

श्रीदेवविमलगणिविरचितं

हीरसौभाग्यम् ।

स्वोपज्ञया व्याख्यया समलंकृतम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितमहामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसाददारक-
केदारनाथकृपाङ्गीकृतशोधनकर्मणा महामहोपाध्याय-
पण्डितशिवदत्तशर्मणा, मुम्बापुरवासिपरचोपाह-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशीनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

तच्च

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१९००

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरमुद्रायन्त्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

मूल्यं सार्धं रूप्यकपञ्चकम् ।

भूमिका ।

अस्य हि सटीकस्य हीरसौभाग्यनामकमहाकाव्यस्य कविता देवविमलगणिः कस्मिन्काले कस्मिन्देशे कं ग्राममलंचकारेति सम्यक्तया न निश्चितम्, तथापि ग्रन्थप्रशस्ति-लेखतः इवेताम्बरजैनलमस्य प्रतीयते. प्रतिसर्गसमाप्तिश्लोकतस्तु 'अस्य पिता शिवसाधुः, माता सौभाग्यदेवी, गुरुः सीहविमलगणिः,' इति व्यक्तमेव प्रतीयते.

ग्रन्थनिर्माणसमयस्तु । वर्णनीयस्य हीरविजयगणेश्वरस्य १६५२ विक्रमसंवत्सरे (1595 A. D.) भाद्रपदशुक्लैकादश्यां वर्णितत्वेन षोडशशतकादुपरितन एव संभाव्यते.

अनेन प्रायः सर्वेऽपि कविवर्णनीयाः पदार्था वर्णिताः. तेषामनुक्रमण्यपि प्रतिसर्ग-समाप्तिटीकायां ग्रन्थकर्त्रैव प्रकाशिता. अस्माभिरपि विषयानुक्रमणिका स्थूलतया पृथग्मुद्रापिता. ततश्च सर्वेऽपि विषया दृष्टव्याः.

अस्य च पुस्तकमेकमेव प्राप्तम्, तदाधारेणैव शोधनं कृतम्. तथा चात्रासदोषादक्ष-रयोजकदोषाद्वा यत्र कचनानुद्धिः स्थिता जाता वा, तां सहृदया दयार्द्रचित्ततया शोधयिष्यन्ति इति संभावयामः. यतः—

गच्छतः स्वलनं क्वापि भवत्येव प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः ॥

इति प्रार्थयतः.

पण्डितशिवदत्त-काशीनाथौ ।

विषयानुक्रमणिका ।

विषयः ।

पृष्ठे ।

विषयः ।

पृष्ठे ।

महालाचरणम् ...	१
वाग्देवीनमस्कारोक्तिः ...	२
प्रसत्तिस्पृहा ...	३
अनुकूलत्वदर्शना ...	३
प्रस्तुताभिधेयत्वम् ...	३
स्वानौद्धत्यप्रकटनम् ...	४
स्वेतरायोग्यत्वम् ...	४
स्वीययोग्यताप्रदर्शना ...	४
रचनासामर्थ्यदर्शना ...	५
पीठिकासमाप्तिः ...	५
वर्णनारम्भः ...	५
जम्बुद्वीपवर्णनम् ...	७
मेरुवर्णनम् ...	७
भरतक्षेत्रवर्णनं तद्भागश्च ...	८-९
तदन्तःपातिगद्गावर्णनम् ...	९
आनन्दपुरवर्णनम् ...	११
शङ्खेश्वरनाथवर्णनम् ...	१२
साम्भननाथवर्णनम् ...	१६
सरस्वतीवर्णनम् ...	१७
साध्रमतीवर्णनम् ...	१८
केलिशैलवर्णनम् ...	१९
केदारवर्णनम् ...	२०
गोधेनुवर्णनम् ...	२१
देववर्णनम् ...	२२
प्रह्लादनपुरवर्णनम् ...	२३
प्रह्लादनाथार्थनाथवर्णनम् ...	२५
सरस्वतीनिर्गारम् ...	२५
नगरोपवनवर्णना ...	२७
धने षट्पत्तनां सत्तादर्शनम् ...	२८

वसन्तर्तुवर्णनम् ...	२८
ग्रीष्मर्तुवर्णनम् ...	२९
वर्षावर्णनम् ...	२९
शरद्वर्णनम् ...	२९
हेमन्तवर्णनम् ...	३०
शिशिरवर्णनम् ...	३०
प्राकारवर्णनम् ...	३३
हृद्यवर्णनम् ...	३४
गृहवर्णनम् ...	३५
नागरवर्णनम् ...	३६
नागरीवर्णनम्, प्रह्लादपुरवर्णनसमा-	३६
प्तिश्च ...	४०
सुहृन्मन्दपातिसाहिबर्णनम् ...	४०
प्रथमसर्गसमाप्तिः ...	४३
द्वितीयसर्गारम्भः ...	४४
कुंरासाहवर्णनम् ...	४४
नाथीवर्णनम् ...	४८
दम्पत्योयैवक्रीडा ...	४९
गजस्वप्नादिकम् ...	६४
गजस्वप्नविचारकथनस्वशयनसङ्गम-	६५
नम् ...	६५
स्वप्नजागरिकायां भरतदिग्विजयो-	७०
द्धारप्रतिमाप्रासादकारादिवर्णनम् ...	८०
सख्युत्तरात्रिविरामादिकथनम् ...	८७
द्वितीयसर्गसमाप्तिः ...	८७
तृतीयसर्गारम्भः ...	८७
नाथीगर्भधारणादिकम् ...	८७

विषयः ।

पृष्ठे ।

कपोलस्तनादिपाण्डिमत्वं	स्तनयोः	
पयःपूर्णत्वं च	...	९२
हीरजन्मसमयादिकम्	...	९७
हीरजन्ममाहात्म्यम्	...	१०१
पुत्रवर्धापनिकादानादिः	...	१०५
पुत्रोत्सवनामकरणादिः	...	१०७
धात्रीपरिपालनशृङ्गारकरणादिकम्	...	११०
बालक्रीडा	...	११६
हीरकुमारसर्वाङ्गवर्णनम्	...	१२०
कुमारगुणलक्षणभूषणादिवर्णनम्	...	१३५
तृतीयसर्गसमाप्तिः	...	१४१

चतुर्थसर्गारम्भः	...	१४२
महावीरपट्टपरम्परावर्णनारम्भः	...	१४३
महावीरवर्णनम्	...	१४३
गौतमस्वामिवर्णनम्	...	१४३
सुधर्मास्वामिवर्णनम्	...	१४५
जम्बूस्वामिवर्णनम्	...	१४६
प्रभवस्वामिवर्णनम्	...	१४८
शठयभवस्वामिवर्णनम्	...	१४८
यशोभद्रस्वामिवर्णनम्	...	१४९
संभूतिविजयस्वामिवर्णनम्	...	१५०
भद्रबाहुसूरिवर्णनम्	...	१५०
स्थूलभद्रवर्णनम्	...	१५१
आर्यमहागिरि-आर्यसुहस्तिवर्णनम्	...	१५३
सुस्थितमुप्रतिपद्योर्वर्णनम्	...	१५५
इन्द्रदिग्नसूरिवर्णनम्	...	१५५
दिग्नसूरिवर्णनम्	...	१५६
सौहगिरिसूरिवर्णनम्	...	१५६
वज्रस्वामिवर्णनम्	...	१५७
वज्रसेनसूरिवर्णनम्	...	१५९
चन्द्रसूरिवर्णनम्	...	१६०

विषयः ।

पृष्ठे ।

सामन्तभद्रवर्णनम्	...	१६१
वृद्धदेवसूरिवर्णनम्	...	१६१
प्रद्योतनसूरिवर्णनम्	...	१६२
मानदेवसूरिवर्णनम्	...	१६२
मानतुङ्गसूरिवर्णनम्	...	१६४
वीराचार्यवर्णनम्	...	१६५
जयदेवसूरिवर्णनम्	...	१६५
देवानन्दवर्णनम्	...	१६५
विक्रमसूरिवर्णनम्	...	१६६
नरसिंहसूरिवर्णनम्	...	१६६
समुद्रसूरिवर्णनम्	...	१६६
द्वितीय-मानदेवसूरिवर्णनम्	...	१६७
विवुधप्रभसूरिवर्णनम्	...	१६७
जयानन्दसूरिवर्णनम्	...	१६७
रविप्रभसूरिवर्णनम्	...	१६७
यशोदेवसूरिवर्णनम्	...	१६८
प्रद्युम्नदेवसूरिवर्णनम्	...	१६८
तृतीय-मानदेवसूरिवर्णनम्	...	१६८
विमलचन्द्रसूरिवर्णनम्	...	१६९
उद्द्योतसूरिवर्णनम्	...	१६९
सर्वदेवसूरिवर्णनम्	...	१६९
देवसूरिवर्णनम्	...	१७०
द्वितीय-सर्वदेवसूरिवर्णनम्	...	१७१
यशोभद्र-नेमीचन्द्रसूरिवर्णनम्	...	१७१
मुनिचन्द्रसूरिवर्णनम्	...	१७१
अजितदेवसूरिवर्णनम्	...	१७२
सोमप्रभ-मणिरत्नसूरिवर्णनम्	...	१७२
जगद्यन्त्रसूरिवर्णनम्	...	१७३
देवेन्द्रसूरिवर्णनम्	...	१७४
धर्मघोषसूरिवर्णनम्	...	१७४
सोमप्रभसूरिवर्णनम्	...	१७४
सोमविलकसूरिवर्णनम्	...	१७४

विषयः ।	पृष्ठे ।
देवसुन्दरसूरिवर्णनम् ...	१७७
सोमसुन्दरसूरिवर्णनम् ...	१७८
मुनिसुन्दरसूरिवर्णनम् ...	१७८
रत्नशेखरसूरिवर्णनम् ...	१८०
लक्ष्मीसागरसूरिवर्णनम् ...	१८०
सुमतिसाधुसूरिवर्णनम् ...	१८०
हेमविमलसूरिवर्णनम् ...	१८१
आनन्दविमलसूरिवर्णनम् ...	१८१
विजयदानसूरिवर्णनम् ...	१८७
चतुर्थसर्गसमाप्तिः ...	१८९
पञ्चमसर्गारम्भः ...	१८९
हीरकुमारागमन-गुरुवन्दने ...	१८९
गुरुदेशना ...	१९२
हीरकुमारस्य वैराग्योत्पत्तिः ...	१९५
हीरकुमारं प्रति गुरुवाक्यानि ...	१९५
विजयदानसूरिपुरो हीरकुमारस्य दीक्षाग्रहणनिधयः ...	१९८
विमलाभगिनीं प्रति हीरकुमारस्य दीक्षादेशमार्गवचनम् ...	१९९
विमलायाः प्रथमोक्तिः ...	२०१
प्रभञ्जादढतायां भगिनीं प्रति कु- मारवचः ...	२०३
शीतशालकाव्यम् ...	२०४
प्रीध्मसंभूयकाव्यम् ...	२०५
वर्षतुकाव्यम् ...	२०६
विमलायाः द्वितीयवारं वाक्यानि ...	२०६
कुमारोऽयं यत्तिसातकृच्छीतकाल- काव्यम् ...	२०७
कुमारोऽयं सुनिमनःसुखक्रीध्मर्तु- काव्यम् ...	२०७
कुमारोऽयं धर्मगुणस्नान्तविभ्रामकारि- काव्यम् ...	२०७

विषयः ।	पृष्ठे ।
विमलायास्तृतीयवारं वाक्यम् ...	२०८
विमलां स्वसारं प्रति कुमारस्यापि तृतीयवारं प्रतिवचः ...	२१०
विमलाया दीक्षादेशप्रदानम् ...	२१०
दीक्षानुज्ञादानानन्तरं धर्मकारकत्वेन भगिनीस्तुतिः ...	२१०
भगिनीवचनानन्तरं स्वजनवर्गदेश- ग्रहणम् ...	२१२
दीक्षामुहूर्तदिवसावलोकनम् ...	२१३
दीक्षासमये कुमारशृङ्गारवर्णनम् ...	२१४
दीक्षासमये हीरस्यारोहणार्थं तुरगा- द्यानयनम् ...	२१४
दीक्षाग्रहणप्रस्थानसमये कुमारपुरो गीतनृत्यवादित्रादिकथनम् ...	२१४
तत्समयानीतगजाश्वरथलोकभारवा- हुल्यम् ...	२३०
पौराह्णविधिध्विचेष्टितवर्णनम् ...	२३१
कुमाररूपदर्शनादिविचारः ...	२३७
पौराह्णानां हीरकुमारदर्शनोद्भूत- मिथः कथाप्रधा ...	२३९
हीरकुमारस्योपवनप्रवेशः ...	२४१
दीक्षाग्रहणयोग्यवटद्रुमवर्णनम् ...	२४३
हीरकुमारस्य दीक्षाग्रहणम् ...	२४४
पञ्चमसर्गसमाप्तिः ...	२४९
षष्ठसर्गारम्भः ...	२४९
हीरहर्षणनेः पठनसमयगुणवत्त्वम् ...	२४९
मलयाचलवर्णनम् ...	२५३
माणिक्यस्वामिवर्णनम् ...	२५५
अन्तरीक्षपार्श्वनाथवर्णनम् ...	२५५
करहेटकपार्श्वनाथवर्णनम् ...	२५६
जीवत्स्वामिवर्णनम् ...	२५६
गिरिवननद्यः ...	२५६

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
देवगिरिवर्णनम्	२५७	कमावर्णनम्	२९१
देवगिरिनागरवर्णनम्	२५८	कोडिमदेवीवर्णनम्	२९२
देवगिरिनगराङ्गनावर्णनम्... ..	२५८	कोडिमदेव्याः सिंहस्वप्नदर्शनम् ...	२९३
देवगिरिनिजामसाहिवर्णनम्	२६०	विजयसेनसूरेर्जन्मदीक्षादिवर्णनम्	२९५
देवसीव्यवहारिवर्णनम्	२६१	हीरविजयसूरेः पट्टधरत्ववर्णनम् ...	३००
जसमादेवीवर्णनम्	२६२	डीसानगरवर्णनम्	३०१
पण्डितद्विजवर्णनम्	२६४	चतुर्मासागमनम्	३०२
हीरहर्षगणोद्विजपण्डितपाश्वे पठन- वर्णनम्	२६५	पट्टसर्गसमाप्तिः	३०३
हीरहर्षगणेः स्वपरशास्त्रपरिज्ञानम्	२६७	सप्तमसर्गारम्भः	३०३
विहारमार्गवर्णनम्... ..	२६८	वर्षावर्णनम्	३०३
हीरहर्षगणेश्वरुपाश्वगमनम्	२७०	हीरविजयसूरेः सूरिमन्त्रस्य ध्यान- विधानारम्भः	३०५
हीरहर्षगणेश्वरार्चकपदस्थापनासमयः	२७१	शरद्वर्णनम्... ..	३०५
स्वामाविकदानम्	२७२	सूर्यास्तवर्णनम्	३०६
विजयदानसूरेर्ध्यानम्	२७३	संध्यावन्दनाधिकारे सर्वपक्षिरवार्ति- वर्णनम्	३११
विजयदानसूरिपुरोध्यानप्रत्यक्षीकृत- शासनदेवताप्रोक्ताचार्यपदोचि- तकथनम्	२७४	संध्यारागवर्णनम्	३१५
विजयदानसूरिध्यानविधानानन्तरं वहिरागमनम्	२७६	संध्यारागतमिच्छवर्णनम्	३१७
शकुनावलोकनम्	२७७	अन्धकाराविर्भवनम्	३१८
हीरविजयसूरेराचार्यपदस्थापनाकालः	२७८	तारकाणामुदयः	३२०
आचार्यपदमहोत्सवः	२८०	चन्द्रोदयवर्णनम्	३२४
सूरीन्द्रद्वयस्य पत्नप्रवेशः	२८१	चन्द्रिकाप्रचारवर्णनम्	३२७
समरथभणशालीकृतमहोत्सवपूर्वक- हीरविजयसूरिपुरंदराचार्यपदन- न्दिवन्दनकप्रदानवर्णनम्	२८२	सप्तमसर्गसमाप्तिः... ..	३३३
हीरविजयसूरेस्तपागच्छसाम्राज्य- प्राप्तिः	२८४	अष्टमसर्गारम्भः	३३४
हीरविजयसूरिगुणाः	२८६	सूरेर्ध्यानविधानम्... ..	३३४
मेदपादमण्डलवर्णनम्	२८७	सूरिपुरो निशीथे शासनदेवागमनम्	३३५
नारदपुरीवर्णनम्	२८९	शासनदेवतावर्णनारम्भः	३३७
उदयसिंहराणकवर्णनम्	२९०	अहवर्णनारम्भः	३३९
		पादतलरक्तिमवर्णनम्	३३९
		पदनखाः	३३९
		पादाः	३४१

विषयः ।	पृष्ठे ।
पार्ष्णिः	३४३
चरणनूपुरवर्णनम्	३४३
जहावर्णनम्	३४४
जानुवर्णनम्	३४६
जघनवर्णनम्	३४६
नितम्बवर्णनम्	३४८
कटिवर्णनम्	३४९
पृष्ठदेशवर्णनम्	३४९
नाभिवर्णनम्	३५०
मध्यवर्णनम्	३५१
त्रिवलीवर्णनम्	३५२
रोमराजीवर्णनम्	३५४
चक्रवाकदम्पत्योर्विरहवर्णनम्	३५५
स्तनवर्णनम्	३५६
पाणिनखाः	३५७
कराङ्गुलिवर्णनम्	३५८
पाणिवर्णनम्	३५९
भुजावर्णनम्	३५९
स्कन्धवर्णनम्	३६१
कण्ठपीठवर्णनम्	३६२
मुग्धवर्णनम्	३६३
देवीच्युक्कवर्णनम्	३६४
अधरवर्णनम्	३६५
शमितदन्तकान्तिवर्णनम्	३६६
दन्तवर्णनम्	३६८
वाष्पवर्णनम्	३७०
अधरोष्ठमध्यरेखावर्णनम्	३७३
देवावक्षपरिमलवर्णनम्	३७३
नासिकावर्णनम्	३७४
कपोलवर्णनम्	३७५
श्रोत्रवर्णनम्	३७६
शृङ्गवर्णनम्	३७८
अर्धान्तर्गतनवसंस्थावर्णनम्	३७९

विषयः ।	पृष्ठे ।
कर्णकुण्डलवर्णनम्	३८०
कर्णोत्पलवर्णनम्	३८०
भ्रूयुगलवर्णनम्	३८१
देवीललाटस्थलवर्णनम्	३८२
देवीवदनवर्णनम्	३८३
केशपाशवर्णनम्	३८४
सीमन्तवर्णनम्	३८५
केशपाशे कुमुमरचनावर्णनम्	३८६
अष्टमसर्गसमाप्तिः	३८८
नवमसर्गारम्भः	३८९
गुर्वभिप्रायजिज्ञासया देवीप्रश्नः	३८९
गुरोर्देवीप्रश्नः	३९१
देवतया पद्भुरंधरत्वकथनम्	३९२
गुरोर्हृदये विमर्शः	३९३
शासनदेवतागमनम्	३९४
चन्द्रस्यास्ताचलगमनम्	३९८
चन्द्रस्यास्तमयनम्	३९९
शुक्रादिमहत्तारास्तः	३९९
अन्धकारगमनम्	४०१
रात्रिगमनम्	४०१
प्रातःसंध्यावर्णनम्	४०३
सूर्योदयवर्णनम्	४०५
अरुणतरुणप्रभावर्णनम्	४०६
सूर्यप्रभाप्रस्तारः	४०७
ध्यानोत्थानाकमिपुरागमनाचार्यपद- स्थापनम्	४०८
मेघजीमुनेर्लम्पाकमतल्यागः	४१६
हीरविजयसुरेरकमिपुरगमनम्	४१८
अकम्बरागमनम्	४२०
प्राचीनश्राद्धकरणम्	४२१
वायानयनम्	४२१
मेघजीश्रुविमहः	४२२

विषयः ।	पृष्ठे ।
विजयसेनसूरिनन्दिः	४२३
हीरविजयसूरिधर्मकृत्यानि महिम- संपदश्च	४२४
गान्धारवर्णनम्	४२६
गान्धारनगरे हीरसूरिस्थितिः	४२७
नवमसर्गसमाप्तिः	४२८
दशमसर्गारम्भः	४२९
दिग्घीदेशवर्णनम्	४२९
दिग्घीपुरवर्णनम्	४३२
हमौडपातिसाहिर्वर्णनम्	४३३
अकब्जरवर्णनम्	४३४
श्रीकरीवर्णनम्	४५५
तस्याः प्राकारवर्णनम्	४५९
हृष्टावलीवर्णनम्	४६०
नगरनृपगृहवर्णनम्	४६०
नरनारीवर्णनम्	४६२
अकब्जरवासितफतेपुरवर्णनम्	४६२
अकब्जरसभावर्णनम्	४६३
साहिप्रश्नाः	४६९
हीरविजयसूरिगुणाः	४७२
दशमसर्गसमाप्तिः	४८४
एकादशसर्गारम्भः	४८५
दूताहानवचनानि	४८५
दूतप्रोक्तलोकपालादिषु कृत्याभाव- कथनम्	४८८
दूतयोः साहेः सूरिसमाकारणादेशः	४८९
अकमिपुरे दूतगमनम्	४९०
साहिस्फुरन्मानस्वार्पणं वाचनं च	४९१
साहियखानकृतसाहिपरिवारादीनां कुशलप्रश्नः	४९२
दूतप्रोक्तसाहिप्रमुखकुशलोक्तिः	४९४

विषयः ।	पृष्ठे ।
श्राद्धानामाकरणं तत्प्रश्नश्च
राजनगरश्राद्धानां खानदत्तहीरविज- यसूरीश्वराकारणादेशः
अकमिपुरश्राद्धानां गुरुवन्दनालोचः
गन्धारे श्राद्धानां गमनम्
श्राद्धानामकब्जरसाहिसाहियखानयो- रुदन्तकथनपूर्व गुरुणां तत्स्फुर- न्मानार्पणम्
उपकारकरणकथनम्
सतामपकारकारिण्युपकारकरणवि- ज्ञप्तिः
प्रभोः साहिसमीपे गमनार्थं श्राद्धान विज्ञप्तिः
हीरसूरिप्रतिवचनम्
हीरपुरोः श्राद्धकृतस्तुतिः
हीरविजयसूरेः प्राचीं दिशं प्रति प्रस्थितौ शुभशकुनानि
गन्धाराकमिपुरमध्यमार्गवर्णनम्
सूरेरकमिपुरसंमुखीकरणम्
सूरेर्भूपगृहागमनोपवेशने
साहियखानस्य सूरिपुरो बन्धुग्रहण विषया विज्ञप्तिः
खानस्य तुरङ्गादिप्रदानाप्रहे गुरो प्रतिवचनानि
स्वसंयमसमृद्धि निरूपणम्
सूरिणा तस्य स्वामिभक्तता प्रक- शिता
एकादशसर्गसमाप्तिः
द्वादशसर्गारम्भः	५०२
हीरसूरेः पत्नये समागमनम्
पुरकृतानुसारेण समवसरणवर्णनम् पत्न्याव शिरोत्तरायावन्मार्गः

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
अर्जुनपत्नीपतिगृहागमनम् ...	५४५	साहिसिंदिष्टवचनश्रवणपूर्वं शेषगृह- गमनम्	६१५
अर्जुनकिरातपतिप्रमदानां विविधवि- लासे चेष्टास्वरूपवर्णनम् ...	५४७	स्वमतानुशिष्टिपृच्छा	६१८
अर्जुनपत्नीपतितत्सेवकानां नियम- दानम्	५५३	कर्मणो जगत्कर्तृत्वस्थापने सूरिप्रत्यु- त्तरम्	६२०
अर्जुदाचलवर्णनम्	५५४	हीरविजयसूरिवर्णनम्	६२१
अर्जुदाचलकौतुकानि	५६०	शारीरकसुखप्रश्नः	६२०
अर्जुदाचलसर्वप्रासादवर्णनम् ...	५६३	साध्वाचारादिकुशलप्रश्नः	६३०
विमलवसतिवर्णनम्	५६५	साहिकृतकुशलालापप्रश्नः	६३०
विमलवसतिमध्यवर्णनम्	५६७	साहिकृतकुशलागमादिप्रश्नप्रत्युत्तराणि	६३१
ऋषभदेवस्तुतिः	५७१	आक्षेपप्रश्नवाक्यम्	६३३
वस्तुपालवसतिवर्णनम्	५७४	आकारणाद्यपराधोद्भावनम्	६३५
ज्ञादशसर्गसमाप्तिः	५७८	स्थानस्य साहेः प्रश्नोत्तरम्	६३५
त्रयोदशसर्गारम्भः	५७८	मौन्दीकमालमेवाढावर्णितसूरिगुणाः	६३७
शिवपुराणं प्रभोः पादावधारणवर्णनं तन्नीहवर्णनं च	५७८	द्विती प्रति साहेः सूरेराकारणागमन- हेतुक्तिः	६४२
भूषणमिहवर्णनम्	५८२	सूरिकथितानि तीर्थानि	६४३
राणपुराणत्रा	५८५	साहिजातानामाशीर्वाददानम् ...	६४६
भोदिनीपुराणगमनफलपार्श्वनाथयात्रा वर्णनं कृप्रस्थापनं च	५८६	त्रयोदशसर्गसमाप्तिः	६४७
विमलहर्षोपाध्यायस्य साहिना मिल- नोद्देशोपाधादागमनानि	५८८	चतुर्दशसर्गारम्भः	६४८
भूषणपुराणमेषे प्रभोरागमः	५९०	सूरिन्द्रकृपालुना जैनशासनयोः प्रशंसा	६४८
सूरेः प्रवेशोत्सवकरणार्थं साहेर्विज्ञ- प्तिस्तदादेशप्राप्तिश्च	५९१	चित्रशालिकायामागत्य सूरितृपाद्युप- विष्टौ	६५१
फतेपुरसंघस्य संमुखगमनारम्भः	५९२	धर्मकथारम्भः	६५२
पुरसंघकृतहीरसूरिसंमुखकरणोत्सवः	५९२	साहेर्देवगुरुप्रति देवगुरुधर्माणां प्रश्नः	६५५
गुरुवन्दनाधिकारः	६०२	देवस्वरूपम्	६५६
सूरिदेशनानन्तरं धाददानम् ...	६०४	गुरुस्वरूपम्	६५७
रागमनारम्भः	६०६	धर्मस्वरूपम्	६५७
रिगमागमस्य साहेर्निवेदनम् ...	६११	गुह्यमदेवगुह्यनिरूपणम्	६५८
		साहेः पुरः सूरिभिः स्वस्य तत्त्व- यारापनं प्रोक्तम्	६५८

चैयमुत्प्रेक्षा । अथ वा 'विन्ध्येन धैर्यैरिव धिक्कृतेन' इति पाठः । तत्र धैर्यैर्मन्दरादिभ्यः
ऽप्यतिशयिष्वधीरताभिर्धिक्कृतेनातिभूतेन विन्ध्येन विन्ध्याचलेनोपदीकृतमिव । विन्ध्या
चले हि करिणां सद्भावः । 'रोहणाचले रत्नानि । मलयाद्रौ चन्दनानि । विन्ध्याचलं
गजाः' इत्यादि काव्यकल्पलतायाम् । तथा—'स्वस्थानात्पदमात्रमप्यचलतो विन्ध्यस्
चानेकशो जायन्ते मदपालिपालितयशःश्रीलम्भिनः कुम्भिनः' इति सूक्तेऽपि ॥

चैत्येन चूडामणिनेव शीर्षं विभूष्य राजर्षिरमुष्य शृङ्गम् ।

सिद्धाचलस्येव सुमङ्गलाभूस्तीर्थत्वमुर्व्यां प्रथयांचकार ॥ ३० ॥

कुमारपालोऽमुष्य तारणगिरेः । तारण इत्यभिधानं सामसौभाग्यकाव्ये । तीर्थत्वं च
सकलकर्मक्षयकरणविधिना मोक्षगमनस्थानकतामुर्व्यां पृथिव्यां प्रथयांचकार विस्तार-
यामास । क इव । सुमङ्गला भूखिव । यथा सुमङ्गला ऋषभदेवपत्नी तस्या तस्या वा मा-
वतीति सुमङ्गलाभूर्भरच(त)क्री सिद्धाचलस्य शत्रुञ्जयादेस्तीर्थतां प्रथयति सा । कि-
कृत्वा । विभूष्य विभूषां शोभां लम्भयित्वा । कम् । शृङ्गं शिखरम् । अर्थात्तारणगिरेरेव ।
केन । चैत्येन स्वकारितविहारेण । किं केनेव । शीर्षं चूडामणिनेव । यथा कश्चित्पुमान्
मस्तकं चूडामणिना विभूषयति ॥

देशे पुनस्तत्र समस्ति शङ्खेश्वरोऽन्तिकस्थायुकनागनाथः ।

धात्रा धरित्र्यां जगदिष्टसिद्धौ मेरोरिवादाय सुरद्वरुतः ॥ ३१ ॥

अपरतीर्थवर्णनाधिकारे तत्र गुर्जरदेशे पुनरन्यत् श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथः तीर्थं समस्ति
जायति । किं शङ्खेश्वरः । अन्तिके समीपे स्थायुकः सेवादेवाकितया नित्यं तिष्ठत्येवंशीलः
नागानां नाथः प्रभुर्धरणेन्द्रो यस्य । अथ वा । पञ्चाशीतिसहस्रनागनायकप्राग्जन्मवर्ष-
मानाचार्याभिधानशङ्खेश्वराधिष्ठायकनागेन्द्रो यस्य । अथ वा पुरुषादेयनामकर्माणं श्रीपा-
र्श्वनाथं विमुच्य अन्येषां देवानां समीपे अधिष्ठातृत्वेन । अमानोना प्रतिषेधे । ना कदा-
चिदपि न गच्छन्तीति नागाः अष्टाचत्वारिंशसहस्रयक्षास्तेषां नाथः पार्श्वयक्षो यस्य सः ।
उत्प्रेक्ष्यते—जगदिष्टसिद्धौ । 'तात्त्वात्तत्त्वदेशः' इति न्यायाज्जगज्जनानामिष्टस्याभिल-
षितस्य सिद्धौ पूर्वमे मेरोः गुरतरनिवासभूमेराशाय गृहीत्वापार्श्वकल्पशुभं धात्रा ब्रह्मणा
धरित्र्यां गुर्जरमण्डलमेदिन्याम् । परित्रीति गुर्जराभिधानम् । अथवा केवलं मूमादेव सुरदुः-
कल्पराक्ष उतः प्ररोपित इव ॥

विद्याधरेन्द्रो विनमिर्नमिश्च यद्विन्ध्यमभ्यर्चयतः सा पूर्वम् ।

स्वर्गे ततोऽपूजि निदौनता यत्स्वधारा एव सृष्टयेव सिद्धेः ॥ ३२ ॥

नमिष पुनविनमिर्नाम विद्याधरेन्द्रो ह्यमस्यध्रीन्ममदेवशेखरं तुष्टपरणेन्द्रमस्तवितान्य-
रक्षितोत्तरभ्रमिद्वयराज्याद्यक्षराशिदिपाटं हतो पूर्वं प्रथममस्यायतुविह्वलादिगमने
धीमत्पुगारिदेवे सिद्धमाने एषि नमिषविनमित्तमानी शेषरेन्द्रो यत्र श्रीशङ्खेश्वरपार्श्व-

नायस्य विम्बं प्रतिमामभ्यर्चयतः स्म पूजयतः स्म । विम्बशब्दः पुनपुनक्ते । ततस्तदन-
न्तरं यद्विम्बं विह्वीजसा शक्रेणापूजि पूजितम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गे देवलोके मनुष्या-
वतारं विनैव देवसंबन्धिर्वैक्रियशरीरेणैव सिद्धिर्मुक्तेः स्पृहया वाञ्छयेव ॥

तेनाथ मुक्तं गिरिनारिशृङ्गेऽधिगम्य माणिक्यमिवावराणाम् ।

नीत्वात्मधाम्नोर्विधुपद्मपाणी यदार्चितां निर्वृतिमीहमानौ ॥ ३३ ॥

विधुपद्मपाणी चन्द्रार्कौ यत् श्रीशङ्खधरपार्श्वविम्बमात्मधाम्नोः स्वस्पृहयोर्निजविमान-
धोर्वा नीत्वा आनीय आर्चितां पूजयतः स्म । किं कृत्वा । अथ कियत्कालं पूजनात्
तेन शक्रेण सौधमेन्द्रेण गिरिनारिशृङ्गे रैवताद्रेः काञ्चनवलानकाढ्यशिखरे मुक्तं स्थापि-
तम् अर्थाद्यत्पार्श्वविम्बं सुराणां माणिक्यमिव चिन्तारत्नमिवाधिगम्य संप्राप्य । विधुपद्म-
पाणी किं कुर्वाणी । ईहमानौ काङ्क्षन्तौ । काम् । निर्वृतिं मुक्तिं सुखं च ॥

ताभ्यां ततः स्थापितमुज्जयन्ते पार्श्वे स्वसर्वस्वमिवावसाय ।

आखण्डलः कुण्डलिनां क्रमेण सभाजनायानयदात्मधाम्नि ॥ ३४ ॥

कुण्डलिनां भुजंगानामाखण्डलः पुरंदरो नागेन्द्रः क्रमेण कियता कालेन श्रीपार्श्वविम्बं
सभाजनाय पूजनार्थम् । 'सभाजनं तत्र ससर्ज तेषां सभाजने पश्यति विस्मिते सा' इति
नैपथ्ये । 'सभाजनं पूजनम्' इति तद्वृत्तिः । आत्मधाम्नि स्वमन्दिरे आनयदानयति स्म ।
किं कृत्वा । अवसायं ज्ञात्वा । काम् । पार्श्वनाथम् । पुनः पूर्ववदेव ताभ्यां चन्द्रार्का-
'भ्यामुज्जयन्ते रैवताचले स्थापितं न्यासीकृतम् । किमिव । स्वसर्वस्वमिव स्वस्यात्मनः
सर्वद्रव्यनिधिमिव ॥

गिराथ नेमेरविन्दनाभिरुपास्य पद्माप्रियमष्टमेन ।

आनाययत्तेन जितं तमात्मद्विपज्जयं मूर्तिमिवाश्रयन्तम् ॥ ३५ ॥

अथ कियत्कालपूजनानन्तरमरविन्दनाभिर्नारायणो नेमेः श्रीनेमिनाथस्य गिरा वाचा-
ष्टमेनाष्टमभक्तेन पद्माप्रियं पद्मावत्याः प्राणनाथं धरणेन्द्रमुपास्य आराध्य तेन धरणेन्द्रेण
तं पूर्वव्यावर्धितस्वरूपं जितं पार्श्वनाथमानाययत् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिं शरीरमाश्रयन्तमा-
त्मनः स्वस्य द्विषतां वैरिणां विजयमिव । 'अरविन्दनाभिः' इति माघकाव्ये । तथा 'अर-
विन्दनाभिर्माललोचनध्वक्रपाणिरित्यादयः शिष्टप्रयोगाः संमता एव' इति कातञ्चव्याक-
रणवार्तिकेऽपि ॥

ततो जरा येन यदृद्धहानां न्यवारि वारा रूपनोद्धवेन ।

बाणस्य कुष्टं वपुपस्त्वपेव राजीविनीजीवितवल्लभेन ॥ ३६ ॥

ततोऽप्रागमनानन्तरं येन श्रीपार्श्वनाथेन रूपनोद्धवेन निजज्ञानसमुत्पन्नेन वारा स-
लिलेन कृत्वा यदृद्धहानां यदुनन्दनानां समस्तयादवानां जरा 'प्रतिवासुदेवजराबंधविद्या-
शस्त्रसमुद्भूतविषसा । 'विषसा जरा' इति हेम्याम् । न्यवारि निवारिता । केनेव । राजी-

विनीजीवितवल्लभेनैव । यथा पद्मिनीप्राणनाथेन भानुना त्विषा स्वकिरणेन कृत्वा बाणः
बाणनाम्नः कवेर्वपुषः शरीरात्कुण्डं दुष्टरोगविशेषो निराकृतः । एतद्यतिकरविस्तरभक्ता
मरस्तववृत्तेरवसेयः ॥

यत्रार्हताध्मायि निजध्वजिन्यास्त्राणाय कम्बुभ्रमता समन्तात् ।

तत्राच्युतेनारिजयप्रशस्तिरिवात्मनः शङ्खपुरं न्यधायि ॥ ३७ ॥

यत्र स्थाने निजस्था(जाया) आत्मीयाया निजस्य स्वस्य वा ध्वजिन्याः सेनायास्त्रा
णाय रक्षणाय समन्तात्सेनासर्वतो भ्रमता भ्रमणी कुर्वता सता अर्हता श्रीनेमिनाथो
कम्बुः शक्रशङ्खोऽध्मायि वादितः पूर्यते स्म । तत्र तस्मिन्स्थाने अच्युतेन विष्णुना श
ङ्खपुरं नाम नगरं न्यधायि स्थापितम् । वासितमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनो निजस्य
शत्रूणामरीणां जयप्रशस्तिः संग्रामे जरासंधादिद्वेषिनिपूदनाद्यक्षरमालिकेव ॥

वसुंधराया इव वैजयन्तं निर्माप्य चैत्यं सुरगोत्रमित्रम् ।

निवेशयामास सुवर्णविन्दुरानन्दसान्द्रोऽत्र जिनेन्द्रबिम्बम् ॥ ३८ ॥

सुवर्णविन्दुरानारायणोऽत्र चैत्ये जिनेन्द्रबिम्बं श्रीपार्श्वनाथप्रतिमां निवेशयामास स्थापि-
तवान् । किं कारयित्वा । निर्माप्य विधापयित्वा । किम् । चैत्यं प्रासादम् । किंभूतम् ।
सुराणां गोत्रस्य गिरेर्मैरोः । 'शैलोऽद्रिः शिखरी शिलोचयगिरी गोत्रोऽचलः सानुमान्'
इति हैम्याम् । मित्रं सुरादिवचुहमित्यर्थः । किं० सुवर्णविन्दुः । आनन्दसान्द्रः प्रमो-
दमेदुरः । उत्प्रेक्ष्यते—वसुंधरायाः पृथिव्या वैजयन्तमिन्द्रप्रासादमिव ॥

स्वकारितेशाचलचारुचैत्ये निवेशितः सज्जनमन्त्रिणा यः ।

स रोपितः स्वःशिखरीव सौधाङ्गणेऽस्य जज्ञेऽखिलसिद्धिदायी ॥ ३९ ॥

न शङ्खेश्वरपार्श्वनाथोऽस्य सज्जनमन्त्रिणोऽक्षिटाः समस्ता अष्टसंख्याका अणिमाया
अन्या वा मन्त्रतश्चस्वर्णरूप्यादिका हृदयाभिलाषिता सिद्धीर्दानीत्येवंशीलो दायी दा-
यको जज्ञे जातः । क इव । स्वःशिखरीव । यया सौपस्य निजमन्दिरस्याङ्गणे रोपित
उत्तः गुह्यमो निखिलार्थसिद्धिदः स्यात् । स कः । यः प्रभुः स्वेनैवात्मनैव कारितं शि-
ल्पिभिर्निर्मापितम्, तथा—इंशाचलः कैलाशस्तद्व्यासं दुर्गं गुप्तापवठं च यच्चैत्यं प्रासा-
दस्तस्मिन् सज्जननाम्ना मन्त्रिणा निवेशितः स्थापितः । अथ वा सज्जनमन्त्रिणा स्वकारि-
तोनुद्दिश्यते निवेशितस्तस्मिन् सौधाङ्गणे प्ररोपितगुप्ततरुविव सकलार्थसिद्धिदातासीत् ।
अत्र च 'प्ररोपितः' इति पाठः ॥

निःस्वादिषैर्धर्ममनाप्य अंग्रपुरार्कतो दुर्गेनशत्यभूमान् ।

रूपं यतः स्मारमिवाप्य देवसप्रेव यधैत्यमचीकरद्य ॥ ४० ॥

न पुनः—शिवसि काठे व्यतीते मनि दुर्गेनशत्यनामा भूमान् राजा यधैत्यं यरय
मगसतः प्राकारमचीकारत् शिल्पिभिः पारयामास । उत्प्रेक्ष्यते—देवसप्रेव सुवर्णमिवान्-

शयति । क इव । वैनतेय इव । यथा वैनतेयोऽऽसंख्यानं व्यालानां सर्पाणामन्ववायान् कुलं
वासुस्यनन्ततक्षककंकोलपद्महापद्मशङ्खकुलीशशिनामानि विध्वंसते । पुनर्यः कृपालुर्दया
वान् प्रणेषुषां निजपादाम्बुजयोर्नम्रीभूतानां जनानां लघिमा वशिता ईशत्वं प्राकाम्यं म
हिमा अणिमा यत्र कामावसायित्वं प्राप्तिरित्यष्टसंख्याका अष्टनाम्न्यो वा सिद्धयः ताः श
इस्ते शयाब्दः शयनशीला इस्तस्थिताः कुरुते संपादयति ॥

ऊर्जस्वलत्वं कलयन्कलौ यो निधिर्महिम्नां महसामिवांशुः ।

जागर्ति शङ्खेश्वरपार्श्वनाथः श्रेयःपुरीप्रस्थितपान्यसार्थः ॥ ४३ ॥

यः श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथो जागर्ति स्फूर्जति । किं कुर्वन् । कलौ कलिकालेऽपि यु
ऊर्जस्वलत्वं स्फूर्तिमत्तां कलयन् धारयन् । किंभूतः । महिम्नां माहात्म्यानां प्रभावानां नि
धिराश्रयस्थानम् । क इव । अंशुरिव । यथा सूर्यो महसां तेजसां प्रतापानां वा निधा
नम् । पुनः किंभूतः । श्रेयः सिद्धिरेव पुरी नगरी तत्र प्रस्थिताश्चलिता ये पान्या भव्या
ध्वगास्तेषां सार्थ इव सार्थः ॥ इति श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथः ॥

तत्रापि च स्फूर्तिमियत्यपूर्वा श्रीस्थम्भने स्थम्भनपार्श्वदेवः ।

व्यध्वंसि धन्वन्तरिणेव येन कुष्ठोपतापोऽभयदेवसूरेः ॥ ४४ ॥

अपि च—पुनरन्यद्दर्शनप्रस्तावे तत्र गुर्जरमण्डले श्रिया लक्ष्म्या युक्तं यत्स्थम्भनं स्थ
म्भतीर्थपुरं तत्र स्थम्भननामा पार्श्वदेवोऽपूर्वामसाधारणी स्फूर्तिमियति गच्छति । प्राप्नोती
त्यर्थः । येन श्रीस्थम्भनपार्श्वदेवेन नवाहीश्रुतिविधोऽभयदेवसूरेः कुष्ठोपतापः । अर्थात्
शरीरात्कुष्ठनामा उपतापो रोगः । ‘रोगो रुजा रुगातद्गो० आम आमय आकृत्यमुपतापे
गदः समः’ इति हैम्याम् । व्यध्वंसि निरस्तः । केनेव । धन्वन्तरिणेव । कविसमधानसूरेण
नारायणासुरसुरमथितक्षीरसमुद्रसमुद्भूतचतुर्दशलमध्ये धन्वन्तरिनाम वैद्यरत्नमजायत ।
यथा धन्वन्तरिराजेन धन्वन्तरिनाम्ना वैद्यराजेन कुष्ठदिसर्वरोगो विध्वस्यते ॥

स्वसारतां सूनुकलङ्कितां च मार्तुं क्रमाम्भोजरजोमृतेन ।

बेलाछलाद्यं जलधिर्द्विवेलमुत्कण्ठितो नन्तुमिवाभ्युपैति ॥ ४५ ॥

जलधिः समुद्रो द्विवेलं द्वे वेले वारी यत्रेति क्रियाविशेषणम् । वारद्वयं बेलाछलाद्वा
रिगृह्णिव्याजात् । उत्रेक्ष्यते—यं स्थम्भनपार्श्वदेवं नन्तुं नमस्कर्तुमिवाभ्युपैति अभि
मुखं समेति । किंभूतो जलधिः । उत्कण्ठितः कण्ठाद्धर्ममुत्कण्ठ उत्कण्ठत्वं संजातम
स्येति भावप्रधानो निर्देशः । अन्योऽप्युत्कण्ठित औत्सुक्यकलितो जितं नन्तुमायाति ।
किं कर्तुम् । मार्तुमपनेतुम् । काम् । स्वसारतमः शारतां लघणतां शोढन्तश्चकोदतां च ।
च पुनः ग्नोयन्द्रममः । विधोः समुत्पन्नाया । कलङ्को गुरुदाताधिगमनात्परस्त्रीताम्प
आपराधोऽस्यास्तीति कलङ्गी तस्य भावः कलङ्किता ताम् । ‘कलङ्कोऽङ्गापादयोः’ इत्यने
कार्थः । येन । क्रमादर्पाद्भगवत्सर्वविशाम्नोजे कमले तयो रजो रेणुरतदेवामृतं पीयू
तेन । ‘त्वत्पादपद्मरजोऽमृतमिच्छेदे’ इति भक्त्यमरस्तोत्रे ॥ इति स्थम्भनपार्श्वनाथः ॥

ब्रह्माण्डभाण्डोपरिभित्तिभागप्रोत्तानयानोद्भवदांतिभाजः ।

सातं चरन्त्यः किमुपेत्य धात्र्यां स्वर्धेनवो यत्र विभान्ति गावः ॥६॥

यत्र देशे गावो भान्ति । किमुपेत्यते—ब्रह्माण्डभाण्डस्य । तिभागे ऊर्ध्वकुञ्जप्रदेशे प्रोत्तानयानमम्बुप्रतिविम्बवदूर्ध्वपादमधोवपुरेवंविधं यद्गमनं नोद्भवन्तीं प्रादुर्भवन्तीमिति पीडाम् । ‘पीडा बाधातिराभीलम्’ इति हैम्याम् । वा मजन्तीति तादृशः सत्यः धात्र्यां भूमौ उपेत्यागत्य सातं सुखं यया स्यात्तथा स्वैरं गच्छन्त्यः । अथ वा । स्वेच्छया तृणाद्याहरन्त्यः । ‘चर गतिभक्षणयोः’ इति तोर्ममनभक्षणार्थत्वात् । स्वर्धेनवः कामगव्य इव । प्रोत्तानयानं नैपथे यया—‘किं शोभे मरकताशिवरादुज्ज्वितैरंशुदर्मे ब्रह्माण्डाघातभग्नस्वदजमदतया ह्रीधृतावाञ्जुस्त्वैः कस्या नोत्तानगाया दिवि सुरसुरभेरास्यदेशे गताप्रैर्ध्वोप्रासप्रदानव्रतसुकृतमविश्रान्तमुज्जृम्भते स्म ॥’ इति ॥ इति गोधेनवः ॥

यस्मिंश्च राजर्षियशोमरन्दवृन्दारविन्दैः पुटभेदनान्तः ।

द्वात्रिंशता श्रीऋषभादिसार्वभौमैर्विलेसे दशनैरिवास्ये ॥ ६५ ॥

यस्मिन्देसे च पुनः पुटभेदनान्तः । अणहिल्लपटकनामपत्तनमध्ये । किं च सामान्यतोऽपि पुटभेदनशब्देन नगरमुच्यते । नैपथे यया कुण्डिनपुरम्—‘द्वीपान्तरेभ्यः पुटभेदतत्क्षणादवापे सुरभूमिभूयः’ इति । विशेषस्तु ‘पत्तनं रत्नयोनिस्तत्पत्तनं पुटभेदनम्’ द्वात्रिंशता द्वात्रिंशत्संख्याकैः त्रिया युक्तानाम् ऋषमादीनां सार्वानां जिनानां चैत्यैर्दन्तपङ्क्तयेव एकैष्वेव धेण्या स्थापितैः एकस्मिन्नेव प्रासादे । द्वात्रिंशत्प्रासादा दन्तद्वात्रिंशिका विहारः । तद्द्वात्रिंशद्विहारेर्विलेसे शुशुभे । कैः । राजर्षेः कुमारभूपालस्य यशसिः कीर्तयस्ता न्येव मरन्दानां मकरन्दानां वृन्दानि पटलानि तेषामरविन्दानि कमलानि तैः । कैः कस्मिन्निव । दशनैरास्य इव । यथा वक्त्रे दन्तैर्विलस्यते ॥

श्रीस्तम्भतीर्थं पुटभेदनं च यत्रोभयत्र स्फुरतः पुरे द्वे ।

अहम्मदावादपुराननाया किं कुण्डले गूर्जरदेशलक्ष्म्याः ॥ ६६ ॥

यत्र देशे उभयत्र द्वयोः पार्थवयोः द्वे पुरे नगरे विभातः शोभेते । द्वे के । एकं त्रिपलजलधिनन्दनया युक्तं स्तम्भतीर्थं च पुनर्द्वितीयं पुटभेदनं बृहत्पत्तनम् । श्वोत्प्रेक्षते—अहम्मदावारपुरं सांप्रतीतनसमये राजधानी राजनगरमेवाननं वदनं यस्यास्तादृश्या गूर्जरदेशलक्ष्म्या द्वे कुण्डले कर्णामरणे इव ॥

विभूतिभाक्कालभिदङ्कदुर्गः क्रीडत्कुमारः सकलाधरश्च ।

अहीनभूपः सवृषः सुपर्वसरस्वतीभृद्भववद्वभौ यः ॥ ६७ ॥

यो देशो भववरीश्वर इव वर्षां भाति स्म । किंभूतो देशो भवश्च । विशिष्टां भूतिं लक्ष्मीं विभूतिं संपदं वा भस्म च भजतीति । ‘भूतिस्तु भस्मति । मांसपाकविशेषे च सं

क्ष्यते—अद्रिदस्योरिन्द्रस्य पुरो नगर्यां अमरावत्याः प्रतिच्छन्दः प्रतिविम्बमिव । समुद्रजले प्रतिविम्बमुचितमेव ॥

इदं पुरा सारदलैः प्रणीय त्वष्ट्रावशिष्टैरिव तदलंशैः ।

दृक्कर्णगीर्वाणपुरे प्रणीते न चेत्किमाभ्यामतिरिच्यते तत् ॥ ७० ॥

त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा दृक्कर्णानां नागानां गीर्वाणानां देवानां पुरे नगरे प्रणीते निर्मितो बोधोऽपेक्ष्यते । किमूते । अवशिष्टैः शेषैरुद्धतैस्तस्य सारस्य दलानि तेषामशैलवैभक्तिं कृते । किं कृत्वा । पुरा पूर्वं सारदलैः प्रधानद्रव्यैरिदं प्रह्लादनाहं पुरं प्रणीय निष्पाद्य एवं चेन्न तर्हि प्रह्लादनपुरमाभ्यां नाकिनागपुराभ्यां कथं केन प्रकारेण अतिरिच्यते । यिकीमवति । श्रियेति शेषः ॥

रघूद्वहोपक्रममन्विमध्यस्यायीव सेतुः शशिकान्तकृतः ।

चन्द्राचिराश्लेषविनिर्यदर्णः पूर्णान्तिकः कापि चकास्ति यस्मिन् ॥ ७१ ॥

यस्मिन् प्रह्लादनपुरे कापि कुत्रापि स्थाने शशिकान्तैश्चन्द्रोपलैः कृतो रचितः सेतुः यथा चकास्ति । नगरवर्णने च चन्द्रकान्तसूर्यकान्तमयाः सेतवो वर्ण्यमाना दृश्यन्ते यथा नैपथे—‘रविकान्तमयेन सेतुना सकलाहर्षवैलनोदितोष्मणा’ इति । किमूतः चन्द्रस्याचिरः कान्तेराश्लेषेण संपर्केण विनिर्घट्टिगच्छद्भिरणोभिः पानीयैः पूर्णं पूरिते मरिते अन्तिके समीपे द्वे पार्श्वे यस्य सः । क इव भाति । रघूद्वहोपक्रमसेतुरिव । यथा रघूद्वहेन नन्दनेन रामेण आशानुष्कान्तः मन्दोदरीप्रमुखसपादलक्षान्तःपुरीपतित्वेऽप्यपरावतिलम्पटतया स्वभगिनीशूर्पनखाव्यावणितद्वितरुपलक्ष्मीसमारुणनतत्तद्गमं समुचितदशमस्तकापहृतस्वकान्तासीतानयनाय लङ्गागमनावसरे रघुनन्दनेन समुद्रोपलं षडाक्षरभ्य लङ्गां यावन्मिषद् इत्यर्थः । तादृशः सेतुश्चकास्ति । किमूतः । अन्येऽपि समुद्रस मध्ये विचाले तिष्ठतीत्येवंशीलः ॥

काचित्पुरं प्रत्यफलत्तटाकोदरे जगत्पत्तनजित्वरश्चि ।

येनाभिभूतिं गमिता महेन्द्रपुरीव दुःखादिह दत्तशम्पा ॥ ७२ ॥

जगतां प्रयाणो भुवनानां पत्तनानां यावत्प्रगणानाम् । अत्र पत्तनशब्दः सामान्यतः पुरनगरवाची । न विशेषयोनयः । जित्वरी जयनशीला पुंश्रद्धावै ईकांशे गतः । श्रीः संपत् शोभा वा यस्य तत्तापोक्तं पुरं नगरम् । कश्चिदुत्रापि गभीरमूमागमाजि तटाकोदरे सारमये प्रादुर्गतप्रतिविम्बमिव स्म । नैपथेऽपि नगरस्य जटाशये प्रतिफलनं दृश्यते । यथा—‘विट्प्रम जटाशयोदरे फलय सौरमुषिभिवेय या’ इति । श्रुतोऽपेक्ष्यते—येन प्रह्लादपुरेनाभिभूतिं स्वाद्वैतधिया पराभवं गमिता प्राविता मर्ता दुःखान्नगरमसह्यवित्तयत्त वजाता सा तादृशे तटाकोदरे दत्ता शम्पा भगवत्तलमये गेतावगाटय यथा तादृशं महेन्द्रपुरिन्द्रनगरां अमरावती ॥

सिन्धुराजानां गजेन्द्राणां यानं गमनं तद्वद्वा गतिर्यस्याः । च पुनः किंभूता । प्रमूनं पुष्प-
मेव तत्समानं नेत्रं नयनं यस्याः । च पुनः किंभूता । स्तवकौ कुसुमगुच्छौ एव तत्स्वरूपौ
स्तनौ कुचौ यस्याः सा ॥ इति प्रह्लादनपुरोपवनवर्णनम् ॥

कम्प्रेण वप्रेण वसुप्रमेणासतीव यूना सह संसिच्छुः ।

दूतीं चिकीर्षुः परिखामिवास्य स्थितानुबिम्बेन निकुञ्जलक्ष्मीः ॥ ९८ ॥

निकुञ्जलक्ष्मीर्वनश्रीः। अनुबिम्बेन प्रतिबिम्बितेन कृत्वा स्थिता । अर्थात् परिखापयति
तिष्ठति स्म । उल्लेख्यते—अस्य पुरस्य परिखां दूतीं संदेशहारिकां स्वेच्छया पादारपुरुषेषु
संचारभाजोरभिसारिकयोः पुरुषयोषितोर्मिथः संदेशादीनुक्त्वा दत्त्वा च मिथः संगमकारि-
कावार्ता चिकीर्षुः कर्तुमिच्छुरिव स्थिता । दूतीकरणे हेतुमाह—वनश्रीः किं कर्तुमिच्छुः ।
संसिच्छुः । सङ्गं कर्तुमिच्छुः । ‘निर्वापयिष्यन्निव संसिच्छुः’ इति नैषधे । केन । वप्रेण
प्राकारेण । ‘वप्रत्रयं चारुचतुर्मुखाहता’ इति हैम्याम् । तथा ‘वप्रः प्राकारोपयोः’ । क्षेत्रे
तते चये रेणौ’ इत्यनेकार्थः । किंभूतेन । कम्प्रेण मनोज्ञेन । ‘काम्यं कम्पं कमनीर्यम्’ इति
हैम्याम् । वसूनां मणीनां प्रभा कान्तिर्यत्र । केव । असतीव । यया पांसुला स्त्री केनापि
यूना सङ्गं कर्तुकामा कामपि समीपवर्तिनीं दूतीं कर्तुमिच्छन्ती तद्वद्हे उपेत्य तिष्ठति । किं-
भूतेन यूना । कम्प्रेण स्वकामुकेन । ‘कामुकः कमिता कम्पः’ इति हैम्याम् । पुनः किंभूतेन ।
वसुभिर्द्रव्यैः प्रकर्षेण भातीति । ‘वसु स्वादी रत्ने कृद्दीपये धने’ इत्यनेकार्थः ॥

स्वर्जिष्णुपुर्याः परिखाप्लवङ्गरावैरुदस्यात्मतरङ्गहस्तान् ।

अदःपुरस्ते कियती विभूतिर्वस्वोकसारामिति गर्हतीव ॥ ९९ ॥

स्वः स्वर्गस्य जिष्णोर्जयनशीलायाः पुर्याः प्रह्लादननगर्याः परिखा स्निग्धा । उल्ले-
क्ष्यते—आत्मनस्वरहनेनैव हस्तानुद्यम्य ऊर्ध्वीकृत्य प्लवङ्गरावैर्मण्डूकशब्दैर्वस्वोकसारं ध-
नदनगरीम् । इत्यमुना प्रकारेण गर्हति निन्दतीव । यददःपुरः अस्या नगर्या अग्रे ते
विभूतिः समृद्धिः कियती कियत्प्रमाणा । न किमपीत्यर्थः । इहासिलेऽपि काव्ये केवल-
मुल्लेखेव । अन्यत्र ग्रन्थादावप्येव क्वापि दृश्यते । यया नैषधे—‘सिन्दूरयुति मुग्धम-
र्धेनि धृतस्कन्धावधि श्यामिके व्योमान्तःस्पृशि सिन्धुोऽस्य समरारम्भोद्भूरे धावति । जा-
नीमो नु यदि प्रदोषतिमिरव्यामिश्रसंश्लेषाधियेवास्तं यान्ति समस्तपाहुजमुजातेजःसहस्रा-
शवः’ ॥, ‘अविरलमिदमम्भः स्वच्छयोच्छालयन्त्या विरुचकमलज्ञान्तोत्तानहस्तद्वयेन ।
परिकलित इवार्थः कामवाणातिविभ्यः सलिलमिव वितीर्णं पात्यलीलासुखाय ॥’ इति
चम्पूकपायाम् । एवमन्यत्रापि श्रेयम् ॥

पिपासितं रोचकितं च रुङ्गं वाः पायितुं चारयितुं च शक्नवान् ।

चन्द्रः किमागात्परिसेन्दुबिम्बपश्यैर्व्यमशीति जनै रजन्याम् ॥ १०० ॥

परिसायां स्थातिकाजले इन्द्रोद्यन्दस्य बिम्बं प्रतिबिम्बं पश्यन्तीति परिसेन्दुबिम्ब-

पश्यास्तेर्जनेल्लोके रजन्यां रात्री इत्यमुना प्रकारेण व्यमर्शि वितर्क्यते स्म । इति किम् ।
पिपासितं तृपितम् । च पुनः रोचकितं बुभुक्षितम् । 'बुभुक्षायामशनाया जिघरसा रोचको
रुचिः' इति ह्यम्याम् । रोचकः संजातोऽस्येति रोचकितस्तं रद्भुमुत्सद्भुमृगं वाः पानीयं
पायितुं च पुनः शष्पाशीलतृणांश्चारायितुम् । किमुत्प्रेक्ष्यते—इह परिखायां चन्द्र आगा-
दिय ॥ इति पुरपरिखा ॥

नमःपरीरम्मणलोलुभैर्यद्वप्रो मणिश्रेणिमहःप्ररोहैः ।

घनान्विनाखण्डलधन्वदण्डमकाण्डमाडम्बरयन्निवास्ते ॥ १०१ ॥

यद्वप्रो यस्य प्रकाशनपुरस्य यप्रः प्राकार आस्ते वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—मणिश्रेणीनां रत्न-
राजीनां महःप्ररोहे रोचिरद्वीर्घनान् मेघान्विना । अन्येष्वपि क्रतुषु मेघागमः काला-
नुमावेन मवत्येव । माघेऽपि मेघस्य दृश्यमानत्वात् । तथा प्रावृट्कालेऽपि कदाचि-
ज्जलधारा भवन्ति न भवन्ति चेति कलियुगे नियमो न दृश्यते, अतः प्रोक्तं प्रावृट्
विना मेघानपि विना चेति । अकाण्डं प्रावृष्टमन्तरेण आखण्डलधन्वदण्डमिन्द्रधनुर्गृही-
मादम्बरयन् प्रकटयन्निवास्ते । रत्नकान्तिरिन्द्रधनुस्काराः निर्यान्ति । किमूतैः प्ररोहैः ।
नमस आकाशस्य परीरम्मणमालिङ्गनं तत्र लोलुभैर्लोलसः ॥

सालोऽदसीयः ससनातनश्रीः कपाटपक्षश्च सुवर्णकायः ।

विगाहमानो गगनं कथं न लभेत तादर्थ्येण सदृक्षभावम् ॥ १०२ ॥

अस्याः पुर्यां अयमदसीयः । 'नासादसीया तिलपुष्पदण्डम्' इति नेत्ये । सालः प्राकारः
तादर्थ्येण गरुडेन सदृक्षभावं सादृश्यं कथं केन प्रकारेण न लभेत प्राप्नुयात् । अपि तु प्रा-
प्रोत्येवेति । किमूतः सालो गरुडश्च । सदृ सनातनया अनश्वरया नित्यस्यायुक्तया । 'सदा
मेनानिशं शश्वत्' इति ह्यमीवचनात् । श्रिया अद्वैतशोभया विष्णुलक्ष्मीभ्यां च वर्तते यः ।
'दामोदरः श्रीरिमनातनो विधुः' इति ह्यम्याम् । स च पुनः किमूतः । कपाटायेव
यत्पुर्व्या पक्षा यस्य सः । स च पुनः किमूतः । सुवर्णस्य हेमः कायोऽर्द्धं यस्य स
दिरण्यः । पुनः किं कुर्वाणः । गगनमाकाशमुपेत्येन भ्रमणेन च विगाहमानः स्वगो-
पीकुर्वाणः ॥

मणीघृणिश्रेणिधुतान्यकारैरश्रंकपैर्यत्कपिशीर्षिकैः ।

यानश्वरोदित्वरकर्मसाक्षिलक्षेव पूर्वस्तर्जनैरलक्षि ॥ १०३ ॥

रक्षजनेदिग्धलोकियो प्रकाशनपुरी अनश्वराः शम्भता उदित्ता उदयशीलाः कर्म-
साक्षिणो मास्तराश्रेण लक्ष्याः सतसहस्राणि, यस्मात्तेष्विषे वालक्षि दृश्ये स्म ।
किम् । अश्वेर्द्विर्गमनोत्तिमिषिर्दक्षिणीर्षिकानामशट्कानामोषेः समूहः । किमूतैः ।
मणीघृणीनां रत्नकान्तीनां ध्वनीनां राज्ञीभिर्पुत्राणि दक्षिणान्यधराणि धीः ॥

चन्द्राश्मवेश्मसितमुद्रहन्ती कटाक्षयन्ती सितकेतनैश्च ।

युवेव जायां नगरीमिवैतां क्रोडीकरोति प्रणयेन वप्रः ॥ १०४ ॥

वप्रः प्राकारः प्रणयेन स्नेहेन । 'प्रणयः स्नेहयाच्ययोः । विस्मम्भे प्रसेऽपि च' इत्यनेकार्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एतां नगरीं क्रोडीकरोति आलिङ्गतीवेत्युत्प्रेक्षा । 'आलिङ्गनं परिष्वङ्गपरी-
रम्भः क्रोडीकृतिः' इति हैम्याम् । 'वास्तवार्थे तु मध्येकरोति इत्यर्थः । क इव । युवेव ।
यया युवा तरुणः स्नेहेन जायां पत्नीं क्रोडीकरोति परिरम्भते । किंभूतां पुरीं जायां
च । चन्द्राश्मवेश्मानि विभुक्रान्तरत्नघटितपट्टाणि तान्येव तत्तुल्यं च स्मितं हसित-
मुद्रहन्ती विभ्रतीम् । पुनः किंभूताम् । सितकेतनैरुज्ज्वलपताकाभिः कृत्वा कटाक्षयन्ती
कटाक्षान्मृजन्ती मुञ्चन्तीम् । 'कटाक्षाः कृष्णाः श्वेताश्च वर्णाः' इति काव्यकल्पलता-
याम् ॥ इति प्राकारः ॥

स्वर्वालवेश्मावनिवास्तुशस्तवस्तुव्रजात्ममरिगर्भगेहैः ।

यत्रापणैः कुत्रितयापणानां वंश्यैरिवावाप्यत कापि लक्ष्मीः ॥ १०५ ॥

यत्र पुर्यामापणैर्द्वैः काप्यनिर्वचनीया लक्ष्मीः शोभा अवाप्यत प्राप्ता । उत्प्रेक्ष्यते—
कुत्रितयापणानां कूनां स्वर्गनागलोकभूलोकनाम्नां भूमीनां त्रितयं त्रिकम् । त्रैलोक्यमित्यर्थः ।
तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशाद्विभुवने विद्यमानसकलपदार्थसार्पास्ते मन्त्रतन्त्रादिविधिनाराध्यमानैः
पूर्वमिश्रैर्वा देवैः संपूर्यते (पण्यन्ते) एष्विति ते कुत्रिकापणास्तेषां वंश्यैः कुलेषूद्भवैरिव ।
किंभूतापणैः । स्वः स्वलोके, च्यालवेश्मनि नागलोके पाताले, अवनी भूमण्डले च
वास्तु स्थानं येषां तादृशाः शस्ताः सर्वोत्कृष्टाः प्रशस्या वस्तुव्रजा धनधान्यवस्त्रादिपदा-
र्थसार्पास्तेरात्मभरयो भूतमध्या गर्भगेहा गर्भागाराणि अपवत्कादिस्थानानि येषां तैः ।
'कुमुदमकरन्दौधैः कुक्षिभरिर्धर्मरोत्करः' इति नैपथे । कुक्षिभरिर्धृतमध्य इति तद्वृत्तौ ॥

वाहीककालागुरुगन्धसारसारङ्गनाभीहिमवालुकाभिः ।

सद्भिः समाज्ञाभिरिवादसीयापणैरवास्यन्त दिशोऽप्यशेषाः ॥ १०६ ॥

अदसीयापणैः पुरीसंरन्धिभिर्द्वैर्दशैः समस्ता अपि दिशोऽवास्यन्त सुखी-
क्रियन्ते । कामिः । पालिकानि पुद्गुमानि कालागुरवः काकतुण्डा गन्धसाराश्वन्दनाः
सागङ्गनाभ्यः कस्तूरिकाः । कस्तूरीयाच्यपि नाभिसन्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यया नैपथे—
'गोरोचनापुद्गुमचन्दनैर्गङ्गाभीरिलेगान्गुनरक्तयन्ति' इति । हिमवालुकाः कर्पूरास्ताभिः ।
कामिरिव । समाज्ञाभिरिव । यया—सद्भिर्दशैः समाज्ञाभिः स्वकीर्तिभिर्दिशो वास्यन्ते ॥

यदापणश्रेणिषु सान्द्रचान्द्रशोदेषु गाह्वास्त्रिव वालुकासु ।

मौग्येन नीलैरिव काचगोलेः क्रीडन्ति डिम्भाः स्फुरदिन्द्रनीलेः ॥ १०७ ॥

सान्द्रचान्द्रक्षोदेषु स्निग्धेषु निविडेषु वा कर्पूराणां चूर्णेषु । केन । मौग्ध्येन ज्ञानेन । कास्त्रिव । वालुकास्त्रिव । यथा गाङ्गासु गङ्गासंघन्धिनीषु पुलिनसिकतासु कुमाराः क्रीडन्ति, तथैव घनसारचूर्णेषु रमन्ते इति कर्पूरपारीप्राचुर्यात्तद्व्योदास्तु बहिः क्षिप्यन्ते । कैः । स्फुरन्तो दीप्यमाना ये इन्द्रनीला नीलमणयो मरकतरत्नानि तैः । कैरिव । काचगोलैरिव । यथा—शिशवः काचानां क्षारमृद्विकाराणां गोलैर्गुटकैः शङ्खा इति प्रसिद्धेः खेलन्ति । किंभूतैः । नीलैर्हरिद्वर्णैः । अनेन विशेषणेन मणिरत्नबाहुल्यमपि प्रतिपादितम् ॥ इति दृष्टाः ॥

यच्चान्द्रचामीकरवेदमचन्द्रचण्डार्चिषौ गर्भगताङ्गिरावैः ।

मिथः किमित्युन्नयतोऽभियातिर्जयः कथं राहुरज्यवीर्यः ॥ १०८ ॥

यस्याः पुर्याश्चान्द्राणां चन्द्रकान्तमणीनां—(चान्द्राणां सौवर्णानाम् ?) । ‘चन्द्रोऽभ्यु-
काम्ययोः । स्वर्णे सुधांशौ कर्पूरे कम्पिष्ठे मेचकेऽपि च’ इत्यनेकार्थः । (चामीकाराणां
सौवर्णानाम्) चन्द्रोपलैः स्वर्णैश्च घटिते कापि वेश्मनि गृहे एव चन्द्रचण्डार्चिषौ विधु-
भास्करो तौ गर्भे गृहमध्ये गतानां प्राप्तानामङ्गिनां मनुष्याणां रावैर्मिथोवार्तादिशब्दैः
मिथः परस्परमित्यमुना प्रकारेण । किमुत्प्रेक्ष्यते—उन्नयतः किमु । विचारयत इव । ‘वितर्कः
स्यादुन्नयनं परामर्शो विमर्शनम्’ इति हैम्याम् । इति किम् । यत् अजय्यं जेतुम-
शक्यं वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशो राहुरभियातिः शत्रुः । कथं केन प्रकारेण आत्मभ्या-
मावाभ्यां वा जेतो जेतव्यः । पराभवगोचरीकर्तव्य इति ॥

शशाङ्कबिम्बं कुलिशाङ्गणान्तर्दृष्ट्वा वृणानानिह मुग्धडिम्भान् ।

विलोभ्य केलीकलहंसवालैराश्वासयन्ति स्म कथंचिदम्बाः ॥ १०९ ॥

इह पुरि मुग्धानविदग्धान् डिम्भान् बालकान् केलीकृते क्रीडार्थम् । ‘नित्योद्घोतपदं
समस्तकमलाकेलीगृहं राजते’ इति पूर्वाचार्यप्रणीतचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तोत्रे । रक्षिता
ये राजहंसवालकास्तैर्विलोभ्य लोभयित्वा अम्बा जनन्यः कथंचिन्मदृता कठेन आश्वास-
यन्ति । किङ्कर्वाणान्बालान् । वृणानान् याचमानान् । किं कृत्वा । दृष्ट्वा प्रेक्ष्य । किम् ।
शशाङ्कबिम्बं चन्द्रबिम्बम् । क । कुलिशैर्हीरकैर्वद्वानाम् । ‘शुचीमुखं तु हीरकः । वरा-
टकं रत्नमुख्यं वज्रपर्यायनाम च’ इति हैम्याम् । बद्धानां निर्मितानामङ्गणानां गृहजिरा-
णामन्तर्मध्ये ॥

चन्द्रोदये चन्द्रिकान्तगर्भसंदर्भशृङ्गस्त्रवदभ्युपूरैः ।

शिरःस्फुरत्सिद्धधुनी धरेन्द्रो यत्रानुचक्रे कलघौतसौधैः ॥ ११० ॥

यत्र पुरे चन्द्रोदये विधोरभ्युद्गमकाले कलघौतसौधै रूप्यमन्दिरैः शिरसि मस्तके स्फु-
रन्ती प्रसरन्ती वहन्ती वा सिद्धधुनी गङ्गा यस्य तादृशो धराणां पर्वतानामिन्द्रो राजा

हिमाचलः । 'अद्रिराप्तेनकाप्राणेशो 'हिमवान्' इति हेम्याम् । अनुचक्रे सदशीकृतः । किंभूतैः सौधैः । चन्द्रिकान्तानां चन्द्रोपलानाम् । चन्द्रि इति चन्द्रमाः शेषनाममाला-
याम्, अन्येष्वपि ग्रन्थेषु दृश्यते । गर्भे मध्ये संदर्भो रचना येषां तादृशेभ्यः शृङ्गेभ्यः
स्वन्तो निःसरन्तोऽम्बुपूराः पयःप्रवाहा येषु तैः ॥

वातातिवेल्लङ्घजपल्लवाग्रकरेण रावेण च किङ्किणीनाम् ।

या वैभवस्पर्धितया मघोनः पुरीं स्मयादाह्वयतीव योद्धुम् ॥ १११ ॥

या नगरी वैभवेन स्वलक्ष्म्या सार्धं स्पर्धितया संहर्षभावेन मघोनः शक्रस्य पुरीमम-
रावतीं स्मयादहंकाराद्योद्धुं संग्रामं कर्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—आह्वयत्याकारयतीव । केन ।
वातेन वायुना अत्यतिशयेन वेल्लङ्घजपल्लवाः पताकावस्त्राणि तेषा-
मग्रः स एव करो हस्तस्तेन । च पुनः केन । किङ्किणीनां क्षुद्रघण्टिकानां रावेण
शब्देन ॥

श्रीवत्सरामाङ्गजकम्बुतार्क्ष्यचक्राङ्कितैर्मरिचितैर्निकेतैः ।

जज्ञे मुकुन्दैरिव यत्र चित्रमेतत्परं धेनुकमद्विपद्भिः ॥ ११२ ॥

यत्र मरकतानामिमानि मारकतानि अश्मगर्भसंवन्धीनि तैर्निकेतैर्गृहेः । 'शङ्के स्व-
संकेतनिकेतमाप्ताः' इति नैपथे । मुकुन्दैः कृष्णैरिव जज्ञे जातम् । अत्र बहुवचनं
बहुवामुदेवापेक्षया, महत्त्वव्यापनार्थं वा । यथा च जिनशतके—'यत्क्रमाश्चक्रिणो वा'
इति । किंभूतैर्गृहेः कृष्णश्च । श्रीलक्ष्मीः, वत्सास्तर्णकाः, श्रीवत्सो हृदयचिह्नम् । उत्त-
मपुरुषाणां वक्षसि लक्षणविशेषः । रामाः स्त्रियः, रामो बलमद्रश्च । अहंजा मन्दानां,
अहजः कामश्च । कम्बवः शङ्काः, कम्बुः पाञ्चजन्यः । गृहेषु कम्बवो दृश्यन्ते । यथा
नैपथे—'बहुकम्बुमणिर्वराटिका—' इति । तार्क्ष्या अथाः, तार्क्ष्यो गरुडश्च । तेषां चक्राणि
समूहाः, चक्रं सुदर्शनं च । तैरद्वितैः सहितैः । परं केवलमिदं चित्रमाश्रयम् । यन्निर्कृतैर्धेनुकं
धेनुसमूहो गोशुलमद्विपद्भिः पालयद्भिः । 'धेनूनां धेनुकं धेन्वन्तानां गोधेनुकादयः'
इति हेम्याम् । कृष्णैस्तु धेनुवज्रानामा असुरस्तं द्विपद्भिर्दुष्टद्विस्तस्य द्विपद्भिः शत्रुभिर्वा
घातुं ॥

एतज्जगज्जित्परलक्ष्मिवीक्षाक्षणोदिताद्वै(द्ध)तकुतहूलेन ।

शङ्के त्रिदशयः स्तिमितीभवन्त्यो विमान्ति यद्वेदममुं शालमज्जयः ॥ ११३ ॥

यद्वेदममुं पुरीमन्दिरेषु शालमज्जयः पुत्रिका विमान्ति । तद्वैयं शङ्के मन्थे । एतन्नाः
पुत्रां जगतां त्रिभुवनपुरीणां त्रिवर्षा जयनशीलाया लक्ष्म्याः वीक्षा विजोक्तं स एव
क्षण आसन्नस्तेनोदितमुद्भूतं यदुत्तमलं कौतुकं तेन क्षिप्तमितीमानो निश्चला जाय-
मानाधिररशो देव्य इव । लक्ष्मीशब्दः मन्नाममन्थे दृश्योऽप्यायाति । यथा जयमनप्र-
रशे—'यत्तलक्ष्मिस्तमदृशोत्तमो' इति ॥

विष्णोर्निहन्तुं नरकं गतस्यौत्सुक्यात्क्रमाच्चिर्गलितेव गङ्गा ।

ज्योत्स्नीषु यच्चान्द्रगृहच्युताम्भोधारा भुवं भूपयति स यस्मिन् ॥ ११४ ॥

यस्मिन् पुरे ज्योत्स्नीषु पूर्णिमारात्रिषु यस्य पुरस्य चान्द्रगृहेभ्यः चन्द्रकान्तमणिनिर्मित-
मन्दिरेभ्यश्च्युतानां चन्द्रकिरणसंपर्केण निःसृतानामम्भसां पानीयानां धारा प्रवाहः । 'प्र-
वाहः पुनरोद्यः स्याद्वेणी धारा रयश्च सः' इति हैम्याम् । भुवं भूमीं भूपयति स्म अलंकुरुते
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—औत्सुक्याद्रामसाक्षरकं नरकनामानं दैत्यमसुरं निहन्तुं गतस्य विष्णोः
कृणस्य क्रमाचरणात् निर्गलिता निर्गत्य पतिता । 'विदत्यसव्ये मकरन्दलीलां मन्दाकिनी
यचरणारविन्दे' इति नैपथे । गङ्गा भूमीमभ्येतीय ॥

ज्योतिस्तरङ्गीकृतयन्त्रिकेतहरिन्मणीशालिशिखा चकासे ।

इदंपदव्येव पतङ्गपुत्री नमः प्रयान्ती मिलितुं स्वतातम् ॥ ११५ ॥

ज्योतिर्मिः कान्तिभिस्तरङ्गीकृतानां कल्लोलयुक्तीकृतानां यन्त्रिकेतानां नगरीगृहाणा
हरिन्मणीभिर्नीलरङ्गैः शालते शोभते इत्येवंशीला शालिनी शिखा उपरितनप्रदेशः चकासे
शुभे दिदीपे वा । उत्प्रेक्ष्यते—इदंपदव्या एतन्नगरं मन्दिरशिखरमार्गेण । 'इदंयशांसि
द्विपतः सुधामुचे' इति नैपथे । 'अस्य कीर्तयः' इति तद्रूपी । समाप्तान्त एव इदंशब्दः ।
स्वतातं भास्वरम् । 'सूर्यजा यमी' इति हैम्याम् । तथा 'यावद्गङ्गा तपनतनयाभारतीनां
समाजे' इति पूर्वकविकृती । मिलितुं प्रयान्ती गच्छन्ती पतङ्गपुत्री यमुनेव ॥

गाङ्गेयगारुत्मतपद्मरागचन्द्राश्मवेश्मावलिरुल्लास ।

प्रेयांसमुद्दिश्य महीमहेन्द्रं पुरश्चिया ह्रस्त इवाङ्गरागः ॥ ११६ ॥

गाङ्गेयानि सुवर्णानि, गारुत्मतानि हिरण्मणयः, पद्मरागा रक्तोपलाः, चन्द्राश्मानः श-
शिकान्तमणयः । तैर्निषद्धा घटिता वेश्मावलिः सौधप्रेणिरुल्लास स्फुरति स्म । उत्प्रे-
क्ष्यते—महीमहेन्द्रं भूमीवासवं राजानं स्वप्रेयांसं निजकान्तं प्रत्युद्दिश्य पुरश्चिया नगर-
लक्ष्म्या अङ्गरागो विलेपनं कृत्वा रचितः । अन्यापि स्त्री भर्त्रा सह चिकीर्षुर्विपुण्वहारां
कुरुते ॥

वेश्माश्मगर्भाङ्कुसिताश्मकुम्भं निमाल्य मुग्धाभ्रधुनीरथाङ्गयः ।

शशी स विश्लेषयिता द्विपन्नः क्रुधेति तं घ्नन्ति किमद्विधातैः ॥ ११७ ॥

यस्येति संघन्धात् । वेश्मनि कापि नगरीगृहे अश्मगर्भाणां मरकतमणिनामङ्को मध्यो
यस्य तादृशं सिताश्मनां स्फटिकरत्नानां कुम्भं कलशं निमाल्य दृष्ट्वा मुग्धा अचतुरा
भ्रधुन्या गगनापगाया आकाशगङ्गायाः रथाङ्गयश्चक्रवाक्योऽङ्गीणां पदानां घातः प्रहारैः
घ्नन्ति प्रहसन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—इति कुधा घ्नन्ति । इति किम्—यत् नोऽस्माकं द्विप-
न्नहितः अत एव विश्लेषयिता वियोगकारकः स प्रसिद्धः शशी मृगाङ्क इति रूपा ॥

अर्काशुसंपर्कचयार्ककान्तोद्भूतानलोमावनसंनिभस्य ।

गेहाग्रशृङ्गस्थगजद्विपद्भिर्द्वैप्यैरघृप्यस्य कथंचनापि ॥ ११८ ॥

यस्मिन्विभान्ति स विलासवत्यः स्मरावरोधभ्रममुद्वहन्त्यः ।

किं शक्तयो मन्मथमेदिनीन्दोरमूरमोघास्त्रिजगद्विजेतुः ॥ १२५ ॥

यस्मिन् पुरे विलासवत्यः प्रमदा विभान्ति । किं कुर्वन्त्यः । स्मरावरोधः कन्दर्पान्तः-
पुरं रतिस्तस्य भ्रमं भ्रान्तिम् । 'स्मरावरोधभ्रममावहन्ती' इति नैपथे दमयन्तीवर्णने । उद्व-
हन्त्यो विभ्रत्यः । किमुत्प्रेक्ष्यते—मन्मथमेदिनीन्दोर्मदननरेन्द्रस्य अमूरः प्रत्यक्षाश्चक्षुर्लक्ष्या
अमोघा अवन्ध्याः सफलाः शक्तयः प्रहरणविशेषाः । किंभूतस्य मन्मथस्य । त्रिजगत्त्रि-
भुवनस्यापि विजेतुः परामवशीलस्य ॥

त्यक्ताश्रवःकञ्चुकिकामुकाभिः सकर्णयन्नागररामिणीभिः ।

स्वमन्दिरात्कुण्डलिनीभिरस्मिन्किमीयुपीभिः शुशुभेऽङ्गनाभिः ॥ १२६ ॥

अस्मिन् नगरे अङ्गनाभिः शुशुभे । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वमन्दिरात्त्रिजनिर्केतनां त्रागले-
कादीयुपीभिरागताभिः कुण्डलिनीभिर्नागाङ्गनाभिरिव । किंभूताभिः । त्यक्ता उज्जिता
अश्रवसः । अकर्णायधिरा इत्यर्थः । कञ्चुकिनः सौविदल्लाः । कुञ्जवामना इत्यर्थः । अयवा
कृत्रिमङ्गीवाः कामुकाः कामयितारः कान्ता यामिस्ताभिः । पुनः किंभूताभिः । सकर्णाः
प्राज्ञाः श्रोतारो वा यस्याः पुर्या नागराश्लेकास्तेषु रागः स्नेहातिशयो विद्यते यासां
तारताभिः । तेष्वनुरागयुक्ताभिरित्यर्थः ॥

भान्ति स यस्मिन्सुमनोभिरामा रामा रमाधःकृतकामरामाः ।

स्वस्पर्धिनं येन रूपेव देवगृहं निगृह्याप्सरसो गृहीताः ॥ १२७ ॥

यस्मिन् नगरे रामा नागयो भान्ति स्म । किंभूताः । सुमनोभिः कुसुममालिकाभिः,
अथवा सुमनस्त्वेन सतीत्वेन निष्पापत्वेन वा अभिरामा मनोहराः । पुनः किंभूताः । रमाभिः
यपुःप्रियरूपकसुपमाभिरधःकृते ह्रीने विहिते तिरस्कृते कामस्य मदनस्य रामे रतिप्रीती
यामिस्ताः । इवोत्प्रेक्ष्यते—येन प्रह्लादपुरेण रुपा कृपा स्वस्पर्धिनं निजसमृद्ध्या सार्धं
स्पर्धाविधायिनं देवगृहं स्वर्गं निगृह्य पराजित्य वन्द्यकृत्य गृहीता अप्सरसः स्वर्गवध इव ॥

किमग्रदृत्यो मदनयनीन्दोः सख्योऽथ वा स्वर्वरवर्णिनीनाम् ।

भुजंगमीनां किमुतानुवादा यत्राब्जनेत्रा मदयन्ति चेतः ॥ १२८ ॥

यत्र पुरे अब्जनेत्राः कमललोचनाः मुदराः चेतः अर्थायनां मनः मदयन्ति उन्म-
द्युक्तं कुर्वन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—मदनयनीन्दोः स्मरराजस्य स्मिन् अग्रदृत्यः प्रथमसंदेश-
दायिका इव । अथ वा राः स्वर्गस्य वरवर्णिनीनां प्रधानस्त्रीणां रम्मानृतानीति लोत्तमा-
प्रमुखाणां अथवा पीठोमीप्रभृतीनां सख्यो ययस्यः किमु । उत पुनः । भुजंगमीनां
नागाङ्गनामनुवादा अनुवादा इव ॥ इति नागयः ॥

तत्र देशे महमुन्द इति नामाभिधानं यस्य तादृशो भूमान् पातिसाहिरिति म्लेच्छवंश-
प्रसिद्धमधिपतिनाम । सोऽस्ति तत्समयानुसारेण बभूव । किंभूतः । स्यान्नां पराक्रमा-
णामेकाद्वितीया भूः स्थानम् । पुनः किंभूतः । भूवल्लयस्य भूमण्डले वा एकोऽसाधा-
रणो वीरः सुमटः । स कः । यस्य करेण राजदेयांशेन पीडिता संयुक्ता जाता भूवंसुधा दिने
दिने श्रियं लक्ष्मीं धनधान्यादिकां दधी धारयति स्म अनेकलक्ष्मीवती भवति स्म ।
केव । बधूरिव । यथा नवोदा नवपरिणीता बधूर्वशा करेण पीडिता आश्लेषणादिक नीता
सती दिने दिने श्रियं शरीरोपचयलक्षणां शोभां धत्ते ॥

प्रजां द्विजिह्वैरिव पीड्यमानां कलेर्विलासैरवसाय विश्वाम् ।

तां शासितुं दाशरथिः किमात्तजन्मा स्वयं साहिरसौ वभासे ॥१३०॥

असौ महमुन्दनामा साहिः पातिसाहिः वभासे राजते स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते—तां
विधां वसुधां शासितुं पाटयितुं स्वयमात्मना पुनर्द्वितीयवारमात्तजन्मा गृहीतावतारो
दाशरथी राम इव । किं कृत्वा । अवसाय विशाय । काम् । विधां पृथ्वीम् । किं क्रियमा-
णम् । कलेः कलियुगस्य विलासैर्विलसितैः पीड्यमानां संताप्यमानाम् । कामिव । प्रजा-
मित् । यथा प्रजां प्रकृतिं पुरेदेशलोकां द्विजिह्वैः पिशुनैः पीड्यमानाः कथितप्रशास्ति ॥

निस्त्रिशमैन्पानगमय्यमानमहाहवक्षीरधिजन्मना यः ।

वप्रे बलिध्वंसविधानधुर्यो जयश्रिया शत्रुरिवासुराणाम् ॥ १३१ ॥

यः साहिर्जयश्रिया विजयलक्ष्म्या वप्रे वृतः । क इव । असुराणां शत्रुरिव । यथा वृष्णो
जयेनोपलक्षितया श्रिया म्रियते । किंभूतः । यः बलिनां बलवताम् । बलं सैन्ये पराक्रमे च ।
रिपुवृषाणां बलेर्देवस्य ध्वंसविधानं वधकरणं तत्र धुर्यः समर्थः शत्रुवधविधादिनां धुरि-
गण्यः । किंभूतया जयश्रिया । निस्त्रिंशः सङ्घः स एव मैन्पानगः मन्दरादिः । 'मन्या-
नगः य भुजगप्रभुवेष्टिवृष्टिलेखाचलद्धवलनिर्भरवारिधाराः' इति नैषधे । बागुर्कोटन-
गोन्मज्जासु लेखासु भ्रमन्त्यो घबला निह्रैस्वारिधारा यस्य स मन्याः । मथिन्शब्दस्य
'परिमप्लुमुक्षामात्' इत्यात्वे येन्यादेशे रूपम् । नगः शूलः मन्दरादिः—इति तद्भूतिः ।
तेन मण्डमानो विद्रोह्यमानो यो महाहवो महाम्रमामः स एव क्षीरधिः दुग्धसमुद्रः तस्मा-
न्नमोत्पत्तिर्यस्याः सा तथा ॥

भियाभ्रमूवल्लभवाहनारः प्रणश्य शङ्के शरणं श्रयन्तः ।

लघूमवन्मन्दरमुख्यशैलाः पुरस्य रेजुर्मणिहेमगेहाः ॥ ११९ ॥

पुरस्य मणिहेममया गेहाः सीधा रेजुर्मान्ति स्म । तत्रैवमहं शङ्के विचार-
यामि । अभ्रमूनामा हस्तिनी । अभ्रमूशब्दो दीर्घोकारान्तोऽप्यस्ति । 'गजानामभ्रमू-
पतिः' इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा 'अभ्रमूवल्लभाख्यम्' इति पाण्डवचरित्रेऽपि ।
तस्या वल्लभो भर्ता ऐरावणः स एव वाहनं यानं यस्येन्द्रस्य स एवारिः शत्रुस्तस्य भिया
मयेन प्रणश्य स्वस्थानान्द्रा पुरस्य शरणमाश्रयन्तो भजन्तस्तथा लघूमवन्तः स्वल्पतनवः
संपद्यमाना मन्दरमुख्याः । मन्दरो जैनमते मेघः । शैवशासने तु मन्दरोऽन्य इन्द्रकील-
नामा मन्या नगः स एव प्रधानं येषु ते शैलाः पर्वता इव । इह पुरे शत्रुप्रवेशाभावे कारण-
द्वयमाह—किंभूतस्य पुरस्य । अर्कस्य मानोरशवः किरणास्तेषां संपर्कः संगमस्तेन च-
यस्य वप्रस्य प्राकारपीठमूमिकासंघेभ्योऽर्ककान्तेभ्यः सूर्यकान्तमणिभ्य उद्भूतः प्रकटी-
भूतो योऽनलो वहिस्तेनोभावनसंनिभस्य पाणासुरपुरसदृशस्य । तत्र हि वह्निप्राकारो-
ऽस्तीति ख्यातिः । तथा 'यथोद्यमानः खलु भोगिमोजिना प्रसह्य वैरोचनिपुत्रपत्तनम् ।
निदर्भजाया मदनस्तथा मनोऽनलावरुद्धं वयसैव वेशितः ॥' इति नैषधे । एतत्काव्यो-
परि पुरातनमुच्यते—पूर्वं हि स्त्रीकार्योदन्यत्राज्ञेयो भावीत्यारादगौरीपतिसुपर्वदत्तवरस्य
पाणासुरस्य उपानाया कन्यया गौरीं कुलदेवीमाराध्य मम को भर्ता भविष्यतीति प्रश्ने
कृते प्रयुजनन्दनोऽनिच्छदो भावीति गौरीं प्रोक्ते कथंचित्कुमारिकया स आनाय्य परिणी-
तः । तामादाय गच्छन्तं शतव्यतिकरो पाणस्तं निजित्य नागपाशैर्वद्धवान् । तत उपया कृष्ण-
प्रयुत्रादयः तद्वाचिकं विज्ञापिताः । ततः कृष्णरामप्रयुत्रा गरुडमारुह्य पावकप्राकारेऽपि
बाणपुरे गत्वा हरिर्पाणासुरं शतलक्षीकृत्योपायुक्तमनिच्छदमादाय द्वारिकायामगादिनि ।
पुनः किंभूतस्य । गेहानां पुस्तोषानामप्रशृङ्गाणि उपरितनशिखराणि तेषु तिष्ठन्तीति
तत्स्य गजद्विपन्तः सिंहास्तुः । पुरमन्दिरोप्यपि केसरिणां रुद्रावो यया—'यदनेरुफसा-
धर्कपाग हरिभिः कुक्षिगतीहता इव' इति नैषधे । कथंचनापि महता प्रयासेनापि
द्वेर्ध्वरिभिरपृथस्यानाकलनीयस्य । गजयानस्य हि सिंहाद्वितमार्गे समागमनमसक्यम् ।
कृतानीं तु सार्या प्रवेशोऽपि न स्यात् एतत्पुराश्रयणं शत्रुभयाभावात् ॥ युगम् ॥

बालारुणज्योतिरसर्वगर्भनिर्वासिमाणि त्वनिकाप्यकोटिः ।

व्यक्तीमन्मात्यनुभूपकान्तं पुराश्रियोद्वीर्णं इवानुरागः ॥ १२० ॥

बालारुणस्याभ्युदयप्रानोर्गोतिपां कान्तीनामस्तमविशयिनं सर्वमहंकारं निर्वाण-
यन्नि निष्कामयन्नि निर्वाणयन्तीत्येवंकीलानि यानि मानिष्यानि पद्मरागमलयः निरा-
यानां तन्मदनो यदानीं कोटिस्त्रिंशो बोधने । अत्रापि मानिष्यत्वादेन केवलप्रभे ।
अत्रापि मानिष्यत्वादेन पद्मरागमलयः । 'एष वपु मनिर्मानिष्यमपि' इति द्वितीया ।
'भाष्यं परिपुत्रिणं परिपुत्रिणं व दपि वरं निहितं च नीरमनया तत्र न्यथे

कर्मप्रवचनीयः स्यात्तत्र द्वितीया । हरिमभीति प्रक्रियायाम् । पृथिव्यामायातैरभ्रैर्मघैरिव ।
कया । अस्य भूभुजः प्रसत्तेः प्रसादस्य प्रणिनीपया कर्तुमिच्छया । किमभ्रैः । जितैरभि-
भूतैः । कैः । कमलानां लक्ष्मीनामुत्सर्गपयसां च दानैर्विभ्राणनैः । कथम् । अश्यामिता-
स्यमुज्ज्वलीकृतं वक्त्रं यत्रैवंविधं यथा स्यात्तथा ॥

अजग्यवीर्यं निजनिर्जयायोद्यतं यमालोक्य विपक्षलक्षैः ।

स्वक्षत्रवृत्तीरपहाय भेजे क्षेत्रस्य वृत्तिः कृषिकैरिवात्र ॥ १३३ ॥

अत्र भुवि विपक्षाणां सादृशवृत्तीनां लक्षैः स्वस्यात्मनः क्षत्रवृत्तिः क्षत्रियत्वेन या आ-
जीविकाः । 'क्षत्रं तु क्षत्रियो राजा' इति हैम्याम् । ता अपहाय साहितः स्वमारणभी-
तेस्त्यनत्वा क्षेत्रस्य केदारस्य वृत्तिर्जोवनं भेजे सिपेवे । कैरिव । कृषिकैरिव । यथा
कृषिकारकैः क्षेत्रवृत्तिर्विधीयते । किं कृत्वा । निजस्यात्मनो निर्जयायाभिभवायोद्यतं प्रग-
ल्भीभूतम्, तथा अजग्य जेतुमशक्यं वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशं पातिसाहिमालोक्य दृष्ट्वा ॥

जम्बालयद्भिर्जलदैरिवोर्वी मदाम्बुभिर्यस्य बभे द्विपेन्द्रैः ।

दिग्जैत्रयात्रासु जितैर्दिगीशैर्दिग्वारणेन्द्रैरुपदीकृतैः किम् ॥ १३४ ॥

यस्य सादृशद्विपेन्द्रैर्गजराजैर्बभे व्यराजि । किं कुर्वद्भिः । जम्बालान्कुर्वन्तीति जम्बाल-
यन्ति, जम्बालयन्तीति जम्बालयन्तः, तैर्जम्बालयुक्ता विदधद्भिः । काम् । उर्वी पृथ्वीम् ।
कैः । मदाम्बुभिः दानवारिभिः । कैरिव । जलदैरिव । यथा मेघैर्भूर्जम्बालकलिता क्रियते ।
किमुत्प्रेक्ष्यते—दिशां हरितां जैत्रीषु जयनशीलासु यात्रासु अभिषेकनेषु । सेनासमुत्थेन
रिपून् प्रत्यभिगमनेष्वित्यर्थः । जितैः स्वयत्कीकृतैर्दिगीशैर्दिग्यतिभिरुपदीकृतैर्दीकृतैर्दि-
ग्वारणेन्द्रैर्दिग्जैरिव ॥

विश्वैकधन्वी शरसानृपोऽसौ मा कापि कुर्यात्परराजवन्माम् ।

जिजीविषुर्भीत इतीव राजा नभो भ्रमीगोचरयांचकार ॥ १३५ ॥

राजा चन्द्रो नभो गगनं भ्रमण्या भ्रान्तेः । 'अपि भ्रमीमद्भिमिरावृताहन्' इति नैषधे ।
गोचरीकरोति स्म गोचरयांचकार । नभसि यन्भ्रामेत्यर्थः । राजा किं कर्तुमिच्छुः । जी-
जीविषुः साहेः सप्ताशाब्दीवितुमिच्छुः । इवोत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण भीतव्यकिं
एव । इति किम् । विधे जगति पार्थ इवैकोऽद्वितीयो धन्वी पनुर्धरोऽर्मा नृपः, परे शत्रवः,
अन्ये च ये राजानस्ताविव मां राजानं शरसाद्वाणविद्धम् । 'प्रसूनधन्वा शरसात्करोति मान्'
इति नैषधे । मा श्रयांस् । यथा साहिः विपक्षक्षितिपान्वाणैर्विध्यति तथा मामपि पानैर्म
हतादित्यर्थः ॥

यस्य द्वेपिनिपूदनव्रतजुषः प्रत्यर्पिपृथ्वीभुजां

संज्ञासेन कच्छिन्दभृशरगुहागर्भं किमासेदुषाम् ।

तद्वाहीकमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

कसौभाग्याभिहरीरसूरिचरिते सर्गोऽयमाद्योऽभवत् ॥ १३८ ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये प्रथमप्रारम्भे जम्बूद्वीप-भरतक्षेत्र-गुर्जरदेश-प्रह्लादनपुर-महसुन्दपातिसाहि-वर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

हीर इति शब्देन पुनक्ति योगं प्राप्नोतीति हीरयुक् तादृशं सौभाग्यमिति अभिधा नाम यस्य । एतावता हीरसौभाग्यकाव्यम् । तच्च तद्हीरसूरेर्हीरविजयसूरीश्वरस्य चरितं वृत्तं च । पश्चात्कर्मधारयः । तत्र तस्मिन् हीरसौभाग्यकाव्ये अयं प्रत्यक्षलक्षो वर्णनागोचरीकृतः । तथा आद्यः प्रथमः सर्वसर्गाणां धुरि अभिहितः सर्गः अधिकारविशेषः अभवत् बभूव । किंभूतः । स पूर्वोक्तश्चासीद्वाह्या वादेवतायाः क्रमौ चरणौ सेवते आराधयतीत्येवं-शीलश्च तादृशेन देवविमलेन व्यावर्णिते । विशेषवर्णनागोचरतां प्रापिते इत्यर्थः । यत्तदोक्त-त्वाभिसंबन्धात् स कः । यं देवविमलं शिवा इत्याह्नां नाम यस्य तादृशः साधुः साहेपु-मथवा प्रधानत्वादिन्द्रः साधुरिति वणिजां नाम प्राकृते तु अमुकसाह इत्युच्यते । तथा श्रीसुमत्तिसाधुसूरिकृतसोमसौभाग्यकाव्ये वणिजः साहस्य 'साधुरिति संज्ञा दृश्यते । सात्रापि । तथा—'अपलपति रहसि दत्तं प्रकटितदत्तेऽपि संशयं कुरुते । क्रयविक्रये च लुण्ठति तथा लोके वणिकसाधुः ॥' इति सुभाषिते । पुनः शिवासाहपत्नी नाम्ना सौभा-ग्यदेवी यं प्राप्तुं जनयामास । यं किंभूतम् । श्रीमन्तो विद्वद्वन्द्वारकत्वेन शोभाभाजो ये कोविदाः पण्डितास्तेषु सिंह इव सिंहः परवादिपुञ्जकुजोन्द्रैरप्यजेयः कथमप्यना-कलनीयश्च । मुख्य इत्यर्थः । सीहविमलनामा प्रशंशः । तस्यान्तेवासिनो शिष्याणां मध्ये वास्तोष्पतिरग्रणीः प्रथमशिष्यत्वेन प्रधानः ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते स्वोपज्ञहीरसौभाग्य-काव्यवृत्तौ प्रथमप्रारम्भे जम्बूद्वीप-भरतक्षेत्र-सतीर्थसरिद्विरिकेदारगोधनबन्धुगुर्जरदेश-प्रह्लादनपार्श्वनाथोपवनपरिखाप्राकारगृहद्वयवसुवतीयुक्तप्रह्लादनपुर-महसुन्दपातिसाहि-वर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥

किंभूतः । विधुतो विख्यातः । केपां मध्ये । रसास्पृशां पुरुषाणाम् । क इव । स्वःशि-
खरीव । यथा महीरुहाणां वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षो विख्यातोऽस्ति । अतएव किंभूतः
कल्पद्रुः स च । न्यङ्मृता निवारिता जगन्नानां समस्ताधिनां निःस्वता दारिद्र्यं येन

अरिष्टकेतुं नवभोगसङ्गिनं त्रिरेखपाणिं पुरुषोत्तमं पुनः ।

अमाद्विवोदुर्जलधेरिवोद्वहा महेभ्यमभ्येत्य नमाज यं मुदा ॥ २ ॥

जलधेरुद्वहा समुद्रपुत्री लक्ष्मीर्ये महेभ्यं व्यवहारिणमभ्येत्य समागत्य मुदा ग्रीव्या वभाज
समाश्रिता । उत्प्रेक्ष्यते—विवोदुः स्वभर्तुः कृष्णस्य भ्रमात् भ्रान्तेरिव । किंभूतं महेभ्यम् ।
अरिष्टेषूपद्रवेषु अरिष्टनाम्नि वृषमरूपेदैवे च केतुं धूमकेतुनामप्रहस्य सदृक्षम् । तद्विध्वंसक-
त्वात् । पुनः किंभूतम् । नवानां नूतनानां स्तुतिसंयुक्तानां वा भोगानां सुखानां सहः
संगमोऽनुभवः प्राप्तिरस्येति । पक्षे—भोगः सर्वकायः अर्थात् शेषनागशरीरं तस्य सङ्गिनं
तच्छयनत्वात् । पुनः किंभूतः । त्रिरेखः आकृत्या शङ्खः पाञ्चजन्यश्च पाणौ हस्ते यस्य ।
पुनः किंभूतः । पुरुषेषु समस्तेषु मानवेषु उत्तमं श्रेष्ठं नाम च ॥

कुबेर इत्यात्मजनावमाननां व्यपोहितुं किंपुरुषेश्वरः स्वयम् ।

वित्तीर्णसौवर्णमणीगणोऽर्थिनां प्रणीय यन्मूर्तिमिवावतीर्णवान् ॥ ३ ॥

कुंराद्यो महेभ्यो भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—किंपुरुषेश्वरो धनदः यस्य कुंरासाधोः
मूर्तिं शरीरं प्रणीय निर्माय स्वयमात्मना अवतीर्णवान् प्रज्ञादपुरे । अवतारं गृहीतवानिव ।
किं कर्तुम् । व्यपोहितुमपकर्तुम् । काम् । अयं कुबेरः कुत्सितशरीरः । कुरूप इत्यर्थः ।
तथा—‘जाती न विसे न गुणे च कामः सौन्दर्य एव प्रवणः स वामः । स्वच्छे स्वशैले-
क्षितकुत्सनेरस्तां प्रत्यगाग्र श्रितरां कुबेरः ॥’ इति नैषधे । स वामो वक्रः । जातावुत्तम-
वंशे प्रवणो न, नापि वित्ते धने, न च गुणे त्यागशीर्यादीं, किं तु स कुटिलः कामः सौन्दर्यं
एव तात्पर्यवान् । अत एव स्वच्छे निर्मले स्वशैले कैलाशे ईक्षितं दृष्टं कुत्सितं वेरं वपु-
र्गेन ईदृशः कुबेरस्तां क्षितरां नारीश्रेष्ठां दमयन्तीं प्रति नागात् । ‘घरूपकल्पं शैलम्—’
इत्यत्र ‘विश्वोऽन्वतरस्याम्’ इति द्रष्टव्यः । कलेवरशब्दे त्वक्षरद्वयलोपे मात्राविपर्यये षेर इति
प्रयोगः । सत्यमामा भामेतिवच्—इति वृत्तिः । इत्यात्मनः स्वस्य लोके जनेऽवमानना-
मवगणनाम् । निन्दाभित्यर्थः । किंभूतः । अर्थिनां याचकानां विनीर्णः विभ्रान्तितः प्रदत्तः
सौवर्णः गुरगानां समूहः । तथा मणीनां रत्नानां गणो मञ्जो येन । एतावता यदान्यता
सूचिता ॥

तु । तमसामशानानां दुष्कृतकर्मणां वा ध्वान्तानां च सपन्न उच्छेदकृत् । पुनः किभूतः ।
 श्रितमर्थाभिर्मितं शंभोजिनेन्द्रस्य जैनध्रावकत्वात्, शिवस्य च शिरःस्याशुकत्वात्, शील-
 नमारापनं सेवा येन सः । पुनः किभूतः । कौ पृथिव्यां मुदं प्रीतिं प्रमोदं कैरवाणि
 कुमुन्दि विकाशयति प्रकटीकरोति विदधाति प्रबोधयतीत्येवंशीलः । पुनः किभूतः ।
 वचनमेव वाणीतुल्यं च अमृतं सुधां किरन् विस्तारयन् वर्षन् परं तदत्र व्यवहारिणि
 चित्रमाश्रयमस्ति । यत्स महेभ्यो मुक्तास्त्वक्ता दोषा अपगुणा येन । शशी तु सह दोषया
 राश्या वर्तते यः स सदोषः ॥

अलम्बि दम्भोलिशयेभशालिनी न कीर्तिरेतस्य परदशतैः परैः ।

शरत्प्रसन्नीकृतचन्द्रगोलिका सुधामरीचेर्ग्रहतारकैरिव ॥ ५ ॥

तस्य कुंराव्यवहारिणः दम्भोलिवृजं शये यस्य स शक्रः तस्य य इभ ऐरावणस्तद्वत्
 शालिनी शैत्यात् शोभमाना कीर्तिः परदशतैः शतात्परैः परदशतैः सहस्रलक्षकोटिसंख्यैरन्यैः
 परैरिभ्यर्नालम्बि न प्राप्ता । कैरिव । ग्रहतारकैरिव । यथा सुधामरीचेर्मृत्तकिरणस्य
 चन्द्रस्य शरदा घनात्ययेन प्रसन्नीकृता जलधरोचापसारणाद्विमलीकृता चन्द्रगोलिका
 चन्द्रिका प्रहा महलादयः, तारका नक्षत्रतारास्तैर्न लभ्यते नैव प्राप्यते ॥

बहन्सुपर्वद्वुमरामणीयकं सनन्दनो गोत्रपरार्ध्यतां दधत् ।

सुजातरूपः सुमनोमनोरमोऽनुयाति यः स्वेन सुपर्वपर्वतम् ॥ ६ ॥

यो महेभ्यः स्वेनात्मना सुपर्वपर्वतं सुरगिरिं मेरुमनुयाति अनुकरोति । मेरुणा
 सहशीभवतीत्यर्थः । किं कुर्वन् । बहन् कलयन् । किम् । सुपर्वद्वुमाः कल्पवृक्षाः
 दानरूपभूषणसुपमाभिस्तद्वत्तैश्च रामणीयकं मनोहरताम् । पुनः किभूतः । सहनन्दनाभ्यां
 हीरकुमारश्रीपालाभिधाभ्या वर्तते यः । भाविनि भूतोपचारात् । पक्षे—नन्दनवनेनास्मि-
 तः । पुनः किभूतः । गोत्रे स्ववंशे, गोत्रेषु सर्वशैलेषु हीरसूरिपुरंदरपितृत्वेन लक्षयोज-
 नप्रमाणतया सर्वोन्नतत्वेन च परार्ध्यतां प्रकृष्टतां महिमानं दधत् विधत् । पुनः कि-
 भूतः । सुप्रोभनं जातमृतरक्षं रूपं वपुः सुमगता यस्य । मेरौ तु सुप्रु जातरूपं स्वर्गं
 यत्र । पुनः किभूतः । सुमनोभिर्हारादिकुसुमैर्मनो हरती(?)त्येवंशीलः । सुप्रु निष्पाप
 मनो देयां साधूनां तेषां मनसि सुगुणधर्मित्वेन रमते इति वा । सुमनसां महात्मनां मध्ये
 अभिगमो वा । सुमनस्त्वेन मनोहो वा । मेरुस्तु सुमनोभिर्देवैः सुन्दरः ॥

जंगज्जनाव्राट्नसवगाहिना गम्भीरभावेन जितेन साधुना ।

सुधास्रवन्तीपतिना हृदा दधे किमेव रोपो वडवाचिपो मिपात् ॥ ७ ॥

येन साधुना कुंरासादेन गम्भीरभावेन स्वगाम्भीर्येण जितेनाभिभूतेन, सुधास्रवन्ती-
 पतिना क्षीरसमुद्रेण । किमुत्प्रेष्यते—हृदा हृदयेन कृत्वा वडवाचिपो वडवानलस्य
 मिपात् कपट्यात् रोपः कोपः एष प्रत्यक्षः किं दधे दधत् इव । किभूतेन गम्भीरभावेन ।

जगतां पातालभूमिस्वलोकानां जनानामसुरनसुराणां न बाह्यनसी वचनचित्ते अवगा-
हते गोचरयतीत्येवंशीलस्तेन । वक्तुमशक्येनेत्यर्थः ॥

समाप्य कामान्मरुतां स्वदारुतां निरस्य तेषां च वरात्प्रसेदुषाम् ।

मिषादमुष्येप्सितदित्सया विशामिवावनौ स्वःफलदोऽवतीर्णवान् ॥ ८ ॥

इभ्यो भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—अमुष्य व्यवहारिणो मिषाद्भ्मादवनौ पृथि-
व्यामवतीर्णवानागतः स्वःफलदः कल्पवृक्ष इव । कया । विशां नरेन्द्राणामीप्सितानां
कामितानां मनोभिलाषाणां दित्सया दातुमिच्छया । किं कृत्वा । मरुतां देवानां का-
मान्सर्वाभिलाषान्समाप्य संपूर्णीकृत्य । दत्त्वेत्यर्थः । पुनः किं कृत्वा । प्रसेदुषां स्वाभिल-
षितसकलार्थाभिगमेन प्रसन्नीभूतानां तेषां देवानां वरादिष्टप्रदानवचनात्स्वस्यात्मनो दारुतां
काष्ठमावं निरस्यापाकृत्य ॥

अतिस्मरैतत्तनुकामनीयकैः सहाभ्यसूयां दधतौ निजश्रिया ।

अनौचित्यीकृद्भजगत्कृतार्कजावकारिपातां वडवासुताविव ॥ ९ ॥

निजश्रिया स्वरूपसौन्दर्यलक्ष्म्या अतिक्रान्तोऽर्थाभिजितः स्मरः कामो यैस्तादृशै-
रेतस्य कुराव्यवहारिणस्तनोः शरीरस्य कामनीयकै रमणीयताभिः । 'कामनीयकमधः-
कृतकामम्' इति नैषधे । सह सार्धमभ्यसूयामीर्ध्या दधतौ विभ्राणौ अर्कजौ अध्विनीपुत्री ।
उत्प्रेक्ष्यते—अनौचित्या अयुक्ततया क्रुद्धेन कुपितेन जगत्कृता ब्रह्मणा वडवासुतावधा-
विवाकारिपातां कृतौ ॥

मिथः परिस्पर्धितया वदान्यतागुणैर्विजित्य व्यवहारिणामुना ।

इमा अरक्ष्यन्त सुधाशधेनवः स्वगोधनस्योपधिनेव धामनि ॥ १० ॥

अमुना कुरासाहनाप्रा महेभ्येन स्वगोधनस्य निजगोकुलस्योपधिना कपटेन धामनि
अर्थादात्ममन्दिरे इमाः सकलजगज्जनदृगोचराः सुधाशधेनवः कामगव्य इव अर-
क्ष्यन्त रक्षिताः । किं कृत्वा । वदान्यता दानशीलत्वं तस्या गुणैरुत्कर्षैः स्फूर्तिभिर्वा
मिथः परस्परं परिस्पर्धितया समन्तात्स्पर्धनशीलत्वेन विजित्य परामूय गृहे रक्षिताः ॥

सुपात्रसस्नेहगुणात्रयवृत्तिभृत्तमःप्रतीपः स्वकुलप्रकाशकृत् ।

प्रदीपदेश्योऽपि परं न धूमंभाकुलं न चाध्यामलयत्कदापि यः ॥ ११ ॥

यो महेभ्यः प्रदीपस्य देश्योऽपि सदृशोऽपि सन् । 'देवं देवेन्द्रदेशीयम्' इति पाण्डवचरित्रे ।
परं केवलं कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे न धूमभाक् न निषेधे कोपयुक्तो यभूव ।
धूमशब्देन कोपः । यथा भक्तामरस्तोत्रे—'निर्धूमवतिरपवजिततैलपूरः' इति । दी-
पस्तु धूमयुक्तः । च पुनः कदाचिदपि कुलं वंशमपवादादिना नाध्यामलयन्न मलिनी-
चकार । दीपस्तु यत्र रक्ष्यते तद्गृहं स्थानं वा श्यामलयति । 'कुलं कुल्यगणे
गृहे देदे जनपदेऽन्वये' इत्यनेकार्थः । किंभूत इभ्यः । गु शोभनानि पात्राणि

महाव्रताणुव्रतधारकादिसंधो यस्य, तथा सहस्रेहेन देवे गुरौ स्वजनादिषु प्रीत्या वर्तते यः सः, तथा गुणैरौदार्यादिभिरग्रां मुख्यां वृत्तिं वाणिज्यादिकामाजीविकां वा धिमर्तोति । 'वृत्तिस्तु वर्तने । केशिकयादौ जीवने च' इत्यनेकार्थः । सर्वेष्वप्यग्रेसरो वा । पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूतः । तमसामज्ञानानां पापानां वा प्रतीपः शत्रुः स्वयं पुण्यकर्माण्याचरन् परानपि धर्मे दृढीकरोति । पुनः किंभूतः । स्वस्यात्मनः कुलमौकेशवं शस्तत्र प्रकाशकृत् उद्योतकर्ता । स्वेन सूरिसिंहेन सुनुना वा । दीपोऽपि पात्रकलितः, ज्ञेहेन तैलेन युक्तः । 'तैलं ज्ञेहोऽभ्यञ्जनं च' इति हैम्याम् । तन्तुप्रधानदशाधारकः । 'वृत्तिर्वर्तिश्च तरशा' इति हैम्याम् । तथा ध्वान्तोच्छेत्ता, यस्मिन् गृहे घेन वा प्रबोधितस्तदेव तस्य वा गेहं तत्रोद्योतकारकः ॥

धुनीधवं येन गभीरनिःस्वनैर्विजित्य मुक्तामणिविद्रुमावलिः ।

ततः समग्रा जगृहे तदाद्यसौ बभूव किं निःस्वतया जडाशयः ॥ १२ ॥

येन कुराव्यवहारिणा गभीरः सजलजलपरगर्जितसान्द्रमधुरैर्निःस्वनैः स्वशब्दैर्धुनीधवं नदीपतिं समुद्रं विजित्य ततः समुद्रात् मुक्ताफलानि मुक्तामणयो रत्नानि विविधां जातानि विद्रुमाः प्रवालानि तेषामावलिः श्रेणिः समग्रा समस्तापि जगृहे गृहीता । किमुत्प्रेक्ष्यते—असौ समुद्रस्तदादि तं दिनमारभ्य निर्गतं स्वं समग्रद्रव्यं यस्मात्स निःस्वस्तस्य भावस्तथा निःस्वतया दरिद्रेण जडः किं कर्तव्यतामूढ आशयधित्तं यस्य । अथ किं करिष्यते, क्व गमिष्यते, कस्य पुनः पूज्यते, कथं वा स्वं प्रत्यनेष्यते इति विमर्शानभिज्ञो बभूव । दृढयोरैक्यादियं घटना ॥

व्यमोचि नामुप्य कदाचिदन्तिकं रयाङ्गपाणेरिव पद्मसद्वना ।

गुणव्रजेनेव नियुज्य मुक्तया वितीर्णवाचेव यदृच्छयाप वा ॥ १३ ॥

पद्मे कमले सद्य गृहं यस्याः सा तथा पद्मसद्वना लक्ष्म्या अमुष्य कुरासाधोः कदाचिदपि कस्मिन्नपि समये अन्तिकं समीपं न व्यमोचि न मुक्तम् । कश्चेव । रयाङ्गपाणे-रिव । यथा रयाङ्गं चक्रं पाणौ हस्ते यस्य तस्य कृष्णस्य स्वमर्तरेण कदाचिदपि काले पतिव्रतया धिया पार्श्वे न विमुच्यते नैव त्यज्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अनेव व्यवहारिणा गुणा-नामौदार्यपेयगाम्भीर्यादीनां रस्मिनां वा मजेन सम्पदेन । 'गुणो भीमे हृषीके ज्यारज्जुशी-र्योरितन्गुपु । मूदेऽप्रपाने संध्यादौ निर्दोषे रूपसत्त्वयोः ॥' इत्यनेकार्थतिलकः । नियुज्य निरप्येष मुक्तया रक्षितया । अथ वेति पश्चान्तरे । उदप्रेक्ष्यते—यदृच्छया तन्मदेभ्यभू-रिमाग्यप्राग्भातरितस्वेच्छया वितीर्णा विभ्रामिता दत्ता वायु वायव्यो यथा तादृशयेन । वानं दत्ता स्थितयेत्यर्थः ॥ इति कुरासाहः ॥

मनः समुत्कण्ठयतस्तनूपतां पयःप्लवं शैवालिनीपतेरिव ।

अमुष्य नापी सुसुरी बभूवुपी कुमुद्वतीव द्विनचक्रवर्तिनः ॥ १४ ॥

अमुष्य कुरामाहस्य नापीति नागा सुसुरी प्रमप्रररना पत्नी बभूवुपी मंजाना ।

केव । कुमुद्वतीव । यथा द्विजचक्रवर्तिनश्चन्द्रस्य । 'कन्दर्पेऽनल्पदर्पे विकिरति किरणाञ्जर्वरीसार्वभौमः' इति नाटकग्रन्थे । यथा शर्वरीसार्वभौमस्तथा द्विज-
चक्रवर्ति । कुमुदिनी नाम प्रिया वर्तते । अमुष्य किं कुर्वतः । तनूमतां मनश्चित्तं स-
मुत्कण्ठयतः सम्यगुत्कण्ठया स्वदर्शनात्मगुणगणाकर्णनविधावस्यौत्सुक्येन कलित कुर्वतः ।
कमिव । पयःप्लवमिव । यथा विद्युः शैवल्लिनीनां नदीनां पत्युर्भेतुः समुद्रस्य पानीवपूरं
कण्ठात्कूलादूर्ध्वं नयति । वृद्धिमन्त करोतीत्यर्थः । कण्ठादूर्ध्वं करोतीत्युत्कण्ठयति । 'त-
त्करोति तदाचष्टे' इति णिजिति पाणिनिः । सारस्वते तु 'अर्द्धितकरणे' इति । 'उत्कण्ठयति
मां भक्तिरिन्दुलेखेव सागरम्' इति वाग्भटालकारे ॥

चलेति विश्वे वचनीयताश्रुतेः प्रियेण बाणद्विपता तिरस्कृता ।

उदीतदुःखादिदमात्मना जनुः परं प्रपेदे किमु पद्ममन्दिरा ॥ १५ ॥

नाथी भातीति संबन्धः । किमुत्प्रेक्ष्यते—पद्ममन्दिरा लक्ष्मीरिदमात्मना एतत्स्व-
रूपेण । नाथीवपुषा इत्यर्थः । परमन्यजनुर्जन्म प्रपेदे प्रतिपन्नवतीव । कस्मात् । उ-
दीतदुःखात्प्रकटीभूतासातात् । 'उदीतमातद्वितवानशङ्कित—'इति नैपथे । किंभूता । बाण-
नाम्नो दैत्यस्य द्विपता वैरिणा कृष्णेन प्रियेण भर्त्रा तिरस्कृता धिक्कृता । कस्याः । इयं
श्रीध्वलास्थिरातिचपला इत्यमुना प्रकारेण विश्वे लोके जगति वचनीयताया अर्थान्-
क्ष्मया अपवादस्य श्रुतेः श्रवणात् ॥

ततं वचो यत्र धनं पदाङ्गदध्वनिश्च काङ्क्षयाः सुपिरं स्वनः पुनः ।

तया बभे जङ्गमरङ्गशालया किमत्र शृङ्गारनटस्य नृत्यतः ॥ १६ ॥

तया मृगदृशा नाथीदेव्या बभे शुभे । अत्र जगति । नृत्यतस्ताण्डवं कुर्वतः शृङ्गा-
रनाम्नो नवरसेष्वादिभूतस्य रसस्यैव । नटस्य नर्तकस्य जङ्गमया चलन्त्या रङ्गशालया नर्त-
नभवनभुवेव । यत्र रङ्गशालायां वचः अर्थात्तस्या वचनं ततं वीणाप्रभृतिकं विस्तीर्णं च ।
च पुनर्यत्र पदाङ्गदानां नूपुराणाम् । 'नूपुरं तु तुलाकोटिः पादतः कटकाद्भेदे' इति हैम्याम् ।
ध्वनी रावः । धनं तालप्रभृतिकं बहुलं चास्ति । पुनर्यत्र काङ्क्षया मेललायाः स्वनः शब्दः
सुपिरं वंशादिकं किंकण्यादिजं च वर्तते । 'ततं वीणाप्रभृतिकं तालप्रभृतिकं धनम् । वंशा-
दिकं तु सुपिरम्' इति हैम्याम् ॥ इति नाथीवर्णनम् ॥

जगन्नयीजन्मजुषां मृगीदृशां विजित्य राजीर्निजजित्वरश्रिया ।

अधारि किं मूर्धनि पद्मचक्षुषा जयाङ्कबालव्यजनं कचच्छटा ॥ १७ ॥

यया पद्मचक्षुषा कमललोचनया नाथीदेव्या मूर्धनि स्वमस्तके कचच्छटा केशपाशः ।
'पाशाः स्युस्तत्पराः पाशो रचना भार उच्यते । हस्तः पक्षः कलापश्च केशभूयस्त्ववा-
चकाः ॥' इति हैम्याम् । तथा छटाशब्दः सप्पुद्गवाचकश्च । 'तटान्तविश्रान्ततुरङ्गमच्छटा'
इति नैपथे । किमुत्प्रेक्ष्यते—जयाङ्कबालव्यजनं वैरिविजयसूचकचिह्नचामरं किं घृतमिव ।
अर्थात्स्वमस्तके । जयचिह्नं हि चामराङ्गुशादिकं मौलावेव विरते । गारुडिकादीनाम-

यापि तथैव दर्शनात् । किं कृत्वा । विजित्य परिभूय । कया । निजस्यात्मनो जित्वा
जयनशीलया धिया शोभया पुंवद्भावे ईकारलोपः । काः । राज्ञीः श्रेणीः । कासाम् ।
मृगीदृशां हरिणनयनानां स्त्रीणाम् । किंभूतानाम् । जगतां नागलोकस्वर्लोकमूलोकाणां
प्रथी त्रिकं तत्र जन्मावतारं जुपन्ते भजन्ते तादृशीनाम् । त्रिभुवनोद्भवानामित्यर्थः । एतावतां
सुरासुरनरमर्णाश्रेणीर्निजित्य जयचामरं विभर्तात्यर्थः ॥

विधुं द्विधाकृत्य विधिव्यधत्त यल्ललाटमर्धेन शिवे न्यधात्परम् ।

न चेन्मृगाङ्गार्धधरः कथं हरः किमर्धचन्द्रोपमितं च तद्वहेत् ॥ १८ ॥

विधिविधाता विधुमर्थादीश्वरमस्तकस्थसंपूर्णचन्द्रमादाय द्विधाकृत्य द्वौ खण्डौ विधाय
अर्धेन विधोस्तदेकमागेन यस्या ललाटं भाळं व्यधत्त चक्रे । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षा । कृतवा-
वानिव । पुनः परं द्वितीयमर्धं शिवे ईश्वरे न्यधात्स्थापयामास । एवं चेन्न स्यात्तदा हरः
शिवो मृगाङ्गार्धधरो अर्धचन्द्रभृत् । 'लब्धार्धचन्द्र ईशः' इति चम्पूकथायाम् । कथं
केन प्रकारेण । च पुनस्तद्भालं तस्या ललाटमर्धचन्द्रोपम(मित)मष्टमीमृगाङ्गोपमानं च
कथं कया रीत्या वहेद्द्वरेत् ॥

मृगीदृशो हेलितकेलतीश्रियो ललाटपट्टे कुरलेन निर्वभे ।

सितारविन्दस्य धियेव तस्थुषा यदानने पौष्पपिपासयालिना ॥ १९ ॥

तस्या मृगीदृशो नापीदेव्या ललाटपट्टे भाटस्थले कुरलेन ध्रमरालकेन निर्वभे व-
भाते । 'अक्षराजवत्येन निर्वभे' इति रघुवंशे । किंभूताया मृगीदृशः । हेलिता अप-
गमिता केलत्याः कन्दर्पपत्न्या रत्याः श्रीः शोभा यया । 'केलतीमदनयोरुपाध्रये' इति
नैषधे । उल्लेक्ष्यते—स्मितस्य विकसितस्फारविन्दस्य पद्मस्य धिया मुद्रा यदानने नापी-
मुखे पौष्पस्य पुष्पानामयं पौष्पो रसः यथा पुष्पोद्भवरजस्तथा पुष्पोद्भवो मकरन्दोऽपि
तस्य पिपासया पातुमिच्छया तस्थुषा स्थितवता अलिना भ्रमेण च । किं च पौष्पं मकर-
न्द इति भोजप्रपन्नादिककाव्येषु दृश्यते । तथापि सति परः पाठः—'स्मितारविन्दस्य
धिया यदानने स्थितं रसस्यैव पिपासयालिना' । उल्लेक्ष्यते—स्मितारविन्दस्यैव प्रोज्जृ-
म्भिताम्भोजस्य धिया यदानने नापीवदने रसस्य मकरन्दस्य । 'रसो माधु मकरन्दो मर-
न्दध' इति दैन्याम् । पिपासया पानस्याभिलाषेण स्थितमर्यादागत्वा अलिना भृङ्गेण
स्वीयत इव ॥

अमूदशाम्भोजदृशा सा भूयते न जातुनिधौवतनिर्मितौ मम ।

इतीव रेसोयमिदंमुखे मपेर्मिपाङ्गुवोर्नाभिभुवा व्यधीयत ॥ २० ॥

नाभिभुवा पात्रा इदमुद्ये अस्या नापीदेव्या वदने । उल्लेक्ष्यते—इति हेतोर्भुवोमि-
पाङ्गुनाम्भोजमिदंनिनाम्पुन इयं दृशा रेसा व्यधीयत कृते । इति किम् । यन्मम वीर-
निभिर्गी त्रिभुवनश्रीसमूहनिर्माणे अमूरुता एतत्तदृश्या भम्भोजदृशा पद्मलोचनया

त्रिया जातुचित्कदाचिदपि न भूयते स्म न जाता । त्रैलोक्येऽप्येवंविधा मया कापि युवती
निर्मिता नास्तीत्यर्थः ॥

स्वकामिनीकैरविणीतनूभवे विरञ्चिना लोचनतामवापिते ।

विधातुमङ्गे किमु लोलकैरवे यदास्यभावः शरदिन्दुना दधे ॥ २१ ॥

शरदिन्दुना घनात्ययसमयसंबन्धिना चन्द्रेण यदास्यभावो नाथीवदनता दधे अङ्गी-
कृता । उत्प्रेक्ष्यते—लोले चपले कैरवे कुमुदे अङ्गे उत्सङ्गे विधातुं कर्तुमिव । उत्सङ्गग्रहणे
हेतुमाह—स्वस्यात्मनः कामिन्याः प्रियायाः कैरविण्याः कुमुदस्यास्तनूभवे अङ्गजाते ।
स्वसुतयोत्सङ्गे करणं तु न्याय्यमेव । पुनः किंभूते कैरवे । अवापिते नीते । काम् ।
लोचनताम् । अर्थाच्चाधीदेव्या नेत्रत्वम् । केन । विरञ्चिना वेधसा ॥

विभाति यद्भूयुगभासिनासिका विजित्य विश्वत्रितयं मनोभुवा ।

यदङ्गरूपपुञ्जपयोधिसंनिधौ कृतो यशःस्तम्भ इव ध्वजाङ्कितः ॥ २२ ॥

यस्या भ्रुवोर्युगेन भासते दीप्यते इत्येवंशीला नासिका विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—मनो-
भुवा स्मरेण यशःस्तम्भः कृतः कीर्तिस्तम्भ आरोपित इव । किंभूतः । ध्वजाङ्कितः
पताकाकलितः । कस्मिन्रोपितः । यस्या नाथीदेव्या अङ्गं शरीरं तस्य रुचां का-
न्तीनां पुञ्जः समूहः स एव पयोधिरतिबहुलत्वात्समुद्रतस्य संनिधौ पार्थे । किं कृत्वा ।
विश्वानां स्वर्भूमिपाताललक्षणानां जगतां त्रयं विजित्य निजौजसा स्वाज्ञावशवद् विधाय ।
अपरोऽपि विजयी राजा जगज्जित्वा समुद्रतटे कीर्तिस्तम्भानारोपयतीति स्थितिः ॥

विडम्बिताखण्डमृगाङ्गमण्डले कपोलपाली स्फुरतस्तदानने ।

मणीमये दर्पणिके यदोकसोरिमे रतिप्रीतिमृगीदृशोरिव ॥ २३ ॥

तस्या देव्या भानने मुखे विडम्बितं निजप्रिया परामवनं विडम्बनां प्रापितमनुकृतं
वा अखण्डं संपूर्णं मृगाङ्गस्य चन्द्रमसो मण्डलं बिम्बं याभ्यां तादृशे कपोलपाली गण्डस्थले
स्फुरतो लसतः । उत्प्रेक्ष्यते—यदोकसोर्या नाथी एवौको गृहं ययोस्तादृशो रतिप्रीत्योरेव
मृगीदृशोः कामस्य कान्तयोः । एतावता यां नाथी निभास(त्य) रतिश्चित्तनिवृत्तिः, प्रीतिः
ऋहः प्रमोदश्च, संपद्यत इत्यर्थः । इमे दृग्लक्ष्ये मणीमये रत्नरचिते दर्पणिके आदर्शिके
इव । 'यन्मती विमलदर्पणिकायाम्' इति नैपथे ॥

किमिच्छता पाशयितुं जगन्नयीयुवत्रजान्वागुरिकेन(ण) रङ्गवत् ।

स्मरेण यादःपतिपाशजित्वरी दधे द्विपाशी सुदृशः श्रुतिद्वयी ॥ २४ ॥

सुदृशो नाथीदेव्याः श्रुतिद्वयी श्रवणयुगली । भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरेण
मदनेन द्वयोः पाशयोः समाहारो द्विपाशी बन्धनग्रन्थी किं दधे धृतेव । अन्योऽप्यर्थो
यथा—स्मरेण किं द्विपाशी बन्धनग्रन्थिद्वितयी किं दधे । सा का । सुदृशो नाथी-
देव्याः श्रुतिद्वयी । 'ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्थं यं शतमध्यासत तत्सखीजनः' इति नैपथे । ध्रु-

वमुत्प्रेक्ष्यते—अप्सरसोऽवतीर्य यां कुण्डिनपुरीमध्यासत । कः । तत्सखीजनः—इति तद्वृत्तिः । स्मरेण किं कुर्वता । इच्छता वाञ्छता । किं कर्तुम् । पाशयितुं पाशे पतितान् पाशेन बद्धान् वा कर्तुम् । कान् । जगज्जयीषुवन्नजान् त्रिभुवनतरुणगणान् । किंवत् । रङ्गवत् । यथा वागुरिकेण जालिकेन रङ्गन् जातिविशेषमृगान् । ‘मृगभेदा रुच्यङ्कुरङ्गुगोर्कर्ण-
शम्बराः’ इति हैम्याम् । पाशयितुं काङ्क्षता पाशो ध्रियते । किंभूता द्विपाशी । यादःपते-
वैरुणस्य पाशस्य जित्वरी जयनशीला ॥

वियोगवस्यौषधियोपया यदाननीभवत्कान्तसितद्युतिं प्रति ।

स्थितस्तदङ्गे प्रहितस्तनूजवत्प्रवाल आह्वातुमिवाधरोपधेः ॥ २५ ॥

वियोगो विरहो चीनां भृङ्गप्रमुखस्त्रगानां योगः संबन्धो यस्यास्तादृश्या, औषधिरेव
योषा स्त्री तथा । यदाननीभवन्तं नार्थवत्कसंपद्यमानं कान्तं स्वमर्तारं सितद्युतिं चन्द्रं
प्रति आह्वातुमाकारयितुं प्रहितः प्रेषितस्तनूजवत् पुत्रवत् । प्रवालः प्रकृष्टो दक्षः । शेषे
वयोरैक्यात् बालः शिशुः, पल्लवश्च । उत्प्रेक्ष्यते—अधरोपधेरोष्ठकपटात् तदान्तिके
चन्द्रोत्सङ्गे स्थित इव । बालः सुतः पितुस्तद्गे तिष्ठतीति स्थितिरेव ॥

निपातुकेन द्विजकान्तिमिश्रितसितेन यस्या रदनच्छदे बभौ ।

जलेन वातूलतरङ्गितात्मना सुधापयोधेरिव हेमकन्दले ॥ २६ ॥

यस्या रदनच्छदेऽधरे निपातुकेन निपतनशीलेन द्विजानां दन्तानां कान्त्या मिश्रितेन
खचितेन स्मितेनेषद्वसितेन । ‘ताम्रोष्ठपर्यस्तस्यः स्मितस्य’ इति रघौ । बभौ शुभ्रमे । केनेव ।
जलेनेव । यथा सुधापयोधेः क्षीरार्णवस्य पयसा हेमकन्दले विद्रुमे दीप्यते । किंभूतेन ।
वातूलेन वातनज्जेन तरङ्गितः कल्लोलयुक्तीभूत आत्मा स्वरूपं यस्य ॥

स्वकान्तवक्त्रामृतकान्तिदर्शनाद्दृढन्तरुद्धेलितरागसागरात् ।

निरित्वरी विद्रुमकन्दली च यद्विलासवत्या दशनच्छदो बभौ ॥ २७ ॥

यस्याः । ‘विलासो ह्रावे लीलायाम्’ इत्यनेकार्थः । तत्र ‘ह्रावः शृङ्गारभावात्ती रम्योत्त-
स्मितवीक्षितम् । प्रियस्यानुकृतिर्लीला श्रिष्टागन्धेवचेष्टितः ॥’ इति तद्वचुरिः । स वि-
द्यते यस्याः सा तस्या विलासवत्या दशनच्छदोऽधरो बभौ भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्या-
त्मनः कान्तस्य भर्तुः कुरासापोर्वकामृतकान्तेमुखेन्दोर्दर्शनादवलोकनात् हृदन्तर्मनोमध्ये
उद्धेलिताद्वेलामतिरान्त उद्धेल उद्धेलत्वं संजातमस्मिन्निति भावप्रधानो निर्देशः । तस्मादुल्क-
ण्डितात् कण्ठादूर्ध्वमागतात् रागसारात् निरित्वरी निर्गमनशीला विद्रुमकन्दली प्रवा-
लाङ्कुर इव । कन्दलशब्दविलिङ्गः ॥

द्विजाधिपत्यं मुख एव मुख्यतो मृगीदृशोऽस्या न कुमुद्वतीपतौ ।

द्विजैरर्माभिर्यदसौ दिवानिशं निपेवणाया निपयं स नीयते ॥ २८ ॥

अस्या मृगीदृशः सारङ्गलोचनाया मुखे वदने एव मुख्यतः प्राधान्याद् द्विजानामाधि-
पत्यमैश्वर्यमास्ते । परं कुमुद्वतीपती कुमुदिनीवद्भवे चन्द्रे न, यद्यस्मात्कारणात् असौ
मुख एव । मुखशब्दः पुनर्पुंसके । दिवानिशम् अहोरात्रम् अमीभिश्चक्षुर्लक्ष्यैर्द्विजैर्दन्तैर्वि-
पेवणायाः सेवायाः विषयं गोचरं नीयते स्म प्रापितः । चन्द्रस्य तु नक्षत्रताराग्रहा यथा
प्रत्यक्षा दृश्यन्ते, तथा न द्विजा इति ॥

यदाननान्तर्व्यसतेः सुधारसादिवोद्धतः पाटल एष कन्दलः ।

विलासदोलेव निखेलितुं गिरोऽथ वा मृगाक्षीरसना स्म शोभते ॥२९॥

मृगाक्ष्या नाथीदेव्या रसना जिह्वा शोभते स्म । उप्रेक्ष्यते—यस्या आननं मुखं त-
स्यान्तर्मध्ये वसतिर्वातो यस्य तादृशात् सुवारसादमृतनिस्स्यन्दादुद्धतः प्ररुद्धः प्रकटीभूतो
वा पाटलो रक्त एष जिह्वालक्षणः कन्दलो नवाद्द्रु इव । अथ वा पक्षान्तरे यद्वदनमध्य-
सीधाया गिरो वाग्देवताया निखेलितुमान्दोलितुं दोलान्दोलनलीनां निर्मातुं विलासदो-
लेव क्रीडामेक्षेव ॥

यदीयवाचं विधिना विधित्सुना सुधामुपात्तामधिगम्य निस्तुपाम् ।

सुधाशना अध्वरभोजिनस्तदादितो बभूवुस्तदभावतः किमु ॥ ३० ॥

सुधाशनाः पीयूषमोजना देवास्तदादितस्तदिवसप्रारम्भात् । यस्मिन्नहनि सुधा निष्ठिता
तद्दिनमादौ कृत्वैत्यर्थः । किमुप्रेक्ष्यते—तस्याः सुधाया अमावास्यायादध्वरमर्यादशांशं
भुञ्जन्तीत्येवंशीला अध्वरभोजिनो यथाहारा बभूवुः संजाता इव । किं कृत्वा । अधिगम्य
ज्ञात्वा । काम् । सुधाम् । किंभूता सुधाम् । उपात्तां गृहीताम् । पुनः किंभूताम् ।
निर्गतस्तुपो अवशिष्टो धुशमात्रो यस्यां सा । 'तुपो बुधो' इति हैम्याम् । केन । विधिना
सृष्टिकर्त्रा । विधिना किं चिकीर्षुणा । विधित्सुना कर्तुं काङ्क्षता । काम् । यदीयां ना-
थीसवन्धिनीं वाचं वाणीम् । नाथीवचनघातुरीमित्यर्थः ॥

कुशेशयादर्शसुधांशुजित्वरं विधाय वेधाः इदमीयमाननम् ।

इदं दृशा मा कुदृशां प्रदुष्यतादितीव चक्रे चिबुकेन दन्तुरम् ॥३१॥

वेधा विधाता अस्या इदम् इदमीयमाननं वदनं विधाय निर्माय । उप्रेक्ष्यते—इति
हेतोः चिबुकेन असिकाधःप्रदेशेन कृत्वा । 'दन्तवर्धं च तत्रान्तौ स्रक्णी असिकं स्वधः ।
असिकाधस्तु चिबुकम्' इति हैम्याम् । दन्तुरं विषमोन्नतं चक्रे कृतवानिव । किंभूतमान-
नम् । कुशेशयानि पद्मानि, आदर्शा दर्पणाः, सुधांशवत्चन्द्राः, तेषां जित्वरं जयनशीलम् ।
यथा द्वादशसूर्यास्तथा चन्द्रा अपि बहवः सन्ति । 'स्फुरदम्भःसरोदम्भात्सैहिकेयमया-
दिव । राक्षसमृगाङ्गाः संभूय विमान्ति शरणागताः ॥' इति राघवपाण्डवीयचरित्रे । तथा—
'विधोविधिविधिविशतानि लोपं लोपं कुदृशत्रिषु मासि मासि । अभङ्गुरधीकमिमं किमस्या मु-
खेन्दुमस्याप्यदेकशेषम् ॥' इति नैपये । तत्र चन्द्राणां बहुत्वोक्तं दोषः । इति किम् ।
यदिदमाननं कुदृशां दुष्टानां दृशा दृग्दोषेण मा दुष्यताद्विकृतिं मा गच्छतादिति हेतुः ॥

विजित्य कान्त्या जगृहे क्रुधा यदाननेन लक्ष्मीः क्षणदापतेस्तया ।

हृदस्फुटचेन्न कुतस्ततः सुधा निरित्वरी क्षुद्रतदङ्कुरन्ध्रतः ॥ ३२ ॥

यदाननेन नाथीमुखेन कान्त्या स्वशोमया । ‘आभा राद्वाविभूषा श्रीरभिख्याकान्ति-
विभ्रमाः’ इति हैम्याम् । तथा—‘कान्तिः शोभाकामनयोः’ इत्यनेकार्थः । कामना इच्छा ।
‘प्रभायां काव्यगुणे च कान्तिः’ इति तदवचूरिः । विजित्य क्षणदापतेर्निशापतेश्चन्द्रस्य
तथा तेन प्रकारेण क्रुधा स्वस्पर्धिभावोद्धतकोपेन लक्ष्मीर्जगृहे आदत्ता । तथा कथम् ।
यथा येन स्ववैभवादानाविर्भूताद्वैतदुःखातिरेकेण तस्य चन्द्रस्य हृत् हृदयमस्फुटत् स्फु-
टितम् इति चेन्न भवेत्तदा कुतः कारणात् क्षुद्रो लघुर्वैतस्य चन्द्रस्याङ्कः कलङ्कः स एव
रन्ध्रं छिद्रं ततस्तस्मात्ततश्चन्द्रात्सुधा निरित्वरी निर्गमनशीला स्यात् ॥

समं यदास्येन मृधे महौजसा निरोजसाभाजि किमेणलक्ष्मणा ।

यतोऽमुनाद्यापि तदङ्कबोधिका व्यमोचि नाभ्रभ्रमणी कदाचन ॥ ३३ ॥

महौजसा महाकान्तिना महाबलेन वा महाप्रतापेन वा । ‘ओजो दीप्तिप्रकाशयोः ।
अवष्टम्भे बले घातुतेजसोः’ इत्यनेकार्थः । ‘प्राणः स्यामतरः पराक्रमबलशुभ्रानि शौर्या-
जसी’ इति हैम्याम् । ओजःशब्देन प्रतापोऽप्युच्यते । यथा नैषधे—‘तदोजसस्तयशसः
स्थिताविमौ वृथेति चित्ते कुरुते यदा यदा । तनोति भानोः परिवेषकैतवात्तदा विधिः
कुण्डलानां विधोरपि ॥’ इति । यदास्येन नाथीमुखेन समं सार्ये मृधे संप्राप्ते निरोजसा
निर्वलेन एणलक्ष्मणा मृगलाञ्छनेन चन्द्रेण अभाजि भ्रमम् । पलायितमित्यर्थः । यतो यस्मा-
त्कारणात् अमुना विधुना तस्य भङ्गस्य अङ्गुष्ठं तस्य बोधिका ज्ञापयित्री कथयित्री वा ।
‘निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिका’ इति नैषधे । कदाचनापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे । अययाव-
दित्यर्थः । अभ्रे आकाशे भ्रमणी पर्यटनम् । ‘विधेः कदाचिद्भ्रमणी विलासे’ इति नैषधे ।
‘नमसि भ्रान्तिर्न व्यमोचि न मुक्ता । नैत्यव्ययं निषेधे ॥

त्रिनेत्रनेत्रानलभसितात्मभूप्रभोर्जगन्निर्जयवादनोचितः ।

जगत्कृतादाय यदङ्गनिर्मितौ किमेव कम्बुर्गलकन्दलीकृतः ॥ ३४ ॥

जगत्कृता विश्वविषायिना यात्रा यदङ्गनिर्मितौ नाथीदेहनिर्माणे । किमुत्प्रेक्ष्यते—एष
प्रत्यक्षः कम्बुः शङ्खो गलकन्दलीकृतः कण्ठपीठतां प्रापित इव । किं कृत्वा । आदाय
गृहीत्वा अर्थात् कम्बुम् । कस्य । त्रिनेत्रः शिवस्तस्य नेत्रं तृतीयलोचनं तस्यानलेन
कोषवह्निना मरिमतस्य ज्वलितस्य आत्मभूप्रभोः स्मरराजस्य । ‘आत्मभूः स्मरवैधसोः’
इत्यनेकार्थः । किंभूतं कम्बुम् । जगतां सुरासुरनराणां निर्जये वादनस्योचितो योग्यः ॥

अनन्यलावण्यतरङ्गचङ्कतां नितम्बलीलापुलिनं च विभ्रती ।

धुनीव रोयोविहसन्मृणालिकां भुजाद्वयीं या विभरांभवुषी ॥ ३५ ॥

या नाथी भुजाद्वयीं यादुयुगलीम् । ‘अस्तं यान्ति समस्तबाहुजमुजानेजःसहस्राक्षवः’

इति नैषधे । विभरां वभूवुषी विभर्ति स्म । केव । धुनीव । यथा सरित् रोषसि तटे विहसन्तीमुन्मिषन्तीं मृणालिकां विसलतां धत्ते । या किं कुर्वती । अनन्यस्यासाधारणस्य लावण्यस्य रूपातिशयस्य तरङ्गाणां चङ्कतां चारुताम् । 'राजते जिनवचनपद्धतिरुक्तिचक्षिममालिनी' इति पञ्चसुन्दरकविकृतसंस्कृते चङ्गशब्देन मनोज्ञः । पुनः किं कुर्वती । नितम्ब आरोहः स्त्रीकट्याः पश्चाद्भागः । 'नितम्बारोहौ स्त्रीकट्याः पश्चाजघनमग्रतः' इति हैम्याम् । स एव लीलाकारि विलासविधायकमर्थान्मध्यपदलोपाद्वा पुलिनं तटं विभ्रती धारयन्ती ॥

सकुङ्कुमैतद्वदनेन निर्जितं जिगीषया तच्छलदर्शनोत्सुकम् ।

किमागतं कोकनदं तदन्तिके चकास्ति तस्या नवपाणिपल्लवः ॥ ३६ ॥

तस्या नार्थदेव्या नवनं नवः स्तुतिः । 'शु स्तुती' । सलक्षणतया दातृतया वा स्तुति-युक्तो यः पाणिपल्लवः फरकिसलयं स चकास्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—कोकनदं रक्तोत्पलं तस्य मुखस्य समीपे पार्श्वे आगतं समेतमिव । किंभूतम् । सह कुङ्कुमेन घुघ्येन वर्तते तादृश । रक्तीभूतेनेत्यर्थः । एतस्याः कुंराकान्ताया वदनेन मुखेन निर्जितं पराभूतम् । 'अयमुदयति घुघ्णारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्रः' इति विदग्धमुखमण्डनकाव्ये । तथा—'स्पर्धामिलकुङ्कुमरोपभासा' इति नैषधेऽपि । अत एव । पुनः किंभूतम् । तस्य मुखस्य च्छलस्य स्थलिनस्य दर्शने अवलोकने उत्सुकमुत्सुकीभूतम् । कया । जिगीषया अर्थो-त्स्वशत्रोस्तन्मुखस्यैव जेतुमिच्छया । प्रतिपक्षो हि छले प्राप्ते परिभूयते ॥

पृथक्पृथक्पञ्चमुखद्विपन्मुखान्निहन्तुकामेन रुपा मनोभुवा ।

शराश्रये यत्करनास्त्रि कल्पिता अमी शराः पञ्च किमङ्गुलीमयाः ॥ ३७ ॥

मनोभुवा चेतोजन्मना स्मरेण यस्या हीरजनन्याः फरः पाणिरेव नाम यस्य तादृशे तस्मिन्वा शराश्रये तूष्णीरे । किमुत्प्रेक्ष्यते—अङ्गुलीमयाः करशास्त्रारूपाः पञ्च कल्पदुम-संख्याकाः अमी जनहन्गोचराः कल्पिता रचिता इव । स्मरेण किं कर्तुकामेन । रुपा स्वव्यापादनापादनोदितद्वेषाकोपेन पञ्चमुखः शंभुरेव द्विपन् वैरी तस्य मुखान् पञ्चसं-ख्याकानि वक्त्राणि । मुखशब्दः पुनपुंसके । पृथक् पृथक् भिन्नानि भिन्नानि कृत्वा नि-हन्तुकामेन छेतुमिच्छता । एतावता पञ्च शिरांसि छेतुमित्यर्थः । मुखशब्देन शिरःसमे-तमेव । यया दशमुखस्य । 'हरिहरि हरिणीदशो निमित्तं दश दशकंधरमौलयो लुडन्ति' इति खण्डप्रशस्ती । यथा तत्र दश मौलयस्तथात्रापि पञ्चापि मस्तकानि इति ॥

यदीयपृष्ठे कनकत्विपि सितप्रसूनशून्येतरकुन्तलच्छटा ।

शिंखलातले स्वर्गिगिरेरिव ग्रहाङ्किताभ्रवीथी प्रतिबिम्बिता व्यमात् ॥ ३८ ॥

कनकत्विपि काञ्चनकान्तिनि यस्या इदं यदीयं नापीसंनधि तच्च तत्पृष्ठं च तनोश्च-रमः प्रदेशः । 'पृष्ठं तु चरमं तनोः' इति हैम्याम् । तत्र स्मितविकसितैः प्रसूनैः पृथैः

श्न्येतरा निर्भरभृता कुन्तलच्छटा केशधेणिर्व्याभाद्भासे । केव । अभ्रवीथीव । यथा स्वर्गिगेरैर्मरोः काम्बनेन स्वर्णत्वेन त्विषते दीप्यते इति काम्बनत्विट् तस्मिन् तादृशे शिलातले प्रतिबिम्बिता । 'तत्कम्पुप्रतिबिम्बितं किमु शरत्पर्जन्यराजि-
ध्रियः' इति नैषधे । अभ्रवीथी गमनपद्धतिर्विभाति । 'वीथी, वर्त्मनि पटौ चं वृद्धाङ्गे ना-
त्यरूपके' इत्यनेकार्थः । किम्भूता अभ्रवीथी । ग्रहैरुपलक्षणान्नक्षत्रतारामण्डैः अङ्किताः
सहिताः ॥

परानवाप्यान्निजवासपत्तनान्मनोभिधानान्मदनावनीभुजः ।

जगद्विजेतुं चलितस्य हृत्सुमस्रजा पुरो वन्दनमालिकायितम् ॥ ३९ ॥

यस्या नाथीदेव्या हृत् हृदयं तत्र वक्षसि सुमस्रजा पुष्पमालया मदनावनीभुजः स्मर-
राजस्य पुरोऽग्रे पुस्ताद्वन्दनमालिकायितं मङ्गल्यदामवदाचरितम् । मङ्गलाय जातमि-
त्यर्थः । किम्भूतस्य मदनस्य । चलितस्य प्रस्थितस्य । कुतः । परैरन्यराजन्यजनैरवासुं
योग्यमवाप्यं न अवाप्यमनवाप्यं तस्मात्प्राप्तुंमशक्यात् मनोभिधानादर्थोत् नाथीचित्त-
नाम्नः निजस्यात्मीयस्य पत्तनादधिष्ठाननगरात् । राजधान्या इत्यर्थः । एतावता स्वभर्तारं
विना परेण केनापि पुंसा तन्मनः सर्वथापि ग्रहीतुमशक्यम् । 'एतेन विशेषणेन तस्याः स-
तीत्वमसूचि । चलितस्य किं कर्तुम् । विजेतुं स्वयसीकर्तुम् । किम् । जगत् त्रिभुवनम् ॥

यदीयहृत्केलिनिकेतखेलिनं क्षपाङ्कमाकारयितुं सुहृत्तया ।

सितांशुनेव प्रहितोदुमण्डली विमाति यद्वक्षसि मौक्तिकावली ॥ ४० ॥

यस्या वक्षसि हृदये मौक्तिकावली हारलता हारमौक्तिकपङ्क्तिर्विभाति । उद्वेक्ष्यते—
सितांशुना चन्द्रेण सुहृत्तया स्वमिश्रत्वेन क्षपाङ्कं मच्छलाञ्छनं काममाकारयितुं स्वपार्श्वे
आह्वातुं प्रहिता प्रेषितोदुमण्डली तारकप्रेमिरिव । किम्भूतं क्षपाङ्कम् । यदीय नाथीसं-
न्यपि हृन्मन एव केलिनिकेतं प्रीतिपदं तत्र खेलतीत्येवशीलम् । 'भीमं कृत्वाङ्गखे-
लिनम्' इति पाण्डवचरित्रे ॥

रथाङ्गलीलां दधती प्रमाम्मसि स्तनौ तदीयौ स्फुरतः सचूचुकौ ।

मरन्दलुभ्यद्भ्रमरानुपङ्गिनौ(णौ) सुवर्णपङ्केरुहकुञ्जलाविव ॥ ४१ ॥

प्रमाम्मसि यस्तस्यापकान्तिनीरपूरे रथाङ्गयोश्चक्रवाकयोर्लीलां शोभां दधती धारयन्ती
तस्या इमी तदीया नाथीमंशुन्यनी कुभी स्फुरतः । किम्भूतौ । सह चूचुकाभ्यां स्तनदृ-
न्ताभ्यां वनेने यी । उद्वेक्ष्यते—सुवर्णपङ्केरुहयोः फनकरमलयोः कुङ्कुमली कोशादिव । कु-
ञ्जली पुंरीषलिङ्गे । किम्भूतौ । मरन्देषु मधुषु लुभ्यतां लोलुपीभवतां भ्रमराणामनुपहः
सहो ययोः । उपरिभ्रमरपरीरभिन्नावित्यर्थः ॥

तनूलनागाघनरक्षितप्रमाप्रतानपागोचिषयस्तितीर्षया ।

हरिन्मणीसेतुरियात्मनन्मना व्यधागि रोमावलिरेणचभुपः ॥ ४२ ॥

यस्या एणचक्षुषो मृगेक्षणाया रोमावलिलोमलेखा । इवोत्प्रेक्ष्यते—आत्मजन्मना स्मरेण हरिन्मणीनां भरकतरत्नानाम् । नीलरत्नघटित इत्यर्थः । सेतुः पथेव व्यधायि निष्पादितः । कया । तनूलता नाथीकाययष्टिः तस्या अगाधमतिशायि अलङ्घ्यमध्यं तथा तरङ्गितं कल्लोलितं यत् प्रमाणां कान्तीनां प्रतानं वृन्दः स एव पायोधिः समुद्रः तस्य पानीयानां तितीर्थया तरीतुमिच्छया । अथ वा 'रिरंसया' इति पाठे तु समुद्रजले सहावरोधेन खेलितुमिच्छया । श्रूयते हि 'स्तम्भतीर्थे खासमोहल इति नाम्नः स्वमन्दिराञ्जलधिजले खेलनार्था केनापि पातिसाहिना सेतुः कारितोऽभूत्तदाकृतिरधुनापि किञ्चित् दृश्यते श्रूयते च' इति । अत्रोत्प्रेक्षार्थे स्मरेण, वास्तवार्थे त्वात्मजन्मना धात्रा । 'मनःशृङ्गारसंकल्पात्मनो योनिः' इति स्मराभिधानम् । तथा 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति धातुरभिधा । इदं द्वयमपि हैम्याम् ॥

द्रवीभवद्भूरिसिताभ्रचन्दनप्रगल्भवाल्हीकुरङ्गनाभिभिः ।

विलिप्य काचित्कुतुकात्पृथग्बलीः कदाचिदेतामिदमूचुषी सखी ॥ ४३ ॥

काचित्सखी कदाचित्प्रसाधनसमये एतां नाथीदेवीमिदमग्रे वक्ष्यमाणमूचुषी कथितवती । किं कृत्वा । कुतुकात्कौतूहलाद्बलीरुदरवर्तिमांससंकोचलक्षणा रेखा विलिप्य लिप्त्वा । काभिः । द्रवीभवन्त्यः सपङ्कजलभावं भजन्त्यो याः भूरिः प्रचुरः, सिताभ्रः कर्पूरो यत्र तादृक्चन्दनं श्रीखण्डम्, तथा प्रगल्भमनोऽं वाल्हीकं कुङ्कुमम्, तथा कुरङ्गनाभिः कस्तूरिका, ताभिः । कथम् । पृथक् एकां बलीं चन्दनेन, द्वितीयां बलीं कुङ्कुमेन, तृतीयां बलिं कस्तूरिकयेत्यर्थः । इदं किमुवाच तदेवोच्यते ॥

त्वया स्वकीर्त्या सुमनस्तरङ्गिणी वचोविलासेन पुनः सरस्वती ।

यमस्वसा कुन्तलमङ्गिभिर्जिता भजन्त्युपेत्य त्रिवलीछलादिव ॥ ४४ ॥

हे सखि, त्वया भवत्या स्वकीर्त्या अद्वैतपतिव्रताव्रतोद्भूतात्मयशसा सुमनस्तरङ्गिणी सुरसरिद्वया । पुनर्वचोविलासेन वचनचातुर्येण सरस्वती ब्रह्मपुत्री । पुनः कुन्तलानां केनानां भङ्गिभी रचनाभिर्यमस्वसायमुना तिस्रोऽपि नद्यो जिताः सन्त्य उपेत्य पार्श्वे आगत्य त्रिवलिच्छलादुदरस्थबलिक्रिकपटाद्भ्रजन्तीव सेवन्ते इव । इत्यनयासाधारणयोत्प्रेक्षया तत्तनूलतायां त्रिवेणीसंगमोऽपि सूचितस्तेन च सा तीर्थभूतापि प्रतिपादिता । तीर्थं च महापुरुषागमनं संभवत्येव । तेन महापुरुषस्य हीरविजयसूरेरत्रावतरणं युक्तमेवेति ॥ युग्मम् ॥

निरीक्ष्य लक्ष्मीं निजभर्तृमातरं स्थितां सदाध्यास्य विजृम्भि पङ्कजम् ।

इवानुकर्तुं रतिरात्मनापि तां यदीयनाभीनलिने निपेदुषी ॥ ४५ ॥

रतिः कन्दर्पपत्नी यदीयनाभीनलिने नाभीतुन्दकूपिकाकमले । 'नाभिः स्यात्तुन्दकूपिका' इति हैम्याम् । 'नाभीविलेपात्पुनरुक्तयन्तीम्' इति नैषये । निपेदुषी स्थितवती । इवोत्प्रेक्ष्यते—आत्मना स्वेन स्वयमपि लक्ष्मीमनुकर्तुं कमलायाः सदृशी भवितुमिव ।

किं कृत्वा । निरीक्ष्य दृष्ट्वा । अर्थात् काम् । तां लक्ष्मीम् । किंभूताम् । निजस्या-
त्मनो भर्तुः कन्दर्पस्य मातरं जननीं स्वयधूमम् । पुनः किंभूताम् । स्थितां वसन्तीम् ।
किं कृत्वा । विजृम्भि पङ्क्तं स्मेरारविन्दं सदा नित्यमध्यास्य आश्रित्य ॥

अगण्यलावण्यतरङ्गचङ्गिमानुपङ्गिशोचिः सुरसिन्धुसंनिधौ ।

निखेलितुं किं पुलिनं स्मराभ्रमूप्रियस्य यस्या जघनं विधिव्यधात् ॥ ४६ ॥

विधिर्द्रष्टा यस्या जघनं स्त्रीकट्या अभ्रेतनप्रदेशः । 'पेङ्' इति जने प्रसिद्धम् । तद्वय-
धात् चकार । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्मरः काम एवाभ्रमूप्रिय ऐरावणस्तस्य । अभ्रमूशब्दो दी-
र्घोकारान्तः । तस्य शास्त्रोक्तानि प्रागुक्तानि सन्ति । खेलितुं क्रीडितुं पुलिनं जलोच्छिन्नं
तटमिव । कुत्र । अगण्यं प्रमातुमशक्यमेतावत्तया सम्यङ्निश्चेतुमशक्यं वा यद्वावण्यं य-
द्यपि 'सद्गमनसन्निरीक्षणसज्जल्पनमिति वदन्ति लावण्यम् । स्पृहणीयो रतिसुभगः स्पर्श-
गुणो भवति सौभाग्यम् ॥' एवं प्रतिपादितमस्ति, तथाप्यत्र तु कोऽप्यद्वैतरूपातिशय
एव लावण्यमुच्यते न प्राक्तनः । वपुः सुभगता । तस् तरङ्गाणां लहरीणाम् । 'रूपचतुर-
पणविभवघणयौवमलहरं जाइ । एणइ अवसरि रंदापणुं पणिपणि पढकइ माइ ॥' इति
दोषकेऽप्युक्तम् । चङ्गिभ्रमराहत्वस्यानुपङ्गोऽस्त्यस्य चङ्गिभ्रस्तु प्रागुक्तम् । अभ्रेमन्प्रत्ययः ।
तादृम् । शोचिरेव कान्तिरूपा सुरसिन्धुर्गङ्गा तस्याः संनिधौ पार्श्वे ॥

अजय्यवीर्यं मृडमन्यहेतिभिर्विजित्वरीभिर्जगतोऽपि जानता ।

स्मरेण धात्रा किमु कार्यते स यन्नितम्बचक्रं युवयोगिधैर्यजित् ॥ ४७ ॥

स्मरेण कामेन कर्त्रा धात्रा विश्वसृष्टिकृता पार्श्वे । किमुत्प्रेक्ष्यते—यस्या नितम्बः कटी-
पश्चाद्भाग आरोहः एव चक्रं कार्यते स्म । कारितम् । स्मरेण किं कुर्वता । जानता अ-
वधारयता । किं कर्मतापघ्नम् । मृडमीथरम् । किलक्षणम् । अजय्यं जेतुमशक्यं वीर्यं
विक्रमो यस्य तम् । कामिः । अन्याभिरपराभिर्देतिभिर्धनुषाणरूपाण्यकुन्तलक्तिप्रमुख-
प्रहरणः । किंभूताभिः । जगतः समस्तस्य विश्वजनस्य विजित्वरीभिर्जयनशीलाभिः ।
तर्हि चक्रेणापि किं भावि । अत एव किं चक्रं युवानो यावद्विजगत्तद्वशा योगिनः समाधि-
भाजः तेषां धैर्यं सत्त्वमतिशयवद्दीर्घमनःप्रमं जयतीति । शंभुरपि योगी । अतस्तद्दीर्घमि-
धंमस्तरकं चक्रं कारितमिति ॥

करीन्द्रहस्तात्कदलीप्रकाण्डतो निरस्य कर्कदयमसारतां पुनः ।

इमां किमादाय परस्परोपमं यद्वरुयुगं विविना विनिर्ममे ॥ ४८ ॥

विधिना विधात्रा यस्या ऊरुयुग्मे विनिर्ममे कृतम् । किंभूतम् । परस्परमन्योन्यमे-
कोपमा सादरं यद्वरु तत् । किमुत्प्रेक्ष्यते—इमां करीन्द्रहस्तकदलीप्रकाण्डा आदाय कृती-
र्या किमु शक्ये । किं कृतम् । निरस्य अराहृत्य कर्कदित्या । किम् । कर्कदयं कटि-
गताम् । कदम्बात् । करीन्द्रः प्रधानहस्ता मन्दजानीगन्धविन्धुरस्तस्य दातः शुश्रूष-

स्तस्मात् । पुनः किं कृत्वा । निरस्य अपास्य । काम् । असारताम् । कुतः । कदली-
प्रकाण्डतः रम्भाद्रुमस्य मूलशाखावधिप्रदेशस्यान्तरालभागात् ॥

यदूरुजङ्घायुगयोर्विवृत्सतोः परस्पराद्वैतविरोधिताजुषोः ।

द्विराजताया भयतस्तदन्तरानिवासिजानू किमलक्ष्यतां गतौ ॥ ४९ ॥

यस्या ऊरुजङ्घायुगयोरन्तराले मध्ये निवासिनौ नितरां वसनशीलौ जानू ऊरुपर्वणी
अलक्ष्यतामदृश्यभावं गतौ प्राप्ता । किं कर्तुमिच्छतोः । विवृत्सतोः वधितुमिच्छतोः ।
किंभूतयोर्वदूरुगयोः—परस्परमन्योन्यं या अद्वैततौ असाधारणत्वं तथा विरोधितावै-
रिभावः । ऊरु जङ्घे आक्रम्य तदुपरिस्थिते । इदमेव परमविद्वेपितामूलम् । तां जुषेते
सेवेते । किमुत्प्रेक्ष्यते—द्वौ राजानी यत्र तद्विराजं द्विराजस्य भावो द्विराजता द्विराज्यस्य
भयतो भयात् किमदृश्यतां याताविव ॥

रतीशगेहेऽजनि यत्र जङ्घयोर्गृहाश्रयस्थूणिकयोरिव द्वयम् ।

यदीयगुल्फावपि गुप्ततां गताविवाद्धिशोचिः सलिले निमज्जनात् ॥ ५० ॥

यत्र देहे जङ्घयोर्द्वयमजनि । उत्प्रेक्ष्यते—रतीशस्य स्मरस्य गेहे मन्दिरे गृहाश्रययोः
सीधाधारभूतयोः स्थूणिकयोः स्तम्भयोर्द्वयमिव । अपि पुनर्यदीयगुल्फौ नाथीचरणग्रन्थी
गुप्ततां प्रच्छन्तां प्राप्ता । स्त्रीणां गुल्फावदृश्यावेव वर्ण्येते । यथा नैपथे—‘अरुन्धती का-
मपुरान्ध्रलक्ष्मीजम्भद्विपदारनवाम्बिकानाम् । चतुर्दशीयं तदिहोचितैव गुल्फद्वयात्ता
यददृश्यसिद्धिः ॥’ एतद्वृत्तिः—‘वसिष्ठपत्नी च, रतिश्च, लक्ष्मीश्च, जम्भद्विपद्वाराः शची
सा च, नवाम्बिकानवदुर्गास्ताश्च, एतांतामियं भैमी चतुर्दशी चतुर्दशसंख्यापूरिकापि
चतुर्दशी तिथिश्च तत्तुल्येत्यर्थः । तदिहास्यां भैम्यामुचितैव यतो हेतोरदृश्यसिद्धिरदृश्यत-
यावस्थानम् अन्तर्धानविधिविद्या गुल्फद्वयेनात्ता । अरुन्धत्यादिसंनिधाने अदृश्यसिद्धि-
र्युक्तैव । चतुर्दशीतिथौ चादृश्यसिद्धिर्जायते इत्यागमशास्त्रसंप्रदायः । गुल्फयोश्चानभिव्य-
क्तत्वं सुलक्षणम्’ इति । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—अद्वयोश्चरणयोः शोचिः कान्तिरेव सलिलं पा-
नार्थं तस्मिन्निमज्जनाद्ब्रह्मादिव । जले निमग्नं न दृश्यते इति प्रसिद्धिः ॥

पदारविन्दोन्नतताभिरात्मनः पराजितैः कुञ्जरराजयानया ।

अगोपि मन्दाक्षविलक्षितात्मभिर्वने वसद्भिः कमठैरिवाननम् ॥ ५१ ॥

कर्मठः कच्छपैराननं स्वमुखमगोपि गुप्तीकृतम् । क्रोटिक्षेपणादिति शेषः । किं कुर्वद्भिः ।
वने जले विपिने वा वसद्भिस्तिष्ठद्भिः । ‘वनं प्रसवणे गेहे प्रवासेऽम्भसि कानने । समूहे पर्वते-
ऽपि स्थान् (प्रसवणे निक्षेपे)’ इत्यनेकार्थः । किमुत्प्रेक्ष्यते—कुञ्जरराजयानया गजेन्द्रगमनया
यया आत्मनः स्वस्य पदारविन्दयोश्चरणकमलयोरुन्नतताभिः पराजितैः सद्भिः मन्दाक्षेण
लज्जया विलक्षितो विमर्षाभून् आत्मा चित्तं यस्य तादृशैः क्रिमास्यमगोपि । ‘आत्मा
चित्तं पूर्वा यत्ने धिपणार्थं कलेवरे । परमात्मनि जीवेऽर्के हुताशनसमीत्योः ॥ इवभावे,
इत्यनेकार्थः ॥

यदीयपादौ सरलाङ्गुली द्युता करम्बितौ शङ्कृतिकारिनूपुरौ ।

श्रियानुयातः कमले दलदले मरन्दनिःस्यन्दिनदत्तितच्छदे ॥ ५२ ॥

यदीयौ पादौ नाथीसंबन्धिनौ चरणौ श्रिया शोभया कमले पद्मे अनुयातः अनुकु-
रुतः । सदृशौ भवत इत्यर्थः । किंभूतौ पादौ । सरला अकुटिला अङ्गुलयः पदशाखा ययोः ।
पुनः किंभूतौ । द्युता कान्त्या करम्बितौ व्याप्तौ । पुनः किंभूतौ । शङ्कृतौ रणशृङ्गिति-
शब्दं कुरुत इत्येवंशीलौ नूपुरौ मञ्जीरौ ययोः । कमले किंभूते । दलान्ति विजृम्भमा-
णानि दलानि पत्राणि ययोः । पुनः किंभूते । मरन्दं मधु निःस्यन्देते क्षरत इत्येवंशीले ।
तथा—नदन्तः शब्दाद्यमानाः सितच्छदा हंसा ययोस्तौ पश्चात्कर्मधारयः ॥

प्रभाप्रथातैलकरम्बितान्तरे यदङ्घ्रिपात्रेऽङ्गुलिवर्तिवर्तिनः ।

नखाः प्रदीपा इव विस्फुरत्स्विपोऽपुपन्विभूपामभिभूततामसाः ॥ ५३ ॥

नखा अर्थाश्रायीकामाङ्गुशाः प्रदीपा इव विभूपां शोभामपुपन् पुष्टामकार्षुः । क ।
यदङ्घ्रिपात्रे यस्याधरणनाम्नि अमत्रे भाजने । किंभूते । प्रभानां कान्तीनां प्रया विस्तार
एव तैलं श्लेहस्तेन करम्बितमर्थात्संपूर्णमन्तरं मध्यं यस्य तस्मिन् । नखाः किंभूताः ।
अङ्गुलय एव वर्तयो दशास्तासु वर्तन्ते तिष्ठन्तीत्येवंशीलाः । पुनः किंभूताः । विस्फुरन्ती
विद्योतमाना त्विद् ज्योतिर्येषां ते । पुनः किंभूताः । अभिभूता ध्वस्तास्तामसास्तमसां
ध्वान्तानां समूहा यैस्ते । 'तामसास्तिग्मरोचिपः' इति वीतरागस्तवे ॥

व्यलीलसत्पाटलिमा पदाम्बुजद्वयस्य यस्याः सरसीजचक्षुषः ।

स्वमार्देवेनाभिभवं विधित्सतः प्रवालपुञ्जैरुपदीकृतः किमु ॥ ५४ ॥

सरसीजं कमलं तद्वच्चक्षुर्लोचनं यस्यास्तादृश्या यस्याः पदाम्बुजयोधरणकमलयोर्द्वय-
स्य युगलस्य पाटलिमा रक्तता व्यलीलसद्भासते स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वमार्देवेन निज-
मुकुमारतया अभिभवं पराभूति विधित्सतो विधातुमिच्छतः चरणारविन्दद्वन्द्वस्य प्रवा-
लपुञ्जैः पद्मपटलैः उपरीकृतः किमु । दीकित इव ॥

असौ जयन्ती जलजं स्वपाणिना रदैश्च तारश्रियमात्मना रमाम् ।

मृगाङ्गमास्येन रुचा च चम्पकं स्मरस्य हेतिः किमु विश्वजित्त्वरी ५५

असौ नाथीदेवी । किमुत्प्रेक्ष्यते—विश्वजित्त्वरी जगत्रयनशीला स्मरस्य कामस्य
हेतिः किमु शत्रुमिव । जगज्जिष्णुतां दर्शयति—असौ किं कुर्यती । जयन्ती परा-
भवन्ती । किम् । जलजं कमलम् । केन । स्वपाणिना निजहस्तेन । पुनः काम् ।
तारधियं तारकाणां निर्मलमौक्तिकानां वा । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थवचनान् ।
यद्वा रजतानां धियं शोभाम् । नक्षत्रवाची तारशब्दोऽज्ञातान्तोऽप्यस्ति । 'प्रथममुप-
ह्वार्य तारैरसङ्घिततण्डुलैः' इति नैषधे । केः । रदैर्दन्तैः । पुनः काम् । रमां लक्ष्मीम् ।

केन । आत्मना स्वरूपेण शरीरेण वा आत्मशब्देन च वपुः । प्राग्नेकार्योक्तेन दर्शितम-
स्तीति । पुनः कम् । मृगाङ्ग चन्द्रम् । केन । आस्येन वदनेन । अपि पुनः किम् ।
चम्पकं हेमपुष्पकम् । चम्पककुसुममित्यर्थः । जातावेकवचनम् । कया । रुचा कान्ता ॥
इति नायीसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

अथो मिथः प्रीतिपरीतदम्पती इमौ कलाकेलिविलासशीलिनौ ।

विलेसतुः केलिसरः सरिद्वनीगिरीन्द्रभूमीषु रतिस्मराविव ॥ ५६ ॥

अथो कुरानाथीदेव्योर्गुणरूपवर्णनानन्तरं तयोर्विविधकीडावर्णनारम्भः । मिथः परस्परं
प्रीत्या स्नेहेन प्रमोदेन वा परीतौ व्याप्तौ दम्पती स्त्रीभर्तारौ इमौ नायीकुराख्यमहेभ्यां
अथवा इमौ पूर्वं व्यावर्णितस्वरूपौ दम्पती नायीकुराख्यवहारिणौ केलये प्रीडार्थं ये
सरांसि पद्माकराः सरितो नद्यः वन्य उद्यानानि गिरीन्द्राः सर्वक्रीडास्पदोपेताः पर्वताः
तेषां भूमीषु स्थानकेषु विलेसतुः विविधक्रीडां चक्रतुः । इमौ किंभूतौ । कलाकेलेः कामस्य
विलासं लीलां शीलतो मज्जत इत्येवंशीली । इवोत्प्रेक्ष्यते—इमौ रतिस्मरौ केलती-
कामाविव ॥

सकाकतुण्डैणमदद्रवाङ्कितोरसोः परिक्षालनतः कदापि तौ ।

सुतामिवार्कस्य विहारवाहिनीं विनिर्मिताते जलकेलिलालसौ ॥ ५७ ॥

कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे दम्पती नायीकुराख्यौ सह काकतुण्डेन कृष्णागुरुणा
वर्तते तादृशस्येणमदस्य कस्तूरिकाया द्रवः पङ्कस्तेनाङ्कितयोर्व्याप्तयोः सरसोर्वक्षःस्थलयोः
परिक्षालनतो धावनतः विहारवाहिनीं विलासनदीम् । 'विहारस्तु जिनालये । लीलायां
भ्रमरे स्कन्धे' इत्यनेकार्थः । 'निद्रां विहारार्थपथे गतानाम्' इति रघौ । अर्कस्य सुता-
मिव यमुनामिव कस्तूरीद्वयैः श्यामलीकृतजलाम् अत एव यमुनोपमां निर्मिताते कुर्वन्ति ।
किंभूतौ । जलकेली सलिलक्रीडायां लालसौ लोला । 'लालसा लोलयाश्चमयोः । हृष्णाति-
रेके भीत्सुक्ये' इत्यनेकार्थः ॥

कुमुत्सिता पट्पदपङ्क्तिकुन्तला सितोत्पलाक्षी कजकुञ्जलस्तनी ।

प्रियेव पाथःप्लवने सहस्रिका तरङ्गबाहुः सरिदालिलिङ्ग तम् ॥ ५८ ॥

सरित् श्रीङ्गानदी पाथःप्लवने जलकेलिसमये स्नानविधाने तं महेभ्यं कुरासाधुमात्रिलिङ्ग ।
केव । प्रियेव । यथा पानिपृष्टीती पत्री स्वरतिमाक्षिप्यति । किंभूता नदी प्रिया च ।
इमुरारवम् । जातावेकवचनम् । तदेव तद्वद्वा स्मितमीपद्वयितं यस्याः सा । मर्था श्लेष-
णममथे क्षियाः किंचिस्मित जायते । पुनः किंभूता । पट्पदानां भ्रमराणां पङ्क्तयः श्रेणयस्ता
एव तद्वत्पदपङ्क्तयः कुन्तला फेला यस्याः । पुनः किंभूता । स्मितं विकसितं यदुरप्यं
तदेव तद्वद्वा अक्षिणी चक्षुषी यस्याः । 'किमु कुण्डलयनेत्राः मन्ति नो नाकनार्येप्रिदृश-
तिरदृश्यां तापमीं यस्मिन्नेवे' इति चम्पूकथायाम् । पुनः किंभूता । कजकुञ्जली कजल-
मुञ्जली तावेव तद्वद्वा स्तनी कुर्वा यस्याः । पुनः किंभूता । इम एव इंस्यः । 'इमहो

हंसनूपुरयोः । सह हंसकैर्मरालैर्हंसकाभ्यां नूपुराभ्यां वा वर्तते या । पुनः किंभूता । तरङ्गी
अर्धाङ्गमयपार्श्ववर्तिनी कल्लोलौ तावेव च तत्तुल्यौ बाहू भुजौ यस्याः ॥

विजृम्भजाम्बूनदपद्मनिष्पतत्परागपिङ्गीकृतवारिशालिनि ।

समं करिण्या करिणेव पङ्कजाकरेऽमुनाक्रीडि कुरङ्गचक्षुषा ॥ ५९ ॥

अमुना कुंरामहेभ्येन कुरङ्गचक्षुषा स्वंमृगलोचनया आत्मद्विया समं कदाचित्पङ्कजा-
करे कमलकलिततटाके अक्रीडि क्रीडां चक्रे । किंभूते पङ्कजाकरे । विजृम्भीणि विस्मे-
राणि जाम्बूनदानि सौवर्णानि यानि पद्मानि तेभ्यो निष्पतद्भिर्निःसरद्भिर्विगलद्भिः परागं
रजोभिः पिङ्गीकृतेन पीततां प्रापितेन वारिणा जलेन शालते शोभते इत्येवंशीलस्तस्मिन् ।
कनककमलसद्भावधम्पूकयोक्तेन प्राग्दर्शितोऽस्तीति । केनेव । करिणेव । यया करिणा
हस्तिना करिण्या स्वहस्तिन्या समं विन्ध्याचलजलाशये क्रीड्यते ॥

सितारविन्दोदयदिन्दुविभ्रमादिवाम्बुलीलासमये तयोर्मुखे ।

विमुग्धसारङ्गचकोरशावका मरन्दपीयूषपिपासयाभजन् ॥ ६० ॥

विमुग्धा अचक्षुराः सारङ्गाणां शृङ्गाणाम् । 'सारङ्गो हरिणे शैले कुजरे चातके सगे ।
नपले चिविरीके च' इत्यनेनार्थतिलके । चकोराणां ज्योत्स्नाप्रियाणां शावका पाला अम्बु-
लीलासमये जलक्रीडाकरणव्यतिकरे तयोर्नाधीकुंरामहेभ्योर्मुखे वक्त्रे अभजन् सेवन्ते
स्म । कया । मरन्दानां मधूनां पीयूषाणाममृतानां च पिपासया पातुमिच्छया । इत्योत्प्रे-
क्ष्यते—सितारविन्दस्य विकण्ठितकमलस्य तथा उदयत उदयं गच्छत इन्दोर्धन्द्रस्य च
भ्रमाञ्जन्तेः । 'कणे हल्य चकोरीणां गणः पीत्वा गुषासवम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुत्रा-
रणेक्षणः ॥' इति चकोराणां गुषापानं वस्तुणालकीर्तिकामुशाम् ॥

प्रफुल्लकङ्कलिरसालमल्लिकाकदम्बजम्बूनिचुरम्बुचुम्बिते ।

अलीव साकं सुदृशा स निष्कुटे कदापि रेमे ध्रितसूनशीलनः ॥ ६१ ॥

ग महेभ्यः कदापि कस्मिन्नपि समये सुदृशा स्वद्विया साकं सार्धं निष्कुटे पृथ्वारामे
रेमे कीदृति स्म । क इति । अलीव । यया ध्रमतो ध्रमत्वा समपारामे रमते । किंभूतः । ध्रित
निमित्तं सूतानां पुष्पमानां शीलनमयपयमातामन्धनप्रियावतंसीकरणारि येन । शृङ्गोऽपि
पुष्पमेवी । किंभूते निष्कुटे । प्रमुखाः कुमुनिता ये कट्टेभ्योऽञ्जोराः, रसाटाः सहसाराः,
मल्लिका निगलिकाः, कदम्बा नीगाः पाराकदम्बाध, जम्बाः श्यामकलाः प्रतिष्ठाः
तेषां निचुरम्बं कन्दं तेन पुम्बिते कलिते ॥

रसालसालस्य तले विटामिना प्रणीय योणां कणनानुवादिनीम् ।

अर्गीयत श्रोत्रसुधारसोपमं कविनृगादया सह किनरेन्द्रवन् ॥ ६२ ॥

विटामिना वीजरीलेन कुंरामापुना मुनादया गमिना नार्धाद्व्या मद पुन्तापि
कस्मिन्नपि कनरेन्द्रे रसाटमलार सहसरातगोत्रे अर्धाभूमां धोत्रयोः कर्नयोः गुषा-

रसस्य अमृतनिस्पन्दस्य उपमा साम्यं यत्रैवंविधमगीयत गीतम् । किं कृत्वा । कृष्णं निजध्वनिमनुवदतीति अनुकरोतीत्येवंशीलां वीणां प्रणीय सबीकृत्य । किंवत् । किनरेन्द्रवत् । यथा किंपुरुषेश्वरेण स्वरसेन स्त्रिया सह गीयते ॥

कदापि मन्दार इव सितद्रुमे विलासदोलामवलम्ब्य लीलया ।

न्यलेलि तेनोपवने मृगीदृशा समं स्वदेव्या युसदेव नन्दने ॥ ६३ ॥

कस्मिन्नप्यवसरे तेन व्यवहारिणा मृगीदृशा स्वदयितया सह उपवने पुरस्य वा स्वष्ट-
दस्य समीपारामे लीलया शृङ्गारभावजक्रियया न्यलेलि क्रीडितम् । 'लीला केलिर्विलासश्च
शृङ्गारभावजा क्रिया' इत्यनेकार्थः । अत्र विलासः स्थानादीनां वैशद्यमित्यवचूर्णः । किं कृत्वा ।
मन्दारे कल्पद्रुमे इव । कस्मिन्नापि स्मितद्रुमे विकसिततरी । तदृशास्त्रायामित्यर्थः । विलासार्थं
दोलां क्रीडाकृते प्रेक्षालनमवलम्ब्याधित्य । केनेव । युसदेव । यथा देवेन स्वदेव्या मम
मन्दारे मन्दारानाम्नि कल्पवृक्षे दोलां यद्वा नन्दनवने क्रीड्यते ॥

कदाचिदिभ्यः कलयौतभूधरे चिखेल सार्धं परमाणुमध्यया ।

मृगाङ्गचूडामणिरद्रिचक्रिणस्तनूजयेवाद्भुतभूतिभासुरः ॥ ६४ ॥

इम्यो व्यवहारी कदाचित्कस्मिन्नापि वासरे कलयौतभूधरे क्रीडार्थनिमित्तरजतपर्वते
परमाणुमध्यया स्वकृशोदयां नार्थीदेव्या समम् । 'अध्यापयामः परमाणुमध्याः' इति नै-
पथे । चिखेल खेलति स्म । श्रैत्यादूपतुल्योरूपमयो वा । तथा चम्पूरुपायाम्—'राजते
राजतेनार्य सानुना सानुनायकः' इति । यथा शृङ्गं तथा सर्वोऽप्यद्रिः । क इव । मृगाङ्ग-
चूडामणिरिव । 'मृगाङ्गचूडामणिवर्जनाजितम्' इति नैपथे । यथा—ईश्वरोऽद्रिच-
क्रिणो हिमाद्रिस्तनूजया पुण्या पार्वत्या समं रूप्याचले कैलाशे खेलति । इभ्यः किम्बतः ।
अद्भुतया विद्वद्येतद्व्यमत्कारकारिण्या भूया संपदा भासुरो नागरिकेषु दीप्यमानः । शिरस्तु
भस्मना शुभ्रः । 'भूतिस्तु भस्मनि । मांसपाकविशेषे च संपदुत्पादयोरपि' इत्यनेकार्थः ॥

विनोदमेवं सृजतोरहर्निशं तयोः स्मरान्नैकवशंवदात्मनोः ।

कदाचिदाधानकाले तदङ्गना कुंरापत्नी नाथी निशो रात्रेरन्तिमे पश्चिमे चतुर्थे प्रहरे
यामे जन्मनात्रो दैत्यस्य निशुम्भो हिंसनं यस्य यस्माद्वा । स इन्द्रस्तस्य कुम्भिनमैरावण
न्यभालयत्पश्यति स्म । किम्भूतम् । स्वप्न एव सरस्तटाकस्तमवगाहते भजते इत्येवं-
शीलः । ऐरावणोऽपि तदङ्गना इत्यतोऽकारपृथक्करणेन अस्वप्नानां सरो नन्दीसरोनामानं
पद्माकरमवगाहते मध्ये प्रविश्य क्रीडया इतस्ततः स्वेच्छया गच्छतीत्येवंशीलः स्यात् ।
किम्भूता तदङ्गना । निद्रया निरतिस्वापेन । अतएव सुखं यथा स्यात्तथा । सातेनेत्यर्थः ।
प्रसुप्ता शय्यायां शयाना । केव । अम्बुरुहिणीव । यथा पद्मिनी राज्ञी स्वपिति ॥

अथ चतुर्भिर्गजं विशिनष्टि—

श्रियेव निर्जित्य समग्रदिग्गजान्धृतेर्जयाङ्कैश्चमरैर्विराजितम् ।

प्रभुं धराणामिव धात्वधित्यकां स्वमूर्ध्नि सिन्दूररुचिं च विभ्रतम् ॥ ६७ ॥

किलक्षणं गजम् । चमरै रोमगुच्छैर्विराजितं शोभितम् । इवोत्प्रेक्ष्यते—धिया
शौण्डीरिमतुङ्गिमधेतिमलक्षणागणितगुणगणादिमस्वलक्ष्म्या समग्रान् सर्वान् । पुण्डरीक-
वामन-कुमुद-अञ्जन-पुष्पदन्त-सार्वभौम-सुप्रतीकाख्यान् सप्त दिग्गजाभिहित्य जित्वा
जयाङ्कैस्त्रिजयसूचकैर्धृतैरिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । विभ्रतं धारयन्तम् । काम् । सि-
न्दूरस्य शृङ्गारभूषणस्य रुचिं कान्तिम् । रक्तिमानमित्यर्थः । कस्मिन् । स्वमूर्ध्नि निजमस्तके ।
कस्मिन् । धराणां प्रभुमिव । यथा गिरिराजो हिमाद्रिर्धातोर्गौरिकस्य अधित्यकामूर्ध्व-
भूर्मी धत्ते ॥

अखण्डचण्डेतरधाममण्डलान्तरालतो निर्गतमङ्कवर्त्मना ।

महीतले स्त्यानतया कथंचनावतिष्ठमानं किमु वा सुधारसम् ॥ ६८ ॥

वा अथवा । गजं किमूत्प्रेक्ष्यते—महीतले मूण्डले स्त्यानतया स्तिमितत्वेन कथंचन
केनापि प्रकारेण अवतिष्ठमानं स्थितिं कुर्वाणं सुधारसमिव । किमूत्प्रेक्षायाम् । किमूतं
सुधारसम् । अखण्डस्य संपूर्णस्य चण्डात्तीक्ष्णादितरं शिशिरं धाम तेजो यस्यैतावता
चन्द्रस्य मण्डलं बिम्बं तस्यान्तरालतो मध्याभिर्गतं निःसृतम् । केन । अङ्कवर्त्मना ला-
ञ्छनमार्गेण ॥

सृजन्तमुच्चैः स्वकरं मद्गोदयात्कुलाद्रिसान्द्रप्रतिनादमन्दुरैः ।

स्वगर्जितैः स्पर्धितया पयोमुचां चमूं विगायन्तमिवातिकोपतः ॥ ६९ ॥

गजं किं कुर्वन्तम् । मदस्योन्मत्तताया उदयादाविर्भावात्स्वकरं निजगुणदादण्डमुर्ध-
स्त्वं यत्रन्तं कुर्वन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वगर्जितरात्मगजोरारवैः सार्धं स्पर्धितया हंसधित्वेन
अतिकोपतोऽधिकक्रोधात् पयोमुचां मेघानां चमूमीकम् । वृन्दमित्यर्थः । विगायन्त-
मगणयन्तमिव । 'नवाम्बुदानीरुमुद्गर्जलाञ्छने' इति रघुवंशे । अनीकवर्णम् । किम्भूते-
र्गर्जनः । कुलाद्रिषु मन्दरपमुखकुलशैलेषु सान्द्रेण बहुलेन प्रतिनादेन प्रतिशब्देन
मेदुरैः पुष्टैः ॥

कुतूहलेनेव महीविहारिणं महीधरं कैरवबन्धुधारिणः ।

किमेतयोर्भाग्यनभोमणेरहः शरद्विधोर्वा किमु पिण्डितं महः ॥ ७० ॥

अथ वा उत्प्रेक्ष्यते—कुतूहलेन कौतुकेन मत्वां पृथिव्यां विहरति खेलति इत्येवं-
शीलं कैरवबन्धुं चन्द्रं धरतीत्येवंशीलस्तस्य शंभोर्महीधरं शैलं कैलासमिव । अथ वा
किम् । उत्प्रेक्ष्यते । एतयोर्नाधीकुंराव्यवहारिणोर्भाग्यं पुण्यं तदेव नभोमणिः सूर्यस्तस्याहर्दि-
नमिव । अद्वो मानोरुदयः । तथा एतस्मात्स्वप्नात्तयोर्भाग्याभ्युदयो भविष्यति । अथ वा
शरद्विधोर्मघात्ययोदितचन्द्रस्य पिण्डितं पिण्डीभूतं महः कान्तिरिव ॥ आदितः पशभिः
कुलकम् ॥ इति गजस्वप्नः ॥

व्यमोचि तं स्वप्नमवेक्ष्य संलये विलोचनाम्भोरुहमुद्रणानया ।

पयोरुहिण्येव पयोजबान्धवोदये शचीकान्तहरिन्महीधरे ॥ ७१ ॥

अनया नाधीदेव्या संलये निद्रायाम् । 'निद्रा प्रमीला शयनं संवेशः स्वापसंलया'
इति ह्यस्याम् । तं पूर्वोक्तं गजस्वप्नमवेक्ष्य दृष्ट्वा विलोचनाम्भोरुहयोर्नयनकमलयोर्मुद्रणा निमी-
लनं व्यमोचि मुक्तम् । निद्रा त्यक्तार्थः । कयेव । पयोरुहिण्येव । यया शच्या इन्द्राण्याः
कान्तः शक्रस्तस्य हरित् दिक् पूर्वा तस्या महीधर उदयशीलस्तत्र पयोजबान्धवस्य
मास्करस्य अभ्युदयं विभाव्य पयोजिन्या पद्मिन्या नेत्रतुल्यपयोरुहयोर्मुद्रणा मुकुलनं
विमोच्यते ॥

सुखं शयाना निशि निद्रयाङ्गना निभात्य तं स्वप्नमवाप संमदम् ।

यथा परब्रह्म समीररुन्ध(रोध)नैर्निबद्धपद्मासनयोगिमण्डली ॥ ७२ ॥

अह्ना नाधी संमदं हर्षमवाप लेभे । किं कृत्वा । निभात्य दृष्ट्वा । कम् । तं पूर्व-
व्यावर्णितस्वरूपं हस्तिस्वप्नम् । किंभूता नाधी । निशि रात्रौ निद्रया सुखं सातेन शयाना
स्वपन्ती । सुप्ता सतीत्यर्थः । केव । निषद्देति । यया निषदं रक्षितं पद्मासनमासनविशेषो
यैस्तादृशानां योगिनां योगमार्गसाधकानां मण्डली श्रेणी समीराणां प्राणापानादीनां
पवनानां रुन्ध(रोध)नै रोधैः परब्रह्म परमात्मानमालोक्य परमं संमदं प्राप्नोति । योगिनो
हि पद्मासनेनोपविश्य वातरुन्ध(रोध)नपूर्वकमेकताना योगध्यानं कुर्वन्तः परमात्मानमा-
त्मनि हृदयकमलकर्णिकायां वीक्ष्य । 'त्वां योगिनो जिन सदा परमात्मरूपमन्वेपयन्ति
हृदयाम्बुजकोशदेशे' इति कल्याणमन्दिरस्तवेऽपि । 'परमानन्दमाजः सन्तो ध्याना-
दिरमन्ते' इत्येव व्यतिकरः कुमारसंभवे ॥

गभीरिमाणं दधतः सपल्लवसितप्रसूनवनराजितान्तरात् ।

स्वहंसतूलीशयनोदरादसौ क्षणानुदस्यात्करिणीव सैकतात् ॥ ७३ ॥

असौ नाधी स्वस हंसतूलीनाम्नः शयनस्य । यदा आत्मनो हंसानां पक्षरोममिर्मृता
गटी । अथवा हंसनामलक्षणकेन पट्टाटकेन । 'सयमेवामरपालेनारं मुयः' इति कल्पमू-

त्रे । 'भगवान्स्वयमेवाभरणालंकारान्मुञ्चति । तान्याभरणानि कुलमहतरिका हंसलक्षणेन पटशाटकेन प्रतीच्यति । तथा 'पञ्च मुद्रियं लोयं करोइ ।' शक्रोऽपि हंसलक्षणेन पटशाटकेन केशान्प्रतीक्ष्य क्षीरसमुद्रे बाह्वयति ।—इति कल्पवृत्तिः । निर्मिता तूली प्रस्तरणोपकरणविशेषः । लोके 'तुलाइ' इति प्रसिद्धा । तत्संयुक्तस्य शयनस्य वा शय्याया उदरान्मध्यात्क्षणात्तत्कालमुदस्थादुत्थिता । किं कुर्वतः स्वहंसित्यादि । दधतो धारयतः । कम् । गभीरमाणं मध्ये निम्नतां 'मञ्जन्ने गम्भीरे' इति कल्पादिमसूत्रवचनात् । पुनः किंभूतात् । सपल्लवाः किसलयकलिताः स्मिता विकसिता ये प्रसूनव्रजाः कुसुमसमूहास्तै राजितं शोभितमन्तरं मध्यं यस्य । केव । करिणीव । यथा हस्तिनी उभयपक्षपरावर्तनादिना । कथंचिन्निम्नीभूतात् । 'शय्यां त्यजन्त्युभयपक्षविनीतनिद्राः' इति रघौ । उभयाभ्यां पक्षाभ्यां पार्श्वाभ्यां परावर्तनेन लोठनेन विनीता अपाकृता निद्रा यैः—इति तद्वृत्तिः । तथा समीपतरुनिष्पतत्पल्लवपुष्पोपचितात्सैकताञ्जलोज्झिततटादुत्तिष्ठते ॥

मरालबालेव विलासगामिनी क्षितौ क्षिपन्ती पदपद्मयामलम् ।

ततः समुद्दिश्य पतिं पतिव्रता महेभ्यपत्नी पदवीं व्यभूषयत् ॥ ७४ ॥

शय्याया उत्थानानन्तरं महेभ्यपत्नी नाथी पतिं स्वभर्तारमुद्दिश्य । पतिपार्श्वे गन्तुकामेत्यर्थः । पदवीं मार्गं व्यभूषयदलंकृतवती । किंभूता । पतिरेव स्वभर्तैव व्रतं सतीत्वेन यस्याः स्वपाणिग्रहीतारं विना स्वप्नेऽपि विभाषि नान्यं पुमांसं कामयते सा पतिव्रता । प्रथमं तु सतीत्वसूचनमुक्तम् । अत्र काव्ये तु प्रकटत्वेन सतीत्वं प्रतिपादितम् । किं कुर्वन्ती । क्षितौ पृथिव्यां पदपद्मयोर्धामलं युग्मं क्षिपन्ती स्थापयन्ती । पुनः किंभूता । विलासेन लीलया मन्यरं गच्छतीत्येवंशीला । केव । मरालबालेव । यथा हंसस्य पत्नी हंसी विलासगामिनी भवेत् ॥

क्षणाद्योर्वीवल्लयोर्वसौ मणीविभूषणध्वंसितरोदसीतमाः ।

असौ पुरस्ताद्वकटीवभूवुषी प्रियस्य मूर्तेव कुलाधिदेवता ॥ ७५ ॥

अथ स्वप्रदर्शनोत्थाननिर्गमनानन्तरमसौ नाथी क्षणात्स्तोककालादेव प्रियस्य कुरासाधोः स्वभर्तुः पुरस्तादग्रे प्रकटीयभूवुषी व्यक्ता जाता समेयाग्रे तस्थौ । किंभूता । उर्वीवल्लयस्य भूषणस्य उर्वसी नामाप्सराः । 'विशति विशति वेदीमुर्वसी सेयमुर्व्याः' इति नैषधे । पुनः किंभूता । मणीभूषणे रत्नाभरणैर्ध्वंसितं निर्दलितं रोदस्योर्यावाम्भ्यो-स्तमो ध्वान्तं यथा सा । उद्वेक्ष्यते । तस्यैतस्य मूर्तां तनुमती कुलाधिदेवता गोत्राधिष्ठात्री देवीव । साप्यप्सरा भूषणमानीष्यकान्तिविध्वस्ततमाः स्यात् ॥

तथा क्रमादिम्यविभावरीवरो विमुद्रणाया गमितः स गोचरम् ।

यचोविलासैररुणांशुभिर्यथारविन्दवृन्दं दिवसाननश्रिया ॥ ७६ ॥

तथा नार्पादेव्या क्रमादगमनानुक्रमेण यचोविलासैः एवयनचातुर्यांशिरयैः स वृंश-

हृ इभ्येणु लक्ष्मीवत्सु विभावरीवरश्चन्द्रो मुख्यो विमुद्रणाया जागरणस्य गोचरं विषयं गमितः प्रापितः । प्रबोधित इत्यर्थः । कथेव । दिवसाननश्रियेव । यथा प्रभातलक्ष्म्यारुणा-
शुभिर्भानुकिरणैरविन्दानां पद्मानां घृन्दं विमुद्रणाया गोचरं गम्यते । विकाश्यते इत्यर्थः ॥

सुमध्वजोर्वाधरजैत्रशस्त्रया रहस्यवत्स्वप्न उदात्तनेत्रया ।

विनिद्रतां लोचनयोर्वितन्वते न्यवेदि तस्मै व्यवहारिमास्वते ॥ ७७ ॥

उदात्ते स्फारे कुमुदकमलकुवलयचक्रोरहरिणखञ्जनजयनशीले नेत्रे नयने यस्यास्तया तस्मै स्वकान्ताय स्वप्नो निद्रावस्थायां गजेन्द्रदर्शनं न्यवेदि कथितः । किंवत् । रहस्य-
वत् । यथा रहस्यं स्वाप्रियाय निवेद्यते । तस्मै किंभूताय । व्यवहारिण्यु *दीप्यमानत्वा-
द्भास्वते सूर्याय । पुनः किं कुर्वते । विलोचनयोर्नेत्रयोर्विनिद्रतां निद्राभावात्स्मेरतां त-
न्वते विस्तारयते । कुर्वत इत्यर्थः । तथा किंभूतया । सुमध्वजोर्वाधरः स्मरराजस्तस्य
जैत्रं जगज्जयनशीलं यत् शस्त्रमायुधं तद्रूपया ॥

किमावयोरेष फलं प्रदास्यति स्वपाणिसिक्तस्मयमानशाखिवत् ।

इदं निगद्य प्रमदाद्वसुंधराप्सरा व्यरंसीद्यवहारिवर्णिनी ॥ ७८ ॥

व्यवहारिणः कुरासाधोर्वर्णिनी स्त्री नाथी प्रमदादानन्दात् इदमेतदुच्यमानं निगद्य क-
थयित्वा अर्थाद्भर्तुः पुरः । व्यरंसीद्विरमति स्म । किंभूता । वसुंधराया भूमेर्दिव्यरूपत्वाद-
प्सराः । 'वातु जलौकोऽप्सरसः' । 'सिक्ताः सुमनः समाः' । एतेषां शब्दानां बहुत्वं वा स्यात् ।
इति लिङ्गानुशासने । इदं किम् । यदेष गजस्वप्न आवयोर्दम्पत्योः किं फलं प्रदास्यति ।
किंवत् । स्वपाणिना निजहस्तेन सिक्तो जलेनाभिषिक्तोऽत एव स्मयमानः शास्त्रप्रशा-
खापत्रपल्लवपुष्पोपचितो जायमानः शाखिवद्भक्ष इव ॥

तदाननेन्दोरमृतोर्मिमालिनो गिरं सुधाया भगिनीमिवोद्धताम् ।

निपीय कर्णैः पुटकैरिवान्तरा स कूणिताक्षः परमां मुदं दधौ ॥ ७९ ॥

त महेभ्यः कुराख्योऽन्तरा हृदयमध्ये परमाभुक्तं मुदं प्रीतिमानन्दं दधौ धारयति
स्म । किं कृत्वा । निपीय पीत्वा । सादरं श्रुत्वेत्यर्थः । काम् । गिरं वाणीम् । कैः ।
कर्णैः श्रवणैः । तादृक् शुभस्वप्नश्रवणोत्कण्ठया वारंवारप्रश्ने मुहुर्मुहुः कर्णदानाद्बहुत्वम् ।
उत्प्रेक्ष्यते । पुटकैरिव । अन्योऽपि रसः पुटकैः पियते । किंभूतः सः । विकृण्णिते निमी-
लिते आक्षिणी दृष्टी येन । 'उत्कण्ठोलां दिशि दिशि जनाः कीर्तिपीयूषसिन्धुं यस्याद्यापि
श्रवणपुटकैः कूणिकाक्षाः पिबन्ति' इति चम्पूकथायाम् । किंभूतां गिरम् । उद्धतां प्र-
कटीभूताम् । कस्मात् । तदाननेन्दोर्नाथीवदनचन्द्रात् । उत्प्रेक्ष्यते । सुधाया अमृतस्य
भगिनीं जामिमिव । भगिनीं किंभूताम् । अमृतोर्मिमालिनः सुधासमुद्रात्प्रादुर्भूताम् । 'ल-
क्ष्मीर्दीप्स्तुभपारिजातसहजः सुनुः सुधाम्भोनिधेर्देवेन प्रणयप्रसारविधिना मूर्धा धृतः
शंभुना । अद्याप्युज्जति नैव दैवविहितं क्षीणं क्षपावल्लभं केनान्येन विलस्यते विधिगतिः

पाषाणरेखासखी ॥' इति भोजप्रबन्धे क्षीरसमुद्रस्य सुधासमुद्रत्वं प्रतिपादितमस्ति ।
तथान्यत्रापि काव्यकल्पलताग्रन्थादिष्वपि विद्यते च । अथ वा वदनेन्दोः कथंभूतात् ।
अमृतोर्मिमालिनः सुधासमुद्रात् । 'तदेव गत्वा पतितं सुधाम्बुधौ दधाति पट्टीभवदङ्कतां
विधौ' इति नैषधे । अथवा 'तदानेन्दोरमृताब्धिजन्मनः' इति पाठः । सुधायाः किंभू-
तायाः । तदानेन्दोर्वा किंभूताम् । अमृताब्धिः समुद्रस्तस्माज्जन्मोत्पत्तिर्यस्या यस्य वा ॥

द्विजावलीचन्द्रिकयानुविद्धया स्मितश्रिया श्वेतितसृक्देशया ।

भुजान्तराभोगविलासिनीरिषोपचिन्वता चञ्चुरमौक्तिकावलीः ॥ ८० ॥

निगद्यते स्म व्यवहारिणा क्षणं विमृश्य सा तेन सुकेशमानिनी ।

रथाङ्गनाम्नेव रथाङ्गबान्धवोदये रथाङ्गी सविधे समीयुषी ॥ ८१ ॥

(युग्मम्)

तेन व्यवहारिणा कुरासाधुना क्षणं स्वल्पकालं विमृश्य विचार्य स्वबुद्ध्या सु शोभनाः
केशाः कुन्तला यस्याः सा सुकेशी । सुकेशीं स्वां मन्यते इति सुकेशमानिनी । 'कथं
मानिनोश्च' एतयोः परयोः पुंवद्भावः स्यात् । सा नाथी निगद्यते स्म भाषिता । केनेव ।
रथाङ्गनाम्नेव । यथा रथाङ्गबान्धवस्य भानोरुदये सविधे आत्मनः पार्श्वे समीयुषी समागता
रथाङ्गी चक्रवाकी रथाङ्गेन चक्रवाकेन वाद्यते । तेन किं कुर्वता । चञ्चुराः प्रधाना मौ-
क्तिकावलीर्हानिष उपचिन्वता पुष्पता । किंभूताः । भुजान्तरस्य हृदयस्याभोगो वि-
स्तारस्तत्र विलसन्तीत्येवंशीलास्ताः । तथा [स्मितश्रिया ईषद्विषितलक्ष्म्या ।] किंभूतया
[स्मितश्रिया ।] द्विजावलीचन्द्रिकया दन्तपङ्क्तिज्योत्स्नया । 'दशनचन्द्रिकया व्यव-
भासितम्' इति रघौ । अनुविद्धया व्यास्रया । पुनः किंभूतया । श्वेतितो घवलीकृतः
सृक्देश औष्ठप्रान्तदेशो यथा । 'दन्तवस्त्रं च तत्प्रान्तीं सृक्णी' इति ईश्याम् ॥ युग्मम् ॥

अनेकपस्वमनिरिक्षणादवाप्स्यते तदन्वर्थसुतोऽचिरात्त्वया ।

महोदयः केवललम्भतो मुनीसमज्ययेवाम्बुजमञ्जुलोचने ॥ ८२ ॥

हे अम्बुजं कमलं तद्वन्मञ्जुनी मनोहे लोचने नयने यस्यास्तस्याः संपोषनमम्बुजमञ्जु-
लोचने हे प्रिये, अनेकरूपस्य गजस्य स्वप्नस्य निरीक्षणादर्शनात् अचिरात्स्तोककालादेव
तस्यानेकरूपस्यान्वर्थोऽनेकान् महून् पाति रक्षति स्वामितया संसाराद्दुर्मोपदेशमहाप्रतापुप्रता-
दिप्रदानेन तारयतीत्यनुगतार्थो यस्य तादृशः सुतः पुत्रस्त्वया भवता अवाप्स्यते । कथेव ।
मुनीसमज्ययेव । यथा मुनीनां साधूनाम् । मुनीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा लिङ्गानुशासने—
'यानीमुन्यी स्वातिगव्युतिवस्तयः' इति । भावचारित्रं विना केवलज्ञानं न स्यादिति मुनीपदो-
पादानम् । समज्यया समया अर्थाद्विन्देन केवलस्य एकागाकारस्य पञ्चमहात्म्यस्य केवलज्ञानस्य
आसादनाद्युत्तमैर्होदयो मोक्षोऽवाप्स्यते । य उदय आगतः कदापि न याति स एव महोदयः ॥

जयन्तवज्जम्भनिशुम्भभामिनी पतिं चमूनामिव सर्वमङ्गला ।

वशेव शौरेः सुमनःशरासनं क्रमाच्च पुत्रं प्रसविष्यसि प्रिये ॥ ८३ ॥

हे प्रिये, गर्भत्वेन प्राप्तं च पुनः क्रमात्पूर्णसमयपरिपाद्या पुत्रं नन्दनं प्रसविष्यसि जन-
यिष्यसि । का किंवत् । जम्भनिशुम्भस्य इन्द्रस्य भामिनी प्रिया इन्द्राणी जयन्तवत् ज-
यदत्तमिव । पुनः का कमिव । सर्वमङ्गला पार्वती चमूपतिं स्वामिकार्तिकामिव । पुनः
का कमिव । शौरेर्विष्णोर्वेशा लक्ष्मीः सुमनाः सुमनसो वा पुत्रं शरासनं घनुर्यस्य । सुमनः-
शब्दस्य वा बहुत्वमिति लिङ्गानुशासने । 'पुष्पाण्यस्येषुचापाव्राणि' इति हैम्याम् । कन्दर्पमिव ॥

इति प्रणीय श्रुतिगोचरं वचः प्रियस्य दधे पुलकोद्गमस्तया ।

तडिद्वतामुर्वरयेव जीवनं निपीय सस्याङ्कुरराजिराजिता ॥ ८४ ॥

तया नार्थदेव्या पुलकोद्गमो रोमाञ्चाविर्भावो दधे धृतः । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्त-
प्रकारेण प्रियस्य स्वमर्तुर्वचः वचनं श्रुतिगोचरं श्रवणगतं प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थः ।
कयेव । उर्वरयेव । यथा सर्वस्यया भुवा तडिद्वता मेधानां जीवनं जलं निपीय पीत्वा स-
स्यानां सर्वधान्याङ्कुराणां प्ररोहाणां राजिभी राजते इत्येवंशीला तस्या भावो राजिता
सस्याङ्कुरराजिराजिता । सर्वधान्यप्ररोहभ्रेणिशोभनशीलत्वं प्रियते । 'उर्वरा सर्वस्य भूः'
इति हैम्याम् ॥

धवः सुधाधामसगोत्रवक्रयेत्यवादि बद्धाञ्जलिपाणिपद्मया ।

वरे सुरेन्दोरिव कान्त तावके वचःप्रपञ्चेऽव्यभिचारितास्तु मे ॥ ८५ ॥

सुधाधामोऽमृतकिरणस्य चन्द्रस्य सगोत्रं स्वजनो बान्धवः । तुल्यमिति यावत् । वक्रं
मुखं यस्यास्तया चन्द्रवदनया धवः स्वभर्ता इत्यमुना प्रकारेण अवादि भाषितः । तथा
किंभूतया । पद्मो रचितोऽञ्जलिर्योजनं याभ्यां तादृशी पाणिपद्मी वक्रकमली यस्याः । क-
मल(?)शब्दः पुंस्त्रीबलिद्वयोः । इति किम् । हे कान्त, तावके त्वदीये वचःप्रपञ्चे वचन-
विस्तारे वाग्वैभवे वा मे मम व्यभिचरति मृश भवतीत्येवंशीलं व्यभिचारि न व्यभिचारि
अव्यभिचारि तस्य भावः अव्यभिचारिता सत्यता अस्तु भवतात् । कस्मिन्निव । वरे
इव । यथा सुरेन्दोरिन्द्रस्य प्रधानदेवस्य वा वरे अमीटवाक्प्रदाने अव्यभिचारिता भवेत् ॥

मियः प्रथाभिर्धचसां वचस्विनौ कियच्चिरं तस्यतुरग्र दम्पती ।

वसन्तफुल्लत्सहकारकानने पिकायिवोदीरितपद्ममख्यनौ ॥ ८६ ॥

अथ इभ्यश्चाप्याहृदे वचस्विनौ विशिष्टवाग्विष्टासंज्ञालिनी दम्पती स्त्रीमर्तारौ मियः
परस्परं वचसां निजनिजवचनानां प्रथाभिर्विस्तारैः । वातांविनोर्दरित्यर्थः । कियच्चिरं कियन्नो
वेदां यावत्पर्यन्तः स्थिता । कायिव । पितायिव । यथा वसन्तेन मधुमासेन पुञ्ज्यां पिक-
रताम् । मज्जरीपिञ्जरीभवतामिन्यर्थः । सहकारानाम् आभ्रानां कानने उदीरितः प्रकटीकृतः

पञ्चमनाम्नो रागस्य स्वनो ध्वनिर्वाभ्यां तौ । पिकी च पिकश्च पिकौ । 'पुमान् स्त्रिया त-
ल्लक्षणश्चेदेव विशेषः । स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते न स्त्री, स्त्रीपुंसलक्षणश्चेदेव विशेषः ।
ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ तल्लक्षणः किम् । कुकुटमयूयौ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ।
तेन पिकीशब्दस्य लोपे पिकाविति । किञ्चिच्चिरं तिष्ठतः ॥

मुदाथ नाथी शयनीयमन्दिरं क्रमेण संक्रन्दनसन्नसुन्दरम् ।

व्यभूषयार्तिकपुरुषप्रभोरिवारविन्ददृष्टान्दिरकन्दरोदरम् ॥ ८७ ॥

अथ स्वप्रार्थकथनतत्तद्वातांन्तरं नाथी मुदा प्रमोदेन क्रमेण भर्तृविसर्जनवृह-
मार्गागमनपरिपाद्या शयनीयमन्दिरं स्वशय्यागृहं व्यभूषयदलंकरोति स्म । किभूतम् ।
संक्रन्दनः शक्रस्तस्य सन्न मन्दिरं तत्संवाप्ति वा वैजयन्तप्रासादस्तद्वत्सुन्दरं रमणीय-
मिति गर्भितोपमा । केव । अरविन्ददृष्टिगिव । यथा किपुरुषाणां किनराणां प्रभोरिन्द्रस्य प्र-
कृष्टकिनरस्य कस्यचिद्वा पत्नी मन्दरस्य मेरोरिन्द्रकीलशैलस्य वा कन्दराया गुहाया
उदरं मध्यं विभूषयति । किनराणामवस्थानं मन्दरकन्दरासु वर्णयते । यथा चम्पूकथायाम्—
'मन्दं मन्दरकन्दरासु शयितानुत्थापयन्किनरान्' इति ॥ इति गजस्वप्रविचारकथनस्व-
शयनसन्नगमनम् ॥

सुखं स्वकीये सद्ने निषेदुषी मुदं महास्वप्रजुषं प्रपेदुषी ।

इदं कलाकेलिमरालमानसे व्यचिन्तयत्सा विदुषीव मानसे ॥ ८८ ॥

सा नाथी मानसे स्वचित्ते इदं वक्ष्यमाणं व्यचिन्तयद् विमृशति स्म । केव । विदु-
षीव । यथा पण्डिता हृदये शास्त्रार्थादि विचिन्तयति । किभूते मानसे । कलाकेलिः
कामः स एव मरालो राजहंसस्तस्य क्रीडार्थं वासार्थं वा । 'मानसोक्ताः' इति हर्मविच-
नान् मानसनाथ सरसि । सा किभूता । सुखं विराधिव्याधिकं यथा स्यात्तथा स्वकीये निजे
शयनीयसद्ने मन्दिरे निषेदुषी उपविष्टा । पुनः किभूता । महानद्भुत आश्चर्यकारी यः
स्वप्नः स्वाभावस्यापामरावणगारणविलोकरं तं जुपते सेवते तादृशी महास्वप्नसंज्ञाता मुदं
प्रीतिमानन्दं प्रपेदुषी ॥

पुनः सृजन्त्यां मयि मुद्रणां दृशोः परैरपस्वप्रविजृम्भितैरसौ ।

निहन्वतां मासहजैरिव प्रहेरिक्कोणकेन्द्रोपगतः शुभप्रहः ॥ ८९ ॥

पुनर्द्वितीयवारं दृशोल्लेखनगोमुद्रणां निमीलनम् । निद्राभिनयः । सृजन्त्यां कुर्वतां मयि
परस्परदस्वप्रविजृम्भितेदुष्टस्वप्नदर्शनविलसितैरसौ गजदर्शनलक्षणः शुभः स्वप्नो मा नि-
हन्वतां मा व्यथीक्रियताम् । क. इव । शुभप्रह इव । यथा भक्तद्वेजः शत्रुमूर्तेर्भौममन्दा-
रिभिर्भेदः वेदनेनपञ्चमं त्रिकोणं प्रपमपुःसप्तमदशमाग्यानि केन्द्राणि तेषु भवनेषु गतः
प्राप्तः शुभो दृष्टप्राप्तः दशममहो निहन्वते निषेदीक्रियते ॥

इदं निगृह्येयमजुह्वयत्ततः सरीरशोषाः स्वकपारिपाशिताः ।

द्विरेफगुजारवमशुवादिनी यत्नन्तच्छर्माः पिककानिर्नारिव ॥ ९० ॥

इदं पूर्वोक्तं विमृश्य विचार्य । इयं नाथी मुदा हर्षेण स्वकपारिषाधिका निजसमीप-
वर्तिनीरशेषाः समस्ता अपि सखीर्वयसी(?)रज्जुहवदाकारयामास । केव । वसन्तलक्ष्मी-
रिव । यथा द्विरेफाणां भ्रमराणां गुञ्जारवेण गुञ्जितेन एव मनोहं वदतीत्येवंशीला वस-
न्तश्रीः पिककामिनीः कोकिला आह्वयते ॥

ततो वयस्यो(?)ऽन्तिकमाश्रिता मधुव्रताङ्गनाश्चूतलतामिव सिताम् ।

वभापिरे कोकिलकामिनीगणकणाद्वयीवादनिनादयानया ॥ ९१ ॥

ततः सखीसमागमनानन्तरमनया नाथीदेव्या वयस्यः (?) सख्यो वभापिरे वादिताः ।
वयस्यः(?) किमूताः । अन्तिकं नाथीसमीपमाश्रिताः सेवमानाः अर्थात्संनिधाने समागताः ।
का इव । मधुव्रताङ्गना इव । यथा भृङ्गः स्मितां विकसितां कलिकाकलितां चूतलतां
माकन्दवल्लीमाश्रयन्ते । अनया किमूतया । कोकिलकामिनीगणानां पिकीप्रकराणां कणेन
रावेण सह अद्वयीवाद एकीभावो यस्य कणः कलकूजितमित्राद्वयीवादोऽसाधारणतया
यस्मिन्तादृशो निनादो रावो ध्वनिर्वयस्याः ॥

चकोरिके चन्द्रकले लवङ्गिके मृणालिके पुष्पलते कुरङ्गिके ।

कुरङ्गनाभे सुरभे शशिप्रभे विनोदिके मोदिनि वन्दि सुन्दरि ॥ ९२ ॥

तथा प्रथन्तां कथका यथा कथा ममाग्रतः श्रीजिनचक्रिसंकथाः ।

यथा शुभस्वप्नदृशा मया निशापनीयते पद्धतिवत्पथिष्टृशा ॥ ९३ ॥

(युगम्)

पूर्वकाव्ये केवलानि सखीनां विशेषणान्येव सन्ति । चम्पूकथायामप्येवंविधान्येव
सखीनामानि दृश्यन्ते । नैषधेऽपि च । एवंविधा अभिधाना द्वे सख्यः, यूयं ममाग्रतो
मत्पुरस्तात् जिनानामृषमादीनां चक्रिणां भरतप्रमुखाणां चक्रवर्तिनां संख्या वार्ता । 'त्वत्सं-
कथापि जगतां दुरितानि हन्ति' इति मत्तामरस्तोत्रे । नववार्तापीति तद्वृत्तिः । तथा तेन
प्रहारेण प्रथन्तां विस्तारयन्तु । कथयन्तिवत्यर्थः । क इव । कथका इव । यथा कथका
याचका वक्तारः कथाः पूर्वपुरुषचरितानि प्रथयन्ति विस्तारेण वदन्ति तथा । कथम् ।
यथा शुभं प्रशस्तं स्वप्नं पश्यतीत्येवंशीला तथा शुभस्वप्नदृशा मया मयास्वामिन्या निशा
अवशिष्टा रजनिरपनीयतेऽतिकाम्यने परिपूर्णक्रियने वा । किं वत् । पद्धतिवत् । यथा पन्थानं
मार्गं शृङ्गानि मज्जतीनि पथिष्टृक् पथिकी तथा कथाभिर्वाताभिः कृत्वा पद्धतिमार्गोऽपनीयने
उद्गृह्यते तथा । 'कटहंता, मरकन्ता, भयसंतप्ता, कदाहणयेत्तगा । पियहंसण ऊग्रगिया,
पथ नि मणं न वान्ति ॥' इति सूक्तोक्तेः ॥ युगम् ॥

कथानुपद्वेषु मिथः सखीजनोदितेषु काचिद्वयसीदमाल्लपत् ।

परेषु गान्धर्वरसेषु पद्यमप्रपद्यगीतिं यिदुरेव गायनी ॥ ९४ ॥

मिथोऽन्योन्यं सखीस्वैर्नेत्रैर्लोकैरदितेषु उक्तेषु पथिनेषु कथानुपद्वेषु वार्ताग्रगणेषु

सत्सु काचिदनिर्दिष्टनामा वयसी सखी इदमग्रे वक्ष्यमाणमालपद्भाषे । केव । गायनीव ।
यथा परोष्वन्येषु गान्धर्वाणां गायनानां गीतानां वा । 'गीतं गानं गेयं गीतिर्गान्धर्वम्'
इति हिम्याम् । रसेषु सत्सु विदुरा गीतिनिपुणो गायनी गान्धर्विका पञ्चमरागस्य प्रपञ्चो
विस्तारो यत्र तादृशी गीतिमालपति । गायतीत्यर्थः ॥

पुराभवन्नाभिमहीहिमद्युतेस्तनूभवः श्रीवृषपध्वजो जिनः ।

इवात्मभू राजसभावभासितः ससर्ज यो विष्टपसृष्टिमात्मना ॥ ९५ ॥

हे स्वामिनि, पुरा पूर्वे युगस्यादौ सर्वव्यवस्थाप्रादुर्भवनव्यतिकरे नवाशीतिपक्षाधिकज्य-
शीतिपूर्वतल्लावशेषे तृतीयास्कर्षयन्ते नाभिर्नामा मत्वा भूमौ हिमद्युतिश्चन्द्रस्तस्य ।
'इदं तमुर्वीतलशीतलद्युतिम्' इति नैपथे । तनूभवः पुत्रः श्रिया राज्यतीर्थकृद्भक्ष्या युक्तो
वृषभः ककुद्भान् कुरुदेशे ध्वजश्चिह्नं यस्य तादृक् जिनस्तीर्थकरः एतावता ऋषभजिनो-
ऽभवद्भूमव । स कः । यत्तदोः संबन्धान् यो राज्ञां राजन्यानामिक्षाकुवंशोद्भवानां
समया समूहेन । 'सदेवमेषु आसुराए परिसाए समणुगम्ममाणग्गो' इति कल्पसूत्रे ।
'पर्पदा समूहेन' इति तद्वृत्तिः । 'सुरसमाजसमाक्रमणोचितः' । समाजः समूह इति रघु-
वंशे । 'उदुपरिपदः किं नार्हन्ती निशः किमनीचिती' इति नैपथे । नक्षत्रसमूहस्येति
तद्वृत्तिः । ततः सभावाचकाः शब्दाः समूहेऽपि दृश्यन्ते । अथवा सभायां परिपदि
अवभासितः शोभित उपविष्टः । तादृशः सनात्मना स्वेन विष्टपस्य विश्वस्य सृष्टि सर्व-
व्यवहारशिल्पकलाराज्यस्थितिप्रजापालनादिसर्गं ससर्ज करोति स्म । क इव । आत्मभू-
रिव । यथा । ब्रह्मा राजसभावेन रजोगुणस्वभावेन भासितः सन् जगत्सर्गं चक्रे ॥

अमुष्य नाभेयजिनावनीनभोमणेरजायन्त शतं तनूरुहाः ।

पवेरिवास्त्राः क्रतवः शतक्रतोरिव च्छदानीव पुनः पयोरुहः ॥ ९६ ॥

अमुष्य एतस्य नाभेरपन्नं नाभेयो वृषभः स एव जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये
अवन्या भूमेति तेजस्तत्वेन नभोमणेः सूर्यस्य । अथवा—अवनीनभोमणी राजा । 'मर्ष-
दिनावधिविधेर्वसुषाविवस्वान्' इति नैपथे । तथा 'पाण्डोर्वनिमार्तण्डस्य' इति पाण्डव-
परिधे । जिनराजस्येत्यर्थः । शतं शतसंख्याक्रास्तनूरुहाः । 'तनूरुहस्तु पुत्रे गच्छति लोभि-
का' इत्यनेकार्थः । अजायन्त जाताः । कस्येव । पवेरिव । यथा वसस्य शतमयाः क्रोश्वो
भवन्ति स्म । पुनः कस्येव । शतक्रतोरिव । यथा इन्द्रस्य शतमिताः क्रतवः प्रतिमा यथा
वा आसन् । 'इन्द्रेण कार्तिकश्रेष्ठिमरे पञ्चमी प्रतिमा शतवारं व्यूषा' इति कल्पवृक्ष-
वन्द्याम् । पुनः कस्येव । पयोर्दृष्ट इवात्र पथी । यथा कमलस्य शतं छदानि पत्रानि
जायन्ते ॥

जिनावनीन्दोः किल धर्मकर्मणोर्व्यवस्यगासादुदमावि भूतले ।

रणाक्षपाथोरुहयोर्मुदोदितारविन्दिनीवत्तुभमण्डलादिषु ॥ ९७ ॥

किलेति ध्रूयते निश्चितं वा । भूतले भरतक्षेत्रक्षोणीमण्डले अस्माजिनावनीन्दोरेतस्मादृ-
पमतीर्थकराद्धर्मः सुकृतं कर्म कृपिवाणिज्यादि तयोर्व्यवस्थया विवेकेन उदभावि प्रकटी-
भूतम् । कस्मात्कयेव । उदित्ताद्भ्युदयं प्राप्तादरविन्दिनीवह्नस्य पद्मिनीपतेर्मानोमण्डलाद्
विम्बात् रथाङ्गश्चक्रवाकः पाथोरुहं कमलम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । तयोर्मुदा हर्षेणो-
द्भूयते । यतो रथाङ्गानां प्रियाभिर्वियोगः कमलानां संक्रोचश्च रात्रौ भवेदतो दिवसे हर्षः ।
मुदेति कर्तृपदं तृतीयान्तम् ॥

बभूव नाभेयविभुः स आदिमः क्षितौ समप्रावनिभामिनीभुजाम् ।

पुलोमजाप्राणपतेर्मतङ्गजो महामृगाणामिव दानशालिनाम् ॥ ९८ ॥

हे नाथीदेवि, क्षितौ पृथिव्यां स पूर्वोक्तस्वरूपो नाभेय एव विभुः स्वामी ऋषभदेवः ।
समप्राये अवनी भूमीमेव भामिनीं भुजन्ति इति अविनिभामिनीभुजः । 'वसुमतीयुवती-
भुजङ्गः' तथा 'यामिनीकामिनीपतिः' इत्यादि काव्यकल्पलतायाम् । राजानस्तेषां मध्ये
आदिमः प्रथमः । अस्यामवतर्पिण्यां प्रथमं श्रीऋषभदेवस्यैव राज्यस्य जातत्वात् ।
शक्रेण प्रथमम् ऋषभदेवस्य राज्याभिषेकः कृत इति । क इव । मतङ्गज इव । यया पुलो-
मजाया इन्द्राण्याः । 'हृष्यन्मुहुर्लोम पुलोमजायाः' इति नैषधे । प्राणपतिर्मतो शक्रस्तस्य
गज ऐरावणः स महामृगाणां हस्तिनाम् आदिमो जज्ञे । तथा च चम्पूकृत्यायाम्—'नारा-
यणनाभ्यम्भोरुहकुहरकुटीमधिशयानस्य वेदविद्यां निगदतो भगवतः पितामहस्य बृहद्रथा-
न्तरविकीर्णाभासनामानि सामानि गायतः सामाग्रेकरसनिष्पन्दादुदपद्यन्त ऐरावतमुपगती-
कप्रभृतयोऽष्टौ दिग्गजेन्द्राः । तेभ्योऽभवन् भद्रमन्द्रमृगसंकीर्णजातयो गिरिचरनदीचरो-
भयचारिणः करिणः । प्रसिद्धं चैतत्सामजा गजा इति । केचित्तुनरन्यथा कथयन्ति ।
किल सकलसुरासुरकरपरिघपरिवर्त्यमानमन्दरमन्थानमथितदुग्धाम्भोधेरजनि जनितजग-
द्दिग्मयोद्धतसहस्रीमृगाङ्गसुरभिःसुद्रुमधन्वन्तरिकीस्तुभोधिःप्रवतां सहस्रः शशचरकरका-
न्तिरैरावतः । तत्प्रसूतिरशेषवनान्यलं करोति' इति । किंभूतानां नृपाणां च गजानां च ।
दानविधायनैर्महाम्बुभिश्च शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलाः ॥

पयोधिपुत्रीतनयावनीपतेरिवानुविम्बेषु महीविहारिषु ।

शताङ्गजातेषु तदादिमप्रमोर्बभूव मुख्यो भरताभिषोऽङ्गजः ॥ ९९ ॥

तस्य पूर्ववर्णितस्वरूपस्य आदिमप्रमोर्ऋषभदेवस्य शतसंख्येष्वङ्गजातेषु मत्त इत्य-
भिधा नाम यस्य तादृशोऽङ्गजः पुत्रो मुख्यः प्रथमः येषो वा बभूव । उल्लेख्यते । शता-
ङ्गजातेष्वनुविम्बेष्विव । कस्य । पयोधेः क्षीरसमुद्रस्य पुत्री नन्दना लक्ष्मीस्तस्यास्तनयः
कामः स एवावनीपती राजा तस्य । किंभूतेष्वनुविम्बेषु । मणां मूर्मां विहरन्ति श्रीहन्ती-
त्येवंशीलेषु । शतमपि गुणाः स्मरप्रतिष्ठत इव दृश्यन्ते इत्यर्थः ॥

यदीययाधामु चमूत्समुत्थितैर्दिवस्पृथिव्योः प्रतिसारिपांसुभिः ।

अहस्त्रियार्मायति पद्मिनीपतिः पतङ्गति ध्वान्तति तत्प्रभासरः ॥ १०० ॥

यस्येमा यदीयास्तासु भरतचक्रिसंघनिघनीषु यात्रासु दिग्विजयकृतप्रयाणेषु चमू-
समुत्थितैश्चतुरङ्गचक्रचलनादुद्भूतैरुद्दीर्घा दिवस्पृथिव्योराकाशभुवोः प्रविसरन्ति विस्त-
रन्तीत्येवंशीलैः पांसुभिर्धूलीभिरहर्दिवसस्त्रियामीयति निशेषाचरति । निःशेषतया
रविप्रकाशस्य रुन्धनात् । पुनः पद्मिनीपतिः भास्वान् पतङ्गति खद्योत इवाचरति ।
किञ्चिद्दृश्यमानत्वेन । 'सर्वप्रातिपदिकात् किप् वा आचारे' इत्येके । तेन कृष्णवदाचर-
तीति कृष्णति' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा पतङ्गति । पुनस्तस्य भानोः प्रभाभरो
ध्वान्तति अन्धकार इवाचरति । भासां द्यामीभूतत्वेन ॥

हरेर्महिष्यां हरिति प्रयातवान्य आदितः सादितगोत्रशात्रवः ।

पतिः सुराणामिव दानवारियुग्मजेन्द्रसिन्धूद्भववाजिरानितः ॥ १०१ ॥

यो भरतचक्रवर्ती आदितो दिग्विजयकरणव्यतिकरे प्रथमतो हरेरिन्द्रस्य महिष्यां
पत्न्यां हरिति दिशि । प्राच्यामित्यर्थः । 'निजमुखमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित्'
इति नैषधे । प्रयातवान् गतः । क इव । सुराणां पतिरिव । यथा शक्रः पूर्वा दिशं प्रति
प्रयाति, तत्पतित्वात् । किंभूतो यः शक्रश्च । सादितं हतं गोत्रं वंशो येषां तादृशाः शा-
त्रवा वैरिणो यस्य । यद्वा सादिता निर्मूलमुच्छेदिताः गोत्रसहिताः सर्वशाः शात्रवा
रिपवो येन । पक्षे—सादिता गोत्राः पर्वता एव शात्रवो येन । पुनः किंभूतः । दान-
वारिभिर्मज्जलैर्युज्जन्ति योगं प्राप्नुवन्तीति दानवारियुगो निर्यद्बहुलमदसलिला ये गजेन्द्रा
मद्रजातीयगन्धोपलक्षिताः सिन्धुराः [तैः] सिन्धुदेशे उद्भव उत्पत्तिर्येषां तादृशैर्वाजि-
भिरश्वैर्[ध्व] राजितः शोभितः । पक्षे—दानवानां दैत्यानामरिभिर्वैरिभिर्गुनक्तीति । देव-
युक्त इत्यर्थः । तथा गजेन्द्र ऐरावणः सिन्धूद्भवः समुद्रोत्पन्न उच्चैःश्रवा अथः तेन च
राजितः । 'स सिन्धुजं शीतमहःसहोदरं हसन्तमुच्चैःश्रवसः श्रियं हयम्' इति नैषधे ॥

स सार्वभौमो ध्वजदण्डशेखरीकृतस्फुरत्काञ्चनकुम्भकान्तिभिः ।

मतङ्गजैरञ्जनशैलमांसलैः सितौ तनोतीव सविद्युदम्बुदम् ॥ १०२ ॥

सर्वस्या भूमेरीश्वरः सार्वभौमश्चक्रवर्ती स भरतः । उत्प्रेक्ष्यते । सविद्युदम्बुदं तद्वि-
त्कलितजलपरं क्षिती पृथिव्यां तनोतीव करोतीव । कैः । अञ्जननामा शैलः पर्वतः
तद्गन्मांसलैः पृष्ठेयुतैश्च । तादृशैर्मतङ्गजैः स्वसेनाकुम्भैः । किंभूतमतङ्गजैः । ध्वजानां
पताकानामर्षाद्रजसंघनिघनीनां दण्डेषु शेखरीकृतानामुत्तंसतां प्रापितानामुपरिस्थि-
तानां वा स्फुरतां दीप्यमानानां सगङ्गागितिकान्दीनां कायनकुम्भानां हेमकलशानां
क्रान्तिज्योतिर्येषु तैः ॥

दशामवाप्स्यन्ति यदन्तिमामिमेऽसदाश्रया लक्षमिताः सितिसितः

विवर्णतेतीव दिग्गङ्गनागणैर्मुखे निपेवेऽस्य चमूरजोभरैः ॥ १०३ ॥

दिग्गङ्गनागणैर्दिग्धूर्यैः यदंभिरस्य भरतचक्रिणध्वजोभरैश्चतुरङ्गदलैः ॥

भूरिधूलीपटलेर्मुखे वक्त्रे । उत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः विवर्णता विच्छाद्यता श्यामत्वं निषेवे
भेजे । सेवितं धृतमित्यर्थः । इति किम् । यद्यस्मात्कारणादस्मदाश्रया वयमेवाश्रयो निवास-
स्थानं शरणं वा येषां तादृश इमे लक्ष्मिताः शतसहस्रसंख्याकाः क्षितिक्षितो राजानः ।
अन्ते अर्थादायुषोऽवसाने भवामन्तिमां चरमां संग्रामादिना मरणलक्षणां दशमवस्था-
मवाप्स्यन्ति लप्स्यन्ते ॥

चमूध्वनिः प्रागिरिकंदरोदरे प्रियोपगूढं सुखसुप्तकिंनरान् ।

इदं यशो गापयितुं गुहागतप्रतिस्वनैर्जागरयन्निबोद्धतः ॥ १०४ ॥

अस्य भरतचक्रिणश्चमूध्वनिर्गजवाजिरथपत्तिचतुरङ्गकटककोलाहलशब्द उद्धतः
प्रादुर्भूतः । उत्प्रेक्ष्यते । प्रागिरेः पूर्वाचलस्योदयादेः कंदराणां गुहानाम् उदरे
मध्ये प्रियोपगूढं प्रियां किंनरीमुपगूह्यालिङ्ग्य । 'व्यवर्धे समासे णमुल्' इति प्रक्रिया-
कौमुद्याम् । चिरविरचितविविधनिधुवनविमोदखेदनिद्रालुतया क्रीडारसिकतया च
स्वस्वसुखेन निरातङ्गया सुप्तान् किंनरान् प्रति इदं यशो भरतचक्रिकीर्ति गापयितुं
गानविषयां कारयितुं गुहासु गङ्गरेषु गतैः प्रातैः प्रतिस्वनैः प्रतिशब्दैः कृत्वा जागरयन्
प्रपोषयन्निव विनिद्रान् कुर्वन् उत्थापयन्निव ॥

प्रगल्भफालैर्गगने नखैः पुनर्महीतलस्योत्खननैर्हयव्रजः ।

जयं सृज स्वर्बलिवेश्मनोर्द्वयोरयेति संज्ञापयति स्वयं पतिम् ॥ १०५ ॥

हयव्रजो वाजिनातो गगने नभोङ्गणे प्रगल्भफालैः प्रकृष्टप्रकर्षोल्लसन्सूक्ष्म-
नैर्वा पुनर्नखैः खुरैर्महीतलस्य भूमेर्मण्डलस्य अधःप्रदेशस्य उत्प्रावलेन खननैः क्षोदनैः ।
उत्प्रेक्ष्यते । यं पति भरतचक्रिणं स्वं स्वामिनमित्यमुनाकारेण संज्ञापयतीव । इति
किम् । यत् हे सार्वभौम, भूमिरत्वया सर्वापि साधिता । अयं स्वः स्वर्लोकः, बलि-
वेश्म पातालम्, तयोर्द्वयोस्त्वं जयं सृज साधय । स्वर्गपाताले अपि भूमिवत्स्वाय-
त्तीकुरु इत्यर्थः ॥

पयोधिरोधःस्थलोधिभिः प्रभोरसजिं गर्जज्जनवन्धुसिन्धुरैः ।

चराचरे वर्षितुमुत्सुकैरितः किमभ्युदैरभ्युजिघृक्षयागतैः ॥ १०६ ॥

प्रभोर्भूतक्षेत्रस्वामिनो भरतभर्तुरञ्जनस्य कजलस्य श्यामत्वेन बन्धुभिस्तुल्यैः । अथवा
अञ्जनाचलस्य श्यामत्वेन तुङ्गत्वेन वा सदृशैः । अथवा अञ्जनादेः सहोदरैरन्यै-
रञ्जनाचलैरिवेत्यर्थः । तादृशैः सिन्धुरैः गन्धगर्जगर्जो बृंहितं गर्जितमसजि चक्रे । कि-
भूतैः सिन्धुरैः । पयोधेः समुद्रस्य रोधस्तटस्तस्य स्थलं वेलागमनभूतदुग्धन्तीत्येवं-
सौक्यैः । उत्प्रेक्ष्यते । इतः समुद्रादभ्युजिघृक्षया पानीयानां ग्रहणेच्छया आगतैः किम्
यदैर्मैघैरिव । किंभूतैः । चराचरे सर्वजगति भूमीमण्डले वर्षितुं जलवृष्टिं विधातु-
अहोर्त्तकण्ठितैः ॥

यस्तत्पुरुषः स कर्मधारयाख्यः स्यात् । पीतश्चासां प्रतिबद्धश्च । तथा स्नातश्चासावनुलि-
तश्च । तथा रुद्धश्चासौ नतश्च । इत्येषोऽपि विग्रहस्तेन कर्मधारयगमितस्तत्पुरुषः समासः”
इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । किं कुर्वद्भिः । गजैः साधनभूतैर्हस्तिभिः कलिं संप्राप्तं खजद्भिः
कुर्वद्भिः । कैरिव । अद्रिगणैः । यथा पर्वतप्रकरैः उपलैः प्रस्तरैः कृत्वा । युद्धं विदधद्भिः
सद्भिरिन्द्रो रुध्यते प्रणम्यते च ॥

चतुर्दिशामप्ययमर्णवावधीनिति प्रदेशान्ध्वजिनीभिरानशे ।

विभासिताभिः सितसिन्धुरश्रिया यथाश्रिकाभिः प्रसरत्पयोधरः ॥ ११० ॥

अथ भरतसार्वभौम इत्यमुना प्रकारेण ध्वजिनीभिः सेनाभिः कृत्वा चतस्रश्च पूर्वद-
क्षिणपश्चिमोत्तरलक्षणास्ता दिशश्च चतुर्दिशस्तासाम् । कथम् । अपि चतस्रणामपि दि-
शामित्यर्थः । प्रदेशान् विभागान् आनशे व्याप्नोति स्म । किंभूतान्प्रदेशान् । अर्णवः
समुद्रोऽवधिर्मर्यादा यस्य । अथवा अर्णवाश्चत्वारः समुद्राः । ‘पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जु-
गोप गोरूपधरामिवोर्वीम्’ इति रघुकाव्ये । तथा ‘चतुः समुद्रो परिखे नृपाणामन्तःपुरे
वासितकीर्तिदारे । दानं दया सूनृतमातिथेयी चतुष्टयी रक्षणसीविदलाः ॥’ इति नैषधे ।
‘वासिता रक्षिताः कीर्तय एव दारा यत्र । तादृशे चतुर्णवखातिके भूमीमण्डले एव नृपा-
णामन्तःपुरे दानं, कृपा, सत्यवचनम्, अतिथिसत्क्रिया, एतच्चतुष्टयी तदन्तःपुररक्षणार्थं
सौविदलाः कञ्चुकिनः । एभिश्चतुर्भिः प्रकारैर्विना ‘कीर्तिर्न तिष्ठति ।’ इति तद्रूतिः ।
अतश्चत्वारः समुद्रा मर्यादा येषां ते । किंभूताभिर्ध्वजिनीभिः । सितानां भद्रजातिर्वेन
शुभ्राणां सिन्धुराणां हस्तिनां श्रिया शोभया विभासिताभिः शोभिताभिः । क इव ।
प्रसरत्पयोधर इव । यथा श्वेतगजेन ऐरावणेन । ‘प्रावृण्यं पयोवाहं विद्युदैरावतांशिव’ इति
रघौ । अथ वा अभ्रस्य मेघस्य मातङ्गो हस्ती अभ्रमातङ्गः । ‘ऐरावणोऽभ्रमातङ्गश्चतु-
र्दन्तः’ इति हैमीवचनात् । विभासिताभिरश्रिकाभिर्वेदलैः कृत्वा गगनाङ्गणविस्तरन्मेघ-
श्चतुर्दिक्प्रदेशान्व्याप्नोति । अत्र यथा इवार्थे ॥

अथैष वेलातटतः समं भटैर्यवीवृतन्नीरधिनेमिनायकः ।

गभीररावैरुदरं भरन्भुवो रयः पयोधेरिव यादसां भरैः ॥ १११ ॥

अथ चतुर्दिग्विजयानन्तरमेव वर्ण्यमानबलोत्कर्षो नीरधिनेमिसमुद्रान्तर्गृह्यया ना-
यकः पतिर्भरतचक्रवर्ती वेलातटतः समुद्रस्य वेलाया जलरुद्धस्थानकस्य तटात्तीराद्भटैः
सेनाचरैः शूरैः समं सार्धं न्यवीवृतभिवर्तते स्म । पश्चाद्बले इत्यर्थः । क इव । रय इव ।
यथा पयोधेः समुद्रस्य रयः पयःप्रवाहः । ‘प्रवाहः पुनरोचः स्याद्वेणी धारा रयश्च सः’ इति
हैम्याम् । यादसां नक्रचक्रपाटीनपीठादीनां भरैः ब्रजैः साकं वेलातटान्निवर्तते । किंभूत
एव रयश्च । गभीररावैश्चतुरङ्गनुरङ्गजस्यन्दनपदातिप्रबलबलचलनोद्भूतैः स्वभावजैश्च ग-
म्भीरध्वनिभिः कृत्वा सुवः पृथिव्या उदरं मध्यं भरन् पूरयन् । अथ वा ‘पृथिवी प्रपूरयन्’
इत्यपि पाठः ॥

स चक्रिणां भारतभूमिभामिनीविशेषकाणां वृषभाङ्गजोऽग्रणीः ।

तदीयवत्सेव जिनावनीभुजामभूत्सुरश्रेणिनिषेवितक्रमः ॥ ११२ ॥

स जगद्विख्यातो वृषभस्यादिदेवस्याङ्गजः सुनुभरतचक्री भारतं भरतक्षेत्रं तस्य भूमिः
सैव भामिनी स्त्री तस्या विशेषकाणां तिलकानां भरत-सगर-मघवा-सनत्कुमार-शान्ति-
कुन्धु-अर-सुम-पद्म-हरिषेण-जय-ब्रह्मदत्ताभिधानानां द्वादशसंख्याकानां चक्रिणां मध्ये
अग्रणीर्मुख्यः प्रथमो वा अभूद्वभूव । क इव । तदीयवत्सेव । यथा तस्य भरतस्यायं
तदीयः वत्सा पिता युगादिदेवः । जिनानां सामान्यकेवलानाम् । अथ वा ऋषभ-अजित-
शंभव-अभिनन्दन-सुमति-पद्मप्रभ-सुपार्थ-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयांस-वासुपूज्य-वि-
मल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कुन्धु-अर-मल्लि-मुनिसुव्रत-नमि-नेमि-पार्थ-वर्धमाननाम्नां चतुर्वि-
ंशतितीर्थकृतां मध्ये आदिमः अजायत । किभूतो भरतस्तत्पिता च । सुराणां पो-
दशसहस्राङ्गरक्षकयक्षमुख्यानां चतुःषष्टिदेवेन्द्रादीनां च श्रेणिभिर्निषेवितौ परिचितौ क्रमौ
चरणी यस्य ॥

य आदिमोद्वारकरो जिनालयं व्यधापयन्मूर्धनि सिद्धभूभृतः ।

समप्रतीर्थेऽपि सार्वभौमताममुष्य वक्तुं किमु हेमशेखरम् ॥ ११३ ॥

आदी भवः अरुणिणीतृतीयारपयन्ते । प्रथमस्योद्वारस्य चैत्यस्यापनारूपस्य कारः
कारकः अत एव यो भरतचक्री सिद्धभूभृतः शत्रुञ्जयस्य मूर्धनि ऋषभकूटनामनि शिखो
जिनालयम् ऋषभदेवप्रासादं व्यधापयद्वार्धकिरुपार्थं कारयति स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते ।
अमुष्य श्रीशत्रुञ्जयगिरेः समप्रेषु त्रिजगद्वासिषु तीर्थेषु सार्वभौमतां चक्रवर्तित्वं वक्तुं क-
थयितुम् । जनानां पुर इति शेषः । हेमशेखरं सुवर्णोत्तंसं किमु कारयति स्म ॥

मृगाक्षि सोपारककुल्यपाकयोरमूल्यमाणिक्यविनीलरत्नयोः ।

स्वतातमूर्तीं भरतेन कारिते दृशाविवैते भरतावनीश्रियः ॥ ११४ ॥

मृगवदक्षिणी नयने यस्यास्तस्याः संशोधने हे हरिणलोचने, तेन भरतेन अमूल्ययोर्म-
हर्षयोर्मूल्यं शतमपि कर्तुमपि केनाप्यशक्ययोर्माणिक्यं पद्मरागमणिरन्यो वा कश्चिन्म-
णिविशेषः विनीलरत्नं मरकतमणिस्तयोः स्वतातस्य ऋषभदेवस्य मूर्तीं प्रतिमे कारिते
निर्मापिते । कयोः पुरयोः । सोपारकनाम शत्रुञ्जयतलदृष्टिकायां पत्तनम्, कुल्यपाकनामा-
न्यन्नगरम्, तयोः पुरयोः । अद्यापि विद्येते इत्यध्याहारः । उत्प्रेक्ष्यते । भरतावनीश्रियो
भरतक्षेत्रक्षोणिलक्ष्म्या एते प्रतिमे दृश्ये नेत्रे इव ॥

तथा चतुर्विंशतितीर्थकृद्गृहं धराधवोऽष्टाप्रदभूध्रमूर्धनि ।

व्यधापयच्छाश्वतसार्वभेदमवत्तदय यावद्भुवद्वित्तिष्ठते ॥ ११५ ॥

तथा पुनः स धराधवो भरतमूर्धतिरथाष्टाप्रदभूध्रमूर्धनि कैलाशशैलशिखरे तुल्या-
साप्रस्वस्ववर्णप्रमाणप्रमासनाद्यङ्कितचतुर्विंशतितीर्थकृत्प्रतिमालंकृतसिंहनिषया नाम चतु-

विंशेस्तीर्थकृतामृषभादीनां वर्धमानान्तानां जिनानां गृहं प्रासादं व्यधापयत्कारित-
वान् । किं तत् । शश्वत्सार्वभेदमवत् सिद्धायतनमिव । तथैत्यमथ यावद्व्यतनं दिवसं
मर्यादीकृत्य विविष्टे स्थितमस्ति । किंवत् । ध्रुववत् । यथा ध्रुव उतानपादजस्तारको-
ऽद्याप्याकाशे विद्यते ॥

परान्परःकोटिजिनालयानयं हिरण्यमाणिक्यमयानचीकरत् ।

जिनेन्द्रमूर्तीरपि कोटिशस्त्ररीरिवाङ्गिनां संसृतिसिन्धुपातिनाम् ॥ ११६ ॥

अयं भरतचक्रवर्ती परान् अन्यान् परःकोटिजिनालयान् कोटेः परे परःकोट्यः ।
कोटिश इत्यर्थः । तादृशान् प्रासादानचीकरत् कारयामास । किंभूतान् । हिरण्यं सुवर्णं
माणिक्यानि रत्नानि मणिविशेषा वा तन्मयान् ते रचितान् । अपि पुनः कोटिशो जि-
नेन्द्राणाम् अतीतानागतवर्तमानचतुर्विंशतितीर्थकृतां मूर्तीः प्रतिमाः कारयति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते । संसृतिः संसारः स एव सिन्धुः समुद्रः तत्र रागद्वेषादिना पतनशीलाना-
मङ्गिनां प्राणिनां तस्मिन् तस्मिन् नाव इव ॥

नृपोऽयमाद्योऽजनि संवनायकः कुशाङ्गि शत्रुञ्जयरूप्यशीलयोः ।

क्षमाभृतां भोगभृतां च योऽग्रणीरभूत्पुनः कुण्डलिनामिवाधिभूः ॥ ११७ ॥

हे कुशाङ्गि तन्वद्वि, अयं नृपो भरतभूमीन्द्रः शत्रुञ्जयरूप्यशीलयोर्विमलचलाष्टापद-
योरायः प्रथमः संवनायकः संघपतिरजनि संजातः । पुनर्यः क्षमाभृतां राज्ञां भोगभृतां
भोगिनाम् । 'भोगः श्रीमरतेत्यरे प्रतिपदं लम्बिस्तथा गौतमे' इति सूक्तवचनात् । भोगो
राज्यादिसुखं सर्पदेहश्च राज्यादिसर्वसुखभाजां वा अमणीर्मुख्योऽमृद्भवः । क इव ।
कुण्डलिनामधिभूयि । यथा नागनाथः शेषः पृथ्वीधारिणां कुलपर्वतादीनां तथा भोगं
सर्वकार्यं पिबतीति भोगभृतस्तेषां वासुकिप्रमुखनागानामग्रणीः । शैला हि पार्श्वेरां दधते,
शेषस्तु सहस्रसंख्यैः स्वफणामण्डलैः सर्वा वसुधरां धत्ते । अतोऽग्रणीत्वम् ॥

असौ प्रकामप्रमदं ददानया प्रसूतया ध्यानमुधापयोधिना ।

शिवश्रिया अग्रनयेव केवलश्रिया श्रितो दर्पणिकानिकेतने ॥ ११८ ॥

असौ भरतचक्रवर्ती दर्पणिकानिकेतने आदर्शगृहे । 'यन्मनो विमलदर्पणिकायाम्' इति
नैषधे । केवलश्रिया केवलज्ञानलक्ष्म्या श्रितो भेजे । किमूतया । प्रकामं सर्ववित्तायिन-
मनन्तं प्रमदं हर्षम् । परमानन्दमित्यर्थः । ददानया पश्यन्त्या । धीरपि प्रकृतस्य मातृपादात्मो-
जभक्तस्य कामस्य प्रपुत्रस्य स्वाद्भजात्तस्य प्रमोदं दत्ते । पुनः किमूतया । ध्यानं शुरु-
प्रणिधानं तदेव मुधापयोधिः धीरसमुद्रः शुरुध्यानवदुच्चलरत्नार्क्षीरमयत्वात् ध्यानामृ-
तार्ण्यः । 'गुणधेनिमुधाविन्धोः पाण्डुरजागरीजसः' इति पाण्डुरविरचिते । तेन प्रसूतया
जनिनया । धीरपि दुःखान्धेजाता । उरभेक्षणे । शिवश्रिया मूर्तिलक्ष्म्या अग्रजया ज्ये-
ष्ठमग्नयेव प्रपमोत्पमत्वेन केवलज्ञानानन्दं मोक्षयते ॥

दिगन्तवासं किमपास्य काश्यपीविलासशीलैः ककुभां पुरंदरैः ।

तदष्टपट्टक्षितिपैरवाप्यतामुनेव सीमन्तिनि केवलेन्दिरा ॥ ११९ ॥

‘केदोषु कर्म सीमन्तः’ इति ईम्याम् । प्रशस्यः सीमन्तोऽस्यस्यास्तस्याः संयोधनं हे सीमन्तिनि, तस्य भरतस्य अष्टसंख्याकैः पट्टेषु पदेषु क्षितिपैः । अथ वा । तत्पट्टधारिभिर्मध्यपदलोपे नृपैः । भरतादारभ्य अष्टपट्टपरं राजभिरित्यर्थः । अमुनेव भरतचक्रिणेव आदर्श-गृहे केवलेन्दिरा केवलज्ञानलक्ष्मीरवाप्यत प्राप्ता । उत्प्रेक्ष्यते । दिगन्तवासं दिशां प्रान्ते वसतिमपास्य त्यक्त्वा काश्यपी भूमिस्तस्यां विलासः स्थानवैशिष्ट्यं क्रीडनं वा तत्र शीलं स्वभावो येषां तैः । ‘लीला केलिविलासश्च श्रद्धारभावजक्रिया’ इत्यनेकार्थः । केलिः क्रीडा विलासः स्थानवैशिष्ट्यमित्येवं भूरिः ककुभां पुरंदरैरष्टदिक्पालैः किम् । ‘आसण्डलो दण्डधरः शिखावान्पतिः प्रतीच्या इति दिग्देन्द्रैः’ इति नैपथे ॥

ततोऽस्य संख्यातिगपट्टपट्टिभिः प्रपद्य शत्रुंजयमूर्ध्नि केवलम् ।

महोदयश्रीः समसेवि भास्करीरिवोदयं द्यौरुदयावनीधरे ॥ १२० ॥

ततः अष्टमपट्टधरदण्डवीर्यराजानन्तरमस्य भरतचक्रिणः संख्यामतिगच्छन्त्यतिक्रमन्तीति संख्यातिगाः । कर्मणि ङः । तामिः । असंख्याताभिरित्यर्थः । पट्टिभिः पट्टधरराजराजीभिः शत्रुंजयमूर्ध्नि विमलाचलशिखरे केवलं केवलज्ञानं प्रतिपद्यासाद्याधिगम्य महोदय-श्रीर्मुक्तिलक्ष्मीः समसेवि संसेविता । कैरिव । भास्करीरिव । यथा, दिवाकरैरुदयावनीधरे पूर्वपर्वते उदयमुद्रममवाप्य द्यौर्गगनमण्डली सेव्यते ॥

बभूवुरिक्वाकुकुले सहस्रशः सहस्रशोचिःसदृशा महौजसा ।

ततः क्षितीन्द्रा जगदीहितावहा महेन्द्रशैले सुरभूरुहा इव ॥ १२१ ॥

ततः संख्यातिगपट्टपरप्राप्तं वार्तितं शत्रुभूपतिरासीत्तेन स्वसुताजिततीर्थकृते राज्ये विश्राणितम्, श्रीभगवता च स्वपितृभ्रातृसुमित्रधार्त्रीपतिपुत्राय सगरकुमाराय राज्यं प्रददे, स क्रमाद्वक्री भूत्वा चारित्र्यमादाय सिद्धः सगरचक्रिणोऽनन्तरम् । इक्वाकुकुले सौधमैन्द्रेण स्वयं स्थापितस्य श्रीरूपभेदेवस्य वंशे सहस्रशः अर्थादसंख्याताः क्षितीन्द्राः पृथिवीपुरंदरा राजानो बभूवुः संजाताः । किंभूताः । महौजसा अतिशायिप्रतापैः सहस्रशोचिः सूर्यस्य सदृशास्तुल्याः । पुनः किंभूताः । जगदीहितावहाः विश्वकामित-विधायकाः । क इव । सुरभूरुहा इव । यथा महेन्द्रशैले मेरौ जगदभिलषितपूरकाः कल्प-वृक्षा भवन्ति ॥

इति स्वप्रजागरिकायां भरतदिग्विजयोद्धारप्रतिमाप्रासादकारापणकेवलज्ञानतत्पट्टपरंपरावर्णनम् ॥

इदं वदन्त्यामरविन्दचक्षुषः पुरोऽथ तस्यामपरा निपस्तनी ।

गिराननं योजयति स कौतुकान्मरालिकायामिव कीरकामिनी ॥ १२२ ॥

अथ भरतचक्रिदिग्विजयादिकथितानन्तरम् अरविन्दचक्षुषः कमललोचनाया नाथो-
देव्याः पुरोऽग्रे तस्यां प्रागुक्तायां सख्यामिदं पूर्वोक्तम् ऋषभभरतदिग्विजयचैत्यनिर्माणदि-
वदन्त्यां सत्याम् अपरा अन्या काचित्रिपस्तनी कलशोच्चकुचा कौतुकात् कौतूहलाद्विरा वाचा
आननं मुखं योजयति स्म । उवाचेत्यर्थः । केव । कीरकामिनीव । यथा मरालिकायां
वदन्त्यां हंसां भाषमाणायां सत्यां शुक्ली वक्ति ॥

मृगाक्षि पश्यामरसिन्धुसारिणीं त्वमभ्रवीथीं सुमनोवनीमिव ।

मयूखलेखामकरन्दितारकामणीचका मेचकिमालिमण्डलाम् ॥ १२३ ॥

मृगवदक्षिणी यस्यास्तस्याः संबोधनं हे मृगाक्षि स्वामिनि, त्वमभ्रवीथीं गगनपद्धतिं
पश्य विलोक्य । उत्प्रेक्ष्यते । सुमनोवनीमिव पुष्पवाटिकामिव । देववनं वा । किंमृता ।
अमरसिन्धुराकाशगद्गा सैव सारिणी कुल्या यस्याम् । पुनः किंमृता । मयूखलेखा किर-
णश्रेणिरिव मकरन्दो मधु विद्यते येषु तादृशास्तारका एव मणीचकानि कुसुमानि यस्याम् ।
मेचकिमा गगनश्यामत्वम् । 'धृतगम्भीरखनीखनीलिमा' इति नैषधे । तथा 'अचि-
यण्डांशुरोचिर्गगनमलिनिमा कजलं दह्यमानम्' इति खण्डप्रशस्ती । तदेव अलिनां भ्रम-
राणां मण्डलानि घृन्दानि यस्याम् ॥

मृगेन्द्रमध्ये मृगयस्व तारकाश्रमोदबिन्दुस्तवकानिवाङ्गके ।

विभावरीकैरवचक्षुषोऽमुना निखेलयन्त्या दयितामृतांशुना ॥ १२४ ॥

मृगेन्द्रः केसरी तद्वन्मध्यमुदरं यस्याः, यद्वा मृगेन्द्रमध्यवन्मध्यं यस्याः । मध्यमपद-
लोपी समाप्तः । कृशोदरीत्यर्थः । त्वं तारकान्(?) ज्योतिश्चक्राणि मृगयस्व पश्य । 'पयः-
पारावारं परमपुरुषोऽयं मृगयते' इति खण्डप्रशस्ती । इवोत्प्रेक्ष्यते । अमुना दृश्यमानेन
दयितेन भर्त्रामृतांशुना सुधाकरेण चन्द्रेण सार्धं निखेलयन्त्या सुरतादिक्रीडां कुर्वत्या
विभावरीकैरवचक्षुषो रजनीकुसुदनेत्राया रात्रिस्त्रियः अङ्गमेवाङ्गकम् । 'अकिञ्चने किञ्चन
नायकाङ्गके' इति नैषधे । श्रमोदबिन्दुस्तवकान् परिश्रमसंज्ञातप्रस्वेदजलकणगुच्छानिव ।
'श्रमोदबिन्दुप्रकरान्' इति पाठो वा । तदा परिश्रमसलिलकणनिकरानिव ॥

कुशेशयामोदिनि वीक्ष्यतामसौ शनैः शनैः पङ्कजकाननानिलः ।

त्वदाननाम्भोजजनुःप्रभञ्जनैर्जितान्तिके किं समुपैति सेवितुम् ॥ १२५ ॥

कुशेशं कमलं तद्वदामोदो वपुः परिमलोऽस्त्यस्यास्तस्याः संबोधनं हे कुशेशयामो-
दिनि । पश्चिनीत्यर्थः । हे स्वामिनि, वीक्ष्यतां विलोक्यताम् । अवधार्यतामित्यर्थः । असीं
प्रत्यक्षं शरीरस्पर्शनानुभूयमानः पङ्कजकाननानिलो नलिनवनपवनः शनैः अन्तिके धी-
मन्याः पार्श्वे उपैत्यागच्छति किम् । उत्प्रेक्ष्यते । त्वदाननाम्भोजास्तव यदनारविन्दाञ्जनुरूप-
सिन्धेयां तादृशैः प्रभञ्जनैः त्वङ्गकमलगुग्भिद्यामममीर्यर्वातैः सेवितुं त्वत्तमीये
इव समुपैति ॥

करेणुकुम्भस्तनि पश्य दीप्यतेऽन्तिके मणीकुट्टिमविम्बितारकैः ।

त्वदाननस्वामिसितांशुसेवनाकृते नमस्तः किमुपागतैरिह ॥ १२६ ॥

कोणोर्हस्तिनः कुम्भौ शिरसः पिण्डाविव पीनावुर्ध्वा स्तनौ कुचौ यस्यास्तस्याः सं-
बोधनं हे करेणुकुम्भस्तनि कुम्भिकुम्भपीनोच्चकुचकलशे स्वामिनि, त्वं पश्य निरीक्षस्व ।
अन्तिके श्रीमत्याः समीपे मणिकुट्टिमविम्बितारकैर्विविधरत्ननिषद्धसौधप्राङ्गणभूमौ वि-
म्बन्ति अतिस्वच्छवस्तुनि संक्रामन्ति इति विम्बानि विम्बान्यस्त्ये(नि सन्त्ये)षां तादृशै-
स्तारकैर्व्योतिर्मिर्दीप्यते । किमुत्प्रेक्ष्यते । त्वदाननं तव मुखमेव स्वामी पतिः सि-
तांशुश्चन्द्रस्तस्य सेवनाकृते पर्युपासनां कर्तुं किमु नमस्तो गगनादिह त्वदृद्वाङ्मणे समा-
गतैः समेतैरिव ॥

त्वदीयवापीतपनास्तमुद्रिताम्बुजन्मकोशव्यसनानुपातिनः ।

क्षपाक्षयार्थोक्तमन्त्रवर्णकानिव द्विरेफा गणयन्ति गुञ्जितैः ॥ १२७ ॥

हे स्वामिनि, त्वदीयवाप्यां तव क्रीडागृहदीधिंकायां तपनस्य सूर्यस्यास्तेन परद्वीपो-
पगमनेनादृश्याभावेन । 'तिजोवसाने प्रजति द्वीपान्तरमहर्मणिः' इति सूक्तवचनात् ।
मुद्रितानां निमीलितानां मुकुलीभूतानामम्बुजन्मनां कोशेषु यद्वन्धलक्षणं व्यसनमापद-
कोशान्तर्दुःखास्थितिविपत्तिस्तामनुलक्षीकृत्य ज्ञातव्यं । यत्पद्ममुद्रणायां यामिनीं याव-
त्कोशान्तरदुःखेन स्थातव्यमेवेति विचार्य पतन्तीत्येवंशीलाः पातिनः । पतित्वा स्थिता
इत्यर्थः । द्विरेफा भ्रमराः । अत एवोत्प्रेक्ष्यते । गुञ्जितैर्गुञ्जारवैः कृत्वा क्षपाक्ष-
याय निशानाशाय । ओक्तमन्त्रवर्णकान् ओंकारपूर्वकवर्णस्तस्याक्षराणि गणयन्ति
जपन्तीव ॥

नभःश्रियास्तारकमौक्तिकस्त्रजः किमेणनाभीशितिमाङ्गनायकः ।

दशा विनिर्दिश्य शशाङ्कमादरात्परा ददे कापि गिरं मृगेक्षणा ॥ १२८ ॥

परा अन्या कापि मृगेक्षणा तस्मात् आदरात् तस्यां स्वस्वामिन्यामतिबहुमानाद्विरं-
वाणीमाददे । जग्राहेत्यर्थः । किं कृत्वा । दशा नेत्रेण शशाङ्कं चन्द्रं विनिर्दिश्य दर्शयित्वा ।
यतः । शशः अङ्गे चक्षुषि उत्सङ्गे वा यस्य । 'अङ्कः क्रीडेऽन्तिकामसोः' इत्यनेकार्थः ।
अत एवोत्प्रेक्ष्यते । नभःश्रिया गगनलक्ष्म्यास्तारका ज्योतिर्गणा उज्ज्वलानि वा मौ-
क्तिकानि स्थूलमुष्णाफलानि तेषां सज्जो मालायाः । हारस्येत्यर्थः । एणनाभ्याः कस्तूरी-
कायाः शितिमा इयामत्वमङ्गे क्रीडे यस्य कस्तूरीकलितमध्यो नायको मध्यमणिः किम् ॥

निजाक्षिलक्ष्मीहसिताब्जखज्जनेऽधरीकृतः सुभ्रु तवास्यविभ्रमैः ।

विवर्णताश्लेषिमुखखपाभरादिवास्ततां याति तमस्विनीपतिः ॥ १२९ ॥

निजस्यात्मनः । यद्वा 'निजयोरात्मीययोरक्ष्णोर्नयनयोर्लक्ष्म्या शोभया हसिता निर्भ-
त्सिता अङ्गानि उत्पलकुमुदजातियावत्कमलानि, तथा सज्जनाः खज्जरीटा यथा तस्याः

संवोधनं हे निजाक्षिलक्ष्मीदृशिताब्जखञ्जने । तथा शोभने भ्रुवी यस्यास्तस्याः संवोधनं हे सुभ्रु, तमस्विनीपतिश्चन्द्रोऽस्ततां याति । उत्प्रेक्ष्यते । प्रपाभराज्जातिशयादिव किम् अघरीकृतो हीनो हितः जित इत्यर्थः । कैः । तवास्वविभ्रमैः भवन्मुखश्रीभिः । अत एव किंभूतः । विवर्णताया विच्छाद्यताया आश्लेषो यत्र तादृक्खलं यस्य ॥

निजास्यदासीकृतशारदोदयत्तितद्युते भृङ्गिततारतारके ।

विनिद्रतां वीक्ष्य तवेक्षणांभुजे ह्रियेव निद्राति कुमुद्वनं वने ॥ १३० ॥

निजेनात्मीयेनास्येन कृत्वा दासीकृतः किंकरतां प्रापितः शारदः शरत्कालसंवन्धी उदयग्रभस्युद्गच्छन् सितयुतिश्चन्द्रो यया तस्याः संवोधने निजास्यदासीकृतशारदोदय-
त्तितद्युते हे स्वामिनि, वने कानने जले वा स्थलेऽपि कमलिनीकमलसद्भावो दृश्यते । यया—‘ददर्श तत्र स्थलपद्मिनी नलः’ इति नैपथे । तथा—‘उत्फुल्लस्थलपद्मामभवचर-
णभूयिता’ इति चम्पूकथायाम् । कुमुद्वनं कैरवकाननं निद्राति संकुचति । उत्प्रे-
क्ष्यते । भृङ्गिते भृङ्गाविवाचरिते श्यामलत्वात् तारे निर्मलतारिके कनीनिके यत्र तादृशं तव श्रीमत्या ईक्षणं लोचनमेवाम्बुजं कमलं तत्र विनिद्रतां विकाशतां वीक्ष्य विलोक्य
यदा कमलं विकसति तदा कुमुदं संकुचतीति स्थितिः । ह्रियेव लज्जयेव क(त)स्मा-
त्त्वस्य हीनश्रीकत्वात्प्रा ॥

कृशाङ्गि राजन्यपयातवैभवेऽपराश्रये शोच्यदशावशंवदे ।

शनैः शनैस्तारगणा इवानुगा विभावयाभ्रे विरलीभवन्त्यमी ॥ १३१ ॥

हे कृशाङ्गि तन्वद्भि, त्वमभ्रे नभसि विभावय पश्य । अपयातवैभवे गतश्रीके राजनि भूषाले चन्द्रे च अनुगाः सेवका इव अमी दृश्यमानास्तारगणा ज्योतिर्गजाः शनैः शनै-
विरलीभवन्ति स्तोका जायन्ते । किंभूते राजनि । अपरेषां सश्रीकाणामाश्रयो भाजनं यस्य । गताखिललक्ष्मीको हि तदर्थं सश्रीकं परं श्रयते इति स्थितिरेवेति । तत्त्वतस्तु
अपरस्यां पश्चिमायामाश्रयो वेदम यस्य । पुनः किंभूते । शोच्या शोचनार्हा दशा अव-
स्था तस्या वशंवदे आयते ॥

प्रपूर्णपाथोरुहबन्धुगर्भिणी तनूभवत्तारकतारभूषणा ।

हरेर्हरित्पाण्डुरिमाणमानने विभर्ति मत्तेभगत्तेव सुस्मिते ॥ १३२ ॥

सु शोभनं स्मितमीपद्मस्रज यस्यास्तस्याः संवोधने हे सुस्मिते । एतावता बहुहास-
निषेधः । हरेरिन्द्रस्य हरित् दिक् पूर्वा आनने मुखे पाण्डुरिमाणमौज्ज्वल्यं धत्ते ।
किंभूता । प्रपूर्णः संपूर्णभूतः प्रसवसमयं प्राप्तः पाथोरुहाणां पद्मानां बन्धुः भास्वान्
स एव गर्भोऽस्त्यस्याः । अत एव । पुनः किंभूता । तनूभवन्तः स्तोत्रीभावं भजन्तः
प्रमातृत्वात्तारकास्तारा एव ताराभ्येवौज्ज्वलानि भूषणानि यस्याः सा । केव । मत्तेभ-
गत्तेव । यथा आपन्नसत्त्वा स्त्री वक्त्रे पाण्डुरतां धत्ते । किंभूता । संपूर्णा भाग्यवत्तया

मानुषस्त्वयं दीप्यमानो मातुश्च दुःप्रेक्ष्यतेजः करोति । यथा—‘धामैकधामगगा(हा?)या
गद्वाया इव भास्करम् । गर्भमन्तर्दधानाया दुरालोकमभूद्वपुः ॥’ इति पाण्डवचरित्रे ।
गर्भोऽस्त्यस्या एतावता नाथीदेव्या भास्वत्संनिभो गर्भो भावीत्यसूचि । पुनः किंभूता ।
गर्भोद्भवास्त्वेदादल्पीभवत्तारकवदुज्ज्वलमौक्तिकाभरणानि यस्याः । ‘शरीरसादादसमग्र-
भूषणा’ इति रघुकाव्ये ॥

तमस्विनीशेऽस्तमिते प्रकाशतां विलोकयास्ये दधतेऽखिला दिशः ।

कलङ्किदोषाकररुद्रसङ्गिनां वहन्ति केन व्यसनोदये मुदम् ॥ १३३ ॥

हे स्वामिनि, त्वं विलोक्य निरीक्षस्व । तमस्विनीशे निशानायके चन्द्रे अस्तं नाशं
क्षयं वा इते प्राप्ते सति अखिलाः सर्वा अपि दिशः आस्थे मुखे प्रकाशतां प्रकटतां
नक्तं तु तमिस्रवस्त्रेणाच्छादितत्वादव्यक्तता जातासीत् । प्रमाते पुनस्तमःपटोत्सारणा-
त्प्रकटत्वं हर्षहास्यं वा दधते धारयन्ति । ‘प्रकाशः स्फुटहास्योः’ इत्यनेकार्थः । युक्तो-
ऽयमर्थः । कलङ्किनामपवादवताम् । ‘कलङ्कोऽङ्गापवादयोः । कालायसमलावपि’ इत्य-
नेकार्थः । तथा दोषाकराणां निखिलापगुणखनीनां रुद्रस्य चण्डस्य जनसंहारकारिणः
सहोऽस्त्येषामिति रुद्रसङ्गिनस्तेषाम् । ‘क्षये जगज्जीवविबं शिवं वदन्’ इति नैपथे ।
पश्चात्कर्मधारयः । पाप्मवतीपतीनां च । ‘तमोऽज्ञानेऽन्धकारे च पाप्मनि’ इत्यने-
कार्थः । पुंसा व्यसनोदये आपत्प्रकटीभावे के जना मुदं हर्षं न वहन्ति विभ्रति । अपि
तु सर्वेऽपि मुदमावहन्ते ॥

इतः श्रियानिर्जितविश्वयौवते समुज्जिहानः सविता निधीयताम् ।

किमु स्फुरद्भाग्यमरो विभावरीवियुज्यमानद्विजसंततेरसौ ॥ १३४ ॥

हे श्रिया स्ववपुर्लक्ष्म्या निर्जितानि पराभूतानि विश्वेषां श्रयाणां जगताम् । वैलोक्यस्या-
पीत्यर्थः । यौवतानि युवतीसमूहा यया तस्याः संशोधने श्रियानिर्जितविश्वयौवते । अ-
लुक्समासः । हे स्वामिनि, इतः अस्मिन् पार्थे । प्राच्यां दिशीत्यर्थः । उज्जिहानः सम-
भ्युदयन् । ‘मुखेन्दुनानेन सहोऽजिहानाम्’ इति नैपथे । ‘उज्जिहानामुदयन्तीम्’ इति तद्वृत्तिः ।
सविता सूर्यस्त्वया निधीयतां सादरमवलोकयताम् । यथा सूर्योदयः संजातस्तथा तवापि
कुलदिनकरः पुत्रः संजात एवेति सादरत्वम् । किमुत्प्रेक्ष्यते । विभावर्यो निशायां वियु-
ज्यमानानां वियोगमाश्रयतां द्विजानां पक्षिणामर्थ्यश्चक्रवर्कविहंगमानाम् । ‘विहंगयोः क-
पयैव शनैर्ययोरविरहविरहध्रुवभेदयोः’ इति रघुवक्ते । संतनेः श्रेण्याः असीं सूर्यलक्षणः
स्फुरन् प्रकटीभवान् भाग्यमरः पुण्यसमुदय इव ॥

निरित्वरीभिर्मधुपीभिर्लुप्ततसरोजकोशात्सस्ति मञ्जु गुडयते ।

किं गायत्रीभिर्बलस्य यास्रश्रियाच्छाक्योः करपीडनोत्सवे ॥ १३५ ॥

हे मन्त्रि, उग्रतसरोजकोशान् विरक्तमृगमुकुलानिरिरमरीभिर्निगमनशीलाभिर्म-
धुपीभिर्भ्रमरीभिर्मत्तु मनोहरं यथा साक्षया गुणवते गुणारवः क्रियते । किमुत्प्रेक्ष्यते ।

अञ्जघ्नघोर्भास्करस्य वासरश्रिया दिनलक्ष्म्या समं करपीडनोत्सवे पाणिग्रहणमहे धवलस्य गायत्रीभिर्गानकर्त्रीभिः । किं धवमङ्गलगायत्रीभिरिवेत्यर्थः ॥

हले हिमाम्भः पतितं विहंगमव्याहारलीलायितवल्लिपल्लवे ।

गायन्मृगाक्षीदशनच्छदे द्विजज्योत्स्नास्मितश्रीरिव लक्ष्यते क्षणम् १३६

हे हले हे सखि, 'किं नन्दिः किं मुरारिः—क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तः स्वयमपि तु हले भूपतिर्भोजदेवः' इति धनपालप्रोक्तभोजस्तुतौ । विहंगमानां पक्षिणां व्याहाराणां वचसाम् । कूजितानामित्यर्थः । 'व्याहारो भाषितं वचः' इति ह्यम्पाम् । लीलया क्रीडया आचरितं यत्र तादृश्या वक्ष्या लतायाः पल्लवे किसलये पतितं हिमाम्भः तुहिनजलं क्षणं क्षणमात्रं लक्ष्यते दृश्यते । केव । द्विजज्योत्स्नास्मितश्रीरिव । यया गायन्त्या गानं कुर्वन्त्या मृगाक्ष्याः श्रिया दशनच्छदे अचरे पर्यस्ता द्विजानां दन्तानां ज्योत्स्ना कान्तिस्तया कलितस्मितस्य हसितस्य श्रीर्लक्ष्मीः क्षणमीक्ष्यते ॥

हैर्भाञ्जनिर्यासपिशङ्गितैः..... ।

..... ॥ १३७ ॥

हे स्वामिनि, हेम इमानि हैमानि अञ्जानि तेषां निर्घासि रसरिर्थात् परागमकरन्दैः पिशङ्गितैः पिङ्गीकृतैः सितच्छदैर्हंसैः कृत्वा पल्लवाः सरोवराणि भान्ति । उत्प्रेक्ष्यते । वतंसैः स्वर्णशेखरैरिव । 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः' इत्यकारलोपः । अपि पुनः श्रौञ्चैः प्रसिद्धैः पक्षिविशेषैः क्लृप्तियते प्रमातप्रथमारम्भोरिथितैः क्लृकारवो विधीयते । किमूत्प्रेक्ष्यते । कंजाश्रये पद्माकरे पद्मसन्निधि वा श्रवशे प्रवेशकरणमहोत्सवे तूर्यनिःस्वनेः किमु वादित्रनिर्घोषैरिव ॥

वाता वान्ति सितकजसरिद्वारि कलोलयन्तो

मन्दं मन्दं स्खलितगतयः स्त्रैणवक्षोजशैलैः ।

जातिस्त्रेहात्किमिह मिलितुं कम्पितैराननाना-

माजानेया अपि हरिहयानाद्वयन्ते विभाते ॥ १३८ ॥

हे स्वामिनि, वाताः प्रातर्वायवो वान्ति । वातास्त्रिविधाः । वर्ण्यन्ते—शीता मन्दाः सुरभयश्च । तदेव दर्शयति—किंभूता वाताः । स्मितानि विकसितानि कजानि कमला-नि यत्र तादृश्याः सरितो नद्या वारि प्रवहत्पयःपूर कञ्जोलयन्तः लङ्घरीकलितं कुर्वन्तः उत्तुङ्गरुद्धतरङ्गयुक्तं विरचयन्तः । एतावता कमलकलितजलकलोलनेन सुगन्धस्त्वं शीतत्वं च दर्शितम् । पुनः किंभूताः । मन्दं मन्दं शनैः । 'मन्दं मन्दं नुदति पवनधानुकूलो यया त्वाम्' इति मेघदूतकाव्ये । स्खलिता मन्दीभूता भग्ना वा गतिर्प्रेषाम् । कैः । स्त्रैणस्य युवतीजनव्रजस्य वक्षोजशैलैः विकञ्चकितकुचाचलैः । एतावता मन्दस्त्वं च इति

त्रिधापि वाता दर्शिताः । अपि पुनर्विभाते दिनोदये समये आजानेयाः कुलीनाश्च आ-
ननानां वक्राणां कम्पितैर्वह्नैरुर्ध्वाधःकरणैर्हरेरिन्द्रस्य रवेर्वा ह्यास्तुरङ्गान् । 'हरिं विदि-
त्वा हरिभिश्च वाजिभिः' इति रघुवंशे । इति प्रसिद्धोच्चैःश्रवण्येकस्मिन्मध्येऽपि इन्द्रस्या-
श्वबाहुल्यम् । तथा—'पर्यं(जं)न्यहर्षश्चक्रमुक्षिबाहु—' इति हैम्याम् । उच्चैःश्रवाः श्वेताश्च ।
हरयो नीलवर्णा अश्वा यस्येतन्यहरिद्वर्णवाजिसद्भावः प्रोक्तः । रवेस्तु तुरङ्गमानां सप्तत्वेन
बाहुल्यमेवास्ते । आह्वयन्ते आकारयन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते । जातेरश्वानां कुलस्य खेहा-
त्प्रीतिः मिलितुमिह भुवि उच्चैर्गमनशक्त्यभावाद्भूमिमण्डले स्वसमीपे वा किमाह्वयन्ते ॥

चन्द्राननेऽमन्दमरन्दबाष्पा कुमुद्वती मुद्रितनेत्रपत्रा ।

विधोर्वियोगादिव कोशमध्यावरुद्धगुञ्जन्मधुपैर्विरौति ॥ १३९ ॥

चन्द्रानने संपूर्णपार्वणेन्दुरिव वदनं यस्याः । अथवा चन्द्रवदाल्हादकं मुखं यस्याः
संशोधने नार्यादेवि, कुमुद्वती कैरविणी कोशमध्ये स्वकुमुदमुकुलान्तराले अवरुद्धैश्चन्द्रा-
स्तेन बद्धमुकुलमध्य एव स्थितैः । तथा—गुञ्जद्भिः शब्दायमानैर्मधुपैर्भृष्टैर्विरौति शब्दायेत ।
इवोत्प्रेक्ष्यते । विधोर्मतुश्चन्द्रमसो वियोगाद्विरहादिव रोदिति । रोदनलक्षणमाह—किंमूता
कुमुद्वती । अमन्दो बहुलो यो मरन्दो मधु 'स एव बाष्पो नेत्राम्बु अश्रुजलं यस्याः ।
पुनः किंमूता । मुद्रिते निमीलिते नेत्रे एव तत्तुल्ये वा पत्रे यस्याः सा ॥

उपगतमिहान्यस्माद्वीपात्प्रगेऽधिपतिं त्विषा-

मनुरतिपरीरम्भारम्भप्रसारिकरं पुरः ।

विकचवदना राजीविन्यः स्फुटोद्गतकण्टका

नयनकमलैरालोकन्ते वशा इव बल्लभम् ॥ १४० ॥

हे स्वामिनि, राजीविन्यः पद्मिन्यः प्रगे प्रभाति त्विषां पतिं सूर्यं नयनान्येव तत्तु-
ल्यैर्वा कमलैः । कमललोचनैरित्यर्थः । आलोकन्ते पश्यन्ति । का इव । वशा इव । यथा
कामिन्यो बल्लभं स्वकान्तं वीक्षन्ते । किंभूतं सूर्यं बल्लभं च । अन्यस्मादपरस्माद्वीपाद्विन्दि-
शत् । 'तेजोवसाने मज्जति द्वीपान्तरमहर्मणिः' इति सूक्तोक्तेः । तथा—'द्वीपमन्तर्जले
तटम्' इत्युक्तेः । इतरस्मात्कस्माच्चिद्वीपान्तरात् इह द्वीपे उपगतमागमने । 'गमनार्थाः
समभ्युपाह्व्यः पराः कथिताः ।' 'उपगतोऽपि च मण्डलनाभिनाम्' इति रघुवंशे । उप-
गतः प्राप्त इति तद्वृत्तिः । पुनः किंभूतम् । पुरोऽग्रे अनुरत्ना अनुरागेण । 'रागोऽनुरागो-
ऽनुरतिः' इति हैम्याम् । यः परीरम्भ आलिङ्गनं तस्यास्माद्य उपक्रमार्थं प्रसारिणः प्रसरण-
शीलाः कराः किरणा हस्ताश्च यस्य । किंमूताः पद्मिन्यो वशाश्च । विकचवदना विकसि-
तमुखाः । पुनः किंमूताः । स्फुटं प्रकटमुद्गताः प्रादुर्भूताः कण्टका अङ्गुलिशेषाः । ना-
लीतः कण्टकाः स्युः । 'कण्टकाः पद्मनाले' इति पद्मनाम् । तथा—उद्गतो रोमानो या-
साम् । 'रोमायः कण्टको रोमप्रिकारो रोमहर्षणम्' इति हैम्याम् । द्यौपुष्ययोगेपि विशेष-
णानि स्युः ॥ इति सतिप्रियवताप्रिविरामकिमातदिनरुदयवर्णनम् ॥

आनन्दाद्वयवादमेदुरमना मध्ये सखीनामिति

प्रारब्धाभिनवोक्तियुक्तिरचना वाग्देवताश्रीजुषाम् ।

देवीनां जयवाहिनीव सुमनोवल्लीव वा वीरुधां

ताराणां विधुमण्डलीव महिला कामप्यवाप श्रियम् ॥ १४१ ॥

सा महिला नाथी देवी सखीनां स्ववयसी(स्या)नां मध्ये स्थिता सती कामप्यनिर्व-
चनीयां श्रियं शोभामवाप लेभे । किंभूता सा । आनन्दस्य प्रमोदस्य योऽद्वयवादो-
ऽद्वैतता तेन मेदुरं पुष्टं मनो यस्याः । किंभूतानां सखीनाम् । इति पूर्वोक्तप्रकारेणा-
रब्धाः प्रकाशिता अभिनवा नूतना उक्तयो वार्तास्तासां युक्तीनां योजनानां न्यायानां
रचनाः संदर्भास्तैः कृत्वा तासु वा वाग्देवतायाः सरस्वत्याः श्रीजुषां शोभाभाजां वाग्वा-
दिनीवद्वा लक्ष्मीभृताम् । केव कासां मध्ये श्रियमाप्नोति । देवीनां देवाङ्गनानां मध्ये
जयवाहिनी इन्द्राणीव । पुनः केव । वीरुधां वल्लीनां मध्ये सुमनोवल्ली कल्पलतेव ।
ताराणां तारकाणाम् । 'भक्तनीतिकयोस्ताराः' इति लिङ्गानुशासने । पुंस्त्रीलिङ्गे तारा-
शब्दः । मध्ये विधुमण्डली चन्द्रबिम्बमिव । 'कुवलयमृणालमण्डला' इति लिङ्गानुशासने
मण्डलशब्दस्त्रिलिङ्गे ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमथवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाह्यीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गो द्वितीयोऽभवत् ॥ १४२ ॥

पण्डितदेवविमलगणिव्यावर्णिते हीरसौभाग्याभिधे महाकाव्ये हीरविजयसूरिचरिते
द्वितीयः सर्गोऽभवत् जातः ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौ-
भाग्यनाम्नि महाकाव्ये कुरानार्थागजस्वप्न-तज्जागरिका-ऋषभदेवभरतदिग्विजय-सखीक-
थितभरतदिग्विजयादि-रात्रिविरामदिनकरोदयवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

तृतीयः सर्गः ।

कल्पद्रुमाङ्कुरमिवामरशैलभूमी

रत्नं विदूरधरणीव घनस्वनोत्थम् ।

अन्तर्मदोदयमिवेभकपोलपाली

नाथी ततोऽवहत दोहदलक्षणं सा ॥ १ ॥

ततः स्वप्नदर्शनधर्मजागरिकरणानन्तरं सा कुरामहम्भयपत्नी नाथीदेवी दोहदलक्षणं गर्भ-

मवहत धत्ते स्म । 'सुदक्षिणा दोहदलक्षणं दधौ' इति रघुवंशे । तथा 'गर्भस्तु गरभो-
भ्रूणो दोहदलक्षणं च सः' इति हैम्यामपि । केव । अमरशैलभूमीव । यथा मेरुमही
कल्पद्रुमाङ्कुरं सुरतरुप्ररोहं वहते । पुनः केव । विदूरधरणीव । यथा विदूरपर्वतस्य पृ-
थिवी । 'यथा विदूरीन्द्रदूरतां गमी' इति नैषधे । घनस्वनोत्थं प्रावृट्समयप्रादुर्भूतं पयो-
धरधीरगर्जरवश्रवणसमुद्भूतं रत्नं वैदूर्यं नाम मणिं विभर्ति । प्रावृट्काले हि सजलजल-
घरीजितगर्जिताकर्णनसमये एव विदूरभूधरभूमौ वैदूर्यरत्नशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति श्रुतिः ।
पुनः केव । इभकपोलपालीव । यथा गजेन्द्रगण्डस्थलम् । पालीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ।
यथा—'कालिन्दीकूलपालीपु' इति पाण्डवचरित्रे । अन्तर्मध्ये मदानां दानजलानामुदयं
प्रादुर्भावं धत्ते । 'अन्तर्मदावस्य इव द्विपेन्द्रः' इति रघौ ॥

श्रीमन्महेभ्यपुरुहूतपयोरुहाक्षी

नीराज्यमानवदना शरदिन्दुविम्बैः ।

आसेदुपी शशिमुखी सुपमां दधाना

गर्भं पलालपिहितेक्षुशिशुं क्षमेव ॥ २ ॥

शुक्ती रसोद्भवमिवाम्बु घनावलीव

माणिक्यराशिमिव शैवलिनीशवेला ।

विद्याविशेषमिव विज्ञसभासबिम्बं

प्रासादभूमिरिव वायुसखं शमीव ॥ ३ ॥

रक्ताङ्गपङ्क्तिरिव कृष्णलताप्ररोह-

मात्रेयदृष्टिरिव बल्लभमौषधीनाम् ।

धात्री निधानमिव शैलगुहेव सिंहं

कंसारिनामिकजकोशकुटीव शंभुम् ॥ ४ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

श्रीमत्तः शोभाभाजो गणनातीतलक्ष्मीकलितस्य वा, महेभ्यानां अत्युच्चशिलोच्चप-
प्रमाणवारणपरिमाणसुवर्णवतां व्यवहारिणां मध्ये पुरुहूतस्य इन्द्रस्य सर्वेभ्योऽपि लक्ष्म्या
अतिशयित्वात् पुरागाधोः पयोःरुहाक्षी कमलवदना स्त्री नापी नामा पत्नी सुपमां
सावित्र्यादिनीं शोभाभासेदुपी प्राप्तवती । लेभे इत्यर्थः । किंभूता । शशिमुखी चन्द्रानना ।
किं क्रियमाणा । शरदिन्दुविम्बैः शरत्कालसंघनिधृमाङ्गमण्डलैः । अर्थात् वेष्टा प्र-
मणीक्रियाभिः । नीराज्यमानमारात्रिकं क्रियमाणं वदनं सुरा यस्याः । पुनः किं
पुराणा । गर्भं धारयन्ती । केव । क्षमेव । यथा पलालैर्षान्यत्वग्निमः विहितमारुणादि-

तमिक्षुशिञ्जं बालरसालप्ररोहम् । 'इक्षुः स्याद्रसालोऽसिपत्रकः' इति हैम्याम् । 'रसाल इक्षौ चूते च' इत्यनेकार्थः । 'पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीक्षु-
दिम्भः' इति नैषधे । तं धारयन्ती भूमी सुपमामासादयति इति सर्वत्र योज्यम् ॥ पुनः
केव । शुक्तिरिव । यथा शुक्तिका रसोद्भवं मौक्तिकम् । पुनः केव । घनावलीव । यथा
मेघमाला अम्बु जलम् । पुनः केव । शैवलिनीशवेलेव । यथा समुद्रवेला माणिक्य-
राजी रत्नमण्डलीम् । पुनः केव । विज्ञसमेव । यथा विज्ञानां पण्डितानां सभा समाजः
श्रेणी वा विद्यानां विशेषं रहस्यमुपनिषदं वा । 'ब्राह्मीव दीर्जनी संसद्वन्दनीया समेखला'
इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । प्रासादभूमिरिव । यथा प्रासादस्य जैनविहारस्य भूमिः
गर्भागारक्षोणी आसत्स्यार्हतो विम्बं प्रतिमाम् । बाहुल्येऽपि मूलनायकस्यैवैक्येनैकमेवाप्त-
विम्बमिति । पुनः केव । शर्माव । यथा शमी 'खेजडी' नामातरुर्वायुसखं कृशानुम् ॥ पुनः
केव । रक्ताङ्गपद्मिरिव । यथा विद्रुममालिका कृष्णलतायाः 'कालीवेलि' इति प्रसिद्धायाः
प्ररोहमङ्कुरम् । पुनः केव । अत्रेयदृष्टिरिव । यथा अत्रेर्मुनिविशेषस्येयमात्रेयी सा चासी
दृष्टिश्च । अत्रिनामतापससंघनिधनी दृक् । औषधीनां वल्लभं विधुम् । 'विधुरत्रिदृग्जः'
इति हैम्याम् । 'अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः' इति रघौ । 'अत्रिजातस्य या
मूर्तिः शशिनः सजनस्य च' इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । धात्रीव । यथा भूमि-
निधानम् । पुनः केव । शैलगुहेव । यथा गिरिकन्दरा केसरिणं सिंहम् । पुनः केव ।
कंसारिनाभिकजकोशकुटीव । यथा कंसारेः कृष्णस्य नाभिस्तत्रोद्भूतं यत्कजं कमलं तस्य
कोशः कुम्बलं स एव कुटी पण्टणाच्छादितसदनं सा शंभुं ब्रह्माणम् । 'शंभुर्ब्रह्मार्हतोः
शिवे' । 'नारायणनाभ्यम्भोरुहकुहरकुटीमधिशयानस्य' इति चम्पूकथायाम् । प्रागुक्त-
मस्ति । नाभिभवत्वेनेयमुपमा । 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् ॥ इति गर्भाधानम् ॥

एकातपत्रमिह यत्तनुजो विधाता

साम्राज्यमिन्दुविशदं जिनशासनस्य ।

शीतांशुमण्डलमितीव सितातपत्री-

कर्तुं स्वमूर्धनि तथा स्पृहयां वभूवे ॥ ९ ॥

तथा नाथीदेव्या स्वमूर्धनि निजमस्तके । उत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः शीतांशुमण्डलं चन्द्र-
विम्बं सितातपत्रीकर्तुं श्वेतच्छत्रं विधातुं स्पृहयां वभूवे आचकाहे । इति किम् । यत्तनुजो
यस्यास्तनुजः पुत्रो जिनशासनस्य इह भूमण्डले एकमद्वितीयमातपत्रं छत्रं विधाता
करिष्यतीति । किंभूतम् । इन्दुविशदं चन्द्रकलोज्ज्वलम् ॥

प्रेम्णा गुणाननुगुणीकृतवेणुवीणा

एणीदृशः सुमनसामदसीयसूतोः ।

गास्यन्ति ताभिरिति कीव(?)तया विधातुं

सौहार्दमम्बुनदृशा हृदि काम्यते स्म ॥ ६ ॥

मवहत घत्ते स्म । 'सुदक्षिणा दोहदलक्षणं दधी' इति रघुवंशे । तथा 'गर्भस्तु गरमो-
भ्रूणो दोहदलक्षणं च सः' इति हैम्यामपि । केव । अमरशैलभूमीव । यथा मेरुमही
कल्पद्रुमाङ्कुरं सुरतद्वप्ररोहं वहते । पुनः केव । विदूरधरणीव । यथा विदूरपर्वतस्य पृ-
थिवी । 'यथा विदूरीन्द्रिरदूरतां गमी' इति नैपथे । घनस्वनोत्थं प्रावृट्समयप्रादुर्भूतं पयो-
धरधीरगर्जारवध्रवणसमुद्भूतं रत्नं वैदूर्यं नाम मणिं विभर्ति । प्रावृट्काले हि सज्जल-
घरौजितगजिताकर्णनसमये एव विदूरभूधरभूमौ वैदूर्यरत्नशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति श्रुतिः ।
पुनः केव । इभकपोलपालीव । यथा गजेन्द्रगण्डस्थलम् । पालीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ।
यथा—'कालिन्दीकूलपालीपु' इति पाण्डवचरित्रे । अन्तर्गर्भे मदानां दानजलानामुदयं
प्रादुर्भावं घत्ते । 'अन्तर्मदावस्य इव द्विपेन्द्रः' इति रघौ ॥

श्रीमन्महेभ्यपुरुहूतपयोरुहासी

नौराज्यमानवदना शरदिन्दुविम्बैः ।

आसेदुपी शशिमुखी सुपमां दधाना

गर्भं पलालपिहितेक्षुशिगुं क्षमेव ॥ २ ॥

शुक्ती रसोद्भवमिवाम्बु घनावलीव

माणिवयराशिमिव शैवल्लिनीशवेला ।

विद्याविशेषमिव विज्ञसभासविम्बं

प्राप्तादभूमिरिव वायुसखं शमीव ॥ ३ ॥

रक्ताङ्कपङ्क्तिरिव कृष्णलताप्ररोह-

मात्रेयदृष्टिरिव बल्लभमौषधीनाम् ।

घात्री निधानमिव शैलगुहेव सिंहं

कंसारिनामिकजकोशकुटीव शंभुम् ॥ ४ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

धीमतः शोभामाजो गणनातीतलक्ष्मीकलितस्य वा, महेभ्यानां अत्युच्चशिलोप-
प्रमाणवारणरिमाणमुवर्णवतां व्यवहारिणां मध्ये पुरुहूतस्य इन्द्रस्य सर्वेभ्योऽपि लक्ष्म्या
अनिशायित्वात् कुंरागाधोः पयोदहाक्षी कमलनयना ह्यी नाथी नामा पत्नी सुपुमां
सावित्रयिनीं शोभामासेदुपी प्राप्तरती । लेभे इत्यर्थः । किंभूता । शशिमुखी चन्द्रानना ।
किं क्रियमाणा । शरदिन्दुविम्बैः शरकालमवधिभृगाङ्गमण्डलैः । अर्पात् वेधसा भ्र-
मणीकियाभिः । नौराज्यमानमारात्रिकं क्रियमाणं यदनं सुरं यस्याः । पुनः किं
कुर्वन्ता । गर्भे धारयन्ती । केव । क्षमेव । यथा पलालैर्धान्यरागिभिः विदितमारुहादि-

तमिधुशिशुं बालरसालप्ररोहम् । 'इधुः साद्रसालोऽविपन्नः' इति हैम्याम् । 'रसाल इक्षी चूते च' इत्यनेकार्थः । 'पलालजालः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीधु-
दिम्भः' इति नैपथे । तं धारयन्ती भूमी सुयमासादयति इति सर्वत्र योग्यम् ॥ पुनः
केव । शक्तिरिव । यथा शक्तिका रसोद्भवं मौक्तिकम् । पुनः केव । घनावलीव । यथा
मेघमाला अम्बु जलम् । पुनः केव । शैबलिनीश्वरेण । यथा समुद्रनेला माणिक्य-
रात्री रत्नमण्डलीम् । पुनः केव । विज्ञप्तमेव । यथा विज्ञानां पण्डितानां सभा समाजः
श्रेणी वा विद्यानां विशेषं रहस्यमुपनिषदं वा । 'ब्राह्मीव दौर्जनो संसद्वन्दनीया समेतला'
इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । प्रासादभूमिरिव । यथा प्रासादस्य जैनविहारस्य भूमिः
गर्मागारस्योष्णी आसस्याहंते विभवं प्रतिमाम् । बाहुल्येऽपि मूलनायकस्यैवैक्येनैकमेवास्त-
विष्ममिति । पुनः केव । शर्माव । यथा शर्मा 'खेजदी' नामातर्क्यायुसखं कृत्तानुम् ॥ पुनः
केव । रक्ताहपङ्क्तिरिव । यथा विद्रुममालिका कृष्णलतायाः 'कालीधेलि' इति प्रविद्धायाः
प्ररोहमुरम् । पुनः केव । अत्रेयशठेरिव । यथा अत्रेमुनिविशेषस्येयमात्रेयी सा चासी
दष्टिध । अत्रिनामतापससंयन्मिथी दृक् । औपधीनां वल्लभं विधुम् । 'विधुरात्रिदरजः'
इति हैम्याम् । 'अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः' इति रघौ । 'अत्रिजातस्य या
मूर्तिः शशिनः सज्जनस्य च' इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । धात्रीव । यथा भूमि-
निधानम् । पुनः केव । शैलगुदेव । यथा गिरिकन्दरा केसरिणं सिंहम् । पुनः केव ।
कंसारिनामिकजकोशकुटीव । यथा कंसारेः कृष्णस्य नाभिस्तत्रोद्भूतं यत्कजं कमलं तस्य
कोशः कुड्मलं स एव कुटी पण्टणाच्छादितसदनं सा शंभुं ब्रह्माणम् । 'शंभुर्ब्रह्माहंतीः
शिवे' । 'नारायणनाम्न्यमोहदृक्कुटीमाधिशायनस्य' इति चम्पूकथायाम् । प्रागुक्त-
मिति । नाभिभवत्वेनयमुपमा । 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् ॥ इति गर्भाधानम् ॥

एकातपत्रमिह यत्तनुजो विधाता

साम्राज्यमिन्दुविशदं जिनशासनस्य ।

शीतांशुमण्डलमितीव सितातपत्री-

कर्तुं स्वमूर्धनि तथा स्पृहयांभूवे ॥ ९ ॥

तथा नाथीदेव्या स्वमूर्धनि निजमलके । उत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः शीतांशुमण्डलं चन्द्र-
विम्बं सितातपत्रीकर्तुं श्वेतच्छत्रं विधातुं स्पृहयांभूवे आचकाहे । इति किम् । यस्तनुजो
यस्यास्तनुजः पुत्रः जिनशासनस्य इह भूमण्डले एकमद्वितीयमातृं छत्रं विधाता
कारिष्यतीति । किमूतम् । इन्दुविशदं चन्द्रकलोज्ज्वलम् ॥

प्रेम्णा गुणाननुगुणीकृतवेणुवीणा

एणीदृशः सुमनसामदसीयसूनोः ।

गास्यन्ति ताभिरिति कीव(?)तया विधातुं

सौहार्दमम्बुजदृशा हृदि काम्यते स्म ॥ १० ॥

तया अम्बुजदृशा नलिननयनया । उत्प्रेक्ष्यते । इति किं कारणात्ताभिः सुरीभिः
सार्धं सौहार्दं मैत्र्यं विधातुं कर्तुं हृदि चित्ते काम्यते स्म वाञ्छयते स्म । इति किम् ।
यददसीयसूनोर्नाथीनन्दनस्य गुणान् शमदमसंयमगाम्भीर्यधैर्यौदार्यस्यैर्यादिकान् सुमनसां
देवानां तादृशापरानन्यागण्यग्रामगानध्रुवेण निजल्लेणोपरि नाभ्यसूयन्ति प्रत्युत प्रमोदन्ते
इति सुमनसः । तेषामेणीदृशो वशादेव्यः प्रेम्णा हृदयहर्देन स्नेहेन गास्यन्ति । किंभूता
देव्यः । अनुगुणीकृताः स्वस्वरानुयायिनीविहिता निजालापसदृशीकृता वेणवो वंशास्तथा
वीणा याभिः ॥

शौण्डीर्यचङ्क्रमणचारिमदानलीला-

श्रीभिर्यतो मम सुतस्तमघो विधाता ।

आरोढुमन्तरिति जम्भनिशुम्भकुम्भि-

कुम्भस्थले किमनया हृदि काम्यते स्म ॥ ७ ॥

अनया नार्थदेव्या । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः जम्भनिशुम्भस्य शक्रस्य कुम्भिन ऐ-
रावणस्य कुम्भस्थले स्कन्धप्रदेशे आरोढुं चडितुं काम्यते स्म चकमे । कुम्भस्थले चडित्वा
उपवेष्टुं वाञ्छयते स्मेत्यर्थः । यतो यस्मात्कारणात् । शौण्डीर्यस्य पराक्रमस्य । 'पौरुषं
विक्रमः शौर्यं शौण्डीर्यं च पराक्रमे' इति हेम्याम् । तथा—चङ्क्रमणचारिणो मन्यरग-
तिविलासमञ्जुलत्वस्य, तथा—दानस्य विश्राणनस्य मदवारिणो वा, लीला आधिक्याति-
शयविलासास्तासां श्रीभिः कृत्वा मम सुतो नन्दनस्तमैरावणमघो विधाता अघः कर्ता ।
तिरस्करिष्यतीत्यर्थः ॥

यत्तत्सुतो मधुरिवावनिजव्रजानां

कर्ता यशःसुरभिदिग्बलयः प्रबोधम् ।

प्रीतिं प्रणेतुमृतुना किमिति सितास्या

श्रीप्माग्रजेन सह कामयते सा चित्ते ॥ ८ ॥

यस्मात्कारणात् तत्सुतस्तस्या नार्थदेव्याः सुतः पुत्रः, मधुरिव वसन्तसमयवत् भ-
ग्नौ पृथिव्यां जाता अवनिजा जना इमाश्च । 'भुविदिविजमदि(ही?)यम्' इत्यजितशा-
न्तिस्तवयवचनात् । भुविजा जना दिविजा देवाः अलुप्तमात्रेण नामानि यथा 'दिविपरो
देवाः' 'क्षितिर्दहः कारस्फोटो विटरः' इति हेम्याम् । तथा—'तृत्यन्ति भीमानुजगोजमाजः' ।
भीमानुजोऽर्जुनः स एव गोजः शास्त्री तं भजन्ते इति विदग्धमुत्तमण्डने । तेषां मन्त्रास्तेषां
प्रबोधे प्रतिबोधे विज्ञानं कर्ता कारयति । किंभूतस्तत्सुतः । यशोभिः कीर्तिभिः सु-
रभिः सुगन्धं वाचितं दिग्बलयं दिनां विभागो यस्मात् । अथ वा । यशःसुरभीदृष्ट-
दिग्बलयः यशसा स्वकीयां गुप्तीकृतं सकलदिग्बलं येन । कृतमध्यमपदस्य लोपे नि-
मित्ताभायेनैमिशिकस्याप्यभावः । कृधार्ता ये स्विप्रत्ययनिमित्तो गते दीर्घस्याप्यभावो जात

इति । सुरभिदिग्वलयो वसन्तोऽपि । विविधविकसिततरुकुसुमपरिमलैः सुगन्धीकृता-
खिलदिवचक्रः स्यात् । इति हेतोः स्मितास्या हसितवदना नाथीदेवी प्रीध्माग्रजेन नि-
दाधसमयवृद्धभात्रा उष्णकालात्प्रथमजत्वेन वसन्तानन्तरं हि प्रीध्मसमयोद्भवनात् ।
ऋतुना वसन्तऋतुना समं सार्धं प्रीतिं स्नेहं प्रणेतुं कर्तुं हृदि चित्ते कामयते स्म
ईहते स्म ॥

तस्याः सुतो रविरिवाम्बुजपाणिविश्व-

चक्षुः प्रबोधकरकृत्तमा महस्वी ।

भावी यतः किमिति पद्मदृशा च काङ्क्षे

तन्मण्डलं स्वसदनेऽनिशमुज्जिहानम् ॥ ९ ॥

यतः कारणात्तस्या नाथीदेव्याः सुतः पुत्रो रविर्मानुमानिव अम्बुजे पद्मे इव पाणी
हंतीत्यस्य । तथा—अम्बुजमाकृत्या कमलं पाणी यस्य । तथा—विश्वस्य जगज्जनस्य धर्ममा-
र्गप्रकाशकत्वेन चक्षुरिव चक्षुः । तथा प्रबोधं तत्त्वज्ञानं तस्य करः कारकः । प्रतिबोधदायक
इत्यर्थः । तथा कृत्तं छिन्नं तमः पापमज्ञानं वा येन स तादृशो भावी भविष्यति । रवि-
स्तु—कमलकलितकरः जगच्चक्षुर्नामा । प्रबोधो विनिद्रता जागरणं तत्कारकः दलितान्-
न्धकारश्च वर्तते । पुनः किंभूतः । महस्वी प्रतापवान् । कुदृशामधृष्यः । अथ वा—
उत्सववान् । उत्सववाच्यपि महःशब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति । यथा नैपथे—‘एनं मह-
स्विनमुपैहि सदारुणोच्चैः’ इति । महस्विनमुत्सववन्तमिति तद्वृत्तिः । यत्र यत्रैव प्रजति
तत्र तत्रोत्सवपरम्पराः पदे पदे भविष्यन्तीत्यर्थः । रविरपि तेजस्वी इति हेतोः किमु-
त्पेक्ष्यते । पद्मदृशा कमललोचनया नाथीदेव्या तया तन्मण्डलं रविचिम्पमनिशमहोरात्रं
स्वसदने निजमन्दिरे उज्जिहानमुदयमानं चकाङ्क्षे वाञ्छितम् ॥

स्वः सानुमन्तमधिरोढुमथात्मदर्शी-

कर्तुं विधुं पुनरपांपतिमुत्तरीतुम् ।

सिद्धालयेष्वपि समाजयितुं जिनान्सा

गर्भानुभावत इयेष यथार्हदम्बा ॥ १० ॥

सा नाथी गर्भानुभावतः शुभगर्भप्रभावात् स्वः सानुमन्तं सुमेरुम् । ‘रत्नसानुः सुमेरुः
स्वः स्वर्गिकाञ्चनतो गिरिः’ इति हैम्याम् । अधिरोढुमध्यासितुं चदितुम् । अथ पुन-
विधुं चन्द्रमसमात्मदर्शीकर्तुं दर्पणं विधातुम् । स्वाननविलोकनायेति शेषः । पुनरन्यत् ।
अपांपतिं समुद्रमुत्तरीतुं स्वभुजाभ्यामखिलमपि जलमाक्रम्य तीर्त्वा परतटे प्रयातुम् ।
अपि पुनः सिद्धालयेषु शाश्वतजिनप्रासादेषु जिनान् शाश्वतनामभाजं ऋषमवर्धमानच-
न्दाननवारिषेणान् तीर्थकृतप्रतिमाः समाजयितुं पूजयितुम् । ‘समाजनं तत्र ससर्जं तेषां
समाजने पश्यति विस्मिते सा’ इति नैपथे । समाजनं पूजनमिति तद्वृत्तिः । ‘समाजनाथं

सभाजयति' इति क्रियाकलोपे । तथा 'ध्रुवा विनिर्दिश्य सभा सभाजितम्' इत्यपि नैषधे ।
समया सभाजनेन सभाजितं पूजितमिति तद्वृत्तिः । अथ प्रस्तुतम् । इयेष पूर्वोक्तं मन्द-
राधिरोहणादि सर्वमपि वाञ्छति स्म । केव । अर्हदम्बेव । यथा जिनजननी श्रीजिनग-
र्भानुभावात् पूर्वोक्तप्रकारानन्यानापि शुभदोहदोद्भूतप्रकारान् काङ्क्षति स्म ॥ इति दोहदाः॥

तदोहदप्रकरपूर्तिविधौ सुपर्व-

बल्ल्या विधेरिह तथा स्पृहया व्यलासि ।

श्रेयोवतामिव ततिः परिपूर्णकामा

जज्ञे यथानतिचिरादियमायताक्षी ॥ ११ ॥

इहास्मिजगति तस्या गर्भवत्याः दोहदानां गर्भानुभावोद्भूताभिलाषाणां प्रकरस्य सम्-
हस्य प्रपूर्तिविधौ प्रकर्षेण संपूर्णोत्करणप्रकारे सुपर्ववक्ष्या कल्पलतातुल्यया विधेर्जगत्सृष्टि-
कर्तुः स्पृहया वाञ्छया तथा तेन प्रकारेण व्यलासि विलसितं प्रवृत्तम् । तथा कथम् ।
यथा आयताक्षी आयते प्रद्युतिप्रमाणे कर्णान्तं यावत्प्रसृते वा भक्षिणी नेत्रे यस्याः सा
इयं नाथी अनतिचिरात्स्तोककालादेव परिपूर्णकामा संपूर्णभूताभिलाषा निवृत्तमनोरथा
जज्ञे जाता । केव । श्रेयोवतां ततिरिव । यथा पुण्याख्यानां जनानां श्रेणी अभिलाषावि-
भवानानन्तरं त्वरितं प्रबलपुण्यवत्त्वात्पूर्णमनोरथा जायते ॥

सा दोहदोदयकृशीकृततत्प्रपूर्ति-

संप्रापितोपचयसंचरचारिमश्रीः ।

भाति स फाल्गुनविपश्चितचैत्रसान्द्री-

भूतावनीरुहततिर्विपिनस्थलीव ॥ १२ ॥

सा नाथी भाति स्म । किंभूता । पूर्वं तेषां दोहदानां जगत्प्रशस्यानामुद्देशेनाविर्भाव-
कृशीकृता दुर्बला विहिता पश्चाच्च तेषां दोहदानां प्रपूर्त्या प्रकर्षेण पूरणेन संपूर्णोभवनेन
संप्रापितः सम्यक्प्रकारेण लम्बित आसादितो वा उपचयः पुष्टिर्यस्य येन वा तादृशस्य
मंचरस्य देहस्य चारिमणो मनोहरतायाः श्रीर्यस्याः, चारुत्वयुक्ता लक्ष्मीर्यस्याः सा वा,
समासान्तविधेरनित्यत्वात् । केव । विपिनस्थलीव यथा वनमूमिर्भाति । किंभूता वनस्थ-
ली । प्रथमं फाल्गुनेन फाल्गुनिकामासेन विगतानि पञ्चाभि पर्णानि येभ्यस्ते विपश्चिताः । वि-
पश्चान् करोतीति विपश्यति । 'तत्करोति तदाच्ये' इतीन्द्रप्रत्ययः । विपश्यन्ते स्म इति
विपश्चिताः । अथवा । विपश्चत्वं संज्ञानभेदेनां वा । 'इतो जातायं' इतीत प्रत्ययेऽपि ।
विपश्चिताः पद्मरहिताः कृता इत्यर्थः । पश्चाद्विश्रेण मधुमामेन सान्द्रीभूताः पद्मपुष्पफ-
लेन चन्द्राया जाता अवर्णरुहा दृष्टास्ते विद्यन्ते यस्यां सा ॥

निर्लीङ्ग दोहदभवातिमयेणचक्षु-

र्भदस्त्रिनामवयवेषु चर्भा बहन्ती ।

स्मेरद्वलैरुपचिता नवशारदीन-

नालीकिनीवदतिवाहितवारिवाहा ॥ १३ ॥

अथ दोहदपूर्णाभवनानन्तरम् । एणचक्षुर्मृगनेत्रा नाथी अवयवेष्वद्देषु मेदस्वितां पुष्टिं वहन्ती विश्रुती सती यमौ राजते स्म । किं कृत्वा । दोहदेभ्यो गर्भानुभावोत्पन्नविविधा-भिलाषेभ्यो भवामुत्पन्नामति पीडां चिन्तां वा निस्तीर्य निरस्य । किंवत् । नवशारदीन-नालीकिनीवत् । यथा नवा नूतना शारदीना शरत्कालसंबन्धिनी नालीकिनी कमलिनी स्मेरद्विविक्तसद्भिः । 'स्मेरदम्भोरुहाराम' इति पाण्डवचरित्रे । दलैः पत्रैरुपचिता पुष्टा कृता । पुनः किंभूता । अतिवाहितो वारिवाहो मेघसमयो यथा । 'वर्षासु' कमलानि शीर्यन्ते विद्राणपङ्कजसरसि' इति चम्पूकथायाम् । 'त्रिदिवसमुद्रवन्ति प्रोन्मीलसु नीलनी-रजेषु शरच्छ्रीकटाक्षेधिव' इत्यपि चम्पूकथायाम् ॥

शुद्धां क्रियां विदधतामधिभूर्यदेप

भावीरितः किमिति भागवतैः प्रतापैः ।

आनन्दपूर्वविमलव्रतिवासवस्तां

प्राग्जन्मनः समय एव समुद्धार ॥ १४ ॥

आनन्द इति शब्दः पूर्वं यस्य तादृशो विमलः एतावता आनन्दविमलनामा व्रतिनां साधूनां मध्ये वासवः शक्रः सुरीन्द्रः जन्मनः प्राक्समये एवार्थात् श्रीहीरविजयसूरिजन्म-कालात्प्राक् पूर्वकमेव निर्दोषां निरवयां क्रियामनुष्ठानमुद्धार समुद्धरति स्म । एतावता हीरकुमारे गर्भेऽवतीर्णमात्र एवानन्दविमलसूरिः क्रियोद्धारं कृतवानित्यर्थः । किमुत्प्रेक्ष्यते । भागवतैर्भविष्यत्सूरिसंबन्धिभिः प्रतापैः प्रभावैर्माहात्म्यैः । 'स प्रतापः प्रभाववत्' इति हे-म्याम् । इति हेतोः ईरितः प्रेरितः किम् । यत्कारणात् एष हीरविजयसूरिः शुद्धां निर्मल्यं क्रियामनुष्ठानं विदधतां साधूनामधिभूरधिपतिर्भावी स्वामी भविष्यति । प्रागित्यव्ययम् ॥

कालागुरुद्रवकरम्बितगन्धधूली-

पत्रावलीकलितपाण्डुरगण्डभाजा ।

छायाधरः शरदपास्तपयोदरोधो-

ऽवश्याय दीधितिहस्यत तन्मुखेन ॥ १५ ॥

तन्मुखेन नाथीवदनेन अवश्यायदीधितिहिमद्युतिः । 'अवदशास्तु दुहितं आलेखं मि-हिता हिमम्' इति हेम्याम् । अहस्यत हसितः । तिरस्कृत इत्यर्थः । किंभूतेन तन्मुखे-न । कालागुरुद्रवेण काकतुण्डस्य पयसा पङ्केन वा करम्बिताया व्याप्ताया गन्धधूल्या-कस्तूर्याः पत्रावलीभिः कलितां संयुती । तथा—गर्भानुभावात्पाण्डुरौ विशदौ गण्डौ क-पोलौ भजतीति भाक् तेन भाजा उल्लसद्बहुलमृगमदजललिखितविचित्रपद्ममम्यविपु-लकपोलमण्डलेन मुखेन । 'शशाङ्कमन्तःस्फुरत्कलङ्कमुपहसन्ती' इति चम्पूकथायाम् ।

किंभूतश्चन्द्रः । छायामन्तःश्यामतां धरतीति । पुनः किंभूतः । शरदा घनात्ययेन अ-
पास्तो निराकृतः पयोदानां मेधानाम् । 'प्रावृषेणो घनो जलदायी न शारदः' । यत
उक्तम्—'अन्ये ते [खलु नीरदा] जलधरास्तृष्णां विनिघ्नन्ति ये भ्रातश्चातक किं
वृथात्र रटितैः खिन्नोऽसि विधाम्यताम् । मेघः शारद एष काशधवलः पानीयरिक्तोदरो
गर्जत्येव हि केवलं भृशमपां नो बिन्दुमुद्यच्छति ॥' इति वर्षाहाष्टके । अतः पयोदानाम्
सार्धकम् । रोधो रुन्धनं यस्याः ॥

लीलाचलहृलगणा विगलन्मरन्द-

लुभ्यन्निलीनमधुपां सितपद्मपङ्क्तिः ।

प्रस्पन्दमाननयनेन सविभ्रमभू-

भाजा यदीयवदनेन विडम्ब्यते सा ॥ १६ ॥

यदीयवदनेन गर्भसमयत्वात् पाण्डिममण्डितेन नाथीमुखेन सितपद्मपङ्क्तिः कुमुदमण्डली ।
'श्वेते तु तत्र कुमुदम्' इति हैम्याम् । विडम्ब्यते स्म अनुक्रियते स्म । 'पुण्डरीकातपत्रस्तं
विकसत्कासचामरः । ऋतुविडम्बयामास न पुनः प्राप तच्छिर्यम् ॥' इति रघौ । शरद-
तुस्तं रघुं राजानं विडम्बयामास । अत्र चामरादिभिरनुचकार, परं तल्लक्ष्मीं न प्रापेति
तद्वृत्तिः । किंभूतेन वदनेन । प्रस्पन्दमाने स्वभावचपले नयने लोचने यस्मिन् । 'प्रस्पन्द-
मानपश्येतरत्तारमन्तश्चक्षुस्तव प्रचलितभ्रमरं च पद्मम्' इति रघौ । पुनः किंभूतेन मुखे-
न । सह विभ्रमेण विलासेन वर्तते तादृशी भुवं नयनोर्ध्वरोमपद्धतिं भजतीति । किंभूता
सितपद्मपङ्क्तिः । लीलया नातिशयेन मन्दमरुत्प्रेरणया चलतां लोलीभवता दलानां प-
त्राणां गणो यत्र । पुनः किंभूता । विगलन्तो निष्पतन्तो ये मरन्दा मधूनि तदर्थं लु-
भ्यन्तो लोलुपीमवन्तोऽत एव निलीनाः कोशान्तानिश्चलीभूय स्थिता मधुपा भ्रमरा
यस्याम् । तादृशी कुमुदावली सगर्भत्वेन पाण्डुरमुखस्थोपमानमिदम् । स्वभावमुखस्या-
न्योऽर्थः । निःसरन्मधुकृते लुब्धीभवतां निलीनानां च भृङ्गाणामासितमवस्थितं यत्र
तादृक् पद्मपङ्क्तिः दृशिता ॥

नीलारविन्दनयना कलमावदाता

बन्धूकदन्तवसना सितकान्तिवक्रा ।

काससिता कुमुदिनी सुरभिर्मराल-

लीलागतिः सरसि वाननि सा तदानीम् ॥ १७ ॥

सा नाथी उदानीं तस्मिन् गर्भोपानसमये शरदिव घनात्ययसमय इव अजनि संजाता ।
किंभूता नाथी देवी शरद । नीलारविन्दे इन्दीवरे । 'नीले तु स्यादिन्दीवरम्' इति है-
म्याम् । उरगले तद्वत् एव वा नयने यस्याः । पुनः किंभूता । कलमा कलमनामशालयः
तद्वत्संघावदाता गौरयान्तिः । पुनः किंभूता । बन्धूकानि बन्धुमीवकृतकुगुमानि म-

ध्यात्र एव विकसनशीलानि 'विपोरियां' इति लोके प्रसिद्धानि । 'बन्धूकप्रसवारुणाम्बर-
धराम्' इति लघुस्तवे । तथा 'बन्धूकबन्धूभवदेतदस्या मुखेन्दुनानेन सहोज्जिह्वानाम्'
इति नैपथेऽपि । तद्वृत्तान्येव वा दन्तवसनमधरो यस्याः । पुनः किंभूता । सिता उ-
ज्ज्वला कान्तिर्यस्या तादृक् वक्रं मुखं यस्याः । पक्षे सितकान्तिश्चन्द्र एव वदनं
यस्याः । पुनः किंभूता । काशः ईषीकाः कासाः प्रसिद्धास्तद्वत्ते एव स्मितगीषद्वसितं
यस्याः । पुनः किंभूता । कुमुदिन्यः कैरविष्यस्तथा तामिष्य-सुरभिः सुगन्धिः । पुनः
किंभूता । मराला राजहंसास्तद्वत्तेषां च लीलया मन्थरतया गतिर्गमनं यस्यां वा ।
वर्षासु हंसा मानससरसि यान्ति । 'प्रोषितकलहंसवयसि' इति चम्पूकथायां मेघवर्णने ।
प्रोषिता मानसं प्रति प्रस्थापिताः कलहंसा एव वयांसि पक्षिणो येनेति तद्विपनके ।
तथा 'शरदि पुनरत्रायान्ति' इति कविसमयः ॥

माणिक्यभूषणगणैर्न तदा कदाचि-

त्खेदोदयाद्वपुरभूष्यत चन्द्रमुख्या ।

क्रीडागतामरकरावचिताम्बुजातां

जानेऽनुयातुमनसा सरितं सुराणाम् ॥ १८ ॥

तदा गर्भसमये चन्द्रमुख्या नार्थीदेव्या विधुवदनया कदाचिदपि माणिक्यानां मणी-
नामुपलक्षणास्त्वेव रजतादीनां भूषणानामामरणानां गणैः समूहैः वपुः स्वशरीरं नाभूष्यत
न भूषितं नालंकृतवती(?) । अल्पशब्दस्त्वभावस्थैव वाची । नालंकचे । कस्मात् । खेदो-
दयात् गर्भधारणनिर्वेदाविर्भावात् । तत्राहमेव जाने उत्प्रेक्ष्यते वा । श्रीदार्थं जलावगाह-
लीलाकृते आगतानाममराणामर्थाद्देवीसत्त्वानां देवानां कैरहस्तैरवचितानि स्वप्रियाहारा-
वतंसादिक्रियाकृते चुण्टितानि । गृहीतानित्यर्थः । अम्बुजानि कमलानि यस्यां तादृशीं
सुराणां सरितं देववर्गां स्वर्गद्वामनुयातु स्वेनानुकर्तुकामयेव । अत्र जाने इवार्थे ॥

रेजे स्तनाननविनीलिममञ्जुलेन

यस्याः समुज्ज्वलपयोधरयामलेन ।

केलीकृते मरकिताङ्कितसानुनेव

रौप्येण शैल्युगलेन मनोभवस्य ॥ १९ ॥

यस्या गर्भवत्याः समुज्ज्वलेन गर्भानुभावात्पञ्चुरीभूतेन पयोधरयामलेन स्तनद्वन्द्वेन
रेजे । तथा—'ऐरावतमस्तकपिण्डपाण्डुरमुच्चूचुकश्यामलिमालंकृतम् आपूर्वमाणमन्तः-
क्षीरेण क्षणमखियत पयोधरद्वन्द्वमुद्वहन्ती' इति चम्पूकथायाम् । किंभूतेन । स्तनानन-
योश्चुक्रयोर्विनीलिमं प्रकृष्टश्यामत्वेन मञ्जुलेन मनोभवेन । इवोत्प्रेक्ष्यते । मनोभवस्य
कामस्य केलीकृते श्रीदार्थं रौप्येण रजतसंघन्धिना शैल्युगेन गिरियुग्मेनेव । किंभूते-
न । मरकतैरुदमगभिनीलमणिभिरङ्कितं कलितम् । रचितमित्यर्थः । सानु शिखरं यत्र ॥

यस्याः समेचकिमचूचुकचञ्चुरेण
 व्यभ्राजि शुभ्रिमभृता स्तनयोर्द्वयेन ।
 यन्मानसाश्रयनिवासिरतीशरत्यो-
 र्विप्रो विनोदमधुपाङ्ककुमुद्युगेन ॥ २० ॥
 प्रेम्णा प्रणेतुमजरामरतां प्रसद्य
 विश्राणितेन विधिना कुसुमायुधेन ।
 रौप्येण नीलदृपदां दधता पिधानं
 पीयूषपूर्णकलशीयुगलेन किं वा ॥ २१ ॥

यस्या शुर्विण्याः स्तनयोर्द्वयेन व्यभ्राजि शुभ्रे । किंभूतेन । सह मेचकिमि श्याम-
 लत्वेन वर्तते ये ते समेचकिमनी कृष्णत्वकलिते तादृशे चूचुके स्तनवृन्ते ताभ्यां चञ्चुरेण
 मनोहारिणा । पुनः किंभूतेन । शुभ्रिमाणं पाण्डुरतां विमर्ताति । तत्र वयमेवं विद्मः ।
 उत्प्रेक्षामहे वा । यन्मानसं नापीचित्तं तदेवाश्रयः स्थानं गृहं वा तत्र निवसनशील्यो
 रतीशरत्योः स्मरतद्भार्ययोः विनोदार्थं क्रीडाकृते मधुकरा भ्रमरा अङ्गे क्रोडे सन्त्यस्येति
 तादृशा कुमुद्युगेन कैरवद्वयेनैव किं वा । अथ वा प्रसद्य प्रसन्नीभूय विधिना ब्रह्मणा
 कुसुमायुधस्य मदनस्य विश्राणितेन प्रदत्तेन रौप्येण राजतेन रजतसंचन्धिना पीयूषपूर्णेन
 अमृतभृतेन सुधारसपरिपूरितेन कलशीयुगेन कुम्भीद्वयेनैव । कुम्भकलशश्चरौ पुञ्जी-
 लिहे । ‘अवलम्बितकर्णशकुलीकलशी कं रचयन्नबोचत’ इति नैषधे । कलशीयुगेन
 किं कुर्वता । नीलदृपदां हरिन्मणीनां पिधानं दधता विभ्रता । किं कर्तुं दत्तेन । प्रेम्णा
 पितामहत्ववेहेन अजरामरतां जरामरणराहित्यं प्रणेतुं कर्तुम् ॥ युग्मम् ॥

पीनस्तनद्वयममेचकितं पयोभि-

स्तस्याः क्षणं क्षणमपूर्यत गर्भवत्याः ।

सान्द्रै रसैरिव विकस्वरैकैरविण्याः ।

कोशद्विकं विशदिमश्रियमुद्वहन्त्याः ॥ २२ ॥

तस्या गर्भवत्या शुर्विण्याः पीनं पुष्टं तथा अमेचकितं पाण्डुरीमूतं स्तनद्वयं कुचद्वन्द्वं
 क्षणं क्षणं पयोभिः स्तन्यैः । दुग्धैरित्यर्थः । अपूर्यत पूर्णं जायते स्म । निभृतं त्रियते स्म ।
 किमिव कोशद्विकमिव । यथा विकस्वरया विकसतशीलायाः । ‘प्रमातेऽम्भोजिनीवामि
 किं चाकस्माद्विकस्वरा’ इति पाण्डवचरित्रे । कैरविण्याः कुमुदिन्याः मुकुटयुगलं क्षणं
 क्षणं सान्द्रैर्बहलैर्धनं सस्रैर्मकरन्दैः संपूर्यते । किं कुर्वत्याः कैरविण्याः । विशदिन्नः खेत-
 तायाः धिये शोभां तस्या अप्यर्णध्वनिः । विशदिन्ना सतीत्वेन । ‘अमूर्त्यया राजशराः’
 इति वचनात् । नैर्भवेन पाविष्येण वा युक्तां धियं लक्ष्मीमिन्दिरां वा उद्वहन्त्या
 विधानायाः ॥

दम्भोलिभूषणभरोद्भवदंशुचाप-

चक्राङ्कितेन पयसा परिपूरितेन ।

आदीयते किमु समुन्नमता चकोर-

चक्षुःपयोधरयुगेन पयोधरश्रीः ॥ २३ ॥

चकोरी चकोरश्च चकोरा । 'पुमान् स्त्रिया' स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते न स्त्री इति प्रक्रियासूत्रेण चकोरी तयोश्चक्षुपी इव रक्ते चक्षुपी नेत्रे यस्यास्तस्याः । पयोधरयुगेन स्तनद्वन्द्वेन । किमूत्रेक्ष्यते । पयोधराणां जलवाहानां मेघानां श्रीः लक्ष्मीः शोभा वा आदीयते किमु गृह्यते इव । किंभूतेन पयोधरयुगेन । दम्भोलीनां वज्ररत्नानामाभरणानां भराद्वृन्दादुद्भवन्तः प्रकटाः जायमाना ये निःसरन्तो वा अंशवः किरणास्तैः । अर्थात् प्रारब्धेन चापचक्रेण धनुर्मण्डलेन अङ्कितेन कलितेन । 'उल्लसन्मुखमञ्जरीरचितेन्द्रचापचक्राभ्याभरणानि' इति चम्पूकथायाम् । तथा 'वृता विभूपामणिरदिमकार्मुकैः' इति नैषधेऽपि । पुनः किंभूतेन । सं सम्यक् समीचीनं यथा स्यात्तथा उन्नमता उच्चैर्भवता उन्नतीभवता च । पुनः किंभूतेन । पयसा स्तन्येन पानीयेन च परि सामस्त्येन पूरितेन भूतेन ॥ इति कपोलस्तनादिपाण्डिमा स्तनयोः पयःपूर्णत्वं च ॥

संपूर्णचन्द्रवदना प्रसवोन्मुखत्वं

पूर्णेऽथ गर्भसमये विभरांवभूव ।

वर्षाभिमुख्यमुपकण्ठवितिष्ठमान-

ज्येष्ठोन्मुखीकृतजनान्बुदमण्डलीव ॥ २४ ॥

अथ सार्धसप्तदिनाधिकनवमासपूर्णाभवनोत्तरं संपूर्णः षोडशकलाकलितः पूर्णिमा-संवन्धी । चेदेकयापि कलया यन्नेन्दुर्हीनः स्यात्सा तिथिरनुमिति रित्युच्यते । 'कलाहीने त्वनुमितिः' इति हैमीवचनात् । पूर्णिमायामेव संपूर्णचन्द्रः स्यादतः संपूर्णचन्द्रवदनेति । तेन पूर्णिमायामभ्युदितो यश्चन्द्रस्तद्वद्वदन वक्रं यस्याः पार्वणेन्दुमुखी सा नाथी गर्भस्य समये काले पूर्णे परिपूर्तिभावं प्राप्ते सति सार्धसप्तदिनाधिकनवसु मासेषु संपूर्णाभूतेषु सत्सु प्रसवस्य संतानजननस्य उन्मुखतां विभरांवभूव धारयामास दधाति स्म । केव । अम्बुदमण्डलीव । यथा मेघमाला कादम्बिनी वर्षणं वर्षः वृष्टिस्तस्याभिमुख्यं वर्षणसंमुखतां धत्ते । किंभूता सा कादम्बिनी च । उपकण्ठे समीपे वितिष्ठमानाः स्थितिं कुर्वन्ना ज्येष्ठाः कुलवृद्धस्त्रियो ज्येष्ठमासश्च तस्याः । पुनः किंभूता । उन्मुखीभूता गर्भानुभावावगतलोकोत्तरप्रभावसंतानावलोकनार्थमुत्कण्ठीकृता उधमुखाश्च कृताः । वर्षाकाले हि लोका उन्मुखीभूय मेघागमं विलोकन्ते । यथा चम्पूकथायाम्—'तिरस्कृतशशाङ्कान्तिकलापोच्चमुखमण्डलाः' । अथ तद्विष्णुकम्—स्त्रियः वर्षांश्च किंभूताः । तिरस्कृतः शशाङ्कस्य कान्तिकलापः शोभासमुदायो येन तादृशमुपगुप्तं

मुखमण्डलं यासां तथा तिरस्कृता आञ्छादिता शशाङ्कस्य चन्द्रस्य) कान्तिश्चन्द्रिका
 याभिस्तथा काय पयोवाहपानीयाय लापाः कुटुम्बीजनजेगीयमानरासकास्तैरुर्ध्वं
 मेधागमविलोकनार्थमूर्ध्वं मुख वदनं येषां तादृशा मण्डला देशा यामु इति । तादृशा
 जना विश्वलोकाश्च यथा ॥

वंश्यैः सुधाशनचिकित्सकयोरिवार्भ-

भूत्याविनिर्मितिविशारदतां दधानैः ।

अध्यूपिरेऽखिलभिषग्वृषभैर्महेभ्य-

जम्भद्विपद्मवनगर्भभुवः प्रदेशाः ॥ २५ ॥

अर्मस्य बालकस्य भूत्याया विनिर्मितौ करणे विशारदतां पाण्डित्यं दधानैर्विभ्रद्भिः
 अखिलेषु समग्रेषु भिषक्षु वैद्येषु प्रधानत्वाद्वृषभाः पुङ्गवास्तैः । दायीप्रमुखैरित्यर्थः । तथा
 'कुमारभूत्याकुशलैरधिष्ठिते भिषग्विभ्रद्भिर्गर्भवेदमनि' इति रघौ । महेभ्येषु महाव्य-
 पहारिषु जम्भद्विपतः शकस्य सर्वोत्कृष्टत्वात्कुंरासाहस्य भवनस्य गेहस्य गर्भभुवो
 मध्यभूमेः प्रदेशा विभागा अध्यूपिरे । आशिश्चिचिरे । संश्रिताः । उत्प्रेक्ष्यते । वैद्यैः
 सुधाशनानां देवानां चिकित्सकयोर्वैद्ययोर्दस्योः स्वलोकवैद्ययोर्वैद्यैर्गोत्रे समुत्पन्नैरिव ॥
 इति प्रसवसमयः ॥

लभं गुरौ शिखिनि शीलति युग्मनाम

भूमीभवे भजति खिन्न इवाथ कन्याम् ।

याते तुलां सितमरीचिसुते सिंते च

सूरेऽपि सारस इवालिविलासशीले ॥ २६ ॥

राहौ पुनः सुकृतिनीव धनं प्रपन्ने

पत्न्यौ रतेरिव विधौ मकराश्रयेव ।

मीनं शनौ सलिलवन्मदयत्यदीन-

मित्थं ग्रहेषु तदयान्मुदयावहेषु ॥ २७ ॥

विश्वावनीधराशिलीमुखपूपसंख्ये

संवत्सरेऽयनिपुरंदरविक्रमार्कात् ।

मासः सहस्य विशदश्रियमाश्रयन्त्यां

जन्मानुभावत इवास्य तिथौ नवम्याम् ॥ २८ ॥

लमोदयेऽथ शुभशंसिनि सार्वभौम-

जन्मोचितेऽहनि ससाधिमधिष्ण्ययोगे ।

कूलंकषा मखभुजामिव केकियान-

माखण्डलामृतमयृखमुखी जयं वा ॥ २९ ॥

आमोदमम्बुरुहिणीव विजृम्भमाणा

पञ्चार्चिपं शुचिमरीचिकोरचक्षुः ।

सौदामनीवलयमम्बुदमालिकेव

पृथ्वीव तीर्थमनघं कृपिमुर्वरेव ॥ ३० ॥

पीयूषकान्तिमिव दुग्धपयोधिवेला

सिंहं महामृगरिपोरिव वा महेला ।

विश्रावबोधमिव वासरवक्रलक्ष्मीः

श्रीखण्डसालमिव वा मलयाचलोर्वी ॥ ३१ ॥

शृङ्गारयोनिमिव नीरजनाभपत्नी

राज्ञः प्रतापमिव वा जगतीजयश्रीः ।

आचार्यमध्वरभुजामिव फाल्गुनी सा

नाथी क्रमेण तनयं जनयांचकार ॥ ३२ ॥

(सप्तभिः कुलकम्)

सा नाथी क्रमेण परिपाठ्या तनयं नन्दनं जनयांचभूव जनयति स्म । कस्मिन्सति । लग्नं मूर्तं तनुभवनं गुरी वृहस्पती, तथा शिखिनि केतुग्रहे । 'अश्लेषामूः शिखी केतुः' इति द्वैम्याम् । शीलति भजति सति । किंभूतं लग्नम् । युग्मं मिथुनमिति नाम यस्य इति गुरुकेतुलग्ने । पुनः कस्मिन्सति । भूमीभवे मङ्गले कन्यां भजत्याश्रयति सति । कस्मिन्निव । खिन्न इव । यथा विटः कन्यां कुमारिकामपरिणीतां खिन्नं भजते । इति कन्यायां मङ्गलः । पुनः कस्मिन्सति । सितमरीचेधन्द्रस्य सुते बुधे च पुनः सिते शुके सति । किंभूते बुधे शुके च । याते प्राप्ते । काम् । तुलां तुलानामलग्नम् । अर्थात्तुलायां बुधे शुके च सति । अपि पुनः । सूर्ये सूर्ये अलिनाम वृश्चिकलग्नं तत्र यो विलासः । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धात्वर्थोत् । श्लेषणमाश्रयणं स्थितिः तत्र शीलं स्वभावो यस्य । क इव । सारस इव । यथा सारसपक्षी आल्या श्रेण्या-कृत्वा यो विलासः क्रीडया गमनमासनं च तत्र स्वभावो यस्य यथा । 'श्रेणीयन्धाद्वितन्वद्भिरस्तम्भां तोरण-सजम् । सारसीः कलनिर्घादैः कचिदुग्रमिताननी ॥' इति रघोः । इति चतुर्थे वृश्चिके सूर्यः । पुनः । राहौ विधुंतुदे धनं धनलग्नं प्रपन्ने सति । कस्मिन्निव । मुकृतिनि । यथा पुष्पवान् धनं द्रव्यं प्रपद्यते प्राप्नोति । इति धने राहुः । च पुनः । विधीं चन्द्रे मकरो मकरलग्नं

स आश्रयोऽधिष्ठानं यस्य । कस्मिन्निव । पत्याविव । यथा रतेः पत्न्या मर्तरि मकरे ध्वज-
 रूपत्वाद्वाहने आश्रय आश्रयणं यस्य । इति मकरे चन्द्रमाः । पुनः शनौ शनैश्चरे मीनं
 मीनलभं मदयति सति । किंवत् । सलिलवत् । यथा पानीयं मीनं समदं कुरुते पयस्येव
 मीनाः समदाः । इति मीने शनैश्चरः । इति नवापि ग्रहा जन्मकुण्डल्याम् । इत्यममुना
 प्रकारेण जन्मसमये ग्रहेषु सूर्यादिष्वेचरेषु तस्य हीरकुमारस्य अस्य शुभकर्मणः
 पुण्यस्य अभ्युदयस्य वर्धमानकीर्तिप्रतापसंपदूपस्य महोदयस्य आवहेषु कारकेषु सत्सु ।
 पुनः कस्यां सत्याम् । नवम्यां त्रिंशो विद्यमानायां सत्याम् । किलक्षणायाम् । विशदश्रियं
 श्वेतलक्ष्मीमाश्रयन्त्यां सत्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—हीरकुमारस्य जन्मानुभावतः जननप्रभा-
 वादिव । तिथिः कस्य सहस्र मार्गशीर्षमासो मासस्य । कस्मिन् । विश्वानि त्रीणि, जगन्ति
 अवनीधरा अष्टौ महाकुलशैलाः, शिलीमुखाः पञ्च सारवाणाः, पूषा भानुरेकः, इति
 संख्या यस्य तादृशे संवत्सरे । कस्मात् । अवनेः पृथिव्याः पुरंदरो यो विक्रमाकंल्लस्मात् ।
 एतावता संवत् १५८३ विक्रमादित्यसंवत्सरे मार्गशीर्षमासे नवम्यां त्रिंशो सोम-
 वासरे पूर्वाभाद्रपदे हर्षणनामयोगे घटी १२ उपरान्तवज्रयोगे मिथुनलग्ने प्रवहमाने
 तद्दिने प्रह्लादनपुरवास्तव्य औकशवंदयसाहकुंरापत्नी नाथी देवी सुतरलमजीजनत् । इति
 संवत्सरादिः । पुनः कस्मिन्सति । अस्य हीरकुमारस्य शुभशंसिनि श्रेयः कथयितारि
 लग्नोदये मिथुनलग्नोदये सति । पुनः कस्मिन्सति । सर्वभूमेरीश्वरः सार्वभौमश्चक्रवर्ती
 तस्य जन्मनोऽवतारस्य उचिते योग्ये अहनि वासरे सति । पुनः कस्मिन्सति । सह
 साधिना प्रधानत्वेन वर्तते तादृशे धिण्यस्य नक्षत्रस्य योगे सति । 'त्वयादृतः किं नरसा-
 धिमभ्रमः' इति नैषधे । नाथी नन्दनमसूत इति संबन्धः । अधोपमानान्याह—केव ।
 कूलंकपेव । यथा मखभुजां देवानां कूलंकपा नदी गङ्गा केकियानं स्वामिकार्तिकं जनयतीति
 सर्वत्र योज्यम् । पुनः केव । आखण्डलामृतमयूखमुखीव । यथा आखण्डलस्य शकस्य
 अमृतमयूखमुखी पीयूषकान्तिवक्त्रा चन्द्रवदना इन्द्राणी जयं जयन्तनामानमङ्गजम् ।
 पुनः केव । अम्बुरुहिणीव । यथा विजृम्भमाणा विकसन्ती कमलिनी आमोदं परि-
 मलम् । पुनः केव । शुचिमरीचिचकोरच्छुरिव । यथा श्वेतशुक्लेश्वरस्य चलचक्षुलेचना
 पत्नी रोहिणी पञ्चाचिपं धुधम् । पुनः केव । अम्बुदमालिकेव । यथा कादम्बिनी सौ-
 दामनी वलयं विवुन्मण्डलम् । पुनः केव । पृथ्वीव । यथा वसुंधरा अनघं संसारापार-
 पारावारपारप्रापकत्वेन सर्वजगज्जनश्लाघनीयं तीर्थं शत्रुंजयशैलादिसिद्धगमनस्थानम् ।
 'पृथ्वीव पुण्यतीर्थं सा' इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । उर्वरेव । यथा सर्वसत्या क्षेत्र-
 धरित्री कृषिं कर्षणम् । पुनः केव । दुग्धपयोधिवेलेव । यथा क्षीरसमुद्रवेला पीयूष-
 कान्ति चन्द्रम् । पुनः केव । महेलेव । यथा महामृगाणां गजानां रिपोर्वैरिणः केसरिणो
 महेला ह्रीं सिंही । 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्दप्रभेदे । तथा 'यश्च परमहेलारतो-
 ऽप्यपारदारिकः' इति चम्पूकथायाम् । सिंहं मृगेन्द्रम् । पुनः केव । वातरवकलदसी-
 रिव । यथा दिनाननस्य प्रभातस्य श्रीविश्वस्य जगतोऽवबोधं जागरणम् । पुनः केव । म-
 लयाचलोर्ध्वं यथा मलयशैलस्य वनभूमिः श्रीखण्डं चन्दनदुमाङ्कुरम् । पुनः केव । नीर-

जनाभस्य पद्मं ब्रह्मोत्पत्तिकमलं नाभी यस्य स कृष्णस्तस्य पद्मी जाया लक्ष्मीरिव ।
यथा कृष्णकान्ता श्रीः शृङ्गारयोनिं मदनम् । पुनः केव । जगतीजयध्रीरिव । यथा राज्ञो
विजयिनृपस्य जगत्या भूमेर्विजयलक्ष्मीप्रतापम् । पुनः केव । फाल्गुनीव । यथा पूर्वा-
फाल्गुनी अध्वरभुजां यज्ञभाजिनां देवानामाचार्यं गुरुं बृहस्पतिम् ॥ सप्तभिः कुलकम् ।
इति जन्मसमयः ॥

श्यामीकृतानि कुट्टशामपकीर्तिपङ्के-

रस्मन्मुखानि विशदानि विधास्यते यत् ।

एष स्वकीर्तिविमलत्रिदशस्रवन्ती-

विस्फूर्तिभिः किमिति दिक्प्रमदाः प्रसेदुः ॥ ३३ ॥

दिक्प्रमदा दिग्गङ्गास्तज्जन्मसमये प्रसेदुः प्रसन्नीवभृङ्गः । निर्मला जाताः । किमुत्प्रे-
क्ष्यते—इति हेतोः । इति किम् । यदेष हीरकुमारः कुट्टशां दुर्वादीनां कुमतीनां वा
अपकीर्तिभिः अपयशोभिरेव पङ्क्तिः कर्दमैः श्यामीकृतानि मल्लिनीकृतानि अस्मन्मुखानि
स्वीयकीर्तिरेव विलसन्त्यास्त्रिजगति प्रसरन्त्यास्त्रिदशस्रवन्त्या गङ्गाया विस्फूर्तिभिर्विला-
सैर्विशदान्युज्ज्वलानि विधास्यते करिष्यतीति । पङ्क्तिकल्पितानां हि गङ्गासलिलक्षालनेन
निर्मलीभवनं युक्तिमदेव । पङ्क्तिष्वे कर्दमे च । गङ्गाक्षानात्पापगमनेन निर्मलीभवत्वेन प्रस-
न्नता स्यादेव ॥

भावी यदेष पृथुकः सुमनोनिषेव्य-

स्तद्वृष्टयो दिव इतीव गृहे निषेतुः ।

हन्ता यतः स तमसां तमसामिवारिः

प्रागेव तैः किमिति भीतिवशात्प्रणेशे ॥ ३४ ॥

यद्यस्मात्कारणात् नायीनन्दनः पृथुकः बालकः सुमनोभिर्देवनिषेव्य उपास्यो भावी
भविष्यति । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः तद्वृष्टयः सुमनोवर्षणानि पुष्पवृष्टयः दिवो व्योम-
मण्डलात् गृहे अर्थात्तद्भवने निषेतुः पतिताः । 'चित्रीयितमतिक्लृप्ततत्पुष्पवृष्टया'
इति नलजन्मसमये चम्पूकथायाम् । पुनर्यत्कारणात् कुमारस्तमसामज्ञानानां पापानां वा
अरिर्हन्ता निवारकः भावी भविष्यति । क इव । तमसामरिरिव । यथा ध्वान्तानां
शत्रुभांस्वान् तमसामन्धकाराणां हन्ता घातको भवति । किमुत्प्रेक्ष्यते—इति भीतिव-
शाद्भयाधीनत्वात् प्रागेव पूर्वमेव तद्वृष्टयुःप्रभामरैरर्थात्त्रिरस्तमोभरैः सूतिकाण्डात्प्र-
णेशे प्रणष्टम् । पलायितमित्यर्थः । 'सुमनसः पुष्पे देवे महात्मनि च' 'तमोऽज्ञाने पापे
ध्वान्ते राहौ च' इत्यनेकार्थाः ॥

लब्धश्रियानुसरता वसुभूतिपुत्रं

सारूप्यमाकलयता च युगप्रधानैः ।

जज्ञे चिराद्यदमुना विभुना ममान्तः-

प्रीत्येत्यनृत्यदिव शांभवशासनश्रीः ॥ ३५ ॥

शंभोजिनस्येदं शांभवं शासनं मतं तस्य श्रीजिनशासनलक्ष्मीरनृत्यत् नृत्यति स्म । इवोत्प्रेक्ष्यते—इति कारणादन्तश्चित्ते प्रीत्या हार्देन स्नेहेन प्रमोदेन वा । इति किम् । यच्चिरादनल्पकालादमुना कुमारेण मम जिनशासनप्रिया विभुना स्वामिना जज्ञे संजातम् । अमुना किं कुर्वता । लब्धानां विविधानां क्षीरास्रवादिकानां प्रिया शोभया संपदा वा वसुभूतिपुत्रम् । ‘श्रीइन्द्रभूति वसुभूतिपुत्रं पृथ्वीभवं गौतमगोत्ररत्नम्’ इति पूर्वसूरिस्तवोक्ते । वसुभूतिनाम्नो ब्राह्मणश्रेष्ठस्य पुत्रं नन्दनं गौतमस्वामिनमनुसरता अनुकुर्वता । च पुनः किं कुर्वता । युगप्रधानैः वज्रस्वाम्यादिभिः सूरिभिः साहचर्यं सादृश्य-माकलयता विभ्रता ॥

विश्वत्रयीश्रुतिपुटैकवतंसिकाना-

मस्माकमेव समजायत वासवेदम् ।

गम्भीरधीरिममुखाभिरधःकृतेन्दु-

श्रीभिश्च वलितमिति व गुणावलीभिः ॥ ३६ ॥

गम्भीरिमा गाम्भीर्यं भावप्रधानो निर्देशः । धीरिमा धैर्यं तावेव मुखे आदौ यासाम् । अथवा गम्भीरश्च धीरश्च गम्भीरधीरो गम्भीरधीरयोर्भावो गम्भीरधीरिमाणौ तावेव मुखौ प्रथमौ यासां तादृशीभिर्गुणानामावलीभिः श्रेणीभिः वलितं प्रोद्धतम् । ‘सुविकासहाससहकारिकारणोपलम्भपूर्णमनोरयेन वलितमिव वसन्तमासेन’ इति चम्पूकथायाम् । किंभूताभिर्गुणावलीभिः । अधःकृता तिरस्कृता निर्मलत्वेन इन्दुश्रीश्चन्द्रिकाशोभा यामिः । इवोत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोर्वलितमिव । इति किम् । यद्विश्वेषां त्रिभुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशाच्चिजगजनानां श्रुतिपुटेषु कर्णपालीषु एकानामद्वैतानां वतंसिकानामुत्तंसानाम् । ‘वष्टि मागुरिरक्षोपम्’ इत्यलोपाद्वतंसिकानाम् । ‘विदर्भपुत्रीश्रवणावतंसिका’ इति नैषधे । त्रैलोक्याद्वैतकर्णाभरणानामस्माकं गुणावलीनामेव हीरकुमारः वासवेदम् निवसनसदनं समजायत संजातः ॥

आजन्म यद्विधुरिवैष उदेति कीर्ति-

ज्योत्स्नाः किरन्कुवलयैकविकाशकारी ।

अस्मादृशैः किमयशोऽञ्जनमादधानैः

किंचित्प्रकाशितनिशान्तदशान्तदीपैः ॥ ३७ ॥

भास्वन्मयूखविजिगीषुयदङ्गजात-

नैसर्गिकाङ्गभयभास्वदभीपुजालैः

तत्कालमल्पतमतैलदशैरिवोप-

दीपैरितीव समजायत दीप्तिदुःस्थैः ॥ ३८ ॥

(युग्मम्)

उपदीपः सूतिकासन्ननि समीपे प्रदीपितः प्रदीपैर्दाप्तिभिर्ज्योतिर्भिर्दुःस्थैर्दरिदैः । विच्छादैरित्यर्थः । समजायत जातम् । कैः कृत्वा । भास्वतो भानोर्मयूखाः किरणास्त्रा-
नपि विजिगीषुभिः स्वस्फूर्त्या विजेतुमिच्छुमिस्तादृशीयस्या नाथीदेव्या अद्भुजातस्य पुत्रस्य
नैसर्गिकैः स्वाभाविकैः । 'तदेव नैसर्गिकमुन्नतत्वम्' इति रघौ । अद्भुत् काययष्टेभैर्वैः समुत्पन्नै-
र्भास्वतां दीप्यमानानामभीपूणां कान्तीनां जालैर्वितानैर्वृन्दैः । इवोत्प्रेक्ष्यते । तत्कालं स
एव कालो यत्र तत्तत्कालं तस्मिन्नेव समये अल्पतमा अतिशयेन स्तोकास्तैलदशाः श्ले-
हवर्तयो येषाम् । 'वृत्तिर्वर्तिष्य तद्दशा' इति हेम्याम् । तादृशैरिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—इति
हेतोः । इति किम् । यदेव हीरकुमार आजन्म जन्मसमयादारभ्य विधुधन्द्र इव कु-
वलयस्य भूमण्डलस्य, उत्पलस्य च एकमद्वितीयं यथा स्थातथा विकासं(सं) प्रतियोगं
विकचतां च करोतीत्येवंशील उदेति प्रादुर्भवति । किं कुर्वन् । कीर्तिरेव औज्ज्वल्याद्वि-
स्तारवत्तया वा ज्योत्स्नाधन्द्रिकाः किरन् विस्तारयन् । तर्हि किञ्चित्स्वल्पं प्रकाशितमु-
द्द्योतितं प्रकटीकृतं निशान्तं गृहं रात्रेरन्तो वा चैस्तथा दशाया अवस्थाया वर्तेश्च अन्ते
प्रान्ते अवसाने दीप्रदीपनशीलैरेवंविधैरस्मादृशैर्दीपैः किमिति प्रयोजनं न किमपीह
कार्यम् । किं कुर्वणैः । अयशोऽपकीर्तिः श्यामलत्वात्तदेवाङ्गनं कज्जलमादधानैः कुर्वणै-
रद्विरद्भिः । अथवा—आ सामस्त्येन दधद्भिः ॥ युग्मम् ॥

स्वःकूलिनीजलविलोलनकूम्भकेलिः

पाटच्चरो विकचवारिजसौरभागाम् ।

उत्फुल्लवाहिनवनाटकसूत्रधार-

स्तं प्रेक्षितुं किमु ववौ पवनोऽनुकूलः ॥ ३९ ॥

अनुकूलस्तन्मसमये जनानानुकूलत्वाद्गोचरमानः पवनो वायुर्वर्षां वाति स्त । किंभू-
तः । स्वःकूलिन्या गगनगङ्गाया जलस्य पयःपूरस्य विलोलनेन मध्ये प्रविश्यावगाहना-
दुल्लसत्कल्लोललीकरणेन कूप्ता रचिता केलिर्विलासो येनेति शीतलता । पुनः किंभूतेन ।
विकचवारिजानाम् । अर्थात्स्वःकूलिन्या एव । स्मेराम्भोरुहाणां सौरभागानां परिमलानां
पाटश्चरस्त्फुरोऽपहर्ता । 'स्मेराम्भोरुहपतने परिमलस्तेथी वसन्तानिलन्तत्रत्यैरिव यामि-
कैर्मेधुकरैः प्रारब्धकोलाहलः । निर्यातस्त्वरया चलन्निपतितः धीखण्डपद्मवैलिङ्गैः केरल-
कामिनीकुचतटे खञ्जश्चनैर्गच्छति ॥' इति भोजप्रबन्धे वाग्वादिन्या पानीयहारिणीरूपं
विधाय कालिदासगर्वापहारार्थमुक्तम् । इति सुरमिता । पुनः किंभूतेन । उत्फुल्लवलीनां
विकसितलतानां नवे नूतने नाटके नृत्यकरणे चपलीभवने सूत्रधारः सूचकः ताण्डवप्रा-
रम्भकारको रङ्गकर्ता च । 'लतावलासकलागुरुः' इति नैपथे । 'अर्सा ते बन्धुविधे-

सनवनाटकसूत्रभूत' इति पाण्डवचरित्रे । इति मन्दता । त्रिविधोऽपि समीरणो वर्णितः ।
किमूत्प्रेक्ष्यते—तं कुमारं प्रेक्षितुं किमु अवलोकयितुमिव धर्मा ॥

आसीदसौ कलियुगे युगबाहुरस्मि-

अर्हन्निवातिशयितातिशयाश्रितत्वात् ।

एतस्य जन्मनि जिनाधिपतेरिवान्तः-

प्रीतेरितीव दिवि दुन्दुभयः प्रणेदुः ॥ ४० ॥

हीरकुमारस्य जन्मनि जननसमये दिवि आकाशे दुन्दुभयो मदन(हल)भेद्यो निःस्वना
वा प्रणेदुर्वाचयन्ति स्म । 'उभदितं वियत्खट्टमहलवादित्रैः' इति नलजन्मनि चम्पूक-
थायाम् । तथा 'निःशेषदिविपद्मप्रमोदपिशुनास्तदा । समाकर्ष्यन्त सानन्दं दुन्दुभिध्व-
नयो दिवि ॥' इति युधिष्ठिरजन्मनि पाण्डवचरित्रे च । जिनाधिपतेरिव यथा श्रीजि-
नेश्वरस्य जन्मनि व्योमनि दुन्दुभयः प्रणदन्ति इवोत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकारेण
अन्तः स्वमनसि प्रीतेर्मुदः । इति किम् । यदस्मिन् कलियुगे अतिशयितैः स्फूर्तिप्राप्त-
रतिशयैर्महिमविशेषैराश्रितत्वादसौ शिशुः अर्हन्निव तीर्थंकर इवासीत् । किंभूतः । युग-
वद्बाहू यस्य धूसरप्रमाणभुजः । आजानुबाहुरित्यर्थः ॥

एकांशवानपि कलौ शिशुनामुनाह-

मङ्गैश्चतुर्भिरुदयीह पुरा भवामि ।

धर्मेण पल्लवितमन्तरितीव जाते

विश्वासुमत्प्रमददायितदङ्गजाते ॥ ४१ ॥

विशेषां त्रयाणां सप्तानां वा चतुर्दशानां वा एकविंशतेर्वा । 'भुवनानि निबन्नीयात्री-
णि सप्त चतुर्दश' इति वाग्मटालंकारे । वृत्त्यादावेकविंशतिरपि । जगतामष्टमन्तो ज-
न्तवः तेषां प्रमोदं हर्षं ददातीत्येवंशीलस्तादृशे तदङ्गजाते नाथीकुंराव्यवहारिणोरङ्ग-
जाते पुत्रे जाते सति धर्मेण अन्तश्चित्ते पल्लवितम् । प्रहृष्टमित्यर्थः । 'चिरात्पल्लवितमिव
राजवंशेन' इति चम्पूकथायां नलजन्माधिकारे । इति हेतोरिव । इति किम् । यद्य-
स्तात्कारणात्कलौ कलिकाले एको न द्वितीयः अंशो भागोऽर्थाच्चतुर्थपादो विद्यते यस्य
स एकांशवानप्यहं धर्मः । 'पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना केन तपः प्रपेदिरे ।
भुवं यदेकाद्वि कनिष्ठया सृष्टान् दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम् ॥' इति नैपथे ।
कृतयुगे किल धर्मश्चतुर्भिः पार्दैर्विजयी भवेदधर्मः पुनरेकांशेन स्यात्, कलियुगे तु
अधर्मश्चतुर्भिः पार्दैर्धर्मस्त्वेकांशमात्रः एतदेव तपस्विनां महत्तपः यद्भूर्मी एकपादकनि-
ष्ठाहृत्या सृष्टान् तिष्ठति तथा कृतयुगेऽधर्मः कलियुगे तु धर्मस्तपस्वी कृशत्वं भजते ।
प्रस्तुतम् । अमुना कुमारेण चतुर्भिरङ्गैः संपूर्णावयवैः सर्वात्मनैव इह भरतभूमी उदयी

अभ्युदयवान् पुरा भवामि । भविष्यामीत्यर्थः । यावत्पुराणिपातयोर्योगे भविष्यत्काले
वर्तमानाः इति प्रक्रियासूत्रेण पुरायोगे वर्तमानयोर्विभक्तयोर्भविष्यदर्थः प्रकाशयते ।
'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति चेधसा पदं किमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखया' इति नैपथे ॥

एतद्गुणाभिनवगानविधानपूर्व-

प्रारब्धताण्डवतरङ्गिरसाङ्गरङ्गः ।

प्रारप्स्यते विबुधराजसमाजरङ्गे-

ऽस्माभिर्मुदेति दिवि किं ननृतेऽप्सररोभिः ॥ ४२ ॥

रम्भातिलोत्तमोर्वशीघृताचीप्रमुखाभिरप्सररोभिः स्वर्गाङ्गनाभिः । किमुत्प्रेक्ष्यते ।
इत्यमुना प्रकारेण कृत्वा मुदा किं हर्षेणैव दिवि आकाशे ननृते नर्तितं ताण्डवममण्डि ।
इति किम् । विबुधानां पण्डितानां राज्ञामत एव पण्डितराजत्वान्नवस्वपि शृङ्गारादि-
रसेषु कुशलत्वं ज्ञातृत्वं च यस्य तादृक् । वास्तवार्थे देवानां नायकस्तस्य समाजः समास
एव रङ्गो नर्तनस्थानं तत्र एतस्य भाविसूरेः कुमारस्य गुणानां शमदमसंयमाकि (दि)कानां
पद्मिंशत्पद्मिंशिकासंख्यानां गणनातीतानां वा अभिनवानां पूर्वगीतापेक्षया नूतनानां
गानानां गीतीनां प्राक्श्रुतगीतिश्रवणे तादृक् रसो न स्यादादृक् नवीनगानश्रवणे रसः समु-
त्पद्यते । तस्मादेतस्य ध्रुवपदगानानां विधानं निर्माणं तदेव पूर्वमादिर्यत्र तादृशं प्रारब्ध-
मुपकान्तम् । 'प्रारम्भः प्रोपतः क्रमः' इति ह्यम्याम् । यत्ताण्डवं नाट्यं तस्य तत्र वा तर-
ङ्गयुक्ता जातास्तरङ्गिताः कल्लोलिता ये रसाः शृङ्गारादयो नव आस्वादो वा । 'रसः स्वादे
जले वीर्ये शृङ्गारादी विषे द्रवे । धोले रागे देहधाती तिष्ठादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः ।
त एव अङ्गमवयवः शरीरं वा तादृशो रङ्गः अस्माभिरप्सररोभिः अवाप्स्यते उपकंस्यते ।
'तदनन्तरमाकाशे संगीतमुदजृम्भत । रम्भोर्वशीप्रभृतयो नृत्तमप्सरसो व्यधुः ॥' इति
पाण्डवचरित्रेऽर्जुनजन्माधिकारे । तथा 'स्वकान्तिसर्वस्वापहारभयादिव दिवि ननृतु-
रप्सरसः' इति चम्पूकथायां दमयन्तीजन्मनि ॥ इति हीरकुमारजन्ममाहात्म्यम् ॥

प्रल्हादनाह्ननगरं पुरमप्यमुष्य

मूर्त्या पवित्रयितुमन्तरिवेहमानः ।

श्रीसोमसुन्दरयतिक्षितिशीतकान्ति-

र्जन्मापरं स्वयमसौ ग्रहयांवभूव ॥ ४३ ॥

असौ सोमसुन्दरनामा यतीनां साधूनां मध्ये क्षितेः पृथिव्याः शीतकान्तिध्वन्द्र एता-
वता राजा श्रीसोमसुन्दरसूरिः स्वयमात्मना परमन्यजन्मावतारं ग्रहयांवभूव जग्राह ।
उत्प्रेक्ष्यते । अमुष्य कुमारस्य मूर्त्या शरीरेण पुनरपि द्वितीयवारं प्रल्हादनमिति आह्ना
नाम यस्य तादृशं नगरं पवित्रयितुं पावनीकर्तुमीहमानो वाञ्छन्निव । एकवारं सोमसुन्दरसू-
रिवपुषा प्रल्हादनपुरं पवित्रित द्वितीयवारं हीरविजयसूरिमूर्त्या कृत्वा पवित्रीचिक्रीर्पुंरिव ॥

चक्रस्य चक्रिवदुदित्वरदीप्रदीप्ति-

दर्ण्डौघचण्डिमविखण्डितचण्डभासः ।

इभ्यः स्वभृत्यजनराजिभिरुत्सुकाभिः

संवर्ध्यते स्म जननेन तनूभवस्य ॥ ४४ ॥

इभ्यः कुंराद्व्यवहारी उत्सुकाभिरुत्कण्ठाकलिताभिः स्वस्य कुंरामहेभ्यसंवन्धनं भृत्यजनानां सेवकलोकातां राजिभिः श्रेणिभिः तनूभवस्य पुत्रस्य जननेन जन्मना संवर्ध्यते स्म वर्धाप्यते । 'अत्रान्तरे प्रियभाषितामिधाना चेदी राजानं वर्धापयति' इति कल्पकिरणावत्वाम् । वर्धित इत्यन्यत्र । वर्धापनिका दत्तेत्यर्थः । किंवत् । चक्रिवत् । यथा चक्रवर्ती चक्रस्योत्पत्त्या वर्धते स्म वर्धाप्यते स्म । किंभूतस्य सूनोश्चक्रस्य च । उदित्वरा उदयनशीलाः प्रादुर्भवन्त्यो वा । तथा दीप्रा दीपनशीला झलझलायमाना दीप्यमाना वा, दीप्तयः कान्तयः सरल्यया निर्गमनाम् दृश्यमाना वा दण्डाकारा अत एव दण्डा इव दण्डाः प्रसरा वा तेषामोघो निकरः तस्य चण्डिमभिरत्युग्रताभिर्विशेषेण खण्डितोऽभिभूतश्चण्डभाः सूर्यो येन तस्य ॥

सूनोर्जनेरुपनतेरिव सेवधीना-

मुद्रत्वरान्स्वजनवक्रमुधाकरेभ्यः ।

वर्णान्स्वकर्णपुटकेन मुधायमाना-

न्पीत्वा तदा प्रमुमुदे हृदये महेभ्यः ॥ ४५ ॥

तदा तस्मिन् काले महेभ्यः कुंराद्व्यवहारी हृदये मनसि प्रमुमुदे जहर्ष । किं कृत्वा । पीत्वा सादरं धृत्वा । कान् । वर्णान् अक्षरानि । किंभूतान् । मुधायमानान् अमृतवदाचरतः । केन पीत्वा । स्वस्यात्मनः कर्ण एव पुटकः पत्रभाजनं तेन । अन्यदप्यमृतं पुटकेन पीयते । पुनः किंभूतान् । उद्रत्वरान् प्रकटीभवनशीलान् । 'उद्रत्वराभृतकारार्पणार्थमात्रम्' इति नैपथे । केभ्यः । स्वजनानां वन्धुवर्गाणां शतिजनानां वा आत्मीयभृत्यलोकानां वा वक्रानि वदनानि एव मुधाकराधन्द्रास्तेभ्यः । मुधानामाकरात्मुधापि निर्गच्छेदिति । वर्णान् कस्याः । सूनोः पुत्रस्य जनेर्जन्मनः । कस्या इव । उपनतेरिव यथा सेवधीनां नवनिधीनां स्वर्णरत्ननिधानानां वा आगमनस्य वर्णान् पीत्वा कथिन्मोदते ॥

सूनोर्जनिं निगदतामनुगवज्जाना-

मासीददेयमिह तस्य किरीटमेव ।

भूभर्तृमायककुन्दं विशदात्पत्रं

धात्रीपतेरिव मुदं दधतो हृदन्तः ॥ ४६ ॥

तस्य कुंरामहेभ्यस्तद्द पुत्रवर्धापनिसागमये सूनोः गपुत्रस्य जनिं जन्म निगदतां

कथयतामनुगव्रजानां सेवकलोकप्रकराणां किरीटं मुकुटमेवादेयं दातुमनर्हमासीत् । एता-
वता मुकुटवर्जं सर्वाङ्गीणान्यप्याभरणानि प्रदत्तवानित्यर्थः । कस्येव । धात्रीपतेरिव पथा
भूमीभर्तुः राज्ञः भुवः पृथिव्या भर्तृभावस्य स्वामित्वस्य ककुदं चिद्रं सूचकं वा । 'नृप-
तिककुदं दत्त्वा यूने सितातपवारणम्' इति रघौ । विशदातपत्रं श्वेतच्छत्रमदेयं भवति ।
किं कुर्वतस्तस्य । राज्ञश्च हृदन्तर्मनोमध्ये मुदं नन्दनजन्माविर्भूतां प्रीतिं प्रमोदं दधतो
धारयतः ॥

लक्ष्मीवतामधिपतेरनुजीविवृन्दैः

पुत्रप्रसूतिमामितं मधु निर्दिशद्भिः ।

पाणिप्रदेशनविधौ ददृशेऽस्य पञ्च-

शाखोऽपि लेखशिखरीव सहस्रशाखः ॥ ४७ ॥

अनुजीविनां सेवकानां वृन्दैः प्रदेशनविधौ पुत्रवर्धापनिकाप्रदानप्रमोददानसमये
लक्ष्मीवतां धनधान्यादिविविधसमृद्धिभाजां व्यवहारिणामधिपतेर्नायकस्य अस्य कुंरा-
ख्यस्य पञ्चैव शाखाः शिखा अद्भुलयो यत्र तादृशः पाणिर्हस्तः स एव लेखशिखरी कल्प-
शास्त्रीव सहस्रसंख्याकाः शाखा लता यस्य । 'शिखाशाखालताः समाः' इति हर्म्याम् ।
स सहस्रशाखो ददृशे दृष्टः । अनुजीविवृन्दैः किं कुर्वद्भिः । पुत्रस्य नाथीनन्दनस्य प्रसूतिं
जन्मैव अमितं मानरहितं मधु माध्वीकमस्य महेभ्यस्य निर्दिशद्भिः कथयद्भिः । 'अमितं
मधु तत्कथा मम' इति नैपथे ॥ इति पुत्रवर्धापनिकादानादि ॥

आसाद्य तत्प्रसववेश्म समं सगोत्रैः

सूनोरवृत्तिं स पिबन्वदनारविन्दम् ।

अद्वैतसंमदपरम्परयालिलिङ्गे

लक्ष्म्या पुमानिव पचेलिमपुण्यशाली ॥ ४८ ॥

स महेभ्यः न विद्यते द्वैतं युगलं येषाम् । 'युग द्वैतं यमं युग्मम्' इति हर्म्याम् ।
असाधारणानामित्यर्थः । तादृशानां संमदानां प्रमोदानां परम्परया आलिलिङ्गे आशिष्टः ।
कथेव । लक्ष्म्येव । यथा पचेलिमेन परिपाकं प्राप्तेन उदयाचलिकायामागतेन पुण्येन मुकु-
तेन शुभकर्मणा शालते शोभते इत्येवंशीलः पुमान् श्रिया क्षीराण्वनन्दिन्या आलि-
ङ्गयते आशिष्यते । आश्रीयते इत्यर्थः । महेभ्यः किंविशिष्टः । न विद्यते तृप्तिः सौहित्य-
मत्यादरतया यत्र, तृप्तिरहितं यथा स्यात्तथा क्रियाविशेषणम् । सूनोः स्वपुत्रस्य वदना-
रविन्दं मुखकमलं पिबन् सादरमवलोकयन् । किं कृत्वा । सगोत्रैः स्वजनैः समं तस्या
नाथीदेव्याः प्रसववेश्म सूतिकासदनमासाद्य संप्राप्य समागत्य ॥

तस्याङ्गजास्यशशिदर्शनतोऽम्बुराशे-

वरीमिवोल्लसदमन्दमुदामियत्ताम् ।

हस्तद्वयसूत्रितजगत्रयविस्तरापि ।

विज्ञावली प्रभुरभूत् तदा प्रमातुम् ॥ ४९ ॥ .

तदा तस्मिन् काले पुत्रप्रसवसूतिकासदनागमनन्दनावलोकनसमये तस्य कुरा-
साधोः अङ्गजः स्वनन्दनस्तस्यास्य वदनमेव शशी संपूर्णपार्वणचन्द्रः । पूर्णचन्द्र एव
शशी लक्ष्यते नान्यथा । अत एव शशी तस्य दर्शनतोऽवलोकनादम्बुराशेः समुद्रस्येव
वारां जल्यनामिव उल्लसन्तीनां प्रकटीभवन्तीनाममन्दानामकुण्ठानामनल्पानामनेयानां
वा मुदामानन्दानामियत्ता इत्यपरिमाणत्वमेतावन्मात्रतां प्रमातुं प्रमाणीकर्तुं विज्ञावली
प्राज्ञध्रेणी न प्रभुरभूत् न समर्थविभूव । ज्ञातुं कदाचिन्न शक्नोति स्मेत्यर्थः । किंभूता
विज्ञावली । हस्तद्वयसु स्वेपां विज्ञानां मनोमन्दिरेषु सूत्रितः सूत्रतानानीतः गोचरीकृतः ।
विज्ञात इत्यर्थः । जगत्रयस्य त्रिभुवनस्य विस्तरः प्रपञ्चो यथा । 'प्रक्रियां नातिविस्तराम्'
इति सारस्वतप्रथमश्लोके । त्रिलोक्यसकलस्वरूपवेदनविदुरापील्यर्थः । 'तेजःपालश्च
विष्णोश्च कः स्वरूपं निरूपयेत् । स्थितं जगत्रयीसूत्रं यदीयोदरकन्दरे ॥' इत्यर्जुन-
चल्लङ्घिगवसतिमध्यस्थवस्तुपालप्रशस्तौ ॥

आस्वादयंल्लवणिमामृतमेतदास्या-

वश्यायभासि वसतिं गवि चानुतिष्ठन् ।

पश्यन्मुतं द्युसदिवाजनि निनिमेष-

नेत्रारविन्दयुगलः स मह्येभ्यकुम्भी ॥ ५० ॥

स कुरानामा मह्येभ्यकुम्भी व्यवहारिकुङ्गरः मुतं स्वनन्दनं पश्यन् विकचलोचना-
भ्यामवलोकयन् दिवि स्वर्गे सीदति तिष्ठतीति द्युसद् देव इव निर्गतो निमेषो मीलनं
ययोस्तादृशे नेत्रे लोचने एवारविन्दे कमले तयोर्युगलं द्वन्द्वं यस्य । मेघोन्मेषरहितन-
यनयामल इत्यर्थः । तादृशोऽजनि संजातः । किं कुर्वन् । एतस्मात्स्वनन्दनस्य आत्येवदने
एवावश्यायभास्तुहिनिकिरणः चन्द्रस्तस्मिन् । 'अवश्यायस्तुहिनं प्रालेयं मिहिक्का हिमम्'
इति ह्यम्याम् । लवणिमा लावण्यमेवाभूतं मुधारसमास्वादयन् पिवन् । पुनः किंभूतः ।
गवि भूसौ स्वर्गे च वसतिं वासमनुतिष्ठन् कुर्वन् । देवोऽपि चन्द्राभूतं पिवति । ['अनित-
मेकमुदाशितमप्यभूत् पुनरेव पुनर्विशदं विशम् । अपि निपीय सुरैर्जनितक्षयं स्वयमुदेति
पुनर्नवमार्णवम् ॥' इति नैषधे । अस्यार्थः—'अर्णवादागतमार्णवं कृष्णं विषमेकेन सुरेण
हरेण अशितं जग्धं पुनर्नाभूत् । पुनर्न जातमित्यर्थः । एष चन्द्रः पुनः श्वेतं विषं सुरैर्य-
दपादिभिर्देवैर्निपीज्य जनितक्षयम् । 'प्रथमां पिवते रविः' इत्यादि श्रुतेः । 'इदंशमपि
पुनर्जायते' इति । 'इज्येव देवप्रजभोज्यद्भुदिः शुद्धा गुधादीधितिमण्डलीयम्' इत्यपि
नैषधे ।] स्वर्गे च तिष्ठति निनिमेषश्च स्मात् ॥

पूर्वाद्रिपाटलशिलावलये शशीव

लीलामराल इव कोकनदच्छदे वा ।

पारीन्द्रपोत इव गैरिकशृङ्गिशृङ्गे

तत्पाणिपल्लवतले विललास बालः ॥ ५१ ॥

तस्य कुंरामहेभ्यस्य पाणिरेव शोणत्वात्पल्लवः किसलयमिव पल्लवस्तस्य तले उदरे मध्ये स बालः शुशुभे । क इव । पूर्वोद्गिरुदयाचलस्य पाटले लोहिते शिलावलये उपलोत्सङ्गे विस्तीर्णप्रस्तरमध्ये वा । मिलिता एकतयैव दृश्यमाना बलयाकाराः शिलाः शिलावलयं तस्मिन् शशी सौम्यश्चन्द्र इव । पुनः क इव । कोकनदं रक्तोत्पलं तस्य पत्रे दले लीलायुक्तः क्रीडाकारी वा मरालः राजहंस इव । पुनः क इव । गैरिके धातुमये शृङ्गाणि मन्थस्त्रिभित्ति शृङ्गा तस्य शृङ्गिणः शैलस्य शृङ्गे शिखरे पारीन्द्रस्य मृगेन्द्रस्य पोतः बालः केसरिकिशोरक इव ॥

जन्मोत्सवं विदधता तनयस्य तेन

कामाधिकं प्रदिशतार्थिकृतेऽर्थजातम् ।

श्रीदस्तदावगणनां गमितो निकेतं

कैलाशमूर्ध्नि विदधे किमपत्रपिण्डुः ॥ ५२ ॥

तदा तस्मिन् नन्दनजननसमये तेन कुंराव्यवहारिणा अवगणनां दानशीण्डत्येनावहेलनां गमितः प्रापितः सन् श्रीदः धनदः । किमुत्प्रेक्ष्यते । अपत्रपिण्डुर्लज्जशीलः सन् कैलाशस्य स्फटिकाचलस्य मूर्ध्नि उपरि शिखायां निकेतं स्वसदनं विदधे कृतवानिव । महेभ्येन किं कुर्वता । तनयस्य निजनन्दनस्य जन्मोत्सवं जननस्य महामहं विदधता कुर्वता । पुनः किं कुर्वता । कामान्मनोभिलषितादधिकमतिशयितमर्थानां द्रविणानां जातं समूहमर्थिकृते याचकजनार्थम् । याचकायेत्यर्थः । प्रदिशता यच्छता ददता ॥

सूनोर्जनेर्महमसौ विभवानुरूपं

श्रीमन्महेभ्यमघवा घटयांवभूव ।

संजातजातविधिरप्यदसीयसूनु-

निर्धूतदर्पण इव स्फुरयांवभूव ॥ ५३ ॥

असौ कुंराम्यः श्रीमन्तो लक्ष्मीकेलिनिकेतना ये महेभ्या महाव्यावहारिणस्तेषु तेषां मध्ये वा मघवा पुरंदरः प्रथमगणनीयत्वात्सर्वोत्कृष्टत्वाच्च विभवानुरूपं स्वद्रव्यस्योचितं योग्यं सदृशं सूनोः पुत्रस्य जनेर्जन्मनः महमुत्सव घटयांवभूव चकार । 'यजति करोति प्रणयति घटयति निर्माति निर्मिमीते च' इति क्रियाकलापे करणायाः क्रियाः । अपि पुनः संजातः संपन्नः निर्वर्तितः जातस्य जन्मसंस्कारादेः प्रथमे दिवसे स्थितिपरिका तृतीये कामरे चन्द्रसूर्यदर्शनादिको विधिः प्रकारो यस्य तादृशोऽदमीयसूनुर्नोपीकुंरामहेभ्यनन्दनः निर्धूतदर्पण इव क्षाणाप्रोक्षितात्मदत्त इव । 'निर्धूतहारशुद्धिकाविराट्

हिमाम्भः' इति रघुवंशे । स्फुरत्यावभूव दीप्यते स्म । 'स जातकर्मण्यखिले तपस्विना
तपोवनादेव पुरोधसाकृते' इत्यपि रघौ ॥

अर्थव्रजेन मिलितुं स्वककामुकेन

संकेतसौधमिव वारिधिनन्दनायाः ।

गीतिप्रतिध्वनितनर्तितकेलिकेकि

पष्ठीदिने रजनिजागरणं प्रणीय ॥ ९४ ॥

पातालभूतलसुरालयलोककोटी-

कोटीरहीर इव बालक एष भावी ।

य उन्नी^६ नीतिकृतिनान्तरितीव पित्रा

सत्रा स्वगोत्रिभिरकारि स हीरनामा ॥ ९५ ॥

पित्रा कुराव्यव्यवहारिणा अन्तः स्वचित्ते । उत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकारेण उन्नीय
विचार्येव । 'वितर्कः स्यादुपयनम्' इति ईश्याम् । उपयनम् । पूर्वमुपनीय गोत्रिभिः सत्रा
स्वस्वजनैः सार्धं स नापीजनितः शिशुर्बालकः हीर इति नाम यस्य तादृशोऽकारि कृतः ।
हीरघुमारो नाम निर्मितः । किंभूतेन पित्रा । नीतां न्याये योग्यताप्रापणे कृतिना कोविदेन ।
चतुरेणैवार्थः । योग्यत्वजनयनमेव दर्शयति । इति किम् । यदेव बालकः अग्रे पातालस्य
बलिचेदमनः भूतलस्य क्षीणीमण्डलस्य सुरालयस्य देवलोकस्य लोकानां नागनागरनाकिन्यां
कोटीनां शतलक्षलक्षितानां कोटिशः संह्याकानां कोटिकोटीनां कोटीरेषु मुकुटेषु हीरक
इव सर्वोत्तममगिरिव । लोकप्रसिद्ध्या 'नगीनो' तद्वदसी शिशुर्भावी भाविष्यति इति वित-
र्कयेव । किं कृत्वा । प्रणीय विधाय । किम् । पष्ठी दिने दिवसे रजन्यां सत्रां जागरण-
मुत्सवविशेषम् । किंभूतम् । गीतीनां श्लोककलकलकण्ठीकण्ठालपिनमधुरगानानां प्रति-
ध्वनितैः प्रतिनादितैः कृत्वा नर्तिताराण्यवाडम्वरकण्ठिता जानाः कृता वा केलिकेकिनः
स्त्रीदार्पणस्यप्रपातितबालमयूरा यत्र । उत्प्रेक्ष्यते । पष्ठीदिनरजनिजागरं स्वककामुकेन
निजाभिलाषुकेन अधिमजेन याचकचक्रेण तमं मिश्रितुं गद्गद् वक्तुं वारिधिनन्दनाया
तदन्याः संकेतः 'अमुकस्मिन् स्थाने त्वया समेतव्यम्, मयापि तत्र गन्ताम्यते' इति
संकेतः । यूनो युवस्ताव । तस्य सार्धं एवमित्येव । 'विशेषार्थोपेक्षिव जडुनन्दन' इति
निरूपे ॥ इति जन्मोत्सवनामकरणार्थः ॥

पूर्वापरान्नुनिधिमनुलमेवलाया

भूनेः म भर्तुरचितैः मगभूषि चितैः ।

दानानुदम्पनसमाजगनीगमिच्छा-

प्राचीनपुण्यवदपिप्रगर्भैर्यनेः ॥ ९६ ॥

स हीरकुमारः पूर्वा प्राची अपरा प्रतीची सृष्टिप्रमणेन पूर्वस्या दक्षिणस्यां गमनाद-
क्षिणा गृहीता पश्चिमाया उत्तरस्यां गमनादुत्तराणि गृहीतव एतावता चतसृणां दिशां
ग्रहणात् तासामभ्युनिधयश्चत्वारोऽपि समुद्राः । 'पयोधरीभूतचतुःसमुद्राम्' इति रघुवं-
शवचनात् । एवं मञ्जुला धन्धुरा स्वर्णमणिमीक्षिकमण्डिता मेखला काञ्ची यस्या मेखला
तु बलयाकारतया कटीजघनादिप्रदेशे परिधीयते ततश्चतुर्दिग्वर्तिसमुद्रोपादानम् । अ-
थवा अपरोऽपि पाठः । यथा 'अर्भक्षनुर्जलधिमकुलमेखलायाः' । चत्वारः प्राची प्रतीची
अवाची उदीचीति चतुर्दिग्वर्तिनो जलधयः समुद्रा एव मञ्जुला मनोहरा मेखला रसना
यस्यास्तादृश्या भूमेः पृथिव्याः भर्तुः स्वामिनः चतुर्दिग्वर्तियोनिधिपर्यन्तभूमीपालस्य चक्रिव-
र्तिनः उचितैर्योग्यैः चिह्नैः सामुद्रककथितैर्लक्षणैः समभूयि अलंकृतः । अर्थात् हस्तपा-
दाद्यङ्गोपाङ्गेषु शोभितः । उत्प्रेक्ष्यते । दानमभयसुपात्रपाणिप्रमुखविश्राणनम्, अनुकम्पनं
मार्यमाणप्राणिमोचनदुःखितदीनकष्टापनयनादिदया, सभाजनं देवगुर्वाद्विपूजनभक्तिः,
तद्रूपनारिः सलिलैः सिक्तस्य प्राचीनं पूर्वजन्मावतीर्णं यत्पुष्पं स एव विटपाः शाखावि-
शेषाः सन्त्यस्मास्मिन् वा इति विटपी वृक्षस्तस्य प्रसवैः पुष्पैरिव । 'पुष्पं सूतं सुमनसः
प्रसवश्च मणीचक्रम्' इति हर्म्याम् ॥

सज्ञातिलोचनचकोरनिपीयमानै-

लावण्यचञ्चदमृतैरुपचीयमानैः ।

वृद्धिं दधार पृथुकोऽप्रतिमैः प्रतीकै-

द्वैतीयिकेन्दुरिव सान्द्रकलाकलापैः ॥ ५७ ॥

य पृथुकः हीरकुमारः न विद्यते प्रतिमा प्रतिविम्बं सदृशं वस्तु केनापि सादृश्यं वा
येयाम् । 'न तन्मुखस्य । प्रतिमा चराचरे' इति नैषधे । तैरसाधारणैः प्रतीकैरवयवैः । 'एक-
देशे प्रतीकोऽज्ञावयवापघना अपि' इति हर्म्याम् । कृत्वा वृद्धिं पुष्टिं दधार धत्ते स्म ।
किंभूतैः प्रतीकैः । सज्ञातीनां स्वजनानां लोचनान्येव चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तनिपीयमा-
नैः सादरमनृतं च अवलोक्यमानैः । पुनः किंभूतैः । लावण्यानि सुन्दरतातिशया एव
चषन्ति पुष्पाणि चेतोहराणि वा अमृतानि सुधारसास्तैः पुष्टिं प्राप्यमानैः नीयमानैः ।
कश्चिद्वैतीयिकेन्दुरिव । यथा श्वेतपक्षे द्वितीयायां भवो द्वितीयिकः द्वितीयासंभन्धी वा
चन्द्रः सान्द्राणां क्षिप्तानां बहुलानां वा कलानां षोडशांशलक्षणानां भागानां कलापैः
कृत्वा वृद्धिं धत्ते । 'केनेयसः' इति कप्रत्ययः । नित्वं त्वया विकल्पकमिति क्वापि वृद्धिः ।
द्वितीयाया अयं द्वितीयकः ॥

पित्रोर्मनोरथगणान्कुटजावनीजा-

न्भावृदपयोद इव पल्लवयन्कुमारः ।

उत्सङ्गयोरुदलसत्कलयन्विलागं

कुलहताफलदयोरिव कैलिकीरः ॥ ५८ ॥

आनन्दमेदुरितमानसपद्मचक्षु-

रङ्गान्तरं परिचरन्स महेश्वरसूनुः ।

अभ्रात्रिकान्तरमिवार्भकभानुमाली

कस्तूरिकामृगशिशुर्विपिनान्तरं वा ॥ ५९ ॥

जननीजनकयोः उत्सङ्गयोर्विलासं बालक्रीडां कलयन् कुर्वन् उदलसत् उल्लसति स्म शुशुभे । क इव । केलिकीर इव । यथा केलिकलितः क्रीडाकरः कीरः । अर्थात् बालशुकः । उल्लसतोर्विकसतोर्लताफलदयोरुत्सङ्गयोरुल्लसति । कुमारः किं कुर्वन् । मनोरथगणान् । अर्थात् पित्रोः । बाञ्छाशतानि पल्लवयन् नवीकुर्वन् फलयन् वा । क इव । प्राट्पयोद इव । यथा वर्षाकालसंवन्धी मेघः कुटजावनीजान् नीपद्मान् पल्लवयति किशलयकलितान् करोति । स महेश्वरसूनुः कुंराव्यवहारिनन्दनः स हीरकुमारः आनन्देन हृष्येण मेदुरितं पुष्टीभूतं मानसं मनो यासां प्रमोदप्रपूरितानां पद्मचक्षुषां कमललोचनानामेकस्मादद्वादन्योऽङ्ग उत्सङ्गः अङ्गान्तरं परिचरन् सेवमानः । 'भजते ध्रुवस्तुपास्ते शीलस्तुपतिष्ठते च शीलयति । उपचरति परिचरति च निषेवते च प्रसादयति ॥' इति क्रियाकलापे । आबभासे शुशुभे । क इव । अर्भकभानुमालीव । यथा अभ्रस्य मेघस्य अभ्रिकान्तरमेकस्या अभ्रिः काया अपरा अभ्रिका वार्दलिका अभ्रात्रिकान्तरं भजन् डिम्बभास्करो भासते । 'जरी-जृम्भट्टिम्भयुमणिरमणीयांशुलहरी' इति खण्डप्रशस्तौ । पुनः क इव । कस्तूरिकामृगशिशुरिव । यथा कस्तूरिकाहरिणा बालकाः विपिनान्तरमेकस्माद्विपिनाद्वनादन्यद्विपिनं विपिनान्तरं शीलन् । पुनः क इव । द्विरदेन्द्रबाल इव । यथा गजराजस्य । 'पञ्चवर्षी गजो बालः' इति हैम्याम् । बालः शिशुः विन्ध्योपलान्तरमेकस्माद्विन्ध्योपलजलबालकशैलशिलायाः अन्यं विन्ध्योपलं शिलोत्सङ्गम् । 'विन्ध्यस्तु जलबालकः' । तथा 'प्रावा शिलोपलो गण्डः' इति द्वयमपि हैम्याम् । पुनः क इव । अर्भककाकपुष्ट इव । यथा क्षीरकण्ठकलकण्ठः कोकिलबालकः चूतद्रुमान्तरमेकस्माच्चूतद्रुमात्सहकारतरोरपरधूतद्रुमः अन्यो माकन्दपादपः । पुनः क इव । अमर इव । यथा मधुकरः स्मेराम्बुजान्तरमेकस्मात्स्मेराम्बुजाद्विकचकमलादपरं स्मेराम्बुजं विकतितपत्रं शीलयत् । पुनः क इव । कलहंस इव । राजमरालबालकः तरहोत्सङ्गान्तरम् एकस्मात्तरहस्य कशोलस्य उत्सङ्गादपरं तरहोत्सङ्गं लहरीकोटमुपचरन् भासते ॥

स्वर्णेऽद्रिशृङ्ग इव चन्द्रिकयानुविद्धः

कायः शिशोर्विकचगन्धफली विलासी ।

संचारिचन्द्रमलयद्रुमसान्द्रपदै-

लिप्तः कयाचन चक्रोरदृशा चक्रासे ॥ ६० ॥

एनं हिरण्यमणिभूषणभूषिताङ्ग-

मिम्याङ्गजं नयनयोरतिथिं प्रणीय ।

सोऽयं सरो हरहुताशहतोऽवतीर्ण

एतन्मिषेण समशायि कयाचिदेवम् ॥ ६३ ॥

हिरण्यमणिभूषणैः स्वर्णरत्नालङ्कारैर्भूषिताङ्गमलंकृतकायमिम्याङ्गजं कुंराव्यवहारितनयमेनं हीरकुमारं नयनयोरालम्बनद्वन्द्वस्य अतिथिं प्राप्नुणकं प्रणीय कृत्वा । यतः 'नयनातिथिं विधत्ते नेत्रप्राप्नुणकमातनोत्यपि च,' तथा 'दृग्गोचरीकरोति च लोचनविषयं च निर्माति,' तथा 'दृग्गोचरतां नयति च लोचनविषयत्वं च आनयति' इत्यादिः क्रियाकलापः । कयाचिद्वाग्या कामिन्या वा एवमुना प्रकारेण समशायि संशयवक्त्रे । 'नैपथेन समशायि चिराय' इति नैपथे । एवं किम् । हरहुताशहतः । त्रिलोचनेन स्वभालप्रादुर्भूततृतीयलोचनज्वलनज्वालाज्वालितः । अत एव एतन्मिषेण । हीरकुमारव्याजेन एतद्रूपेणेत्यर्थः । गृहीतावतारः आदत्तापरजन्मा सोऽयं प्राक्प्रवणगोचरीकृतः स्वरः काम इव मकरध्वजरूपावतारः । हीरकुमार इत्यर्थः ॥

काचिद्वशा विकचचम्पकसूनशालि-

मालां विलम्बितवती शिशुकण्ठपीठे ।

तस्मिंश्चिकीर्षुरिव कौतुकिनाकिमुक्त-

प्रालम्बिकाङ्घ्रिनवकल्पतरूपमानम् ॥ ६४ ॥

काचिद्वशा धात्री परा वा धनिता शिशोर्हीरकुमारस्य कण्ठपीठे विकचानां कुमुमितानां चम्पकानां हेमपुष्पकाणां सूनः कुमुमैः कृत्वा शालते शोभते इत्येवंशीलां मालां विकषितचम्पककुमुमाकलितहारलतां विलम्बितवती विलम्बेन । स्थापयति स्मेलयति । उत्प्रेक्ष्यते । तस्मिन् हीरकुमारे कौतुकिना कुतूहलाकलितेन नाकिना केनापि देवेन मुक्ता अवलम्बिता स्थापिता प्रालम्बिका हेमशमदीनारमालिका मुवर्णशुभ्यनक्रमङ्गे कण्ठेऽस्मास्तीति तादृशस्य नवस्य घालकला कल्पतरोर्देवद्रुमस्य उपमानं साम्यं चिकीर्षुरिव कर्तुमिच्छुः किमु ॥

चूडामणिस्त्रिभुवनस्य मदेप भावी

चूडामणिं किमिति कापि दधार मूर्ध्नि ।

सूरिश्चियासिलकवद्भविता कुमारी

भालेऽपरास्य तिलकं किमतश्चकार ॥ ६५ ॥

चूडामणिस्त्रिभुवनस्य प्रलोचयस्य चूडामणिश्च चूडामणिः शिशोस्तं भावी भविष्यति । उत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः कापि कान्ता धात्री वा अत्य शि-

शोर्मभि मस्तके चूडामणिं शिखारत्नं दधार धृतवती स्थापितवती वा । पुनरयं हीरकु-
मारः यद्यस्मात्कारणात् सूरिधिया आचार्यलक्ष्म्यास्तिलक इव विशेषक इव भविता भवि-
ष्यति । किमुत्प्रेक्ष्यते । अपरा धात्री अस्य कुरानाथीनन्दनस्य अतः कारणात् भाले ललाटे
तिलकं कुडुमादिकस्य स्वर्णरत्नमयं भूषण पुण्ड्रकं चकार रचयामास ॥

तत्कर्णयोर्मणिविनिर्मितकर्णपूर-

द्वन्द्वं कयाचन विलम्बितमुद्दिदीपे ।

नित्योदयः कथमभूस्त्वमिदं मुखेन्दुं

प्रष्टुं किमित्युपगतं शशिसूर्ययुग्मम् ॥ ६६ ॥

कयाचन मण्डनकारिण्या धात्र्यान्यया वा स्त्रिया तत्कर्णयोर्हीरकुमारश्रवणयोः अ-
वलम्बित न्यस्तं क्षिप्तं मणिविनिर्मितमर्थात्स्वर्णरजतचन्द्रिकान्तपीतरत्नमयं कर्णपूर-
द्वन्द्वं कुण्डलयुग्ममुद्दिदीपे । शुशुभे । किमुत्प्रेक्ष्यते । इदं मुखेन्दुमस्य हीरकुमारस्य व-
दनचन्द्रं प्रति इति प्रष्टुमिबोपगतं समेतं शशिसूर्ययुग्मं चन्द्रदिवाकरद्वयम् । इति किम् ।
हे हीरमुखेन्दो, त्वं नित्योदयः अहर्निशमभ्युदयोऽस्तराहित्यं यस्य तादृशः कथं केन प्र-
कारेण अभूः संजातः तत्कारणमावयोर्वद । यथा आवामपि नित्योदयौ भवावः ॥

नेत्रामृताञ्जनमसौ जगतां यदस्या-

नञ्जाक्षिणी किमिति काचन कज्जलेन ।

सर्वाङ्गसूत्रमिह धास्यति येन तस्यो-

रःसूत्रिकां किमिति काचिदुरस्यधत्त ॥ ६७ ॥

यत्कारणादसौ हीरकुमारः जगतां त्रिभुवनजनानां नेत्राणां नयनानाममृताञ्जनं सुधा-
या अञ्जनमिवास्ति भावी वा । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः काचन मण्डनकारिणी अस्य
शिशोः अक्षिणी लोचने कज्जलेन आनञ्ज । पुनर्येन कारणेन असौ बालकः इह हृदये सर्वैः
समग्रैरङ्गैराचाराद्वादिभिरुपलक्षितं सूत्रं सिद्धान्तम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । धास्यति
धारयिष्यति । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः कापि धात्री तस्य हीरकुमारस्य उरसि हृदये
उरःसूत्रिकां मीक्तिकज्जालिकाम् । 'उरःसूत्रिका तु मीक्तिकः' । देशविशेषप्रसिद्धा
बहुसरमुक्ताहारलतां वा अधत्त क्षिपति स्म ॥

पादारविन्दयुगलोपरिलम्बिनीनां

काणै रणज्झणितराजतर्किकिणीनाम् ।

वीङ्गाविशेषललितेन मरालबाल-

स्तम्बेरमाविव विगायति यः कुमारः ॥ ६८ ॥

यः कुमारो वीङ्गायाः स्वगमनस्य विशेषेणातिशयस्य ललितेन चादृतया विलसेन

वा । बालशब्दो लालापणान्यायेन उभयत्र संवध्यते । मरालबालस्तम्बेरमौ हंसबालं बाल-
गजं च । उत्प्रेक्ष्यते । विगायति निन्दतीव । कैः । काणैः शब्दैः । कासाम् । रणक्षणे इति
शब्दो जात आसु इति । रणत्कारकलिता इत्यर्थः । तादृश्यो राजता रूप्यसंवन्धिन्यः ।
'रौप्यघनघर्घटीजर्जरस्वरम्' इति हंसविशेषणं चम्पूकथायाम् । तथाविधाः किंकिष्यः
लघुधुधुरिकास्तासाम् । किंभूताः । पादारविन्दयोरर्थात्कुमारचरणकमलयोर्युगलं तस्यो-
परि लम्बन्ते गुणप्रोताः कृत्वा ऊर्ध्वं लम्बायमानाः संजायन्ते । अथवा पदोपरिप्रदेश-
माश्रयन्ते इत्येवंशीलाः । चरणोपरिवद्धानामित्यर्थः । इति धात्रीपरिपालनशृङ्गारक-
रणादि ॥

कुंराह्वयस्य हरति स्म मनो मनोज्ञं

तन्मुन्मुनालपनमिन्म्यगभस्तिभर्तुः ।

किञ्चिद्विजृम्भियुवभावनबोढबाला-

नातिप्रगल्भकिलकिञ्चितवप्रियस्य ॥ ६९ ॥

मनोज्ञं जनमनोहरं तस्य हीरकुमारस्य यन्मुन्मुनालपनमस्पृष्टभाषणं तत्कुंरा इति
आह्वयो नाम यस्य तादृशस्य इभ्येषु व्यवहारिषु मध्ये तत्पुत्रप्रतापेन कृत्वा भास्कर इव
दीप्यमानत्वात् भास्करस्य । सूर्येतुल्यस्येत्यर्थः । मनश्चित्तं हरति स्म । किञ्चित्किमपि स्तो-
मात्रं विजृम्भी प्रकटीभवनशीलो युवभावस्तारुष्यं यस्यास्तथा नबोढा नवपरिणीता बाला
बधूस्तस्या नातिप्रगल्भं न अतिशयेन प्रगल्भं परिणतीभूतं नातिचातुर्यं वा किलकिञ्चितं
विलासविशेषः । 'लीला विलासो विच्छित्तिर्विव्वोकः किलकिञ्चितम् । मोहायित कुट्टिमितं
ललितं विधूत तथा । विभ्रमश्चेत्यलंकाराः स्त्रीणां स्वाभाविका दश ॥' इति ह्यम्याम् ।
तद्वत्प्रियस्य भर्तुश्चेतो यथा हरति । 'त्वयि वीर विराजते परं दमयन्तीकिलकिञ्चितं
किल' इति नैपथे ॥

इक्ष्वाकुवंश इति नाभिमहीमघोना

विश्वप्रशस्यवृषभाङ्गतनूभवेन ।

उत्केश इत्युदयवांस्तनयेन तेन

मेने महेभ्यवृषभेण निजान्ववायः ॥ ७० ॥

महेभ्यवृषभेण कुंराव्यवहारिपुत्रयेन तेन हीरनाम्ना तनयेन पुत्रेण उत्केश इति नाम्ना
निजान्वयः स्ववंशः उदयवानभ्युदयः युद्धे मानितः शतः । केनेव । नाभिमहीमघोनेव
यथा नाभिनरेन्द्रेण विश्वेषां प्रियुषनजनानां प्रशस्येन आषाढेण वृषभोऽङ्गः उत्प्रेक्ष्यते
लज्जन्तं यस्य स वृषभाङ्गस्तेन वृषभदेवनाम्ना तनूभवेन नन्दनेन इक्ष्वाकुनामा वंश
उदयवानाम्नि ॥

धात्र्योदितां प्रथमतः पृथुकप्रकाण्डः

कीरस्य शाव इव चारुमुवाच वाचम् ।

तस्याः पुनः समवलम्ब्य कराङ्गुलीः स

लीलायितं वितनुते स गतौ स्विकायाम् ॥ ७१ ॥

स पृथुकप्रकाण्डः बालशार्दूलः प्रथमतः पूर्वम् । सार्वविभक्तिकस्तस्मै । सर्वार्थोऽपि विभक्तिभ्यस्तस्मै स्यादित्येके । धात्र्या उपमात्रा उदिताम् उच्चरितां कथितां चाहं मनोहरां वाचं वाणीम् उवाच वक्ति स्म । क इव । कीरस्य शाव इव । यथा शुकस्य बालकः प्रथमतः कथितां चार्वा मनोहां वाचं वदति । पुनः स कुमारः तस्या धात्र्याः कराङ्गुलीः हस्तस्य तर्जन्यादिका अङ्गुलीः समवलम्ब्य आश्रित्य । गृहीत्वैत्यर्थः । स्विकायामात्मीयायां गतां गमने लीलायितं लीलया आचरितं चारुचङ्क्रमणविलासं तनुते स्म । लीलागमनमदर्शयदित्यर्थः । हंसं तनौ संनिहितं चरन्तं मुनेर्मेनोवृत्तिरिव स्विकायाम् ॥

चूलाक्रियामहमथाङ्गभवस्य तस्य

संतन्वता पुलककोरकितेन तेन ।

श्रीदायितं प्रदिशता मणिहेमजात-

माढ्यायितं समुदयेन च मार्गणानाम् ॥ ७२ ॥

अथ वाग्गमनपाठवभवनानन्तरं पुलकेन रोमहर्षेण कृत्वा कोरकाः कुङ्कुमाः संजाता अस्वेति । 'पुलककोरकिततनुः' इति चम्पूकथायाम् । रोमाङ्गकङ्कुकितेन कुंराव्यवहारिणा तस्य हीरनाम्नोऽङ्गभवस्य स्वपुत्रस्य चूलाक्रियामह शिखण्डिकाकरणाद्युत्सवं संतन्वता कुर्वता श्रीदायित धनदेनवाचरितं वदान्यतातिशयेन । तेन किं कुर्वता । प्रदिशता ददता । किम् । मणयो रत्नानि हेमानि सुवर्णानि तेषां जातं समूहम् । च पुनः मार्गणानां समुदयेन याचकनिकरेण आढ्यायितं स्वाभाविकमहेभ्य इवाचरितम् । ईश्वरीभूतमित्यर्थः ॥

शावः शुभैरवयवैः सवितुः प्रयत्ना-

द्वद्धि दधायनुदिनं स्वजनैरुपास्यः ।

भूमीभृतो बहलनिर्झरतस्तरङ्गैः

स्तिन्धुप्रवाह इव पद्मरथैर्निपेत्यः ॥ ७३ ॥

शावो हीरकुमारः सवितुस्तातस्य प्रयत्नात् समाहितमार्गितप्रदानपोषणप्रकारात् शुभैः प्रयत्नैरवयवैः अङ्गोपाङ्गैः अनुदिनं निरन्तरं द्वद्धि पुष्टिं दधौ वर्धते स्म । किंभूतः शावः । स्वजनैर्ज्ञातिवर्गमानवैर्निजजनैर्वा उपास्यः कृतसेवनः । क इव । स्तिन्धुप्रवाह इव । यथा भूमीभृतः पर्वतस्य बहुलादनल्पात् निर्झरतः । सार्वविभक्तिकत्वात्तत्प्रलयः । शतशो

निर्क्षराणां प्रवेशात्तरङ्गैः कल्लोलैः नदीप्रवाहो वृद्धिं धत्ते । किंभूतः सिन्धुप्रवाहः । पत्ररथै-
विहङ्गमैरभिगम्यः रगसेव्यः ॥

वाचस्पतेर्दिवि विधाय सुरान्विनेया-

नुर्व्यां नरानपि विधातुमुपेयुपः किम् ।

वप्रा व्यमोचि पठितुं सविधे द्विजस्य

कस्यापि वाङ्मयविदः समहं कुमारः ॥ ७४ ॥

हीरकुमारः समहं महोत्सवपुरःसरं कस्यापि अनिर्दिष्टनाम्नो द्विजस्य ब्राह्मणस्य स-
विधे समीपे पठितुमर्ह्येतुं वप्रा कुंराव्यवहारिणा व्यमोचि मुक्तः । किंभूतस्य द्विजस्य ।
वाङ्मयं शिक्षाकल्पव्याकरणादिशैवशास्त्रं वेतीति वाङ्मयविदः तस्य । किमुत्प्रेक्ष्यते । स्वर्गे
सुरान् देवान् विनेयान् शिष्यान् विधाय अपि पुनर्नरान् मनुष्यान् अध्यापनादिभिः
शिष्यान् विधातुं कर्तुमुर्व्यामवन्त्यामुपेयुप आगतस्य वाचस्पतेर्वृहस्पतेरिव ॥

तस्यार्भक्षक इव चित्रशिखण्डिसूनो-

लब्ध्वोपकण्ठमशठः स पठन्नकुण्ठम् ।

पोतः श्रुतिं स विधिवल्लिपिसंग्रहेण

प्रेम्णा विवेश नगरीमिव गोपुरेण ॥ ७५ ॥

स पोतो हीरकुमारः प्रेम्णा हार्देन हृदयाभिप्रायेण विधिवत् शास्त्रोक्तप्रकारेण लिपेर-
क्षरात्मिकायाः संग्रहेण आगमनेन । शिक्षणेनेत्यर्थः । श्रुतिं शास्त्रं विवेश प्रविष्टः । शास्त्राभ्यासं
कर्तुं प्रारब्धवानित्यर्थः । कामिव । नगरीमिव । यथा कश्चित् बालो गोपुरेण प्रतोल्या कृत्वा
पुरीं प्रविशति । पोतः किं कुर्वन् । अशठः सरलाशयः सन् । अकुण्ठं घोषात्यभ्यस-
नादिना तीक्ष्णं सोत्साहं वा सु अतिशयेनात्मनः सर्वप्रयत्नेन पठन्नधीयमानः । किं
कृत्वा । तस्याध्यापकस्य उपकण्ठं लब्ध्वा संग्रह्य । क इव । अर्भक्षक इव यथा बालक
इन्द्रः । 'शैशवावधिगुरुर्गुरुरस्य' इति नैपथे । एतेन काव्येन इन्द्रस्य बालत्वं तथा गुरु-
पार्श्वे अध्ययनमपि प्रोक्तम् । चित्रशिखण्डिसूनोर्वृहस्पतेः । 'विचित्रवाक्चित्रशिख-
ण्डिसूनोः' इत्यपि नैपथे । पार्श्वे प्राप्य पठति ॥

छायां तनोरिव न लङ्घयितापि वाचं

प्रासादि तेन विनयावनतेन सूरिः ।

सर्वैरभावि च गुरोः सफलैः प्रयत्नै-

स्तस्मिन्ननूपरभुवीव कृषीवलस्य ॥ ७६ ॥

तेन हीरकुमारेण सूरिः कलाचार्यः प्रासादि प्रसङ्गीकृतः । तेन किंभूतेन । विनयेन
अवनतेन नम्रेण । तेन पुनः किं कुर्यता । गुरोः स्वाध्यापकस्य वाचं वाणीम् । वचनमा-

त्रमपीत्यर्थः । नोल्लङ्घ्यता नातिक्रामता । कामिव । छायामिव । यथा कोऽपि स्वतनो-
दद्यायां नोल्लङ्घयति गुरोस्तस्याध्यापकस्य सर्वैः सकलैः प्रयत्नैरहयमैस्तस्मिन् हीरकुमारे
सफलैः फलवद्भिरभावि संजात संपन्नैः । कस्येव । कृपीवलस्येव । यथा कृपिकस्य कर्प-
णकारिणः अनूपरभुवि सर्वसस्योत्पत्तिस्थानक्षेत्रभूमौ प्रयत्नैः प्रयासैः सफलैर्भूयते ॥

तं साक्षिणं प्रणयवान्स्वगुरुं प्रणीय
स्वल्पैर्दिनैः स बहूनैरिव धीविशेषैः ।

संप्राप पारमखिलागमसागरस्य

साधुः समाधिभिरिवानुपमैर्भवस्य ॥ ७७ ॥

प्रणयः स्नेहो गुरुजनेषु विद्यते यस्य स हीरकुमारस्तं स्वगुरुं निजकलाचार्यं साक्षिण
प्रतिभुवम् । साक्षिमात्रमित्यर्थः । प्रणीय कृत्वा स्वल्पैरतिस्तोकैर्दिनैर्वासरैः अखिलागमसाग-
रस्य समस्तशास्त्रसमुद्रस्य पारं परतीरं प्रान्तं संप्राप लेभे । गृहमेधिवानुचितं सर्वशा-
स्त्रमधीतवानित्यर्थः । कैः । धीविशेषैः स्वप्रज्ञोत्कर्षैः । बुद्धिविशिष्टगुणातिशयैः । कैरिव ।
बहूनैरिव । यथा यानपात्रैः कृत्वा सांयान्त्रिकः समुद्रस्य पारमभिलषितवेलाकूलं प्राप्नो-
ति । अथ पृथगुपमापि । क इव । साधुरिव । यथा यती अनुपमैरसाधारणैः समाधि-
गिर्ध्यानविशेषैः । 'ध्यानं तु विषये तस्मिन्नेकप्रलयसंततिः । समाधिस्तु तदेवार्थमात्रा-
भासनरूपकः ॥' इति हैम्याम् । एतावता योगैः कृत्वा भवस्य संसारस्य । 'भवः सत्तात्म-
जन्ममु । रुद्रे श्रेयसि संसारे' इत्यनेकार्थः । पारं मोक्षणं प्राप्नोति ॥

अध्याप्य तेन विधिवत्सकलाः स विद्याः

प्रत्यर्प्यते स गुरुणा जनकस्य तस्य ।

श्रीमान्मुरारिरिव तेन हिरण्यरत्न-

कोटीर्वितीर्य सुतसूरिरपि व्यधायि ॥ ७८ ॥

तेन गुरुणा कलाचार्येण विधिवत् शास्त्रोक्तप्रकारेण द्विसप्ततिकलानामादिमा कला
लिखितगणितादिरन्तिमा कला शकुनरुतमित्युक्तप्रकारेण । अथवा मातृकादिकचा-
णिक्याङ्क(न्त)पाठनैकविधिना सकलाः समस्ता अपि विद्या अध्याप्य पाठयित्वा तस्य
कुमारस्य कुरादयस्य वा जनकस्य पितुः स हीरकुमारः प्रत्यर्प्यते स्म पश्चादर्पितः । अपि
पुनः तेन तज्जनकेन गुरामहेभ्येन सुतसूरिः स्वपुत्रहीरकुमारस्य कलाचार्यः हिरण्यानां
रत्नानां मणीनां कोटीर्वहुशो लक्षशतानि वितीर्य दत्त्वा मुरारिः कृष्ण इव श्रीमान् लक्ष्मी-
पतिर्व्यधायि विहितः ॥

चित्रामिवेन्दुरनवद्यतमां स विद्यां

लब्ध्वा श्रिया तदवधि व्यरुचत्कुमारः ।

आसीदसीममहिमाप्यनयार्भकस्य

प्रोलेखितस्य निकपेण मणेस्त्वपेव ॥ ७९ ॥

स कुमारः अनवद्यतमाम् अतिशयेन श्लाघनीयां विद्यां लब्ध्वा संप्राप्य तदवधि विद्याधिगमदिवस एवावधिर्मर्यादा यत्रेति क्रियाविशेषणम् । तद्दिनमारभ्येत्यर्थः । श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा व्यरुचत् शुशुमे । 'सहस्रधात्मा व्यरुचद्विभक्तः' इति रघुवंशे । क इव । इन्दुरिव । यथा चन्द्रः अनवद्यतमामतिनिर्मुक्तमेघोपरोषां चित्रां त्वाष्ट्री नक्षत्र-विशेषं प्राप्य श्रिया शारदीनकौमुदीलक्ष्म्या विरोचते । बुद्धयो लुडि युतादिभ्यः पर-संपदं वा स्यात् । 'पुपादियुतादित्थितः परसंपदेषु' इत्यन्विकरणपुपादेर्युतादेर्लुडितत्थ परस्य च्छेरद् स्यात् परसंपदेषु । अयुतत् । अयोतिष्ठ । अरुचत् । अरोचिष्ट । इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । अपि पुनस्तस्यार्भकस्य हीरकुमारस्य तया विद्यया कृत्वा न विद्यते सीमा मर्यादा यस्य सः असीमः । अद्वैत इत्यर्थः । तादृशो महिमा माहात्म्यं यस्य तथा-विध आसीत् दभूव । कस्येव । मणेरेव । यथा निकपेण शानेन उल्लेखितस्य उत्तेजितस्य निर्मलीकृतस्य मणे रत्नविशेषस्य त्विषा कान्त्या कृत्वा अनन्यं महत्त्व मूल्यं महर्घ्यता भवति ॥ इति बालक्रीडा ॥

नाभीभवेन तदुदाहरणीकृतैः किं

सामुद्रशास्त्रगदितैर्नरलक्षणौघैः ।

नालम्बि तत्र कुमरे व्यभिचारिभावः

प्रामाणिकैः सदुपमानविधाविवेह ॥ ८० ॥

नाभीभवेन विधात्रा । किमुत्प्रेक्ष्यते । 'हाराप्रजाप्रद्रुडाश्चरश्मिपीनाभनाभीकुहरा-न्धकाराम्' इति नैपथ्ये । नाभीशब्दो दीर्घ ईकारान्तोऽस्तीति । तदुदाहरणीति । स हीर-कुमार एव उदाहरणं निदर्शनं दृष्टान्तो येषां ते तदुदाहरणाः । न तदुदाहरणास्तदुदाहरणाः कृतास्तदुदाहरणीकृतास्तैः । समुद्रेण कविना कृतं शास्त्रं ग्रन्थविशेषः । सामुद्रशास्त्रं तत्र गदिताः कथितास्तैर्नराणां मनुष्याणां लक्षणानां स्वस्तिकचक्राङ्कुशादीनामौघैः समूहैस्तत्र कुमरे हीरकुमारे व्यभिचारिभावः परस्परविरोधित्वं नालम्बि न प्राप्तम् । 'कुमारः कुमरोऽपि च' इति शब्दप्रभेदे । अन्यत्रापि चरित्रादौ च । कस्मिन्निव । सदुपमानविधाविवेह । यथा । इह जगति प्रामाणिकैस्ताकिंकैः सति सर्वप्रकारैर्योग्ये विद्यमाने उपमानविधां अन्यपदार्थस्य सादृश्यीकरणप्रकारे व्यभिचारित्वं न लक्ष्यते ॥

तस्याभवल्लवणिमातिशयः स कोऽपि

प्रोत्तारयन्यदुपरि स्थविरः शिवाय ।

मुक्ताः क्षिपत्यनुदिनं पवमानमागं

ता एव तत्र किमु तारगणा भवन्ति ॥ ८१ ॥

स्वध्यानलोपभवकोपपिनाकिजाग्र-

दातङ्कशङ्कितमनः सुमनःशरस्य ।

त्यागं तनोर्विदधतः कृतवान्विधाता

छत्रेण यस्य किमु मौलिमवाद्भुखेन ॥ ८४ ॥

विधाता ब्रह्मा यस्य कुमारस्य मौलिं भक्तकं कृतवांश्चक्रे । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वस्येश्वरसंबन्धिनो ध्यानस्य एकाग्रमनस्त्वेन परमात्मस्वरूपचिन्तनरूपस्य प्रणिधानस्य लोपेन भङ्गेन कुमारिकावस्थायां पाणिग्रहणकरणकृते सेवार्थं समागतायां गौर्या विषये रागोत्पादनलक्षणविघ्नविधानेन पञ्चमी वा सर्वत्रभवः समुत्पन्नः कोपः व्यापादनकारणक्रोधो यस्य तादृग्विधात् पिनाकिनः शंभोर्जाग्रता प्रकटीभवता आतङ्केन भयेन । ‘भयं भीर्मीतिरातङ्कः’ इति हैम्याम् । शङ्कितं स्वहृन्नलक्षणशङ्कां प्राप्नुमनो यस्य तथाविधस्य । अतएव प्रतिपक्षपराभावात्प्रागेव तनोः स्वदेहस्य त्यागं विनाशं विदधतः कुर्वतः सुमनःशरस्य पुष्पवाणस्य कामस्य अवाद्भुखेन अधोवक्त्रेण छत्रेण किमु कृतवान् । निःस्वामिकतया मदनश्चेतातपत्रोपादानं युक्तमेव ॥

उत्तुङ्गभावमथ वर्तुलतां दधान-

मुष्णीपमस्य सुपुमां स विभर्ति मौलौ ।

यस्मिन्समाजिगमिपोस्तरुणत्वलक्ष्म्या

माङ्गल्यकुम्भ इव केशरुहाश्रिताङ्कः ॥ ८५ ॥

अस्य कुमारस्य मौलौ मूर्धनि उष्णीपमाकारविशेषः सुपुमां सातिशायिशोभां विभर्ति स दधार । ‘सोष्णीपमूर्धो ध्वजचिह्नपाणिः’ इति चम्पूकथायां नलविशेषणम् । अत एव तीर्थकुङ्कुम इतरेषामप्युत्तमपुरुषाणामुष्णीप वर्ण्यते । उष्णीषं किं कुर्वणम् । दधान विभ्राणम् । कम् । उत्तुङ्गभावम् उन्नतत्वम् । अथ पुनर्वर्तुलतां वृत्ताकारत्वं च । इवोत्प्रेक्ष्यते—यस्मिन्हीरकुमारे समाजिगमिधोः सम्यक्प्रकारेण आगन्तुकानावास्तरुणत्वलक्ष्म्या योवनप्रियः केशा एव रुहा दुर्वा । ‘दुर्वा त्वनन्ता शतपर्विका । हरिताली रुहा’ इति हैम्याम् । तामिराश्रित आकलितः अङ्गे उत्सङ्गे यस्य तादृशो माङ्गल्यः कल्याणकारी कुम्भः कलश इव ॥

यश्चन्द्रिकाङ्कितचतुर्द्विजराजराज-

द्वालार्धशीतमहसो बहते स शश्वत् ।

शुद्धाशयोऽमृतरसायितवान्बिलासो

द्वासप्ततिः कलयतात्स कलाः कथं न ॥ ८६ ॥

यो हीरकुमारः शश्वद्विरन्तरं चन्द्रिकया ज्योत्स्नया अङ्कितान् कलितान् । ‘दशनच-

न्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रघी । इति चन्द्रिकाशब्देन दन्त्युतिश्चन्द्रिका च । चतुः-
 सख्याका द्विजानां राजानो द्विजराजा राजदन्ताश्चन्द्रश्च तथा राजत् दीप्यमान यद्गालं
 ललाटमेवार्धशीतमहाः सामिसोमस्तान् । सार्धचतुश्चन्द्रानित्यर्थः । वहते स्म दधार । स
 कुमारो द्वासप्ततिसख्याकाः कलाः कथं न कलयतात् धत्ताम् । अपि तु सार्धचतुश्च-
 न्द्रपारी गणनया द्वासप्ततिकलाकलित एव स्यात् । किंभूतः । शुद्धो निर्मलः निष्पापः
 विशदश्च आशयश्चित्तं मध्ये च यस्य । पुनः किंभूतः । अमृततरसवत्सुधानित्यन्द इवा-
 चरितो वाग्विलामो वचनवैचित्री यस्य । चन्द्रा अपि श्वेता अमृतयुताश्च स्युः ॥

भालस्थलप्रसृमरांशुपयःप्रवाहो-

पान्तप्ररूढलतिकेव विभाति यद्भूः ।

शङ्खोऽप्यभूद्रदनवारिजपार्थिवस्य

चन्द्रादिवैरिविजये किमु वादनार्हः ॥ ८७ ॥

यद्भूर्यस्य कुमारस्य भूर्नयनयोरपरि रोमपद्धतिर्भाति स्म रराज । उत्प्रेक्ष्यते—भा-
 लस्थलस्य ललाटपट्टस्य प्रसृमरा विस्तरणशीला ये अंशवः किरणास्त एव पयःप्रवाहः
 सलिलानामोघस्तस्योपान्ते तटप्रदेशे प्ररूढा प्रोद्गता लतिका । अथवा फलिनी बह्वी
 स्वभावलतिका वा । अपि पुनर्यद्वेके शङ्खः भालध्रवणयोरन्तराले कथित् प्रदेशविशेषः
 अभूजज्ञे । 'शङ्खः कम्बो निधिभेदे स्यान्नख्यामलिकास्थनि' इत्यनेकार्थः । ललाटप्रान्त-
 वतिनि अस्थनीति तदवचूर्णः । 'शङ्खो भालस्तत्रोऽन्तरे' इति हेम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—वद-
 नमर्षान् कुमारमुखमेव वारिजानां कमलानां राजा पार्थिवस्तस्य । चन्द्रादीनां विभुदर्प-
 णप्रमुखाणां वैरिणां शत्रूणां विजये जयप्राप्तौ पराभवनापसानसमये वा वादनस्य पूर-
 णस्य अहो योग्यः शङ्खः कम्बुः किमु । विजयिराजानो हि रिपूभिर्जित्य स्वविजयसूचकं
 शङ्खं वादयन्तीति प्राक्तननृपरीतिः । यथा—स्वाविनयकरणप्रमुपितमतद्गतापसप्रदत्त-
 मतद्गतीभवनशापापनयनप्रादुर्भूतस्वाभाविकस्वरूपप्रसन्नीभवद्रान्धर्वदेवविभ्रान्तप्रयुक्त-
 संहारविभक्तमश्रुप्रस्त्रापनशस्त्रानुभावपराभूतसमस्तप्रतिपक्षक्षितिपतिपताकिनीप्रारब्ध-
 दुर्धरमहायोधनपयोनिधिमध्यसमुद्भूतविजयध्रीस्त्रीकरणावसरे भजकुमारः 'ततः प्रियो-
 पात्तरसोऽधरोष्ठे निवेदय दध्मी जलज कुमारः' इत्येतत्सर्वविस्तारो रघुवशे ॥

लावण्यनीरनयनाब्जयदीयवक्र-

कासारपालिरिव कर्णयुगं विभाति ।

द्वीपेषु सूचयति किं स्वमितेषु भावि-

श्लोकं शिशोः श्रवणयोश्च नवद्वयाङ्कः ॥ ८८ ॥

कर्णयुगं कुमारध्रवणयुगं विभाति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—लावण्यं ममोद्गता स्वरूप-
 सौन्दर्यं वा एव नीरे सलिलं यत्र तथा नयने श्लोचने एवाङ्गे कमले यत्र सादृशस्य

यदीयवक्रकासारस्य कुमारसंवन्धिवदनसरसः पालिः सेतुरिव सरसो जलहन्धनस्थानं
पालिः । 'सेतौ पाल्यालिसंवराः' इति हैम्याम् । च पुनः श्रवणयोः कर्णयोर्नवानां नवेति
संख्यानां द्वयस्य युगलस्य अङ्कः अष्टादशसंख्यावाची अङ्को लिपिविशेषः स्वेन नवद्वय-
लक्षणेनात्मना मितेषु प्रमाणीकृतेषु अष्टादशसु द्वीपेषु । 'अष्टादशद्वीपनिखातयूपः' इति
रघुवंशे । 'नवद्वयद्वीपप्रवृत्तगजयधियाम्' इति नैपथे । इति द्वीपानामष्टादशतापि । शिशोर्ह-
रकुमारस्य भाविनमग्रे भविष्यन्तं श्लोकं यशः सूचयति कथयति किमु । कर्णयोराकृ-
तिरूपो नवाङ्को दृश्यते । यथा 'कर्णान्तरत्कीर्णगभीरलेखः' किं तस्य सद्यैव न वा न-
वाङ्कः' इति नैपथे । एतावता हीरकुमारयशोऽष्टादशद्वीपेषु भविष्यतीति सूचा ॥

विद्वेपिभावमपहाय परस्परेण

केशच्छटास्फटिकहाटककुण्डलाङ्गाः ।

स्वर्भाणुशुभ्रकिरणाम्बुजबन्धवोऽमी

यस्मिन्विधातुमिव साप्तपदीनमीयुः ॥ ८९ ॥

यस्मिन्कुमारे सम्यक्स्थाने केशच्छटा केशपाशः स्फटिकं श्वेतरत्नं तथा हाटकं काञ्चनं
तयो रचनाविशेषेण सदृशीकृते कुण्डले कर्णाभरणे ते अङ्गानि कायारूपाणि वा येषां तादृशा
अमी प्रत्यक्षलक्षाः । स्वर्भाणू राहुः, शुभ्रकिरणध्वन्ः, अम्बुजबन्धुर्भास्करः, राहुचन्द्रार्कः ।
उत्प्रेक्ष्यते—मिथः परस्परं साप्तपदीनं मैत्र्यं सौहार्दम् । 'सद्यं तु सौहार्दं सौहार्दं साप्तपदी-
नम्' इति हैम्याम् । विधातुं कर्तुम् ईयुरागता इव । किं कृत्वा । परस्परेण अन्योन्येन
विद्वेपिभावं विरोधिताम् अपहाय त्यक्त्वा ॥

सक्तः श्रुतौ शिशुशशी यदसावितीव

तच्चक्षुषी श्रुतियुगं परियस्वजाते ।

नीलोत्पले उदयतः कुमुदोर्यदाक्षो-

र्लक्ष्मीं तदा तरलतारिकयोः श्रयेते ॥ ९० ॥

यद्यस्मात्कारणादसौ अयं वर्ण्यमानः शिशुषु कुमारेषु दृश्यमानो नयनानामाहादकत्वात्
शशी चन्द्र इव शिशुशशी श्रुतौ शाश्वे सक्तः प्राह आसक्तोऽस्ति । उत्प्रेक्ष्यते—इति
हेतोस्तच्चक्षुषी कुमारलोचने श्रुतियुगं श्रवणयामलं परियस्वजाते आलिङ्गितः स्म । च ५-
नर्थदा यदि नीलोत्पले कुमुदोः परस्पर्येत्येत्ये उदयेते उद्गमं लभेते तदा तत्-
ले चपले तारिके कनीनिके ययोस्तादृशयोस्तादृशोः कुमारलोचनयोर्लक्ष्मीं धियं शोभां
श्रयेते भजेते । कुमुदे कुमारलोचननुलम्बिकलयतः ॥

१. 'पूर्वपदाद्यंशायाम्' इति हेमाभिधानचिन्तामणिः. 'शुभादित्याप्र गत्वम्' इति
नामादिहानुशातनव्याख्यानामाशयः.

दृग्दोषखण्डनकृते भ्रमरं तदीये

चिह्नं मपेरिव मुखे कृतवान्विरश्चिः ।

विश्वप्रदीपसदृशो यदसौ तदीया

नासापि किं भजति दीपशिखोपमानम् ॥ ९१ ॥

विरश्चिर्ब्रह्मा तदीये हीरकुमारसंघन्धिनि मुखे वदने भ्रमरं कुरलं भ्रमरालकः अन्यो वा आकारविशेषस्तं कृतवान् चकार । उत्प्रेक्ष्यते—दृग्दोषखण्डनकृते शाकिन्यादीनामितरेषां वा दृष्टिदोषनिवारणार्थं मपेरैलिनाम्बुनः । 'मलिनाम्बु मपी मसी' इति हैम्याम् । चिह्नं लान्छनमिव कृतयानिति । इदानीमपि बालकानां दृग्दोषच्छिदे मुखे कञ्जलचन्द्रकं मातरः कुर्वन्तीति प्रसिद्धमेतत् । पुनर्यत्कारणादर्सा विश्वे जगति प्रदीपस्य पदार्थ-सार्थप्रकाशकत्वेन गृहमणेः सदृशस्तुल्योऽस्ति यत्तदोः संवन्धात्तेन हेतुना । उत्प्रेक्ष्यते—तदीया तस्य कुमारस्य इयं तदीया नासा गन्धज्ञापि दीपशिखोपमानं कञ्जलध्वजकलिकातुलनां भजति कलयति ॥

चापल्यकेलिकलिते असिताशये य-

न्नेत्रे मिथः सदृशवैभवभाजिनी तत् ।

मा द्रुह्यतां कजभुवेति तदन्तराले

नासानिभेन विदधे किमु सीमदण्डः ॥ ९२ ॥

यत्कारणात् यन्नेत्रे कुमारनयने चापल्यं चपलता सैव केलिः क्रीडा तथा कलिते युक्ते चञ्चलतया वा यत्क्रीडनमितस्ततः परिस्फुरण तेन सहिते । पुनः असितः श्याम आशयो मध्यं स्वभावो वा ययोस्तादृशे स्तः वर्तते तत्तस्मात्कारणात् सदृशं तुल्यं वैभवं शोभातिरेकं भजत इत्येवंशीले भाजिनी कुमारलोचने मिथः परस्परं मा द्रुह्यतां मा द्रोहं कुर्वाताम् इति हेतोः कजभुवा ब्रह्मणा तदन्तराले तयोर्नेत्रयोरन्तराले मध्यभागे नासानिभेन नक्रकपटेन । उत्प्रेक्ष्यते—सीमदण्डो विभागयष्टिः किमु विदधे कृत इव ॥

स्थाणोः शिरोनिवसनानशनान्मुपानं

संतप्य दुस्तपतपो मणिदर्पणेन ।

प्रापे परं जनुरिवेदमगण्यपुण्य-

संप्रापणीयमदसीयकपोलरूपम् ॥ ९३ ॥

मणिदर्पणेन रत्नादर्शनेन अस्य कुमारस्य इमौ अदसीया, कपोली गण्डी तयो रूपं स्वरूपमिदं प्रत्यक्षम् । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्यजनुर्वतारः प्रापे प्राप्तमिव । किंभूतं जनुः । अगण्येन गणयितुं, प्रमाणीकर्तुंमशक्येन पुण्येन भाग्येन संप्रापणीयं गम्यन्प्रचारेण लब्धुं योग्यम् । किं कृत्वा । दुःखेन कष्टेन तप्यते विधीयते इति दुःखं तादृशं तप

उपवासादिकष्टं संतप्य तत्त्वा यथाविधि[ना] विधाय । किम् । तपः । 'स्थाणुः स्तम्भ-
कीलकशंभुषु' इत्यनेकार्थः । तस्य शिरसि भस्तके निवसन् सदा स्थितिस्तथा न वि-
द्यते अशनं भोजनम्, अम्बुनो जलस्य पानं धीतिर्यत्र । 'धीतिः पानेऽथ शोषणम्'
इति हैम्याम् ॥

यस्य प्रशस्ययशसः श्रुतिपाशमध्य-

निष्पातिनक्रशुकचञ्चुपुटात्कथंचित् ।

विम्बीफलं विगलितं स्वलितं च वक्र-

पद्मोदरे किमु रदच्छदनीवभूव ॥ ९४ ॥

विम्बीफलं गोलहकं यस्य कुमारस्य उत्प्रेक्ष्यते । रदनच्छदनीवभूव किमु अधरः
संजात इव । किंभूतम् । कथंचित्केनापि प्रकारेण बलात्कारेण वा स्वबन्धनभयाकुलित-
त्वेन विगलितं निष्पतितम् । कस्मात् । ध्रुवी कर्णादेव पाशी बन्धनग्रन्थी तयोर्मध्ये नि-
ष्पातितो निष्पतनशीलस्य नक्रशुकस्य नासिकारूपकीरस्य चञ्चुपुटात् शृपाटिकासंपुटतः ।
वक्रोदरादित्यर्थः । पुनः किंभूतं विम्बीफलम् । स्वलितं पतित्वा स्थितम् । कस्मिन् ।
वक्रं वदनमेव पद्मं कमलं तस्योदरे मध्ये यस्य । किंभूतस्य । प्रशस्यं विश्वश्लाघनीयं
यशः कीर्तिर्यस्य ॥

रक्ताङ्गरक्तमणिपल्लवपाटलश्री-

पाटच्चरो यदधरः श्रियमश्रुते सः ।

आस्थानवेदिरिव वाङ्मयदेवताया

आवासवेदमनि कुमारमुखारविन्दे ॥ ९५ ॥

यदधरो ह्रीरकुमारस्तोष्ठः श्रियं शोभामश्रुते व्याप्नोति । विभर्तीत्यर्थः । किंभूतः ।
रक्ताङ्गा विहृमाः रक्तमणयः पद्मरागाः पल्लवाः किशलयानि तेषां पाटलश्रियो भावप्रधान-
निर्देशाद्रक्तत्वलक्ष्म्याः स्वभावशोभाया वा पाटलरस्तस्करः अपहर्ता । उत्प्रेक्ष्यते—
अधरः वाङ्मयदेवतायाः श्रीसरस्वत्याः आस्थानवेदिः सभायामुपवेशनार्थं वेदिकेव ।
कस्मिन् । कुमारस्य मुखमेवारविन्दं कमलं तत्र । किंभूते कुमारमुखारविन्दे । आवा-
सवेदमनि । वाग्देवताया आवातार्थं निवसनकृते वेदमनि गृहे । कुमारवदनारविन्दरूपे
मन्दिरे निवसन्त्या इत्यर्थः ॥

अभ्युद्गतैर्मुखखनेरिव वज्ररत्नै-

र्दन्तैरदीप्यत कुमारपुरंदरस्य ।

वक्राब्जधाम्न इव धा-श्रुतदेवतायाः

सेवामुखानुभवनांगतगौरपद्मैः ॥ ९६ ॥

कुमारेषु बालकेषु रूपेण धिया वा पुरंदर इव पुरंदरस्तस्य दन्तैर्दशनैरदीप्यत शु-
शुभे । उत्प्रेक्ष्यते—मुखखनेर्वदनाकरादभ्युद्रतैः प्रकटीभूतैर्वज्ररत्नैर्हीरकमणिभिरिव ।
बाधवा उत्प्रेक्ष्यते । वज्राब्जधात्रः कुमारवदनकमलमेव धामं मन्दिरं यस्यास्तादृश्याः
धृतदेवतायाः सरस्वत्याः सेवया अर्थात् तद्वाहनत्वात्खस्वामिन्या उपासनया कृत्वा
यत्सुखं तस्यानुभवनार्थं तद्वा प्राप्नुमागतैः समकालं समेतर्गैरपत्रै राजहंसैरिव ॥

विम्बाधरे निपतिताभिरभासि यस्य

निर्घोतमौक्तिकशुचिद्विजचन्द्रिकाभिः ।

कृत्सेन्दुदर्पणपयोजजये कृताभि-

र्नाभीभुवेव सुमवृष्टिभिरेतदास्ये ॥ ९७ ॥

यस्य कुमारस्य निर्धूतानि उत्तेजितानि यानि मौक्तिकानि तानीव शुचिभिर्हज्ज्वला-
भिर्द्विजानां दन्तानां चन्द्रिकाभिर्ज्योत्स्नाभिरभासि निर्वेधे । किंभूताभिश्चन्द्रिकाभिः ।
निपतिताभिः आगत्य स्थिताभिः । कस्मिन् । विम्बाधरे गोलहकतुल्ये ओष्ठे । उत्प्रे-
क्ष्यते—एतदास्ये कुमारवक्त्रे नाभीभुवा नारायणनाभ्यम्भोरुहजन्मना वेधसा कृताभिः
कुसुमवृष्टिभिरिव । कदा । कृताभिर्निर्मितो य इन्दोश्चन्द्रस्य दर्पणानामादर्शानां पयो-
जानां पद्मानां जयः परस्परविरोधायुद्धे पराभवः तत्र । तत्समय इत्यर्थः । 'नाभीमधेप
शयवाससोऽनु' इति नैषधे नाभीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ॥

पूर्णाभृतैररुणरत्नमनोज्ञमध्या

पङ्क्रीभवद्विजविराजिसवेशदेशा ।

यस्याननान्तरनिकेतनवाक्त्रिदश्या

वापीव खेलनकृते रसना वभासे ॥ ९८ ॥

यस्य कुमारस्य रसना जिह्वा वभासे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—आननमर्थात्कुमारवदनं तस्या-
न्तरं मध्ये तत्र निकेतनं सदन् यस्यास्तादृश्याः वाक्त्रिदश्या भारत्याः खेलनकृते जलक्री-
डार्थं वापी दीर्घिकेव । किंभूता वापी । अभृतैः पीयूषैः सलिलैश्च पूर्णाभृतमध्या ।
पुनः किंभूता वापी । अरुणरत्नैः पद्मरागमणिभिः मनोज्ञं रमणीयं वदं रचितं मध्यं य-
स्याः । मध्यमलोपीसमाप्तः । पुनः किंभूता । पङ्कधा ध्रेण्या भवद्विविदिष्टमानैर्द्विजैर्द-
न्तैर्विहंगमैश्च । अर्थात् विशदतया राजहंसपक्षिभिः विराजी शोभनशीलः सवेशदेशः
समीपविभागो यस्याः । वापी अपि जलक्रीर्णा रत्नबद्धमध्या विहंगमकलिता च स्यात् ॥

पूज्येषु रञ्जितमना यदसौ कुमारः

स्तस्य स्मरज्यत इतीव रसज्ञयापि ।

शुद्धाशयस्य दशनैरिव धार्यते स्म

श्रीमत्कुमारवृषभस्य विशुद्धिमत्ता ॥ ९९ ॥

तस्य कुमारस्य रसज्ञया जिह्वया । उत्प्रेक्ष्यते—इति रज्यते स्म रक्तीमूतमिव । इति किम् । यत्कारणादसौ कुमारः पूज्येषु सुर्वादेषु अभ्यर्चनीयेषु विषये रक्षितं रागबुद्धं जातं मनश्चित्तं यस्य तादृग्वर्तते । 'रक्तः स्यान्नृत्ययुद्धवो रागेऽपि' इत्यनेकार्थः । पुनः शुद्धाशयस्य शुद्धो निर्मलो निष्पाप आशयश्चित्तं मध्यं च यस्य श्रीमतो लक्ष्म्या शोभया वा शालिनः कुमारेषु बलवत्तया धर्मकर्मोदेषु धुरीणतया वा वृषभ इव वृषभः प्रशस्यो वा तस्य दशनैर्दन्तैरपि विशुद्धिमत्ता अस्तीज्ज्वल्यं धार्यते स्म धृता ॥

रक्ताङ्गपल्लवमुखान्द्विपतो जिगीषु-

धत्तेऽसिकं किमधरः सविधेऽदसीयः ।

भावी शिशुर्भुवि यदेव सुवृत्तशाली

भेजे तदस्य चिबुकोऽपि सुवृत्तभावम् ॥ १०० ॥

अदसीयः कुमारसंबन्धी अधरः ओष्ठः असिकम् अधराधः प्रदेशविशेषं धत्ते धारयति । उत्प्रेक्ष्यते—रक्ताङ्गपल्लवमुखान् विद्वमकिसलयादिमान् द्विपतो वैरिणो जिगीषुर्जेतुमिच्छुः किम् । असिकं असिरेव असिकः । स्वार्थे कः । स्वं स्वर्गं विमर्ति । अन्योऽपि वीरो रिपून् निर्जेतुं करबाल कलयति यत्कारणाद्भुवि पृथिव्यामेव शिशुर्बालकः सुवृत्तेन शोभनाचारेण शालते शोभते इत्येवंशाली भावी । तत्कारणादस्य कुमारस्य चिबुकोऽपि असिकाधः प्रदेशोऽपि तु शोभनं वृत्ताचारो यत्र । तादृशं भावमाशयं सदाचारतां वा । बालवार्थे तु शोभनवर्तुलतां भेजे सियेवे । 'तत्प्रान्तौ सङ्किणी असिकं त्वधः । अस्ति कांधस्तु चिबुकम्' इति हैम्याम् ॥

द्वात्रिंशताजनि रदैरपि लक्षणानि

द्वात्रिंशदाकलयतः शिशुवासवस्य ।

पीयूषवर्षसितरोचिरसूययान्त-

वर्गिभिः सुधामिव ववर्ष मुखं तदीयम् ॥ १०१ ॥

करचरणयोर्दृष्टव्यामरादीनि द्वात्रिंशत्संख्याकानि लक्षणानि आकलयतः विभ्रतः । लक्षणानि यथा—'छत्र तामरसं धनु रथवरो दम्भोलिकूर्माद्भुश वापी स्वस्तिकतोरणानि च सरः पञ्चाननः पादपः । चक्रं शङ्खगजौ समुद्रकलशौ प्रासादमध्या यवा यूषस्तूपकमण्डलून्यवनिभृत्सचामरो दर्पणः ॥ उक्षा पताका कमलाभिषेकः सुदामकेकी घनपुण्यभार्जाम्' इति पदपदी । अथवा 'इह भवति सप्तरक्तः षडुन्नतः पञ्चसूक्ष्मदीर्घश्च । त्रिविपुललघुगम्भीरो द्वात्रिंशद्वक्षणः स पुमान् ॥' इति । शिशुषु महाधिकत्वेन वासवस्य शक्रतुल्यस्य दन्तैर्वदनदशनैरपि द्वात्रिंशता द्वात्रिंशत्संख्याकैरजनि संजातम् । उत्प्रेक्ष्यते—

द्वात्रिंशत्वे स्वर्धयेव इति गमितोत्प्रेक्षा । पुनस्तदीयं कुमारसंबन्धि यदनं पाणिभ्या-
नीभिः कृत्वा गुणं पीयूषं यत्नं ययति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पीयूषममृतं ययतीत्येवंशी-
नस्तस्य नितरोचियधन्द्रस्य अन्तदिशतमये असूयया ईर्ष्ययेव गुणमवयत् ॥

उद्धृत्य कण्टकगणान्किमु वारिजन्म .

किं चात्मदर्शमपहृत्य विचेतनत्वम् ।

संतक्ष्य लक्ष्मशितिमानमुतामृतांशुं

राजीवभूरकृत हीरकुमारवक्रम् ॥ १०२ ॥

राजीवभूर्ब्रूयाः किमु इति वितर्कयामि विचारं कुर्वे । 'वितर्कं किमूत च' इति हि-
म्याम् । वारिजन्म विकर्मितकमलम् । अर्थादाय । कर्मद्वयं वा । कृपातोद्विगमकृत्वे-
न हीरनामः कुमारस्य यत्नं मुतामृतं विरचयांचकार । किं कृत्वा । कण्टकानां गणान्
मृजानुद्धृत्य निष्कास्य । 'शशिनि राल कलद्रुं कण्टकाः पद्मनाले जलभिजलमपेयं पण्डिते
निर्धनत्वम् । दयितजनप्रियोगो दुर्भगत्वं सारूपे धनपतिकृपणत्वं रत्नदोषी कृतान्तः ॥'
इति सूक्ष्मचिन्तान् पथे कण्टकाः । वा अथवा विचेतनत्वं चेतनाराहित्यम् अपहृत्य अ-
ज्ञानतां मुपित्वा आत्मदर्शं दर्पणं किमादाय, हीरगुणं चक्रे । उत अथवा लक्ष्मणो ला-
ब्धस्तस्य शितिमानं कृष्णतां संतक्ष्योत्तापं किम् अमृतांशुं मुवाकरं हीरयदनं विधिर्वि-
दधे ॥ इति मुरम् ॥

निःशेषभूवल्यकुण्डलिवेदमनाकि-

लोकत्रिके प्रसमरैर्यशसां विलासैः ।

रेखा भविष्यति महत्सु यदस्य कण्ठे

रेखात्रिकं किमिति निर्मितवान्विधाता ॥ १०३ ॥

विधाता प्रपन्ना अस्य कुमारस्य कण्ठे गलकदले । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरेखात्रिकं
निर्मितवान् किमु कृतवानिव । इति किम् । यत् निःशेषं समग्रं भूवल्यं मेदिनीमण्ड-
लम्, तथा कुण्डलिनां नागानां वेदम गृह पातालम्, तथा नाकिनां देवानां लोको विश्वं
स्वर्गस्तेषां त्रिके त्रयेऽपि प्रसमरैः प्रतिस्नानं विस्तारणशीलैर्यशसां कीर्तनां विलासैर्विचि-
त्रीभिरस्य हीरकुमारस्य महत्सु उत्तमजनेषु रेखा भविष्यति । एतस्मात्परः कोऽप्येता-
दृग्गुणगणकलितप्रभुवनेऽपि नास्तीति प्रसिद्धिर्भाविनी ॥

भावी यदेव वृषवज्जिनधर्मधुर्यः

स्कन्धोऽप्यभूत्किमिति तत्ककुदोपमेयः ।

अर्भः पुरा भवति येन युगप्रधानो

जज्ञेऽस्य बाहुरपि तेन युगप्रधानः ॥ १०४ ॥

यत्कारणादेय कुमारः वृषवद्वृषभ इव जिनस्याहंतो धर्मे सुकृतकर्मणि धुर्यो धारेयो धुरंधुरो भावी भविष्यति । इति हेतोः अस्य कुमारस्य स्कन्धोऽप्यंशोऽपि । उत्प्रेक्ष्यते— तस्य वृषभस्य ककुदेनांसकूटेन उपमेय उपमातुं योग्यः । किमभूद्वभूव । न पुनर्येन कारणेन अर्भो हीरकुमारो युगे कलिकाले विशिष्टातिशयमाहात्म्याभ्युदयात् प्रधानः प्रकृष्टः पुरा भवति अप्रे भविष्यति । पुरायोगे भविष्यदर्थे वर्तमाना 'यावत्पुराति-पातयोर्योगे लङ्' आभ्यां निपाताभ्यां योगे भविष्यत्काले वर्तमाना स्यादिति प्रक्रिया-कौमुद्याम् । 'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा' इति नैपथेऽपि । तेन हेतुना । उत्प्रेक्ष्यते— अस्याभंकस्य बाहुर्भुजोऽपि युगबद्धसरवरप्रधानो व्यायतः आजानुबाहुत्वात् जज्ञे संजातः ॥

उद्दामदुर्गतिपुरेऽर्गलतांगमी य-

तदोरितीव लभतेऽर्गलयोपमानम् ।

यस्येभशङ्खमकरान्कलयन्प्रवाल-

शाली पुनः श्रियमसूत शयः समुद्रः ॥ १०५ ॥

यत्कारणात्कुमारः उद्दाममनेकलोकानामातङ्कारत्वादुत्कटम् । 'अयाधोच्छृङ्खलोद्दामा-न्ययन्त्रितमनर्गलम्' इति हैम्याम् । उच्छृङ्खलं यदुर्गतिर्नरकादिकुगतिः सैव पुरं नगरं तत्रा-र्गलतां परिषभावम् । 'द्वारेषु परिघोऽर्गला' इति हैम्याम् । अयं गमी गमिष्यति । 'यथा वि-द्वराद्विरद्वरतांगमी' इति नैपथे । ये जनाः असुं सं सम्यक् त्रिधा सेविष्यन्ते तां दुर्गतिं गन्तुं न दास्यत्यसी तत इदं विशेषणम् । उत्प्रेक्ष्यते— इतीव हेतोः । तस्य कुमारस्य दो-र्बाहुदण्डोऽपि अर्गलया नगरपरिषेण उपमानं सादृश्यं लभते प्राप्नोति । 'अमुष्य दोभ्यां-मरिदुर्गलुण्ठने ध्रुवं गृहीतार्गलदीर्घगीनता' इति नैपथे । पुनर्यस्य सह मुद्रिकया उर्मि-कया साक्षराद्गुलीयकेन वा वर्तते यः समुद्रः शयः पाणिः श्रियं शोभामसूताजीजनत् । किं कुर्वन् । दधत् । कान् । कृतिभाजः रेखाकारीभूतान् इमा गजाः, शङ्खाः कम्बवाः, मकरा यादोविशेषाः, तान् । पुनः किभूतः । प्रवालाः पल्लवास्तद्वत् शालते रक्तत्वेन सु-कुमारत्वेन शोभते इत्येवशीलः समुद्रोऽपि जलगजवारिजमकरकलितस्तथा बिद्रुमवि-भ्राजी लक्ष्मीं सूते च इत्युत्प्रेक्षा । उपमा वा ॥

तस्य स्फुरद्भुतिपयःपरिपूर्णबाहु-

मूलालवालविलसद्भुजगण्डिभाजः ।

रेजुः शयावनिरुहोऽङ्गुलयोऽनुशाखाः

कामाङ्कुशैः किसलयैरिव शालमानाः ॥ १०६ ॥

तस्य कुमारस्याङ्गुलयः करशाखा रेजुः शुशुभिरे । नु इति अव्यय वितर्के वि-चारे प्रश्ने पृच्छायां वा । शयावनिरुहः पाणिरूपपादपस्य शाखाः शिखाः । किभूतस्य शयावनिरुहः । स्फुरन्त्यो दीप्यमाना विस्तरन्त्यो वा युतयः कान्तव एव पयांसि स-

लिलानि तैः परिपूर्णं सामंस्त्वेन पूरितं व्याप्तं बाहुमूलं भुजकोटरः स एवालवालं स्थानकं तत्र विलसन्नाश्रिष्यन् । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धातुः । अर्थात् प्रकटीभवन् यो भुजो बाहुः स एव गण्डिः प्रकाण्डं मूलात् शाखावधिप्रदेशः तं भजतीति । किं भूताः शाखाः । कामाद्भुशैर्नखैः शालमानाः । उत्प्रेक्ष्यते—किसलयैः पल्लवैरिव । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

जानुस्पृशौ शिशुभुजौ विनियन्त्रणाय

पाशाविवाब्धिदुहितुस्तरलाशयायाः ।

हस्तौ समस्तकजराजतयाप्यमुप्या

धात्राक्षतैरिव यवैः समपूजिपाताम् ॥ १०७ ॥

शिशुभुजौ कुमारबाहू जानू ऊरुपर्वणि स्पृशत इति जानुप्रलम्ब्यौ अभूताम् । उत्प्रेक्ष्यते—तरलश्चपलः आशयश्चित्तं स्वभावो वा यस्यास्तादृश्या अब्धिदुहितुर्लक्ष्म्या विनियन्त्रणाय विशेषेण बन्धनाय एकत्रावस्थितिनिर्माणाय पाशौ बन्धनग्रन्थी इव । अपि पुनः । अमुप्य कुमारस्य करौ हस्तौ धात्रा ब्रह्मणा अक्षतैरखण्डैर्यवैः समपूजिपाताम् अर्चिताविव । समस्तानि सकलानि यानि कजानि कमलानि तेषां राजत्वेन स्वामितया आकृष्टा तत्सेव्यत्वेन आधिपत्यम् ॥

वक्षःशिलाकलितमञ्जुलजातरूपो

नक्षत्रभूपिततनुश्च नभोगयुक्तः ।

स्वःशाखिरुद्धहिमधीरिमराजमानः

शावः सुपर्वशिखरीव पुपोप भूपाम् ॥ १०८ ॥

शावः हीरकुमारः सुपर्वशिखरी मेरुरिव भूपां शोभां पुपोप । शुशुभे इत्यर्थः । किंभूतः शावः मेरुश्च । वक्षो हृदयं तदेव विस्तीर्णत्वात्तदुपमेयत्वाच्च शिला पृथुलप्रस्तरः तथा कलितः युतः, तथा मञ्जुलं मनोशं जातमुत्पन्न रूपं तनुवैभवः सुवर्णं च यस्य पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूतः । न निषेधे क्षत्रियत्वेन राजन्यतया । 'क्षत्रं तु क्षत्रियो राजा राजन्यो बाहुसंभवः' इति ह्यम्याम् । तथा—'क्षतात्किल त्रायत इत्युदमः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रुढः' इति रघौ । वणिग्जातित्वात् । नक्षत्रैर्ज्योतिश्चक्रेर्भूषिता अलंकृता तनुर्वपुर्यस्य । पुनः किंभूतः । न नैव भोगेन वैपथिकमुखेन बालत्वाद्राज्यादिसुखेन वा व्यवहारित्वाद् युतः । पक्षे—नभसि आकाशे गच्छन्तीति नभोगा विद्याधराः सुराश्च तैः कलितः तेषां क्रीडास्पदत्वात् । च पुनः स्वःशाखिनः कल्पवृक्षास्तद्वृत्तेषां वा रुक् कान्तिर्यस्य यत्र वा । पुनः किंभूतः । महिम्ना माहात्म्येनाग्रे भविष्यता । भाविनि भूतोपचारान् । धीरिम्णा स्वाभाविकेन धैर्येण अग्रेऽपि उद्देप्यता धीरत्वेन देवदानवमानवप्रभुविभीषिकायामपि निश्चलत्वात् शोभमानः ॥

यत्कारणादेय कुमारः वृषवद्वृषभ इव जिनस्याहंतो धर्मे सुकृतकर्मणि धुर्यो धौरेयो धुरंधुरो भावी भविष्यति । इति हेतोः अस्य कुमारस्य स्कन्धोऽप्यसौऽपि । उत्प्रेक्ष्यते— तस्य वृषभस्य ककुदेनांसकूटेन उपमेय उपमातुं योग्यः । किमभूद्रूपवत् । च पुनर्येन कारणेन अर्भो हीरकुमारो युगे कलिकाले विशिष्टातिशयमाहात्म्याभ्युदयात् प्रधानः प्रकृष्टः पुरा भवति अग्रे भविष्यति । पुरायोगे भविष्यदर्शे वर्तमाना 'यावत्पुराणि-पातयोयोगे लङ्' आभ्यां निपाताभ्यां योगे भविष्यत्काले वर्तमाना स्यादिति प्रक्रिया-कौमुद्याम् । 'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा' इति नैपथेऽपि । तेन हेतुना । उत्प्रेक्ष्यते— अस्यार्भकस्य बाहुर्भुजोऽपि युगवद्दसरत्प्रधानो व्यायतः आजानुबाहुत्वात् जज्ञे संजातः॥

उद्दामदुर्गतिपुरेऽर्गलतांगमी य-

त्तद्वोरितीव लभतेऽर्गलयोपमानम् ।

यस्येभशङ्खमकरान्कलयन्प्रवाल-

शाली पुनः श्रियमसूत शयः समुद्रः ॥ १०९ ॥

यत्कारणात्कुमारः उद्दाममनेकलोकनामातङ्ककारत्वादुत्कटम् । 'अवाधोच्छृङ्खलोद्दामा-न्ययन्त्रितमनर्गलम्' इति हेम्याम् । उच्छृङ्खलं यदुर्गतिर्नरकादिकुगतिः सैव पुरं नगरं तत्रा-र्गलतां परिघभावम् । 'द्वारेषु परिघोऽर्गल' इति हेम्याम् । अयं गमी गमिष्यति । 'यथा वि-वृरादिरदूरवांगमी' इति नैपथे । ये जनाः अमुं सं सम्यक् त्रिधा सेविष्यन्ते तां दुर्गतिं गन्तुं न दास्यन्त्यसौ तत इदं विशेषणम् । उत्प्रेक्ष्यते— इतीव हेतोः । तस्य कुमारस्य शो-बाहुदण्डोऽपि अर्गलया नगरपरिघेण उपमानं सादृश्यं लभते प्राप्नोति । 'अमुष्य दोभ्यां-मरिदुर्गलुण्ठने ध्रुवं गृहीतार्गलदीर्घपीनता' इति नैपथे । पुनर्यस्य सह मुद्रिकया उर्मि-कया साक्षराहुलीयकेन वा वर्तते यः समुद्रः शयः पाणिः श्रियं शोभामसूताजीजनत् । किं कुर्वन् । दधत् । कान् । कृतिभाजः रेखाकारीभूतान् इमा गजाः, शङ्खाः कम्बवः, मकरा यादोविशेषाः, तान् । पुनः किंभूतः । प्रवालाः पादवास्तद्वत् शालते रक्तत्वेन सु-कुमारत्वेन शोभते इत्येवशीलः समुद्रोऽपि जलगजवारिजमकरकलितस्तथा विदुमवि-भ्राजी लक्ष्मीं सूते च इत्युत्प्रेक्षा । उपमा वा ॥

तस्य स्फुरद्द्युतिपयःपरिपूर्णबाहु-

भूलालवालविलसद्भुजगण्डिभाजः ।

रेजुः शयावनिरुहोऽमुलयोऽनुशाखाः

कामाङ्कुशैः किसलयैरिव शालमानाः ॥ १०६ ॥

तस्य कुमारस्याङ्गुलयः करशाखा रेजुः शुशुभिरे । नु इति अव्ययं विनङ्कं वि-चारे प्रश्ने पृच्छार्था वा । शयावनिरुहः पानिरूपपादपस्य शाखाः शिराः । किंभूतस्य शयावनिरुहः । स्फुरन्त्यो दीप्यमाना विस्तरन्त्यो वा शुतपः कान्तप एव पर्याप्ति च-

वसथः सौधं तस्मिन् तद्धारधरणेन स्थम्भोपमः स्थम्भस्य तुल्यः भावी भविष्यति । यथा स्थम्भो गृहाधारभूतो भवति, तथायमपि श्रीजिनशासनस्याधारभूतो भविता । 'व-
अस्तम्भाविवैते' इति जिनशतके जहायाः स्थम्भसादृश्यम् ॥

स्पर्धोदयान्निजविवृद्धिकृतौ यदूरू

जह्वे पुनः सरसिजन्मभुवा विभाव्य ।

तद्वन्द्वविग्रहनिपेधविधिप्रभूणु-

सीमाकरं विरचितं किमु जानुयुगमम् ॥ ११२ ॥

स्पर्धायाः परस्परं संहर्षस्य उदयादाविर्भावाग्निजनिजयोरात्मात्मनोर्विशेषेण वृद्धिसु-
पचयं कुरुतः सृजत इति निजविवृद्धिकृता यस्य कुमारस्य ऊरू पुनरर्थात्कुमारजह्वे विभाव्य
दृष्ट्वा सरसिजभुवा विधिना । उत्प्रेक्ष्यते—तयोर्द्वन्द्वयोर्युगलयोर्विग्रहस्य मिथः कलहस्य
निपेधविधौ निवारणप्रकारे प्रभूणुः समर्थम् । अत एव सीमाया अवधेर्विभागस्य करं
विधायकं जानुयुगमं विरचितं कृतम् ॥

शुश्रूपयासनतयानिशमाप्रसादा-

लब्ध्वा प्रसन्नमनसो वरमात्मयोनेः ।

विश्वाङ्कारविजयप्रभविष्णुलक्ष्मि

सेराम्बुजन्म किमु यत्पदतामवाप ॥ ११३ ॥

सेराम्बुजन्म विकचकमलम् । उत्प्रेक्ष्यते—यत्पदतां कुमारस्य चरणत्वम् । पादाव-
तारमित्यर्थः । किमवाप लभते सेव । किंभूताम् । विश्वेषु जगत्सु ये अङ्कारा जैत्रप्रति-
माद्याः स्वश्रीपरिस्पर्धिनः । 'संकीर्णशंकरशशाङ्ककलाङ्कारैः' इति नैपथे । तेषां
विजये प्रभविष्णुः समर्था लक्ष्मीर्यस्यास्ताम् । किं कृत्वा । वरं स्वाभिलषितवाचं
लब्ध्वा प्राप्य । कस्मात् । आत्मयोनेर्विधानुः । किंभूतात् । प्रसन्नं प्रसादोपेतं हृष्टं मनो
हृदयं यस्य । कया । आप्रसादात् प्रसादं मर्यादीकृत्य अनिशं निरन्तरमासनतया वि-
ष्टरभावेन शुश्रूषया । 'सेवा भक्तिः परिचर्या प्रसादना । शुभूपाराधनोपास्तिः वरिव-
स्यापरिष्टयः ॥' इति हर्म्याम् । आसनीभूय प्रसादसमयं यावन्निलयं सेवां विधाय ॥

यत्पादपङ्कजयुगाङ्गुलिभिः स्वकीय-

लक्ष्म्या पराभवपदं समिताः प्रवालाः ।

दुःखादिव द्रुमशिखाशिखरान्तरेषु

तित्यक्षवस्तनुलतां निजमुद्वबन्धुः ॥ ११४ ॥

प्रवालाः पङ्कजा द्रुमाणां वृक्षाणां शिखास्तासां शिखराणि अप्राणि तेषामन्तरेषु म-
ध्येषु । उत्प्रेक्ष्यते—निजमात्मानम् । 'भुत्वा निजं भीमजया निरस्तम्' इति नैपथे । निज-

प्रामाण्यमस्य बहतो महतां सदस्य-

प्रामाण्यमाश्रयदुरस्तदिहास्ति चित्रम् ।

श्रीवत्स उल्लसति तस्य पुनः स वक्षः

स्थायी गभीरिमविलोकनकौतुकीव ॥ १०९ ॥

इह जगति । तदिति कर्तृपदम् । चित्रमाश्चर्यं विस्मयोऽस्ति यदस्य उरो हृदयमप्रा-
माण्यं प्रमाणातीततामतिविशालतामनुपादेयतामाश्रयत्सेवते स्म । अस्य किं कुर्वतः ।
महतां महात्मनां सदसि सभायाम् । समूहे इत्यर्थः । 'उद्धुपरिपदः किं नार्हत्वं निशः किमु
नौचिती' इति नैषधे । परिपदश्चदः समूहवाची प्रामाण्यं यथार्थवादितां मुख्यतां वा य-
दयं वक्तव्याचरति । सन्मार्गं तदस्माकं महतां प्रमाण एवेति प्रमाणतां बहतो विभ्रतः ।
पुनस्तस्य कुमारस्य श्रीवत्सः उत्तमपुरुषाणां हृदयमध्ये कश्चिदाकारविशेषः । उल्ल-
सति शोभते । उपप्रेक्ष्यते—स श्रीवत्सः गभीरिम्णः अर्थात्कुमारस्य गाम्भीर्यस्य
विलोकने विभावने कौतुकं कौतूहलमस्त्यस्येति कृत्वा वक्षसि गाम्भीर्याश्रये हृदये
तिष्ठत्येवंशीकः स्थायी बभूवेव ॥

सान्द्रीभवत्तनुविभाभरनिर्झरिण्याः

सावर्तशोण इव नाभिरमुप्य रेजे ।

वक्षःस्थलेन विपुलेन सहाम्यसूया-

माविभ्रतीव कटिरप्यभवद्विशाला ॥ ११० ॥

अमुप्य कुमारस्य नाभिस्तुन्दकूपिका रेजे भाति स्म । उपप्रेक्ष्यते—सान्द्रीभवद्ग्रीवो
जायमानो यस्तनोर्वपुषो विभाभरः कान्तिसमूहः स एव निर्झरिणी नदी तस्याः सदाव-
र्तनं पयोविभ्रमविशेषेण युक्तः शोणः द्रव इव । अपि पुनरमुप्य कटिः श्रोणिर्विशाला
विस्तीर्णा अभूद्बभूव । उपप्रेक्ष्यते—विपुलेन विशालेन वक्षःस्थलेन हृदयेन सह सार्धमभ्य-
सूयागीर्ण्या विभ्रती दधानेव ॥

कार्कश्यसंहतिलघूकृतहस्तिहस्ता-

धूरु कृताविव शिशोर्नलिनासनेन ।

स्थम्भोपमो जिनमतायसथे स भावी

स्थम्भोपमां किमिति तस्य विभर्ति जहा ॥ १११ ॥

नलिनासनेन वेधसा कार्कश्यस्य कटिनतायाः संहस्ता संहरणेनापनयनेन कृत्वा लघू
अर्वा दृष्टी कृता या दक्षिणः कटिणः दृष्टी दृग्गदण्डा । उपप्रेक्ष्यते—शिशोः कुमारस्य
ऊरु सन्निपती कृता निर्मिताविव । पुनस्तस्य कुमारस्य उपप्रेक्ष्यते—इति हेतोः किमु जहा
स्थम्भोपमो स्थम्भोपमस्य विभर्ति । इति किम् । यस्या हीनार्भः जिनमतमदृष्ट्यासनभेदा-

स्कन्धोपधेः ककुदढौकनकं विधाय

यस्माच्छिशोर्गतिरशिक्षि ककुद्व्रतेव ।

अभ्यस्यते गतिरिवास्य गतानुकार-

कामेन विन्ध्यविपिनेष्वपि हास्तिकेन ॥ ११७ ॥

यस्मात् हीरनाम्नः शिशोः कुमारान् । उत्प्रेक्ष्यते—ककुद्व्रता वृषभेन गतिर्गमनमशिक्षि शिक्षितेव । किं कृत्वा । स्कन्धोपधेरसकपटात्ककुदस्य नैचिकशिरसः ढौकनकं प्राभृतं विधाय कृत्वा । अपि पुनर्गजमजेन विन्ध्यस्य जलबालकशैलस्य विपिनेषु काननेषु गह्वरेषु वा । उत्प्रेक्ष्यते—गतिर्मन्थरगमनविलासः अभ्यस्यते अभ्यास इव क्रियते । शिक्ष्यते वा । किंभूतेन हास्तिकेन । अस्य कुमारस्य गतस्य विलासेन मन्थरत्वेन वा गमनस्य अनुकरणमनुकारः सदृशीभवनं तत्र कामोऽभिलाषो यस्य तेन ॥

लिप्ता द्रवैरिव विलीनहिरण्यराशेः

संकल्पितेव नवगन्धकलीदलैर्वा ।

किं रोचनाभिरथ वा रचिता स्मिताब्ज-

गर्भैरिवाथ घटितास्य तनुश्रङ्काशे ॥ ११८ ॥

अस्य कुमारस्य तनुः शरीरं चकाशे दिदीपे । उत्प्रेक्ष्यते—विलीनस्य खादिराहारा-
मिगलितस्य हिरण्यस्य राशेः फनकनिकरस्य द्रवं रसैः लिप्यते सेति लिप्ता दिग्धेव ।
वा अथवा नवैः सद्यस्कैर्नवीनैर्गन्धकलीदलैश्चम्पककलिकापत्रैः । 'न पदपदो गन्धकलीमजि-
घ्रत्' इति सूक्ते । संकल्पितेव विरचितेव । अथ वा पशान्तरं रोचनाभिर्गोरोचननामगोपित-
विशेषद्रव्यैः क्रिमुत्प्रेक्ष्यते—रचिता निर्मितेव । अथ पुनः स्मिताब्जानां विकचकम-
लानां गर्भैरन्तर्वातिसारदलघटिता कल्पितेव ॥ इति हीरकुमारसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

तस्मिन्पदं प्रविदधे गुणधोरणीभिः

सर्वाभिरर्णव इवार्णववर्णिनीभिः ।

आलोक्यते स च कदाचन नैपदोपै-

दोपातनैरिव तमोभिरभीश्रुमाली ॥ ११९ ॥

तस्मिन् हीरकुमारे सर्वाभिः समस्ताभिरादार्यधर्यादिगुणधोरणीभिः पदं स्थानं प्रवि-
दधे कृतम् । कस्मिन्निव । अर्णव इव । यथा सर्वाभिरर्णववर्णिनीभिः समुद्रपट्टीभिर्नदीभि-
रर्णवे जलनिधौ पदं स्थानं प्रविधीयते । एव पुनरेव कुमारः दोर्परपशुनः कदाचन क-
स्मिन्निव समये न आलोक्यते स न दृष्टः । क इव । अभीश्रुमाली च यथा भास्तान्
दोपातनं रात्रिमातिसमोभिरन्धकारैर्नालोक्यते न प्रेक्ष्यते ॥

शब्देनात्मा उत् ऊर्ध्वं बन्धुः बध्नन्ति स्म । खं पाशपतितं कुर्वन्ते स्वेत्यर्थः । किं
कर्तुमिच्छवः । तिलक्षवः त्यक्तुमिच्छन्तो विहातुं कामाः । कस्मात् । दुःखात् । काम् ।
तनुलतां खशरीरयष्टिम् । किंभूताः प्रवालाः । पराभवपदमभिभूतिस्थानं गमिताः
प्रापिताः । कया । स्वकीयया आत्मोचया लक्ष्म्या श्रिया शोभया वा । कामिः ।
यत्पादपङ्कजयुगाहुलिभिः यस्य कुमारस्य पादौ चरणाविव पङ्कजे पद्मे तयोर्युगलं द्वन्द्वं
तस्याहुलीभिः पदशाखाभिः ॥

कामद्विपेक्षुश इवोद्भवितायमेव

कामाङ्कुशैः किमिति सूचयति स वेधाः ।

रत्नं यदेव भुवि सूरिभरेषु भावी

रत्नश्रियं किमु पुनर्निदधे स तेषु ॥ ११७ ॥

वेधा ब्रह्मा एतस्य कुमारस्य कामाङ्कुशैरिति नामभिर्नखैः । 'कामाङ्कुशो महाराज-
करजो नखरो नखः' इति ह्यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति सूचयति स्म किम् । लोकपुर-
कथयति स्वेव । इति किम् । यदयं हीरङ्कुमारः कामद्विपे सारहस्तिनि विषये अङ्कुशः
रत्नरिबोद्भविता प्रादुर्भविष्यति । सर्वथापि दुर्दमं मदनं यावनेऽप्येष दमिष्यतीत्यर्थः ।
पुनः स ब्रह्मा तेषु कामाङ्कुशेषु । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः । अत्र इतिशब्दः पूर्वपदा-
देव ग्राह्यः । एककाव्यत्वात् । रत्नश्रियं माणिक्यलक्ष्मीं निदधे स्थापितवान् । इति
किम् । यदेव कुमारो भुवि पृथिव्यां सूरिभारेष्वाचार्यमणेषु रत्नं माणिक्यमिव भावी
भविष्यति । 'नगीनो' इति प्रसिद्धः ॥

यन्मूर्तिदीधितिज्ञरेषु किमु प्ररोहा

रोमाणि कामपि रमां कलयांवभूयुः ।

ईदृग्विधा वयमिहैव न चापरत्र

वक्तुं गुणैः किमिति यन्नकृताः स्वरैस्त्वाः ॥ ११८ ॥

स्कन्धोपधेः ककुदढौकनकं विधाय

यस्माच्छिशोर्गतिरशिक्षि ककुद्वतेव ।

अभ्यस्यते गतिरिवास्थ गतानुकार-

कामेन विन्ध्यविपिनेष्वपि हास्तिकेन ॥ ११७ ॥

यस्मात् हीरनाम्नः शिशोः कुमारान् । उत्प्रेक्ष्यते—ककुद्वता वृषभेन गतिर्गमनमशिक्षि शिक्षितेव । किं कृत्वा । स्कन्धोपधेरसकपटात्ककुदस्य नैचिकशिरसः ढौकनकं प्राभृतं विधाय कृत्वा । अपि पुनर्गजप्रजेन विन्ध्यस्य जलबालकशैलस्य विपिनेषु काननेषु गह्वरेषु वा । उत्प्रेक्ष्यते—गतिर्मन्थरगमनविलासः अभ्यस्यते अभ्यास इव क्रियते । शिक्ष्यते वा । किंभूतेन हास्तिकेन । अस्य कुमारस्य गतस्य विलासेन मन्थरत्वेन वा गमनस्य अनुकरणमनुकारः सदृशीभवनं तत्र कामोऽभिलाषो यस्य तेन ॥

लिप्ता द्रवैरिव विलीनहिरण्यराशेः

संकल्पितेव नवगन्धकलीदलैर्वा ।

किं रोचनाभिरथ वा रचिता सिताब्ज-

गर्भैरिवाथ घटितास्य तनुश्चकाशे ॥ ११८ ॥

अस्य कुमारस्य तनुः शरीरं चकाशे दिदीपे । उत्प्रेक्ष्यते—विलीनस्य खादिराङ्गारा-
मिगालितस्य हिरण्यस्य राशेः कनकनिकरस्य द्रवै रसैः लिप्यते स्मेति लिप्ता दिग्धेव ।
वा अथवा नवैः सद्यस्कैर्नवीर्नगन्धकलीदलैश्चम्पककलिकापत्रैः । 'न पद्मदो गन्धकलीमजि-
घ्नन्' इति सूक्ते । संकल्पितेव विरचितेव । अथवा पक्षान्तरे रोचनाभिर्गोरोचननामगोपित-
विशेषद्रव्यैः क्रिमुत्प्रेक्ष्यते—रचिता निर्मितेव । अथ पुनः सिताब्जानां विकचकम-
लानां गर्भैरन्तर्बतिसारदलैर्घटिता कल्पितेव ॥ इति हीरकुमारसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

तस्मिन्पदं प्रविदधे गुणधोरणीभिः

सर्वाभिरर्णव इवार्णववर्णिनीभिः ।

आलोक्यते स्म च कदाचन नैपदोपै-

दोपातनैरिव तमोभिरभीश्रुमाली ॥ ११९ ॥

तस्मिन् हीरकुमारे सर्वाभिः समस्ताभिर्दायार्ध्यादिगुणधोरणीभिः पदं स्थानं प्रवि-
दधे कृतम् । कस्मिन्निव । अर्णव इव । यथा सर्वाभिरर्णववर्णिनीभिः समुद्रपत्नीभिर्नदीभि-
रर्णवे जलनिधौ पदं स्थानं प्रविधीयते । च पुनरेष कुमारः दोषैरपगुणैः कदाचन क-
स्मिन्निव समये न आलोक्यते स्म न दृष्टः । क इव । अभीश्रुमालीव यथा भास्वान्
दोषान्नै रात्रिर्जातस्तमोभिरन्धकारैर्नालोक्यते न प्रेक्ष्यते ॥

स्वस्पर्धिनः शरभवप्रमुखानशेषा-

न्कान्त्या विजित्य विजयीव निजप्रतीपान् ।

स व्यानशे विस्मरैः स्वयशोभिराशा-

देशान्मिलत्परिमलैरिव पुष्पकालः ॥ १२० ॥

रा हीरकुमारः विस्मरैः प्रसरणशीलः स्वस्यात्मनो यशोभिः कीर्तिभिः आशादेशान् दिग्विभागान् व्यानशे व्याप्नोति स्म । क इव । पुष्पकाल इव । यथा वसन्तर्तुः मिलद्भिः परस्परं सङ्गं कुर्वद्भिः परिमलैः विकसितविविधविशेषजातितरुलतोद्भवसत्कुसुमसंभवै-
रामोर्ददेशां प्रदेशान् व्यधुते । किं कृत्वा । शरभवप्रमुखान् प्रतीपान् विजित्य पराजित्य । किंभूतान् । खेनात्मना सह श्रिया स्पर्धनशीलान् । क इव । विजयीव यथा जैत्रः । सर्वत्रापि जयवान् राजा समस्तान् प्रतिपक्षान् परिभूय विस्तरन् स्वयशोभिः सर्वोशा व्याप्नोति ॥

भूपाशनिस्फुरितशक्रधनुः समुद्य-

द्धाराङ्कितश्च जलमुक्थ्रितजैनपादः ।

युक्तं यदा स सधनः कमलोदयेन

चित्रं तदेव सुदिनेन यदत्र जज्ञे ॥ १२१ ॥

कमलोदयेन लक्ष्म्या अभ्युदयेन प्रादुर्भावेन घनो दृढ आस बभूव । अथ च कम-
लानां पानीयानामागमेन मेघो भवति । किंभूतः स मेघश्च । भूपाणामाभरणानामश-
निभ्यो वज्ररत्नेभ्यः स्फुरितानि प्रकटीभूतानि शक्रधनूंषि इन्द्रचापचक्राणि यत्र ।
'वृता विभूपा मणिरत्नकामुकैः' इति नैपथे । तथा 'एतान्युद्धसन्मणिमयूखमञ्जरीर-
चितेन्द्रचापचक्राण्याभरणानि' इति चम्पूकथायाम् । भूपाशब्दो भूपाणवाची । 'न भूपा-
येपाधिचक्रास्ति किं तु सा' इति नैपथे । भूपणैः कृत्वा एषा अधिका न चकास्तीति
तद्वृत्तिः । तथा समुद्यता दीप्यमानेन हारेण मुक्ताकलापेन अङ्कितः कलितः । भूपायाः
शोभायाः कारिणी अशनिर्विद्युद्यत्र । तथा प्रकटीभूतमिन्द्रधनुर्वयत्र । तथा समुद्यन्त्यो
निष्पतन्त्यो धारा जलवृष्टयस्ताभिरङ्कितः । पुनः किंभूतः । डलयोरैक्यात् जडानज्ञानं
अज्ञानभाजो वा मुञ्चन् दूरं त्यजन् । घनस्तु जलानि पानीयाति वर्पन् । पुनः किं-
भूतः । श्रित आश्रितः जिनस्याहंतो विष्णोश्च अयं जैनः पादश्चरणः तीर्थकृत्पादौ
विष्णुपदं च येन एतद्युक्तमुक्तम् । परं तदेव चित्रमाश्चर्यमासीत् । यदत्र कुमारे सुदि-
नेन शासनदिवसेन जातं जज्ञे । घने मेघे तु सुदिनेन जायते ॥ इति कुमारगुणलक्षण-
भूपाणादिवर्णनम् ॥

क्रीडज्जयन्त इव यज्ञभुजां कुमारेः

पौराङ्गजैः सह वयोविभवा रूपैः ।

फालक्रमेण परिवर्तमसौ दिनानां

श्रीमत्कुमारमघवा गमयांबभूव ॥ १२२ ॥

असौ हीरनामा श्रीमत्सु धनाद्येषु शोभावत्सु वा कुमारेषु अपरिगृहीतकलत्रेषु म-
घवा सर्वोत्कृष्टविभूलाधिक्यादिन्द्रः कालक्रमेण समयपरिपाठ्या दिनानां दिवसानां परि-
वर्तं क्षेपम् । अतिव्रमणमित्यर्थः । गमयांबभूव अतिवाहयति स्म । वासरानतिक्रामति
स्मेल्यर्थः । किं कुर्वन् । क्रीडन् खेलन् नानाविधबाललीलां कलयन् । कथम् । सह ।
केः सह । पीराद्गजैर्नगरिककुमारैः । किंभूतैः । वयो यादृक्षं हीरकुमारस्य वयः बा-
ल्यशेषरूपं तथा विभवो द्रव्यं तयोरनुरूपं कथञ्चित्सदृशैः । क इव । जयन्त इव । यथा
पुरंदरनन्दनो जयन्तः यज्ञभुजां देवानां कुमारैः पुत्रैः समं क्रीडति ॥

तस्यानुजो गजगतेः शतकोटिपाणेः

श्रीपाल इत्यजनि विष्णुरिवाद्विदस्योः ।

द्वे अग्रजे स भवतः पुनरस्य जामी

राणी परा च विमला कमलानुरूपे ॥ १२३ ॥

तस्य हीरकुमारस्य श्रीपाल इति नाम्ना अनुजो लघुभ्राता अजनि संजातः । तस्य
किंभूतस्य । गजगतेः गजवन्मत्तगजराज इव गतिर्गमनं यस्य । पुनः किंभूतस्य । शतं
शतशः कोटयः द्रव्याणां शतलक्षाः पाणौ हस्ते यस्य शतैर्मिता वा कनककोटयो हस्त-
प्राप्त्या यस्य तदधिपत्वात् । कस्येव । अद्रिदस्योरिव । यथा गजेनार्थादेरावणेन गमनं
प्रस्थानं यस्य तथा शतकोटिर्वज्रं पाणौ यस्य तादृशस्य अद्रिदस्योः पथतरिपोरिन्द्रस्य
विष्णुः कृष्णनामा लघुसहोदरो जज्ञे । किंभूतः । ध्रियं लक्ष्मीं भर्तृत्वेन पालयतीति
श्रीपालः । कुमारोऽप्याकृत्या वज्रपाणिः । पुनः कुमारस्य द्वे उभे जामी भगिन्यौ भवतः
स संजाते । किंभूते । अग्रजे ज्येष्ठे वृद्धे । द्वे के । एका 'राणी', च पुनः परा अन्या
विमला इति नाम्नी द्वे । किंभूते । कमलाया रूपधिया लक्ष्म्या अनुरूपे सदृशे ॥

कृत्या विलासमयनीवलये यथेच्छं

सोत्कण्ठयोर्विलसितुं सुरसञ्जनीव ।

पित्रोरथ त्रिदशपद्मदशां क्रमेण

दृग्गोचरं गतवर्तोर्मजतोः समाधिम् ॥ १२४ ॥

कृत्यौर्ध्वदेहिकमसौ विधिना विधिज्ञो

वंश्यैर्निजैः सह चिरस्य निरस्य शोकम् ।

उत्कः कदापि मिलितुं विमलां स्वजामि

जज्ञे महेभ्यकलभो जयवज्रयन्तीम् ॥ १२५ ॥

स्वस्पर्धिनः शरभवप्रमुखानशेषा-

न्कान्त्या विजित्य विजयीव निजप्रतीपान् ।

स व्यानशे विसृमरैः स्वयशोभिराशा-

देशान्मिलत्परिमलैरिव पुष्पकालः ॥ १२० ॥

स हीरकुमारः विद्यमरैः प्रसरणशीलैः स्वस्यात्मनो यशोभिः कीर्तिभिः आशादेशान् दिग्विभागान् व्यानशे व्याप्नोति स्म । क इव । पुष्पकाल इव । यथा वसन्तर्तुः मिलद्भिः परस्परं सां कुर्वद्भिः परिमलैः विकसितविविधविशेषजातितरुलतोलसत्कुसुमसंभवं-
रामोर्ददिशां प्रदेशान् व्यधुते । किं कृत्वा । शरभवप्रमुखान् प्रतीपान् विजित्य पराजित्य । किंभूतान् । खेनात्मना सह प्रिया स्पर्धनशीलान् । क इव । विजयीव यथा जैत्रः । सर्वत्रापि जयवान् राजा समस्तान् प्रतिपक्षान् परिभूय विस्तरन् स्वयशोभिः सर्वांशं व्याप्नोति ॥

भूपाशनिस्फुरितशक्रधनुः समुद्य-

द्धाराङ्कितश्च जलमुक्थितजैनपादः ।

युक्तं यदा स सघनः कमलोदयेन

चित्रं तदेव सुदिनेन यदत्र जज्ञे ॥ १२१ ॥

कमलोदयेन लक्ष्म्या अभ्युद्गमेन प्रादुर्भावेन घनो दृढ आस बभूव । अथ च कम-
लानां पानीयानामागमेन मेघो भवति । किंभूतः स मेघश्च । भूपाणामाभरणानामश-
निभ्यो वज्ररत्नेभ्यः स्फुरितानि प्रकटीभूतानि शक्रधनुंषि इन्द्रचापचक्राणि यत्र ।
'शृता विभूषा मणिरत्नकामुर्कः' इति नैपथे । तथा 'एतान्युल्लसन्मणिमयूखमञ्जरीर-
चितेन्द्रचापचक्राण्याभरणानि' इति चम्पूकथायाम् । भूपाशब्दो भूषणवाची । 'न भूष-
यैवाधिचक्रास्ति किं तु सा' इति नैपथे । भूषणैः कृत्वा एषा अधिका न चक्रास्तीति
तद्वृत्तिः । तथा समुद्यता दीप्यमानेन हारेण मुक्ताकलापेन अङ्कितः कलितः । भूपायाः
शोभायाः कारिणी अशनिविद्युश्च । तथा प्रकटीभूतमिन्द्रधनुर्नृप । तथा समुद्यन्त्यो
निष्पतन्त्यो घांरा जलवृष्टयस्ताभिरङ्कितः । पुनः किंभूतः । डल्योरैक्यात् जडानज्ञान्
अज्ञानभाजो वा मुक्षन् दूरं त्यजन् । घनस्तु जलानि पानीयानि वर्षन् । पुनः किं-
भूतः । शिन् आश्रितः जिनस्याङ्गो जिष्णोश्च अयं जैनः पदस्थरणः सीर्यैक्यपदं
विष्णुपदं च येन एतद्युक्तमुक्तम् । परं तदेव चित्रमाध्वयमासीन् । यदत्र कुमारे सुदि-
नेन शामनदिवसेन जातं जज्ञे । घने मेघे तु सुदिनेन जायते ॥ इति कुमारशृंगलक्षण-
भूषणादिवर्णनम् ॥

क्रीडञ्जयन्त इव यज्ञभुजां कुमारैः

पौराजैः सह ययोविभवानुरूपैः ।

मार्गे पृथ्वीपथे प्रतस्थे प्रचलितः । किं कृत्वा । तं प्राक् सेवकेनानायितं पारियानिकम-
ध्वरथमधिरुह्य अध्यास्य । किंभूतं पारियानिकम् । नभस्वन्तं वायुम् अर्धाद्वायुवेगम-
तिपतति अतिक्रामतीत्येवंशीलो वातादप्यधिको रयो वेगो ययोस्तादृशाभ्यामश्वाभ्यां
तुरङ्गाभ्यां बाह्यम् वहनयोग्यम् । पुनः किंभूतम् । सारथिना सूतेन सनाथं सहितम् ।
पुनः किंभूतम् । हेमं स्वर्णमयम् । क इव । पायोजपाणिरेव । यथा भास्वान् सुवर्णसं-
बन्धिनं स्यन्दनमाश्रित्य नाकिपथे गगने प्रतिष्ठते । सूर्यरथस्यापि विशेषणानि वायुरहो
विजयि वेगवाजि वहनीयं काञ्चनमयमरुणसारथियुक्तं च पाथोजे कोकनदे इवारुणी
मृदुलं च मुकुमारौ पाणी हस्तौ यस्येति कुमारस्यापि विशेषणम् ॥

कालं कियन्तमुदयान्तरितं तपस्या-

साम्राज्यसंग्रहविधौ प्रविलम्बमानः ।

संप्राप्य पत्तनमसौ मुदितः स्वजामे-

चौलुक्यवद्भवनभूमिमलंचकार ॥ १२८ ॥

असौ हीरकुमारः पत्तनमणहिलपुरं संप्राप्य आसाद्य मुदितो हृष्टः सन् स्वजामेः
स्वभगिन्याः भवनभूमिं पृष्ठभूमिमलचकार भूषयति स्म । किंवत् । चौलुक्यवत् । यथा
कुमारपालः पत्तनमागत्य प्रमुदितः स्वभगिन्या गेहमलंकृतवान् । किं कुर्वाणः । प्रवि-
लम्बमानः प्रविलम्बं विदधानः कालक्षेपं निर्दिमाणः । कं कर्मतापन्नम् । कियत्परिमा-
णमस्येति कियान् तं कियन्तं कालं कियत्समयं यावत् किंकालम् । उदयः सूरिपदल-
क्षणो महोदयः अन्तरितः अन्तरं व्यवधानं संजातमत्रेत्यन्तरितः । कस्मिन् । तपस्या
दीक्षा सैव साम्राज्यं सकललोकैश्वर्यं तस्य संग्रहं उपादानं तस्य विधौ प्रकारे । चौलु-
क्यस्यापि गुर्जरमण्डलराज्यसंग्रहे ॥

तं जङ्गमं त्रिदशसालमिव स्वपुण्य-

प्राग्भारमङ्गिनमुतागतमात्मधाम्नि ।

दृष्ट्वा निवातसरसीजसगर्भया स्वं

बन्धुं निपीय विमला मुमुदे हृदन्तः ॥ १२९ ॥

त हीरकुमारं स्वबन्धुं निजसहोदरं दृष्ट्वा नयनेन निपीय सादरमवलोक्य विमला
विजयसिंहमहेभ्यमहिला हृदन्तर्मनोमध्ये मुमुदे जहर्प्रीता । किंभूतया दृष्ट्वा । 'नि-
वातं वातरहितं यत्सरसीजं पद्मं तस्य सगर्भया सदृशया सहोदरया वा । 'निवातपद्म-
स्त्रिमितेन चक्षुषा' इति रघुवंशे । तं किंभूतम् । आत्मवाग्निं स्वगृहे विमलामन्दिरे
समागतम् । उत्प्रेक्ष्यते—जङ्गमं प्रचलन्तं त्रिदशसालं कल्पवृक्षमिव । उत अथवा अ-
ग्निं मूर्तिमन्तं स्वपुण्यस्य निजमुकृतस्य प्राग्भारमतिशयमिव ॥

अथानन्तरं कदापि कस्मिन्नपि समये असौ वर्ण्यमानः महेश्वरस्य कुराव्यवहारिणः कलभः कुमारः । इमाद्रजाद्रव इभ्यः कलभः यथा कुले भवः कुल्यस्तथायमपीति । विमलां नाग्रीं निजभगिनीं मिलितुमुत्कण्ठित उरमुको जज्ञे जातः । किंवत् । जयवत् । यथा जयो वासवसूनुः जयन्तीं स्वजार्णि शक्रपुत्रीं मिलितुमुत्कण्ठावान् भवति । किं कृत्वा । चिरस्य चिरकालेन शोकं प्रेमवन्धाजातं परितापं निरस्य त्यक्त्वा । शोकहेतुमाह— किं कृत्वा । कृत्वा विधाय । किम् । अर्ध्वदेहिकं परलोकगमनदिवसे दानजलाञ्जलिप्रमुखम् । कयोः । पित्रोः स्वजननीजनकयोः । कथम् । सह । कः । वन्द्यैर्गोत्रिभिः । किंभूतः । निजैरात्मीयैः । केन । विधिना यथोक्तलोकप्रकारेण । असौ किंभूतः । विधिमाचारं जानातीति विधिज्ञः । पित्रोः किं कुर्वतोः । समाधि धर्मध्यानं भजतोः सेवमानयोः । पुनः किंभूतयोः । गतवतोः प्राप्तवतोः । कम् । दृग्वोचरं नयनविषयम् । कासाम् । त्रिदशानां देवानां पद्मदशां स्त्रीणां देवाङ्गनानाम् । स्वर्गतयोरित्यर्थः । केन क्रमेण । आयुःपर्यन्तसमयपरिपाट्या । उप्रेक्ष्यते—मुरसन्ननि देवल्लोके विलसितुं क्रीडितुं सोत्कण्ठयोः सह उत्कण्ठया वर्तते यौ तौ तादृशयोरिव । औत्सुक्ययुक्तयोरित्यर्थः । किं कृत्वा । अवनीबलये भूमण्डले विलासं भोगोपभोगादिक्रीडां निर्माय । कथम् । यथेच्छं स्वाभिलाषपूरणपर्यन्तम् । कुमारावस्थायामपि तस्य शौण्डीयांतिशयं दर्शयितुं कलभशब्दप्रद्वेषम् । कलभं विशदयकः ॥

गन्तुं ततः स्पृहयता प्रति पत्तनं स्व-

भृत्येन तेन सत्तुरङ्गयुगः शताङ्गः ।

आनाय्यते स नमुचेर्दमनेन जम्बू-

द्वीपं विमानमिव पालकनिर्जरेण ॥ १२६ ॥

ततो भगिनीमिलनोत्कण्ठानन्तरं तेन हीरकुमारेण कर्त्रा स्वभृत्येन निजसेवकेन कृत्वा शताङ्गो रथ आनाय्यते स आनायितः । किंभूतः शताङ्गः । सह तुरङ्गयोरश्वयोर्युगेन युगलेन वर्तते यः सः । तेन किं कुर्वता । पत्तनमणहिलनांम पुटभेदनं गन्तुं प्रस्थातुं स्पृहयता इच्छता । केनेव । नमुचेर्दमनेनेव । यथा नमुचिनामा दैत्यविशेषस्तस्य हस्त्रा पुरंदरेण जिनेन्द्राणां जन्मादिकल्याणकेषु महोत्सवकरणार्थं जम्बूद्वीपं प्रति गन्तुमिच्छता पालकनाम्ना निर्जरेण पालकाख्य विमानमानाय्यते ॥

तं पारियानिकमसावधिरुह्य भूमी-

मार्गे नभस्वदतिपातिरथाश्वबाह्वम् ।

हैमं शताङ्गमथ सारथिना सनाथं

पाथोजपाणिरिव नाकिपथे प्रतस्थे ॥ १२७ ॥

अथ जामिमिलनोत्कण्ठया अनुसेवकपार्श्वे रथानयनानन्तरम् असौ कुमारः भूमी-

पदे पदे यत्पुरकौतुकानि निरीक्षमाणः क्षणदाकरास्यः ।

निजैर्गुणैर्हार इवैव हीरो व्यधत्त वासं हृदये मनस्विनाम् ॥ १३३ ॥

एष कुंरानाथीनन्दनो हीरो निजैरात्मोयैर्गुणैः सौन्दर्यादिभिर्मनस्विनां महतां चतुराणां हृदये मनसि वासं वसति व्यधत्त चकार । क इव । हार इव । यथा मुक्ताकलापो गुणैस्त्वन्तुभिः सूत्रप्रोतत्वेन हारस्य मनस्विनां हृदये वक्षसि । 'हृदयं मनो वक्षश्च' इत्यनेकार्थः । 'परस्य हृदये लभं न घूर्णयति यच्छिरः' इति चम्पूकथायाम् । काव्यं परस्यान्यप्राज्ञस्य हृदये लभं चमत्कृतं वाणं परस्य वैरिणो हृदये वक्षसि लभं ममप्रविष्टमिति तट्टिपनकम् । वासं स्थानं कुरुते । किंभूतः हीरः । क्षणदाकरश्चन्द्रस्तद्वदाननं मुख यस्य संपूर्णचन्द्रवदनः । किं कुर्वाणः । पदे पदे स्थाने स्थाने यत्पुरस्याणहिल्लाटाटकपत्तनस्य कौतुकान्याश्चर्याणि निरीक्षमाणः विलोकमानः ॥

हरिरिव गिरिकुञ्जे मानसैर्मानसौका

इव करकमले वा श्रीपतेः पाञ्चजन्यः ।

मुररिपुरिव, वार्धौ स स्वसुधाम्नि तिष्ठः

नृकपि कलयति स्म श्रीमरं शिवसिंहः ॥ १३४ ॥

स हीरनामा शावेपु कुमारेपु शौर्यस्फूर्त्या सिंह इव सिंहः पञ्चाननः श्रीमरं शोभाति-शयं कलयति स्म दधार । किं कुर्वन् । स्वसुधैर्द्वभगिन्या विमलानाम्न्या धाम्नि मन्दिरे तिष्ठन् वसन् स्थितिं कुर्वन् । क इव । हरिरिव । यथा केसरी गिरेः पर्वतस्य कुञ्जे गह्वरे वने वा निवसति । पुनः क इव । मानसौका इव । यथा राजहंसो मानसनामनि सरसि स्थितिं विधत्ते । वा पुनः क इव । पाञ्चजन्य इव । यथा देवतादत्तो हरिणैव वादनयोग्यः पाञ्चजन्यनामा शङ्खः श्रीपतेर्नारायणस्य करकमले पाणिपद्मे तिष्ठति । अत्र इव-शब्दो लालाघण्टावदुभयत्र योज्यः । पुनः क इव । मुररिपुरिव । यथा नारायणो वार्धौ अर्धात् क्षीरसमुद्रे वसति विधत्ते ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

वसौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गस्तृतीयोऽभवत् ॥ १३५ ॥

यं प्रासूतेति । देवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये हीरविजयसूरीश्वरचरित्रे तृतीयः सर्गः ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनामकाव्यवृत्तौ गर्भधारिणी, दोहदगर्मसमयलक्षणाविर्भावनजन्मजन्मपत्रिकाजन्ममहोत्सवबालक्रीडापठनसर्वाङ्गलभ्युन्नतभातृपितृपरलोकगमनपत्तनस्थभगिनीगृहागमवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

तोऽपि पुत्रोऽपि सन् वक्रभावं कुटिलस्वभावं न वभार धत्ते स्म । पुनर्विष्णोर्नारायणस्य पदं चरणमालम्बते आश्रयते सेवते इत्येवंशीलोऽपि न नैव विष्णुभक्तः । महावीरगणधारित्वात् । अथ च पृथिव्याः सुतो मङ्गलनामा प्रहः स तु वक्रभावं वक्रनामत्वम् । 'आरो वक्रो लोहिताहो मङ्गलोऽहारकः कुजः' इति मङ्गलनामानि हैम्याम् । अथ च विष्णुपदमाकाशमवलम्बते भजते इत्येवंशीलोऽस्ति । ज्योतिश्चक्रस्य नभःस्थत्वात् ॥

यत्पाणिपद्मः स पुनर्भवोऽपि दत्ते नतानामपुनर्भवं यत् ।

शिष्यीकृता येन भवं विहाय शिवं श्रयन्ते च तदत्र चित्रम् ॥८॥

तत्प्रसिद्धमत्र जगति चित्रं महदाश्चर्यं दृश्यते । तत्किम्-। यत् यस्य गौतमस्वामिनः पाणिपद्मः करकमलः सह पुनर्द्वितीयवारं भुवनमुत्पत्तिस्त्वेन सह वर्तते यस्तादृशोऽपि सन् न विद्यते पुनरन्यवारं भवोऽवतारो यत्र तं नतानां प्रणमजनानां दत्ते विश्राणयति । तत्त्वतस्तु कामाद्भुशकलितो मोक्षं ददाति । 'कामाद्भुशो महाराजः करजो नखरो नखः । करश्चक्रो भुजाकण्ठः पुनर्भवपुनर्भवौ ॥' इति हैम्याम् । तथा तत्रैव 'महानन्दोऽमृतं सिद्धिः कैवल्यमपुनर्भवः' इति च । पुनर्थेन गौतमेन शिष्यीकृताः स्वविनेया विहिताः सन्तो नरा भवमीश्वरं विहाय त्यक्त्वा शिवं शंभुं श्रयन्ते भजन्ते भवः स एव शिवश्च । तत्त्वतस्तु भवं संसारं त्यक्त्वा शिवं मोक्षं यान्ति गौतमदीक्षितानां सर्वेषामपि केवलज्ञानोत्पादात् ॥

सूर्यस्य रश्मीनवलम्ब्य वज्रावलम्बरश्मीनिचयः शयाभ्याम् ।

नन्तुं जिनानार्षभिक्षुसमूर्तानिष्टापदोर्वीधरमारुरोह ॥ ९ ॥

यो गौतमस्वामी स्वलब्ध्या योऽष्टापदमारोहति सोऽवश्यं तद्भवे एवं सिद्धिगामीति देववाचं निशम्य प्रधानन्तरं भगवतापि तथैव प्रतिपादिते भगवदाज्ञादानपूर्वकमष्टापदनामानुर्वीधरं कैलाशशैलमारुरोहाधिहृदवान् चढितः । किं कृत्वा-। अवलम्ब्य आश्रित्य । काम्याम् । शयाभ्यां स्वहस्ताभ्याम् । कान् । सूर्यस्य रश्मीन् किरणान् । लूता उर्णनाभः कोलिकस्तस्यास्याद्वदनाद्विनिर्गता जालतन्तवः तान् वा । 'तपःकृशाङ्गास्तं शैलमारोहं न वयं क्षमाः । चढिष्यति कथं प्रौढदेहोऽयं गजराजवत् ॥ पश्यत्सु तेषु मार्तण्डकरानालम्ब्य गौतमः । गणभृन्निजलब्ध्याष्टापदोर्ध्वं ययौ ध्रुवम् ॥' इति कृपिमण्डलवृत्तौ । 'सूर्यस्यांशन् समाश्रित्य तेषामुत्पद्यतामपि । स गहस्तामिवोद्गीय ययौ मङ्गु गिरेः शिरः ॥' इति इन्दारवृत्तौ । रविकिरणवलम्बनम् । तथा 'भववं गोयमो जहान्चारणलद्वीपलतामुडगमिनिस्साए उदुप्पयइ जाव ते पलायन्ति' इत्याद्ययकद्वाविंशतिसहस्र्याम् । मलयगिरिवृत्तावप्ययमेव पाठः । लूतातन्त्रवलम्बनमिति पाठद्वयमपि शास्त्रानुसारं । अथ प्रस्तुते । उत्प्रेक्ष्यते—वज्रस्य वज्ररश्मिनिमित्तानित्यर्थः । अवलम्ब्यार्थमालम्बनकृते रश्मीन् गुणान् रज्जुरिव । किमर्थमारुरोह—नन्तुं नमस्कृतुम् । कान् । जिनाश्चगुर्विषातितीर्थकृतः । किंभूतान् । कपभस्यापत्यमार्पणमिर्गन्तचक्रयती तेन

कृता निर्मिता मूर्तयः प्रतिमा येषाम् । स्वस्ववर्णप्रमाणोपेतचतुर्विंशतिजिनविम्बान्नम-
सितुमित्यर्थः ॥

कथं लभेतास्य तुलां सुरद्रुर्यद्यस्य नामापि पिपतिं कामान् ।

तपस्वितोऽप्यभ्यवहारयन्थो द्विधामृतास्वादजुपः पुपोप ॥ १० ॥

अस्य गौतमस्वामिनः तुलां साम्यं सुरद्रुः कल्पवृक्षः कथं केन प्रकारेण लभेत । य-
त्कारणात् यस्य गौतमस्य नामापि अभिधानमपि कामाः जनानां मनोरथान् पिपतिं
पूरयति । 'यस्याभिधानं मुनयोऽपि सर्वे गृह्णन्ति भिक्षाभ्रमणस्य काले । मिश्रावपाना-
भ्रमरपूर्णकामाः स गौतमो यच्छतु वाञ्छित मे ॥' इति पूर्वाचार्यकृतस्तुत्युक्तेः । तथा
गृहमेथिनोऽपि व्यापारादिकार्यं कुर्वाणा गौतमस्वामिनी लब्धिरित्युच्यते च । अथ
कल्पवृक्षाभिधानप्रहणेन कोऽप्यर्थो न सतीति तस्मात्कल्पतरुप्रमाणं न स्यादस्येति अपि
पुनर्यस्तपस्विनस्तापसानभ्यवहारयन् पायसं भोजयन् सन् द्विधा द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां कृत्वा
अमृतस्य मुधाया मोक्षस्य वा स्वादं भोगं जुपन्ते सेवन्ते तादृशान् पुपोप । चकारेत्यर्थः ।
प्रथमममृतोपमं पायसमाकण्ठं भोजयित्वा ततः सिद्धिवधूविलासरसिकांश्च कृतवान्, ए-
तदपि महदाश्चर्यमस्ति ॥ इति गौतमस्वामी ॥

• आसीत्सुधर्मा गणभृत्सु तेषु श्रीवर्धमानप्रभुपट्टधुर्यः ।

विहाय विश्वे सुरभीतनूजं कः स्तात्परो धुर्यपदावलम्बी ॥ ११ ॥

तेषु गौतमादिषु गणभृत्सु गणधरेषु श्रीवर्धमानप्रभोः श्रीमहावीरस्वामिनः पटे पदे
धुर्यः धुरंधरः सुधर्मनामा गणधर आसीत् । युक्तोऽयमर्थः । सुरभीतनूजं सुरभीशब्दो
दीर्घदैकारान्तोऽपि दृश्यते । यथा कल्पकिरणावल्याम्—'स्वप्ने मानवमृगपतिगुरुरात-
हृत्पभसुरभीभिः' इति । तथा पाण्डवचरित्रेऽपि—'दक्षिणस्या दिशः सर्वे नीयन्ते सुर-
भीगणाः' इत्युक्तेः । विहाय त्यक्त्वा परोऽन्यः को धुर्यपदावलम्बी धुर्यस्य धौरेयस्य पदं
युगं लक्षणं स्थानं तस्यावलम्ब्य आश्रयोऽस्त्वस्य ईदृशः कः स्तात् । अपि तु शृपभं विना
न कोऽपि धुरीणः स्यात् ॥

यः पञ्चमोऽभूद्रूपपुङ्गवानां किं पञ्चमीं स्वेन गतिं यियासुः ।

यत्रोक्तिभिस्तीर्थकृतां दिदीपे शुक्तिव्रजे वारिमुचामिवाद्भिः ॥ १२ ॥

यः सुधर्मनामा गणानां गच्छानां प्रधानानां मध्ये पञ्चानां संह्यापूरणः पञ्चमः अ-
भूत् बभूव । उल्लेख्यते—स्वेनात्मना पञ्चमीं मुक्तिलक्षणां गतिं यियासुः किमु गन्तु-
मिच्छुरिव । पञ्चमो जज्ञे । यत्र सुधर्मस्वामिनि तीर्थकृतां पूज्यत्वव्यापनार्थं बहुत्वम् ।
महावीरस्य । अथवा 'वीरविभोः' इति पाठः । तत्र वीरो महावीरः । देशकप्रहणेन देशिनो
प्रहणम् । भीमो भीमसेनः, भामा सत्यभामा, इत्यादिवत्तथा वीरपदोपादानेन महावीरप्र-
हणं स चासौ विभुः स्वामी जगदीश्वरस्तस्य उक्तिभिर्वाक्यैरागैराप्तोक्तिवाक्तेषां दि-
दीपे । कस्मिन्निव । शुक्तिव्रजे इव । यथा शुक्तिकानां निकरे वारिमुचामिवाद्भिः

पानीयैर्दीप्यते मौक्तिकीभूय दीप्तिमतीभिर्जायते । 'शुक्तिप्रजे, वारिमुचो यथाद्भिः' इति पाठः । यथा इवार्थे । शेषं प्राग्वत् ॥

सरस्वतीशालिलसज्जिनश्रीरगाधमध्यो रसभासमानः ।

सिद्धान्त आस्ते यदुपज्ञमुधदभङ्गभङ्गः सरितामिवेशः ॥ १३ ॥

यदुपज्ञं यः मुधर्मस्वामी उपज्ञा आद्यं ज्ञानं यत्र तत्कर्तृकत्वात् । 'उपज्ञोपक्रमं तदा-
चिह्नयासायाम्' । उपज्ञोपक्रमयोरादेरा(चि)ह्नयानेच्छायां तदन्तस्त्वपुरुषो नपुंसकः
स्यात् । पाणिनेरुपज्ञा पाणिन्युपज्ञं ग्रन्थः तेनादौ कृत इत्यर्थः । नन्दस्य उपक्रमं नन्दो-
पक्रमं द्रोणः तेनादौ उपक्रान्त इत्यर्थः । इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । सिद्धान्त आगमः स-
रितां नदीनामीशः पतिः समुद्र इवास्ते विद्यते । किंभूतः सिद्धान्तः समुद्रश्च । सर-
स्वत्याः श्रुतदेव्याः सरः प्रसरणं मुखे अस्त्यस्यास्तत्त्वेन तदधिष्ठापकत्वात् । तथा
वा शालवे शोभते इत्येवशीलस्तथा लसन्ती दीप्यमाना जिनानां तीर्थं कृतो श्रीरतिश-
यादिलक्षणा शोभा वा यत्र । पक्षे—नदीभिस्तत्पतित्वात् शालमानस्तं तथा लसन्ती
क्रीडन्ती क्षिप्यन्ती वा । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धात्वर्थत्वात् । जिनश्रियो कृ-
ष्णलक्ष्म्यौ यत्र विष्णोर्जलधिशयनत्वेन तत्र क्रीडा । अथवा स्फुरन्त्यौ जिनो विष्णुस्त-
त्साहचर्याद्वार्धपुत्रीत्वाद्वा लक्ष्मीश्च यत्र । सम्प्रदान्तविधेरनित्यत्वात् कः । 'उडुपरिपदि
मध्यस्थायिश्रीतांशुलेखानुकरणपटुलक्ष्मीमक्षि लक्ष्मीचकार' इति नैपथे । पश्चात्कर्मधारयः ।
पुनः किंभूतः । अगाधो महार्थतया अलक्ष्यं मध्यमतलस्पृक् च मध्यं यस्य । पुनः किं-
भूतः । रसैः शान्तादिभिर्जलैश्च भासमानः । पुनः किंभूतः । समुद्यन्तः प्रकटीभवन्तः
अभङ्गाः संपूर्णाः भङ्गा परमाणुप्रमुखानां आद्भवतादीनामेकद्वित्रिविधादयो भङ्गजास्तानि
तरङ्गाश्च यत्र ॥

गणीन्दुना पट्टरमा गणीन्दुः पट्टश्रिया च व्यतिभासते स्म ।

निशा निशेशेन निशा निशेश इवापि शंभोः परिचारिचेताः ॥ १४ ॥

अनूचानचन्द्रेण मुधर्मस्वामिना पट्टरमा महावीरदेवपट्टलक्ष्मीस्तथा गणी साङ्गप्रवच-
नाधीतिनां मध्ये दीप्यमानत्वेन परमेश्वर्यभाक्त्वेन इन्दुश्चन्द्रः पट्टश्रिया वर्धमानस्वामिप-
ट्टलक्ष्म्या कृत्वा व्यतिभासते स्म परस्परं शोभते स्म । केनेव का । कया क इव ।
निशा निशेशेनेव । निशा निशेश इव यथा रात्रिश्चन्द्रमसा शोभते । यथा । निशा
रात्र्या कृत्वा चन्द्रमा व्यतिभासते परस्परं राजते । 'पद्मोमासहृदनिश' इति प्रक्रि-
योक्तृसूत्रेण निशाया निश आदेशः । किंभूतो गणीन्दुः चन्द्रश्च । शंभोजितस्येश्व-
रस्य च परिचरणशीलं सेवाहेवाकिस्वभाव चेतो मनो यस्य सः ॥ इति मुधर्मस्वामी ॥

यशःश्रियाधःकृतकुन्दकम्बुर्जम्बूकुमारोऽजनि तस्य पट्टे ।

लघोरपि स्वस्य यतोऽभिभूतिं पश्यन्हियादृश्य इव स्मरोऽभूत् ॥ १५ ॥

तस्य सुधर्मस्वामिनः पटे जम्बूकुमारोऽजनि जज्ञे । किंभूतः । यशःश्रिया कीर्तेरव-
दाततालक्ष्म्या अधःकृतास्तिरस्कृता जिताः कुन्दानि कुन्दतस्कुसुमानि कम्बवः शङ्खा-
श्च येन सः । लघोः शिशोरपि यतो जम्बूकुमारात् स्वस्यात्मनः पराभूतिं तिरस्कारं
पश्यन् विलोकमानः स्मरः । उत्प्रेक्ष्यते—हिया लज्जयेव अदृश्यः दशोरगोचरः अनङ्ग-
त्वात् अभूत् ॥

उज्ज्ञांचकारैप महेभ्यकन्या मदेन्दिरामूर्तिमतीरिवाष्टौ ।

नवाधिकां यो नवतिं हिरण्यकोटीर्नु चेटीरिव दोपराजाम् ॥ १६ ॥

एष जम्बूकुमारः अष्टौ अष्टसंख्याका महेभ्यानां स्वस्वकन्यानां पाणिमोचनपर्वणि जम्बू-
कुमाराय नवनवकोटीप्रदानलक्षणतो महाव्यवहारिणां कन्याः कुमारिकाः उज्ज्ञांचकार
स्वजति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमतीः शरीरभाजो मदेन्दिराः कुलजातिरूपधृतैश्वर्य-
तपोलब्धिवलरूपाष्टमदलक्ष्मीरिव जहौ । च पुनर्यो जम्बूः नवभिरधिकां नवतिं नवनव-
तिमिता हिरण्यानां सुवर्णानां कोटीरुज्ज्ञांचकार तस्याज । उत्प्रेक्ष्यते—दानान्तरायला-
भान्तरायवीर्यान्तरायभोगान्तरायोपभोगान्तरायहास्यरत्यरतिजुगुप्साशोककाममिध्या-
त्वाज्ञाननिद्राविरतिरागद्वेषरूपाणामष्टादशसंख्याकानां दोषाणामेव राजां भूपानाम् ।
राजशब्दो व्यञ्जनान्तः । 'राजा राट् पृथ्वीशक्रः' इति हैमीवचनात् । चेटीर्दासीरिव
जहाति स्म । साधुः पुमान् दासीसङ्गं न कुर्यात् ॥

वशंवदीभूतजगन्नयस्य न पुस्फुरेऽस्मिन्कमनस्य शक्त्या ।

हविर्भुजो भस्मितकाननस्य विस्फूर्ज्यते किं महसाम्बुराशौ ॥ १७ ॥

अस्मिन् जम्बुकुमारे । जम्बूशब्दो दीर्घो हस्रोऽप्यस्ति । 'मत्कृते जम्बुना स्वप्ता
नवोढा नवकन्यका' इति कल्पवृत्तौ । कमनस्य कन्दर्पस्य शक्त्या स्फूर्त्वा सामर्थ्येन प-
राक्रमेण न पुस्फुरे न स्फुरितं नालम्बभूवे । किंभूतस्य कामस्य । वशंवदीभूतं वश्यं
स्वाज्ञाकारिसंजातं जगन्नयं त्रैलोक्यं यस्य सः । युक्तोऽयमर्थः । हविर्भुजो वहेर्महसा प्र-
तापेन किं किमिति प्रश्ने । अम्बुराशौ समुद्रे स्फूर्ज्यते समर्थाभूयते । अपि तु न । किं-
भूतस्य हविर्भुजः । भस्मितं भस्मीकृतं भस्मावशेषं विहितं ज्वालितं काननं वनम् ।
उपलक्षणत्वात्पुरादि येन तस्य ॥

पश्यन्तु वैदुष्यममुष्य जम्बूप्रभोर्वपुर्भस्मितमत्स्यकेतोः ।

चिश्रं वृषस्यन्त्यपि पांशुलेव वशीकृता येन शिवस्मितास्या ॥ १८ ॥

हे प्राज्ञाः अमुष्यास्य जम्बूप्रभोजेजम्बूस्वामिनः वैदुष्यं विदुषो भावयानुर्यं पश्यन्तु
विलोकयन्तु । किंभूतस्य जम्बूप्रभोः । वपुषा अर्थात् शरीरसौन्दर्येण भस्मितस्तिरस्कृ-
तोऽधिकृतो मत्स्यकेतुर्मकरध्वजः कामो येन । पांशुलेव स्वैरिणी व्यभिचारिणीव वि-
भ्रमयित्वमपि जगज्जनं वृषस्यन्ती कामयमाना । 'वृषस्यन्ती कामुकी स्यात्' इति दै-
म्याम् । अत्यर्थमभिलषन्त्यपि शिवाख्या मुक्तिनात्री स्मितास्या विकसितकमलवदनम् ।

वधूरद्वैतप्रागल्भ्यभाजा येन जम्बूप्रभुणा वशीकृता स्वायत्ता निमिता । त्वया सह सङ्गे विधाय एतस्यामवसापिण्यां नान्यं भारतभवं जनमभिलषामीति वागबन्धप्रदानपूर्वमात्म-
सात्कृता ॥ इति जम्बूस्वामी ॥

अलंचकारं प्रभवप्रभुस्तत्पट्टश्रियं पुण्ड्र इवेन्दुवक्राम् ।

स्तेनापि सार्धेश इवाङ्गिनो यः श्रेयःश्रियं प्रापयदत्र चित्रम् ॥ १९ ॥

प्रभवनामा प्रभुः स्वामी तस्य जम्बूस्वामिनः पट्टश्रियं पट्टलक्ष्मीमलंचकार भूषयति स्म । क इव । पुण्ड्र इव । यथा चित्रक तिलकम् इन्दुवक्रां चन्द्रमुखीं वशामलंकरोति । यः प्रभवप्रभुः स्तेनापि तत्स्करीभूयापि सार्धेशः सार्धपतिरिवाङ्गिनो जनान् श्रेयःश्रियं कुशलकलितां कमलां मोक्षलक्ष्मीं च प्रापयत् लम्बयति स्म । तद्वक्ष्मीप्रदानमत्र(प्र) भवप्रभौ चित्रमाश्चर्यकारकमस्ति । 'श्रेयःपुरीम्' इति पाठे मुक्तिनगरीं नयति स्म ॥

किं वर्ण्यते वर्ण्यगुणस्य चौर्यचातुर्यमस्य प्रभवस्य भर्तुः ।

अहार्यमप्येष मनोऽभिधानमपाहरद्यत्रिदिवेन्दिरायाः ॥ २० ॥

अस्य जम्बूपट्टधरस्य प्रभवस्य प्रभवनाम्नो भर्तुः स्वामिनो गणधरस्य चौर्यस्य वा चा-
तुर्यं कीशल्यं तत्स्करताप्रागल्भ्यं किं कया रीत्या विस्मयकृतया कथं वा वर्ण्यते प्रशस्य-
ते स्तुयते वा । अस्य किंभूतस्य । वर्ण्यं जगज्जैल्लोकोत्तरतया श्लाघनीया गुणाः शम-
दमसंयमरूपा यस्य । यत्कारणादेव प्रभवप्रभुः त्रिदिवेन्दिरायाः स्वर्गलक्ष्म्याः अहार्यं
देवताश्रयत्वाच्च केनापि हर्तुं शक्यमपि मनोभिधानं निधिमपाहरजहार । मुक्तिगमनाभा-
वात् स्वर्गलोकमेवालंकृतवानित्यर्थः ॥ इति प्रभवस्वामी ॥

शय्यंभवोऽभूयदस्य पट्टं सिंहासनं पित्र्यमिवावनीन्द्रः ।

कलिन्दिका मौक्तिकमालिकेव यत्कण्ठपीठे विलुठत्यकुण्ठा ॥ २१ ॥

शय्यंभवनामा भट्टः अस्य प्रभवस्वामिनः पट्टम् अभूषयत् पदमलंकरोति स्म । क
इव । अवनीन्द्र इव । यथा नवाभिपिक्तभूपतिः पितुस्त्रिदं पित्र्यं पितुः संबन्धि सिंहा-
सनं केसरिणोपलक्षितमासनं सिंहासनं भूषयति । यस्य शय्यंभवगणधरस्य कण्ठपीठे
मुख एव कलिन्दिकाः सर्वविधाः चतुर्दशापि पूर्वाणि वा लुठति तिष्ठति । समायातीत्यर्थः ।
किंभूता कलिन्दिका । अकुण्ठा स्फुरद्रूपा । केव । मौक्तिकमालिकेव । यथा मुक्ताहार-
लता कस्यापि भाग्यवतः पुंसो गलकन्दले लुठति । किंभूता । अकुण्ठा दीप्यमाना ।
आमलकप्रमाणमुक्ता ॥

यूपादधस्तः प्रतिमां जिनेन्द्रोर्वाचा स वाचंयमपुङ्गवस्य ।

द्वक्संज्ञयेव स्वगुरोः किरीटी नाराचगङ्गां प्रकटीचकार ॥ २२ ॥

यः शय्यभवभट्टः वाचंयमपुङ्गवस्य प्रभवप्रभवोर्वाचा गिरा यूपात्सप्रारब्धयशस्तम्भात्

अधस्तः अधोभूमिभागात् सक्रोपप्रश्नोत्तरकालं यज्ञवृत्तवृद्धिजोक्त्या जिनेन्दोः श्रीशा-
न्तिनाथस्य प्रतिमां मूर्तिं प्रकटीचकार कर्पति स्म । 'सिर्जम्बवं गणहरं जिणपडिमादं-
सणेण पडिबुद्धम्' इति दशर्वकालिके । अन्यत्तु वृत्त्यादां । क इव । किरीटीव । यथा
अर्जुनः स्वस्य गुरोः पितामहस्य वृद्धस्य वा । 'मातापिता कुलाचार्य एतेषां ज्ञातयस्तथा ।
वृद्धा धर्मोपदेष्टारो गुरुवर्गः सतां मतः ॥' अथ वा गुरुगाङ्गेय इति लोकोक्त्यापि गाङ्गे-
यस्य परशासनेऽपि गुरुगाङ्गेय इति प्रसिद्धत्वाद्गुरुरिति पदोपादानम् । दृक्संज्ञया दृष्टिचे-
ष्टया वा नाराचस्य बाणस्य मोचनसमय एव प्रादुर्भूतस्वच्छमुरभिस्त्रादुशीतलविशदपयः-
प्रवाहस्य लोके बाणगङ्गेति प्रसिद्धिर्जाता । तां बाणगङ्गां प्रकटीकरोति स्म । अयं व्यति-
करः पाण्डवचरित्रे ॥ -/

वगाह्य शास्त्रं मनकाहसूनोः कृते कृतश्रीदशकालिकं यः ।

हरिः सुधामुद्धृतवान्सुपर्ववर्गस्य निर्मथ्य यथाम्बुनाथम् ॥ २३ ॥

यः शप्यम्भवगणधारी मनक इत्याह्वा नाम यस्य तादृशस्य सूनोः स्वनन्दनस्य कृते
कार्याय परलोकासाधनार्थं दशाध्ययनयुक्तं विकाले दिनावसानवेलायां कृतमतो दशवै-
कालिकं नाम सूत्रमकृत चक्रे । किं कृत्वा । वगाह्य [अव]गाहयित्वा । किम् । शास्त्रं
सर्वसिद्धान्तसाक्षोपाङ्गचतुर्दशपूर्वलक्षणम् । क इव । हरिरिव । यथा नारायणः सुपर्व-
वर्गस्य देववृन्दस्य कृते सुधापीयूषमुद्धृतवान् । किं कृत्वा । अम्बुनाथं समुद्रं निर्मथ्य
विलोप्य यथा इवार्थे । 'पूर्वापरां तोयनिधी वगाह्य' इति कुमारसंभवे । 'वष्टि भागुरिर-
क्षोपमवाप्योरुपसर्गयोः' इत्यकारलोपः । 'यादःस्रोतोवानंदीशः' इति ह्रस्व्याम् । वार्धे-
जलपतित्वमुभयत्र पर्यायपरिवर्तनं च ॥ इति शप्यम्भवस्वामी ॥

संपूरयन्कीर्तिनभोनदीभिर्दिशो यशोभद्रगणाधिराजः ।

व्यभूषयत्पट्टममुष्य भूभृदधित्यकां दस्युरिव द्विपानाम् ॥ २४ ॥

यशोभद्रनामा गणाधिराजो गच्छपतिरमुष्य शप्यम्भवगणभृतः पटं व्यभूषयत् । किं
कुर्वन् । कीर्तयः स्वयंशांसि ता एव नभोनद्यो गङ्गाः । अर्थात् गङ्गाप्रवाहाः । त्रिलोक्यां
त्रिभ्रो(स्रो)नोभिः प्रवहमानत्वेन त्रिपथगा अतो बहुवचनम् । ताभिः कृत्वा दिशो द-
शाध्यासाः संपूरयन् । निर्गरे भरन् व्यानुवन् व्यभूषयत् । क इव । दस्युरिव । यथा
द्विपानां हस्तिनां शत्रुः केयरी भूभृतः शूलस्य अधित्यकामूर्ध्वभूमीं विभूषयति ॥

एतदशःक्षीराधिनीरपूरैः संपूरितायां परितस्त्रिलोक्याम् ।

अवुध्यमानोऽम्युनिधिं स्वशय्यां पद्मेशयोऽभूदिव पद्मनाभः ॥ २५ ॥

पद्म नाभा यस्य ग पद्मनाभः शृणुः । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मे कमले शेते सपिटीनि

१. 'शप्यम्बवं गणहरं जिनप्रतिमादसंज्ञेन प्रतिबुद्धम्' इति संस्कृतम्. २. 'उमुद्रम्'
इति मूलपाठः. ३. प्रक्षिप्तम्; स्वयादेशापत्तौ.

पञ्चेशयः । अलङ्कृषमासोऽयम् । अभूत् वभूवेव । किं कुर्वाणः पद्मनाभः । अबुध्यमानो न जानन् । अपश्यन्नित्यर्थः । कं कर्मतावन्नम् । अम्बुनिधिमर्यात् क्षीरसमुद्रम् । किंभू-
तम् । स्वस्यात्मनः शय्यां पर्यङ्कं तत्र शायित्वात् अन्विशयनत्वेन विष्णोः । कस्यां स-
त्याम् । एतस्य यशोभद्रसूरेः यशः प्रसरत्कीर्तिनिकरः स एव क्षीरभिर्दुग्धवारिभिस्तस्य
नीरपूराणि पर्यःप्रवाहास्तेः परितः सर्वत्रापि संपूरितायां निर्झरभृतायां धवलीकृतायां
त्रिलोक्यां सत्याम् ॥ इति यशोभद्रसूरिः ॥

संभूतिपूर्वो विजयो गुरुस्तत्पट्टं श्रिया पल्लवयांचकार ।

कदम्बजम्बूकुटजावनीजकुञ्जं नमोम्भोद इवाम्बुवृष्ट्या ॥ २६ ॥

संभूतिरिति शब्दः पूर्वं यस्य तादृशो विजय एतावता संभूतिविजयनामा गुरुः
सूरिस्तस्य यशोभद्रसूरेः पट्टं श्रिया स्वशोभया पल्लवयांचकार अलंकारयति स्म । क
इव । नमोम्भोद इव । यथा श्रावणमेघः अम्बुवृष्ट्या जलवर्षणेन कृत्वा कदम्बा धारा-
कदम्बा नीपाः, जम्बूः श्यामफलाः, कुटजा गिरिमल्लिकाः 'कुडउ' इति प्रसिद्धाः, त
एवावनीजा वृक्षाः तेषां कुञ्जं काननं पल्लवयति किशलयकलितं कुरुते । पूर्वोक्तास्यो-
ऽपि तरवः प्रावृष्येव पुष्प्यन्ति ॥

संहर्षरोपात्सजिघांसुमेतत्प्रतापमार्तण्डमवेक्ष्य साक्षात् ।

युयुत्सया हैहयवत्सहस्रं सहस्रभासेव करा ध्रियन्ते ॥ २७ ॥

सहस्रभासा सूर्येण सहस्र दशशती करा हस्ताः किरणाश्च ध्रियन्ते धार्यन्ते । उत्प्रे-
क्ष्यते—युयुत्सया योद्धुमिच्छयेव । किंवा हैहयवत् । यथा कार्तवीर्यनुपौ युयुत्सया स-
हस्रसंहयान् करान् पाणीन् धत्ते । 'संप्रामनिर्विष्टसहस्रपाहुर्बभूव योगी किल कार्तवीर्यः'
इति रघुवंशे । तथा 'पाहुषहस्राजुनः पिशुनः' इति सूक्ते च । हैहयस्तु कार्तवीर्यः दोःस-
हस्रभृदजुनः' इति हैम्याम् । किं कृत्वा । एतस्य संभूतिविजयस्य प्रताप एव चण्डाया-
न्मार्तण्डो भानुस्त्वं साक्षात्प्रत्यक्षमवेक्ष्य विलोक्य । किंभूतम् । संहर्षेण स्पर्धया
कृत्वा यो रोपः क्रोधस्तस्मात्समात्मानं जिघांसु हन्तुं बाहून्तम् ॥ इति संभूतिविजयः ॥

स तत्सतीर्थ्योऽजनि भद्रबाहुः सूरिः समप्रागमपारदृष्ट्या ।

दशाश्रुतस्फन्धत उद्धार वज्राकराद्वज्रमिवात्र कल्पम् ॥ २८ ॥

स प्रसिद्धो बाहुमद्रनामा सूरिस्तस्य संभूतिविजयस्य सतीर्थ्ये एवमुद्गृह्णाता । 'सती-
र्थ्यास्त्येकपुरयः' इति हैम्याम् । किंभूतः । समप्रागं सर्वेषामक्षोपाहपूर्वादीनामाग-
मानो पारं दृष्टवान् इति पारदृष्टा पारगामी चतुर्दशार्थपरत्वात् । स कः । यो भगवान्
अत्र पञ्चमारके ऋद्धियुगे या दशाश्रुतस्फन्धतः प्रत्याख्यानाभिपन्नमस्वैदशाश्रुतस्फ-
न्धात्ययनतः कल्पं कल्पनान् सूपमुरधार उद्धृतवान् । कर्मिण । वज्रमिण । यथा क-
विज्जाम्बवान् वज्रानां हीरकाग्नमकृत्वा खनेष्वेवं रत्नपुरयमुद्धरति ॥

उपप्लवो मन्त्रमयोपसर्गहरस्तवेनावधि येन संधात् ।

जनुष्मतो जाङ्गुलिकेन जाग्रद्वरस्य वेगः किल जाङ्गुलीभिः ॥ २९ ॥

येन भगवता मन्त्रमयेन विषधरस्फुलिङ्गनाममन्त्रतद्विधमन्त्रयन्त्रधानेन उपसर्गहर इति नाम्ना श्रीपार्श्वनाथस्य स्तुत्रेण कृत्वा संधात् साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीलक्षणात् उपप्लवः मिथ्यान्विव्यन्तरीभूतभ्रातृवराहमिहिरनिर्मितमान्यमरकामिधोपद्रवोऽवधिहतो निवारितः । अत्र किलेति इवार्थे । 'उत्प्रेक्षाद्योतकाः शङ्के मन्ये नूनमिव ध्रुवम् । जाने कि-
'लादयो ज्ञेया प्रायेणैव क्रियोद्भवाः ॥' इति काव्यकल्पलतायाम् । केनेव । जाङ्गुलिकेन किल । यथा विषमिषजा जाङ्गुलीभिः समप्रभुजगविषापहारणीभिः विद्याभिः जनुष्मतो विषवेगघूर्णितजनात् जाग्रत्प्रत्यङ्गोपाहं प्रसरतो गरस्य विषधरविषस्य वेगः प्रसरो ह-
न्यते निराक्रियते । हन्तेर्वधिरादेशः भूते सिविषये ॥

यत्कीर्तिगङ्गां प्रसृतां त्रिलोक्यामालोक्य किं पण्मुखतां दधानः ।

जगद्भ्रमीभिर्जननीं दिदृक्षुर्गङ्गासुतोऽध्यास्त मयूरपृष्ठम् ॥ ३० ॥

गङ्गासुतः स्वामिकार्तिकः । 'गङ्गोमाकृतिकासुतः' इति हर्म्याम् । मयूरस्य केकिनः पृष्ठं तनोश्चरमं भागं प्रदेशम् अध्यास्त आरुरोह । किं कुर्वाणः । पदसंख्याकानि मुखानि यस्य तस्य भावस्तां दधानो विप्राणः । उत्प्रेक्ष्यते—जगत्सु त्रिभुवनेषु भ्रमीभिर्भ्रमणः पर्यटनैः कृत्वा जननीं मातरं मन्दाकिनीं दिदृक्षुर्दृष्टुमिच्छुः किमु । भ्रमीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । 'अपि भ्रमीभट्टिमिराष्टताद्गीम्' इति नैषधे । किं कृत्वा । व्यालोक्य दृष्ट्वा । काम् । यत्कीर्तिगङ्गाम् । यस्य भद्रबाहुस्वामिनः कीर्तिरेव मन्दाकिनीम् । किंभूताम् । त्रिलोक्यां स्वर्लोकपाताललोकभूलोकत्रिके निरन्तरतया प्रसृता अतिषवलीकृतत्रिभुव-
नामित्यर्थः ॥ इति श्रीभद्रबाहुस्वामी ॥

श्रीस्थूलभद्रेण निजान्ववायश्रो(स्तो)तस्विनीनायककौस्तुभेन ।

विश्वत्रयी तद्यशसेव शोभामलम्भि तत्पट्टपयोधिपुत्री ॥ ३१ ॥

प्रिया शोभया युक्तेन स्थूलभद्रेण तयोः संभृतिविजयभद्रबाहुस्वामिनोः पदस्य प-
योधिपुत्री लक्ष्मीः शोभामलम्भि प्रापिता । केनेव । तद्यशसेव । यथा तस्य श्रीस्थूल-
भद्रस्य यशसा श्रोकेन विश्वत्रयी त्रिलोकी शोभा लम्भिता । किंभूतेन स्थूलभद्रेण । निजः स्वकीयो यो नागरनामा ब्राह्मणवंशः स एव स्तोतस्विनीनायकः नदीपतिः समुद्रः
तत्र कौस्तुभेन नारायणबाहुमध्यस्थान्मुर्मणिविशेषस्तत्सदृशस्तेन ॥

प्रवालमुक्तामणिमञ्जिमश्रीचित्राप्सरःस्वद्विरदाश्रदृश्यम् ।

कोशागृहं प्रावृषि यः सिपेवे हरिर्धनच्छायमिवाम्बुराशिम् ॥ ३२ ॥

यः श्रीस्थूलभद्रः प्रावृषि यथागृहे कोशानामन्या वेद्याया गृहं मन्दिरं गिरेवे भजे ।
प्रपन्नं चतुर्मासमक्षापीरित्यर्थः । केचित् कदाचिदपि चकारेत्युच्यते । क इव । हरिरिव ।

यथा कृष्णो जलदसमये समुद्रं सेवते । किंभूतं कोशागृहमभ्युराशिम् । प्रवाला विद्रुमा मुक्ता मौक्तिकानि मणयो रत्नानि तेषां मञ्जिन्नश्चारुतायाः शोभा यत्र । चित्रेश्चित्रितै-
रालेख्यीकृतैरप्सरोग्भिः । मुराङ्गनाभिरयं वा रम्भातिलोत्तमाघृताचीमेनकाउर्वशीप्रमु-
खाभिः स्वर्वेद्याभिः तथा स्वः स्वर्गस्य द्विरदैरावणैरश्वैरुच्चैःश्रवोभिः ऐरावणस्य उच्चैः-
श्रवसश्च शतशो रूपनिर्माणादयं वा । द्विरदेन हस्तिमंढ्रेण अश्वेन उच्चैःश्रवसा सर्वेषामपि
समुदाये बहुवचनं तैर्दृश्यं दर्शनाहम् । पक्षे—हेमकन्दलमुक्ताफलमाणिक्यानां मञ्जिमा
चारुता यत्र तथा श्रीलक्ष्मीस्तथा चित्रा विविधा आश्चर्यकारका वा व्यप्सरसः श्वेतगजोच्चैः-
श्रवसौ तैर्विलोकयितुं योग्यं तेषां तत्रोत्पन्नत्वेन पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूतः । घ-
ना निविडा छाया वद्दी शोभा यत्र । तथा घना सान्द्रा घनानां गेषानां जलग्रहणागतानां
छाया प्रतिच्छायािका सूर्यातपमुक्तप्रदेशः । 'छांहृदी' इति लोके प्रसिद्धा यत्र । 'विभाषा
सेनामुराछायाशालानिशानाम्' । एतदन्तस्तत्पुरुषो वा क्लीबं स्यात् । 'द्विजसेनं यवसुर्द
कुक्ष्यच्छायं गोवालं श्वनिशं पक्षे द्विजसेना' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

पण्याङ्गनायाः किलकिञ्चित्तानि न लेभिरे यस्य हृदि प्रवेशम् ।

धनुर्भूतः सानुमतः शिलायां पृषत्कपङ्केः प्रहृतानि यद्वत् ॥ ३३ ॥

पण्याङ्गनायाः कोशावेद्यायाः किलकिञ्चित्तानि प्रमोदगदिततालीवादनगीतादिव्यामि-
थक्रीडालीककपोलात्मपाणिनिवेशनाश्रुपातघातहर्षभियादिसंकराः । यस्य श्रीस्थूलभद्रस्य
हृदि मानसे प्रवेशं स्थानं न लेभिरे न प्राप्नुवन्ति । यद्वद्यथा धनुर्भूतो धनुर्धरस्य पृष-
त्कानां बाणानां पङ्केः श्रेण्याः प्रहृतानि प्रहाराः सानुमतः पर्वतस्य शिलायामुपलक्षणात्
गण्डोपले प्रवेशं न लभन्ते ॥

प्राङ्निर्जितश्रीरथनेमिमुख्यवीरावलीनामिव वैरशुद्धेः ।

विधित्सयाध्यास्य तदाश्रयं यो ध्यानासिनानङ्गनृपं जघान ॥ ३४ ॥

यः स्थूलभद्रो ध्यानं प्रणिधानं तदेव असिः खड्गस्तेन कृत्वा अनङ्गनामानं नृपं रा-
जानं जघान हतवान् । किं कृत्वा । अध्यास्य आश्रित्य । प्रविश्येत्यर्थः । कम् । तस्य
अनङ्गस्यैव कोशावेद्यामन्दिररूपमाश्रयं स्थानं गृहं वा । 'पस्त्यं संस्त्याय आश्रयः ।
ओको नियास आवासो वसतिः स्तरणं क्षयः ॥' इति हैम्याम् । उत्प्रेष्यते—वैरशुद्धेर्वि-
रोधशोधनस्य विधित्सयेव कर्तुमिच्छयेव । कासाम् । प्राक् पूर्वकाले निर्जिताः परामृता ये ।
श्रीमान् महावीरस्त्वलक्ष्मीकलितः श्रीनेमिनाथसहोदररथनेभिः । स एव प्रमुखो मुख्यः
आदिमो येषु । नन्दिपेणार्द्रकुमारापाठभूतिमुखाः । परेऽपि वीराः पश्चात् पराक्रमकार-
कत्वात् मुभटास्तेषामावल्यः श्रेष्ठ्यस्यासाम् ॥

चक्रीव रत्नानि चतुर्दशापि पूर्वाणि घटे स्म पतिर्यतीनाम् ।

यश्च कचिद्देवकुले स्वजामी चित्रीयितुं सत्य इवासं सिंहः ॥ ३५ ॥

यः स्थूलभद्रः चतुर्दशापि पूर्वाणि कचित्सूत्रतः कचित्सूत्रार्थतः । इति प्रयोषः ।

धत्ते स्म धारयति स्म । किंभूतः । यः यतीनां साधूनां पतिः स्वामी गणधरः । क इव । चक्रीव । यथा चक्रवर्ती चतुर्दशरत्नानि धत्ते । च पुनर्यः कचित्कुत्रचिद्देवकुले यक्षा-
यायतने । कचित्सिंहगुहायामपीति श्रूयते । यक्षाः, यक्षदिनाः, भूताः, भूतदिनाः, सेना,
वेता, रेणा । कचिदेणापि नामद्वन्द्वम् । एतन्नात्रीः स्वजामीः सत्पापिनिजमगिनीः ।
कचिदेकामेकैवभूतां स्वसारं चित्रायितुमाध्वर्ययुक्ताः कर्तुमाध्वर्यमुत्पादयितुं सिंहः
केसरिरूपधारक आस बभूव । क इव । सत्य इव । यथा सत्यः अवितथः पश्चान्नो
भवति ॥

येनोपदेशच्छलतः स्वपाणिसंज्ञाज्ञया स्तम्भतलाददर्शितः ।

निधिः स्वनिक्षिप्त इव प्रवासिसुहृद्गृहिण्याः सदने समेत्य ॥ ३६ ॥

येन श्रीस्थूलभद्रेण सदने अर्धाग्निमन्दिरे समेत्यागत्य प्रवासिनः परदेशाध्वनीनस्य ।
व्यापारार्थं वाचनाकृते वा परमण्डले यातस्य । ब्राह्मणत्वावाचनाया न दोषः । एतादृ-
शस्य सुहृदः स्वमित्रस्य गृहिण्याः पत्न्या निधिर्निधानमदर्शितः । कस्मात् । स्त-
म्भतलात् । स्तम्भादधःप्रदेशात् । कथा । संसारासारताग्रकटनसुहृत्करणानुभावस्व-
र्गपवर्गादिप्रापकलक्षणस्य उपदेशस्य धर्मदेशनादानन्त्यस्य च्छलतो मिषतः स्वस्यात्मनः
पाणैर्हस्तस्य संज्ञा दर्शनादिचेष्टा सेवाज्ञा आदेशस्तथा । क इव । स्वनिक्षिप्त इव । यथा
आत्मनो हस्तेन भूमौ गुप्तीकृत्य रक्षितः निधिः खेष्टस्य दर्श्यते ॥ इति स्थूलभद्रस्वामी ॥

पट्टेऽथ तस्यार्यमहागिरिश्चापरः क्रमादार्यसुहस्तिसूरिः ।

बभूवतुर्धर्मधुरं दधानौ रथे यथा सारथिकस्य रथ्यौ ॥ ३७ ॥

अथ श्रीस्थूलभद्रे स्वर्गमलंकुर्वाणेऽनन्तरं तस्य स्थूलभद्रस्य पट्टे क्रमात् द्वौ पट्टधरी
बभूवतुः संजातौ । द्वौ कौ । एक आर्यमहागिरिः च पुनरपर आर्यसुहस्तिसूरिः । द्वावपि
किं कुर्वाणः । धर्मस्य श्रीमन्महावीरप्रणीतस्य मोक्षमार्गसाधकस्य सुकृतस्य धुरं दधानौ
धर्मकर्मणि कर्मठौ । यथा अत्र इवार्थे । कस्मिन् कविषु । रथे रथ्याविव । यथा सार-
थिकस्य रथे स्वदने रथ्यौ रथस्य बोधारौ द्वौ वृषभौ भवतः ॥

मरुद्वृहादार्यसुहस्तिमूर्तिर्भूमौ मरुद्वृक्ष इवोत्तार ।

कृपार्णवेन द्रमकोऽपि येन त्रिखण्डभूमीप्रभुतामलम्भि ॥ ३८ ॥

आर्यसुहस्तिनामा सूरिस्तस्य मूर्तिः शरीरं यस्य तादृशः । उत्प्रेक्ष्यते । मरुद्वृहात्
स्वर्गलोकात् मरुद्वृक्षः कृपद्रुमः भूमौ पृथिव्यानुत्तार अवतीर्णवान् आगतवानिव ।
कृपार्णवेन दयासमुदेण येनार्यसुहरितसूरिणा द्रमको भिक्षुकोऽपि त्रिखण्डभूमेः पो-
डशसहस्रदेशक्षणेः प्रभुतामाधिपत्यमलम्भि प्रापितः ॥

भृशुश्रुवो भर्तृतया प्रगल्भभूपाविशेषानिव शातकौम्भान् ।

सपादलक्षानिह संप्रतिर्यो निर्मापयामास महाविहारान् ॥ ३९ ॥

पवित्र्यते । येन भानुना च किंभूतेन । भिन्नो निर्दलितस्तमसामज्ञानानां पाप्मनां वा
ध्वान्तानां च भरः समूहो येन ॥ इति श्रीइन्द्रदिनसूरिः ॥

श्रीदिनसूरिर्गुणभूरिरस्मात्सप्तर्षिभूरङ्गिरसो यथासीत् ।

येनानुरागोऽवधि कालनेमिः कल्लोलिनीवल्लभशायिनेव ॥ ४७ ॥

अस्मात् श्रीइन्द्रदिनसूरेः श्रीदिनसूरिरासीत् । किंभूतः । गुणा भूरयो बहुला
यस्मिन् । कस्मात्क इव । अङ्गिरसः सप्तर्षिभूरिव । यथा । अङ्गिरा नाम तापसविशेष-
स्तस्मात् बृहस्पतिर्जातः । 'बृहस्पतिः सुराचार्यो जीवधित्रशिखण्डिजः । सप्तर्षयधि-
त्रशिखण्डिनः' इति हैम्याम् । तथा । 'गीर्बृहस्रोः पतिरुतथ्यानुजाङ्गिरसौ गुरुः'
इत्यपि हैम्याम् । येन दिनसूरिणा अनुरागो हतः । केनेव । कल्लोलिनीवल्लभशायिनेव ।
यथा नारायणेन कालनेमिर्नामा दैत्यो निहन्यते स्म ॥

पञ्चाशुगान्यः समितीर्विधाय वभञ्ज पञ्चाशुगपञ्चवाणीम् ।

शरेण केनापि न चेत्कदाचित्कस्मान्न तं स प्रभवेद्वपुष्मान् ॥ ४८ ॥

यो दिनसूरिः पञ्च ईर्या-भाषा-एषणा-आदाननिक्षेपपा-पांरिष्ठापनिकाख्याः पञ्च-
संख्याकाः समितीराचारविशेषान् पञ्च प्रमाणान् आशुगान् वाणान् विधाय पञ्चाशु-
गस्य कामस्य पञ्चानां वाणानां समाहारः पञ्चवाणी तां पञ्चापि सायकान् वभञ्ज
भनक्ति स्म । 'चिच्छेद' इत्यपि पाठः । तत्र छिनत्ति स्वेत्यर्थः । एवं चेत्तर्हि स धनुष्मान्
स्मरवनुर्धरः कदाचित् कस्मिन्नपि प्रस्तावे केनापि संमोहन-उन्माद-तापन-शोषण-मार-
णाख्यानां पञ्चानां विशिखानां मध्ये केनचित् शरेण कृत्वा तं दिनसूरिं कस्मात्कारणात्
न प्रभवेत् प्रहरेत् । 'आर्या संमोहनोन्मादी परी तापनशोषणी । तथा मारण इत्याहुः
पञ्च वाणा मनोभुवः ॥' इति स्मरवाणनामानि सूक्ते ॥ इति दिनसूरिः ॥

सूरीश्वरः सीहगिरिः क्रमेण व्यभासयत्तत्प्रभुपटलक्ष्मीम् ।

जिनस्य पादं शिरसा स्पृशन्तीं निकाय्यराजीमिव केतुवारः ॥ ४९ ॥

क्रमेण पटपरिपाट्या सीहगिरिर्नामा सूरीश्वरः स चासीत् प्रभुध तत्प्रभुस्तस्य दिनसूरेः
पटलक्ष्मी व्यभासयत् कान्तिमूर्ती चकार । भूययति स्मेत्यर्थः । क इव । केतुवार इव ।
यथा ध्वजमजो निकाय्यराजी सौधधोरणी विभासयति । पटलक्ष्मीं निकाय्यराजी च
किंभूताम् । शिरसा मन्त्रकेन आदिना च । 'मायासिरजं' इति लोकप्रसिद्धित्वात् ।
शृङ्गेण च जिनस्यार्हतः पादं पटपरम्पराया आदिभूतत्वाजिनस्य विष्णुपदमाकाशं च ।
स्पृशन्तीमाधयन्तीम् ॥

विन्ध्यं निपीताब्धिरिव त्रतीन्द्रो य एधमानं निपिपेध कोपम् ।

यद्वाक्तरक्षैश्च जिताभसिन्धुस्वपातिरेकादिव निम्नगासीत् ॥ ५० ॥

यः सीहगिरिर्नाम प्रतीन्द्रो मुनिपुरंदर एधमानं जगज्जनाश्रयत्वेन वर्धमान कोपं क्रोधं निषिद्धे न्यवारयत् । क इव । निपीताब्धिरिव । यथा अगस्तितापसः कथंचित् सूर्यमार्गद्वन्द्वनाय वर्धितुं प्रवृत्तविन्ध्याचलं निषेधते स्म । च पुनर्यस्य सीहगिरि-सूरेर्वाक्तरङ्गवचनचातुर्यरसकल्लोलैः कृत्वा जिताभिभूता सती अप्रसिन्धुरंगनगद्गा । उत्प्रेक्ष्यते । त्रपातिरेकात् लज्जातिशयात् निम्नं नीचैर्गच्छतीति निम्नगेवासीदधोवदना जाता ॥ इति सीहगिरिसूरिः ॥

तमोभरोर्वीधरभेदवज्रिवज्रोऽथ वज्रप्रभुरेतदीयम् ।

पटं परां प्रापयति स्म भूपां माणिक्यकोटीर इवोत्तमाङ्गम् ॥ ५१ ॥

अथानन्तरं वज्रप्रभुर्वज्रस्वामी एतदीयं - सीहगिरिसंघन्धिनं पटं परां प्रकृष्टां भूपां लक्ष्मीं प्रापयति स्म । किंभूतो वज्रप्रभुः । तमसामज्ञानानां पापानां च भरः समुदायः स एवोर्वीधरः पर्वतस्तस्य भेदे व्यापादने दलने वज्रिणः शकस्य वज्र इव कुलिशः । हीरमणिशङ्खमपाकर्तुं वज्रीति पदोपादानम् । तथा च नैपथे—‘स्फुलिङ्गाः स्फुटं भालोद्भूतमवाक्षिभाजुहुतभुग्जम्भारिदम्भोलयः’ इति । क इव अलंकृतवान् । कोटीर इव । यथा माणिक्यानां मणिविशेषाणां कोटीरो मुकुटः उत्तमाङ्गं भूपालमौलिं नृपमस्तकं श्रियं नयति ॥

आशैशवादेव जहौ निजाम्बां वेलामिव क्षीरनिधेः सुधांशुः ।

अच्यैष्ट यः पालनके शयानोऽप्येकादशाङ्गी स्मृतपूर्वजन्मा ॥ ५२ ॥

यो वज्रस्वामी आशैशवादेव । किञ्चिन्न्यूनपण्मास्यवस्थामारभ्य रोदनदम्भेनेत्यर्थान्तरं निजामात्मीयामम्बां शुनन्दानाङ्गीं मातरं जहौ त्यजति स्म । क इव । सुधांशुरिव । यथा चन्द्रो बाल्यादेव सहस्रसुरासुरकरैर्मन्दरेण मथ्यमानक्षीरनीरनायकान्तरोत्पत्तिसमये एव क्षीरनिधेर्दुग्धवारिधेर्वेलां जहाति स्म । च पुनर्यः पालनके बालकानामन्दोलनस्थानकविशेषे शयानोऽपि स्वपन्नपि एकादशानामाचाराङ्ग-सूत्रकृदङ्ग-स्थानाङ्ग-समवायाङ्ग-भगवत्पङ्क-ज्ञाताधर्मकयाङ्ग-उपासकदशाङ्ग-अन्तकृदशाङ्गाङ्ग-अनुत्तरोपपातिका-दशाङ्ग-प्रथव्याकरणाङ्ग-विपाकधुताङ्ग-रूपाणामङ्गाणां समाहार एकादशाङ्गी ताम-ध्यैष्ट अधीतवान् कण्ठपीठीकरोति स्म । स्वसंनिधिस्थितवहुद्युतार्थिकागम्यमानैकाद-शाङ्गसूत्रश्रवणादेव पूर्वाधीतामेकादशाङ्गीं स्मृतवानित्यर्थः । अत एव किंभूतम् । स्मृतं स्वहृद्रोचरीकृतं पूर्वं प्राक्तनं जन्मावतारो येन । जातिस्मरणेनाविज्ञातप्राचीनजन्मा ॥

यः पुष्पदः पल्लवलीलयेव वैराग्यलक्ष्म्यालमकारि बाल्ये ।

प्राग्जन्ममित्रात्रिदशान्नभोगविद्यां पुनर्वैक्रियलब्धिमापत् ॥ ५३ ॥

यो वज्रस्वामी बाल्ये शैशवे वैराग्यलक्ष्म्या संयमग्रहणबुद्ध्या संसारसारताभाव-विद्या वा अलमकारि अलंकृतः भूष्यते स्म । क इव । पुष्पद इव । यथा पादपः प-

हृदयानां किशलयानां लीलया विलासेनालंकियते । पुनर्यो वज्रस्वामी प्राग्जन्मनः पूर्वदे-
वभवसंबन्धिनो मित्रात् सुहृद्भावमासादितात् त्रिदशात् तिर्यक्जृम्भकनिर्जरात् नभो-
गविद्यामाकाशगामिनीं विद्यां मन्त्रविशेषं पुनरन्यां वैक्यलब्धिं नवीनरूपादिविक्रुवाणां
शक्तिं च आपह्ने ॥

दुर्भिक्षवर्षेषु सुभिक्षभूमीं संधं कृपानीरनिधेर्निनीपोः ।

वज्रप्रभोर्यस्य पटः पटीयान्विमानवद्योमनि दीप्यते स्म ॥ ९४ ॥

यस्य वज्रप्रभोः पटो वज्रं वपुराच्छादनवसनं कल्पः व्योमनि आकाशे विमानवत्
दिव्ययानमिव दीप्यते स्म शुशुभे । किंभूतः पटः । अतिशयेन पटुः पटीयान् पटुर्महतीं
बहुसंघजनोपवेशनोचितां वृद्धिं प्राप्तः । ईप्सितस्थानं प्रापयितुं समर्थो वा । किंभूतस्य
वज्रप्रभोः । कृपायाः दुर्भिक्षसीदत्संघजनोपरिदयाया नीरनिधेः समुद्रस्य । अत एव
किं कर्तुमिच्छोः । निनीपोर्नेतुमिच्छोः प्रापयितुकामस्य । कम् । संघसाधुसाध्वीश्रावक-
धाविकारूपजैनवर्गम् । काम् । सुभिक्षभूमीं प्रभूतनिष्पन्नधान्यशतशोऽनुभावमुकालव-
सुधां बौद्धनगरीम् । केपु । दुर्भिक्षवर्षेषु कालानुभावाद्वादशवत्सरीं यावन्मेघजलविन्दु-
मात्रवृष्टेरभावेन अन्नपानदीर्लभ्याहुःकालसंवत्सरेषु ॥

सहैव देहेन समग्रसंधं नयत्यसौ सिद्धिपुरीमिवैनम् ।

जनैरिति व्योमनि तर्क्यमाणः पटः प्रभोर्वैद्विपुरीमवाप ॥ ९५ ॥

प्रभोर्वज्रस्वामिनः पटः कल्पः वज्रं वा बौद्धपुरीं सुगतनगरीमवाप गतः प्राप्तः ।
पटः किं क्रियमाणः । इति अमुना प्रकारेण जनैर्लोकव्योमनि आकाशे अर्थाद्गच्छन् वि-
तर्क्यमाणो विचार्यमाणः । इति कथम् । यदसौ वज्रस्वामिपटो देहेन वर्तमानेन उदारि-
कशरीरेणैव सह एनं दृश्यमानं समग्रमखिलं संधं सिद्धिपुरीं भुक्तिनगरीं नयति
प्रापयतीव ॥

ध्यातुर्वरं श्रीः श्रुतदेवतेव यस्यादरात्पद्मदत्त पद्मा ।

वनात्पितुर्मित्रहुतांशनस्याग्रहाच्च यो विशतिलक्षपुष्पान् ॥ ९६ ॥

पशुपतदिनेषु अष्टादिकामहोत्सवं कर्तुमिच्छोः जैनद्विष्टतया बौद्धनृपतिवारितमा-
जितमग्न्यात् पुष्पमाग्रमप्यनायुवतः संघस्य कृते कुमुदानयनार्थं प्रस्थितस्तु पद्मदत्ते
यातस्तु यस्य वज्रस्वामिनः पद्मा स्वामीः आदरात् भक्तिभरतः स्तवनवन्दनपूर्वकं पद्मं
सहस्र सहस्रपद्मदाय भगवत्सूत्रार्थं प्रयान्ती धीरात्महृदयलक्ष्मणं पद्मायोंपगतायाम्
अदत्त दत्तवती । केय । श्रुतदेवतेव । यया सरस्वती ध्यातुर्ध्यानकर्तुः पुंशः परमभि-
तार्थगिद्धि दत्ते । च पुनर्यो वज्रस्वामी त्रिपुरेर्नगरेर्भिरस्य हुतांशननामदेयस्य वनात्का-
ननात् तत्सुरेणैषावचित्तानीय दंडितान् विशतिलक्षमितान् पुष्पान् कुमुदान्यग्रहीत्
पृथीतवान् । मित्रतिर्यक् जृम्भकदेवयिनिर्मितविमाने स्थापितवानित्यर्थः । पुष्पसम्पदः
पुनरुपलब्धे ॥

मूर्तेरिव स्वस्य गुणैः प्रफुल्लत्पुष्पोत्करैः पर्युपणाक्षणेपु ।

समुन्नतिं शाम्भवशासनस्य तस्यां सुनन्दातनयस्ततान् ॥ ५७ ॥

सुनन्दा नाम्नी धनगिरिपत्नी तस्यास्तनयो नन्दनो वज्रस्वामी पर्युपणाक्षणेपु वार्षिक-
पर्वाष्टाहिकादिवासरमहोत्सवेपु तस्यां बौद्धनगर्यां शाम्भवस्य जैनस्य शासनस्य उन्नतिं
प्रभावनां ततान् चकार । कैः । प्रफुल्लत्पुष्पोत्करैः विकसत्कुसुमसमूहैः । उत्प्रेक्ष्यते । मू-
र्तेरिवदुतैः स्वस्य वज्रस्वाम्यात्मनः प्रशमादिभिर्गुणैरिव ॥

प्राबोधयद्बौद्धपुरीप्रभुं यः समं समग्रैरपि पौरलोकैः ।

साकं शकुन्तैरिव पङ्कजानां कुञ्जं समुद्यद्गगनाध्वनीनः ५८ ॥

यो वज्रस्वामी बौद्धपुरीप्रभुं सुगतनगरीस्वामिनं प्राबोधयत् प्रतिबोधयति स्म । जैनं
चकारैस्वर्थः । कथम् । सार्धम् । कैः । समग्रैः समस्तैरपि पौरलोकैर्नागरिकजनैः स-
मम् । क इव । समुद्यद्गगनाध्वनीन इव यथा अभ्युदय प्राप्नुवन् भास्करः शकुन्तैर्विहं-
गमैः साकं सह पङ्कजानां पद्मानां कुञ्जं वनं कमलपटलं प्रबोधयति । जागरयति वि-
काशयति च ॥

अपास्यति स्माढ्यसुतां सरागां यो रुक्मिणीं काञ्चनकोटिभिश्च ।

क्रीडन्मृगेन्द्रां स्मितसल्लकीभिर्निकुञ्जराजीमिव कुञ्जरेन्द्रः ॥ ५९ ॥

यो वज्रस्वामी काञ्चनानां सुवर्णकानां कोटिभिः । 'कोटीसप्त धनसंचयस्स गुणस्स
भरियारा कन्नाए' इत्युपदेशमालावचनात् । कोटीनां शतैः सममाढ्यस्य महाव्यवहारिणः
सुतां पुत्रीं रुक्मिणीति नाम्नीं कन्याम् अपास्यति स्म त्यक्तवान् । किंभूताम् । सरागां
स्वर्साधसंनिधिस्थितसाध्वीणीयमानयद्गुणप्रामा कर्णनोद्धूतानुरागवशंवदतया 'अस्मिन्
भवे मम प्राणनाथो वज्रस्वाम्येव नान्यः' इति कृतनिश्चयतया सन्नेहां जही । क इव ।
कुञ्जरेन्द्र इव । यथा गजराजः स्मितसल्लकीभिर्धिकसितगजप्रियातरुपङ्क्तिभिः सार्धं 'स-
ल्लकी तु गजप्रिया' इति हैम्याम् । निकुञ्जराजीं वनमालामपास्यति । किंभूतां निकुञ्ज-
राजीम् । क्रीडन्मृगेन्द्रां स्वेच्छया रममाणपञ्चाननाम् ॥ इति वज्रस्वामी ॥

श्रीवज्रसेनोऽथ तदीयपट्टं व्यभासयत्प्रीणितजन्तुजातः ।

स्फुरन्मदोद्भेद इव द्विपेन्द्रकपोलमानन्दितचञ्चरीकः ॥ ६० ॥

अथानन्तरं वज्रसेननामा सूरिस्त्वदीयपट्टं वज्रस्वामिसंवन्धिपदं व्यभासयत् भूययति
स्म । किंभूतो वज्रसेनः । प्रीणितानि प्रतिबोधप्रदानेन तृप्तियुक्तानि कृतानि जन्तूनां
प्राणिनां जातानि समूहा येन । क इव । स्फुरन्मदोद्भेद इव । यथा प्रकटीभवन् दानो-
दकोदयः दीप्यमानः शोभाकारी दानजलाविर्भावो वा द्विपेन्द्रस्य गजराजस्य कपोलं
गण्डस्थलमलङ्कुरुते । किंभूतः । आनन्दिता यथाकामं कुसुमामोदाभिभाषकमदाम्भ-
पातेन प्रमोदिताश्चञ्चरीका मधुकरनिकरा येन ॥

दुर्भिक्षके पायसमेक्ष्य लक्षपक्वं महेभ्यस्य गृहे प्रभुर्यः ।

दिने द्वितीये कुलदेवतेव न्यवेदयद्भाविषु कालमस्य ॥ ६१ ॥

यः वज्रसेनः प्रभुर्गङ्गस्वामी दुर्भिक्षके द्वितीयवारं द्वादशहायनजलवाहावृष्टेरुद्धत-
दुःकालसमये श्रीवज्रस्वामिना दक्षिणस्यां दिशि प्रेषितः सन् अस्य महेभ्यस्य द्वितीये
आगामिनि दिने वासरे भावि भविष्यत्तुभिक्षं सुकालं न्यवेदयत् कथयामास । केव ।
कुलदेवतेव । यथा सम्यगाराधिता गोत्रदेवी सुभिक्षं निवेदयति । किं कृत्वा । एक्ष्य
आलोक्य । किम् । पायसं परमान्नम् । किंभूतं पायसम् । लक्षेण सुवर्णटङ्कानां शत-
सहस्रा पक्वं शालिदुग्धादि मेलयित्वा राद्धं निष्पन्नम् । कस्मिन् । यस्य कस्यचिन्महे-
भ्यस्य व्यवहारिणः गृहे मन्दिरे । तस्यैव चतुर्नन्दनस्येभ्यस्य दीक्षाग्रहणवाग्वन्धपूर्वकं
स्वस्तनदिने याममध्ये पञ्चशतीयुग्मधरीधान्यभृतवहनागमनैर्भाविषुकालमावेदितवानि-
त्यर्थः ॥

चत्वार एतत्तनया विनेयाः शाखाभृतस्तस्य विभोर्वभूवुः ।

इवामरद्वेपिचमूजयश्रीजुपः सुरेन्द्रद्विरदस्य दन्ताः ॥ ६२ ॥

चत्वारः चतुःसंख्याका एतस्य महेभ्यस्य तनया नन्दनास्तस्य वज्रसेनस्य विभोः
स्वामिनः विनेयाः शिष्या वभूवुः । नागेन्द्र-चन्द्र-निर्वृति-विद्याराख्याः शाखा
विभ्रति धारयन्तीति तादृशाः । कस्य के इव । सुरेन्द्रद्विरदस्य दन्ता इव । यथा शक-
गजस्य ऐरावणस्य दन्तकोशाश्चत्वारो भवन्ति । किंभूता दन्ताः । अमरद्वेपिणां दानवानां
चमूनां सेनानां जयस्य विजयस्य ध्रियं लक्ष्मीं जुपन्ते सेवन्ते ॥ इति वज्रसेनसूरिः ॥

भर्त्रा मुराणामिव लोकपालेष्वेतेषु सौदर्ययतीश्वरेषु ।

श्रीचन्द्रनाम्ना मुनिपुङ्गवेन तत्पटुपूर्वा प्रमदेन भेजे ॥ ६३ ॥

एतेषु नागेन्द्र-चन्द्र-निर्वृति-विद्याराभिषेपु चतुर्षु सौदर्येषु भ्रातृषु यतीश्वरेषु सू-
रिषु मध्ये चन्द्रनाम्ना मुनिपुङ्गवेन सुरेन्द्रेण तस्य वज्रसेनसूरेः पट एव पूर्वा प्राचीदिक्
भेजे छिपेवे । केन । प्रमोदेनानन्देन । केनेव । मर्त्रेव । यथा इन्द्र-यम-वरुण-कुबेरारूपेषु
लोकपालेषु मध्ये मुराणां देवानां भर्त्राधिपतिना शक्रेण पूर्वाशा सेव्यते ॥

राजा स्वयं राजनतं सदोपो निर्दोषगङ्गोपगतो निरङ्गम् ।

सास्तो निरस्तं च निजाधिकं यं समीक्ष्य चिक्षाय शशी किमर्त्या ॥ ६४ ॥

यं चन्द्रसूरिं निजादात्मनः सत्काशान् अधिकं समीक्ष्य दृष्ट्वा शशी चन्द्रः । उपप्रेक्ष्यते ।
अस्मां दुःखेन किमु चिक्षाय शशी जात इव । आधिसत्यमेव दर्शयति । किंभूतः
शशी । स्वयमात्मना एवो राजा । यं किंभूतम् । राजभिर्भूमीन्द्रनतं नमस्तुतम् ।
'राजा तु नृपचन्द्रयक्षेपु' इति अनेकार्थः । पुनः किंभूतः शशी । गह दोषः कलङ्का-
रिर्कंदोषया रात्र्या च तत्पतित्वाद्गतं यः । चं किंभूतम् । निर्गता दोषा अपगुणा

यस्मात्सः । पुनः किंभूतः शशी । अङ्गेन मध्यवर्तिश्यामतालक्षणेन लाञ्छनेन गुरुदारा-
धिगमनात्कलङ्केनापवादेनोपगतो युक्तः । य किंभूतम् । निर्गतोऽङ्कः संयममालिन्यादिक-
लङ्को मन्तुर्वा यस्मात् । 'अङ्को भूपारूपकलक्ष्मणम् । चित्राजौ नाटकाद्यंशे स्थाने क्रोडे-
ऽन्तिकागतोः ॥' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः शशी । सहास्तेन वर्तते यः । यं किंभू-
तम् । निर्गतोऽस्तः क्षयो यस्मात्सदाभ्युदयत्वात् ॥

श्रीचन्द्रसूरैरथ चन्द्रगच्छ इति प्रथा प्रादुरभूद्रणस्य ।

भागीरथीनाम भगीरथाख्यमहीमहेन्द्रादिव देवनद्याः ॥ ६५ ॥

अथ चन्द्रसूरिपट्टभवनानन्तरं श्रीयुक्ताचन्द्रनामसूरेर्गणस्य कौटिकगच्छस्य चन्द्र-
गच्छ इति प्रथा ख्यातिः प्रादुरभूत् प्रकटीभूता । कस्मात्कस्या इव । भगीरथाख्यम-
हीमहेन्द्रादेवनद्या इव । यथा सगरचक्रिज्येष्ठनन्दनजङ्गुमारसूनुर्भगीरथ इत्याख्या नाम
यस्य तादृशान्महीमहेन्द्राद्वसुधावासत्वात् एतावता भगीरथभूपात् देवनद्या गङ्गाया भागीर-
थीति नाम प्रकटीभूतम् ॥ इति चन्द्रसूरिः ॥ इति गच्छस्य चन्द्रगच्छ इति तृतीयं नाम ॥

कल्लोलिकारुण्यरसान्वितस्य सामन्तभद्रप्रभुरस्य पट्टम् ।

व्यराजयद्धारिरुहाकरस्य मध्यं यथोन्निद्रितपुण्डरीकम् ॥ ६६ ॥

अस्य चन्द्रसूरेः पट्टं सामन्तभद्रप्रभुर्व्यराजयत् विभूषयामास । अस्य किंभूतस्य ।
कल्लोलस्तरङ्गा बाहुल्येन वृद्धिः संजातास्मिस्तादृशेन कारुण्याख्येन कृपानान्ना रसेना-
न्वितो युक्तः । तस्य । अत्रापि यथा इवार्थः । किमिव । मध्यमिव । यथा वारिरुहाकरस्य
तटाकस्य मध्यमन्तरालमुन्निद्रितं विकस्वरीभूत पुण्डरीकं श्वेतकमलविशेषं विराजयति ॥

वैमुख्यभाग्यो विषयात्कुरङ्गद्वेपीव जज्ञे विपिने निवासी ।

तस्मान्मुनीन्दोर्वनवासिसंज्ञा परा पुनः प्रादुरभून्मुनीनाम् ॥ ६७ ॥

यः सामन्तभद्रप्रभुः विपिने वन एव निवसति तिष्ठतीति एवंशीलो जज्ञे जातः ।
प्रायो वनवास्येवासीदित्यर्थः । किंभूतः । विषयात् शब्दरूपगन्धरसस्पर्शसंज्ञात् गो-
चरात् वैमुख्य पराङ्मुखतां भजते सेवते । सर्वथापि तेषु मनोमात्रमकुर्वन् । क इव ।
कुरङ्गद्वेपीव । यथा भृगेन्द्रो विपिने निवासी स्यात् । किंभूतः । विषयाद्देशात् अथ वा
वसद्भूमेर्विमुखतामाश्रयेत् । तस्मात्सामन्तभद्रात्सूरेर्मुनीन्दोः सूरेर्मुनीनां साधूनां पुनश्च-
तुर्थवारं परा अन्या वनवासीति चतुर्थी संज्ञा नाम प्रादुरभूत् प्रकटीवभूषणी ॥ इति
सामन्तभद्रसूरिः ॥ इति गच्छस्य वनवासीति चतुर्थं नाम ॥

कोरण्टके वीरजिनेन्द्रमूर्तिं दृक्पान्थवृत्तिं कृतपुण्यपाकाम् ।

यः प्रत्यतिष्ठत्किमु सत्रशालां स वृद्धदेवोऽजनि तस्य पट्टे ॥ ६८ ॥

स प्रसिद्धो वृद्धदेवनामा सूरिः सामन्तसूरिः पट्टेऽजनि जज्ञे । यत्तदोर्नित्याभिधेय-
न्धात्स कः । यो वृद्धदेवसूरिः कोरण्टके कोरण्टकनाम्नि नगरे वीरजिनेन्द्रस्य महावीर-

देवस्य मूर्तिं प्रतिमां प्रत्यतिष्ठत्प्रतिष्ठितवान् । किंभूतां मूर्तिम् । दशोऽर्थाद्भव्यनेत्राण्येव पान्था इतस्ततः भ्रमणशीलत्वात्पथिकाः तेषां वृत्तिर्वर्तनमाजीविका यत्रातिप्रह्लाददातृत्वात् विधामस्थानम् । पुनः किंभूताम् । कृतो निर्मितः पुण्यस्य सुकृतस्य पाकः फलप्रदानाभिमुखता यया । उत्प्रेक्ष्यते—सत्रशालां किमु दानशालामिव । कीदृशी । दग्धत् पर्यटनकारिणः पान्था मार्गचारिणः तेषां वृत्तिराजीविका यस्याम् । पुनः किंभूताम् । कृतः कल्पितः पुण्यः पवित्रः सम्यक् पाकः अन्नादिसंस्कारो यस्याम् ॥ इति वृद्धदेवसूरिः ॥

प्रद्योतनाह्वप्रभुणाप्यमुष्य पट्टं परं वैभवमावभार ।

त्रैलोक्यलक्ष्मीतिलकायितेन पितुः स्वपुत्रेण यथान्ववायः ॥ ६९ ॥

अपि पुनरमुष्य श्रीवृद्धदेवसूरिशकस्य पट्टः प्रद्योतन इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन प्रभुणा सूरिन्द्रेण कृत्वा परं प्रकृष्टं वैभवं शोभामावभार धत्ते स्म । यथा पितुस्त्वातस्यान्ववायो वंशः स्वपुत्रेण निजनन्दनेन स्वस्य पितुरेव पुत्रेणेति । औरसेनेत्यसूचि । परमां धियं विभर्ति । प्रद्योतनसूरिणा पुत्रेण च किंभूतेन । त्रैलोक्यस्य भुवनत्रयस्य लक्ष्म्याः ध्रियस्तिलकवद्विशेषक इवाचरितेन । 'तैत्तिरीयतन्मगुणैरेन त्रिलोक्यास्तिलकायितम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

प्रबोधयन्भव्यसरोजराजी संशोपयन्दुर्नयकर्दमांश्च ।

दोषोदयं निर्दलयन्महस्वी प्रद्योतनोऽन्यः किमभूद्वोऽयम् ॥ ७० ॥

अयं प्रद्योतनसूरिः भुवः पृथिव्या अन्यो व्योमापेक्षया अपरः प्रद्योतनः सूर्यः अभूत् संजातः । किंभूतः । भव्याः प्राणिन एव सरोजराज्यः कमलमालास्ताः प्रबोधयन् सम्यक्त्वशालिनः सृजन् । पुनः किंभूतः । दुर्नया मिथ्यादृष्ट एव पद्मास्तान् शोषयन् विरलयन् मूलादुच्छिन्दन् वा । पुनः किंभूतः । दोषाणामपगुणानामुदयमाविर्भावं निर्दलयन् विध्वंसयन् मूलतोऽपि निवारयन् । पुनः किंभूतः । महस्वी । 'पट्टिह्वो तेअस्सी' इत्युपदेशमालावचनात् । तेजस्वी परवादिभिरसृष्टः । सूर्योऽपि भव्याः स्वाभिमता मेन्यात्पद्मपद्मीविकाशयति, तथा दुष्टो नयो जनादियातनासंचारलक्षणो गेयो तादृक् जम्बालान् शोषं नयति, तथा दोषाणां रात्रीणामुदयं निर्दलयति । तथा महस्वी प्रज्ञापबोध भवति । 'स राशिरार्धमहसां महोज्ज्वलः' इति नैषधे । महसां भूपराः प्रतापानां राशिरिव राशिरिति तद्वृत्तिः ॥ इति प्रद्योतनसूरिः ॥

प्रिया जयंश्चित्रशिखण्डिसूनुं गङ्गातरङ्गायितयान्विलासः ।

श्रीमानन्देवः पद्मेतदीयं सभ्यः सभास्थानमिवाधुवास ॥ ७१ ॥

प्रिया विशिष्टशोभया सुल्लो मानदेवनामा सूरिः एतदीयं प्रद्योतनसूरिसंयन्त्रि पदं पद्म-गुवागाभितवान् । किं वपेन् । प्रिया प्रतिमाप्रगभारेण चित्रशिखण्डिनां गङ्गादीनां सूनु पुत्र वृद्धानिम् । 'समर्पयचित्रशिखण्डिनः' तथा 'जीवचित्रशिखण्डिजः' इति द्रुम्यान् । तथा 'चित्रप्रवाक् चित्रशिराटिनन्दनः' इति नैषधे । जयन् परामयन् ।

पुनः किंभूतः । गङ्गायास्तरङ्गाः कल्लोलस्तद्वदाचरिता वाचां वाणीनां विलासा वैचित्र्यो यस्य । 'असकृदमृतविन्दुस्यन्दिनो वाग्विलासाः' इति चम्पूकथायाम् । 'निरन्तरमुधार-साविष्कारिण्या वचनवैचित्र्या' इति चम्पूटिप्पनके । क इव । सभ्य इव । यथा पार्षदः साधुर्वा समारूप स्थानं गृहं पदे वा आश्रयति । सभ्योऽपि किंभूतः । प्रज्ञया सुराचार्यं जयन्, मन्दाकिनी वीचीयमानवचनचातुर्यः, सभायां साधुः सभ्यः ॥

पदप्रदानावसरे समीक्ष्य साक्षात्तदंसोपरिवाणिपद्मे ।

राज्यादिव क्षोणिपुरंदरस्य अंशोऽस्य भावी नियमस्थितेर्हा ॥ ७२ ॥

इत्थं गुरुं स्वं विमनायमानमालोक्य लोकेश्वरगीतकीर्तिः ।

तत्याज यः पट्विकृतीर्व्रतीन्द्रः पटान्तरारीनिव जेतुकामः ॥ ७३ ॥

ये लोकानां पातालभूमिस्वर्गलक्षणानामीश्वररिन्द्रनागेन्द्रनरेन्द्रमुरेन्द्रगंता गानविप-चीकृता कीर्तिता वा कीर्तिर्यस्य तादृशो व्रतिनां साधूनामिन्द्रः स्वामी श्रीमानदेवसूरिः पदसंख्याका घृतपक्वान्नतैलगुडदधिदुग्धाभिधा विकृतीस्त्वयाज जहाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पदसंख्याकान् कामक्रोधमदमसरमायालोभादिकान् आन्तरान् अन्तरहान् रिपून् विजेतुकामः पराभवितुमिच्छुरिव । किं कृत्वा । इत्यममुना प्रकारेण विमनायमानं विरुद्धं मनो यस्य स विमनाः, न विमना विमनाः स्यादिति विमनायते, विमनायते इति विमनायमानस्तम् । 'भृशादिभ्यो भुव्यर्थे च्वेलोपश्च हलः । भृशादिभ्यश्च्यर्थे भवत्यर्थे क्यङ् स्यात् न तु च्व्यन्तेभ्यः भन्तहललोपश्च । अश्वशो भृशो भवतीति भृशायते उन्मनायते' इति प्रक्रिया कौमुद्याम् । स्वमात्मीयं गुरुं प्रथोतनसूरिमालोक्य दृष्ट्वा । इत्थं कथं पदस्य सूरिपदस्य प्रदानावसरे विश्राणनव्यतिकरे तदंसोपरि मानदेवसूरिस्कन्धोपरिष्ठात् साक्षात्प्रत्यक्षलक्ष्ये वाणिपद्मे सरस्वतीलक्ष्म्यौ । वाणिशब्दो ह्रस्वोऽप्यस्ति । 'अन्तर्वाणिस्तु शास्त्रविन्' इति हर्म्याम् । अन्यत्रापि—'व.....' । हा इति खेदे । सरस्वतीलक्ष्मीसंश्रितत्वेन राजादिसत्कारजनितप्रमादाचरणवशादित्यध्याहार्यम् । नियमस्थितेश्चारात्रादस्य मम पट्वरस्य अंशो भावी व्रताङ्गष्टो भविष्यतीति । कस्येव । क्षोणिपुरंदरस्येव । यथा कस्यचिद्राज्ञः अन्यायासेवनरूपप्रमादाद्राज्याङ्गशो भवति । युग्मम् ॥

चमूभिर्बुर्वीन्द्रमिवामरीभिरुपास्यमानं यमवेक्ष्य कश्चित् ।

किं स्त्रीयुतोऽसाविति संशयानो नडूलकेऽशिक्ष्यत तामिरेव ॥ ७४ ॥

चमूभिर्गजवाजिरथपत्तिलक्षणाभिधतुरङ्गिणीभिः सेनाभिः उर्वीन्द्रं क्षोणीशकमिव । पद्मा-जया-विजया-अपराजिताभिधाभिधतस्तद्विर्देवीभिः प्रत्यक्षमुपास्यमानं सेव्यमानं नडूलनगरोपाश्रयापवरके यं मानदेवसूरिमवेक्ष्य दृष्ट्वा असी आचार्यः किं स्त्रीयुतो वनिताकलितोऽस्तीति संशयानः संदेहं कुर्वाणः । कश्चित् स्वयं संतिष्ठामुतया दुष्टयवनप्रकरः प्रशुप्रतन्निष्ठनिर्जरनिर्मितजनमार्युपप्लवोपप्लवतेन तिक्ष्णशिलानगरीसंधेन कृतकायोत्सर्गप्र-

१. 'तक्षशिला' इति पाठो भवेत्.

भावादागत(या)नङ्गलपुरस्थितश्रीमानदेवसूरयो चयत्रायान्ति तदा शान्तिर्भवेत्, परमत्र म्लेच्छा आगत्वा स्थास्यन्ति, ततः संघेन त्रिवर्षांमध्येऽन्यत्र कुत्रापि गत्वा स्थातव्यमिति जिनशासनदेव्या गिरा श्रीमानदेवसूरीन्द्राकारणार्थं तत्समय एव स्वजनमरकोपद्रवप्रशमनोत्सुकीभूततत्संघेन प्रेषितः । अंशातसूरिस्वरूपः कोऽपि श्राद्धः । ताभिर्विजयाप्रमुखसूरी-
भिरेवाशिक्षि । शिक्षां ताडयित्वा कुट्टयित्वा दृढबन्धनबद्धः पूतुर्वाणः कृपापारावारथी-
गुरुवाचैव मुक्तः । यत्रैवंविधाः शङ्काभाजः श्राद्धास्तत्र सर्वथापि श्रीपूज्यपादार्तं ग-
न्तव्यमिति विजयादेवतया निषिद्धाः सन्तः श्रीगुरवस्तत्संघे शान्त्यर्थं शान्तिं 'शान्ति-
निशान्तम्' इति विजयादेवीमन्त्रमयलघुशान्तिं विधाय तच्छ्राद्धेन सार्धं प्रेषयित्वा
तत्र मरकोपद्रवं निवारितवानिति शेषः ॥ इति श्रीमानदेवसूरिः ॥

तदीयपट्टाम्बरभानुमाली श्रीमानतुङ्गश्रमणेन्दुरासीत् ।

य औजिढत्साधुजनान्निजाज्ञां नाथान्पृथिव्या इव सार्वभौमः ॥ ७५ ॥

श्रीमानतुङ्गनामा श्रमणानां मुनीनां मध्ये इन्दुरिवाह्लादकत्वादिन्दुः सूरिरासीत् यभूव ।
किंभूतः । तदीयो मानदेवसूरिसंघन्वी यः पट्टः स एवाम्बरमाकाशं तत्र प्रकाशकत्वा-
द्दृश्योत्तकारित्वाद्भानुमाली मास्वान् यो मानतुङ्गसूरिः साधुजनान् वाचंयमवजान् अ-
न्यदर्शनकदाग्रहाप्रस्तात्वेन समीचीनान् लोकान् निजाज्ञां भगवत्प्रणीतसाध्वाचारलक्षणां
निजस्यात्मन आशामादेशमीजिढद्वाह्यामास धारयांचकार । क इव । सार्वभौम इव ।
यथा चक्रवर्ती पृथिव्या नाथान् भूपतीन् स्वाज्ञां प्राहयति ॥

भक्तामराहस्तवनेन सूरिर्वभञ्ज योऽङ्गान्निगडानशेषान् ।

प्रवर्तितामन्दमदोदयेन गम्भीरवेदीव करी धरेन्दोः ॥ ७६ ॥

यो मानतुङ्गसूरिः भक्तामर इत्याह्ना नाम यस्य तादृशेन स्वयेन स्तोत्रेण कृत्वा
अद्वात् स्वशरीरादशेषान् अष्टचत्वारिंशदपि निगडान् शृङ्खलान् यभञ्ज भनक्ति स्म ।
क इव । करीव । यथा धरेन्दो राज्ञः गम्भीरवेदी अवमताङ्कुशः अवगणिततीक्ष्णाङ्कु-
शप्रहारो हस्ती प्रवर्तितोऽतिप्रवहमानो यो मदोदयो दानवारिप्रादुर्भावंस्तेन कृत्वा
पादादित्यमनशृङ्खलान् भनक्ति श्रोतयति । 'त्वग्भेदाङ्गधिरसावादांस्तव्यधनादपि ।
संज्ञां न लभते यस्मादाहुर्गम्भीरवेदिनम्' ॥

श्रीमानतुङ्गः करणेन भक्तामरस्तुतेस्तं क्षितिशीतकान्तिम् ।

चकार नम्रं फलपुष्पपत्रभारेण यद्वत्फलदं वसन्तः ॥ ७७ ॥

येन नृपतिना मार्तण्डचण्डीस्तुतिशतककरणापगतकुट्टयाणकविहृतचतुरङ्गनवीनार्हा-
भूतमयूरकविमहिमाद्येकनोद्भूतचमत्कारेण पुनर्जनदशनमाहाम्यदर्शनोत्कण्ठितचेतसा
अष्टचत्वारिंशता शृङ्खलापादकण्ठमङ्गं निगडनियदं कृत्वा प्रदत्तमहासाक्षात्पराके निशितः
श्रीमानतुङ्गसूरिः 'भक्तामरप्रगतमौष्ठिमनिप्रमाणम्' इति गानारिदेवस्तुतेः न्योप्रत्य
करणेन निर्माणेन तं पूर्वोक्तं सपरीक्षाकारिणं क्षितिशीतकान्तिं राज्ञान् नम्रं साचरण-

प्रणमनप्रवर्णं चकार कृतवान् । यः क इव । वसन्तो यद्वत् अत्र यद्वदितीवायें । यथा वसन्तो मधुसमयः फलानि सस्यानि पुष्पाणि कुसुमानि पत्राणि पर्णानि तेषां भारेण वीवधेन कृत्वा फलदं वृक्षं नम्रं भूमीमण्डलोपगतं कुरुते ॥

भयादिभेनाथ हरस्तवेन यो दुष्टदेवादिकृतोपसर्गान् ।

श्रीभद्रबाहुः स्वकृतोपसर्गहरस्तवेनेव जहार संघात् ॥ ७८ ॥

अथ पुनर्यो मानतुङ्गसूरिर्भयमिति पदमादिमं प्रथमं यत्र तादृशेन हरस्तवेन एतावता 'नमिळण पणयसुरगण' इति नाम्ना भयहरस्तवेन कृत्वा संघाचातुर्वर्ण्यश्रीसंघमध्याहुष्टाः कूरा ये देवा व्यन्तरभवनपतिर्ज्योतिष्का आदिशब्दादेव्यादीनां संप्रहस्तकृतोपसर्गान् तन्निमित्तविविधोपप्लवान् जहार हतवान् । क इव । श्रीभद्रबाहुरिव । यथा श्रीभद्रबाहु-स्वामी स्वेनात्मना कृतं रचितं यत् 'उवसग्गंहरं पासं' इति नाम्ना स्वयं श्रीपार्श्वनाथ-स्तोत्रं तेन कृत्वा चारित्रभ्रंशात्संघापमानितार्तध्यानाद्यन्तरीभूतवराहमिहिरविहितोपसर्गं हरति स्म ॥ इति मानतुङ्गसूरिः ॥

सद्गचाननागेश्वररश्मिसाम्यमन्थाद्रिणालोच्च, मदाम्बुराशिम् ।

तत्पट्टलक्ष्मीरथ वीरनाम्नाचार्येण वेत्रे वनमालिनेव ॥ ७९ ॥

अथ मानसूरेरनन्तरं वीर इति नाम यस्य तादृशेनाचार्येण सूरिणा । वीराचार्येणैत्यर्थः । तस्य मानतुङ्गसूरेः पट्टलक्ष्मीः वेत्रे वृता । केनेव । वनमालिनेव । यथा कृष्णेन धीः समुद्रपुत्री वृता । किं कृत्वा । मद उन्मोहसंभेदः स एवाथ वा अष्टौ कुल-जाति-बल-श्रुत-ऐश्वर्य-रूप-तप-लब्धिरूपा मदास्त एव समुद्रस्त सत् शोभनं ध्यानं धर्मशुक्लरूपं प्रणिधानं तदेवोज्ज्वलत्वान्नागेश्वरः शेषनागः स एव रश्मिर्मथनरज्जुः तद्युक्तो यः साम्यं समता तदेव मन्थाद्रिर्मन्दराचलः तेनालोच्च निर्मथ्य कृष्णेनापि क्षीरसमुद्रं मथित्वा तदुद्भूता धीः परिणीता ॥ इति वीराचार्यः ॥

ततोऽजनि श्रीजयदेवसूरिर्दूरीकृताशेषकुवादिवृन्दः ।

यद्वाग्बिलासैरवहेलितश्रीः सुधा किमु क्षीरनिधौ ममज्ज ॥ ८० ॥

ततो वीराचार्यादनन्तरं स श्रीजयदेवनामा सूरिरजनि संजज्ञे । किंभूतः । दूरीकृता यादे निजित्य निर्वासिता अशेषाः समग्रा अपि कुरिसतं जिनशासनविरुद्धं वदन्तीत्येवं-शोलाः कुवादिनः सांगतादयः निह्वादादयो वा तेषां वृन्दः समुदायो येन । स कः । यस्य श्रीजयदेवस्य सूरैर्वाग्बिलासैर्वचनविलसितैरवहेलिता अवगणनां गमिता श्रीर्मा-धुर्यशोभा यस्यास्तादृशी सुधा पीयूषम् । उत्प्रेक्ष्यते—क्षीरनिधौ दुग्धसमुद्रे इव ममज्ज भूडितेव ॥ इति श्रीजयदेवसूरिः ॥

सःकामिनीकीर्तितकीर्तिदेवानन्दश्चिदानन्दमना मुनीन्द्रः ।

तारुण्यमेणाङ्गमुखीमिवैतत्पट्टश्रियं वैभवमानिनाय ॥ ८१ ॥

स मानदेवोऽजनि तस्य पट्टे वाग्देवता यन्मुखपद्मसन्निभम् ।

तृप्तामृतैश्चारुवच्चोविलासच्छलादिवोद्गारमिवातनोति ॥ ८६ ॥

तस्य समुद्रसूरेः पट्टे स भुवि विख्यातो यशोभिः प्रथितः श्रीमानदेवसूरिरजनि ।
स कः । यस्य मानदेवसूरेर्मुखपद्मं वदनकमलमेव सन्निभं वसतिर्यस्यास्तादृशी वाग्देवता स-
रस्वती सुधाशनत्वादमृतैः सुधारसैः तृप्ता आकण्ठपानादतिवृत्तिं प्राप्ता सती चारवो
मनोज्ञा ये वाग्विलासा वच्चोवच्चिन्त्यः तेषां छलात्कपटात्तदुद्गारममृतोद्गारमिवातनोति
कुरुते ॥ इति द्वितीयश्रीमानदेवसूरिः ॥

पदे तदीये विबुधप्रभेण स भूयते सूरिपुरंदरेण ।

येनाभिभूतः किल पुष्पधन्या पुनर्युयुत्सुर्विपमायुधोऽभूत् ॥ ८७ ॥

तदीये मानदेवसूरिसंबन्धिनि पदे पदे विबुधप्रभेण सूरिपुरंदरेण आचार्यशक्रेण
भूयते स संजातम् । येन श्रीविबुधप्रभसूरिणा अभिभूतः पराजितः पुष्पधन्या कामः ।
किलेत्युत्प्रेक्षायाम् । काव्यकल्पलतायामुक्तत्वात् । पुनर्युयुत्सुर्द्वितीयवारं प्रभुणा समं यो-
द्धुमिच्छुः सन् विपमानि तीक्ष्णानि दुर्जेयान्यायुधानि शस्त्राणि यस्य तादृशोऽभूदिव ।
मृदुलाह्वोऽभिभूयते न विपमान्नः ॥ इति विबुधप्रभसूरिः ॥

तत्पट्टपङ्केहरुमानसौकाः श्रीभाजयानन्दविभुर्वभूव ।

यस्याशयेऽमात्समयोऽप्यशेषः कुम्भोद्भवस्य प्रसृताविवाब्धिः ॥ ८८ ॥

श्रीलक्ष्मीः शोभा वा विद्यते यस्मिन् स श्रीमान् जयानन्दनामा विभुर्गच्छाधिपः
तस्य विबुधप्रभसूरेः पट्टे स एव पट्टेरुहं कमलं तत्र मानसौका हंसो वभूव । स कः ।
यस्याशये हृदये अशेषः समग्रोऽपि समयः सिद्धान्तोऽमान्ममौ । आशयशब्देन हृदय-
मपि यथा । 'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथी चकार कारुण्यरसापणा गिरः' इति नैपथे ।
आशयो मन इति तद्वृत्तिः । कस्यामिव । प्रसृताविव । यथा कुम्भोद्भवस्यागस्तिमुनेः
प्रसृतौ प्रसारिताहुर्ल पाणौ अब्धिः समुद्रो भाति स ॥ इति जयानन्दसूरिः ॥

यदाननं चन्द्रति दन्तकान्तिज्योत्स्नायते भ्रूयुगमङ्कतीह ।

वाचां विलासोऽपि सुधायते तत्पदे मुनीन्द्रः स रविप्रभोऽभूत् ॥ ८९ ॥

तस्य जयानन्दसूरेः पदे स रविप्रभनामा मुनीन्द्रोऽभूत् । स कः । यस्य रविप्रभ-
सूरेराननं मुखं चन्द्रति चन्द्र इवाचरति । 'सर्वप्रातिपदिकेभ्यः किप् वा आचारे इ-
त्येके' इति किप्प्रत्यये तदुदाहरणानि कृष्ण इवाचरतीति कृष्णति स्तति कृष्णामास
स्वामासेति प्रक्रियाकौमुद्याम्, तथात्रापीति । यस्य दन्तानां कान्तिज्योत्स्नायते
चन्द्रिकेवाचरति । 'कर्तुः कयद् सलोपश्च' । उपमानात्कर्तुः सुवन्तादाचारेऽर्थे कयद्
स्यात्सलोपश्च । 'अकृत्सार्वधातुके इति दीर्घः' इति 'प्रक्रियायाम् । इह मुखचन्द्रे
भ्रूयुगमङ्कति लाञ्छनवदाचरति । अत्राप्याचरणार्थं किप् । अपि पुनरिह वचविधां वाचां

वचनानां विलासो वैचित्र्यं वैदुषी वा सुधायते पीयूषवदाचरति ॥ इति रविप्रभसूरिः ॥

वर्धिष्णुयत्कीर्तिसुधार्षिणेन व्यलुम्पि नामाप्यसितादिभावैः ।

अहंन्महिम्नेव जगत्प्रजन्तैः सोऽभूद्यशोदेवविभुः पदेऽस्य ॥ ९० ॥

अथ रविप्रभसूरिः पदे स यशोदेवनामा विभुर्गणाधिपोऽभूज्ज्ञे । स कः । वर्धिष्णुर्वर्धनशीलः । 'दूरवर्धिष्णुपापार्धिः' इति पाण्डवचरित्रे । यशोदेवसूरिः कीर्तिरेव सुधार्षणवः क्षीरसमुद्रस्तेन कृत्वा करणपदम् । असितादिभावैः कृष्णनीलपदार्थैः स्वनामापि व्यलुम्पि लुप्तम् । तद्यशोभिर्धवलकृते सर्वविश्वे नीत्यादिपदार्थाः कापि नावसीयन्ते इति लोपः । केनेव । अहंन्महिम्नेव यथा तीर्थकृन्माहात्म्येन करणपदेन कृत्वा जगति भूलोके अजन्तैः इतिभिः स्वनामापि लुप्यते । 'अजन्तमीतिरुत्पातः' इति हैम्याम् ॥ इति यशोदेवसूरिः ॥

प्रद्युम्नदेवोऽथ पदे तदीये प्रद्युम्नदेवोऽभिनवो बभूव ।

भिन्दन्भवं मुक्तरतिर्दवीयो भवन्मधुर्विश्वविभाव्यमूर्तिः ॥ ९१ ॥

अथानन्तरं तदीये यशोदेवसंयन्धिनि पदे प्रद्युम्नदेवनामा सूरिर्बभूव । किभूतः । अभिनवो नवीनः प्राचीनो द्विसदृशलक्षणः प्रद्युम्नदेवः कन्दर्पदेवः । अभिनवत्वमेव दर्शयति । किं कुर्वन् । भवं संसारं भिन्दन् उच्छेदयन् । स्मरस्तु भवेन शंभुना भिन्नः, अयं स्वयं भवं भिनत्ति । पुनः किभूतः । मुक्ता त्यक्ता रतिः विश्वे ह्यादिपदार्थेषु प्रीतिरासक्तिर्या येन । स्मरस्तु रतिप्रियः । पुनः किभूतः । दवीयः अतिशयेन दूरे भवत्संप्रपद्यमाने मधु मधे वा यस्मात् । स्मरस्तु मधुर्वसन्तः सहायो यस्य । पुनः किभूतः । विश्वेन जगत्त्रनेन विभाव्या लोचनकघोलकैर्निपीयमानलावण्यामृता सादरमवलोक्यमाना वा मूर्तिः शरीरं यस्य । स्मरस्त्वनङ्गः ॥ इति प्रद्युम्नदेवसूरिः ॥

श्रीमानदेवेन पुनः स्वकीर्तिज्योत्स्नावदातीकृतविष्टपेन ।

एतत्पदश्रीरगमि प्रतिष्ठां शक्तित्रयेणेव नरेन्द्रलक्ष्मीः ॥ ९२ ॥

पुनर्नाम्ना तृतीयवारं श्रीमानदेवेन सूरिणा एतस्य प्रद्युम्नदेवस्य पदश्रीः पटलक्ष्मीः प्रतिष्ठां छातिशायिशोभां सिद्धयति वा अगमि प्रापिता । 'न्यादयो प्यन्तनिष्कर्मणः स्वर्पां मुख्यकर्मणि । प्रत्यय यागति दुष्टादिर्गोणेऽन्ये तु यथारथि ॥ अस्मोदाहरणानि यथा—निन्ये विजनमज्ञागरि रजनिमगमि मदमयाचि संभोगम् । गोपी दायमकायंत मावर्धनामनन्तेन ॥' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । अयं प्यन्तः, गम्-धानुप्रयोगः । किभूतेन मानदेवेन । स्वस्यात्मनः कीर्तिरेव ज्योत्स्ना कौमुदी तथा अवदातीकृतं पयस्वितं विष्टप त्रिभुवनं येन प्रतिष्ठां प्रापिता । केनेव । शक्तिप्रदेनेव । यथा प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणेन शक्तित्रिकेण नरेन्द्रस्य राज्ञः श्रीः राज्यलक्ष्मीः प्रतिष्ठां प्राप्नोते ॥ इति तृतीयमानदेवसूरिः ॥

तदीये उद्द्योतनसूरिसंबन्धिनि पदे सर्वदेवो नाम्ना सूरिरजनि । किंभूतः । माहा-
त्म्येन स्वप्रभावेन कृत्वा नम्रीकृता नमनशीला विहिताः सर्वे समस्ता अपि देवा इन्द्र-
चन्द्रादयः सुरा येन । स कः । यः प्रभुः सर्वदेवसूरिगुणधिया समदमसंयमधैर्यगा-
म्भीर्यायनेकगुणलक्ष्म्या अन्वयायि अनुगतः । आश्रित इत्यर्थः । क इव । तारापति-
रिव । यथा चन्द्रस्तारकपर्पदा ताराश्रेण्या अनुगम्यते आश्रीयते । अत्र पर्पदशब्दः
श्रेणीवाची । 'उद्धपरिपदः किं नाहन्ती निशा किमनौचिती' इति नैपथ्ये । अहंतो भावः
आहन्ती । 'अहंतो नुम्वा' इति त्रिभाषया नुम्विभानात् आहन्ती आहंती रूपद्वयति-
द्विरिति प्रसङ्गादर्शिता ॥

यो रामसेनाहपुरे व्रतीन्दुर्लब्धिश्चियं गौतमवदधानः ।

नाभेयचैत्ये महसेनसूनोर्जिनस्य मूर्तेर्विदधे प्रतिष्ठाम् ॥ ९८ ॥

यो व्रतीन्दुः सर्वदेवसूरिः रामसेना इत्याह्ना नाम यस्य तादृक् पुरे रामसेनिनगरे
नाभेयदेवस्य श्रीकृपभनाथस्य चैत्ये प्राप्तादे महसेननाम्नो नृपस्य सूनोर्नन्दनस्य श्रीच-
न्द्रप्रभस्वामिनः मूर्तेः प्रतिमायाः प्रतिष्ठां विदधे कृतवान् । सूरिः किं कुर्वाणः । गौ-
तमवद्गौतमस्वामीव लक्ष्मीनां तपःशक्तिविशेषाणां क्षीराश्रवादिकानां धियं शोभां
दधानो धारयन् ॥

चन्द्रावतीशस्य नृपस्य नेत्र इवास योऽशेषविशेषदर्शी ।

तं कृतचैत्यं प्रतिबोध्य वाचा प्राप्ताजयत्कुङ्कुणमन्त्रिणं यः ॥ ९९ ॥

यः सर्वदेवसूरिः कुङ्कुणनामानं मन्त्रिणं प्रधानं वाचा स्ववाणीविलासेन प्रतिबोध्य
संसारविरक्तं कृत्वा प्राप्ताजयदीक्षयामास । किंभूतं कुङ्कुणम् । कुङ्कुं निर्मापितं चैत्रं
जिनप्रासादो यत्नः । यः कुङ्कुणो मन्त्री चन्द्रावत्याः पुर्या ईशस्य स्वामिनः चण्डाउल्लिग-
रनापस्य नृपस्य राज्ञः नेत्र इवास नयनमिव बभूव । तद्वदिव सर्वकार्याणां विलोकन-
त्वेन । किंभूतो यः । अशेषाः समस्ता ये विशेषाः पद्मशक्तिप्रिक्रमामादिचतुष्कोपा-
यादिकार्योपनिषदस्तान् पश्यति सम्यक्त्वा जानाति वक्ष्यत्येवंशीलः रामप्रराजकार्य-
कुशल इत्यर्थः ॥ इति श्रीसर्वदेवसूरिः ॥

कुर्वन्निवासं गवि गौरवश्रीगिरामधीशो विद्युधैरुपास्यः ।

श्रीदेवसूरिः किमु देवसूरिः पदे तदीयेऽप्यजनि क्रमेण ॥ १०० ॥

अपि पुनः तदीये सर्वदेवसंबन्धिनि पदे क्रमेण महावीरपटपरिपाट्या धीदेवासूरि-
जनि जातः । उग्रेष्यते—देवसूरिः देवसूरिर्बृहस्पतिः किमु देवानां गुराणामाचार्यो-
ऽध्यापकः । गुरोरपि साधर्म्यं दर्शयति—किं कुर्वन् । गवि पृथिव्यां स्वर्गं च निवासं
पश्यति कुर्वन् । पुनः किंभूतः । गौरवेण सादाम्येन गुरवेण साधारीनामाचार्यरूपेण ।
अथ वा गुरुर्यदस्मिन्निर्जीवो देवाचार्यमात्रेण धीः शोभा यन्म । पुनः किंभूतः । गिरा

क इव । चक्रवर्तीव । यथा द्वात्रिंशत्सहस्रदेशाधिपतिश्चक्रवर्तीत्युच्यते । स सार्वभौमः
 वृत्ताव्यशैलद्विभागीकृतोत्तरार्धदक्षिणार्धभरतक्षेत्रस्य द्वयोरप्यर्धयोः गङ्गासिन्धुनदीभ्यां
 त्रिभिर्भागैर्विभक्तत्वात् । एको गङ्गातः प्राच्यां दिशि, द्वितीयो गङ्गासिन्धुमध्यवर्ती,
 तृतीयः सिन्धुनदीतः पश्चिमायाम् । एवं भूपीठस्य भारतक्षेत्रक्षोणीमण्डलस्य पट् स-
 ण्डान् जहाति । किं कुर्वन् । यतीभवन् । संसारोद्धिन्नः साध्वाचरामङ्गीकुर्वन् । दीक्षां
 गृह्णन्नित्यर्थः । च पुनर्यः सूरिः सकृदेकवारमेवारनालं काञ्जिकं पर्पा पिबति स्म । किं कु-
 र्वन् । कदापि कस्मिन्नपि ऐश्वर्यमहत्त्वानुभवसमयेऽपि काये खशरीरे मम इत्यस्य भावो
 ममत्वं नैव दधत् ॥ इति श्रीमुनिचन्द्रसूरिः ।

निर्जीयते स्म कचनापि नायं कृतोपसर्गैरपि देववर्गैः ।

इतीव नाम्ना भुवि विश्रुतेन जज्ञेऽस्य पट्टेऽजितदेवसूरिः ॥ १०५ ॥

अस्य मुनिचन्द्रसूरेः पट्टे अजितदेव इति नाम्ना सूरिजज्ञे । उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हे-
 तोर्भुवि पृथिव्यां नाम्नाभिधानेन विख्यातेन । इति किम् । यदयं सूरिः कृता विहिता
 उपसर्गा विविधमनोवचनकायक्षोभनप्रकारा उपद्रवा यैस्तादृशैरपि देववर्गैः सुरसार्थैः
 कचनापि कुत्रापि काले देशे वा न निर्जीयते स्म नाभिभूत इति हेतोरजितदेव इति
 नाम्ना आसीत् ॥ इति श्रीअजितदेवसूरिः ॥

जगत्पुनानः मुमनःस्रवन्तीरयो जटाजूटमिवेन्दुमौलेः ।

अमुष्य पट्टं विजयादिसिंहो ध्यासांवभूवाथ तपस्विमिहः ॥ १०६ ॥

अथानन्तरममुष्याजितदेवसूरेः पट्टं विजय इति पदमादा यत्र तादृशः सिंहः एतावता
 विजयसिंहसूरिः अध्यासांवभूव आश्रयति स्म । किंभूतः । तपस्विषु तपःकारकेषु
 साधुषु वा सिंहः पद्माननः । क इव । मुमनःस्रवन्तीरय इव । यथा मुमनसां देवानां
 स्रवन्ती नदी गङ्गा तस्या रयः प्रवाहः इन्दुमौलेरीश्वरस्य जटाजूटं कपर्दम् । ‘शंभोः क-
 पर्दस्तु जटाजूटः’ इति हेम्याम् । श्रवते । विजयसिंहो गङ्गाप्रवाहश्च किं कुर्वीणः । जग-
 द्विभ्रं पुनानः पवित्रीकुर्वीणः ॥

सोमप्रभः श्रीमणिरत्नसूरी अमुष्य पट्टं नयतः स लक्ष्मीम् ।

इक्ष्वाकुवंशं भरतश्च बाहुबलिस्तनूजाविव नाभिसूनोः ॥ १०७ ॥

अमुष्य विजयसिंहसूरेः पट्टेऽस्य सोमप्रभनामा अपरं मणिरत्ननामा मूर्ति आचार्या
 लक्ष्मीं शोभां नयतः प्रापयताम् । काविव । तनूजाविव । यथा नाभिनामः सप्तमकुल-
 करस्य सूनोर्नन्दनस्य धीन्द्रपदेवस्य पुत्र्या । एको भरतचक्रो च पुनर्द्वितीयो बाहुबलिर्द्वि-
 तनर्या धीन्द्रपदेवस्य बात्यावस्थायी यंशस्थापनार्थं समेतस्य पुरंदरस्य पानिस्थितेषु-
 यष्टेरवलोकनाग्रभोमद्रक्षानाभिलाषान्निर्द्रेण स्थापितमिच्छाउपशंभूयां नयतः ॥ इति
 सोमप्रभमणिरत्नसूरीन्द्रः ॥

श्रीमज्जगच्चन्द्र इदंपदश्रीललामलीलायितमाततान ।

येनोज्झि शैथिल्यपथस्तटाको घनाविलो मानसवासिनेव ॥ १०८ ॥

श्रीमानतिशायिशोभाभाजन जगच्चन्द्र इति नाम्ना सूरिरिदं पदस्य इदमदः एतदित्यादिशब्दाः समासान्ता अपि दृश्यन्ते । यथा नैपथे—‘इदं यशोसि द्विपतः सुधारुचः’ इति । अनयोः सोमप्रभमणिरत्नसूरीन्द्रयोः पदस्य धियो लक्ष्म्या ललाम्नस्तिलकस्य ललामस्य वा । ललामशब्दो नान्तोऽदन्तश्च । लीलायितं लीलावदाचरितं लीलयाचरितं वा आततान कुरुते स्म । शुभपटलक्ष्मीतिलकमासीदित्यर्थः । येन श्रीजगच्चन्द्रसूरिणा शैथिल्यपथः स्वगच्छवासिसाधुजनानां कलिकालानुभावात्संयमपालने हीनतमाध्यवसाय-भाजां शिथिलताकलितो मार्ग औज्झि त्यक्तः । प्राचीनमुनीनां मार्ग आहत इत्यर्थः । त्यक्तः केनेव । मानसवासिनेव । यथा हंसेन घनेन मेघदृष्टया आविलः कलुषीभूत-जलस्तटाक उज्झ्यते । वर्षाकाले हि हंसा जलदजलागमनजम्बालबहुलीभूतपयांसि सरांसि संत्यज्य मानसमेवादियन्ते । ‘कुद्धोलूकनखप्रपातविगलत्पक्षा अपि स्वाश्रयं ये नोज्झन्ति पुरीषपुष्टवपुस्ते केचिदन्ये द्विजाः । ये तु स्वर्गतरङ्गिणीविसलतालेशेन संवर्धि-ता गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसा वयम् ॥’ इति सूक्ते ॥

द्वात्रिंशदाशावसनैरभेधो वादं सृजन्हीरकवद्यदासीत् ।

आघाटभूषेण स हीरलाघो नाम्ना जगच्चन्द्र इति न्यगादि ॥ १०९ ॥

यद्यस्मात्कारणायः श्रीजगच्चन्द्रसूरिः द्वात्रिंशत्संख्याकराशावसनैर्दिगम्बराचार्यैर्वादिभिः सार्धं वादं यजन् कुर्वन् हीरकवद्भ्रमणिरिव अभेधो भेतुमशक्यः अजेयभासीन् तत्कारणादाघाटनामनगरस्य भूषेण राज्ञा संप्रति लोके आहूतनगरमिति प्रतिद्वपुरस्य स्वामिना स सूरिः इदमेतन्न्यगादि प्रोक्तः । इदं किम् । यदयं सूरिन्द्रो नाम्ना हीरला इति पदमाद्य यत्र सादृशो जगच्चन्द्र एतावता हीरलजगच्चन्द्रसूरिरिति कथितः ॥

आचाम्लकैर्द्वादशहायनान्ते तपेत्यवापद्विरुदं मुनीन्दुः ।

महाहवैर्वैरिविनिर्नयान्ते भर्तेव भूमेर्जितकाशिसंज्ञाम् ॥ ११० ॥

यो मुनीन्दुः श्रीजगच्चन्द्रसूरिः निरन्तरनिर्मितराचाम्लैः केवलजलान्तर्भक्तभक्षण-लक्षणतपोविशेषैः कृत्वा द्वादशसंख्याकानां हायनानां वर्षाणामन्तेऽवसाने तपा इति विरुदम्वापन् प्राप । द्वादशवर्षसरी यावभिरन्तरमानाम्नान् कुर्वाण यं प्रेक्ष्य वृषेण प्रोक्तं यदमी महातपा दृश्यन्ते तदा तपा इति विरुदवान् प्रभुरभूदित्यर्थः । क इव । भूमिभर्तेव । यथा पृथ्वीपतिर्मेहद्विर्गुरुभिरार्हवः संप्रभैः कृत्वा धरिणां दानूणां वि-निर्जयस्य पराभवनस्य प्रान्ते पयन्ते जितकाशी जिताहव इति संज्ञां प्राप्नोति ॥

अस्मात्ततः प्रादुरभूत्पाख्या नेत्रादियात्रेर्द्विजराजलेखा ।

। अदीपि यस्माच्च मुमुक्षुलक्ष्म्या वसन्तमासादिव भानुभासा ॥ १११ ॥

ततस्तथा इति नामकथनानन्तरं तद्दिनमारभ्य च अस्माद्भगवच्चन्द्रसूरैर्वृहद्रच्छस्य त-
पागच्छ इत्याह्वया नाम प्रादुरासीत्प्रकटीचभूव । कस्मादिव । नेत्रादिव । यथा अत्रे-
स्तापसविशेषस्य नयनाद्विराजस्य चन्द्रस्य लेखा मण्डली प्रादुर्भूता । च पुनर्यस्मात्प्र-
भोर्मुमुक्षुलक्ष्म्या यतिश्रिया अदीपि अधिकं दीप्यते स । कस्मादिव । वसन्तमासा-
दिव । यथा मधुसमयाद्भानोर्भास्करस्य भासा प्रभया दीप्यते ॥ इति श्रीजगच्चन्द्रसूरिः ॥
इति वृहद्रच्छस्य तपागच्छ इति पद्यं नाम संजातम् ॥

देवेन्द्रकर्णाभरणीभवद्विर्यशोभिरुद्भासितविष्टपेन ।

देवेन्द्रदेवेन वभेऽस्य पट्टे विष्णोर्यथा वक्षसि कौस्तुभेन ॥ ११२ ॥

अस्य श्रीजगच्चन्द्रसूरिः पट्टे देवेन्द्र इति नाम यस्य तादृशेन देवेन भट्टारकेण । 'पादा
भट्टारको देवः प्रयोज्याः पूज्यनामतः' इति हंभीवचनात् । वभे शुशुभे । किंभूतेन ।
देवेन्द्राणां मुरसार्वभामानां कर्णयोः भ्रवणयोराभरणीभवद्विर्भूषणैः संपद्यमानैः क-
र्णपूरायमाणैः गीतगोष्ठीषु तुन्बुरुप्रमुखमुरगन्धर्वगणजेगीयमानयद्गुणभ्रवणकतानाः सु-
रेन्द्राः संजायन्ते इत्यर्थः । यशोभिः कृत्वा उद्भासितं शोभां नीत विष्टपं विश्वं येन ।
केनेव । कौस्तुभेनेव । यथेत्युपमाने । इवार्थे वा । यथा विष्णोर्नारावणस्य वक्षसि हृदये
कौस्तुभेन समुद्रोत्पन्नरत्नविशेषेण उद्भास्यते ॥ इति श्रीदेवेन्द्रसूरिः ॥

निजाङ्गनोद्गीतयदीयकीर्तिं शुश्रूषुरक्षिस्त(श्च)वसामृमुक्षाः ।

चक्षुःसहस्रे रसिकः किमाधात्पट्टे स तस्याजनि धर्मघोषः ॥ ११३ ॥

तस्य देवेन्द्रसूरिः पट्टे स मन्त्रादिशक्तिमान् मुनीनां विप्रहर्ता प्रसिद्धः धर्मघोषसूरि-
रजनि जातः । यस्य निजस्य शेषनागात्मनः अङ्गनाभिः कामिनीभिः धर्मगीतगोष्ठ्यामु-
त्प्रावत्येन हर्षोत्कृष्टतया वा गीतां गानविषयं नीतां यदीयां श्रीधर्मघोषसंयन्धिनीं
कीर्तिं शुश्रूषुः श्रोतुमिच्छुः रसिकः जगदद्वैतगुणगणप्रगुणयद्गीतगानाकर्णनोऽलः सन्
अक्षिणी नेत्रे एव स(श्च)वसी कर्णां येषां तेषामक्षिभ्रवतां नागानामृमुक्षा इन्द्रः । नागानां
हि चक्षुःस्येव कर्णाः, न तु पृषक् भ्रवणेन्द्रियभाजः । यतः 'अधोघ्राः फणिनस्तदेव रु-
चिरं नो चेदहिस्वामिना' इति राण्डप्रशस्ती । उत्प्रेक्ष्यते—नागेन्द्रः चक्षुःसहस्रे नयन-
विशतिरसती(?) आधाघकार दधार वा । 'शेषो नागाधिपोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आतुरः'
इति हिम्याम् । भोगिनो हि नयनः पश्यन्ति शृण्वन्ति च यतः । 'अदस्तादकर्णं फ-
लान्यजीवितं दशोद्भयं नस्तदवीक्षि चाफलम्' इति नैपथे ॥

मिथ्यामतोत्सर्पणबद्धकक्षं प्रेक्ष्य क्षितौ जीर्णकपर्दिनं यः ।

प्रबोध्य वाचा जितराजविम्बाधिष्ठायकं पूर्वमिव व्यधत् ॥ ११४ ॥

यः श्रीधर्मघोषसूरिः जायन्निर्मितं धातुमुज्जयोद्धारसमये वज्रगन्धामिनादात्म्याप्रवी-
नरूपदिव्यशेषेण राजजितराजं जीर्णकपर्दिसाजं गोमुखापरपर्यायं वाचा समपुरया गिर-

प्रतिबोध्य सम्यक्त्वधारिणं विधाय जिनराजस्य तीर्थकृतो विम्बस्य प्रतिमाया अधिष्ठायकं
व्यधत्त चकार । कमिव । पूर्वमिव । यथा पूर्वं विमलाचले ऋषभमूर्तेरधिष्ठायकोऽभूत्तर्धव
तत्राप्यकृतः । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । अर्थात्तं कपर्दिनम् । किंभूतम् । मिथ्यामतस्य
विमलाद्रेर्निष्कासनान्यकपर्दिस्थापनेर्ध्यारोपेण मिथ्यात्वस्योत्सर्पणे वृद्धिविधाने यद्वा कक्षा-
द्दीकारो येन । कस्याम् । क्षिर्ता देवकपत्तनादिभूमी ॥

शिष्यार्थनानिर्मितसंस्तवस्यानुभावतो देवकपत्तनेऽब्धिः ।

भूपस्य शुश्रूपुरिवास्य रत्नं तरङ्गहस्तैरुपदीचकार ॥ ११५ ॥

कौतुकान्मणिदर्शनोत्कण्ठया वा निजशिष्याणामर्थनया याच्यया आप्रहेण वा निर्मितो
रचितोऽर्थान्मन्त्रमयः संस्तवः स्तोत्रं तस्यानुभावतः प्रभावात् देवकपत्तनसमीपसमुद्रः
अस्य श्रीधर्मघोषसूरेस्तरङ्गाः कलोल एव हस्तास्तं रत्नं मणिमुपदीचकार ढीकयामास ।
तेषां च स निर्ग्रन्थत्वेनाप्रहणाभावादभ्युधिः स्वतरङ्गहस्तोपरि रत्नं दर्शयामासेत्यर्थः ।
कलोव । भूपस्येव । यथा शुश्रूः सेवां कर्तुमिच्छुः पुमान् राशो रत्नमुपदीकुरुते ॥

विद्यापुरे योऽखिलशाकिनीनामुपद्रवं द्रावयति स सूरिः ।

श्रीहेमचन्द्रो भृगुकच्छसंज्ञे पुरे यथा दुर्धरयोगिनीनाम् ॥ ११६ ॥

यः श्रीधर्मघोषसूरिः प्राक् साधुजनसंतापकारिकाणां स्वागमने पट्टकादिमण्डनं मांस-
लोहकटफीभूतपायसावटकविहारणं च गुरुशयनपट्टिकोत्पादनचक्षुरानयनमित्यामुपद्रववि-
धायिकानां श्रीविकानामधारिकाणामखिलानां सर्वासां शाकिनीनां सिद्धसीकोत्तरिकाणा-
मुपरार्गमुपद्रवं द्रावयति स्म । चक्ष(स्व)रे गमनानन्तरं गुरुभिरुच्छायाभिमन्त्रितचतुःसूचीनां
पट्टिकाचतुःपादोपरिक्षेपणेन स्वस्मिमतानां विभातमायविभावयी विवसनानां तागां बहु-
विलपनाननाहुलीक्षेपणनृपतिमृतिभीतिनिषेदनब्रह्मादिसप्तवाग्वन्धप्रदाननगरजनविज्ञह्य-
वधारणालयान्तःपट्टिकानयनपूर्वकं निवारितान् साधुजनान् निरुपद्रवांश्चक्रे । कश्च । श्रीहे-
मचन्द्र इव । यथा श्रीहेमाचार्यः भृगुकच्छ इति संज्ञा नाम यस्य तादृशे पुरे स्वनिर्मापित-
धीमुनिमुव्रतस्वामिप्रासादे प्रह्लादाद्रगवत्पूजां प्रणीय सायं चैत्याकाशभूमीं नृत्वं कुर्वन्त-
दवगरे कुप्रचिन् प्रयान्तीनां दुर्धराणामुत्कटानां दुष्टानां चतुःपट्टिमितानां योगिनीना-
मग्र्यन्तरीविशेषाणां दोषे संजाते सति निषेष्टकाष्टीभूताम्रमन्त्रिणो ज्ञानवृत्तान्तःपवन-
साधनया गगनमार्गेण क्षणेनागतः श्रीहेमचन्द्रमूरिः समेत्य सार्धं समेतयशोभद्रगणिता
गिन्पुदेवीप्रासादे गत्वा ह्वादानातिरान्पुदेवतया भाषणकृते जिह्वाकर्षणादतिरोपतुपा ग-
तिनो मूर(रु)ज्जलये कर्करोपरिपुसलप्रहारप्रदानादिति आह्वयति गिन्पुदेवीवरणीभूताभि-

यः श्रीधर्मपोषसूरिः पुष्पकरण्डिन्यामुन्नयिन्याम् । 'उन्नयिनी स्याद्विशालावन्ती पुष्पकरण्डिनी' इति हैम्याम् । तिष्ठतीति पुष्पकरण्डिनीस्थस्तं कमपि सिद्धचेटकपेट-
कमत एव दुष्टचेष्टितैर्भयंकरप्रकारैः साधूनां भापने भयोत्पादने बद्धकक्षं सत्रीभूतं कोऽपि साधुस्तं प्रतिकर्तुं न शक्नोति अतएव तद्वयकरणप्रकारमाह—प्राक् साधुविहारनिषेधकं
शुर्वागमने च गोचरीगतसाधूनां प्रधे स्थास्यथ । गुरुशिक्षितैस्तैरुक्तम् । स्थिताः स्म ।
ततो महत्कुहालतुल्यदन्तानदशययोगी । साधवः कपोनिकां दर्शयित्वा गुरुपार्श्वे गताः ।
तत उपाधयेऽपि अतिभयंकरप्रचुरोन्दरविठालकुङ्कुरभृगालश्चापदृष्टिकभुजगादिदर्श-
नादिना गुरुमपि भापनोद्यतं प्रभुणा च जैनमन्त्रस्मरणानुभावेन पुरजननृपतच्छिष्यसमक्षे
मन्त्राधिष्ठायकेन बद्धा पुरप्रासादशिखरसंघटनास्फालनपूर्वकं धनधृष्यमाणप्रबह्च्छो-
पितशरीरं शिष्या अहं भ्रिये भ्रिये कोऽपि मामवत्विति पुनः पुनर्द्शनभाषिणं वेदनया
प्लुतुर्वाणं गगनेनोपाश्रये नीतं योगिनं पदावनम्रं स्वचरणयोर्नमनशीलं विदधे कृतवान् ।
च. इव । अर्हन्निव । यथा अन्तिमध्वरमश्नुविशतितमोऽहं नृजिनः श्रीमन्महावीर-
देवः अस्थिकग्रामस्थायुकभूतपाणिनामानं यक्षं स्वचरणसेवापरायणं चक्रे । सोऽपि
किंभूतः । दुष्टजैवप्रणाशनकरंक्षेष्टितैरुपसर्गैर्भगवतो भापनोद्यतम् (?) ॥

यस्योपदेशान्नृपमष्टिपृथ्वीधरश्चतुर्भिः सहितामशीतिम् ।

ज्ञातीरिवोद्धर्तुमिदंमिताः स्वा व्यधापयतीर्यकृतां विहारान् ॥ ११८ ॥

यस्य श्रीधर्मपोषसूरेरुपदेशाद्वाचा नृपस्य मालवमण्डलपतिमण्डलं पावलस्थपातिसा-
हेमन्त्री प्रधानः पृथ्वीधरः लोकोक्त्या च पेषददे इति नामा चतुर्भिः सहितां युतामशी-
तिमेतावता चतुरशीतिं तीर्थकृतां श्रीजिनानां विहारान् प्रासादान् व्यधापयत्कारितवान् ।
उत्प्रेक्ष्यते—इदंमिताः प्रासादसंख्याश्चतुर्विंशतिप्रमाणाः स्वाः स्वकीयाः धनिकसंयन्धिनी-
चतुरशीतिज्ञातीरुद्धर्तुं संसारादिस्वारयितुमिव । तथा तस्योपदेशात् श्रीशत्रुंजयगिरि-
नारिसंघपतीभवन् रैवतगिरौ च इदमन्माकं तीर्थमिदमस्माकं तीर्थमिति मिथो दिगम्बरैः
सह विवादे 'य इन्द्रमालां परिधत्ते तस्येदं तीर्थम्' इति संप्रवृद्धः प्रोक्ते सुवर्णनिद्रपा-
त्रायेन स्वकृतसुवर्णपदपञ्चाशद्द्वीभिः इन्द्रमालां परिहितवान्, तथा शत्रुंजयोत्रयन्तमूल-
प्रासादशिखरदण्डयोरैकशतैर्ध्वजाधिरोपणादिना चार्था पट्टीभ्यंयितवांधेति शेषः ॥

दंशादहेर्माहितकाष्ठभारविपौपथीसज्जतनुर्मिशान्ते ।

महात्मवचो विहृतीर्विहाय वृत्ति व्यधादेव सुगंधरीभिः ॥ ११९ ॥

यो धर्मपोषसूरिः सुगंधरीभिरेव वृत्तिमाहारे व्यधात् । अन्यधान्यप्रत्याह्वानं
स्वर्थः । किं कृत्वा । पुतारिकाः पट्टिकतीर्विहाय स्वकथा विमुच्य । विपत् ।
यत् । यथा महात्मा गुजनोविहृतीः परदोहादिप्रकारान् पिबन्ता या विमहति ॥
भूतः । अहेर्गुजमस्य दंशादशङ्गात् मिशान्ते राभ्यवगाने प्रभाते दाहिता श्रावणी
रामानादिता या काष्ठभारविपौपथी यती विषापहारिणी इत्या तथा मया निदिना गिरि

शरीरे यस्य । अत्रायं संप्रदायः—कदाचिन्नक्तं दुष्टसर्पस्य दंशाद्विपवेगोद्भवन्मूर्च्छया
धूर्णितं गुरुमालोक्य कमपि तदुपायमजानन्तं किंकर्तव्यतामूढं संधं विज्ञाय प्रभुः संधं
प्रत्याचक्ष्य—‘प्रातर्या प्रथमं काष्ठभारिका समेति तन्मध्यादमुकाभिज्ञानेन विपापहारि-
णीर्मापधीं गृहीत्वा घृष्टा च मृदुको(मदंशे) देवा सज्जो भविष्यामि’ इति गुरुगिरमाकर्ण्य
हृष्टेन संधेन तथाकृते सज्जीभूतः प्रभुस्तदादिपङ्क्तिः प्रत्याख्याय युगंधर्यैव केवलमा-
हारमकरोदिति ॥ इति धर्मघोषसूरिः ॥

यस्माद्दिदीपे चरणस्य लक्ष्मीज्योत्स्नेव चान्द्री शरदोऽनुपज्ञात् ।

सोमप्रभाख्यो जनदृक्चकोरीसोमप्रभः सूरिरभूत्पदेऽस्य ॥ १२० ॥

अस्य धर्मघोषसूरिः पदे सोमप्रभ इत्याख्या नाम यस्य तादृशः सूरिरभूत् । किं-
भूतः । जनानां लोकानां दृशो दृश्यः ता एव चकोर्यो ज्योत्स्नाप्रियप्रियास्तासौ प्रह्ला-
दकावेन सोमस्य चन्द्रस्य प्रभेव चन्द्रिकेव यः । यस्मात्सूरेश्वरणस्य चारित्रस्य लक्ष्मी-
र्दिदीपे अतीव शोभितवती । केव । ज्योत्स्नेव । यथा शरदो मेघालयस्यानुपज्ञादाश्ले-
पात्संगमाच्चन्द्रस्वेयं चान्द्री कीमुदी दीप्यते ॥ इति श्रीसोमप्रभसूरिः ॥

तेनापि सोमतिलकाभिधसूरिरात्म-

पट्टे न्यवेशि वशिलक्षिमलसल्ललामम् ।

वादेपु येन परवादिकदम्बकस्या-

नध्यायता प्रतिपदेव मुखे न्यवासि ॥ १२१ ॥

अपि पुनस्तेन श्रीसोमप्रभसूरिणा आत्मपट्टे स्वपदे सोमतिलक इत्यभिधा नाम यस्य
तादृशः सूरिराचार्यः न्यवेशि स्थापितः । ‘न्यवेशि रत्नप्रितये जिनेन यः’ इति नैषधे ।
किंभूतः । वशिनां जितात्मनां भ्रमणानां या लक्ष्मीस्तस्या लसद्दीप्यमानं ललामं तिल-
कम् । ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति । येन सोमतिलकसूरिणा वादेपु पारे
नैयायिकादयः पारे जनाभाषाः परपक्षीयास्त एव वादिनो वादं कर्तुमुद्यतास्तार्किका
या तेषां कदम्बकस्य चन्द्रस्य मुखेऽनध्यायता तूष्णीकता मौनमेव न्यवाप्ति वासिता ।
कथेव । प्रतिपदेव । यथा प्रतिपत्तिविना छात्राणां मुखेऽनध्यायता अध्ययनाभावो मुखे
पास्यते । ‘प्रतिपत्पटनाशिनी’ इत्युक्तेः ॥ इति सोमतिलकसूरिः ॥

संस्थापितो निजपदे गुरुणाथ तेन

श्रीदेवमुन्दरगुरुः सुरमुन्दरश्रीः ।

अहोमुखेन तिमिरेण तमस्विनीव

येन व्यपास्यत समं मदनेन माया ॥ १२२ ॥

अपानन्तरं तेन प्रभुणा श्रीसोमतिलकसूरिन्द्रेण निजस्यात्मनः पदे पदे श्रीदेवमुन्द-
रः संस्थापितः । किंभूतः । देववत्पुत्र इव मुन्दरा जनमनोहरा धीः शरीरशोभा

यस्य । येन श्रीदेवमुन्दरगुरुणा मदेन(दनेन) मुन्मोहसंभेदेन गर्वेण वा । अथ वा जाता-
वेकवचनम् । अष्टभिर्मदः समं माया शठता दम्भचारिता वा व्यपास्यत निरस्ता । केनेव ।
अहोमुखेनेव यथा प्रभातेन तिमिरेणान्धकारेण सार्धं तमखिनी रात्रिर्व्यपास्यते । अहो-
मुखेनेत्यत्रालङ्कारः, पृथक् पदद्वयी वा ॥ इति श्रीदेवमुन्दरसूरिः ॥

घूर्कैरर्कमिव द्विपद्मिरुदये हन्तुं परैः प्रेषितं

कंचिच्चन्द्ररुचा प्रमादविमुखं स्वापेऽपि दृष्ट्वा प्रभुम् ।

- क्षाम्यन्तं गदिताखिलव्यतिकरं संबोध्य योऽदीक्ष्य-

त्स श्रीमानथ सोममुन्दरगुरुर्भजे तदीयं पदम् ॥ १२३ ॥

अथानन्तरं स प्रसिद्धमहिमा श्रीमान् जगति संयमसंवेगादिगुणैः कृत्वा शोभावान्
सोममुन्दरनामा गुरुस्तदीयं देवमुन्दरसूरिसंघन्धि पदं भजे श्रितवान् । स कः । यः
श्रीसोममुन्दरसूरिः कंचिदनिर्दिष्टनामानं घातुकं घातकारिणं पुमांसं संबोध्य प्रतिबो-
धयित्वादीक्ष्यत् संघस्यादेशपूर्वकं तत्समक्षं च प्रावाजयत् । कंचित् किंभूतम् । उ-
दये उद्गमनसमये अर्के सूर्ये घूर्कैः कौशिकैरिव उदये सूरिमाहात्म्यदर्शनचमत्कृतचेतो-
भिर्जगन्नेः प्रतिपदं प्रणीतातिश्चाघाकर्षणव्यतिकरे द्विपद्मिः वैरायमाणैः परैः परप-
क्षीयैर्दुर्वादिभिर्वा हन्तुं शुभं व्यापादयितुं प्रेषितं प्रहितम् । पुनः किं कुर्वन्तम् । च-
न्द्रोदये चन्द्रे गगनमण्डलमवगाहमाने सति जालान्तरागतसान्द्रचन्द्रिकया स्वापे निद्रा-
वस्थायामपि प्रमादादनवधानताया विमुखम् । प्रमादरहितमित्यर्थः । रजोहरणेन संस्ता-
रकं स्वस्य पार्श्वं च पृष्ठं च प्रमाज्यं पार्श्वं परावर्तयन्तं दृष्ट्वा दृग्गोचरीकृत्य 'अहो अमी
निद्रायामपि शुद्रजन्तुजातरक्षाकारिणो दृश्यन्ते, तत्कथमेते कृपापीयूषपारावाराः प-
रेभ्यो द्रव्यन्तो भविष्यन्ति । ततो महापातकिमिरेतदुष्कर्मकारणार्थं प्रेषितेन मया
परलोके शुभोदककाहिणा संवेधाप्येते-महातुभावा न घाल्याः, प्रत्युत रक्षणीयाः, आ-
त्मनोऽप्यंहिकलैकिरुपारलैकिकदिवाय शरणमाश्रयणीयाश्च' इति वितर्कपूर्वकं गुह्यं
जागरयित्वा मनोजनितमपि स्वापराधं पादबोर्लमिला क्षाम्यन्तं गृह्णन्तं च । अत एव
किंभूतम् । गदितः कथितः स्वस्यात्मनोऽखिलः समस्तोऽपि व्यतिकरः परप्रेषणादिकः
व्यापारः समयो वा येन ॥ इति श्रीसोममुन्दरसूरिः ॥

पट्टश्रियास्य मुनिसुन्दरसूरिशक्रे

संप्राप्तया कुवलयप्रतिबोधदक्षे

क्षान्तेय पद्मसुहृदः शरदिन्दुबिम्बे

प्रीतिः परा व्यरचि लोचनयोजनानाम् ॥ १२४ ॥

श्रीमुनिसुन्दरनाम्नि सूरिशक्रे संप्राप्तया समागतया अस्य श्रीसोममुन्दरसूरिः पट्ट-
श्रिया जनानां भविष्यलोकानां लोचनयोनैः प्रयोः परा प्रकृष्टा प्रीतिः प्रमोदो व्यरचि ।

कस्मिन्निव । शरदिन्दुविम्ब इव । यथा शरदः शरत्कालसंवन्धिनि चन्द्रमण्डले समे-
तया पद्मसुहृदः सूर्यस्य कान्त्या दीप्त्या जनदृशां परा प्रीतिर्विरचय्यते । 'पुषोप शृद्धि
हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघुवंशे । हरिदश्वो भास्वास्तस्य दी-
धितेः कान्तेरनुप्रवेशात्संकमणाद्गुचन्द्रो द्वितीयां प्रारभ्य वर्धते-इति तद्भूतिः ।
किंभूते मुनिमुन्दरसूरीन्द्रे चन्द्रविम्बे च । कुबलयं भूमण्डलमुत्पलं च तस्य प्रतिबोधे
बोधिबीजदेशविरतिसर्वविरतिप्रमुखप्रदाने विकाशने च दक्षे चतुरे ॥

योगिनीजनितमार्युपप्लवं येन शान्तिकरसंस्तवादिह ।

वर्षणादिव तपर्तुतप्तयो नीरवाहनिवहेन जग्निरे ॥ १२५ ॥

येन श्रीमुनिमुन्दरसूरिणा इह शिवपुर्यां भूमीमण्डले दुष्टयोगिनीभिर्दुराशयच्यन्तरी-
देवीविशेषाभिर्जनिता उत्पादिता मारेर्जनमरकस्योपप्लवा उपद्रवाः 'शान्तिकरं शान्ति-
जिणम्' इत्यादि शान्तिकरनाम्नः संस्तवात्स्तोत्रात्स्तुतिप्रभावाज्जग्निरे निहता निवारिताः ।
केनेव । नीरवाहेनेव । यथा मेघेन वर्षणाजलवृष्टिविधानात्तपतोर्ग्रीष्मसमयस्य तप्तय-
स्त्वापा निहन्त्यन्ते ॥

बाल्येऽपि रश्मीन्सरसीजबन्धुरिवावधानानि वहन्सहस्रम् ।

अष्टोत्तरं वर्तुलिकानिनादशतं स्म वेवेक्ति धियां निधिर्यः ॥ १२६ ॥

यो मुनिमुन्दरसूरिर्बाल्येऽपि दशवे धुल्लकत्वेऽपि अष्टाभिरधिकं वर्तुलिकानां कचो-
लिकानां 'बाटका कचोली' इति प्रसिद्धानां निनादानां शब्दानां शतं क्वचित्सहस्र-
मपि वेवेक्ति पृथक् पृथक् कृत्वा कथयति स्म । पत्तनसमागतैरभुक्तदेशोपेतपण्डितद्विजं
पञ्चवल्म्वनं विधाय प्रतिपत्तनपण्डितस्थानं जलभृतकुण्डलकं तृणपूलकं च स्वशिष्य-
मौचयन्तं तच्छिष्यनिद्विदिनपूर्वकं मुनिमुन्दरशिषुना राजसभायां स्वेन सार्धं समाग-
तचतुरशीतिपैः(?) पद्मशालासत्काचार्यैर्वादे जायमाने पण्मास्यन्ते राजकथनपूर्वं स्वाह-
ष्टाशोत्तरशतवर्तुलिकानां पृथक् पृथक् शब्दान् कथयित्वा तं विजिग्ये । पदप्रणम्रीचके
चेति भावः । किंभूतः । धियां विशिष्टबुद्धीनां निधिर्निधानम् । किं कुर्वन् । सहस्रं
दशशतीमवधानानि बहुप्रकारधारणाविशेषान् वहन् विभ्रत् । क इव । सरसीरुहबन्धु-
रिव । यथा भास्वान् बाल्येऽपि रश्मीन् सहस्रं रश्मीन् वहते धारयति ॥

अलम्भि याम्यां दिशि येन काली सरस्वतीदं विरुदं बुभेभ्यः ।

रवेरुदीच्यामिव तत्र तेजोऽतिरिच्यते यत्पुनरत्र चित्रम् ॥ १२७ ॥

येन श्रीमुन्दरसूरिणा याम्यां दक्षिणस्यां दिशि अयं काली सरस्वती इदमेतद्विरुदं नाम
वितोषोऽलम्भि प्राप्तम् । केभ्यः । बुभेभ्यः दक्षिणाल्पण्डितेभ्यः । पुनर्यदु[दी]च्यामु-
त्तरस्यां दिशि रवेर्मानोरिव तत्र दक्षिणस्यां दिश्यपि अस्य मूरेस्तेजः प्रतापः । 'एत-
स्योत्तरमय नः समजनि त्वत्तेजसां बहूने गाह्यैरपि पशुरद्विभिरभिव्यक्तीभिरङ्गानु-
मान' इति नैषधे । तेजसां प्रतापानां बहूनेऽतिक्रमणे-इति तद्भूमिः । अनिरिच्यते

यस्य । येन श्रीदेवमुन्दरगुरुणा मदेन(दनेन) मुन्मोहसंभेदेन गर्वेण वा । अथ वा जाता-
वेकवचनम् । अष्टभिर्मदेः समं माया शठता दम्भचारिता वा व्यपास्यत निरस्ता । केनेव ।
अहोमुखेनेव यथा प्रभातेन तिमिरेणान्धकारेण सार्धं तमस्विनी रात्रिर्व्यपास्यते । अहो-
मुखेनेत्यत्रालुप्तमासः, पृथक् पदद्वयी वा ॥ इति श्रीदेवमुन्दरसूरिः ॥

घूकैरर्कमिव द्विपद्भिरुदये हन्तुं परैः प्रेषितं

कंचिच्चन्द्ररुचा प्रमादविमुखं स्वापेऽपि दृष्ट्वा प्रभुम् ।

क्षाम्यन्तं गदिताखिलव्यतिकरं संवोध्य योऽदीक्ष्य-

त्स श्रीमानथ सोममुन्दरगुरुर्भेजे तदीयं पदम् ॥ १२३ ॥

अथानन्तरं स प्रतिद्वमहिमा श्रीमान् जगति संयमसंवेगादिगुणैः कृत्वा शोभावान्
सोममुन्दरनामा गुरुस्तदीय देवमुन्दरसूरिसंवन्धि पदं भेजे श्रितवान् । स कः । यः
श्रीसोममुन्दरसूरिः कचिदनिर्दिष्टनामानं घातुकं घातकारिणं पुमांसं संवोध्य प्रतियो-
धयित्वादीक्ष्यत् संघस्यादेशपूर्वकं तत्समक्षं च प्राप्ताजयत् । कंचित् किभूतम् । उ-
दये उद्गमनसमये अर्कं सूर्यं घूर्कः कौशिकैरिव उदये सूरिमाहात्म्यदर्शनचमत्कृतचेतो-
भिर्जगन्नैः प्रतिपदं प्रणीतातिश्चापाकर्णनव्यतिकरे द्विपद्भिः वैरायमाणैः परैः परप-
क्षीर्यदुर्वादिभिर्वा हन्तुं गुरुं व्यापादयितुं प्रेषितं प्रहितम् । पुनः किं कुर्वन्तम् । च-
न्द्रोदये चन्द्रे गगनमण्डलमवगाहमाने सति जालान्तरागतसान्द्रचन्द्रिकया स्वापे निद्रा-
वस्थायामपि प्रमादादनवधानताया विमुक्तम् । प्रमादरहितमित्यर्थः । रजोहरणेन संस्त-
ारकं स्वस्य पार्श्वं च पृष्ठं च प्रमाज्यं पार्श्वं परावर्तयन्तं दृष्ट्वा दृग्गोचरीकृत्य 'अहो अमी
निद्रायामपि शुद्रजन्तुजातरश्चाकारिणो दृश्यन्ते, तत्कथमेते कृपापीयूषपारावाराः प-
रेभ्यो ह्रस्वन्तो भविष्यन्ति । ततो महापातकिभिरेतद्दुष्कर्मकारणार्थं प्रेषितेन मया
परलोके शुभोदरककाटिणा सर्वधाप्येते महानुभावा न पास्ताः, प्रत्युत रक्षणीयाः, आ-
त्मनोऽप्यहिकलौकिकपारलौकिकशिवाय शरणमाश्रयणीयाश्च' इति वितर्कपूर्वकं गुरुं
जागरयित्वा मनोजनितमपि स्वापराधं पादयोर्लेगित्वा क्षाम्यन्तं गर्हन्तं च । अत एव
किभूतम् । गदितः कथितः स्वस्यात्मनोऽखिलः समस्तोऽपि व्यतिकरः परप्रेषणादिकः
व्यापारः समयो वा येन ॥ इति श्रीसोममुन्दरसूरिः ॥

पट्टश्रियास्य मुनिमुन्दरसूरिशके

संप्राप्तया कुवलयप्रतिबोधदक्षे ।

कान्तेव पद्ममुद्ददः शरदिन्दुविम्बे

प्रीतिः परा व्यरचि लोचनयोर्जनानाम् ॥ १२४ ॥

श्रीमुनिमुन्दरनामि सूरिशके संप्राप्तया समागनया अस्या धीनोममुन्दरसूरेः पट-
श्रिया जनानां भविष्योक्तानां लोचनयोर्नन्दयोः परा प्रकृष्टा प्रीतिः प्रमोदो व्यरचि ।

‘स्याल्लोको विष्टपं विश्वं भुवनं जगती जगत्’ इति हिम्याम् । तेन त्रित्वसंख्योपलक्षिता जगती भुवनं त्रिजगतीति संभाव्यते । जना लोका अर्थात् सुरासुरोरगनरास्तेषां नेत्राणां सुधाञ्जनं नयनासेचनकत्वेनामृतमयधोताञ्जनं यद्विरां यस्य वचनविलासानां मधुरिम्ना माधुर्यातिशयेनाधरिता हीनीकृता तिरस्कृता सती गोस्तनी द्राक्षा हृदि मनसि त्रपया लज्जोदयेन । उत्प्रेक्ष्यते—समकुचत्किमु संकोचं प्राप्तवतीव ॥ इति श्री-सुमतिसाधुसूरिः ॥

शीलेन जम्बुगणनाथ इवात्र वज्र-

स्वामी परः किमथ वा महिमोदयेन ।

जज्ञे नवद्वयशतव्रतसेव्यमाना

नाम्नाथ हेमविमलः प्रभुरस्य पट्टे ॥ १३१ ॥

अथानन्तरमस्य सुमतिसाधुसूरिः पट्टे नाम्ना अभिधानेन हेमविमलः गच्छाधिराजो जज्ञे जातः । किभूतः । नवानां नवसंख्यानां द्वयं नवद्वयमेतावताष्टादश तन्मितानि शतानि नवद्वयशतानि । तानीव ते प्रतिनश्च साधवस्तैः सेव्यमानो नित्यमुपास्यमानः । ‘नवद्वयद्वीपपृथग्जयधियाम्’ इति नैपथे । अष्टादशशतश्रमणपरिवार इत्यर्थः । यः श्री-हेमविमलसूरिः शीलेन दृढब्रह्मचर्येण कृत्वा अत्र जगति । उत्प्रेक्ष्यते—अपरोऽन्यः किमु वज्रस्वामी जज्ञे ॥ इति हेमविमलसूरिः ॥

विभूपामद्वैतामकलयदथानन्दविमले

व्रतीन्द्रे विद्राणाखिलकुट्टशि तत्पट्टकमला ।

वसन्ते वासन्तीततिरिव पुनर्धर्मजयिनि

क्षितीन्द्रे राज्यश्रीरिव विजितविश्वप्रतिभटे ॥ १३२ ॥

अथानन्तरं तस्य श्रीहेमविमलसूरिः पट्टकमला पदलक्ष्मीः आनन्दविमलनाभि प्र-तिनां साधूनामिन्द्रे पुरंदरे सूरिशके न विद्यते द्वैतं युगलमर्थादपरं बलुतुल्यं यस्याः सा द्वैता ताम् । असाधारणीमित्यर्थः । विभूषां शोभामकलयत् दधार । किभूता । विद्राणाः पलायिताः । ‘विद्राणे रणचलराट्’ इति नैपथे । अखिलाः समग्रा अपि कुट्टशः परपाक्षिकाः कुमंतभाजः परवादिनो वा यस्मात् । पुनः केव । वासन्तीततिरिव । यथा मधुसमये माधवी अतिमुक्तकी नाम लतापङ्क्तिरनन्यां श्रियं विभर्ति । पुनः केव । राज्यश्रीरिव । धर्मेणोपलक्षितः । अथ वा । धर्मेण कृत्वा जयोऽस्यास्तीति धर्मजयी तादृशे क्षितीन्द्रे पृथ्वीपुरंदरे राज्यश्रीर्भूतत्वलक्ष्मीः शोभां धत्ते । किभूते नृपे । विजिताः पराभूताः विश्वे सर्वे प्रतिभटा धरिणो येन ॥

त्यक्त्वाशेषकुपक्षिकांश्च कुट्टशः किंपाकभूमिरुहा-

न्रोलम्बैरिव पारिजातशिखरी यो जन्मिभिः शिश्रिये ।

अतिघापी भवति । तदत्र जगति महच्चित्रमसाकं जायते । सूर्यस्य दक्षिणसां तु तेजो-
हानिरुत्तरसां तु तेजोवृद्धिः । एतद्बुद्धोस्तु दक्षिणस्यामपि प्रतापः । केनापि सोढुं न श-
क्यत इत्याद्यर्थम् ॥ इति श्रीमुनिसुन्दरसूरिः ॥

सूरेस्ततोऽजायत रत्नशेखरः श्रीपुण्डरीको वृषभध्वजादिव ।

वाम्बीति नाम्ना द्विजपुङ्गवेन न्यगादि यो बालसरस्वतीति ॥ १२८ ॥

ततस्तस्मात् श्रीमुनिसुन्दरसूरीन्द्रात् रत्नशेखर इति नाम्ना सूरिरजायत । क इव ।
यथा भरतचक्रवर्तिप्रथममुतः श्रिया गणपृष्ठस्य कलितः पुण्डरीकनामा धीवृषभध्व-
जात् वृषभलाञ्छनात् । 'ध्वजश्चिह्ने पताकायां शिश्रे पूर्वदिशो गृहे । खट्वाङ्गे शोण्डिके
माने' इत्यनेकार्थतिलके । आदिदेवाजज्ञे । यः श्रीरत्नशेखरसूरिः स्वम्भतीर्थे वाम्बी-
नाम्ना द्विजपुङ्गवेन ब्राह्मणश्रेष्ठेन अयं बालसरस्वती इति न्यगादि कथितः । तदादि
बालसरस्वतीति विरुदं दधार ॥ इति रत्नशेखरसूरिः ॥

लक्ष्मीसागरसूरिशीतमहसा लक्ष्मीरवापे ततो

दीपेनेव गुणोदयं कलयता ज्योतिर्वृहद्भानुतः ।

गायन्तीः सुरसुन्दरीगुणगणान्यस्याष्टदिकसङ्घिनी-

विज्ञायाष्ट विनिर्ममे किमु विधिः श्रोतुं श्रुतीरात्मनः ॥ १२९ ॥

ततः श्रीरत्नशेखरसूरेः सकाशात् लक्ष्मीसागर इति नाम्ना सूरिशीतमहसा आचार्येण
भविकाहादकत्वेन चन्द्रेण लक्ष्मीः पृष्ठश्रीरवापे प्राप्ता । केनेव । दीपेनेव । यथा गृह-
मणिना वृहद्भानोर्वहेः सकाशात् ज्योतिर्दीप्तिरवाप्नोते । किं कुर्वता सूरिणा दीपेन च ।
गुणानां शमदममादेवाज्वगाम्भीर्यधर्यादीनां वृत्तेः सूत्रमन्याधोदयमाविभावं च कल-
यता विप्रता । यस्य श्रोत्रगुणानां गणान् समूहान् अष्टसु पूर्वोपनिमीनैर्द्वैतप्रतीची-
वायूदीचीरानीदिक्षु विदिक्षु च सहोऽस्त्वातामित्यष्टदिकसङ्घिनीरष्टदिक्षु संतिष्ठमानाः
सुरसुन्दरीदेवाङ्गना गायन्तीः कलकण्ठीकण्ठानुकरणप्रवणानुकण्ठकुरद्वरेहोऽनापूर्व-
कमपूर्वगीतिमातन्वतीविज्ञाय शाल्या विधिब्रंशा तान् गुणान् श्रोतुं स्वप्रवणगोचरीक-
र्तुम् । उपदेश्यते—आत्मनः स्वस्वाष्टसंख्याकाः धृतीः कर्णाज्जिमु निर्ममे कृतपरानिष स-
ष्टिकर्तृकतान् । 'हृदिणो विरचिर्हृद्यणो विरयः परमेष्ठपञ्जोऽष्टप्रवणः स्वयंभूः' इति
ह्रियाम् ॥ इति धीलक्ष्मीसागरसूरिः ॥

सुमतिसाधुरभूदथ तत्पदे त्रिजगतीजननेत्रमुधाक्षनम् ।

समकुचत्रपया हृदि यद्विरां मधुरिमाधरिता किमु गोस्तनी ॥ १३० ॥

अपानन्तरं तस्य धीलक्ष्मीसागरसूरेः पदे सुमतिगाधुरिति नाम्ना सूरिरभूदभूय ।
किभूतः । त्रिजगत्याश्रितोऽयस्य 'त्रिजगती पुनन्ती कविमेयिता' इति साततर्गमो-
प्रवर्णितप्रभासुरिहृत नृपभनाप्रः सोमे तथा जगतीसन्धेन विभक्त्युपपद्यते । यथा—

‘स्याल्लोको विष्टपं विश्वं भुवनं जगती जगत्’ इति ह्रिम्याम् । तेन त्रित्वसंहयोपलक्षिता जगती भुवनं त्रिजगतीति संभाव्यते । जना लोका अर्थात् सुरामुरोरगनरास्तेषां ने-
त्राणां सुधाञ्जनं नयनासेचनकत्वेनामृतमयधोताञ्जनं यद्विरां यस्य वचनविलासानां
मधुरिम्ना माधुर्यातिशयेनाधरिता हीनीकृता तिरस्कृता सती गोस्तनी द्राक्षा हृदि
भनसि त्रपया लज्जोदयेन । उत्प्रेक्ष्यते—समकुचत्किमु संकोचं प्राप्तवतीव ॥ इति श्री-
सुमतिसाधुसूरिः ॥

शीलेन जम्बुगणनाथ इवात्र वज्र-

स्वामी परः किमथ वा महिमोदयेन ।

जज्ञे नवद्वयशतव्रतिसेव्यमाना

नाम्नाथ हेमविमलः प्रभुरस्य पट्टे ॥ १३१ ॥

अथानन्तरमस्य सुमतिसाधुसूरिः पट्टे नाम्ना अभिधानेन हेमविमलः गच्छाधिराजो
जज्ञे जातः । किंभूतः । नवानां नवसंहयानां द्वयं नवद्वयमेतावताष्टादश तन्मितानि
शतानि नवद्वयशतानि । तानीव ते व्रतिनश्च साधवस्तैः सेव्यमानो नित्यमुपास्यमानः ।
‘नवद्वयद्वीपपृथग्जयधियाम्’ इति नैपथे । अष्टादशशतधर्मणपरिवार इत्यर्थः । यः श्री-
हेमविमलसूरिः शीलेन दृढब्रह्मचर्येण कृत्वा अत्र जगति । उत्प्रेक्ष्यते—अपरोऽन्यः
किमु वज्रस्वामी जज्ञे ॥ इति हेमविमलसूरिः ॥

विभूपामद्वैतामकलयदथानन्दविमले

व्रतीन्द्रे विद्राणाखिलकुदृशि तत्पट्टकमला ।

वसन्ते वासन्तीततिरिव पुनर्धर्मजयिनि

क्षितीन्द्रे राज्यश्रीरिव विजितविश्वप्रतिभटे ॥ १३२ ॥

अथानन्तरं तस्य श्रीहेमविमलसूरिः पट्टकमला पदलक्ष्मीः आनन्दविमलनाम्नि व्र-
तिनां साधूनामिन्द्रे पुरंदरे सूरिशके न विद्यते द्वैतं युगलमर्थादपरं वस्तुतुल्यं यस्याः
सा द्वैता ताम् । असाधारणीमित्यर्थः । विभूपां शोभामकलयत् दधार । किंभूता । विद्राणाः
पलायिताः । ‘विद्राणे रणचलरात्’ इति नैपथे । अखिलाः समग्रा अपि कुदृशः परपा-
क्षिकाः कुमतभाजः परवादिनो वा यस्मात् । पुनः केव । वासन्तीततिरिव । यथा
मधुसमये मायवी अतिमुक्तकी नाम लतापद्मिन्यां ध्रियं विभर्ति । पुनः केव ।
राज्यश्रीरिव । धर्मेणोपलक्षितः । अथ वा । धर्मेण कृत्वा जयोऽस्यास्तीति धर्मजयी
तादृशे क्षितीन्द्रे पृथ्वीपुरंदरे राज्यश्रीभूषत्वलक्ष्मीः शोभां धत्ते । किंभूते नृपे । वि-
जिताः पराभूताः विश्वे सर्वे प्रतिभटा वरिणो येन ॥

त्यक्त्वाशेषकुपक्षिकांश्च कुदृशः किंपाकभूमीरुहा-

न्रोलम्बैरिव पारिजातशिखरी यो जन्मिभिः शिश्रिये ।

येनात्मा शिथिलीभवन्मुनिपथादप्युद्धतः सूरिणा

संसाराम्बुनिधेरिवोद्धतकुट्टग्यादोत्रजव्याकुलात् ॥ १३३ ॥

यः श्रीआनन्दविमलसूरिः जन्मभिर्भविकैः शिथिले धितः । किं कृत्वा । कुट्टशः सौगतादीन् च पुनरशेषान् समस्तान् कुपक्षिकान् सुम्पाकप्रमुखान् त्यक्त्वा विमुच्य धितः । कैरिव । रोलम्बेरिव । यथा भ्रमरैः किपाकनामानो महीरुहा महाकालपादपाः विपवृक्षास्तान्विहाय दूरेणापास्य पारिजातशिखरी मन्दारनामा द्रुमो वृक्षविशेषः कश्चित्सेव्यते । अथ वा कल्पवृक्षविशेषः । कल्पः, पारिजातः, मन्दारः, हरिचन्दनः, संतानः, एते पञ्चापि देवद्रुमाः । कल्पद्रुमेष्वपि विशेषः पारिजातः । यथा रघौ—‘कल्पद्रुमाणामिव पारिजातः’ इति । अपि पुनर्येन भगवता शिथिलीभवन् प्रमादपदवीं परिगच्छन् यो मुनीनां साधूनां पन्था मार्गस्तस्मादात्मा स्वजीव उद्धतः । उत्प्रेक्ष्यते—उद्धता उत्कटा ये कुट्टशो दुर्वादिनः नैयायिकादयः परपक्षिकाः कुमतमतोद्बोधका वा त एव यादोत्रजा दुष्टजलचरनिकराः मकरादयस्तैर्व्याकुलात्संकीर्णपरिपूर्णभूताद्रयंकराद्वा संसारोऽनन्तपाभवपरम्पराभ्रमणरूपः स एवापारस्तादम्बुधिः समुद्रस्तस्मादिवोद्धतः पारं प्रापितः ॥

शुद्धां क्रियामुद्धरतोऽस्य भाविनीमद्वत्प्रवृद्धिस्तमितीव शंसितुम् ।

स्वप्नेऽनुयुक्तेरनु कस्यचिज्जिनध्यातुर्द्वितीयेन्दुरदर्शयन्निजम् ॥ १३४ ॥

जिनस्य श्रीपार्श्वनाथस्य ध्यातुध्यानकर्तुः । पार्श्वनाथमन्त्राराधकस्येत्यर्थः । कुमारगिरिस्तकस्य कस्यचित् आद्वस्थानुयुक्तैः प्रश्नादनु पश्चात्स्वप्ने स्वापजागरावस्थायामुपविष्टस्यैव प्रभोः पुरः किञ्चिद्भद्रानिमीलितनयनस्य द्वितीयेन्दुः उदयद्वितीयादिनचन्द्रः निजमात्मानमदर्शयत् दर्शयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण शंसितुं कथयितुमिव । इति किम् । मद्ब्रह्मण्य विविधातोयवादनजननमस्करणमहोत्सवविधानपूर्वकमहमुदितो दिने दिने चन्द्रिकाकलादिभिर्मम वृद्धिर्भाविनी । तथा—शुद्धां निर्दोषां क्रियां यथावत्तापुमार्गानुष्ठानमुद्धरतोऽनुतिष्ठतः । विशुद्धक्रियोद्धारं विदधत इत्यर्थः । अस्य श्रीआनन्दविमलसूरिः प्रकर्षेण शिष्यप्रशिष्यगाहात्म्यादिभिर्वृद्धिर्भविषी भविष्यतीति । तथा—क्रियोद्धारविधित्तुना सूरिन्द्रेण कथितिसद्धीपार्श्वनाथमन्त्रः आद्वः प्रथमं पृष्टस्तेन च ध्यानं विदधता किञ्चिन्निशामुदितनेप्रेणाभ्युदयमानं द्वितीयाचन्द्रं दृष्ट्वा रामेय भ्रमुपुरः प्रोचे । ययूयं द्वितीयाचन्द्र इव दिने दिने वर्धमानाभ्युदयमाश्रो भविष्यथ, तद्यारितमेव क्रियोद्धारं कुरुत, निलम्बो नैव विधेयः । ततः श्रीआनन्दविमलसूरिणा श्रीहेमविमलसूरिणासनपूर्वं शुद्धक्रिया उद्धता इति वादः ॥

जैनार्चाश्रमणाद्यभावभणनाम्भःश्राव्यमानात्मनां

जज्ञे ह्रीप इव तृतीशितुर्गिहोद्धारः क्रियाया नृणाम् ।

विद्यासागरनामवाचकवरो यस्याथ दुर्दृग्गणा-

न्सेनानीरिव चक्रिणो रिपुनृपान्प्राक्स्वस्य वश्यान्व्यधात् ॥ १३५ ॥

इह भरतक्षेत्रदक्षिणार्धमध्यखण्डे प्रतीक्षितुः श्रीआनन्दविमलसूरेः क्रियायाः शुद्धानु-
ष्ठानस्योद्धारो विधानं नृणां भव्यजनानां द्वीप इवान्तर्जले तटमिव जज्ञे जातः । किंभूतानां
नृणाम् । जैनार्चानां तीर्थकृतसंबन्धिनीनां प्रतिमानां, तथा श्रमणानां साधूनामभावमसत्तां
सिद्धान्ते कापि प्रतिमा प्रोक्ता नास्ति, गुर्जरादिदेशेषु साधवः सर्वथा न सन्तीति भणनं
कुम्पाकटुकमतीनां कथनम् । इत्याद्यपरापरकुपक्षिपक्षस्वस्वकपोलकल्पितकुमतवा-
दरूपरम्भोभिः प्रवर्धमाननीरपूरैः प्लाव्यमान उपद्रवमाणो विविधोद्धतकुमतिमतसंत-
तसलिलप्लवे । वृडन्नित्यर्थः । आत्मा येषाम् । अथ क्रियोद्धारानन्तरं क्रियति समये व्य-
तिक्रान्ते सति अप पुनर्यस्य सूरेर्विद्यासागर इति नाम यस्य तादृशो वाचकवरः उपा-
ध्यायश्रेष्ठः दुर्दृग्गणान् कुमतिसमूहान् स्ववश्यानात्मायत्तान् सूरिशसनविधायिनो व्य-
धान् कृतवान् । क इव । सेनानीरिव । यथा चक्रिणश्चमूपतिः रिपुनृपान् प्राक् प्रत्यक्
खण्डादिभ्लेच्छभूपालान् स्ववश्यान् चक्रवर्तिनिर्देशकारिणः कुरुते ॥

प्रातः साधुवृतस्त्वदापणपुरो यो याति सूरीशिता

सम्यक्संयमवान्स पूर्वगणिवत्सेव्यस्त्वयाहर्निशम् ।

स्वप्नेऽस्वप्नगिरेति यं निजगृहे नीत्वातिभक्त्या प्रभुं

श्राद्धः कश्चन मण्डपाद्रिवसतिर्भेजे सगोत्रैः समम् ॥ १३६ ॥

कथन कोऽपि मण्डपाद्री मण्डपाचले वसतिर्दृढं यस्य तादृक् श्राद्धः कटुकमतिरा-
स्तिकः स्वप्ने स्वापावस्थायामित्यमुना प्रकारेणास्वप्नगिरा पूर्वजसुरवचनेन अतिभक्त्या
कृत्वा निजगृहे स्वसाधे नीत्वा समानीय यं प्रभुं स्वगोत्रैः स्वस्वजनैः समं भेजे श्राद्धीभू-
याराधयति स्म । इति किम् । हे वरस, त्वं तु दुर्वादिप्रातर्विविधविरुद्धालपनाकर्णनाक-
न्तिनानेकरूपनाजनितासंश्रुतिव्याकुलीकृतनैकलोककलियुगानुभावात्कटुकमतिरसि । तथा-
पि प्रातः प्रभाते यामानन्तरमष्टभिः साधुभिः श्रमणैः परिवृतः परिकलितः यः
सूरीशिता सूरीन्द्रः त्वदापणस्य तव हृदस्य पुरोऽग्रे याति गच्छति, स सूरिरस्मिन्
कटियुगे सम्यक् संयमवान् । विशुद्धचारित्र्यकलितः त्वया भवताहर्निशं निरन्तरं
पूर्वगणिवत् प्राचीनाचार्य इव सेव्य उपासनीयः । 'साद्रे प्रवचनेऽधीती गणिरनूचा-
नय' इति ह्मयाम् । तस्याभिज्ञानं तव हस्ते कुसुमान्वयपंयामीति जागरणेऽपि पार्श्वे
पुष्पाणि दृष्टवान् स्वजनानां च स्वप्रनिवेदनपूर्वं दर्शितवांश्चेति काव्येऽनुक्तमपि जात-
त्वादृष्टां प्रोक्तम् ॥

तमःस्लोमप्राये कुनयनगणैर्दारुणतमे

फलो श्रीसूरीन्द्रः शरणमभवद्यो जनिमताम् ।

मृगारातिव्यालद्विरदशवरव्यूहबहुले

गिरेर्दुःसंचारे गहन इव सार्थः पथिजुषाम् ॥ १३७ ॥

यः श्रीसूरीन्दुरानन्दविमलसूरिसुधांशुः कलौ पद्ममारककाले जनिमतां प्राणिनामां-
धयोऽभवद्भव । कलौ किंभूते । तमसामज्ञानानां पापानां च स्तोमः समूहस्तेन प्रायो
बहुलः । पुनः किंभूते । कुनयनानां दुर्वादिनां कुपक्षिकाणां च गर्णः परिवारः दारुणतमे
अतिशयेन सुदृशां भयकारिणि । ते हि संगताः सन्तोऽनन्तभवपरम्परा वर्धयन्तीति
भीतिहेतवः । क इव । सार्थ इव । यथा सार्धः जनसमुदायः गिरेः पर्वतस्य दुःखेन
संचरणं यत्र स दुःखेनोद्धृत्यितुं शक्ये तादृशे गहने कान्तारे रविकिरणाप्रवेशे शा-
खाप्रशाखाभिरेकीभूतविविधवृक्षलक्षप्रदेशे पन्थानं जुपन्ते सेवन्ते इति कृत्वा पथिजुषः
पान्थास्तेषामाश्रयो विश्रामस्थानं शरणं भवति । किंभूते गहने । मृगारातयः सिंहाः,
व्याला भुजगा दुष्टा गजा वा, द्विरदाः पारे हस्तिनः, शवरा भिल्लाः, तेषां व्यूहः समूह-
बहुले निर्भरभूते । पुनः किंभूते । तमः स्तोमप्राये अन्धकारभूतः । पुनः किंभूते । कुन-
यनानां दृष्टिविषसर्पाणां गर्णदार्ढ्यतमे अतिभीषणे ॥

गभीरिम्णा पाथोनिधिरिव महिम्नापरमरु-

द्विरिश्चेतोजन्मप्रतिभटतया वा गंगनजित् ।

प्रसारै रश्मीनां सरसिरुहिणीनामिव पतिः

पवित्रीचक्रे यो विह्वतिभिरशेषा अपि दिशः ॥ १३८ ॥

यो भगवान् गभीरिम्णा गाम्भीर्येण कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—पाथोनिधिः समुद्र इव वर्तते ।
पुनर्महिम्ना माहात्म्येन कृत्वा महतो भावो महिमा । ‘लोहितादेर्दित् इमन्’ इति सार-
स्वतसूत्रेण इमन्प्रत्ययः । उत्प्रेक्ष्यते—अपरोऽन्यो मरुतां देवानां गिरिः पर्वतः ।
अन्यो मेरुरिव । वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चेतसि जन्मोत्पत्तिर्यस्य स सरस्तस्य प्रतिभटतया
शत्रुत्वेन गगनजिद्बुद्ध इव । ‘बुद्धस्तु सुगतो धर्ममारलोकखजिद्धर्मराजो विज्ञानमा-
तृकः’ इति ईश्वरम् । समुद्र इव गम्भीरः मेरुरिव महिमावासः । बुद्ध इव कामजैते-
त्यर्थः । तथा यो गुरुर्विह्वतिभिः स्वविहारः कृत्वा अशेषाः समस्ता अपि चतस्रः पूर्वा-
पश्चिमादक्षिणोत्तरालक्षणा दिशः पवित्रीचक्रे पावनीकृतवान् । क इव । पतिरिव ।
यथा सरसिरुहिणीनां पद्मिनीनां पतिर्मतां सूर्यः रश्मीनां स्वकिरणानां प्रसारैर्विस्तारणः
कृत्वा सर्वांशः पुनाति पवित्रयति ॥

यो दक्षिणावर्त इव स्रवन्तीपतिपूर्वे कम्बुकदम्बकेन ।

वाचंयमानां निवहेन पृथ्वीपीठे परीतो विजहार सूरि ॥ १३९ ॥

यः श्रीआनन्दविमलसूरिः वाचंयमानां गुनीनां निवहेन शृन्देन परीतः परितृतः
सन् पृथ्वीपीठे भूमण्डले विजहार विहारं कृतवान् । क इव । दक्षिणावर्त इव दक्षिणे

पार्श्वे आवर्तः कुण्डलनालक्षणो यस्य तादृशः शङ्खः कम्बूनां वामावर्तवतां शङ्खानां कदम्बेन गणेन परिवृतः स्रवन्तीनां नदीनां पत्युर्भर्तुः समुद्रस्य पयःप्लवे नीरपूरे विहरति विचरति ॥

भागीरथीव यद्वाह्नी पुनीते भुवनत्रयम् ।

परं विशेषः कोऽप्यस्या निम्नगा न कदाचन ॥ १४० ॥

यद्वाह्नी यस्य वाणी भुवनत्रयं त्रैलोक्यं पुनीते त्रिजगन्नान् पवित्रीकुरुते । केव । भागीरथीव । यथा गङ्गा त्रिभिर्निर्जैः प्रवाहैः त्रिस्रोतस्त्वेन त्रिभुवनं स्वर्गपातालभूमीत्रयं पवित्रयति । यथा—‘विबुधानन्दमन्दिरं वन्दे रसान्तरप्रौढम्’ इति चम्पूकथायाम् । विबुधानां देवानामानन्दमन्दिरं प्रमोदनमित्यर्थात्स्वर्गमार्गप्रवृत्तम् । ‘नदत्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्गमदिग्गजैः’ इत्यपि रथौ । तथा रसायां पृथिव्याम्, तथा अन्तरे स्वप्ने अर्थात्पाताले प्रकर्षेण ऊढम्—इति चम्पूवृत्तिः । एतद्विशेषणेन त्रैलोक्येऽपि त्रिभिः प्रवाहैर्गङ्गा प्रवहतीति कविसमयः । परमस्य ब्राह्म्या कोऽप्यद्भुतवैभवः अस्या विशेषोऽस्ति यत्कदाचन कस्मिन्नपि काले निम्नगा निर्गन् नीचैरवद्यं गच्छतीति तादृशी न, गङ्गा तु निम्नगा । अथ च यस्य ब्राह्मी सरस्वती सरित गङ्गेव त्रिभुवनं पुनीते । परं केवलमस्याः कोऽप्याश्चर्यकारी विशेषः । यद्गङ्गा त्रिभिः स्रोतोभिः त्रिभुवनम् । इयं तु एकेन स्रोतसा यचोनैरन्तर्येऽपि स्रोतःशब्दः—इति टिप्पणके । पवित्रयति निम्नगापि नैत्यर्थध्वनिः ॥

ये कर्णाभरणीवभूवुरनिशं विश्वत्रयीजन्मिनां

सान्द्रोन्निद्रितचन्द्रिका इव शुचीचक्रुस्त्रिलोकीमपि ।

यान्संस्तोतुमिवाभवद्भुजगरादजिह्वासहस्रद्वय-

स्तेपां सूरिपुरंदरः स समभूदेको गुणानां निधिः ॥ १४१ ॥

स विशुद्धक्रियोद्धारकारकत्वेन जगद्विख्यातः सूरिपुरंदरः श्रीआनन्दविमलसूरिन्द्रः तेषां विश्वाह्लादविधायिनां पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टानां वा गुणानामेकोऽद्वितीयत्वेन निर्विनिधानं समभूतं सम्यक् जातः । ते के । ये गुणा अनिशं निरन्तरं विश्वत्रयीजन्मिनां त्रैलोक्योत्पत्तिभाजां सुरासुरनराणां कर्णाभरणीवभूतः कर्णपूरतां प्रापुः । त्रैलोक्यलोकाः स्रोतकण्ठमहर्निशमाकर्णयन्ति स्मेत्यर्थः । पुनर्ये गुणास्त्रिलोकीं जगत्रयीमपि शुचीचक्रुः धवलयन्ति स्म । का इव । सान्द्रा नीरन्ध्रा वहला उन्निद्रिताः दिवस्पृथिव्योर्विसृताः चन्द्रिकाधन्द्ज्योत्स्ना इव । यथा चन्द्रिका भुवनं श्वेतयति । पुनर्यान् गुणान्संस्तोतुं स्तुतिगोचरीकर्तुं भुजगराद् शेषनागेन्द्रः जिह्वाणां रसज्ञानां सहस्रयोर्दशसहस्रोर्द्वयं युगलं विंशतिसती यस्य तादृश आसीत् ॥

अश्रोत्रैः श्रोतुकामैर्भुजगपरिवृदैर्यज्जगद्गीतकीर्तिं

शब्दाधिष्ठानसृष्ट्यै शतदलनिलयो याचितस्तां चिकीर्षुः ।

न्याय्या नासौ मयातिक्रमितुमिह जगत्सर्गभङ्गीव्यवस्था

शक्तिं शब्दं ग्रहीतुं किमिति स कृतवानेव तदृष्टिसर्गेः ॥ १४२ ॥

स जगत्सृष्टिनिर्माणकर्मकर्मठत्वेन प्रसिद्धः शतानि शतसंख्याकानि दलानि पत्राणि यत्र तादृशं 'परं शतसहस्राभ्यां पत्रं राजीवपुष्करे' इति हीमद्वचनात् कमलं निलयं गृह्यं यस्य । 'ताम्र्यंस्त्रामरसान्तरालवसतिर्देवः स्वयंभूरभूत्' इति खण्डप्रशस्ती । ब्रह्मा तदृष्टिसर्गे तेषां नागेन्द्राणां दृष्टीनां लोचनानां सर्गे सृष्टी निर्माण एव । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः किमु शब्दं ग्रहीतुं श्रोतुमित्यर्थः । शक्तिं सामर्थ्यं कृतवानिव । दृक्कर्णाः कृता इत्यर्थः । इति किम् । यदिह जगति असी मत्कृता जगतो विश्वस्य सर्गस्य सृष्टेर्भङ्गी रचना तस्या व्यवस्था स्थापना परिपाटी वा मयैव ब्रह्मणा कर्त्रा अतिक्रमितुमुद्बुद्धयितुं न न्याय्या न युक्तिमती उचिता । योऽयेति यावत् । ब्रह्मा किं चिकीर्षुः । तां कर्णसृष्टिं चिकीर्षुः कर्तुमिच्छुः । अथोत्रैः श्रवणरहितैर्भुजगपरिवृद्धैर्नागनायकैः शब्दाधिष्ठानानां कर्णानाम् । 'श्रुतौ ध्रुवः शब्दाधिष्ठाना पञ्जपमहानादध्वनिग्रहाः । धोत्र ध्रुवणं च' इति हिम्याम् । सृष्ट्यै नवीननिर्माणाय याचितोऽभ्यर्थितः सन् । किंभूतैर्नागेन्द्रैः किं कर्तुं कार्यम् । यस्य श्रीआनन्दविमलसूरेर्जगद्विस्त्रास्तथात्तत्त्वपदेश इति न्यायाजगतां जनैः सुरासुरनागनागरकिंनरविद्याधरसिद्धसमाजमिधुनैः सानन्दं गीतां मधुरध्वनिनिर्गानगोचरीकृतां कीर्तिं श्रोतुकामैराकर्णयितुमभिलषद्भिः ॥

भूरेषा किमु चन्द्रचन्दनरसैरालिप्यते सर्वतो

दुग्धाब्धिप्रसरत्तरङ्गितपयःपूरैरिवाप्लाव्यते ।

क्षोदैर्मौक्तिकजैर्विलीनतुहिनैः कुन्दैरुत्तापूर्यते

यत्कीर्तिं प्रसृतां विभाव्य विबुधैरित्यन्तरारेक्यते ॥ १४३ ॥

यस्यानन्दविमलसूरेः प्रसृतां भूमण्डले विस्तृतां कीर्तिं विभाव्यालोक्य विबुधैः पण्डितैरित्यमुना प्रकारेण अन्तश्चित्तमध्यै आरेक्यते विचार्यते । 'रेकड् शकुड् शङ्गायाम्' इत्यस्य घातोः प्रयोगः । इति किम् । एषा भूभृङ्गी । उत्प्रेक्ष्यते—चन्द्रचन्दनरसैः कर्पूराकलितश्रीखण्डद्रुमद्रव्यैः सर्वतः सर्वेष्वपि प्रदेशेषु आलिप्यते किमु धवलीक्रियत इव । अथवा—दुग्धाब्धेः क्षीरसमुद्रस्य प्रसरद्भिर्विस्तारं गच्छद्भिस्तरङ्गितैः कल्लोलमालाकलितैर्भवद्भिस्तरङ्गाः संजाता एष्विति वा तादृशैः पयःपूरैर्जलप्लवैः उत्प्रेक्ष्यते । आप्लाव्यत इव । स्वमध्यगतेव क्रियते । सर्वाणि सर्वलक्ष्मणी विधीयते । उताथवा मौक्तिकेभ्यो मुक्ताफलेभ्यो जायन्ते स्मेति मौक्तिकजैः क्षोदैर्धूर्जैरिव । चूर्णीकृतमुक्ताभिः पूरितेव । उताथ वा विलीनेर्द्रवीभूतैस्तुहिनैर्द्रुमैर्वा आपूर्यते । अथ वा कुन्दैर्विनिद्रमुचकुन्दकुमुदैर्वा आपूर्यते निर्भरं म्रियते इत्यारेकास्त्वान्ते क्रियते । 'संदेहद्वापरांशका' इति हिम्याम् । यत्र संदेहस्तत्रैव विचारः ॥ इति श्रीआनन्दविमलसूरीः ॥

विजयदानमुमुक्षुपुरंदरः पदममुष्य ततः समभूषयत् ।

उदयभूमिभृतः शिखरं शरद्विशददीप्तिरिवाम्बरकेतनः ॥ १४४ ॥

ततोऽनन्तरं विजयदाननामा मुमुक्षुणां ध्रमणानां मध्ये पुरंदर इन्द्रः अमुष्य श्री-
आनन्दविमलसूरेः पदं पटं समभूषयत्सम्यक् प्रकारेणालंकरोति स्म । क इव । अम्ब-
रकेतन इव । यथा भास्वानुदयाचलस्य शृङ्गं शिखरं भूषयति । 'गगनाध्वजाध्वगा'
इति हैम्याम् । पर्यायपरिवर्तनात् । अम्बरकेतनः किंभूतः । शरदा मेघापगमेन वि-
शदा निर्मला जलधररोधाभावादतिदीप्ता दीप्तिः कान्तिर्यस्य ॥

आज्ञां यस्य विधाय मूर्धनि मुदा शीर्षामिवाप्तप्रभोः

सौराष्ट्रेषु जगर्षिनामविबुधाधीशा विहारैर्निजैः ।

लुम्पाकान्परिवर्तमारुत इव प्रोन्मूल्य मूलाद्गुमा-

न्सम्यक्त्वाख्यकृपिं सुखं कुलवर्ती चक्रे नभोऽम्भोदयत् ॥ १४५ ॥

जगर्षिनामानः जग उरुपिरिति नामाभिधानं येषां तादृशा विबुधाधीशाः पण्डितम-
ण्डलाखण्डलाः सौराष्ट्रेषु सम्यक्त्वमित्याख्या नाम यस्यास्तादृशी कृपिं कर्षणं सुखं निरु-
पद्रवं यथा स्यात्तथा फलवर्ती सफलां चक्रे । करोति स्म । क इव । नभोऽम्भोद इव ।
यथा धावणमेघः कृपिं कर्षणं विशेषात्पट्टिक्यव्रीहिजातिसफलां कुरुते । किं कृत्वा ।
लुम्पाकान् 'लूका' इत्यभिधानान् कुपाक्षिकान् मूलात्पादादारभ्य प्रोन्मूल्य मूलादुन्मूल-
यित्वा । कानिव । हुमानिव । यथा परिवर्तस्य कल्पान्तकालस्य मारुतः पवनः तरुन्
मूलाद्गुमादुन्मूलयति । स्थानकात् कृष्ण बहिः क्षिपति । कैः । निर्जरात्मीयैर्विहारैर्विचरणैः ।
पवनोऽपि स्वप्रचाररंहोभिः हुमाणां क्षुद्रतरुणां तृणानामुन्मूलनेन ससार । अथ वा
'नीदण' इति लोकप्रसिद्धेन कृत्वा कृपिः सफला स्यात् । विहाराः । किं कृत्वा । यस्य श्री-
विजयदानसूरेः आज्ञामादेशं मुदा हर्षेण मूर्धनि स्वमस्तके विधाय कृत्वा । कामिव ।
शीर्षामिव । यथा आप्तप्रभोरहंद्वाद्यरकस्य आप्तस्तीर्थकरः स चासीत् प्रभुश्च स्वामी भु-
वनाधीशस्तस्य शीर्षा 'शेषा' इति प्रसिद्धां कश्चिद्भाग्यवान् लब्ध्वा मौलीं धत्ते ॥

प्राबोधयद्दुःशकनैकतीव्रतपोमिहाप्तोक्तिकृतोक्तियुक्तिभिः ।

स तत्र लुम्पाकजनं यतीन्द्रो भास्वानिवाम्भोजवनं मरीचिभिः ॥ १४६ ॥

स यतीन्द्रो जगर्षिप्रज्ञांसस्तत्र सौराष्ट्रमण्डले लुम्पाकजनं लंकातभावितलोकं प्रायो-
धयत् बोधयति स्म । कामिभिः । आप्तोक्तिः सिद्धान्तस्तेन कृता निर्मिता या उक्तीनां
युक्त्यस्याभिः । किंभूतः । सतीप्राण्यतिदुष्कराणि चतुर्विधारप्रत्याख्यानरूपपञ्चपट्टसप्त-
नवदशाशुपवसनरूपाणि तपांसि तान्येव प्रतापस्तेषां वा प्रतापसमाविभ्रतकलयन् ।
क इव । भास्वानिव । यथा भानुमान् मरीचिभिः कान्तिभिः कृत्वा अम्भोजवनं कमल-
काननं प्राबोधयति विकासयति ॥

यद्वाचा गलराजमग्निमुकुटो निर्माप्य पाण्मासिकीं
मुक्तिं सिद्धगिरौ व्यधाद्भरतवद्यात्रां समं यात्रिकैः ।

पञ्चाक्षीं दमितुं च पञ्चविकृतीस्तत्याज यः सर्वदा
प्राणश्यंस्तरणेर्ग्रहा इव पुनर्यस्योदये दुर्दृशः ॥ १४७ ॥

यस्य श्रीविजयदानसूरेवांचा अर्धादुपदेशेन कृत्वा गलराज इति नामा मन्त्रिषु प्रधा-
नेषु मुकुटः कोटीरः गलराजः । अथ वा 'गलो महतो' इति लोके प्रसिद्धः । स पदसु
मासेषु भवा पाण्मासिकी । पाण्मासान् यावदित्यर्थः । मुक्तिं 'मुगतउ' इति प्रसिद्धां
केनापि कस्यापि पार्श्वे शुक्लरविणं न मार्गणीयम् अहनेव श्रीमदुक्तं यथेप्सितं इत्थं दास्या-
न्मोक्षधिपस्य प्रोक्त्वा या यात्रिकाणां यात्रा कार्यते सा मुक्तिरिति तां निर्माप्य कारवि-
त्वा सिद्धगिरौ श्रीशत्रुंजये भरतवत् ऋषभदेवनन्दनप्रथमचक्रवर्तिसंघपतेरार्षभिरिव
यात्रिकैर्योत्रां कर्तुमागतैः संघजनैः समं सार्धं यात्रां व्यधाचकार । च पुनर्यः सूरिः
सर्वदा यावज्जीवं पञ्चविकृतीस्तत्याज । अहासीग्रहं । उत्प्रेक्ष्यते—पञ्चानामक्षाणां समा-
हारः पञ्चाक्षी पञ्चेन्द्रियाणि तां दमितुं यन्मयितुम् अभवा खनशीकर्तुं किमु । इति गर्भि-
तोत्प्रेक्षा । पुनर्यस्य सूरेरुदये माहात्म्यप्रादुर्भावे समागमनसमये वा दुर्दृशः कुपाक्षिकाः
प्राणश्यन् पलायिताः । क इव । ग्रहा इव । यथा तरणेर्भानोरुदये ग्रहा उपलक्षणाग्रक्ष-
त्रताराः प्रणश्यन्ति ॥

रत्नानामिव रोहणोऽम्बुरुहिणी प्रेयानिव ज्योतिषां

विन्ध्याद्रिः करिणामिवामरगिरिः स्वर्भूरुहाणामिव ।

लब्धीनां वसुभूतिनन्दनं इवाम्भोधिः सुधानामिव

श्रीमत्सूरिशतक्रतुर्भुवि चिरं जीयाद्गुणानां गृहम् ॥ १४८ ॥

श्रीमन्तो गणलक्ष्मीशालिनः शोभाभाजो वा ये सूरय आचार्यास्तेषु तेषां मध्ये वा
अर्द्धतैश्चर्वकलितत्वेन शतक्रतुरिन्द्र इव । इन्द्रः श्रीविजयदानसूरिर्भुवि पृथिव्यां चिरं
गर्तितावधिकालं जीयाद्विजयताम् । किभूतः । गुणानां शमदमादीनां गृहं वासः वेदम् ।
क इव । रोहण इव । यथा रोहणो रत्नाबलो रत्नानां मणीनां गृहम् । 'ये रत्नाचलवा-
सिनो हि पुरुषास्तेषां न रजोद्यमः' इत्युक्तेः । पुनः क इव । अम्बुरुहिणीनां प्रेयानिव
यथा कमलिनीनां भर्ता भानुज्योतिषां किरणानां गृहम् । पुनः क इव । विन्ध्यादिरिव ।
यथा विन्ध्याचलः करिणां गजानां गृहं स्थानम् । पुनः क इव । अमरगिरिरिव । यथा
देवानां पर्वतो मेरुः स्वर्भूरुहाणां कल्पवृक्षाणां स्थानम् । पुनः क इव । वसुभूतिनन्दन
इव । यथा वसुभूतिनाम्नो ब्रह्मणस्य पुत्रः श्रीरामस्तस्मात् लब्धीनामक्षीणमहानसीप्रमु-
खाणां तपःसिद्धिविशेषाणां स्थानम् । पुनः क इव । अम्भोधिरिव । यथा समुद्रः
सुधानां समुद्रमज्योत्पन्नत्वेन पीयूषाणां स्थानम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदासंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्ग्राही क्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरसु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गश्चतुर्थोऽभवत् ॥ १४९ ॥

इति श्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि
महाकाव्ये श्रीमन्महावीरदेवपट्टपरम्परावर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

तेन ग्राह्या वाग्वादिन्याः क्रमां सेवते आराधयतीत्येवंशीलेन विशेषेण आसाम-
स्त्येन जन्मादिप्रारम्भं मर्यादीकृत्य वर्णनागोचरीकृते विरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि
महाकाव्ये श्रीमन्महावीरपट्टपरम्परावर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः अभवद्भूय ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिविरचितायां खोपशहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ

श्रीमन्महावीरदेवमारभ्य विजयदानसूरीन्द्रं यावत्पट्टपरम्परा-

प्रादुर्भवतो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

पञ्चमः सर्गः ।

आजगाम विहरन्स धरित्र्यां पत्तने विजयदानमुनीन्द्रः ।

राजहंस इव जहुसुतायाः प्रोलसत्कमलशालिनि नीरे ॥ १ ॥

अथ चतुर्थसर्गानन्तरं पञ्चमसर्गप्रारम्भे स पूर्वं व्यावर्णितस्वरूपो विजयदाननामा
मुनीन्द्रः साधुशक्रो धरित्र्यां गुर्जरदेशविशेषोऽभिधानं तत्र विहरन् ग्रामानुग्रामं विच-
रन् सुखं सुखेन विहारं कुर्वन् पत्तने अणहिलपाटकाभिधाने पुटभेदने आजगाम आगत्य
समवसतः । किंभूते पत्तने । प्रोलसन्ती वृद्धिं प्राप्नुवन्ती कमला लक्ष्मीस्तया शालिनि
शोभनशीले । तत्पुरुषं हस्तवम् । अथ वा प्रकर्षेण निरन्तरतया वासस्थानत्वादुलसन्ती
हृष्यमाणा कमला धीर्यत्र तथा शोभनशीले । क इव । राजहंस इव । यथा राजमरालो
जहुमुताया गङ्गाया नीरे आगच्छति समायाति । किंभूते नीरे । प्रोलसन्ति विजृम्भ-
माणानि यानि कमलानि तैः शालते इत्येवंशीले शोभाकलिते । 'महानन्दसारा राजम-
रालयार्हते नमः' इति सकलार्हप्रतिष्ठाने ॥

सांप्रतीनयुगजन्तुपवित्रीकर्तुरर्हत इव प्रतिभर्तुः ।

आगमं श्रवणगोचरयित्वा नागरा हृदि ननन्दुरमन्दम् ॥ २ ॥

नागराः पत्तनप्राद्वजना हृदि हृदये अमन्दं बहु ननन्दुर्जह्युः । 'परिचरणामन्दनन्द-
प्रलेन्दुः' इति नैपथे । किं कृत्वा । आगममागमनं श्रवणयोः कर्णयोगोचरयित्वा गोचरं
विधाय । श्रुत्वेत्यर्थः । कस्य । प्रतिभर्तुर्विजयदानसूरेः । उत्प्रेक्ष्यते—सांप्रतीन आधुनिको

युगः कलिकालः तस्य तस्मिन् वा ये जन्तवः प्राणिनस्तान् पवित्रीकर्तुः पावनीकरण-
शीलस्य । शीले तृष् । अर्हतस्तीर्थंकरस्येव ॥

व्याहृता मितमधु स्पृहयद्भिर्नागरैरुपगतैर्गणधारी ।

दानवारि मधुकृन्तिकुरन्वैर्गन्धसिन्धुर इवैष नि(त्ति)पेवे ॥ ३ ॥

आगतेः समायार्तनागरैः पत्तनसक्तजनैरेव विजयदानसूरिनिपेवे(?)भेजे । किं कुर्वद्भिः ।
व्याहृतं सूरिचक्षुःक्षेपामितं प्रमाणरहितं मधु क्षौद्रं स्पृहयद्भिः । 'अमितं मधु तत्कथा
मम श्रवणप्राघुणकीकृता जनैः' इति नैपथे । कैरिव । मधुकृन्तिकुरन्वैर्गन्ध-
सिन्धुः गन्धेनोपलक्षितः सिन्धुरो वारणो गन्धहस्ती निपेव्यते । किं कुर्वद्भिः । दानवारि
मदाम्भः काह्वद्भिः ॥

सूरिशकपरिप्लूतभूपैस्तद्भवेपणरसादनिमेपैः ।

वाक्सुधारसपिवैः पुरलोकैर्भूगतैरिव बभे सुरलोकैः ॥ ४ ॥

पुरलोकैर्नागरजनैर्वभे शुशुभे । किंभूतैः पुरलोकैः । सूरिशकस्याचार्यपुरंदरस्य परि-
प्लुतभा । 'पर्वत्परिपदा सह' इति शब्दप्रभेदे । तत्र कृता निर्मिता भूपा शोभा यैस्तैः ।
पुनः किंभूतैः । तस्य सूरिन्द्रस्य अर्थाद्भुवमुखस्य यद्भवेपणं दर्शनं तस्य रसादनुरागात्
विद्यते निमेषो नेत्रनिमीलनं येषाम् । पुनः किंभूतैः । वाक् गुरोर्वाणी सेव सुधारसोऽमृ-
तनिःस्यन्दः तं पिबन्तीति । उत्प्रेक्ष्यते—भूगतैः पृथ्वीप्राप्तैर्भूमौ समेतैर्वा पुरा देवी एवं
जनास्तैरिव । तेऽपि शकसमाविहितशोभा निमेषरहिताः पीयूषपायिनश्च भवन्ति ॥

आत्मनामिव वतंसविधित्सात्सुसुकैर्विकचकोकनदेन ।

पौरमौलिभिरचुम्ब्यत सूरैः संमदात्पदयुगं युगबाहोः ॥ ५ ॥

पौरमौलिभिर्नागरोत्तमाङ्गैः संमदादानन्दात्सूरैर्विजयदानगुरोः पदयुगं चरणद्वन्द्वम-
चुम्ब्यत । पदयोर्नम्रीभूतः इत्यर्थः । किंभूतस्य गुरोः । युगवद्गुरो इव दीर्घो बाहू
यस्य । आजानुबाहुत्वादिदं विशेषणम् । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनां स्वेपां विकच्येन स्मितेन
कोकनदेन रक्षोत्पलेन वतसस्य शेखरस्य वा विधित्सा कर्तुमिच्छा तत्रातिशयेन उत्सु-
र्करुत्कण्ठितैरिव । 'वष्टि भागुरिः—' इति सूत्रेण अवोपसर्गस्याकारस्य लोपः ॥ इति गुरोः
पौरागमनवन्दने ॥

आगमं गणधरस्य कुमारो ज्ञातवानथ मिथो जनवाग्भिः ।

कोकपोत इव नक्तविरामे ताग्रचूडवचनैस्तपनस्य ॥ ६ ॥

अथ गुरोरागमनानन्तरं पूर्वव्यापणितस्वरूपो हीरकुमारो मिथः परस्परं जनानां ना-
गरिकलोकानां वाग्भिर्वचनरचनाभिर्गणधरस्य विजयदानसूरैर्गच्छनाथकस्यागमं पत्तनो-
पाश्र्वयसंसरणं ज्ञातवान् शुशुभे । क इव । कोकपोत इव । यथा चक्रवाकवालकः नक्त-
विरामे निशात्यये ताग्रचूडानां कुङ्कुटानां वचनैर्भाषितैस्तपनस्यागममुदयं जानाति ॥

वालसाल इव कोरकभूपामुद्वहन्वपुपि कण्टकलेखाम् ।

तं मुदा नमसितुं स्पृहयन्सोऽध्यास सारथिसनाथरथाङ्गम् ॥ ७ ॥

स हीरकुमारः सारथिना सूतेन सनाथः संयुक्तो यो रथः स्यन्दनस्तस्याङ्गमुत्तमम् । मध्यमित्यर्थः । अध्यास अधिरोहति स्म । किं कुर्वन् । स्पृहयन् काङ्क्षन् । किं कर्तुम् । तं गुरुं नमसितुं नमस्कर्तुम् । 'नमसितुमना यन्नाम स्वाप्ननाम न पूषणम्' इति नैपथे । कथा । मुदा हर्षेण । किं कुर्वन् । वपुषि शरीरे कण्टकलेखां रोमाञ्चराजीम् । 'रोमाञ्चः कण्टको रोमधिकारो रोमहर्षणम्' इति हैम्याम् । उद्वहन् धारयन् । क इव । घालसाल इव । यथा नवतरुः कोरकाणां कलिकानां मञ्जरीणां भूषां शोभामुद्वहते ॥

रंहसास्य मनसो विभुवीक्षोत्कण्ठितस्य दधता किमु मूर्तिम् ।

संचरन्पथि रथेन स तेन प्राप्तवानुपमुनीन्द्रनिकेतम् ॥ ८ ॥

स हीरकुमारस्तेन पत्तनागमनसमये व्यावर्णितेन रथेन शतादेन पथि पत्तनमध्य-
मार्गे संचरन् प्रचलनुपमुनीन्द्रनिकेतं गुरोरुपाश्रयसमीपं प्राप्तवान् समायातः । उत्प्रे-
क्ष्यते—मूर्तिं शरीरं दधता विभ्रता विभोः सूरेवीक्षा दर्शनं तत्रोत्कण्ठितस्यात्युत्सुकित-
स्यास्य कुमारस्य मनसश्चित्तस्य रंहसा वेगेनेव रथेनेत्यसावुत्प्रेक्षा ॥

स्यन्दनान्मणिहिरण्यवरेण्यश्रीजुपः प्रमदमेदुरिताङ्गः ।

स्वर्गिवर्ग इव नाकिविमानादुत्ततार भुवि हीरकुमारः ॥ ९ ॥

हीरकुमारः स्यन्दनाद्रथाद्भुवि पृथिव्यामुत्ततार उत्तरति स्म । गुरुं वन्दितुमिति शेषः ।
किंभूतः कुमारः । प्रमदेन हर्षेण मेदुरितं पुष्टिप्राप्तं पुष्टं जातं वा अङ्गं शरीरं यस्य ।
स्यन्दनात्कस्मात्क इव । नाकिविमानात् स्वर्गिवर्ग इव । यथा देवयानाद्देवत्रजो भूमी
उत्तरधामवसरणस्थं जिनं नन्तुमिति शेषः । किंभूताद्रथाद्विमानाच्च । मणिभी रत्नैर्हिरण्यैः
सुवर्णैर्वरेण्यां प्रकृष्टां धियं जुपन्ते सेवसे इति ॥

सूरिवक्त्रविधुवीक्षणजन्मानन्ददुग्धनिधिफेन इवोद्यन् ।

चन्द्रिकाच्छुरितरुग्दशनानामानने स्मितमनेन वितेने ॥ १० ॥

अनेन हीरकुमारेण आनने स्वमुखे स्मितमीपद्धमितं वितेने विदधे चक्रे । किंभूतं
स्मितम् । दशनानां दन्तानां चन्द्रिकया दीप्त्या छुरिता व्याप्ता । 'दशनचन्द्रिकया व्यव-
भासितम्' इति । तथा 'चन्द्रच्छुरितं वपुः' इति पाण्डवचरित्रे । रुक्मान्तिर्यस्य तत् ।
उत्प्रेक्ष्यते—उद्यन् प्रकटीभवन् सूरेर्विजयदानगुरोर्वक्त्रं मुखमेव विधुधन्वस्तस्य वीक्ष-
णादर्शनाजन्मोत्पत्तिर्यस्य तादृशो य आनन्दो हर्षः स एव दुग्धनिधिः क्षीरसमुद्रस्तस्य
फेनो डिण्डीर इव ॥

सूरिराजचरणाम्बुजयुग्मे नेमुणो मुखममुप्य यभासे ।

आगतो मिलितुमत्र वसन्तीं जामिमात्मन इव श्रियमिन्दुः ॥ ११ ॥

अमुष्य हीरकुमारस्य सुखं वदनं वभासे राजते स्म । अमुष्य किं चक्रुः । नेमुषः प्रणतस्य । क । सूरिराजस्य विजयदानमुनीन्द्रस्य चरणी पादावेवाम्बुजे कमले तयो-
युग्मे द्वन्द्वे । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र गुरुपादाम्बुजे वसन्ती नित्यस्थायुका वासिनीमात्मनः स्वस्य
जामिं भगिनीं श्रियं लक्ष्मीं मिलितुमिन्दुधन्द् इवागतः समायातः । हीरकुमारवदनस्य
पार्वणरोहिणीरमणस्य समानत्वादियमुपमा । चन्द्रलक्ष्म्योर्द्वयोरपि समुद्रोत्पन्नत्वेन भ्रातृ-
भगिन्योर्व्यवहारः । 'रत्नाकरस्तव पिता कमले निवासो भ्राता मुधामयतनुः पतिरादि-
देवः । किं देवि केन कमले वद शिथितासि सारङ्गशृङ्गकुटिलानि विचेष्टितानि ॥' इति सूक्ते ॥

भाति तत्पदरजोऽस्य ललाटे पूर्वमेव तिलकं कृतमेतत् ।

त्वय्यथ त्वरितमेव समेप्ये भांपितुं किमिति तत्पदलक्ष्म्या ॥ १२ ॥

तस्य गुरोः पदस्य चरणस्य रजो रेणुः अस्य हीरकुमारस्य भाले ललाटपटे राजते ।
उत्प्रेक्ष्यते—तत्पदलक्ष्म्या विजयदानसूरिपटश्रिया इत्यमुना प्रकारेण भांपितुं वक्तुं
पूर्वं प्रथममेव एतत्प्रत्यक्षलक्ष्यं किमु तिलकं विशेषकं कृतं रचितमिव । इति किं यत्
अथ एतस्मात्सूरेः सकाशादहं त्वयि विषये त्वरितं शीघ्रमेव समेप्ये समागमिष्यामि स-
मेप्ये । अयम् 'ईडन्' गतौ दिवादिको धातुरात्मनेपदी च ॥

तस्य लोचनपथे पृथुकेन्द्रस्तस्मिन्वानथ यथासनमेपः ।

सत्क्रियेव विधिना परिपत्सा तेन कांचिदपुपच्च विभूपाम् ॥ १३ ॥

अथ वन्दनविधेरनन्तरम् एष हीरकुमारलक्षणः पृथुकेन्द्रः कुमारपुरंदरस्तस्य सूरे-
लोचनयोर्नयनयोः पथे मार्गे । पथशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'यथा कः पथः स्मृतः'
इति । 'तथापथः पथि स्मृतः' इति शब्दप्रभेदे । नकारान्तो वायम् । तत्र टाडका
इति उपलक्ष्यः । गुरोरे इत्यर्थः । तस्मिन्वानुपविष्टः । कथम् । यथासनं यथास्थानम्
आस्यते उपविश्यते अस्मिन् प्रदेशे इत्यासनम् । पुनः—सा परिपत् सभा तेन हीरकुमारेण
कांचिदपूर्वा विभूपां शोभामपुपत् पुष्पाति स्म । केव । सत्क्रियेव । यथा शोभनमनुष्ठानं
विधिना शास्त्रोक्तप्रकारेण कृत्वा शोभते ॥ इति हीरकुमारागमनगुरुवन्दने ॥

देशानां शमवतां शतमन्युः स प्रबोधयितुमङ्गिसमाजम् ।

प्रादिशद्वरयिता वसतीनां कौमुदीमिव वनं कुसुदानाम् ॥ १४ ॥

स महावीरपट्टरम्परायातो विजयदानसूरिः नामा शमवतामुपशमिनां सांधून मध्ये
शतमन्युः शतक्रतुः शक्रः देशानां धर्मोपदेशं प्रादिशद्दी । व्याख्यानं करोति स्मेत्यर्थः ।
किं कर्तुम् । अग्निनां भव्यप्रगणिनां समाजं सभां प्रबोधयितुं धर्मं स्थापयितुम् । क इव ।
वरयितेव । यथा वसतीनां रात्रीणां कान्तशब्दः कुसुदानां कैरवाणां वनं काननमाकरे वा
प्रतिबोधयितुं विकाशयितुं कौमुदीं चन्द्रिकां प्रदिशति । विस्तारयतीत्यर्थः ॥

इन्द्रवारणमिवेयमसारा संसृतिः कृतदुरन्तविकारा ।

पङ्क्तिलावट इवात्र निमग्ना निर्गमेन भविनः प्रभवन्ति ॥ १५ ॥

भो भव्याः, इयं संसृतिः संसार इन्द्रवारणनाम कटुकं फलं तद्वदसारा । इन्द्रवारणफलं हि वहिर्दृश्यमानं रम्यं परं मध्ये निःसारम् अतिकटुकतया केनापि खादितुमशक्यत्वाद्विष-फलवत् तथा संसृतिरपि । किंभूता संसृतिः । कृतो निष्पादितो दुर्दुष्टोऽनन्तदुःखदा-यकत्वेन अन्तोऽवसानं यस्य तादृशो विकारो विकृतिर्यथा । फलमपि दुष्टविकृतिरुत् । तथा अत्र संसारे निमग्ना मूढिताः । पतिता इत्यर्थः । भविनो जीवा निर्गमे निःसरणे विषये न प्रभवन्ति नैव समर्था भवन्ति । निगोदादिष्वनन्तपुद्गलपरावर्तकर्तृत्वेन । क-स्मिन्निव । पङ्क्तिलावट इव । यथा जम्बालजालकलितकूपे निमग्ना निमज्ज्य स्थिता जन्तवो निर्गन्तुं न प्रभवन्ति ॥

नारकादिगतयोऽत्र चतस्रः संस्फुरन्त्यमुमतामिव पुर्यः ।

सन्ति भूपतिपथा इव लक्षा योनयश्चतुरशीतिरमूषु ॥ १६ ॥

भो भव्याः, अत्र संसृती अमुमतां जन्तूनां चतस्रश्चतुःसंख्याका नारकादिगतयः । 'नरकस्तु नारकः स्याच्चिरयो दुर्गतिश्च सः' इति हिम्याम् । आदिशब्दातिर्यङ्नरसुर-लक्षणा गतयो गमनस्थानानि संस्फुरन्ति प्रकाशीभावं भजन्ति । का इव । पुर्य इव । यथा जन्तूनां वासस्थानां नगर्यो दृश्यन्ते । पुनरमूषु चतुर्गतिषु चतुरशीतिलक्षा योनयो जीवानामुत्पादस्थानकानि सन्ति वर्तन्ते । क इव । भूपतिपथा इव । यथा नगरीषु चतुरशीतिप्रमाणा राजमार्गा भवन्ति । 'चतुराशी चहुट्टा' इति लोकप्रसिद्धिः ॥

मर्त्यजन्मनगरीमधिगत्य प्राणिनो भ्रमिवशेन कथंचित् ।

दर्शनादिवरवस्त्वनवाप्तेरायुरेव धनवत्क्षपयन्ति ॥ १७ ॥

प्राणिनो जीवा दर्शनं सम्यक्त्वमादी येषां देशविरतिसर्वविरतिप्रमुखाणां वरव-स्तूनां प्रधानपदार्थानामनवाप्तेरलाभात् धनवदर्थोऽग्नीवीद्रव्यमिवायुर्जीवितकालमेव क्षप-यन्ति निष्ठापयन्ति । किं कृत्वा । भ्रमिवशेन भवपरम्परारण्यपरिभ्रमणप्रकारेण कथंचि-दृशदृष्टान्तेर्महता कष्टेन कृत्वा मर्त्यजन्म मनुष्योत्पत्तिर्नाम नगरीमधिगत्य प्राप्य । 'अ-धिगत्य जगत्पथीश्वरात्' इति नैपथे । अधिगत्य । लब्ध्वा इत्यर्थः ॥

निर्गतायुरखिलद्रविणास्ते रङ्गवन्नरकवर्त्म भजन्तः ।

हा दुरागतदशा अशरण्या नित्यदुःखमनुभूय म्रियन्ते ॥ १८ ॥

हा इति खेदे । ते पूर्वोक्ताः प्राणिनः न विद्यते शरणागतसाधुः रक्षिता पालयिता वा येषां ते अशरण्या । शरणरहिता इत्यर्थः । तथा दुर्दुष्टा शोचनार्हा आगता दशा अवस्था येषां तादृशाः सन्तो नित्यमनिदां दुःखं क्लेशपरम्परामनुभूय विषम प्राप्य वा म्रियन्ते । किं कुर्वन्तः । निर्गतं निष्ठितं क्षय प्राप्तमायुर्जीवितकालस्तदेवाखिलं

समस्तं द्रविणं धनं येभ्यो येषां वा तथाविधाः सन्तो नरकस्य दुर्गतवर्त्ममार्गं भजन्ते आप्र-
यन्ते । किं वत् । रङ्गवत् । यथा द्रमकानिष्ठापितसमस्तस्वधनाः सन्तो मार्गं नगर-
ध्यानं भजन्तः केनचिदप्यकृतरक्षा द्रुष्टावस्थापतिता नित्यमनुभूय म्रियन्ते ॥

धर्ममार्हतमतो जनिमन्तो यानपात्रमिव संग्रहयध्वम् ।

तस्थुर्पी भवपयोनिधिपारे मुक्तिनामनगरीं च जिहीध्वम् ॥ १९ ॥

हे जनिमन्तो भव्याः, अतोऽस्मात्कारणायानपात्रं वहनमिवाहृतं जिनप्रणीतं धर्मं सं-
ग्रहयध्वम् । धर्मसंग्रहं कुरुतेत्यर्थः । 'ग्रह्णाति ग्रह्यते ल्यति' इति क्रियाकलापे ग्रहणार्थाः
क्रियाः । पुनर्युयं भवन्तः भवः संसारः स एव पयोनिधिरगाधत्वात्समुद्रः तस्य पारे
परमिस्त्वटे तस्थुर्पी स्थितिमती मुक्तिः सिद्धिरेव नाम यस्यास्तादृशीं नगरीं जिहीष्वं
गच्छत । यानपात्रसंप्राहिणो जना हि पायोधिपरपारपुरीमासादयन्तीति स्थितिः ॥

द्वे महोदरपुरस्य पदव्यौ प्रध्वरा च विपमा च जिनोक्ते ।

आदिमा ननु महाव्रतनामा पश्चिमा पुनरणुव्रतरूपा ॥ २० ॥

भो भव्याः, महोदयपुरस्य मुक्तिनामनगरस्य द्वे उभे पदव्यौ मार्गौ स्तः भगवता कथितौ
वर्तन्ते । द्वे के । एका प्रध्वरा सरला च, पुनरपरा विपमा कुटिला । तत्र द्वयोर्मध्ये आ-
दिमा पदवी प्रथमो मार्गः ननु निश्चितं महान्ति सर्वसावद्यव्यापारनिषेधरूपाणि ।
सर्वप्राणातिपातविरमण-सर्वमृपावादविरमण-सर्वादत्तादानविरमण-सर्वमैथुनविरमण-
सर्वपरिग्रहविरमण-इति पञ्च महाव्रतानीति नाम यस्याः सा । 'साक्षादप्सरसो वि-
मानकलितव्योमान एवाभवान्' इति नैपथे । तेन महाव्रतनामा इति प्रयोगः । पुनः
पश्चिमा तयोरन्तिमा अणुव्रतानि देशविरतिभाजाम् । स्थूलप्राणातिपातविरमण-
स्थूलमृपावादविरमण-स्थूलादत्तादानविरमण-स्वदारसंतोषपरस्त्रीविधवावेद्याकन्याविर-
मण-स्थूलपरिग्रहपरिमाण-दिग्विरमण-भोगोपभोगविरमण-अनर्घदण्डविरमण-सामा-
यिकव्रत-देशावगासिक-पीपधोपवासव्रत-अतिथिसंविभागव्रतरूपाणि द्वादशसंख्याकानि
रूपं यस्याः सा ॥

तूर्णमस्ति यदि तत्र यियासा प्रध्वरे पथि ततः प्रयतध्वम् ।

सौगतोदितपदार्थ इवास्ते यद्भवः स्फुरदशाश्वतभावः ॥ २१ ॥

भो भव्याः, यदि भवतां तत्र महोदयपुरे तूर्णं शीघ्रं यियासा गन्तुमिच्छास्ति वर्तते,
ततस्त्वर्हि प्रध्वरे साधुमार्गरूपे सरले पथि पदव्यां प्रयतध्वं प्रयत्नं कुरुध्वम् । यद्यस्मा-
त्कारणात् भवः संसारः स्फुरन् प्रकटीभवन् अशाश्वतभावः विनश्वरता यत्र एतादृश
आस्ते । क इव । सौगतादिपदार्थ इव । यथा बौद्धकथितवस्तुत्रजे 'सर्वं क्षणिकम्' इति
वाक्यात् यावत्पदार्थसार्थे अनिलता वर्तते ॥

अनिलतामेव दर्शयति—

सांध्यराग इव जीवितमास्ते यौवनं च सरितामिव वेगः ।

यत्क्षणेव कमला क्षणिकेयं तत्त्वरध्वमनिशं जिनधर्मे ॥ २२ ॥

यत्कारणात् सांध्यरागः संध्यासमयसंबन्धी रागः उपलक्षणास्त्रीलपीतकृष्णश्चेतरक्ता-
त्रिकाप्रकरस्तद्वर्णीवितम् । यथा संध्यारागः क्षणात् प्रध्वंसं भजते तथा जीवितव्यम-
पीति । च पुनर्यौवनं तादृश्यं सरितां प्रावृषेण्यनदीनां वेग इवास्ति । यथा नदीनां पूर्वं
त्वरितं प्रयाति । यतः 'यौवनं जाइ वेगिनदी युंजलवहइ इन्दचन्दनागेन्द कहो कुण थिट
रहइ' इति सूक्तोक्तेः । तथा यौवनमपि । पुतर्यत्कारणात् इयं कमला लक्ष्मीः क्षणेव
विद्युदिव क्षणशब्दो वेश्मरत्नशान्तिचरित्रेऽस्ति । क्षणिका क्षणमात्रस्यायुक्ता । 'करिकर्ण-
चला कमला' इति वचनात् । तत्कारणादनिशं जिनधर्मे त्वरध्वं त्वरां कुरुध्वम् । शीघ्रं
जिनधर्मेमेव कुरुतेत्यर्थः ॥ इति गुरुदेशना ॥

भारतीमिति निशम्य शमीन्दोः कल्पिताल्लव इवामृतकुण्डे ।

उल्लसत्पुलकपल्लविताङ्गश्चेतसीति विततर्क कुमारः ॥ २३ ॥

कुमारो हीरनामा चेतसि खमनसि इति वक्ष्यमाणं वितर्कं चिन्तयामास । किंभूतः
कुमारः । उल्लसन् प्रकटीभवन् यः पुलको रोमाञ्चस्तेन पल्लवितमङ्गं वपुर्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—
अमृतस्य सुभायाः कुण्डे करिपतः कृतः आल्लवः स्नानं येन तादृश इव । किं कृत्वा । श-
मीन्दोर्मुनिचन्द्रस्येत्यालुचक्रकारेण भारतीं वाणीम् । देशनामित्यर्थः । निशम्य श्रुत्वा ॥

अस्ति कश्चन न कस्यचनापि भ्रातृपुत्रपितृमित्रजनादि ।

संसृता क्षणिकतां कलयन्त्यां नानुयाति परलोकजुषं यत् ॥ २४ ॥

कस्यचनापि पुंसो भ्राता बन्धुः, पुत्रः सुतः, पिता जनकः, मित्रं सुहृत्, जनः कुटुम्ब-
वर्गः, स आदौ पूर्वं यस्य तादृक्क्षिप्नास्ति यत्कारणात् क्षणिकतां क्षणमात्रस्थायित्वं 'जे
पुव्वदे दिग्ग ते अवरदे न दीसन्ति' इति वचनात् क्षणविध्वंसिमात्रं कलयन्त्यां दधल्यां
संसृता संसारे परलोकजुषं भवान्तरभाजं स्वजनं कोऽपि नानुयाति न पश्चात्पृष्ठे वा
प्रजति । अन्यस्मिन् भवेन कोऽपि सार्धं याति । एक एव जीवो यातीत्यर्थः । यतः
'परलोकजुषां स्वकर्मभिर्गतयो भिन्नपथा हि देहिनाम्' इति रघौ ॥

वल्लभीभवति यद्भवभाजां स्वार्थ एव न तथात्र परार्थः ।

पर्वणीन्दुरपि पद्मजपार्णि यात्यसौ वसुकृतेऽपरथा नो ॥ २५ ॥

यत्कारणादत्र जगति भवभाजां जन्तूनां यथा येन प्रकारेण स्वार्थ एव केवलं
निजकार्यमेव वल्लभीभवति इष्टो जायते, तथा तेन प्रकारेण प्राणिनां परेपामर्थः अन्य-
वृत्त्यं न वल्लभः स्यात् । उक्तमर्थं दृष्टान्तेन द्रष्टव्यम् — अस्मीं प्रत्यक्षो महत्सु विख्यातिमान्
दन्दुधन्द्रोऽपि पर्वणि भमावासायां वसुकृते रत्नकृते । वसु कान्तिपनयोः । तदर्थं

पद्मजपाणिं सूर्यं प्रतिभासुपाश्र्वं याति । धीणधन्द्रः पर्वत्रि भास्करपाश्र्वं सत्ता कान्ति-
मादायाभ्युदयते इति कवितमयः । अपरथा अन्यसमये अर्धे सृते स्वाभ्युदये संजाते
न कदाचिद्वच्छति । एवमन्योऽपि कमलाङ्कितकरं धनिनं प्रति श्रव्यार्थं प्रयाति । कार्यं
सृते तत्पार्श्वमपि नोपैति । तस्मात्कोऽपि कस्यापि नास्ति । 'प्रकारवचने धात्' ।
'सामान्यस्य भेदको विरोधं प्रकारसादृशेः किमादेस्थाल् स्यात् सर्वप्रकारेण इति सर्वथा
इतरथा अपरथा' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

कार्यकाल इतरोऽपि नरेणादीयते तदनु मुच्यते एव ।

विभ्रमाय विधृतो हृदि हारो ह्रीयते रहसि सोममुखीभिः ॥ २६ ॥

नरेण मनुष्येण कार्यकाले स्वकृत्स्नरामये इतरोऽप्यन्योऽपि स्वकार्यकृते आदीयते
स्वीक्रियते । तदनु कार्यकरणानन्तरं सृते कृते मुच्यते त्यज्यते एव । उक्तमर्थमर्थान्त-
रेण दृढीकरोति—सोममुखीभिः स्त्रीभिः विभ्रमाय विलासार्थं शोभाकृते वा हृदि वक्षसि
हृदये धृतः परिहितो हारो मुक्ताकलापो रहसि सुरतक्रीडाकरणसमये । 'संभोगश्च रहो
रतिः' इति हिन्याम् । ह्रीयते उत्तार्यते हृदयात् पृथक्क्रियते । ततः सर्वेषां स्वार्थं
एवाभीष्टः ॥

जन्मिनामयमकृत्रिममित्रं श्रेयसे तदुदयेजिनधर्मः ।

वैभवाय परिशीलनभावं लम्बितः क्षितिशशीव कृतज्ञः ॥ २७ ॥

तत्कारणात् असारं संसारं अयं स्वर्गोपवर्गसाधकत्वेन प्रसिद्धः अकृत्रिममित्रं स्वा-
भाविकमुहूर्त् जिनोक्तो भगवत्प्रणीतो धर्मः परिशीलनभावमुपासनागोचरतां लम्बितः
प्रापितः सन् श्रेयसे ऐहलौकिकमुक्तिकृते च उदयेत् प्रकटीभवेत् । किंभूतः । कृतं
निर्मितं जानातीति कृतज्ञः । क इव । क्षितिशशीव । यथा कृतज्ञो नृपः सेवितः सन्
वैभवाय विभूतिकृते भवेत् ॥

स्वानुजन्मभगिनीकुलवृद्धानाददे तदनुयुज्य तपस्याम् ।

पारलम्भनविभुर्भवार्थैर्यत्तरीव नियमस्थितिरेषा ॥ २८ ॥

यत्कारणादेवा मुक्तिनगरप्रध्वरप्रद्वतिः प्रतिद्धा नियमे पञ्चमहाव्रतादिमूलगुणोत्तर-
गुणसम्यक्पालनरूपे यावज्जीवावस्थानं नियमस्थितिर्दाक्षा तरीव नौरिव संसारसमुद्रस्य
पारलम्भने परतटप्रापणे विभुः समर्था आस्ते । 'तां सृतीयपुरुषपार्थवारिधेः पारलम्भन-
तरीमरीरमन्' इति नैपथे । तत्कारणात् स्त्री ज्ञातिवर्गः । अनुजन्मा कनीयान् श्रीपा-
ल्लव्यभ्राता राणीविमलासह्ये द्वे भगिन्यौ जामी कुलवृद्धान् गोत्रमहत्तराननुयुज्य पृष्ट्वा
अहं तपसां संयममाददे गृह्णामि ॥ इति हीरकुमारस्य संसारासारव्यविचारः ॥

सूरिसिन्धुरपुरः स कुमारो व्याजहार मनसीति विमृश्य ।

दन्तकान्तिमुत्तुकुन्दसुमैस्तत्पादयोरिव सृजन्नुपहारम् ॥ २९ ॥

स हीरकुमारः मनसि स्वचित्ते इति पूर्वोक्तं विमृश्य विचार्य सूरिषु सिन्धुरः शी-
ण्डीरत्वेन गजस्तस्य पुरोऽग्रे व्याजहार वदति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दन्तानां कान्तय एव
मुचकुन्दा द्रुमविशेषास्तेषां सुमः पुष्पैस्तस्य सूरैः पादयोश्चरणयोरुपहारं पूजाम् । 'पूजा-
हंसासपर्यार्चा उपहारबली समी' इति ह्येवाम् । स्रजन् कुर्वन्निव ॥

प्राप्य तावककरादिह दीक्षामाहितायतिहितामिव शिक्षाम् ।

सेवितुं चरणतामरसं ते मानसं मुनिप कामयते मे ॥ ३० ॥

हे मुनिप सूरिन्द्र, ते तव चरणतामरसं पादपद्मं सेवितुं मे मम मनः कामयते वा-
ञ्छति । किं कृत्वा । इहास्मिन्नेव समये तावकात् त्वदीयात्करात् पाणेर्दीक्षां प्राप्य स-
मासाद्य । उत्प्रेक्ष्यते—आहितं स्थापितमायती उत्तरकाले हितं पथ्यं यया तादृशी
शिक्षामिव ॥

एवमुक्तवति हीरकुमारे सूरिशीतकिरणः स्म गृणाति ।

मथ्यमानमकराकररावं ह्रेपयन्निव गभीरविरावैः ॥ ३१ ॥

सूरिषु मध्ये शीतकिरणः सौम्यगुणेन चन्द्रो गृणाति स्म वभाषे । कस्मिन् सति ।
एवमुक्ता प्रकारेण उक्तवति कथितवति, हीरकुमारे सति । उत्प्रेक्ष्यते—सूरिर्गभीरवि-
रावैर्मन्द्रध्वनिभिर्मथ्यमानो नारायणेन मन्दरगिरिणा विलोड्यमानो यो मकराकरः समु-
द्रस्तस्य रावं गम्भीरनिर्घोषं लज्जयन् लज्जायुक्तं कुर्वन्निव ॥

मा कृथाः कचन तत्प्रतिबन्धं बान्धवस्वजनमित्रजनेषु ।

गन्धवाह इव भूधरसिन्धुग्रामसीमपुरभूमिधुनीषु ॥ ३२ ॥

हे कुमार, यद्येवं तवाशयस्तत्तदा तर्हि कचन केष्वपि बान्धवा भ्रातरः, स्वजनाः
सगोत्राः ज्ञातयः, मित्राणि सुहृदः, तत्प्रमुखेषु जनेषु लोकेषु प्रतिबन्धं ममत्वेन स्नेहेन
कृत्वा संसारे स्थायिभावं मा कृथा मा कुर्याः । क इव । गन्धवाह इव । यथा वायुर्भू-
धराः पर्वताः, सिन्धवः समुद्राः, ग्रामाः संनिवेशाः, सीमा ग्रामनगरसमीपवर्तिप्रदेशाः,
पुराणि नगराणि, भूमयोऽखिलवसुधरा, धुन्यो नद्यः, तासु प्रतिबन्धं न विदधाति ॥

यैरवधिं जिनधर्मसुरद्वुः पूर्वजन्मनि जनैरिह तेषाम् ।

तद्दलानि कमलाकमलाक्षी सार्वभौमपदवीप्रमुखानि ॥ ३३ ॥

तत्सुमानि सुरवैभवलम्भः कीर्तयः परिमलोऽप्यदसीयः ।

सिद्धिमुग्धमृगदृक्परिरम्भारम्भणानि पुनरस्य फलानि ॥ ३४ ॥

(युग्मम्)

हे हीरकुमार, यैर्जनैः पूर्वजन्मनि प्राचीने भवे जिनधर्मरूपः सुरद्वुः कल्पवृक्षो-
ऽवधिं दृष्ट्वा प्रापितः, तेषां जनानामिह जन्मनि कमला लक्ष्मीः । अथ च कमला श्री-
सन्तुल्या कमलाक्षी अरविन्दलोचना स्त्री, यया परिणीतमात्रया गृहे चागतया सत्या

सर्वतः सौवधनधान्यद्विपदचतुष्पदादिभिः परिपूर्यते सा लक्ष्मीसदृशा पद्माक्षी तथा सार्वभौमः सर्वस्या भूमेरीश्वरश्चक्रवर्ती तस्य पदवी एताः प्रमुखाः आदिमाः प्रकृष्टा वा येषु तादृशानि तस्य सुरद्रोदलानि पद्मानि सन्ति । तथा सुराणामुपलक्षणादिन्द्रादीनां वैभवानां संपदां लम्भः प्राप्तिः सा तस्य सुमानि पुष्पाणि । ‘प्रसूनं कुसुमं सुमम्’ इति ह्यस्याम् । तथा कीर्तयः सुरामुरनरखेचरर्किनरमिथुनगीयमानयशांसि अपि पुनरस्यायमदसीयः परिमलः आनोदः सारभम् । तथा सिद्धयो लघिमा, वशिता, ईशत्वम्, प्राकाम्यम्, अणिमा, महिमा, यत्र कामावसायित्वम्, प्राप्तिः, इत्यष्टौ अन्या अपि मन्त्रतन्त्रविद्यातपःशक्तिप्रमुखाः सिद्धय एव शुग्धमृगदृशो रम्बाह्वना । अथ वा सिद्धिर्भुक्तिरेव प्रधानवधूस्ताभिस्तथा वा सार्धमालिङ्गनानि परिरम्भणानि आसादनानि तेषामारम्भाः प्रक्रमस्तानि पुनरस्य कल्पद्रोः फलानि वर्तन्ते ॥

धर्म एव मनुजैरिह मग्नः सार्वकामिक इवैष निषेव्यः ।

येन वाङ्मनसपारगतं यत्तत्करोति करसात्तरसासौ ॥ ३९ ॥

इह जन्मनि मनुजैर्मानवरेष पूर्वव्यावर्णितस्वरूपः धर्म एव निषेव्यः सेवनीयः आराध्यः । क इव । मन्त्र इव । यथा कैश्चित्पुंभिर्विनयादिना प्रसन्नीभवद्गुरुप्रदत्तः सर्वान् समस्तान् कामान्मनोभिलषितान् करोति पूरयतीति सार्वकामिको मन्त्रो निषेव्यते सम्यगुपासनागोचरीक्रियते । येन कारणेनासौ धर्मो यद्वस्तु वाङ्मनसयोः पारगतं वचनमनसोर्गोचरातीतं यत्र पदार्थे वाचो मनसश्च गोचरो न भवति तदपि वस्तु तरसा शीघ्रं करसात्करप्राप्तं करोति । ‘का नाम तत्र चिन्ता प्रभवति पुरुषस्य पीर्यं यत्र । वाङ्मनसयोरविषये विधां च चिन्तान्तरं किमिह ॥’ इति चम्पूकथायाम् ॥ इति कुमारमुद्दिश्य गुरुवाक्यम् ॥

तां निपीय मुनिवासववाचं स्मेरद्वक्प्रबुबुधे स कुमारः ।

कैरचोत्कर इव स्मितकोशश्चन्द्रिकां कुमुदिनीरमणस्य ॥ ३६ ॥

स कुमारः प्रबुबुधे प्रतिबुद्धः । किंभूतः । स्मेरद्वक् हर्षेण हसितनयनः । तां पूर्वोक्तां मुनिवासवस्य सूरिन्द्रस्य वाचं वाणीं निपीय सादरं ध्रुत्वा पीत्वा । क इव । कैरचोत्कर इव । यथा कुमुदिनीरमणस्य विधोश्चन्द्रिकां ज्योत्स्नां निपीय कुमुदप्रकरः प्रगुंध्यते विकाशं लभते । किंभूतः । स्मिता विकसिताः कोशाः कुप्पला यस्य ॥

निश्चिकाय विनयानतकायस्तत्पुरः शिशुशशी स्वतपस्याम् ।

शंभुमुग्रुव इवाम्बुजनामः प्रत्यगाच्च भवनं निजजामेः ॥ ३७ ॥

शिशुशशी कुमारचन्द्रः तस्य सुरेः पुरोऽग्रे स्वस्यात्मनस्तपस्यां दीक्षाग्रहणं निश्चिकाय अहमवश्यं धीमत्पार्थं परिब्रजां गृहीष्यामिति निधयं कृतवान् । किंभूतः । विनयेन आ सामस्त्येन नतो नम्रीभूतः कायः शरीरं यस्य । च पूनर्निजजामेक्षिमलाया भवनं गृहं प्रत्युजगाम । क इव । अम्बुजनाम इव । यथा कृष्णः शंभुमुग्रुवः पार्वत्या

भवनं प्रति गच्छति । भवानी हि कृष्णभगिनीति कविसमयः । 'भवानी कृष्णमेनाक-
स्वसा' इति ह्यस्याम् । अम्भोजनाभः अम्बुजनाभः इत्यादयः प्रयोगाः पाण्डवचरित्रे
सन्तीति ॥ इति विजयदानसूरिपुरो हीरकुमारस्य दीक्षाग्रहणनिधयकरणम् ॥

इच्छता हृदि महोदयलक्ष्मीसङ्गदूतिमिव जैनतपस्याम् ।

भाप्यते स्म भवनं प्रविभूष्यानेन भावयतिना निजजामिः ॥ ३८ ॥

अनेन निजजामिः स्वभगिनी भाप्यते स्म भापिता यादिता । अनेन किंभूतेन । भा-
वेन परिणामेन यतिना साधुना । अथ वा भावे आशये मनसि यत्तित्वं चारित्रमस्येति
तेन भावयतिना । किं कृत्वा भापिता । भवनमर्थाद्रगिनीभवनं प्रकर्षेण विभूष्य शोभां
नीत्वा गृहे आगत्येत्यर्थः । अनेन किं कुर्वता । जिनानां तीर्थं कृतमित्यं जनीं तपस्यां दीक्षा-
मर्थाद्गृहीतुमिच्छता हृदये बाञ्छता । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयलक्ष्म्या मुक्तिश्रिया महाभ्यु-
दयसंपदो वा सङ्गे संगमे मिलने दूतिमिव संदेशाहारिकामिव । 'तस्याः स्वयंवरपरिग्रह-
निरेषा मुक्तावली हृदिपदं भवतः करोतु' इति चम्पूकथायाम् । 'दूत्यां दूतिरपि
स्मृता' इति शब्दप्रभेदे ॥

धारिणीमुत इवाय सुधर्मस्वामिनं विजयदानमुनीन्द्रम् ।

चन्द्रितुं विजयसिंहमहेभ्याम्भोजदृग्गत इतोऽहमभूवम् ॥ ३९ ॥

विजयसिंहनामा यो महेभ्यो व्यवहारी तस्याम्भोजदृक् प्रियतमे हे जामे अद्याह-
मितो भवत्या गृहाद्रिजयदाननामानं मुनीन्द्रं सूरिं चन्द्रितुं नमस्कृतुं गतोऽभूवम् । क
इव । धारिणीमुत इव धारिणीनामा ऋषभव्यवहारिपत्नी तस्याः सुतो जम्बुकुमारः सु-
धर्मस्वामिनं श्रीमहावीरपद्ममणधरं नन्तुं गतोऽभूत् ॥

फीलनैकललितं फलयन्ती या फशेव तुरगस्य भवस्य ।

देशनाश्रवणगोचरभावं लम्बिता श्रमणशीतमरीचेः ॥ ४० ॥

हे जामे, भ्रमणशीतमरीचेर्विजयसूरीन्द्रस्य सा परमशान्तरसामयी धर्मकथा मया
सङ्ग्राष्ट्रा भवणयोः कर्णयोः गोचरभावं विषयतां लम्बिता नीता । ध्रुवत्वार्थः । 'नूनं न
मे श्रवणगोचरतां गतोऽति' इति कल्याणमन्दिरलोत्रे । सा का । या धर्मदेशना भ-
वस्य संसारस्य फीलने ताडने अथ वा फीलनायां पराभवविधानविषये । 'प्रजते हेन्नि-
इयादिफीलनान्' इति निरूपे । एकमद्वितीयं ललितं विलासं व्यवसायं फलयन्ती वि-
भर्त्ता पतते । केव । करोव । यथा कथा चर्मदग्दः 'चादयो' इति लोके प्रसिद्धा
पुरगस्याधम्य ताडने अर्द्धतं व्यापारं विभर्ति ॥

विलासा ध्वचिन्त्यास्त एव रसा जलानि तैर्ममेदं मदीयमेतत्प्रत्यक्षशब्दविषयगोचरं कर्णा
 श्रवणावेव कलशयौ कुम्भयौ तयोर्द्वयं युगलं पूर्यते स्य पूर्णाभूतम् । श्रवणशब्दः पुनरु-
 सके । 'आलोचनान्तात् श्रवणं वितत्य' इति लिङ्गानुशासनावचूर्णी । तथा 'अवलम्बि-
 तकर्णशङ्कुलीकलशीकं रचयन्नवोचत' इति नैपथे । कस्मादिव । उन्नमजलधरा-
 दिव । यथा उन्नमतो जलभरर्नम्रीभवन्तो जलधरान्मेघादुदितैः प्रादुर्भूतनारैः सलिलैः
 कलशीद्वन्द्वं परिपूर्णाभवति । वाणिशब्दो ह्रस्वोऽप्यस्ति । यथा 'अन्तर्वाणिस्तु शास्त्र-
 वित्' इति हैम्याम् । तथा भर्तृहरशतके प्रोक्तं च—'केयूरा न विभूषयन्ति पुरुष
 हारा न चन्द्रोज्ज्वला न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः । एका वाणि-
 रलंकरोति पुरुषं या संस्कृता पट्यते क्षीयन्ते किल भूषणानि सततं चाभूषणं भूष-
 णम् ॥' इत्यत्रापि वाणिशब्दो ह्रस्वः ॥

सूरिभर्तुरमृतादपि वाचो दृश्यते जगति कोऽपि विशेषः ।

त्यक्तमन्यव इदंरसिका यन्मन्युबद्धमनसस्त्वमृताशाः ॥ ४२ ॥

हे जामे, जगति विश्वे अमृतात्पीयूषात्सूरिभर्तुर्वाचो वाण्याः कोऽप्यद्भुतवैभवो वि-
 शेषः अतिशायिलमनिर्वचनीयमहिमा दृश्यते अवलोक्यते ज्ञायते वा । यद्यस्मात्का-
 रणात् इदंरसिका शुरुचयनसुधापानरसवन्तो जनास्त्यक्तमन्यव उज्जितकोषा जायन्ते ।
 अस्यां वाण्यां रसिकाः इदंरसिकाः । 'इदं यज्ञांसि द्विपतः सुधारुचः' इति नैपथे ।
 तु पुनः । अमृताशाः सुधापायिनो देवा मन्युबद्धमनराः कोपकलितान्तःकरणाः तत्त्व-
 तस्तु यज्ञोत्कण्ठहृदयाः तदशनत्वात् । 'स्वाहा स्वधा क्रतुसुधाभुज आदितेयाः' इति
 हैम्याम् ॥

सांप्रतं भगिनि तेन मुनीन्दोः संनिधौ ग्रहयितुं व्रतलक्ष्मीम् ।

उत्सुकोऽहमभवं भवमग्नौ धारिणेय इव वीरजिनेन्दोः ॥ ४३ ॥

हे भगिनि, तेन एतादृगशुरुचचनामृतपानीत्सुकयेन कारणेन सांप्रतमधुना मुनीन्दो-
 विजयदानसुरेः पार्श्वे व्रतलक्ष्मीं चारित्रप्रियं ग्रहयितुमादातुमहमुत्सुक उत्कण्ठितो-
 ऽभवं संजातः । 'गृहाति ग्रहयते लाली' इति क्रियाकलोपे । ग्रहयते इत्यस्य प्यन्तस्य
 तुम्प्रत्ययप्रयोगः । अहं किंभूतः । भवात्संसारालुनः पुनः पर्यटने भग्न उद्विग्नः । क
 इव । धारिणेय इव । यथा श्रेणिकनृपती धारिणी तस्या नन्दनो मेघकुमारः धीमहा-
 वीरजिनवरस्य पार्श्वे प्रतं ग्रहीतुमुत्सुको जज्ञे ॥

सेतुबन्धमिव संसृतिसिन्धोस्तद्भ्रताय मम देहि निदेशम् ।

विघ्नयेन्न हि महोदयलक्ष्मीसंमुखं निजजनं हितकाङ्क्षी ॥ ४४ ॥

हे जामे, तत्कारणात्त्व मम व्रताय चारित्रग्रहणार्थं निदेशमाज्ञां देहि । कमिव ।
 सेतुबन्धमिव पद्याविरचनमिव । लोके 'पाज' इति प्रसिद्धा । कस्य । संसृतिः संसारः स
 एवागाधत्वात्सिन्धुः समुद्रस्तस्य । हि यस्मात्कारणान्माहानुदयोऽस्यैश्वर्यं मोक्षश्च तस्य

५५६

लक्ष्मीस्तत्राभिमुखं संमुखीभूतं निजजनं स्वकीयवन्धुवर्गं हितकाङ्क्षी स्वजनहिताभिला-
षुको जनः को विप्रयेद्विप्रं कुर्यात्, अपि तु न कोऽपि नान्तराथी भवेत् ॥ इति विम-
लाभिनिर्णी प्रति हीरकुमारस्य दीक्षादेशमार्गवचनम् ॥

तद्वचो विचरितं सहजेन प्राप्तमात्रमपि कर्णपुटान्तः ।

क्षिप्ततप्तगुरुपत्रमिवास्या दुःखमप्रतिममातनुते स्म ॥ ४५ ॥

सहजेन भ्रात्रा । [‘भ्राता तु स्यात्सहोदरः । समानोदर्यः सोदर्यः सगर्भसहजा
अपि ॥’ इति ह्यम्याम् ।] विरचितं कथितं तद्वचो दीक्षादेशमार्गवरूपं तत्पूर्वोक्तं वाक्यं
कर्णपुटान्तः श्रोत्रपात्रमध्ये प्राप्तमात्रमपि केवलभेकवारं गतमपि अस्या विमलाया
हीरकुमारस्य बृहद्भगिन्या अप्रतिममसाधारणं दुःखमातनुते स्म चक्रे । किमिव । क्षिप्त-
तप्तगुरुपत्रमिव । यथा—क्षिप्तं स्थापितं तप्तमुष्णीकृतं गुरुपत्रं कर्णयोरतिदुःखदं स्यात् ॥

डिम्बलम्बितविडम्बनभाजा दुःखतः परभृतेव भगिन्या ।

स न्यगादि मृदुगद्गदवाचा साधिमाधरितपुष्पधनुःश्रीः ॥ ४६ ॥

स हीरकुमारो भगिन्या विमलास्वस्या न्यगादि भाषितः । किंभूतया । मृद्वी को-
मला तथा वाष्पैरस्पृष्टा तादृशी वाग्वाणी यस्याः । अथवा साधनभूतया वाचा कृत्वा ।
कृतः । कृतस्वाद्यभ्रातृप्रमज्या परिणामोद्भूतदुःखतः । स किंभूतः । साधित्रा शरीर-
रानन्दयैष । ‘साधुरभ्यमनोज्ञानि’ इति ह्यम्याम् । अधरिता हीनीकृता तिरस्कृता वा
पुष्पधनुषः कामस्य धीर्वपुः शोभा येन । ‘त्ययादतः किं नरसाधिमभ्रमः’ इति नैपथे ॥
उत्प्रेक्ष्यते—परभृतेव । यथा कोकिलया भाष्यते विश्वरमुच्यते । किंभूतया । डि-
म्बेन अव्यक्तबालकेन लम्बितं प्रापितं यद्विडम्बनं संतापनं तद्भजतीतिपरान् काकबाल-
कान् पुष्पन्तीति परभृतः । ‘कोकिलः पाळितः काकस्तथा चाग्रेषु पोषितः’ इति
वचनात् । तथा परभृत् व्यञ्जनान्तः । ‘परभृतां मदनालसचेतसाम्—’ इत्यादि रघुकु-
मारयोरपि ॥

सांप्रतं व्यतिकरस्तव कोऽयं वार्धकोचितविधेश्वरंणस्य ।

लीढि वत्स विपयस्य रसालस्येव पक्विमफलस्य रसांस्त्वम् ॥ ४७ ॥

हे वरग, सांप्रतमिदानीं बालनीलायां तव भवतधरणस्य चारित्र्यस्य कोऽयं व्यतिकरः
क एव प्रस्तावगमयः । किंभूतस्य चरणस्य । वार्धके वृद्धावस्थायामुचितो योग्यो विधिरा-
चरणं यरा । किं च हे वन्धो, अपुना त्वं विपयस्य शब्दादिगोचरस्य रसानासादान्
लीढि आस्तादय । रसाननुभव । करयेव । पक्विमफलस्येव । यथा कोऽपि रसालस्य
मदस्वरसोः परिपक्वफलस्य रमाभिरुन्मनासादादयति जनः ॥

१. वरगस्य परभृता वाक्येव । कोकिलडिम्बो न्यगादस्यविडम्बनातः काकान्या
पास्तो शब्दे संप्रदातः.

भाग्यभाजि जलजन्मगृहैवागन्तुका तरुणता त्वयि वत्स ।

कामकेलिवसतौ रतिसख्यां त्वं रमस्व युवतीभिरमुष्याम् ॥ ४८ ॥

हे वत्स, त्वयि विषये तरुणता यौवनावस्था आगन्तुका आगमनोत्सुकशीला वर्तते । केव । जलजन्मगृहैव । यथा भाग्यभाजि पुण्यवति पुरुषे जलजन्ममन्दिरा लक्ष्मीरा-
गमनशीला भवेत् । पुनर्हं बन्धो, त्वममुष्यां तारुण्यावस्थायां युवतीभिर्यौवनवतीभिः
स्त्रीभिः सार्धं रमस्व विलासं कुरु । 'युवतीकरनिर्मलनिर्मेधितम्' इति दीर्घोऽपि युवती-
शब्दः । किभूतायाममुष्याम् । कामस्य कन्दर्पस्य केलिवसतौ क्रीडार्थगृहे । मुनः कि-
भूतायाम् । रते रागस्य सख्यां वयस्याम् । 'रतिः स्मरद्वियां रागे रते' इत्यनेकार्थः ॥

यौवनेऽर्जय यशोगुणलक्ष्मीः क्षोणिमानिव महःक्षितिकोशान् ।

आर्हतं तदनु धर्ममयि त्वं स्थाविरे स्थिरतया विदधीथाः ॥ ४९ ॥

हे वत्स, यौवने तारुण्ये यशांति कीर्तीर्गुणान् महत्त्वादायादिलक्षणान् लक्ष्मीरमिताः
प्रियश्च अर्जय स्वायत्तीकुरु । क इव । क्षोणिमानिव । तथा भूपतिस्तारुण्ये महः प्र-
तापं क्षितिं परदेशमण्डलं कोशान् बहून् भाण्डागारोत्करानुपार्जयति । 'स्वात्पालधन-
मुक्तेतुपतिमत्त्वर्थकादयः' इति द्वैत्यामुक्तत्वेन क्षोणिमानिलत्र मत्त्वर्थोऽयप्रत्ययः । अयि
पुनर्हं वत्स, अनु तारुण्यावस्थायां पश्चात्स्थाविरे वार्धके वृद्धवयसि स्थिरतया स्थैर्येण
अचपलचित्तत्वेन आर्हतमर्हदुक्तं तं चारित्र्यलक्षणं धर्मं विदधीथाः कुर्वीथाः ॥

मौक्तिकेन किल सोदर सर्वैः श्लाघ्यतेऽत्र भवता पितृवंशः ।

भ्रातृवत्यहमपि त्वयकासि श्रीरिवामृतकरेण वरेण ॥ ५० ॥

हे सोदर, अत्र लोके भवता त्वया कृत्वा । अथ वा अत्रभवता पूज्येन । भाविनि भूतो-
पचाराजनानां माननीयेन वा भवता । अत्रभवत्तत्रभवच्छब्दौ पूज्यार्थं निपात्येते इति
वचनात् । पितृवंशस्तातान्वयः कुंरासाहकुलम् । सर्वैर्जनैः श्लाघ्यते प्रशस्यते स्तुयते ।
केनेव । मौक्तिकेनेव । अत्र किलेति इवार्थे । यथा मौक्तिकेन मुक्ताफलेन कृत्वा मुक्ताफलानां
पिता तस्मादुत्पन्नत्वात्तेषां तादृशो वंशो वेषुः सप्तपर्वा जनैः श्लाघ्यते । 'उत्प्रेक्षाद्योतकाः
शङ्के मन्ये नूनमिव ध्रुवम् । जाने किलादयो ज्ञेयाः प्रायेणेयं क्रियोद्भवाः ॥' इति कविशि-
क्षायाम् । अपि पुनर्हं बन्धो, अहं त्वयका कृत्वा भ्रातृमती सोदरवती अस्मि वर्तं । केव ।
श्रीरिव । यथा लक्ष्मीरमृतकरेण चन्द्रेण बन्धुमल्यसि । द्वयोरपि समुद्रोत्पन्नत्वेन ।
किभूतेन त्वया चन्द्रेण च । वरेण जनेषु ज्ञातियु श्रेष्ठेन ॥

त्वद्वधूमुखसुधांशुसुधायाः पानमुत्सुकतया प्रविधित्सु ।

मद्विलोचनचकोरशकुन्तौ चापलं रचयतश्चिरमेतौ ॥ ५१ ॥

हे बन्धो, एतां हृदयमानीं मद्विलोचने मम नेत्रे एव चकोरशकुन्तां ज्योत्स्नाप्रियप-
क्षिणां चिरं बहुकालं यावच्चापलं चञ्चलताम् । उत्कण्ठतामित्यर्थः । रचयतः कुर्वते । किं-

कर्तुमिच्छ । उत्सुकतया उत्कण्ठितत्वेन त्वद्वद्वास्तव जायायाः । 'दाराः क्षेत्रं बधूभायां
जनी जाया परिग्रहः' इति हंम्याम् । मुखं वदनमेव मुधांशुस्तस्य मुधां दर्शनामृतं तस्याः
पानं पीतिं प्रविधित्सु कर्तुमिच्छ । 'कणे हल्यचकोरीणां गणः पीत्वा मुधासवम् । अ-
जायत मदेनेव गुत्तापुत्रारुणेश्वरा ॥' इति वस्तुपालक्रीर्तिकामुधां चकोराणां ज्योत्स्ना-
पाने प्रतिद्वेऽपि इत्यमृतपानमपि ॥ इति विमलायाः प्रथमोक्तिः ॥

वाङ्मयैर्विरचितैरिदमाद्यैः श्रोत्रपत्रपथिकैः स्वभगिन्याः ।

प्रेरितो निगदति स कुमारो गर्जितैरिव शिखी घनपद्मे ॥ ५२ ॥

कुमारो हीरनामा बालको निगदति स वभापे । किलक्षणः । प्रेरितः प्रणोदितः ।
कैः । इदं पूर्वोक्तमाद्यं प्रथमं येषु तादृशैर्वाङ्मयैर्वाचां प्रपञ्चैः । 'इतीदृशस्तं विरचय्य
वाङ्मयैः' इति नैपथे । किंभूतैर्वाङ्मयैः । विरचितैः प्रणीतैः । उक्तैरित्यर्थः । कथा । भगिन्या
स्वग्रहस्तस्या । पुनः किंभूतैः । श्रोत्रयोरर्धात् कुमारस्य कर्णयोः पथिकैः प्राशुणीभूतैः ।
धृतैरित्यर्थः । वभापे । क इव । शिखीव । यथा मयूरो घनपद्मे मेघमालाया गर्जितै-
र्गर्जरवैः प्रेरितो वक्ति केकारवं कुरुते ॥

जीवितं कुशशिखास्थमिवाम्भः पांशुलेव तरला कमलापि ।

ऐक्ष्वाग्रमिव यौवतमेतत्प्रेक्षणक्षण इव स्वजनोऽपि ॥ ५३ ॥

हे जाने, जीवितमायुर्जीवितञ्च कुशशिखास्थं दर्भाग्रस्थायुकमम्भो नीरमिव वर्तते ।
दर्भाग्रस्थमम्भः क्वचित्कालमवतिष्ठते तथा जीवितमपि । अपि पुनः—कमला पांशुलेव
व्यभिचारिणीव तरला चपला । अस्थिरा आस्ते । पुनरेतत्संधारिजनैराद्रियमाणं यावत्
युवतीनां समूहः स्त्रीगुणः ऐक्ष्वाग्रमिव इक्षूणामिदमक्षवं तादृशमग्रं ग्रान्तं तद्वत् । यथा
इक्षूणामग्रे नीरसता तथा विचार्यमाणमनुभूयमानं च स्त्रेण ग्रान्ते नीरसमेव जायते ।
अपि पुनः स्वजनो शातिवर्गः परिजनो वा प्रेक्षणक्षण इव रामलक्ष्मणादिरूपदर्शननाट-
कप्रस्ताव इव क्षणदृष्टनष्टः स्यात् ॥

यद्गमिष्यति ममार्भकभावोऽलंकरिष्यति तनुं च युवश्रीः ।

वार्धकं पुनरमात्यमिव स्वं भूपयिष्यति क इत्यवगच्छेत् ॥ ५४ ॥

हे जाने, यन्मम मदीयोऽर्भकभावः शशवं गमिष्यति यास्यति । च पुनर्युवश्रीः
भावप्रधाननिर्देशात्तारुण्यलक्ष्मीः । अथ वा युवत्वेन श्रीलक्ष्मीः शोभा मम तनुः शरीर-
मलंकरिष्यति । पुनर्वार्धकं वृद्धावस्था स्वमर्षादात्मीयात्मानं भूपयिष्यति । कमिव ।
अमात्यमिव । यथा प्रधानं वार्धकं भूपयति । 'वार्धकं भूपयत्यत्र राजामात्यभिपत्नुनीन्'
इति वचनात् कः पुमानित्यवस्थाप्रत्य भावीदमवगच्छेत् अवबुध्येत । अपि तु न
कोऽपीत्यर्थः ॥

जन्तुरेव इह जामिकलत्रभ्रातृमातृपितृपुत्रविशेषैः ।

यन्मर्माति परमाणुरिवैको नीलिमारुणिमपीतिमरार्गः ॥ ५५ ॥

हे भगिनि, एष जन्तुः प्राणी इह जगति एक एव जामिर्भगिनी, कलत्रं पत्नी, भ्राता बन्धुः, माता जननी, पिता जनकः, पुत्रः सुतः, एतेषां विशेषैः प्रकारैः बन्धुमीति संसारचक्रे अतिशयेन पर्यटति । क इव । परमाणुरिव । यथा एक एव परमाणुर्नाल-त्वपीतत्वरक्तत्वादिरागैरङ्गैर्भुवने भ्राम्यति ॥

सौरभेण मलयद्वुरियात्मा यस्य धर्मविधिना स विभाति ।

तेन विष्टपमशेषमभूपि प्रोच्यते स किमुताभिजनादि ॥ ५६ ॥

हे जामे, यस्यात्मा धर्मविधिना जैनधर्माचरणप्रकारेण विभाति स शोभितः । क इव । मलयद्वुरिव । यथा चन्दनतरुः सौरभेण परिमलेन विभाति तेन पुंसा अशेषं समस्तमपि विश्वमभूपि भूषितम् । तर्हि अभिजनादि किमुत प्रोच्यते । निखिलेऽपि भुवने स्वर्वादि तु सुतरामेव भूषितमिति बोध्यम् ॥

निम्नगेव परिसर्पति निम्नं या दधाति पितृसूरिव रागम् ।

भोगिनीव कुटिला कमलाक्षी सा सतामनुचिताभ्युपगन्तुम् ॥ ५७ ॥

हे जामे, या स्त्री निम्नगेव नदीव निम्नं नीचैः परिसर्पति गच्छति । नीचगामिनी । 'कामिन्यो नीचगामिन्यः' इति वचनात् । तथा—या स्त्री पितृसूः संध्येव क्षणं रागं दधाति । यथा संध्या क्षणं पश्चाप्यतिशायिवर्णविशेषान् दर्शयित्वा नीरागा स्वयमपि कापि याति तथैव स्त्री । तथा या धन्ता भोगिनीव गुजहीव कुटिला । चक्रगामिनी वक्ति अन्यदन्यच्च कुरुते सा कमलाक्षी वनिता सतामुत्तमानामभ्युपगन्तुमङ्गीकर्तुमनु-चिता सर्वथापि नैव योग्या ॥

या जहाति न कदाप्यनुपङ्गं या विरागवति चाधिकरागा ।

तां जगज्जनमनःकमनीयां लिप्सते शिवकर्त्री मम चेतः ॥ ५८ ॥

हे जामे, या वधूः कदापि कस्मिन्नपि समये भर्तुरनुपङ्गं सङ्गम् । पार्श्वमित्यर्थः । न जहाति न मुञ्चति । च पुनर्या विरागवति वैराग्यभाजिनि नीरागेऽपि पुंस्ति अधिक-रागा उत्कृष्टरहा भवति । तां शिवकन्यां जगद्विख्यातां मुक्तिकन्यां मम चेतश्चिरं लिप्सते वाञ्छति । किमूतानां जगताम् । भूर्भुवःस्वप्नबीजन्मिनां सुरासुरनराणां म-नोभिरन्तःकरणैः कमनीयामभिलषणीयाम् ॥ इति प्रवज्यादृढतायां भगिनीं प्रति कुमारवचः ॥

निश्चिकाय वचनैरथ तैस्तैस्तस्य सा व्रतविधौ द्रढिमानम् ।

मौक्तिकसज्जमिवाश्रुकर्णधैस्तन्वती हृदि पुनस्तदवोचत् ॥ ५९ ॥

अथ भ्रातुर्वचनश्रवणानन्तरं सा विमला तैस्तैः पूर्वोक्तवचनैस्तस्य हीरकुमारस्य व्रत-विधौ दीक्षाग्रहणविषये द्रढिमानं दृढतां निश्चिकाय निर्धारयामास । निर्धारं कृतवती । पुनः सा जामिः तं भ्रातरमवोचद्वक्ति स । किं कुर्वती । अधुर्कर्णधैः याप्यविन्दुवृन्दः ।

उत्प्रेक्ष्यते—हृदि हृदये वक्षसि मौक्तिकस्रजं मुक्ताफलमालिकामिव तन्वती कुर्वती
विस्तारयन्ती ॥

वत्स वत्सलतया तव किञ्चिद्वच्मि कर्णपथिकीकुरु तत्त्वम् ।

येन्द्रसायनमिव स्वजनानामस्ति वाग्विरचना हितगर्भा ॥ ६० ॥

हे वत्स लघुभ्रातः, तव भवतः वत्सलतया हितकृत्वेन यत्किञ्चिद्विनामायतिहित-
विधायकं विचार्याहं वच्मि कथयामि, तत्त्वं तवाप्यायति सुखदं मनुक्तं कर्णपथिकीकुरु
श्रवणप्राघुणं प्रणय । शृण्वित्यर्थः । ययस्मात्कारणात्स्वजनानां वन्धुवर्गाणां हितं पथ्य-
मायतां सुखकारकोपायो गर्भे मध्ये यस्यास्तादृशी वाग्विरचना वचनक्रमः । हितशिक्षे-
त्यर्थः । रसायनं सिद्धीपथमिवास्ति । प्राणिनां तुष्टिपुष्टिकृद्भवति ॥

अङ्गनाङ्गपरिरम्भसन्तीगर्भगेहनिवहान्प्रविहाय ।

मर्पयिष्यसि कथं वद सैष्यं भूमिमानिव भटानरिसैन्यम् ॥ ६१ ॥

हे भ्रातः, त्वं वद कथय अङ्गनां स्वपाणिगृहीतगृहिणीनामङ्गस्य कायस्य परिरम्भ
आशङ्क्य स्वकामिनीकायेन सममालिङ्गनम् । शीतकाले तस्योष्णस्पर्शत्वात् । तथा—हमन्त्यः
कृशानुशकटिकाः, तथा—गर्भगेहा अपवारकाः । ‘उरडा’ इति लोके प्रसिद्धा । एतेषां नि-
वहान् समूहान् प्रविहाय त्यक्त्वा त्वं सैष्य शिशिरर्तुम् । उपलक्षणाद्वैमन्तमपि । एता-
वता शीतकालं कथं केन प्रकारेण मर्पयिष्यसि-सहिष्यते । ‘सहते मृष्यति मर्पति मृप-
यति मर्पयति मर्पते चैव । क्षमते तितिक्षते च क्षाम्यति चेति क्षमाविषयाः ॥’ इति
क्रियाकलोपे सहनार्थाः क्रियाः । क इव । भूमिमानिव । यथा राजा भटान्वीरान् विहा-
य मुक्त्वा अरिसैन्यं शत्रुसेनां कथं सहते ॥ इति शीतकालकाव्यम् ॥

चन्द्रचन्दनशिरोगृहशय्यावारवामनयनावनकेलीः ।

अन्तरेण तरणीरिव सिन्धुग्रीष्म एष किमु निस्तरणीयः ॥ ६२ ॥

चन्द्रः शीतरुचिः, चन्दनं श्रीखण्डविलेपनं शिरोगृहम्, चन्द्रशाला । उष्णकाले हि यु-
वानो गृहोपरितनाकाशभूमी शेरते शीतलत्वात् । तथा—शय्या हंसार्कतूल्यः पल्लवा वा ।
तथा—वारवामनयनाः एकैकस्य राजादेरन्यस्यापि पुण्यवतः पुंसो बह्वीषु गृहिणीषु वा
स्वकीयवारके स्वस्यावसरे समेष्ट्य पत्न्या सम विलसति सा अथ वा चक्रवर्त्यादीनामिव
वारविलासिन्यः एकैकस्याः स्त्रियोऽनु द्वे द्वे धाराङ्गने । ‘सहेलिका’ इति प्रसिद्धा । तास्तु
चक्रवर्त्यादिभिरेव भुज्यन्ते । नान्यः पाणिगृहीतिवत् । इति ता वारवर्गिन्यः । तथा—
वनकेलयः उद्याननिखेलनानि तमाउधारा जलयन्त्रमन्दिरादिषु क्रीडा । एता अन्तरेण
विना हे भ्रातः, त्वया भवता एष लूकाग्रलादिभिः सकलजगत्संतापहारको ग्रीष्म उष्ण-
कालः । वसन्तग्रीष्मौ द्वावप्युष्णसमयः । स किमु कथं निस्तरणीयः अतिक्रमणीयः ।
क इव । सिन्धुरिव । यथा तरणीर्वंडा विना समुद्रः कथं निस्तीर्यते उत्तीर्यते ॥ इति
ग्रीष्मसमयकाव्यम् ॥

क्रीडितुं रतिपतेरिव गेहाः प्रावृषेण्यदिवसाः कथमेते ।

गीतनृत्ययुवतीजनलीलामुख्यसौख्यविमुखेन विपश्चाः ॥ ६३ ॥ ^{रति} ^{जुनाल}

हे भ्रातः, एते व्रजनप्रसिद्धा जगजीविका हेतवः प्रायेण हि विजयदशमीं य
घनं समीहन्ते तेन शरदणि वर्षान्तरे बोध्यते । प्रावृषेणा वर्षासमयसंबन्धि
दिनानि कथं कया रीत्या लया विपश्चाः सहनीयाः । किंभूतेन लया । गी
नृत्यं नाटकम्, युवतीजनैस्तक्षणीभिः सार्धं लीला विलासः दोलान्दोलनप्रमुखाः ॥ ६६ ॥
मुख्याः प्रकृष्टा मुखे आदौ भवा मुह्यता आद्या यत्र तादृक् यत्सौख्यं सांभितः । क
तस्माद्विमुखेन पराङ्मुखेन । तत्त्यक्तुकामत्वात् । प्रावृषेण्यदिवसा उत्प्रेक्ष्यन्ते—
कामस्य क्रीडितुं विलसितुं गेहा मन्दिराणीव ॥ इति वर्षाऋतुकाव्यम् ॥ ^{अशेषं} ^{खिलेऽपि}

जृम्भमाणजलजद्वितयीवाद्भिव्ययी प्रदधती अदिमानम् ।

क्षोणिचङ्क्रमणदुःखमियं ते मर्षयिष्यति कथं कथयैतत् ॥ ६४ ॥

हे सहोदर, त्वमेतन्मया प्रोच्यमानं कथय निवेदय । इयं शङ्खचक्राद्गुशात् ॥ ९७ ॥
दिलक्ष्णैर्लक्षिता अद्भिव्ययी चरणयुगली क्षोणिचङ्क्रमणस्य कठिनभूमीपीठे परमिर्न
पर्यटनेन वा दुःखमसातं कथं मर्षयिष्यति सहिष्यते । किं कुर्वती । अदिमानं तां
मार्यं प्रदधती प्रकर्षेणातिशयेन विभ्राणा । केव । जृम्भमाणजलजद्वितयीव । यथा
स्मेरकमलयामलं अदिमानं धत्ते ॥

वक्रवारिजधिया समुपेतां पद्मदावलिमिवालकमालाम् ।

लुब्धयिष्यसि कथं मुखलक्ष्मीन्युञ्जितामृतमयूर सगर्भ ॥ ६५ ॥

हे मुखलक्ष्म्या वदनशोभाया उपरि न्युञ्जितो न्युञ्जनीकस्य क्षिप्तोऽमृतमयूर-
धन्द्रो यस्य [वर्षाद्विधिना] स तस्य संबोधनं हे मुखलक्ष्मीन्युञ्जितामृतमयूर, समानो
गर्भो यस्य । 'सदादे' इति समानस्य स आदेशः । हे सगर्भे एकमातृगर्भोत्पन्नभ्रातः,
त्वमलकमाला चिकुरच्छटां केशपाशं कथं लुब्धयिष्यसि उत्पादयिष्यसि । उत्प्रेक्ष्यते—
यत्ने वदने वारिजस्य पद्मस्य धिया युज्या भ्रमेण समुपेतां समागतां पद्मदावलीं
भृङ्गमालिकामिव ॥

राशिना सुमनसामिव सर्पिर्नार्पितोद्धतधनंजयकीलाः ।

तत्परीपहततिः किमसह्य विमर्हेण मृदुना तव सखा ॥ ६६ ॥

हे भ्रातः, तव भयतो मृदुना मुग्धारेण विमर्हेण नारीरेण अगत्या बानरविस्तेन
योद्धमगप्या । तारुणी चार्गी बानरीवृत्तानेकजना द्वाविंशतिमाना प्रसिद्धा जिनसातनं
विह्वता परीपहानाम् [क्षुधा-विपासा शीत-उष्ण-दंश मत्तक-अपेक्ष-अरि-श्री-चर्मा-
निपदा-शय्या-आच्छाद-संघ-व्यापना-अलाम-रोग-मृग-स्पर्शन-संचार-भेद-प्रज्ञा-अज्ञान-ग-
म्यव्यवहाराः] ततिः धेनी कथं केन प्रघारेण तद्वा मर्षनीया सोदय्या । केनेव । राशि-

नेव । यथा सुमनसां कुसुमानां निकरेण सर्पिषा घृतेन तर्पितो य उत्कट उच्छिखो वा धनजयो वह्निस्तस्य कीला ज्वाला कथं क्षम्यते ॥ इति विमलाया द्वितीयवारं वाक्यानि ॥

कुन्दकुम्भलजयं सृजतेवाभीशुभिः प्रस्रमरैर्दशनानाम् ।

प्रत्यवादि वदतां विदुरेणानेन जामिरिति नीतिमता सा ॥ ६७ ॥

हे वन्द्यः । अनेन कुमारेण जामिर्विमलाभगिनी इति वक्ष्यमाणं प्रत्यवादि प्रत्युत्तरीकृता । प्रत्यु-
विपादकं दत्त इत्यर्थः । अनेन किंभूतेन । वदतां वक्तॄणां मध्ये विदुरेण विदग्धेन अतिच-
ध्रुवणप्राप्तुः । पुनः किंभूतेन । नीतिमता न्यायशालिना नययुक्तेन । उरप्रेक्ष्यते—दशनानां
मायनां मुक्तानां प्रस्रमरैर्विस्तरणशीलैरभीशुभिः किरणैः कृत्वा कुन्दकुम्भलानां मुचकुन्दक-
त्यर्थः । रत्नां पराभवं सृजता कुर्वतेव ॥

वर्णिनीव विरतिः कृतसद्गा ध्यानसंततिरसौ हसनीव ।

शान्ततापवरकः किमु जामे शर्मणे शमवतां तुहिनर्तौ ॥ ६८ ॥

हे शर्मणे, तुहिनर्तौ हिमसमये शीतकाले शमवतामुपशमिनां मुनीनामपी शर्मणे
भवन्ति । अमी के तान् प्रतिपादयति—कृतो विहितः सद्गः सर्वाङ्गानुपद्भो यथा
तादृशः । विरतिः सर्वसद्गपरित्यागलक्षणा सदापार्श्ववर्तिनी वरवर्णिनीव कान्तेवास्ते । तथा
असी संसारं मुमुक्षुभिरहर्निशं ध्यायमाना ध्यानसंततिः प्रणिधानानामेकाग्र्यंशः क्रिय-
यमाणत्वात् परम्परा हसनी अद्भारशकटीव ध्यानलीलानां न शीतं न तापश्च लगति ।
तथा शान्तता शमपरिणामः अपवरक इव वर्तते । किमु इवार्थे । गर्भागारः किमु । 'ग-
र्भागारेऽपवारकः' इति हर्म्याम् ॥ इति कुमारोक्तं यतिसातकृच्छीतकालकाव्यम् ॥

अङ्गरागमिव सद्गुरुशिक्षा श्रीजिनस्य च विधोरिव सेवा ।

केलिरञ्जसरसीव च योगे प्रीणयन्ति शमिनोऽपि निदाघे ॥ ६९ ॥

हे जामे, एते पदार्था निदाघे प्रीष्मसमयेऽपि शमिनः शान्तमानसान् मुनीन् प्रीण-
यन्ति तोषयन्ति । तानेव प्रदर्शयति—एकः सन् शोभनो गुरुर्हिताहितोपदेशकः तस्य
शिक्षा स्वर्गापवर्गमार्गैकसाधनविधायिकानुशास्तिः अङ्गरागो विलेपनमिवास्ते । च
पुनः श्रीभिधनुर्निशदतिशयलक्ष्मीभिः कलितो जिनो वीतरागस्तस्य विधोश्चन्द्रमस इव
सेवा परिचर्या । च पुनर्योगे यम-नियम-करण-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समा-
धिरूपाष्टादलक्षणे अञ्जसरसि कमलकलिततटाके इव केलिर्जलक्रीडा प्रीणातीति शेषः ॥
इति कुमारोक्तं मुनिमनः सुखकृत् प्रीष्मसमयकाव्यम् ॥

यत्र गीतय इवागमघोषास्ताण्डवा इव पुनर्भवभावाः ।

वारिवाहदिवसाः शमभाजां नित्यमुत्सवमया इव सन्ति ॥ ७० ॥

हे भगिनि, वारिवाहदिवसा वर्षाकालवासराः शमभाजां शान्तरसशालिनां श्रमणानां

१. आदर्शपुस्तके दृष्टितोऽयं सार्धश्लोकः स्वकल्पनयासाभिः संभावितः.

संसृतेर्मतिमतां वर तस्यास्त्वं पृथग्भवितुमिच्छसि वत्स ।

पुण्डरीकमिव पल्लवपद्मात्तत्सगर्भं भुवि धन्यतमस्त्वम् ॥ ८५ ॥

हे मतिमतां वर सुबुद्धिभाजां श्रेष्ठ हे वत्स, लघुभ्रातः । 'वत्सा उरस्तुगवर्पतर्णकाः' इत्यनेकार्थः । तुक् अपत्यमुपलक्षणाहपुत्राभ्रादावपि इत्यवचूर्णिः । तस्याः पूर्वव्यावर्णित- स्वरूपायाः संछतेः संसारात्सकाशात्त्वं पृथग्भवितुम् । त्यक्तुमित्यर्थः । इच्छति वाञ्छति । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा पल्लवपद्मात्तटाककर्दमात्कमलं भिन्नं भवति । भूमी- पीठे जम्बालः, तदुपरि जलम् । द्वे अपि सुकत्वा द्वयोरुपरि पद्मं तिष्ठेत् । पुण्डरीकशब्देन तस्य श्रेष्ठत्वख्यापन तत्कारणात् । हे समान, एको गर्भो यस्य तस्य संयोधनं हे सगर्भ बान्धव, भुवि पृथिव्यां त्वमेव धन्यतमः अतिशयेन पुण्यवान् । 'सुकृती पुण्यवान् धन्यः' इति हंम्याम् ॥ इति दीक्षानुज्ञादानानन्तरं धर्मकारकत्वेन भगिनीस्तुतिः ॥

एतदालपितमात्मभगिन्याः श्रोत्रपत्रपुटकेन निपीय ।

सातमाप मृदुतित्तिरपिच्छस्पर्शजातमिव हीरकुमारः ॥ ८६ ॥

आत्मभगिन्या निजजाभेः एतत्पूर्वोक्तं भ्रातृप्रशंसाकरणात्मकमालपितं भापितं श्रोत्रं कर्णस्तदेव पर्णस्य पर्णस्य पुटको भाजनविशेषः । 'दुदङ्गो' इति लोकप्रसिद्धः । तेन निपीय पीत्वा । सादरं ध्रुत्वेत्यर्थः । हीरकुमारः सात सुखमाप लेभे । उत्प्रेक्ष्यते—मृदु सुकुमारं यतित्तिरः स्पर्शकोणः पक्षिविशेषः । लोके 'गणेश' इति प्रसिद्धः । तस्य पिच्छ पतत्रं तनूरुहं तस्य स्पर्शः संघट्टस्तेन जातमुत्पन्नमिव सुखम् । अर्थात् कर्णयोः तित्तिरपक्षिणोऽतिमृदुलपिच्छस्य परावर्त्यमानस्य कर्णेऽतीव सातं जायते । यदुक्तं चम्पू- कथायाम्—'कोणं किं नु निपिच्यते तव बलात्तैल सखि श्रोत्रयोरन्तस्तिरपक्षिपत्रमथ वा मन्द मृदु भ्राम्यति । येनाङ्गेषु निखातमन्मथशरप्ररफारपिच्छच्छविर्नालीमेचकितोच- कञ्चुकञ्चा रोम्णां बहत्युद्रमः ॥' इति ॥

रोमहर्षणमिपात्तदनुज्ञोद्वेलहर्षजलधौ शिशुकाये ।

उत्त्वसन्ति किमु किञ्चन लोलद्वालशालिशफराः परितोऽमी ॥ ८७ ॥

शिशुकाये हीरकुमारशरीरे रोमहर्षणस्य रोमाक्षस्य मिपाच्छलादनी प्रत्यक्षलक्षाः किञ्चन किमपि लोलन्तश्चथलीभवन्तः । 'कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशेषः कर्णादीचीनपीनस्तनवसनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः । लोलद्वालद्वालदालकतिलकलतालास- लीलविलोलः कष्टं भो दाक्षिणात्यः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः ॥' इति भोज- प्रवन्धे । बाल लपवः शालिनः शोभाकलिताः शफरा मीनाः । परितः सर्वतः । उत्प्रेक्ष्यते— उत्त्वसन्ति उच्छलन्ति । किंभूते शिशुकाये । तस्या विमलानाम्भ्या भगिन्या अनुज्ञा संयमादानादेशस्तेनोद्वेलो वेलमस्ति कस्य प्रसरन् यो हर्षः प्रमोदः स एव जलधिः स- मुद्रो यत्र । यादःपतित्वान्मकराकरत्वाच्च मीनाना संभवो युक्त एव जलनिधौ ॥

एतया ध्वनिनिरस्तविपश्चया भूतलोपगतयेवं घृताच्या ।

त्वं गृहाण च सगोत्रजनेभ्यः शासनं स पुनरेतदवादि ॥ ८८ ॥

एतया भगिन्या पुनरेतदित्यममुना प्रकारेण स कुमारोऽवादि भाषितः । किंभूतया एतया । ध्वनिना मधुरस्वरेण निरस्ता तिरस्कृता विपक्षी वीणा यया । उरप्रेक्ष्यते—भूतले क्षोणीमण्डले उपगतया प्राप्तया । ‘उपगतोऽपि च मण्डलनामिताम्’ इति रघुवंशे । मण्डलनामितां द्वादशराजचक्रवर्तितां प्राप्त इति तद्वृत्तिः । आगतया वा । ‘आगमने च गमनार्थाः समभ्युपाद्भ्यः पराः कथिताः’ इति क्रियाकलापे । घृताच्या घृताचीनामाप्सरसा इव । ‘अवतरति घृताचीस्कन्धविन्यस्तहस्तः’ इति चम्पूकयायामिन्द्रविशेषणम् । तथा—‘इत्यनक्षरमयाचि घृताच्या दीर्घनिःश्वसितनिर्गमितेन’ इति नैषधे । इदं किम् । तदाह—हे वत्स, च पुनस्त्वं सगोत्रः स्वजना एव जनास्तेभ्यः शासनं दीक्षादेशं गृहाण आदत्स्व ॥

भारतीं श्रुतियुगाञ्जलिना तां स्वस्वसुर्मधुसखीं विनिपीय ।

शैक्षवनिजगुरोर्हितशिक्षां सै स भूत्रमदमेदुरिताङ्गः ॥ ८९ ॥

स हीरकुमारः स्वस्वसुर्निजभगिन्या विमलायास्तां स्वजनादेशादानरूपां भारतीं वार्णीं श्रुतियुगं कर्णयुगमेवाञ्जलिस्तेन विशेषेण सादरं निपीय पीत्वा प्रमदेन हर्षेण मेदुरितं पुष्टीभूतमन्नं ययुर्यस्य तादृशः स भूत्रसंजातः । किंवत् । शैक्षवत् । यथा शैक्षः प्रायमकल्पिकः निजगुरोर्हितामहिकामुष्मिकयाधनकारिणीं शिक्षां सादरं श्रुत्वा हृष्टो भवति । किंभूता भारतीम् । मधुनः क्षौद्रस्य सरतीं वयसीं मधुमृष्टाम् ॥

स्वानुजादिनिखिलस्वजनेभ्यः शासनं व्रतविधेः पृथुकोऽपि ।

आददे पुनरसौ व्यवहारी लाभवद्विविधवस्तुगणेभ्यः ॥ ९० ॥

अपि पुनः पृथुको हीरकुमारः स्वस्यात्मनोऽनुजो भ्राता श्रीपालनामा स आदी येषां तादृशाः निखिलाः समस्याः स्वजनाः गोत्रिवर्गमनुष्यास्तेभ्यः सकाशाद्व्रतविधेः संयमचरणस्य शासनमादेशमाददे गृहीतवान् । किंवत् । लाभवत् । यथा व्यवहारी व्यापारकारको विविधानां नानाप्रकाराणां वस्तूनां क्रियाणकार्णां गणेभ्यः समुदायेभ्यो लाभमविष्फलं गृह्णाति । ‘लाभोऽधिकं फलम्’ इति द्रैम्याम् ॥ इति भगिनीवचनान्तरं स्वजनवर्गादेशग्रहणम् ॥

भूचरानिव विधेरनुधादान्सोपवीतश्रुतवेदनिदानान् ।

राजहंसगकमण्डलुपाणीनाजुहाव गणकान्स सुवाणीन् ॥ ९१ ॥

य हीरकुमारो गणकान् ज्योतिःशास्त्रविदः । ‘सांवत्सरो ज्योतिषिको माहूर्तिको निमित्तविन् । देवज्ञगणकादेशिज्ञानिज्ञातार्ताग्निका अपि ॥’ इति द्रैम्याम् । आजुहाव आ.

कारयामास । किंभूतान् । सहोपवीतेन यज्ञसूत्रेण वर्तन्ते ये । पुनः किंभूतान् । कृतो निर्मितो वेशानां निनाद उचारी यस्ते । पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूतान् । राजहंस-
यद्गच्छन्तीति । पुनः किंभूतान् । कमण्डलुः कुण्डिका पाणौ हस्ते येषाम् । 'कुण्डिका तु
कमण्डलुः' इति हैम्याम् । ततः कर्मधारयः । पुनः किंभूतान् । सुवाणीन् शोभना वाचो
येषां ते । उपप्रेक्ष्यते—भूचरान् क्षोणीचारिणः विधेर्ब्रह्मणोऽनुवादा अनुवदन्ति सदृशी-
भवन्तीति स्वरूपाणीव । ब्रह्मणो ब्राह्मणत्वेन सोपवीतता वेदैककर्तृत्वाद्देवोच्चारित्वं कम-
ण्डलुकरत्वं सुवाक्त्वं च युक्तम् ॥

आत्मकामितमुखीनिव मूर्तान्पुष्पपल्लवफलाक्षतपुञ्जान् ।

तत्पुरोऽयमुपहृत्य सगोत्रैः पृच्छति स्म चरणस्य मुहूर्तम् ॥ ९२ ॥

अयं हीरकुमारः सगोत्रैः स्वजनैः सम चरणस्य चारित्रस्य मुहूर्तं पृच्छति स्म । किं
कृत्वा । उपहृत्य दौकयित्वा । कान् । पुष्पाणि कुसुमानि, पल्लवाः किशलयानि, फलानि
तरुसस्यानि, अक्षता लाजा अक्षततण्डुल्य वा, तेषां पुञ्जान् प्रजान् । कथम् । तत्पुरो-
स्तेषां मोहूर्तिकानामग्रे । उपप्रेक्ष्यते—आत्मनः स्वस्य कामितानामभीप्सितपदार्थानां
मुखान् प्रारम्भानिव ॥

पूर्वनिर्मितपरस्परतर्के निश्चितोच्चपदसंपदुदकैः ।

तैरथौच्यत महोदयसम्प्रद्वारवद्वतदिनं पृथुकेन्दोः ॥ ९३ ॥

अथ प्रधानन्तरं तैज्यौतिर्पिक्रान्तदिनं संयमप्रवृत्तवासरः औच्यत कथितम् । किं-
वत् । पृथुकेन्दोः कुमारचन्द्रस्य महागुदयो मोक्षो वा महोदयः स एव सप्त गृहं तस्य
द्वारवद्वारमिव । तैः किंभूतैः । पूर्वं प्रथमं निर्मितः कृतः परस्परमन्योन्यं तर्को दोषरा-
हित्यग्रहगोचरांशोच्चनीचादीनां विचारो यैः । पुनः किंभूतैः । निश्चितो निश्चय नीतो
निर्धारितोऽर्थात्कुमारस्यैव उच्चस्यातिशयिनः पदस्य गणधरत्वलक्षणस्य संपदो लक्ष्म्याः
उदकैः उत्तरकाले फलं यैः ॥

स्वर्णरूप्यमणिमौक्तिकदानैरीश्वरानिव विधाय विधिज्ञः ।

निश्चितव्रतमुहूर्तदिनस्तान्वर्णिनः स विससर्ज कुमारः ॥ ९४ ॥

स हीरकुमारः वर्णिनो ब्राह्मणानधिकारान्मौहूर्तिकान् विससर्ज यथागतं प्रीतिम् । किं
कृत्वा । विधाय निर्माय । अर्थात् ज्यौतिषिकानेव । कानिव । ईश्वरानिव महोभ्यानिव ।
कैः । स्वर्णानि काञ्चनानि । रूप्याणि रजतानि मणयो रत्नानि मौक्तिकानि मुक्ताफ-
लानि तेषां दानैर्विभ्राणनैः । किंभूतः कुमारः । विधियुचितकरणादिकं जानातीति
विधिज्ञः सदाचारचतुरः । पुनः किंभूतः । निश्चितो निर्धारोऽकृतः व्रतस्य दीक्षामुहूर्तस्य
दिनो दिवसो येन सः ॥ इति दीक्षामुहूर्तदिवसावलोचनम् ॥

आगतेऽहि मुहूर्तदीप तदुक्ते शुद्धगोचरनवांशकयुक्ते ।

संमदाद्विजयसिंहमुखेभ्याः प्रारभन्त चरणक्षणमस्य ॥ ९५ ॥

विजयसिंहनामा हीरकुमारस्य भगिन्या विमलाया भर्ता स मुख आदिर्येषां तादृशाः
 इभ्या व्यवहारिणः अस्य कुमारस्य चरणक्षणं चारित्रमहोत्सवं प्रारभन्त उपक्रामन्ति
 स्म । कस्मात् । संमदात्प्रमोदात् । कस्मिन्सति । तैर्गणकैरुक्ते कथिते अदि दिवसे
 आगते संग्राप्ते सति । कस्मिन्निव । मुहूर्दीव । यथा विवाहादावाकारिते मित्रे महोत्सवाः
 प्रारभ्यन्ते । किंभूतेऽहि । शुद्धा निर्दोषा गोचरा रेखादानादयः नवांशका लभमध्यगत-
 विशिष्टतमवेलास्तैर्युक्ते सहिते ॥

केचिदुच्चमणिपीठनिपण्णं गन्धवन्धुरपयोभूतकुम्भैः ।

निर्जरा इव जिनावनिजानि दीक्षणस्य समयेऽस्तपयंस्तम् ॥ ९६ ॥

केचित्सुरुपा दीक्षणस्य संयमप्रहणस्य समये प्रस्तावे अर्थाः मुहूर्तवासरे तं हीरकुमार-
 मश्रपयन् स्नानं कारयन्ति स्म । कैः । गन्धैर्वासनार्थमन्तर्मुक्तकुसुमादिपरिमलैर्बन्धुरै-
 मनोहैः पयोभिः सज्जिलैर्धृताः पूरिता ये कुम्भाः कलशास्तः । किंभूतं तम् । उच्चमुन्नतं
 तथा मणिमयं रत्नघटितं यत्पीठमासनम् । स्नानचतुष्पिका इत्यर्थः । तत्र निपण्णमुपविष्टम् ।
 के कश्चिन्निव । निर्जरा जिनावनिजानिनिव । यथा दीक्षाप्रहणावसरे देवा अर्थाश्चतुःप-
 ष्ठिप्रमितेन्द्रादयोऽमरा जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये अवनिर्जाया भूमिरेव पद्मीर्यस्य ।
 'जायाया निह' । जायाशब्दाभिह्रुप्रत्ययो भवति । 'लोपो व्योर्धलि' । चकारयकारयो-
 र्येलिप्रत्यये परे लोपो भवति । सस्वरयोरिति शेषः । यकारलोपे । अयनिजानी
 राजा एतावता जिनराजं तीर्थोदकपूर्णकलशैः ॥

सांप्रतं कथममुष्य जडेनाश्लेषणं विबुधकैरवबन्धोः ।

कोऽप्यरुक्षयद्वितीयं तदीयं वाससातिमृदुलेन शरीरम् ॥ ९७ ॥

कोऽपि पुमान् अतिमृदुलेनाधिकगुण्यकुमारेण वासतां वस्त्रेण तदीयं हीरकुमारसंबन्धि
 शरीरं कायम् । उत्प्रेक्ष्यते—द्वितीयं हेतोः अरुक्षयन्निर्नारयामास । इति किम् । यद्विबुधेषु
 विबुधेषु पुरुषेषु कैरवबन्धुधन्द्रास्य पण्डितपुरंदरस्यामुष्य हीरकुमारस्य जडेन मूर्खेण
 रुल्योरैक्याजलेन पानीयेन सममाश्लेषणं संगमनं कथं केन प्रकारेण सांप्रतं युक्तम् ।
 अपि तु न कथमपीति । पण्डितो हि मूर्खोऽहं कदापि न कुर्वामिति ख्यातिः । 'मूरस-
 सरिखी गोठडी पणि पणि कर न मुधीज' इति सूक्तोक्तेः ॥

काञ्चनप्रतिमयेव नितान्तोत्तेजनादनुपमप्रभयास्य ।

मार्जनान्मृदुलगन्धदुकूलैर्निर्मलेन वपुषा पुपुषे श्रीः ॥ ९८ ॥

मृदुलानि कोमलानि गन्धेनोपलक्षितानि दुकूलानि शोभानि गन्धकापाय्यः तैर्मार्ज-
 नाभिर्निरीकरणादुपलक्षणाभिर्मलेन शुचिना अम्य कुमारस्य वपुषा देहेन श्रीः शोभा पुपुषे
 पुत्र इति । उत्प्रेक्ष्यते—काञ्चनप्रतिमयेव यथा सुवर्णमूर्त्या नितान्तमतिशयेनोत्तेजना-
 दरीपनाभिर्मनीकरणादनुपमा अगाधारणा प्रभा चान्तिर्यस्यास्तादृशी श्रीः पुपुषे ॥

तत्कलाकुशलमानववर्गस्तं प्रसाधयितुमारभते स्म ।

स्वस्तरूनिव निपातयितुं श्रीगर्वपर्वतशिखामधिरूढान् ॥ ९९ ॥

तस्य प्रसाधनस्य मण्डनस्य कलायां विज्ञाने कुशलश्चतुरः । 'तथैव तत्कालमथानुजी-
विभिः प्रसाधनासज्जनशिल्पपारंगैः । निजस्य पाणिग्रहणक्षणोचिता कृता नलस्यापि वि-
भोर्विभूषणा ॥' 'विभूषणा प्रसाधना कृता' इति नैपथे, तद्वृत्तौ च । इति पुरुषस्यापि प्र-
साधना दृश्यते । मानवानां मनुष्याणां वर्गैः समुदायः तं कुमारं प्रसाधयितुं मण्डयितु-
मंशुकाभरणादि परिधापयितुमारभते स्म उपक्रामति स्म । उल्लेख्यते—श्रीणां विशि-
ष्टशोभानां यो गर्वोऽहंकारः स एव पर्वतो गिरिस्तस्य शिखाम् । उपरितनभूमीशिखरमि-
त्यर्थः । तामधिरूढानध्याश्रितान् स्वस्तरून् कल्पवृक्षान् निपातयितुमधःक्षेप्तुं जेतुमिव ॥

सान्द्रचन्द्रनिकुरम्बकरम्बीभूतनूत(ल)घुसृणद्रवचर्चा ।

तत्तनौ विलसति स्म सुमेरौ चन्द्रिकाखचितसाध्यरुचीव ॥ १०० ॥

सान्द्राः क्षिग्धा बहला वा ये चन्द्राः कर्पूरास्तेषां निकुरम्बः समूहस्तेन करम्बीभूतो
मिश्रो जातो यो नूतो(भो) नवीनो घुसृणानां कुङ्कुमानां द्रवो बहलपद्मः तस्य चर्चा विले-
पनम् । 'चन्द्रो विधा च कर्पूरे खणं च' इत्यनेकार्थः । तस्य कुमारस्य तनौ काये वि-
लसति स्म शुशुभे । केव । चन्द्रिकाखचितसाध्यरुचीव । यथा सुमेरौ सुराचले चन्द्र-
ज्योत्स्नया मिथिता संध्यासमयसंयन्धिनी कान्तिः । [साध्यराग इत्यर्थः ।] शोभते ।
'रुच्यो रुचीभिर्जितकायनाभिः' इति नैपथे रुचीशब्दो दीप्तोऽप्यस्ति ॥

सौरभं सुमनसां समुदायोऽध्यापयेद्यदि महारजतस्य ।

अङ्गरागललिताभेकसूतेस्तल्लभेत तुलनां कलयापि ॥ १०१ ॥

सुमनसां कुमुमानां समुदायः सर्वजातिजातपुष्पप्रकरः यदि महारजतस्य सुवर्णस्य
गौरभं सुगन्धितां स्वपरिमलमध्यापयेत् पाठयेत् दिक्षयेत् । दद्यादित्यर्थः । विद्याप्रदानं
हि अध्यापनमिजामोदं दत्ते । तत्तदा अङ्गरागेण श्रीतण्डविलेपनेन ललिताया मनोहाया
अभेकस्य हीरकुमारस्य मूर्तेः शरीरस्य कलया अंशेनापि तुलनां सदृशीभावं लभेत प्रा-
पुनान् । महारजतमित्यर्थः ॥

विश्वजेत्रमिव मोहमहीन्द्रं हन्तुमर्भधरणीरमणेन ।

सङ्गरत्नमिव केशकलापो धूपधूमपटलीभिरभूषि ॥ १०२ ॥

अभौ हीरकुमारः स एव धरणीरमणो राजा तेन केशकलापः केशपाशः धूपस्य
कुष्माण्डमुन्दरुषकदुष्कप्रसुरागुगन्धपुष्पानः धूमपटलीभिर्धूमधेनीभिरभूषि भूषितः सु-
गन्धीकृतः । वासित इत्यर्थः । उल्लेख्यते—विभेषां सुरासुरोरगनराणां जैत्रं जयनशीलं
मोदनामानं महीन्द्रं राजानं हन्तुं व्यापादयितुमिव राक्षसां भूषणम् । राक्षसां वैरिणं
व्यापादयितुं राक्षसहस्तं भूषणं इति गीतिः ॥

स्वं क्षणात्क्षयमवेक्ष्य सृजद्भिः पारलौकिकसुखाय तपांसि ।

धूमपानमिव धूपजधूमव्याजतस्तदलकैः क्रियते स्म ॥ १०३ ॥

तदलकैः कुमारस्य केशैः । उत्प्रेक्ष्यते—धूपात् केशधूपनाद्यो जातो धूमस्तस्य व्या-
जात्कपटेन धूमपानमिव क्रियते विधीयते । कि कुर्वद्भिः । परलोके भवत्पारलौकिकं
तद्य तत्सुखं च तस्मै तदर्थं कष्टानि तपांसि सृजद्भिः कुर्वद्भिः । कि कृत्वा । क्षणात्स्व-
ल्पकालात्स्वमात्मीयं क्षयं विनाश लोचलक्षणमवेक्ष्य ज्ञात्वा ॥

मानिनीजनमनोनयनस्वं यैरनीयत हृतेर्विषयत्वम् ।

पारिपन्थिकभरैरिव लेभे बन्धनं किमिति तच्चिकुरैस्तैः ॥ १०४ ॥

तैस्तस्य कुमारस्य चिकुरैः केशैः । [उत्प्रेक्ष्यते—] इति पश्यतोहरत्वाद्देतोर्वन्धनं निय-
ञ्जनं लेभे प्राप्तम् । कैरिव । पारिपन्थिकभरैरिव । यथा तत्स्वरगणैश्चौरिकाकरणाद्वन्धनं
प्राप्यते । तैः कैः । यैश्चिकुरैर्मानिनीजनानां नागरिककामिनीलोकानां मनांसि हृदयानि
तथा नयनानि विलोचनानि तान्येव स्वं विभवो हृतेरपहरणस्य विषयत्वं गोचरताम् ।
'मन्ये न मे श्रवणगोचरतां गतोऽसि' इति कल्याणमन्दिरस्तवने । अनीयत लम्बितं
प्रापितम् । अपहृतमित्यर्थः ॥

सूनसंगतशिलीमुखलेखासूनसायकधनुःशरराशेः ।

संश्रयञ्छिद्यमिवार्भकमल्लीकुञ्जलाकलितकुन्तलहस्तः ॥ १०५ ॥

अर्भकस्य हीरकुमारस्य मल्लया मल्लिकायाः कुञ्जलाः कोरकाः । 'मल्लीभिः प्रतिमल्ली-
भावं दधती विभाति भावत्की' इति राजवर्णने । तैराकलितो युक्तो यः कुन्तलहस्तः
केशपादाः सूनेषु कुसुमेषु संगता मकरन्दपानार्थमागता ये शिलीमुखा भ्रमरास्तेषां
लेखा धेनिः सैव सूनसायकस्य धनूंषि कार्मुकाणि शरा वाणास्तेषां राशेः समूहस्य श्रियं
शोभां श्रयत्रिवास्तीत्युत्प्रेक्षा ॥

मूर्ध्नि तस्य मुकुटेन दिदीपेऽनर्घ्यरत्नपटलीललितेन ।

वर्हचामरजयं चिकुराणां विभ्रमैरिव विधाय धृतेन ॥ १०६ ॥

तस्य कुमारस्य मूर्ध्नि मस्तके मुकुटेन किरीटेन दिदीपे रेजे । किभूतेन । अनर्घ्यानां बहुमू-
ल्यानां रत्नानां विविधमणीनां पटली श्रेणी तथा ललितेन मनोज्ञेन । उत्प्रेक्ष्यते—चि-
कुराणामर्थात्कुमारकेशानां विभ्रमः शोभाभिः । 'आभा राशे विभूषा धीरगिरयाकान्ति-
विभ्रमाः' इति हेम्याम् । चिकुराणां चर्हसि संयूरपिच्छानि । 'अस्य वाक्त्रेका पिच्छरुद-
शिगण्डकम्' इति हेम्याम् । तथा चामराणि चालव्यजनानि तेषां जयं पराभवं विधाय
श्रुत्वा धृतेनेव कलितेनेव ॥

पट्टिकार्भकविभोः फनकत्पालीकमण्डलमलंकुरुते स्म ।

विभ्रमेण चिहुराम्बुधराणां दादिनीव निकटे विवृण्वन्ती ॥ १०७ ॥

कनकस्य हेमः पट्टिका भूषणविशेषः कोऽपि ललाटस्य । नलस्य भाले पट्टिका । तथा दमयन्त्या अपि । 'धृतिंकया हाटकपट्टिकालके' । स्त्रीपुरुषयोरपि पट्टिकास्य आभरणविशेषः—इति नैपथे । अधुना तु स्वम्भतीर्थद्वीपादौ लोकप्रसिद्धा 'असावउ' इति शायते । तदपि बहुतिलकगणं ललाटाभरणमर्भकविभोः कुमारेन्द्रस्य अलीकमण्डलं भालस्थलमलंकुरुते स्म भूषयामास । उत्प्रेक्ष्यते—चिहुराः केशाः एवाम्बुधरा मेघास्तेषां भ्रमेण ध्रान्त्या घुञ्ज्या निकटे समीपे विलुठन्ती तिष्ठन्ती मिलन्ती च ह्यादिनी विद्युदिव । 'चिकुराधिहुरा' इति शब्दप्रमेदे ॥

दिद्युते मणिकरम्बितयास्ये शातकुम्भकृतपट्टिकयास्य ।

सैरमात्मन इवाननलक्ष्म्या निर्मितेन वरणेन निवस्तुम् ॥ १०८ ॥

अस्य कुमारस्य आस्ये मणिभिः रत्नैः करम्बितया खचितया शातकुम्भेन कनकेन कृतया निर्मितया पट्टिकया दिद्युते । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनः स्वस्य खरं स्वेच्छया निवस्तुं वासार्थं स्थातुमाननलक्ष्म्या निर्मितेन रचितेन वरणेन प्राकारेणैव । प्राकारस्यार्थोऽग्रे वक्ष्यते । तस्मादन्यापतद्वयी(?) ॥ पाठान्तरे उत्प्रेक्ष्यते—मुखस्वार्थात्कुमारवक्तस्य इन्दुबन्द्रः, पद्मानि कमलानि, मुकुरा दर्पणस्तेषामभिभावेन परांभवनेन उद्भूतं साक्षात्प्रकटीभूत नूतं नवीनं महः प्रतापस्तेनेव वा ॥

भालमण्डलममण्ड्यत राजज्जातरूपतिलकेन तदीयम् ।

तस्थुपात्र चरणक्षणवीक्षाकाङ्क्षिणाल्पवपुषांशुमतेव ॥ १०९ ॥

भालमण्डलं ललाटपट्टः राजन् शोभमानः जातरूपस्य स्वर्णस्य तिलविशेषकस्तिलकः तेनामण्ड्यत भूषितम् । उत्प्रेक्ष्यते—चरणस्य चारित्र्यस्य क्षणो महोत्सवः तस्य वीक्षां दर्शनं काहुतीत्येवंशीलेन अभिलाषुकेण, तथा अल्प लघु वपुः शरीरं यस्य तादृशेनात्र भाले तस्थुपा अर्थात्समेत्य स्थितवता अंशुमता भास्करेणैव ॥

यस्य भालतलचन्दनविन्दोर्दम्भतो वदनकैरवबन्धुः ।

कोपनां प्रियतमामिव तारामानुकूल्यविधये व्यधिताङ्गे ॥ ११० ॥

यस्य कुमारस्य वदनकैरवबन्धुर्वक्तचन्द्रमा भालतले ललाटे कृतः श्रीखण्डस्य मण्डलाकारतिलकविन्दुः तस्य दम्भतश्छलात्कोपनां चण्डामल्यमर्पणो तथा प्रियतमामतिशयेन वल्लभां तारां कामपि कान्तां तारिकाम् । तस्य तारापतित्वात् । उत्प्रेक्ष्यते—आनुकूल्यविधये खानुकूलीकरणप्रकाराय अङ्गे निजोत्तङ्गे व्यधित कृतवानिव । 'अनुम्वि या चन्दनविन्दुमण्डली नलीयवक्त्रेण' इति नैपथेऽपि ॥

यस्य चान्दन उपभ्रु वभासे विन्दुरङ्गजभटं प्रणिहन्तुम् ।

नासिकानलिकया गुलिकेयं येन मोक्षुमनसा विधृतेव ॥ १११ ॥

१. 'इन्दुपद्ममुकुरादिभिर्भावोद्भूतनूतमहसेव मुखस्य' इति पाठान्तरम्.

यस्य कुमारस्य उपभु भुवोर्मध्ये समीपे चान्दनश्चन्दनसंवन्धी विन्दुवृत्ततिलकं च-
भासे शोभते स्म । उपप्रेक्ष्यते—अङ्गजः स्मरः कमनः । ‘कलकेलिरनन्यजोऽङ्गजः’
इति हिन्याम् । तथा ‘अङ्गजो मन्मथे सुते । मदे केशे’ इत्यनेकार्थः । स एव भटो
वीरस्वं प्रणिहन्तुं यमातिथिं कर्तुं नासिकैव नलिकागुलिकाक्षेपणौपकरणं ‘बन्दूकहाथ-
नाली’ इति लोकप्रसिद्धा । तथा ‘नलिके न तदुच्चनासिके त्वयि नालीकविमुक्तिका-
मयोः’ इति नपथे । नासा नलिकेव । तथा कृत्वा मोक्षुमनसा क्षेमुकामेन इयं प्रत्यक्ष-
लक्ष्या गुलिकेव । धृता । ‘सीसागोली’ इति प्रसिद्धा ॥

चापलस्य नियमोऽभ्युपगम्योऽतः परं धुनिशमत्र युवाभ्याम् ।

एतदालपितुमञ्जनरेखा कल्पिता नयनयोरिव तस्य ॥ ११२ ॥

तस्य हीरकुमारस्य नयनयोर्नेत्रयोरञ्जनस्य कज्जलस्य रेखा कल्पिता । लोचने अञ्जिते
इत्यर्थः । बालत्वादथ वा महोत्सवाभिर्मिता रेखा । किं च विवाहादौ तृणानां धृद्धानां
पुष्पाणामपि चक्षुषोरञ्जनरेखा कियते इति लोकहृदिरपि स्थितिश्च । उपप्रेक्ष्यते—एत-
दत्रैव कथ्यमानमालपितुं वक्तुमिव । तदेवाह—हे नयने, अतः परम् अद्यतनदिवसादारभ्य
धुनिशं दिवारात्रौ चापलस्य चटुलताया नियमो निषेधः युवाभ्यामभ्युपगम्यः अङ्गी-
करणीयः । कदाचिदपि चापल्यं न विधेयमिति भावः ॥

उत्पलाब्जकुमुदादिमदस्यून्यद्विलोचननृपौ परिभूय ।

सालयोः सुखमिवाञ्जनरेखानीलरत्नकृतयोर्वसतः स्म ॥ ११३ ॥

यस्य कुमारस्य विलोचने नयने एव नाग्री ययोस्तौ तादृशीं नृपौ राजानी उत्पलं
नीलकमलं अञ्जं पद्मं कुमुदं श्वेतकमलं तान्यादिमानि प्रथमभवानि येषां तादृक्षान् दस्यून्
विपक्षान् परिभूय जित्वा अञ्जनरेखारूपेर्नीलरत्नहृदिन्मणिभिः कृतयोः सालयोः सुखं यथा
स्यात्तथा क्रियाविशेषणम् । उपप्रेक्ष्यते—वसतः स्म अतिष्ठतामिव ॥ अथ वा । यद्विलोच-
ननृपां कुमारनयननामराजी सालयोः प्राकारयोर्मध्ये सुखं शर्मणा यथा स्यात्तथा वसतः
तिष्ठतः स्म । किंभूतयोः सालयोः । अञ्जनरेखारूपाणि यानि नीलरत्नानि मरकतमणयः तैः
कृतयोर्निष्पादितयोः । उपप्रेक्ष्यते—उत्पलानि कुवलयानि अब्जानि कमलानि कुमुदानि
करवाणि तान्यादिमानि प्रथमानि येषां तादृक्षान् दस्यून् शशून् परिभूय निर्जित्येव
सुखं वसतः । येन सर्वेऽप्यरयोऽभिभूय वशीकृताः स सुखं वसतीति ॥

भृङ्गसंगतयतंससरोजे तस्य कर्णयुगले शुशुभाते ।

विम्रहीतुमनसी नयनाभ्यामागते किमितरेतरवैरात् ॥ ११४ ॥

तस्य कुमारस्य कर्णयुगले धवणद्वन्द्वे भृङ्गाभ्यां मधुपानागतभ्रमराभ्यां संगते संयुक्ते
षण्मंगरोजे कर्णपूरकमले शुशुभाते रेखतुः । उपप्रेक्ष्यते—इतरेतरेण परस्परं वैराद्विरो-
धाप्रयनाभ्यां जैत्राभ्यां सार्धं विम्रहीतुमनसी बोद्धव्ये किमागते पार्थ संप्राप्ते ॥

श्रोत्रपद्मयुगमाश्रितवत्या दिद्युते मणिवतंसिकयास्य ।

अर्चिपेव वदनान्तरमान्त्या पिण्डभावमितया स्थितयास्मिन् ॥ ११५ ॥

अस्य कुमारस्य श्रोत्रे कर्णावेव पत्रे तयोयुगं द्वन्द्वमाश्रितवत्या भजन्त्या मणिवतंसिकया रत्नोत्तसेन । 'विदर्भपुत्रीश्रवणावतसिका' इति नैपथे । दिद्युते शोभितम् । उत्प्रेक्ष्यते—वदनान्तर्मुखमध्ये अमान्त्या बाहुल्यात्स्यातुमशकुबत्या अर्चिपा कान्त्येव । अर्चिः कान्तिवाची । स्त्रीक्रीयलिङ्गः । 'रोदोर्चिपीनामगुणलवट अयद्' इति लिङ्गानुशासने । किंभूतया अर्चिपा । पिण्डभावं पिण्डतामितया प्राप्तया । पिण्डीभूय स्थित्येत्यर्थः । पुनः किंभूतया । अस्मिन् कुमारकर्णे स्थितया वसन्त्या ॥

मन्महे सकलशीतलभासां सार्वभौगगिदमाननचन्द्रम् ।

कुण्डलच्छलतमीरमणाभ्यामन्यथा कथमुपास्यत एपः ॥ ११६ ॥

इदमाननचन्द्रममुष्य मुसमेव चन्द्रं विधुं सकलाः समस्ता ये शीतलभासः चन्द्रमसः तेषां सार्वभौमव्यतिकरेण कुण्डलयोः कर्णाभरणयोः छलात्कपटात्तमीरमणाभ्यां चन्द्राभ्यामेव इदमाननचन्द्रः कथं केन प्रकारेण उपास्यते सेव्यते ॥

कुण्डले कैलयती प्रतिबिम्बे गण्डयोर्वहति हीरकुमारः ।

क्रोधमुख्यचतुरात्मविपक्षान्भेत्तुकाम इव चक्रचतुष्कः ॥ ११७ ॥

हीरकुमारः कुण्डले कर्णवेष्टिके वहति धारयति । कुण्डले किं कुर्यती । गण्डयोः कुमारस्यादर्शोपमगण्डयोः कपोलयोः प्रतिबिम्बे प्रतिमे कैलयती विप्रती । उत्प्रेक्ष्यते—क्रोधः कोर्षा मुख्यः प्रकृष्टः प्रथमो वा येषु तादृशाः । क्रोधमानमायालोभाभिधानाद्यत्वारः चतुःसंख्याकाः कपाया एवात्मनः स्वस्य विपक्षाः शत्रवस्तान् । चतुःकपायद्वेष्यामित्यर्थः । भेत्तुकामो वीरादेककालमेव हन्तुमनाः सन् चक्राणामायुधविशेषाणां चतुष्कं चतुष्टयमिव विभर्ति ॥

व्यालवह्निदलखण्डनजन्मा शोणिमाधरदले विललास ।

एतदीयहृदयादनुरागो निःसरन्बहिरिव स्थित एपः ॥ ११८ ॥

अधरदले कुमारस्याधरोष्ठपत्रे शोणिमा रक्तता । 'वर्णरदादिभ्यः घ्यश्च' । वर्णविशेषार्थेभ्यो रदादिभ्यश्च घ्यम् स्यात्, इमनिज्वा भावार्थे । 'शोण्यं शुक्तिमा, दार्ढ्यं दृढिमा, स्त्रवण्य लवणिमा' इति प्रक्रियावैमुष्याम् । विललास यभासे । किंभूतः शोणिमा । व्यालवह्निना नागरवह्निना । 'ताम्बूलवह्नी ताम्बूली नागपर्यायवह्निपि' इति हेम्वाम् । दलानां पत्राणां खण्डनाशरेणाजन्मोत्पत्तिर्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—एतदीयात्कुमारस्येवमपि हृदयान्ननघः । 'हृदयं मनो यथाय खनान्तरे हन् हृदयम्' । तथा 'हृदयो हृदयं यितम्' इति द्वयमपि हेम्वाम् । निःसरन्निर्गच्छन्नेव प्रलक्षो बहिःप्रदेशे अधरोष्ठे स्थित इव ॥

१-२. कैलयती इति गुप्तद्वितः प्रयोगः 'क्षपत्यनोर्नित्यम्' इति सूत्रविच्छेदः.

रागसङ्ग्रहदण्डराजचत्सितं दशनदीधितिमिश्रम् ।

पल्लवोदरविहारिहिमाम्भोविभ्रमं किमु जिघृक्षति लक्ष्म्या ॥११९॥

रागस्य नागवल्लीदलास्वादनजनितरक्ततायाः सङ्गोऽस्त्वस्य तादृक् यो रदनच्छद ओ-
ष्ठस्तत्र राजहीप्यमानं यत्तत्सितं प्रमोदमेदुरतया ईषन्मात्र कुमारस्य हसितं तत्कर्तृपदं
लक्ष्म्या स्वशोभया महर्घ्या वा । उत्प्रेक्ष्यते—पल्लवोदरे प्रवालमध्ये विहरति एवंशीलं
हिमाम्भस्तुहिनजलं तस्य विभ्रमं धिय विलासं वा किमु जिघृक्षति प्रहीतुमिच्छतीव ।
किंभूतम् । तत्सितं दशनानां दन्तानां दीधित्वा कान्त्या मिश्रं करम्बितम् ॥

रज्यते स्म दशनप्रकरेणामुप्य कुण्डलिपुरंदरबाहोः ।

रागिणीं सविधगां च रसज्ञां प्रेक्ष्य कैर्न ध्रियते ह्यनुरागः ॥१२०॥

अमुप्य कुमारस्य दशनप्रकरेण दन्तवृन्देन रज्यते स्म रक्तीभूतम् । सरागीभूयते ।
बालानां दन्ता हि यावकपुस्तिकया रज्यते स्म स्त्रीणां चेति लोकस्य व्यवस्था । किंभू-
तस्य अमुप्य । कुण्डलिनां भोगिनां पुरंदरो वासवः शेषनागेन्द्रस्तद्वद्दीर्घो बाहू भुजौ
यस्य । यद्रक्तीभूतं तदुक्तमेव । तदेव दर्शयति—हि यस्मात्कारणारसविधगां पार्श्ववर्तिनीं
समीपस्थायुक्तां रागिणीं रागो रक्तिमा अनुरागोऽन्तरङ्गप्रेक्ष्य तेन कलितां रागवतीं
तथा रसानास्वादान् । तिक्तः कटुकयायाम्ललवणमधुराख्यानं, अथ वा शृङ्गारहास्य-
कटुणारीद्रवीरभयानकवीररसाद्भुतशान्तनामकान्नवप्रमाणान् रमान् जानातीति रसज्ञा
तां प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । कैः । पुंभिः अनुरागो न ध्रियते, अपि तु विविधरसेषु निपुणां रागवतीं
पार्श्वस्थायिनीं कामिनीं विलोक्य सर्वैः कामुकैः रागो ध्रियत एव । तत्त्वतस्तु रसज्ञा जिह्वा ॥

संयमाध्यवसितिप्रथमानप्रावृषेप्यजलवाहघटायाः ।

बिन्दुवृन्दमुदियाय किमेतत्कण्ठपीठकृतमौक्तिकहारः ॥ १२१ ॥

एतस्य कुमारस्य कण्ठपीठे गलकन्दले कृतः स्थापितः । परिहित इत्यर्थः । मौक्तिक-
हारो मुष्कालता । स उत्प्रेक्ष्यते—बिन्दुवृन्दं कणनिकरं श्वोदियाय प्रकटीभूतम् । कस्याः ।
संयमस्य चारित्रस्य या अध्यवनितिरध्यवसायः परिणामः सैव प्रथमाना विस्तरन्ती
प्रावृषेप्सा वर्षाकालसंबन्धिनी जलवाहानां वर्षणोन्मुखमेधानां घटा माला तस्याः ॥

एतदीयवदनामृतभासा स्पर्धयेव सह शीतलभासा ।

नूततारकततिर्ध्रियते सामुक्तमौक्तिकलताकपटेन ॥ १२२ ॥

एतदीयेन हीरकुमारसंबन्धिना वदनामृतभासा वक्त्रविधुना नूता नवीना तारक-
ततिर्ज्योतिर्मण्डला ध्रियते स्म विमरांयभूवे । केन । सामुक्ता कण्ठपीठे स्थापिता
परिदिता या मौक्तिकलता मुष्कालतापः स्थूलमुष्कालहारः तस्य कपटेन छलेन ।
उत्प्रेक्ष्यते—शीतलभासा गगनाद्गणस्थायुकस्याभाविकचन्द्रेण सह सार्धं स्पर्धया संघ-
र्षेण ईर्ष्यया घृता इत्यर्थः ॥

भारसासहितया जितशेषः किं श्रितो वलयमस्य विभाति ।

मोहशूरमसुभिः प्रवियोज्यानेन वीरवलयं विधृतं वा ॥ १२३ ॥

अस्य हीरकुमारस्य वलयं कनककटकः विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—भारस्य क्षमादेर्भा-
विनि भूतोपचारात्सूरिपदादेर्वा सासहितया सहनशीलत्वेन । भृशं सहते इति सासहिः ।
'अहिर्महीगौरवसासहिर्घः' इति नैपथे । सासहिश्चाचलिः पापतिर्वाविदिरित्यादय इका-
रान्ता निपातिताः—इति तद्वृत्तिः । जितः पराभूतः शेषो नागेन्द्रः । किं संश्रितः । अथ
वा मोहनामानं वीरं सुभटमसुभिः प्राणैः प्रवियोज्य पृथक्कृत्वा । निहत्येत्यर्थः । वीरवलयं
सुभटत्वसंसूचकः कटको विधृतं धारितमिव वा ॥

योगिनेव दधतात्मनि मुद्रामूर्मिकां च दधताम्बुधिनेव ।

फुल्लपल्लवविलासजुपा तत्पाणिनाध्रियत कापि विभूषा ॥ १२४ ॥

तत्पाणिना कुमारहस्तेन काप्यपूर्वा अनिर्वचनीया शोभा अध्रियत धृता । किंभू-
तेन तत्पाणिना । फुल्ला विनिर्द्रीभूता ये पल्लवाः किसलयानि तेषां विलासं लीलां जुषते
भजते । तत्पाणिना किं कुर्वता आत्मनि स्वस्मिन्विषये मुद्रां साक्षरोर्मिकां वहता ।
केनेव । योगिनेव । यथा योगभाजा मुनिना आत्मनि विषये योगमुद्रा उद्यते । 'मुद्रा-
तो लभते मूल्यं निमुद्रः कार्यनाशकः । राजा मुनिश्च लेखश्च कोशो गुष्टिश्च पञ्चमः ॥' इयं
तु स्वाभाविकी मुद्रा च पुनर्वाङ्मनसां योगो रुन्धनं नियन्त्रणं विद्यते यस्य स मुनि-
मुद्रामिद्रिताकारविशेषम् । पुनः किंभूतेन । दधता विभ्रता । काम् । ऊर्मिकां निरक्षर-
महुलीयकम् । केनेव । अम्बुधिनेव । यथा समुद्रेण ऊर्मय एवोर्मिकास्तरङ्गा धीयन्ते ॥

पाणिना विरुरुचे पविरोचिश्चापचक्रविलसत्कटकेन ।

गन्धसिन्धुरतुरङ्गशताङ्गालंकृतेन जगतीपतिनेव ॥ १२५ ॥

पाणिना अर्थाधिकाराद्वा कुमारहस्तेन जगत्याः पृथिव्याः पत्या भर्त्रेव राज्ञेव वि-
रुरुचे क्षोभितम् । किंभूतेन पाणिना राज्ञा च । पवीनां वज्ररत्नानां रोच्यं चिह्नं कान्तय
एव चापचक्राणि धनुर्मण्डलानि तैर्विलसन् दीप्यमानः कटको वलयं यस्य । 'वृता वि-
भूषा मणिरदिमकार्मुकैः' इति नैपथे । तथा विविपरत्नप्रभासंचलित राक्षधनुरिति कवि-
रामये प्रसिद्धिः—इति नरहर्षाम् । अथ च वज्रनामा आयुधविशेषस्तथा कान्तियुक्तं धनु-
षकैः प्रहरणं विस्फुरद्विशेषेण प्रतिपक्षलक्षपराभवनप्रकारेण विशिष्टतया स्वस्वामि-
क्षमत्वेन वा स्फुरदितस्ततो जिष्णुतया भूमण्डलं स्वस्वाम्यायत्तं कुर्वन् कटकं सैन्यं
यस्य । पुनः किंभूतेन । गन्धसिन्धुरतुरङ्गशताङ्गालंकृतेन अर्थादाहृतिभूतैः गन्धसिन्धुरो
गन्धहस्ती तथा तुरङ्गः सपत्नीताश्चः तथा शताङ्गो रम्यशैरलंकृतेन विविधलक्ष्मीभूत-
विभूषितेन । पक्षे गन्धगजेन्द्रा विविधजातीयवाजिनः पुष्परथ-योग्यारथ-अध्वरथ-
कर्णारथ-प्रमुखारथशैरलंकृतेन कथितेन ॥

रामणीयकहृतापरचितं तत्कलत्रमवलोक्य युवेव ।

जातरूपकलितो गुणशाली शृङ्खलः किमकरोत्परिरम्भम् ॥१२६॥

तस्य कुमारस्य कलत्रं कटीम्, अर्धध्वनिना खियं वा, अवलोक्य दग्गोचरीकृत्य ।
उत्प्रेक्ष्यते—शृङ्खलः । 'सा शृङ्खला पुंस्कटिस्था' । शृङ्खलशब्दस्त्रिलिङ्गः । रत्नजटितकन-
कघटितकटिदवरकः परिरम्भमालिङ्गनमकरोत्किमु आलिङ्गति स्मेव । क इव । युवेव ।
यथा तरुणः पुमान् कस्यापि लघोः प्रीढीभूतं कलत्रं युवतीं परिरम्भते । किभूतं कलत्रम् ।
रामणीयकेन रमणीयत्वेन स्वाभाविकसौन्दर्येण हृतानि स्ववशीकृतानि अपरेषां लक्ष-
प्रेक्षकलोकानां कामिनां च चित्तानि मनासि येन । किभूतः शृङ्खलो युवा च । जातरू-
पेण सुवर्णेन कलितो हिरण्मयः । तथा जातमुत्पन्नं यदद्वैतं रूपं वपुःसुन्दरता तेन
युक्तम् । पुनः किभूतः । गुणः सुवर्णदवरकैः हेमतन्तुभिः शालन्ते इत्येवंशीलस्तीर्ण-
यितत्वात् । तथा गुणैरादार्यादिभिः शृङ्गारादिभिर्वा द्वासप्ततिकलागुणैर्वा शोभते
इत्येवंशीलः ॥

भूपणैः कनकरत्ननिबद्धैर्भूषितो व्यरुचदेप कुमारः ।

मञ्जरीभरकरम्बितकायः कल्पसाल इव भूतलशाली ॥ १२७ ॥

एष हीरनामा कुमारः तदानीं कनकानि काञ्चनानि रत्नानि मणयस्तैर्निबद्धै रचितैर्भू-
षणैराभरणैः कृत्वा भूषितोऽलंकृतः व्यरुचत् विराजते स्म । 'युद्धो लुङि' शुतादिभ्यः
परस्मैपदं वा स्यात् । 'पुष्पादिशुतादिलङितः परस्मैपदेषु' । श्यन्विकरणपुषादेशुतादेर्ल-
ङितश्च परस्य च्छेरङ् स्यात्परस्मैपदेषु । अशुतत् अशोतिष्ठ । व्यरुचन् व्यरोचिष्ठ ।' इति
प्रक्रियाकौमुद्यां साधना । उत्प्रेक्ष्यते—मञ्जरीणां कलिकानां भरः समूहस्तेन कर-
म्बितः पूरितः कायः शाखाप्रशाखालक्षणं वपुर्व्यस्य तादृशो भूतले पृथ्वीपीठे शालते
शोभते इत्येवंशीलः । भूमीमण्डलोपगत इत्यर्थः । कल्पसालः मुरतरिव ॥

दर्पणेष्विव गवेपयति स्वं भूपणेषु किरणाङ्कुरितेषु ।

दर्पणार्पणविधाभिरमुष्मिन्निष्फलाभिरजनि स्वजनानाम् ॥ १२८ ॥

अमुष्मिन् हीरकुमारे स्वजनानां वन्धुवर्गलोकानाम् अथवा स्वस्य जनानामात्मीय-
लोकानाम् । सेवकानामित्यर्थः । दर्पणानामादर्शानामर्पणानि प्रदानानि । आत्मदर्शदर्शनानी-
त्यर्थः । तेषां विधाभिः प्रकारैः निष्फलाभिर्निरर्थकाभिरजनि जाता । अमुष्मिन् किं कु-
र्वन्ति । किरणैः कान्तिभिः कृत्वा अङ्कुरितेषु प्ररोहसहितेषु जातेषु भूपणेष्वभरणेषु
समागमानम् । [स्वरूपमित्यर्थः ।] गवेपयति विलोकयति । केचिव । दर्पणेष्विव । यथा
वध्निमुकुतेषु स्वं निभालयति ॥

दीप्यते किमधिकं सुपमा नोऽमुष्य वा मुषितमन्मथकान्तेः ।

भूपणानि मृगयन्त इतीव स्फाररत्ननयनैरिदमङ्गम् ॥ १२९ ॥

भूषणानि आभरणानि । उत्प्रेक्ष्यते—स्फाराणि विकाशमाञ्जि रत्नान्येव नयनानि तैरिति हेतोरिदमङ्गं कुमारकायं मृगयन्ते पश्यन्तीव । इति किम् । नोऽस्माकं भूषणानां सुपमा अतिशयिनी शोभा किं अधिका, अथवा सुपिता अपहृता आच्छिद्य गृहीता मन्मथस्य कामस्य कान्तिः शोभा येन तादृशस्य कुमारस्य सुपमा शरीरातिशायि सौन्दर्यं किं वा अधिका दीप्यते ॥

तद्विभूषणमणीनिकुरम्बैः स्पर्धिभिः प्रतिभटैरिव भूत्या ।

प्राप्य तन्मृधधरां दधिरे स्वज्योतिरङ्कुरसुरेन्द्रधनूपि ॥ १३० ॥

भूत्या शोभया लक्ष्म्या वा स्पर्धिभिः स्पर्धनशीलैस्तस्य कुमारस्य विभूषणानामलंकाराणां मणीनिकुरम्बै रत्नप्रकरैः तन्मृधधरां स कुमार एव संप्रामकरणोचितभूमी तां प्राप्य आसाद्य । उत्प्रेक्ष्यते—ज्योतींषि दीधितयः तेषामङ्कुराः प्ररोहास्त एव सुरेन्द्रधनूपि इन्द्रचापचक्राणि दधिरे घृतानीव । कैरिव । प्रतिभटैरिव । यथा संपदा स्पर्धमानैः प्रतिपक्षैः शत्रुभी रणभूमीलब्ध्वा परस्परं संप्रामकरणे कृते सुरेन्द्रचापोपमानि कार्मुकानि ध्रियन्ते ॥

भूरुहैर्विहसितैरिव कुजः सौरभैरिव सरोरुहपुजः ।

सान्द्रचन्द्रकिरणैरिव दोषा भूपणैरुपपदेय विभूपाम् ॥ १३१ ॥

एष कुमारो भूपणैरलंकारैरभरणैः कृत्वा विभूयां शोभामुपपत्नुष्णाति स्म । क इव । कुज इव । यथा काननं वसन्तर्तुना विहसितैः वृक्षमूर्तिः भूरुहैर्दृष्टैः कृत्वा शोभते । पुनः क इव । सरोरुहपुज इव । यथा पद्मप्रकरः सौरभैः परिमलैः कृत्वा शोभां लभते । पुनः केव । दोषेव । यथा रजनी सान्द्रनयनानन्ददायिभिर्नारिन्द्रैश्चन्द्रस्य विधोः किरणैः रश्मिभिः कृत्वा धियं पुष्णाति ॥ इति दीक्षाधमये कुमारशृङ्गारवर्णनम् ॥

निर्जितेन यशसा सितभासा प्राभृतीकृतमिवैत्य नमस्तः ।

आनयन्नथ तुरङ्गममुष्यारोहणार्थमनघस्य मनुष्याः ॥ १३२ ॥

अथ शृङ्गारविधानान्तरं मनुष्या मानवाः अमुष्य कुमारमारोहणार्थमप्यारोहं तुरङ्गं जात्यवाजिनमानयन्मानयन्ते स्म । किंभूतस्यामुष्य । अनघस्य प्रदत्तस्य निष्पापस्य वा । उत्प्रेक्ष्यते—यशसा अर्थायशःशैल्यधिया निर्जितेन पराभूतेन सितभासा चन्द्रमसा नमस्त आकाशमण्डलादेत्यागत्य प्राभृतीकृतमर्थात्तुमारस्य यौकित्तमिव ॥

यंलभस्वदतिपातिरयेन न्यवृत्तेन विनतातनयेन ।

तच्छुलां कलयितुं बलिदस्युः सेवनामगमि यानतयेव ॥ १३३ ॥

यस्य तुरगस्य नमस्तन्तं समीरणमनिपत्यनिक्रामतीत्येवंशीलेन रयेण येनेन । 'रयो येनप्रशदयोः' इत्यनेकार्थः । न्यवृत्तेन विजितेन विनतानाद्री अदम्यद्वयोर्ज-
वनी तस्यास्तनयेनप्रायांद्भरदेन तन्मुत्थं कुमारारोहणार्थमानीततुरङ्गमवेगतादयं कलयितुं

प्राप्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—यानतया वाहनत्वेन बलिदस्युः कृष्णः सेवनां परिचरणागमि
प्रापित इव सेव्यते स्म । 'न्यादयो ध्वन्तनिष्कर्मा गत्यर्था मुख्यकर्मणि । प्रत्ययं यान्ति
दुष्पादिर्गोणेऽन्ये तु यथावृत्तिः ॥' अनन्तेन कृष्णेन गोपी वनमगमि नीता । इत्युदाह-
रणम्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यो दृशा भुवि पुनर्दिवि फालैर्नागवेश्मनि खुरोत्खननैश्च ।

स्फूर्तिभिस्तत इतस्त्रिजगत्यां स्वाङ्ककारमिव पश्यति जेतुम् ॥ १३४ ॥

यस्तुरङ्गमः स्फूर्तिभिर्विस्फूर्जनैः इतस्ततः संस्फुरणैः कृत्वा त्रिजगत्यां त्रिलोक्या-
मपि । 'त्रिजगतीं पुनती कविसेविता' इति जिनप्रभसूरिकृतर्पभनघस्तोत्रे । इत्यत्रैक-
वचनात्रिजगत्यामप्येकवचनम् । त्रित्वेन त्रित्वसंख्यया वा उपलक्षिता जगती भुवनं
त्रिजगतीति एव संभाव्यते । तत्त्वं तु तज्ज्ञा एव 'विदन्ति । स्वाङ्ककारं निजरहःस्फू-
र्जितजैत्रप्रतिमल्लं जेतु पराभवितुमिव इतस्ततः सर्वत्रापि पश्यति । 'दूरं गौरगुणैरहं
कृतिभृतां जैत्राङ्ककारे चरति' इति नैपथे । कथं विलोकयति तदेव दर्शयति—भुवि
पृथिव्यां दृशा विलोचनावलोकनेन । पुनर्दिवि गगनाङ्गणे फालैश्चैरुहलनलक्षणेः । 'सा-
न्द्रोत्फालमिषाद्विगायति पदा स्प्रष्टुं तुरङ्गोऽपि गाम्' इति नैपथे । च पुनर्नागवेश्मनि
पाताले खुरैः शफैरुत्खननैः भूविदारणैः ॥

स्पर्धयार्कतुरगान्स्वजिगीपून्धूननेन शिरसः समराय ।

अङ्ककारविभवामिभवाहंपूर्विकाभिरयमाह्वयतीव ॥ १३५ ॥

अयं तुरङ्गः अङ्ककारविभवानां जैत्रप्रतिमल्लसंपदाम् । 'शशाङ्ककलाङ्ककारैः' इति नै-
पथे । अभिभवः पराभवनं तेनाहंपूर्विका गर्वावेशास्ताभिः कृत्वा शिरसो मस्तकस्य
धूननेन कम्पनेन । स्वकन्धराया अधोर्ध्वकरणेनेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अर्कतुरगान् सू-
र्यरधरथवाजिनः समराय संप्रामविधानाय आह्वयत्याकारयतीव । किंभूतानर्कतुरङ्ग-
गान् । स्पर्धया संहर्येण स्वस्यात्मनः स्वमात्मानं वा जिगीपून् जेतुमिच्छन् ॥

आत्मफेनहरिचन्दनसान्द्रस्यन्दचर्चनविधाभिरिवार्चा ।

पत्प्रहारभवमम्बुधिनेमेः स्वापराधमधरीकुरुते यः ॥ १३६ ॥

यः अर्वा तुरगः अम्बुधिनेमेर्भूमेः । उत्प्रेक्ष्यते—पदां चरणानां प्रहरिर्घातः ताड-
नैर्भव 'पत्कजमिति' दर्शनात्पत्प्रहारिरिति । अथ च । 'क तच्छयच्छायलवोऽपि पल्लवे'
इति नैपथे । पदो लवः पल्लवः इति व्युत्पत्त्या तस्य नलस्य छायाया लवोऽप्यंशः क'
इति तद्वृत्तौ । स्वापराधं निजमन्तुमधरीकुरुते शामयतीव । काभिः । आत्मनः केना मुख-
लालास्त्रेणा हरिचन्दनस्य श्रीखण्डस्य सान्द्राः क्षिग्धा ये स्यन्दा रसा द्रवा वा तैश्च-
र्चनविधाभिः पूजनप्रकारैः ॥

वृत्रशात्रवतुरङ्गममुख्यान्वैभवेन परिभूय तुरङ्गान् ।

स्कन्धकेसरसटाकपटात्तच्चिह्नचामरमिवायमधत्त ॥ १३७ ॥

स्कन्धस्यांसस्य स्कन्धेऽसे वा प्रह्वानां प्रादुर्भूतानां केसराणां केशानां सटा श्रेणी केसरनामानः सटास्तुरगस्कन्धकुन्तलाः तत्कपटादयं तुरङ्गः । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य जयस्य चिह्नं लक्षणं चामरं बालव्यजनमधत्त विभर्ति स्मेव । किं कृत्वा । वैभवेन खलक्ष्म्या वृत्रशात्रवस्य शक्रस्य तुरङ्गम उच्चैःश्रवाः स एव मुख्यः प्रकृष्टः प्रथमो वा येषु तादृशास्तुरङ्गान् परिभूय जित्वा ॥

रोहिणीकमलिनीरमणाश्चान्सोपरिस्थितिजुषः सुपमाभिः ।

निर्जिगीपु्रिव निर्जरमार्गे फालकेलिमयमातनुते स्म ॥ १३८ ॥

अयमश्वः निर्जरमार्गे आकाशे फालकेलिमुच्चैःहल्लनस्य विशेषस्य विलासमातनुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्मात्मन उपरि ऊर्ध्वं स्थितिं स्थानं जुपन्ते भजन्ते । ऊर्ध्वगामिरवेन आकाशगमनशीलत्वेन निजोपरिस्थितानित्यर्थः । तादृशान् रोहिण्याः कमलिन्याश्च रमणयोर्भर्त्राः चन्द्रसूर्ययोः अश्वास्तुरङ्गमास्तान् सुपमाभिः अतिशायिशोभाभिः कृत्वा निर्जिगीपुर्निर्जुतिमिच्छुरिव ॥

अर्जितानि गरुडस्य च गत्या निर्जयैर्हरिहरैश्च विभूत्या ।

उद्गिरन्निव यशांसि हरिर्यः फेनपिण्डपटलीकपटेन ॥ १३९ ॥

यो हरिस्तुरङ्गः फेनानां मुखनिर्गतकफलालानां पिण्डा बुद्बुदाकारा गोलकास्तेषां पटली वृन्दं तस्य कपटेन व्याजेन यशांसि स्वकीर्तीरुद्गिरन्निव प्रकटीकुर्वन्निवास्ते । किंभूतानि यशांसि । गत्या पवनवेगगमनेन गरुडस्य, तथा विभूत्या खलक्ष्म्या हरिहरैरिन्द्राश्वस्य उच्चैःश्रवसो, निर्जयैः पराभवनैरर्जितानि संचितानि ॥

आरुरोह जितजिष्णुहयं तं श्रैत्यतः फणिपतिं च जयन्तम् ।

वाजिनं कनकवैभवरा(भा)जं कैटमारिरिव नीडजराजम् ॥ १४० ॥

स कुमारो वाजिनमश्वमाहरोह अध्यासामास । किंभूतं वाजिनम् । जितोऽर्धा-
तक्ष्म्या पराभूतो जिष्णोरिन्द्रस्य हय उच्चैःश्रवा नाम तुरगो येन तम् । पुनः किं कुर्वन्तम् । श्रैत्यतः शुभ्रमविभ्रमात्फणिपतिं शेषनाभं जयन्तं परिभवन्तम् । पुनः किंभूतम् । कनकानां वायनानां वैभवः पर्याणरालीनप्रमुखभूया तं भजतीति । क इव । कैटमारिरिव । यथा कृष्णो नीडे कुलये 'मालो' इति प्रतिद्धे जाता नीडजाः पक्षिणस्तेषां राजा गदगदमारोहति चउति । किंभूतं नीडजराजम् । जितो जिष्णुर्धातव्यो येन म-
ग्नजित्वा । गत्या चानित्वरितगगनगमनेन हय इन्द्राश्वो येन । च पुनः किंभूतम् । फणिपतिं नागेन्द्रम् । जातिप्राचिण्यादेफवचनम् । सार्यनागनायकान् जयन्तं पराभवन्तम् ।

तदरातित्वात् । स्वर्णशोभावन्तं स्वर्णकायत्वात् । गरुडविशेषणान्यपि ॥ इति दीक्षास-
मये कुमारोद्देष्टव्यमानीततुरगवर्णनम् ॥

तत्र भावयतिनः पुलकोद्यत्कञ्चुकानणुमहः कटकोघाः ।

मुक्तिपत्तनजिघृक्षुमनस्कौत्सुक्यभाज इव राजकुमाराः ॥ १४१ ॥

भूविहारिहयवाहनशस्यानेकमूर्तय इवोत्सवपदयाः ।

वाहपृष्ठमधिरुष्ट कुमारा आगमन्नपि परे जितमाराः ॥ १४२ ॥

(युग्मम्)

तत्र तस्मिन्प्रवसरे तस्मिन् स्थाने वा जितमाराः स्वरूपतीन्दर्याभिभूतमदनाः अपरे
अन्येऽपि भावयतिनः अभिप्रायेण चारित्र्यवन्तः अमी पालादिमाः कुमाराः आगमन्
समागताः । किं कृत्वा । वाहानां जालतुरङ्गाणां पृष्ठमधिरुष्ट अध्यास्य । उत्प्रेक्ष्यते—
उत्सवं संयममहामह पश्यन्त्यवलोकयन्तीति तादृशो भूविहारिण्यः क्षोणीचारिण्यः
हयवाहनस्य एवं तस्य शस्याः श्लाघ्याः रम्यास्तथा अनेका वह्नयो मूर्तयः शरीराणि इव ।
किंभूताः कुमाराः । (इव यथा पृथ्वीपति) पुलको रोमाश्चः स एवोयन् प्रकटीभवन् क-
ञ्चुकः संनाहो येषाम्, तथा अनणु महन्महः कान्तिः प्रतापश्च येषाम् । अथ वा अनणु-
भिर्वहुर्लर्महोभिः किरणैः प्रतापैश्च युक्तानां कटकानां वलयानां सैन्यानामोघाः समूहाः
येषाम् । पुनः किंभूताः मुक्तिः सिद्धिः सैव पत्तन महानगरं तजिघृक्षु प्रहीतुमिच्छु मनो
येषाम् । समासान्तः कप् । पुनः किंभूताः । यत एव मुक्तिनगरजिघृक्षवस्तत एवोत्कण्ठां
भजन्त इति । अथ वा औत्सुक्यं संयमोत्कण्ठां भजन्ते । पश्चात्कर्मधारयः । उत्प्रेक्ष्यते—
राजकुमारा इव । यथा पृथ्वीपतिपुत्राः एवंविधा भवन्ति ॥

पद्मिनीप्रियतमो दिवसादौ पावकादिव सहस्रमयूखैः ।

पूरुपैर्निखिलमण्डलमध्यात्तक्षणादुपगतैः परिवत्रे ॥ १४३ ॥

हीरकुमारो निखिलः समस्तो यो मण्डलो गुर्जरदेशस्तस्य मध्यादन्तरालात्तक्षणात्स
एव कुमारस्य संयमप्रहणलक्षणः क्षणः प्रस्तावः उत्सवो वा तस्माद्देतोरुपगतैरायातैः
पूरुपैर्मानुषैरुपलक्षणात्साहचर्याद्वा स्त्रीभिश्च । 'पुष्टपः पूरुपो नरः' इति हेम्याम् । परि-
वत्रे परिवृत्तः । क इव । पद्मिनीपतिरिव यथा भास्वान् दिवसादौ प्रभाते पावकाद्वहेरुप-
गतैः समेतैः सहस्रसंख्याकैः किरणैः परिव्रियते । सूर्यो हि सायमस्तं गच्छन् स्वकिर-
णान् वहौ निक्षिपति । प्रभाते च गृह्णाति इति च कविसमयः । तथा च. रघुवंशे—
'दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशने' इति ॥

तत्र तद्गतमहोपगतानां मेलकः स्फुरति पञ्चजनानाम् ।

कौतुकेन निजशक्तिदिदृक्षोर्नाकिनः किमिह कायनिकायः ॥ १४४ ॥

तत्र व्यतिकरे तस्य कुमारस्य मतस्य संयमस्य महोत्सवे उपगतानां समागतानां पञ्चजनानां लोकानाम् । 'मर्त्यः पञ्चजनो भूतेश्च' इति ह्यस्याम् । मेलकः संगमः स्फुरति । 'मेलके सङ्गसंगमाः' इति ह्यस्याम् । तथा 'जगन्नयीनायकमेलकेऽस्मिन्' इति नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकेन कुतूहलेन कृत्वा निजस्यात्मनः । 'ध्रुत्वा निजं भीमजया निरस्त्रम्' इति नैपथे । निजशब्देनात्मा । शक्तिं सामर्थ्यं दिदृक्षोर्द्रष्टुमिच्छोर्नाकिनः कस्यचिद्देवस्य इहास्मिन् प्रस्तावे स्थाने वा कायनिकायो देहव्रजः किमु । निकायस्तु सधर्मिणां समुदायः । 'तथास्याद्देभ्यः फगसमुचितः काययष्टीनिकायः' इति नैपथे ॥

निष्पतन्मदविलोलकपोलास्तत्पुरः समचलन्द्द्विरदेन्द्राः ।

विन्ध्यभूध्र इव निर्झरशाली जङ्गमः करणबंहिममाली ॥ १४५ ॥

तत्पुरः हीरकुमारस्याग्रे द्विरदेन्द्रा गजराजाः समचलन् संचरन्ति स्म । किंभूताः । निष्पतन्निरन्तरं निःसरन् यो मदो दानाम्भस्तेन विलोलाश्चक्षुः कपोला गण्डस्थलानि येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यभूध्र इव विन्ध्याचल इव । किंभूतः । जङ्गमः संचरन् । पुनः किंभूतः । निर्झरैर्निःसरत्सलिलैः शालते शोभत इत्येवशीलः । पुनः किंभूतः । करणानां शरीराणां बहिर्भा वाहुत्वं मलते धारयतीत्येवशीलः । 'मलि मल्ल धारणे' धातुः । बहुरूपवानित्यर्थः ॥

स्यन्दनैः स्यदविगानितवातैस्तत्पुरोऽङ्गविलसज्जनजातैः ।

पुस्फुरे सुरसमूहसनाथैः क्षमागतैरिव मरुद्रथसारथैः ॥ १४६ ॥

तस्य कुमारस्य पुरोऽग्रे स्यन्दनै रथैः पुस्फुरे दिदीपे । किंभूतैः स्यन्दनैः । स्यदेन वेगेन विगानितोऽवगणितो वातः पवनो वै । 'स्यदसाङ्कारितपत्रपद्धतिः' इति नैपथे । पुनः किंभूतैः । अङ्गे कोडे रथोत्सङ्गे विलसन्तः शोभमाना जना मनुष्यास्तेषां जातं समूहो येषु । उत्प्रेक्ष्यते—क्षमागतैर्भूमण्डले समेतैः सुराणां देवानां समूहेन गणेन सनाथैः सहितैर्मरुद्रथसारथैः निर्झररथश्चन्दैरिव ॥

स्वर्णपल्ययनपल्लविताङ्गास्तत्पुरः प्रविचलन्ति तुरङ्गाः ।

तत्तुरङ्गविजिताः शशिमास्वद्वाजिनः किमु निषेवितुमेताः ॥ १४७ ॥

तस्य कुमारस्याग्रे तुरङ्गाः प्रविचरन्ति । किंभूताः । स्वर्णस्य हेतुः पल्ययनं पर्याणं तेन पल्लवितं मण्डितमङ्गं कायो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—तेन हीरकुमारारोहणार्थमानीतेन तुरङ्गेणाश्वेन विजिताः स्वश्रिया पराभूताः सन्तो निषेवितुमर्थात्तमेवाश्वमुपासितुमेता आगताः । शशिनः चन्द्रस्य भास्वतः सूर्यस्य वाजिनोऽश्वा इव ॥

मागधा मधुरमङ्गलवाचः प्रोच्चकैरुदचरन्पुरतोऽस्य ।

आह्वयन्त इव दर्शयितुं किं दिव्यहेन्द्रनिबहं महमेनम् ॥ १४८ ॥

मागधा मङ्गलपाठका अस्य कुमारस्याग्रतः प्रोद्यकैरतिशयेनोच्चस्वरेण मधुरा मिथाः ध्रुवणमुखकारिण्यो मङ्गलवाचः कल्याणशंसिनीर्वाणीः उदचरन् उच्चरन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—एनं महं कुमारदीक्षोत्सवं दर्शयितुं दिङ्महेन्द्रनिबहं लोकपालमण्डलम् । ‘आखण्डलो दण्डधरः शिखावान् पतिः प्रतीच्याः इति दिङ्महेन्द्राः’ इति नैपथे । इह पत्तनभूमौ आह्वयन्त आकारयन्त इव । किम् इवार्थे ॥

गायनैर्यमगायि समेतैः स्वर्गहात्किमिह तुम्बुरुवर्गैः ।

अभ्यपिच्यत सुधाप्यवसीये वेणुभिः श्रवसि वैणविकौधैः ॥ १४९ ॥

अयं हीरकुमारो गायनैर्गानकर्तृभिर्जनैः अगायि गानगोचरीकृतः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गहादेवलोकरूपसन्नः सकाशादिह भूलोके पत्तने समेतैस्तुम्बुरुवर्गैः देवगायनानां समुदायरिव अपि पुनर्वैणविकौर्ध्वशवादकवृन्दैर्वेणुभिर्विशैः कृत्वा अदसीये कुमारसंवन्धिनि श्रवसि कर्णे सुधा पीयूषमभ्यपिच्यत सिक्ता ॥

घोषणास्य यशसामिव भेरीभाङ्गतिर्व्यरचि कैश्चन मार्गे ।

किंनरालिरिव वैणिकपङ्क्तिः संमदात्तमुपवीणयति स्म ॥ १५० ॥

कैश्चन भेरीवादकैर्मार्गे पथि भेरीणां वादित्रविशेषाणां दुन्दुभीनां वा भाङ्गतिर्भाङ्गरध्वनिर्व्यरचि चक्रे । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य कुमारस्य यशसां कीर्तीनां घोषणा पटहवाद-नमिव । पुनर्वैणिकानां वीणावादकानां पङ्क्तिः श्रेणिः संमदात् हर्षात् तं हीरकुमारमुपवीणयति स्म वीणया गायति स्म । ‘उपवीणयितुं ययौ रवेरुदयावृत्तिपथेन नारदः’ इति रघौ । किमिव । किंनरालिरिव यथा किपुरुपमालिका वीणया कृत्वा गायति गानं कुरुते ॥

साङ्गजे प्रचलमोहमहीन्द्रे प्रापिते पितृपतेरतिथित्वम् ।

यस्य चञ्चुपुटचञ्चुररावा मङ्गलध्वनितमः किमुदीर्णाः ॥ १५१ ॥

चञ्चुपुटस्तालाः कांस्यतालाः वाद्यविशेषास्तेषां चञ्चुराः मनोज्ञा रावाः शब्दा उदीर्णाः प्रकटीकृताः । ताला वादिता इत्यर्थः । अर्थान्मार्गे तालवादकैः । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य कुमारस्य मङ्गलध्वनितमः मङ्गलशब्दा इवोदीर्णाः । कस्मिन्सति । सहाङ्गजेन स्मरेण पुत्रेण च वर्तते यस्तादृशे मोहनामति महीन्द्रे राजनि पितृपतेर्यमस्य अतिथित्वं प्राप्नु-णत्वं प्रापिते नीते सति । इत्ये इत्यर्थः । ‘यमः कृतान्तः पितृदक्षिणाशाप्रेतात्पतिः’ इति दैम्याम् ॥

ताण्डवं व्यरचि वारवधूभिस्तत्पुरः किमु सुपर्ववधूभिः ।

तथ्यवत्पथिमिथः पृथु मिथ्यायुद्धमुद्धतनरैर्निरमायि ॥ १५२ ॥

तस्य कुमारस्य पुरः पुरस्ताद्वारवधूभिः पणाद्वानारवधूभिः पणाद्वानारवधूभिः गृह्यं व्यरचि विर-

चितं कृतम् । उत्प्रेक्ष्यते—सुपर्ववधूभिः अप्सरोभिरिव । 'सःखर्गिवज्जोऽप्सरसः' इति हेम्याम् । पुनरुद्धतनुरेककटपुरुषैः पथि मार्गे मिथः परस्परं पृथु बहु यथा स्यात्तथा मिथ्यायुद्धं मृद्यासंभामो निरमायि निर्मितम् । विवाहादिमहोत्सवेषु दाक्षिणात्या नरः पुरस्तात्प्रतिचतुष्पथं खड्गपाणयः परस्परं मिथ्यायुद्धं कुर्वन्तीति सीराट्टमण्डलादौ दृश्यते । 'ततः प्रतीच्छ प्रसरेति भाषिणी परस्परोल्लासितशल्पपल्लवे । मृषामृधं सादिचले कुतूहलाग्रलस्य नासीरगते वितेनतुः ॥' इति नैपथे । किंवत् । तथ्ययत् । यथा उद्धताः खड्गपाणयः पुरुषाः सखं युद्धं विदधते ॥

दुन्दुभिध्वनितिभिर्जयशब्दं तस्य वन्दिबद्दुदीरयतीव ।

तद्गुणानिव मुदा निगदन्ती दंध्यनीति मधुरापि न(नु)भेरी ॥ १५३ ॥

दुन्दुभिर्मदनभेरी निस्वातो वा ध्वनितिभिर्भाङ्गाररावेस्तस्य कुमारस्य जयशब्दः जयजयरावमुदीरयति प्रकटीकरोति इव वदतीव । किंवत् । वन्दिबत् । यथा मङ्गलपाठकः जयजयेति शब्दमुदीरयति । अपि पुनर्भेरी वाद्यविशेषो दंध्यनीति अतिशयेन शब्दायते । किंभूता । मधुरा श्रवणमुखकारिरावा । उत्प्रेक्ष्यते—मुदा हर्षेण तस्य कुमारस्य गुणान् धैर्यौदार्यगान्भीर्यवैराग्यशमदमादिकाभिर्निगदन्ती कथयन्तीव दंध्यनीति ॥ इति दीक्षाग्रहणप्रस्थानसमये कुमारपुरे गीतगुलवादित्रादिकथनम् ॥

क्षात्रियैरिव सुतैर्युवराजोऽलंकृतैः परिवृतोऽन्यकुमारैः ।

प्रस्थितिं पथि चकार कुमारोऽनल्पकल्पितमहेषु सगोत्रैः ॥ १५४ ॥

हीरकुमारः सगोत्रैः स्वजनैरनल्पा अतिशायिनो बहवो वा कल्पिता विरचिता ये महा उत्सवास्तेषु सत्सु पथि मार्गे प्रस्थितिं प्रस्थानं चकार । प्रचालेल्लार्थः । किंभूतः । परिवृतः सहितः । कैः । अन्यैः दीक्षाग्रहणोत्सुकीभूतैरपरैः कुमारैः । किंभूतैः । अलंकृतैर्मणिस्वर्णादिभरणगणभूषितैः । क इव । युवराज इव । यथा क्षात्रियैः क्षत्रियसंबन्धिभिः सुतैर्नन्दनैः परिवृतो युवराजः पथि प्रतिष्ठते । किंभूतो युवराजः । स स्वपितुः समप्रराज्यभारधुरंधरः । क्षात्रियैः सुतैः किंभूतैः । गां पृथ्वी क्षत्रियत्वेन त्रायन्ते सम्यक्तया रक्षन्तीति गोत्रास्तेः । केषु सत्सु । प्रस्थानमङ्गलादिकादभ्रनिर्मितोत्सवेषु ॥

हेपितैर्हयगणस्य गजानां गर्जितैश्च रथचीत्कृतिभिश्च ।

रोदसी जनरवैरपि शब्दाद्वैतवादकलिते इव जाते ॥ १५५ ॥

रोदसी यावापृथिव्यौ शब्दाद्वैतवादकलिते न विद्यते द्वैतो द्वितीयो वादो वदनं कथनं यत्र स शब्दानामद्वैतवादः शब्दाद्वैतवादस्तेन युक्ते इव जाते इव केवलम् । शब्दमये इव संपन्ने । कैः । हयगणस्य बाजित्रजस्य हेपितैर्हैपारवैः । 'हेपा हेपा तुरद्वाणाम्' इति हेम्याम् । च पुनः कैः । गजानां हस्तिनां गर्जितैः गर्जारवैः । च पुनः रथानां शताङ्गानां चीत्कृतिभिः चीत्काररवैः अपि पुनर्जनरवैर्लोकलोहलैः ॥

रेणुभिः समुदडीयत रङ्गद्वाजिवारणरथाभ्युदिताभिः ।

दिक्पतीन्निगदितुं महमन्त्राभूतभाविनमिवोत्सुकिताभिः ॥ १५६ ॥

रङ्गन्तस्त्वरितत्वरितमुपयुं परि चलन्तो वाजिनो बहुविधाश्वा वारणाः शृङ्गारितगजा रथाः पुरुषस्त्रीभृतस्वन्दनाः तेभ्योऽभ्युदिताभिरुच्छिताभिः रेणुभिर्धूलीभिः समुदडीयत उड्डीतम् । 'उदडीयत वैकुण्ठात्करग्रहजादस्य विकस्वरस्वरैः' इति नैपथे । 'कटाहौ पष्ठिरेण्विषु' इति लिङ्गानुशासने रेणुशब्दस्त्रिषु लिङ्गेषु प्रोक्तस्तेनात्र स्त्रीलिङ्गो विवक्षितः । उपप्रेक्ष्यते—दिक्पतीनिन्द्रादिलोकपालान् अत्र जगति अभूतं न कदाचिदपि पूर्वं संजातम्, तथा न भाविनमागामिकाले कदाचिदपि न भविष्यन्तम्, भूतश्चासौ भावी च भूतभावी, न भूतभावी अभूतभावी, तं महमन्त्रात्तत्कुमारदीक्षामहोत्सवं निगदितुमुत्सुकिताभिरिवोत्कण्ठिताभिरिव ॥

तद्गजादिभरभारमसह्यं स्वेन वीक्ष्य निरपेक्षमहीन्द्रः ।

याचितेन जलजन्मभुवेवाचीकरत्कुलगिरीन्स्वसहायान् ॥ १५७ ॥

अहीन्द्रो नागराजः याचितेन भूमीभारधारणसंभागिनमथितेन जलजन्मभुवा विधात्रा कर्त्रा कुलगिरीन् भूभरधारिणोऽष्टौ मन्दरकैलाशहिमाचलादिकान् कुलाचलानचीकरत्कारयामास । 'यद्यपि कूर्मकुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वमुधेयम् । प्रतिपन्नमचलमनसो न चलति पुंसां युगान्तेऽपि ॥' इति सूक्ते । उपप्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो भूभारोद्धरणसहायानिव कारयति स्म । किं कृत्वा । तद्गजादीति । तस्मिन् कुमारसंयममहोत्सवसमये समानीतगजवाजिरथजनव्रजभवमुत्पन्नं भारं विविधं स्वेनात्मना निर्गता अपेक्षा परसहायता यत्र एवं यथा स्यात्तथा एकेनात्मना बोद्धमुत्पाटयितुमसत्प्रमशक्यं वीक्ष्य दृष्ट्वा ज्ञात्वा ॥ इति तत्समयानीतगजाश्चरथलोकभारबाहुल्यम् ॥

तद्विलोकनरसस्तिमितानां चित्रविभ्रममिवोपगतानाम् ।

तत्पुरालयविलासवंतीनां चेष्टितैरिति तदाविरभावि ॥ १५८ ॥

तदा तस्मिन् समये तत्पुरमणहिल्लपत्तनं नगरं तत्रालयो द्वासां तासां पतननिवाशिनीनां विलासवतीनां युवतीनामित्यमुना प्रकारेण चेष्टितैर्विलसितैराविरभावि प्रकटीभूतम् । किंभूतानां विलासवतीनाम् । तस्य महामहपुरन्दरं संयमं ग्रहीतुं प्रस्थितस्य कुमारस्य तद्विलोकनं निरीक्षणं तस्य रसेन रागेण स्तिमितानां निश्चलीभूतानाम् । उपप्रेक्ष्यते—चित्रविभ्रममापेक्ष्यविलासमुपगतानां प्राप्तानामिव । चित्रलिखितानामिव जातानाम् ॥

काचिदीक्षणरसेन वचन्धोद्वेष्टितं न निजकुन्तलहस्तम् ।

कौतुकादिव कलापिकलापश्रीकलापमनुमातुमनेन ॥ १५९ ॥

काचिद्विलासवती । ईक्षणस्यार्थात्तद्विलोकनस्य रसेन उद्देष्टितं छोटितमपि निजस्यात्मनः कुन्तलहृस्वं केशपाशं न यद्वन्ध । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात्कौतुह्लादनेन निजकुन्तलहन्तेन कलापिनां मयूराणां कलापस्य वर्हस्य शिखण्डकस्य श्रीकलापं शोभासमुदयमनुमातुं सदृशीकृतुमिव ॥

कापि वीक्षणरसत्वरमाणा स्रस्तमप्यधृत मूर्ध्नि न माल्यम् ।

यज्जितेन मदनेन निजौकः स्थायिनोज्झितमिवास्त्रमवेत्य ॥१६०॥

कापि कामिनी स्रस्तमर्थान्मस्तकात्पतितमपि माल्यं पुष्पदाम मूर्ध्नि स्वशिरसि नाधृतं न धृतवती नारोपयति स्म । किंभूता । वीक्षणस्यार्थात्कुमारालोकनस्य रसेन रागेण त्वरमाणा शीघ्रं व्रजन्ती भवन्ती वा । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मीयस्यात्मनो वा यदोको वशरूपं मन्दिरं तत्र स्थायिना वसनशीलेन । तथा येन कुमारेण जितेन मदनेन कामेन उज्झितं स्रक्तमहं प्रहरणमिव अवेत्य ज्ञात्वा ॥

हंसपादभरितार्धमहासीत्केशवर्त्म तमवेक्षितुमन्या ।

पूर्णरागिणमिह प्रविधातुं श्यामलाशयमलंभवतात्कः ॥ १६१ ॥

अन्या कापि खञ्जननयना तं कुमारमवेक्षितुमर्थादुत्सुका सती हंसपादेन सिन्दूरेण भरितं पूरितमर्धं सामिभागे यस्य तादृशं केशवर्त्म सीमन्तमहासीत्तस्याज मुक्तवती । युक्तोऽयमर्थः । इह जगति श्यामलाशयं मलिनमानसं पिशुनम् । 'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथीचकार कारुण्यरसापणा गिरः' इति नैषधे । आशये मनसीति तद्वृत्तिः । पूर्णो रागोऽस्त्यस्मिन्वा तादृशमतिशायि रागरदत्तरहितं कर्तुम् । कः पुमानलंभवतात् समर्थो भवतु । अपि तु न कोऽपीत्यर्थः ॥

भाति मुक्तमलिके रभसेनाप्यन्ययार्धकृतचन्दनचित्रम् ।

स्पर्धित्वरकलां शिशुसोमोऽध्येतुमागत इवैष मुखाब्जात् ॥१६२॥

अपि पुनरन्यया अपरया कयापि कामिन्या अलिके खल्ललाटपदे अर्धकृतं सामिरचितं चन्दनस्य श्रीखण्डस्य तिलकं रभसेनौत्सव्येन मुक्तं ललाटे अर्धकृतमेव तिलकममोचि इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एषोऽर्धतिलकरूपः शिशुसोमो बालचन्द्रः मुखाब्जाद्युवतीयदनकमलात्स्पर्धिना स्वशोभाविद्वेपिणां जित्वरीं जयनशीलः कलां चातुरीमध्येतुं पठितुमभ्यसितुमागतः समेत इव ॥

पातुमश्रु कुमारविभूषां स्वं दृशोर्द्वयमवेत्य कयाचित् ।

लोचने इव धृते इतरे स्वश्रोत्रयोः सितयतंससरोजे ॥ १६३ ॥

कयाचित्कान्तया स्वश्रोत्रयोरौत्सव्यकर्णयोः सिते विकसिते वतंससरोजे उत्तंसकमले धृते धारिते । क्षिते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इतरे अन्ये लोचने नयने इव कलिते । किं कृत्वा । अवेत्य ज्ञात्वा । किं कर्मतापन्नम् । दृशोर्द्वयं चक्षुषोर्द्वयम् । किंभूतम् । स्वमा-

त्मीयम् । पुनः किंभूतम् । अप्रभु असमर्थम् । किं कर्तुम् । पातुम् । सादरावलोकनं पानमुच्यते । सम्यक्तया निरीक्षितुम् । काम् । कुमारविभूषां हीरशिखोः शरीर-
शोभाम् ॥

राजतः श्रुतिपुटे धृतमेकं कुण्डलं च मुखमुत्सुकितायाः ।

भास्करामृतकराविव पर्वाप्यन्तरेण मिलितौ स्फुटमेतौ ॥ १६४ ॥

उत्सुकितायाः कुमारं प्रेक्षितुमुत्कण्ठितायाः कस्याधित् श्रुतिपुटे कर्णपालौ धृतं स्था-
पितमेकमलौत्सुक्यादेकस्मिन्नेव कर्णे एकं कुण्डलं धितं राभस्यान्नान्यदित्यर्थः । तत्र
पुनर्वदनं तस्या एव मुखं द्वे राजतः शुशुभाते । उत्प्रेक्ष्यते—पर्वाभावास्यामन्तरेणापि ।
'पद्मदयौ यज्ञकालौ पक्षान्तौ पर्वणी अपि' इति हैमीवचनात् । पूर्णिमामावस्योः पर्वेति
संज्ञा । अमावास्यां विनापि स्फुटं प्रकटं यथा स्यात्तथा मिलितौ संगतौ एकत्र भूतौ
एतौ कुण्डलमुखौ भास्करामृतकरौ सूर्याचन्द्रमसाविव । अमावास्यायां हि सूर्यचन्द्री
एकत्र मिलतः । 'दर्शः सूर्येन्दुसंगमः' इति हैम्याम् ॥

तद्दिदक्षुरपराञ्जनयक्षानञ्ज सव्यनयनं न तदन्यत् ।

वामतां भजति यः शितिमैव स्यात्तदाननमितीव विचिन्त्य ॥ १६५ ॥

तं कुमारं दिदृक्षुर्दृष्टुमिच्छुस्तद्दिदृक्षुः । 'तावदेव ऋषिरिन्द्रदिदृक्षुर्नारदस्त्रिदशधाम
जगाम' इति नैपथे । अपरा पूर्वाक्षाभ्यः अन्या काचित्कामिनी अन्ननययथा कजलश-
लाकया कृत्वा सव्यं वामं नयनम् । 'वामं शरीरेऽङ्गं सव्यमपसव्यं तु दक्षिणम्' इति है-
म्याम् । चक्षुः आनञ्ज । तदन्यत्तस्मात्सव्यादन्यदपरमपसव्यं नयनं दक्षिणं नेति निपथे ।
राभस्यान्नानक्ति स्म । 'अञ्ज् व्यक्तिप्रक्षणकान्तिगतिषु' रुधादिधातुः । तेनानञ्जीति
रूपम् । परोक्षायामानञ्जेति । उत्प्रेक्ष्यते—इति विचिन्त्य वितर्क्य । इति किम् । 'यः
वामतां सव्यत्वमथ च प्रतिकूलभावं भजति आश्रयति तदानने तस्य वदनं एव नि-
श्चितं शितिमा श्याममैव स्यात्' इति ॥

काचनातिरभसान्मृगनाभीवारिणाव्यलिखदेककपोलम् ।

मन्मुखं जितशशी श्रयतेऽसौ गण्डमूर्तिरिति किं व विवक्षुः ॥ १६६ ॥

काचन मृगाक्षी मृगस्याक्षिणी इवाक्षिणी यस्याः सा मृगाक्षी । 'वैयधिकरण्ये बहु-
मीहौ मध्यमपदलोपथ' इति सूत्रेण एकाक्षिशब्दलोपः । सूत्रोदाहरणं यथा—कुमुदस्य
गन्ध इव गन्धो यस्याः सा कुमुदगन्धिः । अत्रैकगन्धशब्दलोपः इति सारस्वते । हरिण-
नयना अतिरभसात्कुमारविलोकनस्यात्सुव्यान्मृगनाभीवारिणा कस्तुरिकाद्रवेण कृत्वा
एकं कपोलं निजगण्डस्थलं व्यलिखत् । पत्रवल्लीकलितं कृतवती । चित्रयति स्मेत्यर्थः ।
गौरे हि कपोलमण्डले मृगनाभिमण्डनमतीव शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—इति किं विवक्षुल्लो-
कानां पुरस्तादमुना प्रकारेण वक्तुमिच्छुरिष । इति किम् । यदसौ गण्डमूर्तिः कपोलकायः
जितः स्वशोभातिशयेनाभिभूतः शशी चन्द्रः मन्मुख मम वदनं श्रयते मेवमिति ॥

तद्विभावनरसव्यवसाया नागवल्लिदलविभ्रमतोऽन्या ।

कापि केलिकमलं निजवक्रस्पर्धयेव कवलीकुरुते स्म ॥ १६७ ॥

अन्या कापि कान्ता नागवल्लपास्ताम्बूलीलताया दलानां पत्राणां विभ्रमतो भ्रान्तेः । बुद्धेरित्यर्थः । 'कर्णान्तविभ्रमभ्रान्तकृष्णार्जुनविलोचना' इति चम्पूकथायाम् । विभ्रमेण भ्रान्तेति तद्विषयके । केलिकमलं श्रीङ्गापद्मं कवलीकुरुते स्म । खादति स्मेत्यर्थः । किंभूतां कापि । तस्य कुमारस्य यद्विभावनं विलोकनं तस्य रसो रागः स एव व्यवसायो व्यापारोऽस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—निजेनात्मीयेन वक्षेण वदनेन सार्धं स्पर्धया संहर्षणेन । विभूयाभिरीर्ष्येत्यर्थः ॥

काचन व्यधित काञ्चनकाञ्चीं कण्ठपीठलुठितां रभसेन ।

इन्दुजां मिलितुमवजपिशङ्गां यन्मुखाङ्गपितृसोममिवैताम् ॥ १६८ ॥

काचन नितम्बिनी रभसेन कुमारदर्शनीत्सुक्येन काचनकाञ्ची कलघातमेखलां कण्ठपीठे गलकन्दले लुठितां विलम्बिताम् । क्षिप्तमित्यर्थः । व्यधित चकार । राभस्यान्मुखाहारभ्रान्त्या मेखलां कण्ठे चिक्षेपेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—यस्याः सीमन्तिन्याः मुखं बदनमेवाङ्गं काचो यस्य यत्स्त्री(मुख)वपुषं पितरं तातं सोमं चन्द्र मिलितुं तातश्लेहादेतामागतामग्नैरर्धात्सुवर्णकमलपरागैः पिशङ्गां पीतां भूतामिन्दुजां रेवानदीमिव ॥

कापि मौक्तिकलतां त्वकटीरे विभ्रमावधृत सारसनस्य ।

वेश्मनीव रचितां रतिभर्तुः कुन्दकुञ्जलितवन्दनमाला ॥ १६९ ॥

कापि वरवर्णिनी सारसनस्य मणिमेखलाया विभ्रमाभ्रान्तेः कुमारदर्शनीत्सुक्या-त्त्वकटीरे निजकटीतटे । 'कलापो रसना सारसानं काञ्ची चं सप्तकी,' तथा—'श्रोणिः कलत्रकटीरं काञ्चीपदं ककुत्ततान्ति' द्वयमपि हैम्याम् । मौक्तिकलतां मुक्ताहारम् । अधृत परिधौ । उत्प्रेक्ष्यते—रतिभर्तुः स्मरस्य वेश्मनि । गृहद्वारे इत्यर्थः ॥

हारचारिमकुचौ परया नो वाससातिरभसात्पिदधाते ।

माल्यशालिकलशद्वितयीव श्रेयसे पथि धृता व्रजतोऽस्य ॥ १७० ॥

परया अन्यया कयाचिन्महिलया हारस्य मुक्तालतायाश्चारिमा रमणीयता ययोर्हारेण रम्यत्वं वा ययोस्तादृशी कुर्चा स्वर्णा अतिरभसात्कुमारप्रेक्षणांलौत्सुक्यायो इति निषेधे । 'अमानो नाः प्रतिषेधे' इति व्याकरणवचनात् वाससा वक्षेण कृत्वा पिदधाते पिहितौ परोक्षाद्विवचनम् । उत्प्रेक्ष्यते—व्रजतो दीक्षाग्रहणार्थं गच्छतोऽस्य हीरकुमारस्य पथि मार्गे माल्येन गुप्पमालया आनृते शोभते इत्येवंशीला कलशयोः कुम्भयोः द्वितयी द्वयीव श्रेयसे कल्याणकृते धृता पुरस्कृता ॥

नूपुरं निजमुजे रभसेनाजीघटत्कटकविभ्रमतोऽन्या ।

वैभवैर्भुजभवैरभिभूतं जालितुं किमु मृणालमुपेनम् ॥ १७१ ॥

अन्या परा कापि चकोरलोचना रभसेन कुमारविभावरसेनोत्सुकत्वेन कटकस्य व-
लयस्य विभ्रमतो भ्रान्तेर्नूपुरं मञ्जीरं निजस्यात्मनो निजे आत्मीये वा भुजे बाहौ अ-
जीघटत् घटयामास परिधृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—भुजभर्वाविभवैः स्वबाहुसमुत्पन्नशो-
भातिशयः अभिभूतं पराजित सन्मृणाल कमलनालं शीलितुमर्थाभिजजित्वरभुजमेव
सेवितुमुपेतमागतमिव ॥

तद्गवेषणरसोत्सुकचेताः काचनाध्वनि धृतश्लथबन्धम् ।

अम्बरं हरिणदृक्स्वकरेणालम्ब्य संचरति चन्द्रकलेव ॥ १७२ ॥

काचन हरिणक्षणा तस्य हीरकुमारस्य यद्गवेषणं निर्वर्णनं तस्य रसो रागस्तेनोत्सुक-
मुत्कण्ठितं चेतश्चित्तं यस्यास्तादृशी सती अध्वनि पत्तनमार्गं धृतः कलितः श्लथः शिथिलः
बन्धो बन्धनप्रन्थियेन तादृग्विबधमम्बरं परिधानवत् स्वरूपेण निजहस्तेन आलम्ब्य
आश्रित्य । गृहीत्वेत्यर्थः । संचरति व्रजति । केव । चन्द्रकलेव । यथा शशिलेखा
अम्बरमाकाश स्वरूपेण आत्मकिरणेन । जातिवाचित्वादेकवचनम् । आश्रित्य संचरति ॥

अन्ययार्धरचितात्मफलापापातिमौक्तिकभरै रभसेन ।

सृज्यते स विधये किमु लाजोत्क्षेपणा वरयितुर्व्रतलक्ष्म्याः ॥ १७३ ॥

अन्यया अपरया कयाचित्तरललोचनया रभसेन कुमारेक्षणोत्सुकभावेन अर्धरचितः
सामिषोतो य आत्मकलापः स्वस्य मणिमौक्तिककाञ्चनमयमेखला तत्सकाशादासामस्त्येन
पतन्तीत्येवंशीलानि निपातुकानि यानि मौक्तिकानि मुक्ताफलानि तेषां भरैः समूहैः
कृत्वा व्रतलक्ष्म्याधारित्रिधियाः वरयितुः परिणेतुः कुमारस्य विधये आचारार्थं लाजो-
त्क्षेपणा अर्क्षतः संवर्धनं मौक्तिकैर्वर्धनमित्यर्थः । किमु सृज्यते । क्रियते परिणेता हि
मङ्गलार्थं सधवधूभिर्लाजैरक्षतैर्मौक्तिकैर्वर्धयत्येते इति विधिः ॥

काचिदर्भकमपास्य धयन्तं यात्यवेक्षितुममुं स्वगवाक्षम् ।

वेश्मनि स्तननिपातिपयोभिर्जाह्नवां जनयतीव नवीनाम् ॥ १७४ ॥

काचिदन्या युवती वेश्मनि निजमन्दिरे पयोधरकुम्भयोर्निष्पतनशीलैरविरलनिर्ग-
लद्भिः पयोभिर्दुग्धधाराभिः । उत्प्रेक्ष्यते—नवीनां नूतनां जाह्नवां गद्गां जनयति उत्पा-
दयतीव । करोतीवेति यावत् । कि कुर्वन्ती । अमुं हीरकुमारमवेक्षितुं विलोकयितुं स्व-
गवाक्षं निजनिकेतनसंबन्धिजालकं प्रति यान्ती गच्छन्ती । कि कृत्वा । धयन्तं स्व-
पयोधरपयः पिबन्तमर्भकं निजनन्दनगपास्य त्यक्त्वा रुदन्तमेव विहायेत्यर्थः ॥

मास्ररूपविभवं वहते यः स्यात्किमत्र स जडैरनुपही ।

अर्धधौतमितरा स्वमितीवोत्कण्ठिता तरलदृक्कममौज्जत् ॥ १७५ ॥

उत्कण्ठिता कुमारदर्शनोत्सुकितचता इतः अपरा तरलदृक् चपललोचना । उत्प्रे-

क्षयते—इति हेतोः स्वमात्मीय क्रमं चरणमर्थधातं सामिप्रक्षालितमोज्ज्वलहाति स्म
 त्यक्तवती । इति किम् । हेतुमाह—यः पुमान् प्राप्तरूपविभवमधिगतसम्यग्रूपत्वेन
 शोभां पण्डितत्वेन वा संपदम् । ‘विद्वान्मुधीकविविचक्षणलब्धवर्णा ज्ञापारूपकृतिकृ-
 प्थभिरुपधीराः’ इति हैम्याम् । वहते धारयति । अत्र जगति स जनः जडैः । डल-
 योरैक्यात् । जलैः पानीयैः मूर्खैश्च सार्धमनुपद्नी संगमवान् कृतसङ्गः कथं भवति ।
 अपि तु कदाचिदपि स्यादेवेति विचारः ॥

स्फाटिकावनिषु वेश्मनि यान्त्या वीक्ष्य यावकपदानि परस्याः ।

गुग्धभृङ्गविहगैर्जलरोहद्रक्तपङ्कजधियेव दधावे ॥ १७६ ॥

वेश्मनि खगृहे स्फाटिकावनिषु स्फाटिकरत्ननिबद्धभूमीषु यान्त्या अर्षात्कुमारं द्र-
 ष्टुमुत्सुकतया व्रजन्त्या अपरस्या अन्यस्यास्तरण्याः यावकपदानि नवीनालक्तकरसा-
 द्राणि पदानि क्रमस्थापनानि वीक्ष्य विलोक्य गुग्धरचतुरैर्भृङ्गा भ्रमरा एव विहङ्गाः
 पक्षिणस्तैर्दधावे दधावितम् । उद्गीय गत्वा तदुपरिद्यादुपविष्टमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—ज-
 लेषु सरःप्रभृतिपानीयेषु रोहन्त्युद्गच्छन्ति प्रादुर्भवन्ति इति जलरोहन्ति तादृशानि
 यानि रक्तपङ्कजानि शोणकमलानि कोकनदानि सेपां धिया बुद्ध्या भ्रमेणेव ॥

काप्यलक्तकधियोत्सुकिता पत्पद्मयोरकृत चन्दनचर्चाम् ।

रक्तयोर्न सविधे प्रहितां स्वां चन्द्रिकां शशभृता सखितायै ॥ १७७ ॥

उत्सुकिता कुमारावलोकनरसेनोत्कण्ठिता कापि काचिदपरा लीलावती अलक्तधिया
 यावकरसभ्रान्त्या पत्पद्मयोः स्वचरणतामरसयोः चन्दनस्य ध्रीखण्डद्रवस्य चर्चा विलेप-
 नम् । ‘अङ्गरागो विलेपन चाचिर्कथं समालम्बनं चर्चा स्यात्’ इति हैम्याम् । अकृत
 कृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—रक्तयोः खानुरागिणोः । ‘रक्तं नील्यादिरञ्जिते । कुङ्कुमेऽसृज्य-
 नुरक्ते प्राचीनामलकेऽरुणे’ इत्यनेकार्थः । स्वाभाविकाक्षययोरिति तत्त्वम् । अर्थाभिज्ञो-
 परि रागं दधानयोः अनयोः पदपद्मयोः सविधे पार्थं सखितायै मैत्रीकरणार्थं शशभृता
 चन्द्रेण प्रहितां प्रेषितां स्वामात्मीयां चन्द्रिकां कौमुदी न अपि तु ज्योत्स्नेव नकारो
 मालार्थमेव वक्षतीति । यथा नैपथे—‘अनुभवति शचीत्थं सा घृताचीमुखाभिर्न सह-
 सहचरीभिर्नन्दनानन्दमुच्चैः’ इति । चन्द्रिका तु दन्तकान्तिरप्युच्यते । ‘दशनचन्द्रि-
 कया व्यवभासितं हमितमासवगन्धि मधोरिव’ इति रघुवचनान् । ततः स्वचन्द्रिका-
 मित्युक्तम् ॥

दर्शयन्त्यपरपद्ममुखी तं कापि पाणिमकरोन्निजमुखैः ।

व्योमपल्वलमिव सयमानोन्नालताग्रनलिनं प्रणयन्ती ॥ १७८ ॥

काचिदपरा अन्या पद्ममुखी अरविन्दवदना तं कुमारं दर्शयन्ती लोचनगोचरं का-
 रयन्ती सती निजमात्मीयं पाणिं हसमुखैः ऊर्ध्वमकरोन्नकार । उत्प्रेक्ष्यते—सयमानं

विचृम्भमाणं विकसत्तथा उभालमुर्धनोलं यस्य तादृक् ताम्रं रक्तं कमलं यत्र तादृशं
व्योमपल्वलं गगनतटाकं प्रणयन्ती कुर्वन्तीव ॥

सुभ्रुवामिह महे जगृहे किं चक्षुषैव सकलेन्द्रियवृत्तिः ।

ज्योतिरर्चिरिव भानुमता यत्कापि सा प्रभवति स्म न किञ्चित् १७९

इहास्मिन् महे कुमारदीक्षाया उत्सवे सुभ्रुवाम् अणहिरुपाटकपतनवनितानां नि-
खिलानां चतुर्णां धवणनासिकारसनास्पर्शननाम्नामिन्द्रियाणां वृत्तिव्यापारः । उत्प्रे-
क्ष्यते—चक्षुषा लोचनेनैव जगृहे गृहीता किम् । केनेव । भानुमतेव । यथा भास्करेण
ज्योतिषां महनक्षत्रतारकाणामर्थिः कान्तिर्गृह्यते । यद्यस्मात्कारणात् सा चतुरिन्द्रिय-
वृत्तिः कापि कचिदपि स्वस्वव्यापारे किञ्चिरिकमपि श्रोतुमाप्रातुमास्वादयितुं स्पृष्टुमपि
न प्रभवति स्म न रामयीवभूव । ज्योतीष्यपि कापि ज्योतिरर्चिरपि कापि किञ्चिन्नालं
भवति ॥ इति पौराह्णनाविविधचेष्टितवर्णनम् ॥

रामणीयकतिरस्कृतकर्म तं निपीय नयनैः पथि कामम् ।

वल्लकीकुलसखीमिव वाणीमित्यथो युवतिराजिरभाणीत् ॥ १८० ॥

अथो विविधचेष्टितानन्तरं स्वगृहगवाक्षस्थितानां युवतीनां पत्तननागरीणां राजिः
श्रेणिः इत्यग्रे वक्ष्यमाणा वाणी वाचं मिथः परस्परमभाणीन् बभाषे । किं कृत्वा । तं कु-
मारे काममल्लर्प नयनैः स्वलोचनैः पथि मार्गे अर्धादीक्षाप्रदणार्थं गच्छन्तं निपीय सा-
दरमवलोक्य । किभूतं कुमारम् । रामणीयकेन हीरसौन्दर्येण तिरस्कृतो निर्भस्मितः
कामः कन्दर्पो येन तम् । वाणीमुत्प्रेक्ष्यते—वल्लकीकुलस्य वीणाप्रज्ञस्य वीणावर्णस्य वा ।
'गोत्रं तु संतानोऽन्ववायोऽभिजनः कुलम्' इति हर्म्याम् । 'कुलं तेषां सज्जातीनाम्' इ-
त्यपि हर्म्याम् । वीणावंशस्य सरांसिमिव वयसीमिव विपधीवणावां वाचमित्यर्थः ॥

सांप्रतं तदिह शैशवशेषः सांप्रतं व्रतजिघृक्षुरयं यत् ।

अन्यथा कथमसावनुकुर्यादात्मना जगति जम्बुकुमारम् ॥ १८१ ॥

शैशवं बाल्यावस्था शेषमवशिष्टं यस्य किञ्चिद्विषयानां शिशुवदशः । प्रयोदशचतुर्दश-
वर्षीयत्वान् । 'प्रणीतवाङ्मशवशेषयानयम्' इति नैपथे । तारशोऽयं हीरकुमारः
यग्यांप्रतमपुना व्रतजिघृक्षुः संयममादाशुनिघ्नपुराणि इहास्मिन् शैशवधर्म्ये तस्मैयमप्र-
हणं सांप्रतं युक्तम् । अन्यथा प्रमदणमन्तरेण जगती विभे अर्गा हीरकुमारः आ-
त्मना येन कृता जम्बुकुमारं वरमकल्पयित्वा जम्बूत्सामिनं कथं केन प्रकारेण अनुकु-
र्यात् तारशं कुर्यात् । जम्बुशब्दो दीपों हन्वोऽप्यस्मि । गारस्तन्याकरणं यपूजय-
शादी नदीवदिति । तथा 'महर्षे जम्बुना खण्डा नवोऽश नवकन्यकाः' इति
काव्यरसो ॥

अद्भुताभिलाषजोद्भूतकोपवान्तर्हितचतुराननशापान् ।

रुद्रेणैवाग्निर्नाय निपत्यादत्त जन्म कर्मणः परमेतन् ॥ १८२ ॥

कमनः कन्दर्पः । उत्प्रेक्ष्यते—एतत्प्रत्यक्षं हृदयमानं हीरकुमाररूपं परमन्यजन्माव-
तारमादत्त गृहीतवान् । किं कृत्वा । रुद्रस्य शंभोर्नैत्रं तृतीयं भाले लोचनं तस्य शिक्षि-
नि तस्य वद्विमयत्वेन अभेर्विद्यमानत्वात् वद्वौ निपत्य क्षम्पां दत्त्वा भस्मीभूय वा । कस्मा-
त् । अद्भजायास्तिलोत्तमानाम्न्याः स्वनन्दनाया यदभिलषणं वाञ्छनं कामक्रीडानिक्रीर्षा
तस्मादुद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृशो यः क्रोधः क्रोधः तेन वान्तं पूरितं चित्तं मनो यस्य
तादृग्विधो यश्चतुराननो ब्रह्मा तस्य शापात् । यदुक्तं कुमारसंभवे—‘अभिलापमुदीरिते-
न्द्रियः स्वसुतायामकरोत्प्रजापतिः । अथ तेन निगृह्य विक्रियामभिशाप्तः फलमेतद-
न्वभूत् ॥’ इति । तथा नैपथेऽपि—‘पद्मनन्दनसुतारिरंसुता’ ॥

अद्रिजार्धघटनाकृतमूर्त्या व्रीडमाकलयता गिरिशेन ।

प्रैयरूपकवती तनुरेतत्कैतवात्किमुररीक्रियते स्म ॥ १८३ ॥

गिरिशेन ईश्वरेण एतस्य हीरकुमारस्य कैतवात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—प्रैयरूपक-
वती रमणीक्यकलिता तनुः शरीरवृष्टिः उररीक्रियते स्म अहीकृता गृहीता प्रियरू-
पस्य भावः प्रैयरूपकम् । मनोज्ञादित्वादुष् । ‘प्रैयरूपकविशेषनिर्देशः’ इति नैपथे ।
गिरिशेन किं कुर्वता । व्रीडं लज्जाम् । व्रीडशब्दः शब्दप्रभेदे अकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—
‘व्रीडायां भवे व्रीडः’ इति । ‘त्वयि स्मरव्रीडसमसयानया’ इति नैपथेऽपि । आकल-
यता दधता । कया । अद्रिजाया हिमाचलपुत्र्याः पार्वत्याः अर्धस्य शरीरार्धभागस्य या
घटना योजना तयाकृता कलिता या मूर्तिः स्वशरीरं तया कृत्वा । ‘सापीश्वरे शृ-
ण्वति तद्गुणौघान् प्रसद्य चेतो हरतोऽर्धशेभुः । अभूदपणीतुलिरुद्धकणो’ इति नैपथे ।
अर्धं शंभोरित्यर्धशंभुरिति तद्वृत्तिः । तेन कारणेन तां स्वतनुं संत्यज्य ईश्वरेण जननयन-
निरीक्षणीया अपरा मूर्तिरद्गीकृतेत्यर्थः ॥

त्यक्तपूर्ववपुषा निजयोपाविप्रयोगजनितान्तरदुःखात् ।

उर्वशीप्रियतमेन किमेतत्कैतवेन जगृहे तनुरन्या ॥ १८४ ॥

उर्वशीनामाप्सरारक्षसाः प्रियतमेन भर्त्रा पुरुरवसा । ‘पुरुरवा बोध ऐल उर्वशीरम-
णध राः’ इति हैमोवचनात् । एतत्कैतवेन हीरकुमारमिवेण । उत्प्रेक्ष्यते—अपरा कुमा-
रलक्षणा तनूर्मूर्तिर्जगृहे गृहीतेव । किंभूतेन उर्वशीप्रियतमेन । त्यक्तमुज्झित पूर्व प्रा-
चीनं पुरुरवोलक्षणं वपुः शरीरं येन । कस्मात् । निजस्वात्मनो निजा आत्मीया वा
या योपा प्रियतमा उर्वशी अप्सराः । ‘अप्सरः स्वप्सराः प्रोक्ता’ इति शब्दप्रभेदे । ‘वा
तु जलौक्योऽप्सरसः सिकतामुमनः समाः’ एते शब्दा यद्गृह्ये वा । ‘इमा जलौकसः ।
इयं जलौकाः । इमा अप्सरसः । इयमप्सराः’ इत्यादि लिङ्गानुशासने च । तस्य । विप्र-
योगेण विरहेण जनितमुत्पादितं यदन्तरमन्तर्मेनसि भवमन्तरश्मतिशायि इत्यर्थः ।
दुःखं तस्मात् । ‘प्रियावियोगज्वलनादिर्बलम्’ इति नैपथे । पुरुरवस उर्वशीवियोगः ।
तथा नलवर्णने—‘करोषि लज्जा गुरुमूर्तिर्मलदस्त्रा हृत्प्रीहरणादुदस्त्रा’ इत्यपि नैपथे ॥

दस्योः किमयमन्यतमोऽस्मिन्नागतस्त्रिदिवतः क्षितिपीठे ।

निष्कलङ्क इव विष्णुपदस्योपास्तिभिः कुमुदिनीदयितो वा ॥१८५॥

दस्योरश्विनीपुत्रयोर्मध्ये । उपप्रेक्ष्यते—अयं हीरकुमाररूपः अन्यतमः एकः कधि-
त्रिदिवतो देवलोकादस्मिन् क्षितिपीठे पतनलश्रणे भूमण्डले आगतः किं समायात
इव । अथ वा विष्णुपदस्य पुरुषोत्तमपादस्य उपास्तिभिः सेवाभिः कृत्वा निर्गतः कलद्गो
लाञ्छनमपवादो वा यस्मात्तादृशः । उपप्रेक्ष्यते—कुमुदिनीदयितः कैरविणीप्राणप्रियश्चन्द्रो
वा क्षिती पतनपृथिव्यां समागतः ॥ इति कुमाररूपदर्शनादिविचारः ॥

माघसि स्मर जगज्जयिनीभिर्हेतिभिः किमु हताश वशाभिः ।

संश्रिते हि चरितश्रियमास्मिंस्त्वन्मदोऽयमवकेशिवदासीत् ॥१८६॥

हे हताश, मूलादेव विगता उच्छिन्ना आशा वाञ्छा यस्य ईदृशः हे स्मर कन्दर्प
जगतां श्रयाणां भुवनानाम् । 'तात्स्थ्यात्तद्यपदेशः' इति न्यायाभाकिनागनागराणां त्रिज-
गवनानां जयिनीभिर्जयनशीलाभिर्वैशीकारिकाभिः वशाभिस्तृणोभिरेव हेतिभिः स्वा-
मोषप्रहरणभूताभिः कृत्वा किं कथं माघसि मदमाकलयसि मत्तो भवसि । हि य-
स्मात्कारणात् अस्मिन् सांसारिकविषयविमुखे हीरकुमारे चरितश्रियं चारित्र्यलक्ष्मीं सं-
श्रिते सति अयं सर्वजगन्नविदितः प्रत्यक्षलक्ष्यस्त्वन्मदः यदहं युवतीरूपामोषशक्तिभिः
कृत्वा हरिहरेन्द्रचतुराननादिकान् सर्वान् स्ववशीकरोमि इति तवाभिमानः अवकेशि-
वन्निष्कलतरुविव आसीत् फलवन्त्यो बभूव ॥

दैत्यमर्त्यमरुतां विजये त्वं साहसिक्यमथ मोह जहीहि ।

भूधरं हरिरिवाशनिनासौ संयमेन निहनिष्यति यत्त्वाम् ॥ १८७॥

हे मोह, अघाततनदिनात्प्रारभ्य त्वं दैत्या दानवा मर्त्या मानवा मरुतो देवास्तेषां
विजये पराभवने साहसिक्यं साहसकर्मसत्त्वं चरुवत्तां वा जहीहि त्यज सुख । तद्वत्ता
वर्तते इति साहसिकः । 'ओजः राहोम्भता वर्तते' इतीकम् । साहसिकस्य भावः गाह-
नियमम् । 'अदो मदोयस्तव साहसिक्यम्' इति नैषधे । यस्मात्कारणादसौ हीरकुमारः संय-
मेन शुद्धचारित्र्येण कृत्वा त्वां भवन्त निहनिष्यति व्यापादयिष्यति मूलादुन्मूलयिष्यति ।
क इव । हरिरिव । यथा पुरंदरः अशनिना यज्ञेण कृत्वा भूधरं पर्वतं हन्ति पूर्णो-
करोति ॥

संमृते प्रतरमानिरतोऽसौ दुष्प्रवृत्तिमिव यत्त्यजति त्वाम् ।

निष्फला तद्वलेय परस्यां संतप्तमानसपतेरपमानात् ॥ १८८ ॥

हे संमृते संगार, यद्यस्मात्कारणार् प्रतरमायां संयमलक्ष्म्यां निरत आगतमना
रणीभूतचेता शसौ हीरकुमारस्तथा भवती जहाति । कामिव । दुष्प्रवृत्तिमिव । यथा म-
रुता दृष्टां प्रवृत्तिं यानां दृष्ट निन्त्यमाचरणं वा शुभानि तत्तस्मात्कारणार् त्वं भवती

कमनः कन्दर्पः । उत्प्रेक्ष्यते—एतत्प्रत्यक्षं दृश्यमानं हीरकुमाररूपं परमन्यजन्माव-
तारमादत्त गृहीतवान् । किं कृत्वा । रुद्रस्य शंभोर्नेत्रं तृतीयं भाले लोचनं तस्य शिति-
नि तस्य वद्विमयत्वेन अभेर्विद्यमानत्वात् वद्वौ निपत्य शम्पां दत्त्वा भस्मीभूय वा । कस्मा-
त् । अङ्गजायास्तिलोत्तमानाम्भ्याः स्वनन्दनाया यदभिलषणं वाञ्छनं कामक्रीडानिकीर्षा
तस्मादुद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृशो यः क्रोधः क्रोधः तेन दान्तं पूरितं चित्तं मनो यस्य
तादृग्विधो यश्चतुराननो ब्रह्मा तस्य शापात् । यदुक्तं कुमारसंभवे—‘अभिलाषमुदीरिते-
न्द्रियः स्वसुतायामकरोत्प्रजापतिः । अथ तेन निगृह्य विक्रियामभिशासः फलमेतद-
न्वभूत् ॥’ इति । तथा नैपथेऽपि—‘पद्मनन्दनसुतारिरंसुता’ ॥

अद्रिजार्धघटनाङ्कितमूर्त्या व्रीडमाकलयता गिरिशेन ।

प्रेयरूपकवती तनुरेतत्कैतवात्किमुररीक्रियते स्म ॥ १८३ ॥

गिरिशेन ईश्वरेण एतस्य हीरकुमारस्य कैतवात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—प्रेयरूपक-
वती रमणीकवकलिता तनुः शरीरयष्टिः उररीक्रियते स्म अङ्गीकृता गृहीता प्रियरू-
पस्य भावः प्रेयरूपकम् । मनोहादित्वादुण् । ‘प्रेयरूपकविशेषनिर्देशः’ इति नैपथे ।
गिरिशेन किं कुर्वता । व्रीडं लजाम् । व्रीडशब्दः शब्दप्रभेदे अकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—
‘व्रीडायां भवे व्रीडः’ इति । ‘त्वयि स्मरव्रीडसमस्ययानया’ इति नैपथेऽपि । आकल-
यता दधता । कया । अद्रिजाया हिमाचलपुण्याः पार्वत्याः अर्धस्य शरीरार्धभागस्य या
घटना योजना तयाङ्किता कलिता या मूर्तिः स्वशरीरं तया कृत्वा । ‘सापीश्वरे शृ-
ण्वति तद्गुणीषान् प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशंभुः । अभूदपणीक्षुल्लिखद्गर्णी’ इति नैपथे ।
अर्धं शंभोरित्यर्धशंभुरिति तद्गतिः । तेन कारणेन तां स्वतनुं संसृज्य ईश्वरेण जननयन-
निरीक्षणीया अपरा मूर्तिरङ्गीकृतेत्यर्थः ॥

त्यक्तपूर्ववपुषा निजयोषाविप्रयोगजनितान्तरदुःखात् ।

उर्वशीप्रियतमेन किमेतत्कैतवेन जगृहे तनुरन्या ॥ १८४ ॥

उर्वशीनामाप्सरास्तस्याः प्रियतमेन भर्त्रा पुरुरवसा । ‘पुरुरवा बोध ऐल उर्वशीरम-
णश्च सः’ इति द्वैमीवचनात् । एतत्कैतवेन हीरकुमारमिषेण । उत्प्रेक्ष्यते—अपरा कुमा-
रलक्षणा तनूमूर्तिर्जगृहे गृहीतेव । किभूतेन उर्वशीप्रियतमेन । त्यक्तमुज्झितं पूर्वं प्रा-
चीनं पुरुरवोलक्षणं वपुः शरीरं येन । कस्मात् । निजसात्मनो निजा आत्मीया वा
या योषा प्रियतमा उर्वशी अप्सराः । ‘अप्सरः स्वप्सराः प्रोक्ता’ इति शब्दप्रभेदे । ‘वा
तु जल्लोकोऽप्सरसः सिकतासुमनः समाः’ एते शब्दा बहुत्वे वा । ‘इमा जल्लोकाः ।
इयं जल्लोकाः । इमा अप्सरसः । इयमप्सराः’ इत्यादि लिङ्गानुशासनं च । तस्य । विप्र-
योगेण विरहेण जनितमुत्पादितं यदन्तरमन्तर्मेनसि भयमन्तरङ्गमतिशायि इत्यर्थः ।
दुःखं तस्मात् । ‘प्रियाविप्रयोगज्वलतादिवलाम्’ इति नैपथे । पुरुरवस उर्वशीविप्रयोगः ।
तथा मलवर्णने—‘करोषि लज्जा गुहर्मालिभ्रलक्ष्मीं दृष्ट्वाह्वरणादुदसी’ इत्यपि नैपथे ॥

जालकानि काञ्चनरचितगवाक्षा एव विमानानि देवतानां स्वर्गे स्थितिस्थानानि तेषु ग-
तानां संप्राप्तानाम् । सुखं निपेदुपीनामित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—भुवः पृथ्व्या अप्सरसां
सुराङ्गनानामिव । अप्सरसोऽपि विमानस्थाधिन्यः स्युः ॥ इति पौराङ्गनानां हीरकुमा-
रदर्शनोद्भूतमिथः कथाप्रथा ॥

नीरदोऽवनिभृतामिव तापं वृष्टिभी रजतहेममयीभिः ।

सोऽर्थिनां प्रमथयन्पथि दौःस्थ्यं संचचार पुटभेदनमध्ये ॥ १९२ ॥

स हीरकुमारः पुटभेदनमध्ये पत्तनविचाले संचचार संचरति स्म । ‘पत्तनं पुटभेदनम्’
इति हेम्याम् । तथा ‘द्वीपान्तरेभ्यः पुटभेदनं तत्क्षणादवापे सुरभूमिभूपैः’ इति नैपथे ।
किं कुर्वन् । रजतानि रूप्याणि हेमानि काञ्चनानि तन्मयीभिस्तैः प्रचुराभिः धानाभिर्वा
वृष्टिभिः दानैः रूपकस्वर्णकादिविधाननैः कृत्वा पथि मार्गे अर्थिनां याचकानां दौःस्थ्यं
दारिद्र्यं प्रमथयन्निर्दलयन् । क इव । नीरद इव । यथा धारिदो मेघः अवनिभृतां
भूधराणां पर्वतानां तापं निदाघदाघं प्रमथयति प्रशमयति । यदुक्तम्—‘धाराधरा एव
धराधराणां निदाघदाघौपविषानदक्षाः’ इति सूक्तम् । काभिः । वृष्टिभिर्जलवर्षणैः ॥

तद्यशोभरणिभर्तुरितोऽन्यद्वीपनिर्जयकृते प्रयियासोः ।

अध्वरोधिजलधीनिव रोदुं तत्क्षणे क्षितिरजोभिरुदीये ॥ १९३ ॥

तस्मिन् कुमारस्य दीक्षाग्रहणार्थं समदं गमनसमये क्षितेः पृथिव्याः सकाशात् रजो-
भिर्धूलीभिरुदीये प्रकटीभूतम् । प्रघृतमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इतोऽस्माज्जम्बूद्वीपा-
दन्येसां पण्णाम् पुष्करसाक्रीयकुशाशालमल्लऋक्षनागां द्वीपानाम् । ‘सप्तद्वीपा यमुमती’
इति शिवराजपर्वचरणात् । पद्द्वीपाभिधानानि नैपथे । जिनमते तु जम्बूद्वीपं धातुकी-
सङ्गम्, पुष्करवरद्वीपम्, वाहणीवरद्वीपम्, घृतवरद्वीपम्, क्षीरवरद्वीपम्, इधुवरद्वीपम्,
इति । अथवा अष्टादशसंख्याकानां द्वीपानाम् । ‘अष्टादशद्वीपनिरातयूपः’ इति रघुवंशे ।
तथा । ‘नवद्वयद्वीपपृथग्जयप्रियाम्’ इति नैपथे । निर्जयकृते विजयार्थं प्रयियासोः
प्रयातुमिच्छोः तद्यशोभरणिभर्तुः कुमारश्चोकराजस्य । धरणिशब्दो ह्रस्वोऽप्यस्ति । यथा—
‘धरणिविरहिनि क्रान्तमुद्रे समुद्रे’ इति नाटककाव्ये । अध्वानं मार्गं रन्धतीत्येवंशीलान्
जलधीन् । लङ्गणस्यादूदकशीरोददधिमग्नपृतोदगुरोदकेधुरसनाग्रः जिनशासने सप्त
समुद्राः । सरणसमुद्रकालोदधिपुष्करोदधिवाहणीसमुद्रपृतोदशीरोदधिदधुरसगमुद्रनामा-
नोऽर्णवाः सप्तसंख्याकान् गमनमार्गरोधकान् समुद्रान् रोदुमावरीतुं स्पृहीवन्तुमिव
रेणुभिः प्रसृष्टे ॥

संयमाय समियाय कुमारः पत्तनोपविषिने दितदोषः ।

पूर्वपर्वतशिरःशिखराङ्गे पद्मिनीपतिरिवान्मुदयाय ॥ १९४ ॥

हीरकुमारः संयमाय चारित्रप्रदणार्थं पत्तनस्थोपविषिने समीपोपाने समियाय गमा-

यो वटतरुलोलैरुदृयनादितस्ततः पर्यटनाद्वा चपलैर्विहङ्गैः पक्षिभिः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्गौरवान्माहात्म्यात्किमु चमरैर्वालव्यजनैरिव । ‘चमरश्चामरः’ इति शब्दप्रभेदे । तथा ‘चमरश्चामरे दैत्ये’ इत्यनेकार्थः । पक्षैस्तनूहैर्वीज्यते स्म । इति किम् । यद्यस्मात्कारणात् न्यक्षाः समस्ता ये रुक्षाः पादपास्तोषां निकरेषु गणेषु गुरुत्वं महत्त्वं विभर्ति धत्ते । क इव । भूमानिव । यथा मनुजेषु अशेषमनुष्येषु राजा गौरवं कलयति । पाठान्तरे—अथवा सर्ववृक्षेषु मखभुक्शिखरी सुरतरुः कल्पवृक्षो गुरुतां धत्ते ॥

रागिणः प्रणयतोऽखिललोकाञ्छैशवावधिजगज्जनगेयान् ।

तद्गुणानिव निशम्य सरागः पल्लवैरयमशालत शालः ॥ २०१ ॥

अयं शालो वटतरुः पल्लवैः किसलयैः अशालत शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तद्गुणान् हीरकुमारस्य धैर्यादायैर्गाम्भीर्यशमदमादिमान् गुणान् निशम्याकर्ण्य सरागो रज्जो जात इव । गुणान् किं कुर्वतः । अखिलान् समस्तान् लोकान् नाकिनागररूपजनान् रागिणो निजानुरक्तान् प्रणयतः । पुनः किभूतान् । शैशवावधि बाल्यावस्थां मर्यादीकृत्य जगतां पातालस्वर्गभूमीलक्षणानां भुवनानां जनैः सुरासुरनरैर्गेयान् गातुं योग्यान् ॥

वल्कलैः कलयतात्मनि भूपां विभ्रता कपिशशालिजटालीम् ।

काननस्थितिमताजनि तेनातन्वता किमु तपो व्रतिनेव ॥ २०२ ॥

तेन वटद्रुमेण । उत्प्रेक्ष्यते—व्रतिनेव तापसेनेव तपः अनाहारलक्षणं कष्टं किमु कुर्वता अजनि जातम् । केनेव । व्रतिनेव । यथा तापसेन तपःकुर्वता जायते । किं भूतेन तेन व्रतिना च वल्कलैः बह्विधैर्वृक्षविशेषत्वमिदम् । ‘त्वचि बह्वी चोक्तं वल्कलम्’ इति ईम्याम् । कृत्वा आत्मनि खस्मिन् विषये भूपां शोभां कलयता दधता । पुनः किंभूतेन । कपिशां पीतरक्तान्, तथा शालिनीं शोभनशीलाम्, जटानां शिफानां वृक्षमूलानां सटानां सार्द्रभस्मभरैरेकीकृतकेशानां च । ‘प्रकाण्डौघजटाः शिफाः’, ‘जटाः सटा’ इति द्वयमपि ईम्याम् । ‘जटा केशविहारे मांसिमूलयोः’ इत्यनेकार्थः । आलीं ध्रेणीं विभ्रता धारयता । पुनः किंभूतेन । कानने वने स्थितिर्वासो विद्यते यस्य ॥

निष्कुहान्तरितविष्किरवारस्फारतारनिनदैर्वटशास्त्री ।

यो मरुत्तरलपल्लवदृष्टैराह्वयन्निव निजान्तिक एतम् ॥ २०३ ॥

यो वटतरुः एत कुमारम् । उत्प्रेक्ष्यते—निजान्तिके स्वसमीपे आह्वयमाहारयमिवास्ते । कैः । निष्कुहान्तरितानां स्वबोद्धव्यवहितानां तरुस्कन्धरन्ध्रमध्यगतानां विरिह-राणां विहङ्गानां मारस्य समूहस्य स्फारेः स्पष्टः पटुभिस्तारित्युर्गः कृतनिर्नादः कृजितः । पुनः कैः । मरुता पयनेन तरलाद्यशला ये पक्ष्याः प्रवालाश्च एव दृष्टाः पाणयभैः कृत्या चेतस्याहार्यम् ॥ इति दीक्षामहणयोग्यवटद्रुमवर्णनम् ॥

शिथिले विजयदानयतीन्द्रः पूर्वमेव तदुपागमनाद्यम् ।

छापयाखिलजनं सुखयन्तं कः श्रयेत् धनदाश्रयमत्र ॥ २०४ ॥

विजयदाननामा यतीन्द्रः सूरिः तदुपागमनात्कुमारस्यागमनात्पूर्वमेव प्रथममेव यं वटतरु शिथिये श्रितवान् । प्रागेव तत्रागम्य निषण्ण इत्यर्थः । युक्तोऽयमर्थः । अत्र जगति छायाया आश्रयेण । 'वयं श्रीमच्छायाया जीवामः' इति लोकसूदिः । प्रतिच्छायायिकाया चाखिलजनं समस्तलोकं मुखयन्तं सुखीकुर्वन्तम्, तथा धनदानां वदान्यानां वैभ्रवणस्य वा आश्रयं स्थानम् । 'वटो वैभ्रवणाश्रयः' इति हेम्याम् । कः सुखार्थो पुमान्नाश्रयेन सिवेत । अपि तु सर्वोऽपि जनस्तं भजेदित्यर्थः ॥

तीर्थनाथमिव चैत्यतरोस्तत्पादपस्य सविधे स्थितिमन्तम् ।

संमदेन स कुमारमहेन्द्रस्त्रिः प्रदक्षिणयति स्म मुनीन्द्रम् ॥ २०५ ॥

स कुमारमहेन्द्रः हीरनामा । शिशुच(श)कः संमदेन हर्षेण कृत्वा मुनीन्द्रं श्रीविजय-दानसूरिं त्रिः वारत्रयं प्रदक्षिणयति स्म प्रदक्षिणीकृतवान् । किंभूतं मुनीन्द्रम् । तस्य पूर्वव्यावर्णितस्य पादपस्य वटशाखिनः सविधे समीपे स्थितिरुपवेशनं विद्यते यस्य । कमिव । तीर्थनाथमिव । यथा महेन्द्रः पुरंदरस्थित्यतरोरशोकदुमस्य कैवलज्ञानोत्प-त्तिस्थानकवृक्षस्य वा पार्श्वे तिष्ठन्तं जिनेन्द्रं त्रिःकृत्वः त्रिवारं प्रदक्षिणीकरोति । प्रभोः प्रदक्षिणाग्रयं ददाति स्मेत्यर्थः ॥

उत्ततार तुरगात्स कुमारो बर्हिणादिव सुतः सुरसिन्धोः ।

श्रीगुरुं प्रमुदितश्च ललाटन्यस्तहस्तनलिनस्तमनंसीत् ॥ २०६ ॥

स हीरनामा कुमारस्तुरगादश्चादुत्ततार उत्तीर्णवान् । क इव । सुरसिन्धोः सुत इव । यथा सुरसिन्धोर्देवनद्याः गङ्गाया नन्दनः स्वामिकार्तिकः बर्हिणान्मयूरादुत्तरति । 'आवा-स्यशोन्मुखाबर्हिणानि' इति रघुवंशे । उत्तीर्य च पुनस्तं महावीरदेवपट्टपरम्परायातं दीक्षादानगुरुं वा श्रीगुरुं शोभाकलितविजयदानसूरिम् अनंसीत् प्रणमति स्म । किंभूतः । प्रमुदितो हृष्टवदनः । पुनः किंभूतः । ललाटे स्वमालस्थले न्यस्तां स्थापितो हस्तां पाणी एव नल्लिने कमले यत्र ॥

रामणीयकविधेरवधेर्मे भूपया वपुषि कृत्रिमया किम् ।

तत्त्यजे निजतनोरिति सर्वाङ्गीणभूषणभरः किमनेन ॥ २०७ ॥

अनेन हीरकुमारेण निजतनोः स्वाज्ञात् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः सर्वाण्यहानि व्याप्नो-ति । 'पथ्यङ्कृषं प्रप्रणम्य व्याप्नोति' इति सूत्रेण च ईनादेशश्च । सर्वाङ्गीण इति सर्वाङ्गोपाङ्ग-संयन्धी । भूषणानामामरणानां भरः समूहस्तत्त्यजे त्यक्तः । सर्वानलंकाराभिज्ञाशुत्ता-रयति स्मेत्यर्थः । इति किम् । तत्कारणमाह—रामणीयकस्य रमणीयताया मनोहरत्वस्य विधेः प्रचारस्य अवधेः सीमाया मे मम वपुषि शरीरे कृत्रिमया औपाधिकया भूपया शोभया भूषणैर्वा । भूषासम्बन्धेन भूषणान्यप्युच्यते । उक्तं तु प्राक्प्रतिपादितमासीत् । निमित्तम् । न किमपीत्यर्थः । रमणीयस्य भावो रामणीयकम् । योपधादुम् ॥

पङ्कजपुशशिसंख्यमितेऽब्दे कार्तिकस्य च त्रिंशो द्विकसंख्ये ।

यन्निरस्तभवनिःश्वसितार्धधूमवर्तिभिरिवाविशदास्ये ॥ २०८ ॥

संयमं विजयदानमुनीन्दोराददे सह परैः स कुमारः ।

पद्मिनीप्रियतमात्प्रविकाशं पुण्डरीकमिव पङ्कजपुञ्जैः ॥ २०९ ॥

स हीरकुमारः परैरन्यैरमीपालकुमारप्रमुखैरपरकुमारेः सार्वं श्रीविजयदाननाम्नो मुनीन्दोः साधुसुधांशोः सूरिन्द्रात्सकाशात् संयमं चारित्रमाददे जगृहे । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा सिताम्भोजं पङ्कजपुञ्जरन्यकमलकलापैः समं पद्मिनीप्रियतमात्सूर्यात् सकाशात्प्रविकाशं विकलरतामाददे । पुण्डरीकशब्दः प्राशान्वरन्वापकः । 'पुरिसवर-पुण्डरीआणम्' इति शकस्तववचनात् । कस्मिन् सति । पङ्कजसमिता संख्या, प्रहा आदि-त्याद्या इदानींतनलोकप्रसिद्धा नव, इषवः स्मरस्य वाणाः पञ्च, शशी चन्द्र एकः, एषां संख्यया प्रमाणेन मिते मानीकृते अब्दे वर्षे सति । च पुनः कस्मिन् सति । कार्तिकस्य बाहुलस्य । कार्तिकमासस्येत्यर्थः । द्विकसंख्ये द्विकसंख्या प्रमाणं यस्य तादृशे एतावता द्वितीयानाग्रि त्रिंशो । तिथिशब्दः पुंस्त्रिवोः । 'प्रश्निस्त्रिंशनीमणिभृतिः' इति लिङ्गानुशासने । त्रिंशो किंभूते । अविशदास्ये न विद्यते विशदमुज्ज्वलमास्यं मुखं प्रारम्भो वा यस्य । कृष्णद्वितीयायां प्रथमाद्यतसो घटिका निशा अन्धकारेण श्यामाः स्युः । उत्प्रेक्ष्यते—येन हीरकुमारेण निरस्तो ध्वस्तोऽभिभूतो यो भवः संसारस्तस्य निःश्वसि-तानि दुःखप्राग्भारोद्भूतनिःश्वासास्तान्येवाचीपि अत्युष्णत्वाद्वह्नयस्तेषां धूमवर्तयो धूमलेखास्ताभिः । 'उष्णीकृतमुखे इव निःश्वरानलधूमवर्तय इवोद्गीर्णास्तमोराजयः' इति चम्पूकथायाम् । एतावता विकमार्कात् पण्यवत्यधिके पञ्चदशशते वर्षाणामतिक्रान्ते १५५६ कार्तिकबाहुलद्वितीयायां हीरकुमारो दीक्षां जग्राहेति तात्पर्यार्थः । संवत् १५५६ वर्षे गुर्जरमण्डलानुसारेण कार्तिकवदि देवमासानुसारेण तु मार्गशीर्षास्तितद्विती-यायां त्रिंशो हीरकुमारदीक्षा इत्युक्तम् ॥

संयमश्रियमवाप्य कुमारः साधिकं शरदमिन्दुरिवाभात् ।

सोऽप्यनेन सुपमां श्रयते स्मार्थेन वागिव पुरीच नृपेण ॥ २१० ॥

स कुमारः संयमश्रियं चारित्रलक्ष्मीमवाप्यासाद्य । सहाधिकतया वर्तते यत्तत्साधिक-मिति क्रियाविशेषणम् । आभात् वभासे । यथ वा स कुमारः अधिकं यथा स्नात्तया वभा । क इव । इन्दुरिव । यथा चन्द्रः शरद् पनात्यय संप्राप्याधिकं शोभते । पाठा-न्तरार्थो यथा—सकुमारः संयमश्रियमुपेयागत् । प्राप्येत्यर्थः । अधिक आभाद्राति स्त । क इव । अत्रिनेत्रज इव । यथा अत्रिनामा मुनिविशेषस्तस्य नेत्रं नयनं तस्माज्जायत इत्यत्रिनेत्रजशब्दो यथा । यथा रघुवशे—'अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रैरिव यौः' इति ।

१. 'संयमश्रियमुपेत्य स चित्रामत्रिनेत्रज इवाधिकमाभात्' इति पाठान्तरम्.

कलभो यूथनाथेन यद्वदम्यः ककुब्जता ।

हीरहर्षः समं सूरिशकेण विजहार सः २१४ ॥

य हीरहर्षमुनिः सूरिशकेण श्रीविजयदानसूरीन्द्रेण समं सार्धं विजहार विहारं कृतवान् । किंवात् । यद्वत् । यथा कलभो घालगजः यूथनाथेन पट्टिवर्षीयगजराजेन समं विहरति । पुनर्यद्वदम्यो दम्यो वत्सतरः पुष्टो वत्सः प्राद्वृषमेण सह विहरति । 'दम्यो वत्सतरः समौ' इति हैम्याम् । यद्वच्छब्द इवार्थे । वमरुकमणिवल्लालापण्डान्वायेनोभयत्रापि संबध्यते ॥

प्रीतिर्जिनेषु वृजिनेषु न तस्य जज्ञे

योगं व्यगाहत् मनो न कदापि भोगम् ।

अङ्गीचकार विरतिं न रतिं कदाचि-

नव्योऽप्यनव्य इव सोऽजनि साधुधुर्यः ॥ २१५ ॥

स हीरहर्षनामा साधुषु यतिषु धुर्यो धुरीणः नव्योऽपि नवदीक्षितोऽपि अनव्यः पुरातन इव बहुकालीनमुनिरिवाजनि संजातः । तदेव दर्शयति—तस्य हीरहर्षमुनेः जिनेषु तीर्थकरेषु प्रीतिः ज्ञेहस्वत्परता, परं वृजिनेषु हार्दं न जज्ञे । 'ज्ञेहः प्रीतिः प्रेम हार्दम्' इति हैम्याम् । तस्य मनः योगं यमनियमाद्यष्टाङ्गलक्षणं सर्वविरतिमङ्गीचकार । पुनः कदापि कस्मिन्नपि क्षणे रतिं चिन्तासक्तिम् । 'वृद्धास्त्रिव गतप्रायासु वर्षासु रतिमकुवाणः' इति चम्पूकथायाम् । रतिं चिन्तासक्तिमिति तद्विपनके । अथ वा रतिमनुसारं मैथुनादिकं वा ॥

सूरीन्दोः संनिधौ श्रीमान्कुमारश्रमणोऽनिशम् ।

संतानस्य नवोन्निद्रत्पारिजात इवावभौ ॥ २१६ ॥

श्रीमानतिशायिशोभावान् कुमारश्रमणः हीरहर्षसाधुः अनिशं निरन्तरं सूरीन्दोर्विजयदानसूरिचन्द्रस्य संनिधौ पार्श्वे बभौ । क इव । नवोन्निद्रत्पारिजात इव । यथा नवीनो वल्क उन्निद्रद्विकसरीभवन्कुसुमादिकलितो जायमानः पारिजातो विशिष्टकल्पवृक्षः संतानस्य नाशो देवद्रुमस्य समीपे भाति । 'कल्पः पारिजातो मन्दारो हरिचन्दनः । संतानश्च' इति पञ्चसु कल्पतरुषु मध्ये कविसमये पारिजातस्यैव प्राधान्यं दृश्यते प्रायः । यथा रघुवंशे—'तेषां महाह्रांसनसंस्थितानामुदारनेपथ्यभृतां स मध्ये । रराज धात्रा रघुसुनुरेव कल्पद्रुमाणामिव पारिजातः ॥' इति ॥

श्रमणधरणीभर्तुः पादारविन्दनिषेवना-

त्प्रमुदितमना नाथीदेवीतनूजयतीश्वरः ।

अनुपमशमक्षीराम्भोधौ विलासरसं सृज-

न्सितगरुदिवामन्दानन्दं दिनानि निनाय सः ॥ २१७ ॥

स नाधीदेव्यास्त्रनूजो नन्दनः स एव यतिनां मध्ये । 'यतिश्च यतिनि प्रोक्तः' इति शब्दप्रभेदे । ईश्वरो मुख्यः हीरहर्षमुनीन्द्रो दिनानि शुद्धसंयमविधिना वासरान्निनाय अतिवाहयामास । अतिक्रामति स्पेल्यर्थः । किंभूतः । श्रमणानां साधूनां भर्तुः स्वामिनो विजयदानसूरेः पादारविन्दनिपेवनया चरणकमलपरिचर्यया कृत्वा प्रमुदितमाहादयुक्तं जातं मनो यस्य । किं कुर्वन् । अनुपमो न विद्यते उपमा साम्यं यस्य । साधारण इत्यर्थः । तादृशो यः शमः शान्तरसाकलितपरिणामः स एव क्षीराम्भोधिदुग्धजलनिधिस्रगामन्दो बहुलभानन्दो यत्रैवं यथा स्यात्तथा विलासरसं क्रीडास्वादम् । आस्वादोऽनुभवने । अथ वा विलासे क्रीडायां रसमगुराग सृजन् कुर्वन् । 'रसः स्वादे जले वीर्ये गृह्णारार्द्रा द्रवे निपे । चोले रागे देहधातौ तिक्तार्द्रा पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । क इव । सितगद-
रिव । यथा सितच्छदो हंसः परमानन्दः सन् क्षीरसमुद्रे विलासरसं जलक्रीडारसं सृजति हंसानां सद्भावः क्षीरसमुद्रेऽपि दृश्यते । यथा स्नातस्यास्तुता—'हंसासाहतपद्म-
रेणुकपिशक्षीराण्वाम्भोभृतेः' इति ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्भाक्षी क्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवत्पञ्चमः ॥ २१८ ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिना व्यावर्णिते वर्णनागोचरीकृते हीरसौभाग्यनाम्नि महा-
काव्ये पञ्चमः सर्गः अभवज्जातः ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां सौपशहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ श्रीविजयदान-
सूरिवन्दनदेशनाश्रवणवैराग्यभयनविमलाभगिन्यादिकादेशमार्गणविविधयुक्तिनिवेधनदा-
द्याधिगमनपूर्वकादेशप्रदानभृशरभूपादिपरिधानवर्णाधारोहणतीर्थत्रिकादिमहोत्सवपु-
रःपुरमध्यप्रस्थानपासादनाविविधचेष्टनतप्तानाप्रकारवार्ताश्रवणोपवनवटहुमवर्णनदी-
क्षामहणनामस्थापनविहारादिवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

पट्टः सर्गः ।

अथ सूरिपुरंदरान्तिके निखिलं वाक्यमामनन्तयम् ।

गणधारिसुधर्मसंनिधाविव, जम्बूः सुपमामपूपुपत् ॥ १ ॥

अथ दोषाग्रहणानन्तरं सूरिपुरंदरस्य विजयदानसूरीन्द्रस्यान्तिके गर्भापे निखिलं
गममं यादव्यं शास्त्रमामनन् पठन् अभ्यसन् वा । 'प्रा अभ्यासे' इत्यस्य घानोमेनादेशः

‘पठत्यामनति’ इति क्रियाकलापे । अयं हीरहर्षनामा मुनिः सुपमां सातिशयशो-
भामपूपुपत् पुष्पाति स्म । अधिकं शुशुभे इत्यर्थः । क इव । जम्बूखिव । यथा श्रीमहा-
वीरदेवेनानुज्ञातं गणं साधुगच्छं धरतीत्येवंशीलो यः सुधर्मस्वामी सुधर्मनामा पञ्चमग-
णधरः तस्य संनिधौ पार्श्वे शास्त्रमधीयानो जम्बूस्वामी सुपमां पुपोप ॥

श्रुतमत्र गणीन्दुनामुना निहितं स्फूर्तिमनुत्तरां दधौ ।

इव शुक्तिकसंपुटान्तरे सलिलं स्वातिमिलत्पयोमुचा ॥ २ ॥

अमुना विजयदाननाम्ना गणीन्दुना सूरिचन्द्रेण अत्र हीरहर्षमुनौ निहितं स्थापितम-
र्थादध्यापितं सत् श्रुतं शास्त्रमनुत्तरामसाधारणी स्फूर्ति चमत्कारकारितां दधौ धरो
स्म । किमिव । सलिलमिव । यथा स्वातिनक्षत्रेण मिलता संगच्छमानेन पयोमुचा मेघेन ।
शुक्तिकयोः संपुटस्यान्तर्मेघे निहितं जलमद्भुतामद्वैतमुक्ताकारतया स्फूर्ति विभर्ति ॥

अधिगत्य ततः श्रुतं व्रतिक्षितिभर्तुर्दधिरेऽमुना श्रियः ।

सुरभेः समिरेण सौरभं मलयोर्वीरुहकाननादिव ॥ ३ ॥

अमुना हीरहर्षमुनिना ततस्तस्माद्विजयदानाभिधानाद्रतिक्षितिभर्तुः सूरैः सकाशात्
श्रुतं शास्त्रमधिगत्य प्राप्य । ‘अधिगत्य जगत्प्रधीश्वरादय मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः’ इति
नैयधे । श्रियः शोभा दधिरे धृताः । केनेव । समिरेणेव । यथा सुरभेर्वसन्तस्य समि-
रेण मलयानिलेन मलयोर्वीरुहाणां चन्दनानां कामनाद्वनात्सौरभं सुगन्धितां परिमलं
प्राप्य शोभा प्रियते ॥

स्खलति स्म न कुत्रचिद्वचोरचनास्यागमपारदृश्यः ।

हृदिनीहृदयेशितुश्चलज्जलकलोलपरम्परा किमु ॥ ४ ॥

आगमानां जैनसिद्धान्तानां पारं प्रान्तं दृष्टवानित्यागमपारदृष्टा तस्य । आगमपारगामिन
इत्यर्थः । अस्य हीरहर्षमुनेर्वचोरचना वाक्चातुरी यच्चनविलासोऽपि कुत्रचित्कापि
स्थाने न स्खलति स्म न कुण्डीभूता । सर्वप्राप्यस्खलितप्रचारैवासीदित्यर्थः । केव । चल-
ज्जलकलोलपरम्परेव यथा हृदिनीनां नदीनां हृदयेशितुर्हृदयनायकस्य । ‘हृदयेसा
प्राणगमा’ इत्यादिनामानि स्त्रीमग्नौर्भवन्ति । तथा—‘हृदयनायकचक्रिज्जिन्ध्रियोः’ इति
कप्रभनघस्ये । प्राणवज्रस्य समुद्रस्य चलन्ती रिति रिति प्रसरन्ती जलानां कलो-
लानां तरङ्गानां परम्परा श्रेणी कापि न स्खलति । किमु अत्रेवार्थं ॥

असमानमहा दिनेशचन्मतिमांश्चित्रशिरसिण्डुप्रवचत् ।

भटवच्चरणोद्धतन्मना विनयी यो रघुसूनुव्यभात् ॥ ५ ॥

यो हीरहर्षमुनिर्व्यभात् यतः । किमुतः । असमानमग्राधारणं महा प्रतापो यस्य परैः
परवारिभिः परपाशैः स्वपाशैर्बन्धो अगहर्नीयप्रतापः । किमु । दिनेशवत् शिरसि-

नायक इव । यथा भास्करः अन्यासद्यप्रतापो भवेत् । पुनः किंभूतः । मतिमान् कुशा-
प्रतीक्षणबुद्धिर्विद्यते यस्य । किंवत् । चित्रशिखण्डिपुत्रवयथा बृहस्पतिरद्वैतप्रज्ञावान्
वर्तते । 'जीवश्चित्रशिखण्डिजः' इति द्वैम्याम् । तथा 'विचित्रवाक्चित्रशिखण्डिनन्दनः'
इति नैपथे । विचित्रवाग्विषये चित्रशिखण्डिनन्दनो बृहस्पतिरेवेति तद्भूतिः । पुनः
किंभूतः । चरणे चारित्र्ये उल्लसत्प्रोक्षासेन प्रह्लादेन कलितं मनश्चित्तं यस्य । किंवत् ।
भटवत् । यथा—शूरो रणे संप्रामे ललसत्सोत्सुकीभवत्साभिलाषं वा जायमानम् । 'विम-
हमिच्छन्ति मया वैयाथ व्याधिपीडितं लोकम् । मृतकचहुलं च विप्राः क्षेमसुभिक्षं च
निर्ग्रन्थाः ॥' इति वचनात् । मनो यस्य । च पुनरर्थः । पुनः किंभूतः । विनयी विनयक-
न्तः । किंवत् । रघुसूनुवल्ग्वक्ष्मणवत् । 'विनये लक्ष्मणः' इति काव्यकल्पलतायाम् । अथ
वा विशिष्टः शास्त्रागमप्रोक्तो नयो न्यायोऽस्त्यस्मिन्निति । किंवत् । रघुसूनुवद्रामचन्द्र
इव । 'न्याये रामः' इत्यपि काव्यकल्पलतायाम् ॥

गिरिराज इव क्षमाधरो बुधलक्ष्मीं दधदभ्रमार्गवत् ।

जलजासनवद्भवान्तकृद्भूतधुर्यः स महोक्षवह्नौ ॥ ६ ॥

स हीरहर्षमुनिर्वर्भा भाति स्म । किंभूतः । क्षमां क्षान्तिं निष्कोपतां धरतीति । क
इव । गिरिराज इव । यथा हिमाचलः क्षमाधरः पृथ्वीधारकः कुलाचलत्वात् । यद्यपि
'कूर्मकुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम्' इति सूक्तोक्तेः 'हिमालयो नाम
नगाधिराजः' इति कुमारसंभवे मेरुर्वा । मेरोरपि गिरिपतित्वं । यथा—'पातालमा-
विशतु यातु सुरेन्द्रलोकमारोहतु क्षितिधराधिपतिं सुमेरुम् । मन्त्रार्थः प्रहरणंश्च करोतु
रक्षां यद्रावि तद्भवति नात्र विचारहेतुः ॥' इति सूक्तावल्याम् । क्षमाधरत्वं तु शैल-
त्वात्कुलगिरित्वाद्वा । पुनः किं कुर्यन् । दधत् धारयन् । काम् । बुधत्वेन बिद्वत्तया
लक्ष्मीं शोभाम् । किंवत् । मार्गवत् । यथा अग्राणां मेघाणां मार्ग आकाशः । 'सुरा-
भ्रोडुमरुत्पथोऽम्परम्' इति द्वैम्याम् । बुधस्य चन्द्रपुत्रस्य प्रहविशेषस्य लक्ष्मीं धियं
विभर्ति । 'बुधः सौम्ये कर्वा' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । भवान्तकृत्संसारोच्छेदकः ।
किंवत् । जलजागमनम् । यथा कमलासनो ब्रह्मा भवान्तकृत्प्रामास्ते । पुनः किंभूतः ।
प्रते चारित्र्ये धुर्यः पञ्चमहाव्रतभारोद्धारकपुत्रीणः । किंवत् । महोक्षवयसा वृषभो धुर-
धरः स्यात् ॥ इति हीरहर्षगणे षडनसमयगुणवत्त्वम् ॥

तरुणी तपनात्मजन्मनो हरिदास्ते सुवि नाम दक्षिणा ।

किमु कस्यचनापि कोपिनो व्रतिनः स्तर्निपपात शापतः ॥ ७ ॥

भुवि पृथिव्यां तपनात्मजन्मनो भातुनन्दनस्य यमस्य तदग्नी एहिणी हरिदिगास्ते ।
किं नाम । दक्षिणा अपाचीनाम्रैलभ्यः । यद्यपि तदग्नीशब्देन युवती कथ्यते सामान्येन
एहिण्या अप्यभिधानं दृश्यते । यथा चम्पूकथायां 'नलं प्रति प्रहितकिनरेण सायं कि-
नरी प्रपुष्कम्—'अजनि रजनिः किमेतत्तरनितरतीव पथिमपवोर्धः । पनतरनि

तरुणि विपिने कचिदस्मिन्नेव निवसामः ॥' इति दिशोऽपि स्त्रीत्वम् । 'निजमुत्तमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित् ।' तथा 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममुं रुची' इति पदद्वयमपि नैपथे । तेन इदमपि तद्वत् । उत्प्रेक्ष्यते—कस्यचनाप्यनिर्दिष्टनामः कोपिनो रोपवतः व्रतिनस्तापसस्य शापतः शापवशात्स्वः स्वर्गः निपपात उच्चैः स्थानादधोभूमौ शुटित्वा निपतितः इति परशासनकविसमयवर्णनमात्रमेव । यथा कादम्बरीकथायां केनापि तापसेन तापसः कश्चित्त्वरितं गच्छन् शप्तः । 'यतस्त्वं मामवन्दित्वैव तुरगवद्गच्छसि ततस्त्वं तुरगो भव ।' स तथैव जातः । तथा 'मतङ्गशापादवलेपमूलादवाप्तवानस्मि मतङ्गजत्वम्' इति रघौ । परं न जैनं वच इति ॥

वसति स्म घटोद्भवो मुनिर्दिशि यस्यां चिरमुज्जितान्पदिक् ।

किमु शम्बरवैरिविभ्रमैर्युवतीभिर्युववद्विभोहितः ॥ ८ ॥

घटात्कुम्भाद्भुव उत्पत्तिर्यस्य तादृशो मुनिरगस्तितापसः यस्यां दक्षिणस्यां दिशि चिरं गलितावधिकालं वसति स्म स्थितिमानजनि किम् । उज्जिता लक्ता अन्याः पूर्वादिकास्तिस्रो दिशो येन । उत्प्रेक्ष्यते—युवतीभिर्दक्षिणात्यतरुणीभिः शम्बरनाम्नो दैत्यस्य वैरेणो हन्तुः स्मरस्य । 'अरी शम्बरदर्शकः' इति हेम्याम् । विभ्रमैर्विलासैर्युववत्तरुण इव विशेषेण मोहितः । मोहमलनुरागं जेहातिताय वा । मोहं मूर्च्छामविद्याम् । यथा अनेकार्थनाममालायाम्—'मोहो मूर्च्छाविपर्ययो' । "मूर्च्छाविद्या । न मुशामः कामानहह विपमो मोहमहिमा" इति तदवचूरिः । अविद्या अहमल्यज्ञाने प्रापितः किमु नीत इव ॥

स्मरविष्टपजैत्रशस्त्रितस्त्रितरोदीर्णविनोदविभ्रमात् ।

व्रजतीय कुतूहलीक्षितुं किमु मन्दीभवदङ्गिरंशुमान् ॥ ९ ॥

अंशुमान् सूर्यः इह दक्षिणस्यां दिशि व्रजति । किभूतः । मन्दीभवन्तः क्षीणरसाद्रमने आवरिता जायमानास्तेजोभिः प्रतापैः रहिता वा भवन्तो जायमानाः । 'दिशि मन्दायते तेजो दक्षिणस्यां रवेरपि' इति रघुवचनात् । अद्वयधरणाः किरणा वा । अद्विगच्छेन किरणा अप्युच्यन्ते । यथा नैपथे—'साहसैरपि पटुरङ्गिभिरभिव्यक्तीभवन् भानुमान्' इति । किभूतः । कुतूहलं कान्तुकमस्मासीति । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—स्मरस्य कन्दर्पस्य विष्टपानां प्रयाणां भुवनानां तात्स्थ्यात्तद्यप्यदेशाग्राहिनागनागराणां जैत्रशस्त्रिताभिर्जयनशीलप्रहरणवदाचरिताभिस्त्रितराभिः प्रधानस्त्रीभिः । 'रदः सहचरी राजभेतामपि स्त्रितरा क्षणम्' इति नैपथे । स्त्रितरां घेष्टामिति तद्वृत्तिः । 'दस्रो वा, रियां कापि सारदा च परे हस्रो वा भवति । येनीका प्रेयसीतरा प्रेयसितरा' इति सारस्वते । तथा स्त्रितरा न्रीतरा इति । उदीर्णाः सभापेन प्रकटीकृता विनोदा दास्य-क्रीडानृत्तगीतारिका विभ्रमा हावभावविलासाः । अथवा विनोदेन पररपरानन्दक्रीडादास्येन विलासान्गानीक्षितुं मोचयितुं किमु व्रजति । दक्षिणदेशविषयगतासिति श्लोकप्रतिदिः ॥

शमनस्य मृगीदृशो दिशो मणिमुक्ताफलशालमानया ।

सरितां दयितस्य वेलया विलसन्मेखलयेव दिद्युते ॥ १० ॥

सरितां नदीनां दयितस्य भर्तुः समुद्रस्यार्थादक्षिणोदधेर्वेलया । 'वेला स्यादृद्धिरम्भ-
साम्' इति ह्यम्याम् । दक्षिणदिशि वेलया दिद्युते शमनस्य धर्मराजस्य मृगीदृशः
पत्न्याः स्त्रिया दिशो दक्षिणाशया दक्षिणदिग्मृगीदृशः मणिभिर्विविधरत्नैस्तथा मुक्ता-
फलैर्मौक्तिकैः शालमानया शोभमानया विलसन्त्या आक्षिपन्त्या । 'लस श्लेषणक्रीड-
नयोः' । अयं धातुः । मेखलया काश्येव । 'खगकालकलत्रदिग्भवः' इति नैपथे ॥

तिलकं हरितामसावमूं जिनमाणिक्यविभुर्यतः श्रितः ।

किमपाच्यपयोनिधिः स्वनैरिदमावेदयते तरङ्गजैः ॥ ११ ॥

अपाच्यो दाक्षिणात्यपयोनिधिः समुद्रः दक्षिणार्णवस्तरङ्गजः निजलोलकलोलकला-
पजन्मभिः स्वनैर्गम्भीरनिर्घोषैः इदमस्मिन्नेव काव्ये कथ्यमानमावेदयते । अर्थाल्लोकानां
कथयतीव । [णि]जन्तानां धातूनामुभयपदं स्यात् । तेनात्रात्मनेपदम् । तथा च प्रकि-
याकौमुद्याम्—'णिचश्च' । 'णिजन्ताद्वातोरात्मनेपदमपि स्यादात्मगामिनि कर्तृफले ।
चोरयति चुरादेर्णिच् । अनेन सूत्रेण णिजन्तत्वे आत्मनेपदे चोरयते तथात्रापीति
बोध्यम् । इदं किम् । यदसौ हरिदक्षिणा दिक् हरितां पूर्वापरोत्तराणां दिशां तिलकं
विशेषकम् । यतः कारणादमूं दक्षिणां दिशं जिनप्रथमस्तीर्थकरः माणिक्यनामा विभुः
स्वामी भरतेन स्वमुद्रामाणिक्यनिर्मापितस्तन्नामेव माणिक्यस्वामी श्रितः । वैताज्य-
शैलादागत्यात्रैव स्थितिमत्तानीत् । यत्कारणादगस्तिर्मुनिरप्यमूं दिशं श्रितः । तिस्रो
हरितस्यैवैव अत्रैव तिष्ठतीत्यर्थः । इयं तु परसमयानुसारिष्यनुमानमात्रेण बोद्धिः ।
इति केवलदक्षिणदिक् ॥

अथ तत्र केषांचित्पदार्यानां वर्णनावसरः—

मलयो मलयद्दुमेदुरः शुशुभे यत्र सुमेरुसोदरः ।

शमनस्य विलाससानुमानिव रन्तुं निजदिग्मृगीदृशा ॥ १२ ॥

यत्र दक्षिणस्यां दिशि मलयो नाम पर्वतः दक्षिणाचलः शुशुभे भाति स्म । किंभूतः ।
उद्योत्तरत्वेन सुमेरोः काशनाचलस्य सोदरो बन्धुः । सहस्र इत्यर्थः । पुनः किंभूतः । मल-
यद्दुर्मेधन्दनतदभिः मेदुरः पुष्टः । भृत् इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—शमनस्य यमस्य निजस्या-
त्मनो या दिग्दक्षिणा हरिस्त्विव मृगीदृक् हरिनेक्षणा पत्नी तथा सार्धं रन्तुं विविधं वि-
नोदं विधातुं विलाससानुमान् क्रीडापर्वत इव ॥

मलयो बलिवेदमवह्मभौ कलयन्कुण्डलिमण्डलीरिह ।

विशदामृतकुण्डमण्डितो घृतपुंनागवलाहकोत्सवः ॥ १३ ॥

इदं दक्षिणस्यां दिशि मलयो गिरिराजाचलो बलिवेदमवग्रागलोक इव यमो । किं

कुर्वन् । कुण्डलिनां गन्धशैत्यलोभाच्चन्दनद्रुमान् परिरभ्य स्थितानां नागानां मण्डलीः
 कलयन् । 'चन्द्रे लाञ्छनता हिमं हिमगिरौ क्षारं जलं सागरे रुद्धाश्चन्दनपादपा विप-
 धरैरम्भोरुहं कण्टकः' । तथा—'दोजीहा वंकरगया जइ विसहरा न हुंति । ता चंदण
 तुह छांहडी बहुसजण निवसंति ॥' इति सूक्ते । तथा—'विपमो मलयाहिमण्डलीविप-
 फूत्कारमयो मयोहितः' इति नैषधेऽपि । नागलोकोऽपि नागश्रेणीभिर्भृतः । पुनः
 किंभूतः । विशदानि निर्मलान्यच्छानि श्वेतानि च यान्यमृतानां नीराणां सुधानाम् ।
 'अमृतं गगने हृद्ये खर्णतोये रसायने । कैवल्ये गोरसे यज्ञशेषे मांक्षीकवर्णयोः ॥ सुधा-
 याचितयो रत्ने चन्द्रे च' इत्यनेकार्थतिलकः । कुण्डानि द्रुपद्द्रुनिम्रजलस्थानानि तैर्म-
 ण्डितो भूपितः । पाताले तु नवसंख्याकानि सुधाकुण्डानि सन्तीति कविसमयः । पुनः
 किंभूतः । धृताः पुंनागाः सुरपणिका वृक्षविशेषा येन । पक्षे—पुमान्नागो वासुकिः
 सर्पराजो येन । 'धूर्जटिजटाजूट इव पुंनागवेष्टितो वापीपरिसरः' इति चम्पूकथायाम् ।
 पुंनागो वासुकिरिति तद्विष्णुके । तथा बलाहकानां वकानामुत्सवः सुरतकीडागर्भ-
 प्रसवादिचित्र वर्षाकाले हि वकाः कापि नीडान् विधाय प्रावृट् उपविशन्ति । 'पावस
 चक चट्ठा' इति लोकप्रसिद्धम् । अथ वा बलाहकानां मेघानामुत्सव उन्नमनमत्र ।
 मेघा हि प्रायो गिरिषु सर्वदेव भवन्ति । 'शरत्प्रवासिताः सन्तः पुनस्तत्कमलाशये ।
 शैलादौ कापि तिष्ठन्ति तपयन्त इवाम्बुदाः ॥' इति वचनात् । पक्षे बलाहको नागवि-
 शेषः । 'अथ कम्बलाश्चतरघृतराष्ट्रबलाहकाः । इत्यादयः परे नागाः' इति हैम्याम् ।
 तस्योत्सवो महो हर्षोल्लासः । 'बलाहकोऽम्बुदे शैले दैत्ये नागे हयान्तरे । वके च'
 इत्यनेकार्थतिलकः ॥

मलयो मलयद्रुसौरभैः प्रतिदिक्षु प्रहितैर्नरैरिव ।

रसिकायितदिग्विलासिनीर्निजभूमौ हयतीव खेलितुम् ॥ १४ ॥

मलयः पर्वतः कर्ता प्रतिदिक्षु समन्तात्सर्वदिशासु । 'आपं चैव हलन्तानां यथा
 वाचा निशा दिशा' इति सारस्वतव्याकरणे प्रक्रियायां च । प्रहितैः प्रेषितैर्नरैः स्वसेव-
 कपुरुषैरिव । उत्प्रेक्ष्यते—मलयद्रुमाणां श्रीखण्डपादपानां सौरभैः परिमलैः कृत्वा
 रसिका इवाचरिता इति रसिकायितास्तादृशीर्दिग्विलासिनीर्दिगन्तानाः । कर्मपदम् ।
 खेलितुं क्रीडां विधातुं निजभूमौ आत्मीयविनोदस्थाने हयत्याकारयतीव ॥

यदुदीतसमीरणः समं प्रसरच्चन्दनसारसौरभैः ।

कटकैर्विजयीव भूपतिर्निखिलाशा अपि पर्यपूरयत् ॥ १५ ॥

यस्मान्मलयाचलादुदीतः प्रकटीभूतः समीरणः पवनः । मलयानिल इति प्रसिद्धः ।
 समं समकालमतिविवेकतया चतुर्दिक्प्रसृतत्वात्कसमयमेव निखिलाशाः समग्रा अपि
 दिशः पर्यपूरयन्नाप्नोति स्म । भरति स्मेत्यर्थः । कैः । प्रसरद्भिरविरलं निःसरद्भिश्चन्द-
 नानां गन्धसारतरुणां सारैः प्रकटैः सौरभैः सुगन्धताभिः परिमलैः । क इव । भूपति-

रिव । जयनशीलो विजयी राजा कटकैः स्वसैन्यैः कृत्वा सकला अप्याशाः पूरयति ॥
इति मलयाचलः ॥

इह शंकरभूमिभृत्सुखंकरमाणिक्यविभुर्विभासते ।

महिपाङ्कदिगङ्गनामुखे किमु माणिक्यमयो विशेषकः ॥ १६ ॥

इह दक्षिणदिशि शंकरनामा यो भूमिभृद्वाजा तस्य रोगोपशामकत्वेन सुखंकरः श-
मंकर्ता माणिक्यनामा विभुः स्वामी विभासते भाति । उत्प्रेक्ष्यते—महिपः कासरः स
एवाङ्गुलिद्वयस्यैतावता महिपवाहनो यमः । 'दृश्यते खलु वाह्यत्वे वृषस्य वृषवाहनः ।
तथा धार्यत्वे वृषलाञ्छनः । 'तथा वृषाङ्गोऽपि' इति हेम्याम् । तथा महिपाङ्गो महिप-
वाहनो यमः तस्य दिग्दक्षिणाशा रैवाङ्गना गृहिणी तस्या मुखे माणिक्यमयो नीलरत्न-
घटितो विशेषकस्तिलक इव ॥

विविधाभरणप्रभाङ्कुरच्छुरिता या जिनमूर्तिरावभौ ।

किमशेषयशःप्रशस्तिका प्रथमार्हत्तनुजन्मचक्रिणः ॥ १७ ॥

या माणिक्यस्वामिनो मूर्तिः प्रतिमा भावभौ । किंभूता । विविधान्यनेकप्रकाराणि या-
न्याभरणान्यलकारास्तेषां प्रभाणां कान्तीनामङ्कुराः प्ररोहास्तंभच्छुरिता व्याप्ताः । 'चन्द-
नच्छुरितं वपुः' इति पाण्डवचरित्रे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रथम आद्योऽर्हत्स्तीर्थंकरो वृषभदेव-
सस्य तनुजन्मा नन्दनः स एव चक्री । एतावता भरतचक्रवर्ती तस्याशेषाणां समप्राणां
यशसां दिग्विजयसंपत्तिभवनप्रमुखधर्मकर्मकरणोद्भूताद्भुतकीर्तीनां प्रशस्तिका किमु
लिखिताक्षरमालिकेव ॥ इति माणिक्यस्वामी ॥

अपि पार्श्वजिनान्तरिक्षकाभिध उच्चैः स्थितिकैतवादिह ।

किमु लम्भयितुं महोदयं भविनां भूवलयाद्रचेलिवान् ॥ १८ ॥

अपि पुनरर्थं । इह दक्षिणस्यामाशायामन्तरिक्ष इत्यभिधा नाम यस्य सोऽन्तरिक्षका-
भिधः पार्श्वनामा जिनस्तीर्थंकरः । एतावता धीमन्तरिक्षपार्श्वनाथः उर्ध्वन्तरिक्षे गगने
या स्थितिः वसनस्थान तस्याः कैतवान्मिपाद्रूचलयादक्षोणीमण्डलात्प्रचेलिवान् प्रस्थितः ।
उत्प्रेक्ष्यते—भविनां स्वभक्तभव्यजन्तूनां महोदयं लोकाप्रस्थाने मोक्षं लम्भयितुं किमु
प्रापयितुमिष प्रचक्षितः ॥

फणभृद्गवन्निभालनादनुभूतादिविभुत्वैवमवः ।

स्पृहयन्मुवनद्वयीशतां फणदम्भाद्भजतीव यं पुनः ॥ १९ ॥

फणभृद्गवनेन्द्रः फणदम्भात्फटाकपटान्नुनद्धितीयवारं [यमन्तरिक्षपार्श्वनाथम्] । उत्प्रे-
क्ष्यते—भजतीव धितवानिव । किंभूतः । भगवतः कनकतापगवन्नामिषाधनाध्यवसा-
यगमानीतार्थनिर्दिग्धविदारितदाहमध्यविनिर्गन्धसामिप्रग्वन्तितरीरसर्पस्य धीमन्पार्श्वना-
थस्य प्रत्यक्षतो निभालनादर्शानुभावादनुभूतः प्राप्तः अदीनां नामदेवानां विभुत्वै

स्वामिता धरणेन्द्रभावस्तस्य वैभवः संपद्येन सः । एकस्य नागलोकस्यैश्वर्यं प्राप्तोऽपि पुनर्भुवनद्वय्याः क्षोणीमण्डलखर्गलोकद्वयस्येशतां स्वामित्वं स्पृहयन् । एतावता समं त्रैलोक्येशतां काङ्क्षन्निवेत्यर्थः ॥ इत्यन्तरिक्षपार्श्वनाथः ॥

करहेटकपार्श्वनायको दिशि यत्रास्ति पुनः प्रभाववान् ।

न जहाति कदापि यत्पदं किमु तस्यैव समीहया फणी ॥ २० ॥

पुनरन्यतीर्थाविर्भावने । यत्र दक्षिणस्यां दिशि स जगद्विख्यातः करहेटकनामनि पुरे करहेटक इति नाम यस्य तादृशः पार्श्वनायकः । एतावता 'करहेटो' पार्श्वनाथः इत्यर्थः । अस्ति जागर्ति । किंभूतः । प्रभाववान् अतिमाहात्म्यकलितः । यत्पदं यस्य करहेटकपार्श्वनाथस्य चरण कदापि कस्मिन्नपि समये फणी नागेन्द्रो न जहाति न मुञ्चति । उत्प्रेक्ष्यते—तस्यैव तस्य प्रभोः पदं स्थितिस्थानं मोक्षलक्षणं तीर्थं करपदवीं वा तस्यैव समीहया किमु स्पृहयेव ॥

विभवैः सह माधवादयः प्रतिवर्षं यमुपेत्य भेजिरे ।

किमिदं गदितुं तनूमतां मरुतामप्ययमेव देवता ॥ २१ ॥

माधवादयः कृष्णप्रमुखाः सर्वे देवाः प्रतिवर्षं संवत्सरं संवत्सरं प्रति दीपालिकादिवसे इत्यर्थादवसेयम् । विभवैः सह स्वस्वभक्तलोकपात्रवादादिभिः कद्विभिः सार्धं उपेत्य समीपे समेस्य श्रीकरहेटकाख्यपार्श्वनाथं भेजिरे । आत्मीयात्मीयसेवककृतमूल्यगीतवाद्यमानवादित्रादिभक्तिभिः सिपेविरे । अद्याप्येवमेव दृश्यमानमस्तीति । उत्प्रेक्ष्यते—तनूमतां कलिकालजातसर्वजगज्जन्तूनामिदमत्रैव वक्ष्यमाणं गदितुं किमु कथयितुमिव । इदं किम् । तदेवाह—यदयं धीपार्श्वनाथो मरुतामस्तत्प्रमुखाणां समप्रगीर्वाणानां देवता अस्माकमप्ययमेवाराध्यस्ततो देवाधिदेवः स्वयमेव नास्तत्प्रमुखाः सुरा इति ॥ इति श्रीकरहेटकपार्श्वनाथः ॥

इह जीवत आदिमप्रभोरपि सोपारकनामपत्तने ।

प्रतिमा प्रतिभासते सतां वृषकोशः प्रकटः किमार्पणे ॥ २२ ॥

अपि पुनरिह दक्षिणस्यां जीवतः प्राणान् धारयतः । विद्यमानस्येत्यर्थः । आदिमप्रभोः प्रथमतीर्थकरस्य ऋषभदेवस्य । जीवत्तामिन इत्यर्थः । प्रतिमा मूर्तिरार्पणेभरतचक्रिणः प्रकटः स्पष्टो जगज्जननयननीयमानो वृषकोशः पुण्यभाण्डागारः किमु सतां राजनानां प्रतिभासते हृदये स्फुरति । कस्मिन् । सोपारक इति नाम यस्य तादृशे पत्तने पुटभेदने ॥ इति जीवत्तामिनी ॥

दिशि विभ्रति यत्र भूमृतः श्रियमग्रंकपशृङ्गसङ्गिनः ।

किमु शक्रमयद्रुताः ध्रिताः कुलशैला जिनमन्तरिक्षकम् ॥ २३ ॥

यत्र दक्षिणस्यां दिशि भूमृतोऽनेके शैलाः ध्रियं शोभां विभ्रति धारयन्ति । कि-

भूताः । अत्रमाकाशं कपन्मुलिखन्ति घर्षयन्तीत्यग्रं कपाणि । गगनालिङ्गोनीत्यर्थः । शृ-
ङ्गाणि शिखराणि तेषां सहो विद्यते येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनो विद्वेपी शत्रुः
इन्द्रस्य भयेन विद्वताः पलायिता नष्टाः सन्तः अन्तरिक्षकं श्रीअन्तरिक्षनामानम् ।
स्वार्थे कः । जिनं जगन्नाथं प्रिताः सेवमानाः कुलाचलाः किमु मन्दरहरगिरिप्रमुखाः
पर्वता इव ॥

विपिनानि पदे पदे मुदं ददते यत्र विलासशालिनाम् ।

स्फटिकाचलमूर्धनीव यद्विजितं चैत्ररथं हिया ययौ ॥ २४ ॥

यत्रापाच्यां दिशि विपिनानि विस्मेरद्विविधशृङ्गलक्षकमनीयानि वनानि पदे पदे
स्थाने स्थाने मुदं हर्षं ददते विश्रानयन्ति यच्छन्ते । केषाम् । विलासेन कृयादिभिः
समं पुष्पावचयासवपानगीतनृत्यनिधुवनादिविनोदेन विविधक्रीडया शालन्ते शोभन्ते
इत्येवंशीलाः । तदृणीसखतरुणा इत्यर्थः । तेषाम् । यैर्वनविजितं स्वशोभया पराभूतं
सचैत्ररथं धनदवनम् । उत्प्रेक्ष्यते—हिया लत्रया कृत्वा स्फटिकाचलमूर्धनि कैलासशि-
खरशिरसि । 'रजताद्रिलु कैलासोऽष्टापदः स्फटिकाचलः' इति हैम्याम् । ययौ
गतमिव ॥

सरितो दिशि यत्र निमगोत्यपवादं व्यपनेतुमात्मनः ।

स्थितवत्य उपेत्य सेवितुं किमपाचीगृहनाभिसंभवम् ॥ २५ ॥

यत्र याम्यां दिशि हरिति सरितोऽनेका नद्यः उपेत्तागल्य स्थितवत्यः न्यवसन् । स्थिता
इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अपाच्यां दक्षिणस्यां दिशि गृहं स्थानं वसतिर्यस्य तादृशं नाभेर्दृ-
ष्टारसंभव उत्पत्तिर्यस्य ऋषभदेवं माणिक्यस्वामिनमपवा सोपाकरकपत्तनाधीशजीवत्स्वा-
मिनम् । आदिदेवमित्यर्थः । सेवितुं स्थितवत्य इव । किं कर्तुम् । आत्मनः स्वस्य निमगं
गच्छन्तीति निमगा नीचगामिनीत्यपवादं निन्दामपयशो वा व्यपनेतुमपाकर्तुम् ॥

पित्रतान्मुनिरेव नोऽपि मा पतियत्पर्वतजा भयादिति ।

दिशि यत्र समेत्य संश्रिता इह जीवदृषभाङ्गपारगम् ॥ २६ ॥

(इति पाठान्तरम्)

यत्र दक्षिणस्यां दिशि पर्वतजा नद्यः । उत्प्रेक्ष्यते—इति भयादिव समेलागल्य जी-
वदृषभाङ्गपारगं विद्यमानदृषभाङ्गपारगं जिनम् । जीवत्स्वामिनमित्यर्थः । इति किम् । एष
मुनिरगस्तिः प्रसिद्धात्समुद्रसिद्धि नोऽस्मान्पि मा पितृनाह । अगस्तिमुक्तिर्भगवतांस्तु मुनी-
श्वरोऽस्ति । अतः श्रवणं भयापहम् । इति पाठान्तरे ॥ इति गिरिवननद्यः ॥

माणिकाञ्जनकल्पनन्दनैर्विबुधैः श्रीहरिभिः सजिष्णुभिः ।

इह देवगिरेरिव श्रियं फलयन्देवगिरिविरोचते ॥ २७ ॥

इह दक्षिणस्यां दिशि देवगिरिनां नगरं विरोचते भाति । उत्प्रेक्ष्यते—देवगिरे-

मेरोः धियं शोभां कलयन् दधत् । 'मेघमस्तकै हि स्वर्गोऽस्ति' इति कविसमयः ।
 'वरणः कनकस्य मानिनीं दिव्यमङ्गादमराद्रिरागताम् । घनरत्नकपाटपक्षतिः परिरभ्यानुन-
 वन्नुवास याम् ॥' इति नैपथे । तेन मेरो स्वर्गधर्मारोपणे न दोषः । कैः कृत्वा । मणिभी
 रत्नैः काञ्चनैः सुवर्णैः कल्पैः सदाचारैः कल्पवृक्षैश्च । नन्दनैः पुत्रैः नन्दनवनेन च । एते
 धर्मास्तु मेरो । अथ स्वर्गधर्माः । विबुधैर्विविधैर्विशिष्टैर्वा बुधैः विशारदैः देवैश्च श्री-
 युक्ताः शोभाकलिता हरयः तुरगा गजा वा यत्र । पक्षे लक्ष्म्या संयुतो हरिर्विष्णुर्यत्र
 सहजिष्णुभिर्जयनशीलैर्भटैर्वर्तते । पक्षे सहजिष्णुना पुरंदरेण विद्यन्ते ये ते ॥

कचिदिन्दुमणीमिथोमिलहृहलोद्द्योतनिकेतकैतवात् ।

ध्रुववासविधानकाङ्क्षिणी वसति स्वैरमिवात्र पूर्णिमा ॥ २८ ॥

अत्र देवगिरिनगरे ध्रुवः शाश्वतो यो वासः स्थितिर्वसनं तस्य यद्विधानं निर्माणं त-
 त्काङ्क्षति अभिलषतीत्येवंशीला । उपप्रेक्ष्यते—स्वैरं स्वेच्छया पूर्णिमा पूर्णचन्द्रा राका-
 तिथी रात्रिरूपा वसति तिष्ठतीव । कस्मात् । कचित्कुत्रापि स्थाने इन्दुमणीनां चन्द्र-
 कान्तरज्ञानां मिथः परस्परं मिलप्रेक्ष्यमवन् यो बहलो निविड उद्योतः प्रकाशो येषां
 तादृशानां निकेतानां गृहाणां कैतवाच्छलात् । 'शङ्के खसंकेतनिकेतमाप्ता' इति नैपथे ॥

अपि नीलमणीनिकेतनच्छलभूछायगुदित्वरैः करैः ।

द्विपतेव विवस्वता पुरीं शरणीकृत्य युयुत्सु लक्ष्यते ॥ २९ ॥

अपि पुनः कुत्र चन्दनप्रदेशे नीलमणीनिवद्धानां निकेतनानां मन्दिराणां छलं कपटं
 यस्य । [नीलमणीनां मन्दिराणि क्वापि दृश्यन्ते । यथा नैपथे—'नृपनीलमणीगृहत्विषामुप-
 धेयं भयेन भास्यतः । शरणाधेमुवाच यासरेऽप्यरादाश्चुदयत्तमं तमः ॥' इति ।] तादृशं
 भूछायमन्धकारगुदिलरंरुचिरुद्विनिर्गच्छद्भिः करैः किरणहंसैश्च । उपप्रेक्ष्यते—द्विपता
 खवैरिणा विवस्वता सूक्ष्मे सार्धम् । 'मित्रो ध्वान्तरातिरंज्यांशुहस्तः' इति हेम्व्याम् । यथा
 हि । 'ध्वान्ते रश्मिचन्द्रदीपका वैरिणो बध्यन्ते' इति कविकल्पलतायाम् । युयुत्सु यो-
 दुमिच्छु इव लक्ष्यते । अर्थाध्वनशीयते । दृश्यते संप्रामं चिकीर्षुः तावदुर्ध्वः करः स्यात् ।
 यद्वतः कस्यापि पार्श्वे गृहीत्वा महश्चिता समं संप्राप्तो विधीयते । अयं शास्त्रविधिः ।
 अत एव किं कृत्वा पुरीं देवगिरिनगरीं शरणीकृत्य साधवां(यं) विधाव ॥ इति देव-
 गिरिनगरम् ॥

नगरे नगरन्ध्रकृद्युतो नितरां दिशुतिरेऽथ नागराः ।

मरुतां तनुगर्वसर्वताकृतये विश्वकृता कृता इव ॥ ३० ॥

अत्र देवगिरौ नगरे पुरे नागराः पौरयुवानो नितरामतिशयेन दिशुतिरे विमान्ति
 स्म । किमुताः । गगत्स्य क्रीडाचलस्य रन्ध्रं छिद्रं करोतीति नगरन्ध्रकृत्यामिकातिक्ल-
 द्दरपुरकान्तियैताम् । 'पाददीपितिकरपुतिदुतः' इति हेम्व्याम् । 'नगरं नगरन्ध्रकरोज्जगः'
 इति रूपं । 'रन्ध्रं देव माणैः कृत्वा क्रीडाचलः सच्छिद्रो विहिषोऽस्तीति' पट्टिप्रायाम् ।

तथा । 'स्कन्देपुष्टन्दनिवरैर्विवरीतुकामः क्रौञ्चाचलः' इति नैपथे । स्वामिकार्तिकशरराशि-
कृतविवरैरिष्टप्रैरिति तद्वृत्तिः । उत्प्रेक्ष्यते—मरुतां देवानां तनूनां गर्भः शरीरसौन्दर्या-
तिशयाभिमानः तस्य स्वयंता कुञ्जीकरणत्वं नीचैः कारिता तिरस्कारकत्वं तस्य कृतये
कार्यार्थं विश्वकृता जगत्संष्टिविधायिना ब्रह्मणा कृताः स्वयं निष्पादिता इव ॥

रतिकान्तकलावहेलि यत्तरुणानां तनुरामणीयकम् ।

स्पृहयन्त इवात्मजन्मनो निकटेऽहर्निशमासते सुराः ॥ ३१ ॥

सुरा देवा आत्मजन्मनो ब्रह्मणः । 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् । निकटे स-
मीपे अहर्निशं नित्यमासते तिष्ठन्ति । 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते
खलू कृपाः' इति नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—यत्तरुणानां देवगिरिनगरवयस्थनागराणां रतिका-
न्तस्य स्मरस्य कलां रूपशोभालक्षणां । अथ वा भावप्रधाननिर्देशात्कलत्वं मनोज्ञतामव-
हेलयत्येवंशीलं तनूनां शरीराणां रामणीयकं सौन्दर्यं स्पृहयन्तः इव अर्थादभ्यर्धयन्त
इव ॥ इति देवगिरिनागराः ॥

प्रतिपञ्चमुखं द्विपं व्ययीकृतसर्वास्ततया निरायुधः ।

अकरोदिदमङ्गनामिपादिव हेतीः शतशः स्मरः पुनः ॥ ३२ ॥

स्मरः कामः इदमङ्गनानां देवगिरिनागरीणां मिपात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—शतशः
बहूनि शतानि हेतीः प्रहरणान्यकरोदिव चकार । किभूतः स्मरः । द्विपं स्ववैरिणं प-
ञ्चमुखमीश्वरं प्रति । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः' इति हैम्याम् । व्ययीकृतानि संप्रामे क्षिप्तानि
सर्वाणि समस्तान्यस्त्राण्यायुधानि येन तत्त्वेन । मुखं मुखं प्रत्येकैकं घाणं क्षिप्तम् । एवं
पञ्चानामपि शराणां क्षेपाग्निरायुधीभूतः शस्त्ररहितो जातः ॥

स्वपदाभिककुम्भसंभवं तपसः पातयितुं मरुद्व(त्व)ता ।

इदमिन्दुमुखीमिपादिह प्रहिताः स्वर्गिमृगीदृशः किमु ॥ ३३ ॥

मरुद्व(त्व)ता इन्द्रेण इदमिन्दुमुखीनामस्य देवगिरिनगरस्य चन्द्राननानां नागराणां
मिपाद्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—इह दक्षिणस्यां दिशि स्वर्गिमृगीदृशः क्षप्टरराः किमु प्र-
हिताः प्रेषिता इव । किं कर्तुम् । स्वपदमिन्द्रपदवी देवलोकेभ्यः तस्याभिकं तपसा का-
मयितारं कुम्भसंभवमगस्ति तापसं तपस उपवासादिकष्टकरणात्पातयितुं ध्रुवायितुम् ।
इदं तु शैवशासनानुयायि यचो न जैनपरम् । कविसमयानुयामित्वादुक्तमित्यभ्युपगम्यम् ॥

जलकेलिगलद्विलेपनीकृतगोशीर्षविलोचनाञ्जनैः ।

पुरि पद्मदृशः प्रकुर्वते गृहवापीर्विधुमण्डलीरिव ॥ ३४ ॥

पुरि देवगिरिनगरे पद्मदृशः कमललोचनाः स्त्रियः गृहवापीर्जलभवनविलासदीर्घिका
विधुमण्डलीः क्षतिविम्बानीव प्रकुर्वते । मण्डलशब्दस्त्रियु लिङ्गेषु । 'बुबलयमृणात्म-
ण्डलाः' इति लिङ्गानुशासने । मण्डलः, मण्डलम्, मण्डली । तथा च नैपथे—'शुद्धा गु-

मेरोः श्रियं शोभां कलयन् दधत् । 'मेरुमल्लके हि खर्गोऽस्ति' इति कविसमयः ।
 'वरणः कनकस्य मानिनीं दिवमद्वादमरादिरागताम् । घनरत्नकपाटपक्षतिः परिरभ्यानुन-
 यन्नुवास याम् ॥' इति नैपथे । तेन मेरोः खर्गधर्मारोपणे न दोषः । कैः कृत्वा । मणिभी-
 रत्नैः काञ्चनैः सुवर्णैः कल्पैः सदाचारैः कल्पवृक्षैश्च । नन्दनैः पुत्रैः नन्दनवनेन च । एते
 धर्मास्तु मेरो । अथ खर्गधर्माः । विबुधैर्विविधैर्विशिष्टैर्वा बुधैः विशारदैः देवैश्च श्री-
 युक्ताः शोभाकलिता हरयः तुरगा गजा वा यत्र । पक्षे लक्ष्म्या संयुतो हरिर्विष्णुर्वत्र
 सहजिष्णुभिर्जयनशीलैर्महर्षैर्वर्तते । पक्षे सहजिष्णुना पुरंदरेण विद्यन्ते ये ते ॥

कचिदिन्दुमणीमिथोमिलद्बहलोद्द्योतनिकेतकैतवात् ।

ध्रुववासविधानकाङ्क्षिणी वसति स्वैरमिवात्र पूर्णिमा ॥ २८ ॥

अत्र देवगिरिनगरे ध्रुवः शाश्वतो यो वासः स्थितिर्वसनं तस्य यद्विधानं निर्माणं त-
 त्काङ्क्षति अभिलषतीत्येवंशीला । उत्प्रेक्ष्यते—स्वैरं स्वेच्छया पूर्णिमा पूर्णचन्द्रा राका-
 तिथी रात्रिरूपा वसति तिष्ठतीव । कस्मात् । कचित्कुत्रापि स्थाने इन्दुमणीनां चन्द्र-
 कान्तरत्नानां मिथः परस्परं मिलनेकीभयन् यो बहलो निविड उद्द्योतः प्रकाशो येषां
 तादृशानां निकेतानां गृहाणां कैतवाच्छलात् । 'शङ्के खसंकेतनिकेतमाप्ता' इति नैपथे ॥

अपि नीलमणीनिकेतनच्छलभूछायमुदित्वरैः करैः ।

द्विपतेव विवस्वता पुरीं शरणीकृत्य युयुत्सु लक्ष्यते ॥ २९ ॥

अपि पुनः कुत्र चन्दनप्रदेशे नीलमणीनिवद्धानां निकेतनानां मन्दिराणां छलं कपटं
 यस्य । [नीलमणीनां मन्दिराणि क्वापि दृश्यन्ते । यथा नैपथे—'नृपनीलमणीगृहत्विषामुप-
 धेयत्र भयेन भास्वतः । शरणार्थमुवास वासरेऽप्यरादावृत्त्युदयत्तमं तमः ॥' इति ।] तादृशं
 भूछायमन्धकारमुदित्वरैरुच्चैरुच्चद्विर्निर्गच्छद्भिः करैः किरणैस्तैश्च । उत्प्रेक्ष्यते—द्विपता
 खर्वरेणा विवस्वता सूर्येण सार्धम् । 'मित्रो ध्वान्तरातिरिज्जांशुहस्तः' इति ह्यम्याम् । यथा
 हि । 'ध्वान्ते रविचन्द्रदीपका धरिणो घर्ष्यन्ते' इति कविकल्पलतायाम् । युयुत्सु यो-
 द्धुमिच्छु इव लक्ष्यते । अर्थाभनेर्ज्ञायते । दृश्यते संप्रामं चिकीर्षुः तावदुर्थः करः स्यात् ।
 महतः कस्यापि पार्श्वे गृहीत्वा महस्तिना समं संप्रामो विधीयते । अयं शास्त्रविधिः ।
 अत एव हि कृत्वा पुरीं देवगिरिनगरीं शरणीकृत्य स्वाध्यायं(यं) विधाय ॥ इति देव-
 गिरिनगरम् ॥

नगरे नगरन्ध्रकृषुतो नितरां दिगुतिरेऽत्र नागराः ।

मरुतां तनुगर्वस्वर्वाकृतये विश्वकृता कृता इव ॥ ३० ॥

अत्र देवगिरौ नगरे पुरे नागराः पर्युवानो नितरामतिसायेन दिगुतिरे विभान्ति
 स्त । दिभूताः । नगस्य मीमांसकस्य रन्ध्रे छिद्रं करोतीति नगरन्ध्रवृत्तामिकातिक्ता-
 द्रष्टव्यमन्तिर्येषाम् । 'पाददीपितिकानुतिष्ठतः' इति ह्यम्याम् । 'तनगरं नगरन्ध्रकरीजतः'
 इति रणो । 'दृग्भेदेन पादोः कृत्वा मीमांसकः पच्छिद्रो विहितोऽस्तीति' पट्टिवायाम् ।

तथा । 'स्कन्देषुष्टुन्दनिर्वरैर्विवरीनुकामः क्रौञ्चाचलः' इति नैपथे । स्वामिकार्तिकशरराशि-
कृतविवरैश्छिद्रैरिति तद्वृत्तिः । उत्प्रेक्ष्यते—मरुतां देवानां तनूनां गर्भः शरीरसौन्दर्या-
तिशयाभिमानः तस्य खर्वता कुञ्जीकरणत्वं नीचैः कारिता तिरस्कारकत्वं तस्य कृतये
कार्यार्थे विश्वकृता जगत्सृष्टिविधायिना ब्रह्मणा कृताः स्वयं निष्पादिता इव ॥

रतिकान्तकलावहेलि यत्तरुणानां तनुरामणीयकम् ।

स्पृहयन्त इवात्मजन्मनो निकटेऽहर्निशमासते सुराः ॥ ३१ ॥

सुरा देवा आत्मजन्मनो ब्रह्मणः । 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् । निकटे स-
मीपे अहर्निशं नित्यमासते तिष्ठन्ति । 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते
खलु कूपाः' इति नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—यत्तरुणानां देवगिरिनगरवयस्थनागराणां रतिका-
न्तस्य स्मरस्य कलां रूपशोभालक्षणाम् । अथ वा भावप्रधाननिर्देशात्कलत्वं मनोज्ञतामव-
हेलयत्येवंशीलं तनूनां शरीराणां रामणीयकं सौन्दर्यं स्पृहयन्तः इव अर्धादभ्यर्थयन्त
इव ॥ इति देवगिरिनागराः ॥

प्रतिपञ्चमुखं द्विपं व्ययीकृतसर्वास्त्रतया निरायुधः ।

अकरोदिदमङ्गनामिपादिव हेतीः शतशः स्मरः पुनः ॥ ३२ ॥

स्मरः कामः इदमङ्गनानां देवगिरिनागरीणां मिपात्कपटान् । उत्प्रेक्ष्यते—शतशः
बहूनि शतानि हेतीः प्रहरणान्यकरोदिव चकार । किभूतः स्मरः । द्विपं स्ववैरिणं प-
ञ्चमुखमीश्वरं प्रति । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः' इति हैम्याम् । व्ययीकृतानि संप्रामे क्षिप्तानि
सर्वाणि समस्तान्यस्त्राण्यायुधानि येन तत्त्वेन । मुखं मुखं प्रत्येकैकं वाणं क्षिप्तम् । एवं
पयानामपि शराणां क्षेपान्निरायुंधीभूतः शस्त्ररहितो जातः ॥

स्वपदाभिककुम्भसंभवं तपसः पातयितुं मरुद्व(त्त्व)ता ।

इदमिन्दुमुखीमिपादिह प्रहिताः स्वर्गिमृगीदृशः किमु ॥ ३३ ॥

मरुद्व(त्त्व)ता इन्द्रेण इदमिन्दुमुखीनामस्य देवगिरिनगरस्य चन्द्राननानां नागराणां
मिपाद्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—इह दक्षिणस्यां दिशि स्वर्गिमृगीदृशः अप्सरसः किमु प्र-
हिताः प्रेषिता इव । किं कर्तुम् । स्वपदमिन्द्रपदवी देवलोकैश्वर्यं तस्याभिकं तपसा का-
मयितारं कुम्भसंभवमर्गस्त्रि तापसं तपस उपवासादिकष्टकरणात्पातयितुं भ्रंशयितुम् ।
इदं तु शैवशासनानुयायि वचो न जैनपरम् । कविसमयानुगामित्वादुक्तमित्यभ्युह्यम् ॥

जलकेलिलगलद्विलेपनीकृतगोशीर्षविलोचनाञ्जनैः ।

पुरि पद्मदृशः प्रकुर्वते गृहवापीर्विधुमण्डलीरिव ॥ ३४ ॥

पुरि देवगिरिनगरे पद्मदृशः कमललोचनाः स्त्रियः गृहवापीर्जलभवनविलासदीर्घिका
विधुमण्डलीः शशिविम्बानीव प्रकुर्वते । मण्डलशब्दलिपु लिङ्गेषु । 'कुचलयमृणालम-
ण्डलाः' इति लिङ्गानुशासने । मण्डलः, मण्डलम्, मण्डली । तथा च नैपथे—'शुद्धा गु-

धादीधितिमण्डलीयम्' इति । कैः । जलकेलिषु सलिलक्रीडासु गलद्भिर्जलसंगमात् द्र-
वीभूय निष्पतद्भिः । विलेपनीकृतैरङ्गरागतां प्रापितैर्गोशीर्षैश्चन्दनद्रवैस्तथा विलोचनानां
नेत्राणामञ्जनैः कजलैः । कृत्वा चन्दनद्रवानुषद्वात्सलिलानामौज्ज्वल्यं तथा कुत्रचिह्ना-
च्छन्दनस्थाने कजलकालिमा जायते इति शशाङ्कसादृश्यम् ॥ इति देवगिरिनगराद्वनाः ॥

पुरि तत्र निजामसाहिनाजनि राज्ञा रघुसूनुनीतिना ।

तदुपात्तदिशा महस्विना विदधे येन यमोऽपि दण्डभृत् ॥ ३५ ॥

तत्र तस्यां पुरि देवगिरिनगर्यां निजामसाहिरिति नाम यस्य तादृशेन राज्ञा नृपेण
अजनि जज्ञे । किंभूतः । रघुसूनुः रामचन्द्रस्वद्वन्नीतिन्यायो यस्य । येन महस्विना प्रबल-
प्रतापवता निजामसाहिना यमः सूरसूतोऽपि दण्डं राजदेयांशं चेन्नयद्वि वा विभर्तीति
दण्डभृत् विदधे । दण्डदाता प्रतीहारो वा कृत इत्यर्थः । किंभूतेन येन । तस्य यमस्य
उपात्ता गृहीता स्वायत्तीकृता दिग्दक्षिणा हरिणेन । 'यमः कृतान्तः पितृदक्षिणाशाप्रे-
तात्पतिर्दण्डधरोऽकमूनुः' इति हेम्याम् ॥

समरे निहतारिनिष्पतदुधिराह्वासवपानकाङ्क्षया ।

यदसिच्छलतः स्फुटीकृता रसनेवाम्बुजबन्धुसूनुना ॥ ३६ ॥

यस्य निजामसाहेरसिः खङ्गलता तस्य छलतः कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुजानां प-
द्यानां चन्द्रमित्रं सूर्यस्वस्य सूनुना पुत्रेण यमेन रसना जिह्वेव प्रकटीकृता । कया । समरे
अर्धाभिजामसाहेरैरिभिः समं संप्राप्ते निहता व्यापादिता येऽरयो वैरिबीरास्तेषां निष्प-
तन्ति शरीराग्निःसरन्ति यानि रुधिराणि तान्येवाह्वा नाम यस्य तादृश आसवः सीधुदे-
शविशेषज्ञा मदिरा राजादीनां पानयोग्या न विकलताकृत् । सोऽधुना द्वीपचन्द्रिरार्दा
'सरसक' इत्युच्यते । तस्य पानं तस्य काङ्क्षया बाञ्छयेव ॥

महसां निबधे महीशितुर्विपिनेऽपि स्फुरितेऽतिदुःसहे ।

दवधीविधुरास्तदाश्रयाः प्रतिपक्षाः सरसीर्जगाहिरे ॥ ३७ ॥

महीशितुर्निजामसाहेर्महसां प्रतापानां निबधे समूहे । 'स राशिरासीन्महसाम्' इति
नैषधे । महसां भूयसः प्रतापानामिति तद्वृत्तिः । विपिने अरण्येऽपि स्फुरिते प्रकटीभूते
एति तदेव विपिनमाश्रयः स्थानं येषामरम्भस्थायिनः प्रतिपक्षास्तद्विरिणः दवधीविधुरा
धने दावानलोऽयं लभ इति युष्मा व्यापुलीभयन्तः सन्तः । 'देव त्वद्भुजदण्डदर्पगिरिमोहो-
र्णप्रतापानलज्वालापक्विमग्नीतिपारदपटीविस्फोटिता विन्दवः' इति राण्डप्रशस्तौ । प्रता-
पस्य यद्विरूपत्यम् । सरसीर्महातटाकान् महत्सरः सरसीर्जगाहिरे अवगाहितयन्तः ।
स्वप्रज्यवल्गनभयेन सरसीषु प्रविष्टा इत्यर्थः । किंभूते निबधे । अत्रिशायेन दुःखेन सङ्गते
इत्यतिदुःसहे सोढुमश्रये । इयमत्र गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

अहिता अमुना पराहता वनवासाः शयरा इवागवन् ।

अवला इव वातवेपितादपि पद्माद्विपिनेऽपि विभ्यिरे ॥ ३८ ॥

अमुना निजामसाहिना पराहताः संप्रामे परिभूता अहिता वैरिभूपालाः शवरा भि-
 त्ता इव । 'इति शवरवधूमिस्तर्क्यमाणान्यवापुः सपदि विपुलविन्ध्यस्कन्धमध्यं बलानि'
 इति चम्पूकथायाम् । शवरवधूमिर्भिस्त्रीभिरिति तद्विष्पनके । वने वासो वसनं स्थिति-
 र्येषां तादृशा अभूवन् जाताः । अपि पुनर्भीतिविद्धताः सन्तः भयाकुलिता वा विपिने
 वनेऽपि वातवेपितान्मारुतान्दोलितात्पश्चात्पर्णादपि आगतोऽस्मत्पृष्ठे शत्रुरिति धिया अ-
 बला निःसत्त्वा इव स्त्रिय इव वा विम्बिरे महाभयमलभन्त । भीताः पलायन्ते स्मैत्यर्थः ॥
 इति देवगिरिस्वामिनिजामसाहिः ॥

अथ तत्पुरि देवसीत्यभूदभिधानेन वणिक्पुरंदरः ।

विधिनास्य यशःप्रशस्तयोऽम्बरपट्टे लिखिता इवोडवः ॥ ३९ ॥

अथेति दिगादिनृपवर्णनानन्तरम् । अथ वा या ध्राद्वीहीरगणिस्तत्र द्विजपार्श्वं पठतो
 द्रव्यादिदायिनी भाविनी तद्दम्पत्योर्वर्णनारम्भः । 'अथ अथो समुच्चये मङ्गले संशयार-
 म्भाधिकारान्तरेषु च' इत्यनेकार्थः । तस्यां पुरि सा चासौ पृथ तत्पृष्ठस्यां तत्पुरि देव-
 गिरिनगरे । देवसीत्यभिधानेन नाम्ना वणिजां नैगमानां मध्ये पुरंदरः श्रेष्ठः अभूत्संजातः ।
 उत्प्रेक्ष्यते—विधिना ब्रह्मणा अस्य देवसीव्यवहारिणो यशःप्रशस्तयः कीर्तिवर्णनमयाक्ष-
 रमालिका अम्बरमाकाशरूपः पट्टस्मिन् लिखिता उत्कीर्णा इव । प्रशस्तयः काः । उडव-
 स्तारका एव । तारकरूपेण वा प्रशस्तिवर्णाः । 'ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्थं यां शतमध्यासत
 तत्सखीजनः' इति नैपथे । 'जघनस्तनभारगौरवाद्वियदालम्ब्य विहर्तुंमक्षमाः' सत्यः श-
 तशोऽप्सरसः सुराङ्गना अवतीर्थं आकाशादागत्य यां नगरीं कुण्डिनपुरमध्यासताश्रयन्ति
 स्म । अप्सरसः कस्तत्सखीजनो दमयन्त्या वयसीजनरूप इत्यर्थः । इति तद्वदिदमपीति ॥

सुरयौवतजैत्रकान्तियद्युवतीसंगमरङ्गिमानसः ।

वपुरस्य दधत्सुधाशनः किमु कोऽप्यत्र पुरेऽवतीर्णवान् ॥ ४० ॥

अत्र देवगिरौ कोऽप्यनिर्दिष्टनामा सुधाशनो देवः । उत्प्रेक्ष्यते—अवतीर्णवान्किमु ।
 अवतारं गृहीतवानिव । किं कुर्वन् । अस्य देवसीव्यवहारिणः वपुः शरीरं दधत् वि-
 भ्राणः । किंभूतः । सुधाशनः सुराणां देवानां यौवतस्य युवतीसमूहस्य जैत्रा जयनशीला
 कान्तिः शोभा यासां तादृशीभिर्यस्य नगरस्य युवतीभिस्तरुणीभिः समं संगमे रङ्गो रा-
 गोऽस्यास्मिन्वा । 'रङ्गो नृत्ययुद्धयोः । रागे च' इत्यनेकार्थः । तादृक्कान्तं मनो यस्य ॥

कमनः कमनाब्जसेदुपः सह सारङ्गदृशोपशीलितात् ।

भव साङ्ग इतीव तन्निभाद्वरमाप्याजनि मूर्तिमानिह ॥ ४१ ॥

कमनः कामस्तन्निभादेवसीच्छलात् । उत्प्रेक्ष्यते—इह देवगिरौ मूर्तिमान् शरीरयुक्त
 इवाजनि संजातः । किं कृत्वा । सारङ्गदृशा सह स्वप्रियया रत्या सार्धम् । उपशीलितात्स-

१. अयं नैपथीयसंवाद उत्तरश्लोकयोग्यः, अत्र श्लोकेऽवतारबोधकपदमावात्.

भीषं समेत्यातिशयेन सेवितादत्त एव प्रसेदुषः प्रसन्नीभूताः कमनाद्विधातुः । 'कमनः क-
लाकेलिरनन्यजोऽङ्गजः' इति कन्दर्पनामानि । तथा । 'कमनः सार्विकवेदगर्भाः' इति
विधातुर्नामानि । इदं द्वयमपि हैम्याम् । सकाशादित्यमुना प्रकारेण धरमिष्टाभिलाषति-
द्विमाष्य लब्ध्वा । इति किम् । यत् हे स्मर, त्वं साहो भव असत्प्रभावात्सशरीरः संप-
द्यसेति ॥ इति देवसीव्यवहारी ॥

अदसीयविलासवत्यभूजसमादेव्यभिधानधारिणी ।

विधिनां प्रहितेव वर्णिका त्रिदिवस्त्रैणदिदक्षुभूस्पृशाम् ॥ ४२ ॥

अदसीया देवसीव्यवहारिसंबन्धिनी । 'मुखविधुमदसीयं सेवितुं लम्बमानः' इति
नैपथे । विलासवती गृहिणी जसमादेवीत्यभिधानं नाम धरत्येवंशीला धारिणी अभूत्सं-
जाता । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदिवस्य स्वर्गलोकस्य स्त्रैण देवाद्गनावर्गं द्रष्टुमिच्छवो दिदक्षव-
स्तादृशा भूस्पृशो मानवास्तेषां कृते विधिना ब्रह्मणा वर्णिकेव प्रहिता भूमौ प्रेषिता ॥

कमलान्मधुपानुपङ्गिनः सितकान्तेरुदयास्तदुपितात् ।

कमलाब्धिशयालुकेशवादतिस्त्रिभुव तमेत्य भेजुपी ॥ ४३ ॥

कमला लक्ष्मीरेत्यागत्य तं देवसीव्यवहारिणं भेजुपी सेवते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अति-
स्त्रिभुव अतिशयेन खेदं प्राप्तवतीव । कस्मात् । कमलाद्वाप्तपद्मात् । किंभूतः । मधु-
पैर्मैथुनैः पट्टपदैर्वा अनुपद्मो मिलनं यस्य । पुनः कस्मात् । सितकान्तेश्चन्द्रात् । किंभूतात् ।
उदयेन स्तोकस्तोकोद्गमेन अस्तेन नाशेन दिने दिने मरणेन क्षीयमाणशरीरतया च दू-
षिताद्गृहीकृतात् । संतापितादित्यर्थः । अर्घ्या समुद्रे पञ्चविषयभोगसुखानुभवनसमय-
बोधकाले शयालोर्निद्राशीलात् केशवात्स्वभर्तुर्नारायणात् । उद्विभेत्यर्थः ॥

वृषभध्वजगोधिलोचनानलकीलशलभं स्ववल्लभम् ।

अवगत्य रतिः परं जनुर्निभतोऽस्याः प्रतिपेदुपी किमु ॥ ४४ ॥

रतिः स्मरकान्ता अस्या जसमादेव्या निभतो व्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्यजन्मा-
वतारं प्रतिपेदुपी किमु प्रतिपन्नेव । किं कृत्वा । वृषभध्वजः शंकरः । 'धार्या ध्वजाध्वपा-
ण्यङ्गमालिभूषणभृन्निभाः' इति हैमीवचनात् । वृषभस्य धार्यत्वेन शंभोर्वृषभध्वजत्वम् ।
तस्य गोधिर्भालम् । 'भाले गोध्यलिकालीकाः' इति हैम्याम् । तस्य तत्र वा यल्लोचनं
तृतीयं नयनं तस्यानलो वह्निस्तस्य कीलासु ज्वालासु शलभं पतङ्गम् । भस्मीभूतमित्यर्थः ।
वल्लभं निजजीवितेशं काममवगत्य ज्ञात्वा ॥

अनया निजरूपसंपदाभिभवं लम्बितया श्रिया किमु ।

जलधौ विमनायमानया दयितोपास्तिनिभादगम्यत ॥ ४५ ॥

अनया जसमादेव्या निजस्यात्मनो निजया आत्मीयया वा रूपसंपदा शरीररामणी-
यकवैभवेन अभिभवं पराजयं लम्बितया प्रापितया श्रिया हरिप्रियया । उत्प्रेक्ष्यते—

विमनायमानया विरुद्धमनस्कीभवन्त्या लज्जाखेदचिन्तादुःखोदयमनुभवन्त्या । 'चिराय तस्ये विमनायमानया' इति नैपथे । 'भृशादिभ्यो भुव्यच्चेर्लोपश्च हलः' । 'भृशादिभ्यो भुव्यर्थे भवत्यर्थे क्यङ् स्यात् । न तु च्यन्तेभ्यः अन्तर्हल् लोपश्च । अभृशो भृशो भवतीति भृशायते । नोन्मना उन्मना भवतीत्युन्मनायते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा न विमना विमना भवतीति विमनायते इति विमनायमाना तथा विमनायमानया सत्या दयितोपास्तिनिभातसमुद्रशायिनः कान्तकृष्णस्य सेवाकपटाजलधौ समुद्रे अगम्यत गता । वृद्धितेत्यर्थः ॥ इति जसमादेवी ॥

युवसंमदकन्दलीघनैः कमलानन्दनकेलिशीलनैः ।

त्रिदशाविव दम्पती सुखं वसतस्तौ त्रिदिवोपमे पुरे ॥ ४६ ॥

तौ दम्पती जसमादेवीदेवसीव्यवहारिणी पुरे देवगिरिनगरे सुखं यथा स्यात्तथा वसतस्तिष्ठतः । किंभूते पुरे । त्रिदिवस्य देवलोकस्य उपमा सादृश्यं यस्य । तौ कविव । त्रिदशाविव । यथा देवीदेवौ त्रिदिवे स्वर्गे सुखं वसतः । देवी च देवश्च देवौ, त्रिदशी च त्रिदशश्च त्रिदशौ । 'पुमान् स्त्रिया' । 'स्त्रिया सहोक्ता पुमान् शिष्यते, न स्त्री । ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा 'आदेश द्वन्द्वे' । 'द्वन्द्वे आदिपदस्य लोपो भवति । माता च पिता च पितरौ पुत्रौ श्वशुरौ' इत्यादि सारस्वतव्याकरणेऽपि । सुखं वसतः तिष्ठतः । कमलाया लक्ष्म्या नन्दनः पुत्रः कामस्तस्य केलिक्रीडा तस्याः शीलनैः सेवनैः पञ्चविषयभोगानुभवनैः । किंभूतैः । यूनां तरुणानां संमदा आनन्दास्ते एव कन्दल्यः कन्दास्तेषु घनैर्मधैः । तदुल्लासकारकत्वात् । 'कन्दलं तु नवाङ्कुरे कलध्वनादुपरागे मृगमदे कलापे पञ्चस्वपि त्रिलिङ्गः । कदलीद्वमे रम्भाख्ये' इत्यनेकार्थस्तदवचूरिश्च । अथ वा तरुणानां हर्षा एव कन्दल्यः रम्भास्तेषु घनैः जलधरैः ॥

परशासनशास्त्रमालिकामयमध्येतुमथो गुरोर्गिरा ।

व्रजति स्म कदापि दक्षिणां हरितं हीरमुनिर्दिनेशवत् ॥ ४७ ॥

अथो हीरहर्षगणेशधिकारप्रारम्भे अयं पूर्वव्यावर्णितो ग्रन्थनायको वा हीरमुनिर्हीरहर्षनामा मुनिर्गणिराचार्योपाध्यादीनां सर्वेषां साधुसंज्ञा तु जागर्त्येवेति दक्षिणां हरितं प्रति व्रजति स्म । कदा । कदापि कस्मिन्नपि समये । कया । गुरोर्विजयदानसुरोर्गिरा वाचा । किं कर्तुम् । परेषां शैवादीनां शासनानि दर्शनानि तेषां तत्संबन्धिनां शास्त्राणां प्रमाणग्रन्थानां मालिकां ध्रेणीमध्येतुं पठितुम् । परशासनोपनिषदं ज्ञातुमित्यर्थः । किंचत् । दिनेशवत् । यथा भास्वान्दक्षिणो दिश प्रति याति ॥

अथ देवगिरावगम्यताखिलतर्काधिजिगांसयामुना ।

पटलेन पयोमुचां यथा सलिलादानसमीहयाम्बुधौ ॥ ४८ ॥

अथेति दक्षिणदिग्गमनानन्तरममुना हीरहर्षगणिना देवगिरौ नगरे अगम्यत गतम् ।

कया । अखिलं समस्तं यत्तर्कशास्त्रं तस्याधिजिगांसया पिपठिषया । 'इडश्च' । 'इड् अध्ययने' इत्यस्य धातोर्गमिरादेशः स्यात्सति परे । 'अधिजिगांसते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । केनेव । पठलेनेव । यथा पयोमुचां मेघानां पठलेन वृन्देन सलिलानां जलानामादानं ग्रहणं तस्य समीहया वाञ्छया अम्बुधौ समुद्रे गम्यते । 'अद्वैद्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती मुहुः' इति खण्डप्रशस्तौ । अत्र यथा इवार्थे ॥

पठता सह धर्मसागरव्रतिना देवगिरौ गुरुर्व्यभात् ।

सहकार इव प्रफुल्लता नवराजादनशाखिना वने ॥ ४९ ॥

सह पठता सार्धमधीयानेन धर्मसागरनाम्ना व्रतिना मुनिना गुरुर्भाविनिभूतोपचारात् हीरहर्षगुरुर्व्यभात् यभासे । क इव । सहकार इव । यथा प्रफुल्लता विकसता नवः प्रत्यग्रः राजादनः प्रियाल एव शाखी द्वयः तेन वने सहकारो माकन्दो भाति ॥

पुरसंघजनैः प्रणोदितैरमुनाधीतिकृते कृतीन्दुना ।

प्रतिबिम्बमिव द्युसद्गुरोर्द्विज आनायि ततः कुतश्चन ॥ ५० ॥

ततस्तदनन्तरं कृतीन्दुना कोविदचन्द्रेण अमुना हीरहर्षगणिना अधीतिकृते स्वाध्य-यनकार्याय प्रणोदितः प्रेरितः पुरस्य देवगिरिनगरस्य संघजनैः धाद्वर्गैः । यद्यपि सा-धुसाध्वीभावकधाविकारूपचतुर्विधः संघः प्रोच्यते तथाप्यत्राधिकारात्संप्रदायाद्वा धाद्वर्ग एव संघः कुतश्चन कस्मादपि स्थानात् द्विजो ब्राह्मण आनायि आकारितः । उ-त्प्रेक्ष्यते—द्युसद्गुरोर्बृहस्पतेः प्रतिबिम्बमिवापररूपमिव ॥

तदुपान्तभुवं व्यभूयत्स ततो गौरगरुद्वतिर्द्विजः ।

अवतीर्ण इवारविन्दभूः स्वकसर्गस्य दिदक्षया क्षितौ ॥ ५१ ॥

तत आकारितानन्तरं स द्विजः पण्डितब्राह्मणः तस्य हीरहर्षगणेरुपान्तभुवं समीप-क्षोणी व्यभूयदलंचकार प्रभोः पार्श्वे समायातः । किंभूतो द्विजः । गौरगरुस्ति तच्छदो हंसान्नाद्रन्मन्वरा गतिर्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकस्यात्मना कृतस्य सर्गस्य भूलोकग्रष्टेः दि-दक्षया द्रष्टुमिच्छया क्षितौ पृथिव्यामवतीर्णयानायातः अरविन्दभूर्मध्ये ॥

द्विजं विशिनिष्टि—

मृदमूर्धन्याससौहृदान्मिलितुं जहृमुतामिवागताम् ।

अल्लिकार्थेपिपुं ललाटिकां वहमानो हरिचन्दनोद्वयाम् ॥ ५२ ॥

किं पुराणो द्विजः । हरिचन्दनोद्वयां धीराण्डनिर्मितां ललाटिकां ललाटालम्भारम् । तिल-कमिलार्थः । 'ललाटिकाशीमनि चूर्णकुन्तला' इति नैपथे । गोके 'आदि' इति प्रगिद्धा । वहमानो विभ्राणः । उत्प्रेक्ष्यते—मृदस्येभरस्य मूर्धनि मन्त्रके निवास एकत्र स्थिति-नियमनं तेन यत्साहृदं मंत्री तस्मादल्लिकार्थेपिपुं भास्वरुपार्थवन्दम् । 'लज्जार्थवन्द इति' इति चम्पूध्यायाम् । मित्रिनुमागतां जहृमुतां गृह्णीय ॥

उपवीतमुरःस्थलान्तरे कलयंश्चन्दनचन्द्रचर्चितः ।

दमनो मदनस्य भूतिमानिव वैकक्षितकुण्डलीश्वरः ॥ ५३ ॥

पुनः किं कुर्वन् । उरःस्थले वक्षोमध्ये उपवीतं यज्ञमूत्रं कलयन् दधत् । किंभूतः । चन्दनं मलयतरुवस्तथा चन्द्रः कर्पूरस्ताभ्यां कृत्वा चर्चितः कृताङ्गरागः । उत्प्रेक्ष्यते—
वैकक्षः उत्तरासङ्गः संजातोऽस्य प्रावारीकृतो वा कुण्डलीश्वरः शेषनागाधिपो यस्य येन वा । 'शेषो नागाधिपोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुक्रः । स च श्यामोऽथ वा शुक्रः सित-
पद्मजलाञ्छनः ॥' इति हैम्याम् । तथा भूतिमान् भस्मोद्गलनः । मदनस्य कामस्य दमनो
धैरो शंभुरिव ॥

शिववाङ्मयवार्धिपारगोऽनिशपट्कर्मरतो व्रतान्वितः ।

वपुर्भ्युपगत्य वर्णिनामिव धर्मः प्रकटीभवन्नयम् ॥ ५४ ॥

अथ वा वपुः शरीरमभ्युपगत्याङ्गीकृत्य प्रकटीभवन्नक्षिलक्ष्यः संपद्यमानः वर्णिनां
ब्राह्मणानामयं प्रत्यक्षो धर्म इव । किंभूतो द्विजः । शिववाङ्मयं नैयायिकशास्त्रं तदेव
वार्धिः समुद्रः तस्य पारगः पारगामी । पुनः किंभूतः । अनिशं पट्मु अध्ययनाध्यापन-
यजनयाजनदानप्रतिग्रहलक्षणेषु कर्मसु ब्राह्मणोचितेषु कार्येषु रत आसक्तः । पुनः किं-
भूतः । व्रतैर्ब्राह्मणानां शैवशासनस्य वा उचितैर्योग्यैरनियमैरन्वितः कलितः । अत एव
तद्वर्मोत्प्रेक्षा ॥ इत्यादिचतुर्भिः कलापकेन पण्डितद्विजवर्णनम् ॥

स पपाठ सधर्मसागरोऽखिलनैयायिकवाङ्मयं ततः ।

समयं सुगतस्य सौगतादिव हंसः परमादिहंसयुक् ॥ ५५ ॥

स हीरहर्षगणिस्ततो ब्राह्मणादखिलं समग्र नैयायिकानां वाङ्मयं शास्त्र पपाठ पठति
स्म । स किंभूतः । सह धर्मसागरेण वर्तते यः । क इव । हंस इव । यथा हरिभद्रसू-
रिभागिनेयको हंसः सुगतस्य बौद्धस्य समयं शास्त्रम् । 'आप्तोक्तिः समयागमौ' इति है-
म्याम् । 'समयः शपथे भाषासंपदोः कालसंविदी । सिद्धान्ताचारसंकेतनियमावसरेषु च ॥
क्रियाकारे निर्देशे च' इत्यनेकार्थः । सौगताङ्गीद्वाचार्योत्पठति स्म । किंभूतो हंसः । प-
रम इति पदमादौ यस्य तादृशेन हंसेन युनक्ति सङ्गं प्राप्नोति एतावता परमहंसकलितः ॥

कलयन्प्रतिभामनुत्तरामतितीक्ष्णां स कुशः शिखामिव ।

प्रथमं प्रविधाय तर्कयुक्परिभाषामुखशास्त्रसंग्रहम् ॥ ५६ ॥

द्रविणार्पणहृष्टमानसादथ चिन्तामणिमग्रहीद्विजान् ।

परिशीलनकर्मतोपितादिव चिन्तामणिमादितेयतः ॥ ५७ ॥

अथ पठनप्रारम्भानन्तरं स हीरहर्षगणिर्द्रविणानां द्रव्याणामर्पणाद्दानात्प्रीतं हृष्टं मानसं
मनो यस्य तादृशाङ्गिजाः पण्डितब्राह्मणाचिन्तामणिनामशैवशास्त्रमग्रहीत् । कुत इव । आदि-
तेयत इव यथा कथिद्भाग्यवान् पुरुषः परिशीलनकर्मणा सेवाविधिना तोषितात्प्रसन्नीकृ-

कया । अखिलं समस्तं यत्तर्कशालं तस्याधिजिगांसया पिपठिष्या । 'इह' । 'इह अध्ययने' इत्यस्य धातोर्गमिरादेशः स्यात्सति परे । 'अधिजिगांसते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । केनेव । पटलेनेव । यथा पयोमुचां मेघानां पटलेन वृन्देन सलिलानां जलानामादानं ग्रहणं तस्य समीहया वाञ्छया अम्बुधौ समुद्रे गम्यते । 'अद्वैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती मुहुः' इति खण्डप्रशस्तौ । अत्र यथा इवार्थे ॥

पठता सह धर्मसागरव्रतिना देवगिरौ गुरुर्व्यभात् ।

सहकार इव प्रफुल्लता नवराजादनशाखिना वने ॥ ४९ ॥

सह पठता सार्धमधीयानेन धर्मसागरनाम्ना व्रतिना मुनिना गुरुर्भादिनिभूतोपचारात् हीरहर्षगुरुर्व्यभात् वभासे । क इव । सहकार इव । यथा प्रफुल्लता विकसता नवः प्रलम्बः राजादनः प्रियाल एव शाखी द्रुमः तेन वने सहकारो माकन्दो भाति ॥

पुरसंघजनैः प्रणोदितैरमुनाधीतिकृते कृतीन्दुना ।

प्रतिबिम्बमिव घुसद्गुरोर्द्विज आनायि ततः कुतश्चन ॥ ५० ॥

ततस्तदनन्तरं कृतीन्दुना कोविदचन्द्रेण अमुना हीरहर्षगणिना अधीतिकृते स्वाध्य-यनकार्याय प्रणोदितैः प्रेरितैः पुरस्य देवगिरिनगरस्य संघजनैः श्राद्धवर्गैः । यद्यपि सा-धुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपचतुर्विधः संघः प्रोच्यते तथाप्यत्राधिकारात्संप्रदायाद्वा श्राद्धवर्ग एव संघः कुतश्चन कस्मादपि स्थानात् द्विजो ब्राह्मण आनायि आकारितः । उ-त्प्रेक्ष्यते—घुसद्गुरोर्वृहस्पतेः प्रतिबिम्बमिवापररूपमिव ॥

तदुपान्तमुवं व्यभूयत्स ततो गौरगरुद्वर्तिद्विजः ।

अवतीर्ण इवारविन्दभूः स्वकसर्गस्य दिदृक्षया क्षितौ ॥ ५१ ॥

तत आकारितानन्तरं स द्विजः पण्डितब्राह्मणः तस्य हीरहर्षगणेरुपान्तमुवं समीप-क्षोणी व्यभूयदलंचकार प्रभोः पार्श्वं समायातः । किंभूतो द्विजः । गौरगरुस्सितच्छदो ह्रस्वाद्गन्मन्यरा गतिर्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकस्यात्मना कृतस्य सर्गस्य भूलोककष्टेः दि-दृक्षया द्रष्टुमिच्छया क्षितौ पृथिव्यामवतीर्णवानायातः अरविन्दभूवर्गमेव ॥

द्विजं विशिनिष्टि—

मृडमूर्धनिवाससौहृदान्मिलितुं जटुमुतामिवागताम् ।

अलिकार्धविधुं ललाटिकां वहमानो हरिचन्दनोद्भवाम् ॥ ५२ ॥

किं कुर्याणो द्विजः । हरिचन्दनोद्भवां श्रीखण्डनिर्मितां ललाटिकां ललाटालंकारम् । तिल-कमिलार्धः । 'ललाटिकासीमनि चूर्णकुन्तला' इति नैपथे । लोके 'आटि' इति प्रसिद्धा । वहमानो विभ्रान्तः । उत्प्रेक्ष्यते—मृडस्येश्वरस्य मूर्धनि मस्तके निवात एकत्र स्थिति-निषण्णं तेन यत्सौहृदं मंत्री तन्मादृशिकार्धविधुं भालरूपार्धचन्द्रम् । 'लन्धार्धचन्द्र इशः' इति चम्पूकथायाम् । निष्ठितुमागतां जटुमुतां गह्वरामिव ॥

विधिना वचसामधीश्वरी किमुताकारि बृहस्पतिः क्षितेः ।

निखिलागमपारगाहिनं तमुदीक्ष्येदमर्तर्कि तार्किकैः ॥ ६१ ॥

निखिलानां समस्तानां जैनशैवादीनामागमानां शास्त्राणां पारमन्तं गच्छतीत्येवशीलं
• तं हीरहर्षगणिमुदीक्ष्य दृष्ट्वा तर्कं विचारे प्रमाणशास्त्रे वा चतुरास्तार्किकास्तरिदमत्रैव व-
क्ष्यमाणमर्तर्किं विचारितम् । इदं किम् । स्वर्गे वाग्वादिनी बृहस्पती वर्तते विधिना ब्रह्म-
णा क्षितेः पृथिव्या इयं वचसामधीश्वरी सरस्वती अकारि कृता, उतायवा भूमेरयं बृह-
स्पतिः सुरगुरुरकारि निर्मित इव ॥ इति हीरहर्षगणेर्द्विजपण्डितपार्श्वे पठनवर्णनम् ॥

भवति स विचक्षणः क्षणादथ सामुद्रिकवत्स लक्षणे ।

अपि काव्यविशेषवित्तया विजितः काव्य इवामवन्नराभः ॥ ६२ ॥

तत्पठितसर्वशास्त्रकथारम्भाधिकारे स हीरहर्षगणिलक्षणे शब्दशास्त्रे । जातिवाचित्वा-
देकवचनम् । अष्टसु व्याकरणेषु ऐन्द्र-चान्द्र काशि(श)-कृष्ण(रत्न)-आपिशल-शाकटायन-
पाणिनीय-अमर-चान्द्र-जैनेन्द्ररूपेषु । अथवा 'ब्राह्ममीशानमैन्द्रं च प्राजापत्यं बृहस्प-
तिम् । त्वाष्ट्रमापिशलं चैव पाणिनीयमथाष्टमम् ॥' इत्यष्टसु महाव्याकरणेषु । अथ वा
अष्टादशसु महाव्याकरणेषु । 'ऐन्द्रपाणिनिजैनेन्द्रं शाकटायनवामने । चान्द्रं सरस्वतीक-
ण्ठाभरणं बुद्धिसागरः ॥ विभ्रान्तविद्याभरणं भीमसेनकलापकम् । मुष्टिव्याकरणं शैव-
गीर्णं नन्दिजयोत्पलम् ॥ सारस्वतं सिद्धहर्मं जयहर्मं तथापरम् । इति व्याकरणं सर्व-
शब्दप्राभृतिचम्भवम् ॥' इत्येवंरूपेषु । इति नामसु लक्षणग्रन्थेध्वित्यर्थः । विचक्षणश्चतुरो
भवति स । कथम् । क्षणात्स्वल्पकालात् । किं वत् । सामुद्रिकवद्यथा समुद्रेण पण्डितेन
प्रोक्तं सामुद्रं तद्वेत्तीति तत्र चतुरो वा सामुद्रिकः लक्षणे नरनारीणां करचरणरेखायाका-
रशरीरस्थमयीतिलकादिविशेषे निपुणः । अपि पुनः काव्यानां रघु-कुमारसंभव-मेघदूत-
चम्पू-कादम्बरी-माध-पद्मानन्द-नैपधादीनां विशेषवित्तया रहस्यानां ज्ञातृत्वेनेत्यपि
व्याख्येयम् ॥

पदमस्य हृदि व्यतन्तनीदनिशं ज्योतिरिवाभ्रवर्त्मनि ।

नरिनृत्यति नर्तकीव धीरपि तर्कागमरङ्गवेदमनि ॥ ६३ ॥

ज्योतिःशास्त्रमस्य हीरहर्षगणेर्हृदि हृदये पदं स्थानं व्यतन्तनीद्वितनोति स । चकारे-
त्यर्थः । कथम् । अनिशं निरन्तरम् । कस्मिन्किमिव । अभ्रवर्त्मनि ज्योतिरिव । यथा
मेघमार्गे गगने ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादि सदा पदं कुरुते । 'नक्षत्रं तारका ताराज्यो-
तिपी भमुडु ग्रहः' इति हिम्याम् । अपि पुनरस्य धीर्बुद्धिस्तर्कागमः प्रमाणशास्त्रम् । 'आग-
मस्त्वागती शास्त्रे' इत्यनेकार्थः । स एव रङ्गवेदम नाटकस्थानकमन्दिरं तत्र नरीनृत्यति
अतिशयेन नृत्यं कुरुते । केव । नर्तकीव । यथा ताण्डवकारिका रङ्गवेदमनि नृत्यं
नृत्यति ॥

तादादितेत्यतो देवाच्चिन्तामणिनाम रत्नं गृह्णाति । किं कृत्वा । प्रथमं पूर्वं तर्कशब्देन युनक्ति तादृशी परिभाषा नामप्रमाणादिमशास्त्रं तन्मुखे आदौ येषां तेषां तर्कपरिभाषा-मितभाषिणी-शशधर-मणिकण्ठ-वरदराजी-प्रशस्तपदमाप्य-वर्धमान-वर्धमानेन्दु-किरणाव-ली-प्रमुखशास्त्राणां संप्रहमध्ययनं कृत्वा इत्यर्थः । स किं कुर्वन् । अतितीक्ष्णामतिशयेन निशितामनुत्तरामसाधारणीं च प्रतिभां बुद्धिं कलयन् । क इव । कुश इव । यथा दर्भः अतितीक्ष्णां शिखामप्रभागं कलयति । शिखां किंभूताम् । अनुत्तराम् । तस्मादुत्तरोऽप्रे-तनवर्तो कोऽपि पदार्थो न तीक्ष्णः स्यादिति ॥

प्रतिभाविभवैः पठन्क्रमात्समयस्यास्य स पारमाप्तवान् ।

प्रचरन्पवमानवर्त्मनोऽध्वरथैर्भानुमतामिव व्रजः ॥ ९८ ॥

स हीरहर्षगणिः क्रमादनुक्रमेण पठनपरिपाट्या पठन्नध्ययनं कुर्वाणः प्रतिभाविभवैः बुद्धिविशेषैः कृत्वा अस्य पाठकद्विजस्य समयस्य शास्त्रस्य पारमन्तं प्राप्तवान् लभते स्म । क इव । व्रज इव । यथा प्रचरन् प्रचारे कुर्वन् भानुमतां सूर्याणां समूहः द्वादशत्वा-द्भानूनाम् । 'सूरस्त्वष्टा द्वादशात्मा च हेलिः' इति हैम्याम् । 'गुहनेत्र-राशि-भासा-संका-न्यादित्यचकिराजानः । चक्रवृहस्पतिहस्ताः सभासदो द्वादश भवन्ति ॥' इति संख्या नाममालायाम् । काव्यकल्पलतायां चेति वचनात् च व्रजपदोपादानम् । जैनमताच्च संख्याः । सूर्याः अध्वरथैः पारियानिकैः पवमानवर्त्मनो वायुमार्गस्य गगनस्य पारमाप्नोति ॥

अमुनाध्ययने समापिते द्विजराजद्रविणार्पणाविधौ ।

सुमनोलतिकेव केवलं जसमादेव्यजनिष्ट सा तदा ॥ ९९ ॥

अमुना हीरहर्षगणिना अध्ययने पठने समापिते संपूर्णकृते सति तदा तस्मिन्नवसरे द्विजराजस्य पाठकब्राह्मणश्रेष्ठस्य द्रविणानां धनानामर्पणा प्रदानम् । 'चकारसेवाचणद-र्पणार्पणा' इति नैपथे । तस्या विधिः प्रकारस्तत्र केवलमेकेव सा पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा देवसीदयिता जसमादेव्येव सुमनोलतिकेव कल्पवल्लीवाजनि । जसमादेव्येव सर्वमपि पाठनद्रविणं वितीर्णमित्यर्थः ॥

शिरसीव शिवस्य जाह्नवी शरदश्चन्द्रमसीव जाह्नवी ।

अलिनीव मृणालिनीयने हृदि रेमेऽस्य गणेः कलन्दिका ॥ १० ॥

अस्यामुप्य हीरहर्षनाम्नो गणेर्हृदि हृदयविषये कलन्दिका सर्वविद्या रेमे वसति स्फुर-द्रुपा वा जाता । केय । जाह्नवीव । यथा शिवस्त्वेश्वरस्य शिरसि मन्त्रके जाह्नवी गङ्गा रमते । 'धूर्जटिजटाजूट इव गङ्गा पुण्यसञ्जितः प्रावितः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । चन्द्रिकेव । यथा शरदो धनाढ्यसंबन्धिनि चन्द्रमसि विधां कौमुदी रमते । पुनः केव । अलिनीव । यथा मृणालिनीनां कमलिनीनां यने भ्रमरी रमते ॥

विधिना वचसामधीश्वरी किमुताकारि बृहस्पतिः क्षितेः ।

निखिलागमपारगाहिनं तमुदीक्ष्येदमतर्कि तार्किकैः ॥ ६१ ॥

निखिलानां समस्तानां जैनशैवादीनामागमानां शास्त्राणां पारमन्तं गच्छतीत्येवशीलं
तं हीरहर्षगणिमुदीक्ष्य दृष्ट्वा तर्कं विचारे प्रमाणशास्त्रे वा चतुरास्तार्किकास्तेरिदमग्रेव व-
क्ष्यमाणमतर्कि विचारितम् । इदं किम् । स्वर्गे वाग्वादिनी बृहस्पती वर्तते विधिना ब्रह्म-
णा क्षितेः पृथिव्या इयं वचसामधीश्वरी सरस्वती अकारि कृता, उताथवा भूमेरयं बृह-
स्पतिः सुरगुरुरकारि निर्मित इव ॥ इति हीरहर्षगणेर्द्विजपण्डितपार्श्वं पठनवर्णनम् ॥

भवति स विचक्षणः क्षणादथ सामुद्रिकवत्स लक्षणे ।

अपि काव्यविशेषवित्तया विजितः काव्य इवाभवन्नराभः ॥ ६२ ॥

तत्पठितसर्वशास्त्रकथारम्भाधिकारे स हीरहर्षगणिलक्षणे शब्दशास्त्रे । जातिवाचित्वा-
देकवचनम् । अष्टसु व्याकरणेषु ऐन्द्र-चान्द्र काशि(श)-कृष्ण(त्त)-आपिशल-शाकटायन-
पाणिनीय-अमर-चान्द्र-जैनेन्द्ररूपेषु । अथवा 'ब्राह्मगीशानमैन्द्रं च प्राजापत्यं बृहस्प-
तिम् । त्वाष्ट्रमापिशलं चैव पाणिनीयमथाष्टमम् ॥' इत्यष्टसु महाव्याकरणेषु । अथ वा
अष्टादशसु महाव्याकरणेषु । 'ऐन्द्रपाणिनिजैनेन्द्रं शाकटायनवामने । चान्द्र सरस्वतीक-
ण्ठाभरणं बुद्धिसागरः ॥ विश्रान्तविद्याभरणं भीमसेनकलापकम् । मुष्टिव्याकरणं शैव-
गीर्णं नन्दिजयोत्पलम् ॥ सारस्वतं सिद्धहैम जयहैमं तथापरम् । इति व्याकरणं सर्व-
शब्दप्राप्तिसंभवम् ॥' इत्येवंरूपेषु । इति नामसु लक्षणग्रन्थेष्वित्यर्थः । विचक्षणश्चतुरो
भवति स । कथम् । क्षणात्स्वल्पकालात् । किवत् । सामुद्रिकवद्यथा समुद्रेण पण्डितेन
प्रोक्तं सामुद्रं तद्वेत्तीति तत्र चतुरो वा सामुद्रिकः लक्षणे नरनारीणां करचरणरेखायाका-
रशरीरस्थमदीतिलकादिविशेषे निपुणः । अपि पुनः काव्यानां रघु-कुमारसंभव-मेघदूत-
चम्पू-कादम्बरी-नाघ-पद्मानन्द-नैषधादीनां विशेषवित्तया रहस्यानां शास्त्रवेनेत्यपि
व्याख्येयम् ॥

पदमस्य हृदि व्यतन्तनीदनिशं ज्योतिरिवाभ्रवर्त्मनि ।

नरिन्त्यति नर्तकीव धीरपि तर्कागमरङ्गवेश्मनि ॥ ६३ ॥

ज्योतिःशास्त्रमस्य हीरहर्षगणेर्हृदि हृदये पदं स्थानं व्यतन्तनीद्वितनोति स । चकारे-
त्यर्थः । कथम् । अनिशं निरन्तरम् । कस्मिन्किमिव । अभ्रवर्त्मनि ज्योतिरिव । यथा
मेघमार्गे गगने ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादि सदा पदं कुरुते । 'नक्षत्रं तारका ताराज्यो-
तिपी भमुद्ग्रहः' इति ह्यस्याम् । अपि पुनरस्य धीर्बुद्धिस्तर्कागमः प्रमाणशास्त्रम् । 'आग-
मस्तवागतां शास्त्रे' इत्यनेकार्थः । स एव रङ्गवेश्मनाटकस्थानकमन्दिरं तत्र नरीन्त्यति
अतिशयेन नृत्यं कुरुते । केव । नर्तकीव । यथा ताण्डवकारिका रङ्गवेश्मनि नृत्यं
नृत्यति ॥

गणितं ह्यनुरागिरागवन्न विसस्मार स मानसाग्निजात् ।

प्रसृतास्य मतिर्जिनागमेऽम्बुधिकाङ्क्ष्यामिव चक्रिणश्चमूः ॥ ६४ ॥

स हीरहर्षगणिर्गणितं संख्यानं शास्त्रं त्रिशतीलीलावतीप्रमुखं हि निश्चितं निजादा-
त्मीयान्मानसाच्चित्तात् न विसस्मार न विसमारयति स्म । किंवत् । अनुरागिरागवत् ।
यथा कोऽपि रागवान् पुमान् स्वानुरक्तीभूतजनलेहम् । तजनमेवेत्यर्थः । मनसः कदाचिद्
विसारयति । पुनरस्य मतिर्जिनागमे । आचाराङ्गसूत्रकृदङ्ग-स्थानाङ्ग-समयाङ्ग-विवाह-
विज्ञस्यङ्ग-शाताधर्मकथाङ्ग उपासकदशाङ्ग-अनुत्तरोपपातिकादशाङ्ग-प्रश्नव्याकरणाङ्ग-विपा-
कधृताङ्ग इत्येकादशाङ्गानि । अपातिका-राजप्रश्नीय-जीवाभिगम-प्रज्ञापना-चन्द्रप्रज्ञप्ती-
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ती-द्वीपसागरप्रज्ञप्ती-निरयावलिका-दशाधुतस्कम्-निशीथव्यवहार इति द्वा-
दशोपाङ्गानि । क्वचिदन्यान्यपि । सूर्यप्रज्ञप्ति-जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ती-चन्द्रप्रज्ञप्ती-कल्पिका-क-
ल्पावतंसिका-पुष्पिता-पुष्पचूलिका-वृष्णिदशा इति । निशीथ-महानिशीथ पञ्चकल्प-जात-
कल्प-पर्युपणकल्प-व्यवहार इति पद्म छेदाः । उत्तराध्ययन-पिण्डनिर्युक्ति-आवश्यक-
दशैकालिक इति चत्वारो मूलग्रन्थाः । चतुःशरण-आतुरप्रत्याख्यान-महाप्रत्याख्यान-
भेक्तप्रकीर्णक तण्डुलैकालिक-चन्द्राविसय-गणिविद्या-मरणविभक्तिक-देवेन्द्रस्त्व सं-
स्कारकप्रकीर्णक इति दशप्रकीर्णकानि । नन्दीसूत्र-अनुयोगधार इति पञ्चचत्वारिंशदा-
गमाः । ते च वृत्तिभाष्यचूर्णवचूरिनिर्द्युक्तिटिप्पणिकर्मग्रन्थक्षेत्रविचारसंग्रहणीचरित्र-
प्रमुखजैनशास्त्रे प्रसृता विस्तारं प्राप्ता । केव । चमूरिव । यथा चक्रिणः पदखण्ड-
धिपतेः सेना अम्बुधिकाङ्क्षां समुद्रमेखलायामासमुद्रान्तक्षोणीमण्डले प्रसरति ॥

बहुना किमु तन्मनस्विनोऽखिलपद्दर्शनशास्त्रमालिका ।

गलकन्दलमालिलिङ्ग यद्युववत्खञ्जनमञ्जुलेक्षणा ॥ ६५ ॥

बहुना किमु अर्थाद्वहृक्तेन किमस्तु । यद्यस्मात्कारणात् अखिलानि भाष्यटीकावचूरि-
मुल्याद्रयुक्तानि जैननैयायिकचार्वाकसांख्यवैशेषिकनास्तिकाद्यानां पण्णां दर्शनानां शा-
स्त्राणां तन्मतप्रसिद्धानामागमानां प्रकरणानां च सेततिः श्रेणिः स चासी मनस्वी च अथ
वा तस्य मनस्विनो विशुद्धमानसस्य निष्पापस्य हीरहर्षगणेशगलकन्दलं कण्ठपीठमालिलिङ्ग
आलिङ्गति स्म । किंवत् । सुखवत् । यथा यूनस्तदणस्य पुंसाः कण्ठपीठं खञ्जनः राश्वरीटः
पक्षिविशेषः लोके 'गहेटिठ' इति क्वचित्प्रसिद्धः अतिचपलस्वभावः तद्वन्मञ्जुले म-
नोक्षे ईक्षणे नेत्रे यस्यास्यादृशी स्त्री आलिङ्गति । 'भवत्कृते राज्ञनमगुलाक्षी' इति पञ्चाशि-
बायाम् । 'अपि राज्ञनमज्ञनाशिते' इति नैपथे ॥ इति हीरहर्षगणेः स्वपरशास्त्रपरिज्ञानम् ॥

सविधे स्वगुरोः सगौरवं गमनायोत्सुकमाशयं ततः ।

अयमार्जितशास्त्रवैभवोऽपि सार्थंश इव त्रतीशिता ॥ ६६ ॥

ततः पठितानन्तरम् । अयं हीरहर्षनामा त्रतीशिता मुनिनायकः सगौरवं सचहुमानं

यथा स्नातथा स्वगुरोः श्रीविजयदानसूरेः सविधे समीपे गमनायोपगन्तुमुत्सुकमुत्कण्ठित-
माशयं परिणामं मनो वा अभित दधार । किभूतः । अर्जितः स्वायत्तीकृतः शास्त्राप्येव
वैभवः संपत्तिर्येन । क इव । सार्थेश इव । यथा उपाजित बहुविभवः सार्थेनायः स्व-
गुरोः पितुः पार्श्वे गन्तुमुत्कण्ठमना भवेत् ॥

अथ दक्षिणदेशतो महाव्रतभृन्मूर्छितमत्स्यलाञ्छनः ।

मलयानिलवत्प्रचेलिवान्यशसा सौरभयन्भुवस्तलम् ॥ ६७ ॥

अथ स्वगुरुसमीपगमनोत्सुकशयानन्तरं पठितानन्तरं वा दक्षिणनामा देशो जन-
पदस्ततः हीरहर्षगणिः प्रचेलिवान् प्रतिष्ठते स्म । किभूतः । महानतानि पञ्च प्राणाति-
पातविरमणादीनि व्रतानि विभर्तीति । अत एव पुनः किभूतः । मूर्छितो मूर्छा चैतन्य-
रोधं निधनावस्थां च नीतो मत्स्यलाञ्छनः स्मरो येन । महाव्रतीश्वरोऽपि एवंविधः स्मरन् ।
पुनः किभूतः । यशसा स्वकीर्त्या कृत्वा भुवस्तलं मेदिनीमण्डलं सौरभयन् सुगन्धीकुर्वन्
भवलयन् । किंवत् प्रचेलिवान् । मलयानिलवद् यथा दक्षिणदेशो मलयाचलप्रदेशः ।
'मलय आपाडो दक्षिणाचलः' इति हिम्याम् । तस्मान्मलयानिलो दक्षिणपवनः प्रच-
लति । 'कष्टं भो दाक्षिणात्यः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः' इति भोजप्रबन्धे ।
सोऽपि किभूतः । मूर्छितो वृद्धिं नीतो मन्मथो येन । 'मूर्छन् वृद्धिमूर्छनयोः' अयं धातुः ।
भुवो मध्यमपि सुगन्धयति च ॥

मरुतामिव पद्मतीः पुरीर्वृषकन्यामिथुनाजराजिनी ।

मकरान्वितमीनशालिनीः सरितः साञ्जबलाहकाः पुनः ॥ ६८ ॥

वसतीरिव वल्गुविष्टराः सकुरङ्गाः शशिमण्डलीरिव ।

स्फुरदप्सरसो यथा दिवः पदवीर्लङ्घितवान्मुनीश्वरः ॥ ६९ ॥

(युग्मम्)

मुनीश्वरो हीरहर्षगणिः पुरीर्नगरीर्लङ्घितवान् अतिचक्राम । किभूतः पुरीः । वृषा
वृषभा तथा कन्याः कुमारिकाः मिथुनानि क्रीडासक्तानां यूनां पशूनां पक्षिणां वा यु-
गलानि स्त्रीपुंसलक्षणानि अजादृष्टाग्रा हरिहरविरश्चिप्रतिमा वा । 'अजभ्रष्टाग्रे हरे विष्णो
रपुजे वेधसि स्मरे' इत्यनेकार्थः । तं राजन्ते इत्येवंशीलाः । का इव । मरुतां देवानां
पवनानां वा पद्मतीर्मार्गानिव । देववीथीः किभूतः । वृषकन्यामिथुनमेपनामानो राशयः
तैः शोभन्ते इत्येवंशीलाः । पुनर्यः सारितो नदीरुद्धितवान् । किभूतः । मकरा
जलयादीनि तैरन्विता युक्ताः, तथा मीना मरुत्सार्हाः शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीला
अपि । पुनः किभूतः । साहस्रजः कमलः, तथा यलाहकैर्वर्कवंतन्ते यान्ताः । अपि वा-
सुवीथीरिव । किभूतः । मकरराशिकलिताः मीनराशिना शालन्ते । महाज्जेन चन्द्रमगा
तथा बन्धहर्कैर्वर्कवंतन्ते वाः । 'गगनवीथीमिव गिराशिराजिता उपनद्रामुत्थितवृष्टि-

कामाविर्भूतसार्द्ररोहिणी मूला च' इति चम्पूकथायाम् । पुनः पदवीमार्गानुल्लङ्घे । किं-
भूताः । बल्लवः मनोज्ञाः पल्लवपत्रप्रसूनफलकालितत्वेन रम्याः विष्टरा वृक्षा, यासु ।
का इव । वसतीरिव यथा गृहाः प्रकृष्टासनाः स्युः । 'विष्टरः पीठवृक्षयोः' इत्यनेकार्थः ।
पुनः किंभूताः । सह कुरद्वैर्मृगैर्वर्तन्ते ये (याः) । का इव । शशिमण्डलीरिव । यथा च-
न्द्रबिम्बा लाञ्छनमृगयुक्ताः स्युः । पुनः किंभूताः । स्फुरन्ति पदेपदे दृश्यमानानि अप्र-
धानानि सरांसि यासु । यथा इवार्थं । का इव । दिवो यथा । देववसतीः स्फुरन्त्य
इतस्ततो भ्रमन्त्यः क्रीडन्त्यो वा अप्सरसः उर्वशीप्रमुखाः मुराङ्गना यासु ॥ इति वि-
हारमार्गः ॥

मरुदेशमभूपयत्कमादथ कुंराङ्गजसाधुसिन्धुरः ।

अतुलैरिव धन्वजन्मिनां सुकृतैः स्वःशिखरी समीयिवान् ॥ ७० ॥

अथ मार्गोल्लङ्घनानन्तरं कुंराङ्गजो हीरहर्षः स एव साधूनां मध्ये सिन्धुरः क्रमादनुक-
मेण मरुतामान देशं मण्डलं अभूपयत् शोभां नयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धन्वनो मरुदे-
शसंबन्धिनो ये जन्मिनो जनास्तेषां न विद्यते तुला साम्यं येषां तैरसाधारणैः सुकृतैः
पुण्यैः स्वःशिखरी कल्पद्रुमः इव समीयिवान् समाजगम ॥

कविना च बुधेन संनिधिस्थितिभाजा क्षितिजन्मना पुनः ।

सविधे स गुरोरुपेयिवान्विधुवद्भागमृतं ततः किरन् ॥ ७१ ॥

ततो मरुदेशागमनानन्तरं स हीरहर्षगणिगुरोर्विजयदानशूरेः सविधे पार्श्वे उपेयि-
वान् आगतः । किञ्चित् । विधुवत् । यथा चन्द्रो गुरोर्वाचस्पतेः पार्श्वे उपैति । किं-
भूतः स विधुः । कविना काव्यकर्त्रा शुक्ले च । पुनः केन । बुधेन । तत्सार्धं पठनात्
पण्डितेन चार्थादर्म्मसागरगणिना, सोमपुत्रेण च । किंभूतेन । क्षिती भूमण्डले जन्मो-
त्पत्तिर्यस्य मनुष्यत्वात्, यथा मन्त्रेण च । पुनः किंभूतेन । संनिधी समीपे, एकराशौ
च स्थितिं निवासं भजतीति भाक् । तेनान्वितो युक्तः । किं कुर्वन् । वाग्वाण्येवामृतं
मुधा किरन् विस्तारयन् ॥

स चुचुम्ब पदाम्बुजं गुरोरभिोनूय नवैः स्तवैस्ततः ।

मतिदर्पणिकानुविम्बितश्रुतिभांवः शकटालसूनुवत् ॥ ७२ ॥

ततो गुरुसमीपागमनानन्तरं स हीरहर्षगणिगुरोर्विजयदानशूरेः पदाम्बुजं चरणकमलं
चुचुम्ब वन्दितवान् । किं कृत्वा । नवैर्नवैर्नैः सार्वैः सौम्यैः कृत्वा अभिनोन्यातिश-
येन स्तुत्वा । किंभूतः । मतिर्बुद्धिरेव दर्पणिना आदर्शिका । 'मन्मती विमलदर्पणिका-
याम्' इति नैपथे । मेवातदेशादीं हस्तकं विना दर्पणस्यादर्शिकेभ्यभिधानम् । तस्यामनु-
विम्बिताः संक्रान्ताः धुतीनां रामसालाद्यानां भावा रहस्यानि यस्य । अपवा धुतयः
पद्दर्शनशास्त्राणि भावा जगत्पदार्था यस्य । किञ्चित् । शकटालनामा नन्दनृपप्रधानः तस्य

सूनुः पुत्रः स्थूलभद्रस्तद्वत् । यथा धीस्थूलभद्रो मुनिः पठित्वागल्य संभूतिविजयपुरोः
पादारविन्दं ववन्दे ॥ इति हीरहर्षगणेः गुरुपार्श्वगमनम् ॥

अथ नारदनाम्नि पत्तने तुरगव्योमरसेन्दुवत्सरे ।

वृषभाङ्गजिनालये गिरेरिव शंभोर्विभवैः सहोदरे ॥ ७३ ॥

पदमाप्यत पण्डिताह्वयं गणिना तेन यतिक्षितीशितुः ।

अभिभूय बुधं बुधश्रिया पदमस्यैव किमात्तमात्मना ॥ ७४ ॥

(युग्मम्)

अथ गुरुवन्दनानन्तरं हीरहर्षगणिना यतिनां मध्ये क्षितीशितुः नृपाद्विजयदानसूरी-
न्द्रात् पण्डित इति आह्वयं नाम एतादृशपदं प्रज्ञाम् । संपदमित्यर्थः । आप्यत प्राप्तम् । उ-
त्प्रेक्षते—बुधश्रिया भावप्रधाननिर्देशाद्बुधत्वस्य पण्डितस्य लक्ष्म्या बुधं रोहिणीनन्दनम-
भिभूय पराजित्य । त(अ)स्यैव बुधस्यैव पदमात्मना स्वेनात्तं किं गृहीतमिव । कुत्र
वत्सरे । तुरगाः सूर्याश्वाः सप्त (७), व्योमाकाश शून्यम् (०), रसाः तिक्त-कटु-कपाय-
आम्ल-लवण-मधुराख्याः पद (६), इन्दुधन्द्रः एक (१) एव, एतावता विक्रमाकांत्
रातोत्तरे षोडशशतवर्षे (१६०७) । कुत्र पुरे । नारद इति नाम यस्य तादृशे पत्तने । प-
त्तनशब्दः सामान्यतो नगरवाची । 'नगरी पुः पुरी द्रष्टुं पत्तनं पुटभेदनम्' इति हंसीवच-
नात्, न तु मुख्यदृश्येति । अथवा रत्नोपतिस्थानम् । 'पत्तनं रत्नयोनिः' इति वचनान् ।
रत्नोपमविजयसेनसूरैरुपतिस्थानकत्वाद्वा पत्तनम् । 'नडुलाई' नगरे इत्यर्थः । कुत्र
स्थाने । वृषभाङ्गस्य सौरभेयध्वजस्यादिनाथस्यालये चैत्ये । उत्प्रेक्षते—विभवस्तुद्धिमध्व-
लिमादिशोभाभिः कृत्वा शंभोरीश्वरस्य गिरेः शैलस्य कैलासस्य सहोदरे बान्धवे इव ॥
संवत् १६०७ वर्षे हीरहर्षगणेः पण्डितपदस्थापना ॥

अपि नारदपुर्यनुत्तरैरिव संख्यां विभवैर्हरेः पुरः ।

तपसः सितपद्ममीदिने कुलशैलाभ्ररसात्मवत्सरे ॥ ७५ ॥

सुहृदेव समेत्य शोभिते धरकाणाख्यफणीन्दुकेतुना ।

जलजध्वजसार्धमन्दिरे पद्मस्याजनि वाचकाह्वयम् ॥ ७६ ॥

(युग्मम्)

पैकाणापार्श्वनाथेन समेत्य वरकाणापुरादागल्य शोभितेऽलंकृते । केनेव । सुहृदेव । यथा मित्रेणागल्य मित्रमन्दिनं भूष्यते । कस्यां पुर्याम् । नारदपुरि पूर्वोक्तायां नारदपुर्याम् । उत्प्रेक्षते—अनुत्तरैरसाधारणैर्विभवैः संपद्भिः कृत्वा हरेरिन्द्रस्य नारायणस्य वा पुरः अमरावत्या द्वारिकाया वा सख्यां वयस्यामिव । कदाजनि । कुलशैलं अष्टौ (८), अश्र-
माकाशम् (१), रसास्त्रिकादयः पद् (६), आत्मा एकः (१), एतन्मते वत्सरे द्वायने विक्रमार्कावनीन्द्रादथाधिकपोडशशते (१६०८) । कस्मिन्वासरे । तपसो माघमासस्य । 'माघस्तपा' इति हैम्याम् । सिताया उज्ज्वलायाः पञ्चम्या दिने ॥ संवत् १६०८ वर्षे पण्डितहीरहर्षगणेशोवाचकपदस्थापना ॥

विवुधावथ राजपूर्वको विमलो धर्मयुतश्च सागरः ।

सचिवाविव वाचकेश्वरौ कृतवान्सूरिमहीपुरंदरः ॥ ७७ ॥

अथ पुनः सूरिमहीपुरंदरो विजयदानसूरिराजः विवुधौ पण्डितपदधारिणौ । प्रज्ञा-
न्नावित्यर्थः । एको राज इदं पद पूर्वं यस्य स राजपूर्वकः तादृशो विमलः च पुनः धर्म
इति नाम्ना युतः सहितः सागरः एतावता राजविमलधर्मसागरनामानौ विवुधौ वाचके-
श्वरौ उपाध्यायमुख्यौ कृतवान् । काविव । सचिवाविव । यथा महीमहेन्द्रः कौचियो-
ग्यौ प्रधानौ विदधाति ॥

श्रियमाश्रयते स्म वाचकत्रितयी सा श्रमणावनीशितुः ।

प्रतिबोधयितुं जगन्नयीमिव मूर्तित्रितयी समुद्यता ॥ ७८ ॥

श्रमणावनीशितुः विजयदानसूरिभूमीपतेः सा पूर्वोक्ता वाचकानामुपाध्यायानां त्रि-
तयी श्रियं शोभामाश्रयते स्म शुश्रूमे । उत्प्रेक्षते—जगन्नयित्री त्रैलोक्यं प्रतिबोधयितुं
धर्मे स्थापयितुं सूरैर्मुनीन्द्रस्य मूर्तित्रितयीव समुद्यता । तिस्रो मूर्तय इव प्रकटीभूताः ॥

विहरन्सह वाचकेन्दुना शिवपुर्यां समवासरदुरुः ।

वसुभूतिसुतेन संगतौ भगवान् राजगृहे यथान्तिमः ॥ ७९ ॥

वाचकेन्दुना प्रकृमात् हीरहर्षउपाध्यायविधुना सह विहरन् महीमण्डले श्रमानुग्रामं
मुखं मुपेन विहारे कुर्वन् पुरुविजयदानसूरिः शिवपुर्यां श्रीरोहिण्यां सीरोहानामनगरे
समवासरत् समवसतः । समागत इत्यर्थः । क इव । भगवानिव यथान्तिमधरमो भग-
वोस्तीर्थं कृत् धीमन् महावीरदेवः वसुभूतिनाथो द्विजस्य सूतेन पुत्रेण गांतमस्त्रामिना
संगतः सहितो राजगृहे समवसरति स्म ॥

त्रिदिवोज्जयिनीं पुरीं तदाजनि दूदाहनृपो विभूषयन् ।

सुखयजनतां वदान्यतां फलयन्विक्रमभानुमानिव ॥ ८० ॥

तदा तस्मिन्प्रसंगे श्रीविजयदानहीरहर्षवाचककृतलिखत्रीविजयदानसूरिपादावधा-
रणगमये ददा इति आह्ला अभिधानं यत्न तादृशो श्रुवो राजा राजनि संजातः । दपत्त-

रापेक्षया वर्तते इत्यर्थः । किं कुर्वन् । विभूषयन् शोभां लम्बयन् । काम् । त्रिदिवं स्वर्गं अमरावतीं तात्स्थ्यात् तद्यपदेशात् स्वर्गनगरीं स्वसमृद्ध्या उत्प्रावत्येन जयति पराभवतीत्येवंशीलां पुरीं श्रीरोहिणीम् । पुनः किं कुर्वन् । जनतां पुरजनपदवासीनं सर्वं लोकसमूहं सुखयन् सुखीकुर्वन् । पुनः किं कुर्वन् । वदान्यतां दानशीलत्वं कलयन्न-
 • तिशायिनमुदारभावं विभ्रत् । क इव । विक्रमभानुमानिव । यथा विक्रमादित्यभूपालो जातः । सोऽपि लक्ष्म्या त्रिदिवतुल्यां उज्जयिनीमवन्तीम् । मध्यमपदलोपी समासः । भू-
 पयमलंकुर्वन् परदुःखकातरविरुदत्वेनाखिललोकं सुखयन् निर्विघ्नं विदधत् कोटिशः सुवर्णटंककानां दानृत्वेन । 'अवलोकणे सहस्त्रं आलावे दस सहस्त्रादं । हसिऊण देह लक्षं परिउसे विक्रमो कोटी ॥' इति स्वाभाविकदानम् । काव्यगाथादीनां कोटिशः सुवर्णानि इति दानिभावं च विभ्राण इति ॥

सचिवः पुनरस्य भूभुजोऽजनि चाज्ञाभिधसंघनायकः ।

जिनधर्मरतो निधिर्धियामभयः श्रेणिकभूपतेरिव ॥ ८१ ॥

पुनरन्यदस्य दूदाभिधस्य भूभुजो भूमीपालस्य चाज्ञा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशः संघनायकः संघपतिरेतावता 'चाहोसंघवी' नामा सचिवः मन्त्री अजनि संजातः । किंभूतः । जिनस्याहंतो धर्मे रतः आसक्तः श्राद्धधर्मपालकः । पुनः किंभूतः । धियां बुद्धीनां निधिर्निधानम् । क इव । अभय इव । यथा श्रेणिकनाम्नो भूपतेः पृथिवीनायक-
 • स्यामभयकुमारनामा प्रधानः समभवत् । सोऽपि जिनप्रणीतधर्मरतस्तथात्पातिष्यादीनां चतस्रणां बुद्धीनां शेषधिः ॥

निरमापयदस्य पूर्वजो धरणो राणपुरे चतुर्मुखम् ।

वृषभध्वजतीर्थकृद्रुहं नलिनीगुल्ममिवागतं क्षितौ ॥ ८२ ॥

अस्य चाज्ञासंघभूपतेः पूर्वजः कृते पूर्व जायते स्म तादृशो धरणो धरणकः इति नामा संघपतिः राणपुरे राणपुरनाम्नि नगरे चत्वारि चतुःसंख्याकानि मुखानि द्वाराणि यस्य तादृशं वृषभो ध्वजध्वजं लाञ्छनं यस्य स एव तीर्थकृजिनेन्द्रः एतावता ऋष-
 भदेवस्यस्य एह प्रासादं निरमापयत् शिल्पिभिः कारयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितौ पृथिव्यामर्थान् स्वर्गादागत नलिनीगुल्मं नलिनीगुल्मनामविमानमिव ॥

गणपुंगवमग्नमन्वहं विधिनाराट्टमना मुनीश्वरः ।

अथ सुस्थितसूरिश्चक्रवत्प्रणिधानं विदधे स तत्पुरे ॥ ८३ ॥

अथ शिवपुर्यागमनानन्तरं मुनीश्वरः श्रीविजयदानमूरिः प्रतिधानं ध्यानं विदधे ह्मयान् । क । तत्पुरे धीरोहिणीनगरे । द्विपत् । सुस्थितमूर्तिशक्यत् । यथा सुस्थित-
 नामा सूरिषु शक्रः पुरंदरः अर्षात् काकन्या । नगर्या ध्यानं करोति स्म । किं वक्तुं-
 कामः(मना) । गणपुंगवस्य सूरैर्मन्त्र आचार्याणां परम्परया आगतं (गौतमगनभृत् द्वि)

मन्त्रं अन्वहं निरन्तरम् । त्रिमासी यावदित्यर्थः । केन । विधिना पञ्चाष्टमचतुर्थ्या-
चामाह्लादितपोविधानजिनसौभाग्यादिमुद्राप्रमुखशास्त्रोक्तगुरुपरम्पराप्राप्तप्रकारेण । आ-
राहुं साधयितुं मनो यस्य ॥

विषयेऽप्यखिले तदा पुरीपतिना मारिरवारि जन्मिनाम् ।

परमार्हतभूमिभास्करं किमु संसारयितुं स्वयं नृणाम् ॥ ८४ ॥

तदा विजयवानसूरेर्ध्यानविधानावसरे पुरीपतिना शिवपुरीस्वामिना बूदाभिधानभू-
पेन अखिले समस्तेऽपि विषये स्वमण्डले जन्मिनां द्विपदचतुःपदपक्षिमत्स्यादीनां
प्राणिनां मारिहिसा अवारि निषिद्धा, अमारि प्रवर्तिता । उत्प्रेक्ष्यते—परमार्हतः कु-
मारपालः । ‘कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षिः परमार्हतः ।’ इति हैम्याम् । स एव भूमेः
पृथिव्याः भास्करः सूर्यः । ‘माध्यंदिनावधि विधेर्वसुधाविवस्वान्’ इति नैषधे । एतावता
कुमारपालभूपालं स्वयमात्मना नृणां मनुष्याणां संसारयितुं स्मृतिगोचरं कारयितुं किमु ॥

अनिशं वरिवसितस्य तत्तपसः सिद्धिरिवाङ्गसङ्गिनी ।

स्वककान्ततयातिहार्दतो व्रतलक्ष्मीरिव वा वपुष्मती ॥ ८५ ॥

सुरसिन्धुरवत्कदाचन प्रणिधानाम्बुधिमध्यगाहिनः ।

जिनशासनदेवताप्रभोः प्रकटीभावमर्चामजत्पुरः ॥ ८६ ॥

(युग्मम्)

कदाचन कस्मिन्नपि समये ध्यानपरिसमाप्तिव्यतिकरे जिनशासनदेवता शासनाधिष्ठा-
यिका सुरी (१) वाणी (२) त्रिभुवनस्वामिकी (३) श्रीदेवी (४) यक्षराज (५) गणिपीवका
एते शासनाधिष्ठातारः । तत्र तिष्ठणां देवीनां मध्ये अन्यतमा अमरी देवता प्रभोर्विजय-
दानसूरेः पुरोऽग्रे प्रकटीभावं प्रत्यक्षतामवीभजत् भजते स्म । प्रादुर्भूतेत्यर्थः । प्रणिधानं
सूरिमन्त्रध्यानं तदेवाम्बुधिरर्थात् क्षीरतमुद्रस्तास्य मध्यं गाहते इत्येवंशीलस्य । किं-
वत् । सुरसिन्धुरवत् । यया ऐरावणः प्रणिधानं शुभ्रध्यानं तद्वद्वयलम् । एतावता दु-
ग्धाम्बुधिलस्य मध्यमवगाहते तदुत्पत्त्यात्तस्य । उत्प्रेक्ष्यते—जिनशासनदेवता अ-
निशं अहोरात्रं वरिवसितस्य सेवितस्याचीर्णस्य तस्य विजयदानसूरेस्त्रयः अङ्गस-
ङ्गिनी अङ्गस्य क्षीररस्य सहः अस्त्यस्या इति मूर्तिमती सिद्धिरिव वा । अथवा स्वकका-
न्ततया निजमर्तृत्वेन अतिहार्दतां वदुन्नेदात् । ‘प्रेहः प्रीतिः प्रेम हार्दम्’ इति हैम्याम् ।
वपुष्मती अङ्गीकृताहलता क्षीरिणी व्रतलक्ष्मीधारिप्रप्रीतिव प्रादुर्भूता ॥ इति विजय-
दानसूरेर्ध्यानम् ॥

सफलीकुरु किंकरीमिव कचिदादिदय विधौ व्रतीन्द्र माम् ।

प्रणिपत्य पदाम्बुजं प्रभोरिति सा शासननिर्जरी जगौ ॥ ८७ ॥

सा ध्यानप्रत्यक्षीकृता शासननिर्जरी जिनशासनदेवता इति वक्ष्यमानं जगौ घ-

भाषे । किं कृत्वा । प्रभोर्विजयदानसूरेः पदाम्बुजं चरणारविन्दं प्रणिपत्य नमस्कृत्य । इति किम् । हे प्रतीन्द्र सूरे, क्वचित् कुत्रचन विधौ कार्ये आदिरय आज्ञां दत्त्वा । 'विधिर्ब्रह्मविधानयोः । विधिवाक्ये च दैवे च प्रकारे कालकल्पयोः ॥' इत्यनेकार्थः । किं करीं स्वदासीमिव मां सफलीकुरु कृतार्थम् ॥

निजगाद गुरुर्गभीरिमाधरितद्वीपवतीपतिस्ततः ।

भविताभ्युदयः पदस्य मे वद कस्माच्छरदो मुनेरिव ॥ ८८ ॥

ततो देवतावचनानन्तरं गुरुर्विजयदानसूरिर्निजगाद गदति स्म चभाषे । गुरुः किल गभीरिन्ना गाम्भीर्यातिशयेनाधरितो हीनीकृतो निर्जितो वा द्वीपवतीनां नदीनाम् । 'द्वीपमन्तर्जले तटम्' तानि द्वीपानि विद्यन्ते यामु तासाम् । 'कर्पुर्द्वीपवती समुद्रदयिता पुन्या सयन्ती' इति ह्यम्याम् । पतिर्भर्ता समुद्रो येन । किं निजगाद तदाह—हे देवि, त्वं वद कथम् । मे पदस्य पटस्य कस्मान्मुनेर्मद्विनेयादभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्याः कस्येव । शरदो मुनेरिव यथा शरत्समयादगस्तेरुदयो भवति । यथा रघो शरद्वर्णने—'प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महोजसः' इति । 'मुनिद्वयः कोरकितः क्षिति-युतिः' इति नैपथे । 'मुनिद्वयः अगस्तिवृक्षः' इति तद्वृत्ती ॥

अवधेरनुभावतो गुणैरसमानं जिनमेदिनीन्द्रवत् ।

अतिथिं प्रविधाय भृङ्गवद्दयाम्भोरुहि हीरवाचकम् ॥ ८९ ॥

अनयेत्थमभष्यत प्रभुर्भगवन्नभ्रमणेर्दिनादिव ।

भविता भवतः पदोदयो भुवि नाथीमुतसाधुसिन्धुरात् ॥ ९० ॥

(युग्मम्)

अनया शासनदेवतया प्रभुर्विजयदानसूरिरित्थममुना प्रकारेणाभष्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा । अवधेरवधिज्ञानस्यानुभावतः प्रभावात् । 'अवधिः स्यादवधाने कालसीमा-चलेषु' इत्यनेकार्थः । हृदयाम्भोरुहि हृदयारविन्दे भृङ्गवत् भ्रमरमिव हीरवाचकं हीरह-र्षोपाध्यायं अतिथिं प्रागुणकं प्रविधाय । हृदि शास्त्रेत्यर्थः । किंभूतं हीरवाचकम् । गुणैः संयमशमदमज्ञानादिभिरसमानमसाधारणम् । किं च जिनमेदिनीन्द्रवज्जिनराजमिव । किमभाणि । हे भगवन्, भुवि पृथिव्यां नाथीमुतो हीरहर्षः स एव साधुषु धमणेषु सिन्धुरो हसी तस्मादेतावता हीरहर्षोपाध्यायान् ते तव पटस्याभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्मान् कस्येव । दिनादभ्रमणेरिव यथा दिवरात् सूर्यस्य अभ्युदयो भवेत् ॥

पदपद्मविलासलालसभ्रमरीभूतयमुंधराधवः ।

भगवन्स युगप्रधानवन्महिमश्रीभवनं भविष्यति ॥ ९१ ॥

हे भगवन्, स हीरहर्षोपाध्यायो युगप्रधानवद्भस्मानिप्रमुगयुगप्रधानाचार्य इव महि-
मप्रिया साहाय्यलक्ष्म्या भवनं गृहं भविष्यति । किंभूतः । पदपद्मयोधरनवमलयोर्वि-

मन्त्रं अन्वहं निरन्तरम् । त्रिमासीं यावदित्यर्थः । केन । विधिना पञ्चाष्टमचतुर्थो-
चामाह्लादितपोविधानजिनसीमाभ्यादिमुद्राप्रमुखशास्त्रोक्तगुरुपरम्पराप्राप्तप्रकारेण । आ-
राहुं साधयितुं मनो यस्य ॥

विषयेऽप्यखिले तदा पुरीपतिना मारिरवारि जन्मिनाम् ।

परमार्हतभूमिभास्करं किमु संसारयितुं स्वयं नृणाम् ॥ ८४ ॥

तदा विजयवानसूरेर्ध्यानविधानावसरे पुरीपतिना शिवपुरीस्वामिना वृद्धाभिधानभू-
पेन अखिले समस्तेऽपि विषये स्वमण्डले जन्मिनां द्विपदचतुःपदपक्षिमत्स्यादीनां
प्राणिनां मारिहिंसा अवारि निषिद्धा, अमारि प्रवर्तिता । उत्प्रेक्ष्यते—परमार्हतः कु-
मारपालः । ‘कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षिः परमार्हतः ।’ इति हैम्याम् । स एव भूमेः
पृथिव्याः भास्करः सूर्यः । ‘माध्यंदिनावधि विधेर्वसुधाविबस्वान्’ इति नैषधे । एतावता
कुमारपालभूपालं स्वयमात्मना नृणां मनुष्याणां संसारयितुं स्मृतिगोचरं कारयितुं किमु॥

अनिशं वरिवसितस्य तत्तपसः सिद्धिरिवाङ्गसङ्गिनी ।

स्वकफान्ततयातिहार्दतो व्रतलक्ष्मीरिव वा वपुष्मती ॥ ८५ ॥

सुरसिन्धुरवत्कदाचन प्रणिवानाम्बुधिमध्यगाहिनः ।

जिनशासनदेवताप्रभोः प्रकटीभावमबीभजत्पुरः ॥ ८६ ॥

(युग्मम्)

कदाचन कस्मिन्नपि समये ध्यानपरिसमाप्तिव्यतिकरे जिनशासनदेवता शासनाधिष्ठा-
यिका सुरी (१) वाणी (२) त्रिभुवनस्वामिकी (३) श्रीदेवी (४) चक्षराज (५) गणिपीषका
एते शासनाधिष्ठातारः । तत्र तिष्ठणां देवीनां मध्ये अन्यतमा अमरी देवता प्रभोर्विजय-
दानसूरेः पुरोऽग्रे प्रकटीभावं प्रत्यक्षतामबीभजत् भजते स्म । प्रादुर्भूतेत्यर्थः । प्रणिधानं
सूरिमन्त्रध्यान तदेवाम्बुधिरर्पात् क्षीरसमुद्रस्तस्य मध्यं गाहते इत्येवंशीलस्य । किं-
यत् । सुरसिन्धुरयत् । यथा ऐरावणः प्रणिधानं शुश्रूष्यमानं तद्वद्वयलम् । एतावता दु-
ग्धाम्बुधिरस्तस्य मध्यमवगाहते तदुत्पन्नत्यासस्य । उत्प्रेक्ष्यते—जिनशासनदेवता अ-
निशं अहोरात्रं वरिवसितस्य सेवितस्याचीर्णस्य तस्य विजयदानसूरेस्तपसः अङ्गस-
ङ्गिनी अहस्य क्षीररस्य सङ्गः अस्त्यस्या इति मूर्तिमती सिद्धिरिव वा । अथवा स्वकफा-
न्ततया निजमर्तृत्वेन अतिहार्दं बहुप्रेदात् । ‘श्रेष्ठः प्रीतिः प्रेम हार्दम्’ इति हैम्याम् ।
वपुष्मती अङ्गीकृताङ्गलता क्षीरिणी व्रतलक्ष्मीधारिप्रक्षीरिव प्रादुर्भूता ॥ इति विजय-
दानसूरेर्ध्यानम् ॥

सफलीकुरु किंफरीमिव कचिदादिदय विधौ प्रतीन्द्र माम् ।

प्रणिपत्य पदाम्बुजं प्रभोरिति सा शासननिर्जरी जगौ ॥ ८७ ॥

सा ध्यानप्रत्यक्षीकृता शासननिर्जरी जिनशासनदेवता इति कथ्यमाणं जगौ च-

भापे । किं कृत्वा । प्रभोर्विजयदानसूरेः पदाम्बुजं चरणारविन्दं प्रणिपत्य नमस्कृत्य । इति किम् । हे प्रतीन्द्र सूरे, क्वचित् कुत्रचन विधौ कार्ये आदिश्य आशां दत्त्वा । 'विधिर्ब्रह्मविधानयोः । विधिवाक्ये च दैवे च प्रकारे कालकल्पयोः ॥' इत्यनेकार्थः । किं करीं खदासीमिव मां सफलीकुरु कृतार्थय ॥

निजगाद गुरुर्गभीरिमाधरितद्वीपवतीपतिस्ततः ।

भविताभ्युदयः पदस्य मे वद कस्माच्छरदो मुनेरिव ॥ ८८ ॥

ततो देवतावचनानन्तरं गुरुर्विजयदानसूरिर्निजगाद गदति स्म बभापे । गुरुः किल गभीरिमा गाम्भीर्यातिशयेनाधरितो हीनीकृतो निर्जितो वा द्वीपवतीनां नदीनाम् । 'द्वीपमन्तर्जले तटम्' तानि द्वीपानि विद्यन्ते यासु तासाम् । 'कर्षुर्द्वीपवती समुद्रदयिता धुन्यां सवन्ती' इति हैम्याम् । पतिर्भर्ता समुद्रो येन । किं निजगाद तदाह—हे देवि, त्वं वद कथय । मे पदस्य पदस्य कस्मान्मुनेर्मद्विनेयादभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्याः कस्येव । शरदो मुनेरिव यथा शरत्समयादगस्तेरुदयो भवति । यथा रम्यो शरद्वर्णने—'प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महोजसः' इति । 'मुनिद्वयः कोरक्तिः शिति-शुतिः' इति नैपथे । 'मुनिद्वयः अगस्तिवृक्षः' इति तद्वृत्ता ॥

अवधेरनुभावतो गुणैरसमानं जिनमेदिनीन्द्रवत् ।

अतिथिं प्रविधाय भृङ्गवद्दृदयाम्भोरुहि हीरवाचकम् ॥ ८९ ॥

अनयेत्यमभण्यत प्रभुर्भगवन्नभ्रमणेर्दिनादिव ।

भविता भवतः पदोदयो भुवि नाथीसुतसाधुसिन्धुरात् ॥ ९० ॥

(युग्मम्)

अनया शारानदेवतया प्रभुर्विजयदानसूरिरित्थममुना प्रकारेणाभण्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा । अवधेरवधिज्ञानस्यानुभावतः प्रभावात् । 'अवधिः स्यादवधाने कालसीमा-बलेषु' इत्यनेकार्थः । हृदयाम्भोरुहि हृदयारविन्दे भृङ्गवत् भ्रमरमिव हीरवाचकं हीरह-र्षोपाध्यायं अतिथिं प्राप्नुयान् प्रविधाय । हृदि ज्ञात्वेत्यर्थः । किंभूतं हीरवाचकम् । गुणैः संयमशमदमज्ञानादिभिरसमानमसाधारणम् । किं च जिनमेदिनीन्द्रवजिनराजमिव । किमभाणि । हे भगवन्, भुवि पृथिव्यां नाथीसुतो हीरहर्षः स एव साधुषु धमणेषु सिन्धुरो हन्मी तन्मादेतावता हीरहर्षोपाध्यायान् ते तव पदस्याभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्मान् कस्येव । दिनादभ्रमणेरिव यथा दिवगान् सूर्यस्य अभ्युदयो भवेत् ॥

पदपद्मविलासलालसभ्रमरीभूतवसुंधराधवः ।

भगवन्स युगप्रधानवन्महिमश्रीमवनं भविष्यति ॥ ९१ ॥

हे भगवन्, स हीरहर्षोपाध्यायो युगप्रधानवद्भस्वामिप्रमुखयुगप्रधानाचार्य इव महि-मभिधाय माहात्म्यलक्ष्म्या भवनं गृहं भविष्यति । किंभूतः । पदपद्मयोधरणकमलयोर्वि-

लासेषु क्रीडासु लालसाः साभिलापास्तादृशा भ्रमरीभूता मधुकरा इवाचरिता वसुंधरा-
धवाः राजानो यस्य राजसेव्यो भावीत्यर्थः ॥

अयमेव हि हीरवाचकोऽस्त्युचितः सूरिपदस्य नापरः ।

धरणीधवसूनुरेव यद्वसुधाधीशपदस्य नेतरः ॥ ९२ ॥

हे प्रभो, हि निश्चितं अयमेव एष हीरहर्षवाचकेन्द्र एव सूरिपदस्याचार्यपदस्थाप-
नाया उचितो योग्योऽस्ति । परं नापरः नान्यः शिष्यः । ययस्मात्कारणाद्वसुधाधीशप-
दस्य राज्यस्योचितो धरणीधवस्य भूमीविभवस्य राज्ञः सूनुः राजपुत्रः एव परं नेतर-
जातीयः हीनकुलीनः ॥

प्रणिगद्य पुरो गुरोरिदं प्रमदेनापि विनम्य तत्पदम् ।

त्रिदशी क्षणतस्तिरोदधे स्तनयित्वा स्तनयितुपल्लिवत् ॥ ९३ ॥

त्रिदशी शासनदेवता । 'निपीय त यस्त्रिदशीभिरर्जितः' इति नैपथे । क्षणतः
क्षणमात्रात् तत्कालमेव तिरोदधे अदृश्या बभूव । किं कृत्वा । गुरोः सूरैः पुरोऽग्रे
इदं प्रागुक्तं प्रणिगद्य कथयित्वा । अपि पुनः प्रमदेन हर्षेण तत्पदं गुरुचरणं विनम्य
विशेषेण पञ्चाङ्गभूस्पर्शनादिना नत्वा अदृश्यीभूता । किंवा । स्तनयितुपल्लिवद्यथा
मेघमाला स्तनयित्वा गर्जित्वा विनम्योन्नतीभूयार्थाद्वर्षयित्वा तिरोधत्ते ॥ इति
विजयदानसूरिपुरोध्यानप्रत्यक्षीकृतशासनदेवताप्रोक्ताचार्यपदोचितकथनम् ॥

स तदीयगिरं निपीय तां शितिवल्लीमिव हेमकन्दलः ।

मुदमन्तरगुत्तरां दधद्गमयामास दिनानि कानिचित् ॥ ९४ ॥

स सूरिः अर्थाद्विधानस्थः एव कानिचिद्दिनानि कियत्प्रमाणान् वासरान् गमया-
मासातिक्रामति स्म । किं कुर्वन् । अन्तर्धित्तमध्ये अनुत्तरामनन्यसामान्यां मुदं हर्षं
दधद् धारयन् । क इव । हेमकन्दल इव । यथा विद्रुमः अन्तरा स्वमध्ये शितिवल्लीं
कृष्णलतां 'काठीवेली' इति प्रसिद्धां धत्ते । किं कृत्वा । तदीयां शासनदेवतासंवन्धिनीं
गिरं वाणीं निपीय पीत्वात्यादरेण निशम्य ॥

अथ साधुमुपाशनाधिपः प्रणिधानं परिपूर्णं सूर्यरूक् ।

शशभृच्छरदभ्रकादिव प्रणिधानास्पदतो विनिर्ययौ ॥ ९५ ॥

अथ शासनदेवताप्रत्यक्षगमनध्यानसंपूर्णाभवानानन्तरं साधूनां मुनीनां मध्ये मुपा-
ममृतं अभन्तीति अशनं भोजनं तेषां वा ते मुपाशनाः देवाः तेषामधिपः स्वामी
इन्द्रः एतावता विजयदानसूरिपुरंदरः प्रणिधानस्य ध्यानस्यास्पदं स्थानं ततो वि-
निर्यया वहिराजगाम । क इव । शशभृदिव । यथा चन्द्रः शरदभ्रकात् शरदकालसं-
वन्धिनोऽभ्रहान्गेषान्गेषवर्धरादा निर्गच्छति । किं कृत्वा । प्रणिधानं सूरिमन्त्रस्य

जापं स्मरणं परिपूर्णं समाप्य परिपूर्णाकृत्य । किंभूतः । सूर्यस्येव देदीप्यमाना रुक्
कान्तिर्यस्य । विधुरपि सूर्यस्य रुचो दीधितयो यस्मिन् । 'पुपोप शृद्धि हरिदधदी-
धितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघो ॥

स वभाज समाजमात्मना श्रमणानां श्रमणावनीमणिः ।

क्षितिमानिव बाहुजन्मनां विलसन्मङ्गलतूर्यनिखनैः ॥ ९६ ॥

स प्रसिद्धः सूरिपरम्परायातः प्रणिधानविधाता वा श्रमणावनीमणिः यतिराजः
आत्मना स्वेन श्रमणानां साधूनां समाजं पर्यटं वभाज शिष्याय । क इव । क्षितिमा-
निव । यथा भूपतिर्बाहुब्रह्मणो भुजोत्पत्तिर्येषां ते बाहुजन्मानः क्षत्रियास्तेषाम् । 'क्षत्रं तु
क्षत्रियो राजा राजन्यो बाहुसंभवः' इति द्रैम्याम् । 'तत्तस्मिन्विनिमज्ज्य बाहुज-
भट्टरारम्भि रम्भा-' इति नैपथेऽपि । सभां भजते । कैः । विलसतां हर्षोत्कर्षात्प्रति-
दिशं मधुरं वाद्यमाभानां मङ्गलकारिणां तूर्याणां वाद्यानां निखनैर्निघोषैः । समम् ॥

जहिरे मिहिरौजसा महीपतिना वारचरास्तदा नराः ।

भ्रमरा इव कोशशायिनो दिवचक्रे स्मितपद्मराशिना ॥ ९७ ॥

तदा गुरोः सभायामागमनावसरे महीपतिना शिवपुरीस्वामिद्वामिधभूपतिना
वारचराः कारागारनिवासिनो बन्दीजना जहिरे मुमुचिरे । किंभूतेन महीपतिना ।
मिहिरस्य भानोरिव । 'दिवादिनाहर्दिवसप्रभाविभाभासः करः स्यान्मिहिरो विरोचनः'
इति द्रैम्याम् । ओजः प्रतापो यस्य । 'तदोजसस्तद्यशसः स्थिताविर्मा' इति नैपथे ।
ओजःशब्देनात्र प्रताप उच्यते । केनेव । स्मितपद्मराशिनेव । यथा दिनचक्रे प्रभाते
विकचकमलकलापेन कोशेषु निजमुकुलेषु शेरते सूर्यास्तेन मुकुलीभूतेषु कुम्भलेषु
निर्गमनानलंभूणुतया तत्रैव यद्वा इव तिष्ठन्तीत्येवंशीला भ्रमरा भृदा हीयन्ते मु-
च्यन्ते । 'तदप्यवेहि स्वशये शयालु' इति नैपथे । करस्थितमित्यर्थः ॥ इति विजय-
दानसूरिध्यानविधानानन्तरं बहिरागमनम् ॥

प्रतिनामिव तथ्यभाषिणां जनिभाजां विपिनाभचारिणाम् ।

श्रमणेन्दुर्विजयदानसूरिचन्द्रः शकुनानि विन्दति जानन्तीति निमित्तवेदिभिः ॥ ९८ ॥

स श्रमणेन्दुर्विजयदानसूरिचन्द्रः शकुनानि विन्दति जानन्तीति निमित्तवेदिनस्त्व-
निमित्तानि शकुनानि शुभानि तु । तथा नैपथे 'दाहा प्रतीपपव-
नात्पुनाष जग्मुः' इति पुनपुंगकत्वमुभयप्राय । केषाम् । विपिनेषु वनेषु अग्रे
आकाशे चरन्तीत्येवंशीला विपिनाभचारिणस्तेषां मृगशृगालादयो पनचारिणः, चाप-
राजनशिरितितिरदेवीभारद्वाजादयो गगनचरास्तेषां रजनिभाजां प्राणिनाम् । हि-
रक्षणाणाम् । प्रतिनां साधूनामिव । तथ्यं सत्यं भावते इत्येवंशीलास्तथ्यभा-
षिणः तेषाम् ॥

न्यगदन्निति ते पुरो गुरोः सितपक्षादिव शीतदीधितेः ।

उदयो भविता पदस्य ते भुवि कुंराङ्गजवाचकेन्द्रतः ॥ ९९ ॥

ते शकुनावलोकका निमित्तवेदिनः गुरोर्विजयदानसूरेः पुरोऽग्रे इत्यमुना प्रकारेण न्यगदन् कथयन्ति स्म । हे गुरो, भुवि पृथिव्यां कुंराङ्गजवाचकेन्द्रतः हीरहर्षोपाध्याय-पुरंदरात् ते तव पदस्य पदस्योदयो भविता उन्नतिर्भाविनी । 'उदयः पर्वतोन्नत्योः' इत्यनेकार्थः । कस्मादिव । सितपक्षादिव । यथा शुक्रपक्षात् शीतदीधितेः शिशिरकिरणस्य चन्द्रमस उदयो भवति ॥ इति शकुनावलोकनम् ॥

विधुवद्गणपुंगवं नवोदयमालोकयितुं हृदीच्छता ।

अथ सूरिपदार्पणाविधौ प्रभुरागृह्यत धीसखेन सः ॥ १०० ॥

अथ ध्यानसमाप्तिबहिरागमनशकुनावलोकनानन्तरं धीसखेन अर्थात् शिवपुरीसंघपुरःसरीकृतं चाङ्गासंघपतिमन्त्रिणा स प्रभुर्विजयदानसूरिः सूरेश्चार्यस्य पदस्यार्पणाप्रदानं तस्य विधिः प्रकारस्तत्र विषये । 'विभूषणानां मणिमण्डले नलः । स्वरूपलेखामवलोक्य निष्फलीचकार सेवाचणदर्पणार्पणाः ॥' इति नैपथे । आगृह्यत गुरोरस्याग्रहः कृतः । धीसखेन किं कुर्वता । नवोदयं नवीना उन्नतिर्यस्य तादृशं गणपुंगवं गच्छनायक आलोकयितुं द्रष्टुं हृदि स्वहृदये इच्छता काङ्क्षता । किंवत् । विधुवत् यथा धीसखेन विद्वज्जनेन शुभकार्यकरणार्थं नवोदयं चन्द्रं स्पृहयता भूयते ॥

अवधार्य तदाग्रहं हितामिव वाणीं भणितो हितैषिणा ।

तत ओमिति वक्रवारिजं वचसा योजितवान्स तत्पुरः ॥ १०१ ॥

ततस्तदाग्रहकरणानन्तरं स गुरुर्विजयदानसूरिस्तत्पुरधाङ्गासंघपतेरग्रे इत्यमुना प्रकारेण वचसा वचनेन कृत्वा वक्रवारिजं वदनकमले योजितवान् योजयामास । इति किम् । वाक्ये एवमन्तु । ओमिति स्त्रीकारे । 'ओमिति प्रतिपद्यस्व' इति हेमाचार्य-कृतवीतरागस्त्ये । किं कृत्वा । तदाग्रहं ससंघचाङ्गासंघपतिविशक्तिकामवधार्य हृदये धृत्वा । कामिव । वाणीमिव । यथा हितैषिणा स्वस्यायता मुखकाङ्क्षिणा पुरुषेण स्वजनेन मित्रेण वा भणितान् कथितान् हितान् पथ्यां पात्रं विद्वान् हृदयधारयति । 'हितं पथ्ये गते धृते' इत्यनेकार्थः ॥

निरधारि मुहूर्तमात्मना गणकैः श्रीश्रमणावनीन्दुना ।

महनीयमहो विवाहवत्पुनरारभ्यत मन्त्रिणा पुरे ॥ १०२ ॥

श्रीश्रमणावनीन्दुना प्रिया गणलक्ष्म्या शोभया वा युक्तः श्रमणानां मुनीनां मध्ये श्रमणीन्दुर्वैशुभाशुषाकरो राजा एतावता श्रीविजयदानसूरिणा आत्मना सत्यमुपविश्य गणकैर्भ्योतिषिकैः गमं मुहूर्तं सूरिपदस्थापनोचितोदयास्तमुद्दिप्रह्नोचरोणस्थप्रहारिगु-भदिनवेला निरधारि निषयीकृतम् । पुनर्मन्त्रिणा चाङ्गाङ्गधीसखेन महनीयः गर्व-

जनैरतिश्लाघनीयो मह उत्सवः पुरे शिवपुर्या आरभ्यत प्रारब्धः । किंवत् । विवाह-
वत् । यथा केनाप्यभिमानवता धनिना पाणिप्रहणावसरे संसारिजनातिप्रशस्यो
महामहः प्रारभ्यते ॥

अथ शिल्पिचणैरचीकरन्ननुवादैरिव विश्वकर्मणः ।

मणिमण्डपमंशुडम्बराधरितादित्यममात्यमानवाः ॥ १०३ ॥

अथ मुहूर्तनिर्धारणमहोत्सवप्रारम्भणानन्तरं अमात्यमानवाः चाह्लासंघपतिप्रधानसे-
वकजनाः शिल्पिचणैः प्रशस्यविज्ञानिभिर्मणीनां उपलक्षणात् काञ्चनरत्नानां गणैः
खचित मण्डपं जनाश्रयमचीकरत् कारयन्ति स्म । किंभूतं मणिमण्डपम् । अंशूनां
किरणानामाडम्बरेण प्रतिदिशं अविरलातिप्रसरणेनाधरितो हीनीकृतस्तिरस्कृतो वा
आदित्यो भास्करो येन । शिल्पिचणैरुत्प्रेक्षते—विश्वकर्मणो देवानां वर्द्धकेः सूत्रधारस्या-
नुवादैः प्रतिरूपैरिव । प्रशस्त्यर्थं चञ्चुचणौ शब्दां योज्याविति प्रक्रियायाम् ॥

मणिकल्पितशिल्पिकौतुकप्रकरालोकनलालसाशयाः ।

त्रिदशास्त्रिदशीसखा दिवः किमिहालेख्यमिपादुपागमन् ॥ १०४ ॥

इह मण्डपे आलेख्यानां चित्राणां मिपात् कपटादिवो देवलोकात् त्रिदशीसखाः
स्वस्वदेवीसंयुक्ताः त्रिदशा निर्जरा उपागमन् किम् आगता इव । किंभूतास्त्रिदशाः ।
गणिभिः पञ्चविधरत्नैः कल्पितानां रचितानां शिल्पानां चित्ररूपादिविज्ञानानां प्र-
करस्य समूहस्य आलोकने दर्शने लालसा लोड्ढया आशया अभिप्राया मान-
सानि वा येषां ते ॥

स मुहूर्तदिने गुरुः समं मुनिभिर्मण्डपमध्यमीयवान् ।

सदसः सदनं द्युसन्नभिः प्रतिपन्थी पृथिवीभृतामिव ॥ १०५ ॥

स गुरुर्विजयदानसूरिः मुनिभिः समं गणिपण्डितोपाध्यायादिषाधुभिः सार्द्धं मुहूर्त-
तस्य दिने वासरे मण्डपस्य मध्यमीयवान् गतः । क इव । प्रतिपन्थीव । यथा पृथि-
वीभृतां पर्वतानां प्रतिपन्थी वैरी इन्द्रः द्युसन्नभिः स्वर्गगृहैः सुरैः सह सदसः सभायाः
सदनं मन्दिरमेल्यागच्छति । 'नृपस्य नातिग्रमनाः सदोगृहम्' इति रघुवशे ॥

इदमीयमहामहेक्षणोपनैतैः पौरनरैः परःशतैः ।

निभृतं त्रियते स्म मण्डपो नवकासार इवाम्बुदाम्बुभिः ॥ १०६ ॥

परःशतैः शतात्परे परः शताः तैः सहस्रसंख्यैः पौरनरनागरिकलोकैः मण्डपः सूरि-
पदप्रदानास्पदं निभृतं घनं त्रियते स्म भृतः । किंभूतः पौरनरैः । इदमीयस्य हीरहर्षो-
पाध्यायसंबन्धिनो महामहस्याचार्यपदस्यापनातिशयितोत्सवस्य ईशणार्थमुपनतैः स-
मागतैः । क इव । नवकासार इव । यथा नवीनस्तडागः अम्बुदाम्बुभिः प्रादृश्यो-
धरपानीयैः निर्भरं पूर्यते ॥

त्रिशलातनुजन्मशासनाभ्युदयं मूर्तमिव त्रतीश्वरम् ।

यतिभिस्तमजूहवदुरुखिदशीशंसितभाग्यवैभवम् ॥ १०७ ॥

शुर्विजयदानसूरिः साधुभिः उपाध्यायपण्डितादिमुनिभिः कृत्वा तं हीरहर्षोपाध्यायमजूहवत् आकारयामास । किंभूतं तम् । त्रिदश्या शासनदेवतया शंसितः श्लाघितो भाग्यस्य सुकृतस्य पुण्योदयस्य वैभवः संपद् यस्य । इवोत्प्रेक्षते—मूर्तं मूर्तिमन्तमद्भीकृताङ्गं त्रिशलायाः सिद्धार्थपृथिवीपतिपत्न्यास्तानुजन्मनो नन्दनस्य श्रीमन्महावीरदेवस्य शासनस्य अभ्युदयमुन्नतिमिव ॥

गगनात्परसेन्दुहायने विशदे पौपजपञ्चमीदिने ।

धृतशीतरुचीरुचिच्छलोज्ज्वलवस्त्रे किमु तत्पदोत्सवे ॥ १०८ ॥

व्रतिवारिधिनेमिवासवः स्वपदे स्थापितवान्स वाचकम् ।

इव पञ्चमकं गणाधिपं मृगराजध्वजतीर्थनायकः ॥ १०९ ॥

(युगमम्)

स विजयदाननामा प्रतिनां श्रमणानां वारिधिनेमेवसुंधरायाः नायकः स्वामी । राजा इत्यर्थः । सूरिः तं हीरहर्षनामानं वाचकमुपाध्यायं स्वपदे निजपट्टे स्थापितवान् संप्रस्थापयामास । क इव । मृगराजध्वजतीर्थनायक इव यथा मृगराजः सिंहो ध्वजध्वजं स्थाप्य यस्या तादृशस्तीर्थनायकस्तीर्थेश्वर एतावता श्रीमहावीरजिनः पञ्चानां संह्या-पूरणः पञ्चमः, पञ्चम एव पञ्चमकः, तं गणस्य साधुसमुदायरूपगच्छस्य नायकं स्वामिनं पञ्चशतच्छात्रैः समं प्रव्रजितत्वात् । तद्यतिकरे पञ्चशतसाधूनां गणस्य नाथं गणधरं शुभमस्वामिनं स्वपदे स्थापयति स्म । कस्मिन्हायने । गगनमाकाशं शून्यम् (०), आत्मा क्षेत्रज्ञ एकः (१), रसास्तिष्ठादयः षट् (६), इन्दुधन्द्रोऽप्येकः (१), तन्निमित्तहायने वत्सरे विक्रमादित्यादशाधिकषोडशशतं (१६१०) वर्षातिक्रमे । कुत्र दिवसे । पौपजपञ्चमीदिने पौषमासे जाता या पञ्चमी नाम्नी तिथिस्त्रिदिवसे । किंभूते । विशदे शुद्धे । उत्प्रेक्षते—तत्पदोत्सवे तस्य हीरहर्षोपाध्यायस्य पदस्थाचार्यपदप्रदानस्य उत्सवे महामहे पुरतः परिहितं शीतरुचीरुचिः चन्द्रचन्द्रिका तस्याच्छलेन कपटेन उज्ज्वलं धवलं वस्त्रं वसनं येन एवंविधे इव वासरे । शुद्धपञ्चमीदिने इत्यर्थः ॥ संवत् १६१० वर्षे पौषमासे शुद्धपञ्चमीवासरे श्रीहर्षवाचकस्य सूरिपदस्थापना ॥ इति श्रीहीरविजयसूरेशाचार्यपदस्थापना ॥

हृदि हीर इवैव विष्टपे विजयोऽस्यैव पुनर्भविष्यति ।

अत एव कृतास्य सूरिणा विजयाद्वा किमु हीरपूर्विका ॥ ११० ॥

यत्कारणादेव सूरिः हृदि अपात्रगतां हृदये हीर इव यन्मनिरिव । जनभाषया 'हीरे' । रत्नस्य च भविष्यति । पुनरपराधं न्यासे विष्टपे विष्टे अस्मैव सूरिरेव जयो पुनरिवादेव विजयो भविष्यति नान्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—आमः कारणान् सूरिणा वि-

जयदानगुरुणा अस्य हीरहर्षस्य हीर इति नाम पूर्वं यस्याः सा हीरपूर्विका विजयाङ्गा
विजय इत्याख्या कृता किमु । एतावता हीरविजयसूरिरित्यभिधानं निर्मितम् ॥

इदमेव दिनं जगत्पतेरभिषेकार्हमितीव संमदात् ।

उदयादिमसिंहभूमिमानभिषिक्तोत्र तदैव बाहुजैः ॥ १११ ॥

अत्र शिवपुर्यां संमदादानन्दात् बाहुजैः राजन्यैः । 'तत्तस्मिन्निमज्ज्य बाहु-
जर्भटाररम्भि रम्भा—' इति नैपथे । उपप्रेक्ष्यते—इति हेतोस्तदैव तस्मिन्नवसरे उदय
इति पदमादिमं पत्रं तादृशः सिंह एव भूमिमानृपः एतावता उदयसिंहराजा अभिषिक्ता
इय श्रीरोहिणीमण्डलराज्ये संस्थापितः । इति किम् । इदमेव दिनं यस्मिन् दिने श्रीहीर-
हर्षविजयसूरेराचार्यपदं प्रदत्तं तदैव दिनं जगतां भूलोकस्य पत्युर्भर्तुश्चक्रवर्त्यादेरभिषे-
कस्य राज्यस्थापनाया अर्हमुचितं योग्यम् ॥

भुवि मङ्गलतूर्यनिस्वनो दिवि दिव्योऽजनि दुन्दुभिध्वनिः ।

इति तौ किमु शंसतो गुरुर्न ऋतेऽस्मादपरोऽस्ति रोदसोः ॥ ११२ ॥

भुवि पृथिव्यां मङ्गलानां भूयसां धेयसां सूचकानां तूर्याणां यादित्राणां निस्वनो
निर्घोषः, तथा दिवि आकाशे दिव्यो देवतासंबन्धी दुन्दुभीनां मदनभेरीणां निस्वनानां
वा ध्वनिः शब्दः अजनि संजातः । उपप्रेक्ष्यते—तौ द्वावपि शब्दा इत्यमुना प्रकारेण
शंसतोऽर्थाद्भोकानां पुरः कथयत इव । इति किम् । यत् रोदस्योर्वावापृथिव्योरस्मात्
हीरविजयसूरेरपरोऽन्यो द्वितीयो कोऽपि असाधारणगुणगणो गुरुर्नास्ति ॥

पिकपञ्चमकूजितकणास्तमगायन्ध्यणुकोदरीगणाः ।

अदसीययशोजिगासयोपगताः किंपुरुषारूपा इव ॥ ११३ ॥

इत्युकोदरीगणा कृशोदरीनारीनिबहाः । 'शृङ्गारसर्गस्त्युकोदरीयम्' इति नैपथे ।
तदा तस्मिन् सूरिपदप्रदानसमये तमगायन् तद्वृणप्रामं गायन्ति स्म । किंभूताः । पि-
कानां कोटिलानां पञ्चमकूजितं घगन्तसमयोभिदसान्द्रमाकन्दकलिकास्यादनोद्धटित-
कण्टकुदरप्रोद्गोलितपञ्चममधुरध्वनिस्तद्वत् कणो निनादो याताम् । उपप्रेक्ष्यते—अ-
दसीयानां हीरविजयसंबन्धिनां यशसां कीर्तिनां जिगासया गानुमिच्छया उपगताः ।
स्वर्लोकाद्भूलोके संस्थानाद्वा शिवपुर्यां समागताः किंपुरुषारूपाः किनर्य इव ॥ इत्याचा-
र्यपदमहोत्सवः ॥

त्रिजगज्जनानामृताञ्जनं शुशुभाते यत्तिपुंगवायुर्भा ।

सुरभीकृतभूतलौ यशःसुमनोभिर्मधुमाधवाविव ॥ ११४ ॥

उर्भा द्वी यत्तिपुंगवी विजयदानहीरविजयसूरीन्द्रां शुशुभाते गोभां लभेते स्म । किं-
भूता । त्रिजगतां तात्पर्यात् तदप्यदेशत्वात् त्रिभुवनजनानां नयनेषु लोचनेषु आ-
हृदयकेषु अमृताञ्जनं गुषाया अञ्जनमुत्सां । पुनः किंभूता । यशोभिरेव सुमनोनिर्वि-

कसितकुसुमैः कृत्वा सुरभीकृतं वासितं सुगन्धं विहितं भूतलं महीमण्डलं चाभ्याम् ।
उत्प्रेक्ष्यते—मधुमाधवौ चैत्रवैशाखमासाविव ॥

द्युसदामिव मेदिनीरुहौ जगतीजंगमतानुसङ्गिनौ ।

स विभूषयतः क्रमेण तौ विहरन्तावणहिल्लपत्तनम् ॥ ११५ ॥

क्रमेण विहारपरिपाठ्या तौ विजयदानहीरविजयसूरीन्द्रौ अणहिल्लनाम पत्तनं विभूषयतः स अलचक्रतुः । किं कुर्वन्तौ । उत्प्रेक्ष्यते—द्युसदां देवानां मेदिनीरुहौ पादपौ कल्पवृक्षाविव । किंभूतौ । जगत्यां भूमिपीठे, जंगमतायाः संचरणशीलत्वस्य अनुसङ्गः सङ्गोऽस्त्यनयोस्तौ ॥

श्रवणद्युमणी मणीव तौ मुनिमुक्तावलिमध्यशालिनौ ।

पुरि तत्र तमोनिशुम्भनौ गणलक्ष्मीं मदयांवभूवतुः ॥ ११६ ॥

तत्र पुरि पत्तननगरे तौ विजयदानहीरविजयनामानौ श्रमणद्युमणी मुनिमार्तण्डौ । सुरीन्द्रावित्यर्थः । गणलक्ष्मीं तपागच्छधियं मदयांवभूवतुः । शृङ्गारकलितां कुर्वते स्मेत्यर्थः । काविव । मणीव । नायकरत्ने इव । मणीवादिवर्जमिति द्विवचनेऽपि संधिः स्यात् । यथा मणीव दंपतीव रोदसीव । ‘मणीव नीलोत्तरीव विरेजतुः’ इति नैपथेऽपि । किंभूतौ । मुनयः साधव एव मुक्तावलिर्भौक्तिकहारस्तस्य मध्ये शालेते इत्येवंशीलौ । पुनः किंभूतौ । तमसामज्ञानान्धकाराणां निशुम्भनौ व्यापादका । नायकमणी अपि स्त्रियं समदां स्रजतः मुक्तावलिमध्यस्थायिनी तमोनिहन्तुका च ॥ इति द्वयोरपि सूरीन्द्रयोः पत्तने पादावधारणम् ॥

अथ तत्र समर्थनामभृद्गणशाली भवति स भूतिमान् ।

सचिवो यवनस्य भूभुजो मतिवार्धिश्चणकाद्गजजन्मवत् ॥ ११७ ॥

अथ पत्तनागमनानन्तरं तत्राणहिल्लपत्तने समर्थ इति नाम विभर्ताति समर्थनामभृद्गणशाली वक्षस्कारव्यापारकरिणा कथित् संज्ञाविशेषः भवति स्माभवत् । एतावता समर्थगणशालीतिनामा । किंभूतः । सचिवः प्रधानः । कस्य । भूभुजः पत्तनाधीशस्य सेरत्तानस्य । किंभूतस्य । यवनस्य ‘पठान’ इति नाम म्लेच्छजातीयस्य । पुनः किंभूतः । भूतिमान् इल्लिदुरगादिलक्ष्मीकलितः । पुनः किंभूतः । मतिवार्धिः बुद्धिरामुद्रः । किंवत् । चणकाद्गजजन्मवत् । यथा चणकनामा द्विजविशेषस्तस्याद्गजन्मा पुत्रधानक्यो धीनिधिरभूत् ॥

उपचक्रमिरे महामहा अमुनाचार्यपदस्य नन्दये ।

शिवशैवलिनीवरोद्धोपयमार्थं प्रथमोत्सवा इव ॥ ११८ ॥

अमुना समर्थगणशालीमन्त्रिणेन आचार्यपदस्य नन्दये नन्दिद्वारापरणार्थं महामहा धर्तृशयिन उतावा उपचक्रमिरे प्रारब्धाः । उत्प्रेक्ष्यन्ते—शिवमे(ण)व मुक्तिरूपो यः

शैवलनीनां नदीनां वरो भर्ता समुद्रस्तस्योद्गहा पुत्री लक्ष्मीस्तस्या उपयमः पाणिप्रहणं तस्मिन् । सिद्धिलक्ष्मीविवाहे इत्यर्थः । प्रथमोत्सवा इव आदिमाः क्षणा इव ॥

पुरि जानपदीयमानवव्रज आकार्यत तेन सेवकैः ।

पिकभृद्भ्रमरः स्वसौरभैरिव कुञ्जे स्मितचूतशाखिना ॥ ११९ ॥

तेन समर्थमणशालिमन्त्रिणा सेवकैः स्वभृत्यवर्गैर्जानपदीयो गुर्जरमण्डलसंबन्धी मानवव्रजो जनसमूहः पुरि पत्तननगरे आकार्यत आहूयते स्म । आमन्त्रित इत्यर्थः । केनेव । स्मितचूतशाखिनेव । यथा वसन्तसमयविकसितसहकारतरुणा स्वस्यात्मीयस्य सौरभैरामोदेः परिमलैः कृत्वा पिकभृद्भ्रमरः कोकिलमधुकरनिकरः कुञ्जे कानने आकार्यते ॥

सुकृतं प्रविधाय सत्क्रियाममुना संघजनस्य संमदात् ।

समचीयत शम्बलं महोदयपुर्यां प्रयियासुना किमु ॥ १२० ॥

अमुना पत्तनाधीशधीसत्वेन सुकृतं पुण्यं समचीयत सम्यक्प्रकारेण पुष्टं क्रियते स्म । किं कृत्वा । संमदादतिदुर्पातं संघजनस्य चातुर्वर्ण्यस्य संघलोकस्य सत्क्रियामशन-पानखादिमवस्त्राभरणध्रीफलादिदानेन सरकारं प्रविधाय कृत्वा । उल्लेख्यते—महोद-यपुर्यां निर्वृतिनामनगरीं प्रयियासुना प्रकर्षेण गन्तुमिच्छुना सता अमुना मन्त्रिणा शम्बलं मार्गनिर्वाहकृत्पायेयं किमु संचितम् ॥

गुरुनन्दिमहेऽह्नासखैर्वसतेर्मध्यमभूपि मानुपैः ।

जिनजन्ममहे मरुद्विरेरिव गीर्वाणगणैरधित्यका ॥ १२१ ॥

गुरोर्हीरविजयसूरीशितुः नन्दिमहे गच्छानुज्ञामहोत्सवे अह्नासखैः स्वस्वकुलव्रज-लितैरथवा निजापरवनितावर्गसहितैर्मानुपैः पुर्यवसेतरेषाभ्रयस्य मध्यमभूपि अलंक्रि-यते स्म । कैरिव । गीर्वाणगणैरिव । यथा जिनस्य अर्द्धद्वारकस्य जन्ममहे जन्मा-भिषेकोत्सवे गुराह्नानुगर्तर्भवनपतिव्यानन्तरज्योतिष्कविमानयासिगुरसमूहैर्मरुद्विरे-र्निर्जरोर्बाधरस्य मेरोरधित्यका ऊर्ध्वभूमिधूलिका भूयते ॥

गणिनन्दिमहेऽप्सरोगणैरिव मुक्ताभिरुपेत्य यौवतैः ।

करपीटनमण्डपो यथाक्षतपुञ्जैः समवर्धयतालयः ॥ १२२ ॥

साक्षे प्रवचने अधीती गणिरनुचानश्च तस्य गणेनन्दिमहे निर्वाणमहोत्सवे यौवतैर्विधिप-कुलजन्मपुरनिवासियुवतीसमूहैरुपेत्यागत्याक्षतपुञ्जैर्लाजनेत्रैरालयः उपाश्रयः श्रीगुहं अतिरहस्यमर्दनः प्राप्नुमसकृपद्विस्मयसाधयत्वाद्गतिरेव समवर्धयत वर्धापितः । क इव । करपीटनमण्डप इव । यथा विवाहमण्डपः सधववधूभिरक्षतेर्वर्धाप्यते । कैरिव । अप्स-रोगणैरिव । यथा गीतमादिगणभरः नन्दिमहोत्सवे गुरगुन्दरीन्दुमुक्ताभिमुक्ताफलैः संवर्धयते । 'आप्तवैर्धापयानोचरे शुभे योगः शुभस्य हि' इति प्रतिक्रमणमुपपत्ती ॥

जिनवद्गणधारिणः पदं समनुज्ञाप्य स सूरिचक्रिणः ।

गुरुस्य सहस्रदीधितिप्रमितावर्तनवन्दनान्यदात् ॥ १२३ ॥

स गुरुर्विजयदानसूरिः अस्य सूरिचक्रिणः हीरविजयसूरिसार्वभौमस्य सहस्रदीधि-
तयो द्वादशभास्कराः तैरिव प्रमीयन्ते प्रमाणविषयीक्रियन्ते इति सहस्रदीधितिप्रमितानि
तादृशान्यावर्तनानि हस्तावर्तकरणानि येषु तादृशानि । एतावता द्वादशावर्तवन्दनकानि
अदात् ददाति स्म । किं कृत्वा । गणधारिणः गच्छधरस्य पदं समनुज्ञाप्य सम्यक्प्रकारे-
णानुज्ञां दत्त्वा । किं वत् । जिनवत् । यथा जिनोऽर्थान्महावीरतीर्थंकरः सुधर्मस्वामिनो
गणधारिणः पदं समनुज्ञापयति ॥

वशिनोऽस्य ततो वशंवदां गणभृद्भूमिमणिर्गणश्रियम् ।

स्वसुतस्य पितेव संपदं प्रणयेन प्रणिनाय नीतिमान् ॥ १२४ ॥

ततो द्वादशावर्तवन्दनकप्रदानानन्तरं गणभृत्सु गच्छधरेषु भूमिमणिः क्षोणीरर्ज-
राजा विजयदानसूरीन्द्रः प्रणयेन स्नेहेन वशिनो जितेन्द्रियस्य अस्य हीरविजयसूरैर्ग-
णश्रियं तपागच्छलक्ष्मीं वशवदामायत्तां प्रणिनाय चकार । 'सृजति करोति प्रणयति
घटयति निर्माति निर्मिमीते च' इति करणार्थाः क्रियाकलापे । क इव । पितेव । यथा
जनकः स्वसुतस्य निजपुत्रस्य संपदं गृहासंपत्तिं अनुकमागतात्मगृहलक्ष्मीं वशंवदां प्र-
णयति । किंभूतः । नीतिमान् युक्तायुक्तविचारोपेतः । गुरुः पिता च ॥ इति समर्थभ-
णशालीकृतमहोत्सवपूर्वकधीहीरविजयसूरिपुरंदराचार्यपदनन्दिद्वन्दनकप्रदानवर्णनम् ॥

मुदमादधिरे मुमुक्षवस्तमवाप्याभिनवोदयं प्रभुम् ।

ननृते नरकद्विपं पुनर्गणलक्ष्म्या पुरुषोत्तमं पतिम् ॥ १२५ ॥

मुमुक्षवः संसारासारकारागारं मोक्षमिच्छवः तपागच्छसाधवः अभि सामत्स्येन नवः
'शु मुतौ' नवनं नयः स्तुतिस्तयुक्तः प्रशंसास्पदं नवीनो वा उदयोऽभ्युदयनं प्रादु-
र्भावो यस्य तादृश प्रभुं स्वामिनं हीरविजयसूरिं अवाप्य लब्ध्वा मुदमानन्दम् । अ-
र्थान् मानसे आदधिरे धारयन्ति स्म । पुनरर्थान्तरन्यासे गणलक्ष्म्या तपागच्छश्रिया
नवीनाभ्युदयं तं पतिं नायकं प्राप्य ननृते नर्तितम् । किंभूतम् । नरकस्य दुर्गंतद्विपं
धरिणम् । पुनः किंभूतम् । पुरुषेषु सकलमनुष्येषु उत्तमं आचार्यत्वात् धेष्टम् । तथा
श्रिया क्षीरनीरनिधेर्नन्दिन्यापि नरकामुरसंहारकारिणं पुरुषोत्तमं नारायणं पतिं भर्तारं
संप्राप्य ननृते ॥

गणपूर्वगिरी महोदयध्रमणव्योममणीसमीक्षणात् ।

कुनैरिह कौशिकायितं भविकैः पङ्कजकाननायितम् ॥ १२६ ॥

इह जगति भूमिपीठे वा गणस्तपागच्छः स एव पूर्वगिरिदयाचलः । 'पूर्वपर्वतनिरो-
हितामनः' इति गुरयोत्सावकाव्ये पर्येशब्दः । तथा 'अपोदयः पूर्वादिः' इति ह्रस्वा-

मपि । तस्मिन् महान् सर्वातिशायी उदयः पदस्थापनासमय एव सर्वोत्कृष्टं माहात्म्यं यस्य तादृशो यः श्रमणव्योममणी सर्वसाधुषु तेजस्वित्वेन भास्करः तस्य समीक्षणादर्शनात् कुत्सितो विरुद्धो नयो मतं येषां ते कुनयाः कुपाक्षिकास्तैः कौशिकाः घूकास्तैरिवाचरितं प्रण(न)टमित्यर्थः । पुनर्भव्यैर्मोक्षगमनयोग्यैर्जनैः सम्यग्दृष्टिभिः पङ्कजानां कमलानां काननैर्वनैरिवाचरितम् । विकसितमित्यर्थः ॥

स्वयमेव शिवं गमी पुरानपि संप्रापयितुं प्रभुः प्रभुः ।

इति वक्तुमिवेश्वरान्दिशा यशसा व्यानशिरेऽखिला दिशः ॥ १२७ ॥

यशसा अर्थात् सूरिन्द्रश्लोकेनाखिलाः समस्ता दशापि दिशः व्यानशिरे व्याप्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—दिशां हरिताम् ईश्वरान्नायकान् । दिक्पालानित्यर्थः । इत्यग्रे वक्ष्यमाणं वक्तुं कथयितुमिव । इति किम् । यदेव प्रभुर्ह्यरविजयसूरिः स्वयमात्मना शिवं मोक्ष गमी गमिष्यति कालसामाख्यभावाद्भवान्तरेऽपि पुनः परानन्यानपि जन्तुन् मोक्षं संप्रापयितुं प्रभुः समर्थोऽस्ति । 'यथा विद्वद्राद्रिरद्वरतां गमी' इति नैपथे ॥

कजपाणितमोद्विपज्जगन्नयनस्यास्य महोभरैर्भरात् ।

किमु चण्डरुचेरसूयया भ्रियते भूमिनभस्तलद्वयी ॥ १२८ ॥

अस्य सूरैः मेहोभारैः प्रतापपटलैर्भरादतिशयाद्भूमिनभस्तलद्वयी मेदिनीगगनमण्डलयामलं भ्रियते अभिव्याप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—चण्डरुचेः सूर्यस्यार्थात् प्रतापैः सार्द्धमसूयया ईर्ष्ययेव । अस्य किंभूतस्य । कजं कमलं अरुणत्वेन मृदुत्वेन वा तत्तुल्यः पाणिर्यस्य । अथवा आकृत्या कजं पद्मं पाणी हस्ते यस्य । तथा तमसामज्ञानानां पापानां या द्विपन् बैरी । तथा जगतां विश्वेषां धर्ममार्गदर्शकत्वेन नयनरूपः । पक्षे कमलाङ्कितकरस्यान्धकारद्विषयः जगद्यधुपः । विशेषणत्रयेऽपि कर्मधारयः ॥

स पतिव्रतयेव बल्लभो गणलक्ष्म्या समुपास्यत प्रभुः ।

अमुनागमि सा पुनर्मुदं नगरी नीतिमतेव भूमृता ॥ १२९ ॥

स हीरविजयसूरिर्गणलक्ष्म्या तपागच्छत्रिया समुपास्यते सम्यक् सेव्यते स्म । कयेव । पतिव्रतयेव पतिः । स्वभर्तृवत् व्रतं नियमो यस्याः स्वकीयं भर्तारं विना स्वप्नेऽपि नान्यं कामुकं कामयते । सा पतिव्रता तया रत्ना युवत्या वाङ्मनः स्वकान्तः सम्यक् त्रिकरणशुद्ध्या सेव्यते । पुनरन्यदर्थं अमुना सूरिणा सा गणलक्ष्मीर्मुदं परमानन्दमगमि प्रापिता । केनेव । भूमृतेव । यथा नीतिमता न्यायनिष्ठेन पार्थिवेन नगरी उपलक्षणात् स्वजनपदकलिता आत्मवासरारजधानी प्रमोदं प्राप्यते । अथवा 'तरुणीवत्तरुणेन सूरिणा' इति पाठस्तदा किंत् । तरुणीया । यथा तरुणेन यूना पुंसा तरुणी युवती मुदं प्रीतिं गम्यते प्राप्यते । प्यन्तः प्रयोगः । किंभूतेन तरुणेन । सूरिणा पण्डितेन विविधप्रिलग्नरगचतुरशीतिकानासनश्रीमानमप्यचनचानुरीचतुरेण । 'मेधाविक्रोविद-

विशारदसूरिदोषदृक्' इति हैम्यां विद्वन्नाम । तथा । 'वाचो वाच्यविवेकविक्रवधिया-
मीदृग्विधा मादृशां लप्स्यन्ते क किलावकाशमथवा सर्वसहाः सूरयः' इति चम्पू-
कथायामपि । अथवेति स्मरणगर्भे पक्षान्तरे वा सूरयो विद्वांसः सर्वसहाः । मादृशा-
मनतिप्रकृष्टा अपि वाचः सहिष्यन्ते ह्यवधारयिष्यति ज्ञातृत्वादिति तद्विष्पनके ॥

अभजन्त यतिव्रजा विभुं विहगाः स्मेरमिवावनीरुहम् ।

पृणति स्म स तान्पुनर्महोदयसस्यं स प्रदिशंस्तानिव ॥ १३० ॥

यतिव्रजास्तपागणश्रमणसमूहा विभुं हीरविजयसूरिमभजन्त सेवन्ते स्म । के इव ।
विहंगा इव । यथा पक्षिणः स्मेरं विकसितमवनीरुहं वृक्षं सेवन्ते । पुनः स सूरिस्तान्
मुनिमण्डलान् पृणति स्म प्रीणाति स्म । किं कुर्वन् सः । महोदयो मोक्षो महाबुदयो
वा स एव सस्यं फलं प्रदिशन् प्रयच्छन् ददानः । क इव । स इव । यथा स स्मेरावनी-
रुहः फलं स्वसस्य विधाणयन् विहगान् प्रीणाति । 'प्रीणाति प्रीणयति च पृणतीति
प्रीणनायाः स्युः' इति क्रियाकलापे ॥ इति हीरविजयसूरेस्तपागच्छसाम्राज्यप्राप्तिः ॥

कुनयान्नयता विनम्रतां जयिनेव प्रतिगर्जतोऽमुना ।

दधताधरितः क्षमां ह्रिया किमु पातालमहीश्वरोऽविशत् ॥ १३१ ॥

क्षमामतिशयिनी क्षान्ति उपशान्तवामित्यर्थः दधता धारयता अमुना सूरिणा अ-
धरितः हीनीकृतो धिक्कृतः सन् अहीश्वरः क्षमां पृथिवीं धरतीति तादृशः शेषनागः ।
उत्प्रेक्ष्यते—ह्रिया लज्जया किमु पातालं रसातलमविशत् प्रविष्ट इव । 'क्षमा क्षिति-
क्षान्त्योः' इत्यनेकार्थः । अमुना किं कुर्वता । [प्रतिगर्जतो वृत्तण्डिकान्] कुनयान् कु-
पाक्षिकान् शाक्यादीन् विनम्रतां प्रणमनशीलतां नयता प्रापयता । केनेव । जयि-
नेव । यथा विजयकारिणा वृषतिना प्रतिगर्जन्तः स्पर्द्धिनः पार्थिवा विनम्रतां नीयन्ते ।
'महोदयो हृदयः प्रतिगर्जताम्' इति रघुवंशे ॥

परिशीलितशीललीलया तुलयञ्श्रीसकडालनन्दनम् ।

स गभीरतयेव सागरं गुणमाणिक्यनिधिः पराभवत् ॥ १३२ ॥

गुणाः शमदमार्जवमार्द्रवादयस्त एव माणिक्यानि रत्नानि तेषां निधिनिधानं स सूरि-
रुत्प्रेक्ष्यते—गभीरतया त्रिजगज्जातिशायिस्वगाम्भीर्येण सागरं पराभवत्पराजयीरिव ।
किं कुर्वन् । परिशीलितमाषालकालात्परिपालितं यन् शीलं ब्रह्मचर्यं तस्य लीला विला-
सलया सकडालनाम्नो नागरजातिद्विजस्य नन्दनं पुत्रं धीस्पृष्टभद्रं तुलयन् सदृशी-
कुर्वन् ॥

निजधैर्यवदान्यताश्रिया विजिता येन मुराचलद्रुमाः ।

किमु तद्विजयाय मघ्नं सदृवासच्छलतो वितन्वते ॥ १३३ ॥

येन सूरिणा निजस्यात्मनो धैर्येण धैर्यताया धोरोपगमपरिपदनिकम्पतायाः, तथा

वदान्यताया दानशीलतायाः श्रिया शोभया आधिक्येन वा सुराणां देवानां अचलाः पर्वताः पञ्च मेरवः तथा द्रुमा वृक्षाः पञ्च कल्पतरवः विजिताः पराभूताः सन्तः सह-वासच्छलतः एकत्र निवसनकपटतः । उत्प्रेक्ष्यते—तद्विजयाय सूरिपराभवनाथं मन्त्रणं मिथ आलोचं किमु वितन्वते कुर्वन्तीव ॥ इति हीरविजयसूरिगुणाः ॥

अधिपौ निखिलक्षमाभृतां सुरसेव्यौ कलधौतदीधिती ।

हिमहेमगिरी नु जंगमौ मुनिचन्द्रौ भुवि तौ विजहतुः ॥ १३४ ॥

तौ मुनिचन्द्रौ विजयदानसूरि-हीरविजयसूरीन्द्रौ भुवि पृथ्वीपीठे विजहतुः विहारं चक्रतुः । किंभूतौ । निखिलाः समस्ताः क्षान्तिधराः शान्तिरसशालिनः साधवः तेषामधिपौ स्वामिनौ । पुनः किंभूतौ । सुरदेवैः सेव्यौ उपासनीयौ । पुनः किंभूतौ । कलधौतं काञ्चनं तद्वद्दीधिती शरीरकान्ती ययोस्तौ । नु इति वितर्के । जंगमौ संचरन्तौ हिमहेमगिरी हिमाचलसुराचलाविव । किंभूतौ । क्षमाधराणां पर्वतानां नाथौ । ‘हिमालयो नाम नगाधिराजः’ इति कुमारसंभवनामकाव्ये । तथा ‘आरोहतु क्षितिधराधिपतिं सुमेरुम्’ इति सूक्तावल्याम् । तथा देवैर्निपेवनीयौ । ‘कलधौतं रूप्यसुवर्णयोः’ इत्यनेकार्थः । कलधौते इव रूप्यसुवर्णे इव कान्ती शोभा रुची शोभा वा ययोस्तौ ॥

अथ भावडसूनुसूरिराण्मुदिरैर्मेदुरिते नभस्तले ।

इव मानस इष्टमानसः कृतवान्सूरतिवन्दिरे स्थितिम् ॥ १३५ ॥

अथ हीरविजयसूरेर्नन्दिभवनानन्तरं कदाचित् कस्मिन्नपि संवत्सरे मुदिरैः प्राप्ये-ष्यपयोदैर्मेदुरिते पुष्टे कृते निभृते नभस्तले गगनमण्डले सति । वर्षाकाले इत्यर्थः । भावड इति नाम्नो व्यवहारिणः सूनुर्नन्दनः स एव सूरिराट् एतावता विजयदानसूरि-भूमिमघवा सूरतिनाम्नि वन्दिरे स्थलजलमार्गागमनस्थाननगरे स्थितिं चतुर्मासिका-स्थानलक्षणां चक्रे कृतवान् । क इव । इष्टमानस इव । यथा राजहंसो वर्षासमये मा-नसनाम्नि सरसि वसतिं कुरुते । ‘वृषमानसमिष्टमानसः’ इति नैषधे । इष्टमानसो हंस इति तद्वृत्तौ ॥

विलसत्यथ मेदपाटकाभिधदेशो वसुधाविशेषकः ।

निखिलेष्वपि मण्डलेषु यः प्रमुखोऽङ्गावयवेषु वक्रवत् ॥ १३६ ॥

अथ विजयसेनसूरेर्जन्मदीक्षावसरः अथापरवर्णनप्रारम्भे मेदपाट इत्यभिधा नाम यस्य तादृशो देशो विलसति शोभते । किंभूतः । वसुधायाः पृथिव्याः विशेषकः अर्पो-रक्षोणीलक्ष्म्यास्तिलकः यो जनपदः निखिलेषु मण्डलेषु देशेषु प्रमुखः प्रकृष्टः सर्वधातु-रानीस्थानत्वेन प्रशस्तः । किवत् । वक्रवत् । यथा समप्रेवङ्गावयवेषु वक्रं वदनं प्रमुखं चतुरिन्द्रियवसानित्वेन प्रवरम् । वर्षं पुनर्पुंसके ॥

सुरमन्दिरजित्तरश्रिया गमितं येन विमानमीयताम् ।

फणभृद्भुवनं भुवस्तलं भजति व्रीडभरोदयादिव ॥ १३७ ॥

येन मेदपाटमण्डलेन सुरमन्दिरस्य स्वर्लोकस्य जित्त्वया जयनशीलया श्रिया लक्ष्म्या विमाननीयतामपमानपदवीं गमितं प्रापित सत्फणाभृद्भुवनं नागलोक उत्प्रेक्षते—व्रीडभ-
रस्य लज्जातिरेकस्योदयादाविर्भावाद् भुवस्तलं भूमेरधोविभागं भजति शीलतीव ।
व्रीडशब्दोऽकारान्तोऽपि नाममात्रावृत्तौ तथा 'व्रीडायां च भवेद्व्रीडः' इति शब्दप्रभेदे ॥

अलकायितपूःपरम्पराः परमं विभ्रति यत्र विभ्रमम् ।

नभसोऽनवलम्बनच्युतेः शतशोऽंशा इव भूतले दिवं ॥ १३८ ॥

यत्र देशे अलकायिता सर्वसमृद्धया धनदनगरीवदाचरिताः पूःपरम्परा पुरीपङ्क्तयः
परममुत्कृष्टं विभ्रमं शोभां विभ्रति धारयन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—नभसः आकाशादनवल-
म्बनेन आधाररहितत्वेन च्युतिः पतनं यस्यास्तादृश्या दियो देवलोकस्य भूतले भूमि-
मण्डले शतशः शतसंख्याका अंशा भागाः खण्डा इव ॥

त्रिजगद्विजयोद्यतस्य यद्वनराज्यो रतिजानि धन्विनः ।

सुमसंगतपट्पदा धनुर्विशिखोल्लासिखल्लरिका इव ॥ १३९ ॥

यद्वनराज्यो मेदपाटमण्डलसंचन्धिन्यो विविधविपिनश्रेणयः शोभन्ते इति संचन्धः ।
किंभूताः । सुमेषु पुष्पेषु संगता विकसल्यत्र प्रकरणिःसरदमन्दमकरन्दपानागमनेन मि-
लिता अथवा मकरन्दपानलोलुपतया समेत्यान्तर्नीलीयमानाः पट्पदा मधुकरा यासु ताः ।
उत्प्रेक्ष्यन्ते—त्रिजगद्विजयोद्यतस्य त्रिभुवनजनपरम्परापराभवनविनिर्मितोद्यतस्य र-
तिजाया यस्य स रतिजानिः । 'जायाया निङ्' इतिनिप्रत्ययः । 'लोपो व्योर्वलि' इति
यकारलोपे सिद्धं जानिरिति प्रक्रियाकौमुद्याम् । रतिपतिः स एव धन्वी धनुर्धरस्तस्य
कुमुमायुधधातुष्पत्स्य धनूपि कोदण्डा विशिक्ता पाणास्तैरल्लसन्ति शोभन्ते इत्येवंशीलाः
सल्लरिकाः धनुर्विद्याभ्यसनभूमय इव । यत्र धनुःपरिभ्रमः क्रियते ॥

श्रितनागसगन्धसारभूरुहमाला व्यलसन्निहाचलाः ।

मलयस्य विलासमूर्तयः शमनाशाङ्गमपास्य हृष्यतः ॥ १४० ॥

इह मेदपाटमण्डले अचलाधिष्ठकूटप्रसृताः पर्वता व्यलसन् विभ्रान्ति स्म । किंभूताः ।
श्रिता नागा इस्तिनो र्यः । तथा सह गन्धः परिमलस्तथा सारमंत्रभिचरन्ते तादृशो
भूरुहाणां विविधवृक्षाणां मालाः श्रेणयो येषु । पद्मान् कर्मधारयः । उत्प्रेक्ष्यते—मल-
यस्य दक्षिणाचलस्य विलासेनाक्रीडया अथवा विलासार्थं मूर्तय काया इव । किंभूता
मूर्तयः । श्रिता नागा भुजगा याभिः । 'रुद्धाभन्दनपादपा विपर्शस्मोदहाः [कण्ट]-
कैः' इति सूक्तोक्तेः । अथ अन्येषामपि रुमाणां कोदरेषु प्रायो भुजंगा मधेयुरिति
सगन्धधाराः चन्दनद्रुमवृद्धिता भूरुहाणां रमात्मालपुनागप्रियगुलवहादितरुणां मा-

लाः पङ्क्तयो यासु । मलयस्य किं कुर्वतः । शमनस्य यमस्याशाया वाञ्छाया अङ्गमुत्स-
ङ्गम् । तत्त्वतस्तु दक्षिणादिक्त्रोडम् । अपास्य त्यक्त्वा हृष्यतः प्रमोदं प्राप्नुवतः । प्रायो
दुष्टाशयसमीपं त्यजन् जनः संतुष्यति ॥ इति भेदपादमण्डलः ॥

इह नीवृति नारदाभिधा नगरी नागपुरीव राजते ।

बलिराजविराजितान्तरा रममाणानणुभोगिभाजिनी ॥ १४१ ॥

इहास्मिन् नीवृति मण्डले नारदाभिधा 'नडुलाई' इति नाम्ना लोकप्रसिद्धा नारद
इत्यभिधा नाम यस्यास्तादृशी नगरी नागपुरीव भोगवतीव राजते दीप्यते । किंभूता ।
बलिना बलवता राज्ञा विशेषेण राजितं शोभितं अन्तरं मध्यं यस्याः । पक्षे—बलि-
नाम्ना नृपेण दानवाधिपतिना भूयितमन्तरं मध्यं बलिवेशमत्वात् । पुनः किंभूता । रम-
माणाः स्वीरं क्रीडां कुर्वाणाः अनणवो महान्तो भोगिनो राज्यादिसुखवन्तो विलासिन-
स्तान् भजतीत्येवंशीला । पक्षे—खेलनमहाकायभुजगकलिता ॥

उपमातुमिवामरावतीं भुवने तन्निभभावदुर्विधे ।

कृतवानरविन्दनन्दनः पुरमेतां विबुधैरुपासिताम् ॥ १४२ ॥

अरविन्दनन्दनो ब्रह्मा । 'पद्मनन्दनसुतारिरंसुना' इति नैपथे । यथा पद्मनन्दनस्तथैवार्-
विन्दनन्दन इति । एतां 'नडुलाई'नगरीं कृतवान् निर्मितवान् । किंभूताम् । विबुधै-
र्विशिष्टपण्डितैर्देवैश्च उपासितां सेविताम् । उत्प्रेक्ष्यते—तन्निभभावैस्तस्या अमरावत्या
निभास्तुत्या ये भावा नगरीरूपाः पदार्थास्तैर्दुर्विधे दरिद्रे इन्द्रपुरीप्रतिमापरनगरीरहिते
तादृशे भुवने विश्वे अमरावतीमिन्द्रनगरीमुपमातुमुपमायुक्तां कर्तुमिव । अमरावतीसं-
निभामित्यर्थः ॥

युवतीयुवराजिराजिते नगरे सालनिभान्मनोभवः ।

स्थितवान्नवसूरिसाध्वसादिव दुर्गे प्रविधाय सानुगः ॥ १४३ ॥

मनोभवो मदनो नगरे 'नडुलाई'पुर्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—नवसूरेः हीरविजयाचार्यस्य
साध्वसाद्रयात् स्थितवानिव । किं कृत्वा । दुर्गे कोटं प्रविधाय निष्पाद्य । कस्मात् । साल-
निभात् नगरीप्राकारच्छलात् । किंभूते नगरे । युवतीयुवराजिराजिते तरुणीतरुणध्रेणी-
भूयिते । स्मरः किंभूतः । सानुगः सहानुगैः स्वसेवकैर्मजपरीवारैर्वेतते यः ॥

यदनन्यहिरण्यशीतरुग्मणिक्लृप्तालयलक्ष्मिकाङ्गया ।

चरणं मुरवैरिणोऽनिशं शुचिचन्द्रावुपचरेत्तुः किमु ॥ १४४ ॥

यस्याः नारदपुर्यां अनन्यानामसाधारणानां हिरण्यैः सुवर्णैः तथा शीतरुग्मणिभिः
चन्द्रकान्तरक्षैः क्लृप्तानां निर्मितानाम् । सुवर्णचन्द्रकान्तमयानामित्यर्थः । आलयानाम् ।
अनेकमन्दिराणामित्यर्थः । लक्ष्म्याः शोभायाः । लक्ष्मीशब्दः शब्दभेदे हस्रोऽप्यस्ति ।
तथा समासमध्ये द्वस्वशब्दानयने न दोषः । यदुक्तं जिनप्रभसूरिकृतचतुर्विंशतिजिनस्त्व-

ऋषभनग्रे—‘चरणलक्ष्मिकरग्रहणोत्सवे’ इति । उत्प्रेक्ष्यते—शुचिचन्द्रौ सूर्याचन्द्रमेतौ । ‘हरिः शुचीनौ गमनाद्बजाध्वनां’ इति ह्रस्वां रविनामानि । मुरवैरिणो विष्णोश्चरणं पदं अनिघं निरन्तरं किमु उपचेरतुः सेवेते स्म ॥

प्रविभाव्य भवेन भस्मितं स्मरमेतन्निखिलानुजीविनः ।

किमु यत्र समेत्य चकिरे वसतिं पौरपरम्परोपधेः ॥ १४५ ॥

एतस्य स्मरस्य निखिलाः रामस्ता अप्यनुजीविनः सेवकाः यत्र नारदपुर्यां समेत्या-
गस्य । उत्प्रेक्ष्यते—पुरे भवाः पौराः नागरिकजनाः तेषां परम्पराः श्रेणयः तासामुपधेः
कपटात् वसतिं निवासं चकिरे कृतवन्तः । किमु किं कृत्वा । भवेन शंभुना स्वधैर्य-
लोपोद्भूतकोपानलेन भस्मितं ज्वालितावशेषीकृतं भस्म करोतीति भस्मयति भस्म्यते
स्मेति भस्मितत्वम् । ‘तत्करोति तदाचष्टे’ इति जिः व्यन्तत्वा(न्ता)त्तक् । स्मरं स्वस्वा-
मिनं मनोभवं प्रविभाव्य दग्गोचरीकृत्य ॥

कुतुकाद्बहुरूपिणं स्मरं हृदि निश्चित्य रतिर्युवभ्रमात् ।

स्वयमप्यकरोदिदंमिता निजमूर्तीरिव यद्वधूपधेः ॥ १४६ ॥

रतिः शृङ्गारयोनिसीमन्तिनी स्वयमात्मनापि । उत्प्रेक्ष्यते—यद्वधूपधेर्नारदनामनग-
रीमुन्दरीदम्भात् । इदंमिताः स्मररूपप्रमाणा यावन्ति स्मररूपाणि तावन्निजमूर्ती-
रात्मीयकायान् किमु अकरोत् कृतवतीव । किं कृत्वा । युवभ्रमाप्रारदनगरीतरुणजन-
भ्रान्त्या कुतुकात् कौतूहलात् स्वकान्तं स्मरं बहुरूपिणं अनेकानि रूपाणि सन्त्यस्येत्येवं-
विधं हृदि मनसि निधित्य निधाय निधयेनावधार्य यावन्ति रूपाणि स्वभर्त्रा स्मरेण
कौतुकात्कीदृशं कृतानि, रत्यापि तेन समं रमणार्थं तावन्त्यात्मीयानि रूपाणि निर्मि-
तानीत्यर्थः । एतावता स्मररूपा युवानः, रतिरूपाश्च युवस्यः सन्तीत्यर्थः ॥ इति
नारदपुरीवर्णनम् ॥

मुरवैरिपुरीव माधवोऽजनि तत्रोदयसिंहभूधनः ।

धरणी रमणं प्रणीय यं शुशुभे सूरमिवारविन्दिनी ॥ १४७ ॥

तत्र नारदपुर्या उदयसिंहनामा भूधनो भूमीपतिरजनि संजातः । क इव । माधव
इव । यथा यथा मुरनाम्नो दैत्यस्य वैरी नारायणस्तेषां पूर्वगरी तस्यां द्वारिकायां
पुर्या धीपतिर्नाम भूपतिः संजायते स्म । तथा धरणी मेघपाटमण्डलमेदिनी ये उदय-
सिंहराजकं रमणं भर्तारं प्रणीय कृत्वा शुशुभे शोभते स्म । केव । अरविन्दिनीव । यथा
कमलिनी सूरं सूर्यं स्वपतिं प्रणीय शोभितवती ॥

युवतीव युवानमद्भजान्कलधौतप्रमुखान्स्वनीघ्रजान् ।

पृथिवी पृथिवीपुरंदरं यमवाप्य प्रमदादजीजनत् ॥ १४८ ॥

पृथिवी मेघपाटदेहावती प्रमदादानन्दाद्यं पृथिवीपुरंदरं उदयसिंहराजवमाप्य

भर्तृत्वेन अधिगत्य कलर्थात्ते कनकरूप्ये प्रमुखे आदी येषां तादृशान् सर्वधातुप्रधानान्
खनीव्रजान् खानिनिकरानजीजनत् प्रकटीकृतवती । केव । युवतीव । यथा तरुणी स्त्री
तरुणं युवानं तरुणं यौवनमदोन्मत्तं कान्तं प्राप्य अङ्गजान् नन्दनान् जनयति ॥

विपुलां विपुलाहवाहताहितशूरस्रवदस्रराशिना ।

हृदयेशवदूर्णुनाव यो नवकौसुम्भिकवाससा वशाम् ॥ १४९ ॥

य उदयसिंहमहीमहेन्द्रो विपुलाहवेपु महासंप्रामेपु आहताः सामस्त्येन सपरिवारेण
व्यापादिता येऽहिताः स्वशत्रुभूताः शूराः स्वभटास्तेषां स्ववताङ्गोपाङ्गेभ्यो निःसरता
अस्रराशिना रुधिरप्रकरेण विपुलां वसुधामूर्णुनावाच्छादयामास । किंवत् । हृदयेशवत्
प्राणवल्लभ इव । यथा भर्ता स्वकान्तां नयेन सद्यस्केन कौसुम्भिकेन कुसुम्भेन रक्तं वस्त्रं
कौसुम्भिकं तेन कुसुम्भरञ्जितेन वाससा चोर्णोति आच्छादयति परिधापयति । 'ऊर्णुकृच्छ
आच्छादने' ह्लादिको धातुः ॥

बहुना महिमाभिनन्द्यते किमुप्योदयसिंहभूपतेः ।

न चिरादजरामरीभवेद्युधि योऽभ्येत्य हि संमुखीभवेत् ॥ १५० ॥

अमुप्योदयसिंहभूपतेर्महिमा माहारम्यं बहुनाधिक्येन किं अभि सामस्त्येन नन्द्यते
समृद्धिं प्राप्यते । अभिनन्द्यते प्रशस्यते वा । यस्मात् कारणाद्युधि संप्रामे यः कोऽपि
वीरः सुभटः अमुष्य भूवल्लयैकवीरस्य राज्ञः अभ्येत्य शौर्यादागद्य संमुखीभवेत् संमु-
खीभूयात् तेन सह संप्राम कुर्यात् स विक्रान्तो न चिरादल्पकालादेव अजरामरीभवेद-
जरामरत्वं लभते । देवभूयं भजेदित्यर्थः । यतः—'जिते च लभ्यते लक्ष्मीमृते चापि
सुराङ्गना । क्षणविध्वंसिनि काये का चिन्ता मरणे रणे ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तिवचनात् ॥
इत्युदयसिंहराणकः ॥

अपि तत्र कमाख्यनैगमोऽजनि तद्गुरुहृतसंमतः ।

व्यवहारिषु यः पुरोगतां समवर्गेषु दधार धर्मेवत् ॥ १५१ ॥

अपि पुनस्तत्र नडुलाईनगर्या कमा इत्याख्या नाम यस्य तादृशो नैगमो वणिक् अजनि
जातः । किंभूतः । तस्य पूर्वव्यावर्णितस्य भूपुरुहृतस्योदयसिंहभूमीन्द्रस्य संमतो मान्यः ।
'इदमः प्रत्यक्षगते समीपतरवति चैतदो रूपम् । अदसलु विप्रकृष्टे तदिति परोक्षे विजानी-
यात् ॥' ग्रन्थकरणावसरे तस्य राज्ञः परोक्षत्वात् एतत्कथनम् । अथवा इदं स्वाभावि-
कवचनम्, कवीनां वर्णनैस्तुक्त्वात् सर्वमपि प्रत्यक्षमेव स्वार्त्तपथे प्रयोगनिदर्शनात् । इह
नगर्या यः कमाख्यः साधुर्व्यवहारिषु लक्ष्मीवत्सु पुरोगतां प्रकृष्टताम् । 'वर्गे वरेष्वं प्रकरं
पुरोगम्' इति हेम्याम् । मुख्यतामित्यर्थः । दधार विभक्तिं स्म । किंवत् । धर्मेवत् ।
यथा समेषु सर्वेषु चतुर्षु वर्णेषु अर्थादिलक्षणेपु धर्मः प्रधानतां धत्ते । अर्थकाममोक्षाणां
धर्माधीनत्वेन धर्म एव मुख्यः ॥

किमपास्य जिनांहिसेवया शशिना येन कलङ्ककश्मलम् ।

स्थितमेत्य दिवः क्षितौ पुनर्नभसो नीलिमसङ्गशङ्कया ॥ १९२ ॥

येन यद्रूपेण कमामूर्तिना शशिना चन्द्रेण । उत्प्रेक्ष्यते—दिव आकाशादेत्य आगत्य क्षितौ पृथिव्याम् । अर्थात् नहुलाईनगर्याम् । स्थितं वासो विहितः । किं कृत्वा । जिनो वीतरागः स्वविमानप्रसादगतशाश्वतार्हत्प्रतिमा तस्यांहः पदस्य सेवया विविधपूजास्त-वाद्युपासनया । अथ च जिनो विष्णुस्तस्यांहैरुपास्या । तत्त्वतस्तु 'आकाशं विष्णुपदम्' इत्यभिधानम् । कलङ्करूपं कर्मलं मलमपास्य निरस्य । तर्हि तत्रैव कथं न स्थितम्, स्थानाभावे हेतुमाह—कथा । पुनर्व्याघुव्य नभसः आकाशस्य नीलिमा इयामलत्वं तस्य सहो मिलन भवनं तस्य शङ्कया अनिष्टोत्प्रेक्षणेन । 'धृतगम्भीरखनीखनीलिमा' इति नैषधे गगनस्य इयामत्वम् । इयामनीलत्वयोरभेदः ॥

करवीरगृहत्वमुग्रतां प्रविहायात्मविरूपनेत्रताम् ।

पुरि यन्निभतोऽवतीर्णवानिव पीयूषमयूखशेखरः ॥ १९३ ॥

पुरि नारदपुर्यां यस्य कमासाहस्य निभतः कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—पीयूषमयूखशेखर-ध्वन्त्रमौलिरीश्वरोऽवतीर्णवानिव अवतारं गृहीतवानिव । किं कृत्वा । करवीरगृहत्वं दम-शानवेदमताम् । 'दमशानं करवीरं स्यात्' इति हैम्याम् । पुनरुग्रताम् । चण्डतां तथात्मनो निजस्य विरूपं विरुद्धं विकृताकारं बहिमयत्वाग्नेत्रं यस्य तत्ताम् । 'अहिर्बुध्नो विरूपाक्ष-विषान्तकौ च' इति हैम्याम् । तृतीयानललोचनतामित्यर्थः । प्रविहाय त्यक्त्वा ॥ इति कमावर्णनम् ॥

कोडाईत्यस्य कान्तासीजगतीयुवतीमणिः ।

यथा सुमनसां सार्वभौमस्य जयवाहिनी ॥ १९४ ॥

अस्य कमाव्यवहारिणः कोडाई इति नाम्ना कान्ता 'पत्नी' आसीत् । किंभूता । जग-त्या भूमेर्युवतीनां यावद्वनितानां मध्ये मणी रत्नम् । केव । जयवाहिनीव । यथा सुमनसां देवानां सार्वभौमस्य चक्रवर्तिनः शक्रस्य पौलोमी नाम पत्नी आस्ते । यथेतीवार्थः ॥

रम्भा दम्भादिवामुप्यास्त्रिदशी त्रिदशौकसः ।

विमोहिता कमारूपं निरूप्यास्यामुपागता ॥ १९५ ॥

कमाव्यवहारिणो रूपं शरीरछान्दर्यं निरूप्य विलोक्य विमोहिता रागातिशयं प्राप्ता सती अमुप्या कोडिमादेव्या दम्भात् कपटात् त्रिदर्शाकराः स्वलोकतः अस्यां नहुलाई-पुर्यां उपागता समेता । उत्प्रेक्ष्यते—रम्भानाग्री त्रिदशी अप्सरा इव देवीव । अथवा 'प्रेक्ष्य क्षमायामुपागता' इति पाठः ॥

दृष्ट्वा पतिं रतं रत्यां प्रीत्येव त्यक्तकायया ।

दुःसात्सपत्न्यास्तपत्न्या व्याजाज्जन्माददेऽपरम् ॥ १९६ ॥

प्रीत्या प्रीतिनाम्ना स्मराङ्गनया तस्य कमात्तापोः पठ्या व्याजात् कोडिमदेवीद-
म्भात् । उपप्रेक्ष्यते—अपरमन्यजन्मावतार आददे पृहीतम् । किंभूतया प्रीत्या । समान
एकः पतिर्यस्याः सा सपत्नी । ‘सपठ्यादिषु नित्यं नुक् वाच्यः’ इति सपत्नी । तस्या दुःखा-
दसातात् त्यक्त उज्जितः कायः शरीरं यया । किं कृत्वा । पतिं स्मरं स्वकान्तं रत्या
रतिविषये रतमत्यासक्तं दृष्ट्वा विलोक्य । ‘श्रेणीद्वयेशयोः कन्ये उपायंस्तु स’...क्रमात् ।
वैजयन्तीं जयन्तीं च रतिप्रीती इव स्मरः ॥’ इति रत्नशेखरसूरिकृतप्रतिक्रमसूत्रवृत्ती
स्मरस्य रतिप्रीतिनाम्नौ द्वे पठ्यौ ॥

त्यक्त्वावतीर्णां पुरुषं पुराणं स्वमिमां रमाम् ।

विलक्ष्यः प्रेक्ष्य तद्दुःखान्ममज्जेवार्णवे जले ॥ १९७ ॥

अर्थात् श्रीपतिः तद्दुःखात्तस्याः स्वपत्न्याः लक्ष्म्याः दुःखादसातादतीवात्मा । उपप्रेक्ष्यते—
आर्णवे समुद्रसंबन्धिन्यगाधे जले पातीये ममज मग्नवानिव । किंभूतः । विलक्ष्यः पत्न्याः
परलोकगमनावलोकनाद्विमनायमानः । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य प्रविभाव्य । काम् । रमां ल-
क्ष्मीम् । किलक्षणाम् । अवतीर्णां पृहीतावताराम् । काम् । कोडिमदेवीम् । कोडाईरूपामि-
त्यर्थः । ‘ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्य यां शतमध्यासत तत्सखीजनः’ । ध्रुवमुत्प्रेक्ष्यते—‘शतं श-
तशः संख्याः अप्सरसः सुराङ्गनाः अवतीर्य यां नगरीमध्यासताश्रयन्ति स्म । परं कः ।
तत्सखीजनः तस्या दमयन्त्या वयसीरूपो लोकामुदायः’ इति नैपथ्यवृत्ती । किं
कृत्वा । पुराणं जीर्णं वृद्धं पुरुषं भर्तारं स्वमात्मानं त्यक्त्वा निरस्य । वृद्धपुरुषनिर्वेदाभिज्ञं
विमुच्येत्यर्थः ॥

सर्धयेव दिवा दम्भादस्याः स्त्रेणशिरोमणेः ।

धृतेतरा पुरा रम्भा चित्तभूभूमिभृत्सभा ॥ १९८ ॥

पुरा नारदनामनगर्यास्याः कोडिमदेव्या दम्भाद्याजात् । उपप्रेक्ष्यते—इतरा अन्या रम्भा
अप्सरोविशेषा भृता कलितेव । कया । दिवा देवलोकान् समं सार्धं सार्धया संघर्षेण अ-
सूयया वा । अस्याः किलक्षणायाः । स्त्रीणां समूहः स्त्रेणं तस्य शिरोमणेर्धूमणिर्संनि-
भायाः । किंभूता रम्भा । चित्तभूः कामः स एव भूमिभृत्पार्थिवस्तस्य सभा उपवेष्टुमा-
स्थानशाला ॥ इति कोडिमदेवी ॥

अमन्दानन्दसंदोहमेदुरौ तौ बधूवरौ ।

गमयांचक्रतुः कालं केलतीश्रीमुताविव ॥ १९९ ॥

तौ पूर्वव्यावर्गितस्वरूपौ बधूवरौ कोडिमदेवीकमाङ्गव्यवहारिणौ कालं सुखपृष्ट्वासं-
वन्धिनं गमयांचक्रतुरतिचक्रमनुः । काविव । केलतीश्रीमुताविव । यथा केलती रतिः ।
‘केलतीमदनयोरुपाधये’ इति नैपथ्ये । ‘केलती रतिः’ इति तद्वृत्ता । श्रीमुतः कामः ।
विविधविलासैरजेहस गमयतः स्म । किंभूती । अमन्दा अकुण्ठाः प्रत्यहं वर्धमाना ये
आनन्दास्तेषां संदोहो नानात्वं तेन मेदुरौ पृष्टौ ॥

कदाप्यदर्शि तत्पत्न्या स्वप्ने सुखशयानया ।

उत्सङ्गसंगतः सिंहः श्रेयोराशिरिवाङ्गवान् ॥ १६० ॥

कदापि कस्मिन्नपि निशासमये सुखेनाधिव्याधिरहितत्वेन शयानया सुव्वचा किञ्चि-
भिद्रायमाणया तत्पत्न्या कमाकान्तया कोडिमदेव्या स्वप्ने निद्रावस्थायामुत्सङ्गे निजकोडे
संगतः स्थायुकः सिंहः केसरी अदर्शि दृष्टः । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गवान्मूर्तिमान् श्रेयोराशिः
पुण्यपुञ्ज इव ॥

मृणालधवलान्स्कन्धे विभ्रद्वन्द्वुरकेसरान् ।

शिखरे शिखरी शंभोः शारदीनानिवाम्बुदान् ॥ १६१ ॥

सिंहः किं कुर्वन् । स्कन्धे भुजशिरसि मृणालं कमलनालं तद्वद्वलानुज्ज्वलान्, तथा
वन्दुरान्मनोज्ञान् केसरान् स्कन्धोद्गतरोमाणि विभ्रत् धारयन् । क इव । शिखरी यथा
शंभोर्भूधरः कैलासः शिखरे स्वभूदे शारदीनान् शरत्कालसंबन्धिनः निःशेषेण वर्षणेन
विशदीभूतान् अम्बुदान् मेघान् विभर्ति । ‘अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णां वि-
निघ्नन्ति ते भ्रातृधातक किं यथात्र रटितैः रिन्नोऽसि विश्रम्यताम् । मेघः शारद एष
काशधवलः पानीयरिक्तोदरो गर्जत्येव हि केवलं भृशमपां नो बिन्दुमप्युज्जति ॥’
इति चातकाष्टके सूक्ते शारदमेघे धवलिमा ॥

किमभ्यर्थयमानानामुच्छेत्तुं दौस्थ्यमर्थिनाम् ।

कुम्भिकुम्भभिदालमा मुक्ता विभ्रन्नखान्तरे ॥ १६२ ॥

पुनः किं कुर्वन् । नखानां कामाङ्कुशानामन्तरे मध्ये अर्धाङ्गस्वामेषु कुम्भिनां मद्रजा-
तिभवानां हस्तिनां कुम्भानां शिरःपिण्डानाम् । ‘कुम्भो तु शिरसः पिण्डा’ इति हिम्याम् ।
मस्तकानां भिदा विदारणं द्विधाकरणं तदवसरे विलम्बानां नखप्राणामतिदीप्तत्वे भिदा
समये लगित्वा स्थिता मुक्ता मौक्तिकानि विभ्रद्वत् । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्यर्थयमानानां
याचनां कुर्वाणानामर्थिनां याचकानां दौस्थ्यं दारिद्र्यमुच्छेत्तुं मूलाग्निहन्तुं किं धनाद्वी-
कर्तुमिय ॥

जृम्भणादाननं काशप्रतीकाशो विकाशयन् ।

मत्तस्तम्येरमीकान्तकवलीकृतये किमु ॥ १६३ ॥

पुनः किं कुर्वन् । जृम्भणात् जृम्भाकरणात् आननं निजमुखं विकाशयन्विकस्वरं कु-
र्वन् । प्रसारयन्विलयः । किभूतः । काशाः प्रतीता ईषिकाभेदां प्रतीकाशाः श्वेत्येन तत्सं-
निभः । ‘विक्रमकाशचामरः’ इति रघुवंशे । उत्प्रेक्ष्यते—मत्ता मदोतकटा ये ताम्ये-
रमीकान्ताः करिणः तेषां कवलीकृतये गण्डोनीकरणार्थं किमु । भक्षणार्थमित्येत्थं ॥
आरितधनुभिः कुलकम् ॥ इति विदत्ताग्रः ॥

जहे महेलया निद्रा विनिद्रन्नेत्रपन्नया ।

संगतिर्दौर्जनीयेव सज्जनानां समज्यया ॥ १६४ ॥

विनिद्रती विकासं प्राप्नुवती नेत्रपत्रे नयनकमलदले यस्यास्तया कमाकान्तया को-
डिमदेव्या निद्रा प्रमीला सुप्त्यवस्थां जहे त्यक्ता । 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्द-
प्रभेदे । तथा । 'यश्च परमहेलारतोऽप्यपारदारिकः' इति चम्पूकथायाम् । कयेव ।
समज्ययेव । यथा सज्जनानां साधूनां समज्यया सभया । 'ब्राह्मीव दौर्जनी संसद्बन्दनी-
या समेखला' इति चम्पूकथायाम् । श्रेण्यर्थवाची सभाशब्दः । दुर्जनानामियं दौर्जनीया
दुर्जनसंबन्धिनी सभा श्रेणी । 'उडुपरिपदः किं नाहन्ती निशः किमनौचिती' इति
नैपथे परिपच्छब्दः पङ्कथर्थवाची । संगतिर्मिलनम् गोष्ठी वा ह्यीयते ॥

कंसारेरिव रुक्मिण्या स स्वप्नः स्वपतेः पुरः ।

तथा मुदितयाभापि भापितेशोपमेयया ॥ १६५ ॥

तथा कोडिमदेव्या स सिंहदर्शनलक्षणः स्वप्नः स्वपतेः कमाख्यव्यवहारिणः
निजभर्तुः पुरोऽग्रे अभापि कथितः । कयेव । रुक्मिण्येव । यथा रुक्मिनृपभगिन्या
स्वपतेः कंसारेः कृष्णस्याग्रे नक्तदृष्टः स्वप्नोऽभापि प्रोक्तः । तथा रुक्मिण्या च किलक्ष-
णया । मुदितया हृष्टचितया । पुनः किंभूतया । भापितेशोपमेयया भापितेशया
स्ववचनचातुर्या कृत्वा सरस्वत्या सार्धमुपगम्यते उपमातुं योग्येत्यर्थः ॥

स विचार्य विचारज्ञोऽङ्गनामिदमजीगदत् ।

सूनुः सिंह इवाधृष्यो भविता तव भामिनि ॥ १६६ ॥

स कमानाम व्यवहारी अङ्गनां निजकामिनीं कोडिमदेवीं इदमग्रेवानुष्टुभि वक्ष्य-
माणमजीगदत्कथयति स्म । किं कृत्वा । विचार्य स्वस्वाभाविकमतिपूर्वकबुद्धिवि-
ज्ञानेन विमृश्य । सिंहदर्शनलक्षणापूर्वस्वप्नविचारं विधायेत्यर्थः । स व्यवहारी किं
विचारज्ञः । आयती स्वपरहितावहोदर्कविमर्शने कुशलः । इदं किम् । हे भामिनि
वर्णिनि सिंह इव पञ्चाननवत् परेरधृष्योऽनाकलनीयः । 'अधृष्यश्चाभिगम्यश्च' इति
रघुवंशे । तव भवत्याः सूनुर्नन्दनो भविता भविष्यति ॥

गन्धसिन्धुरराजस्य वशेवालसगामिनी ।

अन्तर्वल्ली ततः पत्नी महेभ्यस्य वभूवुषी ॥ १६७ ॥

ततः सिंहस्वप्नदर्शनपुत्रप्राप्तिरूपतदर्थध्रुवशानन्तरं महेभ्यस्य कमानामव्यवहा-
रिणः पत्नी जाया कोडिमदेवी अन्तर्वल्ली शुर्विणी गर्भवती वभूवुषी संजायते
स्म । किंभूता । अलसं मन्थरमचपलं गच्छतीत्येवंशीला गामिनी । केव । वशेव ।
यथा गन्धेनोत्कटमदवारिसीरभेणोपलक्षितः । सिन्धुरराजो गजेन्द्रस्तस्य वशा प्रिया
दस्तिनी मन्थरं व्रजति तत्रापि गर्भमन्तर्वहन्ती सा । 'वशा नार्या वन्ध्यगत्र्यां

हस्तिन्यां दुहितर्यपि । वेश्यायामपि' इत्यनेकार्थः । यद्यपि वशाशब्दो हस्तिन्यां प्रवर्तते तथापि बाहुल्यान्नार्योमेव, प्रयुज्यमानत्वाद्बन्धसिन्धुरराजस्य वशा हस्तिनीत्यभिधानम् । गन्धेभपत्नीत्वात्प्राधान्यं च ॥

समयेऽथ तया रत्या ब्रह्मसूरिव नन्दनः ।

सुपुवे सुपुमास्तोमः प्रोद्धवन्मूर्तिमानिव ॥ १६८ ॥

अथ गर्भभवनानन्तरं समये सार्धसप्तवासराधिकनवमासपरिपूर्तिप्रस्तावे तया कोडिमदेव्या नन्दनः पुत्रः सुपुवे प्रसूतः । कथेव । रत्येव । यथा कन्दर्पपत्न्या ब्रह्मसूरनिरुद्धनामा तनयः प्रसूतः । 'कन्दर्पसुतोऽनिरुद्ध ऋष्याक ऊपेशो ब्रह्मसूतः' इति ह्येवाम् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमान् शरीरसंयुतः प्रोद्धवन् प्रकटीभवन् सुपुमास्तोमः सातिशायिशोभासमुदय इव ॥

तनूजन्माननज्योत्स्नानाथे लवणिमामृतम् ।

चकोरेणेव पिवता ननृते पितृचक्षुषा ॥ १६९ ॥

पितृचक्षुषा कमामहेभ्यलोचनेन ननृते नर्तितम् । किं कुर्वता । पितृचक्षुषा तनूजन्मनः स्वनन्दनस्य आननमेव वदनमेव ज्योत्स्नानाथश्चन्द्रमास्तस्मिन् लवणिमा लवण्यं सौन्दर्यमेवामृतं सुधां पिवता । सादरमवलोकयतेत्यर्थः । केनेव । चकोरेण यथा ज्योत्स्नाप्रियेण कुसुद्वान्धवविम्बे ज्योत्स्नामृतं पिवता सता नृत्यते ॥

क्षीरकण्ठः कृतोत्कण्ठः संजाते जातकर्मणि ।

उत्तेजित इवादर्शः शिश्रिये परमां श्रियम् ॥ १७० ॥

क्षीरकण्ठः शिशुः कमादारकः जातकर्मणि जातस्य संप्राप्तजन्मनः सूतोः स्थितिपदिकाचन्द्रसूर्यदर्शनपट्टीजागरणाशुचितादिनिवर्तनादिके कर्मणि कर्तव्ये संजाते सति परमां प्रकृत्यं श्रियं शोभां शिश्रिये श्रयति स्म वमाज । किंभूतः क्षीरकण्ठः । कृता निर्मिता स्वसौन्दर्योद्दिगुणैः स्वजनादीनां दर्शनाशुत्कण्ठा आसुक्त्यं येन । क इव श्रियं धितवान् । उत्तेजितः शाणोद्विषितो निर्मलीकृत आदर्श इव । यथा उत्तेजितो दर्पणः शोभां भजते ॥

अयं जयं यतः कर्ता सिंहवद्वेपिदन्तिनाम् ।

जयसिंह इतीवास्य बीजी नाम विनिर्ममे ॥ १७१ ॥

बीजी तत्पिता कमाहः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्य कुमारस्य जयसिंह इति नाम विनिर्ममे कृतवानिव । इति किम् । यतः कारणादयं कुमारः सिंहवत्केसरीव द्वेपिणः स्वशास्त्रा[न्] जिनशासनप्रतिबलताभाजो वा कुवादिनस्य एव दन्तिनो गजास्तेषां जयं पराभयं कर्ता विधासति । 'यस्मा तु जनकस्यातो बीजी जनयिता पिता' इति ह्येवाम् ॥

धात्रीभिः प्रेमपात्रीभिः पाल्यमानः स वाल्यतः ।

रामो यादवरामाभिरिवासौ ववृधे क्रमात् ॥ १७२ ॥

अथ नामादिनिर्माणानन्तरं स जयसिंहकुमारः क्रमादनुक्रमेण ववृधे वर्धते स्म ।
 • किंभूतः । वाल्यतो जन्मदिनं प्रभृतीकृत्य प्रेमपात्रीभिः कुमारोपर्यतिशयितस्नेहभाजन-
 भूताभिर्धात्रीभिरुपमातृभिः पाल्यमानः रक्ष्यमाणः सम्यग्यत्नेन गोप्यमानः । क इव ।
 राम इव । यथा बलभद्रो यादवानां यदुवंशोत्पन्नानां रामाभिर्वनिताभिः पाल्यमानो
 वर्धते स्म ॥

पुपोपावयवैर्वृद्धिं स क्रमेण स्तनंधयः ।

आलवालाम्बुपायीव शाखाभिश्चन्दनाङ्कुरः ॥ १७३ ॥

स जयसिंहः क्रमेण परिपाठ्या अवयवैरक्षोपाद्गैर्वृद्धिमुपचर्य पुपोप पुष्णाति स्म ।
 किंभूतः । स्तनंधयः उपमातृणां पयोधरपयःमा(पा)नविधायी । क इव । चन्दनाङ्कुर
 इव । यथा आलवालस्य स्थानकस्याम्बु पानीयं पिबतीत्येवंशीलः श्रीखण्डपादप्ररोहः
 शाखाप्रशाखाभिरुपचर्य लभते ॥

स प्राक्चङ्क्रमणैः पित्रोरारोप्य प्रीतिवीरुधम् ।

आलपन्सफलीचक्रे वर्षन्निव घनाघनः ॥ १७४ ॥

स जयसिंहः आलपन् ध्रुवन् सन् पित्रोर्जननीजनकयोः प्रीतिवीरुधं स्नेहलतां सफ-
 लीचक्रे कलकलितां कृतवान् । किं कृत्वा । प्राक् पूर्वं चङ्क्रमणैर्हिण्डनैः कृत्वा आरोप्य
 स्थानके निवेश्य । रोपयित्वेत्यर्थः । सफलीचक्रे क इव । घनाघन इव । यथा वर्षन्
 वारिवृष्टिं सृजन् वारिवाहः प्राग्वह्यं वृक्षादिष्वारोप्य स्थापयित्वा सफलीकुरुते ॥

वर्धमानः क्रमेणासावजनिष्टाष्टहायनः ।

प्रत्यहं प्रणयन्केलीः सिन्धुराधिपपोतवत् ॥ १७५ ॥

असौ जयसिंहः क्रमेण वर्षपरिपाठ्या वर्धमानः सप्तष्टा(ष्टौ)संख्याकानि हायनानि
 वत्सराणि यस्य तादृशोऽजनिष्ट संजातवान् । किं कुर्वन् । प्रत्यहं वाल्यत्वान्निरगलः
 प्रतिवासरं केलीबालवयोयोग्याः क्रीडाः प्रणयन् कुर्वन् । किंवत् । सिन्धुराधिपपोतवत् ।
 यथा गजेन्द्रस्य दशवार्षिकः शिशुर्गजो बालक्रीडां कुर्वन् वर्धते । 'स्यात्पोतो दशवा-
 र्षिकः' इति द्वैध्याम् ॥

सोऽनवद्यास्ततो विद्याः स्नाधीते गुरुसंनिधौ ।

हार्दं तांसां च जग्राहाभिज्ञवन्मुग्धचेतसाम् ॥ १७६ ॥

ततोऽष्टवर्षभवनानन्तरं स जयसिंहो गुरुसंनिधौ कलाचार्यस्य समीपे अनवद्या नि-
 -ष्पापाः प्रशस्ता वा विद्या अधीते स्म पठति स्म । च पुनस्तासां विद्यानां हार्दं रहस्यं

विशेषादिकं जग्राह । यतः—‘वेद्यानामिव विद्यानां मुखं कैः कैर्न चुम्बितम् । हृदयप्रा-
हिणस्तासां द्वित्राः सन्ति न वा क्षितौ ॥’ इति सूक्तवचनात् । स विद्याहृदयप्राही जज्ञे ।
किंवत् । अभिज्ञवत् । यथा छेकः पुमान् मुग्धं कार्याकार्यविचारानभिज्ञं हिताहित-
ज्ञानरहितं वा परवचनकपटाभिप्रायवेदनामूढं वा चेतो मनो येषां तेषां पुंषां ह्यर्द्धं गृ-
ह्णाति रहस्यं पृष्ट्वा दत्ते । यतः—‘रचावइ रचइ नही परमन लिगित न दिन्ति । धुत्तछ-
यत्ता एह गुण मन हरि मान करन्ति ॥’ इति वचनात् ॥

सिद्ध्यध्वानं प्रतिष्ठासुर्विधित्सुर्धर्ममार्हतम् ।

सखायमिव तद्वत्ता संयमं समुपाददे ॥ १७७ ॥

ततोऽनन्तरमित्यध्याहारः । तस्य जयसिंहस्य वत्ता पिता संयमं चारित्र्यं समुपाददे
सम्यक्प्रकारेण गृह्णाति स्म । कमिव* । सखायमिव । यथा कश्चित्सखायं मित्रं वा गृ-
ह्णाति । सद्युग्रहणे कारणमाह—किं चिकीर्षुः । सिद्ध्यध्वानं मोक्षमार्गं प्रतिष्ठातुः प्र-
स्थातुमिच्छुः । पुनः किं कर्तुमिच्छुः । मार्हतं जैनं धर्मं चारित्र्यलक्षणं विधित्सुः विधातु-
मिच्छुः कर्तुकामः । यो हि मार्गं प्रतिष्ठते तस्य सहायोऽवश्यं विलोक्यते । कार्यकर-
णेऽपि च सद्युरपेक्षा स्यादिति ॥

ततो नमसितुं तातं कुमारः स कदाचन ।

प्रतिष्ठते स्म सानन्दं वृषभाङ्गमिवार्पभिः ॥ १७८ ॥

ततः पितुः परिग्रज्याग्रहणानन्तरं स जयसिंहकुमारः कदाचन कस्मिन्नपि समये
तातं स्वपितरं कर्माय नमसितुं नमस्कर्तुम् । ‘नमसितुमना यन्नाम स्यान्ननाम न पूषणम्’
इति निषेधे । सानन्दं सप्रमोदं प्रतिष्ठते स्म । प्रचचाल । क इव । आर्पभिरिव । यथा
मरतो वृषभाङ्गं स्वतातमृषभदेवं प्रणतुं प्रचलति स्म ॥

प्रीतिवापीपयःपूराप्लवनैः पुलकाङ्किता ।

प्रसूतमनुयाति स्म गौरिवाङ्गजमात्मनः ॥ १७९ ॥

प्रसूजयसिंहजननी कोटाई तं सनन्दनमनुयाति स्म अनुजगाम । किंभूता । प्रीतिः
स्वपुत्रोपरि यः श्रेहः सैव वापी दीर्घिका तस्याः पयःपूरे आप्लवनैः स्नानैः कृत्वा पुल-
काङ्किता रोमाञ्चकनुककलिता जाता । केव । गौरिव । आत्मनोऽङ्गं वत्सरूपमनुगच्छति ॥

श्रीमन्मुनिनिशारलं जयसिंहकुमारराट् ।

प्रणतेर्गोचरीचक्रे श्रीवीरमतिमुक्तवत् ॥ १८० ॥

जयसिंहनामा कुमारराट् शृङ्गकर्षार्थः श्रीमन्तं गणलक्ष्मीरमणं मुनीनां मध्ये निशा-
रत्नं चन्द्रमसं विजयदानसूरिं प्रणतेर्नमस्कारस्य गोचरीचके विषयीकृतः । प्रणत इत्यर्थः ।
किंवत् । अतिमुक्तवत् । यथा अतिमुक्तकुमारः श्रीवीरं श्रीमन्महावीरदेवं प्रणतवान् ॥

अथ पृथुकपुरोगः संमदेन व्रतीन्दो-

रिव गजसुकुमालः स्वामिनोऽरिष्टनेमेः ।

अधिकमधरयन्तीं साधिमानं सुधानां

श्रवणविषयभावं देशनामानिनाय ॥ १८१ ॥

अथ सूरतिवन्दिरे सूरिपाश्रांगमनानन्तरं पृथुकपुरोगः कुमारश्रेष्ठः । 'वर्यं वरेण्यं प्रवरं पुरोगम्' इति हेम्याम् । संमदेन हर्षेण व्रतीन्दोः सूरैर्देशनां धर्मोपदेशं श्रवणविषयभावं श्रुतिगोचरतामानिनाय प्रापयति स्म । शृणोति स्मेत्यर्थः । देशनां किं कुर्वतीम् । सुधानाममृतरसानां साधिमानं चारुताम् । आस्वादमित्यर्थः । अधरयन्तीं हानीं कुर्वतीम् । किमधिकं बहु यथा स्यात्तथा । मिष्टत्वेन सुधामपि धिक्कुर्वतीमित्यर्थः । क इव । गजसुकुमाल इव । यथा कृष्णलघुभ्राता देवक्या अष्टमः पुत्रो गजसुकुमालः अरिष्टनेमेः श्रीनेमिनाथस्य स्वामिनो जगन्नाथस्य तीर्थकृतो देशनां शुश्राव ॥

असाराद्देहिना देहात्सारोऽर्हद्धर्म एव हि ।

उद्धार्योऽनर्थकार्यार्थाद्दानशौण्डेन दानवत् ॥ १८२ ॥

देहिना भविकप्राणिना असारादाधिव्याधिजरादिभिः साररहितीकृताद्देहादात्मशरीरा-
दहंतो जिनस्य जिनप्रणीत एव सारो निखिलार्थसाधको धर्म एवोद्धार्य उद्धरणीयः ।
किंवत् । दानवत् । यथा अनर्थं पितृभ्रातृपुत्रमित्रादिघ्नोऽहं कारयतीत्येवंशीलादर्थाद्द-
नादानशौण्डेन वदान्येन दानमुद्भियते । यदुक्तम्—'दानं वितादृतं वाचः कीर्तिधर्मो
तथायुपः । परोपकरणं कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥' इति ॥

प्रबुबुधे प्रमुदेशनयानया शिशुसहस्रदशा सममम्बया ।

विशदचन्द्रिकयेव कुमुद्वतीलतिकया कुमुदेन तमीमणेः ॥ १८३ ॥

शिशुसहस्रदशा कुमारपुरंदरेण प्रबुबुधे प्रतिबोधः प्राप्यते स्म संसाराद्वरज्यत ।
कथम् । समं सार्धम् । कया । अम्बया तज्जनन्या कोडिमदेव्या । कया । प्रभोर्विज-
यदानसूरेनया पूर्वोक्तया देशनया धर्मकयया । केनेव । कुमुदेनेव । यया तमीमणे-
श्चन्द्रस्य विशदचन्द्रिकया सरत्समयनिर्धूतोदुरजलधररोधनिर्मलीभवचन्द्रगोलिकया
श्रुत्वा कुमुद्वतीलतिकया कुमुदिनीवहया समं कैरवेण प्रबुध्यते ॥

प्रभोरुपान्ते सममम्बया महामहैर्महेभ्यीभवदर्थिमण्डलैः ।

सुनन्दया सींहगिरेः स वज्रस्वामीव जग्राह शिशुस्तपस्याम् ॥ १८४ ॥

स शिशुर्जयसिंहकुमारः अम्बया कोडैमात्रा समं प्रभोर्विजयदानसूरेरुपान्ते
समीपे महामहैर्भविकजनविनिर्मितानेकाधिकोत्सवैस्तपस्यां दीक्षां जग्राह आदत्ते स्म ।
महामहैः किंलक्षणैः । महेभ्यीभवदर्थिमण्डलैर्महेभ्यीभवन्तः कामिताधिकधनप्रदाने-

धनाढ्या जायमाना अधिनां याचकानां मण्डलाः समूहा येषु । क इव । वज्रस्वामीव ।
यथा धनगिरिसुतः वज्रस्वामिनो जननी सुनन्दानाम्नी तथा स्वजनचिन्त्या सार्धं सींह-
गिरिनामाचार्यस्य पार्श्वे महामहोत्सवैः प्रव्रज्यां गृह्णाति स्म ॥

जयविमल इदं तन्नामधेयं विधिज्ञो

व्यधित विजयदानः सूरिसारङ्गराजः ।

पुनरभिनवसूरेस्तं प्रदत्ते स सूनो-

र्विनयिन इव वत्सा स्वं क्रमेणागतं स्वम् ॥ १८५ ॥

विजयदाननामा सूरिष्वाचार्येषु सारङ्गराजो मृगेन्द्रः सिंहः जयविमल इदमेतत्तस्य
जयसिंहमुनेर्नामधेयमभिधानं व्यधित विदधाति स्म । किंभूतः । विधि शास्त्रोक्तं लौ-
किकं च आचारं जानाति वेत्तीति विधिज्ञः । पुनरन्यमर्थमभिधत्ते—पुनस्तं जयविमल-
मुनिमभिनवसूरेर्नवीनस्थापिताचार्यस्य हीरविजयसूरेः प्रदत्ते स्म दत्तवान् । क इव ।
वत्सेव । यथा पिता तातः कुलक्रमेण स्वान्ववायपरिपाढ्या समेतं स्वमात्मीयं स्वं द्रविणं
विनयिनो विनयवतः स्वनन्दनवन्दनयिककर्तव्यापहतचेताः पिता सूनोर्निजनन्दनस्य
प्रददाति ॥ इति विजयसेनसूरेर्जन्मदीक्षादिवर्णनम् ॥

विजयदानविभुर्वटपल्लिकाभिधपुरेऽथ विभूषितवान्दिवम् ।

भुवि भरेण विसार्य पुनर्दिवि प्रथयितुं महिमानमिवात्मनः ॥ १८६ ॥

अथानन्तरं विजयदाननामा विभुर्गच्छाधिपतिः सूरिः वटपल्लिका ('वडली' इति लोक-
प्रतिष्ठा) इत्यभिधा नाम यस्य तादृशे पुरे दिवं स्वर्लोके विभूषितवान् अलंकरोति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनः स्वस्य महिमानं माहात्म्यं दिवि देवलोके पुनर्भूमण्डलापेक्षया
द्वितीयस्थाने प्रथयितुं विस्तारयितुमिव । किं कृत्वा । भुवि पृथिव्यां भरेणातिशयेना-
र्थोन्महिमानं विसार्य विस्तारयित्वा ॥

सूरीन्द्रहीरविजयः प्रतिपद्य पट्ट-

लक्ष्मीं गुरोरनु विशिष्य पुषोप भूपाम् ।

चमुर्निजस्य युवराज इवाधिपत्यं

क्रान्तारिचक्रमखिलाम्बुधिमेखलायाः ॥ १८७ ॥

सूरीन्द्रः सूरीणां सर्वेषां मध्ये परमैश्वर्यान्दिन्द्रः एवंविधः धीहीरविजयः एतावता
धीहीरविजयसूरिपुरंदरः गुरोर्विजयदानसूरेरनु पश्चात् पटलक्ष्मीं पटप्रियं प्रतिपद्याही-
कृत्य विशिष्य विशेषप्रकारेण श्रुत्वा भूषां शोभां पुषोप पुष्पाति स्म । क इव । युवराज
इव । यथा युवराजपदवीं प्रतिपन्नो राजकुमारो निजस्य वसुः आत्मीयस्य जनकस्या-
नन्तरं क्रान्तारिचक्रं पराभूताभिमानिभूतिपतिमण्डलं पदीकृतसमस्तप्रतिपन्निपाधिपत्यार्थं
या अखिलाम्बुधिमेखलाया निःशेषकाश्यपीपीठस्याधिपत्यमभ्यर्थं प्राप्याधिकं शोभते ॥

मण्डयत्यमरमन्दिरं गुरौ दीप्यते स्म मुनिवासवोऽधिकम् ।

यामिनीप्रियतमे पराम्बुधेर्मध्यभागमिव पद्मिनीपतिः ॥ १८८ ॥

गुरौ विजयदानसूरीश्वरे अमरमन्दिरं सुरसदनं देवलोकं मण्डयत्यलंकुर्वति सति । 'मण्डति भूषत्यलंकरोत्यपि च मण्डयति भूषयत्यपि' इति क्रियाकलापे । मुनिवासवो हीरविजयसूरिपुरहृतः अधिकमतिशयेन दीप्यते स्म स्फूर्तं विभति स्म । क इव । पद्मिनीपतिरिव । यथा यामिनीप्रियतमे निशानाथे चन्द्रे पराम्बुधेः पश्चिमसमुद्रस्य मध्यभागमन्तरालं भजति सति पद्मिनीपतिरधिकमतिशयितया दीप्यते एतावता दिवसोदयमवाप्य भास्वानधिकतेजस्वी स्यात् ॥ इति विजयदाने सूरीन्द्रे परलोकं प्राप्ते श्रीहीरविजयसूरेः पट्टधरत्ववर्णनम् ॥

यद्रेहशृङ्गाङ्गणनद्धमारुतप्रेङ्खत्पताकापटपलवच्छलात् ।

गोष्ठीमनुष्ठातुमिवामरावतीं श्रिया सखीमाह्वयतीव पाणिना ॥ १८९ ॥

यत्पुरं डीसानगरम् । उप्रेक्ष्यते—गोष्ठीमनुष्ठातुं परस्परं प्रीतिवार्तां विधातुं श्रिया समुद्रया शोभया सखीं वयसीममरावतीं पुरंदरपुरीं प्राणिना हस्तेन आह्वयत्याकार-यतीव भूचराणां तूर्वलोकगमनं न भवेत्, खेचराणां त्वध उर्ध्वगमनशक्तिरस्येव, तस्मादमरावत्याकारणं युक्तमेव । कस्मात् । गेहशृङ्गाङ्गणे डीसानगरगृहशिखराजिरे नद्धः अङ्कुटकमध्यनिवेशितदण्डप्रान्तनिबद्धः, तथा मारुतेन वातेन प्रेङ्खितस्ततश्च बली-भवनपताकापटपलवो ध्वजवसनाबलस्तस्य छलं कपटं तस्मात् । अत्र यावद्भुजवाचि-त्वादेकवचनमेव विवक्षितम् ॥

यदीयराजद्विभवाभिभूतया पौलस्त्यपुर्या किमभाजि लज्जया ।

यदुप्यतेऽद्यापि तथा न भङ्गोऽभिज्ञानमीशानशिलोचयाश्रयः ॥ १९० ॥

यदीयो डीसानगरसंबन्धी राजन् जगति शोभां प्राप्तुवन् यो विभवः समुद्रयतिशय-स्तेनाभिभूतया जितया पौलस्त्यपुर्या धनदनगर्या । उप्रेक्ष्यते—लज्जया त्रपया कृत्वा किमभाजि नष्टा गतम् । यस्मात्कारणाद्यापि अद्यतनदिनं यावत्तया अलकापुर्या भङ्गाभिज्ञानं पलायनचिह्नमीशानशिलोचयाश्रयः कैलासशैलशिखरस्थितिर्नोपज्यते न त्यज्यते ॥

यदीयलक्ष्म्या विजितेव लङ्का प्रणश्य मध्येऽम्बुनिधेर्विवेश ।

कदाचन प्रावृषि सूरिराजो डीसाह्वयं तत्पुरमाससाद ॥ १९१ ॥

यदीयया डीसानगरसंबन्धिन्या लक्ष्म्या श्रिया विजिता पराभूता सती लङ्का दश-मस्तकपुरी । उप्रेक्ष्यते—पराभूता त्रपातिरेकाहुःसाक्षाद्वा प्रणश्य प्रपलाप्य अम्बुनिधेर्मध्ये समुद्रान्तराले विवेश प्रविष्टेव । कदाचन कस्यांचित्प्रावृषि वर्षाकाले सूरिराजो हीर-विजयसूरिर्वसुधाविब्रह्मन् । तत्पूर्वव्यावर्णितं 'डीसा' इत्याह्वयं नाम यस्य तादृक्पुर-माससाद भजति । इत्यन्ते त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति डीसानगरं च ॥

कुलाद्रिवार्धिप्रतिनादभेदुरीभविष्णुनिःस्वानिततूर्यनिःस्वनम् ।

जिनेश्वरस्येव जना वितेनिरे पुरप्रवेशेऽतिमहं मुनीशितुः ॥ १९२ ॥

जना डीसानगरसंघलोकाः जिनेश्वरस्येव तीर्थकर्तुरिव मुनीशितुर्हीरविजयसूरेः
पुरप्रवेशे डीसानगरमध्यसमागमनावसरे अतिशयेन महमुत्सवं वितेनिरे कुर्वन्ति स्म ।
किंभूतं महम् । कुलाद्रिषु मन्दरहिमाचलकैलासादिकाष्टकुलपर्वतकंदरेषु, तथा वार्धौ
समुद्रमध्ये प्रतिनादैः प्रतिशब्दैर्मेदुरीभविष्णुः पुष्टीभवनशीलः तादृशो निःस्वानितानां
वादितानां तूर्याणां वादित्राणां निःस्वनो यत्र । अथ वा निःस्वाना राजवाद्यानि
संजातानि एषु लोके 'नीसाण' इति प्रसिद्धास्तादृशां वाद्यानां निर्घोषो महाशब्दो यत्र ॥

सूरिवासवसमागमस्फुरत्प्रीतिपल्लवितचित्तवृत्तिभिः ।

नागरैरमितपृत्कु(रिक्थ)वर्षिभिः स्पर्धयेव धनदो निधीश्वरः ॥ १९३ ॥

अमितं मानातीतं प(रि)क्थं द्रविणं वर्षन्ति याचकानां यथाकामं ददते इत्येवंशीलैर्ना-
गैर्डीसानगरजनेः सार्धम् । उदप्रेक्ष्यते—स्पर्धया संह(घ)र्षणेव निधीश्वरो वैधवणो धन
ददातीति धनदोऽभूदिव धभूवानिव । किंभूतैर्नागरेः । सूरिवासवस्य हीरविजयसूरीन्द्रस्य
समागमेन समवसरणेन कृत्वा स्फुरन्ती प्रकटीभवन्ती या प्रीतिः प्रमोदातिशयस्तया
पद्मविता मेदुरीभूता चित्तवृत्तिर्मनोव्यापारो येषाम् ॥

नृत्यचन्द्रकिचक्रमुन्मदनदहृष्पीहबालाकुलं

श्रीसूनोरिव यौवराज्यसमयं व्यालोक्य वर्षागमम् ।

क्रीडञ्छान्तरसाह्वमानससरोजन्माकरे हंसव-

च्छ्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयस्तस्मिन्सुखं तस्थिवान् ॥ १९४ ॥

धिया खल्वगणलक्ष्म्या युक्ता ये सूरीणां स्वल्पश्रुताध्ययनेन सामान्याचार्याणां
मध्ये ईश्वरा व्यवहारिणः साहस्रवचनेष्वधीतिनोऽनूचानास्तेषु हीरो मुकुटमणिवज्ररत्नं
तत्तुल्यः श्रीहीरविजयनामा सूरिपुरंदरः तस्मिन् डीसानगरे चिन्तानाचान्तहृदयत्वेन
निर्विप्रत्वेन वा सुखराहितं यथा स्यात्तथा तस्थिवान् चतुर्मासीमासीदति स्म । स्थित
इत्यर्थः । किं कृत्वा । वर्षागमं मेघागमनसमयं व्यालोक्य समीक्ष्य । किंभूतम् । नृ-
त्यन्ति कान्तकेकारचकलितताण्डवं कुर्वाणानि चन्द्रकिणां मयूराणां चक्राणि पटलानि
यत्र । चन्द्रकं पिच्छमिति विद्यते येषां ते चन्द्रकिणः । 'मेचकधन्द्रकः सर्मा' इति
ह्रस्वम् । 'सेव्याः संप्रति सान्द्रचन्द्रकिकुलंस्तान्दर्वर्मण्डिताः' इति चम्पूकथायाम् ।
पुनः किंभूताः । उत्कृष्टो मदो येषां ते । मदोद्वेगा इत्यर्थः । नदन्तः शब्दायमानाः नन्द-
न्त्वो बप्पीहानां चातकानां चालाः स्त्रियः शिशवो वा । प्रायो विपदि स्त्रीणां शिशूनां च
कातर्यं स्यात्, अतो बालाशब्दोपादानम् । तामिहसंघां आकुल व्याप्तम् । उदप्रेक्ष्यते—श्रीसू-
नोः कन्दर्पस्य यौवराज्यसमयमिव । युवा चासौ राजा च युवराजस्तस्य भावो यौवराज्यं

तस्य समयः युवराजपदाभिषेचनप्रस्तावमिव । सूरिः किं कुर्वन् । क्रीडन् । केलीं निर्मिमाणः । कुत्र । शान्तरसो नवमोपशम रस इत्याह्वा नाम यस्य तादृशे मानसनाम्नि सरोजन्मनां पद्मानामाकरे । 'पद्माकरस्तडागः स्यात्' इति हैमीवचनात् । मानससरोवर इत्यर्थः । किंवत् । हंसवत् । यथा हंसो वर्षागमं विलोक्य मानससरसि क्रीडन् तिष्ठति ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाङ्मयीकमसेविदेवविमलव्याचर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते पष्ठोऽत्र सर्गोऽभवत् ॥ १९५ ॥

अत्र हीरविजयसूरिचरित्रे हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये पष्ठां संख्यापूरणः पष्ठः सर्गोऽधिकारः अभवत्संजातः ।

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ हीरहर्षगणेशैर्दक्षिणदिग्गमनद्विजसमीपपठनमेदपाटमण्डलस्थगुरुपार्श्वगमनपण्डितवाचकपदप्रदानमरुदेशशिवपुरीसंध्याग्रहवशाचार्यपदप्रस्थापनाणहिल्लपत्तननन्दिभव-नविजयसेनसूरिजन्मदीक्षादिकथनडीसापुरचतुर्भासागमनवर्णनो नाम पष्ठः सर्गः ॥

सप्तमः सर्गः ।

सूरीन्दुरानन्दयति स्म तस्मिन्पुरे समग्रानपि नागरान्सः ।

पचेलिमः प्राक्तनपुण्यपुञ्जः प्रादुर्भवन्मूर्त इवैष तेपाम् ॥ १ ॥

स श्रीहीरविजयसूरिसुधाकरः तस्मिन् डीसानाम्नि पुरे समग्रान् सर्वानपि नागरान्पीरलोकान् आनन्दयति स्म प्रमोदमुत्पादयामास । उत्प्रेक्ष्यते—तेषां डीसापुरपौराणामेव चक्षुःप्रत्यक्षलक्ष्यः मूर्तस्तनुमान् पचेलिमः परिपाकं प्राप्तः प्राक्तनः प्राचीनजन्मोपार्जितः पुण्यपुञ्जः सुकृतसमूह इव ॥

मिलद्वलाकाम्बरमुद्वहन्ती लीलागतोद्वेजितराजहंसा ।

श्यामातिनम्रा च पयोधरोद्यद्वाराभिरामा पिहिताननेन्दुः ॥ २ ॥

सुरायुधभ्रूलतिकात्मयोनिमुज्जीवयन्तीव तडिद्विलासा ।

मुदे तदानीमजनिष्ट यूनां प्रावृण्वोढा वरवर्णिनीव ॥ ३ ॥

तदा तस्मिन् ङीसानगरे हीरविजयसूरेश्वतुर्मासकस्थितिसमये यूनां तरुणजनानां मदनमदमेदुरीभूतानां नवोढा र्थिवनवती नवपरिणीता वरवर्णिनी सर्वकलाकुशलप्रधानस्त्रीव प्रावृद् वर्षा मुदे प्रमोदायाजनिष्ठ संजाता । वृद्धानां तु शीतवातकर्दमादिना दुःखदायिन्यत एव यूनामिति पदोपादानम् । किलक्षणा प्रावृद् वरवर्णिनी च । मिलन्त्यः श्लिष्यन्त्यः भर्त्रा समागमं कुर्वन्त्यः बलाका बलाकाङ्गना यत्र । 'गर्भोधानक्षणपरिचयान्नमादद्धमालाः सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः' इति मेघदूतकाव्ये । प्रायो वर्षाकाले पक्कास्तु वृक्षादिपूषविष्य तिष्ठन्ति । बलाङ्गनास्तानाहारैः पोषयन्त्यत एवाम्बरे भ्राम्यन्ति । तादृशमम्बरमाकाशम् ॥ पक्षे मिलन्त्यः श्रेणीभवन्त्यः बलाका बलाहकमहिलास्तद्बुद्ध्वलं नवपाणिग्रहणावसरत्वाद्वलमम्बरं वसनमुद्धहन्ती धारयन्ती । यतः । श्वेतं परिणयवासः स्यात् । पुनः किंभूता । लीलया स्वभावेन, न तु मन्त्राकर्षणादिना, आगतेन अनादिजगन्निर्गणं वर्णितुमागमनेन उद्वेजिता विजयकरणप्रस्थानेषु विप्रं प्रापिता राजहंसा विजयिराजानो यया । 'विश्रान्तजिष्णुः क्षमापालयुधि' इति चम्पूकथायाम् । विजयिनो हि राजानः प्रावृद्समये कुत्राप्यवस्थितिं कुर्वते, शरदि च विजयाय प्रतिष्ठते । अथ वा लीलया वर्षणविलासेन यदा गमनं तेनोद्वेजिता जम्बालजालाविलजलावलोकनेनोद्वेगं गमिता अत एव मानसं प्रति प्रस्थातुमुत्सुकीकृता राजहंसा यया । 'प्रोपितकलहंसवयसि' इति चम्पूकथायाम् । 'प्रोपिता मानसं प्रति प्रस्थापिताः कलहंसविहंगमा येन' इति तद्वृत्ती । पक्षे मन्धरगमनविलासेनावहेलिता राजमराला यया स्त्रिया । पुनः किंभूता । श्यामा सजलदपटलकालिमाकलिता । पक्षे षोडशवार्षिकी । पुनः किंभूता । अतिनम्रा अतिशयेन गुवांदिषु नमनशीला लघुवृद्धानां विनयपरा । यदुक्तम्—'नमणी पमणी बहुगुणी विहुपखिबंसविशुद्ध । पुण्यविना नवि पामिद् करिषणुहा परि मज्ज ॥' इति घचनात् । पक्षे अतिशयेन नम्रा उपमप्यागता मेदिनीमण्डलालिगिर्हलिता । पुनः किलक्षणा । पयोधरेभ्यो मेघेभ्य उरान्तीभिः प्रकट्टीभवन्तीभिर्धाराभिर्जलवृष्टिभिरभिरामा । पक्षे पयोधरयोः पीनोच्चकुचयोश्चरता उपरिस्फुरता हारेण मुक्ताकलापेन हारिणी मनोहा । पुनः किलक्षणा । पिहित आवृत्तोऽथान् पनाभ्रमरेणादृश्यीकृत आननस्य मुखस्य तुल्य इन्दुचन्द्रो यस्याम् । पक्षे नवपरिणयनलजावशाद्वसनेनाच्छादितो वदनचन्द्रो यया । पुनः किलक्षणा । मुरा-युषमिन्द्रधनुरेव स्त्रीपक्षे शक्रचापचक्रवर्द्धका कुटिला भूषणी यस्याः । पुनः किलक्षणा । आत्मयोनिं स्मरमुज्जीवयन्तीव ग्रीष्मसमये तापातिरेकान्मृतप्रायीभूतमदनं पुनर्जीवितं कुर्वतीव । पक्षे विभ्रमविलासः काममुदीपयन्तीव । भर्तुरिति शेषः । वर्षाणां तरुणयोपितामवलोकनात्प्रायो यूनां स्मरः प्रादुर्भवेदिनि । पुनः किंभूता । तठितां विगुतां विलाताः स्फुरणानि शंकारा वा यस्याम् । पक्षे तद्विद्वद्विलासाद्यबलकेलयो यस्याः शृङ्गारचेष्टितानि वा यस्याः ॥ युग्मम् ॥ इति वर्षागमः ॥

अथ व्यधत्त प्रणिधानमिच्छन्कंचित्स संस्थापयितुं स्वपट्टे ।

पुरेऽपि जीवातुरिवाखिलेऽपि प्रावर्तत प्राणभृताममारिः ॥ ४ ॥

अथ तत्र डीसानगरे चतुर्मासीमासीने सति वर्षावहलीभवनानन्तरं स हीरविजय-
सूरिः प्रणिधाने सूरिमन्त्रस्मरणं व्यधत्त विदधाति स्म । किं कुर्वन् । इच्छन्काहन् ।
किं कर्तुम् । कमपि योग्यं शिष्यं स्वपट्टे निजपदे संस्थापयितुम् । अपि पुनस्तस्मिन्नि-
खिलेऽपि समग्रेऽपि पुरे डीसानगरे प्राणभृतां जन्तूनाममारिर्द्विपदचतुष्पदपक्षिमत्सा-
दिप्राणिबधनिषेधो जीवदया प्रावर्तत प्रवृत्ता । तत्पुरस्वामिना प्रवर्तितेत्यर्थः । क इव ।
जीवातुरिव अर्थात् स्थलचरखेचरजलचराणां जीवनौषधमिव ॥

द्वारं स्वसिद्धेरिव सूरिराजो ध्यानं दधानो वसुभूतिसूनोः ।

अहान्यहर्बान्धवबन्धुरौजास्तन्निष्ठयेवागमयद्बहूनि ॥ ५ ॥

सूरिराजः श्रीहीरविजयसूरिभूमीपुरुद्वृतः तस्य ध्यानस्य निष्ठा चतुर्थपष्टाष्टमाचा-
माम्नादिविविधतपोनेकमुद्रासनादिविधानपूर्वकसूरिगगनविधिक्रिया तथैव निधयेन
बहूनि घनान्यहानि दिनानि अगमयदतिक्रामति स्म । सूरिमन्त्राराधनविधेहिमासावधि-
स्वात् ऋतोस्तु द्विमासावधित्वाचेति । किंभूतः । अहर्बान्धवो भास्वान् । 'चक्राब्जाह-
र्बान्धवः सप्तसप्तिः' इति ईश्याम् । तस्येव बन्धुरमतिशायि भोजः प्रतापो यस्य ।
किं कुर्वणः । वसुभूतिनाम्नो द्विजस्य सूनोर्नन्दनस्य श्रीगौतमस्वामिनो ध्यानं स्मरणमनु-
चिन्तनमर्यादस्वहृदये दधानो विभ्राणः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनः सिद्धेः धीजिनशास-
नाधिष्ठायकदेवतागमनलक्षणफलनिष्पत्तेर्द्वारं प्रवेशनमार्ग इव ॥ इति हीरविजयसूरेः
सूरिमन्त्रस्य ध्यानविधानारम्भः ॥

संपिप्रती कामितमुत्सुकानां दिग्जेत्रयात्रासु धराधवानाम् ।

अथोपतस्थे शरदस्य सूरैर्विधित्सयेव प्रणिधानसिद्धेः ॥ ६ ॥

अथ ध्यानविधानावसरे शरद्वनविरामसमयः उपतस्थे समाजगाम । 'अधेनं समु-
पस्थिता । पार्थिवधीर्द्वितीयेव शरत्पङ्कजलक्षणा ॥' इति एतुवशे । 'उपस्थिता आगता'
इति तद्वृत्तिः । किं कुर्वती । रिशो पूर्वादीनां हरितां जयनशीलासु यात्रासु प्रस्थानेपु
मन्यपुत्सुकानामुत्कण्ठितानाम् । दिग्बिजयं कर्तुंकामानामित्यर्थः । धराधवानां पृथिवीप-
तीनां वृषाणां कामितं समीहितं संपिप्रती संपूरयन्ती पूर्णं प्रणयन्ती । 'पृषालनपूर-
णयोः' इत्ययं धातुः । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य हीरविजयनाम्नः सूरैर्भक्षारकस्य प्रणिधाननि-
र्देर्विधित्सया कर्तुमिच्छयेवागता ॥

मलीमसीभूतमशेषमभ्रमातङ्गसङ्गेन पदं मुरारेः ।

द्विजाधिपः क्षालयतीव यस्यां निस्तन्द्रचन्द्रातपनीरपूरैः ॥ ७ ॥

यस्यां शरदि द्विजाधिपो ब्राह्मणध्रेष्ठः शशभृच्च । उत्प्रेक्ष्येते—निस्तन्द्रो मेघाभ्रहि-
मधूमप्रसुजनिर्मुक्तत्वेन निर्मलो यश्चन्द्रातपश्चन्द्रिका तत्तुल्यैर्विशदैर्नारपूरैः । गङ्गोदकसमु-
दायैरित्यर्थः । पक्षे । ज्योत्स्नैव जलप्लवैः कृत्वा सुरारेर्नारायणस्य पदं स्थानं चरणं च
नभः क्षालयति धावयतीव । किंभूतं पदम् । मलीमसीभूतं अपावनं जातम् । केन । अ-
भ्रस्याकाशस्य मातङ्गशाण्डालस्तस्य । अथवा गगनमातङ्गेन समं संगमेन । अथवा अभ्रे
आकाशे पर्वताद्युचस्थाने स्वपाचेन समं संगमेन कृत्वा अस्पृश्यभावमभ्युपगतम् ।
मातङ्गस्पृष्टं हि वस्तु जलेन शुध्यतीति जनप्रतीतिः । पक्षे । अभ्रमातङ्गैर्मघैः । 'नभसः
कलभैरुपासितम्' इति नैपथे । 'नभसः कलभैर्मघैः' इति तदृत्तिः । मलीमसीभूतं इयामलं
संजातं घनान्धकारमयीभवनात् । 'दिवापि श्रूयमाणरजनिशङ्काकुलचक्रवाकचक्रकुशि'
इति चम्पूकथायाम् । मलिनीभूतं हि जलैः क्षालयित्वा निर्मलीक्रियते इत्यपि लोकरुढिः ।
तत्त्वतस्तु ऐरावणगजकलितं जातम् । 'प्राश्रयेण्यं पयोवाह विशुदैरावताविव' इति रघुवंशे ।
पुनः किंभूतम् । अशेषं संपूर्णमप्याकाशं वस्तुतस्तु चन्द्रचन्द्रिकया नभो धवलीक्रियते ।
'आप्लावितमिव मुक्तमर्यादेन दुग्धवारिधिना विलिप्तदिग्भित्तिकमिव सान्द्रमुधापङ्कपिण्डैः
प्रविष्टमिव स्फटिकमणिमहामन्दरोदरदरीषु भुवनमासीत्' इति चम्पूकथायाम् । चन्द्रो-
दये सर्वं श्वेतीक्रियते ॥

गाथा व्यधाचाम्बरचुम्बिरङ्गतरङ्गपूरानपि सिन्धुदारान् ।

जगत्प्रसारोत्सुकयद्यशःक्षमाधरस्य किं सुप्रतराः प्रणेतुम् ॥ ८ ॥

या शरत् अम्बरमाकाशं चुम्बन्ति आलिङ्गन्ति इत्येवंशीलाः, तथा रङ्गन्त उपर्युपरि
प्रसर्पन्तस्तारहाः कल्लोला येषु तादृशाः पूराः पयःप्लवा येषां तादृशानपि सिन्धुदारान्
समुद्रपत्नीनैदीगांधाः पादोत्तरणयोग्याः । 'सरितः कुर्वन्ती गाधाः' इति रघुवंशे । व्यधा-
चकार । उत्प्रेक्ष्येते—जगत्सु त्रिषु भुवनेषु प्रसारः प्रसरणं पर्यटनं तत्रोत्सुकस्योत्क-
ण्ठितस्य यस्य हीरविजयसूरैर्यशः श्लोकः स एव क्षमाधरो राजा तस्य सुप्रतराः मुखेन
स्वयं पादोत्तरणसात्तेन तीर्यन्ते उत्तीर्यन्ते श्रोत्रह्वयन्ते तादृग्विधाः प्रणेतुं कर्तुं मुखेन
तरीतुं शक्या विधातुमिव वा ॥

आस्वादितस्वादुमृणालकाण्डाः कूजन्ति लीलालसराजहंसाः ।

आगन्तुकार्हन्मतदेवतायाः स्मरध्वजाः पूर्वमिव ध्वनन्तः ॥ ९ ॥

लीलया विविधजलक्रीडया अलसा मन्थरा राजहंसा अत्यरुणचक्षुचरणा मरालाः
कूजन्ति शब्दावन्ते । 'राजहंसास्त्वमी चक्षुचरणरतिलोहितैः' इति हर्म्याम् । किंभूताः ।
आस्वादिताः कवलीकृताः स्वादवो मधुरा रसनावदनहृदयाह्लादकरा मृणालानां कमल-
नालानां काण्डाः स्तम्भाः पटलानि यैः । उत्प्रेक्ष्येते—आगन्तुकाया आगमनशीलाया
हीरविजयसूरेः पुरः प्रकटीभवितुकामाया अर्हन्मतदेवतायाः शासनदेव्याः पूर्व प्रथम-

मेव ध्वनन्तः शब्दायमाना वाद्यमाना वा स्मरध्वजा वायानीव । 'वाद्यं वादिप्रमातोद्यं तूर्यं तूरं स्मरध्वजः' इति हैम्यां वादिप्रनामानि ॥

निर्मृष्टनिःशेषनिपद्वरायाः किं वर्ण्यतेऽस्याः शरदिन्दिरायाः ।

जडाशयानप्यसृजत्प्रसन्नाशयान्कविश्रीकलितांश्च यत्सा(द्या)॥१०॥

अस्याः हीरविजयसूरिध्यानसमयसमेतायाः शरदिन्दिराया जलधरविरामलक्ष्म्याः किम् अर्थाद्विप्सा किं किं माहात्म्यं वर्ण्यते प्रशस्यते । किंभूतायाः । निर्मृष्टो निःशेषेण मृष्टो निवारितोऽपहतो वा निर्गतः शेषो लवलेशमात्रो निपद्वरः कर्दमो यस्याः । अथवा निर्मृष्टो निर्धूतः शोषं नीतो निःशेषः समस्तोऽपि कर्दमो यया । यद्यस्मात्कारणात् या शराक्ष्मीर्जडाशयान् जडस्वभावान् जडहृदयान्वा । मूर्खानित्यर्थः । प्रसन्नाशयान् निर्मलीभूतमध्यान् प्रसन्नतायुक्तस्वभावान् हसित्यर्थवबोधगोचरत्वं प्रसादयुगल-युक्तचित्तान् लरितमेव शास्त्रार्थमवयुध्यन्ते तादृशान् । पण्डितानित्यर्थः । अमृतजतवती । च पुनः कवित्वेन पाण्डित्येन काव्यकर्तृत्वेन वा । 'विद्वान् सुधीः कविविचक्षणलब्ध-वर्णाः' इति हैम्यां पण्डितनामानि । तथा 'वयमपि कवयः कवयः [कवयः] कवयश्च कालिदासाद्याः' इति कविशब्देन काव्यकर्तापि । या श्रीः शोभा लक्ष्मीर्वा तया कलि-तान्युक्तान् करोति स्म । तत्त्वतस्तु डलयोरैक्यात् जलाशयांस्तडाकादिनीरस्थानानि स्वच्छमध्यान् तथा कस्य पानीयस्य वयः पक्षिणो हंसादयस्तैः सहितांधके । वर्षासु हंसा हि मानससरणि यान्ति । शरदि पुनः कमलकलितेषु निर्मलसलिलेषु सरःसु समायान्ति इति कविसमयः ॥

सितेषु पद्मेषु मुखेष्विवास्या रङ्गलु नेत्रेष्विव खञ्जनेषु ।

वन्दिष्विव स्मेरसरोजपौष्पनिष्पातिगुञ्जन्मधुकृद्वज्रेषु ॥ ११ ॥

पटीष्विवोद्दामकलामकौघावदातकेदारवसुंधरासु ।

भूपास्त्रिवास्या विविधासु लीनशिलीमुखस्मेरसुमावलीषु ॥ १२ ॥

गणाधिराजे प्रणिधानदुग्धपाथोनिधौ मीन इवातिलीने ।

तदा कदाचिद्गगनाध्वनीनोऽपराचलाभ्यर्णभुवं वभाज ॥ १३ ॥

तदा तस्मिन् शरत्समये कदाचित्कस्मिन्नपि दिनावसानव्यतिकरे गगनाध्वनीनः । 'गगनाद्गजाध्वगा' इति हैम्याम् । सूर्यनामसु । तथा 'अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पान्थः पथिकदेशिकौ' इति हैम्याम् । अपराचलस्य अस्तादेरभ्यर्णभुवं समीपभूमीप्रदेशं वभाज भ्रयति स्म । कस्मिन् सति । गणाधिराजे हीरविजयसूरीन्द्रे प्रणिधानं ध्यानम् । 'सोऽपश्यत्प्रणिधानेन संततेः स्तम्भकारणम्' इति रघुवंशे । तदेव दुग्धपाथोनिधिः हीरसमुद्रः तस्मिन्मीनो मत्स्य इव अतिशयेन लीने मग्नौभूते । अथ समयवर्णनम् । केषु सत्सु । सितेषु विकसितेषु पद्मेषु कमलेषु मत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः शराक्ष्म्याः

मुखेषु क्रीडाकृतानेकवदनेष्विव । पुनः केषु सत्सु । रङ्गसु लीलया अशनाद्यर्थं वा इतस्ततो
 भ्राम्यन्तसु खञ्जनेषु खञ्जरीटेषु 'गंगेद्विया'ख्यपक्षिविशेषेषु सत्सु । वर्षाकाले हि खञ्जनानां
 शिरःसु शिखा समायाति तदनुभावाददृश्यीभावं भजन्ते । ततः शरदि पुनः शिखा-
 पाताचक्षुर्लक्षतामाकलयन्ति तेनेतस्ततो भ्रमणं कुर्वते । तदुपर्युत्प्रेक्षा । उत्प्रेक्ष्यते—
 शरदक्ष्म्या नेत्रेषु स्त्रीस्वभावाच्चक्षुल्लोचनेष्विव । 'भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलक्षि' इति विल्ह-
 णपञ्चशिकायाम् । पुनः केषु सत्सु । स्मेराणां विनिद्राणां सरोजानामरविन्दानां पौष्पेषु
 परागेषु निष्पातिनो निपतनशीला आगत्य मकरन्दपानकृते निलीय स्थितिं कुर्वाणाः
 तथा स्रच्छन्दमाकण्ठमकरन्दास्त्रादनोन्मदिष्णुभवदमन्दानन्दं शब्दायमाना गुञ्जन्तः
 गुञ्जारवं विदधाना मधुकृतां भ्रमराणां व्रजाः समूहास्तेषु सत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः
 शरदक्ष्म्या वन्दिषु महलपाठकेष्विव । पुनः कासु सतीषु । उद्यमाः परिपाकप्राप्तत्वेन
 मनोरमा ये कलामकाः कलमशालयः । 'कलमसु कलामकः' इति हैम्याम् । तेषामोषाः
 समूहास्तैरवदाता उज्ज्वलाः । केदाराणां वसुंधरा भूमयस्तासु सतीषु । उत्प्रेक्ष्यते—
 शरदिन्दिरायाः पटीषु उत्तरीयनिवसनेष्विव । पुनः कासु सतीषु । विविधासु श्वेतरक्त-
 नीलपीतकृष्णाद्यनेकविधासु । तथा लीना मधुपानकृते मध्ये प्रविश्य स्थिताः शिलीमुखा
 भृङ्गा यासु तादृश्यासु(शीषु) स्मेरासु हसितासु सुमानां पुष्पाणामावलीषु श्रेणीसु सतीषु ।
 उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः शरदिन्दिराया विविधप्रकारासु भूपासु आभरणेष्विव । 'विनापि
 भूषामवधिः ध्रियामसी' इति नैषधे । 'भूषा भूषणानि' इति तद्वृत्तिः । त्रिभिर्विशेषकम् ।
 इति शरत्समयः ॥

विधेर्नियोगेन निजास्तपश्यान्पुत्रानियोत्सङ्गजुषः स्वरश्मीन् ।

दृष्ट्वा यियासुस्तदुदीतकोपादिवारुणीभूतमथारुणेन ॥ १४ ॥

अथास्ताचलसमीपगमनानन्तरम् अरुणेन भास्करेण अरुणीभूतं रक्तेनाभूयत । उ-
 त्प्रेक्ष्यते—तदुदीतकोपादिव तेषु स्वरदिमसु उदीतः प्रादुर्भूतो यः कोपः कोपस्तस्मा-
 दिव । किं कृत्वा । दृष्ट्वा अवलोक्य । कान् । स्वरश्मीन् आत्मीयकिरणान् । किंभूतान् ।
 उत्सङ्गं कोडं जुपन्ते भजन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—पुत्रानन्दनानिव । पुनः किंभूतान् । विधे-
 र्द्वयस्य नियोगेन परवशतया निजस्य सूर्यात्मनः अस्वं क्षयं पश्यन्ति विलोकयन्तीति ।
 अत एव किं कर्तुमिच्छन् । यियासून् आत्मनः पार्श्वोदयत्र कुत्रचिद्वन्तुमिच्छन् ॥

जहेऽम्बरं सायमशीतभासा नीत्वास्तधात्रीधरगह्वरान्तः ।

प्रदोषनाम्ना परिमोषिणेवासहायिभावेन बलाद्गृहीतम् ॥ १५ ॥

न विद्यन्ते शीताः शिशिराः शीतला भासाः कान्तयो यस्मिन्परिमितत्वाद् अशीत-
 भास्तेनाशीतभासा भानुना सायं संध्यासमये अम्बरमाकाशं वसनमपि जहे लक्षम् ।
 उत्प्रेक्ष्यते—प्रदोष इति नाम यस्य तेन प्रदोषनाम्ना परिमोषिणा तत्करेण । यामिनीमुख-
 चारेणेत्यर्थः । अस्तधात्रीधरः पथिमाचलः तस्य गह्वरान्तः शुद्धमध्ये घनदृग्गहन-

मध्ये च नीत्वा प्रापयित्वा असहायिभावेन सहायः सखा भव्यास्तीति सहायी न-सा-
हायी असहायी तस्य भावस्तेन सहायराहित्येन । एकाकिन्वेनेत्यर्थः । बलात् हठात्
गृहीतमादत्तमिव । कस्मिंश्चिद्बलवति तत्करादिके वसनादि गृहीतुमुद्यते एकाकिना
निर्वलेन पुंसा त्यज्यत एव ॥

कलङ्कवानिन्दुरथाम्युदेताकलङ्किनो विश्वविबोधिनो मे ।

न सांप्रतं सांप्रतमत्र वस्तुमितीव याति कचिदंशुमाली ॥ १६ ॥

अंशुमाली सूर्यः क्वचित् कुत्रचन स्थाने याति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—इति कार-
णादिव । इति किम् । यन् । अथ दिवसावसानानन्तरं कलङ्कवान् दोषाकरत्वेन कल-
ङ्ककलितः । अथवा कामितया गुरुदारकामुक्तत्वात्सकलङ्क इन्दुश्चन्द्रोऽभ्युदेता उदयि-
ष्यते तत्कारणादकलङ्किनो निष्कलङ्कस्य तथा विश्वविबोधिनः जगत्प्रतिबोधप्रविधान-
शीलस्य मे ममात्र भुवने सांप्रतमधुना वस्तु स्यातुं न सांप्रतं न युक्तं नोचितीमञ्चति ॥

स्वरागिणीमञ्जनकुम्भिकुम्भप्रगल्भपीनस्तनदिङ्मृगाक्षीम् ।

निर्वर्ण्य रागीव दिनावसाने किं पद्मिनीप्राणपतिः प्रयाति ॥ १७ ॥

पद्मिनी । यस्याः शरीरसौरभमरमाग्राय मधुरा मालतीप्रमुखकुसुमजातीविंहाय
यद्वसनोपरि परिभ्राम्यन्ति सा पद्मिनीत्युच्यते । तस्याः प्राणपतिः प्राणेभ्योऽतिवल्लभः
पतिव्रतात्वेन भाखान् दिनावसाने संध्यासमये प्रयाति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—अञ्जननामा
पश्चिमदिग्गजः । यतः—‘ऐरावतः पुण्डरीको वामनः कुसुदोऽञ्जनः । पुष्पदन्तः सार्वभौमः
सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥’ एते पूर्वार्थानां दिशामष्टौ दिग्दन्तिनः सन्ति । तेषु प्रतीच्या
दिग्दन्ती अञ्जननामा कुम्भी गजस्तस्य कुम्भौ शिरसः पिण्डौ तावेव प्रगल्भौ का-
मिजनमनोहारिणौ तथा पीनावनिपुणौ स्तनौ पयोधरी यस्यास्त्वादृशी दिक् प्रतीची सैव
मृगाक्षी हरिणनयना तां स्वस्मिन्विषये रागिणीमनुरागिणीं प्रेमातिरेकभाजिनीमरुणां
च निर्वर्ण्य दृष्ट्वेव याति । क इव । रागीव । यथा कश्चिद्रागी पुमान् पद्मिनीपतिरपि
स्वाङ्गनामवगणयन् । ‘स्वाधीनेऽपि कलत्रे नीचः परदारलम्पटो भवति । संपूर्णेऽपि
तटाके काकः कुम्भोदकं पिबति ॥’, तथा ‘चातुर्येणातिवाचं सुगणमणिखनीं भाग्य-
सौभाग्यलक्ष्मीं स्वाधीनां भक्तिभाजं विमलकुलभवां शीलमाशीलयन्तीम् । प्रेमाख्यां
पद्मिनीं स्वां परसुवतिरतो हा विद्यायेन्दुवक्त्रामन्यां वामां कुरूपामनुसरति जनो म-
न्मथं तद्विगस्तु ॥’, ‘सहदेशे विद्याणं अणरसमञ्जं सिगाइयं गीयम् । नियमहिलाणयह्वं
तन्निविलोए न अग्रन्ति ॥’ इति वचनात् । रागातिरेकवान् सन् स्वस्मिन्नलनु-
रक्तां कामिनीं प्रेक्ष्य सायं तत्सन्निधी याति ॥

उत्तुङ्गतारङ्गशिखावलम्बि किंजल्कलीलायितरदिमराशि ।

पयोधिपूरेऽम्बुजवन्धुविम्बं सेरारुणाम्भोरुहवद्विभाति ॥ १८ ॥

पयोधिपूरे पश्चिमसमुद्रसलिलप्लवे अम्बुजवन्धोः पद्मसुहृदो दिवाकरस्य विम्बं मण्डलं स्मेरारुणाम्भोरुहवद्विकसितरक्तकमलमिव विभाति । नीरधिनीरोपरि विकच-
कोकनदसदृशं दृश्यते इत्यर्थः । किंभूतम् । उचुक्षुः गगनाङ्गणालिङ्गी यस्तारङ्गस्तरङ्गाणां
समूहस्तारङ्गः । अत्र समूहाथेऽण् । कल्लोलकलापः । 'वारं वारं तारतरस्वरनिर्जि-
तगङ्गातारङ्गाम्' इति । पद्मसुन्दरनिर्मितभारतीस्तवने । तस्य शिखामग्रभागमवलम्बते
आश्रयतीति एवं शीलम् । पुनः किंभूतम् । किजल्कानां कमलकेसराणां लीला विला-
सस्तद्वाचरितो रश्मिराशिः करनिकरो यस्य ॥

पूरे समुद्रस्य वभस्ति विम्बं राजीविनीजीवितनायकस्य ।

पयोधिपत्यङ्कतले शयालोरुल्लासि चक्रं किमु चक्रपाणेः ॥ १९ ॥

समुद्रस्य पश्चिमवीचिमालिनः पूरे पयःप्लवे राजीविनीना पद्मिनीनां जीवितनाय-
कस्य प्राणवल्लभस्य विम्बं मण्डलं वभस्ति भासते । 'वररजनीकर कान्ते चित्राभरणे
निशानमःसदृशे । तव नृप भजनभवने सविता नाभाति परमधीः ॥' इति चम्पूकथा-
याम् । 'तत्र द्वितीयराजार्थे निशानस्तेजस्विभिवंभस्ति' इति तट्टिप्पनके । उत्प्रेक्ष्यते—
पयोधिः समुद्र एव पत्यङ्कः शय्या तस्य तले शयालोः शयनशीलस्य । 'दातार्हः पु-
रुषोत्तमोऽब्धिः शयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजौ' इति हैम्याम् । चक्रपाणेर्विष्णोरुल्लासि प्रोढ-
सनशीलं चक्रं किमु । विस्फुरत्सुदर्शनं नाम रथाङ्गमिव ॥

खण्डेन चण्डद्युतिमण्डलेन न्यमज्जि पूरे मकराकरस्य ।

सूरेर्महःसाम्यकृतेऽब्धिझम्पासृजा शनैर्निष्पततेव भीतेः ॥ २० ॥

चण्डद्युतेर्भास्करस्य मण्डलेन खण्डेन शकलेन चतुर्थभागेन कृत्वा मकराकरस्य
समुद्रस्य पूरे न्यमज्जि वृद्धितम् । मण्डलचतुर्थांशो जलधिमध्ये निमग्न इत्यर्थः । उत्प्रे-
क्ष्यते—सूरेर्हीरविजयसूरीन्द्रस्य महसां भूयसां प्रतापानां साम्यकृते तुल्यत्वप्राप्त्यर्थ-
मर्थो समुद्रे झम्पा पयःसंपातपाटवं सृजति करोति इत्यब्धिझम्पासृद् तेनाकंण भीतेः
खान्ते भयवशात् शनैर्लघु निष्पततेव ॥

अम्भोधिमध्येऽर्धितविम्बमम्भोजिनीवरस्य स्फुरति स्म सायम् ।

अतादृशीं प्रेक्ष्य दशां प्रियस्य किमब्धिमज्जदिनलक्षिमभालम् ॥ २१ ॥

सायं संध्यासमये अम्भोधेः समुद्रस्य मध्ये अम्भोजिनीवरस्य पद्मिनीपतेर्भानोर-
धितं भावप्रधाननिर्देशादर्थस्य जातमस्मिन्नित्यर्थितं विम्बं मण्डलम् । अर्धमब्धिमध्ये
गमम्, अर्धं च बहिर्दृश्यमानं चेत्तर्धः । स्फुरति दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्रियस्य स्व-
भर्तुर्मानोरतादृशी विश्वशोच्यामखलक्षणां दशामवस्थां प्रेक्ष्य दग्धोचरीकृत्य । अर्था-

तदुःखातिरेकादब्धौ मज्जन्त्या ब्रूडन्त्याः पतन्त्या वा दिनलक्ष्म्या वासरधिया भालं
ललाटमिव ॥

भानोर्बभौ मण्डलखण्डमब्धौ गन्तुः पुरारेर्मिलितुं मुरारिम् ।

मृगाङ्गलेखेव सरोपचण्डीसालक्तपादाहतिशोणितश्रीः ॥ २२ ॥

अब्धौ समुद्रे भानोः सूर्यस्य मण्डलस्य बिम्बस्य खण्डं शकलम् । बिम्बचतुर्थीशमात्र-
मिलयर्थः । बभौ शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुरारिं नारायणं मिलितुं गन्तुर्गच्छतीति
गन्ता तस्य पुरारेः शंभोर्मृगाङ्गलेखेव शिरःशेखरपीयूषमयूखकलेव शिरःशशिकलेव ।
किंभूता । सरोपा कुतश्चित्कारणात्कोपकलिता या चण्डी अत्यन्तकोपना कामिनी पार्वती
च । ‘चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः’ इति हैमीवचनात् । ह्रीं चेचण्डी । ‘दुर्गा चण्डी सिंहयाना
मृडानी’ इत्यपि हैम्यां पार्वतीनामानि । तस्याः सालक्तकेन सह यावकरसेन वर्तते
यस्तादृशः पादध्वरणस्तस्याहत्या शिरसि प्रहारेण शोणत्वं संजातमस्यामिति शोणिता
रक्तीभूता श्रीर्धनुर्लक्ष्मीर्यस्याः । कथंचित्सुरतकलहे कुपितां पार्वतीमनुनेतुं पादपति-
तस्य शंभोः शिरसि कोपात्पादप्रहारः प्रदत्तः, तदवसरे चरणार्द्रालक्तकरसे लग्ने रक्ता
जातेत्यर्थः ॥

द्वीपे परस्मिन्नितरोऽस्ति कश्चिदस्य व्रतीन्द्रस्य वशी सदृशः ।

दिदक्षयान्तः कुतुकादितीव पतिस्त्विषां याति परत्र खण्डे ॥ २३ ॥

त्विषां पतिर्मानुमान्परत्र अन्यस्मिन् खण्डे द्वीपे प्रदेशे वा याति । उत्प्रेक्ष्यते—
अन्तश्चेतोमध्ये कुतुकात्कातुह्लादित्यमुना प्रकारेण दिदक्षया द्रष्टुमिच्छयेव । इति
किम् । यदन्यस्मिन्नपरस्मिन्द्वीपेऽस्य हीरविजयनाम्नो व्रतीन्द्रस्य सूरः सदृशस्तुल्य इतो-
ऽन्यः कश्चिद्दृशी जितेन्द्रिय आस्ते न वेति ॥

अनक्षिलक्ष्मीभवति स्म भास्वान्निजाङ्गनायामनुरागिभावात् ।

कचिन्निगूढं वरुणेन रोपादिवैप पाशेन नियम्य मुक्तः ॥ २४ ॥

भास्वान्मार्तण्डः अक्ष्णोर्नयनयोर्लक्ष्यो दृश्यः अनक्षिलक्ष्यः दृग्गोचरो नाक्षिलक्ष्योऽन-
क्षिलक्ष्यः स भवति स्मेति अनक्षिलक्ष्मीभवति स्म । अदृश्यो जातः । अस्मिन् गत इत्यर्थः ।
उत्प्रेक्ष्यते—निजाङ्गनायां पश्चिमदिग्बृगलोचनायाम् । ‘वरुणगृहिणीमाशाभासादयन्तममुं
रुचीं’ इति नैपथे । अनुरागः प्रेमातिरेकोऽस्त्यस्मिन्वा दृग्भावश्चित्ताभिप्रायो यस्य
अनुरक्तत्वेन वा रोपात्कोपोदयात्कचित्कुत्रापि प्रदेशे वरुणेन प्रतीचीपतिना पाशेन
बन्धनप्रणयना नियम्य षड्वा निगूढं गुप्तस्थाने मुक्तः स्थापितो रक्षित इव ॥ इति सूर्या-
स्तवर्णनम् ॥

आवासविस्मेरमहीरुहाणां सायं शिखाः शिश्रियिरे शकुन्ताः ।

विश्वोपकर्ता क्व गतः सगोत्रः खगस्तदीक्षार्थमिवास्थुरुचैः ॥ २५ ॥

शकुन्ताः पक्षिणः सायं संध्यासमयमनुलक्ष्यीकृत्य आवासनमावासस्तदर्धम् । निशायां निवस्तुमिच्छन्ति । आवासाह्नीं वा विकसिता ये महीरहा पादपास्तेषाम् । 'आवासवृक्षो-
न्मुखवर्हिणानि' इति रघुवंशे । तथा 'फलवर्हाभ्यामिनच' । 'फलिनः, वर्हिणः' इति
प्रक्रियाकौमुद्याम् । शिखाः शाखाः शिश्रियिरे भजन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वोपकर्ता
जगज्जनानां प्रयोधालोकरकारकत्वेनोपकारकारकः तथा सगोत्रो नोऽस्माकमाकाशचर-
त्वेन सदृशं गोत्रं नाम यस्य स सगोत्रः । 'गोत्रसंज्ञानामधेयाख्याद्वा' इति ह्यम्याम् ।
खगो भानुमाली । 'सूर्योऽर्कः किरणो भगो ग्रहपुपः पूषा पतङ्गः खगः' इति सूर्या-
भिधानानि ह्यम्याम् । क कुत्रस्थाने गतः यातवान् । तस्य खगस्य ईक्षार्थमालो-
कनार्थमिवोच्चैः उपरितनशिखामु अस्थुः स्थिताः ॥

मरन्दनिस्पन्दितमालतालीः सायं स्म शीलन्ति कलापिमालाः ।

प्रावृद्धपयोदस्य धियेव मैत्र्यादुपेयुषोऽभ्रान्मिलितुं क्षमायाम् ॥२६॥

कलापिमाला मयूरमण्डली सायं संध्यासमये मरन्दानां विकसितकुसुममकरन्दानां
नितरामतिशायितया स्पन्दः क्षरणमस्त्वानु तादृश्यस्तमालास्तापिच्छास्तालीवृक्षविशेषाः
शीलन्ति श्रयन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्रादाकाशान्मैत्र्यात्सीहादांमिलितुमर्थोदात्मनो-
मिलनार्थं क्षमायां भूमण्डले उपेयुषः समागतस्य प्रावृद्धपयोदस्य धार्मिकनेपथ्यस्य धिया
बुद्ध्या । भ्रमादिवेत्यर्थः ॥

विकालवेलामनु सूत्रकण्ठा अनीनदन्त्रीडसनीडभाजः ।

दृष्ट्वा जगच्चक्षुरनिष्टमेते पठन्ति किं शान्तिकमन्त्रपाठान् ॥ २७ ॥

विकालवेलाम् दिवसावसानसमयमनुलक्ष्यीकृत्य । व्यालोक्तेत्यर्थः । 'दिनावसानमुत्सूरो
विकालसवली अपि' इति ह्यम्याम् । सूत्रकण्ठाः शुक्राः अनीनदन् अतिशयेन शब्दायन्ते स्म ।
किंभूताः । नीडानां कुलायानां सनीडं समीपं भजन्तीति । उत्प्रेक्ष्यते—जगतां विधेयां
प्राणिनां सर्वेनार्गाणां त्वेषां परेषां वा सर्वपदार्थानां दर्शकत्वाच्चक्षुरिव लोचनमिव तस्य
जगद्युषो भानोरनिष्टमस्तलक्षणमापदं दृष्ट्वा एते द्विजाः किं शान्तिकान् शान्तिकार-
कान्मन्त्रपाठान्मन्त्रोच्चारणपठन्त्युचरन्तीव । ब्राह्मणा हि विपत्तौ विप्रे वा शान्तिकं
कुर्याणाः शान्तिकमन्त्रपाठानुचरन्तीति लोकरुडिः । 'सूत्रकण्ठः शुके विप्रे खज्जरीटक-
पोतयोः' इत्यनेकार्थतिलकः ॥

वियन्मणीवल्लभविप्रयुक्तां पाथोजिनीं मुद्रितवक्रकोशाम् ।

रसार्पणप्रीतहृदस्तदानीमालापयन्तीव रवैर्द्विरेफाः ॥ २८ ॥

तदानीं संध्यायां सूर्येऽस्तमिते द्विरेफाः मधुकरा रवयः खगुत्तारवयः शब्दः कृत्वा
पाथोजिनीं पद्मिनीम् । उत्प्रेक्ष्यते—आलापयन्तीव शोकापनोदं मनाक् प्रणेतुं चादन्तीव ।
किंभूता द्विरेफाः । रसानां निजोऽजृम्भमाणपाथोजिनिर्यन्मकरन्दानामपंगेन पृथ्प्रदाने-
नाकष्टपानोपकारकरणेन प्रीतमतीव हृष्टं हृद् मनो वेगाम् । किंभूतां पद्मिनीम् । विय-

न्मणी गगनरत्नं सूर्यः । 'भानुर्नमोद्मणी' इति हेम्याम् । स एव यज्ञभः प्राणप्रियो भर्ता पद्मिनीपतित्वेन तस्य । तेन विप्रयुक्तां प्राप्तवियोगाम् । विरहिणीमित्यर्थः । पुनः किंभूताम् । अत एव मुद्रितो मुकुलीकृतः संकोचितः पिहितो वा यज्ञसदृशः कोशः कुङ्कुलो यस्यास्ताम् । पूर्वप्रीणितस्वजनादिः कामपि प्रियवियोगिनीं कामिनीमागल्य सुखदुःखादिवातां प्रधेनालापयतीति रीतिः ॥

सरोजिनी कोशकुचौ निपीड्याधरच्छदे पीतरसैः स्ववातात् ।

मीलन्मुखी कम्पमिपान्निपेद्नी जहे महेलेव युवद्विरेफैः ॥ २९ ॥

युवद्विरेफैः सारणभृङ्गैः सरोजिनी पद्मिनी जहे । केव । महेलेव । यथा युवभिर्युवती ख्यते । किं कृत्वा । कोशी मुकुलावेव कुचौ निपीड्य मर्दयित्वा । किंभूतैर्द्विरेफैः युवभिश्च । अधरच्छदे अधस्तनपत्रे ओष्ठदले च । निपीतो नितरामास्वादितो रसो मकरन्दोऽमृततरसो यैः । 'स्वमाह संध्यामधरोष्ठलेह्याम्' इति नैपथे । 'अधस्तनोऽधरः' इति तद्वृत्तिः । किंभूता । स्ववाताभिजपक्षपवनाद्यः कम्पस्तन्मिपान्निपेद्नी निपेधनशीला स्वं निवारयन्ती । अत एव किंभूता । मीलन्मुखी संकुचद्बदना ॥

विश्वं विशन्तीं द्विपतीमुपां स्वामन्विष्य तस्याः किममङ्गलाय ।

रथाङ्गनाम्नां निवहैर्वियुक्तैर्विमुक्तकण्ठं रुरुदे दिनान्ते ॥ ३० ॥

वियुक्तैः वियोगिभिः निजाङ्गनारथाङ्गविहङ्गमीभ्यः पृथग्भूतैर्देववशास्तां प्रियां मीलितुमशक्नुवद्भिः इत एव पृथक्स्थानस्थितैः । 'रविरहर्विरहध्रुवभेदयोः' इति रघुवंशवचनात् । रथाङ्गनाम्नां चक्रवाकानां निवहैर्निकरैर्दिनान्ते दिवसावसाने प्रदोषसमये विमुक्तकण्ठं गाढस्वरेण रुरुदे रोदनमकरोत् । किं कृत्वा । विश्वं जगन्मध्यं विशन्तीं प्रवेशं सजन्तीम् । तथा स्वामात्मीयां द्विपतीं वैरिणीमुपां निशामन्विष्य विलोक्य । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या रात्रेः किममङ्गलायापशकुनार्थम् । गमनागमने हि प्रायः प्राणिनां स्वयं रोदनं पररोदनप्रवर्णं च महाकष्टाय जायते ॥

मृगीदृशामञ्जनमञ्जुलाभिर्विलोचनश्रीभिरिवाभिभूताः ।

व्रीडेन नीडद्रुमकोटरान्तः प्रयान्ति संध्यामनु खञ्जरीटाः ॥ ३१ ॥

संध्यां पितृप्रसूतमयमनुलक्ष्यीकृत्य खञ्जरीटाः खञ्जननामानः शकुनविशेषाः नीडानां खखकुलायानां ये ह्रमा महीरुहालोपां कोटरान्तः निष्कुहमध्यभागे । 'निष्कुहः कोटरो मेज्ञा' इति हेम्याम् । प्रयान्ति गच्छन्ति । प्रविशन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—मृगीदृशां सारङ्गीनयनानां सुलोचनानां स्त्रीणामञ्जनमञ्जुलाभिः कञ्जलशलाकाञ्जनावन्मनोज्ञाभिः विलोचनश्रीभिर्विशिष्टनयनलक्ष्मीभिरभिभूताः सन्तो व्रीडेन लज्जयेव । व्रीडशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'व्रीडमावहति मामक मनः' इति नैपथे ॥

दोषामुखेन द्विपतेव वार्धौ क्षिप्तं समीक्ष्य स्वविपक्षमर्कम् ।

शत्रोरगोत्रीभवनादिवाभ्रमुर्वोर्मुदाभ्राम्यत धूकलोकैः ॥ ३२ ॥

धूकलोकैः कौशिकशकुन्तसंकरैरभ्रमुर्वोर्वापृथिव्योर्मुदा स्वशात्रववारिजबान्धवा-
स्वविभावनाभ्युदितप्रमोदेन अभ्राम्यत इतस्ततो यंत्रम्यते स्म । 'आलोकतालोकमुल-
कलोकः' इति नैपथे । तथा 'आकाशे तमसि सममिते कोकलोकं सशोकं' इति
नाटकशास्त्रेऽपि पक्षिशब्दानां पुरः समूहवाची लोकशब्दो दृश्यते, तेन धूकलोकः इति
प्रयोगः । उत्प्रेक्ष्यते—शत्रोरगोत्रीभवनात् स्वीयविपक्षजयजक्षुपो वंशस्य नाग्नोऽपि वा
वभावो जात इतीव मुदा भ्रान्तम् । किं कृत्वा । द्विपतेव शात्रवेनेव दोषामुखेन
प्रदोषेण स्वविपक्षं निजप्रत्यर्थिनं भास्करं वार्धौ अगाधपयोधिपयोमध्ये क्षिप्तं पातितं
समीक्ष्य दृष्ट्वा ॥

कपोतपालीतटसंनिविष्टा हुंकुर्वते कापि कपोतपोताः ।

शोच्यां दशां प्राप्तमुदीक्ष्य मित्रमुदीयमानान्मनसीव दुःखात् ॥ ३३ ॥

कापि कुत्रापि स्थाने कपोतपाल्या विटङ्कः । 'कपोतपाली विटङ्कः' इति ह्रैम्याम् ।
तटे एकत्र प्रान्तप्रदेशे संनिविष्टाः संस्थितिं कुर्वाणाः सन्तः कपोतपोताः पारावतवा-
लका हुंकुर्वते हुकारं कुर्वन्ति । कपोतानां कूजितं प्राय एवंविधमेव श्रूयते । यदुक्तं
काळिदासकविना विभातवर्णनाधिकारे—'परिणतरविगर्भेव्याकुला पौरहृदी दिगपि घन-
कपोती हुंकृतः कुन्धतीव' इति । उत्प्रेक्ष्यते—शोच्यां शोचनार्हा दशामस्तलक्षणा-
वस्थां प्राप्तमासादितं मित्रं सूर्यं मुहुर्दं च उदीक्ष्य दृष्ट्वा मनसि स्वचेतसि उदीयमानान्
प्रकटीभवतो दुःखादिव ॥

पिकाश्रुकूजुः सहकारकुञ्जे रत्या रतश्रान्ततया शयालोः ।

जगज्जयस्यावसरं जिगीषोः संसूचयन्तीव रतीशर्भतुः ॥ ३४ ॥

सहकारकुञ्जे माकन्दपादपकानने पिकाः कोकिलाश्रुकूजुः शब्दायन्ते । प्रोक्षितसा-
न्द्रामन्दमाकन्दमग्रीपुष्पास्त्रादनमपुरुषवनिप्रपञ्चमगीतिमुगरन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—स-
पत्न्या रत्या रामं रतेन संभोगाभोगविनोदेन श्रान्ततया प्राप्तभ्रमत्वेन मुरतसंज्ञातमेदेन
शयालोर्निद्राशीलस्य । तथा जिगीषोः क्षिजगभ्रेतुमिच्छोः रतीयाः कामः स एव भर्ता
प्रभुस्तस्य जगतां तात्पर्यात्तत्पदेशात्प्राप्तिनागनागरानां जयस्य पराभयनप्रविधानस्या-
वसरं व्यतिहरं यैर्वा प्रसन्नार्थं संसूचयन्ति कथयन्तीव । यतो नरके प्रायः सर्वेऽपि संसारिणी
जनाः स्मरपशा जायन्ते इति ॥ इति संख्यावर्णनाधिकारे सर्वविहगविरतादिवर्णनम् ॥

समुल्लासाग्रपथेऽथ संध्यारागो विरागीकृतचक्रनक्रः ।

पथेषुणा विश्वजिगीषुण्यं प्रादायि शोर्णाव नयोपशर्या ॥ ३५ ॥

अथ संध्यासमयाभिर्भाषानन्तरमप्राप्ता भेषानां पथे मार्गः । नभोहृत् इत्यर्थः ।

संध्यारागः । रवेरस्तगमनानन्तरं प्राथो व्योमाङ्गणे दिशि दिशि रक्तिमा प्रादुर्भवति । संध्यासमये जातत्वासंध्यारागः समुल्लास सम्यग्दृश्यमानः स्फुरति स्म । किंभूतः । विरागीकृतानि वियोगव्याकुलाद्भीमवन्त्वेन सदुःखानि कृतानि चक्राणां चक्रवाकानां चक्राणि वृन्दानि येन । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वानि त्रीणि सप्त चतुर्दश वा एकविंशतिर्वा जगन्ति भुवनानि जिगीषुणा पराभवितुमिच्छुना पञ्चेष्टुणा मदनवृपतिना इयमेवा संध्यारागलक्षणाप्रत्यक्षा शोणी रक्ता नवोपकार्या नवीनपटकुटी प्रादायि दत्ता । 'रचयति रुचिः शोणीमेतां कुमारितरारवैः' इति नैपथे ॥

नभोङ्गणे सान्द्रितसांध्यरागैर्बभेऽम्बुधिं शीलति हेलिबिम्बे ।

भर्तुर्विधोरागमने प्रणीतै रात्रिस्त्रिया कुङ्कुमहस्तकैः किम् ॥ ३६ ॥

नभोङ्गणे गगनमण्डले सान्द्रत्वं निबिडीभावः संजातोऽस्त्येषु तादृशैः संध्यायां सूर्यास्तसमये भवैः सांध्यरागैः पदे पदे पाटलाप्रपटलैः बभे शुशुभे । कस्मिन्सति । हेलिबिम्बे मार्तण्डमण्डले अम्बुधिं समुद्रमध्यं शीलति ध्रयति सति । उत्प्रेक्ष्यते—विधो-धन्द्रमसः भर्तुः स्वप्राणवल्ग्वस्यागमने पादावधारणसमये रात्रिस्त्रिया यामिनीकामिन्या प्रणीतैः प्रदर्शयिभिर्भक्तिगगनाङ्गणेषु चितीर्णैः कुङ्कुमहस्तकैः घुमृणद्रव्यलिप्तहस्तविम्बकैः किम् ॥

मज्जत्कुकुङ्कुजरविन्दुवृन्दारुणीभवव्योमसरित्तरङ्गैः ।

अङ्गेऽरुणाम्भोजरजोविमिश्रैरदभ्रसंध्याभ्रनिभात्प्रसले ॥ ३७ ॥

मज्जतां सकलवासरतपत्तपनतापसंतापिततनुतया सायं शिशिरतानिर्मितये जलक्रेलिकरणसमये लीलया सलिलान्तरे मूढतां कुकुभामटदिशामैरावताद्यटदिग्गजानां विन्दुवृन्दैः शोणमदोदककणगणैः । पञ्चम्यां हि दशायां करीन्द्राणां कपोलपालीभ्यः पाटला विन्दवो निर्गच्छन्तीति शास्त्रे कविसमयः । तथाहि—'भूर्जत्वचः कुजरविन्दु-शोणाः' इति कुमारसंभवे । अरुणीभवद्भिः शोणिमानं प्राप्नुवद्भिः व्योमसरितो गगनगङ्गायास्तरङ्गैः कलोलैः अदभ्राणि अनेकानि अभ्राणि संध्यासमयाविर्भवद्बृन्दका(ला)नि तेषां निभात्कपटादभ्रे व्योममार्गे प्रसले प्रसृतम् । इति गर्भोत्प्रेक्षा । किंभूतैस्तरङ्गैः । अरुणाम्भोजानि कोकनदानि तेषां रजोभिः पाटलपरागैः विमिश्रैः करम्बितैः ॥

आगामुकं कामुकमक्षिलक्ष्यं प्रणीय राजानमनन्तलक्ष्म्या ।

अङ्गेऽङ्गरागो घुमृणैः प्रणीतः सांध्योलसलोहितिमा किमेपः ॥ ३८ ॥

संध्यासंबन्धी समुल्लासन् स्फुरन् लोहितिमा रक्तिमा । राग इत्यर्थः । भातीत्युक्ति-लेशः । उत्प्रेक्ष्यते—एष दृश्यमानः प्रत्यक्षः सांध्यराग एव अनन्तलक्ष्म्या गगनधिया अङ्गे खतनूलतायां घुमृणैर्देवीभवत्कुङ्कुमरङ्गरागो विलेपनं किं प्रणीतो निर्मित इव । किं कृत्वा । कामुकं स्वकामयितारं स्वस्यां विषये मोगाभिलाषिणमत एव आगामुकमात्मसमीपे समागमनशीलं राजानं चन्द्रं वृषं च अक्षिलक्ष्यं दृग्गोचरं प्रणीय कृत्वा । दृष्ट्वेत्यर्थः ॥

निशानने श्रीसुतमत्तकान्तैरत्युत्सवायोत्सुकभावभाग्भिः ।

दिग्दारसारङ्गविलोचनाभिः संध्यारुणश्रीरुदगारि रागः ॥ ३९ ॥

दिश एव वारसारङ्गविलोचना वारविलासिन्यः ताभिः संध्यायाः अरुणश्री रक्तिमश्रीः,
स एव तद्रूप एव वा । उत्प्रेक्ष्यते—रागः स्वपतिं प्रत्यतिशाय्यनुरागः उदगारि उद्गोर्णः ।
प्रकटीकृत इत्यर्थः । किंभूताभिः । दिग्दारसारङ्गविलोचनाभिः निशानने यामिनीमुखे
एव संध्यात एवारभ्य श्रीसुतेन कन्दर्पेण कृत्वा मत्तैरुन्मदिष्णभूतैरुन्मादिभिर्मन्दोदुरैः
कान्तैः स्वभर्तुभिः दिङ्नायकैः सार्धं रतेः सुरतस्योत्सवाय विविधप्रकारकामक्रीडाविला-
सार्धमुत्सुक उत्कण्ठितो यो भावश्चित्ताभिप्रायस्वमाशयं भजन्तीति तादृशीभिः ॥

स्वयैवताङ्घ्रिप्रतिकर्मसज्जप्रसाधिका पाणिपयोरुहेभ्यः ।

निपातुकालक्तकपङ्कपङ्क्तिः संध्याभ्रिका व्योम्नि बभूवुषीव ॥ ४० ॥

स्वयैवतानां स्वर्गाङ्गनानामप्सरसां 'स्वःस्वर्गिवध्वप्सरसः' इति हैम्याम् । अङ्गीणां
चरणानां प्रतिकर्म प्रसाधनं मण्डनादिकरणम् । 'मण्डनं पुनः प्रसाधनं प्रतिकर्म' इत्यपि
हैम्याम् । तत्र प्रसाधने सज्जानां प्रवणानां पङ्क्तिः श्रेणी सैव । उत्प्रेक्ष्यते—व्योम्नि
आकाशे संध्याभ्रिका संध्यासमयप्रादुर्भवदभ्रपटली बभूवुषी जातेव ॥

अनीदृशी व्योममणेर्दिनश्रीचूडामणेः प्रेक्ष्य दशां स्वभर्तुः ।

दुःखेन ताम्बूलमहायि वक्रात्संध्याभ्रदम्भादिव दिग्बधूभिः ॥ ४१ ॥

दिग्बधूभिर्दिगङ्गनाभिः दुःखेन चित्तोद्भूतातिखेदोदयेन संध्याकालीनाभ्राणां दम्भा-
व्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—वक्राभिजवदनात्ताम्बूलं दशनचर्वितनागवल्लीदलचूर्णमहायि
क्षिप्तमिव । किं कृत्वा । दिनप्रिया वासरलक्ष्म्याश्चूडामणेः शिरोमणेर्व्योममणेः सहस्रकि-
रणस्य अनीदृशी दुष्टामस्तलक्षणाम् । 'ईदृशी च कथमाकलयित्री' इति नैषधे ।
दशामवस्थां प्रेक्ष्य चक्षुर्लक्ष्मीकृत्य । किंभूतस्य भानोः । स्वभर्तुर्निजेश्वरस्य । 'दिशो
हरिर्द्भिर्हरितामिवेश्वरः' इति रघुवंशे । 'हरितामीश्वरः पतिः सूर्यः' इति तद्भूतिः ॥

पत्नौ गवां षापि गतेऽस्य बन्धून्पद्मान् रथाङ्गान् रिपुवत्प्रदोषः ।

क्लिप्ताति कोपात्किमतो दिगीशैः संध्याभ्रदम्भादरुणीचभूवे ॥ ४२ ॥

दिगीशैर्दिक्पालैः । उत्प्रेक्ष्यते—अत एतत्कारणात् उत्पन्नात् प्रकटीभूतात्कोपा-
त्कोपात्संध्याभ्राणां दम्भाव्याजात्किमरुणीचभूवे रक्तैर्जातम् । कारणं प्रतिपादयति—गवां
भूमीनां फिरणानां च पत्नौ स्वामिनि गात्करे राजनि च षापि कुत्रापि स्थाने गते
प्रयाते सति अस्य बन्धून्मित्राणि पद्मान् कमलान् । द्वावपि पुनपुंसकलिङ्गा । रथाङ्गाश्च-
क्रवाकान् संकोचद्वियोगादिप्रकारे रिपुवद्विरिचत्प्रदोषो यामिनीमुखं क्लिप्ताति पीडयति ।
यथा कथितप्रसर्थां पृथ्वीनाथे कार्यवैयर्थ्यात्कचन गते सति तत्सज्जनजनान् संताप-
यति ॥ इति संध्यारागः ॥

अग्रे मनाक्संतमसैः प्रदोपरागान्तरेऽथ प्रकटीयभूवे ।

प्रवालपुञ्जे सयमानकृष्णवल्लीप्ररोहैरिव वार्धिमध्ये ॥ ४३ ॥

अथ संध्यारागभवानन्तरमग्रे आकाशे प्रदोपो यामिनीमुखं संध्या तस्य यो रागो रक्तिमा तस्यान्तरे मध्ये मनाक् किंचन संतमसैरन्धकारैः प्रकटीयभूवे प्रादुर्भूतम् । कैरिव । सयमानकृष्णवल्लीप्ररोहैरिव । यथा वार्धिमध्ये परीवारान्तरालभूमौ प्रवालपुञ्जे विद्रुमकन्दलवृन्दे विस्मेरकृष्णलतानां 'कालीवेल' इति लोकमध्ये प्रसिद्धानामङ्कुरैः प्रकटीभूयते ॥

विभ्राजिसंध्याभ्रपरम्पराभिरलम्भि भूच्छायभरैर्विभूतिः ।

स्मेराणाम्भोरुहमण्डलीभिर्भृङ्गैरिवान्तर्गधुपानलीनैः ॥ ४४ ॥

विभ्राजन्त इत्येवंशीलाभिर्विभ्राजिनीभिः शोभनशीलाभिः संध्यारागरक्तीभूतानामभ्राणां वर्दलिकानां परम्पराभिः श्रेणीभिः कर्त्रीभिर्भूच्छायभरैरन्धकारनिकरैः करणैर्विभूतिः शोभा अलम्भि संप्राप्ता । काभिरिव । स्मेराणाम्भोरुहमण्डलीभिरिव यथा विकचानां कोकनदानां मालिकाभिः अन्तर्विकसितकोशमध्ये मधूनां मकरन्दानां पानार्थमास्त्रादनकृते लीनैरावृत्तिपानरसाभिधलीभूतैर्भृङ्गैर्भ्रमरैः कृत्वा लक्ष्मीः शोभा प्राप्यते ॥

तमोगणालिङ्गिनमोङ्गणश्रीः संध्याभ्ररागच्छुरिता चकासे ।

वृन्दारकैः कुङ्कुमगन्धधूलीद्रवैरिवसिच्यत शक्रमार्गः ॥ ४५ ॥

संध्यासमयोद्भूतानामभ्राणां रागे रक्तिमभिश्छुरिता व्याप्ता । 'चन्दनच्छुरितं वपुः' इति पाण्डवचरित्रे । तमसां तिमिराणां गणेन समुदायेन आलिङ्गिता चुम्बिता कलिता नमोद्गणश्रीर्गगनतललक्ष्मीश्चकासे शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वृन्दारकैर्देवैः कुङ्कुमैर्धुसृण-रसकलितैर्गन्धधूलीनां जाल्यमृगनाभीनां द्रवैः पङ्क्तैः कृत्वा शक्रमार्गः पुरंदरपदवी गगनमसिच्यत सिक्त इव । 'येनामुना बहुविगाढसुरेश्वराध्व-' इति नैपथे । 'सुरेश्वराध्वा गगनम्' इति तद्वृत्तिः ॥

सुधान्धसामध्वनि सांध्यरागोल्लासं विलुप्य प्रसृतं तमोभिः ।

मलीमसाः स्वावसरं प्रपद्य परोदयं हन्त कुतः सहन्ते ॥ ४६ ॥

सांध्यरागस्य जगत्स्वभावात्प्रादुर्भवतः संध्यायां दिनादीं दिनान्ते च द्वे साध्ये भवतः । अत्र चाधिकारादिनान्तसंध्याया एवेति वाच्यम् । यतोऽप्रेतननिशायां शासनदेवता समेप्यसी विवक्ष्यते रागो रक्तिमा तस्योल्लासमाधिर्भावं प्रसारं वा विलुप्य निराकृत्य निषिध्य सुधामृतमेवान्धो भोजनं येषां ते सुधान्धसो देवाः । 'स्वाहास्वधाफुनुधामुज आदितेयाः' इति हैमीवचनात् । सुधाशना देवास्तेषामध्वनि मार्गे पथि गगने तमोभिर्भूच्छायभरैः प्रधृतं विस्तृतम् । जगद्व्याप्तमित्यर्थः । युक्तोऽयमर्थः । मलीमसा मलिनाः

पापा वा स्वस्यात्मनोऽवसरं प्रस्तावं वेलानभ्युदयसमयं वा प्रपद्य प्राप्य । हन्त इति खेदे । परेषामन्येषामात्मव्यतिरिक्तानामुदयमुन्नतिं कुतः सहन्ते । अपि तु नीचस्वभावान्न सहन्ते एव ॥ इति संध्यारागतमिस्रवर्णनम् ॥

पुरारिकंसारिपदप्रसत्तेरजय्यवीर्यं शशिनं निशम्य ।

ध्वान्तोपधेस्तानि निघृक्षयेव तमोभिरग्रे बहुभिर्वभूवे ॥ ४७ ॥

ध्वान्तानामन्धकाराणामुपधेर्व्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—तमोभिः स्वर्भानुभिरग्रे आकाशे बहुभिर्धनेर्बभूवे संजातमिव । अनेके विधुंतुदा बभूवुरित्यर्थः । कया । तस्य स्वकवलयमानस्य शशिनो निजिघृक्षया निमग्नीतुमिच्छया निग्रहं कर्तुं काङ्क्षया । किं कृत्वा । पुरनाम्नो दैत्यस्य अरिः शत्रुरीश्वरस्तस्य तथा कंसनामानुरस्य अरिर्द्वैपी तस्य च पदस्य कमस्य विष्णुपदस्य प्रसत्तेः प्रसादात्सेवानुभवाज्जेतुमशक्यमजप्यं वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशं शशिनं चन्द्रं निशम्य आकर्ष्य ॥

कचिज्जगत्साक्षिणमेक्ष्य यातं जगज्जगज्जीवपिबो जिघत्सुः ।

स्त्रीयं विभाव्यावसरं सरारिर्भूच्छायकायां सृजतीव मायाम् ॥ ४८ ॥

जगज्जीवपिवः विश्वप्राणहरः । ईश्वररूपेण संहारकारकत्वात् । ‘जीवेऽत्सुजीवितप्राणाः’ इति हैम्याम् । तथा ‘क्षये जगज्जीवपिवं शिवं वदन्’ इति नैपथे । सरारिरीश्वरः स्त्रीयमात्मीयं तमसोऽभ्युदयत्वात् शिवस्तु तमः प्रगुणः अत एव अवसरं प्रस्तावं समयं विभाव्य विलोक्य शात्वा वा । उत्प्रेक्ष्यते—जगद्विश्वं जिघत्सुः स्तादितुमिच्छुः भूच्छायं निबिडतमतमिस्रमेव कायः शरीरं यस्यास्तादृशी मायाम् । शाम्भरीकपटविद्यामित्यर्थः । सृजतीव करोतीव । किं कृत्वा । जगत्साक्षिणं शुभाशुभकर्मकर्तृणो जगज्जनानो प्रतिभुवं भास्करं क्वचित्कुत्रापि दग्गोचरप्रदेशे यातम् एक्ष्य विभाव्य ॥

पशोरिवोर्वीदिवगोचरस्य ध्वान्तस्य भोः पश्यत मन्दिमानम् ।

निहन्यमानोऽपि मुहुः करेण चण्डद्युता धावति रोदसोर्यत् ॥ ४९ ॥

भो लोकाः पण्डिताः, धूयं पशोस्तिरस्य इव छागस्येव वा ध्वान्तस्य निशान्धकारस्य मन्दिमानं मूढतां मूर्खतामज्ञानतां पश्यत विलोकयत । ‘अपोदयति निर्दोषे सचिचेर्न्दा नवे रवेः । कोककोकनदान्दिमन्दिमानमगाम्महः ॥’ इति वल्गुपालीतिंकीमुयां सूर्यास्तमनवर्णने । किंभूतस्य । उर्वीदिवगोचरस्य पावाभूमीविषयस्य पशोरपि भूमीपर्यन्ताध्वस्य चरणगोचरो यस्य । यद्यस्मात्कारणात् चण्डद्युता अत्यन्तक्षोपना वा-
न्तिर्यस्य । कोपाक्षणीभूतेनेत्यर्थः । तादृशेन पुंसां करेण क्षिरेण रात्रेण करेण हस्तेन चपेटादिप्रदायिपाणिना मुहुर्बारंवारं निहन्यमानः ताप्यमानं दृष्टपादप्रभृतिप्रहृतिभिः व्यापादमानं यथारिभिः सन् रोदधोर्दिबसृषिभ्योर्धावति पुनः पुनः समायाति । ध्वान्त-
शब्दः पुंस्त्वमकस्त्रियोः ॥

अङ्गाच्युताया रभसेन बाल्याल्लीलां सृजन्त्याः स्वपितुर्गमस्तेः ।

जामेयमस्येव पयःप्रवाहैर्भृते नभोभूमितले तमोभिः ॥ ५० ॥

तमोभिस्तिमिरैर्नभोभूमितले नभस्तलं भूमितलं च भृते व्याप्ते बाल्याद्वालस्वभावा-
ल्लीलां श्रीदाम् । 'श्रीदा लीला च नमै च' इति ह्येभ्याम् । सृजन्त्याः कुर्वन्त्याः स्वस्य
जनकस्य पितुर्गमस्तेर्भास्करस्य अङ्गादुत्सङ्गात् रभसेनौत्सुक्येन च्युतायाः पतितायाः
यमस्य शमनस्य जामेयमिग्न्या अलभत । शमनस्तप्तुः शिशुत्वम् 'दिवसकराङ्गुतले चला
लुण्ठन्ती' इति नैपथे । यमुनायाः पयःप्रवाहैः सलिलैर्घैरिव व्योममहीमण्डले निर्भरं
भृते । कालिन्याः कृष्णजलत्वेनेयमुत्प्रेक्षा ॥

रथाङ्गनाम्नां दिवसावसाने वियोगभाजां सममङ्गनाभिः ।

स्फुरद्विपादानलधूमलेखा मन्ये तमिस्रा बहुलीबभूवुः ॥ ५१ ॥

तमिस्रा अन्धकाराणि । तमिस्रशब्दः स्त्रीङ्गीयलिङ्गयोः । बहुलीबभूवुः निचिडा
नीरन्ध्राः संजायन्ते स्म । तत्राहमेवं मन्ये विचारयामि । दिवसावसाने दिनपर्यन्ते
संध्याया एवारभ्य अङ्गनाभिः स्त्रीयवङ्गनाभिः 'रथाङ्गविहङ्गमीभिः समं सार्धं वियोग-
भाजां परस्परविश्लेषकुलितानां रथाङ्गनाम्नां चक्रवाकानां स्फुरन्त्यः प्रकटीभवन्त्यः
विपादः खेदः स एवानलो हुताशनः तस्य धूमानां लेखाः श्रेणय इव ॥

गते गवां स्वामिनि नाभ्युदीते राजन्यथाराजकवद्विभाव्य ।

स्वैरप्रचारेण जगत्समग्रमुपाद्रवदस्युरिवान्धकारः ॥ ५२ ॥

अन्धकारः स्वैरं स्वेच्छया प्रचारेण द्यावाभूम्योः संचरणेन दस्युरिव प्रत्यर्थाव चीर
इव वा समग्रं जगत्सर्वमपि भुवनमुपाद्रवदुपद्रवति स्म । किं कृत्वा । गवां किरणानां
पृथिवीनां च स्वामिनि नायके भानी भूधने च । 'गोस्वामिनि स्फुरिततेजसि दृष्टमात्रे'
इति कल्याणमन्दिरस्तवने । कापि कुत्रापि गते अस्तमिते परजनपदे प्रयाते मृते वा
सति अथ पश्चात् राजनि चन्द्रे पटधरनृपे च नाभ्युदीते नोदयं प्राप्ते पटे स्थापिते
च । अत एवाराजकवभिः स्वामिकमिव जगद्विभाव्य निरीक्ष्य । 'हा हा महाकष्टमराजकं
जगत्' इति मृगयावर्णने धनपालोक्तिः ॥

कियद्विहायः कियती क्षितिर्वा प्रमातुकामस्तमसां समूहः ।

कुतूहलाक्रान्तमना इतीव द्यावापृथिव्योः प्रसरीसरीति ॥ ५३ ॥

तमसामन्धकाराणां समूहो द्यावापृथिव्योर्नभोभूमण्डलयोः प्रसरीतरीति अतिशयेन
प्रसरति । उत्प्रेक्ष्यते—विहायो गगनं किंप्रमाणमस्येति कियत् । तथा वा पुनः क्षितिः
पृथिवी कियती कियत्प्रमाणा । 'कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षा च कोटिरपि कियती ।
औदार्योन्नतमनसां रजवती वसुमती कियती ॥' इति सूक्तोक्तिः । इत्यमुना प्रचारेण

कुतूहलेन कौतुकेनाक्रान्तमाकुलितं व्याप्तं वा मनो यस्य तादृक् सन् प्रमातुकामः प्रमाणी-
कर्तुमना इव ॥

तेपे तपो भूधरगहरान्तस्त्यक्ताशनाम्भः प्रतिवासरं यत् ।

व्योमावनीव्यापकसिद्धिरस्मादलम्भि भूच्छायभरैरिवैषा ॥ ५४ ॥

भूच्छायभरैः संतमसमूर्धैर्भूधराणां पर्वतानां गहराणां गुहानां महाकन्दराणामन्त-
र्मध्ये अर्धात्स्थित्वा प्रतिवासरं दिवसं दिवसं प्रति त्यक्ते अशनाम्भसी आहारपाने यत्र
तादृशं क्रियाविशेषणं वा मुक्ताशनपानं यथा स्यात्तथा तपस्तेपे । नियमविशेषकष्टं
तप्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—अतोऽस्मादुग्रतपसः एषा प्रत्यक्षलक्ष्या व्योमावन्योर्नभोभूम्योर्व्या-
पनरूपा सिद्धिः फलनिष्पत्तिर्लब्धिविशेषा अलम्भि लब्धा संप्राप्ता ॥ इत्यन्धकारा-
विर्भवनम् ॥

अथोददीप्यन्त नभःपदव्यां जगज्जगित्युस्रविमिश्रताराः ।

स्वकान्तमायान्तमवेत्य राज्या पुष्पोपचारो व्यरचीव मार्गे ॥ ५५ ॥

अथ तमःप्रसारानन्तरं जगज्जगिति कृद्भिर्देदीप्यमानैरुस्रैः किरणैर्विमिश्राः करम्बि-
तास्तादृशस्तारास्तारका ज्योतिर्मण्डला नभःपदव्यां गगनमार्गे उददीप्यन्त प्रस्फुरन्ति
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकान्तं निजवल्लभं रात्रिपतित्वाचन्द्रम् । ‘रोहिणीद्विजनिशोपधीपतिः’
इति हेमीवचनात् । आयान्तमागच्छन्तम् । स्वपार्श्वे इत्यध्याहारः । अवेत्य विज्ञाय
राज्या चन्द्रपत्न्या । ‘उपादोपेन्दुकान्ता’ इति हेम्याम् । मार्गे मर्तुरागमनस्याध्वनि
पुष्पोपचारः कुसुमप्रकरो व्यरचि विरचित इव ॥

कुक्षिभरि क्षोणिनभःपदव्यो दृष्टाहितं संतमसं जिघांसोः ।

ताराः स्वयं राज्ञ इहायियासोः पताकिनीव प्रसृता पुरस्तात् ॥ ५६ ॥

इह जगति गगनाद्वणे वा स्वयमात्मनायियासोरागन्तुकामस्य राज्ञः रजनीजीवि-
तवत्तमस्य पार्थिवपुंगवस्य च पुरस्तादग्रे तारास्तारकारूपा पताकिनी सेनेव प्रसृता प्रसर-
ति स्म । यत्र राज्ञोऽभिषेणनामिलापस्तत्र पुरस्त्वरितमनीकं प्रसरतीति रीतिर्नातिश्र ।
राज्ञः किं कर्तुमिच्छोः । क्षोणिनभःपदव्योऽधुर्दिगन्तुसागरान्तगगनाम्बरमण्डलयोः
कुक्षिभरि भृतमध्यम् । तथा दृष्टं जगदाक्रम[ण]कारकम् । तथा अहितं प्रतिपक्षम् ।
‘ध्वान्तस्य रविचन्द्ररत्नदीपकाविपक्षाः’ इति काव्यकल्पलतायाम् । संतमसमन्धकारं
जिघांसोर्दन्तुमिच्छोः । अन्योऽपि बलवान् भूपतिर्दत्तं भुवनाक्रमन्तं बलिष्ठं प्रतिपन्थिनं
दन्तुमिच्छति ॥

चिरंविनोदैर्दिननायकेनाभिकेन साकं सुरवर्त्मलक्ष्म्या ।

नक्षत्रलक्षालिमशेषवक्षः ध्रुवाम्बुभिर्भिन्दुकितं यभूव ॥ ५७ ॥

अभिकेन निजकामुक्तेन दिननायकेन साकं भानुमता रामं निरः बहुकालं सकलं वासरं यावद्विनोर्दैर्घ्यविधमानसामिलपितक्रीडारसेः कृत्वा मुरवर्मलक्ष्म्या गगनश्रिया अशेषमखिलं वक्षो हृदयस्थलम् । उत्प्रेक्ष्यते—नक्षत्राणामुद्गमम् इति सामान्योक्तिः । यतो ह्यस्यामपि सर्वेषां नामानि सामान्येनैवोक्तानि न विशेषात्, यथा—‘नक्षत्रं तारका ताराज्योतिषी भमुदुप्रहाः । विष्णुमृक्षम्’ इति, तथापि उपलक्षणाद्नक्षत्रतारकाणां लक्ष्यकपटात् ध्रुवाम्बुभिः बहुविनोदविधानोद्भूतप्रस्वेदसलिलैर्बिन्दवः संजाता अस्मिन्निति । स्वार्थे कः । विन्दुकितं जलकणकलितं जातम् । ‘स्वेदविन्दुकितनासिकाशिरं तन्मुखं सुखयति स्म नैपधम्’ इति नैपधे । किं चभूव संजातमिव ॥

आगन्तुकस्योदयशृङ्गिशृङ्गास्यानीं तमोद्विह्वदमनस्य राज्ञः ।

नमोवितानं किमकारि तारामुक्ताङ्कितं स्पष्टकृतोपरिष्ठात् ॥ ५८ ॥

गृष्टिकृता जगत्सर्गविधायकेन विधात्रा राक्षधन्द्रस्य शृषीर्षपुरंदरस्य उपरिष्ठात् मलाकोपरितनभागे । उत्प्रेक्ष्यते—तारास्तारका उपलक्षणाप्रक्षत्रतारामहा एव मुष्ठाफलानि तैरङ्कितं विचित्ररचनाचारिमाङ्कितं नमो गगनतलमेव वितानं चन्द्रोदयः किमकारि निर्मितम् । रचितमिव । राज्ञः किंभूतस्य । शृङ्गिणः पर्वतस्य । पूर्वपर्वतस्येत्यर्थः । शृङ्गं शिरसि तदेवास्थानीमुपवेशनसमामागन्तुकस्य आगमनशीलस्य । पुनः किंभूतस्य । तमोऽस्येव द्विपन्तः क्षत्रयस्तेषां दमनस्यान्तकारकस्य । ‘अप्यन्तकारिदमनदर्पेच्छिन्मयनादयः’ इति ह्यस्याम् ॥

नमोगसारङ्गदृशां रतीशराभस्यवक्ष्यप्रियखेलिनीनाम् ।

वक्षःस्वहारच्युतमुक्तिकाभिर्नमःस्वली तारकिता किमासीत् ॥ ५९ ॥

रतीशराभस्येन तारुष्यवक्ष्येन यन्मदनीतुष्यं यावनोन्मादेन मदनात्युक्त-
वक्षमाभस्येन परया स्वायसीभूता ये प्रिया वक्षमाभ्यः वक्षं स्मरन्ते वारस्यावनोक्तवि-
भिषविनोर्दः खेलन्ति व्रीहन्तीलेखंशीलास्यादशीनाम् । ‘भीमं कृत्वाद्रुपेलनम्’ इति पा-
ण्ड्यचरित्रे । नमसि आकाशे गच्छन्तीति नमोणा देवास्तेषां तारदृष्टो मृगलोचनाः
प्रियो देव्यस्यां वक्षःसु हृदयस्थलेषु तिष्ठन्तीति वक्षःस्यास्तारसा हारा मुक्ताङ्गना-
स्येभ्यश्च्युतास्तुतिरा परिता मुक्तिका मुष्ठा एव मुक्तिका मुष्ठाफलानि तामिः दृष्ट्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—नमःस्वली गगनमण्डली तारकिता तारकाः संजाता अस्मिन्नि तारदृशी
तारकङ्किता किमासीत् वक्षदृशी । ‘नक्षत्रभूः क्षत्रस्यमूर्तेर्मुक्तो न भोगः सप्त भोग-
भाजः’ इति चम्पूकथायां नलस्य मेरोरप्याभिप्रेयवर्तनम् । ‘न भोगः राज्ञारिमुर्गेन
मुक्तः । पक्षे नभोगैर्देवैः कलितः’ इति तर्हि ननके ॥

सदृष्टदृष्टं दधता तमिमवाप्तो वसानेन मिनेनरधि ।

कपालमालेव भूता विहायःकपालिना वधमि तारताता ॥ ६० ॥

विहायः कपालिना नभोनाम्ना योगिना वक्षति स्वहृदयस्थले तारा उज्ज्वला केश-
चर्मरहितत्वेन केवलं तुम्बिकात्वेन च धवला तारा ज्योतिश्चक्रं च तद्रूपा । उत्प्रेक्ष्यते—
कपालमाला निर्णयद्रमकमनुजमुण्डली च 'तुम्बिली' इति लोकप्रसिद्धा धृतेव कलितेव ।
कपालिना कपालधारणं युक्तिमदेव । यतः कपालानि विकचत्वङ्मृमुण्डानि मालात्वेन
सन्त्यस्येति कपाली । किं कुर्वता । स्वर्दण्डो लोके 'स्वर्दण्डठ' अथ वा पितृपथः इति
प्रसिद्धः । गगनान्तराले भ्रमन् किञ्चित् श्वेतवर्णो दण्डाकारेण हृदयमानो मार्गाकारेण वा
स दण्डो यष्टिस्तं दधता विध्रता । पुनः किं कुर्वाणेन । सितादुज्ज्वलवर्णादितरा कृष्ण-
वर्णा श्रीः शोभा यस्य तादृक् तमिस्रं ध्वान्तं तदेव वासो वसनं वसानेन परिदधानेन ।
'गुणिप्रायाणि वस्त्राणि भूषणानि तव प्रभो । वसानश्च दधानश्च सात्कविर्हारि तिष्ठति ॥'
इति भोजप्रबन्धे ॥

तथा तवाप्यस्तु यथा त्रियामे निष्कास्यतेऽहं गलहस्तयित्वा ।

शपन्नितीवाक्षिपद्वक्षलक्षाक्षतानह्योर्ग्यभिमम्र्य गच्छन् ॥ ६१ ॥

गच्छन् परद्वीपं प्रति व्रजहर्षदिनमेव योगी त्रियामां प्रत्यक्षिपत्क्षिपति स । उत्प्रे-
क्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण सिद्धविद्यामन्त्रतन्त्रोपयोगवान् अभिमम्र्य मन्त्रेण स्थानभ्रं-
शादिकारकया विद्याया मन्त्रयित्वा जापं दत्त्वा ऋक्षाणां तारकादिज्योतिषां लक्षात्कपटात्
लाजानक्षततण्डुलान्वा त्रियामां प्रत्यक्षिपत्क्षिपति स । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण
त्रियामामात्मप्रवासदायिनीं वैरिणीं चन्द्ररमणीं शपन् शापं ददान इव । इति किम् । हे
त्रियामे इति संशोधनम् । शापवत्त्वेन चतुर्यामाया अपि त्रियामेति कथनं क्षयकृतसूचकम् ।
यथाहं त्वया गलहस्तयित्वा गलेहस्तं 'गलोघो' इति प्रसिद्धः, चपेटां वा दत्त्वा निष्का-
स्यते लोकमध्यात् रोदःकन्दरमन्दिराद्वा कर्ष्यते तथा तेनैव प्रकारेण गलहस्तचपेटा-
दिप्रदानादिना तवापि भवत्या अपि निष्कासनमस्तु स्तोकवेत्येव भवतात् ॥

प्रस्थातुकामेन तमो जिघांसोर्जयाय पूर्वावनिमृद्भतेन ।

अक्षेपि राज्ञा दशदिक्षु मन्ये शान्त्यै बलिस्तारकतन्दुलालीः ॥ ६२ ॥

पूर्वावनिमृद्भतेन उदयाचलरूपराजधानीस्थायुकेन पूर्वादीं स्थितेन वा । राज्ञा चन्द्रेण
जिष्णुजगतीभुजा च । उत्प्रेक्ष्यते—शान्त्यै निर्विघ्नतानिर्माणकृते दिक्षु सर्वदिशां
प्रदेशेषु तारकाणामेव ज्योतिषामेव तन्दुलानां निक्षुपीकृताक्षतकलमानां माला श्रेणी ।
तद्रूप इत्यर्थः । बलिः देवदानवादीनां गगनादिदिक्षु क्षेपणीयसिद्धान्नादिवस्तुजातमक्षेपि
क्षिप्त इव । राज्ञा किं कर्तुकामेन । तमसां तमसो वा अन्धकारस्य विधुंतुदस्य वा जिघां-
सोर्निजप्रत्यनीकस्य जयाय वशीकरणार्थं भूयः पराभवनाथं वा प्रस्थातुकामेन प्रचलि-
तुमनसा ॥

१. 'निष्कास्यते' इति प्रथमपुरुषप्रयोगश्चिन्त्यः, 'अहम्' इति कर्मणा समानाधिकर-
ण्यत्वात्. 'अहंयुः' इत्यत्रेवाहमो विभक्तिप्रतिरूपकत्वेन वा समाधेयम्.

कान्ते निमग्नेऽम्बुनिधौ प्रणश्य दिनश्रियोऽत्राणतया प्रयान्त्याः ।

आच्छिद्य मुक्ताभरणानि तारा द्विषत्तयेवाददिरे रजन्या ॥ ६३ ॥

अत्राणतया अरक्षकत्वेन अशरणभावेन वा प्रणश्य जीवनाशं नष्टा प्रयान्त्याः कचिद्भुसस्थाने गच्छन्त्या दिनश्रियो दिवसलक्ष्म्यास्तारा एव ज्योतीरूपाणि वा मुक्ताभरणानि मुक्ताफलमयानि भूषणानि द्विषत्तया वैरिभावेन रजन्या राज्या आच्छिद्य हठाद्वलं कृत्वा आददिरे उदात्य गृहीतानीष । कस्मिन्सति । कान्ते अर्धोद्दिनश्रिया भर्तारि भास्करे अम्बुनिधौ समुद्रपयःप्लवे निमग्ने ब्रूडिते सति ॥

स्वःकूलिनीकूलविलासिनीनां प्रदोषविश्लेषिविहंगमीनाम् ।

विलोचनोद्भूतपयःपृषद्भिः किमम्बरं तारकितं पतद्भिः ॥ ६४ ॥

स्वःकूलिन्या गगनगङ्गायाः कूले तटे विलसन्ति । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धालर्थत्वेन आह्लिष्याश्रित्य तिष्ठन्ति खरं भर्त्रा वां क्रीडन्तीति वा । इत्येवंशीलास्तादृशीनाम् । तथा प्रदोषे दोषामुक्ते विश्लेषो निजप्रियेण समं वियोगोऽस्लासां तासां विहंगमीनां पक्षिणीनाम् । अर्थाश्चक्रवाकीनाम् । 'विहंगयोः कृपयेव शनैर्ययौ रविरहर्विरहधुवभेदयोः' इति रघुवंशे । 'दिवसावसाने निश्चयेन वियोगयोः विहंगयोश्चक्रवाकीचक्रवाकयोः कृपयेव' इति तद्वृत्तिः । 'पुमान् स्त्रिया,' 'स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते न तु स्त्री' इति केवलविहंगशब्दः । तथा 'निजपरिवृढं गाढप्रेमा रथाहविहंगमी' इति नैपथे विहंगमीशब्दः । 'स्वर्गिगद्गारथाहः' इति काव्यकल्पलतायाम् । विलोचनेभ्यः नेत्रेभ्य उद्भूतानां वियोगांतितुःखोदयादाविर्भूतानाम् । नेत्रनिःसृतानामित्यर्थः । पयसामधुजलानां पृषद्भिर्विन्दुभिः । 'विन्दौ पृषत्पृषतविष्णुषः' इति ह्रस्व्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—पतद्भिः क्षरद्भिः अर्थात् गगनाङ्गणमागल्य तिष्ठद्भिः सद्भिः अम्बरमाकाशं तारकितं तारकाः संजाता अस्मिन्निति तादृशं तारककलापकल्पितं किं जातं बभूवेव ॥

सां निष्ठितां प्रेक्ष्य सुधां सुधांशैः पुनः कृतेऽस्या इव मथ्यमानात् ।

सुधाम्बुधेर्व्योम्नि समुच्छलद्भिरम्भःकणैस्तारभरैर्वभूवे ॥ ६५ ॥

सुधाम्बुधेः क्षीरसमुद्रात्सुधाया उत्पत्तिस्थानत्वात्कविसमये प्रसिद्धत्वाच्च सुधाम्बुधिः । तथा 'सुधाम्भोनिधिडिण्डीरपिण्डपाण्डुरदशःकुशेरायराण्डमण्डितसकलसंसारसराः' इति चम्पूकथायाम् । व्योम्नि पवमानपदव्यामुच्छलद्भिरुर्ध्वं गच्छद्भिरम्भःकणैर्मलविन्दुभिः । उत्प्रेक्ष्यते—तारभरज्योतिर्मातृवभूवे संजातम् । सुधाम्भोधेः किं क्रियमाणात् । सां स्वर्पीयां नारायणमधनसमयसमुद्भूतां प्राचीनां सुधां पीयूषं निष्ठितां व्ययितां भुक्त्वा पीत्वा सर्वांमापि क्षयं नीतां प्रेक्ष्य दृष्ट्वा पुनर्व्यापुष्य अस्याः सुधायाः कृते अर्थाय । तर्हि तेऽन्यमप्याहारं कथं न कुर्वन्तीत्यत आह—यतस्ते केवलं सुधाममृतमेवाश्नन्तीति सुधाया देवास्तर्प्यमानात् विलोप्यमानात् ॥ इति तारकाणामुदयः ॥

अथो दधे चण्डकरे प्रयाते प्राच्या मुखे किंचन पाण्डिमश्रीः ।

स्मितं प्रमोदादिव सौम्यराजोदयं प्रकृत्येव दिशां समीक्ष्य ॥ ६६ ॥

अथो संध्यारागान्धकारतारकाभ्युदयानन्तरं चण्डकरे उग्रदण्डे नृपे सूर्ये प्रयाते अस्तमिते सति प्राच्या पूर्वेदिशा किंचन किमपि मुखे खवदने पाण्डिमश्रीवज्रवलितायाः शोभा दधे धृता । प्राच्यां दिशि धवलिमा प्रादुर्भवति स्म । उपेक्ष्यते—सौम्यराजोदयं सोमतासंयुक्तस्य राशध्वद्रस्य भूवल्लभस्य च उदयमुद्गमनं पैतृकपदप्राप्तिलक्षणाभ्युदयं समीक्ष्य विलोक्य प्रकृत्येव प्रजयेव नगरलोकेनेव । 'राज्याह्वानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोऽपि च' इति हेम्याम् । दिशा पूर्वहरिता प्रमोदात्स्वाभिमताराजप्राप्तिजनितहर्षाविर्भावारिस्तं हसितमिव ॥

संसृज्य रज्यदयितेन पत्नी हरेर्हरितारविभूषणश्रीः ।

गर्भं वहन्ती मिहिकामयूखं मुखेऽपुपत्पाण्डुरिमाणमूहे ॥ ६७ ॥

हरेरिन्द्रस्य पत्नी कान्ता हरित् दिक् एतावता पूर्वदिक् मुखे निजास्ये पाण्डुरिमाणं धवलतामपुपत् पुपोप अतीव पाण्डुरवदना संजातवती । 'निजमुखमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषो हरित्' इति नैपथे । तत्राहमेवमूहे तर्कयामि । 'ऊह वितर्क' इत्ययं धातुः । मिहिकामयूखं हिमकरं चन्द्रं तमेव गर्भं भ्रूणं दोहदलक्षणं वहन्ती सती दधानेव । किं कृत्वा । रज्यता अनुरक्तीभवता । 'रज्यन्नखस्याङ्गुलिपञ्चकस्य' इति नैपथे । दयितेन प्राणप्रियेण पुरंदरेण साकं समं संसृज्य सङ्गं कृत्वा । 'निर्वापयिष्यन्निव संसिद्धोः' इति नैपथे । 'सङ्गं कर्तुमिच्छोः' इति तद्वृत्तिः । किंभूता हरित् । ताराणां निर्मलमौक्तिकानाम् । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थः । ताराणां राजतीयानां वा ताराणां शुभ्राणां वा तारकरूपाणां वा विभूषणानामारणानां श्रीः शोभा यस्याः । 'प्रथममुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततन्दुलैः' इति नैपथे । तारकवाची तारशब्दः । अपरस्तद्वत् । अपरापि युवती राज्यं निजवल्लभेन समं संगमनाद्भविणी सती खवदने विशदिमानं दधातीति रीतिः स्थितिश्च ॥

आकण्ठमम्भःसु निमज्य काममन्त्रोऽलिशब्दैः कुमुदैरसाधि ।

विकाशलक्ष्मीं ददती किमेषा तत्सिद्धिरिन्दुद्युतिराविरासीत् ॥ ६८ ॥

कुमुदैः कैरवैधन्द्रविकाशिकमलैः आकण्ठं गलकन्दलं मयोदीकृत्य अम्भःसु यानीयेषु निमज्य मूढित्वा अलिशब्देर्मधुकरमधुरपुञ्जारवैः कृत्वा काममन्त्रो मानसमनीषितप्रदायिका विद्या असाधि साधित आराद्धः । उपेक्ष्यते—एषा प्रत्यक्षलक्ष्या इन्दुद्युतिधन्द्रचन्द्रिकारूपा तत्साधकस्याभीष्टविधायकमन्त्रस्य सिद्धिः फलनिष्पत्तिराविरासीत्किमु प्रकटीभूतेव । तत्सिद्धिः किं कुर्वती । एषां कुमुदानां विकाशलक्ष्मीं स्मेरताश्रित्य विधाणयन्ती ॥

सान्द्रद्रुमोल्लासिनि पूर्वशैलशृङ्गाङ्गणे चञ्चति चन्द्रलेखा ।

किञ्चिन्निरीक्ष्या हरिदिङ्मृगाक्ष्याश्चूडामणिः किं चिकुरान्तरस्था ॥ ६९ ॥

सान्द्रविनिद्रदल(निविडदल)मण्डलकलितान्तरालसञ्छायपादपटलोद्गसनशीले पूर्व-
शैलस्य उदयाचलस्य शृङ्गाङ्गणे शिखराजिरे उपरितनभूविभागे किञ्चिन्निरीक्ष्या स्वल्प-
तरचक्षुर्लक्ष्या चन्द्रलेखा शशिकला चञ्चति संशोभते । 'चञ्चति चकासि लसत्यपि शोभते'
इति क्रियाकलापे । उपप्रेक्ष्यते—हरेः पुरंदरस्य दिक् पूर्वाशा सैव मृगाक्षी हरिणेक्षणा
यधूस्तस्याः चिकुराः केशपाशास्तेषामन्तरे मध्ये तिष्ठतीति चिकुरान्तरस्था निविडघन-
केशुकलापत्वेन किञ्चिन्मनाक् निरीक्ष्या दृग्गोचरा चूडामणिः किमु शिरोरत्नमिव । मणि-
शब्दः पुञ्जीलिङ्गयोरपि । यथा 'प्रक्षिप्तिध्यशनीमणिः सृणिः' इति लिङ्गानुशासने । तथा
हस्यो दीर्घोऽपि । अथ वा चूडामणिर्मस्तकाभरणविशेषः । सौराष्ट्रगुर्जरेषु तु 'वाक'
इति लोकोक्त्या तत्र पुलिङ्ग एवावधार्यते ॥

दत्त्वाधिपत्यं निखिलाचलानां स्वदिग्गिरेः स्वर्गिरिचक्रिणेव ।

मौलिस्थले राजतपट्टबन्धो विनिर्मितः स्फूर्जति सामिसोमः ॥ ७० ॥

सामिसोमः अर्धविधुः स्फूर्जति स्फूर्तिमियति । दीप्यते इत्यर्थः । 'पूर्वं गाधिसुतेन
सामिघटिता मुक्ता तु मन्दाकिनी यत्प्रासाददुकूलवल्लिरनिलान्दोलैरखेलद्दिवि' इति
नैपथे । 'सामिघटिता अर्धनिष्पादिता' इति तद्वृत्तिः । उपप्रेक्ष्यते — स्वर्गिरिचक्रिणा काञ्च-
नाचलचक्रवर्तिना शक्रेण । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौम' इति नैपथे इन्द्राभिधानम् ।
स्वदिग्गिरेरात्मीयाशालस्य उदयाभिधानस्य भूधरस्य निखिलाचलानां सकलभूमण्डल-
वर्तिपर्वतानामाधिपत्यमैश्वर्यं राज्यं दत्त्वा मौलिस्थले शिरोमण्डले राजतो राजतस्यायं
रूप्यसंबन्धी पट्टबन्धो विनिर्मितः कृत इव यद् इव ॥

सुरेन्द्रदिग्भूधरमूर्ध्नि विम्बमपूर्णमाभासत शीतभासः ।

खण्डं शिखायामिव सैहिकेयदर्द्रान्तरायन्न्रणतोऽजनिष्ट ॥ ७१ ॥

सुरेन्द्रस्य निर्जरनायकस्य दिक् पूर्वाशा तस्या भूधर उदयपर्वतः तस्य मूर्ध्नि मस्तके
शिखरे शीतभासश्चन्द्रस्य अपूर्णं किञ्चिद्भूयं किमपूर्णनिर्गमनात्खण्डं विम्बमण्डलमाभा-
सत राजते स्म । उपप्रेक्ष्यते—सैहिकेयस्य सिंहाकाशुतस्य स्वर्मानोर्द्राणां दाढानाम-
न्तरा मध्ये यन्न्रणतः पीडनतः निर्गमनतः शिखावामप्रभागे खण्डं शकलमिवाजनिष्ट
संजातमिव ॥

संपूर्णपीयूषमयूखविम्बं बभौ ततः स्वीयदिगङ्गनाथै ।

मरन्दलीनालिपुरंदरेण समर्प्यते स्म स्मितपुण्डरीकम् ॥ ७२ ॥

ततोऽनन्तरं संपूर्णखण्डं पीयूषमयूखस्य चन्द्रस्य विम्बं मण्डलं बभौ भासते स्म ।
उपप्रेक्ष्यते—पुरंदरेण इन्द्रेण स्वीयायै आत्मीयायै दिगङ्गनाथै हरित्कान्तायै निजपूर्व-

दिकपद्मनयनार्य मरन्दार्य मकरन्दपानकृते लीना अन्तर्निश्चलीभूता अलयो भ्रमरा यत्र तादृक् स्मितपुण्डरीकं विस्मेरश्वेतकमलं किं समर्प्यते स विभ्राणितं दत्तमिव ॥

पितामहस्य अतिराट्चरित्रैश्चित्रीयमाणस्य विधूतमौलेः ।

कमण्डलुश्चान्द्र इवोत्पलाङ्कः सस्तः शयादुल्लसति स्म सोमः ॥ ७३ ॥

सोमश्चन्द्र उल्लसति स्म उल्लासं दशदिक्षु ज्योतिःप्रसारमातनुते स शोभते स वा । कवेरपरवर्णनरामस्येन मा ग्रन्थनायको विस्मृतोऽभूदिति । तमेव स्मारयति इति सर्वत्रापि योजनीयम् । उत्प्रेक्ष्यते—अतिराजः श्रीहीरविजयसूरिपुरंदरस्य चरित्रैः सर्वातिशायिभिरवदातैश्चित्रीयमाणस्य अनन्यसामान्यविस्मयरसं दधानस्य अत एव विस्मयातिरेकाद्विधूतः कम्पितो मौलिर्मस्तकं येन तादृशस्य पितामहस्य वृद्धस्य विधातुः शयात्पाणिपद्मात्सस्तः कथंचित्पतितः अत्याश्चर्यरसवशाच्चित्तवियम्येण पाणिपद्मजाद्वलितः । तथा उत्पलाङ्कः कुवलयकलितं तथा चान्द्रश्चन्द्रकान्तमणिमयः कमण्डलुरिव कुण्डिकाद्यं जलपानपात्रमिव । ‘कुण्डिका तु कमण्डलुः’ इति हेम्याम् ॥

पीयूषपूर्णः कलधौतकृत्तोऽभिषेककुम्भः किमु कौमुदीशः ।

शृङ्गारयोनिं जगदाधिपत्येऽभिपिञ्चता विश्वकृता व्यधायि ॥ ७४ ॥

शृङ्गारयोनिं श्रीनन्दनम् । ‘मनःशृङ्गारसंकल्पात्मनो योनिः’ इति हेम्यां स्मरनामसु । जगदाधिपत्ये सर्वेषां भुवनानां राज्ये नक्तं सरस्वैश्वर्यादभिपिञ्चता अभिषेकं कुर्वाणेन विश्वकृता जगत्सृष्टिकारकेण विधिना । उत्प्रेक्ष्यते—कौमुदीशः चन्द्रिकापतिः शीतकान्तिरूपः पीयूषेणामृतरसेन पूर्णो भरितः । तथा कलधौते रजतैः कृत्तो विनिर्मितो घटितः अभिषेककुम्भः अभिषेककरणकृते कलशः किमु व्यधायि विनिर्मित इव ॥

क्षयात्सुधायाश्चिरकालपानात्तां याचमानाननुगृह्य देवान् ।

सुधारुचिर्विश्वसृजा सुधाया अक्षीणकुम्भः किमु कल्प्यते स ॥ ७५ ॥

विश्वसृजा त्रिभुवनसर्वसृष्टिविधायिना वैधसा सुधारुचिश्चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते—सुधाया अमृतरसस्य न कदाचिदपि क्षीयत इत्यक्षीणः अक्षयकुम्भश्चान्द्रकान्तमणिमयः कलशः किमु कल्प्यते स विनिर्मितो घटित इव । किं कृत्वा । चिरकालं बहुसमयं यावत्पानाद्वीतेः सुधायाः पूर्वंपीयूषस्य क्षयान्नाशात्तां पुनः सुधां याचमानानभ्यर्धयमानान्मार्गयतो देवाननुगृह्य सर्वेषां सुराणामुपरि पीयूषपायित्वेन अनुग्रहं कृत्वा ॥

प्राग्दिङ्माक्ष्या प्रणयेन पत्न्यौ समीयुषि स्वावसथं सुरेन्द्रे ।

उद्धोषितो भेत्तुमिवान्धकारं निशीथिनीनायकदीपदीपः ॥ ७६ ॥

प्राग्दिङ्माक्ष्या पूर्वंहरिणामहरिणनयनया रात्रित्वादन्धकारं भेत्तुं निराकर्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—निशीथिनीनायकः शर्वरीवरयिता चन्द्र एव दीप्रो दीपनशीलः प्रसरज्ज्योतिर्जालजटिलो दीपो मन्दिरमणिरुद्धोषितः प्रकटीकृत इव । कस्मिन्सति । प्रणयेन

प्रेम्णा याचनया वा । 'प्रणयः प्रेमयाञ्जयोः । विस्रम्भे प्रसरे चापि' इत्यनेकार्थः । स्वा-
वसथं निजनिकेतनं समीयुपि सम्यग्भोगागकलिते संप्राप्ते पत्न्या भर्तुरि सुरेन्द्रे निर्जर-
नायके सति । अथ वा शक्रे स्नेहेन खगृहे समागते सति ॥ इति चन्द्रोदयः ॥

पूर्वाद्रिमौलैरथ मन्दमन्दं प्रचक्रमे गन्तुमचण्डरोचिः ।

निजोदयश्रीनवनृत्तसुत्रधारापराद्रिं मिलितुं किमुत्कः ॥ ७७ ॥

अथाभ्युदयानन्तरं न विद्यन्ते चण्डानि तीक्ष्णानि रोचोपि यस्य सः अचण्डरोचिः
शीतकान्तिश्चन्द्रः पूर्वाद्रिमौलेरुदयाचलचूलातः मन्दमन्दं शनैःशनैः । 'गगनमवजगाहे
मन्दमन्दं मृगाङ्कः' इति चम्पूकथायाम् । तथा—'मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चातकस्तोय-
गृधुः' इति मेघदूतेऽपि दृश्यते । गन्तुं प्रचलितुं प्रचक्रमे प्रारब्धवान् । 'प्रचक्रमे
वक्तुमनुकमहा सवित्तरं वान्यमिदं सुनन्दा' इति रघुवंशे । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनः
उदयधिया अभ्युद्गमनलक्ष्म्या नवं नवीनं यन्त्रुत्तं ताण्डवं नाटकं तत्र तस्य वा सूत्रधारं
नृत्यकलाचार्यम् । नाटकप्रारम्भकमित्यर्थः । तादृशमपराद्रिं पश्चिमाचलम् । अस्ताद्रिमित्यर्थः ।
मिलितुमुत्कः किमु उत्कण्ठित इव । चन्द्रस्य हि प्रतिपक्षितीययोः पश्चिमाचलादेवाभ्यु-
दयः । तस्मादस्ताचल एव चन्द्रस्योदयाचलः । 'उदयगिरिकुरङ्गीभृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति
मुपमिदानीमन्तरोदोःकुरङ्गः' । पुनः 'परिणतरविगर्भव्याकुला पीरहृती दिगपि घनक-
पोतीहुंकृते फन्यतीव' इत्युदयनाचार्यकालिदासकवीन्द्रयोः प्रातर्घर्षणे पृथक्पृथक्
पदद्वये ॥

स्वर्माणुभीतेः शरणीकृतेन प्राचीधवेनायमुपेक्षितः सन् ।

अस्यच्छशाङ्कः किमु पश्चिमाशापतेः शरण्यस्य समेत्युपान्ते ॥ ७८ ॥

अस्यन् रिपोः स्रक्शाशाश्रामाकस्मिकं भयं संप्राप्नुवन् अयं गगनावगाही शशाङ्क-
चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते—शरण्यस्य शरणागतवत्सलस्य पश्चिमाशापतेः पश्चिमदिक्पालकस्य
वक्षणलोपान्ते समीपे किमु समेति समागच्छतीव । किंभूतः सन् । स्वर्माणुभीतेः निज-
स्यास्तन्प्रत्यर्धितया गिलनशीलस्य विधुनुदस्य भीतेभयात् शरणीकृतेन आगलोपितेन
प्राचीधवेन पूर्वदिक्पतिना वप्रापाग्निनाप्युपेक्षितः अकृतममत्यः सन् न स्वशरणे रक्षित
इत्यर्थः ॥

प्राचीपयोराशिपयःप्लवान्तर्विलासमाधाय मरालबालः ।

श्रीङां चिक्रीर्षुः किमु पश्चिमाब्धौ नभोध्वनासौ प्रचचाल चन्द्रः ७९

असौ प्रत्यक्षलक्ष्यः वर्णनगोचरीकर्तुमारब्धो वा चन्द्रः श्वेतकान्तिर्नभोध्वना गगन-
मार्गेन प्रचचाल चलति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पश्चिमाब्धौ प्रतीचीसमुद्रनिरपूरे श्रीङां
जलकेटिविलासे चिक्रीर्षुः वस्तुमिच्छामरालबालः शिशुकलहंगः किमु प्रचलति । किं
करवा । प्राचीपयोराशेः पूर्वसमुद्रस्य पयःप्लवान्तः पानीयपूरमात्रे विलासे भवन्नोन्मत्तन-

तरणतामरसविसाखादनादिकां क्रीडामाधाय कृत्वा । समुद्रे हंसानां सद्भावो दृश्यते ।
यदुक्तम्—‘हंसान्सहेत(?) पद्मरेणुकपिशक्षीराण्वाम्मोभृतैः’ इति स्नातस्य स्तुती ॥

संचारि निर्दण्डमिवातपत्रं विहस्तको वा चलदात्मदर्शः ।

क्रीडातडागः किमु जङ्गमो वा स्मरावनीन्दोः शशभृद्भभासे ॥ ८० ॥

शशभृच्चन्द्रो वभासे राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरावनीन्दोः मेदिनीकुमुदसुहृदः
कामराजस्य संचारि दिव्यानुभावेन स्वयं संचरणशीलं तथा निर्गतो दण्डो यस्मात्तन्नि-
र्दण्डमवष्टम्भयद्यथा रहितमातपत्रं सितातपवारणमिव बाध वा । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—स्मर-
नरपतेर्विहस्तको हस्तग्रहणोचितस्थानुनिर्मुक्तः चलन् स्वयमेव प्रतिष्ठमान आत्मदर्शः
दर्पण इव वा । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—कन्दर्पपार्थिवस्य जङ्गमः कथंचन देवतानुभावाद्भ्रमणरसि-
कक्रीडातडाको लीलासरोवरमिव ॥ इति चन्द्रमण्डलसंचारः ॥

भीतेः स्त्रिकाया दिवसस्य लक्ष्मीं विज्ञाय नष्टामिह जीवनाशम् ।

विद्यो वसत्या हसितं हसन्त्या ज्योत्स्ना जजृम्भे गगने मुधांशोः ॥ ८१ ॥

मुधांशोश्चन्द्रस्य मनागिल्ध्याहार्यं ततः किंचित् ज्योत्स्ना चन्द्रिका जजृम्भे प्रकटीभूता
विस्तृता वा । इहात्र ज्योत्स्नाविजृम्भणे वयमेवं विद्यो जानीमः । विचारयाम इत्यर्थः ।
इह जीवलोके स्त्रिकायाः स्वस्या रात्र्याः सकाशात् । ‘हंसं तनी संनिहितं वरन्तं
मुनेर्मनोवृत्तिरिव स्त्रिकायाम्’ इति नैषधे । भीतेर्भयाब्जीवनाशं नष्टा जीवं गृहीत्वा
प्रपलाप्य गतां दिवसस्य वासरस्य लक्ष्मीं ध्रियं विज्ञाय ज्ञात्वा अवधार्य हसन्त्याः
स्वोत्कर्षेण हासं घृजन्त्यावरात्या निशाया दृष्टितं सितं हासमिव ॥

अम्बरे विरुचे सुधारुचेश्चन्द्रचञ्चुरमरीचिसंचयः ।

दुग्धवारिनिधिरात्मजं विधुं किं चिराय मिलितुं समीयिवान् ॥ ८२ ॥

अम्बरे आकाशमण्डले सुधारुचेरमृतकिरणस्य चन्द्रस्य चन्द्रवत्कर्पूर इव चञ्चुरो म-
नोऽज्ञः । धवल इत्यर्थः । ‘चन्द्रोऽम्बुकाम्ययोः । खर्णे मुधांशी कर्पूरे कम्पिले मेचकेऽपि च ॥’
इत्यनेकार्थः । मरीचीनां कान्तीनां संचयो निकरो विरुचे विरोचते स्म शुशुभे । ‘विरुचे-
...ष्ठितभूमिषु’ इति रघुवंशे । उत्प्रेक्ष्यते—दुग्धवारिनिधिः क्षीरसमुद्रः आत्मजं नन्दनं
दुग्धाम्मोनिधाडत्यश्रत्वेन विधुं सुधादीधितिं चिराय बहोः कालात् । ‘चिराय चिररा-
त्राय चिरस्य च चिराच्चिरम्’ इति हैम्यामव्ययाधिकारे । मिलितुं पुत्रस्नेहेन मिलनार्थं
समीयिवान्क समागत इव ॥ गगने चन्द्रगोलिकाहः ॥

स्वर्गं गता क्रतुमुजां प्रभवामि तृष्ट्यै

तद्वज्रणामपि धरामधिगत्य नित्यम् ।

पीयूषसंततिरितीव विचिन्तयन्ती

ज्योत्स्नातनूरवततार तलेऽचलायाः ॥ ८३ ॥

ज्योत्स्नातनूश्चन्द्रिकाकाया पीयूषसंततिरमृतराजी । उत्प्रेक्ष्यते—इति विचिन्तयन्ती सती अचलायास्तले मण्डले अवततार उत्तीर्णैव । इति किम् । यथेत्यध्याहारः । यथाहं स्वर्गं देवलोकं गता संप्राप्ता सती क्रतुभुजां यज्ञांशभोजिनां देवानां तृप्त्यै सौहृद्याय सुमुखोपशमाय प्रभवामि समर्थी स्यां तद्वत्तथा धरामधिगत्य पृथिवीं संप्राप्य मनुष्याणामप्यग्राशनानां नित्यं सदा तृप्तिकृते समर्थाभवामि ॥

प्रससार महीविहायसोर्मिहिकादीधितिदीधितित्रजः ।

युवतेरिव शीतदीधितेरुपसंव्यानममेचकद्युति ॥ ८४ ॥

मिहिकादीधितेर्हिमकिरणस्य विधोः । 'प्रालेयं मिहिका हिमम् । स्याग्नीहारस्तुपारध' इति ह्यम्याम् । दीधितिनां कान्तीनां त्रजो निकरः महीविहायसोर्भूमीनभसोः प्रससार विस्तारति स्म । थावापृथिव्योः समकाल विस्तारं प्राप्त इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—शीतदीधितेक्ष्णस्य युवतेस्तद्वत्तया यामिन्या अमेचकाः श्वेता न मेचका अमेचका उज्ज्वला द्युतिः कान्तिर्यस्य । 'या कुन्देन्दुतुपारहारधवला या श्वेतपद्मासना या वीणावरदण्डमण्डितकरा या शुभ्रवत्प्रावृता' इति विशेषणाद्वाग्देवतावसनवद्विशदमुपसंव्यानं परिधानवत्प्रमिव । 'गुणशब्दो विरोध्यर्थे नवादिस्तिरोत्तरः । अभिघत्ते यथा कृष्णः स्यादसितः सितेत्तरः ॥' इति ह्यम्याम् ॥

वारिराशिरशनाविहायसोः कौमुदीभिरुदरं सा पूर्यते ।

अन्धकाररिपुनिर्जयोद्भवत्कीर्तिभिः किमु कुमुद्वतीपतेः ॥ ८५ ॥

कौमुदीभिश्चन्द्रिकाभिर्वारिराशिः समुद्रः स एव रशना मेखला यस्या एतावता सा [स]मुद्रा मेदिनी । मेखला तु शरीरान्तरेऽवस्थायिनी न पृथग्भवतीति । अतः समुद्रसहिता महीति समेतम् (?) । तथा विहाय आकाशं तयोदरं मध्यं पूर्यते सा पूर्णोक्रियते सा । व्याप्तमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—कुमुद्वतीपतेः करविणीकान्तस्य विधोः अन्धकार एव रिपुर्ध्वान्तशत्रुः । अथ वा रिपुः सूर्यः । 'मित्रो ध्वान्तारातिरज्ज्वांशुः' इति हेमीवचनात् । चन्द्रोदये भानुरस्तभीयते । सूर्यः स्त्रोदये च चान्द्रमूर्त्तिं सर्वामपि विभूतिमादत्ते इति परस्परशत्रुतापि । तस्य ध्वान्तस्य सूर्यस्य वा निर्जयात्परामबाहुद्वयन्तीभिः प्रकट्यभिर्जायमानाभिः कीर्तिभिः किमु समाशाभिरिव दिवस्पृथिव्या व्याप्ते ॥

भूमीनभोमण्डलमेदुरश्रीज्योत्स्नावपुर्विष्णुपदीप्रवाहैः ।

नक्तंदिनं जदुपदमसत्वेः प्राकाम्यरूपा किमवापि सिद्धिः ॥ ८६ ॥

भूमीं पृथिवीपीठं नभोमण्डलं गगनस्थलं तयोर्विरये मेदुरा उपचयप्राप्तये प्राप्ता धीलेक्ष्मीः सोमा वा यस्यास्तादृशी ज्योत्स्ना चामुदी सौव वपुर्गोत्रयष्टिर्यस्यास्तादृश्या रिणुपद्या गङ्गायाः प्रवाहैः प्रसरत्पयःपूर्वर्नक्तंदिनं रात्रौ दिवा च जदोर्नोपयणस्य पदमाकाशं चरणस्य तस्या प्रवरो प्रगादनतः । 'प्रगादनं प्रगतिः' इति व्युत्पत्त्या सेव-

नमित्यर्थः । भक्तेः सकाशात् । उत्प्रेक्ष्यते—प्राकाम्यरूपा रोदःकन्दरविस्तरणशीला
बहुरूपकारिणी सिद्धिः फलनिष्पत्तिरपि किं लब्धा संप्राप्तेव ॥

चूर्णेः प्रपूर्णा किमु मौक्तिकानां पीयूषपक्केः किमु वा [विलिप्ता ।

श्रीखण्डनीरैरथवा]भिपिक्ता ज्योत्स्नाभिरुर्वी धवलीकृताभात् ॥ ८७ ॥

ज्योत्स्नाभिः [धवलीकृता] प्रतिदिशं प्रसरच्चन्द्रसान्द्रचन्द्रिकाभिर्निरन्तरमतिश्वेततां
प्रापिता उर्वी समस्तापि वसुमती आ[भात् आ]वभासे । उत्प्रेक्ष्यते—मौक्तिकानां
स्थूलमुक्ताफलानां चूर्णेः क्षौर्देर्निष्पिष्य सूक्ष्मीकृतरजोभिः प्रपूर्णां प्रकर्षेण (धवलीकृता)
पूरिता किमु भरितेव । वा अथवा पीयूषपक्केरमृतकर्दमेः स्त्यानीभूतमुधारसैर्विलिप्ता
किमु विशेषेण कृतविलेपने च अह्वरागकलिता कृता । अथ वा श्रीखण्डनीरैः
स्थूलपृष्ठचन्दनवारिद्वैरभिपिक्ता किं कृताभिपेकेव ॥

आप्लाविते किं सुरसिन्धुसुश्रुवः स्रोतःसहस्रैः परितः प्रसृत्वैरः ।

कर्पूरपारीविलसद्यशोभरैः सूर्यशितुर्वा विशदीकृते इव ॥ ८८ ॥

विलीयमानैस्तुहिनावनीभृत्रीहारचारैर्निभृतं भृते वा ।

प्रपूरिते सान्द्रितचन्द्रचन्द्रातपैर्विभातः स दिवस्पृथिव्यौ ॥ ८९ ॥

सान्द्रं नीरन्ध्रत्वं संजातमेपामेषु वा इति सान्द्रिता बहलिताध्वन्द्रस्य निशानाय-
कस्य चन्द्रातपाध्वन्द्रगोलिकास्तैः प्रपूरिते प्रकर्षेण पूर्णाकृते । सर्वतोऽपि निर्भरं भरिते
व्याप्ते इत्यर्थः । दिवस्पृथिव्यौ यावाभूम्यौ विभातः स । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—परितः सर्व-
तोऽपि दशदिक्प्रदेशेष्वपि प्रसृत्वैरः प्रसरणशीलैः सुराणां देवानां सिन्धोः समुद्रस्य
सुश्रुवः पत्न्याः । ‘कर्पुद्रोपवतीसमुद्रदयिताघुन्यौ खवन्तीसरस्वती’ इति हर्म्याम् । देव-
नशा गङ्गायाः स्रोतसां पयःप्रवाहाणां सहस्रैर्दशशतीभिः आप्लाविते किम् । खकुक्षिगतीकृते
इव निर्भरं भृते इत्यर्थः । वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—सूर्यशितुर्हारविजयसूर्यन्द्रस्य । पुनः सूरि-
नामग्रहणं बहुबहुमानसूचकम् । कर्पूराणां घनसाराणां पार्यः । ‘फडसि’ इति लोके
प्रसिद्धाः । ‘पारी पूरपरागयोः । पान्यां कर्करिकायां च पादवन्धे च हस्तिनः ॥’ इत्यने-
कार्यः । ‘कर्पूरपारीपरिधूसराहम्’ इति तद्वृत्तिः । तथा ‘कर्पूरपूरकमनीयशोभिरामम्’ इति
स्तुत्यादौ । तत्र पूरशब्देन समूह एव । तद्वद्विलसद्भिः शुभ्रिमविभ्रमैः शोभमानैः य-
शसां भरैः श्लोकानां प्रकरैः । ‘श्लोकः कीर्तिर्यशोऽभिरुच्य समाज्ञा’ इति हर्म्या यशोना-
मानि । विशदीकृते इव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—विलीयमानैर्गलद्रिद्वीमवद्भिः तुहिनावनीभृतो
हिमाचलस्य नीहारचारैर्हिमनिवहैर्निभृतं निचितं भृते वा भरिते वा । युग्मम् ॥ इति
चन्द्रचन्द्रिकायाः प्रचारः ॥

१. ‘ज्योत्स्नाभिः’ इत्युत्तरमुचितोऽपि ‘धवलीकृता’ इति पाठः कैचिदत्र प्रक्षिप्तः.

गङ्गावज्जलजन्मबन्धुतनया स्वःकुम्भिवत्कुञ्जरो

नीरं क्षीरवदुत्पलं कुमुदवत्कादम्बवद्वायसः ।

वल्ली मौक्तिकहारवन्मरकतश्रेणीशशाङ्काश्मव-

लक्ष्मीं काञ्चिदमी दधुः सितरुचौ चन्द्रातपं चिन्वति ॥९०॥

सितरुचौ शारदीने चन्द्रे चन्द्रातपं चन्द्रगोलिकां चिन्वति पुष्पति उपचयं प्रापयति सति । विस्तारयतीत्यर्थः । अमी अत्रैव वृत्ते प्रकाशयमाना यमुनादयः पदार्थाः काञ्चिद-
नन्यां लक्ष्मीं शोभां दधुर्विभ्रति स्म । तानेव दर्शयति कविः—जलजन्मनां कमलानां
बन्धुः सूर्यः तस्य तनया पुत्री यमुना । 'यमुना यममग्निनी कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति
हैम्याम् । गङ्गावल्लक्ष्मीं धत्ते । चन्द्रिकया शुचीभवत्पयःप्रवाहत्वेन गङ्गासाम्यमापेत्यर्थः ।
तथा कुञ्जरो गजः । जातावेकवचनं सर्वत्रापि योज्यम् । समस्ता अपि हस्तिनः स्वःकु-
म्भिवत् ऐरावणगजवद्वैभवं विभ्रति स्म । नीरं समप्रमपि जलं क्षीरवदुग्धमिव ।
तथा उत्पलं कुवलयनीलकमलमण्डलं कुमुदवत्कैरवमिव श्वेतारविन्दमिव । तथा वायसः
कोलः सर्वेऽपि बलिभुजः कादम्बवत्कलहंसा इव । तथा मरकतानां गारुत्मतानां
नीलमणीनां श्रेणी माला शशाङ्काश्मवच्चन्द्रकान्तरत्नपङ्क्तिरिव । तथा वल्ली समप्रलतावि-
तानं मौक्तिकहारवन्मुक्ताफलकलाप इव शोभां बभार ॥

सेरत्कैरवशङ्कया कुवलयान्युत्तंसयत्यङ्गना

भृङ्गान्मालिकवालिकाः सुमधिया गृह्णन्ति केलीवने ।

मुक्ताभ्रान्तिभृतः किरातवनिताश्चिन्वन्ति गुञ्जाव्रजां-

श्चञ्चन्द्रमसो भ्रमं वितनुते नो कस्य चन्द्रातपः ॥ ९१ ॥

चञ्चतो गगनमण्डले निखिलकलाकलापकलनदीप्यमानस्य चन्द्रमसः मुधादीधितेः
चन्द्रातपःप्रतिहरितप्रसूत्वरसान्द्रचन्द्रिका कस्य पुंसः स्त्रीगणस्य वा भ्रमं भ्रान्तिं नो वित-
नुते चिनुते । अपि तु सर्वस्यापि करोतीत्यर्थः । तमेव प्रदर्शयति—अङ्गना मुग्धकामिन्यः
स्मेरतां विकसताम् । 'स्मेरदम्भोद्दहारामपवमानमिवानिलः' इति पाण्डवचरित्रे स्मेरद्वि-
काशनार्थे दृश्यते । कैरवाणां श्वेतकमलानां शङ्कया भ्रमेण कुवलयानि नीलोत्पलानि
उत्तंसयन्ति अवतंसानि कुर्वन्ति । शिरसि श्रवणयोर्वा अवतंसनिर्माणस्थानद्वन्द्वमिदं दृ-
श्यते शास्त्रादौ यथा । 'आपीडशेखरोत्तसावतंसाः शिरसः स्रजि' इति हैम्याम् । तथा
'विलोकनाभ्यामतिमात्रपीडितेऽवतंसनीलाम्बुदद्वयीं खलु । तयोः प्रतिद्वन्द्वितयाधिः
रोपर्यावभूवदुर्भाममुताधुती ततः ॥' इति नैषधे । पुनर्मालिकानां मालाकारकाणां वालिका-
कुमार्यः । अथ वा बाला एव बालिकाः स्त्रियः । केलीवने क्रीडाकानने खेपां परेपां राजादीनां
वा । 'निस्त्रोदयोतपदं समस्तकमला केलीगृहे राजते' इति श्रीचिन्तामणिपाश्वर्धनायस्त्रोत्रे
केलीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । सुमधिया पुष्पबुद्धया भृङ्गान् भ्रमरान् गृह्णन्ति । पुनर्मुक्ताणां

मुक्ताफलानां भ्रान्ति भ्रम विभ्रतीति मुक्ताभ्रान्तिभृतः मूर्च्छिकभ्रमधारिण्यः किरातव-
निताः पुलिन्दपुरंध्रयः गुञ्जावजांश्चिन्वन्ति आददते ॥

ज्ञायन्ते वसुधासुधांकरगृहा गर्जारवैः कुम्भिनां

दुग्धाब्धिः प्रतिनादमेदुरमिलत्कलोलकोलाहलैः ।

शैलाः कन्दरमन्दिराङ्गविलुठत्कण्ठीरवक्ष्वेडितै-

र्जाते श्वेतकरोदयेऽम्बरसरिङ्गिण्डीरपिण्डोपमे ॥ ९२ ॥

अम्बरसरितो गगनापगायाः सिद्धसिन्धोः । भूपीठस्थगङ्गायास्तु प्रादृष्टप्रसरभीरवाह-
वर्षणप्रकर्षप्रवहं प्रबलजम्बालजालाविलीभवजलजम्बालिनीप्लवमिलनात्कदाचित्कालुष्य-
मपि भवत्येव । यदुक्तम्—‘गङ्गाभीरवमपि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसा वयम्’ इति ।
परं नभोनद्यां तु कदाचिदप्याविलीभावो न स्यादेव । तस्मादाकाशगङ्गायाः ङिण्डीराणां
फेनानां पिण्डाः समूहाः । ‘पिण्डो गृन्दे जपापुष्पे गोले चोलेऽङ्गसिङ्गयोः । कवले च’
इत्यनेकार्थः । तेषामुपमा सादृश्यं यस्य तादृशे श्वेतकरस्य चन्द्रस्य उदये जाते सति ।
वसुधा पृथिवी तस्या आह्लादकारकत्वात्सुधाकराश्चन्द्रा अतिन्यायिवत्तया सुधासदृशा
उचितातिस्तोक्तत्वेन अमृतोपमानाः करा राजदेयांशा येषाम् । ‘इदं तमुर्वीतलशीतल्यु-
तिम्’ इति नैपथे । तेषां राज्ञां गृहा आवासाः ते कुम्भिनां मदोदुरसिन्धुराणां गर्जारवैः
कृत्वा ज्ञायन्ते नक्तं राजकार्यायागतराजसेवकैरवसीयन्ते उपलक्ष्यन्ते वा । तथा प्रति-
नादैः प्रतिशब्दैः कृत्वा मेदुरैः पुष्टैर्द्विद्वि प्रासैर्वहलीभूतैर्वा मिलतामन्योन्यं संगच्छतां
संनिहितीभवताम् । वा अथ वा स्वयमेव प्रादुर्भवतां कलोलानां तरङ्गाणां कोलाहलैरद्वैत-
नादैस्तुमुलैर्वा कृत्वा दुग्धाब्धिः क्षीरसमुद्रो ज्ञायते । तथा कन्दरा गुहा एव मन्दिराणि
निवाससदनानि तेषामङ्गे उत्सङ्गे । कन्दरशब्दविपु लिङ्गानुशासने । यथा ‘पिठरप्रतिसरपा-
त्रकन्दरा’ इति । विलुठतामितस्ततः पार्श्वे परिवर्तयतां कण्ठीरवाणां मृगेन्द्राणां क्ष्वेडितैः
क्ष्वेडाशब्दैः सिंहनादैः । ‘क्ष्वेडा तु सिंहनादोऽथ’ इति हंम्याम् । कृत्वा शैलाः पर्वता
ज्ञायन्ते अवबुध्यन्ते । अवलोककैरित्यध्याहारः । शारदीनसान्द्रचान्द्रचन्द्रिकया क्षोणी-
मण्डले धवलीकृते एतैरगिज्ञानैः कृत्वा प्रागुक्ताः पदार्थाः कथमप्यवबुध्यन्ते सुधैरित्यर्थः ॥

दुग्धाम्मोनिधिनिर्जरा इव नराः सर्वेऽपि संजज्ञेरे

स्वःसिन्धोरधिदेवता इव वभुस्त्वस्यत्कुरङ्गीदृशः ।

स्फारस्फाटिकरत्नकोटिघटितेवासीत्युनर्मेदिनी

धुम्यत्क्षीरसमुद्रसान्द्रविमवे जाते शशाङ्कोदये ॥ ९३ ॥

धुम्यतः हरिणा मन्दरमन्थाचलनिर्मथनावसरे क्षोभं प्राप्नुवतः इतस्ततः सङ्गिण्डीर-
पिण्डपाण्डुरसलिलोच्छलनेनातीव शुभ्रिमभाजः क्षीरसमुद्रस्येव सान्द्रोऽतिस्नेहलो बहली-
भूतो वा विभवो धवलिमग्रीर्यस्य तादृशे शशाङ्कोदये चन्द्राभ्युद्गमे जाते सति सर्वे

समस्ता अपि नरा भूचराः पुरुषाः दुग्धाम्भोनिधेः क्षीरनीरधेर्निर्जरा अधिष्ठातृसुरा इव संजज्ञिरे । ते हि अतीव शुभ्रवपुर्वसनविभवाः स्युः । अत एव तदुपमानम् । पुनर्न-
स्यन्त्यन्नासं प्राप्नुवत्यो याः कुरङ्गयो मृगाङ्गनास्तद्वत्तरलाध्वञ्चला दृशो यासाम् । एतावता
वनिताः सर्वा अपि स्वःसिन्धोर्गङ्गाया अधिदेवता इव अधिष्ठायिका देवता गङ्गादेव्य
इव बभुः शोभन्ते स्म । पुनर्मैदिनी पृथ्वी । उत्प्रेक्ष्यते—स्फारा अनर्घ्या ये स्फा-
टिकाः स्फटिकमणिसमूहास्तेषु रत्नान्यतीव सारमणयः मुख्यानि वा । यदुक्तम्—‘येषां
मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिपेकः कृतः’ इति स्नातस्य स्तुतौ । मन्दराणां धातुकीखण्ड-
पुष्करार्धद्वीपसत्कानां चतुर्णां मेहणां मध्ये रत्नं सर्वेभ्य उच्चैस्तरत्वेन लक्ष्ययोजनप्रमाणत्वेन
मुख्य इत्येकव्याख्या । तेषां स्फाटिकमणीनां कोट्यस्ताभिः कृत्वा घटितेव निष्पादिते-
वासीद्वभूव भूमी ॥ इति चन्द्रिकाभ्युदये विविधा भावाः ॥

विजयिन इव राज्ञः श्वेतभासो विभाव्या-

भ्युदयमखिलकाष्ठामध्यराजत्करस्य ।

विहितसकलसंध्यावश्यको ध्यानलीला-

कमलकलमरालः स स्म भूतसूरिराज्ञः ॥ ९४ ॥

स श्रीहीरविजयनामा सूरिणामाचार्याणां मध्ये दीप्यमानत्वात्प्रतापवत्त्वाद्वा राजा ।
अथ वा राजा मुह्यः । स ध्यानं सूरिमन्त्रजापपुरुषप्रणिधानं तदेव लीलाकमलं क्रीडाकर-
णोचितमरविन्दं तत्र कलमरालः कलहंसः । ‘कलमरालविहंगमवाहना’ इति वाग्देवता-
स्तोत्रे । प्रकृष्टो राजहंसो वा । स भूदजायत । ‘स्मयोगेऽप्यदो लोपमिच्छन्ति । स्म भूत्’
इति सारस्वतव्याकरणे । स किलक्षणः । विहितं कृतं सकलं समस्तं संध्यायां दिनावसाने
आवश्यकं प्रतिक्रमणादिविधिर्येन । अथ वा निर्मितसंध्यासंबन्धिकमावश्यकमवश्यकर्तव्यं
येन । किं कृत्वा । श्वेतभासः सितकान्तेष्वन्द्रस्याभ्युदयं विभाव्य । ‘पश्यति विभाव्य-
त्यपि विलोकते वीक्षते गवेपयति’ इत्यादि क्रियाकलापे विलोकनार्थाः क्रियाः । क-
स्येव । विजयिनः सर्वत्राप्यप्रतिहतपराक्रमत्वेनानेकराजचक्रजयनशीलस्य राज्ञ इव
वृषस्य । किंभूतस्य चन्द्रस्य राज्ञश्च । अखिलानां समप्राणां काष्ठानां दिशां मध्ये राजन्तो
दीप्यमानाः कराः किरणा राजदेयांशा यस्य ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः ,

पुत्रं कोविदासिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाक्सीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते सर्गोऽभवत्सप्तमः ॥ ९५ ॥

अत्र श्रीहीरसौभाग्यनान्नि महाकाव्ये सप्तानां संह्यापूरणः सप्तमः सर्गः अकार-
नामविशेषोऽभवत्संजातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपहृदीर-
सौभाग्यमहाकाव्यवृत्तौ वर्षांशरत्नसमयसूर्यास्तसंध्यारागतिमिरतारकचन्द्रो-
दयचन्द्रिकाप्रचारादिवर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

अष्टमः सर्गः ।

अथो निशीथे द्विजराजराजज्ज्योतिःप्रथाभिर्मथितान्धकारे ।

निवातनालीक इव व्रतीन्दुध्यानं दधानः स्तिमितीबभूव ॥ १ ॥

अथो चन्द्रोदयचन्द्रिकाप्रसारानन्तरं ध्यानं मनो निधलीकरणानन्तरं वा निशीथेऽर्ध-
रात्रे ध्यानं सूरिमन्त्रप्रणिधानं दधानः । कुर्वाण इत्यर्थः । सन्वतीन्दुः सूरिशीतकान्तिः ।
निवातनालीक इव वातवेगाभावेन निष्प्रकम्पपद्मवस्तिमितीबभूव निधल्ये जातः ।
'निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा' इति रघौ । किंभूते निशीथे । द्विजानां राजा चन्द्रस्तस्य
राजतां दीप्यमानानां ज्योतिषां किरणानामर्धाचन्द्रिकाणां प्रथाभिर्विस्तारैः कृत्वा मथितं
निर्दलितमन्धकारं ध्वान्तं यत्र । नालीकशब्दः पुंस्त्रीबल्लिङ्गयोः ॥

पर्यङ्कबन्धः स विभोर्ग्रतश्रीविलासपर्यङ्क इवाबभासे ।

कथं भरोऽमुष्य मया विपश्यो हृदेति यस्मिन्समशेत शेषः ॥ २ ॥

विभोः सूरिन्द्रस्य स यो ध्यानसमये विहितः पर्यङ्कबन्धः पद्मासनरचनाविशेषः
आबभासे सामस्त्येन शोभते स्म । उपप्रेक्ष्यते—ग्रतश्रिया संयुग्मलक्ष्म्या विलासार्थं
श्रीढाकृते पर्यङ्कः पत्यङ्क इव । स कः । यस्मिन् पर्यङ्कबन्धे शेषः शेषनामा नागाधि-
राजो हृदा स्वमनसा इत्यमुना प्रकारेण समशेत संशयं कृतवान् । इति किम् । यद्-
मुष्य पर्यङ्कबन्धस्य भरो भारोऽसहायेन एकेनैव मया कथं केन प्रकारेण विपश्यो वि-
शेषेण सहनीयः । धार्य इत्यर्थः । ध्यानभाजा हि योगीन्द्राणां ध्यानसमये पर्यङ्कबन्ध-
स्यातिशायी भारो भवतीति कविसमयः । यदुक्तं कुमारसंभवे—'ततो भुजंगाधिपतेः
फणाधैरधः कथंचिदृतभूमिभागे । शनैःकृतप्राणविमुक्तिराशेः पर्यङ्कबन्धं निदिडं वि-
भेद ॥' इति ॥

भुजान्तरासन्नशयारविन्दे विभोश्चकासे विशदाक्षमाला ।

हृद्धानदुग्धाम्बुनिधिप्रतीरं प्रपेदुषी किं कलहंसपङ्क्तिः ॥ ३ ॥

भुजान्तरस्य वक्षःस्थलस्य आसन्ने समीपवर्तिनि शयारविन्दे करकमले धवलवर्णा
अक्षमाला जपमालिका चकासे भासते स्म । उपप्रेक्ष्यते—हृदि हीरविजयसूरिहृदयवि-
षये चो ध्यानं शुरुप्रणिधानं तदेव दुग्धाम्बुनिधिः क्षीरसमुद्रस्तस्य प्रतीरं तटं प्रपेदुषी

प्राप्तवती मानसादिजलाशयेभ्यः खरं विलासरसिकायितमानसा समागतवती कलह-
सानां राजमरालानां मालाधोरणी पङ्क्तिरिव ॥

श्रीसूरिमुद्रं विजने व्रतीन्द्रो जपन्स गोत्रत्रिदशीमिव स्वाम् ।

दध्यौ हृदा श्रीजिनशासनस्याधिष्ठायिकां निर्जरनीरजाक्षीम् ॥ ४ ॥

विजने एकान्ते अपरजनरहितस्थाने धिया सर्वशक्तिलक्ष्म्या युक्तः सूरीणामाचा-
र्याणां मन्त्रं जपन् ध्यायन् सन् व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरिः हृदा मनसा कृत्वा षड्दर्श-
नेष्वपि सर्वातिशायिन्या धिया लक्ष्म्या शोभया वा कलितस्य जिनशासनस्य अधिष्ठा-
यिकां प्रत्यक्षसंनिध्यविधायिनीं निर्जरनीरजाक्षीं नाकिकमललोचनां देवतां दध्यौ
ध्यायति स्म । कामिव । स्वां स्वक्षीयां गोत्रत्रिदशीमिव । यथा कथितुमाभिजां कुल-
देवतां ध्यानगोचरां कुरुते । 'निपीय तं यत्त्रिदशीभिरर्जितः' इति नैषधे । 'गोत्रं तु
संतानोऽन्ववायोऽभिजनः कुलम्' इति हैम्याम् ॥ इति सूरैर्ध्यानविधानम् ॥

ध्यानानुभावेन ततो निशीथे सूरीशितुः शासनदेवतायाः ।

केतुर्निकेतस्य रयेण वायोरिव क्षणादासनमाचकम्पे ॥ ५ ॥

ततो ध्याने जिनशासनाधिष्ठायिकास्मृतिगोचरीकरणानन्तरं सूरीशितुर्हीरविजयसू-
रीश्वरस्य ध्यानानुभावेन प्रणिधानमाहात्म्येन शासनदेवताया निशीथेऽर्धरात्रे आसन-
मुपवेशनस्य विष्टरम् । 'विष्टरः पीठमासनम्' इति हैम्याम् । आचकम्पे आ साम-
स्त्येन दोलायमानमासीत्प्रचलति स्म । क इव । केतुरिव । यथा निकेतस्य गृहस्य केतुः
वैजयन्ती वायोः पवमानस्य रयेण वेगेन कृत्वा कम्पते चञ्चलीभवति ॥

स्वविष्टरं कम्पमवेक्ष्य बिम्बमिवोत्तरङ्गाम्बुधिविम्बितेन्दोः ।

शोणारविन्दायितमीक्षणेन रोषारुणेन त्रिदशाङ्गनायाः ॥ ६ ॥

त्रिदशाङ्गनाया जिनशासनदेवताया रोपेण कोपेन कृत्वा अरुणेन रक्तीभूतेन ईक्ष-
णेन लोचनेन । नयनद्वन्द्वेनेत्यर्थः । शोणारविन्दायितं कोकनदमिवाचरितम् । अत्र ग-
र्भितोमपास्ते । किं कृत्वा । स्वस्यात्मनः स्वमात्मीयं विष्टरं सिंहासनमवेक्ष्य विलोक्य ।
किंभूतं विष्टरम् । कम्पं कम्पनशीलं चञ्चलीभूतम् । किमिव । बिम्बमिव । यथा उद्धर्षं
गगनचुम्बिनस्तरङ्गाः कल्लोला यस्य एतावता समयस्वभावेन प्रचलपवनवेगप्रवृद्धो यो-
ऽम्बुधिः समुद्रस्तत्र विम्बितः रात्रौ जलस्यातिस्वच्छभावेन संक्रान्तः । 'यद्यपि स्व-
च्छभावेन दर्शयत्यम्बुधिर्मणीन् । तथापि जानुदग्नोऽयमिति चेतसि मा कृथाः ॥' इति
वचनात् । प्रतिबिम्बितो य इन्दुखन्द्रस्वस्य बिम्ब प्रतिमाभावं प्राप्तं मण्डलं कम्पते
अतिशयेन कम्पनशीलं स्यात् ॥

ध्यानस्थितं शासनदेवता सा निपीय तं ज्ञानदृशा वशीन्द्रम् ।

मुदं दधारामृतकुण्डमध्यमणीतलीलाहवनेव चित्ते ॥ ७ ॥

सा ध्यानगोचरीकृता शासनदेवता श्रीजिनमताधिष्ठायिका निर्जरी ज्ञानदशा निजा-
वधिज्ञानलोचनेन ध्यानस्थितं प्रणिधानोपविष्टं हीरविजयनामानं वशीन्द्रं जितेन्द्रिया-
णामधिराजं सूरिं निषीय सादरमवलोक्य चित्ते स्वमानसे गुदमानन्दं दधार धत्ते स्म ।
प्रमोदं प्रापेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतस्य सुधायाः कुण्डे परितो न्यिद्धानेकसोपानपट-
लप्रवणे जलाशये अर्यादमृतकुण्डमध्ये प्रणीतं कृतं लीलया खरकीडया । ननु तापम-
लापनोदाय देवानां तापाद्यभावात् । आप्लवनं स्नानं यया तादृशीव । ‘स्नानं सवनमाप्लवः’
इति हैम्याम् । आप्लवनमाप्लवः इति वाक्यमेवानीतमस्तीति ॥

अथाविरासीद्विशिष्टातकान्तेः पुरः स्फुरजैनमताधिदेवी ।

प्रसादितोपासनया शमश्रीरिवेयमङ्गीकृतकाययष्टिः ॥ ८ ॥

अथ ध्यानस्थिरस्थायुकसूरीन्द्रदर्शनानन्तरं स्फुरन्ती वपुराभरणमणिदीप्तिभिर्दीप्य-
माना जिनानां तीर्थंकृताम् । अथ वा जिनस्य महावीरस्येदं जैनम् । तादृशं मतं शासनं
तस्याधिदेवी अधिष्ठात्री देवता वशी जितेन्द्रियप्रभो मुनिजनस्तन्मध्ये शीतकान्तेध-
न्द्रस्थितावता सूरीन्द्रस्य पुरोऽग्रे आविरासीत्प्रकटीभूता । उत्प्रेक्ष्यते—उपासनया निर-
न्तरसेवनया कृत्वा प्रसादिता प्रसादयुक्ता विहिता । प्रसन्नीकृतैत्यर्थः । अतएवाङ्गीकृता
उपात्ता गृहीता काययष्टिस्तूलता यया तादृशी शमश्रीर्भूर्तिमती उपलक्ष्मीरिव प्रभोः
पुरः प्रादुर्भूता ॥

कलामिवेन्दोर्जगते द्वितीयां प्राप्तां सुरीं दर्शयितुं स्वमस्मै ।

निद्रां दृशा किञ्चन चुम्बतापि प्रेक्ष्यामुनाजायत जाग्रतेव ॥ ९ ॥

अमुना सूरीन्द्रेण जाग्रतेव जागरणावस्थितेनेव निन्द्रारहितेनेव अजायत संजातम् ।
अमुना किं कुर्यता । किञ्चन किमपि उदरिकामन्त्रं दृशा नेत्रेण निद्रां प्रमीलां चुम्बता
आश्रयतापि । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य व्यालोच्य । काम् । सुरीं शासनदेवताम् । क्लिप्त-
णाम् । अस्मै सूरीन्द्राय समात्मानं दर्शयितुं दग्गोचरीकारयितुं प्राप्तां पुरःसमागताम् ।
कामिव । द्वितीयां तिथिमिव । यया इन्दोः गुधादीधितेः कलां पोडशांशम् । अप्राप्यामग-
तिष्ठतिषदाद्य कलाप्रयमयीं खेलां जगते सकललोकाय दर्शयितुं प्राप्तां जनो जानाति ॥

प्रवाललक्ष्मीमिव कामितद्रोस्तथ्यानसिद्धेः किमुतामदृती ।

प्रत्यक्षवत्प्रादुरभूत्पुरोऽस्य स्वप्नेऽपि सा सार्वमताधिदेवी ॥ १० ॥

सा हीरविजयमूरिसूरिमन्त्रध्यानानुभावाभ्यागता सार्वसा धीमश्वरमकृन्महावीरभग-
वतो मतं शासनं तस्याधिदेवी अधिष्ठायिका निर्जरी । धीवीरशासनदेवता इत्यर्थः ।
सर्वे द्विविधशिवस्थायामपि प्रत्यक्षप्राप्तदृष्ट्यास्यायुक्चक्षुर्लक्ष्यन् । अस्य तुरेः पु-
रोऽग्रतः प्रादुरभूत्प्रकटीभवति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वामितद्रोस्तथा हि हीरमूरेरभिलक्षित-
शक्तिनः प्रवाललक्ष्मीः पञ्चश्रीरिव । हुमाणा हि प्रपमं पद्मवाः प्रादुर्भवन्ति । तदुप-

मानम् । उताथ वा तस्य सूरैर्ध्यानस्य सूरिमन्त्रजापस्य सिद्धेः फलनिष्पत्तेः । अथ च सिद्धिनाम्न्या देवताया विघ्नराजपार्श्वे सिद्धिबुद्धिनाम्न्यौ देवते अनुचर्यां वर्तते इति लोकप्रसिद्धिः । तस्या अप्रदूती । किं प्रथमशासनहारिकेव ॥ इति सूरिपुरो निशीथे शासनदेवतागमनम् ॥

अथ शासनदेवतावर्णनारम्भः—

सृष्टिं सिसृक्षोः सुदृशां पुरा यः स्वयंभुवः शिल्पगुरुर्बभूव ।

विधाय तां बिम्बमिवादसीयशिक्षाकृतेशोऽर्पयति स्म तस्मै ॥ ११ ॥

स शिल्पगुरुः अमूपां सुलोचनानामियमदसीया । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति नैपथे । सृष्टिः सर्गः । स्त्रीरूपघटनमित्यर्थः । सृष्टिरिति मध्यमपदलोपी समासः । तस्याः सृष्टेः शिक्षणं न पुनर्निर्माणक्रिया तत्कृते तदर्थं बिम्बं मूलरूपं निरूप्य अन्यानि तद्रूपाणि निर्माप्यन्ते । एतावता शासनदेवतारूपबिम्बे विधाय तस्मै धात्रे अर्पयति स्म दत्तवान् । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात् । स कः । सुदृशां चारुचक्षुषां स्त्रीणां हि कटाक्षादिहेतुतया दृष्टिरेव प्रधाना तस्यां च शोभनत्वेन सर्वाङ्गीणशोभनत्वं सुतरामागतमिवेति । तथोक्तम्—'सर्वेन्द्रियाणां नयनं प्रधानम्' इति । तथा—'तदनु पुनरपाद्गोत्सङ्गसंचारितानां जयति तरुणयोपिल्लोचनानां विलासः' इति चम्पूकथाद्वितीयश्लोकान्वयद्विपदी । इति सृष्टिरचनां सिसृक्षोः कर्तुमिच्छोः स्वयंभुवो ब्रह्मणः पुरा पूर्वं विज्ञानज्ञानाभ्यासनसमये शैशवे यः कश्चिदज्ञाताश्रुतनामा शिल्पगुरुर्विज्ञानाचार्यः कलाचार्यो वा बभूवासीत् । प्रायो हि कलाकौशल्यगृह्यगुरुमन्तरेण जगच्चेतश्चमत्कारि शिल्पं न संगच्छते ॥

महीवियद्वीक्षणकेलिलोलीभवन्मनाः स्वैरविहारिणीयम् ।

जम्बूहृदिन्या अधिदेवतेव समीयुपी काञ्चनचारिमश्रीः ॥ १२ ॥

इयं शासनसुरीरूपा । उत्प्रेक्ष्यते—जम्बूहृदिन्या जम्बूनामनद्याः । जम्बूद्वीपसत्कजम्बूवृक्षाः । तेषां जम्बूफलरसैर्जम्बूसरित्प्रवहति । तन्मृत्प्ला च जाम्बूनदं भवति । जम्बूनद्यां भवं जाम्बूनदमिति व्युत्पत्त्या इति कविसमयः । तदेव दर्शयते—'जाम्बूनदं जगति विधुतिमेति मृत्प्ला कृत्प्लापि सा तव रुचा विजितश्रि यस्याः । तजाम्बवद्रवभवास्य सुधाविधाम्बुजम्बूमरिद्वहति सीमनि कम्बुकण्ठि ॥' इति नैपथे । अधिदेवता अधिष्ठायिका देवी समीयुपीव समागतवती । किंभूता । मग्ना भूमेर्वियत आकाशस्य च द्वयोर्भूतभसोर्वाङ्मयमवलोकनं तदेव केलिः क्रीडा तत्र लोलीभवद्यत्नं जायमानं मनश्चेतो यस्याः । अत एव पुनः किंभूता । स्वैर स्वैच्छया विहरति संचरतीत्येवशीला । देवा देव्यो हि स्वैरविहारा भवेयुः । अतोऽपि स्वैच्छया संचारिणी । पुनः किंभूता । काञ्चनत्वेन काञ्चनवद्वा चारिमणो वपुर्मनोज्ञत्वस्य श्रीः शोभा यस्याः सा ॥

सा ध्यानगोचरीकृता शासनदेवता श्रीजिनमताधिष्ठायिका निर्जरी ज्ञानदृशा निजा-
वधिज्ञानलोचनेन ध्यानस्थितं प्रणिधानोपविष्टं हीरविजयनामान वशीन्द्रं जितेन्द्रिया-
णामधिराजं सूरिं निपीय सादरमवलोक्य चित्ते स्वमानसे मुदमानन्दं दधार धत्ते स्म ।
प्रमोदं प्रापेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतस्य सुधायाः कुण्डे परितो निबद्धानेकसोपानपट-
लप्रवणे जलाशये अर्थादमृतकुण्डमध्ये प्रणीतं कृतं लीलया खैरक्रीडया । ननु तापम-
लापनोदाय देवानां तापायभावात् । आप्लवनं स्नानं यया तादृशीव । 'स्नानं सवनमाप्लवः'
इति हैम्याम् । आप्लवनमाप्लवः इति वाक्यमेवानीतमस्तीति ॥

अथाविरासीद्विशितीतकान्तेः पुरः स्फुरजैनमताधिदेवी ।

प्रसादितोपासनया शमश्रीरिवेयमङ्गीकृतकाययष्टिः ॥ ८ ॥

अथ ध्यानस्थिरस्थायुकसूरीन्द्रदर्शनानन्तरं स्फुरन्ती वपुराभरणमणिदीप्तिभिर्दीप्य-
माना जिनानां तीर्थकृताम् । अथ वा जिनस्य महावीरस्येद जैनम् । तादृशं मतं शासनं
तस्याधिदेवी अधिष्ठात्री देवता वशी जितेन्द्रियप्रानो मुनिजनस्तन्मध्ये शीतकान्तेध-
न्द्रस्यैतावता सूरीन्द्रस्य पुरोऽग्रे आविरासीत्प्रकटीभूता । उत्प्रेक्ष्यते—उपासनया निर-
न्तरसेवनया कृत्वा प्रसादिता प्रसादयुक्ता विहिता । प्रसशीकृतेत्यर्थः । अतएवाङ्गीकृता
उपात्ता गृहीता काययष्टिस्तनूलता यया तादृशी शमश्रीमूर्तिमती उपलक्ष्मीरिव प्रभोः
पुरः प्रादुर्भूता ॥

कलामिवेन्दोर्जगते द्वितीयां प्राप्तां सुरीं दर्शयितुं स्वमस्मै ।

निद्रां दृशा किञ्चन चुम्बतापि प्रेक्ष्यामुनाजायत जाग्रतेव ॥ ९ ॥

अमुना सूरीन्द्रेण जाग्रतेव जागरणावस्थितेनेव निन्द्रारहितेनेव अजायत संजातम् ।
अमुना किं कुर्वता । किञ्चन किमपि उदरिकामन्त्रं दृशा नेत्रेण निद्रां प्रमीलां चुम्बता
आश्रयतापि । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य ब्यालोक्य । काम् । सुरी शासनदेवताम् । किलक्ष-
णाम् । अस्मै सूरीन्द्राय स्वमात्मानं दर्शयितुं दग्गोचरीकारयितुं प्राप्तां पुरःसमागताम् ।
कामिव । द्वितीयां तिथिमिव । यथा इन्द्रोः सुधादीधितेः कलां पोहृशांशम् । अत्रार्थजग-
त्स्मितवशाच्च कलात्रयमयीं खेलां जगते सकललोकाय दर्शयितुं प्राप्तां जनो जानाति ॥

प्रबाललक्ष्मीमिव कामितद्रोस्तज्ज्ञानसिद्धेः किमुतामद्वती ।

प्रत्यक्षयत्प्रादुरभूत्पुरोऽस्य स्वमेऽपि सा सार्वमताधिदेवी ॥ १० ॥

सा हीरविजयसूरिसूरिमन्त्रध्यानानुभावाभ्यागता सार्वस्य धीमन्तरमकृन्महावीरभग-
वतो मतं शासनं तस्याधिदेवी अधिष्ठायिका निर्जरी । श्रीवीरशासनदेवता इत्यर्थः ।
स्वमे किञ्चिन्निद्रावस्थायामपि प्रत्यक्षवज्राप्रदवस्थारुणायुकचधुलक्षयवत् । अस्य सूरैः पु-
रोऽग्रतः प्रादुरभूत्प्रकटीभवति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कामितद्रोर्घात् हीरसूरैरभिलषित-
शास्त्रिनः प्रबाललक्ष्मीः पल्लवश्रीरिव । हुमाणा हि प्रयमं पल्लवाः प्रादुर्भवन्ति । तदुप-

निर्यत्सुरास्त्राशनिभूषणानि विरेजुरङ्गानि सुराङ्गनायाः ।

स्वस्पर्धिनः श्रीभिरिवेन्द्रचापवज्राण्यमीभिर्विधृतानि जेतुम् ॥ १३ ॥

सुराङ्गनाया जिनशासनत्रिदश्या अङ्गान्यवयवाः । 'एकदेशे प्रतीकोऽङ्गावयवापघना अपि' इति हेम्याम् । तथा 'अङ्गमन्तिकमात्रयोः । उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयोः ॥' इत्यनेकार्थः । विरेजुर्विमान्ति स्म । किंभूतान्यङ्गानि । निर्यन्ति निर्गच्छन्ति प्रादुर्भवन्ति सुरास्त्राणि इन्द्रधनुषि । 'धनुर्देवायुधम्' इति हेम्याम् । इन्द्रधन्वाप्युच्यते । तथा 'तस्मै स्वभूषा दपदंशु शिल्पं वलिद्विपः कार्मुकमर्पयन्ती' इति नैपधे । मणिज्योतिरिन्द्रधनुरा कृत्वा निर्याति । यथा नैपधे—'वृत्ता विभूषा मणिरश्मिकामुकैः' इति । येभ्यस्तादृशान्यशनिभूषणानि वज्ररत्नखचिताभरणानि येषु तानि । अशनिशब्देनात्र वज्ररत्नमुच्यते । 'शुचीमुखं तु हीरकः । वराटकं रत्नमुख्यं वज्रपर्यायनाम च ॥' इति हेम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—अमीभिरङ्गैः श्रीभिः शोभाभिः कृत्वा स्वस्पर्धिनः निजप्रतिमालीभूतशत्रून् जेतुं पराभवितुमिन्द्रचापवज्राणि शस्त्राणीव विधृतानि ॥

राजीवराजी विजिता यदङ्गैर्मृदुश्रिया रङ्गदनङ्गरङ्गैः ।

तत्तुल्यभावाय तपः सृजन्ती वने वसन्तीव कुशेशयासीत् ॥ १४ ॥

यदङ्गैर्यस्या देव्या अङ्गैरवयवैर्मृदुश्रिया भावप्रधाननिर्देशात्सौकुमार्यलक्ष्म्या विजिता पराभूता सती राजीवराजी कमलमालिका । उत्प्रेक्ष्यन्ते—वने निकुञ्जे वसन्ती सती वासं विदधती । तिष्ठन्तीत्यर्थः । कुशेशयासीत् दर्भशायिनी बभूवेव । 'वनं कानननीरयोः' इत्यनेकार्थः । तथा कुशेशयं पद्मनामापि । यथा 'कमलं नलिनं पद्ममविन्दं कुशेशयम्' इति हेम्याम् । तत्रोत्प्रेक्षापि । 'कुशो दर्भे जले द्वीपे' इत्यनेकार्थः । किं कुप्यन्ती । तेषामङ्गानां तुल्यभावाय सादरयाय तपः सृजन्ती अनुतिष्ठन्ती । अन्यापि किञ्चित्फलं मनसि स्पृहयन्ती सती वनमध्यस्थायिनी तपः कुर्वाणा कुशप्रस्तरे शेते । किंभूतः । यदङ्गैः रङ्गमूलं कुर्वन् । 'मृत्स्यविधाने मृत्स्यति नटति च रङ्गति च विलसति च' इति क्रियाकलपे । योऽनङ्गः स्वरस्य रङ्गैर्नर्तनस्थानं रङ्गन्ती जङ्गमा अनङ्गनर्तकस्य रङ्गा नर्तनशाला वा ॥

अगण्यनैपुण्यमुत्तान्निघ्नय संरक्षितान्प्रेक्ष्य गुणांस्त्रिदश्याः ।

स्वयघ्नोद्भूतभयातिरेकात्तस्याः प्रणेशे विमशेषदोषैः ॥ १५ ॥

तस्याः क्षामनेद्व्याः सक्ताशान् अशेषदोषः समप्रापगुणः प्रणेशे प्रणष्टं प्रपत्ताप्य गतम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वेषां स्वकीयारमनां यशस्त्रणं बन्धनं तस्मादुद्भूतात्मात्माद्रयातिरेकात्साध्यसातिशयादिषु । किं कृत्वा । अगण्यन् गणयितुमशक्यान् गणनातिगानतिशायिनो वा नैपुण्यं दाक्षिण्यम् । चातुर्यमित्यर्थः । तदेव मुग्धादी मुखे वा पुरि येषां तान् । 'सुरागुणानि प्रारम्भे धेष्टे निःसरणास्त्रयोः' इत्यनेकार्थः । गुणाप्रियमन्य नितरां यन्प्रयिता घट्टा त्रि-

सौन्दर्यपाथःप्लवपादपद्माकरेऽङ्गुलीनालजुपोऽनिमिष्याः ।

कामाङ्गुशाः शोणसरोजराज्यो ज्योतिर्मरन्दोपचिता इवावभुः ॥ २२ ॥

अनिमिष्या देवतायाः नखा अनुरागा भान्ति स्म । अयं प्रयोगः 'क्रिया-
रक्षणमुद्येऽप्यस्ति । उत्प्रेक्ष्यते—शोणसरोजराज्यः कोकनदपङ्क्तय इव । कस्मिन् ।
सौन्दर्यं मनोहरत्वं तदेव पायसां पानीयानां प्लवः पूरो यस्मिंस्तादृशे पादे चरणरूपे
पद्माकरे सरति । चरणे त्वाकृतिकमलानां सद्भावात्कमलाकरत्वम् । किं शोणसरोजराज्याः ।
अङ्गुल्यः पादशाखास्ता एव नाला मृणालाणि जुपन्ते भजन्ते । पुनः किंभूताः । ज्योतींषि
नखान्तयः एव मरन्दा मधूनि तैरुपचिताः पुष्टाः । भृता इत्यर्थः ॥ इति पदनखाः ॥

नखोल्लसत्पल्लवशालमानैर्नम्रामरीनेत्रमिलद्विरेफैः ।

शाखाविशेषैः पदशाखिनः किं तदङ्गुलीभिर्भ्रियते स्म शोभा ॥ २३ ॥

तदङ्गुलीभिर्देवीपदशाखाभिः शोभा भ्रियते भ्रियते स्म । 'डुभृत् धारणपोषणयोः'
इत्यस्य रूपम् । उत्प्रेक्ष्यते—पदशाखिनः पादपादपस्य किं शाखाविशेषैर्विशिष्टशाखा-
भिरिव । किंभूतैः । नखाः एवोल्लसन्तः स्फुरन्तः विकसन्तो वा पल्लवाः प्रवालास्तेः
कृपा शालमानैः शोभाभासुरैः । पुनः किंभूतैः । नम्राणां नमनशीलानाममरीणां त्रिद-
शीनां नेत्राणां नवानां प्रतिविम्बितान्येष । मध्यमपदलोपी समासः । मिलन्तः समीपे
समागच्छन्तो द्विरेफा भृष्टा येषु ॥

पदं मयेदं प्रददे शिरःसु दिशां दशानामपि सुन्दरीणाम् ।

इतीय रेखाः क्रमयोरमर्याङ्गुलीमिपात्तत्प्रमिता विभर्ति ॥ २४ ॥

विलासिबालव्यजनाधृतोद्यच्छत्रा स्फुरद्वारिजराजमाना ।

अधीश्वरीवाखिलवारिजानां यदीयपादद्वितयी दिदीपे ॥ २९ ॥

यस्या देव्या इयं यदीया शासनदेवतासंबन्धिनी पादद्वितयी चरणयुगली दिदीपे शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—अखिलानां समप्राणां वारिजानां जलजन्मनाम-
त्रार्थात्कमलानामेव पदयोः पद्मानामुपमानत्वात् । वारिजशब्देन शङ्खोऽप्युच्यते ।
'कम्बुस्तु वारिजस्त्रिरेखः षोडशावर्तः शङ्खः' इति हैमीवचनात् परं तन्निरासः । अथ
वारिजशब्देन मुख्यतया पद्ममेवोच्यते तस्मात्कमलानामेवाधीश्वरी स्वामिनीव रा-
ज्ञीव । किं राजचिह्नं ददर्यते विलसत इत्येवं शोभमाने बालव्यजने आकृतिरूपे ।
'छत्तचामरपडागजूअलचमंडिया' इत्यजितशान्तिस्तवनात् । चागरे यस्यां यस्या वा ।
पुनः किंभूता । पृतमाकलितमाकारकायमातपत्रं छत्रं यया । स्फुरद्भिः प्रकटीभवद्भिः
रेखाकारधारिभिर्वारिजैः पद्मैर्विराजमाना शालिनी ॥

कथंचनाभ्यर्थनया मृदुत्वं रागश्रियं चाप्य पदारविन्दात् ।

प्रवालमाला धरणीरुहाणांमिवाधमणींभवति स्म तस्याः ॥ २६ ॥

धरणीरुहाणां पादपानां प्रवालमाला पल्लवपङ्क्तिः । तरुणां प्रवालकयनेन विह्वमानां
निरासः कृतः । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या देव्या अधमणींभवति स्म ग्राहका जाताः ।
किं कृत्वा । कथंचन महता कष्टेन केनापि प्रकारेण वा अभ्यर्थनया देवीपुर-
स्तापाचनया कृत्वा पदारविन्दादर्यात् शासनदेवीचरणकमलान्मृदुत्वं सौकुमार्यं च
पुनः रागश्रियं लोहितलक्ष्मीं चाप्य लब्ध्वा ॥

प्रसादकान्ती दधती सुवर्णालंकारिणी रम्यतमक्रमा च ।

संश्लेषदक्षाप्रतिमोपमानश्रीः श्लोकमालेव सुरी चकासे ॥ २७ ॥

सुरी(शान)त्रिदशी श्लोकमालेव अनुश्रुभां पङ्क्तिरिव चकासे दीप्यते स्म ।
किंभूता सुरी श्लोकमाला च । प्रसाद प्रसन्नभावं कान्ति शोभां पपुदीप्तिं वा तथा
सग्लिर्यावबोधगोचरत्वं प्रसादगुणः । तथा दीप्तरसत्वं कान्तिस्ते दधती दधाना ।
पुनः किंभूता । सुवर्णः काश्चनैर्विरचिता अलंकारा अद्भुतप्रसङ्गाभरणानि विद्यन्ते सन्ति
पास्याः । तथा शोभना वर्णा अक्षराणि । तथा उपमोदप्रेक्षारूपकाया अलंकारास्ते सन्ति
अस्मामिति । अत्यधीय इन् । पुनः किंभूता । रम्यतमा अतिशयेन मनोह्रां रामुद्रो-
क्तालक्षणलक्षितावत एवातिरचिरी कर्मा चरणां यस्याः अतिरमणीयचतुधरणा अनु-
क्रमो वा यस्याः । पुनः किंभूता संश्लेषे स्वकामुकेन यत्तमेन तमं संश्लेषसरोमायाशितं
सतावेष्टितवापाह्निह्नविशेषे निपुणा चापुन्यवती । तथा । सन्द्यगुणार्थगुणसम्पदा-
सार्थालंकारादिरूपः सम्यक् समीचीनधेतव्यमत्कारकारी शेषस्तत्र दक्षा पट्वी । पुनः
किंभूता । अप्रतिमोपमानश्रीः न विद्यते प्रतिमा गारदर्यं यस्याः । 'न तन्मुखस्य प्रतिमा

चराचरे' इति नैपथे । तादृशी उपमानश्रीः शोभा लक्ष्मीर्वा यस्याः । तथा अप्रतिमा
असाधारणा उपमानैरुपलक्षणादुत्प्रेक्षायैः श्रीलक्ष्मीः शोभा यस्याः ॥ इति पादाः ॥

यत्पादराजौ परिशुद्धपाष्णीं निर्जित्य गत्याखिलराजहंसान् ।

उच्चै रुचिस्फूर्तिमिपाजिगीषू प्रस्थातुकामाविव नाकिनागम् ॥ २८ ॥

यस्या देवतायाः पादौ चरणावेव राजौ राजानौ पार्थिवौ अपरावपि बलवद्भू-
पती नाकिनो नागं गीर्वाणानां वारणमैरावणं निर्जरथेष्टं शकं वा । यदुक्तं है-
म्याम्—'स्युत्तरपदे व्याघ्रपुद्गवर्षभकुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागायास्तंजजश्च मतल्लिकाः ।
मर्चिकाप्रकाण्डोद्धयः प्रशस्यार्थप्रकाशकाः ॥' इति । जिगीषू जेतुमिच्छन्तौ सन्तौ ।
रुचीनां निःसरद्वहलप्रबलकान्तीनां स्फूर्तेः स्फुरणस्य मिपात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—
उच्चैर्ध्वं स्वर्गलोकां प्रति प्रस्थातुकामौ गन्तुमीहमानाविव प्रचलितुमनसाविव । ऐराव-
णवासवयोः स्वर्गस्थायुकत्वेन उच्चैर्गमनम् । राज्ञामपि इन्द्रनिर्जयनं दृश्यते । यथा रघु-
वंशे इन्दुमतीस्वयंवरे कार्तवीर्यवर्णनाधिकारे—'काराण्डे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोपि-
समा प्रसादात्' । तथा सूक्ते—'दृष्टिः सागरो बद्धः इन्द्रजिन्मानवैर्जितः । वानरैर्वे-
ष्टिता लङ्का जीवद्भिः किं न दृश्यते ॥' इति । किं कृत्वा । गत्या गमने विलासेन प्रयाणे-
नाभिलाषेण तेन वाखिलान् समस्तान् राजहंसान् सितच्छदान् पार्थिवपुद्गवांश्च । प्रब-
लपृथिवीपुरंदरानित्यर्थः । निर्जित्य पराभूय स्वयशीकृत्य च । किंभूतौ पादराजौ । परि-
सामस्त्येन सर्वप्रकारेण समन्तात्समप्रतया वा शुद्धो लाञ्छनाभावेन निर्मलः पार्णिः
पुटयोरपः प्रदेशो ययोः । तथा परि समन्तात् समप्रखपदेशपेक्षया निर्दोषो विरोधा-
दिरहितः पार्णिः पाधाख्यो विजयिनो राज्ञः स्वदेशपृष्ठवर्ती राजा ययोस्तौ । 'शुद्धपार्णि-
रयान्वितः' इति रघुवंशे । यो विजयी नृपोऽपरदेशसाधनार्थं प्रतिष्ठते सोऽवश्यं
स्वदेशपाधाख्यं पार्थिवं पुरप्रामाथ्य हस्त्यादिप्रदानेन मंत्रीविधानेन च शुद्धं खानुकूली-
करोतीति क्षितिः । नो चेदशुद्धः स तद्देशे विद्वरं कुरुते तस्मान्निर्दोषीकरणं तदभिधानं
च पार्णिरित्युच्यते ॥ इति पार्णिः ॥

जम्भद्विपत्कुम्भिपराभविन्या ययातिभूतिं गमितः स्वगत्या ।

किं हंसकस्तां चरणारविन्दे तस्थौ प्रसत्तेर्विपयीचिकीर्षुः ॥ २९ ॥

हंस एव हंसकः । स्वार्थे कः । राजहंसः नृपुत्रम् । 'विष्याकक्षरहंसक-
रुतपुद्गाः' इति लिङ्गानुशासने. पुंनपुंसकलिङ्गः । चरणारविन्दे अर्थाद्देवीपादपद्मे तस्थौ
क्षितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—तां शासनदेवतां प्रसत्तेः प्रसादस्य विपयीचिकीर्षुः किं गो-
परीक्षुं निचुरिष्य । हंसकः कथंभूतः सन् । यया त्रिदश्या स्वगत्या निजगमनातिवि-
भागेन अस्तिभूतिं पराभवं गमितः प्रापितः सन् । किंभूतया गत्या । जम्भन्गुमा दैत्य-
गम्य द्विपन् धरी हन्ता वायवस्तस्य कुम्भी हस्ती ऐरावणस्तं पराभवति निर्जयति
इत्येवञ्च तथा ॥

स्वजिह्वयानेन विगानितः सन्नाखण्डलः कुण्डलिनामिवैताम् ।

सिञ्जानमञ्जीरविनिर्मिताङ्गः प्रसाहयत्यङ्घ्रिपयोजलमः ॥ ३० ॥

कुण्डलिनां भुजंगमानामाखण्डलः पुरंदरः स्वामी शेषनामनागाधिराजः पादप-
योजे कमकमले लभ आश्रित्य स्थितः सन् । उत्प्रेक्ष्यते—एतां शासनदेवतां
प्रसन्नां करोतीव । प्रसादकलितां निर्मिमीत इव । यो हि बलवन्तं निजजेतारं
प्रसादयितुमिच्छति स तत्पदयोर्लंगति । चाटुवाक्यानि ब्रूते । इति रीतिः । किंभूतः ।
सिञ्जानं शब्दायमानं रणक्षणितिरावं कुर्वाणं यन्मञ्जीरं नूपुरं तदेव विहितं निर्मितमङ्गं
चपुयेंन । पुनः किलक्षणः सन् । स्वस्वात्मनो जिह्वेन वक्त्रेण यानेन गमनेन । यौवनो-
न्मादेन प्रायः स्त्रीणां गतिर्विक्री भवति । अपरोऽपि पाठः । यथा—‘स्वश्लोकशौक्येन’
स्वस्वात्मनः श्लोकस्य यशसः शौक्येन शुकृतया वा विगानितोऽधरीकृतः ॥ इति
चरणनूपुरम् ॥

यया जगज्जैत्रतमश्रियाङ्घ्रिगुल्फः परां कोटिमवापितः सन् ।

पराक्षिलक्ष्यत्वमयांभूव न चक्रवर्ती तु कदाचनापि ॥ ३१ ॥

यया शासनदेवतया जगतां भुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशाद्ब्रैलोक्यकामिनीनां
जैत्रतमया अतिशयेन जैत्रया जयनशीलया श्रिया आत्मलक्ष्म्या परां प्रकृष्टां
कोटिमुत्कर्षं काष्ठामवापितो नीतः सन् । पराक्षिलक्ष्यत्वम् अङ्घ्रिगुल्फश्चरणमन्विषु-
ष्टकः कदाचनापि कस्मिन्नपि समये पराक्षिलक्ष्यत्वं परेषामन्येषां चक्षुष्मतामक्ष्णोर्लो-
चनचोर्लक्ष्यत्वं दृश्यतां गोचरत्वं न अयांभूव गच्छति स्म । ‘अयं गती’ इत्यस्य
धातोराम्प्रत्यये प्रयोगा यथा—अयांचक्रे, अयांभूव, अयामासेति । क इव । चक्रेण
नरखेचरेन्द्रायप्रतिवृतेनामोपरयाद्वायुधेन वर्तते । पदपक्ष्णक्षोणीमण्डलान्तरे प्रवर्तते
दिग्विजयं विदधातीत्येवंशीलचक्रवर्ती सार्धंभौम इति । यया चक्री परेषां प्रत्यर्धिनां
कदाचिदपि कस्मिन्नपि प्रस्तावे आजीवितान्तमक्षिलक्ष्यत्वं लोचनगोचरत्वं तां नायते
न प्राप्नोति । प्रतिभट्टेर्भूषणस्यापि द्रष्टुं न शक्यते इत्यर्थः । एतावता देवीगुल्फी न द-
श्येते । स्त्रीणां गुल्फजानू अदृश्यायेव श्लाघ्येते इति सामुद्रशास्त्रे । तथा ‘गुल्फद्वयासा
यददृश्यतिद्विः’ इति नैपथे ॥

यज्जह्याधःकरणादुदीतग्रीडातिरेकादिदमीयगुल्फः ।

मन्ये न्यमज्जन्नवनिर्यदचिरर्णःप्रपूर्णाभवदङ्घ्रिशोणे ॥ ३२ ॥

यस्याः शासनमुराहनायाः जहया अधःकरणाग्रीचर्विधानातिरस्करणाद्वा उदीता
प्रकटीभूता । ‘उदीतमातङ्गितवानश्चत’ इति नैपथे । या ग्रीडा लज्जा तस्या
अतिरेकादतिशयात् अस्या अयमिदमीयः । ‘मध्यं तनुकृत्य यदीदमीयम्’ इति नैपथे ।
देवीचरणसंबन्धी गुल्फो गुण्टकः । अहमेवं मन्ये वितर्कयामि । नवानि नवीनानि नि-
यन्ति प्रादुर्भवन्ति यान्यर्थापि अर्थात्तत्कमवान्ततयः तान्येवार्थाणि पाणीयानि तैः प्रपू-

र्णभवन्नाकण्डं व्याप्तः संपश्यमानः अजिर्देवीपादः स एव शोणो हृदस्तस्मिन्मन्त्रिकमु
ब्रूति स्मेव ॥

श्रीमज्जिनाधीशमताधिदेव्या जह्वे विभूषामनघे दधाते ।

किमु प्रगल्भक्रमनामधेयवृन्दारकोर्वीरहयोः प्रकाण्डे ॥ ३३ ॥

श्रीमांश्चतुर्विंशदतिशयादिका लक्ष्मी त्रिलोक्याधिपत्यलक्ष्मीर्वा विद्यते यस्य स श्री-
मान् यो जिनानां जयन्ति सर्वथापि रागद्वेषादिकानन्तरङ्गान् शात्रवानिति जिनस्तेषां
सामान्यकेवलीनामधीशः स्वामी तीर्थकरोऽर्धांश्चमहावीरभगवान् तस्य मतं शासनं तस्या-
धिदेव्या अधिष्ठायिकाया देवतायाः अनघे निष्पापे प्रशस्ये जह्वे नलकिन्त्या विभूषां शोभां
दधाते कलयतः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रगल्भौ प्रकृष्टौ यौ क्रमौ देवीपादौ तावेव नामधेयम-
भिधानं ययोस्तादृशयोर्वृन्दारकोर्वीरहयोः कल्पवृक्षयोः । प्रकाण्डे किमु वृक्षस्कन्धाविव ।
'मूलाच्छास्तावधिर्गण्डः प्रकाण्डौघः' इति ह्यस्यां प्रकाण्डः पुंस्त्रीबलिव्योः ॥

यस्याः प्रकाण्डस्फुरदुग्रजह्वा सदृक्षलक्ष्मीस्पृह्यालवः किम् ।

विषह्य भारं भवनव्रजानां स्तम्भा मनुष्यानुपकुर्वते स्म ॥ ३४ ॥

स्तम्भाः स्थूणाः भवनव्रजानां गृहगणानां भारं वीवधं विषह्य क्षान्त्या मनुष्यानुप-
लक्षणात्सुरान् त्रिभुवनेऽपि गृहभाराधारभूतस्तम्भानां विद्यमानत्वेन एतावता त्रिज-
गन्नानुपकुर्वते स्म उपकारं कुर्वन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यस्यास्त्रिदश्याः प्रकाण्डे
वृक्षस्कन्धाविव स्फुरन्त्योः शोभमानयोः जह्वयोः सदृक्षलक्ष्म्याः समानविभूषायाः
स्पृह्यालवः किम् अभिलाषुक्ता इव कामयितार इव ॥

सारङ्गनाभीसुरभेरमुष्या जह्वाविभूषाभिरधःकृताभिः ।

मृगाङ्गनाभिर्गिरिगङ्गरोर्वी मन्दाक्षलक्ष्याभिरिव प्रपेदे ॥ ३५ ॥

मन्दाक्षस्य लज्जाया लक्ष्याभिवैध्याभिन्नपानिरेककलिताभिर्मृगाङ्गनाभिर्हरिणरमणी-
भिः । उत्प्रेक्ष्यते—गिरिगङ्गरोर्वी गिरीणां शैलानां गङ्गराणां गुह्यानाम्, अथ वा निकुञ्जाना-
मुर्वी भूमिः । 'गङ्गरो विलभेदयोः । कुञ्ज' इत्यनेकार्थः । तथा 'गौरीसुरोर्गङ्गमाविधेश' इति
रघुवंशे । 'परस्परमिलच्छास्तापटलादपट्टिनिविडवनमित्यर्थः' इति तद्वृत्तिः । प्रपेदे
प्रपदेव । किंभूता । मृगनाभिः सारङ्गनाभिः कस्तूरिका । 'गोरोचनाचन्दनकुङ्कुमनाभी-
विलेपा पुनरुक्तयन्ती' इति नैषधे । तथा कस्तूरिकानामापि । 'मृगनाभिर्मृगमदः
कस्तूरीगन्धधूत्सवि' इति ह्यस्याम् । तद्वत्सुरभेः मुगन्धायाः । श्रावणपुःपरिमलक-
लिताया इत्यर्थः । अमुष्या वर्ण्यमानशासननिर्जरनितम्बिन्याः जह्वयोर्नलकिन्त्यो-
र्विभूषाभिः शोभाभिरधःकृताभिस्त्रिरुताभिः । जिताभिरित्यर्थः ॥

जह्वे यदीये प्रणयन्प्रयत्नात्प्रकाण्डसारं पृथिवीरुहाणाम् ।

जग्राह घाता किमभावि तेषु ततः स्फुरत्कोटरकूटरन्ध्रैः ॥ ३६ ॥

यस्या इमे यदीये देवतासंवन्धिन्धौ जह्वे प्रयत्नात्सादरादेकतानतया वा एकाग्रम-
नसा प्रणयन्कुर्वन् सन् धाता जगत्कर्ता पृथिवीरहाणां रमणीयसान्द्रवृत्तमाणां प्रकाण्डानां
सारं सारदलिकपटलं जग्राहाददे पृहीतवान् । उपप्रेक्ष्यते—ततः सारवस्तुग्रहणानन्तरं
तेषु प्रकाण्डेषु तरुस्कन्धेषु स्फुरन्तः प्रकटीभवन्तो ये कोटराः निष्कुहाः । ‘पोलाडि’
इति लोके प्रसिद्धाः । त एव कूटं कपटं येषां तादृशै रन्ध्रैश्छिद्रैरभावि भूतम् । संजात-
गित्यर्थः ॥ इति जह्वे ॥

कपोलयुग्मेन मरुद्वुवत्या तिरस्कृते दर्पणिके विभूत्या ।

गुप्तं स्थिते जानुनिभादुपेत्य जेतुं द्विपं छिद्रदिदृक्षयेव ॥ ३७ ॥

दर्पणिके आदर्शिके । ‘यन्मतां विमलदर्पणिकायाम्’ इति नैपथे । उपेत्य । कुत-
धिदागल्य गुप्तं छत्रं स्थिते तिष्ठतः स्म । कस्मात् । जान्वोर्जानुनो रूपवर्णोर्निभादम्भात् ।
अर्थात् तदेवी वपुष्येवोपिते । उपप्रेक्ष्यते—द्विपं स्वशात्रवं जेतुं पराभवितुं छिद्राणां
वैरिणोरपगुणानां दोषाणां यगंधेपित्तदोषैः स्वद्वेपी मुखं निमेषमात्राद्निहन्वते निर्जी-
यते वा । तदन्ध्राणां दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव । तथा दोषे ज्ञाते सति शत्रुः सुखेन
पराभूयते इति लोकेऽपि प्रसिद्धिः । तस्मात् क्लिप्तक्षणे दर्पणिके । मरुद्वुवत्याः गीर्वाणपृ-
हिण्याः । शासनदेव्या इत्यर्थः । कपोलयुग्मेन गल्लयामलेन विभूत्या स्वीर्यवभवेन कृत्वा
तिरस्कृते तिरस्कारं न्यकारं प्रापिते । पराभूते इत्यर्थः । गुप्तमिति विशेषणात् दृश्यते ।
‘निगूढजानु-’ इति कल्पसूत्रेऽपि लक्ष्मीवर्णने ॥

आदर्शिकायानि मिथो मृधेषु यज्जानुना स्पर्धितया स्वकान्त्या ।

ततः किमु प्रापदनुच्छमूर्च्छां न वेद चैतन्यवती किमेवा ॥ ३८ ॥

यज्जानुना यस्या देवताया नलकीलेन स्वस्यात्मनः कान्त्या विभूषया । ‘कान्तिः
शोभायामिच्छायां प्रभायामपि’ इत्यनेकार्थः । रामं सार्धं स्पर्धितया स्पर्धोद्भावकुभा-
येन संहरित्वेन मिथो मृधेषु परस्परक्रोधोद्धततया विधीयमानयुद्धेषु आदर्शिका
मुकुरिका लोके मेघातमण्डलादौ यस्या अधो हस्तको न स्यात् पृष्ठे च ग्रहणार्हं
किमप्यङ्गुलकारि भवेत्तस्या अभिधानम् ‘आरक्षी’ इत्युच्यते । अपानि दृढग्रहा-
रादिभिर्निहता । उपप्रेक्ष्यते—ततः प्रहाररिहेतोरनुच्छामतिपनां घालयितुमशक्या
मूर्च्छा मोहचैतन्याभावं किमु प्रापदम्पनतीव । एवं चेन्न तर्हि एषा आदर्शिका अर्धतन्य-
वती चेतनाया भावार्धतन्यं तद्विषये यस्याः सा चैतन्यवती न अर्धतन्य-
वती चेतनाविरहिता किं कथं लभ्यते ॥ इति जानु ॥

रम्भात्पुनरुद्भवयत्सुपर्वसारङ्गदृष्टेलिनिकेतनस्य ।

अन्तर्वसत्सालमद्यस्मरस्य स्तम्भौ प्रगल्भौ स्फुरतः किमूरु ॥ ३९ ॥

गुरु अर्षादस्ताः स स्फुरतः शोभते । उपप्रेक्ष्यते—रम्भा नामाग्रात्पुनरुद्भव-
प्रकटीभवन् दीप्यमानो वा धूम्रवो वपुःशोभातिष्ठः सारङ्गी या गुरिपुरम्भारत्पायुका

चासौ सुपर्वसारङ्गदृक् च सुरहरिणीनयना शासनदेवी सेव केलये म्रीडाकृते अर्धा-
न्मनोभवस्यैव यत्रिकेतनं मन्दिरं तस्य स्तम्भौ स्थूणे इव । अन्यदपि रम्भागृहं कद-
लीगृहं 'केलिहृ' इति वा प्रसिद्धम् । तत्राप्याधारस्तम्भौ भवतः । किलक्षणस्य गृहस्य ।
अन्तः सीधमध्ये वसन् वासं विदधानः तिष्ठन् । सह अलसदृशा, मन्थरनयनया, स्वगु-
णेनोपमानेन मनोज्ञादिपदेन च विशेषिताङ्गकर्मा स्त्री यथा तरललोचना । 'अलसेक्षणा
मृगाक्षी' इति हेम्याम् । क्रिया रत्या वर्तते यः स स्मरः कामो यत्र तस्य ॥

यदूरुत्पृष्ट्यै करिणां करेभ्यो मन्ये मृदुत्वं गृह्यांवभूव ।

स्वयं स्वयंभूरिति तेषु नो चेदेकान्तकार्कश्यमिदं कुतस्त्यम् ॥ ४० ॥

यदूरुत्पृष्ट्यै यस्या देवताया उर्वोः सम्प्रोः छट्यै निर्माणाय स्वयंभूर्विधाता स्वयमात्मना
नान्यैरत्राहुमेवं मन्ये जानामि वितर्कयामि करिणां गजेन्द्राणां करेभ्यो हस्तेभ्यः । शुण्डा-
दण्डेभ्य इत्यर्थः । मृदुत्वं सकुमारभावम् । सौकुमार्यकलितदलिकसारमित्यर्थः । गृह्यां-
वभूव गृहीतवान् । 'गृह्णाति गृह्यते लति' इति प्रहणार्थाः क्रियाः क्रियाकलापे । 'व-
न्तादाम्' इति गृह्यांवभूवेति । एवं चेन्न तर्हि तेषु हस्तिहस्तेषु इदं प्रत्यक्षलक्ष्यं सर्व-
जनप्रतीतं वा एकान्तेन अतिमात्रं केवलं वा कार्कश्यं त्वचि काठिन्यं कुतस्त्वं कुतो-
भवम् । ततो ज्ञायते सौकुमार्यं गृहीते केवलं कर्कशतैव स्थितवती । 'नागेन्द्रहस्तास्त्वचि
कर्कशत्वात्' इति कुमारसंभवेऽपि ॥

दृष्टां यदूरुद्वितयीं प्रतीपामन्विष्य संहर्षकरीं करेण ।

प्रणश्य भीत्याभ्रमुकामुकः किं दम्भोलिपाणि शरणीचकार ॥ ४१ ॥

अभ्रमुकामुक ऐरावणगजः । 'पयोनिलीनाभ्रमुकामुकावलीरदान्' इति नैपथ्ये ।
'ऐरावतो हस्तामलः श्वेतगजोऽभ्रमुप्रियः' इति हेम्यामपि । भीत्या भयेन कृत्वा प्रणश्य
प्रपलाय्य दम्भोलिपाणि वज्रिणं पुरंदरं शरणीचकार आश्रितवान्, वज्रपाणित्वेन देव-
दानवमानवैरजेय इति तं वभाज । भीतेः कारणमाह—किं कृत्वा । करेण स्वकीयशुण्डा-
दण्डेन समं संहर्षकरीं स्पर्धाकारकाम् अत एव प्रतीपां प्रतिपक्षां तथा पुनर्दृष्टां वलिष्ठां
यदूरुद्वितयीं देवीसक्तिप्रयुगलोमन्विष्य व्यालोक्ष्य ॥

तत्केव वार्ता मम राजहंसान्सर्वानसौ यज्जयति स्वगत्या ।

इत्पूरुकायं किमु तावदस्याः करं करीन्द्रो व्यतरन्निदस्याः ॥ ४२ ॥

असौ देवी स्वगत्या निजगमनेन आत्मीयाभिषेगयेन कृत्वा सर्वान् समस्तानपि रा-
जहंसान् प्रकृष्टचलिष्ठभूपालान् तत्पतन्तु स्वमन्थरगमनविलासेन कृत्वा राजमरालान्
परकारणाव्रयति स्ववशीकरोति पराभवति च, तत्तस्मात्कारणात् मम पशुमात्रस्य पर-
पशीभूतस्य च केव वार्ता मज्जयेऽस्या न कथिदपि प्रयासः । यतोऽहं करो राजदेया-
शोऽस्यान्तीति करदाता चनुष्यदमात्रं तस्मान्मज्जयमवश्यमेवा कर्षयेवेति । उपर्येष्यते—
इति हेतोः करीन्द्रो गजराजः तावत्प्रथममेवास्याविदस्या जयनेन कृत्या अग्रभागेन

वभासे शुशुभे, मन्ये इत्युत्प्रेक्षायाम् । उत्प्रेक्ष्यते—अथवा जघनस्थलशोभाविषये अहमेवं मन्ये विचारयामि यत्स्वस्यात्मनो विलासवत्या रत्या पत्न्या सह रिरंसया रन्तुमिच्छया सुरतादिविविधक्रीडाविलासकरणार्थं सुमनःशरेण कुसुमवाणेन मनोभवेन कृतेन देवशक्त्या स्वयं विनिर्मितेन विनोदविधायिना क्रीडानिर्माणसमीहोत्पादकेन जाम्बूनदस्य जात्यकाश्वनस्य मन्दिरेण सदनेनेव ॥

भस्मीकृतं धूर्जटिनाक्षिलक्ष्मीकृत्य प्रसूनध्वजजीवितेशम् ।

मा हन्तुमामेप इतीव रत्या गुप्तं गृहं यज्जघनं व्यधायि ॥ ४३ ॥

रत्या स्मरपत्न्या यज्जघनं देव्याः कटेरग्रभागः 'पेङ्ग' इति प्रसिद्धं गुप्तं छन्नं परलोचनागोचरं गृहं व्यधायि स्थानं चक्रे । किं कृत्वा । धूर्जटिना शंभुना भस्मीकृतं लिजातिकोपप्रज्वलद्गलटलोचनानलज्वालावलीभिर्ज्वालितं भस्मावशेषीकृतं प्रसूनध्वजो मदनः । 'प्रमुग्नः श्रीनन्दनश्च कन्दर्पः पुष्पकेतनः' इति हैम्याम् । 'केतुः पताका केतनं ध्वजः' इति ध्वजनाम्नां हि हैम्याम्, यथा पुष्पकेतनस्तथा प्रसूनध्वज इति, स एव जीवितेशः स्वप्राणनाथो भर्ता स्मरस्तमक्ष्णोः स्वनेत्रयोर्लक्ष्यं दृश्यम् । स्वदम्गोचरमित्यर्थः । कृत्वा । व्यालोचयेत्यर्थः । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरिव । इति किम् । यदेव धूर्जटिः स्मरशत्रुत्वान्मां स्मरपत्नीं मा हन्तुं मा व्यापादयतात् ॥ इति जघनम् ॥

तीर्थाधिभर्तुर्मतदेवतायाश्चकास्ति लक्ष्म्याप्रतिमो नितम्बः ।

मोघीकृतेषूगलजिह्विपन्तं जेतुं धृतं चक्रमिव सरेण ॥ ४४ ॥

तीर्थस्य चातुर्वर्ण्यस्य संघस्याधिभर्ता स्वामी नायकः जिनो महावीरस्त्वस्य यन्मतं शासनं तस्य देवता अधिष्ठायिका देवी तस्या लक्ष्म्या शोभया कृत्वा अप्रतिमः न विद्यते प्रतिमा प्रतिरूपं सदृशं वस्तु यस्य स नितम्ब आरोहः कटीशृष्ठप्रदेशः । 'नितम्ब-रोहं स्त्रीकृत्याः पद्माजघनमप्रतः' इति हैम्याम् । चकास्ति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—मोघीकृता निष्कला विहिता इषयो वाणा येन तादृशो यो मरुजित् मरुतनामा कथिदानवविशेषस्त्वस्य जित् जेता एतावता ईश्वरः स एव द्विपन् प्रत्यर्षी तं जेतुं सरेण कामेन धृतं धारितमद्भीकृतं चक्रमायुधविशेष इव । नितम्बस्य चक्रोपमानम् । यथा—'रोमावलीदण्डनितम्बचक्रे' इति नैषधे । तथा—'पृथुवर्तुलतनितम्बकृन्मिहिरस्यन्दनशिल्पशि-क्षया । विधिरेकचक्रचारिणं किमु निर्मितसति मान्मयं रथम् ॥' इत्यपि नैषधे ॥

यदङ्गरङ्गन्नवराजधानीनिवासिनः श्रीसुतभूविबोदुः ।

स्फुटीभवत्पुष्परथस्य शङ्के रथाङ्गमेतन्निदानीनितम्बः ॥ ४५ ॥

त्रिदरयाः शासनदेव्या नितम्बो विभातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—यस्या देवताया अङ्गं शरीरं तदेव रहन्ती जहमा नवा राजधानी रङ्गन्धावारो मूर्धाभिषिक्तनिवासनगरी तत्र निवसतीत्येवंशीलो यः धीपुनो लक्ष्मीनन्दनो मदनः स एव भूविबोदा धरणीरमणस्य पुष्परथस्य क्रीडाकरणोचितशताहस्य । 'नकीदार्थः पुष्परथः' इति हैम्याम् ।

स्फुटीभवत्प्रकटं जायमानमेतत्प्रत्यक्षं रथाङ्गं देवीनितम्बतनुचक्रमिव शङ्के इवार्थे । अथ वा अहमेव शङ्के वितर्कं कुर्वे । स कः । एतन्निदशीनितम्बः एतस्या देव्या आरोहः ॥ इति नितम्बः ॥

एतत्कलत्रस्य हरेः कलत्रजैत्रस्य सौभाग्यमुदीर्यते किम् ।

गाङ्गेयमप्यातनुते स्म काञ्चीनिभान्निजालिङ्गनलालसं यत् ॥ ४६ ॥

हरेः केसरिणः कलत्रं कटीकटः । 'कटिः श्रोणिः कलत्रं कुटीरं काञ्चीपदं ककुभ्रती' इति हैम्याम् । तस्य जैत्रस्य जयनशीलस्य तथा हरेः विष्णोः कलत्रस्य पत्न्या लक्ष्म्याः । जैत्रस्येत्यप्यर्थध्वनिः । एतस्या देव्याः कलत्रस्य कठ्याः । एतस्य कस्यापि कलत्रस्य पत्न्या इत्यप्यर्थध्वनिः । 'कलत्रं श्रोणी भार्यायां दुर्गस्थाने च भूभुजाम्' इत्यने-
कार्थः । 'द्वितीयोऽङ्गः कलत्रं च' इति हैम्याम् । सौभाग्यं सुभगतां सौन्दर्यं चातुर्यं वा किमुदीर्यते । किमिलनिर्वचनीयमाहात्म्यं वर्ण्यते इत्यर्थः । यद्यस्मात्कारणाद्गाङ्गेयं ग-
ङ्गातनयं भीष्मम् । अपिशब्देन ब्रह्मव्रतधारित्वेन सर्वथापि स्त्रीविषयविमुखमपीति लक्ष्यते । अथ च तत्त्वतो गाङ्गेयं सुवर्णं काञ्चीनिभान्मेखलाच्छलान्निजस्यात्मन आलि-
ङ्गने परीरम्भणे लालसं लोलमीत्सुक्यं वा यस्य जातदोहदं वा तृष्णातिरेको वा यस्य तादृशमातनुते स्म चकार । 'लालसो लोलाश्रयोः । तृष्णातिरेक औत्सुक्ये' इत्यने-
कार्थः । अमरस्तु—'इच्छातिरेकस्तु लालसा' ॥

अस्याः कलत्रं हरिजित्वरं यन्मा मां हरिं तज्जयताद्वियेति ।

अदौकि काञ्ची कनकस्य तेन शय्याब्धिमुक्तामणिमण्डितेव ॥ ४७ ॥

यद्यस्मात्कारणात् अस्या देव्या हरेः पञ्चाननस्य जित्वरं जयनशीलम् । अथ च कलत्रं पत्नीत्यर्थः । विद्यते तत्तस्मात्कारणात् मां नाम्ना एकाभिधानेन हरिं कृष्णमपि मा ज-
यतान्मा परामवतात् । इति हेतोर्मिया भयेन हरिणा अर्थात्प्रसक्तये शय्याभूतः पर्यङ्क-
भावप्राप्तस्याब्धेः समुद्रस्य मुक्तामणिभिर्मुक्ताफलै रन्नैश्च मण्डिता भूयिता कनकस्य
स्वर्णस्य काञ्ची मेखलेवादौकि प्राभृतीकृतेव ॥ इति कटिः ॥

उमोपयामे पुनराप्तजन्म शिशुसरस्येन्द्रगुरोरुपान्ते ।

अध्येतुकामस्य कलास्त्रिदश्याः पृष्ठस्थलीहाटकपट्टिकेव ॥ ४८ ॥

त्रिदश्याः शासनदेवतायाः पृष्ठस्थली तनोश्चरमप्रदेशः । 'पृष्ठं तु चरमं तनोः' इति हैमीवचनात् । उमायाः पार्वत्याः उपयामे पाणिग्रहणकरणानन्तरं समये हरिविरधि-
शक्राद्यशेषवृन्दारकवृन्दातिचाञ्चया प्रसन्नीभूतभूतपतिनिर्मितानुग्रहा पुनर्द्वितीयवारमाप्त
लब्धं जन्मोत्पत्तिर्येन अत एवाभिनवोत्पादहेतोः शिशोर्बालकस्य सरस्य मन्मथस्य हाट-
कस्य जालजाम्बूनदस्य पट्टिकेव हस्तलेखविधानपट्टिकेव । सरस्य किं कर्तुकामस्य । इन्द्रस्य
पुरंदरस्य-गुरोराचार्यस्य बृहस्पतेः । 'इदंशी गिरमुदीर्य विडीजा जोयमास न विशिष्य
वभाषे । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिगुरुर्गुरुरस्य ॥' इति नैषधे । 'अभिधाकु-

शलत्वेन वचनचातुर्ये' इति तद्वृत्तिः । उपान्ते समीपे कलामातृकाधारम्मतो लिखितगणितादिमाः शकुनरुतपर्यन्ताद्वा सप्ततिकला मानवप्रसिद्धाः । देवानां कलास्तु त एव विदन्ति नास्माकं वाङ्मनोगोचरा अध्येतुकामस्य पठितुमनसः ॥

संक्रान्तवेणीग्रथितप्रसूनपङ्क्तिर्बभौ पृष्ठतटे तदीये ।

संवेशनश्रान्तशयांलुकामकृतेऽर्कतूली किमु निम्नमध्या ॥ ४९ ॥

तस्या देव्या इदं तदीयं तस्मिन्देवीसंबन्धिनि पृष्ठतटे 'वासउ' इति लोकप्रसिद्धं नाम वपुःप्रान्तप्रदेशे संक्रान्ता प्रतिबिम्बिता वेण्यां कवर्यो या ग्रथिता गुम्फिता वेणीग्रथनावसरे मध्ये संदृष्ट्वा प्रसूनानां कुसुमानां पङ्क्तिः श्रेणी बभौ विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—संवेशनेन रतिप्रीतिपत्नीभ्यां समं चिरसंभोगेन श्रान्तस्य भ्रमं प्राप्तस्यात एव प्रायोभोगिनां शय्या कुसुमान्यास्तीर्यन्ते इति रीतिस्थिती । अर्कतूली शयालोर्निद्राशीलस्य कामस्य मदनस्य कृते कार्याय निम्नं गम्भीरं मध्यमन्तरालं शय्यामध्यवर्ती प्रदेशो यस्यास्तादृशी अर्कतूली अर्कतूलपटलोपचिता प्रसूनशयो वा प्रायो भोगिनां शय्या कुसुमान्यास्तीर्यन्ते इति रीतिस्थिती । अर्कतूलीनामा काचित् शय्याविशेषो वा ॥ इति पृष्ठदेशः ॥

आवर्तविभ्राजितरङ्गितान्तज्योतिःपयःपूरितनाभिरस्याः ।

समं वशाभ्यां स्मरसिन्धुरस्य स्वैरं रिरंसोः स्फुरतीव शोणः ॥ ५० ॥

अस्याः शासननाकिनायकाया आवर्तनं भ्रमरकाकृतिविशेषेण, पयसो भ्रमेण वा । 'आवर्तः पयसां भ्रमः' इति हैमीवचनात् । विभ्राजते शोभते इत्येवंशीलं तथा तरङ्गाः कपोलाः संजाता अस्मिन्निति तरङ्गितं तादृशमन्तर्मध्यं येषां तादृग्विधानि ज्योतीरपि स्वामाविकरन्स्फुरत्कान्तयस्तान्येव पयसि सलिलानि तैः पूरिता व्याप्ता नाभिसुन्दकूपिका स्फुरति परमां स्फूर्तिमतिभवे । उत्प्रेक्ष्यते—वशाभ्यां रतिप्रीतिनामभार्याभ्यां हस्तिनीभ्यां च । 'वशा नार्यो वन्ध्यगव्यां हस्तिन्यां दुहितर्यपि । वेद्यायां च' इत्यनेकार्थः । स्वैरं स्वेच्छया रिरंसोः रन्तुमिच्छोः जलश्रीडां कर्तुकामस्य वा स्मरसिन्धुरस्य मदोन्मत्तोद्धतत्वान्मदनदन्तिनः कामरूपनहामृगेन्द्रस्य शोणो दद इव । हृदेषु करिणः क्रीडन्त्येव ॥

प्रसारिशोचिर्मकरन्दसान्द्रा परिस्फुरत्कामुकदृग्द्विरेफा ।

अनन्यलावण्यजले यदीयनाभिर्बभौ जृम्भितपद्मिनीव ॥ ५१ ॥

अनन्यमसाधारणं यथावप्य दरीरसान्दर्यं तदेव जलं सलिलं तत्र यत्सारिदस्या इयं यदीया नाभिसुन्दकूपिका जृम्भिता विकृतिता या पद्मिनी कमलं तद्वद्बभौ भाति स्म । 'पद्मिनी योषिदन्तरे । अञ्जेऽग्निज्यां गरस्यां च' इत्यनेकार्थः । किंभूता । प्रसारि प्रसारणशीलं यत् शोचिर्ज्योतिरुदेव मकरन्दो मधुरसस्तेन सान्द्रा शिग्धा । पुनः किंभूता । परि समन्तान्स्फुरन्ती ये क्षाणिकान्दभित्प्रयुक्तस्तेषां दत्तस्यदुपरि निक्षिप्तने-

त्राणि । यदुक्तम्—‘सा पिच्छइ पिअवयणं जोई पुणनाहि मण्डलं तीसे । पुज्जभवन्तर-
नेहो काणाइ जुणन्ति तक्कूरम् ॥’ इति । ता एव द्विरेफा भ्रमरा यत्र ॥

यदङ्गगेहे निवसन्प्रसूनायुधः सुधाभुक्स्पृहयन्स्वल्भाम् ।

अचीकरत्कूपमिवामृतस्य विरञ्जिना पूर्तकृतेव नाभिम् ॥ ५२ ॥

प्रसूतं कुसुममेवायुधं प्रहरण यस्य । ‘पुष्पाण्यस्येपुचावास्त्राणि’ इति ह्रम्याम् । स
स्मरः सुधाभुक् सुधां पीयूषं भुनक्ति आहारयति इति सुधाशनो देवः स्वस्यात्मनो च-
त्सामशनमाहारं स्पृहयन् काङ्क्षन् सन् । उत्प्रेक्ष्यते—नाभिमर्यादेवतातुन्दकूपिकां पूर्तकृ-
तेव खनकेनेव विरञ्जिना ब्रह्मणा अमृतस्य पीयूषस्य कूपमचीकरत्कारयति स्म । किं
कुर्वन् । स्मरः यदङ्ग यस्याः शरीरं तदेव गेहं सुवर्णसौधं तत्र निवसन्निवासं कुर्वन् ॥
इति नाभिः ॥

यस्यावलम्बेन विगानितेन पञ्चाननेनानुचिकीर्षयास्य ।

वैमुख्यभाजा विषयाद्विशेषार्त्तिकं तप्यते भूधरगह्वरान्तः ॥ ५३ ॥

पञ्चाननेन मृगेन्द्रेण भूधरस्य पर्वतस्य गह्वरान्तर्गृहामध्ये । उत्प्रेक्ष्यते—अस्यावलम्बस्य
मध्यस्य अनुचिकीर्षया अनुकर्तुमिच्छया तप्यते तप इव क्रियते । किंभूतेन पञ्चाननेन ।
यस्या देवतायाः चलम्बेन मध्यप्रदेशेन विजितेन । पुनः किंभूतेन । विशेषाद्विशेषप्रकारेण
विषयात् शब्दादिगोचरात् । ‘संवत्सरेण रतमेति किलंकवारं सिंहावली द्विरदशकरमां-
समोजी’ इति हेमचन्द्रवचनात् । अथ च विषयाजनपदाद्य विमुखः विरक्तेन पराङ्मुखेन
च । प्रायः सिंहादयो हि श्वापदा विजनघनगहनसानुमत्कन्दरनिवासिन एव भवन्ति ॥

तपस्यतः शंभुदिधक्षयाद्विकनिष्ठया स्पृष्टभुवः स्मरस्य ।

मध्यं पुरो निर्मितनाभिहोमकुण्डा तपोवेदिरिव कशिष्ठा ॥ ५४ ॥

अर्धसंगत्या शासनदेव्या मध्यं विभातीति संवन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—शंभुदिधक्षया
स्ववत् शंभोरीश्वरस्यापि दिधक्षया दग्धुमिच्छया भस्मसात्कर्तुं काङ्क्षया तपस्यतः तीव्रं
तपः कुर्वतः । यतो घोरतपःसाधनमन्तरेण निजाभिलषितसिद्धिर्न स्यात् । तपसि
स्थितस्य कशिष्ठा अतिशयेन कृशा वेदिरिव तपःकरणव्यतिकरोपवेशनवेदिकेव ।
किंभूता वेदिः । पुरोऽग्रभागे निर्मितं निष्पादितं नाभिरर्थादेवतायास्तुन्दकूपिकैव हो-
मार्थं कुण्डं यस्याः । तापसा हि तपः साधयन्तः सन्तः मध्वज्यादि जुह्वति ।
किंभूतस्य स्मरस्य । अङ्गेर्वामचरणस्य कनिष्ठया प्रान्ताहुल्या कृत्वा स्पृष्टा आशिष्ठा
भूर्भूमिर्येन । ‘भुवं यदेकाद्विकनिष्ठया स्पृष्टान्दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम्’ इति
नैपथे । ‘एतदेव तपस्विनां महत्तपः । यद्वाामचरणकनिष्ठाहुत्यग्रमात्रेण भुवं स्पृष्टंस्तप-
स्यति’ इति तद्भुक्तिः । यादृक् शरीरावस्थितिक्षेत्रं तादृगेव स्थानं विलोक्यते तत एव
कशिष्ठेति ॥

सर्वाङ्गसृष्टिं सृजतस्तदीयां धातुर्विलम्बस्य विधानकाले ।

प्राप्तः क्षयं सारदलस्य कोशोऽल्पीयस्ततोऽभूदिव मध्यमस्याः ॥ ५५ ॥

तस्या इयं तदीया सर्वेषां समप्राणामहानामवयवानां सृष्टिं रचनां निर्माणं सृजतः कुर्वतो धातुर्जगत्कर्तुर्विलम्बस्यार्थोदेवीमध्यस्य विधानकाले प्रणयनसमये सारदलस्य प्रकृतनिर्माणयोग्यपरमाणुपिण्डस्य कोशो भाण्डागारः क्षयं क्षीणतां श्लोकभावं प्राप्तः । उत्प्रेक्ष्यते—ततस्तस्मात्कारणादस्यास्तिदद्या मध्यमल्पीयः भवितुमेनात्पं कृशतममभूदिव जातम् ॥ इति मध्यम् ॥

यदङ्गयष्टीवहलीभविष्णुरोचिष्णुरोचिश्चयनिर्क्षरिण्याः ।

प्रादुर्भवन्ती त्रिवलीविलासिकल्लोलमालेव विभाति मध्ये ॥ ५६ ॥

मध्ये अर्थोदेव्या उदरे विलम्बे त्रिवली त्वक्संकोचलक्षणा त्रित्वसंख्यायुक्ता वली त्रिवली । यथा जिनप्रभसूरिकृतकृपभनभस्तवे—‘त्रिजगतीं पुनतीं कविसेविता’ इति । विभाति शोभते । ‘मध्येन सा वेदिविलम्बमध्या वलित्रयं चारु वभार वाल’ इति कुमारसंभवे । ‘मध्येनोदरेण’ इति तद्वृत्तिः । तथा ‘त्रयीमयीभूतवलीविमहा,’ पुनः ‘उदरं परिभाति मुष्टिना कुतुकी कोऽपि दमस्वमुः किमु । धृततच्चतुरङ्गुलीव यद्वलिनिर्भाति सद्ये मकाक्षिभिः ॥’ इति नैपथे । उदरे बलिभ्रिकं भवेद्भाग्यवधोपिताम् । उत्प्रेक्ष्यते—यदङ्गयष्टया यस्या देव्या अङ्गयष्ट्यास्तनूलतायाः । ‘अध्याहारः सरहरशिरश्चन्द्रशेषस्य शेषस्याहर्भूयः फणसमुचितः काययष्टीनिकायः’ इति नैपथे । तत्र वहलीभविष्णुर्नारन्ध्रभवनशीलः तथा रोचिष्णुः शोभनशीलो यो रोचिश्चयः कान्तिनिकरः स एव निर्क्षरिणी नदी तस्यां प्रादुर्भवन्ती प्रकटीसंजायमाना विलसति परस्परस्पर्शित्वाप्यतीत्येवंशीला कल्लोलमाला तरङ्गमण्डलीव । अथवा प्रकटीभवन्ती लोचनगोचरत्वमागच्छन्ती तिष्ठश्च ता बल्यश्च त्रिवल्यस्त्रिवल्य एव विलसनशीला विराजमानस्वभावा लहरी राजीव ॥

चण्डी सपत्नी प्रबला ममास्ते ज्यायानजो वेदजडः पतिर्मे ।

भर्त्रा वियोगो हरिणा ममापि दुःखं जहीदं तिसृणामपीति ॥ ५७ ॥

वक्तुं जगत्कल्पितकल्पवलिं जहोर्विधेश्चांशुमतः सुताभिः ।

मध्ये समेत्य त्रिवलीच्छलेन प्रसादपात्रीक्रियते किमेषा ॥ ५८ ॥

सुताशब्दः त्रिषु स्थानेषु प्रत्येकं योजनीयः । जहोर्नारायणस्य सुता गङ्गा । ‘तीर्थे तोयव्यतिकरभवे जहुकन्यासरस्योः’ इति रघौ । पुनर्विधेश्वरं दण्डणः सुता सरस्वती । ‘वह्नुपुत्री सरस्वती’ इति हैम्याम् । तथा ‘दशमनामव्रह्मणः सुता’ इति भारवीस्रोत्रे । च पुनरंशुमतः सूर्यस्य । ‘स्यवेंशुपतिरंशुमान्’ इति हैम्याम् । सुता पुत्री यमुना । ‘कृतान्तजनकः प्रयोतनस्तापनः’ इति हेमचन्द्रोक्तिः । तथा ‘अलभत शमनस्वमुः

शिशुत्वं दिवसकराङ्कतले चला लुठन्ती' इति नैपथे । एतावता गङ्गासरस्वतीयमुनानामन-
दीभिः मध्ये उदरे तिसृणां वलीनां त्वक्संकोचलक्षणानां छलेन कपटेन समेत्य देवी-
पार्श्वे आगत्य । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तुं कथयितुम् । किम् । एषा देवीप्रसत्तेः प्रसादस्य
पात्रं स्थानं क्रियते । याचना सफला तु प्रसादपात्रीकृतादेव प्रभोः स्यादतो देवी प्रसा-
द्यत इत्यर्थः । इति किम् । मम गङ्गायाः प्रवला सिंहयान्तवेन बलवती चण्डी अत्यन्त-
कोपना पार्वती सपत्नी वर्तते । द्वयोरपीश्वरपत्नीत्वेन सापत्न्यम् । तथा मम सरस्वत्याः
पतिर्ज्यायानतिवृद्धः, तथाजः पशुर्वेद्या, तथा वेदजडोऽज्ञानः । 'स्थविरशतानन्दपि-
तामहौ कस्तथा परमेष्टाजोऽष्टप्रवण. स्वयंभू.' इति हैम्याम् । किमपि न वेत्ति वैदिकः ।
यतः 'न वेदतां वेदजडः सवत्काम्' इति नैपथे सरस्वत्या ब्राह्मणस्त्रीत्वम् । तथा
एकादशं नाम ब्रह्माणी । इति हेतोर्मम पतिर्भर्तास्ते । तथा भर्ता प्रियेण हरिणा
कृष्णेन सार्धं मम यमुनाया वियोगो विरहः । 'जम्मन्तरेण विहडइ उत्तममहिलाणजं
क्रियं पिम्मम् । कालिन्दा कन्हविरहे अज्जवि कालं जलं वहइ ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृ-
त्तिबोधकवचनात् । विद्यते इदमेतत्पूर्वोक्तलक्षणम् । तिसृणामप्यस्माकमुपितानां पूरणे
प्रदाने कल्पवल्ली मुरलते जहि निवारय मूलाच्छिन्धि । इति विज्ञपयितुमिव । दुःखम-
सातम् ॥

अध्यारुरुक्षोर्हृदधित्यकायां वपुर्गृहस्य स्मरमेदिनीन्दोः ।

सौवर्णसोपानपरम्परेव मध्ये विरेजे त्रिवली त्रिदश्याः ॥ ५९ ॥

त्रिदश्याः शासनदेवताया मध्ये उदरे त्रिवली विरेजे । हृत् हृदयमेव अधित्यकाया-
मुपरितनभूमिकां चन्द्रशालिकामध्यारुरुक्षोरधारोडुमिच्छोः । यद्गुः यस्या देव्या वपु-
रेव गृहं मन्दिरं यस्य तादृशः स्मरः कामः स एव मेदिन्या भूमेरिन्दुराल्हादकत्वा-
च्चन्द्रः । 'कामयेम हि महीमिहिकांशो' इति नैपथे । सौवर्णां सुवर्णसंबन्धिनी काञ्चनर-
चिता सोपानानामारोहणानां परम्परा श्रेणीव ॥

जगन्नयील्लैणजयार्जितायाः श्वैत्येन कीर्तेरनया विजित्य ।

वन्दीकृता निर्झरिणी सुराणामिव त्रिवेणी त्रिवली चकास्ति ॥ ६० ॥

देव्या इति संबन्धात् । त्रिवली मांससंकोचलक्षणा त्रित्वसंख्याकलिता वली चकास्ति
दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अनया शासनदेवतया कीर्तेः स्वकीयशसः श्वैत्येन शुभ्रिमधिया
विजित्य पराभूय वन्दीकृता निवृष्टा रक्षिता सुराणां निर्झरिणी नदीव गङ्गेव किं निर्झ-
रिणी त्रिवेणी तिस्रो वेण्यः प्रवाहा यस्याः । 'प्रवाहः पुनरोघः स्याद्वेणीधारा रयध सः'
इति हैम्याम् । तथा गङ्गायास्त्रिस्रोतस्त्वात् । 'त्रिस्रोता जाड्वी मन्दाकिनी' इति है-
म्याम् । कीर्तेः किंभूतायाः । जगतां स्वर्गपातालभूमण्डलानां त्रयी त्रिकं तस्याः त्रैणस्य
स्त्रीसमूहस्य सुरासुरनरनागाङ्गनागणस्य जयेन निजैवभवभरेण परामवेनार्जितायाः
स्त्रीकृतायाः ॥ इति त्रिवली ॥

काकलापे । तव भवतः कलत्रं कामिनी यामिनी नः अस्माकं कुलानि भोजानि वंशान्
वियुनक्ति वियोजयति । परस्परं वियोगं प्रापयति । यदुक्तम्—‘अकूजति श्रुतिवि मु-
षति याति तीरं तीरात्तदं तरुतलात्पुनरेति वापीम् । वाप्यां न तिष्ठति न काति
मृणालखण्डं चक्रः क्षपात् पिरहे सल्ल चक्रवाक्याः ॥ कवलितमिह नालं कन्दलं
त्वेह दृष्टमिह हि कमलकोशे पीतमम्भः सुशीतम् । इति विरटति रात्रौ पर्यटन्ती तदन्ते
सहचरपरिमुक्ता चक्रवाकी बराकी ॥’ इति परस्परचक्रवाकदम्पत्योर्विरहः ॥

प्रोत्तुङ्गपीनस्तनवैभवेन ययाभिभूतौ सुरकुम्भिकुम्भौ ।

ऊहे सहेते श्रियमासुमेतत्साधारणीमङ्कुशकीलनानि ॥ ६८ ॥

सुराणां देवानां कुम्भौ हस्ती, ऐरावन्तस्य कुम्भौ शिरसः पिण्डौ अङ्कुशस्य निशिताङ्कु-
शस्य कीलनानि ताडनानि प्रहारान् सहेते क्षाम्यतः । तत्राहमूहे तर्कयामि । किं कुम्भौ
प्रोत्तुङ्गा अत्युन्नतौ तथा पीनौ पुष्टौ उपचयं प्राप्ता यौ स्तनौ स्वस्थाः कुक्षौ तयोर्वैभवेन
शोभया कृत्वा यया देव्या अभिभूतौ पराभवं प्रापितौ । उत्प्रेक्ष्यते—एतत्साधारणीम्
एतयोर्देवीस्तनयोः एताभ्यां वा साधारणी सदृशीम् । ‘तुल्यः समानः सदृशः सरूपः
सदृशः समः । साधारणसधर्माणी सवर्णः संनिभः सदृक्’ इति ईम्यां तुल्यनामानि ।
तथा ‘साधारणी गिरमुपवृण्वनपधाभ्याम्’ इति नैपथे । श्रियं लक्ष्मीं प्राप्तुमधिगन्तुमिव ॥

प्रसूनमालाभिरलंकृताभ्यां स्वःसुभ्रुवोऽभासि पयोधराभ्याम् ।

प्रस्थातुकामस्य जगज्जयाय श्रेयो निपाभ्यामिव मीनकेतोः ॥ ६९ ॥

स्वःसुभ्रुवः शामनदेवतायाः पयोधराभ्यां स्तनाभ्यामभासि शुशुभे । भाषोक्तिरि-
यम् । भावस्यैकत्वादिकवचनमेव । किंभूताभ्यां पयोधराभ्याम् । प्रसूनानां विकचपत्र-
वर्णकुसुमानां मालाभिर्विचित्ररचनाप्रथितमाल्यैर्हारैरलंकृताभ्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—जगज्ज-
याय जगतां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशाज्जगज्जनानां सुरासुरनागनागराणां जयाय स्ववरीहर-
णार्थं स्वाशैकवशंवद्विधानाय प्रस्थातुकामस्य प्रस्थानं कर्तुं कामयमानस्य अपठिन्मनो-
राजधानीतः प्रतिष्ठासमानस्य मीनकेतोर्मकररूपजस्य धात्रीपतेः धेयोर्धे मङ्गलकृते नि-
पाभ्यां कुम्भाभ्यामिव । ‘युक्तं हि पार्थिवनिपस्य पतरूपैव’ इति कल्याणमन्दिरश्लोके ।
तथा ‘घटः कुम्भः करीरश्च कलशः कलसो निपः’ इति ईम्याम् ॥

कुम्भीन्द्रकुम्भौ कुचभूयमूढेऽनुभूय यस्याः सुखिनावभूताम् ।

सुव्यक्तमुक्ताफलमालिकानां सौभाग्यमाभ्यामिह लभ्यते यत् ॥ ७० ॥

कुम्भीन्द्रस्य गजराजस्य कुम्भौ गिरःपिण्डौ यस्या देव्याः कुचभूयं विभक्त्यो विभ-
विधानम्यापारपारपर्याप्तनभावमनुभूय संप्राप्य । ‘मन्देकभूयं परितारयन्तु’ इति मी-
नपथे । तथा ‘सुखो भावे’ इति वयस्य । ‘मदभूयं गतः मद्यभागां प्राप्तः’ इति सारमग-
न्याकरणे । गुरितः सापवन्तः । पदमग्न्यकारणात् । सु भविष्येन जगज्जयां प्रसूनाम्

जगन्नयननिपेयानां मुक्ताफलानामामलकमानमौक्तिकानां श्रेणीनां ह्यजां हाराणां च आभ्यां कुम्भिकुम्भाभ्यां सौभाग्यं सुपमा सौन्दर्यं लभ्यते प्राप्यते । स्वभावेन तु तयोर्मध्ये मुक्ता गुप्ताः, न लोचनगोचराः सन्ति । यतो भद्रजातित्वेन तयोस्तेषामुत्पादात् ॥

प्रसूनतारावलिशालितायां वेणीतमायामुदिते मुखेन्दौ ।

यन्माद्यतस्तत्कुचचक्रवाकौ श्रीसूनुसौराज्यविजृम्भितं तत् ॥ ७१ ॥

प्रसूनानि मालतीकुन्दादिकुसुमानि एव शैल्यात्तारास्तारकास्तेषामावलिः परम्परा तथा शालितायां शोभितायां देव्याः शासनदेवतायाः वेणी कवरी सैव तमा रात्रिः । 'त्रियामा यामिनी भौती तमी तमा विभावरी' इति हिम्याम् । तस्यां निशायां मुखेन्दौ देवीवदनचन्द्रे उदिते उदयं प्राप्ते सति यत्तस्याः कुचौ स्तनावेव चक्रवाकौ रथाङ्गविहङ्गमौ माद्यतः मदं लभेते । यतस्तयोस्तमायां वियोग एव स्यान्न संयोगः । तं विरहमपास्य नक्तं दिनं संयुक्तां सन्तौ परस्परं प्रमुदितमनसौ यन्माद्यतस्तत्राहमेवममुना प्रकारेण मन्ये जाने विचारयामि । तत् श्रीसूनोर्लक्ष्मीनन्दनस्य मदनराजस्य सुशोभनराजतायाः सौराज्यस्य विजृम्भितं विलसितम् । यदा सुराज्यं स्यात्तदा केपामपि दुःखातङ्को न स्यादेवेति ॥

पत्रावलीव्याजवती यदीयवक्षोजदम्भर्पभनामकूपे ।

विजित्य विश्वं विजयप्रशस्तिर्लिपीकृता श्रीसुतचक्रिणेव ॥ ७२ ॥

विश्वं सचराचरं जगद्विजित्य निजाज्ञापालनपरं प्रणीयं श्रीसुतः कामनामा चक्री-सार्वभौमः तेन । उत्प्रेक्ष्यते—यदीयो यस्या देव्या अयं देवीसंबन्धी यो वक्षोजः स्तनः स एव दम्भः कपटं यस्य तादृशे ऋषभनामकूपे क्षुल्लहिमवतिरिनिकटवर्तिनः पदखण्डविजयविधायिनश्चक्रवर्तिनः स्वनामलिखनस्थाने जिनशासनप्रसिद्धे । ऋषभकूटनामशैलशिलायामित्यर्थः । पत्रावली पत्रवल्ली स्तनतटे चानन्दनद्रवो विविधरचनाविशेषः । यथा हेमाचार्यकृतकर्णराजवर्णने—'मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कङ्कणभरो नितम्बे पत्राली सतिलकमभूत्पाणियुगलम्' इति । यथा पत्राली अपि सैव व्याजः कपटं विद्यते यस्यास्तादृशी विजयप्रशस्तिरिव लिपीकृता लिखिता । यन्मया सचराचरमपि त्रिलोक्यं, स्वमुजवीर्यैवभावेन विजित्य मच्छासनवशवदं व्यधायि । इत्यहंकारसूचकाक्षरमालिका लिखितेव स्वयम् । 'अविरलमिदमम्भः स्वेच्छयोच्छालयन्त्या विकचकमलकान्तोत्तोनहस्तद्वयेन । परिकलित इवार्थः कामबाणातिथिभ्यः सलिलमिव वितीर्णं वात्यलीलासुखाय ॥' इति चम्पूकथायाम् । एवमेका केवलैवोत्प्रेक्षा दृश्यते तस्मात्केवलोत्प्रेक्षा युक्तिमती चम्पूक्षेरानयनेनेति न कश्चिदोपः ॥ इति स्तनौ ॥

यथा स्ववक्षोरुहयोजितेन तुङ्गश्रिया रोहणमूधरेण ।

दत्तानि दण्डे किमुदात्तलक्ष्मीपुष्पाणि पाण्योर्नखरच्छलेन ॥ ७३ ॥

यया देव्या स्वयोरानीययोर्वैक्षोरुह्योरुजन्मनोः स्तनयोस्तुङ्गधिया लघ्वत्त्व-
क्ष्म्या जितेनाभिभूतेन रोहणभूधरेण रत्नाचलेन पाण्पोर्हस्तयोर्नखराणां कामाङ्गुशानां
छलेन कपटेन । उत्प्रेक्ष्यते—उदात्तानि महाधर्याणि । ‘उदात्तनायकोपेता’ इति चम्पूक-
थायाम् । तथा ‘उदात्तो महात्मा महाधर्यश्च नायको वृत्तस्थानी मध्यमणिश्च तेनोपेता
युक्ता’ इति तट्टिप्पणके । लक्ष्मीपुष्पाणि पद्मरागमणयः दण्डे विजयावसाने दण्डकर-
णसमये दत्तानि किं विभ्राणितानीव । तथा—‘अष्टौ हाटककोटयस्त्रिंशत्तिर्मुक्ताफलानां
सुखाः पञ्चाशन्नदगन्धलुब्धमधुपकोधोद्भुराः सिन्धुराः । अश्वानामयुतं मरुद्युवतिजिह्वा-
राङ्गनानां शतं दण्डे पाण्ड्यनृपेण ङांकितमिदं वैतालिकस्त्रार्पितम् ॥’ इति विक्रमार्कदान-
पत्रे । अत्रापि ङांकितमग्रे दत्तमुक्तम् ॥

स्वयं विनिर्मापयितुं जयं स्वशोभापरामावुकयन्नखानाम् ।

राजानमभ्यर्थयते स्वकान्तमुपान्तयाता किमु तारकाली ॥ ७४ ॥

उपान्तयाता समीपे समेता तारकाली ताराश्रेणी । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकान्तं निजम-
तारं राजानं चन्द्रं भूपतिं च किमु अभ्यर्थयते याचतीव । किं कर्तुम् । स्वसाः शो-
भायाः वैभवस्य परा भावुकानां पराभवनशीलानां यस्या देव्या नखानां कामाङ्गुशानां
निजेनात्मनैव पराभवं निर्मापयितुं कारयितुं हे राजन् त्वं तथास्माकं साहाय्यं कुरु
यथा वयं स्वयं वैरिणो जयामः । ‘नखानामुपमानानि रत्नताराप्रसूनानि’ इत्यादि का-
व्यकल्पलतायाम् ॥ इति पाणिनखाः ॥

प्रसूनधन्वा निजेदेहदाहे निध्याय दग्धान्विशिखानशेषान् ।

कामाङ्गुशाली कुरुविन्दपुङ्खान्यदङ्गुलीस्तानथ किं चकार ॥ ७५ ॥

प्रसूनधन्वा कुसुमकोदण्डः अथ पश्चात्पुनर्वा यदङ्गुलीर्यस्याः करशाखा एव तान्विशि-
खान् । किम् । उत्प्रेक्ष्यते—चकार कृतवानिव । ‘प्रसूनधन्वा शरसात्करोति माम्’ इति
नैपथे । किन्तूतान् तान् । कामाङ्गुशानां नखानामाली श्रेणी एव कुरुविन्दस्य हिङ्गुलस्य
पुङ्खाः । अथ वा कुरुविन्दमणिमयाः पुङ्खाः बाणपश्चात्प्रदेशा येषाम् । चित्ते कुरुष्व कु-
रुविन्दसकान्तदन्ति’ इति नैपथे । ‘पद्मरागमणिसमानकान्तिकादन्ति’ इति तद्वृत्तिः ।
किं कृत्वा । निजंस्वात्मनो देहस्य दाहे स्वशरीरस्य मस्मीभवनसमये अशेषान् समस्ता-
न्पश्चापि विशिखान्काणान् दग्धान् ज्वलितान् निधाय दृष्ट्वा पश्यति विभावयत्यपि ।
‘विलोकते वीक्षते गवेषयति निध्यायत्यन्विपति’ इति क्रियाकलापे ॥

वने स्वमुद्वह्य शिखासु भूमीरुहां तपोऽतप्यत यन्निरन्नम् ।

यदङ्गुलीभूयमिव प्रवालैः पचेलिमैस्तैः सुकृतैरवापे ॥ ७६ ॥

वने कानने निकुञ्जमध्ये भूमीरुहां तरुणां शिखासु शाखासु स्वमात्मानमुद्वह्य ऊर्ध्वं
वद्ध्वा प्रवालैः पल्लवैः यन्निरन्नं निराहारं तपः कष्टमतप्यत तप्तमाचरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—
पचेलिमैः परिपाकं प्राप्तैरुदयावलिकायामागतैस्तपोजनितैः सुकृतैः पुष्पैः कृत्वा य-

दङ्गुलीभूयं देवीकरशाखाभाव इवापे प्राप्तः । द्रुमप्रवालीस्तीव्रं तपस्तप्त्वा यदङ्गुलीचभूव
इत्यर्थः ॥

सुपर्वपारिप्लवलोचनायाः श्रियं दधौ धौरणिरङ्गुलीनाम् ।

विजृम्भमाणारुणपाणिपङ्केरुहे प्ररूढा दलमालिकेव ॥ ७७ ॥

सुधाशनस्य पारिप्लवलोचना चञ्चलाक्षी । 'चञ्चलं चपलं लोलं चल पारिप्लवास्थिरे'
इति हेम्याम् । तस्या अङ्गुलीनां करशाखानां धौरणिः श्रेणी श्रिय शोभां दधौ श्रयते
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विजृम्भमाणं दिवाकरकरनिकरसंपर्काद्विकासमाश्रयमाणं निर्निद्रीभ-
वत्तया अरुण रक्तं यत्पाणिरेव पङ्केरुहं करकोकनदं तत्र प्ररूढोद्गता दलमालिकेव पा-
टलिमशालिनी पत्रपद्मिरिव ॥ इति करारुह्यः ॥

अजप्ययत्पाणिपयोर्मुहाभ्यां सहाहवे संस्रवदसपूरैः ।

शोणीभवद्भिः कमलैरवापेऽरुणाम्बुजख्यातिरिव क्षमायाम् ॥ ७८ ॥

अजप्ये केनापि प्रतिपक्षेन पक्षलक्षवैभवाभ्यां जेतुमशक्ये यस्या देव्याः पाणिपयो-
रुहे करकमले ताभ्यां सह सार्धमाहवे महासंग्रामे क्रियमाणे सति स्रवन्तः प्रत्यधिप्रग-
ल्भप्रहरणप्रहारैः शरीरेभ्यो निःसरन्तो येऽस्ताणां रुधिराणां पूराः प्रवाहस्तैः कृत्वां शो-
णीभवद्भिः सर्वाङ्गेष्वपि शोणमयैरिव जायमानै रक्षतां प्राप्नुवद्भिश्च कमलैः । उत्प्रेक्ष्यते—
एतानि सर्वाणि अरुणाम्बुजानीति ख्यातिः कोकनदानीति प्रसिद्धिरवापे प्राप्तेव ॥

आबालमुचद्वलयः शिखाश्चाङ्गुल्यः पुनर्यत्र नखाः सुमानि ।

ज्योतिर्मरन्दानि करद्रुमोऽस्या यूनां मनोभृङ्गगणं धिनोति ॥ ७९ ॥

अस्या देव्याः । यत्तदोनिलसंवन्धादसत्तोरपि यत्तदोर्मध्ये एको गृह्यते । स प्रसिद्धो
जिनभक्तानां सिद्धिविधायी करः पाणिः स एव द्रुमस्तदः कर्ता । यूनां तरुणजनानां
मनांसि चित्तानि एव भृङ्गा भ्रमरास्तेषां गणं धिनोति प्रीणयति । 'धिवि प्रीणने'
इदित्त्वामुम् । 'धिन्विष्णोरथ' आभ्यामुप्रत्ययः स्यादकारान्तादेशश्च स्यात्कर्तरि सार्ध-
धातुके । उप्रत्ययस्याशित्वादलोपः । अलोपस्य स्थानिवत्त्वान्नोपधागुणः । धिनोतीति
सिद्धम् । यत्र करद्रुमे उच्यन्प्रकटीभवन्दीप्यमानो वा वलयः कटकः । 'पूजाजन्यप्रमय-
समया राजसूयो हिरण्यारण्ये संख्यं मलयवलयौ वाजपेयः कपायः' इति लिङ्गानुशा-
सने पुङ्गीवल्लिहे । आबालः स्थानकम् । य पुनर्यत्र पाणिपादपे अङ्गुल्यः करशाखाः
एव शिखाः शाखाः । पुनर्यत्र ज्योतीष्येव निःसरत्कान्तय एव मरन्दा मधूनि येषु
तादृशानि नखाः कामाङ्गुशा एव सुमानि पुष्पाणि वर्तन्ते ॥ इति पाणिः ॥

मृणालिकाभिर्जलदुर्गभाग्भिरपि स्वजैत्रीं प्रविभाव्य बाहाम् ।

स्वसूनुपन्नः प्रहितः किमेतदुपास्तये पाणिरराजदस्याः ॥ ८० ॥

अस्या देवतायाः पाणिः करः अराजत् दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—जलं पानीयमेव

दुःखेन गम्यते तीर्षते प्रहीतुं शक्यते इति वा दुर्गः अगाधि नीरं कोट्ये वा, तं भज-
न्त्याश्रयन्तीत्येवंविधाभिरपि जलदुर्गस्थिताभिरभिः मृणालिकाभिः कमलनालैः स्वात्मा-
मात्मनां जैत्र्यां जयनशीलाम् अस्याः शासनदेव्या वाहां भुजां प्रविभाव्य समीक्ष्य
स्वसूनुर्निजाहजन्मा पद्मः कमलमेतस्यास्त्रिदश्या जैत्र्या उपास्तये सेवाकरणार्थं प्रहितः
किमु प्रेषित इव । यो येन जीयते स स्वयं सूनुना वा तमुपास्ते इति रीतिः ॥

इयं मृणाली जडसङ्गमौज्ज्वल्य निजाङ्गजेनानुगताम्बुजेन ।

एत्याश्रिता किं विबुधाम्बुजाक्षीं यद्दोर्लताशालिशया व्यलासीत् ॥ ८१ ॥

यस्या देव्या दोर्लता बाहुवल्ली व्यलासीद्विलसति स्म । किंभूता । शालिशया शालन-
शीलः शोभाकलितः शयः पाणिर्यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—जडानां मूर्खाणां डल्योरैक्या-
जलानां पानीयानां सङ्गं सहवासं चिरकालावस्थितिम् औज्ज्वल्यं संयज्य निजेनात्मीयेना-
ङ्गजेन नन्दनेन स्वस्मिन्नुत्पन्नत्वादम्बुजेन जलजन्मना पद्मेन अनुगता सहिता इयमेपा
प्रत्यक्षा बाहुदेहा मृणाली कमलनालम् । मृणालशब्दस्त्रिलिङ्गः । ‘कुवलयमृणालमण्डला’
इति लिङ्गानुशासने स्वतस्त्रिलिङ्गे । एत्यागत्य विबुधां सर्वचातुर्यकलाकलितां विदुषीम-
म्बुजाक्षीं कमललोचनां स्त्रियं सुराङ्गनां चाश्रिता किं निषेवितवतीव ॥

वगौ भुजाभ्यां मखमुङ्गमृगाक्षी दग्धायुधस्येव कृते स्मरस्य ।

रसालवल्लीमयफार्मुकाभ्यामभ्यर्थनादात्ममुवा कृताभ्याम् ॥ ८२ ॥

मख यज्ञं भुजतीति मखमुक् देवः । ‘स्वाहास्वधाकतुमुधाभुज आदितेयाः’ इति
हैम्याम् । ‘मखांशभाजां प्रथमो निगद्यसे’ इति रघौ । ‘मुखं मखास्वादविदाम्’ इति नै-
पथे । तस्य मृगाक्षी हरिणेषु प्रिया शासनदेवी भुजाभ्यां बाहुभ्यां कृत्वा वगौ भाति
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दग्धानि ज्वलितानि आयुधानि समप्रशस्त्राणि यस्य तादृशस्य स्म-
रस्य कामस्य कृतेऽर्थमभ्यर्थनादर्धान्मदनातिथिविहितवहुयाचनात् आत्ममुवा विधात्रा
कृताभ्यां निर्मिताभ्यां रसालवल्लीमयाभ्यामिधुलतारूपाभ्यां फार्मुकाभ्यां कोदण्डाभ्या-
मिव । ‘पुष्पाः पद्मशरः शरासनमपि ज्याशून्यमिक्षोर्लता जेतव्यं जनतां त्रयं प्रतिदिनं
जेताप्यनङ्गः किल’ इति चम्पूकथायाम् । तथा ‘इक्षुः स्याद्रसालोऽसिपत्रकः’ इति
हैम्याम् । तथा ‘रसाल इक्षौ चूते च’ इत्यनेकार्थः । अथ वा रसालवल्लीमयाभ्यामात्र-
दत्ताप्रधानाभ्यां चापाभ्यामिव ॥

समुच्चरच्चन्द्ररुचीचयाम्भा पार्थद्वयोद्भूतभुजा मृणाली ।

जम्बूनदीवोच्चकुचान्तरीपा या भाति दग्धमुखारविन्दा ॥ ८३ ॥

या शासनधुरी जम्बूनदीव भाति । किंभूता । समुच्चरन्तीनां प्रादुर्भवन्तीनां चन्द्रसा-
न्द्राणां सुवर्णसहशीनां हेमरूपाणां वा रुचीनां कान्तीनाम् । ‘वरुणशृङ्गिणीर्मासामासाद-
यन्तमर्मुं रुचीं निचयति च यांतांरात्रशक्रमेण निरङ्गुक्म्’ इति नैपथे । चयः समूहः
त एवाम्भो नीरं यस्यां वपुषः काञ्चनवर्णत्वात्तदुच्योऽपि तादृग्वर्णाः स्युः । पुनः किं-

भूता । पार्श्वद्वयमुभयतटयुगलं समीपद्वन्द्वं वा । 'कक्षाधःप्रदेशद्वितयं पार्श्वमन्तिके । कक्षाधोऽवयवे वक्रोपायपञ्चसमूहयोः ॥' इत्यनेकार्थः । तत्रोद्भूतौ उद्भूतौ भुजारूपौ बाहु-
मूल्यौ मृणाल्यौ कमलनाले यस्याम् । 'शुद्धोऽथलिङ्गभुजशाटसटाः स्रपाटः' इति लिङ्गानु-
शासने । भुजः । भुजाशब्दः पुंस्त्रीलिङ्गयोः । पुनः किंभूता । उच्चावुन्नती कुचावेवान्तरीपे
अन्तर्जले तटे यस्याम् । पुनः किंभूता । दशाधेव भृङ्गी पदचरणौ यत्र तादृशं मुखं
वदनमेवारविन्दं कमलं यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—जम्बूनदीव ॥ इति भुजा ॥

भुजान्तरानुत्तरराजधान्या अभ्यर्णभूमौ रतिजानिभर्तुः ।

किमु स्फुरच्चन्दनचारिमश्रीक्रीडाद्रिकूटौ लसतस्तदंसौ ॥ ८४ ॥

तस्या देव्या अंसी स्कन्धा लसतः शोभां लभेते । उत्प्रेक्ष्यते—रतिरेव जाया यस्य
स रतिजानिः कंदर्पदेवः स एव भर्ता त्रिभुवनं विभर्तीति सुरासुरोरगनराणां तदाज्ञाव-
शंवदीभूतत्वेन । अथ वा हास्यविविधविनोदविलाससंयोगभोगादिभिर्जगज्जनान्विभर्ति
पुष्पातीति । 'डुभृज् धारणपोषणयोः' अयं धातुः । ततः.....स्वामी श्रीनन्दनरा-
जाधिराजस्तस्य स्फुरन्ती परमोत्कर्षमुद्गहन्ती चन्दनस्य मलयद्रुमद्रवस्य गोशीर्षशा-
खिनो वा पत्रवल्लीविचित्रचित्ररचनाविलेपनादेः सुरभिपर्णध्रेणिपरिमलादेर्वा चन्दनतरी
पुष्पफलानामसंभवः । यदुक्तम्—'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो वि-
हितः । निजवपुषैव परेषां तथापि संतापमपनयति ॥' इति वचनात्पत्राणां संभवो
दृश्यते । तथा चम्पूकथायाम्—'नागरुचिताश्चन्दनपत्रभङ्गा भवद्वैरिवधूवदनेवनेव' ।
'किलक्षणे नागरुणा काकतुण्डेन चिता व्याप्ता सहिताश्चन्दनद्रवस्य पत्रवल्लयो भान्ति । तथा
नागानां भुजंगमानां रुचिता ईप्सिता चन्दनद्रुमाणां पत्राणां पर्णानां भङ्गाः शकलानि भान्ति'
इति चम्पूटिप्पणकम् । चारिमायाः सुगन्धितायाः श्रीः शोभा ययोः तादृशी क्रीडाद्रेः केलि-
शैलस्य कूटौ शिखरे इव कूटे इव । कुत्र । भुजान्तरं देवीहृदयं तदेवानुत्तरा न विद्येते
वैशिष्ट्येण लक्ष्म्या वा उत्तरः अत्रेतनवर्ती पदार्थो यस्याः साक्षाधारणा राजधानी स्मर-
राजनिवसनस्थाननगरं तस्या अभ्यर्णभूमौ समीपप्रदेशे । राजधान्याः संनिधौ क्रीडा-
यननदीवापीपर्वतादयो भवन्ति । तत्र प्रियासखा नृपादयः स्त्रैरं क्रीडन्तीति रीतिः ॥

स्वःसुभ्रुवः प्रेक्ष्य पयोधरौ स्वसंस्पर्धिनौ तुङ्गिमविभ्रमेण ।

जयाय तद्युद्धविधित्सयेव कुम्भौ समेतौ स्फुरतस्तदंसौ ॥ ८५ ॥

स्वःसुभ्रुवः सुराङ्गनायास्तस्याः अंसी स्कन्धा स्फुरतः । उत्प्रेक्ष्यते—जयाय प्रतिप-
क्षपराभवकृते स्वयं तद्युद्धविधित्सया ताभ्यां स्तनाभ्यां सार्धं युद्धस्य संग्रामस्य विधि-
तया चिद्रीपया विधातुमिच्छया समेतावागती कुम्भौ कलशाविव । किं कृत्वा । तुङ्गिप्र
उद्यताया विभ्रमेण लक्ष्म्या कृत्वा स्वाभ्यां घटात्मभ्यां सार्धं स्पर्धेते इत्येवंशीली ।
स्वःसुभ्रुवः पयोधरौ कुचौ प्रेक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति स्कन्धौ ॥

अस्याः सदृक्षां श्रियमाश्रयन्ती नास्ति त्रिलोक्यामपि कापि कान्ता ।

इतीव रेखात्रितयं ततान तत्कण्ठपीठे सरसीजजन्मा ॥ ८६ ॥

सरसीजारकमलाम्नम उत्पत्तिर्यस्य स सरसीजजन्मा विधाता तस्या देव्याः कण्ठपीठे गलकन्दले । उपप्रेक्ष्यते—इतीव हेतो रेखानां त्रितयं त्रिकं ततान विस्तारयामास । च-
कारेलब्धः । इति किम् । यदस्याः शासनत्रिदयाः सदृक्षां साधारणीम् । तुल्यमित्यर्थः ।
श्रियं शरीरसौन्दर्यलक्ष्मीमाश्रयन्ती भजन्ती कापि शताज्ञाता काचन कान्ता नुलोचना
त्रिलोक्यां स्वर्गबलिगृहमहीबलयत्रयेऽपि नाकिनागनागराङ्गनामु नास्त्येवेति जगत्रये-
ऽपि न विद्यते ॥

कण्ठश्रिया स्वःकुरविन्ददत्या निर्जीयमानैर्निखिलैस्त्रिरेखैः ।

रथाङ्गपाणिं प्रति पाञ्चजन्यः पूतर्तुकामैः प्रहितः किमेकः ॥ ८७ ॥

निखिलैस्त्रिरेखैः समस्तैः शक्तैः पूतर्तुकामैः एवं कर्तुमिच्छद्भिः सद्भिः अर्थोत्सर्वः
संभूय रथाङ्गं वैरिवारिभिरप्रतिहतं चक्रं पाणौ हस्ते यस्य स रथाङ्गपाणिर्विष्णुत्वं प्रति
एकः पाञ्चजन्यनामा शङ्खः । उपप्रेक्ष्यते—किं प्रहितः प्रेषित इव । किं क्रियमाणैः ।
निखिलत्रिरेखैर्निर्जीयमानैः परामघनपदवीं नीयमानैः हठात्प्राप्यमानैः । कया । स्वःकुर-
विन्ददत्या स्वर्गस्य कुरविन्दाः पद्मरागमणयः । 'स्वे हि दर्शयति कः परेणयान्ध्वद-
न्तकुरविन्दमालिके' इति नैपथे । तद्वदन्ता दशना यस्याः सा । कया कृत्वा । कण्ठश्रिया
निजगललक्ष्म्या साधनभूतया ॥

कण्ठीकृतो यज्जलजस्त्रिदश्यास्तद्वेधसा साधु विधीयते स्म ।

नैसर्गिकानार्जवमात्मनिष्ठं जह्यादवाह्यं कथमन्यथायम् ॥ ८८ ॥

वेधसा ब्रह्मणा यज्जलजस्त्रिरेखः त्रिदश्या देव्याः कण्ठीकृतः कण्ठपीठतां प्रापितः ।
'ततः प्रियोपात्तरसाधराष्ट्रे निवेद्य दध्मौ जलजं कुमारः' इति रघौ । अहमेवं मन्ये ।
जगत्सष्टिकृता तत्साधु सम्यग्विधीयते स्म समीचीनमनुष्ठितम् । अन्यथा अपरप्र-
कारेण यत्कण्ठपीठीकरणमन्तरेण अयं शङ्खः आत्मनि स्वस्मिन्विषये निष्ठा स्थितिर्यस्य
तादृशं नैसर्गिकं स्वाभाविकं स्वीकृतिसमयादेव जातमपर्यवसानस्थायुकमनार्जवं कथं केन
प्रकारेण जह्यात्यजेत् । यदुक्तम्—'विमलता वचनस्य न गोचरे जनयिता तव शङ्ख
महोदधिः । सुदमलं तनुते च तव ध्वनिः किमु ततो निहिता हृदि वक्रता ॥' इति ।
अपि तु न कयापि विधया नैव मुञ्चेत् ॥

यत्कण्ठपीठेन हठादुपात्तां दृष्ट्वात्मभूपामखिलास्त्रिरेखाः ।

पूतर्कुर्वते किं विकलीभवन्तः प्रत्यालयं भैक्षभुजो भुजन्तः ॥ ८९ ॥

अखिलाः समस्तास्त्रिरेखाः शङ्खाः विकलीभवन्तो गृध्रिला जायमानाः प्रत्यालयं गृहं
गृहं प्रति पूतर्कुर्वते । लोकानां पुरः पूतकारं कुर्वन्तीत्यर्थः । विकलतामेव दर्शयति—किं-

भूताः । भिक्षाणां समूहो भैक्षं भुजन्त्यध्वन्तीति भैक्षभुजो भिक्षुकाः सांन्यासिकयोगिप्र-
मुखास्मान् भजन्तः सेवमाना इति विकल्पेन विचारानभिज्ञता । वैकल्पकारणमाह—किं
कृत्वा । यस्या देव्याः कण्ठपीठेन गलकन्दलेन दृढादृढादुपात्तां गृहीतामात्मनः स्वस्य
भूपामाभरणविदग्धमीम् । ‘विनापि भूपामवधिः प्रियामसौ’ इति नैपथे । आभरणगणम-
न्तरेणापि दमयन्ती प्रियां सुपमाणामवधिः सीमास्तीति’ इति तद्वृत्तिः । दृष्ट्वा वि-
लोक्य ॥ इति कण्ठपीठः ॥

यूनो मनोजन्मनृपस्य तस्या वपुर्लतायाः स निकेतभाजः ।

शृङ्गारभूपसुपमादिदृक्षोरिवात्मदर्शः शुशुभे तदास्यम् ॥ ९० ॥

तस्यासिदृश्या आस्यं शुशुभे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—यूनस्तद्वत्तस्य मनोजन्मनृपस्य स्म-
रराजस्य आत्मदर्शो दर्पण इव । किंभूतस्य मनोजन्मनृपस्य । यस्या देव्या वपुर्लता शरी-
रयथी सैवावाप्तार्थं वासकृते निकेतं भवनं भजतीति तस्य । पुनः किं कर्तुमिच्छोः ।
शृङ्गारार्थं शोभाकृते या भूपा भूषणानि । ‘तस्मै खभूपादपदंशुशिल्पवलिद्विपः कार्मुक-
मर्पयन्ती’ इति नैपथे । ‘निजभूषणमणिकिरणगणव्यतिरेकेण’ इति तद्वृत्तिः । तेषामाभ-
रणानां सुपमां यातिशायिनीं शोभाम् । ‘सुपमा सातिशायिनी’ इति हिम्याम् । ‘सा
अतिशायिनी शोभा सुपमा प्रोच्यते’ इति तद्वृत्तिः । तां दिदृक्षोः द्रष्टुमिच्छोः । ‘ताव-
देव ऋषिरिन्द्रदिदृक्षुः’ इति नैपथे । ‘नारदं रिरिन्द्रद्रष्टुमिच्छुः’ इति तद्वृत्तिः ॥

कृष्णच्छर्विं भूयुगलीं दधानं ज्योत्स्नासुधापायि चकोरचक्षुः ।

उत्सङ्गसङ्गीकृततारदन्तमास्यं त्रिदश्याः शशिविम्बवति स्म ॥ ९१ ॥

त्रिदश्याः शासनामर्त्याया आस्यं वदनं शशिविम्बवति चन्द्रमण्डलमिवाचरति ।
‘सर्वप्रातिपदिकेभ्यः किम् वाचारे इत्येके’ इति किप्रत्यये शशिविम्बतीति सिद्धम् । किं
कुर्वाणम् । लक्ष्म लाञ्छनं तद्वत्कृष्णा मेचका छविः कान्तितर्यस्यास्तादृशीं भूयुगलीमूर्ध्व-
नयनयोरुपरिप्रदेशे रोमपद्मतिद्वितयीम् । ‘उच्चै राज्यादिदानात्कलिकुलपुत्रमलशालनात्ता-
मसानामुच्छिन्नाद्विप्रभेदात्रिदशपतिकरस्पर्शनादर्शनस्य । हेतुत्वात्तस्यसूर्यामुदयफल-
पदस्वर्जनज्ञानभूत्वाद्वस्ते नामेयदेवप्रसुपद्रुगली’.....गारिवेह ॥’ इति श्रीसोममुन्द-
रसूरिकृतस्रोत्रे युगलीशब्दः । दधानं विभ्राणम् । पुनः किंभूतम् । ज्योत्स्ना चन्द्रिका
ज्योत्स्नाप्रियरवात् तथा सुधाममृतं पिवत इत्येवंशीली । ‘कणे ह्यस्य चकोरीणां गणः पीत्या
सुधासवम् । अजायत मदेनेव गुप्तापुञ्जादणेक्षणाः ॥’ इति वस्तुपालक्रीतक्रीमुयां चन्द्रोदय-
वर्णने यथा चकोराणां ज्योत्स्नापानं तथा सुधापानमपि दृश्यते इति । चकोरां ज्योत्स्नाप्रि-
यावेव चक्षुषी यत्र । अथ वा ज्योत्स्नारूपां सुधां सुधावचिन्वातिपिवत इत्येवंशीली तादृशां
चलचक्षु एतत्तुल्ये वा चक्षुषी नेत्रे यत्र । पुनः किंभूतम् । उत्सङ्गो क्रोधे तद्गोदस्तासां
तादृशाः कृतास्तरास्तरकाः । ‘तारकामङ्गनीनिकयोत्तारी’ इति लिङ्गातुत्तारणे नक्ष-
त्रकनीनिकयोरर्थयोत्तारशब्दः पुंस्त्रीलिङ्गे । यथा ‘तारस्तारा च’ इत्यवचूर्णा । एव
श्रित्वात्तद्रूपं वा तत्तुल्या वा इन्ता यत्र तत् ॥

चिकीर्षता यन्मुखमात्तसारमात्मानमन्विष्य चतुर्मुखेन ।

गलन्मरन्दाश्रुकणाञ्जराजीद्विरेफरावैरिव रारटीति ॥ ९२ ॥

गलन्तः पतन्तो ये मरन्दाः मधूनि मकरन्दविन्दवस्त एवाश्रुकणा रोदने नृयननि-
र्गतनीरविष्णुपो यस्याम् । तादृशी अञ्जराजी कमलमाला । उपप्रेक्ष्यते—द्विरेफरावैर्मधुकर-
शुभ्रावै रारटीति अतिशयेन रोदिति पूरुषं वा कुक्षते । किं कृत्वा । यन्मुखं यस्याः
शासनदेवताया यदनं चिकीर्षता कर्तुमिच्छता चतुर्मुखेन ब्रह्मणा भातं गृहीतं सारम् ।
'सम्पदमञ्जा सारो मञ्जि' इति हेम्याम् । सारदलं वा स्वकीयसद्वस्तु यस्यास्तादृशमा-
त्मानमन्विष्य विलोक्य ॥

यदीयचेतोवसतौ वसन्तं स्वमित्रपुष्पास्त्रनृपं निरीक्ष्य ।

किमागतस्तं मिलितुं मृगाङ्को वक्रं चक्रासे सुरकम्बुकण्ड्याः ॥ ९३ ॥

सुरस्य कम्बुः त्रिरेखः एतावता दक्षिणावर्तशङ्खं तद्वत् रेखात्रिकाङ्कितः कण्ठो यस्या-
स्वस्याः । सुरकम्बुकण्ड्याः सुरस्य कम्बुकण्ड्या बध्वा इति वा । युधाशनबध्वा वक्रं
घदनं चक्रासे दिदीपे । उपप्रेक्ष्यते—यस्या इदं यदीयं चेतश्चितं तदेव वसतिर्वासवेक्ष्म
तत्र वसन्तं वासं कुर्वाणम् । देवीश्वन्धिनि हृदयघदने तिष्ठन्तमित्यर्थः । तथा स्वस्या-
त्मनो मित्रं सखायं पुष्पास्त्रनामानं मदनभिधानं नृपं राजानं निरीक्ष्य व्यालोच्य । तं
प्रति मिलितुमागतो गगनात्समागतः । किंभूतः । मृगाङ्कः शशधरश्चन्द्र इव ॥

यस्या मुखं स्वर्वनिताचिंतायाः संवर्ध्य ताराततिमुक्तिकाभिः ।

स्वःसिन्धुतीरे किमु दिङ्मृगाक्ष्यो निर्मिच्य रात्रीमणिमुत्सृजन्ति ॥ ९४ ॥

स्वःस्वर्गस्य वनिताः सीमन्तिन्यः ताभिराचिंतायाः पूजितायाः यस्याः शासनदेव-
ताया मुखं घदनं निर्मिच्य नीराजयित्वा मुखस्य न्युञ्जन् कृत्वा । उपप्रेक्ष्यते—दिङ्मृ-
गाक्ष्यः दिग्गङ्गाः स्वःसिन्धुतीरे स्वर्गगङ्गातटे रात्रीमणिं निशारजं चन्द्रम् । 'कथयति
परिस्थान्ति रात्रीतमः सह युध्वना' इति नैषधे रात्रीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । चन्द्रकान्त-
रत्नमपि किमु उत्सृजन्ति त्यजन्ति । किं कृत्वा । ताराणामर्थाद्भ्रान्तक्षत्रतारकाणां ततयः
प्रेणयः एव मुक्तिकाः लघुमुक्ताफलानि ताभिः । 'सिता वमन्यः सल्ल कीर्तिमुक्तिकाः'
इति नैषधे । अथवा मुक्ता एव मुक्तिकास्ताभिः कृत्वा संवर्ध्य वर्धयित्वा इदानींतन्या
अपि सधववध्वः स्वपुरुषमुक्ताफलैर्वर्धयित्वा मणिप्रमुखं न्युञ्जन्तीकृत्य कचिन्मुञ्चन्तीति
सीतिः ॥ इति मुखम् ॥

अगण्यलावण्यपयलिदश्या आस्यात्प्रसर्पद्विलसत्तरङ्गैः ।

मा स्ताद्वहिस्तादिति निम्नभागं चक्रे विरश्चिध्रिवुकं किमन्ते ॥ ९५ ॥

विरश्चिर्भद्रा अन्ते वक्रप्रान्तप्रदेशे । उपप्रेक्ष्यते—इतीव हेतोर्मित्रो गम्भीरो नीची
भागः प्रदेशो यस्य तादृशं चिबुकमसिकाधः प्रदेशं चक्रे निर्मितवान् । इति किम् ।

यदस्यास्त्रिदश्या देव्या आस्याद्वक्त्रकुण्डाद्विलसत्तरङ्गैः प्रस्फुरत्कलोलैः स्वरहाकारीभवत्कान्तिप्रतानैः । 'विमलं वर्तुलं कान्तितरङ्गि वदनं विभो' इत्युक्तेः । कृत्वा प्रसर्पन्निःसरत् 'गच्छति विसर्पत्यल्ययते' इति क्रियाकलापे । यथा विसर्पति तथा प्रसर्पत्यपि । अगप्यममेयं यल्लावण्यं लवणिमा तदेव पयः पानीय बहिस्तान्मुखाद्वहिर्भागे मा स्वान्मा भवतु वक्त्राद्वहिर्मा निर्यातु । 'धृत्युद्रवा यच्चिबुके चक्रास्ति निम्ने मनागजुलियञ्चणेव' इति नैपथे ॥

यदाननाम्भोरुहवाससौधे सातं वसन्त्या जलराशिपुत्र्याः ।

विलासवापीव पयोविहारं स्वैरं विधातुं चिबुकस्त्रिदश्याः ॥ ९६ ॥

त्रिदश्याः शासनदेव्याश्चिबुकः । उत्प्रेक्ष्यते—जलराशिपुत्र्या लक्ष्म्या विलासवापीव क्रीडादीर्घिकेव । किं कर्तुम् । स्वैरं स्वेच्छया पयसि वारिणि विहारं जलकेलिम् । 'यस्यावरोधस्तनचन्दनानां प्रक्षालनाद्वारिविहारकाले' इति रघुवंशे । विधातुं कर्तुम् । किं कुर्वन्त्या जलराशिपुत्र्याः । यदाननाम्भोरुहवाससौधे यस्या देव्या आननं वदनमेवाम्भोरुहं कमलं तदेव वाससौधं वसनसदनं तत्र सातं सुखं यथा स्यात्तथा वसन्त्याः स्थितिं कुर्वन्त्याः ॥ इति देवीचिबुकाः ॥

रेजेऽधरोऽस्या हरिमन्थकालात्प्रवासिनं यन्मुखचन्द्रपुत्रम् ।

हृल्लेखभाजा मिलितुं प्रवालः पयोधिनाहातुमिव प्रयुक्तः ॥ ९७ ॥

अस्या देव्या अधरः ओष्ठो रेजे राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पयोधिना समुद्रेण यस्या मुखमेव चन्द्रं स्वपुत्रमाहातुमाकारयितुमिव प्रवालः समुद्रोत्पन्नत्वाद्विद्रुमः । अथ वा प्रकृष्ट उक्तसंदेशवाक्यकथको बालकः प्रयुक्तः प्रेषितः । किलक्षणेन समुद्रेण । हृल्लेखमुत्कण्ठासौत्सुक्यं भजतीति तादृशेन । किं कर्तुम् । मिलितुं पुत्रप्रेम्णा सद्गं कर्तुम् । चन्द्रस्य समुद्रोत्पन्नत्वेन नन्दनत्वम् । किंभूतं चन्द्रम् । हरिणा विष्णुना मन्दराद्रिणा यो मन्थो मन्थनं तस्य कालः समयः तस्मादारभ्य प्रवासिनं परदेशे गतं पुनरागतम् अत एव मिलनोत्कण्ठा ॥

यदाननाङ्गीकृतविग्रहेण रदच्छदाङ्गः क्षणदाकरेण ।

प्रियौषधेरङ्गभवः किमेव प्रपाल्यते वसृतया प्रवालः ॥ ९८ ॥

यस्या देव्या आननं मुखं तदेव अङ्गीकृतः अभ्युपगतः गृहीतो विग्रहः शरीरं येन तादृशेन क्षणदाकरेण विधुना प्रियायाः स्वकान्ताया औषधेः फलप्राप्तावसानिकायाः अङ्गभवस्तनुजः । चन्द्रस्यौषधीपतित्वात् पतिपत्नीसंबन्धः । प्रवालस्य चौषधीजातत्वादौषध्याः पुत्रत्वमेवोपपन्नम् । तथा रदच्छदोऽधरः स एवाङ्ग यस्य तादृशः प्रवालः पल्लवः प्रकृष्टो बालः प्रवालः । अथवा प्रकर्षेण बालकश्च वसृतया पितृत्वेन प्रपाल्यते सम्यक्तया पाल्यते । अन्यो वत्सा आत्मपत्नीसंजातमतीव बालकं निजनन्दनं प्रेम्णा प्रपालयति ॥

इदंमुखीभूतमवेत्य चन्द्रं बालं तदीयं करचक्रबालम् ।

अन्वागतं प्राक्प्रणयादिवैतदन्तच्छन्दः स्फूर्तिमिर्यति तस्याः ॥ ९९ ॥

तस्या देव्या दशनच्छदो दशनपत्रमधरः स्फूर्ति शोभाभिर्यति । उत्प्रेक्ष्यते—इदं-
मुखीभूतम् अस्या वदनभावं प्राप्तं चन्द्रं स्वजनकुमुदपुद्गलमवेत्य ज्ञात्वा सम्यगवबुध्य
प्राक्प्रणयात्पूर्वलेहाचन्द्रावस्थायां नित्यमुत्सङ्गसङ्गीकरणप्रीतेः एतद्दशनच्छददेहं देवीद-
न्तवस्त्रगात्रं तदीयं यद्वदनीभूतचन्द्रसंबन्धि तथा बालं लघुकुमारे करानां किरणानां चक्र-
बालं मण्डलमन्वागतं पृष्ठे समेतमिव । यो बालः स पितुर्मातुर्वा पृष्ठे समेतीति रीति-
रपि बालत्वात्किरणानामरुणत्वमपि युक्तमेवेति ॥

यदन्तपत्रेण रणेऽभिभूता नष्टा प्रविष्टापि पयोधिमध्ये ।

रक्ताङ्गराजी हृदि कृष्णवल्लीं शल्यं किमद्यापि न पर्यहार्षीत् ॥ १०० ॥

यस्या देवताया दन्तपत्रेण दशनदलेनाधरेण रणे परस्पर्धितया मिथो युद्धे अभि-
भूता पराजिता सती रक्ताङ्गराजी विद्रुममालिका हृदि मनसि विषये हृदये वक्षसि वा कृष्ण-
वल्लीम् । 'कालिवेल' इति लोकप्रसिद्धा । तद्रूपं तामेव वा शल्यं शूककण्टकादीनां शलाकां
हृदये मर्मप्रविष्टशस्त्रं वा । 'शल्यं शस्त्रशलाकयोः' इत्यनेकार्थः । तथा 'शल्यं शरी-
रान्तर्गतं शस्त्रादिस्त्रीमाच्छिद्रं वंशादीनां शलाकाविशेषश्च' इति लिङ्गानुशासने । अ-
द्यापि अद्यतनं दिनं यावन्न पर्यहार्षीत् परिहरति स्म हृदये एवावतिष्ठमानमास्ते किम् ।
नष्टा यदधरोद्वुरविरोधिविरुद्धविधानातिसाध्यसात्प्रणय पयोधिः समुद्रस्तस्य मध्ये अ-
त्यगाधजलान्तः प्रविष्टा प्रविश्य स्थितापि ॥ इत्यधरः ॥

बन्धूकबन्धूभवदेतदीयदन्तच्छदे दन्तरुचिश्चकासे ।

निपेतुषी कोकनदच्छदाङ्गे शरत्सुधादीधितिकौमुदीव ॥ १०१ ॥

बन्धूको बन्धुजीवः । 'विपोहरिया' इति लोकप्रसिद्धिः । स रक्तकुसुमः स्यात् ।
तथा 'बन्धुजीवविधातं ग्रीष्मदिवसावसानजनाः' इति चम्पूकथायाम् । ग्रीष्मे हि बन्धू-
कानि शुष्यन्ति । तथा 'बन्धूकप्रसवारुणाम्बरधराम्' इति लघुस्तवेऽपि । तस्य बन्धू-
ककुसुमस्य बन्धूभवन् सहोदरो मित्रं वा जायमानो य एतदीयो देवतासंबन्धी दन्त-
च्छदोऽधरस्तत्र निपेतुषी पतनशीला पतिता या दन्तानामर्थाद्देवीदशनानां रुचिः
कान्तिश्चकासे दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कोकनदस्य विरुसितरक्तोत्पलस्य यच्छदं पत्रं
तस्याङ्गे वरसङ्गे निपेतुषी समीयुषी प्राप्ता शरदो धनात्ययस्य सुधादीधितिरमृतवत् शर-
त्कालेन जलधरोधोपरोधावधीरणेन निर्मलीकृतत्वादुज्ज्वला अतिविशदीभूता दीधि-
तयः धान्तयो यस्यैत्यन्यर्थनामा चन्द्रस्तस्य कौमुदी चन्द्रिकेव । अप वोपमा । यथा
रक्तकमलपत्रादौ शारदीयनिशानायककौमुदी शोभते ॥

पीयूषपूर्णसरकेलिशोणमणीनिबद्धाधरदीर्घिकायाम् ।

अस्या विनिद्रद्विजचन्द्रिकाभिराश्रीयते कैरविणीवनश्रीः ॥ १०२ ॥

यस्याः शासनमुखाः विनिद्रन्तीभिर्विजृम्भमाणाभिर्द्विजानां दन्तानां चन्द्रिकाभिर्व्यो-
त्स्नाभिः । कान्तिभिरित्यर्थः । 'दशनचन्द्रिकया व्यवसासितम्' इति रघौ । कैरविणीनां
कुमुदिनीनां चन्द्रविकाशिविशदविकसितारविन्दिनीनां वनं काननम् । वृन्दमित्यर्थः । तस्य
श्रीः लक्ष्मीः शोभा आश्रीयते आलम्ब्यते । कस्याम् । पीयूषैः सुधारसैः पूर्णायां निर्भरभरि-
तायां स्मरस्य रतिपतेः केलये क्रीडाकरणार्थं शोणे रक्तैर्मणीभिः रत्नैः । पद्मरागगणैरित्यर्थः ।
निबद्धायां रचितायां घटितायामधरोऽर्धादेव्या ओष्ठः स एव दीर्घिका वापी तस्यां
राजीव । 'वनराजिनि दीर्घिकाधारिणि स्नानम्' इति पाण्डवचरित्रेऽर्जुनस्योष्ठापदयात्रा-
धिकारे । यत्र राजीवानि तत्र राजीविनीलताया अपि सद्भाव इति । तथा 'केचिद्व-
दन्त्यमृतमस्ति पुरे सुराणां केचिद्वदन्ति वनिताधरपद्मेषु । ब्रूमो वयं त्वदरिवर्गकरा-
ङ्गुलीषु यत्पानतो मरणमागतमप्यपास्तम् ॥' इति भोजप्रबन्धे वनिताधरेषु सुधारसः ॥

स्वर्माणुभीरो रजनीचरिण्योः कलङ्कभाजः क्षयिनः सितांशोः ।

ज्योत्स्ना किमुद्वेगवती यदास्यं भेजेऽपविष्टं दशनांशुदम्भात् ॥१०३॥

सितांशोश्चन्द्रादुद्वेगवती खेदं प्राप्ता सती ज्योत्स्ना । उत्प्रेक्ष्यते—दशनानां राजद-
न्तानामंशवः किरणास्तेषां दम्भात्कपटात् अपगता विप्रा वसतौ खानिष्ठकारिणः प्र-
त्युद्वा यस्यात्तादृक् यदास्यं देवीवदनं भेजे श्रितवतीव । उद्वेगकारणान्याह—किंभूतस्य
सितांशोः । स्वर्माणो राहोः सकाशाद्भीरोभीरुकस्य । स्वाभ्यवहारकारिसिंहिकेयभयवि-
ह्वलीभूतस्येत्यर्थः । एतावता सर्वैरत्वमुक्तम् । पुनः किंभूतस्य । रजन्यां निशायामेव
पारदारिकपाटवरादिवचरिण्योः संचरणशीलस्य । एतावता चौरविडादिचेष्टावत्त्वं च ।
अत एव पुनः किंभूतस्य । कलङ्कं गुरुदाराभिगमनादपवादं लाञ्छनं च भजतीति कलङ्क-
भाजः । एतावता सापवादत्वं मुशीलताराहित्यं च । पुनः किंभूतस्य । क्षयिनः क्षयरोग-
वतः । स्वपरदारेष्वल्लासक्तस्य व्यसनिनो राजयक्ष्मादयो रोगा भवेयुरवश्यम् । यतः
'कम्पः स्वेदश्रमो मूर्छां भ्रमिगर्लानिर्वलक्षयः । राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिताः ॥'
इति योगशास्त्रे । पक्षे कृष्णपक्षानुभावात् कलाभिर्हीयमानतया क्षीणताभाजः । सितांशो-
रिति पदेनापि पाण्डुरत्वं सूचितम् । तच्च रोगादिना दुःखाद्यतिरेकेण वा पाण्डिमा
जायते । ततः पाण्डुकुष्ठरोगवतः भूतादिवद्वलदेहस्य वा । ततोऽपि विरूपवतः । ए-
तेभ्यः कारणेभ्यः एतैः कारणैर्वा मनस्युद्वेगं प्राप्ता ॥

यस्याः पृष्ठनिर्जरादृक्चकोरान्दन्तप्रभाभिर्वदनं दिदीपे ।

शरद्विनिद्रीकृतचन्द्रिकाभिर्विभावरीणामिव सार्वभौमः ॥ १०४ ॥

यस्या देवताया दन्तप्रभाभिर्दशनदीप्तिभिः कृत्वा वदनं सुखं दिदीपे । वदनं किं
कुर्वन् । पृष्ठत् प्रीणयत् । 'पृष्ठ प्रीणने' तुदादिधातोरेयं प्रयोगः । कान् । निर्जरा देवा-
स्तेषां दशो लोचनान्येव चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तान् । क इव । सार्वभौम इव । यथा
विभावरीणां शर्वरीणां सार्वभौमश्चकवर्ती प्राणनाथश्चन्द्रः । 'कन्दर्पेऽनल्पदर्पे विकिरति

किरणाञ्ज्वावरीसार्वभौमः' इति नाटकग्रन्थे । शरदा घनात्ययेन विनिर्द्रीकृता जलध-
रधारावधीरणेन निर्मलीकृत्य विस्तारिता याश्चन्द्रिकाश्चन्द्रगोलिकास्ताभिः कृत्वा दीप्यते॥

स्मितश्रियामिश्रितदन्तकान्तिश्चकास्ति गीर्वाणमृगेक्षणायाः ।

वन्दीकृता चन्द्रमसं विजित्य ज्योत्स्नास्य दारा वदनेन विद्यः॥१०५॥

गीर्वाणस्य अमोघसदसद्वचनप्रपञ्चनाराचस्य देवस्य मृगेक्षणाया हरिणलोचनायाः
स्त्रियः शासनदेवतायाः स्मितस्य कथंचिद्विनोदावसररसविनिर्मितहसितस्य श्रिया श्वे-
तिमलक्ष्म्या मिथिता फरम्बिता व्याप्ता दन्तानां दशनानां कान्तिर्दीप्तिश्चकास्ति दी-
प्यते । तत्र वयमेवं विद्मो जानीमो वितर्कं वा कुर्मः उत्प्रेक्षामहे वा । वदनेन देवता-
मुखेन अर्धात्रिजगजित्वरवैभवेन चन्द्रमसं कुमुदबान्धवं विजित्य पराभूयास्य चन्द्र-
मसः दारा जाया ज्योत्स्ना कौमुदी वन्दीकृता निगृष्टा रक्षितेव । 'विद्य इत्युत्प्रेक्षाविष-
येऽपि भवेत्' इति काव्यकल्पलतायाम् ॥ इति सस्मितदन्तकान्तिः ॥

मरुन्मृगाक्षीवदनावजदन्तैस्तोरेशतारैर्विजितैर्विभूत्या ।

आलोच्यते तद्विजिगीषयेव संभूय तीरेऽम्बरनिर्झरिण्याः ॥ १०६ ॥

तारा ज्योतीषि तेषामीशस्तारेशचन्द्रः । तथा तारा उपलक्षणात्सर्वेऽपि ग्रहनक्षत्र-
तारकास्तीः संभूय एकत्र मिलित्वा अम्बरनिर्झरिण्या गगनतरङ्गिण्याः । आकाशगङ्गाया
इत्यर्थः । तीरे रोधति तटप्रदेशे । उत्प्रेक्ष्यते—आलोच्यते मन्यते विचार इव विधीयते ।
कथा । तद्विजिगीषया । तेषां स्वद्वेष्ट्याणां वक्रदन्तानां विजिगीषा पराबुभूषा अभिमवि-
तुमिच्छा तथा । अन्यापि निजप्रतिपन्थिपराजयचिकीर्षया एकान्तप्रदेशे मिलित्वा
मिथो मन्त्रयन्ति । किम् । तारेशतारैर्मरुन्मृगाक्ष्या मुरहरिणचक्षुषा देवतया वदनाच्चेन
स्वमुखकमलेन तथा दन्तैर्दशनैश्च विभूत्या तेषामद्वैतलक्ष्म्या कृत्वा विजितैः पराभूतैः ॥

अजप्यवीर्यं मुखपद्ममस्याः श्रिया जयन्तं स्वमवेत्य राज्ञा ।

संधिं विधातुं प्रहिताः प्रधाना द्विजाः समं तेन किमुलसन्ति ॥ १०७ ॥

द्विजा देवीदशना उलसन्ति दीप्यन्ते । किंभूताः । प्रधानाः प्रकृतलक्षणोपेताः ।
उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञा चन्द्रेण नृपेण च तेन स्वर्जत्रेण मुखपद्मेन समं संधिं परस्परं मेलं
प्रीतिं वा विधातुं प्रधानाः रुचिवा द्विजाः स्वपारिषार्धका ब्राह्मणाः पुरोहितादयः प्र-
हिताः प्रेषिता इव । किं कृत्वा । अजप्यं जेतुमशक्यं केनापि स्पर्धिना विरोधिना क-
दापि कथमपि पङ्गुर्गतिगृभिः शक्तिमिधनुर्भिरुपायैश्चतुर्भिर्बुद्धिभिरपि न जीयते
पराभूयते इत्यजप्यं तादृशं वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशमस्या देव्या मुरापद्मं यादनार-
विन्दं स्वमारमानं श्रिया लक्ष्म्या कृत्वा जयन्तं परामवन्तमवेत्य शाखा योऽधिकबलो
निजनिजिगीषुश्च तेन सार्धं संधिरेपोचित इति ॥

पाण्डुः क्षयी शून्यनभश्चरिष्णुर्निरङ्गराहोर्द्विपतोऽपि विभ्यत् ।

दोषाकरः श्याममुखो वराकोऽस्माकं पुरस्ताज्जड फस्त्वमेकः ॥ १०८ ॥

हंसद्युतोऽक्षीणसुखा मुखस्था जिताहिताः स्फीतगुणा विशुद्धाः ।

नैकेऽभिभूताः किमितीन्दुमुद्यद्द्युता त्रिदश्याः प्रहसन्ति दन्ताः ॥ १०९ ॥

त्रिदश्याः शासनामर्त्यायाः दन्ता दशना उद्यन्ती प्रकटीभवन्ती उच्चैर्निर्यान्ती वा
 सुत्क्रान्तिस्तया कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो इन्दुं विधुं प्रकर्षेण हसन्तीव शशिनो
 हासं सजन्तीव । इति किम् । यत् हे इन्दो हे जड मूर्ख जडस्वरूप जडाशय । 'किमु
 दधौ जड वा वडवानलात्' इति नैपथे चन्द्रसंयोधनं जड इति । अस्माकं पुरस्तादन्ता-
 नामग्रे वराकः तपस्वी द्रुमको वा त्वं कः । न कश्चिदपीत्यर्थः । वराकतामेवाददर्शयति—
 किंभूतस्त्वम् । पाण्डुः पाण्डुरोगवान् श्वेतकुष्ठविनष्टवपुः । भूतादिवद्वलविप्रहो वा ।
 पुनः किंभूतः । क्षयी राजयक्ष्मा रोगोऽस्यास्तीति । क्षयात्प्रतिदिनं कलानामपगमात् । बहुल-
 पक्षे वपुः क्षीणता अस्त्वस्मिन्निति वा क्षयी । पुनः किंभूतः । शून्यं निर्माणं तथानेनैव
 सम्यक्तया वभस्तीति भातीति नभः कुत्सितस्थानम् । 'निशानभःसदृशे' इति चम्पू-
 कथायाम् । निशानैस्तेजस्विभिर्वारैर्वभस्ति शोभते इति निशानिभास्तथा सदृशः इः
 कामो यस्य तस्य संयोधनम् । पक्षे रात्रिगगनतुल्ये इति तद्विषय(ण)के । तत्र नगर-
 प्रामाराममानवादिरिक्तके स्थानके चरिष्णुः संचरणशीलः श्मशानादिषु भक्षणशीलो
 वा । 'चर गतिभक्षणयोः' अस्य धातोः प्रयोगत्वेन जग्धिः स्थितिवेति व्यर्थता । पुनः
 किंभूतः । निर्गतमद्गं शरीरं यस्य । विष्णुना सुदर्शनचक्रे शिरोवशेषीकृतत्वादङ्गराहित्यम् ।
 तादृशाद्राहोः विधुतुदाद्विपतो वैरिणः सकाशाद्विभ्यद्रयमाकलयत् । पुनः किंभूतः । दो-
 पाणामपगुणानामाकरः खनिः निशाकरश्च । पुनः किंभूतः । श्यामं कलङ्केन कृत्वा कृष्णं
 सुखं वर्कं यस्य । प्रायः कलङ्ककलिताः श्यामानना एव स्युः । पुनः किंभूतः । एको
 नास्ति द्वितीयः सदृशः कोऽपि एवंविधस्त्वं क । वयं पुनः कीदृशाः । हंसवत् उभयपक्ष-
 विशुद्धत्वेन द्योतन्ते इति । पुनः किंभूताः । अक्षीणं न क्षीयते स्मेलक्षीणम् अनिष्टीय-
 मानं संपूर्णं वा सर्वाङ्गीणं वा सुखं सातं येषाम् । एतावता रोगराहित्यसातवन्तः । पुनः
 किंभूताः । मुखे सर्वेषामप्यग्रे वक्त्रे च तिष्ठन्ति इति मुखस्थाः । एतावता सुस्थानभाजः ।
 पुनः किंभूताः । जिताः स्वकीयपरमवैभवैरभिभूताः वज्ररत्नकुन्दतारकाद्योऽहिताः
 प्रतिस्पर्धिनो यैस्ते जिताहिताः । एतावता निर्धैरिताः । पुनः किंभूताः । स्फीता विश्ववि-
 ख्याता वृद्धिं प्राप्ता वा गुणा येषां ते स्फीतगुणाः । एतावता गुणवत्त्वम् । पुनः किंभूताः ।
 विशेषेण शुद्धा निष्कलङ्काः सर्वत्रावदाताः । एतावता सर्वदाप्युच्चैःशिरसः । पुनः
 किंभूताः । नैके अनेके द्वात्रिंशप्रमाणत्वेन । एतावता वृद्धिभाजः सगोत्रत्वात् । पुनः किं-
 भूताः । अभिलक्षणयुक्तं रूपं येषाम् । 'अभिर्वाप्तालक्षणयोः' इत्यनेकार्थः । अभिरूपाः
 पण्डिताः । 'विद्वान्मुधीः कविविचक्षणलब्धवर्णाः शप्राप्तरूपकृतिकृष्यभिरुपधीराः'
 इति हैम्याम् ॥ युग्मम् ॥

आशानुरागातिशयं सृजन्ती प्रचेतसः स्फारमरीचितारा ।

समुज्जिहानद्विजराजराजिवक्त्रा स्म संध्येव विभाति देवी ॥ ११० ॥

सा श्रीवीरशासनाधिष्ठायिका देवी संध्येव दिनावसानपितृसूरिव विभाति स्म । प्रातःकालीनापि संध्या प्रोच्यते । अतोऽर्थेन दिनावसानस्येत्युक्तम् । 'संध्या तु पितृसूः' इति संध्यानामद्वयं हैम्याम् । देवी संध्या च किं कुर्वती । प्रचेतसः प्रकृष्टमुन्नतेच्छं चेतो मनो यस्य तादृशस्य महतोऽपि आशाया यान्छाया अनुरागस्य मोहस्य श्लेहस्य वा अतिशयमाधिक्यमुत्कर्षं वा सृजन्ती कुर्वन्ती । महान्तोऽपि यामालोक्य मुह्यन्ति स्निह्यन्ति च । यां स्पृहयन्तीत्यर्थः । पक्षे प्रचेतसो वरुणस्य । 'वरुणस्त्वर्णतमन्दिरं प्रचेताः' इति हैम्याम् । आशाया दिशः पश्चिमाया अनुगतं क्रमागतं रागस्य रक्तताया अतिशयं प्राच्यं संध्यारागं सृजन्ती विदधाना । पुनः किभूताः । स्फारा उदारा बहुप्रदेशदर्शिन्यो लक्षयोजनविषयत्वान्मरीचयो दीप्तयस्तादृशे तारे कनीनिके यस्याः । पक्षे दीप्यमाना झगजझगिति कुर्वन्त्यः कान्तयो रोचिषो येषां तादृशास्तारा ज्योतीरपि यस्यां सा । पुनः किभूताः । समुज्जिहान उदयमानः । 'मुखेन्दुनानेन सहोजिहाने' इति नैपथे । 'चन्द्रेण सममुदयन्ती' इति तद्वृत्तिः । द्विजराजश्चन्द्रः द्विजानां रदनानां राजानो द्विजराजा दन्तश्रेष्ठाः । 'कचिदमाद्यन्तस्य परत्वम्' इति दन्तानां राजा राजदन्ता इति दन्तशब्दस्य परत्वम् । ते राजन्ते इत्येवंशीलः प्रारम्भः । पूर्णिमायां संध्याप्रारम्भ एव चन्द्रोऽभ्युदेति । अतः प्रारम्भो वदनं च यस्याः सा । राजदन्तशोभितवदना देवी । उदितचन्द्रप्रारम्भा च संध्या ॥ इति दन्ताः ॥

शशी सुधां प्रेक्ष्य निपीयमानां सुरैः सृजंस्त्रय गमत्वमन्तः ।

ररक्ष निक्षिप्य रहो रसज्ञा पात्र्यामिवैतां कृतयन्मुखाङ्गः ॥ १११ ॥

शशी शशधरो विधुः एतां स्वसुधां रह एकान्तस्थानस्थितायां रसज्ञा देवीरसना सैव पात्री भाजनविशेषस्तस्यां निक्षिप्य स्थापयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—ररक्षेव गोपायति स्मेव रक्षितवानिव । किभूतः शशी । कृतं स्वेनैव निष्पादितं स्वात्मनैव विरचितं यस्या देव्या सुधां वदनमेव अहं शरीर येन । शशी किं कुर्वन् । अन्तर्धित्तमये तत्र स्वसुधाविषये ममत्वम् इयं सुधा मया यथाकथंचिद्रक्षणीयवेति । मम इत्यस्य भावो ममता तां मोहमुच्छीं सृजन् कुर्वन् । किं कृत्वा । सुरैः सुधाशनेः निपीयमानां पीत्वापीत्वा निष्ठाप्यमानाम् । यदुक्तम्—'विरहिर्वर्गवधव्यसनाकुलं कलय पापमशेषकलं विधुम् । सुरनिपीतसुपाकमपाकम्' इति नैपथे । सुराश्चन्द्रमसः सुधां पिबन्ति इति सुधां निजाङ्गस्थायुकपीयूषं प्रेक्ष्य विलोपय ॥

यस्या रसज्ञां जयिर्ना निभात्य शोणच्छदं तत्तुलनाविलासम् ।

पितामहं प्रार्थयते सतातारविन्दगेहे निवसन्तमूहे ॥ ११२ ॥

शोणच्छदं रक्तोत्पलपत्रं पितामहं जनकजनकं धातारं च प्रति अहमेवमूहे वितर्क-

यामि । तत्तुलनाविलासं तस्या 'देवीरसज्ञायास्तुलनां सादृश्यं तस्य विलासं वैचित्र्यं लीलां वा । 'असकृदमृतविन्दुस्यन्दिनो वाग्विलासाः' इति चम्पूकथायाम् । 'निरन्तरमुधारसाविष्कारिणो वाग्विलासा वचनवैचित्र्ये' इति तट्टिप्पन(ण)कम् । प्रार्थयते याच-
तीव । ष्यन्तत्वाद्विकर्मत्वम् । पितामहं किं कुर्वन्तम् । स्वस्यात्मनः स्वजन्मकर्तृत्वेन तातो जनकोऽरविन्दः पद्मः स एव तत्र वा गेहं मन्दिरं तत्र निवसन्तं निवासं कुर्वन्तम् । एतावता संबन्धो जातः संबन्धे च प्रार्थना फलेप्रहिः स्यादिति किं कृत्वा प्रार्थयते । यस्या देवताया जिह्वां रसज्ञां जयिनीं निजजयनशीलां निभात्य निरीक्ष्य ॥

स्वं निष्ठितं नित्यमुपवर्षपानात्पीयूषमन्विष्य सितत्विवेव ।

प्रेषीदमानापयितुं रसज्ञासुधाह्रदोऽस्या द्विजराजिरामात् ॥ ११३ ॥

अस्या देवताया द्विजराजिर्दन्तपङ्क्तिरामाद्भूमौ । उत्प्रेक्ष्यते—सितत्विवेव चन्द्रमसा इदं पीयूषमानापयितुमात्मार्थे आनयनार्थमस्या देव्या रसज्ञा जिह्वा सैव सुधाया अमृत-
रसस्य ह्रदो द्रवस्तत्र द्विजराजिस्तदधिपतिर्वात्स्वभृत्यवर्गीभूता द्विजपङ्क्तिर्दशनावलीरूपा ब्राह्मणमण्डली प्रैपि प्रहितेव । किं कृत्वा । नित्यमहोरात्रं सुपर्वणां देवानां सुधाशन-
त्वात्पानात्पानवशतः निष्ठितं क्षीणं स्वल्पावशिष्टं वा पीयूषं सुधारसमन्विष्य समीक्ष्य ॥

जाने यदास्यं सरसीरुहाया विजृम्भिजिह्वारुणपद्मपत्रा ।

श्रेणीभवन्तः पुलिनावतंसा हंसद्विजाः स्युः कथमन्यथास्याम् ॥ ११४ ॥

यदास्यं देवीवदनम् अहमेवं जाने चेद्भि । सुधाया अमृतरसस्य सरसी महत्सरोवर-
मिव । किंभूतम् । विजृम्भि विकसनशीलं जिह्वा देवीरसना सेवारुणपद्मस्य रक्तकमलस्य पत्रं दलं यस्यां सा । एवं चेन्न तर्हि अन्यथा सुधासरसीमन्तरेण अस्यां सरस्यां पुलि-
नस्य जलोज्जितप्रदेशस्य तटस्थेत्यर्थः । 'पुलिनं तज्जलोज्जितम्' इति हिम्याम् । अव-
तंसाः शेखरीभूतास्तथा श्रेणीभवन्तः पङ्क्त्या जायमानाः सन्तस्तिष्ठन्तः हंसद्विजाः ति-
तच्छदविहंगमाः हंसवदुज्ज्वला द्विजा दशनाः कथं केन प्रकारेण स्युर्भवेयुः ॥

वर्धिष्णुदेवीहृदयानुरागवारांनिधेर्विद्रुमकन्दलीव ।

कण्ठत्रिरेखेन मुखे गृहीता पुषोप भूपां रसनादसीया ॥ ११५ ॥

अदसीया अमुष्या इयमदसीया शासनदेवतासंबन्धिनी रसना जिह्वा भूपां शोभां पुषोप पुष्णाति स्म । शुशुभे इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—कण्ठ एव त्रिरेखाः तिस्रो रेखा यत्रेति कम्बुनोपमेयत्वात्कम्बुरेव तेन मुखे स्ववदने गृहीता उपात्ता वर्धिष्णुर्वर्धनशीलो यो देव्या हृदये मनसि । हृदयं मनो वदथ । अनुरागः स्वप्रियाद्युपरि अत्यन्तानुरक्तता वर्धमानो रागः स एव वारोनिधिः समुद्रः तस्य । तदुत्पन्नस्येत्यर्थः । विद्रुमस्य प्रवालस्य कन्दली नवाङ्कुर इव । 'कन्दली रूपरागेऽपि कलापे च नवाङ्कुरे । मृगजातिप्रभेदे च' इति लिङ्गानुशासनावचूणो विद्रुमाणां दाहानां च समुदे सद्भावात्तद्ग्रहणमुचितमेवेति ॥ इति रसज्ञा ॥

जडीभवन्ती रिपुनिर्जये यद्वाचा जिता ह्रीविघुरा विपश्ची ।

यियासया शैवलिनीशपारे तुम्बद्वयं किं विभरांवभूव ॥ ११६ ॥

यद्वाचा देवीसुधारसोद्वारायमान(ण)वाण्या जिताभिभूता अत एव हिया परात्प-
रामबोद्धूतभूरिलजया विघुरा विह्वला व्याकुला विपश्ची वीणा । शैवलिनीशस्य सरिद्रुतुः
समुद्रस्य पारे अपरपार्श्ववर्तिनि तटे यियासया मन्दाक्षलक्षीकृतत्वेनापरस्य कस्यापि
स्वासे दशयितुमशक्नुवन्ती गन्तुमिच्छया । उत्प्रेक्ष्यते—तुम्बद्वयं किम् । अलाबुयुगलमिव
विभरांवभूव धृतवतीव । यो नयादिजलमुत्तितीर्षुः स तुम्बकानि धरति इति रीतिः ।
किं कुर्वती । रिपुनिर्जये प्रतिपत्न्यपरामवने प्रतिपक्षस्य प्रतीकारकरणे जडीभवन्ती
किंकर्तव्यतायाम् अतः परं मयाथ किं करणीयमिति कार्यकरणविषये मन्दिमानं
मूढतां दधाना । स्वशात्रवं प्रतिकर्तुमशक्नुवन्तीत्यर्थः ॥

श्रवःसुधायै जगतां यदीयवाचे पिकेन स्पृहयालुनेव ।

अभ्यस्यते भैक्षभुजा तरुभ्योऽनिशं वने पञ्चमगीतिरुच्चैः ॥ ११७ ॥

पिकेन कोकिलेन अनिशं निरन्तरं वने सहकारकानने । प्रायः पिकानां मनो माक-
न्दनिकुञ्जे एव रमते नान्यस्मिन् शाखिलण्डे । यतः—‘यद्यपि दिशि दिशि तरवः
परिमलमत्तालिपटलवाचालाः । तदपि स एकरसालः कोकिलहृदि हन्त जागर्ति ॥’ इति ।
उच्चैरतिशयेन वाढस्वरेण वा पञ्चमस्य पञ्चमनात्रो रागस्य गीतिर्गानं कण्ठकुहरान्तराने-
कतानलयमूर्छनाघोलनापूर्वको ध्वनिर्वा अभ्यस्यते अभ्याससाध्यो विधीयते । यः पठन्
शास्त्राभ्यासं कुरुते स वाढस्वरेणैव उद्घोषं कुरुते । किंभूतेन पिकेन । तदभ्योऽर्थाग्ना-
कन्दपादपेभ्यो भैक्षं मञ्जरीकलिकारूपं भिक्षाणां समूहो भैक्षम् । अत्र समूहार्थेऽणु-
प्रत्ययः । भुनक्ति अश्नातीति तेन भैक्षभुजा । उत्प्रेक्ष्यते—स्पृहयालुनेवाभिलाषुके-
नेव । कस्य । जगतां त्रिजगन्नानां श्रवसां कर्णानामुपोपितानामिव पारणायै सुधायै
अमृतसरभूताये ॥

स्वरैकसारं परवादिनीभ्यः संगृह्य जाने जलजासनेन ।

विधीयते स ध्वनितं त्रिदश्यास्त्राभ्योऽतिरिच्येत न चेत्कुतस्तत् ॥ ११८ ॥

परवादिनीभ्यः सप्ततन्त्रीविपद्भीभ्यः । ‘साथ तन्त्रीभिः सप्तभिः परवादिनी’ इति
ह्रैभ्याम् । सर्ववीणासकाशात् खराणाम् ‘पङ्ज-ऋषभ-गान्धार-मध्यम-पञ्चम-धैवत-
निपध-इति सप्तानां तन्त्रीमवानां ध्वनीनाम् ‘पङ्जऋषभगान्धार मध्यमः पञ्चमस्तथा ।
धैवतो निपधः सप्ततन्त्रीरुष्टोद्भवाः खराः ॥’ इति ह्रैभ्याम् । अत्र तु बह्व्रीकणानामे-
वोपादानं मध्यादेकमद्वितीयं सारं श्रेष्ठदलम् । ‘सारो मञ्जस्थिरांशयोः । वले श्रेष्ठे च’
इत्यनेकार्थः । संपृष्ट संप्रदं शृत्वा शृत्वा वा जाने वेत्ति । उत्प्रेक्ष्यते वा—अहमेवं
चिद्गोचरीकरोमि । जलजासनेन कमलविष्टरेण ग्रन्थना त्रिदश्या वीरसासनद्वेषताया

ध्वनितं सारस्वरो. विधीयते स्म कृतम् । एवं चेन्न तर्हि तच्छ्रुतितं देवीनिखनस्ताभ्यः
परवादिनीभ्यः कुतोऽतिरिच्यते कस्मात्कारणादधिकीभवति ॥

यद्वाक्पुरस्तादिव पाण्डुराभिर्विलीयते स्म त्रपया सुधाभिः ।

सितोपलाभिश्च तपस्विनीभिस्तृणं किमादाय मुखेन तस्थे ॥ ११९ ॥

यस्या देवताया वाचां माधुर्याद्वैततया निजनिर्जित्वरीणां वाणीनां पुरस्तादग्रे त्रपया
लज्जया कृत्वा पाण्डुराभिर्धवलीभूताभिर्दुःखातिरेकात्पाण्डूभूय सुधाभिरमृतरसैः । उत्प्रे-
क्ष्यते—विलीयते स्म विलीनमिव गलित्वा गतमिव द्रवीभावः प्रापेव । च पुनर्यस्या वाचां
पुरः तपस्विनीभिर्वराक्रीभिः दुर्बलाभिः पाण्डुराभिरपि सितोपलाभिः शर्कराभिः तप-
स्वितया । उत्प्रेक्ष्यते—मुखेन वक्त्रेण कृत्वा तृणमादाय गृहीत्वा किं तस्थे स्थितमिव ।
यद्वाचा जिता पाण्डुरीभूय अमृतं विलीय गतं सिता मुखे तृणं गृहीत्वा स्थितेति
भावः ॥ इति वाणी ॥

स्वप्रीतिरत्योरिदमोष्ठधाम्नोः सापहृतः संस्थितिवासभाजोः ।

सरस्तदर्धे विवभाज सीमां रेखामिपार्त्तिकं विनिनीपुराजिम् ॥ १२० ॥

सरः कन्दर्पस्तदर्धे तयोर्निजनिजितम्बिन्वोर्निवासस्थानकीभूताधारस्यार्धे तुल्योभय-
पार्श्वयोर्मध्ये । उत्प्रेक्ष्यते—रेखाया अधरमध्यगतरेखाकारस्य मिपात्कपटात्सीमामवधि-
भूतभूमीं विवभाज विभागीकृतवानिव विभागीकृत्य द्वयोर्दत्तवानिव वा । सरः किं कर्तुंमि-
च्छुः । विनिनीषुः व्यपनेतुमिच्छुर्निवारयितुं काङ्क्षन् । काम् । आजि परस्परकलहम् । कयोः ।
स्वस्वात्मनः प्रीतिरतिनाम्योः पठ्योः । किंभूतयोः । इदमस्या देव्या ओष्ठो दशनच्छद
एव धाम मन्दिरं ययोः । अत एवः पुनः किंभूतयोः । समान एव पतिर्भर्ता ययोस्ते
सपत्न्यौ सपत्न्योर्भावः सापठ्यं सापठ्यतः सपत्नीभावतः कृतसपत्नीकृत्वादित्यर्थः । सं-
स्थितौ परस्परं सम्यक्स्थितौ वसतिविषये विशेषेण वादं कलिम् इदं स्थानकं मदीय-
मिदं स्थानकं मदीयमिति क्लेशं भजतस्तयोः । स्वस्वस्थानाधिकस्थानलिप्सया मिथो वि-
वादकारिण्योरित्यर्थः ॥ इत्यधरोष्ठमध्यरेखा ॥

तत्साधु मन्ये मलयानिलेन यदेतदीयस्वसितीवभूवे ।

सर्वर्तुपुष्पोद्भवसौरभस्य सौभाग्यमामोति किमन्यथासौ ॥ १२१ ॥

तत्साधु मन्ये अहं कविस्तत्साधु समीचीनं मन्ये हृदि मानयामि चेद्दि यन्मलयानि-
लेन मलयद्रुमपरिमलसुरभीकृतमलयशैलप्रसरत्पवनेन दाक्षिणात्यवायुना एतस्या इदमे-
तदीयं देवतासंबन्धि यत्स्वसितं श्वासः तद्भूये जातम् । 'श्वासस्तु श्वसितम्' इति हैम्याम् ।
देवीश्वासरूपेण संजज्ञे अन्यथा तद्भवन्व्यतिरेकेण असौ मलयानिलः सर्वे वा ते कृत-
वश्य सर्वतः हिम-शिशिर-वसन्त-ग्रीष्म-वर्षा-शरत्क्षणाः पृथग्वि कृतवः समय-
विशेषास्तेषां पुष्पाणि कुसुमानि तेभ्यः उद्भवेभ्य उद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृशं यत्सीरर्भ
सुरभिता आमोदो वा तस्य सौभाग्यं सुमगतां माहात्म्यं वा किं कथं केन प्रकारेणा-

प्रेति लभते । अपि तु न केनापीति । यतो मलयानिलो वसन्तर्तावेव नान्यर्तुषु ततो वसन्तर्ता एव कुसुमसौरभं लभते । एतद्वदनश्वासानिलस्य तु सर्वर्तुकुपुष्पपरिमललम्भः तस्मात्साधिमैव प्रलयवायोः संजातः ॥

निमीलनोन्मीलनदूषितेभ्यो नित्यं दधञ्चो मधुपानुपङ्गम् ।

निर्वेदवान्पद्मकुमुद्वनेभ्यः स्थितः किमामोद इदंमुखाब्जे ॥ १२२ ॥

पद्मकुमुद्वनेभ्यः कमलकैरवकाननेभ्यः सकाशाभिर्वेदवान् खेदमेदस्त्रिमनः कलितः प्राप्नोद्वेगः । उत्प्रेक्ष्यते—आमोदः परिमलः इदंमुखाब्जे शासनमुरीवकारविन्दे किं स्थितः समेत्य स्वयं वसतीव । किभूतेभ्यः पद्मकुमुद्वनेभ्यः । निमीलनं संकोचः, उन्मीलनं विकाशः । निशायां पद्मं 'निमीलति कैरवमुन्मीलति दिने पद्ममुन्मीलति कुमुदं निमीलति । आभ्यां क्रमात्संपद्विपद्म्यां दूषितेभ्यः विकारं प्रापितेभ्यः । पीडितेभ्य इत्यर्थः । पुनः किभूतेभ्यः । नित्यं निरन्तरं मधुपैर्मधुपाविभिर्भ्रमरैर्वा अनुपद्गो मिलनं संगमं दधञ्चो धारयञ्चः । कुर्वञ्चः इत्यर्थः ॥

विश्राणयित्वेव पुरा स्वसारसौरभ्यमेतद्वदनाम्बुजाय ।

शोभासहस्रांश इतः पयोजपरम्पराभिर्गृह्यांबभूवे ॥ १२३ ॥

पयोजपरम्पराभिः पद्मानामनेकाभिः पङ्क्तिभिः इतोऽस्मादेव तद्वदनाम्बुजादेवतावदनारविन्दात् शोभानां श्रीमत्ता—सुकुमारता—सुरमिता—संपूर्णता—वृत्तता—मनोज्ञता—प्रभृ-तिलक्ष्मीणां सहस्रः दशशतसंख्यः अंशो भागः । 'यदि प्रसादीकुरुते सुपांशोरेषा सहस्रांशमपि स्मितस्य' इति नेपथे । गृह्यांबभूवे गृहीतः । उत्प्रेक्ष्यते—पुरा पूर्वं पूर्वस्मिन्काले एतस्याः शासनदेव्या वदनं मुखमेवाब्जं कमलं तस्मै स्वस्यात्मनः सारं श्रेष्ठभूतं सौरभ्यं सुरमितां विश्राणयित्वेव प्रदायेव ॥ इति देवीवक्त्रपरिमलः ॥

व्यर्थीकृतां शक्तिमवेत्य पूषद्विषा विरक्तेर्निजहेतिहातुः ।

तुणीरमादाय मनोभवस्य विरञ्चिनास्या व्यरचीव नासा ॥ १२४ ॥

विरञ्चिना अत्याग्निदर्या नासा व्यरचि चक्रे । उत्प्रेक्ष्यते—मनोभवस्य स्वरस्य तु-णीरं निषङ्गं रिक्तं शराध्रयमादाय गृहीत्वेव । किंभूतस्य मनोभवस्य । विरक्तेर्विरागा-न्मानसीवनिर्वेदात् हेतोर्हेतीनां निजप्रहरणानां हातुस्त्वजनशीलस्य । 'ओहाक् स्वागे' वृत् । हानं शीलो हाता तस्य हातुः जहातीत्येवंशीलस्य । किं कृत्वा । पूषद्विषा पूष-नाग्रः शत्रोः व्यापादकेन बाधुना । 'गजपूषपुरानङ्गकालान्धकमखासुहृत्' इति इम्याम् । शक्तिं स्वस्य वीर्यं बलं सर्वायुधसामर्थ्यं वा व्यर्थीकृतां निष्फलां वन्ध्यां विनिमित्ताम-बेलं शक्त्वा ॥

यन्नासिकां वीक्ष्य जगन्निरीक्ष्यामेतत्पुरः श्रीर्मम फा द्वियेति ।

शङ्केऽनिशं न्यकृतिकैतवेन स्वं गोप्यते कीरच्छपाटिकाभिः ॥ १२५ ॥

कीरघपाटिकाभिः शुक्लचतुभिः अहमेवं शङ्के विचारयामि । उत्प्रेक्ष्यते वा—इति हेतोर्हि या सञ्जया अनिशं निरन्तरं दिवा रात्रावपि न्यक्तैर्नार्चःकरणस्य कृतवेन कप-
टेन कृत्वा स्वमात्मानं गोप्यते गुप्तीक्रियते छत्रो रक्ष्यते इव । इति किम् । एतत्पुरः
एतस्या नासिकाया पुरस्तान्मम श्रीः का । न कापीत्यर्थः । किं कृत्वा । सम्यग्रलक्षणोपे-
ततया जगन्निरीक्ष्या त्रिजगज्जनेर्बिलोकनीयां यस्या देव्या नासिकां वीक्ष्य ॥

मुक्त्वा द्विपः पञ्चमुखीं प्रति स्वान्पञ्चापि रोपान्स्मरधन्विनाजौ ।

यदङ्गवासौकसि किं निपङ्क्तो रिक्तो विमुक्तोऽजनि नासिकास्याः ॥ १२६ ॥

स्मरधन्विना विपमायुधधनुर्धरेण यस्या देवताया अर्द्धं शरीरं तदेव वासार्थं निव-
सनकृते ओको गृहं तत्र रिक्तो निखिलविशिख्यपगमनतोऽशरणरहितः अत एव वि-
मुक्तः सदनान्तःस्थापितः निपङ्क्तः तूणीरः । उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः शासनदेवताया नासा
गन्धशा किमजनि संजात इव । किं कृत्वा । द्विपः स्वशात्रवस्य ईश्वरस्य पशानां मुखानां
ग्रमाहारः पञ्चमुखी तां प्रति । शंभोः पञ्च यदनानि सन्ति कविसंमये । 'मृत्युञ्जयः
पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः' इति ह्यस्याम् । पञ्चसंख्याकानि मुखानि प्रति आजौ संप्राप्ते पञ्चापि
पञ्चप्रमाणानपि । स्मरस्य पञ्चैव बाणास्तूणीरे नाधिकाः । यतः—'बाणाः पञ्च रतिप्रियाः'
इति ह्यस्याम् । रोपान् बाणान् मुक्त्वा क्षिप्त्वा ॥

स्वमन्दिरे यद्वदनारविन्दे लावण्यलक्ष्म्या प्रकटीकृतेव ।

भ्रूकैतवात्कज्जलमुद्गिरन्ती प्रदीपलेखा विललास नासा ॥ १२७ ॥

नासा अर्धोजिनशासनदेवताया नासिका विललास शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स-
स्वात्मीयस्य मन्दिरे निवासरादने यस्या देव्या यदनारविन्दे मुखकमले लावण्यं सव-
निमा विभ्रमविलसुशोभातिशयः तस्या लक्ष्म्या प्रिया प्रकटीकृता उद्गोपिता प्रदीपलेखा
श्लेहप्रिया कलिकेव । किं कुर्वन्ती । भ्रुवोलोचनयोरुर्ध्वयो रोमपद्मलोः केतकाद्याजातक-
ज्जलमज्जनमुद्गिरन्ती सशिखायाः सखायान् भ्रूयामिकाग्नं प्रादुःकुर्वन्ती ॥ इति
नासिका ॥

यदास्यतोऽभ्यर्थयितुं विभूषाभरं त्रियामादयितात्मदर्शौ ।

तन्नित्यसेवाविधये कपोलपालीद्वयीभावमिवाभजेताम् ॥ १२९ ॥

त्रियामादयितो निशापतिः चन्द्रस्तथा आत्मदर्शौ दर्पण एतौ द्वावपि तस्य देवीव-
दनस्य नित्यमहोरात्रमविरहितं सेवायाः पर्युपास्तेविधये प्रकाराय । करणार्थमित्यर्थः ।
कपोलपाल्योर्गण्डस्थत्योः । 'कपोलपालीजनितानुबिम्बयोः' इति नैपथे । द्वयी द्वितयी
यामलं तस्या भावं तत्स्वरूपताम् । उपप्रेक्ष्यते—अभजेताम् भेजतुरिव । किं कर्तुम् ।
यदास्यतो देवीवदनात् विभूषाभरं शोभासमुदयातिशयमभ्यर्थयितुं यान्तिषुम् ॥

कपोलभित्तौ मृगनाभिपङ्कैश्चित्रीकृतोऽस्या मकरश्चकासे ।

यद्वेश्मनोऽदृश्यतनोरनङ्गतयात्मयोनेरिव लक्ष्म लक्ष्यम् ॥ १३० ॥

यस्याः शासनदेवतायाः कपोलो गण्डस्तद्रूपायां भित्तौ कुब्जे मृगनाभेः कस्तूरिकायाः
पङ्कैः कृत्वा चित्रीकृत आलेख्यतां प्रापिको मकरो मत्स्यविशेषः लोके 'मगर' इति
प्रसिद्धः । चकासे शोभते स्म । 'कपोलपत्रान्मकरात्सकेतुः' । 'कपोले पत्रवल्लीरूपान्मक-
रात्' इति तद्वृत्तिः । उपप्रेक्ष्यते—आत्मयोनेर्मकरध्वजस्य लक्ष्यं जनहरगोचरं लक्ष्म
केतनं चिह्नमिव । किंभूतस्य आत्मयोनेः । यद्वेश्मनो यैव शासनदेवतैव वेदम वासभ-
वनं यस्य । पुनः किंभूतस्य । अनङ्गतया अशरीरत्वेन शंभुना भस्मीकृत्य नामशेषीकृत-
त्वात् अदृश्या न नयनगोचरीभूता तनुः शरीरं यस्य ॥ इति कपोलः ॥

हिरण्यगर्भः प्रणयन्सुरीं तां चिक्षोऽरविन्दं वदनीचकार ।

मरन्दलुभ्यन्नयनद्विरेफौ न चेद्भवेतां कथमन्यथास्मिन् ॥ १३१ ॥

ययनेवं विघ्नः जानीमः उपप्रेक्षामहे वा । हिरण्यगर्भः विधाता । 'हिरण्यगर्भो लो-
केशो नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् । तां जिनशासनाधिष्ठात्रीं सुरीं प्रणयन् घट-
यन् समरविन्दं प्रफुल्लपद्मं वदनीचकार तस्या मुखं कृतवान् । एवं चेन्न तर्हि अन्यथा
अपरप्रकारेण अरविन्दव्यतिरेकेण अस्मिन्मानननल्लिने मरन्दार्थं मकरन्दपानकृते लु-
भ्यन्ती लोलपीभवन्ती नयने लोचने एव द्विरेफौ भ्रमरां कथं केन प्रकारेण भवेताम् ॥

स्फुरन्महोगोचरिताखिलाशौ भूषाविवासा भवतः स्म नेत्रौ ।

अधारिपातां कथमातपत्रे पद्मोपधे मूर्धनि चेन्न ताभ्याम् ॥ १३२ ॥

अस्याः सुभाषनसारङ्गलोचनाया नेत्री नयने भूषाविव राजानाविव भवतः स्म संजाती ।
स्फुरता सर्वत्र प्रसरता महदा तेजसा गोचरिता स्वदर्शनविषयीकृता । दृष्टेत्यर्थः । अ-
खिलाः समस्ता अपि आशा दिशो याभ्यां तौ । स्फुरद्भिः प्रत्यभिपार्थिवगार्पासशभावं
प्रदधद्भिः महोभिः प्रतार्पः । 'स राशिरासीन्महसाम्' इति नैपथे । 'महतां प्रतापानाम्'
इति तद्वृत्तिः । गोचरीकृता व्याप्ताः समग्रा अपि हरितो याभ्यां भूषाभ्याम् । एवं चेन्न
तर्हि राजमावमन्तरेण ताभ्यां नेत्राभ्यां मूर्धनि निजोपरिमृशके पद्मोपधेनेत्रोपच्छ-
सादातपत्रे द्वे छत्रे कथं केन प्रकारेणाधारिपातां विपृष्टे ॥

असूयया स्वीयपराभविष्णुं दृशं यदीयां प्रविभाव्य भृङ्गाः ।

स्पर्धा न दध्मोऽथ वयं कदाचिद्वितीव चक्रुः कजकोशपानम् ॥ १३३ ॥

भृङ्गा भ्रमराः इति हेतोः कजानां कमलानां कोशानां कुब्जलानां मुकुलानां पानमर्थान्मकरन्दधीतिम् । 'धीतिः पाने' इति हैम्याम् । 'धेद पाने' अस्य धातोः रूपम् । पानं धयनं धीतिः । पानं कुर्वन्ति स्म कोशपानं शापधमिव चक्रुः कृतवन्तः । इति किम् । पूर्वं तु यदभूत्तत्तु जातमेव । अद्यतनादिनादारभ्य वयं त्वया समं स्पर्धां सहर्षं कदाचित्कस्मिन्नपि समये न दध्मो धारयामो न वहामो वा । स्पर्धा न कुर्म इत्यर्थः । किं कृत्वा चक्रुः । यदीयां देवीसंबन्धिनीं दृशं दृष्टिमसूयया भृङ्गाणां मानसे संस्पर्धि-तामवधार्य तदुद्भूतभूरितमेष्वर्या कृत्वा स्वीयामात्मीयां पराभविष्णुं पराभवशीलां प्रविभाव्य समीक्ष्य ॥

सारैर्दलैः शासनदेवतायाः प्रणीय नेत्रे इव पद्मयोनिः ।

शेषैरशेषैर्दलैर्कार्पात्पुनश्चकाराम्बुजखञ्जरीटान् ॥ १३४ ॥

पद्मयोनिर्ब्रह्मा । 'जनकायोनिजरुहजन्मभूसूत्र्यादयः' इति हैम्याम् । पुनर्द्वितीयवारं शेषैरुद्भूतैरशेषैः सकलैः सारैरतरदलैर्कैवस्तुद्रैः कृत्वा चकोरान् ज्योत्स्नाप्रियान् अम्बुजानि कमलकुवलयकुमुदादीनि सलिलजन्मानि तथा खञ्जरीटान् खञ्जान् लोके 'गङ्गेटिवा' इति प्रसिद्धानकार्पात्करोति स्म । किं कृत्वा । प्रणीय निर्माय । कैः । कर्मतापद्मैः । उत्प्रेक्ष्यते—सारैः सर्वविशिष्टभूतैः अशेषद्वेषिसंताननिर्जित्वरैर्दलैरद्वैतद्रव्यैः शासनदेवताया जिनमताधिष्ठायिकायास्त्रिदश्याः किमु नेत्रे कर्णान्तायतलोचने इव कृत्वा ॥

जेया त्रिलोक्येव शरैस्त्रिभिस्तच्छेषा द्विकाण्डी किमिति स्मरेण ।

त्यक्ताथ सा पद्ममुवा कृतार्थीकृतेव देव्या नयने प्रणीय ॥ १३५ ॥

अथ पद्मान्मदनधनुर्धरेण त्यजनानन्तरं सा कृत्यबन्धत्वेन क्षिता त्यक्ता द्विवाणी द्वयोर्वाणयोः समाहार इति पद्ममुवा पद्मजजन्मना विधिना देव्याः शासनदेवताया नयने विलोचने प्रणीय विधाय कृतार्थीकृता सफला विहितेव । सा का । या द्वयोः काण्डयोः समाहारो द्विकाण्डी द्विसती । 'बाणे पृषत्कविशिखां खगगर्धपक्षाकाण्डाशुगप्र-दरगायकपञ्चबाहाः' इति हैम्याम् । बाणद्वयमित्यर्थः । इति हेतोः स्मरेण विषमायुध-धानुस्त्रेण त्यक्ता उज्जिता । इति किम् । त्रयाणां स्वर्गपातालभूमण्डललक्षणानां लो-कानां समाहारत्रिलोकी एव त्रिभुवनमेव जेया पराभवनविषयीकरणीया । नापरा गम जेतुं योग्या त्रिलोकी । सा तु त्रिलोकी त्रिभिरेव पत्रिमर्मया जेष्यते तर्हि शेषा पद्ममु शरैश्च वशिष्ठा द्विवाणी किमिति किं कार्पात् केवलं भारभूतेव । न किञ्चित्कृत्य-कृते सेनोज्जिता ॥

श्रिया सुधाभाक्परमाणुमध्या चक्षुर्विभूपामनुकर्तुकामैः ।

गुप्तं क्वचित्प्रावृषि खञ्जरीटैराराध्यते मग्न इवाप्तदत्तः ॥ १३६ ॥

खञ्जरीटैः खञ्जनपक्षिमिः प्रावृषि वर्षाकाले क्वचित्कुत्रापि जनदग्गोचरे स्थाने गुप्त-
मत एव यथा कश्चिन्न वेत्ति तथा छन्नं यथा स्यात्तथा । उपप्रेक्ष्यते—आप्तेन विश्वास-
प्राप्तेन केनचित् हितकृता सिद्धेन वा केनचन दत्तोऽतिप्रसन्नीभूत्वा विधाणितो मग्नो-
ऽतिप्रभावयुक्तवर्णपाठमयः आराध्यते साध्यते इव । किं कर्तुकामैः खञ्जनेः । श्रिया
स्वशोभया धैर्भवेन सुधाभुजो देवस्य परमाणुवदतिसूक्ष्मत्वान्मध्यमुदरं यस्याः सा पर-
माणुमध्या । तस्याश्चक्षुषो लोचनस्य विभूषां लक्ष्मीं विलासमनुकर्तुं स्वेन सदृशीं विधातुं
कामोऽभिलाषो येषां तैः ॥

चन्द्राच्चकोरोऽमृतपानदम्भाद्यानस्थितो गन्धवहात्कुरङ्गाः ।

पितामहात्पङ्कजमासनस्थं यदक्षिलक्ष्मीमिव मार्गयन्ति ॥ १३७ ॥

चकोरजातिवाचित्वादेकवचनम् । ज्योत्स्नाप्रियप्रकरः चन्द्रात्सुधाकरादमृतपानस्य
दम्भात्केतवात् यस्याः शासनदेवतायाः अक्षणोर्दृशोर्लक्ष्मीं सुपमां मार्गयतीव । उपप्रे-
क्ष्यते—याचतीव यथा याने वाहने स्थितः सन् कुरङ्गो मृगो गन्धवहात्पवनात्सका-
शात् । 'मातरिश्वा जगत्प्राणः पृथदश्वो महाबलः' इति हैम्याम् । पृथक्कुरङ्गजातिविशेषः ।
तथा 'कर्तुं शशाङ्गाभिमुखं न भैम्या मृगं दृग्मनोरुहनिर्जितं यत् । अस्या विवाहाय
ययौ विदर्भास्तद्वाहनस्तेन न गन्धवाहः ॥' इति नैषधे । पवनात्सकाशात् । उपप्रेक्ष्यते—
यदक्षिलक्ष्मीं मार्गयतीव । आसने विष्टरे तिष्ठतीत्यासनस्थं ब्रह्मणः सरोरुहासनत्वात् ।
'भवान्तकृजगत्कर्तृसरोरुहासनाः' इति हैम्याम् । पङ्कजं कमलं पितामहाजनकजनका-
द्विधातुः सकाशाद्देवीविलोचनविभ्रमं याचतीव ॥

स्मितं दिने निश्यपि नित्यरङ्गभृङ्गाङ्कितं स्याद्यदि पुण्डरीकम् ।

प्रस्पन्दमानान्तरतारिकां तत्तनोतु कुर्याद्दृशमेतदीयाम् ॥ १३८ ॥

यदि कदाचिदेवतानुभावात् दिने वासरे निश्यपि रात्रावपि स्मितं विकासं प्राप्तं
तथा नित्यं रात्रौ दिवा वा विरहितं रङ्गन्ती मकरन्दं पातुमितसतो भ्रमणतथपलाय-
मानौ भृङ्गौ द्विरेफौ ताभ्यामङ्कितं कलितमेवंविधं पुण्डरीकं श्वेतकमलं स्यात्तत्सदृशि य-
थाकथंचित्पुण्डरीकं प्रस्पन्दमाना प्रचलन्ती अन्तरे मध्ये तारिका कनीनिका यस्यां
तादृशीम् । एतदीयामेतस्या इमां त्रिदस्या देव्या इमां दृष्टिमनुकुर्यात् सदृशीभवेत् ।
अनुकारं विदध्यादित्यर्थः ॥ इति लोचनम् ॥

प्रीत्या च रत्या सह मीनकेतोरन्दोलनादोददपूरणाय ।

विनिर्मिते नाभिभुवेव लीलादोले तदीये श्रवसी विभातः ॥ १३९ ॥

तदीये देवीसंबन्धिनी धवसी पर्णा विभातः शोभेते । उपप्रेक्ष्यते—नाभिभुया पद्म-

जन्मना लीलादोले केलिप्रेक्षोले विनिर्मिते स्वयंकृते इव । कस्मै । प्रीत्या च पुनः रत्या
 श्रीतिरतिनाम्न्यौ द्वे स्मरपत्न्यौ ताभ्यां स्त्रीभ्यां समं सह मीनकेतोर्मकरध्वजस्य दो-
 लाभ्यां प्रेक्षोलनाभ्यां यान्दोलना तस्या यो दोहदो वाञ्छा अभिलापस्तस्य पूरणाय
 संपादनाय परिपूर्तये । 'दोलान्दोलनदोहदोऽपि च चलद्वीचीचयैः पूर्यते' इति हंसाटकम् ॥

मोघीकृताशेषशरं गिरीशं प्रत्यर्धिनं पाशयितुं कथंचित् ।

अधारि पाशो विपमायुधेन यद्वेदमनेव श्रवणच्छलेन ॥ १४० ॥

यद्वेदमना या शासनदेव्येव वेदम वासुमन्दिरं यस्य तादृशेन विपमायुधेन विपमा-
 प्येकीभावभाजि । एकत्रिपञ्चसप्तसंख्यावन्ति विपमायुच्यन्ते । 'लक्ष्मैतत्सप्त गणा गो-
 पेता भवति नेह विपमे जः ।' आर्याया एतल्लक्षणम् । अष्टमस्याने शुर्वक्षरयुताश्चतुर्मा-
 त्रिकाः । सप्त गणा भवन्ति । 'इहार्थोयां विपमे एकत्रिपञ्चसप्तस्थाने जगणो न भवति'
 इति वृत्तरत्नाकरे । तथा समानि तु द्विचतुःषडष्टादीनि तेनात्रार्थाद्विपमाणि पञ्चसंख्या-
 कानि आयुधानि अर्थाद्वाणा यस्य । विपमाणि दुर्धराण्यसम्मानि वा शालाणि यस्य ।
 'विपमायुधो दर्पकः कामहृच्छया' इति ईश्याम् । स तेन स्मरेण श्रवणच्छलेन कर्णक-
 पटेन । उत्प्रेक्ष्यते—पाश इवाधारि बन्धनप्रण्यिरिव धृतः । किं कर्तुम् । मोघीकृता
 व्यर्था विहितास्तृणप्रायाः प्रणीता अशेषाः समस्ताः शरा अर्थान्मन्मथमार्गाणा येन ता-
 दृशं गिरीशं शंकरं प्रत्यर्धिनं स्वशत्रुं कथंचित्केनापि प्रकारेण कृत्वा पाशयितुं पाशसा-
 त्कर्तुं पाशेन यदुं पाशे पातितं वा कर्तुम् ॥

धृतैकपाशेन पयोधिधाम्ना स्वाङ्गप्रभुत्वेन किमात्मयोनिः ।

स्पर्धा दधानः श्रवसी त्रिदश्याः पाशद्वयीमाकलयांचकार ॥ १४१ ॥

आत्मयोनिर्मदनः त्रिदश्या जिनशासननिर्जरनितम्बिन्याः श्रवसी कर्णावेव पाशद्वयीं
 बन्धनप्रण्यियुगलीमाकलयांचकार विभर्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धृत उपात्त एक एव पाशो
 येन तादृशेन पयोधिधाम्ना जलनिधिनिकेतनेन वरुणेन । 'वरुणस्त्वर्षवमन्दिरः प्रचेताः'
 इति ईश्याम् । समं सार्धं स्वस्वात्मनः अङ्गधिकं मकरः यादोऽपरनामा । 'अन्येऽपि
 यादोभेदाः स्युर्बहवो मकरादयः' इति ईश्याम् । तस्य मकरस्य प्रभुत्वेन स्थामितया ।
 'जलयदःपतिपाशमेपनाशः' इति हेमचन्द्रवचनात् । स्वस्य तस्य च मकरप्रभुत्वेन
 हेतुना स्पर्धा संपर्पंगीर्ष्या वा दधानः विभ्रदिव ॥ इति कर्णौ ॥

श्रियाभ्यभूयन्त मया समग्रा नवद्वयद्वीपमहीमहेलाः ।

इति किम् । यन्मया श्रिया खवपुर्लतारामणीयकलक्ष्म्या कृत्वा नवानां नवसंख्याकानां द्वयं युगलं ते च ते द्वीपाश्च । अष्टादशद्वीपे इत्यर्थः । 'अष्टादशद्वीपनिखातयूपः' इति रघुवंशे । तथा 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैपथे । तेषां मही पृथिवी तस्यास्त-
त्रोत्पन्ना वा महेलाः प्रमदाः अभ्यभूयन्त पराभवगोचरीचकिरे इतिकारणात्कर्णयाम-
लसंगतनवाङ्कद्वन्द्वं खवधूर्धत्ते । 'कर्णान्तरुत्कीर्णगभीरलेखः किं तस्य संख्यैव नवा-
नवाङ्कः' इति नैपथे ॥ इति कर्णान्तर्गतनवसंख्याङ्कः ॥

स्वपृष्ठलमागतकेशकायस्वर्भाणुमालोक्य जिनाधिदेव्याः ।

त्रायस्व नौ वक्तुमितीन्दुभानू श्रुत्योर्विलम्बाविव कुण्डलाङ्गौ ॥ १४३ ॥

खयोः सूर्याचन्द्रमसात्मनोः पृष्ठे पश्चात्प्रदेशे लग्न एवागतः पृष्ठकृष्ट एव समुपेतः
तादृक् । तथा केशा देवीचिकुरा एव कुन्तलरूप एव कायः शरीरं यस्य इयामवर्णत्वा-
त्स्वर्भाणुर्विधुंतुदस्तं आलोक्य वैरित्वात्सभयं विभाव्य । कुण्डले कर्णदेष्टिके एव अङ्गं
देहो ययोस्तादृशी इन्दुभानू चन्द्रसूर्यौ । जयति पराभवति बाह्याबाह्यशत्रूनिति जिनः
त्रिभुवनाधिनाथस्तस्याधिदेवी अधिष्ठात्री देवता तादृक्स्वामिसेवकतया तस्या अप्यचि-
न्त्यसामर्प्यात् । ध्रुवोः श्रवणयोः । उत्प्रेक्ष्यते—इत्येतद्वक्ष्यमाणं वक्तुं कथयितुमिव वि-
कम्पौ लगित्वा स्थितौ । अन्यावपि किञ्चित्स्वकृत्यं कथयितुकामौ स्वामिश्रवणयोर्विलगतः ।
इति किम् । हे त्रैलोक्याधीशाधिदेवते प्रबलपराक्रमे, त्वं नौ आवयोः प्रचण्डविधुंतुद-
दैत्यादस्त्रविघातोः सकाशात्त्रायस्व रक्षाजीवितप्रदानेन पालय ॥ इति कर्णकुण्डले ॥

नीलोत्पले कर्णयुगे चकासांवभूवतुः स्रैणमणेः सुराणाम् ।

युयुत्सुनी तन्नयनोत्पलाभ्यामिव प्रतिस्पर्धितयान्युपेते ॥ १४४ ॥

सुराणां निर्जराणां स्त्रीणां समूहः स्रैणं स्त्रीतमूहपेक्षया सुराणामित्यत्र बहुवचनं तस्य
तस्मिन्वा मणे रत्नभूतायाः शासनदेवतायाः कर्णयुगे कर्णयुगले नीलोत्पले इन्दीवरे।'नीले
तु स्वादिन्दीवरम्' इति ईम्याम् । चकासांवभूवतुः भातः स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तस्यास्त्रिदश्या
नयने विलोचने एवोत्पले कुवलये ताभ्यां समं सार्धं प्रतिस्पर्धितया परस्परद्वैतवर्भवाति-
रेकोद्भूताभ्यसूयया कृत्वा युयुत्सुनी योद्धकामे इवाभ्युपेते संमुखं समेते । अपरोऽपि
संस्पर्धोदयाभिजसप्तानोपरि योद्धमायाति ॥

अभ्यस्यतास्याः श्रवसी मनोभूर्धनुर्धरेणेव धृते शरव्ये ।

न चेद्भवेतां कथमन्तरालेऽनयोर्विनीले कमले कलम्बौ ॥ १४५ ॥

अभ्यस्यता प्रजिगज्जयकृते शराभ्यासं कुर्वता मनोभूमदनी नाम धनुर्धरो धानु-
ष्कस्तेन अस्यास्त्रिदश्याः भयसी श्रवणादेव । उत्प्रेक्ष्यते—शरव्ये वेद्ये धृते मण्डिते
इय । एवं चेन्न तर्हि अनयोः धवःशरव्ययोः अन्तराले मध्ये विनीले नीलयगे कमले
एतावता नीलोत्पले एष कलम्बौ बाणौ । 'रोपाः कलम्बशरमागंगविप्रपुङ्गाः' इति

हैम्याम् । कथं केन कारणेन भवेताम् । किं च कुण्डले नीलोत्पले च नैपथे दमयन्ती-
परिणयनशृङ्गाराधिकारे दृश्येते । यथा—‘अवादि भैमी परिधाप्य कुण्डले वयस्य या-
भ्यामभितः समन्वयः’ । तथा—‘धृतं च तं सोत्पलयुग्ममेतया व्यराजदसां पतिते दशा-
विष’ । इत्यपि तत्रैव इदं द्वितयमप्यानीतमस्ति । किं चैवं ज्ञायते यत्कर्णकुण्डलमध्ये
एव नीलोत्पले भविष्यतः ॥ कर्णयोरुत्पले ॥

कटाक्षवाणान्प्रगुणान्प्रणीय स्वःसुभ्रुवो भूः कुटलीभवन्ती ।

धनुर्लता श्रीसुतधन्विनेव प्रसाधिताभात्रिजगज्जयाय ॥ १४६ ॥

कुटलीभवन्ती वक्रभावं भजन्ती स्वःसुभ्रुवो देव्या भूर्भुवो रोमपद्मतिरभाद्वमी । उत्प्रे-
क्ष्यते—श्रीसुतधन्विना मदनधानुष्येण त्रिजगत्त्रिभुवनस्य जयाय पराभवनाय वशी-
करणाय वा प्रसाधिता प्रगुणीकृता धनुर्लतेव कोदण्डयष्टिरिव । किं कृत्वा । कटाक्षान-
क्षिविकूणितानि नेत्रत्रिभागावलोकितानि एव वाणाः शरास्तान् प्रगुणान् सज्जान् प्र-
णीय विधाय ॥

उज्जृम्भवक्राम्बुजमन्दिराया लीलाप्रवालोऽयमिवेन्दिरायाः ।

उत्ता तया वा फलिनीव भालाजिरे विरेजे सुरसुभ्रुवो भूः ॥ १४७ ॥

सुरसुभ्रुवः सुपर्वप्रमदायाः भ्रूविरेजे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—उज्जृम्भं विकसितं
यद्वक्रं देवीवदनं तदेवाम्बुजं जलरुहं कमलं तत्र मन्दिरं सदनं यस्यास्तादृश्या इन्दि-
राया लक्ष्म्याः अयं प्रसक्तलक्ष्यो लीलार्थे विलासार्थे प्रवालः समालसालपल्लवः इव ।
वाप वा तया धिया भालाजिरे ललाटप्राङ्गणे उत्ता प्ररोपिता फलिनी प्रियद्रुततेव ।
‘प्रियद्रुः फलिनी इयामा’ इति हैम्याम् ॥

मिथो मुनीन्द्रेण मृधे मनोभूभूमीपतिर्जर्जरिताङ्गयष्टिः ।

सुपर्वसुभ्रुवमाश्मगर्भयष्टीमिवालम्बकृते ततान ॥ १४८ ॥

मनोभूभूमीपतिश्चेतोभववसुधाधिनाथः मदननृपः आलम्बकृते स्वस्थेवावलम्बनार्थ-
माधारविधानोपयोगार्थम् । उत्प्रेक्ष्यते—सुपर्वसुभ्रुवः सुराहनायाः भ्रुवभेदाश्मगर्भयष्टी
मरकतमणिमयदण्डम् । ‘मरकतं त्वदश्मगर्भः’ इति हैम्याम् । ततान कृतवानिव । किं-
भूतः । मिथः परस्परं मृधे संप्राने मुनीन्द्रेण हीरविजयसूरीणा जर्जरिता प्रहरिर्जर्जे-
रीकृता अङ्गयष्टिः शरीरं यस्य । जर्जरः पुमान् स्वशरीराधारकृते हस्ते यष्टिं गृह्णाति ।
किं आपरपर्यन्तादिरामस्याङ्गन्यकृतामावर्णनीयनायको विस्मृतः स्यादिति तदन्तर्देवीव-
र्णनान्तराले मुनीन्द्रपदोपादानम् । यथा नैपथेऽपि कुण्डिनपुरवर्णनाधिकारे—‘वयसा
नैपथरीलसीतलम्’ इति तद्वत्तावप्येतदेवोक्तमस्ति ॥

नीलारविन्देन पुरा प्रणीय दृशं त्रिदश्याः सरसीजजन्मा ।

किञ्जल्कवृन्दैर्वदने तदीयैः प्रणीतवान्मूलतिकाभिवास्याः ॥ १४९ ॥

सरसीजजन्मा पद्मनन्दनः विधाता अस्याः शासनदेवताया वदने मुखे तदीयनीला-
रविन्दसंबन्धिभिः किञ्जल्कवृन्दैः केसरनिकरैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—भूलतिकां लोचनो-
र्ध्वरोमपद्धतिवल्लीं प्रणीतवान् कृतवानिव । ‘प्रणीतवाञ्छेशवशेषवानयं जगज्जयं तेन
च कोशमक्षयम्’ इति नैपथे । किं कृत्वा । पुरा प्रथमं नीलारविन्देनाविनिद्रदिन्दीवरेण
त्रिदश्या बहिर्मुखयोपितः दशं विलोचनं प्रणीय स्वयं विनिर्माय ॥

संस्पर्धिभावं दधता खलक्ष्म्या खण्डेन चण्डेतरकान्तिनेव ।

जग्राह योद्धुं त्रिदशीललाटं भ्रूयुग्मकायां करवालयाष्टिम् ॥ १५० ॥

त्रिदशीललाटं शासनवृन्दारकसुन्दर्या भालं भ्रूयुग्मं भ्रुवोर्यामलमेव कायः शरीरं
यस्यास्तादृशीं करवालयाष्टिं निकपोल्लिखितनिशितनिर्विशलतां जग्राह गृह्यायंभूव ।
उत्प्रेक्ष्यते—खलक्ष्म्या आत्मीयश्रिया समं संस्पर्धिभावं स्वर्बभोत्सेकितया स्पर्धनशी-
लतां दधता विभ्राणेन खण्डेनार्धेन । ‘खण्डेऽर्धशकलं भित्तम्’ इति हैम्याम् । चण्डा-
त्तीक्ष्णादितरा अपरा एतावता अनुष्णा शीता कान्तिः दीप्तिर्यस्य तादृशेन चन्द्रेण
सुधादीधितिना एतावताष्टमीतमीरमणेन समं सार्धं योद्धुं संग्रामं विधातुमिव । ‘खहा-
यत्ताखिला पृथ्वी’ इति वचनात् ॥ इति भ्रूयुगलम् ॥

स्मरं रतिप्रीतिनितम्बिनीभ्यां सहाभिपेक्षुं भुवनाधिपत्ये ।

यद्भालदम्भाज्जलजासनेन मन्ये प्रणिन्यै कलधौतपट्टः ॥ १५१ ॥

रतिप्रीतिनाम्नीभ्यां द्वाभ्यां नितम्बिनीभ्यां गृहिणीभ्याम् । ‘रतिप्रीती इव स्मरः’
इति प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ । ततो मदनस्य एका रतिः अपरा च प्रीतिः एते द्वे पत्न्यां
ताभ्यां सार्धं राज्ञामभिपेक्षसमये राज्ञीनामप्यभिपेक्षो दृश्यते । यथा ‘कृताभिपेक्षा महिषी’
इति हैम्याम् । स्मरं कामं भुवनाधिपत्ये त्रैलोक्यराज्ये अभिपेक्षुमभिपेक्षं विधातुम्
अहमेवं मन्ये जानामि । उत्प्रेक्षे वा । जलजासनेन कमलविष्टरेण ब्रह्मणा यस्या देव्या
भालस्य ललाटस्य दम्भात्कपटात्कलधौतस्य काचनस्य पट्टः पट्टकः प्रणिन्यै विनिर्मित इव ॥

त्रैलोक्यमाक्रम्य पराक्रमेण सुखं निपण्णस्य क्षपध्वजस्य ।

व्यधत्त हेमः फलकं विधातावष्टम्भनायेव तदीयभालम् ॥ १५२ ॥

विधाता ब्रह्मा । तपो मीनो ध्वजः केतनं चिरं वा यस्य स तस्यलाञ्छनो मदनः
अर्थान्मन्मथपृथ्वीपतिस्तस्यावष्टम्भनाय शृष्टप्रदानार्थम् । उत्प्रेक्ष्यते—तदीयं शासनगु-
रीसंबन्धि भालं ललाटं हेमः काचनस्य फलकं ‘पाटिउं’ इति प्रणिद्धं व्यधत्त विद-
धाति स्म चकार । किंभूतस्य क्षपध्वजस्य । पराक्रमेण स्वपुरुषाकारेण निजभुजवीर्येण
कृत्वा त्रैलोक्यं तादृस्यात्तदपदेशात्पुरलोकपातालभूमौलोक्याग्निः शुराशुरनामानगर-
निकरानाक्रम्य पराभूय शाश्वतवरीकृत्य सुखं सातेन निपण्णस्योपविष्टस्य आसीनस्य ॥

अधृष्यमन्विष्य यदीयभालं निजं प्रति स्पर्धितया जिगीपत् ।

अर्धामृतांशुः प्रपलाप्य पूषद्विषो जटाजूट इव प्रविष्टः ॥ १५३ ॥

अर्धामृतांशुः सामिसोमः प्रपलाप्य भयात्प्रणश्य । उत्प्रेक्ष्यते—पूषद्विषः पूषनाम्नो दानवेन्द्रस्य व्यापादकस्य शंभोर्जटाजूटे विकटकपर्दे प्रविष्ट इव निलीय तस्थिवानिव । किं कृत्वा । स्पर्धितया स्पर्धनशीलत्वेन निजमात्मानम् । निजशब्देन क्वाप्यात्माप्युच्यते । यथा नैषधे—‘श्रुत्वा निजं भीमजया निरस्तम्’ इति । जिगीपत् जेतुमिच्छत्यरामवितुं महिमानं तादृशं तदीयभालं देवललनाललाटमेवाधृष्य मनाक् कलनीयम् कथमप्यभिमवितुमशक्यं द्वेष्यं वैरिणमन्विष्य निरीक्ष्य ॥

अद्वैतलक्ष्मीकमवेक्ष्य यस्या भालं तदीयश्रियमीहमानः ।

विश्वंभरस्येव पदे लगित्वा तां मार्गयत्यर्भ इवार्धचन्द्रः ॥ १५४ ॥

अर्धचन्द्रः अष्टमीतमीप्रियतमः विश्वं भुवनमभीप्सितप्रदानेन पुष्पाति पुष्टं कुरुते । ‘द्वष्टम् धारणपोषणयोः’ अस्य धातोः प्रयोगः । विभक्तिं रक्षति प्रत्यूहच्युदापहरणेन वा इति विश्वंभरः कृष्णः तस्य पदे चरणे विष्णुपदे लगित्वा विलग्न्य समाश्लिष्य । उत्प्रेक्ष्यते—तां विबुधवधूललाटलक्ष्मीं मार्गयतीव याचतीव । ‘अर्दति मार्गति मार्गयति याचति याचतेऽर्थनाथाः स्युः’ इति क्रियाकलापे । क इव । अर्भ इव । यथा बालकः पितुः पदं विलग्न्य याचते । किं कुर्वाणः । तदीयां सुधाशनवधूगोधिसंबन्धिनीं धियं लक्ष्मीमीहमानः काङ्क्षन् । किं कृत्वा । यस्याः शासनमुमनःसुन्दर्यां अद्वैतं न विद्यते द्वैतं सुगलमेतत्तद्वदशमपरं वस्तु यस्याः सा तादृशी लक्ष्मीः सुपमा यस्य । स्वार्थे कः । अद्वैतलक्ष्मीकमसाधारणवैभवं भालमलीकमवेक्ष्य व्यालोप्य ॥

यद्भाललक्ष्म्याधरितोऽर्धचन्द्रस्तत्साम्यमिच्छन्वरुणालयस्थाम् ।

अभीष्टदां कामदुषां प्रतीचीमस्तच्छलाद्याति किमारिरात्सुः ॥ १५५ ॥

यस्या भालस्यालिकस्य लक्ष्म्या विभूषयाधरितो हीनीकृतो धिक्कारभावं लम्बितोऽर्धचन्द्रः सामिकुमुदिनीदयितः प्रतीचीं पथिमां दिशमाशामस्तच्छलारकपटात् याति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—तत्साम्यं तस्य अप्यारोललाटस्य लक्ष्म्या. शोभायाः साम्यं सादस्यमिच्छन् मनसि बाञ्छन् सन् वरुणस्य पथिमंदिक्पतेरालये गृहे तिष्ठतीति तां वरुणयेरमनिवाशिनीमित्यर्थः । तथा अभीष्टमभिलषितं जनमनःकामितं ददातीति तादृशं कामं मनोरथं दोषिध प्रपूरयतीति कामदुषा । ‘दुह प्रपूरणे’ अयं धातुः । तां कामधेनुमारिरात्सुः आराधयितुमिच्छतुरिव । ‘हविषे दीर्घसप्तस्य सा चेदानीं प्रचेतषः । भुजहपिहितद्वारे पातालमपितिष्ठति ॥’ इति रघुवंशे । तथा ‘क्रतोः कृते जायन्ति येति कः कति प्रमोरणां येरमनि कामधेनवः’ इति नैषधेऽपि ॥ इति देवीललाटस्थलम् ॥

यदाननधीजितमखाबन्धोः पद्मं फरक्रोड इधैत्य बन्धोः ।

निर्वेदमावेदयते स्वमेतत्पुरो अमद्भृङ्गगणकणेन ॥ १५६ ॥

पद्मं कमलं भ्रमन्तो मधुपानकृते समेत्य लोलुभतयेतस्ततो भ्राम्यन्तो ये भृङ्गा भ्रमरास्तेषां गणस्य समुदायस्य कणेन गुञ्जारवेण कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्य स्वबन्धोः सूर्यस्य पुरोऽग्रे स्वमात्मीयं निर्वेदं पराभवोद्भूतभूयस्तरखेदं निजावमाननादुःखं वा आवेदयते कथयतीव । किं कृत्वा । बन्धोः स्वमित्रस्य । अञ्जबन्धोररविन्दसुहृदो भानोः करकोटं हस्तोत्सङ्गे एत्यागस्य । ‘चकाञ्जाहर्बान्धवः सप्तसप्तिः’, तथा ‘मित्रो ध्वान्ता-रातिरञ्जाशुहस्तः’ इतीदं द्वयमपि हैम्याम् । तथा ‘स्फुटारविन्दाङ्कितपाणिपङ्कजम्’ इति नैपथे । किंभूतं पद्मम् । यस्या देव्या आननस्य स्वपरिस्पृधिपराभावुकवैभववदनस्य श्रिया शोभया जितं पराभूतम् ॥

वक्त्रं त्रिदश्या विजितात्मदर्शनिशामर्णिं प्रेक्ष्य हिरण्यगर्भः ।

स्यष्टिं सिसृक्षुः किमदोनुरूपां विनिर्मिमीतेऽम्बुजहस्तलेखम् ॥ १९७ ॥

हिरण्यगर्भो ब्रह्मा अम्बुजैः सकलकमलकलापैः कृत्वा हस्तलेखम् ‘हस्तोलक’ इति प्रसिद्धम् । विनिर्मिमीते कुरुते । उत्प्रेक्ष्यते—अदोनुरूपाम् अस्या गीर्वाणपृष्ठिणीवदनारविन्दसदृशीम् । ‘अदःसमित्संमुखवैरियौवतश्रुटद्भुजा कम्बुमृणालहारिणी’ इति नैपथेः समासान्तोऽदसश्चब्दः । स्यष्टिं रचनां सिसृक्षुः स्रष्टुमिच्छुः कर्तुं काङ्क्षन्निव । किं कृत्वा । विजिताः स्ववैभवाभिभूता आत्मदर्शा दर्पणा निशामणयध्वन्द्रमसो येन तादृशं त्रिदश्याः शासनसुररमण्या वक्त्रं वदनं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । वक्त्रशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गयोः । ‘नेत्रं वक्त्रप-वित्रपत्रसमरोशीरान्धकारावरः’ इति लिङ्गानुशासने ॥

मन्ये कुमुद्वन्धुरिदंमृगाङ्गमुखीमुखीभूय सुखी बभूव ।

नियद्वय यत्तेन तमः स्वदस्युः प्राक्षेपि पृष्ठे स्फुटकेशकायः ॥ १९८ ॥

अहं ग्रन्थकृदेवममुना प्रकारेण मन्ये विचारयामि । यत्कुमुद्वन्धुः कैरवमुह्यचन्द्रमाः इदंमृगाङ्गमुखीमुखीभूय इयं चासौ मृगाङ्गमुखी च कौमुदीदयितवदना च तस्या सुखी-भूय वदनभावं प्रतिपद्य । ‘इदं नृपप्रार्थयिभिरुज्जितोऽर्पिभिः’ इति नैपथे । अत्रेदंशब्दः समासान्तः । सुखी बभूव सातवान् निधिन्तो वा संजातः । ययस्मात्कारणात् स्फुटः प्रकटो दृश्यमानत्वाकेशा एव देवीशिरश्चिह्नुरा एव कायो देहो यस्य तादृशः । स्वदस्युर्निजप्रत्यनीकस्तमोविपुतदः नियन्त्रय च्छा पृष्ठे स्वपृष्ठप्रदेशे प्राक्षेपि प्रक्षिप्तः । धम्मि-हस्य विपुतुदोपमानत्वं काव्यकल्पलतायाम् । ‘धम्मिहः संयताः केशाः’ इति हैम्याम् । एतदेव महत्मुत्तमम् । यत्स्वद्विपन्नभिभूय नियन्त्रय रक्षयते ॥ इति देवीवदनम् ॥

अहो महीयान्महिमा सुपर्वसारङ्गचक्षुश्चिकुरच्छटायाः ।

निर्जित्य यस्मात्पशुनापि पश्वादचीकरद्या चमरान्प्रतीपान् ॥ १९९ ॥

अहो इत्याद्यर्थे । यथा नैपथे—‘अहो अहोभिर्महिमा हिमागमेऽप्यभिप्रपेदे प्रथिता-स्मरार्तिनाम्’ । सुपर्वसारङ्गचक्षुषः सुरदरीनेक्षणयाः शासनदेव्याः चिकुरच्छटायाः ‘कु-

न्तलकलापस्य । 'जहास तस्याः कुटिलाः कचच्छटाः' इति नैपथे । छटाशब्देन श्रोणी । 'भटान्तविधान्ततुरङ्गमच्छटाः' इत्यपि नैपथे । 'अश्वश्रोणी' इति तद्वृत्तिः । महीयान-
तिशयेन महानतिशायी महिमा माहात्म्यं दृश्यते । यस्मात्कारणात् या चिकुरच्छटा
प्रतीपान् स्वश्रीप्रतिस्पर्धितया प्रतिकूलभूतान् चमरान् चालव्यजनानि निर्जित्वा निजौ-
जसा पराभूय पशुना तिरश्चापि चमरधेन्वापि कर्त्तव्या । न किञ्चिदर्थं पशुशब्दातिर्यङ्मात्रे
अज्ञानेऽपि । तथा 'पशुस्तिर्यक्' इति हेम्याम् । तथा नैपथे—'पशुनाप्यपुरस्कृतेन
तत्तुलनामिच्छतु चामरेण कः' इति । पार्श्वे पश्चाद्भागे । उपहासवाक्यमेतत् । अचीकरत्
कारयति स्म ॥

स्पर्धा विधत्ते सुमनःसुकेशीकेशच्छटाभिर्यदसौ कलापः ।

अनौचित्यं तमितीव केकी जहाति कोपादपि पक्षभूतम् ॥ १६० ॥

केकी मयूरः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः पक्षभूतमपि सहायभूतमपि । 'पक्षः सहायः पिच्छं
च,' तथा 'पक्षो मासार्थं पिच्छे च सहाये विरोधे । देहाद्वा राजकुञ्जरे' इत्यनेकार्थः । कलातं
शिखण्डकं कोपात्कोपातिरेकाज्जहाति त्यजतीव । इति किम् । यदसौ मम शोभाकारी प-
क्षभूतोऽपि मात्सर्यासूयादिदोषनिर्मुक्तं मनो मानसं यस्यास्तादृश्याः सुकेश्याः । केशल-
क्षणेन कृत्वा सर्वाण्यप्यङ्गलक्षणानि सूचितानि स्त्रियाः । तत्त्वतस्तु शासननाथिकायाः
केशच्छटाभिः कुन्तलमालिकाभिः सार्धं स्पर्धा संघर्षं विधत्ते करोति इयमनौचिती न
योग्यता । 'सानौचिती चेत्तसि नश्चकालु' इति नैपथे । एतन्नौचित्यमिति कारणात्यागः ॥

श्रीस्पर्धया यच्चिकुरान्विजेतुं व्यवस्यमानान्स्वमवेत्य बर्हः ।

त्रासात्प्रणश्यन्निव नीलकण्ठः पृष्ठे प्रविष्टः शरणाभिलापी ॥ १६१ ॥

बर्हः कलापः त्रासात् रात्रौ आकस्मिकातश्चात् । 'त्रास्तवाकस्मिकं भयम्' इति हे-
म्याम् । प्रणश्यन् प्रपलायमानः सन् शरणमात्मत्राणनभिलषतीत्येवंशीलः नीलकण्ठो
महादेवो मयूरधः । तस्य पृष्ठे प्रविष्ट इव । नीलकण्ठं शरणीचकारेत्यर्थः । किं कृत्वा ।
श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा या परस्पर्धा संघर्षः तेन कृत्वा स्वमात्मानं विजेतुं पराभ-
वितुं व्यवस्यमानानुद्यमं कुर्वाणान्प्रगल्भमानान्देवीकेशान्कुन्तलनवेत्य ज्ञात्वा ॥ इति
केशपाशः ॥

सीमन्तदण्डः सुरपद्मदृष्टेरुन्मादयामास मनांसि यूताम् ।

सहावरोधैश्चरतः सरस्य व्यक्तीभवन्ती पदयी किमेपा ॥ १६२ ॥

सुरपद्मदृष्टेर्दण्डारविन्दलोचनायाः सीमन्तः केशवर्मा स एव दण्डाकृतित्वादण्डः ।
द्वाभ्यां कृत्वा यदावध्यन्ते तदा मध्ये केशरहिता दण्डाकृतिलक्ष्यते । सैव सीमन्तः
'सईषो' इति लोकप्रसिद्धः । परं स्त्रीणामेव न पुंसाम् । सीराट्सर्जरादिषु । परं ला-
टदेरादिषु भूयते । यथा लाटदेशवासिना धीहर्षकविना नैपथे समानीतोऽस्ति 'द्विकालव-
दाधिकुराः शिरःस्थितम्' इति । द्वाभ्यां फालभ्यां च संयम्यमाने केशपाशे मध्ये

सीमन्तः स्यादेवेति । स देवीसीमन्तो यूनां वयःस्थानां तरुणानां मनांसि सस्मरवि-
कारचेतांसि उन्मादयामास । 'उन्मादश्चित्तविप्लवः' । तद्युक्तानि कृतवानित्यर्थः । उत्प्रे-
क्ष्यते—अवरोधैरन्तःपुरपुरंध्रीभिः रतिप्रीतिनाक्यौ द्वे पान्यौ प्रसिद्धे स्तः, परमन्या
अपि भाविन्यः एवमवसीयते कविसमयानुसारेण । यदुक्तं नैपथे—'सखीशतानां सर-
सैर्विलासैः स्मरावरोधभ्रममावहन्ती । विलोकयामास सभां स भैम्याः' इति । चरतः
अत्र देवीशिरसि संचरतः सतः अनङ्गरङ्गाभिधाने शास्त्रे प्रोक्तमस्ति यत्पञ्चदशसु ति-
थिषु स्त्रीणां पञ्चदशसु शिरःप्रभृतिषु स्थानकेषु स्मरः संचरति इति । स्मरस्य कामस्य
व्यक्तीभवन्ती प्रकटा जायमाना एषा केशवर्त्मलक्षणा पदवी मार्ग इव । यतो घनजल-
संचारेण अमार्गो मार्गः स्यादिति प्रत्यक्षं लक्ष्यते ॥

प्रेक्ष्य स्वदाहे ज्वलितास्त्रमालां जेयं कथं विश्वमिदं मयेति ।

पितामहोऽदान्मदनस्य तस्याः सीमन्तदण्डं विमनायितस्य ॥ १६३ ॥

पितामहो ब्रह्मा पितुः पिता च इत्यमुना प्रकारेण विमनायितस्य विरुद्धमना इवाच-
रितस्य विमनस्कीभूतस्य मदनस्य । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या मनुष्यभुञ्जानिन्याः सीमन्तमेव
दण्डं प्रतिभटकोटिकटकाप्रतिहतिप्रचण्डदण्डरत्नमदादिव पीत्र प्रेम्णा प्रदत्तवानिव । इति
किम् । स्वदेहदाहे शंभुना कोपानलेनात्मशरीरभस्मीकरणरामये ज्वलितां दग्धां भ-
सिस्तीभूतास्त्रमालां प्रहरणपटलीं प्रेक्ष्य निर्णाय । अथो भस्मीभूताशेषास्त्रसंघातेन
मया विजयिना मदनेन विश्व त्रिभुवनं कथं केन प्रकारेण जेयं जेतव्यं पराभ्वर्तीयं
वशीकर्तव्यं वा इति ॥

सिन्दूरपूरप्रचितेन तस्याः सीमन्तदण्डेन शिरोरुहाली ।

विद्युद्विलासेन पयःप्रपूर्णा पयोमुचां पङ्क्तिरिव व्यराजत् ॥ १६४ ॥

पूरशब्दोऽत्र लक्षणया समूहवाची । सिन्दूरपूरेण शृङ्गारभूषणगणेन प्रचितेन व्याप्तेन ।
सिन्दूरपूरितेनेत्यर्थः । सीमन्तदण्डेन कृत्वा तस्या देवतायाः शिरोरुहाली कचच्छटा
व्यराजद्भाति स्म । का केनेव । पङ्क्तिर्विद्युद्विलासेन । यद्वा पयोभिः पानीयैः प्रपूर्णानां
निर्भरं भृतानां पयोमुचां वर्षन्मेघानां मालिका तडिद्विलसितेन कृत्वा विद्युद्विजृम्भितेन
कृत्वा विराजते ॥ इति सीमन्तः ॥

प्रफुल्लमल्लीकुसुमावनद्धयत्केशपाशः स्फुरयांबभूव ।

अपूजि पुष्पैरिव चामरादिद्विपज्जयस्यावसरे दिगीशैः ॥ १६५ ॥

प्रफुल्लविकसितमैलपा मल्लिकाया विचकिलस्य । 'मल्लीभिः प्रतिमल्लीभावं दधती वि-
भाति भावत्की' इति राजवर्णने । कुसुमैः पुष्पैरवनद्धो प्रयितो यस्यां मरुतीमन्तिन्यां के-
शपाशः स्फुरयांबभूव विभ्राजते स्म । अत्र स्वार्थे प्रिः केयलार्थक्ययित्री । उत्प्रेक्ष्यते—
चामरादीनाम् । आदिशब्दात्कलापिकलापविपुन्दुदक्षपाणानां ग्रहः । द्विपतां परस्परस्पर्धा-

विर्भावाद्द्विरिणामेव विजयस्य पराभवनस्यावसरे प्रस्तावे दिगीशैस्त्वं द्विरिविजयव्यालोकनोद्भू-
ताद्वैताध्यैरशेषाशापालकैः पुष्पैः कुसुमैः कृत्वा अपूजि पूजितोऽभ्यर्चित इव ॥

संदर्भितान्तर्मुचकुन्दमल्लीकचच्छटायाः कपटादमुष्याः ।

वक्त्रेन्दुना मैत्र्यविधित्सयेव ताराङ्कितेयं कुहुराजगाम ॥ १६६ ॥

संदर्भो रचनाविशेषः संजातो यासां ताः संदर्भिता प्रथिता अन्तर्मध्ये मुचकुन्दाः
कुन्दद्रुमास्तथा मल्लयो नवमल्लिका । 'मल्लिका स्याद्विचकिलः सप्तला नवमालिका' इति है-
म्याम् । अर्थात् तद्विकसितविकचकुसुमानि यस्यां तादृश्याः कचच्छटायाः कुन्तल-
मालिकायाः कपटाद्व्याजादियं दृश्यमाना कुहुरमावास्या आजगाम समागता । किंभूता ।
ताराङ्किता ग्रहनक्षत्रतारककलिता । उत्प्रेक्ष्यते—अमुष्या अनिमिष्या वक्त्रेन्दुना वदन-
कुमुदिनीदयितेन समं सार्धं मैत्र्यं सौहार्दं तस्य विधित्सया विधानुमिच्छया एव कर्तुं
काङ्क्षयेव ॥ इति केशपाशे कुसुमरचना ॥

वेणीकृपाणा भुजकर्णपाशा नासानिपङ्गा नयनाशुगा च ।

भ्रूकार्मुका कान्तनितम्बचक्रा सरास्त्रशालेव सुरी चकासे ॥ १६७ ॥

सुरी शासनदेवतमत्तेभगमना चकासे दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सरस्य मधुसारथे-
रव्वाणामायुधानां शाला सदनमिव । आयुधान्येव दर्शयति—किं वेणी कचरी सैव कृ-
पाणध्वन्द्रहासासिर्यस्याम् । पुनः किंभूता । भुजौ बाहू तथा कर्णौ श्रवणाथेव पाशा बन्धन-
ग्रन्थयो यस्याम् । पुनः किंभूता । नासा गन्धशा सेव निपटस्तूणीरो यस्याम् । पुनः
किंभूता । नयने लोचने एवाशुगौ वाणौ यस्याम् । पुनः किंभूता । श्रूरेव कार्मुकं श-
रासनं धनुर्यस्याम् । पुनः किंभूता । कान्तो मनोज्ञो वैरिणां कस्य सुखस्यान्तोऽवसानं
यस्मात्तादृशो वा नितम्ब आरोहः एव चक्रं रथाङ्गं यस्याम् । 'रोमावलीदण्डनितम्बचक्रे
गुणं च लावण्यजलं च बाला । तारुण्यमूर्तेः कुचकुम्भकर्तुः विभर्ति मन्ये सहकारि चक्रम् ॥'
इति नैपथे नितम्बस्य चक्रोपमानम् । 'स्ननकलशकारकस्य तारुण्यकुलालस्य यौवनकु-
म्भकारस्य बाला दमयन्ती सहकारिकारणानां चक्रं समूहं विभर्ति इत्येवमहं शङ्के । का-
रणाद्याह—रोमावलेव चक्रभ्रामको दण्डः नितम्ब एव चक्रं गुणं सूत्र स्वाभाविकस्त्री-
गुणवज्रथ लावण्यमेव जलम्' इति तद्वृत्तिः ॥

विभूषणैः स्वर्णमणिप्रणीतैर्वसन्तलक्ष्मीरिव नैकपुष्पैः ।

विदिद्युते सा मलयानलैरिवामोदैर्दिशः सौरभयन्त्यहर्निशम् ॥ १६८ ॥

सा आदितेयवासतेया वरवदना विदिद्युते विशेषेण द्योतते स्म । कैः । स्वर्ण जाल-
जाम्पूनद मणयो नैकविधरत्नानि तैः प्रणीतैर्घटितैर्विभूषणैराभूषणैः । केव । वसन्तलक्ष्मी-
रिव यथा सुरभिसमयथीः । 'वसन्त इष्यः सुरभिः पुष्पकालो वलाङ्कः' इति वसन्तना-
मानि ह्यस्याम् । नैकरनेकप्रकारैर्विविधजातीयैः पुष्पैः कुसुमैः कृत्वा दीप्यते । किं कु-

वंन्ती । आमोदैः स्वाभाविकशरीरसुरभिताभिर्वदनारविन्दामोदैर्वा दिशः सर्वा अपि ककुभः । अहर्निशं निखं सौरभयन्ती सौरभकलिताः कुर्वन्ती । सुरभेर्भावः सौरभम्, सौरभयुक्तां करोतीति सौरभयति । सुगन्धयन्ती । कैरिव । मलयानिलैरिव । यथा मधुश्रीर्दाक्षिणा-
त्यमावतैः कृत्वा दिशः सुगन्धीकरोति ॥

दिव्यैर्दुकूलाभरणैर्विभूषिता संपूरयन्ती जगतामपीहितम् ।

आकृष्य भाग्येन विभोर्मरुल्लता नीता पुरस्तादिव देवता बभौ ॥ १६९ ॥

देवता शासनदेवी बभौ शुशुभे । किंभूता । दिव्यैर्देवतासंबन्धिभिर्दुकूलैः क्षौमैः तथा आभरणैः कनकमणिविभूषणैः कृत्वा विभूषिता अलंकृता । किं कुर्वन्ती । जगतां जगजनानां विशेषतो जिनशासनैकतानलीनमनसां भव्यलोकानामीहितमैहिकयावन्मनःकामितं संपूरयन्ती पूर्णकुर्वन्ती । इच्छापूर्णपर्यन्तं प्रयच्छन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
विभोर्गुरोर्भाग्येन सकृदेन आकृष्य पुरस्तानीता मरुल्लता सुरवीरकल्पवल्लीव ॥

निखिलदिविपद्योपालेखाकुमुद्वनकौमुदी

श्रिततनुलता तद्भाग्यश्रीरिवामरमुन्दरी ।

नखरशिखरादारभ्येति क्रमाच्चिकुरावधि

प्रथितमुपममाश्लिष्यन्ती पुरः शुशुभे प्रभोः ॥ १७० ॥

अमरमुन्दरी श्रीजिनशासनाधिदेवता प्रभोर्ह्यरविजयसूरीश्वरस्य पुरोऽग्रे शुशुभे वि-
भाति स्म । किंभूता । निखिलाः समस्ता ये दिविपदो देवास्तेषां भवनपति-धानव्यन्तर-
ज्योतिष्क-धैमानिकनाकिनां योषा विलासवत्यः तासां लेखाः श्रेणयस्ता एव कुमुदां
कैरवाणां वनानि तेषामाह्लाददायकत्वेन कौमुदी चन्द्रचन्द्रिका । प्रायो ज्योत्स्ना हि
गाननर्तनविविधविलासनप्रकारैः स्वकामुककलितयामिनीनामेव विशेषत आनन्ददायिनी
स्थादिति तद्विशेषणम् । यदुक्तं च—‘कुरु चन्द्र तथा ज्योत्स्ना विभाति न निशा यथा ।
ताम्बूलीदलवत्प्रेयान्यतो मोक्तुं न शक्यते ॥’ अप्राप्यं दोषकोऽपि—‘चन्दाकरिति म-
चादणी जिम रयणविहाय । नागरवेलीपान जिम कंतन मेल्लो जाय ॥’ इति चन्द्रिकावाह-
भ्यमपि स्त्रीणाम् । किं कुर्वन्ती । नखरशिखरात् चरणनखशिखाया आरभ्य क्रमादनु-
क्रमेण चिकुराः केशा अवधिः सीमा यत्र तादृशीं प्रथितां मुरामुरनरनिकरविख्यातां
मुपमां सातिशायिनीं प्रियमाश्लिष्यन्ती । आलिङ्गन्ती आश्रयन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
प्रिता अङ्गीकृता एष्टीता वा तनुलता शरीरयष्टिर्यथा तादृशी तस्य हीरसूरेर्भाग्यश्रीमूर्तिः
पुष्पलक्ष्मीरिव ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमपवा सीभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाङ्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽजनिष्टाष्टमः ॥ १७१ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ अष्टानां संख्यापूरणोऽष्टमः सर्गो बभूव जातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्ये ध्यानविधानशासनदेवीसमागमतत्सर्वाङ्गवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

नवमः सर्गः ।

अथ सा त्रिदशी सूरिपुरहृतपुरो व्यभात् ।

मुक्तिसीमन्तिनीमुक्तदूतीव विवरीपया ॥ १ ॥

अथ ध्यानविधानसमये पुरः प्रत्यक्षपमनानन्तरं सा पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा त्रिदशी शासनदेवता सूरिषु पुरहृतः पुरंदरो हीरविजयसूरीन्द्रस्तस्य पुरोऽभ्यासे व्यभाद्विभाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुक्तिः सिद्धिरेव सीमन्तिनी अत्रार्थात्स्वयंवरवनिता अथ वा कामुकी अन्या सामान्या वशा तथा मुक्ता प्रेषिता दूती शासनहारिकेव । 'शासनहारिणा हरेः' इति रघौ । किं चिकीर्षया । विशेषेण महामहपुरःसरं वरीतुं पाणिं गृहीतुमिच्छया परिणयनाभिलाषेण ॥

वाग्विलासैः सृजन्तीव हारहूरावहेलनाम् ।

तृणतां च नयन्तीव निक्कणं वेणुवीणयोः ॥ २ ॥

पिकीव पञ्चमोद्गारमृतोः सख्युर्मनोभुवः ।

गीर्वाणगृहिणी वार्णां श्रमणेन्दोः पुरोऽग्रहीत् ॥ ३ ॥

सा गीर्वाणगृहिणी शासनसुरी श्रमणेन्दोर्मुमुक्षुक्षणदारमणस्य पुरः पुरस्ताद्वार्णां वाचममहोज्जप्राह । वचनमुवाचेत्यर्थः । केव । पिकीव । यथा कोकिला मनोभुवः स्वरस्य सख्युर्मित्रस्य क्रतोर्वसन्तस्य । 'सखा रतीशस्य ऋतुर्यथा वनम्' इति नैपथे । तथा 'जयति मधुसहायः सर्वसंसारवह्नी' इति चम्पूकथायाम् । पुरः अग्रे पञ्चमोद्गारं पञ्चमनात्रा श्रीराग-वसन्तराग-पञ्चमराग-भैरवरराग-मेघमन्हारराग-जटनारायणराग-एतेषु पञ्चस्यपि रागेषु प्रायो विलासिनां पुंसां पञ्चमरागो वल्लभः स्यात् । अतः पञ्चमनात्रो रागस्योद्गारं ध्वनितं गृहाति । पञ्चमालापं कुरुते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—देवी वाग्विलासैः स्ववचनरचनाविचित्रीभिः कृत्वा हारहूराणां गोस्तनीनां द्राक्षाणामवहेलनामवगणनां सृजन्तीव विदधतीव । च पुनर्वेणुवीणयोः वंशविपक्षयोर्निक्कणं मधुरध्वनिं तृणतां न किंचित्करतां नयन्ती प्रापयन्ती ॥ ३ ॥ युगम् ॥

स्वयं श्रमणशक्रेण ध्यानेनेवानुगामिना ।

यदाहूतानुगृह्णाहं कारणं तत्प्रसाद्यताम् ॥ ४ ॥

अनुगामिना सेवकेनेव ध्यानेन सूरिमन्त्रस्य प्रणिधानेन स्मरणेन जापेन वा कृत्वा श्रमणशक्रेण वाचंयमवास्तोष्पतिना स्वयमात्मना यत्कारणमुद्दिश्य अनुगृह्य मनोपर्यनुग्रहं प्रणीय प्रसादं प्रविधाय अहमाहूता आकारिता तदाकारणं यत्कारणं सहेतुः प्रसाद्यतां निगद्यताम् । ममेति शेषः ॥

व्यापार्य कार्यं कचन किंकरीं मां कृतार्थय ।

वज्रस्वामीव पद्मस्यार्थने पाथोधिन्न्दनाम् ॥ ५ ॥

हे प्रभो सूर, कचन कस्मिन्कार्ये कर्तव्ये व्यापार्य आज्ञामनुज्ञां वा प्रदाय दत्वा किंकरी श्रीमचरणसरोरुहसेविकां मां त्वं कृतार्थय सफलीकुरु । क इव । वज्रस्वामीव । यथा द्वादशाब्दिके दुर्भिक्षे स्वकप्रावरणकल्पाध्यासनपूर्वकं बौद्धदेशसमानीते तद्गोद्वन्द्वपा-
देशानवाप्तकुमुदमात्रविमनाधितेन संघेन पर्युषणापर्वणि जिनपूजाकृते कुमुदानयनार्थम-
भ्यर्थितः स्वपितुर्मित्रादेशागृहीतविंशतिलक्षकुमुदः श्रीवज्रस्वामी पद्महृदे गत्वा लक्ष्म्या
प्रेक्ष्य नमस्कृत्य चागमनकारणप्रश्नानन्तरं सहस्रपत्रपद्ममार्गणेन प्रहृष्टेन पाथोधिन्न्दनां
समुद्रपुत्रीं श्रियं कृतार्थयामास ॥

निगद्येति जिनाधीशशासनाभरसुन्दरी ।

भेजे जोषं मुखे शारदीनेव शिखिमण्डली ॥ ६ ॥

जिनानां सामान्यकेवलनामधीशस्य तीर्थंकरत्वात्स्वामिनः श्रीमहावीरस्य शासनस्याम-
रसुन्दरी देवाङ्गना इत्यमुना प्रकारेण निगद्यं कथयित्वा मुखे वदने जोषं मौनं भेजे
सेवते स्म । 'जोषमासनविशिष्य वभाषे' इति नैपथे । तथा 'तूष्णीं तूष्णीकां जोषं च
मौने' इति हैम्याम् । मौनं कृत्वा स्थितवतीत्यर्थः । केव । शिखिमण्डलीव । यथा शार-
दीना शरत्कालसंबन्धिनी । घनात्ययसमये इत्यर्थः । शिखिमण्डली मयूरमाला मुखे
जोषं भजते न ब्रवीतीत्यर्थः । यदुक्तं माधवाव्ये—'समय एव करोति बलाबलं प्रणि-
गदन्त इतीव मनीषिणः । शरदि हसरवापहपीकृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ॥' इति ॥

यदास्यकौमुदीकान्तवाक्पीयूषाभिलाषिणी ।

चलचञ्चुचलचक्षुरिव सा रभसादभूत् ॥ ७ ॥

सा देवी रभसादौत्सुक्यात् चलचक्षुश्चकोरस्य चलचक्षुश्चललोचना वनिता चकोरी
तद्वदभूत्संजाता । किंभूता । यस्य सूरिन्द्रस्य आस्यमाननं तदेव कौमुदीकान्तध्वन्द्रस्तस्य
वाग्वाणी एव वचोरूपं वा पीयूषं सुधारसस्तदभिलषति वाञ्छतीत्येवंशीला । 'कणे
ह्यस्य चकोरीणां गणः पीत्वा सुधारसम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणाः ॥' इति
ज्योत्स्नापाने सत्यपि चकोरीणां सुधापानं कीर्तिकांमुद्याम् ॥ इति गुर्वभिप्रायजिज्ञासया
देवीप्रभः ॥

वाचं वाचंयमश्रेणीरोहिणीरमणस्ततः ।

तत्पुरो ग्राहयामास सुधाया औरसीमिव ॥ ८ ॥

ततो देवीवचनानन्तरं वाचंयमानां श्रमणानां श्रेणीषु धोरणीषु रोहिणीरमणः विभावरीवल्लभः सूरिन्द्रः तत्पुरो जिनशासनदेवतापुरस्तादग्रे वाचं वार्णीं ग्राहयामास जग्राह । उवाचेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—सुधाया अमृतस्य औरसीं सुजातां केवलपितृमात्रोत्पन्नामिव नन्दिनीमिव । ‘सुजातस्त्वौरसीरस्यौ’ । पुत्री त्वौरसी । ‘उदधुरेप व्यसृजन्निर्जारसीम्’ इति नैपथे ॥

अट्टगोचरपारस्य बाह्वयस्याम्बुधेरिव ।

यन्मनीषा सुखं देवि तरीव पारदश्वरी ॥ ९ ॥

विनेया विनयावासाः कतिचित्ते ममासते ।

शौण्डीरिमधरा गन्धसिन्धुरा इव बन्धुराः ॥ १० ॥

हे देवि, मम ते स्वगुणैर्बद्ध्यातिभाजः कतिचित्कियत्संख्याका विनेयाः शिष्या आसते सन्ति । ‘आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते खलु कृपाः’ इति नैपथे । तथा ‘सत्तायामस्त्यास्ते’ इति क्रियाकलापे । किंभूताः । विनयावासाः विनयकुलमन्दिराणि । पुनः किंभूताः । बन्धुराः कौलीन्यादिगुणोपेताः । पुनः किंभूताः । शौण्डीरिमाणं कर्मसंपन्नसेनां प्रतिशौर्यं धरन्तीति । के इव । गन्धसिन्धुरा इव । यथा गन्धहस्तिनः प्रत्यर्घ्यप्लुतनापरामवनपटवो भवन्ति । ते के । येषां विनेयानां मनीषा प्रतिभा सुखं यथा स्यात्तथा अट्टगोचरो नयनविषयो न चक्षुर्ग्राह्यः पारं परतीरं यस्य । पारशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गयोः । तादृशस्याम्बुधेरिव समुद्रस्येव बाह्वयस्य सिद्धान्तस्य सर्वशास्त्रस्य वा तरीव नीरिव पारदश्वरी पारं दृष्टवतीति पारगामिनी । ‘वनोरच्’ । ‘वनन्तात्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति रश्चान्तादेशः’ इति प्रक्रियासूत्रेण ईप्प्रत्ययः, नकारस्य रकारः । पारदश्वरी ॥ युग्मम् ॥

मध्येऽमीषां विनेयानां कतमः कमलानने ।

भास्वान्विष्णोरिव पदे ममास्त्यभ्युदयंगमी ॥ ११ ॥

हे कमलानने पद्मवदने शासनदेवि, अमीषां विनेयानां शिष्याणां मध्ये कतमः शिष्यः मम पदे पदे अभ्युदयं पट्टधारितां गमिष्यत्यभ्युदयंगमी अस्ति । अभ्युदयं जगद्विख्याततां गमिष्यतीत्येवंशीलो गमी । ‘भविष्यति गम्यादयः’ । ‘गम्यादीनामुपसंख्यानमिति वा वृद्धिर्यति’ । यदुक्तं नैपथे—‘साधोरपि स्वः खलु गामिनाधोगमी स तु स्वर्गमितः प्रयाणे’ इति । साधनिका तु प्रागुक्ता विकल्पेन वृद्धिर्गामी गमी । क इव । भास्वानिव । यथा भास्करो विष्णोः पदे गगने अभ्युदयं गच्छति ॥ इति शुरोर्देवीप्रश्नः ॥

एवमालपिता तेन तं सुरी पुनरुचुषी ।

प्रावृषेण्यमिवाम्भोदं नभोऽम्बुपनितम्बिनी ॥ १२ ॥

तेन हीरविजयसूरिणा एवमुना प्रकारेण आलपिता भाषिता भाविपट्टधराभिधानं पृष्टा सती सुरी निर्जरी पुनर्द्वितीयवारमूचुषी भाषितवती । जगदेत्यर्थः । केव । नभो-
म्बुपनितम्बिनीव नदीहृदनिपानादिनीरमनीहृमानः केवलं नभस आकाशादनाधननिर्मु-
क्तमम्बु पियतीति नभोऽम्बुपो वप्पीहस्तस्य नितम्बिनी प्रमदा चातकी तेन जीवनदाना-
दिना जगत्प्रसिद्धेनार्थान्मेधेन गर्जितेन गभीरगर्जारवेणालपिता वादिता सती प्रावृषेण्यं
वर्षाकालसंबन्धिनम् । 'प्रावृषेण्यं पयोवाहं निशुर्दरावताविव' इति रघुवंशे । तथा प्रावृष
एष्यप्रत्ययः । इति प्रावृषेण्यनिष्पत्तिः । अम्भोदं जलधरं प्रति ब्रवीति ॥

आस्ते श्रीजयविमलो यस्तेऽन्तेवासिवासवः ।

स ते दम्यो रथस्येव धुरं पट्टस्य धास्यति ॥ १३ ॥

हे प्रभो, यस्ते तवान्तेवासिनां शिष्याणां मध्ये वासव इव वासवो मघोनः सदृशः
अखिलशिष्यशिखारत्नं श्रिया शोभया युक्तो जयविमल इति नामा वर्तते स जयविम-
लप्रज्ञांशः ते तव पट्टस्य धुरं धास्यति धारयिष्यति । क इव । दम्य इव । यथा प्रथम-
वया गौरवया प्रौढीभूतो वत्सो वत्सतरः । लोके 'गोधो' इति प्रसिद्धः । दम्यो रथस्य
धुरं दधाति । 'गुर्वी धुरं यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्यः सदृशं विभाति' इति रघौ ॥

त्वया विश्राणिता देव विधिना स्वपदेन्दिरा ।

वार्धिना विष्णुनेव श्रीक्षिरमेतेन रंस्यते ॥ १४ ॥

हे देव हे भट्टारक, त्वया प्रभुणा स्वपदेन्दिरा निजपट्टलक्ष्मीर्विधिना पूर्वाचार्यैरुक्त-
कृतप्रकारेण विश्राणिता प्रदत्ता सती एतेन जयविमलप्रज्ञांशेन समं चिरं बहुकालं
यावत् रंस्यते क्रीडिष्यति । केव । श्रीरिव । यथा वार्धिना क्षीरनीरनिधिना विधिना वे-
दोक्तप्रकारेण विश्राणिता वितीर्णा पाणी प्राहिता श्रीर्निजनन्दना लक्ष्मीर्विष्णुना स्व-
प्रेयसा साकं चिरं रमते ॥

तं गुणैरप्रतीकाशं त्वद्गुणश्रीः श्रयिष्यति ।

वल्ली विवर्धमानेव सयमानमहीरुहम् ॥ १५ ॥

हे सूरिपुरंदर, त्वद्गुणश्रीः तव गुरुपरम्परायाता तपागच्छलक्ष्मीगुणैः शमदमार्जवमा-
दंशानादिभिरप्रतीकाशमनन्यसामान्यं तं जयविमलं श्रयिष्यति सेविष्यते । केव । वल्लीव ।
यथा विवर्धमाना प्रावृषेण्यप्रवर्षेण्योधराभिषेकप्रसभप्रवृद्धिं प्राप्नुवती लता सयमानं
विकसितं पद्मपत्रपुष्पफलकल्पकलितं महीरुहं पादपं श्रयते भजते ॥

पट्टधुर्येऽङ्गजे राज्ञा युवराज इयोजिते ।

त्वयास्मिन्निर्मिते कापि भाविनी शासनोन्नतिः ॥ १६ ॥

हे हीरविजयसूरे, त्वयास्मिन् जयविमलप्रज्ञाने पद्भुयं गणभारधुरीणे निर्मिते कृते काप्यद्भुतवैभवो जगदाश्वर्यकारिणी शासनस्य श्रीजिनमतस्योन्नतिर्भाविनी भवित्री । केनेव । रात्रेव । यथा भूमीपतिना ऊजिते प्रबलबले युवराजे पद्भुयं निजराज्यधुराधुरंधरे विहिते सति शासनानामुपलक्षणात् पुरनगरग्रामजनपदानां न्यायविधिं विदधति सति समुन्नतिर्भवति । 'दीयतां दशलक्षानि शासनानि चतुर्दश' इति विक्रमार्कदानपत्रे श्लोकः । अथवा शासनस्याज्ञायाः काप्यद्वैता उन्नतिर्जायते । कोऽप्याज्ञां नोल्लहयतीत्यर्थः ॥

विक्रमार्क इव श्रीमत्सिद्धसेनदिवाकरात् ।

त्वत्तत्तदनु कोऽप्युर्वीव्रध्नो बोधिमवाप्स्यति ॥ १७ ॥

हे देव, तस्य जयविमलस्य पदस्थापनानन्तरं त्वत्तः श्रीमत्सकाशात् कोऽप्यद्भुतवैभवः । उर्वी पृथिवी तस्यां प्रबलप्रतापः व्रध्न इव व्रध्नः सहस्रकिरणसदृशो महामण्डलीकमहीपतिवैधिं समत्वमवाप्स्यति लप्स्यते । क इव । विक्रमार्क इव । यथा श्रीमतः पूर्वादिज्ञानातिशायिगुणैः कलिकालसर्वज्ञ इति विरुद्धधारणासाधारणलक्ष्मीवतः सिद्धसेनदिवाकराद्विक्रमादित्यनुपो बोधिवीजमवाप्तवान् ॥ इति देवतया पद्भुरंधरकथनम् ॥

समाकर्ण्य सूरिवर्ण्यमानं तं पिप्रिये प्रभुः ।

रथाङ्गवन्निशावेदिगदिताभ्युदयं रविम् ॥ १८ ॥

प्रभुः सूरिन्द्रः सूर्यां शासनदेवतया वर्ण्यमानं श्लाघ्यमानं तं जयविमलनामानं प्रशंशं समाकर्ण्य श्रवणगोचरीकृत्य पिप्रिये निजपद्मभ्युदयविभावनाभिप्रायेण हृदये परमां प्रीतिं प्राप्तवान् । 'प्रीड प्रीती' । जहर्षेत्यर्थः । किंवत् । रथाङ्गवत् । यथा चक्रवाकः निशावेदिभिस्तान्मूर्च्छाङ्गदितो निवेदितोऽभ्युदय उद्गमनसमयो यस्य तादृशं रविं दिवाकरं प्रीयते प्रियाभिः परस्परवियोगापगमाशया हृष्यति ॥

इत्यतर्क्यत तेनान्तर्भाग्यसौभाग्यभूरसौ ।

प्रणुत्तयेव पुण्यैर्यन्त्रिदश्यापि प्रशस्यते ॥ १९ ॥

तेन सूरिणा अन्तर्मनोमध्ये इत्यमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण अतर्क्यत विचार्यते स्म । इति किम् । यदसौ मन्त्रिनेयो जयविमलभिधानविविधः मार्गं भागधेयं पुण्यं तथा सौभाग्यं शुभगतां लोके विख्यातिर्वा तयोर्भूः स्थानं वर्तते यस्यस्मात्कारणान् त्रिदश्या जिनशासनचन्दारिकयापि प्रशस्यते । उपप्रेक्ष्यते—पुण्यैरर्थात्तत्सुकृतिः प्रणुत्तया प्रेरितयेव ॥

मेरुभूरिव भात्येपा जिनपट्टपरम्परा ।

समुद्भवन्ति येनास्यां सूरिन्द्राः स्वर्तुमा इव ॥ २० ॥

एषा निःशेषगणधरधोरणी तरुणीचूडामणीभूता अभ्युदिता अभ्युदीयमाना अभ्यु-

उदित्वा कथयित्वा । प्रभोः पुर इत्यध्याहारः । पुनरित्यस्याप्यध्याहारः । प्रभुं सूरिन्द्रं
नत्वा प्रणम्य ॥ इति शासनदेवतागमनम् ॥

कलधौतावदातश्रीर्द्विजज्योत्स्नाविराजितः ।

कुर्वन्कुवलयोल्लासं विभुर्विधुरिवाभवत् ॥ २९ ॥

विभुः श्रीहीरविजयसूरिः विभुः सुधादीधितिरिवाभवत् जातः । किंभूतः । कलधौतं
काञ्चनं तद्गुणवशात्ता निर्मला पीता श्रीवैपुःशोभा यस्य । 'विभ्राजते तत्र वपुः कनकाव-
दातम्' इति भक्तामरस्तोत्रे । चन्द्रः किंभूतः । कलधौतं रजतं तद्गुणज्ज्वला मण्डललक्ष्मी-
यस्य । 'कलधौतं रूप्यहेम्रोः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । द्विजानां दशनानां ज्यो-
त्स्नया कान्त्या विराजितः । पक्षे द्विजैश्चन्द्रपारिषार्थकैः सेवकविशेषैः । द्विजपतित्वाच-
न्द्रस्य । तथा ज्योत्स्नया चन्द्रिकया विराजितः शोभितः । पुनः किं कुर्वन् । कुवलयस्य
भूमण्डलस्य प्रतिबोधदानादिना यशसा वा उल्लासमानन्दातिशयम् । पक्षे । कुवलयानां
चन्द्रविकाशिकमलानामुत्पलानां विकाशं कुर्वन् सृजन् ॥

अश्रान्तानन्तपदवीलङ्घनैः श्रान्तवानिव ।

शशी शनैः शनैरस्ताचलचूलागथाश्रयत् ॥ ३० ॥

अथ देवतागमनानन्तरं शशी शीतकान्तिः शनैः शनैर्मन्द मन्दमस्ताचलस्य चर-
माद्रेः प्रतीचीर्ष्वतस्य चूलां शिखामाश्रयद्भ्रजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अश्रान्तं विगतवि-
श्रामं यथा स्यात्तथा निरन्तरं विद्यते अन्तोऽवसानं यस्याः सा अनन्ता अपरिमिता प्र-
माणातीता या पदवी मार्गः गगनादूर्णं तस्या लङ्घनैरतिक्रमणैः श्रान्तवान् श्रमं प्राप्त-
वानिव । यः परिश्रमं प्राप्तः स कुत्रचन विश्रामार्थमवतिष्ठते ॥

गर्भाश्मगर्भचन्द्राश्मकल्पितोत्तंसिकेव सा ।

अस्ताचलश्रीर्भाति स्म मौलिलीलायितेन्दुना ॥ ३१ ॥

मौली अर्थात् पश्चिमाचलस्य शिरःशिखरं लीलया स्वविचरणविलासेन न तु परस्य
कस्यापि बलेन आकर्षणादिवलात्कारेणाचरितमाचरण यस्य स लीलाचरितस्तादृशेने-
न्दुना चन्द्रेण कृत्वा सा प्रमिद्धा चन्द्रस्योदयदायिनी द्वितीयायां प्रथममस्ताचलादेवो-
दयत्वात् । अथ वा सूर्याचन्द्रमसयोरस्तकारकत्वेन ख्यातिमती अस्ताचलस्य पश्चिमपृ-
थिवीधरस्य श्रीलक्ष्मीर्भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—गर्भे मध्यप्रदेशे अश्मगर्भा मरकतमणयो
यस्याः । 'मरकतं त्वदमगर्भम्' इति ह्येभ्याम् । तादृशी । चन्द्राश्मभिश्चन्द्रकान्तरक्षैः ।
'चन्द्रकान्तश्चन्द्रमपिश्चान्द्रचन्द्रोपलब्ध सः' इति ह्येभ्याम् । यथा चन्द्रोपलस्तथा च-
न्द्राश्मा । कल्पिता रचिता उत्तंसिका शेखरो यस्यास्तादृग्विधेव । 'विदर्भसुभ्रूणावर्त-
सिका' इति नैपथे । अवतंसिका तथैवोत्तंसिकापि ॥

चन्द्रश्चङ्क्रमणक्लान्तं स्वाशनायितरोहितम् ।

वनाय मोक्तुमस्ताद्रेरध्यास्त किमधित्यकाम् ॥ ३२ ॥

चन्द्रो मृगाङ्गः अस्ताद्रेः शरमाचलस्याधित्यकामूर्ध्वभूमीं सर्वशिरःशिखरकाश्यपीम-
ध्यास्त आश्रयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—चङ्क्रमणे चतुर्यामीं यावदविश्रमेण निखिलनभोभ्रम-
णेन क्लान्तं परिश्रान्तं विभातप्रायायां विभावयां स्वस्यात्मनः कोटानिशलास्यमानपाल्य-
मानम् । अथ वाशना या बुभुक्षा संजाता अस्येव्यशनायितं बुभुक्षाक्षामकुक्षिं रोहितम-
ङ्गमृगभेदगतकुरङ्गम् । यतो 'मृगभेदाहरन्यंकुरङ्गो कर्णशंकराः । चमूचीनचमराः समरा-
णस्य रोहिणौ । कदलीकन्दलीकृष्णसारः पृथतरोहिताः ॥' इति हैम्याम्, तथा 'त्रस्यच-
मूचलचक्षुपमाचक्षे,' तथा 'नश्यत्पृथीविलोचने,' तथा 'पृथतिकशोरी कुरुतामसंगतं
कथ मनोवृत्तिमपि द्विपाधिपे,' तथा 'सुखं वसत्येष कलङ्करङ्गः' इत्यादि नैपथे । मृ-
गभेदा मृगा एवोक्ताः सन्तीति । तथैवात्र रोहितनामा मृगभेदविशेषस्तं वनाय
चरणार्थं मोक्तुमिव । 'वनाय पीतप्रतिवद्वत्सां यशोधनो धेनुमृपेर्मुमोच' इति रघी ।
मोचनार्थमिव ॥

विभुना वाक्सुधास्पन्दिवदनेन विधुर्जितः ।

तत्तुलास्त्यै तपःकाङ्क्षीवागादस्ताद्रिगह्वरे ॥ ३३ ॥

विधुः मृगाङ्गः अस्ताद्रेः प्रतीचीपर्वतस्य गह्वरे विविधविटपिकोटिसंकटनिकुञ्जे गुहा-
यां वा आगादाजगाम । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य भगवद्वक्त्रस्य तुला सादृश्यमुपमा तस्या आस्त्यै
प्राप्तये आसादनार्थं तपःकाङ्क्षी तीव्र तपः कर्तुं काङ्क्षन्वाञ्छन् इव । किंभूतो विधुः ।
वाचं वाणीमेव सुधाममृतरसं स्पन्दते क्षरत्युद्गिरतीत्येवंशीलेन वदनेन स्वीयाननेन
कृत्वा विभुना सूरिणा जितः पराभूतः ॥

दृष्ट्वा यान्तं जघन्यायामन्तर्भूताभ्यसूयया ।

चन्द्रश्चन्द्रिकया रुच्य इव चण्डिकया जहे ॥ ३४ ॥

चन्द्रः कैरविणीरमणः चन्द्रिकया ज्योत्स्नया जहे त्यक्तः । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तर्मनो-
मन्ये भूता प्रकटा जाता अभ्यसूया ईर्ष्या तयेव । किं कृत्वा । जघन्यायां निकृष्टायां
जातेर्वा रूपाद्वा श्वपचरूपायामतिकुत्सितायां च । स्वभावतः स्त्रीजातावसूयाबाहुल्यं
स्यात्सपत्नीमपि द्रष्टुं न शक्नोति ततोऽन्यस्याः का किवदन्ती । तत्रापि तां विशुद्धां वि-
श्वाङ्गाददायिनीमेकपत्नीं सतीं विहाय सकलङ्गां जगद्विपादविधायिनीं कुरुपां मातङ्गाङ्ग-
नामेषोऽभिचरत्येषा महीयससूया तयेव कृतवोऽक्षितः । अथ च जघन्या पथिमा ।
'अजघन्यः प्रचेताः । नलः किभूतः । अजघन्यः सर्वोत्कृष्टः । तथा प्रकृष्टमुत्तमत्वो-
चितं चेतो मनो यस्य । तथा प्रचेता वरणस्तु सजघन्यः सह जघन्यया प्रतीच्या दिशा
वर्तते यः स तदधिपतित्वात्' इति चम्पूकथायाम् । यान्तं गच्छन्तं गमनं कुर्वन्तम्

दृष्ट्वा खलोचनगोचरीकृत्य । क इव । रुच्य इव । यथा चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः स्त्री चेद्य-
ण्डिका कृतं क्रीपं कथमप्यनुज्झन्त्या त्रिया कान्तः शरीरमभितरन् हीयते लाज्यते ॥

प्रेक्ष्य क्षपाक्षये चन्द्रं विद्राणं चन्द्रगोलिका ।

त्यक्त्वा कान्तं ययौ कापि पुंश्चलीच यदृच्छया ॥ ३९ ॥

चन्द्रगोलिका विशदचन्द्रिका कान्तं स्वभर्तारमर्थतो विभावरीवल्लभं त्यक्त्वा मुक्त्वा
संलज्य कापि कुत्रापि स्वरचिते स्थाने यदृच्छया स्वेच्छया ययौ प्रयातवती । किं
कृत्वा । क्षपाया निशायाः क्षये क्षीणतायां विनाशे विद्राणं निःश्रीकं मृतप्रायं चन्द्रं
नक्षत्रनायकं प्रेक्ष्य विभाव्य । केव । पुंश्चलीव । यथा व्यभिचारिणी स्त्री स्वकान्तं त्यक्त्वा
क्षप्यभिमाने पुंसि प्रयाति ॥

रथाङ्गव्यथनोद्धतैः पङ्क्तिमैरिव पाप्मभिः ।

त्रियामापगमे राजा तत्यजे वसुभिः क्षणात् ॥ ३९ ॥

त्रियामाया निशाया अपगमे विरामे विनाशे । क्षये इत्यर्थः । राजा चन्द्रो नृपतिश्च
क्षणात् निमेषमात्राद्वसुभिः निरर्णैर्द्रव्यैश्च तत्यजे परित्यक्तः । 'वसुस्त्वर्मा देवभेदे रुचि-
योके शुष्के च सुखादे रत्ने वृज्योपधे घने' इत्यनेकार्थाः । उत्प्रेक्ष्यते—रथाङ्गानां चक्र-
वाकविहंगमानां व्यथनैः परस्परवियोगोत्पादनैरुद्धतैः संजातैस्तथा पङ्क्तिमैः परिपाकं
प्राप्तैः उदयाचलिकावागुपागतैः परमपाप्मभिरङ्कटदुःकृतैरिव । नृपतिरप्यकराकरकरण-
दण्डनपरदारगमनग्रहणसप्तव्यसनरोचनादिजनितदुरन्तदुरितैः कृत्वा । द्रव्यादिभिरा-
दिशब्दात् अश्वगजरथपदातिमुभयजनपदपुरग्रामादिरूपलक्ष्मीधनैस्त्यज्यते । क्षीणे पुण्ये
विधीयमाने च दुर्नये धीर्याति । यतः—'पुण्ये सत्यपि लक्ष्मीं दुर्नातिरिहान्तरे क्षयं
नयति । तल्लेऽनुपभुक्तेऽपि हि दीपशिखां हन्ति काताली ॥' इति वचनात् ॥ इति चन्द्र-
स्यास्ताचलगमनम् ॥

नियन्त्र्य हन्तुं स्वर्भाणुपाशकाङ्क्षीव पाशिना ।

विधुः पाथोधिसौधेनाधातुं सौहार्दमीयिवान् ॥ ३७ ॥

विधुर्वासतेयीविवोढा निशापतिः । पाथोधिरम्भोनिधिः समुद्रः स एव सौधं वास-
वेदम यस्य तेन । 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिरं प्रचेताः' इति हैम्याम् । पाशः स्वशास्त्रवनियन्त्र-
णदवरकप्रन्थिरस्यास्तीति पाशी वरुणः । 'जलयादःपतिपाशिमेघनादाः' इति हैम्याम् ।
वरुणाद्वाङ्गं तेन प्रचेतसा सार्धं सौहार्दं मित्रमित्रतामाधातुं कर्तुमीयिवान् । तद्वाग्नि
जलनिधौ जगाम । उत्प्रेक्ष्यते—पाशकाङ्क्षीव । मित्रीभूताद्वरुणात्पाशं गृहीतुं काङ्क्षति
सृष्टयतीत्येवंशील इव । यतः मित्रस्य यद्विलोक्यते तन्निजमित्रात्सदृशं गृह्यते इति
रीतिः । किं कर्तुम् । स्ववैरिणं स्वर्भाणुं विधुतुदं नियन्त्र्य कथंचित्पाशेन कृत्वा निबध्य
हन्तुं कृतान्तनिकेतनातिधीकर्तुम् ॥

तमीप्रियतमो मध्ये प्रत्यगद्वीपवतीपतेः ।

जनिकर्तुर्निजस्येव मिलनाय समीयिवान् ॥ ३८ ॥

विभावरीप्राणवल्लभः विधुः प्रत्यगद्वीपवतीपतेः पश्चिमदिक्संबन्धिनो निर्झरिणीनायकस्य समुद्रस्य प्रतीचीपाथोधेर्मध्ये समीयिवान् समागच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मन आत्मीयस्य वा जनिकर्तुः जनकस्य । यतः—‘सागरान्मुनिविलोचनोदराद्यङ्ग-यादजनि तेन किं द्विजः’ इति नैपथे । मिलनाय पितृन्नेहातिरेकान्मिलनार्थमिव ॥

इतोऽभ्युदयते भानुरितश्चन्द्रोऽस्तमीयते ।

इदं किमप्यनीदृक्षमहो विलसितं विधेः ॥ ३९ ॥

इतोऽस्मिन् पार्श्वे पूर्वस्या दिशि भातुः सहस्ररश्मिः अभ्युदयते अभ्युदयं प्राप्नोति । ‘अयं गतौ’ भ्वादिः आत्मनेपदी च । तथा ‘गच्छति विसर्पत्यत्ययते’ इत्यादिक्रियाः क्रियाकलापे । इतः प्रतीचीननीरतिधेर्मध्ये । पश्चिमायां दिशीत्यर्थः । चन्द्रो रजनीजीवितेश्वरः अस्तं क्षयं नाशमीयते लभते । ‘इद् च गतौ’ दिवादिरात्मनेपदी च । अहो इत्याध्वर्यं खेदे वा । किमप्यपूर्वमनीदृक्षं विद्वद्भिरपि वक्तुमशक्यं वचनगोचरातीतं विधेर्देवस्य विलसितं विजृम्भितं दृश्यते ॥ इति चन्द्रमसोऽस्तमयनम् ॥

दत्त्वोदयं त्वमेवास्तं कथं दत्से प्रियस्य नः ।

तारका इत्युपालब्धुं भेजुरस्ताचलं किमु ॥ ४० ॥

तारका अर्थादश्विन्यादिनक्षत्राणि दाक्षायिण्यः सर्वाः शशिप्रियाः । हेमाचार्येण नामसु कश्चिद्विशेषः प्रोक्तो नास्ति । किं च ‘भकनीनिकयोस्तारा, तारा शब्दो भे नक्षत्रे कनीनिकायां च । तारा एव तारका नक्षत्राणि’ इति लिङ्गानुशासने । चन्द्रकरा अस्ताचलं प्रतीचीपृथ्वीधरं भेजुरागृह्णताः । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण उपालब्धुमुपालम्भं प्राप्नुमिव । इति किम् । हे चरमाद्रे, नोऽस्माकं तारकाणां प्रियस्य प्राणनाथस्य निशीथीनीनायकस्य त्वमेव भवानेक उदयमुद्गममैश्वर्यं वा दत्त्वा वित्तीयं प्रतिपद्वितीययोस्त्रिभ्योरस्ताचले चन्द्रोदयदर्शनात् । तस्माद्विधोरस्ताद्विरेबोदयाचलः । तथा प्रातर्वर्णनेऽप्युदयनाचार्येणापि प्रोक्तं यथा—‘उदयगिरिकुरङ्गीभृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमिदानीमन्तरेन्दोः कुरङ्गः’ इति । प्रतिपच्चन्द्रोदयदर्शनं प्रायः सुरभिणामेव । यदुक्तम्—‘प्रतिपच्चन्द्रं गुरमी नकुलो नकुली पयश्च कलहंसः । चित्रकवली चापः सूक्ष्मं धर्मं सुधीर्वेत्ति ॥’ इति । पुनस्त्वमेवास्तमस्तमयनं क्षयं च कथं दत्से ददासि ॥

* नक्षत्रपद्धतेः प्रातर्भश्यन्तोऽम्बुधरादिव ।

क्षणाद्विलयमासेदुस्तारकाः करका इव ॥ ४१ ॥

तारका ग्रहनक्षत्रताराः प्रातः प्रभातसमये करका घनोपला इव क्षणाभिमेपनात्राद्विलय क्षयमासेदुः प्राप्नुवन्ति स्म । किं कुर्यन्तः । नक्षत्रपद्धतेराकाशात् । ‘अत्रं सु-

रात्रोद्धमस्तपथोऽम्बरम्' इति ह्यम्याम् । अश्यन्तो अंशं प्राप्नुवन्तः । 'अश्वअंशु अधः-
पतने' दिवादिकौ ह्यमधातुपाठे । कस्मादिव । अम्युधरादिव । यथा जलधरान्मेघात्करका
अश्यन्त्यधः पतन्ति ॥

अर्त्याब्धिमग्नं प्रत्यूषद्विपता मुपितश्रियम् ।

तारास्तारापतिं प्रेक्ष्यान्वमज्जंस्तमिवार्णवे ॥ ४२ ॥

ताराः प्रातर्दृश्यमानाः गुरुशुकादिमहत्तारका अर्णवे समुद्रे । उत्प्रेक्ष्यते—तं चन्द्र-
मन्वमज्जन् विधुपृष्ठे बुबुडुरिव कृत्वा । तारापतिं स्वस्वामिनं शशिनं प्रेक्ष्य समीक्ष्य ।
अयं गुरोस्तारकः, अयं शुक्रतारकः, इति लोकोक्त्यापि तारकास्तेषां तारकाणां स्वामित्वं
तु चन्द्रमस एव । यतः—'तारकराद् किरीटः' इति नैपथे । 'अथ वा गह अद्वासीत-
ब्धी संतारकोटिकोडीणं । छासटिराहस्तनवतयपणहत्तरीपगससिभिन्नं' ॥ इति वच-
नात् प्रहपतित्वमपि । किं च । यावान्परिवारः सूर्यस्य तावान्परिवारश्चन्द्रस्येति जीवा-
भिगमे । किंभूतः । प्रत्यूषं प्रभात एव द्विपन् द्वेपी शश्रुस्तेन मुपिता गृहीता छलदर्शिना
स्वावसरं छलं च प्राप्य हठात्सर्वाप्यादत्ता श्रीर्यस्य अत एवाख्यां चिन्तया पीडया वा
दुःखातिरेकत्रपया अन्धौ समुद्रे मम भूजितम् ॥

निशाशनायितेनाप्रपथे तारकतन्दुलाः ।

दिनाननशकुन्तेन शङ्के कुक्षिगतीकृताः ॥ ४३ ॥

निशया रात्र्या कृत्वा निशायां वा चरणाभावाददर्शना जातास्त्यस्येत्यशनायितो
बुभुक्षितः तेन दिनाननं प्रभातं तदेव शकुन्तः पक्षी तेन शकुन्तेन अहमेवं शङ्के वित-
क्यामि उत्प्रेक्षे वा । अत्रपथे मेघमार्गे गगनवर्त्मनि वा तारकतन्दुलास्तारका एवाख्यां-
ज्ज्वत्पात्तन्दुलास्तुपनिर्मुक्तकलमाः । 'प्रथममुपहृत्यार्थे तारैरखण्डिततन्दुलैः' इति नैपथे
तारकास्तन्दुलीकृताः । कुक्षौ उदरे गताः । 'कृत्वा' इति च्विप्रत्यये कुक्षिगतीकृताः ।
'इव बहुरूपकशालभञ्जिका मुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्गवः । यदनेकपसौधकन्धरा हरिभिः कु-
क्षिगतीकृता इव ॥' इति नैपथे ॥

दिग्गजेन्द्रावगाहेनोत्पन्नाः स्वःसिन्धुबुद्बुदाः ।

क्षणादिव व्यलीयन्त तारकास्तारकापथे ॥ ४४ ॥

तारकास्तारास्तारकापथे नक्षत्रवर्त्मनि आकाशे क्षणादृश्यमाना एव स्वल्पकालादेव
व्यलीयन्त विलयं क्षयं लभन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दिग्गजानामाशामातङ्गानामैरावतादि-
हरिकुञ्जराणां जलावगाहेन सलिलक्रीडाकरणमञ्जनादिविधिना उत्पन्ना उद्भूताः स्वःसि-
न्धोराकाशतरङ्गिण्याः । गगनगङ्गाया इत्यर्थः । बुद्बुदाः पानीयस्थासका इव । 'जलपं-
पाठे' इति प्रसिद्धाः । बुद्बुदा हि स्वल्पकालावस्थायिनः स्युः । यदुक्तम्—'सञ्जरा-
गजलबुद्बुदउदमे जीविभ जलविन्दुचक्षले । जुषणेयनइधेगसंनिहे यावजीव किमयं
न बुज्झसि ॥' इति वैराग्यशतके ॥ इति शुकादिमहत्तारास्तः ॥

५५५

आगामिनो गवां पत्युः प्रातः सेनापतेः पुरः ।

कांदिशीका इवानश्यन्नन्धकारविरोधिनः ॥ ४५ ॥

आगमिष्यतीत्येवंशीलस्य आगामिनो गगनमण्डले समागन्तुकस्य गवां किरणानां भूमीनां च पत्युः स्वामिनः सूर्यस्य पार्थिवस्य प्रातः प्रभाताभिधानस्य दिनाननरूपस्य वा सेनापतेरनीकिनीनायकस्य पुरः पुरस्तादग्रे । उत्प्रेक्ष्यते—कांदिशीका मयद्भुता इव । अन्धकारविरोधिनः संतमससंपन्नसंदोहा अनश्यन्पलायांचकिरे । 'मित्रो ध्वान्तारातिर-
रुजांशुदस्तः' इति हैम्याम् । एकस्य शत्रुत्वे द्वावपि परस्परं शात्रवौ भवतः इति ॥

गह्वरे भूभृतां गुप्तं तामसास्तापसा इव ।

कृशाः किमु तपस्यन्ति पुनरभ्युदयाशया ॥ ४६ ॥

तमसां समूहास्तामसाः । अत्र समूहार्थेऽण् । तिमिरप्रकराः कोशिका वा । 'ताम-
सास्तिग्मरोचिपः' इति वीतरागस्तवे । कृशाः परिपन्थिपाथोजिनीपतिनिपतदृढतरकर-
निकरप्रसभप्रहारजर्जरीभवद्द्रूधनोद्भद्रूरिचिन्तातिशयवशतो दुर्वलीभूताः सन्तः । उ-
त्प्रेक्ष्यते—भूभृतां धरणीधराणां गह्वरे महत्कन्दरे कोटरे किमु तपस्यन्ति तीव्रतमं
मुक्तान्नपानं तपःकष्टं कुर्वन्तीव । कथम् । गुप्तं छत्रं यथा स्यात्तथा केनाप्यज्ञातम् । कथा ।
पुनर्द्वितीयवारमभ्युदयस्य चन्द्रचण्डरुचिप्रदीपप्रमुखद्विपत्पराभाबुकविषयद्वितस्फूर्तिम-
त्तया आशया स्पृहया वाञ्छया । के इव । तापसा इव । यथा परिव्राजकाः समप्रशात्र-
वक्षत्रगोत्रचित्रासनैकालम्भविष्णुनृपादिपदवीकामनया तपस्तन्वते ॥ इत्यन्धकारगमनम् ॥

अथ विभातप्राया शर्वरी उच्यते—

विद्राणोत्पलदृक्क्षीणशुक्रा अश्यत्पयोधरा ।

म्लानास्येन्दुस्त्यक्ततारमुक्ता वृद्धेव शर्वरी ॥ ४७ ॥

शर्वरी रात्रिर्यद्वेव जरती स्त्रीवासीत् । किंभूता निशा वृद्धा च । विद्राणे संकुचिते
निमीलिते गते वा उत्पलानि कुबल्यानि एव तत्तुल्ये च दृशौ नयने यस्याः । पुनः किं-
भूता । क्षीणोऽस्तमितप्रायः । विभातेऽपि कदाचित् शुक्रो निरीक्ष्यते । ततोऽस्तमितप्रायः
अस्त्वमितो बाह्यगोचरीभूतः शुक्रः ग्रहविशेषो यस्याः । पक्षे । गर्भाधानाभावात्क्षीणं
विनष्टं शुक्रं पुर्वीर्यं यस्याम् । पुनः किंभूता । भ्रश्यन्तोऽविरलीभवन्तः । पाश्चात्यरात्री
प्रायो वर्दलानि भवन्ति सूर्योदये च यान्ति । अत एव चम्पूकयायां प्रातर्वर्णने प्रोक्तं
सूर्यविशेषणम्—'करपराभृष्टपयोधरे' इति । पयोधरा मेधा अभ्ररूपा यस्याम् । पक्षे ।
भ्रश्यन्तावधःपतन्ती पयोधरी स्तनी यस्याः । पुनः किंभूता । म्लानो विच्छाद्यीभूतो
गतचन्द्रिकत्वादृष्टत्वाच्च आस्येन्दुर्वदनसदृशः वक्षमेव चन्द्रो यस्याः । पुनः किंभूता ।
स्पृष्टा उज्जितास्तारा एव उज्ज्वला वा मुक्ता मुक्ताफलानि यया । प्रायो वृद्धानां भूय-
णपरिधानं शोभावन्न दृश्यते । यदुक्तम्—'मा शत्रुरिय पल्लवाणि परकण्ठद्विपङ्ग ।
एतन्नेभमुहामणां युदीकानिघडुक ॥' इति प्राकृतवाक्यात् ॥

रजनीवियुजां जाने द्विजानामपशापतः ।

कैरवाक्षी क्षणाद्राज्ञः क्षीणतां प्रतिपेदुषी ॥ ४८ ॥

राज्ञः सुधाधाम्नः नृपतेश्च कैरवाक्षी कुमुदनयना निधीयिनी जाया राक्षी क्षणात्स्वल्पसमयादेव क्षीणतां क्षयभावमतिकृशीभावम् । अस्थिचर्मावशेषतामित्यर्थः । 'छिन्नोऽपि रोहति तदः क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः । इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न ते विपदा ॥' अत्र क्षीणता तु कलावशेषमात्रेणैव । 'मूलादुच्छिन्नस्योपचय एव नास्ति क्षीणस्य स्वल्पावशेषस्यैवोपचयः' इति सूक्तोक्तिः । प्रतिपेदुषी प्रपन्ना संप्राप्तवती । उत्प्रेक्ष्यते—रजन्यां निशासमये वियुजन्ति परस्परं वियोगं प्राप्नुवन्तीति तादृशा द्विजाः पक्षिणो रथाङ्गनामानो ब्राह्मणाश्च । 'विहगयोः कृपयैव शनैर्ययौ रविरहर्विरहध्रुवभेदयोः' इति रघुवंशे । तथा बस्तुपालकीर्तिकीमुदीसहोदरे सुरधोत्सवकाव्येऽपि—'रजनीवियुजां पतत्रिणाम्' इति । चक्रवाकानामिति । अपशापतः विरुद्धशपनादिव स्वाचारनिरतानां ब्राह्मणानां शापो लगति न तु ब्राह्मणमुवाणाम् । यतः—'वृत्तस्था ब्राह्मणा श्रेयाः क्षत्रियाः शस्त्रपाणयः । कृषिकर्मकरा वैश्याः शूद्राः प्रेक्षणास्तथा ॥' इति क्रियया ब्राह्मणत्वं न तु जाला उत्तराध्ययने 'बम्बचेरेण बम्बणे' इति ॥

त्यक्ततारपरीवारा छिन्नध्वान्तकचच्छटा ।

तमी तपस्विनीवासीदयितेऽस्तमिते विधौ ॥ ४९ ॥

विधौ चन्द्रमसि दयिते भर्तारि अस्तमिते परलोकं प्राप्ते सति तमी प्रियामा । उत्प्रेक्ष्यते—तपस्विनी तापसी आसीदिव परित्राजकेव यभूव । किंभूता । त्यक्तो मुक्तस्तारास्तरका उपलक्षणाद्भनक्षत्राणि एव परिवारः परिच्छदो यया । पुनः किंभूता । छिन्ना लुना भद्रकारिता ध्वान्तान्यन्धकाराण्येव कचच्छटा केशपाशो यया । योपितो हि भर्तारि मृते शिरःकेशान्मुण्डयन्ति ॥

संसित्तक्षुः शशी कान्तां कामगादनुरागवान् ।

इत्यालोकयितुं शक्ने तमी तमनुजग्मुषी ॥ ५० ॥

तमी इन्दुकान्ता शशिनं स्वबलभं विधुमनुजग्मुषी पृष्ठे प्रस्थिता पश्चाद्गच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यालोकयितुमित्यमुना प्रकारेण प्रेक्षितुमिव । इति क्रिम् । अनुरागवाननुरतिकलितः । 'रागोऽनुरागोऽनुरतिः' इति द्वैग्याम् । अनुगतो रागो रक्तिमा तेन संयुक्तः । अस्तादिसंगमान्मनागदणीभूतत्वादित्दं विशेषणम् । शशी कां चतुर्षु वर्णेषु अन्यतरां खेचरीमप्तरसं या नागाङ्गनां या । किनाग्री कान्तां श्रियं संसिद्यधुः कस्याः सङ्गं कर्तुमिच्छुः । अगात्कुत्रापि मां विमुच्य गतः । 'निर्वापयिष्यमिव संसिद्यक्षोः' इति निषेधे ॥

किं पाथेयमिवादाय क्षपा नक्षत्रमुक्तिकाः ।

प्रत्यूपे प्रोपितं कान्तं गृणाङ्गमनुगच्छति ॥ ५१ ॥

प्रत्यूपे प्रभातसमये प्रोषितं द्वीपान्तरं प्रति प्रस्थितं मृगाङ्कं हरिणलाञ्छनं निजहृद-
यनायकं कान्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—क्षपा निशा किमनुगच्छति पृष्ठे प्रयातीव । किं कृत्वा ।
नक्षत्राणि उडवः उपलक्ष्यत्वात्तारका एव तद्रूपा वा मुक्तिका मुक्ताफलानि अल्पभार-
बहुमूल्यानि मौक्तिकानि आदाय गृहीत्वा । किमिव । पाथेयमिव । यथा काचित्रिपुटिका
'त्रिवर्णीनीकरणहार' इति जने प्रसिद्धा दीर्घदर्शिनी नैपुण्यवती स्त्री कथमप्यकस्मात्का-
रणाद्विश्वलं स्ववल्गुं कुत्रचिन्नपदे प्रस्थितं विज्ञाय स्वयं सम्यग्गणिमुक्तादिपाथेय-
मादाय तमनुयाति ॥

वितत्य मायिकीवाभ्रे मायां तारामयीं तमी ।

क्षणाददृश्यतां निन्ये मन्ये तां दिवसानने ॥ ५२ ॥

तमी यामिनी दिवसानने प्रभातसमये मन्ये उत्प्रेक्षे अहमेवं मन्ये मानयामि चिमशं
विदधामि वा । क्षणात्क्षणमात्रतां स्वयं प्रपक्षितां मायां प्रेक्षणरूपकादिरचनाकपटपाटव-
मदृश्यतां, दशोरगोचरतां निन्ये लम्बयामास । किं कृत्वा । अभ्रे दशदिक्सीमव्योमम-
ण्डले मायिकीव इन्द्रजालिकविद्याविधुरा वनितेय । तारामयीमुपलक्षणाद्ब्रह्मनक्षत्रप्रचुरां
मायां शाम्परीम् । इन्द्रजालमित्यर्थः । वितत्य विस्तार्य ॥

तमस्विन्या विधोः पत्युर्विरहासहमानया ।

प्रातःसंध्याबृहद्भानौ स्वतनूः किमह्वयत ॥ ५३ ॥

तमस्विन्या प्रीयूपमयूखप्राणवल्लभया विधोश्चन्द्रमसः पत्युः स्वभर्तुर्विरहं वियोगं न
सहते इत्यसहमाना तादृश्या सत्या प्रोहामधिरहाकुलया विधुवल्लभवियोगं सोढुमसमर्थया
भवन्त्या । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातःसंध्या दिवसाननरक्तिमा सैव बृहद्भानुः कृशानुस्तिस्नि
स्वतनूनिजगात्रलता किमह्वयत हुतेव भस्मीकृतेव ॥

तूर्याणां यामिनीयामविरामे ध्वनिरुद्ययौ ।

प्रयाणं सूचयन्प्रातरिव राज्ञो मृगीदृशः ॥ ५४ ॥

यामिन्या निशाया यामानां चतुर्णो प्रहराणां विरामे अपगमे तूर्याणां वादित्राणां
'नगरा' इति लोकप्रसिद्धानां ध्वनिः शब्दः उद्ययौ प्रादुर्भूतः । उत्प्रेक्ष्यते—रात्रश्चन्द्र-
मसो महीपतेर्वा मृगीदृशो निशाया महिष्या वा प्रयाणं प्रस्थानं सूचयन्कथयन्निव ॥
इति रात्रिगमनम् ॥

चक्रे श्रमणशक्रेण विधिर्वैभातिकस्ततः ।

जैत्रं तन्ममिवाधृत्यभावद्वेष्यजिगीषया ॥ ५५ ॥

ततो रात्रिगमनानन्तरं श्रमणशक्रेण वाचंयमपुरंदरेण हीरविजयसूरिणा । विभाते
विधीयते, विभातस्यायं वा वैभातिकः प्रातःकालसंबन्धी विधिराचारः प्रातरावश्यका-
दिकः चक्रे कृतः । उत्प्रेक्ष्यते—अष्टप्याणामनाकलनीयानां दुर्धराणां भावानामन्तरद्वा-

णामष्टकर्मणामष्टादशदोषाणां वा द्वेष्ट्याणां प्रतिभटानां जिगीषया जेतुमिच्छया । जैत्रं शात्रवगोत्रमात्रजनशीलं तन्त्रमुपायमर्थसाधकमिव । 'तन्त्रं सिद्धान्ते राष्ट्रे च परिच्छन्दप्रधानयोः । अगदे कुडुम्बकृत्वे तन्तुवाने परिच्छदे ॥ श्रुतिशाखान्तरे शास्त्रे करणे अर्थसाधके । कर्तव्या तन्त्रोक्तिः' इत्यनेकार्थः ॥

उपभुज्य प्रियां प्राचीं वज्रिणा व्रजता दिवम् ।

व्युत्सृष्टमिव ताम्बूलं शोणिमा प्रातरुद्ययौ ॥ ५६ ॥

प्रातः प्रभातकाले शोणिमा प्रभातसंध्याराग उद्ययौ प्रकटीवभूव । उत्प्रेक्ष्यते— प्राचीं पूर्वदिशं प्रियां स्वजायाम् । 'कौशिकः पूर्वदिग्देवाप्सरःस्वर्गशचीपतिः' इति ह्यम्याम् । पूर्वदिक्पतित्वेन उपभुज्य नक्तं भुक्त्वा । 'निजमुखमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति नैपथे । दिवं स्ववाससदनं त्रिदिवं व्रजता गच्छता वज्रिणा शक्रेण व्युत्सृष्टं नीरसत्वेनात्ममुखात्यक्तं ताम्बूलं सचूर्णसदिरपूगनागवल्लीदलचर्वणपिण्डमिव ॥

प्रातःसंध्या व्यभाद्वह्निहेतिमुक्ता दिवस्वता ।

हन्तुं महाहवोन्मादिमन्देहानिव कोपतः ॥ ५७ ॥

प्रातः प्रत्यूपसंबन्धिनी संध्या प्रभातसमयप्रादुर्भूतशोणिमा व्यभातसंध्यारागो भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महति प्रांठे प्रवले आहवे संप्राप्ते उन्मायन्ति उन्मत्ता भवन्ति इत्येवंशीला ये मन्देहा नाम मार्तण्डे इति यक्षभूतराक्षसविशेषाः कोपतः क्रोधातिरेकात्तान् स्वप्रलयनीकान् हन्तुं व्यापादयितुं भस्मसात्कर्तुं विवस्वता भास्वता मुक्ता तान्प्रति प्रहिता क्षिप्ता वद्विहेतिः कार्शानवं शस्त्रमिव । 'इह हि समये मन्देहेषु व्रजन्त्युदवज्रताम्' इति नैपथे । तथा 'तिस्रः कौट्योऽर्धकौटी च मन्देहा नाम राक्षसाः । उदयन्तं सहस्रांशुमभियुध्यन्ति ते सदा ॥' इति नैपथ्यत्वात् ॥

संध्यारागारुणं जैनं पदं प्रातर्व्यराजत ।

अपूजि निर्जरैर्भक्तिप्रहैः किं कुङ्कुमद्रवैः ॥ ५८ ॥

जिनोऽर्हन् विष्णुश्च तस्येदं जैनं तादृक्पदं विष्णुपदमाकाशं प्रातः प्रभाते संध्यारुणं संध्यारागेण कृत्वा रज्जीभूतं व्यराजत विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते— मत्स्या सेवाश्रय्या कृत्वा प्रद्वेनमनशीलभूतैर्निर्जरैः गुणवैभिः कुङ्कुमपुष्पपद्मैर्द्रवैरपूजि किं पूजितमभ्यर्चितमिव विलिप्तमिव वा ॥

प्रातर्दिग्दन्तिनां गङ्गां व्रजतां जलकेलये ।

जज्ञे गण्डगलद्विन्दुवृन्दैर्व्योमारुणं किमु ॥ ५९ ॥

व्योमाकाशमण्डलं संध्योत्तमसंध्यायां कृत्वा रक्तं जज्ञे जातम् । शोणीयभूत्वेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातर्दिनमुपे जलकेलये सलिले क्रीडाकरणार्थं गङ्गामम्बरजम्बालिनीं प्रति व्रजता गच्छतां दिग्दन्तिनां हरितुजराणां गण्डेभ्यः कपोलपालिभ्यो गलद्विर्निःसरद्भिः

विन्दुवृन्दैः पद्मनामभिः शोणच्छविमदवारिकणगणैः । 'विन्दुजालं पुनः पद्मम्' इति द्वैम्याम् । पद्मम्यादिदशायां करिणां कपोलेभ्यो रक्तविन्दवो निःसरन्तीति कविसमयः । 'भूर्जत्वचः कुञ्जरविन्दुशोणाः' इति कुमारसंभवे ॥

प्रत्यूषे मखमुग्लेखातल्पेभ्यः पतयालुभिः ।

किमास्तीर्णारुणाम्भोजपर्णैः शोणीकृतं नभः ॥ ६० ॥

नभो गगनं शोणीकृतम् अधिकारार्थात्प्रभातसंध्यारागेण पाटलं प्रणीतम् । उत्प्रेक्ष्यते—प्रत्यूषे दिनवदने मखमुजां यज्ञांशभोजिनां लेखा श्रेणो तस्यास्तल्पेभ्यः पत्य-
ङ्गेभ्यः पतयालुभिः पतनशीलैरास्तीर्णैः प्रस्तृते अरुणाम्भोजानां कोकनदानां पर्णदलेम-
ण्डलैरिव ॥ इति प्रातःसंध्या ॥

अथो पायोजिनीनाथोऽभ्युदियाय नमोद्वेगे ।

कपोलकुङ्कुमक्लिन्नं प्राच्याः किं कर्णकुण्डलम् ॥ ६१ ॥

अथो संध्यारागानन्तरं नमोद्वेगे आकाशाजिरे पायोजिनीनां जलजन्मिनीनां नाथः प्राणपतिः सूर्यः अभ्युदियाय उदयाचलचूलायामुद्रमं लभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कपो-
लस्य गण्डस्थलस्य पद्मवह्नीं प्रापितेन कुङ्कुमेन घुस्येन क्लिन्नं व्याप्तम् । 'अयमुदयति घुस्यणावततृणीवदनोपमश्चन्द्रः' इति विदग्धमुखमण्डनवचनात् प्राच्या आलण्डलम-
हिष्याः पूर्वदिशः कर्णस्यैकं कुण्डलं स्फुटं प्रकटं ताटङ्ग इव ॥

पूषद्विपं प्रसाद्याम्भोमूर्तिं नित्यानुशीलनैः ।

पद्मिनीभिरभीर्भर्ता पूषाहृतः किमुद्ययौ ॥ ६२ ॥

पूषा भानुमान् उद्ययौ उदयमालिङ्गति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मिनीभिः कमलिनीभिः प्रेयसीभिर्भर्ता स्वप्राणनाथः । अथ वा पद्मिनीभिररविन्दैर्वान्धवैः सुहृद्भिर्वा निजसुहृद्-
न्धुराहृतः । सप्रणयं तादृशस्य पूषद्विपः शंकरस्य विलम्बहर्निशमनुशीलनैः सर्वावसरसा-
वधानताविधानाद्वैतसेवाभिः । जलमूर्तिरीश्वरस्य । यदुक्तम्—'क्षितिजलपवनहुताशनय-
जमानाकाशसोमसूर्याख्याः । यस्य खलु मूर्तयोऽष्टौ स भवतु भवतां शिवः सिद्धः ॥'
इति कविसमयोक्तिः । प्रसाद्य पूर्वं प्रसन्नीकृत्याभयदानमार्गणसन्मानप्रदानादि सम्बन्ध-
रोपादानपूर्वं संतोष्य ॥

अभ्रमूषलभेनेयोत्खातः प्रातर्निखेलता ।

प्राग्गिरेर्गिरिको गण्डोपलो बालारुणो व्यभात् ॥ ६३ ॥

बालारुणोऽर्भकभानुमाली व्यभाद्विभासते स्म । 'जरीजूम्माद्विम्मनुमनिविलम-' इति खण्डप्रसङ्गः । तथा 'विश्वव्यापि तमो दिनसि तरनिर्यालोऽपि कल्पाद्गुरो दारिद्र्यानि गजावली हरिशिशुः' इति धीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तुतिः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातः प्रभातगतये निखेलता स्वतन्त्रं तटापातादिक्रीडां कुर्यता अभ्रमूषलभेन अभ्रमूनामा दृष्टिनी तस्या

भर्त्रा । अभ्रमूशब्दो दीर्घोऽपि दृश्यते—यथा 'गजाणामभ्रमूपतिः' इति काव्यकल्पलता-
याम् । तथा 'अभ्रमूवल्लभारूढं निशाशेषे कदाचन । स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीत्पृथा पृथुमनो-
रथा ॥' इति पाण्डवचरित्रेऽपि । ऐरावणवारणेन प्राग्गिरेः पूर्वपर्वतस्य गैरिको धातुमयो
गण्डोपलः स्थूलपापाण इवोत्खातः उत्पाद्य क्षिप्तः इव । ऐरावतदन्तावलस्य पूर्वस्या
दिशो दिग्गजत्वात्प्राग्गिरेरिति कथनं युक्तिमत् ॥

द्यावाभूमी पराभूणुं भूच्छायामरवैरिणम् ।

भेतुं व्यमोचि चण्डांशु चक्रं किं चक्रपाणिना ॥ ६४ ॥

चक्रपाणिना नारायणेन । उत्प्रेक्ष्यते—चण्डास्तीक्ष्णा रुद्रा वा अंशवः किरणा यस्य
सूर्यरूपं वा । अथ वा चण्डं भयकारि अंशु शीघ्रगामि । 'अंशुः सूत्रादिसूक्ष्मांशे किरणे
चण्डदीधितौ' इत्यनेकार्थः । शीघ्रगामिनि वाच्यलिङ्गः । शौघ्येऽपि तत्र ह्यीयम् । चक्रं
सुदर्शनं नाम स्वरथाङ्गं व्यमोचि मुक्तमिव । किं कर्तुम् । द्यावाभूम्योर्दिवस्पृथिव्योर्न-
भोभुवोः पराभूणुमभिवनशीलं भूच्छायमन्धकारमेवामरवैरिणं दानवं भेतुं विदारयितुं
हन्तुम् ॥

कण्ठपीठीलुठत्प्राणरथाङ्गाह्विहायसाम् ।

जीवातुर्यमुनाबीजी व्यरचीव विरञ्चिना ॥ ६५ ॥

विरञ्चिना ब्रह्मणा यमुनायाः कालिन्धा बीजी जनकः । 'यसां तु जनकस्तातो बीजी
जनयिता पिता' इति हैम्याम् । 'सहस्ररदिमर्यमुनाकृतान्तजनकः प्रद्योतनस्तापनः'
तथा 'यमुना यमभगिनी कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति द्वितयमपि हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—
जीवातुर्जीवनीपथमिव व्यरचि विहितम् । केयां कण्ठपीठ्यां गलकन्दले । 'जयत्युदरनिः-
सरद्वरसराजपीठीपठच्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुतिः' इति चम्पूकथायाम् ।
'वंशिकवक्रोष्ठिककान्यकुञ्जपीठानि' इति लिङ्गानुशासने स्त्रील्लीवलिङ्गयोः । पीठं पीठी
च । लुठन्तः वियोगातिव्यथाव्याकुलतया निर्गमनायागच्छन्तः प्राणा असवो येषाम् ।
कण्ठगतजीवितानामित्यर्थः । तादृशानां रथाङ्ग इति आङ्गा नाम येषाम् । 'चक्रवाको रथा-
ङ्गाङ्गः कोको द्वन्द्वचरोऽपि च' इति हैम्यां रथाङ्गशब्देन चक्रमुच्यते तन्नाम्नां विहायसां
पक्षिणां चक्रवाकयिहहमानां जीवनस्य भेषजमिव । 'विहायो व्योमपक्षिणोः' इत्यनेकार्थः ॥
इति सूर्योदयः ॥

शोणी दीप्तिर्दिनेशत्वाधात्कुमारितरा श्रियम् ।

फोकैर्दुःखानलज्वाला किमुद्वीर्णाः सुहृत्पुरः ॥ ६६ ॥

दिनेशस्य दिवसनायकस्य भानोः दीप्तिः कान्तिः धियं शोभामधादरते सः । कि-
भूता । कुमारितरा पाला । प्रपमोत्पन्ना । अतिशयेन कुमारी कुमारितरा । 'हम्यो वा'
इति सारस्वतसूत्रेण तरतमयोः परयोः सतोर्वा इत्यः । अत एव किभूता । शोणी
अत्यन्तादृणा । 'रचयति दधिः शोणीमेतां कुमारितरा रचेः' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—

कोकैश्चक्रवाकैर्विहंगमैः सुहृदः स्वर्गप्रसन्नस्य भास्करस्य पुरोऽग्रे दुःखरूपानलस्य सकलशर्व-
रीपरस्परवियोगसंजातासाततीमज्ज्वलनज्वाला इवोद्गीर्णाः हृदयवदनाद्बहिर्द्वान्ता इव ॥

निजानुरागिणीर्वीक्ष्य दारान्सेरसरोजिनीः ।

किमुद्गीर्णोऽरुणज्योतीरागो राजीवबन्धुना ॥ ६७ ॥

राजीवबन्धुना अरविन्दसुहृदा सूर्येण अरुणमतिरक्तं यज्ज्योतिः कान्तिः एव रागो
हृदयोदयदनुरागोऽनुरतिरुद्गीर्णः प्रकटीभूतः । किं कृत्वा । स्मेरा विकसिताननसरोजाः
सरोजिनीः पद्मिनीदरान् निजप्रेयसीः । निजे आत्मनि विषयेऽनुरागोऽस्यासामित्यनु-
रागिण्यस्ताः सानुरागा वीक्ष्य व्यालोक्य ॥

हरिव्यापादितध्वान्तकुम्भिकुम्भसमुद्भवैः ।

रक्तै रक्तीकृता शङ्के प्रभा भाति स्म भानवी ॥ ६८ ॥

भानोरियं भानवी सूर्यसंबन्धिनी प्रभा अर्धात्कुमारीकान्तिर्भाति स्म शुशुभे । तत्रा-
हमेवं शङ्के वितर्कयामि । हरिणा भानुना केसरिणा च व्यापादिता कराग्रनिशितनिखि-
शोद्गुरधाराविदारिता ध्वान्ता अन्धकारा एव कुम्भिनः श्यामवर्णत्वादन्धकारसाधारणा
वारणाः । यत उक्तम्—‘दूरतया स्थूलतया श्यामतया गन्धलोलुपैर्मधुपैः । धावितमिभ-
राजधिया तत्त्वधिया चाप्रतो महिषः ॥’ इति । प्रायोऽधुना कृष्णवर्ण एव दन्तिनो द-
श्यन्ते । तेषां कुम्भेभ्यः शिरःपिण्डेभ्य उद्भव उत्पत्तिर्येषां तादृशै रक्तै रुधिरै रक्तीकृता
शोणा निर्मितेव ॥

कान्तागमे धृताताम्राम्बरा इव दिगङ्गनाः ।

बन्धूकबन्धुरैर्ब्रध्नमवैर्भान्ति प्रभामरैः ॥ ६९ ॥

बन्धूकबन्धूककुसुमानीव ‘विषोहरिया’ इति लोकप्रसिद्धानि । बन्धुरैः शोणिन्ना
मुन्दरैः ब्रध्नाद्भानोर्भवेत्प्रभैः प्रभामरैः कान्तिकलापैर्दिगङ्गना आशावशा भान्ति वि-
राजन्ते । उत्प्रेक्ष्यन्ते—कान्तस्य स्वभर्तुः सूर्यस्यागमे समागमनसमये । ‘दिसो हरिर्दिहं-
रितामिवेश्वरः’ इति रघुवंशे । धृतानि परिहितान्याताम्नाणि सामस्त्येन शोणान्यम्बरानि
पासांसि याभिः एतादृश्य इव ॥ इत्यरुणतरुणप्रभा ॥

द्रुमद्रोणिषु संचिन्वल्लसत्पल्लवानिव ।

तन्वन्निव तटाकेषु निन्दन्कोकनदश्रियम् ॥ ७० ॥

कुर्वन्निव गिरेः शृङ्गे गैरिकावनिविभ्रमम् ।

ताम्बूलश्रियमास्येषु दिग्बधूनां दिशन्निव ॥ ७१ ॥

सीमन्तेषु मृगाक्षीणां सिन्दूरं पूरयन्निव ।

प्रातः प्रस्तारयन्भाति भानुमान्भानुविभ्रमम् ॥ ७२ ॥

भानुमान् किरणमाली सूर्यः प्रातः वासरवदने *भानूनां निजार्भकप्रभाणां विभ्रमं शोभां विलासं वा प्रस्तारयन् विस्तारयन् भाति विभ्राजते । द्रुमाणां तरूणां द्रोणिषु । 'द्रोणी द्रोणिरिदन्तः श्रेण्यामपि' इत्यनेकार्थावचूर्णिः । भानुविभ्रमं विस्तारयन्निति सर्वत्र योज्यते । उत्प्रेक्ष्यते—उल्लसतः स्फुरतः विकसतो वा पल्लवान्प्रवालान्संचिन्वन्नुपचयं बाहुल्यं प्रापयन्निव । तथा तटाकेषु पद्माकरेषु । उत्प्रेक्ष्यते—कोकनदानां रक्तोत्पलानां श्रियं लक्ष्मीं तन्वन्विस्तारयन्निव वहूनि कोकनदानि कुर्वन्निव । तथा । गिरेः पर्वतस्य शृङ्गे शिखरे । उत्प्रेक्ष्यते—गैरिकावने रक्तधातुभूमेर्विभ्रमं भ्रान्तिं कुर्वन्निव विरचयन्निव । पुनर्दिग्बधूनां दशदिग्गङ्गानां आस्येषु वदनेषु । उत्प्रेक्ष्यते—ताम्बूलश्रियं दिशन्ददान इव । ताम्बूले चर्विते वाधरादौ रक्तिमा भवेत् । पुनर्मृगाक्षीणां त्रस्तसारङ्गीदृशां सीमन्तेषु केशपाशवर्मसु । उत्प्रेक्ष्यते—सिन्दूरं शृङ्गारभूषणं पूरयन् सिन्दूरेण भरन्निव इति लोहितलक्ष्मीविलसितं सिद्धान्ते । 'कुङ्कुमस्रवियद्य जीवलोपे' इति सूर्यस्याभ्युदयसमये कान्तिरप्यतीव रक्ता स्यादिति । त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति सूर्यप्रभाप्रस्तारः ॥

प्रारम्भे भानुना व्योम्नि क्रमाच्चङ्क्रमणक्रमः ।

विश्वविश्वंभराभोगं प्रेक्षितुं किमु काङ्क्षता ॥ ७३ ॥

भानुना मार्तण्डेन व्योम्नि गगनाङ्गणे क्रमादनुक्रमेण चङ्क्रमणक्रमः गमनस्यानुक्रमः परिपाटी चङ्क्रमणकलितः क्रमः प्रारम्भे पादाः प्रारम्भेरे । अथ वा चङ्क्रमस्य क्रम आनन्तर्यनिरन्तरत्वं विश्रामरहितत्वेन गन्तुं प्रारभतेत्यर्थः । 'क्रमः कल्पाद्विशक्तिषु परिपाठ्याम्' इत्यनेकार्थः । 'परम्परायां पादक्षेपे आनन्तर्ये पदसंघावपि क्रमः' इत्यनेकार्थावचूर्णिः । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वस्य जगतः अथ वा विश्वस्याः समप्राया विश्वंभरायाः वसुंधरायाः आभोगं विस्तारं प्रेक्षितुं द्रष्टुं काङ्क्षता किमु वाञ्छतेव ॥ इति दिनोदयः ॥

आसाद्य दर्शनं तस्याः शासनस्वर्गिसुभ्रुवः ।

व्यरंसीध्यानतः सूरिर्योगीव परमात्मनः ॥ ७४ ॥

सूरिर्ह्रीरविजयसूरिन्द्रो ध्यानतः सूरिमन्त्रजापतः प्रणिधानादरंसीद्विरमते स । किं कृत्वा । तस्याः पूर्वोक्तसर्वाङ्गवर्णनागमनादिव्यतिकरायाः शासनदेवतायाः दर्शनं प्रसङ्गावलोकनमासाद्य अधिगत्य । साक्षात्समीक्ष्येत्यर्थः । क इव । योगीव । यथा योगसाधको जितेन्द्रियो ध्यानविधानकतानः परमात्मनः परमात्मस्वरूपस्य दर्शनं प्राप्य विरमति । ध्यानं कुर्वाणा योगीन्द्रो हृदि परमात्मानमालोक्य ध्यानाद्विरमन्ते । यथा 'योगं स चान्तः परमात्मसंज्ञं दृष्ट्वा परं ज्योतिरुपारराम' इति कुमारसंभवे ॥

सूरिन्दुर्वसतेर्मध्ये ध्यानस्थानादथागमत् ।

प्राग्गिरेः कन्दरक्रोडाद्वास्वानिव नमोङ्गणम् ॥ ७५ ॥

अथ शासनदेवतागमनप्रश्रवणध्यानविरमणानन्तरं सूरिन्दुर्ह्रीरविजयसूरिचन्द्रो ध्यानस्थानात्प्रणिधानविधानात्पदाद्वसतेरुपाश्रयस्य मध्ये उत्सङ्गे आगमदागतः । क इव ।

भास्वानिव । भानुमाली यथा प्रागिगरेः प्राचीनपर्वतस्य कन्दरस्य । कन्दरशब्दस्त्रिलिङ्गे ।
'पिठरप्रतिसरपात्रकन्दराः' इति लिङ्गानुशासने । क्रोडात् हृदयात् । मध्यादित्यर्थः ।
अथ वा क्रोडादुत्सङ्गात्रभोक्षणं गगनाजिरे समागच्छति ॥

प्रीतिप्रह्वैः प्रभुस्तत्र परिवधे व्रतिव्रजैः ।

मुनासीर इवास्थानीमासीनः स्वर्गिणां गणैः ॥ ७६ ॥

तत्र मौलोपाधये प्रभुः सूरीश्वरः प्रीत्या प्रमोदेन गुरुशिष्यस्नेहेन धर्मस्य हार्देन
प्रद्वेर्नम्रीभूतः पदाम्भोजे ध्रमरीभावं प्राप्तैर्व्रतिव्रजैः ध्रमणपुङ्गवगणैः परिवधे परिवृतः ।
क इव । मुनासीर इव । यथा आस्थानीं सुधर्मोभिधानो समामासीन आश्रित्य तिष्ठन् ।
उपविष्ट इत्यर्थः । सहस्रलोचनः स्वर्गिणां गीर्वाणानां गणैर्द्वन्द्वैः परिम्रियते-॥

तत्रागमन्यत्तनादिसंघास्तं वन्दितुं तदा ।

स्वर्गादिदेवाः समवसरणस्थं यथा जिनम् ॥ ७७ ॥

तत्र ङीसाभिधे नगरे पत्तनमणहिलपुटभेदनमादिर्येषां तेषां नगराणां संघाः आद्वग-
णास्तं ध्यानोत्थितं सूरिं वन्दितुं नमस्कर्तुमागमन्नागच्छन्ति स्म । यथा इवाधे । के इव ।
देवा इव । यथा स्वर्गो देवलोक आदिः प्रथमं येषां तेषां भवननगरज्योतिर्विमानानां
देवा भवनपतिवानमन्तरज्योतिष्कट्वादशकल्पवासिनः सुराः समवसरणे तिष्ठतीति समव-
सरस्थस्तं जिनं तीर्थकरं नमसितुमायान्ति ॥

प्रबोधयन्मुदकपद्मान्कुट्टकपङ्काश्च शोपयन् ।

स्पर्धयेव रवेः सूरैः प्रतापो व्यानशे दिशः ॥ ७८ ॥

सूरैर्हीरविजयवाच्यमेन्दोः प्रतापो दिशो दशापि हरितः प्रति व्यानशे व्याप्रोति
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रवेः सूर्यस्वार्थान्मार्तण्डचण्डप्रतापस्य स्पर्धया संघर्षेण मनस्यसूयया
घा । किं कुर्वन् । मुदशः सम्यक् दृश्य एव पद्माः कमलाणि प्रबोधयन् प्रतिबोधयन्मु-
रान् विदधत् । मुदर्शनिनः कुर्वन् । सूर्योऽपि पद्मानि प्रबोधयति विद्वासायति । च
पुनः किं कुर्वन् । कुत्सिताः शाक्यादिमतोपादानपटलसंवल्लिता दशः दृश्यो येषां
सिद्धान्तविरुद्धादित्वादुष्टा दृश्यो येषां ते कुदशः कुवादिनः कुमतान्येव पद्माः कर्द-
मास्तान् शोपयन् निष्ठापयन् । सूर्योऽपि पद्मं शोपयति ॥

प्रतिक्रम्य चतुर्मासी स क्रमाद्यहरत्ततः ।

हर्षाद्वर्षा इवोल्लाप्य मानसादिष्टमानसः ॥ ७९ ॥

रा सूरिः क्रमादनुक्रमेण विजयदशमीदीपादिकादिनयमनपरिपाद्या चतुर्णां मासानां
समाप्त्यश्चतुर्मासीं वार्षिकचतुर्मासिकम् । अथ वा येषां दशरत्नयुगोद्गाढ्यां माताभ्यां
कृत्वा चतुर्मासी, तां प्रतिक्रम्य । एतावतां वार्षिकचतुर्मासिकप्रतिवर्तनं प्रणीय चतु-
र्मासी पूर्णकृत्य वा तत्तत्सम्माप्तीमानगराण्यहरत् विदारं कृतवान् । इत्यर्थः । क इव ।

इष्टमानस इव । यथा इष्टमानसो राजहंसः वर्षा वर्षासमयमुल्लङ्घ्य मानसात् स्वावास-
कासारतः हर्षादानन्दाद्विहरति पृथिवीपीठपानीयप्रपूर्णानेकपङ्कजनिकुञ्जमञ्जुलजलाशयेषु
स्वैरं विहरति । 'नृपमानसमिष्टमानसः' इति नैपथ्ये ॥

क्रमेणाहम्मदावादपुरे सूरिः समीयिवान् ।

नभोनीरधिवाणिन्याः प्रतीरे सुप्रतीकवत् ॥ ८० ॥

सूरिर्हीरगुरुः क्रमेण ग्रामानुग्रामादिविहारपरिपाठ्या अहम्मदावाद इति नाम यस्य
तादृशे पुरे नगरे समीयिवान् समाजगाम । किञ्चत् । सुप्रतीकवत् । यथा ईशानविदि-
कसंयन्धी अष्टमः सुप्रतीकनामा ककुप्कुञ्जरः नभस आकाशस्य नीरधेर्जलराशेर्वरवाणिनी
पत्नी । 'वशा सीमन्तिनी वामा वाणिनी महिलायला' तथा 'कर्पुर्द्वीपवती समुद्रदयिता
धुन्यी स्रवन्ती सरः' इति द्वितयमपि हैम्याम् । एतावता आकाशगङ्गा । 'नदत्याकाशग-
ङ्गायाः स्रोतस्त्युद्गमदिग्गजे' इति रघुवंशे । तस्याः प्रतीरे तटे । 'तटं तीरं प्रतीरं च'
इति हैम्याम् ॥

देवीनिगदितागण्यभाग्यसौभाग्यशालिनः ।

स्वस्यान्तेवासिनस्तस्य कम्माङ्गजयतीशितुः ॥ ८१ ॥

सूरीन्दुः कामयांचके दातुं सूरिपदं ततः ।

तनूजस्यैव राज्यस्य धुरं धात्री पुरंदरः ॥ ८२ ॥ (युग्मम्)

ततोऽहम्मदावादगमनान्तरं सूरिर्हीरविजयरजनिजानिः स्वस्यात्मनः आत्मीयस्य
यान्तेवासिनः सनीपे वसनशीलस्य शिष्यस्य कम्मानाप्तो व्यवहारिणः गृहीतव्रतत्वात्सा-
धोर्वा अङ्गजः पुत्रः तथा यतीनां मध्ये ईशिता मुद्ध्यो गीतार्थत्वात् । अथ वा भा-
विनि भूतोपचारात् निर्ग्रन्थानां नायकः तस्य विमलप्रज्ञांशस्य सूरिपदमाचार्यपदं
प्रदातुं कामयांचके अभिलपति स्म । किंभूतस्य । देव्या शासनतद्वण्या निगदिते सूचिते
कथिते अनप्ये अप्रमेये बाह्यानसगोचरीकर्तुमशक्ये भाग्यं पुण्यं तथा सौभाग्यं सुभ-
गता विश्ववाङ्मयं ताभ्यां चालते शोभते इत्येवंशीलस्य । क इव । धात्रीपुरंदर इव ।
यथा पृथिवीपुरंदृतो राजा तनूजस्य निजनन्दनस्य राज्यस्य स्वसकलमण्डलाधिपस्यधुरं
प्रदातुं कामयते ॥

प्रक्रमे तत्र तत्रत्यसंधेनागृह्यत प्रभुः ।

तमिवामिनवं सूरिशक्रमन्यं दिदृक्षता ॥ ८३ ॥

तत्र प्रक्रमे तस्मिन्प्रस्तावे तत्रत्येन कमीपुरीयेण संधेन धाद्वर्गेण भगवानगृह्यत ।
अथात्सूरिपदप्रदानार्थं प्रभोराग्रहः कृतः । संधेन किं कर्तुमिच्छता । तमिव हीरविजय-
गणपरमिय अन्यमपरं अभिनवं नवीनं सूरिशक्रं गणभारधुरंधरं दिदृक्षता द्रष्टुमिच्छता ॥

ततः स्वाशयसंवादि प्रपेदे तद्वचः प्रभुः ।

प्रतव्यतिकरे लौकान्तिकदेवोक्तमाप्तवत् ॥ ८४ ॥

ततः संधाप्रहानन्तरं प्रभुर्हीरविजयसूरिः स्वस्यात्मन आशयमभिप्रायं संवदत्यनुक-
रोत्येवंशीलं यादृशं मुकुचितं तादृश एव संधाप्रह इत्यर्थः । तद्वचः संधवचनं प्रपेदे
प्रतिपन्नवान् । किंवत् । आसन्नवत् । यथा जिनेन्द्रः व्रतव्यतिकरे दीक्षाप्रहणावसरे लोकस्य
पञ्चमकल्पस्य अन्तः प्रान्तोऽवसानं तत्र तमिथराजिकान्तरालशालिविमानेषु । अधि-
अर्चिमालि-वैरोचन-प्रमंकर-चन्द्राभ-सूर्याभ-शुक्राभ-सुप्रतिष्ठाभ-अरिष्ठाभिधानेषु
भवालीकान्तिकाः । ते च नवविधाः । यथा—सारस्वत-आदित्य-वह्नि-वरुण-गर्दतो-
तुषित-अव्यावाध-आग्नेय-अरिष्टनामानो देवास्तेषामुक्तं कथितमिवाहीकृतवान् ॥

सूरीन्द्रेणाथ दैवज्ञैर्मुहूर्तं निरधार्यत ।

एतन्महोदयस्येव प्रारम्भप्रथमक्षणः ॥ ८५ ॥

अथ संधाप्रहानीकारानन्तरं सूरीन्द्रेण दैवज्ञैर्मौहूर्तिकैः सार्धं मुहूर्तं दोषादिनिर्मुक्तशु-
भवासरवेलालग्नं निरधार्यत निश्चीयते स्म । उपप्रेक्ष्यते—एतस्य जयविमलप्रज्ञांशस्य
यो महोदयो महानभ्युदयः तस्य प्रारम्भस्य प्रथम आद्यः क्षणः अवसरः कालविशेषः
पञ्चदशलक्षक्षणः ॥

शिल्पिभिः कारितः संधैर्मण्डपो यन्मुनीशितुः ।

पट्टश्रियं वरीतुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥ ८६ ॥

संधेः कम्पीपुरधातुसमुदायैः कर्तृभिः शिल्पिभिर्वैज्ञानिकैस्तद्वचनचालुयैः कृत्वा साध-
नभूतैर्मण्डपो बहुजनाश्रयः कारितो निर्मापितः । उपप्रेक्ष्यते—जयविमलनाम्नो मुनीशि-
तुर्निमग्ननाथस्य पट्टश्रियं वरीतुं सूरिपदलक्ष्मीमुद्रोद्धं स्वीकर्तुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥

एतद्व्यतिकरेऽनेककौतुकालोकलालसां ।

त्रिलोकी चित्रदम्भेन मण्डपे किमुपेयुषी ॥ ८७ ॥

एष चासी व्यतिकरश्च एतद्व्यतिकर आचार्यपदप्रदानावसरान्तमिग्ननेकानि कौतुकानि
आधर्याणि तेषामालोकने लालसा उत्सुका त्रिलोकी भुवनत्रयी चित्राणामालेख्यभावं
लम्बितानामर्थासुरासुरनागराणां दम्भेन कपटेन कृत्वा । उपप्रेक्ष्यते—तत्र मण्डपे
किमुपेयुषी आगतेषु ॥

विस्तीर्णोऽपि स संकीर्णो बभूवानेकनागैः ।

भाविभट्टारकागण्यपुण्याकृष्टैरिवागतैः ॥ ८८ ॥

य संधजननिर्मापितो विस्तीर्णोऽप्यनिविपुलोऽपि सन् मण्डपो जनाश्रयः अनेकैर्मण-
नातीतेनोर्गर्जनपदप्राप्तमर्षनिषेधपुरनगरजननिवर्द्धः संकीर्णः अतिलघीयः स्थानमिव
बभूव संज्ञातः । किम्भूतैर्नागैः । आगतैः समेतैः दशदिगन्तादपि तत्रोपनतैः । उपप्रे-
क्ष्यते—भाविनो भाविष्यन्तो भट्टारकस्य जयविमलगूरेरगण्यैः गुरनरादिगिरिपि
जेतुमहाप्रभैः पुष्पभाणपैर्धराकृष्टैर्कारिकाबडानां तैरिव उपायतैः ॥

निशि तारैरिवाकाशो भ्रियमाणः स निर्भरम् ।

तन्महोमिलितै रेजे पौरैर्जानपदैर्जनैः ॥ ८९ ॥

तस्य जयविमलप्रशंसस्य पटप्रदानस्य महति उत्सवे मिलितैरितस्तत आगर्शकी-
भूतैः । उत्सववाची महःशब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—‘एनं महस्विनमुपैहि
सदारुणोच्चैः’ इति नपथे । नलानलयोर्वर्णने । ‘महस्विनं तेजस्विनमनलमुत्सववन्तं च’
इति तद्वृत्तिः । तथा ‘महस्तेजस्युत्सवे च’ इत्यनेकार्थः । पौरैर्नागरैर्जानपदैर्गूर्जरपाषाण-
लाटसैराग्राद्यनेकनीवृजन्मभिर्जनैर्लोकैर्निर्मरं निश्चितं नीरन्ध्रं भ्रियमाणः पूर्यमाणः स
मण्डपो भाति स्म । कैरिव । यथा निशि तमिस्त्रायां रात्रौ तारकैरुपलक्षणात्रिखिल-
ज्योतिःसंतानैर्भ्रियमाण आकाशो गगनं भाति । चन्द्रोद्योते च केचिद्दृश्यन्ते, केचिन्न ।
तमिस्त्रायां दर्शयामिन्यां तु सर्वेऽपि स्फुटा एव लक्ष्यन्ते, तस्मादत्र तस्मिन्ना रात्रिरेवो-
पादीयते नापरा ॥

तीर्थेशितेव समवसरणं श्रमणाग्रणीः ।

श्रमणश्रेणिभिः सार्धमध्यासामास मण्डपम् ॥ ९० ॥

श्रमणानां तत्समयवर्तिनां संविप्रपक्षिणां शुद्धाचारवतां च श्रमणानां साधूनामग्रणी-
मुह्यो हीरविजयसूरिः श्रमणश्रेणिभिः मुनिमण्डलीभिः सार्धं मण्डपमाचार्यपदप्रदान-
स्थानमध्यासामास । क इव । तीर्थेशितेव । यथा तीर्थेनाथः साधुभिः सार्धं समवसरणं
धर्मदेशनमन्दिरमध्यास्ते । केनापि महर्षिकेन देवेन दानवेन वा रचितमिति शेषः ॥

पण्डिताखण्डलं श्रीमज्जयाद्यविमलाभिधम् ।

आहातुं प्रेषयामास मुनिमुख्यान्मुनीश्वरः ॥ ९१ ॥

मुनीश्वरो हीरभट्टारकः । जयेति पदमाद्यं यस्यास्तादृशी विमलेत्यभिधा नाम यस्य
स जयविमलस्त्वमेव पण्डितेषु कोविदेषु आखण्डल इवाखण्डल इन्द्रस्वमाहातुगाकार-
यितुं मुनिमुख्यान्वाचकादिवाचयमपुंगवान् प्रेषयामास ग्रहिणोति स्म ॥

अयमानीयतामीभिर्मण्डपं पण्डिताग्रणीः ।

उत्तराहैर्गन्धर्वाहैरम्बुवाहोऽम्बराङ्कवत् ॥ ९२ ॥

अमीभिर्मुनिमुख्यैरथ जयविमलनामा पण्डिताग्रणीः कोविदकुञ्जरः मण्डपं जनाश्रय-
मानीयत आनीतः । कैरिव । गन्धर्वाहैरिव । यथा उत्तरस्यां भवदत्तराहैः समीरणैः ।
श्लोके ‘सूरवाय’ इति प्रसिद्धः । अम्बुवाहो जलभरनिर्भरभृतमन्त्रो धाराधरः अम्बर-
स्यावाशस्याऽमुत्पद्माननीयत ॥

प्रभुं यभाज तैः सार्धं साधुभिः साधुसिन्धुरः ।

युवराज इयानल्यैः सामन्तैः पितरं निजम् ॥ ९३ ॥

स साधुसिन्धुरः जयविमलमुनीन्द्रः तैः सूरिप्रदितैर्भुनिपञ्चाननैः सार्धं प्रभुं हीरविज-
यसूरीश्वरं बभाज आगत्य प्रणम्य सेवते स्म । क इव । युवराज इव । यथा सकलज-
नपदप्रजाचिन्ताकारकतया स्थापितो नृपकुमारः अनल्पैर्बहुभिः सामन्तैः सीमालभूपालै-
रनेकमण्डलीकमहीपालैर्वा समं निजं पितरं जनकं सेवते ॥

भाविःसूरैरभूत्तस्योपाध्यायपदमादितः ।

परमावधिवत्साधोरुदेव्यत्केवलश्रियः ॥ ९४ ॥

भविष्यतीत्येवंशीलो भार्वा स चासौ सूरिश्च तस्य भविष्यदाचार्यस्य आदितः
प्रथमं तस्य जयविमलविदुषः उपाध्यायनाम पदमभूद्भूव । एतावता आचार्यपदादा-
उपाध्यायपदं प्रदत्तमित्यर्थः । किंभूतम् । परमावधिवत् । यथा उदेव्यन्ती प्रकटीभवि-
ष्यन्ती केवलश्रीः केवलज्ञानलक्ष्मीर्यस्य तादृशस्य साधोः श्रमणस्य परममुत्कृष्टं पृथक्प-
रमाणुज्ञानकूलोकमानमलोकेष्वपि लोकप्रेमितासंख्येयखण्डावबोधविधायकमवधिज्ञानं भ-
वति । अथ वा प्रादुर्भविष्यत्केवलमेकाकारं निखिललोकालोकाकाशप्रकाशकं ज्ञानं यस्य
तादृग्विधस्य जिनेशितुः तीर्थैकरस्य आदितः संयमग्रहणप्रथमसमय एव तूर्यं चतुर्थं
मनःपर्यायसंगं ज्ञानं भवति इति द्वितीयपाठः ॥

महामहैस्ततस्तस्य सूरिः सूरिपदं ददौ ।

जातवेदाः स्फुरज्ज्योतिर्निकेतनमणेरिव ॥ ९५ ॥

तत उपाध्यायपदप्रदानानन्तरं सूरिर्हीरविजयप्रभुः महामहैरधिकजायमानोत्सवै-
स्तस्य जयविमलोपाध्यायस्य सूरिपदमाचार्यपदं ददौ । क इव । जातवेदा इव । यथा
जातवेदाः कृशानुर्निकेतनमणेर्दीपस्य स्फुरदेदीप्यमानं ज्योतिस्त्वैजो दत्ते । अथ
वा । क इव । यथा स्नेहप्रियो दीपस्य दशेन्धनस्य तमोपहं भूच्छायभिदुरं निजमात्मीयं
ज्योतिर्महो विधाणयति ॥

उज्जित्वा शमिनोऽशेषान्सुरानिव रमा हरिम् ।

तं सूरिमुपगच्छन्ती रेजे सूरिपदेन्दिरा ॥ ९६ ॥

तं नवं प्रत्यग्र जयविमलनामानं सूरिमुपगच्छन्ती समायान्ती सूरिपदेन्दिरा आ-
चार्यपदलक्ष्मी रेजे विराजते स्म । किं कृत्वा । उपगच्छन्ती अशेषान् समस्तान्
तदभिलाषुकान् परान् शमिनो वाचकप्रज्ञांशप्रमुखान् मुनीनुज्जित्वा संख्यज्य । केव ।
रमेव । यथा समग्रान् सुरासुरानौज्ज्य हरिं नारायणमुपयान्ती मन्दरमन्थानकमथनस-
मये क्षीरपायोधिपायोवेलासमुत्थितसर्वाङ्गीणलक्ष्मीसमुल्लसद्भङ्गी राजते । किञ्च 'देवेन
धृतममृतमथनावसरे सुरासुरकरपरिवर्त्यमानमन्दरमन्थानकनिर्घोषवधिरितसमस्तरोदः-
कन्दरादिवापि दूरोच्छलितदुग्धतुषारासारतारकितनभमः समुत्पन्नानेककौस्तुभादिवस्तु-

१. 'उदेव्यत्केवलस्येव तूर्यं ज्ञान जिनेशितुः' इति पाठान्तरम्. २. 'प्रदीप इव
दीपस्य निजज्योतिस्तमोपहम्' इति पाठान्तरम्.

विस्तारादुद्गच्छदप्सरसां मुखमण्डलैः क्षणमिव विहितविकचनलिङ्गशोभादनेकाध्वर्यकुक्षेः
क्षीरसागरात् भजनि जनितजगद्विस्मया स्मरजननी हस्तस्थिततरुणारविन्दा देवी
देदीप्यमाना पुण्यलक्ष्मीर्यस्याः सर्वाङ्गलावप्यमधुं विकचलोचनकर्धरापीय पीयूषभुजो
मदनमदपरवशाः परस्परमवेष्ट्यन्तश्चक्रुश्चक्रपाणिना समं संगरम् । अथ सर्वानप्यन्तरा-
न्तरापततस्तानुलङ्घ्य मन्दरगिरिशिखरशातकुम्भनिकपोपलायमानबाहोर्भगवतश्चिक्षेप ।
क्षेपीयः कण्ठे वैकुण्ठस्य स्वयंवरकुसुममालिकाम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

तस्य पूरयतो विश्वकामांश्चिन्तामणेरिव ।

श्रीमद्विजयसेनेति सूरिराजोऽभिधां व्यधात् ॥ ९७ ॥

सूरिराजो हीरविजयसूरीन्द्रस्वस्य जयविमलसूरेः श्रीमान् विजयसेव इत्यभिधां
नाम व्यधाच्चकार । तस्य किं कुर्वतः । विश्वेषां जगज्जनानां कामान्मनोभिलषितान्
पूरयतः पूर्णान् सृजतः । कस्येव । चिन्तामणेरिव । यथा देवमणिः सर्वान्कामान्
संपूरयति ॥

किंनर्य इव नागर्यो जगुर्गीति पिकीकणाः ।

संगीतं तेनिरे नाकिकुमारा इव नर्तकाः ॥ ९८ ॥

नागर्यो नागराङ्गनाः किंनर्यः किंपुरुषयोषित इव गीति गानं जगुर्गायन्ति स्म ।
किंभूताः । पिकीनां कोकिलानामिव कणः पञ्चमसूचकालापनमधुरध्वनिर्व्यासां तथा
नर्तका नटा नाकिनां देवानां कुमारा इव संगीतं प्रेक्षणकनिमित्तप्रयुक्तगीतनृत्यवाद्यत्र-
यम् । अथ वा प्रेक्षणकं नाटकमेव तत्तेनिरे चकिरे ॥

त्रिलोकीमपि कुर्वाणं तत्र चित्रीकृतामिव ।

नेत्रश्रोत्रसुधास्पन्दि तौर्यत्रिकमजायत ॥ ९९ ॥

तत्र व्यतिकरे नेत्राणां लोचनानां श्रोत्राणां श्रवणानां च मध्ये सुषाममृतरसं स्पन्दते
क्षरति सिञ्चतीत्येवंशीलं तादृश तौर्यत्रिकं गीतनृत्यवाद्यत्रयमजायत जातम् । किं
कुर्वाणम् । त्रिलोकीं विश्वत्रयीमपि चित्रीकृतामालेख्यलिखितामिव कुर्वाणं विदधानम् ॥

तत्रास्ति श्राद्धमूर्धन्यः श्राद्धो मूलाभिधः सुधीः ।

सौन्दर्यधर्मदाढ्याभ्यां कामदेव इवापरः ॥ १०० ॥

तत्राहम्मदावादानां राजनगरे श्राद्धेषु धीमत्तया पक्षधावकवर्गेषु मूर्धन्यः श्रेष्ठः
श्राद्ध आस्तिकः मूल इत्यभिधा नाम यस्य मूलकप्रेष्ठिनामा सोऽस्ति विद्यते । किं-
भूतः । सु शोभना जिनधर्मानुगमिनी दानादिधर्मेषु धीर्बुद्धिर्यस्य सः । उरप्रेक्ष्यते—
सौन्दर्येण वपुःप्रेयरूपकेण तथा धर्मेण पुण्यवृत्त्येषु द्वादशयतया च अपरोऽन्यः काम-
देव इव । क्षीररमणीयतया अपरः कन्दर्पदेव एकः सुसरो विद्यते । अपरस्त्वयं
तत्सुप्तत्वेन तथा धर्मकर्तव्यदानैर्न महावीरभगवतः द्वितीयधावकः कामदेवनामा
यादृशोऽभूतादगेवायमप्यास्ते ॥

जृम्भकव्रजवज्जन्मोत्सवे शंभोर्वणिग्वरः ।

ववर्ष वसुधाराभिस्तस्य सूरिपदक्षणे ॥ १०१ ॥

वणिग्वरः समयभैरवगणेष्वग्रणीः मूलाख्यश्रेष्ठी तस्य विजयसेनसूरेराचार्यस्य यत्पदं तस्य क्षणे प्रदानस्य महोत्सवे वसुधाराभिः सुवर्णरूप्यमाणकप्रेणिभिर्ववर्ष वर्षति स्म । सुवर्णरूप्यकमहमुन्दिनार्णकः प्रभावनां कृतवानित्यर्थः । किंवत् । जृम्भकव्रजवत् । यथा शंभोस्तीर्थकरस्य जिनेन्द्रस्य जन्मोत्सवे जननमहामहे सांभेन्द्रादिष्टधनदलोकपालानुशया वैश्रवणसेवकस्तिर्यक्कृजृम्भकगीर्वाणगणो हिरण्यस्वर्णरजतरन्नवस्त्रवासचूर्णपुष्पकलादिगृष्टिं कुर्वन्ति ॥

तस्मिन्निविहितं सूरिपदं सूरिसितांशुना ।

दिदीपे भास्वता ज्योतिरिव सायं धनंजये ॥ १०२ ॥

तस्मिन्निविजयसेनाभिधाने प्रतीन्द्रे सूरिसितांशुना हीरविजयसूरिसुधामरीचिना सूरेराचार्यस्य पदं निविहितं स्थापितं सद्दिदीपे दीप्यते स्म । किमिव । ज्योतिरिव । यथा भास्वता दिवाकरेण सायं संध्यासमये धनंजये वैश्वानरे निविहितं ज्योतिर्नक्षत्रमतीव दीप्यते । वासरे सादृशी दीप्तिर्न भवति यादृशी निशायां दीप्रा दीप्तिर्भवति । प्रसिद्धं चैतत् । किं चान्तं व्रजव्रम्भोजिनीवल्लभो धूमध्वजे स्वतेजोऽवस्थाप्य गच्छति प्रातरागतथ गृह्णातीति कविसमयः । तथा रघुवंशे—‘दिनान्ते निहितं तेजः सविश्रेष हुताग्नेः’ इति ॥

शोभाशुभौ लभेते स्म श्रीमत्सूरिपुरंदरौ ।

प्रणिघ्नन्तौ तमःस्तोमं सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ १०३ ॥

श्रीमन्तौ गणनायकव्ययलक्ष्मीकलितौ यदाःशोभाभास्वरी सूरिपुरंदरौ हीरविजयसेनाभिधाचार्यविडीजसौ उभौ द्वावपि शोभां कीर्तिं ह्वयति लभेते स्म आसादयामाशुतुः । किंभूतौ । तमसामज्ञानानां दुरितानां वा स्तोमं समूहं प्रणिघ्नन्तौ व्यापादयन्तौ । काविव । सूर्याचन्द्रमसाविव । यथा दिवाकरनिशाकरौ तमःस्तोममन्धकारनिकरं मूलादुच्छिन्दन्तौ शोभां भुवने प्रसिद्धिं लभेते ॥

वनीमिवावर्णा सूरिशकौ चद्रमणैः क्रमात् ।

मधुराधाविव भासौ शोभां लम्भयतः स तौ ॥ १०४ ॥

तौ हीरविजयविजयमेननामानौ सूरिशकौ आचार्यपञ्चन्या क्रमादनुक्रमेण चद्रमणैर्विदुरणैः विहारक्रमेण धवर्णैर्भेदिनीमण्डलं शोभां प्रियं लम्भयतः सा प्रापयामाशुतुः । काविव । मधुराधाविव । यथा मधुवैद्यः, तथा राधो वैशाखाः । ‘वैद्ये मधुवैद्यकश्च वैशाखे राधमापरा’ इति ह्रस्वाम् । एतावता वसन्तानुषेवन्धिनी चैत्रवैशाखमासा क्रमादनुक्रमतः प्रथमं चैत्रः पञ्चपुष्पमङ्गरीकटिपिकलोदयोन्मुखाशुद्धते । ततो वैशाखमासः

परिणतफलमण्डलवर्जितान् सालमण्डलान् विदधाति इत्यनुक्रमः । चक्रमण्णिजागमनेः कृत्वा वनीमुद्यानवीथीं वनमालां लम्भयतः । 'खवनीसंप्रवदत्पिकापि का' ॥ इति ध्यानोत्थानाकमिपुरागमनाचार्यपदस्थापनम् ॥

कोऽपि मेघाविमूर्धन्यो लुम्पाकानां मते तदा ।

मेघजी ऋषिरित्यास्ते नाम्नामध्ये मणिर्यथा ॥ १०५ ॥

तदा तस्मिन्नेवसरे लुम्पाकानां 'लडका' इति नाम्ना प्रतिद्वानां मते पक्षे मेघजी इति नाम्ना कोऽपि कश्चिदपिः तन्मतवेधधारकः आस्ते विद्यते । किंभूतः । मेघाविनां बुद्धिमतां पण्डितानां वा मध्ये मूर्धन्यो मुकुटायमानः प्रज्ञालचूडामणिः । क इव । मणिरिव । यथा इवार्थे । यथा अन्तर्मध्ये अशुचिस्थाने रत्नं मणिर्भवति ॥

ऋषिः कुञ्जरजीनामा तं लुम्पाकमतप्रभुः ।

पल्लीपतिर्यथा वङ्कचूलं निजपदे व्यधात् ॥ १०६ ॥

लुम्पाकानां मतस्य प्रभुः स्वामी भारवाही कुञ्जरजीनामा ऋषिः लुम्पाकवेधभूतं मेघजीऋषिं निजपदे स्वस्थाने व्यधात्स्थापयति स्म । यथा इवार्थे । क इव । पल्लीपतिरिव । यथा पल्लीपतिः पित्रासीवान्यायकारित्वात्कुपितेन स्वदेशात्प्रवासितं स्वपल्लीप्राप्तं नितरां क्रूरानीतिकारकत्वेन स्वस्थानोचितं पुत्राभावाद्बङ्कचूलं नाम राजपुत्रं निजपदे निधत्ते स्म । अथ वा रतिकलहकुपितपरास्त्रुखभवनापरस्थानस्थचीरकार्यगततदहरद्व-स्पर्शनातिसरपरवशीभूतखवशाप्रार्थनाप्रक्रमनिव्यूढनिष्कलङ्कशीलव्रतदर्शनाह्लादितकेश-ववमुधावासवः स्वपदे युवराजपदे स्थापितवान्वङ्कचूलं नृपनन्दनम् ॥

सिद्धान्तानेष निध्यायन्कदाचित्तत्त्वचक्षुषा ।

प्रतिमामार्हतीं चित्रवल्लीं चाप इवैक्षत ॥ १०७ ॥

एष मेघजीऋषिः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे । सिद्धान्तानां चाराज्ञाद्यद्वोपपातिशु-पाद्प्रमुखानागमन्निध्यायन् विलोकमानः सन् तत्त्वचक्षुषा शुद्धमनोनयनेन कृत्वा अर्हतां तीर्थकृतामियमार्हतीं तां भगवत्प्रतिमां ऐक्षत विलोकते स्म । क इव । चाप इव । यथा नीलचापः चित्रवल्लीमीक्षते । किं कुर्वन् । ध्यायन् पश्यन् । कान् । आ सामस्थ्येन गमो गमनमुपलक्षणादागमं गन्नागमौ येषु त आगमाः भूमीप्रदेशाः तान् । 'चित्रकवल्लीं चापः' इति सूत्रोक्तेः ॥

लुम्पाकानां मतात्तस्मादिव कारानिकेतनात् ।

निर्गन्तुं कामयामास स ततो मेघजीमुनिः ॥ १०८ ॥

ततो जिनप्रतिमाक्षरदर्शनानन्तरं स मेघजीमुनिस्तस्मादलुम्पाकमताभिर्गन्तुं निःसर्तुं कामयामास काङ्क्षति स्म । कस्मादिव । कारानिकेतनादिव । यथा कश्चिज्जनः न्यायेन वा अन्यायेन न्यायेऽप्यन्यायीकृत्य वैरिबाहुल्यादिति न्यायात् । चारके नृपा-

दिना क्षिप्तः स तस्माद्वन्दिमन्दिरात् प्रपञ्चचातुर्येण कृत्वा निर्गन्तुं कामयते । इति मेघ-
जीमुनेः प्रतिभाक्षरदर्शनात्प्रतिबोधः ॥

तन्मतसाधिकृतान्वेषधरान्वागुरिकानिव ।

पाशे पातयतो मुग्धान्मृगानिव विवेद सः ॥ १०९ ॥

स मेघजीमुनिस्तस्य लुम्पाकस्य यन्मतं पक्षस्तत्राधिकृतोऽङ्गीकृतो यो वेपो विद्वद्-
चातुरिहं धरतीति तन्मतस्याधिकारिणो वेपधरा वा केवललिङ्गधारकास्तान् लुम्पाकान्
वागुरिकान् वागुरा मृगजातिलकाभृगादिजन्तुग्रहणपाशोऽस्त्येषामिति वागुरिकाः ।
अस्त्यर्थे इकः । 'अदके मत्वर्थे' इति सारस्वतेन । तान् जालिकानिव विवेद हृदि
जानाति स्म । किं कुर्वतः । मृगान् हरिणानिव मुग्धानभिज्ञानं तत्वातत्त्वविचारणाचतु-
रेतरान् जनाज्जन्तून् पाशे पाशसदृशे क्रमते पातयतः क्षेपयतः । तथात्रापि कोऽपि
सुरथः प्रतिमाप्रागल्भ्यनिर्मुक्तो न किमपि कपटचर्यादिकं वेत्तीति तादृशः केनापि
धूर्तेन वागवन्धादिप्रदानेन विमोक्ष स्वीकृतो लोकैः पाशे पातितोऽसौ विमुच्यते ॥

अमी चीह्वां प्रकुर्वन्ति यका इव शनैः शनैः ।

सतां सम्यग्दृशो हन्तुं काह्वन्तः शफरीरिव ॥ ११० ॥

अमी लुम्पाकवेपधारका यका यकोटा इव शनैः शनैर्मेन्दं मन्दमालोकयालोकय मुग्ध-
विप्रतारणयुद्धपा चीह्वां गमनं प्रकुर्वन्ति पादौ विमुच्यन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सताम् अस्मागु
ध्रावकृत्यं नात्रा पियते परं तत्त्वं सम्यक्कया न विद्याः तेषां धाद्धानां सतां परं
मुग्धानां सम्यग्दृशः सत्यज्ञानदृष्टी । सम्यक्कानीत्यर्थः । हन्तुं व्यापादयितुं भ्रंशयितुमिव
काह्वन्तः इच्छन्तः । का इव । शफरीरिव । यथा यकाः शफरीर्मत्सीर्हन्तुं स्पृहयन्तः
शनैर्हिण्डन्ते ॥

विगोपनमिवैतेषां वेपं वेपभृतामवैत् ।

तन्मतस्थं पुनर्मेने सौधं कूपगतं निजम् ॥ १११ ॥

स मेघजीमूनिरेतेषामनीषां कलिकालविलसितेन महावीरदेवशासनेऽपि कण्टकप्राचु-
र्याद्बहुभूतानां लुम्पाकानां वेपभृतां जिनाभामलिङ्गधारिणां वेपं त्रिहं विगोपनमिव विद्वद्-
नाप्राप्यमर्षन् मनसि गुपुधे । पुनः स मेघजीमुनिः तेषां लुम्पाकानां मते पथे तिष्ठतीति
तन्मतस्थं निजमात्मानं सौधं कूपगतमिवेत्यध्याहारः । बहन्धकारकडितपातालावटमध्य-
निष्ठातिमिव मेनेऽज्ञासीत् । इति गर्भितोऽयम् ॥

आप्तोक्तिरजगर्भायामगीषां प्रतिमार्हताम् ।

निधिकुम्भीय दुःस्थानां पथिकी नामवदृशोः ॥ ११२ ॥

आप्तोक्तिरागमः शंख रत्नगर्भो यमुधरा तस्यां दुःस्थानां दृष्टिगता निधिरुम्भीय
रत्ननिधानकलसीव । अगीषां लुम्पाकमतपक्षीभूतभूयोक्तिधारिणांमर्दनां दीर्घदृशः

परिणतफलमण्डलकलितान् शालमण्डलान् विदधाति इत्यनुक्रमः । चक्रमणैर्भिजागमनैः कृत्वा वनीमुद्यानवीथीं वनमालां लम्भयतः । 'स्ववनीसंप्रवदस्विकापि का' ॥ इति ध्यानोत्थानाकमिपुरागमनाचार्यपदस्थापनम् ॥

कोऽपि मेघाविमूर्धन्यो लुम्पाकानां मते तदा ।

मेघजी ऋषिरित्यास्ते नात्तामध्ये मणिर्यथा ॥ १०५ ॥

तदा तस्मिन्वरादे लुम्पाकानां 'लउका' इति नाम्ना प्रसिद्धानां मते पक्षे मेघजी इति नाम्ना कोऽपि कश्चिदपिः तन्मतवेषधारकः आस्ते विद्यते । किंभूतः । मेघाविनां बुद्धिमतां पण्डितानां वा मध्ये मूर्धन्यो मुकुटायमानः प्रज्ञालचूडामणिः । क इव । मणिरिव । यथा इवार्ये । यथा अमेध्ये अशुचिस्थाने रत्नं मणिर्भवति ॥

ऋषिः कुअरजीनामा तं लुम्पाकमतप्रभुः ।

पल्लीपतिर्यथा वङ्कचूलं निजपदे व्यधात् ॥ १०६ ॥

लुम्पाकानां मतस्य प्रभुः स्वामी भारवाही कुअरजीनामा ऋषिः लुम्पाकवेषभूतं मेघजीऋषिं निजपदे स्वस्थाने व्यधारस्थापयति स्म । यथा इवार्ये । क इव । पल्लीपतिरिव । यथा पल्लीपतिः पित्रातीवान्यायकारित्वात्कुपितेन स्वदेशात्प्रदासितं स्वपल्लीप्राप्तं नितरां क्रूरातीतिकारकत्वेन स्वस्थानोचितं पुत्राभावाद्बङ्कचूलं नाम राजपुत्रं निजपदे निधत्ते स्म । अथ वा रतिकलहकुपितपराङ्मुखभवनापरस्थानस्थचरिकार्यागततदङ्गरङ्ग-स्पर्शनातिस्रारपरवशीभूतस्ववशाप्रायेणाप्रक्रमनिर्व्यूढनिष्कलङ्कशीलव्रतदर्शनाह्लादितकेश-ववसुधावासवः स्वपदे सुवराजपदे स्थापितवान्वङ्कचूलं नृपनन्दनम् ॥

सिद्धान्तानेष निध्यायन्कदाचित्तत्त्वचक्षुषा ।

प्रतिमामार्हतीं चित्रवल्लीं चाप इवैक्षत ॥ १०७ ॥

एष मेघजीऋषिः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे । सिद्धान्तानां चाराग्राह्योपपत्तिपु-पाद्गप्रमुखानागमाग्निध्यायन् विलोकमानः सन् तत्त्वचक्षुषा शुद्धमनोनयनेन कृत्वा अर्हतां तीर्थकृतामियमार्हतीं तां भगवत्प्रतिमां ऐक्षत विलोक्ये स्म । क इव । चाप इव । यथा नीलचापः चित्रवल्लीभीक्षते । किं कुर्वन् । ध्यायन् पश्यन् । कान् । आसामस्त्येन गमो गमनमुपलक्षणदागमं गमागमी येषु त आगमाः भूमीप्रदेशाः तान् । 'चित्रकवल्लीं चापः' इति सूत्रोक्तेः ॥

लुम्पाकानां मतात्तस्मादिव कारानिकेतनात् ।

निर्गन्तुं कामयामास स ततो मेघजीमुनिः ॥ १०८ ॥

ततो जिनप्रतिमाक्षरदर्शनानन्तरं स मेघजीमुनिस्तस्मादलुम्पाकमतात्निर्गन्तुं निःसर्तुं कामयामास काङ्क्षति स्म । कस्मादिव । कारानिकेतनादिव । यथा कश्चिज्जनः न्यायेन वा अन्यायेन न्यायेऽप्यन्यायीकृत्य वैरिबाहुल्यादिति न्यायात् । चारके नृपा-

जनारब्धमहामहैः सार्धं जैर्नीं जिनसंबन्धिनीं प्रतिमां मूर्तिं प्राणमत् प्रणमति स्म ।
क इव । जयीव । यथा निखिलदिक्कालनिर्जयनशीलः पृथिवीपालो निजमातरं
स्वजननीं प्रणमति ॥

कलौ स्वकामिताप्राप्तेर्लोकानालोक्य सीदतः ।

पूर्णकामांश्चिकीर्षु तान्स्वः सुरद्रुमिवागतम् ॥ ११७ ॥

सोदयाय कलिं लुप्त्वा किमु कर्तुं कृतं युगम् ।

नक्तंदिनमिवादित्यं धर्मं मूर्तमिवोद्धतम् ॥ ११८ ॥

चतुर्थारकवल्लोकान्पञ्चमेऽप्यरकेऽथ वा ।

अवतीर्णमिवोद्धर्तुं कृपया गौतमं पुनः ॥ ११९ ॥

तपागच्छश्रिया लीलाललाममिव जङ्गमम् ।

श्रीहीरविजयं प्रीतेरैषीदेप निपेवितुम् ॥ १२० ॥ (कलापकम्)

एष मेघजीऋषिः श्रिया सूरिलक्ष्म्या कलितं हीरविजयम् । श्रीहीरविजयसूरिमिलयः ।
प्रीतेरानन्दात् । विशुद्धधर्मप्ररूपकत्वेन गुरुब्रह्माद्वा निपेवितुमुपासितुमैषीद्वाञ्छति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—तपागच्छश्रिया तपोगणलक्ष्म्या जङ्गमं संचरणशीलं लीलाललामं शृङ्गारकृते
विभूतं कनकतिलकमिव । ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'ललामवल्लला-
मश्वादनतः पुंस्त्रीबलिहे नकारान्तः स्त्रीव एव' इत्यनेकार्थः । अथ हीरविजयसूरि वि-
शिनष्टि । उत्प्रेक्ष्यते—स्वः स्वर्गलोकादागतं भूमीमण्डलेऽवतीर्णं मुरङ्गं कल्पवृक्षमिव ।
किं कर्तुमिच्छुम् । तान् लोकान् पूर्णकामान् इच्छापूर्णपर्यन्ताधिगतसमस्तस्वमनोभि-
लाषांश्चिकीर्षु कर्तुमिच्छुम् । किं कृत्वा । कलौ कलिनान्नि युगे पञ्चमारके स्वेपाःमात्मना
कामितानामभीष्टानामप्राप्तेरनासादनारसीदतः दुःखीभवतः सकलान् यावदुसुधावल्लयव-
र्तिनो लोकानालोक्य विज्ञायेत्सर्वः । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मूर्तं शरीरवन्तमहीकृतकायं वा
उद्धृतं प्रकटीभूतं धर्मं जैनधर्ममिव । किं कर्तुम् । नक्तंदिनमहोरात्रम् । निरन्तरमित्यर्थः ।
स्वस्यात्मन उदयाय चतुर्भिर्दशतिरोभवनाय चतुरदृतया प्रादुर्भावाय वा कलिं प्रचलता-
पसंतापास्पदं कलियुगं लुप्त्वा विलुप्य निखिलावनीमण्डलाभिरास्य कृतं युगं प्रथमसमयं
कर्तुं विधातुम् । कृतयुगे हि धर्मधनुरङ्गः स्यात् । यदुक्तम् नैपथे—'पदधनुर्भिः गुरुते
स्थिरकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपेदिरे' इति । कमिव । आदित्यमिव । यथा भास्करः
नक्तं निशां विलुप्य दिनं वासरं कर्तुमुद्गच्छति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—पञ्चमे दुःसमानामन्य-
प्यरके कृपया काहप्यरसप्तमुदृतया लोकाजगजन्तून् भविकजनान्वा उद्धर्तुं भवविकट-
पटादुद्धृत्य मोक्षे महानन्दपदे नेतुं प्रापयितुं पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं गौत-
ममिव धीमन्महावीरप्रथमशिष्यं गणधराप्रगण्यमिव ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

प्रतिमा बिम्बमर्चा दशोर्लोचनयोः पथिकी विद्यमानापि पान्थी गोचरा नाभवत् । तत्र निमित्तं तु महांह एव ॥

ऐहिकामुष्मिके सौख्ये दूरेऽत्र स्थायिनो मम ।

नीरतीरे सरःपङ्के निमग्नस्येव दन्तिनः ॥ ११३ ॥

अत्र भवंपरम्परापारावारप्रतिहरितप्रसरत्पयःपूरान्तरनिपतनप्रस्फुरन्महावर्तभूते लुम्पाकमते तिष्ठति चिरं स्थिति विरचयतीत्येवंशीलस्य स्थायिनो मम मेघजीनामात्मनः इहलोकपरलोकसंबन्धिनीं सौख्ये शर्मणी दूरे विप्रकृष्टे वर्तते । भगवदाज्ञाविरोधेनोद्भूतभूयस्तरदुरन्तदुरितोदयप्रादुर्भूततिर्यङ्गकाशनन्तदुर्भवपरम्परोपलम्भतः शर्मलेशोऽपि कुत्रस्थः सत्त्वः प्राप्नुयादिति । कस्येव । दन्तिन इव । यथा सरःपङ्के निदापा-
निदाघकृद्धमंशुतितीव्रतरकरनिकरशुष्कात्पीयःसलिलपल्वलपहुलजम्बाले निमग्नस्य सर्वै-
रप्यहोपाहैर्मूढित्वा स्थितस्य किञ्चिद्व्याहस्य नीरतीरे पानीयप्रतीरे अतिदूरे भवतः ॥

चेतसीति विचिन्त्यासौ पण्डवानिव पण्डितः ।

कैश्चिच्चालोचचतुरैरालोच्य सचिवैरिव ॥ ११४ ॥

स पल्वलमिवामेध्यं हंसो लुम्पाकनायकः ।

अत्याक्षीपक्षमात्मीयं विनेयैस्त्रिंशता समम् ॥ ११५ ॥ (युग्मम्)

स मेघजीनामा लुम्पाकानां नायकः स्वामी त्रिंशता त्रिंशत्संख्यैर्विनेयैः शिष्यैः सममात्मीयं लुम्पाकसंबन्धिनं पक्षं लुम्पाकमतं गच्छं वा अत्याक्षीज्ज्ञाति स्म । क इव । हंस इव । यथा राजमरालः पुरीषानेकास्त्रिपञ्चरविकटकण्टकठिक्करकबहुजलं बालशैवाल-
कलितमत एवामेध्यमपावनं वायसनिवासोत्पादशयनादिशकुन्तसंतानं पल्वलं त्यजति ।
किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेणार्थात्स्वयं तथा सिद्धान्तविरुद्धवचनभाषणभीरुकस्वा-
मिलपितज्ञापरगीतार्थश्च चेतसि स्वस्यैव चेतसि वेत्ति । विचिन्त्य चिन्तयित्वा । विचा-
यैत्यर्थः । क इव । पण्डवानिव । यथा तत्त्वानुगतमतिमान् पण्डितो मेघावी विवि-
न्तयति । सम्यग्देवपुरुषमार्गदितत्त्वं विचारयति । च पुनः सचिवैरमालैरिव आलोचेपु
मन्त्रणेषु चतुरैर्निपुणैः कैश्चिदात्मीयैः सिद्धान्तवचनभाषणातिभीरुकस्वामिमताभिप्रायज्ञा-
परगीतार्थश्चालोच्य विचारयित्वा च ॥ युग्मम् ॥ इति मेघजीमुनेर्लुम्पाकमतस्यजनम् ॥

निर्जित्य स्वमतैर्धर्मस्य तौर्यत्रिकोत्सवैः ।

प्राणमत्प्रतिमां जैनीं जयीव निजमातरम् ॥ ११६ ॥

स मेघजीकृपिः स्वस्यात्मनो मतस्य लुम्पाकवर्गस्य ऐश्वर्यमाधिपत्यं तस्य स्वयमहंकारं
गर्वं निर्जित्य पराभूय । तदैश्वर्यं मुक्तवैत्यर्थः । अथवा 'निर्मुच्य' इति पाठो वा । तत्र
निःशेषेण मुक्त्वा संबन्धमात्रमप्यरक्षयन् त्यक्त्वा । 'निर्मुक्तः पञ्चदेव्या परमसुखमयः
प्राणकर्मप्रपञ्चः' इति पञ्चमीस्तुती । तौर्यत्रिकोत्सवैर्गीतनृत्यवाद्यत्रिकेणोपलक्षितश्राद्ध-

जनारब्धमहामहैः सार्धं जैनीं जिनसंबन्धिनीं प्रतिमां मूर्तिं प्राणमत् प्रणमति स्म ।
क इव । जयीव । यथा निखिलदिग्ब्रह्मलनिर्जयनशीलः पृथिवीपालो निजमातरं
स्वजननीं प्रणमति ॥

कलौ स्वकामिताप्राप्तेर्लोकानालोक्य सीदतः ।

पूर्णकामांश्चिकीर्षु तान्स्वः सुरद्रुमिवागतम् ॥ ११७ ॥

खोदयाय कलिं लुप्त्वा किमु कर्तुं कृतं युगम् ।

नक्तंदिनमिवादित्यं धर्मं मूर्तमिवोद्धतम् ॥ ११८ ॥

चतुर्थारकवल्लोकान्पञ्चमेऽप्यरकेऽथ वा ।

अवतीर्णमिवोद्धर्तुं कृपया गौतमं पुनः ॥ ११९ ॥

तपागच्छश्रिया लीलाललाममिव जङ्गमम् ।

श्रीहीरविजयं प्रीतिरैषीदेप निपेचितुम् ॥ १२० ॥ (कलापकम्)

एष मेघजीऋपिः श्रिया सूरिलक्ष्म्या कलितं हीरविजयम् । श्रीहीरविजयसूरिमित्यर्थः ।
प्रीतेरानन्दात् । विशुद्धधर्मप्ररूपकत्वेन गुरुस्नेहाद्वा निपेचितुमुपासितुमैषीद्वाञ्छति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—तपागच्छश्रिया तपोगणलक्ष्म्या जङ्गमं संचरणशीलं लीलाललामं शृङ्गारकृते
विधृतं कनकतिलकमिव । ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'ललामवल्लाम-
मथादन्तः पुंस्त्रीबलिङ्गे नकारान्तः स्त्रीय एव' इत्यनेकार्थः । अथ हीरविजयसूरिं वि-
शिनष्टि । उत्प्रेक्ष्यते—स्वः स्वर्गलोकादागतं भूमीमण्डलेऽवतीर्णं सुरद्रुं कल्पवृक्षमिव ।
किं कर्तुमिच्छुम् । तान् लोकान् पूर्णकामान् इच्छापूर्णपर्यन्ताधिगतसमस्तस्वमनोभि-
षापाधिकीर्षु कर्तुमिच्छुम् । किं कृत्वा । कलौ कलिनाम्नि युगे पञ्चमारके स्वेयमात्मना
कामितानामभीष्टानामप्राप्तेरनासादनारसीदतः दुःखीभवतः सकलान् यावद्रुमुधावलयव-
र्तिनो लोकानालोक्य विज्ञायेत्यर्थः । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मूर्तं शरीरवन्तमप्रीकृतकायं वा
उद्धृतं प्रकटीभूतं धर्मं जैनधर्ममिव । किं कर्तुम् । नक्तंदिनमहोरात्रम् । निरन्तरमित्यर्थः ।
स्वस्यात्मन उदयाय चतुर्भिरंशैस्तिरोभवनाय चतुरङ्गतया प्रादुर्भावाय वा कलिं प्रयत्ना-
पमंतापास्पदं कलियुगं लुप्त्वा विलुप्य निखिलावनीमण्डलाभिकास्य कृतं युगं प्रथमसमयं
कर्तुं विधातुम् । कृतयुगे हि धर्मधनुर्द्वयः स्यात् । यदुक्तम् नैपथे—'पदैधतुभिः सुरुते
स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपेदिरे' इति । कमिव । आदित्यमिव । यथा भास्करः
नक्षत्रा निशां विलुप्य दिनं घातरं कर्तुमुद्रच्छति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—पञ्चमे दुःसमानामन्य-
प्यरके कृपया कारुष्यरससमुद्धतया लोकागगजन्तून् भविकज्जनान्वा उद्धर्तुं भवविकट-
पटादुद्धृत्य मोक्षे महानन्दपदे नेतुं प्रापयितुं पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं गौत-
ममिव धीमन्महावीरप्रथमशिष्यं गणधराप्रगण्यमिव ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

प्रतिमा बिम्बमर्चा दशोलोचनयोः पथिकी विद्यमानापि पान्थी गोचरा नाभवत् । तत्र निमित्तं तु महांह एव ॥

ऐहिकामुष्मिके सौख्ये दूरेऽत्र स्थायिनो मम ।

नीरतीरे सरःपङ्के निमग्नस्येव दन्तिनः ॥ ११३ ॥

अत्र भवंपरम्परापारावारप्रतिहरितप्रसरत्पयःपूरान्तरनिपतनप्रस्फुरन्महावर्तभूते छम्पाकमते तिष्ठति चिरं स्थितिं विरचयतीत्येवंशीलस्य स्थायिनो मम मेघजीनामात्मनः इहलोकपरलोकसंबन्धिनी सौख्ये शर्मणी दूरे विप्रकृष्टे वर्तते । भगवदाज्ञाविरोधेनोद्धतभूयस्तरदुरन्तदुरितोदयप्रादुर्भूततिर्यङ्गरकायनन्तदुर्भवपरम्परोपलम्भतः शर्मलेशोऽपि कुत्रस्थः सत्त्वः प्राप्नुयादिति । कस्येव । दन्तिन इव । यथा सरःपङ्के निदाषानिदाघकृद्धर्मद्युतितीव्रतरकरनिकरशुष्काल्पीयःसलिलपल्वलबहुलजम्बाले निमग्नस्य सर्वेऽप्याज्ञोपाद्गैर्भूत्वा स्थितस्य किञ्चिद्व्याघ्रस्य नीरतीरे पानीयप्रतीरे अतिदूरे भवतः ॥

चेतसीति विचिन्त्यासौ पण्डवानिव पण्डितः ।

कौश्चिच्चालोचचतुरैरालोच्य सचिवैरिव ॥ ११४ ॥

स पल्वलमिवामेध्यं हंसो छम्पाकनायकः ।

अत्याक्षीपक्षमात्मीयं विनेयैस्त्रिंशता समम् ॥ ११५ ॥ (युगम्)

स मेघजीनामा छम्पाकानां नायकः स्वामी त्रिंशता त्रिंशत्संख्यैर्विनेयैः शिष्यैः सममात्मीयं छम्पाकसंबन्धिनं पक्षं छम्पाकमतं गच्छं वा अत्याक्षीजहाति स्म । क इव । हंस इव । यथा राजमरालः पुरीषानेकास्थिपञ्जरविकटकण्टकठिक्करकबहुजलं बालशेवालकलितमत एवामेध्यमपावनं वायसनिवासोत्पादशयनादिशकुन्तसंतानं पल्वलं त्यजति । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेणार्थोत्पत्त्यं तथा सिद्धान्तविद्वद्वचनभाषणभीरुकस्त्राभिलषितज्ञापरगीतार्थैश्च चेतसि स्वस्यैव चेतसि वेत्ति । विचिन्त्य चिन्तयित्वा । विचार्येत्यर्थः । क इव । पण्डवानिव । यथा तत्त्वानुगतमतिमान् पण्डितो मेधावी विचिन्तयति । सम्यग्देवपुरुषमार्दितत्वं विचारयति । च पुनः सचिवैरालोच्य अलोचेषु मन्त्रणेषु चतुरैर्निपुणैः कौश्चिदात्मीयैः सिद्धान्तवचनभाषणातिभीरुकस्त्राभिमताभिप्रायज्ञापरगीतार्थैश्चालोच्य विचारयित्वा च ॥ युगम् ॥ इति मेघजीमुनेर्छम्पाकमतत्यजनम् ॥

निर्जित्य स्वमतैश्चर्यस्य तौर्यत्रिकोत्सवैः ।

प्राणमत्प्रतिमां जैर्नी जयीव निजमातरम् ॥ ११६ ॥

स मेघजीकृपिः स्वस्यात्मनो मतस्य छम्पाकवर्गस्य ऐश्वर्यमाधिपत्यं तस्य स्वयमहंकारं गर्वं निर्जित्य पराभूय । तदैश्वर्यं मुक्तव्येत्यर्थः । अथवा 'निर्मुच्य' इति पाठो वा । तत्र निःशेषेण मुक्त्वा संबन्धमात्रमप्यरक्षयन् त्यक्त्वा । 'निर्मुक्तः पथदेष्टा परमसुखमयः प्रास्तकर्मप्रपञ्चः' इति पञ्चमीस्तुता । तौर्यत्रिकोत्सवैर्गीतनृत्यवाद्यत्रिकेणोपलक्षितधाद्ध-

सन्नाददानः । पुनः किं कुर्वन् । शौर्यात् शरत्वारिहिकाया अपत्यानि संहिकेयाः के-
सरिणः जयन्पराभवन् पराक्रमन् सिद्धव्याघ्रादिश्रापदाभिघ्नन् । सूर्यस्तु प्रतीच्यां म-
न्दायमानमहाः सप्ताश्व एव राशः ध्रियं दिशन् । 'पुणोप शृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनु-
प्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघौ । तथा संहिकेयास्त्रभानोः सकाशादभिभवं लभ-
मानः । अत एवाकम्बरसाहेः सूर्यजयो युक्त एव ॥ युगम् ॥ इत्यकम्बरः ॥

साहिना सार्धमभ्येयुः प्राच्याः केऽपीह नैगमाः ।

शर्वरीसार्वभौमेन नभोमार्गे ग्रहा इव ॥ १२५ ॥

साहिना अकम्बरपातिसाहिना सार्धं केऽपि केचन प्राच्याः पूर्वदिक्संरन्धिनः नै-
गमा यणिजो व्यवहारिणः इह गुर्जररमण्डले अभ्येयुरागताः । के इव । ग्रहा इव । यथा
शर्वरीसार्वभौमेन विधुना सार्धं नभोमार्गे गगनाद्वर्णे ग्रहाः समायान्ति ॥

तेऽप्यासब्धशासने जैने लीना मीना इवाम्बुनि ।

स्थानसिंहादिमा मान्या अमात्या इव भूपतेः ॥ १२६ ॥

ते नैगमा अपि जैने शासने भगवत्संबन्धिनि तपागच्छाभिधाने शासने लीना नि-
लीयमानमानसाः एकताङ्गीकृतचित्ताः सन्ति । क इव । मीना इव । यथा अम्बुनि पानी-
यविपये लीनास्तिष्ठन्ति । किंभूताः । स्थानसिंहः रामासाहसूनुः आदिमः प्रथमो मुख्यो
वा येषु ते तादृशाः । पुनः किंभूताः । महीपतेरकम्बरपातिसाहेर्मान्या माननीयाः ।
क इव । अमात्याः सचिवा भूपतेर्माननाह्वं भवन्ति ॥ इति प्राचीनप्राज्ञाः ॥

अरंतुदं कुपक्षाणामिवासेचनकं सताम् ।

परिज्योत्सवं कर्तुं काह्वन्तो मेघजीमुनेः ॥ १२७ ॥

निशितायसशल्यानि हृदि मिथ्यादशामिव ।

आनयन्ति स ते तुर्याण्यकम्बरमहीहरेः ॥ १२८ ॥ (युगम्)

ते प्राचीनाः प्राज्ञा अकम्बरनाम्नो महीहरेः पृथ्वीपुरंदरस्तु तुर्याणि चादिप्राप्यानयन्ति
न्म । उपप्रेक्ष्यते—मिथ्यादशा कुवादिनां हृदि हृदये वक्ष्यति निशितानि तीक्ष्णानि आय-
सानि लोहमयानि शल्यानि त्रिशूलानीव । 'हृदि शल्यमिवापितम्' इति रघौ । 'अति-
पीडाकारित्वात्रिशूलम्' इति तद्वृत्तिः । तथा 'परस्परोल्लासितशल्यपातये' इति नपथे ।
'मिथ उल्लालितपुन्ता येऽग्ने' इति तद्वृत्तिः । ततः शल्यानि पुन्ता इव । तथा 'शल्यं श-
स्त्रशल्यकयोः' इत्यनेकार्थं । शस्त्राणीव वा । प्राच्याः किं कुर्वन्तः । मेघजीमुनेः प्रज्ज्याया
पीक्षाया उत्तमं मदाहवं कर्तुं निर्मातुं काह्वन्तः इहमानाः । किंभूतं परिज्योत्सवम् । उ-
पप्रेक्ष्यते—कुपक्षाणां तुम्पाकादीनां धूमतमाजामरंतुदं मर्मव्यधकमिव । पुनरुपप्रेक्ष्यते—
सतां साधूनां जनानां गुरुशामासेचनकमाप्यायकमिव । 'तदासेचनकं यस्य दर्शना-
द्दृष्टुं सृष्यति' इति ईश्याम् । अत्र लालापण्टान्वायेनोभयप्रापि इव संबध्यते ॥ युगम् ॥
इति बाटानयनम् ॥

व्रतं जिघृक्षुः सोऽकाङ्क्षीर्हीरसूरेः समागमम् ।

श्रीमुन्नतजिनस्येव कार्तिकः श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥ १२१ ॥

स मेघजीकृपिः व्रतं प्रव्रज्यां जिघृक्षुः गृहीतुमिच्छुः सन् हीरसूरेर्हीरविजयसूरीश्वरस्य समागममकमिपुरे पादावधारणं समागमनमकाङ्क्षीत् वाञ्छति स्म । क इव । कार्तिक इव । यथा श्रेष्ठिनां श्रीदेवताप्रतिमाङ्कितवद्भक्षिरः सुवर्णपट्टानां नगराधिकारिसुख्यानां मध्ये पुङ्गवः प्रधानः कार्तिकनामा श्रेष्ठी मुन्नतजिनस्य श्रीमुनिसुन्नतस्वामिनः आगमनं काङ्क्षति स्म ॥

विज्ञाय हीरसूरीन्दुराशयं मेघजीमुनेः ।

आगादहम्मदावादे माकन्दे कीरवत्कमात् ॥ १२२ ॥

हीरसूरीन्दुः हीरविजयसूरीश्वरीसार्वभौमः क्रमाद्वामानुग्रामादिविहारस्व परिपाठ्या अहम्मदावादे गुर्जरमण्डलविपुलाखण्डलनिवासस्थानत्वेन राजनगरे आगात् आगच्छति स्म । स्वयमागच्छ अकमिपुरे समवस्यत इत्यर्थः । किंवत् । कीरवत् । यथा माकन्दे सहकारमहीरहे शुक्रः समेति । किं कृत्वा आगतः । मेघजीमुनेराशयं स्वपार्श्वे संयमग्रहणाभिप्रायं विज्ञाय ज्ञात्वा स्वतः परतो वा अवसाय ॥ इति हीरविजयसूरेरकमिपुरीगमनम् ॥

प्राच्यामिव प्रतीच्यां च महोऽभ्यधिकमावहन् ।

परोलक्षान्दधत्ताक्ष्याङ्गुलान् राज्ञां श्रियं पुनः ॥ १२३ ॥

सैहिकेयाञ्जयञ्शौर्याद्योऽजैपीत्पूषणं श्रिया ।

स गुर्जरेष्वथागच्छत्साहिः श्रीमदकब्बरः ॥ १२४ ॥ (युग्मम्)

अथास्मिन्व्यतिकरे सकलवसुधावलयप्रसिद्धः श्रीमाननेकजनपदनायकाधिपत्याद्वैतलक्ष्म्या लक्षितः साहिः पातिसाहिः गुर्जरेषु आगच्छत्समागतः । स कः । योऽकब्बरसाहिः श्रिया धैर्येण कृत्वा पूषणं सहस्रकिरणमजैपीजयति स्म परावभूव । 'नमस्तिष्ठुमना यन्नाम स्यान्न संप्रति पूषणम्' इति नैपथे । किं कुर्वन् । प्राच्यां पूर्वस्यां दिशि इव प्रतीच्यां पश्चिमायामप्याशायामभ्यधिकमतिशायितमं प्रतिपक्षपक्षलक्षदुःखं स्वमहो निजप्रतापमावहन् आकलयन् । पुनः किभूतः । लक्षात्परे परोलक्षा लक्षशस्त्राक्ष्यान् जात्यतुरङ्गमान् अर्थादश्ववारान् दधद्धारयन् । कटके कति वाजिनः सन्ति लक्षं द्विलक्षं त्रिलक्षं वा इति लोकभाषैव वर्तते । पर तावन्तोऽश्ववारा एव श्रेया इत्युक्तेः । पुनः किं कुर्वन् । राज्ञामपरापरपृथ्वीपालानां श्रियं संपदं देशनगरग्रामादिविभूतिं गृ-

१. पालिनीयमते तु 'नाङ्गल्यै' इति. सूत्रस्थ 'पारस्करादित्वात्सुद्र' इति, कैयटा-नुसारेण सुट एव संभवे तस्य परादित्वेन पदान्तत्वाभावाद्भवोत्पद्योरप्राप्तौ 'परस्त्वान्' इति भवेत्.

हन्नाददानः । पुनः किं कुर्यन् । शौर्यात् शरत्वासिंहिकाया अपत्यानि सिंहिकेयाः के-
 तुरिणः जयन्पराभवन् पराक्रमन् सिंहव्याघ्रादिश्वापदाभिघ्नन् । सूर्यस्तु प्रतीच्यां म-
 न्दायमानमहाः सप्ताश्व एव राज्ञः श्रियं दिशन् । 'पुपोप वृद्धि हरिदश्वदीधितेरनु-
 प्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघौ । तथा सिंहिकेयास्त्वर्भानोः सकाशादभिववं लभ-
 मानः । अत एवाकम्बरसाहेः सूर्यजयो युक्त एव ॥ युग्मम् ॥ इत्यकम्बरः ॥

साहिना सार्धमभ्येयुः प्राच्याः केऽपीह नैगमाः ।

शर्वरीसार्वभौमेन नभोमार्गे ग्रहा इव ॥ १२५ ॥

साहिना अकम्बरपातिसाहिना सार्धं केऽपि केचन प्राच्याः पूर्वदिक्संबन्धिनः नै-
 गमा वणिजो व्यवहारिणः इह गुर्जरमण्डले अभ्येयुरागताः । के इव । ग्रहा इव । यथा
 शर्वरीसार्वभौमेन विधुना सार्धं नभोमार्गे गगनाद्ग्रे प्रहाः समायान्ति ॥

तेऽप्यासन्नशासने जैने लीना मीना इवाम्बुनि ।

स्थानसिंहादिमा मान्या अमात्या इव भूपतेः ॥ १२६ ॥

ते नैगमा अपि जैने शासने भगवत्संबन्धिनि तपागच्छाभिधाने शासने लीना नि-
 लीयमानमानसाः एकतानीकृतचिन्ताः सन्ति । क इव । मीना इव । यथा अम्बुनि पानी-
 यविपये लीनास्तिष्ठन्ति । किंभूताः । स्थानसिंहः रामासादसूनुः आदिमः प्रथमो मुख्यो
 वा येपु ते तादृशाः । पुनः किंभूताः । महीपतेरकम्बरपातिसाहेर्मान्या माननीयाः ।
 क इव । अमात्याः सचिवा भूपतेर्मार्गनाहार्हा भवन्ति ॥ इति प्राचीनश्राद्धाः ॥

अरंतुदं कुपक्षाणामिवासेचनकं सताम् ।

परिमज्ज्योत्सवं कर्तुं काहन्तो मेघजीमुनेः ॥ १२७ ॥

निशितायसशल्यानि हृदि मिथ्यादृशामिव ।

आनयन्ति स्म ते तुर्याण्यकम्बरमहीहरेः ॥ १२८ ॥ (युग्मम्) ।

ते प्राचीनाः श्राद्धा अकम्बरनाम्नो महीहरेः पृथ्वीपुरंदरस्य तुर्याणि वादित्राण्यानयन्ति
 स्म । उपप्रेक्ष्यते—मिथ्यादृशां कुवादिनां हृदि हृदये वक्षसि निशितानि तीक्ष्णानि आय-
 सानि लोहमयानि शल्यानि त्रिशूलाणीव । 'हृदि शल्यमिवापिंतम्' इति रघौ । 'अति-
 पीडाकारिवात्रिशूलम्' इति तट्टतिः । तथा 'परस्परोद्भासितशल्यपत्रये' इति नपथे ।
 'मिथ उलालितकुन्ता येऽग्रे' इति तट्टतिः । ततः शल्यानि कुन्ता इव । तथा 'शल्यं दा-
 शशल्यकयोः' इत्यनेकार्थं । दात्राणीव वा । प्राच्याः किं कुर्यन्तः । मेघजीमुनेः प्रमज्ज्याया
 दीक्षाया उत्सवं मदाह्वयं कर्तुं निर्मातुं काहन्तः ईदृमानाः । किंभूतं परिमज्ज्योत्सवम् । उ-
 पप्रेक्ष्यते—कुपक्षाणां तुम्पाकादीनां वृमत्तभाजामंतुदं मर्मवधकमिव । पुनरुपप्रेक्ष्यते—
 सतां साधूनां जैनानां गुदशामासेचनकमाप्यायकमिव । 'तदासेचनकं यस्य दर्शना-
 द्दृष्ट्वा तृप्यन्ति' इति हेम्याम् । अत्र लालापण्डान्मायेनोगयत्रापि इव संप्रेक्ष्यते ॥ युग्मम् ॥
 इति वादानयनम् ॥

स्पृहयद्भिरिवोद्बोद्धुं सिद्धिमुग्धमृगीदृशम् ।

श्राद्धैरस्य तपस्यायाः प्रारभ्यत महामहः ॥ १२९ ॥

प्राच्यैर्गौर्जैश्च श्राद्धैः श्रावकैरस्य मेघजीमुनेस्तपस्याया दीक्षाया महामहः महोत्सवः प्रारभ्यत प्रारब्धः । उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिमुक्तिरेव मुग्धमृगीदृक् कमनीयकामिनी ताम् । 'मुग्धो मूढे च रम्ये च' इत्यनेकार्थः । उद्बोद्धुं परिणेतुं स्पृहयद्भिः कामयमानैरिव ॥

पूरिताशेषदिग्ध्वानढका तद्यशसामिव ।

तन्महो भूपदिग्जेत्रयात्राढकाकणा इव ॥ १३० ॥

कुलशैलपयोराशिप्रतिध्वनिविधायिनः ।

वाद्यमानघनातोद्यनादाः प्रादुरवीभवन् ॥ १३१ ॥ (युग्मम्)

वाद्यमानानि ताड्यमानानि वादित्रवादिकैर्जनैः करैर्दण्डेन वा निहन्यमानानि घनानि प्रभूतानि आतोद्यानि तूर्याणि तेषां नादाः शब्दाः प्रादुरवीभवन् प्रकटीभवन्ति स्म । किंभूताः । कुलशैलाः मेरुमन्दरकैलाशादिकाः कुलाचलाः तथा पयोराशिः समुद्रस्तेषु ये प्रतिध्वनयः प्रतिशब्दास्तान्निदधते प्रणयन्तीत्येवंशीलाः । उत्प्रेक्ष्यते—तद्यशसां तस्य मेघजीश्रुतेः यशसां कीर्तनां पूरिता निर्भरं भूता अशेषाः समस्ता दिशो दशा-
प्याशा यस्तादृशा ध्वानाः शब्दाः यासां ता ढका यशःपट्टहानि खाना इव । अथवा । तस्य मेघजीमुनेर्यश एव भूपो राजा तस्य दिशां समस्तहरितां जयनशीला यात्रा धैरिप्रजोपरि विजयकृते प्रस्थानं तस्य तदर्थं वा ढकाकणा निःस्नाननिःस्नना इव । राज्ञां हि प्रयाणेषु निःस्नाना वायन्ते, तद्वन्निमित्तं सर्वेऽपि सजीभवन्ति ॥ युग्मम् ॥

वदान्यैः श्रीदवद्दानं ददेऽगीयत गायनैः ।

अनर्ति नर्तकैरुच्चैर्वन्दिभिर्विरुदावलीं ॥ १३२ ॥

तत्र मेघजीश्रुपिदीक्षासमये श्रीदवद्दानं ददति वदान्यैर्दानशीर्षैर्द्विध्राणनशीलैर्दानं ददे दत्तम् पुनर्गायनैर्मन्त्रध्वनैर्मधुरध्वनि भागीयत । पुनर्नर्तकैर्नटैस्तान्दयाङ्गम्वरविधायिभि-
रनर्ति नृत्यं निर्मितम् । पुनः वन्दिभिर्गङ्गलपाठकैर्विरुदानामावलिः श्रेणिः तर्पणः कथिता ॥

वैधेयवत्तिरीयान्धकूपाल्कूपे पतामि किम् ।

परपक्षान्गणैः स्वस्य स्वस्वाहृतिकृतस्तदा ॥ १३३ ॥

अवमत्येति दीक्षां स श्रीहीरविजयान्तिके ।

सत्पाकृतिमिवादच्च संगमे सुगतिश्चियाम् ॥ १३४ ॥ (युग्मम्).

न मेघजीमुनिः श्रीहीरविजयपुरेरन्तिके संनिर्भा पार्श्वे दीक्षां जनतपसां जप्रादृष्टाति स्म समादत्तवान् । कामिव । सत्पाकृतिं सत्यकारमिव । श्लोके 'संचकार' इति प्रसिद्धः । वरषाम् । सुगतीनां स्वर्गोपगमकालदानां प्रियां स्मृतीनाम् । उत्प्रेक्ष्यते वा—

त्रिदिशश्चिखराणां सत्याकृतिमिव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण तदा तस्मिन्दीक्षा-
ग्रहमहोत्सवसमये परपक्षान् परगच्छीयान् खरतरस्तनिकादीनवमत्यागयित्वा । वि-
मुच्येत्यर्थः । किंभूतान् परपक्षान् । स्वस्यात्मनः गणैर्गच्छेत्स्वस्य मेघजीमुनेराहूतिकृतः
आकारणविधायिनः । आकारणं सूरिपदादिप्रदानादिना लोभयित्वा इष्टं कुर्वन्तीति तान् ।
इति किम् । यदहं वैधेयवन्मातृशासितो मूर्ख इव ज्ञानवानप्यज्ञानवानिव अन्धकृपात्
ध्वान्तोपचितान्तरावटान्निरीय निर्गल्य पुनर्द्वितीयवारं कूपे अपरस्मिन्कूपे किं कथं प-
तामि ज्ञप्तामि । अपि तु नैव पतिष्यामीत्येवं विचार्येत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

उद्द्योतं शासने तेने विजयं दुर्दृशां च यत् ।

इतीवास्य व्यधात्सूरिरुद्द्योतविजयाभिधाम् ॥ १३५ ॥

सूरिर्हीरविजयप्रभुः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरस्य मेघजीकृपेः उद्द्योतविजय इत्य-
भिधां नाम व्यधाच्चकार । इति किम् । यत्कारणादसौ त्यक्तलम्पाकमताधिपस्यः शासने
उद्द्योतं प्रकाशं तेने विस्तारयामास । च पुनर्दुर्दृशां कुपक्षाणां कुमतानां विजयमवगण-
नारूपं विदधे निर्मितवान् । पराभवं विहितवानित्यर्थः ॥

पादपीठलुठन्मूर्धा बद्धाञ्जलिरसौ विभुम् ।

श्रीनाभ इव नाभेयं स्वयंभुवमवीभजत् ॥ १३६ ॥

असौ उद्द्योतविजयमुनिः विभुं हीरविजयसूरीन्द्रमवीभजत्सिद्धान्तोक्तविधिवद्विनय-
विधानादिप्रकारेणातिशयेन भजते स्म निषेवते स्म । तदेव दर्शयते—किंभूतः । पाद-
पीठे पदासने लुठन्मिलन्मूर्धा मौलिर्यस्य । पुनः किंभूतः । बद्धाञ्जलिः ललाटपटपटित-
करकमलकुङ्कुमलः । क इव । श्रीनाभ इव । यथा श्रीनाभनामा गणधरः नाभेर्नाभिनामनु-
पस्यापत्यं संतानम् । नन्दन इति थावत् । नाभेयः श्रीकृष्णमदेवत्वं वृषमं स्वयंभुवं तीर्थकरं
भजते स्म । विशेषणे पूर्ववत् । पादपीठे लुठन् संपदं प्राप्नुवन् मूर्धा मस्तकं यस्य ।
तथा बद्धो रचितोऽञ्जलिः पाणिद्वययोजनं येन ॥ इति मेघजीकृपिमहः ॥

पारीन्द्र इव सूरीन्द्रः प्रणिहत्य तमोद्विपम् ।

नृणां व्यथ्राणयद्दोषि मुक्तापङ्क्तिमिवार्थिनाम् ॥ १३७ ॥

सूरीन्द्रो हीरविजयगुरुः नृणां भव्यप्राणिनां दोषि सम्यक्त्वं व्यथ्राणयद्वाति स्म ।
कामिव । मुक्तापङ्क्तिमिव । क इव । पारीन्द्र इव । यथा केतरी आर्थिनां याचकानां
मुक्तानां स्वहारितकुम्भिमुम्भमध्यनिपतन्मौक्तिकानां धेनीं विथ्राणयति प्रयच्छति ।
किं कृत्वा । प्रणिहत्य व्यापाय । किम् । तमं, अज्ञानं पापं वा तद्रूपं इयामावात्तत्प्रदं
द्विषं हस्तिनम् ॥

मक्षां विहरति स्वैरं श्रीमत्सूरिपुरंदरे ।

दानवार्पितया भव्यप्रजेनानेकपायितम् ॥ १३८ ॥

श्रीमति अद्वैतवैभवभासिनि हीरविजयनाम्नि सूरिषु पुरंदरे वासवे मद्यां महीमण्डले
स्वैरं स्वेच्छया न पारतर्क्याद्विहरति विहारं विदधति सति दानं द्रविणादिविश्राणनं मदा-
म्भश्च वर्षतीत्येवंशीलस्तत्तथा । 'दानं विश्राणनमदाम्भसोः' इत्यनेकार्थः । दानवर्षणस्वभा-
वेन भव्यव्रजेन भविकजन्तुजातेन अनेकान्वहून्हुःस्थानर्थिनो वा पान्ति दारिद्र्यादुद्धरन्ति
सुखीकुर्वन्ति च तेऽनेकपाः मतङ्गजाश्च तद्ब्रदाचरितं सामयोनिसदृशीभूतं च ॥

पितेव सूनुना साकं कम्माङ्गजयतीन्दुना ।

पत्तनं पावनीचक्रे हीरसूरीश्वरः क्रमात् ॥ १३९ ॥

हीरसूरीश्वरः क्रमादनुक्रमाद्विहारपरिपाठ्या स्वतन्त्रसुखविचरणात् पत्तनमण्डल-
वाटकाभिधानपत्तनं पावनीचक्रे पवित्रीकरोति स्म । कथम् । साकं सह । केन कस्मात् ।
कम्मासाधोरङ्गजो नन्दनः स एव यतिषु वाच्यमेषु यतीनां मध्ये आह्लादकत्वाद्वा-
गमृतवर्षित्वादिन्दुरिव । इन्दुराचार्येणेत्यर्थः । क इव । पितेव । यथा जनकः सूनुना सार्धं
पत्तनादिपुरं समेति ॥

कृत्वा क्रमादनूचानपदनन्दि मुनीश्वरः ।

देशं स्वसूनो राजेव गणं तस्य वशं व्यधात् ॥ १४० ॥

मुनीश्वरो हीरविजयप्रतिवासवः गणं तपागच्छं तस्य विजयसेनसूरेर्वशमायत्तं
व्यधाचकार । किं कृत्वा । क्रमादनुक्रमेण । हेतौ तृतीया पञ्चमी च वाच्येति पृत्ती-
यार्थः । पूर्वसूरिपरिपाटीतः अनूचानपदस्याचार्यपदस्य नन्दि द्वादशावतवन्दनानु-
ज्ञानादिविधिं कृत्वा विधाय । क इव । राजेव । यथा सकलमेदिनीमण्डलाखण्डलो
निजनन्दनस्य देशं स्वजनपदं वशमधीनं विधत्ते ॥

प्रभोर्नन्दिमहे हेमराजो मन्त्रीश्वरो मुदा ।

अमानि मानवैः श्रीद इवामितधनं ददत् ॥ १४१ ॥

प्रभोविजयसेनसूरेर्नन्दिमहे आचार्यपदानुज्ञावन्दनकदानादिमहोत्सवे हेमराजो नाम
मन्त्रीश्वरः सचिनो मानवैर्ज्ञानपदैः पारैर्नागरिकैश्च मनुजैः श्रीदो वैश्ववर्ण एव अमानि
विज्ञातोऽवबुद्धः ॥ किं कुर्वन् । मुदा प्रमोदेन अमितं प्रमाणातीतमगणितं धनं द्रविणं
ददत्तच्छन् ॥ इति विजयसेनसूरिनन्दिः ॥

प्रत्यतिष्ठत्परोलक्षा आर्हतीः प्रतिमाः प्रभुः ।

कल्पितानल्पसंकल्पाः कल्पसाललता इव ॥ १४२ ॥

प्रभुहीरविजयसूरिः परोलक्षाः लक्षराः आर्हतीर्जनीः प्रतिमा मूर्त्तविम्बानि प्रत्य-
तिष्ठत् प्रतितिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कल्पिताः प्रदत्ताः पूर्णकृता अनल्पा अनेके
भूयस्तराः संकल्पा मनोभिलषितानि यामिस्तादृशीः कल्पसाललताः कल्पद्रुमवादी-
रिव । 'कल्पद्रुमलताः' इति सोमशौभाग्यकाव्ये ॥

पान्थानिव महानन्दपुटभेदनपद्धतौ ।

दीक्षयामास सूरीन्द्रोऽनेकानिभ्यतनूभवान् ॥ १४३ ॥

सूरीन्द्रोऽनेकान्परःशतानिभ्यतनूभवान्व्यवहारिपुत्रादीन्दीक्षयामास प्रव्रजयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महानन्दो मोक्षः स एव पुटभेदनं रत्नयोनिपत्तनम् । रत्नयोनिरिति लोककूटिः । तथा च रत्नसदृशानां पुरुषाणामुपत्तिस्थानम् । महानन्दे तीर्थंकरचक्रवर्तिबलदेवमहामण्डलीकमहीपतिसूरिवाचकमहामुनिप्रमुखा रत्नेभ्योऽभ्यधिकानां महापुरुषाणामुपत्तिस्थानकं ततः पतनोपमानम् । तस्य पद्धती मार्गे पान्थान् पाथिकानिव ॥

शाखाप्रशाखाश्रेणीभिराकीर्णः श्रमणाग्रणीः ।

व्यभाद्वट इव च्छायाच्छन्नः सेव्यश्च राजभिः ॥ १४४ ॥

श्रमणानां साधूनामग्रणीः पुरोगो हीरविजयसूरिः वट इव न्यग्रोधपादप इव व्यभात् । किंभूतः । शाखा विमलविजयसागरमुन्दरादिका प्रशाखा आनन्दहर्षसौभाग्यविशालकुशलादिकास्तासां श्रेणीभिराकीर्णः परिवृतः । पुनः किंभूतः । छायाया शोभया छिन्नो निश्चितः सहितः । पुनः किंभूतः । राजभिर्मांविनिभूतोपचाराद्रूपालैः सेव्यः उपासनीयः । वटस्तु स्कन्धनिष्ठताः शाखास्तान्यः पुनर्निर्गताः प्रशाखास्तासां राजभिर्व्याप्तो भरितः । तथा छायाया प्रतिच्छायायिकाश्रितः सिञ्चितः । तथा राजभिर्धैर्यः सेवनीयः । यक्षाणां वटवासित्वात् । 'यक्षः पुण्यजनो राजा गुह्यको वटवास्यपि' इति हेम्याम् ॥

समस्थापयत्तीर्थसार्थाननेकाननेकान्तवादास्त्रुजाम्मोजवन्धुः ।

महीमण्डले रन्तुमुत्कण्ठितायाः स्फुरत्केलिलोहा इव ब्रह्मलक्ष्म्याः ॥ १४५ ॥

एकान्तेन निधयेन वदनमेकान्तवादो न एकान्तवादो यत्र तदनेकान्तवादं जिनशासनम् । यतः—'स्याद्वादवाचार्हतः स्यात्' इति हेमाचार्योक्तिः । स एव तदेव धाम्पुजं सरसीदहं तत्र तद्विक्रान्ते भम्मोजवन्धुः पद्मचान्धवः सदृसरदिमः सूरीन्द्रः अनेकान् शतशः तीर्थानां पापसंतापापनोदस्थानानां सार्थान् समूहान् । यद्यपि हेम्याम् 'संघसार्थान् तु देहिनाम्' इत्युक्तम्, तथापि हेमचन्द्रेणैवानेकैर्धैर्यं प्रोक्तम्—'सार्थो दृन्दे वनिर्गणे' इत्युत्पन्नभेदात्, तथा 'पदार्थसार्थ' इत्यपि दर्शनात्, अनुप्रासरत्नादालक्षणयापि समूहार्थ एव तस्मादानीतः । समस्थापयत्संस्थापयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महीमण्डले पृथ्वीपीठे रन्तुं श्रीहितुमुत्कण्ठिताया उत्पुकिताया ब्रह्मलक्ष्म्या मुक्तिधियाः । 'शिवं निःश्रेयसं धेयो निषाजं ब्रह्मनिर्गुतिः' इति हेम्याम् । स्फुरन्तः विजितमुदरहर्गोचरभावं भजन्तः केलिलोहा विलासार्थधानीय । सूरिस्थापितानां तीर्थानां पृथिवीपीठस्थापुष्पान् अथ च ब्रह्मलक्ष्म्याश्रितोपपरिभूमी स्तयित्वाद्य महीमण्डले क्रीडाकाहेति ॥ इति हीरविजयसूरिधर्महृत्त्वानि मदिमसंपदः ॥

अथो विहारप्रतिष्ठादीक्षाद्यनन्तरं कस्मिंश्चिदकम्बरसाहेराकारणसमये गन्धारनगरे चतुर्मासीं तिष्ठातोः सूरैर्गन्धारवर्णनं किञ्चित्—

अथो लाटलक्ष्मीललामायमानं पुरं वार्धितीरेऽस्ति गन्धारनाम ।

किमुद्वेज्यमाना जलैरम्बुराशेः प्रतीरं पुरी संश्रिता शार्ङ्गपाणेः ॥ १४६ ॥

लाटस्य लाडनाम्नो मण्डलस्य लक्ष्म्या ललामायमानं तिलकमिवाचरत् वार्धेः समुद्रस्य तीरं तटं तत्र गन्धार इति नाम यस्य तादृशं पुरं नगरमस्ति विद्यते । उत्प्रेक्ष्यते—
अम्बुराशेः कङ्गोलमालिनः प्रसरत्तुङ्गतरङ्गरङ्गविरलजलैरुद्वेज्यमाना अत्युद्वेगं प्राप्यमाना शार्ङ्गपाणेर्नारायणस्य पुरी द्वारका नगरी विष्णोः कुत्रापि गते सति समुद्रेणाप्लाव्य स्वस-
लिलमध्ये गृहीता, अत एव पानीयोद्वेगात्प्रतीरं तटं संश्रिता पानीयाद्बहिरागत्यात्र स्थितेव ॥

निधानेशरम्भाकुमारीगणेशान्दधानेन गाङ्गेयराजेश्वरांश्च ।

जिता येन वस्त्रोकसारा स्वलक्ष्म्या ह्रियेवाश्रिता शंभुशैलस्य मौलिम् १४७

गन्धारनगरेण स्वलक्ष्म्या निजवैभवेन जिता परिभूता सती वस्त्रोकसारा धनदपुरी ह्रियेव त्रपातिरेकादिव शंभुशैलस्य मौलिं मस्तकमुपरितनशिरसरमाधिता भेजुषी । येन किं कुर्वणेन । दधानेन । कान् । निधानानां निधीनामीशाः स्वामिनो निधिपतयः तास्तथा रम्भाः कदलीः कुमारीः कन्यकाः तथा गणानां जनसमुदायानामीशा गणनायकास्तान् तथा गाङ्गेयं स्वर्णं तथा राजेश्वरं देशाधिपतिं राज्यलक्ष्मीवन्तमीश्वरा गजप्रमाणद्रविण-
धारिणः तान् विभ्राणेन । अलङ्कारक्षे तु सर्वेऽप्येकैकाः । निधानेशो धनदः, तथा रम्भानाम्नी धनदाङ्गजनलक्ष्मरपत्नी । ‘अस्मान्किमश्रोत्रसुधां विधाय रम्भा चिरं भाम-
तुलां नलस्य । तत्रानुरक्ता तमनाप्य भेजे तन्नामगन्धामलक्ष्मरं सा ॥’ इति नैपथे । कुमारी पार्वती गणेशो विघ्ननायकः गङ्गाया अपत्यं गाङ्गेयः स्वामिकार्तिकः । ‘गङ्गोमाः कृत्तिकासुतः’ इति ईम्याम् । तथा ‘गाङ्गेयो गुहभीष्मयोः’ इत्यनेकार्थः । राजानो यक्षा-
ईश्वरः शंभुत्वान्विधृती ॥

स्फूर्त्या मणीकम्बुवराटमुक्तिका प्रवालमातङ्गतुरङ्गमश्रियाम् ।

विह्वलितेनाम्बुधिना द्विवेलं वेलाच्छलाचन्नगरं न्यपेवि ॥ १४८ ॥

मणयः चन्द्रकान्तायाः सामान्येन सर्वजातिजानि रत्नानि कम्बयः शङ्खाः वराटा रत्नमु-
त्थानि हीरका कपर्दो वा मुक्तिका मुक्ताफलानि । ‘यदुकम्बुमणीवराटकागणनाट्टकरकर्क-
टोत्करः’ इति नैपथे । हृदेषु कम्बवोऽपि दृश्यन्ते । प्रवाला विट्मा मातङ्गा दृक्त्तिनः तुर-
ङ्गमा अश्वाः श्रीधनधान्यादिविविधलक्ष्मीस्तासां स्फूर्त्या आयुद्धरवैभभारेण कृत्वा वि-
ह्वलितेनावगमितेनाभिभूतेनाम्बुधिना समुद्रेण द्वे वेले वारावयसोऽं यत्र । ‘यंला वारा-
वयगरः प्रस्थावः’ इति ईम्याम् । तथा ‘वेला स्याद्द्विरम्भाः’ । द्विवेलमिति क्रियावि-
शेषणम् । वेलाच्छलाचलवृद्धिकपटान् । वेलागममिवेलेत्यर्थः । यत्रगरं गन्धारपुरं न्यपेवि

उपास्यते स्म । अम्बुधावपि मण्यादयः सर्वेऽपि पदार्थाः सन्ति । ऐरावणोच्चैःश्रवसो-
स्तप्तोत्पन्नत्वात् जले गजाश्वानां संभवाद्वा ॥

इन्द्रनीलमणिशालिजालकाश्चन्द्रकान्तकृतचन्द्रशालिकाः ।

भूतलाभ्युदयिनो बभासिरे शारदीनशशिमण्डला इव ॥ १४९ ॥

यत्र गन्धारनगरे इन्द्रनीलमणिभिः मरकतादिनीलरत्नैः शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीला
जालका गवाक्षा यासु तादृश्यः चन्द्रकान्तैश्चन्द्रमणिभिः कृता निर्मिता चन्द्रशालिका
अर्थात्सौधानां शिरोपट्टाणि उपरितनभूमिका बभासिरे भासन्ते स्म दीप्यन्ते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—भूतले महीमण्डले अभ्यागलोदयन्त्युद्वच्छतीत्येवशीलास्तथा शारदीनाः
प्रसरत्पयोधरोधापगमप्रोलसत्प्रचुरचन्द्रिकाकलिताः शरत्कालसंवन्धिनीः शशिना-
मिति सार्वकं नाम कलद्रुक्कालिमाकलितचन्द्राणां मण्डला विम्बा इव । मण्डलश-
ब्दत्रिषु लिङ्गेषु । चन्द्रशालिकासु लक्ष्मसदृशेन्द्रनीलगवाक्षाः ॥ इति गन्धारवर्णनम् ॥

महैर्महीयोभिरनेकनागरैः प्रवेशितः सूरिपुरंदरः पुरम् ।

दिग्जैत्रयात्रासु निजानुगीकृतप्रतीपभूमीपतिसार्वभौमवत् ॥ १५० ॥

अतिशयेन महान्तो महीयांसस्त्वैर्महीयोभिरत्यभ्यधिकैर्महैरत्तवैः कृत्यानेके गण-
नातीता नागराः पुरजनास्तीः सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिवास्तवः पुरं गन्धारनगरं
प्रवेशितः पुरे प्रवेशः कारितः । किंवत् । दिशां पूर्वपथिमक्षिणोत्तराणां चतुष्टयां
जत्रासु जयनशीलासु यात्रासु सेनाभिः समं शात्रवेधभिगमोऽभिषेपनं तेषु निज-
स्यात्मनोऽनुगीकृताः सेवकभावं लम्बिताः प्रतीपाः पूर्वं प्रतिकूला विजये कृते च कथ-
चिदानुकूलभाजः भूमीपतयो राजानो येन तादृक् सार्वभौमवत् । यथा चक्रवर्ती
महामहः कृत्वा नागैर्नगरं प्रवेश्यते ॥

गणकैरविणीरमणः श्रमणैर्यहुभिः सह तत्पुरमध्यवसत् ।

कलभप्रकरैरिव गन्धगजो जलबालकभूधरभूवलमम् ॥ १५१ ॥

धमणैः साधुभिः सार्धं गणे तपागच्छे आहादकरेण कैरविणीनां कुमुदिनीनां
रमणः प्राणनाथश्चन्द्रो गच्छनायकः तद्गन्धाराभिधानं नगरमध्यवसत् आश्रयति स्म ।
गन्धारवन्दिरे तस्थिवानित्यर्थः । क इव । गन्धगज इव यथा कलभैश्चिन्ताद्वयैः श्रार्द्ध-
जत्रैरुपलक्षणाद्विशतिवर्षायेर्विकैः दशवर्षाधिकैः पोतैः पञ्चवर्षाधिकैः इत्यादिभिर्द्विरंदः
समम् । 'पञ्चवर्षो गजो बालः स्यात्पोतो दशवर्षिकः । विरक्तो विंशतिवर्षः स्यात्कलभ-
श्चिन्ताद्वयकः ॥' इति ह्यम्याम् । गन्धदरस्ती जलबालको विन्ध्यः स एव भूधरः पर्वत-
स्यास्य भूतलस्य वनगहनदृषिवीपीडमधिवसति विन्ध्यादिवनराण्डे तिष्ठति । 'विन्ध्यस्य
जलबालकः' इति ह्यम्याम् ॥

अमरपुरीकृतलज्जे तत्र विजेतुं धलिगृहे सजे ।

प्राश्रपि दुग्धपयोपौ मधुपरिपन्धीय तस्यौ सः ॥ १५२ ॥

स प्रसिद्धः सूरिः तत्र गन्धारनगरे प्रावृषि वर्षाकाले वार्षिकचतुर्मास्यां तस्यै तिष्ठति स्म । क इव । मधुपरिपन्थीव । यथा प्रावृद्धसमये दुग्धपयोधौ क्षीरसमुद्रे मधुनाश्रो दैत्यस्य परिपन्थी शत्रुनारायणः तिष्ठति । किंभूते गन्धारपुरे । अमराणां देवानां पुर्यां नगर्यां अमरावत्याः स्वातिशायिताभ्यधिकवैभवभरैः कृता विहिता लज्जामन्दाक्षं येन । पुनः किंभूते । घलिगृहं नागलोकं विजेतुं विशेषेण स्वविभवाधिक्येन पराभवितुं सज्जे सज्जीभूते ॥ इति गन्धारनगरे हीरमूरेः स्थितिः ॥

जीविकामिव नभोम्बुपावलेः प्रावृषं पुनरवेत्य पत्तने ।

हीरसूरिपुरुहूतशासनात्तस्थिवान्विजयसेनसूरिराट् ॥ १९३ ॥

विजयसेन इति नाम यस्य सादृशः सूरिणां राट् राजा हीरसूरिपुरुहूतस्य हीरविजयसूरिक्षकस्य शासनादादेशात्पुनरपरार्थे पत्तने अणहिलवाटकनगरे तस्थिवान् स्थितः । किं कृत्वा । प्रावृषं वर्षासमयमुपेतमवेत्य ज्ञात्वा । प्रावृषं कामिव । नभोम्बुपानां चातकानामावलेः पद्मेः जीविका जीवनवृत्तिमिव ॥

प्रीणन्प्राणिनभोम्बुपान्प्रविदधदुर्वादिनां दुर्दिनं

बोधाङ्कुरकरम्बितां विरजसं कुर्वन् चित्तक्षितिम् ।

आनन्दं ददते स विसयकरीं व्याहारधारां किर-

न्भूमौ सूरिपुरंदरो जलधरो जम्मारिमार्गे पुनः ॥ १९४ ॥

भूमौ गङ्गीमण्डले सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिन्ध्रः अथ च सूरिरेव पुरंदरो मेघः । यदुक्तम्—‘एक एव खगो मानी चिरं जीवतु चातकः । पिपासितो वा त्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥’ इति । पुनर्जम्मारिमार्गे शक्रपद्मती आकाशे । यथा देवमार्गस्तथा देवेन्द्रमार्गोऽपि । तथा ‘येनामुना बहुविगाढसुरेश्वरा धू राज्याभिषेकविकसन्महसा वभूवै’ इति नैपथेऽपि । जलधरो मेघ आनन्दं जनानां प्रमोदं ददते स । ‘दद दाने’ भवादिरात्मनेपदी च । किं कुर्वन् । प्राणिनो जन्तव एव नभोम्बुपा वष्पीहास्तान् प्रीणन् तर्पयन् तृप्तिमुत्पादयन् तेषाम् । पुनः किंभूतः । दुर्वादिनां परवादिनां मिथ्यादृशां दुर्दिनं दुष्टदिवसं पराजयगोचरीकृतत्वान्मेघान्धकारं च प्रविदधत् प्रकर्षेण कुर्वन् । पुनः किंभूतः । बोधस्तत्त्वज्ञानं सम्यग्मत्त्वं वा तदेवाङ्कुरः प्ररोहः । अथ वा बहुजनचनम् । बहुजनापेक्षया तत्त्वज्ञानानि सम्यक्त्वानि च त एवाङ्कुरास्तैः करम्बितां व्याप्तानत एव विरजसं विगतरजस्कां पापधूलीभ्यां रहितां चित्तक्षितिं मनोमेदिनीं कुर्वन् घृजन् । पुनः किंभूतः । विशेषां अगजजनानां विसयकरीमाश्चर्योत्पादिकाम् । व्याहारा एव वाग्विलासा एव धाराममृतवृष्टिं किरन्विस्तारयन् ॥

भवसलिलनिधेरिवैकसेतुं विधिमवलम्ब्य तदागमप्रणीतम् ।

घनसमयदिनान्दिनेश्वरश्रीर्गमयामास मुनीश्वरः क्रमेण ॥ १९५ ॥

तदा तस्मिन् प्रावृत्तसमये मुनीश्वरो हीरविजयसूरिः क्रमेण पर्युषणादिपरिपाय्या
घनसमयदिनान्प्रावृष्यकासरान् गमयामासातिक्रामति स्म । किंभूतः । दिनेश्वरधीः
सूर्यवत्तेजोलक्ष्मीर्यस्य । किं कृत्वा । आगमे सिद्धान्ते उद्यनिर्युक्तियदिनचर्यादिशास्त्रे
वा प्रणीतं प्रोक्तं विधिं चातुर्मासिकसाधुसंबन्धिविविधक्रियानुष्ठानादिकमवलम्ब्याश्रित्य ।
उत्प्रेक्ष्यते—भवः संसार एवानन्तत्वादद्गगोचरपारत्वात्सलिलनिधिः समुद्रस्तस्य तत्र
वा एकमद्वितीयं सेतुमिव । पद्यायाज इति जनप्रसिद्धाभिधानम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहृताधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसीहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

सर्गोऽसौ नवमोऽत्र देवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते संपूर्णतां प्राप्तवान् ॥ १५६ ॥

अत्र हीरसौभाग्यकाव्ये असौ अयमेव यो लिपेर्गोचरीकृतः । नवानां संख्यापूरणो
नवमः सर्गः अधिकारविशेषः संपूर्णतां प्राप्तवान् संपूर्णो बभूव ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यम-
हाकाव्यवृत्तौ शासनेदेवीप्रकटीभवन-शुरुप्रश्न-तदुत्तर-खस्थानगमन-चन्द्रतारातमसा-
मीश्वरामदिनकरोदयविजयसेनसूरिसूरिपद-मेघजीकृपिसमागमन-गन्धारनगरादिवर्ण-
नो नाम नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

निःशेषदेशककुदं भुवि भाति दिल्ली-

देशोऽथ केलिनिलयो नलिनालयायाः ।

नाभीभुवा भुजगनिर्जरसञ्सार-

मादाय निर्मित इवैष खनिः सुखानाम् ॥ १ ॥

अथ अकच्यरपातिसाहिलिमिलनादिप्रारम्भणे भुवि पृथिव्यां गुर्जरजनपदापेक्षया पू-
र्येष्ठां दिशि दिल्लीदेशो मेवातनाममण्डलो दिल्लीमण्डल इत्यव्यभिधा भाति शोभते ।
किलक्षणः । निःशेषाणां समस्तानां देशानां जनपदानां ककुदं प्रधानः । 'ककुदं तु
प्रधानेऽग्रे पृथाङ्गे राजलक्ष्मणि' इत्यनेकार्थतिलके । पुनः किंभूतः । नलिने कमले प्या-
लयः सदनं यस्यास्तस्याः धियः फेलये क्रीडार्थं नित्यः सौधम् । उत्प्रेक्ष्यते—नाभी-
भुवा नारायणनाभ्यम्भोजजन्मना मग्नया भुजगनिर्जरसञ्चनोर्नागलोकरार्गयोः पारं
गम्यदलितपटलीमादाय पृथीत्वा पुत्रानां सवैशर्म्यां खनिराकरः । एष देशो
निर्मितः कृत इव ॥

यस्मिन्विभाति भगिनी तपनाङ्गजस्य

रङ्गचरङ्गशिखरोन्मथितारविन्दा ।

देशश्रियः किमपि निर्गलितोत्तरीया

वेणी विभूषणवतीव परिस्फुरन्ती ॥ २ ॥

यस्मिन्दिह्नीमण्डले तपनस्य भानोरङ्गजो नन्दनो धर्मराजस्तस्य भगिनी जामिर्य-
मुना यमभगिनी । 'कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति द्वैत्याम् । किंभूता । रङ्गन्तश्चलन्तो ये
तरङ्गाः कल्लोलास्तेषां शिखराण्यप्राणि तेषून्मथितानि विकसितानि अरविन्दानि पद्मानि
यस्याम् । उदप्रेक्ष्यते—देशश्रियः दिह्नीमण्डलक्ष्म्याः किमपि कथमपि केनापि प्रकारेण
निर्गलितं कापि निपतितं उत्तरीयमुपरितनच्छादननिवसनं यस्याः तादृशी परिस्फुरन्ती
दृग्गोचरीभवन्ती प्रत्यक्षलक्ष्या वेणी कथरीव । किंभूता । विभूषणवती चूडामण्यादिम-
स्तकाभरणभरविभ्राजिनी ॥

उत्ताननक्र इव वक्रकजं कुशाद्या-

वर्ते विभूषयति मध्यमहीममुप्य ।

उत्पत्तिमाकलयतो ददतोऽङ्गिकामा-

न्क्षीरार्णवे क्रतुभुजामिव पादपस्य ॥ ३ ॥

आसेदुषीभिरवने विदुषीभिरिक्षु-

च्छायासु यन्नवकुटुम्बिघनस्तनीभिः ।

कीर्तिर्जगज्जयिरतीशजयोजितेव

राजीमतीशितुरगीयत गीतिरुचैः ॥ ४ ॥ (युग्मम्)

यस्य दिह्नीमण्डलस्य नवामिस्तरणीभिः कुटुम्बिनां कर्पुकाणां घनस्तनीभिः पीन-
पयोधराभिः अथ वा घटस्तनीभिः जम्भवत्कुचैः यासामित्युन्नतस्तनीभिः वनितामिर्गा-
तिर्गोनमुचैः सातिशायिमधुरध्वनिनागीयत जगे गीता । किंभूताभिः । इक्षूणां
रसालानां छायासु निरातपस्थानेषु आसेदुषीभिरुपविष्टाभिः । इत्थं किम् । अवने
इक्षुक्षेत्ररक्षणे विदुषीभिर्निपुणाभिः । उदप्रेक्ष्यते—जगन्ति त्रीणि भुवनानि । सुरासुर-
नरानिह्यर्थः । जयतीत्येवंशीलस्य रतीशस्य मन्मथस्य जयेन पराभवेन क्षीदेनामूर्छो-
जिता स्त्रीकृता राजीमतीशितुः श्रीनेमिनाथस्य कीर्तिरेवागीयत । राजीमतीशितुः किं
कुर्वतः । कुश इति पदमाद्यं यत्र तादृशे आवर्ते । कुशावर्ते देशे इत्यर्थः । उत्पत्तिं जन्म
आकलयतः दधतः प्राप्नुवतः । कस्येव । पादपस्येव । यथा क्रतुभुजां देवातां पादपः
पारिजातनामा कल्पद्रुमः क्षीरार्णवे दुग्धपयोधौ उत्पत्तिमाकलयति । पुनः किंभूतस्य ।
स्वर्द्धुमवदद्भिनां प्राणिनां भविकानां कामानभिलाषान्ददतः यच्छतः । अथ वा ।
क्षीरार्णवे कल्पवृक्षस्येव कुशावर्तेजन्पदे जन्माकलयतः । कुशावर्ते किं कुर्वति । वक्र-
कजं ददनारविन्दं उत्तानमुन्नतं नक्तं नासिका तस्मिन्निव । अनुप्य दिह्नीमण्डलस्य मध्य-

महीमन्तरालभूमीं विभूषयति शोभां लम्बयति । मेवातमण्डलमध्ये श्रीनेमिनाथजन्म-
स्थानं कुशावर्तदेशोऽस्तीत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

संसेवितो द्विरसनैरसुराश्रयश्च

ख्यातो रसातलतया नरकानुपङ्गी ।

एतद्विगानमपनेतुमिदंभिषेण

वासो व्यधायि किमु भोगिगृहेण भूमौ ॥ ५ ॥

भोगिगृहेण नागलोकेन इदंभिषेण अस्य दिल्लीदेशस्य दम्भेन कपटेन भूमौ मही-
मण्डले वासः स्थितिव्यधायि विहिता । उत्प्रेक्ष्यते—एतदिदं जेनैरभिधीयमानमीदृशं
वा विगानमपवादमपनेतुं निवारितुमिव । एतत्किम् । यदसौ भोगिगृहो द्विरसनैर्भुजगैः
खलैश्च संसेवित आश्रितः । च पुनरसुराणां दैत्यानामाश्रयः स्थानम् । ‘असुरा दिति-
दनुजाः पातालैकःसुरारयः’ इति हैम्याम् । पुनः रसातलमित्यनिष्टवाक्यम् । धनपालो-
ऽप्याह—‘रसातलं यातु यदत्र पारुषम्’ इति । तत्त्वेन ख्यातः प्रथितः पुनर्नरकस्य
नामोऽसुरविशेषस्य । सप्तनरकानां दुर्गतीनामनुपङ्गो मिलनं यस्य ॥

तन्निर्जयोद्यतनिजस्य भयादवेत्य

यातं प्रणश्य बलिसन्न तलेऽचलायाः ।

पृष्ठे विलम्ब इव तं विजिगीषुरेव

स्वर्गः क्षितावुपजगाम मिपादमुष्य ॥ ६ ॥

तद्विजिगीषुस्तद्वलेः सन्न नागलोकं विचेतुमिच्छुः परामवनशीलः । अत एव पृष्ठे
पथाद्विलम्बः अमुष्य दिल्लीदेशस्य मिपाद्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—एष प्रत्यक्षः स्वर्गो देव-
लोकः क्षिती क्षोणीमण्डले उपजगाम समागतः । किं कृत्वा । तस्य बलिसन्नो निर्जये
परिभवनविधाने उद्यतस्य उद्यमं विनिर्ममाणस्य उत्सुकस्य वा । निजस्यात्मनो भया-
दधीस्वर्गस्य भीतेरचलायाः पृथिव्यास्तले अधस्ताद्भागे प्रणश्य यातं प्रतिघटं बलिग्न
नागलोकमवेत्य विज्ञाय । पूर्वं हि बलिसन्न भूलोकस्त्रलोकयोरपरिष्ठादासीत्—इति कवि-
समयः । यदुक्तं नैषधे—‘बलिसन्न दिवं स तप्यवागुपरि स्माह दियोऽपि नारदः’
इति । पश्चादद्वैतविभूतिजातावलवत्तया मनुभुजां भुवनेनाभिभूतं भूतटे गतमित्यर्थः ॥

यः पद्मनन्दन इवास्ति हिरण्यगर्भो

रम्याप्सरा हरिरिवाच्युतवत्सलक्ष्मीः ।

रत्नाफरोऽम्बुधिरिवारिवात्मयोने-

र्तुर्गान्धितः पविरिवासहजैरजेयः ॥ ७ ॥

यो देवः पद्मनन्दनो विरिधिरिव । ‘पद्मनन्दनमुत्तारिगुता’ इति नैषधे । हिरण्यं

सुवर्णं गर्भं मध्ये यस्य । आकरादी स्वर्णानां सद्भावात्, कनकभूतकलशानां भूमिगर्भेषु स्थायित्वाद्वा, सुवर्णादीनि गर्भं मध्ये यस्य व्यवहारिणां संधेषु परःशतपरोलक्षपरःकोटि-हिरण्यदर्शनाद्वा । ब्रह्मणस्तु केवलं नामैव । 'हिरण्यगर्भो लोकेशो नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हंम्याम् । अस्ति विद्यते । पुनर्यो हरिरिव इन्द्र इव । रम्याणि कमलाकरसद्भावा-न्मनोशानि अत एवात्प्रधानानि सरांसि तटाका यत्र । हरिस्तु रम्या रन्तुं योग्या कला-केलिकलाभिर्विलसितुमुचिताः । रमणार्हा इत्यर्थः । अप्सरसो रम्भा-तिलोत्तमा-घृताची-मेनकाप्रभृतयः स्वर्वैनिताः यस्य । पुनर्योऽच्युतवन्नारायण इव सह लक्ष्म्या धनधान्या-दिविभवेन शोभया वा वर्तते सः । 'समाप्तान्तविधेरनित्यत्वात्कप्रत्ययाभावः' । कृ-ष्णस्तु श्रिया पत्न्या सहितः । पुनर्योऽम्बुधिः पारावारः इव रत्नानां प्रशस्तवस्तूनां रत्नपुष्पाणां नेमिनायकृष्णबलभद्रादीनां महापुरुषाणामाकर उत्पत्तिस्थानम् । समुद्रोऽपि रत्नाकरः । पुनर्यो देशः आत्मयोनेः स्मरस्य अरिः शंभुरिव दुर्गैरद्रिकोटैरन्वितः । शिवस्तु दुर्गया पार्वत्या पत्न्या युक्तः । अर्धाङ्गभाजित्वात् । पुनर्यः पविरिव वज्रवद-सहजः शत्रुभिरजेयो जेतुमशक्यो वैरिभिरग्राह्यः । वज्रं तु दुर्भेदं गिरिष्वप्यकुण्ठत्वात्, गुरासुराणां दुर्जयत्वाद्वा ॥ इति दिल्लीदेशः ॥

दिल्लीति तत्र नगरी न गरीयसीभिः

श्रीभिः कचिद्विरहिता रहिता न नीत्या ।

रेजे गिरीशगिरिशृङ्गकृतैस्तपोभिः

प्राप्ता परां श्रियमसौ त्रिशिरःपुरीव ॥ ८ ॥

तत्र तस्मिन्मण्डले दिल्ली इति नाम्नी नगरी पुरी अस्ति । किंभूता । गरीयसीभिः अतिमहतीभिः श्रीभिर्लक्ष्मीभिः कचिद्विरहिता स्थाने न विरहिता न वियुक्ता । पुनः किंभूता । नीत्या न्यायेन न रहिता न वियुक्ता । 'रीत्या' इति पाठे रीत्या मर्यादया उत्तमकुलायाचारेण व्यवहारेण वा । उप्रेक्ष्यते—गिरीशस्य शंभोः गिरेः कैलाशस्य शृङ्गे शिखरे कृतैः स्वस्थित्या विहितैर्निरशनपानादिकृष्टतपोभिः कृत्वा परां प्रकृष्टां सर्वोत्कृष्टा वा श्रियं लक्ष्मीं शोभां वा प्राप्ता असी दिल्ली त्रिशिरसो वैश्रवणस्य पुरी नगरी अलकेव ॥

दम्भोलिपाणिनगरीविभवाभिभाव-

प्रागल्भ्यमाकलयता निजवैभवेन ।

निर्जित्य या बलिगृहं पदमस्य मौली

कालीव कासरसुरासहजं ससर्ज ॥ ९ ॥

या दिल्लीपुरी निजवैभवेन आरामीयाद्वैतलक्ष्म्या । 'स्फुरन्माजिष्ठवैभवः' इति काव्यक-स्पलतायाम् । बलिगृहं नागलोकं निर्जित्य परामूय अस्य बलिगृहस्य मौली मस्तके पदं

चरणं स्थानं सस्रजं स्रजति स्म । किंभूतेन वैभवेन । दम्भोलिर्वज्रं पाणी हस्ते यस्य
 स तस्य सहस्रनेत्रस्य नगर्या अमरावत्या विभवस्य अभिभवनमभिभावस्तत्र प्रागल्भ्यं
 प्रतिभावत्तां चातुर्यमुद्यममुत्साहं वा आकलयता विभ्रता पदं चक्रे । केव । कालीव ।
 यथा पार्वती कासरनामानं सुराणां देवानामसहजं विरोधिनं स्वस्यात्मनो विभोर्भावो
 वैभवम् । अत्र भावेऽण् । तेन वैभवेन सामर्थ्येन महत्त्वेन वा । 'स्तोत्रं सुविस्तृतमतिर्न
 विभुर्विधातुम्' इति कल्याणमन्दिरस्तवे । 'विभुः समर्थः' इति तद्वृत्तिः । बालगृहं
 पातालं निर्जित्य जित्वा अस्य महिषासुरस्य मौलीं मस्तके पदं स्वचरणं चकार ।
 तन्मूर्तेस्तत्प्रकारदर्शनात् ॥ इति दिल्ली ॥

तस्यां महीहिमकरेण हर्माउनाम्ना

जज्ञे पुरंदरविजित्वरविक्रमेण ।

यस्यौजसेव विजितेन पदं मुरारे-

स्तुत्यतां स्पृहयतांशुमता न्यपेवि ॥ १० ॥

तस्यां दिल्लीनगर्या हर्माउ इति नाम यस्येति तेन हर्माउनाम्ना महीहिमकरेण क्षोणी-
 रोहिणीरमणेन जज्ञे संजातम् । किंभूतेन । पुरंदरस्य वासवस्य विजित्वरो विशेषेण जय-
 नशीलो विक्रमो बलं यस्य तेन । यस्य हर्माउपातिसाहेरोजसा प्रतापेन विजितेनाभिभूतेन
 सता । पुनस्तस्य हर्माउप्रतापस्य तुल्यतां सादृश्यं स्पृहयता इच्छता अंशुमता सूयेण ।
 उपप्रेक्ष्यते—मुरारेर्नारायणस्य पदं चरणं विष्णुपदं न्यपेवि सेव्यते स्म इव ॥

श्रीकाविलाधिपतिबन्धरपातिसाहि-

पुत्रः पुलोमदमनोऽखिलमुद्रलानाम् ।

सूरस्य सूनुमपि निर्मितवान्सदण्डं

कालं करालमपि यः प्रसरत्प्रतापैः ॥ ११ ॥

यो हर्माउपातिसाहिः अभिषेकनेन विनव प्रसरद्भिर्जगद्वापकैर्दशदिक्षु विस्तृतः
 प्रतापैः स्वतेजोभिरेव शूरस्य श्लेषविप्रयोः सकारशकारयोरभेदात् भास्करस्य सूनुं
 नन्दनम् । 'प्रेतापतिर्दण्डधरोऽर्कसूनुः' इति हर्म्याम् । मुमटस्याद्रजातमपि करालं
 घृत्सुत्वेन विविधायुधधारकत्वेन भीषणं परेयां गयोत्पादकं कालं कृतान्तं कालवर्णमपि
 सदण्डं येत्रिणम् । 'छडीदार' इति प्रसिद्धम् । राजदेवांशुयुतं दण्डदायिनमित्यर्थः । निर्मि-
 तवान्विधत्ते स्म । केवलं सौजस्यैव, न पुनरभिषेकनादिना सदण्डं विहितवानित्यर्थः ।
 किंभूतः । श्रिया सेनादिविभवेन कलितो यः काविल इति नामा मुद्रलानां मण्डलो देश-
 विशेषस्तत्काविलपतिः स्वामी यो बन्धरपातिसाहिस्यस्य पुत्रो नन्दनः । पुनः किंभूतः ।
 अखिलानां मुद्रलानां यवनजातिविशेषाणां भ्तेच्छानां पुलोमनाम्नो दानवविशेषस्य
 दमनो व्यापादकः शक्रः । मुद्रलेन्द्र इत्यर्थः ॥ इति हर्माउपातिसाहिः ॥

तस्याङ्गजोऽभवदकञ्चरभूमिभास्वा-

न्भूपालमौलिमणिचुम्बितपादपद्मः ।

शौरेरिवाम्बुधिशयो भुजपञ्जरान्त-

र्विश्रान्तवार्धिवसनाजयराजहंसः ॥ १२ ॥

तस्य हर्मोऽसाहेरकञ्चर इति नामा भूमिभास्वान् परतेजस्तिरस्कारिप्रतापवत्वाद्वै-
तत्वाच्च क्षोणीसहस्ररदिमरभवत् । 'मध्यदिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैपथे ।
क इव । अम्बुधिशय इव । यथा शौरेर्वसुदेवस्य कृष्णः पुत्रो बभूव । किलक्षणः । भूपा-
स्थानां महानृपाणां मौलीनां मुकुटानां गणीभिर्माणिक्यैश्चुम्बितमाग्निष्य समालोढं पाद-
पद्मं चरणकमलं यस्य । पुनः किलक्षणः । भुजौ स्वबाहू एव पञ्जरं पक्षिरक्षणस्थानं
तस्यान्तर्मध्ये विधान्तो विधामाय स्थितो वार्धिः समुद्रो वसनं वस्त्रं यस्याः एतावता
आचतुःसमुद्रान्तपृथिव्या जयः स्वायत्तीकरणं स एव राजहंसो यस्य सः ॥

साम्राज्यमप्यधिगतो निखिलस्य नाक-

लोकस्म लोलुपतया पुनरीहमानः ।

भोक्तुं समग्रमपि मध्यमलोकमेत-

द्याजादुवास मघवेव वसुंधरायाम् ॥ १३ ॥

एतद्याजादकञ्चरसाहिकपटात् । उपप्रेष्यते—वसुंधरायां विश्वंभरावलये मघवा शक
इवोवास वसति स्म । किभूतः । निखिलस्य समस्तस्यापि नाकलोकस्य स्वर्गस्य साम्रा-
ज्यमाधिपत्यम् । 'समाद्र तु शास्ति यो नृपान्' इति हैम्यम् । अतः सर्वेषामपि विमा-
नाधिपतिनाकिनायकानामैश्वर्यमधिगतः प्राप्तोऽपि । 'अधिगतं विधिवद्यदपालयत्' इति
रघुवंशे । 'अधिगतं प्राप्तम्' इति तद्भूतिः । पुनर्लोलुपतया अधिकाधिकसंपदैश्वर्यस्पृह-
यालुतया समग्र समस्तमपि मध्यमलोकं पातालदेवलोकयोरध उपरि च वर्तमानयोर्म-
ध्येऽन्तराले वर्तिनं लोकं भुवनं मध्यमलोकं सकलसमुद्रमेखलामण्डलं भोक्तुं स्वभोगविषयं
विधातुमीहमानो वाञ्छन्निवेति गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

अथास्य दिग्विजयविधित्तया प्रस्थाने वैरिणामुत्पाताविर्भावः—

यात्रासु यस्य चतुरङ्गचमूपचार-

प्रोद्भूतधूलिपटलैः परितः प्रससे ।

प्रस्थानमस्य दशदिग्विजयाय जाने

यातैरितः कथयितुं हरितां महेन्द्रान् ॥ १४ ॥

यस्याकञ्चरपातिसाहेयांशसु परजनपदजिघृक्षया प्रस्थानेषु चत्वारि चतुःसंख्याका-
न्यङ्गानि साधकानि गजवाजिरथपदातिलक्षणाः प्रकाराः स्कन्धा यस्यास्तादृश्याधम्वाः

सेनायाः प्रचारेण प्रकर्षेण चलनेन प्रोद्धतानां प्रबलतयोत्थितानां धूलीनां भूमिरजसां पटलै राशिभिः परितः सर्वदिक्षु प्रसस्ते प्रसृतम् । तत्राहमेवं जाने वैशि । उत्प्रेक्ष्यते वा—
 दशानां दशसंख्याकानाम् पूर्वोन्निर्दिक्षिणानैर्ऋतपथिमावायूत्तरेशानाधोभुवनोर्ध्वलोकानां दिशां ककुभां विजयाय स्वायत्तीकरणार्थमस्य पातिसाहेः प्रस्थानं दिग्जैत्रयात्रां हरितां दशानामाशानां महेन्द्रान्पुंरंदरान् । 'पतिः प्रतीच्या इति दिग्महेन्द्राः' इति नैपथे । इन्द्रामियमराक्षसवरुणपवनकुबेरेशाननागेन्द्रब्रह्माभिधान्दिक्पालान् प्रति कथयितुं निवेदयितुमितो भूमण्डलाद्यातैरुच्यते यातैः गतैरिव ॥

यत्प्रस्थितौ रथहयद्विपपत्तिवीह्वा-

प्रोत्खातपांसुपिहिताखिलदिङ्मुखेषु ।

आक्रन्दि चक्रमिथुनैरथ पांसुलाभिः

प्राह्वादि पल्लवितमन्तरुलूकलोकैः ॥ १५ ॥

यस्याकम्परपातिसाहेः प्रस्थितौ दिग्जैत्रयात्रायां प्रयाणावसरे रथाः स्वन्दना हया वाजिनः द्विपा हस्तिनः पत्तयः पदातयः पादचारिणस्तेषां वीह्वाभिश्चक्रमणैः बाहुस्था-
 त्सर्वदिक्संचरणैः कृत्वा प्रोत्खातैस्त्यापितैः पांसुभिर्धूलीपटलीभिः पिहितान्यावृतानि आच्छादितानि । जनदशामगोचरीकृतानीत्यर्थः । अखिलानि समप्राणि दिशां हरितां मुत्तानि विभागास्तेषु सत्सु सजलजलदपटलसंचलितरजनीजनिताल्पकारप्रचारभ्रान्ते-
 थकाणां चक्रवाकानां मिथुनैर्द्वन्द्वैराक्रन्दि परस्परवियोगाशङ्कया दुःखादाक्रन्दोऽक्रियत । मुक्तकण्ठं रुन्दे इत्यर्थः । अथ पुनः पांसुलाभिर्भ्रमिचारिणीभिस्तरुणीभिः प्राह्वादि प्रमुमुदे । घनान्धकारसमये हि तासां स्वेच्छाविहरणोत्साहस्पृहा पूर्णा स्यात् । पुनरु-
 लूकलोकैर्दृष्टकप्रकरैरन्तश्चित्तमध्ये पल्लवितमुच्छ्रितम् । निशि तेषां स्वरसंचारत्वात् । 'आ-
 लोकातालीकमुलूकलोकः' इति नैपथे ॥

चलवति भूमण्डलाखण्डले दिग्विजयाय प्रतिष्ठमाने सति भाविपराभयाः प्रतीपपृथ्वी-
 पालाः भूकम्परजोशृष्टिरिग्दाहरविमण्डलच्छिद्रादिकानुत्पातान्पश्यन्तीति अत एवादी त
 एव प्रोच्यन्ते—

धत्ते स्म कम्पमभिषेणयति क्षितीन्द्रे

यस्मिन्प्रतीपपृथिवीपुरुहूतपृथ्वी ।

यस्मादतः परमसौ भविता पतिर्मे

प्रीतेर्हृदन्तरिति निर्मितताण्डवेव ॥ १६ ॥

यस्मिन्कम्परजात्रि क्षितीन्द्रे षण्मुखावलयासवे अभिषेणयति रिपुपार्थिवान्प्रति
 पताकिनीभिरभिगच्छति सति प्रतीपाः प्रतिभटा ये पृथिवीपुरुहूताः षण्मुतीविदा-
 जसः तेषां पृथ्वी-षण्मुपरा कम्पं येषां चलयतां धत्ते स्म दर्शा । भूः कम्पते
 स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्हृदन्तः स्वमानगमध्ये प्रीतः प्रमोदादिव । सम्यग्दि-

जचेतोभिप्रेतभर्तारि स्नेहाद्वा निर्मितं कृतं ताण्डवं नृत्यं यथा तादृशीव । इति किम् ।
यस्मात्कारणादतः परमद्यतनवासरादारभ्य असौ राकलराजचक्रचूडामणीरद्वैतनीतिमता-
मप्रणीरकच्चरक्षोणीनभोमणीममं भर्ता भावी भविष्यति ॥

संप्रस्थिते वसुमतीविजयाय यस्मि-

न्मूपैर्विरोधिभिरदृश्यतं दिक्षु दाहः ।

जाने निजव्यसनवीक्षणभूतनूता(जा)-

सातस्वदिग्युवतिनिःश्वसितामिकीलः ॥ १७ ॥

यस्मिन्नकच्चरनृपतौ वसुमत्या वसुंधराया विजयाय स्वायत्तीकरणार्थं संप्रस्थिते स-
म्यग्विजयविधायिमुद्धर्तदिने चतुरङ्गचमूचक्रेण समं निर्मितप्रस्थाने सति । प्रचलिते
सतीत्यर्थः । विरोधो विद्यते येषां ते विरोधिनस्तैर्विपक्षैर्भूयः क्षोणीपालैर्दिक्षु सर्वाशासु
दाहो ज्वलज्वालादि ज्वालामालाकुलत्वमदृश्यत दृष्टः । सर्वा अपि हरितो ज्वलन्सो
दृष्टा इत्यर्थः । तत्राहमेवं जाने विदां करोमि उत्प्रेक्षे वा निजानामात्मीयानामर्थोदक-
च्चरपरिपन्थिपूर्वादिविपत्तिनृपतीनां व्यसनानां भाविमरणावधि विपत्तीनां वीक्षणेन
दीर्घदर्शितया अवलोकनेन ज्ञानेन कृत्वा भूतमुत्पन्नं यद्गूढं नवीनमसातं दुःखं यासां
तासां खेषां तत्तद्विपत्तिनृपाणां दिशामेव युवतीनां त्रियाणां निःश्वसिताग्नेर्निःश्वासानि-
लस्य कीलो ज्वालेव । कीलशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'त्रिनेत्रनेत्रानलकीलनीलम्'
इति नैपथे । तथा 'बल्लरशफरमयूरकीलहालाः' इति लिङ्गानुशासने पुंस्त्रीलिङ्गे कीलः
कीला ॥

भूपेऽभिप्रेणयति यत्र रजोभिवृष्ट्या

दृष्टा दिशः परनृपैर्मलिनाः समग्राः ।

स्वस्वामिसंकटसमीक्षणमूर्छनोर्वा-

निष्पातधूसरितगात्रलता इवैताः ॥ १८ ॥

यत्र यस्मिन्भूपे अकच्चरनृपे अभिप्रेणयति सति सेनाभिः समं प्रतिनृपतीनभिग-
च्छति सति परनृपैः प्रतिभटभूपालकलापे रजोभिवृष्ट्या अतिबहुलानां धूलीनामभि
समन्ताद्वर्षणेन कृत्वा मलिनाः कदमलाः मलीमसाः समग्राः समस्ता अपि दिश आशा
दृष्टाः । उत्प्रेक्ष्यते—एता दिशः स्वात्मात्मीयानां स्वामिनां भर्तृणां संकटानां व्यस-
नानां समीक्षणेन सम्यङ्निश्चितत्वेनावलोकनेन कृत्वा मूर्छनैर्दुःखोद्धतातुष्टमूर्छाभिरव्या
भूमौ निष्पातो निष्पतनं छुण्ठनं वा तेन धूसरिता इप्सपाण्डुरिता धूलील्ललिता वा रजो-
मया वा जाता गात्रलताः शरीरयष्टयो यासां तादृश्य इव ॥

यन्मेदिनीकुमुदिनीरमणप्रयाणे

छिद्रं न्यभालि परिपन्थिभिरभ्रपान्थे ।

मद्वंशजक्षितिरथोदयिनी हृदन्त-

र्दुःखप्रकर्षत इति स्फुटितोरसीव ॥ १९ ॥

कुमुदिनीनां कैरविणीनां रमणो वरविता कुमुदिनीरमणः । मेदिन्या धरण्याः कुमुदिनीरमणः स चासौ कुमुदिनीरमणश्च । 'इदं तमुर्वातलशीतलश्रुति' इति नैपथे । तस्य प्रयाणे स्वरूपपरि प्रस्थाने परिपन्थिभिः प्रत्यर्थिभिरर्थोत् पृथिवीनाथैरभ्रपान्थे गगनपथिके भास्करे । 'हरिः शुचीनौ गगनाद्गजाध्वगौ' इति हैम्याम् । सूर्यमण्डले इत्यर्थः । छिद्रं विवरं न्यभालि ददशे दृष्टम् । उत्प्रेक्ष्यते—अथाकम्बरसाहेरागमनानन्तरं मद्वंशे मदीयान्ववाये जायन्ते स्म उत्पद्यन्ते स्मेति मद्वंशजाः सूर्यवंशीयास्तेषामेतावता सूर्यवंशोत्पन्नानां भूपालानां राजन्यवीराणां च क्षितिः क्षयो विनाश उदेष्यति भविष्यतीत्येवंशीला उदयिनी भाविनी इति हेतोर्हृदन्तश्चित्तमध्ये दुःखस्य प्रकर्षतोऽतिशयतः स्फुटित द्विधाभूतं सच्छिद्रं वा जातमुरो हृदयं यस्य तादृश इव । 'पन्था भासति दृश्यते विलमयः प्रत्यधिभिः पार्थिवैः' इति नैपथे । ध्रियमाणा रणे सूर्ये छिद्रं पश्यन्तीत्यरिष्टवेदिनः । यद्वा । 'द्वावेतौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनः । परिव्राड्योगयुक्तश्च रणो चाभिमुखो हतः ॥' इत्युक्तत्वात् । 'स सूर्ये छिद्रं निरीक्षते' इति तु तदृप्तिः । ततो भानौ रन्ध्रनिभालनमिति ॥ इति प्रतीपनृपतीनामरिष्टाविर्भावना ॥

यस्य प्रसूत्वरयशःशरभूसवित्री

स्वःकूलिनीव करवाललता बभूव ।

यस्यां निमज्ज्य रिपुराजपरम्पराभि-

र्येनान्वभावि दितिजद्विपतां विभूतिः ॥ २० ॥

यस्याकम्बरसाहेः करवाललता खड्गयष्टिः स्वःकूलिनी मन्दाकिनीव बभूव जाता । किंभूता । प्रसूत्वरं विश्वविस्तारणशीलं ययशः कीर्तिः तदेव शरभूः स्वामिकार्तिकस्तस्य सवित्री जननी येन कारणेन । यस्यां करवाललतास्वःकूलिन्यां निमज्ज्य ब्रूडित्वा स्नात्वा तदभिमुखमागत्य प्रहृत्य च पञ्चत्वमासाद्य रिपवः शत्रवो जना एव राजानस्तेषां परम्पराभिः ध्रेणीभिः दितिजानां दितैरसुरमातुर्जायन्ते स्मेति दितिजास्तेषां द्विपतां वैरिणां देवानां विभूतिः सुरश्रीरन्वभावि अनुभूयते स्म । गङ्गायां रणे च त्यक्तप्राणा देवभूयं भजन्तीति परमतम् । 'मृते चापि मुराहनाः' इत्युक्तेः ॥

यस्मिन् रणाङ्गणगते प्रहताहिताधाः

शौर्योदयादिवि मुहुर्मुहुरूपतन्ति ।

भूमौ निजाभिभवतः सवितुः सगोत्रां-

स्ताक्षर्यानिवाश्रयितुमुत्सुकतां वहन्तः ॥ २१ ॥

यस्मिन्नकम्बरभूपतौ रणाङ्गणं संग्राममध्यं गते प्राप्ते सति प्रहताः शस्त्रप्रहारादिना व्या-

पादिता ये अहितानां प्रतिपक्षिणामश्वस्तुरङ्गमास्ते शीयोंदयात् शूरतायाः प्रादुर्भावान्-
 दुर्मुहुः वारं वारं दिवि गगने उत्पतन्ति उच्छलन्ति उच्चैः फाला ददते । उत्प्रेक्ष्यते—
 भूमौ पृथ्वीपीठे निजस्यात्मनोऽभिभवतः परामवनोदयात् सवितुः सूर्यस्य पितुर्वा
 सगोत्रान् स्वजनान्वन्धून् ताक्ष्यानश्वान् आधयितुं शरणीकर्तुंमुत्सुकतामुत्कण्ठां वहन्तो
 धारयन्त इति । विपत्तां स्वजनाः प्रीयन्ते इति स्थितिः श्रुतिर्वा ॥

एतत्कृपाणनिहताहितकुम्भिकुम्भ-

निष्पातिमौक्तिकततिः समरे विरेजे ।

दृष्ट्वा हतान्स्वपतिभूमिपतींस्तदीय-

लक्ष्मीक्षणप्रपतदश्रुकणावलीव ॥ २२ ॥

एते अकम्बरसाहिना कृपाणेन निजचन्द्रहासयष्टिना कृत्वा निहता व्यापादिता विदा-
 रिता ये अहितानां स्वप्रतिपक्षाणां कुम्भिनानां भद्रजातिजातानां कुम्भाः शिरःपिण्डा-
 स्तेभ्यो निष्पतति निर्गलति निःसरतीत्येवंशीला निष्पातिनी मौक्तिकानां मुक्ताफलनां
 ततिमौलिका समरे संप्रामाद्वणे विरेजे राजते स्म निर्बभौ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्वात्मनः
 पतीनायकान् भूमिपतीन्धरणीरमणान् हतानर्थदकम्बरेण स्वविरोधितया यमातिशीकृ-
 तान्दृष्ट्वा व्यालोक्य तदीयलक्ष्मीणां प्रत्यर्थिपार्थिवसंवन्धिनीनां श्रीणाम् । राज्यलक्ष्मीणामि-
 त्यर्थः । ईक्षणेभ्यो विलोचनेभ्यः प्रपतन्ती प्रकर्षेणाविरलधाराधराम्बुधारायमाणधारं
 निःसरन्ती अश्रुकणानां वाष्पविन्दूनामावलीव धोरणिरिव ॥

रोमाङ्कुराः समिति यस्य समुच्छ्वसन्ती

संवाससंगतगुणप्रगुणीभवन्तः ।

एतद्वदुद्धतविरोधिधराधवानां

हृल्लेखतामिव निशुम्भकृते वहन्तः ॥ २३ ॥

यस्य हर्मांडनन्दनवृषस्य समिति संप्रामाद्वणे रोम्णां तनूरहाम् । लोत्रामित्यर्थः । 'रो-
 मलोमतनूरुद्धः' इति ईम्याम् । अङ्कुराः प्ररोदाः समुच्छ्वसन्ति उच्चैः संजायन्ते उल्ल-
 सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—एतद्वदकम्बरसाहिरिव उद्धता उत्कटा मदोन्मत्ता ये विरोधिधरा-
 धवाः प्रत्यर्थिपार्थिवास्तेषां निशुम्भकृते दक्षिणरमणमदिराङ्गणप्राप्नुणीकरणार्थं हृल्लेखतामु-
 त्कण्ठोद्वेकभावं वहन्तो विघ्राणा इव । अत एव किलक्षणाः । संवासेनाकम्बरसाहिदेहे
 सम्यग्वसनेन सहस्यमेन वा कृत्वा संगता मिलिताः समागता वा ये गुणाः सौच्योत्सा-
 हसत्त्वादयस्ते प्रगुणीभवन्तः प्रगल्भा जायमानाः । 'यादृशैः सहवासः संगतित्वाद्दशा एवा-
 यान्ति गुणाः' इति लोकप्रसिद्धिः । यदुक्तं च—'जौ जारिसेण संगं सो वि हु तारिखो
 होइ । कुमुमेहिं सह वसंता तिलावि तगं धिया हुंति ॥' इति सूत्रोक्तिः ॥

एतद्दिनेशशिशुभूदिनयामिनीभ्यां

सृष्टिं विधातुमखिलां विभुना न वैश्वीम् ।

तादृग्दिनेन्दुदयिताकृतये किमेत-

त्तेजोयशोरविविधू विधिना प्रणीतौ ॥ २४ ॥

विधिना विश्वसृजा विधात्रा तादृशोरतिमहत्सोर्विगलितावधिसमयाभ्युदयभाजो-
र्दिनेन्दुदयितयोर्दिवसनिशयोः कृतये निर्माणाय । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्याकम्बरसाहेस्तेजः
प्रतापः । ‘निजस्य तेजः शिखिनः परःशताः’ इति नैपथे । तथा ‘एतस्योत्तरमय नः सम-
जनि त्वत्तेजसां लहने’ इत्यपि नैपथे । ‘त्वत्तेजसां भवत्प्रज्ञापानाम्’ इति तद्वृत्तिः ।
तथा यशः श्लोकस्तावेव रविविधू सूर्याचन्द्रमसौ प्रणीताविव निर्मापिताविव । किंभूतेन
विधिना । एताभ्यां प्रत्यक्षलक्ष्य विद्यमानाभ्यां दिनरजन्योर्गमागमं कुर्याणाभ्यां दिनस्य
वासरस्य ईशः पतिः । यतः—‘परविषयाक्रमणकलाकलाधरस्यैव विषयमायाति । रज-
निपतिर्भजति दिनं दिवसपतिर्भजति नो रजनीम् ॥’ इति सुभाषितोक्तेः । दिननायको
भास्करः शशी मृगाङ्गस्ताभ्यां सकाशाद्भूतपतियंयोस्तादृश्यां दिनयामिन्यां वासरविभा-
षयां ताभ्यां कृत्वा अखिलां समस्तामपि समग्रामपि वैश्वीं जगत्संबन्धिनीं सृष्टिं सर्गं
निर्माणं कर्तुं रचयितुं न विभुना तयोर्द्वयोः प्रत्येकं चतुर्चामत्वेनाल्पत्वान्न समर्थेन ॥

यद्वैरिराजकयशोगुणराशिरात्री-

प्राणेशतारकगणेन कदाचनापि ।

द्वीपान्तरं परिचरत्यपि यत्प्रताप-

प्रद्योतने न समवाप्युदयावकाशः ॥ २५ ॥

यस्याकम्बरपातिसाहेः प्रताप एव प्रद्योतनः सहस्रकिरणः तस्मिन् द्वीपान्तरमपरं
द्वीपं द्वीपानामष्टादशत्वात् । ‘नवद्वयद्वीपपृथग्जयधियाम्’ इति नैपथे । तेष्वन्यतमं
कंचिद्वीपं परिचरति भजति सति परद्वीपे गतवति अपि सति यद्वैरिराजकस्याकम्बररिपुभू-
पतिप्रकरस्य । राज्ञां समूहो राजकम् । ‘स्याद्राजपुत्रकं राजन्यकं राजकमाजकम्’ इति
दिम्याम् । यशः श्लोकस्तुक्ता गुणानां राशयः समूहास्त एव रात्रीप्राणेशधन्वमास्तथा
तारकाज्योतीषि तेषां गणेन मण्डलेन कदाचनापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे उदयस्योद्गमनस्य
प्रकटीभावस्यावकाशः समयो चेत्ता नेति नैपथे समवापि संप्राप्तः । जगत्साभाव्यात्सूर्ये
द्वीपान्तरे गते अस्तमिते चन्द्रे ग्रहनक्षत्रतारका उदयावकाशं लभन्ते, परमकम्बरप्रताप-
साहस्ररश्मेर्नोयं प्रकारः । यतः अष्टादशस्यपि द्वीपेषु सर्वथैव सद्भावः, परमत्र नान्दी-
त्येव न तस्मिन् सहस्रांशो सति चन्द्रादिय्योतिषामुदयावकाशः कुतः स्यादिति ॥

अश्रान्तदण्डनिहतादयवादनीय-

वाद्यस्वरैः प्रसृमरैः समरे धरेन्दोः ।

अस्तम्भि वैरिन्पदोर्युगदण्डदर्पः

सर्पेन्द्रदर्प इव गारुडिकस्य मन्त्रैः ॥ २६ ॥

धरेन्दोर्वैमुमतीवासतेयीपतेः प्रद्यमरैः सकलदिवचक्रविस्तरणशीलैरश्वान्तमनवरत-
वाद्यवादकमानवैर्दण्डैर्वाद्यवादनयष्टिभिर्निहतानि ताडितानि तथा आहवे संप्रामाद-
णेषु वादनीयानि वादयितुमुचितानि यानि वाद्यानि रणतूराणि अन्यवादित्राणि वा तेषां
स्वरैर्निर्घोषैः कर्तृभिर्वैरिणोऽकम्बरसाहेरसदृजा एव नृपाः पार्थिवास्तेषां दोर्युगदण्डानां
भुजयामलकुटानां जान्वायतत्वेन दण्डाकारत्वादण्डास्तेषाम् अथ वा बाहुद्वन्द्वानां सै-
न्यानां च चक्रगदवादिष्व्यूहानां वा अश्वानां प्रतिनृपतियानरत्नतुरङ्गमाणां वा उपलक्ष-
णादश्वाराणां गजरथारोहिणां च । 'दण्डः सैन्ये दमे यमे ॥ मानव्यूहे ग्रहे भेदेऽश्वेऽर्का-
नुचरे मथि । प्रकाण्डे लकुटे कोणे चतुर्थोपायवर्गयोः ॥' इत्यनेकार्थः । दर्पोऽभिमा-
नोऽस्तम्भि स्तम्भ्यते स्म निराकृतः । जड्वीकृताः सर्वेऽपीत्यर्थः । कैरिव । मन्त्रैरिव
गारुडं स्थावरजङ्गमविपनिवारणप्रवणमन्त्रतन्त्रादिशास्त्रमर्थ्यते वेत्ति वेत्ति गारुडिकः
तस्य मन्त्रैर्जाहुलीप्रमुखैः सर्पेन्द्रस्य नागराजस्य दर्पो गवो विपवेगाहंकारः स्तम्भ्यते ॥

यत्कीर्तिविद्विषदकीर्तिहतप्रतीपा-

सृक्पङ्क्तिजहुतरणिद्रुहिणाङ्गजाभिः ।

जन्यावनीयदवनीशशिनस्त्रिवेणी-

सङ्गः किमाविरभवन्निदिवाभिकानाम् ॥ २७ ॥

यस्यासावकम्बराभिधानस्यावनीशशिनो वसुधासुधांशोर्जन्यावनी संप्रामेदिनी ।
उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदिवाभिकानां सुरलोकाभिलाषुकाणाम् । 'कामुकः कमिता कम्बोऽनुकाम-
यिताभिकः' इति हैन्याम् । वीराणां तिष्ठणां चेणीनां तरङ्गिणीप्रवाहानां सङ्गो मिलनं
गङ्गायमुनासरस्वतीसङ्ग इव आविरभवत् प्रकटीयभूव । वनिकाभिः कृत्वा यस्य साहेः कीर्तिः
प्रसरद्यस्तथा विद्विषामकम्बरपातिसाहिपुरो रणे भग्नानां प्रत्यर्थिपार्थिवानामकीर्तिरप-
यशः । तथा च हता अकम्बरनरेन्द्रेणैव रणाङ्गणे व्यापादिता ये प्रतीपाः परिपन्थिपृ-
थिवीनायास्तेषामसृजा रुधिराणां पङ्क्तयः श्रेणयस्ता एव जहोर्विष्णोस्तथा तरणेर्मातै-
ण्डस्य । तथा च द्रुहिणस्य द्रवणः अङ्गजा नन्दिन्यः । जहुनन्दना गङ्गा तरणितनया यमु-
ना द्रुहिणोद्गहा सरस्वती । सरस्वती सरित्परसमये शोणसलिला प्रोच्यते । ततो-
ऽष्टगानयनम् । ताभिः एता एकत्रमिलितास्त्रिवेणीसङ्गोऽजन्ति ॥

यत्संप्रहारहतहास्तिकमस्तकान्त-

निष्पातिशुक्तिजततिर्युधि-पौस्फुरीति ।

दन्तावली प्रकटिता शमनेन जन्या-

पाने विरोधिरुधिरासवपायिनेव ॥ २८ ॥

येन साहिना संप्रहारे समरे सम्यक्परविलम्बकारि प्रहारेण वा हतानि निर्दलितानि हास्तिकानि मतङ्गजव्रजाः । हस्तिनां समूहो हास्तिकम् । 'हास्तिकं तु हस्तिनां स्यात्' इति हिम्याम् । समूहार्थेऽण् । तेषां मस्तकानि कुम्भस्थलानि तेषामन्तर्मध्याद्भजातिजनितत्वेन शिरःपिण्डान्तरालान्निष्पातिनां निःशेषेण निरन्तरं वा पतनशीलानां शुक्तिजानामामल-
कप्रमाणमुक्ताफलानां ततिर्धोरणी समरे संप्राप्ते विरेजे विशेषेण भाति स्म । उत्प्रेक्ष्य-
ते—जन्यापाने रणाङ्गरूपवारुणीपानगोष्ठीस्थाने । 'आपानं पानगोष्ठी स्यात्' इति हि-
म्याम् । विरोधिनामकच्चरप्रतिभटभटानां रुधिराणि प्रहरणमहाप्रहारप्रबहदप्रमाणशो-
णितान्येवास्यो मदिराः पिवतीत्येवंशीलेन शमनेन यमेन प्रकटिता जनदृगोचरीकृता
दन्तावली दशनश्रेणिरिव ॥

एतद्भुजारणिसमुत्थमहो हुताश-

ज्वालाज्वलद्बहुलबाहुजवंशराशेः ।

उद्रत्वरैः प्रसृमरैरिव धूमवारै-

राविर्बभूव शितिमा दिविपत्पदव्याम् ॥ २९ ॥

एतस्याकच्चरसाहेभुजो दोर्दण्डः स एवारणिरमिकाष्ठं तस्मात् सम्यक् मित्राणां शा-
रदीनमुधाकरतया अभित्राणां परिवर्तप्रचण्डकिरणतया उत्था उत्थानं यस्य तादृशं य-
न्महः प्रचलप्रतापः स एव हुताशो ज्वलज्ज्वालास्तस्य ज्वालाभिरभ्रंकपशिखाभिर्ज्व-
लन्तो दह्यमाना भस्मीभवन्तो वा ये बहला भूयिष्ठा अतिक्षयेन बहवः । 'बहोरिष्टेयिः
बहोश्च भूवादेशः' । बाहुजा राजन्याः । 'राजन्यो बाहुसंभवः' इति हिम्याम् । साहि-
विपक्षपक्षलक्षास्तेषां वंशा अन्वयास्त एव वंशा वेणवो वा तेषां राशिः समूहः
तस्मादुद्रत्वरैरुन्ज्वर्चं गमनशीलैः उर्ध्वनिर्घातिभिरुत्थितैर्वा तथा प्रसृमरैर्जगद्यापनशीलै-
र्धूमवारैर्बायुबाहमर्जः । 'स्याद्वायुबाहोऽभिबाहो दहनकेतनः' इति हिम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—
दिविपत्पदव्यां देवमार्गे गगनाङ्गणे शितिमा श्यामता आविर्बभूव प्रकटीभूता । प्रायो
वंशेषु दह्यमानेषु प्रचला धूमाः प्रादुर्भवन्ति बहुमिथ दहनकेतनैर्गृहाणुपरितनभागे च
मेचकिमा भवेदिति प्रत्यक्षमेव दृश्यते ॥

यस्याशुगः प्रसरदाशुगवन्निपङ्गा-

त्कर्पागमेषु लघुहस्ततया कदाचित् ।

नालक्ष्यताक्षिभिरपि प्रतिपक्षलक्षै-

रङ्गे लगन्पुनरबुध्यत युद्धमूर्ध्नि ॥ ३० ॥

यस्य साहेराशुगो बाणः । जातायेक्यवनम् । युद्धमूर्ध्नि संप्राममस्तके प्रतिपक्षलक्षैः
परिपन्थिकृष्टिबीवासवसतसहस्रैः लघुहस्ततया शीघ्रवेधित्वेन निपङ्गात्पूनीरान् आ-
कर्ष्य आकर्षणानि तथा आगमा आगमनानि तेषु कदाचिदपि कस्मिन्नपि समये प्रस्ताये

अक्षिभिरात्मीयविलोचनैरपि नालक्ष्यत न दृश्यते स्म । क इव । प्रकर्षेण सरन् चलन्
गच्छन्नाशुगवत् वायुरिव । यथा पवमान आगच्छन्न लक्ष्यते परं पुनरद्वे काये लगन्
प्रहस्य मध्ये प्रविशन् सोऽलुध्यत शायते स्म ॥

यं स्वर्णकायमरिनागनिपातनिष्णं
दृष्ट्वा निपीय हरिवाहनबद्धलीलम् ।

चित्रं किमत्र यदरातिमहीन्द्रबाहु-

कुम्भीनसैः समरमूर्ध्नि जडीवभूवे ॥ ३१ ॥

स्वर्णं जाम्बूनदं तत्सदृशो गौरवर्णत्वात्कायस्तनूलता यस्य तम्, तथा अरिषु परिपन्थिषु
नागाः प्रधानाः । 'सिंहशार्ङ्गलनागाद्याः । स्युक्तरपदे प्रहयाः प्रशस्तार्थप्रकाशकाः ॥'
इति हैम्याम् । महीपालास्तेषां निपाते यमधामाजिरातिधीकरणे निष्णं निपुणम्, तथा
हरिरथ एव उपलक्षणाद्भजोऽपि बाहनं यानं तत्र वद्धा रचिता लीला क्रीडा बाह्याली-
काया परस्परसंहारादिका येन तादृशं यं पातिसाहिमकच्चरं दृष्ट्वा विलोचनेन निपी-
यापीय । भयविह्वलतरलकातरदृशा दृष्ट्वेत्यर्थः । यदरातयः यस्य विपक्षक्षामहीकुर्वाणा
एव महीन्द्रा महामेदिनीमघवानस्तेषां बाहवो दोर्दण्डा एव कुम्भीनसा भुजंगमास्तैर्ज-
डीवभूवे प्रहरणप्रहणवाणक्षेपणादिप्रकारे निक्षेष्टैः संजातम् । किंकर्तव्यतामूर्दैरेव
आलेख्यलिखितैरिव वा निव्यापारिर्जज्ञे । अत्र प्रकारे किं चित्रं को विस्मयः । यद्दृष्ट-
वदर्शनादेव तत्कालं व्याला अपि जडीभवन्ति एव । गदः किलक्षुणः । सुवर्णस्य
कायः पक्षप्रभृति शरीरं यस्य । तथा अरिभूताः शत्रुभावं प्राप्ता ये नागा भुजगास्तेषां
निपाते नितरां पाते निष्णो निपुणः । तथा हरेर्गोविन्दस्य बाहनत्वे यानभावे यद्वा
निर्मिता लीला विलासो येन ॥

यस्याशुगान्प्रणयतः प्रतिभूपतीनां

प्राणान्सुराध्वनि विधाय रविं शरव्यम् ।

आजिः सकार्मुककरस्य खलूरिकेव

रन्ध्रं रवौ रिपुभिरैक्षि न चेत्कुतस्त्यम् ॥ ३२ ॥

यस्याकन्वरस्य राशः आजिः संप्रामभूमिः खलूरिका शस्त्राभ्यासभूखिनाम्बुध्रव ।
यस्य किं कुर्वतः । सुराध्वनि गगनाङ्गणे रविं मार्तण्डमण्डलं शरव्यं चेत्यर्थं विधाय कृत्वा
प्रतिभूपतीनां प्रतिपक्षक्षोणीपालानां प्राणाञ्जीवितानि आशु स्वरिततरं गच्छन्ति परलोकं
यान्तीत्याशुगाः शीघ्रगमिनः शराश्च तान्प्रणयतः यजतः । यस्य किंभूतस्य । सह कार्मु-
केन कोदण्डेन वर्तते यः स तादृशः करः पानिर्यस्य । एवं चेन्न ताहि रिपुभिः परि-
पन्थिगृध्वीपतिभिः रवौ सूर्यविम्बे रन्ध्रं छिद्रं कुतस्त्यं कुतोभयमैक्षि विलोकितं दृष्टम् ॥

येनाहवे प्रणिहतात्मपतिप्रवृत्ति

कृत्वा सफर्णपथिकीं परिपन्थिकान्ताः ।

वक्षःशिलाः स्म विलिखन्ति नखाग्रदङ्कैः

कीर्तिप्रशस्तिमिव भूभृदकब्बरस्य ॥ ३३ ॥

परिपन्थिनां शात्रवधरित्रीभृतां कान्ताः प्रेयस्यः वक्षसि हृदयान्येव शिलाः पृथुल-
पापाणांस्त्रा नखानां स्वकरजानामप्राणि शिखा एव दङ्काः पापाणोत्कीर्णनकराण्यायसो-
पकरणानि दङ्गणकानीति प्रसिद्धास्तैर्विलिखन्ति विदारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृतो
राज्ञोऽकब्बरस्य नृपस्य कीर्तियशस्तस्याः प्रशस्तिर्जगद्विजयकरणवर्णनवर्णावली तामिव ।
किं कृत्वा । येन पातिसाहिनाहवे महाविप्रहे प्रणिहता यमराजगृहाङ्गणावगाहिनो
विहिता ये आत्मनां स्वासां पतयः प्राणनाधास्तेषां प्रवृत्तिं वार्तां स्वेपामात्मीयानां
कर्णानां ध्रुवणानां पथिकीं पाथीप्राप्नुणकीं कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थः ॥

एतद्भवन्निजनिशुम्भमविष्णुशङ्का-

तङ्काकुलीकृतवनेचरवैरिवध्वः ।

रङ्गलपा इव पयोधरशतकौम्भ-

कुम्भाश्च्युताश्रुजलपूरितनेत्रपात्रः ॥ ३४ ॥

एतस्मादकब्बरधरणीधरात् भवद्युत्पद्यमानो यो निजस्य स्वात्मनः निशुम्भो वधस्त-
स्माद्रविष्णुर्भवनशीला या शङ्का अनिष्टसंभावनं तया धातङ्को भयं तेनाकुलीकृता
विहृता जाता अत एव वने गिरिगह्वने निकुञ्जे वा चरन्ति संचारिणो वनेचरा ये वैरिणो
विपक्षक्षितिपालास्तेषां वध्वः स्त्रियः रङ्गन्यः संचरन्त्यः । जंगमा इत्यर्थः । प्रपाः पानीय-
शाला इवासन्वभूतः । किंभूताः । पयोधरा उच्चकुचाः सलिलधारिणः । जलभृता इत्यर्थः ।
शतकौम्भाः सुवर्णसंचन्धिनः कुम्भाः कलशा यासु यासां वा । पुनः किंभूताः ।
च्युतानि दुःखप्रकर्षाद्विलोचनेभ्यो निःसरन्ति यान्यधूणि बाष्पाणि तेषां जले हृदननी-
रभरः पूरितानि निर्भरभृतानि नेत्राणि नयनानि एव पात्राणि पर्णानि भाजनानि यासां
यासु वा । 'पात्रं तु कुलयोर्मध्ये पर्णे नृपतिमन्त्रिणि । योग्यभाजनयोर्देवतामण्डे नाश्वावु-
कर्तरि ॥' इत्यनेकार्थः ॥

यस्याहवोऽजनि घनाघनवत्कृपाण-

विद्युत्पतत्समददन्तिमदाम्बुधारः ।

भल्लीनिकृत्तरिपुशोणितसिन्धुवेणी-

रुद्धीनपांसुपिहिताखिलदिग्विभागः ॥ ३५ ॥

शून्यं सृजन्भुवनमप्यरिकीर्तिहंसः

श्रेण्या कुले द्विपति दुर्दिनमादधानः ।

रम्भरमणीयरसिकरासकक्रीडानिर्भराः' इति चम्पूकथायां मित्तीवर्णने । फालानां-
मुच्चैर्गतिविशेषाणां ललितं विलासं कलयांबभूवुः । 'सान्द्रोत्फालमिषाद्वि गायति पदास्पृष्टं
तुरङ्गोऽपि गाम्' इति नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—धरामासमुद्रपर्यन्तपृथिवीं जित्वा आत्मसा-
द्विधाय पुनरधिकलिप्सोरत एव विबुधधाम स्वर्गं जिघृक्षोर्गृहीतुमिच्छोरात्मभर्तुः स्व-
स्वामिनोऽकम्बरधरित्रीवरयितुः तत्क्षणं तत्कालं त्वरिततरमेवाशयमभिप्रायं संलक्ष्य
विज्ञाय बोधैः स्वर्गदिग्विभागे यातुं प्रगल्भन्ते ॥

एतद्भवद्भयगृहीतदिशो दिगीशा

निःस्वाननिःस्वनभरः प्रतिभूरिवान्तः ।

भूत्वात्मनाह्वयनिवावनिपद्मिनीश-

मेनं पुनः प्रणतिगोचरतां प्रणेतुम् ॥ ३८ ॥

निःस्वानानां राजवाद्यानां 'नीसाण, दमांगा वा' इति लोके प्रसिद्धानां निःस्व-
नभरः प्रबलनिर्घोषः पुनर्द्वितीयवारमेनमकम्बरम् अवनिपद्मिनीशं मेदिनीमण्डलमार्तण्डं
प्रणतिगोचरतां नमस्कृतैर्विषयतां प्रणेतुं निर्मातुम् । उत्प्रेक्ष्यते—दिगीशान् हरितपतीन्
आह्वयन्नाकारयन् इव । किं कृत्वा । अन्तः अकम्बरसाहिहरिन्महेन्द्राणां मध्ये प्र-
तिभूरिव साक्षीवात्मना स्वेन भूत्वा । यदा चान्तराले कश्चित्थाविधः प्रतिभूर्मेवेत्
तदा एकस्य कस्याविरुद्धवत् स्यादिति हेतोः स्वयमेव साक्षीभूयाखिलान्दिक्पाला-
नाकारयति । किंभूतान् दिगीशान् । एतस्मादकम्बरपातिसाहेकरुद्धवत् उत्पद्यमानाद्भ-
यादातङ्क्या गृहीता उपात्ता दिश आशा येस्ते गृहीतदिशस्तान् । पलायितानित्यर्थः । 'प-
लायितस्तु नष्टः स्यात् गृहीतदिवित्तरोहितः' इति हैम्याम् ॥

स्वीयान्ववायभवभूधरराजिमाजौ

येनाहतामहितपक्षतया समीक्ष्य ।

माभ्येतु जेतुमथ मामपि राजभावा-

द्भेजेऽद्रिजापतिमितीव पती रजन्याः ॥ ३९ ॥

रजन्या रात्रेः पतिर्भर्ता चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरद्रिजापतिमीश्वरमद्रौ प-
र्येते ज्ञाता इत्यद्रिजा विषमदुर्गभूमिस्तपतेः । पर्वते कीदृक्स्वामिनं भेजे श्रितवान् ।
तदाश्रयणाच्च दुर्जयत्वं परस्य वैरिणः अन्यस्य राजभावाद्राजत्वादयं राजा तथाह-
मपि राजा तस्मात्परराजत्वान्मयि राजभावादखिलपरवृत्तिपरिमवानन्तरं मामपि
जेतुं परिभक्तुं माभ्येतु मा गच्छतात् इति भीतेः कृत्वा स्वीये आत्मीयेऽन्ववाये
संताने । चन्द्रवंशे इत्यर्थः । भवा उत्पन्ना ये भूधरा भूपालाश्चन्द्रवंशीयकादयपीतय-
स्तेषां राज्ञीं ध्रेणीमहितपक्षतया स्ववैरिवर्गत्वेन येनाकम्बरेण आज्ञां संग्रामविषये
आहतां निपातिता समीक्ष्य नयनयोगैर्चरीभावमानीय ॥

पूर्वापराम्बुनिधिसैकतसीमभूमी

संचारिचञ्चुरचमूचरभूरिभारम् ।

सोढुं न सासहिरहीधर एकमूर्धा

शीर्ष्णी सहस्रमिति किं रचयांचकार ॥ ४० ॥

अहीश्वरः शेषनामनायकः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः शीर्ष्णी मस्तकानाम् । फणानामित्यर्थः । सहस्रं दशशतीं किं रचयांचकार रचितवानिव । इति किम् । यदहं पूर्वापरौ प्राच्यप्रतीच्यौ यावम्बुनिधी समुद्रौ तयोः सैकते नीरनिमुक्तपुलिने ते एव सीमनी मर्यादास्थाने यस्यास्तादृशी भूमी वसुधा तस्यां विषये संचारिणां संचरणशीलानां चञ्चुराणां शौर्यधैर्यादिगुणगणप्रधानानां स्वस्वामिकार्यकरणप्रवणानां चमूचराणां सेनासुभटानां भूरि भूयिष्ठं भारं गजाश्वस्यन्दनपदातिपरम्परावीवधं सोढुं धारयितुम् । एकेन मूर्ध्ना मस्तकेन कृत्वा न सासहिर्न समर्थः । ‘अहिर्महीगौरवसासहिर्यः’ इति नैपथे । तथा सहनशीलः भृशं सहते इति । ‘सासहिर्वावदिश्वाचलिःपापतिप्रभृतय इकारान्ता निपाताः’ इति नरहर्या नैपथवृत्तौ ॥

पाणौ रणाङ्गणगतस्य कृपाणयष्टिः

क्षोणीमणेस्तृणयतः पृतनां रिपूणाम् ।

भाति प्रचण्डभुजदण्डवसज्जयश्रीः-

केशच्छटा प्रकटतानिव टीकमाना ॥ ४१ ॥

क्षोणीमणेर्भूमीरत्नस्याकब्बरपातिसाहेः पाणौ हस्ते कृपाणयष्टिः करवाललता भाति राजते । किंभूता । रणाङ्गणे युद्धमूर्ध्नि गतस्य प्राप्तस्य । अत एव किं कुर्वतः । रिपूणां प्रतिभटानां पृतनां सेनां पताकिनीं तृणयतः तृणप्रायां मन्यमानस्य तृणीकुर्वतः । न किंचित्करतां प्रणयतः तृणवखण्डयतो वा । उत्प्रेक्ष्यते—प्रकटतां प्रकाशभावं जनदग्मोचरत्वं टीकमाना गच्छन्ती । प्रचण्डी जातुयुगव्यायत्तौ द्विपञ्चनास्रक्षपराकमौ भुजदण्डी तयोर्वसन्त्या चिरं वासं घृजन्त्याः । तिष्ठन्त्या इत्यर्थः । जयधियो जयस्यस्या केशच्छटा कुन्तलहस्तो वेणी वेल्यर्थः ॥

खज्ञाहतोद्धतमतङ्गजदन्तकुम्भ-

प्रोद्भूतपावककणोत्करमुक्तिकाभिः ।

धुण्णे तुरङ्गमुखरै रणभूतले य

ओजोयशोऽवनिरुहोर्वपतीव बीजम् ॥ ४२ ॥

यः साहस्रुरदमाणां शौर्यादयोस्तुक्तया खुरैः शर्कर्णखशिखाभिः धुण्णे क्षोदिते अतिवाहिते ‘खेडजं’ इति जनप्रतिद्वे रणभूतले रणाङ्गणे युद्धधरामण्डले । उत्प्रेक्ष्यते—

भोजः प्रतापः यशः कीर्तिस्त एवावनिरुहौ पादपौ तयोर्बीजं योनिनिबन्धनं तरुप्ररोहप्रा-
दुर्भावकरं पर्वतेवपतीव निःक्षिपतीव । काभिः । खड्गैर्निशिततरवारिभिराहता गाढद-
त्तप्रहाराः सर्वाङ्गेषु आसामस्त्येन निःक्षिप्ततया निःक्षिप्तैर्निहता वा तथा उद्धृताः समरशूरा
अनवरतविनिःसरत्सप्तस्थानदानपयःप्रवाहोत्कटा वा ये मतहजाः कुञ्जरास्तेषां दन्तेभ्यो
दन्तकोशेभ्यः 'दंतूसल' इति प्रसिद्धेभ्यः । तथा कुम्भेभ्यः शिरःपिण्डस्थलेभ्यः प्रोद्धृताः
प्रकटा जाता ये पावककणोत्करा वद्विस्फुलिङ्गगणास्तथा मुक्तिका मुक्ताफलानि खड्ग-
प्रहतेभ्यो दन्तकोशेभ्यः कृशानुस्फुलिङ्गाः । दन्तेभ्यः खड्गादृतेः पावकोद्भवः । तथा
कृपाणविदीर्णप्रहारकुम्भस्थलेभ्यो मौक्तिकाणि विनिर्जग्मुः । कुम्भान्तरे मुक्तानामुत्प-
त्तित्वात्तन्निर्गमः इति । ताभिरवापेव ॥

युद्धोद्धुरे भुवनभीतिकरे नरेशे

त्रासात्स्वकीयवसतेरिव सूरराजौ ।

अष्टौ पुनस्तदनवेक्षणतोऽन्तरिक्षे

प्रेक्षाकृते तत इतो भ्रमिमादधाते ॥ ४३ ॥

युद्धे समराङ्गे उद्धुरे उद्धृते उत्कटैर्वैरिभिर्द्रष्टुमशक्यैः । तथा भुवनानां प्रबलबलवत्तया
जगतामपि सुरदानवमानवेन्द्राणामपि आकस्मिकात्यन्तिकान्तकशङ्कावर्तेरि नरेशे अकञ्च-
राभिधाननरनायके त्रासादाकस्मिकात्मपरामभवनभयभरात् सूरराजौ सुभटभूपती सूर्य-
चन्द्रौ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकीयवसतेरात्मीयनिवसन्स्थानकाङ्क्षौ भ्रंशं प्राप्तौ । अतिभीतेः
स्वस्थानं परित्यज्य अन्यत्र कुत्रापि प्रपलाप्य प्रयातावित्यर्थः । पुनर्व्याधुव्य तदनवेक्ष-
णतः तस्य स्वस्थानकस्य अनवेक्षणतोऽनवलोकनददर्शनात् । निजनिवासस्थाने न पश्यत
इत्यर्थः । अन्तरिक्षे आकाशे न तद्भयाद्भूमौ प्रेक्षाकृते अर्थात्स्वस्थानदर्शनार्थं तत इतः
पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरासु भ्रमि भ्रान्तिमादधाते कुर्वते । स्ववासस्थानमलभमानौ नित्यं
भ्राम्यत इत्यर्थः ॥

आकस्मिकं तुमुलमेतदनन्यजन्य-

व्याहन्यमानभटकोटिभवं निशम्य ।

आतङ्कितैः किमिदमित्यमरैर्वदद्भि-

र्लेभे किमीक्षणयुगेषु निमेषनैस्त्वम् ॥ ४४ ॥

एतेनाकञ्चरेणानन्ये असाधारणे अदृष्टाज्ञातपूर्वं जन्ये संप्रामे व्याहन्यमानानां
व्यापायमानानां भटानां राजन्यवीराणां कोटीभ्यः । कवीनां कुत्रचित्केचित् कोटीप्र-
मुखाः शब्दाः प्रायो बाहुल्ये दृश्यन्ते । यथा पाण्डवचरित्रे घटोत्कचस्य 'घट्टको' इति
प्रसिद्धस्य भीमहिङ्गवाहजातस्य करचरित्रे—'रथान् पिपेप पापार्णजपान तरुभिर्ग-
जान् । सयेणापातवातेन भटकोटीरपातयत् ॥' तथा तत्रैव गाङ्गेयस्य दशमदिवससं-

प्राप्तेऽप्युक्तम्—‘कोटिशो भटसंभारसंहारे विहितधमम् । धनुर्विधामयाचक्रे कृपयेव
पितामहः ॥’ इति । श्रेणीभ्यो भवमुत्पन्नम् । अकस्माद्भवमाकस्मिकं तुमुलं व्याकुलकोलाह-
लशब्दं निशम्य श्रुत्वा आतङ्कितैः संजातभीतिभिः अत एव किमिदं किं जातं चेत्-
मुना प्रकारेण वदद्भिः कथयद्भिरमरैर्देवैः । उत्प्रेक्ष्यते—ईक्षणयुगेषु नेत्रद्वन्द्वेषु नि-
मेषाणां नेत्रोन्मीलननिमीलनानां नैस्व्यं दारिद्र्यं किं लेभे प्राप्तमिव । भीतेरतिशयि-
तया विकाशितलोचनरेवाभूयतेत्यर्थः ॥ इति अकच्चरसाहितसमरवीररसवर्णनम् ॥

भूमेर्जयाय चतुरम्बुधिमेखलाया

आराध्य पूर्वविधिना किमु जैत्रमन्नम् ।

गुप्तं कचिन्निजभुजप्रभवत्प्रताप-

वहौ ततोऽयमरिकीर्तिकर्त्री जुहाव ॥ ४९ ॥

अयमकच्चरपातिसाहिः चत्वारश्चतुःसंहयाकाः पूर्वापरदक्षिणोत्तरलक्षणा अम्बुधवः
समुद्रा एव मेखला काञ्ची यस्यास्तादृश्या भूमेः पृथिव्या जयाय स्वीकरणाय पूर्वविधिना
जापयतः प्रमुखपूर्वसेवाप्रकारेण जैत्रं यावन्निजप्रतिपक्षपक्षाणां जयनशीलं पराभवनैक-
स्वभावं मन्त्रं सप्रभाववर्णात्मकां विद्यामाराध्य सम्यगुपासनो विधाय । ततः पूर्णपूर्वविधि-
सेवानन्तरं कचिरकुत्रचित्प्रदेशे गुप्तं छन्नम् यथा कश्चिन्नो न पश्यति न वेत्ति तादृगे-
कान्तस्थाने । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनो भुजाभ्यां बाहुभ्यां प्रकर्षेण भवमुत्पद्यमानो यः
प्रतापो महःसंदोहः स एव वहिः कृशानुस्तस्मिन् । अरीणां वैरिवसुधाधवानां कीर्तिरूपां
कीर्तिनाश्रीं वा कर्त्री कुमारिकीं जुहाव । तन्मन्त्रसिद्धयर्थमुत्तरसेवावसाने जुहोति स्मे-
त्यर्थः । शत्रुं जयमाहात्म्ये केनचित् खेचरेण ह्येतुमानीता निविडनिबद्धा गुणगुन्दरी
राजकुमारी रोदनशब्दध्रुवणागतेन महीपालकुमारेण रणप्रकरणप्रहरणोक्तौपधीसजी-
कृततद्विद्याधरपार्श्वान्मोचिता सोऽपि प्रतिबोधितश्च । नेमिचरित्रेऽपि नेमिनाथेन पञ्च-
ममवे अपराजितनाम्ना कुमारेण तथैव मोचितेत्यर्थः ॥

उत्कंधरावनिधराधिकधीरभावै-

भूमीभुजा विगणनां गमिताः समप्राः ।

एनं निभात्परिणतोद्भुरसिन्धुराणां

संसेवितुं क्षितिधराः किममी समीयुः ॥ ४६ ॥

भूमीभुजा अकच्चरराजेन उत्कंधरत्वैनोच्चैःशिरस्तया । सर्वेभ्योऽपि भूभृद्भ्यो मह-
त्वेनेत्यर्थः । तथा अवनिधरत्वेन भूमीमण्डलधारकत्वेन नागेन्द्रवत् अथवाधिकेन
विश्वातिशायिना धीरभावेन धैर्येण एतैः प्रकारैः कृत्वा विगणनामवहेलनां गमिताः
प्रापिताः सन्तः अमी नेहमन्दरगौरिगुरुकैलासप्रमुखाः समप्राः समस्ता अपि क्षिति-
धराः पर्वताः परिणतानां तटेषु तिर्यक्प्रहारप्रदायिनाम् । ‘परिणतगजप्रेक्षणीयं द-

दर्श' इति मेघदूतेऽपि । यथा उद्धराणामुत्कटानां सिन्धुराणां वारणानां निभात्कपटात् ।
उत्प्रेक्ष्यते—एनं मुद्रलमेदिनीमण्डलाखण्डलम् किं संसेवितुं सम्यग्विधिनापासितुमिव
समीयुः समागताः ॥

कल्पावनीरुहवनानि महीमघोना
प्रोद्दामदानललितैरवहेलितानि ।

गुच्छप्रसूनफलभारनमच्छिखानि
ग्रीडोदयादिव बभूवुरधोमुखानि ॥ ४७ ॥

महीमघोना अकचवरक्षोणीसहस्रचक्षुषा प्रोद्दामानां जनमनःसमीहिताधिकतया प्र-
वलयनां दानानां स्वर्णमणीपणादिविधाणनानां ललितैः विलासैर्विजृम्भितैरवहेलितानि
अवगणनां गमितानि कल्पावनीरुहाणां सुरतरुणां वनानि काननानि । समूहा इत्यर्थः ।
उत्प्रेक्ष्यते—ग्रीडोदयाल्लजायाः प्रादुर्भावादिव । स्वावज्ञासंजातातिमन्दाक्षोद्गमनेत्यर्थः ।
अधोमुखानि नीचैर्भूतानि वदनानि येषां तादृशानि बभूवुर्जातानीव । किंभूतानि ।
गुच्छाः स्तवकाः, प्रसूनानि कुसुमानि, फलानि सस्यानि, तेषां भारेण वीवधेन नमन्त्यो
भूमावेष लमन्त्यः शिखाः शाखा येषाम् ॥

एतन्महस्त्रिभुवनभ्रमणीविलासं
जैत्राङ्गकारनिकरैरपि दुःप्रघृष्यम् ।

उल्लङ्घितुं स्पृहयतेव सहस्रपादी
निर्मीयते स्म सरसीरुहिणीवरेण ॥ ४८ ॥

सरसीरुहिणीनां कमलिनीनां वरेण भर्त्रा भानुना । सहस्रसंख्याकानां पादानां समा-
हारः सहस्रपादी दशशतचरणाः । 'पादो मूलास्तुर्योशाङ्घ्रिषु प्रत्यन्तपर्वते' इत्यनेकार्थः ।
निर्मीयते स्म । कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्याकचवरसाहेर्महः प्रतापमुल्लङ्घितुमतिक्रमितु-
मिव । 'लघूद् गतौ' अयं धातुर्भादिरात्मनेपदी । अतिदुःसह्यतया निजजैत्रतया च
एतत्पुरस्त्वरितुं पलायितुं वा स्पृहयता काङ्क्षता । किंभूतं महः । त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि
भ्रमणी पर्यटनम् । 'विधेः कदाचिद्भ्रमणीविलासे' इति नैपथे । तत्र विलासः क्रीडा यस्य ।
एतन् किंभूतम् । जैत्राणां जवन्तरीजानां प्रतिपक्षलक्षितिरस्फुटितीक्ष्णान्तराङ्गकारणां
प्रतिमल्लानां जिष्णूनामपि जित्वराणां निकरैः समुदाधैरपि दुःप्रघृष्यं दुराकलनीयम् ।
सर्वथापि जेतुमशक्यमित्यर्थः । 'दूरं गौरगणैरहंकृतिभृतां जैत्राङ्गकारे चर-'
त्यपि नैपथे ॥

आकालिकीकुलिशशैवलिनीशवहि-
वैश्वानरान्धुरुहिणीरमणप्रदीपाः ।

अंशा अमी त्रिजगतीव परिस्फुरन्ति

राशेरिवास्य महसां रिपुराजघस्य ॥ ४९ ॥

रिपून् राज्ञो निखिलसपत्नावनिपतीन् हन्तीति पञ्चतामोवरान् चरीकर्तृति रिपुरा-
जघः । 'पाणिघतादघौ शिल्पिनि विपये निपाल्यौ, राजपथ राज्ञो हन्ति' इति प्रक्रियाकौ-
मुद्याम् । तथा 'रराज नीराजनया स राजघः' इति नैपथेऽपि । तस्य एतस्याकच्वरपा-
तिसाहेमंहसां भूयसः प्रतापानां राज्ञोः समूहस्य । 'स राशिरासीन्महसां महोज्ज्वलः'
इति नैपथे । अर्थस्तु वृत्तौ । एवमेवेति । त्रिजगति त्रैलोक्ये अनी जनचक्षुःप्रत्यक्ष-
लक्ष्याः अंशा भागा इव परिस्फुरन्ति स्फूर्तिं विभ्रति । तानेव दर्शयति—आकालिकी
विद्युत्, कुलिशं शक्रकराम्भोरुहभास्वहन्मोलिनामायुधम्, शैबलिनीशो नदीपतिः
समुद्रस्तस्य बहिर्दुसाशनः बडवानलः । 'और्वः संवर्तकोऽन्धमिर्बाढवो बडवासुखः'
इति हैम्याम् । तथा वैश्वानरः स्वाभाविकापरदवानलादि ज्वलनः अम्बुहृदिगीरमणः
पद्मिनीप्राणनाथः सहस्ररश्मिः, प्रदीपाः स्नेहप्रियाः, इत्येते ॥

यस्यातिदानवशतः परितोपभाग्भि-

र्विश्वार्थिभिः सुरगवामपमानितानाम् ।

भूयोभवद्भिरविसर्जनतः पयोभि-

र्निष्पातिभिः किमभवद्विवि देवसिन्धुः ॥ ५० ॥

सुरगवां कामधेनूनामविसर्जनतो दानभावाद्भूयोभवद्भिरतिबहुलीभावं प्राप्नुवद्भिः
अत एव निष्पातिभिर्निःसरणशीलैरधस्तात्पतद्भिः पयोभिर्दुग्धैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—
दिवि आकाशे देवसिन्धुस्त्रिदशतटिनी स्वर्गगङ्गा अभवन्नांतेव । किमूतानां सुरगवाम् ।
यस्याकच्वरसाहेरतिदानवशतो वाचकजनानामिच्छाभ्यधिकविभ्राननाधीनतया परि सा-
मस्त्येन तोषं संतोषं स्वान्तस्वास्थ्यं स्वेच्छापरिपूर्तितया संतुष्टिं भजन्तीति तादृशीर्विश्व-
त्रयाणां भुवनानाम् । त्रैलोक्यस्येत्यर्थः । समस्तैर्निःशेषैरर्थभिर्वाचकैरपमानितानामव-
गणितानाम् । स्वप्नेऽप्यप्रार्थितानां भूपस्य मनःकामिताधिकदानैः संतुष्टचित्तैस्त्रिजगद्याचकैः
स्वप्रावस्थायामपि कामधेनवो निष्यन्ते इत्यर्थः ॥

संप्रीणता कुवलयं नृपसूरिराज-

श्लोकावनीघनयुगेन महोदयेन ।

द्वैराज्यवज्जगदभूत्परमत्र चित्र-

मद्वैतसंमदपदं दधुरङ्गभाजः ॥ ५१ ॥

नृपोऽकच्वरपातिसाहिः सूरिराजो ह्रीरविजयसूरिवधुधरावासवः । पुनरपरवर्णनैस्तु-
क्येन ग्रन्थनायको विस्मृतो मा स्तादिति सूरिराजाभिधानप्रहणम् । तयोः श्लोका य-
दासी तादेवावनीधनौ राजानौ तयोर्गुणेन द्वन्द्वेन कृत्वा जगद्विश्वम् । द्वौ राजानौ यत्र ।

राजा चन्द्रो नृपश्चेति द्विराजं तस्य भावो द्वैराज्यं तद्वद्वैराज्यमिवाभूत् जातम् । किलक्ष-
णेन नृपसूरिराजश्लोकावनीधनयुगेन । महानतिशायी अभ्युदयोऽनवरतपरोलक्षप्रतिपक्ष-
पयोधरविधुंतुदादिभिरप्रतिहताद्वैतवैभवो यस्य । पुनः किं कुर्वता । कुवलयं पृथ्वीमण्ड-
लमुत्पलं च संप्रीणता । प्रीतिमुत्पादयतेत्यर्थः । विकाशयता च । परं केवलमत्र द्वैराज्ये
तच्चित्रमाध्वर्यमस्ति । यत्कारणादङ्गमाजः प्राणिनः न विद्यते तद्वैतं द्वितीयं कारणं
युगलं वा यत्रैतद्वैतमसाधारणमानन्दपदं हर्षस्थानं दधुर्धारयन्ति स्म । द्वैराज्ये हि
जनानां विपाद एव स्यात्, अत्र तु परमप्रमोदः, एतदेव महदाध्वर्यम् ॥

स्पर्धी दधन्निजयशःप्रसरैः स्वलक्ष्म्या

क्षोणीभुजा बहिरितो विहिताः स्वदेशात् ।

स्वःसिन्धुरोचसि तदादि मृगं दधानो

राजानिशं मृगयुवत्किमु बम्भ्रमीति ॥ ५२ ॥

क्षोणीभुजा अकम्बरनृपतिना निजानामात्मीयानां यशसां कीर्तनानां प्रसरैर्विस्तारैः सह
स्वलक्ष्म्या आरम्भैश्चक्षिणा सार्धं स्पर्धी संहर्षमभ्यसूयां दधद्विभ्राणः सन् राजा चन्द्रो
नृपश्च इतोऽस्माद्गमण्डलवर्तिनः स्वदेशाग्निजजनपदादात्मप्रदेशाद्वा बहिःकृतो निष्का-
सितः देशत्यागं कारितः । उपप्रेक्ष्यते—तदादि तस्माद्वासरादारभ्य मृगं लक्ष्म कृष्णसारं
दधानः कलयन् मृगयुवकुञ्चक इव स्वःसिन्धोर्गगनगङ्गाया रोधसि तटे अनिशमहोरात्रं
किमु बम्भ्रमीति अतिशयेन भ्राम्यतीव । प्रायो मृगेणैव मृगा गृह्यन्ते नद्यादिनीरसं-
निधाने च पयःपानार्थं पन्यसत्त्वाथ समायान्ति इति स्वयशःस्पर्धी चन्द्रो राज्ञा पृथ्वी-
धीयाभिष्कासितो नमसि पर्यटतीत्यर्थः ॥

यस्यौजसि स्फुरति जैत्रं इव त्रिलोक्यां

त्रासादिवाम्बुनिधिमम्बुधिमन्त्रजिह्वः ।

यज्ञः पुरंदरकरं सरसीजपाणिः

पादं हरेरपि दवोऽद्रिमुवं वभाज ॥ ५३ ॥

यस्य राज्ञो जैत्रे जयनशीले इव ओजसि प्रतापे त्रिलोक्यां जगत्त्रयेऽपि स्फुरति
परिभ्राम्यति सति त्रासादाकस्मिकमयात् । उपप्रेक्ष्यते—अम्बुधेः समुद्रस्य मन्त्रजिह्वः
कृशानुः बद्धमानलः अम्बुनिधिभूमिमात्मिमाध्यमिव वभाजाभयति स्म । अपि पुनर्वज्रो
दम्भोलिः पुरंदरस्य वाद्यवस्य करं हस्तमिवाधितः । अपि पुनः पुरणीजं कमलं पाणी
दस्ते यस्यैतावता मार्तण्डो हरेर्नारायणस्य पादं चरणं विष्णुपद्मकाशं धितवानिव ।
अपि पुनर्दयो दावानलः अद्रिमुपं पर्यतपनगदनावनीमिव रोधते स्म ॥

अभ्रभ्रमचदभिगात्ययशोलुलाय-

मालोक्य भीतिविवशस्य हरेर्हयस्य ।

संत्रस्यतो वदननिर्यदमन्दफेनै-

ज्योतिष्मतीव समभूत्पुरुहूतपद्या ॥ ५४ ॥

हरेरिन्द्रस्य हयस्य तुरगस्योच्चैःश्रवसो वदनान्मुखगङ्गरानिर्ध्वजिन्द्रधोभूमौ विष्पतद्भिरम-
न्दैर्वहुलैः फेनैर्मुखकफैरश्रुमलालाभिः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—पुरुहूतपद्या शक्रमार्गो ग-
गनम् । ज्योतिष्मती ज्योतींषि प्रह्नक्षत्रतारका विद्यन्ते यस्यां तादृशी किमभवत्संपन्नेव ।
हयस्य किंभूतस्य । भीत्या भयेन विवशस्य विह्वलस्य व्याकुलस्य । अत एव किं कु-
र्वतः । संत्रस्यतः अकस्मान्निजजिघांसुदर्शगोद्भूतभूतिभीतिवशतो नश्यतः । किं कृत्वा ।
अत्रे आकाशे भ्रमन्तं परितः पर्यटन्तं यस्याकञ्चरस्याभिमातीनां विरोधिनामयशोऽप-
कीर्तिरेव इयामवर्णत्वालुलायं महिषमालोक्य समीक्ष्य । महिषो हि तुरगद्वेपी ।
यतः—‘रजस्वलो बाहुरिपुः’ इति हेम्याम् । तथा जिनजन्माभिपेके देवागमे—‘वा-
जिस्थं कासराहूढः’ । तथा ‘हयद्विपद्भ्यश्चयिणीपयःसुतम्’ हयद्विपत्स्या महिष्या
किंभूताया वृष्कयिष्याः प्रौढाङ्गजाया यत्पयः सरसदुग्धं तस्य सुतं दधि । दु-
ग्धोद्भवात्पयः सुतमिति । तथा ‘रामालिरोमावलिदिग्विगाहिष्पान्तायते घाहनमन्त-
कस्य । यत्प्रेक्ष्य दूरादपि बिभ्यतः स्नानश्चान्दृष्टीत्वापहतो विवस्वान् ॥’ द्वयमपि
नैपथे ॥

पद्मापि देवतरवोऽधरिताः स्वदान-

लीलायितैर्वसुमतीकुसुमध्वजेन ।

संभूय काञ्चनशिलोच्चयचूलिकायां

किं मन्त्रयन्त्यवनिवृत्रहणं विजेतुम् ॥ ५५ ॥

वसुमत्या वसुंधराया अतिरूपरामणीयकेन कुसुमध्वजेन धीनन्दनेन । ‘निपथवसुधा-
मानां कस्य त्रियाङ्गमुपेयुषः’ इति नैपथे । ‘द्योतिशायिसरीरसौन्दर्याद्भूमीस्मरेण’ इति
तद्वृत्तिः । स्वदानस्य निजवितरणस्य सीत्यायितैर्विलसितैरधरितास्तिरस्कृताः पराभूताः
रान्तः पद्मापि पद्मसंख्याका अपि कल्प-पारिजात-मन्दार-द्वारिचन्दन-सेताननामानो
देवतरवः सुरदृष्टाः । उत्प्रेक्ष्यते—काञ्चनशिलोच्चयस्य स्वर्गशैलस्य भेरोधूलिकायां
शिरःशिरारे संभूय एकत्र मिश्रित्वा सर्वेऽप्येरीभूय अवनेर्भूमेर्वृत्रहणं पुरंदरमकञ्चरसाहिं
विजेतुमभिमवितुं किं मन्त्रयन्ति रहसि आलोचनमिव कुर्वन्ति । ‘रहस्तालोचनं
मन्त्रः’ इति हेम्याम् । तथा पाठान्तरम्—तत्र मूलरूपानां नदीनां प्रणयी पतिः स-
मुद्रः गनेभिः स्नन्दनयकपाराधरो यस्याः सा भूमिस्तस्यास्त्रणीविभोदः रजनीरमणस्य ।
अकञ्चरभूतैरित्यर्थः । विजिगीषवेव साभिभवविधातुर्विजेतुमिच्छयेव अनिमि-

पान्देवान् संप्रीणयन्ति तोषयन्ति । समीहितदानादिना प्रीता हि देवा अभीष्टसिद्धिं ददते इत्यर्थः ॥

सर्वानुवाद इव यन्महसां विहायः-

पान्थः किमु प्रतिनिधिर्हुतभुक्पयोधेः ।

वज्रोऽनुकार इव कायलता हुताश-

पङ्क्तिः पुनः सहचरस्तडितां विलासः ॥ ५६ ॥

यन्महसाम् अकञ्चरसाहेभ्यसः प्रतापानां विहायः पान्थो यगनाध्वनीनः सहस्र-
रश्मिः सर्वं समस्तरूपमनुवदतीति सर्वानुवादः पुनरप्यभिधानमिव । पुनः पयोधेः स-
मुद्रस्य हुतभुक् ज्वालाजिह्वो बड्बामुखः प्रतिनिधिः प्रतिविम्बमिव । पुनर्वज्रो वासव-
हस्तदम्भोलिः अनुकारः सादृश्यमिव । पुनर्हुताशानां पावकानां पङ्क्तिर्मालिका कायलता
शरीरयष्टिरिव । पुनस्तडितां विद्युतां विलासो विजृम्भितं सहचरः सखा । 'मित्रघः
सहचरो मित्रं सखा' इति हैम्याम् ॥

ऐश्वर्यमीशत इव प्रभुतां सुरेन्द्रा-

दोजो रवेर्निधिपतेश्च वदान्यभावम् ।

भोगीश्वरादवनिगौरवसाहसित्व-

मादाय योऽम्बुजभुवा निरमायि भूमान् ॥ ५७ ॥

यो भूमान् अकञ्चरसाहिः अम्बुजभुवा नारायणनाभिनीरजजन्मना व्रजणा । उत्प्रे-
क्ष्यते—ईशत ईश्वरादैश्वर्यमीश्वरताम् । तथा सुरेन्द्रादेवनायकारप्रभुतां स्वामितां सामर्थ्यं
वा । पुनः रवेः सहस्रकिरणादोजः प्रतापम् । 'यदोजसो यद्यशसः स्थिताविमी' इति
नैपथे । ओजःशब्देनात्र प्रतापः । च पुनर्निधिपतेर्वैश्रवणाद्वदान्यभावं दानशीलताम् ।
पुनर्भोगीश्वरात् शेषनागनाथादवनेर्मेदिनीमण्डलस्य गौरवस्य साहसित्वं सहनशीलताम् ।
'सद्विचलचलिपतिभ्यो यदन्तेभ्यः किकिनी वाच्यौ' । 'सासहिः वावहिः चाचलिः पा-
पतिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । आदाय गृहीत्वा निरमायि निष्पादित इव ॥ इत्यकञ्चर-
साहिवशः प्रतापदातृतादिगुणाः ॥

क्षोणीक्षितः क्षितिरुहानिव वायुरंहः

प्राच्याननामयदकञ्चरभूमिपालः ।

तस्मादिशो जगृहिरेऽपि च दाक्षिणात्य-

ह्माभृद्धरेण शरमादिव सिन्धुरेण ॥ ५८ ॥

अकञ्चरनामा भूमिपालः क्षितिरक्षिता प्राच्यान् पूर्वदिग्भवान् पूर्वदिक्खन्धिनी
वा क्षोणीक्षितः पार्थिवान् । 'महीक्षितार्थिवो मूर्धामिषिक्तो भूप्रजावृषः' इति हैम्याम् ।

अनामयत् स्वपदप्रणतान् प्रणयति स्म । क इव । वायुरेह इव यथा वातवेगः क्षि-
तिरुद्धान् पादपान् नामयति नम्रीकरोति । अपि च पुनस्तस्मादकम्बरमुद्रलपातिसाहेर्द-
क्षिणस्यां दिशि भवा दाक्षिणात्यास्ते च ते क्षमाभृतश्च राजानस्तेषां भरेण वृन्देन दिशो
जगृहिरे पलायितम् । 'पलायितस्तु नष्टः स्याद्ब्रूहीतदिग्भिराहितः' इति हैम्याम् ।
शरभादिव । यथा अष्टापदात्कुञ्जरारातेः सकाशात् । 'शरमः कुञ्जरारातिरुत्पादकोऽष्ट-
पादपि' इति हैम्याम् । सिन्धुरेण । जातिवाचित्वादेकवचनम् । निजाहितत्वेन इननभी-
तेर्गेजेन प्रपलाय्यते ॥

आज्ञा यदम्बुनिधिनेमिविधेरधारि
शीर्षेव मूर्ध्नि धरणीरमणैरुदीच्यैः ।

पाश्चात्यभूमिपतयो यतयो बभूवु-

भीतिर्विरागत इवोज्झितसङ्गरङ्गः ॥ ९९ ॥

यथासौ अम्बुनिधिनेमौ वसुधावलये विधुश्च तस्माकम्बरभूपते राज्ञः आज्ञा शासन-
मुदीच्यैः उत्तरस्यां भवर्धरणीरमणैः पृथिवीपतिभिर्मूर्ध्नि स्वमस्तके शीर्षेव 'सेष' इति
लोकप्रसिद्धा । अप्यारि प्रियते स्म । तथा पाश्चात्यभूमिपतयः पश्चिमदिक्संबन्धिना
भीतेरकम्बरसाहिषाध्वसातिरेकाद्यतयस्यापसा बभूवुः संजाताः । 'वैखानसो धानप्रसो
भिधुः सान्यासिको यतिः' इति हैम्याम् । किभूताः । उज्झितस्त्यक्तः सङ्घस्य पृष्ट-
हिणीधनेश्वर्यादिसंगमस्यानुपहृत्य रक्षितोत्साहो यैः । उत्प्रेक्ष्यते—विरागत इव ।
यथा विरागाच्चापसीभवन्ति । तेऽपि न विरागिणस्त्यक्तसङ्गरङ्गाः स्युः ॥ इत्यकम्बरस्य
चतुर्दिगाक्रमणम् ॥

सर्वे जनाः सृजति राजनि यत्र राज्यं

प्रहृत्पल्लवितचित्तपथा बभूवुः ।

दुःस्थैरिवापि न परं प्रतिपक्षलक्ष-

क्षोणीमहेन्द्रमहिलानिवहैः सुखांशः ॥ १० ॥

यत्र यस्मिन्नकम्बरे राजनि चतुरम्बुधिमेखलाखण्डले राज्यं सकलविपुलामण्डलै-
श्वर्यं सृजति कुर्वति सति सर्वे समस्ता अपि जनाः प्रजालोकाः प्रहृत्वा प्रमोदेन ।
'ह्लाद इति योगविभाभात् ह्रस्वः प्रहृतिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । कृत्वा पल्लविताः यद्-
लीभूताक्षितपथा मनोदत्तयो येषां तादृशा बभूवुः संजाताः । परमयं विशेषः । अप्य
या परं केवलं प्रतिपक्षा अकम्बरसाहेधेतोवचनादिनिर्विपक्षीभूता मनसैव विरुद्धवि-
धिरस्यो वा न तु कायेन कथंचिदपि प्रमविण्वः तादृग्विधा विरोधिनस्ते च लक्षा
लक्षसंख्याका ये क्षोणीमहेन्द्राः पूर्वोपस्थापेक्षया क्षितिक्रमुक्षानः महावृषास्तेषां महिला
अवरोपध्वस्तासां निवहैः समूहैः दुःस्थैरिद्वेर्निर्धनेरिव गुरास्य गातस्य क्षमणो ते-

शोऽप्यंशोऽपि नावापि न प्राप्तः । महाराजा अपि यत्प्रतिपक्षतया परिभवं प्राप्य सर्वं राज्यं जनपदपुरग्रामद्विणादि निर्गम्य द्रमकीभूय वनेचरा इव कान्तारान्तरचारिणो बभूवुः । अतस्त्वपस्विनीभिस्तद्वनिताभिः कुतः सुखांशोऽपि प्राप्यत इत्यर्थः ॥

मेरुगिरिष्विव गभस्तिरिव ग्रहेषु

बर्हिर्मुखेष्विव वृषा प्रमुखो नृपेषु ।

आक्रम्य चक्रवर्तसौ क्षितिशक्रचक्रं

शास्ति सा साहिरखिलां चतुरब्धिकाञ्चीम् ॥ ६१ ॥

असौ साहिरकच्चरः अखिलां समग्रामपि चत्वारोऽम्बुधयः समुद्राः काञ्ची मेखला यस्यास्तादृशी पृथ्वीम् । यद्यप्युत्तरस्यां चक्रिसाध्यस्य भरतक्षेत्रस्य पर्वन्तो हिमवद्विरिः तथापि कविसमयानुसार्यदो वचः । तथा च रघुवंशे—‘पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्’ इति । तथा च नैपधे दमयन्तीखयंवरसमागमे भूपत्नीनाम्—‘रम्येषु हर्म्येषु निवेशनेन सपर्यया कुण्डिननाकनाथः । प्रियोक्तिदानादरनम्रताभिरपाचरघाह स राजचक्रम् ॥ चतुःसमुद्रीपरिखे नृपाणामन्तःपुरे वासितकीर्तिदारे । दानं दयासूतमातिथेयी चतुष्टयीरक्षणसौविदल्लाः ॥’ इति । शास्ति पालयते । किं कृत्वा । चक्रिवत् चक्रवर्तिवत् क्षितिशक्राणां मूर्धामिपिक्तानां महानृपाणां चक्रं घृन्दमाक्रम्य स्वसेवकीकृत्य । असौ किंभूतः । गिरिषु सर्वपर्वतेषु मेरुः सुवर्णचल इव । यथा ग्रहेषु महलप्रभृतिष्वष्टाशीतिसंख्येषु गभस्तिर्मास्कर इव । ग्रहपतित्वात् । ‘ग्रहान्धिनीगो शुपतिर्विकर्तनः’ इति हैम्याम् । यथा बर्हिर्मुखेषु घृन्दारकेषु वृषा पुरंदर इव । तथा नृपेषु समस्तभूपतिषु प्रमुखो मुख्यः ॥ इत्यकच्चरवर्णनम् ॥

श्रीआगरापुरमुपेत्य कियन्ति वर्षा-

ण्यम्भोधिनेमिविधुना वसतिर्वितेने ।

भूकश्यपेन मथुरामिव हेमपद्म-

निष्पातिपौष्पकपिशार्कसुताकलापाम् ॥ ६२ ॥

अम्भोधिनेभेः समुद्रकाश्या विधुना मुधाकरेणाकच्चरेण पातिसाहिना दिङ्मीनगरात् प्रिया विविधलक्ष्म्या कलिताम् आगरा इत्यभिधानं यस्यास्तादृशीं पुरीं नगरमुपेत्यागत्य कियन्ति कतिचिद्वर्षाणि यावत्स्थितिः वसतिर्वितेने विहिता । स्थित इत्यर्थः । केनेव । भूकश्यपेनेव । यथा यमुदेवेन शीर्यपुरान्मथुरामागत्य कियन्ति दायनानि वसतिर्वितन्यते स्म । ‘यमुदेवो भूकश्यपो दन्दुरानकदुन्दुभिः’ इति हैम्याम् । किंभूतां पुरम् । हेमपद्मानां जाम्बूनदारविन्दानां निष्पातिभिर्नितरां पतनशीलैरथ वा काञ्चननरीरजेभ्यो गलद्भिः । ‘पशुपतिजटाजूट इव विकसितकनकमलकुवलयोच्छलितरजःपुत्रपित्ररितराजदंशावतंसया’ इति चम्पूकथायां हेमपद्मानां सद्भावं इति । पौष्पैः परागैः कपिश विहीकृतपया यार्कमुता भानुनन्दना मेव कृत्वापः बलधर्तमेराला यस्यां गा ताम् ॥

[तस्यौ समाः स कियतीः पुरमागराख्यां

भूमान्विभूष्य मथुराभिव वृष्णिसूनुः ।

भर्तुर्वशेव सरसा सरसीरुहास्या

श्यामाङ्गमर्कतनुजा भजते स्म यस्याः ॥

स भूमण्डले मुद्गलेन्द्रतया विख्यातो भूमानकट्वरः आगरा इत्याख्या नाम यस्या-
स्त्रादृशीं पुरं नगरीं विभूष्यालंकृत्य कियतीः कियत्संख्याकाः समा वर्षाणि । 'हायनोऽयं
समाः शरत्' इति ह्यम्याम् । यावत्तस्यै स्थितिमकार्षीत् । क इव । वृष्णिसूनुस्त्वि ।
यथा वृष्णेरन्धकवृष्णोः सूनुर्नन्दनो वसुदेवोदसारः कंसोपरोधेन कतिनित्संख्याकान्
संवत्सरान् स्थितवान् । यस्या आगराख्यायाः पुरो मथुरापुर्याथ अर्कतनुजा कालिन्दी
अङ्गं समीपं भजते स्म सिपेवे । 'अङ्गो भूपाह्वयकलङ्घ्यम् । चित्राञ्जी नाटकाद्यंशे स्थाने
क्रोडेऽन्तिकागसोः ॥' इत्यनेकार्थः । केव वशेव । यथा पत्नी भर्तुरन्तिकमुत्सङ्गं भजते ।
किंभूता । सह रसैः पानीयैः शृङ्गारादिभिर्वा वर्तते या सा सरसा । पुनः किंभूता ।
सरसीरुहं पद्मं तदेव तद्वा आस्यं वदनं यस्याः । पुनः किंभूता । श्यामा कृष्णवर्णा ।
'जम्भन्तरे न विहृदइ उत्तममद्विलग्नं किंयपि कम्भं । कालिन्दी कन्दविरहे अजवि
कालं जलं धृदई ॥' इति शृत्तरत्नाकरवृत्तौ । पक्षे षोडशवार्षिकी ॥ पाठान्तरम् ॥

स श्रीकरीपुरमवासयदात्मशिल्पि-

सार्थेन डाबरसरः सविधे धरेशः ।

इन्द्रानुजात इव पुण्यजनेश्वरेण

श्रीद्वारकां जलधिगाधवसंनिधाने ॥ ६३ ॥

स धरेशः अकट्वरधरणीरमणः आत्मनः स्वाज्ञावशवर्तिना शिल्पिसार्थेन विद्वानिनि-
षहेन डाबर इति नाम्नः धरसः प्राक् साहिनेव स्वयं स्थानितस्य द्वादशकोशमितस्य
तटाकस्य सविधे पार्श्वे श्रीकरी इति नाम्नां पुरं नगरं अवासयत् वासयति स्म । क इव ।
इन्द्रानुजात इव । यस्या 'दाकावरजो विष्णुः दाशार्हः । पुरपोतनोऽब्धिशयनोपेन्द्रावजे-
न्द्रानुजाः ॥' इति ह्यम्याम् । तथा 'का नुजे मम निजे दनुजारा' इत्यपि नैपथे । पुण्यज-
नानां यक्षाणामीश्वरेण स्वामिना । 'कलाशोकायक्षपननिधिपुण्यकिपुरपेश्वरः' इति
ह्यम्याम् । दाकादिष्ठपनदेन । जलधिगतां नदीनां धवो भर्ता समुद्रस्य संनिधाने स-
मीपे प्रिया स्वर्णरत्नादिमृदपा संयुक्तां द्वारकानाञ्चीं पुरीं वासयामास निवेशयति स्म ॥

प्राकाश्यपीपतिरकट्वरपातिसाहि-

स्तस्याः पुरः प्रतिमटान्प्रचलन्विजेतुम् ।

जादा दशापि कुरुते स्म फते स यस्मा-

त्तस्मात्फतेपुरमिति प्रददे तदाहाम् ॥ ६४ ॥

प्रेक्ष्य प्रभुं हरिमिव स्वमुपेतमुर्व्या

प्रीतेरनूपगतवत्यमरावतीयम् ॥ ६६ ॥

यं नृपम् । यन्मूर्तिमित्यर्थः । उर्व्या महीमण्डले उपेतमागतं स्वमात्मीयं प्रभुं स्वामिनं हरिमिन्द्र प्रेक्ष्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । प्रीतेः स्वस्वामिनि स्नेहातिरेकात् अनु पृष्ठे उपगतवती समायाता । उपप्रेक्ष्यते—इयं श्रीकरीरूपा अमरावती इन्द्रनगरी । किंभूतं यं हरिं च । भूमीभूतां विपक्षक्षोणीक्षितां पर्वतानां च प्रतिभटं विद्वेपिणं निहन्तुकम् । पुनः किंभूतम् । सुष्ठु शोभन मनो येषां निरवशहृदयेषु महत्सु देवेषु च मुख्यमप्रागण्यम् । पुनः किंभूतम् । जिष्णुं जयनशीलं तया उग्रं प्रचण्डं खासहजपरः सहस्रसंहारकारकं धन्व कोदण्डं यस्य । तथा पविर्वज्रमाकृत्या पाणौ हस्ते यस्य । प्रायः पुण्यवतां पाणिपादेषु वज्रचक्राङ्कुशादिलक्षणानि स्युः । तथा सहस्र दशशतसंख्याकानि नेत्राणि लोचनानि यस्य । 'सहस्रं राजा' इति लोकवाक्यमपि । चरप्रधानपुरोहितादीनां दग्धिभूपालाः पश्यन्तीति कविसमयोऽपि । पश्चात्कर्मधारयः । शकसा त्वेतानि नामान्येव सन्ति ॥

स्पर्धा यया विदधतं त्रिजगज्जयिन्या

दृष्ट्वा बलेर्गृहमियं कचिदौचिती न ।

ध्यात्वेति पद्मजनुषा प्रतिघातिरेका-

क्षिप्तः क्षणात्क्षितितले बलिना किमेवः ॥ ६७ ॥

पद्मजनुषा मक्षणा इत्यमुना प्रकारेण ध्यात्वा विचिन्त्य प्रतिघातिरेकादनुचितविभावनोद्भूतकोपातिशयात् । उपप्रेक्ष्यते—बलिना बलिनाम्ना दैलेन सार्धम् । अत्र सार्धपदाध्याहारः । अयं या बलिना बलवता विधिना । बलवन्तं विना कापि कार्यसिद्धिर्न स्यात् । अत एव बलिगृहः क्षणाग्निमेवमाग्राक्षितेः पृथिव्यास्तले अधोभागे क्षिप्तः पाताले प्रवेशितः । 'बलिताम्र दिवं सतस्थवागुपरि स्नाह दिवोऽपि नारदः' इत्युपरि स्थितिर्वलिगृहस्य नैपथे । इति किम् । त्रिजगज्जयिन्या भुवनत्रितयीयावन्नगरीजयनशीलया यया श्रीकर्यां नगर्यां सार्धं स्पर्धामभ्यसूयां विदधतं कुर्वाणम् । बलेर्गृहं नागलोकं दृष्ट्वा स्वयमभ्यस्य इयमनया श्रीकरीपुरा सद स्पर्धाकृतिः कचिल्लुप्रापि नाचिती न युक्तिमती इति चेत्तत्र विचार्य ॥

निर्वर्ण्य वर्ण्यविभवैः स्वभैः पुरीं यां

संस्पर्धया निजजयाय समुज्जिह्वानाम् ।

तद्भूतभूरितरङ्गीतिविहस्रचेताः

किं द्वारका प्रविशति स्म पयोधिमध्ये ॥ ६८ ॥

द्वारका नारायणनगरी पवोधिमध्ये समुद्रसलिलदुर्गान्तराले प्रविशति स्म प्रविष्टा ।
उत्प्रेक्ष्यते—तस्याः श्रीकरीपुर्याः सकाशाद्भूता उत्पन्ना भूरितरा अतिमहती या भीति-
भयं तथा कृत्वा विहसं व्याकुलीभूतं चेतो मनो यस्याः । किं तादृशीव किं कृत्वा ।
स्वस्याः श्रीकर्या भवैरुत्पन्नैर्वर्णैर्जगत्त्रयजनवर्णनीयैर्विभवैः श्रीभिः संपर्धया अभ्यसूयया
कृत्वा निजस्य द्वारवत्याः आत्मनो जयाय पराभवनाय समुज्जिहानामुद्यतां प्रगल्भानां
कृतोद्यमानां वा यां श्रीकरीपुरीं निर्वर्ण्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति समुदायेन नगरीवर्णनम् ॥

अथ पृथग्वर्णनम्—

धात्रीधृतौ फणसहस्रभृताभ्यसूयां

विभृद्भुजंगविभुनाम्बरचुम्बिमौलिः ।

सालः स्मयेन कपिशीर्षककोटिमुच्चै-

र्धतुं मरुद्गृहमिव स्वयमप्यधत्त ॥ ६९ ॥

सालो यत्प्राकारः स्मयेन गर्वावेशवशंवदतया । उत्प्रेक्ष्यते—स्वयमप्यात्मनोऽपि मरु-
द्गृहं स्वर्गं धर्तुमुद्रोढुं धारयितुमुच्चैस्त्वमुपरिष्ठात् कपिशीर्षकाणाममालकानां 'काशीसां'
इति प्रसिद्धानां कोटिमधत्त धृतवानिव । सालः किं कुर्वन् । भुजंगविभुना शेषनाग-
नायकेन सममभ्यसूयामीध्यां स्पर्धां विभ्रद्धानः । किंभूतेन भुजंगविभुना । धान्या
धरिन्या धृतौ धारणविषये फणानां स्वशिरसां सहस्रं दशशतीं विमर्तीति । सालः
किंभूतः । अम्बरमाकाशं चुम्बतीति शिखरेण स्पृशतीत्येवंशीलो भीलिर्मूर्धा यस्य ।
अभ्रंलिह इत्यर्थः ॥

यद्वप्रवज्जरुचिसंचितशक्रचाप-

चक्राभ्रचुम्बिकपिशीर्षकराजिराभात् ।

युद्धं विधातुमहितेन विधुंतुदेन

मित्रान्तिकं किमु समीयुरमी सगोत्राः ॥ ७० ॥

यस्या नगर्याः वप्रः प्राकारः तस्य तत्संबन्धिनं वा वज्राणां गर्भसंदर्भाकृतकुलिसार-
णानां रुचिभिः कान्तिभिः संचितानि पुष्टानि कृतानि प्रकटीकृतानि वा शक्रचापचक्रानि
इन्द्रधनुर्मण्डलानि । अथ च यद्वप्रशक्रकोदण्डचक्राहयानि आयुधानि यस्यां तादृशी । तथा
अग्रमाकाशं चुम्बत्यालिङ्गतीत्येवंशीला अभ्रंकया कपिशीर्षकाणां राज्ञिः पद्भिः आमा-
द्वर्गा । उत्प्रेक्ष्यते—अदितेन रात्र्या विधुंतुदेन रात्र्या सार्धं युद्धं संग्रामं विधातुं कर्तुं
मित्रस्य सुहृदः सूर्यस्य चाश्रितकं सार्मीपममी सगोत्राः स्वजनाः किमु समेता उपगता इव ।
सगोत्रत्वं तु पृताकारत्वेन प्रकाशकरत्वेन च नभःपान्यत्वेन प्रभाकरत्वेन च । तथा सगोत्रा
दि साधुधाः संग्रामसमये सगोत्रसमीपे प्रायः समायान्ति इति रीतिरित्यम् । तत्रापि

कश्चित्सगोत्रोऽप्यनिष्टो भावदेवं च सत्पयं परं मित्रः ततः सर्वमप्युचितमेवेति ॥
इति प्राकारः ॥

यत्रापणेष्वगुरुचन्दनगन्धधूली

चन्द्रप्रकीर्णकमणीसुरदुष्यमुख्याः ।

ज्ञानैर्जिनैस्त्रिजगतीव समस्तवस्तु-

वीथी व्यलोक्यत नरैर्निजनेत्रपदैः ॥ ७१ ॥

यत्र फतेपुरे आपणेषु व्यवहारिणां हृष्टेषु समस्तानां वस्तूनां क्रयाणकानां वीथी
श्रेणी नरैर्नगरग्रामजनपदजन्मभिर्जिनैर्निजनेत्रपदैः स्वनयनारविन्दैर्व्यलोक्यत समीक्ष्यते
स्म । किंभूता । खगुरवः कारुण्डाः, चन्दनाः श्रीखण्डाः, गन्धधूत्वः कस्तूरिकाः,
चन्द्राः कर्पूराः सुवर्णानि वा, प्रकीर्णकानि चामराणि मणयश्चन्द्रकान्तायाः सर्वजातिर-
न्नानि वा सुरदुष्याणि देवकुलानि घासांसि मुख्यान्वादीनि प्रधानानि वा यस्याम् ।
कैरिव । जिनैरिव । यथा वीतरागैः केवलभिः केवलज्ञानैः कृत्वा त्रिजगति
त्रैलोक्ये समस्तवस्तुविस्तारो विलोक्यते । समस्तवस्तुविस्तारो लोके एव नालोके, तत-
स्त्रिजगद्ग्रहणम् ॥

श्रेणीभवन्त्युभयपक्षवलक्षरल-

हृद्वावली विलसति स्म फतेपुरस्य ।

सुखामिसंमदितयत्पुरपद्मधाम्नाः

वक्षःस्थलीकलितमौक्तिकमालिकेव ॥ ७२ ॥

फतेपुरस्याकञ्चरनगरस्य श्रेणीभवन्ती द्विपङ्क्त्या जायमाना उभयपक्षयोर्द्वयोः पा-
श्वयोः । 'शङ्क्यां जहत्युभयपक्षविनीतनिद्राः स्वम्बेरमाः' इति रघुवंशे । 'उभयाभ्यां
द्वाभ्यां पक्षाभ्यां पार्श्वभ्यां परिवर्तनेन कृत्वा विनीता अपहस्तिता निद्रा यैः' इति
तद्रुतौ । वलक्षरलानां स्फटिकमणीनां स्फटिकोपलकल्पितानां हृद्वावलीमापणानामावली
धोरणी विलसति स्म शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—गुणोन्मत्तः नीतिमान् स्वामी अकञ्चरसाह-
स्तेन संमदो हर्षः संजातोऽस्यास्तया संमदितया संजातानन्दया यत्पुरस्य फतेपुरनग-
रस्य पद्मधाम्ना अरविन्दमन्दिरया लक्ष्म्या वक्षःस्थले स्वहृदये आकलिता धृता परि-
क्षिता मौक्तिकमालिका मुक्तगद्गारलतेव ॥ इति हृद्वावली ॥

वेदमन्त्रजाः पुरि विभान्ति मणीमरीचि-

संचारचूर्णिततमीतिमिरप्रसाराः ।

सहस्रार्था विजित्य सुमनोनगरीं गृहीता

मन्ये विमाननिवहा अनयादसीयाः ॥ ७३ ॥

पुरि फतेपुरनगर्यां वेदमन्त्रजा गृहगणा विमान्ति । किंभूताः । मणीनां विविधरत्नानां मरीचीनां कान्तीनां संचारेण प्रसारेण चूर्णिताः खण्डशः कृताः तमीतिमिराणां निशान्धकाराणां प्रसारा विस्तारा यैः । तत्राहमेवं मन्ये मानयामि जाने उत्प्रेक्षे वा । अनया नगर्यां स्फूर्त्या स्वविभूपाविस्फूर्जितेन सुमनोनगरी अमरपुरी अमरावती विजित्य परिभूय अदसीयाः स्वःपुरीसंवन्धिनो विमाननिबद्धाः सुरयाननिकरा गृहीता इवादत्ता इव ॥

चित्ते विचिन्त्य भयमभ्रपथेऽभियाति-

स्वर्भाणुतो निजपरिच्छदमप्यशेषम् ।

आदाय यद्विविधरत्ननिकेतकायाः

सातं क्षिताविव वसन्ति सितांशुसूर्याः ॥ ७४ ॥

यमगर्वा विविधानामनेकजातीयानां रत्नानां कर्केतनादीनां मणीनां ये निकेता नैकोचितचञ्चुररचनासंदर्भितमवनास्त एव कायाः क्षरीराणि येषां ते । सितांशवः श्वेतकान्तयध्वन्द्राः सूर्या आदित्याः । उत्प्रेक्ष्यते—क्षिती पृथिव्यां सातं सुरं यथा स्वात्तया वसन्ति निर्विघ्नं स्थितिं कुर्वन्ति । किं कृत्वा । अभ्रपथे मेघमार्गे गगने अभियातिः प्रतिपन्थी यः स्वर्भाणुधिधुतुदः तस्मात्सकाशाचित्ते स्वमानसे भयं निजप्रघनसाध्वसं विचिन्त्य विमृश्य अपि पुनः अशेषं समस्तमात्मपरिच्छदं ग्रहणक्षप्रतारकादिपरीपारमादाय सार्धं गृहीत्वा ॥

उन्नालनीरजमिव श्रियमापदेक-

स्तम्भं निकेतनमफब्बरभूमिभानोः ।

वंश्या रवेरिव परेऽपि गृहा वहन्ते

शोभां मणीद्युतिविभासितदिग्विभागाः ॥ ७५ ॥

अरुच्यतानामा भूमेर्विश्वंभराया भातुर्भास्वास्तस्य एतावता रातः एक एवाधस्ताद्भागे स्तम्भ आधारस्थणा यस्य तादृशं निकेतनमेकस्तम्भमवतनं श्रियं शोभामापन्नमते स्म । किमिव । उन्नालं नीरजमिव । यथा उत्त ऊर्ध्वमुदुर्धः खलिलाद्बहिर्वर्ति जनलोचनगोचरं वा नालं मुनालं यस्य तादृग् नीरजं कमलं श्रियं शोभामाप्नोति । अपि पुनरुच्यरसादेः परेऽन्तेऽपि गृहाः समभूमिकादयः प्रासादाः शोभां विभूतां वहन्ते । भागन्ते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—रवेः सूर्यस्य वंश्याः सणोत्राः इव । एकस्मिन् पंशे भवाः समुत्पन्ना वंश्याः प्रोच्यन्ते एकवंशजाः प्रायः सदृशा भवेयुरिति । अत एव मणीनां मयनमर्गमदभ्यभूतानां नानाविधरत्नानां द्युतिभिर्व्योतिर्गिर्विभागिताः प्रकाशिता उदयोदिता दिशां दशानामप्यासानां विभागाः प्रदेशा यैः ॥ इति नगरनृपगृहाः ॥

छायापथे निरवलम्बतया वसन्ती
संख्यातिपातिमखभुग्भरभारितेव ।

पौरस्फुरत्पुरनिभादमरावतीयं

भूमौ समं निजजनैर्न्यपतन्नुदित्वा ॥ ७६ ॥

पौरैर्नागरैर्नगरवासिभिर्निखिलजनैः स्फुरन्निर्भरभृतं हृदयमान विलसद्वा यत्पुरं फले-
पुराभिघनगरं तस्य विभात्कपटान्निजजनैः स्वदेवीदेवलोकैः समम् । उत्प्रेक्ष्यते—इयं
प्रत्यक्षलक्ष्या अमरावती पुरंदरपुरीव नृदिवावस्थानान्म्रमवाप्य न्यपतत् । अधो-
भूमीठे निपतिता स्थिता चावाप्याधारम् । किंभूता । छायापथे छाया रूपे न तु क्रमादि-
मोचिते स्थाने तादृशे पथे मार्गे गगने निरवलम्बतया निराश्रयभावेन घसन्ती वासं
विदधती । तिष्ठन्तीत्यर्थः । पुनः किंभूता । संख्यां गणनामतिपतन्ति अतिक्रामन्तीत्येवं-
शीला ये मखभुजो देवास्तेषां भरैर्वाचधैर्भारः गौरवं संजातोऽस्या इति भारिता भार-
युक्ता जाता नम्रीभूता । अत एव नृदित्वा पतिता इत्यर्थः ॥

स्मारावरोधनधियं विदुषां ददाना

यस्मिन्स्मिताम्बुजदशः श्रियमाश्रयन्ते ।

गोष्ठीं विधित्सव इवात्र चतुर्निकाय-

देवाङ्गनाः कुतुकिता मिलिता मिथोऽमूः ॥ ७७ ॥

यस्मिन् फलेपुरे स्मिताम्बुजदशः स्मेरारविन्दनयनाः धियं शोभामाश्रयन्ते विभ्रते ।
किं कुर्वाणाः । ददानाः प्रयच्छन्त्यः । काम् । स्मेरस्य मदनस्येदं स्मारे तादृगवरोधनमन्तःपुरं
तस्य धियं बुद्धिम् । केपाम् । विदुषां पण्डितानाम् । ‘स्मारावरोधनममावहन्ती’ इति
नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—अमूः प्रत्यक्षाः चतुर्णां भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कविमानवासिलक्ष-
णानां निकायानां जातिविशेषाणां देवानामङ्गनाः स्त्रियः मिथः परस्परम् अत्र नगरे
अमूः जगन्ननयनविषया मिलिता इव । किंभूताः । गोष्ठीं विधित्सवः अन्योन्यं गोष्ठीं
स्वस्वपार्त्तां कर्तुं यत्नन्त्यः । अत एव किंभूताः । कुतुकिताः कुतुकं स्वपरस्परस्यान्तप्र-
वृत्तिप्रविधाने कीदृहलं हृदयोद्भासो जातमायामिति कुतुकिताः ॥ इति नरनार्यः ॥

स्वर्गे सुरेश इव शेष इवाहिगेहे

चन्द्रो दिवीय निधिनाथ इवालकायाम् ।

प्रीणन्प्रजा दशदिशां विजयं विधाय

तस्यां पुरि क्षितिपतिः स्म करोति राज्यम् ॥ ७८ ॥

दशानामपि दिशां दरितामाप्तमुदक्षिणैर्विजयं स्थायस्तीकरणं विधाय कृत्वा प्रजाः
प्रहृतीः समस्तलोकां प्रीणन् संनुयान् कुर्वन् । य क्षितिपतिः जगत्प्रसिद्धिमानक-

व्वरपातिसाहिः तस्यां फत्तेपुरनाम्नां पुरि नगर्यां राज्यं करोति स्म । समग्रनगरजनपद-
गजचक्रैश्वर्यं भुनक्ति स्म । क इव । सुरेश इव । यथा स्वर्गे देवलोके देवेन्द्रो राज्यं पाल-
यति । पुनः क इव । शेष इव । यथा अहिगेहे नागलोके शेषनागाधिपो धरणेन्द्रो वा
राज्यं कुरुते । पुनः क इव । चन्द्र इव । यथा दिवि आकाशे निशापतिर्ज्योतिषार्थं
कुरुते । पुनः क इव । निधिनाथ इव । यथा अलकायां निधीनां समस्तमहीमण्डलगतनि-
धानानां नाथः स्वामी धनदः राज्यं पालयति ॥ इत्यकव्वरवासितफत्तेपुरवर्णनम् ॥

गान्धर्विकाः कचन घोषवतीं वहन्तो

गायन्ति यत्र नवपञ्चमगर्भगीतिम् ।

प्रस्थापितास्तमुपवीणयितुं मघोना

स्वर्गायनाः स्वजयशङ्कितचेतसेव ॥ ७९ ॥

यत्राकव्वरसभायां कचन कुत्रापि प्रदेशे घोषवतीं वीणां वहन्तः करे धारयन्तः
गान्धर्विकाः गायन्वरा इतरगायनजनगानेभ्योऽसाधारणोऽधुतपूर्वत्वान्नवीनः पञ्चम-
नामा रागो गर्भे मध्ये यस्यास्तादृशीं गीतिं गानं गायन्ति गेयविषयीकुर्वन्ति । उत्प्रे-
क्ष्यते—स्वस्यात्मनो जये पराभवे अस्ती स्वर्गे समेत्य मा मां जयतादिति शङ्कितं शङ्कायुक्तं
जातं चेतो यस्य तादृशेन मघोना शक्रेण तं साहिं वीणया कृत्वा उप समीपे समेत्य गातुं
गानगोचरीकर्तुं प्रस्थापिताः प्रेषिताः स्वर्गायना हाहाहूहूह्रमुखा देवगन्धर्वा इव ॥

यस्यां महीमदनसंसदि नर्तकेषु

नृत्यं मनोनयनवृत्तिहरं सृजत्सु ।

सप्तस्वरैस्तदुदिताप्रमितप्रसत्ति-

सप्ताङ्गलक्ष्मिमुदितध्वनितैरिवासे ॥ ८० ॥

यस्यां वर्णनागोचरीकर्तुमारब्धायामतिशायिरूपत्वान्महीमदनो भूमीमनोभूरकव्वर-
पातिसाहिस्त्वस्य संसदि सभायाम् । 'निपधवसुधामानां कस्य' इति नैपधे । नर्तकेषु नृत्य-
कारकेषु मनसा तथा नयनानामर्थाच्चतुरचित्तलोचनानां वृत्तेर्व्यापारस्य हरमपहारकम्
अनन्यवृत्तिविधायकं नृत्यं ताण्डवं सृजत्सु कुर्वत्सु सत्सु । पङ्कज-कृपम-गान्धार-म-
ध्यम-पञ्चम-धैवत-निपधनामभिः सप्तभिः स्वरैरासे । सप्तस्वराणां तानमानमूर्छना-
मिर्बभूवे इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—तस्मादकव्वरसाहेरुदिता प्रकटीभूता वा अग्रमाणा
ग्रमाणातीता असाधारणा प्रसत्तिः प्रसन्नता यस्यास्तादृश्याः । स्वामि-अमात्य-सुहृत्-
कोश-राष्ट्र-दुर्ग-सैन्यलक्षणानि सप्तसंहयाकान्यज्ञानि अवयवा यस्यास्तद्विधायकाः
लक्ष्म्या राज्यधियाः । समासमध्ये लक्ष्मिशब्दो हस्तोऽपि दृश्यते । यथा—'चरणल-
क्ष्मिकरणप्रहणोत्तमवे' इति कृपभनन्नस्तवे । तथा—'लक्ष्मीर्लक्ष्मिर्हरेः स्त्रियाम्' इति
शब्दप्रभेदेऽपि । मुदितध्वनितैरिव प्रमोदमेदुरमनस्त्वेन शब्दितैरिव ॥

कुत्रापि मौरजिकमण्डलवाद्यमान-

माद्यन्मृदङ्गनिनदाननुकर्तुकामः ।

जैनं पदं परिचरन्विगतावलम्बः

श्रेयोऽनुतिष्ठति धनः किमु कामवर्षी ॥ ८१ ॥

कुत्रापि साहसिभायाः कस्मिंश्चित्प्रदेशे मुरजान्वादयन्तीति मौरजिका मृदङ्गवादका-
स्तेषां मण्डलेन संदोहेन वाद्यमानानां विविधतालैः पाणिभिस्ताड्यमानानां तथा मा-
यतां भोजनदानलोभेन मदवतां गम्भीरनिजाभ्यां मृदङ्गानां मर्दलानां निनदान्
शब्दाननुकर्तुं सदृशीभूयितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृक् धनो जलधरः श्रेयः सुकृतं
पुण्यमनुतिष्ठति करोतीव । किभूतः । विगतो निर्यातोऽवलम्ब आश्रयः स्वजनादिवर्गः
स्वामिनगराद्युपपन्नो यस्य । एतावता एकाकी गगनेस्थितत्वात् च निराधारः । पुनः
किभूतः । काममतिशयेन जनमनोभिलाषं वा वर्पति प्रचुरपयोवृष्टिं कुरुते प्रददातीत्येव-
शीलः कामवर्षी । पुनः किं कुर्वन् । जैनं जिनोऽर्हत्परायणश्च तत्संवन्धि पदं चरणं
परिचरन् सेवमानः । अर्हच्चरणं विष्णुपदं च भजमानः । आकाशे तिष्ठन्नित्यर्थः ॥

स्वर्गे न किञ्चिदपि दानमभामुवद्भिः

प्राप्तैस्तदामुमवर्णी धनदाद्धरेन्द्रात् ।

देवैर्न तुम्बुरुस्तैः कचन प्रवीणै-

वीणा अवादिपत कर्णसुधां किरन्त्यः ॥ ८२ ॥

कचन सभायाः कुत्रचित्स्थाने प्रवीणैर्वीणावादनानि निपुणैर्वैष्णिकैर्वीणावादकैर्वीणा
विषयोऽवादिपत वाद्यन्ते स्म । किं कुर्वन्त्यो वीणाः । कर्णयोः श्रोतृध्वनयोः सुधाम-
त्यन्ताह्लादकारित्वादमृतं किरन्त्यो वर्पन्त्यः । उत्प्रेक्ष्यते—तुम्बुरुर्नामा कश्चित्सुरगाय-
नविशेषः स मुख आदिर्येषां तैः । देवगायनैरित्यर्थः । नेत्युत्प्रेक्षार्थः । किंभूतैर्देवैः । अवर्णी
भूमीं प्राप्तैरागतैरिव । किं कर्तुम् । अवन्त्या भूमेर्धनदादतिवदान्यतया वैश्रवणाद्धरे-
न्द्रादकम्बरात्सकाशादानं मनःसमीहितधनं आमुमधिगन्तुम् । तर्हि किम् । स्वर्गे दानं
नास्ति । तदेवाह—किंभूतैर्देवैः । स्वर्गे देवलोके किञ्चिदपि स्तोकमात्रमपि दानं विश्राणनं
ब्रविणादि । नेति निषेधे । नावामुवद्भिः अलभमानैः । देवेन्द्रादीनां दृढमुष्टितया वलु-
धायां वदान्यबाहुल्यादुपेतमिति ॥

एषैव पूस्त्रिजगतीजयिनी निवस्तु-

मौचित्यभावहति भो हरितां महेन्द्राः ।

कुत्रापि वेणुरिति वैणविकैः प्रणुनो

वस्तुं किमाह्वयति तानिह सान्द्रनादैः ॥ ८३ ॥

कुत्रापि साहिस्त्रभायाः कचन प्रदेशे वैणविकैः वेणुं वादयन्तीति वंशवादकैर्गन्ध-
यैर्जनैः प्रणुनः प्रेरितः । वादित इत्यर्थः । वेणुर्वंशः 'वासली' इति प्रसिद्धः । सान्द्रैः
श्लेहलैः श्रवणहृदयप्रेमोत्पादकैर्वहलैर्नारिन्ध्रैर्वा नादैर्निजनिनादैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—
इति हेतोस्तान् हरितां महेन्द्रान् इह कतेपुरनात्रि साहिनगरे वस्तुं वासं विधातुं
किमाह्वयति आकारयतीव । अन्योऽपि कश्चिज्जनः केनापि प्रेरितः कमप्यनिर्दिष्टनामा-
नमाकारयति । इति किम् । भो इति संबोधने । अहो हरितां महेन्द्राः दशानामपि
दिशामधीशाः, त्रिजगतीजयिनी त्रिभुवननिखिलनगरीनिर्जयनशीला एवैव कतेपुरलक्षणा
पूः पुरी निवस्तुं वस्तुं निवासं विधातुमाचिन्त्यमार्हन्तीयोग्यतामावहति दधातीति ॥

कुत्रापि केलिविहगा मगधा इवोर्वी-

भानोर्मुदा जयजयेदमुदीरयन्ति ।

शास्त्राम्बुधेरिव सुधालहरीर्हृदन्त-

स्थान्नोः कथाश्च कथकाः कथयांचभूवुः ॥ ८४ ॥

कुत्रापि सभायाः कस्मिन्नपि भूमिभागे केलिविहगा राजशुकसारिकाप्रमुखपतत्रिणः मुदा
इष्टफलावलीप्राप्तिप्रमुदितमनस्त्वेन उर्वीभानोरतिशायिप्रतापवत्त्वेन वसुधाविवस्वतः
अकच्यरस्य जयजयेदं हे साहे, त्वं चिरं विगलितावधि जय जय सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व
सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व इदमेतदुदीरयन्ति । 'तदर्थमध्याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ता
पटयस्तमस्तुवन्' इति निषेधे । कथयन्ति । क इव । मगधा इव । यथा मागधा मदलजय-
शब्दादिकथकाः जयजयशब्दं राशो वदन्ति च पुनः कथकाः पुराणोदितव्याख्यानका-
रिणः पुरातनकथाकथयितारो वा ब्राह्मणादयः पुरुषाः कथा महापुरुषचरितानि कथयां-
चभूवुः । उत्प्रेक्ष्यते—हृदन्तर्हृदयमध्ये स्थान्नोः स्थायुकस्य निवसनशीलस्य शास्त्राम्बुधे-
रौघ्यसमुद्रस्य सुधालहरीरमृततरङ्गानिव ॥

यस्यामवीज्यत विमुश्चमरैः सुरेन्द्रः

सर्वर्णिनीभिरिव वारविलासिनीभिः ।

रेजे पुनर्नृपतिमूर्ध्नि सितातपत्रं

राजत्वनिर्जित इवोपचरन्मृगाङ्कः ॥ ८५ ॥

यस्यामकच्यरसभाया विभुरकच्यरपातिसाहिः वारविलासिनीभिः बालव्यजनवीज-
नातपत्रधारणादिप्रकारैः पार्थिवसेवाविधायिकाभिः पण्याङ्गनामातिभिः वारसारङ्गलोच-
नाभिः चमरैर्बालव्यजनेः कृत्वा । 'चमरधामरोऽपि च' इति शब्दप्रभेदे । अवीज्यत
वीज्यते स्म । क इति । सुरेन्द्र इति । यथा मागधः सर्वर्णिनीभिरुपेक्षीप्रमुखाभिरप्यारोभिः
दिव्यपदीर्णैर्बालव्यजते । पुनरपरोक्षं यस्मात् पुनरपि नृपतिमूर्ध्नि पाणिनादिमहाके-
शितातपत्रं सितातपवारणं रेजे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—राजत्वेन राजभावेन निर्जितः

सन्नुपचरन् सेवां कुर्वाणो मृगाङ्गः सुधादीधितिरेव । यो येन निर्जित्य निजसेवकीकृतः
स तस्यातपनिवारणादिना संनिर्धां तिष्ठन्ननिशं सेवां विधत्ते ॥

शृङ्गारिताः कचन मत्तमतङ्गजेन्द्रा

विन्ध्याञ्जनावनिभृतोरिव तुङ्गशृङ्गाः ।

वाजिज्रजाः कचन सन्ति परैरसह-

तेजोजितैः कजकरैरुपदीकृताः किम् ॥ ८६ ॥

यत्र सभायां कचन कुत्रचित्प्रदेशे शृङ्गारिताः सिन्दूरतैलादिभिः तथा चमरकाञ्चनर-
चितपटवन्धादिभिर्विभूषिताः मत्ता मदोदुराः सप्तसु स्थानकेषु द्वौ कपोलौ द्वे पार्श्वे द्वौ
शिरःपिण्डौ मेढूं च । अथ च कुत्राप्येवं दृश्यते यथा—‘द्वौ गण्डौ लोचने द्वे च गुदं
मेढूं करः पुनः । मदच्युतिर्भवेत्सप्तस्त्रिति स्थानेषु हस्तिनाम् ॥’ इति । पश्चात्तद्रक्षिता रावा
तच्छास्त्रविदो विदन्तीति । एतेषु स्थानकेष्वविरलमदप्रवाहश्चरन्तोऽत्युत्कटा मत्तङ्गजेन्द्राः
गजराजाः सन्ति सजलजलधरगलगर्जितं कुर्वन्तो विद्यन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यो जल-
वालकाद्रिः, विन्ध्याचलः अञ्जननामा च अवनिभृत्, तयोस्तुङ्गा गगनाद्गणलिङ्गिनः शृङ्गाः
शिखराणीव । शृङ्गः पुनपुंसकलिङ्गे । कचन वाजिज्रजाः शृङ्गारिताः । अत्राप्येतद्विशेषणम् ।
सुवर्णस्रलीनपर्याणादिभिः शोभिताः तुरङ्गमगणाः सन्ति वितिष्ठन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—परैः
सर्वैर्विरवारैरसह्यानि सोढुमशक्यानि यानि तेजांसि प्रबलप्रतापाः तैः कृत्वा जितैः
परिभूतैः कजकरैः पद्मपाणिभिः । ‘मित्रो ध्वान्तारातिरञ्जांशुहस्तः’ इति हेम्याम् ।
भात्करैः । सूर्याणां बाहुल्याद्बहुत्वम् । ‘द्वादशात्मा च हेलिः’ इति हेम्याम् । उपदीकृता
दीकृता इव ॥

शौर्याजिगीषुमवगत्य निजं मृगेन्द्रै

रेजेऽनुनेतुमिव यं प्रहितैर्मृगैः सैः ।

स्कन्धेन येन विजितैर्वनजैस्तुरङ्ग-

द्वेष्यैर्निषेवितुमिवोपगतैश्च यस्याम् ॥ ८७ ॥

च पुनर्यस्यां सभायां कचन मृगैः कृष्णसारैर्हरिणे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—शौर्यात् शर-
भावात् यं नृपं निजमात्मानं जिगीषुं जेतुमिच्छुमवगत्य शात्वा मृगेन्द्रैः सारह्वराजैस्तम-
नुनेतुं प्रसादयितुं स्तानुकूलिकर्तुं स्वीकृतमीयसेवैकमृगेन्द्रत्वात्प्रहितैः सेवाकृते प्रेरितैः
सारङ्गरिव । च पुनर्यस्यां कचिदेजे । तुरङ्गद्वेष्यैर्वनजैस्तुरङ्गजन्मभिः । ‘रजसलो बाहुरिपुः’
इति हेम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—येनाकम्बरेण स्कन्धेन निजांसस्तटेन कृत्वा विजितैः । अत
एव स नृपं निषेवितुमुपासनागोचरं नेतुं वनजैर्वनैः बासरैरिवोपगतैः ॥

द्वीपाधिपत्वमिह नो वनवात्समाजो

यद्वीपिनो मम निरर्थकमेव नाग ।

तत्तत्प्रभोः प्रदिश कल्पितकल्पशाखि-

न्द्वीपिव्रजो भजति वक्तुमितीव भूपम् ॥ ८८ ॥

यस्यां क्वचित्स्थाने द्वीपिव्रजो व्याघ्रसमूहो भूपं भजते । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तुमिव कथयितुमिव । इति किम् । मम द्वीपीति नाम निरर्थकमिव वर्तते । द्वीपानि सन्त्यस्येति द्वीपी इदमभिधानं व्यर्थमेवास्ति । वरकारणादिह जगति भूमण्डले वा मम द्वीपाधिपत्वमेव नास्ति । मम किंभूतस्य वनवासमाजः । द्वीपाधिपत्वं तु दूरे तिष्ठतु, द्वीपनगरादिमस्ये स्थितिरपि नास्ति । इह तु जन्तुद्वीपम् । तज्ज्ञामादिष्वपि स्थितेरभावः । गिरिगह्वरे वासमाजः स्थितिं कुर्वाणस्य । तत्तस्मात्कारणात् । हे कल्पितानां मनसोऽभिलषितानां पूरणे कल्पशाखिन् स्वस्वरो हे प्रभो हे साहे, तन्ममत्वं द्वीपाधिपत्वं प्रदिश चेद्दि । इति विश्रुमिव ॥

प्राचीपतिं विबुधराजचलारिधाति-

जिष्णुं सहस्रनयनं शतकोटिपाणिम् ।

दृष्ट्वा अमादिव हरेः स्वपतेरुपेताः

स्वःसुभ्रुवो व्यभुरिहामितवारवध्वः ॥ ८९ ॥

इह सभायाममिताः प्राणातीतास्ताम्रलजलबालव्यजनादिवाहिन्यो धारवध्वो धारविलिन्यो व्यभुः शुशुभिरे । उत्प्रेक्ष्यते—स्वःसुभ्रुवोऽप्सरसः उपेता आगताः । कस्मात् स्वस्मात्मनः पर्युर्भर्तुं हरेरिन्द्रस्य भ्रमाद्भ्रान्त्या । किं कृत्वा । दृष्ट्वा । अर्थाद्यं नृपम् । किंभूतम् । प्राचीपतिं पूर्वदिक्स्वामिनम् । गुर्जरदेशापेक्षया फतेपुरस्य पूर्वदिग्बर्तित्वात् । पुनः किंभूतम् । विबुधानां पण्डितानां राजानमधीश्वरम् । सर्वशास्त्रकलापारगामित्वात् । पुनः किंभूतम् । बलेन कलिता बलिष्ठा ये भरयो वैरिणस्त्वेषां धातिनं हननशीलम् । पुनः किंभूतम् । जिष्णुं जयनशीलम् । सर्वत्राप्यप्रतिदत्तत्वात् । पुनः किंभूतम् । सहस्रनयनं सहस्राक्षम् । पुनः किंभूतम् । शतशः कोटयः स्वर्णादीनां शतसहस्रलक्षाः पाणी यस्य प्रबलकोशकलितम् । इन्द्रार्धे पूर्वापतिं देवराजं बलनामदैत्यस्य रिपोर्धातिनं नाग्रा जिष्णुं सहस्रनयनं यज्ञहस्तं च ॥

ऊर्ध्वदमा कचन मौलिविलासिहस्ताः

श्रीकण्ठमित्रमिव शीलति राजराजिः ।

शैला इवैतदभिभूतमहीपतीनां

मुक्तामणीवमुगणाद्युपदाः स्फुरन्ति ॥ ९० ॥

कचन कचपि नभायां राक्षां महामहीन्द्राणां राजिः श्रेणी शीलति । अर्थात्तभापनित्वान् । यं मृषं भजते । किंभूतः । ऊर्ध्वदमा ऊर्ध्वाभूतः । श्रयोऽक्षरपराहितमात्रे सर्वेऽपि जनाः रामस्तादय ऊर्ध्वोर्भूयैव संनिष्ठन्ते इति गीतिरामी । पुनः किंभूतः । मौलि

मस्तके विलसनशीलौ स्थायुकौ हस्तौ यस्याः । कमिव । श्रीकण्ठमित्रमिव । यथा वैश्रवणं
यक्षेश्वरत्वात् राज्ञां यक्षाणां राजिर्घोरणी शीलति । 'यक्षः पुण्यजनो राजा' इति
हैम्याम् । पुनः कचन एतेनाकम्बरसाहिना अभिभूतानां स्वसेवकीभूतानां महीपतीनां
राज्ञां मुक्ता मौक्तिकानि, मणयो रत्नानि । अधुना 'जवाहर' इति प्रसिद्धाः । बसूनि
स्वर्णरूप्यधनानि, तेषां गणा आदौ यासां तादृश्य उपदाः प्राभूतानि दौकनकानि
'भिटणा' इति प्रसिद्धाः स्फुरन्ति । क इव । शैला इव । यथा अत्युचाः शैला वीक्ष्यन्ते ।
यथा अतिबहव्योऽभ्रंलिहाधोपदा दृश्यन्ते ॥

शीलन्ति यं कचन संसदि लोकपालाः

शच्या इव प्रियतमं च चतुर्दिगीशाः ।

साङ्गा इव कचन वीररसाश्च वीराः

सेनान्यमेव चतुरङ्गचमूरनूनाः ॥ ९१ ॥

च पुनः संसदि सभायां कचन प्रदेशे चतसृणां प्राची-अवाची-प्रतीची-उदीची-
लक्षणानां दिशां हरितामीशाः स्वामिनो लोकपालाः राजानो यमकम्बरं शीलन्ति ।
कमिव । यथा शच्या इन्द्राण्याः प्रियतमं प्राणनाथं पुरंदरं सोमयमवरुणवैश्रवणमि-
धानाश्चतुर्दिङ्नायका लोकपालाः शीलन्ति । च पुनः कचन कापि वीराः सुभटाः शी-
लन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—साङ्गाः सशरीरा वीरनामानः पञ्चमा रसाः इव । पुनः अनूना
सुदृढतनुन्ननिशितशस्त्रादिविचत्वारिंशदुपगरणकलिता चत्वारि गजवाजिरथपदाति-
लक्षणानि अङ्गान्यवयवा यस्यास्तादृशी चमूः शीलति । कमिव । सेनान्यमिव । अत्र
एव इवार्थे । यथा चक्रवर्त्त्यादिसेनापतिं चतुरङ्गिणी सेना सेवते । अथवा । सेनान्य
स्वामिकार्तिकं चतुःस्कन्धा सुरसेना सेवते । देवैः स्कन्दमेव सेनानीत्वेऽभिषिच्य तारकां
निहतः । एतद्विस्तरः परसमये ॥

आकाशवत्कविबुधश्रियमादधाना

नीरेशितार इव जिष्णुरमाभिरामाः ।

श्रीदा इव प्रदधतोऽत्र वदान्यभावं

सभ्या विभान्ति धिपणा इव वागधीशाः ॥ ९२ ॥

अत्राकम्बरसभायां सभायां साधवः सभ्याः सभासदः राजतभोपचेतारः विभान्ति
शोभन्ते । किंभूताः । कविनया काव्यकर्तृत्वेन । यदुक्तं स्वर्गवांस्पहारिणा केनचिद्विदुषा—
'वयमपि कवयः कवयः कवयः कवयश्च विद्वसेनायाः । यद्यपि उल्लयोरेवयं तर्हि कल-
मीयते करमः ॥' इति । तथा युधतया पाण्डित्येन धियं शोनामा सामस्येन सर्वकला-
चेतृत्वेन दधानाः सभाया विभूतां वृषाणां वा । किपन् । आकाशवन् । यथा आकाशाः
कवीनां वृत्तानां युधानां रोहिणीनन्दनानां च धियं लक्ष्मीमा सामस्येन विभ्राणाः वृषाणां

वा सन्ति । सूर्याणां द्वादशत्वेन बाहुल्याद्ब्रह्माणामपि बाहुल्यम् । सूर्याणां ग्रहपतित्वात् । पुनः किंभूताः । जिष्णुत्वेन सुभटतया शौर्येण जयनशीलतया रमा लक्ष्मीः तथा अभिरामा गजाश्वग्रामादिबहुविभूतिभ्राजिनः । 'जिते च लभ्यते लक्ष्मीः' इति वचनात् । शत्रुं जैत्राणां सुभटानां हि प्रायः स्वामिनो ग्रामान्ददते इति रीतिः । के इव । नीरे-
शितार इव । 'वानेदीशः सरस्वान्' इति हैम्याम् । वारिपतिर्नदीपतिश्चेति संयोगाद्वा । यथा समुद्रा जिष्णुरमाभ्यां कृष्णतत्पत्नीभ्यां कृत्वा मनोज्ञाः । समुद्रशायी कृष्णः । लक्ष्म्यास्तज्जायात्वेन सानिध्यम् । पुनः किंभूताः । वदान्यभावं दानशौण्डतां प्रक-
र्षेण दधतो बिभ्रतः । के इव । श्रीदा इव । यथा धनदा दानशीलत्वं दधते । पुनः किंभूताः । वागधीशः । प्रगल्भवाग्बिलासाः । 'वागीशो वाक्पतौ' इति हैम्याम् । क इव । धिपणा इव । यथा सुराचार्याः । 'धिषणः फाल्गुनीभवः । गीर्वृहत्योः पतिः' इति हैम्याम् । वाचामधीश भवन्ति ॥

स्वस्त्रैणजैत्रमणिकल्पितशिल्पचञ्च-

त्पाञ्चालिकापहतलोचनचित्तवृत्तिः ।

पूर्वापराम्बुनिधिसीममहीमधोनो

या संसदाप सुपमां बलमित्समेव ॥ ९३ ॥

पूर्वापराम्बुनिधी प्राच्यप्रतीच्यसमुद्री सीमा भवसानं मर्यादा यस्यास्तादृश्या मद्या भूमेर्मधोनो वासवस्य संसत् सभा सुपमां सातिशयिशोभां प्राप लेभे । केव बलमि-
त्समेव । यथा बलनामानं दानवेन्द्रं भिनत्ति हन्तीति बलमित्पुरंदरस्य सभा पर्यत् सुधर्मानाम्नी सुपमामाप्नोति । किंभूता । स्वः स्वर्गस्य स्त्रीणां समूहः स्त्रैण सुराङ्गनाग-
णस्तस्य जैत्रीभिर्जयनशील्यभिः मणिभिर्विविधरत्नैः कल्पितं रचितं शिल्पं विज्ञानं तेन चञ्चन्तीभिः शोभमानाभिः । अथ वा मणिभिर्निर्मितं विज्ञानं यासां तथा चञ्च-
न्तीभिः पाञ्चालिकाभिः पुत्रिकाभिरपहता स्वायत्तीकृता स्वासु एकताना विदिता लोचनानामर्थोद्विलोककान्तानयनानां मनसां चेतसां च वृत्तिर्व्यापारो यथा सा ॥ इत्यक-
स्वरसभावर्णनम् ॥

गोष्ठीं सृजन्क्षितिसितांशुरशेषशास्त्रा-

धीतीव तत्संदसि कोविदमेदुरायाम् ।

धर्मं विशिष्य परिचेतुमना इति स

सामाजिकाननुयुनक्ति कदाचिदेव ॥ ९४ ॥

एषोऽकस्वरः क्षितिसितांशुर्धरणीरोहिणीरमणः कदाचित् कस्मिंश्चित्समये विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा धर्मं मोक्षसाधकं मार्गं परिचेतुं परिचितिगोचरीकर्तुं मनोऽन्तः-
करणं यस्य सः । तस्यां पूर्वव्यावर्णितस्वरूपायां सदसि सभायां सामाजिकान्

सभ्यानिलमुना प्रकारेणानुयुनक्ति स्म । पप्रच्छेत्यर्थः । किंभूतायां सदसि । कौ-
विर्दानैरवयविद्याविदुरविशारदवृन्दैर्भेदुरायां पुष्टायां श्रुतायाम् । मण्डितायामित्यर्थः ।
क्षितिसितांशुः किं कुर्वन् । गोष्ठीं विनोदवार्तां सृजन्निर्मिमाणः । क इव । अशेषशस्त्रा-
धीवीव । यथा अशेषेषु समस्तेषु शास्त्रेषु व्याकरणसाहित्यप्रमाणच्छन्दोवेदज्योति-
रलंकारनीतिचाणक्यादिषु वाङ्मयेषु अधीतमध्ययनमस्यास्तीत्यधीती सर्वशस्त्राध्येता
गोष्ठीं सृजति ॥

किं पप्रच्छ तदेवाह—

भास्वानिव प्रकटयत्यनवद्यमार्गं

प्राणान्निजानिव पिपति समग्रसत्त्वान् ।

धत्ते स्पृष्टमिह न सिद्धमिव कचिद्यो-

ऽनुक्रोशशालिपदवीमिव योजनौघः ॥ ९५ ॥

विश्वासुमत्सु समद्वक्परमेशितेव

सङ्गं कुसङ्गमिव शान्तमना जहाति ।

यः पोतवत्तरति तारयते परांश्च

संस्तुत्यदन्वति स कश्चिदिहास्ति साधुः ॥ ९६ ॥ (युग्मम्)

इह ममाज्ञावर्तिनि महामण्डले सर्वदर्शनेषु वा स प्रसिद्धिमान् साधुर्मेहात्मा कधि-
त्कोऽपि अस्ति वर्तते । यत्तदोर्नित्यसंयन्धात् स कः । यो महात्मा भास्वान् मार्तण्ड
इवानवयं निष्पार्प मार्गं पन्थानं प्रकटयति प्रकाशयति । तथा यो निजानात्मीयान्प्रा-
णान् असूनिव समग्रान् सर्वान् सत्त्वान् प्राणिनः पिपति पालयति । तथा यः सिद्धो
मुक्तात्मेव इह विभे पुत्रकलत्रपनादिसंसारमिषहे वा क्वचिक्लृप्तापि पदार्थे स्पृष्टं
चाञ्छां न धत्ते दपाति सृजति वा । पुनर्योजनानां चतुःक्रोशीमानानां मार्गप्रमाण-
विशेषाणामोपः समूह इव अनुक्रोशेन दयया । 'कृपानुकम्पानुक्रोशः' इति हिम्याम् ।
अनुगतः परस्परं संबर्द्धः क्रोशैर्गव्यूतिभिः शालते शोभते श्रयेर्वशीलां पदवीं मार्गमा-
चारं पन्थानं च धत्ते । तथा यः परमेशितेव परमेश्वर इव विभेषो त्रयाणां भुवनानां
समस्तेषु वा अमुमत्सु जन्तुषु समा समभावा स्तपरव्यपसावरहिता एकसमार्थेव दृक्
दृष्टिर्यस्य । तथा यः शान्तमुपशमसाति मिश्रमित्रेषु समनया समपरिणामतया प्रय-
त्तमानं वा मनः शान्तं यस्य सादृक् सन् कुसङ्गं कुकुत्सितं पाप्मभिर्न्यसनिभिः वि-
शुर्नर्वा सङ्गं संगममिव । सङ्गं प्रमुदाप्रमुदासंयन्तं धनभोगविलासादिङ्गं संगमं वा ज-
हाति स्वयं त्यजति । च पुनः संयतिः संशारः स एवागाधोऽपरव्यपूरत्संयतलः उद-
न्यासपातः समुद्रः तस्मिन् पोतयत्तानपात्र इव स्वयं तरति परापारं प्रयागं विनैव शुभेन
प्रयाति, परांश्च तारयते परं पारं लम्बयते ॥

वाचं सुधामिव निपीय ततः समुद्र-

नेमीतमीवरयितुः श्रवणाञ्जलिभ्याम् ।

सामाजिकैः स जगदे द्विजचन्द्रिकाभिः

संवर्धितस्फुरदुरःस्थलतारहारैः ॥ ९७ ॥

ततः साहिप्रश्रानन्तरं सामाजिकैः पार्षदैः स साहिर्जगदे भाषितः प्रत्युत्तरं, प्रदी-
यते स्म । किंभूतः । निजवदनपद्मविराजिद्विजानां दशनानां चन्द्रिकाभिः कान्तिभिः ।
दन्ताधिकारे चन्द्रिकाशब्देन कान्तिरेवोच्यते । यथा रघौ—‘दशनचन्द्रिकया व्यवभा-
सितम्’ इति । संवर्धिताः सम्यक्प्रकारेण वृद्धिं नीताः स्फुरन्तो दीप्यमाना उरःस्थले
वक्षःस्थाने स्थितास्तारा उज्ज्वलास्तारक्रमदक्षा वा हारा मुक्ताकलापा यैः । किं कृत्वा ।
श्रवणे कर्णावेवाञ्जलो यो जिनपाणिः एकोऽञ्जलिः ताभ्यां द्वाभ्यां कृत्वा समुद्रेभ्यो
क्षोणेः तमीवरयितुः शर्वरीवरस्याकम्बरपातिसाहैः पूर्वप्रक्षपितप्रश्नलक्षणां वाणीं नि-
पीय सादरं श्रवणविषयीकृत्य । कामिव । सुधामिव । कश्चिद्भाग्यवान् पुमान् सद्गुरु-
प्रदत्तमञ्जाराघनविधिना पूर्वप्रेम्णा वा प्राचीनाचीर्णातिशायिपुण्येन वा प्रसन्नीभूत-
सुधामुजा प्रदत्तं पीयूषमञ्जलिभ्यां पिबति ॥

अस्माभिरीक्षितरदृश्यत दर्शनेषु

सर्वेषु शेखर इवाखिलधार्मिकाणाम् ।

एकः स हीरविजयानिधिसूरिराजः

क्षमापालपङ्क्तिषु भवानिव भूमिपीठे ॥ ९८ ॥

हे ईशे सर्वत्र पृथिवीपीठे विजयविधानादौ समर्थोभवतीति ईशिता तस्य संबो-
धनम् हे ईशितः स्वामिन्, अस्माभिः धीमत्तदस्यः भूमिपीठे निखिलमेदिनीमण्डले
सर्वेषु समस्तेषु जैनपौद्गलैवमाह्वयैर्योपिक्रमास्तिकलक्ष्णेषु पदसु दर्शनेषु शास्त्रेणु । अथ
वा मादृशमाकरजमनीयादिषु पददर्शनानां शाराप्रशास्त्राभूतेष्वपि । सोऽगाधारणग-
नितानपुण्यगर्जंगत्रये विख्यातः एको न द्वितीयो यस्याद्वितीयः हीरविजय इत्यभिधा-
नाम यस्य तादृशः सूरिष्वाचार्येषु विश्वप्रतिष्ठादिपद्मनितपद्मश्रिषाहुर्गं राजते दीप्यते
इति राजा एतावता धीहीरविजयसूरिपुरुहूतोऽदृश्यत दर्शनगोचरीचक्रे नापरः । क
इव । भवानिव । यथा निखिलानां मुद्रालानां प्रतिष्ठानानां ‘पठान’ इति प्रतिष्ठानां वि-
विधजातिगुरुकाणां राजपुत्राणां क्षमापालानां पृथिवीवतीनां पद्विषु मण्डलीषु भवान्
शादीनामपि साहिर्दृश्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अखिलनामिदानीतनपुण्यगन्मनां समस्तानां
भाषिकाणां धर्मकर्मणां शेखरोऽवतरेण इव मुद्रितो वा ॥

अथ हीरविजयसूरिगुणवर्णनप्रारम्भः—

अध्याप्य देवगुरुणा स्वविनेयवर्गैः

स्वख्यातये प्रतिभुवं प्रहितैरिवैतैः ।

सभ्यैर्गुणान्कवयितुं कतिचित्तदीया

प्रारभ्यते स वसुधाधिपतेः पुरस्तात् ॥ ९९ ॥

सभायां साधुभिः सभ्यैः सभास्वरैः वसुधाधिपतेर्भूमण्डलाखण्डलस्य पुरस्तादग्रे तदीयान् हीरविजयसूरिसंबन्धिनः कतिचित्सर्वात्मना कथयितुमशक्यतया कियत्संख्या-
कान् गुणान्कवयितुं स्तोतुम् । 'इष्टे कवयति कवते' इति क्रियाकलोपे । प्रारभ्यते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—देवगुरुणा सुराचार्येण बृहस्पतिना अध्याप्य पाठयित्वा स्वयं सर्वशास्त्रक-
लापारगमिनो विधाय स्वख्यातये सर्वावनीचलये निजप्रसिद्धिविहितये भुवं प्रति भूमी-
मण्डले प्रहितैः प्रस्थापितैः स्वविनेयवर्गैर्निजान्तेवासिभृन्दैरिव ॥

एतस्य दृष्टिरजनिष्ट विभो सदृक्षा

भिक्षाचरेऽमृतमुजामपि सार्वभौमे ।

भक्तेऽप्यभक्तिकृति वार्षिकवारिदस्य

वृष्टिर्यथेक्षुविपिने कनकद्रुमे च ॥ १०० ॥

हे विभो स्वामिन्, एतस्य हीरविजयसूरेर्दृष्टिर्दृक् भिक्षया आसमाप्रेण चरति वृत्तिमा-
जीविकां विदधातीति भिक्षाचरो भिक्षुकः । दरिद्र दलार्थः । तस्मिन्स्वया अमृतमुजां
मुधाशनानां देवानां सार्वभौमे चक्रवर्तिनि पुरंदरे च सदृशा निविशेया सदृशी अजनिष्ट
संजाता । पुनर्भक्ते स्वसेवासक्ते भक्तिनिर्भरान्तःकरणतयाशनानांशुकादिशयके वा
तथा अभक्तिकृति अवज्ञाकारिणि अनिष्टविधायिनि वा पुंस्त्रि दुस्त्वैव अस्य सूरेर्दृष्टिरज-
निष्ट । यथा वर्षासु भवो वार्षिकः वर्षाकालसंबन्धिनो वारिदस्य बहुलसलिलासण्डधारा-
वर्धिणो मेघस्य वृष्टिर्वर्षणमिक्षुणां रसालानां 'सेलडी गूंदगरी' इति प्रसिद्धानां विपिने
वने । क्षेत्रे इत्यर्थः । तथा कनकतरो धत्तूरकटुक्षेत्रे च सदृशैव संजायते ॥

संध्याभ्रविभ्रममिवाध्रुवमावभाज-

मुद्रावयन्मवमभङ्गुरतां च सिद्धेः ।

आवेदयत्यमुमतः कुलयातयामो

चंदयानिवायतिद्वितः स हिताहितार्थम् ॥ १०१ ॥

ए हीरविजयसूरिरमुमतः सकलभाविकजन्तून् प्रति हितानिहपरलोकेष्टान् । तथा
अहितान् द्वयोरपि लोचयोरनिष्टविधायिनोऽर्थान् भावान्पदांशान्वा आवेदयते कथयति ।
क इय । कुलयातयाम इय । यथा गोप्ररुद्धः पुमान् चंदयानिजपुत्रपौत्रादिकान् प्रति

हिताहितार्थानावेदयते शुभाशुभान् भावान् कथयति हितमहितं च वक्ति । सूरिः किं कुर्वेन् । संध्याध्यानां संध्याकालसंजातविविधनीलवीतरक्तादिरागकलिताभ्रकाणां दिवसावसानपितृ(सू)प्रभवद्विविधरागाणां विभ्रमं विलासमिव । अधुवभावभाजमशाश्वतपरिणामजुपं भवं संसारमुद्भावयन् प्रकटीकुर्वेन् । च पुनः किं कुर्वेन् । सिद्धेर्महानन्दनगर्गा अभङ्गुरतामनश्चरत्वं शाश्वतमुत्तानुपङ्गितां प्रकटयन् प्रकाशयन् । अर्धाञ्जनानां पुरस्तात् । अत एव सूरिर्यातयामथ 'किलक्षणः । आयतावुत्तरकाले इहपरलोकादौ सांसारिकसर्वव्यवहारादौ च हितः शुभचिन्तकः पथ्यवक्ता च ॥

यस्मिन्गतावधि वसन्ति परे निमग्ना

मीनव्रजा इव जना वृजिनावगूढाः ।

तस्माद्भवाम्बुनिधितः स पृथग्बभूव

पङ्कान्तराद्धनरसादिव पुण्डरीकम् ॥ १०२ ॥

स सूरिस्तस्माद्वाङ्मनसगोचरीभूतपूर्वपारादनन्तानन्तपुद्गलपरावर्तिनिवर्तननृत्तसूत्रधारात्संसारो देवागाधापारत्वेनाम्बुनिधिः समुद्रस्तस्मात्सकाशात् पृथक् बभूव भिन्नो जातः । संसारं निरस्य मोक्षमार्गे संयमे तस्थिवानित्यर्थः । किंभूतात्तस्मात् । पद्मः पापमन्तरे मध्ये यस्य । केवलपापमयादित्यर्थः । 'अंहः कलङ्कमघं पद्मः' इति हैम्याम् । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा सिताम्भोजं पुण्डरीकं पद्मः कर्दमोऽन्तरे मध्ये तले यस्य तादृशात् घनरसात्सलिलात्पृथक् भवति । स कः । यस्मिन् भवाम्बुनिधौ संसारसमुद्रे वृजिनैः पापकर्मभिरवगूढा आक्षिप्य व्याप्ताः पापभरभारिताः सन्तः परे इतरे बहुलसंसारिणो जना लोका विगतो विशेषेण यातोऽवधिः सीमावसानं यत्रेति क्रियाविशेषणम् । अनन्तानन्तसमयमित्यर्थः । लीनास्तहीनमानसा वसन्ति संतिष्ठन्ते । क इव । मीनव्रजा इव । यथा मत्स्याः समुद्रे निमग्ना एव तिष्ठन्ति ॥

संघस्यदेणरमणीद्विगपाङ्गरङ्गो-

त्सङ्गप्रणर्तितकटाक्षपरम्पराभिः ।

चेतस्यविद्यत मुमुक्षुमणेर्न तस्या-

लोकस्य मध्य इव चण्डरुचीरुचीभिः ॥ १०३ ॥

तस्य हीरविजयस्य मुमुक्षुमणेः भ्रमणमाणिक्यस्य चेतसि चित्ते संघस्यन्तीनां तुल्यकादीनामाकस्मिकभयाकुलतया पलायमानानामेणरमणीनां सारद्वादनानां दृगिव चटुल्लोचनमिव हृक् दृष्टिर्वातां तासाम् । चपलविलोचनानां स्त्रीणामित्यर्थः । दृशा नयनानामपाहयोर्नेत्रप्रान्तयोरेव रङ्गयोर्नर्तनस्थानकयोर्दृग्दे श्रोत्रे प्रणर्तिताभिस्त्यङ्गं कारिताभिः कटाक्षाणामक्षिविक्लितानां परम्पराभिर्धौरणीभिर्नविद्यत न प्रविष्टम् । काभिरिव । चण्डरो(ह)रुचीमिरिव । यथा क्षीप्रकिरणस्य भास्वरस्य रश्मिभिः कान्तिभिः ।

रुचीशब्दो दीर्घइकारान्तोऽप्यस्ति । यथा नैपथे—‘वरुणग्रहिणीमाशामासादयन्तमनुं रुचीनिचंयमिव’ इति । ‘नो चेत्ता चण्डरोचीरुचिरुचिरुची’ इति जिनशतकेऽपि । अलोकस्य जीवाजीवादीनामनाधारक्षेत्रस्य मध्ये विचालेन प्रविश्यते । अलोकेषु सूर्यादीनां न प्रकाशः । परशासनेऽपि दृश्यते । यथा रघुवंशे—‘सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलितः । प्रकाशश्चान्धकारश्च लोकालोक इवाचलः ॥’ ‘चक्रवालाचलादर्वाक् प्रकाशः परतथाप्रकाशः’ इति तट्टत्तो । ‘लोकालोकश्चकवालः’ इति हैम्याम् ॥

संसृत्यसारसरणीभ्रमणीभवेन

विश्वत्रयीजनिमतां नयता विमोहम् ।

सङ्गेन यद्यतिपतेः पुरतः प्रणेशे

नागेन नागदमनीत इवोद्धतेन ॥ १०४ ॥

यस्य यतिपतेर्निर्मेयेनाथस्य पुरतोऽप्रे सङ्गेन स्वजनपरिजनाभिष्वङ्गेन प्रणेशे प्रण-
ष्टम् । संसारविरक्तत्वात्तस्य कुत्रापि प्रतिबन्धो नास्तीत्यर्थः । किंभूतेन । संघतिः
संसरणमनन्तभवात्तवी पर्यटनं संसारः तद्रूपा विविधनरकतिर्यगादिदुःखपरम्परादायि-
त्वादसारा निकृष्टा सरणिर्मांसस्तत्र भ्रमण्या पर्यटने भ्रमणेन कृत्वा भवेनोत्पन्नेन । सांसा-
रिककुटुम्बसंबन्धसंजातेनेत्यर्थः । अत एव किं कुर्वता । विश्वत्रय्याल्लोक्यस्य जनिमतां
सुरासुरनराणां विमोहं मीढ्यं नयता प्रापयता । केनेव नेशे । नागेनेव । यथा उत्कटेन
मदेन कोपेन वोढुरेण भुजंगमेन नागानां सर्पाणां दमनी शक्तिमवनी औपधिविशेष-
स्तस्मात्प्रणश्यते ॥

संक्रान्तशक्रवलिधामधरापदार्थ-

सार्थे जिनागमकपोल्लिखितान्तराले ।

संक्रान्तिरापि न कदापि हृदात्मदर्शे

सूरीश्वरस्य किमनङ्गतयाङ्गजेन ॥ १०५ ॥

सूरीश्वरस्य हन् हृदयमेवातिस्वच्छत्वादात्मदर्शो दर्पणस्तत्र अङ्गजेन कंदर्पेण क्षमनः
कलाकेलिः । ‘अनन्यजोऽहजः’ इति हैम्याम् । कदापि कस्मिन्नपि काले स्वापजाग्रद-
वस्थाताहण्यतस्तीक्ष्णदर्शनादिसमयेऽपि संक्रान्तिः संक्रमणं प्रतिविम्बं प्रवेशं च नापि न
प्रापे । यस्य मनसि कस्मिन्नपि प्रस्ताये स्मरोद्रेको नासीदित्यर्थः । उत्प्रेद्यते—अनङ्ग-
तया अशरीरत्वेनेव संक्रामणं तु देहस्यैव स्यात्तस्य तु स एव नास्ति तस्मात्कुतः संक्रा-
न्तिरिति । किंभूते हृदात्मदर्शे । संक्रान्ताः प्रतिविम्बिताः शक्रस्येन्द्रस्य घलेर्बलिनाग्नौ
दानवेन्द्रविशेषस्य धात्रोर्मैन्दिरयोः स्वर्गपातालयोः । तथा धराया निखिलमहीमण्डलस्य
च पदार्थानां घटपटस्तम्भकुम्भदानवदानवारिमानवायनेकवस्तूनां सार्थाः समूहा यत्र ।
प्रतिविम्बं च निर्मले वस्तुनि स्यात् । अत एव पुनः किंभूते हृदात्मदर्शे । जिनागमो

जैनसिद्धान्तः स एव कपः शाणाग्रं तेनोल्लिखितमुत्तेजितं देदीप्यमानं निर्मितमन्तरालं
मध्यं यस्य ॥

नीत्वा बहिर्निजमनःसदनान्निहन्त्य-

मानं विभाव्य विभुना स्वमरातिभावात् ।

नश्यन्निवान्यजनहृत्परमाणुमध्ये

रागो विवेश विवशाशयतादधानः ॥ १०६ ॥

रागोऽनुरागः सांसारिकः स्नेहः । उत्प्रेक्ष्यते—नश्यन्पलायमानः सन् अन्येषां
सूरिव्यतिरिक्तानामितरेषां जनानां हृत् हृदयमेव परम उत्कृष्टो योऽणुः सर्वलघुरति-
सूक्ष्मस्थानं तस्य मध्ये विचाले विवेश प्रविष्टवान् । नैयायिकानां मते हि मनसः
परमाणुत्वमुच्यते । यथा नैपथे—‘यत्पथावधिरणुः परमः सा योगिधीरपि न पश्यति
साक्षात् । बालया निजमनःपरमाणौ ह्रीदरीशयहरीकृतमेनम् ॥’ इति । किंभूतः । विवशं
व्याकुलमाशयमभिप्रायं मनो वा आ सामस्येन सर्वप्रकारेण दधानो विभ्राणः । तदेव
व्याकुलत्वमाह—किं कृत्वा । निजस्यात्मनो मनश्चित्तमेव सदनं वाससौधं तस्माद्वहिर्वा-
ह्यप्रदेशभूमीं नीत्वा निःसार्य कर्षयित्वा । निष्कास्येत्यर्थः । अरातिभावात्प्रतिभवं
दुःखदायकत्वेन वैरित्वाद्विभुना सूरिणा निहन्त्यमानं मार्यमाणं स्वमात्मानं विभाव्य दृष्ट्वा
विज्ञाय वा ॥

एतेन दुर्गतिरशोष्यत भूपमुख्य

ग्रीष्मोष्मणेव विगलज्जलपङ्क्तपङ्क्तिः ।

उल्लङ्घ्यते स्म भवपद्मतिरप्यनेन

पाथोजिनीप्रियतमेन यथाभ्रवीथी ॥ १०७ ॥

हे भूपमुख्य सकलराजचक्रचक्रवर्तिन्, एतेन सूरिणा दुर्गतिः सम्यङ्द्वियमयमसंयमारा-
धनतो दुष्टा अनन्तदुःखदायका नरकतिर्यग्लक्षणा कुगतिरशोष्यत निपिद्धा निष्ठापिता
स्वतः । केनेव । ग्रीष्मोष्मणेव यथा निदाघदाघेन विगलन्ति तापातिरेकात्रिर्यान्ति विशुष्य
गच्छन्ति जलानि पानीयानि यस्यास्तादृशी पङ्क्तानां जम्बालानां पङ्क्तिः श्रेणी शोष्यते ।
अपि पुनरनेन गुरुणा भवपद्मतिः भाविनि भूतोपचारात्संसारमार्गे उल्लङ्घ्यते स्म अति-
कान्तः । केनेव । पाथोजिनीप्रियतमेनेव । यथा पद्मिनीप्राणनाथेन सूर्येण अभ्रवीथी
गगनपदवी मेघमाला वा उल्लङ्घ्यते ॥

वाचंयमावनिभृतः शमनामसाम-

योनिप्रतीपकलिताङ्गमनोगुहायाम् ।

रुचीशब्दो दीर्घइकारान्तोऽप्यस्ति । यथा नैपथे—‘वरुणग्रहिणीमाशामासादयन्तमसुं रुचीनिचंयमिव’ इति । ‘नो चेत्ता चण्डरोचीरुचिरुचिरुची’ इति जिनशतकेऽपि । अलोकस्य जीवाजीवादीनामनाधारक्षेत्रस्य मध्ये विचालेन प्रविश्यते । अलोकेषु सूर्यादीनां न प्रकाशः । परशासनेऽपि दृश्यते । यथा रघुवंशे—‘सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलितः । प्रकाशश्चान्धकारश्च लोकालोक इवाचलः ॥’ ‘चक्रवालाचलाद-
र्वाक् प्रकाशः परतश्चाप्रकाशः’ इति तद्भूतौ । ‘लोकालोकश्चक्रवालः’ इति हैम्याम् ॥

संस्तृत्यसारसरणीभ्रमणीभवेन

विश्वत्रयीजनिमतां नयता विमोहम् ।

सङ्गेन यद्यतिपतेः पुरतः प्रणेशे

नागेन नागदमनीत इवोद्धतेन ॥ १०४ ॥

यस्य यतिपतेर्निर्ग्रन्थनाथस्य पुरतोऽग्रे सङ्गेन स्वजनपरिजनाभिष्वङ्गेन प्रणेशे प्रण-
ष्टम् । संसारविरक्तत्वात्तस्य कुत्रापि प्रतिबन्धो नास्तीत्यर्थः । किंभूतेन । संस्रतिः
संसरणमनन्तभवादवी पर्यटनं संसारः तद्रूपा विविधनरकतिर्यगादिदुःखपरम्परादायि-
त्वादसारा निकृष्टा सरणिर्मागस्तत्र भ्रमण्या पर्यटने भ्रमणेन कृत्वा भवेनोत्पन्नेन । सांसा-
रिककुटुम्बसंबन्धसंजातेनेत्यर्थः । अत एव किं कुर्वता । विश्वत्रय्याल्लोकव्यस्य जनिमतां
सुरासुरनराणां विमोहं मीढ्यं नयता प्रापयता । केनेव नेशे । नागेनेव । यथा उत्कटेन
मदेन कोपेन वोढुरेण भुजंगमेन नाथानां सर्पाणां दमनी शक्तिमवनी औषधिविशेष-
स्तस्मात्प्रणश्यते ॥

संक्रान्तशक्रवलिधामधरापदार्थ-

सार्थे जिनागमकपोलिखितान्तराले ।

संक्रान्तिरापि न कदापि हृदात्मदर्शे

सूरीश्वरस्य किमनङ्गतयाङ्गजेन ॥ १०५ ॥

सूरीश्वरस्य हन् हृदयमेवातिस्वच्छत्वादात्मदर्शो दर्पणस्तत्र अङ्गजेन कंदर्पेण कमनः
कलाकेलिः । ‘अनन्यजोऽङ्गजः’ इति हैम्याम् । कदापि कस्मिन्नपि काले स्वापजाप्रद-
यस्मात्तारुण्यतरुणीदर्शनादिसमयेऽपि संक्रान्तिः संक्रमणं प्रतिबिम्बं प्रवेशं च नापि न
प्रापे । यस्य मनसि कस्मिन्नपि प्रत्याये स्मरोद्रेको नासीदित्यर्थः । उत्प्रेष्यते—अनङ्ग-
तया अक्षरीरत्वेनेव संक्रामणं तु देहस्यैव स्यात्तस्य तु स एव नास्ति तस्मात्कुतः संक्रा-
न्तिरिति । किंभूते हृदात्मदर्शे । संक्रान्ताः प्रतिबिम्बिताः शक्रस्येन्द्रस्य चलेर्वलिनागो
दानवेन्द्रविशेषस्य धाम्नोर्मन्दिरयोः स्वर्गपातालयोः । तथा धराया निरित्थमहीमण्डलस्य
च पदार्थानां घटपटस्यम्बुस्य दानवदानवारिमानवाद्यनेकवस्तूनां सार्थाः समूहा यत्र ।
प्रतिबिम्बं च निर्मले वस्तुनि स्यात् । अत एव पुनः किंभूते हृदात्मदर्शे । जिनागमो

जैनसिद्धान्तः स एव कथः शाणाग्रं तेनोल्लिखितमुत्तेजितं देदीप्यमानं निर्मितमन्तरालं
मध्ये यस्य ॥

नीत्वा बहिर्निजमनःसदनान्निहन्य-

मानं विभाव्य विभुना स्वमरातिभावात् ।

नश्यन्निवान्यजनहृत्परमाणुमध्ये

रागो विवेश विवशाशयतादधानः ॥ १०६ ॥

रागोऽनुरागः सांसारिकः स्नेहः । उत्प्रेक्ष्यते—नश्यन्पलायमानः सन् अन्येषां
सूरिव्यतिरिक्तानामितरेषां जनानां हृत् हृदयमेव परम उत्कृष्टो योऽणुः सर्वलघुरति-
सूक्ष्मस्थानं तस्य मध्ये विचाले विवेश प्रविष्टवान् । नैयायिकानां मते हि मनसः
परमाणुत्वमुच्यते । यथा नैपथे—‘यत्पथावधिरणुः परमः सा योगिधीरपि न पश्यति
साक्षात् । बालया निजमनःपरमाणौ हीदरीशयहरीकृतमेनम् ॥’ इति । किंभूतः । विवशं
व्याकुलमाशयमभिप्रायं मनो वा आ सामस्त्येन सर्वप्रकारेण दधानो विभ्राणः । तदेव
व्याकुलत्वमाह—किं कृत्वा । निजस्यात्मनो मनश्चित्तमेव सदनं वाससीधं तस्माद्बहिर्बा-
ह्यप्रदेशभूमौ नीत्वा निःसार्य कर्षयित्वा । निष्कात्स्वैत्यर्थः । अरातिभावात्प्रतिमवं
दुःखदायकत्वेन वैरित्वाद्विभुना सूरिणा निहन्यमानं मार्यमाणं स्वमात्मानं विभाव्य दृष्ट्वा
विज्ञाय वा ॥

एतेन दुर्गतिरशोष्यत भूपमुख्य

ग्रीष्मोष्मणेव विगलज्जलपङ्कपङ्क्तिः ।

उलङ्घ्यते स्म भवपद्धतिरप्यनेन

पाथोजिनीप्रियतमेन यथाअवीथी ॥ १०७ ॥

हे भूपमुख्य सकलराजचक्रचक्रवर्तिन्, एतेन सूरिणा दुर्गतिः सम्यद्वियमयमसंयमारा-
धनतो दुष्टा अनन्तदुःखदायका नरकतिर्यग्लक्षणा कुगतिरशोष्यत निषिद्धा निष्पिता
स्वतः । केनेव । ग्रीष्मोष्मणेव यथा निदाघदाघेन विगलन्ति तापातिरेकाभिर्यान्ति विशुष्य
गच्छन्ति जलानि पानीयानि यस्यास्तादृशी पद्मानां जम्बालानां पङ्क्तिः श्रेणी शोष्यते ।
अपि पुनरनेन गुरुणा भवपद्धतिः भाविनि भूतोपचारात्संसारमार्गे उलङ्घ्यते स अति-
क्रान्तः । केनेव । पाथोजिनीप्रियतमेनेव । यथा पद्मिनीप्राणनाथेन सूर्येण अञ्जनी-
गगनपद्मी मेघमाला वा उलङ्घ्यते ॥

वाचंयमावनिभृतः शमनामसाम-

योनिप्रतीपकलिताङ्गमनोगुहायाम् ।

स्वालम्भभीलुक इवोत्कटकोपकुम्भी

कर्तुं प्रवेशमपि नो प्रभविष्णुरासीत् ॥ १०८ ॥

हे सकलराजचक्रचूडामणे, वाचं वाणीं यमयन्ति सावयव्यवहारे प्रवर्तमानां निय-
न्त्रयन्तीति वाचंयमा वाग्गुप्तिधारका । वाङ्मयेन मनःकायगुप्ती समेते । मध्यग्रहणेन
आद्यन्तयोर्ग्रहणं कार्यम् । 'तुलादण्डस्यैव' इति न्यायेन । तथा 'ढङ्गायसमारम्भे' इत्यत्र स-
मारम्भ इति मध्यमपदग्रहणेन संरम्भारम्भयोराद्यन्तयोः पदयोर्ग्रहणम् । 'तुलादण्डन्या-
येन' इति श्रीरत्नशेखरसूरिपादाः श्राद्धप्रतिक्रमणमूत्रवृत्ती प्रोचुः । तेषां संगुप्तित्रयधारिणां
साधूनां तेषु वाचनिभृत्पार्थिवः पर्वतश्च तस्य शमः प्रशान्तरसः स एव नामाभि-
धानं यस्य तादृशाः । सामवेदाद्योनिर्गतिर्यस्य । धूयते च—'नारायणनाभ्यम्भोद्धकु-
हरकुटीरमधिरायानस्य वेदविद्यानिगदतो भगवतः पितामहस्य बृहद्रथान्तरविकीर्णमा-
सनामानि गायतः सामश्लोकरसनिष्पन्दाहुदपयन्त ऐरावतमुप्रतीकप्रभृतयोऽर्था दिग्ग-
जेन्द्रास्तेभ्योऽभवन् भद्रमन्दमृगमिश्रजातयो गिरिचरनदीचरोमयचारिणः । प्रतिद्वं
चैतत् सामजा गजाः' इति चम्पूकथायाम् । तस्य तेषां वा प्रतीपः शत्रुः केसरी तेन
कलितोऽङ्ग उत्सङ्गो यस्यास्त्रादृशीम् । मनः चित्तमेव गुहा कंदरा तस्यामुत्कटो मशोद्धतः
कोपः क्रोध एव कुम्भी हस्ती प्रवेशमपि कर्तुं प्रभविष्णुः समर्थो नासीत् न बभूव ।
उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्वात्मन आलम्भो व्यापादनं तत्र भीलुको विभ्यदिव ॥

विश्राणयत्यसुमतां क्षितिकान्त बोधि-

बीजं निर्धि जनयितेव निजाङ्गजानाम् ।

सिद्धः स्वसिद्धिमिव भक्तिमतां विनीता-

न्तेवासिनामिव गुरुः परमात्मविद्याम् ॥ १०९ ॥

हे क्षितेरूभाभिण्याः कान्त वल्लभ, असुमतां भव्यजन्तूनां बोधिवीजं सम्यक्त्वं
विश्राणयति ददाति । क इव । जनयितेव । यथा पिता निजाङ्गजानां स्वनन्दनानां
निधि निर्धानं दत्ते प्रयच्छति । पुनः क इव । सिद्ध इव । यथा विद्यासिद्धिभृद्भक्तिमतां
स्वसेवासक्तानां स्वस्यात्मनः सिद्धिं मन्त्रादिसामर्थ्यं दत्ते । पुनः क इव । गुरुरिव । यथा
सम्यग्धर्मोपदेश विनीतानां विनयकलितानां स्वादेशवशंवदानामन्तेवासिनां शिष्याणां
परमात्मविद्यामध्यात्मप्राप्तये वितरति ॥

हे क्षितीन्दो वसुधासुधांशो, मानोऽभिमानो गर्वः अपमानमर्थात्तेन सूरिणैवावगणनां
गमितः प्रापितः सन् पुनर्व्याधुष्य प्रतिघात्कोपात्तं सूरिमेवात्मारार्तिं स्ववरिणं जेतु-
मभिमवितुमिच्छन् वाञ्छन् सन् जगतां त्रिभुवनजनानामुपातिं सेवां वितनुते विद-
धाति । कथम् । नक्तंदिनं रात्रिदिवा । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकीयमात्मीयं साहाय्यकं साहाय्यं
चिकारयिषुः कारयितुमिच्छुरिव ॥

विद्वेषिणीयमिति येन निहन्यमाना

शिश्नाय शंबरमसौ दितिजं प्रणश्य ।

स्थातुं न तत्र विभुरेतदुदीतभीतेः

प्रत्यङ्गिनं त्रिभुवने भ्रमंतीव माया ॥ १११ ॥

इयमस्माकं प्रतिभवं विद्वेषिणी वैरिणी महाहानिविधायिनी इति कृत्वा निहन्यमाना
मार्यमाणा सती-असौ प्रायः संसारवर्तिसर्वजनहृदयसदत्वेन जगत्प्रतीता माया शठता
दम्भचर्या । कपटवर्तितिर्यर्थः । प्रणश्य कथंचित्प्राप्त्या प्रपलाप्य शंबरं शबरनामानं दितिर्दा-
नवमाता तस्या जायते स्मेति दितिजस्तं शिश्नाय धिता । एतस्मात्सूरेरुदीतायाः प्रादु-
र्भूताया भीतेर्भयात् तत्रापि शंबरसमीपेऽपि स्मरेण घातित्वात्स्थातुं स्थितिं कर्तुं न
विभुरसमर्था सती । उत्प्रेक्ष्यते—निर्विप्रस्थानाभावात्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि प्रत्यङ्गिनं ज-
न्तून् जन्तून् प्रति माया भ्रमति पर्यटतीव ॥

संतोपतोयनिधिमध्य इवास्य मग्नो

दग्धः किमुद्धतसितप्रणिधानवह्नौ ।

जग्धोऽथ वा चरणकेसरिणा करीव

लोभः प्रभोरिति न चेत्किमनक्षिलक्ष्यः ॥ ११२ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, सूरेर्लोभः । उत्प्रेक्ष्यते—संतोपः धृतिः निर्लोभता स एव तोय-
निधिः समुद्रस्तस्य मध्ये गर्भे जलान्तराले मग्नो ब्रूडित इव । अथ वा उत्प्रेक्ष्यते—
उद्धतः प्रज्वलन् सितप्रणिधानमेव शुक्लध्यानमेव वह्निर्ज्वालाजिह्वः तत्र तन्मध्ये दग्धो
भस्मीभूत इव । अथ वा करीव हस्तीव चरणं चारित्रं तदेव केसरी पञ्चाननस्तेन
जग्धो भक्षितः कुक्षिगतीकृतः इव । इति चेन्न तर्हि किं कथमनक्षिलक्ष्यः न लोचन-
गोचरः कदाचिदपि लोभो न दृश्यत इत्यर्थः ॥

तृष्णां महीतलमहेन्द्र विभुर्विरत्या

यो यागुरामिव कृपाणिकया न्यकुन्तत् ।

दुःखान्यलम्भिपत मुग्धजनैर्निपत्य

यस्यां भृगैरिव भवं विपिनं भ्रमद्भिः ॥ ११३ ॥

हे महीतलमहेन्द्र हे भूमीमण्डलाखण्डल, यो विमुहूर्तिरविजयसूरिः तृष्णां नानामिला-
पस्वरूपां स्पृहां विरल्या निखिलामिलापविरमणरूपनियमेन कृत्वा न्यकृन्तत् विच्छेद ।
कामिव । वागुरामिव । यथा कश्चित्सकलजन्तुजातकृपापरः पुमान् वागुरां मृगजालिकां
कृपाणिकया धुरिकया कर्तर्या वा कृन्तति छिनति । यस्यां तृष्णायां वागुरायां भवं
संसारं विपिनमरणं च भ्रमद्विर्मुहूर्तिरैरिव मुग्धजनैरज्ञानिलोकेर्निपत्य तदधीनीभूय
पतित्वा दुःखानि अनेकप्रकारासातपरम्परा अलम्बयत प्राप्ताणि ॥

विश्वत्रयीश इव निःशरणात्मभाजा-

मास्ते महीमिहिर यः शरणं शरण्यः ।

मैत्र्यं विभर्ति जगता न कदाप्यमित्र-

भावं स भानुरिव नश्यदशेषदोषः ॥ ११४ ॥

हे महीमिहिर भूमीभानो, विश्वत्रयीशः त्रैलोक्यनायकः परमेश्वर इव यः सूरिर्निर्गंतं
शरणमाधारो यस्य तादृशमात्मानं भजतीति तेषामशरणानां शरणं गतिरास्ते । किंभूतः ।
शरण्यः शरणागतवत्सलः । पुनः स भानुरिव भास्वानिव जगता विश्वलोकेन साकं
मैत्र्यं मित्रतां सखिभावं विभर्ति, परं कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे अमित्रभावं वैरिताशयं
न विधत्ते । किंभूतः । नश्यन्तः पलायमाना अशेषाः समस्ता दोषा अपगुणा यस्मात् ।
सूर्यस्तु सर्वदापि मित्र इत्यभिधानत्वं परं नामित्राख्यताम् । सोऽपि किंभूतः । नश्य-
न्तोऽशेषाः सर्वा अपि श्वेताः कृष्णाश्च दोषा रात्रयो यस्मात् ॥

संमोहसंतमससंततिसान्द्रितेषु

मानावनीधरतटीस्थपुटीकृतेषु ।

संसारवर्त्मसु विमोहवतां शिवस्या-

ख्याता पथः स जगतामिव वर्त्मवेदी ॥ ११५ ॥

हे स्वामिन् अखिलजलधिमेखलापीठप्रभो, संसारवर्त्मसु भवगहनमार्गेषु विमोहवतां
मिथ्यात्वाज्ञानादिना मूढभावभाजां दिङ्मूढीभूतानां जगतां तात्स्थ्यात्तद्यपदेश इति
न्यायेन जगज्जनानां शिवस्य मोक्षस्य पथो मार्गस्याख्याता कथयिता ते । किंभूतः ।
संमोहो महाज्ञानम् । 'संमोहधूलीहरणे समीरम्' इति संसारदावस्तुतौ । स एव संत-
मसानि प्रस्रमरान्धकाराणि तेषां संतत्या परम्परया सान्द्रितेषु नीरन्ध्रीकृतेषु । पुनः
किंभूतः । मानोऽहंकारः स एवावनीधरः पर्वतस्तस्य तटीभिः प्रपातस्थानकैः स्थपुटी-
कृतेषु विपमेषु विहितेषु । क इव । वर्त्मवेदीव यथा सदसन्मार्गवेत्ता पुमान् पथिषु
विमोहवतां मार्गमार्गदिगपदिवशुद्धिविरहितानां पथिकलोकानां शिवस्य निरुपद्रव-
रूपस्य मार्गस्याख्याता वक्ता भवेत् । महापर्वतादिगह्वरैरन्धकारैर्वहलीभूतेषु वि-
पमेषु च ॥

अर्थात्क्षमाधरपदं कचिदप्रवृत्तं

यस्यात्मनस्तु गिरिभूपतिभिर्विभक्तम् ।

ज्ञात्वा तदामुमिव शीलति शार्ङ्गपाणिं

पर्यङ्कमूर्तिधरकुण्डलिचक्रवर्ती ॥ ११६ ॥

पर्यङ्कस्य पत्न्यङ्कस्य मूर्तिं शरीरं धरतीति विभतीति तादृशः कुण्डलिनां भोगिनीं चक्रवर्ती सार्वभौमः शेषनागेन्द्रः शार्ङ्गपाणिं केशवं शीलति सेवते । 'शेषशय्याशायी कृष्णः' इति धृतिः । उप्रेक्ष्यते—तत्सूरैः स चासौ हीरविजयनामा सूरिराचार्यश्च तस्य क्षमाधरपदम् आमुं लब्धुमिव । किं कृत्वा । यस्य सूरैरर्थोत्तरमार्थवृत्त्या क्षमाधरपदमद्वै-
तभावेन कचिदन्यत्र पुरुषादावप्रवृत्तं कुत्रचित्कदाचित्केनापि न प्राप्तम् । तु पुनः आत्मनः स्वस्य शेषनागस्य तु क्षमाधरपदं गिरिभिः कुलशैलादिशिलोच्चैः तथा भूपतिभिर्भूपालै-
र्विभक्तं विभागीकृतम् । गिरयो भूपालाश्च क्षमाधराः शेषनागोऽपि क्षमाधरः इति न किमपि । शेषः । सूरिसदृशस्तवन्यः कोऽपि त्रैलोक्येऽपि क्षमाधरो नास्ति । क्षमा क्षान्तिः क्षितिश्च विशाय ज्ञात्वा ॥

गम्भीरभावं दधता जिनं च हृदा विगीतः प्रमुणा पयोधिः ।

पादारविन्दे किममुष्य लक्ष्मलक्षादुपास्त्यै स्थितवानुपेत्य ॥ ११७ ॥

पयोधिः समुद्रः अमुष्य सूरैरुपास्त्यै सेवयै । उप्रेक्ष्यते—लक्ष्मणः आकृतिरूपला-
ञ्छनस्य लक्षात्कपटादुपेत्यागत्य समीपे समेत्य पादारविन्दे सूरिचरणकमले किं स्थित-
वांस्तथाविव । किंभूतेन । प्रमुणा सूरिन्द्रेण गम्भीरभावं गाम्भीर्यं तथा च पुनर्जिनम-
र्हन्तम् । चन्द्रसूर्यादीनां राजधानीषु प्रासादसद्भावात्तत्र चत्वारः ऋषभ-चन्द्रानन-वारि-
पेण-वर्धमान-नामानः शाश्वतजिनाः सन्ति । जिनजातिवाचित्वादेकवचनम् । तथा
लोकप्रवादेन कृष्णं समुद्रशायित्वाद्वासाहं । 'पुरुषोत्तमोऽन्विशयनोपेन्द्रावज्रेन्द्रानुजः'
इति हेम्याम् । तं दधता । अथ सूरिस्तु जिनशसनाधारत्वाज्जैनत्वाच्च जिनं धीतराजं
विप्रता । केन । हृदा हृदयेनान्तःकरणेन मध्येन च ॥

धरेश येनाधरितो महिम्ना मुजातरूपेण च धीरताभिः ।

महीधरो मन्युमुजामुदीतव्रीडाज्जडीभावमिवाचभार ॥ ११८ ॥

हे धरेश पृथिवीपते, येन सूरिणा महिम्ना स्वमाहात्म्येन निजगौरवेण, तथा मुमु शो-
भनं यच्चातं प्रकटीभूतं रूपं सौन्दर्योत्तिष्ठयः शोभनेन स्वर्णेन च, तथा धीरताभिः परी-
पदादिभिर्निध्रकम्पताभिः अनन्यसामान्यधैर्यैर्वा अधरितः हीनीकृतस्तिरस्कृतः सन्
मन्युमुजो यज्ञोशाभ्यवदारिणो गुराणो दैतः परंतो मेरुदीतः प्रादुर्भूतो यो मीढो
लज्ज सत्सत् । 'उदीतमातङ्गितवानसद्भुत' इति नैषधे । तथा 'मीढार्या च मयेन्द्रो

लज्जामात्रेऽप्यपत्रपा' इति शब्दप्रभेदे । ग्रीडशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'सरग्रीडसमस्य यानया' इति नपथे । जडीवभूव मूढः । विचेत इति यावत् । जातः ॥

बाह्यं हन्ति तमो द्विधापि स नृणामस्तंगमी नास्तवा-

न्विश्वस्यैव विबोधकृत्स जगतां कृत्स्नपृष्ठान्कौशिकम् ।

गृह्णन्सर्वरसानसौ नवरसांश्चिन्वज्जनांस्तापय-

ञ्छान्तानेप सृजन्प्रभो तदुपमां धत्ते क भास्वांस्ततः ॥ ११९ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, ततस्तस्मात्कारणात् भानुः सूर्यस्तदुपमां सूरिसाम्यं क कुत्र लभते । अपि तु न कुत्रापि । यतो हेतोः सूर्यो बाह्यं चक्षुर्गोचरं लोकगतं तमोऽन्धकारं हन्ति । पुनः सूरिर्द्विधापि बाह्यं तमोऽज्ञानं मोक्षार्थं तथा बाह्यं पापमपि व्यापादयति । तथा भानुः अस्तं नाशं गच्छतीत्येवंशीलो गमी । सूरिस्तु न विद्यतेऽस्तः क्षयोऽभ्युदयभ्रंशो वा यस्येति नास्तवान् । सर्वदोदयीत्यर्थः । पुनः किंभूतः । विश्वस्यैकस्यैव भूलोकस्य विबोधकृत्सागरकारकः उद्ध्योतकर्ता वा सूरिस्तु जगतां त्रयाणां भुवनानां प्रतिबोधविधाता । भास्वान्किं कुर्वन् । कौशिकमुल्लकलोकं कृत्स्नं पीडयन् वासरे तस्यान्धीभवनात् । गुरुस्तु कौशिकं पुरंदरं पृष्ठन् अतिशयिसंयमगुणैः कृत्वा प्रीतिमुत्पादयन् । पुनः किंभूतः भानुमान् । रत्नानशेषान् रत्नान् भूमण्डलगतपानीयानि पृक्त्राददानः । 'प्रीत्ये सहस्ररश्मिः भूतलगतरत्नारसानादत्ते' इति धृतिः । मुनीन्द्रस्तु सरसव्याख्यानविधानावसरे नवान् नवीनामवसंख्याकान् शृङ्गारहास्यकरुणारौद्रीरभयानकवीभरसाद्भुतशान्ताभिधानान् रसांश्चिन्वन् पुष्टान्कुर्वन् । प्रायश्चरितानुवादेषु सर्वेऽपि रसाः समायान्ति न तथा सिद्धान्तव्याख्यानादिषु । पुनर्मूर्तेर्षडः किं कुर्वन् । जनांल्लोकांस्तापयन् स्वकीयाद्युष्णकिरणैस्तापसंतापभाजः सृजन् । भवपरम्परापरिचितीकृतदुरन्तदुरितोदीतदुःसहदुःखदावानलज्वालाप्रतप्तानेकभविकलोकान् ध्वंसितापरसिद्धान्तवैरुध्यजैनराद्धान्तसंबन्धिवन्धुरस्त्वव्याख्यानप्रागल्भ्यप्रगुणानुपयोधरामृतधाराधोरणीभिः शान्तान्निस्तापाञ्छीतलान् शान्तरसयुक्तान् वा कुर्वाणः ॥

यद्वाग्विधित्सया धात्रादत्तां वीक्ष्यान्बुधिः सुधाम् ।

खेदादिवोर्मितुमुलैः पतितो रटति क्षितौ ॥ १२० ॥

अम्बुधिः क्षीरसमुद्रोऽर्थाऽभ्युदये उर्मिणां चतुर्दिगमनप्रवृत्तकल्लोलकलपानां तुमुलैर्व्याकुलशब्दकोलाहलैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितौ भूपीठे पतितः सन् रटति रोदित्तीव पूरुहते इव । किं कृत्वा । यद्वाचां वाचंयमचन्द्रमसां वाणीनां विधित्सया विधानुमिच्छया करणस्पृहया धात्रा जगत्सृजा ब्रह्मणा आदत्तां गृहीतां सुधां स्वामृतं वीक्ष्य । धनिकदोहनावसरे प्रेमातिरेका स्वतर्णकपानकृते गोरगवां वा दुग्धमिव हरिणा मन्थानगमन्थानकमथनसमये तस्मात्कथंचिद्योरित्वा रक्षितं पीयूषं प्राप्तं प्रेक्ष्य ॥

न कदाचन गोचरा मनावस्स भजन्ते प्रभविष्णुतां प्रभौ ।

दशना इव दन्तिनां महीभृति वा भानुमतीव तामसाः ॥ १२१ ॥

हे साहे, प्रभौ सूरिन्द्रे सकलसामर्थ्यवति वा यत्र कदाचन कस्मिन्नपि तारुण्यादिस-
मये गोचराः शब्दरूपगन्धरसस्पर्शाख्याः पञ्चापि विषयाः प्रभविष्णुतां सामर्थ्यं न
भजन्ते स्म । तं न प्राभवन्नित्यर्थः । क इव । दशना इव । यथा दन्तिनां गजेन्द्राणां
दन्तकोशा महीभृति पर्वते न प्रभवन्ति । वा पुनस्तामसा इव । यथा तामसास्तमसां
समूहा घूका वा भानुमति सहस्रकिरणे न प्रभवन्ति ॥

सुधाधामदुग्धाब्धिकर्पूरपारीकुमुत्कुन्दशुभ्रैर्यशोभिर्यतीन्दोः ।

कुट्टकोटिसंटीकमानायशोभिः पुनर्विश्वमीशप्रयागी(गा)यते स्म ॥ १२२ ॥

हे ईष्टे सकलभूमण्डलैश्वर्यवान् भवतीति ईशस्तस्य संबोधनं हे ईश्वर, यतीन्दोः
सूरैः सुधाधामामृतकिरणश्चन्द्रः, तथा दुग्धाब्धिः क्षीरसमुद्रः, तथा कर्पूराणां घनसा-
राणां पार्यः शकलानि 'फडसि' इति प्रसिद्धाः समूहा वा कुमुदानि कैरवाणि
कुन्दानि सुचकुन्दकुसुमानि तद्वत् शुभ्रैरुज्ज्वलैर्यशोभिः कीर्तिभिः । पुनः कुट्टको-
टिपाक्षिकाणां कोटेः संटीकमानैः प्रसरद्भिरयशोभिर्मपीश्यामापकीर्तिभिः कृत्वा विश्व-
मिदं जगत् प्रयागी(गा)यते स्म गङ्गायमुनासंयोगवदाचरति स्म । सूरियशस्त्युज्ज्व-
लानि गङ्गाप्रवाहाः, कुट्टशामपयशोभिः श्यामानि कालिन्दीकलपजलानि, तेषां सङ्गो नि-
खिलेऽपि लोकेऽतो विश्वमेव प्रयागी(गा)यति(ते) प्रयागं तु एकत्रास्ते ॥

राजन्यस्य गुणान्गलन्मिसुधास्पन्दाजिपीयादरा-

न्मद्भोज्या अपि मय्यनादरपरा भोगीश्वरा भाविनः ।

मां तातानुगृहाण तेन सुधयात्यभ्यर्थितः साम्रहं

तानश्रावयितुं किमम्बुरुहभूरेतान्विकर्णान्व्यधात् ॥ १२३ ॥

हे राजन्, अम्बुरुहभूर्भङ्गा तान् सूरिगुणान् अश्रावयितुं न श्रवणगोचरीकारयितुम् ।
उत्प्रेक्ष्यते—एतान् भोगीन्द्रान् विकर्णान्कर्णरहितान् व्यधात् कृतवानिव । 'अश्रोत्राः
फणिनस्तदेव रुचिरं नो चेदहिस्त्वामिना' इति खण्डप्रशस्ती । किंभूतो वेधाः । तेन
कारणेन हे तात धातः, मामनुगृहाण मय्यनुग्रहं कुरु इत्यमुना प्रकारेण सुधया कको-
लाख्येन पीयूषेन साम्रहं सोपरोधमभ्यर्थितो याचितः । यत्तदोः संवन्धाद्येन कारणेन
गलन्ती निर्वान्ती मितिर्मानं येषु । अप्रमाणानित्यर्थः । तादृशान् सुधास्पन्दानमृतर-
सान् यस्य पुरोगुणान् निपीय सादरं ध्रुत्वा अहमेव भोज्यं भोजनं येषां ते मद्भोज्या
अपि भोगीश्वराः सर्वेऽपि नागेन्द्राः मयि सुधायां विषये न विद्यते आदरः आदतिः
पुरोऽपे येषाम् । अथ वा आदरे तत्परता येषां ते अनादरपरा अस्तीकारपरायणा
इत्यर्थः । भाविनो भविष्यन्ति । इत्ययं हेतुः ॥

सुरशिखरिणस्तुङ्गे शृङ्गे ध्वनिग्रहपारणां

त्रिदशसुदृशां गायन्तीनां गुणाञ्छ्रमणेशितुः ।

रसिकमनसौ श्यामारामावराम्बरकेतनौ

किमयत इतो गीतिं श्रोतुं तमीदिवसात्यये ॥ १२४ ॥

श्यामा शर्वरी रीरामा धनिता तस्या परो भर्ता । 'यामिनीकामिनीपतिः' इति काव्यकल्पलतायाम् । चन्द्रः, तथा अम्बरकेतनः सूर्यः । 'गगनध्वजाध्वगाः' इति हैम्याम् । यथा गगनध्वजस्तथा पर्यायपरिवर्तनादम्बरकेतनः । 'द्वयेऽपि भूभृदाद्येषु' इति हैमी-चचनात् । इति तौ तमी रात्रिर्दिवसो चासरस्तयोरखये विरामे क्षये वा । प्रभाते संध्यायां चेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदशसुदृशां सुराङ्गनानां गीतिं गुणग्रामगानं श्रोतुं श्रवणविषयीकर्तुं किमयतः गच्छत इव । त्रिदशसुदृशां किं कुर्वन्तीनाम् । सुरशिखरिणः सुपर्वपर्वतस्य तुङ्गे गगनालिङ्गिनि शृङ्गे शिखरे गायन्तीनां गानगोचरीकुर्वन्तीनाम् । कान् । श्रमणेशितुः सूरिराजस्य गुणान् । किंभूतां गीतिम् । ध्वनिग्रहपारणां रसिका-यितमानसमुज्जानां श्रवणानाम् । 'श्रुतौ श्रवः । शब्दाधिष्ठानपैजूपमहानादध्वनिग्रहाः ॥ कर्णः श्रोत्रं श्रवणं च' इति हैम्याम् । पारणाम् । यथा उपोषितानां षड्ससरसीकृतरसव-तीवहने पारणा तदास्वादे चातिवृत्तिः स्यात् तथा सूरिगुणगीतिश्रवणेन कर्णानां वृत्तिः स्यात् । अत एव श्रुतिपारणां गीतिं श्रोतुं प्रयातः कुत इतोऽस्मात्स्थानान्मेरोः समीपे शिखरसंनिधाने । किंभूतौ । स्वादरसिकमनसौ सरसगानाकर्णने रसकलिते उत्सुकतायुक्ते चेत्तसौ ययोस्तौ ॥

धन्यास्ते नृपते फलेग्रहि पुनस्तेषामभूज्जीवितं

तैः प्रापे स्वजनुःफलं प्रथमतो गण्याश्च पुण्यात्मनाम् ।

यैर्लावण्यसुधां न्यपीयततमामाकण्ठमुत्कण्ठितैः

सूरैः स्मेरमुस्त्वाम्बुजन्मनि शरच्चन्द्रे चकोरैरिव ॥ १२५ ॥

हे नृपते हे नरनाथ, जगति ते पुरुषा धन्याः कृतपुण्याः पुण्यवन्तः । पुनस्तेषां पुरुषाणां जीवितं प्राणितव्यं फलेग्रहि सकलमभूतसंजातम् । पुनस्त्वेव मानधैः स्वज-नुपः निजावरस्य फलं सार्धकभावः प्रापे लब्धम् । च पुनस्ते मानुषाः पुण्यात्मनां पवित्रात्मनाम् । सुकृतवतामित्यर्थः । मध्ये प्रथमत आदितो गण्याः पुण्यवन्तो जनास्ता-नादौ संस्थाप्य गणनीयाः संह्यागोचरीकर्तव्याः । ते के । यैस्त्वण्डा आत्सुक्यं जाता येयां ते उत्कण्ठितासैस्त्वण्डितैः सद्भिः सूरैर्हीरविजययतिराजस्य स्मेरं विकसितं यन्मु-स्त्वाम्बुजं तस्मिन्विषये लावण्यं सौन्दर्यमेव सुधाम् आकण्ठं कण्ठं मयादीकृत्य नितराम-तिशयेनापीयततमामीता आस्वादिता । कैरिव । चकोरैरिव । यथा शरच्चन्द्रे जलधर-विरामसमयोदयमानसुधाकिरणे ज्योत्स्नाप्रियैः पीयूषं पीयते ॥

ताडङ्का इव कर्णपूरपदवीमालम्बमाना पुन-

विभ्राणा हृदये श्रियं त्रिजगतां मुक्ताकलापा इव ।

हर्षादुद्धुपिता वयं स्मृतिवशाद्येषां प्रियाणामिव

क्षोणीभूषण भूषणैरिव गुणैस्तैर्भूष्यते स प्रभुः ॥ १२६ ॥

हे क्षोणीभूषण मेदिनीमण्डलमण्डन, भूषणैर्मणीस्वर्णभरणैरिव तैर्जगजनविख्यातै-
र्गुणैः कृत्वा स प्रभुः भूष्यते अलंकियते । ते के । ये गुणास्ताडङ्काः कुण्डला इव ।
कुण्डलशब्दः पुनपुंसकलिङ्गे । 'कमलं मलं तु शलशालकुण्डलाः' इति लिङ्गानुशासने ।
कर्णौ श्रवणौ पूरयन्तीति, कर्णौ श्रवसौ पूर्वे पर्येते यैर्वा, तेषां पदवीं पदमालम्बमानाः
आश्रयन्तः सन्तीत्यध्याहारः । पुनर्ये गुणाः मुक्ताकलापा इव मौक्तिकहारा इव त्रि-
जगतां त्रिभुवनजनानां हृदये मनसि वक्षसि च श्रिय शोभां विभ्राणाः सन्ति । पुन-
र्येषां प्रियाणामिष्टानामिव स्मृतिवशात्स्मरणयोगाद्वयं श्रीमत्सभ्या अपि हर्षाच्चेतःप्रस-
न्नताया वशात्प्रमोदाद्वा उद्धुपिता रोमाञ्चिताः स्मः ॥

पण्डा चित्रशिखण्डिनां तनुजवच्चेत्स्यादसाधारणी

यस्यास्ये भुजगप्रभोरिव भवेज्जिह्वासहस्रं पुनः ।

यस्याप्यस्खलिता सुरेश्वरसरिद्वीचीव वाक्चातुरी

संस्तोतुं प्रभवेन्न सोऽपि सुगुरोर्वावद्गुणान्भूमणे ॥ १२७ ॥

हे भूमणे क्षोणीमाणिक्य, सोऽपि पुमान् सुगुरोर्हीरसुरैर्यवतः समस्तान् । 'वाक्-
जनरजनव्रती' इति नैषधे । 'समस्तलोकरागोत्पादने व्रतमस्यास्ति' इति तट्टतौ । गुणान्
संस्तोतुं सम्यक्त्वा सर्वप्रकारेण वर्णयितुं न प्रभवेन्न समर्थमवेत् । स कः । यस्य पुंसः
चित्रशिखण्डिनां सप्तर्षीणाम् । 'सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिनः' इति ह्यैम्याम् । तनुजवन्नन्दस्येव
वृहस्पतेरिव । 'विचित्रवाक्चित्रशिखण्डिनन्दनः' इति नैषधे । पण्डा तच्चानुगामिनी
मतिधेयदि असाधारणी विश्वे कस्यापि सदृशी न सर्वेभ्यो दाग्देवतावाचस्पतिप्रमुखम-
खभुग्दानवमानवेभ्योऽभ्यधिका । 'साधारणी गिरमुपर्वुधनैषधाम्भ्याम्' इति नैषधे ।
'साधारणास्त्यार्ये भो विकल्पो ङीपोऽपि विकल्पोक्तिः । साधारणी साधारणा' इति
प्रक्रियाकौस्तुभम् । अपि पुनर्भुजगप्रभोर्नगताजस्येव यस्यास्ये चक्षुष्यवदने जिह्वायां
रसनानां सदृसे द्विसदृसी वा इत्यर्थादभ्यते । भवेत् । अपि पुनः सुरेश्वरसरितो
गगनगङ्गायाः । 'सिद्धस्त्रिगिरवापगाः' इति ह्यैम्याम् । यथा सुरापगा तथा सुरेश्व-
रापगापि । तथा 'सुरेश्वरतदिनीतीरस्थसिद्धाङ्गनाः' इति भोजप्रवन्धेऽपि । वीचीव
जातायेकवचनम् । कल्लोलमालिकेवैलधैः । यस्य वाक्चातुरी वचनविलासः कुत्रापि
वर्णनादौ अस्खलिता अकुण्ठा क्वापि न स्खलति ॥

दृशो गोचरो न श्रुतेः प्राघुणश्च प्रणीतः परः कश्चिदस्माभिरीदृक् ।

विधात्रा विधायैनमारोपि विद्मो ध्वजोऽधीश सत्सर्गसौधाम्रशृङ्गे ॥ १२८ ॥

हे अधीश हे नायक, अस्माभिः स्वपरानेकदेशे दृशभिः श्रीमत्सभास्तरिरीदृगद्वै-
तगुणमणीगणरोहणधरणीधरः परोऽन्यः कश्चित्कोऽपि दृशो लोचनस्य गोचरो विषयः
चक्षुर्लक्ष्यः तथा श्रुतेः प्राघुणः कर्णस्याप्यतिथिर्न प्रणीतः । न दृष्टो नापि श्रुत इत्यर्थः ।
अत्र वयमेवं विद्मः—विधात्रा वेधसा सतामुत्तमानां सर्गः सृष्टिनिर्माणं स एव सौधं
मन्दिरं तस्याम्रशृङ्गमुपरितनशिखरं तत्र ध्वजः केतुरारोपितः । किं कृत्वा । एनं सूरिं
विधाय निर्माय ॥ इति हीरविजयसूरिगुणवर्णनम् ॥

अवनिरजनिजानिः प्रेमरोमाञ्चिताङ्गो

निगदितमिति तेषां कर्णपेयं प्रणीय ।

रणरणकितचेता जायते स व्रतीन्दोः

ऋतुभुज इव सिद्धेर्दायिनो दर्शनाय ॥ १२९ ॥

अवनिः क्षोणी तस्याः । रजनी रात्रिर्जाया यस्य । ‘जायाया निह यलो-
पश्च’ इति । रजनिजानिश्चन्द्रः अकञ्चरपातिसाहिः व्रतीन्दोः सूरेश्वरस्य दर्शनाय अव-
लोकनार्थं रणरणक औत्सुक्यं जातं यस्मिन्स्त्रणरणकितं चेतो मनो यस्य तादृशो
जायते स बभूव । किंभूतः । प्रेम्णा स्नेहेन रोमाञ्चन पुलकेन च युक्तमङ्गं यस्य ।
कस्येव । ऋतुभुज इव । यथा कश्चित्तिद्देरभिलषितस्य दायिनो दानशीलस्य दर्शनार्थ-
मुत्कण्ठमना भवेत् । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण तेषां सभ्यानां निगदितं भाषितं
सूरीस्तुतिरूपं वचःकर्णयोः पेयं पातुं योग्यं श्रवणार्थं प्रणीय कृत्वा ॥

अवनिबलयवासवो वशीन्दोर्जगदतिशायिगुणैकतानचेताः ।

वसुपुरुषमिवात्मदिष्टदिष्टं स्वसविधमेनमुपानिनीपुरासीत् ॥ १३० ॥

अवनिबलयवासवो भूमण्डलाखण्डलः एनं सूरिं स्वसविधं निजसमीपमुपानिनीपुरा-
नेतुमिच्छुः आसीत् । किंभूतः । जगन्ति व्रीणि भुवनान्यतिशेरते अतिक्रामन्ति
इत्येवंशीला ये गुणास्तेषु एकतानं लयानुगमैकान्नं चेतो यस्य मानसं यस्य सः ।
कमिव । वसुपुरुषमिव । यथा आत्मनो निजस्य दिष्टेन भाग्येन दिष्टं दत्तं स्वर्णनरं स्वस-
मीपमानवति ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

संजातो दशमोऽन देवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गो रसैरुज्ज्वलः ॥ १३१ ॥

अत्रास्मिन् हीरसौभाग्यमिति नाम यस्य तादृशे हीरसूरेर्हीरविजयगणधरस्य चरिते दशमः सर्गः संजातः समभवत् । किंभूतः । रसैः वीरकृष्णाधीभरतशान्तादिभिर्नामभिः कृत्वा उज्ज्वलो दीप्यमानः ॥

इति पण्डितसीहविमलशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ दिक्षीमण्डलनगरनागरहमांउतमन्दनाकच्चरसाहिरिपुदिगिविजयफतेपुरस्थापनासाहिसमासाहितप्रश्नसभ्यप्रोक्तश्रीहीरविजयसूरिगुणवर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

एकादशः सर्गः ।

अथाह्वातुमीहांवभूवाब्धिनेमीतमीशो मुनीनां सुनासीरमेनम् ।

प्रबोधाय धर्मात्मनः किं निजस्यावतीर्णं पुनर्हेमचन्द्रं व्रतीन्द्रम् ॥ १ ॥

अथ सभ्यजनवर्णितश्रमणेन्द्रगुणध्रुवणानन्तरमब्धिनेमेः समुद्रमेखलाया भूमेस्त्वमीशो रात्रिपतिश्चन्द्रः । भूपतिरित्यर्थः । सः अकच्चरसाहिः एनं श्रीहीरविजयनामानं मुनीनां सुनासीरं वाचंयमपुरंदरमाह्वातुं स्वसमीपे समाकारयितुमीहांवभूव वाञ्छति स्म । धर्म एव आत्मा स्वरूपं यस्य भाविनिभूतोपचारात् तादृशस्य निजस्याकच्चरात्मनः प्रबोधाय धर्माधबोधार्थम् । अथ च धर्मात्मनः कुमारपालस्य । 'कुमारपालधौलुक्चो राजर्षिः परमार्हतः । मृतस्वमोक्ता धर्मात्मा मारिव्यसनवारकः ॥' इति हैम्याम् । प्रबोधाय प्रतिबोधकृते पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं हेमचन्द्रं व्रतीन्द्रं हेमाचार्यमिव ॥

ततोऽजूहवद्भूतयुग्मं विद्युग्मीकृतारातिपक्षः क्षमाकर्मसाक्षी ।

पयोराशिपर्यन्तराष्ट्रप्रतिष्ठा मनीषीव यद्वेद निःशेषभाषाः ॥ २ ॥

ततः सूरेराकारणाकाह्वानन्तरं क्षमायाः क्षोणेः कर्मसाक्षी भास्वानकच्चरसाहिः स्वसभायां भूमी च प्रसिद्धं ख्यातिमत् दूतयुग्मं संदेशद्वारकद्वन्द्वमजूहवदाकारयामास । किंभूतः क्षमाकर्मसाक्षी । विद्युग्मीकृताः विद्योगं स्त्रीभिः समं विक्षेपं प्रापिताः अरातीनां वरिणां पक्षा वंशा रिपुवर्गा येन । किंभूतं दूतयुग्मम् । यत् निःशेषाः समस्ता भाषा विविधदेशोष्णीर्वेद जानातीति । क इव । मनीषीव । यथा विद्वाभिःशेषाः पटपि संस्कृत-प्राकृत-मागधी-शौरसेनी-पैशाची-अपभ्रंशी-लक्षणा भाषा वेति । किलक्षणा भाषाः । पयोराशयधत्वारः समुद्राः पर्यन्तः प्रान्तो येषां तादृशा ये राष्ट्रा देशाः । राष्ट्रशब्दः पुनर्पुंसके । 'अष्ट्रपह्वरराष्ट्रातकजटराः' इति लिङ्गावुशासने । तेषु प्रतिष्ठा माहात्म्यप्रसिद्धिर्यासां ताः ॥

विपक्षान्क्षितौ क्षमाभूतो हन्तुमेतो द्युलोकादिवाखण्डलः स्वर्गिवर्गैः ।

द्विपत्कालरात्रीयितानेकवीरं द्विपां पर्यदीति स्तवीति प्रभुं यत् ॥ ३ ॥

यद्दूतयुग्मं द्विपां क्षात्रूणां पर्यदि समामध्ये प्रभुं स्वस्यास्मिन्मित्रमुना प्रक्षरेण स्तवीति वर्णयति । किंभूतं प्रभुम् । द्विपतां प्रतिपक्षलक्षणां कालरात्रिः प्रलयनिशा । यस्यां

यामिन्यां कालिका सर्वान् सत्त्वान्कुक्षिगतान्करिष्यति तद्वत्तच्चरितानामशेषीकृताशेष-
द्विपः संख्यातिगा वीराः सुभटा यस्य तम् । इति किम् । यदस्माकं स्वामी शुलोकादेव-
भवनात्सर्गात्सर्गवर्गेदेवचन्दः समं विपक्षान्वरिण एव तद्रूपान्या इमाभूतः क्षोणी-
पालान्पर्वताथ दन्तुं व्यापादयितुमुच्छेत्तुं क्षिती पृथिव्यामेत आगतः आखण्डलः
शक इवास्ते ॥

हत्तारात्तिसारङ्गदृक्कज्जलद्वस्तवद्वाप्पभानूद्बहावारिपूरे ।

अभिष्टौति लीलामरालायमानं यशो यत्प्रभोर्वैरभाजां समाजे ॥ ४ ॥

यद्वत्तुयुग्मं धैरभाजां विद्वेषिणां समाजे सभायां हताः स्वस्वामिना संप्रामाद्वेणे
व्यापादिता ये अरातयः विपक्षक्षोणीन्द्राः तेषां सारङ्गदृसो मृगलोचनाः प्रियतमास्तासां
दृग्भ्यो नयनेभ्यः कज्जलमग्नमङ्गे क्रोडे अर्धान्मध्ये मिथ्रीभूतत्वाद्येषां तादृशाः सवन्तो
गलन्तो निरन्तरनिष्पतन्तो वाप्पा अम्यु(धु)धारास्त एव भानूद्बहा सूर्यमुता यमुना
तस्या धारिपुरे पयःप्रवाहे लीलामरालायमानं क्रीडालसराजहंस इवाचरत् प्रभोः स्वामिनो
यशः श्लोकमभिष्टौति वर्णयति ॥

वचोवैदुषीमेतदीयामधृष्यां निरूप्य प्रतीपैः क्षितीशैः प्रणेशे ।

यदुर्वीविमोरागमात्प्राग्गभस्तेरिवानूरुरोचिस्तमिश्रप्रसारैः ॥ ५ ॥

एतदीयां दत्तयुग्मसंवन्धिनीमधृष्यामनाकलनीयां प्रतिपक्षपक्षलक्षस्वान्तक्षोभकारिकां
वचोवैदुषीं वचनचातुरीं निरूप्य प्रेक्षार्यादवधार्य यदुर्वीविमोः यस्माकञ्चरसाहेरा-
गमादभिषेणनैरागमात्प्राक् पूर्वमेव प्रतीपैर्विरोधिभिः क्षितीशैर्भूपालैः प्रणेशे प्रपलायि-
तम् । कैरिव । तमिश्रप्रसारैरिव । यथा गभस्तेर्मानोः आगमादुदयात्पूर्वमनूरुरोचिः
अरुणप्रभां विभाव्य । ध्वान्तवित्तारैः प्रणश्यते ॥ आदितश्चतुर्भिः कुलकम् ॥ इति
दत्तस्वभावः ॥

चिरं जीव नन्देति दूतौ निगद्याधिपं नेमतुर्मूर्ध्नि पाणी प्रणीय ।

पुनस्तौ सुधासाधिमानं दधत्या संभावयामास वाचेव दृष्ट्या ॥ ६ ॥

हे प्रभो, स्वं चिरं बहुकालं गलितावधिसमयं जीव मेरुमहीधरसमानमायुः परिपालय ।
तथा नन्द पुरंदरवत्परमसमृद्धिमान् भव । इत्यमुना प्रकारेण निगद्य आशौवेचनं
कथयित्वा । तथा मूर्ध्नि मस्तके पाणी सहस्रौ प्रणीय संयोज्य । शिरस्यङ्गलिं विधायेत्यर्थः ।
तौ दूतौ संदेशहारकौ अधिपं स्वामिनं नेमतुः प्रणमतः स्म । पुनः सोऽकञ्चरसाहिः तौ
दूतौ प्रति शुचयेव पीयूषेनेव साधिमानं मधुरिमाणं शुभ्रिमाणं च दधत्या धारयन्त्या ।
'स्वयादतः किं भरसाधिमभ्रमः' इति नैपथे । वाचेव वाण्येव दृष्ट्या दशा विलोकनेन
कृत्वा संभावयामास । प्रसन्नदशा व्यलोकयदित्यर्थः ॥

ततः क्षोणिशक्राशयं तौ बुभुत्सु स्म युक्तः स्ववक्राम्बुजे वाग्विलासैः ।

सरित्प्रेयसश्चेतसस्तादृशानां पुनः केन येन प्रतीयेत पारः ॥ ७ ॥

ततः साहिना दृष्टिसंभावनानन्तरं तौ दूतौ वाग्विलासैर्वचनवैचित्रीभिः स्ववक्राम्बुजे निजवदनकमले युक्तः योजयतः स्मेत्यर्थः । किं कर्तुमिच्छ । बुभुत्सु बोद्धुमिच्छ शान्तं क्वा-
हन्ती । कम । क्षोणिशक्रस्य साहेराशयं मनोभिप्रायम् । येन कारणेन सरित्प्रेयसः समुद्रस्य
पुनस्तादृशानां गम्भीराशयानां महात्मनां चेतसो हृदयस्य च पारः परतीरं पूर्णाशय-
भावः केन पुंसा प्रतीयेत शायते । अपि तु न केनाप्यवबुध्यते ॥

हरिर्वा कृतान्तः प्रचेताः कुबेरः किमु त्वदिगम्भोजदृग्रक्षकेषु ।

यदेतेषु केनापि कृत्यं भवेत्तत्प्रगल्भीभवावस्तदाह्वाविधासु ॥ ८ ॥

हे ईश, हरिरिन्द्रः, तथा कृतान्तो यमः, तथा प्रचेता वरुणः, तथा कुबेरो वैभ्रवणः,
एतेषु चतुर्षु मध्ये चेद्यदि ते तव एकेनाप्यन्यतमेन कृत्यं कार्यं भवेत्स्यात् । उत्प्रेक्ष्यते—
त्वदिगम्भोजदृशां तव पूर्वादक्षिणापथिमोत्तरालक्षणां नाम्नां दिग्भृगाक्षीणां रक्षकेषु
किमु रक्षाकारकेष्विव सौविद्लोष्विव । यतो हरिर्वानरः, कृतान्तः कालः अथवा कृत-
स्थोपकारस्यान्तोऽवसानं यस्मिन् स कृतं किमपि न वेत्ति कृतघ्नः, तथा प्रचेताः सुमना
राजपत्नीं जननीं मनुते । तथा कुस्तितशरीरः, एवंविधानामधरोधरक्षणं युक्तमेवेति ।
त्वदन्तःपुररक्षकेषु तर्हि तदाह्वाविधासु तेषामिन्द्रादीनां चतुर्णां लोकपालानां प्राकार-
णप्रकारेषु प्रगल्भीभवाव उद्यमं कुर्वः । तमाकारयाव इत्यर्थः ॥

त्रिलोक्या इवाधीशितुर्भूमिभर्तर्भवत्तो भवेत्कोऽपि वैमुख्यभाग्यः ।

पुरस्तादुदेप्यन्यजानन्वनाङ्गेष्वनन्तानि दुःखानि खानिः स्मयानाम् ॥ ९ ॥

हे भूमिभर्तः हे धरणीरमणीरमण, यः कोऽपि विपक्षादिको भवत्तत्स्वत्तः सकाशात्
वैमुख्यभाक् पराङ्मुखताभाजी भवेत् । कस्मादिव । त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य अधीशितुः
स्वामिनः परमेश्वरादिव । यथा कोऽपि पापात्मा परमेष्ठिनः पराङ्मुखो भवति । किं
कुर्वन् । अजानन् अविदन् । कानि । वनाङ्गेषु काननानां कोटेषु मध्येषु पुरस्तादग्रे
उदेप्यन्ति प्रकटीभविष्यन्ति उत्पत्स्यमानानि अनन्तान्यपाराणि न विद्यतेऽन्तोऽवसानं
येषां तादृशानि दुःखानि । यः किंभूतः । स्मयानामहंकाराणां खानिराकरः स्थानम् ।
अथ च भगवतः पराङ्मुखोऽपि पाप्मा अनादिकालानामात्माकीनं शैवशासनमिति गर्वा-
न्वेषत्तत्तत्तदे-
दुर्धृष्टिर्द्विभोक्तुः सुहृद्वदरसाधारणप्रत्येकवनस्पतिकार्षीदिभग्नैषु पुरस्ताद्भ-
विस्सारपरम्परासु प्रादुर्भवन्त्यन्ति संपत्स्यमानानि अनन्तानि अनन्तकालवेद्यानि
दुःखानि ह्येदन्भेदनायनेकवेदना न जानीते । मिथ्यामतमूढीभूतत्वान्न वेत्तीत्यर्थः ॥

असंख्येषु संख्येषु विद्वेषिलक्ष्णविलक्ष्यीकृतैर्विभ्रदुत्सेकभावम् ।

विधितुर्मृधं भूधवौद्धत्यभाग्यस्त्वया पूर्वदेवेशवत्केशवेन ॥ १० ॥

हे भूधव पृथिवीप्रियतम, औद्धत्यवान् उद्धततया उन्मत्तत्वेन वा युक्तः कोऽपि नृपः त्वया भवता साहिना समं मृधं युद्धं विधितुः कर्तुमिच्छुर्भवेत् । किं वत् । पूर्वदेवे-
शवत् । यथा दानवेन्द्रः केशवेन नारायणेन सार्धं संप्रामं विधातुमिच्छति । 'अमुरा-
दितिदनुजाः पातालैकः सुरारयः । पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः' इति हैम्याम् । यः किंभूतः ।
असंख्येषु संख्यातीतेषु अनेकेषु संख्येषु संप्रामेषु विद्वेषिणां वैरिणां लक्षाणां शत-
सहस्राणां बिलक्ष्यीकृतेरभिभवनादुत्तेकभावं गर्वावेशवशंवदताम् । 'उपदा विविशुः-
शश्वमोत्तेकाः कोसलेश्वरम्' इति रघौ । विभ्रद्धान् ॥

भवच्छिद्रदर्शी भवेद्वा यदन्यः पुरोभागिवद्भागधेयैर्विमुक्तः ।

प्रणीयानुकूलीभवन्मानसं तं पदाब्जे प्रभोर्भृङ्गभूयं नयावः ॥ ११ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, च पुनयेद्यदि अन्यः परः कोऽपि वैभववान् पुरोभागिवद्भुवनज-
नदोपदर्शनैकतानदृष्टिरिदं भवत्तत्त्व छिद्राणि स्वेन पराभवितुमिच्छया सासूयत्वेन
देशादिजिघृक्षया वा अपगुणान्दोषान्परयतीत्येवंशीलो भवच्छिद्रदर्शी भवेन्नतः स्यात्
किं भागधेयैः सुकृतेर्विमुक्तो भाविराज्यादिभ्रंशात्पुण्यैस्त्वक्तः । तं पूर्वाक्षं सकलमप्य-
नुकूलीभवत्तव सेवाहेवाकिंभावं भवन्मानसं मनो यस्य तादृशं प्रणीय कृत्वा प्रभोः
स्वामिनः पदाब्जे चरणकमलङ्के भृङ्गभूय भ्रमरीभावं नयावः प्रापयावः ॥ त्रिभि-
र्विशेषकम् ॥

तपस्वी सभस्मा श्मशानाश्रयो वा त्रिदण्डी जटी वा मठी रुण्डमाली ।

व्रती वाडवो धूमपः सोमपो वा भवेद्येन ते कृत्यमादिश्यतां सः ॥ १२ ॥

हे साहे, तपस्वी तापसः, सह भस्मना भसितोद्धृतिनो वर्तते यः स सभस्मा । योगी-
त्यर्थः । श्मशाने प्रेतवने आश्रयो यस्य स श्मशानवासी चेटकादिकुमन्त्रसाधकः । तथा
त्रिदण्डी त्रयो दण्डा यस्य स कापिलः त्रिशूली वा । तथा जटा भस्मावगुण्ठितके-
शकलापः अस्यास्तीति जटी नृहजटाधारकः । तथा मठो निवसनस्थानं छात्रपठन-
शाला वा अस्यास्तीति मठी मठवासी । तथा रुण्डानां विकचनरकपालानां माला हृदये
हारोऽस्यास्तीति कपाली । तथा व्रती मीननम्रत्वादिनियमवान् सांन्यासिको वा यती
वा । तथा वाडवो ब्राह्मणः । धूमं पिबति मन्त्रादिसाधनकृते कष्टक्रियार्थं वा लघ्वपा-
दाघःशिरा द्रुमशिखासु खशरीरलम्बनपूर्वं धूमपानकर्ता । सोमपः अमृतवल्लीरसपायी
वा, एतेषु मध्ये येन केनापि ते तव कृत्यं कार्यं स्यात्स आदिश्यतां प्रसाद्यतां कथ्य-
ताम् ॥ इति द्रुतवचनानि ॥

निगद्येति विश्रान्तयोरेतयोस्तां गिरं श्रोत्रवर्माध्वनीनां प्रणीय ।

अगृह्यन्त वाचः पयोराशिकाञ्चीशचीशेन शङ्के सुधाया वयस्यः ॥ १३ ॥

पयोराशिः समुद्रः काञ्ची मेखला यस्यास्तस्या भूमेः शचीशेन पुरंदरेण वाचो
वाण्यः अगृह्यन्त पृहीताः । वभाधे इत्यर्थः । तत्र वाक्षु अहमेव शङ्के वितर्कयामि

उत्प्रेक्षे वा—वाचः सुधाया अमृतस्य वयस्यः सद्य इव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रका-
रेण निगद्य साहेः पुरः कथयित्वा विश्रान्तयोर्मौनमाधाय स्थितयोः एतयोर्दूतयोस्तां
पूर्वप्रतिपादितां गिरं वाणीं श्रोत्रयोः स्वश्रवणयोरेव वर्त्मनोर्मार्गयोरध्वनीनां पान्थीं
प्रणीय ॥

घनैरायुरापूर्तिभिश्च प्रजानां प्रचेतस्तया कोशसंपूरणैश्च ।

भजन्तेऽनुकूलां प्रवृत्तिं दिगीशाः प्रवाहा इवावारपारप्रियाणाम् ॥ १४ ॥

हे दूता, दिगीशाश्चत्वारोऽपि हरिन्महेन्द्राः मम मनोरुचितां ममाभिलषितां वा
प्रकर्षेण वृत्तिं वर्तनम् । व्यापारमिति यावत् । भजन्ते श्रयन्ति । ममानुकूलीकरणार्थं प्रय-
तन्ते । कैः कृत्वा । घनैरिन्द्रो मेघवर्षणः । 'जानामि त्वां प्रवर(कृति)पुरुषं कामरूपं
मघोनः' इति मेघदूतकाव्ये । 'इन्द्रादिष्टो मेघो वर्षति' इति ध्रुतिश्च । च पुनरायुरापूर्तिभिः
यमः प्रजानां ममापल्यानां सकललोकानामायुषो जीवितकालस्य आ सामस्त्येन पूर्तिभिः
संपूरणैर्यावदायुर्जीवितप्रदानैः । अर्थायुष्कं कमपि न यमो गृह्णातीत्यर्थः । च पुनः प्रजानां
प्रकृतीनां प्रचेतस्तया प्रकृष्टचित्तरत्नेन साधुवृत्तितया वरुणः । प्रजानामित्युभयत्रापि
लालाघण्टान्यायेन संबध्यते । च पुनर्मे मम कोशानां भाण्डागाराणां रत्नसर्गैरजता-
दीनां संपूरणैः पूरणीकरणैर्भरणैर्धनदः । के इव । प्रवाहा इव । यथा अवारपारप्रियाणां
पयोराशिपत्नीनामोषाः कूलं तटमनु लक्ष्मीकृत्य प्रवृत्तिं प्रवर्तनं प्रसरणं गमनं
भजन्ते गच्छन्ति ॥

नृपैर्मूर्ध्नि मालेव दध्ने ममाज्ञा पुरोगैरिवाभावि-भूपैः प्रतीपैः ।

अहं देववत्संस्तुतस्तापसाद्यैस्ततस्तैर्ममास्ते न किञ्चिद्विधेयम् ॥ १५ ॥

हे दूता, यस्मादेतोः नृपैरन्यराजभिर्मालेव पुष्पदामवन्मूर्ध्नि स्वमस्तके मदाज्ञा मम
शामनं दध्ने धृता । पुनः प्रतीपैः भूपैः प्रतिपक्षक्षोणीन्द्रैर्मम पुरोगैः पदातिभिरिवाभावि
भूतं बभूवे । पुनस्तापसाद्यैः परिम्राजकप्रमुखैरहं देववन्निजाभीष्टदेवतेव संस्तुतः । ततः
कारणार्त्तयुष्मत्प्रोक्तप्रतीपनृपतितापसादिभिर्मम किञ्चित्किमपि विधेयं कार्यं नास्ते न
विधत्ते ॥ इति दूतप्रोक्तलोकपालादिषु कृत्याभावकथनम् ॥

पुनः प्रस्तुतं यत्किं—

पुरे लाटलक्ष्मीललामायमाने प्रतीरेऽम्बुधेः किं तु गन्धारनान्नि ।

प्रभावेर्भुवं भासयन्हीरसूरीश्वरः साधुधर्मस्तनूमानिवास्ते ॥ १६ ॥

हे दूता, किं तु एतत्कृत्यमास्ते । अम्बुधेः समुद्रस्य प्रतीरे तटे गन्धार इति ना-
माभिधा यस्या तादृगे पुरे नगरे हीरसूरीश्वरः धीहीरविजयसूरिपुरंदर आस्ते विद्यते ।
किंभूते पुरे । लाट इति नाम मण्डलस्य 'लाटदेश' इति प्रसिद्धस्य लक्ष्म्याः श्रिया
अर्धादलाटपदे ललामायमाने निलक्ष्यदाचरिते । हीरसूरिः किं कुर्वन् । प्रभावेर्माहात्म्यैः
प्रतापैर्वा । 'सप्रभावः प्रभावयन्' इति द्रष्टव्यम् । भुवं भूमीमण्डलं भासयन् द्योमां

नयन् दीपयन्वा । उत्प्रेक्ष्यते—तनूमान् शरीरयष्टि विभ्राणः साधुधर्म इव यत्साधारः किमु । ‘धर्मो यमोपमापुष्यस्त्रभावाचारधन्वसु । सत्सङ्गे हन्यद्दिसादौ न्यायोपनिपदोरपि॥’ इति । ‘धर्मं दानादिके’ इत्यनेकार्थः ॥

असातस्य लेशोऽपि तेनैकपद्यां यथावाप्यते नात्मना ब्रह्मणीव ।

शिवानामिवावासमत्रानयेतां भवन्तौ ततः सूरिसारङ्गराजम् ॥ १७ ॥

हे दूतौ, भवन्तौ तथा तेन प्रकारेण ततो गन्धारनगरतस्तं हीरविजयनामानं सूरिष्वाचार्येषु सारङ्गराजं कण्ठीरवमत्र मत्पार्श्वे आनयेताम् । उत्प्रेक्ष्यते—शिवानां सर्वकल्याणानामावासं वासस्थानकमिव । तथा कथं येन प्रकारेण तेन सूरिणा एकपद्यां गन्धारफतेपुरयोरन्तरालमार्गे । ‘पदव्येकपदी पद्या पद्वतिर्वर्त्मवर्तनी’ इति हैम्याम् । असातस्य दुःखस्य लेशोऽप्यशोऽपि नावाप्यते न लभ्यते । केनेव । आत्मनेव । यथा सुक्तात्मना ब्रह्मणि मोक्षे दुःखांशो न प्राप्यते । ‘क्षेत्रज आत्मा पुरुषः’ इति हैम्याम् ॥

मदीयानुगः साहिबः खान आस्ते हितैषी पितेवाङ्गिनां गुर्जरेषु ।

ददातां युवां तस्य निःशेषवाच्यं दधानं स्फुरन्मानमेतन्मदीयम् ॥ १८ ॥

हे दूतौ, गुर्जरेषु धरित्रीजनपदेषु मध्ये मदीयानुगो मम सेवकः साहिबः साहिबनामा खानः । ‘खान’ इति नाम यवनजातौ प्रसिद्धम् । सामन्त इत्यर्थः । आस्ते वियते । किभूतः । अङ्गिनां प्राणिनां पितेव जनक इव हितमायतावभीष्टमिच्छत्यभिलषतीत्येवंशीलो हितैषी इष्टाभिलाषुकः । हे दूतौ, एतन्मया भवतोर्दस्ते समर्प्यमाणं मदीयं मम संबन्धि स्फुरन्मातम् । राजल्लेखमित्यर्थः । ‘फरमान’ इति यवनभाषया लेखाख्या । तस्य साहिबखानस्य ददातामर्पयताम् । स्फुरन्मानं किं कुर्वाणम् । निःशेषं समस्तमपि वाच्यमुद्धितं(दन्तं) मम हृदयहार्दं दधानं धारयत् ॥

यदास्तेऽन्य आत्मेव मे देहभेदात्स कर्ता ततः सर्वमस्मद्विधेयम् ।

निवृत्ते निगद्येति भूसावर्भौमे परां प्रीतिरन्तर्दधाते स दूतौ ॥ १९ ॥

हे दूतौ, तौ अन्तश्चित्ते परां प्रीतिं दधाते स्म दधतुः । कस्मिन्सति । भूसावर्भौमे अकञ्चरे इति निगद्य भाषित्वा निवृत्ते विरामे सति । इति किम् । यत्कारणात् स साहिबखानः मम देहस्य शरीरस्य भेदात्पार्थक्यादन्यः अपरः आत्मा जीव इवास्ते विद्यते ततः कारणात् स साहिबखानः सर्वं समस्तमप्यस्मद्विधेयमस्माकीनं कार्यं कर्ता करिष्यति ॥ इति दूतयोः साहेः सूरिसमाकारणादेशः ॥

ततो दूतयुग्मं क्षमापूपलेखे प्रतस्थे समादाय तत्संनिधानात् ।

अनूनां तनूद्वहन्नेतदीयाभिलापः प्रसर्पन्प्रतीव प्रतीन्द्रम् ॥ २० ॥

ततो भूपालदेशानन्तरं दूतयुग्मं संदेशद्वारकद्वन्द्वं तस्य साहेः संनिधानात्समीपात्प्रतस्थे प्रवचाल । किं कृत्वा । क्षमायाः पृथिव्याः पूषा भालान् तस्य लेखं स्फुरन्मानं

सम्यक् शिरस्यारोपणपूर्वमादाय गृहीत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—अनूतां संपूर्णां तन् शरीर-
मुद्रहन् विभ्राणः । तथा अतीन्द्रं सूरिराजं प्रति प्रसर्पन् गच्छन् । एतदीयोऽकम्बरसा-
हिसंबन्धी अभिलाषः कामः मनोरथ इव ॥

प्रबुद्धैरबोधीति नोत्तालफालं चलद्वीक्ष्य जङ्घालदूतद्वयं तत् ।

स्पदस्फूर्तिरस्थैर्यभाजां मनोभिस्तस्तेन तेभ्योऽथ बाधीयते स्म ॥२१॥

उत्ताला अतिविरिता फाला गगनगामीनि उल्ललनरूपा गतिविशेषा यस्य तादृशं
तत्साहिसंबन्धि साहिप्रेषितं वा जङ्घालमतिवेगवद्गतिकं दूतद्वयं संदेशहारकयामलं
चलत्पथि प्रसर्पत् वीक्ष्य विलोक्य प्रबुद्धैर्विद्वद्भिरेतन्नावोधि न ज्ञातम् न मनस्ववधा-
रितम् । इति किम् । न स्थैर्यं स्थिरतां भजन्ते इत्यस्थैर्यभाजः चपलाशयास्तेषां मनो-
भिधितैस्तस्माद्भूतयुग्मात्किमिति उत्प्रेक्षायां विचारणायां वा । स्पदानां गतिवेगानाम् ।
'रथो रहस्वरः स्पदः' इति द्वैम्याम् । तथा 'स्पदज्ञाद्भारितपत्रपद्धतिः' इति नैपथे ।
स्फूर्तिरतित्वरितता अधीयते स्म पठिता । अथ वा तेन दूतद्वन्द्वेन तेभ्यो मनो-
भ्योऽधीयते स्म शिक्ष्यते स्म किम् । इति संशयोत्प्रेक्षा ॥

क्रमाभ्यामतिक्रम्य संदेशहारिद्विकं ग्रामकुल्याचलारामसीमाः ।

मुदाहम्मदावादमागात्क्रमात्तत्सहाध्यायि किं रहसां मारुतानाम् ॥ २२ ॥

क्रमादनुक्रमतः स्वादेशपरदेशप्रचलनपरिपाठ्या तत्साहिसंबन्धि संदेशहारिद्विकं
दूतद्वयं मुदा हर्षोत्कर्षेण अहम्मदावादमागादकमिपुरमाजगाम । 'मा गास्त्वं खेदमन्दि-
रम्', तथा 'अरे त्व साध्वसं मागाः' इति सारस्वतव्याकरणादी । ग्रामाः संवयथा-
स्योक्तचतुर्योदिगुणा ग्रामा लघुपुराणि वा उपलक्षणाग्रपुरपत्तनादीन्यपि, तथा कुल्या
लघुमहदादिन्यः, अचलाः पर्वताः, आरामाः उद्यानानि उपलक्षणाद्वनगहनारण्यादीन्यपि,
सीमा ग्रामनगरादीनां क्षेत्रभूमयो देशावसानभुषो वा, ताः क्रमाभ्यां स्वपदाभ्यां न तु
यानैरतिक्रम्योद्गृह्य । उत्प्रेक्ष्यते—दूतद्वन्द्वं मारुतानां पवनानां रहसां वेगानां सह
सार्धमध्वेतील्वेवंशीलं सहाध्यायि एकगुहसमीपेऽधीतिहृत्किम् । वेगेन तुल्यत्वादियमु-
त्प्रेक्षा ॥ इत्यकमिपुरे दूतगमनम् ॥

रणे वैरिणां पार्थिवा येन देहा हताः पेतुरुर्वीमिवाम्बां मिलन्ति ।

ययौ तत्पुराधीशितुः संनिधाने द्वयं दूतयोर्मुद्गलक्षोणिभर्तुः ॥ २३ ॥

दूतयोः शासनहारिणोर्द्वयं युगलं तस्याहम्मदावादनाम्नः पुरस्य नगरस्याधीशितुः
स्वामिनः मुद्गलानां कविलमण्डलजन्मनां यवनजातिविशेषाणां क्षोणिभर्तुर्भूपत्या संनि-
धाने समीपे ययौ । तस्य कस्य । येन साहिवराजनेन रणे संप्रामादने वैरिणां शत्रूणां
पृथिवीपरमाणुभिरारब्धाः पृथिवीविभागाः पृथिवीसंबन्धिनः । 'पार्थिवं हि निजमा-
त्रिषु धीरा गौरवाद्भूपुरपास्य भजन्ते' इति नैपथे । देहाः शरीरानि हताः क-

रवालैर्न्यापादिताः सन्तः पेतुः । क्षितौ पतन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—उर्वीमम्बां क्षोणीं मातरं मिलन्तीव पुष्टियुत्पन्नत्वेन ज्ञेयात् ॥

सुवर्णाश्रियाद्वैतयालंकृतायाः सुधास्पन्दिवाग्वैदुषीभूषितायाः ।

कुमार्या इव क्षमापतेः पत्रिकाया असौ तेन पाणिग्रहः कार्यते स्म ॥ २४ ॥

तेन दूतद्वन्द्वेन असौ साहिबखानः क्षमापतेर्भूमीभर्तुः कुमार्याः कन्याया इव क्षमापते-
रकम्बरसाहेः पत्रिकायाः स्फुरन्मानस्य पाणिना हस्तेन ग्रहणमादाने स्वीकरणं वा
पाणिग्रहण परिणयनं च कार्यते सा निर्माप्यते स्म । पाणीं ग्राहितेत्यर्थः । किंभूतायाः
पत्रिकायाः कुमार्याश्च । अद्वैतया अनन्यसामान्यया सुशोभनानां वर्णानामक्षराणां
हेतुश्च श्रिया लक्ष्म्या सुवर्णतुल्यया वा श्रिया अलंकृताया भूषितायाः । पुनः किंभू-
तायाः । सुधाममृतं स्पन्दते क्षरतीति प्रसवतीत्येवंशीला या वाग्वैदुषी वचनचातुरी
तया भूषितायाः ॥

ततः कोशवद्भूमहेन्द्रस्य मुद्रां प्रमोदादुपादाय लेखं दधानम् ।

विमुद्याक्षराण्यक्षिलक्षाणि कुर्वन्निवेदाशयं तस्य निःशेषमेपः ॥ २५ ॥

ततो लेखादानानन्तरमेपः साहिबखानः तस्य स्फुरन्मानस्य निःशेषं समग्रमप्याश-
यमभिप्राय रहस्यं विवेद जानाति स्म । किं कुर्वन् । विमुद्य मुद्रयित्वा अक्षराणि
वर्णानक्षिलक्षाणि लोचनगोचरान् कुर्वन् । किं कृत्वा । प्रमोदादानन्दाद्देखं साहिस्फुर-
न्मानमुपादाय 'तसलीम' इति यवनप्रसिद्धेन नाम्ना प्रणामपूर्वं तदुपरि स्वशिरोमो-
चनपूर्वं वा गृहीत्वा । किं कुर्वाणं लेखम् । भूमहेन्द्रस्य राशः कोशं भाण्डागारमिव
मुद्रां मुद्रण निमीलनं दधानम् ॥ इति साहिस्फुरन्मानस्वार्पणं वाचनं च ॥

पुरस्तात्तयोः प्रीतिमान्मुद्गलेशो गिरं वासयामास वक्त्रारविन्दे ।

विनिर्यद्विजश्रेणिशोचिर्विमिश्रस्मितेनेव तन्वन्मरालैकलीलाम् ॥ २६ ॥

प्रीतिमान् सेहार्दहृदयो मुद्रलेशः साहिबखानः तयोर्दूतयोः पुरस्तादप्ये वक्त्रारविन्दे
वदनकमले गिरं घाणीं वासयामास स्थापयति स्म । यभापे इत्यर्थः । अथ च गिरं
सरस्वतीं देवीं मुखपद्मे वासितवान् । सरस्वत्याः संनिधाने त्ववश्यं पादेन हंसेन
भाव्यं तदेव दर्शयति । उत्प्रेक्ष्यते—विनिर्यद्वदनाद्दहिर्निःसरद्विजानां दन्तानां श्रेण्योर्मा-
लिकयोः शोचिः अन्तित्वेन विमिश्रेण करम्बितेन स्मितेन कृत्वा मरालस्य राजहंसस्य
एकामद्वितीयां लीलां विलासं शोभां वा तन्वद्विस्वारयन्निव ॥

प्रभुर्भद्रवान्कच्चिदास्ते हमाजमुतोऽकम्बरो बम्बरोर्वीशवंश्यः ।

जिताक्षण्डदोर्दण्डवीर्येण येन न्यवात्सुर्दिगन्तेषु शङ्के दिगीशाः ॥ २७ ॥

कश्चिद्विपरीतश्रे अन्वयम् । द्विवचनस्याप्यव्ययाद्विभक्त्यर्थः । हे दूर्ता, अकम्बरः
प्रभुनेः स्वामी भद्रवान् कुशली आस्ते । किंभूतः । हमाजनाशो राशः सुतः । पुनः

किंभूतः । वज्रवरनामा उर्वीशो मुद्गलेन्द्रस्तस्य वंशे गोत्रे भवः वंश्यः । अहमेवं शङ्के
उत्प्रेक्षे । येनाकञ्चरसाहिना चण्डेन प्रचलेन प्रतिभटोद्भटभूमीमहेन्द्रासत्त्वेन दोर्दण्डयो-
भुजपरिषयोर्वीर्येण पराक्रमेण जिताः परिभूताः सन्तः दिगीशाश्वत्वारोऽष्टौ दश वा
दिगीशा दिक्पाला दिशां हरितामन्तेष्ववसानेषु न्यवात्सुरिव निवसन्ति स्म किमु
शङ्के इवार्थे ॥

चतुर्वार्धिसंवर्तकीभूततेजस्ततेः सन्ति जैवात्रिकास्तस्य पुत्राः ।

महीचारिणः पूषविद्वेपिगोत्रद्विपद्यक्षराजाङ्गजाता इवैते ॥ २८ ॥

हे दत्ता, चतुर्षु प्राच्यप्रतीच्यापच्योदीच्यलक्षणेषु वार्धिषु समुद्रेषु संवर्तकीभूता
षडवानलभावं प्राप्ता तेजसां प्रतापानां ततिर्मण्डली यस्य तस्य साहेः पुत्राः
शेखजी-पाद्मी-दानिया-इत्यभिधानास्त्रयोऽपि नन्दना जैवात्रिका दीर्घायुषः सन्ति ।
उत्प्रेक्ष्यते—महीचारिणः क्षोण्यां कौतूहलेन संचरणशीला पूषविद्वेपी ईश्वरो गोत्रद्विप-
न्यर्षतरिपुरिन्द्रो यक्षराजो धनदस्तेषां क्रमेणाङ्गजाताः । स्वामिकार्तिक-जयन्त-नल-
कूवर-नामानस्तनुजा इव ॥

अये स्वस्तिमन्त्यो नृपाम्भोजनेत्रा उपेता इव क्ष्मां हरेरिन्दुवक्राः ।

परीवार आस्ते शिवः सोऽपि येनावनीन्दोर्मनो ज्ञानिनेवान्वगामि ॥ २९ ॥

अये दत्ता, नृपाम्भोजनेत्रा अकञ्चरसाहेः कमललोचनाः स्त्रियः स्वस्तिमन्त्यः
कुशालिन्यः वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—क्ष्मां महीमुपेताः समागताः हरेः शचीकान्तस्य जयवा-
हिनीयज्ञभस्य वासवस्य इन्दुवक्राः कान्ताः प्रिया इव । अपि पुनरवनीन्दोर्भूमीतमीरमणस्य
राज्ञः स परपक्षविजयित्वेन हयातः परिवारः स्वजनादिपरिजनः शिवो निरुपद्रवो व-
र्तते । स कः । येन परिवारेण ज्ञानिना ज्ञानवतेव ज्ञानाभिप्रायेणेवान्वनीन्दोः पातिसा-
हेर्मनो मानसमन्वगामि । इक्षिताकारज्ञातृत्वेन मनसोऽभिलषितमेव विधीयते इत्यनु-
गम्यते । ‘अये क्रिययावदुपैपि दूरम्’ इति नैपथे ॥

अनीकं शुभं भूभुजो येन जज्ञे युगान्तान्धकद्वेपिणेवारिचक्रे ।

प्रजा आसते प्रीतिभाजः प्रजावन्मुदा प्रश्रयामास तावित्यधीशः ॥ ३० ॥

हे दत्ता, भूभुजः अकञ्चरसाहेः तद्विजित्वरत्तया सयेत्र प्रतिद्वमनीकं वाजिवारण-
रभपदातिरूपं चतुरङ्गकटकं शुभं कल्याणकलितं वर्तते । तत्किम् । येनाभीकेन अरीणां
धैरिणा चक्रे वृन्दे सेनायां वा । ‘वरुधिनीचमूचकम्’ इति ह्यस्याम् । युगान्तस्य कल्पा-
न्तकालस्यान्धकनाभो दानवस्य द्वेपिणा दानुनेव एतावता दानुनेव जज्ञे संजातम् ।
सैदारवत्वेन यभूवे इत्यर्थः । ‘क्षये जगन्वीरपिच शिवं वदन्’ इति नैपथे । पुनर्भूभुजः
प्रजाः प्रकृतयो लोकाः प्रजावत्सततय इव प्रीतिं प्रमोदं छेदं वा भजन्ते इति प्रीति-
भाजः सन्ति । अधीशः अकम्पिपुरप्रभुः इत्यनुता प्रकारेण तां दत्ता प्रश्रयामास
पृच्छति स्म ॥ इति साहित्यगानहृतसाहिपरिवारादीनां वृत्तप्रश्नः ॥

स्थितोऽद्रिः सुराणामिवाक्रम्य सर्वा दिशः साहिरास्ते प्रभो पर्वतायुः ।
 सुताः शक्तिभेदा इव स्फूर्तिमन्तः सुखिन्यः सुमुख्योऽपि किं राजलक्ष्म्यः ३१
 कुले धैर्यभाजाभिवाधीश साहेः परीवारतन्त्रे अनातङ्गिनी स्तः ।

महानन्दयुक्ताश्च मुक्तात्मवत्तत्प्रजा इत्यमुं तद्वयं प्रत्यवोचत् ॥ ३२ ॥

तद्वयं दूतयुग्मम् अमुं साहिबखानं प्रति इत्यमुना प्रकारेण प्रत्यवोचत् प्रतिभाषते स्म । प्रत्युत्तरं प्रददावित्यर्थः । हे प्रभो हे साहिबखान, साहिरकब्जरः पर्वतवद्विरिरिव दीर्घमायुर्यस्य तादृगास्ते । किलक्षणः । सुराणामद्रिर्मेरुरिव सर्वाः समस्ता अपि दिशः आक्रम्य स्वीकृत्य स्थितः । पुनः सुताः साहिपुत्राः प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणानां तिष्ठणां शक्तीनां भेदा इव स्फूर्तिमन्तः प्रोज्ज्वलाः सन्ति । अपि पुनः सुमुख्यः साहिगृहिण्यः सुखिन्यः शर्मशालिन्यः सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सुमुख्यो राजलक्ष्म्य इव । प्रबलप्रतिभटाभावात् राजलक्ष्म्यः सुखिन्यो भवेयुः । हे अधीश हे स्वामिन्, साहेः परीवारतन्त्रे परिच्छदसैन्ये । ‘कटकं ध्वजिनी तन्त्रम्’ इति हैम्याम् । अनातङ्गिनी नीरोगे समाधिशालिनी । के इव । कुले इव । यथा धैर्यभाजां धीरताधारिणां सत्यवताम् । महावीराणामित्यर्थः । गोत्रे वंशौ अनातङ्गिनी निर्भये भवतः । ‘रोगो रुजारुगान्तकः,’ तथा ‘भयं भीर्भीतिरातङ्गः’ इति द्वयमपि हैम्याम् । च पुनस्तस्य साहेः प्रजाः पौरजानपदाश्च लोका महानन्देन परमाज्ञादेन युक्ताः सहिता वर्तन्ते । किञ्चित् । मुक्तात्मवत् । यथा संसारनिर्मुक्तात्मानः सिद्धाः महानन्देन मोक्षेण सहिता भवन्ति ॥ इति दूतप्रोक्तसाहिप्रमुखकुशलोक्तिः ॥ युग्मम् ॥

निपीयेति तद्वाग्विलासामृतं स हृदं दन्तिवत्प्रीतिमन्तर्जगाहे ।

अवेत्य प्रसात्ति पुनः पातिसाहेरवैति स्म संप्राप्तसर्वस्ववत्स्वम् ॥ ३३ ॥

स साहियरानः इति पूर्वोक्तप्रकारेण तयोर्दूतयोर्वाग्विलासो वचनचातुरी न एवामृतं सुधां निपीय सादरं श्रवणगोचरीकृत्य अन्तर्धिते प्रीति मोदं जगाहे प्राप्नोति स्म । किञ्चित् । दन्तिवत् । यथा हस्ती अमृतं पानीयं नितरां पीत्वा हृदं द्रवमवगाहते । पुनरप्यर्थक्येन । रानः पातिसाहेरकब्जरभराधिराजस्य प्रसात्तिं स्वस्मिन्विषये प्रसादं एतुष्टिपुष्टिमिवेत्य हृदोचरीकृत्य स्वमात्मानं संप्राप्तं हस्ते अधिगतं सर्वस्वं निःशेषश्चामण्डलमववर्तिद्रव्यम् उपलक्षणात् राज्यादिप्रदः सर्वपदार्थगार्थो वा येन । तद्वदवैति स्म जानाति स्म सुषुप्ते ॥

अथाकारिताः श्रावकास्तेन भृत्यैश्चक्रोरा इव श्वेतभासा मयूतैः ।

क्रमाच्चेऽपि तेषां गनाः संनिरूपं निदेशं प्रभोर्निर्दिशन्ति स्म सर्वम् ॥ ३४ ॥

अथ दूतवचनानन्तरं तेन साहियरानेन भृत्यैः स्वोचकैः श्रावका अकनिपुरवद्भावाद्वा आकारिता आहूताः । केनेव । श्वेतभासेव । यथा चन्द्रमया मयूराः सस्तिरिजेष-

कोरा ज्योत्स्नाप्रियाः आकार्यन्ते स्म । अपि पुनः ते भृत्याः क्रमात् स्वस्वामिनिदेशध-
वणप्रणामकरणपरिपाठ्या तेषामकमिपुरतपापक्षत्राद्धानां संनिकर्षे समीपं गताः प्राप्ताः
सन्तः प्रभोः स्वस्वामिनः सर्वे निदेशमाज्ञां निर्दिशन्ति स्म निवेदयन्ति स्म कथयन्ति स्म॥

समानीयमाना अमीभिर्जनास्तेऽप्यराजन्त मध्येपुरं दानशौण्डाः ।

महामात्रवृन्दैर्द्विपेन्द्रा इवोर्वीपतेर्मन्दिरं दानधारां किरन्तः ॥ ३५ ॥

अमीभिः साहिबखानभृत्यैर्मध्येपुरमकमिपुरस्य मध्ये । 'पारे मध्ये पश्चा वा समस्यते' ।
समासश्चाव्ययीभाचः । 'गङ्गायाः पारे पारेगङ्गम् । गङ्गायामध्ये मध्येगङ्गम्' इति प्रक्रि-
याकौमुद्याम् । तद्वन्मध्येपुरं सम्यक् संमाननादिप्रकारेणास्ते श्राद्धा अपि व्यराजन्त
शुशुभिरे । किंभूताः । दानशौण्डाः बहुद्रव्यप्रदायिनः विध्राणनेन विख्याता वा ।
'शौण्डा विख्यातमत्तयोः' इत्यनेकार्थः । के इव । द्विपेन्द्रा इव । यथा महामात्राणां
हस्तिपक्षानां 'माहत' इति प्रसिद्धानां वृन्दैराधोरणगणैः उर्वीपते राज्ञो मन्दिरे नीय-
माना गजराजा विराजन्ते । किं कुर्वन्तः । दानधारां मदवारिशृष्टिं कुर्वन्तः स्रजन्तः
क्षरन्तः ॥

जना जैनपक्षैकदक्षाः क्षितिक्षित्समाजं विशन्ति स्म संभूय सर्वे ।

ततस्तेऽप्यनर्घ्योपदापूर्णपाणीन्स्वबन्धूनिवास्यापयत्तानुपान्ते ॥ ३६ ॥

सर्वे समस्ता जनाः जिनाणां वीतरागाणामयं जैनः स चासौ पक्षध्व । जिनशासनमि-
त्यर्थः । तत्रैकतया अद्वितीयत्वेन दक्षा अतिनिपुणा जनाः श्राद्धाः संभूय एकत्र
मिलित्वा क्षितिक्षितः खानस्य समाजं सर्वा विशन्ति स्म । सभामध्ये ययुरित्यर्थः ।
ततो जनागमनानन्तरं सोऽपि खानः अनर्घ्याभिः प्रशस्याभिरुपदाभिः प्राभृतः पूर्णाः
भृताः पाणयो हस्ता येषां तान् जनान् स्वबन्धूनामस्वजनानिव उपान्ते स्वसमीपे
अस्थापयदुपवेशयति स्म ॥

अमी मूलकर्मव तच्चित्तवृत्तेः पुरः प्राभृतं भूमिभर्तुर्विमुच्य ।

अलीकातिथीभूतहस्तेऽरविन्दाः प्रमोदप्रगल्भाः स भापन्त इत्थम् ॥ ३७ ॥

अलीके सत्पटे अतिथीभूतानि प्रायुणानि जातानि हस्ता एवारविन्दानि पद्मानि
येषां कृताञ्जलय इत्यर्थः । अमी श्राद्धाः प्रमोदेन हर्षेण प्रगल्भाः तोत्सादा इत्यममे
षक्ष्यमाणमभापन्त प्रोचुः । किं कृत्वा । भूमिभर्तुर्वृषस्य पुरोऽमे प्राभृतं दौक्षितकं
विमुच्य दौक्षयित्वा । उपेक्ष्यते—तस्य साहियखानस्य चित्तवृत्तेर्मनोव्यापारस्य मूलकर्म
कार्मणमिव ॥

नृणां शासिता त्वं वयं शासनीयाः वयं सेवकास्त्वं पुनः सेवनीयः ।

नियोज्या वयं त्वं नियोज्यासि यस्मात्तदादिश्यतां कृत्यमस्माकमीदं ३८

हे ईश, त्वं यस्मान्कारणात् त्वं नृणां नराणां शासिता पाठयिता अस्ति, पुनर्वयं

शासनीयाः पालयितव्याः स्मः । पुनस्त्वं सेवनीयः सेवितव्यः सेवितुं योग्योऽसि, पुनर्वयं सेवकाः सेवाकारकाः स्मः । पुनस्त्वं नियोक्ता कार्ये प्रयोजकोऽसि, पुनर्वयं नियोज्याः कर्तव्ये निर्देश्याः स्मः । तत्तस्मात्कारणादस्माकं कृत्यं कार्यमादिश्यतां प्रसा-
द्यताम् ॥ इति आह्वानामाकरणं तत्प्रश्नश्च ॥

स ऊचेऽथ वाचेति पीयूषवर्षं किरन्कैतवाहन्तनिर्यद्दुतीनाम् ।

चतुर्दिक्षु चण्डांशुवद्यत्प्रतापो भ्रमत्यब्धिनेमीचरोऽकव्यरोऽस्ति ॥ ३९ ॥

अथ आह्वजनप्रश्नानन्तरं स साहिबखानो वाचा वाण्या कृत्वा इत्यग्रे वक्ष्यमाणमूचे वमापे । किं कुर्वन् । दन्तेभ्यो दशनेभ्यो निर्यान्तीनां निःसरन्तीनां शुतीनां कान्तीनां कैतवात्कपटापीयूषवर्षममृतवृष्टिं किरन्विस्तारयन्निवेतीयं गर्भितोत्प्रेक्षा । किमूचे तदे-
वाह—हे जनाः, अकव्यरनामा अब्धिनेमीचरः आपाथो नायकपर्यन्तपृथ्वीनाथोऽस्ति । यत्प्रतापश्चतुर्दिक्षु पूर्वापरदक्षिणोत्तरालक्षणासु हरित्सु भ्रमति पर्यटति । किंवत् । चण्डांशुवत् । यथा भास्वांश्चतुरास्तासुपरि भ्रमति ॥

यया ज्योत्स्नयेवावदातीक्रियन्ते दिशः सस्मिता वा स्वकान्तैः क्रियन्ते ।

सखीभिर्विशिष्येव गोशीर्षचन्द्रद्रवैः पत्रभङ्गैकतालंक्रियन्ते ॥ ४० ॥

कदाचिज्जगत्कर्णपूरायमाणां गुणश्रेणिमाकर्ण्य तां हीरसूरेः ।

तमाह्वातुकामेन तेनात्मदूताविह प्रेषितौ दर्शनोत्कण्ठितेन ॥ ४१ ॥

हे जनाः, तेनाकव्यरपातिसाहिना इहाहम्मदावादे मत्पार्श्वे वा आत्मदूतौ स्वसंदेश-
हारणं प्रेषितौ प्रद्विती स्तः । तेन किं कर्तुकामेन । तजगत्प्रसिद्धगुणग्रामं हीरविजयसू-
रिमाहातुनाकारयितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशेन । अत एव पुनः किमूतेन । दर्श-
नोत्कण्ठितेन गुरोरालोकर्नीत्सुखभाजा । किं कृत्वा । कदाचित्कस्मिन्नपि समये जगतां
भुवनानां कर्णौ ध्वनीं पूर्यते अनयेति कर्णपूरा । अथवा कर्णपूरौ कर्णभरणे तद्वदाच-
रितां यावज्जगदनाहादिनीं हीरसूरेणुणानां श्रेणीं धोरणीमाकर्ण्य ध्रुत्वा । तां काम् ।
यया गुरुगुणश्रेण्या ज्योत्स्नया चन्द्रचन्द्रिकयेव दिशः सर्वा अन्यारा अवदातीक्रियन्ते
श्वेता विधीयन्ते । अथ वा स्वकान्तैरागमात्मभर्तुर्भिर्दिशो तिजनिभिरिगदना नमेलीला-
वशात्सम्मिताः सदासाः क्रियन्ते पश्यन्ते । वा अथ वा । सखीभिर्वयसीभिर्मण्डनकारि-
याभिर्वा गोशीर्षकाणां चन्द्रानां चन्द्राणां कर्णपूराणां च द्रवैः पङ्क्तैः कृत्वा यत्र यक्षीभिः ।
'देव भयङ्करिवधूवदने वने च नागद्विधाध्वन्दनपत्रभङ्गाः' इति चम्पूकपायाम् । अत्रे-
ष्यते—विशिष्य विशेषप्रकारेणालंक्रियन्ते भूयन्ते इव ॥ गुग्मम् ॥

समुद्रोऽपि भीतिं दधद्वारिपूराद्विशुद्धोऽपि कार्ण्य पुनर्विभ्रदन्तः ।

भुवो वासपेनैष लेखो विदोषप्रवृत्तिं बहलेखवत्प्रेषितश्च ॥ ४२ ॥

हे जनाः, च पुनर्भुवो वासपेनाकव्यरेण पृष्णीपुरंदरेण विशेषप्रवृत्तिं सहृदयाभि-

प्रायनिवेदकयार्तां वहन्दधत् एष मत्करकिसलयवर्ती लेखवत् देव इव लेखः स्फुरन्मानं
प्रेषितः प्रहितोऽस्ति । किं कुर्वन् । सह मुद्रया मुद्रणेन जनुपामधुरणेन वर्तते यः ।
मुद्रायुक्त इत्यर्थः । समुद्रः पयोधिरपि वारिपूराजलप्रवाद्भीतिं भयं दधत् धारयन् ।
उनः किं कुर्वन् । विशुद्धो धवलोऽपि काष्ण्यं मपिवर्णश्यामिकां अन्तः बिभ्रत्कलयन् ॥

अनुव्रीतसंप्राप्तमद्भृत्यवर्गैर्निजालोकनाविष्कृतातङ्कसर्गैः ।

भविष्यत्यमुष्य व्ययो यत्समाधेः सरस्या इवाकालमेधैः कजानाम् ॥४३॥

त्रियामाविरामा इवाम्भोजवन्धुं प्रतीन्द्रं ततो यूयमेवानयध्वम् ।

निगद्येति खानेन संमान्य ते स्वान्विसृष्टा निवासान्ययुः प्रीतिमन्तः ॥४४॥

साहिबखानेन नाम्ना इति पूर्वोक्तं निगद्य कथयित्वा संमान्य संमानं च प्रदाय
विसृष्टाः पश्चात्प्रेषिताः श्राद्धाः प्रीतिमन्तो हृष्टमानसाः सन्तः स्वान्निवासान् ययुर्जंगमुः ।
निजनिकेतनस्थानेषु गता इत्यर्थः । इति किम् । हे हीरसूरैभक्तजनाः, ततः कारणात्
यूयमेव भवन्त एव प्रतीन्द्र सूरिमानयध्वम् । अत्र गन्धारनगरादकमिपुरे आकारयत ।
के इव । त्रियामाविरामा इव । यथा विभावरीणां विरामा दिवसावसानसमया अम्भो-
जवन्धुं भास्करमग्न जीवलोके रोदःकंदरे वा आनयन्ति । ततः कुतः । यतः कारणा-
न्निजानामात्मनामालोकनान्मुद्रलजातित्वेन भीमाशयत्वादर्शनादेवाविष्कृतः प्रगटभावं
प्रापितः आतङ्को भयं तस्य सर्गः सृष्टिर्येस्तादृशैरनुप्रीतिरवितर्कितैरज्ञातपूर्वैः संप्राप्तैरर्थात्
हीरसूरिसमीपे समागतैर्मद्भृत्यवर्गैर्मेम सेवकगणैरमुष्य हीरविजयसूरेः समाधेर्धानस्य
चित्तस्त्रास्थ्यस्य वा व्ययो व्यपगमः क्षयो भविष्यति । केपामिव । कजानामिव । यथा
सरस्या महत्सरसः कजस्य कमलस्य । जातिवाचित्वादेकवचनम् । सर्वजातीयाम्भोजव-
नस्य अकालमेधैरसमयसंप्राप्तपयोधरैर्व्ययो भवति । 'यवनीमुखपद्मानां सेहे मधुमदं
न सः । बालातपमिवाब्जानामकालजलदोदयः ॥' इति रघुवंशे ॥ इति राजनगरश्राद्धानां
खानदत्तहीरविजयसूरीश्वराकारणादेशः ॥

विचिन्त्यात्मचित्ते तदादेशमर्हन्मतस्योदयस्वर्द्रुमस्येव बीजम् ।

तपापक्षमुख्याखिलश्राद्धलोका मिलित्वा मिथः प्रोचुरानन्दसान्द्राः ॥४५॥

तपा इति नाम यस्य तादृग्गणस्य गच्छत् पक्षः स्वीकारो येषां ते तपापक्षाः ।
'अपक्षपातेन परीक्ष्यमाणः पक्षः' इत्यनेकार्थवृत्ता । तेषु मुख्याः श्रेष्ठाः अखिलाः समग्राः
श्राद्धलोकाः धावकजना मिलित्वा एकत्र संभूय मिथः परस्परमानन्देन सान्द्रा व्याप्ताः
प्रोचुः कथयन्ति स्म । किं कृत्वा । आत्मचित्ते निजमनसि तदादेश साहिबखानाशा-
मर्हन्मतस्य जिनशासनस्य य उदयः स एव स्वर्द्रुमः कल्पवृक्षः तस्य बीजं निदानमुत्प-
त्तिकारणमिति विचिन्त्यालोच्य ॥

इतः शासनं शासितुर्नः प्रजानामितो चन्दनीया चिर्भोर्वन्धपादाः ।

इदं सौरभारोपणं जातरूपे त्रिरेखे पयःपूर्तिरप्याविरासीत् ॥ ४६ ॥

इतोऽस्मिन्पार्श्वे एकपक्षे प्रजानां शासितुरकमिपुराधिपतिसाहिबखानस्य शास-
नमादेशः । तथा इतोऽपरस्मिन्पार्श्वे विभोः सूरिन्दोर्वन्द्यास्त्रिभुवनजननमस्करणीयाः
पादाक्षरणा वन्दनीयाः प्रणतिगोचरीकार्याः । तर्हि इदमेतज्जातरूपे सुवर्णे सौरभस्य
सुगन्धताया आरोपणं कर्तव्यमस्ति । पुनस्त्रिरेखे शङ्खे पयसां दुग्धानां पूर्तिः पूरणमा-
विरासीत्प्रकटीभूतम् ॥

हृदन्तर्मुनीन्दोर्निनंसा पुरास्त्रे नियुक्ता पुनः स्वामिनेदं तदासीत् ।

प्रतिस्थानमालोकमानान्मनुष्यान्समेत्य स्वयं पद्मवासा वृणीते ॥ ४७ ॥

पुरा पूर्वं हृदन्तरस्मिधित्तमध्ये मुनीन्दोः सूरिन्द्रस्य निनंसा नन्तुमिच्छा आस्ते
विद्यते । पुनस्तदुपरि स्वामिना खानेन नियुक्ता आदिष्टाः । तर्हि इदमासीदेतज्जातम् ।
किं प्रतिस्थानं प्रति आलोकमानान्पश्यतो मनुष्यान् जनान् स्वयमात्मनैव समेत्यागल्य
पद्मवासाः कमलालया लक्ष्मीवृणीते वरयति ॥

अलं मन्दवद्वो विलम्बैः सगर्भास्त्वरध्वं व्रजामः प्रभोः संनिधाने ।

विमृश्येति सर्वेऽभिनिर्माणयोग्यं मुहूर्तं मिथो निर्णयन्ति स्म पौराः ॥ ४८ ॥

सर्वे पौरा नागरिकाः राजनगरध्रावकाः इत्यमुना प्रकारेण विमृश्य विचारयित्वा
अभिनिर्माणस्य स्वप्रस्थानस्य योग्यमुचितं मुहूर्तं शुभवासरवेलां निर्णयन्ति स्म । द्वि-
जज्योतिषिकैर्निर्धारयन्ति स्म । इति किम् । हे सगर्भा भ्रातरः, वो गुष्माकं मन्दवद्वि-
चासु कुण्ठाः सालसा वा तुन्दपरिमृजा वा मूर्खा वा तद्वत्तेषामिव विलम्बैः प्रतीक्षणीरलं
पूर्यतां त्वरध्वं शीघ्रीभवत । प्रभोऽपुरोः संनिधाने समीपे गन्धारबन्दिरे व्रजामो यामः ॥
इत्यकमिपुराद्धानां शुरुवन्दनालोचः ॥

अथारुह्य बाह्यानि ते श्राद्धलोकाः पुरे भूमिशृङ्गारगन्धारसंज्ञे ।

प्रभुं वन्दितुं प्रीतिमन्तः प्रचेत्तुर्जिनं स्वर्गिवर्गा इव क्षोणिपीठे ॥ ४९ ॥

अथ मुहूर्तवासरगमनानन्तरं भूमेः क्षोणीलक्ष्म्याः शृङ्गारे मण्डनायमाने भूपाभूते
गन्धार इति संज्ञा नाम यस्य तादृशे पुरे प्रभुं हीरविजयसूरिं वन्दितुं नमस्कृतुं ते पूर्व-
प्रोक्ताः श्राद्धलोकाः ध्रावकजनाः प्रचेतुः प्रतिष्ठन्ते स्म । किं कृत्वा । बाह्यानि रथादीनि
वाहनान्यारुह्याध्यास्य । किंभूताः । प्रीतिमन्तः प्रमोदमेदुराः । क इव । स्वर्गिवर्गा इव ।
यथा क्षोणिपीठे भूमीमण्डले जिनं तीर्थनायकं नेतुं नमस्सिन्तुं सिंहगजाश्वफणिगरुडादीनि
स्वस्वायनान्यधिरुह्य देवाः प्रचलन्ति प्रजन्ति ॥

शिवश्रीविवाहोत्सुकीभूतचित्तैर्यथा यात्रिकैः सिद्धधात्रीधरस्य ।

प्रयाणैरभूयःप्रमाणैरमीभिः समीपे शमीन्दोः समागम्यते स्म ॥ ५० ॥

अमीभिः श्राद्धं विद्यते भूयो बहु प्रमाणं येषां तादृशैः प्रयाणैर्निश्चयासादिलक्षणेः
प्रतिदिनप्रचलनैः शमीन्दोः सूरैः समीपे पार्श्वे गम्यते स्म समागतम् । यथा यात्रि-

कैर्विविधतीर्थयात्राविधायकैर्जनैः स्तोकमानैरल्पप्रमाणैः सिद्धधात्रीधरस्य श्रीशत्रु-
जयशैलस्य संनिधाने गम्यते । किंभूतैः श्राद्धैः यात्रिकैश्च । शिवश्रिया मुक्तिलक्ष्म्या
विवाहे पाणिग्रहणकरणे उत्सुकीभूतमुत्कण्ठितं चित्तं मनो येषां तैः ॥ इति गन्धारे
श्राद्धानां गमनम् ॥

स्फुरद्बाहुशाखः सपाणिप्रवालः प्रवर्हश्रियं विभ्रदभ्रान्तशोभा ।

नखानूतनसूनार्चिरुधन्मरन्दो नमन्नागरीनेत्रविभ्राजिमृङ्गः ॥ ५१ ॥

द्विजोद्भासितः सिद्धिसस्यैकधारी भवग्रीष्मतिग्मांशुतापापहारी ।

शिवाध्वन्यसंसेव्यमानो न्यभालि व्रतीन्द्रोऽध्वशाखी स तैः पौरपान्थैः ॥ ५२ ॥

तैरकमिपुरसत्त्वैः तत्रागतैर्वा पौरैर्नागरेरेव पान्थैरर्थान्मुक्तिपुरपथिकैः स सर्वजगद्वि-
ख्यातो हीरविजयनामा व्रतीन्द्रः सूरिरेवाध्वशाखी मार्गच्छायातटः न्यभालि निरीक्षितः ।
किंभूतः । स्फुरद्बाहुर्धुजैव शाखा यस्य । पुनः किंभूतः । सह पाणिप्रवालेन हस्तपल्लवेन वर्तते
यः । पुनः किं कुर्वन् । प्रवर्हं प्रकृष्टानभ च प्रकृष्टानां वर्हाणां पत्राणाम् । 'वर्हः पर्णे
परीवारे कलापे' इत्यनेकार्थः । श्रियं शोभां विभ्रदधत् । पुनः किंभूतः । न भ्रान्तत्वेन मिथ्या-
भ्रमज्ञानत्वेन सत्यज्ञानतयैव शोभते इत्येवंशीलः । तथा द्रुमार्थे अन्युच्चैस्तरत्वादाकाशे
अवसानत्वेन शालते इत्येवंशीलः । पुनः किंभूतः । नखा एवानूनानि सर्वावयवसंपू-
र्णानि सूनानि कुसुमानि यस्मिन् स तथा । अर्चिरर्थान्नखानामेव कान्तरेवोद्यन्प्रकटी-
भवन्मरन्दो मधु यत्र । पुनः किंभूतः । नमन्तीनां भक्तिप्रवृत्तया चरणारविन्दे लग-
न्तीनां नागरीणां गन्धारनागरिकनारीणां नेत्राणि लोचनान्येव विभ्राजिनः शोभनशीलं
भृङ्गा भ्रमरा यत्र । पुनः किंभूतः । द्वित्रैर्दशनैः शकुन्तैश्च उद्भासितः शोभितः । पुनः
किंभूतः । सिद्धिर्मुक्तिरेव, अथ वा सिद्धयोऽष्टावणिमाद्याः, अथ वा तथा तपःशक्तयो विवि-
धलब्धयस्ता एव सस्यानि फलानि तेषामेकोऽद्वितीयोऽन्येषु तादृक्सादृशभावाद्-
रतीत्येवंशीलो धारी धारकः । पुनः किंभूतः । भवः संसारः स एव प्रीष्म उष्णकालः
तस्य तिग्मांशुः सार्वकं नाम चण्डकिरणस्तस्य ज्येष्ठमाससंबन्धी तापस्तदुपरि च तप-
नतापो महानिदापस्तस्य हन्ता अपहन्तीत्येवंशीलः । अत्र शीले तृन् । हन्ता हननशीलः ।
वृक्षच्छायायां तापोपशान्तिः स्यादिति । पुनः किंभूतः । अध्वन्यैर्मोक्षमार्गप्रस्थितपान्थैः
सम्बग्ज्ञानचारित्रादिपल्लवपुष्पफलादानपूर्वकं सेव्यमान उपास्यमानः । वृक्षधर्माः
सर्वेऽप्यत्रैव दर्शिताः सन्तीति ॥ सुगमम् ॥

नमोम्भोदगर्जोर्जितस्तोत्ररावप्रतिध्वानितोपान्तपाथोधिमध्याः ।

मुदा हीरसूरीन्द्रपादारविन्दं व्यधुर्मूर्ध्नि लोहोत्तमोत्तंसवत्ते ॥ ५३ ॥

ते श्राद्धा मुदा प्रमोदेन हीरसूरीन्द्रस्य हीरविजयसूरिपुरंदरस्य पादारविन्दं चरण-
कमलं लोहोत्तमाना मुवर्णानामुत्तमवद्वत्सशेखरमित्य मूर्ध्नि निजमस्तके व्यधुः कुर्वन्ति
स्य । किंभूताः । नमराः श्रावणमासस्य योऽम्भोदो वारिवपी मेघस्तस्य गर्जो गर्जितध्व-

निस्तद्वर्जिताः प्रवलाः तत्सदृशा वा स्तोत्राणां गीयमसोहृगेत्यादिकानां सूरिन्दोः स्तु-
तिपाठानां रावाः शब्दास्तैः प्रतिध्वानितं प्रतिशब्दयुक्तं कृतमुपान्ते समीपे गन्धारसं-
निधौ यः पाथोधिः समुद्रंस्तस्य मध्यं जल्यन्तरालं यैः । समीपे कूरे वा जलधौ प्रतिध्व-
निर्दृश्यते । यथा नैपथे नलस्य दमयन्तीपरिणयनगमनावसरे—‘विचित्रयादित्रयिनाद-
मूलितः सुदूरचारी जनतामुखारवः । ममो न कर्णेपु दिगन्तदन्तिनां पयोधिमध्यप्र-
तिनादमेदुरः ॥’ इति ॥

पयःपूरितप्रावृषेण्याम्बुदानामिव स्तोककैरुन्मुखत्वं दधानैः ।

स्फुरद्वाग्विलासामृतं पातुकामैः पुरस्तात्प्रभोस्तैरगृह्यन्त वाचः ॥ ५४ ॥

तैः श्राद्धैः प्रभोगुरोः पुरस्तादग्रे वाचो वचनान्यगृह्यन्त आदत्ताः । किं कर्तुकामैः ।
स्फुरन्ती चित्ताह्लादकत्वेनोल्लसन्ती या वाग्वाणी तस्या विलासो वैचित्र्यं स एवामृतं
गुधारसः तत्पातुमास्वादयितुं कामोऽभिलाषो येषां तैः । पुनः किं कुर्वणैः । उन्मुखत्वं
गुह्यवदनावलोकनार्थं किंचिदुच्चैः संमुखनावं दधानैर्धारयद्भिः । कैरिव । स्तोककैरिव ।
यथा अमृतं पयोदपयः पातुकामैः अत एवोन्मुखत्वमुच्चैर्वदनतां चञ्चुपुटद्वं विभ्राणैश्चातकैः
पयोभिः सलिलैः पूरितानां भृतमध्याना तथा प्रावृषेण्यानां वर्षाकालसंबन्धिनाम् ।
प्रावृषेरेष्यप्प्रलयः । अम्बुदानां मेघानां पुरस्ताद्वाचो गृह्यन्ते । यदुक्तम्—‘विल-
पति तृषा सारद्गोऽयं त्वमुन्नतिमानहो जलमपि च ते संयोगोऽयं कथंचिदुपस्थितः ।
उपकृतिरुक्ते प्रदं तेऽतः कुरुष्व यदप्रतो भ्रमति पवनः कस्त्वं कोऽयं क ते जल-
विन्दवः ॥’ तथा ‘एक एव सगो मानी चिरं जीवतु चातकः । पिपासितो वा म्रियते
याचते वा पुरंदरम् ॥’ इति ॥

सखीभूतदिकमुभ्रुवः सौविदल्लीकृतौदार्यधैर्यादिभास्वद्गुणौघान् ।

चतुर्वीचिमत्स्नातिकं रत्नगर्भावरोधोऽनिशं वासयन्कीर्तिदारान् ॥ ५५ ॥

विपक्षान्विपक्षक्षमाभूत्सहस्रान्तजन्मुद्रलाखण्डलः पूर्वदेशे ।

विभो वर्ततेऽकञ्चरो द्रष्टुकामः किमाशां निजामुग्रधन्वावतीर्णः ॥ ५६ ॥

हे विभो हे गुरो, पूर्वदेशे इतः पूर्वसा दिशि मेयातमण्डले अकञ्चरनामा मुद्रलानां
यवनजातिविशेषाणां काविलजनपदजन्मनामाखण्डलो वासवो वर्तते । उल्लेख्यते—
निजामांन्मीयामाशां दिशं प्राचीं द्रष्टुं स्वचक्षुषा निरीक्षितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशः ।
उग्रं प्रबलं द्वैर्धैरपृष्यं धन्य देवायुध शक्रधनुर्वा स्वाभाविककोदण्डो वा यस्य स उग्र-
धन्वा शक्र इवावतीर्णः क्षोणीमण्डल इवाजगाम । किं कुर्वन् । विपक्षा धैरिणः अथ वा
विशिष्टाः पुत्रपौत्रमित्रभ्रातृस्वजनानिकादिकाः पक्षा येषां तादृग्विधा ये क्षमाभूतो
भूपतयः । अथ च विशेषा वैशिष्ट्यभाजः सर्वत्रोदयसामर्थ्यवन्तः पक्षा गच्छतो येषां
तादृश ये क्षमाभूतः पर्यन्ताय तेषां सहयान् सहस्रसंख्याकान् विपक्षान् विगताः

पक्षाः परीवाराः सहाया वा मित्राणि वा पक्षतयश्छन्दाश्च येषां तादृशान् सृजन् कुर्वन् । पक्षतिशब्देन पक्षा अप्युच्यन्ते । यथा नैपथे—‘दिवमङ्गादभराद्रिरागतां घनर-
त्नकपाटपक्षतिः’ इति । किं कुर्वन् । अनिशं निरन्तरं रत्नगर्भा भूमिरेवावरोधोऽन्तःपुरं
तत्र कीर्तय एव दाराः पत्न्यस्तान् वासयन् स्थापयन् निवासं कारयन् । किंभूतान्
कीर्तिदारान् । सखीभूता वयस्यो जाताः दिक्गुध्रुवः आशावशा दिग्द्वाना येषां तान् ।
पुनः किंभूतान् । मौविदल्लोकता अन्तःपुररक्षकाः कृताः कञ्चुकिभायं प्रापिताः । कञ्चु-
किनो हि पुरुषा नृपाणामवरोधरक्षाविधायिनः स्युरिति स्थितिः । औदार्यं दानशा-
ण्डता । अतिदातृत्वमित्यर्थः । धैर्यं देवदानवमानवादिभिरचालनीयसत्त्वं धीरता आदौ
येषां तादृशा भास्वन्तो भुवनेषु स्फूर्तिमन्तः जगद्येतश्चमत्कारकारिणो वा गुणानामोषाः
समूहा येषु येषां वा । किंभूता रत्नगर्भा । चत्वारः प्राच्यप्रतीच्यापाच्योदीच्यलक्षणाश्च-
तुःसंख्याका ये वीचिमन्तः कल्लोलमालिनः समुद्रा एव खातिका परित्वा यत्र । अत्र
गमितोत्प्रेक्षा ॥ युग्मम् ॥

जगन्मानसानामिवाकृष्टिरश्मीन्सुधाधामवद्विभ्रतः शुभ्रिमाणम् ।

कदाचित्समाकर्ण्य युष्मद्गुणौघान्प्रभून्प्रेक्षितुं काङ्क्षता तेन साक्षात् ॥ ५७ ॥

तनून्निदेशं नृपस्यैव लेखं करे विभ्रतः प्रेषितादूतयुग्मात् ।

प्रभोः सूक्ष्मदर्शीव शास्त्रस्य हार्दं विदित्वा मुदा साहिवः खानमुख्यः ॥ ५८ ॥

इवानूहर्चिष्यतीन्पूर्वशैलं तदीयान्तिकं पूज्यपादान्निनीपुः ।

सहायानिवाह्य नः श्रीमुनीन्दो सुखं प्रेषयामास वः संनिधाने ॥ ५९ ॥

हे श्रीमुनीन्दो, साहिव इति नामा रानेषु यवनसामन्तेषु मुख्यः श्रेष्ठः स मुदा
हर्षेण सहायान् सखीनथ वा अनुजीविन इव नः अस्मान् आहूयाकार्यं सुखं यथा स्या-
त्तथा बहुमानपुरःसरं न तु बलेन वो युष्माकं संनिधाने समीपे प्रेषयामास प्रहिणोति
स्म । साहिवखानः किं कर्तुमिच्छुः । पूज्यपादान् श्रीमद्भगवत्पादाणांस्तदीयान्तिकमक-
ञ्चरसाहिएषार्थं निनीपुः नेतुमिच्छुः । क इव । अनूरिव । यथा सूर्यसारथिररुणः अर्चि-
ष्यतीन् भास्करान् पूर्वशैलमुदयाचलं नयति । एतावता अनेनोपमानेन कृत्वा द्वयोर-
प्यभ्युदयः सूचितः । किं कृत्वा । दूतयुग्मात्संदेशहारिद्वन्द्वात्प्रभोरकञ्चरसाहेः स्वस्वा-
मिनः हार्दं हृदयामिप्रायं विदित्वा ज्ञात्वा । क इव । सूक्ष्मदर्शीव । यथा कुशाग्र्यमतिः
शास्त्रस्य हार्दमुपनिषदं रहस्यं वेत्ति । दूतयुग्मात्किं कुर्वतः । करे स्वहस्ते लेखं साहि-
स्फुरन्मानं विभ्रतो धारयतः । उत्प्रेष्यते—नृपस्याकञ्चरपातिसाहेर्नूर्तिमन्तं देहभाजं
मूर्तं वा निदेशमाज्ञामिव । पुनः किलक्षणात् । तेन साहिनैव प्रेषितात्स्य शुर्जरेषु
प्रस्थापितात् । किं कुर्वता । प्रभून् श्रीमद्भगवत्पादान् साक्षात्प्रत्यक्षेण स्वपुरः पादाव-
धारिताभिजनयननलिनाभ्यां प्रेक्षितुं विलोकयितुं काङ्क्षता समीहमानेन । किं कृत्वा ।
कदाचित्कस्मिंश्चिदपि व्यतिकरे विविधविडम्बोष्ठीसमये युष्मद्गुणौघान् श्रीमतां गुणगणान्

समाकर्ण्य सम्यक्प्रकारेण श्रवणगोचरीकृत्य । श्रुत्वेत्यर्थः । गुणान् किं कुर्वतः । सुधा-
धामवत्पीयूषकान्तीश्चन्द्रानिव शुभ्रिमाणं श्वेतभाव विघ्नतो धारयतः । उत्प्रेक्ष्यते—
जगतां त्रिमुवनजनानां सुरासुरनराणामन्तःकरणानामाकर्णणे स्वसमीपानयने रश्मीन्
रज्जूरिव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

सुवर्णोऽप्यवर्णः सुरावासवासी न लेखोऽपि मूकोऽप्युदन्तं ब्रुवाणः ।

प्रभो गृह्यतां नागरैरित्युदित्वा स लेखः पुरोऽभोचि वाचंयमेन्दोः ॥६०॥

नागरैरकमिपुरधार्वाकैरित्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा वाचंयमेन्दोः साधुसुधा-
रुचेः सुरैः पुरोऽग्रे अकम्बरसाहिप्रहिती लेखः स्फुरन्मानापरनामा अमोनि मुक्तः ।
सूरीणां पाणिपद्मे समर्पित इत्यर्थः । इति किम् । हे प्रभो, अयं लेखो गृह्यताम् ।
किंभूतः । सुशोभनो वर्णो ब्राह्मणादिविद्यते यस्य । पुनः किंभूतः । अवर्णः न विद्यते
वर्णो यस्य । इति विरोधः । विरोधशान्तौ तु विशिष्टः शुद्धादिरथ वा शोभनं स्वर्णम्
अथ वा चित्रमालेख्यं वा यस्मिन् सः । अथ कृष्ण इव श्यामा वर्णा अक्षराणि यत्र ।
“वर्णः स्वर्णे मखे स्तुतौ ॥ रूपे द्विजार्द्धे शुद्धादौ कथायामक्षरे गुणे । भेदे गीतक्रमे
भिन्ने यशस्तालविशेषयोः ॥ अङ्गरागे च वर्णं तु कुङ्कुमे” इत्यनेकार्थः । पुनः किलक्षणः ।
लेखो देवोऽपि सन् सुराणां निर्जराणामावासे वसतीत्येवंशीलः । अयमपि विरोधः ।
लिख्यते लिपीक्रियते स्वहृदयगतोदन्तादिरत्रेति लेखः । पुनः किंभूतः । मूकः अवागपि
वचनरहितोऽपि उदन्तं वाचिकं सर्वसमाचारं ब्रुवाणो नदन् । अयमपि विरोधः ।
शान्तौ तु प्रेपकेणान्तर्लिपिविषयीकृतं सविस्तरं वाचिकः कथयन् ॥ इति ब्राह्मणानाम-
कम्बरसाहिसाहित्यखानयोः उदन्तकथनपूर्वं गुरुणा तत्स्फुरन्मानार्पणम् ॥

प्रदेशीय केशित्रतिक्षोणिशकैरसौ बोधनीयो नृपः पूज्यपादैः ।

महान्तो हि विश्वोपकृत्यै यतन्ते घनाः किं न सर्वं जगज्जीवयन्ति ॥६१॥

पूज्यपादैः धीपूज्यैरसौ नृपोऽकम्बरपातिसाहिः बोधनीयः प्रतिबोधयितव्यः धर्मे
स्थापनीयः । क इव । प्रदेशीय यथा केशित्रतिक्षोणिशकैः केशिनामगणधरैः प्रदेशी
नाम नृपो बोधितः धीमन्निधर्मे स्थापितः । हि यस्मात्कारणात् महान्तः सन्तो विधस्य
जगन्ननस्य उपकृत्यै उपकारकृते यतन्ते उद्यमं कुर्वन्ति । तदेव दृष्टान्तयति—घना
मेपाः सर्वं समस्तं एवराचरं जगद्विधजनं किं न जीवयन्ति । अपि तु स्ववारिष्टिनि-
र्जीवयन्त्येव । यदुक्तम्—‘संप्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि देवता वरदाः ।
जलदं त्वमि विभ्राम्यसि जगतोऽपि हि जीवितारम्भः ॥’ इति जीवन्तशक्त्याद्य ॥

अपेक्षां च न क्वापि कुर्वन्ति सन्तः स्वभावेन किं तूपकुर्वन्ति सर्वान् ।

किमभ्यर्थितानि प्रसूनानि कैश्चिज्जनान्सौरभैः स्वैर्यदामोदयन्ति ॥ ६२ ॥

च पुनः क्वापि कुत्रापि स्थाने यः कश्चिदभ्येलात्यर्थं मामभ्यर्थयते तस्याहं कृत्यं
करोमीत्यपेक्षा । तां न कुर्वन्ति किं तु सन्तः स्वभावेनैव सर्वानुपकुर्वन्ते । परेपाना-

स्मव्यतिरिक्तानामुपकारपरायणाः स्युः । तदेव दर्शयति—कैश्चिद्भोगाद्वरङ्गिभिः पुरुषै-
रागस्य प्रसूनानि कुसुमानि किमिति प्रश्ने अभ्यर्धितानि ययूमभ्येत्य अस्मान्स्वसौरभैः
सुगन्धीकुरुतेति किं, प्रार्थितानि । यत्कारणात् स्वैरात्मीयैः सौरभैः परिमलैः कृत्वा
जनान् लोकानामोदयन्ति सुरभीकुर्वन्ति । ‘आमोदो गन्धहर्षयोः’ इत्यनेकार्थः ॥

कदाचिद्वसन्तस्य संदेशवाचोऽपि च प्रेषिता कापि किं कुञ्जलक्ष्म्या ।

मृगाक्षीमिवोत्कण्ठकां मञ्जरीभिः प्रसूनैरयं हासयामास यत्ताम् ॥ ६३ ॥

अपि पुनरर्थे । अपि चापारर्थे च । कदाचित्कस्मिन्नपि समये कापि कुत्रापि स्थाने कुञ्जल-
क्ष्म्या वनप्रिया वसन्तस्य वसन्तसमयस्य किं संदेशवाचः उदन्ताः प्रेषिताः प्रहिताः सन्ति ।
यत्कारणादयं वसन्तस्तामुद्यानेन्दिरां मृगाक्षीं स्वसारहलोचनां प्रेयसीमिव प्रसूनैः स्मेरकु-
सुमैः कृत्वा हासयामास । कान्तोऽपि स्वकान्तां प्रसूनादिकीडाभिः ह्रासयति । हास्यकलि-
तामिव चकारेत्यर्थः । किंभूतां श्रियं कान्तां च । कलितानि सुरभिसमयस्यमानामा-
नपादेषु नवप्रकटीभवत्कुसुमकोरकैरुत्कण्ठकां सरोमाञ्चकुसुममुच्चै रोमाञ्चां च ॥

किमभ्यर्थ्यते केनचिच्चण्डरोचिर्यदुर्वीदिवौ भासयत्येव यद्वा ।

विपक्षानिवोद्भासयत्यन्धकारान्पुनर्योजयत्यङ्गनामी रथाङ्गान् ॥ ६४ ॥

यद्वा अथ वा केनचित्चक्रवाकादिना चण्डरोचिः सूर्यः किमभ्यर्थ्यते । यत्कारणादेव
चण्डरोचिः उर्वीदिवौ भूमीनमसी भासयति प्रकाशयति । पुनर्विपक्षान् शत्रून् इव
अन्धकारांस्तमांसि । अन्धकारशब्दः पुङ्ग्विलिङ्गयोः । ‘नेत्र वक्षपवित्रपत्रसमरासी-
रान्धकाराः’ इति लिङ्गानुशासने । उद्भासयति लोकमध्यानिष्कासयति । पुनर्वि-
योगव्याकुलान् रथाङ्गांश्चक्रवाकानङ्गनाभिः स्वरयात्रीभिः स्त्रीभिः समं योजयति । संगमं
कारयतीत्यर्थः ॥

अयाच्यन्त किं वाम्बुदाः केनचित्किं यदुर्वीधराणां व्यपोहन्ति तापम् ।

जलैर्जीवयन्तीह बप्पीहवालांस्वनादैश्च वैदूर्यमुद्भावयन्ति ॥ ६५ ॥

किं च पुनरर्थं । केनचित्पर्वतचातकादिना किमम्बुदा मेघा अयाच्यन्त प्रार्थिताः ।
यत्कारणादुर्वीधराणां पर्वतानां यद्वा उर्वी धराणां शैलानां च । ‘प्रावापर्वतभूधरधराः’
इति हैम्याम् । तथा ‘धरः कूर्माधिपे गिरी । कर्पासकूले’ इत्यनेकार्थः । तापं निदाघ-
दाघं व्यपोहन्ति निग्नन्ति शमयन्ति । यदुक्तम्—‘धाराधरा एव धराधराणां निदाघ-
दाघाघविघातदक्षाः’ इति । पुनरिह जगति बप्पीहवालांश्चातकपोतान् जलैः स्ववृष्टि-
सलिलपानैः कृत्वा जीवयन्ति । पुनः स्वनादैर्निजगर्जारवैर्बैदूर्यं विदूरपर्वये बालवायु-
जापरनामवैदूर्यरत्नशङ्काम् । जातावेकवचनम् । उद्भावयन्ति प्रकटयन्ति । मेघगर्जितैर्हि
विदूरशैले वैदूर्यशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति कविसमयः ॥

उपाकारि किं कैरवैर्वा चकोरैर्यदेतान्सितांशुः पृणत्येव किं वा ।

सगोत्राः पुनश्चन्द्रिकाः किं धरित्र्याः शुचीकुर्वते तां यदेताः सुधावत् ६६

किं वा अथ वा कैरवैः कुमुदैर्वा अथ वा चकोरैर्ज्योत्स्नाप्रियैः किं सितांशोधन्द्रस्य
उपाकारि उपकृतम् । यद्यस्मात्कारणादेयः प्रत्यक्षः सितांशुरेतान्कैरवचकोरान् पृणति
प्रीणयति । विकाशामृतज्योत्स्नापानैरिति शेषः । 'पृणत् प्रीणने' तुदादिर्धातुः । पुनश्चन्द्रि-
काश्चन्द्रज्योत्स्नाः किं धरिज्या भूमेः सगोत्राः सज्ञातयः सन्ति । यत्कारणादेताः कौमुद्यः
तां वसुंधरां सुधावदमृताप्लावा इव । 'छोह' इति लोकप्रसिद्धाः सुधा इव शुचीकुर्वते
धवलयन्ति । 'सुधावन्तो दृश्यन्ते अतः प्रचुराः प्रासादाः बहिश्च वारणेन्द्राः' इति च-
म्पूकथायाम् ॥ इत्युपकारकरणकथनम् ॥

न चैवं हृदा चिन्तनीयं शमीन्द्रो दधानोऽसिवत्स्वेन निखिंशभावम् ।

तमः श्वेतकान्तेरिव म्लेच्छमौलिः कदाचित्स मे मा विदध्याद्विरुद्धम् ॥६७॥

शमः क्षान्तिः शत्रौ मित्रे च समभावो विद्यते येषां ते शमिनस्तेषां मध्ये इन्दुरति-
शायिशान्तिरसभृद्भार तत्संबोधनम् । त्वया हृदा मनसाप्येवममुना प्रकारेण न नैव
चिन्तनीयं विचारणीयम् । एकवचनं तु भक्तिवशात् वीतरागस्तवजयतिहुअणप्रमु-
खादी दृश्यते—'तवाङ्गे भृङ्गतां यान्ति नेत्राणि सुरयोपिताम्' इत्यादि । तथा 'तुं साम-
यितुं मायवप्पतुंमिन्नपियं कुह' इत्यादि । यदेय असिवत्कराल इव स्वेनात्मना निखिंश-
भावं ऋरसभावम् । 'ऋरे नृत्तंसनिखिंसौ' इति हैम्याम् । पक्षे निखिंशतां चन्द्रहासताम् ।
'करवालनिखिंशकृपाणसद्भाः' इत्यपि हैम्याम् । दधानो बिभ्राणः । म्लेच्छानां मुद्रलानां
मध्ये मौलिः मुकुटः अकच्यरपातिसाहिः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रभोत्तरीप्रतिवचनादिसा-
मये भवत्समीपं गतस्य मम विरुद्ध दुष्टमनापेत्वं मा विदध्यान्मा कुर्यात् । क इव ।
तम इव । यथा संह्रीकेयः श्वेतकान्तेश्चन्द्रस्य कदाचित्पूर्णमाश्रान्ते एव नान्यदिनेषु,
इति विरुद्धगिलनलक्षणं विरुद्धं विदधाति ॥

अपि स्वापकर्तुर्जनस्योपकारं प्रकुर्वन्त्यसाधौचिती सत्तमानाम् ।

कुठारं स्वशाखाविशेषांलुनानं यतो गन्धसारः सुगन्धीकरोति ॥६८॥

हे प्रभो, स्वस्यात्मनोऽपकर्तुर्विरोधं विधातुरपि जनस्य उपकारं शिष्टाचारतां दान-
मानभोजनादिक प्रकरणेण कुर्वन्ति । असाधेया पूर्वोक्तलक्षण सत्तमानां महतार्माधिती
उचितकारिता योग्यता स्वभाव एव वर्तते रीतिरेवास्ति । यतः कारणात् गन्ध एव
सारं यस्य फलपुष्पवर्जितत्वान् । 'यद्यपि चन्दनविटपी विभिन्ना फलपुष्पवर्जितो वि-
हितः' इत्युक्तत्वात् चन्दनद्रुमः स्वशाखाविशेषाभिजशिक्षाग्रानि लुनानं छिन्दानमपि
कुठारं परशुं सुगन्धीकरोति सुरभयति ॥

महात्माथ वा येन नीयेत तापं प्रयत्येत तेनैव तस्योपकर्तुम् ।

दहेद्यो निजं चूर्णयित्वा कृद्धानौ तमेव स्वयं धूपयेत्काकतुण्डः ॥६९॥

अथ वा इति स्मरणार्थं पशान्तरे वा महात्मा सत्तमः येनानायेन पुंसा तापं सं-
तापं नीयेत प्राप्येत तेनैव महात्मना तस्मैव स्तोपतापकर्तुः पुरयस्यैव उपकर्तुः

सम्यग्विधातुं प्रयत्येत प्रयतनः क्रियेत । तदेव दर्शयति—यः पुमान् निजमात्मानमगु-
स्मेव चूर्णयित्वा शकलीकृत्य कुशानौ ज्वलज्वलने दहेद्भस्मीकुर्यात् ज्वालयेद्वा स का-
कतुण्डः कृष्णागुरुः तमेव खदाहकारिणं पुंसांसं धूपयेत्सुगन्धी कुर्यात् । तस्य सर्वाङ्गा-
प्यपि वासयेदेव ॥

सतां स्वोपकर्तापकर्ता च चित्तेऽथ वैकां तुलां प्राप्नुतो निर्विशेषम् ।

विपेन्दू इवानङ्गदस्योः सुधोर्वाविवाब्धेः पुनश्चन्द्रिकाङ्गाविवेन्दोः ॥७०॥

अथ वेति पुनः पक्षान्तरे । स्वस्यात्मनः उपकर्ता उपकारकः, च पुनरथ स्वस्यापकर्ता
विरुद्धकृत्, एतौ द्वावपि सतामुत्तमानां चित्ते अन्तःकरणे एकां साधारणीं तुलां सादृश्यं
प्राप्नुतः । सदृशीभावं लभेते इत्यर्थः । कथम् । निर्गतो विशेषो मानापमानलक्षणो यत्र तन्नि-
र्विशेषम् । क्रियाविशेषणम् । कस्येव । अनङ्गदस्योरिव । यथा शंमोर्विषं कण्ठदाहकृत्काल-
कूटं तथा इन्दुः चूडामणिशोभाकृच्चन्द्रः । पुनः कस्येव । अब्धेरिव । यथा समुद्रस्य जग-
ज्जीवनीपथं सुधा पीयूषं तथा उर्वो निजाखिलसलिलशोपकृद्ब्रह्मानलश्च । पुनः कस्येव ।
इन्दोरिव । यथा चन्द्रिका जगदुद्गृह्येतविधायिका चन्द्रगोलिका तथा अब्धः स्वकलङ्कदा-
यकं लान्छनं च तुल्यां तुलां लभेते निर्विशेषभावं भजतः ॥ इति सतामपकारकारिण्यु-
पकारकरणविज्ञप्तिः ॥

समुत्कण्ठुलं मानसं मेदिनीन्द्रः प्रभौ याद्विभर्त्येप सैव्ये करीव ।

जलस्येव दुग्धेन सङ्गं सिद्धक्षोस्त्वया किं पुनर्वाच्यमस्योपकृत्यै ॥७१॥

यत्कारणादेपोऽकव्वरनामा मेदिनीन्द्रः पृथिवीपुरंदरः पातिसाहिः प्रभौ श्रीमद्विषये
समुत्कण्ठुलम् । 'सोत्सुकमुत्कण्ठुलम्' इत्याचारप्रदीपे प्रतिक्रमसूत्रवृत्तौ च । श्रीमद्रत्नशेखर-
सूरिकृतौ । उत्कण्ठाकलित मानसं मनो विभर्ति धत्ते । क इव । करीव । यथा गजेन्द्रः
स्वमदशोभाविधायिनि सैव्ये शिशिरशर्त्ता उत्कण्ठितां मनोवृत्तिं दधाति । 'करिणां हि
शिशिरतो मदोद्भाबो भवेत्' इति वाग्भटकाव्यानुशासने । तत्कारणात् पुनरस्य पाति-
साहेरुपकृत्यै उपकृतिकरणाय किं वाच्यं श्रीमतां वक्तव्यं किमस्ति । अस्य किं कर्तु-
मिच्छोः । त्वया भगवता समं सङ्गं संयोगं मिलनं सिद्धक्षोः सप्तुमिच्छोः कर्तुकामस्य ।
केनेव कस्य । दुग्धेनेव जलस्य सलिलस्य । यथा जलं पयसा साकं सङ्गं सिद्धक्षति
विधातुमिच्छति ॥

प्रणिघ्नन्वने व्याधवन्नैकसत्त्वानसत्त्वीकृताशेषविद्वेषिवर्गः ।

ततो हेमचन्द्रेण चौलुक्यभूमानिवासौ त्वयाकव्वरो वोधनीयः ॥७२॥

ततः कारणात् सत्तमत्वहेतोः त्वया श्रीमता असौ अकव्वरो नाम सुद्रलपातिसा-
हिर्बोधनीयः प्रतिबोधं प्रापयितव्यः । केनेव । हेमचन्द्रेण । यथा हेमाचार्येण चौलुक्य-
भूमान् कुमारपालभूपालः प्रतिबोधं लब्धिमतः । असौ किं कुर्वन् । वने कानने उपलक्ष-

णाद्रिगिह्वरारण्यादौ व्याधवल्लुब्धक इव नैकान्मानातीतान् सत्त्वान् मृगादिप्राणिनः
प्रणिघ्नन् व्यापादयन् । पुनः किंभूतः । असत्वीकृताः बलरहिताः कृता धैर्यापगमात्
कातरा निहिता वा । 'सत्त्वं द्रव्ये गुणे वित्ते व्यवसायस्वभावयोः । पिशादावात्मभावे च
बले प्राणेषु जन्तुषु ॥' इत्यनेकार्थः । व्यवसायरहिता वा निर्मिताः अशेषाः समस्ता
विद्वेषिणां वर्गाः पक्षा येन सः ॥

हिमोर्वीधरोर्वीव सिन्धोः सुराणां कृपाया उपादानमुक्तिस्त्वदीया ।

महत्त्वं विमोर्लप्स्यते चित्तवृत्तौ पयो मौक्तिकत्वं घनस्येव शुक्तौ ॥७३॥

हे प्रभो, त्वदीया श्रीमत्संबन्धिनी उक्तिर्वचनचातुरी संचितधर्मदेशना वाग्विलासो
वा विभोः स्वामिनोऽङ्गव्यरस चित्तवृत्तौ मनोविषये महत्त्वं प्रौढिमानं प्रतिष्ठां लप्स्यते
प्राप्स्यति । किमिव । पय इव । यथा घनस्य स्वातिनक्षत्रसंबन्धिजलधरस्य वृष्टिमुक्तं
वारि शुक्तौ शुक्तिकायां विषये मौक्तिकत्वं मुक्ताफलभावं लभते । किंभूतम् ।
कृपाया जगज्जीवदयाया उपादानं मूलकारणम् । केव । हिमोर्वीधरोर्वीव । यथा हिमा-
चलवसुधा सुराणां देवानां सिन्धोर्नद्याः गङ्गायाः उपादानं मौलं कारणम् । 'चुल्लहि-
मवत्पद्मद्रवादाविर्भवति भागीरथी' इति जिनमते । शैवे तु 'हिमवतो गङ्गा प्रभवति'
इति भवेत् ॥

पयोदा इव प्रावृषेष्ठा नमन्तः प्रभोश्चक्रपाणेः पदं संस्पृशन्तः ।

निगद्येति वाचंयमेन्दोः पुरस्तात्प्रयेवन्त जोषं मुखे श्राद्धमुख्याः ॥७४॥

ते श्राद्धमुख्या अकर्मपुरसक्तथावकपुङ्गवाः वाचंयमेन्दोः साधुसुधारुचेः सूरैः पुर-
स्तादित्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा । विशम्भेत्यर्थः । मुखे निजानने जोषं तूष्णीभावं
न्ययेवन्त सेवन्ते स्म । मौनं कृत्वा स्थिताः । किं कुर्वन्तः । नमन्तः प्रणमनप्रह्रीम-
वन्तः । पुनः किं कुर्वन्तः । संस्पृशन्तः अर्घ्यान्मस्तकेन संपट्टयन्तः वन्दमानाः । किम् ।
पदं चरणम् । कस्य । प्रभोः सूरैः । किंभूतम् । चक्रं चक्रिण आयुधविशेषं रघाङ्गं पाणी
आकृत्या महापुरुषत्वेन हस्ते यस्य । के इव । पयोदा इव । यथा प्रावृषेष्ठा वर्षा-
कालसंबन्धिनी वारिरुष्टिविशिष्टमेघा नमन्ति समुद्रम्यायान्ति । जलभरपूर्णत्वाद्भूमा-
वुपेत्य लगन्ति । तथा चक्रपाणैर्विष्णोः पदं गगनमण्डलं च स्पृशन्ति ॥ इति प्रभोः
साहसिनीपे गमनार्थे श्राद्धानां विशिष्टिः ॥

तदीयां गिरं कर्णिकायत्सुवर्णाङ्कितां सूक्तिमुक्तावलीशालमानाम् ।

विमुक्ताङ्गरागोऽपि भोगीव योगीश्वरः कर्णपूरीचक्रोरेति चित्रम् ॥७५॥

विमुक्तास्त्वक्ताः अहस्य सप्तरीस्य रागाः स्नानोद्धर्तनविलेपनभूरणधारणादयो
येन तादृशोऽपि सन् । योगिनां यमनियमकरणप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधि-
नामपेयानामष्टाद्वययोगसाधनानां मनोबाधाययोगरतां वा साधूनामीश्वरो नायको राजा
सूरिः भोगीव सांसारिकभोगनामिव तदीयां श्राद्धसंबन्धिनीं गिरं विशिष्टिवाणी कर्ण-

कावत्कर्णभूषणमिव कर्णौ पूर्वैते अनयेति कर्णपुरा तामकर्णपुरां करोति स्मेति कर्ण-
पूरीचकार इति चित्रं महदाश्चर्यमास्ते । यतः कर्णभूषणं तु भोगीन्द्रस्यैव युज्यते न तु
योगीन्द्रस्य । अयं तु योगीन्द्रोऽपि सन् कर्णिकां दधारेत्याश्चर्यम् । किंभूतां कर्णिकाम् ।
सुवर्णेन काञ्चनेनाङ्कितां घटिताम्, सुशोभना वर्णा अक्षराणि तैः कलिताम् । पुनः
किंभूताम् । सुष्ठु हृदयाह्लादविधायिन्य उक्तयो वचनचातुर्य एव मुक्तावली मूर्त्तिक-
पट्टिः तथा शालमाना शोभमाना । पक्षे श्लेषे शसयोरैक्यात् शुक्तीनां शुक्तिसंघ-
न्विनीनां मुक्तानां मुक्ताफलानाम् । एतावता भद्रगजवंशानां निषेधः । आवली माला
श्रान्तनिवद्धा धोरणी तथा शालमाना दीप्यमाना ॥

महीमण्डलान्तः किमाविर्भवन्तं पुनः शासनस्योदयं श्रीजिनेन्दोः ।

अशेषावनीशासितुः शासनं तन्निशम्येत्यसौ चिन्तयामास चित्ते ॥७६॥

असौ हीरविजयसूरिः अशेषावनीशासितुः समस्तक्षितिपालपालयितुरकञ्चरस्य
तत्त्वस्याकारणलक्षणं शासनमादेशं निशम्याकर्ण्य इत्यमुना प्रकारेणाग्रे वक्ष्यमाणं चित्ते
स्वमनसि चिन्तयामास विचारयति स्म । उपरेक्ष्यते—तच्छासनं पुनरस्मिन्वर्तमाने
कलिकालेऽपि महीमण्डलान्तः पृथिवीपीठमध्ये आविर्भवन्तं प्रकटं जायमान श्रीजिने-
न्दोर्महावीरस्य भगवतः शासनस्योदयमभ्युद्गममिव ॥

अयं हन्ति द्वागमिवद्वन्यजन्तून्प्रचण्डाशयो दण्डभृद्वद्यदास्ते ।

क्षितौ स्वं निधानं धनीवावनीन्दोस्तदेतस्य चित्ते कृपां निक्षिपामि ॥७७॥

यत्कारणादयमकञ्चरो मुद्गलपातिसाहिः द्वागमिवद्वावानल इव घने भवान् वन्यान्
काननोपम्वान् जन्तून् शशशंवरवराहहरिणादिसत्त्वान् हन्ति निपातयति खतत्राखे-
टकक्रीडावशंवदतया व्यापादयति । पुनर्यत्कारणादयं हमाङ्कनन्दनः दण्डभृद्वद्यम इव ।
प्रचण्डो रौद्रो निर्दय आशयक्षितमभिप्रायः परिणामो वा यस्य तादृश आस्ते ।
तत्कारणादेतस्यावनीन्दोरकञ्चरसाहेश्चित्तेऽन्तःकरणे कृपां दयां विश्वसत्त्वोपरि करुणां
निक्षिपामि स्थापयामि । क इव । धनीव । यथा धनवान् पुमान् स्वमात्मीयं निधानं
सुवर्णरूपकमणिमौक्तिकपूर्णकुम्भमञ्जुपाकटाहादिकं निधिं क्षितौ वसुधाविषये निक्षिपति
न्यासीकरोति ॥

दधानेन धर्म्या धुरं किं क्षितीन्द्रः कृतः संमुखीनः स केनापि धर्मे ।

फलाभ्युद्गमे विश्वलोकंपृणेन प्रसूनम्रजेनेव विस्मेरशाखी ॥ ७८ ॥

धर्म्या धर्मसंबन्धिनीं धुरं धुर्वी दधानेन विव्रता । धर्मेधुरधरेणेत्यर्थः । केनापि सत्त-
मेन स क्षितीन्द्रः पातिसाहिः धर्मे जनधर्मविषये संमुखीनोऽभिमुखाः कृतः विदितः ।
केनेव । प्रसूनम्रजेनेव । यथा विश्वलोकंपृणेन समस्तजगज्जनानन्ददायिना कुसुमप्रकरेण
विस्मेरशाखी विनिद्रह्रमः फलानां स्वजातियोग्यानां सस्यानामभ्युद्गमे प्रादुर्भावे संमुखः ।

क्रियते । यतः प्रायः कुसुमेभ्य एव फलन्याविर्भवन्ति । यदुक्तम्—‘अहो अमेघजा
वृष्टिरहो अकुसुमजं फलम् । अहो पुराकृतं पुष्पं यदृष्टो नाथलोचनैः ॥’ इति जिनस्तुतौ ॥

किमाविर्भवूवे स्वभावेन धर्मे धिया शांभवे काश्यपीशासितुर्वा ।

यदन्तर्मदीयागमं लिप्सतेऽसौ विलासीव पुंस्कोकिलः पुष्पकालम् ७९

अथ वा काश्यपीशासितुर्भूपालस्य धिया बुद्ध्या स्वभावेन सहजेनैव शांभवे जने ।
‘शंभुः स्वयंभूर्मगवान् जगत्प्रभुस्तीर्थकरः’ इति हैम्याम् । धर्मे किमिति वितर्के प्रश्ने वा ।
आविर्भवूवे प्रकटीभूतम् । यद्यस्मात्कारणादसौ नृपः अन्तर्हितमच्ये मदीयागमं ममाग-
मनं लिप्सते कामयते वाञ्छति । क इव । पुंस्कोकिल इव । यथा पुमान्कोकिलः
पुष्पकालं वसन्तसमयं समीहते । किंभूतः । विलासी क्रीडालालसः । वसन्ते हि कोकि-
लानां मदोदयस्तत्स्वत्रैव क्रीडासक्तिः ॥

अथो जल्पतस्तान्प्रति श्रीव्रतीन्दोः क्षितीन्दोर्दधानस्य निर्देशमन्तः ।

ध्वनिर्निर्वभौ ढौकितो वाहिनीनां धवेनेव गम्भीरिमश्रीजितेन ॥८०॥

अथो तच्छ्रद्धाकथनानन्तरं तदुक्तिश्रवणादनु मनसि विमर्शानन्तरं वा तान् श्राद्धान्प्रति
जल्पतः प्रतिवदतो मुनीन्दोर्होरागुरोर्ध्वनिः शब्दो निर्वभौ निःशेषतया भाति स्म ।
‘अस्रवीजवलयेन निर्वभौ’ इति रघुवंशे । किं कुर्वाणस्य । प्रतीन्दोः क्षितीन्दोर्मेदिनीच-
न्द्रस्य पातिसाहेर्निर्देशमादेशमन्तः स्वचित्तविषये । ‘आज्ञा शिष्टिनिरादूनिभ्यो दशो
नियोगशासने’ इति हैम्याम् । दधानस्य विभाणस्य । उत्प्रेक्ष्यते—गम्भीरिमधिया
गाम्भीर्यलक्ष्म्या । ‘गम्भीरिमशुरुशुम्’ इति पाण्डवचरित्रे । जितेनाभिभूतेन वाहिनीनां
नदीनाम् । सेनानामित्यप्यर्थः । धवेन भर्त्रा स्वामिना वा सेनान्या समुद्रेणैव डीकित
उपदाकृत इव ॥

निनंसोर्जिनाधीशकल्याणकोर्वीमभूत्पूर्वमेवाशयः पूर्वदेशे ।

विहर्तुं ममार्हन्मताम्भोजभृङ्गा यियासोरिवाशा विजेतुं नृपस्य ॥८१॥

हे अर्हन्मतं धीमजिनशासनं तदेवाम्भोजं विजृम्भमाणकमलं तत्र शृङ्गा भ्रमरा
जिनशासनकतानमानसाः हे श्राद्धाः, पूर्वदेशे प्राचीमण्डले विहर्तुं विहारं विपातुं पूर्वं
नृपाकारणधीमत्कथनेभ्यः प्रागेव ममाशयः परिणामः अभूद्भव । मम किं कर्तुमिच्छोः ।
जिनातां सामान्यकेवलितामधीशास्तीर्थनायकत्वादहन्तधनुर्विशतिसीर्यकृतस्तेषां जन्म-
दीक्षाकेवलज्ञानमोक्षगमनप्रमुखकल्याणकानामुर्वी भूमिं निनंसोर्नन्तुमिच्छोः । वस्त्येव ।
नृपस्येव । यथा आशाश्चतस्रोऽपि दिशो विजेतुं स्थायतीकर्तुं यियासोर्गन्तुमिच्छोः
नृपस्य चकिणो विजयिनो मण्डलीकभूपालस्य वा पूर्वं पूर्वदेशे विहर्तुं गन्तुमभिप्रायो
भवति । विजयी राजा हि पूर्वं पूर्वदिशि यातीति स्थितिः ॥

समागान्नमाह्वाननं भूमिभानोः पुनर्वप्यभट्टेरिवामस्य राज्ञः ।

दिनारम्भवन्मोहनिद्राशयालुं ततस्तत्र गत्वा तमुद्बोधयामि ॥ ८२ ॥

हे भ्रात्राः, पुनर्नमश्चिकीर्षोत्तपरि भूमिभानोरकच्चरसाहेनमाह्वाननमाकारणं समागात् सम्यग्रीत्या अनुकूलवृत्त्या न यलहठप्रकृत्या । आह्वाननशब्दोऽपि दृश्यते । यथा चम्पूकथायाम्—‘तत्तातस्य कृतादरस्य रमसादाह्वाननं दूरतस्तथाङ्गे विनिवेश्य बाहुयुगलेनाक्षिप्य संभाषणम् । ताम्बूलं च तदर्धवर्षितमतिप्रेम्णा मुखेनार्पितं पायाणोपमं हा कृतम् हृदय स्मृत्वा न किं दीर्यसे ॥’ इति । ‘समागान्ममाह्वानमुर्वीमघोनः’ इति पाठान्तरं वा । उर्वीमघोनः पृथ्वीपुरंदरस्याकच्चरस्य मम सम्यग्ज्ञानपूर्वकमाह्वानमाकारणमाणात् । कस्येव । वृषभदेरिव । यथा वृषभद्विसूरेरामस्य गोपालगिरिराजनगरराजितकान्यकुब्जजनपदनायकस्य राज्ञो भूपालस्याकारणं समागात् । ‘पितृदत्तराज्योपविष्टामराजेन स्वप्रधानपुरुषान्प्रेष्यातिमैत्र्याद्गुरुष्वार्ध्वपभट्टिराकारितः’ इति तत्प्रबन्धात् ज्ञेयम् । ततः कारणात् तत्र पूर्वदेशे गत्वा तमकच्चरपातिसाहिमहमुद्धोधयामि । उत्प्राचल्येन सम्यग्ज्ञानशालिनं करोमि । प्रतिबोधयामीत्यर्थः । किंभूतम् । मोहोऽज्ञानमेव निद्रा तन्द्रा तया कृत्वा शयालं शयनशीलम् । सदसद्विवेकाभावविकलीभूतमित्यर्थः । किंवत् । दिनारम्भवत् । यथा प्रभातं मौल्येन निद्रया शयानं जगज्जागरयति ॥

ततः पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राच्यदेशे प्रणम्या मया श्रीजिनाधीशितारः ।

मयीतः प्रयाते यतस्तत्र धर्मोऽधिगन्ता विवृद्धिं मृगाङ्गे कलावत् ८३

ततः कारणात् पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राचीनाचार्यवत् मया प्राच्यदेशे पूर्वदिक्पण्डले श्रीजिनाधीशितारः श्रीमज्जिननायकाः प्रणम्या नमस्करणीयाः । यतः कारणात् मयि इतोऽस्मात्स्थानाद्गुर्जरेभ्यो वा तत्र मेवातमण्डले साहिपार्थं वा प्रयाते सति धर्मो विवृद्धिं विशेषेण वृद्धिं पुष्टिं दीप्तिं वा अधिगन्ता प्राप्स्यति । ‘अधिगतं विधिवद्यदपालयत्’ इति रघौ । अधिगतं प्राप्तम् । ‘अधिगत्य जगत्प्राप्त्यर्थं मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः’ इति नैषधे । अधिगत्य प्राप्तेति स्वस्तनीप्रयोगस्तातारौतारम् । किंवत् । कलावत् । यथा मृगाङ्गे चन्द्रे पूर्वदेशं गते सति कला वृद्धिमधिगच्छति ॥

प्रतिष्ठासमानस्य मे वाङ्मिषेधी हितं काङ्क्षता केनचित्तो निगद्या ।

यदत्रान्तरायीभवन्नम्बुदानामिवावग्रहः कस्य न स्यादनिष्टः ॥ ८४ ॥

हे भ्रात्राः, प्रतिष्ठासमानस्य पूर्वदेशान् प्रति प्रस्थातुकामस्य प्रचलितुमिच्छतो मे मम हितमायतौ इष्टं समीहितार्थं काङ्क्षता बाञ्छता केनचिच्छाब्देन साधुना वा चतुर्विधसंप्रमये केनापि निषेधी निषेधिका निषेधं प्रतिपादयित्री वाक् वाणी नो निगद्या न वाच्या न कथनीया । यत्कारणादत्र कार्यं ममान्तरायीभवन् विप्रकर्तृत्वेन जायमानः कस्य हितैषिणो धर्मवृद्धिविधातुः पुंसोऽनिष्टो द्वेषकारी असूयाकारण न स्यात् । अपि तु सर्वस्यापि धार्मिकस्यानिष्ट एवेति । क इव । अवग्रह इव । यथाम्बुदाना जलदायकानां मेघानामवग्रहो वृष्टिरोधविधायी जगतोऽप्यनिष्टः स्यात् ॥

अनध्यायिकास्येति शिष्यस्त्यक्ते स्माश्रये प्राधुणीवेत्युदित्वाथ तेन ।

निजास्यामृतांशोस्तिथीनां प्रणीत्वं तदा सार्थकं स्वेन निर्मितस्तेव ८५

अथेति पूर्वोक्तकथनानन्तरं तेन हीरसूरिणा इति पूर्ववाक्यमुक्त्वा कथयित्वा श्राद्ध-
पुरस्तान्निवेद्य आस्ये स्वयदने अनध्यायिका यस्यां तिथौ किमपि नाधीयते सानध्या-
यिका तिथिः । 'प्रतिपत्पाठनाशिनी' इति वचनात् । वास्यते स्म वासिता । मौनं कृत्वा
स्थितमित्यर्थः । केव । प्राधुणीव । यथा आधये स्वगृहे कापि पूर्वपरिचिताप्यपराप्य-
भ्यागतिका सौजन्यात्स्याप्यते आदरपूर्वं रक्ष्यते । उत्प्रेक्ष्यते—तदा तस्मिन्नवसरे नि-
जास्यामृतांशोरात्मीयवदनचन्द्रस्य तिथीनां प्रतिपदादिदिनानां प्रणयति करोति इति
प्रणीतत्वं तिथिकारकत्वम् । 'तिथिप्रणी व्यभिधानत्वाद् श्वेतवाज्यमृतसूस्तिथिप्रणी'
इति हैम्याम् । सार्धकं सत्यार्थं निर्मित्यता निर्माणं कर्तुमिच्छता वाञ्छतेव ॥ इति
हीरसूरिप्रतिवचनम् ॥

प्रमोर्वाक्सुधासारमाकण्ठमेते सकर्णा निपीय स्वकर्णाञ्जलिभ्याम् ।

सृजन्तो निमेषानपि क्ष्मां स्पृशन्तो दधुः सौमनस्यं तदाश्चर्यमेतत् ८६

एते सकर्णाः प्राज्ञाः श्राद्धाः निमेषानयननिमीलनोन्मीलनानि सृजन्तः कुर्वन्तोऽपि
पुनः क्ष्मां क्षोणीं स्पृशन्तोऽपि पादाभ्यां भुवं संघट्टयन्तोऽपि वस्तुमनसां भावः सौम-
नस्यं देवत्वं दधुः धारयन्ति स्म । देवा हि निमेषान कुर्वन्ते भूमीनपि न स्पृशन्ति
च । एते तु तथा नेति एतन्महदाश्चर्यमतिशायि चरित्रम् । वस्तुतस्तु शोभनप्रसन्नम-
नस्त्वमिति । किं कृत्वा । प्रमोर्हीरसूरेर्वाक् नाणी सैव सुधा पीयूषं तस्या आसारो वे-
गवती वृष्टिः । अथ वा सुधाया अमृतादपि सारं वस्तु श्रेष्ठः पदार्थः । तं पीत्वा । कथ-
माकण्ठं कण्ठपीठं यावत् आस्वाद्य सादरं धृत्वा वा ॥

किरन्त्यामृतं प्रीणितानेकजन्तोर्गिरा तस्य धाराकदम्बा इवामी ।

समुल्लासिलोमावलीकोरकाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ८७

अमी अकमिपुरीचाः पौराः श्राद्धाः इदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म वमापिरे ।
किम् । समुल्लासिनी प्रोद्धसनशीला लोमावली रोमराजी एव कोरकाः कलिका अङ्गे
वपुर्लतायां वेपां ते । कथा कृत्वा । प्रीणिताः प्रीतिं प्रापिताः अनेके यावज्जातीया ज-
न्तवः प्राणिनो येन तादृशस्य गुरोरमृतं सुधां किरन्त्या विस्तारयन्त्या भव्यानाममृत-
पानं कारयन्त्या गिरा वाण्या । उत्प्रेक्ष्यते—धाराकदम्बा इव । यथा धाराभिर्ज-
लवाहशृष्टिभिराहिताः संघिकाः कदम्बा धाराकदम्बाः कोरकिताङ्गाः कुम्भलकलित-
शाखा भवन्ति ॥

“किरन्त्यामृतं तस्य लोकं पृणस्याम्बुवाहस वृष्ट्येव धाराकदम्बाः ।

गिरोल्लासिलोमावलीकुम्भलाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ८७

पौरा नागरिकाः प्रमोदाशनन्दादिदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म भाषन्ते स्म ।
किम् । उल्लसतीत्येवंशीला चाम्पिनी या लोमावली रोमराजी सैव कुम्भलाः कोरकाः

कलिका येपु तादृशान्यद्धानि काया येषाम् । कथा । तस्य सूरैर्गिरा वाण्या । तस्य किं-
लक्षणस्य । लोकं पृणस्य त्रैलोक्यलोकस्याह्लादोत्पादकस्य । गिरा किं कुर्वन्त्या । अमृतं
सुधारसं मोक्षं वा किरन्त्या विस्तारयन्त्या पायन्या ददत्या च । अमृतपानमिव प्रीति-
मुत्पादयन्त्या मुक्तिदायिन्या च । कोरकिताङ्गाः क इव । धाराकदम्बा इव । यथा
विश्वसौहित्यविधायिनोऽम्बुवाहस्य मेघस्यामृतं घनसलिलं वितन्वन्त्या वृष्ट्या वर्षणेन
कृत्वा धाराकदम्बाः प्रोल्लसद्भोगमालिकातुल्यैः कोरकैः कुसुमकलिकाभिः कान्ताः कायाः
शाखाप्रतिशाखारूपा देहा भवन्ति । धाराभिर्जलदजलवृष्टिभिराहताः कदम्बकुमाः
धाराकदम्बाः । धाराहताः किल कदम्बाः पुष्पन्तीत्यस्यास्त्रे सिद्धान्तेऽपि च दृ-
श्यते—‘धाराहयकयम्बसमुच्छसिरोमकूवा’ इति । तथा ‘स्तोकेनेव वहन्ति पुष्पपुलकं
धाराकदम्बकुमाः’ इति चम्पूकथायाम् । ‘वर्षाकालमधिगत्योज्ज्वलन्ती नीपाः धाराक-
दम्बाः । रजसि ये पुष्पन्ति ते धूलीकदम्बाः । वर्षासु ये पुष्पन्ति ते धाराकदम्बाः’
इति चम्पूकथाटिप्पणके ॥” इति पाठान्तरम् ॥

जडिन्ना निजां दूषितामङ्गयाष्टिं तपोभिस्त्यजन्नुर्ध्वसंस्थानमुख्यैः ।

सुमेरुः किमादत्त सूरिन्द्रदेहं न चेह प्रतीकाशधैर्यैः स कस्मात् ॥८८॥

सुमेरुः सुवर्णाचलः । उत्प्रेक्ष्यते—सूरिन्द्रस्य देहं कायं किमादत्त गृहीतवानिव ।
सूरिशरीरी बभूवेत्यर्थः । किं कुर्वन् । ऊर्ध्वमूर्ध्वाभूय यत्संस्थानं सम्यक् समीचीनास-
मीचीनतया वा स्थितिर्निष्ठा वा तत्प्रमुखैस्तपोभिर्निर्गन्तपानादिकष्टैर्यमनियमविशेषैर्वा
कृत्वा जडिन्ना दृप्तया जाज्वेन दूषितां कलङ्कितां निजामात्मीयामङ्गयाष्टिं वपुर्लतां त्य-
जन्नुज्ज्वलन् । एवं चेन्न तर्हि स सूरिः कस्मात्कारणात् अप्रतीकाशनसाधारणं धैर्यं धारिमा
यस्य सः । अद्वैतधीरताकलितः कथं भवेत् ॥

यदुद्यत्सते भूधवस्योपकर्तुं स्वयं सूरिकण्ठीरवस्तद्धि साधु ।

विनैतं कथं सोऽवबुध्येत धीमान्यथा कार्तिकैकादशीमब्धिशायी ॥८९॥

सूरिकण्ठीरवः हीरविजयसूरिसिंहः स्वयमात्मना यद्रूधवस्याकन्धरस्योपकर्तुमुपकारं
कर्तुमुद्यत्सते प्रागल्भते उद्यमं प्रयत्नं कुरुते । हि निश्चितम् । तत्साधु सम्यक् । यत्कार-
णादेतं सूरिं विना स धीमान् महाप्राज्ञः कथं केन प्रकारेणावबुध्येत सम्यग्ज्ञानमवा-
प्नुयात् । क इव । अब्धिशायीव । यथा कार्तिकमासस्यैकादशीं शुक्लैकादशीं हरिप्रबो-
धतिथिं देवउठणीएकादशीं तामन्तरेण कृष्णः कथं जागर्ति । वर्षासमयमनुलक्ष्यी-
कृत्यान्धी समुद्रे शेते इत्येवंशीलोऽब्धिशायी ॥

अहो पश्यतास्य प्रभोः साहसिक्यं परं येन नापेक्षते कंचनापि ।

द्विजेशद्विपद्वेषिपूषप्रदीपैः प्रतीक्ष्येत किं कापि साहायकाय ॥ ९० ॥

अहो इति परस्परसंवाधने । आतरः, अस्य प्रभोः श्रीगुरोः साहसिक्यं साहसतां
साहसकर्मतां सहसा वर्तते इति साहसिकः । ‘भोजः सहाम्भसा वर्तते’ इति इक् ।

तस्य भावः कर्म वा साहसिक्यम् । 'अहो महीयसाव साहसिक्यम्' इति नैपथे । पश्यत विलोकयत । येन कारणेनायं परमन्यं कंचनापि कमपि नापेक्षते न काङ्क्षति । युक्तोऽयमर्थः । द्विजेशश्चन्द्रः, द्विपद्वेदी केसरी, पूषा सूर्यः, प्रदीपः कजलध्वजः, एतैश्चन्द्रादिभिः कापि कुत्रापि विपथे । किमिति प्रश्ने । साहायकाय साहाय्यकृते । 'योपधाद्गुरुपोत्तमाद्गुम् । रमणीयसहायाद्वा । साहायकं साहाय्यम्' इति प्रक्रियाकोमुच्यते । प्रतीक्ष्येत परापेक्षा क्रियेत । अपि तु सर्वत्र स्वयमेव प्रागल्भ्यते । यदुक्तं सत्त्वे—'रयस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्त तुरगा निरालम्बो मार्गध्वरणरहितः सारथिरपि । रविर्यात्येवान्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिर्विपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपयः । तथाप्याजी रामः सकलमवधीद्राक्षसकुलं क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥' इत्यादि ॥ इति हीरगुरोः श्राद्धकृतस्तुतिः ॥

ततोऽन्यैः समं साधुभिः सूरिसिंहः समुद्दिश्य पूर्वा दिशं स प्रतस्थे ।

जिगीपुः समग्रान्दिगन्ताननेकैरिवाखण्डलोऽम्भोधिनेमेरनीकैः ॥९१॥

श्राद्धप्रशंसानन्तरं स हीरविजयनामा सूरिषु निर्भयत्वात्साहसिकत्वाच्च सिंह इव सिंहः पश्वाननः अन्यैः स्वपारिपार्श्वकभूतैरपरैः साधुभिः भ्रमणैः समं सार्धं पूर्वा प्राची दिशः समुद्दिश्य मनसि कृत्वा प्रतस्थे प्रस्थानं कृतवान् । क इव । आखण्डल इव । यथा समग्रान्दिगन्तान्दिग्बिभागान् । दिशामवसानभूमोर्यावदित्यर्थः । जिगीपुः स्त्रीचिह्नयुः अम्भोधिनेमेः पृथिव्या आखण्डलः पुरहूतो भूमान् अनेकैर्गजाश्वरथपतिप्रकरपरिकलितानीकैः कटकैः साकं प्राचीं हरितसमुद्दिश्य प्रतिष्ठते ॥

अलंकारमालां दधाना वसाना दुकूलानि पुष्पाणि पाणौ प्रणीय ।

कनी प्रागभूत्संमुखीना मुनीन्दोः पुरः प्रादुरासेव मूर्ता जयश्रीः ॥९२॥

मुनीन्दोः सूरैः प्रस्थानावसरे प्राक् पूर्वं कनी कन्या कुमारिका संमुखीना अभिमुखा अभवत् । संमुखमाजगामेत्यर्थः । किं कृत्वा । पुष्पाणि विकसितकुसुमानि पाणौ स्वहस्ते प्रणीय कृत्वा । आदायेत्यर्थः । किं कुर्वाणा । अलंकारमालामभरणध्रेणीमलंकारान् मणिसुवर्णभूषणानि कुसुममालिकां च वा दधाना विभ्राणा परिधरन्ती वा । पुनः किं कुर्वाणा । दुकूलानि क्षामाणि पटुकूलप्रमुखदिव्यवसनानि वधाना वस्ते स्मेति परिदधाना । उपप्रेक्ष्यते—मुनीन्दोः सूरैः पुरोऽग्रे मूर्तिमती सशरीरा जयश्रीर्जयलक्ष्मीः प्रादुरासेव प्रकटीभूतेव ॥

विधास्यामि सांनिध्यमभ्यासमेवानिदं तत्पुपी ते किमेतद्विवक्षुः ।

असौ शासनस्वर्गमाक्षी समेता पुरः सौरभेयी वभूव प्रतीन्दोः ॥९३॥

प्रतीन्दोर्हीरसूरैः पुरोऽग्रे गौरभेयी रावत्या गौरवभूव संमुखं समेता । उपप्रेक्ष्यते—

असौ प्रत्यक्षा शासनस्वमृगाक्षी सिद्धायिकानाग्री श्रीमन्महावीरजिनशासनदेवतेव समेता समागता किमु । किं कर्तुमिच्छुः । एतदत्रैव काव्ये प्रोच्यमानं विवक्षुर्वक्तुमिच्छुः कथयितुकामा । किं तदेवाह—हे सूर, अहं शासनसुरी अभ्यासे श्रीमत्समीपे एव तत्स्थुषी स्थितवती सती अनिशं निरन्तरमहोरात्रमेव ते तव महावीरपट्टधारिणः सूरः सांनिध्यं सत्यवसरे श्रीमत्समीहितकार्यं विधास्यामि करिष्यामि । दुष्करमपि भवदीप्सितार्थं साधयिष्यामीति ॥

प्रशान्तै रसैः पूरितः पूर्णकामो भवांस्तूर्णमेवास्तु मद्बन्धुनीन्दो ।

सकान्तोत्तमाङ्गे स्थितः पूर्णकुम्भः पुरोऽभूद्वितीव प्रभोर्वक्तुकामः ॥९४॥

सह कान्तेन भर्त्रा विद्यते वा सा तस्याः सकान्तायाः सधवायाः स्त्रिय उत्तमाङ्गे मखके स्थितः पूर्णकुम्भो जलभरमृतकलशः प्रभोः सूरः पुरोऽग्रे अभूत्संजातः । अभिमुखः समाजग्निवानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्हीरविजयसूरैरित्यमुना प्रकारेण वक्तुकामः कथयितुमना इव । इति किम् । हे सुनीन्दो, भवान्मद्वदहमिव प्रशान्तैः प्रकप्यैष शान्तनामभिरुपशमलक्षणै रसैः सर्वेभ्योऽपि रसेभ्यः प्रशस्यत्वान्महानन्ददायित्वाच्च बहुत्वम् । पूरितः परिपूर्णाभूतः भूतः सन् तूर्णं शीघ्रमेव पूर्णः सिद्धा निष्पन्नाः कामा अभिलाषा यस्य तादृशोऽस्तु भवतात् । यथाहं रसैः सलिलैः पूरित आकण्ठपीठं पूर्णः भूतमध्यः संजातोऽत एव पूर्णो जलादानलक्षणः कामो मनोरथो यस्य ॥

प्रणीयाभिभूर्ति सुधास्वःस्रवन्तीतमीकान्तमुख्यास्त्रिलद्वेषभाजाम् ।

किमु श्लोक एतस्य मूर्तः समेतो दधि व्यालुलोके पुरस्तादनेन ॥९५॥

अनेन हीरगुरुणा पुरस्तादग्रे दधि पयः सुतो व्यालुलोके वीक्ष्यते स्म । संमुखं दधि दृष्टमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तस्तनूमानेतस्य सूरः श्लोको यशः किमु समेत आगत इव । किं कृत्वा । सुधा पीयूषम्, स्वःस्रवन्ती गद्गा, तमीकान्तधन्द्रः, मुख्याः प्रकृष्टा येषामार्दा वा तादृशा अखिलाः समस्ताः श्वेत्यधिया द्वेषभाजो वैरिणः प्रतिपक्षाः तेषामभिभूर्ति पराभवं प्रणीय विधाय कृत्वा ॥

यदोजोजितः किं प्रसक्त्यै समेतः पुरो हव्यबाहो गलद्वायुबाहः ।

यतीन्द्रेण गर्जन्गजोऽप्यालुलोके प्रयाणे प्रभोर्दुन्दुभिं दन्ध्वनन्किम् ९६

यतीन्द्रेण सूरिणा पुरोऽग्रे हव्यबाहो वहिरालुलोके निरीक्षितः । किंभूतः । गलत्रिगच्छन्वायुबाहो धूमो यस्मात् । निर्धूम इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—येन सूरिणा भोजसा स्ववलप्रतापेन कृत्वा जितो भूतः सन् प्रसरये अर्थात्सूरैः प्रसन्नीकरणार्थं किं समेतः समागत इव । अपि पुनः सूरिणा गर्जन् वृंहितं विदधत् गर्जारवं गलगजितं कुर्वाणः गजो वारणो हस्ती । पुर आगच्छन्नित्यध्याहार्यम् । आलुलोके ददृशे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोः प्रयाणे पूर्वदिक्प्रस्थाने दन्ध्वनघ्रतिशब्दायमानो दुन्दुभिरेव निःस्वान इव भेरीव वा पटहो वा । 'भेरीदुन्दुभिरानकः' इति त्रयोऽप्येकार्था हैम्याम् । शास्त्रान्तरे पृथगर्था अपि

त्रयो दृश्यन्ते । मेरी प्रसिद्धा मदनमेर्यपि । दुन्दुभिर्निःखानो राजवायमानकः पटहः
'ढोल' इति प्रसिद्धः ॥

त्वयारोपि केतुः कुले योगभाजामितीवालपन्तं कणैः किंकिणीनाम् ।

स्वमूर्ध्ना विहायः स्पृशन्तं स केतुं मुमुक्षुक्षितीशोऽक्षिलक्षीचकार ९७

स मुमुक्षुक्षितीशः । निजाग्रे इति ज्ञेयम् । केतुं ध्वजमक्षिलक्षीचकार लोचनगोचरी-
कुरुते स पश्यति स । किं कुर्वन्तं केतुम् । स्वमूर्ध्ना निजमस्तकेन कृत्वा विहायो
व्योमाङ्गणं स्पृशन्तं संघट्टयन्तम् । अम्बरचुम्बितमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—किंकिणीनां
क्षुद्रघण्टिकानां कणैः रणज्जगिति शब्दैः क्षयालपन्तं गुरं प्रति कथयन्तमिव । इति
किम् । हे प्रभो, त्वया योगभाजां योगीन्द्राणां कुले वशे केतुः पताका ध्वज आरोपितः ॥

सशब्दानिवाब्दान्पतद्धारिधारान्ध्वनद्भृङ्गनिर्यद्रसान्सान्द्रसालान् ।

निरीक्ष्य क्षणं नृत्यतः क्लृप्तकेकारवान्केकिनो दक्षिणानैक्षतासौ ॥ ९८ ॥

असौ सूरिर्दक्षिणान्दक्षिणदिग्विभागवर्तिनः अनुकूलान्वा केकिनो मयूरानैक्षत आलो-
कते स्म । कतिचन शकुना दक्षिणविभागस्थिता सिद्धिविधातारो भवन्ति । यदु-
क्तम्—'जम्बूवासमयूरो भारद्वाहेतद्देवनउलेभम् । दंसणमेव पसत्यं पयाहिणे सव्वसं-
पत्ती ॥' इति । किभूतान्केकिनः । कृत्तो विरचितः कृतः केकारवो यैस्ते । केकिनां वा
केका लुक्पापाहोऽस्य वा केका । अत एव केका विद्यते येषां ते केकिनः तान् । पुनः
'किं कुर्वतः । नृत्यतः ताण्डवमादम्बरयन्तः । किं कृत्वा । क्षणं निमेषमात्रं सान्द्रान्
सच्छायान् सन्नेहान्वा सालान्द्रुमान्द्रुक्षादिरीक्ष्य दृष्ट्वा । किभूतान् सालान् । ध्वनन्तो
मञ्जुगुञ्जारवं कुर्वन्तः शब्दायमाना भृङ्गा भ्रमरा येषु । पुनः किभूतान् । निर्यन्तोऽविरलं
निर्गलन्तो निःसरन्तो रसा मकरन्दा येभ्यस्तान् । कानिव । अब्दानिव । यथा सह-
शब्देर्गर्जारवैर्वर्तन्ते ये ते तथा । पतन्त्यो निरन्तरं निर्यान्त्यो वारिणां जलानां धारा
रेखाकारा दृष्ट्यो येभ्यस्तादृशान् । मेघानालोक्य मयूरा नृत्यन्ति ॥

अवामेव वामाप्यमुष्यानुकूलं चुकूज द्रुमे मक्ष्यमादाय देवी ।

त्रिलोकीमिवाकारयन्सेवनायै विभोर्दक्षिणीभूय चापोऽप्युवाच ॥ ९९ ॥

देवी कृष्णवटिकापोतकी नामा । यदुक्तं सुरयोत्सवकाव्ये—'पोतकीदयितपिच्छस-
च्छविः' इति । लोके तु देवीति प्रसिद्धा । निष्कण्टकहरिततरां स्थिता उपविष्टा सती
वामापि सब्यभागवर्तिन्यपि अथ च वामाप्रतिकूलप्युच्यते । परं नात्र परमार्थतः ।
अवामेव दक्षिणेव अनुकूलेव वेलथः । अमुष्य सूरैरनुकूलमायतो हितसूचकं चुकूज
यमापे । वर्धमानस्वरान् कृतवती । किं 'कृत्वा । भक्ष्यसमूहं 'चूणि' इति प्रसिद्धमा-
दाय गृहीत्वा भक्षयित्वा । अपि पुनः चापः किङ्कीदिविः नीलपक्षिविशेषः । लोके 'नी-
लवात' इति प्रसिद्धः । दक्षिणीभूयापसब्यभागवती भूत्वा तोरणं यद्वा प्रदक्षिणीकृत्य

वा उवाच ब्रूते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विभोः सूरेश्वरस्य सेवनायै सेवाकरणार्थं त्रिलोकीं विश्वत्रयीमाकारयन्निव ॥

ममाग्रे द्विजिह्वा यथा यान्ति दूरे तवापीति वभ्रुर्वदन्दक्षिणोऽभूत् ।

तवाधीश वामोऽप्यवामोऽस्तु मद्दत्तखरस्य खरः किं ब्रवीतीव वामः १००

वभ्रुर्नकुलः प्रभोर्दक्षिणोऽनुकूलो दक्षिणदिग्भागभागभूत् । वामादक्षिणदेशे जगामे-
त्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इति वदन्कथयन्निव । इति इयं गर्भितोत्प्रेक्षा । इति किम् । हे
अधीश, यथा ममाग्रे द्विजिह्वा भुजगा दूरे यान्ति तथा तेनैव प्रकारेण तवाप्यग्रे द्वि-
जिह्वा द्विरसना मत्सारिणः खलः पिशुना दूरे यान्तु । पुनः खरस्य गर्भस्य खरः ।
उत्प्रेक्ष्यते—इति ब्रवीतीव भाषते इव । किंभूतः । वामः सव्यभागवर्ती । इति किम् ।
हे अधीश, तव वामोऽपि प्रतिकूलोऽपि मद्ददहमिवावामोऽस्तु अनुकूलो भवतात् ॥

यतो जन्मिनामीप्सितं शर्म दत्से प्रभो भिन्धि नस्तेन तिर्यक्त्वदुःखम् ।

इतीव स्म विज्ञप्यते तित्तिरैणैः स सव्यापसव्योद्भवद्भुवनयानैः ॥ १०१ ॥

तित्तिराः खरकोणाः । लोके 'गणेश' इति प्रसिद्धाः । तथा एणा मृगाः हरिणास्तैः
सव्यापसव्ययोर्वामदक्षिणयोरुद्भवन्ति प्रकटानि जायमानानि यानि ध्वानाः शब्दाः तथा
यानानि गमनानि तैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—स सूरिरिति विज्ञप्यते स्म । तस्य प्रभो-
रिति विज्ञप्तिर्विधीयते स्म । इति किम् । हे प्रभो, यतः कारणात्वं जन्मिनां प्राणिना-
मीप्सितं मनोवाञ्छित शर्म सुखं दत्से ददासि तेन कारणेन त्व नोऽस्माकं तिर्यक्त्वस्य
तिर्यक्त्वेन वा यदुःखं कष्टमसुखं वा भिन्धि भेदय नाशयेति ॥

व्यपोहैकदृक्त्वं त्वमस्मद्विगानं रसन्तीति किं वायसास्तस्य वामाः ।

शुभायामरी भैरवा वाभ्युपेताप्यवामाभवद्वैरवी निःस्वनन्ती ॥ १०२ ॥

वामाः सव्ये भागे वर्तमाना वायसाः काकाः । उत्प्रेक्ष्यते—इति रसन्ति किम् इत्थं
वदन्तीव । इति किम् । हे प्रभो, त्वमस्मद्विगानमस्माकमपवादं लोके निन्दाकारि
एकदृक्त्वं काणक्षत्वं धूर्नतामित्यपि ध्वनिः । व्यपोह निराकुह । अपि पुनः निःस्वनन्ती
शब्दाद्यमाना भैरवी पक्षिविशेषः । लोके 'भदैरव' इति प्रसिद्धा अवामा दक्षिणा अ-
नुकूला अभवत्संजाता । उत्प्रेक्ष्यते—शुभाय कल्याणकरणार्थं भैरवी भवार्त्तानामा
भवानीत्यभिधाना अमरी देवी वाभ्युपेता समागता ॥

अमुष्य मुख्याः शकुनाः परःशताः परेऽप्यभूवञ्शुभशंसिनः पथि ।

तदर्थसिद्धेरुपगन्तुकायाश्चिह्नानि किं प्राक्प्रकटीभवन्ति ॥ १०३ ॥

अमुष्य श्रीहीरसूरेः पथि मार्गे शुभशंसिनः शुभोदकथयितारः परेऽन्येऽपि पुर-
वनसंबन्धिनः परःशताः शतशः मुख्याः प्रशस्या अभूवन्सज्जिरे । उत्प्रेक्ष्यते—
उपगन्तुकाया आगमनशीलायाः । भविष्यन्त्या इत्यर्थः । 'आगमने गमनार्थाः समभ्यु-

पाद्भ्यः पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । तदर्थसिद्धेस्तस्य सूरैरर्थसिद्धेः कामितकार्यनिष्पत्तेः प्राक् पूर्वं प्रकटीभवन्ति प्रकाशानि जायमानानि चिह्नानि किलक्षणानीव । शकुनशब्दः पुनपुंसके दृश्यते ॥

वाचोऽनुविम्बाभिरिवाङ्गनाभिराशीर्भिरध्वन्यभिनन्द्यमानः ।

महोदयोदर्कविधायिनो धिया विमृश्य सूरिः शकुनान्पुरोऽचलत् १०४

सूरिस्तपागच्छनायकः महानतिशायी उदयो मोक्षश्च स एवोदर्क उत्तरकालजं फल तं विदधति कुर्वन्तीत्येवंशीलान् शकुनान् धिया स्वबुद्ध्या विमृश्य विचार्य पुरोऽग्रे अचलचचालं प्रतिष्ठते स्म । किं क्रियमाणः । अध्वनि प्रस्थानमार्गे अङ्गनाभिः धाद्वबधूभिराशीर्भिर्मङ्गलशंसनवाणीभिरभिनन्द्यमानः स्तूयमानः । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गनाभिर्वाचो वाग्देवताया अनुविम्बाभिः प्रतिकृतिभिरिव । सरस्वतीदेवीप्रतिविम्बाभिरिव ॥ इति हीरविजयसूरेः प्राचीं दिशं प्रति प्रस्थितौ शुभशकुनानि ॥

द्विवेललीलाप्रविसारिवेलापयोभुजान्यां परिरभ्य भूम्ना ।

मत्तेभयानामिव वल्लभेनाम्भोराशिना स्वाङ्गमवाप्यमानाम् ॥ १०५ ॥

महीयसीं नाम महीं खवन्तीं विजृम्भिहैमाब्जरजःपिशङ्गाम् ।

वेणीमिव स्वर्णमयीं नदीशनेमीन्दिरायाः प्रभुरल्ललङ्घे ॥ १०६ ॥

प्रभुर्हारसूरिः महीं नाम खवन्तीं नदीमुल्लङ्घे उत्तरति स्म । किलक्षणाम् । महीयसीमतिशयेन महतीम् । महत्प्रमाणामित्यर्थः । पुनः किलक्षणाम् । विजृम्भनां विकसनशीलानां हेमानां काञ्चनसंवन्धिनामञ्जानां कमलानां रजोभिः पीतपरागैः कृत्वा पिशङ्गां पीतवर्णां संजाताम् । उत्प्रेक्ष्यते—नदीशनेमीन्दिरायाः । सरित्पतिमेखलालक्ष्यभूमीधिया इत्यर्थः । स्वर्णमयीं काञ्चनरचितां वेणीं स्त्रीशिरोरुहंभरणं संयतानां केशानामुपरि धीयते । केशाः संयतास्त्वन्मध्ये क्षिप्यते वा सा स्वर्णमयी प्रलम्बा गजशुण्डाकारा वेणीत्युच्यते । स्वर्णवेणीति शिरोरुहभूषणमधुना दक्षिणस्यां ध्रूयते दृश्यते च । महीं किं क्रियमाणाम् । अम्भोराशिना समुद्रेण स्वाङ्गं निजोत्सद्गमवाप्यमानाम् । केन कामिव । वल्लभेन मत्तेभयानामिव । यथा स्वकाङ्क्षेन मधोदुरतिन्युरगमना स्वप्राणप्रिया स्वकीयकोटं प्राप्यते । किं कृत्वा । द्वे वेले वारो यत्र तद्विवेले लीलया स्वभावेन नोपाधितः विश्वस्ताभागतः प्रकर्षेण विसरणशीलयोर्विस्तारिष्योर्वलयोरम्भोदृढयोः पयसीं सलिले एव भुजे पादौ ताभ्यां कृत्वा भूम्ना बाहुल्येन परिरभ्य यपुषोरेकीकरणेन गाढमालिङ्ग्य ॥

कापि स्वपुटितां कापि द्रुमद्रोणीसमाकुलाम् ।

कचिद्वहद्वाहिनीकां किराताकलितां कचित् ॥ १०७ ॥

द्विपद्वीपिद्विपद्वेप्यमुख्यजन्तूचितां क्वचित् ।

पदवीं क्षोणिभृत्क्षोणीमिव सूरिरलङ्घयत् ॥ १०८ ॥

सूरिः क्षोणिभृतः पर्वतस्य तल्लटदेशाधिपस्य च क्षोणीं गह्वरोर्वी भूमीमिव पदवीं मार्गमलङ्घयत् अतिक्रामति स्म । किंभूताम् । कापि कुत्रापि प्रदेशे स्थपुटत्वं विपमो-
न्नतत्वं संजातमस्यामिति स्थपुटिता तथा कापि स्थाने द्रुमाणां द्रोणीभिर्विविधतद्गन्धे-
णीभिः समाकुलां निर्मेरभृताम् । द्रोणिशब्दः श्रेणीवाची । यथा चम्पूकथायाम्—‘भिल्लीप-
ल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु’ इति । ‘द्रोणी तु नीवृतिभेदे शैलसंधी च’ इत्यने-
कार्थः । तथा ‘द्रोणिरिदन्तोऽपि समूहार्थवाची च’ इति तदवचूर्णिः । तथा क्वचित्कुत्र-
चिद्देशे वहन्त्यो महीधरकुण्डादिभ्यो निःसरन्त्यो बाहिन्यो नद्यो यत्र । पुनः क्वचिद्गह्व-
रादिषु नीरागमननिम्नप्रदेशादिषु वा कोतरा इति प्रसिद्धेषु किरातैर्भिर्भिराकलितां संयु-
क्ताम् । पुनः क्वचिदरण्यादी द्वीपा मत्तमतद्गजा द्वीपिनो व्याघ्रचित्रकाया द्विपद्वेप्याः
केसरिणस्त एव मुख्याः प्रकृष्टाः प्रमुखा वा ये जन्तवो वनवत्वास्तेषामुचितां निवास-
योग्याम् ॥ युग्मम् ॥

क्रमाद्वटदले फुल्लाम्भोजे भृङ्ग इवागमत् ।

स्तम्भतीर्थस्य सङ्घेन तस्मिन्प्रभुरवन्धत ॥ १०९ ॥

क्रमाद्विहारपरिपाठ्या प्रभुहंरसूरिर्वटदले ‘वडदलं’ इति नाम्ना प्रसिद्धे पुरे आगम-
दाजगाम । क इव । भृङ्ग इव । यथा फुल्ले विकसिते अम्भोजे कमले मधुकर आग-
च्छति । पुनस्तस्मिन्वटदलाग्रामे प्रभुः स्तम्भतीर्थसंघेन साधुसाध्वीधाद्वधाद्वीरूपजनस-
मुदायेन अवन्धत समेत्य नमस्कृतः ॥

भक्तिप्रह्वमना जिनाधिपमताधिष्ठायिनी निर्जरी

तस्मिन्नक्तमवाकिरद्वृत्तिपतिं नीरन्ध्रमुक्ताफलैः ।

श्रुत्वा तीर्थकरानुकारिभगवन्माहात्म्यमुत्कण्ठिता

विद्यो वन्दितुमागताः प्रियतमा राज्ञः स्वतारोत्करैः ॥ ११० ॥

तस्मिन्वटदलाग्रामे भक्त्या सेवामक्त्या ग्रहं नक्षं प्रवणं निर्भरं वा मनो मानसं य-
स्यास्तादृशी जिनमतस्य श्रीजिनशासनस्य अविष्टायिनी अविष्टायिका निर्जरी सिद्धा-
यिका नाम्नी देवता नक्तं रार्त्तं । कलं प्रायो देवतानां नक्तमेवागमस्य दृश्यमानत्वात्
धूयमाणत्वाच्च निशि । नीरन्ध्रैर्निच्छिद्रैर्वधरहितैः । रक्षितैरित्यर्थः । मुक्ताफलैर्मौक्तिकैर्भक्ति-
पतिं श्रीहीरविजयसूरिमवाकिरद्वृत्तिपतिमास । ‘अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजः पीरयो-
पितः’ इति रघुवशे । तत्र ययमेव विद्यो जानीमः । उत्कण्ठिता उत्कण्ठाकलिता
उत्सुकीभूता सती स्वताराणां स्वसारणीभूतानामात्मपरिवारीभूतानां तारकारणां तारका-
भिषेवकानां ज्योतिषा चोत्कर्षः समूहः सार्धं राज्ञः कस्यचिन्नृपस्य चन्द्रस्य वा प्रिय-

स यतिनां श्रमणानां मध्ये क्षितेः क्षोण्या द्विजपतिश्चन्द्रः । राजेत्यर्थः । कमाद्विहारपरि-
 पाद्या वर्त्म मार्गं व्यलङ्घ्य अतिक्रान्तवान् उलङ्घयामास । किंभूतं वर्त्म । कचिद्विदेशे
 मृगाः कुरङ्गाः उपलक्षणादन्येऽपि वन्यश्वापदाः तथा चित्राः सर्पजातिविशेषाः लोके
 'चित्रङ्घ्रि' इति प्रसिद्धा उपलक्षणात्तत्तज्जातयश्च । अथवा चित्रा आसुकपर्णा इन्द्रवा-
 रुणी वा उपलक्षणात्सर्वोपधयस्ताभिरन्वितम् । किंवत् । पवनवर्त्मवद्यथा आकाशं मृगो
 मृगशीर्षं पतङ्गः सूर्यः तथा चित्रा नक्षत्रं तैर्युतम् । 'चित्रादन्त्यां सुभद्रायां नक्षत्रौप-
 धिभेदयोः । दिव्यस्त्रीसर्पयोरासुपर्णा च' इत्यनेकार्थतिलके । पुनः किंभूतम् । मदनैर्म-
 ण्डल इति नाम प्रसिद्धैः पादपैर्मंदुरं भृतम् । किमिव । कुलमिव । यथा एणकान्ता
 मृगाङ्गना हरिष्यस्तासां दश इव दशोऽतिचपलानि लोचनानि यासां तासां स्त्रीणां वृन्दं
 मदनेन कंदर्पेणोपचितम् । पुनः किंभूतम् । सह सहदेवैरौपधिविशेषैस्तथा भीमैराम्लवे-
 तसैः तथा अर्जुनैरर्जुननामवृक्षविशेषैर्वर्तते यत्तत् । किं च कुरङ्गिकेतवत् यथा कु-
 रङ्गा कौरववंशीयनृपाणां पाण्डूनां राज्ञाम् । महत्त्वाद्बहुवचनम् । कुरोः पाण्डोर्नृपस्य वा
 एह सह सहदेवो माद्रीनन्दनः भीमार्जुनौ कुन्तीसुतौ वृकोदरकिरीटिनौ तैर्युक्तम् ।
 'सहदेवेनैकेन स्पर्धमाना अनेकैः सहदेवैः संगताः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः किंभू-
 तम् । कचित्कुत्रचिस्थाने कीचकैः सच्छिद्रवशैः वेषुभिः अवितं कलितम् । किंवत् ।
 विराटनृपगेहवत् । यथा विराटराजस्य गेहं कीचकैर्विराटनृपपत्न्याः सुदेष्णायाः शतस-
 होदरैः कलितं सहितम् । पुनः किंभूतम् । कचिद्विदेशे विविधा लघुवृद्धादयो बाहिन्यो
 नद्यस्ताभिर्मण्डितम् । किंवत् । नृपसमीपवत् । यथा राज्ञः पार्श्वे विविधाभिर्गजहयश्च-
 पदातिप्रमुखाभिः सेनाभिर्भूषितं भवति । 'बाहिनी सिन्धुसैन्ययोः' इत्यनेकार्थः । पुनः
 किंभूतम् । शिखिनां मयूराणां विविधैः स्फूर्जितैः केकारवताण्डवक्रीडादिविलासैः
 कलितम् । किंवत् । अग्निद्विवनवत् यथा अग्निहोत्रीयाणां गृहं शिखिनां दक्षिणाग्निह-
 वनीयगार्हपत्याभिधानां त्रयाणां हुताशनानां विस्फूर्जितैः स्फूर्तिभिः कलितं भवेत् ।
 पुनः किंभूतम् । करीन्द्राणां यूयनाथानां कुलैर्वशैः संकुल व्याप्तम् । किंवत् । विन्ध्यभू-
 मीध्रवत् । यथा विन्ध्याचलो गजेन्द्रकुलैः संकुलो भवति ॥ इति गन्धाराकमिपुरमध्य-
 मार्गवर्णनम् ॥

विवुधपतिपुरं ग्रीवन्धुरारब्धलीलं

जिनपदकृतशोभं संचरच्छ्रेतदन्ति ।

तदमिव वरटाया यल्लभः स्वर्वाहाया

अकमिपुरसमीपं भूपयामास सूरिः ॥ ११४ ॥

सूरिरकमिपुरसमीपमहम्मदावादनगरपार्श्वं भूपयामासालं करोति स्म । किंभूतः । वि-
 बुधपतीनां कोविदपुरदराणां पुरं ग्रीभिः शुक्कामिनीभिः वन्धुराः तरुणकामिजनमनो-
 हराः आरब्धाः प्रक्रान्ता लीला वनवसन्ततरुसुमावचयद्वह्नीसकगाननृत्यान्दोलनादि-

विलासा यत्र । पुनः किंभूतम् । जिनानां तीर्थकृतां पदैः स्थानैः । प्रासादैरित्यर्थः । कृता विहिता शोभा यत्र । पुनः किंभूतम् । संचरन्तः सम्यक् समीचीनं स्वरोचमान-
सल्लक्रीडुप्रमुखं चरन्तो मक्षयन्तः । अथ वा सम्यक् स्वहस्तिनीभिश्चरमस्वर्णपटवन्धपञ्च-
शब्दवादित्रविविधविरुदावलीप्रकटनपूर्वकं प्रचलन्तः श्वेता भद्रजातिजातत्वेनोज्ज्वला
दन्तिनो गजेन्द्रा यत्र । क इव । यथा वरदाया राजहंसाः । 'वारला वरला हंसी
वारटा वरटा च सा' इति हैम्याम् । तथा 'नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी' इति नैपथे ।
वह्मभो भर्ता राजहंसः । स्वर्वहाया गगननिम्नगाया गङ्गायास्तटं तीरं भूपयति । किलक्षणं
तटम् । विबुधपतिः सुरेन्द्रस्वस्य पुरंध्रीभिः पत्नीभिः कम्पनीयप्रक्रान्तजलजन्मोपचयम-
जनोन्मज्जनादिजलविला यत्र । पुरंध्रीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा 'अखिलपुरपुरंध्रीने-
त्रनी-' इति नैपथे । तथा जिनस्य विष्णोस्त्रिभिस्त्वारारूपैः पदैः कृता निर्मिता शोभा
यत्र । अथ वा जिनपदे आकाशे विरचिता धीर्येन । एतावता गगनगङ्गेत्युपपन्नम् ।
तत्रैव च शक्रकान्तानामुपलक्षणात्सुराङ्गनानां च जलक्रीडाया औचित्यं । तथा संचरन्
जलपानाद्यर्थमागच्छप्रैरावणो यत्र ॥

प्रभोरागमनोदन्तः प्रससार पुरान्तरे ।

चान्दनीय इवामोदः क्षितौ मलयभूमृतः ॥ ११५ ॥

प्रभोर्हीरसुरैरागमनस्यापादावधारणस्योदन्तः प्रवृत्तिः समाचारः पुरान्तरे अकमिपु-
रमध्ये प्रससार विस्तरति स्म । क इव । आमोद इव । यथा चान्दनीयः श्रीखण्डहुम-
संबन्धी परिमलः मलयाचलस्य आपाडभूधरस्य क्षितौ भूमी प्रसरति ॥

विज्ञायागमनं यत्तिक्षितिपतेरामोदमेदक्षितां

प्राप्ताः पौरपरम्परा मधुक्रतोर्व्यूहा इवोर्वीरुहाम् ।

गन्तुं संमुखमस्य नश्यदतनोः सज्जीवभूवुस्ततः

श्राद्धा राजगृहोद्भवा इव मृगारातिध्वजस्यार्हतः ॥ ११६ ॥

ततस्तदागमनप्रवणानन्तरं पौरपरम्परा नागरिकपट्टयः अकमिपुरधावकप्रकराः
नश्यन् द्वेपितया हन्तुं प्रतिधुतत्वेन मृतिभीतेः पलायमानः अतनुरनहो यस्मान् ।
'अतनुना नवमम्बुदमाम्बुदम्' इति नैपथे । तस्यास्य सुरैरभिमुखं गन्तुं सज्जीवभूतः ।
के इव । श्राद्धा इव । यथा राजगृहे नगरे उत्पत्तिर्येषां तादृशाः श्राद्धाः मृगारातिः सिंहो
ध्वजश्चिह्नं यस्य तस्यार्हतस्तीर्थकरस्य । महावीरदेवस्येत्यर्थः । संमुखं प्रयातुं सज्जा म-
वन्ति स्म । किंभूताः । आमोदेन हर्षेण मेदक्षितां पुष्टतामाह्लादोद्दितरोमाश्चक्रमुको-
पधितवायव्यं प्राप्ता इत्यर्थः । किं कृत्वा । यत्तिक्षितिपतेर्मुनिराजस्य आगमनमकमिपु-
रगनीपे समवसरणं विज्ञायावगम्य । क इव । व्यूहा इव । यथा मधुक्रतोर्व्युस्ततसमय-
स्यागमनं प्रादुर्भावं ज्ञात्वा उर्वारहां वृक्षाणां समूहा आमोदमेदक्षितां परिमलोपधि-
ततां प्राप्नुवन्ति ॥

पर्याण्यन्ते स वाहा हरिहरय इवोत्तीर्णवन्तः क्षमायां

काप्यप्राप्तावलम्बाम्बरचरणभवद्भूमनिर्वेदभाजः ।

शृङ्गार्यन्ते गजेन्द्रा गिरिगुरुवपुषः कृतसिन्दूरपूरा

विद्यः प्रातस्त्यसंध्याः कुनयसमुदयज्योतिरस्तं नयन्त्यः ॥ ११७ ॥

वाहास्तुरगाः पर्याण्यन्ते स पत्ययनकलिताः क्रियन्ते स । उत्प्रेक्ष्यते—कापि कस्मिन्नपि प्रदेशे अप्राप्तमनासादितमालम्बनमूर्ध्वोभवनोपवेशनादिस्थित्याधारस्थान यत्र तादृशोऽम्बरे गगनाङ्गे चरणं परिभ्रमणं तस्माद्भवद्युत्पथमानो यो भूम्ना बाहुल्येन निर्वेदः खेदः तं भजन्तीति तादृशाः सन्तः क्षमायां पृथिव्यामवतीर्णवन्त आगता इन्द्राश्वा इव । 'शतैस्तमक्षगामनिमेषवृत्तिभिर्हारं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः' इति रघुवंशे शकस्याश्वानां बाहुल्यं न त्वेक एवोच्येऽथवाः । अथ वा सूर्याश्वा इव । पुनर्गजेन्द्राः शृङ्गार्यन्ते स रक्तपीताम्बरचरमरकिकिणीघण्टाशनेकशृङ्गारयुक्ताः निर्मायन्ते स । किंभूताः । गिरिः पर्वतस्तद्गुहं महद्गुपुः शरीरं येषाम् । पर्वतप्राया इत्यर्थः । पुनः किंभूताः । कृतो रचितः सिन्दूराणां शृङ्गारभूषणानां पूरः समूहो येषु । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातस्त्याः प्रातःकालीनाः संध्या इव । किं कुर्वन्त्यः । कुनयानां शाक्यादीनां कुमतानां वा समुदायो गणः स एव ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादिस्तदस्तं नास्तं नयन्त्यः प्रापयन्त्यः ॥

भूम्या व्योमेर्प्येवाधृपत रविरथाः पद्महस्तैः श्रिताङ्काः

कैश्चित्सज्जीक्रियन्ते कनकमणिमयाः सचुरङ्गाः शताङ्गाः ।

पङ्क्तिः पादातिकानां विविधमणिगणालंकृतीरुद्धहन्ती

रामस्यादस्पृशन्ती सुवमपि सुमनःश्रेणिवत्सज्जति स ॥ ११८ ॥

कैश्चित्पुरुषैः सन्तः शोभनास्तुरङ्गा अश्वा येषु तादृशाः शताङ्गाः स्यन्दना रथाः सज्जीक्रियन्ते । किंभूताः । कनकं स्वर्णं मणयो रत्नानि प्रचुराणि प्रधानानि वा येषु । पुनः किंभूताः । पद्महस्तैः क्रीडार्थं हस्ते पृहीतकमलैः, अथवा भाग्यवत्तया पद्ममाकुला हस्ते येषां तैः । श्रितोऽङ्कः संवित उत्सृष्टो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—व्योम्ना नभसा सम-मीर्ध्यथा स्पर्षोद्भूताभ्यसूयया भूम्या पृथिव्या रविरथाः सूर्यस्यन्दना इवाधृपत क्रियन्ते स्म । तेऽपि कमलपानिभिर्मास्करैरधिष्ठितमध्यास्तया सुवर्णमणिमयाः शोभनाश्वाश्च । सूर्याणां बाहुल्याद्रथानामपि बाहुल्यम् । पुनः पादातिकानां पत्तीनां महद्भ्यानां सार्धम् । सप्तशः पत्तिजना भवन्त्येव । अथ वा पदचारिणीमन्यद्व्यत्वाद्वाहनाभावस्तेन चरणचारिता तेषां पङ्क्तिः परम्परा सञ्चति स्म । दिः कुर्वन्ती । विविधानामनेकप्रकाराणां मणिगणानामर्थात्स्वर्णरत्नराजीनामलंकृतीर्भूषणानि उद्धहन्ती धारयन्ती । पुनः किंभूता । रामस्यान्मुखिवदनामुपयादृवं शोभीमन्दलमन्यस्पृशन्ती न स्पृशन्ती । विषयः ।

मुमनःश्रेणिषत् । यथा देवराजी भुवं न स्पृशति । पादाभ्यामिति शेषः । रजालं-
कारकृतीश्च धत्ते ॥

प्रसाधिकाभिः परमाणुमध्या विभूषिताङ्गचः पुपुषुर्विभूपाम् ।

निनंसयेवोपनता व्रतीन्दोर्भुजंगलोकाद्भुजगेन्द्रबध्वः ॥ ११९ ॥

प्रसाधिकाभिर्मण्डनकारिणीभी रमणीभिः । 'प्रसाधिकालम्बितमप्रपादमाक्षिप्य का-
चिद्वरागमेव' इति रघुवंशे । विभूषितं विचित्रपत्रवल्लिरचनाभिरलंकृतमङ्गं वपुलता
यासां तादृश्यः । परमाणुमध्याः कुशोदर्यः । 'अध्यापयामः परमाणुमध्याः' इति नै-
पथे । भूसां शोभां पुपुषुः चिन्वन्ति स्म । दधुरित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—भुजंगलोकात्रागम-
वनाद्ब्रतीन्दोः सूरिन्द्रस्य निनंसया नन्तुमिच्छया उपनता आगता । 'उपनमन्ति तनी-
शसमुत्पुष्काः प्रणयतो वरितुं सकलाः श्रियः' इति ऋषभनघस्तवे । 'उपनमन्त्याग-
च्छन्ति' इत्यवचूर्णी । भुजगेन्द्रबध्वः नागनायकनायिका इव ॥

सुदृशां शिरसि व्यलीलसत्कलशाली मणिहेमनिर्मिता ।

स्तनवैभवभर्त्सितेव यद्विजिगीषुः परमभ्युपेयुषी ॥ १२० ॥

सुदृशां सकान्तकामिनीनां शिरसि मस्तके कलशानां कुम्भानां माली श्रेणी व्यलील-
सत् विलसति स्म । शुशुभे इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्तनानामर्थात्तत्कामिनीकुचमण्ड-
लानां वैभवेन तुङ्गतादिशोभया भर्त्सिता अभिभूता सती तद्विजिगीषुस्तान् कुचान्
पुनर्व्याघुष्य विजेतुमिच्छुर्भ्युपेयुषी । अभिमुखमुपेता समीपे समागता वा ॥

विहायोङ्गणालिङ्गिगेहामशृङ्गानिलालोकेतुकणर्त्तिकिणीभिः ।

पुरी प्रेक्ष्य सूरिं किमायान्तमन्तर्भवत्प्रीतिरातन्तनीतीव गीतिम् १२१

आयान्तं स्वस्थान्तिकं समागच्छन्तं सूरिं हीरगुरं प्रेक्ष्य व्यालोक्य अन्तर्मध्ये अर्था-
भिजचित्ते भवन्त्युत्पन्नमाना प्रीतिः प्रमोदो यस्यास्तादृशी पुरी अहम्मदावादाभिधाना
नगरी । गीतिं गानमातन्तनीति अतिशयेन हजतीव विस्तारयतीव वा । कामिभिः ।
विहायोङ्गणं गणनाजिरमालिङ्गन्त्याश्रिपन्तीत्येवशीलानां गेहानां महेभ्यभवनानामप्राप्ति
उपरितनानि शृङ्गाणि शिखराणि तेष्वनिलैः पवनैरालोलाश्चञ्चला ये केतवो वैजयन्त्यः
पताकास्तेषां कणन्तीभिः शब्दायमानाभिः किङ्किणीभिः शुद्रघण्टिकाभिः गुण्टि-
काभिः कृत्वा ॥

तुमुलैर्वन्दिष्टुन्दानां तूरस्वरकरम्बितैः ।

भूपरीरम्भकाम्भोदनिर्हर्दैरिव निर्वभे ॥ १२२ ॥

चन्दिष्टुन्दानां मङ्गलपाठकप्रकराणां तुमुलैः कोलाहलैः बहुदानादानमनोरपंरुपंरुपरि
पततां व्याकुलशब्दनिर्वभे तस्मिन्प्रवसरे नितरां शुशुभे । किमुतः तुमुलैः । तूराणा-
मनेरजातीयशदिप्राणां स्वरैः शब्दैः करम्बितैः मिथीकृतैः । व्यासंस्मित्यर्थः । 'अधुवीजव-

लयेन निर्वभे' इति रघौ । उत्प्रेक्ष्यते—भुवो भूमीन्दिराया भूमिभामिन्याः परीरम्भकस्य
आलिङ्गनदायिनः अम्मोदस्य मेघस्य निर्वादेः गर्जारवैरिव ॥

केऽपि कुतूहलकलिता वन्दितुमितरे विलोकितुं केचित् ।

विकसितसुरतरुमुममिव मधुपास्तमुपागमन्पौराः ॥ १२३ ॥

केऽपि केचन नागरिकाः कुतूहलेन कौतुकेन कलिताः सहिता उत्सुकीकृता वा
सन्तः । पुनः इतरे केचित् अन्ये केचन तं गुहं वन्दितुं नमस्कर्तुमपरे केचन विलो-
कितुं तदुत्सवं द्रष्टुं पौरा नागरिकास्तं सूरिमुपागमन् सूरिसमीपे समागच्छन्ति स्म ।
के इव । मधुपा इव । यथा अमरा विकसितं विजृम्भितं सुरतरोः कल्पवृक्षस्य सुमं
पुष्पम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । कुमुमसमूहमुपायान्ति ॥

प्रभोः पदाम्भोजयुगं पुरीजना नमस्कृतेर्गोचरतां नयन्तः ।

प्रमोदनिर्यन्त्रयनाश्रुविन्दुभिः श्रान्तं पथा संक्षपयन्ति मन्ये ॥ १२४ ॥

पुरीजना अहम्मदावादासिध्रादसमूहाः प्रभोः सूरैः पदाम्भोजयुगं चरणारविन्द-
द्वन्द्वं नमस्कृतेर्नमस्कारस्य प्रणामस्य गोचरतां विषयत्वं नयन्तः प्रापयन्तः सन्तः प्रमो-
देनानन्देन निर्यन्तां निर्यच्छतां नयनाश्रूणां लोचनसलिलानां विन्दुभिः कर्णः कृत्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—पथा मार्गेण । मार्गोद्गन्नेनेत्यर्थः । श्रान्तं प्राप्तकृतं संक्षपयन्ति स्नानं कार-
यन्तीव । मन्ये इवार्थे ॥

मुमुक्षुक्षोणीन्द्रक्रमकमलभक्तिप्रणमन-

क्रियाश्लिष्यत्पांसुप्रसरविलसद्भालफलकाः ।

व्यराजन्त स्वःश्रेयसविहितये क्लृप्ततिलका

व्यवस्यन्तः सिद्धिश्रियमिव वरीतुं पुरनराः ॥ १२५ ॥

मुमुक्षूणां संसारकारागारादात्मानं मोचयितुमिच्छन्तां मुनीनां मध्ये क्षोणीन्द्रो राजा
एतावता हीरसूरिस्तस्य कमलमलयोः पादारविन्दयोः भक्त्या प्रणमनं नमस्करणं तस्य
क्रिया व्यापारकालस्तस्यामाश्लिष्यतो मिलतो लगतः पांसोरर्थात्पादाम्बुजरजसः प्रसरो
विस्तारस्तेन विलसन्ति शोभमानानि भालफलकानि ललाटपद्मा येषां तादृशाः पुरनराः
अहम्मदावादाद्वाद्वाः व्यराजन्त वभासिरे । उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिश्रियं मुक्तिलक्ष्मीं वरीतुं
परिणेतुं व्यवस्यन्तः प्रणम्यमानाः सन्तः । स्वःश्रेयसविहितये कल्याणकृतये । रसि-
कायितमानसैरिति पुरातनकाव्ये । क्लृप्तं रचितं तिलकं यैस्तादृश्य इव ॥ इति सूरैरक-
मिपुरसंमुखीकरणम् ॥

प्राधुणः श्रवणयोः श्रमणेन्दोरागमोऽकमिपुरोऽधिभुवोऽद्य ।

यह्निवीजविलसद्दलमालाशालिवारिजवत्संवदासीत् ॥ १२६ ॥

अथ सूरैः आह्वानां समुखमहोत्सवभवनानन्तरं श्रमणेन्दोः यतिरजनिजानेरागमः

पादावपारणमकमिपुरस्याहम्मदावादस्य अधिभूः स्वामी । 'अधिपस्त्वीशानो नेता परिवृढोऽधिभूः' इति हैम्याम् । साहिबखानस्तस्य श्रवणयोः कर्णयोः प्राधुणोऽतिधिरासीत् भवति स्म । साहिबखानेन सूरिसमागमनमाकर्णितमित्यर्थः । किंवत् । वद्विधीजस्य कनकस्य । 'कलधौतलोद्भूतमवद्विवीजान्यपि गाढं गैरिक्कातरूपे' इति हैम्याम् । विलसतां विकस्वरीभवतां दलानां पत्राणां मालया श्रेण्या शालते शोभते इत्येवं-शीलस्य वारिजस्य पत्रस्य वतंसवत् । यथा हैमाम्बुजावतंसः श्रवणयोः प्राधुणो भवेत् ॥

चतुरङ्गचमूचलनप्रसूतै रजसां निवहैर्हरितां दयितान् ।

सममाह्वयतीव पुराधिपतिर्यतिनाथनिनंमुरसौ प्रचलन् ॥ १२७ ॥

असौ साहिबखाननामा पुराधिपतिः राजनगरराजः रजसां रेणूनां निवहैः समूहैः हरितां दयितान् दिक्पालान् समं समकालमेवाह्वयति । अथ वा आत्मना समं सार्धमाकाशयतीव । अर्थात्प्रभुं नन्तुम् । किंभूतः । चत्वारि चतुःसंख्याकानि वाजिवारण-रथपदातिलक्षणान्यङ्गानि अवयवा यस्यां तादृशान्धम्बाः सेनायाश्चलनेन प्रसूतैः प्रतिदिशं विस्तृतैः । असौ किंभूतः । यतिनाथं हीरसूरिं निनंमुर्नमस्कृतुमिच्छुः सन् प्रचलन्प्रतिष्ठमानः ॥

तत्पुराधिपतिसाधुधरित्रीनाथयोः पथि युगं मिलति स्म ।

कौमुदीदयितनिर्जरराजाचार्ययोर्द्वयमिवैककराशौ ॥ १२८ ॥

तत्पुरास्याहम्मदावादनगरस्याधिपतिः साहिबखानस्तथा साधूनामनगराणां मध्ये धरि-त्रीनाथो महीपतिः राजा तयोर्युगं युगलं पथि सूरिसमागमनमार्गे मिलति स्म एकत्र भवति स्म । किमिव । द्वयमिव । यथा एक एव एककः स चासौ राशिश्च मेपादिकः एकराशिस्तस्मिन् कौमुदीदयितश्चन्द्रः तथा निर्जराणां मुराणां राजा स्वामी पुरंदरस्तस्याचार्यो वृक्षः । 'शैशवावधि गुरुर्गुरुस्त्य' इति नैपथे । तयोर्द्वन्द्वं मिलति ॥

नमति स्म सुनीश्वरं पुरीपुरहृतोऽमितभक्तिनिर्भरः ।

शिखरीव गरीयसीं श्रियं फलपङ्केः कलयन्त्रिलातलम् ॥ १२९ ॥

न नीयते स्तेल्यमिता प्रमाणरहिता तादृश्या भक्त्या निर्भरः सोत्तुकः तादृशः पुरी-पुरहृतः राजनगराखण्डलः सुनीश्वरं नमति स्म । प्रभोः प्रणामं कृतवानित्यर्थः । क इव । शिखरीव । यथा फलानां सस्याना पङ्केः थोरण्या गरीयसीमतिगुर्वी श्रियं शोभां कलयन्विभ्राणो वृक्षः इत्यातलं भूमीमण्डलं नमति ॥

प्रेक्षप्रस्खलिताखिलाम्बरचरप्राते प्रणीते क्षणे

पौराणां प्रकरैः प्रवेशितमतिप्रीत्या पुरस्यान्तरे ।

आगृह्णानयति स्म तत्पुरपतिः सूरेश्वरं खान्गृहा-

न्नेतं संप्रतिकाश्यपीपतिरिव श्रीमत्सुहस्तिप्रभुम् ॥ १३० ॥

यस्मिन्पुरे पौरैः प्रभोः प्रवेशः कारितः तत्पुरस्याहम्मदावादान्नो नगरस्य पतिः स्वामी खानः एतं सूर्यश्वरमागृह्णात्याग्रहं विज्ञप्तिं विधाय खान् गृह्णान्निजान् भवनान् आनयति स्मानीतवान् । क इव । संप्रतिकाश्यपीपतिरिव । यथा संप्रति नामा काश्यपीपतिः पृथ्वीनाथः श्रीमन्तं सुहृस्तिनामानं प्रभुं सूरिं स्वान्सौधान्प्रत्यानिनाय । द्वावपि विविनष्टि—एतं किंभूतम् । अतिप्रीत्याविकप्रमोदेन पौराणां नागराणां प्रकरैर्द्वन्दैः पुरस्याहम्मदावादस्य पाटलीपुत्रस्य नगरस्य च अन्तरे मध्ये प्रवेशितं प्रवेशं कारितमानीतम् । कस्मिन्सति । प्रेक्षया विलोकनेन, अथ वा प्रेक्षार्थं दर्शनार्थं प्रस्खलिताः कौतुकातिरेकातिस्थरीभूताः अखिलाः समस्ता अम्बरचराः सिद्धगन्धर्वविद्याधरदेवतादिका नभधारिणो निरन्तरगमनगामिनो यत्र तादृशे क्षणे महोत्सवे प्रणीते अर्थोत्पौरैः कृते सति ॥

शृङ्गैरम्बरचुम्बिमिर्विदधत् विघ्नं विवस्वद्भूतेः

प्रासादं त्रिदशार्चयेव परमं प्रापय्य भूपाभरम् ।

भूभर्त्रेव हिरण्मयं प्रदलितप्रोन्मादिभावद्विषा

रम्योर्णायुमयं विनेयनिहितं तेनासनं शिथिये ॥ १३१ ॥

तेन सूरिणा रम्यं प्रशस्यमूर्णायुमयं कम्बलिकारूपमासनं विष्टरः शिथिये भेजे । किंभूतमासनम् । विनेयेन शिष्येण निहितं स्थापितम् । आस्तीर्णमित्यर्थः । केनेव । भूभर्त्रेव । यथा भूगतिना विशिष्टं वस्तु नीयते अर्थात् स्वस्वामिने नीयते प्राप्यते इति । विनेयाः सुसेवकास्तीनिहितं हिरण्मयं सौवर्णमासनं श्रीयते । किंभूतेन सूरिणा राज्ञा च । प्रदलिता हता प्रोन्मादिनो दुर्धरा भावा अन्तरङ्गाः, तथा प्रोन्मादी प्रकर्षेण उन्मत्तो भाव आशयः स्वभावो वा येषां तादृशो द्विपो वैरिणो येन श्रितम् । किं कृत्वा । त्रिदशस्य देवस्य अर्चया प्रतिमयेव । प्रासादं देवगृहं भूपतिनिकेतनं च । 'प्रासादो देवभूपानाम्' इति हैम्याम् । परममतिशायिनं भूपाभरं शोभासमुदयं प्रापय्यार्थादात्मनैव सम्भयित्वा । प्रापय्येति कियारत्नसमुच्चये । प्रासादं किं कुर्वन्तम् । अम्बरमाकाशं चुम्बय्यालिङ्गति स्वप्नेः सपश्यतीत्येवशीलैः शृङ्गैरात्मीयशिखरैः कृत्वा विवस्वतः सूर्यगमनस्य विघ्नप्रन्तरायं दधत् कुर्वाणम् ॥ इति सूरैर्भूगृहागमनोपवेशने ॥

उपायनीकृत्य मणीहिरण्यदुकूलदामाभरणादि भूमान् ।

कृताञ्जलिः संमदमेदुराङ्गः स भृत्यवत्कृत्यविदित्युवाच ॥ १३२ ॥

स भूमान् राजा साद्विद्यस्तान् इत्यमुना प्रकारेण उवाच गुरोः पुरो षभापे । किंभूतः । कृत्यमुचितानुचितकार्यं वेत्ति जानातीति । अवसरोचितवेत्तेत्यर्थः । पुनः किंभूतः । संमदेन हर्षेण कृत्वा मेदुरमुपवीयमानमङ्गं वपुर्यस्य सः । पुनः किंभूतः । कृताञ्जलिः विहितदत्तद्विषययोजनः । किंवा । भृत्यवत् । यथा भक्तः सेवकः कृताञ्जलिपुटः स्वस्वामिपुरो वक्ति । किं कृत्वा । मण्यो रत्नानि, हिरण्यानि सुवर्णानि, दुकूलानि

क्षोमाणि उपलक्षणादपराण्यथ्यशुकरलक्ष्म्यलादीनि, दामानि मुक्ताहारादीनि, आभरणानि रजतकनकघटितविविधभूषणानि, तान्यादौ प्रथमं यत्र तादृक् वस्तुजातम् । पदार्थसार्ध-
मित्यर्थः । उवाचनी इत्युक्तं कथित्वा ॥

किमुवाच तदेवाह—

साहिश्रीमदकञ्चरावनिभुजेत्यादिष्टमास्ते मम

द्युमत्स्यन्दनवाजिवारणमुखं संपूर्य तत्कामितम् ।

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयं संप्रापयेस्त्वं ममा-

भ्यासं स्वीयमिवाद्रियस्व तदिदं विश्राण्यमानं मया ॥ १३३ ॥

हे प्रभो, तत्कारणात् मया विश्राण्यमानं तुभ्यं गुरवे दीयमानमिदं प्रत्यक्षं श्रीमत्पुरो-
ढौकितं सर्वं वस्तुजातमाद्रियस्व स्वीकुरु । किमिव । स्वीयमिव । यथा जनैः आत्मीय-
मशेषपञ्चजातमङ्गीक्रियते । यत्तदोर्निष्ठाभिर्बन्धात् यत्कारणात् । साहिना पातिसाहिना
श्रीमता स्वभुजोपाजितदशदिक्चक्रलक्ष्मीवता अकञ्चरानात्रा अवनिभुजा भूमीभामिनी-
भोक्ता । पृथ्वीपालेनेत्यर्थः । इत्यमुना प्रकारेण आदिष्टं लेखद्वारा प्रसादितमास्ते । स्फुर-
न्माने लिपीकारितमस्तीत्यर्थः । इति किम् । श्रिया संयमलक्ष्म्या कीर्तीन्द्रिया च
युक्ता ये सूरीणामाचार्याणामीश्वरा अणिमादिसिद्धिविविधलब्धिभाजो महत्तमास्तेषु
सर्वोत्कृष्टत्वात् हीरोऽमूल्यवज्रमणिः । मुख्य इत्यर्थः । तादृशं हीरविजयं सूरिं ममाभ्यासं
पार्श्वे प्रापयेः सम्यक् समानादिप्रकारेण प्रेषयेः । किं कृत्वा । युगानि सुवर्णरजतमाण-
कादीनि द्रव्याणि, स्यन्दना रथाः, वाजिनस्तुरगाः, वारणा हस्तिनः, तन्मुखे वदने वा
आदां यस्य तादृशं तत्कामितं सूरिसमीहितं संपूर्य संपूर्णकृत्य । सूरिर्यन्मार्गेयति
तत्तदपेक्षित्वा फतेपुरे मत्समीपे शीघ्रं संप्रेषणीय इत्यर्थः ॥

स्यामिन्मे गन्धवाहा इव धृततनवः स्वान्तवेगास्तुरङ्गाः

सोदर्याः कज्जलाद्रेरिव मदमुदितभ्रान्तभृङ्गाः करीन्द्राः ।

त्वष्ट्रेव स्येन सृष्टा यदुपतय इवोद्यद्रथाङ्गाः शताङ्गाः

पत्तिव्राताश्च मूर्ति दधत इव रसा वीरनामान एते ॥ १३४ ॥

हे स्यामिन् गुरो, मम मदीया एते श्रीमत्प्रत्यक्षलक्ष्यास्तुरङ्गाः अभ्याः सन्ति । द्वि-
भूताः । रान्तधम्मन इव त्वरितो वेगो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—धृततनवः अङ्गीकृताङ्गाः
गन्धवाहाः पयसा इव । च पुनरेते हगोचरा गजंजलधरातुवादिनः करीन्द्राः कुजराजा
वर्तन्ते । द्विभूताः । मदेन करिकपोलस्थलनिर्गच्छदलदानजलपानेन मुरिता हृष्टाः
अत एव भ्रान्ताः परितो भ्रमणीकारिणो भृङ्गा भ्रमरा येषु ते । उत्प्रेक्ष्यते—कज्जलादे-
रानगिरेः गोदर्याः सरोदरा इव । स्यामनया तुङ्गस्या वा भ्रातर इव । पुनरेते धीपु-
ररश्ताद्यानरध्वजमन्दिषोवापलङ्कताः शताङ्गाः रथा विपन्ते । द्विभूताः । उत्प्राचन्येन

वायुवेगेन चलद्रथाङ्गं रथपादो यत्र । 'इण् गतो' इत्यस्य धातोः शतृप्रत्यये यत् इति निष्पद्यते । 'यद्धारणदारणं प्रकुर्वाणम्' इति व्यासपष्टिके काव्ये । प्रयोगस्तु क्रियारत्न-समुच्चये । के इव । यदुपतय इव । यथा वायुदेवेशाः उद्यद्दीप्यमानं रथाङ्गं प्रतिभज-प्रतिहतं चक्रं नामवायुधविशेषो येषां तादृशाः स्युः । उत्प्रेक्ष्यन्ते—शताङ्गाः त्वष्टा विश्व-कर्मणा देववार्धकिना स्वेनात्मना स्रष्टा निर्मिता इव । पुनरेते श्रीमत्पुरस्ताद्भूवदमाः पत्तिव्रजाः पदातिप्रकरा जाप्रति सन्ति । 'सत्तावामस्यास्ते जागर्ति च विद्यते च ध्रिय-तेऽय' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिं तनुं दधतो विभ्राणाः वीर इति नाम येषां तादृशाः पञ्चमा रसा इव । अस्मिन्काव्ये संबोधनपदादग्रे मे इत्यादेशोऽस्ति । स तु यद्यपि सारस्वतव्याकरणे 'संबोधनपदादग्रे न भवन्ति वसादयः' इत्युक्तत्वात्तदनुसारेण संबोधनपदादग्रे एते वसादय आदेशा न भवन्त्येव, तथाप्यन्यत्र क्ताप्यादेशा दृश्यन्ते । यथा वाक्यप्रकाशे—'मित्र ते मे मोदते मनः' इत्युक्तेः । तथा वैतालिककृती वि-कमादित्यस्तुतावपि—'स्वच्छेऽन्तर्मानसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुयानामिलापः' इत्यु-क्तत्वाच्च । अत्रापि स्वामित्रिति संबोधनादग्रे 'मे' इत्यादेशपद प्रयुक्तं न दोषायेति ॥

स्वर्णं तदेतद्भवदङ्गचङ्गिमश्रीस्पर्धिशिक्षावितितीर्थवो रुपा ।

निक्षिप्य बहौ च धनैर्निहत्य च्छिन्दन्ति टङ्कैरिव यत्कलादाः ॥१३५॥

हे गुरो, इदं श्रीमत्पुरो ढाकितं स्वर्णं काञ्चनं तत्प्रसिद्धखनीभवमास्ते । अथ वा तद्यत्संबन्धनिष्ठम् । तर्कभूतम् । यत्सुवर्णं भवतां श्रीमतामद्भ्यः वपुष्यङ्गिमा चाहता तस्य श्रिया लक्ष्म्या राजते । 'जिनवचनपद्धतिरुक्तिचङ्गिममालिनी' इति पद्मसुन्दरङ्क-तमालवरागजिनध्रुवपदे । स्पर्धते इत्येवशीलमत एव कारणात् शिक्षां ताडनादिदण्डं वितितीर्थवो दातुमिच्छवः कलादाः स्वर्णकाराः रुपा अनौचित्यकरणोद्भूतभूमकोपेनेव वद्वा वैश्वानरे निक्षिप्य क्षेपयित्वा । च पुनर्धनैर्लोहमयकुट्टनोपकरणैर्निहत्य कुट्टयित्वा टङ्कैरायसतीक्ष्णमुखटङ्कनकंथ छिन्दन्ति शकलीकुर्वन्तीव ॥

स्फूर्जज्ज्योतिर्जलदपथवद्वृन्दमेतन्मणीनां

मुक्तापङ्क्तिस्ततिरिव सतां शुद्धिमत्तां वहन्ती ।

यानत्राता व्रतिप शिविकाद्या विमाना इवामी

वासांस्येतान्यपि सुमनसामंशुकानीव सन्ति ॥ १३६ ॥

हे व्रतिप व्रतिनः संयमिनः पाति रक्षयति पालयतीति व्रतिपस्तस्य संबोधनम् । एतत्प्रलक्षं झगज्झगिति कान्तितततिनिर्दलितान्धकारं मणीनां नानारत्नानां वृन्दं वर्तते । किंभूतम् । स्फूर्जद्दीप्यमानं ज्योतिर्दीप्तिर्यस्य । किंभूत् । जलदपथवत् । यथा जलदानां पन्था मार्गो गगनम् । स्फूर्जन्ति झगज्झगिति कान्तिमन्ति ज्योतीषि ग्रहनक्षत्रतारका यत्र तत् । पुनरेषां श्रीमल्लोचनगोचरसंचरिणुर्भौतिकमाला विद्यते । किं कुर्यन्ती । शुद्धिमत्तामतिशयेन निर्मलत्वं वहन्ती धारयन्ती । केव । सता ततिरिव । उत्तमपङ्क्तिर्नि-

मैलाशयतां वहते । निष्कलङ्कितां वा धत्ते । न पुनरिमे बहुजनवाक्षाः शिविका या-
प्ययानमायं प्रथमं येषु लोके 'पालखी' इति प्रसिद्धा । तत्तथानव्राताः सुखासनचक्रो-
त्सभिधानोपवेशनोचितासनसंघाता वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—विमाना इव । विमानशब्दः
पुंस्त्रीबलिङ्गे । यथा 'धनविधनविमानाः' इति लिङ्गानुशासने 'पुनरेतानि धीमत्परिधा-
नार्थमानीतानि चास्मांस्तु वस्त्राणि सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सुमनसां देवानामंशुकानि देव-
दूष्यानीव ॥

अनुगृहाण गृहाण पुरस्कृतं त्वमिदमन्यदपीहितमात्मनः ।

विफलयन्ति यतः सुजनाः सुरावनिरुद्धा इव न कचिदर्थनाम् ॥ १३७ ॥

हे प्रभो, त्वं मामनुगृहाण ममोपरि प्रसादं कुरु । मय्यनुग्रहं कृत्वा इदं त्वत्प्रत्यक्षं
पुरस्कृतं त्वदमे मया ढीकितं वस्तुजातं गृहाण । अपि पुनरन्यत्परमपि आत्मनः स्वस्य
समीहितं कामितं च मार्गयित्वा याचित्वा च स्वीकुरु । यतः कारणात् सुजनाः सन्तः
क्वचित्कुत्रापि स्थाने अर्थनां याचनां न विफलयन्ति न मोघीकुर्वन्ति । क इव । सुराव-
निरुद्धा इव । यथा कल्पवृक्षाः क्वचनापि प्रार्थनां न निष्कलीकुर्वन्ते ॥

अलिकचुम्बिकराम्बुजयामलः प्रकटयन्विनयं स विनेयवत् ।

इदमुदीर्य वचोव्यवहारतो निववृत्ते श्रमणाधिपतेः पुरः ॥ १३८ ॥

स साहिबखानः श्रमणाधिपतेः सूरैः पुरोऽग्रे इदं पूर्वोक्तमुदीर्य कथयित्वा वचोव्य-
वहारतो वाग्व्यापारान्निवृत्ते निवृत्तः । किंभूतः । अलिकं भालचुम्बिकादिपतीत्येवंशीलं
करावेवाम्बुजे पद्मे तयोर्बोमलं द्वन्द्वं यस्य भालस्थले स्थायि करकमलयुगलः । कृताञ्ज-
लिरित्यर्थः । पुनः किं कुर्वन् । विनेयवत् सुशिष्य इव विनयं भक्तिमत्प्रतां प्रकटयन्
प्रकाशयन् ॥ इति साहिबखानस्य सूरिपुरो बल्लुप्रहणविषया विज्ञप्तिः ॥

गृह्णतो गिरमुदीत्वरदन्तव्रातदीधितिरेभासत सूरैः ।

निर्गता बहिरिव प्रणिधानक्षीरनीरधिलसल्लहरीव ॥ १३९ ॥

गिरं प्रत्युत्तरवाणीं गृह्णत आददानस्य आपमानस्य सूरैर्हीरगुरोर्दीप्तवरा उद्वृच्छन्ती
प्रकटीभवन्ती दन्तानां दशनानां व्रातस्य व्रजस्य दीधितिः कान्तिः अभासत शोभते
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यदिहृदयाद्वाद्यप्रदेशे निर्गता निःश्रुता प्रणिधानं तदेव क्षीरनिधिः
दुग्धोदधिः तस्य लसन्ती स्फूर्भन्ती लहरी वीचीव ॥

कलिक्षितीन्द्रानिव दुर्बलश्रुतीश्चक्रीकृतास्यान्धृतचापलान्पुनः ।

क्षमां सकोपानिव निमतस्त्यजेद्दूरं तुरङ्गान्स्पृहयन्निशवश्रियम् ॥ १४० ॥

हे रान, शिवस्य कल्याणविद्देश्य प्रियं लक्ष्मीं स्पृहयन् कामयमानः राघुरुत्तमो
मुनिश्च कलिक्षितीन्द्रान्वकलिमालोत्पन्नभूपापानिव तुरङ्गान्वाजिनः दूरं विप्रकृष्टं त्यजेत्
मुञ्चेत् । किंभूतान् तुरङ्गान् कनिष्ठपादः । दुर्बलश्रुतीन् लघुकर्णान् । पराप्रवादप्रकटनपद्ध-

पिशुनवचनार्कणनपरान् । पुनः किंभूतान् । चक्रं जातिस्वभावात्कुटिलं कृतमास्त्रं वदनं
यैः । तथा परोपकारादिकरणे वैमुख्यभाजः । पुनः किंभूतान् । धृतमङ्गीकृतं चापल
वक्रगमनोल्लनफालादि शैल्यथा । परदारगमनादिमकलितस्वभावान् । पुनः किं कुर्वतः ।
सकोपानिव क्रोधोद्धतानिव । क्षमां क्षोणीं निव्रतः पदप्रहारादिना प्रहरतः सकोपाः
क्षान्तिमुपशमं घातयन्ति । नृपास्तु नवीनकरकरणजननिग्रहदण्डादिना पृथ्वीं
पीडयन्ति ॥

मदोद्धतत्वं मधुपानुपङ्कितां मातङ्गतामाश्रयशाखिघातिताम् ।

यस्माद्वहन्ते नृपते मतङ्गजाः सतां तदेपां न शिवाय संगमः ॥१४१॥

हे नृपते राजन्, यस्मात्कारणात् एते त्वया मदर्थमानायिता अमी मतङ्गजा हस्तिनः
मदैः क्षीयताभिः दानप्रवाहेष्व उद्धतत्वमुन्मत्तताम्, तथा मधुपैर्मधुपानविधायिभिर्भ्रमै-
रानुपङ्गः सहोऽस्त्येवामिति मधुपानुपङ्गिनः तत्ताम्, तथा मातङ्गतां चण्डालतामस्पृश्यभावं
गजताम्, तथा आश्रयाणां स्थानदायिनां छायाशनादिप्रदानैः सुखकारिणां वा शाखिनां
शाखाः पुत्रपौत्रप्रपौत्रादीनां विस्तारा विद्यन्ते येषां ते शाखिनस्तेवामाश्रयभूतानां
कुटुम्बभाजां कुटुम्बवृद्धानां पोषकाणां वा । 'शाखा इमांशे वेदांशे भुजे पक्षान्त-
रेऽन्तिके' इत्यनेकार्थः । 'पक्षान्तरे संततिविशेषे' इत्यवचूर्णिः । इमाणा च घातितां
हननशीलतां वहन्ते विप्रते । तत्कारणादेपां गजाना संगमः सतां साधूनां न शिवाय
न शुभाय मोक्षाय च ॥

घृतकृदिवाक्षविलसन्नरियुक्तः पिशुनवत्पुराधीश ।

निर्वृण्वद्भिः सद्भिः शताङ्गराशिर्न काम्येत ॥ १४२ ॥

हे पुराधीश राजनगरनायक, निर्वृण्वद्भिः निर्वृतिं सुखं मोक्षं च काङ्क्षद्भिः साधुभिः ।
'निर्वृणोमि नगतो वसुमत्यां स्वारसातलमवाहवशङ्गी' इति नेपथे । 'निर्वृतिं न प्राप्नोमि'
इति तद्वृत्तिः । शताङ्गराशिः स्यन्दननिबहः । शतानि शतशः खड्गानि उपसर्जनभूताः
प्रकाराः क्लेशादयो येषु ते भवा जन्मानि तेषां गणः भवपरम्परा न काम्येत नाभि-
लष्येत । 'अङ्गमन्तिकगात्रयोः । उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयोः ॥' इत्यनेकार्थः ।
तथा 'गीणोपसर्जनेपाप्राण्यप्रधाने' इति हेम्यामपि । किंभूतः । अक्षेण रथावयवविशे-
षेण विलसन् शोभमानः । क इव । घृतकृदिव । यथा घृतकारः अक्षैः प्रासकः 'पासा'
इति प्रसिद्धनामभिर्विशेषेण नक्तंदिनं लसन् क्रीडन् रममाणो भवेत् । 'लस श्लेषक्रीड-
नयो.' इत्यय धातुः । पुनः किंभूतः । अराः सन्त्यनयो रथपादयोश्चक्रयोस्ते अरिणी
रथाङ्गे ताभ्या युक्तः कलितः । क इव । पिशुन इव यथा द्विजिह्वः खलः अरिभिर्युक्तो
भवति । प्रायः खलाना बहवो वैरिणः स्युः । अथ वा अरित्वेन वैरिभावेन सर्वपा-
मपि शत्रुतया युक्तः । खलः खलु जगतोऽपि शत्रुभूतो न कस्यापि मित्रमिति । यदु-
क्तम्—'मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् । लुब्धकवीवरपिशुना नि-
ष्कारणवैरिणो जगति ॥' इति ॥

राजन्हुताशा इव हेतिभीषणाः पुनर्गिरीशा इव रुद्रताक्षिताः ।

शान्तात्मनामार्द्रहृदां महात्मनां नौचित्यमेते दधते पदातयः ॥ १४३ ॥

हे राजन् भूषते, एते दण्डभृचण्डप्रचण्डाकृतयः पदातयः पादचारिणः शान्तः शमवानात्मा स्वरूपं येषां तेषां शान्तात्मनाम् । तथा आर्द्रं यावज्जन्तुजातोपरि कृपया क्लिन्नम् । पूर्णमित्यर्थः । हृदयं येषां तेषामार्द्रहृदां महात्मनां सतां साधूनां वा औचित्यं योग्यतां न दधते विभ्रते । किंभूताः । हुताशाः कृशानव इव हेतिभिर्विविधायुधैर्जवां-
लावलीभिश्च भीषण भयानकाः अतिभीतिकारिणः । पुनः किंभूताः । रुद्रतया चण्ड-
त्वेन अङ्किताः कलिताः । क इव । गिरीशा इव । यथा ईश्वरा रुद्राभिधानत्वेनान्विताः ।
यतः एकादश रुद्राः । 'रुद्रोद्गीशो वामदेवो वृषाङ्कः' इति हैम्याम् ॥

माद्यन्त्यष्टापदैः पृथ्वीकान्त कैतवजीविनः ।

सन्तः संयमसाम्राज्या न पुनर्नयचक्षुषः ॥ १४४ ॥

हे पृथ्वीकान्त भूमामिनीवल्लभं, कैतवेन दुरोदरेण जीवन्ति प्राणान्धारयन्तीति
कैतवजीविनो द्यूतकाराः अष्टापदैः शारिफलैः द्यूतकीडोपकरणविशेषैः कृत्वा माद्यन्ति
मदेन हृष्यन्ति । पुनः सन्तः साधवः अष्टापदैः स्वर्णैः कृत्वा न मदयुक्ता भवन्ति
निर्ग्रन्थत्वाभिप्परिग्रहत्वाच्च । किंभूताः । संयमस्य चारित्र्यस्य साम्राज्यमर्थं येषाम् ।
तथा नये नैगमादिसप्तभेदभिन्ने न्याये वा चक्षुर्दर्शनं येषां नय एव चक्षुर्येषां वा ॥

धामसाधिमभृतः कलयन्त्यः स्त्रीत्वमात्मनि पुनर्वनितावत् ।

त्यक्तगेहगृहिणीद्रविणानां प्रीणयन्ति न मनो मणिमालाः ॥ १४५ ॥

हे नृप, स्वर्णानि मुक्तानि गेहानि मन्दिराणि गृहिष्ठ्यः स्त्रियः द्रविणानि धनानि
यैस्तेषां साधूनां मनश्चित्तं मणिमाला रत्नश्रेणयो न प्रीणयन्ति न तोषयन्ति । किंभू-
तस्य । धाम्नां तेजसां साधिमानं चारिमाणं रक्षति विभ्रतीति । 'त्वयादृतः किं नरसा-
धिमध्रमः' इति नैषधे । किं कुर्वन्त्यः । आत्मनि स्वे स्त्रीत्वं स्त्रीलिङ्गतां कलयन्त्यः ।
किंवत् । वनितावत् । यथा नार्यः धामसु सौधेषु साधुतां धारयन्ति । यतो गृहमण्डनाः
स्त्रियः । अथ वा । 'परपरणीशपणपरचलश्नही' इति लोकोक्तिः । पुनरात्मनि निषये
स्त्रीत्वं वनितामात्रं विभ्रते ॥

विभ्राणा अपि बाह्यतो विशदतां छिद्रं दधत्यन्तरा

तेनामी उचिता न मौक्तिकगणा द्वेषापि शुद्धात्मनाम् ।

भूप सल्लभजुषो जडात्मवदमी येन व्रजा वीचधै-

र्वापन्ते च परास्ततो मतिमतामेभिर्न कृत्यं पुनः ॥ १४६ ॥

हे भूप हे पृथ्वीपाल, येन कारणेन अमी मौक्तिकगणा बाह्यतो बहिस्ताम्रनरङ्गो-

चरे विशदतां निर्मलतामुज्ज्वलत्वं बिभ्राणा अपि धारयन्तोऽपि अन्तरा मध्ये छिद्रं
रन्ध्रं दोषमप्यगुण वा दधति धारयन्ति अर्थात्पिशुनवदित्यर्थादनुक्तमप्यवधारणीयम् ।
यथा खलो बाह्ये विशदतां हासितवदनत्व दधानोऽपि परानर्थप्रथाविधायि दुष्टाशयतां
धत्ते । यदुक्तम्—‘मुखं पद्मसमाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कर्तरीतुल्यं त्रिविधं
धूर्तलक्षणम् ॥’ इति । तेन कारणेन द्वेधापि बहिरन्तरापि शुद्धोऽत्युज्ज्वलः निर्मलो
निष्पाप आत्मा स्वरूपं येषां तेषां महात्मनाममी नोचिता न योग्याः । पुनर्ह्ये भूप, यतो
हेतोरमी यानमग्नाः बाहनसमूहाः जडात्मवज्जडात्मान इव स्तम्भान् स्थूणान् जाड्यं च
जुपन्ते सेवन्ते इति स्तम्भजुपः । च पुनः परानन्यान् जन्तून् वीवधैः स्वभारैः कृत्वा
बाधन्ते पीडयन्ति । ततः कारणादेभिर्मतिमतामखण्डपण्डशाशलिनां साधूनां न कृत्यं न
किमपि कार्यं विद्यते ॥

भूमीन्दोऽसिचया एते उचिता एव शस्त्रिणाम् ।

भवादृशां न चास्माकं शमसौहित्यशालिनाम् ॥ १४७ ॥

हे भूमीन्दो वसुधासुधाकर, एते असिचयाः खड्गणाः शस्त्राणि ग्रहरणानि धरन्ति
रक्षयन्तीत्येवंशीलानां भवादृशां विविधायुधधारिणां विरोधिवधविधानोद्धतकोपोद्दु-
राणां युष्मद्विधानामेव उचिता योग्याः । अथ च वास्तवार्थे सिचया वस्त्राणि युष्मा-
दृशां बहुमूल्यत्वाद्भूमीन्द्राणामेव योग्यानि । न पुनः शमेन शान्तरसास्त्रादेन यत्सौ-
हित्यं तृप्तिस्तृप्तिस्तथा शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलानां मित्रमित्राजनसदृशदृशामस्मा-
दृशामुचिताः । यदुक्तम्—‘भुञ्जीमहि वयं भैक्ष्यं जीर्णं वासो वसीमहि ।
शयीमहि महीपीठे कुर्वीमहि किमीश्वरे ॥’ इति ॥ इति खानस्य तुरङ्गादिप्रदानाग्रहे
शुरोः प्रतिवचनानि ॥

एष निपीय कवेरिव वाचं श्लेषविशेषवतीं प्रतिभर्तुः ।

प्रीतमना इति तं प्रति वार्ष्णीं वासयति स्म पुनर्वदनाब्जे ॥ १४८ ॥

प्रीतं शुरोरतिनिर्लोभतानिभालनात्संतुष्टं मनो मानसं यस्य तादृश एष साहित्यज्ञानः
इत्यमुना प्रकारेण तं सूरिं प्रति वदनाब्जे निजमुसकमले वार्ष्णीं गिरं वाग्देवतां वास-
यति स्म वासितवान् । उवाचेत्यर्थः । अथ च लक्ष्मीमिव वाग्वादिनीं पद्मवासिनीं कृत-
वानित्यप्यर्थश्च्यतिः । किं कृत्वा । कवेः काव्यकर्तुरिव अथ च कवेः शुक्रस्येव । ‘अजस्रम्-
भ्यासमुपेयुषा समं मुदेव देवः कविना बुधेन च’ इति नैषधे । कविः काव्यकर्ता ।
तथा शुकः । बुधो विद्वान् । चन्द्राद्भज्य । तथा ‘उज्जना भार्गवः कविः’ इति हर्म्याम् ।
अथ चायं मुद्गत्वादसुरः असुराणां शुरुत्वाच्च कविवाग्यानमुचितमेव सूरिः सुराणां
शुरुर्नासुराणामिति वचनाच्च सूरैः श्लेषानां श्लेषोक्तीनां विशेषा अतिशया विद्यन्ते
यस्यां सा श्लेषविशेषवती तादृशीं वाचं भार्गवीं निपीय सादरं श्रुत्वा ॥

याच्ञा मे क्रियतां फलेग्रहिरसौ द्रोणिर्दुमाणामिव
 प्रोन्निद्रा मधुना स तुष्यति यथा पृथ्वीमहेन्द्रो मयि ।

इत्यावेद्य निवृत्तिमीयुषि पुराधीशे वशीन्द्रो गिरं

जग्राहोष्णऋतौ कृतव्यवसितौ मेघाम्बुधारामिव ॥ १४९ ॥

इत्यमुना पूर्वोक्तप्रकारेण आवेद्य कथयित्वा निवृत्तिमुपरममुपेयुषि मौनमासेदुपि पुराधीशे साहिवखाने सति सुरिहोरगुरुर्गरे चार्णी जग्राहोपादत्त । वभापे इत्यर्थः । क इव । मेघ इव । यथा कृता निर्मिता व्यवसितिः स्वसमयोचितप्रबललूकातापपयःशोष-
 प्रमुखा व्यावृत्तिर्येन तादृशे उष्णऋतौ निदाघसमये निवृत्ते सति जलधरः प्रावृषेप्यपयो-
 धरः अम्बुधारां वारिवृष्टिं गृह्णाति । इति किमावेद्य । हे गुरो, श्रीमता मे मम याच्ञा
 प्रार्थना फलेग्रहिः सफला क्रियताम् । केनेव । मधुनेव । यथा वसन्तेन ऋतुना दुमाणां
 विविधजातितरूणां द्रोणिः श्रेणिः प्रोन्निद्रा विकसिता फलकलिता क्रियते । तथा यथा
 येन प्रकारेण स पृथिवीमहेन्द्रः अकम्बरसाहिर्मयि तुष्यति हृष्टचित्तो मविध्यति
 तथा विधीयताम् ॥

रक्षामो जगदङ्गिनो न च मृषावादं वदामः क्वचि-

न्नादत्तं ग्रहयामहे मृगदृशां बन्धूभवामः पुनः ।

आदध्मो न परिग्रहं निशि पुनर्नाश्रीमहि ब्रूमहे

ज्योतिष्कादि न भूषणानि न वयं दध्मो नृपैतान्ब्रतान् ॥ १५० ॥

हे नृप, वयमेतान् ब्रतान् नियमविशेषान् दध्मो धारयामः । ब्रतशब्दः पुनर्पुनराके ।
 तानेव पृथक्कृत्य दर्शयति—वयं जगतां त्रयाणामपि भुवनानामङ्गिनो जन्तून् रक्षामः
 स्वसंतानवत्पालयामः । च पुनः क्वचित् प्राणत्यागेऽपि मृषावादं मिथ्याभाषां न वदामो
 ब्रूमः । पुनः क्वचिन्नामादावरण्यादावपि चादत्तं केनापि स्वामिप्रमुखेन अविभ्राणितं
 तृणायपि न ग्रहयामहे न गृह्णीमः । पुनर्भृगदृशा सर्वासामपि स्त्रीणां बन्धूभवामः ।
 मुक्ताशेषविषयाभिलाषतया विश्ववनिताः स्वभगिनीतुल्या गणयामः । पुनः परिग्रहं
 धनधान्यक्षेत्रक्रियाणकांशुकादिवस्तुसुवर्णरूप्यस्वर्णादिमयस्थालकचालकादिककुप्य-
 द्विपदचतुष्पदलक्षणं नवविधवस्तूनां संग्रहं नादध्मः किमपि संसारहेतुभूततया परिग्रह-
 मार्त्रं नैव रक्षयामः । पुनर्निशि रात्रिविषये नाश्रीमहि सुर्वेद्यापि नैव भुञ्जामः । पुन-
 र्ज्योतिष्कादिनिमित्तलक्षण चन्द्रग्रहादिकं न ब्रूमहे कदापि न कथयामः । पुनर्भूषणानि
 मणिस्वर्णादिमयान्याभरणानि न दध्मः वपुषि न धारयामः । अत्र दध्म इति क्रिया
 षण्टालालान्यायेन उभयत्र ब्रतभूषणाविषु योजनीया ॥

वाहाः पथ महाव्रतानि करिणः क्षान्त्यादिधर्मा दश

शीलाङ्गाख्यरथा नवद्वयमिताः पार्श्वे सहस्राः सदा ।

मुक्ताखर्णमणीगणाः पुनरमी येषां मुनीनां गुणा

यानान्यद्भुतभावनाश्च यशसां पुञ्जाः पुरोगामिनः ॥ १५१ ॥

विश्वस्फूर्जदमारिशिष्टपटहा मोहाचरिध्वंसिनः

साम्राज्यं दधतेऽनिशं दशदिशां ये सार्वभौमा इव ।

ये श्वेतांशुकशालिनः कुमुदिनीकान्ता इव क्षमापते

ते प्राप्ताखिलकामिता इव वयं नाशास्महे किञ्चन ॥ १५२ ॥

हे क्षमापते खान, प्राप्तानि सर्वात्मना लब्धानि अखिलानि समस्तानि कामितानि वाञ्छितानि मानसिकवाचिककायिककामा यैस्तादृशा इव ते वयं किञ्चन किमपि नाशास्महे न कामयामहे । ते के । येषामम्माक प्राणातिपात-मृपावाद-अदत्तादान-मैथुन-परिग्रहविरमणलक्षणानि पञ्च महाव्रतान्येव बाह्याः पटजात्यतुरङ्गाः सन्ति । पुनर्येषां क्षान्त्यादयः क्षमा-आर्जव-मार्दव-निर्लोभतारुपमुक्तिः तपः-संयम-सत्य-निष्कपटतारुपशौच-अकिञ्च ब्रह्मचर्यलक्षणा दशविधसाधुधर्माभिधानाः करिणः पटगजेन्द्रा विचरन्ते । पुनर्येषां पार्श्वे संनिधाने सदा निरन्तरं नवद्वयमिता नवानां नवसंख्यानां द्वयं युगलमेतावता अष्टादश तेन मिताः प्रमाणीकृताः । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयत्रियाम्' इति नैपथे । सहस्रा दशशतानि । सहस्रशब्दः पुङ्खीबलिहे । शीलाद्वा इत्याख्या नाम येषां तादृशा रथाः एतावता अष्टादशसहस्राः शीलाद्वरया वर्तन्ते । पुनर्येषां मुनीनां साधूनां सप्तविंशतिसंख्याका गुणाः । यथा—पञ्चां प्राणातिपात-मृपावाद-अदत्तादान-मैथुन-परिग्रह-रात्रिभोजन विरमणलक्षणानां व्रतानां परिपालनम्, तथा पञ्चानां पृथ्वी-जल-अनल-वायु-वनस्पति-प्रासलक्षणानां कायानां रक्षा, तथा पञ्चानां श्रवण-नयन-प्राण-रसन-स्पर्शननात्रामिन्द्रियाणां निग्रहः, निर्लोभता, क्षमा, भावसत्यक्रिया, विशुद्धि-ता, मनोवचनकायानां जयः, संयमयोगयुक्तता, शीतातपादिवेदनासहनम्, उपसर्गसहनं चेति मुक्ताखर्णमणीगणाः मौक्तिककावनरत्ननिकरा आसते । पुनर्येषामद्भुता आश्चर्यकारिण्यः द्वादशसंख्याका भावनाः अनित्य-अशरण-संसार-एकत्व-अन्यत्व-अशौच-आश्रय-संवर-कर्म-निर्जर-अधर्मस्वाध्यातता-बोधिलक्षणाः । अथ वा पञ्चानां महाव्रतानां पञ्चपञ्चसंख्याभिः पञ्चविंशतिर्भावनाः । यथा मनोगुप्ति-दयासमिति-आदाननिक्षेपासमिति-एषणा-समिति-दृष्टान्नपानप्रदणम् एताः प्रथमव्रतस्य पञ्च भावनाः, तथा हास्यविरति-लोभविरति-भयप्रत्याख्यान-श्लोषप्रत्याख्यान-आलोच्यभाषणम् एता द्वितीयव्रतस्य पञ्च भावनाः । आलोच्यावप्रहयाच्या, अभीक्ष्णावप्रहयाच्या, देशकालापेक्षया एतावन्मात्रावप्रहयाचना, समानधार्मिकेभ्यः सकाशादवप्रहयाचनम्, अनुज्ञापितान्नपानभोगः, एतास्तृतीयव्रतस्य पञ्च भावनाः । स्त्रीपण्डपशुमद्देमस्त्रीभुजारातकुम्भान्तरत्नजनम्, सरागस्त्रीकृद्वाविवर्जनम्, पूर्वैकीकृतभुक्षयादिस्मृतिनिषेधनम्, स्त्रीणां रम्याहावयवावलोकनस्वाद्भ्रा-नोद्धतनादिसंस्कारनिराकरणम्, प्रणीतगलान्देविन्दुकातिरसोन्मादकद्रव्यदुल्लापन-

परिभोगनिवारणम् एताश्चतुर्थव्रतस्य पञ्च भावनाः । मनोज्ञे शब्दे रागः अमनोज्ञे शब्दे द्वेषः, मनोज्ञे रूपे रागः अमनोज्ञे रूपे द्वेषः, मनोज्ञे गन्धे रागः अमनोज्ञे गन्धे द्वेषः, मनोज्ञे रसे रागः अमनोज्ञे रसे द्वेषः, मनोज्ञे स्पर्शे रागः, अमनोज्ञे स्पर्शे द्वेषः एताः पञ्चमव्रतस्य पञ्च भावनाः । संत्यया पञ्चविंशतिर्जाताः । अथ वा एकोनत्रिंशदपि स्वयमूह्याः । एता भावना वासना यानानि वाहनानि सन्ति । च पुनर्येषां पुरोगामिनः अग्रेगमनशीलाः यक्षसां श्लोकानां । पुञ्जा मजा वर्तन्ते । पुनर्येषां विश्वे त्रैलोक्येऽपि स्फूर्जन्तो वायमाना अमारेर्जावदयायाः शिष्टयः शिक्षणानि आज्ञा वा त एव तद्रूपा वा पटहा आनकोद्धोषणानि निःस्त्राननिरचना वा । पुनः मोह आदिर्येषां तथाविधा अरयः क्रोधमानमायालोभमनोभवमिव्यात्वाशाः शत्रवः तान् ध्वंसन्ति निम्नन्तीत्येवंशीला मोहाद्यरिध्वंसिनः सन्तीति वैरिविजयकारिणः । पुनर्ये सार्वभौमाश्चक्रवर्तिन इव अनिशं निरन्तरं प्राची-आग्नेयी-अपाची-नैर्ऋती-प्रतीची-वायवी-कौबेरी-ऐशानी-पातालभुवन-प्राङ्मूर्धलक्षणानां दशानां दिशामाशानाम् । 'दशदिगन्तजिता रघुणा यथा' इति रघुवंशे । साम्राज्यं सुरासुरनराराध्यत्वादाविपत्यं दयते विभ्रते । पुनर्ये कुमुदिनीकान्ताः कैरविणीवद्गमाश्चन्द्रा इव श्वेतैरुज्ज्वलैरंशुकैर्वस्त्रैः । सार्धे कः । किरणैश्च । 'वरुणपृथिणी-माशामासादयन्तममुं रुची निवसयति च आंशप्रान्तप्रक्रमेण निरंशुकम्' इति नैषधे । 'कान्तिहीनं च वल्लहीनं वा इति' तद्भूतिः । शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीलाः । श्वेताम्बरा इत्यर्थः ॥ इति स्वसंयमसमृद्धिनिरूपणम् ॥

श्रीरामे भरतेनेव भक्तेन स्वामिनि त्वया ।

इदं यदुच्यते सर्वं तदञ्चत्यौचित्ती यतः ॥ १५३ ॥

हे भूपते, श्रीरामे श्रिया बलभद्रत्वलक्ष्म्या, अथ वा श्रिया पाषोधिपुत्र्या लक्ष्म्या, अवतारत्वात्सीतया । यथा नारायणो रामरूपेणावतीर्णस्तथा लक्ष्मीरपि जानकीकायेनावतारमादत्तवतीति शैवसमयः । तथा युक्तः रामः कौसल्यानन्दनस्तस्मिन् श्रीरामचन्द्रे भरतेनेव कैकेयीतनुजेनेव स्वामिन्यकच्चरनृपे भक्तेन सेवाभक्तेन त्वया भवता इदं गजाश्वरयस्वर्णादिप्रदानं सर्वं यदुच्यते कथ्यते तत्सर्वं त्वयि श्रीमति विषये औचित्ती योग्यतामवति गच्छति । युक्तमेवेत्यर्थः । यतः शास्त्रे प्रोक्तमस्ति तदग्रेतनकाव्येनैव निर्दिशति ॥

उपकर्तुं जलदा इव परपुष्टा इव पुनः प्रियं वक्तुम् ।

स्नेहितुमिव दृक्पद्माः प्रायः प्रभवन्ति भुवि सुजनाः ॥ १५४ ॥

हे भूमीपाल, जलदा मेघा इव उपकर्तुं जगतोऽप्युपकारं कर्तुम्, पुनः परः काकैः पोष्यन्ते स्म इति परपुष्टाः कोकिला इव प्रियं मृष्टं वक्तुं भाषितुम्, पुनः दृक्पद्मा नयननलिनी इव । कमलनलिनपद्मारविन्दशब्दाः पुनपुनकलिहयोः । स्नेहितुं स्नेहं मैत्र्यं कर्तुं प्रायो बाहुल्येन भुवि पृथिव्यां विषये सुजना उत्तमजनाः प्रभवन्ति समर्थाभवन्ति ।

यदुक्तम्—‘क्षेहला नैव नेत्रेभ्यो घनेभ्यो नोपकारिणः । पिकेभ्यो नो प्रियालया
दृश्यन्ते भुवने परे’ ॥

किं बहुनाशुगसूनोरिवात्मभर्तुर्विधातुरादेशम् ।

नीतिमतो दाशरथेरिव राजन्धर्मलाभोऽस्तु ॥ १५५ ॥

हे राजन्, किं बहुना भूयिष्ठभाषणेन किमस्तु न किमपि । ततस्तव धर्मलाभः
धर्मलाभ इति नाम्ना अस्मत्पक्षसंमत आशीर्वादोऽस्तु भवतात् । तव किं कर्तुः । आ-
त्मभर्तुः स्वस्वामिनः अकन्वरसाहेरादेशमाज्ञां विदधातीत्येवंशीलस्य । कस्येव । आ-
शुगसूनोरिव । यथा पवनारामजन्मा हनूमान् स्वस्वामिनो रामचन्द्रस्यादेशविधातासीत् ।
पवनस्य नामपरावृत्तिर्बहुधा दृश्यते । यथा हैम्याम्—‘हनूमान् वज्रकण्ठकः मारुतिः’
इति । तथा चम्पूकथायाम्—‘प्रभञ्जनाः खण्डिताञ्जनाधरप्रवालाः’ इत्यादि । पुनस्तव किं-
लक्षणस्य । नीतिमतो युक्तन्यायोपपन्नस्य । कस्येव । दाशरथेरिव । यथा दशरथस्यापत्यं
दाशरथिः श्रीरामः न्यायवानासीत् ॥ इति सूरिणा तस्य स्वामिभक्तता प्रकाशिता ॥

तदुदितमधिगत्य चित्रमन्तर्दधता तेन पुरीपुरंदरेण ।

इव कजमलिनाथ चुम्बता तच्चरणयुगं यतिकुञ्जरो व्यसर्जि ॥ १५६ ॥

अथ सूरिवचनानन्तरं तेन पुरीपुरंदरेण अकमिपुराधिपतिना साहित्यखानेन यति-
कुञ्जरः श्रीहीरविजयसूरिः व्यसर्जि विसर्ज्यते स्म । स्वस्थानगमनयानुमेने । स्ववसतिं
प्रति प्रेषित इत्यर्थः । तेन किं कुर्वता । तच्चरणयुगं सूरिपादारविन्दद्वन्द्वं चुम्बता स्पृ-
शता । केनेव । अलिनेव । यथा भ्रमरेण कजं कमलं चुम्ब्यते । पुनः किभूतेन । तदु-
दितं सूरिभाषितमधिगत्य विज्ञाय सम्यगवगम्य अन्तः स्वान्तःकरणे चित्रमाश्चर्यं द-
धता विभ्रता ॥

वसतिमसुमचेतांसीव प्रविश्य महोत्सवं

वचनविपयात्तीतं स्फीतं वितन्वति पूजने ।

सरसिरुहभूः प्रोज्जृम्भाम्भोरुहीव सुखं स्थितः

कतिचन दिनांस्तस्मिन्सूरीश्वरोऽगमयत्पुरे ॥ १५७ ॥

परिभोगनिवारणम् एताश्चतुर्धर्मतस्तस्य पञ्च भावनाः । मनोज्ञे शब्दे रागः अमनोज्ञे शब्दे द्वेषः, मनोज्ञे रूपे रागः अमनोज्ञे रूपे द्वेषः, मनोज्ञे गन्धे रागः अमनोज्ञे गन्धे द्वेषः, मनोज्ञे रसे रागः अमनोज्ञे रसे द्वेषः, मनोज्ञे स्पर्शे रागः, अमनोज्ञे स्पर्शे द्वेषः एताः पञ्चमव्रतस्य पञ्च भावनाः । संख्यया पञ्चविंशतिर्जाताः । अथ वा एकोनत्रिंशदपि स्वयमूह्याः । एता भावना वाचना यानानि बाह्यानि सन्ति । च पुनर्येषां पुरोगामिनः अप्रेगमनशीलाः यशसां श्लोकानां । पुत्रा व्रजा वर्तन्ते । पुनर्येषां विश्वे त्रैलोक्येऽपि स्फूर्जन्तो वाद्यमाना अमारेर्जावद्ययाः शिष्टवः शिक्षणानि आज्ञा वा त एव तद्रूपा वा पटहा आनकोद्घोषणानि निःस्वाननिरचना वा । पुनः मोह आदिर्येषां तथाविधा अरयः क्रोधमानमायालोभमनोभवमिध्यात्वाद्याः शत्रवः तान् ध्वंसन्ति निघ्नन्तीत्येवंशीला मोहाद्यरिध्वत्तिनः सन्तीति वैरिविजयकारिणः । पुनर्ये सार्वभौमाश्चक्रवर्तिन इव अनिशं निरन्तरं प्राची-आग्नेयी-अपाची-नैऋती-प्रतीची-वायवी-कौबेरी-ऐशानी-पातालभुवन-ब्राह्मीलक्षणानां दशानां दिशामाशानाम् । 'दशदिगन्तजिता रघुणा यथा' इति रघुवंशे । साम्राज्यं सुरासुरनराराध्यत्वादाविपत्तं दवसे विघ्नते । पुनर्ये कुमुदिनीकान्ताः कैरविणीवल्लभाश्चन्द्रा इव श्वेतैरङ्गज्वलैरंशुकैर्वैल्लः । सार्ये कः । किरणैश्च । 'वरुणगृहिणी-माशामासादयन्तममुं रुचीं निवसयति च चांशभ्रान्सक्रमेण निरंशुकम्' इति नैपथे । 'कान्तिहीनं च वल्लहीनं वा इति' तद्वृत्तिः । शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीलाः । श्वेताम्बरा इत्यर्थः ॥ इति स्वर्चयमसमृद्धिनिरूपणम् ॥

श्रीरामे भरतेनेव भक्तेन स्वामिनि त्वया ।

इदं यदुच्यते सर्वं तदञ्चत्यौचित्यं यतः ॥ १९३ ॥

हे भूपते, श्रीरामे धिया बलभद्रत्वलक्ष्म्या, अथ वा धिया पायोधिपुत्र्या लक्ष्म्या, अवतारत्वात्सीतया । यथा नारायणो रामरूपेणावतीर्णस्तथा लक्ष्मीरपि जानकीकायेनावतारमादत्तवतीति शैवसमयः । तथा युक्तः रामः कौसल्यानन्दनस्तस्मिन् श्रीरामचन्द्रे भरतेनेव कैकेयीतनुजेनेव स्वामिन्यकच्चरूपे भक्तेन सेवाभक्तेन त्वया भवता इदं गजाश्वरथस्वर्णादिप्रदान सर्वं यदुच्यते कथ्यते तत्सर्वं त्वयि श्रीमति विषये औचित्यं योग्यतामञ्चति गच्छति । युक्तमेवेत्यर्थः । यतः शास्त्रे प्रोक्तमस्ति तदप्रेतनकाव्येनैव निर्दिशति ॥

उपकर्तुं जलदा इव परपुष्टा इव पुनः प्रियं वक्तुम् ।

स्नेहितुमिव दृक्पद्माः प्रायः प्रभवन्ति भुवि सुजनाः ॥ १९४ ॥

हे भूमीपाल, जलदा मेघा इव उपकर्तुं जगतीऽप्युपकारं कर्तुम्, पुनः परः काकैः पोष्यन्ते स्म इति परपुष्टाः कोकिला इव प्रियं मृष्टं वक्तुं भाषितुम्, पुनः दृक्पद्मा नयननल्लिनी इव । कमलनल्लिनपद्मारविन्दशब्दाः पुनर्पुमकलिङ्गयोः । स्नेहितुं स्नेहं मैत्र्यं कर्तुं प्रायो बाहुल्येन भुवि पृथिव्या विषये सुजना उत्तमजनाः प्रभवन्ति समर्थमवन्ति ।

क्वापि शार्दूलविक्रीडितं दृश्यते क्वापि दृप्यद्भुजंगप्रयातं पुनः ।

सूरिशीतद्युतेः सर्पतः पद्मतौ छन्दसां जातिवत्कुञ्जभूमिः स्म भूत् ॥३॥

सूरिशीतद्युतेः हीरसूरिचन्द्रस्य पद्मतौ मार्गे सर्पतः प्रचलतः कुञ्जभूमिर्वनावनी छन्दसां विविधवृत्तानां जातिरेव स्म भूत् वभूव । 'स्ययोगेऽप्यटो लोपमिच्छन्ति' इति सारस्वतव्याकरणे । यत्र कुञ्जभूमौ छन्दोजाता च कुत्रचित्प्रदेशे वाणिनी । 'छेका मत्ता च वाणिनी' इति हैम्याम् । तथा 'यस्मिन्महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्थपथे गतानाम्' इति रघुवंशे । उद्याने क्रीडार्थं समेता दृश्यते । किभूता वाणिनी । स्रग्विणी स्रजो मुक्ताफलानां सरिविशेषाः कुसुमानां माला द्वारा विद्यन्ते यस्याः । पुनः शालिनी अत एवानेकालंकारैः शालते शोभते इत्येवंशीला । तथा वाणिनी, स्रग्विणी, शालिनी चैतास्त्रिस्रोऽपि छन्दोजातयः । तथा क्वापि प्रदेशे लोकान् कुसुमावचयग्रथनान्योन्यपरिधापनान्दोलनगाननतनादिमानेकर्कतुकक्रीडाकारिणो जनान्पृणातीति लोकंपृणा सकलजनसुखकारका वातानां पवनानामूर्मिका वीची समेति । अथ च छन्दसि वातोर्मिकाजातिः । पुनः क्वचित्कमलाकरादिषु हृद्यमाला राजमरालराजी क्रीडन्ती दृश्यते । हंसमाला छन्दोजातिश्च । क्वापि स्थाने स्मेरोद्यानादौ कन्या पुष्पावचयार्थमागता पुष्पाजीविकुमारिका विलोक्यते । अथ च कन्या छन्दोजातिः । पुनः क्वापि सजलशार्दूलप्रदेशादौ मृगी स्खलधुबालकलिता सारङ्गी चरन्ती निरीक्ष्यते । मृगी छन्दोजातिश्च । पुनः कुत्रचित्क्रीडाकानवादौ मालतीजातिनामलता प्रेक्ष्यते । किलक्षणा । पुष्पितं कुसुमितं प्रसूनपरम्परापरिचितमग्रं शिखरं यस्याः सा तथा । जातिः पुष्पिताया च द्वे अपि छन्दोजातौ । क्वापि कारस्करकोटरबिलादौ दृप्यतां दर्पं मदं बिभ्रतां मदोन्मादिनां भुजंगमानां सर्पाणां प्रयातं गमनं निभात्यते । भुजंगप्रयातं छन्दोजातिश्च । पुनः क्वापि गिरिगङ्गादीनां प्रदेशे शार्दूलानां व्याघ्राणां चित्रकायानां वा अथवा अन्यहिंस्रस्त्रापदविशेषाणां विशेषेण निजमहिलाभिर्बालकैर्वा समं क्रीडितं विलसितं विभाव्यते शार्दूलविक्रीडितनाग्री छन्दोजातिश्च ॥ युगम् ॥

निम्बजम्बीरजम्बूकदम्बाद्रुमान्स्मेरमाफन्दकारस्करं कीरवत् ।

लङ्घयन्ग्रामसीमापुरीः स प्रभुः प्राप्तवान्पत्तनस्योपकण्ठं क्रमात् ॥ ४ ॥

स प्रभुः हीरसूरीश्वरः क्रमाद्रामानुग्रामविहारपरिपाठ्या पत्तनस्याणहिल्लापाटकनाम-पुटभेदनस्य उपकण्ठं संनिधानं प्राप्तवानासादयामास । किं कुर्वन् । ग्रामान् लघुपुराणि सनिवेशान्वा सीमामुभयोर्ग्रामयोर्नगरयोर्वा मध्यभूमौ ग्रामसमौपभूवौ पुरीमैहजगराणि विश्वलपुरमहीशानकादीनि लङ्घयन्नतिक्रामन् । किं च कीरवत् । यथा शुको निम्बान् पिबु-मन्दान् जम्बीरान् जम्मिलान् वृक्षविशेषान् जनप्रसिद्धान् जम्बून् इयामफलान्प्रसिद्धान् कदम्बात्रीपान् धाराकदम्बान् धूलीकदम्बाश्च जातिद्वयविशिष्टान् एतानेव हुमान्

पादपान् लहयन् सुञ्जन् स्मेरं वसन्तऋतुना विकसितं पङ्कवदलकलिकाकुसुमफलकलितं
कृतं माकन्दकारस्करं सहकारतर्हं प्राप्नोत्यधिगच्छति ॥

श्रोत्रपत्रैर्निपीय प्रभोरागमामेयपीयूषमानन्दमेदस्विनः ।

तत्पदाम्भोजमभ्येत्य भेजुर्जनाः पान्थसार्था इव स्मेरदूर्वीरुहम् ॥ ५ ॥

जनाः पत्तनश्चाद्वलोकाः अभ्येत्यागल्य तत्पदाम्भोजं सूरिचरणाविन्दं भेजुः सेवन्ते
स्म । प्रणमन्ति स्मेत्यर्थः । के इव । पान्थसार्था इव । यथा पथिकप्रकराः अभ्येत्य दूरात्स-
मागल्य निदाघदाघतप्तीकृताङ्गाः प्रबलपथध्रमश्रान्ताश्च सन्तः स्मेरन्तं विकसन्तमुर्वीरुहं
बहुलपङ्कवदलफलच्छायाछन्नं मार्गवर्तिमहीरुहं भजन्ते । ‘स्मेरदम्भोरुहारामपवमानमि-
वानिलः’ इति पाण्डवचरित्रे । जनाः किम्भूताः । आनन्देन प्रमोदेन मेदस्विनः उप-
चयवन्तः स्फुरद्रोमाञ्चक्षुकपुष्टवपुः । किं कृत्वा । प्रभोः श्रीगुरोरागम आगमनं तदे-
वामेयं प्रमाणातीतं पीयूषममृतं श्रोत्रपत्रैः कर्णपर्णदुन्दुकैर्निपीयातिवृत्ततया पीत्वा ।
सादरं ध्रुत्वैत्यर्थः । अथ च ‘पीयूषोऽभिनवं पयः’ इति हैम्याम् । सद्यस्कपयःपानाच्च
पुष्टाङ्गा भवन्त्येव ॥

आजगामाश्च कम्माङ्गजन्मा यतिक्ष्मातलाखण्डलः संमुखं तत्प्रभोः ।

सूरिणाप्यर्णवेनेव शीतद्युतेः पिप्रियेऽद्वैतमस्योदयं पश्यता ॥ ६ ॥

अथ सूरैः पत्तनसमीपे समागमनानन्तरं कम्मानामसाधोरङ्गजन्मा नन्दनो विजय-
सेननामा यतिषु समुत्थुषु अथ वा यतीनां मध्ये क्ष्मातलस्य महीमण्डलस्याखण्डलो
वासवः । सूरिन्द्र इत्यर्थः । तस्य प्रभोः श्रीहीरविजयसूरिन्द्रस्य संमुखमभिमुखमाजगाम
समागच्छति स्म । अपि पुनरस्य विजयसूरैरद्वैतमनन्यसामान्यमुदयं नैववातिशयप्रादु-
र्भावं पश्यता स्वयं विलोकयता सता सूरिणापि हीरगुणापि पिप्रिये प्रसुदितमद्वैतप्री-
तिमत्ता समजायत । केनेव । यथा शीतद्युतेः कौमुदीदधितस्याद्वैतमभ्युदयं पश्यता
समुद्रेण चन्द्रजनकेन प्रीयते । यस्माद्ये समुत्पद्यन्ते स तेषां पिता, चतुर्दशानामपि
रत्नानां समुद्रे समुत्पन्नत्वात्समुद्र एव पिता । यथा लक्ष्म्याः प्रसिद्धं नाम क्षीरोदतनया
हैम्याम्, तथा चन्द्रोऽपि प्रसिद्धः समुद्राङ्गजः । तथा च नैपथे—‘सिताम्बुजानां विरहस्य
यच्छलाद्भावलिङ्गमलितोदरश्रियाम् । तमः समच्छायकलङ्कसंकुलं कुलं मुधांशोर्वहुलं
वह्निव ॥’ इति । ‘कुलशब्देन समूहं वंशं वा वहति’ इति तद्वृत्तिः ॥

हीरसूरिकमद्वन्द्वनम्रीभवत्सुखं प्राप कामप्यनन्यां श्रियम् ।

कल्पितानल्पसख्यः कथंचिन्मिश्रः संगतः पङ्कजेनेव शीतद्युतिः ॥ ७ ॥

हीरसूरैः स्वगुरुश्रीहीरविजयसूरैः कमद्वन्द्वे चरणयुगले नम्रीभवरसंजायमानं तन्मुखं
विजयसेनसूरिवदनं कामपि वचनगोचरातीतामसाधारणीं श्रियं शोभां प्राप लभते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—मिश्रः परस्परं कथंचित्केनापि प्रकारेण कल्पितं निर्मितमनल्पं बहुदृष्टं च

सख्यं मैत्रीभावो येन तादृशः शीतयुतिश्चन्द्रः पङ्कजेन पद्मेन समं संगतो मिलित इव ।
चरणस्याम्भोजोपमा वदनस्य च चन्द्रसाम्यमित्युत्प्रेक्षा ॥

प्रश्नयामास भट्टारकाधीश्वरोऽनामयादि स्वयं तस्य सूरेशितुः ।

तेन रेजे पुनः सोऽधिकं सूनुना यौवराज्यान्वितेनैव भूवासवः ॥ ८ ॥

भट्टारकाधीश्वरो बृहद्रणधराधिराजो हीरविजयसूरेश्वरः स्वयमात्मना तस्य सूरेशि-
तुर्विजयसेनसूरेरनामयादि नीरोगताप्रमुखं समाधिकुशलतादिकं प्रश्नयामास पृच्छति
स्म । पुनः स हीरभट्टारकः तेनाचार्येण समधिकं रेजे बभौ । क इव । भूवासव इव ।
यथा पृथिवीपुरद्वृतो राजा यौवराज्येन युवराजस्य भावस्तेन यौवराज्यपदवीभावेन
युक्तेन युवराजेन सूनुना नन्दनेन कृत्वा राजते ॥

नैककायान्प्रणीय स्वयं दर्शयन्द्वादशार्चिः स्वचातुर्यमुर्व्यामिव ।

शिष्यसार्था मिथो नव्यकाव्यैस्ततः संस्तुवन्ति स्म तौ सूरिभूमास्करो ९

ततो विजयसेनसूरिसमागमनानन्तरं शिष्यसार्था विद्वद्विनेयव्रजा मिथः परस्परं
नव्यकाव्यैः सद्यस्ककवित्तैः कृत्वा तौ हीरविजयसेननामानौ सूरि एव भूमास्करो सू-
रिराजौ । 'मध्यंदिनावधि विधेर्वमुधाविवस्वान्' इति नैपधे । प्रति संस्तुवन्ति स्म वर्णया-
मासुः । विजयसेनसूरि हीरविजयसूरि धीहीरविजयसूरिशिष्या तुष्टुष्टुः । उत्प्रेक्ष्यते—
नैकान्वहून् कायान् मूर्तौः प्रणीय कृत्वा । 'निषेधार्थनकारस्य समासत्वान्नलोपाभावो
निषेधार्थवाचकौ तत्र निषेधार्थवाची नकारस्तत्र लोपो न भवति नैपधेत्यादौ शेषः न-
अस्तु लोपो भवत्येव' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । उक्तत्वात्समासत्वाच्च नकारस्यानादेशो न
स्यादिति । द्वादशार्चिर्वृहस्पतिर्हव्यौ पृथिव्यां स्वयमात्मनैव स्वस्यात्मनश्चातुर्यं निपुणतां
दर्शयन्तिव । अथ वा दर्शयन् द्वादशार्चिरिव ॥

तत्समीक्षोत्सुकीभूतदिङ्नायके पौरपुञ्जैः प्रणीते महाडम्बरे ।

यामिवेन्द्रो जयन्तेन भट्टारकस्तेन सूरिन्दुना प्राविशत्पत्तनम् ॥ १० ॥

भट्टारकः । यद्यपि भट्टारकशब्देन पूज्यत्वख्यापनम् 'पादा भट्टारको देवः प्रयोज्याः
पूज्यनामतः' इति हैम्यामुक्तत्वात् पूज्यपादाः तथा भूपतिर्भोजदेवः तथा अर्हद्भट्टारकं
गृहीत्वेत्यादौ प्रशस्यार्थप्रकारकत्वं दृश्यते, तथाप्यत्र जैनशासनानुसारेणाधुना लोक-
ख्या भट्टारकशब्देन बृहद्रणाधिपस्तच्छिष्यस्तस्मिन्बृहद्रणाधिपे विद्यमाने आचार्य इत्यु-
च्यते इति संप्रदायः । श्रीहीरविजयसूरिः तेन सूरिन्दुना विजयसेननाम्ना सूरिचन्द्रेणा-
चार्यचन्द्रमसा साकं पत्तनं पुटभेदनं प्राविशत्प्रविशति स्म । 'द्वीपान्तरेभ्यः पृथिवीप-
तिभ्यः क्षणाद्वापे पुटभेदनं तत्' इति नैपधे । क इव । इन्द्र इव । यथा पुरंदरो
जयन्तेन निजनन्दनेन जयदत्तेन समं यां दिवं नन्दनादौ क्रीडित्वागत्य प्रविशति ।
कस्मिन् सति । पौरपुञ्जैर्नागरिकनिकरैर्महाडम्बरे अतिशयितोत्सवे प्रणीते कृते सति ।
किंभूते महाडम्बरे । तस्य महाडम्बरस्य समीक्षा सम्यक्सर्वप्रकारेणावलोकनं तत्रो-

सुकीभूता उत्कण्ठिता जाता दिङ्मायका दिक्पाला यत्र ॥ इति हीरसूरेः पत्तने स-
नागमनम् ॥

देशनामन्दिरं श्रीजिनेन्दोः पुरो व्यालुलोके वसत्यां व्रतीन्द्रस्ततः ।

आसमाराद्धुकामेव लोकत्रयी वप्रत्रितयीकैतवात्समीयुषी ॥ ११ ॥

ततः पत्तने प्रवेशानन्तरं व्रतीन्द्रः सूरिः वसत्यामुपाश्रये पुरस्तात् श्रीजिनेन्दोः
त्रिया त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्म्या कलितस्य जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये इन्दुः सर्वा-
ह्लादकत्वात्तीर्थकरस्तस्य यदग्रे वर्ण्यमानं मुरामुरनरेषु प्रसिद्धं वा देशनामन्दिरं समवसर-
णं व्यालुलोके विलोकते स्म । दृष्टवानित्यर्थः । तत्किम् । यत्र धर्मदेशनामन्दिरे वप्रत्रि-
तय्याः प्राकारत्रयस्य कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—आप्तं श्रीजिनेन्द्रमाराद्धुकामा सेवितुमभि-
लपन्ती लोकत्रयी त्रिलोकी समीयुषी समागतेव ॥

यत्र वापीषु पश्यन्ति शंभुश्रियं वारिदेव्यः सिताम्भोजनेत्रैरिव ।

अर्हतेव स्ववाचाभृतं निर्जितं सेवितुं तं पुनस्तासु संतिष्ठते ॥ १२ ॥

यत्र समवसरणे वापीषु जलसंपूर्णदीर्घिकासु वारिदेव्यो जलदेवताः सितानि
विकसितानि अम्भोजानि कमलानि तान्येव नेत्राणि नयनानि तैः । उत्प्रेक्ष्यते—
विकचकमललोचनैः कृत्वा शंभुश्रियं तीर्थकृतश्चतुर्दशदिशायाचतिशायिलक्ष्मीं प-
श्यन्ति विलोकयन्तीव । पुनरर्हता जिनेन्द्रेण स्ववाचा मधुरिमाद्वैतात्मगिरा अभृतं
पीयूषं निर्जितमभिभूतं सत् । उत्प्रेक्ष्यते—पुनस्तं जिनेन्द्रं सेवितुमुपासितुमिव तासु
वापीषु संतिष्ठते समेत्य स्थितम् ॥

यत्र सोपानपङ्क्तिः शिवाहं महागेहमारोढुमूहेऽधिरोहिण्यभात् ।

निम्नगेत्यात्मकौलीननिर्मृष्टये जाह्नवीवोत्तरङ्गागताहृत्पदे ॥ १३ ॥

यत्र भगवत्समवसरणे सोपानपङ्क्तिः आरोहणश्रेणी अभाद्रभी । उत्प्रेक्ष्यते—शिवं मो-
क्षमित्याह्ना नाम यस्य तादृशं महागेहमत्युच्चैःस्थानस्थितप्रासादमारोढुमुच्चैश्चढितुमधिरो-
हिणी निःश्रेणिकेव ऊहे इवार्थे । अथ वा वितर्कयामि । 'तपःकृशाह्नास्तं शैलमारोढुं न
वयं क्षमाः । नटिष्यति कथं प्रौढदेहोऽयं गजराजवत् ॥' इति ऋषिमण्डलवृत्ती । वा अथ वा
इयं निम्नगा नीचगामिनी । कामिन्यो नीचगामिन्यः इत्यप्यर्थध्वनिः । इत्यमुना प्रकारेण
आत्मनः स्वस्य कौलीनस्य जनापवादस्य निर्मृष्टये विनाशनाय अर्हत्तत्रैलोक्यनाय-
कस्य पदे चरणे समवसरणरूपे वा स्थाने आगता समागतवती । उत्तरदा उत् ऊ-
र्ध्वमुर्ध्वस्ताराः सोपानरूपास्तरङ्गाः कञ्जोला यस्यास्तादृशी जाह्नवी जद्गुक्त्या गङ्गेव ॥

यत्र सृष्टैरिव श्रेयसे तोरणैः सार्वविधाधिपत्याभिपेक्षणे ।

येन नेतुं जनान्मुक्तिपुर्यामिवोद्धाटितैर्द्वारिवारैः पुनः पुष्कुरे ॥ १४ ॥

यत्र समवसरणे तोरणश्चतुर्दिक्प्रतोलीषु प्रणीतैर्वह्निर्द्वारैर्वन्दनमालाभिर्वा पुष्कुरे

शुशुमे । उत्प्रेक्ष्यते—सार्वस्य तीर्थकरस्य विश्वेषां त्रिजगतामाधिपत्यं स्वामित्वम् । राज्यमित्यर्थः । तस्य तत्र वा अभिषेचनं स्थापनं तस्य क्षणे प्रस्तावे महोत्सवे वा श्रेयसे कल्याणकृतये स्रष्टैर्निर्मितैरिव । लोकेऽपि प्रायो महोत्सवसमये तोरणानि वध्यन्ते । पुनर्यत्र समवसरणे द्वारवारैर्द्वारद्वारैः पुस्फुरे स्फुरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—येन भगवता जनान् भव्यलोकान् मुक्तिपुर्यां सिद्धिनिर्गम्य मोक्षमध्ये नेतुं प्रापयितुमुद्घाटितैर्मुकुलीकृतैरर्थान्मुक्तिपुरीद्वाभिरिव ॥

शंभुमुद्दिश्य मुक्तैः सरेणाशुगैर्मोघतां किं गतैरन्तरेऽवस्थितैः ।

ढौकितैरात्मनः किं वपुर्लिप्सया पुष्पचापेन वाभ्राजि यस्मिन्सुमैः ॥१५॥

यस्मिन् समवसरणे सुमैः पद्मवर्णजानुप्रमाणाप्रमाणोज्जृम्भमाणकुसुमैरभ्राजि रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—सरेण मनोमवेन विरोधितया शंभुं पार्वतीपतिमर्हन्तं वा उद्दिश्य संकल्प्य मुक्तैः क्षितैरसाधारणसिद्धयनुभावात् शंभुविषये पुनर्मोघतां विफलतां गतैः प्राप्तैः । अत एव वेद्या लब्धात् अन्तर्मध्ये विचाल एव स्थितैः पतितैराशुर्गर्वाणैरिव कामस्य च पुष्पशरत्वात् । अथ वा पुष्पचापेन श्रीनन्दनेन अनङ्गत्वादात्मनः स्वस्य वपुर्लिप्सया शरीरप्राप्तिकाङ्क्षया ढौकितैरुपदीकृतैः शरैः किं स्वविशिष्टैरिव ॥

धीरिमाधःकृते शीलतीव त्रपासंकुचद्वौरवे स्वर्गिरौ विष्टरे ।

यत्र शौर्येण निर्जित्य वन्दीकृतः श्रीजिनेनेव पद्माननोऽधःकृतः ॥१६॥

यत्र समवसरणे विष्टरे भगवदुपवेशनोचिते सिंहासने पद्माननः केसरी अधः अर्धाजिनेन्द्रस्याधस्तात्स्थितः तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीजिनेन त्रिभुवनाधिपत्य-लक्ष्मीविलासरसिकेन तीर्थकृता शौर्येण स्वशूरतया साहसिक्येन निर्जित्याभिभूय वन्दीकृतो वन्द्यं विहितः सन् अधस्तस्थितवान् विष्टरे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—धीरिण्या मुरासुर-नराधचालनासाधारणधैर्येण कृत्वा अधःकृते परिभूते नीचैः कृते न्यङ्कारं प्रापिते । अत एव त्रपया लजाधिक्येन संकुचलघूभघट्टीरवं गुह्यमुर्ध्वस्तरत्वं वपुषो महत्त्वं च यस्य तादृशे शीलति । अर्धाद्रगवन्तं सेवमाने स्वर्गिरौ मुवर्णाचले ॥

अर्हता त्रातुमात्माश्रितान्संसृतेर्भौलुकार्न्कि चतुर्दिक्समेताञ्जनान् ।

यत्र तेषां चतस्रो गतीर्वा निराकर्तुमूहे चतस्रः कृता मूर्तयः ॥ १७ ॥

यत्र समवसरणे अर्हता तीर्थकृता चतस्रश्चतुःसङ्ख्याका मूर्तयः कायाः कृता निमित्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—संसृतेः संसारात् अनादिभवपरम्परापरिभ्रमणदुःखभरात् भौलुकान् विभ्यतीत्येवशीलान् । तथा च चतुर्दिग्भ्यः पूर्वादक्षिणापश्चिमोत्तरालक्षणाभ्यः चतस्रो हरिद्रव्यः समेतान् स्वसमीपे समागतान् अत एवात्मानं भगवन्तम् । 'क्षेत्रज्ञात्मा पुरुषः' इति ह्यस्याम् । आश्रितान् उपेत्य स्वशरणीभूतान् भविकलोकान् किं त्रातुं रक्षितुमिव चतस्रो मूर्तयो विहिताः । अथ वा ऊहे अहमेवं विचारयामि । पूर्वोक्तविशे-

पणविशिष्टानामेव तेषां जनानां चतस्रो नरकतिर्यङ्मनुष्यसुरलक्षणाश्चतुःसंख्याका अपि गतीर्भावाभिराकर्तुमिव निवारयितुमिव वा चत्वारो देहा विहिता भूताः ॥

भाति भामण्डलं राजवैरादिवासस्य पृष्ठे प्रविष्टः प्रणश्यारुणः ।

ब्रह्मणा यत्र मुक्तः किमर्चिर्व्रजो विश्वकृत्तक्षिताङ्गस्य वा भास्वतः १८

यत्र श्रीजिनधर्मदेशनसदने आसस्य तीर्थकृतः पृष्ठे शिरसः पश्चात्प्रदेशे भामण्डलं ज्योतिःपुञ्जो भाति विभ्राजते दीप्यते वा । उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञा चन्द्रेण नृपेण वा सह वैराद्विरोधात् चन्द्रोदये कापि प्रणश्य याति खोदये च स्वकरीरेव प्रातश्चन्द्रप्रियं मुष्णाति । अत एव विरोधः । तस्मात्प्रणश्य प्रपलाप्य आसस्य विश्वस्तस्य अयं सर्वथापि प्राणस्योऽपि मद्यं कस्मैचिदपि न ददाति इति विश्वासं प्राप्तस्य मित्रस्य पृष्ठे प्रविश्य स्थितोऽरुणो भानुमानिव । बाधवा ब्रह्मणा विधात्रा यत्र समवसरणे विश्वकृता देववार्धकिना तक्षितं तनूकृतं 'तांब्यं' इति लोकोचया तादृशमङ्गं कायो यस्य । खदयित्वादित्यतेजोसहिष्णुदक्षाङ्गजाभ्यर्थितदेववर्धकिना चक्रभ्रममारोप्य उल्लिखितवपुष इत्यर्थः । तादृशस्य भास्वतो भास्करस्य अर्चिर्व्रजस्तेजोराशिरेव मुक्तः स्थापितः । 'आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यन्मोल्लिखितो विभाति' इति रघुवशे ॥

किं प्रिये पूर्णिमाशर्वरी चन्द्रिका वक्त्रचन्द्रस्य पत्युर्द्विपार्श्वौ श्रिते ।

कुन्तलैर्न्यकृते वानुनेतुं स्वयं राजतोऽभ्यर्णयोश्चामराली प्रभोः ॥ १९ ॥

प्रभोर्द्विपमतीर्थकृतोऽभ्यर्णयोः पार्श्वयोः प्रदेशयोश्चामराली वालव्यजनमाले राजतः शोभेते । उत्प्रेक्ष्यते—पत्युः स्वभर्तुर्वक्त्रचन्द्रस्य वदनविधोः । द्वयोः पार्श्वयोः समाहारो द्विपार्श्वौ तामुपान्तद्वन्द्वं श्रिते । किंभूते । प्रिये द्वे कान्ते इव । एका पूर्णिमाशर्वरी राकाराग्निः, अपरा चन्द्रिका ज्योत्स्ना । 'कौमुदी कुमुदिनीभदक्षजारोहिणीद्विजनिशौषधीपतिः' इति हर्म्याम् । द्वयोरपि पतित्वात् द्वे अपि उपेत्य द्विपार्श्वौ श्रिते । चन्द्रकामिन्याविब बाधवा प्रभोर्नभियदेवस्य कुन्तलैः परित्रज्याया उपादानैः पञ्चमुष्टिलोचविरचनावसरे प्रसरत्पवने प्रेरितागतां सत्स्थूललहलहायमानामानमूर्धजविलोकनानन्दित-पुरंदरप्रार्थनाक्षणरक्षितैकमुष्टिमस्तकप्रशस्तकुन्तलहस्तेन न्यकृता तिरस्कृता सती स्वयमात्मना अनुनेतुमर्थात्प्रभुं प्रसादयितुं वा श्रिते प्रकीर्णकपङ्कपाविब ॥

आतपन्नत्रयी यत्र रेजे विभोः क्षमाम्वरोद्द्योतकृत्त्वत्प्रसत्त्याभवम् ।

मां त्रिलोक्याः पुनर्घोतकं त्वं सृजेतीव वक्तुं त्रिमूर्तिः श्रितोऽयं शशी २०

यत्र समवसरणे विभोस्तीर्थनाथस्य आतपन्नत्रयी छत्रत्रितयी रेजे विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण वक्तुं कथयितुं तिस्रो मूर्तयः शरीराणि यस्य स त्रिमूर्तिः तादृशोऽयं भगवन्तं धितः सेवमानः शशी चन्द्र इव । इति किम् । हे विभो, त्वत्प्रसत्त्या श्रीमत्प्रसादात् अहं क्षमाम्वरोद्भूतोद्द्योतकृत् प्रकाशकर्ता अभवं

संजातः । पुनस्त्वं मां त्रिलोक्या भुवनत्रयस्योद्घोतकं प्रकाशकर्तारं स्रजं कुरु । यथा
यावापृथिव्योद्घोतं करोमि तथा स्वर्गपातालभूलोकेषु प्रकाशकारकं निर्माहि इत्यर्थः ॥

विभ्रतीभिः खगान्पद्मविभ्राजिनश्चन्द्रहासप्रसूनप्रतानान्वहन् ।

चैत्यशाखी शिखाभिः श्रिताभिर्नभः सर्गिवृक्षान्विजेतुं किमुद्यच्छते २१

यत्र धर्मदेशनवेदमनि चैत्यशाखी अशोकतरपरो वा वटवृक्षादिसालद्रुमावसानः
चैत्यद्रुमः नभो गगनाद्गणं श्रिताभिः गाहमानाभिः शाखाभिः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—सर्गिवृ-
क्षान् सुरद्रुमान् कल्पतरून् विजेतुं पराभवितुमुद्यच्छते उद्यमं करोतीव सजीभवतीव
वा । किभूताभिः शिखाभिः । पद्मः पक्षैर्विभ्राजन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलान् खगान् पक्षिणो
वाणांश्च विभ्रतीभिः धारयन्तीभिः । 'वाणपृष्ठविशिखी खगगर्धपक्षाः' । तथा
'विहगो विहंगमखगौ खगगर्धपक्षा अपि' इति हैम्याम् । चैत्यशाखी किं कुर्वन् ।
चन्द्रः सुधाकरः कर्पूरो वा हासो हसितं तयोः श्वेतिन्ना तुल्यानां प्रसूनानां कुसुमानां
प्रतानान् स्ववक्त्रान् चन्द्रहासखट्वांश्च वहन् विभ्राणः । अन्योऽपि सुभटो विरोधिना
योद्धुमिच्छुः चतुर्विधान्यायुधानि धत्ते । यथा—पाणिमुक्तानि शक्तिप्रमुखानि, यन्त्रमु-
क्तानि शरादिकानि, अमुक्तानि शस्त्रिकाद्यानि, मुक्तामुक्तभेदद्वयात्मकानि दण्डादिमानि,
इति । तथैवायं चैत्यतः शरग्रहणेन पाणियन्त्रमुक्तयोर्ग्रहणम् । चन्द्रहासग्रहणेन च
मुक्तामुक्तयोः संग्रहः । तथा च हैम्याम्—'अस्त्रं तच्चतुर्विधम् । मुक्तं द्विधा पाणियन्त्र-
मुक्तं शक्तिशरादिकम् । अमुक्तं शस्त्रिकादि स्याद्यष्टधायं तु द्वयात्मकम् ॥' इति ॥

देशनामन्दिरे यत्र जाम्बूनदः शक्रकेतुः पुरश्चुम्बति स्माम्बरम् ।

कौतुकान्नाकिलोकं दिदृक्षुः क्षितेस्तीर्थभर्तुः प्रसर्पन्प्रतापः किमु ॥ २२ ॥

यत्र धर्मदेशनामन्दिरे श्रीजिनराजसमवसरणे जाम्बूनदः स्वर्णनिर्मितः शक्रकेतुरि-
न्द्रध्वजः पुरो जिनेन्द्राग्रे अम्बरमाकाशं सहस्रयोजनप्रमाणत्वेनात्युच्चैस्तरत्वात् चुम्बति
स्पृशति । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात् हृदयमध्येऽतिकुतूहलात् नाकिनां देवानां लोकं भुवनं
वासस्थानं स्वर्गं दिदृक्षुर्दृष्टुमिच्छुः क्षितेर्भूमेः सकाशात्प्रसर्पन्नुच्चैर्गच्छन् तीर्थभर्तुर्जिने-
न्द्रस्य किमु प्रतापः ॥

विप्रलब्धं विधात्रेव रूपश्रिया स्वं त्रिदश्योऽवयान्ति स यद्वीक्षणात् ।

यत्र भान्ति स्म ते शालभञ्जीभराः श्रीसुताम्भोजदृग्विभ्रमभ्राजिनः २३

यत्र श्रीमज्जिनेधरसमवसरणे ते जगन्नवीर्यैर्जगन्नात्रलताः शालभञ्जीभराः शङ्खा-
लिकाप्रकराः भान्ति स्म शुशुभिरे । किभूताः । श्रीसुतस्य कमलानन्दनस्य सरस्य
अम्भोजदृक्कमललोचना स्त्री रतिस्वस्या विभ्रमः शोभा विलासो वा तद्वद्विभ्राजन्ते इत्ये-
वंशीलाः । अथ वा रतिवद्विभ्रमेण शोभया विलासेन वा शोभनशीलाः । ते के ।
येषां पुत्रिकाप्रकराणां वीक्षणादर्शनात् त्रिदशयः सुराङ्गनाः स्वमात्मानं रूपश्रिया वपुर्वै-
भवेन विधात्रा जगदावत्पुरुषयोषिद्वर्गसर्गविधायिना विप्रलब्धं वञ्चितमिवावयान्ति स्म

मेनिरे । 'मद्विप्रलब्धं पुनराह यस्त्वां तर्कः स किं तत्फलं वाचिभूकः' इति नैपथे । विप्रलब्धं योग्यं विप्रलब्धमिति तदर्थः ॥

आप्तलक्ष्मीलताया इवोद्यत्फलं वीक्ष्य विश्वेशितुर्देशनावेश्म तत् ।

गोचरी स्यान्न वाक्चेतसोर्यः कचित्संमदं विन्दति स्म व्रतीन्द्रः स तम् २४

स व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरिः तं मोहदयासादनसदृशं संमदमानन्दं विन्दति स लभते स्म । तं कम् । यः संमदः क्वचित्कुत्रापि स्थाने नभःकटोलिनीविलसत्कल्लोलमाला-स्खलितवाग्विलासशालिमुरासुरनरसूरिषु वा वाक्चेतसोर्यचनमनसोर्वा न गोचरी स्याद्विषयो भवेत् । किं कृत्वा । विश्वेशितुर्लोक्यनायकस्य श्रीमत्तीर्थकृतो देशनावेश्मसमवसरणं वीक्ष्य लोचनगोचरीकृत्य । किंभूतं तत् पूर्वव्यापणितस्वरूपम् । उत्प्रेक्ष्यते— आप्तस्य जिनराजस्य लक्ष्मीभुवनत्रयैश्वर्यश्रीः सैव लता विकसद्बद्धी उद्यत्प्रकटीभवत्फलमिव ॥ इति पुरकृतानुसारेण समवसरणवर्णनम् ॥

तीर्थकृद्भक्तचन्द्रेक्षणोद्वेलितानन्दसिन्धोरिवोद्भूतनूतामृतैः ।

स्वेन तत्राभिनोनूय नव्यैः स्तवैः श्रीजिनं नेमिवान्हीरसूरीश्वरः ॥ २५ ॥

हीरसूरीश्वरस्तत्र समवसरणे स्वेनात्मना नव्यैः सद्यस्कैः स्तुतिरूपश्रुतैः अभिनोनूय अतिशयेन भक्तिभरेण स्तुत्वा श्रीजिनं श्रीमद्भगवन्तं नेमिवान् प्रणमति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्तवैः तीर्थकृतो जिनेन्द्रस्य वक्तुं वदनमेव चन्द्रः पार्वणशावेरीवरस्तस्येक्षणादालोकनादुद्वेलितस्य वेलामतिकान्तस्योत्कण्ठितस्य आनन्दो मानसान्तःप्रसरत्प्रमोदः स एव सिन्धुरथार्क्षीरनीरनिधिस्तस्मादुद्भूतैः प्रकटैर्जातैः अमृतैः सुधारसैरिव ॥

सृष्टसर्वज्ञसंधः सुधाधामवद्भासरान्कांश्चिदत्रातिवाह्य प्रभुः ।

साधुवर्गैस्ततोऽन्वीयमानः पुरात्पूर्वदेशं प्रति प्रीतिमान्प्रस्थितः ॥ २६ ॥

ततः पत्तने कतिचिद्विषयस्थित्यनन्तरं पुरादण्डहिल्लपाटकपत्तनात्पूर्वदेशं प्रति प्राचीनमण्डलं प्रति प्रस्थितः प्रचलति स्म । किं क्रियमाणः । साधुवर्गैर्विजयसेनसूरिप्रमुखानेकैर्मुनिमण्डलैरन्वीयमानोऽनुगम्यमानः । किं कृत्वा । तत्र पत्तने कांश्चिदतिचिच्छिद्यत्संख्याकान्वासरान्दिवसान् अत्र पत्तनमध्ये अतिवाह्य अतिक्रम्य । किंभूतः प्रभुः । सृष्टः कृतः सर्वज्ञेन जिनेन्द्रेण सार्धं सद्गो भक्तिस्तवनादिको येन । किवत् । सुधाधामवत् । यथा अमृतकान्तिचन्द्रः सृष्टो निर्मितः सर्वज्ञस्य श्रीकण्ठस्य शिरःस्थितिलक्षणो येन स तादृगास्ते ॥

सीमभूमौ वटात्पल्लिकायास्ततो भावढत्यात्मभूः सूरिशीतद्युतेः ।

चैत्यमर्चामिव श्रीजिनेन्दोर्गुरोः पादुकां स्तूपमभ्येत्य स प्राणमत् २७

ततः पत्तनात्प्रस्थितेरनन्तरं वटात्पल्लिकाया वटशब्दादग्रे पल्लिका वटपल्लिका 'वडली' इति नाम्नी तस्याः सीमभूमौ प्रामाद्वाहावर्नाप्रदेशे स्तूपमभ्येत्य स्तूपस्य समीपे

समागत्य गुरोः स्वधर्माचार्यस्य पादुकां पदद्वयीस्थापनाप्रतिविम्बं स सूरिः प्राणमग्नम-
स्करोति स्म । किंभूतस्य गुरोः । भावदस्य भावदनाम्नो ध्ववहारिण आत्मभूर्नन्दनः स
एव सूरिशीतद्युतिः एतावता श्रीविजयदानसूरीन्दुस्तस्य । कामिव । अर्चामिव । यथा
मव्यथैत्यं धीजिनप्रासादमभ्येस्य श्रीमत्तीर्थकृतप्रतिमां प्रणमति ॥

ब्रह्मपुत्री स्मितानेकपद्माङ्किता यत्पुरश्रीमणीमेखलेवाजनि ।

सूरिकण्ठीरवोऽकुण्ठलोकोत्सवैः सिद्धपूर्वं पुरं पावनं तद्वधात् ॥२८॥

सूरिकण्ठीरवः आचार्यपञ्चाननः अकुण्ठैर्बहलैर्लोकानामुत्सवैर्महामहैस्तत्प्रसिद्धं सिद्धपूर्वं
पुरम् । सिद्धपुरमित्यर्थः । पावनं पवित्रं अध्याघकार । सिद्धपुरे जगामेत्यर्थः । सितै-
र्विकसितरिनेकेरनल्पैर्विविधप्रकारैः पद्मैः कमलैरङ्किता ब्रह्मपुत्री सरस्वती नाम्ना नदी
यत्पुरधिया सिद्धपुरलक्ष्म्या मणीनां रत्नसचिन्तमेखलेव काञ्चीव अजनि संजाता ॥

श्रीमदाचार्यपादा उपित्वा कियद्वासकांस्तातपादैः समं वर्त्मनि ।

ते न्यवर्तन्त तेभ्यस्तदादेशतः सैकतेभ्यः पयोधेरिवाम्भःप्लवाः ॥२९॥

श्रीमदाचार्यपादाः श्रीमन्तो विजयसेनसूरयः तातपादैः श्रीहीरविजयसूरींश्वरैः समं
वर्त्मनि मार्गे कियद्वासकान् कतिचित्संख्याकान् निवासान् । वासकशब्देन रात्रय
एवोच्यन्ते । तत्र दिवसास्तु स्वयमेव समेताः । उपित्वा स्थित्वा तेभ्यः श्रीमद्धारकेभ्यः
तदादेशतः तदाज्ञया तदनुशिष्टया न्यवर्तन्त पश्चाद्वयवलिरे । के इय । अम्भःप्लवा
इव । यथा सैकतेभ्यस्तटेभ्यः सकाशात्पयोधेः समुद्रस्य अम्भःप्लवाः पथःपूरा निवर्तन्ते
पश्चाद्वलन्ते ॥

एष निग्रस्तमो विश्वमुद्बोधयन्कैश्चिदुद्यन्महोभिर्मुनीन्द्रैः समम् ।

तत्पुरात्प्रस्थितिं तेनिवान्पद्धतौ सार्वभौमो ग्रहाणामिवाग्रे ग्रहैः ॥३०॥

एष हीरसूरीर्मुनीन्द्रैर्वाचकपण्डिताखण्डलैः समं तत्पुरात्सिद्धपुराभिधनगरात्पद्धतौ
मार्गे प्रस्थितिं प्रस्थानं तेनिवान् कुरुते स्म । क इव । सार्वभौम इव । यथा ग्रहाणां
चक्रवर्ती भाखान् ग्रहैः ग्रहाग्रे आकाशे प्रस्थितिं तनुते । 'ग्रहाब्जिनीगोद्युपतिः' इति
हैम्यामुक्तत्वात् ग्रहपतित्वं भानोः । किं कुर्वन्नेप भानुध्व । तमोऽज्ञानं पापं वा ध्वान्तं
च निग्रन् व्यापादयन् । पुनः किं कुर्वन् । विश्वं भुवनमुद्बोधयन्प्रतिबोधयन् बोधिबी-
जान्वितं वा विदधत् जागरयन् । किंभूतः मुनिभिः । उद्यत्प्रकटीभवन्महः परवादि-
जनेषु प्रतापो येषां तैः । उद्यत् ऊर्ध्वं यद्गच्छत् उपलक्षणाद्दशदिक्षु स्फुरत् शगज्जगिति
कुर्वन्महस्तेजो येषाम् ॥ इति पत्तनात् शिरोत्तरायावन्मार्गः ॥

भीरुभावान्निजं व्यालमालाकुलं भीष्ममौज्ज्याश्रमं नागपूरागता ।

किं महीमण्डलं भिल्लपल्ली पुरो हीरसूरीन्दुना व्याललोके क्रमात् ॥३१॥

हीरसूरीन्दुना श्रीहीरविजयसूरिचन्द्रेण क्रमाद्विहारपरिपाटीतः पुरोऽग्रे भिल्लानां

पुच्छिन्द्राणां पल्ली पुरी शिरोत्तराभिधानप्राग्विशेषः दृष्टव्यमो वा व्यालुलेके दृग्गोचरीचके ।
उत्प्रेक्ष्यते—महीमण्डलं पृथिवीपीठं प्रत्यागता । सप्तमी वा महीमण्डले समेता नागपू-
मोगावतीनाम्री भोगिनगरीव । किं कृत्वा । भीरुभावात् । विभेतीत्येवंशीला मीरुस्तस्या
भावस्तस्मात् । अथ वा स्त्रीस्वभावात् । ‘भोपिद्विशेषास्तु कान्ता भीरुर्नितम्बिनी’ इति
हैम्याम् । भीतिसौलभ्याच्च । व्यालानां विपधराणां मालाभिः श्रेणीभिराकुलं निर्भरभृत-
मत एव भीष्मं भयानकं मनस्यत्यन्तभयोत्पादकं निजमात्मीयमाधयं निवासस्थान-
मौन्स्य त्यक्त्वा । ‘वसीत निर्भये स्थाने’ इति वचनात् द्विजिह्वभरभृतं भोगिभवनं
मुक्त्वा क्षितौ समायाता नागनगरीव ॥

कापि शक्तिं वहद्भिः कुमारैरिवाम्भोजनाभैरिवोद्यद्गदाधारिभिः ।

याभिरूपैरिवाभाति कादम्बरी सादरीभूतचित्तैः किरातैर्भृता ॥ ३२ ॥

या भिल्लपल्ली आभाति । किंभूता । यत्नवतामपि वहद्भिः किरातैर्भृता । तथा कुत्र-
चित्स्थाने अम्भोजनाभैः कृष्णैरिव उद्यन्ती दीप्यमानां गदां सप्तधानुमयायुधविशेषं
धरन्तीत्येवंशीला गदाधारिणस्तादृशैः धारयन्ती शबरैर्व्याप्ता । कचन पानभूमौ काद-
म्बर्या मदिरापाने सादरीभूतं तत्परं संजातं चित्तं मनो येषाम् । कैरिव । अभिरूपैरिव ।
यथा कोविदैः कादम्बरीनामा बाणकविकृतग्रन्थविशेषस्तस्मिन्नादरेण अध्यायनाध्याप-
नासक्तमानसैर्जायते तादृशैः सुरापायिभिर्भिल्लैर्भृता ॥

तत्र वित्रासयन्वर्जुनः शात्रवानस्ति पल्लीपतिः कङ्कपक्षाश्रितः ।

जिष्णुभावं सुभद्रानुपङ्गं पुनर्विभ्रदद्वैतधानुष्कतां पार्थवत् ॥ ३३ ॥

तत्र शिरोत्तरानामपल्लयामर्जुनो नाम पल्लीपतिः अस्ति विद्यते । किंवत् । पार्थवन्मध्य-
मपाण्डव इव फाल्गुन इव । किं कुर्वन् । शात्रवान् विपक्षान् विशेषेण जीवं नारां
त्रासयन्विनाशयन् । पुनः किंभूतः । कङ्कानां जीवविशेषाणां पक्षाः पिच्छानि येषु ।
‘पत्रं पतत्रं पिच्छं वाजस्तनूश्चहम् । पक्षो गच्छच्छाधिपि’ इति हैम्याम् । तन्नामन्येव
कङ्कपत्राणि बाणास्तैराश्रितः । उभयपार्श्ववद्धत्पीरः । अर्जुनोऽप्येतादृक् । पुनर्विशेषः
कङ्कस्य युधिष्ठिरस्य पक्षं सहायताम् अथ वा कङ्केन पक्षं सखिता अद्वैतप्रीतित्वात्
श्रितः । ‘पक्षो मासार्धे ग्रहसाध्ययोः । चुह्वीरन्प्रे विले पार्श्वे वर्गे केशात्परश्वये । पिच्छे
विरोधे देहाङ्गे सहाये राजकुलरे ॥’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘अजातशत्रुः शल्यारिर्धर्मपुत्रो
युधिष्ठिरः । कङ्कोऽजमीढः’ इति हैम्याम् । पुनः किं कुर्वन् । जिष्णुभावं जयनशी-
लतामर्जुनाभिधानं च । तथा सु शोभनानि भद्राणि महालानि तैः सुभद्रानाद्या स्वपत्न्या
च अनुपङ्गः सङ्गस्तं विभ्रद्वारयत् । पुनरद्वैतामसाधारणीं धानुष्कतां घनुर्धरतां च
विभ्रदधानः ॥

स्पर्धया यन्मुखालोकनप्रोल्लसत्संमदेनेव वधिष्णुभिर्भक्तिभिः ।

सूरिमभ्येत्य नत्या निजं पावयन्नात्मगेहाननैपीन्निपादाधिपः ॥ ३४ ॥

निपादाधिपोऽर्जुनः पुलिन्दराजोऽभ्येल गुरोः संमुखमागल नत्वा पादारविन्दप्रणमनेन कृत्वा निजमात्मानं पावयन् पवित्रीकुर्वन् सन् सूरिं हीरगुरं स्वान् गृहान् आत्मीयानि मन्दिराणि प्रत्यनैवीत् प्रापयामास । निनावैत्यर्थः । काभिः । भक्तिभिः । किलक्षणाभिः । वार्धिष्णुभिः प्रवर्धनशीलाभिः । उत्प्रेक्ष्यते—यस्य सुरैर्मुखं वदनं तस्यालोकनेन दर्शनेन कृत्वा प्रकर्षेण उल्लसन् सर्वप्रकारेण वर्धमानो यः संमदः परमानन्दसंदोहस्तेन सार्धं स्पर्धयेव संघर्षेणेव ॥ इत्यर्जुनपत्नीपतिगृहागमनम् ॥

अथ चतुर्दशभिर्भुक्तैः किराताङ्गनां विशिनष्टि । चम्पूकथादी तथाविधशबरदशावर्णनदर्शनात् । संघन्धस्तु चतुर्दशवृत्ते वक्ष्यते किरातवशा स्वकान्ता अजह्वदिति—

स्मेरपद्मेक्षणा भृङ्गगुञ्जारवा हंसकोद्भासिनी सुसितश्रीभृताः ।

कर्णिकामादधाना रसोल्लासिनीः पद्मिनीनीलभासस्तथामोदिनीः ॥ ३५ ॥

किंभूताः भिल्लीः । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मिनीरिव । पद्मिनीः स्त्रीः कमलिनीश्च । किंभूताः । स्मेराणि प्रबुद्धानि पद्मानि कमलानि तद्वत्तान्येव वा ईक्षणानि नयनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । भृङ्गानां भ्रमराणां गुञ्जा इव रवो ध्वनिर्यासाम् । 'वाण्या भृङ्गोपिकीरवी' इति काव्यकल्पलतोक्तत्वात् । पक्षे मधुकराणां गुञ्जारवो यासु । पुनः किंभूताः । हंसकैर्नूपुरैः पक्षे हंसा एव हंसकाः । स्वार्थे कः । तैर्मरालैरुद्भासन्ते प्राबल्येन शोभन्ते इत्येवंशीलाः । पुनः किंभूताः । सुशोभनां सितस्य ईपदसितस्य सदा हसितवदनत्वस्य वा तरुणार्ककिरणसंपर्कवशविकसिततालक्ष्मीं च विभ्रतीर्दधतीः । पुनः किंभूताः । कर्णिकां कर्णभूषणं बीजकोशं च दधानाः । पुनः किंभूताः । नीला मरकतमणिसदृशा भासो दीप्तयो यासाम् । पक्षे नीलाः । पुनः किंभूताः । रसैः शृङ्गारादिभिर्विविधक्रीडारसैर्वा पक्षे मकरन्दैरुल्लसन्तीत्येवंशीलाः । रसैः सलिलैरुल्लसन्ति उद्भवन्तीत्येवंशीला वा, वारिजत्वात् । पुनः किंभूताः । आमोदः आनन्दः परिमलश्च अस्ति आसामासु वा ॥

मेखलामालिनीः शालिपादाः स्फुरदन्तिका दन्तियानास्तमालत्विषः ।

गण्डशैलोलसत्पद्मवल्लीभृतो विन्ध्यशैलाञ्जनोर्वीधरोर्वीरिव ॥ ३६ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यशैले विन्ध्याद्रिस्तथा अञ्जनोर्वीधरः अञ्जनशैलः तयोर्वीर्भूमीरिव । किंभूताः । मेखलां मुवर्णमणीकाक्षीमद्रिमध्यभागं च मलन्ते धारयन्तीत्येवंशीलाः । पुनः किंभूताः । शालिन्यः शोभनशीलाः पादा भूषणालक्तकरङ्गकलिताश्वरणाः पर्यन्तपर्वता यासाम् । पुनः किंभूताः । स्फुरन्तो दीप्यमाना दृश्यमानाश्च दन्ता एव दन्तका दशना पर्वता बहिस्तिर्यङ्मूर्ता गिरिप्रदेशाश्च यासां यासु वा । पुनः किंभूताः । दन्तिनां मत्तमतङ्गानां यानमिव यानं गमनं यासाम् । मध्यमपदलोपी समासः । पक्षे मत्तेमानां यानं स्वीरगतिर्यत्र । पुनः किंभूताः । तमालास्तापिच्छद्रुमविशेषाः । यदुक्तं नैषधे—'ध्रुवणपूरतमालदलादुरं शशिकुरङ्गसुखे सखि निक्षिप' इति । तद्वत् श्यामास्त्विषः शरीरकान्तयो यासाम् । पक्षे । तमालमालाभिः कृष्णकान्तयः । पुनः

किंभूताः । गण्डशैलयोगण्डस्थलयोरुल्लसन्त्यौ विचित्रतया स्फुरन्त्यो याः पद्मवल्लभः पद्मलतास्तां विभ्रतीः । पक्षे, गण्डशैलाः पर्वतात्परितः स्थूलाः उपला महत्पापाणां स्तेषु उल्लसन्त्यो विकसन्त्यः पद्मैः पर्णैरुपलक्षिता उपचिता वा वल्लभो वीरुधस्ता विभ्रतीः । 'देव भवद्वैरेवधूवदने च भान्ति नारङ्गरूपशोभे गण्डशैलस्थलालंकारिण्यो रोग्नलताः' इति चम्पूकथायाम् गण्डयोः शैलोपमानम् । अथ वा गण्डशैली कपोलप्रदेशावित्यर्थः ॥

भृङ्गनेत्रा मृणालीभुजा जृम्भिताम्भोजवक्रास्तरङ्गोलसत्कुन्तलाः ।

बन्धुरावर्तनामी रथाङ्गस्तनी हंसयाना यमीवारिदेवीरिव ॥ ३७ ॥

पुनरुप्रेक्ष्यते—यमी वारिदेवीर्यमुनाजलदेवता इव । किंलक्षणाः । मकरन्दपानलुभ्य-
दम्भोरुहाभ्यर्णपरिभ्राम्यन्तो भृङ्गा अतिश्यामत्वाच्चञ्चलत्वाच्च भ्रमरा इव भृङ्गरवा इव
नेत्राणि नयनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । मृणाल्यः कमलनालानि । नालमृणाल-
शब्दौ त्रिष्वपि लिङ्गेषु । यथा—'कुवलयमृणालमण्डलानालमृणालपटलाः' इति लिङ्गा-
शासने । ता इव । मृणाला एव वा भुजा बाहवो यासाम् । भुजाशब्दः पुंस्त्रीलिङ्गयोः ।
पुनः किंभूताः । जृम्भितानि विकाशं प्राप्तानि अम्भोजानि जलजानि तद्वृत्तान्येव
वक्राणि वदनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । तरङ्गाः पवनप्रसरज्जलत्कलीला इव । तरङ्गा
एव वा उल्लसन्तो विविधविच्छिन्त्या स्फुरन्तः कुन्तलाः केशपाशा यासाम् । पुनः
किंभूताः । बन्धुरा मनोज्ञा आवर्ता दक्षिणपार्श्वभ्रमणान्याकारविशेषा यासु तादृश्यः ।
पयोध्रमाः द्वादशेषु सलिलमागम्य पश्चाद्वलित्वा भ्रान्त्वा च पुरः प्रचलति 'गवर'
इति समुद्रावगाहिलोकेषु प्रसिद्धा जलवर्तास्तद्वत् एव वा । नाभ्यस्तुन्दकूपिका या-
साम् । पुनः किंभूताः । रथाङ्गाश्चक्रवाकास्तद्वत् एव वा स्तनाः कुचा यासाम् । पुनः
किंभूताः । हंसानां यानं लीलागमनं तद्वन्मनोज्ञं गमनं यासु । तथा हंसानां यानं जलक्री-
डाकृते कमलनालबीजकोशबीजास्त्रादनार्थं गमनागमनं यासु ॥

विष्टरोल्लासिनीश्चन्दनामोदिनीः पल्लवोल्लासिजिह्वाः प्रसूनसिताः ।

विम्बदन्तच्छदाः कुन्दमालाः पिकीव्याहता मूर्तिमत्कुञ्जदेवीरिव ॥ ३८ ॥

पुनरुप्रेक्ष्यते—मूर्तिमतीः मूर्ता अङ्गीकृताद्गोपाहाः कुञ्जलक्ष्मीर्वेनधिय इव । किं-
भूताः । विष्टरेषु पीठेषु अथ वा विष्टरैरासनैर्विविधासनोपवेशैश्चरित्वास्त्येन लासन्ते
इत्येवंशीलाः । 'विष्टरः पीठमासनम्' इति हैम्याम् । पक्षे विष्टरैरनेकजातितरुभिः
शोभनशीलाः । 'विष्टपी कुटः क्षितिरुहः कारस्करो विष्टरः' इत्यपि हैम्याम् । पुनः
किंभूताः । चन्दनाः श्रीराष्ट्रा इव पद्मिनीत्येन पिलेपनभूतैर्पा मलयद्वन्द्वे च आनोदः
शरीरसौगन्ध्यं परिमलध्वं विधत्ते यासां यासु वा । पल्लवाः किसलयानि तद्वत्प्रवाला
एव जिह्वा अरुणास्त्रकुमारा रसना यासाम् । पुनः किंभूताः । प्रसूनानि विकचकुसुमानि
उज्ज्वलत्वात्तद्वृत्तान्येव वा स्मितं महितं यासाम् । पुनः किंभूताः । विम्बानि विम्बीफ-
लानि पक्वगोल्फकानि तद्वृत्तान्येव वा दन्तच्छदा दशनपत्राणि अधरा

यासाम् । पुनः किंभूताः । कुन्दानां मुचकुन्दकुमुमानां मालाः स्रजो हाराः कुन्दकुमानां
श्रेणयो यासां यासु वा । पुनः किंभूताः । पिकीनां कलकण्ठीनां व्याहृतं पञ्चमालापमधु-
रध्वनिरिवालपितं यासां कोकिलकलरवो यासु ॥

कञ्चुकिप्राञ्चिताः शेषगेहा इवारामदेशा इवोत्फुल्लपुष्पाङ्किताः ।

केकिमाला इवालंकृताश्चन्द्रकैः पूर्णचन्द्राननाः पूर्णिमासीरिव ॥३९॥

पुनः किंभूताः । कञ्चुकिभिः सौविदलैः प्रकयैणाञ्चिताः सहिताः । 'सौविदलः कञ्चु-
किनः' इति हैम्याम् । तथा 'काञ्चिन्नराजर्जरदावरकञ्चुकिकरावलम्बलीलागामिन्यः' इति
चम्पूकथायाम् । शवरधिराजशवरीणामपि कञ्चुकिसत्तास्ते । शेषगेहा इव । यथा ना-
गाविराजनिकेताः कञ्चुकिभिर्भुजंगमैः संयुता भवन्ति । शेषनागस्य नागाधिपत्वात् ।
पुनः किंभूताः । उत्फुल्लैरुन्मिषितैः पुष्पैः कुसुमैरङ्किताः कुसुमावतंसहारादियुक्ताः । के
इव । आरामदेशा इव । यथा वनप्रदेशाः प्रबुद्धप्रसूनपरिचिता भवन्ति । पुनः किंभूताः ।
चन्द्रकैः ललाटपट्टे वृत्ताकारतिलकैर्लोके 'चांदलो' इति नाम्ना प्रसिद्धैः अलंकृता भू-
यिताः । का इव । केकिमाला इव । यथा मयूरराजी चन्द्रकैः कलापैः कलिता भवन्ति ।
'पिच्छं वर्हं शिखण्डकम् । प्रचलाकः कलापश्च मेचकश्चन्द्रकः समौ ॥' इति हैम्याम् ।
पुनः किंभूताः । पूर्णः पार्वणः षोडशकलाकलितः चन्द्रः कौमुदीपतिरिवाननं वदनं
यासाम् । का इव । पूर्णिमासीरिव । पूर्णं निशाकरे सर्वकलाकलिते चन्द्रमसि सति सा
पूर्णमा राकेत्युच्यते । यथा हैम्याम्—'सा राका पूर्णं निशाकरे' इति । किंभूता राकाः ।
पूर्णचन्द्र एवाननं मुखं यासाम् ॥

मञ्जुसिञ्जानमञ्जीरविस्फूर्जितैः स्पर्धमाना ध्वनद्विर्मरालैरिव ।

केलिवातायुपोतान्कचित्कुर्वतीगीतिभिर्योगिवद्धचानलीनानिव ॥ ४० ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मञ्जुनि मनोहराणि सिञ्जानानि रणज्जगिति शब्दायमानानि मञ्जी-
राणि नूपुराणि तेषां विस्फूर्जितैर्विलसितैः कृत्वा ध्वनद्विर्मृदुमदकलरौप्यधनधर्षरीकर-
धिरस्वरं विरचयद्विर्मरालैः राजहंसैः सार्धं स्पर्धमाना इव स्पर्धा कुर्वाणा इव । क्वचि-
त्कुत्रापि स्थाने केलये क्रीडाकृते समानीय रक्षितान् वातायुपोतान् सारङ्गशा-
षान् गीतिभिर्मोहमञ्जरीपुञ्जास्त्रादनोद्धटिनीकुष्ककुहरप्रेङ्खोलनास्त्वलितपरभूतप्रप-
ञ्चितपञ्चमरागविरागीकरणप्रवणस्वपाणिवीणाकण्ठनानुगुणप्रगुणितामितस्फीतगीतैः कृत्वा
काधन योगिषयोगीन्द्रानिव ध्याने प्रणिध्याने मधुरगानाकर्णने च लीनान्निश्चलाङ्गान्
कुर्वतीः ॥

सीयरूपश्रिया मानमातन्वतीः प्रेक्ष्यमाणा मुहुः स्मेरदम्भोरुहम् ।

भूपयाहं विशिष्ये किमेतद्रूपा श्रीरुतेतीव चित्ते विजिज्ञासया ॥ ४१ ॥

पुनः काचित्किं कुर्वाणाः । मुहुर्वारंवारं स्मेरदम्भोरुहं विनिद्रत्कमलं प्रेक्ष्यमाणाः
पश्यन्तीः । उत्प्रेक्ष्यते—चित्ते स्वमानये इत्यमुना प्रकारेण विजिज्ञासया विशेषप्रकारे-

णावबोदुमिच्छया । इति किम् । भूपया वपुःप्रिया कृत्वा अहं विशिष्ये विशेषा भवामि । उताय वा एतस्मिन्स्मेरदम्भोरुहे गृहमावासी यस्यास्तादृशी श्रीलक्ष्मीर्देवी विशिष्यते । 'कथं च स देशः स्वर्गाद्विशिष्यते न' इति चम्पूकथायाम् । विशिष्टो भवति स्म यः ॥

। निर्जितस्त्वत्सखासन्मुखेन हिया पश्य पाण्डूभवन्भ्राम्यतीन्दुर्दिवि ।

वीक्ष्यमाणा वपुर्विभ्रमं दर्पणे सूचयन्तीरितीव स्मितं तन्वतीः ॥ ४२ ॥

काश्चिदर्पणे आदर्शे वपुर्विभ्रमं स्वशरीरसौन्दर्यं शोभां वीक्ष्यमाणा निभालयन्तीः सतीः । उपप्रेक्ष्यते—स्मितमीपद्भसितं तन्वतीर्विस्तारयन्तीर्विदधतीश्च सतीः । इत्यमुना प्रकारेण सूचयन्तीः कथयन्तीरिव । इति किम् । हे दर्पण, त्वं पश्य सावधानतया विलोकय त्वत्सखा तव मित्रमिन्दुश्चन्द्रः । 'जलाच्च तातान्मुकुराच्च मित्रानभ्यर्च्य धत्तः खलु पद्मचन्द्रौ' इति नैपथ्ये मुकुरचन्द्रयोर्मैत्र्यं मिथः । अस्मन्मुखेन अस्माकं वदनेन निर्जितः पराभवभरं प्रापितः सन् पाण्डूभवन् पाण्डुरो वपुषा जायमानः सन् धवलीभूतशरीरः हिया लज्जया कृत्वा दिवि निर्मानुपतया शून्ये नभसि भ्राम्यति पर्यटतीव ॥

निष्कुटानोकहोत्फुल्लपुष्पोच्चये पदपदान्पाणिभिर्दूरतः कुर्वतीः ।

स्पर्धितां विभ्रते वाग्विलासैः सहास्माकमेते हृदीतीव रोपोदयात् ४३

काश्चिन्निष्कुटस्य गृहारामस्य अनोकहानां विविधजातिप्ररोपितपादपानामुत्फुल्लानि विनिर्मीभूतानि पुष्पाणि कुसुमानि तेषामुच्चयश्रुष्टनं ग्रहणम् । 'उचिन्वन्ति च मालतीषु कुसुमश्रद्धालवो मालिकाः' इति चम्पूकथायाम् । तथैवोच्चयः पदपदान् भ्रमरान् पाणिभिः, स्वकरैः दूरतः विप्रकुटान् कुर्वतीः प्रणयन्तीः । उपप्रेक्ष्यते—हृदि हृदयमध्ये इत्यमुना प्रकारेण रोपोदयात्कोपप्रादुर्भावात् इव । इति किम् । यदेते पदपदा भ्रमराः अस्माकं वाण्या वाचा सह स्पर्धितां संघर्षिभावमभ्यसूयाम् । 'वाण्या शृङ्गीपिकीरवी' इति काव्यकल्पलतावचनाद्गृहीताहचर्याद्गृहोऽप्यागत एव । विभ्रते धारयन्ति । कुर्वते इत्यर्थः । स्वद्वेषिणस्तु दूरमुत्सार्यत एवेति ॥

नाभिदग्धे हृदेऽम्भोविहारालसास्त्रासमुत्पादयन्ती रथाङ्गात्कचित् ।

तद्विभूषां स्नानाभ्यां गृहीत्वा पुरा किं पुनस्तद्वपुष्पीतिमादित्सया ४४

कचिकुत्रापि गृहोद्यानप्रदेशे नाभिदग्धे नाभिप्रमाणे । 'नाभीरम्या नीलतमालका' इति चम्पूकथायाम् । 'नीला हरितरिपस्रमालद्रुमा नाभिरम्या नाभिदग्धाः' इति चम्पूटिप्पणके । हृदे हृदे अम्भोविहारे जलकेलिकरणसमये अलसा मन्थरा लम्पटा वा काश्चित्किरातीः रथाङ्गात् चक्रवाकात् श्रासमाकस्मिकं भयमुत्पादयन्तीर्जनयन्तीः सतीः । उपप्रेक्ष्यते—पुरा पूर्वं स्नानाभ्यां निजकुचाभ्यां कृत्वा तेषां रथाङ्गानां विभूषां शोभां गृहीत्वा पुनर्द्वितीयवारं तद्वपुषां चक्रवाकशरीराणां पीतिन्नः पीततायाः आदि-

त्सया आदातुं गृहीतुमिच्छयेव त्रासमुत्पादयन्ती । असद्वस्तुग्रहणे समीहा भवेत् ।
यतः स्वयं श्यामवर्णत्वेन स्वर्णवर्णवपुः शोभादानमौचित्यमश्नति ॥

कापि विश्लेषयन्तीर्वकाञ्जीवनाद्धार्तराष्ट्रान्पुनर्भीमवाहा इव ।

राक्षसीवत्क्षपारागिणीरुत्पलाकाङ्क्षिणीः कुसकीलालपानाः पुनः ॥ ४५ ॥

कापि गृहोद्यानदीर्घिकादिप्रदेशे काश्चित् शबरनायकनितम्बिनीजीवनाबलात्सका-
शात् वकान् बलाहकान् मीनाशिनो जलचरान् पक्षिविशेषान् तथा धार्तराष्ट्रान् सितेत-
तरपक्षान् राजहंसजातिविशेषान् विश्लेषयन्तीः परस्परं खवशभिः बालकैर्वा वियोगं
नयन्तीः । उट्टाययन्तीरित्यर्थः । का इव । भीमवाहा इव । कुन्तीतनुजन्मत्रिकापेक्षजातीया
मध्यमपाण्डवस्य युधिष्ठिरानुजन्मनो वृकोदरभुजा यथा वकानिति वकनामानं राक्षसम् ।
बहुत्वं तु लङ्गाधिपतिराक्षसराजत्वात् । तथा धार्तराष्ट्रान् धृतराष्ट्रस्यापलानि धृतराष्ट्रस्य
पितृव्यस्य शतं दुर्योधनदुःशासनप्रमुखान् पुत्रान् जीवनाजीवितव्यात् विश्लेषयन्तीर्वियो-
जयन्तीः । निघ्नतीरित्यर्थः । पुनः काश्चित्क्षपासु हरिद्रासु । 'हरिद्रा काश्चनी पीता निशाह्वया
वरवर्णिनी' इति हेम्याम् । रात्रिसर्वनामभिरर्थे सति हरिद्रैवोच्यते । यथा चम्पूकथा-
याम्—'वररजनीकरकान्ते' इति । 'निशानभः सदृशे मजनगृहे । किलक्षणा । वरा ।
विशिष्टविज्ञानोपेता रजनीकरा हरिद्रोद्धर्तनादिकारकाः पुमांसस्यैः कान्ते प्रधाने ।
निशानभसि किलक्षणे । वरः सर्वकलासंपूर्णो रजनीकरश्चन्द्रस्तेन मनोज्ञे' इति चम्पू-
टिप्पणके । रागो वपुःसद्वर्तनादिना आसत्तिर्विद्यते यासाम् । तथा उत्पलानि कुबल्या-
न्याकाङ्क्षन्तीत्येवंशीलाः । पुनः कुसं रचितं कृतं कीलालस्य पानीयस्य पानं याभिः ।
किंवत् । राक्षसीवत् । यथा निशाचर्यैः राक्षस्यः क्षपायां रजन्या रागोऽस्त्यासाम् । रात्रिचर-
त्वात् । तथा उत्प्रावत्येन पलं मांसमाकाङ्क्षति सामस्येन घाञ्छतीत्येवंशीलाः । पला-
दत्वात् । पुनः निर्मितं कीलालस्य रुधिरस्य पानं याभिः । अष्टकपत्वात् । 'रात्रिचरो
रात्रिचरः पलादः कीनाशरक्षोनिकसारमजाश्च । क्रव्यात्कर्पूरनैर्कृताष्टकपः' इति हेम्याम् ।
'कीलालं रुधिरे नीरे' इत्यनेकार्थः ॥

केलिवापीपयोमज्जनव्याजतो नागनारीर्विजेतुं व्रजन्तीरिव ।

नागगेहोपसीदत्तदम्भोजदृग्विभ्रमं कुर्वतीर्निःसरन्तीः पुनः ॥ ४६ ॥

काश्चित्किरावेक्षितुः कान्ताः केलिवापीषु क्रीडाकृते या गृहोपवनदीर्घिकास्तासु प-
यसि स्वतन्त्रसलिलान्तरालखेलनसमये पयसि पानीये मग्नानां क्रीडारसाद्गन्तानां
दनुप्रादुर्भवन्नव्यतिकरे वा सलिलाद्बहिर्निर्गच्छन्तीः सतीः नागगेहाद्गुण्णमवनादुपसी-
दन्तीनामागच्छन्तीनां तदम्भोजदृशां नागनिकेतननितम्बिनीनां विभ्रमं विशेषेण
भ्रान्तिं कुर्वतीः स्रजन्तीरिव । एतदीर्घिकावारिवर्त्मना नागलोकात्कथञ्चिद्रूपमण्डललोका-
नकुतुहलात्क्रीडाकृते वा निर्गता नागाङ्गना इवेति भ्रमः ॥

भास्वतः कान्तिवद्धारुणीरागिणीः शालिपत्रावलीः शालिशिखा इव ।

नन्दनानन्दिनीर्मन्दरोर्वीरिव प्रीणयन्तीर्मनः साधुगोष्ठीरिव ॥ ४७ ॥

काश्चित्किरातीः । वारुणी मदिरा तत्र विषये तत्त्वाने रागः अस्त्यासामिति रागिणीः । 'काश्चित्कादम्बरीमधुपानमदधूर्णितदशः' इति चम्पूकथायां भिल्लीनामपि मदिरापानं दृश्यते । किं वन् । कान्तिवत् । यथा भास्वतः सहस्ररश्मेः कान्तयो दीप्तयः वारुण्यां वरुणदिक्पालस्य इयं दिग्वारुणी पश्चिमा दिक् तस्यां रागिण्यः । पश्चिमायां समेतस्य सायं मार्तण्डमण्डलस्य मरीचयो रागरञ्जिताः सरागा भवन्ति । राग आसक्तिररुणिमा च । पुनः किंभूताः । शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलाः शालिन्यः पत्रावल्याः पत्रलताः यासाम् । का इव । शालिशिखा इव । यथा वृक्षाणां शिखाः शोभनशीलाः पत्राणां पर्णानामावल्याः श्रेणयो यासु तादृश्यो भवन्ति । पुनः किंभूताः । नन्दनैर्निजाङ्गैः पुत्रैरानन्दः प्रमोदः अस्त्यासाम् । का इव । मन्दरोर्वीरिव । यथा मेरुभूमयः नन्दननामवनेनानन्ददायिन्यः ताः । जिनशासने मन्दरो मेरुहच्यते । यथा नक्षामरस्त्वै—'किं मन्दरादिशिखरे चलितं कदाचित्' इति । यथा ज्ञातस्य स्तुती 'मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिषेकः कृतः' इति । मन्दरेषु पद्मेषु मेरुषु मेरुषु रत्नं लक्ष्यो जनप्रमाणत्वात्सर्वद्वीपसमुद्राणां मध्यवर्तिताग्राभिस्थानकत्वाच्च रत्नम् । अपरे चत्वारो मेरवः चतुरशीतियोजनमानाः । जिनजन्माभिषेको मेरुं विनान्यत्र न स्यादिति । तथा सिद्धान्तेष्वपि मन्दरस्मरणं लभते । 'पञ्चयत्स—' इत्यादि । शैवशासनेषु तु मन्दर इन्द्रकीलशैलः । अत्र तु जैनमतानुसारेणैव मेरुः । पुनः किं कुर्वतीः । मनः तद्विभ्रमविलासक्रीडादिविलोककानामन्तःकरणं प्रीणयन्तीस्त्रोपयन्तीः । का इव । साधुगोष्ठीरिव । यथा साधूनां संसारासुमुक्षुणाम् । अथ वा साधुभिः सत्तमैः पुंभिः समं गोष्ठीः संसारापारपारावारणारोत्तरणोपायप्रकरणेन सन्मतिशिक्षाप्रदानेन च मानसं परमानन्दसंदोहासादनमेदुरं विदधतीः ॥

आश्मगर्भीयसंदर्भविभ्राजिनीः शालभञ्जीरिव स्वैरसंचारिणीः ।

सूरिपादान्प्रणम्यान्प्रणन्तुं निजास्तत्र कान्ताः किरातेशिताजूहवत् ४८

पुनरुप्रेक्ष्यते—आश्मगर्भीयो मरकतरत्नसंबन्धी । 'मरकतं त्वरमगर्भः' इति हेम्याम् । यः संदर्भो रचनाविशेषस्त्वेन विभ्राजन्ते इत्येवंशीलाः । पुनः किंभूताः । स्वेच्छया स्वतन्त्रं दिव्यानुभावात्कोकाशसूत्रधारादिकृतकीलिकादिप्रयोगाद्वा संचरणशीलाः । इतस्ततः परिभ्रमणस्वभावाः शालभञ्जीः पाशालिका इव । एषु सर्वेष्वपि यत्तेषु द्वितीयावहुवचनानि श्रेयान्यप्रेतनसंबन्धात् । एवं व्यापणितस्वरूपा निजा आत्मीयाः कान्ताः प्रियतमाः किरातानां भिल्लानामीशिता स्वामी अर्जुनस्तत्र भगवत्पादपवित्रीकृतनिकेतने प्रणम्यान् जगज्जननमस्करणीयान् सूरिपादान् प्रणन्तुं नमस्त्रिमज्जूहवदा-

कारयामास । इत्यन्तचतुर्दशभिः कुलकम् ॥ इत्यर्जुनकिरातपतिप्रमदानां विविधविलासचेष्टास्वरूपवर्णनम् ॥

जंगमं सार्वभौमं किमुर्वीभृतां सूरिशीतांशुमायान्तमालोक्य तम् ।

अर्जुनाम्भोजनेत्रास्तदङ्घ्रिद्वयं नेमुरानन्दसान्द्रीभवन्मानसाः ॥ ४९ ॥

अर्जुननाम्रः पल्लीपतेरम्भोजनेत्रा नलिननयनाः कान्तास्तस्य हीरसूरेरङ्घ्रिद्वयं चरण-
युगलं नेमुः प्रणमन्ति स्म । किंभूताः । आनन्देन प्रमोदेन कृत्वा सान्द्रीभवन्ति निवि-
डानि जायमानानि मानसानि मनांसि यासाम् । किं कृत्वा । सूरिष्वाचार्येषु ज्योतिश्च-
क्रायमानेषु मध्ये शीतांशुं सुधाकरं चन्द्रमायान्तमात्ममन्दिरेषु समागच्छन्तमालोक्य
स्वनयनयोगोच्चरीकृत्य । दृष्ट्वेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जंगमं संचरन्तं वसुधाविहरणशीलमुर्वी-
भृतां पर्वतानां सार्वभौमं चक्रवर्तिनमिव । मेरुगिरिमिव ॥

कामिनीभिः किराताधिभर्तुस्ततो मौक्तिकौघैरवाकीर्यत श्रीप्रभुः ।

सोऽप्यवैश्वस्त्यलक्ष्मीमिवानश्वरीं स्वेन ताभ्यो ददौ धर्मलभाशिषम् ५०

ततो वन्दनानन्तरं किरातानां पुलिन्द्राणामधिभर्तुः स्वामिनः अर्जुनस्य कामिनीभिः
कान्ताभिः मौक्तिकौघैर्मुक्ताफलमण्डलैः श्रीप्रभुः श्रीमान् हीरविजयसूरिः अवाकीर्यत
वर्धाप्यते स्म । पुनर्वर्धापनानन्तरं सोऽपि श्रीप्रभुः स्वेनात्ममुखेन ताभ्यः किरातेन्द्र-
कामिनीभ्यः धर्मलभमेवाशिषं महलशंसनमाशीर्वादं ददौ दत्तवान् । उत्प्रेक्ष्यते—अन-
श्वरीं शाश्वतीमवैश्वस्त्यस्य अर्थात्तासामेवार्जुननारीणामवैश्वस्त्यस्य लक्ष्मीमिव । 'वि-
श्वस्ता विधवा समे' इति हैम्याम् । तथा 'नलास्त्ववैश्वस्त्यमनामुमानता' इति नैपथे ॥

देशनाम्भोदधारां सुधाया इव ज्येष्ठजामिं मुनीन्द्रस्य पीत्वादरात् ।

मिलभर्तुर्जजृम्भे मनःकानने बोधिफुल्लताश्लेपिहर्षद्रुमः ॥ ५१ ॥

मिलभर्तुर्जुननाम्नो भिल्लानां शवराणां भर्तुर्नायकस्य पल्लीपतेर्मनो मानसमेव काननं
वनं तत्र बोधिः सम्यक्त्वमेव फुल्लन्ती विकसन्ती लता वल्ली तथा आश्लेष आलिङ्गनम-
स्त्यस्य एतादृशो हर्षद्रुमः प्रमोदपादपः जजृम्भे प्रादुर्भवति स्म । किं कृत्वा । मुनी-
न्द्रस्य हीरसूरेर्देशना धर्मकथा सैव अम्भोदधारा मेघपयोवृष्टिस्तामादरादेकाग्रचि-
त्ततया पीत्वा निपीय सादरं श्रुत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—सुधायाः पीयूषस्य ज्येष्ठजामिं वृद्ध-
भगिनीमिव ॥

वर्णयामः किमस्यामृतसाविणीं विभ्रतो भारतीं वज्रसूरीन्द्रवत् ।

वङ्कचूलो यथा धर्मघोषेण यद्येन रौद्रोऽपि भिल्लप्रभुर्वोधितः ॥ ५२ ॥

अस्य हीरसूरेः किं वर्णयामः किं किं स्तुतिगोचरीकुमः । अस्य किं कुर्वतः । वज्र-
सूरीन्द्रवद्ब्रह्मसामिनाम् आचार्यपुरंदरस्येव अमृतसाविणीं सुधारसोद्धारिणीम् । पीयूष-
वर्णिनीमित्यर्थः । भारतीं वाणीं वाग्विलासं विभ्रतो धारयतः । यत्कारणाद्येन भगवता

रौद्रोऽप्यतिकूरोऽपि भिन्नप्रभुः पुलिन्दपतिरजुनः बोधितः बोधिबीजं प्रापितः । केनेव ।
यथा धर्मघोषेण सूरिचन्द्रेण चण्डोऽपि वङ्गचूलनामा राजपुत्रीपल्लीपतिः प्रतिबोधितः ।
कतिचिन्नियमान् ग्राहितां द्वावपीत्यर्थः ॥

उत्पथे प्रस्थितांस्तन्वतश्चापलं तत्र सूरिः किरातान्परानप्यसौ ।

सत्पथेऽतिष्ठिपत्सत्त्वरक्षाप्रतै रश्मिभिः शूललान्सादिवद्वाजिनः ॥ ५३ ॥

असौ हीरसूरिस्तत्र शिरोत्तरानामग्रामे परानन्यान्पि किरातान् भिन्नान् सत्त्वानां
जन्तूनां रक्षा दया अहिंसा तदादिर्मैः सैव प्रथमा चेपु तादृशैर्मतैर्विविधनियमैः कृत्वा
सत्पथे शोभनमार्गे अतिष्ठिपत्स्थापयति स्म । किंवत् । सादिवत् । यथा तुरगाणां दूषणभू-
षणलक्षणप्रस्थापनरक्षणनर्तनधारितादिगतिकारापणादिकलाकुशलः सादी अश्ववारः ।
'अश्वारोहे चाश्ववारः सादी च तुरगी च सः' इति हैम्याम् । शूललान्दुर्विनीतान् । 'दु-
र्विनीतस्तु शूललः' इत्यपि हैम्याम् । रश्मिभिः यत्नाकशादिरञ्जुभिः कृत्वा सत्पथे सर्व-
जनातिवाहिते वर्त्मनि स्थापयति । किल्लक्षणान् किरातान् । उत्पथे हिंसादिविधाने
दुष्टाश्वनि मार्गादितरस्थाने वा प्रस्थितान्प्रवर्तमानान्प्रचलितान् । पुनः किभूतान् ।
चापलं शूतमांसमदिरावेश्यापापधिर्चौर्यपराह्नागमनाद्यनेकदुर्व्यसनेषु चञ्चलतां लौल्यं
चक्रपदस्थापनगमनादि च तन्वतः प्रकुर्वतः आद्रियमाणान्विस्तारयतश्च ॥ इत्यर्जुन-
पल्लीपतितत्सेवकानां नियमदानम् ॥

सूरिशीतांशुरापृच्छच्च भिल्लाधिपं संप्रणिन्ये पुरस्तादथ प्रस्थितिम् ।

तावदग्रे ददर्शार्बुदोर्वीधरं विन्ध्यमभ्येतमेतं विनन्तुं किमु ॥ ५४ ॥

अथार्जुनादीनां नियमदानानन्तरं सूरिशीतांशुर्हीरसूरिचन्द्रः भिल्लाधिपमर्जुनं किरात-
राजमापृच्छय प्रश्नयित्वा पुरस्तादग्रे प्रस्थितिं प्रस्थानं गमनम् । प्रयागमित्यर्थः । संप्र-
णिन्ये करोति स्म । प्रभुर्भृशरक्तावदग्रे पुरतः अर्बुदनामानमुर्वीधरं पर्वतं ददर्श
लोचनगोचरीकरोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यं जलवालकापरपर्यायं शैलम् । 'विन्ध्य-
स्तु जलवालकः' इति हैम्याम् । एतं सूरिं विनन्तु विशेषेण नमस्कर्तुमभ्येतं
संमुखमागतमिव ॥

यो गिरिस्तुङ्गिमश्रीभिरन्यान्पराभूय शृङ्गाग्ररङ्गत्पयोदोपधेः ।

छत्रमाधत्त मायूरमुर्वीधराधीशितुर्नन्दनस्तं जयाङ्कं किमु ॥ ५५ ॥

य उर्वीधराणां पर्वतानां भूपालानां चाधीशितुर्भर्तुर्नीयकस्तु भर्तुर्हिमाचलस्य चक्र-
वर्तिनो वा नन्दनः पुत्रः । 'गीरीवरश्चशुरभूवरसंभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदम्बकस्य ।
मन्दाकिनीधनजटे दधदुत्तमाद्रे यः शालकः शशिभृतोऽभिनयं करोति ॥' इति गुर्जरेश्व-
रपुरोहितवस्तुपालवयस्यसोमेश्वरभट्टविरचितलुण्गिगवसतिपट्टिकोत्कीर्णवस्तुपालप्रशस्ताव-
र्बुदाद्रैर्हिमाद्रिपुत्रत्वं प्रकटमास्ते । एतावताप्येन अर्बुदनामा गिरिः कश्चित्सार्वभौमतनुजन्मा
च । उत्प्रेक्ष्यते—शृङ्गाग्रे शिखरोपरितनप्रदेशे रङ्गतां चरतां पयोदानां सजलजलधरा-

णामुपधेर्धनघटाकपटात् तज्याङ्कं तेषां पर्वतानां भूपानां च जयस्य पराभवनस्य
अङ्कं चिह्नं किमु मायूरं मयूरपिच्छसंघन्धि छत्रमातपत्रमिवाधत्ते विभर्ति स्म । किं
कृत्वा । तुङ्गिन्नः उच्चत्वस्य महिम्नः पराक्रमस्य करितुरगादिपरिवारस्य जात्यादेर्वा मह-
त्त्वस्य श्रीभिलक्ष्मीभिर्वैभवं कृत्वा अन्यान्परान् गिरीन्तराधिपान्वा पराभूय विजित्य
स्त्रवशीकृत्य वा ॥

अध्वरोद्भुः सुधाधामचण्डद्युतोर्विन्ध्यधात्रीधरस्येव संस्पर्धया ।

शृङ्गलेखाभिरभ्रंक्रपाभिर्नभःपद्मति रुद्धवानर्बुदोर्वीधरः ॥ ५१ ॥

अर्बुदाभिधान उर्वीधरः शैलः अभ्रमाकाशं कपन्ति विलिखन्ति घृध्यन्तीति । ‘कपू
विलेखने’ इत्ययं धातुः । अभ्रंक्रपास्ताभिर्गगनमण्डलोल्लेखिनीभिः शृङ्गलेखाभिः शिखर-
राजीभिः कृत्वा नभःपद्मति व्योममार्गे रुद्धवानात्मना रुद्धि स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सुधा-
धामा चन्द्रः, चण्डद्युतसूर्यः, तयोरध्वनो मार्गस्य रोद्भुः रोधविधातुर्विन्ध्यधात्रीधरस्य
विन्ध्याचलस्य संस्पर्धया सङ्घर्षेणैव असूययेव ॥

क्वापि शृङ्गे विनीले तमालैः शशी यस्य चूडामणीवत्कचानां चये ।

क्वापि शोणाश्मशृङ्गे पुनर्भानुमान्प्राग्गिरेः सानुनी वोदयँलक्ष्यते ॥ ५२ ॥

यस्यार्बुदाग्रे क्वापि कुत्रापि स्थाने तमालैः समुल्लसद्बहुदलमण्डलसच्छवितापिच्छ-
पादपैर्विनीले अतीव इयामलीभूते शृङ्गे शिखरे शशी चन्द्रमाः कचानां चये कामिनीके-
शपाशे चूडामणीवत् चूडारत्नमिव लक्ष्यते ज्ञायते वा । पुनरपरेऽर्थे क्वापि कुत्रापि
प्रदेशे शोणाश्मभिः पन्नरागमणिभिर्निर्मिते शृङ्गे कूटे भानुमान् सहस्ररश्मिः प्राग्गिरे-
रुदयाचलस्य सानुनी प्रस्थे उदयन्नभ्युद्गमं लभमान इव लक्ष्यते निरीक्ष्यते ॥

मौलिलीलायमानामृतांशुक्षरन्निर्झराम्भःप्रवाहस्वरूपैरसौ ।

सतिपत्रस्फुरच्चामरैर्भूभृतां राजभावं विभर्तीव भूमीधरः ॥ ५८ ॥

असौ भूमीधरः अर्बुदाचलः सहातपत्रेण छत्रेण वर्तन्ते यानि तानि सातपत्राणि ।
तथा स्फुरन्ति इतस्ततः प्रसरन्ति चञ्चलीभवन्ति यानि चामराणि रोमगुच्छानि तैः
कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृतां सर्वपर्वतानां राजभावं स्वामित्वमाधिपत्यं वा विभर्ति
धारयतीव । किभूतः । मौली शिरःशिखरोपरि लीलायमानो लीलया खवशेनाचरन्
प्रवर्तमानः प्रचलन्वा अमृतांशुः शीतदीधितिः । तथा क्षरतां शिखरान्तरालेभ्यो
निःसरतां निर्झराणामम्भसां पानीयानां प्रवाहा धारास्ता एव स्वरूपमात्मा येषां तैः ॥

कुन्दरुङ्गीरमुङ्गीलकण्ठः पुनश्चन्द्रचूडः शिवः सिंहयानाङ्कितः ।

वातवेल्लताकूसलास्यः सरिद्योऽनुयातीव दिग्वाससं किं दिवा ॥ ५९ ॥

योऽर्बुदगिरिः दिवा दिवसं दिश आशा एव वासांसि वक्ष्यामि यस्मासौ दिग्वास
ईश्वरः तमनुयात्यनुकरोति सदशीभवतीव । ‘दिवृत्तिवासा भवनीललोहिता’ इति है-

म्याम् । द्वावपि विशिनष्टि—किंलक्षणः । कुन्दानां विकसितकुमुदसंततिगितीकृतमुचकु-
न्ददुमाणां रक् कान्तिर्यत्र । पक्षे कुन्दवदुज्ज्वला रक् कायकान्तिर्यस्य । पुनः किंभूतः ।
नीरमुग्धिः सप्रमग्नोर्दः कृत्वा नीलः श्यामलीभूतः कण्ठः उपलब्धमागः शिरःशिर-
रादधस्वनप्रदेशो यस्य । पक्षे मेघवन्नीलः विपविपमानलज्जालाग्वलितत्वात्कालः कण्ठो
फलं यस्य । 'दधदभ्युदनीलकण्ठताम्' इति नैपथे । अर्थः पूर्ववत् । पुनः किंभूतः ।
चन्द्रो विधुरत्युर्गस्तरत्वात् चूडायामप्रमाणे अग्रंरूपशिरारोपरितनप्रदेशे यस्य । पक्षे
चूडायां जटाजूटे यस्य । पुनः किंभूतः । शिवो निदपद्रवः परंप्रेहीतुमशक्यः शिव-
नामा च । पुनः किंलक्षणः । सिद्धानां फेसरिणां यानानि गमनागमनानि तैरद्वितः
कलितः । पक्षे सिद्धानया पार्यसा अद्वितधिरितः । तस्या अर्धात्त्वात् । 'प्रसन्न
चेतो हरतोऽर्धसंभोः' इति नैपथे । अर्धसंभोरीश्वरस्य शरीरार्धपटनया इत्यर्धसंभुः ।
पुनः किंभूतः । वार्ताः पवनैः वेदन्यध्वनलीभवन्त्यो वा लताः वाऽपत्याभिलद्वद्वा कुसुं
लास्यं नाटकं येन । महानटत्वात्तादप्रियत्वाच्च । पुनः किंभूतः । सारिशिरारूपा आयु-
ज्ज्वलत्वात्सःसारिद्रद्वा यस्य । पक्षे निर्धारतुल्याः गिरीशत्वात् गिरीशो हिमाद्रिरपि ।
तत्र निर्धाररूपेव गङ्गा यत्र । अपवा सरति गच्छति विस्तरतीत्येवंशीला व्यवस्थि-
तविकल्पत्वादीर्घत्वामावस्थादशी निलवाहिनी स्वर्वाहिनी यस्मिन् । तथा शैलोऽपि
अत्युच्चत्वादतिविस्तारत्वात्पातालमूलत्वाच्च दिग्वासा दशागु दिशु वासो वसनं अथवा
दशापि दिशो वासांसि वस्त्राणि यस्य सः । 'शिरःस्वःसरित्' इति वा पाठः । तत्र
शिरसि अत्युच्चैस्तरत्वान्मस्तके स्वःसरित् गगनगङ्गा यस्य । तथा च वस्तुपालवसतिप्रश-
स्तावर्धुदादिवर्णने—'मन्दाकिनी घनजटे दधदुत्तमादे' इति ॥

रत्नसान्वीपधीप्रस्थमुख्यध्रिया मेरुमुख्यक्षमाभृज्यादर्जिताम् ।

शृङ्गनिर्गत्तराणां क्षराणां निभात्कीर्तिमेतां विभर्ताव मूर्ती गिरिः ॥ ६० ॥

यो गिरिर्युदाचलः शृङ्गेभ्यः स्वशिसरेभ्यो निर्गत्तराणां निःसरणशीलानां 'क्षराणां
निर्यन्निर्गत्तरपयःप्रवाहानां निभाष्याजात् मूर्ती शरीरवतीमेतां जगजनताप्रलक्षलक्षां
कीर्तिं यशोविस्तृतिं विभर्ति दधतीव । किंभूताम् । रत्नसान्वीप मणिमयानां शिखराणां
तथा औपधीनां फलपाकावसानिकानां वशीकरणस्वर्णजटादिकारिकाणां वा लताद्रुमवि-
शेषाणां प्रस्थानां विविधधातुरसकूपिकादिस्थानकानामपरशृङ्गाणां मुख्यया प्रकृष्टया
ध्रिया तत्प्रमुखया वा लक्ष्म्या वैभवेन क्षोभया वा । मेरोर्मणिशिखराणि, हिमाचले
स्वीपधीप्रस्थं शृङ्गम् । अत एव मेरुः स्वर्णचलो मुख्यः प्रधानो येषु । मुखे भावो
मुख्य आदिर्वा येषु तादृशानां क्षमाभृतां पर्यतानां जयात्तराभवनादर्जितां स्वायत्ती-
कृताम् ॥

अर्जुनश्रीदधो मर्त्यमालास्फुरत्कंदरो भद्रसालोलसन्नृक्षभूः ।

विभ्रतः स्वःसुमेरोरिव स्पर्धया यः पुरं कापि धत्ते धरित्रीधरः ॥ ६१ ॥

यो धरित्रीधरः अर्जुदपर्वतः कापि कुत्रापि प्रदेशे पुरं नगरं धत्ते विभर्ति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वः स्वर्गं विभ्रतो धारयतः सुमेरोः कनकाचलस्य । 'मेरुः स्वर्गोधारः' इति परसमये । यदुक्तं च नैपथे—'दिवमद्वादमराद्रिरागताम्' इति । स्पर्धया संहर्षणैव । यः किंभूतः । अर्जुनानां ककुभट्टमाणां मेरुपक्षे स्वर्गानां च श्रियं शोभां दधातीति दधः । पुनः किंभूतः । मर्त्यानां विलासागताङ्गनायुतमनुष्याणां पक्षे अमर्त्यानां स्वाङ्गनासंगतकिंनरसिद्धगन्धर्वादिदेवानां मालाभिः श्रेणिभिः स्फुरन्त्यः शोभमानाः कंदरा गुहा यस्य । पुनः किंभूतः । भद्रैः श्रेष्ठैरथवा कल्पाणकलितैः कदाचित्केऽपि तात्र खण्डयन्ति तादृशैः सारैः पादपदैवदादिभिर्वा उल्लसन्नुल्लासं प्राप्नुवन् । मेरुपक्षे—भद्रसालनाम्ना मन्दरोपत्यकावर्तिना वनेन च शोभमानः । पुनः किंभूतः । क्रक्षाणां भङ्गकानां महत्केशावृताङ्गानां 'रीछ' इति लोके प्रसिद्धानां वन्यस्वापदानाम् । मेरुपक्षे—क्रक्षाणां नक्षत्राणाम् । भूः स्थानम् । 'नक्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूतेर्बुधो नमोगैः खलु भोगमाजः । मुजातरूपोऽपि न याति यस्य समानतां कांचन काञ्चनादिः ॥' इति चम्पूकथायाम् ॥

अम्बरालिङ्गिशृङ्गावलीपल्वलोपाश्रयाः स्मेरदम्भोजिनी रागिणीः ।

योऽभिकेनाभ्रपान्थेन साकं सदा मित्रवत्कारयामासिवान्संगमम् ॥ ६२ ॥

योऽर्जुदोऽदिर्मित्रवत्सखेव रागिणीः शोणा अनुरक्ताथ स्मेरन्तीर्विकसन्तीः अनुरागातिरेकात्सुखीभवन्तीथ्याम्भोजिनीः पद्मिनीस्त्रियः कमलिनीथ । अभिकेन कामुकेन । 'कामुकः कम्पिता कम्पोऽनुकः कामयिताभिकः' इति ह्रैम्याम् । तथा 'प्रत्यक्षमस्यामभिकेन रक्षां कर्तुं मघोनेष निजास्त्रमस्ति' इति नैपथे । अनुरागिणा अभ्रपान्थेन गानुन, साकं सदा प्रतिदिनं संगमं संयोगं कारयामासिवान् निर्मापयति स्म । प्रियमित्रोऽपि कयाचिदनुरागिण्या पद्मिन्या कामिन्या समं स्वमित्रं संगमयति । किंभूताः । अम्बरमाकाशमालिङ्गन्ति संस्पृशन्तीत्येवंशीलानां शृङ्गाणां शिखराणामावली श्रेणी तस्यां ये पल्वला अस्त्रातसराणि तेषु उपाश्रयः स्थानं यासाम् । 'केलती मदनयोरुपाश्रये' इति नैपथे । उपाश्रयः स्थानं साधूनामपि प्रसिद्धम् । अत्युच्चैस्तरशिखरसरसिरुहिणीनां रविणा संयोगः सुकर एवेति । पद्मिनीनामपि चन्द्रशालासंगतानाम् । 'चन्द्रशाला शिरोरुहम्' इति ह्रैम्याम् ॥

सिन्धुशैलोद्भवद्वौरवैर्दुर्वहं विभ्रतो भूतधार्त्री फणामण्डलैः ।

भोगिनां वासवस्येव विश्रान्तये निर्मितो नाभिजातेन यः क्षमाधरः ६३

यः अर्जुदाचलः । उत्प्रेक्ष्यते—भोगिनां भुजंगमानां वासवस्य पुरंदरस्य शेषनागाधस्य विश्रान्तये विश्रामं दातुं नाभिजातेन प्रजापतिना ब्रह्मणा निर्मितः कृत इव । किंभूतस्य वासवस्य । सिन्धवः सर्वेऽपि समुद्राः, शैलः मेरुहिमाद्रिकेलाद्याः समस्ता अपि पर्वताः, तेभ्यः उद्भवद्भिस्त्वयमानैर्गौरवैर्भौरैर्गुह्यतरभरैर्दुर्वहं दुःखेन धौडं शक्यम् । दुःखेन परानपेक्षत्वेन एकेन स्वयमेवासातेनोद्यते इति दुर्वहं तादृशीं भूत-

धार्त्री भूतानां चराचराणां गिरिसमुद्रादिमनुष्यपर्यन्तानां धरणशीलां समप्रमध्यमलोके
फणानां स्वशिरःस्फटानां मण्डलैश्चक्रवालैः कृत्वा बिभ्रतो धारयतः ॥

कण्ठपीठीलुठत्पार्वणश्चेतरुत्तारकानायकोदात्तमुक्तालता ।

व्योम निर्भिद्य यातेन येनोच्चैर्धार्यते भूभृतेवात्मभूपाकृते ॥ ६४ ॥

येन भूभृता अर्बुदाचलेन आत्मनः स्वशरीरस्य भूपाकृते शोभाविधानाय कण्ठपीठ्यां
प्रीवायाम् । यथा नैपथे—‘दधदम्बुदनीलकण्ठताम्’ राजमन्दिरवर्णने । कण्ठशब्देन
कन्धरा । एतावता अधिल्यका । पीठशब्दः स्त्रीङ्गीबलिङ्गः । ‘जयत्युदरनिःसरद्वरसरो-
जपीठीपठच्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुतिः’ इति चम्पूकथायाम् । तथा ‘वंशिक-
वक्रोष्ठिककन्यकुञ्जपीठानितकमवहित्थम्’ इति लिङ्गानुशासनेऽपि । लुठन्तः इतस्ततो
भवन्तो ये पार्वणाः पूर्णिमासंबन्धी श्वेतरुक् चन्द्रमाः तथा तारकास्तारा उपलक्षणात्
ग्रहनक्षत्राणि तेषां नायको मध्यमणिस्तेन युक्ता उदात्ता उदारा महाधर्मा वा । ‘उदात्त-
नायकोपेता’ इति चम्पूकथायाम् । ‘उदात्तो महात्मा महाधर्मश्च’ इति तट्टिपनके ।
मुक्तालता मौक्तिकहारो ध्रियते किमु । भूभृता किंभूतेन । व्योम गगनं निर्भिद्य अत्यु-
च्चैस्तरत्वाद्वित्वा विदारयित्वा उच्चकैरुर्ध्वं यातेन संप्राप्तेनेत्यत एव कंधरायां ज्योतिश्च-
क्रमायातम् ॥

अभ्रविभ्राजियन्मेदिनीमृद्भृगुव्रातनिष्पातिपाथःप्रवाहोत्थितैः ।

उत्पतद्भिः पतद्भिर्नभःपद्भितौ बिन्दुवृन्दैरिवाभावि ताराभरैः ॥ ६५ ॥

उत्पतद्भिर्महत्प्रस्तरोपरि निपतनादुच्चैरुच्छलद्भिः । अत एव कारणाश्रमःपद्भितौ
गगनमार्गे पतद्भिर्गत्वा तिष्ठद्भिर्विन्दुवृन्दैर्जलकणनिकरैः । उत्प्रेक्ष्यते—ताराभरैः तारक-
निकरैरभावि भूतमिव । शुचिजलकणा एवाकाशे तारा बभूवुः । किंभूतैर्विन्दुवृन्दैः ।
अत्रे नगनाङ्गणे विभ्राजिनां शोभनशीलानाम् । नभसंगतानामित्यर्थः । यन्मेदिनीमृद्भृगूनां
यस्यार्बुदाचलस्य शृङ्गाणां भैरवज्ञम्पारूपाणां वा तटानां व्रातेभ्यः समूहेभ्यो निष्पातिभ्यो
निष्पतनशीलेभ्यः अघोनिर्गमनशीलेभ्यः पाथसां निर्वर्तनीराणां प्रवाहेभ्यो धाराभ्यः
उत्थितैरुद्भूतैः प्रादुर्भूतैः ॥

मित्रपुत्र्या सह स्थातुमप्यम्बरे तामुपादाय भूमेः पुनः स्वःसरित् ।

यद्विरेर्वर्त्मना शालितालीमिलत्कुन्दमालाच्छलाद्गच्छतीवाम्बरम् ॥ ६६ ॥

शालिनीभिः शोभनशीलाभिः तालीभिः राजताढीनामभिस्तरुविशेषैः । देशैश्चग्रहणेन
देशिनो ग्रहणम् । यथा भामाग्रहणेन सत्यतामेति । तैः समं मिलन्त्यः सङ्गं कुर्वन्त्यः
एकत्रोद्गतायाः कुन्दानां विकसितकुसुमकदम्बकवलक्षीकृतमुचकुन्दपादपानां मालायाः
ध्रेण्याःछलत्कपटात्त्वःसरिन्मन्दाकिनी यद्विरेर्यस्यार्बुदशीलस्य वर्त्मना मार्गेण भूमेः
सकाशाच्चभस्तलाद्भूमीमुत्तीर्य पुनस्तत्र गमनेन द्वितीयवारमम्बरमाकाशं गच्छतीव या-
तीव । किं कृत्वा । मित्रस्य सद्युर्भानोर्वा पुत्र्या यमुनया सह अम्बरेऽपि गगनाद्-

नेऽपि स्थातुमेकत्र स्थितिं विधातुं यथा एकया मूर्त्या प्रयागे यमुनया सह तिष्ठामि
तथा अपरयापि मूर्त्या आकाशेऽपि यमुनया सहाहं वसामीति विचिन्त्य मित्रपुत्री
कालिन्दीनाम्नी सह सार्धमुपादाय गृहीत्वा ॥

रोहिणीरागिभावान्निजत्यागिनं कान्तमेणाङ्गमुत्सृज्य कोपाकुला ।

औपधीसंततिर्निर्मिमीतेऽनिशं तापसीवत्तपांसीव यस्मिन्निरौ ॥ ६७ ॥

औपधीनां विधुवधूनाम् । चन्द्रस्य तत्पतित्वात् । 'रोहिणीद्विजनिशौपधीपतिः' इति
हेमचन्द्रवचनात् । संततिः श्रेणियंस्मिन् गिरौ अर्बुदपर्वते । उत्प्रेक्ष्यते—तापसीव परि-
व्राजिकाराजीव अनिशं निरन्तरं तपांसि शीतोष्णतापनिरशनादिकष्टानि निर्मिमीते
करोतीव । किंभूता । कोपाकुला रोपोद्रेककलुषीकृताशया । किं कृत्वा । रोहिण्यां दक्षा-
ज्ञायां रोहिणीनाश्यां स्वसपत्न्यां पत्न्यां विपये रागिभावादत्यन्तानुरक्ताशयत्वाभिज-
स्यात्मनस्त्यागिनं ह्यजनशीलमेणाङ्गं चन्द्रमसं कान्तं स्वभर्तारमुत्सृज्य त्यक्त्वा ॥

भासते शातकुम्भाश्मगर्भोपलश्रेणिसंस्कृतशृङ्गद्वयं कुत्रचित् ।

यस्य विश्वातिशायिश्रियं वीक्षितुं मेरुविन्ध्याविवाल्पीभवन्तौ स्थितौ ६८

कुत्रचित्प्रदेशे शातकुम्भानां काञ्चनानां तथा अश्मगर्भोपलानां भरकतरत्नानां च श्रे-
णिभिः सम्यक्प्रकारेण ऋतं रचितं देवादिना कौतुकाद्विनिर्मितं शृङ्गद्वयं शिखरद्वन्द्वं
भासते दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—यस्य हिमाद्रिनन्दनगिरेः विश्वेभ्यः समस्तपर्वतेभ्योऽपि
विश्वेभ्यो जगद्भ्यो वा अतिशायिनीमत्यभ्यधिकां श्रियं शोभां लक्ष्मीं वा वीक्षितुं
स्वदृग्गोचरीकर्तुं स्थितावागत्य वसन्तौ तथा अल्पीभवन्तौ वपुषा लघूभवन्तौ स्वश-
रीरे स्वल्पे प्रणीय मेरुविन्ध्यौ स्वर्णाचलजलचालकशैलाविव । 'विन्ध्यस्तु जलवालकः'
इति ह्यम्याम् ॥

विभ्रतो वाहिनीर्यस्य वार्धिष्ठवाह्याविनीः श्रीपराभूतभूमीभृतः ।

तिष्ठतः क्षोणिमाक्रम्य पूषार्चिषा वेदगर्भः करोतीव नीराजनाम् ॥ ६९ ॥

वेदगर्भो ब्रह्मा यस्यार्बुदभूमीभृतः पूषा भास्वास्तस्यार्चिर्ज्योतिरथ च पूष्णोर्मानोस्तुल्यो
जाज्वल्यमानत्वादुःसहोऽर्चिर्निर्धूमधूमध्वजस्तेन नीराजनामारार्त्रिकां करोतीवेत्युत्प्रे-
क्ष्यते—अन्यस्यापि राज्ञ आरात्रिकोत्तारणं क्रियते । यथा कस्यापि भूभृतो वेदगर्भो
ब्राह्मणः अर्थात्परोधाः । वेदगर्भ इति साभिप्रायं नाम तेन वेदमन्त्रोच्चारपूर्वकं दीप्रव-
हिना नीराजनां निर्मिमीते । यस्य किं कुर्वतः । क्षोणिं भूमीमण्डलमाक्रम्याधिप्राय
सर्वारमनाभिव्याप्य तिष्ठतः वसतः स्थितिं कुर्वतः । पुनः किंभूतस्य । वार्धिनां चतुःस-
मुद्राणां प्रव्रान् वारिपूरानाग्नवयन्यतिक्रामन्ति आक्रामन्ति चेत्येवंशीला वाहिनीर्नदीः
सेनाथ विभ्रतः । किंभूतस्य । श्रिया आत्मीयया शोभया चतुरङ्गचक्रादिर्वभवेः कृत्वा
पराभूता विजिताः स्वपादपद्मधुकरीकृता भूमीभृतः पर्वता नृपाश्च येन सः ॥

यन्नभःसङ्गिशृङ्गाङ्गणालिङ्गिनां किंनराणां समं यौवतैर्गायताम् ।

गीतमाकर्ण्य रङ्गुर्मृगाङ्गं तदाक्षिसचेता व्रजव्रजतोऽखेदयत् ॥ ७० ॥

रङ्गुधन्वस्याङ्गमृगः अग्रतः अर्बुदाचलशृङ्गाणि संत्यज्य पुरस्ताद्व्रजन् प्रतिष्ठमानः मृ-
गाङ्गं विधुमखेदयत् महत्खेदमुत्पादयति स । किंभूतो रङ्गुः । तदाक्षिसचेताः तत्र
किंनरकृतगीते आक्षिप्तं विलग्नं चेतो मनोवृत्तिर्यस्य सः । किं कृत्वा । यस्यार्बुदगिरेर्न-
भसोऽम्बरस्य सहो मिलनं विद्यते येषां तादृशानि शृङ्गाङ्गणानि शिखरोपरितनप्रदेशा-
स्तान्यालिङ्गन्त्याक्षिप्यन्ति आश्रयन्तीत्येवंशीलास्तादृग्विधानाम् । तथा यौवतैर्धुवतीनां
किंनरीणां गणैः समं सार्धं गायतां खरसेन गानं कुर्वतां किंनराणां किंपुरुषाणां गीतं
मधुरध्वनिलयमयगेयमाकर्ण्य श्रवणपारणां प्रणीय ॥

यत्र चन्द्रोदयश्च्योतदिन्दूपलप्रस्थसंस्थायुकोन्निद्रकुन्दद्रुमे ।

राजते राशिरिन्दिन्दिराणां सुधासागरे शेषशायीव शक्रानुजः ॥ ७१ ॥

यत्रार्बुदशैले चन्द्रस्य मृगाङ्गयोदयेनाभ्युद्गमेन च्योतन्ताः क्षरन्तोऽमृतरसं स्रवन्तो
ये इन्दूपलाध्वन्द्रकान्तमणयस्तेषां प्रस्थं शिखरं तत्र संस्थायुको बसनशीलः उद्रतत्वा-
त्स्थायी तथा उन्निद्रो विकसितः स्मितकुसुमव्रजविशदीकृतो यः कुन्दद्रुमः तत्र इन्दि-
न्दिराणां भ्रमराणां राशिः समूहो राजते शोभते । क इव । इन्द्रावरज इव । यथा
सुधाया उत्पत्तिस्थाने क्षीरसागरे शेषे नागाधिराजशय्यायां शेते स्वपिति इत्येवं-
शीलः शेषशायी कृष्णः शोभते ॥

मेरुमुख्याखिलोर्वीधराणामिवोपात्तसारैरसौ वेधसासृज्यत ।

एष निःशेषभूमीभृतां निर्जयं निर्मिमीते न चेद्वैभवैः सैः कुत ॥ ७२ ॥

मेरुः खर्णाचलो मुख्यः सर्वोच्चैस्तरत्वात् रत्नसानुसुवर्णमयत्वाच्च प्रकृष्ट आदिमो
वा मुखे आदौ भव इति व्युत्पत्त्या प्रथमो येषां तादृशानामखिलानां समग्राणामुर्वीध-
राणां पर्वतानामुपातिरूप समीपे आगत्य वासैः सम्बन्धवत्येकनपूर्वं संगृहीतैः सारैः
सर्वातिशायिपरमाणुदलैः कृत्वा । उपप्रेक्ष्यते—असौ अर्बुदाचलो वेधसा जगत्सृजा अ-
सृज्यत सृष्टो विरचित इव । एवं चेन्न तर्हि एपोऽर्बुदाद्रिः सैराामीयैर्वैभवैः शोभाति-
शयैः कृत्वा निर्गतः शेषोऽवशिष्टो येषु ते निःशेषाः समस्तास्तेषां भूमीभृतां यावजगद्वि-
रीणा निर्जयं नितरां जयं परिभवं कुतः कस्मात्कारणान्निर्मिमीते करोति ॥ इत्यर्बु-
दाचलवर्णनम् ॥

आरुरुक्षुर्मुमुक्षुक्षितीन्द्रस्ततोऽलंकरोति स देशं सवेशं गिरेः ।

गौरवेणाधिकोऽहं गिरिर्वास्त्यसौ चेतसीतीव हल्लेखवान्वीक्षितुम् ॥ ७३ ॥

ततोऽर्बुदाद्रिदर्शनानन्तरमारुरुक्षुरर्बुदपर्वतोपरिभूमीमध्यारोढुमिच्छुः चक्षुःकामो
मुमुक्षुक्षितीन्द्रः भ्रमणधरणीरमणो गिरेर्हिमाद्रिनन्दनसानुमतः सवेशं सनीपवर्तिनं

देशं भूभागमलंकरोति स्म भूपयामास । इत्यमुना प्रकारेण वीक्षितुं विलोकयितुं चेतसि स्वमानसे हृद्वेखवानुत्कण्ठाकलित इव । इति किम् । गौरवेण माहात्म्येन गुरुतया वा कृत्वा अहमधिको गिरिर्वाभ्यधिकोऽस्ति । यद्यपि परप्रशमरसमुधासमुद्रमध्यनिमग्नमनसां कदाचिदप्याशये लेशमात्रमप्यनुत्सुकता स्यात्, तन्महात्ममौलीनां तेषां सूरीणां स्वप्नेऽपि नायमभिप्रायः प्रादुर्भवेत् । किंतु केवलं कवेरिय कल्पनामात्रोत्प्रेक्षेति । अथ वा छात्रसंस्थात्कदाचिदुत्कलिकालेशः संभवत्येव गौतमादीनामपि शकादिकृतनटाका-वलोकने ॥

अर्बुदाधित्यकामभ्रविभ्राजिनीं सूरिसिंहः समारोढुमारब्धवान् ।

किं व्यवस्यज्जगन्मूर्धसंस्थायिनीमुद्विक्लुर्मुहानन्दसीमन्तिनीम् ॥ ७४ ॥

सूरिसिंहः अभ्रे आकाशे विभ्राजते इत्येवंशीलाम् । अम्बरचुम्बिनीमित्यर्थः । अथ वा अभ्रमैधेः कृत्वा शोभनशीलाम् । 'गिरौ तिष्ठन्ति वारिदाः' इत्युक्तेः । अर्बुदस्य हिमाद्रिनन्दनशैलस्याधित्यकामूर्ध्वभूमिकां समारोढुं सम्यक्प्रकारेण चढितुमारब्धवान् प्रारम्भते स्म । सिंहस्य तु भूधराधित्यकाध्यारोहणं युक्तमेव । उत्प्रेक्ष्यते—जगतां त्रयाणां भुवनानां मूर्ध्नि मस्तके संस्थायिनी जगत्त्रयोपरि संतिष्ठते निवसनशीला इत्येवंशीलां महानन्दो मुक्तिरेव सीमन्तिनी प्रौढकुमारिकामुद्विक्लुर्दुर्मिच्छुः परिणेतुकामः सन् व्यवस्यन् व्यवसायमुद्यमं कुर्वाण इव ॥

तद्गुणश्रेणिनिर्वर्णनानन्दितो वातपूर्णभित्कीचकानां कणैः ।

अद्रिरभ्यागतस्येव तस्यान्तिकागामिनः प्रीतिमान्पृच्छति स्वागतम् ७५

प्रीतिः स्नेहः प्रमोदो वा विद्यते यस्य तादृशोऽद्रिरर्बुदाचलः अग्निके स्वसमीपे आगच्छति आयातीत्येवंशीलस्य तस्य सूरैः वातेन वायुना पूर्णभित्तामन्तःपूर्वमाणानां कीचकानां सच्छिद्रवंशानां कर्णनिःस्त्रानैः । 'स कीचकैर्मोहतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्विरापादितवंशकुलम्' इति रघौ । स्वागतं सुखेनागमनादिवार्ता पृच्छति प्रश्रयतीव । कस्येव । अभ्यागतस्येव । यथा स्वसमीपे समेतस्य प्रियप्राप्पूर्णिकस्य स्नेहकलितः स्वाजन्यात्प्रमोदकलितः प्रियत्वात्स्वागतं पृच्छत्यनुयुनक्ति । किभूतः अद्रिः । तस्य हीरसूरेणुनां श्रेणे-निर्वर्णनादर्शनादानन्दितः प्रहृष्टमानसो जातः ॥

लोलरोलम्वकोलाहलप्रस्तुतस्फीतकीर्तिस्तवामोदमेदस्विनी ।

यत्र सस्यैर्नताङ्गी लताविग्रहावाकिरत्कुञ्जदेवी प्रसूनैः प्रभुम् ॥ ७६ ॥

यत्रार्बुदगिरौ कुञ्जदेवी । जातावेकवचनम् । वनदेवता प्रसूनैः प्रवलपवनप्रसरप्रपतत्कुमुदकैरः कृत्वा तं हीरसूरिभवाकिरत् वर्धोपयति स्म । 'अवाकिरन्वयोद्भास्वं लाजः पारयोपितः' इति रघौ । किभूता कुञ्जदेवी । लोला मकरन्दपानकृते चपला ये रोलम्व्या मधुकरास्तेषां कोलाहलः गुञ्जारूपः कलकलस्तेन प्रस्तुताः प्रारब्धाः

स्कीता वर्धमानाः कीर्तयंशसः स्तवाः स्तुतयो यया । पुनः किंभूता । आमोदेन पुष्पा-
दिपरिमलेन प्रमोदेन वा मेदस्त्रिणी पुष्टा प्रोद्भूतपुलककोरकाकलिता । पुनः किंभूता ।
सस्यैः स्वफलभारेण नताही नम्रीभवत्तनुयष्टी । पुनः किंभूता । लता कुसुमितफलितवल्ली
एव विग्रहः शरीरं यस्याः सा ॥

यत्र कल्लोलयन्त्रैककल्लोलिनीर्मन्दमान्दोलयन्सेरदुर्वीरुहान् ।

स्वर्णदीपझपौषैः करम्बीकृतो गन्धवाहोऽनुगामीव तं भेजिवान् ॥७७॥

गन्धवाहः । गन्धं कुसुमादीनां मृगमदादीनां वा सीरभ्यं वहते धारयतीति गन्ध-
वाहो वायुः पुरुषविशेषण वा । यत्र पर्वतेऽनुगामीव सेवक इव तं हीरसूरं भेजिवान्
सेवते स्म । वायुश्च त्रिधा वर्ण्यते—शीतो, मन्दः, सुरभिश्च । तदेव त्रिविध्यं दर्शयति ।
किं कुर्वन् गन्धवाहः । नैका अनेकस्थानस्थायिनीः कल्लोलिनीस्तरङ्गिणीः कल्लोलयन्
स्वरंहःप्रावल्येन कल्लोलमालाकलिताः कुर्वन् । एतेन शीतलः । पुनः किंभूतः । मन्दं
शनैः सेरतो विजृम्भमाणान् । कुसुमितानित्यर्थः । सर्वरुहान् विविधवृक्षान् आन्दोलयन्
तरलीकुर्वाणः । एतेन मन्दः । घनगहनानोकहास्फालनेन मन्दीभूत इत्यर्थः । पुनः किं-
भूतः । स्वर्णदाः पर्वतस्याग्रं पर्वतेनात्युच्चैस्तरत्वाद्गगनगङ्गायाः पद्मानां कमलानां पौष्पै
रजोभिः करम्बीकृतो व्याप्तः । एतेन सुरभिः ॥

कुत्रचित्तोरणत्नन्विलासश्रियं विभ्रति व्योमसंचारिणः सारसाः ।

सिद्धिपुर्यां यियासोः पुरस्तात्प्रभोर्विश्वकर्त्रेव मङ्गल्यमाला कृता ॥७८॥

कुत्रचित्कस्मिन्धनार्बुदशैलप्रदेशे व्योम्नि आकाशे संचरन्त्युद्गीयमाना गच्छन्तीत्येवं-
शीला गगनगामिनः सारसाः पक्षिविशेषाः प्रसिद्धाः पक्षिणस्तोरणस्रजः तोरणमालाया
विलासश्रियं लीलालक्ष्मीं विभ्रति धारयन्ति । उद्रेक्ष्यते—सिद्धिपुर्यां निर्धूतिनगर्यां
यियासोगन्तुमिच्छोः, प्रभोर्हीरसूरीन्द्रस्य पुरस्तादग्रतः विश्वकर्त्रा सर्ववस्तुविधायिना
विधिना कृता विहिता मङ्गल्यमाला वन्दनमालिकेव । जगत्कर्त्री वा रचितेति शेषः ॥

कापि झाङ्कारिणो निर्झरान्तःप्लवाः प्लावयन्ति स्म तत्पर्वतोपत्यकाम् ।

सिद्धसिन्धुर्नभस्तो निरालम्बना निष्पतन्तीह हृत्तावल्म्बा किमु ॥७९॥

कापि कुत्रचित्स्थाने झाङ्कार इति शब्दोऽस्त्येध्विति झाङ्कारिणः । निर्झराणां ध्वनेर्झा-
ङ्कार इति संज्ञा । यदुक्तं पाण्डवचरित्रे—‘झरन्निर्झरताङ्कारी’ इति । सशब्दा निर्झ-
राणामम्भःप्लवाः पयःप्रवाहास्तत्पर्वतोपत्यकामर्बुदाचलशिखराधोभूमिकां शिखरापेक्ष-
योपलकां प्लावयन्ति स्म निर्भरं भरन्ति स्म । उद्रेक्ष्यते—निरालम्बना निर्गताधारा
अत एव नभस्तो गगनाद्गण्डालम्बनराहित्यान्निष्पतन्ती अधोभ्रश्यन्ती सती । पुनरि-
हार्बुदाचले कृतो निर्मितोऽवलम्ब आश्रयो यया तादृशी सिद्धसिन्धुः किमु गगनगद्गेव ।
निर्झरपयसामर्त्याज्यत्वाद्गद्गेत्येक्षा ॥

पर्वते कुत्रचित्कुर्वतेऽन्तर्मदैर्मेदुराः कुञ्जरा गर्जविस्फूर्जितम् ।

यज्जितेनेव विन्ध्याद्रिणा प्राभृतं प्रापिताः शक्रनागानुवादा इमे ॥ ८० ॥

पर्वते गौरीगुरुसुतेऽचले कुत्रचित् गङ्गादिप्रदेशे अन्तर्मध्ये मद उन्मादो दानप्रवाहो वा तेन मेदुरा स्वेच्छाचारित्वात्पुष्टाङ्गाः कुञ्जराः पष्ठिहायना यूथनाया गजाः । यदुक्त-
सुत्तराध्ययने—‘कुञ्जरे सद्धिहायने’ इति । गर्जविस्फूर्जितं गर्जारवस्फूर्तिं कुर्वते ।
सजलजलद्वद्गर्जन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—यज्जितेन अर्जुदपर्वतपराभूतेन विन्ध्याद्रिणा
जलबालकशैलेन शक्रनागमिन्द्रगंजमैरावणमनुवदन्यनुकुर्वन्ति ऐरावणोपमानाः । अथ
वा हरिकरिणमनु पश्चाद्दन्ति वयं पूर्वं शोभातिशयादिभिः प्रथमतो गणनीया ऐराव-
तस्तु अस्मत्पश्चाद्गणनीय इति कथयन्ति वा । हस्तिमलप्रतिमत्वा इत्यर्थः । इति शक्र-
नागानुवादा इमे प्रत्यक्षलक्ष्या गजा हस्तिनः प्राभृतमुपदां प्रापिताः ढौकिता इव ॥

आशुगालोलसालाङ्गहारो अमद्भृङ्गवाग्गीतिवेल्लताहस्तकः ।

सुरिपादाम्बुजस्पर्शमासाद्य यो नृत्यतीव प्रमोदं दधद्भूधरः ॥ ८१ ॥

सुरैर्वाचंयमचक्रवर्तिनः पादाम्बुजयोधरणकमलयोः स्पर्शमनुपद्गमासाद्य संप्राप्य
प्रमोदं मनस्वानन्दं दधद्ब्रह्मन् यो भूधरोऽर्जुदाचलो नृत्यतीव नृत्यं करोतीव । नृलक्ष-
णानि दर्शयति । किंभूतः । आशुर्गः शीघ्रगामिभिरतिवेगवत्तरैः पर्वतैः कृत्वा आसाम-
स्त्येन शाखाप्रशाखादिभिः सार्धं लोलाश्चपलाः संजायमाना ये साला नानाजातीयतरवः
त एव तैः कृत्वा वा अङ्गहारोऽङ्गविशेषो नाटकाभिनयदर्शनं यस्य । पुनः किंभूतः ।
अमन्तो विविधविकसितकुसुममकरन्दपानार्पमितस्ततः पर्यटन्तो ये भृङ्गास्तेषां वाग्वा-
ण्येव गीतिर्गानं यस्य । ‘वाण्या भृङ्गी पिकीरवा’ इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा
वेल्लन्त्यो महत्तरला भवन्त्यो या लता वल्लपस्ता एव हस्तका विविधहस्तचेष्टनानि यस्य ॥

यः परान्कौतुकैः काममुत्कण्ठयन्नास्य जह्मे मनश्चित्रमत्रास्ति किम् ।

सेरयन्नप्यशेषं कुमुत्काननं पद्ममुद्रोधयेत्पार्वणेन्दुः किमु ॥ ८२ ॥

योऽर्जुदाचलः परान्परजनान् कौतुकेरात्मीयालोकनीयानेककौतुहलैः कृत्वा कामम-
तिशयेन उत्कण्ठयन्मुत्सुकमात्रं प्रापयन् सन्नपि अस्य हीरसुरैर्मनो मानसं न जह्मे न
हतवान् न खवशीचके । अत्रेह स्थाने किं चित्रं किमाश्चर्यम् । तदेव दृढयति—
अशेषं समस्तं कुमुदां केरवाणां काननम् । वृन्दमित्यर्थः । सेरयन्विकाशयन्नपि पार्वणेन्दुः
पूर्णमासंयन्धी चन्द्रमाः पद्मं सूर्योदयविकसनशीलं कमलं किमुद्रोधयेद्विनिद्रीकुर्यात्
विकाशयेत् अपि तु न ॥ इत्यर्जुदाचलकौतुकानि ॥

मन्दमन्दं चलन्नर्बुदोर्वीधराधित्यकामध्यरोहयतीनां पतिः ।

शंभुसौधैः पवित्रीकृतोर्वीतलां रूप्यशैलस्य चूलामिवेच्छावसुः ॥ ८३ ॥

यतीनां धमणानां पतिः स्वामी हीरसूरिर्मन्दमन्दं शनैः शनैः । ‘गगनमवजगाहे मन्द-

मन्दं मृगाङ्कः' इति चम्पूकथायाम् । चलन्संचरन्नुदोर्वाधरस्याधित्यकामूर्ध्वभूमिकाम-
ध्यरोहदारुणान् संप्राप्तः । क इव । इच्छावसुरिव । यथा धनदः कैलाशशैलस्य चूला-
मधिरोहति । किंभूतामधित्यकां चूलां च । शंभूनां वृषभादिचतुर्विंशतितीर्थकृतां
सौधैः यद्यपि भरतकारितः सिंहनिषयानामा एक एव प्रासादः । तथापि सुरविद्याध-
रराजभिरन्येऽपि तत्पार्श्वे प्रासादाः कारिताः संभाव्यन्ते शत्रुंजयरैवताचलादिवत् ।
अथ यद्येक एव तदा सर्वोत्तमत्वात्पूज्यत्वाद्वा बहुवचनम् । पक्षे शंभोरीश्वरस्य सौधैः
पत्नीपुत्रप्रमथादिगणानां परिजनपरिवाराणां मन्दिरैः कृत्वा पवित्रीकृतं पावनं निर्मित-
मुर्वीतलं भूमीपीठं यस्याः सा ॥

पुण्यभाजां हृदाकृष्टिमन्त्रानिव श्रीमदर्हद्गृहानिर्जितस्वर्गहान् ।

अर्जुदश्रीवतंसायमानान्प्रभुर्नेत्रपत्रैरसौ प्रीतचेताः पपौ ॥ ८४ ॥

असौ प्रभुर्होर्सूरिः श्रीमतः शोभाशालिनः अर्हद्गृहान् जिनप्रासादान् । अथ वा
श्रीस्त्रिभुवनाधिपत्यलक्ष्मीर्विद्यते येषाम् तादृशानामर्हता तीर्थकृतां गृहान् विहारान्
नेत्रपत्रैर्लोचनदलैः नयनपुटकैर्वा पपौ सादरमवलोकयति स्म । किंभूतः । प्रीतं मोदं प्राप्तं
चेतो मनो यस्य । किंभूतान् श्रीमदर्हद्गृहान् । निजितानि निजजगज्जत्रवैभवैरभिभूतानि
स्वर्गहानि वैजयन्तादिस्वर्गगेहानि विमानानि वा यैः । पुनः किंभूतान् । अर्जुदस्य हिमा-
द्रिनन्दनगिरेः प्रिया लक्ष्म्या अवतंसायमानान् शिरःशेखरवदाचरतः । उत्प्रेक्ष्यते—
पुण्यभाजां मुकृतिनां साधूनां हृदां मानसानामाकृष्टेराकर्षणस्य मन्त्रानिव ॥

यत्र विश्वत्रयीश्रीनिवासा जिनाधीशसौधाः स्वशृङ्गाग्रदण्डोपधेः ।

स्वर्गहानूर्ध्वमुत्तम्य पाणीन्निजान्भर्त्सयन्तीव भूषामिरुत्सेकिनः ॥ ८५ ॥

यत्रार्जुदाचले जिनानां सामान्यकेवलिनामधीशास्तीर्थनाथास्तेषां सौधा मन्दिराणि
प्रासादाः । सौधशब्दः पुनपुंसके । 'गुददोहदकुमुदच्छदकन्दार्जुदसौधमेधोत्सेधकवन्धौ'
इति लिङ्गानुशासने । स्वेषामात्मनां शृङ्गाणां शिखराणामग्रे उपरिभागे निबद्धानां द-
ण्डानां ध्वजालम्बनबन्धनयष्टीनामुपधेः कपटान्निजानात्मीयान् पाणीन् उत्तम्य ऊ-
र्ध्वोक्त्य । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गहान्देवलोकसंबन्धिसौधान् वैजयन्तादिकान् प्रासादान्
भूषामिः स्वकीयशोभाभिः कृत्वा निर्भर्त्सयन्ति तिरस्कुर्वन्तीव । किंभूता जिनाधीश-
सौधाः । विश्वत्रय्याल्लिलोकयाः श्रीणां लक्ष्मीणां निवासाः वासवेदमानि । पुनः किंभूताः ।
भूषामिः स्ववपुर्वैभवं उत्सेकिनो गर्वावेशवशंवदा मदोद्धराः । 'उपदा विविशुस्तस्य नो-
त्सेकाः कोशलेश्वरम्' इति रघौ ॥

निकणत्किंकिणीर्मरुतान्दोलिता यत्पताका विलोक्येन्दुकुन्दोज्ज्वला ।

किं बहृत्युर्मिनिर्घोषहंकारिणी स्पर्धया सिद्धसिन्धुर्नभःपद्धतौ ॥ ८६ ॥

उमीणां महत्कल्लोलानां निर्घोषैः शब्दः कोलहलैः कृत्वा एताः कियन्मात्रावपुः
अहमेवासि नापरा कापि कापि इति स्पर्धामादधती सती हुंकारोतीत्येवंशीला अथ

वा एताः पताकाः किं मां जयिष्यन्तीति गर्वात् हुंकरोतीत्येवंशीला सिद्धसिन्धुः स्व-
र्गङ्गा नभःपद्मतौ गगनमार्गे स्पर्धया संहर्षेण वहति प्रसरति । 'स्रोतः सारस्वतं वहत्'
इति चम्पूकथायाम् । 'वहत्प्रवर्तमानं प्रसरत्' इति तट्टिप्पनके । किं कृत्वा । निक्क-
णत्स्यः शब्दायमानाः किंकिण्यः क्षुद्रघण्टिका घुर्युरिका चासु । तथा मारुतैः पवनैः
आन्दोलितास्तरलीकृताः । तथा इन्दुधन्द्रः कुन्दानि मुचकुन्दकुसुमानि तद्बहुज्ज्वला
धवलाः येषां चैल्यानां पताका वैजयन्तीर्विलोक्य दृष्ट्वा ॥ इत्यर्जुदाचलसर्वप्रासादवर्णनम् ॥

अथ पृथक्पृथक्प्रासादवर्णनम्—

वैमलीयवसतिं व्रतीशिता दुग्धसिन्धुवयसीमिवैक्षत ।

श्वेतदन्तितुरगान्वितां सुधाशालिनीं जिनपवित्रितान्तराम् ॥ ८७ ॥

व्रतीशिता मुनिनायकः सूरिः विमलस्येयं वैमलीया सा चासौ वसतिश्च विमलमन्त्रि-
निर्मापितादिदेवप्रासादमैक्षत पश्यति सा । उत्प्रेक्ष्यते—दुग्धसिन्धोः क्षीरसमुद्रस्य
वयसीं सखीमिव । क्षीरसमुद्रसाम्यं दर्शयति । किभूतां वसतिं वयसीं च । श्वेता ध-
वला आरासोपलमयत्वात् तथा दन्तिनो गजा विमलमूर्तिपृष्ठवर्तिनः तथा तुरगो विम-
लसविधाध्यासितोऽश्वः । अन्ये वा पक्षे श्वेतदन्ती ऐरावणः श्वेततुरग उच्चैःश्रवाः ।
चदुक्तम्—'पयोनिनीनाभ्रमुकामुकावली,' तथा 'सहस्रमुच्चैःश्रवसां वहन्निव' इति ।
एतद्वयमपि नैषधे । एतेन क्षीरार्णवे ऐरावणोच्चैःश्रवसां बाहुल्यं प्रतिपादितम् ।
ततोऽत्राच्चैरावतोच्चैःश्रवसश्चेत्युक्ते न कोऽपि दोषः । तैरन्वितां कलिताम् । पुनः किं-
भूताम् । सुधया पक्वचूर्णकलेपेन अमृतेन च शालते शोभते इत्येवंशीलाम् । पुनः
किंभूताम् । जिनैर्विविधप्रतिमारूपतीर्थकृद्भिः अथ वा जिनेन मूलनायकभूतेन ऋषभ-
देवेन कृष्णेन तस्य समुद्रशायित्वेन पवित्रितं पावनीकृतम् । अथ वा पविं वज्रं त्रायते
पाणौ लालयति रक्षतीति पवित्रः शक्रः तीर्थे कदाचिद्वन्दनागतः, अथ च कदाचिदनुज-
मिलनागतः पुरंदरः विष्णुशक्रौ संजातौ सम्यक् प्रादुर्भूतौ अस्मिन् तादृशमन्तरं
मध्यं यस्याः ॥

कुक्षिसाकृतमवेक्ष्य सिद्धिकासूनुना स्वपतिशीतदीधितिम् ।

चैत्यकैतववतीव कौमुदी तद्गयादिह समेत्य तस्थुपी ॥ ८८ ॥

चैत्यं विमलवसतिरेव कैतवं कपटं विद्यते यस्याः सा चैत्यकैतववती कौमुदी चन्द्र-
ज्योत्स्ना तस्य स्वभर्तृराहोर्भयादिहार्युदगिरी समेत्यागत्य तस्थुपी स्थितवतीव । किं
कृत्वा । स्वस्यात्मनः पतिं शीतदीधितिं चन्द्रमसे सिद्धिकासूनुना केसरिणा स्वभानुना
वा कुक्षिसाकृतं भक्षितं मिलितं वा अवेक्ष्य दृष्ट्वा ॥

चैत्यमूर्ध्वविधुकान्तनिप्पतत्पाथसि प्रतिमितेर्निभाद्विधुः ।

लक्ष्मपङ्कमपनेतुमात्मनः स्नाति दुग्धजलधोर्धिया किमु ॥ ८९ ॥

विधुधन्द्रमा दुग्धजलधेः क्षीरसमुद्रस्य धिया युद्धया । भ्रमेणेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—

आत्मनः स्वस्य मण्डलहृदयवर्तिनं लक्ष्म लाञ्छनमेव पङ्क्तुं कदममपनेतुं क्षालयितुं किमु
 द्याति क्षानं करोतीव । कस्मात् । चैत्यस्य विमलवसतेर्मूर्धनि शिखरोपरितनभागे संदृग्धेभ्यः
 संकल्पितेभ्यो विधुकान्तेभ्यश्चन्द्रकान्तरत्नेभ्यो निष्पतति चन्द्रकिरणसंपर्काद्विनिःसरति
 पावसि पयःपुरे प्रतिमितेः प्रतिविम्बस्य निभाद्याजात् ॥

यन्मणीमयशिखासु विम्बितं त्रिम्ब्रमम्बरमणिर्वहन्व्यभात् ।

ईयिवानयमियत्तया श्रियः कौतुकादनुमिमीपयास्य किम् ॥ ९० ॥

यस्या विमलवसतेर्मणीमयशिखासु रत्नराशिरचितशिखरेषु विम्बितं प्रतिविम्बमल्य-
 ञ्छतया संक्रान्तं विम्बं खमण्डलं चहन्नम्बरमणिर्गगनरत्नं भास्करो व्यभाद्रासते स्म ।
 उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात्कुतूहलादस्य मूलप्रासादस्य श्रियो लक्ष्म्या इयत्तया एतावत्प्रमाणत्वे-
 नानुमिमीपया अनुमातुं प्रमाणीकर्तुमिच्छया अयं भास्वानीयिवान्कि चैत्ये समेत इव ॥

इह जिनालयवज्रविनिर्मिताम्बरविलम्बिशिखाग्रनिर्घर्षणात् ।

उरसि रन्ध्रमजायत यामिनीप्रणयिनः कपटादिव लक्ष्मणः ॥ ९१ ॥

यामिनीप्रणयिनो निशाप्राननाथस्योरति वक्षःस्थले । उत्प्रेक्ष्यते—लक्ष्मणो लाञ्छनस्य
 कपटादन्ध्रं छिद्रमजायत जातमिव । कस्मात् । इहावुदपर्वते जिनालयस्य भगवद्बृहस्य
 वज्ररत्नैर्हार्कमणिभिर्निर्मिताया रचितायास्तथा अम्बरमाकाशमालम्बते आध्रयते इत्ये-
 वंशीलयाः शिखायाः शिखरस्य अग्रे उपरितनभागेऽतिघर्षणात् नितरां घृष्टेः ॥

अभितः सितयद्वसतेर्विशदः शुशुभे लघुदेवगृहप्रकरः ।

उडुयौवतमेतदिहोपगतं शशिना सह रन्तुमिवाम्बरतः ॥ ९२ ॥

सितायाः श्वेतोपलमयत्वादुज्ज्वलाया अथ वा सुधाधवलितत्वेन विशदायाः चद्वसते-
 र्मूलप्रासादस्य अभितश्चतुर्ध्वपि दिक्षु पार्श्वेषु वा विशद आरासोपलमयत्वादस्यवदातः
 लघुर्मूलप्रासादापेक्षया स्वल्पप्रमाणोऽस्तरः देवगृहाणां देवकुलिकानां प्रकरः समूहः
 शुशुभे भासते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—शशिना स्वभर्त्रा विधुना सह रन्तुं विविधविलासं वि-
 धातुमम्बरत आकाशादिह रसिकदम्पतीनां क्रीडोचिते अर्बुदाचले उपगतं आयातमुडव-
 स्तारा एव यौवत चन्द्रनितम्बिनीनिवह इव ॥

निर्ग्रन्थपृथिवीनाथश्चैत्यं विमलमन्त्रिणः ।

वैजयन्तमिव प्रीत्या प्राविशन्निदशेश्वरः ॥ ९३ ॥

निर्ग्रन्थनामनराणां पृथिवीनाथो राजा सूरिन्द्रः प्रीत्या प्रमोदेन विमलनाम्नो मन्त्रिणः
 सचिवस्य चैत्यं प्रासादं प्राविशत् विमलवसतिमध्ये प्रविशति स्म । क इय । त्रिदशा-
 नामीश्वरो नाथकः शकः यथा वैजयन्तं वैजयन्तीनाम्नी पताका अस्त्यस्मिन्निति वैज-
 यन्तः तं प्रासादं प्रविशति ॥ इति विमलवसतिवर्णनम् ॥

वप्ताब्धिर्मथितोऽनवाप्तपदवत्कुत्रापि बन्धुर्विधुः

शून्ये व्योमनि बम्भमीति विपिनेऽप्यन्यः स्थितः स्वस्तरुः ।

क्षिप्तैका तु जनार्दनेन सद्ने पुंसा पुराणेन मे

जामिः श्रीरपरा सुधापि च सुरैः पानेन निष्ठाप्यते ॥ ९४ ॥

दुःखं कामगवी परा चरति च प्रोत्तानयानाम्बरे

धत्ते कौशिकपत्यगोत्रदमनो मन्मूर्ध्नि पादं पुनः ।

इत्याद्यर्तिमधीश भिन्धि किमिदं वक्तुं जिनं सप्रजः

खर्दन्तीव समागतो गजगणस्तेनालुलोके पुरः ॥ ९५ ॥ (युग्मम्)

तेन हीरसूरिणा पुरोऽग्रं विमलवसतिप्रदेशे प्रथममेव गजानां श्वेतोपलनिर्मितानां हस्तिनां गणो व्रज आलुलोके दृष्टः । उत्प्रेक्ष्यते—जिनं वृषभतीर्थकरं विश्वस्यादिसृष्टि-
करमथ वा जगत्पालकत्वेन जिनं ब्रह्मरूपेण विश्वं सृजति नारायणरूपेण पालयति ईश्व-
ररूपेण च संहरतीति । ‘एकमूर्तिस्त्रयो देवाः’ इति परसमये । इदं वक्ष्यमाणं वक्तुं कथ-
यितुं सप्रजः ससंतानः । ‘तोकापत्यप्रसूतयः । तुक्प्रजाः’ इति हर्म्याम् । खर्दन्ती किमै-
रावण इव समागत इह संप्राप्तः । इदं किम् । हे अधीश हे जगत्प्रभो, त्वं मे मम
इति पूर्वोक्तप्रकारा काव्यस्यादौ वर्तमाना आदौ यस्यास्तादृशीमर्तिं मानसीं चिन्तामस्यु-
द्भूतां पीडां शारीरिकीं व्यथां वा भिन्धि निवारय मूलाहुन्मूलय । इति किं तानेव
प्रकारान्प्रदर्शयति—मे मम वप्ता पिता अब्धिः क्षीरसमुद्रः अर्थादेव लभ्यते । चतुर्द-
शानामपि रत्नानां क्षीरनीरभिधौ समुत्पन्नत्वेन तज्जनक एव गीयते । स मथितो हरिणा
सुराभ्यर्थितमुधारसकृते भुजंगराजं नेत्रीकुल मन्दरगिरि च मन्थानकं विधाय विलो-
डितः । बन्धुः पुनर्मम सहोदरो विधुश्चन्द्रमाः कुत्रापि नगरग्रामादिस्थाने अनवाप्तमलब्धं
पदं वासस्थानं येन तद्वत् शून्ये निर्मानुषे व्योमनि आकाशमार्गे बम्भमीति अतिशयेन
पर्यटति । अपि पुनरन्यो बन्धुः स्वस्तरुः कल्पद्रुमः कुत्रापि जनसंगते पुरादीं प्रदेशे
अप्राप्तावस्थितिरिव विपिने कानने स्थितो गत्वा उपितः । तु पुनरेका मे जामिर्मगिनी
श्रीलक्ष्मीर्जनादर्दनेन लोकापीडाकारकेण पुराणेन जीर्णेन वृद्धेन पुंसा पुरुषेण । कृष्णेन-
स्वर्धः । सद्ने स्वमन्दिरे क्षिप्ता रक्षिता । अपि च पुनरपरान्या द्वितीया स्वसा सुधा
पीयूषरूपा मूर्तिर्देवैः पानार्थंतिभिः कृत्वा निष्ठाप्यते क्षयं नीयते । च पुनरितरा तृतीया
मम भगिनी कामगवी सुरसुरमी दुःखं महाकष्टं प्रोत्तानमूर्ध्वं पादा अधो वपुरिति व्यव-
स्थया यानं गमनं यस्यास्तादृशी सती अम्बरे आकाशादव्यां चरति गोचरं कुरुते
गच्छति वा । ‘चर गतिभक्षणयोः’ इति धात्वर्थात् । तथा ‘कस्या नोत्तानगाया दिवि
सुरसुरभेरास्यदेशं गताग्रः’ इति नैपथे । पुनर्गोत्राणां वंशानां कुलस्य वा जगद्गो-
त्राणां यावत्पर्यतानां च दमनो ध्वंसकृत्यक्षच्छेत्ता च तथा कौशिक उल्लूकः शक्रश्च म-

न्मूर्ध्नि मम मस्तके पादं चरणं धत्ते । कुत्रापि जनपदे यदा कस्यचित्तिरस्काररूपनिकृष्ट-
वचनं प्रोच्यते तदा अरे उलूक इति कथ्यते । तच्च लाभपुरसात्कपञ्जालमेवातमण्डलादा-
वधुना प्रसिद्धं वर्तते । तस्मात्स निन्द्यः इत्याद्यर्तिं निवारय ॥ युगम् ॥

विमलाभिधधीसखः पुरो ददृशे तेन हयं विभूषयन् ।

किमु सार्थनिनंसया शतक्रतुरुच्चैःश्रवसं समीयिवान् ॥ ९६ ॥

तेन मुनीन्द्रेण विमल इत्यभिधा नाम यस्य तादृशो धीर्बुद्धिरेव सखा सहायो मित्रं
वा यस्य सः धीसखतुर्बुद्धिनिधानः प्रधानः ददृशे दृग्गोचरीकृतः । किं कुर्वन् । हयं
श्वेताश्ममुरङ्गं विभूषयन् आरोहणेन शोभां लम्बयन् । उत्प्रेक्ष्यते—उच्चैःश्रवोनामानं
निजवाजिनमारुह्य सार्धस्यार्बुदाचलाधिष्ठायिष्टपभध्वजजिनस्य निनंसया नन्तुमिच्छया
समीयिवानागतः शतक्रतुरिन्द्र इव ॥

प्रभुतोपगतः प्रभुभक्तिभरैः स्पृहयन्निव सिद्धिपदाय पुनः ।

विमलः सचिवोऽञ्जलिशालिशयद्वितयः स्थितवान्भगवत्पुरतः ॥ ९७ ॥

अञ्जलिना ललाटपट्टे मुकुलीकरणेन योजनेन वा शालि शोभनशीलं शयद्वितयं
पाणियुगलं यस्य तादृशो विमलनामा सचिवः प्रधानः भगवत्पुरतः युगादिजिनपतेः
पुरस्तादग्रे संमुखः स्थितवान् तिष्ठति स्य । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्भगवतो भक्तीनां प्राग्ज-
न्मजनितसेवासक्तीनां भरैरतिशयैः प्रभुतां रोमदेशाधीशद्वादशपतिसाहिप्रमुखानेक-
राजकपरार्जयनपूर्वकं भूलोकाधिपत्यमुपगतः संप्राप्तोऽपि पुनः सिद्धिपदाय अष्टमहा-
सिद्धिप्रधानस्थानाय मोक्षनगराय वा स्पृहयन् कामयमान इव वाञ्छन्निव । ‘स्पृहेरी-
प्सितः । स्पृहेरीष्टः संप्रदानसंज्ञः स्यात् । हरये स्पृहयति । वेति केचित् । गोपी हरिं
स्पृहयति । ईप्सित इति किम् । पुष्पेभ्यो वनं स्पृहयति’ इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

हरिन्मणीनिर्मितसंनिधिद्वया सिताश्मसोपानततिर्व्यलोक्यत ।

उपान्तविस्मेरवनीव जाह्नवी जिनं भजन्ती विजिता समज्ञया ॥ ९८ ॥

हरिन्मणीभिर्मरकतरत्नैर्निर्मितं रचितं संनिधिद्वयं पार्श्वयोर्द्वयं यस्यास्तादृशी सिता-
श्मनां स्फाटिकोपलानां सोपानततिरारोहणश्रेणी तेन गुरुणा व्यलोक्यत ददृशे ।
उत्प्रेक्ष्यते—समज्ञया स्वकीर्त्या येन विजिता पराभूता सती जिनं मारुदेवं भगवन्तं
भजन्ती सेवमाना जाह्नवी गङ्गेव । किंभूता जाह्नवी । उपान्तयोर्द्वयोः सनोपपार्श्वयोः
विस्मेरा विनिद्रा वनी काननं यस्याः । ‘स्ववनीसंप्रवदत्पिकापि का’ इति नैपथे ॥

व्रतीश्वरेणैक्ष्यत तोरणावली जिनालयद्वारि शुभस्य शंसिनी ।

जिनाधिभर्तुः किमु मुक्तिकन्यया कृतेयमुद्वाहविधौ विरञ्चिना ॥ ९९ ॥

व्रतीश्वरेण वाचंयमविभुना सूरिणा जिनालयस्य विमलवसन्तेर्द्वारि द्वारदेशे तोरणावली
वन्दनमालिकामाला ऐक्ष्यत निरीक्षिता । किंभूता । शुभस्य शंसिनी प्रेक्षकाणां कल्याण-

कारिणी । अथ वा शुभानि मङ्गलानि शंसति कथयति इत्येवंशीला दृष्टमात्राप्यहं कल्याणानि करोमीति कथयित्रीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जिनाधिभर्तुर्गुणादिदेवस्य मुक्तिकन्यया सिद्धिकुमार्या सहोद्वाहविधौ पाणिग्रहणकरणसमये विरजिता विश्वसृजा किमियं कृता एषा तोरणधोरणी विनिर्मितेव ॥

श्रीभिर्जगन्मूर्धविधूननीभिश्चैत्येऽत्र वैचित्र्यदिदृक्षयेव ।

रूप्याचलोऽनल्पतनुः समीयिवांस्तेनैक्ष्यत स्तम्भततिः सिताश्मनाम् १००

तेन सूरिणा सिताश्मनां श्वेतोपलनिर्मितानां स्तम्भानां ततिः पङ्क्तिरैक्ष्यतालोकिता । उत्प्रेक्ष्यते—अनल्पा बह्व्यस्तनवो मूर्तयो यस्य तादृश्रूपो रूप्याचलः कैलासः समीयिवानिव किं समेतः । ‘रजताद्रिस्तु कैलासः’ इति हैम्याम् । कया । जगतां त्रिभुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशे सुरासुरनराणां मूर्ध्नां मस्तकानां विधूननीभिः आश्चर्यातिरेकात्कम्पयित्रीभिः । ‘अद्भुतकरी परमूर्धविधूननी—’ इति नैषधे । श्रीभिः शोभाभिः कृत्वा अत्र चैत्ये अस्मिन्निमलमन्त्रिनिर्मापितप्रासादे वैचित्र्यस्य विचित्रताया अथ वा विशिष्टानां जवाजनाश्चर्यविधायिनां चित्राणां पाञ्चालिकाप्रमुखाणां नानास्वरूपाणामाश्चर्याणामालेख्यानां वा दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया दृग्गोचरीकरणाकाङ्क्षया ॥

महाव्रतिप्राप्तमूर्तिं निजं पतिं समीक्ष्य कामं श्वशुरं निजं श्रितः ।

स्मरावरोधः किमु यत्र पुत्रिकाचयोऽमुना लोचनगोचरीकृतः ॥१०१॥

अमुना वाच्यमचक्रिणा यत्र विमलवसती पुत्रिकाणां पाञ्चालिकानां प्रचयो व्रजो लोचनयोश्चक्षुषोगोचरीकृतः लक्ष्यो विहितः । दृष्ट इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जिनं नारायणं श्वशुरं स्वभर्तुः पितरं श्रितः सेवमानः पार्श्वे स्थितः स्मरावरोधः मदनान्तःपुरं किमु । अथ च विधवकुमुदजयुवतीव्रजः स्वस्यात्मनो जिनभक्तत्वात् आदृतत्वात्तस्य सुरं मोक्षलक्षणाभीष्टदायकं देव जिनं तीर्थंकरं श्रितः । ‘स्मरावरोधभ्रममुद्बहन्ती’ इति नैषधे । किं कृत्वा । महाव्रती शंभुः तस्मात्प्राप्ता अधिगता मूर्तिमरणं येन तादृशं निजमात्मीयं पतिं भर्तारं कामं कंदर्पं समीक्ष्य । अथ च महाव्रती जिनः स चास्मद्भर्तृघातकस्तद्वरात्तद्वधूजनं नामपि हन्यादतो जिनं स्मरावरोधः सेवते । ‘नाश्रितं वैरिणमपि हिनस्ति महान्’ इति ध्रुतिः ॥

ताण्डवं तन्वतीर्विभ्रमैर्हस्तकान्दर्शयन्तीरिहानेकपाञ्चालिकाः ।

पाणिमुत्तम्य शंभुं प्रणन्तुं जनानाह्वयन्तीरिवाप्तौ ददर्श प्रभुः १०२

अर्सा प्रभुः सूरिरनेका विविधजातीयाः शतशः पाञ्चालिकाः पुत्रिका ददर्श दृष्टवान् । अथ पुत्रिकाणां विविधसंस्थानान्याह—किं कुर्वतीः । ताण्डवं काञ्चिन्नृत्वं तन्वतीः कुर्वतीः । पुनः किभूताः । विभ्रमैर्विलासैः कृत्वा हस्तकान् हस्तविक्षेपान् दर्शयन्तीः । पुनः किभूताः । पाणि काञ्चिन्निजहस्तमुत्तम्य ऊर्ध्वाकृत्य शंभुं नाभिनन्दं

प्रणन्तुं नमस्कर्तुं जनान् लोकान् । उत्प्रेक्ष्यते—इहायुदाचले इह विमलवसतां वा आ-
ह्वयन्तीराकारयन्तीरिव ॥

यत्र पाञ्चालिकाशिल्पं निरूप्य सुरसुभ्रुवः ।

मेनिरे पद्मजन्मानं स्वभूपापरिमोपिणम् ॥ १०३ ॥

यत्र प्रासादे पाञ्चालिकानां पुत्रिकाणां शिल्पं जगद्येतद्व्यवहारकारि रचनाचातुर्यं
निरूप्य सम्यगालोक्य सुरसुभ्रुवः त्रिदशसुदृशः पद्मजन्मानं विधातारं स्वस्या आत्मनो
भूषाया वपुःप्रियरूपकस्य परिमोपिणं तस्करं मेनिरे जानन्ति स्म । यदस्माकं समप्रा-
मपि रूपलक्ष्मीमपहृत्य प्रयत्नेन विधिना एताः शालभञ्जीविनिर्मिताः ॥

चण्डरुकिरणमण्डलसयं खण्डयन्समवलोकि सूरिणा ।

मण्डपो विमलकीर्तिनर्तकीनर्तनाय नवरङ्गभूरिव ॥ १०४ ॥

सूरिणा मण्डपोऽर्थाच्चैत्यमध्यवर्ती बहुजनाभयः समवलोकि सम्यगवधानदानपूर्वकं
वीक्षितः । देवभवनवैचित्र्यवीक्षणे संयमिनामपि न कश्चिदोषः । यतस्तत्र धर्मेषुद्वेष्टो-
घात् । मण्डपः किं कुर्वन् । चण्डरुचः सूर्यस्य किरणं रश्मिभिर्मण्डितस्य मण्डलस्य
विम्बस्य सयमहंकारं खण्डयन् शकलीकुर्वन् । उत्प्रेक्ष्यते—विमलमञ्चिणः कीर्तिरेव
नर्तकी नृत्यकारिका पात्रं तस्या नर्तनाय ताण्डवविधानाय नवा नवीना । अथ
वा 'षु स्तुती' । नवनं नवः नवस्य स्तुतेर्योग्या मध्यपदलोपे रङ्गभूमिर्नर्तन-
स्थानक्षोणिरिव ॥

वैजयन्तं विजेतुं विभूषामरैर्वज्ररोचिःस्फुरच्चापचक्रायुधः ।

यः स्वशृङ्गेण गर्वादिवो गाहिना गन्तुमुच्चैर्व्यवसन्निवोर्जस्वलः ॥ १०५ ॥

यो मण्डपो विभूषामरैः स्वरोभातिशयैः वैजयन्तमिन्द्रप्रासादं विजेतुं पराभवितुं
दिवो गगनमार्गस्य गाहिना अवगाहनशीलेन । अत्रल्लिहेनेत्यर्थः । स्वशृङ्गेण निजशिखरेण
गर्वादहंकारादुच्चैरूर्ध्वं स्वलोके गन्तुं प्रयातुं व्यवसन्व्यवसायमुद्योगं कुर्वन्निव । किंभूतो
मण्डपः । ऊर्जस्वलः स्फूर्तिमान् प्रबलबलवान्वा । पुनः किभूतः । वज्राणां वज्रमणीनां
रोचिर्भिः कान्तिभिः कृत्वा स्फुरत्प्रकटीभवद्यच्चापचक्रं धनुर्मण्डलं तदेवायुधं प्रहरणं
यस्य । अथ च वज्रमिन्द्रायुधं तथा रोचिषा कान्त्या स्फुरद्दीप्यमानं चापयुक्तमिन्द्र-
धनुःकलितं चक्रं रथाङ्गं तथा आयुधान्यपराणि खड्गकुन्तभिन्दमालक्षुरिकायमद-
ष्टप्रमुखानि शस्त्राणि यस्य । परोऽपि सुमटः सप्रतिद्वन्द्विना समं योद्धुं गच्छन् संपू-
र्णानि शस्त्राणि गृह्णाति ॥

आलुलोकेऽमुना गर्भगेहः पुना राजधानीव धर्मावनीभास्वतः ।

चित्रितामर्त्यमर्त्योरगाणां निमाद्भूर्भुवःस्वस्वयेणेव संसेवितः ॥ १०६ ॥

अमुना मुनीन्द्रेण गर्भगेहो गर्मागारो व्याललोके 'गमारो' इति लोके प्रविद्धो दृष्टः ।

उत्प्रेक्ष्यते—धर्म एवावनेर्भूमेर्भाखान् विश्वत्रयातिशायितेजस्तया भास्करः एतावता राजाधिराजः । 'पाण्डोरवनिमार्तण्डस्यावदातान् गुणान् रदः' इति पाण्डवचरित्रे । राज्ञो भूमीभास्कर इति नामापि । तस्य राजधानी समुखनिवासनगरीव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—
चित्रितानामालेख्यभावं प्रापितानाममर्त्यानां देवानां मर्त्यानां मनुष्याणामुरगाणां नामा-
नाम् । उपलक्षणादसुरादीनां परिग्रहः । तत्साहचर्यादेव दानवमानवानां पत्न्योऽपि
गृह्यन्ते । तन्निमात्कपटात् भूर्भुवःस्वल्पेण पातालभूमण्डलस्वर्गलोकत्रिकेण सम्यक्
सेवित इवोपासितः ॥

चैत्यस्य परितो देवकुलिकाः पश्यति सः सः ।

अर्चुदाद्रिश्रियाश्चूडामरणस्येव मुक्तिकाः ॥ १०७ ॥

स सूरिधैत्यस्य विमलवसतेः परितश्चतुर्दिक्षु सर्वतो वा देवकुलिका लघुदेवगृहान्
पश्यति स्म प्रदक्षिणाप्रदानावसरे दृष्टवानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अर्चुदनाग्नोऽद्रेः पर्व-
तस्य श्रिया लक्ष्म्याश्चूडायाः शिखाया आमरणस्य विभूषणस्य । चूडामणेरित्यर्थः । लोके
'वाक' इति प्रसिद्धस्य मुक्तिका लघुमुक्ताफलानीव । 'सिता वमन्तः खलुः कीर्तिमुक्ति-
काः' इति नैपथे । 'मुक्तिका लघूनि मौक्तिकानि' इति तद्वृत्तिः ॥

चैत्यं प्रदक्षिणीचक्रे समं संधेन स प्रभुः ।

ज्योतिषां मण्डलेनेव मन्दरं कौमुदीपतिः ॥ १०८ ॥

स प्रभुर्दूरविजयसूरिः संधेन साधुसाध्वीप्राद्वप्राद्वीवर्गेण समं सार्धं चैत्यं मूलप्रा-
सादं प्रदक्षिणीचक्रे । त्रिवारं प्रदक्षिणां प्रददिवानित्यर्थः । कौमुदीपतिरिव यथा चन्द्रमा
ज्योतिषां ग्रहनक्षत्रतारकाणां मण्डलेन कदम्बकेन साकं मन्दरं मेरुपर्वतं प्रदक्षिणयति ।
जैनमते मन्दरो मेरुः । यदुक्तं स्नातस्यास्तुती—'येषां मन्दररत्नश्लशिपरे जन्माभि-
पेक्षः कृतः' इति । सर्वेषां तीर्थकृतां जन्माभिपेक्षस्थानं मेरुरेवातोऽत्र मन्दरः सुवर्णा-
चलः । आगमेऽपि 'मन्दरस्स पञ्चयस्स' इत्यादि । परशासने कविसमये च मन्दर
इन्द्रकीलपर्वतः मेरुः पृथक् दृश्यते, परं त्वत्र जैनमतानुसार्येव मन्दरो मेरुरिति वचनम् ॥
इति विमलवसतिमध्यवर्णनम् ॥

विवेश यशिनामीशो गर्भगेहे जिनौकसः ।

साम्बेरमीविवोदेव गहरे विन्ध्यभूभृतः ॥ १०९ ॥

यशिनो जितेन्द्रियाणां योगिनां साधूनामीशो नायकः सूरिर्जिनौकसः 'वृषभदेवगृहस्य ।
प्रासादस्येत्यर्थः । गर्भगेहे गर्भागारे विवेश प्रविशति स्म । क इव । साम्बेरमीवि-
वोदेव । यथा साम्बेरम्या हस्तिन्या विवोदा पतिर्दंष्ट्री । 'विवोदा रमणो मोक्षा' इति
ईश्याम् । विन्ध्यभूभृतो जलबालकाचलस्य गहरे विविधजातिनिविष्टविनिद्रहमसोपीदुः-
प्रवेशविधिं प्रविशति । 'गंसीगुरोर्गह्वरमाविवेश' इति रघौ । 'बहुगृहादृतं वनं गहरम्
इति तद्वृत्तिः । तथा 'गदरो बिलदम्भयोः । कुत्रेऽप्य' इत्यनेकार्थः ॥

जातोऽक्षलक्ष्मा भगवानदर्शि सूरिन्दुना संमदमेदुरेण ।

जगन्महानन्दपदं निनीपुः स्वयं ततः किं कृपयावतीर्णः ॥ ११० ॥

संमदैस्तीर्थारोहणवैल्यप्रतिमानिरीक्षणोद्भूतामन्दानन्दैर्मेदुरेण पुष्टाद्देन सूरिन्दुना मुनीन्द्रचन्द्रेण जातोऽक्षलक्ष्मा वृषभलाञ्छनो भगवान् श्रीवृषभदेवः अदर्शि नयनविषयं नीतः । निरीक्षित इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जगद्विश्वजगज्जनमित्यर्थः । महान् सर्वैश्वर्यश्रुतम आनन्दः प्रमोदो यत्रेति कृत्वा मोक्षस्तस्य पदं स्थानम् । मुक्तिनगरीमित्यर्थः । निनीपुः प्रापयितुमिच्छुः । ततो महानन्दपदात्स्वयमात्मना कृपया संतारासारवासेऽतिसीदतां भविकलोकानामुपर्यनुकम्पया भवतीर्ण इहागत इव ॥

अपि प्रपन्नो भुवने धुरीणतां पुनस्तदीयस्पृहयेव निर्वृतौ ।

शीलन्तमङ्गच्छलतः क्रमाम्बुजं जिनस्य जातोक्षमवैक्षत प्रभुः ॥ १११ ॥

प्रभुः सूरिर्जातोक्षं ककुब्धन्तं वृषभमवैक्षत । किं कुर्वन्तम् । अङ्गस्य लाञ्छनस्य छलतः कपटात् जिनस्यार्थादादिदेवस्य क्रमाम्बुजं चरणारविन्दं शीलन्तं सेवमानम् । उत्प्रेक्ष्यते—भुवने भूमिलोके धुरीणतां धुरंधरत्वं प्रपन्नः प्राप्तोऽपि स्वर्गपातालयोर्लोकयोर्देवदानवेषु सुरदुमैः सुधाभिश्च कृत्वा वृत्तिं विदधानेषु यतः स्वर्गे कल्पवृक्षाः सुधा च पाताले च नव सुधाकुण्डानि । यदुक्तं पञ्चमीस्तुतौ—‘यात्वा देवाधिदेवागमदशमसुधाकुण्डमानन्दहेतुः—’ इति । दशमसुधाकुण्डं जेनागम इत्यर्थः । नव तु पातालस्थानि । ततः क्षेत्राणां कृषीणां चाभावाद्वृषभाणामप्यभावः । ततः पुनर्निवृत्तौ मोक्षक्षेत्रे । यदुक्तं जिनशतके—‘मोक्षक्षेत्राभिकाङ्क्षाक्षपितशुभशताक्षेमविक्षेपदक्षाः’ इति । मोक्षरूपं यत्क्षेत्रं तत्र धुरीणताया धौरेयभावस्य स्पृहया बाञ्छयेव ॥

पायं पायं विभोर्वक्रविधौ लवणिमामृतम् ।

तदुद्गारैरिवास्तावि स स्तवैरिति सूरिणा ॥ ११२ ॥

सूरिणा इत्यमुना प्रकारेण अग्रे वक्ष्यमाणेन स आदिदेवः स्तवैर्नवस्तुतिभिः अस्तावि संस्तूयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तस्यामृतस्रोद्गारैरिव । किं कृत्वा । विभोः ऋषभदेवस्य वक्रविधौ वदनचन्द्रे लवणिमा लावण्यं सुषमानेवामृतं सुधारसमतिशायिभक्तिमत्तया पायं पायं वारं वारं पीत्वा पीत्वा आस्वाद्य । सादरमवलोकयेत्यर्थः । ‘पौनःपुन्ये णम्पदं द्विध’ इति सूत्रेण णमुल्प्रत्ययः । प्रत्ययसहितस्यैव धातोर्द्विर्भावश्चेति पायं पायं सिद्धम् ॥

अयं स्तुतिः—

जय त्रिजगदीहितामरतरो संरोजानन

प्रसूनविशिखासनद्विरवभेदपञ्चानन ।

जय त्रिदशसुन्दरीविफचनेत्रनीलोत्पलै-

र्निपीतमुखशीतरुग्लवणिमैकपीयूष हे ॥ ११३ ॥

हे इति संबोधने । यदुक्तं सारस्वतव्याकरणे—‘आभिमुख्याभिव्यक्तये हे शब्दस्य प्राक्प्रयोगः’ इति । त्रिजगतां त्रयाणां भुवनानां त्रीणि च तानि जगन्ति च । त्रिजगन्नानामित्यर्थः । सुरासुरनराणाम् । अथ च त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् तेषां तस्य वा यानीहितानि कामितानि तेषां पूरणे प्रदानविधां अमरतरो कल्पवृक्ष इति संबोधनम् । तथा हे सरोजानन हे विकसितकमलवदन । हे प्रसूनं कुसुममेव विशिखाः शरा अस्यन्ते क्षिप्यन्तेऽनेनेति विशिखासनं धनुर्यस्य स स्मरः स एव द्विरदो मदोन्मत्तहस्ती तस्य भेदे विदारणे पद्मानन केसरिन् । त्वं जय चिरं सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व । तथा हे त्रिदशानां सुन्दर्यः कामिन्यः तासां विकचानि विनिद्राणि नेत्राणि नयनान्येव नीलोत्पलानि इन्दीवराणि कुवलयानि वा तैर्निर्णीतं सादरमवलोकितमास्त्रादितं वा मुखं वदनमेव शीतलकचन्द्रमास्तस्य लवणिमा लावण्यं शोभातिशय एकमद्वितीयं न केनापि समानं पीयूषं सुधारसो यस्य तत्संबोधनं पुनस्त्वं जय ॥

जय प्रणतपूर्वदिकप्रणयिभौलिमालागल-

न्मरन्दकणधोरणीस्रपितपादपद्मद्वय ।

जय त्रिभुवनेन्दिराभरण नाभिभूमीधना-

न्ववायगगनाङ्गणाम्बरमणे महोक्षध्वज ॥ ११४ ॥

हे प्रणतः प्रणामप्रह्वीभूतः पूर्वदिशः प्राचीहरितः प्रणयी पुरंदरः उपलक्षणाचतुःपष्टिरपीन्द्राः तेषां मौलयो मुकुटास्तेषां मालाः पुष्पदामानि तेभ्यो गलन्तो निःसरन्तो ये मरन्दाः कुसुमरसास्तेषां कणानां विन्दूनां धोरण्यः श्रेणयस्ताभिः स्रपितं कारितम्नानं प्रक्षालितं वा पादपद्मयोश्चरणारविन्दयोर्द्वयं द्वन्द्वं यस्य तत्संबुद्धौ । अथ वा केवलमेक एव शक्रेऽपि वाच्यः । त्वं जय विजयस्व । हे त्रिभुवनस्य त्रैलोक्यस्य या इन्दिरा लक्ष्मीस्तस्या आभरण अलङ्कारभूत । पुनर्हे नाभिनाम्नो भूमीधनस्य राज्ञोऽन्ववायो वंशः स एव गगनाङ्गण व्योमाजिरं तन्नाम्बरमणिः प्रकाशकत्वात्सूर्यः तत्संबुद्धौ । पुनर्हे महोक्षः ककुद्भान् ध्वजे लाम्बन्ते यस्य त्वं जय ॥

जय त्रिभुवनाशिवप्रशमनात्मगम्भीरिमा-

पहस्तिततरङ्गिणीप्रियतमावलेप प्रभो ।

महोदयपयोरुहोदरविनोदपुष्पव्रता-

न्मुजासन इव स्फुटीकृतविशिष्टसृष्टिक्रम ॥ ११५ ॥

हे त्रिभुवनस्य त्रिजगत् : अशिवस्योपद्रवस्य अरिष्टस्य वा प्रशमन निर्णान्ताक । पुनर्हे आत्मनः सस्य गम्भीरिण्या गाम्भीर्येण अपहस्तितो निराकृतो निर्घाटितः तरङ्गिणी सरिता प्रियतमस्य भर्तुः समुद्रस्य अवलेपोऽहकारो येन । ‘तुलेऽवलेपं च हसे शृथेव’ इति प्रतिक्रमसूत्रवृत्ता । पुनर्हे प्रभो स्वामिन्, त्वं जय । हे महाननन्तज्ञानदर्शन-

चरितसातानन्दादिप्राप्त्या अतिशायी सर्वोत्कृष्ट उदयो यत्र तादृशो मोक्षः स एव
पथोरुहं पद्म तस्योदरं मध्यं तत्र विनोदो विलासस्तत्र पुष्पप्रतो भ्रमरः तत्संबुद्धौ ।
पुनरम्बुजासनो विधाता तद्वत्स्फुटीकृतः प्रकटितो विशिष्टो मोक्षमार्गाव्यभिचारी सृष्टे
रचनायाः क्रमः परिपाटी येन तत्संबुद्धिः ॥

जय प्रमथितान्तराहितपताकिनीनायको-

लसत्कनककेतकीकमलगर्भगौरद्युते ।

भवाम्बुनिधिनिष्पतन्मनुजयानपात्रोच्छ्रस-

द्यशःसुमसुगन्धितत्रिभुवनात्र जीयाश्चिरम् ॥ ११६ ॥

हे प्रमथिता निर्दलिता आन्तरा अन्तर्भवा अन्तरङ्गा अहिताः परमप्रत्यनीकभूताः
कर्मादयो रागद्वेषकपायादयोऽष्टादश दोषा वा एव पताकिनीनायकाः सेनापतयो भूमी-
पाला वा येन तस्य संबुद्धिः । तथा हे लसतामुल्लासं भजतां विस्मैरीभवतां कनकानां
काञ्चनसंचन्विनां स्वर्णमयानां केतकीनां कमलानां च यो गर्भो मध्यभागस्तद्गोपीरी
पीता । 'गौरः श्वेतपीतयोः' इत्यनेकार्थः । युतिः कान्तिर्यस्य तत्संबुद्धौ । त्वं जय ।
पुनर्हे भवः संसारः स एव दुस्तरत्वादम्बुनिधिः समुद्रस्तत्र निष्पतन्तो निरवलम्ब्यत्वेन
नितरां मग्नन्तो ब्रून्तो ये मनुजा मानवास्तेषां त्राणार्थं यानपात्रं प्रवहणं । तथा उच्छ्र-
सत् विकसत् प्रकटीभवद्यशः कीर्तिरेव सुमं पुष्पं तेन । तत्परिमलेनेत्यर्थः । सुगन्धितं
घाणितं सुरभीकृतं त्रिभुवनं विश्वत्रयं येन तत्संबोधने । हे ऋषभदेव । अत्राहु-
दपर्वते भूषणीभवन् चिरं विगलितावधिसमयं जीया विजयी भूयास्त्वम् ॥ चतुर्भिः
कुलकम् ॥ इति ऋषभदेवस्तुतिः ॥

कैलासलक्ष्मीतिलकायमानमिवेन्द्रभूतिर्व्रतिनां विडौजाः ।

तमित्यभिष्टुत्य मुदं दधानः प्रणेनिवान्प्राञ्जलिरादिदेवम् ॥ ११७ ॥

प्रतिनां मुनीनां विडौजाः पुरहृतः सूरिः प्रकृष्टोऽञ्जलिभालस्थलमिलितं पाणिपद्मद्वयं
यस्य स आदिदेवमृषमस्त्रामिनं प्रणेनिवान् नमस्करोति स्म । किं कुर्वाणः । मुदं प्र-
मोदं दधानः विभ्राणः । किं कृत्वा । तमादिदेवमिति पूर्वोक्तप्रकारेणाभिष्टुत्यं कृत्वा ।
क इव । इन्द्रभूतिरिव । यया गौतमस्वामी कैलासलक्ष्म्या अष्टापदधियासिलकायमानं
लक्ष्ममवदाचरितमाचरन्तं वा नाभेयं जगदिन्तामप्यादिस्तुतिभिः अभिनो नूय प्राञ्जलिः
प्रणमति स्म ॥

आनन्दवृन्दारकनिर्क्षरिण्यां निमज्ज्य जम्भद्विपतः करीव ।

निरस्तनिःशेषरजाः स सूरिर्निरीयिवाञ्छ्रीजिनराजधाम्नः ॥ ११८ ॥

अ सूरिः प्रिया जगद्भूतसोभया युक्ताभिनराजस्यारिनायकस्य धाम्नः गौधात् विमल-
यस्योर्विगीयिवान् निजंगाम । क्लिप्तक्षयः । निरस्तं क्षितं दूरीकृतं निःशेषं समस्तं र-

जोऽशुभकर्म येन । बहुवचनं वा वाच्यम् । किं कृत्वा । आनन्दो भगवद्दर्शनोद्भूता-
ह्लादः स एव शृन्दारकनिर्झरिणी मुरसरिद्रहा तस्यां विषये निमज्ज्य स्नानं कृत्वा । क
इव । जम्माद्विपतः करीव । यथा जम्भनाम्नो दानवेन्द्रस्य द्विपतः शत्रोरिन्द्रस्य करो
ऐरावणः मुरसिन्धी निमज्ज्य यथेच्छं जलक्रीडादि निर्माय स्वशरीरादपास्तं च प्राचा-
तादिना विलग्नं रजो येन तादृग्विधो गद्गाप्रवाहाद्वह्निर्निरिति । देवगजानां तु रजोलगभा-
चात् धैरिदमनत्वान्जम्माद्विपत्तुत्यो राजा । 'भूस्तम्मभिदः' इति पाठो वा । भूमेरि-
न्द्रस्तस्य पटहस्ती मन्दाकिन्यां क्रीडित्वा स्ववपुर्विलग्नं रजोऽपास्य वह्निर्विनिःसरतीत्यर्थः ॥

पिण्डीभवद्भूति वस्तुपालयशः किमालोक्य परं विहारम् ।

तस्मिन्नलीव सितपुण्डरीके श्रेयोरसं संस्पृहयन्निवेश ॥ ११९ ॥

सूरिस्त्रसिन्विहारे विवेश प्रविष्टः । क इव । अलीव । यथा भ्रमरो विशिष्टे श्वेत-
सरोजे मध्ये प्रविशति । किं कुर्वन् सूरिः । संस्पृहयन् वाञ्छन् । कम् । श्रेयो मोक्षस्तस्य
रसमास्वादम् । 'रसः स्वादे जले वीर्यं शृङ्गारार्द्रा विषे हृदे । बोले रागे देहधातौ ति-
क्तादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । भृष्टोऽपि स्वश्रेयःकारिणं पुष्टिविधायिनं स्वशरीरो-
पचये परमं महलमेव । 'मकरन्दं रसो मधु । मकरन्दोऽमरन्दश्च' इति हैन्याम् । काङ्क्षन् ।
किं कृत्वा परममर्थं विमलवसन्तरेपेक्षया विहारं जिनसम आलोक्य समीक्ष्य । उत्प्रे-
क्ष्यते—भूभूति अर्जुदाचले पिण्डीभवत्पिण्डाकारं संपद्यमानं वस्तुपालनाम्नो मन्त्रिणो
यशः किं मूर्तिमती कीर्तिरिव ॥

सुबुम्बेऽम्वरं यन्महामण्डपेन जगन्नेत्रजैवात्रिकेणात्ममूर्ध्ना ।

किमु स्नातुमाकाङ्क्षता स्वर्चहायाः प्रवाहे विहायोमणीतापितेन ॥ १२० ॥

यस्या वस्तुपालवसन्तेमहान् सर्वातिशायी यो मण्डपस्तेनात्ममूर्ध्ना स्वमस्तकेन कृत्वा
अम्वरमाद्याशं सुबुम्बे पस्पृशे । आलिङ्गति स्नेहार्थः । किंभूतेन । जगतां जगन्नानां
नेत्राणामाह्लादकरणविधौ जैवात्रिकेण चन्द्रेण । उत्प्रेक्ष्यते—विहायसो व्योमो मणी
रत्नं भास्वान् तेन तापितेन तप्तीकृतसर्वाङ्गेण सता-स्वर्चहाया गगनगङ्गायाः प्रवाहे पयः-
पूरे स्नातुमाप्रविनुमाकाङ्क्षता किमु वाञ्छतेव ॥

विभाव्य यत्राद्भुतशालिभञ्जीरानीलिलोकीयुवतीर्जयन्तीः ।

सुरैर्मरुद्यौवतरूपशिल्पी स कल्प्यते कारुरिवानधीतिः ॥ १२१ ॥

यत्र वस्तुपालवसतां सुरैर्देवैर्महतां त्रिदशानां यौवतस्य युवतीसमूहस्य । देवाह्नागण-
स्नेहार्थः । रूपस्य वपुरामणीयकस्य शिल्पी रचनाकारकः न विद्यते सम्यक् शिल्पक-
त्वाया अधीतिरूप्ययनं यस्य सोऽनधीतिः कारुः नीचजातिशिल्पी निरुद्धशिल्पी च
कल्प्यते स विचार्यते सः । किं श्रुत्वा । यत्र वस्तुपालवसतां त्रिलोक्या युवनप्रयस्य
युवतीभारणीर्जयन्तीः परामयन्तीः अद्भुता अतिप्रश्रुता जगदाश्चर्यकारिणीनां शालिभ-
ञ्जीरानीः पाशातिशयान्तिष्ठाः विभाव्य व्याप्येक्य ॥

असूयता शुभ्रिमविभ्रमाय युयुत्सु यच्चैत्यमचण्डभासा ।

विभर्ति विद्वेपिजिगीषयैताममोघशक्तिं किमु दण्डदम्भात् ॥ १२२ ॥

यच्चैत्यं वस्तुपालकारितप्रासादः विद्वेषिणां वैभवेन स्वस्पर्धिनां जिगीषया परामवितु-
मिच्छया । उत्प्रेक्ष्यते—दण्डस्य ध्वजनियन्त्रणयष्टेर्दम्भात्कपटात् एतां प्रत्यक्षाममोघां
क्वापि न निष्फलीभवन्तीं शक्तिमायुधविशेषं लोहमयीं 'सांगि'नाम्ना प्रसिद्धां विभर्ति
दधतीव । किं कर्तुमिच्छुः । चैत्यं युयुत्सु योद्धुमिच्छुः । केन । अचण्डभासा चन्द्रभासा
समं किं कुर्वता चन्द्रेण । असूयता ईर्ष्यां कुर्वता । केन । शुभ्रिमविभ्रमाय स्वशैत्यशो-
भायै । 'कुधदुहेर्घ्यांसूयार्थानां यं प्रति कोपः । कुधाचर्यानां योगे यं प्रति कोपः स
संप्रदानसंज्ञः । इति चतुर्थी विभ्रमायेत्यत्र' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यच्चान्द्रचैत्योपरि शातकौम्भः कुम्भो विभूषां विभरांवभूव ।

मुधासरःसंप्रमतः समेतो रथाङ्गनामा किमु रन्तुकामः ॥ १२३ ॥

यदेव चन्द्रकान्तमणीप्रणीतप्रासादस्तनुत्यो विहारस्तस्य शातकौम्भः स्वर्णमयः
कुम्भः कलशो विभूषां शोभां विभरांवभूव । उल्लेख्यते—मुधासरसः पीयूषपूर्णपद्माकरस्य
संप्रमतो धिया समेतः समागतः रन्तुं जलादिक्रीडां कर्तुं कामोऽमिलापो यस्य तादृशो
रथाङ्गनामा चक्रवाक इव ॥

यद्वैजयन्त्या सितिमश्रिया स्वःपाथोधिपत्नी गमिता विगानम् ।

निघ्नं व्रजन्ती त्रपयासिताब्जैः श्यामीकृतास्येव जडाशयासीत् ॥ १२४ ॥

यस्या वस्तुपालवसतेर्वैजयन्त्या पताकया कन्या सितिमश्रिया स्वशैत्यस्य लक्ष्म्या
साधनेन कृत्वा स्वः स्वर्गस्य पाथोधेः समुद्रस्य पत्नी जाया एतावता स्वर्गगङ्गा सा
विगानं वचनीयतां पिक्कारमावं गमिता संप्रापिता सती । उत्प्रेक्ष्यते—जडाशया किं-
कर्तव्यतायां विमूढमानसा आसीद्वभूषरिव । किं कुर्वन्ती । त्रपया स्वहृदयान्तरुदमन्दाक्षेण
निघ्नं नीचमन्दं मन्दं वा व्रजन्ती गच्छन्ती । पुनः किंभूता । अस्तिताज्जः नीलोत्पलैः
कृत्वा श्यामीकृतास्या कृष्णं विहितं भुजं यया । यो लज्जितः कथंचित्स्यात्तस्य निघ्नं मन्दं
प्रचलति । श्यामाननः किञ्चित्त्व्यानभिज्ञः त्यादेव ॥

तं रैयतोर्वीधरचत्पवित्रीचिकीर्षयेवार्जुदमभ्युपेतम् ।

निरीक्ष्य तल्लिख्यनाभिरामं ननाम शैवैयजिनं यतीन्द्रः ॥ १२५ ॥

यतीन्द्रः सूरिनाम्निन् वस्तुपालविहारे शिवायाः समुद्रविजयराजपत्न्याः अपत्यं
पुत्रः शैवैयः स चार्था जिनधर्तीर्धरस्त धर्मेभिनाथं ननाम प्रणमति स्म । किं कृत्वा ।
निरीक्ष्य तल्लिख्यनाभिरामं अर्थाभिनेनाथम् । किंभूतम् । नयनमोरनिरामं हृदयनय-
नयोद्धारिणम् । पुनः किंलक्षणं तम् । व्यावर्णितस्वरूपमर्जुदमर्जुदानलम्भ्युपेतं गमागतम् ।
उत्प्रेक्ष्यते—पवित्रीचिन्निर्घया पावनीकर्तुमिच्छदेव । किञ्च । रैयतोर्वीधरचत् ।
यथा उज्जयन्तपर्यन्तः पूर्वं पावनीकृत्यार्धनमपीतरपः ॥ इति वस्तुपालप्रगतिवर्धनम् ॥

नमनेन मुनीशिता परेष्वपि चैत्येषु जिनेन्द्रसंततेः ।

धनकामयितेव संमदं दधते स्माधिगमेन शेवधेः ॥ १२६ ॥

मुनीनां यतीनामीशिता पतिः सूरिः परेष्वपि देवलपाटकवर्तिष्वपि अन्येषु प्रासा-
देषु जिनेन्द्रसंततेः भगवत्प्रतिमापङ्केर्नमनेन प्रणामकरणेन संमदं हर्षं दधते विधत्ते स्म ।
'दधि धारणे' केवलमात्मनेपदी धातुः । क इव । धनकामयितेव यथा द्रव्याभिलाषुकः
पुमान् शेवधेर्निधानस्याधिगमेन प्राप्त्या प्रसादं दधाति ॥

चौलुक्यचैत्यं विधृतामृतश्रि धर्मप्रपास्थानमिवैष मार्गे ।

नत्वा मुनीन्द्रोऽचलदुर्गमध्ये चतुर्मुखे नाभिसुतं व्यनंसीत् ॥ १२७ ॥

एष मुनीन्द्रः । अचलो नामा यो दुर्गः कोटस्तस्य मध्ये चतुर्मुखे प्रासादे नाभिसुतम्
ऋषभदेवं व्यनंसीत् विशेषेण नव्यस्तुतिपञ्चाद्वीभूलगनपूर्वकं नमति स्म । किं कृत्वा ।
देवलपाटकादलदुर्गमनाध्वनि चौलुक्यस्य कुमारपालभूपालस्य चैत्यं प्रासादं नत्वा
अर्थात्तत्राहन्तं प्रणम्य । उप्रेक्ष्यते—चौलुक्यचैत्यं धर्मप्रपास्थानमिव धर्मस्य पानीय-
शालागृहमिव । लौकिके व्यवहारे धर्मार्थमार्गश्रमश्रान्तविपासिपथिकनिर्बुल्यर्थं मार्गे
प्रपा कार्यते । किंलक्षणेन । विधृता आधिता अमृतवदुज्ज्वला श्रीः शोभा येन । अथ-
वा विधृता स्वस्मिन्नानीय रक्षिता अमृतधीर्मोक्षलक्ष्मीर्येन । प्रपापि धृता आलम्बिता
अमृतानां कुसुमैलकर्पूरादिवासितजलानां प्रागुक्तसलिलैर्वा श्रीः सुपमा येन ॥

दिनानि कतिचित्सूरिर्गिरीन्द्रतनुजे गिरौ ।

स्थितोऽर्हद्व्याननिध्यानश्चारणश्रमणेन्द्रवत् ॥ १२८ ॥

सूरिर्गिरीन्द्रस्य हेमाद्रेस्तनुजे नन्दने गिरौ पर्वते अर्बुदाचले कतिचिद्दिनानि कियतो
वासरान् यावत्स्थितः अर्हदर्शनादिलोभेन तत्र तस्थिवान् । किंभूतः । अर्हतो भगवतो
ध्यानेन प्रणिधानेन चित्तकाशयेण कृत्वा निध्यानमवलोकनं यस्य । योगिनो हि स्वहृद-
यकमले परमात्मानं साक्षात्समीक्ष्य ध्यानाद्विरमन्ति इति कुमारसंभवे पार्वतीपाणिग्रह-
णात्पूर्वसमये ध्यानव्यतिकरे । अथ वा अर्हतां सर्वतीर्थकृतां ध्यानं हृद्रोचरीकरणं स्म-
रणं वा पौनःपुन्येन । चारंवारमित्यर्थः । दर्शनं चैत्यगमनादिना यस्य । किंवत् । चारण-
श्रमणेन्द्रवत् । यथा जहाचारणविद्याचारणादिर्यतिपुंगवाः यात्रार्थं गताः कापि शत्रुंज-
यादितीर्थपर्वते कानिचिद्विषयानि तिष्ठन्ति । दिनदिवसवासरः पुनर्पुनःकलिङ्गे ।
भूयते तत्रनपदलोकवृत्त्यां पूर्वमष्टाशीतिऋषयः अत्र स्थाने तपः कुर्वाणाः आसन् । तेषां
च हेमादिसाधनमेका कामधेनुधरन्ती सती महागतान्तः पपात । ततस्तां निष्काश-
यितुमशक्ता ऋषयो गत्वा हिमाचलं याचित्वा तत्पुत्रमर्बुदनामानं महामहीधरमत्रानैपुः ।
तावतासौ कामगवी स्वपयोभिस्तां गर्तामापूर्य तीर्त्वा च बहिर्निःसरति स्म । ततः
पुनर्मास्या धेनोरेतद्गतायां पातो भवतु इत्याशङ्क्य ऋषिभिस्तद्गतामध्यमर्बुदादिणा

पूर्यते स्म । तैः स्थापितस्तत्रैव स्थितः सोऽयमर्बुदो हिमाद्रिपुत्र इति तत्पारिपाश्वंकशै-
वल्लोकस्य प्रश्रुतिः प्रसिद्धिश्च । तथा वस्तुपालवसतिप्रशस्तावपि 'गौरीवरश्वशुरभूधर-
संभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमदिकदम्बकस्य । मन्दाकिनीधनजटे दधदुत्तमाङ्गे यः शालकः
शशभृतोऽभिनयं करोति ॥' इति दृश्यते ॥

उदयशिखरिणीव श्रीमदम्भोजबन्धु-

विपमविशिखवैरी स्फाटिकोर्वीभृतीव ।

त्रिदशपतिरिव स्वर्भूधरे सूरिसिंहो

हिमशिखरिसुतेऽस्मिन्कांचनाभां वभार ॥ १२९ ॥

सूरिसिंहो हीरविजयनामा सूरिशार्दूलः अस्मिन्नर्बुदाचलाभिधाने हिमशिखरिसुते
तुहिनाचलनन्दने कांचन अनिर्वचनीयामाभां शोभां वभार दधाति स्म । क इव । श्रीम-
दम्भोजबन्धुरिव । यथा श्रीमान् सर्वज्योतिश्चक्रज्योतिः पराभवप्रवणप्रतापलक्ष्मीवान्
अम्भोजबन्धुर्भानुमान् उदयशिखरिणि पूर्वपर्वते अद्वैतां शोभां विभर्ति । पुनः क इव ।
विपमविशिखवैरीव । यथा विपमाः सोढुमशक्या अथ वा समेतरे पञ्चत्वाद्विशिखा
वाणा यस्य स स्मरस्तस्य वैरी प्रतिपक्षः पार्वतीपतिः ईश्वरः स्फाटिकस्यायं स्फाटिक-
स्तादृश उर्वीभृत्पर्वतः एतावता स्फाटिकाचले कैलासे । पुनः क इव । त्रिदशपतिरिव ।
यथा सुरेन्द्रः स्वर्भूधरे मेरुगिरौ असाधारणां भूपां विभर्ति । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौम'
इतीन्द्राभिधानं नैषधे ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवद्वादशः ॥ १३० ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिव्यावर्णिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये हीरविजयसूरि-
चरिते द्वादशानां संख्यापूरणो द्वादशः सर्गः अभवद्बभूव ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि
महाकाव्ये अकमिपुरप्रस्थानविजयसेनसूरिसंमुखागमनपत्तनपादावधारणसमवसरणवन्दन-
पुरःप्रस्थानासिद्धपुरागमनविजयसेनसूरिपश्चाद्वलनमार्गोलङ्घनाञ्जुनपल्लीपतिपत्नीवन्दनार्बु-
दाचलाधिरोहणविमलवस्तुपालवसतिप्रमुखजिनस्तवनदिवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

त्रयोदशः सर्गः ।

अथार्बुदाद्रेरवतीर्य भूमीं विभूपयामास स सूरिभूमान् ।

वचस्तरङ्गैस्त्रिजगत्पुनानो रयो हिमाद्रेरिव देवनद्याः ॥ १ ॥

अथार्जुनाचलतीर्थकृत्तमनानन्तरं सूरिभूमान् सूरिराजोऽर्जुदाद्रेर्हिमाद्रिनन्दनावनीध-
रादवतीर्थं अवस्थ्य उपत्यकामागत्य भूमीं पृथिवीपीठं विभूषयामास शोभयति स्म ।
किं कुर्वाणः । वचसां वचनानां तरङ्गैरस्त्रलितप्रचारनिःसरद्वाक्छोलैर्ब्रिजगत्रिभुवनजनं
पुनानः पवित्रीकुर्वाणः । क इव । रय इव । यथा देवतयाः गङ्गायाः प्रवाहो हिमाद्रे-
स्तुहिनाचलादवतीर्थं अधः समेत्य भूमीं पुनीते । सोऽपि अस्त्रलितकल्लोलैर्ब्रिजगत्रिभुव-
त्स्वाब्जिभुवनं पावनं कुर्वाणः ॥

यस्यां द्विपेन्द्रैः स्वमदप्रवाहैरारामिकौघैरिव वारिपूरैः ।

वृक्षा अवध्यन्त विभुर्व्यहारीं तत्रार्जुदाभ्यर्णवसुंधरायाम् ॥ २ ॥

विभुः सूरिस्तत्र तस्यार्जुदाद्रेरभ्यर्णे समीपे या वसुंधरा भूमिस्तस्यां व्यहारीत् वि-
हरति स्म । तस्यां कस्याम् । यस्यामर्जुदाभ्यर्णभूमौ द्विपेन्द्रैर्मत्तगजराजैः स्वेषामात्मनां
मदानां दानवारीणां प्रवाहैरर्थात्कपोलेभ्यो निःसृत्य पृथिवीपीठे पतद्भिः वृक्षा इमा अ-
वध्यन्त सिक्ताः सन्तः वृद्धिं नीयन्ते स्म । कैरिव । आरामिकौघैरिव । यथा वनपालवृन्दै-
र्वारिपूरैरभिषिञ्चनजलप्लवैः पादपा वृद्धिं प्राप्यन्ते ॥

मिथं महिम्ना किमनुव्रजन्तं स्वदीर्घभावेन सहायवत्तम् ।

इवाचलं शैवलिनीप्रवाहः क्रमान्मुनीन्द्रोऽर्जुदमुल्लङ्घे ॥ ३ ॥

मुनीन्द्रः सूरिः क्रमाद्विहारपरिपाठ्या अर्जुदं पर्वतमुल्लङ्घे अतिक्रान्तवान् । क
इव । शैवलिनीप्रवाह इव । यथा शैवलान्यनवरतप्रवलप्रसरत्पयःप्रवाहत्वात्प्रादुर्भूतप्रचुर-
वहलसेवालज्वालानि यस्यां सा शैवलिनी नदी तस्याः प्रवाहः पयःपूरः अचलं मार्गा-
गतगिरिमुल्लङ्घते । अर्जुदमुत्प्रेक्ष्यते—महिम्ना माहात्म्येन गुरुतया किं मिथं सहाय-
मिव । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—सहायवत् अभिजनमिव । स्वस्यात्मनो दीर्घभावेन अल्पा-
यामतयातिलम्बतया अनुव्रजन्तमिव पृष्ठे समायान्तमिव । यथा सहायोऽपि प्र-
स्थितपुंसोऽनुयाति । अत्र किमिति लालाघण्टान्यायेन उभयत्रापि योज्यते । द्वयो-
रप्युत्प्रेक्षयोः संयोजनीयमिति ॥

प्रतिष्ठमानः पुरतो व्रतीन्दुर्भूपामनेपीच्छिवपूःसमीपम् ।

स्वपादसंस्पर्शनतः पयोमकुञ्जं यथा पङ्कजिनीविबोढा ॥ ४ ॥

पुरतोऽप्रतः प्रतिष्ठमानः प्रचलन् व्रतीन्दुः मुनिचन्द्रः सूरिः स्वस्यात्मनः पादयोश्चर-
णयोः संस्पर्शनतः शिवपुरः धीरोहिष्या नगर्याः समीपं पार्श्वप्रदेशं भूपां शोभामनै-
पीत् प्रापयामास । क इव । पङ्कजिनीविबोढेव । अत्र यथा इवार्थः । यथा कमलिनी-
रमणो भानुमान् स्वेषां पादानां किरणानां संस्पर्शनतः संपर्कात् संश्लेषात्पयोजानां क-
मलानां कुञ्जं काननं भूपां लम्बयति विकासलङ्घनीं नयति ॥

जनारवैरागमनं मुनीन्द्रोस्ततः सुरत्राणनृपो निपीय ।

कलापिकेकाभिरिवाम्बुदस्य नभोम्बुपः संमदमेदुरोऽभूत् ॥ ५ ॥

ततः शिवपुरीसमागमनानन्तरं सुरत्राणनामा नृपः शिवपुरीमण्डलस्वामी देवडाभिधानानां राजपुत्राणां राजा जनानां शिवपुरीवातिनां लोकानामारवेः शब्दैः । वार्ताभिरित्यर्थः । मुनीन्द्रोः सूरैरागमनं समवसरणम् । पादावधारणमित्यर्थः । निपीय सादरं श्रुत्वा संमदेनानन्देन मेदुरः पुष्टः अभूद्भूव । क इव । नमोऽभ्युप इव । यथा चातकः कलापिनां मयूराणां केकाभिः केकाभिधानध्वनिभिः । मयूरवाक् केका इत्युच्यते । अभ्युदत्य मेघस्य आगमनं श्रुत्वा प्रमोदोपचिततनुर्भवति ॥

भक्त्या सुरत्राणनृपोऽभिगम्य वेत्रीव दण्डं दधदग्रगामी ।

प्रवेशयामास पुरीं स सूरिं पुराङ्गनागीतयशःप्रशस्तिम् ॥ ६ ॥

स पूर्ववृत्तप्रोक्तः सुरत्राणभिधानो नृपोऽयुं दचलाधिपतिर्भक्त्या सेवासक्त्या अभिगम्य संमुखमागत्य सूरिं पुरीं श्रीरोहिणीं नगरीं प्रवेशयामास । शिवपुरीमध्ये आनिनायेत्यर्थः । प्यन्तत्वात्कर्मद्वयम् । किंभूतः सः । पुरः सूरैरग्रे गच्छतीति इत्येवंशीलः । पुनः किं कुर्वन् । दण्डं वेत्रं दधद्विभ्राणः । क इव । वेत्रीव । यथा दौवारिकः प्रतीहारः वेत्रयाष्टिं करे दधानः पुरो गच्छति । किंभूतः सूरिः । पुराङ्गनाभिः श्रीरोहिणीनगरीनागरीभिर्गीता गानगोचरीकृता यशसां कीर्तनानां प्रशस्तयो विविधा अवदाता यस्य ॥

आलेख्यशेषीकृतकामदस्योरुपास्यमानस्य महीमहेन्द्रैः ।

चक्रीव चक्रस्य पुरे पुरीन्द्रो महामहं कारयति स्म सूरिः ॥ ७ ॥

पुरीन्द्रः श्रीरोहिणीपुरीपुरंदरः सुरत्राणनामा भूमान् पुरे स्वश्रीरोहिणीनगरे हीरविजयव्रतीन्द्रस्य महामहं प्रतिगृहापणादिषु ध्वजबन्धनादिममतिशायिनमुत्सवं कारयति स्म । क इव । चक्रीव । यथा चक्रवर्ती प्रथमोत्पन्नस्य चक्रस्य रथाङ्गरत्नस्य महोत्सवं निर्मापयति । किंभूतस्य सूरेश्वरस्य च । आलेख्यं चित्रं शेषमवशिष्टं यस्य तादृशः कृतः निहितः कामः कंदर्परूपो दस्युः शत्रुर्येन । पक्षे नामशेषीकृता व्यापादिताः काममतिशयेन शिरश्छेदादिना वैरिणो येन । पुनः किंभूतस्य । महीमहेन्द्रैः पृथ्वीपुरंदरैः महाराजैर्भाविनि भूतोपचारे उपास्यमानस्य चक्रप्रभावादेव चक्री सेव्यते । अतो मुख्यश्रुत्या चक्रमेव सेव्यम् ॥

दिदृक्षुरेतन्महिमानमभ्रसरित्सहस्रं दधती मुखानाम् ।

यत्रागता किं सितकेतुकाया पुरीं स तां सूरिरलंचकार ॥ ८ ॥

सूरिस्तां सुरत्राणनृपनिर्मापितानेकमहोत्सववहलां शिवपुरीनाग्रीं नगरीमलंचकार विभूषयामास । तां काम् । यत्र श्रीरोहिण्यामेतस्य जगज्जनमानस्य हीरविजयसूरैर्महिमानं स्वाभाविकमाहात्म्यम् । अथ वा सुरत्राणधरित्रीसुत्रामनिर्मापितानन्यमहोत्सवादिगरिमाणं दिदृक्षुर्दृष्टमिच्छुर्विलोकयितुमाकाङ्क्षन्ती सती । अत एव मुखानां पयःप्रवाहरूपवक्त्राणां सहस्रं दशशतीं दधती विभ्रती । सहस्रमुखी गतेति जनप्रसिद्धेः ।

उत्प्रेक्ष्यते—सितानामुज्ज्वलानां केतूनां ध्वजानां कायाः शरीराणि यस्यास्तादृशी
अभ्रसरिद्वगनापया समागता ॥

द्वितीयराशौ शतमन्युसूरिरिव क्रमेणोपगतः स तस्याम् ।

प्रकाशयन्बोधिनिधीन्विदग्धान्महोदयस्याभिमुखीचकार ॥ ९ ॥

स सूरिः क्रमेण प्रवेशपरिपाठ्या तस्यां शिवपुर्यामुपगतः समायातवान् सन् विद-
ग्धान् कोविदान् छेकाङ्गनान् महान्सुरनराभ्युदयेभ्योऽतिशायी उदयो यत्र तादृशो
मोक्षस्तस्याभिमुखीचकार । धर्मोपदेशश्रवणातदेकाग्राराधनमनस्त्वेन सिद्धिगामिनो
विदधाति स्म । किं कुर्वन् सूरिः । बोधेरनेकभेदभिन्नसम्यक्स्वरूपात् निधीन्निधानानि
प्रकाशयन् प्रकटीकुर्वन् । क इव । शतमन्युसूरिरिव । यथा शतमन्योः शतक्रतोः
पुरंदरस्य सूरिराचार्योऽध्यापयिता बृहस्पतिः । यदुक्तं नैपथे—‘इदंशीं गिरमुदीर्य चि-
डौजा ज्योपमासनविशिष्य बभाषे । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिगुणैर्गुरस्य ॥’
इति । यस्य कस्यचिद्भाग्यवतः पुंसः स्तराशितो द्वितीयो राशिस्तत्र समेतः सन् निधा-
नद्रव्याणि प्रकाशानि विदधानः महोदयस्य राज्यमन्त्रिप्रेषिपदादिरूपस्य महोदयस्या-
त्यभ्यधिकभ्युदयस्य संमुखीकरोति । यदुक्तं ज्योतिर्विद्भिः—‘द्वितीये नवमे राशौ
बृहस्पतिरुपागतः । कुर्यान्महोदयं पुत्रगोत्रशृङ्गे धनं पुनः ॥’ इति वचनात् ॥ इति
शिवपुर्यां प्रमोः पादावधारणं तन्महवर्णनं च ॥

स प्रस्थितस्तत्पुरतः पुरस्तात्सितप्रसूनादिव चिञ्चिरीकः ।

गण्डे गजस्येव विलङ्घ्य मार्गं स सादडीनाम्नि पुरे जगाम ॥ १० ॥

स सूरिस्तत्तत्पुरतः सीरोहीनगरात्पुरस्तादग्रे प्रस्थितः प्रचलितः सन् मार्गं पन्थानं
विलङ्घयति कस्य सादडीनाम्नि पुरे जगाम गतवान् । क इव । चिञ्चिरीक इव । यथा
भ्रमरः स्मितादिकसितात्प्रसूनात्कुमुमात्प्रचलितः सन् मार्गमुल्लङ्घ्य गजस्य गन्धतिन्धु-
रस्य गण्डे कपोलस्थले गच्छति । ‘कटेपु करिणां पेतुः पुंनान्येभ्यः शिलीमुखाः’ इति
रघुवंशे । प्रसूनानि लपत्वा भृङ्गा गजेन्द्रगण्डस्थलगलद्दानवारि पातुं समायान्ति ॥

प्राग्वागडावन्तिविराटस्नानमहादिराष्ट्रापरमण्डलेषु ।

सार्थाधिपेनेव सुतेन सातं विहृत्य लाभांश्च बहूनुपार्ज्य ॥ ११ ॥

कल्याणराजद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण समेत्य तत्र ।

क्रमादविच्छिन्नतमैः प्रयाणैः श्रीतातपादाः प्रणताः प्रमोदात् ॥ १२ ॥ (युग्मम्)

कल्याण इति पदेन राजदीप्यमानं विजय इत्यभिधानं नाम यस्य तादृशोपाध्यायेषु
पाचकेषु चन्द्रेण जनाह्लादकत्वेन विभुना । एतावता कल्याणविजयोपाध्यायेनेत्यर्थः ।
अविच्छिन्नतमैरतिशयेन खण्डितैः त्यरितत्वरितैः प्रयाणैः प्रतिदिनं पथि प्रस्थानकैः
क्रमात् खान्दवदुर्जरावृद्धादिपरिसरदेशोद्गहनपरिपाठ्या समेत्य सादडीपुरे समागत्य

धीतातपादाः श्रीहीरविजयसूरिचरणारविन्दाः पितृपादाश्च प्रमोदादानन्दोदयात्प्रणता नमस्कृताः । किं कृत्वा । सार्थाधिपेनेव सार्थपतीभूतेन सुतेनेव पुत्रेणेव प्राक् पूर्वं गुर्जर-मालवानां मध्ये वर्तमाना वागडाः । एतावता गुर्जरकच्छमध्यवर्तिनो वागडा निषिद्धाः । तथा अवन्तयो मालवाः, विराटाः मालवदक्षिणान्तरालशालिनो 'वइराड' इति प्रसिद्धाः, तथा खाना लाटदक्षिणवर्तिनः, तथा महा इति पदमादौ येषां तादृग्विधा राष्ट्राः । महाराष्ट्राः इत्यर्थः । 'मरहड' इति प्रसिद्धाः । इत्यादिध्वपरेषु गुर्जरापेक्षया अन्येष्वपि मण्डलेषु देशेषु सातं सुखं यथा स्यात्तथा विहृत्य विहारं कृत्वा द्रव्योपार्जनकृते बहुषु जनपदेषु व्यापारार्थं भ्रान्त्वा च पुनर्वर्हन्नेकान् लाभान्पुण्यान्यनेकधनानि चोपार्ज्य अर्जयित्वा । गृहीत्वैत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

विभूषयद्विन्ध्यधराभृतोऽष्टापदस्य साकेतमिवोपकण्ठम् ।

स वाचकेन्द्रानुगतस्ततः श्रीव्रतीश्वरो राणपुरं वभाज ॥ १३ ॥

ततो वाचकागमनान्तरं वाचकेन्द्रेण कल्याणविजयोपाध्यायेनानुगतः श्रिया भद्र-रक्षक्ष्म्या कलितो व्रतीश्वरः सूरिः राणपुरं नगरं वभाज श्रितवान् । पुरं किं कुर्वन् । विन्ध्यधराभृतो विन्ध्याचलस्योपकण्ठ समीपं विभूषयदलंकुर्वाणम् । किमिव । साकेत-मिव । यथा अष्टापदस्य कैलाशशैलस्य समीपमयोध्या अलंकुरुते ॥

अथ धरणविहारः—

विन्ध्याचलं तुङ्गतया वयस्यभावं भजन्तं प्रविभाव्य विभ्रः ।

गिरीशशैलं मिलितुं समेतं स प्रैक्षतास्मिन्धरणस्य चैत्यम् ॥ १४ ॥

स सूरिरस्मिन् राणपुरे धरणनामव्यवहारिणः चैत्यं प्राप्तादं प्रैक्षत व्यालोकते स । अत्रार्थे वयमेवं विभ्रः जानीमः । तुङ्गतया अत्युच्चैस्तरत्वेन वयस्यभावं मित्रतां भजन्त-माधयन्तं विन्ध्याचलं प्रविभाव्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । मिलितुं समेतमागतं समीपे समेतं गिरीशशैलं कैलाशपर्वतमिव । अत्र विभ्र इवार्थे ॥

विनिद्रनीलाञ्जनिकानमेरुवनीविनीलालकशालमाने ।

मौलौ प्रणीतं द्रुहिणेन चान्द्रचूडामणीं किं धरणीन्दिरायाः ॥ १५ ॥

चैत्यं पुनस्तप्रेक्ष्यते—धरणीन्दिराया भूमीमण्डलक्ष्म्या मौलौ मस्तके द्रुहिणेन विश्वसृजां प्रणीतं विरचितं चान्द्राणां चन्द्रकान्तरलानां चूडामणीमिव शिखारत्नमिव । किंभूते मौलौ । विनिद्रा विस्मेरा या नीलाञ्जनिकास्तमालतरवः । 'नीलाञ्जनिकाकुसुम-कान्तिनि तमसि' । तथा 'नीलाञ्जनिकाकुसुमकान्तयः किरातयुवतयः' इतीदं द्वयमपि चम्पूकथायाम् । 'नीलाञ्जनिकास्तमालाः' इति तट्टिप्पनके । कृष्णकान्तिवृक्षविशेषास्तेषां वनी काननं तद्वत् एव नीला अलकाः केशास्तीः कृत्वा शालमाने शोभमाने ॥

भूमीन्द्रकुम्भाभिधराणकस्य स्तम्भान्दधानं निजमण्डपान्तः ।

अनेकपस्फूर्तिभुवः समज्ञास्तम्भानिवैतान्छिवगोत्रजैत्रान् ॥ १६ ॥

पुनश्चैवं किं कुर्वाणम् । निजस्यात्मनो मण्डपान्तः खलामण्डपमध्ये मेदपाट-
मण्डलधिपस्य भूमाविन्द्रोपमस्य कुम्भो इत्यभिधा नाम यस्य तादृशस्य रागकस्य । केयो-
चिदपि राजन्यानां रागो इत्यभिधा प्रोच्यते । ततः कुम्भोराणो इति प्रसिद्धस्य । राशः
पञ्चशतीमुवर्णकानां समर्पणेन खनात्मा कारितान् स्तम्भान् सप्तसंख्याकान् मण्डपावा-
ष्टम्भस्थूणाविशेषान्दधानं विभ्राणम् । किंभूतान् स्तम्भान् । अनेकपानां करिणां
स्फूर्तीनां विलसितानां भुवः स्थानानि । उत्प्रेक्ष्यते—शिवस्य शंभोगोत्रस्य शैलस्य
शुभ्रश्रिया कैलासस्य जैत्राजयनशीलान् एतान्प्रत्यक्षान् समज्ञायाः कीर्तैः स्तम्भानिव ।
किंभूतान् । अनेकाजनान् व्यापदुद्धरणव्यसननिराकरणद्रविणवितरणशरणरक्षणादिभिः
पातीति रक्षतीति कृत्वा अनेकपस्तत्त्वेन स्फूर्तयः प्रसिद्धयस्तासां भुव आस्पदाः ॥

स्वतुङ्गिमाधःकृतरलसानुं विगाहमानं शिखरैर्विहायः ।

प्रगल्भमानं वपुषैव तेनाश्रितानिव प्रापयितुं द्युलोकम् ॥ १७ ॥

चैवं किं कुर्वाणम् । शिखरैः स्वर्गैः विहायो गगनाङ्गं विगाहमानं संस्पृशत्
कपट्वा । पुनः किंभूतम् । स्वतुङ्गिमा स्वकीयोच्चैस्तरत्वेन अधःकृतो हीनो विद्वितो
रत्नसानुः सुवर्णेशिखरी येन । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—आश्रितानागत्य स्वं सेवमानान् अर्थोत्
निजनायकजिनभक्तिपरायणान् जनान् तेनैव वपुषा मातृपैत्रैव द्युलोकं स्वर्गभुवनं
प्रापयितुं प्रगल्भमानमुद्यमं कुर्वाणमिव ॥

चेतश्चमत्कारकरीखिलोक्या लक्ष्मीः समालोक्य रसातिरेकात् ।

संस्तम्भिताङ्गीभिरिवामरीभिः पाञ्चालिकाभिः प्रविभासमानम् ॥ १८ ॥

पुनः किं कुर्वाणम् । प्रविभासमानं प्रकर्षेण दीप्यमानम् । अतिशायिशोभां दधानमि-
त्यर्थः । कामिः । पाञ्चालिकाभिः शालभञ्जीभिः । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोक्या भुवनत्रितयस्य
चेतसामन्तःकरणानां चमत्कारमाधर्यरसातिशयं करोतीति तादृशीलक्ष्मीरतिशायि-
शोभाः समालोक्य सम्यक् सर्वाङ्गीणतया निर्वर्ण्य । रसातिरेकात्केवलं दर्शनेन विस्म-
याद्गततया संस्तम्भिताङ्गीभिर्निधलीभूततनूलताभिरिव । अथ वा विमुक्तगमागमस्फुर-
णवार्तान्योन्यावलोकनाद्यशेषापरशरीरव्यापाराभिरमरीभिर्देवाङ्गनाभिरिव ॥

पाञ्चालिकाप्रौढविलासवीक्षाहणीयमानद्युधवावरोधम् ।

अष्टापदोत्तीर्णवृषाङ्गगेहमसासहीवाद्रिनिवासजातम् ॥ १९ ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते—अर्द्धं पर्वते । शैलशिखरे इत्यर्थः । यो निवासो नित्यनिवसनं त-
स्माज्जाता या अर्तिः पीडा चिन्ता शारीरिकी मानसी च तामघातहिः सोढुमशकम् ।
'अहिर्मेहीगौरयसासहिः' इति नैपथे । अष्टापदशतफटिकपर्वतादुत्तीर्णं भूरीदेऽभ्युपेनं
वृषाङ्गस्यादिदेवस्य मेहं सिद्धनिष्पत्त्या नाम चैत्यमिव । यद्यपि चतुर्विंशतितीर्थकृतमपि
प्राधादोऽस्ति तथा मुह्यत्युत्पा कृपमदेवस्यैव । यतो भरतचक्रिण कृपमदेवप्रमये

भगवन्तं स्वतातमेवोद्दिश्य निर्मापितः । अथ च परसमयानुसारितया वृषाङ्गस्येश्वरस्य
मन्दिरमेवोत्तीर्णं शंभोः कैलासवासित्वादित्यप्यर्थध्वनिः । किंभूतम् । पाञ्चालिकानां
विविधरचनाचारिमापूर्वपुत्रिकाणां प्रौढानां प्रगल्भानां सुरासुरनरोरगगणमनोहारिणां
विलासानां विभ्रमाणां वीक्षया दर्शनेनैव हृणीयमानो लज्जां प्राप्नुवन् । 'त्वयानपत्या धरणी
हृणीयते' इति नैपथे । 'हृणीक् लज्जायाम्' कण्ठादिधातुः । दुग्धवानां सर्वेपामपीन्द्राणा-
मवरोधा अन्तःपुराणि यत्र यस्माद्वा ॥

ध्रुवं दधानं चतुराननीं च हिरण्यगर्भं भवसूदनं च ।

पद्मासनं स्वःसदुपास्यमानं पतिं प्रजानामपरं किमुर्व्याम् ॥ २० ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते—उर्व्यां भूमीभुवने अपरमेकः ब्रह्मलोके सृष्टिकर्तास्ति अन्यं प्र-
जानां पतिं धातारम् । किंभूतं प्रजानां पतिम् । ध्रुवं नित्यस्थायुकं स्थिरं च । पुनः किं
कुर्वाणम् । दधानं धारयन्तम् । काम् । चतुराननीम् । चतुर्णां पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्ब-
तिनामाननानां वक्त्राणां समाहारश्चतुराननी तां चत्वारि मुखानि विभ्राणम् । चतुर्मुख-
त्वात् । पुनः किंभूतम् । हिरण्यं स्वर्णं गर्भे मध्ये यस्य । प्रायः प्रासादसरोवपापीकूपादौ
जीर्णोद्धारार्थं तत्स्वामिनो निधीन्क्षिपन्तीति स्थितिः । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—'कुपि-
तकपिकुलकुलितलङ्घेश्वरार्किकरा इव भग्नकुम्भकर्णघनस्त्रापाः कूपाः' । 'मग्नाः कु-
म्भानां घटानां कर्णाः काना इति प्रसिद्धा यत्र । तथा घनाः प्रचुराः स्वाः स्वकीयाः
पातालमूलोत्था न तु प्रवाहादिना प्रविष्टा आपः पानीयानि येषु । अथ च घनस्त्रा
मदुद्रव्या आपो जलानि येषु । प्रायो नापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं निधिं क्षिपन्तीति
स्थितिः । पक्षे भग्नः कुम्भकर्णस्य रावणानुजस्य घनस्त्रापो घोरनिद्रा चैः' इति चम्पूटि-
प्पनके । च पुनः किंभूतम् । भवस्य संसारस्य सूदनं निर्नाशकम् । पद्मानां मण्डपान्त-
राले अन्यत्र वा आकृतयः पूजादिनिर्वा आसनं स्थानम् । पुनः किंभूतम् । स्वःसद्भिः
अधिष्ठातृदेवैर्नमनक्रीडागतैर्वा सुरैरुपास्यमानं सेव्यमानम् । पक्षे ध्रुवनामा । चतुर्भिर्मुखै-
र्युक्तः हिरण्यगर्भनामा भवान्तर्द्वारमिधानः पद्मरविन्दमासने पीठे यस्य । सुरभ्रेष्ठत्वा-
देवसेव्यः ब्रह्म ॥ इति सप्तभिरादिकुलकम् ॥

चातुर्गतीयार्तिमहान्धकूपोद्दिधीर्पयाशेषशरीरभाजाम् ।

मूर्तीश्चतस्रः कलयन्निवासिन्मुनीन्दुनादर्शि युगादिदेवः ॥ २१ ॥

मुनीन्दुना सूरिणा अस्मिन् धरणसंघपतिप्रासादे युगादिदेवः श्रीआदिनाथः अदर्शि
छोचनगोचरोत्कृतः । किं कुर्वन् । चतस्रः चतुःसंख्याका मूर्तीः प्रतिमाः कलयन्
दधत् । उपप्रेक्ष्यते—चातुर्गतीयाश्चतस्रस्त्रिर्यङ्मनुजनिर्जराणां गतयः उत्पत्तिस्था-
नानि तत्संबन्धिन्यो या अर्तयः शारीरिक्वो मानस्यो वा पीढास्ता एव महान्तोऽङ्गथा
अन्धकूपास्तपोनिचिता अवष्टास्तेभ्य उद्दिधीर्पया उद्धर्तुमिच्छया इव । केयाम् । अशेषाणां
समस्तानामपि शरीरभाजामर्थादज्ञानादन्धकूपान्तःपततां भविकजनानाम् ॥

निःश्रेयसस्येव सुखं जिनेन्द्रं प्रदक्षिणीकृत्य पतिर्यतीनाम् ।

सुधासनाभीभवदुक्तियुक्तेर्मक्तेः स्तुतेर्गोचरयांचकार ॥ २२ ॥

यतीनां पतिर्निर्ग्रन्थनाथो हीरसूरिः जिनेन्द्रं श्रीऋषभदेवं भक्तेः सेवासक्तिवशात् सुधायाः पीयूषस्य सनाभीभवन्त्वः सगोत्राः संजायमानाः उक्तीनां वाक्यानां वचनप्र-
पञ्चानां युक्तयो रचना यस्यां तादृश्याः स्तुतेः स्तोत्रस्य गोचरयांचकार । तुष्टावेत्यर्थः ।
'गोचरयन्ति न वाचो यच्चरितं चन्द्रिकारुचिरम् । वाचस्पतेर्वैचस्वी को वाच्यो वर्णयेन्म-
नुजः ॥' इति हस्तिमतीनगरीचैलप्रशस्त्वा । किं कृत्वा । प्रभुं शृणुमस्वामिनं प्रदक्षिणीकृत्य
युगादिदेवस्य तिस्रः प्रदक्षिणाः प्रदाय । उत्प्रेक्ष्यते—निःश्रेयसस्य निश्चितं श्रेयो निः-
श्रेयसं मोक्षस्तस्य सुखं सातमेव प्रकर्षेणानुकूलीकृत्य आत्मायत्तीकृत्य । 'दक्षिण्यमनुकू-
लता' इति हैम्याम् । दक्षिणोऽप्यनुकूल इति ॥

संप्राप्तयोर्निर्जरेनागंधाम्नोरिवान्तिकेऽर्हत्कमसेवनाय ।

शिरोगृहक्ष्मागृहयोः प्रणम्य जिनान्मुनीन्दुः स ततः प्रतस्थे ॥ २३ ॥

स मुनीन्दुर्हीरसूरिस्ततो राणपुरादग्रे प्रतस्थे प्रचचाल । किं कृत्वा । शिरोगृहयोर्-
परितनयोर्द्वयोर्भूमिकयोस्तथा क्ष्मागृहाणि भूमिगृहाणि चङ्गानि चतुर्मुखसत्कान्यपरचैत्य-
स्थानानि च तेषु जिनां भगवत्प्रतिमाः प्रणम्य नमस्कृत्य । उत्प्रेक्ष्यते—अर्हतो मुख्य-
तथैव युगादिदेवस्य क्रमयोश्चरणयोः सेवनाय उपास्तिकृतः अन्तिके समीपे संप्राप्तयोः
समागतयोः निर्जरेणां मुराणां नागानां धाम्नोर्मन्दिरयोरिव । स्वर्लोकपाताललोकयो-
रिव ॥ इति राणपुरयात्रा ॥

आउआपुरेशो जगद्गः किमन्यस्ताल्हाभिधः साधुरनन्यदानैः ।

पीरोजिकाभिः स्वपुरप्रवेशे प्रभावनाद्युत्सवमस्य चक्रे ॥ २४ ॥

आउआ इति नाम्नः पुरस्य देशः तदायत्तत्वात्तनाग्रैव वसन्तेरभिधानात् 'तात्तामा-
नीपघडी' इति लोकप्रसिद्ध्या च तत्त्वामी ताल्हो इति अभिधा नाम यस्य तादृशः
साधुर्यगिक् । व्यवहारीत्यर्थः । वणिजां 'साह' इति नामोच्यते । ज्ञाता अज्ञाता अपि सर्वे
नेगमाः साहा एव प्रतिपाद्यन्ते । तस्य साहस्य साधुरिति पर्यायो दृश्यते धीशु-
मुनिषाधुसूरिकृतधोमर्षाभाग्यकाव्यादिषु । उत्प्रेक्ष्यते—अनन्यदानैरसाधारणविधार्थैः
कृत्वा अन्यो द्वितीयः किं जगद्गः । प्रतिग्रामपुरदेशस्य रूपकारकरणेन जगदुद्धर्ता एकस्तु
भद्रेश्वरपुरवाह्य आसीत्, अपरस्तु संजातः । सोऽस्य हीरसूरेः यत् आउआभिधानं
पुरं तस्मिन् प्रवेशे पादावधारणप्रज्ञाये पीरोजिकाभिः पीरोजपातिषाहिना स्वनाम्ना
धारिताभिः पीरोजिका इति नामनाण्डविशेषैः प्रभावना लघुद्वप्रतिजनप्रदानं
संपादो धुरि यस्य तादृशमुत्सवं चक्रे कृतवान् । मरुदेशोमेव प्रसिद्धाः पीरोजिकाद्या
ददावित्यर्थः ॥

प्राप्यानुशास्ति प्रनुतोऽशुलक्ष्मीं पर्वत्ययाच्चन्द्रमसेव भानोः ।

कल्याणचञ्चद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण ततो न्यवर्ति ॥ २५ ॥

कल्याणेन चञ्चद्राजमानं विजय इत्यभिधानं यस्य तादृशेनोपाध्यायेषु शक्रेण पुरंदरेण तत आउवाप्रामान्यवर्ति पश्चाद्वलितम् । कल्याणविजयोपाध्यायः पश्चाद्वलते स्मेत्यर्थः । किं कृत्वा । प्रभुतः श्रीहीरसूरेरनुशास्तिमाज्ञां शिक्षां च प्राप्य लब्ध्वा । केनेव । चन्द्रमसेव । यथा चन्द्रेण भानोर्भास्करात्सकाशादंशुलक्ष्मीं ज्योतिःश्रियं संप्राप्य पर्वत्ययादमावास्याविरामाभिवृत्त्यते ॥

ग्रामक्षमाभृद्वनदेशदुर्गानुलङ्घ्य दुर्लङ्घ्यभुवो बभाज ।

स मेदिनीनाम पुरं यतीनां पतियथा तक्षशिलां वृषाङ्कः ॥ २६ ॥

स यतीनां पतिः स्वामी सूरिः मेदिनीनाम पुरं मेढताह्वयनगरं बभाज शिश्राय । किं कृत्वा । ग्रामा लघुपुराणि संनिवेशा वा, क्षमाभृतः पर्वताः वेलकसत्कगिरयः । तत्र हि सर्वेषां शैलानां 'बलो' इति नाम प्रसिद्धम् । वनानि काननानि, देशाः सामन्तानां राज्ञां मण्डलाः, दुर्गा विषमभूमयः कोटा वा, तानुलङ्घ्यातिक्रम्य । किंभूतान् । दुर्लङ्घ्या दुःखेन लङ्घयितुं शक्या भुवो भूमयो येषाम् । क इव । वृषाङ्क इव । यथा ऋषभदेवो ग्रामायानुलङ्घ्य तक्षशिलां बाहुबलिनगरीं भजति स्म । अधुना तु म्लेच्छाश्रितत्वेन तस्या 'मक्का' इति नाम प्रसिद्धं श्रूयते ॥

मरुस्थलीविक्रमनागपूर्वपुरीमव्यैर्भगवानिहैत्य ।

वैताव्यशैलोत्तरदक्षिणाख्यश्रेणीनभोगैरिव स प्रणेमे ॥ २७ ॥

मरुषु सा स्थली वालुकाशैलमालाकुलस्थलप्रदेशे यद्विक्रमनगरं 'वीकानेर' इति नाम पुरम्, तथा नागमिति पदं पूर्वं यत्र तादृकपुरं 'नागोर' इति प्रसिद्धम्, तयोर्विक्रमपुर-नागपुरयोः संबन्धिभिर्भव्यैः संधैरिह मेढतानगरे एत्यागत्य भगवान् सूरिः प्रणेमे नमश्चक्रे । कैरिव । नभोगैरिव । यथा भरतार्धविमजनजनकवैताव्यनाग्रः शैलस्य दश योजनानि भूमेरुर्ध्वं गमने दशदश योजनपृथुला प्रथममेखला तस्यामुत्तरा तथा दक्षिणा इति नात्री ययोस्तादृशे धेन्यौ तयोरुत्तरदक्षिणधेन्योर्नभसि गगनमण्डले विद्यायतेन गच्छन्ति प्रचलन्तीति नभोगा विद्याधरखेचरास्तैर्भगवास्तीर्थकरः प्रणम्यते ॥

तं सादिमाद्यः सुरताननामाभ्युपेत्य भूपो बहु मन्यते स्म ।

मणिः सुराणां गुणगौरवेण कुत्रार्चनागोचरतां न गच्छेत् ॥ २८ ॥

सादिमा इति पदमाद्यं प्रथमभवं यत्र तादृशः सुरतान इति नामा । सादिमासुर-ताननामा भूपो मुद्रलेन्द्रः मेदिनीपुराधिपः अभ्युपेत्य सूरिन्दोः संमुखमागत्य तं हीरसूरिं बहु मन्यते स्म बहुमानं प्रदत्ते स्म । तत्र दृष्टान्तमाचष्टे—गुणानां दानाभिलषितमानादीनां गौरवेण माहात्म्येन सुराणां मणिधिन्यन्तारङ्गं कुत्र क क स्याने अर्चनायाः

पूजायाः गोचरतां योग्यतां न गच्छेत् प्रयायात् । अपि तु सर्वत्रापि पूजां प्राप्नोतीत्यर्थः ॥

पुरं पुनानेऽम्बरवन्मुनीन्द्रे महामहोऽभूदिह दानवानाम् ।

तदास्यलावण्यसुधाधयानां ज्योत्स्नाप्रियाणामिव रोहिणीशे ॥ २९ ॥

मुनीन्द्रे हीरसूरिवासवे अम्बरवद्गनाङ्गणमिव पुरं मेढताख्यनगरं पुनाने पवित्री-
कुर्याणे सति तदा सूरिसमागमनावसरे आस्ये सूरिवदने यल्लावण्यं सौन्दर्यं लवणिमैव सुधा-
ममृतरसं धयन्ति पिवन्तीति तेषां तादृशानां मानवानां मेढतापुरवासिभविकजनानां
महामहोऽत्युत्सवोऽभूत्संजायते स्म । केपामिव । ज्योत्स्नाप्रियाणामिव । यथा चन्द्रोऽमृ-
तपायिनां चकोराणामम्बरमाकाशं पुनाने रोहिणीशे चन्द्रमसि महोत्सवो भवेत् ॥

एकोऽहमेव त्रिजगज्जनानां पिपर्मि कामानपरानपेक्षः ।

इति स्मयावेशवशादिवान्तः परानपास्य स्थितमेकमेव ॥ ३० ॥

मरौ सुराणामिव शाखिनं स प्रणेमिवाञ्श्रीफलवर्धिपार्श्वम् ।

अवग्रहो वृष्टिमिवेष्टसिद्धिं बध्नाति तीर्थव्यतिलङ्घनं यत् ॥ ३१ ॥ (युग्मम्)

स हीरसूरिः श्रिया जनादतिशायिमाहात्म्यलक्ष्म्या कलितं फलवर्धिनामानं पार्श्वं
श्रीपार्श्वेनाथं प्रणेमिवान् नमस्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मरौ धन्वमण्डले सुराणां शा-
खिनं कल्पवृक्षमिव । किलक्षणम् । परानन्याङ्गिनविम्बानपास्य विमुच्य एकमेव स्वय-
मेव स्थितं स्वप्रासादे प्रवसन्तम् । श्रूयते हि तत्पार्श्वे परा कापि जिनप्रतिमापि
स्यातुं न शक्नोति अतथैकाकयेव तिष्ठति । किंचेदमस्माभिरपि श्रुतचरं दृष्टचरं च, यत्
फलवर्धिपार्श्वेनाथप्रासादद्वारि कपाटौ न तिष्ठतः । कदाचित्कथिदानीय योजयति तदा प्रा-
तःसमये प्रासादात्कोशद्वयोपरि पतितौ दृश्येते, न द्वारि स्थितौ । अपि चान्या जिनप्र-
तिमापि स्थापितापि पार्श्वे न तिष्ठतीति । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण स्मयावेशो वा-
दोऽपि तस्य वशादायत्तत्वादिव । इति किम् । परानन्याप्रापेक्षते न काङ्क्षति । अथ वा
परेषां न अपेक्षा यस्य स परानपेक्षस्तादृशोऽहमेक एव त्रिजगज्जनानां त्रैलोक्यलोकानां
कामान्मनोरथान् पिपर्मि पूरयामि इत्येको हेतुः ॥ युग्मम् ॥

प्रस्थापितः..... ।

..... ॥ ३२ ॥

विमल इति पदमादौ यस्य तादृशो हर्षः स एवोपाध्यायेषु सिंहः पञ्चाननः तस्मि-
न्मेदिनीपुरे मिमेल मिलति स्म । अर्थादस्य सूरः । किंवत् । प्रहवत् । यथा बुधग्रहो दिवि
गगने इन्द्रोर्मिलति । विमलहर्षः किलक्षणः । सिद्धपुरात्पूर्वं सिद्धपुरनगरात्पुरोऽग्रे प्रस्थापि-
तोऽपि । कथा । साहेरकम्बरपातिसाहेर्दयवती य आशयः अभिप्रायः तस्य सुभुत्सया
बोदुमिच्छया । शत्रुमित्यर्थः ॥

भट्टारकेन्द्रो..... ।

..... ॥ ३३ ॥

..... ।

..... ॥ ३४ ॥ (युगम्)

असौ भट्टारकाणामिन्द्रः पुनर्द्वितीयवारं पूर्वेप्रस्थापनापेक्षया तूर्णं शीघ्रममुष्मान्ने-
दिनीपुराभिधानाग्ररादेतं पूर्वोक्तं वाचकवासवं विमलहर्षोपाध्यायं पुरोऽग्रे प्रैषीत्
प्रहिणोति स्म । किं कर्तुम् । क्षितीन्द्रमकम्बरराजमपि पुनरात्मना स्वेन तदीयाशयं
साहेर्निजस्याकारणमिप्रायं किमर्थमहमाकारितोऽस्मीति साहिमनःपरिणामं ज्ञातुम-
बबोद्धुम् । किंलक्षणम् । वाचकवासवम् । श्रिया शोभया कलितो योऽसौ सीहस्तेनादिपद-
भूतेन राजन्ती शोभमानां विमल इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन विशेषेण विद्वत्सु उत्तमेन
शेखरेण श्रीसीहविमलप्रज्ञांशेन युक्तं सहितम् । उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रज्ञाप्रागल्भ्याद्गुणा
वृहस्पतिनेव शक्रोऽपि तावद्वाचस्पतिना संयुक्त एव स्यादिति । अयोपाध्यायस्योत्प्रेक्षा
उत्प्रेक्ष्यते—प्रज्ञा स्वप्रतिभा सैवात्मदर्शो दर्पणं तत्र प्रतिबिम्बति संक्रामतीत्येवंशीला
विश्वे समस्ता विश्वेषां वा त्रयाणां जगतां पदार्थानां सार्थाः समूहा यस्य तादृशं स्व-
मात्मीयं प्रधानमिव मन्त्रिणमिव ॥ युगम् ॥ इति मेदिनीपुरागमनफलपार्श्वनाथयात्रा-
वाचकप्रस्थापनं च ॥

प्रतिष्ठमानस्य ततो ब्रतीन्दोः पदे पदे पौरपरम्पराभिः ।

महामहश्रीः समतानि भानोरहःसमूहैरिव शारदीनैः ॥ ३५ ॥

ततो मेढतानगरात्प्रतिष्ठमानस्य प्रस्थानं कुर्वतः । प्रचलत इत्यर्थः । ब्रतीन्दोः सूरैः
पदे पदे स्थाने पुरनगरप्रामादी पौराणां नागरिकाणां परम्पराभिर्धोरणीभिः महामह-
श्रीरतिमहीयसी उत्सवानां शोभा समतानि निर्मिता । कस्येव । भानोरिव । यथा शार-
दीनैः शरत्कालसंबन्धिभिः अहःसमूहैर्दिनवृन्दैः सूर्यस्य पदे पदे गरीयसी महसां
किरणानां श्रीः संतन्यते । महः किरणवाची शब्दप्रभेदे नाममालायामकारान्तो-
ऽप्यस्ति । यथा—‘महं तु महसा साकम्’ इति । तथा सकारान्तोऽप्युत्सववाची श-
ब्दोऽस्ति । यथा नैपथे—‘एनं महस्त्रिनमुपहि सदारुणोच्चैः’ इति । ‘महस्त्रिनमुत्सवव-
न्तम् । महश्शब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति’ इति तद्वृत्तिः । तेजस्त्रिनं वा ॥

फतेपुरं सागरमेखलाया वस्योकसारामिव गन्तुमिच्छुः ।

यावत्स साक्षां नगरं पवित्रीकरोति वाचंयमचक्रवर्ती ॥ ३६ ॥

भूपं प्रति प्राक्प्रहितोऽथ तावच्छ्रीवाचकेन्द्रो विमलादिहर्षः ।

सैन्येन सैन्येश इवानुयातो विदग्धवृन्देन फतेपुरेऽगात् ॥ ३७ ॥ (युगम्)

अथेत्यपरप्रारम्भे मेदिनीपुरात्प्रभोः प्रस्थानात्प्राक् पूर्वं भूपं प्रति प्रहितः प्रेषितो विमल इति पदमादौ यस्य तादृग्विधो हर्ष इति नामा त्रियोपाध्यायपदशोभया सहितो वाचकेन्द्र एतावता विमलहर्षोपाध्यायः तावत्समय एव फतेपुरे अगात्रच्छति स्म । जगामेत्यर्थः । किंलक्षणः । विदग्धवृन्देन पण्डितमण्डलेनानुयातः । अनुगम्यमान इत्यर्थः । क इव । सैन्येश इव । यथा चक्रवर्तिना स्वमित्रमिलनार्थं कश्चित्सैन्येन कटकैरानुगतः प्रहितः सेनापतिश्चक्रिमित्रनगरे गच्छति । तावत्कुत्र । यावद्वाचंयमानां मुनिनां सार्वभौमश्चक्रवर्ती यावता समयेन साक्षां नगरं पवित्रीकरोति पुनरिति । किं कर्तुमिच्छुः । फतेपुरं गन्तुमिच्छुः श्रीकरीनगरीं यातुकामः । उत्प्रेक्ष्यते—सागरमेखलायाः समुद्रपर्यन्तभूमेः बल्लोकसारामिव धनदनगरीमिव ॥ युगम् ॥

संस्निह्यतश्चक्षुरिव प्रियं स्वं श्रीपातिसाहिं मिलति सा पूर्वम् ।

गोष्ठीमनुष्ठाय पुनः सधर्म्यां प्रामोदयत्प्रीतमना महीन्द्रम् ॥ ३८ ॥

स विमलहर्षोपाध्यायः पूर्वं सूरिमिलनात्प्राक् साहिमकञ्चरपातिसाहिं मिलति स्म । किमिव । चक्षुरिव । यथा संस्निह्यतः स्नेहातिशयं विभ्राणस्य नयनं स्वप्रियं निजमनोवचितं प्रति गत्वा तदद्गसंगमात्पूर्वमेव मिलति, पुनर्मिलित्वा अनन्तरं धर्म्यां धर्मेसंबन्धिनीं गोष्ठीं मिथो वार्तामनुष्ठाय कृत्वा प्रीतमनाः स्वयं हृष्टमानसः सन् महीन्द्रं पातिसाहिं प्रामोदयत्प्रह्लादयामास ॥

कल्याणवान्कुत्र कियच्च दूरे कंदायियासुः पुनरस्ति सूरिः ।

साहिस्तदोदन्तममुं मुनीन्दोः स प्राश्रयत्सख्युरिवातिहृष्यन् ॥ ३९ ॥

तदा वाचकमिलनव्यतिकरे हृष्यन् मनसि प्रमोदं प्राप्नुवन् साहिरकञ्चरो मुनीन्दोर्हीरसूरेशमुमिद्वैव वृत्ते कथ्यमानमुदन्तं समाचारं प्राश्रयत्पृच्छति स्म । कस्येव । सख्युरिव । यथा कथितसखा स्वमित्रस्योदन्तं प्रश्रयति । तमेवोदन्तप्रश्नाह—स सूरिः कल्याणवान् कुशलवर्तते । पुनः सूरिः कुत्र स्थाने पुरे प्रामे वा अस्ति । पुनः कियदूरे विप्रकृष्टे स्थाने वर्तते । पुनः कदा कसिन्काळे मासे दिने अवसरे वा आयियासु-प्रागन्तुमिच्छुरस्ति ॥

प्रभुः शुभंयुर्वरिवर्ति नीतिशालीव साज्ञानगरं पुनानः ।

वितिष्ठते वर्त्मनि नातिदूरे विभूषितो वर्ष्मणि वार्धकेन ॥ ४० ॥

शनैः शनैः..... ।

..... ॥ ४१ ॥

स साहिर्वाचकेन्द्रं विप्रसर्जं पथात्प्रेषयति स्म । किं कुर्वाणः । प्रभोः सूरेशगमं सपुरे पादावधारणं समीहमानो वाञ्छन् । पुनः किंभूतः । तेनोपाध्यायेनेत्यमुना प्रद्वारेणोक्तो दत्तोत्तरः । इति हिम् । दे राहे, प्रभुर्हीरविजयसूरिर्नीला न्यायेन शीलते शोभते इ-

त्येवंशीलस्तादृक् राजेव शुभंयुः शुभसंयुक्तः कल्याणवान् वरिवर्ति अतिशयेन कुशली वर्तते । पुनरधुना साङ्गानगरं सांगानेरनाम पुरं पुनानः पवित्रीकुर्वाणेऽस्ति । हे साहे, नातिदूरे नेदीयस्येव चर्मनि मार्गे वितिष्ठन्ते । पुनः वर्ष्मणि खशरीरे वार्धकेन वृद्धावस्थया विभूषितः शोभितः । यदुक्तम्—‘अलंकरोति हि जरा राजामालभिमृग्यतीन्’ इति सूक्तेः । तत्तस्माद्बार्धककारणात् पथि मार्गे मन्दं मन्दं शनैः शनैः संचरिष्णुः संचरणशीलोऽस्ति । तथा खलपैरेव वास्रैः स्त्रोकैरेव दिनैः समेता श्रीमत्पाश्वे समायास्यति ॥ इति विमलहर्षोपाध्यायस्य साहिना मिलनगोष्ठीपश्चादागमनानि ॥

तद्वाचकेन्द्रादधिगत्य वार्ता श्राद्धैर्निनंसोत्सुकितैः प्रमोदात् ।

अभ्येत्य भव्यैरिव तुङ्गिकायाः पुरो जिनेन्द्रः स ततः प्रणेमे ॥ ४२ ॥

ततोऽकञ्चरपार्श्वादुपाध्यायागमनानन्तरं स आसौ वाचकश्च तद्वाचकस्तस्माद्विमलहर्षोपाध्यायसकाशात् साहिप्रोक्तां वार्तामधिगत्य सम्यक् ज्ञात्वा निनंसया सूरिं नन्तु-
मिच्छया उत्सुकितैरुत्कण्ठितैः श्राद्धैः श्रीकरीश्राद्धजनैरभ्येत्य साङ्गानगरं यावत्संमुखमा-
गत्य पुरः फतेपुरसंघस्य प्रथमतः प्रमोदादानन्दात् स सूरिः प्रणेमे नमश्चेक । कैरिव ।
भव्यैरिव । यथा तुङ्गिकायास्तुङ्गियानाश्रया नगर्या भविकैः श्रावकैः अभ्येत्य जिनेन्द्रो
महावीरः प्रणमते स्म ॥

दत्तां सुरेभ्यो हरिणाम्बुनाथमाघेऽधिगत्येव सुधां सुरेन्द्रः ।

प्रीतेभ्य एभ्यः प्रभुरप्यवेत्योदन्तं तमन्तर्मुदमादधार ॥ ४३ ॥

प्रभुर्हूरसूरिरपि प्रीतेभ्यो हृष्टेभ्य एभ्यः संमुखागतश्रावकजनेभ्यस्तं विमलहर्षोपा-
ध्यायसत्कमुदन्तं साहिमिलनादिवृत्तान्तमवेत्य ज्ञात्वा अन्तश्चित्तमध्ये मुदं हर्षमादधार
विभर्ति स्म । क इव । सुरेन्द्र इव । यथा पुरंदरः शक्रः अम्बुनाथस्य जलपतेः समु-
द्रस्य । ‘यादःस्रोतोवानदीशः’ इति हैम्याम् । माघे मघनसमयावसाने हरिणा नाराय-
णेन दत्तां विश्राणिताम् अत एव प्रीतेभ्यः यदर्थं समेता सा सिद्धिः सुराणां समजनि
ततः प्रीतिं प्राप्तेभ्यः सुधाममृतमधिगत्य प्राप्य मनसि मोदमाधत्त दधौ ॥

पवित्रयन्तीर्थं इवाध्वजन्तूपुरेऽभिरामादिमवादनाम्नि ।

यावत्समेतः प्रभुरेत्य तावद्वाग्वाचकेन्द्रेण नतः स तावत् ॥ ४४ ॥

स प्रभुर्हूरसूरिस्तावत्स्मिन्नेव समये द्राक् शीघ्रमागत्य फतेपुरादभ्येत्य विमलहर्षोपा-
ध्यायेन नतो नमस्कृतः । कदा । यावद्यस्मिन्नेव समये अभिरामा इति पदमादिमं यत्र
तादृग्वाद इति नाम यस्य तादृशे पुरे एतावता अभिरामवादनगरे समेतः सम्प्रक् मुखेन
आयातः । किं कुर्वन् । तीर्थे इव । तीर्थेऽशब्दः पुनपुंसके । ‘प्रस्थ तीर्थं प्रोथमलिन्दः’
इति लिङ्गानुशासने । शत्रुंजयादिरिव अध्वजन्तुर्मार्गवातिनो मनुष्यान् पवित्रयन्
पावनीकुर्वन् । तीर्थमपि अध्वना मार्गेण कृत्वा समायातान्यात्रिकांश्चोक्तानुनाति ॥

मधोः पिकीकान्त इवैष युष्मत्समागमं काङ्क्षति भूमिकान्तः ।

तद्वाचकेनेत्युदितो व्रतीन्द्रः फतेपुरोपान्तभुवं वभाज ॥ ४५ ॥

व्रतीन्द्रो हीरसूरिः फतेपुरस्योपान्तभुवं समीपक्षोणीं वभाज शिष्याय । श्रीकरीपार्श्वं समेत इत्यर्थः । किलक्षणः । तद्वाचकेन स चासी यः साहिपार्श्वं गत्वागतो वाचकश्च तेन इत्यमुना प्रकारेण उदितः कथितः । विज्ञप्त इत्यर्थः । इति किम् । हे प्रभो, एषोऽक-
च्चरनामा भूमिकान्तः पृथ्वीपतिः युष्माकं समागममागमनं काङ्क्षति वाञ्छति । क इव ।
पिकीकान्त इव । यथा कोकिलावल्लभो मधोर्वसन्तसमयस्य समागमं कामयते ॥ इति
फतेपुरसमीपे प्रभोरागमः ॥

अश्रावि संघेन ततः प्रवृत्तिर्जनाननात्सूरिसमागमस्य ।

द्वीपान्तरोपागतपण्यपूर्णपोतव्रजस्य व्यवहारिणेव ॥ ४६ ॥

ततः सूरैः फतेपुरसमीपागमनानन्तरं संघेन श्रीकरीप्राद्वर्गेण जनानां वर्धोपनिका-
दायकानामाननान्मुखात्सूरैः समागमस्य प्रभोः पादावधारणस्य प्रवृत्तिर्वार्ता अश्रावि
श्रूयते स्म । केनेव । व्यवहारिणेव । यथा व्यापारिणा द्वीपान्तरेभ्यः अन्योन्यद्वीपेभ्यः
उपागतानां तथा पण्यैः क्रयाणकैः पूर्णानां भृतमध्यानां पोतानां यानपात्राणां गणस्य
समूहस्य समागमवार्ता श्रूयते ॥

उपायनीकृत्य नृपैरिवैतन्महीमघोनः कनकांशुकादि ।

तदागमोऽभाष्यत थानसिंहामीपालमानूमुखसंधमुख्यैः ॥ ४७ ॥

थानसिंहो रामाङ्गजसाहिसेवकः, तथा अमीपालोऽपि साहेः प्रतिदिननालिकेरढाकन-
कृत्, तथा मानूमुखाः आया येपु तादृशैः संधैः आद्वर्गैः मुख्यैः प्रकृष्टैः आद्वैः एत-
न्महीमघोनः अकच्चरसाहेत्तदागमः सूरैरागमनमभाष्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा ।
नृपैरन्यभूपालैरिव कनक स्वर्णमंशुकानि वस्त्राणि आदी यस्य तादृग्वस्तुजातमुपायनी-
कृत्य ढांकयित्वा ॥

आज्ञां तवासाध समग्रभूमीपालाङ्कपङ्केरुहभृङ्गिताङ्गेः ।

कुर्मो निनस्सेव वयं प्रवेशमहं मुनीन्द्रोर्महनीयकीर्तेः ॥ ४८ ॥

समप्राः समस्ता ये भूमिपाला राजानस्तेषामङ्क उत्सङ्गः स एव पङ्केरुहं पद्मं तत्र
भृङ्गितां भ्रमराविवाचरितो अङ्गी चरणी यस्य तत्संबोधनम् । हे साहे, तवाज्ञामादेश-
मासाध संप्राप्य वयं त्वदीया महाजनजनाः आवाक्य महनीया जगजनश्लाघ्या कीर्ति-
र्यशो यस्य तादृशस्य तीर्थकरस्येव मुनीन्द्रोः श्रीमदादृतधीहीरविजयसूरैः प्रवेशस्य
फतेपुरमध्ये समागमनस्य महमुत्सवं कुर्मः ॥

प्रभोर्निषीयोपगमं प्रमोदप्रोत्फुल्लवक्राम्बुरुहो महीन्द्रः ।

मुधां स्वगाम्भीर्यजिताव्यनेवोपदीकृतामुचरति स्म वाचम् ॥ ४९ ॥

महीन्द्रः साहिर्वाणीमुचरति स्म वभाषे । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो गाम्भीर्येण ग-
म्भीरतया जितेनावधिना समुद्रेण उपदीकृतां सुधामिव । किंभूतः महीन्द्रः । प्रमोदेना-
ल्हादेन उत्फुल्लं विकसितं वक्रं मुखमेवान्बुद्धं कमलं यस्य । किं कृत्वा । प्रभोः सूरै-
रुपगमं पादावधारणं निषीय सादरं श्रुत्वा ॥

यस्मिन्महाश्चर्यरसे निमग्रीभूता त्रिलोकीजनता यथा स्यात् ।

विनिर्मिमीध्वं तमिह प्रवेशमहं महीयांसमहो मुनीन्द्रोः ॥ ५० ॥

अहो इति संबोधने । हे आद्वाः, इह मत्फलेपुरमध्ये मुनीन्द्रोः सूरिराजस्य तं जगति
विख्यातिमाजं महीयांसं बहुद्रविणवितरणविविधविचित्ररचनाकरणादिभिरतिमहान्तं
प्रवेशस्य महमुत्सवं तथा तेन प्रकारेण निर्मिमीध्वं कुरुष्वम् । तथा कथं तं कं च । यथा
येन प्रकारेण त्रिलोकीजनता त्रैलोक्यलोकनिकरः यस्मिन्प्रवेशमहोत्सवे महानतिशयी
य आश्चर्यरसः विस्रयातिरेकरसस्तस्मिन्निमग्रीभूता निलीयस्थीयमाना ब्रूदितेव स्यात् ।
अत्र गर्भितोत्प्रेक्षासौ ॥

गिरं धरेन्दोर्हृदये निधाय नालीकनेत्रामिव नैगमास्ते ।

वाचस्पतेर्गोचरयन्ति वाचो न यां कदाचिन्मुदमादधुस्ताम् ॥ ५१ ॥

ते नैगमा वणिजः आद्वास्तामसाधारणां मुदं प्रमोदं दधुर्धोरयन्ति स्म । यां मुदं
वाचस्पतेः मुराचार्यस्यापि वाचो वचनरचनाः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे गोचरयन्ति
विषयीकुर्वन्ति । गुरुगिरोऽपि यां वक्तुं न प्रमं वन्तीत्यर्थः । किं कृत्वा । नालीकनेत्रां
प्रफुल्लत्कमललोचनामिव धरेन्दोरकञ्चरस्य वसुपाविधोर्गिरं वाणीं हृदये निधाय हृदयं
मनो वक्ष्यति तस्मिन् स्थापयित्वा वक्ष्यति वनिता निषीयते मनसि वागवधार्यते च ॥
इति सूरैः प्रवेशोत्सवकरणार्थं साहेर्विशिष्टस्तदादेशप्राप्तिश्च ॥

निवृत्य पृथ्वीपुरहृतपार्श्वार्त्संघस्य चाथाकथयन्मुदन्तम् ।

सोऽपि प्रसर्पत्प्रमदामृताब्धौ मराललीलायितमाततान् ॥ ५२ ॥

अथ साहिनाज्ञाप्रदानानन्तरं स्थानसिंहादयः आद्वाः पृथिवीपुरहृतस्य साहेः पा-
र्श्वनिवृत्य पश्चाद्वलयित्वा संघस्य समप्रधाद्वधीद्वाजनवर्गस्य उदन्तं भूपतिसेवन्धिनं
वृत्तान्तमकथयन्निवेदयन्ति स्म । पुनः संघोऽपि । श्रुत्वेत्यध्याहार्यम् । प्रवर्पन्वर्धमानो यः
प्रमोदो हर्षः स एवामृताब्धिः क्षीरसमुद्रस्तस्मिन्मराललीलायितं राजहंसविलसितमा-
ततान् कुरते स्म । 'दृष्टासाहृतपद्मरेणुकपिनाधीराण्याम्भोभृतेः' इति स्मृतास्यास्तुती ।
परमानन्दमेदुरीभावं वभातेत्यर्थः ॥

अथ पतेपुरसंघस्य संमुरागमनारम्भः—

संघः प्रतस्थेऽभिमुखं मुनीन्द्रोरुत्कण्ठितामाकलयत्तकुण्ठाम् ।

कूलंकपाकान्त इव प्रवृद्धकलोलशाली रजनीधरस्य ॥ ५३ ॥

संघः आगराफतेपुरश्राद्धसमुदायो मुनीन्द्रोर्हारविजयसूररभिमुखं प्रतस्थे प्रचलति स्म । किं कुर्वन् । अकुण्ठामलभ्यधिकामुत्कण्ठामीत्सुक्यमस्यास्तीत्युत्कण्ठी तस्य भाव उत्कण्ठिता तामाकलयन्द्धत् । क इव । कूलंकपाकान्त इव । यथा कूलं मर्यादाभूमी कपन्ति विलिखन्ति पातयन्तीति कूलंकपा नयस्तासां कान्तो भर्ता समुद्रो वृद्धा वृद्धिं प्राप्ता उपचिता ये कटोलास्तरद्वास्त्रैः शालते शोभते इत्येवंशीलः सन् रजनीश्वरस्य विधोरभिमुखं प्रतिष्ठते ॥

सुवर्णकायानतिवातवेगान्वीह्वाविशेषैः क्षितिमस्पृशन्तः ।

कृष्णा इवाध्यारुरुहुर्वहन्तः श्रियं हरीन्केचन चक्रहस्ताः ॥ ५४ ॥

केचन जनाः हरीनश्चानारुहुः अध्यासामासुः । के इव । कृष्णा इव । यथा नारायणा हरी-
न् गच्छानारोहन्ति । किं कुर्वन्तो जना नारायणाश्च । वहन्तो धारयन्तः । काम् । श्रियम्,
विविधवस्त्राभरणादिशोभां लक्ष्मीं च । उभयेऽपि कमलां कलयन्तो वा । पुनः किंभूताः ।
चक्रं रथाङ्गमाकृत्वा मूर्तिमद्वा सुदर्शनं हस्ते पाणी येषाम् । किलक्षणान् हरीन् । मुशो-
भनो वर्णो रक्तपीतश्वेतादिको येषाम् । यदुक्तं हैम्याम्—‘सिते तु तत्र कोकाही
खोद्वाहः श्वेतपिहले । पीयूषवर्णे सेराहः पीते तु हरयो हये ॥ कृष्णवर्णे तु सुद्वाहः कि-
याहो लोहितो हयः । आनीलस्तु नीलकोऽत्र त्रियूहः कपिलो हयः ॥’ इत्यादिवचनात् ।
पक्षे । स्वर्णकायास्तन्मयत्वात् । यदुक्तं हैम्याम्—‘पक्षिस्वामी कादयपी स्वर्णकायः’
इति । पुनः किंभूताः । अतिक्रान्ता वातानां पवनानां वेगो यद्वयेऽपि । पुनः किंभूताः ।
वीहानां धौरित-वल्गितं-प्लुति-उत्तेजित-उत्तरिताभिधानानां धारागतीनां विशेषरतिशयै-
र्विविधप्रकारैर्वा । ‘धौरितं वल्गितं प्लुत्युत्तेजितोत्तरितानिव । गतयः पञ्च धाराख्यास्तरद्वाणां
क्रमादिमाः ॥’ इति हैम्याम् । क्षितिं क्षोणीमण्डलमस्पृशन्तः पादैर्न संघट्टयन्तः शीघ्रगामि-
तया । अथ वा उत्तालफालललितैर्भूमीं स्पृशन्तोऽपि न दृश्यन्ते । यदुक्तं नैपथे—‘ह-
स्तेयकेवलनभःक्रमणप्रवाहैर्वाहरलुप्यत सहस्रदगवर्गवर्गः’ इति । पक्षे रगतया ॥

बभुर्विभूपांशुतडिद्वितानान्गर्जोर्जितस्पन्दिमदाम्बुधारान् ।

शक्रेण कायाः कुतुकात्कृताः किं यानाम्बुदान्केचिदिभान्भजन्तः ॥ ५५ ॥

केचिजनाः यमुः शुशुभिरे । किं कुर्वन्तः । इमान् हस्तिनो भजन्तोऽप्यारोहन्तः ।
उत्प्रेषयते—कुतुकात्कर्त्तुं हलात् शक्रेण कायाः स्वशरीरानि किं कृताः । किं कुर्वन्तः
कायाः । यानानि वाहनीभूतान्म्युदान्मेघानाश्रयन्तः । ‘संकन्दनारण्डलमेघवाहनाः’ इति
हैम्याम् । इमान्म्युदांश्च किलक्षणान् । विशिष्टा भूया आभरणानि तेषामंशवः किरणा
एव तद्विता विगुतां वितानं वृन्द येषां तान् । ‘विनैव भूयामवधिः प्रियामर्गा’ इति
नैपथे । ‘भूया आभरणानि’ इति तद्वृत्तिः । विशिष्टाः शोभा येषां तादृशा अंशवो यासां
तादृशविधानो सौदामिनीनां मण्डलं येषु । गर्जामिर्गर्जोरथः कृत्वा उभयेऽप्युर्जिताः प्र-
यत्नाः स्पन्दन्ति क्षरन्ति इत्येवंशीला मश दानानि त एवाम्बुनि जलानि तेषां धाराः

उत्प्रेक्ष्यते—पितुरिन्द्रस्य बाहुमुखैःश्रवसमारुह्याध्यास्य अनेकाः शतशो मूर्तयो देहा यस्य । बाहा अपि अनेका इन्द्रस्य विद्यन्ते । यदुक्तं रघुवंशे—‘शतैस्त्वमक्षामनिमेषवृत्तिभिर्हिरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः’ इति वाजिबाहुल्यम् । एतावता श्वेतनीलवर्णानामुपलक्षणादन्ववर्णसंबन्धिनोऽपि संभाव्यन्ते । अथ च जातिवाचित्वादेकवचनम् । अनेकमूर्तित्वेन जयन्तस्यारोहणाश्वा अप्यनेके जाता एव । अथ च क्षिर्धर्मित्रैः समं निखेलन् क्रीडन् । मित्रा अप्यनेकवर्णाश्वाभिरुद्धाश्च संभाव्यन्ते । तादृश इन्द्रसू-
र्जयदत्ततामेव ॥

तदा कुमारीभिरभासि भास्वन्मुक्तामणीस्वर्णविभूषणामिः ।

इवानुजाभिः सुरराजसूनो रिरंसयोर्वीतलशालिनीभिः ॥ ६० ॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे भास्वन्ति दीप्यमानानि मुक्तानां लघुस्थूलप्रमाणादीनां मुक्ता-
फलानां मणीनां करतलपद्मरागेन्द्रनीलहीरकमुख्यानां रत्नानां स्वर्णानां श्वेतरक्तपीतवर्ण-
कनकानां विभूषणान्याभरणानि यासां तादृशीभिः कुमारीभिरनूढाष्टनवदशवर्षदेशीयवा-
लिकाभिरभासि शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—रिरंसया चलवयस्त्वेन क्रीडां कर्तुमिच्छया र्वीतलं
भूमण्डलं शालन्ति सेवन्ते इत्येवंशीलाभिः सुरराजसूनोर्जयन्तस्यानुजाभिर्लघुभगिनी-
भिरिव । स्वसुहृद्भिः समं क्रीडां कर्तुं कौतुकात्कृतानेकमूर्तिं धातरं जयन्तं विभाव्य
तद्दर्शनोत्पन्नाद्वैतात्मकौतूहलकलितरसिकमानसतया जयन्तलघुभगिन्या जयन्त्या अपि
कृताभिः अनेकाभिर्मूर्तिभिरिवेत्यर्थः । अत एताः सर्वा अपि लघुभगिन्य एव ॥

परम्पराभिः पुरसुन्दरीणां राजी जनानामनुगम्यते स्म ।

महे मुनीन्द्रोः शरदीव राजमरालमाला कलहंसिकाभिः ॥ ६१ ॥

मुनीन्द्रोः सुरेमहे प्रवेशोत्सवे जनानामागराफतेपुरादिनगरनागराणां राजी श्रेणी
पुरसुन्दरीणां परम्पराभिः मेघातमण्डलनागराणां पङ्क्तिभिः अनुगम्यते स्म । नराणामनु-
नाय्योऽपि प्रचेलुरित्यर्थः । काभिरिव । कलहंसिकाभिरिव । यथा शरदि घनालये
राजमरालमाला राजहंसावली राजहंसीभिरनुगम्यते ॥

भूपामणिद्योतितदिक्षुखाभिश्चापल्यचञ्चलकुलवालिकाभिः ।

वभेऽअखेदाद्भुवमीयुपीभिरिवार्भकाभिर्जलवालकाभिः ॥ ६२ ॥

भूषणामलकाराणां मणिभिर्माणिवयैः । रत्नकान्तिभिरित्यर्थः । द्योतितानि प्रकाशि-
तानि दिशा दशानामपि हरितां मुखानि याभिस्तादृशीभिः । तथा चापल्येन चञ्चलतया
चञ्चन्तीभिः कुलवालिकाभिः मुजातकुमारिकाभिः वभे दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अग्रे
आकाशमार्गे चिरविलसनेन बहुकालं विलासकरणेनोद्भूतलेदाग्निःप्रकटीभवन्निर्वेदा-
द्भवं भूमण्डलं प्रति ईयुपीभिरागताभिर्वालिकाभिर्लघ्वीभिर्जलवालिकाभिर्विस्तृप्तिरिव ॥

सगर्भभावं विधुना दधानाः सारस्वता मर्त्यनिपेव्यमानाः ।

तदा स रङ्गन्ति पुरस्तुरङ्गाः क्षमायामिवोच्चैःश्रवसोऽनुविम्व्याः ॥ ६३ ॥

प्रवाहा येपु स्पन्दन्ति निष्पतन्ति इत्येवंशील मदेनाहंकारेण एकैकेभ्योऽभ्यधिकाभ्य-
धिका । अथ वा ग्रीष्मतप्तीभूतं भूलोकं निर्वापयिष्यामः शीतलीकरिष्याम इति मदेन
हर्षेण युक्ताः पयसां धारा येषाम् । 'मदो रेतस्यहंकारे मये हर्षेनदानयोः । कस्तूरी-
कायां क्षेप्ये च' इत्यनेकार्थः । पश्चात्कर्मधारयः ॥

रथैः सनाथान्मणिशातकुम्भसंदर्भगर्भान्स्थिकैः श्रिताङ्गान् ।

मरुद्रथान्स्वःसदना इवात्र व्यभूषयन्केऽपि पुनः शताङ्गान् ॥ ५६ ॥

अत्र संमुखागमनोत्सवे पुनः केऽपि जनाः शताङ्गान् रथान् व्यभूषयन् अलंकुर्वन्ति
स्म । किंभूतान् । रथैरश्वैर्दृष्टवैर्वा सनाथान् सहितान् । पुनः किंभूतान् । मणीनां
नानाविधरत्नानां शातकुम्भानां स्वर्णानां संदर्भो रचना गर्भे मध्ये येषाम् । पुनः किंभू-
तान् । रथिकैः रथारोहिभिः श्रितः सेवितः अङ्ग उत्सङ्गो येषाम् । के इव । स्वःसदना
इव । यथा देवा मरुद्रथान् दिव्यस्पन्दनान् विभूषयन्ति ॥

स्थलप्रफुल्लन्नवहैमपद्मलेखाविभूपामिव लम्भयन्तः ।

क्रमद्वयीचङ्क्रमणक्रमेणालंचकिरे केचन वार्धिकाञ्चीम् ॥ ५७ ॥

केचन जना क्रमयोद्धरणयोर्द्वयी तथा यच्चङ्क्रमणं प्रचलनं तस्य क्रमेण परिपाट्या
वार्धिकाञ्चीं भूमीमलंचकिरे भूषयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्थले जलातिरिक्तप्रदेशे प्रफु-
ल्लन्ति विजृम्भमाणानि नवानि प्रथमप्ररूढानि हैमानि कनकसंबन्धीनि पद्मानि कमलानि
तेषां लेखाः श्रेणयस्तासां विभूषां शोभां लम्भयन्तः प्रापयन्त इव । उत्फुल्लस्थलपद्मभ-
भवधारणभूषिता इति चम्पूकथायाम् ॥

दधुस्तदा जन्मजुषो विभूषां भूपाविशेषान्वपुषा वहन्तः ।

श्रिया जितेनामरसघनेवोपदीकृताः स्वीयसुरा नगर्याः ॥ ५८ ॥

तदा तस्मिन्प्रवसरे जन्मजुषो मनुष्या विभूषामलंकारादिकं दधुर्धारयन्ति स्म । किं
कुर्वन्तः । वपुषा शरीरेण भूषणां शोभानां विशेषानतिशयान् वहन्तः दधतः । उत्प्रे-
क्ष्यते—श्रिया लक्ष्म्या कृत्वा जितेनाभिभूतेन अमरसघना स्वर्गेण नगर्याः श्रीकन्याः
स्वीया आत्मीयाः सुरा देवा उपदीकृता टीकृता इव ॥

आरुह्य बाहं पितुरिन्द्रसूनुः खिगैर्निखेलन्किमनेकमूर्तिः ।

पर्याणितप्रौढहयाधिरूढाः शृङ्गारिता भान्ति तदा कुमाराः ॥ ५९ ॥

तदा तस्मिन्प्रस्तावे शृङ्गारो वस्त्रालंकारारिवेपः संजात एवामिति शृङ्गारिताः । अथ
वा शृङ्गारसहितान्कुर्वन्तीति शृङ्गारयन्ति शृङ्गारयन्ते स्मेति शृङ्गारिताः कुमारा भान्ति
शोभन्ते । किंलक्षणाः । पर्याणं पत्ययनं जातमेवामिति पर्याणिताः । पर्याणयुक्तं कुर्व-
न्तीति पर्याणयन्ति पर्याणयन्ते स्मेति पर्याणिता वा तथा शृङ्गाः प्रगल्भाः पुरुषप्रमाणा
वा हया अभाजानपिहृदाः । 'जयेऽपि मानेऽपि च परावपाधिकम्' इति नैपथे ।

उत्प्रेक्ष्यते—पितुरिन्द्रस्य बाहमुच्चैःश्रवसमारुह्याध्यास्य अनेकाः शतशो मूर्तयो देहा यस्य । बाहा अपि अनेका इन्द्रस्य विद्यन्ते । यदुक्तं रघुवंशे—‘शतैस्तमक्षामनिमेषवृत्ति-
भिर्हिरं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः’ इति वाजिबाहुल्यम् । एतावता श्वेतनीलवर्णा-
नामुपलक्षणादन्यवर्णसंवन्धिनोऽपि संभाव्यन्ते । अथ च जातिवाचित्वादेकवचनम् ।
अनेकमूर्तिस्त्वेन जयन्तस्यारोहणाश्वा अप्यनेके जाता एव । अथ च स्निग्धैर्मित्रैः
समं निखेलन् क्रीडन् । मित्रा अप्यनेकवर्णाश्वाधिरूढाश्च संभाव्यन्ते । तादृश इन्द्रसू-
नुर्जयदत्ततामेव ॥

तदा कुमारीभिरभासि भास्वन्मुक्तामणीस्वर्णविभूषणाभिः ।

इवानुजाभिः सुरराजसूनो रिरंसयोर्वीतलशालिनीभिः ॥ ६० ॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे भास्वन्ति दीप्यमानानि मुक्तानां लघुस्थूलप्रमाणादीनां मुक्ता-
फलानां मणीनां करतलपद्मरागेन्द्रनीलहीरकमुख्यानां रत्नानां स्वर्णानां श्वेतरक्तपीतवर्ण-
कनकानां विभूषणान्याभरणानि यासां तादृशीभिः कुमारीभिरनूढाष्टनवदशवर्षदेशीयवा-
लिकाभिरभासि शुभे । उत्प्रेक्ष्यते—रिरंसया चलवयस्त्वेन क्रीडां कर्तुमिच्छया उर्वीतलं
भूमण्डलं शालन्ति सेवन्ते इत्येवंशीलाभिः सुरराजसूनोर्जयन्तस्यानुजामिर्लघुभगिनी-
भिरिव । स्वसुहृद्भिः समं क्रीडां कर्तुं कौतुकात्कृतानेकमूर्तिं भ्रातरं जयन्तं विभाव्य
तदर्शनोत्पन्नाद्वैतात्मकौतूहलाकलितरसिकमानसतया जयन्तलघुभगिन्या जयन्त्या अपि
कृताभिः अनेकाभिर्मूर्तिभिरिवेत्यर्थः । अत एताः सर्वा अपि लघुभगिन्य एव ॥

परम्पराभिः पुरसुन्दरीणां राजी जनानामनुगम्यते स्म ।

महे मुनीन्द्रोः शरदीव राजमरालमाला कलहंसिकाभिः ॥ ६१ ॥

मुनीन्द्रोः सुरमेहे प्रवेशोत्सवे जनानामागराकतेपुरादिनगरनागराणां राजी श्रेणी
पुरसुन्दरीणां परम्पराभिः मेवातमण्डलनागरीणां पङ्क्तिभिः अनुगम्यते स्म । नराणामनु
नार्योऽपि प्रचेष्टुरित्यर्थः । काभिरिव । कलहंसिकाभिरिव । यथा शरदि घनाव्यये
राजमरालमाला राजहंसावली राजहंसीभिरनुगम्यते ॥

भूपामणिद्योतितदिङ्मुखाभिश्चापल्यचञ्चलकुलबालिकाभिः ।

बभेऽन्नखेदाद्भुवमीयुषीभिरिवार्भकाभिर्जलबालकाभिः ॥ ६२ ॥

भूपाणामलंकाराणां मणिभिर्मणिवयैः । रत्नकान्तिभिरित्यर्थः । द्योतितानि प्रकाशि-
तानि दिशा दशानामपि हरितां मुखानि यामिस्तादृशीभिः । तथा चापल्येन चञ्चलतया
चञ्चन्तीभिः कुलबालिकाभिः सुजातकुमारिकाभिः बभे दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अग्रे
आकाशमार्गे चिरविलसत्वेन शुकालं विलासकरणेनोद्भूतखेदाग्निःप्रकटीभवभिवेदा-
द्भुवं भूमण्डलं प्रति ईयुषीभिरागताभिर्बालिकाभिर्लघ्वीभिर्जलबालिकाभिर्विद्युद्भिरिव ॥

सगर्भभावं विधुना दधानाः सारस्वता मर्त्यनिपेव्यमानाः ।

तदा स्म रङ्गन्ति पुरस्त्रुरङ्गाः क्षमायामिवोच्चैःश्रवसोऽनुविम्व्याः ॥ ६३ ॥

तदा तस्मिन्नुत्सवे पुरः पुरस्तात्संपात्रे तुरङ्गा अश्वा रङ्गन्ति स्म । सौवर्णपर्याणादिभिः
शृङ्गारिताः अनधिरूढनरा लोके 'जलमतीघोडा' इति प्रसिद्धाः । ते पुरतः प्रचेलुः ।
उद्यैःश्रवस इन्द्राश्वस्य अनुविन्वाः प्रतिकृतय इव । किं कुर्वाणाः । विधुना चन्द्रेण सह
सगर्भभावं भ्रातृत्वम् । 'सगर्भसहजा अपि' इति हैम्याम् । तुल्यवर्णेन समुद्रोत्पन्नत्वेन च
चन्द्रोद्यैःश्रवसोः तथा । पुनः किंभूताः । सारस्वताः काश्मीरदेशोद्भवाः । तथा मर्त्यैः
सम्यग्लक्षणयुक्तत्वेन मनुष्यैर्निपेव्याः उपास्यमानाः । पक्षे सरस्वति समुद्रे । 'यादः-
स्रोतो वानेदीशः सरस्वान्' इति हैम्याम् । भवः सारस्वतः । तथा अमर्त्यैः इन्द्राश्वत्वात्सुरैः
संसेव्यमानैः । ततोऽत्र कर्मधारयः ॥

यस्मिञ्जयन्त्यः कलकण्ठकण्ठाञ्जगुः समुत्कण्ठितकम्बुकण्ठ्यः ।

सिद्धाङ्गनाः स्वर्गिगिरेर्धरायां गुणान्गणीन्द्रोरिव गातुमेताः ॥ ६४ ॥

यस्मिन्महोत्सवे समुत्कण्ठिताः गुरुगुणान् गातुं सम्यक् त्रिधाप्युत्कण्ठा औत्सव्यं
जातमासामिति समुत्कण्ठिताः कम्बुकण्ठ्यः सलक्षणलक्ष्मीवन्मृगाक्ष्यः जगुर्मधुरं गायन्ति
स्म । किं कुर्वन्त्यः । कलकण्ठानां कोकिलानां कण्ठान् ध्वनीन् जयन्त्यः । 'कण्ठो
ध्वनी संनिधाने ग्रीवायां मदनद्रुमे' इत्यनेकार्थः । उप्रेक्ष्यते—गणीनां साङ्गप्रवचने-
ऽधीतानामिन्द्रोश्चन्द्रस्य सूरिन्द्रस्य गुणान् गातुं गानगोचरीकर्तुं स्वर्गिगिरेर्मरुपर्वतादेता
आगताः सिद्धा देवविशेषास्तेषामङ्गनाः स्त्रिय इव । किं च किंनरसिद्धाङ्गना एव गीता
प्रसिद्धिभाजः । यदुक्तं भोजप्रबन्धे—'देव त्वं जय कासि लुब्धकवधूहंस्ते किमेतत्पलं
क्षामं किं सहजं ब्रवीमि नृपते यद्यस्ति ते कौतुकम् । गायन्ति त्वदरिप्रियाधुतटिनीती-
रेषु सिद्धाङ्गना गीतान्धा न तृणं चरन्ति हरिणास्तेनामिषं दुर्बलम् ॥' इति । तथा च
'यस्मिन्नासन्नसारहाः सारं गायति किंनरी' इति चम्पूकथायाम् । किं च । मेरुः मुरावासः
सर्वेषामपि देवानां साधारणवासस्त्वारिसिद्धानामप्यावासः । ततस्त्वत आगमनं युक्तमेव ॥

द्विपैर्व्यतायन्त पटिष्ठघण्टाटङ्कारवाच्याहतवृंहितानि ।

महीतलोद्भासितदुर्नयस्य प्रस्थानढक्काणितानि मन्ये ॥ ६५ ॥

द्विपैर्वारणैरतिशयेन पट्टानि पटिष्ठानि तथा घण्टानामन्तर्लम्बितायतदढलाख्यभिधा-
द्यमानवाद्यविशेषाणां देवगृहादी गजघण्टादिषु च प्रसिद्धानां टङ्कारवैद्यगच्छतिकृति-
कृतिविशेषैर्व्याहृतानि अनिदुतानि बहुलीकृतानि वृंहितानि गजगर्जारवाः व्यतायन्त
विस्तार्यन्ते स्म । गजशब्दा वृंहितान्युच्यन्ते । यदुक्तं हैम्याम्—'गजानां गर्जवृंहिते'
इति । उप्रेक्ष्यते—महीतलाद्ग्रीममण्डलादुद्भासितस्य निष्कासितस्य दुर्नयस्यान्यायस्य
प्रस्थाने प्रचलने ढक्का पटहः । 'ढक्का भेरी दुन्दुभिरानकः' इति हैम्याम् । तस्य कणितानि
प्रयाणपटहध्वनय इव ॥

मांकारिभेरीनिनदन्नफेरीर्नादैर्दिगन्तानपि पूरयन्तीः ।

कर्णातिथीकृत्य कुपक्षलक्षैर्निर्घोषिवर्षाशरभीवभूवे ॥ ६६ ॥

भाभिति शब्दं कुर्वन्तीति भाङ्कारिण्यस्तादृश्यो भेयो दुन्दुभयः अतिलम्बास्ताम्रमया तद्युक्ता या निनदन्त्यः शब्दायमानाः नफेर्यः पित्तलमयाः विचित्ररचनावत्यः सुख-
वाद्या वादित्रविशेषास्ताः कर्णातिथीकृत्य स्वश्रवणानां प्राप्नुयीः प्रणीय । श्रुत्वेत्यर्थः ।
कृतिसतः सिद्धान्तविरुद्धः पक्षः स्वीकारो येषामेतावतां कुमतभाजाम् अथवा मिथ्या-
दशां लक्षैः परोलक्षैः निर्धोपो नितरां घोषः कट्टकारः भयानकगर्जितं विद्या तया
मुता निर्धोपिष्यः ताश्च ता वर्षाश्च प्रावृषः तासाम् । वर्षाशब्दस्य बहुवचनान्तत्वात् ।
शरभोवभूवे । अष्टापदीभावं भेजे । वर्षासु मेघगर्जितं निशम्य शरभा उत्पत्योत्पत्य
भूमौ पतित्वा म्रियन्ते । तथा मेरीनफेरीशब्दानाकर्ण्य कुपाक्षिका अपि मृतप्राया इव
जायन्ते स्म । किं कुर्वन्तीः नफेरीः । नादैः स्वाद्वैतशब्दैर्दिगन्तानपि निखिलहरिताम-
वसानगङ्गाण्यपि पूरयन्तीर्निर्भरं भरन्तीः ॥

संध्याद्रुहः केऽप्यवहन्विहायोलिहः शयाम्भोरुहि वैजयन्तीः ।

प्रकाशयन्तः प्रति मुक्तकान्तं मूर्तानुरागानिव रन्तुकामाः ॥ ६७ ॥

केऽपि भव्याः अनुचरा वा शयाम्भोरुहि करकमले । एकवचनं जातिवाचित्वात् । पाणि-
पद्मेतिवत्यर्थः । वैजयन्तीः पताका अवहन् धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रन्तुकामाः
कीडितुमिच्छवः सन्तः मुक्तकान्तं सिद्धबधूं प्रति मूर्तानुरागानिव प्रकाशयन्तः
प्रकटीकुर्वन्तः इव । किंभूता वैजयन्तीः । संध्यां संध्यारागश्रियं रक्ततया द्रुह्यन्तीस्तस्य
स्पर्धिनीः । पुनः किंभूताः । विहाय आकाशं लिहन्ति स्पृशन्ति इति गगनमण्डलो-
ल्लेखिनीः । अतितुङ्गाः इत्यर्थः ॥

मृगीदृशः कांचन शातकौम्भान्कुम्भाञ्छिरोभिर्विभरांवभूवुः ।

प्राक्स्वगृहीतां सुपमां स्तनेभ्यः पश्चाज्जिघृक्षून्पुजग्मुषः किम् ॥ ६८ ॥

कांचन मृगीदृशः सधवध्वः शिरोभिस्तमाङ्गैः कृत्वा शातकौम्भान् स्वर्णमयान्कु-
म्भान् कलशान्विभरांवभूवुः विभ्रति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्राक् पूर्वं स्वामानीयां गृहीतां
पराभूयोपात्तां सुपमां सातिशायिनीं स्तनेभ्यः युवतीश्रौढपयोधरेभ्यः सकाशात्कथं-
चनानुनयादिना पश्चाज्जिघृक्षून् गृहीतुमिच्छन् । किंभूतान् । उपजग्मुषः आगतानिव ॥

रौप्यानिषा नीलकजापिधाना मूर्धस्वधीयन्त तदा पराभिः ।

महामहं तं कचनप्यदृष्टं द्रष्टुं मृगाङ्गाः किमुपेयिवांसः ॥ ६९ ॥

तदा तस्मिन्प्रभुप्रवेशोत्सवे पराभिरन्याभिः पद्मवदनाभिः रौप्या रजतनिर्मिता
निषाः कलशाः मूर्धसु मस्तकेष्वधीयन्त म्रियन्ते स्म । क्लिप्तगणाः । नीलकजस्य इन्दी-
वरस्य अपिधानमाच्छादनं येषु । 'वटि भागुरिरहोपमवाप्योरुपसर्गयोः' अस्मादत्र
विकल्पो ग्राह्यः । तेनावगाहो वगादथ, अपिधानं पिधानं चेति । तदेव नैपथे-
ऽप्याह—'प्रजति कुमुदे दृष्टा मोहं दशोरपिधायके' इति । उत्प्रेक्ष्यते—कचनपि कुत्रापि
स्थाने अदृष्टं न नयनाभ्यां निभालितं तं जगदद्वैतमहामहमतिशायिनमुत्सवं द्रष्टुं

साक्षाच्चक्षुर्लक्षीकर्तुमुपेयिवांसः समागताः । किंभूताः । मृगाङ्गाः सलक्ष्माणश्चन्द्रा इव ।
'राकामृगाङ्गाः संसूय विभानि शरणागताः' इति पाण्डवचरित्रे पूर्णेन्दुबाहुस्यम् ॥

पुरश्चरन्तः पथि हर्षहेपामिपात्तदा वल्गितवेल्लिताङ्गाः ।

गायन्ति गन्धर्वगणा गणेन्द्रगुणान्वितन्वन्त इवाङ्गहारम् ॥ ७० ॥

पथि मार्गे पुरः फतेपुरसंघस्य पुरस्ताच्चरन्तो गन्धर्वाणां वाजिनां देवगायनानां च
गणाः हर्षेण युक्ताः हेपा ह्यध्वनयः । 'हेपा हेपा तुरङ्गाणाम्' इति ह्यंभ्याम् । तासां
मिपात्कपटात् गणेन्द्रस्य गच्छपुर्न्दरस्य हीरसूरेगुणान् गायन्ति । किलक्षणाः । वल्गितै-
द्वितीयगतिविशेषैः कृत्वा वेद्धितमन्दोलितं चबलीकृतमद्ग कायो येस्ते । तत्राप्यु-
त्प्रेक्ष्यते—अङ्गहारमङ्गविक्षेपं नृत्याङ्गविशेषं वितन्वन्तो विस्तारयन्त इव ॥

व्यसीत्पच्छ्रोत्रमुधायमानगाना तदा वैणिकपङ्क्तिरग्रे ।

किमागतामिन्द्रपुरीं पुरीं तां रसादिदक्षुस्तुरगास्यसंमत ॥ ७१ ॥

तदा तत्र प्रक्रमे वैणिकानां पङ्क्तिधोरणी अग्रे संघस्य पुरस्ताद्व्यसीत्पद्विसर्पति स्म
प्रचचाल । 'गच्छति विसर्पत्यलयते' इति क्रियाकलापे । किंभूता । श्रोत्रयोः
श्रोतृध्वनयोः सुधायमानममृतमिवाचरत् गानं गीतं यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—अतिक्रान्ता
स्ववैभवं पराभूता इन्द्रपुरी अमरावती- यया तस्याः सर्वनगरीभ्योऽतिशायित्वात्
तादृशीं श्रीकरी नाम नगरीं रसादाथर्यैस्तुभ्यादिदक्षुर्द्रष्टुमिच्छुरागता समेता तुरगा-
स्यानां किनराणां संसत्सभा इव समूह इव । 'उडुपरिपदः किं नाहन्ती निशः किम-
नौचिती' इति नैपथे । 'उडुपरिपदः तारासमूहस्य' इति तद्वृत्तौ ॥

निःस्नानवृन्दे प्रददुः प्रहारान्केचिद्विपक्षव्रजवक्षसीव ।

अताडयन्केऽपि पुनर्मृदङ्गानमी सरन्ध्रा द्विमुखा इतीव ॥ ७२ ॥

केऽपि निःस्नानवादका जना निःस्नानानां राजवायानां 'दामीमा' इति प्रसिद्धानां
वृन्दे प्रकरे प्रहारान् दण्डमहतीः ददुः । वादयन्ति स्मेत्यर्थः । विपक्षानां जिनशास-
नप्रत्यनीकानां व्रजानां समुदायानां वक्षसि हृदये इव प्रहारान्ददते । दुर्वादिहृदयानीव
ताडयन्ति । पुनः केऽपि मार्देङ्गिकाः 'मादलिया' इति प्रसिद्धाः मृदङ्गान्मुरजानताड-
यन् धोर्धो दौर्धो वा इति शब्द कारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्ताडयन्ति ।
इति किम् । अदमी यत्कारणादेते सह रन्ध्रदोषेदिहर्द्रवां वर्तन्ते इति सरन्ध्राः सापगुणाः
तथा द्विमुखाः कर्णेजपवद्वे मुखे येषां ते । एकत्र पृथक् वदन्ति, अपरत्र च भिन्नं वद-
न्तीति द्विमुखत्वम् । मृदङ्गान् नरमादलक्षणत्वे द्वयोः पार्श्वयोः शब्दायन्ते ॥

वनप्रदेशा इव केऽप्यलाव्यूवालयन्विवंशा सविरावितालाः ।

केचिन्मुकुन्दा इव कम्बुहस्ता वीणाकराः केऽपि गणा इवास्तन् ॥ ७३ ॥

केऽपि जनास्तत्समये वनप्रदेशा विपिनभूमिभागा इव अलावू तुम्बिनीलतां तुम्बकं च विशेषेणालम्बन्ते आश्रयन्ते इत्येवंशीला वंशा वेणयो येषां येषु वा अमृतीयुक्ताः केवलतुम्बकेन तन्त्रीवादका वा आसन् । तथा केचिजनास्तालधरा विशिष्टं रवन्ति ध्वनन्तीत्येवंशीला विराविणस्तादृशास्ताला ब्धव्वपुटाः सशब्दतालद्रुमा वा येषां येषु वा । 'अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रशिक्षितः । मर्मरः पवनोद्भूतराजतालीवनध्वनिः ॥' इति रथौ । इदानीमपि शुष्कपत्रास्तालतरवः सशब्दा दृश्यन्ते च । केचिजनाः मुकुन्दाः कृष्णा इव कम्बुः सामान्यः शङ्खः पाञ्चजन्यश्च हस्ते पाणौ येषां तादृग्विधा बभूवुः । तथा केचित्पुरुषा गणा ईश्वरसेवकदेवविशेषाः । 'प्रमथाः पार्यदा गणाः' इति ह्यैम्याम् । ते इव बीणा विपक्षी । तथा 'गणना तु प्रभावती' इति ह्यमीवचनात् प्रभावतीनाम्नी वल्लकी करे हस्ते येषां तादृशा आसन्नभूवन् ॥

अपूरयन्केऽपि तदा त्रिरेखान्हंसायमानान्मुखपङ्कजाङ्के ।

विघ्नाधिपं किं विधृतावधानं जिघांसया विघ्नततेः सृजन्तः ॥ ७४ ॥

केऽपि शाङ्खिकाः शङ्खवादकाः तदा तस्मिन्व्यतिकरे त्रिरेखान्कम्बूनपूरयन् प्राणवातैः पूरयन्ति स्म वादयामासुः । किभूतान् । मुखमेव पङ्कजं कमलं तस्याङ्के उरसङ्गे हंसायमानान् मरालानिवाचरतः । उप्रेक्ष्यते—विघ्नानां प्रत्य्यूहानां ततेधोरण्या जिघांसया हन्तुमिच्छया विघ्नाधिपं विनायक विधृतावधानं दत्तज्ञानोपयोगम् । सावधानमित्यर्थः । किभूताः । सृजन्तः कुर्वन्त इव ॥

गीतिं जगुः केचन रासकांश्च सुरैर्यशः केऽपि जयारवांश्च ।

कैश्चिन्मुदानर्ति तमोऽप्यकर्ति प्रावर्ति पुण्ये कुपथान्यवर्ति ॥ ७५ ॥

केचन जना गान्धर्विका गीतिं मधुरध्वनिं गानं जगुर्गायन्ति स्म । केचन रासकगायकाः 'रासकान् जन्मदिनादारभ्य सूरिपदैश्वर्यपवेन्तान् रासान् प्राकृतभाषया चरित्रप्रबन्धान् विविधपूर्वपुरुषावदातान्वा जगुः । 'कै गै रै शब्दे' इति धातोः । कथयन्ति स्म गायन्ति इव । केचित्तुतिवताः पुरुषाः सुरैर्भट्टारकस्य यशः जगजनजेगीयमानां कीर्तिं गायन्ति स्म । केऽपि मङ्गलपाठकाः जयारवान् जयजयेति शब्दानुदीरयन्ति स्म । पुनः कैश्चित्तर्कैः अनर्तिं नृत्यं चके । कथा । मुदा प्रमोदाधिक्येन । अपि पुनस्तमः स्वाज्ञानं निजपापं वा अकर्तिं मूलाच्छेदितम् । पुनः कैश्चिद्भक्तैः । पुण्ये इदं सर्वमप्युत्सवादिषु पुण्याधीनं तर्दहिकामुष्मिककामिवत्तत्तदेव कुर्म इति पुण्यविषये प्रावर्ति प्रवर्तितम् । अत एव कुपयादुन्मार्गाद्यवर्ति गुरुभक्तीभूतमन्यवां तन्माहात्म्यावलोकनान्मिथ्यादृशां कुपक्षाणां वा मार्गान्मताद्वातिवर्तितम् ॥

खुरैरखानि प्रचलत्तुरङ्गैर्धात्री खनित्रैः खनकैरिवात्र ।

गलन्मदाम्भोभिरिभैरिवाम्भोधैर्धरा पद्मिलयां बभूवे ॥ ७६ ॥

अत्र गुरुमहोत्सवे प्रचलद्भिर्गुरुसंमुखं गच्छद्भिस्तुरङ्गरश्मैर्धात्री धरित्री अखानि क्षोदिता । कैः । सुरैः स्खरणनखशिखाभिः । कैरिव । यनकैरिव । यथा पूर्तकृद्भिः 'उड' इति भूमौ प्रसिद्धैः यनित्रैरिति भूमिखननोपकरणैः खनित्रैः 'कुदाला' इति प्रसिद्धैस्तैः कृत्वा धरणी खन्यते । पुनः इर्मैः सिन्धुरैः गलद्भिः कपोलस्थलेभ्यो निःसरद्भिः मदाम्भोभिः दानवारिप्रवाहैर्धरा पृथिवी पङ्किलयावभूवे जम्बालजालकलिता कृता । कैरिव । अम्भोर्धरैरिव । यथा मेधैः पयःप्रवाहैः भूर्जम्बालजालाकुला क्रियते ॥

संख्यातिगैस्तद्गजवाजिपत्तिशताङ्गभारोद्वहनाप्रभूणुम् ।

धात्रा कृता धारयितुं धरित्रीं स्तम्भा इवाहीन्द्रफणाः सहस्रम् ॥ ७७ ॥

धात्रा जगत्पञ्चा धरित्रीं क्षोणीं धारयितुमतिभारासहितया पातालमूलं यान्तीं रक्षितुम् । उत्प्रेक्ष्यते—सहस्रं दशशतीमिता अहीन्द्रस्य नागराजस्य फणा विस्तृतशि-
रांसि एव स्तम्भाः स्थूणाः कृताः प्रणीता इव । किंभूतां धरित्रीम् । संख्यां गणनाम-
तिगच्छन्त्यतिक्रामन्तीति संख्यातिगा गणनातीता ये एतस्य सुरैः संमुखं प्रस्थितस्य
संघस्य गजाः कुञ्जरा वाजिनो विविधजनपदजन्माश्वाः पक्षयोऽनेकजातिपादचारिभृत्या
मनुष्याः परे वा शताङ्गालुरङ्गद्वयभरभ्यसनाधरयास्तेषां भारोऽतीववीधवः तस्योद्वहने
उद्वरणे अप्रभूणुमसमर्थो शक्तिरहिताम् ॥

तद्वास्तिकाश्चीयरथोद्धृताभिर्धूलीभिरस्तारिपताखिलाशाः ।

क्षिप्तैर्दिगीशैरिव दिग्वधूभिः क्रीडाद्भिरद्वैतरसेन चूर्णैः ॥ ७८ ॥

तस्य संघस्य हास्तिकेन गजगणेन तथा अश्चीयेन वाजित्रजेन तथा रथैः स्यन्दनैर्दृढता-
भिस्तृप्ताभिर्धूलीभिः रजोभिरखिलाः समस्ता अपि आशा दिशः अस्तारिपता । 'स्तृप्
आच्छादने' अयं धातुः । आच्छादिताः । उत्प्रेक्ष्यते—दिग्वधूभिः खहरिन्महिलाभिः
सह क्रीडां रहःसमये स्वतन्त्रं कामपि कामलीलां वसन्तसमय इव स्रजद्भिः कुर्वद्भि-
र्दिगीशैः दिक्पतिभिरद्वैतेनासाधारणेन रसेन शृङ्गारविलासविनोदेन क्षिप्तैः परस्पो-
टयितैश्चूर्णैर्वासयोगैरिव । 'वासयोगस्तु चूर्णं स्यात्' इति हैम्याम् । 'अवीर' इति
प्रसिद्धैः ॥ 'क्रीडां स्रजद्भिर्हरिता महेन्द्रैः क्षिप्तैरिवाद्वैतरसेन चूर्णैः' इत्यपि पाठः ।
तस्यार्थः—क्रीडामन्योन्यं नर्मं स्रजद्भिर्निर्मिमाणैर्हरितां महेन्द्रैर्दिक्पालैः अद्वैतानन्यसा-
मान्येन रसेन शृङ्गारविनोदेन दिग्वधूः स्वकीयस्वकीयदिक्कान्ताः प्रति क्षिप्तैः प्रेरितै-
श्चूर्णैर्वासयोगैरिव ॥

चलद्दालाकं कलधौतकुम्भैः कल्याणकुम्भैः सतडिद्विलासम् ।

रजोभिरग्राह्यमुदीतगर्जं तूरस्तरैरग्नमिव ब्रुवे तम् ॥ ७९ ॥

अहं कविस्तं महोत्सवमग्नं संजातोमततोयदमिव ब्रुवे कथयामि । किलक्षणम् ।
कलधौतानां रजतानां कुम्भैः कलशैः कृत्वा चलन्त्य उद्दीयमाना गगने विलसन्त्यो वा ।
'गर्भाधानक्षणपरिचयात्' इति मेघदूतकाव्ये । बलका वकाहना यत्र । तथा कल्याण-

कुम्भैः कनककलशैः सह तद्धितां विदुतां विलासेन विलसितेन लीलया वा वर्तते यत्तम् । पुनः किंभूतम् । रजोभिरुद्गीनधूलीभिरभ्राणि घादलकानि 'आमला' इति प्रसिद्धान्यङ्गे क्रोडे मध्ये यस्य तम् । पुनः किंभूतम् । तूराणां विविधवादित्राणां खरैर्निःखनैरुदिताः प्रकटीभूता गर्जा गजितं गम्भीरध्वनिर्यत्र ॥

उद्धर्पनिध्यानधृतावधानसौघाग्रजाग्रतपुरसुन्दरीणाम् ।

वीथी दिवो वक्रसहस्रपत्रैः सहस्रचन्द्रेव तदा दिदीपे ॥ ८० ॥

तदा तस्मिन्नुत्सवसमये उद्धर्पस्य प्रभुप्रवेशमहोत्सवस्य । 'क्षणोत्सवोद्धर्पम्' इति हैम्याम् । निध्याने निरीक्षणे धृतं स्थापितमवधानं मनोध्यानं वा याभिस्तथा सीधानां स्वस्वगृहाणामग्रे शिखरे उपरि जाग्रतीनां सावधानतयोपविष्टानां स्थितानां वा पुरसुन्दरीणां श्राद्धव्यतिरिक्तनगरनारीणां वक्रसहस्रपत्रैः घटनकमलैः कृत्वा दिवो वीथी गगनपद्धतिः सहस्रं दशशतीसंख्याकाः सहस्रशो वा चन्द्रा इन्दवो यस्यां तादृशीव दिदीपे शोभते स्म ॥

असर्जि सृष्टिर्विधिना नवा किं गर्भाद्भुवो वा किममी निरीयुः ।

समं निपेतुः किमुताम्बराद्वा विज्ञैर्जनान्वीक्ष्य तदेत्यतर्कि ॥ ८१ ॥

तदा तस्मिन् संघस्य सूरिसंमुखसमागमनसमये प्रमाणात्तीतान् जनान् लोकान् वीक्ष्यावालोप्य विज्ञैर्विशेषेण विचारचतुरैः इत्यमुना प्रकारेण अतर्किं विचार्यते स्म । इति किम् । विधिना सृष्टिकर्त्रा किं नवा अपरा नवीना सृष्टिविधनिर्मितिः कृता । वाय वा अमी जनाः भुवो भूमेर्गर्भोन्मथ्यात्किं निरीयुः निर्गताः । उताथ वा अम्बरादाकाशात् समं एककालमेतावन्तो निपेतुः निपतिताः ॥

नभोन्मुपानद् इवानधीतार्थनान्सृजन्नार्थजनान्परेषु ।

स्वगौरवौर्वीचहनप्रणीतसंशीतिशेषः स चचाल संघः ॥ ८२ ॥

स कतेपुरसत्कः संघो जनसमुदायः । 'संघस्यौ तु देहिनाम्' । चचाल सूरिसंमुखं प्रतिष्ठते स्म । किंभूतः । स्वस्यात्मनो गौरवेण हास्तिकाश्वीयरपकज्यादिजनितातिभारेण युक्ताया उर्व्या भूमेर्वहने भारणे प्रणीता विहिता संशीतिः संशयो येन । हा मया अतिभारवतीर्थं जगती कथं इविष्यते इति संशीतिः तादृशः शेषो नागाधिराजो यत्र । संघः किं कुर्वन् । परेष्वन्यवदान्यजनेषु विषये न अधीता पठिता अभ्यस्ता वा अर्थना याचना यैः सारदानार्थजनान् याचकलोकान् सृजन् कुर्वन् । क इव । अन्द इव । यथा धारिदो नभोन्मुपान् नमस्तो वर्षेद्वारिदास्पतयोधैः कृतं प्रसारितं चतुषुदान्तरायातमम्बु पिबन्तीति नभोन्मुपान् यप्पीहान् । तत एवोक्तम्—'एक एव समो मानी विरे जीवतु चातकः । पिपासितो वा -म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥' इति । परेषु व्यतिरिक्तजनसंघेषु विषये निमुक्तार्थनान्करोति ॥

धात्रीपवित्रीकृतये प्रणीतजनिं पुनः किं वसुभूतिपुत्रम् ।

संधो मुनीनां मघवानमेनं स्वचक्षुषोर्गोचरयांचकार ॥ ८३ ॥

संध एनं पातिसाहिसवहुमानाह्वनायातं मुनीनां साधूनां मघवानं पुरहूतं श्रीहीर-
विजयसूरीश्वरं स्वस्यात्मनश्चक्षुषोलोचनयोगोचरयांचकार । विलोकते स्मेत्यर्थः । उत्प्रे-
क्ष्यते—धात्र्या भरतक्षेत्रक्षोण्याः पवित्रीकृतये पाचनीकरणाय पुनर्द्वितीयवारं प्रणीता
स्वयमेव कृता जनिः स्वोत्पत्तिर्येन तादृशम् । किंवत् । वसुभूतिपुत्रं गौतमस्वामिनमिव ।
'धीन्द्रभूतिं वसुभूतिपुत्रपृथ्वीभवं गौतममगोत्ररत्नम्' इति पूर्वाचार्यस्तुतौ ॥ इति पुरसं-
घकृतहीरसूरिसंमुखकरणोत्सवः ॥

प्रक्षाल्य दुग्धाम्बुधिना पयोभिः कृतं निरङ्कं तनुजन्ममोहात् ।

पुरीदिदृक्षोपगतं मृगाङ्गमिवैनमन्विष्य तुतोप संधः ॥ ८४ ॥

संध एनं सूरिमन्विष्य विलोक्य तुतोप जहर्ष । उत्प्रेक्ष्यते—पुरीदिदृक्षया श्रीकरी-
नगरीलक्ष्मीसमीक्षणकाङ्क्षया उपगतमायातम् । 'आगमने गमनार्थाः समभ्युपाद्भ्यः
पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । मृगाङ्गं चन्द्रमसमिव । किंभूतम् । दुग्धाम्बुधिना
क्षीरसमुद्रेण तनुजन्मना स्वपुत्रस्य मोहात्मेहात् चन्द्रस्य क्षीरसमुद्रोत्पन्नत्वेन द्वयोर्यन्य-
जनकभावसंबन्धः । पयोभिः स्वक्षीरैः कृत्वा प्रक्षाल्य धावयित्वा निरङ्कं निर्गतकलङ्क-
मलिनिमानं कृतं निर्मितम् ॥

स्वाहान्वितं वह्निमिवोपयन्ता श्रीसंघलोकः सुमुखीसखस्तम् ।

प्रदक्षिणीकृत्य समाधिपद्मानुपङ्गभाजं प्रणनाम भक्त्या ॥ ८५ ॥

श्रिया महर्ष्या युक्तः संधस्तं पुनं भक्त्या प्रणनाम नमस्करोति स्म । तं किंभूतम् ।
समाधिपद्माविशिष्टतमध्यानलक्ष्मा सहालिङ्गनैकतानायनुपद्मो मिथःसंश्लेषसंबन्धस्तं
भजतीति । संधः किंभूतः । सुमुखः श्रियः सखायो यस्य । किं कृत्वा । प्रदक्षिणीकृत्य
तिस्रः प्रदक्षिणा दत्वा । क इव । उपयन्तेव । यथा नरबाढयोपित्सवः परिणेता स्वाहया
स्वपत्न्या अन्वितं सद्वितम् । 'स्वाहाप्राहीप्रियस्य च' इति द्वैम्याम् । वह्निं प्रदक्षिणीकृत्य
प्रणमति । 'अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्मुंजम्' इति रघुवंशे । तथा 'हा स्वा-
हाप्रिय धूममङ्गजममुं सूत्वा न किं दूयसे' इति सूक्तोक्तेः ॥

रेणुर्जिघांसुर्लधिमानमेतत्क्रमौ किमाश्लिष्य वितिष्ठमानम् ।

प्रणेमुपां जन्मजुपामलीकललामलीलाश्रियमश्रुते स्म ॥ ८६ ॥

रेणुः प्रमुपदाम्बुजरजः प्रणेमुपां प्रणतानां जन्मजुपां प्राणिनामलीके भालस्थले
ललामलीलायास्त्रिलोकविलासस्य श्रियं शोभामश्रुते स्म व्याप्नोति स्म । लेभे इत्यर्थः ।
किंभूतः रेणुः । एतत्क्रमौ सूरिपादौ आश्लिष्यालिङ्ग्य वितिष्ठमानो वसन् । उत्प्रेक्ष्यते—
लधिमानं निजलघुभावं जिघांसुर्दन्तुमिच्छुरिव । 'ये जाला लघवः सदैव गणनां

प्राप्ता न ये कुत्रचित्पद्ममेव विवर्जिताः प्रतिदिनं भूमौ विलीनाश्चिरम् । उत्क्षिप्ताश्चप-
लाशयेन मृता पद्यान्तरिक्षे सखे तुहानामुपरिस्थितिं क्षितिभृतां कुर्वन्त्यमी पांधवः ॥
इति सूक्तोत्तैर्लघिमा रेणूनाम् ॥

नम्राङ्गभाजां भगवन्नखेषु दृग्दन्तपङ्क्तिस्मितविम्बितानि ।

बालेन्दुविम्बेषु चकोरताराचन्द्रातपाः किं मिलिता विभान्ति ॥ ८७ ॥

भगवन्नखेषु सूरेंद्रचरणकामाङ्कुशेषु नम्राणां नमनशीलानामङ्गभाजां प्राणिनां दृशो
नेत्राणि, तथा दन्तपङ्क्तिः प्रमोदवशाद्विकसितवदनारविन्दानां दशनश्रेणी, स्मितं हसितं
तेषां प्रतिविम्बितानि विभान्ति । उत्प्रेक्ष्यते—बालान्युदयमानानि इन्दूनां चन्द्राणां
विम्बानि मण्डलानि तेषु मिलिताः स्नेहेन एकत्रभूताः चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तथा तार-
काश्चन्द्रकान्ताश्चन्द्रातपाश्चन्द्रिकाः किम् ॥

प्रमोर्नखैर्नम्रनितम्बिनीनां कचच्छटानां प्रतिमा ध्रियन्ते ।

सर्भाणुविद्वेषिजिगीषयार्भमार्तण्डविम्बैरिव मण्डलाग्राः ॥ ८८ ॥

प्रमोहोरसूरैर्नखैः क्रमकामाङ्कुशैर्नम्राणां भक्तिप्रह्लावेन नमस्करणशीलानां नितम्बि-
नीनां वनितानां कचच्छटानां केशपाशानां प्रतिमाः प्रतिविम्बानि ध्रियन्ते आश्रीयन्ते ।
उत्प्रेक्ष्यते—सर्भाणुर्विधुतुदः स एव विद्वेषी प्रतिपक्षस्तस्य जिगीषया जेतुमिच्छया
हन्तुं वाञ्छया वा अर्भा उदयमाना ये मार्तण्डा भास्करास्तेषां विम्बैर्मण्डलाप्रास्तरवा-
रय इव धार्यन्ते ध्रियन्ते इव ॥

जहेपिरेऽश्वाश्च गजा जगर्जुर्निध्यानतः साधुसुधामरीचेः ।

जम्भद्विपद्वाजिगजानिवात्मगोत्रेषु वृद्धान्पवितुं हयन्तः ॥ ८९ ॥

साधुसुधामरीचेः वाचंयमामृतकिरणस्य सूरैर्निध्यानतः दर्शनदेव । 'निध्यानमवलो-
कनम् । दर्शनम्' इति हैम्याम् । अश्वाः प्रमोदाज्जहेपिरे हेपारथं विदधते स्म । च पुन-
र्गजा हस्तिनः जगर्जुः सजलजलधररावानुयायि गर्जारवं विदधिरे । उत्प्रेक्ष्यते—आ-
त्मनः स्वस्य गोत्रेषु वंशेषु वृद्धान्प्रजानाधान्वा जम्भद्विपदः पुरंदरस्य वाजिनो बाहा
गजा द्विरदाः । उधैःश्रवसः ऐरावणो गजः समुत्पन्नस्तत्संतानानि परेऽश्वा गजाश्च ।
यथा चम्पूकयायाम्—'किलक्षणः । सकलमुरासुरकरपरिषपरिवर्त्तमानमन्दरमन्थानकम-
यितदुग्धाम्भोनिधेरजनि जनितजगद्विस्मया स्मरजननो लक्ष्मीमृगाङ्कमुरतरुधन्वन्तरिकी-
स्तुभोघैःश्रवसा सहभूः शशधरश्चान्तिरैरावतस्तत्प्रसूतिरियमशेषवनान्यलं करोति ।
यथैव ऐरावतस्य तथैवोघैःश्रवसोऽपि प्रसूतिरिति ॥

उत्कण्ठुलास्तन्दुललाजमुक्तापङ्क्या प्रमोदात्पथि पौरकन्याः ।

अवाकिरंस्तं पृथतैः प्रवृद्धपयोधिवेला इव शर्वरीशम् ॥ ९० ॥

उत्कण्ठुलाः सोत्कण्ठाः । 'उदः कण्ठादुत्थो मत्वर्थे उत्कण्ठुलः' इति प्रक्रियाद्यैमुपाम् ।

तथा—‘स सूर्योदयादवाक् नलिनीगुल्मविमानगमनार्थमुत्कण्ठुलः संयमप्रतिपत्तये प्रहर्षकः’ इत्याचारप्रदीपे श्रीरत्नशेखरसूरिकृते । पौरकन्या नागरिककुमारिकाः पथि मार्गे प्रमोदादानन्दात्तं गुरुं तन्दुलाशोक्षा अखण्डाः तुपकलकलमास्तया लाजा अष्टा यवाः । लाजैर्वर्धोपनं शास्त्रेषु दृश्यते । यथा—‘अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजैः पौरयोषितः’ इति रघौ । तथा मुक्ताफलानि तासां पङ्क्त्या श्रेण्या अवाकिरन् वर्धोपयन्ति स्म । का इव । प्रवृद्धपयोधिवेला इव । यथा चन्द्रचन्द्रिकालिङ्गनप्रवर्धमानपयसः पयोधेः समुद्रस्य वेला जलवृद्धिः । ‘वेला स्याद्विरम्भसः’ इति हैम्याम् । पृथतैः पयोविन्दुभिः कृत्वा शर्वरीशं रजनीनायकं चन्द्रमवकिरति वर्धोपयति ॥ इति गुरुवन्दनाधिकारः ॥

विशां दृशः प्रीणति शक्रकेताविव क्षणेऽसिन्वहलीभविष्णौ ।

निशम्यता वर्त्मनि पौरवृद्धाविश्वस्तकान्ताशुभशंसितानि ॥ ९१ ॥

एकत्र जाग्रज्जगद्विभूतिदिदृक्षयात्रोपगता प्रमेव ।

शनैः शनैः संचरताथ तेन फतेपुरस्योपपुरं प्रपेदे ॥ ९२ ॥ (युग्मम्)

अथ संघस्य संमुखागमवन्दनानन्तरं शनैः शनैर्मन्दं मन्दं संचरता युगप्रमाणक्षोणीसमीक्षणक्रमेण प्रचलता सूरिणा फतेपुरस्य साहिराजधान्या उपपुरं शाखापुरं प्रपेदे संश्रिते । तत्राजगामेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एकत्र एकस्मिन्नेव श्रीकरीलक्षणस्थाने जाग्रलाः स्फुरन्त्या वसन्त्याः त्रिजगतां त्रयाणां भुवनानामपि विभूतेर्लक्ष्म्या दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया अत्र फतेपुरसमीपे उपगता समेता प्रमा अलका धनदनगरीव । ‘पुरी प्रमा । अलका वस्त्रोकसारा’ इति हैम्याम् । तेन किं कुर्वता । वर्त्मनि मार्गे पौरेषु नागरिकेषु वृद्धा मुख्यास्तेषामविश्वस्तानामविधवानाम् । सुवासिनीनामित्यर्थः । ‘विश्वस्ता विधवा समे’ इति हैम्याम् । तादृशीनां कान्तानां सामान्यतः स्त्रीणाम् । अथ वा पुरे भवाः पौर्यः पौर्यश्च ता वृद्धाः पौरवृद्धाः नगरसंवन्धिन्यस्तथा महत्सः तथा अविश्वस्ताः सधवास्तादृशीनां वशानां शुभशंसितानि आशीर्वचनानि निशम्यता शृण्वता पैङ्गूपविषयीकुर्वता । कस्मिन् सति । शक्रकेतौ इन्द्रध्वज इव अस्मिन्प्रभुप्रवेशे संमुखकरणलक्षणे क्षणे वहलीभविष्णौ दृढीभवनशीले बहुतमे जायमाने सति विशां जगन्नानां दृशो लोचनानि प्रीणति प्रह्लादयति । सर्वेनेत्रानन्ददायित्वात् । ‘पुरदूतध्वजस्येव तस्योभयनपङ्क्तयः’ इति रघौ ॥ युग्मम् ॥

स श्रीकरीं गन्तुमपीहमानः शाखापुरं भूपयति स्म सूरिः ।

आश्लेषितुं केवलपद्मवासां श्रेणीमिवात्मा क्षपकाभिधानाम् ॥ ९३ ॥

स सूरिः श्रीकरीं साहिनालंकृतां नगरीं गन्तुं प्रयातुमीहमानोऽपि शाखापुरं फतेपुरस्योपपुरं भूपयति स्म, अलंकारः । क इव । आत्मेव यथा भवधरमशरीरी जीवः केवलपद्मवासां केवलज्ञानरूपामरविन्दमन्दिरां लक्ष्मीमाश्लेषितुमालिङ्गितुं प्राप्तुमीहमा-

नोऽपि पूर्वं प्रथमं क्षपक इत्यभिधानं नाम यस्यास्तादृशीं श्रेणीमलंकुर्वते प्रथमं क्षपक-
श्रेणीमाश्रयति ॥

विधातृपुत्रीतनयैरिवायं तोस्तूयमानोऽनुपदं कवीन्द्रैः ।

तत्रापि निर्वन्धवशाद्वशीन्द्रः सामन्तभूभृद्भवने न्यवात्सीत् ॥ ९४ ॥

अयं वशीन्द्रः जितेन्द्रियाणां मध्ये वासवो हीरसूरिस्तत्रापि शाखापुरेऽपि निर्वन्ध-
वशादस्त्राग्रहानुरोधात् सामन्तभूभृद्भवने सामन्तः स्वल्पजनपदग्रामनगराधिपः स एव
भूभृत् पृथिवीपतिः तस्य भवने । जगन्मल्लनामा कच्छवाह इति केषांचिद्राजन्यानां
जातिर्विशेषा एतावता जगन्मल्लकच्छवाहा तस्य गृहे न्यवात्सीत् निवसति स्म । किं
क्रियमाणः । अनुपदं पदे पदे स्थाने स्थाने कवीन्द्रैः पण्डितमण्डल्यखण्डलैः तोस्तूयमानः
अतिशयेन काव्यादिभिर्यज्यमानः । उपप्रेक्ष्यते—विधातुर्ब्रह्मणः पुत्र्या नन्दिन्याः । 'दशमं
ब्रह्मणः सुता' इति सरस्वतीतनया अप्यभिधानम् । 'ब्रह्मपुत्री सरस्वती' इति हैम्याम् ।
वाग्देवतायाः तनयैः पुत्रैरङ्गैरिव सारस्वतकुमारैरिव ॥

पचेलिमान्प्राक्तनकर्मरोगान् रसायनं दिव्यमिवापनेतुम् ।

तत्रापि शक्रः शमिनां सदस्यानुद्दिश्य धर्मं कथयां बभूव ॥ ९५ ॥

तत्रापि जगन्मल्लभूभृद्भवनेऽपि शमिनामुपशमवतां साधूनां शक्रः पुरंदरस्तन्मध्ये
वा वासवः । सर्वोत्कृष्टशान्तरसवत्वात् । मूरिः सदस्यान् सभ्यानुद्दिश्य अङ्गीकृत्य । अथ
वा सभासदामायतिहितहेतवे धर्मं भगवद्भाषितमुत्कृष्टमङ्गलमशेषसंपदुपादानं धर्मदे-
शनां कथयां बभूव दिशति स्म । उपप्रेक्ष्यते—पचेलिमान् परिपाकमुदयावलिकां प्रपेदा-
नान् प्राक्तनान् पूर्वजन्मनिर्मितान् कर्माणि ज्ञानावरणीयादिकान्यष्टौ तान्येव रोगान्
दाहनाशयितुं अपनेतुं निवारयितुं दिव्यं देवसंबन्धि रसायनमीषधिविशेष इव पापग-
महामयान् सुधारयति ॥

निपीयमाना श्रवणाञ्जलिभ्यां तद्देशनासारसुधाबुधानाम् ।

दन्तांशुमिश्रस्मितमूर्तिरन्तरमान्त्युपेयाय वहिः किमेवा ॥ ९६ ॥

श्रवणौ कर्णावेवाञ्जली योजितप्रसृतपाणी ताभ्यां कृत्वा निपीयमाना सादरं श्रूय-
माणा तस्य सूर्यदेशना व्याख्यानरूपा सारा प्रकृष्टा सकलपदार्थावबोधकारकत्वात् स्वर्गो-
पवर्गाधिसर्ववैभवदायकत्वाच्च सारत्वम् सैव सुधा पीयूषम् । अथ वा देशनेवासारो
वेगवती पृष्टिर्यस्याः तादृशी सुधा अमृततरसो वा बुधानां सकर्णानां श्रोतृणामन्तर्हृदय-
मध्ये अमान्ती अखण्डितप्रवाह आगच्छदमृतवाहुत्वेन स्थानुमशक्नुवन्ती सती ।
उपप्रेक्ष्यते—दन्तानां दशनानामंशुभिः किरणैर्मिश्रं व्याप्तं यत्स्मितं प्रमोदोदयादीपद-
लितं तदेव मूर्तिर्देहो यस्या एषा प्रत्यक्षलक्ष्या वहिस्तादृशस्थानमुपेयाय समागतैव ॥

निशम्य वाचं यमवासयस्य तां देशनां स्नेहसखा मनुष्याः ।

परस्परस्पर्धितया यवर्षुर्दानैरमानैरिव वारणेन्द्राः ॥ ९७ ॥

वाच्यमानां वाक्कुमुदिभाजां यतीनां वासवस्य इन्द्रस्य तां धर्मदेशनां निशम्य
ध्रुवणपारणां प्रणीय स्त्रेणसखा स्त्रीसमूहाः सखायो येषाम् । स्त्रीभिः सहिता इत्यर्थः ।
परस्परमन्योन्यं स्पर्धितया संहर्षशीलभावेन अमानैर्मानातीतैर्दानैर्द्रविणविध्राणनैर्वैवर्तुः
वर्पन्ति स्म । क इव । वारणेन्द्रा इव । यथा कुञ्जरराजा गन्धसिन्धुरा अमानैः कपो-
ललोचनमेद्गुदकरलक्षणसप्तसु स्थानकेषु अविरलनिर्गलनतया मानातीतैर्दानैर्मदवारि-
भिर्वर्पन्ति ॥

वदान्यविश्राणनमीक्षमाणो मालिन्यमालम्बत राजराजः ।

अन्वर्थनामा प्रथितल्लिलोक्यां कुबेर इत्येष तदादि विद्मः ॥ ९८ ॥

तदेत्यध्याहारस्तत्समये वदान्यानां दानशौण्डानां विश्राणनं विविधांशुकरजतसुव-
र्णभरणादिप्रदानमीक्षमाणः स्वलोचनाभ्यां साक्षाद्विभावयन् धनेश्वरत्वेन पुष्पकविमा-
नाधिरोहणमुवनविलोककत्वेन च साक्षाद्वीक्षणं राजराजः राज्ञामपि राजा चक्रवर्ती
यक्षेश्वरश्च धनदः । 'यक्षः पुप्यजने राजा शुश्रूको वटवास्यपि' इति हैम्याम् । तथा
'कैलासौका यक्षधननिधिर्किंपुष्पेश्वरः' इत्यपि हैम्याम् । मालिन्यं यद्यप्यहं दानश-
रोऽस्मि तथाप्येतेषां गणनातिगकामिताधिकदानाग्रे वदान्यगणनायामहं न किञ्चिद-
पीति विच्छाद्यतामालम्बत श्रयते स्म । तत्र मालिन्ये वयमेवं विद्मः । तदादि तदि-
नादारभ्य एष राजराजः कुत्सितं विच्छायाभिवनादनीदृशं वेरं शरीरं यस्य स कुबेर
इत्यमुना प्रकारेण अनुगतः सदृशीभूतोऽर्घो यत्र तदन्वर्थम् । सत्यार्थमित्यर्थः ।
नामाभिधानं यस्य तादृशल्लिलोक्यां जगद्वयेऽपि प्रथितो विख्यातिं प्राप्तवानिव ॥

तदार्थिवाञ्छावचनानुरूपं विहापितं सप्तहयोऽवसाय ।

करान्सहस्रं प्रविसार्थं बाहमिवाष्टमं तत्पुरतो वृणीते ॥ ९९ ॥

तदा तस्यां दानवेलायां सप्तहयः सूर्यः सहस्रं दशशती करान् सहस्रसंख्याकान्
हस्तान् विसार्थं कराः किरणाः हस्ताश्च । अष्टमं बाहं तुरङ्गं तेषां वदान्यानां पुरतोऽग्रे
वृणीते याचतीव । किं कृत्या । अर्थिनां याचकानां वाञ्छाया मनसोऽभिलपितस्य वच-
नस्य याचनारूपवाक्यस्य चानुरूपं तुल्यं योग्यं वा विहापितं वितरणम् । दानमित्यर्थः ।
अवसाय विज्ञाय ॥ इति सूरिदेशनानन्तरं आह्वदानम् ॥

अथ वर्षागमनारम्भः—

हन्तुं तपतीरिव तापमुर्व्यास्तदाम्बरेऽम्भोधर उल्लास ।

पुरंदरः सूरिपुरंदरस्य विवन्दिषुः पत्कजमागतः किम् ॥ १०० ॥

यदा यस्मिन्नेष दिवसे श्रीहीरविजयसूरयो जगन्मल्लकच्छबाहृष्टे समेतास्तदा त-
स्मिन्नेव वासरापराह्नसमये अम्बरे आकाशेऽम्भोधरः सजलजलबाहः उल्लास उन्नम-
ध्यायाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—उभ्यां पृथिव्यास्तपतीर्प्राप्सकालस्य । निदाघसमयजनितमि-
त्यर्थः । तापं संज्वरं तप्तिबाहुल्यं हन्तुं व्यापादयितुमिव । पुनस्तप्रेक्ष्यते—सूरिपुरंद-

रस्य हीरसुरिवासवस्य अथ च सूरः स्त्रीयाचार्यस्य वाचस्पतेः पुरंदरस्य स्वामिनः पत्कजं चरणारविन्दं विवन्दिषुर्नमस्कृतुकामः पुरंदरः शक्रः किमागतः । पुरंदरशब्देन शक्रो मेघश्च प्रोच्यते । यदुक्तम्—‘याचते वा पुरंदरम्’ । पूर्वं लिखितमस्त्वितत् । अथ वा मेघवाहनत्वात्पुरंदरतोऽपि । अथ वा मेघोऽपि दिव्यस्वरूपस्तेन तस्य वन्दनमपि युक्तम् । यदुक्तं मेघदूते काव्ये—‘जानामि त्वां प्रकृतिपुरुष कामरूपं मघोनः’ इति । इन्द्रस्य तु नमस्करणं प्रसिद्धमेवेति ॥

प्रवासिहृद्धारिधिमाथमन्थाचलोपमं वारिधरो जगर्ज ।

वीरावतंसालससूनशस्त्रं प्रोत्साहयन्विश्वजिगीषयेव ॥ १०१ ॥

प्रवासिनां पान्यजनानां निजयुवतीजनवियोगव्याकुलीभवत् हृत् हृदयमेव वारिधिः समुद्रस्तस्य माथे मन्थनं मास्थस्तस्मिन् मन्थाचलो मन्दरादिस्तस्योपमा सादृश्यं यस्य । ‘विरहिमनस्तुदि’ इति चम्पूकथायाम् । तादृशो वारिधरो मेघो जगर्ज गर्जारवं कुरुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वीरावतंसं सर्वमुभटानां मध्ये शेरसरायमाणं निदाधे दाघबाहुत्वेन जगद्युवजनविजयक्रियाविधाचलसमालस्यभाजं तादृशं सूतानि कुसुमान्येव शस्त्राणि प्रहरणानि यस्य स कुसुमायुधः कामस्त्रं विश्वेषां त्रिभुवनजन्मभाजां सुरासुरनराणां जिगीषया स्ववशीचिकीर्षया प्रोत्साहयन् महोद्यमयुक्तं कुर्वन्निव प्रगल्भभावोपगतं विदधान इव ॥

पौष्पेण चापेन जये त्रिलोक्याः स्मरेण दुःखीभवतार्थितेन ।

अमोघमम्भोजभुवेव चक्रे तदर्थमाखण्डलचापचक्रम् ॥ १०२ ॥

अम्भोजभुवा जगत्पृष्ठिकर्त्रा तदर्थं कदम्बकृते । उत्प्रेक्ष्यते—अमोघं देवदानवमानवलोकेषु सर्वत्राप्यस्खलितमाखण्डलचापचक्रं शक्रोदण्डमण्डलं चक्रे कृतमिव । किंलक्षणेन अम्भोजभुवा । पौष्पेण कुसुमसंवन्धिना प्रसूनमयेन चापेन शरासनेन कृत्वा त्रिलोक्या जये त्रिभुवनवशीकरणे दुःखीभवता कष्टं प्राप्नुवता स्मरेण मनोभयेन धर्यितेन याचितेन ॥

विश्लेषियोपाविरहोष्मशुष्यत्तनूर्निहन्तुं दयितेन रत्याः ।

कार्शनवं शस्त्रमिव प्रयुक्तं व्यलीलसद्योमि तडिद्वितानम् ॥ १०३ ॥

व्योमि गगनादग्ने तडितां विद्युतां वितानम् । शृन्दमित्यर्थः । व्यलीलघटीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रत्या दयितेन भर्त्रा स्मरेण प्रयुक्तं प्रेरितम् । मुक्तमित्यर्थः । कार्शनवं कृशानुसंवन्धि यद्विमयं शस्त्रमिव । किं कर्तुम् । विश्लेषो निजवर्त्मवियोगो विद्यते यासां ता विश्लेषिण्यो विरहिष्यस्तादृशो योपाः कामिन्यः तासां विरहोष्मणा प्रवत्प्रियवियोगतापेन शुष्यन्तीः शोषं प्राप्नुवन्तीः । कृशीभवन्तीरित्यर्थः । तनूः शरीरानि निहन्तुं ज्वालयितुमिव ॥

आक्रम्य दैत्यारिपदं स्थितस्याम्भोदस्य माहात्म्यमुदीर्यते किम् ।

कृतान्ततातो दशदिक्प्रसारिकरोऽपि थेनाधरितो महस्त्री ॥ १०४ ॥

दैत्यानां दानवानामरेर्नियूदनस्यापि पदं स्थानं राज्यं वाचरणं च विष्णुपदमाक्रम्य स्थितस्याभिव्याप्य वसतः अम्भोदस्य मेघस्य माहात्म्यं महिमा किं उदीर्यते वर्ण्यते कथ्यते । येन कारणेन अम्भोदेन महस्त्री प्रतापवान् तथा दशसु दिक्षु व्याप्नुवन्तीत्येवंशीलाः करा राजदेयांशाः किरणाश्च यस्य तादृक्षः । तथा कृतान्तस्य सकलमुरासुरनरलोकसंहर्तुरपि तातः पिता अधरितस्त्रिरस्कृतः । आच्छादित इत्यर्थः । 'करः प्रत्यायशुम्भयोः । रश्मौ वर्षोपले पाणौ' इत्यनेकार्थः । 'प्रत्यायो राजप्राज्ञो भागः इत्यर्थः' इति तदवचूर्णिः । मेघे समुन्नते रविः कस्य स्वास्यं न दर्शयतीत्यधरीकरणमेव ॥

प्राप्ते प्रियेऽब्देऽजनि भूजनीयं वप्पीहरावैः कृतचाटुकेव ।

प्रोद्भिन्नकन्दैः पुलकाङ्कितेवारब्धाङ्गहारेव कलापिलास्यैः ॥ १०५ ॥

प्रिये प्राणनाथे अब्दे मेघे प्राप्ते समागते सति भूजनी वसुधावधूः वप्पीहानां सारङ्गानां रावैः प्रिय प्रिय इति शब्दैः कृत्वा कृतं विनिर्मितं चाटु प्रियप्रायं वाक्यं यथा सा कृतचाटुका तादृशीवाजनि जाता । प्रोद्भिन्नैः प्रकटीभूतैः कन्दैः कन्दलैः पुलकेन रोमाञ्चेन बाङ्किता कलितेवाजनि । तथा कलापिना मयूराणां लास्यैर्नृलैः आरब्धः कृतः अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपः ताण्डवविशेषो यथा तादृशीवाचीत् ॥

प्रेक्ष्य क्षणं कामरसोन्मदिष्णूर्धनानुपङ्गेण तरङ्गिताङ्गी ।

पुत्रीः स्रवन्तीः पितरो गिरीन्द्राः प्रस्थापयन्तीव पतिं पयोधिम् ॥ १०६ ॥

पितरो जनिकर्तारः ततो गिरीन्द्राः महाशैला हिमाचलाद्याः पुत्रीरङ्गजाताः पर्वतोत्पन्नत्वात् स्रवन्तीर्नदीः । उत्प्रेक्ष्यते—पतिं भर्तां पयोधिं समुद्रं प्रति समुद्रस्य नदीपतित्वात्प्रस्थापयन्ति प्रेषयन्तीव । किं कृत्वा । क्षणं क्षणमात्रं काममतिशयेन रसः पयःपुरैः उन्मदिष्णूर्ध्वमन्ताः रङ्गतरङ्गैस्त्ररीतुमशक्याः तटस्थितशाखिनिपूदिनीर्वा । तथा घनानां वारिवाहानामनुपङ्गेण संगमेन तरङ्गाः कल्लोलाः संजाता आसिस्तादृशमृद्गं शरीरं यासां तादृशीः प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । अन्येऽपि पितरः मुहूर्तं कन्दर्परसेन उन्मत्ता घनैरुपपतिभिः समं संगमेन तरङ्गितमुपचितमद्गं कायो यासां तादृशीः स्वपुत्रीः प्रेक्ष्य भर्तुः पार्श्वे प्रस्थापयन्ति ॥

स्वयं धरित्रीधरताभिपेकोत्सवे प्रयुक्तान्कजजन्मनेव ।

तदोन्नमनीरदमुक्तधारापयःप्रवाहानवहन्महीध्राः ॥ १०७ ॥

तदा तस्मिन्वर्षाकाले उन्नमन्तो नीरभारैर्नष्टीभवन्तो भूषण्डलमम्बरतलं वात्सर्वदर्लकं रेकीकुर्वन्तो वा ये नीरदा घनास्तमुक्ता या धारा वारिष्टिलेक्षास्त्रासां पयसां पानीयानां प्रवाहान् महीध्राः गिरयः शैला अवहन्धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कजजन्मना ब्रह्मणा

खयमात्मनैव धरित्रीधरताया राजन्वत्वस्य भूमीभारोद्धृताया वा अभिपेकः पद्मभिपेक-
करणं तस्योत्सवे प्रयुक्तान्प्रेरितानिव ॥

किमम्बुमुक्चक्रिणमैक्ष्य वातचमूपतिक्रान्तदिगन्तचक्रम् ।

तदा मुधाभूतनिजप्रयत्ना विशश्रमुर्जिष्णुनृपाः प्रयाणात् ॥ १०८ ॥

तदा तस्मिन्मेघागमसमये जिष्णुनृपा जयजशीला राजानः परराजजनपदजयोद्यता
भूपालाः प्रयाणादभिपेनेनाद्विशश्रमुर्विधान्ताः स्थिताः । किंभूताः । मुधाभूता विफला
जाता निजा आत्मीयाः प्रयत्ना व्यवसाया येषाम् । अविरलसलिलपूरपूरितपृथिवीतलग-
मनागमनसामर्घ्याभावाद्भ्रमोद्यमाः । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुमुक् मेघः स एव चक्री सर्वभू-
मस्तं किमैक्ष्य दृष्ट्वा । किलक्षणम् । वात उत्तराहपवननाम्ना चमूपतिना सेनान्या
आक्रान्तं स्वायत्तीकृतं स्वामिजीमूतनूतनाभ्रकाशवृतं कृतं दिशामन्तानामवसानानां
चक्रं मण्डलं येन ॥

अम्भोभृताभ्रमदभ्रलेखा विभूपयन्ति स्म सुपर्ववीथीम् ।

शङ्के त्रिलोकीजयजागरूकसूनध्वजोर्वीधवगन्धनागाः ॥ १०९ ॥

अम्भोभिः पानीयैर्भृतानि यान्यभ्राणि पयोवाहास्तेषां भ्रमतां प्रतिदिशं पर्यटताम्-
भ्राणाम् 'आभला' इति प्रसिद्धानां लेखाः श्रेणयः सुपर्ववीथीं मुधाशनपद्धतिं गगना-
दृण विभूपयन्ति स्म । तत्राहमेवं शङ्के वितर्कयामि । शङ्के इवार्थे वा । उत्प्रेक्ष्यते—
त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य जये विजयकरणव्यवसाये जागरूकस्य जागरशीलस्य स्रोत्साहं
विहिताभियोगस्य सूनध्वजो मदनः स एव सर्वोधवो भूपतिस्त्रस्य गन्धनागाः सप्तधा-
प्रसवत्प्रलमदजलमुगन्धितबन्धुरसिन्धुरा इव । राज्ञां हि हस्तिभिर्भाव्यम् । चण्ड-
प्रयोतसेव ॥

नमःस्थलीसंवलिताम्बुवाहान्समीक्ष्य रासा ददिरे प्रमोदात् ।

कुटुम्बिनीभिः किमु शूरराजाभिभूतिजायास्तदुपज्ञकीर्तः ॥ ११० ॥

नमःस्थल्या गगनमण्डले संवलितान्वहलीभूतान्बुवाहान् वारिधरान् समीक्ष्य
गोतकण्ठं विलोचनगोचरीकृत्य कुटुम्बिनीभिः कुटुम्बिकपनस्तनीभिः प्रमोदात् हर्षाति-
रेकात् रासा रासका ददिरे दत्ताः । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—'कलापोद्यमुखमण्डलाः'
इति । 'काय जलधरपानीयाय लापाः शब्दाः कुटुम्बिनीजनजेगीयमानमेघरासकार्तः
कृत्या उषां मेघागमनावलोकनायोर्वीकृतं मुग्धमाननं यस्यादृशा मण्डला देशा यामु'
इति तद्विप्लवके । इति मेघागमे कुटुम्बिनीनां रासकप्रदानम् । उत्प्रेक्ष्यते—शूराणां
शतसहस्रलक्षकोटियोधिनां मुभटानां भास्कराणां च तथा राज्ञां सामन्तवृषाणां मूर्ध्ना-
भिरिषाणानां स्रग्जां चन्द्राणां चाभिभूतैः परामबनाजयते इति शूरराजाभिभूतिजा
तम्यास्तदुपज्ञः स मेघ एव उपज्ञा आद्य भागं यस्याः सा चार्धा कीर्तिथ तम्या इव
मुभटराजजयोपार्जिताया मेघसा कीर्तिरिव रामका इत्यर्थः ॥

तदा वराणां द्विजवत्कनीनां गर्जात्तेवेदध्वनिरम्बुवाहः ।

शाखाकरैर्ग्राहयति स्म भूमीरुहां प्रवालाप्रकरांलतानाम् ॥ १११ ॥

तदा तत्र प्रावृद्धप्रथमसमये अवनिवनानां नवपल्लवीभवनानन्तरमम्बुवाहो मेघो भूमीरुहां पादपानां शाखा एव कराः पाणयस्तेः कृत्वा लतानां प्रवालाः पल्लवा एवाप्रकरा हस्ताप्राणि तान् ग्राहयति स्म । किंवत् । द्विजवत् यथा ब्राह्मणो वराणां परिणेतृणां शाखावल्लम्बमानैः करैः । अत्र स्कन्धादारभ्याहुली यावत्पाणिरेव विवक्षितः । कनीनां कुमारिकाणां प्रवालवदयान्प्रकृष्टान् शोणिमसौकुमार्ययुक्तान् हस्तान् ग्राहयति । तत्र तावद्वेदपाठोच्चारो भवति । तमेवाह—किंलक्षणोऽम्बुधरः । गर्जाः स्तनितान्येव आत्ता गृहीता वेदध्वनयो विवाहोचितोचरिता वेदश्रुचां शब्दा येन ॥

अग्नैरनीकैरिव दिग्विभागानाक्रामतश्छिन्नतपर्तुदस्योः ।

केकारवैः किं क्रियतेऽम्बुदस्य जयध्वनिश्चन्द्रकिवन्दिवृन्दैः ॥ ११२ ॥

अम्बुदस्य जलधरस्य चन्द्रकिनो मयूराः । ‘अच्छाच्छैः शुक्पिच्छगुच्छहरितैः शिख्रा वनान्तास्तणैः सेव्याः संप्रति सान्द्रचन्द्रकिर्कुल्लहताण्डवैर्मण्डिताः’ इति चम्पूकथायाम् । त एव चन्दिवृन्दानि मङ्गलपाठकपटलानि तैः केकारवैः केका इति शब्दैः कृत्वा । उप्रेक्ष्यते—जय जय इति ध्वनिः क्रियते किं विधीयत इव । ‘सरूपाणामेकशेषः’ इति एकपक्षजयशब्दोऽवशिष्टः । अम्बुदस्य किं कुर्वतः । अनीकैः कटकैरिवाग्नैर्वदलकैः कृत्वा दिग्विभागान् समस्तानां हरितां प्रदेशानाक्रामतो व्यापुवतः स्वायत्तान्वा स्रजतः । पुनः किंभूतस्य । छिन्नो मूलदुग्मूलितस्तपर्तुर्निंदाघसमय एव दस्युः शत्रुर्येन ॥

विपप्रदोऽस्थानु जडाशयश्चेत्यपाचिकीर्षुः स्वमिवापवादम् ।

तदाम्बुदस्तं ककुदं मुनीनामुपासनागोचरतां निनाय ॥ ११३ ॥

तदा प्रावृट्काले अम्बुदो घनाघनः तं मुनीनां श्रमणानां मध्ये ककुदं श्रेष्ठं मुख्यं सू-
रिम् । ‘ककुदं तु प्रधानं ससे वृषाङ्गे राजलक्ष्मणि’ इत्यनेकार्थतिलके । उपासनायाः
सेवायाः गोचरतां निनाय प्रापयति स्म । सेवते सेत्यर्थः । उप्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रका-
रेण स्वमात्मीयमपवादमयशो जनमध्ये निन्दामपाचिकीर्षुर्निराकर्तुमिच्छुरिव । इति
किम् । यदयं मेघः विपं कालकूटं प्रददातीति । तत्त्वतस्तु जलदः । ‘विपं क्ष्वेडे जले
च’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘विपः क्ष्वेडो रसस्तीक्ष्णं गरलीषः’ इति हम्प्याम् । तथा व्यासप-
ष्ठिकमध्ये—‘देवराजो मया दृष्टो वारिवारणमस्तके । भक्षयन्नर्कपद्मानि विपं पीत्वा क्षयं
गतः ॥’ तत्त्वार्थो यथा—हे देवर, मया वारिणां वारणं तटाकपालिस्तस्य मस्तके उपरि
वज्रो मेघो वात्कटः दृष्टः । किं कुर्वन् । अर्कस्य अर्कतः ‘आकडो’ इति प्रसिद्धस्य
पद्मानि पर्णान् भक्षयन् खादन् । ततो विपं तटाकजलं पीत्वा क्षयं गृहं गतः इति ।

ततो मेघोऽपि विषं गरलं जलं च प्रकर्षेणातिशयेन ददातीति विप्रप्रदः । तथा अस्यास्तु
नाप्येकत्र स्थातुं शक्तः प्रतिनगरप्रामारामसीमभीमकान्ताराकूपारान् पर्यटनशीलः । अत
एवोक्तम्—‘क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलितध्वन्द्रो रविस्तापकृतपर्जन्यध्वपलाशयः’ । तथा
जडाशयो डलयोरैक्यात् जडो मन्दो मूर्खः प्रज्ञाहीनो निर्वुद्धिराशयोऽभिप्रायश्चेतो
यस्य । पक्षे जलमय आशयो मध्यं यस्य जलानामाश्रयो वा । ‘आशय आश्रयेऽभि-
प्रायपनसयोरपि’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथीचकार कारुण्यर-
सापगागिरः’ इति नैपथे । ‘कृपापारावारे नलहृदये’ इति तद्वृत्तिः । अतो मनोऽपि एता-
वता पशुवदज्ञानः पथात्कर्मधारयः ॥

निजौजसैवोन्मदयन्मनांसि यो योगिनां यौवनवत्पयोदः ।

अहो व्यनंसीत्स्तनितैः स्तवौघैरिव स्तुवन्सोऽप्यनगारशक्रम् ॥ ११४ ॥

यः पयोदो धाराधरः निजस्यात्मनः ओजसा प्रतापेनैव बलेनैव । माहात्म्येनैवेत्यर्थः ।
योगिनां वशिनां शमिनामपि मनांसि चित्तान्यमदयन्मदयुक्तानि कृतवान् । किंवत् । यौ-
वनवत् । तथा तारुण्य संयमिनामपि नन्दिपेणार्द्रकुमाररथनेमिप्रमुखाणामपि मानसानि
समदानि सकन्दर्पाणि करोति स्म । यदुक्तम्—‘यौवने विकिरत्येव मनः संयमिनामपि ।
राजमार्गे प्ररोहन्ते वर्षाकाले किलाङ्कुराः ॥’ इति । अहो इति आश्चर्यं । सोऽपि कन्दर्प-
दर्पेत्पादयितापि पयोदः तमनगारशक्र मुनीन्द्रं व्यनंसीत् उन्नमनागमनमिपाद्विषेण
नमति स्म । उन्नमय्यागतत्वान्नमस्कृतिर्लक्ष्यते । किं कुर्वन् । स्तवौघैः स्तोत्रप्रकरैरिव ।
उत्प्रेक्ष्यते—स्तनितैर्गर्जितैः कृत्वा स्तुवन्निव स्तुतिं कुर्वन्निव । अन्योऽपि स्तुवन्नेव
प्रणमति ॥ इति मेघागमनम् ॥

भोगीव योगी स तदा शमश्रीसङ्गी प्रविश्य प्रणिधानसौधम् ।

दिनं तदर्हद्रुणकीर्तनेन व्यतीत्य सांध्यं विधिमन्वतिष्ठत् ॥ ११५ ॥

तदा तस्मिन् बहलीभूतनूतनजीमूतसमये स हीरसूरियोङ्गी मनोवचनकाययोगवान्,
अथ वाद्ययोगयुक्तः । अर्हतामतीतानागतवर्तमानतीर्थकृतां गुणानां कीर्तनेन स्तवनेन
कृत्वा तज्जगन्नालमन्दिरस्वमागननोरदागमनसंबन्धि दिनं वासरं व्यतीत्यातिक्रम्य
सांध्यं दिवसावसानसत्कं विधिं प्रतिक्रमणादिकृत्यमन्वतिष्ठत्करोति स्म । किं कृत्वा ।
दिनं व्यतीत्य । प्रणिधानं ध्यानमेव सौधं विलासस्रग् प्रविद्यान्तर्निर्लीय । किलक्षणः ।
शमश्रिया सङ्गो मिथः परिरम्भोऽस्त्यस्य स उपशमकमलानुपहृत् । क इव । भोगीव ।
यथा भोगभाक् पुमान् कामिनीगाढालिङ्गनरङ्गवान् प्राश्रयि क्रीडामन्दिरे प्रविश्य सघनं
दिनं व्यत्येति ॥

प्राग्भूमिभूत्स्वाम्युदयामिलापी द्वीपे परस्मिन्निव रश्मिमाली ।

निजाननन्यकृतशीतकान्तिस्तस्मिन्नशेषां स उपामनैपीत् ॥ ११६ ॥

स सूरिस्तस्मिन् जगमल्लकच्छवाहकसामन्तमन्दिरे अशेषां समस्तामपि उपां रजनीमनैषीदतिक्रामति स्म । क इव । रश्मिमालीव । यथा भानुमान् परस्मिन्नन्यत्र द्वीपे अखिलं निशामतिवाहयति । किलक्षणः सूरिः भास्वांश्च । प्राग्भूमिभृतः प्राचीनभूषालात् । यद्यपि चतुष्टयामपि दिशां पतिस्त्रयापि गुरुणां प्रायो गुर्जरस्थितिमतया गुर्जरापेक्षया च पूर्वदिशि स्थितत्वेन प्राचीपतिरेवोक्तः । तस्मादकन्वरसाहेः सकाशात् स्वस्यात्मनः आत्मीयजिनशासनस्य वाभ्युदयमुन्नतिमभिलपति काहुति इत्येवंशीलः । सूर्यपक्षे पूर्वपर्वतादुद्गमनमिच्छतीत्येवंशीलः । 'उदयः पर्वतोन्नत्योः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । निजस्य स्वस्य आननेन वदनेन आगमनावसरेण अरुणोदयेन वा न्यङ्कतस्तिरस्कृतः । विच्छायाकृत इत्यर्थः । शीतकान्तिश्चन्द्रो येन ॥

प्राभातिकं कृत्यमथ प्रणीय तृणीकृतांहा विशदाशयश्च ।

फतेपुरं प्रत्यचलद्रतीन्द्र इवाम्बुधिं सिद्धधुनीप्रवाहः ॥ ११७ ॥

अथ रात्रिविरामानन्तरं सूरिः फतेपुरं प्रत्यचलत् प्रतिष्ठते स्म । किं कृत्वा । प्राभातिकं प्रभातकालसंबन्धि कृत्यमावश्यकदिकं करणीय प्रणीय निर्माय । क इव । सिद्धधुनीप्रवाह इव । यथा गङ्गायाः पथःपूरः अम्बुधिं समुद्रं प्रति प्रचलति । किंभूतः सूरिः प्रवाहश्च । तृणीकृतं तिरस्कृतं निवारितमंहः पापं येन । पुनः किंभूतः । विशदो निर्मलो निष्पाप उज्ज्वलश्चाशयो मनो मध्यं च यस्य ॥

स श्रीकरीं कैरविणीशकीर्तिः प्रावीविशद्विश्वजनीनमूर्तिः ।

महःसमूहोऽम्बुजवान्धवस्य विभावरीवल्लभमण्डलीवत् ॥ ११८ ॥

स सूरिः श्रीकरीं पातिसाहिपुरीं प्रावीविशत् प्रविशति स्म । किंवत् । विभावरीवल्लभमण्डलीवत् । यथा अम्बुजवान्धवस्य भानोमंहःसमूहः किरणकलापः चन्द्रबिम्बं प्रविशति । अमावास्यायां हि चन्द्रः सूर्यसमीपे गत्वा किरणगणं मार्गयित्वा तेनाभ्युदयं लभते । यथा रघुवंशे—'पुपोप वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति । किंभूतः सूरिश्चन्द्रश्च । कैरविणीशः शारदचन्द्रः तद्वद्विशदा कीर्तिर्यस्य । कैरविणीनां कुमुद्वतीनामीशत्वेन पतितया कीर्तिः ख्यातिर्यस्य । अथ वा । कैरविणी श्वेतकमलिनी तथा ईश ईश्वरस्तद्गुजला कीर्तिर्विस्तारः करप्रसारः सान्द्रचन्द्रिका यस्य । अथ वा जैनमतानुसारेण कुमुदिनीशकरवद्विशदा कीर्तिः प्रासादः स्फाटिकचैत्यं वा यस्मिन्चन्द्रमण्डले । 'कीर्तिर्यससि विस्तारे प्रासादिकर्दमेऽपि च' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । विश्वजनेभ्यो हिता विश्वजनीनी । 'तत्र साधौ हिते च यः' इति । भुवनजनवत्सला प्रबोधकारित्वान्मूर्तिर्यस्य । चन्द्रस्तु औपधीपतित्वादमृतमयत्वात् शैल्यकारित्वाचन्द्रकापतित्वाच्चाह्लादकारिणी हितकारिका च मूर्तिर्विम्बं यस्य ॥

मुमुक्षुशक्रः सदसत्समीक्षाहलेखिताशेषजनप्रदीपः ।

मनोरथः सिद्धिमिवावनीपप्रवेशनक्षोणिमलंचकार ॥ ११९ ॥

मुमुक्षुशंकः श्रमणेन्द्रः अवनीं भूमीं पाति पालयति रक्षतीत्यवनीपः अकञ्चरसा-
हिस्तस्य प्रवेशनं सिंहद्वारं तस्य क्षोणिं भुवं ब्रह्मप्रदेशमलचकार भूपयति स्म । क
इव । मनोरथ इव । यथा मनोरथः कार्यकरणाभिलाषः सिद्धिं कार्यनिष्पत्तिमलंकुरुते ।
किंभूतः सूरिः । सन् सम्यक् मार्गः असन् विरुद्धः पन्थाः तयोः सदसतोः शुद्धाशुद्धयोः
मार्गयोः समीक्षा दर्शनं सम्यग्ज्ञानं तत्र ह्येव अस्त्युक्त्य संजातमेवामिति ह्येवलिता ।
जातार्थे इतच्प्रत्ययः । उत्कण्ठिता ये अशेषाः समस्ता जना लोकास्तेवामज्ञानां तमो-
ऽन्धकारं तत्र प्रदीप इव प्रदीपो मन्दिरमणिः सर्वेषां पदार्थानां प्रकाशकारित्वात्
संसारसन्मार्गदर्शकः स्वर्गोपवर्गोत्तममार्गप्रकाशकश्च । ततो दीपोपमः ॥

समस्ति शेखोऽबलकैजनामा तुरुष्कशास्त्राम्बुधिपारदृश्या ।

हमाउंसूनोः क्षितिशीतभानोर्दृष्टिस्तृतीयेव परिस्फुरन्ती ॥ १२० ॥

अबलकैज इति नामाभिधानं यस्य तादृशो यवनानां गुह्यत्वेन माननीयः शेषः
समस्ति विद्यते । किंभूतः । तुरुष्काणां यवनानां शास्त्राभ्यागमाः सफाराकुरानप्रमु-
खाणि तान्येवाम्बुधिर्वहुत्वात्समुद्रस्तस्य पारं दृष्टवान् इति पारदृश्या यवनानेकशास्त्रा-
ध्येता पारगामी । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितिशीतभानोर्वैमुधासुधाकिरणस्य राज्ञः हमाउंसूनो-
रकञ्चरपातिसाहेः परिस्फुरन्ती सामस्ये देदीप्यमाना तृतीया वदनवर्तिनीभ्यां द्वाभ्यां
दृग्भ्यामधिका दृष्टिर्मेवमिव । यतोऽसौ साहेः सर्वशास्त्ररहस्यकथयितान्याप्राप्यायो-
पादृष्टा वातस्तृतीया इक् ॥

सहस्ररश्मेरिव सोमजन्मा समेत्य शेखस्य सवेशदेशे ।

तत्रेयिवांसं व्रतिनामधीशं तं स्थानसिंहो वदति स्म तस्मै ॥ १२१ ॥

स्थानसिंहाभिधानः श्राद्धः साहेः सामन्तसमानस्तत्र राजद्वारे इयिवांसं समागतं तं
हीरविजयनामानं व्रतिनां साधूनामधीशं सूरिं तस्मै शेषाय वदति स्म निवेदयामास ।
किं कृत्वा । शेषस्याबलकैजस्य सवेशदेशे समीपभागे स्थाने समेत्यागत्य । क इव ।
सोमजन्मेव । यथा सोमाद्यन्त्राजन्मोद्भवो यस्य स चन्द्राद्भजो बुधः सहस्ररश्मेः
सूर्यस्य संनिधौ मैत्र्याश्लोके च भानोरुलप्रधरो बुध इत्युच्यते । तथाधारवशाद्वासमेति ॥

स श्रेणिकायामयवन्मृगारिध्वजस्य शेखोऽपि सभां समेत्य ।

अकञ्चरोर्वीरमणस्य सिंहद्वारे विमोरागमनं जगाद ॥ १२२ ॥

स स्थानसिंहः निवेदितावधारितगुर्वागमनः शेखोऽपि अकञ्चरनामा य उर्वीरमणो
भूमिभर्ता तस्य सिंहद्वारे विमोः सुरैरागमनं जगाद भाषते स्म । किं कृत्वा । सभां
साहेरास्थानं समेत्य । किं च । अभयवत् । यथा अभयकुमारो मृगारिध्वजस्य महा-
वीरदेवस्य राजद्वारे राजगृहनगरयदिद्वारस्थगुणशिलार्चस्थाने धेनिकनृपाय निग-
दति स्म ॥

अर्घ्यं मुदासाम्बुभिरुल्लसद्भिस्तनूरुहैर्गौरवमादधानः ।

पैङ्गूपयोः प्राघुणकीं प्रणीय वाचं बभाषे पुनरेव शेखम् ॥ १२३ ॥

एष पातिघाहिः शेखं अवलकैजनामानं बभाषे वक्ति स्म । किं कृत्वा । वाचं सूरिसमागमनसूचकशेखवार्णीं पैङ्गूपयोः कर्णयोः प्राघुणकीमभ्यागतां प्रणीय कृत्वा । अथातिथेरातिथेयीकृता विलोक्यते । तामेवाह—मुदा सूरिसमागमध्रवणोद्भूतप्रमोदेन अस्त्राणि बाष्पाणि तेषां अम्बुभिः जलैरर्घ्यं पादधावनजलमादधानः कुर्वाणः । ददान इत्यर्थः । पुनरुल्लसद्भिस्तनूरुहै रोमभिः । 'लोमरोमतनूरुहम्' इति हैम्याम् । कृत्वा गौरवमभ्युत्थानादिक्रियामादधानः वृजन् ॥

ऋतौ वसन्तेऽवनिजन्मनेव समीयुषि श्रीश्रमणावतंसे ।

मनोरथेनाद्य मम प्रवीणचूडामणे पल्लवयांवभूवे ॥ १२४ ॥

हे प्रवीणानां निपुणानां विदग्धानां मध्ये चूडामणे कोटीरहीरायमाण, श्रीमति श्रमणानां मध्येऽवतसे शेखरे श्रीहीरविजयसूरीन्द्रे समीयुषि पादावधारिते सति अद्य सांप्रतीने वर्तमाने वासरे मम मनोरथेनाभिलाषेण पल्लवयांवभूवे सफलीभूयते स्म । केनेव । अवनिजन्मनेव । यथा वसन्ते ऋतौ मधुसमये संप्राप्ते सति अवनिजन्मना । जातिवाचित्वादेकवचनम् । समस्ततरसमुदायेन पल्लवकलिनेन उपलक्षणात् प्रवालैः कुसुमैः फलैश्च संयुक्तैर्जायते ॥

द्रक्ष्यामि दिक्षाद्य मुनीन्द्रचन्द्रमिवानुबिम्बं परमेश्वरस्य ।

शेखाधुनाहं नियतेर्वशेन किं चास्मि कार्यान्तरचुम्बिचेताः ॥ १२५ ॥

हे शेख, दिक्षा भाग्येन कृत्वा अद्य विद्यमाने अस्मिन् वासरे एव मुनीन्द्रेषु सर्वेषु सूरिष्वाल्लङ्घ्यत्वेन चन्द्रमिव चन्द्रम् । अथ वा स्वस्वशाखासिंहादकानां स्वामिनो रत्नाधिका मुनीन्द्रास्तेषां मध्ये अधिकं दीप्यमानत्वात् ज्योतिषामिव स्वामित्वाद्वा तेषां चन्द्र इवेति वा तं द्रक्ष्यामि दृग्गोचरीकरिष्यामि । उपप्रेक्ष्यते—परमेश्वरस्य परमात्मनो बिम्बं प्रतिबिम्बं मूर्तिरिव । जैनमते तु बिम्बशब्देन भगवत्प्रतिमा प्रोच्यते । अथ वा साक्षात्परमेशितुर्बिम्बमिव मूर्तिरिव । तथा 'संसारसिन्धावनुबिम्बमात्रं जागर्ति जाने तव वैरसेनिः । बिम्बानुबिम्बी तु विहाय धातुर्न जातु दृष्टातितरूपसृष्टिः ॥' इति नैषधे । परं किं वायं विशेषोऽस्ति । हे शेष, अधुना इदानींतनसमये अहं नियतेर्दैवस्य वशेनायत्तत्वेन कार्यान्तरं किञ्चित्कृत्यविशेषं चुम्बत्यालिङ्ग्यतीत्येवंशीलं चेतो मानसं यस्य कार्यान्तरेण व्यग्रमना अस्मि । एतत्कथनं त्वप्रतिबुद्धत्वेन अज्ञाततत्त्वभावेन म्लेच्छत्वेन वा । यथास्तिकं स्यात्तदा तु सर्वमपि लब्धत्वा वन्दत एवेति ॥

अमन्तुजन्तुव्ययपातकेनास्पृश्यां प्रणीतां धरणीं स्वधाम्नः ।

शेख क्षणं तेन पवित्रय त्वं गुरोः पदाम्भोजरजोमृतेन ॥ १२६ ॥

हे शैख, तेन कारणेन येनाहं कार्यान्तरेण गृहान्तर्जिगमिषामि ततोऽधुना तदाकारणानवसरः तेन हेतुना त्वं क्षणं क्षणमात्रं सुहृत् यावद्दुरोर्हीरसूरः पदाम्भोजयोधर-
णारविन्दयोर्यद्रजः परागस्तदेवामृतं सुधारसः । 'त्वत्पादपङ्कजरजोमृतदिग्धदेहाः' इति
भक्तामरस्तववचनात् । अथ वा अमृतं पानीयं तेन कृत्वा स्वस्यात्मनो धाम्नो वासगृ-
हस्य धरणीं भूमीं पवित्रय पावनीकुसु । पावित्र्यं प्रक्षालनात् । प्रक्षालनं तु पानीयेनैव
स्यात् इति । किलक्षणं धरणीम् । अमन्तूनां निरपराधानां जन्तूनां प्राणिनां व्ययो
विनाशो घातस्वस्य पातकेन पापेन कृत्वा अस्पृश्यां स्पृष्टुमप्ययोग्यां प्रणीतां कृताम् ।
अथ च योऽस्पृश्यः कथंचिजातः स लोकव्यवहाराद्वारिप्रक्षालनादेव स्पृश्यो भवेदिति
सीतिः । इति गर्भोत्प्रेक्षा ॥

इदं निगद्याब्धिगभीरघोषं जोषं मुखे भूमिधवो विधाय ।

जगाम गेहं गृहिणीसनाथं विद्युद्विलासीव गभस्तिरभ्रम् ॥ १२७ ॥

भूमिधवः पृथ्वीपतिः अकम्परपातिसाहिः गृहिणीभिः स्वकलत्रैः सनाथं संयुक्तं गृहं
स्वसौधं जगाम गतवान् । क इव । गभस्तिरिव । यथा भानुमान् विद्युद्रिः सौदामिनीभि-
र्विलसति शोभते इत्येवंशीलमभ्रं वर्दलकं 'वादलु' इति प्रसिद्धं मेघं वा गच्छति ।
किं कृत्वा । इदं पूर्वोक्तं शैखपुरो निगद्यालप्य । कथम् । अब्धिधवत् समुद्र इव गभीरो
मन्द्रो घोषो ध्वनिर्यत्रैवंविधं यथा स्यात्तथा । अकम्परसाहेः शब्दस्तु नवहस्तकव्या-
प्रवहुशारवं कुर्वन्नासीत् ततो घोष इत्युक्तिः । पुनर्मुखे निजवदने जोषं मौनं विधाय
कृत्वा । 'तूष्णीं तूष्णीं कर्णं च' इति ह्येभ्याम् । तथा 'जोषमासनविशिष्य यभापे' इति
नेपथे ॥ इति सूरिसमागमस्य साहेनियेदनम् ॥

घनादधीतामिव शैखशक्रो वार्णीं समाकर्ष्य हमाउंसूनोः ।

निरीय तस्याः सदसो वभाज भुवं व्रतीन्द्रेण विभूष्यमाणाम् ॥ १२८ ॥

शैखेण सकलनुरुष्कगुरुषु शक्रः इन्द्रः साहिः । मान्यत्वादिन्द्रत्वम् । तस्याः सदसोः
ऽकम्परसभाया निरीय बहिर्निर्गम्य व्रतीन्द्रेण सूरिणा विभूष्यमाणामलंक्रियमाणां भुवं
भूमीभाग वभाज । सूरिसमीपे समीपिवानित्यर्थः । किं कृत्वा । हमाउंसूनोर्हमाउंनामा
पानिसाहिस्तस्य सूनोः पुत्रस्याकम्परसाहेर्वाणीं समाकर्ष्य सम्यक् सादरं श्रुत्वा । उप्रे-
क्ष्यते—गभीरधीरत्वाद् घनाद् वभस्य सजलजलधरात्सकाशात् अपोतां पठितामिव ॥

भक्त्या नताङ्गो बहुमन्यमानः स्वमन्दिरं सूरिपुरंदरं सः ।

निनीपति स्नाखिलशैखपूषा नाशंसते निर्जरशास्त्रिनं कः ॥ १२९ ॥

अथिष्ठेषु शैखेषु म्हेष्टजातिमान्येषु तत्रादीयेषु वा पूषा महत्वादीप्यमानत्वा-
द्भास्वरः अवलोकजरोः सूरिपुरंदरं हीरविजयसूरिन्द्रं स्वमन्दिरं निजनिवाससदनं
निनीपति स्म नेत्रमिच्छति स्म । किंभूतः । भक्त्या दर्शनादुद्धतारमप्रीत्या कृत्वा

नताङ्गः प्रणमनेन नम्रीकृततनुः । पुनः किं कुर्वाणः । बहुमन्यमानः बहुबहुमानं ददानः । युक्तोऽयमर्थः । निर्जरशाखिनं कल्पपादपं को नाशंसते समीहते । अपि तु सर्वोऽपि इच्छेत् । 'शंस इच्छायाम्' । उभयपदी । 'आशंसते धनायति समीहते तद्वदाशास्ते' इति क्रियाकलापे ॥

अथो पृथिव्या उशना इवासौ निःशेषशास्त्रोपनिषद्यधीती ।

अस्पृष्टशिष्टेतरवृत्ति तस्मै न्यजीगदत्तनिखिलं निगाद्यम् ॥ १३० ॥

अथो सूरिसमीपागमनानन्तरं शेषस्तत्साहिकथितं निखिलं समग्रमपि निगाद्यं वाच्यं न्यजीगदत्कथयति स्म । कथम् । अस्पृष्टा अनाश्रिता अनादता वा शिष्टात्सांधोरितरा अन्धा दौर्जनी वृत्तिर्व्यापारो यत्रैवं यथा स्यात्तथा । शेषः किंभूतः । निःशेषाणां सर्वेषां शास्त्राणां कुरानादियवनागमानानुपनिषदि रहस्ये अधीतमध्ययनमस्यास्तीति । उपप्रेक्ष्यते—पृथिव्या भूमेरुशानाः शुक्र इव । तस्य असुराणां गुरुत्वादियमुत्प्रेक्षा । इदानीं च लोकभाषया यवना अमूरा उच्यन्ते । यदुक्तं दोषके—'सुंदरसरअसुरांहदलजलपीधुं-वयणेहि । अमरनारंदकढाविउंतिहांनारीनयणेहि' ॥

तदुक्तियुक्तौ सनिदर्शनायां शैलं निरस्तप्रतिबन्धभावम् ।

श्रुतौ प्रबन्धारमिव प्रवीणधुरीणमेनं बुबुधे बुधेन्द्रः ॥ १३१ ॥

बुधानां विपथितां सर्वशास्त्राधीतिनां मध्ये इन्द्रः सूरिः सनिदर्शनायां दृष्टान्तकलि-तायाम् । 'सरात्पराधोरनिमेषदर्शनाद्दिभेसि तद्विजयमुदाहरेति सा । जनेन यूतः खवता तदास्पदे निदर्शनं नैपथमभ्यषेचयत् ॥' इति नैपथे । तस्य साहेरुक्तीनां युक्तौ योजनायां चातुर्योदाररचनायामेनं शैलं प्रबन्धारे प्रबन्धो विस्तारः तस्य कर्तारं बुबुधे विवेद जानीते स्म । एनं किंभूतम् । निरस्तो निवारितो मुक्तः प्रतिबन्धभावः प्रतिबन्ध-कतादूषकत्वम् । 'विहंगमद्रापितसूत्रपद्धतौ प्रबन्धतास्तु प्रतिबन्धता न ते' इत्यपि नैपथे । कश्चिन् । प्रवीणधुरीणमिव । यथा विद्वद्गुन्दारकं सनिदर्शनायां श्रुतौ शास्त्रे निरस्तम् इदं च शास्त्रविरुद्धम् । इदं तु दूषणमित्यादिप्रतिबन्धककर्तृत्वं दूषणोद्भावकत्वं विरोधभाषित्वं येन तादृशं प्रबन्धारं दूषणनिराकरणनानार्थवृत्तिविशेषोल्लेखप्रकाशकारिणं कश्चिद्वि-पश्चिद्बुध्यते ॥

निशम्य तद्भाषितमेव धात्रीसहस्रनेत्रस्य ततो व्रतीन्द्रः ।

इष्येय शैलस्य गृहे प्रयातुं सुरेन्द्रधाम्नीय सुपर्वसूरिः ॥ १३२ ॥

ततः शेषवाक्यप्रवणानन्तरमेव हीरविजयनामा व्रतीन्द्रः श्रमणशकः सूरिः शैल-स्य गृहे मन्दिरे प्रयातुं गन्तुमिषेव वाञ्छति स्म । किं कृत्वा । धात्रीसहस्रनेत्रस्य पृथि-वीपुरंदरस्याकन्वरस्य तत्पूर्वोक्तं भाषितं कथितम् । वचनमित्यर्थः । निशम्याकर्ण्य । क इव कस्मिन् गन्तुम् । सुपर्वसूरिरिव । यथा सुपर्वणां देवानां सूरिराचार्यः पाठयिता वाच-स्पतिः मरेन्द्रस्य नाकिनायकस्य धाम्नि वैजयन्तनामनि प्रासादे गन्तुमिच्छति ॥

शुश्रूपमाणस्य विशिष्य शिष्यस्येवास्य शैलस्य वृषा मुनीनाम् ।

गेहं महीपालगृहोपकण्ठे पवित्रयामास पदारविन्दैः ॥ १३३ ॥

मुनीनां वृषा वासवः सूरिर्महीपालस्य पतिगार्हेर्गृहस्य प्रासादस्योपकण्ठे संनिधाने अस्यावलकैजनाग्रः शैलस्य गेहं भवनं पदारविन्दैश्चरणकमलैः । पूज्यत्वाद्वहुवचनम् । पवित्रयामास पावनीकुरुते स्म । अस्य किं चिरीर्पमाणस्य । शुश्रूपमाणस्य सूरिसेवां विधानुमीहमानस्य । कथम् । विशिष्य विशेषप्रकारेण ससेव्याधिक्येन । कस्येव । शिष्य-स्येव । यथा विनेयकः गुरोः स्वस्याचार्यस्योपाध्यायस्य य रक्षाधिकस्य वा विशिष्य सर्वान्तेवासिवर्गेभ्योऽस्यभ्यविकां परिचर्या विधत्सति स्वयं सुशिष्यत्वात्सर्गापवर्गा-दिमुत्ससाधकत्वाच्च ॥ इति साहिसंदिष्टवचनप्रवर्णपूर्वं शेषगृहगमनम् ॥

संदेहसंदोहमहाम्बुबाहमहावलेन त्रतिवासवेन ।

बोद्धा श्रुतेः श्राद्ध इव स्वधाम्नि धर्म्यां स गोष्ठीमनुतिष्ठति स्म ॥ १३४ ॥

स शैलः स्वधाम्नि निजनिकेतने प्रतिनां महाव्रतभृतां यतीनां वासयेन मघोना सह धर्म्यां धर्मसंचन्धिनीं गोष्ठीं वार्तामनुतिष्ठति स्म कृतवान् । किंभूतेन प्रतिवासवेन । संदेहाः संशयाः शास्त्रविचारणोद्भवाः मानसिका वा तेषां संदोहाः समूहा एव महान्तो पौराज्ञानान्यकर्तारः अम्बुबाहाः पनाधनाः तेषां विध्वंसने मूलोन्मूलने नामशेखीकरणे महाबलः प्रलयपवनस्तेन । किलक्षणः शैलः । श्रुतेः शास्त्रस्य बोद्धा अवगन्ता प्रवीणः । यदुक्तम्—‘पात्रे त्यागी गुणे रागी भोगी परिजनैः समम् । शास्त्रे बोद्धा रणे योद्धा पचाहः पुरुषः स्मृतः ॥’ इति सूक्ते । क इव । श्राद्ध इव । यथा कधिदागमावबोधक उपा-सकः केनापि सूरिणा समं धर्म्यां गोष्ठीं विधत्ते ॥

हिंसादये निर्दिशती विरोधिधर्मे मिथः स्वीयतदीयशास्त्रे ।

क्षीरात्मसोर्हसमिवाधिगत्य तयोर्विवेक्चारमसौ पुनस्तम् ॥ १३५ ॥

पुपोप भाषां स्वमुखेन शैलः पुरो विनेयायितवृत्तिरस्य ।

नति दधानो विनयादधीतां पाणौ प्रणीतात्सुगुणादिवास्त्रात् ॥ १३६ ॥

अर्था स्वसम्पत्तिं सूरैरानेता शैलः अस्य हीरसूरेः पुरोऽग्रे स्वमुखेन निजवदनेन कृत्वा भाषां वाणीं पुपोप पुष्पाति स्म पुष्टां चकार । उवाचेत्यर्थः । किंभूतः । विनेया-यिता विनेयोऽन्तेयादीं शिष्यसूत्राचारिता वृत्तिर्जनोपायव्यापारो यस्य । अत एव किं बुधानः । नति नम्रतां विनयनेन प्रह्रीभाषं दधानो विधानः । उन्प्रेक्ष्यते—पाणौ रणशरतया सहस्ते प्रणीतात्कृताम् । गृहीतादित्यर्थः । तथा सुगुणाः गुणशोभना जगज्जनन-गौरवज्ञा धर्म्यादयं गाम्भीर्याजं यमादवादिमा गुणा मनोगो हृत्कारविप्राश्रितानेकशास्त्रयो गुणो भवौ च यस्मिन् सादृशादयान्त्रोदयत् । ‘भगुणायोऽग्रमिष्यायः कोदण्डं धन्यं वासुदेवम्’ इति ह्यस्याम् । अधीनां पटितानिब । यदुक्तम्—‘नमनी रामनी यदुगुनी

विहपस्त्रिवंशविशुद्ध । पुण्यविना न विपामिह करिधनुहीघरिभञ्ज ॥' इति सूक्ते । तथा 'शश्वद्वाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । धनुषेव गुणाढ्येन निःशेषो रञ्जितो जनः ॥' इति चम्पूकथायामपि । किं कृत्वा । मिथः परस्परं विरुध्येते इत्येवंशीलौ धर्मौ स्वभावी ययोः । 'धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु । संसर्गेऽर्हत्सहिंसादी न्यायोपनिषदो-
रपि ॥' इत्यनेकार्थः । तथा हिंसा निर्मेन्तुजन्तुव्यापादनं तथा दया जगजीवानां स्वप्राणवद-
क्षणं ते निर्दिशती प्ररूपयति स्वीयं यवनजातिसंवन्धि तथा तदीयं सूरिशासनसंवन्धि
च उभे शास्त्रे अधिगल्य विदित्वा । पुनरपरार्थान्तरे । पुनर्द्वितीयवारमुच्यते । वा इति
पुनःशब्दार्थः । क्षीराम्भसोर्दुग्धजलयोर्हंसं सितच्छदमिव तयोर्हिंसादयाशास्त्रयोर्विवे-
क्तारम् इदं सम्यक्प्ररूपणमिदमसमीचीनं प्ररूपणं च, अयं स्वर्गापवर्गसाधकः
पन्थाः अयं च दुर्गदुर्गतिमार्गः, इयं च निःस्पृहाणामुक्तिः एषा च रसनादिरसलम्प-
टानामुक्तिरिह्यादि विवेचनकर्तारं त वशीन्द्रं जितेन्द्रियाणां पुरंदरं च अधिगल्य
विशाय मनसि निश्चिह्न ॥

अथ स्वमत्तानुशिष्टिपृच्छा—

पैगम्बरेनः समयेषु सूरं पुरातनैर्व्याहृतमेतदास्ते ।

निक्षिप्यते न्यास इव क्षमायां यमातिथिर्यो यवनस्य वंश्यः ॥१३७॥

खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्यास्थानीं स्थितस्याधिपतेरिवोर्व्याः ।

उत्थाय पृथ्व्याः परिवर्तकाले गन्ता समग्रोऽपि जनः पुरस्तात् ॥१३८॥

हे सूर, नोऽस्माकं पुरातनैः प्राचीनैः पैगम्बरैः । केचनास्मन्मार्गप्रवर्तकाः विशिष्ट-
सिद्धिबुद्धिभाजो महापुरुषा अभूवन्, तेऽस्मन्मते पैगम्बर इति संज्ञकाः प्रोच्यन्ते ।
तैस्त्वत्कृतेषु समयेषु शास्त्रेषु मध्ये एतन्मया श्रीमत्पुरो निवेद्यमानं व्याहृतं भाषित-
मास्ते । एतत्किम् । यः कश्चन यमस्य कृतान्तस्य अतिथिः प्रायुणकः । मृत इत्यर्थः ।
यवनस्य । जातावेकवचनम् । तुरुष्कस्य वंश्यो गोत्रजन्मा तुरुष्को न्यासो निःक्षेप इव
स्थापनिके च क्षमायां भूमध्ये निक्षिप्यते स्थाप्यते । स क्षोणीनिक्षिप्तः समग्रः समग्रो-
ऽपि यवनवंश्यः तुरुष्कजातीयः परिवर्तकाले कल्पान्तकाले पृथ्व्या भूगर्भादुत्थाय बहि-
र्निर्गल्य स्वस्वस्वरूपेण खुदा इत्यस्मत्परंपरायां नाम यस्य तादृशस्य श्रिवा समग्रलक्ष्म्या
युक्तस्य परमेश्वरस्य समग्रहिन्दुवर्गेर्व्यायमानस्य जगदीश्वरस्य पुरस्तादग्रे गन्ता गमि-
ष्यति । किंभूतस्य खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्य । आस्थानी स्वास्थानसभामागल्य स्थितस्य
उपविष्टस्य । कस्येव । अधिपतेरिव सभाभासीनस्य उर्व्या मूर्मेर्नर्तुर्नृपस्याग्रे समस्तोऽपि
जनः समायाति स्वस्वन्यायनिर्माणार्थम् ॥

आदर्शिकायामिव पुण्यपापे संक्राम्य संशुद्धनिजोपलब्धौ ।

विधास्यते साधु स तत्र तस्य न्यायं निरस्य स्वपरानुरोधम् ॥ १३९ ॥

हे सूर, खुदाख्यः परमेशिता तत्र सभामध्ये सर्वस्य पूर्वोक्तस्य यवनजनस्य साधु
सम्यक्प्रकारेण यथा स्यात्तथा न्यायं सदस्यव्यवहारविचारं विधास्यते स्वयमेव करि-
ष्यते । किं कृत्वा । अयं स्वः स्वकीयो मदीयः, अयं च परः परकीयः न मत्पक्षाधितः,
इति यज्ज्ञानं स तु सांसारिकव्यवहारः तयोः स्वपरयोरनुरोधो वद्वाग्रहोऽथ वा तयो-
रेव बोधो ज्ञानं तं निरस्य त्यक्त्वा । यदुक्तम्—‘अयं निजः परो वेति गणना लघुचे-
तसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥’ इति । पुनरपि किं कृत्वा । आदर्शिका
हस्तकनिर्मुक्ता पृष्ठे च ग्रहणार्हा केवला दर्पणिका । मेवातमण्डलादौ आदर्शिके-
त्युच्यते । तस्यामिव सम्यक्प्रकारेण शुद्धा निर्मला निष्पापा वा स्वपरव्यवसायविर-
हिता निजस्यात्मन उपलब्धिर्मतिर्ज्ञानम् । ‘प्रेक्षाप्रतिपत्प्रज्ञाप्रेक्षाचिदुपलब्धयः’ इति
हैम्याम् । तस्यां पुण्यपापे अर्थायवनजनस्य मुक्तदुष्कृते संक्राम्य स्वहृदये प्रतिबिम्ब-
यित्वा । विचार्येत्यर्थः ॥

विमृश्य विश्राणयिता फलं स श्रेयोहसोस्तस्य ततोऽनुरूपम् ।

मसूरगोधूमयवादिधान्यबीजस्य सस्योत्करमुर्वरेव ॥ १४० ॥

ततस्तत्सदसज्ज्ञानानन्तरं स खुदाभिधः परमेश्वरः विमृश्य अनेनैवंविधं कर्म वि-
निर्मितम् अत एतस्य ईदृशमेव फलं प्रदत्तं विलोक्यते इति स्वमानसे विचार्य । यदु-
क्तम्—‘यथावयादशं येन कृतं कर्म शुभाशुभम् । तत्तावत्तादृशं तस्य फलमीशः प्रय-
च्छति ॥’ इति चम्पूकथायाम् । एतद्वचनात् तस्य यावद्यवनजनस्य श्रेयोहसोः पुण्यपाप-
योरनुरूपमुचितं फलं सुखदुःखानुभवनरूपं विश्राणयिता स्वस्वानीप्रयोगः प्रदास्यति ।
केव । उर्वरेव । यथा सर्वसस्या यत्रोत्तमाग्राणि सर्वाण्यपि धान्यानि सम्यक् निष्पद्यन्ते
सोर्वरेष्वभिधीयते । तादृशी धरित्री । मसूरा मालवमण्डले बहुप्रसिद्धाः, गोधूमाः सर्व-
त्रापि ख्याताः, तथा यथा अर्बुदपरिसरे अतिशयेन प्रथिताः प्रायशस्तु सर्वत्रापि वि-
द्युताः, एते त्रयोऽप्यादौ येषां तेषामपरेषामपि धान्यानां बीजं योनिनिबन्धस्य योग्यं
सस्योत्करनिबद्धं विश्राणयति प्रदत्ते । सर्वसस्यायो भूमौ यादृशं धान्यमुप्यते तादृशमेव
ल्यते इत्यर्थः ॥

नावोऽम्बुधेः कूलमिवानुकूलवातेन भिक्षिं गमिता अनेन ।

भोक्ष्यन्ति भोग्याद्भुतभोगमङ्गीतरङ्गिताः केऽपि ततः सुखानि ॥ १४१ ॥

ततः पुण्यफलदानादनेन रुदासंशेन परमेश्वरेण केऽपि पुण्यभाजिनो यवना भिक्षिं
सर्गं गमिताः प्रापिताः सन्तो भोग्याः भोक्तुं योग्याः अथ वा भुज्यन्ते निरन्तररुतां
येत्यानि भोग्यानि तेः पुण्यपरिकः कृत्वा अद्भुताभिराश्चर्यकारिणीभिर्भोगानां विविधगु-
णानां नानाप्रकारहृदयगमाभ्यवहाराणामाभरणवचनागनितमनिर्माद्यकस्वर्णारिष्यनाना-
रुचया इह लोके राज्यादिर्लभ्यानी मङ्गीभिः रचनाभिः तरङ्गिताः प्रमोदमेदक्षिता गताः
सन्तः । ‘भोगस्तु राज्ये वैराग्यभृतां गुणे । धनेऽहिंसायपणयोः पातालाभ्यवहारयोः ॥’

इत्यनेकार्थः । मुखानि शर्माणि भोक्ष्यन्ति । का इव । नाव इव । यथा यानपात्राणि ता-
त्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति न्यायाभोजना अनुकूलेन स्वाभिलषितस्थानप्राप्तिकारिणा वातेन
अम्बुधेः समुद्रस्य कूलं तटं वेलाकूलं वा लम्बिताः सन्तः मुख सांसारिकं सातं
भुज्जन्ति ॥

श्येनैः शकुन्ता इव पीड्यमानाः कुम्भाः कुलालैरिव पच्यमानाः ।

तद्गोमृभिर्दोषकिमेनसान्ये प्राप्स्यन्ति दुःखान्यपि तेन नीताः ॥ १४२ ॥

अपि पुनस्तेन तुदाद्यपरमेष्ठिना अन्ये कुकर्मकारिणो यवनजनाः एनसा पचेलि-
मेन पापेन कृत्वा दोषकिं नरकं नीताः संप्रापिताः सन्तो दुःखानि महाकष्टानि प्रा-
प्स्यन्ति लप्स्यन्ते । किं क्रियमाणाः । श्येनैः शशादनैः सिञ्चानकैः । 'श्येनः पत्री शशा-
दनः' इति ह्यम्याम् । शकुन्ता विहंगमा इव तद्गोमृभिः तस्य नरकस्य गोमृभिः गोपाय-
न्तीति गोप्तास्तेनैरकपालकैः । 'नरयस्सरकेपाल केहिं परिवेया अच्छि । तदुत्तरे
नरकरं केहिं-' इति विदग्धमुखमण्डने । पीड्यमानाः खादनाक्षिकर्षणमारणादिप्रकारैः
सततं संताप्यमानाः । पुनः किं क्रियमाणाः । कुलालैः कुम्भकारैः कुम्भाः कलशा इव
इष्टिकावत्पाचनकटाहोष्णतलावुत्कालनामिक्षेपणतप्तत्रपुमानादिना निरन्तरं पच्यमानाः
पचिक्रियां पक्तां भ्रष्टां नीयमानास्तद्गोमृभिरेव ॥

कुरानवाक्यं किमिदं यथार्थं महात्मनां वाक्यमिवास्ति सूरे ।

इव प्रसूने गगनस्य तस्मिन्नुताभ्युदेति व्यभिचारिभावः ॥ १४३ ॥

हे सूरे, महात्मनामवितथवाचासुत्तमानां भाषितं वचनमिव यवनानां किं यच्छास्त्रं
कुरानमित्युच्यते इदं यन्मया धीमत्पुरस्तात्पूर्वं प्रतिपादितं कुरानस्य यवनशास्त्रविशेषस्य
वाक्यं वचनम् । किमिति प्रश्ने । यथार्थं सत्यमस्ति । उताथ वा गगनस्य प्रसूने आकाशकुसुम
इव तस्मिन् कुरानवाक्ये व्यभिचारिभावोऽसत्यत्वमभ्युदेति प्रकटीभवति । इदं सत्य-
मसत्यं वा तत्सम्यक् निश्चित्य वाच्यमित्यर्थः ॥ इति शेषस्य स्वशास्त्रानुसारिप्रश्नः ॥

इदं निगद्य व्यरमत्स तस्य बुभुत्सया वाङ्मयवेदितायाः ।

ततो बिडौजा यतिनामिवैकधुरां सिताया मणति स्म वाणीम् ॥ १४४ ॥

स प्रश्नकर्ता शेष इदं पूर्वोक्तं निगद्य कथयित्वा व्यरमद्विरराम । मौनं कृत्वा स्थित
इत्यर्थः । कथा । तस्य साहिना धर्मगोष्ठीमनुष्ठातुमाहूतस्य हीरसूरिवाङ्मयानां स्वपरसमय-
शास्त्राणां वेत्ति सम्यग् जानातीत्येवंशीलो वेदी तस्य भावो वेदिता तस्या ज्ञातृताया
बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया । ततः शेषे मुखे जोषे कृते सति शेषप्रश्नानन्तरं वा यतिनां
साधूनाम् । 'ब्रह्मशर्मभरचार यतीव' इति नैपथे । मत्वधीं यन्प्रत्ययः । बिडौजा इन्द्रः
सूरिर्वाणीं मणति स्म । उवाचेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—सितायाः शर्करायाः एकधुरामिव
एकां धुरं बहतीत्येकधुरां सदृशाम् । 'एकधुरीणैकधुरावभावेकधुरावहौ' इति ह्यम्याम् ॥

निरञ्जनः कन्धुरिव व्यपास्तनिःशेषदोषः पुनरर्थमेव ।

ज्योतिर्मयो वह्निरिवास्तमूर्तिर्मीनाङ्कवद्यः परमेशितास्ते ॥ १४५ ॥

यः परमेशिता कन्धुः शङ्ख इव निर्गतमङ्गलं रजः आदिल्लेपो यस्य निरञ्जनः कर्म-
मल्लेपरहितः । 'सङ्को इव निरञ्जने' इति कल्पसूत्रोक्तेः । पुनरर्थः अर्थमेव भास्वानिव
व्यपास्ता निर्मूलमुच्छेदिता निःशेषाः समस्ता दोषा अपगुणा रात्रयश्च येन । पुनर्थो
वह्निरग्निरिव ज्योतिर्मयः परमतेजःस्वरूपः । यदुक्तम्—'तेजोमयोऽपि पूज्योऽपि
घातुना नीचजातिना । संगतः सहते वह्निर्धनघातजयातनाम् ॥' इति । पुनर्मीनाङ्क इव
कंदर्प इवास्ता त्यक्ता मूर्तिः शरीरं येन । सरस्थानङ्गत्वात् । आस्ते । 'सतायाम-
स्त्यास्ते' इति क्रियाकलापे । तथा 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोचराशिरसिते खलु
कृपाः' इति नैपथे । आस्ते आसाते आसते इति बहुवचनम् ॥

भवभ्रमीभङ्गिभरो भवीव किं रूपमाधाय सभांगमी सः ।

क्षेप्ता पुनर्दोयकिभिस्तिगत्योर्जनस्य कं हेतुमिह प्रतीत्य ॥ १४६ ॥

स परमेश्वरः भवेपु संसारपरम्परामु भ्रमीणां भ्रमणीनाम् । 'अपि भ्रमीभङ्गिभिरा-
वृताहम्' इति नैपथे । भङ्गयो रचना नरकतिर्यङ्कुरदेववैचित्र्यस्ताप्तां भरः समूहो यस्य
तादृशो भवी जीवः । 'स पुनर्भवी जीवः स्यादमुमान्' इति हेम्याम् । संसारपर्यटनशी-
लजन्तुरिव । यथा जीवः संसारे बंध्रम्यमाणः सन्नानारूपाण्यादत्ते तथा संसारी जीव
इव । किं कीदृजजातीयं रूपं देवनरादिसंबन्धि कीदृशं शरीरमाधाय कृत्वा सर्वा परिपदं
गमिष्यति उपवेक्ष्यति इति सभांगमी । पुनः स खुदा इह जगति कं हेतुं रागद्वेषादिकं
कारणम् । रागद्वेषौ विना शुभाशुभकारकत्वं न स्यात् । तस्य तु तावेव न सः । ततः
कं हेतुं प्रतीत्य समाश्रित्य जनस्य दोयकिभिस्तिनाभ्योर्नरकस्वर्गलक्षणयोग्योः क्षेप्ता
क्षेप्सति । हेतुरत्र नास्त्येव । हेत्वभावात्तत्र क्षेपणमपि न घटते ॥

सुखामुखानि प्रभविष्णु दातुं पचेलिमं प्राक्तनमेव कर्म ।

तस्यैव तत्कारणतास्तु मञ्जागलस्तनेनेव किमत्र तेन ॥ १४७ ॥

हे क्षेप्त, सुखामुखानि सौख्यानि दुःखानि च दातुं प्रभविष्णु समर्थं प्राक्तनं पूर्वज-
न्माक्षीर्णं पचेलिमं परिपाकं प्राप्तं कर्मैव नान्यः कोऽपि तत्तस्मात्कारणात् तस्यैव कर्मण
एव कारणता जगत्कर्तृतास्तु । अत्र जगति मञ्जागलस्तनेनेव छागिष्ठानिपरणजेन
पयोधरेणेव प्रायेणेव तेन केनचित्कल्पितेन जगत्कर्ता किमस्तु यदि अज्ञाकण्डोद्धूत-
सनाहुग्धं प्रादुर्भवति तदा तस्मादपि विश्वसृष्टिर्घटते ॥ इति कर्मणो जगत्कर्तृत्व-
स्थापने सूरिप्रत्युत्तरम् ॥

इदं गदित्वा विरते व्रतीन्द्रे शेषः पुनर्वाचमिमामुवाच ।

विज्ञायते तद्बहुगर्षवाचि वीचीव तथ्येतरता तदुक्तौ ॥ १४८ ॥

इदं पूर्वाक्षं गदित्वा प्रत्युत्तरं प्रदाय प्रतीन्द्रे विरते निवृत्ते सति शेखः पुनर्द्वितीय-
वारमिमामग्रे वक्ष्यमाणां वाचं वाणीमुवाच वक्ति स्म । तदेवाह—हे गुरो, तद्भवदुक्ति-
युक्तिकारणाद्बहुगुणो वाचाटस्तस्य वाचि वचने इव तदुक्तौ कुरानवाक्ये तथ्येतरता
केवलं मृपाभापितैव विशाद्यते ॥

वभाण भूयः प्रभुरेतमेतत्सष्टा जगत्पूर्वमिदं विधत्ते ।

तत्केतुवत्संहरते स पश्चात्ततोऽस्ति तस्याप्यसमश्रमोऽसौ ॥ १४९ ॥

भूयो द्वितीयवारं प्रभुः सूरिः एतं शेखं प्रति एतदिहैव वृत्ते कथ्यमानं वभाण भ-
णति स्म । निजगादेत्यर्थः । तदेव निर्दिशति—हे शेख, यदि स स्रष्टा जगत्कर्ता इदं
सुरासुरनरनारकलक्षणं जगद्विश्वं विधत्ते निर्मिमीते प्रथमं सकलजगज्जनं निष्पादयति,
पश्चात्स एव स्रष्टा विधाता केतुवद्भूमकेतुरिव तत्स्वेनैव कृतं विश्वं संहरते क्षयं नयति ।
ततः कारणात् तस्यापि जगत्कर्तुरपि । अयमसमोऽसाधारणः श्रमः क्लेशोऽस्ति विद्यते,
न पुनः कदाचनापि स्वास्थ्यं यदेकं घटयति परं भनन्तीति ॥

कर्ता च हर्ता निजकर्मजन्यवैचित्र्यविश्वस्य न कश्चिदस्ति ।

वन्ध्यात्मजन्मेव तदस्तिभावोऽसन्नेव चित्ते प्रतिभासते तत् ॥ १५० ॥

हे शेख, निजस्यात्मनः कर्मणा स्वप्राचीनजन्माचीर्णमुकृतदुःकृतरूपेण कर्मणा
जन्यमुत्पाद्यं वैचित्र्यं रचनाया विचित्रत्वं नानात्वं यस्य तादृशस्य विश्वस्य जगतः
कश्चित्कर्ता निष्पादकः च पुनर्हर्ता संहारकः सर्वथा नास्त्येव । तत्कारणात्तस्य जगत्कर्तु-
रस्तिभावः सत्ता विद्यमानत्वमसन्नेव अविद्यमान एव प्रतिभासते मम चित्ते । मन्मन-
सीति भावः ॥

शेखं तमित्थं कृतपूर्वपक्षं संबोध्य सिद्धान्तवचोभिरेयः ।

धर्मं निधत्ते स तदीयचित्ते कृपीवलो बीजमिवोर्वरायाम् ॥ १५१ ॥

एष सूरिस्तदीये शेखसंबन्धिनि चित्ते मानसे दयारूपं धर्मं निधत्ते स स्थापयति
स्म । क इव । कृपीवल् इव । यथा कर्षुः उर्वरायां सर्वसस्यायां क्षेत्रभूमौ बीजं वपनो-
चितधान्यं निधत्ते वपति । किं कृत्वा । इत्थममुना प्रकारेण कृतो विहितः पूर्वपक्षो विप्र-
तिपत्तिर्येन । संदिग्धोऽर्थः पूर्वपक्षः । तं शेखं सिद्धान्तवचोभिर्निःसपत्नबुद्धिनिधयः
सिद्धान्तस्तस्य वाक्यैर्वचनैस्तद्रूपैर्वा प्रत्युत्तरैः । सिद्धान्तावलम्बेन पूर्वपक्षप्रतिक्षेपो भ-
वति इति व्युत्पत्तिर्नपथनरह्याम् । संबोध्य बोधयित्वा ॥

वभूव बल्भावसरोऽधुना तद्विधीयतां काप्युचिते पदे सा ।

दत्त्वाल्पमज्ञाद्बहु गृह्यते यद्धर्मादि पात्रादिव बुद्धिमद्भिः ॥ १५२ ॥

श्रुत्वेति शेखस्य वचो विधत्ते यावत्स बल्भामुचितप्रदेशे ।

अभाजि भूजन्ममिदा सभाया मध्यं दिवो भानुमतेव तावत् ॥ १५३ ॥

तावत्तदैव तस्मिन्नेव काले भूजम्भभिदा पृथिवीपुरंदरेण अकम्बरसाहिसभायाः स्व-
 पर्पदो मध्यमुत्सहोऽभाजि समाश्रीयते स्म । सभायां समागत इत्यर्थः । केनेव । भानुम-
 तेव । यथा भास्करेण तदैव तस्मिन्नेव वासरे दिवो व्योमो मध्यमाश्रितम् । एतावता
 मध्यदिनावसरोऽपि जात इत्यर्थः । तावत्किम् । यावद्यथा यस्मिन्नेव समये प्रत्यावे-
 उचिते प्रदेशे कर्णराजन्यभवने स सूरिर्वल्मां नोजनमाचाम्लं विधत्ते करोति । कर्तुमुप-
 विशतीत्यर्थः । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण शेषस्य वचो वाक्यं ध्रुत्वा आकर्ष्य ।
 इति किम् । हे गुरो, अधुना इदानीम् । युष्माकमित्यध्याह्नियते । वल्माया अशनस्याव-
 सरः बभूव संपन्नः । तत्कारणात् क्वापि कुत्रापि उचिते अस्माकं यवनानां सन्नन्यनुचितं
 हिन्दुवर्गगृहे श्रीमतामाहारकरणयोग्ये पदे स्थाने वसत्यादी वा गत्वा सा वल्मा विधी-
 यतां कियताम् । यत्कारणाद्बुद्धिमद्भिः पण्डितैः अल्पं स्तोकं भाट्टकमात्रं दत्त्वा अहास्व-
 कायात्सकाशात् तपःक्रिया अनुष्ठानादिधर्मो गृह्यते । कथम् । यहु घनतमं यथा स्यात्तथा ।
 कस्मादिव । पात्रादिव । यथा मुपात्राय साधवे स्वल्पमात्रादिकं दत्त्वा तस्माद्बहु स्वर्गाप-
 वगादिकमादीयते । यतः 'दानपात्रमधमर्णमिहैकप्राहि कोटिगुणितं दिवि दायि'
 इति नैपथेऽपि ॥ युग्मम् ॥

धर्मोदयस्येव मुहूर्तमात्मगोष्ठीविधानावसरं विभाव्य ।

महीमहेन्द्रस्तमथाजुहाव मुनीन्द्रमिन्द्रावरजोर्जितश्रीः ॥ १५४ ॥

अथ स्वस्यां सभायामागमनानन्तरं महीमहेन्द्रो भूमीन्द्रोऽकम्बरसाहिसं स्वयं गुर्ज-
 रमण्डलादाहृतं मुनीन्द्रं सूरिराजमाजुहाव आकारयामास । य किंलक्षणः । इन्द्रस्य पु-
 रंदरस्यावरजो लघुघ्राता कृष्णः । 'कानुजे मम निजे दनुजारौ जाप्रति स्वशरणे रण-
 चर्चा । यद्गुजाङ्गमुपधाय जयाङ्गं शर्मणा स्वपिभि वीतविशङ्कः ॥' इति नैपथे । 'दासाहंः
 पुरुषोत्तमोऽविशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजाः' इति हर्म्यामपि । तद्बद्धमिता प्रवत्ता श्रीलं-
 क्षीर्यस्य । किं कृत्वाजुहाव । स्वस्यात्मनः अकम्बरसाहेरात्मनः गोष्ठीविधानस्य
 सूरिणा समं धर्म्यवार्ताकरणस्यावसरं समयं विभाव्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । उरप्रे-
 श्यते—धर्मोदयस्य श्रीमजिनधर्मस्याभ्युदयस्य मुहूर्तं वेलाभवसरमिव ॥

शेखस्ततः साधुविधुं विशुद्धधर्मोपदेष्टारमदःसमाजम् ।

स्यसाधकस्यान्तिकमिष्टदेवं सिद्धिप्रदो मन्त्र इवानिनाय ॥ १५५ ॥

ततः साहेराकारणानन्तरं शेखोऽवलर्कजः साधुविधुं वाचंयमचन्द्रमदःसमाजमक-
 म्बरसभामानिनाय आनयति स्म । 'अदःसमित्संमुखपरिर्यावत-' इति नैपथे । अदः-
 षण्डस्य समासविधानम् । किंभूतं साधुविधुम् । विशुद्धो निर्दोषो यो धर्मो दयामूल-
 गिनाशापूर्वकस्यास्योपदेष्टारं सम्यक् विविच्य वक्तारम् । क इव । मन्त्र इव । यथा साध्य-
 सद्गुरुदत्तप्रत्ययमन्त्रः स्वस्यात्मनो मन्त्रस्यैव साधकस्यासाधयितुः अन्तिकं समीप-
 मिष्टदेवं मन्त्राधिष्ठायकमुरमानयति । किंभूतो मन्त्रः । मिष्टेतिष्ठमित्यतस्तत् प्रदो वि-
 भाषयिता ॥

इदं पूर्वोक्तं गदित्वा प्रत्युत्तरं प्रदाय व्रतीन्द्रे विरते निवृत्ते सति शेखः पुनर्द्वितीय-
वारमिमामग्रे वक्ष्यमाणां वाचं वाणीमुवाच वक्ति स्म । तदेवाह—हे पुरो, तद्भवदुक्ति-
युक्तिकारणाद्बहुगुह्यो वाचादस्तस्य वाचि वचने इव तदुक्तौ कुरानवाक्ये तस्येतरता
केवलं मृषाभाषितैव विज्ञायते ॥

वभाण भूयः प्रभुरेतमेतत्स्रष्टा जगत्पूर्वमिदं विधत्ते ।

तत्केतुवत्संहरते स पश्चात्ततोऽस्ति तस्याप्यसमश्रमोऽसौ ॥ १४९ ॥

भूयो द्वितीयवारं प्रभुः सूरिः एतं शेखं प्रति एतदिहैव वृत्ते कथ्यमानं वभाण भ-
णति स्म । निजगादेत्यर्थः । तदेव निर्दिशति—हे शेख, यदि स स्रष्टा जगत्कर्ता इदं
सुरासुरनरनारकलक्षणं जगद्विश्वं विधत्ते निर्मिमीते प्रथमं सकलजगन्नं निष्पादयति,
पश्चात्स एव स्रष्टा विधाता केतुवद्भूमकेतुरिव तत्स्वेनैव कृतं विश्वं संहरते क्षयं नयति ।
ततः कारणात् तस्यापि जगत्कर्तुरपि । अयमसमोऽसाधारणः श्रमः क्लेशोऽस्ति विद्यते,
न पुनः कदाचनापि स्वास्थ्यं यदेकं घटयति परं मनस्वीति ॥

कर्ता च हर्ता निजकर्मजन्यवैचित्र्यविश्वस्य न कश्चिदस्ति ।

वन्ध्यात्मजन्मेव तदस्तिभावोऽसन्नेव चित्ते प्रतिभासते तत् ॥ १५० ॥

हे शेख, निजस्यात्मनः कर्मणा स्वप्राचीनजन्माचीर्णमुकृतदुष्कृतरूपेण कर्मणा
जन्यमुत्पाद्यं वैचित्र्यं रचनाया विचित्रत्वं नानात्वं यस्य तादृशस्य विश्वस्य जगतः
कश्चित्कर्ता निष्पादकः च पुनर्हर्ता संहरकः सर्वथा नास्त्येव । तत्कारणात्तस्य जगत्कर्तु-
स्तिभावः सत्ता विद्यमानत्वमसन्नेव अविद्यमान एव प्रतिभासते मम चित्ते । मन्न-
शीति भावः ॥

शेखं तमित्थं कृतपूर्वपक्षं संबोध्य सिद्धान्तवचोभिरेपः ।

धर्मं निधत्ते स्म तदीयचित्ते कृपीबलो बीजमिवोर्वरायाम् ॥ १५१ ॥

एष सूरिस्तदीये शेखसंबन्धिनि चित्ते मानसे दयारूपं धर्मं निधत्ते स्म स्थापयति
स्म । क इव । कृपीबल इव । यथा कर्पुकः उर्वरायां सर्वसस्यायां क्षेत्रभूमौ बीजं वपनो-
चितधान्यं निधत्ते वपति । किं कृत्वा । इत्थममुना प्रकारेण कृतो विहितः पूर्वपक्षो विप्र-
तिपत्तिर्येन । संबिधोऽर्थः पूर्वपक्षः । तं शेखं सिद्धान्तवचोभिर्निःसपत्नबुद्धिनिधयः
सिद्धान्तस्तस्य वाक्यैर्वचनैस्तद्रूपैर्वा प्रत्युत्तरैः । सिद्धान्तावलम्बेन पूर्वपक्षप्रतिक्षेपो भ-
वति इति व्युत्पत्तिर्नैषधनरहस्याम् । संबोध्य बोधयित्वा ॥

वभूव वल्भावसरोऽधुना तद्विधीयतां काप्युचिते पदे सा ।

दत्त्वाल्पमङ्गाद्बहु गृह्यते यद्धर्मादि पात्रादिव बुद्धिमद्भिः ॥ १५२ ॥

श्रुत्वेति शेखस्य वचो विधत्ते यावत्स वल्भामुचितप्रदेशे ।

अभाजि भूजम्भमिदा समाया मध्यं दिवो भानुमतेव तावत् ॥ १५३ ॥

तावत्तदैव तस्मिन्नेव काले भूजम्भभिदा पृथिवीपुरंदरेण अकम्बरसाहिसभायाः स्व-
 पर्पदो मध्यमुत्सङ्गोऽभाजि समाश्रीयते स्म । सभायां समागत इत्यर्थः । केनेव । भानुम-
 तेव । यथा भास्करेण तदैव तस्मिन्नेव वासरे दिवो व्योम्नो मध्यमाश्रितम् । एतावता
 मध्यदिनावसरोऽपि जात इत्यर्थः । तावत्किम् । यावद्यथा यस्मिन्नेव समये प्रस्तावे
 उचिते प्रदेशे कर्णराजन्यभवने ससूरिवल्मां भोजनमाचाम्लं विधत्ते करोति । कर्तुमुप-
 विशतीत्यर्थः । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण शेषस्य वचो वाक्यं ध्रुत्वा आकर्ण्य ।
 इति किम् । हे गुरो, अधुना इदानीम् । युष्माकमित्यध्याह्रियते । वल्माया अशनस्याव-
 सरः बभूव संपन्नः । तत्कारणात् क्वापि कुत्रापि उचिते अस्माकं यवनानां सन्नन्यनुचितं
 हिन्दुवर्गं गृहे श्रीमतामाहारकरणयोग्ये पदे स्थाने वसत्यादौ वा गत्वा सा वल्मा विधी-
 यतां क्रियताम् । यत्कारणाद्बुद्धिमद्भिः पण्डितैः अल्पं स्तोकं भाटकमात्रं दत्त्वा अङ्गात्स्व-
 कायात्सक्ताशात् तपःक्रिया अनुष्ठानादिधर्मो गृह्यते । कथम् । बहु धनतमं यथा स्यात्तथा ।
 कस्मादिव । पात्रादिव । यथा सुपात्राय साधवे स्वल्पमात्रादिकं दत्त्वा तस्माद्बहु स्वर्गोप-
 वर्गादिकमादीयते । यतः 'दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहि कोटिगुणितं दिवि दायि'
 इति नैपथेऽपि ॥ सुम्भम् ॥

धर्मोदयसेव मुहूर्तमात्मगोष्ठीविधानावसरं विभाव्य ।

महीमहेन्द्रस्तमथाजुहाव मुनीन्द्रमिन्द्रावरजोर्जितश्रीः ॥ १९४ ॥

अथ स्वसां सभायामागमनानन्तरं महीमहेन्द्रो भूमीन्द्रोऽकम्बरसाहिस्तं स्वयं गुर्ज-
 रमण्डलादाहृतं मुनीन्द्रं सूरिराजमाजुहाव आकारयामास । स किलक्षणः । इन्द्रस्य पु-
 रंदरस्यावरजो लघुभ्राता कृष्णः । 'कानुजे मम निजे दनुजारी जाप्रति स्वशरणे रण-
 चर्चा । यद्गुजाङ्गमुपधाय जयाङ्गं शर्मणा स्वपिमि वीतविशङ्कः ॥' इति नैपथे । 'दासाहं-
 पुरणोत्तमोऽप्यिदं यनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजाः' इति हेम्यामपि । तद्बद्धजिता प्रचला श्रीलं-
 क्षनीर्यस्य । किं कृत्वानुहाव । स्वस्यात्मनः अकम्बरसाहेरात्मनः गोष्ठीविधानस्य
 सूरिणा समं धर्म्यवार्ताकरणस्यावसरं समयं विभाव्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । उप-
 श्रयते—धर्मोदयस्य श्रीमन्निधमंस्याभ्युदयस्य मुहूर्तं वेलामवसरमिव ॥

शेखस्ततः साधुविधुं विशुद्धधर्मोपदेष्टारमदःसमाजम् ।

स्वसाधकस्यान्तिकमिष्टदेवं सिद्धिप्रदो मन्त्र इवानिनाय ॥ १९५ ॥

ततः साहेराकारणानन्तरं शेखोऽवलर्कजः साधुविधुं वाच्यमचन्द्रमदःसमाजमक-
 म्बरसमामानिनाय आनयति स्म । 'अदःसमित्तं मुरावरियीवत—' इति नैपथे । अदः-
 शब्दस्य समासविधानम् । किंभूतं साधुविधुम् । विशुद्धो निर्दोषो यो धर्मो दयामूल-
 गिनाहापूर्वेऽस्याभ्युपदेष्टारं सम्यक् विविच्य वक्तारम् । क इव । मन्त्र इव । यथा साध्य-
 एतद्वत्तत्प्रत्ययमन्त्रः स्वस्यात्मनो मन्त्रस्यैव साधकस्याधिपतिः अन्तिकं समीप-
 मिष्टदेवं मन्त्राधिष्टायकगुरुरमानयति । किंभूतो मन्त्रः । सिद्धिरिष्टाभिलषितस्य प्रदो वि-
 धानविधा ॥

विश्वत्रयीमीक्षितुमुत्सुकेन त्रैरूप्यभाजेव शिवाङ्गजेन ।

शक्तित्रिकेणेव वपुष्मता वानुगम्यमानस्तनुजत्रिकेण ॥ १५६ ॥

विभाव्य विसेरविलोचनाम्भोरुहेण तं साहिजलालदीनः ।

ज्ञानेन शक्रः कतिचित्पदानि ज्ञाताङ्गजन्मानमिवाभ्यगच्छन् ॥ १५७ ॥

महतां मुद्रलेन्द्राणां जलालदीन इति यवनभाषया प्रसिद्धं नामोच्यते । साहिजलालदीनः अकब्बरपातिसाहिपुंगवः विसेरेण हृषीकेशेन विलोचनाम्भोरुहेण नयनकमलेन विभाव्य दृग्गोचरीकृत्य कतिचित्कानिचनापि तदानीमभ्यगच्छन्संमुखमागच्छन्ति स्म । क इव । शक्र इव । यथा सौधर्मेन्द्रो ज्ञानेनावधेरुपयोगेन अवधिचक्षुषा ज्ञाताङ्गजन्मानं धीमन्महावीरदेवं विलोक्य स्वर्गे स्वसभायामेव कतिचित्सप्ताष्टौ पदानि क्रमान्वावत्संमुखं गच्छति स्म । साहिः किं क्रियमाणः । आद्य एकः शेरजी, द्वितीयः पाटी, तृतीयो दानीयार इति नात्रां तनूजन्मनां त्रिकेणानुगम्यमानः । उपप्रेक्ष्यते—विश्वत्रयीं त्रैलोक्यं ईक्षितुं इष्टुं विलोकयितुमुत्सुकेन उत्कण्ठितेन अत एव त्रयाणां रूपाणां भावस्वरूप्यं तद्भजतीति त्रैरूप्यभाजा रूपत्रयीकलितेन शिवायाः पार्वत्या अङ्गजेन नन्दनेनेव एतावता स्वामिकांतिंकेनेव । अथ वा वपुष्मता शरीरमाश्रयता शक्तीनां प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणानां त्रिकेणेव वा ॥ युगम् ॥

सूरिं दयाधर्ममिवाङ्गिजातमवन्तमङ्गीकृतकाययष्टीम् ।

तं गोचरं लोचनयोः प्रणीय मीमांसते स्मेति हृदा महीमान् ॥ १५८ ॥

तं हीरविजयनामानं सूरिं भट्टारकं लोचनयोः स्नयनयोगोचरं विषयं प्रणीय कृत्वा । विलोकयेत्यर्थः । महीमानकब्बरपातसाहिर्हृदात्ममनसा इत्यमुना प्रकारेण मीमांसते स्म विचारयति स्म । ‘मीमांसा तु विचारणा’ इति हेम्याम् । सूरिस्तुप्रेक्ष्यते—अङ्गीकृता उपात्ता काययष्टी तनूलता येन तादृशमङ्गिजातं प्राणिगणमवन्तं स्वजीवमिव रक्षन्तं दया कृपा जगज्जन्तुषु कारुष्यं तद्रूपं धर्ममिव ॥

विपक्षभावं कलयन्तमुग्रं प्रियां स्वमृत्याममृतां रतिं च ।

निर्णाय निर्विण्णमनास्तनूमांस्तपः प्रपन्नः किमु शम्बरारिः ॥ १५९ ॥

उपप्रेक्ष्यते—अयं सूरिस्तपः संयमक्रियानुष्ठानोपवासादिकष्टं प्रपन्नः अधिगतः दुर्भागो वा शम्बरारिः स्मर इव । किंभूतः । तन्मान् विनाहं तपोऽनुष्ठानादि कर्तुं न शक्नुयादित्यङ्गीकृतकाययष्टीः । अथ वा पार्वतीपरिणयनप्रक्रमानन्तरं सर्वेसुरासुराख्यर्षाभ्यर्थनाप्रसन्नाभूतभूतपतिना काराः प्रादायि इति कुमारसंभवोक्तस्तदादिशरीरं संजातमिति कायकथितम् । इतिश्रुणुः शम्बरारिः । तपःप्रतिपत्तौ कारणमाह—निर्विण्णं रोदधिर्गमनधितं यस्य । किं कृत्वा । विपक्षभावं वैरितां कलयन्तं विघ्नानाम् अग्रं महादूरं निश्चिदां वा तत्पतः शंकरम् । तथा स्वमृत्यापि त्रिनेत्रनेत्रज्वलदनलज्वालाभस्मीभू-

तेऽपि स्वदेहे न मृतां नानुविपनां रतिनाम्नीं स्वप्रियां प्रियवल्लभामपि निर्णय नि-
श्चित्य विशाय ॥

न कापि कामीव जहाति कान्तामकीर्तिमेतामपहर्तुकामः ।

किं वा पृथक्कृत्य निजाङ्गलमां शिवां शिवः साधितसाधुवृत्ति ॥१६०॥

वाधवा निजस्यात्मीयस्य अङ्गे काये लमां स्यूतामिवार्थीभूताम् । अर्धशंभुरिति
प्रसिद्धत्वेन अर्धं शंभोरित्यर्धशभुः । तथा 'प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशंभुः' इति नैपथे ।
तथा भोजप्रवन्धे च यथा—'अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं राजन्वि-
श्वमनीश्वरं समभवत्तत्तावदाकर्ष्यताम् । गदा सागरमम्बरं शशिकला नागाधिपः क्षमातलं
सर्वज्ञत्वमपीश्वरत्वममज्जत्वां मां च भिक्षाधिता ॥' इति । अत एवार्थीभूतां शिवां पार्वतीं
पृथक्कृत्य स्वशरीराद्रिमां विधाय । पुनर्द्वितीयवारम् । एकवारं तु पूर्वपत्नीसतीविरहात्तप-
स्साप्तं पूर्वं पश्चात्सतीमेव पार्वतीभूतां परिणीय गृहमेधितामनुभूय तदपेक्षया द्वितीयवारं
साधिता आराधिता साधोमुनेर्गुप्तिरावरणं येन तादृशः शिवः किम् ईश्वर इव । किं
कर्तुकामः अयं शिवः । कापि नक्तंदिवा सुप्तौ जाग्रदवस्थायामेकीभूतो बहुमध्यगतो वा
गृहान्तः सभायां वा कुत्रापि स्थाने कान्तां प्रियां पार्वतीं न जहाति नैव त्यजति । क
इव । कामीव यथा प्रबलकंदर्पवान् कापि कस्मिन्नपि समये प्रियां नोज्झति तत्संगत
एव तिष्ठति एतां जगत्प्रसिद्धामपकीर्तिं निजापयशः अपहर्तुकामो निराकर्तुमिच्छुः ॥

प्रलम्बबर्हिर्मुखशाखिशखावाहः स्फुरत्काञ्चनचारिमश्रीः ।

उत्कंधरो भूमिधरः सुराणां किं वाद्भुताद्भुतलसंचरिष्णुः ॥ १६१ ॥

किं वा अथ वा अद्भुतादाधर्यात् कौतुकौत्सुक्याद् भूतले क्षोणीमण्डले संचरिष्णुः
सम्यग्रीत्या भ्रमणशीलः अयं प्रलक्षलक्ष्यः सुराणां देवानां भूमिधरः पर्वतः सुमेरुरिव ।
किलक्षणः । प्रलम्बा अतिदीर्घा या बर्हिर्मुखशाखिनः सुरतरोः शाखास्ता एव तद्गदा
वाहा भुजा यस्य । पुनः किंभूतः । स्फुरन्ती देदीप्यमाना काञ्चनं सुवर्णं तस्य तद्गदा
चारिमश्रीः शरीररामणीयकल्मीर्यस्य । पुनः किंभूतः । उत्कंधरः प्रोचैःशिरा माहा-
ल्यवांध ॥

साम्राज्यमासाद्य दिवखिलोक्या आशंसमानः पुनराधिपत्यम् ।

तपस्तपस्यत्किमुत क्षमायां पुरंदरोपास्तपुरंधिपाशः ॥ १६२ ॥

उत्ताय वा पूर्वोक्तादपरार्थे अपास्तस्तत्कः पुरंधीणां स्वःस्त्रीणां पाशो बन्धनं येन ।
यदुक्तम्—'स्मितेन भावेन च लज्जया भिया पराङ्मुखैरर्धकटाक्षवीक्षितैः । वचोभि-
रीर्ष्याकलहेन लीलया समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥' इति विमुक्तवनितानुपद्मः
तादृशः क्षमायां जन्मभूमित्वेन सुरासुराहनाखड्गमादीनां स्रद्धाकारणत्वादिवं स्वलोकं विहाय
भूमौ समेत्य तपस्तपसन् कुर्वाणः पुरंदरः शक इव । किं कुर्वाणः । दिवः स्वर्गलो-
कस्य साम्राज्यं समस्तविमानाधिपतिं देवेन्द्राणां स्वामित्वं द्वात्रिंशत्सहस्रदेशाधीश्वरमुकु-

टवद्धभूपानामिव सार्वभौमस्य तथा द्वात्रिंशलक्षविमानाधिपानां प्रभुत्वम् । अत एव साम्राज्यम् । 'सम्राट् तु शास्ति यो नृपान्' इति हैम्याम् । आसायाधिगल्य । पुनस्त्रिलोक्या विश्वत्रयस्याधिपत्यं मर्त्यभावमाशंसमानः काङ्क्षन् ॥ इति सूरिदर्शनात्साहि-
हृदयवितर्काः ॥

यावद्वितर्कानिति तर्कशास्त्राधीतीव चित्ते कुरुते क्षितीन्द्रः ।

निर्ग्रन्थनाथं निजसंनिकर्षं विभूषयन्तं पिबति स्म तावत् ॥ १६३ ॥

क्षितीन्द्रोऽकच्चरसाहिः इति पूर्वोक्तप्रकारेण यावद्यावता समयेन चित्ते स्वमनस्येव नात्मजनसमक्षवितर्कान्विचारान् कुरुते । क इव । तर्कशास्त्राधीतीव यथा तर्कशास्त्रेषु प्रमाणप्रत्ययेषु अधीतमध्ययनं सम्यक् शास्त्रावबोधोऽस्यास्तीति तर्कमापादिकचिन्तामणि-
प्रमुखप्रमाणाच्चेता वितर्कान् विविधान् तर्कान् कुरुते तावद्विजस्यात्मनः संनिकर्षं समीपं विभूषयन्तमलंकुर्वन्तम् । निर्ग्रन्थनाथं हीरविजयसूरिं पिबति स्म सादरमवलोकयति स्म । सादरावलोकनं पानमुच्यते ॥

सुत्रामगोत्राधिकगौरवेण मार्गे मया संभ्रमगामिनासौ ।

दुरूढभूर्भोगिविभुर्विपादी मा स्तादितीर्वात्वरया चरन्तम् ॥ १६४ ॥

सूरिं किं कुर्वन्तम् । अत्वरया न योगेन मन्दं मन्दं चरन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः । इति किम् । सुत्रामगोत्रान्मेरोरधिकं गौरवं गुरुता माहात्म्यं यस्य तादृशेन मार्गे पथि संभ्रमगामिना आत्सुक्यादिना त्वरितगमनशौलेन । 'आवेगस्तु त्वरिस्तूर्णिः संवेगः संभ्रमस्त्वरः' इति हैम्याम् । मया दुःखेन कष्टेन ऊढा सहस्रफणामण्डलेर्विधृता भूयन् तादृशो भोगिविभुः शेषनागो विपादोऽस्यास्तीति विपादी विपण्णचेता निर्वेदवान्वा मा स्थान्मा भवतादिति ॥

इमे चले मेचकिमाङ्किते च तदौचित्ये रोद्धमदःप्रचारम् ।

नेत्रे क्षिपन्तं किमिति प्रमातं युगंधरायां पुरतो धरायाम् ॥ १६५ ॥

पुनः किं कुर्वन्तम् । पुरतः पुरस्तादमतः प्रमातं प्रमाणीकृतं युगंधरं कूरं रथस्य वृषमस्य स्कन्धनिक्षेपणस्य योग्यं ऋष्टविशेषं धूगरमिति अने प्रतिद्वंद्वं यस्यां तादृश्यां धरायां पृथ्वीपीठे नेत्रे नयने क्षिपन्तं स्थापयन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः किम् । इति किम् । इमे नेत्रे चले वचलस्यभावे च पुनर्मेचकिमाङ्किते अन्तःस्यामताकङ्क्षिते । मलिनाशये इत्यर्थः । तत्तस्मात्प्रचरणत् अदःप्रचारमेतयोः प्रघारं रोद्धर्माचिती मो-
ग्यता । उपचितमेवेत्यर्थः ॥

दण्डं स्वपाणौ दधतं स्वबाहाजितं भजन्तं किमु कल्पसालम् ।

कल्पं मुनीनामिव मूर्तिमन्तं कल्पं निजाङ्गे पुनरुद्धहन्तम् ॥ १६६ ॥

पुनः किं कुर्वन्तम् । स्वपाणौ निजावामहस्ते दण्डं दृष्टीं दधतं धारयन्तम् । उत्प्रे-

क्ष्यन्ते—स्वबाह्या निजभुजेन जितं पराभूतम् अत एव भजन्तं सेवमानं यो येन जितः
 प्रायस्तं स सेवते । कल्पसालमिव कल्पद्रुममिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । निजाङ्गे आत्मीये
 शरीरे कल्पं यतीनां शरीरावरणयोग्यवस्त्रविशेषं 'कल्पडो' इति प्रसिद्धः । उद्धन्तं
 विभ्रतम् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमन्तं शरीरशालिनं मुनीनां सुसाधूनां कल्पमाचारमिव ॥

बुधैर्न दोषाकरवंशजातैर्मरालयानैर्न च नाभिजातैः ।

प्रत्यर्थिभिश्चित्तुमुवो न रुद्रैर्निर्ग्रन्थनाथैरनुगम्यमानम् ॥ १६७ ॥

पुनः किं क्रियमाणम् । अनुगम्यमानम् अनु पश्चाद्गम्यमानम् । कैः । निर्ग्रन्थनाथैः वा-
 चकपण्डितगणितचरलक्षणश्रमणपुङ्गवैः । किभूतैः । बुधैः रोहिणीनन्दनैः पुनर्न दोषाकर-
 वंशजातैः चन्द्रगोत्रजन्मभिः । अयं तु विरोधः—ये बुधास्ते तु दोषाकरवशजाता एव
 स्युः । विरोधशान्ती तु बुधा विद्वांसस्तथा दोषाणामपगुणानामाकरः खनिर्यो वंशस्तत्र
 जाता न तर्हि विशुद्धवंशजन्मानः । निर्दोषपितृपक्षा इत्यर्थः । पुनः किभूताः । मरालो
 राजहंसस्तेन यानं गमनं येषां ते । हंसबाहनाः च पुनर्न नाभिजाता न घ्राक्षणाः । अय-
 मपि विरोधः—ये मरालयानास्ते तु नाभेर्नारायणनाभिपुण्डरीकादेव जाताः । विरोध-
 शान्ती तु हंसवन्मन्यरगमनाः । ईर्या शोधनात् । तथा द्वां नष्टौ प्रकृत्यर्थं गमयतः । मौ-
 ल्यार्थं प्रापयतः । ततः न न अभिजाताः कुलीना एव । अथ वा न अभिजाता न कु-
 लीनाः । एवं नद्वितीयेन नकारेण अकुलीनत्वनिषेधो निगद्यते । एवं सति कौलीन्यमाया-
 तम् । तैरेतावता विशुद्धमातृपक्षैरित्यर्थः । 'जाद संपन्ना कुलसंपन्ना' इति सिद्धान्तोक्तिः ।
 पुनः किभूताः । चित्तभुवः कंदर्पस्य प्रत्यर्थिभिर्वैरिभिः परं न रुद्रं भीमैरीश्वरैः । अयमपि
 विरोधः—ये कामरिपवस्ते तु रुद्राः शिवा एव स्युः । विरोधशान्ती तु त्यक्तसर्वसांसा-
 रिककान्तायनुपहृत्वान्मनोभवाभिरातिभिः शान्तरसतरहिताहितान्तःकरणत्वात् रुद्रैः ।
 सौम्यैरित्यर्थः ॥

एकं किमद्वैततया जगत्यां कुमुद्वतीकान्तमिव द्वितीयम् ।

तृतीयमक्षणोरिव चन्द्रचूडव्रक्षाच्युतानामिव वा चतुर्थम् ॥ १६८ ॥

पुनः किभूतम् । जगत्यां भुवनमध्ये भरतक्षेत्रभूजौ वा अद्वैततया गुणैरसाधारणत्वेन
 नास्त्यस्य तुल्यः । तादृषोऽप्यन्यो नास्ति येन सा उपमीयते इति हेतुना एकं किम् ।
 'जगती मेदिनी रसा' इति द्वैत्याम् । 'भुवनं जगती जगत्' इत्यपि द्वैत्याम् । तथा 'ज-
 गती विश्वभूमयोः' इत्यनेकार्थेऽपि । पुनर्द्वितीयं कुमुद्वतीकान्तं चन्द्रमिव जगदाह्लाद-
 कत्वात् । च पुनरक्ष्णोर्नप्रयोस्तृतीयम् । यथा जनानां नेत्राभ्यां भौमादिमार्गः प्रका-
 श्यते तथा तेनापि नेत्रीभूतेन भविद्यानां स्वर्गापवर्गादिमार्गो ज्ञाप्यते इति तृतीयं
 नेत्रम् । वा पुनः चन्द्रचूडः शिवः, व्रक्षा विषाता, अच्युतो नारायणः, तेषां मध्ये
 चतुर्पक्षे त्वपरतीर्थं केरेते प्रयो देवाः सेव्यन्ते, तथा अयमपि गुणबाहुल्यात्त्वपरतीर्थ-
 केरेतास्यते । अतस्तानुपमिव ॥

चतुर्षु वेदेष्विव पञ्चमं वा षष्ठं द्रुमाणामिव निर्जराणाम् ।

किं सप्तमं मूर्तिमतामृतूनां स्रोतःपतीनां पुनरष्टमं वा ॥ १६९ ॥

च पुनश्चतुर्षु चतुःसंख्येषु ऋक्-यजुः-साम-अथर्वणलक्षणेपु लौकिकेषु मध्ये पञ्चम-मिव । एतस्य सत्यवादित्वाद्वेदवन्मान्यत्वेन पञ्चमम् । वा पुनः निर्जराणां देवानां द्रुमाणां कल्प-पारिजात-मन्दार-हरिचन्दन-संतानलक्षणानां पञ्चानां कल्पवृक्षाणां मध्ये षष्ठ-मिवाखिलाभिलषितदायकत्वात् । तथा मूर्तिमतां स्वीकृतकाययष्टीनां हिम-शिशिर-वसन्त-ग्रीष्म-वर्षा-शरत्लक्षणानां षण्णामृतूनां मध्ये सप्तममिव । सर्वेषामपि सेव्यत्वेन । वा पुनः स्रोतःपतीनां लवणोदधि-क्षीरोदधि-नीरोदधि-घृतोदधि-सुरोदधि-खाद्दधि-इक्षुदधि-नाम्नां सप्तानां समुद्राणां मध्ये अष्टममिव अतिगम्भीरत्वात् गुणरत्नाकरत्वात् ॥

अधीश्वराणां नवमं दिशां वा कुण्डं सुधानां दशमं किमुर्व्याम् ।

एकादशं वा व्रतिनां वृषेषु किं द्वादशं श्रीगणपुंगवानाम् ॥ १७० ॥

च पुनर्दिशामथानां हरितामीश्वराणां स्वामिनाम् इन्द्र-अग्नि-यम-नैऋत-वरुण-वायु-कुबेर-ईशानाभिधानामष्टसंख्याकानां लोकपालानां मध्ये नवममिव । यथा दिक्पालाः सर्वेषां मध्याराध्यास्तथायमपीति । वा पुनरुर्व्यां पृथिव्यां वर्तमानं दशमं सुधाकुण्डमिव । यथा पाताले नवसंख्याकानि कङ्कोलादिपीयूषकुण्डानि विद्यन्ते, तथा भूमण्डले दशमं सुधाकुण्डमिव । अजरामरपददायकत्वात् । वा पुनर्व्रतिनां साधूनां वृषेषु धर्मेषु मध्ये । 'धर्मः पुण्यं वृषः श्रेयः' इति हेम्व्याम् । क्षान्ति-आर्जव-मार्दव-निर्लोभता-तपः-संयमः-सत्य-शौच-अकिंचनता-ब्रह्मचर्यमिति लक्षणेपु दशविधसाधुधर्मेषु मध्ये । यदुक्तम्—'स्वर्तीअजवमह्वमुत्तीतवसंजमे अवोपन्वे । सत्त्वं सोऽं आकिंचणं च वंमं च जइ धम्मो ॥' इति वचनात् । एकादशमेकादशसंख्यापूरणं मूर्तं साधुधर्ममिव । वा पुनः धिया गणभृद्भक्ष्या शोभया वा युक्तानां गणपुंगवानां गणधारिणाम् इन्द्रभूति-अग्निभूति-वायुभूति-व्यक्त-सुधर्मस्वामि-मण्डित-मौर्यपुत्र-अकम्पित-अचलध्राता-मेतार्य-प्रभासनामानः महावीरजिनेकादशगणधरास्तेषां मध्ये द्वादशमिव ॥

त्रयोदशं वाम्बुजबान्धवानां विश्वेषु देवेषु चतुर्दशं वा ।

रत्नेषु वै पञ्चदशं कलासु शरत्सुधांशोरिव षोडशं वा ॥ १७१ ॥

वा पुनरम्बुजबान्धवानाम् । धाता-अर्यमा-मित्र-वरुण-ईश-भग-इन्द्र-विवस्वत्-पूषा-पञ्चन्य-त्वष्टा-विष्णु इति द्वादशसंख्यानामर्काणां मध्ये त्रयोदशं मास्करमिव । प्रतापत्वात् । वैश्वदेवेषु मध्ये । 'विश्वदेवास्तत्रयोदश' इति काव्यकल्पलतायाम्, संख्याना-ममालयां च । चतुर्दशं चतुर्दशसंख्याकमिव । दिव्यरूपत्वात् । वा पुनश्चतुर्दशसु लक्ष्मी-र्द्ध-रुम-पारिजात-गुरा-धन्वन्तरि-चन्द्रमा-कामपेणु-ऐरावण-अप्सरता-उषेःधरा-पीयूष-शाईधनुः-याचजन्वशतः-चालकूटविषाभिधानां चतुर्दशप्रमाणानां रत्नानां

मध्ये पञ्चदशं रत्नमिव । वा पुनः शरत्सुधांशोः शारदीयचन्द्रमसः कलासु पञ्चदश-
कलासु मध्ये षोडशमिव । पञ्चदशसु तिथिषु पञ्चदशैव कला वर्धन्ते, षोडशी
कला तु शिवमस्तके अस्तीति श्रुतिः । अत एव नैपथे नलेन प्रोक्तम्—‘भीमजा च
हृदि मे परमास्ते जीवितादपि धनादपि सुवा । न स्वमेव मम साहति यस्याः षोडशा-
मपि कलां किल नोर्वा ॥’ इति । तथा ‘परधार्मिकतिथयश्चन्द्रकलाः पञ्चदश भवन्तीह’
इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा तत्रैवोदाहरणम् । ‘तिथिं तिथिं प्रति स्वर्गिभोग्यैकैक-
कलाधिका । कला यस्येशपूजासीदेकः श्रद्धयः स चन्द्रमाः ॥’ इत्युक्तेः । चन्द्रे तु पञ्च-
दशैव कलाः ॥

किं राजधानी शममेदिनीन्दोर्धवं धुनीनामिव वा समाधेः ।

संकेतसन्नेव गुणावलीनां धर्मस्य साम्राज्यमिवार्हतस्य ॥ १७२ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—शममेदिनीन्दोः उपशमनाग्नौ वसुधासुधारुचेः राज्ञः राजधानी मुख-
वासनगरी च । ‘कुलकमायाता पुरी राजधानी’ इति ह्यम्याम् । वा पुनः समाधेर्ध्यानस्य
विशेष्यकलयनिष्ठत्वेन यद्ध ध्यानं समाधिस्तस्य धुनीनां नदीनां धवं भर्तारं समुद्रमिव ।
पुनरुत्प्रेक्ष्यते—गुणानामावलीनां श्रेणीनां संकेतसन्नेव । यत्र कामुर्कर्मिलितुमुत्सुकैरप-
रैर्वा मिलनार्थं संकेतस्तरस्थानं संकेतगृहं प्रोच्यते । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—अर्हतामतीतानाग-
ततीर्थकृततामयमार्हतः स चासौ धर्मश्च । जैनधर्मस्येत्यर्थः । साम्राज्यमिव । अनेकान्मू-
र्धामिपिक्तावमयित्वा यत्रैश्वर्यं क्रियते तत्साम्राज्यम् । अत्र तु बहुसामन्तभूपनमनं स्फु-
टमेवास्ते इति साम्राज्यमेव ॥

उरो मुरारेः सुभगत्वलक्ष्म्याः कृपासृतस्येव पतिं तमीनाम् ।

भाग्यस्य वा कोशमिवाक्षयन्तं क्षान्तिस्रवन्त्या इव सानुमन्तम् ॥ १७३ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—सुभगत्वलक्ष्म्याः सौभाग्यध्रियाः वासार्थं मुरारेर्नारायणस्य उरो वक्षः-
स्थलमिव । यदुक्तं नैपथे—‘हित्वा दैत्यरिपोहरः स्वभवनं शन्यत्वदोषस्फुटा—’ इति
विष्णोर्वेक्षो लक्ष्म्यावासमिति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—कृपा सकलजन्तुजातेषु करुणा सैवा-
मृतं सुधारस्रस्तस्य तमीनां पतिं चन्द्रमण्डलमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—भाग्यस्य शुभकर्मोद-
यस्य अक्षयन्तं सर्वथापि न व्ययीभावं भजन्तं कोशं भाण्डागारमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—
क्षान्तिः क्षमा सैव स्रवन्ती नदी तस्याः सानुमन्तं पर्वतमिव । यतो भूभृतः सकाशा-
त्सरितः प्रवहन्ति ॥

यशःसुमस्येव सुपर्वसालं किं ज्ञानभानोरुदयाचलं वा ।

सप्तर्षिपुत्रं किमु चित्रवाचामिवाकरो लब्धिमणीगणानाम् ॥ १७४ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—यशः सर्वजगज्जनजेगीयमानस्फीतकीर्तिरेव सुमं प्रसूनं तस्य सुपर्वसालं
कल्पद्रुममिव । सदा विकासपरिमलादिव्याहृत्यात्पुनरुत्पन्नसुमकथनम् । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—

ज्ञानमेव भानुः सूर्यः तस्याभ्युदयार्थमुदयाचलं पूर्वपर्वतमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—वित्राणां जगदाश्चर्यकारिणीनां वाचां वचनवैचित्र्याणां सप्तर्षिपुत्रं किमु बृहस्पतिमिव । ‘बृहस्पतिः सुराचार्यो जीवश्चित्रशिखण्डिजः’ इति हैम्याम् । पुनस्तत्रैव ‘सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिनः’ । तथा नैषधे—‘विचित्रवाक् चित्रशिखण्डिनन्दनः’ इति बृहस्पतेः सप्तर्षिपुत्राभिधानम् । यथा चित्रशिखण्डिनन्दनस्तथा सप्तर्षिसूनुरपीति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—लब्धयस्तपःप्रादुर्भूतशक्तिविशेषास्ता एव मणीनां गणास्तेषामाकरं खानिमिव ॥ आदितस्त्रयोदशभिः कुलकम् ॥ इति हीरविजयसूरिवर्णनम् ॥

तं व्याजहारेति महीमहेन्द्रो जागर्ति वार्तं खलु युष्मदङ्गे ।

हिमं सरःपद्ममिवाध्वजन्मा क्लमोऽपि नाक्रामति वः शरीरम् ॥ १७५ ॥

महीमहेन्द्रः अकञ्चरपातिसाहिः तं सूरिमित्यमुना प्रकारेण व्याजहार व्यक्ति स्म । इति किम् । हे सूर, खलु निश्चितं युष्मदङ्गे श्रीमतां देहे वार्तमनामयं समाधिर्जागर्ति विद्यते । जागर्तीत्यत्र सत्तार्थः । यतः—‘सत्तायामस्त्यास्ते जागर्तिर्विद्यते ध्रियते’ इति क्रियाकलापे । अपि पुनरध्वजन्मा दूरमार्गोलङ्घनोद्भूतः क्लमः परिश्रमो वो युष्माकं शरीरं नाक्रामति न बाधते । किमिव । हिममिव । यथा सरःपद्मं तटाकोत्पन्नं कमलं तुहिनं व्यधयति ॥ इति शारीरकसुखप्रश्नः ॥

तपांसि वः सन्त्यनघानि कच्चिन्नास्ते समाधेः प्रतिबन्धकश्च ।

मनः प्रसन्नं पुनरस्ति नीरं पद्माकरस्येव घनव्यपाये ॥ १७६ ॥

हे मुनीन्द्रो, पुनर्वो युष्माकं तपांसि अनघानि प्रशस्तानि अस्मीं तपस्वी तीव्रं तपस्तप्त्वा मासद्राज्यादि वैभवं दृष्टीतादिति भावाद्विघ्नकर्तृकाणामभावात् निरन्तरायानि सन्ति विद्यन्ते । पुनः कथनं धर्मद्वेषी वो युष्माकं समाधेर्घ्यानस्य प्रतिबन्धको विप्रविधाता नास्ते न घर्तते । पुनर्युष्माकं मनः प्रसन्नमनाविलमस्ति । किमिव । नीरमिव । यथा घनव्यपाये शरत्समये पद्माकरस्य कमलकुलालंकृतसरसो जलं प्रसन्नमस्तिस्वरूपं स्यात् ॥ इति साध्याचारादिकुशलप्रश्नः ॥

का सा पुरी प्रापि दशां दमीशैर्वसन्तनिर्मुक्तवनानुरूपाम् ।

अहो अहोभिर्वहुभिः पयोदैरिवादिभैर्भूरियमन्वकम्पि ॥ १७७ ॥

अहो इति संबोधनप्रश्ने । हे सूर, सा का पुरी किंवात्री नगरी या पुरी दमिनां तपःक्रियादिकष्टः स्यात्तदमनपराणां साधूनामीशैर्नौयकैः श्रीमद्भिः वसन्तेन मधुसमयेन निर्मुक्तस्य फलपुष्पपङ्कजदलदिविरहिततरुणस्य घनस्यानुरूपं सदृशीं दशामवस्थां प्रापि लम्बिता । तदभिधानं भाषणीयमित्यर्थः । अहो सूरिन्द्रा, पुनरादिभैः प्रथमैः पुष्करावर्तनाभिः पयोर्दमैर्धरिषु । इयमास्मादीनां मेवातमग्न्यसंबन्धिनां या भूः पृथिवी घटुभिर्नस्यः अहोमिदिवर्षैरन्वकम्पि अनुदृष्टीता पावनीकृता इत्यागमार्तिप्रश्नः ॥ इति साहित्यतनुदालालप्रश्नः ॥

इदं विनिर्दिश्य समुद्रकाञ्चीरुच्ये मुखे तन्वति मौनमुद्राम् ।

धर्मस्य धात्रीमिव वृत्रशत्रुर्वाचंयमानां स उवाच वाचम् ॥ १७८ ॥

वाचंयमानां सम्यग्वाग्गुप्तिमतां वृत्रशत्रुर्वतीन्द्रः स हीरविजयनामा सूरिर्वाचं वा-
णीमुवाच वक्ति स्म । साहिप्रश्नानामुत्तरं ददाति सेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—सूरिवाणी ।
धर्मस्य सुकृतस्य धात्रीमुपमातरमिव वर्धयित्री भूमिमिव । स्थानं वा । कस्मिन् सति ।
इदं पूर्वनिगदितं कुशलादिप्रश्नं विनिर्दिश्य कथयित्वा समुद्रकाञ्च्या जलनिधिमेखलाया
भूमिभामिन्या रुच्ये भर्तरि । 'रुच्यो वरयिता धवः' इति हैम्याम् । अकृच्चरपृथिवीपतौ
मुखे स्ववदने मौनमुद्रां जोयेण कृत्वा मुद्रणां तूष्णीकां तन्वति कुर्वति सति ॥

ह्माकान्तकोटीरमणीमरीचिमधुव्रतापीतपदारविन्द ।

अवेहि वार्तं द्युसदामिवास्तवचःसुधापानविधायिनां नः ॥ १७९ ॥

ह्माकान्ता भूमीवल्लभा अन्ये राजानस्तेषां कोटीरा मौलिमुकुटास्तेषां मणीनां विवि-
धरत्नानां मरीचयः कान्तयः एव मधुव्रता भ्रमरास्तैरा सामस्त्येन पीते चुम्बिते सेविते
वा पदारविन्दे चरणकमले यस्य तस्य संवोधने । यदुक्तम्—'अवताद्रो ह्यग्रीवः
कमलाकर ईश्वरः । सुरासुरनराकारमधुपापीतपत्कजः ॥' इति सारस्वतव्याकरणप्रान्तनम-
स्कृतौ आपीत इति । हे नृप, नः अस्माकं वार्तमनामयमवेहि जानीहि । केयामिव ।
यथा द्युसदां सुराणां देवानामनामयं भवेत् । तत्र हेतुमाह—आप्तानां तीर्थकृताम् । 'पुद्-
पोत्तमवीतरागाप्ताः' इति हैम्याम् । वचांसि वाक्यानि आगमा वा । 'आप्तोक्तिः सम-
यागमौ' इति हैम्याम् । तानि त एव वा सुधा अमृतरसास्तेषां पानं विदधे इत्येवंशीला-
स्तेषाम् । 'आप्तो लब्धे च सत्ये च' इत्यनेकार्थः । 'सत्ये अधिसंवादके घान्धवेऽप्याप्तः'
इति चूणिः । तथा 'आप्तप्रत्ययितौ समौ' इति हैम्याम् । आप्तस्य पालकत्वेन विष्णोः
स्वामित्वेनेन्द्रस्य वा वचसा सुधापानं कुर्वते इत्येवंशीलानां सुराणां तदेवाप्तत्वमुच्यते ।
सृष्टिप्रारम्भे ब्रह्मणा सुरा नराश्च विदधिरे, तदर्थं भोज्यकृते धान्यं सृष्टं नररक्षीकृतम्,
तदनिच्छद्भिर्देवैर्ब्रह्मणा प्रहितैः सृष्टिपालकत्वेन विष्णुर्याचितः, ततो विज्ञाय कृष्णे-
नापि मन्याचलेन पायोधि निर्मभ्य पीयूषमुत्पाद्य तेषां पाणौ निजाप्रजन्मने आप्ताय
राक्षाय प्रहितम्, ततो निजनायकत्वेनाप्तीभूतस्य तस्येन्द्रस्य वचसा सुधादारा आसन्-
इति वैष्णवी श्रुतिः । तेन द्वयोरपि सुधापानविधायिता ॥

अध्यानिवाक्षाणि निरीहमावै रदिमग्रजैर्यध्रयतां स्वयं नः ।

तपांसि निर्विघ्नतया शताद्वा इव प्रवर्तन्त उदारकान्ते ॥ १८० ॥

उदारा अतिशायिनी स्फारा वा कान्तिदीप्तिः शोभा वा यस्य महती इच्छा वा ।
'कान्तिः शोभाकामनयोः दीप्ता च' इत्यनेकार्थः । तस्य संवोधने हे साहे, नोऽस्माकं
शताद्वा रथा इव तपांसि नियमविशेषा निर्विघ्नतया निरन्तराद्यत्वेन प्रवर्तन्ते प्रवर्तन्ति

च । अस्माकं किं कुर्वताम् । रश्मिब्रजै रज्जुकैस्तुरगान्श्वानि च निरीहभावैर्निर्गता ईहा स्त्रीपुत्रमित्रविभवादिषु सांसारिकेषु सर्वेष्वपि पदार्थेषु वाञ्छा येषां ते निरीहास्तेषां भावास्तैः कृत्वा निःस्पृहताभिरक्षाणि समनस्कानि पञ्चानीन्द्रियाणि स्वयमात्मना सार-
थिभावेन यन्त्रयतां दमयतां वशीकुर्वताम् ॥ -

प्रत्यूहकृत्कोऽपि न नः समाधेः कुतोऽशिवं स्याद्भुवि यत्त्वयीशे ।

गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशाखिन्युपद्रवेति नु दरिद्रभावः ॥ १८१ ॥

हे साहे, नोऽस्माकं समाधेर्मेनः स्वास्थ्यस्य ध्यानस्य वा कोऽपि कश्चिदपि प्रत्यू-
हकृद्भिन्नविधाता नास्ति, यद्यस्मात्कारणात्त्वयि ईशे स्वामिनि अवनीनेतरि समर्थे अशि-
वोपशमके सति भुवि पृथिव्यामशिवमर्थात् त्वद्देशवातिनामकल्याणं कुतो भवेत् । अपि
तु न स्यादेव । युक्तोऽयमर्थः । नु इति परिप्रश्ने । गृहस्याङ्गणे अजिरे तिष्ठतीत्येवंशील-
स्वस्मिन् गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशाखिनि सुरद्रुमे दरिद्रभावो दारिद्र्यं किमुपद्रवेत् । अपि
तु न दारिद्र्यलेशोऽपि स्यादिति ॥

अनित्यताभावनया पदार्थसार्थस्य विश्वस्य मनः पुनर्नः ।

क्षोदैरिवाम्भः कतकस्य शश्वत्प्रसन्नमास्ते वसुधासुधांशो ॥ १८२ ॥

हे वसुधासुधांशो सकलावनीरजनीपते भूपते, विश्वस्य जगतः पदार्थसार्थस्य वस्तुव-
जस्य अनित्यता अशाश्वतत्वम् । यतः—‘ही संसारसहायो मुचरियनेहाणुरायरत्तावि ।
जे पुव्वन्नेदीष्ठा अवरत्ते ते न दीसंति ॥’ तथा ‘संस्मारागजलवुच्चुडव्वमे जीविताण्यजल-
विदुच्चंचले । जुव्वणेयनइवेगसंनिभे पावजीवकिमयं न वुज्झसि ॥’, ‘अनित्यानि शरीराणि
विमथो नैव शाश्वतः । नित्यं संनिहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥’ ‘यदि जन्म-
जरामरणं न भवेद्यदि चेष्टवियोगभयं न भवेत् । यदि सर्वमनित्यमिदं न भवेदिह
जन्मनि कस्य रतिर्न भवेत् ॥’ इति वचनात्सर्वमनित्यं धर्म एव नित्यः कार्यः इति भाव-
नया वासनया कृत्वा पुनर्नोऽस्माकं मनश्चित्तं प्रसन्नं धर्मकर्मणि निर्मलमेवास्ते । किमिव ।
अम्भ इव । यथा कतकस्य कतकनाम्रः फलस्य क्षोदैर्धूर्णैर्जलं प्रसन्नं स्वच्छं स्यात् ।
तथा यदुष्णम्—‘विमलस्वामिनो वाचः कतकक्षोदघोदराः । जयन्ति त्रिजगच्चेतो जल-
नैर्मल्यहेतवः ॥’ इति सकलाहं प्रतिष्ठाने ॥

गोशीर्षसौरम्यमिवानिलेन संदेशहारिद्वितयेन हृतः ।

गन्धारनाम्नो नगरान्महीन्दो शनैः शनैर्वृद्धतया समागाम् ॥ १८३ ॥

हे महीन्दो साहे, गन्धार इति नामाभिधानं यस्य तादृशाग्रगतात्समागाम् श्रीमत्पार्श्वे
समेतः । कथम् । शनैः शनैर्मन्द मन्दम् । कथा । वृद्धतया स्थविरत्वेन । हिलधुणः अहम् ।
संदेशहारिणोद्वृतयोः । ‘शाघनहारिणा दरेः’ इति रघोः । यथा शाघनहारी तथा संदेश-
हारीति । तथा ‘द्वृतः संदेशहारकः’ इति हेम्याम् । द्वितयेन द्वन्द्वेन हृतः आकारितः ।

‘आकारणं द्वयो ह्युतिः’ इति हेम्याम् । किमिव । गोशीर्षसौरभ्यमिव । यथा चन्दनद्व-
मस्य परिमलो अनिलेन वायुना ह्रूयते भूमण्डलान्तरमानीयते ॥ इति साहित्यकुशला-
गमादिप्रश्रप्रत्युत्तराणि ॥

भूमानथामापत दूरदेशाद्ययं समेताः कथमेकपद्याम् ।

महेन्द्रवन्मत्तमतङ्गजेन रथेन पाथोरुहबन्धुवद्वा ॥ १८४ ॥

रेवन्तवद्वा तुरगेण दिव्ययानेन वृन्दारकवृन्दवद्वा ।

स प्रोचिवानुज्झितयानमत्र चरन्क्रमाभ्यामहमाजगाम ॥ १८५ ॥

अथ कुशलागमादिकथनानन्तरं भूमान्पृथ्वीपतिरभापत वदति स्म । हे सूरिन्द्राः,
ययमेकपद्यां मार्गे । ‘पदव्येकपदी पद्या पद्धतिर्वैर्त्म्यं’ इति हेम्याम् । कथं केन प्रकारेण समे-
ताः दूरदेशात् अत्रागताः । तानेव प्रकारान्दर्शयति—किं मत्तो मदोदयो यो मतङ्गजो
गजेन्द्रो गजराजः प्रशस्तहस्ती तेन समेताः । किंवत् । महेन्द्रवत् । यथा पुरंदरो मत्तम-
तङ्गजेन ऐरावणेन समेति । वाथवा किं रथेन स्यन्दनेन ‘वहल’ इति प्रसिद्धेन अध्वनि
समेताः । किंवत् । पाथोरुहबन्धुवत् । यथा कमलसुहृद्भास्करो रथेन मरुद्रथेन समांग-
च्छति । वाथवा तुरगेन प्रवरवाजिना कृत्वा समायाताः । किंवत् । रेवन्तवत् । यथा
रेवन्तः अर्करेतोऽजस्तुरगेण समायाति तस्य हयवाहनत्वेन । ‘रेवन्तस्त्वर्करेतोऽजः
प्लवणो हयवाहनः’ इति हेम्याम् । वाथवा दिव्येन मनोरमेण यानेन शिविकादिना वाहनेन
समीयिवांसः । किंवत् । वृन्दारकवृन्दवत् । यथा वृन्दारकाणां निर्जराणां वृन्दः समुदायः
दिव्येन देवसंबन्धिना विमानेन समेति । इत्युक्तेऽनन्तरं स सूरिः प्रोचिवान् कथयति स्म ।
हे शाहे, अहमत्र श्रीमतां समीपे उज्झितं संत्यक्तं यानं तुरगवाहनादिकं येन तादृशः
क्रमाभ्यां चरणाभ्यां चरन् प्रचरन् आजगाम आगतवान् ॥ युग्मम् ॥

भूपोऽप्युवाचेति न साहिवाख्ययानेन युष्मभ्यमदायि किञ्चित् ।

तुरङ्गमस्यन्दनदन्तियानजाम्बूनदाद्यं दृढमुष्टिनेव ॥ १८६ ॥

अपि पुनर्भूषः पातिसाहिः इत्यमुना प्रकारेण प्रोवाच जगाद । पृच्छति स्मैत्यर्थः ।
इति किम् । हे सूरिन्द्राः, दृढमुष्टिना कृपणेनेव साहिब इत्याख्या नाम यस्य तादृशेन
यानेन मम उम्बरकेण सामन्तेन तुरङ्गमा अध्याः, स्यन्दना रथाः, दन्तिनो गजाः,
यानानि शिविकादीनि, जाम्बूनदं सुवर्णम्, उपलक्षणादूष्यादिसंग्रहः, अमूनि वस्तूनि
आयानि प्रयमानि मुख्यानि वा यत्र तादृशं किञ्चित्किमपि वस्तु युष्मभ्यं नादायि न
दत्तम् ॥ इत्याक्षेपप्रभववाक्यम् ॥

गुरुर्जंगौ बहदिशत्स मसं त्वया नियुक्तो हरिणेव मेघः ।

पुनर्न किञ्चिन्निखिलानुपङ्गमुचा मयाग्राहि महीमहेन्द्र ॥ १८७ ॥

ततः साहिप्रधानन्तरं गुरुर्हीरमूर्तिर्जंगो मायते स्म । हे शाहे हे महीमहेन्द्र पृथिवी-

पुरंदर, त्वया श्रीमता नियुक्तः प्रसादितानुशिष्टिः स साहिबखानो मह्यं बहु धनमदिशत् यच्छन्नासीत् । क इव । मेघ इव । यथा हरिणा वासवेन वर्षितुं समादिष्टाः घनाघनाः बहु प्रचुरतरं नीरं दिशन्ति प्रददते । जनेभ्य इति शेषः । 'जानामि त्वां प्रवरपुरुषं कामरूपं मघोनः' इति मेघदूते । 'इन्द्रादिष्टा हि मेघाः भूमौ वर्षन्ति' इति ध्रुतिः । परमयं विशेषः । निखिलं समस्तमनुपहं रामाद्रविणादिसङ्गं मुञ्चति दूरं त्यजति तादृशेन मया किञ्चित्किमपि दीयमानं नाग्राहि नादायि न गृह्यते स्म ॥

अहो निरीहैर्महतां वतंसैर्भूभिषितामीभिरिवांशुभिर्द्यौः ।

तज्जन्मभिः पङ्कमिवारविन्दैर्भवं परित्यज्य पृथग्भवद्भिः ॥ १८८ ॥

अहो इत्याश्चर्यं । सदस्या लोका वा । पर्यत कौतुकं परैरदीयमानमपि जगति के नाद्रियन्ते । एते तु वङ्गागृहीता अपि सर्वेषामभिलषणीयानामपि स्वर्णाश्वगजादि नाददते तस्मादमीभिः सूरिन्द्रैः कृत्वा भूरशेषाणि क्षोणी विभूषिता अलंकृता पवित्रिता वा । कैरिव । अंशुभिरिव । यथा अंशुभिः सहस्ररश्मिभिः । 'आदित्यः सवितार्थमा खरसहस्रोष्णांश्च रविः' इति द्वैव्याम् । सौर्यगणवीथी शोभिता । किंभूतैः अमीभिः । निर्गता जगज्जन्मकलत्रपुत्रद्रविणराज्यादियावत्पदार्थसार्थेषु ईहा वाञ्छा येषाम् । निःस्पृहैरित्यर्थः । पुनः किंभूतैः । महतां समस्तसाधुजनोत्तमाङ्गेषु अवतंसैः शेखरायमाणैः । पुनः किंभूतैः । भवं संसारं परित्यज्य निर्मुच्य पृथग्भिन्नैर्भवद्भिः । कैरिव । अरविन्दैरिव । यथा पर्यः पङ्कं जम्बालं परित्यज्य पृथग्भूयते । किंभूतैः अमीभिः अरविन्दैश्च । तज्जन्मभिः तत्र भवे पङ्के वा भवित्वात्पङ्कजत्वाज्जन्म उत्पत्तिर्येषां तैः ॥

चित्ते दधच्चित्रमिति क्षितीन्द्रः पुनर्पुनक्ति स्म सुखं स वाचा ।

सौरभ्यविभ्राजिविजृम्भिताब्जं घनात्ययो हंसमृगीदृशेव ॥ १८९ ॥

स क्षितीन्द्रः पातिसाहिः पुनर्वाचा वाण्या सुखं स्ववदनं पुनक्ति स्म संयोजयामास । किं कुर्वेन् । इत्यमुना प्रकारेण चित्ते स्वमानसे चित्रमाधर्यं दधद्दारयन् सुखं वाचा युयोज । क इव । घनात्यय इव । यथा शरत्कालः सौरभ्येन शीगन्ध्येन विभ्राजते शोभते इत्येवंशीलं तथा विजृम्भितं विकस्वरमब्जं कमलं हंसमृगीदृशा राजमरालमद्विलया पुनक्ति ॥

प्रीप्पागमेनेव मयाध्वगानां वृथा व्यथा वः पथिजा व्यसर्जि ।

एतत्पुनर्गोधनवन्न किञ्चिच्छेके स्वहृद्गोचरसंचरिणुः ॥ १९० ॥

हे सूरयः, वो युष्माकं मया वृथा निर्व्ययं पथिजा मार्गजनिता व्यथा शीतातपद-काकण्टकमादिषा पीडा व्यसर्जि विभ्रानिता । दत्तेत्यर्थः । केनेव । प्रीप्पागमेनेव यथा निदापसमयप्रादुर्भावेन अध्वगानां पाण्यानां व्यथा तापतृषादिका विस्मृत्यते दीयते । पुनरेतत्पङ्कमश्चकिं किञ्चित्किमपि मया स्वस्वात्मनः हृदो मानसस्य गोचरे विषये संचरिणुः संचरणशीलं हृदये वर्तमानं न शक्ते न कृतम् । किञ्च । गोधनवत् । यथा

गोकुलं स्वहृदा निजमनसा । स्नेच्छयेत्यर्थः । गोचरे गवां चरणोचिताचलायां सम्यक् स्वरुचितं यथा तथा चरणशीलं भक्षणस्वभावं क्रियते । अथ वा स्वं मदीयं धनं भूमिः नृपस्य भूधनत्वात् । 'स्वात्पालधनभुग्नेतृपतिमन्वयंकादयः' इति हैमीवचनात् । तस्या हृदि मध्ये यो गोचरो गवां चरणस्थानं तत्र संचरणशीलमित्यर्थः ॥

विघ्नाय जज्ञे भगवत्समाधेरहं पयोवाह इवांशुभासाम् ।

युष्माकमाकस्मिकदुःखजन्मा तत्प्रत्यवायोऽजनि मे महीयान् ॥१९१॥

हे सूरयः, अहं भगवतां पूज्यानां ज्ञानमाहात्म्यादिगुणगणवतां युष्माकं समाधेः स्वास्थ्यस्य ध्यानस्य वा विघ्नाय अन्तरायकृते जज्ञे संजातोऽस्मि । क इव । पयोवाह इव । यथा जलवाहो मेघः अंशुभासां सूर्यकिरणानां विघ्नाय प्रचारप्रत्यूहाय । आवरणा-
येत्यर्थः । जायते तत्कारणायुष्माकं श्रीमतामकस्मादज्ञातं भवमाकस्मिकमतर्कितोपपन्नं वा यद्दुःखमसातं तस्माजन्मोत्पत्तिर्यस्य तादृशो महीयानतिगुरुर्मम प्रत्यवायोऽपराधः पापं वा अजनि संजायते स्म ॥ इत्याकारणायपराधोद्भावनम् ॥

क्ष्माचक्रचक्रीत्यथ थानसिंहमुद्दिश्य जग्राह वचो वचस्वी ।

हितैषिणा कल्प इवादसीयः पन्थाः कथं नो कथितः पुरो मे ॥१९२॥

अथ गुरोः स्वप्रत्यवायोद्भावनानन्तरं वचस्वी वाचोयुक्तिमान् क्ष्माचक्रस्य निखिल-
भूमीमण्डलस्य चक्री सार्वभौमोऽकन्वरसाहिः थानसिंहमुद्दिश्य संमुखमालोक्य इत्यं-
मुना प्रकारेण वचो वाग्बिलासं जग्राह । वदति स्मेत्यर्थः । हे थानसिंह, त्वया भवता
मे मम पुरोऽग्रे एवामयमदसीयः एतत्संबन्धी । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति
नैपथे । एकाशनपादचारादिको मार्गः साध्वाचारो वा कथं कुतः कारणात् नो कथितो
न निवेदितः । केनेव । हितैषिणेव । यथा हितं स्वस्य परस्य वा जनस्य इष्टापत्तिमिच्छ-
त्यभिलषतीत्येवंशीलेन महात्मना पुंसां कल्पः सम्यक्प्रवृत्तिरूप आचारः कथ्यते ॥

इत्यप्यर्वाङ्किं न पदप्रचारैः प्राप्स्यन्ति दुःखं यदिहाजिहानाः ।

निगद्य भूमानिति शारदीनसारङ्गवन्मौनमधत्त वक्त्रे ॥ १९३ ॥

अपि पुनस्त्वमित्यप्येतदपि किं केन प्रकारेण नायक् न कथितवान् । इति किम् ।
यदेते सूरीन्द्राः इह दूरदेशे वर्तिनि मेवातमण्डलालंकारहारसकलकमलासंकेतनिकेतफ-
तेपुरमाधयतां धीमतां संनिधाति पादप्रचारैः स्वचरणचक्रमणैः आजिहाना आगच्छन्तः ।
'स्वयं वरस्याजिनमाजिहानाम्' इति नैपथे । 'अजिनमागच्छन्तीम्' इति तदुक्ती ।
'आगमने गमनार्थाः समभ्युपाद्भ्यः पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । 'ओहाद् गती'
इत्यस्य आनश्प्रत्यये जिहाना आद्योगे आजिहाना आगमनार्थ इति । दुःखमघातं
प्राप्स्यन्ति लप्स्यन्ते । एतन्मया प्रोच्यमानं मम कथं न स्मारितम् । भूमानि श्रमुना
प्रकारेण निगद्य कथयित्वा वक्त्रे स्वमुखे मौनं तूष्णीमावमधत्त दधी । किंयत् । शारदीन-

सारङ्गवत् यथा शरत्कालसंबन्धी वप्पीहो मौनं धत्ते । वर्षासु तृषाक्रान्ततया जलपा-
नार्थमुन्नमग्रीरदपुरस्ताद्ब्रह्मालप्यालप्य शरदि जलधराभावात्तूष्णीं विधत्ते ॥

किमुत्तरं स्यादिह मन्दधीवन्मीमांसते यावदसौ हृदीति ।

स दीर्घदर्शीव शशी रसायास्तं संशयानं प्रतिशंसति स्म ॥ १९४ ॥

मन्दा कुण्ठा धीर्बुद्धिर्यस्य सोऽल्पमेधा इव यावदसौ स्थानसिंहो हृदि निजमनसि
इति मीमांसते विचारयति । इति किम् । यदिह ग्राहिनिगदितवाक्ये किमुत्तरं प्रतिवचः
स्यात् । तावद्ग्रादग्रे स्वपरेषां भावि हिताहितं पश्येत् स्वमनीषया विचार्य जानी-
यात्स दीर्घदर्शी तद्वत् रसायाः शशी क्षोणीक्षणदापतिरकम्बरसाहिः संशयानं संदेहं
विदधानं स्थानसिंहं प्रतिशंसति प्रश्रयित्वा स्वयमेवोत्तरयांचकार ॥

एतद्वयं मानसमानसाङ्गे बलक्षपक्षीकरवाम कामम् ।

इदं त्वयाचिन्त्यत पुण्यलक्ष्मीमाकाङ्क्षता क्षीरधिशायिनेव ॥ १९५ ॥

हे स्थानसिंह, काममत्यर्थं वयमेतदग्रे वक्ष्यमाणं भवन्मनसि वर्तमानं वा मानसं
मदीयमनसस्तदेव मानसं नाम सरस्तस्याङ्गे क्रोडे बलक्षपक्षीकरवाम हंसायमानं विद-
धाम इत्याशीःप्रेरणयोरुत्तमपुरुषबहुवचनम् । यदुक्तम्—‘कान्तारे निर्पतासि प्रिय-
सखि पदवी विस्मृता किं तु मुग्ध मा रोदीरेहि यामेत्पुपहतवचसो निन्युरेनां वयस्य’
इति नैपथे । यामेत्त्याशीरुत्तमपुरुषबहुवचनमपि । वयमेव हृदि विद्य इत्यर्थः । हे
स्थानसिंह, त्वया भवता इदं मयोप्यमानमचिन्त्यत ध्यातं हृदि विचारितम् । त्वया किं
कुर्वता । पुण्यलक्ष्मीं धर्मप्रियमाकाङ्क्षता वाञ्छता । केनेव । क्षीरधिशायिनेव । यथा
दुग्धवार्धौ शेते स्वपिलेवंशीलेन कृष्णेन पुण्या पतिव्रतात्वेन पवित्रा धीः काङ्क्षते ॥

स्वमण्डले भूतलशीतभासानीयन्त एते यदि सूरिशकाः ।

सुधाशनान्मोनिधिवल्लभाया भगीरथेनेव पयःप्रवाहाः ॥ १९६ ॥

यदि एते सूरिशकाः क्षीरसूरीन्द्राः भूतलशीतभासा साहिना । ‘इदं तसुर्वातलशीतल-
युतिम्’ इति नैपथे । स्वमण्डले निजजनपदे आनीयन्ते आकाशन्ते । केनेव । भगीर-
थेनेव । यथा सुधाशनानां देवानाम्मोनिधिवल्लभा समुद्रपत्री नदी क्षुरसरिद्रहा तस्याः
पयःप्रवाहाः जलप्रवाः भगीरथनाम्ना भूमीन्दुना भूपालेन स्वदेशे समानीयन्ते । ‘गङ्गा
भगीरथेनेव पूर्वेषां पावनक्षमा । इच्छता संततिं तेन न्यस्ता मन्त्रिषु कोशला ॥’ इति
रघौ । तथा ‘गङ्गामिव क्षितितलं रघुवंशदीपः’ इति नैपथेऽपि ॥

सुधारसं प्रीतिभरेण पायं पायं प्रभोर्दर्शनामधेयम् ।

तदा भजामो वयमप्यमर्त्या इव स्वभावादजरामरत्वम् ॥ १९७ ॥

तदा वयं मेवातमण्डलप्रादुर्बर्गा अपि अमर्त्या देवा इव स्वभावात्सहजेनेव अजर-
मरत्वं जरामरणाहितम् । अजरामरभावमित्यर्थः । भजाम आश्रयामः । किं कृत्वा ।

प्रीतिभरेण प्रेमातिशयेन मनोहादेन वा प्रभोगुरोर्दर्शनमालोकनं तदेव नामधेयमभिधा-
यस्य । 'नामरूपभागाङ्गय—'इति हैमीवृत्तौ । ततो नामधेयरूपधेयभागधेयानि इति
प्रयोगाः । तादृशं सुधारसममृतनिख्यन्दं पायं पायं पीत्वा पीत्वा । 'पौनःपुन्ये णम्पदं
द्विष्व, पायं पायं भोजं भोजं व्रजति' इति सारस्वतव्याकरणे ॥

पुरो न मे किञ्चन तेन वृत्तं त्वया गुरुणां प्रतिपाद्यते स्म ।

यतः स्वसद्भाभिमुखीभविष्णुमुपेक्षते कः सुरसौरभेयीम् ॥ १९८ ॥

हे स्थानसिंह, तेन कारणेन गुरुणां तव धर्माचार्याणां हीरसूरीणां वृत्तं साध्याचारा-
दिकमाचरणं मे मत्पुरोऽप्ये त्वया किञ्चन किञ्चिदपि न प्रतिपाद्यते स्म न प्रोक्तम् ।
युक्तोऽयमर्थः । यतः कारणात् स्वस्यात्मनः गृहस्थाभिमुखीभविष्णुं सन्नतः संमुखमवन-
शीलां मन्दिरे समागच्छतीं सुरसौरभेयीं कामधेजुं को जन उपेक्षते । अपि तु न
कोऽपि । सर्वोऽप्यायान्तीं समीहते ॥

रामाङ्गजो मध्यमलोकपालवक्रादिदं वाङ्मयमभ्युदीतम् ।

निपीय भृङ्गो मकरन्दमम्मोरुहादिवामोदभरं वभार ॥ १९९ ॥

स्वर्गपातालयोरेष्वक्षया मध्यमः अथः पातालमुपरि च स्वर्गः तयोर्मध्यवर्ती मध्ये-
वर्ती मध्येभवो मध्यमस्तादृशो लोको विश्वभुवनं तस्य पालयिता अकम्बरस्तस्य
पद्माद्वदनादभ्युदीतं प्रकटीभूतं वाङ्मयं वाक्प्रपञ्चम् । वचनरचनानित्यर्थः । 'इतीदृशीस्तं
विरचय्य वाङ्मयैः' इति नैषधे । 'एवविधैः वचःप्रपञ्चैः' इति तद्भक्तिः । रामाङ्गजः
स्थानसिंहो निपीय सादरमाकर्ष्य आमोदभरं प्रमोदातिशयं वभार । क इव । भृङ्ग इव ।
यथा भ्रमरः अम्मोरुहात् पद्मादुदीतं मकरन्दं निपीयास्वाद्य आमोदभरं परिमलातिरे-
कप्रमोदाधिक्यं धत्ते ॥ इति स्थानस्य साह्यः प्रश्नोत्तरम् ॥

शशंस सम्भ्यानथ पार्थिवेन्दुरानेतुमेतानिह केन जग्मे ।

तेऽप्युचुरुर्वीन्द्रमजप्यवीर्यमिवावतीर्णं भुवि कार्त्तवीर्यम् ॥ २०० ॥

अथ स्थानसिंहस्य कथनानन्तरं पार्थिवेन्दुः राजराजः सम्भ्यान् स्वसभासदः पुरुषान्
प्रति शशंस कथयति स्म । किं शशंस तदेवाह—एतान् सूरीन्द्रानिह मत्पार्थे आनेतु-
माकारयितुं केन जग्मे गतम् । ततः ते सम्भ्या अपि उर्वीन्द्रं वसुधावासवम् ऊचुर्वीर्या-
पिरे । उत्प्रेक्ष्यते—भुवि पृथिव्यामवतीर्णंमुत्पन्नं तथा अजप्यं परैर्जेतुमशक्यं वीर्यं
पराक्रमो यस्य तादृशं कातेवीर्यं बाहुसहस्राङ्गुनमिव अजप्यबलस्य । 'कारागृहे निर्मित-
वासवेन लङ्केश्वरेणोपितमा प्रधादात्' । तस्य सादृश्यं वीर्यातिशयात् ॥

मौन्दीकमालाविति नामधेयी निदेशतः शासनहारिणौ वः ।

इतोऽजिहातामिव मूर्तिमन्तौ लेखी बलेस्ताविव कामचारी ॥ २०१ ॥

हे प्रभवः, वो युष्माकं निदेशतः आदेशमशोऽरुह्य एको मौन्दी अपरः कमाल इति

नामधेयावभिधानौ श्रासनहंरिणौ दूतौ यवनमुद्गलजातिषु मध्ये मेवडा इति संज्ञकौ
इतो युष्माकं समीपादजिह्वाताम् गतवन्तावास्ताम् । उपप्रेक्ष्यते—मूर्तिमन्तौ मनुष्यव-
पुर्भाजी लेखौ काङ्क्षन्तौ स्फुरन्माने इव पुनरुपप्रेक्ष्यते । मूर्तिमन्तौ लेखौ देवाविव देवा
हि न केनचिच्छ्रुया लक्ष्यन्ते । अतः पार्थिवशरीरभाक्त्वाद्विलोचनगोचरौ । क्लिप्तक्षणी ।
कामं स्नेच्छया अतिशयेन च दिव्यया देवगत्या चरणं व्रजनं चारौ गमनं ययोस्तौ ॥

तैः शासितुः शासनतः पृथिव्या हूतौ पुरस्तादुपसेदतुस्तौ ।

वसुंधराशेषविशेषवृत्तिं चिद्गोचरीकर्तुमिवास्व नेत्रे ॥ २०२ ॥

तौ दूतौ पुरस्तात्साहेरप्रे उपसेदतुः आगतवन्तौ । किंभूतौ । पृथिव्या भूमेः शा-
सितुः पालयितुः पातिसाहेः शासनत आदेशात्तैः सभ्यैः सभासद्भिः हूतावाकारितौ ।
उपप्रेक्ष्यते—वसुंधरायाः समस्तक्षितिमण्डलस्याशेषां समग्रां विशेषवृत्तिं न्यायान्यायका-
रिशिष्टाशिष्टमित्रामित्रस्वभावोदन्तसूचयित्रिं वार्तां चिद्गोचरीकर्तुं ज्ञानविषयतां विधातुम् ।
ज्ञातुमित्यर्थः । अस्याकन्वरसाहेनेत्रे नयने इव । यथा नेत्राभ्यां कृत्वा जनेन सर्वम-
प्यालोक्यते तथा दूताभ्यां राज्ञा परमण्डलोदन्ताद्यखिलं विज्ञायते । ‘चरलोचना हि
राजानः’ इति श्रुतिः । यदुक्तम्—‘चरैः पश्यन्ति राजानः सुहृदा व्यवहारिणः । देवाः
पश्यन्ति ज्ञानेन सर्वेऽन्ये चर्मचक्षुषा ॥’ ‘वणिक्पुत्रैर्महेश्वराः’ इति पाठः । अथ
वा प्रतिभाविषयं विधातुं चिच्छब्देन बुद्धिरपि । ‘प्रज्ञाचिदुपलब्धयः’ इति ह्यम्याम् ॥

मुखं मृगाङ्गं मिलितुं स्वबन्धोर्लब्धोदयं वारिरुहे इवैते ।

पाणी प्रणीय प्रणयेन मध्येगोधीति धात्रीशमवोचतां तौ ॥ २०३ ॥

तौ दूतौ धात्रीशं साहिं प्रति इत्यमुना प्रकारेण अवोचतां वदतः स्म । किं कृत्वा ।
प्रणयेन स्वस्वामित्वादिसंबन्धसंज्ञेन । भक्तेनेत्यर्थः । अथ वा आदेशयाचनार्थम् ।
‘प्रणयः स्नेह्याचमयोः’ इत्यनेकार्थः । मध्येगोधि भालान्तराले पाणी हस्तौ प्रणीय कृत्वा ।
ललाटेऽङ्गलिं विधायेत्यर्थः । उपप्रेक्ष्यते—स्वस्वात्मनो बन्धोः सकृदाहाद्यः संप्राप्त
उदयो येन । सूर्यज्योतिरधिगम्य चन्द्रोऽभ्युदयतीति कविसमयः । यथा रघुका-
व्ये—‘पुषोष शक्ति हरिदश्वदीपितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः’ इति । तादृशं मुखं मृ-
गाङ्गं वदनमेव चन्द्रं मिलीतुमेते समायाते वारिरुहे पश्ये इव ॥

आदिश्यतां देव निदेश्यमित्थं निर्दिश्य तौ संश्रयतः स्म तूष्णीम् ।

धाराधरस्येव ऋतोर्विरामे नभोन्मुपाम्भोदसुहृच्छकुन्तौ ॥ २०४ ॥

हे देव, निदेश्य कथनाद् वक्ष्यमादिश्यतां प्रसाद्यताम् । इत्यमुना प्रकारेण नि-
दिश्य विज्ञाप्य तौ दूतौ तूष्णीं मानं संश्रयतः भज्जाते । काविव । नभोन्मुपाम्भोदसु-
हृच्छकुन्तौ यथा धाराधरस्य ऋतोर्विरामे व्यापये । पारसमये इत्यर्थः ।
पारसमयूरविहंगमौ गीनमाभ्यमेते ॥

भूमानिमावित्यवदत्ततोऽमी कथं समीयुः पथि कीदृशाश्च ।

तावप्यवक्तां तमुपागतं स्वर्धलिद्विपो हन्तुमिवाञ्जनामम् ॥ २०५ ॥

ततो दूतोक्तेरनन्तरं भूमानकच्चरसाहिरिमौ दूतौ प्रतीत्यमुना प्रकारेण अवदद्भाषे । इति किम् । हे मौन्दीकमालौ, अमी सूरयः पथि मार्गे कथं केन प्रकारेण समीयुः समागताः । मुद्रलम्बेच्छजातित्वाजैनमार्गानभिज्ञत्वादयं प्रश्नः । च पुनः । कीदृशाः किमाचाराश्च वर्तन्ते । अपि पुनस्तौ दूतौ तं भूपं प्रति अवक्तां कथयतः स्म । तमुत्प्रेक्षते—बलिनः पराक्रमचतुरङ्गचक्रादिकं बलं भुजवीर्यं चमूध विद्यते येषां ते बलवन्तो ये द्विपो धैरिणः तथा बलिनामा पातालाधिपः सुरासुरसेव्यमानो वदान्यमौलिः । यन्नाम्ना पातालं बलिसन्नेति प्रसिद्धम् । स एव रिपुर्दानवेन्द्रत्वात् तांस्तं वा हन्तुं यमातिथीकर्तुं स्वर्गादुपेतं देवलोकाद्गमावागतम् । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—‘कथं च स देशः स्वर्गान्न विशिष्यते । यत्र गृहे गृहे गौर्यः क्रियः महेश्वरो लोकः । सथ्रीका हरयः’ इति । ‘गौराङ्गयः पार्वती च । महेश्वरः शिवश्च । शोभायुक्तो हस्तश्च । लक्ष्मीयुक्तः कृष्णः’ इति तद्भूतिः । अतः स्वर्गस्थत्वम् । अञ्जनाभं नारायणमिव । अञ्जवन्नाभिर्धस्य । पक्षे अञ्जं नाम्नी यस्येति व्युत्पत्तिमात्रम् । तावत्तत्त्वभिधानमेव ॥

चूर्णैरिव स्वक्रमपद्मपांसुभिः प्राचीनसूरिप्रकरैः प्रतिष्ठिताम् ।

सभाजयन्तः प्रतिमामिव क्षमां क्रमाम्बुजाभ्यां पथि संचरन्त्यमी २०६

हे देव, अमी सूरयः स्वाभ्यां क्रमाम्बुजाभ्यां पथि चरणकमलाभ्यां मार्गे संचरन्ति सम्यगरीत्या प्रचलन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—प्रतिमां परमेश्वरमूर्तिमिव क्षमां क्षोणीं सभाजयन्तः पूजयन्त इव । सभाजनशब्दः पूजार्थेऽपि । यथा नैपथे—‘सभाजनं तत्र ससर्जं तेषां सभाजने पश्यति विस्मिते सा’ इति । ‘सभाजनं पूजाम्’ इति तद्भूतिः । तथा क्रियाकलापेऽपि—‘सभाजनार्थं सभाजयति’ । प्रतिमां किंभूताम् । प्राचीनसूरिप्रकरैः पूर्वाचार्यविचर्यैः स्वक्रमपद्मानामात्मनां पादारविन्दानां पांसुभिः रजोभिः कृत्वा प्रतिष्ठिताम् । उत्प्रेक्ष्यते—चूर्णैर्वासयौगैरिव पूज्यतया स्थापिताम् ॥

श्रेणीं सतामिव विमुक्तसमप्रदोषां

वल्गाममी विदधते सकृदेव देव ।

आरुपयन्ति विधिवद्विधृतावधाना

योगं विधूतवनिताद्यखिलानुपद्मम् ॥ २०७ ॥

हे देव, अमी गुरवः सकृदेव एकवारमेव वल्गामाहारं विदधते कुर्वन्ति । क्लृप्तशणाम् । सतामुत्तमानां श्रेणीमिव । विमुक्तसमप्रदोषां स्वक्ताः सर्वेऽप्याप्यक्षमिकाः समस्तवारिशमिता अशनदोषा एतावता नयकोटिभिर्विशुद्धा नवकोटय उच्यन्ते । स्वयं न कुर्वन्ति परेन कारयन्ति परं कुर्वन्तं नानुमोदयन्ति इति नवकोट्यस्याभि-

निर्दोषां तथा अपगुणाय याताम् । पुनरमी विधूतो दूरं निरस्तो वनिता नारी आदी
यस्य तादृशोऽखिलः समस्तोऽप्यनुपङ्गः सङ्गः परिचयो यत्रैवं स्यात्तथा विधिवदागमोक्तेन
विधिना योगं यमाद्यष्टप्रकारसंगतमवध्यानविशेषं मनोवाक्यादीनां स्वस्वव्यापारेभ्यो
नियमनरूपं वा योगमाराधयन्ति । किंभूता भमी । विधृतं योगे एव निहितम् अथ
वा विशेषेण धृतं संसारानिस्ततायामवधानं ध्यानं मनो वा येः ॥

विश्वे वेदमनि तारमौक्तिकनभश्चन्द्रोदयभ्राजिनि

ज्योतिस्तैलमृतौषधीप्रियतमे स्नेहप्रियोद्भासिनि ।

आश्लिष्योपशमश्रियं निजभुजागण्डोपधानाङ्किते

पर्यङ्के जगतीतले सुखममी भूमीशवच्छेरते ॥ २०८ ॥

हे साहे, भनी सूरयः भूमीशवद्रूपाया इव विश्वे वेदमनि जगन्नाभि निकेतने भु-
वने एव भवने वा जगतीतले भूमेरुसद्विरूपे पर्यङ्के पत्यङ्के शय्यायानुपशमनाम्नी श्रियं
लक्ष्मीं नामाह्वनामाश्लिष्य गण्डमालिङ्ग्य सुखं निर्भयं मनःस्वास्थ्ययुतं यथा स्यात्तथा
शेरते स्वपन्ति निद्रासुखमनुभवन्ति । पर्यङ्के किंभूते । निजभुजा स्वबाहुरिव गण्डोप-
धानं गह्वरसूरकं तेनाङ्किते कलिते । किंभूते वेदमनि । तारास्तारका उपलक्षणात् ग्रहन-
क्षत्राणि एव मौक्तिकानि यत्र तादृशं नभ आकाशमेव चन्द्रोदय उद्योचस्तेन भ्राजते
इत्येवंशीले । पुनः किंभूते । कान्तिज्योतिरेव तैलं स्नेहस्तेन भूतः पूरितः य औषधी-
प्रियतमः चन्द्रः । 'नवोदयं नायमिषौषधीनाम्' इति रघौ । स एव स्नेहप्रियः दीप-
स्तेनोत्प्रावत्येन भासते दीन्यते सहोद्योतेन शालते इत्येवंशीले ॥

वाह्यावाह्यजिघांसुघातुकतपस्तेजोभिरेभिर्भुवो

जम्मारे गगनार्धगोगणधरैर्धिकारतां लम्बितः ।

शत्रून्प्रत्यपकर्तुमम्बुधिदशयं संशीलतीवानिशं

यायादेप कुतः सरस्वति न चेदेणाङ्गयोषामुखे ॥ २०९ ॥

हे भुवो जम्मारे क्षोणीन्द्र, एभिर्गणधरैर्ह्रीरविजयसुरभिर्बाह्या यद्भिर्भवाः कुट्टप्र-
मुखाः अवाह्या अन्तरहाः रागद्वेषकपादयो जिघांसवो द्वेषिणस्तेषां घातुकानि हिंसनशी-
लानि यानि पष्टाष्टमादिविकृतपांसि तेषां तेजांसि प्रतापास्तेः साधनेः कृत्वा । तेजः-
साधने प्रतापोऽप्युच्यते । यथा नैपथे—'एतस्मोत्तरमय नः समजनि उत्तेजसां लहने'
इति । 'तव प्रतापानामतिक्रमणे' इति तद्वृत्तिः । धिकारतां परामयभावं लम्बितः
प्रापितः सन् गगनाप्यगः सूर्यः । उद्देश्यते—शत्रून् सूरिप्रतापरूपादिजविजयित्वा
स्वपरिणः प्रत्यपकर्तुं परामयं विघातुमम्बुधिरायं समुद्रक्षेत्राणि तारं विष्णुमनिशं निर-
न्तरं शीलतीव सेवते इव । यः शत्रून् परं परामयति स तेन दैत्य एषोच्यते ।
ततो विष्णोर्दैत्यनिपूदनत्येन तत्सेवनं मुक्तमेव । एवं चेन्न तर्हि एष भातुरेणाङ्गम्य

चन्द्रस्य योषा कान्ता रात्रिस्तस्या मुखे प्रारम्भे संध्यासमये । 'रजनी वसति-
स्यामा वासतेथी तमस्विनी । उषा दोषेन्दुकान्ता' इति, तथा 'प्रदोषो यामि-
नीमुखम्' इति हेम्याम् । सरस्वति समुद्रे कुतः कारणायायादृच्छेत् । तत्र गमनकारणं
तु दैत्यारिसेवनेव ॥

कामचापध्रुवः स्फारशृङ्गारिणी कुम्भिकुम्भप्रगल्भस्तनीः सग्विणीः ।

स्वर्वशाः किं प्रणश्यत्पृष्ठक्षुपः सुभ्रुवोऽमी तृणं मन्यते क्षमापते २१०

हे क्षमापते भूमीनायक, अमी सूरयः सुभ्रुवो नारीस्तृणं मन्यते तृणप्राया गणयन्ति
जानन्ति । किंभूताः सुभ्रुवः । कामस्य मदनस्य चापः कोदण्डः तद्वद्भ्रुवो यासाम् । पुनः
किंभूताः । स्फारो विश्वचेतश्चमत्कारकारी मनोहारी च शृङ्गारो वल्लभरणायाडम्ब-
रोऽस्ति आसाम् । पुनः किंभूताः । कुम्भिनो गजेन्द्राणां कुम्भौ शिरसः पिण्डौ तद्वत्
प्रगल्भौ तुह्यौ पीनौ च स्तनौ कुचौ यासाम् । पुनः किंभूताः । स्रजः स्वर्णरत्नमुक्तादीनां
रक्तसुमादीनां मालाः सन्ध्यासाम् । 'अस्मायामेधास्रग्भ्योऽस्त्रेभ्ये विनिर्वक्तव्यः' इति
सारस्वते । पुनः किंभूताः । प्रणश्यन्तो भयपलायमाना ये पृथतो मृगविशेषाः तेषां
चञ्चललोचने इव चक्षुषी यासाम् । उरप्रेक्ष्यते—किं साक्षात्स्वर्वशा अप्सरस इव ।
सुराक्षनासदृशा अपि वशा एते तृणाय मन्यन्ते । व्यञ्जनान्तोऽपि पृष्ठच्छब्दो मृगवाची
दृश्यते । यथा नैपथे—'पृष्ठकिशोरी कुरुतामसंगतम्' इति ॥

विरागे नानुरागे न तोषे दोषे न भूविभो ।

मुक्तौ न सुभ्रुवां मुक्तौ चेतश्चिन्वन्त्यमी क्वचित् ॥ २११ ॥

हे भूविभो, अमी सूरयः विरागे वैराग्ये सर्वसंसारसारतापरिज्ञानादनित्यभावनायां
चेतः स्वं मनश्चिन्वन्ति पृष्ठं कुर्वन्ति, परं नानुरागे क्वचित्कुत्राप्यवस्थायां न पुनः
पुत्रकलत्रमित्रद्वेषिणाद्यनुरक्तौ आजन्म यावद्द्वैराग्यरहितरहितमानसा एव वर्तन्ते । तोषे
मिलोभतालक्षणे संतोषे । 'संनिधौ निधयस्तस्य कामगव्यनुगामिनी । अमराः किंकरायन्ते
संतोषो यस्य भूषणम् ॥' इत्युक्तेः स्वास्थ्ये चेतश्चिन्वन्ति, न पुनः क्वचित्कस्मिन्नपि
दोषे अपगुणे रागद्वेषकपायादौ च । पुनर्मुक्तौ कदा अनादिसंसारपरम्परालतां मूलादु-
च्छिद्य मोक्षे यास्याम इत्याशये, न पुनः क्वचिद्देवनरादिकानां कलत्राणां मुक्तौ भोगे वि-
लासे राज्यादिसुखलीलामुक्तौ वा । 'जिनेति जिनभद्रेति वा सरन् । नरो न लुप्यते
पापे मुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥' इति जिनकवचनस्तोत्रे । चेतश्चिन्वन्ति ॥

भूलोके भोगिलोके च स्वर्लोके स न कश्चन ।

आवाभ्यामुपमीयेत योगिनां मौलिनामुना ॥ २१२ ॥

हे श्रमो, भूलोके निखिलविपुलमण्डले च पुनर्भोगिनां भुजंगमानां लोके भुवने पा-
ताले च पुनः स्वर्लोके देवमन्दिरे कश्चन कोऽपि स वशीन्द्रो नास्ति यो योगीन्द्रः योगि-

नामष्टाङ्गयोगभाजां मनोवाक्काययोगवतां वा मध्ये मौलिना मुकुटेन शेखरेणामुना
सममावाभ्यामुपमीयेत उपमानीक्रियेत ॥

नमश्चिकीर्पयामीपां तीर्थानामिव सर्वतः ।

परोलक्षा मृगाक्षीभिः सममायान्ति मानवाः ॥ २१३ ॥

हे प्रभो, शत्रुजयोज्यन्तगद्गाप्रयागादितीर्थानामिवामीपां सूरिणां नमश्चिकीर्पया
नमस्कृतुमिच्छया सर्वतः सर्वोभ्यो दिग्भ्यः मृगाक्षीभिः स्वस्वस्त्रीभिः समं सार्धं लक्षा-
त्परे परोलक्षाः सहस्रशः मानवाः समायान्ति समागच्छन्ति ॥

दूतास्यपद्महृदनिर्गतेति त्रतीशितुः कीर्तिसुरस्रवन्ती ।

कूलंकपानामिव कामुकेन महीमघोना हृदये न्यधायि ॥ २१४ ॥

इति पूर्वव्यावर्णितस्वरूपयोर्दूतयोः संदेशहारिणोरास्यं वदनमेव पद्महृदशुल्लहिमव-
च्छित्तरिमध्यगतसहस्रयोजनविष्कम्भपञ्चशतयोजनायामो लक्ष्मीदेवतानिवासस्थानं प-
द्मानामाहृदो हृदस्तस्मात्त्रिगता प्रवर्तिता या त्रतीशितुर्हार्विजयसूरेः कीर्तिरेवाति-
विशदत्वात् सुरस्रवन्ती देवतदी गद्गा सा कूलंकपानां सर्वसरितां कामुकेन अभिलाषु-
केण भर्त्सा इव समुद्रेणैव महीमघोना वसुधावासवेन अकब्बरसाहिना हृदयं मनो वक्ष्य
तस्मिन् समुद्रेण वक्षति साहिना च स्वमगतिं न्यधायि स्थापिता । अवधारितेत्यर्थः ॥
इति मौन्दीकमालमेवाडावर्णितसूरिगुणाः ॥

येनाकरा रोहणवन्मणीनाममी गुणानां गणिरोहिणीशाः ।

हृतास्ततोऽस्माभिरिहेत्युदित्वा न्यवीवृतत्नीरधिनेमिनाथः ॥ २१५ ॥

हे दूतो, येन कारणेन अमी साङ्गप्रवचनाधीतिष्वनूचानेषु गणिषु रोहिणोशाश्चन्द्राः
सूरीन्द्राः गुणानां शमदमसंयमादीनामाकराः खनयः सन्ति । किंवत् । रोहणवद्रत्नाचल
इव । यथा रोहणनामा पर्वतो मणीनामनेकेषां रत्नानामुत्पत्तिस्थानम् । ततः कारणादमी
अस्माभिरिह मेवातमण्डले फलेपुरे अस्तसमीपे वा आहूता आकारिता नीरधिनेमेः
पृथिव्या नाथः स्वामी पातिसाहिः इत्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा न्यवीवृतत् नि-
वर्ततो मौनमाश्रितवान् ॥ इति दूतो प्रति साहेः सूरेराकारणागमनहेतुक्तिः ॥

द्वाराणीव महानन्दनगर्याः साधुसिन्धुराः ।

कानि यः सन्ति तीर्थानि नृपः पप्रच्छ तानिति ॥ २१६ ॥

नृपोऽकन्वरस्थान् सूरीन् इत्यमुना प्रकारेण पप्रच्छ प्रश्नयामास । इति किम् । हे
साधुसिन्धुराः, वो गुप्ताकं कानि किं नामानि तीर्थानि सन्ति वर्तन्ते । उत्तरेष्वत्ये—म-
हानन्दनगर्याः सिद्धिपुर्याः द्वाराणि गोपुराणि प्रसोक्त्य इव ॥

पतिर्यतीनां जगदुत्तमाङ्गोत्तंसायमानक्रमपद्मयुग्मः ।

अर्थेन काव्यं कवितेव वक्त्रं संयोजयामास स भाषितेन ॥ २१७ ॥

यतीनां पतिर्हीरसूरिर्भाषितेन वचसा साकं वक्त्रं मुखं संयोजयामास युनक्ति स्म संगमयति । क इव । कवितेव । यथा काव्यकर्ता अर्थेन समं काव्यं योजयति । 'भवद्वृत्तं स्तोतुमिदुपहितकण्ठस्य कवितुः' इति नैषधे कवितृशब्दः कवेर्नामापरपर्यायः । किंभूतः सूरिः । जगतां जगज्जनानामुत्तमाङ्गानि शिरांसि तेषूत्तंसायमानं श्रेष्ठायमाणं क्रमौ चरणावेव पद्मौ कमलौ द्वावपि पुनपुंसकलिङ्गयोर्युग्मं युगलं यस्य ॥

अथ सूरिः साहिपुरः कानिचित्तीर्थानि कथयति—

राजन्यत्र पतिवरेव वृणुते कैवल्यलक्ष्मीः स्वयं

संधाखण्डलमूर्ध्नि वर्पति पयोऽब्दालीव राजादनी ।

यस्मिन्पङ्क इव प्रयाति वृजिनं मार्तण्डकुण्डाम्भसा

तत्तीर्थं विमलाचलो विजयते सौराष्ट्रचूडामणिः ॥ २१८ ॥

हे राजन् पातिसाहे, जगत्रयीप्रसिद्धं पापापायव्यपायक्षेत्रं विमल इति नामाचलः पर्वतः विमलाचलोऽधुना शत्रुंजय इति नाम तीर्थं विजयते सर्वोत्कृष्टत्वेन वर्तते । किंभूतः । सौराष्ट्राणां यात्रागतशत्रुंजयोज्ज्वलन्तपर्वतरूपतीर्थद्वयविलोकनात्प्रमुदितमर-तचक्रवर्तिप्रदत्तदेवदेशाभिधानानां चूडामणिः शिखामणिसदृशः इव । तत्किम् । यत्र विमलाचले पतिवरा स्वयंवरा कन्येव कैवल्यलक्ष्मीः मुक्तिध्रीः स्वयमात्मनैव वृणुते वरयति । पुनर्यत्र राजादनी प्रियालङ्घनः । 'नवनवतिपूर्ववारान्यस्मिन्समवासरयु-गादिजिनः । राजादनीतरुतले विमलगिरिरयं जयति तीर्थम् ॥' इति पूर्वाचार्यकृतशत्रुं-जयस्तुतौ । अब्दालीव कादम्बिनीव संधस्य श्राद्धवर्गस्याखण्डल इन्द्रः संधपतिस्तस्य मूर्ध्नि मस्तकोपरि पयो दुग्धं पानीयं च वर्पति । पुनर्यस्मिन्विमलाचले मार्तण्डकुण्डा-म्भसा सूर्यकुण्डजलेन पङ्कः कर्दम इव वृजिनं पापं प्रयाति दूरे गच्छति ॥

आस्तेऽभ्रंलिहरैवताद्रिरपरः स्वस्याः पवित्रीकृते

जाने सानुनिभेन सप्तजगतीयं सेवतेऽहर्निशम् ।

शंभोश्चन्द्रकलेव मूर्धेनि पुनर्भाति स्म यस्याम्बिका

यस्मिन्नेमिजिनस्तथा गजपदं कुण्डं पुनीते जगत् ॥ २१९ ॥

हे नृप, अपरोऽन्यः अभ्रंलिहः अम्बरचुम्बी रैवत इति नामा अद्रिः पर्वत आस्ते अहमेवं जाने अवगच्छामि । सप्तजगती सप्तसंख्यया युक्ता जगती । सप्त भुवनानी-त्यर्थः । 'त्रिजगती पुनती कविसेविता' इति ऋषभनम्रस्तवे । यथा त्रिजगती स्वस्या आत्मनः पवित्रीकृते पावनीकरणाय सानुनिभेन सप्तशिखरकपटेन अहर्निशं दिवापरात्रौ यं गिरिनारगिरिं सेवते भजतीय । पुनर्यस्य रैवतादेर्मूर्धेनि शिरसि शिखरे अम्बिका

श्रीनेमिनाथशासनाधिष्ठायिका देवता भाति स्म शुशुभे । केव । चन्द्रकलेव । यथा शंभो-
रोश्वरस्य मूर्ध्नि मस्तके शशिकला भाति । पुनर्यस्मिन् गिरौ नेमिनामा जिनो द्वाविंश-
तितमस्तीर्थनाथोऽधिपतिः श्रीनेमिनाथस्तथा गजपदं श्रीनेमिनाथवन्दनागततीर्थमन्त्रेण
निजगजरत्नैरावणहस्तिपार्श्वप्रदापितपदातिभारपूर्वकं कारितं सर्वतीर्थावतारं गजपदं
नाम कुण्डं प्रसिद्धं जगद्विश्वत्रयमपि पुनीते पवित्रीकरोति । यदुक्तं नगरपुराणे—‘दृष्ट्वा
शशुंजयं तीर्थं स्पृष्ट्वा रैवतकाचलम् । स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते ॥’ इति ॥

अस्त्यद्रिप्रभुनन्दनोऽर्बुदगिरिर्यस्मिन्वसत्यात्मना

स्थाणुक्षोणिभृतीव कल्पितशिवाश्लेषो वृषाङ्कः प्रभुः ।

निर्जेतुं दशमौलिवत्क्षितिभृतः किं सांयुगीनान्भुजा-

न्स्तूपांन्विशतिरहतां वहति यः संमेतभूभृत्परः ॥ २२० ॥

हे नृप साहे, परः अर्बुदनामा गिरिः अस्ति तीर्थत्वेन प्रसिद्धो विद्यते । किंभूतः ।
अद्रिप्रभोहिमाचलस्य । ‘हिमालयो नाम नगाधिराजः’ इति कुमारसंभवे । पर्वतानां प-
तिस्त्वस्य नन्दनस्तनयः । ‘गौरीगुरुस्वशुरभूधरसंभवोऽयमस्त्वर्बुदः फकुदमद्रिकदम्बकस्य’
इति वस्तुपालवसतिप्रशस्तौ अर्बुदाचले एव । यस्मिन्नर्बुदगिरौ वृषाङ्कः प्रभुः ऋषभदेवः
स्वामी स्वयमात्मना वसति । पूर्वं तु भरतादिसंघपतिभिः स्वस्वोद्धारकरणसमये ऋषभा-
दितीर्थकृतप्रतिमाः स्थापिताः अभूवन्, परमिदानींतनसमये पञ्चमे अरके विमलम-
न्त्रिणा सर्वप्रासादनिर्माणणात्पूर्वं स्वकारितविमलवसती ऋषभस्वामी वर्तते । कस्मि-
न्निव । स्थाणुक्षोणिभृतीव । यथा अष्टापदपर्वते सतीष्वपि त्रयोविंशतितीर्थकृतप्रतिमास्तु
भरतकारितत्वात्स्वतातत्वाच्च मुख्यतया ऋषभदेव एव स्वामी । अथ च वृषाङ्कः शं-
भुरचलेश्वरो यत्र परशासनदेवो विद्यते । सोऽपि कस्मिन्निव स्थाणुक्षोणिभृतीव ।
यथा कैलासेऽपि परशासनरीत्या ईश्वरो विद्यते । किंभूती द्वावपि । वृषो वृषभोऽङ्गो
वामोरुचिर्हं यस्य । शंभोर्बाहनत्ये यस्य । ‘रुद्रोऽङ्गीशो घामदेवो वृषाङ्कः’ इति हेम्याम् ।
पुनः किंभूती । प्रभुः स्वामी सर्वादिभूतत्वात्त्रयमराजत्वात्सर्वसृष्टिकारणत्वाच्च शंभुरपि
प्रभुः समर्थः सृष्टिसंहरणकारकत्वात् विश्वं ब्रह्मरूपेण सृजति विष्णुरूपेण पालयति
शिवरूपेण संहरति । अत एवोक्तम्—‘एकमूर्तिस्तस्यो देवा ब्रह्माविष्णुमहेश्वराः । स-
मप्रसर्गनिर्माणपालनक्षयकारिणः ॥’ इति । तथा नैपथेऽप्युक्तम्—‘क्षये जगद्बीजवियं
शिवं वदन्’ इति । पुनः किंभूती । कल्पितः कृतः शिवस्य मुक्तिलक्ष्म्याः शिवायाः
पार्वत्या आश्लेष आलिङ्गनं येन । किं च नदि गुणरूपाया मुक्तेराश्लेषो युज्यते, परमेतत्तु
कविसमयानुसारि यच्चः ‘नमःपरीरम्भणलोनुभेन’ इत्यादियत्ताकिंकमतात्कवीनां समयो
धर्मय धृयगेयेति नात्र वितर्कः । पार्वत्याः परीरम्भणु पतित्वादर्भाङ्गत्वाच्च युक्त एव
परोऽन्यः स विंशतितीर्थकृतां निर्वाणकल्याणकृत्वेन विख्यातः संमेतनामा भूभृत् शंभो-
ऽस्ति । एवमः संमेताचरः । अर्हतां जिनेन्द्राणाम् अजित-शंभव-अभिनन्दन-मुमति-

पद्मप्रभ-सुपार्श्व-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयांस-विमल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कु-
न्धि-मल्लि-मुनिसुव्रत-शान्ति-नेमि-पार्श्वजिनचन्द्राणां विंशतिविंशतिसंख्याकान् स्तू-
पान् स्थूलस्वम्भाकृतिविशेषान्वहति विभर्ति । यत्र तीर्थकृतां चित्पायां शरीरसंस्कारो
भवति तत्रेन्द्राः स्तूपान्कारयन्तीति स्थितिः । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—क्षितिभृतः भ्रिया स्वस्फ-
र्धिनः सर्वपर्वतान् नृपांश्च निर्जेतुं पराभवितुं दशमौलिबद्रावण इव । संयुगे संग्रामे
साधवः सांयुगीनास्त्रान् रणधुरीणान् संग्रामशौण्डान् विंशतिभुजान्याहूनिव विभर्ति ।
जैत्रराजस्यापि परराजजेतृत्वं युक्तमेव । 'करशाखाः श्रीभर्तुर्विशोपकाः सकलज-
ननखावृत्यः । दशकंधरनेत्रभुजाः संख्यया विंशतिर्वाच्याः' ॥ इति काव्यकल्पलतायाम् ॥

यो लक्ष्म्येव जिताः कुलावनिभृतः सोपानकायाश्रिताः

जद्भुर्यत्परिखीचकार खधुनीं सोऽष्टापदः पर्वतः ।

तेजः सर्वसुपर्वणां परिभवन्भानुर्ग्रहाणां यथा

नाथो यत्र फणिध्वजः समभवत्काशीति तीर्थे पुनः ॥ २२१ ॥

स ईश्वरवैश्रवणनिवासतया प्रथितः अष्टापदनामा पर्वतः स्फटिकाचलाख्यस्तीर्थे
मुक्तिक्षेत्रं योऽष्टापदे स्वशक्त्यास्त्र देवान्वदते स च तद्भव एव मोक्षं गन्तेति कृत्वा
सिद्धिस्थानं वर्तते । स कः । लक्ष्म्या निधिपतिनिवासित्वाग्निधिभ्रिया रजतस्फटिकमयत्वेन
गौरिमशोभया वा जिताः पराभूताः सन्तोऽष्टसंख्याकाः कुलावनिभृतः हिमाद्रि-कौश-
मलय-मन्दर-विन्ध्य-मात्यवत्-सद्य-इन्द्रकीलाख्याः कुलपर्वताः सोपानान्यारोहणा-
न्येव कायाः शरीराणि येषां तादृशा ये अष्टापदादिश्रिताः आगत्य सेवन्ते इव । पुनर्जद्भुनामा
नृपः खधुनीं गङ्गां परिखीचकार यत्परितः खानिकां कुरुते स्म । भूयते हि—पुरा श्रीमद-
जिततीर्थकृत्पितृव्यजघ्रातुः सगरचक्रिणो जद्भुप्रमुखैः पृष्टिसहस्रसंख्यैः पुत्रैः पुत्रप्रेम्णा च
पितृप्रदत्तस्त्रीरत्नवर्जत्रयोदशरत्नैः समं यात्रार्थमागतैरष्टापदपर्वते निजपूर्वजभरतका-
रितसिहनिपथाः प्रासादे चतुर्विंशतिजिनाग्रमस्कृत्य प्रमुदितैः पतितप्रायसोपानानि स-
ञ्जीकृत्य तदद्विरक्षाकृते पूर्वं पर्वतपरितो दण्डरत्नेन सहस्रयोजनो द्वेधा परिखा कृता
पुनर्दण्डरत्नानीतमन्दाकिनीपयःप्रवाहेण पूरिता च—इति पुरातनी वृत्तिः । विशेषवि-
स्तरस्तु शत्रुंजयमाहात्म्यादिभ्यो ग्रन्थेभ्योऽवसेयः इति । पुनः काशी वाराणसी इति
नाम्ना तीर्थं वर्तते । परशासने तु 'वाराणसीमरणान्मुक्तिः' इति भूयते । यत्र काश्यां
फणी नागराजो ध्वजविहङ्ग यस्य स नाथो योगक्षेमकरः स्वामी । अलब्धस्य लब्धि-
योगः, लब्धस्य परिपालनं क्षेमः, तयोः कर्ता । श्रीपार्श्वनाथ इत्यर्थः । समभवत्समु-
त्पन्नः । किं कुर्वन् । सर्वसुपर्वणां लौकिकानां हरिहरपक्षादीनां समस्तानां देवानां तेजः
प्रतापं परिभवन् अपहरन् विरस्कृयेन् वा । क इव । भातुरिव । अत्र यथा इवाप्ये । यथा
मास्त्रान् सर्वेषां प्रहाणामुपलक्षणाद्ब्रह्मक्षत्रतारकचन्द्राणां तेजो ज्योतिरपहरति जग्रे
ज्योतिः संजातः ॥

सूरिपुरंदरगदितानिति तीर्थान्मेदिनीसुनासीरः ।

श्रवणाभरणानीव व्यधित निजश्रोत्रपत्रयुगे ॥ २२२ ॥

इत्यमुना प्रकारेण सूरिपुरंदरेण हीरविजयसूरिराजेन गदितान् साहिपुरःकथितान् तीर्थान् शत्रुंजयादिपुण्यस्थानानि । तीर्थशब्दः पुनपुंसके । ‘प्रस्थं तीर्थं प्रोचमलिन्दः’ इति लिङ्गानुशासनपुनपुंसके । मेदिनीसुनासीरो भूमीजम्भारातिः निजस्यात्मनः श्रोत्र-पत्रे कर्णपालौ श्रवणाभरणानि कर्णपूरानिव व्यधित चकार । ‘श्रवणपूरितमालदलाङ्कुरः’ इति नैपथे । सम्यक् शुभ्रावेत्यर्थः ॥

अपि यतिपर्जन्योदिततीर्थततिश्रुतिसुधारसःप्रसरन् ।

अविशन्मानसमुर्वीभर्तुः कर्णप्रणालिकया ॥ २२३ ॥

साहिर्न केवलं तीर्थानि श्रवणयोचरमात्राणि कुरुते स्म, किं तु सम्यग्दानस्यवधारया-मास । तदेवाह—अपि पुनः यतिनां मध्ये पर्जन्येन वासवेनोदितानि निवेदितानि कथितानि यानि तीर्थानि तेषां ततिः श्रेणिस्तस्याः श्रुतिः श्रवणं सैव सुधारसः अमृत-निस्पन्दः स प्रसरन् प्रवर्धमानः कर्णः श्रवणमेव प्रणालिका जलागमननिर्गमन-मार्गः तथा कृत्वा उर्वीभर्तुः नृपस्य मानसं मनः अविशत् प्रविवेश । अथ वा उर्वी-भृत्पर्येतः, प्रस्तावात् हिमाचलः । हिमाद्रौ मानसं सरोऽस्तीति कविसमयः । तथा ‘सदा हंसाकुलं विभ्रन्मानसं प्रचलञ्चलम् । भूभृन्नायोऽपि नायाति यस्य साम्यं हिमाचलः ॥’ इति चम्पूकथायाम् । ततः पर्जन्याञ्जलधरात्प्रादुर्भूतः प्रवलवृष्ट्या समुत्पन्नः प्रवर्धमानः पदे पदे अपरापरस्रोतःप्रवेशाद्दृद्धिं प्राप्नुवन् पयःप्रवाहः हिमाचलस्य मानसं सरः नीरागमनस्य ‘षडनालां’ इति लोके ख्यातस्य मार्गेण प्रविशति ॥ इति, सूरिकथितानि तीर्थानि साहिना ध्रुत्वावधारितानि ॥

शेखूजी. इत्येकः पाटी अपरश्च दानियार इति ।

तिष्ठन्ति साहिजाता अमी कुमारा इव द्युसदाम् ॥ २२४ ॥

हे सूरयः, अमी पुरःस्थायुकाः साहिजाताः पातिसाहितनयाः लोके ‘साहि-जादा’ इति प्रसिद्धाः तिष्ठन्ति उर्वीभूय स्थिताः सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—द्युसदां देवानां कुमारा इव । अमी के । ताम्रामप्राहं निवेदयति दर्शयति च—एकः त्रयाणां मध्ये एकोऽयं शेखूजी इति नामास्ते । च पुनरपरो द्वितीयोऽयं पाटी इति नाम्ना अस्ति । च पुन-रपरोऽयं तृतीयः कनिष्ठो दानियार इत्यभिधानो वर्तते ॥

एषामाशिपमखिलधीणां संकेतसदनमिव ददत ।

सारिण्या शिखरिण इव यथानयामी विवर्धन्ते ॥ २२५ ॥

हे सूरयः, यूयमेषां ममन्दनानामखिलानां सर्वप्रकाराणां धीणां लक्ष्मीणां संकेत-

सदनं मिलनसंदेशगृहं मिथः प्रीतिभाजामेकान्ते संगमनगेहमिव । आशिषं भद्रलशंसनं ददत विप्राणयत । यथा येन प्रकारेण अनया श्रीमदाशिषां अमी त्रयोऽपि साहिजाता विवर्धन्ते शृद्धिं प्राप्नुवन्ति । क इव । शिखरिण इव । यथा सारिण्या कुल्यया द्रुमा विवर्धन्ते ॥

इति नृपमणिवार्णी कर्णपेयां प्रणीय

व्यतरदयममीभ्यो धर्मलाभाशिषं सः ।

अपि निजकरकृताशेषराज्या इवैते-

ऽसमप्रमदसुधाब्धौ राजहंसीवभूवुः ॥ २२६ ॥

अयं मुनीन्द्रः सूरिरमीभ्यः पातिसाहिपुत्रेभ्यः धर्मलाभ इति नाश्रीमाशिषं व्यतर-
इदाति स्म । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण नृपमणेः समस्तराजसुररत्नस्य साहेवार्णी
कर्णयोः सादरं श्रोतुं योग्यां प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थः । अपि पुनरेते साहिपुत्रा अपि
निजकरे स्वपाणौ कृत्वा कृतमागतमशेषं समग्रं राज्यं मेदिनीमण्डलाधिपत्वं यैस्तादृशा
इव । असमोऽसाधारणः यः प्रमोदः । अत्र प्रमदशब्दगतो रेखो न यतिभङ्गाय संभवेत् ।
तथा 'बहुलभ्रामरमेचकतामसे' इत्यस्मिन्काव्ये क्षियादयोऽपि सन्तीति काव्यकल्पलता-
वृत्तरत्नाकरवृत्त्यादौ कथनात् स एव मुधाब्धिः क्षीरसमुद्रः तत्र राजहंसीभूताः सि-
तच्छदा जाताः ॥ इति साहिजातानामाशीर्वाददानम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामादिमम् ।

तद्वाङ्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते

वृत्ते हीरगुरोखयोदशमितः सर्गो बभूवानसौ ॥ २२७ ॥

इति हीरसूरिचरित्रहीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ त्रयोदश इति संख्यया
मितः प्रमाणीकृतः सर्गो बभूवान् संजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभा-
ग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ शिवपुरीपादावधारणसुरवाणमहोत्सवकरणराणपुरयात्राआयुवापुरे-
शप्रजाप्रभावनाकरणमेडजागमननागपुरविक्रमपुरीयसंधमहोत्सवकरणफलवर्षिकाकरणो-
पाध्यायविमलहर्षपुरप्रेषणसाहिमिलनतदुदन्ताकर्णनकतेपुरागमनसंधसंमुखागमनशेषणे-
ऽव्ययनन्तसाहिमिलनकुशलप्रश्नालापवृत्तौ च सूरिगुणाकर्णनतीर्थकथनसाहिजाताशीर्वाद-
प्रदानादिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

चतुर्दशः सर्गः ।

अथ प्रदेशीव स केशिनामुना विधातुकामः सुकृतस्य संकथाम् ।

इदं महीन्दुर्मुनिचन्द्रमब्रवीत्पुनन्तु पूज्या मम चित्रशालिकाम् ॥ १ ॥

अथ साहिजातानामाशीर्वाददानानन्तरं स महीन्दुर्वेमुधासुधांशुरकब्बरसाहिर्मुनि-
चन्द्रं हीरविजयसूरिं प्रति इदमेतदग्रे वक्ष्यमाणमब्रवीद्दमाये । किंभूतः सः । अमुना
सूरिणा समं सुकृतस्य धर्मस्य संकथां वांताम् । धर्मगोष्ठीमित्यर्थः । विधातुकामः कर्तुमि-
च्छन् । क इव । प्रदेशीव । यथा प्रदेशी नामा राजा केशिना श्रीपार्श्वनाथापत्यकेशिग-
णधरेण सार्धं धर्मसंकथां कर्तुकाम आसीत् । इदं किम् । हे पूज्या जगन्मान्या भग-
वन्तः, मम चित्रशालिकां पुनन्तु पवित्रीकुर्वन्तु ॥

ततः ककुद्भानिव भूमिमानसौ तमित्युदीर्य क्रमचर्ययाचरत् ।

सहामुना सूरिरपि व्यसीष्टपट्टिद्वौजसा सूरिरिवामृतान्धसाम् ॥ २ ॥

ततः सूरेश्चित्रशालिकायामाकारणानन्तरं तं सूरिमिति पूर्वोक्तमाकारणलक्षणमुदीर्य
कथयित्वा ककुद्भान्मत्तवृषभ इवासावकब्बरो भूमिमान् क्षितिपतिः क्रमचर्यया चरणच-
ङ्क्रमणेन अचल(र)त्पुनः प्रस्थितः । अपि पुनः सूरिर्गुहरपि अमुना साहिना सह समं
व्यसीष्टपट्टिसर्पति स्म जगाम । क इव । सूरिरिव । यथा अमृतान्धसां सुधाशनानां
देवानामाचार्यः उपलक्षणादिन्द्रस्यापि । यदुक्तं नैपथे—‘ईदृशीं गिरमुदीर्य विदौजा
जोपमासनविशिष्य वभाये । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिगुरुर्गुहरस्य ॥’ इति
यूहस्पतेरिन्द्रस्याचार्यत्वम् । सूरिः कलाचार्यो वाचस्पतिर्विदौजसा शक्रेण समं कार्यव-
शात्प्रचलति ॥

धरातुरापाद् शमिनां शशी पुनः पथि प्रयान्तौ श्रयतः परां श्रियम् ।

कथंचिदुर्व्यामिव केलिशालिनौ विभावरीवल्लभभानुमालिनौ ॥ ३ ॥

धरातुरापाद् भूमीन्द्रः । ‘धरातुरासाहि मदर्ययाच्चा कार्या न कार्यान्तरचुम्बिते’
इति नैपथे । पुनः शमिनां शशी साधूनां सुधाकरः सूरिः । द्वावपि पथि चित्रशालिका-
यामनि प्रयान्तौ गच्छन्तौ सन्तौ परां प्रकृष्टां श्रियं शोभां श्रयतो लभेते । उत्प्रेष्यते—
कथंचिकेनापि कुतूहलादिना प्रकारेण एकत्र मिलित्वा उर्व्या भूमण्डले केलिभिः
क्रीडाभिः शालते शोभते इत्येवंशीलौ विभावरीवल्लभभानुमालिनौ चन्द्रमूर्खाविव ।
तस्मिन् समये सूरिदर्शनादवीव शान्तीभूतः साहिधन्त्रगुल्फः, सूरिलु पुण्यप्रतापा-
त्तदाधिकं दीप्यमानत्वाद्भानूपमो दृश्यते ॥

विभुज्य कण्ठं क्षितिपाकशासनो दृशं दिदेश द्विरदद्विपत्रिव ।

तथा स्थितानेप गवेपयंस्ततोऽनगारपारीन्द्रमुनीनजूहवत् ॥ ४ ॥

क्षितिपाकशासनो धात्रीमुद्रामा साहिः कण्ठं प्रीयां विभुज्य चक्रीकृत्य पधाद्वाल-

यित्वा दृष्टिं दशं दिदेश दत्तवान् । क इव । द्विरद्विपन्निव । यथा दन्तिनां प्रतिपक्षः सिंहः कण्ठं विभुज्य दशं दत्ते । केसरी अग्रे गच्छन् पश्चाद्विलोकयतीति तत्स्वभाव एव । 'गिरा विभुर्द्वीरि विभुज्य कण्ठम्' इति नैपथे । ततोऽग्रे कियदागत्य पश्चात् दृष्टि-
दानानन्तरमेव साहिरनगरपारीन्द्रस्य साधुसिन्धुरारातेः सूरैः । अथ वा अनगारेषु मु-
निषु पारीन्द्राः दुर्वादिवारणवित्रासकत्वेन कण्ठीरवाः । अथ वा यतिषु मुख्याः । 'स्यु-
त्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः । सिंहशार्ङ्गलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥' इति हैम्या-
मुक्तत्वात् । तादृशान् मुनीन् श्रमणानज्जह्वदाकारयामास । एष किं कुर्वन् । यत्र सूरिणा
सार्धं मिलितास्तत्रैव स्थितांस्तिष्ठतः अथ वा तत्रैवार्धभूय स्थितिं कुर्वतो गवेपयन्पश्यन् ॥

सुरैरिवेन्द्रः कलभैरिव द्विपो ग्रहैरिवार्कश्च शशीव तारकैः ।

अदिद्युतद्वर्त्मनि सूरिवासवोऽनुगम्यमानो मुनिपुंगवैस्ततः ॥ ५ ॥

ततस्तेषां साहिनाकारणानन्तरं मुनिपुंगवैर्वाच्यमव्यपभैरनुगम्यमानो वर्त्मनि त-
स्मिन्नेव चित्रशालिकाध्वनि सूरिवासवः अदिद्युतत् । क इव । सुरैर्वेन्दारकैः इन्द्रः
पुरंदर इव । पुनः क इव । कलभैः त्रिशद्वर्षीयस्तम्बैरमौर्द्धिपः पृथिवायनयूयनाथ इव
गजेन्द्र इव । पुनः क इव । ग्रहैर्मङ्गलादिभिरर्को भास्वानिव ग्रहपतित्वात् । 'ग्रहाब्जि-
नीमोद्युपतिर्विकर्तनः' इति हैम्याम् । तथा जीवाभिगमसूत्रवृत्तौ—'यवान् चन्द्रपरि-
वारस्तावान् सूर्यस्यापि परिवारः । परमतितेजस्वाद्भास्वत्पार्श्वे न च दृश्यते ।' पुनः
क इव । तारकैर्ज्योतिर्भिः शशी चन्द्र इव अनुगम्यमानो दीप्यते ॥

अथाधिरुहोर्ध्वधरां स किञ्चनात्मना न्यगादीत्पृथिवीपुरंदरः ।

दुलीचकाख्यास्तरणं व्रतीश्वराः पुनन्तु भूपीठमिव क्रामाम्बुजैः ॥ ६ ॥

अथ साधूनां सूरिसंनिधावाद्दानानन्तरमात्मना स्वेन किञ्चन स्तोकमात्रां सोपान-
त्रयमयीमुच्चैर्ध्वधरां सोपानत्रिकेणैव कृत्वा उच्चैर्भूमीमधिरुह्य अध्यास्याश्रित्य वा
स पृथिवीपुरंदरो भूपो न्यगादीद्वभाषे । तदेवाह—हे व्रतीश्वराः सूरयः, राज्ञामुपवेश-
नोचितं विचित्रचित्ररचनाचक्षुरमणीयं लोकप्रसिद्धया दुलीचा इत्याख्या नाम यस्य ।
स्वार्थे कः । दुलीचकाख्यमस्तत्सभागमनागमनभूमेः आस्तरणमाच्छादनं क्रामाम्बुजैर्नि-
जचरणकमलन्यासैः पुनन्तु पवित्रीकुर्वन्तु । किमिव । भूपीठमिव । यथा क्षोणीमण्डलं
स्वपादपद्मः पवित्र्यते ॥

गुरुर्जगादेति कदापि कीटिका भवेदधोऽस्मिन्न पदं दधे ततः ।

नृपोऽभ्यधादत्र न कश्चनासुमान्भवेत्सुराणामिव मन्दिरे नरः ॥ ७ ॥

गुरुः सूरिरित्यग्रे वक्ष्यमाणं जगाद वदति स्म । इति किम् । हे साहे, अधो दु-
लीचकस्याधस्तात् भूप्रदेशे कदाचिदपि देवयोगात्कीटिकापि चरन्ती तिष्ठन्ती वा भ-
वेत् । ततो जन्तुजातपालनादिहेतोरहमस्मिन्दुलीचके एतावता दुलीचकास्तरणोपरि
कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे पदं चरणं न दधे न शुश्रूषे । चक्षुरदृष्टभूमा कथमपि क्रमं

न निक्षिपामीत्यर्थः । ततः सूरिकथनानन्तरं साहिरभ्यधाद्वक्ति स्म । हे सूरयः, अत्र मच्चित्रशालिकायां दुलीचकाच्छादितायां च भूमौ कदापि कस्मिन्नपि समये वर्षाग्रीष्मा-
दावपि कश्चन कोऽपि कीटकादिरमुमान् जीवो न भवेत् नैव स्यात् । क इव । यथा
सुराणां मन्दिरे देवगृहे स्वर्गे भूचरो नरो मनुजो न स्यात् ॥

गुरुर्जगादाचरणं तथाप्यदः पदं निभाल्यैव ददे परत्र नो ।

यतः स्वकीयाचरणं मुमुक्षुणा प्रयत्नतो रक्ष्यममर्त्यरत्नवत् ॥ ८ ॥

गुरुः सूरिः पुनर्जगौ जल्पति स्म—हे साहे, यद्यपि श्रीमच्चित्रशालिकायां रचना-
चारिमदुलीचकस्य अध उपरि वा सर्वथापि कीटिकादिजन्तुर्न स्यात्, तथापि जीवाभावे
सत्यपि ममाद एतदाचरणमाचारो वर्तते यदहं निभाल्य अप्रेतनां शुगप्रमाणां भूमिको
नेत्राभ्यां विलोक्यैव पदं ददे स्थापयामि, न परत्र चक्षुरनवेक्षिते स्थाने सर्वथापि
क्रम न मुञ्चामि । ‘दृष्टिपूर्तं न्यसेत्पादं वक्ष्यपूर्तं पिषेजलम् । सत्यपूर्तं वदेद्वाक्यं मनःपूर्तं
समाचरेत् ॥’ इति नीतिशास्त्रेऽपि । हे साहे, यतः कारणान्मुमुक्षुणा संसारकाराणारात्स्वं
मोचयितुमिच्छता यतिना स्वकीयाचरणं निजस्याचारः प्रयत्नतः प्रमादनिद्राकषाया-
दीनां निराकरणादरक्ष्यं सम्यक्परिपालनीयम् । किंवत् । अमर्त्यरत्नवत् । यथा संतुष्टेन
केनचिद्देवेन दत्तं चिन्तामणिं सम्यक्प्रयत्नेन कृत्वा रक्ष्यते ॥

ततः स यावत्कुरुते तदुच्चकैर्बभूव तावत्प्रकटैव कीटिका ।

व्रतिप्रभोरप्रतिमां कृपालुतां पुरः क्षितीन्दोर्गदितुं किमात्मना ॥ ९ ॥

ततो गुरुगदितानन्तरं सोऽकब्बरो यावद्दुलीचकं करे गृहीत्वा पश्चादुच्चकैः करोति
ऊर्ध्वमुत्पादयति, तावत्तत्र प्रदेशे कीटकैव प्रकटा साहिलोचनगोचरा बभूव संजाता
नृपेण खददृष्टा दृष्टा । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितीन्दोः पुरो राक्षोऽग्रे व्रतिप्रभोः सूरैः अप्रतिमा-
मसाधारणां कृपालुतां दयावत्तामात्मनेव स्वेन गदितुं कथयितुमिव प्रकटीकर्तुमिव ॥

ततः क्षितौ स्वस्य यथैकभूपतां गुरोस्तथाद्वैतदयाधिनाथताम् ।

अवेत्य चित्तेऽतिचमत्कृतिं वहन्मुहुर्मुहुस्तं प्रशशंस भूमिमान् ॥ १० ॥

ततः कीटिकादर्शनानन्तरं स भूमिमानकब्बरसाहिर्मुहुर्मुहुर्वारंवारं तं सूरिन्द्रं प्रशशंस
श्लघते स्म । किं कुर्वन् । चित्ते मनस्यतिचमत्कृतिमतिशयेनाश्चर्यं वहन् दधत् । किं
कृत्वा । क्षितौ क्षितिमण्डले स्वस्यात्मनो यथा येन प्रकारेण अन्यराजसु तादृक्स्फूर्तिमा-
हात्म्याद्यभावात् स्वस्यैव तदद्वैतत्वेन एकभूपतामद्वैतपातिसाहितां तथा तेन प्रकारेण
गुरोरद्वैतामनन्यसामान्यां दयायाः कृपाया अधिनाथतां सामित्वम् । कृपालुतामित्यर्थः ।
चित्ते स्वमानसे अवेत्य शाल्ता । चित्ते इत्युभयत्रापि योजनीयम् ॥

कृपालुतां यः किमहो महीयसीमुत स्तुवे स्वाचरणप्रवीणताम् ।

पयोदवर्त्तिकं तु परोपकारितां निरूपकं वा भयतां शुचेः पथः ॥ ११ ॥

अहो सूरयः, अहं वो युष्माकं महीयसीमतिशुर्वी विश्वप्रशसां कृपालुतां सर्वजग-
ज्जन्तुषु कृपावत्तां किमिति प्रश्ने स्तुवे श्लाघाविषयं नयामि । उताथ वा वो युष्माकं
स्वाचरणे निजाचारविधिमार्गपालने प्रवीणतां नैपुण्यं सुशिक्षिततां किं स्तुवे प्रशंसामि ।
पुनरहं पयोदवद्वार्यिकघनाघन इव परोपकारितां परेषां निःशेषालघुलघुप्राणिनामुपकर्तृत्वं
स्तुवे कवयामि । वाय वा भवतां शुचेः पवित्रस्य विशुद्धस्य वा पयो मार्गस्य सद्गर्भा-
चरणस्य वा निरुपक्रमपदेशारं कथयितारं वा स्तुवे स्तुतिविषयीकरोमि । कं कं स्तुवे
श्लाघे, सर्वमपि प्रशंसापरमास्पदमिति ॥

जगत्यसाधारणता व्यतर्कि वः क्षणादनेनाचरणेन शासने ।

सुधाभुजां भूमिरुहीव कामितप्रदातृभावेन मुमुक्षुपुंगवाः ॥ १२ ॥

हे मुमुक्षुपुंगवाः सूरिश्वराः, अनेन समप्रजगज्जन्तुजातपालनलक्षणेन आचरणेन
सदाचरणविधानेन कृत्वा क्षणादल्पकालात्तत्कालमेव मया वो युष्माकं शासने जैनदर्शने
जगति विश्वे असाधारणता सर्वेभ्योऽद्वैतता एतावता पञ्चभ्यो दर्शनेभ्यो युष्माकं जैनशास-
नमसाधारणमेवेति व्यतर्कि मया विचारितम् । ज्ञातमित्यर्थः । कस्मिन्निव । भूमिरुहीव । यथा
कामितानामैहिकाशेषमनोभिलषितानां प्रकर्षेण दातृभावेन दायकत्वेन सुधाभुजाममृताश-
नानां पादपे असाधारणता वितर्क्यते, एतावता यथा सर्ववृक्षजातिभ्यः कल्प-
द्रुमा विशेषास्तथान्यशासनेभ्यः श्रीमच्छासनमिति ॥ इति सूरिन्द्रकृपालुताजैनशा-
सनयोः प्रशंसा ॥

कथीपकस्यास्तरणं ततः करद्वयेन दूरीकृतवान्स्वयं नृपः ।

मुनीन्द्रसङ्गादिव पापमात्मनः प्रभुः पुनाति स्म पुनः स तां क्षितिम् १३

ततः प्रभुकृपालुतावगमनप्रणीतप्रशंसानन्तरं नृपोऽकम्बरः स्वयं तत्रान्यसेवकाभा-
वादात्मनैव करद्वयेन पाणिपद्मद्वन्द्वेन कथीपक इति नाम्नः परदेशोत्पन्नजातिविशेषपद्म-
सूत्रमयवज्रस्यास्तरणं दुलीचकापराभिधानं दूरीकृतवानपसारयति स्म । पश्चात्कृत
इत्यर्थः । पृथक्चक्रे । उत्प्रेक्ष्यते—मुनीन्द्रस्य हीरसूरेः सङ्गादात्मनः स्वस्य पापमिव
दूरीचकार । तस्य दूरीकरणात्प्रभुः सूरिस्त्वामास्तरणरहितां क्षितिं पुनाति स्म पवित्र-
यामासिवान् । ऊर्ध्वं धरामासुरोहेत्यर्थः । चित्रशालिकात्रिसोपानभूमी चङ्घित इत्यर्थः ॥

धरेशधामाधरिताद्रिसूदनोपदीकृतास्थामिव चित्रशालिकाम् ।

विभूषयांचक्रतुर्लवरावरानगाररात्रीरमणौ क्रमेण तौ ॥ १४ ॥

उर्वरायाः सर्वस्रज्याया भूमेः वरः स्वामी धनधान्यमणिप्रसवित्र्या धरित्र्याः पतिः ।
यदुक्तम्—‘शूरश्च कृतविद्यश्च यश्च जानाति सेवितुम् । सुवर्णपुष्पा पृथिवीं चिन्वन्तु पुरु-
पात्रयः ॥’ इति । तथा रघुवंशेऽपि—‘क्षितिर्निन्दुमतीच भामिनी पतिमासाय तमध्यपी-
रुपम् । प्रथमा बहुरत्नसूरभूदपरा वारमजीजनत्सुतम् ॥’ इति । तथा अनगाररात्रीरमणः
श्रमणचन्द्रः सूरिस्ती क्रमेण चित्रशालिकां विभूषयांचक्रतुः अलंकुर्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—

धरेशेन भूमिपतिना धाम्ना तेजसा बलेन वा अधरीकृतेन हीनीकृतेन । अभिभूयेति शेषः । अद्रिसूदनेन मघोना उपदीकृतां ढौकितामास्यां स्त्रीयां सौघर्मी सभामिव ॥

अवग्रहं प्राप्य महीहिमांशोर्निपेदुपस्तत्र यतिक्षितिक्षितः ।

जलालदीनोऽपि पुरोऽभजद्भुवं सुहस्तिनः संप्रतिभूगभस्तिवत् ॥ १५ ॥

जलालदीनो यवनमुद्रलप्रसिद्धमिदं विशेषनाम साहिरपि यतिक्षितिक्षितः सूरिराजस्य । 'महीक्षित्पार्थिवो भूर्धोभिषिक्तो भूप्रजानृपः' इति ह्म्याम् । पुरोऽप्रेतनां भुवं क्षोणीं अभजत् यभाज । भूमावेवोपविष्टो नासने । सूरैः किं चकुपः किलक्षणस्य वा । निपेदुपः उपविष्टस्य । किं कृत्वा । महीहिमस्तिवो भूमीसोमस्य अवग्रहमुपवेशनार्थमादेशं प्राप्याधिगत् । किंवत् । संप्रतिभूगभस्तिवत् । यथा संप्रतेरनुज्ञामवाप्य निपण्णस्य सुहस्तिनः पुरस्तात्संप्रतिनामा भूगभस्तिर्भूमीभास्वान् उपविशति स्म । 'मध्यंदिनावधि विधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैपथे ॥ इति चित्रशालिकायामागल्य सूरिपुत्रावुपविष्टौ ॥

अथ धर्मकथारम्भः—

स धर्मकिर्मीरितसंकथास्वथो मिथः प्रवृत्तासु तमित्यचीकथत् ।

धराविधो बीजमिवावनीरुहां वृषोऽस्त्युपादानमशेषसंपदाम् ॥ १६ ॥

अथो चित्रशालायां द्वयोरुपवेशनान्तरं स सूरिस्तमकब्बरसाहिमित्यमुना प्रकारेणाचीकथत् कथयति स्म । कासु सतीषु । धर्मेण पुण्यप्रकाशनेन किर्मीरितासु मिथः संख्यासु वार्तासु मिथः सूरिमुपयोः परस्परं प्रवृत्तासु प्रारब्धासु । इति किम् । हे धराविधो पृथिव्या निष्कलङ्क चन्द्र हे साहे, अशेषाणां सर्वासामपि संपदां लक्ष्मीणामुपादानं मूलकारणं वृषो धर्म एवास्ते विद्यते । किमिव । बीजमिव । यथा अवनीरुह्याणां वृक्षाणामुपादानं तत्तज्जातिजं बीजं योनेर्निबन्धनम् ॥

अनक्षिलक्ष्यापि यथानुमीयते पयोदवृष्टिस्तटिनीपयःप्लवैः ।

विचक्षणैश्चेतसि तर्क्यते तथा विभूतिभिः प्राक्सुकृतं पचेलिमम् ॥ १७ ॥

हे साहे, यथा येन प्रकारेण तटिन्या नद्या पयःप्लवः पानीयपूरैः । आगतैरिस्त्रध्याहारः । अनक्षिलक्ष्या लक्षितुं द्रष्टुं योग्या लक्ष्या । 'लक्ष दर्शनाङ्गनयोः' इत्यस्य धातोः प्रयोगः । अक्ष्णोर्लक्ष्या अक्षिलक्ष्या, न अक्षिलक्ष्या अनक्षिलक्ष्या, अहगोचरा । अदृष्टापीत्यर्थः । पयोदानां घनानां वृष्टिर्विचक्षणैर्निपुणैरनुमीयते अनुमानविषयीक्रियते, तथा तेनैव प्रकारेण पण्डितैर्विभूतिभिर्विमर्षैः कृत्वा अदृष्टिविषयीकृतमपि पचेलिमं परिपाकं प्राप्योदयमागतं प्राक्सुकृतं पूर्वजन्मोपाजितं पुण्यं तर्क्यते विचार्यते विज्ञायते वा ॥

अभङ्गमोगान्मुषिशंखरीयतां धरेश धर्मेण विना जनुप्नताम् ।

अपार्थतामुद्ग्रहते परं जनुर्विना फलौघैरवकेशिनामिव ॥ १८ ॥

हे धरेश क्षितिपते, धर्मेण सुकृताचरणेन विना जनुष्मतां प्राणिनां परं केवलं ज-
नुर्जन्म अपार्यतां निरर्थकत्वम् अपगतोऽर्थः धर्मप्रयोजनं यस्य । यदुक्तम्—‘जे जि-
णधम्मवाहिरा ते जाणे वाचारि । उग्या उरहिंष्ययगया संसारिया संसारि ॥’ इति ।
तस्य भावस्तत्ताम् । ‘अर्थो हेतौ प्रयोजने । निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकारे द्रव्यवस्तुषु ॥’
इत्यनेकार्थः । एवोद्ब्रूहते विभर्ति । तथा ‘यस्य युधिष्ठिर इव न कचिदपार्यो वचनक्रमः’
इति चम्पूकथायाम् । जनुष्मतां किमाचरताम् । अभङ्गा अनवच्छिन्नाः सततप्रवृत्ता ये
भोगा विभववजिताराज्यादिमुखास्वादास्त एवाम्बुधिः समुद्रः तत्र शंवरीयतां मीनाना-
मिवाचरताम् । ‘शंवरो दानवान्तरे । मत्स्यैर्गिरिभेदेषु’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘शंवरो-
ऽनिमिपस्तिमिः । मत्स्योऽवमीनः’ इति हैम्याम् ॥

कुरङ्गनामीमपहाय भूयितुं स्ववर्ष्म गृह्णाति निपद्वरं करे ।

निकृत्य गेहोपवने प्ररोपितं सिताभ्रसालं वपतेऽर्कपादपम् ॥ १९ ॥

अपास्य पीयूषरसं जिजीविषुर्मुखादहीन्दोः स्वदत्ते गरं पुनः ।

विमुच्य धर्मं नृप सार्वकामिकं विमुग्धधीर्यो विषयेऽनुरज्यते ॥ २० ॥

हे नृप, सर्वानैहिकांशुष्मिकान् कामानभिलाषान् करोति पूरयतीति सार्वकामिकस्तम् ।
‘कृतुं विधत्ते यदि सार्वकामिकम्’ इति नैषधे । तादृशं धर्मं विमुच्य त्यक्त्वा यो विशे-
षेण मुग्धा कृपा कृत्येष्वाभिश्ला कार्याकार्यविचारविकला धीर्बुद्धिर्यस्यासावज्ञानो विषये
भोगमुखादावनुरज्यते अनुरक्तीभवति, स पुमान् कुरङ्गनामी कस्तूरिकाम् । मृगमदवाच्य-
पिनामिशब्दो ह्रस्वो दीर्घोऽपि ‘मृगनामिमृगमदः’ इत्यत्र हैम्यां इत्यः । तथा ‘गोरो-
चनाचन्दनकुङ्कुमैर्गणनामीविलेपात्पुनरुक्तयन्ती’ इति नैषधे दीर्घोऽपि । अपहाय मुक्त्वा
स्ववर्ष्म निजशरीरं मुखस्तनाद्यवयवं स्त्रीमविकृत्य पुनरर्थं केवलं वपुरेव भूयितुं वि-
लेपनादिना भाले तिलकादिना वा शोभां नेतुम् । यथा ‘शोभन्ते स्थितिसौष्ठवेन कति-
चित्कस्तूरिकाम्,’ ‘नेपालक्षितिपालभालफलके पङ्कं न शङ्केत कः’ इति सूक्तपदद्वयी ।
निपद्वरं पङ्कं कचवरकं करे हस्ते गृह्णाति । पुनः गेहस्य स्वमन्दिरस्योपवने समीप-
वाटिकायां गृह्यारामे वा प्ररोपितं स्वयं पृथक् मनोरथैरुप्तं सिताभ्रसालं कर्पूरपादपम् ।
‘छित्त्वा कर्पूरखण्डान्श्रुतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्’ इति सिन्दूरप्रकरे । निकृत्य
छित्त्वा । ‘कृती छेदने’ अयं धातुः । अर्कपादपम् ‘आकडा’ इति लोकप्रसिद्धं नामेति
अर्कवृक्षम् । ‘अर्काः किं फलसंचयेन भवतां किं वा प्रसूनैर्नवैः’ इत्यपि सूक्तम् । वपते
प्ररोपयति । वपधातुरुभयपदी । पुनः स पीयूषरसं तुष्टसुरदत्ताजरामरकृदमृतं संत्यज्य
दूरे क्षित्वा जीवितुमिच्छुर्जिजीविषुः सन् अहीन्दोः विषभाससहस्रमाजः शेषनागरा-
जस्य । ‘विषभारसहस्रेण वासुकिर्नैव गर्वितः । वृश्चिको विषमात्रेण स्रोर्ध्वं बहति कण्ड-
कम् ॥’ इति सूक्तम् । मुखाद्ब्रूहन्तरे गरलं स्वदत्ते पिबति । ‘संगरं गरमिवाकलयन्ति’
इति नैषधे ॥ युग्मम् ॥

अनश्वरी श्रीर्युवता किमु ध्रुवा जरापि जीर्णा शमनः शशाम किम् ।

यदेप जन्तुर्विषयाभिलाषुको दधाति धर्मे न मनो मनागपि ॥ २१ ॥

हे नृप, श्रीलक्ष्मीरनश्वरी शाश्वती अस्थिरैव । यदुक्तम्—‘सायरवप्पमुरारिपिय चन्दसरीसा भाय । लच्छी हीढइ धरि धरि महिला एह सहाय ॥’ इति पुनर्युवता यौवनं ध्रुवा नित्या कदापि न यास्यति । ‘यौवन जाइ वेगिनदीर्युजलहइ । इन्दुचन्दुनागिन्दु-कदो कुणधिररहइ ॥’ इत्युक्तेः । पुनर्जरा विषसा यौवनवयोहानिलक्षणावस्था जीर्णा स्थविराभूता स्यात्तुमुत्थातुमप्यशक्ता जाता किम् यजराशक्तभावाभागमिष्यति । य-
दुक्तम्—‘यौवनकेरेदीहहइ कीजइ मित्त दुच्चार । कालिज वटपण आवशइ को न विवार ॥’ इति । पुनः शमनो यमः शशाम शान्तीभूतः । किंभूतः । यदयं कमपि न व्यापादयिष्यामि मृतो वा यत्कारणादेप जन्तुर्जीवो विषयानां कामभोगादिमुखानाम-
भिलाषुकः कामयिता कामुको लोलुपः सन् धर्मे सुकृताचरणे मनागीपन्मात्रमपि मन-
श्चितं न दधाति स्थापयति ॥

प्रसूतवरः शंबरवैरविक्रमोऽचिरात्सृजेद्विक्रमिणोऽप्यविक्रमान् ।

उदीयतेऽस्मादपि राजयक्ष्मणा तमोभरेणेव तमस्विनीमुखात् ॥ २२ ॥

हे साहे, प्रसूतवरः प्रसरणशीलः प्रवर्धमानः शंबरनामा दैत्यविशेषस्तस्य वैरी दस्यु-
र्हन्ता स्मरस्तस्य विक्रमो वीर्यं प्रतापः सारी अपस्मारप्रसारः मदनोन्मादः अचिराद-
ल्पकालादेव विक्रमिणोऽपि महाशक्तिमतोऽपि अविक्रमान् निर्वीर्यान् अवलान् यजेत्
कुर्यात् अपि पुनरस्मान्मदातिरेकात् राजयक्ष्मणा क्षयरोगेण उदीयते प्रादुर्भूयते ।
केनेव । तमोभरणेव । यथा तमस्विनीमुखात्प्रदोपात्संध्यासमयादन्धकारेण स्फूर्यते ॥

मनोभुवा मोहयमानमानतो महांहसां संहतिमात्मनाचरन् ।

लभेत कश्चिन्नरकेषु कारणामिहैव शूलामिव पारिपन्थिकः ॥ २३ ॥

कश्चात्पापीयान् पुमान्नरकेषु कारणं सप्तस्वपि दुर्गेतिषु परमाधार्मिकनिर्मितां क्षेत्रो-
द्भूतां महारोगशीतोष्णादिजनितां कासश्वासकठोदरादिकां तीव्रवेदनां लभेत प्राप्नुयात् ।
कं इव । पारिपन्थिक इव । यथा परस्त्राद्यपहर्ता तत्करो नरकेषु नारकित्वेन नरको-
द्भूतां महतीं पीडां लभते । कामिव । शूलामिव । यथा इह लोके च शूलां मार्यमाणचौ-
राधिरोपणतीक्ष्णतदादिकां महतीं व्यथां प्राप्नोति । जन्तुः किं कुर्वन् । मनोभुवा शत्रु-
भूतेन कामेन मोहयमानं मोहं मूर्छां सदसद्विवेचनचातुरीविकलतां नीयमानं मानसं
मनो यस्य तादृशः सन्महांहसां प्रबलपापानां संहतिं श्रेणीमाचरन् । यदुक्तं नैपथे
दमयन्त्याः पुरस्तात्—‘दधुना नलः पापभीरुरपि त्वत्प्रापकात्रस्यति नैनसोऽपि’ इति ॥

दुरन्तदुःखाद्विषयात्तु विभ्यता विमुक्तसङ्गेन कृपानुपङ्किना ।

वशेव सौभाग्यवता स्वकामुकीक्रियेत केनापि मरुद्देहिन्द्रा ॥ २४ ॥

तु पुनः केनापि धार्मिकेण पुंसा मरुद्देहिन्द्रा स्वर्गलोकलक्ष्मीः स्वकामुकी स्वसिन्धु-
च्छा यस्याः स्वाभिलाषिणी । 'इच्छायुक्ता तु कामुका' । च्विप्रत्यये कामुकीक्रियते । अथ
वा स्वस्वात्मनः कामुकी लालसाकलिता क्रियते । 'वृषसन्ती कामुकी स्यात्' इति है-
म्याम् । केनेव । सौभाग्यवतेव । यथा 'सद्गमनसन्निरीक्षणसज्जल्पनमिति वदन्ति लावण्यम् ।
स्पृहणीयो रतिसुभगः स्पर्शगुणो भवति सौभाग्यम् ॥' इदं च द्वयमपि स्त्रीपुरुषयोः स्यात् ।
अत्र तु सुभगत्वभाजा वसुदेवेनेव सकलकामिनीजनकर्मणा वा पुरुषेण वशा वनिता
स्वकामुकीक्रियते । पुंसा किं कुर्वता । दुर्दुष्टोऽन्तोऽवसानं यस्य ग्रान्ते कठिनः वि-
पाको यस्य तादृशं दुःखं यस्मात्तद्विधाविपयाद्गोचरात् शब्द-रूप-गन्ध-रस-स्पर्शल-
क्षणपञ्चसंख्यकात् गुणाद्विभ्यता संसारकारागारप्रपतनानन्तासातसहनादिमहाभीति वि-
भ्रता अत एव विगीतोऽपमानितो मुक्तः सद्गः पुत्रकलत्रधनादिकः सकलसंसारिका-
नुपह्नः संसारिकत्रोहो येन । पुनः किंभूतः । कृपानुपह्नेन पृथ्वी-अप्-तेजो-वायु-व-
नस्पत्-त्रस रूपाणां पण्णां कायानां रक्षणलक्षणकरुणाकलितेन पदकायगोकुलपालकेन
समस्तयावजगच्चराचरजन्तुरक्षाक्षमेणेत्यर्थः ॥

क्रमादुपक्रम्य समाधिना भवी भवं स मुञ्चन्मज्जते महोदयम् ।

स्वलोहतां सिद्धरसेन संत्यजन्सुवर्णतां धातुरिव प्रपद्यते ॥ २९ ॥

स विषयविमुखो भवी संसारी जीवः क्रमात्परिपाटीतः स्वर्गे गत्वा प्रशस्तमर्त्यजन्म
संप्राप्य उपक्रम्य चारित्रादिविशिष्टधर्माचरणोपक्रमं कृत्वा समाधिना शुक्लध्यानयोगेन
भवं संसारमुज्जन् सुवर्णं सन् महोदयं मोक्षं निःसीमानमभ्युदयं मज्जते । संसारसागरं
निस्तीर्य सिद्धो भवतीत्यर्थः । क इव । धातुरिव । यथा धातुर्लोहादिः सिद्धरसेन रसकू-
पिकादिपानीयविशेषेण स्वलोहतां कालायसमावर्णं नीचधातुतां संत्यजन् सुवर्णं सुवर्णतां
प्रपद्यते ॥ इति धर्मदेशना ॥

अभाजि युष्माभिरिवानुगामिभिर्महीमहेन्द्रः परमेशिता स कः ।

अवद्यवन्ध्यां पदवीं प्ररूपयन्नुपासनामर्हति कीदृशो गुरुः ॥ २६ ॥

सुधाब्धिवद्यो ददतेऽमृतं पुनः स किंविधो धर्म इदं वदन्तु मे ।

महीमहेलादयितोदितामिमां गिरं निपीय प्रनुरप्यचीकथत् ॥ २७ ॥

इमां वृत्तापेक्षया पूर्वोक्तां मही भूमिरेव महेला कामिनी । 'यथ परमहेलारतोऽप्य-
पारदारिकः' इति चम्पूकथायाम् । तथा 'महिला स्थानमहेलया' इति शब्दप्रभेदे ।
तस्या दयितो भर्ता अकम्बरः तेनोदितां कथितां वाणीं निपीय सादरं श्रुत्वा प्रभुः सूरि-
न्द्रोऽप्यचीकथत् वदति स्म । इमां काम् । हे सूरिन्द्राः, इदं मयैव निगद्यमानं पृच्छय-
मानं मे मम वदन्तु कथयन्तु । इदं किम् । यः परमेशिता परमेश्वरो युष्माभिः श्रीम-
द्भिरभाजि संसेव्यते सः । कैरिव । अनुगामिभिरिव । यथा महीमहेन्द्रो नीतिमान् भूमान्
सेवकैः सेव्यते । स कः परमेशी किंनामा च पुनः किंयुक्तो गुरुरुपासनामर्हति सेवां

कर्तुं योग्यो भवति सेवनीयः स्यात् । गुरुः किं कुर्वन् । अवद्येन पापेन वन्ध्याम् ।
 'अवयमुक्तेः पथि यः प्रवर्तते' इति सिन्दूरप्रकरे । सर्वथा पापनिर्मुक्तां पदवीं मार्गं
 प्ररूपयन् । गुरोर्गुरुरिति विशेषणमपि तत्त्वोपदेशा हिताहितनिरूपकः । च पुनः सुधा-
 विधत्क्षीरसमुद्र इव अमृतं सुधां मोक्षं च ददते विधाणयति । अयं 'दद दाने' घातु-
 रात्मनेपदी भ्वादिश्च । स धर्मेः किंविधः कीदृक्प्रकारः ॥ युग्मम् ॥ इति साहेदेवगुरु-
 न्प्रति देवगुरुधर्माणां प्रश्नः ॥

जगन्ति यस्यानुभवेऽनुविम्बितामिवात्मदर्शे दधते धरापते ।

जिगाय चाष्टादशदोषविद्विपो नवद्वयद्वीपभुवो जयीव यः ॥ २८ ॥

तरङ्गिणीवेणिमिवाम्भसां प्रभुर्न चाङ्गपालीं नयते नितम्बिनीम् ।

क्वचित्पुनर्यस्य न नर्मनर्मदाहदावगाहे द्विरदायितं हृदा ॥ २९ ॥

विभर्ति हेतीर्न तनूनपादिवाहितान्पुनर्यो न हिनस्ति हिंसवत् ।

भवं भिनत्ति स करीव पञ्जरं दधाति देवः स नमस्क्रियार्हतीम् ॥ ३० ॥

हे धरापते, स दीव्यति क्रीडति त्रैलोक्यैश्वर्यलक्ष्म्या व्रजश्रिया वा स देवः परमे-
 श्वरो निखिलनरसुरासुराणामपि नायकः नमस्क्रियाया नमस्कृतेरार्हतीमौचित्यं योग्यतां
 दधाति विभर्ति । 'उडुपरिपदः किं नाहन्ती निशः किमनौचिती' इति नैपथे । अत्र पुम्-
 विकल्पत्वेन रूपद्वयी आहन्ती आहन्ती च । अहन्तो भाव आहन्ती । 'अणुत्तुण ईप्' इतीप्प्र-
 त्ययः । इति सिद्धिरपि । स देवः प्रणामयोग्यः स्यात् । स कः । यस्य परमेशितुरनुभवे
 ज्ञाने जगन्ति त्रीणि-सप्त-चतुर्दश-एकविंशतिर्वा भुवनानि अनुविम्बन्ति संक्रामन्तीत्ये-
 वंशीलानि अनुविम्बिनी अनुविम्बिनां भावोऽनुविम्बितां प्रतिविम्बशीलतां दधते विभ्रति ।
 कस्मिन्निव । आत्मदर्श इव । यथा निर्मलदर्पणमण्डले क्वापि भूधनधनिगृहचित्रशालिका-
 दिभित्त्यादौ चित्रीकृतानि त्रीणि जगन्ति प्रतिफलन्ति । च पुनर्हे भूवद्भम, यो
 देवो दीनान्तराय-लभान्तराय-वीर्यान्तराय-मोगान्तराय-उपभोगान्तराय-हास्य-
 रति-अरति-भीति-जुगुप्सा-शोक-काम-मिथ्यात्व-अज्ञान-निद्रा-अविरति-राग-द्वे-
 पनामानोऽष्टादशसंख्याका दोषा अपगुणास्त एव विद्विपो महावैरिणो जिगाय पराभू-
 तवान् । क इव । जयीव । यथा परराजजित्वरो राजा नवसंख्याकानां द्वयं द्वन्द्वं नव-
 द्वयं नवद्वयं च ते द्वीपाश्च नवद्वयद्वीपाः इति नैपथ्यवृत्तिनरहरिकृतसमासः । तेषामष्टा-
 दशद्वीपानां भुवो भूमीप्रदेशान् जयति स्ववशीकुरुते । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयधियाम्'
 इति नैपथे । तथा 'अष्टादशद्वीपनिष्ठातयूपः' इति रघौ । च पुनर्यः परमेष्ठी नित-
 म्बिनीं कान्तामङ्गपालीमालिङ्गनं न नयते न प्रापयति । 'आलिङ्गनं परिष्वङ्गः संश्लेष
 उपगूहनम् । अङ्गपाली परीरम्भः' इति हैम्याम् । क इव । प्रभुरिव । यथा अम्भसां
 पानीयानां स्वामी समुद्रस्वरङ्गिणीवेणिं नदीप्रवाहं नदीपूरं नदीनां स्वपत्नीत्वेनाश्लेषणं
 नयते लम्भयति । पुनर्यस्य परमात्मनो हृदा हृदयेन क्वचित्कुत्रापि समये प्रदेशे वा

रहसि वा प्रकटं वा नर्म शीडा तदेव नर्मदा मेकलाचलजाता नदी नर्मदानात्री तस्या हृदो द्रहृलस्यावगाहे विलोडने जलकेलिविधौ वा न द्विरदायितं गजवदाचरितम् । प्रायो विन्ध्यपर्वतोत्पन्ना हस्तिनो विन्ध्योपकण्ठप्रवहन्नर्मदायामनिशं खरं रमन्ते । यदु-
क्तम्—‘कौपं वारि विलोक्य वारणपते किं विस्मितेनास्यते प्रायो भाजनमस्य संप्रति भवांस्तत्पीयतामादरात् । उन्मजच्छफरीपुलिन्दललनापीनस्तनास्फालनस्फालीभूतमहो-
र्मिनिर्मलजला दूरे धुनी नर्मदा ॥’ इति गजाष्टके । पुनर्हं भूमण्डलाखण्डल, यो हेतीथाप-
चक्रशूलगदाप्रमुखानि प्रहरणानि न विभति । क इव । तनूनपादिव । यथा ‘वर्हिहेती-
ज्वाला धत्ते । हेतिः प्रहरणं शस्त्रम्’, तथा ‘हेतिः कीलाशिखा ज्वाला’ इति द्विकमपि
हैम्याम् । पुनर्यः हिंस्रवत् घातुक इव अहितान्वैरिणो न हिनस्ति न घातयति । पुनर्यः
भवं संसारं भिनत्ति भनक्ति । क इव । करीव । यथा हस्ती पञ्जरं काष्ठकोष्ठं भिनत्ति भेद-
यति । ‘जयकोईमणकमेलमसलभयपंजरकुंजर’ इत्यभयदेवसूरिकृतजयतिहुअणस्तोत्रे ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति देवस्वरूपम् ॥

परिग्रहं यो जलमम्बुदाविलं मरालवन्मुञ्चति सन्न संसृतेः ।

प्रबोधशालीनिह यः प्ररोपयेत्कृपारसापूरितमानसावनौ ॥ ३१ ॥

प्रवर्तको यः सुगतेश्च दुर्गतेर्व्यनक्ति मार्गौ रविवच्छुभाशुभौ ।

भवात्तरन्स्वेन परांश्च तारयंस्तरौव वार्धौ गुरुरीदृशः स्मृतः ॥ ३२ ॥

हे साहे, यः संसृतेः संसारस्य सन्न गृहभूतं परिग्रहं धन-धान्य-क्षेत्र-वस्तु-रूप्य-
सुवर्ण-कुप्य-द्विपद-चतुष्पदरूपं नवविधमपि स्वयमात्मना मुञ्चति जहाति । किंवत् ।
मरालवत् । यथा राजहंसः अम्बुदेन प्रावृषेण्यप्रबलजलधरवारिवपणेन जम्बालजलप्लु-
वागमनेनाविलं पङ्किलीकृतं जलं सरसीसलिलं त्यजति । ‘गहानीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते
राजहंसा धयम्’ इति सूक्ते । पुनर्यः कृपारसेन कारुण्यामृतेन पूरितायां भरितायां पूर्णा-
कृतायां वा मानसं भविजनमन एवावनिर्भूमिस्तस्यां प्रबोधाः सम्यग्ज्ञानानि त एव
शालयः कलमास्तान्प्ररोपयेत् वपेत् । जलभृतभूमौ हि शालय उप्यन्ते इति स्थितिः ।
पुनर्यो रविवत्सूर्य इव शुभाशुभौ सगीचीनासमीचीनौ मार्गौ पन्थानौ व्यनक्ति प्रकट-
यति । किंभूतौ मार्गौ । सुगतेः स्वर्गापवर्गस्य, तथा दुर्गतेर्नरकतिर्यक्त्वादिकुगतेः प्र-
वर्तकः । हे साहे, ईदृश ईदृग्लक्षणो गृह्णाति तत्त्वं सम्यग्मार्गं च स्वयं विज्ञाय भव्य-
जन्तुनुपदिशतीति गुरुः स्मृतः शास्त्रेषु कथितः । किं कुर्वन् । भवात्संसारान् स्वेना-
त्मना तरन्पारं प्राप्नुवन् च पुनः परानन्यान् भविकांस्तारयन्नुत्तारयन् परपारं प्रापयन् ।
केव । तरीव । यथा नीवार्धौ समुदे स्वेन तरति पारे गच्छति परान् स्वाश्रितान् लोकाश्च
तारयति परतीरं लम्भयति ॥ युग्मम् ॥ इति गुरुस्वरूपम् ॥

जिनास्यपद्मे मकरन्दविभ्रमं दधद्विपत्पुपमुताप्रलम्बमित् ।

महोदयस्वर्गितरोरिवाङ्कुरः कृपापयोराशितमस्त्रिनीपतिः ॥ ३३ ॥

नरोरगस्वर्गहसार्वभौमतादिमेन्दिरा यस्य वशंवदा सदा ।

पुनर्विधातेव भवान्तकारकः क्षितीन्द्र धर्मः पुनरीदृशः श्रिये ॥ ३४ ॥

हे क्षितीन्द्र धरित्रीसहस्रनेत्र, ईदृशो विश्वे ईदृशलक्षणः संसारसमुद्रमध्यमज्जलसमस्त-
जनतानां धारणादुद्धारणाद्धर्मः श्रिये मोक्षलक्ष्यै भवति । किं कुर्वन् । जिनस्य राग-
द्वेषाद्यशेषविद्वेषितुः परमेश्वरस्यास्यपक्षे वदनकमले मकरन्दविभ्रमं मधुविलासं दधद्वा-
रयन् । सर्वज्ञप्रणीत इत्यर्थः । किलक्षणः । विपदापद्रूपा या एषसुता सूर्यपुत्री यमुना
तद्भिदायां प्रलम्बमिद्वलभद्रोपमः । 'रुक्मिप्रलम्बयमुनाभित्' इति हैम्याम् । आपद्र-
लीनां मूलोन्मूलनकृदित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयो मोक्षः स एव स्वर्गितरुः कल्पद्रुम-
स्तस्याङ्कुरः प्ररोहः । यथाङ्कुरात्तरुर्जायते तथा धर्मादेव सर्वदुःखक्षयः स्यादिति । पुनः
किंभूतः । कृपा जगज्जीवानुकम्पा सैव पथोराशिः समुद्रस्तद्वर्धने तमस्विनीपतिः विभुः ।
यथा चन्द्रात्समुद्रो वर्धते, तथा धर्मादपि दयापि वर्धमाना भवति । जीवदयामय इत्यर्थः ।
पुनर्यस्य धर्मस्य नरा मनुष्याः, उरगा नागाः, स्वर्गहाः पुराः, तेषां सार्वभौमाद्यकव-
र्तिनस्तेषां भावो नरोरगस्वर्गहसार्वभौमता नरेन्द्रता नागेन्द्रता अमुरेन्द्रता देवेन्द्रता ता
आदिमा यस्यास्तादृश्य इन्दिराः सर्वश्रियो लक्ष्म्यो यस्य सदा नित्यं वशंवदा आयत्ता
यं ददाति तं श्रयन्ते पुनः विधाता ब्रह्मा इव भवस्य संसारस्यान्तकारकः घातुकः
विधातापि भवान्तकृत्नामा ॥ युगम् ॥ इति धर्मस्वरूपम् ॥

जनुष्मतां शालिशया इवात्मनापुनर्भवोद्भावविधायिनोऽनिशम् ।

त्रयोऽप्यमी सन्ति समग्रमेदिनीधवावतंसीकृतपादपङ्कज ॥ ३५ ॥

समग्रा ये मेदिनीधवाः पृथिवीपतयो राजानस्तैरवतंसीकृतं शेखरीप्रणीतं पादपङ्कजं
यस्य स तस्य संबोधने । अमी देवो गुरुर्धर्मश्च त्रयोऽपि जनुष्मतां जन्मभार्जा भवि-
कानां शालिशयाः शोभनशीलाः पाणय इव आत्मना स्वयमपुनर्भवस्य न विद्यते पुन-
स्ततोऽन्नागल्य द्वितीयवारं भव उत्पत्तिर्यस्मात्तादृशो मोक्षः तस्य तथा पुनर्मवानामु-
द्भावः प्रकटीभवत्तं तं विदधते कुर्वते इत्येवंशीलाः सुक्तिकारिणो विद्यन्ते सन्ति ॥
इति सुधर्मदेवगुरुनिरूपणम् ॥

शिवस्त्रिनेत्रीमिव भूमिमानिव त्रिशक्ति विद्यात्रितयीं सुधीरिव ।

अचालनीयां सुरशैलवत्सुरैस्तदर्हदादित्रितयीमहं वहे ॥ ३६ ॥

हे साहे, अहं तत्पूर्वव्यावर्णितस्वरूपामर्हदादीनां जिनगुरुधर्माणां त्रितयीं वहे स्वेन
धारयामि । किंभूताम् । सुरदैवैरप्याचालनीयां चालयितुमशक्याम् । किं वत् । सुरशैलव-
द्यथा मेरुः केनापि न चाल्यते । अहं वहे । क इव । शिव इव । यथा ईश्वरस्त्रिनेत्री लो-
चनत्रितयं वहति । 'एकत्रिदृग्भालद्व्येकपादः' इति हैम्याम् । यदुक्तं च—'गतियुगलक-
मेवोन्मत्तपुष्पोत्तराणां त्रिनयनतनुपूजा वाप वा भूमिपातः' इति । पुनः क इव । भूमि-
मानिव । यथा राजा तिष्ठणां प्रभुत्वं—उत्साह—मञ्जलक्षणानां त्रिकसंख्याकानां शक्तीनां

समाहारस्त्रिशक्ति शक्तित्रिकं धत्ते । 'शक्त्यस्तिस्रः प्रभुत्वोत्साहमन्त्रजाः' इति हैम्याम् ।
 'त्रिसाधना शक्तिरिवार्यमक्षयम्' इति रघौ । पुनः क इव । सुधीरिव । यथा विद्वान्-
 विद्यानां व्याकरण-साहित्य-तर्कलक्षणानां त्रितयीं विमर्ति । भुवनबलिवहिविद्या संध्या-
 गजवाजिनां भुवननेत्राणि' इति काव्यकल्पलतायाम् । त्रिसंख्याकानि ॥ इति साहेः
 पुरः सूरिभिः स्वस्य तत्त्वत्रयाराधनं प्रोक्तम् ॥

कति व्रतानीह बहध्वमात्मना परेण शक्यानि न वोढुमद्रिवत् ।

इदं नृपे पृच्छति भारती विभोर्मुखारविन्दे मधुपी बभूवुपी ॥ ३७ ॥

विभोर्हीरगुरोर्मुखारविन्दे वदनपद्मे भारती वाणी मधुपी बभूवुपी भ्रमरी संजायते
 स्म । प्रोवाचेत्यर्थः । कस्मिन् सति । नृपे अकञ्चरे इदं निगद्यमानं पृच्छति प्रश्नं कुर्वति
 पति । इदं किम् । हे सूरयः, इह जगति संयममार्गे वा यूयमात्मना खेन कति
 कियत्संख्याकानि व्रतानि नियमविशेषान् बहध्वं धारयत पालयत वा यानि व्रतानि
 परेण असत्त्वेन क्लीवप्रायेण पुंसा वोढुं धारयितुं न शक्यानि न समर्थानि । किंवत् ।
 अद्रिवत् । यथा विष्णुव्यतिरेकेणेत्यध्याहारः । पर्वतोऽन्येन केनचिद्वोढुं न शक्यते ।
 'सोमसिन्धुर्जगन्नाथो गोवर्धनधरोऽपि च' इति विष्णुनामसु हैम्याम् ॥ इति सूरिणां
 कियद्ब्रतधारणविषये साहेः प्रश्नः ॥

वसुंधराभोग इवामराचलान्सुपर्वसालानिव काञ्चनाचलः ।

अहं बहे पञ्चमहाव्रतानमून्स्वविक्रमाधःकृतपाकशासन ॥ ३८ ॥

हे स्वविक्रमेण निजभुजवीर्येण कृत्वा अधःकृतो हीनीकृतस्तिरस्कारं नीतो वा पाक-
 शासनो वज्रपाणिर्येन तस्य संशोधनम् । अहममूनप्रे वक्ष्यमाणान्प्रोच्यमाणान्पञ्चसंख्या-
 कान्महाव्रतान् सर्वेभ्योऽप्यतिशयिनियमान्वहे विमर्ति । व्रतशब्दः पुनपुंसके ।
 'व्रतोपवीतो पल्लिलिप्तो वसन्त' इति लिङ्गानुशासने । क इव । वसुंधराभोग इव । यथा
 वसुंधराया सार्धद्वयद्वीपलक्षणमनुष्यक्षेत्रभूमेराभोगो विस्तारः पञ्चामराचलान्मेरु-
 विमर्ति । एको जम्बुद्वीपे, द्वितीयो धातुकीखण्डपूर्वार्धं, तृतीयो धातुकीखण्डपश्चिमार्धं,
 चतुर्थः पुष्करार्धपूर्वार्धं, पञ्चमः पुष्करार्धपश्चिमार्धं, एवं पञ्च काञ्चनाचलान् धत्ते । पुनः
 क इव । काञ्चनाचल इव । यथा मेरुः कल्प-पारिजात-मन्दार-हरिचन्दन-पताना-
 मिधानान्पञ्च सुपर्वसालान् सुरहमान् कलयति ॥

क्षितीन्द्र तेषामिदमादिमं व्रतं समन्तवो मन्तुमुचोऽपि जन्तवः ।

न पञ्चतागोचरचारिणः कचित्रिधा क्रियन्ते निजनन्दना इव ॥ ३९ ॥

हे क्षितीन्द्र, तेषां पञ्चानां महाव्रतानां मध्ये इदमुच्यमानमारिमं प्रथमं व्रतं वर्तते ।
 तदेवाह—यत्कचिप्रदेशे ग्रामे अपर्ये वा रहति प्रकटं वा प्रमोदेन दर्पेण संकल्पेन
 वा त्रिधा मनोवाक्यैः कृत्वा समन्तवः सापराधाः अपि पुनः मन्तुमपराधं मुचन्ति

त्यजन्ति ते निरपराधाः जन्तवः प्राणिनः पशुतायाः पश्वत्स्य मृतेर्गोचरे विषये चरन्ति व्रजन्तीति एवंशीलाः नैव क्रियन्ते सर्वथा नैव हन्यन्ते । के इव । निजनन्दना इव । यथा स्वपुत्राः पशुताया गोचराः केनचित्पित्रा न क्रियन्ते तथा सर्वेऽपि जगज्जन्तवः पाल्यन्ते एव ॥

न देवदेवः परमेशितुः परः प्रतापवान्नापि पयोजिनीपतेः ।

गुरुर्ममेरुर्न मरुर्मणेर्मणिस्तथा न धर्मोऽस्ति दयाविधेः परः ॥ ४० ॥

हे देवशब्देन राजभट्टारकादिरुच्यते । 'राजा भट्टारको देवः प्रयोज्याः पूज्यनामतः' इति हर्म्याम् । तथा 'देव त्वद्भुजदण्डदर्पगरिमोद्गीर्णप्रतापानल—', 'देवे दिग्विजयोद्यते' इति खण्डप्रशस्ती । तथा 'देव त्वं जय कासि लुब्धकवधूर्हस्ते किमेतत्फलम्' इत्यादि भोजप्रबन्धादावपि । तथा 'देवेन किं न श्रुतम्' इति चम्पूकथायाम् । यथा परमेशितुः परमेश्वरात्परो देवो नास्ति । अथ वा परमेश्वरादपरः देवानां भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां सुराणामपि देवः पूज्यः एतावता देवाधिदेवः । अपरे सर्वे हरिहरपुरंदरादयो देवाः, परमेश्वरस्तु देवदेवः, तथा यथा पयोजिनीपतेः सूर्यात्परः प्रतापवान्महस्वी तेजस्वी नास्ति । पुनर्यथा मेरोर्लक्षयोजनप्रमाणत्सुदर्शनान्नः स्वर्णाचलात् कोऽपि गुरुर्महान्नास्ति । सर्वेऽप्यपरेऽत्युच्चाश्चतुरशीतियोजनमानाः, अयं तु शतसहस्रयोजनोच्चैस्तरः । पुनर्यथा मरुन्मणेश्चिन्तारत्नात्परो मणिर्नास्ति वज्रपद्मरागकर्कटनमरकतेन्द्रनीललोहिताक्षपुलिन्दाञ्जनहंसगर्भादयोऽनेकेऽपि मणयः सन्ति, परं चिन्तामणिं विना सर्वकामकरः कोऽपि नास्ति । यथा दयानिधेः कृपाकरादपरो धर्मो न वर्तते । 'नास्ति धर्मो दयापरः' इति गीतायाम् ॥ इति प्रथमं व्रतम् ॥

वदन्ति वाचंयमपुंगवास्त्रिधा मृषा न भाषामपि जीवितव्यये ।

इयं यदंहःपटलीव दुर्गतिर्विमानताया अतिशायि कारणम् ॥ ४१ ॥

हे साहे, वाचंयमपुंगवाः साधुस्त्रिपुराः जीवितव्यये प्राणत्यागेऽपि त्रिधा मतोवचनकायैः कृत्वा मृषा अलीकां भाषां वाचं न वदन्ति न ब्रुवन्ति । यत्कारणादियं मृषा भाषा विमानताया अवगणनायाः पदे पदे अपमानस्य अतिशयते सर्वेभ्योऽभ्यधिक्कीमवतीत्येवंशीलमतिशायि कारणं साधनं वर्तते । मिथ्याभाषी सर्वत्राप्यपमानं परामवं च प्राप्नुयात् । केव । अंहःपटलीव । यथा अंहसां दुष्कृतानां पटली परम्परा दुर्गतेरतिशायि साधनमास्ते ॥

यशःसुधांशोरपिघायिका कुहुरिवादशालोलदशः प्रियासखी ।

समूहनीवारजसामिवाङ्गिनां गुणावलीनामनृता हि भारती ॥ ४२ ॥

हे साहे, निश्चितमनृता असत्या भारती वाणी मृषा भाषा कुहुरिमावास्तेव यशः जगत्प्रसारिकीर्तिकलापः स एव सुधांशुधन्द्रमास्तस्यापिघायिका । 'व्रजति कुमुदे मोहं दृष्ट्वा दशोरपिघायिका' इति नैषधे । पुनरुल्लेख्यते—अत्र इवशब्दो घण्टालालान्यायेन

उभयत्र योज्यते । अदशा विद्वदशा । तदन्यतद्विरुद्धतदमावेषु नञ् वर्तते सारस्व-
तोक्तेः । दुर्दशा सैव लोलहृक्कामिनी तस्याः प्रियसखी इष्टवयसीव । च पुनस्तप्रेक्ष्यते—
अङ्घ्रिनां प्राणिनां गुणानां शीललज्जार्जवमार्दवादीनामावलीनां धोरणीनां समूहनी संमा-
र्जनीव । लोके 'सारवणी' इति प्रसिद्धा । केषामिव । रजसामिव । यथा धूलीनां गृहा-
दिकत्ववरकाणां प्रमार्जनकारिका । निष्काशयित्रीत्यर्थः ॥ इति द्वितीयं व्रतम् ॥

तृणादि नोपाददते च किञ्चनाप्यदीयमानं मुनयो महीमणे ।

पदं किलाविश्वसितेरिवैकद्वक्ततेररिष्टः पृथिवीपुरंदर ॥ ४३ ॥

हे महीमणे भूमीरत्न, च पुनर्मुनयः साधवः तृणादि दन्तशोधनमात्रप्रमुखं किञ्चि-
दपि वस्तु अदीयमानं केनाप्यविश्राण्यमानं नोपाददते नैव गृह्णन्ति । हे पृथिवीपुरंदर
भेदिनीमण्डलाखण्डल, किलेति निश्चितं श्रूयते वा । हेतोर्वा । 'किल संभाव्यवार्तयोः ।
हेत्वर्थच्योरलीके च' इत्यनेकार्थः । अस्माकं तु सर्वथापि तत्कारणाभावात् लोके जने
एवाकर्ण्यते । अदत्तादानं वस्तु स्वामिना कथमप्यदीयमानवस्तुनो ग्रहणमविश्वसितेरवि-
श्वासस्य पदं स्थानमास्ते । क इव । अरिष्ट इव । यथा निम्बतरुः । 'निम्बोऽरिष्टः पिबु-
मन्दः' इति ह्यभ्याम् । एकद्वक्ततेः काकध्रेण्या निवासस्थानं स्यात् ॥

अदत्तमादत्त न यस्त्रिधापि तं वृणोति विधेय विनीतमिन्दिरा ।

मृगी मृगेन्द्रादिव दुर्गातिस्ततः प्रयाति दूरादवनीनभोमणे ॥ ४४ ॥

हे अवनीनभोमणे प्रतापवत्वाद्भूमीमानो, यः पुमान् त्रिधापि मनोवचनतनुभिः
कृत्वा अदत्तं वस्तु स्वामिना न विश्राणितं यो नादत्त न जग्राह तं पुमांसं इन्दिरा
लक्ष्मीः स्वयमागस्य वृणोति वरयति । भजते इत्यर्थः । कमिव । विनीतमिव । यथा
विनयवन्तं शिष्यं विद्या निषेवते पुनस्ततस्तस्मात्त्रिःस्पृहात्रराहुर्गतिर्नरकादिकुगतिर्दूरा-
त्प्रयाति पालयते । क इव । मृगीव । यथा मृगेन्द्रान्मृगी कुरङ्गी दूरात्प्रयाति ॥ इति
तृतीयं व्रतम् ॥

पराङ्मुखी स्याद्विषयाद्भ्रतिव्रजो निकुञ्जवासीव तदेकभूमिषु ।

क्षमाधरो येन महोदयंगमी वशास्वनीतिष्विव कोऽनुरज्यते ॥ ४५ ॥

हे साहे, प्रतिव्रजो मुनिगणो विषयात् शब्द-रूप-गन्ध-रस-स्पर्शलक्षणात्पञ्चप्रमा-
णाद्भोचरात्पराङ्मुखी स्यात् विमुखो विरक्तो भवेत् । क इव । निकुञ्जवासीव । यथा वने
एव वसनशीलो जन्तुः श्वापदादिर्विषयाजनपदाद्विमुखः स्यात्कदाचिन्नगरग्रामादिषु नाग-
च्छेत् । येन कारणेन क्षमायाः क्षान्तेः क्षमाया उपशमस्य वा धरो धर्ता पुनर्महोदयं
मोक्षं गमिष्यति यास्यतीत्येवंशीलः साधुस्तदेकभूमिषु तेषां पश्यानामपि विषयाणानेका
अर्द्धता भूमयो वासवेरमानि । नहि वाग्निनीं विना विषयाः मुखाय स्युः । तादृशीषु
वशासु स्त्रीषु न अनुरज्यते अनुरक्तीभवति । काश्चिव । अनीतिष्विव । यथा क्षमाधरो
शुक्लराजपदवीं प्रापितः सर्वैराज्यधुरंधराः पुनर्महान्तं सर्वातिशायिनमुदयं राज्यैश्च

गमिष्यति लप्स्यते इत्येवंशीलः । अथ वा क्षमाधरो जनकेन निजनिजराज्ये स्थापितः । पुनर्महान्तं सार्वभौमतादिलक्षणमुदयमाधिपत्यं प्राप्स्यते इत्येवंशीलः । तादृशः कः । अनीतिष्वन्यायेषु अनुरागवान् भवेत् । उदयाभिलाषी सर्वोऽपि न्यायेष्वेवानुरज्यते । यदुक्तम्—‘न निमित्तद्विपां क्षेमं नायुर्वैद्यकविद्विपाम् । न श्रीनीतिद्विपामेतत्रयं धर्मद्विपां नहि ॥’ इति ॥

यतः स शूरः सुदृशां भुवं धनुः कटाक्षबाणान्कवरीकृपाणभृत् ।

नितम्बचक्रं भुजपाशमुत्कटं पुनर्वहन्येन जितः स्मरप्रभुः ॥ ४६ ॥

हे मुद्गलेन्द्र, स एव पुमान् शूरः सुभटः । कथ्यते इति शेषः । येन पुंसा स्मर एव प्रभुः विजयगञ्जेतृत्वात्समर्थो राजा इन्द्रनागेन्द्रनरेन्द्राणामपि स्वसेवकीकरणद्राजा जितो वशीकृतो हतो वा । किं कुर्वन् । सुदृशां चारुलोचनानां भ्रुवमेव धनुः कोदण्डम्, पुनः कटाक्षानपाद्दर्शनान्यक्षिविकृणितानि एव बाणान्नाराचान्, पुनर्नितम्बमारोहं ह्रीकटीपश्चात्प्रदेशम् । येन कृत्वा नितम्बनीत्यभिधानेन प्रसिद्धा । तदेव चक्रं रथाङ्गायुधम् । पुनरुत्कटं केनापि छेत्तुमशक्यं भुजौ बाहू एव पाशं द्विपद्वन्द्वनार्थं वज्ररज्जुमयग्रन्थिं वहन् धारयन् । किंभूतः । कवरीं वेणीमेव कृपाणं चन्द्रहासं विमर्तांति भृत् । प्रभुः सकलसुरासुरोरगनरनायकनिर्जयेन सामर्थ्यवानिति साभिप्रायं प्रभुरिति पदम् ॥

स भद्रवांस्त्रैणकुचाचलान्तिकप्ररूढरोमावलिसालगह्वरे ।

न दस्युवद्यस्य मनोभुवा शमश्रियो ह्रियन्ते शिवमार्गगामिनः ॥ ४७ ॥

हे संहि, स नरो भद्रवान् कुशली । स कः । शिवे निरुपद्रवे मार्गे पथि मोक्षमार्गे वा गच्छतीत्येवंशीलस्य यस्य महात्मनो दस्युवत्तत्करेणैव । ‘दस्युस्त्वस्करविद्विपोः’ इत्यनेकार्थः । मनोभुवा मदनेन शमश्रियः प्रशमविभवा न ह्रियन्ते नाच्छिद्य गृह्यन्ते । कस्मिन्निषये । त्रैणस्य त्रीसमूहस्य कुचाः प्रोत्तुङ्गपीनपयोधरास्त एवाचलाः पर्वतास्तेषामन्तिके समीपे प्ररूढा उद्रताः या रोमावत्यो लोमलेखास्ता एव साला विविधविटपवृक्षास्तेषां गह्वरे धननिकुञ्जे तत्करश्चापदादिभयंकरकानने ॥

यशस्त्रियामादयिते कलङ्कति द्विपेन्द्रति क्षीरधिसूनुवीरुधि ।

शमारविन्दे तुहिनोदवृन्दति व्रताम्बुवाहेष्वपि गन्धवाहति ॥ ४८ ॥

निदाघति व्रीडवहा पयःप्लवे महत्त्वगोत्रे च सहस्रनेत्रति ।

गुणद्रुमद्रोणिषु मन्त्रजिह्वति क्षितीश शीलं पुरुषेण खण्डितम् ॥ ४९ ॥

हे क्षितीश भूपते, पुरुषेण उपलक्षणाद्विशेषेण स्त्रिया वा शीलं ब्रह्मचर्यं स्वदारसंतोषलक्षणं परपुरुषत्यागलक्षणं यावज्जीवनियमपालनविधं वा खण्डितं त्यक्तं भग्नं सत् । तस्येति शेषः । यशः कीर्तिरेव त्रियामादयितः शारदीनचन्द्रस्तस्मिन्कलङ्कति लाञ्छनमिवाचरति । सकलङ्कः स्वयशो मलिनीकरोति । पुनः क्षीरधेः क्षीरसमुद्रस्य सूनुः

पुत्रो नन्दनः । 'उद्धहोऽह्मात्मजः सूनुस्तनयो दारकः सुतः । पुत्रो दुहितरि स्त्रीत्वे' इति
 ह्यम्याम् । 'स्त्रीत्वे स्त्रीलिङ्गे वाच्ये सति नन्दननामशब्दो दुहितरि पुत्र्यां स्युः' इति
 तदवचूरिः । लक्ष्मीस्तद्रूपा वीरुद्धली तत्र । तदुन्मलने इत्यर्थः । द्विपेन्द्रति ऐरावणोऽन्यो
 वा गजराजस्तद्वदाचरति । पुनः शमः प्रशान्तता स एवारविन्दं कमलं तस्मिन्नुहिनोदवृ-
 न्दति हिमजलकणगण इवाचरति । हिमानीयतीत्यर्थः । अपि पुनर्व्रतानि पञ्चमहाव्रतानि
 द्वादशाणुव्रतानि वा अन्ये नियमविशेषा वा त एवाम्बुवाहाः पयोधरास्तेषु गन्धवाहति
 प्रथमप्रभञ्जन इवाचरति । पुनर्व्रीहो लज्जा स एव बहा सरित् तस्याः पयःप्लवे पानीय-
 पूरे निदायति ग्रीष्मकालति । 'जेणिदिनिपवनप्रचण्डल्लुअञ्जलतापतडक्का । जिणिदिनि-
 नदीनिवाणवाणवाविकूआ सबसुक्का ॥' निदाधे हि प्रायोऽखिला जलाशयाः शुष्यन्ति ।
 तथा व्रीहशब्दः अकारान्तोऽप्यस्ति । 'व्रीडनं व्रीडा चित्तसंकोचः व्रीहोऽपि' इति
 हैमीवृत्ती । तथा 'त्वयि स्मरव्रीडसमस्ययानया' इति नैपधे । च पुनर्महत्त्वं महिमा
 तदेव गोत्रः पर्वतः तत्राचलच्छेदे सहस्रनेत्रति इन्द्र इवाचरति । पुनर्गुणाः सदाचर-
 णानि त एव द्रुमा वृक्षास्तेषां द्रोणिषु श्रेणिषु । तज्ज्वालने इत्यर्थः । मन्त्रजिह्वति । अर्था-
 दावानल इवाचरति । 'भिल्ली पल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु' इति चम्पूकथा-
 याम् । 'द्रुमद्रोणयो वृक्षधेणयः' इति तद्विष्णनके । 'सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्तिप् वाचारे
 श्येको कृष्ण इवाचरतीति कृष्णति । एवं सति स्वामास' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ।
 तस्मादत्र सर्वत्रापि आचारार्थे क्तिप्प्रत्ययः ॥ युगम् ॥

कृतप्रदोषा पितृसूरिवाशनिश्चला वनीवन्मदनावगाहिनी ।

अहेर्महेलेव च जिह्मगामिनी वधूः पयोधेरिव निम्नगामिनी ॥ ५० ॥

जलैर्वहाया इव मेघमालिका विवर्धिनी वा भवपद्धतेरधैः ।

मनः शमोद्वैतमुखानुपङ्गिनां वशीकरोतीश वशा न योगिनाम् ॥ ५१ ॥

हे ईश अर्थात् हे अवनीनायक, इह जगति वशा कामिनी योगिनां मनोवाक्ताय-
 योगभाजां वशीकृतात्मनां मुनीनां मनो मानसं न वशीकरोति न मोहयति न हरति ।
 यदुक्तम्—'अकामस्य तृणं नारी निरीहस्य तृणं नृपः । तृणं ज्ञानवता सर्वं तृणं
 शूरस्य जीवितम् ॥' इति वचनात् । किंभूतानां योगिनाम् । शमेन शान्तभावेनाद्वैत-
 मसाधारणं यत्पुत्रं सातं तस्यानुपद्म आस्वादो विद्यते एवम् । किंभूता वशा । कृतप्रदोषा
 कृता उत्पादिताः प्रकर्षेण दोषा दम्भादयः । स्त्रीजातौ दाम्भिकता । तथा 'स्त्रीभ्यः शिक्ष्यते
 कैतवम्' इत्यादिसूक्तोक्तेः विविधा अपगुणा यथा । केव । पितृसूरिव । यथा संध्या कृतः
 प्रदोषो यामिनीमुखं यथा तादृशी स्यात् । पुनः किंभूता । चला अतिचञ्चलस्वभावा । केव ।
 अशनिरिव । अत्र इवशब्दो लालाघण्टान्यायेन उभयत्रापि योज्यते । ततो यथा अशनि-
 र्विद्युदतिचपला आकालिकी शतहृदा । 'चञ्चला चपलाशनिः' इति ह्यम्याम् । 'अशनिर्वै-
 ञ्विद्युतोः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूता । मदनावगाहिनी । मदवं प्रचलकंदर्पमवगा-

हते । 'कुङ्कुमाग्निसदङ्गारी' इति वचनात् । धारयतीति । किंवत् । वनीवत् । यथा कान्ता-
मदननामानं द्रुमम् । 'मीढुल' इति प्रसिद्ध लोके । अवगाहते विभर्तीति । 'स्ववनी-
संप्रवदतिपकापि का' इति नैपथे । पुनः किंभूता । जिह्वागामिनी जिह्वं वक्तुं गच्छती-
त्येवंशीला । केव । महेलेव । यथा अहेर्भुजंगमस्य महेला वनिता भुजंगी कुटिलवारिणी
भवेत् । पुनः किंभूता । निम्नं नीचैर्हानतमकर्मभिर्गच्छति विचरतीत्येवंशीला । अथ वा
निम्नेषु नीचजातिषु गच्छन्ति सङ्गं कुर्वन्तीत्येवंशीला । 'कामिन्यो नीचगामिन्यः' इति
वचनात् । नीचसक्ताः प्रायः स्युः । केव । वधूरिव । यथा पयोधेः समुद्रस्य वधूः पत्नी
नदी निम्नगा नीचैर्वेहा जलस्य निम्नगतित्वान्नाम्नापि च । पुनः किंभूता । अथैः पापक-
र्मभिः कृत्वा भवपद्धतेः संसाररचनाया अथ वा संसारपरम्परायाः संसारमार्गस्य वा ।
'पद्धतिः पथि पक्तौ च' इत्यनेकार्थः । एतेषां समीचीना पद्धतिरित्यपि रूढ्या दृश्यते ।
पद्धतिराचरणं रचनापीति । तस्या विवर्धिनी विशेषेण वृद्धिकरणशीला च तत्र विव-
र्धिनी । केव । मेघमालिकेव । यथा कादम्बिनी जलैः पानीयैः वहाया नद्या वृद्धिकारिणी ।
यदुक्तम्—'वर्षानदीनां पतिरङ्गनानामर्थो नराणामृतुराद् तरुणाम् । स धर्मचारी नृपतिः
प्रजानां लोकागतं यौवनमानयन्ति ॥' इति ॥ युग्मम् ॥

पुरःसरास्तस्य सुरा मरुद्वी गृहाङ्गणे पाणितले मरुन्मणिः ।

पुरः सुरद्वुर्निकटे मरुद्धटः स्वयंवराः स्युर्भुवनत्रयीश्रियः ॥ १२ ॥

प्रदक्षिणो दक्षिणवारिजः पुनः खलाः सखायः सविधे च शेवधिः ।

न चित्रकृच्चित्रलता च सिद्धयः करेऽदधाद्योऽसिशिखोपमं व्रतम् ॥ १३ ॥

हे साहे, यः पुमानसिशिखायाः खड्गधाराया उपमा सादृश्यं यस्य तादृशं व्रतं ब्रह्म-
चर्यमदधाद्वारयति स्म तस्य पुंसः सुरा देवाः पुरःसरा अप्रगण्यस्तदग्रे पदातिवह-
च्छन्ति । पुनर्मरुद्वी कामधेनुः गृहप्रसूता क्रीतवृद्धीता वा गौरिव गृहाङ्गणे तिष्ठेत् ।
मरुन्मणिधिन्तारनं तस्य पाणितले करक्कोडे हस्तेलिकावामेव यसेत् । पुनः सुरद्वमः
कल्पवृक्षः पुरः पुरस्तात् च्छायाकारक इव तिष्ठेत् । पुनः मरुद्धटः कामकुम्भः निकटे
समीपप्रदेशे पानीयपायक इव तिष्ठेत् । पार्श्ववर्तीव वा स्यात् । पुनर्भुवनत्रयीश्रियः
त्रैलोक्यलक्ष्म्यः स्वयंवरा आत्मभिरेवागत्य तं शृण्वते । पुनर्दक्षिणोऽपसव्यप्रदेशे आ-
वर्तो यस्य स चासौ वारिजश्च । मध्यमपदलोपी समासः । दक्षिणावर्तशतः प्रदक्षिणो-
ऽनुकूलः मार्गितं विनैव सप्यं समीहितं पूरयति । 'कम्पुस्तु वारिजः' इति ह्रस्वाम् ।
खला द्विजिह्वा दुर्जनाः सखायो मित्राणि भवन्ति । च पुनः शेवधिर्निधानं सविधे वृष्टे
अनुलममिवायाति च । पुनश्चित्रलता चित्रकवली न चित्रकृन् । अद्रष्टीनामावश्यकारिणी
स्यात्तस्य तु पदे पदे तत्प्राप्तित्वेन न विस्मयविधायिनी । तद्गृह एवोद्भूतत्वेन वा
भवेत् । च पुनः सिद्धयः रुचिमा-यशिता-ऐश्वर्य-प्राक्काम्य-महिमा-अग्निमा-यत्र
कामायसायित्वम्-प्राप्तिः-इत्यैश्वर्यम् । अथावपि सांसारिका महासिद्धयः । करे हस्ते

मनोनुगामिन्यः हस्ततलस्थायिन्यो वा । महत्त्वाद्वहुवचनम् । सिद्धयो मुक्तयोऽपि हस्ते ॥ युग्मम् ॥

गजोऽप्यजो गोष्पदमम्बुधिर्मृगो मृगाधिपः सगभुजगस्तमी दिनम् ।

रणः क्षणश्चाल्पगिरिर्मरुद्गिरिस्त्रिधापि यो ब्रह्म विभर्ति भूपते ॥ १४ ॥

हे भूपते, यः पुमान् महिला वा त्रिधापि मनोवाक्यैर्ब्रह्म शीलव्रतं परनारीसहो-
दरतां विभर्ति धत्ते, तस्य पुंसस्तस्याः स्त्रियो वा गजो मदोदुरसिन्धुरोऽपि अजङ्गग-
प्रायः स्यात् । पुनरम्बुधिः समुद्रोऽपि गोष्पदं गोखुरोत्खातभूमिस्थजलमिव तेन तया
बोलहंयते । पुनर्मृगाधिपः पञ्चाननोऽपि मृगो हरिण इव तस्या दूरं पलायते । पुनर्भुजगो
विषधरोऽपि तेन स्रग्वि कुसुममालिकेव तया चाकरे गृह्यते । तमी सान्धकारा रात्रि-
दिनमिव तस्य तस्या वा जायते । रणो घोरोऽपि संग्रामः क्षण उत्सव इव विभर्ति । पुन-
रुद्गिरिः सुराचलोऽपि अल्पगिरिः किञ्चिदुच्चपापाणभूमिरिवावगृह्यते ॥ इति चतुर्थं
ब्रह्मव्रतम् ॥

परिग्रहः संयमिनापवादवन्निधापि नाङ्गीक्रियते कदाचन ।

तमस्तमीनामुदयादिवोरगाद्विपं यतो दोषभरः परिस्फुरेत् ॥ १५ ॥

हे भूपते, संयमिना चारित्र्यवता साधुना त्रिधापि मनोवचनतनुभिरपि अपवा-
दोऽप्यश इव । कदाचन कस्मिन्नपि प्रस्तावे सुखे दुःखे वा सुकाले दुःकाले वा सुखा-
जीविकायां कष्टजीविकायां वा परिग्रहो धनधान्यक्षेत्रवस्तुसुवर्णस्यकुप्यद्विपदच-
तुष्पदलक्षणो नाङ्गीक्रियते नाद्रियते । यतो यस्मात्परिग्रहादोषाणां निकेतानि दाक्षि-
ण्यलोभाद्यपगुणानां भरो गणः परिस्फुरेत् । किमिव । तम इव । यथा तमीनां कृष्ण-
पक्षक्षपाणामुदयात्प्रकटीभावात्परिभावाद्वा तमो घरोऽन्धकारं स्फुरेत् । परि समन्तात्स-
र्वविश्वान्तः स्फूर्तिमत्पृथ्वात् विश्वव्यापिस्फूर्तिमद्भवेत् । पुनः किमिव । विषमिव । यथा
उरगान्द्रुजंगमाद्भ्रमलमाविर्भवेत् ॥

गिरीन्द्रमारोहति लङ्घतेऽम्बुधीन्प्रयाति जन्यं गहनं च गाहते ।

असूस्तृणानीव सृजेन्निजाञ्जनस्तदुल्लसल्लोभविजृम्भितं विभो ॥ १६ ॥

हे विभो हे साहे, यज्जनो लोकः गिरीन्द्रं तुङ्गशैलमारोहति पर्वतोपरितलशिखर-
शिखायां चढति, पुनर्यदम्बुधीन् समुद्रान् लङ्घते यानपात्रादिभिः कथं कथंचिदति-
क्लामति अपारं पारावारं प्रतीर्य पारपारं याति । पुनर्यज्जन्यं दुराकलनीयरणाङ्गणं
प्रयाति प्रविशति । च पुनर्गहनं भयानकं काननं कान्तारं गाहते सर्वतः परिभ्राम्यति ।
पुनर्जनो निजानात्मीयानसूत्राणान् तृणानीव तृणप्रायान् सृजेत् कुर्यात् । हे राजन्, तत्
पूर्वोक्तं सर्वमपि लङ्घयन् वर्धमानः प्रकटीभवन् वा यो लोभस्तृष्णा तस्य विजृम्भितं
विस्फूर्जितं प्रभावः ॥ इति पञ्चमं व्रतम् ॥

वहन्ति पञ्च व्रतिनो महाव्रतान्यमूनि वक्राणि मृगाङ्गमौलिवत् ।

भजन्ति दन्तद्वितयीं गजा इवापरामिमां देव पुनर्व्रतद्वयीम् ॥ ५७ ॥

हे साहे, व्रतिनो नियमवन्तः साधवः अमूनि प्राणातिपातविरमण-मृषावादविरमण-
अदत्तादानविरमण-विषयभोगविरमण-परिग्रहविरमणलक्षणानि पञ्चसंज्ञ्याकानि महा-
व्रतानि मेरुवटुरुद्धराप्यतिशायिनो नियमान् वहन्ति धारयन्ति । किंवत् । मृगाङ्गमौलि-
वत् । यथा चन्द्रशेखरः शिवः पञ्चप्रमाणानि वक्राणि वदनानि विभर्ति । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः'
इति हैम्याम् । अथ वा 'महामृगारिवत्' इति पाठः । यथा मृगाणां हस्तिनामरयः केश-
रिणः पञ्च वक्राणि विभ्रति । 'पञ्चास्यो नखरायुधः' इति हैम्याम् । हे देव, पुनः साधवः
इमामग्रे वक्ष्यमाणानामपरां पञ्चमहाव्रतानि उपरितनीं व्रतद्वयीं भजन्ति ध्रुवन्ते । के इव ।
गजा इव । यथा हस्तिनो दन्तद्वितयी दन्तकोशयुगलं दधते ॥ इति पञ्चमहाव्रतस्वरूपम् ॥

निशाशनं नीतिजुषा निषिध्यते परिप्लुतापानमिवावनीपते ।

निशाशनेभ्योऽपि वरं विहंगमा निशि त्यजन्तो यत्तिवज्जलाशने ॥ ५८ ॥

हे अवनीपते, नीतिजुषा न्यायधर्मवता धर्मे मुनिश्रवता पुरुषेण परिप्लुतापानं मदिता-
पानमिव । 'गन्धोत्तमाकल्पमिरापरिप्लुताः' इति हैम्याम् । निशाशनं रात्रिभोजनं निषि-
ध्यते निवार्यते स्वयं नाद्रियते । हे वृपते, निशायां रात्रावशनं भोजनं येषां ते निशा-
'शना रात्रिभोजनास्तेभ्यो जनेभ्यः सकाशात् विहंगमाः पक्षिणोऽपि वरं समीचीनाः ।
वरमिति समीचीनार्थेऽपि दृश्यते । यथा सिन्दूरप्रकरे—'वरं क्षित्तो हस्तः कुपितक-
ण्ठिनो वक्रकुहरे वरं झम्पापातो ज्वलदनलकुण्डे विरचितः । वरं प्रासप्रान्तः सपदि
जठरान्तर्विरचितो न जन्यं दौर्जन्यं तदपि विपदां सप्त विदुषाम् ॥' इति । किं
कुर्वन्तः । यत्तिवन्मुनय इव । निशि रात्रौ जलाशने पानीवाग्ने त्यजन्तो मुञ्चन्तः न
भुजन्तः पिबन्तश्च ॥

गवामधीशं भुवनोपकारिणं महस्विनं श्रीजिनपादसेवितम् ।

अवेत्य मित्रं विधुरं विधीयतेऽशनादि यत्सा कथमौचिती सताम् ॥ ५९ ॥

हे साहे, गवामधीशं राजानं पति भास्करं धेनूनामधीशं कृष्णं नन्दगोपाद्भजत्वाद्गो-
कुलवासित्वाद्भजनायत्वाच्च गवां वाचामधीशं वागीशत्वाद्गुरुं वाचस्पतिमध्येतारं वि-
धुरमस्त्रप्राप्तं मृतम् । 'दिष्टान्तोऽस्तं कालधर्मः' इति हैम्याम् । अवेत्य सात्वा यदशना-
दि भोजनप्रमुखं रद्दमुखकारणं विधीयते कियते, सा सतामुत्तमानां कथमौचिती केन
प्रकारेण योग्यता । अपि तु नैव । किंभूतस्य । भुवनोपकारिणः । जगतो भूलोकस्य पाल-
नादुपकारको राजा द्यावापृथिव्योरुद्द्योतकवृत्वात्सदसन्मार्गप्रकाशत्वान्मिब्रत्वाचोपकर्ता
भास्वान् जगदुपद्रवकृद्दैत्यनिवारकत्वात्पालकत्वात्छेदपकर्ता कृष्णः अज्ञानान्धकार-
च्छेदत्वात् ज्ञानविवेकदायकत्वाद्गुरुः । पुनः किंभूतम् । महस्विनं प्रतापवन्तं वृषं कि-
रणमालिनं भानुमुत्सववन्तं कृष्णं विद्यावत्वात्सर्वदाप्युत्सववत्त्वाद्गुरुः । अद्याप्युत्सवानां

जायमानत्वेन विष्णोः । 'एनं महस्तिनमुपेहि सदाखणोद्येः' इति नैपथे । महस्शब्दः सकारान्तोऽप्युत्सववाची वर्तते । 'महस्तेज उत्सवश्च' इति तद्वृत्तिः । पुनः किंभूतः । प्रिया चतुर्विंशदतिशयलक्ष्म्या तस्याः कादाचित्कत्वेन सदा केवलतोत्पत्तिं मर्यादीकृत्य महानन्दनगरावाप्तिपर्यन्तमष्टमहाप्राप्तिहार्यलक्ष्म्या युक्तो जिनस्वीर्यकृदन्यतरः श्राद्धत्वेन तं सेवते इत्येवंशीलः नृपः, तथा प्रिया पाथोधिपुत्र्या युक्तस्तस्याः पतित्वालक्ष्मीयुक्तत्वं जिनो विष्णुस्तपदसेवितं विष्णुपदे व्योम्नि स्थितिमात्वेन भानुः कमलकलितकुण्डवासिनः समुद्रशायिनो जिनस्य वैकुण्ठस्य पादमंशं शीलयेवंशीलं कृष्णस्यांशावतारत्वेन न सर्वावतारित्वं किं तु दशानामप्यंशावतारित्वमेव । गुरोर्वृहस्पतेः स्वर्गस्थायुक्तत्वेन निजकृष्णस्य सेवनं मुकरमेव । गुरोस्तवन्यतरः कश्चिज्जिनो बौद्धो विष्णुरहेन्वा एतेषामन्यतरदासनस्थत्वात् । पुनः किंभूतम् । मित्र सखायं राजन्यपि कुत्रचित्सेवकादौ हिता-न्येपित्वेन मैथ्र्यं संभाव्यते न सर्वेऽपि नृपाः कृतघ्नाः । यदुक्तम्—'सुहृदि निरन्तर-चित्ते गुणवति भृत्ये प्रियासु नारीषु । स्वामिनि सीहृदयुक्ते निवेद्य दुःखं सुखीभवति ॥' इति सूत्रोक्तत्वात् । तथा भास्वान्मित्रनामा कुमोदत्वात् मित्रवत्सर्वजानां दैत्याद्युप-द्रवनिराकरणेनानन्दोत्पादत्वाद्विष्णोर्गुरोस्तु । 'प्राप्ते षोडशमे वर्षे पुत्रं मित्रमिवाचरेत् ।' पुत्रमिव शिष्यमपीति । तत्त्वतस्तु सूर्यमेव विधुरं कष्टभाजमस्त्रंगतं मरणावस्थां प्रपन्नं सूर्यस्य वैधुर्यमस्तादेव ॥ इति पष्ठं रात्रिभोजनम् ॥

कदापि नैमित्तिकवत्तपस्विनो निमित्तमते ब्रुवते न किञ्चन ।

यतश्चरित्रेण निमित्तभाषणात्तमिस्रपक्षाद्विधुनेव हीयते ॥ ६० ॥

हे साहे, एते पूर्वोक्तपङ्कतपालकाः प्रत्यक्षा वा श्रीमदाकारितागताः पुर उपवि-
ष्टास्तपस्विनः साधवः कदापि कस्मिन्नपि व्यतिकरे नैमित्तिकवन्निमित्तज्ञा इव किञ्चन
अह्न-स्वप्न-स्वर-भौम-व्यञ्जन-लक्षण-उत्पात-अस्तरिष्टम् एतेष्वष्टसु निमित्तेषु किमपि
निमित्तं प्रह्वाराङ्गस्फुरणशकुनस्वरादिकं न ब्रुवते न कथयन्ति । अथ वा ज्यौतिषिका इव
किमपि शुभाशुभादिप्रह्विचारं न भाषन्ते । यतः कारणात्तस्य निमित्तस्य अष्टाङ्गनिमि-
त्तानां वा ज्यौतिष्कादेर्वा भाषणात्कथनाच्चारित्रेण संयमेन हीयते क्षीयते । केनेव ।
विधुनेव । यथा तमिस्रा कृष्णात्पक्षात् विधुना चन्द्रेण क्षयः प्राप्यते क्षीणीभूयते ।
यदुक्तमुराध्ययने—'लेलकेण च सुविणं च अंगविजं च जेपसे जंति न हुते
समणाबुद्धंति । एवमायरियेहिं अकोपम् ।' इति ॥ इति सप्तमं निमित्ताद्यभाषणव्रतम् ॥

इति व्रतान्सप्त विभर्ति संयतव्रजः शिवश्रीपरिरम्भलोलुपः ।

वसुंधराभोग इवाम्भसां प्रभूञ्छिखाः शिखीव द्युमणिर्हयानिव ॥ ६१ ॥

हे साहे, संयतानां सर्वविरतिभाजां साधूनां व्रजः समुदाय इत्यमुना प्रकारेण
पूर्वव्यावर्णितस्वरूपान् सप्तसंख्याकान् व्रताभियमविशेषान् विभर्ति धत्ते । किंभूतः ।
शिवप्रिया मोक्षलक्ष्म्या परिरम्भे आलिङ्गने लोलुपः लालसः । क इव विभर्ति । वसुंधरा-

भोग इव । यथा सप्तद्वीपाया वसुंधराया आभोगो विस्तारः । 'प्रपञ्चाभोगविस्तारः' इति हैम्याम् । सप्त लवण-क्षीर-दधि-पृत-सुरा-इक्षु-वारिनाम्रः अम्भसां प्रभून् समुद्रान् । 'यादःस्रोतोवार्नदीशः सरस्वान्' इति हैम्याम् । धत्ते । पुनः क इव । शिखीव । यथा वह्निः सप्त शिखा ज्वाला धत्ते । 'विभावसुः सप्तोदधिः स्वाहाप्राद्वी' इति हैम्याम् । पुनः क इव । सुमणिरिव । यथा नभोरत्नं सहस्ररश्मिः सप्त हयान् खरथे सप्ताश्वान् धारयति ॥

पुरातनैराचरितानि सूरिभिर्यथा तथा धर्तुमहं न तान्यलम् ।

मतङ्गजप्रक्षरधारणक्षमा मतङ्गजा एव न यत्तुरङ्गमाः ॥ ६२ ॥

हे नृपते, अहं स्वल्पमनःकायबलाकलितकलिकालोत्पन्नजनः तथा तेन प्रकारेण तानि सप्त व्रतानि धर्तुं धारयितुं नालं न समर्थोऽस्मि । तथा कथम् । यथा येन प्रकारेण संपूर्णाद्वैतमनोवाक्पायबलशालिभिः सिद्धिसंप्राप्त्युचितं चाहसंहननैः सुपमासमयसंप्राप्तावतारैः पुरातनैः प्राचीनैः सूरिभिराचार्यैरुपलक्षणादुपाध्यायगणाञ्चछेदकसाधुभिरप्याचारितानि सम्यक्पालितानि यद्यस्मात्कारणान्मतङ्गजानां संताप्यानां समरोचितानां दम्तिनां प्रक्षराणां 'पाखर' इति लोकप्रसिद्धानां धारणे उद्वहने परिधाने वा मतङ्गजा एव क्षमाः समर्थाः स्युः न पुनस्तुरङ्गमाः स्वयोग्यप्रक्षरधारणे समर्था अप्यश्वाः किं गजानामतिशायिभारदुर्वह्नां प्रक्षरां धारयन्ति । अपि तु न तथा । अहमपि पूर्वाचार्यानुष्ठितोत्कृष्टानुष्ठानं विधातुं समर्थोऽपि देशकालस्वमनोवपुर्वलानुरूपमनुष्ठानमाचराभिलोकोक्त्या खरग्रहणं निन्यम् । किं च तस्य मूलत एव प्रक्षरैव न भाति तद्ग्रहणमयुक्तमेव यानेषु रत्नत्वात्प्रक्षरधारित्वाच्च अश्वाभिधानं न्याप्यमेव ॥

श्रुतोक्त्यावद्व्रतपालने यदाप्यलं न किञ्चित्तु तथापि शक्तितः ।

विधिं विभर्म्येष तरेन्न तारको नदीमपीशस्तरणेऽम्बुधेर्न यः ॥ ६३ ॥

हे नरेन्द्र, श्रुते शास्त्रे उक्तः प्ररूपितः कथितः यावान् समग्रः यावत्परिमाणमस्येति यावान् । 'यावज्जनरञ्जनव्रती' इति नैषधे । 'समग्रलोकानां रञ्जने प्रीणने व्रतमस्यास्तीति' इति तद्भूतिः । विधिः कर्तव्यार्थोपदेश आचारो वा तस्य पालने आचरणे यदापि यद्यपि नालं नाहं प्रभुः, तथापि तर्हि एषां शक्तितः स्वसामर्थ्यानुसारात् यादृशी व्रतपालनशक्तिस्तादृशमित्यर्थः । तु पुनः किञ्चित्किमपि अल्पमात्रं देशकालानुरूपमाचारमाचरामि पालयामि । युक्तोऽयमर्थः । यस्तारकः स्वकलया जलातिक्रामकः अम्बुधेः समुद्रस्य तरणे भुजाभ्यामुत्तरणे नेशः प्रभुर्न स्यात् स तारकः नदीं समुद्रापेक्षया स्वल्पपरिमित-सलिलां सरितं किं न तरेन्नोद्ब्रूयेत् परपारं न यायात् । अपि तु तरेदेव ॥ इति स्वस्य व्रतपालनसामर्थ्यमुक्तम् ॥

इदं निशम्य प्रमदं दधन्नृपः प्रणीय गोष्ठीमितरां च तात्त्विकीम् ।

परीक्षितुं रत्नपरीक्षको मणीनिवेहमानः पुनरित्यवोचत ॥ ६४ ॥

नृपो राजा विभुं सूरं परीक्षितुं गुरोः पूर्वोक्तव्रतानां परीक्षां कर्तुमीहमानो निजहृदि वाञ्छन् पुनर्व्याघ्रव्य इत्यग्रे वक्ष्यमाणप्रकारेणावोचत वदति । परीक्षितुं क इव । रत्नपरीक्षक इव । यथा माणिक्यपरीक्षाकारकः 'जवहरी' इति लोके प्रसिद्धः । स मणीन् परीक्षते रत्नगुणान् परीक्षयति । अल्पानल्पं वा तन्मूल्यं विधत्ते । नृपः किं कुर्वन् । इदं सूरिनिगदितव्रतस्वरूपं निशम्य आकर्ष्य प्रमदमानन्दं दधद्विभ्रत् । किं कृत्वा । इतरां एतस्या वार्तायाः पृथग्वर्तिनीं तात्त्विकीं धर्मतत्त्वसंबन्धिनीं गोप्त्रीं प्रणीय कृत्वा ॥

पुरेऽनयीवावनिमानुपेयिवान्य एष मीने तरणेस्तनूरुहः ।

स मत्सरीवापकरिष्यति प्रभो क्षितेः पतीनामुत नीवृतां किमु ॥६५॥

हे सूर, यः कृष्णविक्रमार्कादीनां संतापकारकः एष प्रत्यक्षतया लोकैर्दुष्टाशय इत्युच्यमानः मद्वादशराशौ समेतो वा तरणेर्भास्करस्य तनूरुहः पुत्रः शनैश्चरो मीने मीनराशौ उपेयिवानगतोऽस्ति । क इव । अवनिमानिव । यथा अनयी अन्यायकारको भूपतिः पुरे नगरे उपैति । हे प्रभो, स शनिर्मत्सरीव अमर्षयुक्त इव पिशुन इव वा । 'पिशुनः सूचको नीचो द्विजिह्वो मत्सरी खलः' इति हैम्याम् । किमु क्षितेः पतीनां राज्ञा-मुताथ वा किमु निवृतां देशानाम्, देशग्रहणेन देशवासिजनानां दुर्मिक्षदमरमरक-परचक्रादिकोपद्रवकरणादिना अपकरिष्यति दुष्टं विधास्यति । 'वितर्के किं किमूत च' इति हैम्याम् ॥

गुरुर्जगौ ज्यौतिषिका विदन्त्यदो न धार्मिकादन्यदवैमि वाञ्छयात् ।

यतः प्रवृत्तिर्गृहमेधिनामियं न मुक्तिमार्गे पथिकीबभूवुषाम् ॥ ६६ ॥

गुरुर्हीरसूरिर्जगौ पातिसाहिं प्रत्युवाच । अद एतत् श्रीमत्पृच्छयमानं महादीनां चारुभाशुमपरिज्ञानं ज्यौतिषिका ज्योतिःशास्त्रविदो विदन्ति जानन्ति । पुनरहं धार्मिकाद्वर्मसंबन्धिना वाञ्छयात् शास्त्रादन्यत्परं वाञ्छयं नावैमि न वेद्मि । यतः कारणादियं महादीनां शुभाशुमपरिणतिकथनादिका प्रवृत्तिः प्रवर्तनं व्यापारः प्रकर्षेण वृत्तिराजीविका वा गृहमेधिनां गृहस्थानामास्ते । परं मुक्तिमार्गे मोक्षाध्वनि पथिकीबभूवुषां पान्थीभूतानां मोक्षमार्गे प्रवृत्तानामियं प्रवृत्तिर्न स्यात् ॥ इति परीक्षार्थं साहिप्रश्ने गुरोर्निषेधवाक् ॥

निपीय स श्रोत्रपुटैः सुधाशनः सुधां सुधांशोरिव तां प्रभोर्गिरम् ।

पुनर्महीमण्डलमत्स्यलाञ्छनश्चकार वाणीं वदनानुपङ्गिनीम् ॥ ६७ ॥

स साहिः पुनर्महीमण्डलस्य क्षोणीचक्रस्य मत्स्यलाञ्छनः अतिशायिरूपवत्त्वेन रतिपतिः । 'निपथवसुधामीनाङ्गस्य प्रियाङ्गुपेयुषः' इति नैषधे । स साहिर्वाणीं वाचं वदनानुपङ्गिनीं सुखपद्मसंगतां चकार कृतवान् । उवाचेत्यर्थः । किं कृत्वा । श्रोत्रपुटैः स्वकर्णरूपपद्मपुटकैः प्रभोः सूरैः ताम् अहं धर्मेशास्त्रादन्यन्न वेद्मीति लक्षणां गिरं वाणीं

हंसायितुं मोहाद्वकः पशुयथेच्छति । मन्दधीस्तद्वदिच्छामि कविवृन्दारकायितुम् ॥' इति ।
स्तुवति स्म । किं कृत्वा । शेखम् अवलोक्य जनामानं निजसामन्तीभूतं स्वस्यात्मनः
सवेशदेशं समीपभागां गच्छतीति तादृशं विधाय । स्वकीयसंनिधावाकार्येत्यर्थः ॥

मया विशेषात्परदर्शनस्पृशो गवेपिताः शेख न तेषु कश्चन ।

व्यलोकि वाचंयमचक्रिणः सहस्रग्रेषु कोऽप्यस्ति मृगेन्द्रसंनिभः ॥ ७१ ॥

पराप्यन्यानि बौद्ध-नैयायिक-सांख्य-वैशेषिक-नास्तिक-जैमिनीयादीनि दर्शनानि
स्पृशन्त्यनुभवन्त्याद्रियन्ते इति परदर्शनस्पृशः परपाक्षिका मया विशेषात् स्वप्रागल्भ्यप्रक-
ल्पितानल्पप्रश्ननिर्वाहकरणाप्राचीप्यप्रगुणीभवद्भूरितममन्दाक्षविलक्षीभवनपरिज्ञानाद्गवे-
पिता दृष्टाः परं तेषु तत्तद्दर्शनेषु कश्चन वाचंयमचक्रिणः हीरसूरेः सहस्र तुल्यो न व्य-
लोकि न निरीक्षितः । युक्तोऽयमर्थः । मृगेषु हरिणेषु मध्ये कोऽपि कश्चिदपि मृगेन्द्रस्य
केसरिणः संनिभः साधारणोऽस्ति । अपि तु न कोऽपि ॥

स्ववासयोग्यां वसतिं न कुत्रचिन्निरीक्ष्यमाणैरवसादिभिर्गुणैः ।

स्वयंभुवाम्यर्थं निवस्तुमात्मनां मणिर्मुनीनां किमकारि मन्दिरम् ॥ ७२ ॥

हे शेख, गुणैः शमदमार्जवमार्देवादिभिरभ्यर्थ्य वर्द्धीं प्रार्थनां कृत्वा आत्मनां स्वेषां
निवस्तुं नितरां समकालं सर्वैरेकत्र संभूय वासं विधातुं स्यातुं स्वयंभुवा ब्रह्मणा कर्त्रा
पार्थे । उत्प्रेक्ष्यते—मुनीनां मणिः सूरिरत्नं मन्दिरं वसतिः किमकारि निर्मापितेव ।
गुणैः किं कुर्वणैः । कुत्रचित्कस्मिन्नपि स्थाने स्वेषामात्मनां वासस्य निवसनस्य
योग्यामुचितां वसतिं वासवेदम नैव निरीक्ष्यमाणैरपश्यद्भिः अत एव वासादिभिरेव
मेदस्त्रिभिः ॥

असौ मुहुर्मीनभुजः शनेः फलं मयानुयुक्तोऽपि न किञ्चिदूचिवान् ।

यतः कचिद्भङ्गुरसंगरो महान्मवेत्सुराणामचलोऽपि चाचलिः ॥ ७३ ॥

हे शेख, असौ हीरमूर्तिमया चतुर्दिवक्कचक्रिणा मुहुर्वारं वारं मीनभुजो मीनराशे-
र्भोक्तुः शनेः शनैश्चरस्य फलं भूपजनपदद्विपदचतुष्पदादीनां क्षेमाक्षेमनिर्माणलक्ष-
णमनुयुक्तोऽपि पृष्ठोऽपि सन् किञ्चित्किमप्यंशमात्रमपि नोचिवात्र वभापे । यतः का-
रणान्महानुत्तमजनः क्वचित् काप्येकान्ते पर्यदि वा भङ्गुरसंगरो भञ्जनशीलप्रतिज्ञः
निर्मुक्ताङ्गीकारः स्यात् । 'प्रतिज्ञागूथ संगरः' इति ह्रस्वम् । एतेन प्रागुक्तं वदद्
ज्योतिर्निमित्तादि न वच्मि तत्परीक्षार्थमेव केवलं मया स्वमाहात्म्यमयाद्यपि दर्शयि-
त्वा पृष्टम् । पुनरेतेन सत्त्वमात्ममार्गे चानुसृत्य शनिफलं किमपि नोचे । इदं सत्यम् । सु-
राणामचलः मेरुः क्वचिच्चाचलिरतिशयेन चञ्चलः स्यात्, अपि तु न कदाचिदपि । न कम्पते
चलनशीलश्चाचलिः । 'चलिपतिवदिसाहिभ्य इणिर्द्वित्वं च, पापतिः वावदिश्वाचलिः
सासहिः इति चत्वारः प्रयोगाः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

निपीय सादरमाकर्ष्य पीत्वा च । क इव । सुधाशन इव । यथा अमृतपानकृदेवः सुधां-
शोश्चन्द्रमसः सुधां निपीयते । 'पीड् पाने' दिवादिरात्मनेपदी च ॥

घुतामिवार्काः पयसामिवार्णवा यतः श्रुतीनां निधयः स्थ सूरयः ।

इदं न जानीथ ततः कथं भवेदगोचरः कश्चन सर्वविचिदाम् ॥ ६८ ॥

हे सूरयः, यतः कारणाद्ययं श्रुतीनां सर्वेशास्त्राणां निधयः स्थ निधानानि वर्तध्वे ।
के इव । अर्का इव । कविसमयोक्तद्वादशानामपेक्षया बहुत्वम् । यथा भास्करा घुतां का-
न्तीनां निधयः । पुनः क इव । अर्णवा इव । अत्रापि कविसमयानुसरणात्सप्तानामपेक्षया
बाहुल्यम् । यथा समुद्राः पयसां पानीयानां निधयः सन्ति । जैनसमयानुसारेण त्व-
संख्यातास्तत्रापि बहुत्वमेव । ततस्तस्मात्कारणादिदं मधुक्तं शौरेर्भीनराशावागमनफलम-
न्यप्रहादिचारागमादिफलं वा कथं केन प्रकारेण न जानीथ वितथ । युक्तोऽयमर्थः ।
उक्तमर्थमर्थान्तरेण वा द्रढयति—कविः सर्वं समस्तमतीतानागतवर्तमानरहोगतप्रकट-
भूतं विदन्ति जानन्तीति सर्वज्ञास्तेषां चिदां ज्ञानानां कश्चन पदार्थोऽगोचरः अविषयः
अज्ञेयः । अपि तु सर्वमपि सर्वज्ञज्ञानगोचर एव । तस्माद्ययं समस्तं स्वपरशास्त्राणि
जानीथ एवेति सर्वज्ञज्ञानानां महत्त्वापेक्षया बहुत्वम् । अथ वा मतिश्रुतावधिमनः पर्य-
वकेवलाभिधानानां बहूनां ज्ञानानामप्यपेक्षया बहुत्वम् ॥

प्रवृत्त्य वार्तास्वितरासु तत्फलं पुनः पुनः प्रश्नयति स्म भूधनः ।

यदा तदा स्यादपरं न धर्मतः शशाङ्कबिम्बादमृतादिवोदगात् ॥ ६९ ॥

भूधनोऽकम्बरः पुनः पुनर्वारं वारं तत्फलं तस्य भीनराशिगतस्य छायासुतस्य
फलं प्रश्नयति स्म शुभाशुभविनिर्माणकारणं पृष्ठवान् । किं कृत्वा । इतरासु स्वद्वाद-
शराशिस्थमन्दफलप्रश्नादपरासु वार्तासु किंवदन्तीषु प्रवृत्त्य प्रवृत्तिं कृत्वा मध्ये मध्ये
अन्यां वार्तां विधाय । पुनर्मुहुस्तदेवानुयुनक्ति स्मेलर्थः । यदा यस्मिन्काले तदा स्यात्
सूरिवक्ता धर्मतः अपरमन्यन्नोदगात् न प्रकटीभूतम् । कस्मादिव । शशाङ्कबिम्बादिव ।
यथा चन्द्रमण्डलादमृतात्पीयूषादन्यन्नोद्गच्छति ॥

तदा मुदोर्वीवलयोर्वशीवशो विधाय शेखं स्वसवेशदेशगम् ।

स चन्दिवृन्दारकवत्प्रणीतवान्पुरोऽस्य सद्भूतगुणस्तुतिं गुरोः ॥ ७० ॥

तदा तस्मिन् समये सूरिसम्यक्परीक्षाकरणानन्तरं प्रक्रमे स उर्वीवल्यस्य मेदिनीम-
ण्डलस्य उर्वशीवशः पुरुरवाधक्यती । 'तमेनमुर्वीवल्योर्वशीवशः' इति नैषधे । तथा
'पुरुरवा शालऐल उर्वशीरमणध सः' इति हर्म्याम् । अकम्बरो मुदा हर्षेण कृत्वा अस्य
शेखस्य यवनजातिगुरुप्रायस्य पुरोऽग्रे गुरोः सूरिन्दोः सद्भूतानां सतां वर्णनीयानां
भूतानां विद्यमानानाम् । 'भूतं गुणं भुवि भवन्तमभिष्टुवन्तः' इति भक्त्यामरस्तवे । स्तुति-
वर्णनं प्रणीतवान् चकार । किंवत् । चन्दिवृन्दारकवत् । यथा मङ्गलपाठकुङ्कुमो गुणानां
स्तुतिं प्रणयति । वृन्दारकशब्देन प्राधान्यमपि दृश्यते । यथा चम्पूक्यायाम्—'सोऽह

हंसायितुं मोहाद्वकः पशुर्यथेच्छति । मन्दधीस्तद्वदिच्छामि कविवृन्दारकायितुम् ॥' इति ।
 स्तुवति स्म । किं कृत्वा । शेखम् अवलोक्यनामानं निजसामन्तीभूतं स्वस्यात्मनः
 सवैशदेशं समीपभूभागं गच्छतीति तादृशं विधाय । स्वकीयसंनिधावाकार्यैस्तथैः ॥

मया विशेषात्परदर्शनस्पृशो गवेपिताः शेख न तेषु कश्चन ।

व्यलोकि वाचंयमचक्रिणः सदृच्छृणुषु कोऽप्यस्ति मृगेन्द्रसंनिभः ॥ ७१ ॥

पराण्यन्यानि बौद्ध-नैयायिक-सांख्य-वैशेषिक-नास्तिक-जैमिनीयादीनि दर्शनानि
 स्पृशन्त्यनुभवन्त्याद्रियन्ते इति परदर्शनस्पृशः परपाक्षिका मया विशेषात् स्वप्रागल्भ्यप्रक-
 त्पितानल्पप्रश्ननिर्वाहकरणाप्रावीण्यप्रगुणीभवद्भूरितममन्दाक्षविलक्ष्मीभवनपरिज्ञानाद्भवे-
 पिता दृष्टाः परं तेषु तत्तद्दर्शनेषु कश्चन वाचंयमचक्रिणः हीरसूरेः सदृक् तुल्यो न व्य-
 लोकि न निरीक्षितः । युक्तोऽयमर्थः । मृगेषु हरिणेषु मध्ये कोऽपि कश्चिदपि मृगेन्द्रस्य
 केसरिणः संनिभः साधारणोऽस्ति । अपि तु न कोऽपि ॥

स्ववासयोग्यां वसतिं न कुत्रचिन्निरीक्ष्यमाणैरवसादिभिर्गुणैः ।

स्वयंभुवाम्यर्थ्य निवस्तुमात्मनां मणिर्मुनीनां किमकारि मन्दिरम् ॥ ७२ ॥

हे शेख, गुणैः शमदमार्जवमार्दवादिभिरभ्यर्थ्य यद्वा प्रायेणां कृत्वा आत्मनां स्वेपां
 निवस्तुं नितरां समकालं सर्वैरेकत्र संभूय वासं विधातुं स्थातुं स्वयंभुवा ब्रह्मणा कर्त्ता
 पार्थे । उत्प्रेक्ष्यते—मुनीनां मणिः सूरिरत्नं मन्दिरं वसतिः किमकारि निर्मापितेव ।
 गुणैः किं कुर्वाणैः । कुत्रचित्कस्मिन्नपि स्थाने स्वेपामात्मनां वासस्य निवसनस्य
 योग्यामुचितां वसतिं वासवेदम नैव निरीक्ष्यमाणैरपश्यद्भिः अत एव वासादिभिरेव
 भेदस्त्रिभिः ॥

असौ मुहुर्मीनमुजः शनैः फलं मयानुयुक्तोऽपि न किञ्चिदूचिवान् ।

यतः कचिद्भङ्गुरसंगरो महान्भवेत्सुराणामचलोऽपि चाचलिः ॥ ७३ ॥

हे शेख, असौ हीरसूरिर्मया चतुर्दिवक्कचक्रिणा मुहुर्वारं वारं मीनमुजो मीनराशे-
 भोक्तुः शनैः शनैश्चरस्य फलं भूपजनपदद्विपदचतुष्पदादीनां क्षमाक्षेमनिर्माणलक्ष-
 णमनुयुक्तोऽपि पृष्ठोऽपि सन् किञ्चित्किमप्यंशमात्रमपि नोचिवान्न वग्रापे । यतः का-
 रणान्महानुत्तमजनः कश्चित् काप्येकान्ते पर्यदि वा भङ्गुरसंगरो भजनशीलप्रतिज्ञाः
 निश्चुक्ताद्दीकारः स्यात् । 'प्रतिज्ञागूढ संगरः' इति ह्यन्याम् । एतेन प्रागुक्तं यदहं
 ज्योतिर्निमित्तादि न वच्मि तत्परीक्षार्थमेव केवलं मया स्वमाहात्म्यमयाद्यपि दर्शयि-
 त्वा पृष्ठम् । पुनरेतेन सत्त्वमात्ममार्गं चानुसृत्य शनिफलं किमपि नोचे । इदं सत्यम् । सु-
 राणामचलः मेरुः कचिच्चाचलिरतिशयेन चञ्चलः स्यात्, अपि तु न कदाचिदपि । न कम्पते
 चलनशीलश्चाचलिः । 'चलिपतिवदिसाहिभ्य इणिर्द्वित्वं च, प्रापतिः वावदिश्वाचलिः
 सासहिः इति चत्वारः प्रयोगाः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यथा सुधाब्धेरपरो न वारिधिर्न सिद्धसिन्धोरपरा तरङ्गिणी ।

न पादपः कश्चन कल्पपादपात्परो नृपः कोऽपि न चक्रवर्तिनः ॥७४॥

न धेनुरन्या सुरभेः सुधामुजां पदं न चान्यत्परमेष्ठिनः पदात् ।

परो न धर्मः करुणाविधेर्यथा तथास्ति कश्चिन्न वशी विभोः परः ॥७५॥

हे शेष, तथा तेन प्रकारेण विभोरस्मात्सूरेः परोऽन्यः कश्चिद्वशी जितेन्द्रियमनाः कथनकरणयोः सदृशो निजाङ्गीकृतप्रतिज्ञानिर्वाहको नास्त्येव । तथा कथम् । यथा सुधा-
ब्धेर्यस्मिन् पीयूषप्रमुखचतुर्दशरत्नान्युत्पाद्यन्ते तस्मात्क्षीरसमुद्रादपरः कः श्लाघ्यो
वारिधिरस्ति । न कश्चिदपि । यथा सिद्धसिन्धोर्यद्वाया अपरा इतरा जगत्यां चित्रकारिका
त्रैलोक्येऽपि त्रिभिः प्रवाहैः वाहिनी निर्मलजला च तरङ्गिणी नास्ति । यथा कल्पपाद-
पात्सुरतरोः परः कश्चन कामदायकः पादपो नास्ति । पुनर्यथा चक्रवर्तिनः पट्टखण्डपृ-
थिवीपतिरन्यः कश्चिन्नृपो नास्ति । पुनर्यथा सुधामुजां निर्जराणां सुरभेः कामधेनोरपरा
कामदुषा सकलकामप्रदा धेनुर्न विद्यते । पुनर्यथा परमेष्ठिनो जगन्नाथस्य पदात्पदव्या अन्यत्
अपरं पदं न वर्तते । यत्र त्रैलोक्यैश्वर्यम्, यत्र च शिबिकाबाहकाश्चतुःपष्टिः सुरासुरेन्द्रा-
द्यतुस्त्रिंशदतिशयाष्टमहाप्रातिहार्यादिलक्ष्मीस्तत्पदादपरं किमपि पदम् । अपि तु न । अथ
वा परमेष्ठिनः स्थानान्मोक्षादपरं पदमनन्तमुत्तानन्दज्ञानात्मकं परमपदमित्युच्यमानं
निवर्तते । पुनर्यथा करुणाविधेर्दयापालनात्परो धर्मो नास्ति । यदुक्तम्—‘नास्ति धर्मो
दयापरः’ इति ॥ गुग्गुम् ॥

श्रवःपथातिथ्यमनायि यादृशो वशी दृशा दृश्यत एव तादृशः ।

इदंगुणौघान्नाणयज्जगद्गिरामगोचरान्किं स्थविरोऽभवद्विधिः ॥ ७६ ॥

हे शेष, यादृशो यादृक्प्रकारो मत्स्यदस्यैः सन्त्यक् वर्ण्यमानः असौ वशी पञ्चेन्द्रि-
याणि मनस्य वशे स्वाधीनप्रचाराणि सन्त्यस्येति योगीन्द्रः श्रवःपथस्य श्रवणमार्गस्य
आतिथ्यमातिथेयीं प्राप्नुयतां वा अनायि मया नीतः । श्रुत इत्यर्थः । तादृशस्तादृगुणप्र-
कार एव दृशा लोचनेन दृश्यते विलोक्यते । हे अवलोक्य शेष, जगतां विश्वजनानां
गिरां वाचामगोचरान् अविषयान् सुरासुरनरैरपि संस्तोतुमशक्यान् कथयितुं वा इदं-
गुणौघान् अस्य सूरैर्गुणगणान् गणयन् संख्यां प्रापयन् । उत्प्रेक्ष्यते—विधिर्विधाता
स्थविरो वृद्धः किमभवत्संजात इव तत्रामापि ॥

ददाति धाता गिरिशश्च शक्तिभृच्चतुर्मुखी पञ्चमुखी च पण्मुखीम् ।

भुजंगराजो द्विसहस्रनिहतां विभर्ति संस्तोतुमियोत्सुकीभवन् ॥ ७७ ॥

हे शेष, यं सूरिराजं संस्तोतुं वर्णयितुम् । उत्प्रेक्ष्यते—उत्सुकीमयस्तत्कृतां धारयन्
सन् धाता जगत्कर्ता चतुर्णां मुखानां समाहारश्चतुर्मुखीमिव दधाति पते । पुनर्गिरिशः
शंकरः पञ्चमुखी पञ्चवक्त्राणीव दधाति विभर्ति । पुनः शक्तिभृत्सामिर्कार्तिकः पण्मुखी

पद् वदनानीव कलयति । पुनर्भुजंगराजो नागेन्द्रः शेषनागो द्विसहस्रजिह्वातां द्वे सहस्रे जिह्वा रसनाब्धिसहस्रमिता वा जिह्वा रसज्ञा यस्य तस्य भावः जिह्वानां विद्यति-
शर्ती विभर्ति धारयति । 'प्रजापतिर्वृक्षं चतुर्मुखो भवान्,' तथा 'मृत्युंजयः पद्ममुखो-
ऽष्टमूर्तिः,' तथा 'कुमारः' इति ह्यस्यां त्रयमपि । तथा 'यस्यास्मिन्नुरगप्रभोरिव भवे-
जिह्वासहस्रद्वयम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

कलिं कृतीकर्तुमयं स्वयं वपुर्दधाति धर्मः किमिदं निभाद्भुवि ।

गुणान्निशम्येति गुरोर्नृपस्तुतांश्चमत्कृतः स स्वपदं मुदागतः ॥ ७८ ॥

हे शेख, भुवि पृथिव्यामिदं निभादस्य सूर्योर्वाजात् अयं प्रत्यक्षलक्ष्यः स्वयमात्मना
धर्मां दयारूपः । उपप्रेक्ष्यते—किम् । वपुः शरीरं दधाति । किं कर्तुम् । कलिं कलिनामानं
युगं कृतीकर्तुं कृतयुगं विधातुं कृतयुगतां प्रापयितुं वा । स शेखः अवलोक्यमाना इति
पूर्वोक्तप्रकारे नृपस्तुतानकव्यरपातिसाहिना स्वमुखेन वर्णितान् गुरोर्होत्रविजयसूर्यगुणा-
न्निशम्य नितरां सौत्कण्ठं सरोमाधं कञ्जुकं धृत्वा चमत्कृतो निजहृदये विस्मयं प्राप्तः
सन्मुदा प्रमोदेन स्वपदं साहिसभाया मध्ये यत्र सर्वेऽपि सामन्तभूपाला ऊर्ध्वं दमी-
भूयावतिष्ठन्ते, यत्र च स्वेनाप्यूर्ध्वोभूय स्थीयते तस्मिन् स्थाने जग्मिवान् ॥ इति
शेखपुरः साहिवर्णिता गुरोर्गुणाः ॥

पित्रन्मुनीन्द्रस्य शमामृतं दृशा मुदश्चुदम्भेन तदुद्गिरन्निव ।

अकव्वरो बव्वरवंशमौक्तिकं पुनः पुरस्तस्य गिरं गृहीतवान् ॥ ७९ ॥

अकव्वरसाहिस्तस्य सूरैः पुरोऽग्रे पुनः पुनरपि गिरं वर्णीं गृहीतवाङ्मग्राह । उवा-
चेत्यर्थः । किंभूतः अकव्वरः । बव्वरोऽस्य पूर्वजः पातिसाहिस्तस्य वंशे गोत्रे वेणी च
मौक्तिक मुक्ताफलोपमः । यदुक्तम्—'समुद्रस्ताम्रपर्णी च वशः करिदिरस्तथा । उत्प-
द्यन्ते मौक्तिकानि प्रायोऽभीषु परत्र न ॥' इति वचनप्रामाण्यतः । किं कुर्वन्नकव्वरः ।
दृशा स्वनयनेन कृत्वा मुनीन्द्रस्य हीरसूरैः शमामृतं शान्ततामुधारसं पिबन्नास्वादयन्
हृदये एव स्वचमत्कारं वर्णयन् सादरं मुहुः पश्यन् । उपप्रेक्ष्यते—तच्छ्रमामृतपानं मु-
दश्चुदम्भेन प्रबलप्रादुर्भवदप्रतिमोदोदीतनयनबाष्पव्याजेन उद्गिरन्वमन्निव अतितृप्ततया
यद्गमृतपानं हृदयान्तराद्बहिरुद्गिरन्निव ॥

स्फुरन्ति शिष्याः कति वो व्रतीश्वराश्चरित्रदुग्धाम्बुधिनन्दना वराः ।

इमप्रभूणां कलभा इवावनीरुहां सुमानीव करा विवस्वताम् ॥ ८० ॥

हे व्रतीश्वराः सूरयः, वो युष्माकं चरित्रं सदाचरणमूलसंयमस्तदेव दुग्धाम्बुधिनन्दना
क्षीरसमुद्रतनया लक्ष्मीः । 'सायमित्यमय भीमनन्दनाम्' इति नैपथे । नन्दना नन्दिनी
आकारेकारान्तौ द्वावपि शब्दौ दृश्येते । ते तस्या वरा भर्तारः संयमिनः । अथ वा तया
लक्ष्म्या कृत्वा वराः श्रेष्ठाः व्यवहारिणश्चारित्रिणः कति कियत्संख्याकाः शिष्या विनेयाः
स्फुरन्ति वर्तन्ते । केवासि । इमप्रभूणामिव यूथनाथगजराजानामिव । महत्त्वाद्बहुत्वाद्वा

बहुत्वम् । कलभास्त्रिशदद्देशीयाः सिन्धुरा भवेयुः । पुनः केपामिव । अवनीरुहामिव ।
 'रुटरुहजन्मजैः' इति हैम्याम् । यथा वृक्षाणां सुमानि पुष्पाणीव भवेयुः । पुनः
 केपामिव । विवस्वतामिव । यथा मार्तण्डानां कराः किरणाः स्युः ॥ इति साहेः
 गुरुप्रति शिष्यप्रश्नः ॥

नृपं प्रति व्याहृतवानिति व्रतीशिता कियन्तो मम सन्ति भूपते ।

इदं मुनीन्द्राननपद्मसंभवं स भृङ्गवद्वाक्यकरन्दमापौ ॥ ८१ ॥

ततो व्रतीशिता सूरिर्नृपमकम्बरं प्रति इत्यमुना प्रकारेण व्याहृतवान् भाषते स्म ।
 हे भूपते, मम शिष्याः कियन्तः कतिचिद्वर्तन्ते । परं संख्या नाख्यायि । यतः सन्तः
 उत्तमा निजगौरवं स्वमुखेनैव न ख्यापयन्ति । यदुक्तम्—'न सौख्यसौभाग्यकरा नृपां
 गुणाः स्वयं गृहीता युवतीस्तना इव । परैर्गृहीता द्वितयं वितन्वते न तेन गृह्णाति निजं
 गुणं महान् ॥' इति । ततोऽनन्तरं स भूमान् इदं स्वमदपरिहारद्वारा शिष्यसंख्याकथन-
 र्हं मुनीन्द्रस्य सूरैराननं मुखमेव पद्मं कमलं तस्मात्संभव उत्पत्तिर्यस्य तादृशं वाक्
 वचनमेव मकरन्दं मधु आपणौ सादरं शृणोति स्म । किंवत् । भृङ्गवत् । यथा भ्रमरकः
 कमलोद्भवं मकरन्दमापिबति । 'सुरासुरनराकारमधुपापीतपक्वजः' इति सारस्वतव्याक-
 रणग्रन्थे आपीत इति प्रयोगो दृश्यते ॥

जगाद गाजी गणपुंगवं पुनः पुरा मयेति श्रुतिगोचरीकृतम् ।

विलोचनानामिव भोगिनां विभोः सहस्रयुग्मं शमिनां समस्ति वः ॥ ८२ ॥

मुद्गलजनपदप्रसिद्धं महत्त्वव्यापक यवनज्ञातेरभिधानं गाजीति । स गाजी अकम्बर-
 साहिः गणपुंगवं तपागच्छरूपं मुखं वा प्रति जगाद गदति स्म । हे व्रतीश्वराः, पुरा
 पूर्वं मया जनवार्तया इति श्रुत्योः श्रवणयोगोचरीकृतं विषये विहितमास्ते वर्तते ।
 इति किम् । यो युष्माकं शमिनां शिष्यभूतानां साधूनां सहस्रस्य युग्मं युगलं द्विसहस्री ।
 सम्यक् विषये इति समस्ति । केपामिव । विलोचनानामिव । यथा भोगिनां भुजंगमानां
 विभोः स्वामिनः शेषनागराजस्य नेत्राणां नयनानां सहस्रद्वयी आस्ते । 'शेषो नागाधि-
 योऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुकः' इति हैम्याम् । सहस्रफणामण्डलैर्धरणीधारकत्वात् सह-
 स्रफणानां सहस्रनेत्रद्वयभावात् ॥ इति साहिना स्वयमेवोक्तसूरिशिष्यसंख्या ॥

ततः सितीन्द्रः..... ।

..... ॥ ८३ ॥

ततः स्वयं सूरिशिष्यकथनानन्तरं सितीन्द्रः साहिः व्रतीश्वरं सूरिं प्रति समीपं भग-
 वत्संनिधानं भजन्ति इति तत्समयसूरिसमीपस्थायुकानां प्रतिनां साधूनामभिधा नामानि
 पृच्छति स्म । ततस्तस्य वृषस्य पुरोऽग्रे परस्परमन्योन्यं तद्विदो प्रतिनामशास्त्र एव
 मतिनो गीतार्था एव ताः पण्डितनामाभिधा अभिधानानि अवदन्कथयति स्म । के-

यामिव । महामणीनामिव । यथा तद्विदो महामणोगुणवेतारः परीक्षका महामणीमभिधा-
वन्नमरकतवैडूर्यपञ्चरागादिनामानि कथयति ॥ इति यतिना परस्पराभिधाननिवेदनम् ॥

गृहादथानायितमङ्गजन्मना स खानखानेन च मुक्तमग्रतः ।

महीमरुत्वान्प्रमदादिवोपदां मुनीशितुर्दौक्यति स्म पुस्तकम् ॥ ८४ ॥

अथ गुरोः शिष्यानां नामावधारणानन्तरं महीमरुत्वान् भूमीन्द्रः । 'वृत्तनापाडुप्र-
धन्वा मरुत्वान्मघवा' इति हेम्याम् । प्रमदादानन्दात् उपदां प्राभृतमिव मुनीशितुः
सूरैः पुरोऽग्रे पुस्तकं दौक्यति स्म । किंभूतं पुस्तकम् । अङ्गजन्मना शेषज्जीनाप्रा
वृद्धपुत्रेण गृहात्स्वभवनमध्यादानायितं लोके 'अणाव्यु' इति प्रसिद्धं च पुनः खानखानेन
मीयांखाननाप्रा साहिसामन्तेन साहेराप्तेन ततः संप्रामे गूजैरपातिसाहिविजयविधान-
समये धीमदकब्बरपातिसाहिना स्वयं खानखान इति दत्तबिच्छेदेन अग्रतो नृपपुरस्तात्
आनीय मुक्तं साहिप्रतिशिशिष्योस्त्रीसूनुना मन्दिरमङ्गपाभ्यो निष्कादय मीयांखानस्य
हस्ते प्रदत्तं तेन च नृशमे पुत्रीकृतम् ॥

ततस्तदुन्मुद्य पुरो धराविधोरवाचि वाचयमपुंगवैर्गुरोः ।

रहस्यमेतस्य पुनर्न्यागादि तैरमुष्य सख्युः सखिवत्तवचेतसः ॥ ८५ ॥

तत आनयनानन्तरं प्रभोः सूरैः वाचयमपुंगवैर्यतिकुञ्जरैः पण्डिताखण्डलैः तत्पुस्त-
कमुन्मुद्य समस्ताः पुस्तिकाश्लोढयित्वा धराविधोर्मदिनीन्दोः पुरोऽग्रे अवाचि वाच्यते
स्म । पुनस्तौगीतार्थैरेतस्य साहेः पुरोऽमुष्य पुस्तकस्य मध्ये लिखितस्य शास्त्रस्य रहस्यम्
इदं पुस्तकमेतन्नाम शास्त्रमग्र चैतद्वाच्यमित्यादि हार्द न्यागादि कथितम् । किंवत् । सखि-
षत् । यथा सखिभिर्मित्रैः सख्युः स्वकीयनिरन्तरमनसः सख्युः पुनः स्वचेतसो निजहृद-
यस्य रहस्यं गुप्तं हार्द निगद्यते प्रोच्यते ॥

उदीतमङ्गैरिह रुद्रविग्रहैरिवास्तपुष्पध्वजकालकेलिभिः ।

पुनस्तमस्तोमभिदाविदांवरैः परैरुपाङ्गैरिव पद्मिनीवरैः ॥ ८६ ॥

इह पुस्तकगणकमध्ये रुद्रा एकादश तेषां विग्रहैरङ्गैरिव एकादशसंख्याकैः आचा-
राङ्ग-सूत्रकदङ्ग-स्थानाङ्ग-समवायाङ्ग-विवाहप्रशस्ती-ज्ञाताधर्मकथाङ्ग-अन्तर्गुहसान्त-
उपासकदशाङ्ग-अपुस्तोत्पपातिकादशाङ्ग-प्रश्रव्याकरणाङ्ग-विपाकभुताङ्गलक्षणरङ्गैरुदीतं
प्राबुर्भूतम् । किं लक्षणं अङ्गैः रुद्रविग्रहैश्च । अस्माः शिष्यो विनाशितः पुष्पध्वजः कंदर्प-
स्वधा कालः कलिकालो दैत्यविशेषस्योः कलिबिलासो यैः । 'उदीतमातश्चिन्तयानरादृत'
इति नैपथे । पुनरिह पुस्तके पद्मिनीवरैर्नन्दिनीनार्थभोस्करैरिव परैरङ्गैर्व्योऽर्च्यद्वादशभिः
उपपातिका-राजप्रश्रीय-जीवाभिगमप्रशयापना-जम्बूदीपप्रशस्तिका-चन्द्रप्रशस्तिका-सूर्य-
प्रशस्तिका-निरयावनिष्ठा-कल्पिका-चन्द्रावर्तिका-पुरिना-सुन्दरीका-गुणिक-
इति द्वादशसंख्याकैरङ्गानामेव पाष्पसूत्रैरुपाङ्गैरुदीतैः । किंभूतः उपाङ्गः सूर्यश्च ।

तमसामशानानां दुष्कृतानां वा अन्धकाराणां स्वोमस्य समूहस्य भिदायां विदारणे विदो-
वरैः कुशलैः वेत्तुषु सुख्यैः ॥

प्रकीर्णकैर्धर्मधरापतेरिव प्रकीर्णकैः प्रादुरभावि तत्र च ।

परश्वधैश्छेदकरैर्वराहामिवांहसां छेदवरागमैस्तथा ॥ ८७ ॥

चतुःप्रमाणैरपि मूलवाक्यैश्चतुर्गतीनां प्रतिषेधकैरिव ।

युगेन वा नन्द्यनुयोगशास्त्रयोर्दशोरिव श्रीजिनशासनश्रिया ॥ ८८ ॥

च पुनस्तत्र पुस्तके चतुःशरण-आतुरप्रत्याख्यान-महाप्रत्याख्यान-भक्तपरिज्ञान-
तेदुलवैकालिक-चन्द्राविध्वज-गणिविद्या-मरणविभक्ति-देवेन्द्रस्तव-संस्तारकप्रकीर्ण-
क-इति नामभिर्दशप्रकीर्णकैः प्रादुरभावि प्रकटीभूतम् । उपप्रेक्ष्यते-धर्मधरापतेः
धर्मनाम्नो राज्ञः प्रकीर्णकैश्चामरैरिव । तथा पुनः निशीथ-महानिशीथ-व्यवहार-दशा-
श्रुतस्कन्ध-पञ्चकल्प-जीमूतकल्प-गृहकल्पनामभिः छेद इति संज्ञया वरैः प्रधानैः
आगमैः सिद्धान्तैः आविर्भूयते स्म । किंभूतैः । अंहसां पापानां छेदकरैः खण्डशः का-
रिभिः । कैरिव । परश्वधैरिव । यथा कुठारैः धराहसां वृक्षाणां शतसहस्रलक्षशः शकल-
कारकैः भूयते । अपि पुनश्चत्वारि प्रमाणानि येषां तैश्चतुःप्रमाणैः मूलवाक्यैः आवश्य-
कदशवैकालिक-उत्तरायन-पिण्डनिर्युक्ति-रितिमूलाभिधानैराद्धान्तैराविरमावि । उपप्रे-
क्ष्यते-चतुःप्रमाणत्वेन चतुर्थो नरक-तिर्यङ्-मानव-दानवाहितानां दुष्टानां निकृष्टानां
भयभ्रमणहेतूनां नीचजातीनां वा गतीनां प्रतिषेधकैर्निवारकैरिव । या पुनः नन्दी तथा
अनुयोग इति नाम चयोस्तादृशयोः शास्त्रयोर्बुगेन द्वन्द्वेन प्रकटीभूतम् । उपप्रेक्ष्यते-
श्रीजिनशासनप्रिया श्रीमन्महावीरार्हन्मतलक्ष्म्या दशोर्द्वयं नयनयोर्बामलम् किमेतावता
पञ्चचत्वारिंशदागमाः संजाताः ॥ गुग्मम् ॥

अलंकृतिज्योतिषकाव्यनाटकप्रमाणवेदान्तसलक्षणागमान् ।

अदर्शयन्साधुसुधांशुसाधवो नृपस्य भावानिव भानुभानवः ॥ ८९ ॥

अथापरशासनसत्करशास्त्राणां नामान्याह-अलंकृतिः वाग्भटालंकार-काव्यानुशा-
सन-छन्दोनुशासन-वृत्तराजाकरादयोऽलंकारप्रन्याः, ज्योतिषाणि नारचन्द्र-आरम्भसि-
द्धि-चाराहीसंहिता-खण्डशास्त्र-कर्णकृतद्वलादीनि ज्योतिःशास्त्राणि, काव्यानि रघु-
वंश-मेघदूत-कुमारसंभव-किरात-माघ-नैषध-चम्पू-कादम्बरी-पद्मानन्द-यदुसुन्द-
राद्यानि, नाटकाणि पिङ्गलभरतादीनि तथा हनुमद-दूताद-रघुभीमनाटकादीनि च
नाटकशास्त्राणि, तथा प्रमाणं तर्कपरिभाषा-सप्तपदार्थी-मितभाषिणी-प्रमाणमञ्जरी-
शशधरचरदराजी-मणिकण्ठवर्धमान-प्रशस्तपदमाप्य-वर्धमानेन्दु-हिरणावली-चिन्ता-
मणि-खण्डन-पूर्वमीमांसा-पञ्चाध्यायी-जैनप्रमाण-प्रमाणमञ्जरी-स्याद्वादमञ्जरी-रसा-
करावतारिका-संमिति-स्याद्वादराजाकरादीनि प्रमाणशास्त्राणि, वेदान्त उपनिषद्-कृष्ण-
यजुः-साम-आथर्वणाभिधवेदानां वृत्तिर्वा, सहलक्षणेः इन्द्र-चन्द्र-वाताकृत्य-आपि-

शली-शाकटायन-पाणिनि-अमरचन्द्रजिनेन्द्रौ इत्यष्टौ व्याकरणानि । अथ वा ऐन्द्र-पा-
णिनि-जिनेन्द्र-शाकटायन-वायने-चान्द्रं सरस्वतीकण्ठाभरणं बुद्धिसागरं विभ्रान्तवि-
याधरं च भीमासनकलापकं मुष्टिव्याकरणं शैवं गौडं नन्दिजयोत्पलं-‘सारस्वत सिद्ध-
हैमं जयहैमं तथापरम् । इति व्याकरणं प्रोक्तं सिद्धप्राभृतसंभवम् ॥’ इत्यष्टादशव्याकरणैः
सह वर्तन्ते ये ते तादृशा आगमाः सिद्धान्ताः अङ्गोपाङ्गनिर्युक्तिचूर्णिभाष्यादयः सर्वेऽपि
तत्पुस्तकान्तर्गतेमाना ग्रन्थास्तान् साधुषुधांशोः सूरिन्द्रस्य साधवो गीतार्था नृपस्यादर्श-
यन् नामग्राहं दर्शयन्ति स्म । के इव । भानुमानव इव । यथा दिनकरकिरणा भावान्
जगत्पदार्थसार्थान् दर्शयन्ति प्रकाशयन्ति ॥

निभात्य निःशेषमिदं स्वचक्षुषा हृदा दधत्प्रीतिमिवेन्द्रिरात्मजः ।

वभाण भूमीद्युमणिर्गणीश्वरं तृणीकृतानेकनरेन्द्रविक्रमः ॥ ९० ॥

भूमीद्युमणिः क्षोणीसहस्रकिरणः पातिसाहिः । ‘मध्यंदिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्’ इति
नैपथे । गणीश्वरमनूचानचक्रिणं प्रति वभाण वदति स्म । किंभूतः । तृणीकृतः अधरि-
तस्तिरस्कृतः तृणप्रायो गणितः अनेकेषां परोलक्षाणां नरेन्द्राणां क्षोणीपालानां विक्रमो
वीर्यं येन । किं कुर्वन् । हृदा हृदयेन प्रीतिं प्रमोदं स्नेहं च दधत् । क इव । इन्द्रिरा-
त्मज इव । यथा कमलानन्दनो हृदा वक्षसा कृत्वा । ‘भमासनार्थं भव मण्डनं ननु प्रिये
मदुत्सङ्गविभूषणं भव । भ्रमाङ्गमादालपमहमृच्यतां विना ममोरः कररत्नवासनम् ॥’ इति
नैपथे । प्रीतिं प्रीत्या स्वपत्नीं धत्ते । किं कृत्वा । स्वचक्षुषा निजनेत्रेण निःशेष सम-
स्वमपि तत्पुस्तकं निभात्य विलोकयित्वा ॥ इति यतिप्रोक्तपुस्तकरहस्यावबोधः ॥

पुराभवत्प्रीतिपदं वयस्यवद्विशारदेन्दुर्मम पद्मसुन्दरः ।

न येन सेहेऽभ्युरुहामिवावलीं हिमर्तुना पण्डितराजगर्विताम् ॥ ९१ ॥

हे सुरे, पुरा पूर्वं मम वयस्यवन्मित्रमिव प्रीतिपदं स्नेहभाजनं पद्मसुन्दर इति नामा
विशारदेन्दुः विचक्षणचन्द्रमाः अभवद्बभूव । येन पद्मसुन्दरेण पण्डितराजस्य कस्य-
चिद्भाराणसीतः पठित्वा समेतस्य स्वगुरुणाप्यजेयतां स्वस्य ग्रहयापयतः पण्डितवि-
शेषविप्रस्य पण्डितराजेत्यभिधानं प्रकटयतः गर्विता स्वचित्तकल्पितानल्पाङ्कारित्वं न
सेहे न सोढा । घादेनि(वि)जित्य सभासमक्षं तद्गर्वं निर्वासयामासेत्यर्थः । केनेव । हिम-
र्तुनेव । यथा हेमन्तकालेन अभ्युरुहं पद्मानामावलिर्न सक्षते । हिमपातेन पद्मानि
कोमलवाद्भिल्लिवा यान्ति ॥

जगाम स स्वर्गिमृगीदृशां दशामथातिथेयीं परिणामतो विधेः ।

मुहुर्भयाशोचि स वातपातिताजिरप्ररूढामरसालवद्विभो ॥ ९२ ॥

हे विभो हे सुरे, अथ पश्चात्स्थिता कालेन स पद्मसुन्दरो विधेर्द्वयस्य परिणामतो
वसतः स्वर्गिणो स्वर्गजन्मनां देवानां मृगीदृशां संश्रष्टहरिणनेत्राणामेदनां दृशां
लोचनानामातिथेयीं प्रादुशीमायं जगाम सप्राप । ततश्चास्य स्वर्गे गमनानन्तरं स मय

मुहुर्वारवारमशोचि शोचितः शोकगोचरतां प्रापितः । किं वत् । वातेन प्रचण्डपवनेन पातितो मूलादुन्मूल्य निक्षिप्तः अजिरे खगृहाद्गणे प्ररूढ उद्गतः अमरसालवत्कल्पवृक्ष इव । यथा निजगृहाजिरोद्गतवातनिष्पातितरुः शोच्यते तथा मयासौ मुद्गलः शोच्यते इत्यर्थः ॥

अमुष्य शिष्येषु गवेपयन्नहं न साधिमानं बहुपातफलेष्विव ।

चकार तत्पुस्तकमात्मसात्ततो यदिन्दिरा नीतिमुचं विमुञ्चति ॥ ९३ ॥

हे सूर, ततः पद्मसुन्दरस्य स्वर्गगमनानन्तरं तस्य मद्ग्रन्थस्य पुस्तकं लिपीकृतसर्व-शास्त्रचक्रमात्मसात्मया दत्तं चकार । उत्तमपुरुषैकवचनं णप् । मद्गृहे एवाहं रक्षितवानि-त्यर्थः । अहं किं कुर्वन् । अमुष्य मम सद्युः पद्मसुन्दरस्य शिष्येषु विनेयेषु साधो-र्भावं साधिमानं साध्वाचारातां श्रीसमीचीनभावम् । 'त्वयादृतः किं नरसाधिमभ्रगः' इति नैपथे । न गवेपयन् अपश्यन् । केष्विव । बहुपातफलेष्विव । यथा न्यग्रोधपादपफलेषु साधिमा चारुता न गवेध्यते गृहीतम् । कुतः । यतः कारणात् नीतिमुचं न्यायस्या-गिनं स्वाचारहीनं नरमिन्दिरा श्रीर्विमुञ्चति जहाति । यदुक्तम्—'सत्यपि मुकुते कर्मणि दुर्नातिरपान्तरे श्रियं हरति । तैलेऽनुपमुक्तेऽपि हि दीपशिखां किमु न वाताली ॥' इति । यस्तु सदाचारवांस्तमेवांगल लक्ष्मीः श्रयते ॥

दिनान्तसंध्यासमयस्वधाशनान्बुजाननाकोशमिवाखिलागमम् ।

इमं प्रदास्याम्यहमत्र कस्यचिन्महानुभावस्य हृदेत्यचिन्तयम् ॥ ९४ ॥

हे सूर, अहं तत्समस्तपुस्तकं स्वसात्कृत्वा हृदि निजमनसि इत्यमुना प्रकारेणाचिन्तयं विचारितवान् । इति किम् । यदहमत्र जगति मम मण्डले परजनपदे वा वासिनः कस्यचिदसाधारणाचारवत्तया सकलभ्रमीमण्डलाखण्डविख्यातिभाजः महानुभावस्य साधोर्भावं इमं पद्मसुन्दरसंवन्धिनमखिलागमं सर्वशास्त्रं प्रदास्यामि । उत्प्रेक्ष्यते—दि-नान्तस्य संध्यासमयस्य पितृसूकालस्य स्वधा आहुतिविशेषः अशन भोजनं यस्य स स्वधाशनस्तस्य अम्युजानना पञ्चवदना । सरस्वती देवतेत्यर्थः । 'दिनान्तसंध्यासमयस्य देवता' इति नैपथे । तस्याः कोशं भाण्डागारपुस्तकमिव । ध्रूयते हि—नवव्याकरणं चि-कीर्षता हैमाचार्येण सिद्धराजजयसिंहदेवजनाः स्वकीयभ्राह्मण्य काश्मीरे प्रेषिताः । ते च वाग्देवीवसतिं गत्वा ब्राह्मीं संपूज्यागुरुक्षेपपूर्वं व्याकरणपुस्तकं याचन्ते स्म । तदैव तथा साक्षाद्रूपं सन्मूर्तिरेका त्वत्पार्थ हैमाचार्यरूपास्तीति राज्ञो वाचिककथनपूर्वं व्या-करणपुस्तकानि समर्पितानि । अन्येषां पूजामार्गणादिविधिना प्रातः पुस्तकं दृश्यते न वाग्देवी । ततः काश्मीरे ब्राह्मणा भाण्डागारोऽस्तीति । तेषु सर्वाणि पुस्तकान्यपि सन्तीति ॥

ततो गुणागण्यमणीमहार्णवा न वीक्षिताः केऽपि दृशा भवादृशाः ।

पदे पदे स्युः किमु निर्जरार्जुनीमणीमहीजन्मनिपावनीधराः ॥ ९५ ॥

हे सूर, ततस्तत्पुस्तकप्रदानयोग्यापरपात्रानवेक्षणरक्षणकारणाद्गुणा एव गणयितुं प्र-
माणीकर्तुमशक्याः गणनार्हा गण्या न गण्या भगण्या वा मण्यो रत्नानि तेषां महा-
र्णवाः क्षीरनीराशयाः रत्नाकरत्वात् भवादृशाः श्रीमत्सदृशाः केऽपि परे दृशा मया
लोचनेन न वीक्षिता दृष्टाः । युक्तोऽयमर्थः । हे गुरो, निर्जराणामर्जुनी सुरगवी काम-
धेनुः, मणी सुरमाणिक्यं चिन्तारत्नम्, महीजन्मानः सुरतरवः कल्पद्रुमाः, निपाः सुर-
कलशाः कामकुम्भाः, अवनीधराः सुरगिरयः मेरुपर्वताः । किमु इति प्रश्ने । पदे पदे
स्थाने स्थाने किं स्युः । अपि तु न भवेयुः । निर्जरशब्दादप्रे अर्जुन्यादयः शब्दाः यो-
ज्याः । ततः कामधेन्वादीनि नामानि भवन्ति । यथा श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तोत्रे—
'गीर्वाणदुमकुम्भधेनुमणयस्तस्याङ्गैरिद्विणः' इति ॥

इदं तदादत्तसमस्तपुस्तकं मुनीश्वरा मामनुगृह्य शिष्यवत् ।

यदत्र पात्रप्रतिपादनं नृणां भवाम्बुराशौ कलशीसुतीयते ॥ ९६ ॥

हे मुनीश्वराः सूरयः, तदुत्तमपात्रत्वादिकारणात् शिष्यवत्प्रिजविनेयमिव स्वभक्त-
मिव वा मामनुगृह्य ममोपरि अनुग्रहं प्रसादं विधाय इदं पद्ममुन्दरसत्क श्रीमत्पुरो
मया ङीकितं समस्तमपि पुस्तकं लिपीकृतशास्त्रजातमादत्त गृहीत । यतो हेतोरत्र
जगति पात्रप्रतिपादनं साधुदानं नृणां भव्यजनानां भवाम्बुराशौ संसारसमुद्रे कलशी-
सुतीयते भगवन्मि(स्तिर)वाचरति । भवसागरं निष्ठापयति । घटः कुम्भः कलशः
त्रयोऽपि पुंस्त्रीलिङ्गे ॥

मतिं श्रुतिक्षीरधिपारदश्वरीं यतो वहन्तः स्य तपस्विशेखराः ।

इमं ततोऽलंकुरुतां मरालवद्विरश्चिपुत्र्या इव यः कराम्बुजम् ॥ ९७ ॥

हे तपस्विशेखराः, तपोरूपं स्वं स्वापतेयमस्त्येषामिति तपस्विनः । 'अस्य स्वं तपो-
योगसमाधयः' इति ह्यम्याम् । एतावता श्रमणावर्तसाः श्राम्यन्ति तपसा इति श्रमणा
इति भगवद्विशेषणेन सार्थकं पूर्वोक्तं नाम । यतः कारणात् श्रुतयः शास्त्राणि ता एव
क्षीरधिदुग्धाम्भोनिधिस्तस्य पारं दृष्टवतीति पारगामिनीं मतिं बुद्धिं वहन्तो धारयन्तः
स्य वर्तन्त्ये । ततोऽद्वैतबुद्धिमत्त्वहेतोरिदं पुस्तकं विरश्चिपुत्र्याः 'दशमं ब्रह्मणः गुता'
इत्युक्तत्वात् विधातुर्नन्दिन्याः सरस्वत्या इव वो युष्माकं कराम्बुजं पाणिपद्ममलंक-
रोत् । किंवत् । मरालवत् । यथा राजहंसः करतुलां रक्तत्वेन कीकनदमलं कुरुते । वि-
रश्चिपुत्र्या अपि करकमले पुस्तकमासे । 'पुस्तकव्यग्रहस्ता च' इति श्लोके ॥ इति पुस्त-
कोत्पत्तिरुत्पदानकथनम् ॥

इदं तदाकर्ण्य स कर्णकेसरी गिरं न्यगादीत्तमसामवावरीम् ।

अवाप्तवृक्षेरशनैरिवामुना न कृत्यमास्ते बहुधीवरीवर ॥ ९८ ॥

मुहुर्वारंवारमशोचि शोचितः शोकगोचरतां प्रापितः । किंवत् । वातेन प्रचण्डपवनेन पातितो मूलादुन्मूल्य निक्षिप्तः अजिरे स्वगृहाङ्गणे प्रहृष्ट उद्रतः अमरसालवत्कल्पवृक्ष इव । यथा निजगृहाजिरोद्भववातनिष्पातितरुः शोच्यते तथा मयासौ मुदलः शोच्यते इत्यर्थः ॥

अमुष्य शिष्येषु गवेपयन्नहं न साधिमानं बहुपात्फलेष्विव ।

चकार तत्पुस्तकमात्मसात्ततो यदिन्दिरा नीतिमुचं विमुञ्चति ॥ ९३ ॥

हे सूर, ततः पद्मसुन्दरस्य स्वर्गगमनानन्तरं तस्य मद्यस्यस्य पुस्तकं लिपीकृतसर्व-
शास्त्रचक्रमात्मसान्मया दत्तं चकार । उत्तमपुरुषैकवचनं णप् । मद्रूहे एवाहं रक्षितवानि-
त्यर्थः । अहं किं कुर्वन् । अमुष्य मम सख्युः पद्मसुन्दरस्य शिष्येषु विनेयेषु साधो-
र्भावं साधिमानं साध्वाचारतां श्रीसमीचीनभावम् । ‘त्वयादृतः किं नरसाधिमभ्रमः’
इति नैपथे । न गवेपयन् अपश्यन् । केष्विव । बहुपात्फलेष्विव । यथा न्यग्रोधपादपफलेषु
साधिमा चारुता न गवेष्यते गृहीतम् । कुतः । यतः कारणात् नीतिमुचं न्याचल्या-
गिनं स्वाचारहीनं नरमिन्दिरा धीर्विमुञ्चति जहाति । यदुक्तम्—‘सत्यपि मुकृते कर्मणि
दुर्नीतिरपान्तरे ध्रियं हरति । तैलेऽनुपमुक्तेऽपि हि दीपशिखां किमु न वाताली ॥’
इति । यस्तु सदाचारवांस्तमेवांगत्य लक्ष्मीः श्रयते ॥

दिनान्तसंध्यासमयस्वधाशनान्भुजाननाकोशमिवाखिलागमम् ।

इमं प्रदास्याम्यहमत्र कस्यचिन्महानुभावस्य हृदेत्यचिन्तयम् ॥ ९४ ॥

हे सूर, अहं तत्समस्तपुस्तकं स्वसारकृत्वा हृदि निजमनसि इत्यमुना प्रक्षरेणाचिन्तयं
विचारितवान् । इति किम् । यदहमत्र जगति मम मण्डले परजनपदे वा वासिनः
कस्यचिदसाधारणाचारवत्तया सकलमहीमण्डलाखण्डविख्यातिभाजः महानुभावस्य
साधोर्वा इमं पद्मसुन्दरसंवन्धिनमखिलागमं सर्वशास्त्रं प्रदास्यामि । उपप्रेष्यते—दि-
नान्तस्य संध्यासमयस्य पितृसूकालस्य स्वधा आहुतिविशेषः अशनं भोजनं यस्य स
स्वधाशनस्तस्य अम्भुजानना पद्मवदना । सरस्वती देवतेत्यर्थः । ‘दिनान्तसंध्यासमयस्य
देवता’ इति नैपथे । तस्याः कोशं भाण्डागारपुस्तकमिव । भूयते हि—नवव्याकरणं चि-
कीर्षता हेमाचार्येण सिद्धराजजयसिंहदेवजनाः स्वकीयभ्राद्धाद्य कादमीरे प्रेषिताः । ते
च वाग्देवीवसतिं गत्वा ब्राह्मीं संपूज्यागुह्येपूर्वं व्याकरणपुस्तकं याचन्ते स्म । तर्देव
तया साक्षाद्भ्यः सन्मूर्तिरेका त्वत्पार्थ हेमाचार्यरूपास्तीति राज्ञो वाचिककथनपूर्वं व्या-
करणपुस्तकानि समर्पितानि । अन्येषां पूजामार्गणादिविधिना प्रातः पुस्तकं दृश्यते न
वाग्देवी । ततः कादमीरे ब्राह्म्या भाण्डागारोऽस्तीति । तेषु सर्वेऽपि पुस्तकान्यपि
सन्तीति ॥

ततो गुणागण्यमणीमहार्णवा न वीक्षिताः केऽपि दृशा भवादृशाः ।

पदे पदे स्युः किमु निर्जरार्जुनीमणीमहीजन्मनिपावनीधराः ॥ ९५ ॥

हे सूरैः, ततस्तत्पुस्तकप्रदानयोग्यापरपात्रानवेक्षणरक्षणकारणाद्गुणा एव गणयितुं प्र-
माणीकर्तुमशक्याः गणनार्हा गण्या न गण्या अगण्या वा भण्यो रत्नानि तेषां महा-
र्णवाः क्षीरनीराशयाः रत्नाकरत्वात् भवादशाः श्रीमत्सदशाः केऽपि परे दशा मया
लोचनेन न वीक्षिता दृष्टाः । युक्तोऽयमर्थः । हे गुरो, निर्जराणामर्जुनी सुरगवी काम-
धेनुः, मणी सुरमाणिक्यं चिन्तारत्नम्, महीजन्मानः सुरतरवः कल्पद्रुमाः, निपाः सुर-
कलशाः कामकुम्भाः, अवनीधराः सुरगिरयः मेरुपर्वताः । किमु इति प्रश्ने । पदे पदे
स्थाने स्थाने किं स्युः । अपि तु न भवेयुः । निर्जरशब्दादप्रे अर्जुन्यादयः शब्दाः यो-
ज्याः । ततः कामधेन्वादीनि नामानि भवन्ति । यथा श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तोत्रे—
'गीर्वाणद्रुमकुम्भधेनुमणयस्तस्याङ्गैरिङ्गिणः' इति ॥

इदं तदादत्तसमस्तपुस्तकं मुनीश्वरा मामनुगृह्य शिष्यवत् ।

यदत्र पात्रप्रतिपादनं नृणां भवाम्बुराशौ कलशीसुतीयते ॥ ९६ ॥

हे मुनीश्वराः सूरयः, तदुत्तमपात्रत्वादिकारणात् शिष्यवन्निजविनेयमिव स्वभक्त-
मिव वा मामनुगृह्य ममोपरि अनुग्रहं प्रसादं विधाय इदं पद्ममुन्दरसारकं श्रीमत्सुरो
मया हौकितं समस्तमपि पुस्तकं लिपीकृतशास्त्रजातमादत्तं गृह्णीत । यतो हेतोरत्र
जगति पात्रप्रतिपादनं साधुदानं नृणां भव्यजनानां भवाम्बुराशौ संसारसमुद्रे कलशी-
सुतीयते अगस्तमि(स्तिरि)वाचरति । भवसागरं निष्ठापयति । घटः कुम्भः कलशः
त्रयोऽपि पुंस्त्रीलिङ्गे ॥

मतिं श्रुतिक्षीरधिपारदृश्वरीं यतो वहन्तः स्य तपस्विशेखराः ।

इमं ततोऽलंकुरुतां मरालवद्विरञ्चिपुञ्ज्या इव वः कराम्बुजम् ॥ ९७ ॥

हे तपस्विशेखराः, तपोरूपं स्वं स्वापतेयमस्त्येषामिति तपस्विनः । 'अस्य स्वं तपो-
योगसमाधयः' इति ह्रम्याम् । एतावता श्रमणावतंसाः श्राम्यन्ति तपसा इति श्रमणा
इति भगवद्विशेषणेन सार्थकं पूर्वोक्तं नाम । यतः कारणात् श्रुतयः शास्त्राणि ता एव
क्षीरधिर्दुग्धाम्मोनिधिस्तस्य पारं दृष्टवतीति पारगामिनीं मतिं बुद्धिं वहन्तो धारयन्तः
स्य वतंत्वे । ततोऽर्द्रतबुद्धिमावदेतोरीदं पुस्तकं विरञ्चिपुञ्ज्याः 'दशमं ब्रह्मणः गुता'
इत्युक्तत्वात् विधानुनन्दिन्याः सरस्वत्या इव यो गुप्ताकं कराम्बुजं पाणिपद्मलंक-
रोतु । क्विवत् । मरालवत् । यथा राजहंसः करमुलां रक्तत्वेन कोकनदमलंकुरुते । वि-
रञ्चिपुञ्ज्या अपि करकमले पुस्तकमासे । 'पुस्तकव्यग्रहस्ता च' इति स्तोत्रे ॥ इति पुस्त-
कोत्पत्तितत्प्रदानकथनम् ॥

इदं तदाकर्ण्य स कर्णकेसरी गिरं न्यगादीत्तमसामवावरीम् ।

अवाप्ततृप्तेरशनैरिवाभुना न कृत्यमास्ते बहुधीवरीवर ॥ ९८ ॥

१. दीपेकारान्तोऽपि मणीशब्दो नाममालायां प्रसिद्ध एव.

स कर्णेकेसरी पण्डितपञ्चाननः सूरिस्तदा पुस्तकदर्शनसमये इदं पुस्तकं यूयं पृहीत इति नृपतिनिगदितमाकर्ण्य श्रुत्वा तमसामज्ञानानां पाप्मनां वा अवावरीमपनेत्रीम् । 'ओण् अपनयने' ओण् धातुः । 'अन्येभ्योऽपि दृश्यते' इति वनिष्प्रत्ययः । 'णोन्ता-द्रातो ङीप्' इति केचिदिति वनप्रत्ययस्य ङीप् आगमो नकारस्य राकारादेशः । 'विद्वनोरनुनासिकस्य' इति सूत्रेण धातोर्णकारस्याकारादेशः । ओकारस्यावादेशः । अवावरी इति सिद्धम्—इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । दुरितहर्त्रीं गिरं वाणीं न्यगादीत् वभाषे । किमुवाच—बहवो धीमन्तो बुद्धिमन्तो वर्तन्ते यस्यां सा बहुधीवरी नगरी श्रीकरी तस्या वरः पतिस्तस्यां वरः श्रेष्ठः सर्ववेत्तत्वात् सर्वाधिपतित्वात्तस्य संबोधनम् । बहुव्रीहौ वा ततो बहुधीवरी बहुधीवा इति प्रयोगद्वयं स्यात् । 'वनोर च' वनन्तात्त्रिष्यां ङीप् रश्चान्तादेशादि सर्वं पूर्ववत् । अयमपि प्रयोगः प्रक्रियायामेव । पुस्तकेन कृत्वा मम किमपि कृत्यं कार्यं नास्ति न विद्यते । कस्येव । अवाप्ततृप्तेरिव । यथा अवा-त्ता लब्ध्वा तृप्तिः साहित्यं येन । एतावता आकण्ठमिच्छापूरणपर्यन्तं भुक्त्वोत्थितस्य पुंसः अशने भोजने कृत्वा किमपि कार्यं न स्यात् ॥

नरेन्द्र यावद्भ्रतिनां विलोक्यते तदस्त्यमीषां क्रियतेऽधिकेन किम् ।

विभोरिमां दामवदुद्वहन्हृदा गिरं पुनः क्षोणिपुरंदरोऽवदत् ॥ ९९ ॥

हे नराणां मध्ये इन्द्र सहस्रलोचन साहे, भ्रतिनां सर्वविरतिवतामनगाराणां यावत्प्रमाणमप्येतुं वाचयितुं विलोकयितुं विलोक्यते तावत्प्रमाणं पुस्तकममीषां यति(ती)ना-मस्ति विद्यते तर्हि मूर्खकारिणा अधिकेन बहुना किं क्रियते । न किमपीत्यर्थः । पुनः क्षोणिपुरंदरो नृपोऽवदत् जगाद । किं कुर्वन् । विभोः सूरेरिमां यावत्पुस्तकं विलोक्यते तावन्मात्रं तत्पुस्तकं वर्तते । साधूनामधिकेनाधिकरणभूतेन पुस्तकेन किं विधीयते न किञ्चिद्विधेयमित्यादिकां गिरं वाणीं हृदा मनसा उद्वहन् । किंवत् । दामवत् । यथा कथि-द्रोमी पुमान् हृदा वक्षसा कुसुममालिकामुद्वहते धारयति ॥

ब्रवीमि किं वो बहु येन निःस्पृहा महीधनार्किचनतुल्यचक्षुषः ।

तथापि मन्नाहुतिसिद्धदेवत्प्रसाद्य मे पिप्रतु यूयमीहितम् ॥ १०० ॥

हे सूरयः, वो युष्मान् प्रति बहु पुनः पुनरधिकं वा किं ब्रवीमि कथयामि । येन का-रणेन यूयम् । बहुशब्द उभयत्रापि योज्यते । बहु अत्यधिकं निःस्पृहाः कुत्रापि सर्वैरप्य-भिलषणीये रमणीयेऽपि वस्तुनि बाञ्छारहिताः । पुनः किंभूताः । महीधनाः भूपतयः तथा अकिञ्चना दरिद्राः तेषु लक्षणातृणे क्षेणे च अर्हा हारे च हृदि रत्ने च तुल्यं विशेषममत्वरहितं चक्षुर्येषाम् । यत्पुण्येर्विषाः स्थ यूयम्, तथापि प्रसाद्य मयि प्र-सादं कृत्वा मे मम ईदितं पुस्तकादानलक्षणमभिलषितं यूयं पिप्रतु पूरयन्तु । किंवत् । मन्नाहुतिसिद्धदेववत् । यथा प्रणयमावासीजवासीजकामधीजारीयुक्तेन कृतपूर्वसेवोत्तरसेवाविधिना मन्त्रेण आहुत्या पुग्गुलागुक्षतावनीपचामृतादिदं वनं तेन च सिद्धः

प्रसन्नीभूतः प्रत्यक्षीभूतश्च देवो मन्त्राधिष्ठाता सुसाधकस्य मनोवाञ्छितं पूरयति ॥
इति साहेः पुस्तकदानाग्रहः सूरैर्निषेधवचः ॥

यदाददे नैष मुहुर्वहदितस्तदा हृदा भूपतिनेत्यचिन्त्यत ।

विधीयते किं बहुनिःस्पृहा अमी इवानुरागा न च विक्रमोचिताः ॥१०१॥

यदा एष सूरिः भूपतिना मुहुर्वारंवारं बहु अत्यभ्यधिकमुदितो विज्ञप्तोऽपि नाददे साहिपुस्तकं न गृहीतवान्, तदा भूपतिना अकञ्चरेण हृदा मनसा इत्यग्रे वक्ष्यमाण-मचिन्त्यत विचारितम् । अहो किं विधीयते कियते । अमी सूरयो निःस्पृहा निरीहाः महानुभावा मुक्तिं विना क्वापि वस्तुनि न सामिलापाः च पुनर्महत्त्वेन विक्रमस्य बला-त्कारस्यापि नोचिता नार्हाः । क इव । अनुरागा इव । यथा आदिरागा बलयोग्या न भवन्ति । यतः सूक्तम्—‘कविता वनिता गीतिः स्वयमेवागता वरम् । बलादाकृष्यमा-णापि सरसा विरसा भवेत् ॥’, तथा—‘जरा यौवनस्युं प्राणन होइ जातइ प्राणइ प्राणन होइ । प्राणनायस्युं प्राणन होइ कीर्तिप्रीतिस्युं प्राणन होइ ॥’ इत्युक्तेः । नात्र बलदर्शनमुचितम् ॥

अमीभिरुक्तिर्मम मन्यते न चेत्ततोऽन्तरा कश्चन संधिकर्तृवत् ।

विधीयते यद्विविधोक्तिभिः प्रभूनुरीकृतिं स्वेन स एव कारयेत् ॥१०२॥

चेद्यदि अभीभिः सूरिभिर्ममोक्तिः मत्कथितं न मन्यते नाङ्गीक्रियते ततः कारणात् संधिकर्तृवत् संधिकारक इव कश्चन शेरप्रमुखः कोऽपि अन्तरा ममैतेषां च साध्ये विधीयते यत्कारणात्स मध्यविहित एव प्रभून् सूरिन् विविधा नानाप्रकारा या उक्तय अनुनयविनयमत्सामर्थ्यस्वभावजातिप्रकटीकारकानि वाक्यानि वचनचानुरीविशेषा-स्ताभिः कृत्वा उरीकृतिं स्वीकारं कारयेत् । यतो महत्सु विक्रमो नोचितीमवति किं तु विज्ञप्तिरेव विधेया, यद्वा कमप्यन्तरा विधायानुनया प्रणत्या कथमपि कार्यं कार्य-मिति नीतिः ॥

इमं विकल्पं परिकल्प्य चेतसा विभूषयन्भागमितः क्षितेः परम् ।

सुधारुचेश्चारवशात्सवेशगो ग्रहः पदव्या इव मन्युमोजिनाम् ॥१०३॥

महीमरुत्त्वानथ शेखशेखरं प्रतापदेवीतनयं तथाह्वयत् ।

ततः सृजन्तौ प्रणतिं ग्रहेशितुर्ग्रहाविवास्यान्तिकमागतावुभौ ॥१०४॥

अथ विचारकरणानन्तरमपरप्रदेशागमनानन्तरं च महीमरुत्त्वान् धरित्रीयुधाधमी शेषेषु यवनानां मान्येषु शेरसरमवतसं मुकुटं वा अवलम्ब्यं तथा पुनः प्रतापदेव्यः रामाद्यापुनृतीयलपुपन्यास्तनयं नन्दन यानतिहास्यं चाङ्गयदाकारयामास । किं कुर्वन् । इमं पूर्वोक्तं मनसैव विचारितं विकल्प्य विचारं चेतसा चित्तेन परिकल्प्य कल्पयित्वा इतः सूरिपार्श्वान्तरमन्य क्षितेर्भूमेर्भागं प्रदेशं स्थानं विभूषयन् सेवालंघयन् । ॥ इव ।

ग्रह इव । यथा भौमादिग्रहः चारवशाद्रतिविशेषायत्तत्वात् सवेशगः समीपप्राप्तः सुधारुचेश्चन्द्रस्य पार्श्वोत्तरं मनुं यज्ञांशं भुञ्जते इत्येवंशीला देवास्तेषां पदव्या मार्गस्य गगनस्य भागमन्यं प्रदेशं भूयति । ततः साहिना आकारणानन्तरमुभौ शैखथान-
सिंहौ प्रणतिं 'पातिसाहिसलामत' इत्युक्त्वा भूमौ हस्तं दत्वा पुनर्भाले ददतौ पुनस्तदेव
वदन्तौ तथैव विदधातौ च इति सलाममिति यवनजातिषु नमस्कृतेरभिधानं तामेव
सृजन्तौ कुर्वाणां सन्तौ अस्य साहेरन्तिकं संनिधानमागतौ । काविव । ग्रहाविव । यथा
कौचिचारवशाद्गृहेक्षितुः सूर्यस्य पार्श्वे आगच्छतः ॥ युग्मम् ॥

अमी न गृह्णन्ति मदीयपुस्तकं निरीहभावेन बहूदिता अपि ।

ततो युवां ग्राह्यतां कथंचनाप्यमून्यशो मूर्तेमिवेन्दुसुन्दरम् ॥ १०५ ॥

हे शैखथानसिंहौ, अमी सूरयो मया बहूदिता वारंवारं विज्ञप्ता अपि निरी-
हभावेन निःस्पृहत्वेन मदीयं मम संबन्धि अथ वा पद्मसुन्दरसत्कमपि मदधीनत्वान्म-
दीयमेव महत् पुस्तकं न गृह्णन्ति नाददते, ततः कारणाशुवां भवन्तौ सूरिपार्श्वे गत्वा
बहु बहु उक्त्वा कथंचन केनचित्प्रकारेणापि विज्ञप्त्यनुनयमत्सामर्थ्यान्वयप्रकटनप्रकारे-
णापि अमूनू सूरौनप्रति इन्दुसुन्दरं चन्द्रोज्ज्वलं मूर्तं प्रत्यक्षं यशः कीर्तिमिव मदीयपु-
स्तकं ग्राह्यतां आदापयताम् । स्वीकारयतामित्यर्थः ॥

इदं गदित्वान्तरिते स्थिते नृपेऽंशुमालिनीवाअकशालिनि क्षणात् ।

उपेत्य तावूचतुरित्यमूनप्रति प्रणीततत्पदकजरेणुचित्रकौ ॥ १०६ ॥

उपेत्य प्रभुपार्श्वे समेत्य तौ शैखथानसिंहौ अमूनेतान्सूरौनप्रति इत्यग्रे वक्ष्यमाणं
ऊचतुः कथयतः स्म । किमूतौ । प्रणीतं विहितं तत्पदकजरेणुभिर्नमस्कृणसमये
सूरिचरणारविन्दरजोभिधित्रकं भालस्थले तिलकं याभ्यां तौ । कस्मिन् सति । इदं
पूर्वोक्तं गदित्वा भाषित्वा अग्रेके मध्ये मध्ये शालते शोभते इत्येवंशीले अग्रेकेणाह-
क्ष्यमाने अंशुमालिनि भास्करो इव अन्तरिते व्यवहिते नृपे राशि स्थिते सति । सूरैरह-
गोचरे नृपो जात इत्यर्थः ॥

इदं प्रतीन्द्राः क्षितिशीतदीधितेर्गृहीतवत्तिष्ठति धाम्नि पुस्तकम् ।

दधाति स्वेदं पतितं यतः क्षिते रजःस्थितं रत्नमिवात्र गृह्यताम् ॥ १०७ ॥

हे प्रतीन्द्राः सूरयः, इदं पुस्तकं गृहीतवद्बन्दीकृतमिव क्षितिशीतदीधितेरकप्वरस्य
धाम्नि तिष्ठति स्थितिमाधत्ते । यतः कारणादत्र सादिगृहे पतितं येदं विषादम् । तयो-
र्भाषया 'अदायम्' इत्युच्यते । दधाति धत्ते । किमिव । रत्नमिव । यथा क्षितेः पृथिव्या
रजःस्थितं धूळीभिः स्थगितं छादितं मानिष्यं येदं विभर्ति म्लेच्छमुद्गलगृहत्वादाज
इत्युक्तं पुस्तकं बन्दिमोचनकारणवच्छोमाद्रिः गृह्यताम् ॥

हमाडेसूः सोमयशोऽज्ञजन्मवद्ददाति पात्रं गुरवो युगादिवत् ।

रसो यथेश्वरपि वस्तु पुस्तकं कथं न गृहीथ तदर्हमात्मनः ॥ १०८ ॥

हे सूरयः, द्दमाञ्जसूरकञ्चरपातिसाहिः सोमयशसो बाहुबलैर्वृहत्पुत्रस्य यन्नामा चन्द्रवंशोऽजनि तस्याङ्गजन्मा पुत्रः श्रेयासस्तद्वददाति । आवश्यवृत्त्यनुसारेण बाहुबलि-
युतः सोमप्रभस्तस्य पुत्रो युवराजः श्रेयासः । आवश्यचूर्णौ तु 'भरद्दस्य पुत्रो सेजसो'
अन्ने भणति । बाहुबलिस्त पुत्रो सोमप्पभोसे अंसो अस्ति तत्त्वं केवलिगम्यम् ॥ पुनर्यु-
गादिवत् वृषभजिनेन्द्रा इव । गुरवो यूयं पात्रं सम्यक् श्रेयो बुद्ध्या दानोचितं स्था-
नमपि तु पुनर्यथा इक्षो रसालस्य रसः स्यन्दः तत्राभूत् । तथा अत्र पुस्तकं दातव्यं
वस्तु । 'अथेष्टु स्याद्रसालोऽपि पत्रकः' इति हैम्याम् । तथा 'रसाल इक्षौ दूते च'
इत्यनेकार्थः । ततो दातृपात्रमुवस्तुत्रयाणामप्यत्र संयोगो वर्तते, तत्कारणादात्मनः
स्वस्याहंमुचितं प्रीहितुं योग्यं यूयं कथं केन प्रकारेण न एङ्गीय ग्रहयध्वे । अवश्यं गृह्य-
तामेवेति थानसिंहोक्तिः ॥

अमुं च जानीथ न मुद्गलेश्वरं निदेशशूरं द्विपतां निपूदनम् ।

दिगीश्वरा यच्चकिता इवाखिलास्त्यजन्ति नाद्यापि दिगन्तवासिताम् ॥

हे प्रभवः, च पुनरमुकञ्चरं परेषां मुत् हर्षो गलति द्रवीभवति । चात्तीत्यर्थः । ये-
भ्यस्ते मुद्गलास्तेषामपीश्वरं परामवनकरणे समर्थं स्वामिनं च ऐन्दं युगीनचक्रवर्तिनं
न जानीथ सम्यक् हृदये न विरथ नावधारयत । निदेशे आज्ञायां शूरमतिकठिनं य
आज्ञां न मन्यते तं स्वशासनोल्लङ्घनमवश्यमेव निवृत्ताति । पुनः किंभूतम् । द्विपतां
धरिणां निपूदनं मूलादुन्मूलनकारकम् । हे प्रभवः, अखिलाः समस्ता अपि दिगीश्वरा
दिक्पालाः । उत्प्रेक्ष्यते—यच्चकिता यस्माद्भयभ्रान्ताः सन्त इव दिशामाशानामन्तेऽव-
साने सन्तीत्येवंशीलास्तेषां भावं दिशां भ्रान्तेषु दूरे निवसनशीलतामद्यापि एतद्दिनं
यावत् खजन्ति ॥

निजानुकूलीभवतां तनूमतां सुपालतेव प्रतिचक्रवर्तिनः ।

प्रविभ्रतां स्वप्रतिकूलतां पुनर्विषस्य शास्त्रीव समुन्मिषत्यसौ ॥ ११० ॥

हे प्रतिचक्रवर्तिनः, असावकञ्चरो निजस्यात्मनोऽनुकूलीभवतां सेवाहेयाकिमावं
भजतां तनूमतां नराणां राजसामन्तादयः सर्वेऽपि तनूमन्त एवेति । सुपालता अमृ-
तवह्निरिव समुन्मिषति जीवातुरिवोदेति । पुनरसौ साहिः स्वस्यात्मनः प्रतिकूलतां
विलोमभावं प्रद्विष्टभावं प्रविभ्रतां विद्विषतां विषस्य क्ष्वेदस्य कालकूटस्य शास्त्री वृशः
रिपाकतरुः समुन्मिषत्युद्रच्छति ॥

यदात्मनोर्व्या परमेश्वरा इवागताः स्थ साक्षादुपकर्तुमङ्गिनाम् ।

इदं विदन्त्येव मुनीन्द्रवो हृदा द्विरुक्तितुल्यं पुनरावयोर्वचः ॥ १११ ॥

हे मुनीन्द्रवः, यत्कारणाभूयमुन्यामस्मिन् भूमीलोके अङ्गिनां साक्षात्प्रत्यक्षीभूय
प्रकटमुपकारं कर्तुं विधातुं साक्षात्स्वरूपेण । उत्प्रेक्ष्यते—परमेश्वरा इवागताः जगन्नाथा
इव स्वयं समायाताः स्थ वर्तध्वे । ततः कारणादिदमस्तदुक्तं साहिस्वभावादिकं सर्वं

हृदा स्वमनसा कृत्वा हृदि सम्यग्विबुध्य सर्वं च श्रीमन्तो विदन्त्येव । यतः परमेश्वरत्वं
ततः सर्वज्ञत्वमप्यास्ते तेन जानन्त्येव । पुनरावयोर्वचः साहिस्ररूपनिरूपणवचनं द्विरु-
क्तितुल्यं पुनर्भाषणसाधारणं केवलं पिष्टपेषणमेव ॥

स्ववत्तदादत्त समस्तपुस्तकं स्थितौ गदित्वेति पुरः प्रभोरुभौ ।

ततो विनेया अपि तद्वभाषिरे निवार्यते कैः स्वयमागतेन्दिरा ॥ ११२ ॥

उभौ शेखधानसिंहौ प्रभोर्हीरसूरेः पुरोऽग्रे इत्यमुना प्रकारेण गदित्वा स्थितौ तूष्णीं
कृतवन्तौ इति पूर्वोक्तकारणात्स्ववदात्मीयमिव समस्तपुस्तकमादत्त ग्रहयताम् । ततस्त-
योरुक्तेरनु पश्चात् विनेया हीरसूरिशिष्याः वाचकविचक्षणगणिप्रमुखा गीतार्था अपि
शेखधानसिंहकथितं स्वीकारयोग्यमास्ते तद्वृत्त्यामिति तत्तदुक्तमेव बभाषिरे प्रोचुः ।
युक्तोऽयमर्थः । स्वयमात्मनैवागता संप्राप्ता इन्दिरा लक्ष्मीः कैर्मूर्खैर्निवार्यते निषिध्यते ।
अपि तु न कैश्चिदपि ॥

अवेत्य चेतस्यमुना समुन्नतिं स्वशासने पुस्तकसंग्रहेण सः ।

मुदामिवौङ्कार इदंक्षितिक्षितस्तथेति वाचंयमवासवोऽवदत् ॥ ११३ ॥

वाचंयमवासवः यतिजम्भारातिः तथेति एवमस्तु मया साहिप्रदत्तं पुस्तकं गृहीष्यते
इत्यवदत् भाषते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इदंक्षितिक्षितः अस्याकच्चरपातिसाहेर्मुदां परमा-
नन्दानामोङ्कारः आदिरिव । किं कृत्वा अवदत् । इत्यमुना मुद्रलाखण्डलेन चतुर्दिग-
धिपतिना पातिसाहिना स्वयमत्यागृह्य प्रदत्तानामेतत्पुस्तकानां संग्राहणं कृत्वा स्व-
शासने जैनमते तपागच्छे वा समुन्नतिं दीप्तिमुद्द्योतं वा प्रभावानां चेतसि स्वहृदये
अवेत्य विशाय ॥

उपेत्य ताभ्यां तदभापि भूपतेस्तदेष निश्चेतुमपृच्छदात्मना ।

मुदं प्रणेतुं द्विगुणामिवावनीमणेर्गणेन्द्रोऽप्यवदत्तथैव तम् ॥ ११४ ॥

ताभ्यां शेखपानसिंहाभ्यामुपेत्य पातिसाहिसमीपे समागत्य भूपतेरकच्चरस्य
तत्सूरिकथितपुस्तकस्वीकारवचः अभापि प्रतिपादितम् । पुनः साहित्ययोस्तद्वचो
निधेतुं सख्यतया शत्रुमात्मना स्वेन स्वयं वा तानपृच्छत् प्रश्रयति स्म श्रीमद्भिर्मंदीयं
पुस्तकं गृहीतं न वेति स्वयं पुनः पृष्ठवान् । अपि पुनर्गणेन्द्रो गच्छनायकोऽपि तं भू-
पतिं तथेति मया श्रीमत्पुस्तकं गृहीष्यते गृहीतं वा इत्येवमवदत् जगाद । उत्प्रेक्ष्यते—
अवनीमणेरकच्चरस्य मुदमानन्दं द्विगुणं प्रणेतुं विधातुमिव ॥ इति शेखपानसिंहवि-
शपनात्साहिपुस्तकग्रहणम् ॥

दयान्वितं धर्ममवाप्य सद्गुरोरिवार्णवात्कृष्णालताङ्गविद्रुमम् ।

स थानसिंहं यवनावनीधनस्ततः समाहूय गिरं गृहीतवान् ॥ ११५ ॥

सूरिणा ततः पुस्तकादानस्वीकारकथनश्रवणानन्तरं वा सोऽकच्चरसाहिः यवनास्तु-

रुक्माः प्रस्थानालाभपुरीयादयस्तथा मुद्रलाः काबिलखुरासानादिजनपदजन्मानो म्लेच्छास्तेषामवनीधनो राजा यानसिंहं समाहूय आकायं गिरं वार्णीं गृहीतवान् जल्पति स्म । किं कृत्वा । सद्गुरोः श्रीहीरविजयसूरिसकाशाद्यान्वितं कृपाकलितं धर्ममवाप्य लब्ध्वा । कमिव । कृष्णलताङ्गविद्धममिव । यथा कश्चिदर्णवाञ्जलनिधेः कृष्णलता 'का-
जीवेलि' इति लोके प्रसिद्धा । सा अङ्गे हृदये मध्ये यस्य तादृशं प्रवालं लभते ॥

मदीयतूर्यादिनिनादसादरं जगज्जनानन्दिमहेन मेदुरम् ।

त्वमालयं लम्भय साधुसिन्धुरं तटं शशीवामृतवाहिनीवरम् ॥ ११६ ॥

हे यानसिंह, त्वं साधुसिन्धुरं श्रीगुरुं मदीयानि तूर्याणि मम संबन्धीनि वादित्राणि तेषां निनादैर्घोषैः सहादैर्वर्तन्ते एवं स्यात्तथा आलयं स्वावासमुपाश्रयं वा लम्भय प्रापय । क इव । शशीव । यथा चन्द्रमा अमृतवाहिनीवरं सुधासिन्धुधवं क्षीरसमुद्रं तटं वेलावनीं लम्भयति । प्यन्तात्कर्मद्वयम् । पुनः कथम् । जगतां भुवनानां जनान् सुरासुरनरानानन्दयति प्रमोदयतीत्येवशीलेन महेनोत्सवेन कृत्वा मेदुरं स्यादेवम् ॥

प्रमाणमाज्ञा जगतीवसन्तिका सृजामि निःशेषमिदं नियोगिवत् ।

पुरा मदीहा पुनरीशशासनं पयस्तेदेतत्सितया करम्बितम् ॥ ११७ ॥

हे प्रभो, जगतीवसन्तिका समस्तक्षोणीचक्रशिरःशेखरायमाणा । 'आपीडशेखरोत्तंसा वतंसाः शिरसः सृजि' इति हैम्याम् । 'विदर्मेमुभ्रूध्रवणावतंसिका' इति नैषधे । आशा श्रीमदादेशः प्रमाणं शिरस्यारोपयामि । हे स्वामिन्, इदं श्रीमत्प्रसादितं निःशेषं समस्त-
मपि सृजामि करोमि । किञ्चित् । नियोगिवत् । यः कश्चित्स्य सुकरे दुष्करेऽपि कार्ये आप्रयुक्तः स वनिजजीवमपि दुःखात्कृत्यकृत्यं कुरुते स नियोगी सेवक इव । यद्यप्यहं श्रीमत्सेवकोऽस्मि परं नियोगिवत्कार्यकर्ता नास्मि केवलं सेवाकार्येव । यथा परे नियोगिन आश्रवाः श्रीमद्भारताकारकाः श्रीमन्निर्दिष्टं कार्यं कुर्वन्ति तथाह-
मपि करोमीत्यर्थः । पुनर्हे प्रभो, पुरा पूर्वं मदीहा मम बाञ्छा आसीत् । यदेतान्महा-
महेन स्वालयं नयामि । पुनस्तदुपरि ईशस्य पृथ्वीनायस्य पातिसाहेः शासनं आदेशः तदेतत्सितया शकैरया करम्बित मिश्रितं पयो दुग्धं दुग्धपानमिव संजातमिति ॥

अथैनमापृच्छ च भूमिभूषणं प्रदाय धर्माशिपमात्मना पुनः ।

सहानगारैर्निरगात्समाजतः शशीव तारैः शरदभ्रगर्भतः ॥ ११८ ॥

अथ यानांसिंहस्य साहेत्तूर्यदानाद्यादेशान्तरं स सूरिरनगरैः सहागतसाधुभिः सह समाजतः सभामध्याभिरगात् निर्जगाम । क इव । शशीव । यथा कौमुदीपतितारै-
स्तारकैरुपलक्षाद्बहुभूमिः । 'प्रथममुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततन्तुलिः' इति नैषधे । तार-
शब्दोऽकारान्तः । सर्वज्योतिभिः सार्धं शरदभ्रस्य शरदीनधनाघनस्य गर्भत उदरात् निर्गच्छति । किं कृत्वा निर्गतः । एनमकञ्चरं भूमिभूषणं क्षोणीमण्डलमार्तण्डमापृच्छय

वयं वसतौ व्रजाम इत्युक्त्वा पुनरस्य साहेरात्मना स्वेन धर्माशिपं धर्मलाभं प्रदाय दत्त्वा ॥ इति साहिना गोष्ठीकरणानन्तरं सभावहिः पादावधारणं प्रभोः ॥

तदा चकोरायितमर्णवायितं रथाङ्कितं कैश्चन कैरवायितम् ।

खवन्मुदसैश्च विधूपलायितं विलोक्य यद्वक्रमृगाङ्गमङ्गिभिः ॥ ११९ ॥

तदा तस्मिन्नकध्वरसभाया वह्निः प्रभोरागमनावसरे यस्य गुरोर्वक्त्रं मुखमेव मृगाङ्गं चन्द्रं विलोक्य कैश्चनाङ्गिभिर्जनैश्चकोरायितं सूरिमुखलावण्यामृतपानकारिभिर्ज्योत्स्ना-
प्रियैरिवाचरितम् । पुनः कैश्चनार्णवायितं प्रोद्धतितप्रह्लादकल्लोलपटलीप्रवर्धमानाङ्ग-
रोमाञ्चञ्चलशालिशफरितसमुद्दैरिवाचरितम् । समुद्रा हि चन्द्रमालोक्य प्रवर्धन्ते इति जगत्सभावः । कल्पसूत्रेऽपि क्षीरसमुद्रे कल्लोलोर्मयोऽपि दृश्यन्ते । तथा 'वेलावनीव-
नततिप्रतिबिम्बचुम्बिकिर्मोरितोर्मिचयचारिमचापलाभ्याम्' इति नैपथे क्षीरसमुद्रवर्णने ।
पुनः कैश्चन रथाङ्कितम् । तादृशं जगज्जनैरभिनन्द्यमानं प्रमुहदयमालोक्य । हृदयेऽभ्य-
सूयाद्वितदुःखं दधानैः कुपाक्षिकैः चक्रवाकैरिवाचरितम् । चन्द्रोदये हि चक्रवाकानां दुःखमित्यपि जगत्सभावः । यदुक्तम्—'कथय किमपि दृष्टं स्थानमत्र श्रुतं वा व्रजति दिनकरोऽयं यत्र नास्तं कदाचित् । इति विहगसमूहं नित्यमापृच्छयमानो रजनिविरह-
भीतश्चक्रवाको वराकः ॥' इति चक्रवाकाष्टके । पुनः कैश्चित्कैरवायितं विकसितनयनैः
कुमुदैरिवाचरितम् । पुनः कैश्चन । खवन्ति निःसरन्ति याति हर्षाधूणि प्रमोदवाष्पाणि
तैः कृत्वा विधूपलायितं चन्द्रकान्तरलैरिवाचरितम् । चन्द्रोदये हि चन्द्रकान्तमणयो हि
अमृतं क्षीरं यमन्तीति लोकरुढिः कविसमयश्च । तथा 'यदगारघटाट्टकुटिमत्प्रवदिन्द्र-
पल्लुन्दिलापया' इति नैपथेऽपि ॥

तदाभवद्भूमिनभःप्रचारिणां जयारवो भूपुरहृतवर्त्मनोः ।

समीक्ष्य सूरैर्महिमानमुत्तमं हृदा दधाने इव रोदसी स्तुतः ॥ १२० ॥

तदा तस्मिन्नावसरे भूर्भूमी पुरहृतवर्त्म नभोद्गणः । 'यहुवगादसुरेश्वराध्व' इति नै-
पथे । 'सुरेश्वरस्य शफस्य अध्वा मार्गः' इति तदर्थः । तयोर्विषये भूमिनभःप्रचारिणां
भूचराणां समस्तमानवानां खेचराणामदृश्यान्तरिक्षचारिणां सिद्धगन्धर्वविवाधराणां
जिनशासनाधिष्ठायकसुराणां वा यानानां विविधगजवाजिशिविकामुखासनस्पन्दानाम् ।
उपर्यारोहकत्वेनान्तरिक्षचारिता । तेषामुच्चैःस्थितत्वेन खेचराणां नराणां जयारवः
जयजयेति गिनादः अभवत्संजायते स्म । उप्रेक्ष्यते—सूरैर्मुनीन्द्रोर्महिमानं मा-
हात्म्यं समीक्ष्य सम्यगवलोक्य हृदा मानसेन कृत्वा अद्भुतमाश्चर्यं दधाने विभ्राणे
रोदसी भूमीनमसी दिवस्पृथिव्यौ वा स्तुतः स्तुतिं कुरुतः ॥

मिलत्पयोवाहपयोधिगर्जितैरिवाहतातोद्यनिनादसान्द्रितैः ।

प्रमोदमाद्यनुमैस्तनुमतां जगत्तदा शब्दमयं स जायते ॥ १२१ ॥

तदा तस्मिन्वसतिसमागमनसमये तनूमतां भविकजनानां प्रमोदेन प्रोल्लसत्प्रबलप्र-
ह्लादेन गायन्तो बहुलीभवन्तो ये तुमुला व्याकुलशब्दाः 'अध्वं धावत यात मुञ्चत पुरः
पन्थानम्' इत्यादिकोलाहलासौः कृत्वा जगद्विश्वं शब्दमयं केवलं नादस्वरूपं जायते
स्म । किंभूतैः तुमुलैः । आहतानि हस्तदण्डादिभिस्ताडितानि उपलक्षणांमुखैर्वादितानि
च परस्परं दण्डैर्वा घर्षितानि आतोषानि नानाविधानि वादित्राणि तेषां निनादनिर्घोषैः
सान्द्रितैर्नारन्ध्रीभूतैः । उत्प्रेक्ष्यते—मिलन्तः क्षिप्यन्तः दिग्दिग्भ्यः आगत्य एकीभ-
वन्तो वा अविरलसलिलपटलैः पर्युन्नमन्तो वा पयोवाहाः प्रबलजलभृतगर्भघना यत्र
तादृशस्य पयोधैर्गर्जितैर्गम्भीरधीरारवैरिव ॥

कुलाङ्गनाभिः प्रभुमूर्ध्नि हैमनप्रसूनमुक्ताफललाजराजिभिः ।

वर्षापरि प्रावृषि मेघपङ्क्तिभिस्तदाम्बुधारा शिखरे गिरेरिव ॥ १२२ ॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे प्रभुमूर्ध्नि हीरसूरेर्मस्तकोपरि कुलाङ्गनाभिः सुकुलोद्भवसधव-
धूमिर्हैमनानि हेन्नाभिमानि सुवर्णसंवन्धीनि । 'हीराकुरश्वावृषि हैमनीव' इति नैपथे ।
'हैमः अकारान्तः पुनपुंसके नकारान्तस्तु नपुंसके एव' इति लिङ्गानुशासनावचूणौ । प्रसू-
नानि कुसुमानि । उपलक्षणात् रूप्यपुष्पाणि च । तथा मुक्ताफलानि मौक्तिकानि ।
तथा लज्जा अक्षता उपलक्षणादक्षततन्दुलाश्च तेषां राजयः श्रेणयो वर्षापरि वृष्टाः ।
काभिरिव । मेघपङ्क्तिभिरिव । यथा प्रावृषि वर्षाकाले धाराधरधोरणीभिर्गिरेः पर्वतस्य
शिखरे शृङ्गोपरि अम्बुधाराः पयःप्रवाहाः वर्धन्ते । 'वर्ष वर्धणे' धातुः । यदु-
क्तम्—'गर्जति शरदि न वर्पति वर्पति वर्षासु निःस्वनो मेघः' इति वचनात् ॥

परार्ध्यसंख्यैः पुरुषैः परिष्कृतः प्रभुर्महे विभ्रति मेदसां भरम् ।

चतुर्निकायप्रभवैरिवामरैः प्रतिष्ठते स त्रिजगत्पुरंदरः ॥ १२३ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः प्रतिष्ठते स्म । राजद्वाराद्वसति प्रति प्रचलति स्म । कस्मिन् सति । महे
थानसिंहादिश्राद्धजननिमित्तमहोत्सवे मेदसां पुथीनां भरमतिशयं विभ्रति धारयति
सति । 'तपत्पूर्तावपि मेदसां भरा विभावरीभिर्वभरां वभूविरे' इति नैपथे । किंभूतैः
पुरुषैः । परार्ध्याः सर्वोत्कृष्टाः लौकिकसंख्याः । यथा 'एकं दश शतं सहस्रमयुतं लक्षं
प्रयुतं कोटी अवयमञ्जं खर्वं निखर्वं महाम्बुजं शङ्कु वाधिरन्त्यं मध्यं परार्ध्यमेतत्प्रमा-
णैर्गणनातीतैर्मनुष्यैः प्रकृष्टा वा संख्या प्रमाणमुत्तमो विचारो धर्मतत्त्वादिको वितर्को
येषाम् । 'संख्यैकादौ विचारे च' इत्यनेकार्थः । 'परार्ध्यं च प्रकृष्टे स्यात्संख्यायामपि' इति
अनेकार्थः । परिष्कृतः परितः परित्यक्तः । क इव प्रतस्थे । त्रिजगत्पुरंदर इव । यथा
जगत्प्रथीनायकस्तीर्थकरः चत्वारो निकाया नराणि भवनानि ज्योतिर्विमनानि कल्पवि-
नानानि च गृहाणि येषां चत्वारो निकायाः संधाः समुदाया वा येषाम् । अथ वा
व्यन्तरभवनपतिज्योतिर्ध्वमानिकलक्षणा निष्ठाया वैक्रियशक्तिकामचारिदेवत्वेन स-
मानधर्मिकजातिप्रभवैः । 'निकायस्तु सधर्मिणाम्' इति हैम्याम् । 'निकायः सप्तसं-

घयोः । परमात्मनि लक्ष्ये च' इत्यनेकार्थः । तादृशैरमरैः । 'चतुर्विधामर्त्यनिकायकोटिर्ज-
घन्यभावादपि पार्श्वदेशे' इति हैम्याम् । परिवारितः प्रतिष्ठते । परीत्यध्याहारः ॥

निपीयमानो नयनैर्मृगीदृशामिवाचर्यमानो विकचाम्बुजन्मभिः ।

प्रणूयमानः कविभिर्नवस्तवैर्जगत्पृणन्वीर्यगुणैश्च वास्तवैः ॥ १२४ ॥

मृगारिरद्रेरिव कंदरोदरे कृशोदरीणां मनसीव मन्मथः ।

अमर्त्यदन्ती चतुरे हरेरिव व्रतिक्षितीन्द्रो वसतौ विवेश ॥ १२५ ॥

स व्रतिक्षितीन्द्रः हीरविजयसूरिराजो वसतौ उपाश्रये विवेश प्रविष्टवान् । क इव ।
मृगारिरिव । यथा कण्ठीरवः अद्रेः पर्वतस्य कंदरोदरे गुहामध्ये प्रविशति । पुनः क इव ।
मन्मथ इव । यथा मनोभवः कृशोदरीणां तरुणीनां मनसि चित्ते प्रविशति । पुनः क
इव । अमर्त्यदन्तीव । यथा सुरगज ऐरावणगजः हरेरिन्द्रस्य चतुरे हस्तिशालायां
प्रविशति । 'हस्तिशाला तु चत्वरम्', 'वाजिशाला तु मन्दुरा' इति हैम्याम् । स किं क्रिय-
माणः । मृगोदृशां सारङ्गीलोचनानाम् । 'सारङ्गी सिद्धशावं स्पृशति सुतधिया नन्दिनी
व्याघ्रपोतम्' इत्यादि समवसरणवर्णने । नयनैर्नैर्निपीयमानः सादरं निरीक्ष्यमाणः ।
उत्प्रेक्ष्यते—विकचाम्बुजन्मभिश्चन्द्रिणीलोत्पत्तिरिवाचर्यमानः पूज्यमान इव । पुनः किं
क्रियमाणः । कविभिः काव्यकर्तृभिः पण्डितैर्वा नवस्तवैः सयस्कैः काव्यैः स्तुतिभिर्वा
प्रणूयमानो वर्ण्यमानः स्तूयमानः । स किं कुर्यन् । वास्तवैः । स्वाभाविकैः जिनवज्रमका-
लोत्पन्नेः स्त्रीयगुणैः कृत्वा जगद्विश्वलोकं पृणन् आनन्दयन् ॥ इति सूरैः समदं
वसतावागमनम् ॥

प्रतापदेवीतनयस्तदुत्सवे समर्थयन्नार्थिततेर्मनोरथान् ।

दरिद्रमुद्रामभिनत्तमां तटीं प्रवाहवत्प्रावृषि वार्धियोपितः ॥ १२६ ॥

तस्मिन् सूरैरुपाश्रयसमागमनमहामहे प्रतापदेवीतनयः स्थानसिंहः अर्थिततेर्याचकप्रे-
मेर्मनोरथानभिलषान् समर्थयन् दरिद्रमुद्रां दुःखावस्थामभिनत्तमामतिशयेन भिनत्ति स्म ।
किंवत् । प्रवाहवत् । यथा प्रावृषि बहुसलिलभरनिर्भरातिसमुद्रमननिरन्तरनिष्पतघोर-
धाराधोरणीबन्धुरधाराधरसमये वार्धियोपितः समुद्रमहिलाया नद्याः प्रवाहः पानीयपूरः
तटी सरिदुभयवर्गीयोऽभूतीम् । वीरभित्तिमित्यर्थः । भिनत्ति पाटयति ॥

तडिद्वता तस्य निजातिपातुकां समीक्ष्य सर्वार्थिषु कामयार्पिताम् ।

शितीकृतास्येन पदं मुरद्विपो निपेय्यते तत्तुलनाकृते किमु ॥ १२७ ॥

तडिद्वता विदुर्नितातुपद्मभाजा मेपेन तत्तुलनाकृते तदवसरदानशीण्डीभवत्स्थान-
सिंहसमानताप्राप्तये । उत्प्रेक्ष्यते—मुरद्विपः पदं निपेय्यते विष्णुपदं व्योम समुपास्यते
इव । किंभूतेन तडिद्वता । शितीकृतं कृष्णं विदितमाम्य वदनं येन । किं कृत्वा । तस्य
थानसिंहस्य निजमात्मानमतिपतति अतिक्रामतीत्येवंशीलां निजातिपातुकां काम-

मतिशयेन कामानभिलाषान् वर्पति संपूरयति इत्येवंशीलः कामवर्पां तस्य भावस्ततां
सनीक्ष्य दृष्ट्वा । 'सरूपाणामेकशेषः—' इत्येककामशब्दलोपः ॥ इति थानसिंहकृतसू-
रिसमागममहोत्सवः ॥

स्वकोशरक्षाधिकृतस्य भूमिमानिवाखिलक्षोणिजयार्जितैर्धनैः ।

विधाय कोशं नृपदत्तपुस्तकैः स स्थानसिंहस्य वंशवदं व्यधात् ॥ १२८ ॥

स हीरविजयसूरिः नृपेणाकञ्चरसाहिना दत्तैरुपदीकृतैः पुस्तकैः कोशं भाण्डागारं
विधाय स्वयं निष्पाद्य स्थानसिंहस्य वंशवदमायत्तं व्यधात्के । क इव । भूमिमानिव । यथा
पृथ्वीपालः अखिलायाः समस्तायाः क्षोणेः पृथिव्या जयेन स्वायत्तीकरणेनार्जितैः सं-
चित्तैर्धनैः द्रविणैः । इदं तु साधितत्रिखण्डवसुधामण्डलस्यैव मण्डलीकस्य राजाधिराजस्य
घटते । कोशं निर्माय स्वस्यात्मनः कोशस्य भाण्डागारस्य रक्षायामधिकृतस्यादृतस्य
सम्यग् नीतिमत्सत्यवाक् स्वामिभक्ततया अङ्गीकृतस्य भाण्डागारिणो वंशं विधत्ते ॥
इति पुस्तककोशः ॥

क्रमान्महादेशमिवावनीशितुर्निदेशमासाद्य पयोधरोदये ।

फतेपुरात्स प्रभुरागरापुरं पवित्रयामास पदाम्बुजन्मभिः ॥ १२९ ॥

स प्रभुः सूरिः पयोधरोदये वर्षाकालप्रारम्भे क्रमादनुक्रमतः फतेपुरात् श्रीकरीन-
गरात् समसेनपुरापरपर्योयमागरा इति नाम पुरं पदाम्बुजन्मभिः चरणकमलैः कृत्वा
पवित्रयामास पावनीकरोति स्म । किं कृत्वा । क्रमातिक्रियद्विर्वासैरवनीशितुरकञ्चरसाहे-
निदेशमाज्ञामासाद्य प्राप्य । कमिव । महादेशमिव । यथा कश्चिद्राजरज्जकः राज्ञः सकाशा-
न्महान्तं जनपदमासादयति लभते ॥ इत्यागरानगरे गमनम् ॥

न राजहंसान्कचन प्रवासयन्वियोगिनोऽपि प्रणयंश्च निर्वृत्तान् ।

न दुर्दिनं कापि सृजंस्तमोद्विषं न च द्विपनिर्दलयज्जलोदयम् ॥ १३० ॥

मनोभवं वाभिभवन्गुरोर्महो न निहुवानः स्थिरतां पुनर्वहन् ।

अभूदपूर्वः प्रभुरम्बुदः पुरे जिनक्रमोपासनकृद्दिवानिशम् ॥ १३१ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः पुरे तत्रागरानगरे अपूर्वोऽसाधारणोऽम्बुदो मेघोऽभूद्भूव । किं
कुर्वन् । राजसु नृपेषु हंसाः प्रधानास्तात्र प्रवासयन् न पीडयन् । आनन्दयन्त्रित्यर्थः ।
'संहरति निर्दलयति निर्वासयति प्रवासयति' इति क्रियाकलापे हिंसायाः क्रियाः ।
यदि वा नृपश्रेष्ठान् प्रकर्षेणातिशयेन वासयन् दयादिधर्मतत्त्वे स्थापयन् वासं कारयन् ।
अथ वा कृपाधर्मसुगन्धवस्तुसौरभेण न सुगन्धीकुर्वन्नपि वासयन्नेव । नकारः
काकर्षवाची । मेघस्तु वर्षाकाले हंसान्मानसं प्रति प्रस्थापयति । यथा—'प्रोपितकलहं-
सवयसि' इति चम्पूकथायाम् । 'प्रोपिता मानसं प्रस्थापिता हंसपक्षिणो येन' इति
तद्वृत्तिः । पुनः किंविशिष्टः । विशिष्टः मनोवाक्यसंयन्त्री अथ वा यमाद्यह्युक्तः प्रश-

घयोः । परमात्मनि लक्ष्ये च' इत्यनेकार्थः । तादृशैरमरैः । 'चतुर्विधामर्त्यनिकायकोटिर्ज-
घन्यभावादपि पार्श्वदेशे' इति हैम्याम् । परिवारितः प्रतिष्ठते । पथीलध्याहारः ॥

निपीयमानो नयनैर्मृगीदृशामिवाच्यमानो विकचाम्बुजन्मभिः ।

प्रणूयमानः कविभिर्नवस्तवैर्जगत्पृणन्वीर्यगुणैश्च वास्तवैः ॥ १२४ ॥

मृगारिरद्रेरिव कंदरोदरे कुशोदरीणां मनसीव मन्मथः ।

अमर्त्यदन्ती चतुरे हरेरिव प्रतिक्षितीन्द्रो वसतौ विवेश ॥ १२५ ॥

स प्रतिक्षितीन्द्रः हीरविजयसूरिराजो वसतौ उपाश्रये विवेश प्रविष्टवान् । क इव ।
मृगारिरिव । यथा कण्ठीरवः अद्रेः पर्वतस्य कंदरोदरे गुह्यामध्ये प्रविशति । पुनः क इव ।
मन्मथ इव । यथा मनोभवः कुशोदरीणां तरुणीनां मनसि चित्ते प्रविशति । पुनः क
इव । अमर्त्यदन्तीव । यथा मुरगज ऐरावणगजः हरेरिन्द्रस्य चतुरे हस्तिशालायां
प्रविशति । 'हस्तिशाला तु चत्वरम्', 'वाजिशाला तु मन्दुरा' इति हैम्याम् । स किं क्रिय-
माणः । मृगोदृशां सारङ्गीलोचनानाम् । 'सारङ्गी सिंहशावं स्पृशति सुतधिया नन्दिनी
व्याघ्रपोतम्' इत्यादि समवसरणवर्णने । नयनैर्नैर्निपीयमानः सादरं निरीक्ष्यमाणः ।
उत्प्रेक्ष्यते—विकचाम्बुजन्मभिर्निद्रिद्रोतलोत्पत्तिरिवाच्यमानः पूज्यमान इव । पुनः किं
क्रियमाणः । कविभिः काव्यकर्तृभिः पण्डितैर्वा नवस्तवैः सद्यस्कैः काव्यैः स्तुतिभिर्वा
प्रणूयमानो वर्ण्यमानः स्तूयमानः । स किं कुर्वन् । वास्तवैः । स्वाभाविकैः जिनवज्जन्मका-
लोत्पन्नैः स्वीयगुणैः कृत्वा जगद्विश्वलोकं पृणन् आनन्दयन् ॥ इति सूरैः समहं
वसतावागमनम् ॥

प्रतापदेवीतनयस्तदुत्सवे समर्थयन्नर्धिततेर्मनोरथान् ।

दरिद्रमुद्रामभिनत्तमां तटीं प्रवाहवत्प्रावृषि वार्धियोपितः ॥ १२६ ॥

तस्मिन् सूरैरुपाश्रयसमागमनमहामहे प्रतापदेवीतनयः स्थानसिंहः अर्थिततेर्याचकप्रे-
षेर्मनोरथानभिलाषान् समर्थयन् दरिद्रमुद्रां दुःखावस्थामभिनत्तमामतिशयेन भिनत्ति स्म ।
किंचत् । प्रवाहवत् । यथा प्रावृषि बहुसलिलभरनिर्भरातिसमुद्रमननिरन्तरनिष्पतप्रीर-
धाराधोरणीवन्धुरधाराधरसमये वार्धियोपितः समुद्रमहिलाया नद्याः प्रवाहः पानीयपूरः
तटीं सरिदुभयसमीपोषभूमीम् । तीरभित्तिमित्यर्थः । भिनत्ति पाटयति ॥

तद्विद्वता तस्य निजातिपातुकां समीक्ष्य सर्वार्थिषु कामवर्षिताम् ।

शितीकृतास्येन पदं मुरद्विपो निपेव्यते तत्तुलनाकृते किमु ॥ १२७ ॥

तद्विद्वता विद्वद्विद्वतानुपपन्नभाजा मेपेन तत्तुलनाकृते तदवसरदानशाण्डीभवत्स्थान-
सिंहसमानताप्राप्तये । उत्प्रेक्ष्यते—मुरद्विपः पदं निपेव्यते विष्णुपदं व्योम समुपास्यते
इय । किंभूतेन तद्विद्वता । शितीकृतं कृष्णं विहितभास्य वदनं येन । किं कृत्वा । तस्य
पानसिंहस्य निजमात्मानमतिपतति अतिक्रामतीत्येवदीप्तां निजातिपातुकां काम-

मतिशयेन कामानभिलाषान् वर्पति संपूरयति इत्येवंशीलः कामवर्पां तस्य भावस्तत्तां समीक्ष्य दृष्ट्वा । 'सरूपाणामेकशेषः—' इत्येककामशब्दलोपः ॥ इति शानसिंहकृतसूरिसमागममहोत्सवः ॥

स्वकोशरक्षाधिकृतस्य भूमिमानिवाखिलक्षोणिजयार्जितैर्धनैः ।

विधाय कोशं नृपदत्तपुस्तकैः स स्थानसिंहस्य वशंवदं व्यधात् ॥ १२८ ॥

स हीरविजयसूरिः नृपेणाकञ्चरसाहिना दत्तैरुपदीकृतैः पुस्तकैः कोशं भाण्डागारं विधाय स्वयं निष्पाद्य स्थानसिंहस्य वशवदमायत्तं व्यधाच्छक्रे । क इव । भूमिमानिव । यथा पृथ्वीपालः अखिलायाः समस्तायाः क्षोणेः पृथिव्या जयेन स्वायत्तीकरणेनार्जितैः संचितैर्धनैः द्रविणैः । इदं तु साधितत्रिखण्डवसुधामण्डलस्यैव मण्डलीकस्य राजाधिराजस्य घटते । कोशं निर्माय स्वस्यात्मनः कोशस्य भाण्डागारस्य रक्षायामधिकृतस्यादृतस्य सम्यग् नीतिमत्सत्यवाक् स्वामिभक्ततया अङ्गीकृतस्य भाण्डागारिणो वशं विधत्ते ॥ इति पुस्तककोशः ॥

क्रमान्महादेशमिवावनीशितुर्निदेशमासाद्य पयोधरोदये ।

फतेपुरात्स प्रभुरागरापुरं पवित्रयामास पदाम्बुजन्मभिः ॥ १२९ ॥

स प्रभुः सूरिः पयोधरोदये वर्षाकालप्रारम्भे क्रमादनुक्रमतः फतेपुरात् श्रीकरीनगरात् उग्रसेनपुरापरपर्यायमागरा इति नाम पुरं पदाम्बुजन्मभिः चरणकमलैः कृत्वा पवित्रयामास पावनीकरोति स्म । किं कृत्वा । क्रमात्क्रियद्भिर्वासरेखनीशितुरकञ्चरसाहे-निदेशमाज्ञामासाद्य प्राप्य । कमिव । महादेशमिव । यथा कथिद्राजरजकः राज्ञः सकाशा-न्महान्तं जनपदमासादयति लभते ॥ इत्यागरानगरे गमनम् ॥

न राजहंसान्कचन प्रवासयन्वियोगिनोऽपि प्रणयंश्च निर्वृतान् ।

न दुर्दिनं क्वापि सृजंस्तमोद्विषं न च द्विपन्निर्दलयञ्जलोदयम् ॥ १३० ॥

मनोभवं वाभिभवन्गुरोर्महो न निहुवानः स्थिरतां पुनर्वहन् ।

अभूदपूर्वः प्रभुरम्बुदः पुरे जिनक्रमोपासनकृद्दिवानिशम् ॥ १३१ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः पुरे तन्नागरानगरे अपूर्वोऽसाधारणोऽम्बुदो मेघोऽभूद्भूव । किं कुर्वन् । राजसु नृपेषु हंसाः प्रधानास्तान् प्रवासयन् न पीडयन् । आनन्दयन्निर्लथः । 'संहरति निर्दलयति निर्वासयति प्रवासयति' इति क्रियाकलापे हिंसायाः क्रियाः । यदि वा नृपश्रेष्ठान् प्रकर्षेणातिशयेन वासयन् दयादिधर्मतत्त्वे स्थापयन् वासं कारयन् । अथ वा कृपाधर्मसुगन्धवस्तुसौरभेण न सुगन्धीकुर्वन्नपि वासयन्नेव । नकारः काकर्षेवाची । मेघस्तु वर्षाकाले हसान्मानसं प्रति प्रस्थापयति । यथा—'प्रोपितकलहं-सवयसि' इति चम्पूकथायाम् । 'प्रोपिता मानसं प्रस्थापिता हंसपक्षिणो येन' इति तद्वृत्तिः । पुनः किंविशिष्टः । विशिष्टः मनोवाक्यसंबन्धी अथ वा यमाद्यद्भ्युक्तः प्रश-

स्तोऽन्यो वा योग एवामस्तीति । यदि वा सर्वसांसारिकसद्वाद्वियोगो विरहः पृथग्भावो विद्यते येषां ते वियोगिनः संयमिनस्तेषां निर्वृत्तिं मोक्षं प्रणयन् कुर्वन् । विरहिणामपि प्राचीनाचीर्णकर्मपरिणतिप्रकटनपूर्वं संसारानित्यतां प्रकटयन् धर्मोपदेशप्रदानादिना सुखयन् । मेघस्तु वियोगिनो व्यययति । पुनः किंभूतः । कापि कुत्रापि स्थाने दुर्दिनं दुष्टं दिवसं न सृजन् । अपि तु प्रतिबोधप्रदानेन धर्ममाहात्म्यास्तुदिवसानेव कुर्वन् । मेघस्तु दुर्दिनं घनघटासंघट्टप्रकटीभवद्विकटान्धकारं करोति । च पुनस्तमसामज्ञानानां पाप्मनां वा द्विपं भेदकं ज्ञानिनं साधुं वा न द्विपन्न संतापयन् प्रत्युत प्रीणयन् । मेघस्तु तमोद्विषं भास्करं चन्द्रं वा द्वेष्टि आवृणोति । पुनः किंभूतः । डलयोरैक्यात् भावप्रधाननिर्देशाच्च जडत्वस्य जाड्यत्वोदयमज्ञानप्रादुर्भावं निर्दलयन् व्यापादयन् । मेघस्तु जलोदयं वर्धते । च पुनर्मनोभवं काममभिमवन् पराजयमानः । मेघस्तु मदनं मदयति । पुनः किं कुर्वाणः । गुरोः स्वधर्माचार्यस्य विजयदानसूरेर्महः प्रतापं तेजो वा न निहुवानः प्रकटीकुर्वाणः । मेघस्तु वृहस्पतितारकतेजो निहुते विलुम्पति । पुनः किं कुर्वन् । स्थिरतां संयमधर्मादिषु साहसिकयात्स्थैर्यं वहन् । मेघस्तु चपलाशयत्वाच्चैकत्र कुत्रचित्तिष्ठति । पुनः किंभूतः । दिवानिशं दिवसे निशायां च जिनाणां तीर्थकृतां क्रमाणां पादारविन्दानामुपासनां स्तुतिध्यानप्रणामादिभिः सेवां करोति । मेघस्तु जिनक्रमस्य विष्णुपदस्य सेवां वर्षास्वेव तत्रापि कदाचिन्न यावद्गमकालमत एव गुरोर्मेघादस्राधारणता ॥ युग्मम् ॥

क्रमाच्चतुर्मासकवासरान्पयोधरे दधाने बहलीभविष्णुताम् ।

निनाय तस्मिन्परिवर्ततां धुनी धवेऽब्धिशायीव गणेन्दिरावरः ॥ १३२ ॥

गणेन्द्रावरस्तपागच्छलक्ष्मीपतिः तस्मिन्नागरानगरे क्रमात्पर्युषणादिपरिपाठ्या चतुर्मासकवासरान् वर्षाशरहतुदिनान् परिवर्ततां क्षयभावं निनाय अतिक्रामति स्म । 'कृत्पो युगान्तः कल्पान्तः संहारः प्रलयः क्षयः । संवतः परिवर्तश्च' इति हैम्याम् । संपूर्णतां प्रापयामास । कस्मिन्सति । पयोधरे जलवाहे घने बहलीभविष्णुतां दशभ्योऽपि दिग्भ्योऽभ्येक्ष्य समुद्रम्य समुद्रम्य अखण्डवारिभारावर्पणशीलतां दधाने सति । क इव । अब्धिशायीव । यथा समुद्रशयनशीलो विष्णुः वर्षासु नारायणः शेषशय्यायां समुद्रे शेते इति लोकहृदिः । यदुक्तं चम्पूकथायां वर्षावर्णने—'क्षीरसमुद्रनिद्राणवाणवाहुच्छिदि' इति । वारिणी वर्षा वासरान्परिवर्ततां लम्भवति ॥ इत्यागरानगरे चानुर्मासकरणम् ॥

ततोऽल्पकर्मा तपसेव संसृतिं प्रतीर्य पोतेन पतङ्गनन्दनाम् ।

अरिष्टनेमेर्जनुषा पवित्रितं प्रतस्थिवान्छौर्यपुरं प्रति प्रभुः ॥ १३३ ॥

ततश्चतुर्मासा अनन्तरं प्रभुः सूरिः सौर्यपुरं प्रति प्रतस्थिवान् प्रचलितः । किंभूतं सौर्यपुरम् । अरिष्टनेमेर्द्राविसृतितीर्थकृत्प्रेमिनायस्य जनुषा जन्मना पवित्रितं पावनीभूतम् । किं कृत्वा । पोतेन यानपात्रेण कृत्वा पतङ्गनन्दनां सूर्यपुरीं यमुनां प्रतीर्य

तीर्त्वा समुल्लङ्घय । क इव । अल्पकर्मैव । यथा लघुकर्मा आसन्नसिद्धिः बहुक्षीणकर्म-
प्रकृतिर्जन्तुस्तपसा संसृतिं संसारं प्रतरति । पाठान्तरे तर्था नावा कृत्वा अर्थम्णो भानो-
नेन्दनां पुत्रीं नदीं यमुनां प्रतीर्य । क इव । भवीव । यथा भव्यजीवो भरतादिवद्भावनाया
शुभाध्यवसायेन संसृतिं प्रतरति ॥

यमीसमीपे रपडीपुरे क्रमात्स संघलोकेन समं समीयिवान् ।

मनोरथाकृष्टमिवागतं पुरो व्यलोकयच्छौर्यपुरं पुरस्ततः ॥ १३४ ॥

स सूरिः क्रमात्प्रयाणपरिपाटीतः यम्वा यमुनानद्याः समीपे पार्श्ववर्तिनि रपडीनामि-
पुरे समीयिवान् समागतः । कथम् । समं सार्धम् । केन । संघलोकेन आगराप्रमुखनगराद्वा-
समुदायेन । आद्धानामनु आद्ध्योऽपि समेता एव । ततः रपडी आगमनानन्तरं पुरो-
ऽप्रे शौर्यपुरं नाम नगरं 'सोरीपुर' इत्यधुना प्रसिद्धं व्यलोकयत्पश्यति स्म । उत्प्रे-
क्ष्यते—मनोरथेन सूरीशितुरभिलाषेणाकृष्टमाकृष्टथानीतमिव प्रभुपुरः प्रादुर्भूतम् ॥

प्रभुः प्रियस्येव सधर्मचारिणीमहर्निशं शौर्यपुराङ्गचारिणीम् ।

च्युतोत्तरीयां कवरीमिवार्णवाम्बरेन्द्रराया नवभङ्गसङ्गिनीम् ॥ १३५ ॥

संबन्धस्त्वग्रे वक्ष्यते । केवलं कालिन्देव वर्ण्यते—यमुनां किंभूताम् शौर्यपुरः सो-
रीपुरस्य अङ्के समीपे । 'अङ्कः स्थाने क्रोडेऽन्तिकगणसोः' इत्याद्यनेकार्थः । चरति वहती-
त्येवंशीलाम् । कथम् । अहर्निशं निरन्तरम् । कामिव । सधर्मचारिणीमिव । यथा प्रियस्य स्व-
वच्छमस्य समानेन धर्मेण चरणशीला पतिव्रता पत्नी नक्तं दिनमङ्के उत्सङ्गे क्रोडे वा समीपे वा
चरति प्रवर्तते इत्येवंशीला स्यात्सति व्यतिकरे भर्तुस्तत्तद्ग्रे उपविशति । यदुक्तं नेमि-
चरित्रे—'अनुज्ञाप्य स्वपितरो देवदन्तीमुपेयुषीम् । रथमारोपयामास नलोऽङ्के च न्य-
वीविशत् ॥' इत्युत्सङ्गारोपणम् । तथा 'विना ममोरः कतरत्तवासनम्' इति नैपथे । इति
क्रोडे । 'अथ सधर्मिणी । पत्नी सहचरी' इति द्वैम्याम् । सहचरत्वेन समीपचारिणी ।
उत्प्रेक्ष्यते—अर्णवाम्बरेन्द्ररायाः समुद्रवसनालक्ष्म्याः क्षोणीश्रियः कवरीं वेणीमिव ।
किंभूतां कवरीम् । च्युतं शिरस्तः स्रस्तमुत्तरीयमुपर्याच्छादनवसनं यस्याः । पुनः किंभू-
ताम् । नवाः सद्यस्काः भङ्गात्तरङ्गा रचनाश्च विद्यन्ते यस्याम् ॥

व्यवस्यमानामिव जेतुमम्बरापगां तरङ्गैर्गगनावगाहिभिः ।

प्रियेण चाणूरभिदा वियोगिनीं निपेवमानामिव तीर्थमेदिनीम् ॥ १३६ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—गगनावगाहिभिर्नमोद्गणालिङ्गनशीलेस्तरङ्गैः कल्लोलैः कृत्वा अम्बरापगां
स्वर्गगङ्गां जेतुं श्रिया परामर्शितुं व्यवस्यमानामुद्यमं कुर्वाणामिव । 'प्रगल्भमानाम्' इति
पाठो वा । अर्थः पूर्वोक्त एव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चाणूरनामानं मङ्गं भिनत्ति स्मेति
चाणूरभित्तेन विष्णुना भर्त्रा समं वियोगिनीं विरहिणीम् । अत एव वैराग्याहुः खो-
त्थिल्ये वा । 'जम्भन्तरे न विहृदइ उत्तममहिलाणजं किञ्च पिम्मम् । कालिन्दिक्कन्हु-
विरहे अञ्जवि कालं जलं वहइ ॥' इति वचनात्कृष्णेन कान्तेन वियोगिनीं वियोगवतीम् ।

वियोगिनां वैराग्यं दुःखोच्छेदकरणं युक्तमेव । तीर्थमेदिनी श्रीमन्नेमिनाथजन्मकल्याणकभूर्मा निषेवमानां भजन्तीमिव ॥

जलावगाहागतदन्तिपङ्क्तिभिर्निर्लीनशैलाब्धितुलावहामिव ।

भुजामिवान्भोजमुखीं मृणालिकां हिरण्यबाहुं दधतीं च नाभिवत् १३७

पुनरुप्रेक्ष्यते—जलावगाहार्यं सूर्यातपातितास्रवपुस्तथा वा सातेन वा तरुणकरिणीभिः समं सलिलकेलिकरणायागताभिः समेताभिर्दन्तिपङ्क्तिभिर्गजराजीभिः कृत्वा निर्लीना वज्रपाणिमयात्प्रणदयास्वपाघपानीयप्रविष्टाः शैलाः पर्वता यत्र तादृशस्याब्धेः समुद्रस्य तुलायाः साम्यस्य वहां धारिणीमिव । पुनरुप्रेक्ष्यते—किं कुर्वतीम् । दधतीं विभ्रतीम् । काम् । मृणालिकां पद्मनालिकाम् । कामिव । अम्भोजमुखीमिव । यथा पद्मवदना स्त्री कोमलां भुजां बाहुलतां धत्ते । च पुनः स्त्रीनाभिवत्तुन्दकुपिकामिव हिरण्यबाहुं शोणं हृदं दधतीम् । अथ चन्द्रमाः । अम्भोजं कमलमेव मुखं वदनं यस्याः ॥

अमुं नमन्तीमिव वीचिसंचयैर्विभावयन्तीं शफरीक्षणैरिव ।

अभिप्लवन्तीमिव विष्किरकणैर्लुलत्कजैर्नृत्यमिव प्रकुर्वतीम् ॥ १३८ ॥

पुनरुप्रेक्ष्यते—वीचिसंचयैः उन्नमन्नमद्भिः परिस्फुरत्तरङ्गणैः कृत्वा अमुं सूरिन्द्रं नमन्तीमिव कलोलमालानामुन्नम्य नम्रीभवनेन प्रणम्य सृजन्तीमिव । पुनरुप्रेक्ष्यते—शफर्यो मत्स्या एव ईक्षणानि । अथ वा 'मीनलोचनैः' इति पाठे मीना एव लोचनानि नयनानि तैर्विभावयन्तीमिव । सूरिन्द्रं निर्निमेषं निरीक्ष्यमाणामिव । तथा 'विस्फुरच्छफरीनेत्रा तत्रापि रणसाक्षिणी । अस्ति ज्योत्स्नासपत्न्याम्बुरियमेव सरस्वती ॥' इति पाण्डवचरित्रे । पुनरुप्रेक्ष्यते—विष्किराणां जलचारिणां हंससारसकौशादीनां पानीयपानागतानामपरेषां वा पक्षिणां कर्णैः शब्दैः कृत्वा सुनीन्द्रममुमभिप्लवन्तीमिव सूरैः स्तुतिं विदधतीमिव । पुनरुप्रेक्ष्यते—लुलन्ति प्रचलत्कलोलैस्तरलीभवन्ति यानि कजानि कमलानि तैरस्य पुरो नृत्यं ताण्डवं कुर्वतीमिव ॥

निखेलियोपास्तनचन्दनद्रवैः सरिद्धरासंवलितप्लवामिव ।

क्रमात्स तत्राप्यवतीर्य सूर्यजां न्यभाल्यन्नेमिनिकेतनं पुरः ॥ १३९ ॥

पुनरुप्रेक्ष्यते—नितरां स्वस्वकान्तेः समं सखीभिः सार्धं वा खेलन्ति जलक्रीडां कुर्वन्तीत्येवंशैला निखेलिन्यो या योषा विविधभूचरपेचरचक्षललोचनास्त्रासां स्नानां कुचान्तरकुचोपरिविरचितविचित्रपत्रवल्लीविलेपनादिस्तत्कालिलसंयोगगतचन्दनद्रवैः धीराण्डवचारसैः कृत्वा सरिद्धरया गङ्गाया संवलितो मिथ्रीभूतः प्लवः पयःपुरो यस्यास्तादृशीमिव । तत्रापि गङ्गायमुनाप्रवाहद्वयकलितानि च प्रमुह्यंरसूरिः क्रमात्संप्लोढशिव्यायुत्तरणानुपूर्व्यां रपडीपार्थे पूर्वव्यावर्णितस्वरूपां सूर्यजां मार्तण्डनन्दनां यमुनामवतीर्योद्गच्छ पुरोऽपे नेमिनिकेतनम् । लोकहृदया यत्र स्थाते धीनेमेर्जन्मकल्याणकमजायत तस्मिन्नेव पुण्यपृथ्वीप्रदेशे प्राचादः कारितोऽस्तीति ध्रूयते । पद्मात्रिनो वेद

तं नेमिनाथप्रासादं न्यभालयद्विलोकते स्म ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ यमुनावर्णनम् । इति
सूरेः शौर्यपुराणमनम् ॥

स तूरावैः कुलशैलकंदरोदरप्रसर्पत्प्रतिनादमेदुरैः ।

निनाथ नेमेर्वसतिं प्रदक्षिणां महोदयाम्भोनिधिनन्दनामिव ॥ १४० ॥

स हीरसूरिः तूरावैस्नेकवादित्रनिघोषैः सार्धं नेमेः श्रीभरिष्ठनेमिनाथस्य वसतिं
प्रासादं त्रिवारं त्रमणीरूपां परितः प्रदक्षिणां निनाथं प्रापयति स्म । त्रिः प्रदक्षिणीक-
रोति स्मेत्यर्थः । किंभूतैः तूरावैः । कुलशैलाः मन्दरमेरुकैलासहिमाचलप्रमुखाः सप्त
कुलपर्वतास्तेषां कंदराणां गुहानामुदरेषु मध्येषु प्रसर्पन्तः प्रवर्तमानाः प्रसरन्तो वा
ये प्रतिनादाः प्रतिशब्दाः 'पडच्छन्दा' इति प्रसिद्धाः तैर्मेदुरैः सान्द्रैः पुष्टीभूतैः ।
उत्प्रेक्ष्यते—महोदयो महानतिशयी अभ्युदयो विशिष्टवैभवप्रारम्भः स एवाम्भोनिधि-
नन्दनां लक्ष्मीं प्रदक्षिणां प्रक्षेपेणातिशयेन दक्षिणां स्वानुकूलं निजानुरागिणीमिव
निनाथं कृतवान् ॥

निजां तनूजां धरिणीप्रचारिणीमिवाभ्रकेतौ मिलितुं समीयुषि ।

विवेश तस्मिन्लुमिनां शतक्रतुः शिवासुतस्यायतने हिरण्मये ॥ १४१ ॥

शमिनौ शतक्रतुर्वाचंयमवासवः तस्मिन् प्रह्लादपूर्वं पूर्वमेव दृष्टे शिवायाः समुदवि-
जयराजजायायाः सुतस्य नेमिनाथस्य आयतने प्रासादे विवेश प्रविष्टवान् । किंभूते ।
हिरण्मये स्वर्णनिर्मिते सुवर्णप्रधाने । उत्प्रेक्ष्यते—धरिण्यां भूमीमण्डले प्रक्षेपेण चरति
प्रसरति इत्येवञ्चोलां निजामात्मीयां तनूजां पुत्रीं यमुनानाग्रीं मिलितुं सुतात्वेन स्नेह-
संबन्धात्मिकनार्थं समागते गगनाङ्गणाक्षोणीचक्रे संप्राप्ते अभ्रकेतौ नभाष्कतेन सूर्य
इव । 'हरिः शुचीनौ गगनाध्वगाध्वगौ' इति ह्यम्याम् ॥

जनादनान्दोलनकेलयेऽभवत्प्रलम्बदोलेव यदीयदोर्लता ।

य उग्रसेनस्य सुतां प्रभुर्जहौ पतिस्तमीनामरविन्दिनीमिव ॥ १४२ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः नेमिं ददर्श इत्यग्रे वक्ष्यते । इति संबन्धः । यच्छब्देन तद्वर्णन-
माह—यदीयदोर्लता श्रीनेमिनाथसंबन्धिनी दक्षिणबाहुवल्ली जनादनस्य नारायणस्य
आन्दोलनस्य प्रेक्षोलनस्य केलये क्रीडायै प्रलम्बा अतिव्यायता दोला प्रेक्षा इवाभवत् ।
पुनर्यो भगवान् उग्रसेनस्य भोजकवृष्णेः सुतस्योग्रसेननृपतेः सुतां नन्दनां राजीमतीं
जहौ तस्याज न परिणिन्ये । क इव । पतिरिव । यथा तमीनां पतिः रजनीदयितश्चन्द्रमाः
अरविन्दिनीं कमलिनीं जहाति ॥

तनुश्रिया येन निजौजसा पुनर्जितो हियानङ्ग इवाङ्गजोऽजनि ।

यदङ्गरुद्धिर्जितनीलनीरजैरभाजि दुःखादिव पुष्करे तपः ॥ १४३ ॥

पुनरेव नेमिनाथेन तनुश्रिया शरीरशोभया पुनर्निर्जौजसा स्वयलेन आत्मीयप्रता-

पेन वा जितोऽभिभूतः अद्भजः कंदर्पः । 'अद्भजः पुत्रकामयोः' इत्यनेकार्थः । तथा 'कमनः कल्यकेलिरनन्यजोऽद्भजः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—हिया मन्दाक्षेणेव अमहो मुक्तकाययष्टिरजनि संजात इव । पुनर्यस्य परमेष्ठिनः अद्भुत्वा शरीरस्य मरकतमणिमसृणकान्त्या निर्जितैः परिभूतैः नीलगौरजैरिन्दीवरैः दुःखात्पुष्करे तीर्थविशेषजले च । 'पुष्करं तु जले व्योम्नि तीर्थे कुण्डे च' इत्यनेकार्थः । तपः अभाजि तपस्तप्यते इव । निर्जितो हि द्विधा तपस्यति पराभवदुःखोद्विग्नो वा तत्तुल्यतायाप्तये वा ॥

रवेण बाह्याहितजित्त्वरं तरोऽप्यभिप्रपन्नः पुनरान्तरद्विषाम् ।

विघातशक्तिं स्पृहयन्त यत्पदं हरेस्त्रिरेखोऽङ्गमिषान्निपेवते ॥ १४४ ॥

हरेर्विष्णोस्त्रिरेखः पाञ्चजन्यनामा शङ्खः अङ्गमिषाणाञ्छनच्छलात् यत्पदं नेमिनाथचरणं निपेवते । उत्प्रेक्ष्यते—रवेण निजशब्देन बाह्या भूमिनभःसंचारिणः प्रत्यक्षा ये अहिताः प्रतिपक्षास्तेषां जित्त्वरं जयनशीलं तरो बलं अभिप्रपन्नः संप्राप्तोऽपि । यदुक्तम्—'अम्भोधरेव जाता जगति कति न ते हन्त सन्तीह शङ्खा यान्विभ्राणा भ्रमन्ति प्रतिभवनममी भिक्षवो जीवनाय । एकः श्रीपाञ्चजन्यो हरिकरकमलकोटहंसायमानो यस्य ध्वानैरमानैरसुरसुरबधूवर्गगर्भा गलन्ति ॥' इति । पुनरान्तराणामन्तरङ्गानामनन्तकालादात्मना प्रतिबद्धानां द्विषां कर्मशत्रूणां विघातशक्तेर्व्यापादनसामर्थ्यस्य स्पृहया वाञ्छयेव सेवते ॥

अशीलि शीलेन जितेन येन किं हिया कुमारेण गिरेरधित्यका ।

प्रभुर्जिनं तं यदुवंशभास्करोदयोदयक्षोणिधरं दृशा पपौ ॥ १४५ ॥

येन भगवता शीलेन स्वब्रह्मचर्येण जितेन तिरस्कृतेन कुमारेण स्वामिकार्तिकेन । 'षाण्मातुरो ब्रह्मचारी गङ्गोमाकृतिकासुतः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—हिया लज्जया गिरेर्गन्धमादनाभिधानभूधरस्याधित्यका ऊर्ध्वभूमिः शृङ्गमशीलि सेवितम् । तत्र गत्वा स्थित इत्यर्थः । 'सुगन्धिगन्धमादनाधिवासिनः स्कन्ददेवस्य दर्शनार्थमितो गतवानस्मि' इति चम्पूकथायाम् । तथा पित्रोरपेक्षया तु कैलासाचलचूलिकायां स्थानम् । तथा 'स्कन्दो मन्दमतिश्चकार न करस्पर्शं श्रियाः शङ्कितः' इति खण्डप्रशस्तौ । प्रभुः सूरिस्तं पूर्वव्यावर्णितं जिनं नेमिनाथं दृशा नेत्रेण पपौ सादरं पश्यति स्म । किभूतः । यदूनां यादवानां वंशोऽन्ववायः स एव भास्करः सूर्यस्तस्योदयार्थमुद्रमनाय उदयक्षोणिधरः । पूर्वपर्वत इत्यर्थः ॥ चतुर्भिः कलापकम् । नेमिनाथवर्णनम् ॥

जय त्रिलोकीजनकल्पपादप पुनर्भवश्रीपरिरम्भलोलुप ।

जय प्रमोदाङ्कुरकोटिवारिमुक् जय प्रभाभर्त्सितनीलरत्नरुक् ॥ १४६ ॥

१. 'विघातशक्तेः स्पृहया वाञ्छयेव सेवते' इति टीकादर्शनात् 'विघातशक्तेः स्पृहयेव यत्पदम्' इति पाठो भवेत्.

तरीव चार्धौ तमसीव शारदारविन्दिनीशः सरसीव धन्वनि ।

दरिद्रतायामिव शैवधर्मया कलौ जिनेन्दो त्वमलम्भि दुर्लभः ॥ १४७ ॥

हे त्रिलोक्या जयत्रयस्य जनानां सुरासुरनराणां कामितानां मनोभिलाषाणां पूरणे प्रदाने कल्पपादप सुरतरो । पुनर्हे पुनर्भवधिया मोक्षलक्ष्म्या सार्धं परिरम्भे गाढा-
लिङ्गने लोलुप अतिशयेन लोल चञ्चल हे नेम, त्वं जय सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व । पुनर्हे प्रमो-
दा आनन्दाः । यद्दर्शनात्पुत्रकलत्रमित्रघनधान्यराज्यैश्वर्यादयः सर्वेऽप्यानन्दकारिणः
पदार्थाः प्रादुर्भवेयुः, तस्मात्तेऽपि प्रमोदा एवोच्यन्ते । तत्र च बहुत्वम् । प्रमोदा
एवाङ्कुराः प्ररोहास्तेषां कोट्यस्तेषां वृद्धिकरणे इत्यर्थः । वारिमुक्त्वा वार्षिकवारिवाह ।
पुनर्हे प्रमया नीलोत्पलदलश्यामलदेहदीप्त्या भर्त्सिता तिरस्कृता नीलरत्नानां हरिन्म-
णीनां रुक्मान्तिर्येन तादृक् शिवानन्दन, त्वं जय । हे जिनेन्दो हे नेमिनाथ, मया कलौ
कलियुगे पञ्चमे अरके दुःखेन महाकष्टेन कृत्वा लभ्यते इति दुर्लभः दुःप्रापस्त्वमल-
म्भि प्राप्तः । केव । तरीव । यथा प्रलयकालोद्दामदावानलज्वालायमाना माननिदाघसम-
योद्भवन्मध्यंदिनदीप्तदिनकरघोरघर्मरुचिचयसंतापितालानीभूतसिकतभूमण्डलमरुस्थले
सच्छायपत्रच्छन्नानेककारस्वरकोटिशिबिरीकृतसलिलशालिमहापद्मसरोवरं लभ्यते ।
पुनः क इव । शैवधिरिव । यथा दुःस्त्रावस्थायां निधानमासाद्यते ॥

तमित्यभिष्टुत्य हृदा दधन्मुदं चकार पञ्चाङ्गनतिं यतीशिता ।

विचक्षुरेतत्किमु पञ्चमीं गतिं दिश प्रभो पञ्चमकेरकेऽपि मे ॥ १४८ ॥

यतीशिता सूरिः तं नेमिनाथमिति पूर्वोक्तप्रकारेणाभिष्टुत्य स्तुत्वा हृदा मनसा
कृत्वा मुदमाह्लादं दधद्धारयन् सन् पञ्च अङ्गानि प्रकृतानि यत्र सा पञ्चाङ्गा । पञ्चानाम-
ङ्गानां समाहारो वा इति पञ्चाङ्गी । द्वौ जानू द्वौ करौ एकं शिरः इति पञ्चाङ्गी । तथा भूः
स्पृश्यते इति पञ्चाङ्गनतिं चकार कृतवान् । उत्प्रेक्ष्यते—एतदुच्यमानं जिनेने-
मिनाथं प्रति विवक्षुः किमु वक्तुमिच्छुरिव । एतत्किम् । हे प्रभो, मे मम पञ्चमकेरके
कलिकालेऽपि पञ्चमीं नरकतिर्यङ्गनुष्यदेवगतिभ्य उपरितर्नीं मुक्तिलक्षणां पञ्चानां
संख्यापूरणीं गतिं दिश प्रदेहि । चतुर्थारके तु तव मुक्तिदावृत्त्वमस्त्येव । परं पञ्चमे
स्वरके मुक्तिप्राप्तेरनाघातस्याः प्रार्थनाया उत्प्रेक्षा ॥

मुनीन्दुना शौर्यपुरे पदाम्बुजैर्विभूष्य दृष्टी इव तत्पुरश्रिया ।

वृषाङ्कनेमिप्रतिमे पुरातने प्रतिष्ठते तत्र सनेमिपादुके ॥ १४९ ॥

मुनीन्दुना हीरसूरचन्द्रेण तत्र शौर्यपुरे पुरातने जीर्णे पूर्वं केनापि कारिते न परं
प्रतिष्ठापिते कथंचिदप्रतिष्ठिते एव स्थिते वृषाङ्कस्य श्रीरूपभदेवस्य नेनेररिष्टनेमिनाथस्य
प्रतिमे मूर्तीं प्रतिष्ठते अञ्जनशलाक्यादिकरणेन स्थापिते । किं च श्रीहीरघीहविमलग-
निपितामहसोहिलसंघपतिकारिते इति मूलशौर्यपुरलोके किंवदन्ती इति । उत्प्रेक्ष्यते—
तत्पुरश्रिया शौर्यपुरलक्ष्म्या दृष्टी नेत्रे इव । किंभूते प्रतिमे । सहनेमेः शैवेयस्य पादुकाभ्यां

पदद्वन्द्वप्रतिविम्बाभ्यां वर्तते ये । किं कृत्वा । पदाम्बुजैः । पूज्यत्वाद्वहुवचनम् । चरण-
कमलैर्जीर्णं शौर्यपुरं विभूष्यालंकृत्य ॥

दिनद्वयीं तद्यदुवंशबाहुजग्रजान्कृपाधर्मधियो विधाय सः ।

ततो मुनिक्षोणिमणिर्न्यवीवृतत्तटात्पयःपूर इवापगापतेः ॥ १९० ॥

स मुनिक्षोणिमणिर्ह्यरविजयनामा साधुवसुधारक्षं सूरिन्द्रः ततः शौर्यपुराश्रयवीवृ-
त्तत् निवर्तते स्म पश्चाद्वयले । क इव । पयःपूर इव । यथा आपगापतेर्नदीनायस्य
समुद्रस्य पानीयप्लवः तटात्तीरान्निवर्तते । 'जयी महीमानिव वार्धिरोधसः' । क इव ।
महीमानिव । यथा दिग्जैत्रयात्रासु अप्रतिहतशक्तिवत्त्वेन जयी राजा अर्थाच्चतस्रो दिशो
विजित्य वार्धिरोधसः पयोनिधिप्रतीरान्निवर्तते । किं कृत्वा । दिनद्वयीं वासरयुगलम् ।
यावत्कालाध्वनोर्नैरन्तर्ये द्वितीयावत् । तस्मिन् शौर्यपुरे यदुवंशान्यादवकुलोत्पन्नान्
बाहुजानां राजपुत्रमुभयानो गजान् गणान् । 'राजन्यो बाहुसंभवः' इति हेम्याम् ।
'संध्याधिधेवास्तं यान्ति समस्तबाहुजभुजातेजःसहस्रांशवः' इति नैपथे । कृपा जीवाहिंसा
सैव धर्मस्तत्र धीर्बुद्धिः परिणामो येषां तादृशान् विधाय कृत्वा ॥

गते प्रिये कापि निजे जनार्दने किमेत्य नेमिप्रभुदेवरान्तिके ।

स्थितां समुत्तीर्य यमीं शमीश्वरः पुरं प्रयातः पुनरागराभिधम् ॥ १९१ ॥

शमीश्वरो मुनिनायकः सूरिः पुनर्व्याघुष्य आगरा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशं पुरं
नगरं प्रयातो गतवान् । किं कृत्वा । यमीं यमुनां समुत्तीर्य नावा लङ्घयित्वा । किंभूतां
यमीम् । उपप्रेक्ष्यते—निजे आत्मीये प्रिये भर्तरि जनार्दने कृष्णे कापि कुत्रापि निजा-
भिलषिते स्थाने गते प्रयाते सति नेमिप्रभुः अरिष्टनेमिनायः स एव देवरो निजम-
तुल्यपुत्राता तस्यान्तिके पार्श्वे किमेत्य स्थितः वसन्तीमिव ॥

मणिं सुराणां तनुमत्समीहितं प्रदित्सयेव त्रिदिवादुपागतम् ।

स तत्र चिन्तामणिपार्श्वतीर्थपं महामहेन प्रतितस्थिवान्प्रभुः ॥ १९२ ॥

स प्रमुहोरविजयसूरिस्तत्रागरानगरे चिन्तामणिः इति नामानं पार्श्वे एव तीर्थपत्नीयं-
नायकं महामहेनाधिकोत्सवेन प्रतितस्थिवान् । उपप्रेक्ष्यते—तनुमतां जगज्जनानां
समीहितानां मनसां सम्यक्कामितानां प्रदत्तया प्रदातुमिच्छया त्रिदिवादेवलोकादिह
भूमण्डले उपागतं संप्राप्तं सुराणां मणिं चिन्तारत्नमिव ॥

स उग्रसेनाद्यपुरात्फलेपुरं यशस्करं स्वस्य विभुर्व्यभूषयत् ।

इवान्परादोः शशिसौधमुद्यतापदप्रदं चित्रशिखण्डिनन्दनः ॥ १९३ ॥

स क्रिमुहोरसूरिः स्वस्यात्मनो यशस्करं कीर्तिविपायकं पुनरित्युत्पादयाम् । उग्रसेन
इति पदमात्रं प्रथमं यस्य तादृशापुरात् । आगरादित्यर्थः । फलेपुरं सादिनगरं व्यभूषय-
दलङ्करोति स । धीर्यो जगिमानित्यर्थः । क इव । चित्रशिखण्डिनन्दन इव । यथा मृद-

स्पतिः स्वस्यात्मन उच्चतायाः उच्चत्वस्य पदं स्थानं प्रददातीति प्रदम् अन्यराशेः पूर्व-
स्मान्मिथुनराशेः शशिनः शशाङ्कस्य सौधं गृहं कर्कराशिम् । 'प्रोक्तः कर्कस्य चन्द्रमाः' इति
वचनात् । विभूषयति । कर्कराशिगतो गुरुश्चः प्रतिपाद्यते ॥ इति पुनः फतेपुरागमनम् ॥

महीहिमज्योतिरियेष खञ्जनो घनात्ययस्येव तदास्य दर्शनम् ।

अमुं स गोष्ठीप्रविधित्सया पुनर्निकेतने शेखमणेरजूहवत् ॥ १९४ ॥

तदा तस्मिन् सूरैः फतेपुरे समागमावसरे महीहिमज्योतिरकम्बरसाहिः अस्य हीर-
सूरेदर्शनमित्येव अभिलषति स्म । क इव । खञ्जन इव । यथा खञ्जरीटो घनात्ययस्य
शरत्कालस्य दर्शनमिच्छति । पुनर्दर्शनेच्छानन्तरं द्वितीयवारममुं सूरिं शेखमणेरव-
लफैजनाप्तो यवनगुरुरास्य निकेतने भवने अजूहवत् आकारयामास । कया । गोष्ठी-
प्रविधित्सया धर्मवार्तां कर्तुं काङ्क्षया ॥

क्रमेण वाचंयमयामिनीमणिर्विभूष्य शेखप्रमुखस्य मन्दिरम् ।

शिरोगृहं तस्य पुनः पवित्रयांचकार जम्भारिरिव त्रिविष्टपम् ॥ १९५ ॥

वाचंयमयामिनीमणिः श्रमणशर्वरीरत्नं सूरिः पुनर्गृहागमनादनु शेखगृहस्य शिरो-
गृहं चन्द्रशालामुपरितनपिठनिकां पवित्रयांचकार पावनीकृतवान् । किं कृत्वा । क्रमेण
आगमनाकच्यराकारणपरिपाठ्या तस्यावलफैजनाप्तः शेखप्रमुखस्य यवनगुरुमुख्यस्य
मन्दिरं निवाससौधं विभूष्यालकृत्य । यत्र पूर्वं साहिमिलनसमये समेत्य गोष्ठी अनुष्ठिता
आसीत्, तदलंकृत्य तस्य सञ्जनः चन्द्रशालामलंकरोति स्म । क इव । जम्भारिरिव ।
यथा पुरंदरः कुत्रचिद्गत्वा गतः सन् त्रिविष्टपं स्वर्गं पवित्रयति ॥ इति पुनर्गुरोः शेख-
गृहागमनम् ॥

अथात्मधात्रीव स शेखमन्दिरे समेत्य भूमीतलशीतलद्युतिः ।

इवाङ्कुरान्कल्पतरोर्मुनीशितुर्मुनीनिह प्रेक्ष्य हृदा मुदं दधौ ॥ १९६ ॥

अथ सूरैः शेखमन्दिरे समागमनानन्तरमकम्बरनामा भूमीतलशीतलद्युतिः मेदि-
नीमण्डलशीतकान्तिः राजा पातिसाहिः इह शेखमन्दिरे कल्पतरोः सुरद्वयस्य अङ्कुरा-
न्प्ररोहानिव मुनीशितुः सूरैः मुनीन् वाचंयमानप्रेक्ष्य विलोचनगोचरीकृत्य हृदा हृदयेन
मनसा कृत्वा मुदमानन्दं दधौ । किं कृत्वा । शेखस्य मन्दिरे सञ्जनि समेत्यागत्य ।
कस्मिन्निव । आत्मधात्रीव निजवेदमनीव ॥

क्रमादमीयामभिधाः सुधारसद्रवानिवापृच्छच्च पिवञ्छ्वःपुटैः ।

प्रमोदवांस्तद्रहचित्रशालिकां ततः स्वयं क्षमारमणोऽधिरूढवान् ॥ १९७ ॥

ततः सूरिसुधांशुसाधूनां पृथङ्नामप्रधत्तदाकर्णनानन्तरं स्वयमात्मना क्षमारमणो
भूमीवल्लभः तद्रहस्य शेखसौधस्य चन्द्रशालिकामुपरितनीं भूमिकामारूढवान् अधि-
रोहति स्म । किभूतः क्षमारमणः । प्रमोदवानानन्दकलितः । किं कुर्वन् । क्रमादुरलघुप-
रिपाठ्या अमीयां सूरिसाधूनामभिधा नामानि आपृच्छच्च पृथक् पृथक् दृष्ट्वा ततः

सुधारसद्रवानमृतनिःस्पन्दान् च श्रवःपुटैः कर्णपुटकैः श्रवणनामदुन्दुकैः पिबन्नास्वादयन्
सादरं शृण्वन् ॥

मघाभुवेवासुरशीतभानुना विधाय गोष्ठीं सदसद्विचारणा ।

मुनीश्वरेणाम्बुधिनेमिभानुना स्थिरीकृताहर्न्मतसंप्रधारणा ॥ १९८ ॥

मुनीश्वरेण सूरिन्द्रेण सच्च असच्च सदसती तयोर्विचारणा इदं सत् इदमागमविरुद्ध-
मिदं च लोकविरुद्धमिदमुभयाभिमतमिति विमर्शो यस्यां तादृशी अहर्न्मतसंप्रधारणा
जिनशासनसमर्थना सर्वेष्वपि शासनेषु विचार्यमाणं सर्वकोटिविशुद्धं जिनशासनमेव
दृश्यते इति संप्रधारणा स्थिरीकृता । सत्या चक्रे इत्यर्थः । किं कृत्वा । मघाभुवेव
भार्गवेनेव असुरशीतभानुना दैत्येन्द्रेणैव अम्बुधिनेमिभानुना जलधिमेखलाभास्करेण
साहिना सार्धं गोष्ठीं धर्मतत्त्वविचारवार्तां विधाय कृत्वा ॥

तदिष्टगोष्ठीसमये महीहरेर्हृदन्तरानन्दरसः स कोऽप्यभूत् ।

गिरां हि पारेऽजनि यो गिरां पतेर्न यत्र काव्यं न च काव्यचातुरी १९९

सैव साहिसूरिद्वन्द्वसंबन्धिनी इष्टा मनसोऽभिप्रेता साहिहृदयंगमा गोष्ठी स्वतन्त्रवार्ता
तस्याः समये प्रस्तावे स कोऽप्यद्वैताध्यकारी वाचामगोचरो महीहरेर्भूमीन्द्रस्य हृद-
न्तरा मनोमध्ये आनन्दरसः प्रह्लादास्वादः । 'रसः स्वादे जले धीर्ये शृङ्गारादौ' इत्यने-
कार्थः । अभूद्भव । य आनन्दरसो गिरां पतेः सुराचार्यस्य हि निश्चितं गिरां पारे
वाचां परतीरवर्तां वक्तुमशक्योऽजनि संजायते स । 'गिरां हि पारे निपथेन्द्रवैभवम्'
इति निपथे । च पुनर्यत्रानन्दरसे काव्यस्य शुकस्य काव्यानां कवित्वानां चातुरी नाजनि
वाचस्पतिर्वाचा वक्तुं न शक्नोति । शुकोऽपि काव्यरचनां रचयितुं नालं भवतीत्यर्थः ॥
इति सूरिणा समं साहेद्वितीयवारं गोष्ठी ॥

ततः प्रवित्सुर्गुरवे स किंचिनात्मनो धनो भूमवनाय नीरवत् ।

प्रणीतवान्सप्रणयं गिरां गृहं मुखारविन्दं वसुधावधूवरः ॥ १९० ॥

ततो गोष्ठीकरणोद्भूतानन्दरसानन्तरं सोऽकन्ध्वर एव वसुधावधूवरः भूमीभामिनी-
भर्ता सप्रणयं सग्रेहं याच्यासहितं वा । 'प्रणयः स्नेहयाचमयोः' इत्यनेकार्थः । यथा स्वा-
त्तया मुखारविन्दं यदनकमलं गिरां वाचां गृहं वासस्थानं प्रणीतवान् चकार । नृपः
किं कर्तुमिच्छुः । गुरवे दीरविजयसूरये आत्मनः स्वस किंचन आत्मीयं यस्तु किमपि
प्रदित्सुः प्रदातुमिच्छुः । किंवत् । नीरवत् । यथा पनो धाराधरो भूमवनाय पृथ्वी-
लोकाय जलं दातुमिच्छति तथा अकन्ध्वरोऽपि प्रभवे याजिवारणादि दातुमुत्कण्ठितो
यमूवेत्यर्थः ॥

परदशताः कौतुकिना पयोनिधिं प्रमथ्य कृष्टा इव जहुना पुनः ।

स्फुरन्ति तेऽमी मम मणकुम्भिनः प्रमोऽभमूवल्लभलक्ष्मिन्मिनः १९१

हे प्रभो, ते प्रसिद्धाः प्रबलप्रत्यधिपृथिवीपालदलविदलनोपाजितानेकविहदा मदो-
द्धता मे मम भ्रमः नामा हस्तिनी तस्या बलम ऐरावणः । 'अभ्रमूवल्लभारूढं निशः
शेषे कदाचन । स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीष्टृया पृथुमनोरथा ॥' इति पाण्डवचरित्रे । तथा 'गजा-
नामभ्रमूपतिः' इति काव्यकल्पलतायां च । तस्य लक्ष्मीं शोभां लभन्ते इत्येवंशीलाः ।
'लक्ष्मिलक्ष्मी हरेः स्त्रियाम्' इति । तथा 'चरणलक्ष्मिकरप्रहणोत्सवे' इति जिनप्रभसू-
मिकृतकृपमनम्रस्तवेऽपि च । तथा 'स्वस्थानात्पदमात्रमध्यचलतो विन्यस्य चानेकशो
जायन्ते मदपालितः.....श्रीलम्बिनः कुम्बिनः' इति सूक्ते लम्बितः 'लभेर्धातोः
सार्वधातुकपरोक्षार्थवर्जं यथाप्रयोगं नुम् इत्यनुस्वारः' इति प्रक्रियायाम् । गजा हस्तिनः
स्फुरन्ति स्फूर्तिं दधते । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकिना कुतूहलकलितेन जडुना नारायणेन
चतुर्दशरत्नकर्षणाच्छ्रद्धास्वादतया पुनर्द्वितीयवारं पयोनिधिं समुद्रं प्रमध्य विलोढयित्वा
परश्चात्ताः शतात्परे सहस्रशः कृष्टा निष्काशिता इव ऐरावतव्रातरः ॥

यतीन्द्र यत्पञ्चमचङ्क्रमोपमामवासुकाभेन महीविहायसोः ।

भ्रमी समीरेण किमु प्रणीयते तिरस्कृतोच्चैःश्रवसश्च ते हयाः ॥१६२॥

हे यतीन्द्र, तिरस्कृतः स्वशोभया धिक्कृतः उच्चैःश्रवा इन्द्राश्चो यैस्ते विविधजातीयाः
मम ह्यास्तुरङ्गाः सन्ति । ते के । येषां हवानां पञ्चमचङ्क्रमस्य उत्तेरितनाम्न्याः पञ्चम्या गतेः
उपमानं साम्यमवासुकाभिना लब्धुमिच्छता । शिक्षितुं काङ्क्षतेत्यर्थः । समीरेण वायुना
महीविहायसोर्भ्रमी भ्रमणं प्रणीयते किमु । 'अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गम्' इति नैपथे ॥

रथाः सरथ्या मम कामगामिनो मुमुक्षुमार्तण्ड मरुद्रथा इव ।

पुनः कृतारातिचमूविपत्तयः कृतान्तदूता इव सन्ति पत्तयः ॥ १६३ ॥

हे मुमुक्षुमार्तण्ड सुरे, मम रथाः शताङ्गाः सन्ति । किभूताः । सह रथ्यै रथधुराधु-
रीणैर्वृषभैस्तुरगैर्वा वर्तन्ते ये ते । पुनः किभूताः । कामगामिनः काममतिशयेन इच्छया
वा गच्छन्तीत्येवंशीलाः । के इव । मरुद्रथा इव । यथा सुरस्यन्दना देवानामिच्छयैव
गमनशीला भवेयुः । पुनरर्थान्तरन्यासे । पुनर्मम पत्तयः सन्ति । किभूताः । कृता नि-
ष्पादिता भरातिचमूनां वैरिसैन्यानां विपत्तयो भङ्गमारणादि नानानिष्ठानि यैस्ते । उत्प्रे-
क्ष्यते—कृतान्तदूता इव चण्डमहाचण्डाया यमस्य किंकरा इव ॥

जनार्दनस्येव ममेयमिन्दिरा सुरेश्वरस्येव च राज्यमूर्जितम् ।

इदं तथान्यद्यदभीप्सितं हृदो मुनीन्द्र तन्मामनुगृह्य गृह्यताम् १६४

हे मुनीन्द्र, इयं मम गृहे इन्दिरा धनरत्नखण्डरूप्यादिलक्ष्मीवर्तते । कस्येव । जना-
र्दनस्येव । यथा नारायणस्य मन्दिरे प्रत्यक्षा लक्ष्मीरस्ति । च पुनः ऊर्जितं प्रबलं
राज्यं हस्त्यश्वरयराष्ट्रदुर्गवलरूपं वर्तते । कस्येव । सुरेन्द्रस्येव । यथा पुरंदरस्य प्रबलं
राज्यं वर्तते । हे प्रभो, इदं यन्मया विज्ञप्तं गजाश्वादिकं तथा अन्यत्परमपि यद्युष्माकं

हृदो मनसोऽभीप्सितं वाञ्छितं भवेत् तद्वस्तु मामनुष्टुभ्य ममोपरि अनुग्रहं कृत्वा पृ-
थक्तां स्वीक्रियताम् ॥

स्वचेतसो गोचरयन्नपि क्षमाक्षपापतिर्निःस्पृहतां मुनीशितुः ।

इवान्यपुष्टः सहकारकोरकैः प्रवर्तितो भक्तिभरैरदोऽवदत् ॥ १६५ ॥

क्षमाक्षपापतिः अवनीरजनीनायकः अकब्बरसाहिर्मुनीशितुः सूरैर्निःस्पृहतां नि-
रीहमावं स्वचेतसो निजहृदयस्य गोचरयन् गोचरीकुर्वन् । मनसि जानन्नपीत्यर्थः ।
भक्तेर्भरैरतिशयैः प्रवर्तितः प्रेरितः सन्नदो गजाश्वादि पृथ्वतामिति अवदद्भाषे । क इव ।
अन्यपुष्ट इव । यथा कोकिलः सहकारकोरकैः आन्नतरोः कलिकाभिः मञ्जुमञ्जरीवजा-
श्वादैः प्रवर्तितः शब्दायते मधुरध्वनिं विधत्ते । 'प्रेरणं प्रवर्तनमिति आशीःप्रेरणयोः'
इत्यर्थः सारस्वतव्याकरणे ॥ इति सूरीणां गजाश्वादिप्रदाने साहिविशिष्टिः ॥

निशम्य सूरिर्नृपतेरिमां गिरं न किञ्चिदेभिर्मम कृत्यमित्यवक् ।

मदोद्धता दुर्नृपवद्गजा अमी वशास्पृशः प्रौढकरप्रवृत्तयः ॥ १६६ ॥

नृपतेरकब्बरस्य इमां पूर्वोक्तां गिरं वाणीं निशम्याकर्ण्य सूरिर्मुनीन्द्र इत्यमुवा प्र-
कारेणावक् वदति स्म । इति किम् । हे साहे, एभिः श्रीमत्प्रदीयमानकरितुरगादिभिः
मम किञ्चित्किमपि कृत्यं कार्यं नास्ते । यत्कारणादमी गजा दुर्नृपवद्गुह्यभूतय इव । मान-
दाहंकारेण क्षीयतया वा मदेन मद्यपानेन च राज्यमान्यताकृते हस्तिपालका मदिरापानं
कारयित्वोन्मदीकृष्यन्तीति स्थितिः । तत्त्वतस्तु मदेन दानप्रवाहेण उद्धता उत्कटाः
सचिवादीनामप्यकथितकारिणो दुर्नराधिपाः । करिणस्तु महामात्राणामवशाः सर्वेऽपि
कृत्वाकृत्यविचारणान्धबधिराश्च । वशाः करिण्यः । 'इभः करेणुर्गजोऽस्य स्त्री धेनुका
वशापि च' इति ह्यम्याम् । अथ च वशाः स्त्रियः अर्थात्परदारास्ताः स्पृशन्ति स्पर्शा-
स्त्यकामगुणैर्वशीकृताः सन्तः आक्षिप्यन्तीति वशास्पृशः । तथा प्रौढा अतिशायिनः
प्रबलाः करा राजदेयांशाः शुण्डादण्डास्तेषां प्रवृत्तिः प्रवर्तनं येषु । पक्षे प्रौढाः पर्वत-
प्रायाः अथ वा प्रौढोऽतिलम्यः करः शुण्डादण्डः । तथा प्रौढा अतिशायिनी प्रकर्षेणोदा-
तादृशी प्रवृत्तिर्दानवारिधारा येषाम् । 'मदो दानं प्रवृत्तिश्च' इति ह्यम्याम् । कलिगुणदु-
ष्टनृपतुल्यत्वमर्थोद् ॥

अतिप्रमाणा नृप जिह्मगामिनोऽप्यमर्षणाः सुतमृतश्च सप्तयः ।

रथाश्च स्त्रिज्ञा इव कामचारिणः स्वबाहिनीबन्धविधायिनः पुनः ॥ १६७ ॥

हे नृप, च पुनरमी सप्तयस्तुरगा अतिप्रमाणा अतिक्रान्तं भावप्रधाननिर्देशात्प्रामाण्य-
मादेयता धरन्ते सर्वप्राप्यप्रमाणं न क्वचिदपि मान्या वर्तन्ते । तत्त्वतस्तु अतिक्रान्तं प्रमाणं
पुरयमानं यैरायुषत्वात् । यदुक्तं नैपथे—'जवेऽपि मानेऽपि च पौरुषाधिकम्' इति ।
पुनः जिह्मं वरुं गच्छन्तीति । यदुक्तम्—'कुटिलगतिः कुटिलतामा कुटिलशीलसेपमः' इति
मौलार्थे । कुटिलं बद्धमणा । यदुक्तम्—'जठरिन्मेकस्मिन्वसद् सलसेपयपामन्ति । त

चतुरंगं तुरंगजिमं वंकापायठवंति ॥' इति । जाल्यश्वा हि सदश्वदारे समाह्वे अतिचञ्च-
लकुटिलगामिनो भवन्तीति ख्यातिः । पुनः किभूताः । अमर्षणाः कोपनाः । कस्यापि
वचनमात्रमपि न सहन्ते । अमर्षमाजः परोपरीर्ष्याजुयः । तत्त्वार्थे कोपकलिताः । यदु-
क्तम्—'दुन्वलकन्नावंकमुहं बहुभोजणा सरोस । जेता तुरियां होइ गुण ते ता नरवइ
दोस ॥' इत्युक्तेः । सुप्तं निद्रां प्रमादमज्ञानं परोपकारादिकरणे निद्रां बिभ्रतीति । तत्त्वार्थे
बहुप्रमिला रणतूररावाकर्णने जाप्रतीति जनप्रसिद्धिः । अतः कारणात्खलोपमाः सन्ति ।
च पुनः रयाः कामचारिणः अतिशयेन वाताधिकवेगेन चरन्ति प्रचलन्तीत्येवंशीलाः ।
के इव । खिन्ना इव । यथा विटाः कामं स्वेच्छया अथ वा कामेन कंदर्पचेष्टया मदविह्व-
लत्वेन वा चरन्ति व्यवहरन्तीत्येवंशीला भवन्ति । पुनः किभूताः । स्वमात्मानं वहन्ति
शुभस्थानं सुमार्गं वा नयन्तीति स्वबाहिनो घृषभास्तेषां बन्धविधायिनः योक्तृ(रय)ब-
न्धकारिणः । तथा खिन्ना स्वबाहिनीमाजीविकादिकारिणां कुकर्मरतत्वेन बन्धबन्धायव-
स्थायां स्वदानादिना मोचयितृणामपि ऋणप्रत्यर्पणानध्यवसायेन कथंचिदभ्याख्यान-
प्रदानादिना अनार्यत्वात्तेषां साधूनामुपकारिणामपि नियन्त्रणां निर्मापयन्तीत्येवंशीलाः ॥

अमी नृशंसाः परधातिनः क्षितेः शतक्रतो शल्यजुषः पदातयः ।

इयं च लक्ष्मीः करिकर्णतालवच्चलानिलान्दोलितकेतुवत्पुनः ॥ १६८ ॥

हे क्षितेः शतक्रतो भूजम्भारे, अमी पदातयो नृशंसाः क्रूराः । तथा परान् शत्रून्
स्वव्यतिरिक्तानन्यान्वा घातयन्तीत्येवंशीलाः । शल्यानि शस्त्राणि कुन्तान्वा । 'पर-
स्पोद्भासितशल्यपल्लवे । मृषा मृधं सादिवले कुतुहलान्नलस्य नासीरगते वितेनतुः ॥'
इति नैपथे । 'शल्यं शस्त्रं कुन्तश्च' इति तद्वृत्तिः । तथा समरावसरे शरीरान्तःप्रवि-
ष्टानि लोहशल्यानि वा । तथा रागद्वेषदोहादिशल्यानि वा जुपन्ते भजन्तीति शल्यजुषो
वर्तन्ते । च पुनरियं लक्ष्मीः चला चपला वर्तते । किंवत् । करिणां दन्तिनां कर्णतालवत् ।
पुनरनिलेन प्रबलपवमानेनान्दोलितो वेह्लितस्तरलीकृतो यः केतुः प्रासादशिरःशिख-
रस्यायुकध्वजस्तद्वत् ॥

इदं च राज्यं नरकप्रतिश्रुतेः सुभूमभूर्तुरिवास्ति लम्बम् ।

परं पुनः कारणमस्ति संसृतेर्नभोम्बुदाम्भोऽङ्कुरसंततेरिव ॥ १६९ ॥

हे नृप, च पुनरिदं श्रीमदादिमहामण्डलीकैः सम्राड्भिः भुज्यमानं राज्यं समप्रदिग-
न्तभूमण्डलप्रभुता सुभूमनाम्नो भूर्भुवर्भूमीसावंभौमस्य चक्रवर्तिन इव नरकस्य सप्तमदुर्गतेः
प्रतिधुत्तेरद्दीकारस्य रूपं प्रतिभूःसाधिकमिवास्ति । च पुनरिदं राज्यं राज्ञो भावो
राज्यं भूषितत्वं संसृतेः संसारस्य परं प्रकृष्टं कारणं हेतुरस्ति । किमिव । नभोम्बुदाम्भ
इव । यथा श्रवणवारि अङ्कुरसंततेर्यान्यतृणादिप्ररोहपरम्परायाः परमं कारणं विद्यते ॥

भवन्ति योग्या विभवा भवादृशा न काविलक्ष्माधव मादृशा पुनः ।

यदन्तरायं प्रणयन्ति मुक्तिपूःप्रयायिनां दुःशकुना इवाहिनाम् १७०

हे काविलनाम्नो मुद्गलमण्डलस्य श्रीमज्जन्मजनपदस्य क्षमाघव चक्रवर्तिन्, अमी विभवा विशिष्टराज्यादिलाभाकलिताः भवा उत्पत्तय इत्यर्थध्वनिरपि । विभवा विभूतयः धनधान्यद्विपदचतुष्पदसंपदः भवादृशां सांसारिकसुखामिलाषिणां युष्मादृशमेव योग्या उचिताः । न पुनर्मादृशां विमुक्तसर्वसङ्गानां निवृत्तिनितम्बिनीविनिर्मिताविरलविलासाखादरसिकायितमनसां साधूनाम् । यत्कारणादमी विभवा विशिष्टा विरुद्धा वा भवाः जन्मपरम्पराः अथ वा धनधान्याद्युपरि अतिमूर्छावत्तया विशेषेण सूक्ष्मवादरादिभेदभिन्नपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिनिगोदाधिक्येन भवः संसारो येभ्यस्ते विभवा मुक्तिपुरि सिद्धिनगर्यां प्रयान्ति गच्छन्तीत्येवंशीलानामहिनां भविकजनानां दुःशकुना इव प्रतिकूलविहगा इव विघ्नमन्तरायं कुर्वन्ति । यतः सप्रन्थाः मोक्षं गन्तुमशक्तास्ततो निर्ग्रन्थत्वमेव वरं शिवपदप्राप्तिसाधनम् ॥

शिखामणेस्तस्य निरीहताजुषां बलाहकस्येव निशम्य निःस्वनम् ।

मुदाविरासीदवनीशमानसे विदूरभूमाविव बालवायुजम् ॥ १७१ ॥

अवनीशस्य विश्वंभराभर्तुरकब्बरसाहेमानसे हृदये मुत् प्रमोद आविरासीत्प्रकटीभवति स्म । किमिव । बालवायुजमिव । यथा विदूरनाम्नो भूपरस्य भूमौ रत्नोत्पत्तिपृथिव्यां बालवायुजं वैदूर्यरत्नमाविर्भवति । किं कृत्वा । निरीहताजुषां निर्गता ईहा सर्वेष्वपि पुत्रकलत्रधनप्रमुखसांसारिकानुपहेषु स्पृहा बाञ्छा येषां ते निरीहास्तेषां भावं जुपन्ते सेवन्ते इति निरीहताजुषस्तेषां निःस्पृहत्वभाजां वशिनां शिखामणेः चूडामणेः शिरोरत्नस्य सूरैर्निःस्वनं पूर्वाञ्चवस्तूपादाननिषेधसूचकवाचं निशम्य श्रुत्वा । कस्येव । बलाहकस्येव । यथा मेघस्य निःस्वनं बालवायुजं शृणोति । वर्षाकाले हि सजलजलदगजितमाकर्ष्य विदूरपर्वतक्षितौ वैदूर्यरत्नशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति ह्यातिः । अधुनापि यथा अर्बुदाद्यचलवंशभूमीषु प्रथमशृष्टिजलक्लिप्रमेदिनीषु वंशाङ्कुरा भुवं निभिय निर्गच्छन्तः श्रूयन्ते दृश्यन्ते च कैश्चित्तद्वदिति ॥ इति साहिदीयमानवस्त्वनुपादाने सूरिप्रत्युत्तरवचः ॥

शशंस सूरिं कमिता ततः क्षितेः किमप्युपादाय कृतार्थ्यतामहम् ।

न यत्करः पात्रकरोपरि स भूत्स मोघजन्मा विपिनप्रसूनवत् ॥ १७२ ॥

ततो मुदाविर्भवानन्तरं क्षितेः कमिता भूमिकामुक्ता वसुधाधवोऽकब्बरः । 'इत्यनी वसुमतीकमितारः' इति नैपथे । सूरिं प्रति शशंस शंसति स्म वभाषे । किमुवाच । हे प्रभो, किमपि किंचिदपि मदीयं मामकीनं वस्तु पदार्थमुपादाय गृहीत्वा प्रभुणाहं कृतः सिद्धोऽयं कार्यं यस्य स कृतार्थः कृतकृत्यः कृतार्थं करोतीति कृतार्थयति ततः कर्मोक्ता कृतार्थ्यतां सफलः क्रियताम् । हि यस्मात्कारणात् यत्करो यस्य पाप्मिः पापस्य साधो-

दानार्हस्य दानावसरे करस्य हस्तस्योपरिष्ठाप्त स भूत नाजनि न संजातः । स पुमान् विपिनप्रसूनवत्कान्तारकुसुममिव मोघजन्मा निष्कलावतारो जातः ॥

नवोद्धृतं दध्न इवान्बुधेः सुधां मृदश्च हेमोपकृतिस्तनोरिव ।

श्रियस्तथा सारमिदं मुनीन्द्र यत्कियेत सा पात्रकराब्जसङ्गिनी ॥१७३॥

हे मुनीन्द्र, तथा तेन प्रकारेण श्रियः लक्ष्म्या इदमेतत्सारं वर्तते । यत्सा श्रीः पात्रस्य साधोः कराब्जस्य पाणिपद्मस्य सङ्गोऽस्ति अस्याः इति पात्रकराब्जसङ्गिनी कियेत विधीयेत । तथा कथम् । यथा दध्नः पथःसुतस्य सादरं नवोद्धृतं नवनीतं अक्षणमास्ते । पुनर्यथा अम्बुधेः क्षीरसमुद्रस्य सारं सुधां पीयूषम् । नवीनस्रष्टिनिर्माणमनुजाभ्यवहारेषु धान्येषु जुगुप्सां कुर्वाणैर्गोर्वाणैः स्वाशनार्थमभ्यर्थितो मधुमयनः प्रथमतः पीयूषार्थमेव पयोनिधिं मथितवानिति श्रुतिः । पुनर्यथा मृदो धातुसृष्टिकायाः सारं हेम स्वर्णम् । पुनर्यथा तनोः शरीरस्य सारमुपकृतिरुपकारः । यदुक्तम्—‘दानवित्तादतं वाचः कीर्तिधर्मो तथायुषः । परोपकरणं कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥’ इत्युक्तेः ॥ इति गुरोर्दानाय पुनराग्रहः ॥

ततो वभाण प्रभुरब्धिनन्दना स्वतन्त्रचारा व्यभिचारिणीव या ।

श्रयेत तां गन्धकलीमलीव को वृणोमि किं चान्यदहं महीमणे १७४

ततो नृपवाक्यानन्तरं प्रभुर्हीरसूरिवभाण भाषते स्म । हे महीमणे रत्नगर्भात्तल, या अब्धिनन्दना क्षीरनीरनिधितनया श्रीर्व्यभिचारिणीवासतीव स्वतन्त्रं स्वेच्छया चरति भ्राम्यतीत्येवंशीला स्वतन्त्रं चारो विचरणं भ्रमणं यस्याः सा स्वतन्त्रचारा आस्ते । ततः कारणात् तां पांमुलामिव श्रियं को महात्मा उत्तमः पुमान् श्रयेत भजेत । अपि तु न कोऽपि । कामिव । गन्धकलीमिव । यथा अली भृदो भ्रमरः गन्धकलीं चम्पककलिकां नाश्रयेत् । ‘न पट्पदो गन्धकलीमजिग्रत’ इति सूक्ते । किं च मत्कथितमवधार्यताम् । एतेषु भवत्कथितपदार्थेषु मम प्रयोजनं नास्ति । अहं किञ्चिदन्यत् वृणोमि भवत्पार्श्वं याचे ॥

निवेशिता ये नरकेषु नारका इवाङ्गिनो गुप्तिषु सन्ति ते विमो ।

विमुञ्च तानित्थमुदीर्य तस्युपि त्रतीश्वरेऽभाषत भूवृषा पुनः ॥१७५॥

पुनः प्रभुयाज्योपरि भूवृषा भूमीन्द्रोऽभाषत । कस्मिन् सति । इत्यममुना प्रकारेण उदीर्य उक्त्वा याचनां कृत्वा त्रतीश्वरे सूरिन्द्रे तस्युपि स्थिते सति मौनमवलम्बमाने सति । इत्थं कथम् । हे साहे, नरकेषु दुर्गतिषु नारका इव ते तव गुप्तिषु कारागारेषु ये अङ्गिनः प्राणिनो जना निवेशिताः क्षिप्ताः सन्ति तान् विमुञ्च स्वैरचारिणो मुक्तलान् कुरु ॥ इति गुरोर्वन्दिमोचनार्थं याचना ॥

पृषत्सपत्नैरिव वन्यजन्तवः शकुन्तपोता इव वा शशादनैः ।

विसारवारा इव देव धीवैरैरमीभिरुद्वेगमवापिता जनाः ॥ १७६ ॥

हे देव भट्टारक, अमीभिः कारागारवातिभिः अन्यायाजन्यकारिभिः नृशंसेर्जनाः प्रजा लोकाः उद्वेगं संतापमकराकरदण्डादिकरणैर्महोपद्रवमवापिता लम्बिताः । कैरिव । पृथक्सपन्नैरिव । यथा पृथतां मृगविशेषाणां सपन्नैः प्रत्यर्थिभिः केसरिभिः । 'पृथक्-शोरी कुरुतामसंगतम्' इति नैषधे । वन्या वने भवाः मृगशशशम्बरादयो जन्तवः प्राणिनः काननसत्त्वाः संताप्यन्ते । पुनः कैरिव । शशादनैरिव । यथा श्येनैः शकुन्तानां विहंगमानां पोता बालाः शकुन्ताः पोताश्च लघुवृद्धपक्षिण उद्विज्यन्ते । 'श्येनः पत्नी शशादनः' इति हैम्याम् । तथा च—'नभसि महसां ध्वान्तध्वाङ्गप्रमापणपत्रिणामिह विहरणैः श्येतां पातां रवेरथ धारयन् । शशविशदनत्रासादाशामयाचरमां शशी तदधिगमनात्तारापारापतैरुदडीयत ॥' इति नैषधे । पुनः धीवरैरिव । यथा कैवर्तकैर्विसारवारा मत्स्यगणा उद्वेगं प्राप्यन्ते । 'विसारः शकली शक्नी शम्बरोऽनिमिपस्तिभिः' इति हैम्यां मीननामानि ॥

अमी प्रजाम्भोजरमा हिमागमा मुनीन्द्र नीतेः परिपन्थिका इव ।

पचेलिमेनेव निजांहसा मया निगृह्य तचारकगोचरीकृताः ॥ १७७ ॥

हे मुनीन्द्र, यत्कारणादनी बन्दिजनाः नीतेन्यायस्य शिष्टाचारस्य परिपन्थिकाः प्रतिपक्षा इव वर्तन्ते । किंलक्षणाः । प्रजाः प्रकृतयः नगरग्रामजनपदादिवासिजना एवाम्भोजानि पद्मानि सुकुमारत्वात्कमलतुल्यास्तेषां रमा लक्ष्म्यः तासु हिमागमाः हेमन्तशिशिरसदृशाः । यथा हिमागमेन लक्ष्मीरादाय । विच्छावीकृत्येत्यर्थः । कमलानि गाल्यन्ते, तथा एभिरपि धीणां ग्रहणे कथैव का जीवा अभिगृह्यन्ते जनानां तस्मात्कारणाद्वीतिविदा न्यायनिष्ठेन मया निगृह्य निग्रहं कृत्वा निगडयित्वा च चारकगोचरीकृताः कारागारनिवासिनो विहिताः । उत्प्रेक्ष्यते—पचेलिमेन परिपाकं प्राप्तेनोदयाव-निकायामागतेन निजांहसा स्वकीयपापेनेव । 'अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्यते' इति वचनात् ॥

अगण्यपुण्यादिव पक्लिमान्निजात्तथापि वाक्याद्यतिजन्मविद्विषाम् ।

समुद्धृता दुःखमहान्धकूपतो यदृच्छयामी विचरन्तु बन्दिनः ॥ १७८ ॥

हे प्रभो, अमी बन्दिनो बन्दिजनाः कारागारीभूताः अपि यदृच्छया स्वतन्त्रं विचरन्तु स्वस्वस्थाने गत्वा स्वैरं क्रीडन्तु । किंभूताः । यद्यप्यमी हिंसा इवानेकसरवोद्वेजकाः सन्ति, तथापि यतिजन्मविद्विषां वाचंयमवासवानां तत्रभवतां भवतां वाक्यान्मदनुग्रहकारिवचनात् दुःखमेव महानतिगुरः पातालविबरोपमो योऽन्धकूपो घोरान्धकारनिचितावदस्मादुद्धृता अर्थात्तत्र पूर्वं पतिताः पश्चात्प्रकाशिताः । उत्प्रेक्ष्यते—निजादात्मनैव प्राचीनजन्मन्याचीर्णादत एव स्वकीयात्तथा पक्लिमात्परिणकमात्रं प्राप्तादुदयावलिकायामायातात् तथा अगण्याद्रणयितुमशक्यादतिबहुलात्पुण्यात्सुकृतादिव ॥ इति सूरिवाक्याद्वन्दिमोचनम् ॥

इयं तु पूज्येषु परोपकारिता प्रसादनीयं निजकार्यमप्यथ ।

तमूचिवानेष यदङ्गिनोऽखिलानसूनिवावैमि ततः परोऽस्तु कः॥१७९॥

हे सूरयः । तु इति विशेषद्योतकम् । अवधारयन्तु वा । 'तु विशेषेऽवधारणे' इत्यनेकार्थः । इयं यन्दिजनमोचनलक्षणा पूज्येषु भुवनजनाभ्यर्चनीयेषु धीमत्सु केवलं परोपकारिता परेषु आत्मव्यतिरिक्तेषु जीवेषु उपकारिता उपकारकरणशीलता परोपकर्तृत्वमेव । अपि पुनर्निजकार्यं स्वकृत्यमपि प्रसादनीयं प्रसाद्य सद्योवाच्यम् अथ इत्युक्तेरनन्तरमेव सूरिस्तमकच्चरं प्रति ऊचिवान् कथयति स्म । हे साहे, अहमखिलान् समस्तानपि अङ्गिनो जन्तून् असून् स्वप्राणानिवावैमि निजजीववज्जानामि । ततः तर्हि परः कोऽस्तु । न कोऽपीत्यर्थः ॥

सुखं निखेलन्तु विलासविष्किरास्त्वया विमुक्ता निजपञ्जरात्पुनः ।

निरोधदुःखं स्वगृहैर्वियोगिनस्तुदत्यमून्यत्तुहिनं तरुनिव ॥ १८० ॥

हे साहे, निजपञ्जरात्स्वकीयकाष्ठकोष्ठात्स्वया विमुक्ताः धीमता निष्कास्य रोधान्मुक्तला मुक्ताः स्वेच्छाचारिणः कृताः विलासविष्किराः क्रीडाविहंगमाः पुनः पूर्ववत्सुखं सुखेन निखेलन्तु रमन्ताम् । यत्कारणात्स्वेषामात्मनां गृहैर्दूरैर्वियोगो विरहोऽस्त्येवामिति वियोगिनस्तानमून्यत्तुहिनं निरोधो निरुध्य रक्षणं पञ्जरक्षेपणं च तस्य दुःखमसातं तुदति पीडयति । किमिव । तुहिनमिव । यथा तुहिनं हिमं हिमानीव तरुन्पीडयति दहति ॥

नमश्चराम्भश्चरभूमिचारिणां वपुष्मतां स्वैरसुखप्रचारिणाम् ।

निभालयन्तीतिदृशा चराचरं भवानिशं साधुरिवामयप्रदः ॥ १८१ ॥

हे साहे, नमस्याकाशे चरन्तीति नमश्चराः पक्षिणः, तथा अम्भसि पानीये चरन्तीति अम्भश्चारिणो मत्स्या मकरादयः, तथा भूमी पृथिव्यां चरन्तीत्येवंशीला भूमिचारिणः शाशम्बरवराहहरिणादयो वन्या गोमहिषपश्वेडकादयो प्राणीणास्तेषां वपुष्मतां देहिनां जन्तूनां त्वं नीतिदृशा न्यायचक्षुषा चराचरं स्थावरजङ्गमरूपं जगन्निभालयन् स्वात्मवत्सर्वेऽपि सत्त्वाः पालनीया इति बुद्ध्या पश्यन्ननिशं निरन्तरं साधुरिव पृथिवीजलानलवायुवनस्पतित्रासामिधानानां यष्णां कात्यानां पालयितेव अभयं जीवितदानं प्रददातीत्यभयप्रदो भव एषि । किं च । वपुष्मतां स्वैर स्वेच्छया सुखेन मनसा तेन च प्रचरन्तीत्येवंशीलास्तेषाम् ॥ इति पञ्जरपक्षिमोचनमार्गणम् ॥

इति निशम्य दयोदयगर्भितं क्षितिपतिर्यतिशीतरुचेर्वचः ।

कवितृकाव्यमिवाप्रतिभं गुणैर्गनसि तं प्रशशंस चमत्कृतः ॥ १८२ ॥

क्षितिपतिरकञ्चरसाहिः चमत्कृतः आश्चर्यं प्राप्तः सन् मनसि चित्ते एव गुणैः समदमकृपासत्त्वादिभिरप्रतिमसाधारणं तं सूरिं प्रशशंस श्रमते स्म । किं कृत्वा । य-

तिशीतरुचेर्मुनिमृगाङ्कस्य इत्यमुना बन्दिबिहगादिमोचनद्वारा दयाया यावज्जगजन्तूपरि-
 कृपाया उदयः प्रादुर्भावः गर्भे मध्ये जातोऽस्येति तद्योदयगर्भितं करुणाकलितं वचो
 विभुवाक्यं निश्चम्य ध्रुत्वा । वचोऽपि किंभूतम् । गुणैर्निःस्पृहताशान्तरसादियुक्त-
 तापरोपकारितादिभिरप्रतिममनुषमम् । किमिव । कवितृकाव्यमिव । यथा कवितुः कवेः
 काव्यं कवित्वं गुणैरुपमोत्प्रेक्षाप्रसादकान्तिहेपालंकारादिभिरप्रतिमं न विद्यते प्रतिमा
 प्रतिविम्बं यस्य तादृशं स्यात् ॥

मनसा साहिः किं प्रशशंस । तदेवाह—

प्रावीण्यमन्यहितकर्मणि पश्यतैषां

तथ्यं यतो व्यवसितिर्महतां परार्था ।

विश्वं शशीव धवलत्यखिलं कलाभि-

रम्भोभरैर्जलधरोऽपि धरां धिनोति ॥ १८३ ॥

मूर्ध्ना दधाति वसुधां भुजगाधिराजो

नैःस्थं निहन्ति मणिरध्वरभागमाजाम् ।

आमोदयन्ति हरितो हरिचन्दनानि

भिन्दन्ति संतमसमम्बरकेतवोऽपि ॥ १८४ ॥

साला दिशन्ति च फलानि पचेलिमानि

वार्धेर्वशा अपि वहन्ति पयःप्रवाहान् ।

विश्वोपकारकरणैकनिबद्धकक्षै-

रेभिर्वभूव वसुधा किमु रत्नगर्भा ॥ १८५ ॥

एषाममीषां सूरीणामन्येषां स्वव्यतिरिक्तानां जन्तूनां हितकर्मणि इष्टनिर्माणे प्रा-
 वीण्यं चातुर्यं पश्यत भो लोकाः, विलोकयत । यतः कारणान्महतामुत्तमानां व्यवसिति-
 र्व्यापारः प्रयत्नो वा परेषामेवार्थः प्रयोजनं यस्यास्तादृश्य इति । तथा सत्त्वां तदेव दर्श-
 यति—शशी चन्द्रमाः कलाभिश्चन्द्रिकाभिः कृत्वा विश्वं जगद्बलरयुज्ज्वलीकरोति ।
 किंभूतं विश्वम् । अखिलं समस्तमपि । अपि पुनर्जलधरो मेघोऽपि अम्भोभरैर्दृष्टिरूपः पयः-
 समूहः कृत्वा धरां वसुधां भूमौ धिनोति निदाघदाघनिवारणवाङ्मुरनिकुरम्बकरणादिना
 प्रीणयति । पुनर्भुजगाधिराजः शेषनागेन्द्रो मूर्ध्ना मन्मथेन वसुधां दधाति विमर्तितं । पुन-
 रध्वरभागमाजामध्वराणां यज्ञानां भागमंशं भजन्तीति देवाः ऋतुभुक्त्वात् । 'स्वाहा-
 स्वाधाऋतुमुधाभुज आदितेयाः' इति ईम्याम् । 'मखांशमाजां प्रथमो निगद्यसे' इति
 रघौ । 'मुखं मखास्तादविदां वदन्ति' इति नैपथे । मखास्तादविदां देवानां मुखं व-
 दितिरित्यर्थः । 'बर्हिर्मुखा निमिषदेवतनाफिलेराः' इति ईम्याम् । तेषां मुराणां मणि-

धिन्तारत्नम् । नैःस्व्यं दारिद्र्यं निहन्ति नाशयति । पुनर्हरिचन्दनानि श्रीखण्डपादपाः
हरितो दिश आमोदयन्ति सौरभयन्ति सुरभीकुर्वाणाः सन्त आमोदयन्ति सप्रमोदान्
कुर्वन्ति हर्षयन्ति पुनरम्बरकेतवो भास्कराः संतमसमन्धकारं भिन्दन्ति निर्दलयन्ति ।
च पुनः सालाः सर्वजातीयाः पादपाः पचेलिमानि फलानि दिशन्ति यच्छन्ति । तथा
वार्यैः समुद्रस्य वशाः पत्न्यो नवोऽपि पयःप्रवाहान् पानीयपूरान् वहन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—
विशेषां जगतां समस्तजन्तुजातानां वा य उपकारः समीहितकरणं तत्र एका अ-
द्वितीया निबद्धा रचिता कक्षा स्वीकारो यैस्तादृशैरेभिश्चन्द्रादिपदार्थैः सूरिभिर्वा वसुधा
एषा विश्वभरा रत्नगर्भा बभूव रत्नानि मणयो रत्नपुरुषा वा गर्भे मध्ये यस्याः तादृशी
जातेव । रत्नगर्भेत्यभिधानमेभिर्मूमेरभूदिव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

शशंस साहिर्जनयन्ति मन्मनोविनोदमेते विबुधा इव प्रभो ।

अमून्परं नाहमैवमि विभ्रतः शमीद्रुमान्वहिमिर्वार्तिमन्तरा ॥ १८६ ॥

साहिरकब्बरः शशंस कथयति स्म । हे प्रभो, एते विहंगमा मन्मनोविनोदं मम
मनसश्चित्तस्य विनोदं क्रीडां जनयन्ति । के इव । विबुधा इव । यथा पण्डिता विवि-
धशास्त्रगोष्ठीकाव्यादिरसैः मनोविनोदमुत्पादयन्ति । यदुक्तम्—‘गीतशास्त्रविनोदेन
कालो गच्छति धीमताम्’ इति । परं पुनरहमून् विहगान् अन्तरा मनोमध्ये अर्तिं
पीडाक्षितां वा विभ्रतो धारयतो नाैमि न जाने । कानिच । शमीद्रुमानिव । यथा श-
मीवृक्षाः ‘खेजडी’ इति प्रसिद्धाः अन्तरा मध्ये वह्निमनल विभ्रति । ‘शमीमिवाभ्यन्तर-
लीनपावकाम्’ इति रघुवंशे ॥

शापेन कस्यापि मुनेरिवानिशं निरुध्यमाना विविधाः खगा मया ।

निर्मुक्तिमाजो भवदीयभाषितैरेते स्वतन्त्रं विचरन्तु सत्वरम् ॥ १८७ ॥

हे प्रभो, एते विविधा नानाजातीया अनेकजातिजन्मानो मयूरशुकसारिकाकाकपि-
कचकोरप्रमुखाः खगाः विहगमाः भवदीयैः श्रीमत्संबन्धिभिः भाषितैः कथितैः निर्मुक्ति
बन्धनं परेभ्यो मोक्षं भजन्तीति निर्मुक्तिभाजः मया विमुक्ताः सन्तः सत्वरं शीघ्रं
स्वतन्त्रं स्वेच्छया विचरन्तु सुखं स्वैरमितस्ततो व्रजन्तु विशिष्टां मनोभिलषितां वा
चूर्णं कुर्वन्तु । खगाः किं क्रियमाणाः । मया अनिशं निरन्तरं निरुध्यमानाः पञ्ज-
रादिषु प्रक्षिप्य संरक्ष्यमाणाः रोधं प्राप्यमानाः । उत्प्रेक्ष्यते—कस्यापि कोपनस्य
दुर्वासः प्रमुखस्य कस्यचिदनिर्दिष्टनाम्नो मुनेस्तापसस्य आक्रोशवाक्येनेव अनिष्टवद्भवेत् ॥

भास्वत्करा इव सुदूरभुवः समेता

गृहीत दन्तिहयहेममुखं न किञ्चित् ।

तेन प्रसाद्य किमपि स्वविधेयमेव

प्राप्यः कृतार्थपदवीमिति भूमुजोचे ॥ १८८ ॥

भूभुजा साहिना इत्यमुना प्रकारेण ऊचे कथ्यते स्म । इति किम् । हे श्रीसूरयः, यूयं सु अतिशयेन दूरभुवः दविष्टस्थानाद्गन्धारपुरान्मदाकरणवशात्समेताः इह पादा-
पधारिताः । के इव । भास्वत्करा इव । यथा सूर्यकिरणा अतिदूराद्दशधिकाष्टयोजनश-
तस्थायुकार्कमण्डलादायान्ति । अथ वा गमनानन्तरं मया प्रदीयमानं दन्तिनो मदो-
दुरगन्धसिन्धुराः, इया जात्यानेकजातीयोत्तुङ्गतुरंगमाः, हेम स्वर्णम्, तत्प्रमुखं तदादिकं
किञ्चिन् गृहीत नादध्वम् । तेन कारणेन किमपि स्वविधेयमात्मीयकार्यं प्रसाद्य प्रसन्नी-
भूय कथयित्वा एषोऽहं कृतार्थपदवीं कृतकृत्यतां प्राप्यो लम्भयितव्यः ॥

सम्यग्विवृणुष्व गुरुणा निजभूमिभर्तु-

रामुष्मिकैहिकसुखप्रतिभूभविष्णुः ।

क्षीराब्धिसूनुरिव पर्युषणाष्टसंख्य-

घस्तेष्वमारिमवनीरमणाद्ययाचे ॥ १८९ ॥

गुरुणा हीरविजयसूरेणा सम्यक् चित्तावधानदानपूर्वकं विचारयित्वा अवनीरमणा-
दकम्बरसाहिपार्श्वोत्पर्युषणायाः सांवत्सरिकपर्वणः वसुमिता अष्टसंख्या प्रमाणं येषां
तेऽष्टसंख्या घसा वासरास्तेषु अमारिं जगज्जीवाभयप्रदानं ययाचे अभ्यर्थयामासे । का
इव । क्षीराब्धिसूनुरिव । यथा केनचित्सुसा वदान्यनृपपार्श्वोत्पायोधिनन्दना श्रीर्याच्यते ।
किं लक्ष्णाममारिम् । निजस्य सुरेरात्मनः भूमिभर्तुरकम्बरस्यात्मनश्च आमुष्मिकं स्व-
र्गोपवर्गभवं तथा ऐहिकं पुत्रकलत्रधनधान्यमाण्डलीकसार्वभौमादिपदवीसंभवं च य-
त्सुखे साते तयोः प्रतिभूभविष्णुः साक्षिणीभवनशीला ॥

उद्वेलिताखिलशरीरिरूपापयोधी-

न्प्रेक्ष्य प्रभून्हृदि चमत्कृतिमादधानः ।

चत्वार्यहान्युपरि सन्तु भवद्वृत्तानां

चूलावदत्र मम तं नृप इत्यवादीत् ॥ १९० ॥

नृपः साहित्यं सूरिं प्रति इत्यवादीत् इदं वदति स्म । इति किम् । हे प्रभो, भव-
द्भिर्वृत्तानां श्रीमद्याचितानां पर्युषणाष्टदिनानामुपरि अधिकानि मम पुष्पार्थं चत्वारि
अहानि दिनानि सन्तु भवन्तु । किंवत् । चूलावत् । यथा दशवेकालिकादिकानां केषां-
चिच्छास्त्राणामुपरि चूला भवति, यथा वा सप्तदशसदृशयोजनप्रमाणलवणसमुद्रजला-
नामुपरिष्ठाजलशिखा जायते, तथैवेते वासराः श्रीमद्वृत्तेभ्यो दिवसेभ्योऽभ्यधिका
भूयानुः । नृपः किं कुर्वाणः । येषां कूलभूमीमतिक्रान्त उद्वेल उत्कण्ठः । उद्वेलता
संजाता अस्मिन्निस्तुद्वेलितः । अखिलानां समप्राणां शरीरिणां जलस्थलाम्बरधारिणां
प्रानिनामुपरि रूपा दयोदयः तद्रूपः पयोधिः समुद्रो येषां तारुण्यप्रभूत्वं हीरसूरीन्प्रेक्ष्य
इहा चमत्कृतिं यत्र तत्राप्येतेषां केवलं सर्वप्राणिषु करुणापरिणाम एव तदहो

मदानुभावा एवेत्याश्चर्यम् । आ सामस्त्येन सर्वाहीणोलसद्रोमाश्चकहुक्त्वेन दधानः
विभ्राणः ॥

प्रारम्यमेव कनभोदशर्मी शमीश

यावन्नभस्य बहुलेतरपष्ठिका स्यात् ।

तावचरन्तु सुखमङ्गिगणाखिलोकी-

जीवातुनेव भवतां वचसेत्युदित्वा ॥ १९१ ॥

स्वाह्वाङ्कितं कजसुहृन्मितवासराणां

विभ्रद्विचित्ररुचिकाञ्चनचारिमाणम् ।

अम्भोनभोचनतनूमदमारिसत्कं

प्रादायि तेन गुरवे फुरमानपट्टम् ॥ १९२ ॥

तेनाकव्यरसाहिना स्वाह्वाङ्कितं निजनामकलितम्, तथा कजसुहृदः कमलबान्धवाः
सूर्याः तैर्मितानां प्रमाणीकृतानां द्वादशसंख्याकानां वासराणां दिवसानाम्, तथा अम्भसां
पानीयानाम्, तथा नभसाम् । वियचराणामित्यर्थः । तथा वनानामुपलक्षणाञ्जनपदनगरपु-
रप्रामाणां ये तनूमन्तः अम्भश्चरा मत्स्यकच्छपादयः नभश्चरा मयूरशुककलिविद्वादयः
वनचराः शशशम्बरहरिणादयः प्रामादीनां महिषमेपादयः एतेषां जीवानाममारिः
जीववत्पालनदया तत्सत्कं तत्संबन्धि स्फुरन्मानानां साहिनाममुद्राङ्कितलेखविशेषाणां
पट्टं गुरवे हीरविजयसूरये प्रादायि प्रदत्तम् । किं कुर्वत् । विशिष्टानि विचित्राण्याले-
ह्यानि यत्र रुच्या स्फुरज्ज्योतिषा युक्तस्य काञ्चनस्य । अथ वा विशिष्टा मनोज्ञा चित्रा
विस्मयकारिणी । अथ वा विचित्रा नानाप्रकारा रुचिः कान्तितर्यस्य तादृशस्य काञ्चनस्य
कनकस्य चारिमाणं मनोहरतां विभ्रद्वारयत् । दत्तं किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेणो-
दित्वा कथयित्वा । इति किम् । त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य जीवातुना जीवनीपधिनेव । आका-
शेन रत्ना ऊर्ध्वलोकः, विलादिना अधोलोकः, भूमिर्मध्यमलोकः, इति त्रिलोकी जाताः ।
भवतां धीपूज्यानां वचसा अङ्गिगणा जन्तुप्रजाः तावत्तावन्तं समयं सुखं सातेन चरन्तु
पर्यटयन्तु भक्षयन्तु वा यदृच्छया । 'चर गतिभक्षणयोः' अर्थत्वात् । किं यावत् हे
शमीश उपशमवतामवसेस, मेचकनभोदशमीमारभ्य धावणबहुलदशमीदिनमादौ कृत्वा
ददं तु गुर्जरमण्डलानुगतं वचः अन्यदेशापेक्षया तु भाद्रपदकृष्णदशमी स्यादिति
धावणकृष्णदशमी प्रथमं संस्थाप्य यावत् यावता कालेन नभस्य भाद्रपदमासस्य
बहुलेतरा शुद्धा अथ वा बहुलः कृष्णपक्षः तस्मादितरोऽन्यः शुक्लपक्षस्य पष्ठिका
पष्टी तिथिः स्याद्भवेत् ॥ युगलम् ॥

व्यक्तिर्यथा प्रथममार्ष्यत गुर्जराणां

सौराष्ट्रमण्डलफलेपुरदलिकानाम् ।

द्वैतीयिकं सदजमेरुकृते तृतीयं

तुर्यं पुनर्निखिलनालवमण्डलस्य ॥ १९३ ॥

.....

..... |

.....

..... ॥ १९४ ॥

तेषां पण्णामपि फुरमानानां व्यक्तिः पृथक् पृथक् कथनं यथेति ग्रन्थकृता प्रोच्यते । प्रथमं फुरमानं ग्रामनाम्नोः संस्काराभावः । क्वचित्क्रियते क्वचनापि न । तेनात्रापि संस्कारो न कृतः । इति शुर्जराणां धरित्रीमण्डलस्य । सु शोभनो भरतसार्वभौमप्रदत्त-
देवदेशनामत्वात् साराष्ट्रः, सुराष्ट्रः एव सौराष्ट्र इति सौराष्ट्र एव मण्डलः । अथ
वा सौराष्ट्रनाम्नो युगादिदेवनन्दनस्य मण्डलो देशः सौराष्ट्रमण्डलः । तथा फतेपुरं
साहिराजधानी तदाश्रयेण मेवातमण्डलमागतम् । तथा दिह्लिका दिह्लीनामनगरी त-
त्कथनेन तत्पार्श्ववर्तिनोऽन्येऽपि मण्डलाः समायाताः । एतेषां मण्डलानां द्वितीयमेव
द्वैतीयिकम् । स्वार्थे इकण् । तथा सन् प्रधानो योऽजमेरुदेशः तेन वनवकोटीकामरु-
स्थलीनागपुरादिदेशा लभ्यन्ते । तत्कृते तदर्थं तृतीयम् । पुनर्निखिलः समग्रोऽपि
मालवमण्डलोऽवन्तिदेशस्तस्य । तद्ब्रह्मेण निखिलापि दक्षिणदिक् तुर्यं चतुर्थम् । तथा
धिया लक्ष्म्या लाभः प्राप्तिर्यत्र तादृशेन लाभपुरेण लाभपुरदेशेन पञ्चापनाम्ना । मण्ड-
लेनेत्यर्थः । तत्समीपस्था अपि तद्ब्रह्मेण हेयाः । युनफीति तादृक् मुलताननामा
नीचजनपदः तयोर्द्वयमुच्चमुलतानादिभेदाद्युगमं तस्य कुसुमाशुगः सरस्तस्य वाणाः
शरास्तेषां संहया यस्य । पञ्चममित्यर्थः । पुनः साधुषु मुनिषु सिन्धुः समुद्रः स एव
रचना मेखला यस्याः सा पृथ्वी तस्या रजनीश्वरश्चन्द्रः तस्य । एतावता चतिराजस्य
हीरसूरेः स्वस्यात्मनः शवेशदेशे समीपे रक्षणकृते कदाचित्कस्याप्याकस्मिकागतस्य प्रत्य-
यकृते दर्शनार्थं स्वपार्श्वे स्थापनार्थं पष्ठं स्फुरमानमार्प्यत अर्पितम् ॥ युगम् ॥ इति
पर्युपणाद्वादशदिनामारिफुरमानप्रदानम् ॥

नैकक्रोशमितं न दृग्विषयमाक्पारं पयोराशिव-

त्कीडत्कुञ्जरवाजिराजिवनितामर्त्यव्रजआजितम् ।

नानानीडजमीननीरभरितं तद्गुमराख्यं सर-

लेभ्योऽद्भुत निपिद्धमीननिधनं तद्विज्ञवाग्निर्मर्तपः ॥ १९५ ॥

नृपोऽकम्परस्तेषां सूरिणां विशाः पण्डितशान्तिचन्द्रगणयस्तेषां वाग्भिः काम-
रसरो मत्स्यविहासुपदर्शकश्लोकोक्तिपुक्तिभिः निपिद्धं निवारितं मीनानां मत्स्यानां
निधनं यथो यथैवंविध तात्पर्यं साहिना खानितत्वान्महत्तया प्रसिद्ध कामर दत्ताष्ट्या

नाम यस्य तादृशं सरो महातटाकं तेभ्यो हीरविजयसूरिभ्यः अदत्त ददिवान् । किं-
भूतम् । नैके बहवः क्रोशा गव्यूतानि तैर्मायते स्म प्रमाणीक्रियते स्मेति द्वादशक्रो-
शप्रमाणम् । पुनः किंभूतम् । दृशां चक्षुषां विषयं गोचरीं भजतीति तादृक् पारं पर-
तटं यस्यैवंविधं न । अदृग्गोचरपारमित्यर्थः । किंवत् । पयोराशिवत् समुद्रमिव ज्ञायते ।
पुनः किंभूतम् । क्रीडन्तो जलकेलीं कुर्वाणा ये कुञ्जरा हस्तिनस्तथा वाजिनस्तुरङ्गमा-
स्तेषां राजयः श्रेणयस्तथा वनिता युवतयस्तामिर्युक्ता मर्त्या मानवाः सतरुणीकाः
तरुणास्तेषां व्रजा गणास्तैर्भोजितं भूषितम् । पुनः किंभूतम् । नाना विविधजातिज-
न्मानो ये नीडजाः पक्षिणः तथा मीना मत्स्या जातयो यत्र तादृशेन नीरेण भरितं
संपूर्णम् ॥ इति बामरतटाकार्पणम् ॥

भूजानिरित्यालपति स्म सूरयः श्रीमद्गिरा मे न्यवसद्वया हृदि ।

हंसी पयोदध्वनिनैव मानसे पृच्छामि किं त्वेतदहं गुरुन्प्रति ॥ १९६ ॥

भूर्भूमी जाया यस्यासौ भूजानिः पृथ्वीपतिरित्यग्रे वक्ष्यमाणमालपति स्म कथया-
मास । हे सूरयः, श्रीमद्गिरा युष्माकं वाचा मे मम हृदि हृदये दया सर्वसत्त्वोपरि कृपा
न्यवसन्निवासं कृतवती । केव । हंसीव यथा पयोदध्वनिना पर्जन्यगर्जरवेण मराली
मानससरसि निवसति । मेघागमे हि राजहंसाः कल्लयजलत्रवादितो मानससरसि यान्तीति
कविसमयः । चम्पूकथायामपि 'श्रोपितकलहंसवयसि' । 'वर्षावर्णने श्रोपिता मानसं प्रति
प्रस्थापिता हंसपक्षिणो येन' इति तद्वृत्तिः । किं तु परं विशेषः प्रश्नो विद्यते । अहं
गुरुन् युष्मान्प्रति पृच्छामि ॥

कः प्रश्नस्तमेवाह—

अनेहसीव युग्मिनां न कोऽपि कं हनिष्यति ।

कदाचिदीदृशं दिनं समेप्यति क्षितौ प्रभो ॥ १९७ ॥

हे प्रभो, कदाचित् कस्मिन्नपि प्रस्तावे क्षितौ पृथिव्यामीदृशं दिनमेवंविधो वासरः समे-
प्यति समायास्यति । यस्मिन् समये दिवसे वा कोऽपि लघुवृद्धोऽपि सिंहव्याघ्रादिहिं-
सकोऽपि कमुत्तुहमपि जन्तुं न हनिष्यति नैव व्यापादयिष्यति । कस्मिन्नपि । अनेह-
सीव । यथा युग्मिनां युगलिकानां समरे अवसर्पिण्याः प्रथमद्वितीयद्वितीयारकलक्षणे
काले कोऽपि न हन्ति ॥ इति सर्वजगज्जन्तुकृपाविषयः प्रश्नः ॥

कलौ युगे पाप्मपूर्णे दुर्लभं दिनमीदृशम् ।

इत्युक्ते गुरुणा किंचिद्विचिन्त्येत्यब्रवीन्नृपः ॥ १९८ ॥

पाप्मभिर्दुष्कृतैः पूर्णं भरिते कलौ ईदृशं धीमदुक्त जगज्जन्तुहितावहमहो दुर्लभं
दुःप्राप्यम् । गुरुणा इत्युक्ते कथिते सति किंचिद्विचिन्त्य विचारयित्वा नृप इत्यग्रे
वक्ष्यमाणमब्रवीज्जगदाद ॥

द्वैतीयिकं सदजमेरुकृते तृतीयं

तुर्यं पुनर्निखिलमालवमण्डलस्य ॥ १९३ ॥

.....

.....

.....

..... ॥ १९४ ॥

तेषां षण्णामपि फुरमानानां व्यक्तिः पृथक् पृथक् कथनं यथेति ग्रन्थकृता प्रोच्यते । प्रथमं फुरमानं प्रामनाग्नोः संस्काराभावः । कचित्क्रियते कचनपि न । तेनात्रापि संस्कारो न कृतः । इति गुर्जराणां धरित्रीमण्डलस्य । सु शोभनो भरतसार्वभौमप्रदत्त-
देवदेशनामत्वात् राष्ट्रः सुराष्ट्रः, सुराष्ट्रः एव सौराष्ट्र इति सौराष्ट्र एव मण्डलः । अथ
वा सौराष्ट्रान्नो युगादिदेवनन्दनस्य मण्डलो देशः सौराष्ट्रमण्डलः । तथा फतेपुरं
साहिराजधानी तदाश्रयेण मेवातमण्डलमागतम् । तथा दिल्ली दिल्लीनामनगरी त-
त्कथनेन तत्पार्श्ववर्तिनोऽन्येऽपि मण्डलाः समायाताः । एतेषां मण्डलानां द्वितीयमेव
द्वैतीयिकम् । स्वार्थे इकण् । तथा सन् प्रधानो योऽजमेरुदेशः तेन बनवकोटीकामरु-
स्थलीनागपुरादिदेशा लभ्यन्ते । तत्कृते तदर्थं तृतीयम् । पुनर्निखिलः समग्रोऽपि
मालवमण्डलोऽवन्तिदेशस्तस्य । तद्ग्रहणेन निखिलापि दक्षिणदिक् तुर्यं चतुर्थम् । तथा
धिया लक्ष्म्या लाभः प्राप्तिर्यत्र तादृशेन लाभपुरेण लाभपुरदेशेन पञ्चापनाम्ना । मण्ड-
लेनेत्यर्थः । तत्समीपस्था अपि तद्ग्रहणेन ज्ञेयाः । युनक्तीति तादृक् मुलताननामा
नीचजनपदः तयोर्द्वयमुच्चमुलतानादिभेदाद्युगमं तस्य कुसुमाशुगः स्मरस्तस्य दाणाः
शरास्तेषां संहया यस्य । पञ्चममित्यर्थः । पुनः साधुषु मुनिषु सिन्धुः समुद्रः स एव
रसना मेखला यस्याः सा पृथ्वी तस्या रजनीश्वरश्चन्द्रः तस्य । एतावता यतिराजस्य
हीरसूरेः स्वस्यात्मनः सवैश्वदेशे समीपे रक्षणकृते कदाचित्कस्याप्याकस्मिकागतस्य प्रत्य-
यकृते दर्शनार्थं स्वपार्श्वे स्थापनार्थं पष्ठं स्फुरमानमार्प्यत अर्पितम् ॥ गुरमम् ॥ इति
पर्युषणाद्वादशदिनामारिफुरमानप्रदानम् ॥

नैकक्रोशमितं न दृग्विषयभाक्पारं पयोराशिव-

त्कीडत्कुञ्जरवाजिराजिवनितामर्त्यजनप्राजितम् ।

नानानीडजमीननीरभरितं तड्डामराख्यं सर-

लेभ्योऽदृष्ट निपिद्धमीननिधनं तद्विज्ञवाग्निर्नृपः ॥ १९५ ॥

नृपोऽकर्म्यरस्तेषां सूरिणां विज्ञाः पण्डितरान्तिचन्द्रमणयस्तेषां वाग्भिः डाम-
रसरो मत्स्यविश्वपदोक्तः शोकोक्तियुक्तिभिः निपिद्धं निवारितं शीनानां मत्स्यानां
निपनं कपो यद्गर्भं किं तत्स्वयं साहिना खानितावान्महत्तया प्रविद्ध डामर इत्याख्या

नाम यस्य तादृशं सरो महातटाकं तेभ्यो हीरविजयसूरिभ्यः अदत्त ददिवान् । किं-
भूतम् । नैके बहवः क्रोशा गञ्जुतानि तैर्मीयते स्म प्रमाणीक्रियते स्मेति द्वादशक्रो-
शप्रमाणम् । पुनः किंभूतम् । दृशां चक्षुषां विषयं गोचरी भजतीति तादृक् पारं पर-
तटं यस्यैवंविधं न । अदृग्गोचरपारमित्यर्थः । किंवत् । पयोराशिवत् समुद्रमिव ज्ञायते ।
पुनः किंभूतम् । क्रीडन्तो जलकेलीं कुर्वाणा ये कुञ्जरा हस्तिनस्तथा धाजिनस्तुरद्रमा-
स्तेषां राजयः श्रेणयस्तथा वनिता युवतयस्तामिर्युक्ता मर्त्या मानवाः सतरुणीकाः
तरुणास्तेषां व्रजा गणास्तैर्भ्राजितं भूषितम् । पुनः किंभूतम् । नाना विविधजातिज-
न्मानो ये बीडजाः पक्षिणः तथा मीना मत्स्या जातयो यत्र तादृशेन नीरेण भरितं
संपूर्णम् ॥ इति डामरतटाकार्पणम् ॥

भूजानिरित्यालपति स्म सूरयः श्रीमद्गिरा मे न्यवसद्दया हृदि ।

हंसी पयोदध्वनिनैव मानसे पृच्छामि किं त्वेतदहं गुरुन्प्रति ॥ १९६ ॥

भूर्भूमी जाया यस्यासौ भूजानिः पृथ्वीपतिरित्यग्रे वक्ष्यमाणमालपति स्म कथया-
मास । हे सूरयः, श्रीमद्गिरा युष्माकं वाचा मे मम हृदि हृदये दया सर्वसत्त्वोपरि कृपा
न्यवसन्निवासं कृतवती । केव । हंसीव यथा पयोदध्वनिना पर्जन्यगर्जरवेण मराली
मानससरसि निवसति । मेघागमे हि राजहंसाः कलुषजलवादितो मानससरसि यान्तीति
कविसमयः । चम्पूकथायामपि 'प्रोषितकलहंसवयसि' । 'वर्षावर्णने प्रोषिता मानसे प्रति
प्रस्थापिता हंसपक्षिणे येन' इति तद्वृत्तिः । किं तु परं विशेषः प्रश्नो विद्यते । अहं
गुरुन् युष्मान्प्रति पृच्छामि ॥

कः प्रश्नस्तमेवाह—

अनेहसीव युग्मिनां न कोऽपि कं हनिष्यति ।

कदाचिदीदृशं दिनं समेप्यति क्षितौ प्रभो ॥ १९७ ॥

हे प्रभो, कदाचित् कस्मिन्नपि प्रस्तावेक्षितौ पृथिव्यामीदृशं दिनमेवंविधो घासरः समे-
ष्यति समायास्यति । यस्मिन् समये दिवसे वा कोऽपि लघुवृद्धोऽपि सिंहव्याघ्रादिहिं-
सकोऽपि कमुत्तुह्ममपि जन्तुं न हनिष्यति नैव व्यापादयिष्यति । कस्मिन्निव । अनेह-
सीव । यथा युग्मिनां युगलिकानां समरे अवसर्पिण्याः प्रथमद्वितीयतृतीयारकलक्षणे
काले कोऽपि न हन्ति ॥ इति सर्वजगज्जन्तुरूपाविषयः प्रश्नः ॥

कलौ युगे पाप्मपूर्णे दुर्लभं दिनमीदृशम् ।

इत्युक्ते गुरुणा किञ्चिद्विचिन्त्येत्यब्रवीन्नृपः ॥ १९८ ॥

पाप्मभिर्दुष्कृतैः पूर्णं भरिते कलौ ईदृशं श्रीमदुक्तं जगज्जन्तुहितावहमहो दुर्लभं
दुःप्राप्यम् । गुरुणा इत्युक्ते कथिते सति किञ्चिद्विचिन्त्य विचारयित्वा नृप इत्यग्रे
वक्ष्यमाणमब्रवीज्जगाद ॥

पलाशतां विभ्रति यातुधाना इवाखिला अप्यनुगामिनो मे ।

अमारिरेपां न च रोचते कचिन्मलिम्बुचानामिव चन्द्रचन्द्रिका १९९

हे गुरो, मे मम अखिलाः समस्ता अपि अनुगामिनः सेवकाः । 'सहायोऽभिजनोऽश्व-
जीविगामिचरप्लवाः । सेवकोऽथ' इति हैम्याम् । मुद्गलप्रस्थानादयो यवनाः पलाशतां
पलं मांसमश्नन्ति खादन्तीति पलाशास्तेषां भावः मांसभुक्त्वं विभ्रति । मांसाशिनः
सन्तीत्यर्थः । के इव । यातुधाना इव । यथा राक्षसाः पलाशतां दधते । च पुनरत
एव कारणादेपामनुचराणां यावयवनानाममारिर्जीविदया न रोचते न खदते ।
लुब्धकानिवैतान् जीवानुकम्पा न प्रीणाति इत्यर्थः । केव । चन्द्रचन्द्रिकेव । यथा
चान्द्रस्य सुषारुचेश्चन्द्रिका कौमुदी मलिम्बुचानां चौराणां न रोचते । दन्तानामपि च-
न्द्रिका स्यात् । यथा 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रघौ प्रोक्तमास्ते । तन्निरा-
सार्थं चन्द्रचन्द्रिकेति ग्रहणमत्र ॥

शनैः शनैस्तेन मया विमृश्य प्रदास्यमानामथ सर्वथैव ।

दत्तामिवैतामवयान्तु यूयममारिमन्तर्भहेतेव कन्या ॥ २०० ॥

हे पूज्याः, यस्माजीवदया मुद्गलानां म्लेच्छानां न रोचते तेन कारणेन त्रिकरण-
शुद्धयैव दानाभिप्रायेण विमृश्य अमारिप्रदानयोग्यदिवसादीनां विचारं विधाय शनैः
शनैर्मन्दं मन्दं मल्लकैरिव दिनैः प्रदास्यमानानेतां श्रीमदुक्ताममारि जीवपालनरूपां
सर्वथा सर्वप्रकारेणैव यूयमन्तर्क्षिप्ते दत्तामेवावयान्तु जानन्तु । कामिव । कन्यामिव ।
यथा महता उत्तमेन । 'अमोघा महतां वाणी' इति वचनात् । तथा च 'कूर्मेकुलाचलक-
निपतिविष्टतापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्नमचलमनसा न चलपुंसां युगान्तेऽपि ॥'
इत्यपि वचनाच्च प्रदास्यमानां स्वयं मनसि कल्पितां कथितां वा दत्तामिव शायते-
ऽनश्यम् ॥ इति गुरोः पुर इत्यमे जीवामारिप्रदावकथनम् ॥

प्राग्वत्कदाचिन्मृगयां न जीवहिंसां विधास्ये न पुनर्भवद्वत् ।

सर्वेऽपि सत्त्वाः सुखिनो वसन्तु स्वैरं रमन्तां च चरन्तु मद्वत् ॥ २०१ ॥

हे गुरो, अहं कदाचित् कस्मिन्नपि समये मृगयामाखेटकं न विधास्ये । किंवत् । प्राग्वत् ।
यथा पूर्वं श्रीमन्मिलनात्प्रथमं मृगयां पुर्वाणोऽभवं तद्वत्पुनर्मृगयां दिनापि जीवहिंसां
निरपराधवन्त्यप्राप्त्यजन्तूनां बधं न करिष्ये । किंवत् । भवद्वत् । यथा भवन्तः कदाचिन्मृ-
गयां न कुर्वन्ति, अथ सर्वप्राणातिपातविरतत्वात्सापराधनिरपराधजीवबधं सर्वथा न
विदधते, अहं तु पृथगेभिरवाहुरणीधरत्वेन दुष्टादुष्टनिग्रहपालनधर्माभिरपराधजीवबधं
न निर्मास्ये । अथ मृगयान्यसत्त्वबधनिषेधानन्तरं सर्वे समस्ता अपि जलजाः स्थलजा
वनजा नगरग्रामजाश्च मत्स्यादयो मृगादयः भापदा गोमहिषमेपादयश्च सत्त्वाः प्राणिनः
सुखिनः शौर्यभाजः पश्यन् भवन्तु । पुनः स्वैरेच्छया रमन्तां क्रीदन्तु । व्रीभिः रामे

च पुनः खैरं चरन्तु भक्षणसंचरणादि कुर्वन्तु । त्रिष्वप्युक्तिषु मद्भवत् । यथाहं सुखी
वर्ते खैरं रमे स्वेच्छया चाग्निं चरामि विलसामि च ॥ इति मृगयानिषेधः ॥

प्रागागमे प्राभृतवत्किमेपां कार्यं मया चिन्तयतेति चित्ते ।

प्रवर्तितासौ नवरोजघसामारिः क्षितौ खेलनकौतुकेन ॥ २०२ ॥

हे सूरयः, क्षितौ पृथिव्यां खेलनकौतुकेन क्रीडाकुतूहलेन कृत्वा असौ सर्वजनसाक्षा-
त्कारिणी प्रत्यक्षा वा श्रीमदुचिता श्रीमन्निमित्तप्राभृतरूपा मया नवरोजनाम्नां घसामां
दिनविशेषाणाममारिः कोटिकाशानामपि जीवानां बधनिषेधः प्रवर्तिता मया कृता
मत्सेवकैश्च कारिता प्रकटीकृता वा । मया किं कुर्वता । एपां जगन्मान्यानां पट्काय-
गोपालानां सूरीणां प्रागमे आगमने मन्मथरसमीपे समवसरणे प्राभृतवत् ङीकनमिव
प्राक् पूर्वं किं कार्यं विधेयम् । कर्तव्यमित्यर्थः । इत्यमुना प्रकारेण चित्ते स्म मनसि चिन्त-
यता विचारयता ॥ इति नवरोजनामामारिप्रदानं गुरोः ॥

आघाटनगरक्षोणीशक्रेणैव तपा इति ।

द्वादशाब्दाचात्मलकर्तुर्जगच्चन्द्रव्रतीशितुः ॥ २०३ ॥

यथा दफरखानेन स्तम्भतीर्थे प्रमोदतः ।

मुनिसुन्दरसूरीन्दोर्वादिगोकुलसंकटः ॥ २०४ ॥

गुणश्रेणीमणीसिन्धोः श्रीहीरविजयप्रभोः ।

जगद्गुरुरिदं तेन विरुदं प्रददे तदा ॥ २०५ ॥

तदा तस्मिन्प्रवसरे तेन प्रमुदितेनाकञ्चरसाहिना शमदमार्जवमार्दवादीनां गुणानां
श्रेष्ठ एव मण्यो रत्नानि तेषां सिन्धोः समुद्रस्य श्रीहीरविजयाभिधानस्य प्रभोः सूरी-
न्द्रस्य अयं जगद्गुरुरिदं विरुदं प्रसिद्धिकृतानामविशेषं प्रददे दीयते स्म दत्तम् । केनेव ।
आघाटनगरक्षोणीशक्रेणैव । यथाधुना 'आहू' इति प्रसिद्धस्य मेदपाटमण्डलमण्डन-
स्याघाटनगरस्य क्षोणीशक्रेण भूमीन्द्रेण राणकेन द्वादशसंख्याकानि वत्सराणि यावत्
आचात्मलानां तपोविशेषाणां कर्तुः कारकस्य जगच्चन्द्रनाम्नो व्रतीशितुः सूरिराजस्य
तपा इति विरुदं ददे । पुनः केनेव । दफरखानेनेव । यथा स्तम्भतीर्थे तन्मगरनायकेन
दफरनाम्ना खानेन यचनाधिपतिना प्रमोदतो हर्षातिशयतः सहस्रावधानिनो मुनि-
सुन्दरनाम्नः सूरीन्दोराचार्यचन्द्रस्य वादिगोकुलसंकट इति विरुदं दत्तम् ॥ त्रिमिविशो-
पकम् ॥ इति जगद्गुरुरिदम् ॥

नीत्वास्तोकान्वन्दीलोकान्श्रीमत्सूरेः पादोपान्ते ।

प्रोज्झांचक्रे क्षोणीशक्रो देहीवांहोव्यूहांस्तीर्थे ॥ २०६ ॥

क्षोणीशक्रोऽकञ्चरसाहिः श्रीमान् साहिविहितसंमानदानकुलरक्ष्मीकलितो हीर-

विजयनामा सूरिस्तस्य पादोपान्ते चरणसमीपे नीत्वा आनीय अस्तोकान् बहून् बन्दी-
लोकान् कारागारनिक्षिप्तजनान् प्रोज्झांचक्रे बन्दीतो निष्करदण्डान् कृत्वा मुक्तलान्
मुञ्चति स्म । क इव । देहीव । यथा भव्यजीवस्तीर्थे श्रीशत्रुंजये अन्यतीर्थे वा अंहोव्यूहा-
भिजडुरितसंघातान्मुञ्चति निष्पापो भवेत् ॥

प्रणम्य ते प्रभोः पदानवीवदन्निदं मुदा ।

मुनीन्द्र नन्दताचिरं सुवर्णसानुमानिव ॥ २०७ ॥

ते बन्दीलोकाः प्रभोर्हारसूरेः पदान् । पूज्यत्वाद्बहुवचनम् । चरणान्प्रणम्य स्वस्वशि-
रसा संस्पृष्ट्वा मुदा प्रमोदेन कृत्वा इदमेवंविधमवीवदन् अतिशयेन वादस्वरेण वा
वदन्ति स्म । इदं किम् । हे मुनीन्द्र, चिरादस्माकं कारागारनरकुहकनिपातिनामुद्धार-
कारक त्वं गुरो, चिरं गलितावधिसमयं यावन्नन्दतात् समृद्धिमान् भव जीव चिरस्थायी
भव । क इव । सुवर्णसानुमानिव । यथा मेरुगिरिः कल्पवृक्षादिसमृद्धिमांस्तथा शाश्वत-
स्थायुकोऽस्ति तथा त्वमपि भूयाः ॥ इति बन्दीमोचनम् ॥

उत्थायं निशीथिन्यां प्रभुपार्श्वार्त्पक्षिणां विमुक्तिकृते ।

ढावरसरसि स गतवान्धनविजयं सार्धमादाय ॥ २०८ ॥

सोऽकञ्चरसाहिः प्रभुपार्श्वे श्रीहीरविजयसूरीन्द्रस्य सेनिधानादुत्थाय पक्षिणां
केलिकुतूहलकृते स्वयंरक्षितानां विविधविहंगमानां विमुक्तिकृते स्वयमेव विमोचनार्थं
धनविजयनामानं सूरिसचिवं सार्धं स्वेन सममादाय सूरीणां विम्बार्थं गृहीत्वा ढावर-
नाम्नि सरसि तटाके गतवान् जगाम ॥

पक्षिणस्तत्क्षणात्क्षोणिचक्रेन्दुना पञ्जरेभ्यो विमुक्ताः समस्ता अपि ।

प्राप्तवन्तः स्वनीडद्रुमान्धन्विना कार्मुकेभ्यः शरव्यं पृपत्का इव २०९

क्षोणिचक्रेन्दुना मेदिनीमण्डलचन्द्रेण पञ्जरेभ्यः पक्षिरक्षणकाष्ठमयादिस्थानकेभ्यः
तत्क्षणात्सुरोगमनानन्तरकालं निशीथिन्यां वा विमुक्ता मोक्षं प्रापिताः सन्तः मुकुली-
कृताः सन्तः समस्ताः सर्वेऽपि पक्षिणो नैकजातिशकुन्ताः स्वनीडद्रुमान् निजालयकु-
लायस्थानद्रुमान् प्राप्तवन्तः समाश्रितान् केपांचित्स्थानतरवः परेषां तु भाविनः भाविनि
भूतोपचारस्तु वर्तते एव । के इव । पृपत्का इव । यथा धन्विना धनुर्धरेण कार्मुकेभ्यः
कोदण्डेभ्यः पृपत्काः शराः क्षिप्ताः सन्तः शरव्यं लक्ष्यं येष्यं प्राप्नुवन्ति ॥

तेऽपि पक्षीपरीरम्भिणो मापितैर्धिग्रतः संमदं सूरिमित्यूचिरे ।

त्वद्दिवास्माभिरापे यथा निर्वृतिस्त्वं लभस्ताशिषा नस्तथा निर्वृतिम् २१०

पक्षी स्वजायां पक्षिणीं परीरम्भन्ते आलिङ्गन्ति इत्येवंशीलास्ते पक्षिणोऽपि संमदं
यन्धनागमनात्परमानन्दं विग्रतो हरि धारयन्तः सन्तः मापितैः स्वस्वभाषामिः सूरि
हीरविजयसूरीन्द्रमिलमुना प्रकारेण ऊचिरे प्रोक्षन्तः । इति किम् । हे प्रभो, यथा

येन प्रकारेण त्वद्विरा श्रीमदीयया वाचा वचनेन अस्माभिर्निर्वृतिं स्वैरं संचारितारूपं सुखमापे प्राप्तं लब्धम् । तथा तेन प्रकारेण अस्माकमाशिषा महलशंसकवाचा त्वं निर्वृतिं मानसिकं सौख्यं मुक्तिसुखं च लभस्व प्राप्तुहि । प्रायोऽव्यक्तानामाशीर्वाक् फलेप्रहिर्भवेत्तेनावश्यं त्वं निर्वृतिं लप्स्यसे ॥ इति पक्षिमोचनम् ॥

त्रिजगज्जनगीयमानयानुगतोऽद्वैतयशःश्रियालये ।

भरतावनिमृज्यश्रिया पुरि चक्रीव ततः स जग्मिवान् ॥ २११ ॥

ततो वन्दीमोचनानन्तरं स हीरविजयसूरिः आलये वसतौ उपाश्रये जग्मिवान् गच्छति स्म । किंभूतः । त्रिजगज्जनैः सुरासुरनरनिकरैर्गीयमानया गानगोचरं नीयमानया अद्वैतया न विद्यते द्वैतं युगलं सदृशोपमानं यस्याः सा तया असाधारणया यशःश्रिया कीर्तिलक्ष्म्या अनुगतः सहितः । क इव । चक्रीव । यथा भरतक्षेत्रस्य अवनिभृतां द्वात्रिंशत्सहस्रपार्थिवानां जयश्रियानुगतः ग्रन्थकर्तुर्भरतक्षेत्रस्यायुक्त्वेन भरतक्षेत्रस्यैव नामानीतम् । चक्री चक्रवर्ती भरतादिसार्वभौमः पुरि खराजधानीनगरे गच्छति । अत्रापरे पाठान्तरमपि—‘त्रिजगज्जनगीयमानयानुगतः सूरिशशी यशःश्रिया । वसतिं सुदृशा नवोढया परिणीतेव ततो व्यभूषयत् ॥’ त्रैलोक्यलोकगीयमानया यशःश्रिया सहितः सूरिशशी वसतिमालयं व्यभूषयदलंकरोति स्म । यथा परिणेता पाणिप्रहणकर्ता नवोढया तत्कालपरिणीतया सुदृशा मृगलोचनया सहितो वसतिं वाससौधं विभूषयति ॥

अर्घामारिप्रवर्तनम्—

प्रावर्तयत्पुनर्भुवो भास्वानमारिमज्जिनाम् ।

मूर्धाभिपिक्तवन्निजामाज्ञामशेषमण्डले ॥ २१२ ॥

भुवो भास्वान् अत्युत्कटप्रतापवावेन प्रतिपक्षक्षोणीक्षिप्तक्षाणां कल्पान्तकालोद्गच्छन् चण्डमार्तण्डमण्डलबहुः सहोऽकम्बरसाहिः पुनर्हीरविजयसूरेरालये पादावधारणानन्तरं स्वयं च अशेषमण्डले स्थायत्तीकृतसमस्तजनपदमजे अशेषाश्च ते मण्डलाश्चाशेषमण्डलाः, अशेषमण्डलानां मण्डलमशेषमण्डलम् । ‘सरूपाणामेकशेषः’, सरूपाणां सदृशानां शब्दानां मध्ये एक एव शिष्यते रक्ष्यते नान्य इति एकमण्डलशब्दस्य लोपः । अयं वा मध्यमपदलोपी समासः शाकपार्थिवादिवत् । अहिनां प्राणिनाममारिं वधनिषेधं प्रावर्तयत् प्रवर्तयति स्म । किंवत् । मूर्धाभिपिक्तवत् । यथा श्रेष्ठिसेनापतिसन्धिवपुरोहितसामन्तादिभिरभिपिक्तः सप्ताह्वराज्याधिपतिबलन्यायशक्तिकलितः पृथ्वीपतिरशेषमण्डले निजामारमीयपितृप्रदत्ते निखिले देशे आज्ञां प्रवर्तयति ॥

तत्र च व्यतिकरेऽटवीवियद्वारिचारियुवजानिजन्मिनाम् ।

संकथा विरहदाववारिसुग्मालिका इव मिथोऽत्र जज्ञिरे ॥ २१३ ॥

च पुनरमारिः प्रवर्तिता, अथ च सकलसत्त्वानां मिथश्च वार्ता प्रवृत्ता इति चक्ष-
व्दार्थः । तत्र च व्यतिकरे तस्मिन्नेवामारिप्रवर्तनसमये अत्राकम्बरभूमण्डले जगति वा
अटव्यामरप्ये । उपलक्षणाद्गुणप्रमादिसंग्रहः । तथा वियति आकाशे, तथा वारिणि स-
लिले चरन्ति पर्यटन्ति इत्येवंशीलाः एतावता वनचारिणो मृगादयः श्वापदाः । यदुक्तं
पाण्डवचरित्रे—‘कान्तारेऽत्र कृतान्तोऽपि श्वापदानामनापदाम् । त्वत्पुत्रभीतो नैतेषां
प्रभवत्पमृत्पवे ॥’ इति । यद्यपि हेम्याम् ‘पशुस्तिर्यक्चरे हिंसेऽस्मिन्व्यालः श्वापदोऽपि’
इत्युक्तम्, तथापि अन्यत्र वन्यजीवाः सर्वेऽपि श्वापदा एवोच्यन्ते इति । वियचारिणो
मयूरादयः पक्षिणः, तथा जलचारिणो मीनादयः, तथा युवतिस्तरुणी जाया पत्नी ये-
याम् । ‘जायाया निड्’ । जायाशब्दस्य निड्प्रत्ययः । तथा ‘लोपो व्योर्वलि’ इति सूत्रेण
यकारस्य लोपः । पुंवद्भावः स्त्रीप्रत्ययस्य तेल्लोपः । युवजानयः तरुणीस्त्रीकाः ता-
दृशा ये जन्मिनो जीवाः अधिकारात्पुमांसः तेषां मिथः परस्परं स्त्रीभिः सार्धं
संकथा वार्ताः । ‘त्वत्संकथापि जगतां दुरितानि हन्ति’ इति भक्त्यामरस्तवे । ‘सं-
कथा वार्ता’ इति तद्वृत्तिः । जशिरे जाताः प्रवृत्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—विरहः स्त्रीभर्त्रोः
इतरेतरं वियोगः स एव दावो दावानलः तत्र वारिमुचां मेघानां मालिका धोरणवः
कादम्बिन्य इव ॥

अथ प्रथमं वनचारिणां वार्ता—

काप्याचख्यौ प्रियमिति करिणी किं मत्तो मद्यप इव रमसे ।

नो जानीपे मृगयुमिव नृपं हन्तारं तद्गज गज गहनम् ॥ २१४ ॥

कापि अनिर्दिष्टनामा करिणी इस्तिनी प्रियं करिणमित्यमुना प्रकारेण आचख्यौ व-
दति स्म । किमाचख्यौ तदेवाह—हे प्रिय इस्तिन्, मद्यपो मदिरापायीव मत्तोऽति-
स्त्रीवः सन् रमसे मया सह कीडति यद्यस्मात्कारणात् त्वं मृगयुमिव प्रवलाखेटककारि-
णममुं नृपमकम्बरसाहिं ते तव हन्तारं घातकं नो जानीपे नो वेत्ति काकूक्ष्या । तत्त-
स्मात्कारणात् हे गज ‘जीवन्तरो भद्रशतानि पश्येत्’ इति वचनात् गहनं गिरिगङ्गा
प्रति मज मारणभयात्प्रणय याहि ॥

सोऽप्यवक्करिणि मा विभीहि नः सूरिशासनवशात् हन्ति सः ।

किं त्वनेकपतयो रणेपु मद्रोत्रिणामुपकृतिस्मृतेरिव ॥ २१५ ॥

सोऽपि गजोऽपि अवक् व्याचष्टे आख्यातवान् । हे वरिणि, भीरुत्वात् भीरुकस-
भावत्वात् च मा विभीहि मनसि भयं मा नय । सः अकम्बरः सूरैर्होरविजयपुरोः
शासनस्योपदेशस्य वशादायत्तत्वाद्गोऽस्मात् नैव हन्ति व्यापादयति । उत्प्रेक्ष्यते—अ-
नेकान् बहून् पाति रशटीलनेकपस्यत्वेनेव उताय वा रणेपु संप्रमादनेपु मद्रोत्रिणां
मद्रंश्यानां भेदकवशानां वा गजानामुपकृतेः परदलविदलनामुपकारस्य स्मृतेः संस्मरणा-
रिव ॥ इति गजमियुनालायः ॥

इति काचिदुवाच हयद्विपती प्रमदं प्रिय मुञ्च सचिन्त इव ।

भुजमूर्धविरोधितयेव यतः प्रणिहन्तुमना अयमेति नृपः ॥ २१६ ॥

काचित् हयद्विपती वनखण्डमहिषी । 'महिषो यमवाहनः । रजस्वलो बाहरिपुः' इति हेम्याम् । इत्यमुना प्रकारेण उवाच भाषते स्म । इति किम् । हे महिष प्रिय, सचिन्त इवात्यार्तिर्युक्त इव प्रमदमानन्दं मुञ्च त्यज । यतः कारणात् प्रणिहन्तुमनाः त्वां घातयितुकामः अयमतिभयात्प्रत्यक्ष इव लक्ष्यते साक्षादकब्धरः नृपो राजा समेत्यायाति । उत्प्रेक्ष्यते—भुजमूर्धविरोधितया स्कन्धग्रीष्पधोद्भूतवैरित्वेनैव । 'स्कन्धयो वृपरक्षास्कन्धोपमः' इति काव्यकल्पलतायाम् ॥

इत्यवकसोऽपि कान्तेऽधृतिं भूपतेर्मा कृथा यन्निदेशेन सूरीशितुः ।

सोऽप्यवघेन नश्चक्षुषा नेक्षते यानभावेन विभ्यत्कृतान्तादिव ॥ २१७ ॥

सोऽपि हयद्विपन् महिषोऽपि इत्यमुना प्रकारेण अवक् जगाद । हे कान्ते सैरभि, भूपतेरकब्धरात्सक्षादधृतिमस्वास्थ्यम् । भीतिमित्यर्थः । मा कृथा मा कुर्याः । 'माडि लुङ्,' माङ्योगे लुङ् स्यात् । 'मा कार्षीत् । लुङ्शब्देन भूते सिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा च हेमचन्द्रः—'मा कार्षीत्कोऽपि पापानि मा च भूः कोऽपि दुःखितः' इति वचनाद्भविष्यदर्शे भूते सिप्रयोगः । यत् यस्मात्कारणात् सूरीशितुः हीरविजयसूरीन्द्रस्य निदेशेनानुशिष्ट्या नोऽस्नानवघेन पापेनासमीचीनेन चक्षुषा नेत्रेण नेक्षते न पश्यति किं पुनर्वधेच्छया तन्मा शङ्कस्व । उत्प्रेक्ष्यते—यानभावेन वाहनत्वेन कृतान्तादिविभ्यदिव । स्ववाहनपरिभवं विभाव्य समोपरि मा कुप्यादित्यन्तकाद्भयं प्राप्तवन्निव ॥ इति महिषमिथुनालापः ॥

कापि प्रियं वदति वारणवैरिणीति

शेषे सुखं कथमहो गिरिगह्वरेषु ।

हन्ता नृपस्तव कलत्रकलतृलक्ष्मी-

स्पर्धाक्रुधा निजगजारितयाथ वा किम् ॥ २१८ ॥

कापि वारणवैरिणी गजद्वेपिणी सिंही प्रियं स्वभर्तारं पञ्चाननं प्रति इति वदति । इति किम् । अहो कान्त केसरिन्, गिरिगह्वरेषु भूधराणां कंदरेषु घननिकुञ्जेषु वा यथा स्यात्तथा कथं केन प्रकारेण शेषे स्वपिथि । यस्मादित्यधिकारात्प्राक्तनमेव सर्वत्र गृह्यते । कारणात्तृपोऽकब्धरो मृगयारसिकतया तव भवतो हन्ता घातको व्यापादयिता वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—कलत्राणां स्वपत्नीनां कलत्रलक्ष्म्या कदितदीप्रिया सह स्पर्धा संघर्षस्तथास्तया वा या क्रुध् कोपस्तेन किम् अथ वा निजा आत्मीया ये गजा रणकरणधुरीणा वारणास्तेषामरित्वेन किं शत्रुभावेनैव ॥

सिंहोऽप्याख्यत्कुरु मा भीरु भीतिं नायं हन्ति त्रतिशार्दूलशास्त्या ।

यद्वा शौर्यादलितद्वेषिनागान्हन्यादुच्चैःशिरसः संश्रितान्कः ॥ २१९ ॥

सिंहः कण्ठीरवोऽपि आख्यद्वभाषे । हे भीरु हे कान्ते केसरिणि, त्वं भीतिमातङ्कं मा कुरु । 'पिव वोदच चारुलोचने यदतीतं वरगात्रि तद्गतम् । न हि भीरु गतं निवर्तते समुदायमात्रमिदं कलेवरम्(?) ॥' इत्युत्तराध्ययनवृत्तौ । यस्माद्धेतोर्व्रतिशार्दूलस्य मुनिपञ्चाननस्य हीरपुरोः शास्त्या आज्ञया शिक्षया वा अयं साहिः अस्मान्न हन्ति न घातयति । यद्वा अथ वा वधविधानाभावे हेतुमप्याह—शौर्यान्निजशूरत्वेन दलिता व्यापादिता द्वेषिषु विपक्षेषु नागा मुख्या ये द्वेषिणो निजनिर्कृतनजनितामितद्वेषित्वेन वैरिणो नागा हस्तिनो यैस्तान् तथा उच्चैःशिरसो महात्मनो महधिकान्वा पर्वतांश्च तुङ्गशृङ्गान् शैलान् संश्रितान् पृष्ठलग्नान् सेवमानान् वा को हन्यात्कोऽपि व्यापादयेत् । अपि न कोऽपि । यदुक्तं भक्त्यामरस्तप्ते—'हरिणाधिपोऽपि नाकामति क्रमयुगाचल-संश्रितं ते' ॥

वपुषा कुरुषे किमभ्यसूयां स्मयमानासनशाखिशखया त्वम् ।

किमवैपि न भूवृषैति हन्तुं दयितं द्वीपिनमित्युवाच काचित् ॥ २२० ॥

काचिद्याग्री दयितं स्वभर्तारं द्वीपिनं व्याघ्रमित्युवाच इति जजल्प । इति किम् । हे नाथ द्वीपिन्, स्मयमाना विकसन्तो ये असनशाखिनः पीतसाला 'वीठ' इति नाम्ना सिद्धास्तरवस्तेषां शाखया सह वपुषा खशरीरेण किमभ्यसूयामीष्वीं कुरुषे । असनशाखानां व्याघ्रस्य तुल्यत्वेनोपमानं दृश्यते । यथा रघुवंशे—'व्याघ्रानभी० । कुल्लसनाप्रविटपानिव' इति । किमिति प्रश्ने । हे द्वीपिन्, त्वं किं नावैपि न जानासि । यत्कारणान्द्रशुषा पृथ्वीपुरंदरः साहिस्त्वां हन्तुमेत्यागच्छति ॥

रमस्व समुखं योषे यदस्मान्न हन्ति यतिजम्भारेगिरा सः ।

मुदा पिबति यन्मां पुण्डरीकं मुदष्टिरिव शैलं पुण्डरीकम् ॥ २२१ ॥

व्याघ्रीपतिरपि स्वां द्वीपिनीं प्रियां प्रत्युवाचेति संबन्धः । हे योषे द्वीपिनि व्याघ्रि, सह मुखेन वर्तते यत्तत्समुखं छीह्यसहितं यथा स्वात्तया रमस्व स्वेच्छया मया सह विलासे विभेहि । यत्कारणात्सोऽकम्परसाहिः यतिजम्भारेमुनिमघोनः गिरा वाचा अस्मान्तरमनां यावज्जातीर्न हन्ति न हिनस्ति । हे व्याघ्रि कान्ते, असीं क्षोणीन्द्रः तत्सूत्रिवाचप्रपञ्चककारणान्मां पुण्डरीकं मुदा हर्षेण मधेष्टाशौर्यापवेक्षणोद्भूतप्रभोवेन विवति । अथ वा गर्भितोपमा । पुण्डरीकमिव शिताम्भोजमिव अप्रिदिग्गजमिव स्निग्धसहकारमिव वा द्रुविशेषमिव वा ऋषभस्वामिप्रथमगणपरमिव वा भव्यः सादरं पश्यति । 'पुण्डरीकं शिताम्बुजे शितच्छत्रे च भेषजे' । 'पुण्डरीकोऽमिरिग्गजे सहकारे गधरे राजताही जगसरे गजज्वरेऽपि प्रत्यन्तरे' इत्यवचूर्णौ । 'वींशिकान्तरे व्याघ्रे'

इत्यनेकार्थः । क इव । मुहुरिव । यथा सम्यग्दर्शवान् आद्वः पुण्डरीकं शैलं शशुंजयं पर्वतं प्रीत्या पिवति गच्छन्नागच्छन् वलितप्रीवं मुहुर्मुहुरवृत्त इव प्रेक्षते । चित्रपूर्ण-
मायां पञ्चकोटीमुनिपरिवृतपुण्डरीकगणधरस्य मोक्षगमनात् । पुण्डरीक इति नामादिरप्या-
सीत् । तथा च हेमनाममालायाम्—‘अथ व्याघ्रो द्वीपी शार्दूलचित्रकौ । चित्रकायः
पुण्डरीकः’ इत्येकार्थान्येव नामानि दृश्यन्ते । वृत्तावपि तथैव व्याख्यानात् । तथा च
शशुंजयकल्पे शशुंजयनामसु—‘विमलगिरिमुत्तनिलउसितुजोसिद्धचित्तपुण्डरिउ’ इति ॥
इति व्याघ्रमिथुनालापः ॥

पोत्रिणी वदति काचन दयितं किं निखेलसि निपट्वर सुखितः ।

रुद्र एष निहनिष्यति मखवत्त्वां विचिन्तय तदायतिकुशलम् ॥२२२॥

काचन पोत्रिणी काननसूकरी दयितं वनसूकरं प्रति वदति । किं वक्ति तदेवाह—
हे वराह निपट्वर जम्बाल, सुखितः सौख्ययुक्तः सन् कथं निखेलसि मया सम खैरं
क्रीडां कुरुष्व । यत्कारणादेव प्रत्यक्षः प्रत्यहमाखेटकागमनेन स्मृतिगोचरीकरणात्प्रत्यक्ष
एव लक्ष्यते । आगतोऽकम्बरः रुद्रखण्डस्त्वां सुखनिखेलिनं भवन्तं निहनिष्यति
नितरां घातयिष्यति मृगयाकीडारसावेशाकिमप्यगणयन्प्रमथयिष्यति । किंवत् ।
मखवत् । यथा रुद्रेण शंभुना मखो नाम दैत्यविशेषो निहतः । तत्तस्मात्कारणात् त्व-
मायतिकुशलमुत्तरकाळे दीर्घदर्शितामाध्रियाग्रे आत्मनः कुशलं चिरजीवितां निर्विघ्नतां
विचिन्तय विमृश ॥

पातालावटकोटरान्तरपतत्पाथोधिनेर्मिर्मया

दंष्ट्रायां यदधारि धेनुकभिदो भागीभवद्वर्ष्मणा ।

भूभृत्त्वादिव गोत्रिणं न मिनुयाद्वात्रीधरः पोत्रिणि

श्रीमत्सूरिगिरा शुभंयुरिव तत्खैरं चरेत्याह सः ॥ २२३ ॥

स पोत्री पोत्रिणीमित्याह ब्रूते स्म । इति किम् । हे पोत्रिणि वराहि, तत्कारणात्
शुभंयुः शुभसंयुक्ता कल्याणवती त्वं खैरं स्वेच्छया चर संवर । इतस्ततो याहि कं-
दान्मुखांश्च खाद भक्षय । यद्यस्मात्कारणात् हे पोत्रिणि सूकरि, श्रीमत्सूरिगिरा श्रीही-
रविजयसूरिवाचा धात्रीधरोऽकम्बरो मां न मिनुयान्न घातयेत् । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृत्त्वात्
धरणीधारकत्वात् गोत्रिणं स्वजनमिव । यतो महात्मा सर्वेषां स्वशक्त्या स्वजनं
रक्षतीति रीतिः । अथ भूभृत्वमेव दर्शयति—यत्कारणात् पातालमधोलोकः स
एवावटः कूपः तस्य कोटरोऽधोभागवती महागर्तस्तस्यान्तरे मध्ये पतन्ती यान्ती
पाथोधिनेमिरासमुद्रान्तक्षितिर्धेनुकभिदो विष्णोर्भागीभवत् अंशरूपेण जायमानं
वर्ष्मं शरीरं यस्य तादृशेन मया महीवराहरूपेण दंष्ट्रायां दाढामध्ये अधारि । भूयते च
शास्त्रे—पुरा पातालं प्रविशन्ती क्षितिर्विष्णुना वराहरूपेण स्वदंष्ट्रायां धृता इति ॥
इति वराहमिथुनालापः ॥

इति पृथ्वी शंसति दयितं स्वं किमु जितकासीव विगतभीतिः ।

स्वयुवतिजङ्घाप्रतिभटभावादिव तव हन्ता यदवनिकान्तः ॥ २२४ ॥

पृथ्वी मृगविशेषा स्वं दयितं प्रेयांसमात्मीयं पृथक् प्रति शंसति कथयति । इति किम् । हे प्रिय, त्वं जितकासीव जिताहवः विजयीव किमु कथं विगतभीतिर्निर्मुक्तभयो वर्तसे । यत्कारणादवनिकान्तोऽकम्बरसाहिः तव भवतो हन्ता व्यापादयितास्ते । मृगयुत्वेन त्वां हनिष्यतीत्यर्थः । उप्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो युवतीनां तरुणीनां स्त्रीणां जहानां प्रतिभटभावाद्वैरवैरित्वादिव । जहयो मृगजहोपमा योगशास्त्रवृत्त्यादिष्वास्ते अतस्तदुत्प्रेक्षा । ‘पृथ्वीमस्पृशती तदीक्षणे’ इति नैपथे ॥

पृथदिति कान्तां निगदति भूभृद्वतिविभुवाचा व्यथयति नास्मान् ।

निजकजनेत्रानयनसखित्वाच्छरणगतत्वादुत किमु राज्ञः ॥ २२५ ॥

पृथन्मृगविशेषः कान्तां स्वप्रियां पृथ्वीं प्रति इति निगदति जल्पति । पृथक्पृथक्छन्दोऽपि यथा जलबिन्दुवाची ‘पृथक्पृथक्विभुपः बिन्दौ’ इति, तथा मृगवाच्यपि दृश्यते । यथा ‘पृथक्किशोरी कुरुतामसंगतम्’ इत्यपि नैपथे । इति किम् । हे प्रिये पृथ्वि, प्रतिविभोर्मुनीन्द्रस्य वाचा वाण्या कृत्वा भूभृद्राजा अस्मान्मृगजातीरपि न व्यथयति नैव पीडयति । उप्रेक्ष्यते । निजकजनेत्राणामात्मीयानां कमलदललोचनानां तरुणीनां नयनकर्णान्तायतानां सखित्वान्मित्रत्वादिव । उताथ वा राज्ञः चन्द्रस्य शरणगतत्वात्किमु राज्ञोऽङ्गस्यायुक्त्वादिव ॥ इति मृगमिथुनालापः । इति वनचराः ॥

कापि मयूरी लपति पतिं किं केकाङ्कितताण्डवकेलीम् ।

व्यातनुपे मनुपे नो मानुषपूषणमेनं खासहजम् ॥ २२६ ॥

काव्यज्ञाताभिधाना मयूरी केकिनी पतिं स्वमर्तारं प्रति वदति । हे केकिन् प्रिय, केकया शिशुिडसंघन्धिशब्दविशेषेणाङ्कितां कलितां ताण्डवकेलीं नृत्यविलासं किं कथं व्यातनुपे विस्तारयसि । हे नाप, एनं मानुषपूषणं मनुजेषु प्रतापवत्येन विभाकरं स्वस्यात्मनोऽसहजं परिपन्थिनं नो मनुपे न जानाति इति काकूकिः । अपि तु जानीहि ॥

विष्टपजीवनवारिधेरिव भैरव्याद्वा शितिकण्ठतया ।

सूरिगिरा न निहन्ति नृपोऽस्मान्मेचकिनौच्यत कान्तेति ॥ २२७ ॥

मेचकिना मयूरेण कान्ता स्वप्रेयसी मयूरी इत्यौच्यत इदं निगद्यते स्म । हे कान्ते हे शिशुिनि, सूरिगिरिपविजपगुरोर्गिरा दयोपदेशावा नृपः पातिष्ठादिरस्मात् निहन्ति नैव यमातिथीकरोति । उप्रेक्ष्यते—विष्टपानां जगन्नृपानां जीवनैर्जीवितव्यहेतुभिर्वादिधैर्यैः सह भैरवादीशदोदिव । अथ वा शितिकण्ठतया नीलकण्ठवेनेनेभरतया इव ॥ इति मयूरमिथुनालापः ॥

ऊचे कापि पिकं पिकीति विरहिव्यामोहजेनाहसा
प्रादुर्भूतमिवावयासि दमनं न क्षोणिसंकन्दनम् ।

स स्माहेति गुरोर्गिरा द्विजतयेवासौ स्वलीलावती-

लीलापञ्चमगीतिपाठकतया वास्मान्न हन्ति प्रिये ॥ २२८ ॥

कापि पिकी कोकिला पिकं स्वकान्तं कलकण्ठमित्यूचे भाषितवती । हे जीवितनायक पिक, क्षोणिसंकन्दनं भूमिजम्भारारातिमकञ्चरं दमनमात्मनां निवर्हयितारं प्रादुर्भूतं प्रकटं जातं नावयासि न वेत्सि । उत्प्रेक्ष्यते—विरहिणां वियोगिनामत्यनुरक्तात्मयु-
वतीभिः समं विक्षेपवतां प्रवासिनां जनानाम् । अथ वा प्रवासिप्रियापांमुलामहिलालो-
कानां वा व्यामोहजेन विरहोत्पादनोद्भूतातुच्छमूर्च्छासंतापजनितेनाहसा । यदुक्तम्—
'कोइलिमधुरीभापिअं ववनि कुहु कुहुइ । जसकापिउ परदेसकिहि यडाडहकि हइ ॥
भरभाहुंकीरातिनयनझरलइ तुहइ । दाधाउपरिलूणववीहादे तुहइ ॥' इत्युक्तेः । पापेने-
वागतं नो जानीये । यत्खैरं मत्तो मया रमसे इति प्रागुक्तादध्याहार्यं तत इत्युक्तेरनन्तरं
स वनप्रिय आह स अग्रवीत् । हे प्रिये, असी साहिगुरोर्दोरसूरेर्गिरा वाचा अस्मान्न
हन्ति न प्रमापयति । उत्प्रेक्ष्यते—द्विजतया ब्राह्मणतयेनेव । ब्राह्मणो हि लोकेष्ववश्यः ।
चतसृषु ह्यस्यासु प्रथमहत्यातयेनेति । 'द्विजः पक्षी ब्राह्मणश्च' इत्यनेकार्थः । वाय वा
स्वस्यात्मनो लीलावतीनां विलासिनीनां लीलया विलासेन 'कलितं यत्पञ्चमरागोपचि-
तगानं पञ्चमध्वनितं तस्य पाठकतया अध्यापकतयेनेव वा साहिहरिणीदशः पञ्जरान्त-
रस्यायुक्केलीपिकनिकरमाकन्दमञ्जुमञ्जरीमञ्जुसाक्षादोद्विष्टाकुण्डकण्ठकुहरसमुच्चरचारुप-
ञ्चमकूजिताकर्णनात्तदनुगुण गायन्तीत्यर्थः ॥ इति कोकिलमिथुनालपः ॥

स्वां पद्मीं ताम्रचूडो दरतरलदृशं हन्तुमभ्येति भूमी-

मास्वांस्त्वां मामपीति प्रकटितवचसं धीरयन्नित्यवादीत् ।

मा भूस्त्वं भूरिभीतेर्भवनमिह जगद्बोधकर्तृत्वशक्ति-

व्यक्तिप्रेमातिरेकादिव विभुवचसा ध्वंसते नायमस्मान् ॥ २२९ ॥

ताम्रचूडः कुकुटः स्वां स्वदीयां पद्मीं कुकुटां कान्तां धीरयन्नाशायन् सखिलवा-
दीत् निगदितवान् । किंभूतां पत्नीम् । हे प्राणेश्वर हे ताम्रचूड, भूमीमास्वानकञ्चर-
साहिः स्वामपि पुनर्मामपि हन्तुं कीनाशयच्छास नेनुमभ्येति आगच्छति इत्यनुना प्र-
कारेण प्रकटितवचसं उदीरितं भर्तुः पुरः कथितं दीनवचनं यया । अत एव पुनः
किंभूताम् । दरेण कृतान्तनिकेतातिथोमयनमयेन तरटे चपटे दृशी यस्यास्त्वारशम् ।
धीरो करोति धीरयति इति धीरयन् निर्भया कुर्वन् । तत्कथं तदेवाह—इति किम् ।
हे प्राणप्रिये हे कुकुटि, त्वं भूरिभीतेः प्रबलतममवस्य भवनं स्थानं मा भूभवं । यतो
विभुवचसा जीवद्योपदेशादयं भूमाप्राप्त्यान् ध्वंसते न घातयति । उत्प्रेक्ष्यते—

इति पृथ्वी शंसति दयितं स्वं किमु जितकासीव विगतभीतिः ।

स्वयुवतिजङ्घाप्रतिभटभावादिव तव हन्ता यदवनिकान्तः ॥ २२४ ॥

पृथ्वी मृगोविशेषा स्वं दयितं प्रेयांसमात्मीयं पृथक् प्रति शंसति कथयति । इति किम् । हे प्रिय, त्वं जितकासीव जिताहवः विजयीव किमु कथं विगतभीतिर्निर्मुक्तमयो वर्तते । यत्कारणादवनिकान्तोऽकच्चरसाहिः तव भवतो हन्ता व्यापादयितास्ते । मृगयुत्वेन त्वां हनिष्यतीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो युवतीनां तरुणीनां स्त्रीणां जहानां प्रतिभटभावाद्वैरवैरित्वादिव । जह्यो मृगजहोपमा योगशास्त्रवृत्त्यादिष्वास्ते अतस्तदुत्प्रेक्षा । ‘पृथ्वीमस्पृशती तदीक्षणे’ इति नैपथे ॥

पृथदिति कान्तां निगदति भूभृद्भतिविमुवाचा व्यथयति नास्मान् ।

निजकजनेत्रानयनसखित्वाच्छरणगतत्वादुत किमु राज्ञः ॥ २२५ ॥

पृथमृगविशेषः कान्तां स्वप्रियां पृथ्वीं प्रति इति निगदति जल्पति । पृथक्पृथक्छन्दोऽपि यथा जलविन्दुवाची ‘पृथपृथपविप्लवः विन्दौ’ इति, तथा मृगवाच्यपि दृश्यते । यथा ‘पृथक्शोरी कुरुतामसंगतम्’ इत्यपि नैपथे । इति किम् । हे प्रिये पृथ्वि, प्रतिविभोर्मुनीन्द्रस्य वाचा वाण्या कृत्वा भूभृद्राजा अस्मान्मृगजातीरपि न व्यथयति नैव पीडयति । उत्प्रेक्ष्यते । निजकजनेत्राणामात्मीयानां कमलदललोचनानां तरुणीनां नयनकर्णान्तायतानां सखित्वान्मित्रत्वादिव । उताथ वा राज्ञः चन्द्रस्य शरणगतत्वात्किमु राज्ञोऽङ्गस्थायुकत्वादिव ॥ इति मृगमिथुनालापः । इति वनचराः ॥

कापि मयूरी लपति पतिं किं केकाङ्कितताण्डवकेलीम् ।

व्यातनुपे मनुपे नो मानुषपूषणमेनं स्वासहजम् ॥ २२६ ॥

काव्यज्ञाताभिधाना मयूरी केकिनी पतिं स्वभर्तारं प्रति वदति । हे केकिन् प्रिय, केकया शिखण्डिसबन्धिशब्दविशेषेणाङ्कितां कछितां ताण्डवकेलीं नृत्यविलासं किं कथं व्यातनुपे विस्तारयसि । हे नाथ, एनं मानुषपूषणं मनुजेषु प्रतापबलेन विभाकरं स्वस्यात्मनोऽसहजं परिपन्थिनं नो मनुपे न जानासि इति काकूक्तिः । अपि तु जानीहि ॥

विष्टपजीवनवारिधैरिव मैत्र्याद्वा शितिकण्ठतया ।

सूरिगिरा न निहन्ति नृपोऽस्मान्मेचकिनौच्यत कान्तेति ॥ २२७ ॥

मेचकिना मयूरेण कान्ता स्वप्रेयसी मयूरी इत्यौच्यत इदं निगद्यते स । हे कान्ते हे शिखिनि, सूरेश्वरविजयपुरोगिरा दयोपदेशवाचा नृपः पातिसाहिरस्माद्य निहन्ति नैव यमातिथीकरोति । उत्प्रेक्ष्यते—विष्टपानां जगजन्तूनां जीवनेर्जायितव्यहेतुभिर्वातिधैरैर्मैत्रैः सह मैत्र्यात्सीहादादिव । अथ वा शितिकण्ठतया नीलकण्ठत्वेनेवेश्वरतया इव ॥ इति मयूरमिथुनालापः ॥

ऊचे कापि पिकं पिकीति विरहिव्यामोहजेनांहसा
प्रादुर्भूतमिवावयासि दमनं न क्षोणिसंक्रन्दनम् ।

स स्माहेति गुरोर्गिरा द्विजतयेवासौ स्वलीलावती-

लीलापञ्चमगीतिपाठकतया वासान्न हन्ति प्रिये ॥ २२८ ॥

कापि पिकी कोकिला पिकं स्वकान्तं कलकण्ठमित्यूचे भाषितवती । हे जीवितनायक पिक, क्षोणिसंक्रन्दनं भूमिजम्भारारातिमकम्बरं दमनमात्मनां निवर्हयितारं प्रादुर्भूतं प्रकटं जातं नावयासि न वेतसि । उत्प्रेक्ष्यते—विरहिणां वियोगिनामस्यनुरक्तात्मयु-
वतीभिः समं विश्लेषवतां प्रवासिनां जनानाम् । अथ वा प्रवासिप्रियापांसुलामहिलालो-
कानां वा व्यामोहजेन विरहोत्पादनोद्भूतातुच्छमूर्छासंतापजनितेनांहसा । यदुक्तम्—
'कोइलिमधुरीभाविअं ववनि कुहु कुहइ । जसकापिड परदेसकिहि यडाडहकि हइ ॥
भरमाहुंकीरातिनयनशरलइ तुहइ । दाभाउपरिलूणववीहादे तुहइ ॥' इत्युक्तेः । पापेने-
वागतं नो जानीये । यत्सखैरं मत्तो मया रमसे इति प्रागुक्तादध्याहार्यं तत इत्युक्तेरनन्तरं
स वनप्रिय आह स्व अवतीत् । हे प्रिये, असौ साहिर्गुरोर्हीरसुरोर्गिरा वाचा अस्मान्न
हन्ति न प्रमापयति । उत्प्रेक्ष्यते—द्विजतया ब्राह्मणत्वेनेव । ब्राह्मणो हि लोकेष्ववध्यः ।
चतसृषु ह्यस्यासु प्रथमहत्यात्वेनेति । 'द्विजः पक्षी ब्राह्मणश्च' इत्यनेकार्थः । वाच वा
स्वस्यात्मनो लीलावतीनां विलासिनीनां लीलया विलासेन 'कलितं यत्पञ्चमरागोपचि-
तगानं पञ्चमध्वनितं तस्य पाठकतया अध्यापकत्वेनेव वा साहिहरिणीदशः पञ्चान्त-
रस्यायुक्केलीपिकनिकरमाकन्दमञ्जुमञ्जरीप्रजाखादोद्विदिताकुण्ठकण्ठकुहरसमुच्चरधारु-
चमकूजिताकर्णनात्तदनुगुणं गायन्तीत्यर्थः ॥ इति कोकिलमिथुनालपः ॥

स्वां पत्नीं ताम्रचूडो दरतरलदृशं हन्तुमभ्येति भूमी-

भास्वांस्त्वां मामपीति प्रकटितवचसं धीरयन्नित्यवादीत् ।

मा भूस्त्वं भूरिभीतेर्भवनमिह जगद्बोधकर्तृत्वशक्ति-

व्यक्तिप्रेमातिरेकादिव विभुवचसा ध्वंसते नायमस्मान् ॥ २२९ ॥

ताम्रचूडः कुहुटः स्वां स्वकीयां पत्नीं कुहुटां कान्तां धीरयन्नाशासयन् सन्निलवा-
दीत् निगदितवान् । किंभूतां पत्नीम् । हे प्राणेश्वर हे ताम्रचूड, भूमीभास्वानकम्बर-
साहिः त्वामपि पुनर्मामपि हन्तुं कीनाशसकारं नेजुमभ्येति आगच्छति इत्यमुना प्र-
कारेण प्रकटितवचसं उदीरितं भर्तुः पुरः कथितं दीनवचनं यथा । अत एव पुनः
किंभूताम् । दरेण कृतान्तनिकेतातिपीभवनमयेन तरले चपले दृष्टौ यस्यास्तादृशम् ।
धीरां करोति धीरयति इति धीरयन् निर्भया कुर्वन् । तत्कथं तदेवाह—इति हिम् ।
हे प्राणप्रिये हे कुहुटि, त्वं भूरिभीतेः प्रबलतममयस्य भवनं स्थानं मा भूषं । यतो
विभुवचसा जीवदयोपदेशादयं भूमाभास्वान् ध्वंसते न पातयति । उत्प्रेक्ष्यते—

इह भूमिभुवने जगतां विश्वजनानां यो बोधः प्रतिबोधनं सुसोत्थापनं प्रतिबोधदानं
जागरणं सत्यस्थपानं वा तस्य कर्तृत्वं तस्य शक्तिः सामर्थ्यं तस्या व्यक्तिः प्रकटता । अथ
वा शक्त्या कृत्वा व्यक्त्या स्फुटतया यः प्रेमातिरेकः स्नेहातिशयस्तस्मादिव ॥ इति
कुक्कुटमिश्रुनालापः ॥

ऊचे हंसीति हंसं किमु तव नृपतेर्भीतिरभ्येति नान्त-

हन्ता ते यन्मृगाक्षीललितगतिपरिस्पर्धिभावादिवसौ ।

सोऽपि स्मित्वा शशंस श्रुतसुरसुदृशो विश्वकर्तुश्च जाने

यानत्वान्मां न कश्चिद्भ्रतिपतिवचनादीश्वरः स्यान्निहन्तुम् ॥२३०॥

हंसी मराली हंसं सितच्छदमित्यूचे भाषितवती । इति किम् । हे हंस प्रियतम
मानसवासिन्, तव भवतोऽन्तर्हृदयमध्ये नृपतेः सकाशात् भीतिर्भयमपि नाभ्येति नो-
देति । यत्कारणात् असौ साहिस्त्वव हन्ता प्रमापयितास्ते । उतप्रेक्ष्यते—मृगाक्षीणां
स्वसारङ्गनयनानां स्त्रीणां लीलाललिताभिर्मन्थरभावमञ्जुलाभिर्गतिभिर्गमनैः सह परिस्पर्धि-
भावात्संघर्षित्वात् इव । ततः स हंसः स्मित्वा किमपि हसित्वा स्वसहचरौ चकारौ
प्रति शशंस अवदत् । हे बारले, प्रतिपतेः सूरिन्द्रस्य वचनाद्वाक्यान्मां प्रति कश्चि-
न्निहन्तुं घातयितुं न ईश्वरः स्यात् न समर्थो भवेत् । उतप्रेक्ष्यते—श्रुतसुरसुदृशः
सरस्वत्याश्च पुनर्विश्वकर्तुर्ब्रह्मणोऽपि यानत्वाद्वाहनभावादिव । अत्र जाने इवार्थे ॥
इति हंसमिश्रुनालापः ॥

रथाङ्गी रथाङ्गं जगादेति दूरात्प्रयाहि प्रियास्माद्विपत्कालरात्रेः ।

यतो राजविद्वेपितोदीतकोपातिरेकादसौ त्वां हनिष्यत्यवश्यम् ॥२३१॥

रथाङ्गी चक्रवाकी रथाङ्गं स्वसहचरिणं कोकमिति जगाद कथितवती । इति किम् ।
हे द्वन्द्वचर प्राणनाथ, द्विपतां वैरिणां कालरात्रेः कल्पान्तकालेऽन्यनिशासदृशात् ।
यस्यां निशायां सुरासुरनरादयः सर्वेऽपि क्षयं यास्यन्ति न कोऽपि चराचरेषु स्याता
इति शैवमते । जैनमते तु निखिल्य भरतभूमनुष्यरिक्ता भाविनी पट्टारके सर्वेऽपि मनु-
ष्यचतुष्पदपक्षिणस्तु बिलवासिनः इति बहिर्भूतोऽनुसारिण्यपि कालरात्रिरेवेति । ततो
बहुद्विपदचतुष्पदपक्षिण्यकरादस्माधृपतेस्त्वं दूरात् दूरं विप्रकृष्टभूभागे प्रयाहि । स्वप्रा-
णधारणायैत्यध्याहारः । गच्छ । यतः कारणान् राज्ञा स्वयं राजत्वात् स्वेन चन्द्रेण च
सह या विद्वेपिता वैरिभावस्तस्याः सकाशादुदीतः प्रादुर्भूतो यः कोपातिरेकः क्रोधाति-
शयस्तस्मादिव त्वां राजविरोधिनां भवन्तं अवश्यं निधितं हनिष्यति ॥

प्राहेत्यसौ मां स नृपः कृपावान्न हन्ति जाने निजयौवतस्य ।

रतोत्सबोच्छ्रासितकञ्चुकेषु कुचेषु संचारितचिचवृत्तिः ॥ २३२ ॥

असौ चक्रवाकः स्त्रां प्रेयसीं प्रति निरतङ्गः सन् प्राह वभाण । इति किम् । हे

जीवितवल्लभे द्वन्द्वचारि चक्रवाकि, कृपावान् श्रीहीरसूरीन्द्रधर्मोपदेशश्रवणात् कृपाक-
लितचेतोभूतः स नृपोऽकचरसाहिः मां नैव हन्ति निशुम्भति । अहमेवं जाने वेद्मि ।
उत्प्रेक्ष्यते—इत्यर्थे जाने । निजयौवतस्य स्वतरुणरमणीगणस्य रतस्य संभोगस्यानन्द-
मयसमयत्वादुत्सव इवोत्सवः तत्रोच्छ्वासितः उच्चैः कृतो हृदयादुत्तार्यान्वत्र क्षिप्तो वा
कञ्चुको निचोलो येभ्यस्तद्दशेषु कुचेषु पीनप्रोत्तुङ्गपयोधरेषु संचारिता संक्रामिता चित्त-
वृत्तिरन्तःकरणव्यापारो वर्तनं वा येन तादृश इव । विगलन्निचोलचारुलोचनोचकुच-
कलशस्तरणात्तत्तुल्यत्वेनास्मान्नायं निहन्तीत्यर्थः । जाने ज्ञानार्थे इवार्थे वा ॥ इति
चक्रवाकमिथुनालापः ॥

प्रियाश्चकोरानपि खञ्जरीटान्वदन्त्यदस्तिष्ठथ किं सुखेन ।

पुरा हि बध्नाति बधूविलोचनश्रियोऽधमर्णान्भवतो यतो नृपः ॥ २३३ ॥

चकोरान् ज्योत्स्नाप्रियान् खञ्जरीटान् खञ्जनान् प्रति प्रियास्तेषामहनाः चकोर्यः तथा
खञ्जरीटचटुल्लोचनाः अह एतद्ददन्ति निर्दिशन्ति कथयन्ति । तदेवाह—हे प्रियाः, सुखेन
शर्मणा निधिन्ततया वा किं कथं प्रथे तिष्ठथ वसथ वा स्थिता वा । यतः कारणद्व-
धूनां निजयुवतीनां विलोचनानां चारुचञ्चलविचित्रनेत्राणां प्रियो लक्ष्म्या अधमर्णान्
ग्राहकान् भवतो युष्मान् नीतिनिपुणो नृपोऽसौ पुरा बध्नाति बन्त्यति बन्धं प्राप-
यिष्यति गृहीतं पथादददानोऽधमर्णः समर्थेन उत्तमर्णेनावश्यं निगृह्यते इति लो-
कव्यवहारः ॥

इत्थममी प्रति दयिताः प्रोत्तुर्मां स भयं मनसापि जिहीष्वम् ।

येन सपक्षतयेव न पश्येत्सूरिगिराभिमुखं नृपतिर्नः ॥ २३४ ॥

अमी चकोरखञ्जरीटाः पतत्रिणः दयिताः स्वस्यप्रियाः प्रति इत्थममुना प्रकारेण प्रो-
त्तुर्वाचक्षते स्म । इत्थं कथम् । हे कान्ताः, यूयं मनसापि स्वचित्तेनांसामात्रमपि भयं
साध्वसे मां स जिहीष्वं मां गच्छत । येन कारणेन सूरिगिरा गुरोर्दयोपदेशप्रदान-
श्रवणेन नृपतिर्नास्माकमभिमुखं कुदृष्ट्या घातवार्तां तु दूरे तिष्ठतु विद्वद्दशापि संमुखं
पश्येन्नावलोकेत् । उत्प्रेक्ष्यते—सपक्षतयेव सह पक्षेण परिवारेण वर्तन्ते ये ते सप-
क्षास्तथा । ‘जे परिवारद्वयगण्य ते गजगणं न जाद’ इति वचनात् । पक्षः पक्षक-
क्षाकारिभिर्मित्रादिभिर्वा वर्तन्ते ये अथवा समानः पक्षो गोत्रं येषां ते समोत्राः । ‘पक्षो
गोत्रे पटीवारे पक्षती च’ इत्यनेकार्थः । तेषां भावः सपक्षता तया पक्षयुक्तत्वेन एक-
गोत्रत्वेन वा । बहुपक्षो हन्तुमशक्य एकपक्षश्च हन्तुमशुक्तः ॥ इति चकोरराजनमियु-
नात्पत्न्याः । इति सचराः ॥

न्यगददनिमिषीनं मीनमेतत्किमु रमसे रमणीसखः सुखेन ।

अनय नयपयोधिपारदश्चा किमु कुलर्वरितया हनिष्यति त्वाम् ॥ २३५ ॥

अनिमिषी मत्स्यी इनं स्वकान्तं मीनं मत्स्यमिति न्यगददाचख्यौ । हे मीन, रमणी-
सखः बहुह्रीकत्वेन स्वान्यनारीकलितः किमु कथं रमसे सलिले स्वेच्छया क्रीडति बहु-
मत्स्यीभिः सार्धं विलसति । केन । मुखेन शर्मणा । निरपायं क्रीडानिपेधहेतुमाह—हे
अनय, न विद्यते नयो निजकुलक्षयकारित्वेन न्यायो यस्मिन् । ‘मत्स्यगलानिन्याय
जेह जेह नइ पहुचइ ते हनइ खाय’ इति लोकवार्ता । तथा न्याय एवागाधत्वात्पयोधिः
समुद्रस्तस्य पारदृष्ट्वा पारगामी नीतिभिः रामचन्द्रो भूपतिस्त्वां भवन्तं हनिष्यति कृ-
तान्तनिकेतनातिथेयीं प्राहविध्यति । उत्प्रेक्ष्यते—कुलस्य स्ववंशस्य वैरितया संहार-
कत्वेन किमु यः कुलसंहारकृत्सोऽवश्यं स्वाहसैव निहन्यते । तथा चोक्तं नैपथे—‘अ-
चलस्वकुलाशिनो ज्ञपान्निजनीडदुमपीडिनः खगान् । अनवदातृणादिनो मृगान्मृगया-
घायनभूयतां प्रताम्’ इति शैवपुरोहितमन्त्रिवचसा नृपस्रयाणामपि मृगयां करोति ॥

तिमिरिति कान्तां मदनविनोदी वदति मुनीन्दोर्वचनविलासात् ।

अनिमिषभावादिव विनिहन्तुं धरणिमुधांशुः प्रभवति नास्मान् ॥२३६॥

मदनेन कामेन मदनादनहोदयाद्वा विनोदो विलासः स्वेच्छया विविधचेष्टा काम-
क्रीडा सुरतादिर्वा अस्यास्तीति मदनविनोदी तिमिरमत्स्यः कान्तां स्वप्रेमवतीं लीलावतीं
मत्स्यीं प्रति इति वदति जल्पति । हे प्रिये, मुनीन्दोः साधुमुधाकरस्य वचनविलासा-
त्कृपाप्रपञ्चाञ्जितवाचां वैविध्यात् धरणिमुधांशुरचला चक्रचन्द्रमाः साहिरस्मान्विनि-
हन्तुं न प्रभवति न समर्था भवति । धरणिशब्दो द्रुसोऽपि दृश्यते नाटकशास्त्रे । यथा—
‘प्राचीभागे धरणिविरहिणि कान्तमुद्रे समुद्रे’ इत्यादि । तथा च वाग्भट्टालंकारे—‘मुदा
यस्योद्गीतं सह सहचरीभिर्वनचरैर्मुहुः श्रुत्वा हेलोद्धृतधरणिभारं भुजवलम् । दरोद्र-
च्छद्भ्रांङ्गुरनिकरदम्भात्पुलकिताश्चमत्कारोद्रेकं कुलशिखरिणस्तेऽपि दधिरे ॥’ इति ।
उत्प्रेक्ष्यते—अनिमिषभावादिव । ‘अनिमिषो देवमीनयोः’ इत्यनेकार्थः । देव-
देव्यो हि मनुष्येण हन्तुं न शक्यन्ते ॥ इति मत्स्यमिथुनालापः ॥

व्याधेन वेधीकृतकाययष्टी मृगीव तत्साध्वसधावमाना ।

त्रासात्तिमात्रास्थिरनेत्रपत्रा चादालबालेत्यलपत्प्रियं स्वम् ॥ २३७ ॥

चादालः सदृशदंष्ट्रः मत्स्यविशेषस्तस्य बाला स्त्री स्वं प्रियमात्मीयं वदन्नमिल्यलपन्नि-
गदति स्म । किंभूता । धावमाना पलायमाना प्रणश्यन्ती । केन । तत्साध्वसेन तस्मान्मृ-
गयो राज्ञो भयेन क्रीनाशादसीकरणात्केन । पुनः किंभूता । त्रासादाकस्मिकभयादति-
मात्रमतिशयेनास्थिरे चञ्चलतमे नेत्रपत्रे विलोचनदले यस्याः । केव । मृगीव । यथा
व्याधेन लुब्धकेन वेधीकृता शरव्या विहिता । ‘रुपा शरव्याकरणे दिवीकसाम्’ इति
नैपथे । यकारसहितस्यापि च्विप्रत्ययः । काययष्टी तनुलता यस्याः तादृशी मृगी सारङ्गी
व्याधस्य भयेन प्रणश्यन्ती त्रासान्नितान्ततरललोचना स्यात् ॥

वादाली किमाललाप तदेवाह—

वादाल कुदालवदानने किं दंष्ट्राः स्फुटीकृत्य सुखेन शेषे ।

गम्भीरताभिश्चुलुकीकृताब्धेस्त्वद्भानुसूनुर्यदुपैति भूपः ॥ २३८ ॥

हे बल्लभ वादाल सहस्रदंष्ट्र, आनने खसुखे कुदालवद्भूखननोपकरणविशेषानिव । ‘को-
दालः’ इति लोके प्रसिद्धाः । दंष्ट्रा दाढाः स्फुटीकृत्य विकारय सुखेन जलशयेन किं कथं
शेषे निद्रायमाणो वर्तते । यत्कारणात् त्वद्भानुसूनुः तव भवतो भानोरादिलस्य सूनुर-
न्दनो धर्मराजो वर्तते त्वद्वधकः अकञ्चर उपैति समागच्छति । सोऽलपत्—भद्रे, अहं
समुद्रमध्ये, तन्मां कथं मारयिष्यति । अत एव सा वक्ति । किंभूतः साहिः । गम्भी-
रताभिः खगाम्भीर्यैः चुलुकीकृतः गण्डपमात्राम्भोविहितोऽन्धिः समुद्रो येन । कुम्भो-
द्भववत्पीतपयोनिधिल्लक्तयमात्मानं रक्षति ॥ युगमं संगत्या न क्रियया ॥

स स्माहेति सहस्रदंष्ट्रमहिलामालिङ्ग्य लीलालसो

मा गाः साध्वसमध्वराशनपतेः पाथोधिनेमेरतः ।

श्रीमत्सूरिगिरा महाप्रतिवपुःपाथोनिशोपासना-

प्रोद्भूतप्रणयादिव प्रियतमे नास्मान्हिनस्ति प्रभुः ॥ २३९ ॥

लीलया विलासेन नर्मणा वा मन्यरोऽपरकर्मण्यलसः सहस्रदंष्ट्रमहिलां स्मां प्रियां
वादालीमालिङ्ग्य स्वहृदयेन दयिताहृदयं गाढमाश्लिष्य स वादाल इति आह स प्रूते स्म ।
हे प्राणितप्रियतमे भीम, अतोऽस्मादकञ्चरात् पाथोधिनेमेर्जलधिवक्रवालाया वमुघाया
अध्वराशनपतेर्यज्ञभोजनप्रभोरिन्द्रस्य अध्वरा यज्ञा अशनं भोजनं येषां तेषां देवानां
पतिः स्वामी तस्माद्भूमीन्द्रात् साध्वसं भयं मा गा मा व्रज । यस्मात् श्रीमत्सूरिगिरा
वाक्यात् स प्रभुः साहिरस्मात्प्र दिनस्ति नालभते । उत्प्रेक्ष्यते—महान्ति सर्वोत्कृष्टानि
मेघवद्धर्तुमशक्यानि यस्य तादृशस्य सूरैरन्यस्य कस्यापि साधोर्वा नाम्ना वशंकरस्य
महाप्रतिनो वपुः शरीरं यत्पाथः पानीयं तस्यानिशं निरन्तरं या उपासना सेवा ततः
प्रोद्भूतः प्रकटो जातः प्रणयः श्रेहः प्रेमातिरेकस्त्वस्मादिव ॥ इति वादालमिधुनालापः ॥

नकाद्यानुपसृत्य तत्प्रियतमा इत्युचुरातङ्किताः

फीलालेप्थिव लोलुपाशयतया हन्ता नृनेतात्मनाम् ।

तेऽप्याख्यनिति वज्रबाहुनृपवद्गोपायति क्षमायति-

जन्तून्नुपितामहः स करुणाकल्लोलिनीवह्मः ॥ २४० ॥

नका जलयादोविशेषाः कुम्भीराः मत्स्यजातयस्ते आद्या आदिभूता येषां येषु वा
ते नक्षत्रकपाटीनकुम्भीरालम्बकुम्भीमहामुराप्रमुखाः नृपस्य सानीपमागल्य आतङ्किता
भूयतेभीतिव्याकुलीभूतास्तेतिप्रियास्तेषां नकादीनां पत्न्यः इत्यनुना प्रकारेणोक्तः कथं-
वा-
चः । इति हिम् । हे प्राणयप्रभाः, नृनेता नरपतिरकञ्चरः आत्मना यावदात्ममातिजन्तूनां

हन्ता घातयिता[स्ते] विवृद्धव्यसनवशंवदानां कृत्याकृत्यविवेको न भवत्येव । उत्प्रेक्ष्यते—
 कीलालेषु रुधिरेषु लोलुपो लम्पटो लुब्ध आशयो मनो येषां तत्तयेव रुधिरपानलुब्धम-
 नस्त्वेनेव । 'कीलालं रुधिरं जले' इत्यनेकार्थः । तत्त्वतस्तु जलचरत्वेन जले एव
 लोलुपाशयाः । ततस्ते नक्राद्या जलयादोव्रजा अपि निजदयिताः स्वस्वप्रियाः प्रति
 इत्याख्यन् इदमाचख्युः । हे प्रियाः, स क्षमापतिर्नृपः जन्तूनां प्राणभृतां पितामहः
 पितृपिता भवन् सन् जन्तून् सर्वसत्त्वान् नृमृवद्गोपायति रक्षति । किंभूतः । करुणा
 जगज्जन्तूपरि कृपा तस्याः कङ्गोलिनीवल्लभो नदीनायकः समुद्रः । किंवत् । यज्ञबाहुनृपयत्
 श्रीशान्तिनायपूर्वजन्मवज्रबाहुमहीपतिरिव । पारापतप्रमुखाननेकसत्त्वान् । तथा सूरि-
 गिरा इत्यध्याहारादयमासीदिति ॥ इति नक्रादिजलजन्तुमिथुनालापः । इति जलचराः ॥

चौलुक्यावनिजानिनेव निखिलेऽकूपारकाञ्चीतले

श्रुत्वा प्राणिगणैरमारिमवनीकान्तेन संकल्पिताम् ।

गर्जन्तीह गजा हसन्ति हरिणाः कूर्दन्त्यथो कासरा

हृष्यन्ति द्विरदद्विपः सुखमधुर्वाघ्रीणसद्वीपिनः ॥ २४१ ॥

केकायन्ते कलितललनाकेलयो नीलकण्ठा

माकन्दस्या विदधति पिकाः पञ्चमालापलीलाम् ।

शब्दायन्ते शिखरिशिखरस्थायुकास्ताम्रचूडाः

कीरा धीरा इव तरुशिरस्यन्वतिष्ठंश्च गोष्ठीः ॥ २४२ ॥

प्रीतिप्रह्नां रमयति रहः स्वां चकोरीं चकोर-

श्वेरुः स्वैरं गृहबलिभुजः खड्गनाः खे विलेसुः ।

लीलायन्ते धवलगरुतः प्रोच्छलन्ति स मत्स्या

विश्वस्यासन्निव सुखमया वासरास्ते तदानीम् ॥ २४३ ॥

चौलुक्यावनिजानिना कुमारपालभूपालेनेव निखिले समग्रे अकूपारः समुद्रः स एव
 काञ्ची मेखला यस्यास्तस्याः तले । भूमण्डले इत्यर्थः । अवनीकान्तेनाकब्दरेण संकल्पितां
 प्रवर्तिताममारिं जीवदयां श्रुत्वा निशम्य इह जगति गजाः सर्वेऽपि वन्यचारिणः
 गर्जन्ति सजलजलधरवद्गम्भीरधीरगर्जारवं कुर्वन्ति । पुनर्हरिणा हर्षेण हसन्ति मियो
 हासं कुर्वन्ति । अप पुनः कासरा महिषाः कूर्दन्ति नभति फालां ददते । च पुनर्द्विर-
 दद्विपः केसरिणः हृष्यन्ति उद्धुपितकेसरसटाटोपः प्रमोदमेदुरी । पुनर्वाघ्रीणसाः
 खड्गिणो 'गण्डां सावज' इति प्रसिद्धाः । तथा द्वीपिनो व्याघ्राः चित्रकाया वा । तथा
 गिरिनारिगिरिगह्वने व्याघ्रीविप्रकचित्रकीव्याघ्राणां च संयोगे जायमानास्तत्र 'दीपडाः'
 इति प्रसिद्धाः सुखं सातमधुर्विभ्रति स्म । सातेन शेरते इत्यर्थः । पुनः कलिता निमित्ता

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयैस्तैः स्थानसिंहः स्वयं
निर्माप्यातिमहोत्सवेन भगवद्विम्बप्रतिष्ठापहम् ।

कल्याणश्रियमर्थिसार्थवशगां कुर्वन्नपि प्रीतिमा-

नेतच्चित्रममुत्र तन्निजवशां तां निर्मिमीते स्म यत् ॥ २४६ ॥

अमुत्रास्मिन् जगति तत्प्रसिद्धमेतद्दृश्यमानं चित्रमाश्चर्यमास्ते । तत्किम् । थानसिंहो यत्तां कल्याणश्रिय मुक्तिलक्ष्मीं निजवशां स्वायत्तां निर्मिमीते स्म चकार । किंभूतः । प्रीतिमान् मुक्तिलक्ष्मीं प्रति स्नेहवान् । अन्यत्र प्रमोदमेदुरिताङ्गयष्टिः । पुनः किं कुर्वन् । कल्याणश्रियं सुवर्णविभूतिमर्थिनां चाचकानां सार्थस्य वर्गस्य वशगां वशवर्तिनीं कुर्वन्नपि सजन्नपि । किं कृत्वा । इह फतेपुरमध्ये तैरकम्बरसाहिविहितसन्मानैः धिया शुद्धाचारत्वेन यशोलक्ष्म्या युक्तानां सूरीणामपरेषामनूचानानां मध्ये ईश्वराः अधिपतयः ज्ञानवर्गादिभिर्महीयांसस्तेषु हीरैश्चूडामणिकल्पैर्हीरविजयसूरिभिः स्वयमात्मना अप्रतिमेनासाधारणेन उत्सवेन महेन भगवतां तीर्थकृतां विम्बानां प्रतिमानां प्रतिष्ठां वा सक्षेपाञ्जनशलाकादिकां निर्माप्य कारयित्वा ॥

श्रीमद्गुर्जरराजवीरधवलाधीशः समुत्कण्ठितः

स्वेन श्रीकरणाभिधानपदवीं श्रीवस्तुपालं यथा ।

सूरिक्षोणिमहेन्द्रहीरविजयस्तस्मिन्महेऽस्याग्रहे-

णौपाध्यायपदं निनाय विबुधं शान्त्यादिचन्द्राभिधम् ॥ २४७ ॥

स जगद्विख्याताकम्बरप्रतिबोधविधाता सूरिष्वनूचानेषु क्षोणिमहेन्द्रः पृथिवीपाकशासनो राजा श्रीहीरविजयसूरिस्त्वस्मिन् प्रतिष्ठासंबन्धिनि महे महोत्सवे अस्य थानसिंहस्याग्रहेण शान्तिरिति पदमादौ यस्य तादृशी चन्द्र इत्यभिधा नाम यस्य तादृग्विधं विबुधं प्रज्ञांशमुपाध्यायपदं निनाय प्रापितवान् । शान्तिचन्द्रप्रज्ञांशस्योपाध्यायपदं ददावित्यर्थः । तत्र दृष्टान्तं वक्ति—यथा सम्यगुत्कण्ठा औत्सुक्यं जातमस्येति समुत्कण्ठितः श्रीमान्मण्डललक्ष्मीकलितः गुर्जराणां राजा स्वामी वीरधवल इति नामाधीशः प्रभुः स्वेनात्मना धिया भाग्यवैभवेन युक्तं वस्तुपालं तेजःपालज्येष्ठप्रातरं श्रीकरणाग्रीं पदवीमधिकारविशेषम् । मित्रित्वमित्यर्थः ॥ इति थानसिंहप्रतिष्ठायां शान्तिचन्द्रस्योपाध्यायपदम् ॥

दुर्जनमहो दुर्जनमह इव गुणैर्महीपतेर्मान्यः ।

समहं प्रत्यष्टापयदर्हत्प्रतिमा मुनीन्द्रेण ॥ २४८ ॥

दुर्जनमहो नाम आदो मुनीन्द्रेण सूरिपार्श्वे समहं महामहकलितं यथा स्यात्तथा अर्हत्प्रतिमा भगवद्विम्बानि प्रत्यष्टापयत् प्रतिष्ठापयति स्म । किंभूतः । गुणैरीदार्थधैर्यम-

णिपरीक्षाकारकादिभिः कृत्वा महीपतेरकम्बरसाहेमन्यो बहुमाननीयः । पुनः गुणैर्दुर्जनानां कर्णेजपानां खलानां वा मल इव मलः प्रतिपक्षः ॥

समहं मथुरापुर्या यात्रां पार्श्वसुपार्श्वयोः ।

प्रभुः परीतः पौरैर्धैश्वरार्णर्पिरिवाकरोत् ॥ २४९ ॥

प्रभुर्हीरविजयसूरिः मथुरापुर्या मधूपन्ननगरे समहं सोत्सवं चारणर्विंद्याज्ज्ञावारणादिमुनिरिव पौरैर्धैर्नागरिकनिकरैः परीतः परिश्रुतः संघेन सहितः पार्श्वसुपार्श्वयोः दिशतितमसत्तमजिनचन्द्रप्रतिमयोर्वात्रामकरोच्च कृतवान् ॥

जम्बूप्रभवमुख्यानां मुनीनामिह स प्रभुः ।

सप्तविंशतिं पञ्चशतीं स्तूपान्प्रणेमिवान् ॥ २५० ॥

स प्रभुर्हीरसूरिरिहैव मथुरानगर्या जम्बूनाममहावीरदेवस्य द्वितीयपट्टधरः, चरमकेवली प्रभवनामा तृतीयः पट्टधरः, तौ मुख्यौ प्रकृष्टवार्त्ता वा तेषां तेषां मुनीनामुपलक्षणात्साध्वीनामपि परं तन्मध्यवर्तिनामेव सहस्रविंशत्या वर्तते या तादृशी पञ्चशतीं स्तूपान् प्रणेमिवान्नमति स्म । पञ्चशती प्रभवस्वामिसहिता चौरसाधूनां जम्बूस्वामियुक्तानामष्टानां कनीनां नवानामपि मातृपितृणां नव त्रिभिर्गुणिताः सप्तविंशतिर्जातं यथोक्तमानं सप्तविंशत्यधिका पञ्चशतीस्तूपाः सन्तीति ॥ मथुरायात्रा ॥

गोपालशैलेऽथ सुपर्वसद्भावष्टम्भनस्तम्भ इवान्युपेत्य ।

समं जनौर्धैर्जिनसार्वभौमं ककुभ्रकेतुं नतवान्प्रतीन्द्रः ॥ २५१ ॥

अथ मथुरायात्रानन्तरं प्रतीन्द्रः सूरिः जनार्पेर्भविकप्रकरैः समं सार्धमुपेत्यागल्य गोपालशैले 'ग्वालेरगड' इति लोकोक्त्या तत्र ककुभ्रान् वृषभः केतुश्चिह्नं यस्मैतावता वृषभस्वामिनं जिनाः सामान्यकेवलिनः तेषु तेषां मध्ये वा सार्वभौमं चक्रवर्तिनं नतवान् प्रणमति स्म । किंभूते गोपालशैले । सुपर्वसन्नः स्वर्गस्यावष्टम्भनार्थमाधारकृते विधिना विश्वष्टजा कृते स्रम्भे स्मृणा वागिव ॥

द्वापञ्चाशद्भजमितवृषभप्रतिमां स सिद्धशैल इव ।

प्रभुरपरा अपि तस्मिन्मूर्तीर्जनीरनंसीत्सः ॥ २५२ ॥

स प्रभुः सूरिः सिद्धशैले शशुंजयपर्वते इव तस्मिन् गोपगिरी द्वापञ्चाशतो गजा यन्त्रादिप्रमितिकरणार्थं ध्वजमया काष्ठमया वा यष्टिविशेषास्त्रिंशत्याशद्विमिता प्रमाणीकृता वा वृषभस्यादिनायस्य प्रतिमा मूर्तिस्त्वामासां वरीयाकृतित्वाद्वास्येषपूर्वकमनंसीत् प्रणतवान् । अपि पुनरपरा अन्या अपि जैनीजिनसंघनिघ्नीमूर्तीः प्रतिमाः पञ्चाशत्स्वार्चित्यनाशिराश्रित्वादिगजमानास्तथैव पूर्वप्रतिनावधेमिवान् ॥

यात्रां कृत्वात्र सुत्रामा यथा नन्दीश्वरे दिवम् ।

प्रभुर्विभूषयामास पुनरप्यागरापुरम् ॥ २५३ ॥

प्रभुः सूरिरत्र गोपगिरौ यात्रां जिनपादप्रणतिं कृत्वा भावविधिपूर्वं विधाय पुनरपि व्याधुश्च तदेवागरानाम नगरं विभूषयामासालंकृतवान् । दृष्टान्तमाचष्टे—यथा सुत्रामा सौधमेन्द्रः नन्दीश्वरे जम्बूद्वीपादष्टमे द्वीपे भगवत्कल्याणकादिकाद्याहिकादिषु यात्रां गीतनृत्यकारापणादिमहोत्सवं निर्माप्य पुनरपि दिवं स्वर्लोकं भूषयति ॥ इति गोपगिरियात्रा ॥

यः सेरद्विकखण्डलम्भनिकया ख्यातोऽखिले मण्डले

श्रद्धावानिह मेदिनीपुरसदारङ्गः प्रभोर्भक्तितः ।

सोऽदान्मूर्तमिवेन्द्रकुम्भिनमिभं लक्षप्रसादं पुन-

र्वाहानां नवतिं च काञ्चनमणीस्वर्णांशुकाद्यर्थिनाम् ॥ २५४ ॥

तस्मिन्प्रवसरे इहागरानगरे सः दानशक्त्या प्रसिद्धो मेदिनीपुरस्य मेढतानगरस्य वास्त्वयः सदारङ्गनामा श्रद्धावान् श्रावकः प्रभोः सूरिन्दोरुपरि भक्तितः भक्तिवशाद्वागातिशयात् । अधिनां याचकानामिति सर्वत्र योज्यम् । मूर्तं मूर्तिमन्तं भूमावागतमिन्द्रकुम्भिनमैरावणमिव इमं गजोचितपरिकरादिकलितकरणमदादौ । पुनर्लक्षप्रसादं 'लास्यपसाय' इति जनप्रसिद्धिः च पुनर्वाहानां जात्यतुरङ्गाणां नवतिं त्वतिप्रमाणनश्वान् ददिवान् । पुनः काञ्चनैः सुवर्णमैणीभिः रत्नैः उपलक्षिता स्वर्णं मुद्रा अङ्गुलीयकानि । 'साक्षराङ्गुली मुद्रा' इति हैम्याम् । 'वेढवीटी' इति प्रसिद्धा । तथा अधिनां अंशुकानि नानाविधवस्त्राणि । आदिशब्दादुर्णयवः 'सखलातपामरी' इति जनप्रसिद्धाः । दत्ते स्म । श्रूयते हि—कस्मिन्नपि व्यक्तिकरे पातिसाहिमारुणेन सूरिन्द्रः करीन्द्रमज्ञानायाचितः । तदवसरे च करिराजधर्मपंकं सकलसंघमनुनीय सदारङ्गसाधुः स्वयमेव श्रीहीरविजयसूरिन्दोरुपरि न्युञ्जन् निर्माय तस्य साहिडुम्बकस्य सर्वगजोपकरणपरिकलितं गजं परस्य कस्यापि तादृशस्य लक्षप्रसादमन्येषां च नवतिं तुह्यतुरङ्गमानां परेषां च वस्त्रस्वर्णमणिभूषणीर्णायुप्रमुखं प्रदत्तवानिति । स कः । यः सदारङ्गश्राद्धः सेरयोर्लोकप्रसिद्धयोर्मानविशेषयोर्द्विकं युगलं तन्मितानां खण्डानां मधुधूलीनां लम्भनिकया प्रतिमथनप्रदानेनाखिले मण्डले ख्यातः प्रसिद्धिमान् जातोऽस्ति ॥ इति श्रीहीरविजयसूरिश्राद्धदानम् ॥

मुक्त्वामात्यमिवावनीशसविधे शान्त्यादिचन्द्राभिधो-

पाध्यायं प्रविधाय तत्र विषये वर्षाश्चतस्रः स्वयम् ।

श्रीकम्मातनयमतीन्द्रविलसत्संघाग्रहाद्गुर्जरा-

द्गच्छन्नागपुरे सा तिष्ठति चतुर्मासीं स नागेन्द्रवत् ॥ २५५ ॥

स सूरिर्नागपुरे नगरे प्रसिद्धे नगरे चतुर्मासीं वर्षायमयं तिष्ठति स्म । किंवत् । नागे-

न्दवत् । यथा नागानां राजा नागपुरे भोगवत्यां नगर्यां तिष्ठति । किं कुर्वन् । श्रियाः
 आचार्यलक्ष्म्या कलितो यः कम्माख्यसाधोस्तनयः पुत्रो व्रतीन्द्रः सूरिरेतावता विज-
 यसेनसूरिस्तेन विलसन् शोभमानो यो गुर्जरदेशसंघः साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूप-
 समुदायस्तस्याप्रहातपुरोधाद्गुर्जरानुधरित्रीपदं प्रति गच्छन् प्रतिष्ठमानः । किं कृत्वा ।
 धर्माख्यं सचिवमिव अवनीशस्याकच्वरपातिसाहेः संविधे संनिधाने शान्तिरिति पदमादौ
 यस्य तादृशं चन्द्रोपाध्यायम् । शान्तिचन्द्रवाचकमित्यर्थः । मुक्त्वा कार्यकरणार्थं संस्थाप्य
 पुनस्तत्र मेवातनाम्नि विषये मण्डले स्वयमात्मना चतस्रश्चतुःसंख्याकाः वर्षाः प्रावृट्का-
 लप्रतिबद्धाश्चतुर्मासीः प्रविधाय कृत्वा । स्थित्वेत्यर्थः ॥ इति मेवातमण्डलादागत्य नागपुरे
 चतुर्मासककरणम् ॥

तस्मिन्जगन्महोदधीन्द्रमन्त्री मेहाजलो नाम वणिक्महेन्द्रः ।

भक्तिं व्यधात्कृतमहो मुनीन्दोः पद्मावतीकान्त इवाहिकेतोः ॥ २९६ ॥

तस्मिन्नागपुरे जगन्महो जगमाल इति नाम्ना महीन्द्रो राजा तस्य मन्त्री प्रधानो
 मेहाजल इति नाम वणिक्सु नैगमेषु महेन्द्र इन्द्रसदृशः मुनीन्दोः सूरिन्द्रस्य भक्तिं
 सेवां पर्युपासनां व्यधात् चकार । किंभूतः । कुतो निष्पादितोऽखिलपुरजन्मार्थानर्थ-
 जनैर्मह उत्सवो येन । क इव । पद्मावतीकान्त इव । यथा धरणेन्द्रः अहिकेतोः धी-
 पार्श्वनाथस्य स्वस्य नागेन्द्रपदप्रदानप्रभोदेनान्यप्रकारेण वा महोत्सवं कुर्वन् भक्तिं
 विधत्ते ॥

श्रीमज्जेसलमेरुनामनगरादागत्य संघान्वितः

कोष्ठागारिकमाण्डणो मुनिमणिं सौवर्णटङ्कैर्मुदा ।

सिद्धौ स्वर्मणिवत्प्रपूज्य तृणयल्लक्ष्मीं पुनस्तत्पुरे

नानादानविधौचितीं प्रकटयांचक्रे यथा विक्रमः ॥ २९७ ॥

कोष्ठागारिकः धान्यकोष्ठाध्यक्षः लोकप्रसिद्धया 'कोटारी' माण्डणः । 'ग्रामनाम्नोः सं-
 स्काराभावः क्वचित्' इति वचनान्माण्डणः । संस्कारे तु मण्डन इति नाम्ना वणिक् आह्वः
 तस्मिन्नागपुरे पुनरित्यन्यार्थे अन्यानां नानाविधानां दानानां स्वर्णरजतांशुकोर्णायुखण्ड-
 पृतायनेकप्रकाराणां विधानानां विधा विधयः प्रकारा वा तेषामाचितीमुचिततामी-
 चित्तं प्रकटयांचक्रे प्रकाशयामास । दृष्टान्तमाचटे—यथा विक्रमो विक्रमादित्यः
 नानादानविधौचितीं प्रकटीयकवान् । माण्डणः किं कुर्वन् । तत्पुरे तस्मिन्नागपुरनगरे
 खल्लक्ष्मीं निजविमवं तृणयन् तृणमिव गणयन् । विविधलम्भनिकाभिर्याचकदानैवेत्य-
 ध्याहारः । किं कृत्वा । मुदा ह्येवं सिद्धयं महानन्दप्राप्तये मुनिमणिं हीरविजयसूत्रि-
 रंदरं सौवर्णटङ्कः 'सोनदयाद' इति प्रसिद्धः प्रपूज्यार्चयित्वा । क्रियत् । स्वर्मणिवत् । यथा
 कोऽपि सिद्धयं स्वार्थसंप्राप्तये विमवार्यं चिन्तामणिं पूजयति । किं कृत्वा । धीमतो
 लक्ष्मीः दुर्गादिशोभा वा विधत्ते यस्मिन्सादृशं यजेसलमेरुनामाभिधानं यस्य तादृशप्रग-

रात् । जेसलमेरपुरादिल्यर्थः । आगत्य । किंभूतो मण्डनः । संघेन । यद्यपि संघशब्देन
चातुर्वर्ण्यं गृह्यते, तथाप्यत्राधिकारात् श्राद्धश्राद्धीसार्धेनान्वितः सहितः ॥

..... ।

..... ॥ २५८ ॥

परेऽपि अन्यान्यनगरसंबन्धिनः संघाः क्रमात्तत्र नागपुरे उपागत्य समेत्य विमोर्ही-
रसूरेः पादांश्चरणानभिवन्द्य नमस्कृत्य निजं निजं स्वं स्वं स्थानं नगरग्रामादिकमास्पदं
ययुर्गताः । कानिव । अभिवन्द्य तीर्थानिव । यथा संघा विविधग्रामनगरजनपदसंबन्धिनः
श्राद्धीसखश्राद्धसार्धाः शत्रुंजयोज्ययन्तार्बुदाष्टापदसमेतशिखरादिषु विमोर्भगवतः पादान्
जिनविम्बान् जिनपादुकान्वा अभिवन्द्य प्रणम्यार्चित्वा च निजनिजस्थानं यान्ति ॥

यदन्यनीवृत्ततिमुद्रिकायां विभर्ति माणिक्यमिवात्र लक्ष्मीम् ।

क्रमात्प्रतिक्रम्य स तत्पुरे चतुर्मासीं विहारं विदधे व्रतीश्वरः ॥ २५९ ॥

स सूरिः क्रमात्पर्युपणापरिपाठ्या तत्पुरे तस्मिन्नागोरनगरे चतुर्मासीं प्रतिक्रम्य
अथ वा कार्तिकचतुर्मासकं प्रतिक्रम्य व्रतीश्वरो यतिराजो हीरसूरिर्विहारं विदधे वि-
हितवान् प्रतिष्ठते स्म । तत्किम् । यत्पुरम् अन्येऽपरे ये नीवृत्तो जनपदास्तेषां ततिः
श्रोणिः सैव मुद्रिका अङ्गुलीयकं तस्यां माणिक्यं महर्त्यमणिरिवात्र भूमण्डले लक्ष्मीं
शोभां विभर्ति धत्ते । 'और देस सव मुंदडी उर नागोर नगीना' इति तत्रत्यजनैः
प्रसिद्धिरयथावत् श्रूयते ॥ इति नागपुरचतुर्मासकम् ॥

पीपाडिनाम्नि स्वपुरे प्रभोर्मरुत्पुरोपमे नागपुरादुपेयुषः ।

तालाहसाधुर्यधिताधिकोत्सवं तदा प्रदेशीव मुदान्तिमार्हतः ॥ २६० ॥

तदा तस्मिन्सूरिसमागमनावसरे पीपाडि इति नाम यस्य तस्मिन् पीपाडिनाम्नि
स्वपुरे आत्मीयनिवसननगरे ताला इत्याह्वा नाम यस्य तादृशः साधुर्वेणिक् । तालोसाह
इत्यर्थः । प्रभोर्हीरसूरेरधिकमतिशायिनमुत्सवं व्यधित कृतवान् । प्रभोः किं चकुपः ।
नागपुरादुपेयुषः आजगमुषः । किंभूते स्वपुरे । मरुत्पुरोपमे मरुतो देवास्तेषां पुरं पत्तन-
ममरावती तस्योपमा सादृश्यं यस्य तादृशे । क इव । प्रदेशीव । यथा केशीप्रतिबोधित-
प्रदेशी नामा नृपतिः अन्तिमार्हतश्वरमतीर्थकृतः श्रीमहावीरस्वामिनः छद्मस्थावयाम-
प्रतिबद्धं विहरतः स्वपुरं स्वकीयश्वेताम्बीनगर्या समागतस्यालभ्यधिकमहोत्सवं विधत्ते
स्म । किं च श्रीसूरीणामागमनावसरे आउभापुरे तालाह आसीत् । तदवसरे तु पाति-
साहेरायत्तत्वापीपाडिनगरे निवसतीति तात्पर्यम् ॥

प्रामाश्रद्विपताग्रस्वान्यधिपतिः सामन्तवद्योऽजनि

श्रीमालान्वयभारमल्लतनयः श्रीइन्द्रराजस्तदा ।

आह्वातुं सुगुरुन्स्वकीयसचिवास्तेनाथ संप्रेषिताः

प्रासादे निजकारिते भगवतां मूर्तिप्रतिष्ठाकृते ॥ २६१ ॥

तदा तस्मिन् पीपाढिपुरपादावधारणप्रस्तावे श्रिया युक्त इति नामा वणिक् वर्तते । किंभूतः । श्रीमाल इत्यन्वयो वंशो यस्य तादृशो यो भारमल्लस्तस्य तनयः पुत्रः । पुनः किंभूतः । ग्रामाणां पञ्चशतीजनानां संनिवेशानां तथा अश्वानां तुरंगमाणां तथा द्वि-
पानां हस्तिनां तथा ताम्राणां स्नानेराकरस्याधिपतिः स्वामी । किंवत् । सामन्तवत् । यथा सामन्तः सीमालभूपालः कतिचिद्ग्रामपुराधिपतिः सामान्यनृपः ग्रामाश्चद्विपत्तान्यधिपतिः स्यात् । राजन्यानां तु 'वागिड' इति, यवनानां तु 'उंवरो' इति प्रसिद्धस्तत्तुल्य इति । अथ प्रभोर्महदेशे समागमनानन्तरं तेनेन्द्रराजेन सुगुरुन् हीरविजयसूरीन् आह्वातुं स्वविराटनगरे आकारयितुं स्वकीयसचिवा निजप्रधानपुरुषाः संप्रेषिताः प्रस्थापिताः । किमर्थम् । निजेनात्मना कारिते निर्मापिते प्रासादे विहारे भगवतां तीर्थकृतां मूर्ति-
प्रतिष्ठाकृते प्रतिमां प्रतिष्ठापयितुम् ॥

ज्ञात्वा शक्ति.....

..... ।

.....

..... ॥ २६२ ॥

अथ विज्ञप्तेरनन्तरं सूरिवरः अभ्यर्णनं समीपस्थाचिनं श्रीहर्षाद्भजवाचकं श्रिया वाचकलक्ष्म्या युक्तं हर्षा इति नाम्नो वणिजः अद्भुतं नन्दनं कल्याणविजयनामानं वा-
चकेष्ववनिमणिमुपाध्यावरजं प्रेषित् तत्र प्रख्यापयति स । उपदेश्यते—अपरामन्यां स्वीयमात्मीयां मूर्तिं किं तन्मिव स्वप्रतिमामिव । किं कृत्वा । स्वामात्मीयामशक्तिं शरीरासामर्थ्यं ज्ञात्वा अवधार्ये । किं कर्तुम् । इतः पीपाढिपुरात् मेवातमण्डलस्थवि-
राटनगरे गन्तुं प्रयातुम् । ततः प्रेषणानन्तरं सोऽपि वाचकेन्द्रोऽपि सपदि शीघ्रमन-
विच्छिन्नप्रयाणेः क्रमाद्वामानुग्रामविहारपरिपाठ्या तत्पुरं विराटनगरं प्राप्यासाद्य कुत-
निर्मितैरसाधारणैस्तस्य तेन च महामहैः प्रणिष्टां विरचवाचके कृतवान् ॥

रत्नस्यर्णसुवर्णकोपलमयासार्चाप्रतिष्ठाक्षणे

हस्त्यश्वांशुकभूषणाशनमुखानेकप्रकारैस्तदा ।

भोजनेन पुनर्गृहीतवपुषो विश्वार्थदौस्थ्यच्छिदे

चत्वारिंशदनेन रूपकसहस्राणि व्ययीचकिरे ॥ २६३ ॥

तदा तस्मिन् रत्नानि स्फटिकादीनि स्वर्णं कायनं सुवर्णकं पित्तलम् । यदुक्तं हे-
म्याम्—'हीरीहीरीवरीनिध पित्तलोदं सुवर्णकम्' इति । उपलब्धः मम्भाणीरुनिजन्मा
पापापस्त एव स्वरूपं यासां तादृशा आत्मानां जिनानामर्थाः प्रतिमाः तासां प्रतिष्ठाक्षणे

स्थापनमहोत्सवे इन्द्रराजेन हस्तिनो गजाः अश्वा वाजिनः अंशुकानि वस्त्राणि भूषणा-
न्याभरणानि अशनानि जेमनवरा मुखानि आद्यानि येषु तादृशैरनेकैर्बहुविधैः प्रकारैः
कृत्वा चत्वारिंशन्मितानि रूपकाणां रूप्यटङ्कानां 'रूपया' इति प्रसिद्धानां सहस्राणि व्य-
यीचक्रिरे व्ययीकृतानि । उल्लेख्यते—विशेषां सर्वेषामर्थिनां याचकानां दौस्थ्यच्छिदे
दारिद्र्यच्छेदनाय पुनर्द्वितीयवारं गृहीतवपुषा उपात्तदेहेन भोजनेन धाराधिराजभोजदे-
वेनेन ॥ इति विराटनगरप्रतिष्ठा ॥

श्रीरोहिण्याः प्रतिष्ठायै संश्रुतायै स्वयं प्रभुः ।

ततः प्रतस्थे यत्साधोः स्थितिर्नैकत्र भृङ्गवत् ॥ २६४ ॥

प्रभुर्ह्यसूरिस्ततः पीपाडिपुरतः प्रतस्थे प्रचलितः । कस्येव । श्रीरोहिण्याः शिव-
पुर्याः प्रतिष्ठायै शिवपुरीभ्राद्रकारितचतुर्मुखप्रासादतद्विम्बानां च प्रतिष्ठाकृते । किंभू-
तायै प्रतिष्ठायै । संश्रुतायै इन्द्रराजसचिवागमनात्प्रथममङ्गीकृतायै स्वयमात्मनैव प्रस्थाने ।
युक्तोऽयमर्थः—यद्यस्मात्कारणात् साधोः संयमिनः स्थितिर्वास एकत्र न स्यात् एक-
स्मिन्नेव स्थाने न स्यादेव नैव भवेत् । किंवत् । भृङ्गवत् । यथा भ्रमरस्य एकत्र स्थितिर्न
स्यात् । यत उक्तम्—'समणां सलणं भ्रमरकुलं गोकुलं च । अणियावस-
हीउसारयाणं च मेहाणम् ॥' इति ॥

वरकाणकभागत्य पुरं सूरिपुरंदरः ।

वरकाणकपार्श्वेशं साक्षात्पार्श्वमिवानमत् ॥ २६५ ॥

सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिः वरकाणकनाम्ना पार्श्वयक्षस्य ईशं स्वामिनं पार्श्व एवेशो
विश्वनाथकः तमनमन्नमस्करोति स्म । उल्लेख्यते—साक्षात्प्रत्यक्षं स्वयमेवमुक्तेरत्रायातं
श्रीपार्श्वनाथमिव । किं कृत्वा । वरकाणकमित्यभिधानं पुरमागत्य समेत्य ग्रामनाम्नैव
श्रीपार्श्वनाथमभिधानम् । श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथवत् ॥

आगादथाभिमुखमस्य पुरादमुष्मा-

दागच्छतो विजयसेनगुरुर्गणेन्दोः ।

विश्वोपकारकृतिनौ मिलितौ मिथस्तौ

तीर्थाधिभूगणधराविव दिद्युताते ॥ २६६ ॥

अधेत्यपराधिकारे अस्माद्वरकाणकपुरादागच्छतः शिवपुर्यां समवसरतः अस्य गणे-
न्दोर्हीरविजयसूरेर्विजयसेननामा गुरुराचार्यः अभिमुखं संमुखमागादाययौ तथा तौ
भट्टारकाचार्यौ मिथः परस्परं मिलितौ संगतौ दिद्युताते राजतः । किंभूतौ । विश्वेषां
जगतां समस्तमव्यजीवानां वा उपकारो बोधिबीजदानादिस्तत्र कृतिनौ चतुरौ । उल्ले-
ख्यते—तीर्थाधिभूखीर्यंकरस्तथा गणधराविव ॥

उत्तंसैरिव पत्कजैः शिवपुरीं संप्राप्य भूषां परां

प्रासादे च चतुर्मुखे ध्रुव इव श्रीमन्महोक्षध्वजम् ।

चैत्येऽन्यत्र पुनर्गजध्वजजिनं बिम्बैरनेकैः समं

प्रत्यस्थापयदासपालविलसन्नेताप्रणीतोत्सवैः ॥ २६७ ॥

स हीरसूरिः ध्रुव इव ब्रह्मणीव चत्वारि मुखानि आननानि यस्य तादृशे प्रासादे विहारे श्रीमन्तं त्रैलोक्यलक्ष्मीकलितं महोक्षध्वजं शृणभकेतनमादिनाथं पुनरन्यत्र चैत्ये जिनगृहे गजध्वजं हस्तिराज्यमजितनाथं जितं तीर्थंकरं प्रत्यस्थापयत्प्रत्यतिष्ठिपत् । कथम् । समं सार्धम् । कैः । अनेकैः शतसंख्यैर्बिम्बैर्जिनप्रतिमाभिः । कैः । आसपालनाम्ना संपतिना तथा विलसता शोभमानेन नेतानामसाधुना प्रणीतैः कृतैरुत्सवैः महामहैः । आसपालसंपतिना चतुर्मुखप्रासादे आदिनाथस्य प्रतिष्ठा कारिता, नेताकेन श्रीअजितनाथचैत्ये श्रीअजितनाथस्य प्रतिष्ठा निर्मिता इति तत्त्वम् । किं कृत्वा । उत्तंसैः शेखरैः इव पत्कजैः चरणारविन्दैः शिवपुरीं श्रीरोहिणीनगरीं परां प्रकृष्टां भूषां शोभां संप्राप्य लम्बयित्वा । अत्यन्तत्वाद्विकर्मकत्वम् ॥

आरुह्यार्बुदभूधरं जिनपतीन्त्वा पुनर्गुर्जरा-

न्प्रस्थातुं स्पृहयन्महीपतिसुरत्राणेन मन्त्रीश्वरैः ।

आगृह्णायममारिनिर्मितिकरव्यामुक्तिपूर्वं समा-

हृतो भूपितवांस्ततः शिवपुरीं वर्षागमे सूरिराट् ॥ २६८ ॥

ततः प्रतिष्ठाकरणानन्तरमयं सूरिराट् हीरविजयसूरीन्द्रो वर्षागमे चतुर्मासके शिवपुरीं पुनर्भूपितवानलंकरोति स्म । किंभूतः । महीपतिना सुरत्राणनाम्ना नृपेण मन्त्रीश्वरैः स्वमुख्यप्रधानपुरुषैः सकलेऽपि स्वमण्डले अमारिनिर्मितिर्जीवदयापालनं तथा करणां राजदे-यांशानां जनदण्डानां च व्यामुक्तिर्मोचनं पूर्वं यथा स्यात्तथा । यावन्तं समयं धीपूज्या मन्त्रगरीमलंकरिष्यन्ति तावत्कालं मदीयाखिलमण्डले अमारिं तथा जनेषु करदण्डमोचनं करिष्यामीति वागवन्धपूर्वकमित्यर्थः । आगृह्याग्रहं कृत्वा मन्त्रीश्वरैः स्वप्रधानपुरुषैः समाहृतः सम्यक्प्रकारेण संमानदानपूर्वकमाकारितः । सूरिराट् किं कुर्वन् । अर्बुदभूधरं हिमाद्रिनन्दनशीलाखिलकामादृष्टाख्यास्य पुनर्जिनपतीन् चैत्येषु भगवत्प्रतिमां नत्वा प्रणम्य पुनर्गुर्जरान् गुर्जरजनपदं प्रति प्रस्थातुं स्पृहयन् । पुनःशब्दो घण्टालालान्यायेनोभयत्रापि योज्यते ॥ इति शिवपुर्यां प्रतिष्ठाद्वयपूर्वकं चतुर्मासकम् ॥

हेमसूरीश्वरेणेवाणहिलपुरपत्तनम् ।

क्रमाद्विहरता तेनालंचके अतिचक्रिणा ॥ २६९ ॥

क्रमात्चतुर्मासकप्रतिक्रमणानन्तरं पारणके विहरता क्रमाश्रमानुमानं सुखं गुप्ताद्वा

विहारं कुर्वता तेन व्रतिचक्रिणा सूरीन्द्रेणाहिल्लपुरं नाम पत्तनमलंचके । केनेव । हेम-
सूरीश्वरेणेव । यथा हेमचन्द्रसूरिपुरंदरेण पत्तनमलंकियते ॥ इति गुर्जरदेशागमनम् ॥

निःशेषोचितकर्मकर्मठधियं वाचैव वाचस्पतिं

मुक्त्वा तत्र च भानुचन्द्रविबुधाधीशं गुरूणां गिरा ।

श्रीमद्वाचकशान्तिचन्द्रगणिनेत्याख्यायि साहेः पुरः

शिष्टिः स्याद्यदि वः प्रयामि तदहं नन्तुं गुरूनुत्सुकः ॥२७०॥

श्रीमान् शोभाकलितो वाचक उपाध्यायः शान्तिचन्द्रगणिना शान्तिचन्द्रोपाध्यायेन
साहेरकन्वरस्य पुरोऽग्रे इत्याख्यायि प्रोक्तम् । इति किम् । यदि वो युष्माकं शिष्टिराज्ञा
स्यात् तदा उत्सुक उत्कण्ठितोऽहं गुरून् हीरसूरीनन्तुं नमस्कर्तुं गच्छामि । किं कृत्वा ।
गुरूणां सूरीणां गिरा वासनेन भानुचन्द्रनामानं विबुधाधीशं प्राज्ञपतिं तत्र फतेपुरे
साहिपाश्वे वा मुक्त्वा संस्थाप्य । किंभूतं भानुचन्द्रविबुधाधीशम् । निःशेषाणि सम-
स्तानि उचितानि साहिकथनयोग्यानि यानि कर्माणि कार्याणि तेषु कर्मठा कार्यशूरा
प्रतिभा प्रज्ञा मतिर्यस्य । पुनः किंभूतम् । वाचा वाग्विलासेन कृत्वा वाचस्पतिं बृह-
स्पतिमिव ॥

प्रह्लादेन ततो गुरून्प्रति निजात्पार्श्वत्स जेजीयका-

मारीणां फुरमानढौकनकरः संदेशवाचो बहन् ।

श्रीमत्सूरिसितांशुशासनकृपाकोशानिशश्रावण-

च्छेकः प्रैपि नृपेण वाचकवरः शान्त्यादिचन्द्राभिधः ॥२७१॥

तत आदेशमार्गणानन्तरं नृपेणाकन्वरेण निजात्स्वकीयात्पार्श्वत्समीपात्प्रह्लादेन
शान्त्यादिचन्द्राभिधः वाचकेषु विभुः शान्तिचन्द्रोपाध्यायः गुरून् श्रीहीरविजयसूरी-
न्द्रान् प्रति प्रैपि प्रस्थापितः । किंभूतः । जेजीयकाख्यो गौर्जरकरविशेषस्तन्मोचन-
युक्तामारीणां फुरमानं खनाममुद्राङ्कितलेखः स एव ढौकनं प्राभृतं नृपोपदा करे हस्ते
यस्य । किं कुर्वन् । संदेशवाचः साहिना संदिष्टान् कथितान् वाग्विलासान् बहन्
विभ्रत् । पुनः किंभूतः । सूरिसितांशोर्हीरविजयसूरिचन्द्रस्य शासनादादेशात्कृपारसकोशः
स्वकृतकाव्यग्रन्थविशेषस्तस्यानिशं निरन्तरं श्रावणं साहेः कर्णप्राघुणकीकारकत्वं तत्र
लेखधुरः ॥

हमाउंसूनोः फुरमानदानाद्युदन्तमुद्वेलकृपापयोधेः ।

प्रीत्या समेत्याप्त इवात्र सोऽपि न्यवेदयत्सूरिपुरंदरस्य ॥ २७२ ॥

सोऽपि शान्तिचन्द्रवाचकेन्द्रोऽपि अत्र गुर्जरमण्डले पत्तने वा समेत्यागत्य प्रीत्या
मुदा । 'मुत्प्रीत्यामोदसंमदः' इति हैम्याम् । हमाउंसूनोरकन्वरपातिसाहेः फुरमानस्य
स्वमुद्राङ्कितलेखस्य दानं विभ्राणनं गुरून्प्रति प्रेषणं यत्र तादृशमुदन्तं वृत्तान्तं सूरिपुरं-

दराय न्यवेदयत्कथयांचकार । क इव । आस इव । यथा विश्वस्तः केनचित्कथितं सर्वं
वृत्तान्तं निवेदयति । किंभूतस्य हमाउंसूनोः । उद्वेलो वेलामतिक्रान्तोऽतिप्ररुद्धः
कृपारूपः पयोधिः समुद्रो यस्य यस्मिन्वा ॥ इति शान्तिचन्द्रोपाध्यायगुर्जरागमनं कु-
रमानदानं च ॥

श्रीमत्पर्युषणादिना रविमिताः सर्वे रवेर्वासराः

सोफीयानदिना अपीददिवसाः संक्रान्तिघन्ताः पुनः ।

मासः स्वीयजनेर्दिनाश्च मिहिरस्यान्येऽपि भूमीन्दुना

हिन्दुस्लेच्छमहीपु तेन विहिताः कारुण्यपण्यापणाः ॥ २७३ ॥

तेन भूमीन्दुना वसुधासुधांशुना अकञ्चरेण हिन्दुस्लेच्छमहीपु राजपुत्राणां यव-
नानां च भूमीषु आर्यानार्यदेशेष्वपि एते प्रोच्यमाना दिना कारुण्यपण्यानां कृपाक्रयाण-
काणामापणा विपणयो ह्येव विहिताः कृताः । तानेव दिनान्दर्शयति—रविमिर्मिताः
सूर्यप्रमाणा द्वादश श्रीमत्याः पर्युषणायाः सांवत्सरिकपर्वणः । पुनः सर्वे समस्ता अपि
रवेरादित्यस्य वासराः । द्वादशमाससंबन्धिनो निःशेषा आदित्यवारा इत्यर्थः । अपि
पुनः सोफीयानदिना यवनजातिप्रसिद्धाः । अपि पुनरीदस्य दिनास्तेऽपि यवनेष्वेव
प्रसिद्धाः । पुनः संक्रान्तीनां भेषादिकानां सूर्यसंक्रमणानां पञ्चा दिवसाः । पुनः स्वीय-
जनेः स्वकीयजन्मनः संबन्धी मासः । तथा मिहिरवासरास्तेऽपि यवनजातिष्वेव वि-
ख्याताः । अपि पुनरन्ये अपरेऽपि दिना वासराः ॥

तेन नवरोजदिवसास्तनुजजनू रजवमासदिवसाश्च ।

विहिता अमारिसहिताः सलसास्तरवो घनेनेच ॥ २७४ ॥

तेनाकञ्चरेण नवरोजस्य क्रीडाविशेषस्य दिवसाः, तथा तनुजानां पुत्राणां जनुषां
जन्मनां मासाः, तथा रजवमासस्य दिवसाः । नवरोजः रजवमासस्य यवनेष्वेव प्रसिद्धा ।
अमारिसहिता विहिताः जीवदयाकलिताः कृताः । केनेव । घनेनेव । यथा वार्षिकवा-
रिदेन तरवः पादपाः सलता बलीसमालिङ्गिता विधीयन्ते ॥

गुल्वचसा नृपदत्तासाधिकपण्मास्यमारिरमवदिति ।

तत्तनुजैरपि दत्ताधिकवृद्धिं मततिवद्रेजे ॥ २७५ ॥

गुहोहीरविजयसुरैर्वचसा स्वर्गकुमुमापवर्गफलप्रदायिदयालताद्वैतमादात्म्योपदेशक-
वाक्येन नृपेनाकञ्चरेण दत्ता स्वदेशेषु च प्रवर्तिता साधिका पद्भिर्वांसरैरधिकां पण्मासीं
यावदमारिरिति दिनानुक्रमेणामयद्भुवयी । अपि पुनस्तस्य तनुजनेन्दनः सलेमसाहिमु-

१. दिनशब्दस्य मिलनपुंगवत्वेन पुंस्त्वपठितोऽयं प्रयोगमिहः, अर्थाद्यजन्त-
त्वात्पुंस्त्वं वा कञ्च्यम्.

रादिसाहिप्रमुखेर्दत्तां स्वस्वजन्ममासादिका प्रवर्तिता व्रततिवद्वह्नीवाधिकशृद्धि भजे ॥
इत्यमारिदिनव्यक्तिः ॥

येनोद्वेगमवापितो जनपदः स्वक्षीणताकारिणा

तूर्णं त्याजयता निजं पुरमपि प्राणित्रजान्यक्ष्मवत् ।

शंभोर्देशनया भवस्तनुमतेवाशंसुनां श्रेयसे

जेजीयाख्यकरो व्यमोचि च महीशक्रेण सुरैर्गिरा ॥ २७६ ॥

सुरैर्हिरगुरोर्गिरा वाह्यात्रेण स गुर्जरदिजनपदप्रसिद्धो जेजीया इत्याख्या यस्य
साहस्रामा करो दण्ड एव महीशक्रेण भूमीन्द्रेण साहिना व्यमोचि सर्वेध्वेव निवारितः ।
केनेव । तनुमतेव । यथा शंभोस्तीर्थकरस्य देशनया व्याख्यानधवणेन प्राणिना भवः सं-
सारो मुच्यते त्यज्यते । नृपेण प्राणिना च किलक्षणेन । श्रेयसे कल्याणाय मोक्षाय
वाशंसुना अभिलाषुकेण । स कः । येन जेजीयाभिधकरेण जनपदो गुर्जरमण्डलमु-
द्वेगं ह्लेशमवापितो नीतः । किंभूतेन । स्वस्य देशस्यात्मनः क्षीणताया दारिद्र्यस्य का-
रिणा करणशीलेन । पुनः किं कुर्वता । प्राणित्रजान् जननिकराभिजमपि पुरं स्वकीयमपि
निवासनगरं तूर्णं द्रविणाभावादातुमशक्ततया शीघ्रं त्याजयता मोचयता । किंवत् । यक्ष्म-
वत् । यथा राजयक्ष्मणा क्षयरोगेण जनपदो देशः कदाचिद्बहुव्यापको भवेत् । अथ वा
धर्मचारिनिपुत्रनृपाङ्गे भाविना देश उद्वेगमवाप्यते । किंभूतस्य । स्वस्य रोगिण आत्मनः
शरीरस्य शनैः शनैः क्षीणतां दुर्बलतां करोतीत्येवंशीलस्य । किं कुर्वता । तूर्णं रांगो-
त्पत्तेरनन्तरं त्वरितमेव पुरं देहं त्याजयता । 'यदा जठरे अश्वः पुमान् छत्रं संपूर्णतां
याति तदा देहं त्यजेज्जन्तुः' इति चिकित्सकशास्त्रे । 'पुरं तु नगराह्वयोः' इत्यने-
कार्थः ॥ इति जेजीयाकरविमुक्तिः ॥

कश्मीराध्वनि पल्वलो जयनलक्षोणीभृताखानि यः

संख्यातो दशयोजनैर्जयनलप्रोल्लासिलङ्काभिधः ।

यूथाधीश्वरसिन्धुराधिपतिवत्पोतव्रजैर्भ्राजित-

स्तं कौतूहलतो निरीक्षितुमिव प्राप्तं सरो मानसम् ॥ २७७ ॥

जयनल इति नाम्ना लोणीभृता राज्ञा कश्मीर इति नाम्नो देशस्याध्वनि मार्गे पल्व-
लस्तटाकः अखानि खानितः । किंभूतः पल्वलः । जयनलेनाद्यभूतेन प्रोल्लासितशीला लङ्का
इत्यभिधा नाम यस्य । जयनललङ्काभिधसर इत्यर्थः । पुनः किंभूतः । दशयोजनैश्चत्वा-
रिंशत्कोशैः संख्यातः प्रमाणीकृतः । पुनः किंभूतः । पोतव्रजैर्भ्राजितः यानपात्रप्र-
करैः शोभितः । किंवत् । यूथाधीश्वरसिन्धुराधिपतिवत् । यथा यूथनाथगजेन्द्रः पोतानां
दशवर्षदेशीयानां करिकिशोराणां व्रजैर्गणैः भूषितो भवेत् । 'पञ्चवर्षो गजो बालः स्या-
त्पोतो दशवर्षिकः' इति हिम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—कौतूहलतः कौतुकात् जयनलनृपं तदव-
सरे चाकम्बरसाहिमिव वा निरीक्षितुं द्रष्टुं प्राप्तं समागतं मानसं हंसावासं सर इव ॥

प्रालेयेन खिलीकृते शिखरवत्प्रालेयभूमीभृतः

शीतार्तिं प्रविषण्य वल्लवियुजां संवर्तरात्रीमिव ।

क्षोणीपालनिभालिताखिलमहाभीलोपलम्भः पथि

श्रीवाचंयमशर्वरीवरयितुः संदेशवाक्प्रेरितः ॥ २७८ ॥

श्रीशत्रुंजयभूभृतस्तनुमतां यात्रां विनिर्मित्सतां

मूलान्मोचयितुं स्वयं करमथो श्रीभानुचन्द्रः सुधीः ।

तत्सारस्वतवर्त्मभूषणसरोवोहिस्थसंस्थायिनो

विज्ञप्तिं कृतवानकब्बरधरापाथोजिनीप्रेयसः ॥ २७९ ॥

अथो सूरिसंदेशलेखामनानन्तरं भानुचन्द्रनामा सुधीर्विद्वान् । भानुचन्द्रप्रज्ञांश इत्यर्थः । तत्पूर्वव्यावर्णितस्वरूपं यत्सारस्वतानां कश्मीराणां वर्त्मनो मार्गस्य भूषणमलंकारभूतं सरो जयनललङ्कारयस्तटाकः तत्र बोहित्ये वह्ने संस्थायिनः तिष्ठतीत्येवंशीलस्याकब्बरनामधरापाथोजिनीप्रेयसः पृथिवीपद्मिनीपतेर्भूमीभानोः विज्ञप्तिम् । यवनजातिं प्रसिद्धां अरजीमित्यर्थः । कृतवान् चकार । किं कर्तुम् । श्रीशत्रुंजयभूभृतो विमलाचलस्य यात्रां विनिर्मित्सतां कर्तुमिच्छतां श्रीशत्रुंजयशीलमधिरुष्य ऋषभदेवं नन्तुं पूजयितुं वा काहतां तनुमतां भव्यजनानां करं राजदेयांशं मूलादादितः सर्वथैव स्वयमात्मनैव मोचयितुं त्याजयितुम् । किंभूतो भानुचन्द्रः । श्रीवाचंयमानां मध्ये शर्वरीवरयितुः निशानाथस्य संदेशवाचा उदन्तप्रेषणेन प्रेरितः । पुनः किंभूतः । पथि मार्गे क्षोणीपालेन पृथिवीपतिना साहिना निभालितो दृष्टः अखिलः समस्तः महानतिशायी आभीलस्य पीडायाः शीतव्यथायाः उपलम्भः प्राप्तिर्यस्य अत एव पथि मार्गे शीतार्तिं शीतोद्भूतां पीडां प्रविषण्य मपेयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—वर्त्तव्यमनैर्वियुजन्ति पृथग्भवन्ति तेषां वल्लरहितानां संवर्तरात्रीं कालरात्रीमिव क्षयकारिणीम् । पथि किलक्षणे । प्रालेयेन हिमेन खिलीकृते विषमे निष्पादिते । किंवत् । शिखरवत् । यथा प्रालेयभूमीभृतः तुहिनाचलस्य शिखरं शृङ्गं प्रालेयेन हिमेन स्थपुटीक्रियते विषमं विधीयते ॥ युग्मम् ॥

भूभृतकूकुद एष जेजियकरव्यामुक्त्यलंकारितां

योऽमार्गं स्वकुमारिकामिव मुदा पूर्वं प्रदाय प्रभोः ।

निःशुल्कां पृथिवीं पुनर्जिनमतं निर्माय नित्योत्सवं

श्रीमत्सिद्धधराधरं प्रददिवांस्तद्यौतके युक्तकृत् ॥ २८० ॥

‘सकृदालंकृतां कन्यां यो ददाति स कूकुदः’ इति हैम्याम् । एष भूभृतकब्बर एव कूकुदः स्वस्यात्मनः कुमारिकां कन्यामिवामार्गं जीवदयां सूरिभिरमारिर्मागिता

नृपेण प्रदत्ता अत एव दानं पूर्वं प्रथमतः प्रभोर्होःसूरेः प्रदाय दत्त्वा तद्यौतके तयोः
सूरिजीवदययोर्वैरवध्वोर्युवतयोर्देये दातव्ये श्रीमन्तमनेकरत्नखर्णरजतरचनाकं महा-
नन्देन्दिरामन्दिरं सिद्धधराधरं शत्रुंजयशैलं प्रददिवान् निष्करं कृतवान् विश्राण-
यामास । किंभूताममारिक्कुमारिकाम् । जेजीयाह्वयो यः करो जनदण्डस्तस्य या व्यामु-
क्तिर्मोचनं सैवालंकारो भूपणगणः संज्रातोऽस्याः । किं कृत्वा ददौ । पृथिवीं स्वसा-
धितसर्वैवसुधां निःशुल्कां व्यापारादावपि प्रदेयद्रव्यरहिताम् । शुल्कं लोकभाषया
'दाण' यवनभाषया तु 'जगातिः' इत्युच्यते । पुनर्जिनमतमर्हच्छासनं निलोत्सवं
निरन्तरमहामहं विधाय । नृपः किंभूतः । युक्तमुचितं वेतीति विदित्वा च करोतीति
युक्तकृत् । 'यौतकं युतयोर्देयम्' इति हैम्याम् ॥

निजनामाङ्कं कृत्वा फुरमानं प्राहिणो नृपः प्रभवे ।

इदमप्यलमकृत ततः करकमलं हंस इव सूरेः ॥ २८१ ॥

नृपः पातिसाहिर्निजस्मात्मनो नामाङ्के उत्सङ्गे मध्ये यस्य तादृशं फुरमानं कृत्वा विधाय
प्रभवे सूरीन्द्राय प्राहिणोत्प्रेषयामास । ततः प्रेषणानन्तरमिदमपि फुरमानं सूरेः कर-
कमलं पाणिपद्मं हंस इवालमकृत भूपयति स्म ॥

यः पूर्वं कलिकालकेलिकलनालीलालयश्रीजुषां

म्लेच्छक्षोणिभुजां वशंवदतया जज्ञे नृणां दुर्लभः ।

तिग्मज्योतिरखण्डचण्डिममहःसंदोहदूरीकृत-

ज्योत्स्नारम्भविभावरीशविभवः सौगन्धिकानामिव ॥ २८२ ॥

सौवर्णेन ततो बभूव भविकैर्लभ्योऽत्र गोशीर्षव-

जातः साधिकरूपकेण तदनु प्राप्यः कथंचिज्जनैः ।

साहिश्रीमदकव्यरेण यवनक्षोणीभुजा संमदा-

त्तोऽपि श्रीविमलाचलो मुनिमणेश्वके शयालुः शये ॥ २८३ ॥

यः श्रीशत्रुंजयशैलः पूर्वं प्रथम म्लेच्छानामागमनसमये म्लेच्छक्षोणिभुजां यवन-
पातिसाहीनां वशंवदतया आयात्तत्वेनाधीनभावेन यात्रिकजनानां दुर्लभो दुःप्रापो जज्ञे
जातः । पूर्वं म्लेच्छा हि चडितुं यात्रामपि कर्तुं न ददुः । किंभूतानाम् । कलिकालस्य
कलियुगस्य केलिकलनायै क्रीडाकरणार्थं लीलालयः क्रीडासदनं तस्य श्रियं जुषन्ते
भजन्ते । केषामिव दुर्लभः । सौगन्धिकानामिव । यथा तिग्मज्योतिषो ग्रीष्मभानोर-
खण्डोऽविच्छिन्नो निस्तुपो वा चण्डिमा अतितीव्रता यत्र तादृशेन महसां भूयसः
प्रतापानां संदोहेन समुदायेन दूरीकृतो निरस्तो ज्योत्स्नानां चन्द्रिकाणामारम्भोऽभ्यु-
दयो यस्य तादृशस्य विभावरीशस्य चन्द्रमसः विभवः क्षोभाभरोऽत्र कल्लाराणां दुर्ल-
भो भवेत् । कहारं चन्द्रविकाशि । यथा नैपथे—'कल्लारमिन्दुकिरणा इव हासमासम्'

इति । 'सौगन्धिकं तु कल्लारम्' इति हैम्याम् । ततोऽप्राप्तेरनन्तरं कियता कालेनात्र काले भूमौ वा सौवर्णेन सुवर्णटङ्केन । सुवर्णविकारः सौवर्णे तेन 'सोदइयो' इति लोक-
प्रसिद्धेन । 'दीनारेण' इति पाठो वा । भविकैर्यात्रिकजनैर्लभ्यः प्राप्यो बभूव । किं वत् । गोशीर्षवत् । यथा चन्दनं सौवर्णेन स्वर्णमूल्येन लभ्यते, तदनु हेमटङ्केन प्राप्तेरनन्तरं पद्ममुद्रिकाभिर्महंमुदीभिः, तदनु च कथंचिन्महत्कटेन विश्वसिभिः साधिकरूपकेण तिस्रभिर्मुद्रिकाभिः कृत्वा कथंचिज्जनैः प्राप्योऽभूत् । सोऽप्येवंविधदुष्प्रापोऽपि श्रीवि-
मलाचलः श्रीशत्रुजयपर्वतः यवनक्षोणीभुजा सुद्रलभूमण्डलाखण्डलेन पातिसाहिना श्रीमता चतुर्दिक्चक्रलक्ष्मीवता अकब्धरेण सुनिमणेः श्रीहीरविजयसूरेः शये शयालुः पाणौ स्थाता चक्रे । गुरुकरकमलवर्ताकृत इत्यर्थः । कस्मात् । संमदाद्गुरुपरि गुरुप्रीत्या ॥

प्राचीनजैननरपतिवारक इव निष्करे विमलशैले ।

विदधुर्विधिना यात्रां तत्र मनुष्याः परोलक्षाः ॥ २८४ ॥

परोलक्षा लक्षसंख्या मनुष्या यात्रिकास्तत्र विमलशैले शत्रुजयपर्वते विधिना शा-
स्त्रोक्तप्रकारेण यथा 'एकाहारी भूमिस्तारकारी पट्यां चारी शुद्धसम्यक्त्वधारी ।
यात्राकाले सर्वसच्चित्तधारी पुण्यात्मा स्यात्सक्रियो ब्रह्मचारी ॥' इत्युक्तविधिना
संघपतिभवनविधिना वा यात्रां विदधुः चक्रुः । किंभूते । विमलशैले निकरे कररहिते ।
कस्मिन्निव । प्राचीनजैननरपतिवारके इव । यथा प्राचीनाः पूर्वकालोत्पन्नास्तथा जैना
जिनशासनरजितमनसः ये नरपतयो भरताद्या भूपालास्तेषां वारके । तद्राज्यसमये
विमलाद्रिनिर्गतः करो यस्मात्तादृश आसीत् ॥ इति गुरोर्विमलाचलार्पणम् ॥

वर्षाकाले व्रतीन्द्रौ तौ राजधान्यपुरेऽन्यदा ।

जम्बूद्वीपे पयोजन्मबान्धवाविव तस्थतुः ॥ २८५ ॥

अन्यदा अन्यस्मिन् कस्मिंश्चिद्वर्षाकाले प्रादृत्समये चतुर्मासके तौ व्रतीन्द्रौ श्रीही-
रविजयसूरिविजयसेनसूरी राजधान्यनाम्नि पुरे नगरे तस्थतुः स्थितौ । अर्थाच्चतुर्मा-
सकम् । काविव । पयोजन्मबान्धवाविव । यथा जम्बूद्वीपे द्वौ भास्करी तिष्ठतः ॥

श्रीमत्सूरिपतिः प्रसन्नहृदयः सन्भानुचन्द्राभिध-

प्राज्ञेन्दोरथ वाचकाह्वयपदं दत्ते स वाचैव सः ।

संस्वाखोरतिदूरतोऽपि कुमुदां पङ्केरिव ज्योत्स्नया

प्रोद्यत्पार्वणशर्वरीचरयिता प्रोज्जृम्भतावैभवम् ॥ २८६ ॥

अथ राजधान्यपुरागमनचतुर्मासकस्मितकरणानन्तरं प्रसन्नं शत्रुजयकरमुक्षितक-
पातिसाहिपुरमानप्रेषणेन कृत्वा प्रसादोपेतं हृदयं मनो यस्य तादृशः स जगद्गुरुवि-
रुदतया ख्यातः श्रीमत्सूरिपतिः श्रीहीरविजयसूरिरतिदूरतो लाभपुरे लाहोरनगरे

साहिपार्श्वे संस्थान्नोः स्थितवतोऽपि भानुचन्द्र इत्यभिधा नाम यस्य तादृशस्य प्राज्ञेन्दो-
र्विवुधविधोः प्रज्ञांशस्य वाचक इत्याह्वयं नाम यस्य तादृशं पदम् । उपाध्यायपदमित्यर्थः ।
दत्ते स्म । कया । वाचा । कथमेव । वचनमात्रेणेव न तु वासक्षेमपूर्वमिति । क इव ।
प्रोद्यत्वावर्णशर्वरीवरयितेव । यथा उदयं प्राप्नुवन् पूर्णिमासं वन्धी शर्वर्या निशाया वरयिता
भर्ता अतिशयेन दूरतोऽपि भूमण्डलकमलाकरमध्ये गगनापेक्षया क्षोणी दूरस्थायिनी ।
कुमुदां कैरवाणां पङ्क्तैः श्रेण्या ज्योत्स्नया चन्द्रिकयेव प्रोज्जृम्भताविभवं विकासमाव-
लक्ष्मीं दत्ते ॥ इति भानुचन्द्रस्योपाध्यायपदम् ॥

विजयसेनविमोर्हृदि दर्शनं वसुमतीकमिता चकमे क्रमात् ।

विदलिताखिललोकतमस्ततेः शुचिरुचेश्चलचक्षुरिवाचिरात् ॥ २८७ ॥

क्रमादनुक्रमेण हीरविजयसूरिभ्यां भानुचन्द्रस्य वाचकपदं प्रदत्तं तदाकर्णनानन्तरं
वसुमतीकमिता भूमीपतिरकब्बरसाहिः हृदि मनोमध्ये विजयसेननाम्नो विमोर्गुरोर्दर्शनं
चकमे काङ्क्षति स्म । क इव । चलचक्षुरिव । यथा चक्रोरः शुचिरुचेश्चन्द्रमसो दर्शनं
कामयते । किंभूतस्य विजयसेनविमोः शुचिरुचेश्च । विदलितानि अखिललोकस्य सम-
स्तजगतः सर्वैर्भक्तानां च तमसामज्ञानानामन्धकाराणां च ततिः पङ्क्तिर्येन ॥

प्रेषीत्ततः प्रेष्ययुगं सलेखमानेतुमाचार्यसुधामरीचिम् ।

अकब्बरः सिन्धुमिवात्र चक्री सुमित्रभूः सुस्थितमादितेयम् ॥ २८८ ॥

ततो दर्शनाकाङ्क्षानन्तरं अकब्बरः पातिसाहिः आचार्यसुधामरीचिं विजयसेनसूरीन्दु-
मानेतुं स्वदेशे समाकारयितुं सह लेखेन फुरमानेन वर्तते यत्तत्सलेखं प्रेष्ययुगं मेवडाद्वन्द्वं
प्रेषीत्प्रस्थापयति स्म । क इव । सुमित्रभूरिव । यथा सगरचक्रवर्ती सिन्धुं समुद्रमानेतुं
लवणसमुद्राधिष्ठायकं सुस्थितनामानमादितेयं देवं प्रेषयति स्म ॥

लेखं न्यासमिवार्पितं क्षितिपतेर्दूतद्वयेनादरा-

दादायाथ विभाव्य तस्य बुबुधे हार्दि मुनीन्द्रोऽखिलम् । . .

द्रष्टुं काङ्क्षति मामिवैष कथमप्याचार्यमप्यात्मना

संतर्क्येति ततो न्यवेदयद्वनूचानाय सर्वं स तत् ॥ २८९ ॥

मुनीन्द्रो हीरविजयसूरीस्तस्य फुरमानरूपलेखस्य अखिलं समग्रं हार्दि रहस्यं बुबुधे
जानाति स्म । किं कृत्वा । विभाव्यावलोक्य । कथम् । अथ पथात् । किं कृत्वा । आदरा-
द्बहुमानादादाय गृहीत्वा । कम् । लेखं फुरमानम् । कमिव । न्यासमिव निक्षेपमिव । यथा
'पणि' इति लोकप्रसिद्धया । किंभूतं लेखम् । क्षितिपतेरकब्बरसाहेर्दूतद्वयेन मेवडायाम-
लेन संदेशद्वारकयुगलेन अर्पितं स्वस्य प्रदत्तम् । ततो लेखादानवाचनरहस्यज्ञानानन्तरं
स सूरीस्तसर्वं भूपाकारणवाचिकमनूचानाय विजयसेनसूरये न्यवेदयत्कथयाचकार । किं
कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण संतर्क्य विचार्य । इति किम् । यदेव पातिसाहिः कथमपि

केनापि प्रकारेण आत्मना स्वेन मामिह आचार्यमपि द्रष्टुं विलोकयितुं काङ्क्षति कामयते वाञ्छति ॥

गुरोरुपादाय रहस्यविधां शिक्षां च साक्षात्किमुदर्कसिद्धिम् ।

कम्मानात्रः साधोरङ्गजातो नन्दनः स एव त्रतिषु साधुषु मध्ये चक्रवर्ती सार्वभौमो

विजयसेनसूरीन्द्रः क्रमादनुक्रमेण प्रामानुप्रामदेशानुदेशविहारपरिपाठ्या चलन् प्रतिष्ठमानः लाभपुरं लाहोरनगरं वभाज भजते स्म । लाभपुरनगरं गतवानित्यर्थः । किं कृत्वा । गुरोर्हीरविजयसूरे रहस्यस्योपनिषदो विधां पराज्ञातजैनमन्त्रान् च पुनः शिक्षां हितमितिम् । उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रत्यक्षेण किमुदर्कसिद्धिसुत्तरकालोत्पन्नसिद्धिमिव ॥

निर्ग्रन्थनाथः स विधाय गोष्ठीं संप्रीणयामास महीमहेन्द्रम् ।

वाङ्मामपीयूषरसाभिवर्षी नाह्लादकः कस्य कुमुद्वतीशः ॥ २९१ ॥

स निर्ग्रन्थनाथो विजयसेनसूरिः महीमहेन्द्रमकन्वरं संप्रीणयामास प्रह्लादयाचकिवान् समतोपयत् । 'प्रीणाति प्रीणयति पृणातीति प्रीणनार्थः स्युः' इति क्रियाकलपे । ससुपसर्गः । पञ्चमोस्तुतौ यथा—'संप्रीणन्सच्चकोराञ्जिशवतिलकसमः कौशिकानन्दमूर्तिः' इति । किं कृत्वा । गोष्ठीं धर्मेतत्त्ववार्ता विधाय कृत्वा । किंभूतः सः । वाग्वाण्येव नाम यस्य तादृशो यः पीयूषरसः सुधाद्रवजलं वा अभिवर्षतीत्येवशीलः । युक्तोऽयमर्थः । कुमुद्वतीशश्चन्द्रः कस्य नाह्लादकः स्यात् । अपि तु सर्वस्यापि प्रमोदकारी भवत्येव ॥

श्रीमत्सूरिवरो व्यधत्त वमुधावास्तोष्पतेरामहे-

णोपाध्यायपदस्य नन्दिमनघां श्रीभानुचन्द्रस्य सः ।

शेखो रूपकपदशर्ती व्यतिकरे तत्राश्वदानादिभि-

र्भक्तः श्राद्ध इवार्थिनां प्रमुदितो विश्राणयामासिवान् ॥ २९२ ॥

स सूरिष्वाचार्येषु वरः प्रधानो विजयसेनसूरिवमुधावास्तोष्पतेर्महीन्द्रस्याग्रहेणोपरोधेन उपाध्यायपदस्य नन्दि विधिविशेषं व्यधत्त चक्रे । तत्र व्यतिकरे तस्मिन्नन्दि-विधानावसरे शेखः अवलोक्यनामा रूपकाणां 'रूपया' इति प्रसिद्धानां पदशर्ती पदशतानि रूप्यटङ्कानां प्रमुदितो हृष्टः परस्परमेक्यात् अश्वदानमादौ येषां तेऽश्वदानादयः प्रकारास्तैः कृत्वा अर्थिनां याचकानां विश्राणयामासिवान् प्रददाति स्म । किंभूतः शेखः । भक्तः । क इव । श्राद्ध इव । यथा भक्तश्राद्धोऽपि कस्यचित्तेऽस्य योग्यस्य साधोरुपाध्यायपदस्तन्निन्दितकरुणारिमहोत्सवे स्वधनमर्थिनां विश्राणयति स्म ॥

साहेः पर्षदि शेखादिपार्षद्यजुषि स प्रभुः ।

अजैषीद्वादिनो वादे मुनिसुन्दरसूरिवत् ॥ २९३ ॥

प्रभुर्विजयसेनसूरिः शाहेरद्वयधरणीरमणस्य पर्वदि उभायाम् । किंभूतायां पर्वदि ।

शेखः अवलकैजनामा साहिसामन्तः स एवादौ येषां तादृशान्पार्ययान् सभ्यान् जुपते
भजते तद्विधायां वादिनस्त्रिपष्टित्रिशतीं ब्राह्मणान् वादविधायिनः प्रतिवादीभूतान् सम-
स्तानपि अजैषीत् पराजयति स्म । उक्तियुक्तिप्रत्युक्तिभिर्निरुत्तरीकृतवानित्यर्थः ।
किंवत् । मुनिसुन्दरसूरिवत् । यथा श्रीमुनिसुन्दरसूरिस्तैरभुक्तीयं पण्डितं शताष्ट-
केन क्वचिदष्टाधिकसहस्रेण वर्तुलिकावधानेन अजयत्पराबभूव ॥

साहिः सवाईविजयसेनसाधुविधोरिदम् ।

... विरुदं हीरसूरीन्दोर्जगद्गुरुरिवाददात् ॥ २९४ ॥

साहिरकच्चरो विजयसेनसाधुविधोः सूरीन्द्रस्य सवाईविजयसेनसूरेरिदं विरुद-
मददादत्तवान् । कस्येव । हीरसूरीन्दोरिव । यथा श्रीहीरविजयसूरेर्जगद्गुरुरिदं साहिः
प्रददौ ॥

वादिनां विजयोदन्तं श्रुत्वा तं मुमुदे गुरुः ।

तस्य विष्णोरिवाशेषद्विपामानकदुन्दुभिः ॥ २९५ ॥

गुरुर्हीरविजयसूरिस्तस्य विजयसेनसूरेखं वादिनां विजयस्य निरुत्तरीकरणस्योदन्तं
वृत्तान्तं श्रुत्वा मुमुदे जहर्ष । क इव । आनकदुन्दुभिरिव । यथा विद्याधरान्वशीकृत्य
वैताल्यादागतो वमुदेवो विष्णोर्नारायणस्य अशेषद्विषां सममशिशुपालजरासंधप्रमुख-
विद्वेषिणां पराभवनोदन्तमाकर्ण्य मोदते स्म ॥ इति विजयसेनसूरेर्वादे विजयाः स-
वाईविरुदं च ॥

सूरिर्दीक्षयति स्म सक्षणमिहानेकान्महेभ्याङ्गजा-

न्मूर्तीनां च सहस्रशो भगवतां चक्रे प्रतिष्ठाः स्वयम् ।

एकच्छत्रमिव व्यधत्त भुवने स्वायंभुवं शासनं

.. प्रज्ञाधःकृतगीष्पतिः क्षितिपते राज्यं पुरोधा इव ॥ २९६ ॥

सूरिर्हीरविजयगुरुरिहस्मिन्महीमण्डले सक्षणं समहोत्सवं यथा स्यात्तथा अनेकान्
बहून् महेभ्याङ्गजान् व्यवहारिनन्दनान्दीक्षयति स्म प्रजाजयामास । च पुनः स्वय-
मात्मना सूरिः सहस्रशो बहुसहस्रसंख्यानां भगवतां तीर्थकृतां मूर्तीनां प्रतिमानां
प्रतिष्ठाचक्रे । पुनर्भुवने विश्वे स्वायंभुवं जैनं शासनमेकच्छत्रमद्वितीयातपत्रमिव व्यधत्त
विदधे । किभूतः । प्रज्ञया स्वदुद्धया अधःकृतस्तिरस्कृतो गीष्पतिर्वृहस्पतिर्येन । क
इव । पुरोधा इव । यथा पुरोहितो बुद्धिमत्तया मन्त्रविद्यादिशक्तिमान् क्षितेः पतेः
स्वनृपस्य मन्त्रतन्त्रादिशक्त्या राज्यमेकच्छत्रं विधत्ते सोऽपि प्रतिभापराभूतपुरुह-
तसूरिः स्यात् ॥

सानन्दं ससुरासुरोरगनरव्रातैः स्वकान्तायुतैः

श्रोतृश्रोत्ररसायनैर्धनरवैर्जगीयमानां रसात् ।

तद्विधत्रयचित्रकृद्गुणगणैरागत्य कर्णान्तिकं

गीतेर्गोचरताममेयसमयं नेतुं प्रणुनैरिव ॥ २९७ ॥

सूरेर्भूधनबोधनादिचरितप्रोद्भूतकीर्तिप्रथां

प्रीत्याकर्ण्य शिरोविघूर्णनपरे जातेऽखिले विष्टपे ।

श्रोतुं सोत्सुकमानसो दशशतीमक्षणामिवाखण्डलः

कर्णानाममरावतीविरचितावासाद्वृणीते विधेः ॥ २९८ ॥

आखण्डलः पुरंदरः अमरावत्यां स्वनगर्यां विरचितः कृत आवासो गृहं येन तादृश-
द्विधेर्विधातुः सकाशात् कर्णानां श्रवणानां दशशतीं सहस्रं वृणीते याचतीव । केयामिव ।
अक्षणामिव । यथा मम नयनानां दशशती वर्तते तथा ध्रुतीनामपि दशशतीं कुरु ।
कस्मिन् सति । सूरेर्हंरगुरोर्भूधनोऽकञ्चरसाहिस्सस्य बोधनं प्रतिबोधविधानं तत्प्रमुखं
चरितं चरित्रं तस्मात्प्रोद्भूतां प्रकटा जातां कीर्तिप्रथां यशोविम्भारं प्रीत्या प्रमोदेना-
कर्ण्य ध्रुत्वा । अखिले समस्तेऽपि विष्टपे विश्वे शिरोविघूर्णनपरे चेतश्मत्कारितया
स्वमूर्धविधूननतत्परे जाते सति । कीर्तिप्रथां किं क्रियमाणाम् । रसाद्रागात् । रसो रागे-
ऽनेकाप्याम् । स्वैपामात्मनां कान्ताभिः स्त्रीभिर्युतेः सहितैः मुरसहिता ये अमुरा दानवा
उरगा नागा नरा मनुष्यास्तेषां प्रार्तिर्हृन्दैः सानन्दमानन्दकलितं यथा स्यात्तथा श्रोतॄणां
धोत्रेषु कर्णेषु रसायनसदृशैर्धनैर्निर्विडिस्वारत्तरैर्वा रवेर्जंगीयमानामतिशयेन गीतां नर-
प्रार्तैः । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वत्रयस्य त्रैलोक्यस्य चित्रकृद्भिरतिशयाधर्मविधायिभिर्गुणानां
गणैः कर्णान्तिकं आगत्य श्रवणसमीपे समेत्य मातुं योग्यो मेयो न मेयोऽमेयो गलिता-
वधिसमयं यावद्गीतेर्गानस्य गोचरतां नेतुं प्रापयितुं प्रणुनैरिव प्रेरितैरिव ॥ सुग्गम् ॥

सूर्याचन्द्रमसौ पुनर्दिनतमीनिर्माणदम्भादिदं

शुभ्रपारसिकायितानिशमनोवृत्ती इव भ्राम्यतः ।

भर्ता भोगभृतां तदाश्रयभवन्निर्वेदमेदस्विह-

न्मन्दं स्वधुतिनिर्मितावपि शतानन्दं निनिन्दात्मना ॥ २९९ ॥

पुनरपार्षे सूर्याचन्द्रमसौ भानुबिधू दिनानां तमीनां रात्रीणां निर्माणं करणम् । सूर्यो
दिनान् चन्द्रो रात्रीः पुरते । तस्य दम्भात्कृपदान्नाम्यतः पर्यटतः । उत्प्रेक्ष्यते—इदं
शुभ्रपायां कीर्तिप्रथां धीनुमिच्छायां रतिवदाचरिते अनिशं निरन्तरं मनसो वृत्तिभ्यां-
पारो ययोन्नादृशादिव । अपि पुनस्तदाश्रयणेन भवद्भुव्यवमानो यो निर्वेदः खेदरतेन
मेदक्षि मेदुरं पुष्टं भूतं इह इदयं यस्य तादृशो भोगभृतां नागनां भर्ता स्वामी ना-
गेन्द्रः स्वभ्यामनः धृतीनां कर्णानां सहस्रकन्तावारकणैर्वाहृत्यस्य निर्मिती विधाने
मन्दमरुधे मूर्ध्नि वा शतानन्दं जगद्धर्तारमात्मना स्वैर्नैव निनिन्द पण्डि गर्हणामकरोत् ॥

विभो मन्दरकंदरैः प्रतिरवैः प्रोत्साहिताः किंनराः

यत्कीर्तिं युवतीकृतानुवदनाः प्रीतेरुपावीणयन् ।

सिद्धा रोधसि सिद्धसिन्धुसुदृशो योषानुपङ्गा जगू

रङ्गजुङ्गतरङ्गसङ्गजरवैः स्थानं ददत्या इव ॥ ३०० ॥

युवतीभिः स्वकान्ताभिः किंनरीभिः कृतमनुवदनं समं गानं येषां तादृशाः किंनराः पुरुषाः । प्रीतेः स्वतन्त्रानन्दायत्कीर्तिमुपावीणयन् वीणया वादनपूर्वकं गायन्ति स्म तत्र वयमेवं विभो जानीमः । उत्प्रेक्ष्यते वा—मन्दरकंदरैर्मन्दरीभिः प्रतिरवैर्जगज्जन-गानतारतरध्वनिप्रतिध्वनितैः कृत्वा प्रोत्साहिता गातुमुत्कण्ठां प्रापिता इव । 'मन्दर-कंदरासु शयितानुत्थापयन्किंनरान्' इति चम्पूकथायाम् । पुनः सिद्धा देवविशेषास्ते सिद्धानां सिन्धुसुदृशः समुद्रपत्न्या नद्या एतावता गङ्गायाः । 'सिद्धस्वःस्वर्गिखापगाः' इति हैम्याम् । रोधसि तीरे जगुर्गन्धन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रङ्गन्तध्वनन्तो ये 'जुङ्गा अत्युच्चतमास्तरङ्गाः कल्लोलास्तेषां परस्परं सङ्गाज्जाता ये रवाः कोलाहलाकलितगम्भीर-धीरध्वनयस्तैः कृत्वा स्थानं ददत्याः स्वरं पूरयन्त्या इव । जिगासतां हि प्रथमं स्थानं दीयते, रागाद्यालपः बादित्रादिध्वनिश्च विधीयते, ततस्थानम्, तदनु च गायनो गायति इति गीतिरीतिः । सिद्धाः किंभूताः । योषानुपङ्गाः स्त्रीणामनुपङ्गो येषाम् । सखीका इत्यर्थः ॥

तद्गङ्गागिरिराजयत्पिबजनानुव्याः स्तुवन्त्यो मुहुः-

स्वर्गे स्वर्गिमृगीदृशो निजजर्नि निन्दन्ति मन्दाशयाः ।

मोहात्प्राक्परिकल्पितप्रियतमार्धाङ्गानुपङ्गादिमां

श्रोतुं क्वापि न गन्तुमीश्वरतया खं शैलजाक्रोशति ॥ ३०१ ॥

सैव कीर्तिप्रयैव गङ्गा मन्दाकिनी तस्या गिरिराजो हिमाचल एवोत्पत्तिस्थानं यः सूरिस्तं पिबन्ति यादरं पश्यन्ति तादृशान् जनान् भूमण्डलजन्मनो लोकान् मुहुर्पारंवारं स्तुवन्त्यः प्रशंसन्त्यः श्लाघमानाः स्वर्गिमृगीदृशः सुराङ्गनाः स्वर्गे देवलोके निजजर्नि स्वावतारं नि-न्दन्ति तद्दर्शनाभावाद्ब्रून्ति । किंभूताः । मन्दाशयाः प्रभोरन्यभुवनस्यायुक्तत्वेन दर्शनमल-भमाना अत एव मन्दीभूतमनसो जडभावमुपगताः । तथा मोहादज्ञानात् । 'सोऽहं हंखायितुं मोहात्' इति चम्पूकथायाम् । मोहशब्देनाज्ञानम् । अथ च मोहात्प्रेमातिरे-कात्प्राक् प्रथमं परिकल्पितः कृतः प्रियतमस्य अतीष्टस्य भर्तुश्च हरस्यार्धाङ्गेन सामिश-रीरेण सममनुपङ्गः सबन्धः तस्मात्स्वार्धशरीरमीश्वराङ्गे स्यूतमतोऽर्धाङ्गी गौरीति प्र-सिद्धिः । तत्कारणादिमां सूरिकीर्तिं क्वापि श्रोतुं कर्णगोचरीकर्तुं नेश्वरतया न समर्थत्वेन स्वमात्मानं शैलजा पावैलपि स्वमोहमाक्रोशति धिक्कुरुते । हा मया अविचारचतुरया वृ-थैव हाराङ्गेन स्वाङ्गं स्यूतम्, गीतिप्रीतिमत्तापि क्वापि हरेण विना इन्तुं न शक्तेति ॥

यत्कीर्तिं नरनिर्जरोरगवधूप्रारब्धनूतस्तुतिं

श्रुत्वास्यामनुरागितां त्रिभुवने विभ्रत्यदभ्रां हृदा ।

शर्वाणीरमणस्तदश्रवणतो मूर्धस्थसिद्धापगां

कुर्वाणां वधिरत्वमुद्धररवैस्तारङ्गजैर्गते ॥ ३०२ ॥

शर्वाणीरमणः पार्वतीपतिर्हीरस्तस्याः सूरिकीर्तेरश्रवणतः अनाकर्णनात्तारङ्गजैः तरङ्गाणां समूहास्तारङ्गाः, तारङ्गेभ्यो जायन्ते स्मेति तारङ्गास्तैः । यथा पद्ममुन्दरकविकृत-भारतीस्तवे—‘वारं वारं तारतरस्वरनिजितगङ्गातारङ्गाः’ इति । उद्धररवैरत्युद्धरध्व-निभिर्वधिरत्वं कर्णयोर्वाधिर्ये कुर्वाणां मूर्धस्थसिद्धापगां स्वमस्तकस्थायुकभागीरथी गदते । अस्या जडाशयायाः प्रोढसत्कल्लोलकोलाहलपुरः किमपि कापि श्रोतुं न शक्यते इति निन्दति । कस्मिन्सति । त्रिभुवने जपत्रये सति । किं कुर्वति त्रिभुवने । अस्यां सूरिकीर्तेः हृदा मानसेन कृत्वा अदभ्रामतिशायिनीमनुरागितां रागयुक्तवत्तां विभ्रति दधाने । किं कृत्वा । नरा नागराः, निर्जराः सुराः, उरगा नागाः, तेषां वधूभिः अङ्गनाभिः प्रारब्धाः प्रमोदादुपकान्ताः । ‘प्रारम्भः प्रोपतः क्रमः’ इति हैम्याम् । नूता अभिनवाः सुतयः स्तवनानि यस्या तादृशी यस्य हीरसुरैः कीर्तिं श्रुत्वा श्रवणगोचरीकृत्य ॥

नैतां श्रोत्रवतंसिकां विरचयन्सृष्टेर्विनिर्माणतो

वैयर्थ्येण कुलालमेव मनसा मेने निजं नाभिभूः ।

त्रैलोक्यस्तुतिपारवर्तिविभवां संस्तोतुमेतां गुरुः

संजज्ञे गतगौरवः कविरपि प्रापाकवित्वं पुनः ॥ ३०३ ॥

सृष्टेर्विश्वसर्गस्य निर्माणतः करणद्वयध्वेण व्यप्रभावेन एतां सूरिकीर्तिं श्रोत्रयोरात्म-कर्णयोरवतंसिकां कर्णपूरताम् । ‘विदर्भमुध्रूध्रवणावतंसिका’ इति नैपथे । न विरचयन्न कुर्वाणः । न शृण्वन्नित्यर्थः । नाभिभूर्वक्षः निजमात्मानं कुलालं कुम्भकारमेव मेने । कुम्भकारो हि भाण्डकरणव्यप्रतया किमपि श्रोतुं न शक्नोति । पुनत्रैलोक्यस्य त्रिभुवनस्यापि स्तुतेः स्तवनस्य पारे अगोचरे वर्तते इत्येवंशीले विभवो यस्य । विश्वत्रयस्यापि स्तुतिगोचरामित्यर्थः । एतां सूरिकीर्तिं संस्तोतुं वर्णयितुं गुरुः बृहस्पतिर्गतं गौरवं माहात्म्यं पाचस्पतिता वा यस्य तादृशः संजज्ञे संजातः । तथा कविः शुकोऽपि काव्यकर्तापि अकवित्वं मूर्खत्वं न काव्यकर्तृत्वं प्राप ॥

निर्धिण्णा इव जज्ञिरेऽश्रवणतस्तस्या मदप्रोद्धुर-

स्वाशासिन्धुररुन्धनादहरहः स्वान्ते महेन्द्रा दिशाम् ।

निद्रामुद्रितलोचनं जलनिधौ निध्याय तार्क्ष्यध्वजं

स्वच्छन्देन्दुमुखीव तां प्रतिगृहं शुश्राव सिन्धोः सुता ॥ ३०४ ॥

दिशां महेन्द्राः दिक्पालाः । 'पतिः प्रतीच्या इति दिव्यहेन्द्रैः' इति नैषधे । अहरह-
निरन्तरं मदेन प्रोदुराणां मदोन्मत्तानां स्वाशासिन्धुराणां निजनिजदिग्गजानां रुन्ध-
नात्स्वस्थीकरणादेकत्र स्थाने रक्षणाद्वा तस्याः सूरिकीर्तेश्रवणतोऽनाकर्णनात्स्वान्ते
मनसि निर्विण्णाः खेदविद्याः इव जज्ञिरे जाताः । पुनः सिन्धोः सुता समुद्रस्य
पुत्री लक्ष्मीस्तां कीर्तिं प्रतिगृहं सर्वेष्वपि मन्दिरेषु शुश्राव शृणोति स्म । यदु-
क्तम्—'सायन वप्प मुरारिपिय चंदसरीसा भाड । लच्छी हींढइ घरघरि महिला
एह सहाड ॥' केव । स्वच्छन्देन्दुमुखीव । यथा स्वच्छन्दचारिणी विलासिनी प्रतिगृहं
वार्तादिकं श्रुतिविषयीकुरुते । किं कृत्वा । जलनिधौ पारावारे निद्रया स्वापेन मुद्रिते
मीलिते लोचने नयने यस्य तादृशं तार्क्ष्यध्वजं गरुडकेतुं कृष्णं कान्तं निध्याय दृष्ट्वा ॥

स्वच्छन्दं त्रिजगद्विलासरसिकां कीर्तिं व्रतिक्ष्मापतेः

संदब्धोदुरतानगानवनितावक्रामृताचिःसुधाम् ।

सोत्कण्ठं पिवतामकुण्ठमनसां विश्वत्रयीजन्मिनां

प्राप्तानुत्तरसंमदा इव तदा संजज्ञिरे वासराः ॥ ३०५ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे विश्वत्रयीजन्मिनां स्वर्लोके पाताललोके भूलोके च जन्मास्त्ये-
षामिति विश्वत्रयीजन्मिनां सुरासुरनराणां वासरा दिवसाः प्राप्तो लब्धो न विद्यते
उत्तरोऽप्रेतनः पदार्थः कोऽपि यस्मादसाधारणः संमदो नन्दो येषु तादृशा इव संजज्ञिरे
संजाताः । किंभूतानां विश्वत्रयीजन्मिनाम् । अकुण्ठमनसां तदेकतानचित्तानां च ।
किं कुर्वताम् । व्रतिक्ष्मापतेः हीरविजयसूरिराजस्य कीर्तिमेव संदब्धानि विरेचितानि
उदुरानि अतिशायीनि तानानि आलापविशेषा येषु तादृशानि गानानि यासां तानयु-
क्तगानानि याभिर्वा तादृशीनां वनितानां निजयुवतीनां वक्राणि वदनानि एवामृताचिपां
चन्द्राणां सुधां पीयूषरसं सोत्कण्ठं सह उत्कण्ठया वर्तते यत्तत् पिवतामास्वादयतां सादरं
शृण्वताम् । किंभूतां कीर्तिम् । स्वच्छन्दं स्वेच्छया निरदुःखं त्रिजगति त्रिभुवनमध्ये
यो विलासो विविधकेलीकरणं तत्र रसिकां सरसामुत्सुकां वा ॥ इति सूरिकीर्तिवर्णनम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कौविदसीहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाह्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते

वृत्ते हीरगुरोश्चतुर्दशमितः सर्गो बभूवानसौ ॥ ३०६ ॥

पण्डितदेवविमलगणिना आनन्दतः आह्लादाभिमिते विरचिते हीरगुरोः श्रीहीरवि-
जयसूरेवृत्ते चरिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असीं पूर्वव्यावर्णितस्वरूप एव चतुर्द-
शत्वेन चतुर्दशसंख्यया वा मितः प्रमाणतां प्रापितः गणितः सर्गः काव्यरचनमयाधिका-
रविशेषः बभूवान् । कसुप्रयोगः । संजात इति ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभा-
ग्यनाम्नि महाकाव्यवृत्तौ अकब्बरगोष्ठीबन्दिपञ्जरपक्षिमोचनमृगयानियमनसकलजन्तुजा-
तसिद्धोभयनिर्भयकथनालापसुखानुभवनसोरीपुरमधुरागोपगिरियात्रानागपुरशिवपुरीप्रति-
ष्ठापूर्वकचतुर्मासककरणगुर्जरागमनजेजीयाकरमोचनामारिप्रवर्तेनशत्रुंजयपर्वतार्पणपुर-
भानादिप्रदानकीर्तिवर्णनादिवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥

पञ्चदशः सर्गः ।

अथ सुहृद इव स्वं सारवस्तु प्रदत्तं
प्रमुदितहृदयेनाकब्बरोर्वीमघोना ।

श्रमणधरणिभृत्तल्लभमादातुकामो

विमलशिखरिरत्नं प्रेक्षितुं काङ्क्षति स्म ॥ १ ॥

अथ शत्रुंजयप्रदानस्फुरमानागमनानन्तरं श्रमणधरणिभृत्सूरिराजः विमलनामा श्री-
शत्रुंजयाभिधानः स एव शिखरिषु सर्वपर्वतेषु रत्नं सकलतीर्थधि राजत्वात् । यथा
ज्ञातस्यास्तुतौ—‘मन्दररत्नशिखरे’ इति । प्रेक्षितुं दम्गोचरीकर्तुं काङ्क्षति स्म वाञ्छति
स्म । रत्नस्य हि प्रेक्षणं युक्तमेव । किं कर्तुकामः । तस्माद्विमलचलात्सकाशाह्लाभमधि-
कफलं यात्रया कृत्वा सुकृतोपाज्जनात्कर्मक्षयाद्वा मोक्षप्राप्तिरूपं च आदातुकामो गृही-
तुमनाः । किंभूतं विमलशिखरिरत्नम् । प्रमुदितहृदयेन हृष्टमानसेन अकब्बरोर्वीमघोना
अकब्बरपातिसाहिना स्वं स्वकीयं तस्य सौराष्ट्राधिपतित्वात्सारवस्तु सम्यक्पदार्थं धन-
रूपं वा प्रदत्तमर्थात्सूरीन्द्राय विश्राणितम् । कस्येवं । सुहृद इव । यथा केनापि सौहा-
र्दभाजा सुहृदः स्वमित्रस्य सारवस्तु प्रदीयते ॥

विदलयितुमिवान्तर्वैरिपङ्कगमुच्चै-

विधिवदुपचरद्भिः पङ्क्तिधीन्ब्रह्ममुख्यान् ।

प्रतिविमलगिरीन्द्रं भव्यलोकैः परीतो

व्रतिपतिरथ यात्रां कर्तुकामः प्रतस्थे ॥ २ ॥

अथ दर्शनाकाङ्क्षानन्तरं व्रतिपतिर्ह्यारविजयसूरिः विमलगिरीन्द्रं प्रति श्रीशत्रुंजय-
शिलोच्चयसंमुखं प्रतस्थे प्रतिष्ठते स्म प्रचलति स्म । किंभूतः । भव्यलोकैः विमला-
दियात्राभिलाषुक्तमविकजनेः परीतः परिश्रुतः परिवारितो वा । भव्यलोकैः किं कुर्वद्भिः ।
विधिवदागमोक्तप्रकारेण ब्रह्म शीलं मुख्यं प्रकृष्टमादिर्वा येषु तादृशान् पदसंख्याकान् ।
‘एकादारी भूमिसंस्कारकारी पद्मपां चारी शुद्धसम्यक्त्वधारी । यात्राकाळे सर्वसञ्चित-
हारी पुण्यात्मा स्यात्सत्तिकयो ब्रह्मचारी ॥’ इति । विधीनाचारविशेषान् उपचरद्भिः सेव-
मानैः कुर्वद्भिर्वा । उत्प्रेक्ष्यते—उर्ध्वरतिशयेन । मूलादित्यर्थः । अन्तरित्यव्ययम् । मध्य-

स्थायुकानामन्तरङ्गाणामित्यर्थः । वैरिणां शत्रुभूतानां परमप्रत्यर्थिनामनर्थकारित्वात् ।
क्रोधमानमायालोभरागद्वेषरूपाणां पद्मं पङ्कजां वर्गं देहिनां महादुःखदायित्वात्सर्वेषा-
मपि सादृश्यम् । 'वर्गस्तु सदृशम्' इति हेमीवचनात् । विदलयितुमिय ॥

नगरनिगमदुर्गग्रामसारामसीमा-

गहनगुरुगिरीन्द्रालङ्घ्यमानः क्रमेण ।

किममृतकमलायाः केलिशैलं क्षमायां

श्रमणपरणिशक्रः सिद्धिशैलं ददर्श ॥ ३ ॥

श्रमणानां तपस्विनां मध्ये धरणिशक्रो राजा । धरणिशब्दो दीर्घो ह्रस्वोऽप्यस्ति ।
पूर्वं लिखितोऽस्ति ग्रन्थोक्तेन । सूरिराजः सिद्धिशैलं शत्रुंजयगिरिं ददर्श पश्यति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—क्षमायां भूमौ अमृतं मुक्तिः सैव कमला लक्ष्मीः तस्याः केलिशैलं क्रीडा-
करणार्थं पर्वतमिव । अत्र सिद्धिध्रीः स्वीरं रमते । सूरिः किं कुर्वाणः । क्रमेण विहार-
परिपाठ्या नगराणि महत्पुराणि देशेषु मुख्यपुराणि राजधानीरूपाणि वा, निगमा नगर-
स्थानविशेषा बृहद्वणिक्स्थानकानि वा, दुर्गा दुःखेन गम्यन्ते अध्यास्यन्ते इति दुर्गाः
कोट्याः विषमस्थानानि वा, ग्रामा अल्पचातुर्याणि लघुपुराणि संनिवेशा वा, सहारामैः
कृत्रिमवनैरुद्यानैरुपवनैर्वा वर्तन्ते यास्तादृशः सीमा पुरवाह्यपरिसरभूमयो नगर्यो वि-
भागकृद्भूयो वा, गहनानि शैलसमीपविषमप्रदेशागतवनानि संकीर्णानेकपादपटलशाखा-
विशेषा प्रविष्टार्ककिरणदुःसंचारकान्तारा वा, श्रवोऽतितुष्टं गिरीन्द्राः महाशैलास्तां-
लङ्घ्यमानः अतिक्रामन् ॥

अथ सिद्धिशैलं विशिनष्टि—

नयनपुटनिषेयामाश्रयन्काययष्टीं

किमु सुकृतसमूहो भारतक्षेत्रभाजाम् ।

निखिलविषयभूपामोपिसौराष्ट्रलक्ष्म्या

यदवनिधरदम्भाच्चारूढामणिर्वा ॥ ४ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—यदवनिधरदम्भायस्य श्रीशत्रुंजयशैलस्य व्याजाद्भारतं नाम जम्बूद्वी-
पमध्यभागस्यमन्दरगिरिदक्षिणदिक्प्रान्तविभागवर्तिलवणाम्भोधिसेनिधिवर्ति च क्षेत्रं
वर्षं भजन्ते जन्मना श्रयन्ते इति भरतक्षेत्रोत्पन्नानां नराणामित्यर्थः । सुकृतसमूहः
किमु पुष्पराशिरेव । किंभूतः सुकृतसमूहः । नयनानि भविकलोकलोचनानि एव पुटाः
पर्णभाजनानि तैर्निरन्तरं पेयां पातुं सादरमवलोकयितुं योग्यां काययष्टीं तनुलताम् ।
'स्याद्दोर्भूयः कणसमुचितः काययष्टीनिकायः' इति नैपथे । आश्रयन् विभ्रत् वा । अथ
वा निखिलाः समस्ता ये विषया देशाः । 'विषयस्तूपवर्तनम् । देशो जनपदो नीवृत्' इति
हैम्बाम् । सेवां भूषां शोभां मुष्णाल्यपहरतीत्येवंशीलः सौराष्ट्रनामा देशः शत्रुंजय-

यात्रासमागतभरतचक्रवर्तिप्रदत्तापरनामधेयो देवदेश इति तस्य लक्ष्म्याः धियः यद्वि-
मलशैलच्छलाच्चारुः सर्वालङ्कारेभ्यो विशेषभूतशृङ्खलामणिः शिरःशिखामणिरिव ॥

अमितरजतरलस्वर्णशृङ्गेरसंख्या-

निमिपशिखरिखण्डैः स्वःसदां सद्मभिश्च ।

त्रिजगदुपरिभूमीलम्भना येन मेरु-

र्विजित इव बभूव व्रीडयानक्षिलक्ष्यः ॥ ५ ॥

येन शत्रुञ्जयगिरिणा विजितः पराभूतः सन् । उत्प्रेक्ष्यते—मेरुः सुवर्णाचलो व्री-
डया लज्जया कृत्वा न अक्षोर्नयनयोर्लक्ष्यो निरीक्षितुं योग्योऽनक्षिलक्ष्योऽदृश्यो बभूव
जायते स्म । क इव । येन । किमूतेन । त्रिजगतां त्रयाणां पातालभूमिखर्गलक्षणानां
भुवनानामुपरिभूमीं लोकाग्रवर्तित्त्यानं मुक्तिलक्षणं लम्भयति प्रापयति इत्येवंशीलस्तेन ।
'सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचलः । यदारोहेण लोकाग्र प्राप्यते बालकैरपि ॥' इति
पूर्वाचार्यस्तुतिवचनात् । विजितः । कैः कृत्वा । न मीयन्ते प्रमाणीक्रियन्ते खबुद्धया वि-
दग्धैरपीत्यमितानि । गणनातीतानीत्यर्थः । रजतानां हृत्परत्नानां विविधमणीनां, स्व-
र्णानां काञ्चनानां शृङ्गाणि शिखराणि तैः । पुनर्न विद्यते संख्या गणना मानं येषां तान्य-
संख्यानि अनिमिषाणां देवानां शिखरिणां वृक्षाणां खण्डानि काननानि तैः । 'स्यात्ख-
ण्डं काननं वनम्' इति हैम्याम् । पुनः स्वःसदां सुराणां सद्मभिर्नगरैर्मन्दिरैश्च । 'गौ-
त्रिदिवमूर्धलोकः सुरालयः' इति हैम्याम् । मेरुस्तु स्वप्रमाणोच्चप्रदेशे प्रापयति नोप-
रितनविभागे । तथा मितान्येव शृङ्गाणि बिभर्ति तान्यपि रत्नानामेव रत्नसानुत्वात् ।
तथा भद्रसालनन्दनसौमनसपादुकनामानि चत्वार्येव वनानि धत्ते । तथा एकमेव सुरगृहं
कलयति । यदुक्तम्—'दिवमद्भुतमराद्रिरागताम्' इति नैषधे । अधः शत्रुञ्जयादिणा
स्वाभ्यधिकवैभवेन मेरुर्विजितस्तद्युक्तमेव ॥

शिखरिमणिविनिर्यज्ज्योतिरुज्जृम्भमाणा-

ञ्जनविपिनविनीले व्योम्नि यस्यावभासे ।

अतुलचटुलभावं स्वं परित्यज्य नित्यं

तडिदिव निवसन्ती बल्लभाम्मोधराङ्के ॥ ६ ॥

उज्जृम्भमाणा पुष्पपल्लवादिभिर्विकसितभावं भजन्ते येऽञ्जनाः अञ्जननामानो वृक्षवि-
शेषाः । 'केचित्प्रभञ्जना इव पापार्थिकञ्जनाः खण्डिताञ्जनाधरप्रवालाः' इति बम्पूक्या-
याम् । 'अञ्जना सुन्दरी पत्नी अञ्जनहमश्च । अधरोष्ठपल्लवः अधस्तनकिसलयं च' इति
तट्टित्तिः । तेषां विपिनानि तट्टदिनीले अतिशयामले व्योम्नि नभस्तले यस्य शत्रुञ्जयादेः
शिखराणामुत्तुङ्गशृङ्गाणां मणिभ्यो रक्तपीतरत्नेभ्यो विनिर्यजिःसरद्वादिविगणानि व्याप्नुव-
न्ज्योतिः कान्तिरावभासे शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वमात्मीयमतुलमतिशयितमतिघनं

चतुलभावं चापलं परित्यज्य विहाय बल्लभस्य स्वमर्तुः अम्भोधरस्य प्रावृष्यपयोदस्य अङ्गे उत्सङ्गे । 'चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्रः' इति मेघदूतकाव्यम् । विद्युतो मेघकलत्रत्वमुक्तम् । तथा 'प्रिये मदुत्सङ्गविभूषणं भव' इति नैपथे । बल्लभाया बल्लभस्य क्रोडे उपवेशनं दृश्यते । निवसन्ती बाल्लभ्येन वितिष्ठमाना तडिद्वियुदिव ॥

कचिदपि कलधौतप्रस्थसंस्थानगाहि-

प्रवहद्विरलाम्भोनिर्झरस्फारधारा ।

तुहिनशिखरिशृङ्गोत्सङ्गरङ्गतप्रवाह-

द्युसदधिपनदीवाद्वैतशोभां वभार ॥ ७ ॥

कचिदपि शत्रुञ्जयशैलस्य कुत्रापि स्थानके कलधौतस्य रजतस्य प्रस्थं शिखरं तदेव संस्थान सम्यगाथयस्तदवगाहन्ते अधितिष्ठन्तीत्येवंशीलाः, तथा प्रकर्षेण वहन्ति प्रसर्पन्ति, तथा अविरलानि अविच्छिन्नधाराधोरणानि अम्भासि जलानि येषु तादृशानां निर्झराणां स्फारा अत्युदारा दृश्यमाना नयनानन्ददायिन्यो धारा महत्प्रमाणाघोनिष्पत्तयः प्रवाहाः अद्वैतामसाधारणां शोभां वभार धत्ते स्म । केव । तुहिनशिखरिणो हिमाचलस्य शृङ्गस्य शिखरस्य उत्सङ्गे क्रोडे मध्ये वा रट्ठन्प्रसर्पन् प्रवाहो निरन्तरपयःपूरो यस्यास्तादृशी । दिवि सीदन्यवतिष्ठन्ते इति द्युसदो देवास्तेषामधिपः पुरंदरस्तस्य नदी सरिद्रहोऽव । यथा देवनदी तथा देवेन्द्रस्यापि नदी । यदुक्तम्—'सुरेन्द्रतटिनीतीरेषु सिद्धाहनाः' इति भोजप्रबन्धे ॥

जलधिभवनजम्भारातिसारङ्गचक्षु-

र्दिगवनिधरमूर्धालम्बिबिम्बौ दिनादौ ।

रजतकनकराजत्कर्णपूराविवैत-

द्विमलगिरिरमायाः पुष्पदन्तौ विभातः ॥ ८ ॥

जलधौ सागरे भवनं गृहं यस्य स वरुणः । 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिरप्रचेताः' इति हैम्याम् । जम्भस्य दानवविशेषस्य वरातिः शत्रुरिन्द्रस्तयोः सारङ्गचक्षुषी प्रिये तादृशौ दिशौ प्रतीचीप्राच्यौ । 'वरुणपृहिणीमाशमासादयन्तममुं रुची-', तथा 'निजमुखमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति पदद्वयमपि नैपथे । तयोर्दिशोरवनिधरौ पर्वतौ अस्ताचलोदयाद्री तयोर्मूर्धनौ मलकशिखरे आलम्ब्येते आश्रयेते तादृशी बिम्बौ मण्डलौ ययोस्तादृशी पुष्पदन्ती शशिभास्करी । 'पुष्पदन्तौ पुष्पवन्तावेकोचया शशिभास्करी' इति हैम्याम् । दिनादौ पूर्णिमादिके क्वापि प्रातःकाले विभातः । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्य विमलगिरेः शत्रुञ्जयाद्रे रमायाः लक्ष्म्याः रजतेन रूप्येण तथा कनकेन काञ्चनेन कृत्वा राजन्तौ रूप्यस्पर्णेनिर्माणेन शोभमानौ दीप्यमानौ कर्णपूरी श्रवणौ पूर्येते आभ्यामिति कुण्डले इव ॥

निखिलभुवनभारोद्धारनिर्वेदभाजा

भुजगपरिवृढेनानेकविज्ञप्तिकाभिः ।

भरभरणधुरीणोऽशेषनीरेशनेमेः

किमयमिह महीध्रः कारितो विश्वकर्त्रा ॥ ९ ॥

भुजगानां नागानां परिवृढेन स्वामिना शेषनागेन अनेकाभिर्विविधप्रकाराभिविज्ञप्ति-
कामिरञ्जलप्रसारेण दीनतादर्शनमुखाहुलीप्रेक्षणचटुभाषणप्रमुखविज्ञपनैः कृत्वा । उत्प्रे-
क्ष्यते—विश्वकर्त्रा जगन्निष्पादकेन धात्रा पार्श्वे इह जगति पृथिव्या अयं महीध्रः एष
शत्रुंजयाद्रिः । किं कारितः । निर्मापित इव । किंभूतेन । निखिलस्य समग्रस्य भुवनस्य
भूलोकस्य भारो वीवधस्तस्योद्धारणेणोद्बहनेन कृत्वा निर्वेदं मनसि विषादं खेदं वा भजतीति
तेन । अयं किंभूतः । अशेषायाः समस्ताया नीराणां जलानामीशः स्वामी समुद्रः ।
'स्रोतोवार्नेदीशः सरस्वान्' इति द्वैम्याम् । नेमिश्चक्रधारावद्यस्याः परिधीभूतो यस्या-
स्तादृश्याश्चतुरर्णवपर्यन्तपृथिव्या भरस्य भरणे धारणे । 'डुष्टवृ धारणपोषणयोः' इत्यस्य
प्रयोगः । धुरीणी धुर्यो धौरेयः ॥

सुरपथपथिकैतत्प्रस्थसंस्थानभोगाः

शशभृदपरभागं प्रेक्ष्य साक्षान्निरङ्गम् ।

किमयमिदमुपास्ते नित्यमभ्येत्य कुर्व-

न्नजनि विगतलक्ष्मेत्यन्तरध्याहरन्ति ॥ १० ॥

सुरपथस्याकाशस्य पथिकेषु पान्थेषु । अभ्रंकेपेधिल्यर्थः । एतस्य शत्रुंजयाद्रेः प्रस्थेषु
श्रेष्ठेषु संतिष्ठन्ते इति संस्थाः । किञ्चन्तः । तिष्ठन्तीत्यर्थः । नभस्याकाशे गच्छन्तीति
नभोगाः सिद्ध्यगन्धर्वविद्याधरसुराः अन्तश्चित्तमध्ये इत्यमुना प्रकारेणाध्याहरन्ति
विचारयन्ति । किं कृत्वा । निर्गतोऽङ्गः कलङ्को यस्मात्स निरङ्गस्त लाञ्छनरहितं
शशभृदध्वन्द्रस्यापरभागं यस्मिन्नधस्तने भागे लाञ्छनं लक्ष्यते तस्मादन्यम् । उपरित-
नभागमित्यर्थः । साक्षात्प्रत्यक्षेण प्रेक्ष्य व्यालोक्य । एतावता चन्द्रलोकादप्युच्चतमानि
श्रेष्ठाणि तेषूपविष्टा नभोगाध्वन्द्रस्योपरितनं भागं दृशा व्यालोक्य वितर्कयन्ति । इति
किम् । यदयं चन्द्रो नित्यं सदा अभ्येत्यात्रागत्य इदमुपास्ते श्रीशत्रुंजयाद्रेः सेवां कुर्वन्
सन् । उत्प्रेक्ष्यते—विगतं श्रयात् लक्ष्म लाञ्छनं यस्य तादृशः किमजनि संजात इव ॥

भुजगभवनमध्यं व्याप्नुवन्स्थूलमूले-

दिवमपि दिश्वरैः स्वैर्भूधनेनापि भूमीम् ।

इति विमलमहीभृद्भूर्भुवःस्वर्ग्या यो

हरिरिव निजपादैः स्वात्मनाक्रम्य तस्थौ ॥ ११ ॥

यो विमलनामा महीभृत् शंखजवाचलः स्वात्मना निजस्वरूपेण कृत्वा भूर्भुवःस्वर्ग्यां पातालभूमण्डलस्वर्गलोकत्रिकमाक्रम्याभिव्याप्य तस्थौ स्थितवानास्ते । क इव । हरिरिव । यथा नारायणो निजैः स्वकीयैः त्रिभिः पादैः क्रमैः कृत्वा त्रैलोक्यमाक्रम्य तिष्ठति स्म । बलिबन्धावसरे वामनरूपेण बलेः सकाशात्क्रमत्रिकमितां क्षितिं याचितवान्, तस्मिन्व्यतिकरे अतिमहद्रूपमाधाय क्रमत्रयेण त्रिजगदाकान्तम्, तदा बलिबद्धा पाताले क्षिप्तः । तदंशो नैपथे यथा—‘हरेर्यदक्रामि पदैककेन खं पदैश्चतुर्भिः क्रमणेऽपि तस्य नः । त्रपा हरीणामिति नम्रिताननैर्न्यर्वाति तैरर्धनभःकृतक्रमैः ॥’ ‘यत्स्वमाकाशं हरेरेककेन पदाङ्गिणा अक्रामि तस्य नभसश्चतुर्भिः पदैराक्रमणे नोऽस्माकं हरीणां त्रपा लज्जा इति नम्रितं नीचैः कृतमाननं यैस्तादृशैः । नामसादृश्यादुत्प्रेक्षा । हरिभिरश्वैरर्धा न संपूर्णा नभसि गगने कृताः क्रमाः फला चैर्न्यर्वाति । नभःक्रमणादित्यर्थः ।’ इति तद्वृत्तिः । यथैकेन क्रमेण खम्, तथा द्वितीयेन पदेन भूः, तृतीयेनाङ्गिणा पातालं चेति । अथ गिरेराक्रमणं दर्शयति—यः किं कुर्वन् । स्थूलैरतिपृष्ठैः पृथुलैर्वा मूलैरधोभागवर्तित्वप्रदेशैः कृत्वा भुजगानां भवनं गृहं पातालं तस्य मध्यं पातालमूलम् । कैलाश इत्यभिधानत्वात् । अपि पुनर्दिवमाकाशं स्वर्गं वा खैरात्मीयैरभ्रंलिहैः शिखरैः शृङ्गैः अपि पुनर्भूषणेन ख-शरीरबाहुल्येन देहस्थाल्येन पृथ्वीं व्याप्नुवन् ॥

बहलसलिलपूर्णातूर्णयानाभ्रिकाभिः

स्फुरति शिखरमालालम्बिकादम्बिनीभिः ।

विधुमणिरविदीपाञ्जेलुमभ्यागतैर्यः

किमभिलपितदायी सेव्यमानस्तमोभिः ॥ १२ ॥

यो विमलाद्रिः शिखरमालां शृङ्गश्रेणीमालम्बन्ते समाश्रयन्ते इत्येवंशीलाभिः कादम्बिनीभिर्धनघटाभिः कादम्बिनीनेघमालाभिर्बहलं नीरन्ध्रं सर्वेष्वपि वर्दलेषु विद्यमानत्वेनातिघनं यत्सलिलं पानीय तेन पूर्णा निर्भरभृता अत एवातूर्णं मन्दसत्त्वरितं यानं गमनं यासां तादृयोऽभ्रिका वर्दलानि यासु ताभिः । उत्प्रेक्ष्यते—अभिलपितानि निजमनःकामितानि ददातीत्येवंशीलो यः दौलो विधुश्चन्द्रो रविः सूर्यः मणयो रत्नानि कर्कतनादीनि प्रभंकरादिमानि वा दीपास्तान् जेतुमर्थात्स्वप्रतिपक्षान् परामवितुं यदेते तमसामुच्छेदविधायिनस्ततस्तेषामभिभवनमुचितमेव । अभ्यागतैर्महात्मनः समीपे स-मेतैस्तमोभिरन्धकारैरिव सेव्यमानः किमुपास्यमानः ॥

जडिमशितिमवर्षायुष्कलोलस्वभावो-

द्भुरसमिरविरोधोदन्वदभ्यर्थनाद्यम् ।

निजमखिलमसातं हातुमब्दैः समेत्या-

निशनिवसनदम्भात्किं तपस्तप्यतेऽस्मिन् ॥ १३ ॥

अब्दैर्मेघैः समेत्य अत्रागत्य अनिशं निरन्तरं यन्निवसनं निवासः स्थितिकरणम् । वर्षानन्तरं हि वारिदाः क्वापि गिरौ वसन्तीति कविसमयः । तस्य दम्भात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—अस्मिन् शत्रुंजये तप उपवसनादि तप्यते किं कियत इव । किं कर्तुम् । निजमात्मीयमखिलं समस्तमप्यसातं दुःखं हातुम् । ‘ओहाक् त्यागे’ इत्यस्य प्रयोगः । त्यक्तुम् । किंभूतमसातम् । जडिमानं जाड्यमज्ञानं उलयोरैक्यात् जलमयतां जडा-
शयताम्, तथा शितिमानं तिन्दुकृष्णभावम्, तथा वर्षायुष्कं वर्षाकाले यावज्जीवितव्य-
ताम् । ‘शरद्गनालयः’ इति वचनात् । तथा लोलस्वभावतामस्थिरत्वं चञ्चलाशयत्वम् ।
यदुक्तम्—‘क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलुषधन्वो रविस्तापकृतपर्जन्यधपलाशयः स्वयमिहा-
दृश्यः सुवर्णाचलः । काष्ठं कल्पतरुर्हृत्पत्तुरमणिः स्वर्धामधेनुः पशुः.....त-
त्केन साम्यं सताम् ॥’ इति लोकोक्तेः । तथा उद्गुरा उत्कटा प्रबला ये समिराः पव-
नार्स्तः सह विरोधो वैरम् । यदुक्तम्—‘सजन सावन मेहज्युं उन्नहिण् गहगट् । पिशु-
नपचनभइसंचरे भारिकिएदहवट् ॥’ इति । पुनरप्युक्तम्—‘विलपति कृपा सारद्गोऽयं
त्वमुन्नतिमानहो जलमपि च ते संयोगोऽयं कथंचिदुपस्थितः । उपकृतिकृते प्रह्वं चेतः
क्रुष्व यदप्रतो भ्रमति पवनः कस्त्वं कोऽयं क ते जलविन्दवः ॥’ तथा ‘अहह...समीरण
दारुण किमिदमाचरितं चरितं त्वया । यदिह चातकचक्षुपुटोदरे पतति वारि तदेव
निवारितम् ॥’ इत्यपि सूक्तोक्तेः । समुद्रात्सकाशादभ्यर्थना प्रतिवर्षपानीययाच्या परस्मा-
दभ्यर्थदानम् । यदुक्तम्—‘अब्दैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती मुहुः’ इति
खण्डप्रशस्तौ । तथा मेघा हि समुद्रात्सलिलं याचित्वा भूमण्डले वर्धन्तीति जनश्रुतिः ।
एते प्रकारा आद्याः प्रथमा यत्र तत् ॥

त्रिदिवसदनभागोत्सङ्गरङ्गरङ्गै-

र्मणिचितचयचञ्चद्रोचिपां संचयैर्यः ।

धुनिशमिह निजाङ्गस्थायुकानां चिकीर्षुः

किमु शरणधुरीणः शाश्वतं सुप्रभातम् ॥ १४ ॥

यः शत्रुंजयादिर्मणिभिरामङ्गरप्रमङ्गरादिरङ्गैश्चितो व्याप्तो रत्ननिर्मितो यश्च यो यप्रः
प्राकारस्तस्य चञ्चतां दीप्यमानानां रोचिपां कान्तीनां संचयैः संदोहैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—
इह विधे धुनिशं नित्यं निजस्यात्मनः अङ्गे उत्सङ्गे स्वसमीपे वा स्थायुकानां निवसन-
शीलानां स्थापत्यानामिव भविकजनानां शाश्वतमनश्चरं सुप्रभातं शोमनालोकं सिद्ध-
शैलवाचि-कीर्षुः कर्तुमिच्छुरिव । किंभूतैः संचयैः । त्रिदिवे स्वर्गे सदनं गृहम्, अथ
वा त्रिदिवं घोरैव सदनं येषां ते देवास्तेषां मार्गः पन्था आकाशस्तस्योत्सङ्गे क्रोडे र-

हारिद्रवर्णः । मघोनः किंभूतस्य । दशशतानि सहस्रं नयनानि नेत्राणि यस्य । पुनः किं-
भूतस्य । अध्याश्रितः स्वकीयारोहेण पृष्ठे प्रतिष्ठां प्रापितः स्वःकरेणुरैरावणो येन ।
एतावता अभ्रमूवल्लभाहूढः । पुनः किंभूतस्य । कलिता धृता कनकवत्स्वर्णस्यैव कान्ति-
देंदुयुतिः शोभा वा येन । 'चम्पकोऽस्मिन्सपुष्पः' इति पाठे अस्मिन् शत्रुंजये सपुष्पः
स्मेरप्रसूनपरिचितश्चम्पकद्रुमः ॥

अपि धृतसुरसिन्धुर्नागरङ्गी सदुर्गः

सवृषमुपितकालः केकियानं दधानः ।

धृतशशधरचूडो नीरमुङ्गीलकण्ठः

शिव इव धनयानो भाति मृत्युंजयाद्रिः ॥ १७ ॥

शद्रिः शत्रुंजयशैलः शिव ईश्वर इव भाति । किंभूतः । धृता कलिताः सुरा विवि-
धस्थानस्थातारोऽनेककपर्दियक्षप्रमुखा अधिष्ठातारो देवाः, तथा सिन्धवः शत्रुंजया-
ऐन्द्री-साध्रमती-ब्राह्मी-प्रमुखाश्चतुर्दश महानथो येन । शिवस्तु श्रितदेवनदीको गङ्गाध-
रत्वात् । पुनः किंभूतः । नागरङ्गा वृक्षविशेषा 'नारङ्गा' इति लोके प्रसिद्धाः सन्त्यस्मिन् ।
पक्षे नागेषु भुजंगमेषु विषये रङ्गः स्नेहोऽस्त्यस्येति । 'पाणो फणीन् भजति कङ्कणभूय-
मैशे सोऽयं मनोहरमणीरमणीयमुच्चैः । कोटीरचन्धनधनुर्गुणयोगपटव्यापारपारगममुं
भज भूतभर्तुः ॥' इति नैषधे । पुनः किंभूतः । सह दुर्गेर्विषमस्थानकैः कोटैर्वा वर्तते यः ।
पक्षे पार्वतीयुक्तः अर्धाङ्गत्वात् । पुनः किंभूतः । सह वृषेण धर्मेण । 'पुष्पराशिः श्रिय-'
इत्यभिधानत्वात् । पक्षे वृषभेण बाहनबलीवर्देन वर्तते यः । तथा मुपितो निर्दलितः
कालः कलिर्यमो वा अजरामरपददायकत्वात् । पक्षे कालनामा दैत्यो येन । पुनः किंभूतः ।
केकिनो मयूराणां यानमितस्ततो गमनम् । पक्षे स्वामिकार्तिकं च दधानः । पुनः किंभूतः ।
धृतः, कलितः शशधरधन्द्रो यया तादृशी चूडा शिखरशिखा अभ्रं कपत्वात् म-
स्त्यकोपरितनभागश्च येन । पुनः किंभूतः । नीरमुच्चा मेघेन तद्वच्च नीलः कृष्णः कण्ठः
कंधरा गलनालं यस्य । 'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' इति नैषधे राजगृहवर्णनम् । अम्बु-
देन मेघेन नीलः कण्ठः उपत्यकाभागो ग्रीवा चेति उपत्यकायाः कंधरेति प्रतिपादनम् ।
'यदनेककसाधकंधराहरिभिः कुक्षिपतीकृता इव' इत्यपि नैषधे । पुनः किंभूतः । य-
नानां मेधानां यानानि गमनानि संचारा यत्र । पक्षे घनबाहन इत्यभिधानः । यानशब्दे-
न बाहनम् । पुनः किंभूतः । मृत्युं मरणं यमं जयतीति मृत्युंजयो जन्मजरामरणाप-
हारकः सिद्धिदानृत्वात् । पक्षे मृत्युंजयो नाश ॥

स्वकशिखरशिखाङ्गस्थायुकान्स्वैकताना-

न्कमलमृदुलदेहांस्तापितांस्तापनेन ।

मुखयितुमिव शैलैः सिद्धशैलोऽङ्गमाजो

बहलजलमुचोच्चैरातपन्नं तनोति ॥ १८ ॥

द्वन्तः प्रसर्पन्तः तरङ्गाः प्रसारा येषां ते । यः किंभूतः । शरणे स्वसमीपागतक्षणे
धुरीणो बलवान् बत्सलः आश्रितपालकः शरणागतवज्रपञ्जरो वा ॥

घनलसदुपकण्ठा रुक्मरूप्यद्विभागा

पतदुपरिझराम्भा भाति कुत्रापि भित्तिः ।

तनुरिव पुरदस्योः स्यूतशैलाङ्गजाङ्गा

श्रितशितिगलनाला स्वःसवन्तीं श्रयन्ती ॥ १५ ॥

यत्र शत्रुंजयाद्री कुत्रापि कसिधित्प्रदेशे कौतुकाकलितशिल्पिकल्पिता भित्तिः
कुब्जं भाति दीप्यते राजते वा । किंभूता । घनेन मेघेन कृत्वा । 'गिरौ वर्षन्ति माधवा'
इति वचनात् । लसत् शोभमानमुपकण्ठं कण्ठस्य समीपमुपकण्ठं समीपं वा यस्याः ।
पुनः किंभूता । रुक्मं स्वर्णं रूप्यं रजतं तयोर्द्वौ पूर्वापरी भागावंशप्रदेशौ यस्याः ।
एकस्मिन् भागे स्वर्णेन, अपरस्मिन् भागे च रजतेन घटिता इत्यर्थः । पतन्निर्मोणवि-
शेषादागच्छदुपरि शिरःप्रदेशे झरस्य शिखरनिर्झरस्य अम्भः पानीयं यस्याः । केव-
भाति । तनुरिव । यथा पुरदस्योरीश्वरस्य तनुः वपुर्गृष्टी शोभते । किंभूता । घनवन्मेघ-
इव नीलत्वाल्लसत्कण्ठस्य समीपं यस्याः । पुनः किंभूता । स्यूतं प्रोतम् अर्धाङ्गीकरणा-
शैलस्य हिमाद्रेरङ्गजायाः पार्वत्या अङ्गं शरीरं यस्याम् । शंकरः श्वेतवर्णः, पार्वती तु कन-
ककेतकी पीतवर्णा । पुनः किंभूता । श्रितं शितिं श्यामवर्णं गलनालं कण्ठपीठं यथा ।
पुनः किं कुर्वन्ती । स्वःसवन्तीं गगनगङ्गां ध्रयन्ती शिरसि सिद्धधुनीं दधती ॥

स्फटिकघटितशृङ्गोत्सङ्गसङ्गी तरङ्गी-

भवदलिकुलशाली चम्पकः पुष्पपीतः ।

दशशतनयनस्याध्याश्रितस्वःकरेणोः

कलितकनककान्तेः कान्तिमादान्मघोनः ॥ १६ ॥

यत्र शत्रुंजये कचन प्रदेशे चम्पको हेमपुष्पकः मघोनः पुरंदरस्य कान्ति शोभा-
मादान्मग्राह । शकसदृशः संजायते स्मेत्यर्थः । 'कान्तिर्द्युतिभूषेच्छासु' इत्यनेकार्थः ।
किंभूतश्चम्पकः । स्फटिकैः श्वेतरत्नैर्घटितो निष्पादितमर्थाद्विरश्चिना विरचितं यच्छृङ्गं शि-
खरं तस्योत्सङ्गः क्रोहो मध्यं तत्र शृङ्गीऽस्यास्तीति स्फटिककूटोपरिप्ररूढः । पुनः किं-
भूतः । तरङ्गीभवद्विः अनेकवर्णैर्गोबन्धागमनात्कल्लोललीला कल्पयद्विरमन्दमकरन्दास्वादो-
न्मदिष्णुभावं विभ्रन्तिरलिपां भ्रमराणां कुलैर्हृन्दैः शालते शोभते, श्वेतवर्णशीलः ।
यद्यपि च लोकोक्त्या 'बहिरङ्गेन पुष्पो गीतममरचंपइनवद्भो । शोलकलासंपुत्रचन्दअं
घलइ न दिहो ॥' इत्यादि श्रूयते । तथापि 'विचिन्वती पान्थपतङ्गहिंसनैरपुष्पकर्माण्यलि-
कजलच्छलात् । व्यलोकयचम्पककोरकावलीः स शम्बरारैर्बलिदीपका इव' इति नैप-
धोक्त्या चम्पकेऽपि भृङ्गागमनसंभवो दृश्यते । पुनः किंभूतः । पुष्पविकसत्कुसुमेः पीतो

हारिद्रवर्णः । मघोनः किंभूतस्य । दशशतानि सहस्रं नयनानि नेत्राणि यस्य । पुनः किं-
भूतस्य । अध्याश्रितः स्वकीयारोहेण पृष्ठे प्रतिष्ठां प्रापितः स्वःकरेणुरैरावणो येन ।
एतावता अभ्रमूवल्लभारूढः । पुनः किंभूतस्य । कलिता धृता कनकवत्स्पर्शस्येव कान्ति-
र्देह्युतिः शोभा वा येन । 'चम्पकोऽस्मिन्सपुष्पः' इति पाठे अस्मिन् शत्रुंजये सपुष्पः
स्मेरप्रसूनपरिचितश्चम्पकद्रुमः ॥

अपि धृतसुरसिन्धुर्नागरङ्गी सदुर्गः

सवृषमुपितकालः केकियानं दधानः ।

धृतशशधरचूडो नीरमुङ्गीलकण्ठः

शिव इव घनयानो भाति मृत्युंजयाद्रिः ॥ १७ ॥

अद्रिः शत्रुंजयशैलः शिव ईश्वर इव भाति । किंभूतः । धृता कलिताः सुरा विवि-
धस्थानस्थातारोऽनेककर्पादयक्षप्रमुखा अधिष्ठातारो देवाः, तथा सिन्धवः शत्रुंजया-
ऐन्द्री-साभ्रमती-ब्राह्मी-प्रमुखाश्चतुर्दश महानद्यो येन । शिवस्तु त्रितदेवनदीको गङ्गाध-
रत्वात् । पुनः किंभूतः । नागरङ्गा वृक्षविशेषा 'नारङ्गा' इति लोके प्रसिद्धाः सन्त्यस्मिन् ।
पक्षे नागेषु भुजंगमेषु विषये रङ्गः स्नेहोऽस्त्यस्येति । 'षाणौ फणीन् भजति कङ्कणभूय-
मैशे सोऽयं मनोहरमणीरमणीयमुच्चैः । कोटीरवन्धनधनुर्धुणयोगपटव्यापारपारगमसुं
भज भूतभर्तुः ॥' इति नैषधे । पुनः किंभूतः । सह दुर्गेर्विपमस्थानकैः कोटैर्वा वर्तते यः ।
पक्षे पार्वतीयुक्तः अर्धाङ्गत्वात् । पुनः किंभूतः । सह वृषेण धर्मेण । 'पुण्यराशिः धिय-'
इत्यभिधानत्वात् । पक्षे वृषमेण वाहनवलीबर्देन वर्तते यः । तथा मुणितो निर्दलितः
कालः कलियुगो वा अजरामरपददायकत्वात् । पक्षे कालनामा दैत्यो येन । पुनः किंभूतः ।
केकिनां मयूराणां यानमितस्ततो गमनम् । पक्षे स्वामिकार्तिकं च दधानः । पुनः किंभूतः ।
धृतः, कलितः शशधरधन्वो यथा तादृशी चूडा शिखरशिखा अभ्रकपत्वात् म-
स्तकोपरितनभागश्च येन । पुनः किंभूतः । नीरमुचा मेघेन तद्रूप नीलः कृष्णः कण्ठः
कंधरा गलनालं यस्य । 'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' इति नैषधे राजगृहवर्णनम् । अम्बु-
देन मेघेन नीलः कण्ठः उपत्यकाभागो ग्रीवा चेति उपत्यकायाः कधरेति प्रतिपादनम् ।
'यदनेककसौधकंधराहरिभिः कुक्षिगतीकृता इव' इत्यपि नैषधे । पुनः किंभूतः । घ-
नानां मेघानां यानानि गमनानि संचारा यत्र । पक्षे घनवाहन इत्यभिधानः । यानशब्दे-
न वाहनम् । पुनः किंभूतः । मृत्युं मरणं यमं जयतीति मृत्युंजयो जन्मजरामरणाप-
हारकः सिद्धिदातृत्वात् । पक्षे मृत्युंजयो नात्रा ॥

स्वकशिखरशिखाङ्गस्थायुकान्स्वैकताना-

न्कमलमृदुलदेहांस्तापितांस्तापनेन ।

मुखयितुमिष शैलैः सिद्धशैलोऽङ्गभाजो

बहलजलमुचोचैरातपत्रं तनोति ॥ १८ ॥

सिद्धशैलः शत्रुञ्जयाद्रिर्बहलेन नीरन्ध्रेण सान्द्रेण जलमुवा नीरदेन कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गभाजो यात्रिकजनान् शैलैः शीतलताभिः सुखयितुं सुखीकर्तुं शीतलान्विधातुमिवातपत्रं मायूरपिच्छच्छत्रं तनोति विस्तारयति । शिरसि धत्ते इत्यर्थः । किंभूतानङ्गभाजः । स्वकान्यात्मीयानि शिखराणि शृङ्गाणि तेषां शिखानामप्राणामङ्गे उत्सङ्गे स्थायुकान् संस्थायिनः उपविशानशीलान् । पुनः किंभूतान् । स्वस्मिन्नात्मनि विपये एकतानानेकाग्रचित्तान् । पुन किंभूतान् । कमलबन्धुदुलः सुकुमारो देहः शरीरं येपाम् । पुनः किंभूतान् । तापनेन सूर्येण तापितान् संतप्तीकृतकायान् ॥

स्वभवविभवभूम्ना लम्बितेनाभिभूतिं

त्रिदशशिखरिमुख्याशेषशैलव्रजेन ।

किमु विमलगिरीन्दो रूप्यरत्नार्जुनाङ्गा

निजनिजशिखरौघाः प्रापिताः प्राभृतत्वम् ॥ १९ ॥

त्रिदशशिखरी मेरुमुख्यः प्रकृष्टो येषु तादृशा अशेषाः समस्ता ये शैलाः पर्वतास्तेषां व्रजेन समूहेन विमलगिरीन्दोः श्रीशत्रुञ्जयशैलशकस्य । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्य शिखरौघाः शृङ्गराणाः । 'निजस्य तेजः शिखिनः परश्शताः' इति नैपथे । प्राभृतत्वमुपदाभावं प्रापिताः । ढौकिता इत्यर्थः । किंभूताः । रूप्यं रजतं रत्नानि मणयः अर्जुनं स्वर्णं तेषामङ्गं शरीरं येषां ते । रजतरत्नहेममया इत्यर्थः । किंभूतेन । त्रिदशशिखरिमुख्याशेषशैलव्रजेन । स्वस्माद्विमलशैलात्मनो भव उत्पत्तिर्येषां तादृशानां विभवानां शोभासंपदां भूम्ना बाहुल्येन । अभिभूतिं परामवं लम्बितेन प्रापितेन ॥

विमलशिखरिकुण्डा वह्नरीः शैवलाना-

मुपरि वहलितानामुद्रहन्तो विभान्ति ।

प्रवसितदयितानां कामिनीनां कपोला

इव लुलदलकाङ्काः पाण्डिमानं दधानाः ॥ २० ॥

विमलशिखरिणः श्रीशत्रुञ्जयगिरेः कुण्डा जलस्थानानि विभान्ति शोभन्ते । किं कुर्वन्तः । उपरि स्वसलिलोर्ध्वभागे वहलितानां निच्छिद्रीभूतानां सान्द्राणां शैवलानां शैवालयानां वह्नरीर्महरीः । 'मञ्जरी वह्नरीथ सा' इति ह्रस्व्याम् । उद्रहन्तो धारयन्तः । के इव । कपोला इव । यथा प्रवसिताः पथिकीभूताः परदेशं प्राप्ता वा दयिता भर्तारो यासां तादृशीनां कामिनीनां विरदविधुरवधूनां कपोलाः गण्डा गङ्गा राजन्ते । किंभूताः । लुलन्तः पतिप्रता व्रततया प्रियप्रवासवासरादारभ्य अबद्धत्वादुपरि पतन्तो गण्डस्थले मिलन्तः अलकाः केशा अङ्गे उत्सङ्गे येपाम् । पुनः किं कुर्वन्ताः । पाण्डिमानं पाण्डुरमावं दधानाः । विरहे हि प्रायः पतिप्रतानां कपोला धवलीभवन्ति । यदुक्तं नैपथे—'विरदपाण्डुकपोलतटे विधुः' इति ॥

विविधनवचिरत्नायत्नदत्तात्मरत्नै-

र्निखिलमपि निहत्याकिंचनत्वं जनानाम् ।

मणिशिखरिणमद्रिर्दीनवाकारिणं यो

बहु तृणमिव चक्रे किंपचानं वदान्यः ॥ २१ ॥

अद्रिः श्रीशत्रुंजयपर्वतः मणिशिखरिणं रोहणाचलम् । 'श्रेणीवर्जनदुर्यशोनिविशित-
मोडस्तु रत्नाचलः' इति नैपथे । तथा 'ये रत्नाचलवासिनो हि मनुजास्तेषां न रत्नो-
द्यमः' इति सूक्ते । यथा रत्नाचलस्तथा मणिशिखरी । तं बहु धनं यथा स्यात्तथा तृणं
तृणप्रायमकिंचित्करमिव चक्रे कृतवान् । किं कृत्वा । जनानां स्वाधितमविकलोकानां
निखिलं समस्तमपि अकिंचनत्वं दरिद्रभावं निहत्य मूलादुच्छेद्य । कैः कृत्वा । विवि-
धानि नानाप्रकाराणि 'वज्र-वैदूर्य-लोहिताक्ष-मसारगङ्ग-हंसगर्भ-पुलक-सौगन्धिक-
ज्योतीश्वर-अञ्जन-अञ्जनपुलक-जातरूप-सुभग-अद्भु-स्फटिक-कर्कतन-मरकत-प्रवा-
ल-इन्द्रनील-चन्द्रप्रभ' इति सिद्धान्तोक्तानि, 'पद्मराग-गरुडोद्धार-राजपट्ट-चन्द्र-
कान्त-सूर्यकान्त-माणिक्याद्यानि नवानि नवीनोत्पत्तानि चिरत्नानि चिरकालोद्भू-
तानि । 'चिरत्नरत्नाचितमश्रितं चिरात्' इति नैपथे । 'चिरत्नानि चिरकालजातानि'
इति तद्वृत्तिः । अयत्नदत्तानि प्रयासं विनैव प्रकटस्थितत्वेन खननाद्युपक्रममन्तरेण वि-
भ्राणितानि यान्यात्मनः स्वस्य स्वस्मिन्नुत्पन्नत्वेन निजस्यैव रत्नानि माणिक्यानि तैः ।
अद्रिः किंभूतः । वदान्यो दानशीलः । किंभूतं मणिशिखरिणम् । दीनां कृपणाम् ।
'कृपाश्रये यः कृपणे पतत्रिणि' इति नैपथे । 'कृपणे दीने' इति तद्वृत्तिः । 'कृपणः
कदर्यं दीने च' इत्यनेकार्थः । हस्ताभ्यां भालमास्फाल्य हा तात हा मातः इति चावं
वाणी कारयतीत्येवंशीलम् । यदुक्तम्—'हा देवेति वचो विना न ददते वज्राणि
वज्राकराः' इति सूक्ते । तथा 'दैव्योक्त्या रोहणाद्रिः खरमुखरतरं पुष्करावर्तमेधाः'
इति सोमसुन्दरसूरिकृतकृपणदेवस्तवे । तथा 'धिप्रोहणं गिरि दीनदारिद्र्यमणरोहणम् ।
दत्तं हा दैवमित्युक्ते रत्नान्यर्थिजनाय यः ॥' इति विक्रमादित्यादिभिरुक्ते । अत एव
पुनः किंभूतम् । किंपचानं कदर्यम् ॥

विदलितदलमालाशालिलीलातमालः

फनकशिखरसंस्थस्तच्छविच्छन्नवर्णा ।

मुररिपुरिव पीतस्फीतवासोवसानो

विहगविभुविहारी यत्र शत्रुंजयेऽभात् ॥ २२ ॥

यत्र यस्मिन् श्रीशत्रुंजयपर्वतधरे विदलिताभिर्विकसिताभिर्दलानां मरकतमणि-
गणाच्छिन्नच्छविच्छयानां पत्राणां मालाभिः श्रेणीभिः शालते शोभते इत्येवंशीलो
यो लीलातमालः विद्याभृद्भिर्मानवैर्वाडा(?)कृते रोपितस्तापिच्छतरुः । अथ वा स्वयमेव

कथंचिदुद्रतः विलसविधायकस्तमालद्रुमः अभाद्रर्भा । किंभूतस्तमालः । कनकस्य का-
चनरचिते शिखरे श्येने संतिष्ठते इति कनकशिखरस्थः । पुनः किंभूतः । तस्य कनक-
शिखरस्य छविर्ज्योतिस्तया छत्रं व्याप्तं यस्मिन् शरीरं यस्य । क इवामात् । मुररिपुरिव ।
यथा नासयणो भासते । किंभूतः । पीतं हारिद्रवर्णं स्फीतं मनोह्रं वासो वस्त्रं वसानः
परिदधानः । वस्ते इति वसानः । 'गुणिप्रायाणि वस्त्राणि भूषणानि तव प्रभो । वसानश्च
दधानश्च सत्कविर्द्वारि तिष्ठति ॥' इति भोजप्रयग्न्ये । पुनः किंभूतः । विहगानां पक्षिणां
विभुः स्वामी गरुडस्तेन विहरति विचरतीत्येवंशीलः ॥

उपरिपरिसरद्भिः पद्मरागाश्मगर्भ-

स्फटिकघटितशृङ्गव्रातजातांशुपूरैः ।

अपि नभसि भुवीव ब्रह्मभूमानुपुत्री-

त्रिदशजलधिगानां यस्तनोतीव सङ्गम् ॥ २३ ॥

यः श्रीशत्रुंजयशीलः भुवि पृथिव्यामिव नभस्काकाशेऽपि ब्रह्मभूः सरस्वती, भानुपुत्री
यमुना, त्रिदशजलधिगा गङ्गा, तासां सङ्गं संगमनं मेलनम् । त्रिवेणीसङ्गमित्यर्थः । तनोति
करोतीव । कैः कृत्वा । उपरि नमोद्गमे परिसरद्भिः परि समन्तात्प्रसरद्भिः पद्मरागा रक्त-
मणयः, तथा अश्मगर्भाः मरकतरत्नानि, तथा स्फटिकाः श्वेतमाणिक्यानि तैः कृत्वा ।
'रत्नं वसुमतीमाणिक्यमपि' इति हेमीवृत्ता । घटितानां चाकिना शिल्पिना वा संक-
ल्पितानां शृङ्गाणां शिखराणां व्राताद्वन्दाजाताः प्रकटीभूता येषांशुपूराः किरणगणास्तैः
कृत्वा । पद्मरागश्चिभिर्विरचिषुता सरस्वती हि कविसमये किंचिदरुणा वर्ण्यते । रुधि-
रप्रवाहस्य त्वस्या उपमानत्वेन मरकतमणिकान्तिभिर्यमुना तस्याः श्यामवर्णत्वेन स्फ-
टिकरत्नज्योतिषा गङ्गा तस्या उज्ज्वलत्वेन । इति त्रिवेणीसंगमः ॥

कचिदपि मुचकुन्दोऽमन्दनिस्यन्दवृन्द-

स्मितसुमविशदश्री राजतप्रस्थसंस्थः ।

समदसुरभिसूनोः पृष्ठचधिष्ठानभाजो

भसितलसितमूर्तेः प्राप शंभोर्विभूषाम् ॥ २४ ॥

कचिदपि श्रीशत्रुंजयस्य कुत्रापि प्रदेशे मुचकुन्दो मुचकुन्दनामा पुष्पजातिवृक्ष-
विशेषः शंभोरीश्वरस्य विभूषां शोभां प्राप लेभे । किंभूतः । अमन्दा अतिप्रचुरा ये नि-
स्यन्दास्तेषां वृन्दानि पटलानि येषु तादृशानि स्मितानि विकसितानि सुमानि पुष्पाणि
तैः विशदा उज्ज्वला श्रीः शोभा यस्य सः । पुनः किंभूतः । राजवे रूप्यसंचन्धिनि
प्रस्थे शिखरे संतिष्ठते इति संस्थः । शंभोः किंभूतस्य । समदो मदमेदुरो यः सुरभि-
सूनुः अर्जुनीनन्दनो वृषभस्तस्य पृष्ठे 'पुंठि' इति लोके प्रसिद्धा तत्राधिष्ठानमाश्रयं भ-

जते । पृष्ठे चङ्कितः । पुनः किंभूतः । भवितैर्भस्मभिलंखिता मनोज्ञाभूता मूर्तिर्यस्य ।
यस्योद्गूढशालिनः ॥

अनणिममणिमालाशालिनी यस्य सिन्धुः

प्रतिफलितविवस्वदीप्तिदुःप्रेक्षणीया ।

सुकृतभरितजन्तोर्गर्भमन्तर्वहन्ती

युवतिमनुकरोति स्मेरदम्भोरुहास्या ॥ २५ ॥

यस्य श्रीशङ्खजयस्य सिन्धुः काचित्तरङ्गिणी युवति तस्मिन्मनुकरोति । युवतीसदृशी
भवतीत्यर्थः । किंभूता सिन्धुः । न विद्यते मूल्यापेक्षया महिम्ना वा अणिमा लघिमा
अल्पत्वं येषु एतावता बहुमूल्यानामप्रतिमप्रभाप्रभाववतां च मणीनां रत्नानां मालाभिः
श्रेणीभिः शालते शोभते इत्येवंशीला । गिरिनदीषु मणिसद्भावः किरातार्जुनकाव्ये
कथितोऽस्ति । किंभूता । प्रतिफलितः अन्तर्जलं प्रतिबिम्बितो यो विवस्वान् सूर्यः
तस्य दीप्त्या कान्त्या दुःखेन प्रेक्षितुं योग्या द्रष्टुमर्हा । किंभूता युवतीम् । सुकृतेन
प्राचीनजन्माचीर्णेन पुण्येन भरितस्योपचितस्य पूर्णस्य जन्तोर्जीवस्य गर्भं दोहदलक्ष-
णमन्तः कुक्षौ वहन्ती धारयन्तीम् । पुनः किंभूता । स्मेरद्विनिद्रदम्भोरुहं कमलं
तद्रूपं विकसितसरोजवद्वा आस्यं सुखं यस्याः । 'स्मेरदम्भोजखण्डाभिः' इति पाण्डव-
चरित्रे । तथा युवत्यपि पुण्यप्राग्वद्गर्भानुभावाद्दुःप्रेक्षणीया । यथा 'धार्मिकधाम गङ्गाया
इव भास्करं गर्भमन्तर्दधाना वा दुरालोकमभूद्रूपः' इति पाण्डवचरित्रे ॥

वृषभजिनगुणौघान्गायतः स्वक्वणस्या-

नुगुणरणितवीणान्किनरेन्द्रान्गिरीन्द्रः ।

क्वचन विकचमोचाचारुपत्रैर्धवित्रै-

रिव पवनविलोलैर्वाजयामास मन्ये ॥ २६ ॥

गिरीन्द्रः शङ्खजयपर्वताधिपतिः क्वचन कस्मिन्नपि कदलीसदनलतामण्डपादां प्रदेशे
किनरेन्द्रान्किनपुरपराजान् । उत्प्रेक्ष्यते—अहमेवं मन्ये वा । पवनविलोलैर्वातवेगान्दो-
लनचञ्चलीभूतैर्विकचानां विकसितानां मोचानां रम्भाद्गुमाणां चारुभिर्मनोहरैः पत्रैः म-
हद्वैर्वाजयामास निरन्तरगाढबहुलगीतिजनितधमापनोदार्यं बीजयति स्मेव । कैरिव ।
धवित्रैरिव । यथा मृगचर्मव्यजनैः कक्षित्पार्थिवादीन् श्रीष्मसमये स्वेदविन्दुक्षितका-
ष्यान् बीजयति । 'व्यजनं तालवृन्तं धवित्रं मृगचर्मणि' इति हेम्याम् । किनरेन्द्रान् किं
कुर्यतः । वृषभजिनस्य विमलाचलकमलागृहारहारस्य युगादिदेवस्य गुणानामोषान्
गणान् गायतो गीतिगोचरीकुर्वतः । पुनः किंभूतान् । स्वक्वणस्य निजमधुरध्वनेरनु-
गुणा अनुगतः सदृशीभूतो गुणो निःक्वणरूपो यस्याः सा तारद्वी रनिता आदिता
वीणा विपश्चिका यैस्यान् ॥

गलदमलमरन्दोन्मादिरोलम्बरावा-

कुलकलदलमालोन्निद्रसान्द्रद्रुमौघः ।

रणरणकितचेता वेदमनीवात्र तस्यौ

मुदिर इव रिरंसुर्विद्युतात्मीयपत्न्या ॥ २७ ॥

गलद्भिः सर्वैर्तुनिवासवत्त्वेन समकालविकसितसकलकुसुमसमूहेभ्यो निःसरद्भिः अ-
मलैर्विशदैः सुखादुभिर्मरन्दैः कुसुमरसैरुन्मादिनां मकरन्दविन्दुपानोन्मत्तीभूतानां
रोलम्बानां मधुकराणां रावर्गुञ्जारवैराकुला विहस्ता निरक्षरभृताः शब्दायमानाः । तथा
कलानां मनोज्ञानां दलानां पत्राणां मालाः श्रेणयो येषु तादृशास्त्योन्निद्रा विकसिताः
पद्मपत्रपुष्पफलकलिताः जाता अत एव सान्द्राः स्नेहलच्छाया ये ह्रमा दृक्षास्तेषामौघः
समूहोऽत्र शत्रुंजयादौ तस्यौ स्थितिमातनुते स्म । उपेक्ष्यते—मुदिरो मेघ इवागत्य
स्थितवान् । कुत्रात्र कस्मिन्निव । वेदमनीव यथा कश्चिद्रूहे गत्वा तिष्ठति । मुदिरः
किंभूतः । रणरणकमौत्सुक्यं जातमस्मिन्निति रणरणकितं तादृशं चेतो यस्य । अत
एव पुनः किं कर्तुमिच्छुः । रिरंसुः रन्तुमिच्छुः । कया । विद्युता सौदामिन्या । किल-
क्षणया । आत्मीयया निजसंबन्धिन्या पत्न्या सहचर्या स्त्रिया । 'चिरविलसनास्त्रिभवि-
त्कलत्रः' इति मेघदूते ॥

मदमुदितमृगेन्द्रारब्धरावाः प्रतिश्रु-

न्मुखरितशिखरौघा मेघघोषं द्विपन्तः ।

विमलधरणिभर्तुर्विश्वतीर्थेश्वरत्वा-

भ्युदितहृदवलेपैर्हुंकृतानीव भान्ति ॥ २८ ॥

मदेन क्षीवतया मुदितैः प्रहृष्टमनोभिः मृगेन्द्रैः कण्ठीरवैः आरब्धा उपक्रान्ताः
स्वेच्छया शयनसमये पार्श्वपरावर्तने विहिता रावाः क्ष्वेडितानि सिंहनादाः भान्ति
शोभन्ते । खतन्त्रं निद्रा विरामे कृतत्वात् शोभनं तेषाम् । किंभूताः । प्रतिश्रुति प्रतिशब्दे ।
'प्रतिश्रुतु प्रतिष्वनिः' इति हैम्याम् । मुखरिता वाचालीकृताः शिखराणां शृङ्गाणा-
मोघाः समूहा यैस्ते । पुनः किं कुर्वन्तः । मेघानां प्रवलजलधराणां घोषं धीरगम्भीरग-
जार्जवं प्रति द्विपन्तः स्पर्धमानाः । उपेक्ष्यते—विमलधरणिभर्तुः श्रीशत्रुंजयशैलस्य
तथा विमलनागो राजविशेषस्य वा विश्वेषां समस्तानां जगतां वा तीर्थानां मुक्ति-
स्थानानां मागधप्रसादादीनामीश्वरत्वेनाधिपत्येनाभ्युदिताः प्रादुर्भूता ये हृदवलेपा अहं-
कारास्तैः कृत्वा हुंकृतानीव हुंकारशब्दा इव । चक्रवर्त्यादयः केचिद्विश्वाधिपत्याहुंकृते-
हुंकृतीः कुर्वन्ते ॥

निकटविटपिपत्रिवातवातप्रपाति-

स्मितफिसलयपुष्पाङ्कृततल्पानिवात्र ।

मुखमनिमिपलेखाः संनिपण्णैणनाभी-

सुरभिमणिशिलाङ्गान्साङ्गनाः संश्रयन्ते ॥ २९ ॥

अनिमिपाणां देवानां लेखाः पद्मयः सुखं सातं यथा स्यात्तथा अत्र शशुंजयादौ सं-
निपण्णाः सम्यगुपरि उपविष्टा ये एणाः कस्तूरिकामृगास्तेषां नाभीभिस्तुन्दकूपिकाभिः
सुरभयः कस्तूरिकोत्पत्तिस्थानसंपर्कात्सुगन्धा या मणीनां रत्नमयाः शिलास्तासामङ्गा-
नुत्सङ्गान् संश्रयन्ते । किंभूताः । अनिमिपाः साङ्गनाः स्वस्वयुवतीसखाः । उत्प्रेक्ष्यते—
कृत्तान् रचितान् पुष्पपल्लवादिविच्छित्तिकलितान् तल्पान् पत्त्यङ्गानिव । किंभूतान् ।
निकटयोरुभयोः पार्श्वयोर्विन्टपिनोर्विनिद्रद्वमास्तेषु पत्रिणां विविधविहंगमानां घाताः
प्रकारास्तेषां घाताः उड्डयनोपवेशनगमनागमनसमयविधूतपक्षपवनेः प्रक्षर्पेण पतन्ती-
त्येवंशीलानि । तथा स्मितानि विकसितानि किशलयानि पल्लवाः पुष्पाणि कुमुदानि येषु
तान् । अन्येऽपि तरुणीसहितास्वरुणाः पुष्पपल्लवरचनावित्ते पर्यङ्गे सुखं भजन्ते ॥

क्वचिदपि सरिदम्भो गाहितुं साग्रहेण

द्विरदसमुदयेनोन्मादिनास्मिन्दिदीपे ।

कुलिशशयभयोर्वीनष्टवार्धप्रविष्टा-

खिलशिखरिविभूषामिच्छताछेत्तुम्हे ॥ ३० ॥

अस्मिन् श्रीशशुंजये क्वचिदपि कुत्रापि स्थाने द्विरदसमुदयेन विन्ध्यावत्तत्र कथं-
चिदुत्पन्नेन राजादीनां स्वेच्छया चरणार्थं मुक्तेन वा गजयूथेन दिदीपे । किंभूतेन ।
उन्मादिना मदोदयमत्तीभूतेन । पुनः किंभूतेन । सरितः शशुंजयाप्रमुखचतुर्दशमहान-
दीपु कस्याधिपत्याः अम्भो जलं गाहितुं मध्ये प्रविश्य सलिलकैलिं कर्तुं साग्रहेण
सहटेन निर्वन्धवता । तत्राहमेवमूढे वितर्कयामि । कुलिशं वज्रं शये पाणौ यस्य स
शकस्तस्य भयेन भीतेर्वशेन उर्व्याः पृथिव्याः सकाशाग्रष्टाः पलायिताः सन्तो मार्धां
स्वप्राणतादृगपरस्थानाभावात्तद्वातृसकललोकपालकपुरुषोत्तमनिवासस्थाननीरनिधिमध्ये
प्रणश्य प्रविष्टाः अखिलाः समग्रा ये शिखरिणः शिलास्तेषां विभूषां शोभाभाछेत्तुं दृष्टा-
द्गृहीतुमिच्छता वाञ्छतेव ॥

क्वचिदुदरशयालून्प्रौढगर्भान्महेला

इव दधति धरेन्दोः कंदराः सिंहशावान् ।

अपि वभुरिह नागाः प्रेषिता यत्प्रसक्त्यै

निजगरिमजितेनेवाञ्जनेनात्मशृङ्गाः ॥ ३१ ॥

क्वचिःकुत्रापि प्रदेशे धरेन्दोः शशुंजयशैलराजस्य कंदराः शुद्धाः सिंहशावान् केवलि-
किशोरान्दधति विप्रति । वा इव । यथा धरेन्दोः पृथिवीनिशीथिनीनायस्य महत्या नित-

मिथ्यः उपलक्षणाभिखिला अपि योषितः प्रौढान् प्रगल्भान् संपूर्णनिष्पन्नान् गर्मान्
 श्रूणान् विभ्रति । किंभूतान् । उदरेषु कंदरामध्येषु कुक्षिषु च शयालान् शयनशीलान्
 निद्रामुद्रितलोचनान् स्थायुकांश्च । अपि पुनरिह श्रीशत्रुंजयाचले नागाः गन्धसिन्धुराः
 वभुर्भान्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्य विमलशैलात्मनो गरिम्णा गुरुतया तुङ्गत्वेन जिते-
 नाभिभूतेनाञ्जनेनाञ्जननाम्ना पर्वतेन यस्य पुण्डरीकादेः प्रसर्त्य प्रसत्रीकरणार्थमनुकूली-
 करणाय प्रेषिताः प्रस्थापिता आत्मनोऽञ्जनगिरिसंबन्धिनः शृङ्गाः शिखराणीव ॥

कचन करिणि मग्ने फेलिलोले हृदिन्यां

तदुपरिसरवेणाभ्राम्यत भ्रामरेण ।

क नु गत इह हस्ती(?)स्ताप आस्ते नवान्त-

स्तमनु पुनरयेऽहं पृच्छतातीव सिन्धुम् ॥ ३२ ॥

हृदिन्यां नयां कचन क्वापि स्थानके केल्यां जलक्रीडायां लोले चञ्चले करिणि कुञ्जरे
 कपोलयुगलनिर्गलद्बहलमदजलप्रवलप्रवाहश्यामलीभूतभूयस्तरतरलजले दन्तावले मग्ने
 जलमध्यप्रविष्टे सति तदुपरि गजमननस्थाननीरोपरिष्ठात् सरयेण सशब्देन गुञ्जारव-
 भाजा भ्रामरेण मधुकरनिकरेण । भ्रमराणां समूहो भ्रामरम् । यथा 'बहुलभ्रामरमेवक-
 तामसे' इति वृत्तरत्नाकरवृत्ती काव्यकल्पलतायां च । अभ्राम्यत भ्रान्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—
 सिन्धुं नदीं प्रति इत्यमुना प्रकारेण अतीव पृच्छता प्रश्नं कुर्वता इव । इति किम् । उ
 प्रश्ने । हे सिन्धो, इहास्मिन्प्रदेशे मग्ने हस्ती महानृपः क कुत्र स्थाने गतः प्रविष्टस्तिष्ठति
 वा । पुनरिह त्वज(?)मध्ये स्तापो गाधाम्बु खल्पजलमास्तेन वा अगाधोदकं वर्तते ।
 यद्यत्पथः स्यात्तदाहं तं हस्तिनमतु पृष्ठे अये गच्छामि मदपानार्थमिति शेषः ॥

किमखिलकुलशैलाजेतुकामः खलक्ष्म्या

तरुण इव मृगाक्षीः किं दिशः प्रेक्षितुं वा ।

किमुत निखिललोकालोकनोत्कण्ठचेता

विमलवसुगतीभृत्प्रोन्नतिं संतनोति ॥ ३३ ॥

विमलनामा वसुमतीभृत्पर्वतः प्रकर्षेणोन्नतिमुच्चैस्तरत्वं संतनोति सम्यक्तया वृद्धिं
 विदधाति किमु । उत्प्रेक्ष्यते—खलक्ष्म्या निजवैभवेन कृत्वा अखिलानथावपि कुलशैला-
 न्मन्दरप्रमुखान् गिरीन् जेतुकामः किं परामवितुमिच्छुरिव । वा अथ वा । उत्प्रेक्ष्यते—
 दिशो दशापि हरितः प्रेक्षितुमिव । क इव । तरुण इव । यथा युवा मृगाक्षीः सारङ्गमु-
 न्दरलोचनास्तरुणीः प्रेक्षितुमुन्नतीभवति । उताथ वा । उत्प्रेक्ष्यते—निखिलस्य समप्रस्य
 सचराचरस्य लोकस्य त्रिभुवनस्यापि आलोकने दर्शने उत्कण्ठा औरसुखं विद्यते
 यस्मिन् तादृशं चेतो मानसं यस्यैवंविधं किमुच्चैस्तरः संजातः ॥

उदयदरुणबिम्बेनैकतो नैशनिर्य-

त्तिमिरपरिकरेणाप्यन्यतः पर्वतेन ।

कलितनिलयरत्नः पृष्ठतिष्ठत्तमिस्रो

दिननिधननिकेतापातिलोकोऽनुचके ॥ ३४ ॥

पर्वतेन श्रीशत्रुञ्जयाद्रिणा दिनस्य वासरस्य निधनं नाश एतावता संध्यासमयस्त-
स्मिन्निकेतं निजवाससौधमापतत्यागच्छतीत्येवंशीलो लोको जनो येनानुचके अनुकृतः
स्वसदृशो विहितः । केन कस्मिन् । पूर्वेदिग्बिभागवर्तिपार्श्वप्रदेशे उदयदुद्रच्छदुदयाच-
लचूलिकामलंकुर्वत् अरुणस्य भास्करस्य बिम्बं मण्डलं तेन । अपि पुनः केन । अन्यतः
अपरस्मिन् प्रतीचीदिग्वर्तमानपार्श्वे नैशानां निशासंबन्धिनां निर्यतां स्वद्रोहिध्वान्तारा-
तिभीतेर्निसरतां तिमिराणामन्धकाराणां परिकरेण परिवारेण । प्रकरेणेत्यर्थः । किंभूतो
लोकः । कलितं भूरितमानुच्छेद्यभूच्छायाच्छादितनिखिलपुरस्थपदार्थसार्थप्रकटीकरणप्र-
गुणधृणिगणं स्वहस्ते गृहीतं निलयरत्नं प्रदीपो येन । पुनः किंविशिष्टम् । पृष्ठे स्वनिर्मु-
क्तपथात्प्रदेशे तिष्ठद्वर्तमानं तमिस्रमन्धकारं यस्य ॥

कचिदपि कमलानामात्मनोऽक्षीणभावं

त्रिजगदनिशदानेनाप्ययाच्यत्वमन्यत् ।

किमु विवरिपुरेप प्रावृषेण्याम्बुवाहो

वशदविमलशैलं शीलति स्नाञ्जनौघः ॥ ३५ ॥

अज्ञानानामज्ञानाभिधानातिनीलवर्णवृक्षविशेषाणामोघः समुदयः शत्रुञ्जयशैलं शीलति
सेवते । निकुरम्बेण समुद्रताः सन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एषः अज्ञनपादपवपुः प्रत्यक्ष-
त्ययः प्रावृषेण्याम्बुवाहः किमु वर्षाकालसंबन्धी वारिवाह इव भजते । किं कर्तुमिच्छुः ।
त्रिजगतां त्रयाणामपि भुवनानामनिशं निरन्तरमविच्छेदं दानेन विप्राणनेनापि स्वस्य
कमलानां लक्ष्मीणां जलानां च कचिदपि कुत्रापि स्थाने क्षीणत्वं न सर्वप्राप्यक्षी-
णभावं शाश्वतत्वम् अन्यत्पुनः अयाच्यत्वमनर्धिभावम् । मेघा हि क्षीरसमुद्राद्याचित्वा
जलमादाय वर्षन्ति इति कविप्रमयो लोकवृद्धिश्च । कस्यापि याचनां न पुनर्न ह्ययाच्यत्वं
किमु विवरिपुर्योचितुमिच्छुरिव । कम । वरां कामितं ददातीति । 'वृष्णा लिप्ता वराः
स्पृहा' इति ह्यस्याम् । वशदः समीहितदायकं तारुणं विमलशैलं शीलति । किं वा-
क्षीणलक्ष्मीकस्य याचनीयमेव न भवेत्, तर्हि किमर्थमयाच्यत्वयाचनायुक्तं परं हि-
चिद्रस्तु लक्ष्म्यापि दुःश्राप्य स्यात्, तदाच्यायां केनचिरकृतायां तदपि अविद्यमानतया
पुनोऽप्यानीयाभ्यर्प्यादाय वा दातव्यं भवेत्, अत एव विश्वविश्वपदार्थभरत्वमया-
च्यत्वमिति ॥

असुरसुरनराणां श्रेणिभिः सप्रियाणां

स शिखरिपृतनापाह भूयते निर्विशेषम् ।

भुजगभवनदेवावासविश्वंभराणां

सममखिलविभूपादित्सयेवोत्सुकाभिः ॥ ३६ ॥

स शत्रुञ्जयः शिखरिणां समस्तपर्यतानां पृतनापादिन्द्रः सप्रियाणां साङ्गानामसुराणां दानवानां नागानां वा सुराणां देवानां नराणां मनुष्याणां श्रेणिभिर्धोरणीभिर्निर्गतो विशेषः सेवाविधौ यत्र तथा भूयते अलंकियते । उत्प्रेक्ष्यते—सममेककालं भुजग-भवनं पाताललोकस्तथा देवावासः स्वर्गलोकः तथा विश्वंभरा भूलोकः एतासाम् । त्रिजगतामित्यर्थः । अखिलानां समप्राणां विभूपाणां शोभानां दित्सया दातुमिच्छया उत्सुकाभिरुत्कण्ठिताभिरिव ॥

मरकतशिखराणां पद्मरागोदराणां

. दिशि दिशि जलधारोद्गारिर्निर्यञ्जराणाम् ।

कचिदुपरि नमन्तश्चञ्चलकेलिमन्तो

ध्वनिभिरिह पयोदा जज्ञिरे वृष्टिमन्तः ॥ ३७ ॥

इह शत्रुञ्जये कचिदुप्रापि स्थले मरकतशिखराणामदमगर्भमणिमयशृङ्गाणामुपरि ऊर्ध्वशिखरप्रदेशे नमन्तः मिलित्वागल्य संस्पृशन्तः पयोदा मेघाः ध्वनिभिर्गजारैरेव जज्ञिरे कथमपि ज्ञायन्ते स्म । शिखराणां किंभूतानाम् । पद्मरागाः लक्ष्मीपुष्पाणि रक्तमणयः उदरे गर्भे मल्ये येषाम् । पुनः किंभूतानाम् । दिशि दिशि सर्वास्वपि दिक्षु । 'दिशि दिशि किमिमानि प्रच्यवन्तेऽन्तरिक्षात्' इति चम्पूकथायाम् । जलानां पानी-यानां धाराणां वृष्टीद्यद्विरन्ति सुञ्चन्तीत्येवंशीलं निर्यान्तः शिखरमध्यान्निःसरन्तो जरा निर्झरप्रवाहाः येषु तेषाम् । किंभूताः पयोदाः । चञ्चलाया विद्युतः केलयो विलसनानि विद्यन्ते येषु । 'चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्रः' इति मेघदूतकाव्ये । पुनः किंभूताः । वृष्टिमन्तो निष्पन्नगीरधाराः ॥

कचिदवहदपाचीवीचिमालीव सेतुं

कचिदपि वसुराजीमिभ्यधामेव धत्ते ।

अपि दुरधिगमत्वं ब्रह्मवत्काप्यधत्त

व्यधृत कनकसारलं कापि लङ्केव शैलः ॥ ३८ ॥

शैलः शत्रुञ्जयाचलः कचिद्वचन प्रदेशे अथाच्या दक्षिणस्या दिशो वीचिमाली समुद्र इव सेतुं पचामवहद्वहति स्म । रावणापहतसीताप्रत्यायनार्थं लङ्कागमनावसरे रामेन दक्षि-णार्णवे सेतुर्बद्ध इति धृतिः । 'सेतुर्येन महोदधौ विरचितः कासी दशास्यान्तकः' इति

भोजप्रबन्धे । क्वचित्कुत्र च स्थाने इभ्यधाम व्यवहारिवेदमेव वसूनां मणीनाम् । 'रत्नं वसुमणिः' इति हेम्याम् । स्वर्णानां च । 'स्वर्णं हेमहिरण्यहाटकवसून्वष्टापदं काञ्चनम्' इत्यपि हेम्याम् । राज्ञीं श्रेणीं धत्ते दधाति । अपि पुनः कापि शिखरादिप्रदेशे ब्रह्म-
चन्मोक्ष इव दुःखेनाधिगम्यते इति दुरधिगमं तस्य भावो दुरधिगमत्वं दुरारोहतामधत्त
विभक्तिं स्म । पुनः कापि ऋषभकूटादौ लङ्केव दशकंधरनगरीव कनकसालं काञ्चनप्रा-
कारं व्यधृत धरति स्म ॥

स्फुटकटतटनिर्यद्दानपाथःप्रवाहैः

शिशुशिखरिसमूहान्सिञ्चदञ्चद्वनान्तः ।

कचिदपि करियूथं विन्ध्यधात्रीभृतीव

प्रणयति रतिकेलीं यत्र सत्रा कलत्रैः ॥ ३९ ॥

यत्र शत्रुजये कचिदपि कुत्रचनापि वनगङ्गरप्रदेशे करियूथं गजवृन्दं कलत्रैः स्व-
करिणीभिः सत्रा सार्धं रत्या मनस्तुष्टया रागेण च केलीं विविधक्रीडां मुरतविलासं या
प्रणयति करोति । कस्मिन्निव । विन्ध्यधात्रीभृतीव । यथा स्रोतपतिस्थाने विन्ध्यशैले
गजघटा स्ववशाभिः । 'गजोऽस्य स्त्री धेनुका वशापि च' इति हेम्याम् । खैरं रमते ।
किं कुर्वन् । स्फुटं प्रकटं जननयनगोचरे यथा स्यात्तथा कटतटाभ्यां कपोलस्थलाभ्यां
सकाशान्निर्यद्भिनिःसरद्भिर्दानपाथसां मदोदकानां प्रवाहैर्धाराप्रवहणैः कृत्वा शिशूनां
पालानां नवप्रवृद्धानां शिखरिणां वृक्षाणां समूहान् गणान् सिञ्चत् पानीयं पायन् ।
पुनः किं कुर्वन् । वनान्तर्विपिनमध्ये अथत् चरत् ॥

त्रिदिवसदनभूमृत्सार्वभौमाध्वरोधो-

दुरशिखरसहस्रैः पुण्डरीकावनीभृत् ।

धरणिमिव फणामिश्रकिणां चक्रवर्ती

त्रिदिवमिव दिधीपुर्लक्षकैर्लक्ष्यते स्म ॥ ४० ॥

पुण्डरीकावनीभृद्विमलाचलः त्रिदिवं स्वर्गलोकं दिधीपुः धनुर्मिच्छुरिव लक्षकैर्दर्शयि-
त्तभिरवलोककलोकैर्लक्ष्यते ज्ञायते । कैः । त्रिदिवे स्वर्गे सदनं गृहं येषां ते त्रिदिवसदना
देवास्तेषां भूमृत्सार्वभौमैः । 'स्वःस्वर्गिकाञ्चनतो गिरिः' इति हेम्याम् । सुराचलन्त्यस्य
सार्वभौमसकवर्ती शक्रः । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौमः' इति नैपथे इन्द्राभिधानम् ।
तत्स्वेन्द्रस्याध्वा मार्गो गगनम् । 'बहुविगाढगुरेश्वराध्वा' इति नैपथे च । तस्याध्वनो नमसो
रोधे रुन्धने उटुरैस्तुष्टैः शिखराणां शृङ्गाणां सहस्रैर्भेदस्तरदशशतीभिः प्रमितैः । कृत्वा
इत्यर्थः । क इव । चक्रवर्तीव । यथा चक्रिणां नागानां सार्वभौमः शेषनागः सहस्रफणाभिः
कृत्वा धरणिं भूमं धत्ते । 'धरनिविरहिणि प्लान्तमुद्रे समुद्रे' इति नाटकशास्त्रे धरणि-
शब्दो हस्तोऽप्यस्ति । 'मुदा यस्मोद्गीर्णे सह सहचरीभिर्वनचरैर्मुहुः धृत्वा हेलोद्गतप-
रनिभारं भुजचत्सु' इति वाग्भट्टालंकारेऽपि ॥

विदलितदललीलाश्यामलीभूतभूमी-

रुहनिवहनितम्बालम्बिजाम्बूनदल्लुः ।

प्रसृतक्षरपयस्कः प्रावृषेण्याम्बुवर्धि-

स्फुरदशनिपयोदं योऽनुयातीव कान्त्या ॥ ४१ ॥

यः शत्रुंजयाद्रिः प्रावृषेण्यं वर्षाकालसंवन्धिनं अम्बु पानीयं वर्षतीत्येवंशीलः, तथा स्फुरन्ती विद्योतमाना प्रतिदिशं चमत्कारं कुर्वती वा अशनिर्विद्युद्यत्र तादृशं पयोदं मेघं कान्त्या शोभया कृत्वा अनुयातीव आत्मना अनुकरोतीव । यः किंभूतः । विदलितानां विशेषेण विकाशं प्राप्तानामुन्मिषितम् । 'विकसितं दलितं स्फुटितं स्फुटम्' इति हैम्याम् । दलानां पत्राणां लीलया विलासेन श्यामलीभूतानां कृष्णच्छवीभूतानां भूमीरुद्राणां द्रुमाणां निवहाः समूहा यत्र तादृशं नितम्बालम्बते श्रयतीत्येवंशीलम् । 'मेखलामध्यभागोऽदेर्नितम्बः कटकश्च सः' इति हैम्याम् । जाम्बूनदं काञ्चनमयं सुः शिखरं यस्य । पुनः किलक्षणः । प्रसृतानि दिशि दिशि विस्तारं गतानि ऊढानि वा क्षराणां निक्षराणां पयोसि जलानि यस्मिन् सः । 'सुः प्रस्थं सानु' इति हैम्याम् ॥

क्वचिदपि लसदाभ्रस्फाटिकोत्तुङ्गशृङ्गा-

ङ्गणधरणिचरिण्युः क्षमास्पृशां प्रेक्ष्य लक्षाः ।

इति मतिरुदयासीद्यन्नितम्बस्थितानां

किमिह चरति पङ्क्तिः स्वैरमेया सुराणाम् ॥ ४२ ॥

यस्य शत्रुंजयादेर्नितम्बे मेखलायां स्थितानामुपितानां वा पुंसामिल्यमुना प्रकारेण मतिरुदयासीदाविर्भूता । इति किं वा बुद्धिः । यदेया प्रत्यक्षलक्ष्या सुराणां देवानां पङ्क्तिः धोरणी इह विमलाचले खैरं स्वेच्छया चरति विहरति आभ्यति वा । किं कृत्वा । क्वचिदपि कुत्रापि प्रदेशे विशेषे । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धातुः । लसतां श्लिष्यतामर्थात्परस्परं शिखरापेक्षया आभ्रस्फाटिकानामाकाशस्फटिकरत्नानामिमानि आभ्रस्फाटिकानि । क्वचिद्भयोः पूर्वोत्तरपदयोर्द्विर्भवति । 'आशिमारुतं कर्म सौहार्दम्' इति सारस्वतव्याकरणे, तद्वदप्राप्तुमयत्र वृद्धिः । आकाशस्फटिकमयानि क्रीडया कुतूहलेन वा देवैर्विरचितानि स्वाभाविकानि वा तथा उत्तुङ्गादि गगनादृणालिङ्गीनि शृङ्गाणि शिखराणि तेषामङ्गणान्यजिराणि अधिलक्षा वा तेषां तासां वा धरणी भूमौ चरिण्युः संचरणशीला क्षमास्पृशां यात्रिकमानवानां लक्षाः शतसहस्राणि प्रेक्ष्य दृष्ट्वा द्रगोचरी-कृत्य । आकाशस्फटिकमणीनां चर्मचक्षुरलक्ष्यत्वात्सुराणां चाम्बरचारित्वादेया घटना ॥

मलयगिरिरिवासौ कापि काकोदराली-

कलितमलयसालैर्निर्यदामोदिवातैः ।

गलदमलमदाम्भःपङ्क्तिंसंस्तिक्तवृक्षैः

कचिदपि गजयूथैर्विन्ध्यवधो विभाति ॥ ४३ ॥

असौ शत्रुञ्जयाचलः कापि कुत्रचन प्रदेशे मलयगिरिरिव दक्षिणाचल इव विभाति ।
'अथ मलय आपाडो दक्षिणाचलः' इति मलयादिनामानि हैम्याम् । कैः । काकोदराणां
भुजगानामालीभिः राजीभिः कलितैरामूलचूलं वेष्टितैर्मलयसालैश्चन्दनद्रुमैः । किंभूतैः ।
निर्यान्तः श्रीखण्डवनखण्डेभ्यो निर्गच्छन्तः प्रसरन्तः आमोदाः परिमला विद्यन्ते येषु
तादृशा वाता वायवो येभ्यस्तेः । अपि पुनः क्वचित्कास्मिन्निदपि स्थाने गजयूथैर्मत्तग-
जपुञ्जैः विन्ध्यवज्रलयालकशैल इव विभाति । किंभूतैः गजयूथैः । गलन्तीभिः कपो-
लपालिभ्योऽविरलप्रवाहैः निष्पतन्तीभिः अमलाभिः अनाविलाभिर्मदाम्भसां दानजलानां
पङ्क्तिभिर्घोरणीभिः संस्तिक्ताः सम्यक्प्रकारेण उद्यानपालवत्सकं सिञ्चनं प्रापिता वृक्षा
बालसालाः प्रौढपादपा वा येः ॥

करिकदनकपर्दकोडलीलायमान-

त्रिदिवसदनपाथोनाथपद्माननेव ।

कचन कनकशृङ्गोत्सङ्गरङ्गचरङ्गा-

वलिललितविलासा कापि कुत्योल्लास ॥ ४४ ॥

यत्र शत्रुञ्जये काप्यनिर्दिष्टाभिधाना चतुर्दशसु नदीषु अन्यतमा कापि काचित्कुल्या
कहोलिनी उल्लास शोभते स्म । किंभूता कुल्या । कनकस्य काञ्चनमयस्य शृङ्गस्य शिखर-
स्रोतसङ्गे कोडे रङ्गन्ती प्रचलन्ती तरङ्गाणां कहोलानामावलिः श्रेणिः तथा ललितो
मनोशो विलसो विलसने यस्याः सा । उत्प्रेक्ष्यते—करिणो गङ्गापुरस्य कदनं हननं
यस्मादिति कृत्वा शंकरः । 'गजपुष्पपुरानङ्गकालान्धकमसामुहूत् । हरः', तथा 'निप्रग्नयनं
प्रमथनं कदनं निवर्हणम्' इति हनननामानि । इदं द्वयमपि हैम्याम् । तस्य शिवस्य
कपर्दो जटाजूटः । 'कपर्दस्तु जटाजूट ईश्वरस्य' इत्यपि हैम्याम् । तस्य कोडेऽङ्गे लो-
लायमाना लीलया चलन्ती विलसन्ती वा त्रिदिवः स्वर्गस्तत्र तदेव वा सदनं गृहं येषां
तादृशा देवास्तेषां पायसां पानीयानां नायः स्वामी । 'यादःस्रोतोवानर्दीशः सरस्वान्'
इति हैम्याम् । समुद्रस्तस्य कमलमुखी पत्नी । 'समुद्रदयिताधुन्या' इत्यपि हैम्याम् ।
नदी । एतावता देवनदी गद्गेव स्फुरति स्म ॥

कचन कनकरत्नाचित्यकादीप्रदीप्तिं

दिनकरकरसङ्गाद्वाहमानां विहायः ।

सकलकुलगिरीन्द्रान्यः पराभूय भूत्या

कलयति किमु शैलः स्वेन मूर्तं प्रतापम् ॥ ४५ ॥

यो विमलाद्रिः कचन कापि प्रदेशे कनकानां काञ्चनानां रत्नानां रक्तपीतमणीनां वा
अधिल्लका ऊर्ध्वभूमिस्तस्या दीप्रां दीपनशीलो दीप्तिं कान्तिं कलयति धत्ते । किंभूतां
दीप्तिम् । दिनकरस्य सूर्यस्य करणां किरणानां सङ्गतसंपर्कादाश्लेषाद्विहाय आकाशं
गाहमानानां निर्भरं भरन्तीनाम् । गगनमण्डलं यावत् प्रसृमराणामित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
सकलान् समग्रान् कुलगिरीन्द्रान् भूला आत्मलक्ष्म्या पराभूय जित्वा शीलो विमलशीलो-
अथः स्वेनात्मना मूर्तं तनूमन्तं सकललोकलोचनगोचरं तन्मन्दरमेकैलाशादिवीला-
भिभवोद्भवं प्रतापमिव विभर्ति ॥

बलिनिलयनिकेतैरात्मनः स्थूलमूले-

धरणिधरतया यो भूभृतां सार्वभौमः ।

निखिलजलधिनेमीभारभुग्राङ्गभाजो

दिशति किमु कृपालुर्विश्रमं भोगिभर्तुः ॥ ४६ ॥

भूभृतां समस्तपर्वतानां सार्वभौमश्चक्रवर्ती नगाधिराजाभिधानत्वात् शत्रुंजयाद्रिः
धरणिधरतया भूभृत्त्वेन । उत्प्रेक्ष्यते—भोगिभर्तुः शेषतागस्य विश्रमं प्रयासापनोदं
किमु दिशति ददातीव । कैः । आत्मनः स्थूलमूलैः पुष्टैः पदैः अधः प्रविष्टप्रदेशैः । किं-
भूतैः । बलिनिलये पाताले निकेतो निवासो येषाम् । 'पातालमूलकैलाशः' इत्यभिधानत्वाच्च ।
किंभूतस्य भोगिभर्तुः । निखिला समग्रा या जलधिनेमिः सप्तद्वीपसमुद्रपर्यन्ता पृथिवी
तस्या भारो वीवधस्तेन भुमं बन्धीभूतमङ्गं वपुर्भजतीति तस्य ॥

गगनगतयदप्रस्फारकासारफुल्ल-

त्कुमुदकुवलयान्नाङ्गदृङ्गरिञ्छोलिकाभिः ।

निशि शशिनमवेक्ष्याधावि मुग्धाभिरूर्ध्वं

सुरसरिदलिलीलापुण्डरीकभ्रमेण ॥ ४७ ॥

'भृङ्गाणां भ्रमराणां रिञ्छोलिकाभिर्देशीमापया श्रेणीभिर्निशि रात्रौ शशिनं शशला-
ञ्छनं चन्द्रमवेक्ष्य दृष्ट्वा ऊर्ध्वमुर्चाङ्गनं प्रलधावि चङ्गीनम् । केन । सुराणां देवानां सरि-
न्द्रो गङ्गा तस्या अंलिभिर्मधुपानागतमधुकैर्युक्तं यल्लीलापुण्डरीकं क्रीडाकरणार्हं सिता-
म्भोजं तस्य भ्रमेण आनृत्या । कस्मादधावि । गगने आकाशे गतं प्राप्तं यद्यस्य शत्रुं-
जयस्याग्रमुपरितनशिवरं तस्मिन् स्फारो मनोशः पानीयपूर्णो यः कासारः पञ्चवर्णच-
न्द्रिकाविकाशिसूर्यविकाशिकमलाकरस्तडापस्तत्र फुल्लतां निशाकरकरसंपर्कोद्विकस्वरीभ-
वतां कुमुदानां कैराणां कुवलयानामुत्पलानामङ्गात्कोडात् । किंभूताभिः भृङ्गरिञ्छो-
लिकाभिः । मुग्धाभिः अज्ञानाभिः सदसद्विवेकविकलाभिर्विचाराचतुराभिः सार्धपशुभि-
रिव । यदुक्तम्—'हे मालति म्लायति किं यदेव चुचुम्ब तुम्बी कुसुमं पङ्क्तिः ।
प्राणी चतुर्भिश्चरणैः पशुधेतुः पङ्क्तिरर्धपशुर्न किं स्यात् ॥' इति ॥

विकसितकुसुमालीकर्णिकालीनपीन-

ध्वनदनयनपेयामेयरोलम्बरावः ।

कचन रजतशृङ्गे चम्पकद्रुश्चकासे

कविरिव कृतवेदोद्गारहंसाधिरूढः ॥ ४८ ॥

कचन कुत्रापि शत्रुंजयस्थानकविशेषे रजतशृङ्गे रूप्यशिखरे चम्पकद्रुर्मपुष्पपादपः चकासे दिदीपे । किंभूतश्चम्पकद्रुः । विकसितानां विकासं प्राप्तानां कुसुमानां चम्पकपुष्पाणामालीनां श्रेणीनां कर्णिकासु बीजकोशेषु लीना मकरन्दपानार्थं गच्छेत् प्रविश्य निधलीभूय स्थितास्तथा पीना यथेच्छाहारप्राप्त्या पुष्टास्तथा ध्वनन्तः शब्दायमाना गुञ्जारवोजितास्तथा अनयनपेया कर्णिकासु प्रविष्टत्वेन लोचनाभ्यां पातुं योग्याः । अदृश्या इत्यर्थः । तथा अमेयाः प्रमाणातीता ये रोलम्बास्तेषां रावो गुमगुमायमानध्वनिर्यस्मिन् सः । क इव । कविरिव । यथा धाता चकास्ति । किंभूतः । कृतो निर्मितो वेदानामृक्कसामयजुषामथर्वणानामुद्गार उद्गिरणमुच्चारो येन हंसे सितच्छदे अधिरूढः अध्याधितः राजमरालवृष्टस्यायुक्तः ॥

स्वकशिखरसरःस्थां भृङ्गरङ्गत्कटाक्षां

विदलितदलनेत्रीं रागमन्तर्दधानाम् ।

परममुद्ददिवाद्रिः पद्मिनीं यो विविक्ते

समगमयदभीशुस्वामिना कामिनेव ॥ ४९ ॥

योऽद्रिः शत्रुंजयगिरिः परमः सर्वोत्कृष्टः मुद्ददिव मित्रमिव पद्मिनीं पद्मपरिमलां कामिनीं कमलिनीं च कामिना कामुकेनेव अभीशुस्वामिना ज्योतिःपातिना भावुना समं विविक्ते विजने एकान्ते समगमयत्संगमं कारयति स्म । किंभूतां पद्मिनीम् । स्वकस्य शैलसंनिधिनः शिखरे शृङ्गे निजं वा कूटं तत्र यत्सरः पद्माकरस्तत्र तिष्ठतीति तादृशीम् । 'शिरःस्थाम्' इति पाठे शृङ्गमस्तकं जलार्द्रप्रदेशे स्थायिनीम् । स्थलेऽपि पद्मिन्याः संभवो दृश्यते । यथा नैपथे—'ददर्श दूतः स्थलपद्मिनीं नलः' इति । तथा चम्पूकधायामपि 'उत्फुल्लस्थलपद्माभगवत्परणभूषिता' इति । पुनः किंभूताम् । भृङ्गा भ्रमरा एव मधुकरोः कृत्वा रहन्तः पतिं सूर्यं तिर्यक्त्तपन्तः कटाक्षा अक्षिविकृतितानि यस्याः सा । पुनः किंभूताम् । विदलितानि दलानि पत्राण्येव नेत्रे नयने यस्याः । पुनः किं कुर्वाणाम् । अन्तर्गन्धे मानसे च रागे रक्षिमानमनुरर्ति श्रेष्ठं च दधानां विप्राणाम् ॥

विलिखितगगनाङ्कप्रस्यकण्ठावलग्न-

द्विजपरिवृढविम्बालम्बिनक्षप्रमाला ।

तरलकलितमुक्कामालिकाशालिशोभां

प्रनिरञ्जनि विधत्ते सिद्धभूगृन्मयोः ॥ ५० ॥

विलिखितो निजाप्रेण धृतो गगनस्य नभसः अङ्ग उत्सङ्गो येन तादृशं प्रस्यं सानु
शिखरं तस्य कण्ठोऽधिल्लका तस्य समीपं किञ्चन शिखाधःप्रदेश उपकण्ठस्तत्रावलम्बं
मिलितं चद्विजपरिवृढस्य विम्बं मण्डलमालम्बते आध्रयते इत्येवंशीला नक्षत्राणामु-
पलक्षणाद्ब्रह्मनक्षत्रतारकाणां माला श्रेणी सिद्धानामा मूढतां पर्वतानां पार्थिवानां च
मघोनः पुरंदरस्य प्रतिरजनि निशां निशां प्रति तरलेन नायकेन हारमध्यमणिना क-
लितायाः सहिताया मुक्तामालिकाया हारलतायाः शालिनीं दीपनशीलां शोभां विभूषां
विधत्ते करोति ॥

अविरलमणिशृङ्गैर्नैकनाकिद्रुमैश्च

त्रिदशमिथुनवृन्दैर्जातरूपश्रिया च ।

विविधसुरनिकुञ्जैः सिद्धसौधैर्नृणां यः

श्लथयति सुरशैलप्रेक्षणोत्कण्ठि चेतः ॥ ५१ ॥

यः शत्रुञ्जयादिः नृणां भरतक्षेत्रभूचरनराणां सुरशैलस्य मेरोः प्रेक्षणे विलोकने उ-
त्कठा औत्सुक्यं विद्यते यस्मिन् तादृशं चेतो मनः श्लथयति शिथिलयति मेरुदर्शनोत्कण्ठां
श्लथीकरोति । स्वर्णचलविलोकनहृद्दोलविमुखं मानसं सृजतीत्यर्थः । कैः कृत्वा । अवि-
रलान्यनेकानि मणीनाम् । रत्ननिर्मितानीत्यर्थः । शृङ्गाणि शिखराणि तैः । च पुनः कैः ।
नैकैर्नानाप्रकारैर्लौकिकैः कल्पपारिजातादिपञ्चप्रकारैर्जिनशासनोक्तमहादिदशप्रकारैर्वा ना-
किभिर्देवैः स्वकीडाकृते छायायार्थं वा प्ररोपितैः द्रुमैर्भूतैः कल्पतरुभिर्वा । च पुनः कैः ।
त्रिदशानां चतुर्निर्वायसुराणां मिथुनानां यात्रार्थागतानामभिष्टावृतया वा स्थायुक्कानां
सुगलानां दम्पतीरूपाणां वृन्दैः समूहैः । च पुनर्जातया सम्यक्समुत्पन्नाया रूपस्य सं-
स्थानविशेषस्य स्वर्णस्य वा श्रिया शोभया लक्ष्म्या । च पुनः कैः । विविधा भवनपति-
व्यन्तरवैमानिकाः सुरा येषु तादृशैर्निकुञ्जैः काननैरथ वा विविधा नानाप्रकाराः सुरनि-
कुञ्जा नन्दनवनरूपा देवारामास्तैः । पुनः कैः । सिद्धानां देवविशेषाणां गानरसिकानां
सौधैर्गृहैः सिद्धायतनैश्च ॥

कचन करटियाना मेखलाशालमानाः

कनककटकभानो वारिमुक्केशपाशाः ।

विविधमणिविभूषाः पद्मिनीनालवाहाः

विकचकुसुमनेत्रा विम्बदन्तच्छदाश्च ॥ ५२ ॥

बहलमलयजन्मामोदिता मञ्जुपादा

गुरुतरकुचकूटाः स्फारमुक्तावलीकाः ।

मदपटुपिकवाचश्चम्पकश्रेणिगौरा

सुवतय इव यन्निन्भूमयो विस्फुरन्ति ॥ ५३ ॥

यस्मिन् श्रीशत्रुञ्जये युवतयस्वरूपः श्रिय इव भूमयः पृथिव्यः कचन क्वापि प्रदेशे
 विस्फुरन्ति दीप्यन्ते । भूमयो युवतयश्च किंभूताः । कचन कुत्रापि स्थाने करटिनां
 गलहानजलयजानामिव च यान गमनं स्वेच्छया परिभ्रमणं लीलामन्धरगतिश्च यासु
 यासां वा । पुनः किंभूताः । मेखलया गिरिमध्यभागेन स्वर्णमणिवेधितकाश्या च कृत्वा
 शालमानाः शोभमानाः । पुनः किंभूताः । कनकस्य स्वर्णमयं काञ्चनखनीयुक्तं वा क-
 टकं कमपि मध्यप्रदेशविशेषं हेमवलयं च भजन्तीति । पुनः किंभूताः । वारिसुचा शिख-
 रोपरिसंचरजलदेन कृत्वा मेघवच्च केशपाशः कुन्तलहस्तो यासाम् । पुनः किंभूताः ।
 विविधानामनेकप्रकाराणां मणीनां कर्कतनचन्द्रकान्तादीनां रत्नानां विभूषाः शोभा वि-
 शिष्टा भूषा अलंकारा यासु वा यासाम् । पुनः किंभूताः । पद्मिनीनां कमलानां नालानि
 मृणालान्येव तत्तुल्या वाहा भुजा यासाम् । 'पद्मिनी कमलिन्यां कमले प्रधानस्त्रियां
 च' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूताः । विकचानि विकसितानि कुमुमान्येव कुमुमतुल्यानि
 वा नेत्राणि नयनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । विम्बानि पद्मगोल्हकानि एव तद्गद्गा
 दन्तच्छदा अधरा यासाम् । पुनः किंभूताः । बहलाः सान्द्राः दृढा वा ये मलयजन्मानः
 श्रीखण्डतरवः तेषामामोदाः परिमलाः संजाता आसु । पक्षे सान्द्रवदनविलेपनेन
 सुगन्धीभूताः प्रमोदकलिता वा जाताः । आमोदः परिमलः प्रमोदश्च । पुनः
 किंभूताः । मञ्जवो मनोज्ञाः पादाः पर्यन्तपर्वताः स्त्रीयोगयलक्षणोपेताश्चरणाश्च यासाम् ।
 पुनः किंभूताः । गुरुतराण्यभ्रंलिहानि अत्युन्नतानि पर्वतलक्ष्म्याः कुचरूपाणि स्तना एव
 वा कूटानि शिखराणि यासाम् । पुनः किंभूताः । स्फाराः स्फुरन्तः जनगणैः ध्रुवगैराक-
 ष्ण्यमाना मुक्ता अनेकानगरकोटीकलितपुण्डरीकगणित्रिविडवालिखिलरामशाम्बप्रयुग्म-
 पाण्डवादिका मुक्तात्मानः सिद्धास्तेषामावल्यः धेणयो यासु । मुक्ताशब्देन मुक्तात्मानः
 प्रोच्यन्ते । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—'ता एव निर्द्वैतिस्थानमहं मन्ये मृगेक्षणाः । मुक्ता-
 नामास्पदं येन तासामेव स्नानान्तरम् ॥' इति । 'निर्द्वैतिमोक्षः सुखं च मुक्तानां भौक्ति-
 कानां च' इति तद्विष्णुके । अस्यादेरपि सिद्धक्षेत्राभिधानात् । 'कर्करकर्करेष्वनन्ताः
 सिद्धाः' इति ध्रुवश्च । पक्षे दीप्यमानमौक्तिकमालाकलिताः । पुनः किंभूताः । मदेन
 क्षीबतया मुरखेचरप्रकरप्रकारोऽपि तत्सर्वतुल्यस्तयत्सहकारसरसमञ्जरीपुत्राखादोद्भ-
 टिताकुण्डकण्ठकुहरोदितामन्दानन्दोन्मदतया वा पटवः प्रगल्भा ये पिकाः कोकिला-
 स्तेषां तद्गद्गाचो मधुरपञ्चमालापललितगिरो यासु यासां वा । पुनः किंभूताः । चम्प-
 कानां विकसितकुसुमपुञ्जपिञ्जरीभूतनूतनहेमपुष्पकतरुणां धेणोभिः पद्मिबद्धा गौराः का-
 ञ्चनश्चः । 'गौर तु पीतश्चेतयोः' इत्यनेकार्थः । पीतवर्णाः ॥ युग्मम् ॥

विकचकुसुमपीतस्फीतिमज्जातिजातो-

परिपरिमललुभ्यल्लोलमत्तालिमाला ।

खगपरिवृढपृष्ठाधिष्ठितारिष्टदस्यो-

रूपमितिमिह शैलाखण्डलेऽलं चकार ॥ ५४ ॥

चराः प्रभुं स्वामिनं सेवन्ते । वायुस्त्रिधा वर्ण्यते । शीतो मन्दः सुरभिश्च । तदेव त्रै-
विध्यं दर्शयति—किभूताः पवमानाः । लुलिताः पवनवेगेनान्दोलिता अतिचपलीकृता
या गगनस्य गगनवर्तिनी वा आकाशे प्रवहमाना भूमिगतवत् या गङ्गा सिद्धधुनी देवनदी
तस्याः सीकराणां जलकणानामासारो वेगवती वृष्टिर्विद्यते येषु । इति शीतलत्वम् । पुनः
किभूताः । स्मिता विनिद्रास्तरवो द्रुमा येषु तादृशानि वनानि काननानि तेषां मालाः
श्रेणीः मन्दं शनैः शनैरान्दोलयन्तस्तरलीकुर्वन्तः । इति मन्दत्वम् । पुनः किभूताः ।
विकचानां विकसितानां कुसुमानां विविधजातीयतरुपुष्पाणां तथा पद्मानां कमलानां वा
मोदैः परिमलैः मेदस्त्रिनः पुष्टाः । इति सुरभित्वम् ॥

प्रतिशिखरमुष्मिन्निःसरन्निर्झरौघा

असुरसुरपुरंध्रीकेलिनीरन्ध्रनीराः ।

नभसि निरवलम्बप्रस्खलन्नाकिनद्याः

शतश इव भवन्तो वाःप्रवाहाः स्फुरन्ति ॥ ६० ॥

अमुष्मिन् सिद्धपर्वते प्रतिशिखरं निखिलशिखरेभ्यो निःसरन्तो निर्गच्छन्तो ये
निर्झराणामोघाः संघाताः स्फुरन्ति दीप्यन्ते । विमान्तीत्यर्थः । किभूताः । असुराणां
पातालवातिनां सुराणां स्वर्गगहानां पुरंध्र्यः कामिन्यस्याभिः केलिभिः जलविलासैः
कृत्वा नीरन्ध्रं निर्भरं भूतं नीरं पानीयं येषु ते । उत्प्रेष्यते—निर्गतः अवलम्ब
आश्रयणं यस्मात्तादृशे नभसि आकाशे निराधारत्वेन प्रस्खलन्त्या प्रकर्षेण स्खलित्वा
निष्पतत्या नाकिनद्याः स्वर्गिगङ्गायाः शतशः शतसहस्रसंख्याका भवन्तः वाःप्रवाहाः
पयःपूरा इव ॥

स्फटिकघटनमन्तः पद्मरागप्रगल्भं

मरकतमयशृङ्गं निर्झरै राजमानम् ।

कलितकलबलाकाकालिकीवारिधारं

ध्वनिजितमिव सार्व शीलदञ्च वभासे ॥ ६१ ॥

कचिच्छसिप्रपि गिरेः प्रदेशे मरकतानि अद्मगर्भा नीलमणय एव रूपं यस्य
इन्द्रनीलरत्नघटितं शृङ्ग शिखरं वभासे शुशुभे । किभूतं शृङ्गम् । स्फटिकानां क्षीरतल-
स्फटिकरत्नानां घटना रचना यत्र तत् । पुनः किभूतम् । अन्तर्मध्ये क्वपि स्थाने
पद्मरागा अरुणमणयस्यैः प्रगल्भं पद्मशोभम् । पुनः किभूतम् । निर्झरैः सरप्रौरधा-
राधोरणीमी राजमानम् । उत्प्रेष्यते—ध्वनिना गम्भीरशब्देन जितमभिभूतं सार्व
ऋषमदेवं शीलम् सेवमानमग्रं मेघ इव । 'मेघगम्भीरपोषत्वम्' इति द्रष्टव्यम् । किभू-
तमग्रम् । कञ्जिता भूता कल्य मनोहा कल्याण कलाहो गता । मेघधमये हि समाधानं
गर्भाधानं जायते । अत एव मेघदूतवाक्ये प्रोक्तम्—'गर्भाधानधुनपतिचयात्से भवन्तं

बलाकाः सेविष्यन्ते' इति । तथा वर्षासु बका नीडवृक्षादावेवोपविश्य तिष्ठन्ति, बला-
काश्च तेषां भक्ष्यमानीय ददते । 'बगला पावसवद्वा' इति लोकवृत्तावपि ध्रुयते
प्रसिद्धिः । तस्माद्बलाकापदोपादानम् । तथा आकालिकी विद्युत् । तथा वारिधारा
जलवृष्टयो येन ॥

कचिदपि रुचिचञ्चत्पद्मरागप्रगल्भं

मरकतमणिचङ्कोत्तुङ्गशृङ्गं चकासे ।

विजितमृषभभर्त्रा धीरगम्भीररावै-

स्तप इव तनुतेऽसिंस्तत्तुलाप्त्यै तडित्त्वान् ॥ ६२ ॥

कचिदपि कुत्रापि स्थाने शशुंजयपर्वतोपरिभूमौ मरकतमणीनां महेन्द्रनीलरत्नानां
चङ्गं प्रधानं मरकतमणिकयैर्वा चङ्गं चारु तथोत्तुङ्गमभ्रंलिहं शृङ्गं चकासे दीप्यते
स्म । किंभूतम् । रुचिभिर्निर्यज्ज्योतिःपुञ्जैश्चन्द्रिदांयमानैः पद्मरागैः लक्ष्मीपुष्परत्नैः
प्रगल्भं भ्राजमानम् । उत्प्रेक्ष्यते—मृषभभर्त्रा विमलाचलकमलालंकारहारेण श्रीवृषभ-
देवत्वामिता आदिनायेन धीरैरमहाघुर्धुरैः गम्भीरैर्मन्दैः मध्यमानपाथोनायनिर्घोषानु-
कारिभिः रावैः स्वशब्दैः जितः पराभूतः सन् तडित्त्वान् विद्युद्वलयालंकृतो जलधरस्ते-
षां जैनधीरगम्भीररावाणां तुलायाः सादृश्यस्य आप्त्यै प्राप्त्यै किं तपस्तनुते उपवासादि-
कष्टं करोतीव ॥

चपलशफरनेत्रा बन्धुरावर्तनाभी

मधुपपटलकैश्या मानसावासहासाः ।

कनककमलगौर्यो वीचिमालावलीकाः

स्त्रिय इव रसभाजो भूभृतापो ध्रियन्ते ॥ ६३ ॥

भूभृता शशुंजयादिना स्त्रियो बन्धु इव आपो जलानि ध्रियन्ते । किंभूता आपः
स्त्रियश्च । चपलश्चबलाः शफरा मत्स्या एव तद्वद्वा नेत्राणि नयनानि यासाम् । तथा
बन्धुरो मनोज्ञ आवर्तो दक्षिणावर्तो भ्रमिविशेषः पयसां भ्रमो भ्रमणं यासां तादृश्यो
नाभ्यो मध्यं तुन्दकूपिकाश्च यासां तथा मधुपानां भ्रमराणां पटलानि मण्डलानि एव
तद्वद्वा कैश्य केशानां समूहो यासाम् । पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूताः । मानसा-
वासा हंसास्त एव तद्वद्वा विशदो हासो यासाम् । पुनः किंभूताः । कनकस्य स्वर्णस्य
कमलानि तैस्तद्वद्वा गौर्यैः गौराङ्गयः । पुनः किंभूताः । वीचीनां कल्लोलानां माला श्रेणी
सैव तद्वद्वा वली उदरे मांससंकोचलक्षणा यासाम् । पुनः किंभूताः । रसं जलं शृङ्गा-
रादिकं च भजन्ते इति रसभाजः ॥

कचन जिनगृहान्तर्दक्षमानागुरुभ्यः

प्रसरदमरमार्गप्रस्फुरद्वायुबाह्वम् ।

इहामिन् शत्रुंजयनाति सौम्यगन्धे विनिन्दे विद्वेषानि विनिन्दानि कुमुदानि पु-
ष्पानि यस्मिन् तथा पीतयेन रत्नीजिगरीयमानमथ वा पीतं हारिद्रवर्णं काचिद्वातयः
भेताः काचिच्च पीता अपि स्फुरिती रत्नीजिगत्प्रवर्धमानं यस्मिन् पीतं मातङ्गीनां ज्ञानं शुद्धं
तस्मैपरि परिमते गुरुरितापी सुन्यतां सोभं प्रत्युक्तां शोभानां चञ्चलानां मत्तानां मध-
रन्दपानेनोद्विगतामपीनां भ्रमरानां माला येनी गा कर्त्रा । गगनां परिरुद्धः पक्षिनां
स्वामी नायको गच्छः गर्भकायस्य पृष्ठे ततः पथिषो भागस्यमपिष्ठितस्य स्थिरस्य-
ध्यास्यस्य वा क्षरिणामागुरस्य दम्प्योरिणः कृष्णस्य उपनिविष्टपमानमसंभार
भूयिष्यान् । विष्णोदपमो प्राप्तवतीत्यर्थः ॥

लिखितमुरपथाङ्गमम्भपुत्रप्ररोह-

न्मत्तृणसरसपासप्राप्तवृत्तिं सृजन्तः ।

धुधितमृगतुरङ्गाः खेदयन्ति न नक्तं-

दिनमिदमुपरिष्ठात्संनरचन्द्रसूर्यौ ॥ ५५ ॥

धुधिता नक्तंदिनाविधानितपरिभ्रमणप्रादुर्गवद्गुधाक्षामकुक्षयः मृगधन्वोरसङ्गत-
कुरङ्गसुरदाः सूर्यरमरप्याभाः कर्तारः नक्तंदिनं रात्रौ दद्या वा इदमुपरिष्ठाद्रिमलाच-
सोपरिप्रदेशे संचरन्ती प्रचलन्ती चन्द्रसूर्यौ क्षितिगारद्वरो प्रति कर्मणी खेदयन्ति वि-
षादमापादयन्ति । दुःखीकुर्वन्तीत्यर्थः । किं कुर्वन्तः । विविक्तो निपृष्टः मुरपथस्याका-
शस्य अङ्गः कोटो हृदय येन तारयो यः प्रस्थानो गान्धर्वो पुत्रः तत्र प्ररोहन्त्युद्विग-
न्तस्तथा मध्याधिराणाः सुकुमारास्तथा सरताः सान्द्राः श्वेदलाः मुखादा वा ये घाता-
स्तृणानि तेषां प्रायः कवलर्नसिमाजीविकां प्राणापारं प्रजन्तः कुर्वन्तः ॥

कचन कनकशृङ्गे रक्षिभृङ्गानुपक्षि-

क्षरदमितमरन्दस्पन्दसंदोहसान्द्रा ।

अलभत वयसीत्वं जृम्भमाणा तमाला-

वलिरिह यमुनाया भास्वदङ्गे स्थितायाः ॥ ५६ ॥

इह शत्रुंजयादौ कचन कुप्रचन स्थानके कस्मिन्नपि वा कनकशृङ्गे सुवर्णशिरारे जृ-
म्भमाणा विकसन्ती तमालानां तापिच्छहमाणामावलिः श्रेणी भास्वदङ्गे सूर्योत्सङ्गे स्थि-
तायाः पितुः गवितुरुत्सङ्गे खेलन्त्या यमुनाया यमभगिन्या नद्याः वयसीत्वं सखीभाव-
मलभत प्राप्नोति स्म । किंभूता । रक्षो रक्षणं पर्यटनम् । 'अगिरगिलगि गल्लर्षाः' इत्ययं
धातुः । तथा रक्षणं रक्षो रागः । 'रत्न रागे' इत्यस्य प्रयोगश्च विद्यते । येषां ते रक्षिण-
स्तेषां भृङ्गाणां भ्रमराणामनुपदः सङ्गो विद्यते येषु तारशाः क्षरन्तो निःसरन्तोऽमिता
मानातीता ये मरन्दा मधूनि त एव स्पन्दा रक्षास्तेषां संदोहा राशयस्तेः सान्द्रा
नीरन्त्रा पृष्ठा ॥

मरकतकटकाङ्कस्फाटिकानुचकूटो-

दरविदलितपुष्पप्रस्फुरच्चम्पकद्रुः ।

नरकदमननाभीपुण्डरीकाङ्कनिर्य-

ज्जलजतनुजलीलामालम्बे कदम्बे ॥ ५७ ॥

कदम्बे शत्रुंजयाचले मरकतानामश्मगर्भमणीनां कटकस्य कापि नीलरत्ननिर्मितगिरि-
नितम्बस्याद्रिमध्यभागस्य अङ्कः क्रोडस्तत्र स्फाटिकं स्फटिकमणिसंवन्धि यदनुचं ना-
त्युन्नतं नोत्तुङ्गम् । लघु इत्यर्थः । कूटं शिखरं किचिदुच्चगिरिप्रदेशस्तस्योदरे मध्ये गर्भे वा
विदलितैर्विनिर्द्रीभूतैः पुष्पैः कुमुदैः प्रस्फुरद्दीप्यमानश्चम्पकद्रुर्हंमपुष्पकपादपः कर्ता । नर-
कनाम्नोऽमुरस्य दमनो हन्ता नारायणस्तस्य नाम्न्यां तुन्दकूपिकायां यत्पुण्डरीकं श्वेता-
म्मोजं तस्याङ्गात् हृदयात् । उदरादित्यर्थः । निर्यतो निर्गच्छतो जलजतनुजस्य कमलभुवो
ब्रह्मणो लीलां विलासमालम्बे आश्रयते स्म । इति गर्भितोपमा ॥

रसिककरिविलोत्कर्णतालौघतूर-

ध्वनिमधुकरराजीगुञ्जितोदात्तगीतौ ।

कचिदिह गुरुणेव प्रेरिता मारुतेन

स्त्रिय इव वनवल्लयः पत्रहस्ता अनृत्यन् ॥ ५८ ॥

इह श्रीसिद्धशैले कचित् कुत्रापि प्रदेशे स्त्रियो नृत्यकृतकामिन्यो नर्तक्य इव वनवल्लयः
काननोद्गतलता अनृत्यन् नृत्यन्ति स्म । किंभूताः । मारुतेन वायुना प्रेरिताश्चपलीकृताः ।
उत्प्रेक्ष्यते—गुरुणेव । यथा नाटकाचार्येण सूत्रधारेण प्रेरिताः प्रवर्तितास्ताण्डवकारिकाः
पात्राणि नृत्यन्ति । किंभूतानि । पत्राणि पर्णान्येव पवनचञ्चलत्वात् हस्तकाः पाणिविक्षे-
पा यासां ताः । नृत्यन्ति कस्यां सत्याम् । रसिकाः स्त्रैरं स्ववशाभिर्विनद्धमेषु सल्लकीकाननेषु
क्रीडारसकल्लोलितचेतसो ये करिणो गजेन्द्राः तेषां सशब्दं चञ्चलीभवतामितस्ततः संजाय-
मानानां कर्णतालानां धोत्रपत्राणाम् । ‘उपसि गजयूयकर्णतालैः’ इति रघुवंशे । ओषाः
समुहास्त एव तूराणां वादित्राणां ध्वनयो निर्घोषास्तथा मधुकराणां विकसितकुमुमारवि-
न्दद्वन्दमकरन्दबिन्दुमदोन्मदबन्धुरगन्धसिन्धुरकपोलस्थलगलन्मदोदकपानमेदुरीभूतानां
अमराणां गुञ्जितानि गुञ्जारवा एव उदात्ता मनोज्ञा गीतिगानं तस्यां सत्याम् ॥

ललितगगनगङ्गासीकरासारवन्तः

सिततरुवनमालामन्दमान्दोलयन्तः ।

विकचकुसुमपद्मामोदभेदस्त्रिनो यं

प्रभुमिव पवमानाः सेवकाः शीलयन्ति ॥ ५९ ॥

पवमाना मारुताः यं पुण्डरीकाचलं शीलयन्ति । के इव । सेवका इव । यथा अनु-

सजलजलदबुद्ध्या वीक्ष्य वप्पीहवालाः

कृतपटुचटुवाचो यत्र धावन्ति मुग्धाः ॥ ६४ ॥

यत्र शत्रुंजये कचन कुत्रचन प्रदेशेषु मुग्धा अज्ञाना वप्पीहानां चातकानां बालाः शिशवः अङ्गना वा सजलानां पानीयपूर्णानां जलदानां मेधानां बुद्ध्या धिया भ्रान्त्या वा धावन्ति संमुखं पार्श्वं वा यान्ति । किंभूताः । कृता विहिताः पटवः प्रवणाश्चटवः प्रियप्राया वाचो वाण्यो यैर्याभिर्वा । किं कृत्वा । जिनगृहाणां जैनप्रासादानामन्तर्मध्ये दह्यमाना भगवत्पुत्रो धूपोत्क्षेपणार्थं धूपाधानामौ प्रज्वाल्यमानाः । उत्क्षिप्यमाना इत्यर्थः । ये अगुरवः काकतुण्डास्तेभ्यः प्रसरन्तं विस्तरन्तं तथा अमरमार्गे आकाशे प्रस्फुरन्तमितस्ततो भूत्वा दशदिग्गृहाङ्गणानि व्याप्नुवन्तं वायुबाह्वं धूमं वीक्ष्य दृष्ट्वा ॥

स्वकरनिकरसङ्गश्चोतदिन्दूपलाम्भो-

भरमिदमचलोच्चैरन्नशृङ्गाद्रुहीत्वा ।

स्वयममृतमरीचिर्मैत्र्यतः कैरवाणां

किमु दिशति तमेव प्रक्षिपीयूपदम्मात् ॥ ६५ ॥

अमृतमरीचिश्चन्द्रः कैरवाणां स्वबन्धुकुमुदानां मैत्र्यतः परस्परसंख्यात् प्रक्षीनां पीयूषस्य कान्तिद्वारा अमृतस्य प्रक्षिरूपस्य पीयूषस्य वा दम्मात्कपटात् तमेव चन्द्र-कान्ताम्भोभरमेव स्वयमात्मना दिशति ददातीव । किं कृत्वा । इदमचलस्य अस्य शत्रुंजयोद्देशैः ऊर्ध्वमधिकायां यदन्नानां चन्द्रकान्तकर्केतनादिमणीनां शृङ्गं शिखरं तस्मात्स्वस्य कराः किरणास्तेषां निकरो राशिस्वस्य सङ्गः संपर्कस्तेन क्षोतन्तः क्षरन्तो गलन्तो ये इन्दूपलश्चन्द्रकान्तमणयस्तेषामम्भोभरं जलपटलं गृहीत्वा आदाय ॥

यसिन्धुरोद्वयसनिःसृतसिन्धुरङ्क-

क्रीडन्सुरासुरपुरं प्रियोधराणाम् ।

कस्तूरिकागलयजद्रवसान्द्रपूरा

रेजे यमीसलिलसंवलितेव गङ्गा ॥ ६६ ॥

यसिन् शत्रुंजवादी उरोद्वयसंहृदयप्रमाणं निःसृता निर्घृता सिन्धुर्नदी यस्या यमु-नायाः सलिलैः संवलिता मिश्रितजला गङ्गेव रेजे विभाति स्म । किंभूता सिन्धुः । अङ्गे जलोत्सङ्गे क्रीडन्तीनां जलकैलि कुर्वाणानां सुराणां देवानामसुराणां दानवानां पाता-लवासिनां प्रथमनिकायभवनयतिनिर्जराणां वा पुरं प्रीणां बधूनां पयोधराणां विविध-पत्रलताकलितस्तनकलशानां कस्तूरिकाणां गन्धधूलीनां मलयजन्मनां चन्दनानां द्रवैः जम्बालिनीजलसङ्गात्पङ्कैः सान्द्रं करम्यितं पूरं जलप्रवाहो यस्याः ॥

यत्रोन्मदैः परिणतैर्हरितां करीन्द्रै-

रुत्खातगैरिकमरैर्नमसि अमद्भिः ।

संध्याधियेव गलितावधिवेलमत्र

विश्रान्तिमाप न महानटनाट्यरङ्गः ॥ ६७ ॥

अत्र जगति महानटस्य शंभोर्नाट्यरङ्गः नाटकस्य रङ्गः लेहकीडा गलितो निर्गतोऽवधिः सीमा यत्र तादृग्वेला वारः । काल इत्यर्थः । निरवधिसमयं यावत् । 'शंभोर्मा' वत् सांध्यवेलनटनं भाजि व्रतं वाक्' इति नैपथे । विश्रान्तिं विभ्रममाप लेभे । न नाटक-रङ्गाद्विररामेल्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—संध्याधिया पितृसूत्रमेवेव । कैः कृत्वा । यत्र शत्रुंजये हरितां दिशां करीन्द्रैः गजराजैः । दिग्गजैरित्यर्थः । उत्खातैस्त्रयाघातक्रियायां दत्तमुस-लैरुत्पाद्य क्षिप्तैः गैरिकानां धातूनां भरैः प्रकरैः । किंभूतैः करीन्द्रैः । उन्मदैः क्षीव-तयोद्धतीभूतैः । पुनः किंभूतैः । परिणतैस्तिर्यक्प्रवादिषु प्रदत्तप्रहारैः । भरैः किं कुर्वद्भिः । नभसि आकाशे भ्रमद्भिः पर्यटद्भिः । विस्तरद्भिरित्यर्थः ॥

यस्मिन्ननन्यमणिधोरणिक्लृप्ततुङ्गा

शृङ्गाङ्गणैर्दलितसंतमसप्रचारैः ।

पूषा मयूखमुपितोससहस्रलक्ष्मीः

खद्योतपोत इव किञ्चिदधत्त शोभाम् ॥ ६८ ॥

यस्मिन् शत्रुंजये विमलाचलोपरि वर्तमानः पूषा सूर्यः खद्योतो ज्योतिरिद्वजः 'खज्ज' इति लोकप्रसिद्धः । तस्य पोतो बालकः खद्योत एव शिशुः तद्वर्तिकचिकिमपि स्वल्पमात्रां शोभामधत्त दधाति स्म । किंभूतः । पूषा मुपिता आच्छिद्य गृहीता उल्लाणां किरणानां सहस्रं दशशती तस्य लक्ष्मीः धीर्यस्य । कैः । अनन्याभिरसाधारणाभिः मणीनां नानाविधरत्नानां धोरणीभिः श्रेणीभिः क्लृप्तानि घटितानि तथा तुङ्गान्यभ्रंकपाणि शृङ्गाणि शिखराणि तेषामङ्गणैरजिरैः । सद्गुणीभिरित्यर्थः । किंभूतैः । दलितो व्यापादितः संतमसानामन्धकाराणां प्रचारः प्रसारो यैः ॥

अहोरात्रस्थासूदयदमितभास्वद्भ्रमकरीं

मणीशृङ्गश्रेणीं हततमसमभ्राध्वपथिकीम् ।

विलोक्यैतत्पद्माकरकमलिनीराजिरनिशं

गलन्निद्रामुद्रां कलयति समुद्रोदधकमलाम् ॥ ६९ ॥

एतस्य शत्रुंजयादेः पद्माकराणां कमलमण्डलशालिधरसां कमलिनीनां राजीविनीनां राजिरनिशं निरन्तरं नक्षत्रदिनमपि समुद्रोदधस्य सम्यग्विकाशस्य कमलां लक्ष्मीं कल-यति धत्ते । किंभूतां कमलाम् । गलन्ती निर्यान्ती निद्रासंकोचलक्षणा तन्द्रा तस्या मुद्रा मुद्रणं स्थापनावस्था यस्याः सा ताम् । किं कृत्वा । मणीनामाभ्रंकरप्रभंकरादीनां मणि-ध्यानाम् । देदीप्यमानमणिमयानामित्यर्थः । शृङ्गाणां शिखराणां श्रेणीं धोरणीं विलोक्य दृष्ट्वा । किंभूताम् । अहोरात्रं दिवसे निशायां च निरवधिसमयं यावन्नित्यं स्थासूनां

वसनशीलानां तथा उदयतामभ्युद्गमं भजतां तथा अमितानां प्रमाणरहितानां संख्या-
तीतानां भास्वतां भास्कराणां भ्रमकरीं भ्रान्तिविधायिकाम् । पुनः किंभूताम् । हतानि
ध्वस्तानि गले गृहीत्वा निष्कांशितानि तमांसि ध्वान्तानि यथा ताम् । पुनः किंभूताम् ।
लंब्राणो मेघानामध्वनो मार्गस्य गगनपद्मतेर्वा पथिकीं पान्थीम् । खञ्जकपामित्यर्थः ।
'अत्र व्योमपयोदयोः' इत्यनेकार्थः ॥

यस्मिन्नुद्वहता कनीमिव लतां यूनेव भूमीरुहा
स्वामोदैः स्वजनैरिव स्मितसुमैः पात्रैरिवोद्यन्मधु ।
प्रीत्या भोजयितुं वराशनमिवानेके द्विरेफाः समं
स्त्रीभिर्नागरिका इवोन्नततयामड्यन्तं मन्यामहे ॥ ७० ॥

यस्मिन् शत्रुंजये यूनेव तरुणेनेव भूमीरुहा विनिद्रद्वयेण अथ च भूमीजन्मना व्यव-
हारिणा नागरिकाः पौरजना इव अनेके बहवो द्विरेफा भ्रमरा भृङ्गाः आमन्त्रयन्त आकार्य-
न्त । कथम् । समं सार्धम् । कामिभिः । स्त्रीभिः नागरीभिरिव भ्रमरीभिः सह । कया । उन्नत-
तया महत्त्वेन उच्चैः शिरस्त्वेन महातस्त्वेन अथ महाव्यवहारित्वेन चेत्यत्रायं हेतुः । कैः
कुत्वा आहूयन्ते स्म । स्वामोदैः परिमलैः । कैरिव । स्वजनैरिव स्वगोत्रजातैरिव । भूमीरुहा
किं कुर्वता । उद्वहता उत्प्राचल्येन बहता विभ्रता अद्भुतवृत्ता पण्णामपि ऋतूनां सर्वदा
तत्राद्रीं स्याद्युक्तत्वेन पाणिग्रहणं कुर्वता च । काम् । लतां वनवल्लीम् । कामिव । कनीमिव
कुमारिकामिव । किमर्थमामन्त्रयन्त । भोजयितुं भोजनं कारयितुम् । कया । प्रीत्या ।
स्वोत्सङ्गक्षेहेन स्याद्युक्तत्वेन किं कर्मतापन्नम् । उद्यन्मधु प्रकटीभवन्मकरन्दम् । किमिव ।
वराशनमिव पद्मससरसीकृतप्रधानभोज्याखाद्यलेशचोप्यभोजनमिव । कैः । स्मितैः
विकसितैः कुसुमैः पुष्पैः । कैरिव । पात्रैरिव स्वर्णाद्यभर्त्रैरिव ॥

सिन्धूः सुता इव पिता त्वरमाणभावाः
मोत्कण्ठिताः प्रदधतीः सरसीजनूपाः ।
प्रास्थापयत्प्रति पतिं जलधिं तरङ्गैः
सत्राङ्गरक्षकभटैरिव सिद्धशैलः ॥ ७१ ॥

सिद्धशैलः श्रीशत्रुंजयाचलः सिन्धूयलुर्दशापि महानदीः सर्वर्तुस्थानत्वेन जलधरका-
लबहलीभवज्जलप्राबल्यकलोलितकलोलिनीः जलधिं समुद्रं भर्तारं प्रति प्रास्थापय-
त्येवयति स्म । कथम् । सत्रा सार्धम् । कैः । तरङ्गैः गगनाद्गपालिङ्गनलोलकलोलैः । कैरिव । अथ
या उत्प्रेष्यते—अङ्गरक्षकभटैः शरीरयत्नविधायकवीरैरिव । क इव प्रास्थापयत् ।
पितेव । यथा जनकः स्वसतातः सुताः आत्मपुत्रीः पतिं पानिगृहीतारं प्रति प्रस्थापयति ।
किंभूताः सिन्धूः सुताश्च । त्वरमाणः शीघ्रतरो भावः । भूयते उत्पद्यते कर्मवशातया
भूयो भूयः संसारः अनेनेति माय आत्मा वित्ताभिप्रायश्च याताम् । प्रायो वर्षाकाले

नयस्त्वरितं चलन्ति । स्त्रियोऽपि पतिमिलनार्थं त्वरिता अत्युत्सुकाश्च भवन्ति । पुनः किमूताः । प्रोत्कण्ठिताः प्रकर्षेण उत्कृष्टः कण्ठः उपकण्ठः संनिधानं संजात आसाम् उभौ कण्ठौ पानीयपूर्णौ संजातावासामिति प्रोत्कण्ठिताः कण्ठादूर्ध्वमूढा वा । 'कण्ठो ध्वनौ संनिधाने ग्रीवायां मदनद्रुमे' इत्यनेकार्थः । तथा प्रकर्षेणोत्कण्ठा औत्सुक्यं भर्तृसंगमे जातमासाम् । पुनः किं कुर्वती । सरसीजानि विविधकमलानि तैः कृत्वा भूषा शोभा यासाम् । पक्षे पद्मानामुपलक्षणात्कुसुमानां भूषा हारादिभारणानि यासाम् । अथ वा कमलकुसुमानि हाररूपाणि तथा भूषा विविधभारणानि यासाम् । 'भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्मसत्तात्मकियालीलाविभूतिषु ॥ चेष्टायोन्योर्बुधे जन्तौ शृङ्गारादेश्च कारणे । शब्दवृत्तिहेतौ च' इत्यनेकार्थः ॥

शशाङ्ककरसंगमक्षरदमन्दपाथःप्लवैः

कचिद्विधुमणीमयः कलयति स सालः श्रियम् ।

प्रचण्डतरचण्डरुकिरणतापसंतापितः

प्रतिक्षिपति वामृतैः प्रविदधन्निजेनाप्लवम् ॥ ७२ ॥

कचित्कुत्रापि शत्रुंजये विधुमणीमयश्चन्द्रकान्तरत्नघटितः सालः प्राकारः श्रियं शोभां कलयति धत्ते । कैः । शशाङ्कस्य चन्द्रस्य करार्णां किरणानां संगमेन संपर्केण क्षरतां निःसरताममन्दानां भूयसां पाथसां पानीयानां प्लवैः पूरैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—प्रचण्डतरेण अतिशयेन तीव्रेण चण्डरुचः सूर्यस्य किरणानां ज्योतिषां तापेनोष्मणा संतापितो व्याकुलीकृतः सन् प्रतिक्षिपं रात्रीं रात्रीं प्रति अमृतैर्नरैः कृत्वा निजेनात्मना आप्लवं ज्ञानं प्रविदधत् कुर्वन्निव ॥

लीलायमानान्निजमौलिदेशे केशानिवोच्चैःप्रसरत्पयोदान् ।

धूपायतीवासनिकेतधूपधूमैर्विलासीव स सिद्धशैलः ॥ ७३ ॥

स त्रिजगद्विख्यातः सिद्धशैलः शत्रुंजयाद्रिः निजस्यात्मनो मौलिदेशे शिरःस्थानीय-शिखराप्रभागे लीलायमानान् लीलयाचरतो विभ्रमं भजन्तः क्रीडया आचरतो वा केशानिव कुन्तलानिव मस्तकोपरि शोभां विभ्रतः उर्ध्वैर्धूमैः प्रसरतो विस्तारं प्राप्नुवतः पयोदान् जलधरान् । उत्प्रेक्ष्यते—आसानामर्हतां निकेतेषु गृहेषु प्रासादेष्वित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यमानागुरुवातधूपानां धूमैः कृत्वा धूपायतीव । सुगन्धीकरोतीव । क इव । विलासीव । यथा रुधादिभोगासक्तत्वेन विलासवान् पुमान् कृष्णागुरुप्रमुखधूपधूमैर्निज-केशान्प्रभवति ॥

अर्कांशुसंपर्कपतङ्गकान्ताभितोविनिष्पातिहुताशहेतिभिः ।

मणीविहाराः प्रणयन्ति यस्मिन्पञ्चामिकष्टं कचनापि योगिवत् ॥ ७४ ॥

यस्मिन्विमलाचले कचनापि कुत्रचिदपि प्रदेशे मणीनामन्तःसंदृष्टार्ककान्तमा-

णिक्यानां विहाराः प्रासादाः योगिवत्तापसा इव पञ्चाग्निकष्टं चतसृषु दिक्षु चत्वारः
प्रज्वालितकाष्ठाग्रयः पञ्चमो भास्वांश्चेति पञ्चाग्निसाधनं कृच्छ्रं प्रणयन्ति कुर्वन्ते इति
गमितोत्प्रेक्षा । काभिः कृत्वा । अर्कस्य सूर्यस्यांशुभिः किरणैः समं संपर्कः संयोगो-
ऽस्त्येषां तादृशा ये भास्करमणयस्तेभ्यः अभितथ्यतुर्दिक्षु विशेषेण तिष्ठतनशीलानां
हुताशानामनुच्छिष्टवद्दीनां हेतिभिर्ज्वालाभिः ॥

निर्गत्स्वरप्रसृमरद्युतिवारिपूर-

पूर्णान्तरस्फटिककल्पितकूटकोटीम् ।

जज्ञे किमु प्रतितटं तटिनी विपाशा

प्रेक्ष्येत्यबुध्यत विमुग्धजनेन यस्मिन् ॥ ७५ ॥

यस्मिन् शत्रुंजये विमुग्धजनेनाज्ञानलोकेन इत्यमुना प्रकारेणाबुध्यत ज्ञातम् । विचा-
रितमित्यर्थः । किं कृत्वा । निर्गत्स्वरा निःसरणशीलाः प्रसृमराद्युतयः किरणास्ता एव वारिणां
नीराणां पूराः प्लावाः प्रवाहास्तैः पूर्णं संपूरितं भृतमन्तरं मध्यं यस्यास्तादृशीं स्फटिकैः
श्वेतोपलैः कल्पितां रचितां कूटानां शिखराणां कोटीं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । इति किम् । प्रतितटं
शिखरं शिखरं प्रति विपाशा तटिनी अनुसर्पिणी नदी किमु जज्ञे संजाता । 'उत्सर्पिणी न
खलु तत्र तरङ्गिणी वा त्वन्नेत्रयोरदृष्टं तत्र विपाशि जाता । नीराजनाय नवनीरजरा-
जिरास्तामप्राञ्जसानुरजराजनि राजमाने ॥' इति नैपथे । तत्र द्वीपे विपाद् नदी न प्रसर-
णशीला आविर्भवति किल तत्र जातलात् अन्यत्र द्वीपेषु यथा सरित्प्रसरन्ती दृश्यते
तथा तत्र विपाद् नेति पुराणप्रतिद्धिः । 'तत्र तस्यां विपाशि जाता नवपद्मपङ्क्तिः त्वन्ने-
त्रयोनीराजनायास्ताम् । अदृष्टेत्याश्चर्यं । अत्रास्मिन् राजनि साकल्येनानुरज अनुरक्ता
भव । 'अजेश्व' इत्यनुनादिकलोपः । 'विपाशा तु विपाद् खियाम्' इत्यमरः ।' इति
नैपथवृत्ती ॥

गुहागृहशयानानां खगसारङ्गचक्षुषाम् ।

राज्ञी जागरयन्तीव स्तनितैः स्तनयिब्रवः ॥ ७६ ॥

यत्र पुण्डरीकपर्यन्ते स्तनयित्वो वारिवाहाः स्तनितैर्निजगर्जरवैः । 'जलदस्य तु ।
स्तनितं गर्जितं गर्जिः स्तनितं रजितानि च ॥' इति ह्रस्व्याम् । मेघगर्जाम्बिधानानि
कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—गुहाः शत्रुंजयकंदरा एव गृहा रमणीयत्वान्मणीगणसोद्योतत्वाच्चाल-
यतुस्पास्तेषु शयानानां बहुदेवगृहगमनसंजातपरिधान्तियशालुखगुप्तानां खगसार-
ङ्गचक्षुषां विद्यापरहरिणीनयनानां ये नभसि गच्छन्तीति सगाः गुरास्तेषामपि शृंगेक्षणा-
नाम् । देवीनामित्यर्थः । राज्ञी श्रेणी जागरयन्तीव पुनर्देवयन्दनपूजनार्थं प्रबोधयन्तीव ॥

स्वभक्तमव्यजन्तूनामन्तरङ्गविरोधिनाम् ।

योऽर्जुनुद्रानां सिंदोहं स्पृहयन् हन्तुमात्मना ॥ ७७ ॥

नाराचोपचिता विश्वजैत्रीश्चापलता इव ।

भृङ्गालिसङ्गिनीर्धत्ते पद्मिनीः प्रतिपल्वलम् ॥ ७८ ॥

यः शत्रुंजयाद्रिः प्रतिपल्वलं पद्माकरं पद्माकरं प्रति भृङ्गाणां मधुकराणामालिभिः
थ्रेणीभिः सह सहोऽनुपद्म आसक्तिरस्त्यासां तादृशीः पद्मिनीः कमलिनीः कमलानि वा
धत्ते धारयति । उत्प्रेक्ष्यते—यः शैलः विश्वानां जगतां जैत्रीर्जयनशीलास्तथा नाराचै-
र्लोहमयबाणैः सर्वायसशरैरुपचिताः संधानसहिताः लता धत्ते इव धारयतीव । किं
कुर्वन् । हन्तुं निहन्तुं स्पृहयन् काहन् । केन । आत्मना स्वयमेव स्वभक्तस्वप्रीत्या ।
कम् । संदोहम् । केपाम् । अन्तरङ्गा मध्ये वर्तमाना अष्ट कर्माण्येव अथ वा क्रोधमा-
नमायालोभरागद्वेषाख्या एव विरोधिनः प्रतिपक्षास्तेषाम् । किंभूतानाम् । अर्हन्तुदानां
मर्मव्यक्तानाम् । केपाम् । स्वस्मिन् स्वस्य वा भक्ताः सेवासक्तास्तादृशा ये भव्याः
सिद्धिगमनयोग्या जन्तवः प्राणिनस्तेषाम् ॥

स्वस्मिन्नम्बरचारिणां प्रतिपदं कृत्वैकतानं मनो

विद्याः साधयतां स्वपुण्यमिव यः सिद्धीर्विधत्ते धरः ।

यस्मिन्कापि च योगिनामहरहज्योतिः परं ध्यायतां

हृत्पद्मे परमात्मना प्रकटितं पूष्णेव पूर्वाचले ॥ ७९ ॥

यो धरः शत्रुंजयाद्रिः । 'प्रावापर्वतभूध्रभूधरधराः' इति हैम्याम् । एकतानमेकाग्रं
विद्याध्यानकीनं मनो मानसं कृत्वा विधाय प्रतिपदं स्थाने स्थाने आत्मशिखरकंदरा-
शिलातलोद्यानकुण्डतटभूमिपीठेषु स्वस्मिन्नात्मनि विषये विद्या गोचरीप्रज्ञप्तिप्रमुखा
विद्याधिष्ठायिका देवता मन्त्रान् साधयतामाराधनं कुर्वतामम्बरचारिणां विद्याधराणां
सिद्धीः कार्यनिष्पत्तीर्विधत्ते कुरुते । विद्यादेवतास्तत्प्रत्यक्षीकरोतीत्यर्थः । किमिव ।
स्वपुण्यमिव । यथा निजप्राचीनसुकृतं सिद्धीर्दत्ते । च पुनर्यस्मिन्विमलाचले कापि
प्रदेशे अहरहः प्रतिवासरम् । नित्यमित्यर्थः । परं परममुत्कृष्टं ज्योतिर्ब्रह्म परमेष्ठिलक्षणं
ध्यायतां ध्यानगोचरीकुर्वतां योगिनां मनोवाकाययोगवतामग्राहयोगभाजां वा योगी-
न्द्राणां हृत्पद्मे हृदयकमले परमात्मना ब्रह्मस्वरूपेण प्रकटितं प्रादुर्भूतम् । योगिनो हि
ध्यानं कुर्वाणा हृदयकमलकर्णिकायां परमात्मस्वरूपमालोक्य ध्यानाद्विरमन्तीति श्रुतिः ।
'योगात्स चान्तः परमात्मसंज्ञं दृष्ट्वा परं ज्योतिरुपारराम' इति कुमारसंभवे । केनेव ।
पूष्णेव । यथा पूर्वाचले सहस्ररश्मिना प्रकटीभूयते ॥

तावल्लीलाविलासं कलयति मलयो विन्ध्यशैलोऽपि ताव-

द्धत्ते मत्तेभगवँ तुहिनधरणिभृत्तावदेवाभिरामः ।

तावन्मेरुर्महत्त्वं वहति हरगिरिर्गाहते तावदामां

यावत्तीर्थाधिराजो न नयनपुटैः पीयते पर्वतेन्द्रः ॥ ८० ॥

मलयो दक्षिणाचलः गोशीर्षचन्दनोत्पत्तिस्थानं मलयगिरिस्तावत्प्रमाणमस्येति सम-
 यप्रमाणं लीलया स्वरसेन स्थानवैशिष्ट्येन वा विलासं विभ्रमं कलयति विभर्ति । अपि
 पुनर्विन्ध्यशैली जलबालकाचलः मत्तेभानां मदोदयोद्धतानां मतह्रजेन्द्राणां गवैमहंकारं
 धत्ते धारयति । विन्ध्याद्रौ हि भद्रमन्दमृगमिश्रजातयो गजा उत्पद्यन्ते तदभिमानः ।
 पुनस्तु हिमधरणिभृत् हिमाचलस्तावदेवाभिरामः कस्तूरिकामृगौपधीप्रस्थचमरगोप्रमुखै-
 र्मनोज्ञः । तथा मेरुः सुपर्वपर्वतः तावन्महत्त्वं महिमानं गरिमाणं वहति । पुनर्ह-
 रंगिरिः कैलाशस्तावन्तं कालमात्रं शोभां गाहते आलम्बते यावत् यावता समयेन स
 त्रिभुवनप्रसिद्धः पर्वतेन्द्रः शत्रुञ्जयशैलाखण्डलः नयनपुटैः नेत्रपत्रामत्रैर्न पीयते सादरं
 खटशा नावलोक्यते । किंभूतः । तीर्थानां पुण्यस्थानानां मोक्षगमनक्षेत्राणां वा अधिरा-
 जश्चक्रवर्ती तीर्थाधिराजः पर्वतेन्द्रः । 'श्रियः पदम्' इति शत्रुञ्जयमाहात्म्योक्ताभि-
 धानत्वात् ॥

विविधकमलाकेलीगेहं क्षमाक्षणदापते-

गृहमिव महीकान्तारत्नावतंसमिवोन्नतम् ।

सफलमखिलं कर्तुं काङ्क्षन्नुर्गिरियात्रया

॥ त्रतिवसुमतीशक्रः शत्रुञ्जयं खटशा पपौ ॥ ८१ ॥

: त्रतिनां संयमिनां मध्ये वसुमतीशक्रो राजा । 'राजा राट् पृथिवीशक्रः' इति द्वैत्याम् ।
 हीरविजयसूरीश्वरः शत्रुञ्जयं विमलाचलं खटशा निजनयनेन पपौ सादरमवलोकयति
 स्म । प्राक् सर्गस्य तृतीये 'सिद्धिशैलं ददर्श' इत्युक्तमास्ते तत्र तु दूरत्वेन दृष्ट्वात्रावलोक-
 नम् । इदानीं तु शनैः शनैः संनिधानागमनेन सम्यगवेक्षणत्वेन शिखरादिस्थानविशेष-
 विभूषितं पुण्डरीकपर्वतं खलोचनाभ्यां सादरं दृष्टवानिति विशेषः । किं कर्तुमिच्छन् ।
 शत्रुञ्जयशैलारोहणप्रासादप्रतिमादर्शनसर्वतः स्पर्शनादिभिरखिलमशेषमपि अनुजन्म
 स्वावतारं सफलं फलेप्रहिं कृतार्थं फलकलितं कर्तुं विधातुं काङ्क्षन् वाञ्छन् । किंभूतं
 शत्रुञ्जयम् । विविधानां कमलानां केलीगेहं क्रीडासदनम् । 'केलीभिर्दृष्टरं कृशोदरि' इति
 नैपथे । किमिव । गृहमिव । यथा क्षमाक्षणदापतेर्वसुधासुधाकरस्य आसमुद्रान्तर्भूमी-
 भर्तुर्भवनं भाण्डागारगेहमन्यद्वा सौधं विविधध्रीणां स्थानं भवेत् । शत्रुञ्जयमुत्प्रेक्षते—
 महीकान्ताया भूमीभामिन्या रत्नावतंसं मणिमयशेखरमिव । किंभूतं तुहम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाक्षीक्रमसेपिदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते

वृत्ते पद्यदशोऽत्र हीरचरिते सगौ बभूवानसौ ॥ ८२ ॥

आनन्दतः सकलतीर्थाधिराजस्मरणवर्णनोद्भूतप्रमोदादेवविमलेन निर्मिते विर-

चित्ते हीरस्य हीरविजयसूरेश्वरितं यत्पावारादिना सिद्धिगमनादिकं चरित्रं यत्र तादृशे
वृत्ते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ पूर्वोक्तलक्षणः पञ्चदशः पञ्चदशानां संख्यापूरणः
अत्र हीरचरित्रे सर्गोऽधिकारविशेषः बभूवान् संजातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौ-
भाग्यमहाकाव्यवृत्तौ गुर्जरदेशात्प्रस्थानशत्रुंजयसमीपागमनतद्दर्शनतद्द-
र्शनो नाम पञ्चदशः सर्गः ।

षोडशः सर्गः ।

समीपमुपजग्मिवानथ गिरीशितुः श्रीगुरुः

प्रभावमतिशायिनं त्रिभुवने समाकर्णयन् ।

सुरद्रुमसमुल्लसत्कनककान्तकायद्युति-

र्लघूकृततनुः समीक्षितुमिवोत्सुकः स्वर्गिरिः ॥ १ ॥

अथ दर्शनसम्यगवलोकनानन्तरं श्रीगुरुः हीरविजयसूरिर्गिरीशितुः शत्रुंजयशैलश-
क्रस्य समीपं पार्श्वमुपजग्मिवान् समाजगाम । सप्तम्यर्थे द्वितीया । उत्प्रेक्ष्यते—समी-
क्षितुं सम्यक्तया विलोकयितुमुत्सुक उत्कण्ठितः स्वर्गिरिर्मेरुरिव समीपे समेतः । किं
कुर्वन् । त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि अतिशायिनमत्यभ्यधिकं प्रभावमयाद्विमलाद्रेर्मोहात्म्यं
समाकर्णयन् सम्यगेकाग्रमनसा शृण्वन् । महिमानं ध्रुत्वा तं द्रष्टुमागत इत्यर्थः । किंभूतः
श्रीगुरुः स्वर्गिरिश्च । सुरद्रुमाः पश्चापि कल्पवृक्षाः तद्वद्वाततया निरुपमरूपवत्तया च तैश्च
समुल्लसन्दीप्यमानः । तथा कनकं सुवर्णं तद्वद्वा तेन च कान्ता मनोज्ञा कायस्य शरीरस्य
द्युतिर्यस्य । पश्चात्कर्मधारयः । किंभूतः स्वर्गिरिः । लघूकृता खल्पा विहिता तनुः शरीरं येन ॥

तदद्रितलहट्टिकाप्रथितपादलिप्ताभिर्घं

पपौ पुरमपश्रमः श्रमणशर्वरीवल्लभः ।

• उपेतमिह पूर्ववत्पुनरुपान्तमानन्दयु-

क्पुरं प्रथमहार्दतः किमतिदूरभावं त्यजन् ॥ २ ॥

श्रमणशर्वरीवल्लभः तस्या शत्रुंजयनाम्नोऽद्रेः पर्वतस्य तलहट्टिका परिसरभूमिः 'तल-
हटी' इति प्रसिद्धा तस्यां प्रथितं भुवि विख्यातं तथा पादलिप्तमित्यभिधा नाम
यस्य तादृश पुरं नगरं 'पालीताणु' इति लोके प्रसिद्धं पपौ सादरमवलोकितवान् ।
मार्गप्रान्तस्य नगरस्य प्रमोदरुदित्यादरपूर्वकप्रेक्षणम् । अत एव सूरिः किंभूतः । अप-
गतः श्रमो मार्गप्रयासखेदो यस्य सोऽपश्रमः । उत्प्रेक्ष्यते—इह तलहट्टिकायां पूर्वव-
त्प्रथममिव पुनर्यापुष्टौ द्वितीयवारम् । पूर्वं भरतचकिणा शत्रुंजयदर्शनादानन्दसमुत्पादा-
त्तलहट्टिकायां वासितमासीत्, बहुकालातिक्रमवशात्कालानुभावेन च गिरिपटनासदतिदृ-
शीभूतम् । अत एव प्रथमहार्दतः पूर्वक्षेहादुपान्ते शत्रुंजयसमीपे उपेतमागतमानन्देन

युनक्तीत्यानन्दयुक् तादृशं पुरम् । आनन्दपुरमित्यर्थः । तदायातमिव । किं कुर्वत् ।
अतिदूरभावमतिशयेनात्यन्तं विप्रकृष्टतां त्यजन् मुञ्चन् ॥

नभोगमनभेषजव्रजविधेरनुग्राहिणा

गुरोरभिधया पुरं गृहमिव त्रिलोकीश्रियाम् ।

सुवर्णरससिद्धिमान्विविधसिद्धविद्यान्वितः

स्म वासयति संनिधौ नगवरस्य नागार्जुनः ॥ ३ ॥

नागार्जुनो नाम योगीन्द्रः पादलिप्तसूरैरभिधया नाम्ना नगेषु सर्वपर्वतेषु वरः सिद्धिदायकत्वात्प्रधानः शत्रुञ्जयशैलेन्द्रस्य संनिधौ समीपे पुरं पादलिप्तनगरं वासयति स्म निवेशितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोकीश्रियां त्रैलोक्ययावद्भूमीणां गृहं निवाससौधमिव । गुरोः किंभूतस्य । नभसि आकाशे गम्यते पादलेपप्रभाद्वंभ्रम्यते अनेनेति नभोगमनं भेषजानां सप्रभावाणां सौपधानां व्रजः अष्टोत्तरशतसंख्यः समूहास्तस्य विधेः प्रकारस्यानुगृह्णाति स्वभक्तीभवनात्प्रसादं करोतीत्येवंशीलस्य । किंभूतो नागार्जुनः । सुवर्णस्य सार्धषोडशवर्णिकाभाजो हेमः कोटीवेधीति नाम्नो रसस्य जलरूपस्य सर्वधातुभेत्तुः सिद्धिर्निष्पादनं विद्यते अस्येति सुवर्णरससिद्धिमान् । नवीनं सुवर्णरसं स्वयं निष्पादयतीत्यर्थः । पुनः किंविशिष्टः । विविधा नानाप्रकाराः सिद्धाः परिपाकं प्राप्ताः कार्यकारिणः । अथ वा प्रत्यक्षीभूततदधिष्ठायकदेवतास्तादृशो विद्या आम्नायमन्त्रास्ताभिरन्वितः । नागार्जुनयोगी थायकीभूय श्रीपादलिप्तसूरीशितुः सकाशात् गगनगमनदायकभेषजाम्रायमप्रहीदिति श्रूयते ॥

यदीयविभवैर्जगन्नयपुरीपराभावुकैः

पुरी त्रिदिवसन्ननां परिभवं भरालम्बिता ।

उपास्तिमतनोन्निजाश्रयजुषच्चिलोकीष्टजः

सरोजवसतेरिवाकलयितुं स्वयं तत्तुलाम् ॥ ४ ॥

त्रिदिवसन्ननां देवानां पुरी नगरी अमरावती नाग्री निजमात्मैवाश्रयं स्थानं जुपते भजते स्वस्वाश्रये स्थानं सेवते वा तादृशस्य सरोजवसतेः । 'ताम्यंस्त्वा मरसान्तरालवसतिर्देवः स्वयंभूरभूत' इति सण्डप्रसक्तौ । तथा 'नाभिपद्मात्मभूतिः' इति ह्यम्याम् । प्रद्वणः । उत्प्रेक्ष्यते—उपास्ति सेवामतनोषकारेण । किंभूतस्य सरोजवसतेः । त्रिलोकीष्टजः जगतां प्रयीं यजति करोतीति । किं कर्तुम् । स्वयमात्मना तस्य पादलिप्तपुरस्य तुलां साम्यमाकलयितुं प्राप्तुम् । किंभूता अमरावती । जगतां पातालभूमिगर्गाणां प्रयस्य । त्रिभुवनरक्षेयार्थः । पुरीणां गमप्रगुरागुरनरनगरीणां पराभावुकैरभिभवनसौतेर्यदीयैः पादलिप्तपुरसंघनिधिभिर्भिर्भवः शोभायितव्यमंसादाधिययापरिभयमभिभूति सम्मिता प्रापिता ॥

सुरादिपरिवारिता किममरावती स्वर्गतः

क्षितौ किमुपजग्मुपी विमलशैलयात्राकृते ।

द्विजिह्वनिचिताश्रयं किमु विहाय गेहं बले-

रुतागतमिह श्रिया स्फुरति पादलिप्तं पुरम् ॥ ५ ॥

इह शत्रुंजयशैलतलहट्टिकायां पादलिप्तं पादलीताणाभिधानं पुरं श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा स्फुरति दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—विमलशैलस्य पुण्डरीकाद्रेर्यात्राकृते स्पर्शन-
देवदर्शनपूजनायार्थं स्वर्गतो देवलोकाक्षितौ पृथिव्यामर्थाद्विमलाचलसंनिधौ सम्यक्प्रका-
रेण महर्ध्या उपजग्मुपी समागता किममरावती इन्द्रनगरीव । किंभूता । सुरा देवाः ।
आदिशब्दादेव्यः इन्द्राण्यः मन्दिराणि कोट्वाप्यः वनानि सरांसि पुरीपरिकरादि सर्वमपि
संगृह्यते । सुरादिभिः परिवारः संजातोऽस्या इति परिवारिता परिच्छदर्कलता । उताथ
वा इह गिरेरुपान्ते आगतं संप्राप्तं बलेर्गेहमिव नागलोक इव । किं कृत्वा । द्विजिह्वैः
भुजंगैः पिशुनैर्वा निचितं व्याप्तमाश्रयं स्वस्थानं विहाय त्यक्त्वा । यदुक्तम्—‘द्विजिह्वं
दशभिर्हस्तैः शतहस्तैर्हयं त्यजेत् । गजं हस्तसहस्रेण देशत्यागेन दुर्जनम् ॥’ इति ॥

भवाहितभिदोदयत्परमसातमाशंसतां

पुरी निजनिवासिनाममुमतां समूहानसौ ।

महोदयमहापुरं विमलशैलमूलाध्वना

निनीपुरमुना किमु स्थितवती समेत्यान्तिके ॥ ६ ॥

असौ पादलिप्ताभिधाना नगरी अन्तिके शत्रुंजयाद्रिसमीपे समेत्यागत्य स्थितवती
उवास स्थितिं कृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—निजनिवासिनां स्वस्यां नितरां सातेन वसनशी-
लानाम् । ‘निजनिपेविनाम्’ इति पाठे तु निजमात्मानं नितरामतिशयेन सेवन्ते इत्येवंशी-
लानाममुमतां प्राणिनां समूहान् गणान् अमुना प्रत्यक्षलक्ष्येण विमलशैलरूपो यो मूलः
अध्वरोऽध्वा मार्गस्तेन कृत्वा महोदयो मोक्षः अथ वा महानतिशायी उदयः मानस-
भीहितं सर्वसंपत्प्राप्तियंस्मिन् तादृशं महापुरमनन्तमुखविधायकत्वात्सर्वनगराभ्यधिक-
पत्तनं किमु निनीपुरं नैतुमिच्छुरिव । अमुमतां किं कुर्वताम् । भवः संसारः स एवाहितः
शत्रुर्न विद्यते हितं शुभोदको यस्मात्सोऽहितः केवलानिष्टतरायतिफलप्रदस्तस्य मिदा
व्यापादनं तया कृत्वा उदयत्प्रकटीभवात्परममुत्कृष्टं सात शर्म आशंसतां काङ्क्षताम् ॥

विजित्य निजवैभवैः सुरनरोरगस्वामिनां

स्फुरत्पुरपरम्परा जगति पादलिप्तं वरम् ।

परश्शतजिनेश्वराश्रयशिखाङ्गणालिङ्गिनी-

द्विपद्विजयबोधिकां व्यधृत वैजयन्तीरिव ॥ ७ ॥

पादलिप्तं पुरं नाम नगरं द्विपतां ध्रिया कृत्वा स्वप्रतिमल्लानां विजयस्य पराभवस्य
बोधिकां कथयित्रीम् । 'निजत्रिनेत्रावतत्त्वबोधिकाम्' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—वैज-
यन्तीर्महापताका व्यधृत धारयति स्मेव । किंभूता वैजयन्तीः । परश्शताः शतसहस्रसं-
ख्याकाः ये जिनेश्वराणां तीर्थकराणामाश्रया गेहाः । प्रासादा इत्यर्थः । तेषां शिखाङ्ग-
णानि शृङ्गाजिराणि आलिङ्गन्त्याश्चिष्यन्तीत्येवंशीलाः । किं कृत्वा व्यधृत । जगति
त्रिलोक्येऽपि सुरा देवाः नरा मानवा उरगा असुरनागास्तेषां स्वामिनां नायकानां
सुरेन्द्रनरेन्द्रनागेन्द्राणां स्फुरतां लक्ष्म्या दीप्यमानानां पुराणां नगराणां परम्पराः श्रेणी-
निजवैभवैः स्वक्रीयसमृद्धिशोभातिशयैर्विजित्य परिभूय ॥

नृशंसनिकपात्मजव्रजनिवासतो विभ्यती

पयःप्रकटसंकटाज्जलधिजाच्च निर्वेदभाक् ।

अपास्य पदमात्मनः किमियमत्र लङ्कागता

पुरी पुरजनोत्सवैरलमकारि सूरीन्दुना ॥ ८ ॥

सूरीन्दुना हीरविजयसूरिचन्द्रेण पुरजनानां नगरलोकानामुत्सवैर्महामहैर्जायमानैः
सद्भिः पुरी पादलिप्तनात्री नगरी अलमकारि भूष्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र शत्रुंजय-
समीपे तलहट्टिकाप्रदेशे आगता समागता लङ्का दशकंधरनगरीव । किं कृत्वा । आत्मनः
स्वस्या पदं जलधिमध्यगतं स्थानमपास्य त्यक्त्वा । किंभूता । नृशंसानां निर्दयानां नि-
कपात्मजानां राक्षसानाम् । 'कीनाशरक्षोनिकपात्मजाश्च' इति हैम्याम् । व्रजानां कुलक-
ल्पानां निवासतोऽनिशं स्वसां निवसनं ततो विभ्यती भीतिं प्राप्नुवती । च पुनः किंभू-
ता । निर्वेदभाक् खेदोपगता । कस्मात् । जलधिजात्समुद्रोत्पन्नात् । परिखास्थाने परितः
पयोधिमध्ये लङ्का तादृजलमध्यस्थितिलक्षणात्पयसां पानीयानां प्रकटादुल्लवणात्संक-
टाक्लेशात् । 'स्थानं त्रिकूटः परिखा समुद्रो रक्षांसि योधा धनदाश्च वित्तम् । संजी-
विनी यस्य मुखे च विद्या स रावणो देववशाद्विनष्टः ॥' इत्युक्तेः ॥ इति पादलिप्तपुरम् ॥

अशेषविषयान्तराद्यतिकरेऽत्र संघाधिपाः

समं मनुजराजिभिर्जयिमहीमहेन्द्रा इव ।

भगीरथगिरीश्वरं प्रति शताङ्गमातङ्गयु-

क्तुरङ्गशिविकामुखप्रमुखयानभाजोऽव्रजन् ॥ ९ ॥

अत्र व्यतिकरे पादलिप्तपुरे सूरिसमागमनप्रस्तावे अशेषविषयान्तराद्यसमस्तजनपद-
मध्यात्संघाधिपाः संघपतयः मनुजानां मनुष्याणां राजिभिः धेनिभिः समं भगीरथ-
गिरीश्वरं यिमत्यचलेन्द्रं प्रति अव्रजन् प्रतिष्ठन्ते स्म । 'बाहुवलिर्महर्देवो भगीरथः सह-
स्रपत्रशतपत्रः' इति शत्रुंजयकल्पे । के इव । जयिनो विजयकरणशीला महीमहेन्द्रा
महामण्डलीकमहीपात्र इव । सेऽपि मानवमण्डलीभिः प्रतिष्ठन्ते । अर्षात् रिसिवजयाय ।
किंभूताः संघाधिपाः नृपाश्च । शताङ्गा रया मातङ्गा दक्षिणः तैशुभ्रन्ति युक्ता भवन्ति ।

तत्सहिता इत्यर्थः । तुरङ्गा अश्वास्तथा शिविका याप्ययानानि 'पालखी' इति प्रसिद्धाः
मुखानि येषु तादृशानि प्रमुखानि प्रकृष्टानि यानानि वाहनानि भजन्ते संश्रयन्ते इति ॥

अगाधभवचारिधेरभिलषद्भिरेतुं बहिः

समुद्धरणधुर्यतां प्रदधदन्तरीपं किमु ।

ब्रजद्भिर्हि यात्रिकैः प्रति सहस्रपन्नाचलं

तदा विदधिरेऽखिला अपि निजावशेषा दिशः ॥ १० ॥

तदा हीरविजयसूरियात्रासमये इह जगति सहस्रपन्नाचलं शत्रुंजयशैलोच्चयं प्रति
ब्रजद्भिः प्रतिष्ठमानैर्यात्रिकैर्यात्राकारकैर्लोकैरखिलाः समस्ता अपि दिशः हरितः निज
आत्मा एव अवशेषोऽवशिष्टो यासां तादृशो विदधिरे विहिताः । दिशः केवलं स्वयमेव
स्थिताः, जनास्तु सर्वेऽपि प्रस्थिता इत्यर्थः । यात्रिकैः किं कुर्वद्भिः । अगाधोऽलब्ध-
मध्यपूर्वपरपारो यो भवः संसारः स एव वारिधिः समुद्रस्तस्माद्बहिः पारे मोक्षलक्षणे
वाङ्मयप्रदेशे एतुमागन्तुमभिलषद्भिर्ब्रजद्भिः । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—समुद्धरणे भवसमुद्र-
मध्ये मज्जता जन्तूनां सम्म्यगुद्धारकरणे धुर्यतां प्रकृष्टधीरेयतां प्रदधत् प्रकर्षेण धार-
यत् । अत एवान्तरीपं किमु अन्तर्जले तदमिव ॥

महोदयविधायिना विमलभूमृताहूतव-

त्स कोऽप्यजनि नो जनोऽगमि न येन यात्राकृते ।

न काचिदचलाभवत्पथि च या न तद्यात्रिकै-

रनीयत पवित्रतां त्रिपथगाप्रवाहैरिव ॥ ११ ॥

स कोऽपि तत्तदुत्तमजातिजनितः कश्चिदनिर्दिष्टनामा जनो लोको नाजनि नो संजा-
तः । स कः । येन जनेन यात्राकृते शत्रुंजययात्रार्थं नागमि नागतम् । किंवत् । विमल-
भूमृता शत्रुंजयशैलेनाहूतवदाकारितेनेव । 'निहोत्रो' इति लोकप्रसिद्धया । यथा क-
श्चित्संमानपूर्वकमाकारित आगच्छति । किंभूतेन विमलाद्रिणा । महोदयो मोक्षः महान्
त्रिभुवनजनतानिवेद्यलक्षणेऽभ्युदयस्तं विदधाति करोतीत्येवंशीलेन च पुनः सा का-
चिदचला पृथिवी नाभवन्न बभूव । याचला पथि मार्गे तद्यात्रिकैः शत्रुंजययात्राकारकैः
पवित्रतां पावनीभावं नानीयत न प्रापिता । कैरिव । त्रिपथगाप्रवाहैरिव । यथा गङ्गाया
ओषैः सहस्रसंख्याभिर्वेणिभिः पयःपूरैः पवित्रतां नीयते प्राप्यते ॥

शिवश्रिय इवावनीवलयशालिलीलाचलं

जनैः प्रचलितैः समं परिजनेन शत्रुंजयम् ।

स्ववर्तिविविधासुमत्प्रकरकीलनाविश्रमा-

दधुः सुखमिहाखिला अपि दिशां प्रदेशास्तदा ॥ १२ ॥

तदा तस्मिन् संघप्रस्थानावसरे इह जगति अखिलाः समस्ता अपि दिशां हरितां प्रदेशाः भूमिभागाः सुखं शर्मातिशयं दधुर्धृतवन्तः । कुतः । स्वस्मिन्नात्मनि विषये वर्तन्ते तिष्ठन्तीत्येवंशीलास्तथाविधा अनेकजातीया ये अमुमन्तः प्राणिनः जनाः सखजनगजवाजिकरभमहिपवृषभप्रमुखास्तेषां प्रकराः समुदायास्तीः कृत्वा कीलनास्ताडनाः पीडाः ताभ्यो विभ्रमः क्षणमात्रं स्वस्थीभवनं ताडनाद्विरमणं तस्मात्सकाशात्कैर्विभ्रमः शत्रुंजयाचलं प्रति परिजनेन स्वस्वसमस्तपरिवारेण समं प्रचलितैः प्रस्थितैर्जनैः धार्मिकलोकैः । उत्प्रेक्षते—शत्रुंजयम् । शिवश्रियो मोक्षलक्ष्म्या अवनीवलये भूमीमण्डले शालते शोभते इत्येवंशीलं लीलाचलं क्रीडाकरणार्थं पर्वतमिव ॥

महेन्द्रमिहिराङ्गजाम्बुनिधिधामपौलस्त्यदि-

क्वथेषु पृथु पप्रथे प्रथितजन्तुसार्थैस्तथा ।

तिलैर्न जगतीतलं कचिदलम्बि कीर्णैर्यथा-

वसानमिव मानसैर्जनमनोरथस्फूर्जितैः ॥ १३ ॥

प्रथितैः सकर्तव्यैः सद्गुणैर्वा जगति विख्यातिमद्भिर्जन्तूनां भविकप्राणिनां सार्थैः । 'संघ-सार्थौ तु देहिनाम्' इति हैम्याम् । वृन्दैः 'पान्यसार्थैः' इति पाठे तु पान्याः विमलगिरिमार्गं प्रति स्थायुक्तास्तेषां प्रकरैरिति । महेन्द्रः शक्रः मिहिरः सूर्यः तस्याङ्गजो नन्दनो यमस्तथाम्बुनिधिधामा वरुणस्तथा पौलस्त्यो धनदस्तेषां दिशो हरितः पूर्वा, पश्चिमा, दक्षिणा, उत्तरा, तासां पथेषु मार्गेषु पृथु विस्तीर्णं विपुलं यथा स्यात्तथा तेन प्रकारेणातिबाहुल्येन पप्रथे विस्तृतम् । यथा येन प्रकारेण विकीर्णैर्विक्षिप्तस्तिलैः स्नेहधारिधान्यविशेषैः क्वचित्कुत्रापि स्थाने जगतीतलं भूमण्डलं नालम्बि न प्राप्तम् भूमेष्टसङ्गो न लेभे जनमस्तके-ष्वेवातिष्ठत् । विक्षिप्तास्तिलाः क्षिती नापतन्निवलयः । किमिव । अवसानमिव । यथा मानसैर्मनःसंघन्धिभिर्जनानां मनोरथानामभिलाषाणां स्फूर्जितैर्विलक्षितरवधानं प्रान्तो न प्राप्यते संसारिणां प्राणिनामवसानमेव नास्ति । 'इच्छा ह्यु आगाससमा अनन्तया' इत्युत्तराध्ययनोक्तेः ॥

चलत्सु विमलाचलं निखिलयात्रिकेष्वोजसा

पुरस्त्वरितमैयरुः कचन केचिदुत्कण्ठिताः ।

गृहीतुमनसः शिवश्रियमिवागमेनाग्रतः

स्वयं प्रथमतः परेष्विव धनार्थिनोऽर्थप्रथाम् ॥ १४ ॥

कचन कुत्रचित्स्थाने उत्कण्ठिताः श्रीशत्रुंजययात्राजिनदर्शनोत्सुकितचेतसः केचन पुरुषा भोजसा बलेन कृत्वा त्वरितं शीघ्रं पुरः संघजनाग्रे केषांचिन्नानामपेक्षया वा ऐयरुः आगताः । केसु सत्सु । क्रमादनुक्रमेण धेष्वादिपरिषाट्या निधिलेषु सर्वेषु यात्रिकेषु जनेषु विमलाचलं शत्रुंजयशीलं प्रति चलत्सु प्रतिष्ठमानेषु सत्सु । उत्प्रेक्षते—

अप्रतः पुरस्तादागमेन आगमनेन कृत्वा प्रथमतः पूर्वमेव स्वयमात्मना शिवधियं सुकिलक्ष्मीं गृहीतुमनसः आदातुकामा इव । के इव । धनार्थिन इव । परेषु अन्येषु श्रेयाभिलाषिषु विगतो मलः किटो रत्नोत्पत्त्या यस्मात्तादृशमचलम् । रोहणाद्रिमिलयः । परदेशं वा प्रति प्रजत्सु अलौकिकयादतिशायितृष्णाभाजो धनार्थिनः बहुलाभामिलापिणः अतिधनलुब्धाः निःप्रत्यूहमाजन्मसुखकारकत्वेन शिवधियं कल्याणकृद्वादिमसंपदं गृहीतुकामा अग्रे गच्छन्ति ॥

पुरःप्रचलितैर्जनैर्धननिरुद्धवर्तमान्तरः

पुनः प्रणुदितस्तमां द्रुतमुपेत्य पश्चात्तनैः ।

अमन्यत तदा हृदा कचन यात्रिकैः स्वं भ्रम-

द्धरदृघटितं क्षणं कणमिवातिसंघटितः ॥ १५ ॥

तदा संघप्रस्थानसमये कचन कुत्रचित्स्थानके कश्चिदात्रिकजनो भ्रमति भ्रमणीं कुर्वाणे घरदृके कणचूर्णीकरणोपवृत्तपापाणयुगलरूपे घटितं योजितं तदन्तर्निक्षिप्तं कणं धान्यमिव क्षण निमेषमात्रं हृदा स्वमनसा स्वमात्मानममन्यत जानाति स्म । किंभूतो यात्रिकः । अत्यधिकं संघटितः बहुजनसंमर्देन पश्चादागच्छद्भिः पुरश्चलद्विध जनैरति-संकीर्णतया निष्पीडितः । अत एव पुनः किंभूतः । पुरोऽग्रे प्रचलितः क्रमाक्रमेण प्रस्थितैर्जनैर्लोकैर्धनं बहु निविडं वा नीरन्ध्रमन्तरालरहितं वा निरुद्धमतिसंकीर्णतया कथमप्यग्रे गन्तुमशक्तीकृतं पुरस्तात्प्रचललोकमध्ये प्रवेष्टुमशक्यं कृतं वर्तमानो मार्गस्य अन्तरं मध्यं यस्य वर्तमान्तरः अपरमार्गो वा यस्य सः । पुनः किंभूतः । पश्चात्तनैः पृष्ठे समागतैर्जनैर्द्रुतं शीघ्रमुपेत्यागत्य तमामतिशयेन प्रणुदितः अग्रे गमनाय प्रेरितः वा-क्यरीरादिभिस्त्वरितीकृतः ॥

चतुर्जलधिमेखलाचनिनिकेतलोकैस्ततः

समीपमवनीभृतः सममलम्भि शोभां पराम् ।

पुरंदरगिरेरिवाखिलचतुर्निकायामरै-

र्जिनेन्द्रजननाभिपिञ्चनमहोत्सवप्रक्रमे ॥ १६ ॥

ततः स्वस्वदिग्भ्यः प्रस्थितेरनन्तरं चत्वारः पूर्वापरदक्षिणोत्तरलक्षणाश्चतुःसंख्याका जलधयः समुद्रा एव मेखला काशी यस्यास्तादृशमवनी निकेतं गृहं येषां तादृशील्लो-कैर्यात्रिकजनैः सममेककालमवनीभृतः अर्थाधिकारायात्रासमावाद्य श्रीशत्रुंजयगिरेः समीप तलदृष्टिकारूपार्थं परां प्रकृष्टां शोभामलम्भि प्रापितम् । कैरिव । अखिलचतुर्निकायामरैरिव । यथा जिनेन्द्रस्य तीर्थकरस्य जननस्य जन्मनोऽभिपिञ्चनस्याभिपेक्षस्य । जन्माभिपेक्षेत्यर्थः । प्रक्रमे प्रस्तावे । 'विलावाराववसरः प्रस्तावः प्रक्रमोऽन्तरम्' इति द्रैम्याम् । अतिलः समलक्षित्वारो निकाया उत्पत्तिगतिप्राप्त्यर्थेण सादृश्यं येषां ते ।

‘निकायस्तु सधर्मिणाम्’ इति हैम्याम् । भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकलक्षणा-
श्चतुर्निकायास्तादृशा अमरा देवास्तैः पुरंदरगिरेर्मैरोः समीपं शोभां लभ्यते । यथा
सुरगिरिः तथा सुरेन्द्रगिरिरपि । यथा सुराचार्यस्तद्वत्पुरंदरगुरुरपि । यथा नैपथे—‘शैश-
वावधि गुरुर्गुरुरसः’ । अस्य शकस्य । तथा श्रीपालचरित्रे—‘सकृद्गुरुचेवसके इ’ इति ।
‘तथा नैपथे—‘जाम्बूनदार्या धरसार्वभौमः’ । यथा शक्रनामेदं तथा शकस्यायमपि
शैल इति ॥

धराधिविवुधेरिता किमु सहैव संकेतभा-

किमत्र सुकृतैरुत व्रतिपतेरिवाकर्षिता ।

शताङ्गमुखवाहनानुगतयौवतभ्राजिना

यदेकसमये ततिस्तनुमतामुपेता गिरौ ॥ १७ ॥

गुरौ शत्रुंजयाचले तनुमतां प्राणिनां यात्रिकजनानां ततिः श्रेणी यद्यस्मात्कारणात्
एकसमये एकस्मिन्नेव प्रस्तावे उपेता समकालं समागता । किंभूता । शताङ्गाः स्यन्दना
रया मुखे आदी येषां तादृशानि वाहनानि यानानि तैरनुगतानां युक्तानां यौवर्त्युवती-
समूहैर्भ्राजन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलस्तेषां द्वयोरपि कर्मधारयः । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—धरस्य
विमलादेरधिविवुधैरधिष्ठायकसुरैः ईरिताः प्रणुन्नाः किमु । अथ वा सहैव एककालमे-
केन वारेणैव संकेतं परस्परसंगमस्थानं भजतीति तादृशी किमु । उताथ वा व्रतिपते-
र्हौरविजयसूरेः सुकृतैः पुण्यैराकर्षिता अत्र शत्रुंजये आकृष्यानीतेव वा कश्चिदाकर्ष-
यति । स्वार्थे निप्रत्ययः । आकर्ष्यते स्तेलाकर्षिता ॥

तुरङ्गममतङ्गजाग्रिमशताङ्गरङ्गन्मरु-

प्रियोक्षतरवेसरोत्करपुरःसरप्राञ्चिता ।

पुरीपरिसरायनी समजनिष्ट संधागमे

तदा विजयिमेदिनीरमणराजधानीव सा ॥ १८ ॥

तदा तस्मिन् यात्रिकजनव्रजागमनसमये पुर्याः पादलिप्तनगर्याः परिसरस्य समी-
पप्रदेशस्य अवनी भूमी कर्त्रा विजयिनो विजयकरणशीलस्य मेदिनीरमणस्य राज्ञो
राजधानी स्कन्धावतार इव समजनिष्ट संजाता । किंभूता । तुरङ्गमा अश्वा मतङ्गजा
हस्तिनः तथा अग्रिमाः प्रकृष्टाः शताङ्गाः रथास्तथा रङ्गन्तो मदप्रियाः करभाः तथा
उक्षतरा महोक्ताः पुष्टवल्लीवदंस्तथा वेसरा अधतराः लोके ‘खचर’ इति प्रसिद्धास्ते-
षामुत्कराः समूहास्तथा पुरःतराः पादचारिणः तैः प्राञ्चिताः परिपूर्णा निभृतं भृताः ॥
इति संधागमनम् ॥

जडीकरणभीतितो हिमगिरेः प्रणदयागतं

सरः किमिदं मानसं सकुलराजहंसाकुलम् ।

समग्रसुखसंपदभ्युदयसिद्धगोत्रान्तिके

व्यभूषि ललिताभिधं सर उपेत्य संधैः समम् ॥ १९ ॥

संधैर्यात्रिकपान्थसार्धैः उपेत्य समीपे आगत्य ललित इत्यभिधा नाम यस्य तादृशं सरः । ललितसरोवरमित्यर्थः । समं समकालं व्यभूषि अलंकृतम् । उत्प्रेक्ष्यते—जडीकरणस्य । ‘जडो मूर्खे हिमाघाते मूकेऽपि च’ इत्यनेकार्थः । मूर्खीकरणस्य मूकीकरणस्य वा हिमांघ्रानीकरणस्य वा यो बहुना तुहिनेनाघ्रातो निविडीभूतः स्यात्तस्य प्राणस्यापि संशयः स्यात्तथा मूर्खमूककरणादपि भीतिर्भयं ततः कारणात् हिमगिरेस्तुहिनाचलात्प्रणश्य प्रपलाय्य । नेष्ट्वेत्यर्थः । इहास्मिन् समग्राणां समस्तानामेहिकामुष्मिकाणां सुखानां शर्मणां संपदां विभूतीनां वा अभ्युदय आविर्भावो यस्मात्तादृशस्य सिद्धगोत्रस्य सिद्धाचलस्य शत्रुंजयशैलस्य मन्त्रतन्त्रविद्यौषधीरसादिभिः सिद्धानां पुरुषाणां गोत्रस्य वंशस्य अन्तिके यत्र गोत्रे सर्वेऽपि सिद्धतरास्तेषां संनिधौ आगतं मानसं नाम सरः पद्माकर इव । किंभूतम् । सह कुलैः पुत्रपौत्रप्रपौत्रभ्रातृभ्रातृव्यस्वजनादिवंशैर्वर्तते ये तादृशानां हंसानां सितच्छदानां मालाभिर्घोरणीभिराकुलं व्याप्तम् । हिमाचले मानसं सरोऽस्ति । यदुक्तं चम्पूकयाम्यम्—‘सदाहंसाकुलं विभ्रन्मानसं प्रचलजलम् । भूभृन्नाथोऽपि नायाति यस्य घाम्यं हिमाचलः ॥’ इति । तत आगमनं युक्तमेव ॥

गजा इव जनास्ततः सलिलकेलिमातन्यते

पिबन्ति च पिपासिताः सलिलमत्र पान्था इव ।

विजृम्भिजलजावलिं कुमुममालिकां मालिका

इवावनिरुहे पुनः कचन केचिदुचिन्वते ॥ २० ॥

तरन्ति च सितच्छदा इव परे मृगाक्षीसखा

विशन्ति रसिकाः पुनस्तिमिगणा इवान्तर्जलम् ।

तपर्तुरवितापिता इव मुदा हवन्ते परे

चिरेण मिलितेष्टवज्रहति नास्य पार्श्वे पुनः ॥ २१ ॥

ततः ललितसरःसमीपागमनोत्तरणानन्तरम् अत्र ललितसरोवरे केचित्केऽपि जना गजा हस्तिन इव सलिलकेलिं जलममनादिकां म्रीढामातन्यते कुर्वते । च पुनरत्र एरसि पान्थास्तपागमतीव्रतपनतापसंशुष्यद्रलतातुरखनोष्ठपुटसंछटविधुराः पथिका इव पिपासितास्तृपातरलिताः सन्तः केचिज्जनाः सलिलं पानीयं पिबन्ति । पुनः कचन कुत्रापि सरःप्रदेशे केचन जनाः विजृम्भिनीं विरुधनशीलां जलजानां पद्मानामावलीं मालिकामुगिन्वते उषित्य गृह्णन्ति । के इव । मालिका इव । यया मालाधारिका अव-
निरुहे इक्षे कुमुममालिकां पुष्पपरंपरामुगिन्वन्ति च । ‘मालतीषु कुमुमप्रदालयो मा-

लिकाः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः परे अन्ये जनाः सितच्छदा राजहसा इव तरन्ति । किभूताः । मृगाक्ष्यो निजनिजयुवत्यः सखायो येषाम् । पुनः रसिका विविधजलकेलि-
करणरसभाजो जनास्तिमिगणा मत्स्यवजाः इवान्तर्जलं पानीयमध्ये विशन्ति । 'डवकि' इति लोकप्रसिद्धा । परे जनास्तपतोर्ध्वमकालस्य रविणा सूर्येण तापितास्तीव्रतापेन क्लेशिताः संतापिता इव मुदा हर्षेण प्लवन्ते स्नान्ति स्नान कुर्वते । पुनः केचिदन्ये जना-
ध्विरेण बहुकालेन मिलितः संगतो य इष्टः स्वमनसोऽतिवह्नभस्तद्वत्तत्त्वेवास्य ललित-
सरोवरस्य पार्श्वे न जहति नो त्यजन्ति ॥ युग्मम् ॥ इति ललितसरोवरे यात्रिकज-
नविविधक्रीडा ॥

प्रमोदभरमेदुरः प्रथममेव संघस्तदा

स हीरविजयव्रतिक्षितिपतेः पदाम्भोरुहम् ।

अचुम्बदलिवन्महोदयमरन्दपानाभिको

गुरुक्रमविलङ्घनं यदुदयेत न श्रेयसे ॥ २२ ॥

तदा तस्मिन् पादलिप्तपुरे समागमनावसरे प्रमोदानां स्थावरजङ्गमतीर्थानमश्चिकी-
र्षोद्गतहर्षाणां भरेणातिशयेन मेदुरः पुष्टः स तत्तद्देशागतः संघो यात्रिकलोकप्रकरः
प्रथमं पूर्वं शत्रुंजययात्रायाः प्रागेव हीरविजयनाम्नो व्रतिनां साधूनां मध्ये क्षितिपते
राज्ञः पदाम्भोरुहं चरणारविन्दमचुम्बचुम्बति स्म । वयन्दे इत्यर्थः । क्विबत् । अलिबत् ।
यथा भ्रमरः कमलं चुम्बति । किभूतः संघः । महोदयो महानतिशायी उदयो जगद्-
श्वर्यलक्षणो मोक्षश्च स एव मरन्दो मधु तस्य पाने अभिकः अभिलाषुकः । प्रथम-
वन्दने हेतुमाह—यद्यस्मात्कारणात् गुरुक्रमाणां पूज्यपादचरणानामतिक्रमणमहङ्गोलङ्घनं
श्रेयसे कल्याणाय नोदयेत नो जायेत । 'प्रतिवभ्राति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः'
इति रघुवंशे ॥

वशारसिकगीतिभिर्विविधवाद्यमाद्यद्रवै-

रखण्डकृतताण्डवैर्विदुरवन्दिबृन्दस्तवैः ।

समं प्रमुदितैर्जनैः प्रभुरितः प्रतस्थे गिरिं

सुरासुरनरोत्करैरिव जिनावनीवासवः ॥ २३ ॥

तत इत्यध्याहार्यम् । संघागमनान्तरे प्रमुहोरविजयसूरिरितः पादलिप्तपुरात् गिरिं
शत्रुजयशैलं प्रति प्रतस्थे प्रचलति स्म । कथम् । समं सार्धम् । कैः । प्रमुदितैरानन्दं
प्राप्तिर्जनैः संपलोकैः समम् । पुनः काभिः । वशानां तद्वर्णीनां रसिकाभिः सरसाभिः
श्रवणयोः सुधारसर्वापिणीभिः विविधरसललिताभिर्गीतिभिर्गानैः । पुनः कैः । विविधानि
बहुप्रकारानि वाद्यानि मृदङ्गमुरजपटहृत्तङ्गरीनिःस्थानभेरीनकरीदुन्दुभिदङ्गातालकंठाल-
वीणावंशारिमयारित्राणि तेषां माद्यद्भिः गागरगिरिगङ्गादिषु प्रतिशब्देन मदमेदुरीभ-

वद्भिः उद्भटै रवेर्निर्घोषैः शब्दैः उद्धतध्वनिभिः । पुनः कैः । अखण्डं विच्छेदविरहितं कृतैः प्रारब्धैः विरचितैस्ताण्डवैर्नाटकैः । पुनः कैः । प्रमुदिता अनर्गलदानप्राप्त्या प्रमोदकलिता जाता अथ वा विदुराः प्राज्ञा ये वन्दिनो मङ्गलपाठका मागधास्तेषां वृन्दानि संदोहास्तेषां स्तवाः स्तुतयस्तैः । अमूनि सर्वाण्यपि विशेषणानि जनविशेषणीक्रियन्ते वा बहुव्रीहिणा च योज्यन्ते । क इव । जिनावनीवासव इव महोक्षलम्मेव वा । यथा जिनराजः अथ वा वृषभध्वजो युगादिदेवः सुरा देवा असुरा दानवा नरा मनुष्याः तेषामुत्करैर्गणैः सार्धं शत्रुंजयं प्रति प्रतिष्ठते । त्रयोविंशतिरपि तीर्थकराः शत्रुंजये समवसृताः, तेषु ऋषभदेवो नवनवतिपूर्ववारान्समागतः । यदुक्तम्—‘नवनवतिपूर्ववारान् यस्मिन् समवसयुगादिजिनः । राजादनीतरुतले विमलगिरिरयं जयति तीर्थम् ॥’ इति पूर्वाचार्यस्तवे । तथा श्रीमन्नेमिनाथोऽपि शक्रस्तुतिमसहमानैः सुरैः परिक्षिप्तास्तदवसरागतपुरंदरप्रार्थनाप्रक्रमे गृहमेधित्वे यावदेवेन्द्रो देवेन्द्रैः समं शत्रुंजये समाजगाम-इति शत्रुंजयमाहात्म्ये ॥

तदा मुदितमानसा निखिलयात्रिकाणां गणा

उपेत्य तलहट्टिकां शिवपुरस्य सीमामिव ।

प्रसूनमणिमौक्तिकैर्धरमवर्धयन्विन्दुभि-

स्तटावनिधरं पयोनिधिविवृद्धवेला इव ॥ २४ ॥

तदा हीरसुरैर्यात्राकृते धीशत्रुंजयशैलं प्रति प्रस्थानसमये निखिलाः समस्ता यात्रिकाणां विमलाचलरोहणार्थमागतानां भविकानां गणाः समूहा धरमर्थात्पुण्डरीकपर्वतं प्रसूनानि पुष्पाणि स्वर्णरूप्यमयानि स्थलजलजातानि कुसुमानि, मणयो रत्नानि, मौक्तिकानि मुक्ताफलानि, तैः कृत्वा सममेककालं सर्वेऽप्यवर्धयन् वर्धापयन्ति स्म । किं कृत्वा । तलहट्टिकामर्याद्विमलाचलोपान्तपृथिवीमुपलकामधोभागे उपेत्यागत्य । उप्रेक्ष्यते—शिवपुरस्य मुक्तिनगरस्य सीमामुपशल्यमिव परिसरभूमीमिव । किंभूता गणाः । मुदितं यात्राचिकीर्षया शत्रुंजयाम्ब्यर्णोगमनेन हृष्टं मानसं मनो येषां ते । अवर्धयन्कथम् । सममेकस्मिन्नेव समये यात्रिका धरं विमलाद्रिमवर्धयन् । का इव । वेला इव । यथा पयोनिधेः समुद्रस्य विवृद्धा चन्द्रोदयदर्शनाद्भीष्मतुंप्रादुर्भावाद्वा वृद्धिं प्राप्ता वेलास्तटावनीधरं वेलातीरगिरिं विन्दुभिर्जलकणैरवकिरन्ति ॥

निपीय नगपुंगवं विकचनेत्रपत्रैर्मय-

स्यितैर्भविककुञ्जरैरपि तनूततालम्बिभिः ।

व्यपेतभवविग्रहैरिव समप्रलोकाग्रै-

रलम्भि भुवि निर्वृतिर्यदिह तत्र चित्रं महत् ॥ २५ ॥

इह तलहट्टिद्यायामुपलकायां वा विकर्षगिरिगवेषणोद्बुधितहर्षप्रकर्षादिस्मेरनेत्रपत्र-

लौचनदलैर्नगपुंगवं समप्रगिरिगरिष्ठं शत्रुंजयं निपीय सादरमवलोक्य भविककुञ्जरैः
 प्रधानभव्यजनैः भुवि पृथिव्यां यन्निर्वृतिरलम्भि संप्राप्ता । किंभूतैः । भवे संसारे
 स्थितैर्वसद्भिरपि । संसारस्पर्धैर्हि कदापि निर्वृतिर्नाप्यते । पुनः किंभूतैः । तनूल्तां शरी-
 रयष्टिमालम्बन्ते श्रयन्ते इत्येवंशीलैरपि । शरीरं विभ्रद्भिरपि मुक्तिर्नो लभ्यते ।
 कैरिव । व्यपेतभवविग्रहैरिव । यथा व्यपेतो निष्ठितो भवः संसारः गतोभवः शिवो वा
 तथा विग्रहः शरीरं संप्रामो वा येभ्यस्तादृशैर्मिथ्यादृशां सिद्धेरभावः तथा समप्राणां
 समस्तानां लोकानां त्रयाणां सप्तानां चतुर्दशानां वा भुवनानामग्रे उपरितनभागे
 गच्छन्ति तिष्ठन्तीति कृत्वा तादृशैः । 'लो अगममुवगगयाणम्' इति वचनात्सिद्धैरिव
 निर्वृतिर्लब्धा । 'निर्वृतिः शिवशर्मणोः' इत्यनेकार्थः । इति जगति तत्र निर्वृतिप्राप्ति-
 प्रकारे महद्ब्रह्म चित्रमाश्रये वर्तते ॥

ततः श्रमणशर्वरीपतिरुपत्यकायां गिरे-

गिरीशसदनान्तरे सह महेश्वरैर्भावुकैः ।

चरन्नमृतपत्तनं किमतिदूरभावात्पथो

निशि न्यवसदन्तराप्रमितसार्थसार्थेशवत् ॥ २६ ॥

ततस्तलहट्टिकागमनानन्तरं श्रमणशर्वरीपतिः साधुसुधांशुः सूरीन्द्रो गिरेः शत्रु-
 जयाद्रेरुपत्यकायामधोभूमिभागप्रदेशे अन्तरा पादलिप्तपुरशत्रुंजयाद्रिमार्गमध्ये यद्वि-
 रीशस्य शर्मोः सदनं गृहं शिवप्रासादस्तस्यान्तरं मध्यं तत्र निशि रात्री न्यवसन्निवासं
 कृतवान् वासकं वसति स्म । तिष्ठति स्मेत्यर्थः । कथम् । सह । कैः । महेश्वरैर्भावुकैर्महेश्वरैः
 धादैः जिनश्रावकैः । अथ च शिवसदने महेश्वरजनैः कश्चिद्वसति । उत्प्रेक्ष्यते—अमृत-
 पत्तनं मुक्तिनामपुटभेदनं प्रति चरन् गच्छन् पथो मार्गस्यातिशयेन दूरभावाद्दीप्यस्तया
 किमन्तरा निवसति स्म । किंवत् । अप्रतिमसार्थसार्थेशवत् । यथा अप्रमितः प्रमाणर-
 हितः सार्थः मनुष्यसंघो यस्य तादृशः सार्थपतिः किमपि नगरं गन्तुमिच्छन्मार्ग-
 स्थातिदूरत्वेन अन्तरा मार्गमध्ये एव निशायां निवसति ॥

हरेर्भृगदृशामिवोत्पलदृशां लसद्वीतिभिः

पुनर्मुदितनाट्यकृद्भट्टितताण्डवाडम्बरैः ।

निनाय निखिलां निशां वशिशशी स धर्मक्रिया-

विनिर्मितिभिराश्रये रजनिजानिचूडामणेः ॥ २७ ॥

स वशिशशी हीरविजयसुरिचन्द्रः रजनी रात्री जाया पत्नी यस्य । 'जायाया निह्' इति निप्रत्ययः । 'लोपो व्योर्वलि' इति यकारस्य लोपः । रजनिजानिरिति सिद्धम् । रजनिजानिधन्द्रः चूडामणिः शिरोरत्नं यस्य । एतावता ईश्वरस्तस्याश्रये वसतौ शंकरा-
 प्रासादे धर्मस्य स्वाचारलक्षणस्य क्रिया अनुष्ठानं सम्यक्तया प्रतिक्रमणादिकरणं तस्य

विनिर्मितिभिर्विधानैः कृत्वा निखिलो समस्तां चतुर्यामवर्ती निशां रात्रीं निनायातिच-
क्राम । यथा स्वधर्मानुष्ठानस्तथा । पुनः कामिः । लसन्तीभिश्चेतोहराभिर्गीतिभिर्गानैः ।
कासाम् । उत्पलदृशां कुवलयलोचनानां तरुणीनाम् । उत्प्रेक्ष्यते—हरेरिन्द्रस्य मृगदृशा-
मिन्द्राणीनामिव । पुनः केः । मुदितैर्यथेप्सितदानाधिगमादानन्दमेदुरीनां व्यकृद्भिर्नर्तकैर्ध-
टितैर्निर्मितैस्ताण्डवानां नाटकानामाढम्बरैः ॥ इति शत्रुञ्जयान्तिकशिवप्रासादे वासका-
वस्थानम् ॥

गते तमसि तद्विरेरिव निरीक्षणात्तत्क्षणा-

त्त्वगैर्गुरुजयारवे किमु कृतेऽथ सांराविणे ।

समीयुपि खरत्विपि द्विपि निशां नभोमण्डले

विधित्सति सहासुना विमलशैलयात्रामिव ॥ २८ ॥

सुधाशनपयातिर्धि शिवनिकेतनिःश्रेणिका-

मिव प्रतिशतक्रतुर्विमलशैलपद्यां ततः ।

सवालवरवर्णिनीनिवहनैकतौर्यत्रिका-

नुयातजनसंयुतः समधिरोढुमारब्धवान् ॥ २९ ॥

स प्रतिशतक्रतुर्ह्यारविजयसूरीन्द्रः विमलशैलस्य शत्रुञ्जयाद्रेः पद्यां सेतुं लोकप्रसिद्ध्या
'पाज' इति समधिरोढुमारब्धवान् प्रारभे । किंभूतः सः । सह बालाः कुमाराः कुमा-
रिकाश्च तैस्त्वामिध । 'सरूपाणामेकशेषे' । वर्तन्ते यास्तादृश्यो वरवर्णिन्यः प्रधानस्त्रियः ।
तीर्थयात्रादिधर्मकारकत्वात् प्राधान्यम् । अथवा उत्तमा स्त्री ज्ञात्वा गुणैर्वा । 'उत्तमा
वरवर्णिनी' इत्यमरः । तासां निबद्धाः प्रकराः । तथा नैकानि बहूनि अनेकजातीयानि वा
तौर्यत्रिकाणि गीतनृत्यवाद्यानां त्रिकाणि तैरनुयाताः सहिता ये जना यात्रिकसंघलोकास्तेः
संयुतः परिकलितः । किंभूतां विमलाचलपद्याम् । सुधाशनानां देवानां पन्था मार्गो
गगनं तस्मातिधि प्राप्नुषिकीम् । गगनावगाहिनीमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—शिवनिकेतनिःश्रे-
णिकामिव भोक्षप्रासादे अधिरोहणार्थमधिरोहणिकामिव 'नीसरणी' इति लोकप्रसि-
द्धाम् । कस्मिन् सति । तत्क्षणात्तत्कालात् शीघ्रमेव तमसि अन्धकारे गते सति
लोकान्निःसृते सति । उत्प्रेक्ष्यते—तद्विरेः स चासौ विमलाचलनामा गिरिः पर्वतश्च
तस्य निरीक्षणादर्शनादिव पापे याते । 'तमोऽज्ञानेऽन्धकारेऽधे' इत्यनेकार्थः । अथ
पश्चात्तमोगमनानन्तरं खगैः प्रातःप्रबुद्धविहंगमैः सांराविणे मिथ्यास्पष्टशब्दे कृते सति ।
अथ वा समन्ताद्भवैः । यदुक्तं नैपथ्ये—'तटतरुवेगश्रेणीसांराविणैरिव सांप्रत सरसि
विगलन्निद्रामुद्राजनिष्ट सरोजिनी' इति । 'संपूर्वाद्दीतेरभिविधौ भावे इणुण् । तस्मा-
दिणुणः सांराविणानि तैः' इति तद्वृत्तौ साधना । उत्प्रेक्ष्यते—गुरोर्हीरविजयसूरेर्जया-
रवे विहिते सति किमु पुनः कस्मिन् सति खरत्विपि भास्करे नभोमण्डले गगनाद्गणे

समीयुषि सति संप्राप्तवति । किंभूते । निशां रात्रीणां द्विषि वैरिणि तद्विनाशकत्वात् ।
उत्प्रेक्ष्यते—अमुना सूरीन्द्रेण सह सार्धं विमलशैलस्य शत्रुंजयाद्रेर्यात्रां विधित्ततीव ॥
युग्मम् ॥

क्रमादचलचक्रिणः श्रमणपुंगवः पद्यया

रुरोह भवसागरं किमु तितीर्षुभिः क्लृप्तया ।

निबद्धमिव शृङ्खलां हृदयदन्तिनो मेखलां

सुपर्वतरुनन्दनामिव सुमेरुभूमीभृतः ॥ ३० ॥

श्रमणपुंगवः सूरीन्द्रः क्रमादनुक्रमेण पद्यया सेतुना प्रस्तरनिबद्धमार्गेण 'पाज'
इति प्रसिद्धेन कृत्वा अचलचक्रिणो गिरीन्द्रस्य । सर्वेतीर्षाधिराजत्वात्पर्वतसार्वभौमत्वम् ।
तथा जैनमते प्रातः प्रतिक्रमणप्रान्तप्रत्याख्यानकरणसमयादौ 'सकलतीर्षाधिराजश्री-
शत्रुंजयाय नमः' इत्युच्चार्य प्रत्याख्यानं क्रियते इति । मेखलां मध्यभागमारुरोहाध्या-
सामास । किंभूतया पद्यया । क्लृप्तया रचितया । उत्प्रेक्ष्यते—भवसागरं संसारसमुद्रे
तितीर्षुभिस्तरीनुमिच्छुभिरेव कृतया रामचन्द्रादिवत्सेतुना समुद्रः समुत्तीर्यते । किंभूतां
मेखलाम् । हृदयानि मनांसि । 'हृद्यतो हृदयं चित्तम्,' तथा 'स्तनान्तरं हृदयम्'
इति द्वयमपि हैम्याम् । अत एवानेकार्थः—'हृदयं मनो वक्ष्यध्व' । तान्येवोन्मत्तत्वाद्दन्तिनः
करिणः तन्निबद्ध नियन्त्रयितुं शृङ्खलां निगडमिव । शृङ्खलशब्दस्त्रिलिङ्गः । 'शृङ्खला
निगडोऽन्दुकः' इति हैम्याम् । तथा 'गालप्रणालपटलार्गलशृङ्खलकंदलाः' इति लिङ्गा-
नुशासने स्वतस्त्रिलिङ्गे । तथा मेखलां मुञ्जदोरिकामिव । दोरिकया हि करिणो निय-
न्त्रयन्ते । यथा चम्पूकथायाम्—'ब्राह्मीव दौर्जनी समेखला समेभिन्ने । अमिन्ने च
समभावभाजि साधौ विषये वेला मत्सरवती दौर्जनी श्रेणी ब्राह्मी तु सह मेखलया
मौञ्जीदोरिकया वर्तते या' इति चम्पूटिप्पनके । इति गर्भितोत्प्रेक्षा । पुनः किंभूताम् ।
सु शोभनानि पर्वाणि शाखादिनिर्गमस्थानानि येषां येषु वा तादृशैर्वृक्षैस्तरुभिः नन्दयति
प्रीणाति समृद्धिं प्राप्नोतीति वा । उत्प्रेक्ष्यते—सुमेरुभूमीभृतो मन्दरमहीधरस्य मेखलां
नितम्बमिव । किंभूताम् । सुपर्वतरुभिः कल्पवृक्षैर्नन्दयति समृद्धिं प्राप्नोति । अथ वा
कल्पवृक्षलितनन्दनवती । एतावता प्रथममेखलामाहूदवान् ॥ इति पद्यया प्रथममेख-
लारोहणम् ॥

प्रपासु गिरिपद्मेतरमृतपानवद्यात्रिकै-

रपीयत सितोपलाकलिततोयमातृसितः ।

पुनर्मुनिमहीन्दुनावनिधराधिरोहोदय-

त्पमोदरसमिश्रिता शमसुधा तदास्वाद्यत ॥ ३१ ॥

तदा शत्रुंजयप्रथममेखलाधिरोहणसमये गिरेर्विमलाचलस्य पद्मतेर्मांसस्य पद्धती

मागं वा वर्तमाना याः प्रपाः पानीयशालास्तासु यात्रिकैः श्रीशत्रुंजययात्राकारकैलौ-
 कैरमृतस्य पीयूषस्य पानवद्भीतिरिव । 'धीतिः पाने' इति हैम्याम् । 'धेद् पाने' । धयनं
 धीतिरिति व्युत्पत्तिः । अथ वा मुक्तिरसास्वादवत् । 'अमृतं मुक्तिपानीयपीयूषेषु'
 इत्यनेकार्थः । आतृप्तिस्तृप्ति मयोदीकृत्य । आडादियोगे पञ्चमी । सितोपलाभिः
 शर्कराभिः कलितं करम्बितं बहुव्याप्तं तोयं पानीयमपीयत पीतम् । पुनर्हीरविजय-
 सूरिणा तु शममुधा उपशान्तरसनाग्री मुधा समास्वायत सम्यक् पीयते स्म । किंभूता
 शममुधा । अवनिधरे शत्रुंजयशैले यदधिरोहणं चढनं तेनोदयप्रकटीभवन् यः प्रमो-
 दाभिधरसो हर्षोत्कर्षः आनन्दातिरेकनिस्पन्दस्तेन मिश्रिता करम्बिता व्याप्ता ॥

स्फुरत्स्वरकरोद्गुरद्युतिवितानसंतापिता-

ज्जनाञ्जनितनिर्झरोत्करजलाप्लवा वायवः ।

भवार्तिविधुरीकृतानिव महात्मनां संगमाः

सृजन्ति शिशिरान्गिरौ क्षणमपास्य तापं तनौ ॥ ३२ ॥

गिरौ पुण्डरीकपर्वते वायवः पवनाः जनान्यात्रिकलोकान् क्षणं क्षणमात्रं शिशिरान्
 शीतलान् सृजन्ति कुर्वन्ति । किं कृत्वा । निमेषमात्रं च तनौ शरीरे ताप धर्मेनपास्य
 निवार्य । जनान् किंभूतान् । स्फुरन्दीप्यमानस्तीव्रं तपन्वा स्वरकरध्वण्डरश्मिः सूर्यस्त-
 स्योदराणामुत्कटानां शुतीनां कान्तीनां वितानेन समूहेन संतापितान्पीडितान् अति-
 तप्तीकृतान् । किंभूता वायवः । जनितो निर्मितो निर्झराणां शिखरान्तरनिःसरत्पयः-
 प्रवाहाणामुत्कराणां संदोहानां जलेषु पानीयेषु आस्रवः ज्ञानं यैस्ते । के इव शिशिरय-
 न्ति । संगमा इव । यथा महात्मनां साधूनां संगतयः भवस्य संसारस्यार्तिर्विविधाधिव्या-
 धिदुःखपीडा तथा ताभिर्बहुत्वं वा विधुरीकृतान् व्याकुलान् विहितान् भविकान् संसा-
 रासारतोद्भावनविधिधर्मोपदेशप्रदानादिना शीतलयन्ति ॥

झरज्झरपयःप्लवप्रसरशीतलोर्वीतले

सहस्ररुचिसंचरद्रुचिचयस्य दुःसंचरे ।

विलासिकदलीगृहे भुजगगुल्मिनीमण्डपे

स्फुरद्विविधविष्टरे पृथुलशैलतल्पाङ्किते ॥ ३३ ॥

स्मितद्रुमगलन्मणीचक्रचयोपचाराञ्चिते

द्विरेफरवगानितानिललुल्लताताण्डवे ।

जनान्भवनवद्द्वने श्रमनुदेऽतिधर्मान्बुभिः

सविन्दुकितवक्षसो ह्वयति लोलशाखाशयैः ॥ ३४ ॥

शत्रुंजयाचलः जनान् यात्रार्थमधिलकामधिरोहते लोकान् लोलेधपलैः शास्त्रारूपैः

शयेः हस्तैर्वेने स्वनिकुञ्जे हृत्पलाकारयतीव । इति गर्भितोत्प्रेक्षा । किंभूतान् जनान् । अतिघर्माभ्युभिः अत्यभ्यधिकप्रस्वेदसलिलैर्विन्दुकितवक्षसः बिन्दुभिः श्रमोदककणगैर्युक्तं जातम् । स्वार्थे के जातार्थे इतप्रत्यये । बिन्दुकितं वक्षो हृदयं येषाम् । अत एव कस्मै हेतवे । श्रमनुदे मार्गकृत्मापनोदाय । 'स्वेदविन्दुकितनासिकाशिखाम्' इति नैपथे । किंवत् । भवनवत् । यथा कश्चित्सुजनः कमपि मार्गकृत्माप्राप्तं निजनिकेतने समाह्वयति । किंभूते वने । झरन्तो निःसरन्तो ये झरा निर्झरास्तेषां पयःप्लवानां वारिपूराणां प्रसरैर्विस्तारैः कृत्वा शीतले शिशिरीभूतमुर्वीतलं भूमीमध्ये यस्य । पुनः किंभूते । सदृशरुचेः सूर्यस्य संचरन्तीनामितस्ततो दशदिक्षु प्रसरन्तीनां रुचीनां कान्तीनां वितानं समुदायस्तस्य दुःखेन संचरः प्रसरणं प्रवेशो वा यत्र । पुनः किंभूते । विलासिनः शोभनशीलाः कदलीपट्टा रम्भाभवनानि यस्मिन् । पुनः किंभूते । भुजगगुल्मिनीनां नागवल्लीनां ताम्बूलवल्लीनाम् । 'ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागपर्याववह्यपि' इति हैम्याम् । मण्डपा यस्मिन् । पुनः किंभूते । स्फुरन्तो विकसन्तः प्रकटीभवन्तो वा दृश्यमाना वा विविधा विष्टरा वृक्षा आसनानि वा यस्मिन् । 'क्षितिरुहः कारस्करो विष्टरः', तथा 'विष्टरः पीठमासनम्' इति द्वयमपि हैम्याम् । विष्टरः पुंसि । पुनः किंभूते । पृथुलानि विस्तीर्णानि शैलानि शिलासमूहा वा । यथा स्नातस्यास्तुतौ 'मन्दररत्नशैलशिखरे' एतस्यार्थद्वयम् । यथा मन्दरेषु पद्मेषु सुमेरुषु मध्ये रत्नं श्रेष्ठो यः सुदर्शनारूपो मेरुः शैलः पर्वतस्तस्य शिखरे शृङ्गे । अपरोऽप्यर्थः—यथा मन्दरस्य मेरो रत्नानां शैलाः शिलासमूहा यस्मिन्तादृशे इति । ततो पृथुलानि विपुलानि शैलानि एव तल्पानि पत्यङ्गाः शय्यास्तैरङ्किते कलिते युक्ते । पुनः किंभूते । स्मिता विकसिता ये द्रुमा वृक्षास्तेभ्यो गलन्ति वातादिवशात्स्वभावपरिपाकाद्वा निष्पतन्ति यानि मणीचकानि कुसुमानि तेषामुपचारः प्रकरः 'पगर' इति लोकप्रसिद्धः रचनाविशेषस्तेनाङ्किते सहिते । पुनः किंभूते । द्विरेफाणां भ्रमराणां रवा गुञ्जितानि त एव गानितं गीतिर्जातं यस्मिन् तादृशमनिलेन पवमानेन लुलन्तीनां चपलीभवन्तीनां लतानां विविधजातिवल्लीनां ताण्डवं नाटकं यस्मिन् । सर्वाण्यप्येतानि चित्रेपणानि भवनेष्वर्थात्संबध्यन्ते । किं चात्र भवनशब्देन राजमन्दिरादि ग्राह्यम् । तत्र सर्वेऽप्यर्थोः संभवन्त्येव दृश्यन्ते च । अथ वा पुण्याद्यानामाद्यानामपि भवने भवन्ति शालिभद्रादिमन्दिरवत् इति ॥ युग्मम् ॥

कचिद्विकचकानने मधुपगीतिमिश्रां गिरं

जगुर्मृदु फलादनाः श्रुतिसुखां विदग्धा इव ।

कचिच्च नटुर्नटा इव शिखण्डिनां मण्डला

जगर्ज जलदः कचित्करिघटेव भूमीभृतः ॥ ३५ ॥

कचित्कुत्रापि शत्रुंजयमेखलाशालिप्रदेशे विकचे विकसितकुसुमितसान्द्रद्रुमश्रेणीके कानने वने फलादनाः शुकाः मधुपानां कुसुममकरन्दपातोन्मादमेदुरभ्रमराणां गीतिभिः

शृङ्गारवैमिश्रां करम्बीकृतां गिरं वार्णीं मृदु सुकुमारं मधुरमृतसत्वेन ध्रुवणपुटकनिपी-
यमानं यथा स्यात्तथा जगुर्वदन्ति स्म । के इव । विदग्धा इव । यथा छेका लोका
गेतिमिश्रां वार्णीं वदन्ति । किंभूताम् । श्रुत्योः श्रोतृध्रुवणयोः सुखां सातोत्पादकत्वेना-
मृतायमानाम् । च पुनः क्वचिद्वनवने शिखण्डिनां परिपूर्णकलापकलितानां मयूराणां
मण्डलाः संततयो नमृतुर्वृत्त्यन्ति स्म । च पुनः क्वचित्प्रदेशे जलदो मेघो जगर्ज
गर्जति स्म । गिरौ मेघानां सद्भावो वर्ण्यते । उत्प्रेक्ष्यते—भूमीभृतः शत्रुंजयाद्रे राशो
वा करिषटेव गजराजीव । ‘बहूनां घटना घटा’ इति हैम्याम् ॥

मरुन्मिथुनमण्डिता खगविनोदसान्द्रीकृता

मरुत्तरुपरंपरा विविधसिद्धसौधान्तरा ।

मणीशिखरशालिनी पुनरनिन्दिताष्टापदा

नितम्बविलसद्गुनी भगवतालुलोके गिरौ ॥ ३६ ॥

भगवता हीरसूरिणा गिरौ शत्रुंजयशैले नितम्बे मेखलायां विलसन्ती स्फुरन्ती
शोभमाना वनी काननमालुलोके निरीक्षिता । तीर्थस्थान्यपि सर्वाणि स्थानानि पावनान्येव ।
वनीशब्दोऽन्यत्रापि दृश्यते । यथा ‘यवनी नवनीतकोमलाङ्गी शयनीयं यदि पाव-
नीकरोति । अवनीतलमेव माननीयं न पुनर्माघवनीवनीविनोदः ॥’ इति कविकल्लोले ।
तथा ‘खवनी संप्रवदत्पिकापि का’ इति नैपथे । किंभूता वनी । मरुतां देवानां मिथुनानि
देवदेवीयुगलानि तैर्मण्डिता अलंकृता । पुनः किंभूता । खगानां विविधजातीयविहङ्ग-
मानां स्वकामिनीकलितविद्याधराणां वा विद्यासाधकलेचराणां वा विनोदः क्रीडातिरेकः
रसैर्विशिष्टैर्गुरुप्रमुखैः साधनोपायकरणादिषु नोदैः प्रेरणैः सान्द्रीकृता झेहलीकृता निविडा
विहिता वा । पुनः किंभूता । मरुद्भिर्व्यक्षादिदेवैः अधिष्ठितानाम् । ‘गुह्यको वट्वास्थपि’
इति हैम्याम् । तरुणां द्रुमाणां देवद्रुमाणां वा परंपराः श्रेणयो यत्र । पुनः किंभूता । वि-
विधानि नानाप्रकाराणि स्वर्णहृष्यरत्नमयानि वा सिद्धानामर्हतां पुण्डरीकादिमुनीनामेव
सिद्धानां वा सौधानि चैत्यानि सिद्धायतनानि । अथ वा विविधमन्त्रतन्त्रौषधीरससिद्धि-
भार्जा सिद्धानां गृहाणि । तत्रस्था हि केचिन्मन्त्रादिसाधनां विदधतो विविधौषधीजि-
घृक्षवोऽपि सौधमाधाय तिष्ठन्तीति तानि अन्तरे मध्ये यस्याः सा । पुनः किंभूता ।
मणीनां शिखरैः शृङ्गैः शालसे इत्येवंशीला । पुनः किंभूता । अनिन्दिता साधनीयास्ती-
र्थानुमायेनाकूतवात्प्रशंसाः अष्टापदाः शारभा उपलक्षणादन्येऽपि स्वापदा अष्टापदानि
खानी स्वर्णानि वा यस्याम् । अत्रापि मेरुमेखलाया अप्यर्थध्वनिः, तत्रापि मुरयुग्मानि
खेचराणां विविधमिथुनविनोदः सान्द्रीकृतकंदरान्तराः कल्पद्रुमाश्च सिद्धायतनानि
रत्नशिखराणि स्वर्णमया च ॥

प्रभोः शिरसि मूरुहैर्विदधिरे छदैदछायिका

निरुद्धरविरदिमभिः सहचरैरिव स्वांशुकैः ।

अवीज्यत पुनर्जनः कचन तालवृन्तैरिव

प्रसारिश्चरसीकराकलितलोलरम्भादलैः ॥ ३७ ॥

कचन कुत्रापि गिरिमेखलायां भूकैः सच्छायतरुभिः कर्तृभिः निरुद्धाः पिहिता
आच्छादिता रवेर्भानुमालिनो रश्मयः किरणा धैस्तादृशैरुद्धैः स्वर्णैः साधनैः कृत्वा
प्रभोः सूरिन्द्रस्य शिरसि मस्तके छायिका भास्करातपावृतयः 'छादढा' इति जनप्र-
सिद्धाः विदधिरे कृताः । कैरिव । सहचरैरिव । यथा सेवकलोकैः प्रभोः स्वस्वामिनः
शिरसि स्वांशुकैः स्वकीयवसनैः कृत्वा छायिकाः कियन्ते । पुनः कचन कुत्रापि
स्थाने प्रसारिभिर्विस्तरणशीलैः झराणां शिखरान्तरनिःसरत्पयःप्रवाहाणां सीकरैर्वा तास्ता
वारिविन्दुभिः कलितैर्मिथ्रीभूतैस्तथा लोलैः पवनान्दोलनचपलीभूतै रम्भाणां कदलीकु-
माणां दलैः पृथुलपणैः कृत्वा जनः अवीज्यत । अर्धोद्विगिरिण्व । कथम् । पुनर्वारं वारम् ।
कैरिव । तालवृन्तैरिव । यथा व्यजनैर्वाज्यते ॥

विदग्धविहगा जयारवमुदीरयन्त्यध्वनि

स्तुतिव्रतजना इवान्तरभिमातिभेत्तुः प्रभोः ।

कचिन्निचितमारुतोपचितकीचकानां कणै-

गुरोर्गुणगणः पुनर्गिरिसुरैरिवोद्गीयते ॥ ३८ ॥

कचित्कापि प्रदेशे विदग्धाः कौतुककीडाकृते अध्याप्य पश्चात् श्रीभूतमहेभ्यैः पञ्च-
रेभ्यो निजेच्छया गमनाय विमुक्ताः । 'तदर्धमध्याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ताः
पटवस्तमस्तुवन्' इत्यपि नैपधादौ दर्शनादिदमपि युक्तिमदेवेति । तथा धावकसंगत्या
श्राद्धत्वं च प्रपन्नाः । अत एव तीर्थाधिराजं स्वतिर्यङ्कृतपयोहाय सेवमानाः पण्डिता
विहगाः शुकसारिकादयः पक्षिणः अध्वनि शत्रुंजयाचलारोहणमार्गे प्रभोः सूरिन्दोर्ज-
यारवं जयजयेति शब्दमुदीरयन्ति कथयन्ति । किंभूतस्य प्रभोः । अन्तर्मध्ये स्वात्मनि
वर्तमानानामभिमातीनां रागद्वेषकषायादिविद्विषां भेत्तुर्हेन्तुः । के इव । स्तुतिव्रतजना इव ।
यथा स्वामी प्रमुखाणां पूर्वपुरुषकर्तव्यादिषु प्रवर्तमानशृपादिमाणां वैरिजयधर्मकार्यदा-
नप्रमुखे विधेये स्तवने व्रतं नियमो येषां तादृशा जना बन्दिदलोका वैरिविजेतुः स्वामिनो
मङ्गलपाठकाः जयजयारवमुदीरयन्ति । पुनः कचिद्भूमिभागे निश्चितैरन्तःप्रविष्टत्वा-
न्निभृतैर्निर्वलीभूतैः अथ वा निभृतं परिपूर्णं यथा स्वात्तथा मारुतैः पवनैरुपचिताः
पुष्टाः कृताः । समस्तावयवेषु पूरिता इत्यर्थः । ये कीचकाः सकीचकाः सच्छिद्रवंशाः ।
'स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः' इति रघुवंशे । तेषां कणैः शब्दैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—गिरि-
सुरैः श्रीशत्रुंजयाचलापिष्टायकदेवैः कपर्दिचक्रेश्वरीगोमुखप्रमुखैर्गुरोर्हिरसूरेर्गुणानां श-
मदमसंयमादीनां गणः समूह उद्गीयते उत्प्राबल्येन गानविषयीक्रियते इव ॥

स्वचैत्यचटुलध्वजोपधिकरैरिवाकारय-

न्प्रभञ्जननमद्भूमैः किमतिगौरवं कल्पयन् ।

मनीषिशुकभाषितैरिव सुखागमं प्रश्नय-

ञ्शरञ्शरमुदश्रुभाग्गिरिरभूदुरोरागमे ॥ ३९ ॥

गुरोः सूरीन्द्रस्य आगमे गिरिर्विमलचलः अद्वैतमोदप्रादुर्भावादेवविधः अभूद्भूव । किंभूतः । शरन्तो निष्पतन्तो ये शरा निर्झरवारिधारास्त एव मुदधूणि हर्षवाष्पान् भजतीति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनश्चैत्यानां परमेश्वरप्रासादानां चटुलाः पवनान्दोलनवि-
लोला ये ध्वजा वैजयन्त्यस्त एवोपधिः कपटं येषां तादृशैः करैर्हस्तैः किमाकारयन्नाह-
यन्निव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—प्रभञ्जनेन वायुवेगेन नमन्तो नम्रीभवन्तो ये द्रुमाः पादपास्तैः
कृत्वा अतिगौरवमतिशायिनीं भक्तिं नमनचरणलगनलक्षणां कल्पयन् कुर्वन्निव ।
'अनुतिष्ठति विदधाति रचयति कल्पयति चेति करणार्थे' इति क्रियाकलापे । पुनरु-
त्प्रेक्ष्यते—मनीषिणां विविधशास्त्राध्येतॄणां शुकानां कीराणां भाषितैरुक्तिभिर्वचनचातु-
रीभिः कृत्वा । सुखागमं यूयमत्र सुखेन समाधिना चागता इत्यादि स्वागतप्रश्नयन्निव
पृच्छन्निव । अन्यो महात्मा कमपि स्वामीष्टमभ्यागच्छन्तं विभाव्य चञ्चलकरैराकारयति ।
तथा नमनपदलगनादिभिर्गौरवं कल्पयति । तथा मधुरया गिरा सुखागमनप्रश्नं
कुरुते । तथा हर्षाधूष्यपि भजते ॥ इति गुरोर्विमलचलपट्यारोहणे गिरिमेखला-
वर्णनम् ॥

क्रमेण धरणीभृतः समधिगत्य सोऽधित्यकां

ददर्श वशिनां शशी चरणमम्बरालम्बिनम् ।

धृतं विमलभूभृतोद्भटभवाभिमातेर्भया-

ज्जनं स्वशरणागतं किमिह रक्षितुं काङ्क्षता ॥ ४० ॥

स वशिनां वशात्मनां जितेन्द्रियाणां मध्ये शमाभूतैरतिशीतलत्वेन विश्वाह्लादकत्वेन
च शशी । अत्र पृष्ठया अलङ्कृतमासे एकमपि पदं प्रणीयते वा । सूरीन्द्रः अम्बरमाका-
शमालम्बते संश्रयत्यालिङ्गति इत्येवंशीलं चरणप्राकारं बाह्यसालं ददर्श पश्यति स्म ।
किं कृत्वा । क्रमेण प्रथमद्वितीयतृतीयादिमेखलारोहणपरिभाष्या धरणीभृतः श्रीशत्रुंजया-
देरधित्यकामूर्ध्वभूमौ समधिगत्य प्राप्य । 'अधिगत्य जगत्सपीश्वरादय मुक्तिं पुरयोत्त-
मात्ततः' इति नैपथे । 'अधिगत्य आसाय' इति तद्वृत्तिः । उत्प्रेक्ष्यते—उद्भटः अत्यु-
त्कटो वारयितुमशक्यो यो भवः संसारः स एवाभिमातिः शत्रुस्तस्य भयाद्वीर्येः स्वस्या-
त्मनः शरणे आगतं संप्राप्तं जनं भविकलोकं रक्षितुं प्राप्तुं पालयितुं निर्भयं कर्तुं का-
ङ्क्षता वाञ्छता विमलभूभृता शत्रुजयादिणा किमु धृतं कृतं वा ॥

विवेश वशिशर्वरीवरयिता नृणां श्रेणिभिः

समं वरणगोपुरं पुरमिवावनीवासवः ।

स धर्मधरणीपतेरिव निवासवेदमावलीं

व्यलोकत पुरःस्फुरज्जिननिकेतपङ्क्तिं पुनः ॥ ४१ ॥

स वशिनां संयमिनां मध्ये शर्वर्या निशाया वरयिता भर्ता चन्द्रो हीरविजयसूरिवृणां यात्रिकसंघलोकानां श्रेणिभिः समं वरणं शत्रुंजयशिखरवाह्यप्राकारस्तस्य गोपुरं प्रतोलीं विवेश प्रविष्टवान् । क इव । अवनीवासव इव । यथा विजयी राजा दिग्जैत्रयात्रां प्रणीय पुरं स्वां राजधानीं नगरीं प्रविशति । पुनरन्यार्थोपन्यासे । स हीरसूरिः पुरोऽप्रे वरणप्रवेशानन्तरमेवाप्रत एव स्फुरन्तीं प्रकटीभवन्तीं दीप्यमानां वा जिनानां तीर्थ-कृतां निकेतानां मन्दिराणाम् । प्रासादानामित्यर्थः । पङ्क्तिं मालिकां व्यलोकत निरीक्षते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धर्मनामा यो धरणीपतिस्तस्य निवासार्थं वासकृते वेदमावलीं भवन-राजीमिव ॥ इति शत्रुंजयतीर्थे प्रथमप्राकारे प्रवेशः ॥

मृगेन्द्रशरभाङ्कुशाः परिभवन्ति मां निर्दया

इमां जहि जगत्पतेर्जननि दुःखितामुल्वणाम् ।

इतीव गदितुं गजो भजति यानदम्भेन यां

वृषध्वजजिनप्रसूः प्रथममेव नेमेऽमुना ॥ ४२ ॥

अमुना सूरिचन्द्रेण प्रथमप्राकारप्रवेशे पूर्वमेव सातात्कालिकोत्पन्नकेवलज्ञानेन चतुर्निर्मितसमवसरणमध्ये सिंहासनमधितस्थुषा चतुर्विधसंघस्थापनकृते भरतभूपागमनं प्रतीक्षमाणेन श्रीकृष्णभदेवेन तीर्थस्थापनसमयात्प्राक् सिद्धिगामुकत्वेन अतीर्थसिद्धत्वेन च अस्यामवसर्पिण्यां भरतक्षेत्रे प्रथमसिद्धत्वेन वा प्रसिद्धा पृथो वृषभो ध्वजध्विङ्गमू-रुत्ताञ्छनं यस्य स गुगादिदेवः स एव जिनः प्रथमतीर्थकृतस्य प्रसूमांता मरुदेवा नेमे नमस्कृता प्रणता । सा का । यां मरुदेवीं यानदम्भेन बाह्नमच्छलेन गजो हस्ती भजते सेवते । उत्प्रेक्ष्यते—इति गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । हे जगत्पतेर्लोक्यनायकस्य जननिर्माता निर्दया निर्याता दया कर्षणा येभ्यस्तादृशा मृगेन्द्राः केसरिणः तथा शरभा अष्टापदाः । 'ह्र्यक्षः केसरी इमारिः' तथा 'शरभः कुञ्जारातिः' इदं द्वयमपि ह्र्यथाम् । तथा शिरसि घातदायकत्वादङ्कुशाः सृणयः एतत्प्रमुखा मृगयाविधायिव्या-धभूपादिकाः मां परिभवन्ति यावद्भजजातिमपि निघ्नन्ति । इमामुल्व गामुल्वकां घातन-लक्षणा दुःखितां दुःखिनो भावं जहि विनाशय निवारय । हन्तेर्धातोर्द्विविधे जहि-रादेशः । यदुक्त सारस्वते—'जह्येधिशायिः, हन्तेर्जहिशब्दोऽस्तेरेधिः शास्तेः शायि-शब्दो निपात्यते हि विषये' इति वक्तुमिव ॥

यदीक्षणजितो मृगः श्रित इवाङ्ककायः क्रमं
मृगध्वजजिनं ततः प्रमुदितः स तं नेमिवान् ।

जिनेन्द्रमजितं पुनर्नजितमान्तैरैरिभिः

कदाचिदपि पद्मिनीप्रियतमस्तमिश्रैरिव ॥ ४३ ॥

स सूरिस्ततो मरुदेवीनमस्कृतेरजन्तरं तं शान्तिकारकत्वेन सर्वत्रापि प्रसिद्धं मृगो
हरिणो ध्वजध्वजं यस्य तादृशं जिनं षोडशतीर्थनाथं श्रीशान्तिनाथं नेमिवान् प्रणमति
स्म । अयं कसोः प्रत्ययस्य प्रयोगः । स च णवादिबत् ज्ञेयः । किंभूतः सूरिः । प्रमुदितो
हृष्टमानसः । यत्तदोर्नित्यसंबन्धात् यस्य श्रीशान्तिनाथस्य क्रमं चरणं मृगः सारङ्गः श्रितः
समेत्य सेवते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यदीक्षणाभ्यां यस्य नयनाभ्यां जितः श्रिया पराभूत
इव अङ्गोऽभिज्ञानमेव कायो वपुर्यस्य तादृशः सन् श्रित इव । पुनरपरविहारे अजितं
द्वितीयं जिनेन्द्रं परमेष्ठिनं नेमिवान् प्रणनाम । किंभूतम् । नेति निषेधे । जितं पराभूतं
न जितमजितम् । कैः । आन्तरैरन्तरङ्गैः कर्माद्यैर्भावैरिभिः । कथम् । कदाचिदपि
कस्मिन्नपि काले प्रस्तावे । कैरिव । तस्मिन्नेरिव । यथा अन्धकारैः कदाचिदपि पद्मिनी-
प्रियतमो भानुमात्र जीयते ॥

स सिद्धगृह्वज्जिनं प्रणमति स्म पृथ्वीधर-

प्रणीतजिनमन्दिरे मुनिपुरंदरः संमदात् ।

प्रधान इव पर्वदं क्षितिपतिं स छीपाभिधां

समेत्य वसतिं पुनर्जिनमुधांगुमाराधयत् ॥ ४४ ॥

शत्रुंजयोजयन्तादितीर्थानां करमोचयित्वा मुनीनां तपपागच्छभ्रमणानां पुरंदरः अ-
तिशायिलक्ष्मीवत्त्वेन वासवसदृशः सूरिः संमदादानन्दात् पृथ्वीधराभिधेन मण्डपाचल-
पातिसाहिमश्रिणा पेयद्वेष्टाधुना निर्मापिते जिनमन्दिरे प्रासादे जिनं भगवन्तं प्रण-
मति स्म । किंवत् । सिद्धगृह्वत् । यथा कथिद्विद्याधरो लब्धिमान्वा साधुः सिद्धायतने
शाश्वततीर्थकरं नमस्करोति । पुनस्तस्मादन्यत्र स्थाने छीपा इत्यभिधा नाम यस्य
तादृशी वसतिम् । अत्र तीर्थदां वसतिशब्देन केवलं चैत्यमेव प्रतिपाद्यते न गृहादि
प्रासादं समेत्य जिनांशुमुधांगुमहद्वद्वारकमाराधयत् भजते स्म । 'वरिष्यस्त्वन्वास्ते
क्षुपते शुभ्रपतेऽनुकूलयति । आराधोत्याराध्यत्याराधयतीति सेवयाम् ॥' इति क्रिया-
कलापे । क इव । प्रधान इव । यथा सचिवः पर्वदं सर्वां समगल्य क्षितिपतिं स्वस्वामि-
वृत्तिमाराधयति ॥

अवन्दत स टोटराभिधविहारतीर्थेधरं

पुनः प्रमुमवीभजद्वसतिमेत्य मौल्हामिधाम् ।

विलोक्य च कपर्दिनं सकलसंघविघ्नच्छिदं

परंगिरिनिवार्युदादिमविभुं स्तवैरस्तवीत् ॥ ४५ ॥

स सूरिः टोटरा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशे विहारे प्रासादे तीर्थेश्वरं जिनमवन्दत नमस्कुर्वते स्म । पुनरन्यत्र प्रदेशे मौल्हा इत्यभिधा नाम यस्यास्तादृशीं वसतिं चैत्थं समेत्य प्रभुं परमेश्वरमवीभजदुपास्ते स्म । च पुनः स सूरिः । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्त्रं गिरि पर्वतमिव तादृशमर्बुदनामानमादिमविमुमादिनाथं स्वर्गः स्तोत्रैः कृत्वा अस्तवीत् स्तौति स्म । किं कृत्वा । सकलानां विविधदेशागतत्वेन बाहुल्यात्समस्तानां संघानां यात्रिकलोकानां विप्रानामन्तरायाणां छिदं विघातकं कपर्दिनामानं शत्रुं जयस्यादिदेवस्य चाधिष्ठायकं यक्षं विलोक्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति बाह्यप्राकारप्रासादेषु सकलजिनप्रणमनम् ॥ इति मरुदेवीशिखरवर्णनम् ॥

सरस्यनुपमाभिधे शिखरिशिखरे मानसा-

ह्वये तुहिनमेदिनीधर इव क्षिपन्नक्षिणी ।

ततः समधिरूढवान्स शिखरं स्वरारोहणा-

भिधं धृतमिवामुना स्वरधिरोहणायाङ्गिनाम् ॥ ४६ ॥

ततो मरुदेवीशिखरादवतरणानन्तरं सूरिराजहंसः स्वरधिरोहणाभिधमर्थात्स्वर्गारोहणं नाम । अथ वा अक्षरच्युतकप्रदानालंकारेणाधिकारोऽपनीयते गकारश्च प्रदीयते तदा च स्वर्गारोहणाभिधानं शृङ्ग समधिरूढवान् चढति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गिनां भविकानां स्वरधिरोहणाय स्वर्गे अधिरोहणार्थममुना शत्रुं जयगिरिणा धृतमिव । सूरिः किं कुर्वन् । शिखरिणां सर्वपर्वतानां शिखरे अवतंसभूते शिखरिणो विमलाद्रेः शिखरे वा तेजःगालपत्न्या अनुपमदेव्या खानिते कारिते तदभिधेये वा उपमनाग्नि सरसि तटाके अक्षिणी निजनयने क्षिपन् किरन् । पश्यभिलष्यैः । कस्मिन्निव । मानसाह्वये इव । यथा तुहिनभूधरे हिमाचले किमपि शिखरमारोहन् हंसो मानसमित्याह्वयं नाम यस्यैतावता मानसनाग्नि सरसि तटाके दृशो क्षिपति । हिमाचलोपरि मानससरसः सद्भावः प्रोक्तोऽस्ति । यथा चम्पूकथायाम्—‘सदा हंसाकुलम्’ इति प्राक् प्रोक्तमस्ति ॥

समेत्य मणिसेतुना वृषभकूटमभ्रंकरं

विवेश वरणान्तरे किमपवर्गपूर्गोपुरे ।

विलोक्य स तदन्तिके सचिववस्तुपालेन चो-

ज्जयन्तमवतारितं प्रणमति स्म तत्रार्हतः ॥ ४७ ॥

स हीरसूरिः वरणस्यान्तरे मध्यतनप्राकारमध्ये विवेश प्रविष्टवान् । उत्प्रेक्ष्यते—अपवर्गो मोक्षः स एव पूर्वेगरी तस्या गोपुरं प्रतोलीमिव प्रविशति स्म । किं कृत्वा । मणिसेतुना विविधरत्ननिर्मापितपथया अग्रंकरं गगनमुल्लिखत् वृषभकूटं मूलप्रासादसं-

बन्धि शिखरं समेत्य समागत्य । च पुनस्तस्य चरणस्यान्तिके सचिवो वीरधवलधरा-
धवप्रधानो यो वस्तुपालस्तेनावतारितं रचनया नवीनं निष्पादितमुज्जयन्तं गिरिनारि-
गिरिप्रपथं विलोक्य । 'प्रणीय नयनातिथिं स च कुमारदेवीमुवा' इत्यपि पाठः । तत्र च
पुनः कुमारदेवीसाधो रासराजस्य पत्नी तस्यां भूषत्पतिर्यस्य तादृशेन वस्तुपालेनाव-
तारितं प्रतिरूपं कृतमुज्जयन्तं रैवताचलं नयनयोरतिथिं प्राधुनिकं प्रणीय विधाय ।
लोचनगोचरीकृत्येत्यर्थः । स सूरिस्त्वत्रोजयन्तावतारे वस्तुपालविहारे अर्हतः श्रीनेमि-
नाथप्रमुखान् जिनेन्द्राग्रमति स्म ॥

ततः खरहताभिधां वसतिमभ्युपेत्य प्रभुः

स्ववासत इवागतं रचनयात्र नन्दीश्वरम् ।

सराजिमतिकां स्फुरच्चतुरिकां पुनर्नेमिनो

निभाल्य जिनपुंगवानिह तमामनंसीन्मुदा ॥ ४८ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः इह खरहतवसतीं मुदा हर्षेण जिनपुंगवान् तमामतिशयेन पश्चाद्ग-
णतिनमस्तवादिना अनंसीन्नतवान् । किं कृत्वा । ततो रैवतावतार-वस्तुपालवसति-जिन-
पति-नमनानन्तरं खरहत इत्यभिधा यस्यास्तादृशीं वसतिं खरहतनाम्ना व्यवहारिणा
स्वनाम्नैव कारितप्राप्तादमभ्युपेत्यागत्य । पुनः किं कृत्वा । नन्दीश्वरमभ्युपेत्य । उत्प्रे-
क्ष्यते—रचनया शिल्पघटनाविशेषेण कृत्वा इह शिखरवसतीं स्ववासतो निजवसन-
स्थानात् अष्टमद्वीपभूमेरागतं संप्राप्तं नन्दीश्वरमष्टमद्वीपलक्षणं द्विपं वा सप्तसदलक्षण-
मिव । पुनः किं कृत्वा । अत्र खरहतवसतीं नेमिनो द्वाविंशतितमतीर्थकृत्रेमिनाथस्य
स्फुरन्तीं रचनाचातुर्येण शोभमानां चतुरिकां 'चउरी' इति लोकप्रसिद्धां पाणिग्रहण-
स्थानं निभाल्य दृष्ट्वा । किंभूतां चतुरिकाम् । सराजिमतिकां सह राजीमत्या वर्तते या
सा सराजिमतिका । राजिमतीत्यत्र जिकारो द्विस्तोऽपि दृश्यते श्रेष्ठ्यामिव राजिः
राजी । तथा च 'स्वामिन्सामुद्रसेनक्षितिपकुलमवां सानुरागां सुरुपां बालां त्यक्त्वा
कथं त्वं बहुमनुजरतां मुक्तिनारीमरूपाम् । यद्वां मूकामकुल्यां करपदरहितामीहसेऽशे-
पविच्छ्रगित्युक्ता राजिमत्या यदुकुलतिलकः श्रेयसे सोऽस्तु नेमिः ॥' इति पूर्वसूरिप्र-
णीतत्वमेव । तथा 'काण्यतः' इति सारस्वतसूत्रेण कापि परे हस्ते राजिमतिका ॥

स घोटकचतुष्टिकादिमगवाक्षजैनालये

चकार च नमस्कृतिं चरणयोजिनोर्वीभृताम् ।

गिरेरिव विशेषके तिलकतोरणे श्रीजिना-

न्पुनर्मुनिमतद्भजो नवनवैः स्तवैरस्तवीत् ॥ ४९ ॥

स सूरिर्घोटकचतुष्टिका इति आदीं नयनादिभं पदं यत्र तादृशो गवाक्ष इत्यभि-
धानो 'घोटाचोदी गढरा' इति नाभि जैनालये तीर्थकृतसंनधिनि मन्दिरे । प्रासादे

इत्सर्पः । च पुनर्जिनोर्बाभृतां जिनराजानां चरणयोः पादयोः नमस्कृतिं प्रणामं चकार । पुनरपि मुनिमतङ्गजः साधुसिन्धुरः तिलकतोरणे 'तिलकुंतोरण' इति नाम्नि विहारे श्रीजिनान् श्रीमत्तीर्थकृतो नवनवैर्नूतनैर्नूतनैः तात्कालिकैः स्वकृतैः स्ववैः स्तोत्रैः अस्त्वित्तुष्टाव । उत्प्रेक्ष्यते—गिरेः श्रीशत्रुंजयाद्रेस्तिलके विशेषके इव ॥

जिनाधिपसभाजनाप्लवविधानबद्धादरा-

रविन्दनयनाजनैः सममलंकृतं सर्वतः ।

जलाधिसुरयौवतैः प्रभुनिनसयेव स्फुटी-

भवद्भिरमुना न्यभाल्यत पतङ्गकुण्डं ततः ॥ ९० ॥

ततस्तत्र तिलकतोरणे जिननमनानन्तरममुना सूरीन्द्रेण पतङ्गकुण्डं सूर्यकुण्डम् । कुण्डशब्दत्रिलिङ्गः । 'पेटो मठः कुण्डनीड-' इति लिङ्गानुशासने । न्यभाल्यत ददृशे । किंभूतम् । सर्वतः सर्वेष्वपि प्रदेशेषु सममेव एककालं समलंकृतं सम्यक्प्रकारेण शोभितम् । कैः । जिनाधिपानामृषभदेवतीर्थकृतां सभाजनार्थं पूजाकृते । 'सभाजने पश्यति विस्मिते सा सभाजनं तत्र ससर्ज तेषाम्' इति नैषधे । 'तेषां देवानां सभाजनं पूजां ससर्ज चकार' इति तद्रुतिः । यः आप्लवः स्नानम् । 'स्नानं सवनमाप्लवः' इति हैम्याम् । तस्य विधाने करणे बद्ध आदरो बहुमानं यैस्तादृशैरविन्दनयनारूपैर्जनैः । स्त्रीसमूहैरित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्ह्रीरविजयसूरीनिनसयानन्तुमिच्छया स्फुटीभवद्भिः प्रकटैर्जायमानैः जलाधिसुराणां सलिलाधिष्ठायकदेवानां जलदेवतानां यौवतैर्युवतीसमूहैरिव ॥ इति द्वितीयप्राकारप्रासादेषु देववन्दनम् ॥

विजित्य कलिना समं दुरितदुर्धरद्वेषिणः

सुखं स्थितिमुपेयुषः शिखरिमण्डलाखण्डले ।

ससालमणिमन्दिरं किमिह धर्मभूमीभुजो

न्यभालयदयं पुरः प्रवरवप्रवेशमार्हतः ॥ ९१ ॥

अयं ह्रीरविजयसूरीः पुरोऽग्रतः अर्हतः ऋषभदेवतीर्थकृतः सत्कः प्रवरः प्रकृष्टः वप्रः प्राकारो यत्र तादृग्वेश्म भवनं ससालं युगादिजिनविहारं न्यभालयत्पश्यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इहास्मिन् शिखरिणां सर्वपर्वतानां मण्डलानां समूहानां मध्ये आखण्डलः शक इवाखण्डले सुखं सातं यथा स्यात्तथा स्थितिं निवासलक्षणासुपेयुषः प्राप्तवतो धर्मनाम्नो भूमिभुजः भूपालस्य सह साधेन प्राकारेण वर्तते यत्तत्ससालं तादृशं मणिमन्दिरं किं रत्नगेहमिव सुखं स्थितस्य । किं कृत्वा । कलिना कलिकालेन समं सार्धं दुरितानि पापान्येव दुर्धरातुक्तान् दुष्टत्वात् द्वेषिणः सपन्नान् विजित्य सर्वात्मना पराभूय ॥

स्फुरत्करतरङ्गितां स्फटिककल्पितारोहणा-

बलीमयममार्गयद्वरणगोपुराभ्यन्तरे ।

विमुच्य मृडमद्रिजापरिभवेन सापन्न्यतः

किमम्बरतरङ्गिणीं विदधतीं विरक्तेस्तपः ॥ ५२ ॥

मलीमसजनाप्लवैर्निजमपावनीभावुकं

पवित्रयितुमीयुषी किमथ वात्र शत्रुंजये ।

मुरारिमथनोदितस्वतनुजादिविश्लेषजा

सुखादुत सुधाम्बुधिः किमु तनोति तीर्थं तपः ॥ ५३ ॥

अयं सूरिवरुणस्य प्राकारस्य गोपुरं प्रतोली तस्याभ्यन्तरे मध्ये स्फुरद्भिः करैः किरणैः कृत्वा तरङ्गाः कल्लोलाः संजाता अस्यामिति तरङ्गिता तादृशीं तथा स्फटिकैः श्वेतरत्नैः कल्पिता निर्मितामारोहणानां सोपानानामावलीं श्रेणीममार्गयत्यव्यति स्म । 'मार्गयति मृगयतेऽपि च मार्गति चेत्याहुरीक्षार्थे' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—समान एकः पतिर्यस्याः सापत्नी तस्याः भावः सापत्न्यं ततः कारणादद्रिजायाः पार्वत्याः परिभवेन संतापेन । उद्विग्रेखंध्याहार्यम् । मृडनीश्वरं विमुच्य त्यक्त्वा विरक्तेर्विराग्यात्तपो विदधतीं तीर्थं तपस्यन्तीमम्बरतरङ्गिणीं गङ्गामिव । अथ वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मलीमसा जाल्या अन्त्य-जाः कर्मणा महाकूरकर्माणो जीवादिघातनान्महापापिनो मलिनजनास्तोपामाप्लवैः स्नान-करणादिभिः कृत्वा अपावनीभावुकमपवित्रीभवनशीलं निजमात्मानं पवित्रयितुं पावनी-कर्तुम् । तीर्थसेवया इत्यध्याहार्यम् । अस्मिन् सवेतीर्याधिराजे सौराष्ट्रमण्डलकमलाचूडा-मणौ श्रीशत्रुंजये ईयुषी समागतवती किमु । अर्थात्पूर्वप्रतिपादिता गङ्गेव वा । उताथ वा मुरारिणा नारायणेन यन्मथनं मन्दरगिरिणा कृत्वा आमूलाद्विलोडनं तस्मादुदितः प्रादुर्भूतो यः स्वस्य क्षीरसमुद्रस्यात्मनः तनुजानां 'लक्ष्मीः कौस्तुभपारिजातकसुरा धन्व-न्तरिक्षन्द्रमाः धेनुः कामदुघा सुरेश्वरगजो रम्भादिदेवाहना । अश्वः सप्तमुखोऽमृतं हरिषणुः शङ्खो विषं चाम्बुधे रत्नानीति चतुर्दशापि कविभिः संकीर्तितानि स्फुटम् ॥' एषां चतुर्दशानां मध्ये केचित्सुत्रा आदिशब्दात्काश्चित्सुम्यस्तासां विश्लेषो वियोगः तस्माज्जातं यदमुखं सुखादन्यत् विरुद्धं वा सुखस्याभावो दासुखम् । 'तदन्यत्तद्विरुद्ध-तदभावेपु नञो वर्तमानत्वात् त्रयोऽप्यर्थाः संगच्छन्ते' इति सारस्वतव्याकरणानुसा-रिवचः । एतावता दुःखं तस्मात्कारणात्सुधाम्बुधिः क्षीरसमुद्रो महानन्दपदप्रापकास्प-देऽत्र शत्रुंजयतीर्थे तपस्यनोति किमु । अशनादिख्यागलक्षण नियमविशेषं करोतीव ॥ युग्मम् ॥ इति सर्वाभ्यन्तरप्राकारप्रतोलीसोपानानि ॥

स हीरविजयप्रभुर्वरणगोपुरं प्राविश-

त्प्रवेशनमिवर्षमध्वजजिनावनीवज्रिणः ।

सुराम्बुधिवधूष्वेऽम्बुजपरागापिङ्गीभव-

त्सितच्छद इव व्यभासत ततोऽस्य सोपानके ॥ ५४ ॥

अकच्चरसाहिसंमानितो हीरविजयनामा प्रभुस्तपागणधमणस्वामी अर्थात्सूरिः वर-
णस्य मूलप्रासादप्राकारस्य गोपुरं प्रतोलीं प्राविशत् प्रविशति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—ऋषभो
वृषभो ध्वजश्चिह्नमूरुविषयलाञ्छनं यस्य युगादिरेव जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये
अवन्या भूमेर्वैज्रिणः पुरंदरस्य । राज इत्यर्थः । प्रवेशनं सिंहद्वारमिव । ततो गोपुरप्रवे-
शानन्तरमस्य सर्वाभ्यन्तरवरणगोपुरस्य सोपानके आरोहणगणे सोपानानां समूहः
सोपानकं तस्मिन् । समूहार्थे कप्रत्ययः । हास्तिकादिवत् । सूरिर्व्यभासत संशोभते स्म ।
क इव । सुराणां देवानामभ्युधेः समुद्रस्य वधूः पत्नी एतावता देवनदी तस्याः प्लवे पूरे
गङ्गाप्रवाहे । स्वभावेन पद्माणि पीतकमलानि इत्युच्यन्ते । यथा स्नातस्यास्तुतौ—‘हंसांसा-
हृतपद्मरेणुकपिशक्षीरार्णवाम्भोभृतैः’ इति । तानि च हेमसूरिणा नामग्राहं हेम्यामा-
नीतानि न सन्ति, यथा पराणि वर्णभेदोच्चारणप्रोक्तानि । यथा—‘रक्तोत्पलं फोकनदं
श्वेते तु तत्र कुमुदं नीले तु स्यादिन्दीवरम् । श्यामे तूपलं स्यात्कुवलयम्’ इति । तस्मा-
त्तेषां स्वभावात्पीतिर्मवावसीयते । ततोऽत्रापि अम्बुजानि पीतपद्मानि अथ वा
कनकमयानीत्यध्याहार्यम् । तेषां पराणा रजांसि तैस्तत्संगमात्पद्मीभवन्पीतो जायमानः
सितच्छदो राजहंस इव ॥

चतुष्कमधिरोहणात्कमविहारयोरन्तरा

व्यलोकत समाजवत्सुकृतभूमिभर्तुः प्रभुः ।

पुनर्मणिहिरण्मयं जिननिकेतनं तत्पुरः

सुधाशवसुधाधरोलसितचूलिकाचैत्यवत् ॥ ५५ ॥

प्रभुर्हीरविजयसूरिः अधिरोहणादधस्तनसोपानात्कमादुपरितनसोपानागमनात् सोपा-
नक एव स्थितः । यत्र विहारयोर्मूलप्रासादप्राकारयोरन्तरा मध्ये चतुष्कं ‘चौक’ इति
प्रसिद्धम् । प्रासादाङ्गणभूमिमित्यर्थः । व्यलोकत दृष्टवान् । कियत् । समाजवत् । उत्प्रेक्ष्यते—
सुकृतभूमिभर्तुः धर्माभिधानपार्थिवस्य समाजं समामिव । पुनरन्यतत्पुरः तस्य चतु-
ष्कस्याग्रे मणयः क्वेतनचन्द्रकान्तादिकास्त्युक्तं हिरण्मयं स्वर्णप्रधानं रत्नकाशनरनितं
जिननिकेतनमृषमदेयप्रासादं व्यलोकत ददर्श । कियत् । सुधाममृतमश्रन्तीति सुधाशा
देवास्तेषां वसुधाधरः पर्वतो मेरुगिरिरास्योद्गतिता उहासं प्राप्ता शोभासंयुक्ता जाता
या चूलिका शिखा अधिल्लका या तस्यार्धत्ववत्सिद्धायतनमिव ॥

अर्थकारितिकाब्जमूलप्रासादवर्णनम्—

तमीश इव तारकैर्महपतिर्महोपैरिवा-

सुरेश्वर इवासुरैरिव सुरैः सुरेभ्यः पुनः ।

नरेन्द्र इव मानवैर्षुषमकेतनार्हदृष्टं

गृहलैर्षुभिरर्दतां स्फुरति सर्वतोऽलंकृतम् ॥ ५६ ॥

सर्वतः सर्वास्वपि दिक्षु अर्हतां भगवतां लघुमिरल्पप्रमाणैर्गृहैर्देवकुलिकाभिरलंकृतं
शोभितं वृषभकेतनार्हतः वृषभदेवस्य गृहं चैत्वं स्फुरति दीप्यते । कैः क इव ।
तारकैर्ज्योतिर्भिस्तमीशश्चन्द्र इव । पुनर्ग्रहाणां मङ्गलादीनामोषैः समूहैर्ग्रहपतिः सूर्य इव ।
पुनरसुरैः दानवैरसुरेश्वरो दानवेन्द्रवत् । पुनः सुरैर्देवैः सुरेशो देवेन्द्र इव । पुनर्मानवै-
र्मनुष्यैः नरेन्द्रो राजेव ॥

क्षयं प्रलयकालजं निजमवेक्ष्य साक्षान्मरु-

त्सरिज्जलरयैरिवाक्षयपदोदयाकाङ्क्षया ।

उपासितुमुपागतैरिह पदारविन्दं प्रभो-

र्व्यलासि सद्ने वृषध्वजजिनस्य सोपानकैः ॥ १७ ॥

वृषध्वजजिनस्य युगादिदेवस्य सद्ने गृहे मूलप्रासादे प्रवेशनमार्गे सोपानकेरारो-
हणैर्व्यलासि शुशुभे । अत्र कः स्वार्थे । उपप्रेक्ष्यते—न दिद्यते क्षयो विनाशो यत्र
तादृशस्य पदस्य स्थानस्य संपदो वा उदय आविर्भावः तस्याकाङ्क्षया वाञ्छया इह
शत्रुञ्जये प्रभो ऋषभस्य युगादिदेवस्य पदारविन्दं चरणकमलमुपासितुं सेवितुमुपागतैः
समीपे समेतैर्मरुत्सरितो गङ्गाया जलरयैः पयःप्रवाहैरिव । किं कृत्वा उपागतैः । प्रलय-
कालः कल्पान्तपष्ठारकलक्षणः तस्माज्जातं निजमात्मीयं स्वसंबन्धिनं क्षयं विनाशं पष्ठा-
रके कमाद्विशुध्यजला रथचक्रमार्गमात्रप्रवाहा गङ्गा भविष्यतीति श्रुतिः । सार्धद्विपष्टि-
योजनमानजलप्लवो विशोध्य द्विहस्तप्रमाणप्रवाहो भविता इति । अल्पशब्दस्याभाववा-
चित्वाक्षय एव साक्षादागमोक्तवाक्यात्प्रत्यक्षेणैवावेक्ष्य दृष्ट्वा । ज्ञात्वा इत्यर्थः ॥

इमा अनिशनिम्नगा बत जडाशया वक्रतां

वहन्त्यहरहस्तथा सप्रतिकूलवृत्तिप्रथाः ।

श्रितोत्पलमधुव्रतान्कृतकुलक्षयैराश्रिता

धरन्ति च पदे पदे भुवनमङ्गरङ्गं पुनः ॥ १८ ॥

नमन्निफटवर्तिनामवनिजन्मनां धातुकाः

स्वकीयवचनीयतामिति जिघांसुभिः सिन्धुभिः ।

निपेवितुमिव प्रभोः पुर उपागताभिर्बभे

यदाप्तसदनाप्रतो विविधरत्नसोपानकैः ॥ १९ ॥

यस्य श्रीशत्रुञ्जयसंबन्धिनः आप्तसदनस्य मूलजिनगृहस्याप्रतः पुरस्ताद्विविधानां ना-
नाप्रकाराणां रत्नानां मणीनां सोपानकैः । स्वार्थे कप्रत्ययः । आरोहणैर्वाचमे शुशुभे । उपप्रे-
क्ष्यते—निपेवितुमर्थात् युगादिजिनमुपासितुं प्रभोः ऋषभदेवस्य पुरोऽग्रे उपागताभिः
संप्राप्ताभिः सिन्धुभिर्नदीभिरेव । किं कर्तुकामाभिः । इत्यमुना प्रकारेण स्वस्तीयामा-

स्मीयां वचनीयतामपवादं जननिन्दां जिघांसुभिर्हन्तुमिच्छुमिरिव । इति किम् । यत्
इमाः सिन्धवः अनिशं निरन्तरं निन्नगा नीचगामिन्यः । बत इति खेदे । पुनर्जडाशया
मन्दमनस्काः जडिमाश्रितचित्ताः डलयोरैक्याञ्जलभूताः । तथा अहरहः प्रतिवासरं वक्रतां
कुटिलभावं वहन्ति धारयन्ति । तथा पुनरर्थे सप्रतिकूलवृत्तिप्रथाः सह प्रतिकूलवृत्तेः प्रति-
लोमवर्तनस्य प्रथया विस्तारेण वर्तन्ते याः । तत्त्वतस्तु कूलं कूलं प्रति मर्यादामेदिनी
प्रवृत्तेः प्रवर्तनस्य पथः प्रवहणस्य प्रथाभिः सह वर्तन्ते । द्वादिसंयोगे क्वचिद्भुरेव
गण्यते । यथा—‘बहुलभ्रामरमेचकतामसे’ इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ काव्यकल्पलतायां
च । इति न दोषः । पुनरिमाः श्रितमङ्गीकृतमुत्कृष्टं पलं मांसं यैस्तादृशान्मांसखादकान्-
मधु मयमेव व्रतं मयं विना वयं नान्यत्पिवाम इति नियमो येषां तान् । तत्त्वतस्तु से-
वितकुवलयान् भ्रमरान् । पुनः कृतो विहितः कुलानां स्वान्वयानां क्षयो विनाशो यैस्ते-
मैतस्यैराधिताः । पुनरिमाः पदे पदे स्थाने स्थाने भुवनानां जगतां भङ्गे विनाशे रङ्गं रागं
श्रयन्ति । तत्त्वतस्तु भुवनानां पानीयानाम् । ‘नीरं वारि जलं दलं कमुदकं पानीयमम्भः
कुशं तोयं जीवनजीवनीयसलिलार्णोत्सम्बु वाः शंबरम् । क्षीरं पुष्करमेघपुष्पकमल-
न्यायः पयःपायसी कीलालं भुवनं वनं घनरसो यादोनिवासोऽमृतम्’ ॥ इति हैम्याम् ।
भङ्गाः कल्लोलाः । ‘तरङ्गे भङ्गवीच्युर्मिः’ इत्यपि हैम्याम् । तैरङ्गं श्रयन्ति । पुनरिमा न-
मन्तो नम्रीभवन्तः पादयोर्योगन्तः तथा निकटे समीपे वर्तन्ते आजीविकां कुर्वन्तीत्येवं-
शीलास्तादृशानामवनिजन्मनामवन्यां भूमावेव जन्मावतारो येषां त्रसानां द्वित्रिचतुःपञ्चे-
न्द्रियाणां तिरष्ठां तथा । छेचरजलचरभूचराणामवन्यामेवोत्पत्तिर्न तु देवगृहादीं, स्थाव-
राणां तूभयत्रापि दृश्यमानत्वात्त्रसानामुपादानम् । तत्त्वतस्तु अवनिजन्मनां वृक्षाणाम् । पा-
तुक्वा हननंशीला इति श्वापदं निराकर्तुंकामाभिः ॥ युग्मम् ॥ इति मूलप्रासादसोपानानि ॥

जिनेन्द्रसदनाप्रतोऽद्युतदनल्पशिल्पोल्लस-

त्सुवर्णमणितोरणं शिवमुधाब्धिजाकार्मणम् ।

निबद्धमपवर्गपूः प्रथमसाधनप्रक्रमे

जिनावनिविडौजसः किमिह मुक्तिगेहे गिरौ ॥ ६० ॥

जिनेन्द्रस्य ऋषभस्वामिनः सदनस्य प्रासादस्याप्रतः पुरस्तात् द्वाराग्रे अनल्पर्वहभिर-
नेकजातीभिः शिल्पविज्ञानै रचनाविशेषैरलङ्घ्यमानं सुवर्णानां मणीनां सुवर्णमणिभिर्वा
घटितं स्वर्णमणिप्रयमयं वा तोरणमशुतत् पोतवे स्म दिदीपे । किंभूत तोरणम् ।
शिवं मुक्तिरेव मुधाब्धिजा क्षीरसमुद्रपुत्री लक्ष्मीतस्याः कार्मणं संयननम् । वसिष्ठकिया-
करणमित्यर्थः । उपदेश्यते—दहामिन्मुक्तिगेहे गिरौ शत्रुंजयशीले ‘विमलगिरिमुक्ति-
निलत’ इति शत्रुंजयकल्पे । तथा ‘मुक्तिगेहः प्रियः पदम्’ इति शत्रुंजयमाहात्म्ये ।
जिनावनिविटौप्रतः धीजिनराजस्य अपवर्गो मोक्षः स एव पूर्वेगरी तस्याः प्रथममादित
एव साधनं, स्थायतीतरणं तस्य प्रक्रमे प्रारम्भे निषद् रचितमित्य । राज्ञा हि नयीनग-
रमहणे पर्व तत्र तोरणं पथ्यते इति सूतिः ॥

निजस्य बहलीभवत्यपि महोत्सवे द्वारि मां

जना असहजा इव प्रतिपदं निबध्नन्त्यमी ।

जहीति मम दुःखितां किमिति वक्तुकामं प्रभोः

पुरः स्थितमुपेत्य यज्जिननिकेतने तोरणम् ॥ ६१ ॥

यद्यस्मिन् जिनस्यार्हतो निकेतने गृहे मूलविहारे उपेत्य कुतश्चिदागत्य तोरणं स्थितं तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोः ऋषभदेवस्य पुर इत्यमुना प्रकारेण वक्तुकामं कथयितुमीहमानं किं स्थितमिव । इति किम् । हे प्रभो, निजस्यात्मनः निजस्यात्मीयस्य वा कस्यचिन्महोत्सवे अतिशायिनि महे बहलीभवति सान्द्रे निविडे निरन्तरं जायमाने सति असहजा वैरिण इवामी भूमौलोकवर्तिनो लोका मां तोरणं प्रतिपदं स्थाने स्थाने गृहद्वारि बहिस्तान्मार्गे वा निबध्नन्ति इत्यमुना प्रकारेण विद्यमानां मम दुःखमस्यास्तीति दुःखी दुःखिनो भावो दुःखिता ताममुखवत्तां जहि व्यापादय । निवारयेति यावत् ॥ इति तोरणम् ॥

यदीयविभवैः पराजितजगत्त्रयस्पर्धिभिः

स्वकीयमुपदीकृतं विजितवैजयन्तेन किम् ।

दधार मणिमण्डपं किरणखण्डिताखण्डरु-

क्वचण्डरविमण्डलं वृषभतीर्थकृन्मन्दिरे ॥ ६२ ॥

वृषभतीर्थकृतो युगादिदेवस्य मन्दिरं कर्तुः किरणैः प्रतिदिशं प्रसरज्जोतिर्दण्डैः खण्डितं तिरस्कृतमखण्डाभिरक्षताभिः क्वचिदप्यप्रतिहताभिः रुग्भिः प्रचण्डं दुरालोकं रवेर्मास्करस्य मण्डलं बिम्बं येन तादृश मणिमण्डपं विविधरत्नघटितजनाश्रयं दधार धत्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पराजिताः परामवं लम्बिता जगत्त्रयाल्लौक्यस्य त्रिभुवनसं-
बन्धिनः स्पर्धिनस्तुल्यविभवत्वेन संघर्षेणशीला येस्तादृशैर्यदीयविभवैः ऋषभदेवप्रा-
सादसंबन्धिभिर्विभ्रमैः शोभातिशयैर्विजितेन परिभवं गीतेन वैजयन्तेन इन्द्रप्रासादेन उपदीकृतं ङीकितं स्वकीयमात्मसंबन्धिनमर्थार्थिक मणिमण्डपमिव ॥

अनन्यशिवकन्यकां मनसि धर्मभूमीभृता

प्रदातुमिह काङ्क्षतोचितवराय कस्यैचन ।

स्वयंदरणमण्डपं मणिसुवर्णचित्रश्रिया-

ञ्चितः किमु विधापितः स्फुरति यन्महामण्डपः ॥ ६३ ॥

यस्य मूलप्रासादस्य महान् गगनाङ्गनाल्लिङ्गी मण्डपः स्फुरति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—
अनन्यामसाधारणीं सर्वातिशायिनीं शिवकन्यकां मुक्तिकुमारिकां कस्यैचनानिर्दिष्टनाम्ने
उचिताय भव्यादिसामग्रीभृते योग्याय वराय प्रधानाय परिणयनकामाय पुरुषाय इह

सिद्धशैले प्रदातुमिच्छता पाणिं ग्राहयितुं वाञ्छता धर्मनाम्ना भूमीभृता राज्ञा मणीनां
रत्नानां चन्द्रकान्तादीनामुपलक्षणात्कैतनादीनां सुवर्णानां काञ्चनानां चित्राण्यालेहयानि
तेषां श्रिया अथ वा चित्रकारिण्या आश्चर्यविधायिन्या शोभयाश्रितः कलितः स्वयं-
वरणमण्डपः स्वयं स्वेच्छया, न तु पित्रादिपारतन्त्र्यात्, वरणमर्षात्स्वाभीप्सितवरयितुः
कण्ठपीठे वरमालाक्षेपणेन स्वीकरणं यत्र तादृशो विधापितः किमु शिल्पिना निर्मा-
पित इव ॥

अवेत्य कलितौकसं नभसि सिंहिकानन्दनं
वनान्मिलितुमागताः किमिह गोत्रहार्दादभी ।

यदाप्तगृहकंधरास्फुरदमानपञ्चाननाः

परां श्रियमशिश्रियन्नमृतकान्तिकान्तद्विपः ॥ ६४ ॥

यस्य विमलाचलशिखरिशेखरस्याप्तगृहस्य जैनप्रासादस्य कंधरायां शिखरोपत्यकायां
स्फुरन्तो दृश्यमानाः शोभमाना वा अमानाः प्रमाणातीताः अतिबहवो ये पञ्चानना
मृगेन्द्राः । 'यदनेककसौधकंधराहरिभिः कुक्षिगतीकृता इव' इति नैपथेऽपि । परां प्रकृष्टां
श्रियं शोभामशिश्रियन् लभन्ते स्म । किंभूताः । अमृतकान्तिकान्ताध्वन्द्रमणयस्तेषां द्विपः
श्वेतमविभ्रमवरिणः । उत्प्रेक्ष्यते—नभसि आकाशे कलितौकसं निर्मितनिकेतनम् ।
गगनस्थायिनमित्यर्थः । सिंहिकानन्दनं स्वर्माणुं केसरिणं वा अवेत्य ज्ञात्वा गोत्रस्य
ज्ञातेर्हार्दात् । स्नेहला हि स्वजनाः स्वजनं प्रत्यावे मिलितुमायान्येवेति प्रथमव्यवहारतः
वनात्स्वकाननात्सकाशात् अभी प्रत्यक्षलक्ष्याः पारीन्द्राः मिलितुं मिलनार्थमिह प्राप्ता-
दोपरितनप्रदेशे आगताः समेता इव ॥

वने वसतिरेकिका जनुपि नः प्रसूतिः परि-

च्छदो न कदनं सदा पुनरनेकयानां हृदा ।

जहीत्यसुसमाशु नः किमिति भाषितुं नाभिजं

भजन्ति गृहकंधरागतगृगेश्वराः श्रीजिनम् ॥ ६५ ॥

न्बहून् लोकान् पान्ति आजीविकाभिः रक्षयन्ति पालयन्तीत्यनेकपाः । 'बन्धनस्थोऽपि मातङ्गः परेषां मरणक्षमः' इति सूक्तवचनात् । सन्तो हस्तिनश्च तेषां कदनं व्यापादनं मारणम् । 'निर्ग्रन्थनं प्रमथनं कदनं निर्वहणम्' इति हैम्याम् । घातनाभिधानानि ॥ इति चैत्यकंधरामृगेन्द्राः ॥

युगादिजिनमन्दिरे शिखरमम्बराडम्बरं

विडम्बयति चण्डरुक्मिरणमण्डलं वैभवैः ।

पुनर्निजसपक्षतामिव समीहमानो जिनं

भजन्नमरभूधरो भुवनकामितस्वस्तरुम् ॥ ६६ ॥

युगादिजिनः प्रथमतीर्थकरस्तस्य मन्दिरं गृहं प्रासादस्तत्राम्बरे आकाशे आडम्बरः शोभातिशयो यस्य तादृशं शिखरं शृङ्गं वैभवैः सुप्रभाभिः कृत्वा चण्डरुचः सूर्यस्य किरणमण्डलं ज्योतिःपुञ्जं विडम्बयति धिक्करोति अनुकरोति वा । यदुक्तम्—'विकलयति कलाकुशलं हसति शुचिं पण्डितं विडम्बयति । अधरयति धीरपुरुषं क्षणेन मकरध्वजो देवः ॥' इति चम्पूकथायां विडम्बनार्थः । 'पुण्डरीकातपत्रस्तं विकसत्काश-चामरः । क्रतुर्विडम्बयामास न पुनः प्राप तच्छूयम् ॥' इति रघौ । अनुकरणार्थोऽत्र । इत्यर्थद्वयमपि । उत्प्रेक्ष्यते—पुनर्द्वितीयवारमिन्त्रेण छिन्नपक्षत्वात् अपरवेलायां निज-स्यात्मनः सपक्षतां पक्षयुक्तम् । पूर्वं सर्वेऽपि पर्वताः सपक्षा आसन् । ततः स्वेच्छयोद्गीयोद्गीय यत्र तत्राप्यकाण्ड एवातर्किता आगत्य पतन्तः सन्तः पृथिवीमतीव व्याकुलीकुर्वन्ति स्म । ततः पृथिवी स्वर्लोके पुरंदरपुरे गत्वा मुत्करोति स्म । तदनु दम्भोलिपाणिना सादरं सङ्गृह्य पृथा सती लोचनयुगलगलद्वाष्पपयःप्लवा सगद्गदस्वरं कथं-कथमपि कथयामास । यत् 'मध्यमलोके समग्रा अपि गिरयः सपक्षत्वाद्यथाकाममुत्प-त्योत्पत्य स्वरचितस्थाने निपतन्तो मामतिभारभङ्गुरगात्रीं कुर्वाणाः खेदक्षिन्नमनस्कां विदधते । तस्मादहं तदतिगरिमोद्गारिस्फारभाराघासहितया पातालमूलं प्रवेक्ष्यामि ।' इति वसुधावचनश्रवणानन्तरं संजातातिकोपेन पुरहूतेन स्वपाणिग्रज्यलज्जोतिर्ज्वालाकराल-दम्भोलिना कृत्वा सर्वेषामपि पर्वतानां पक्षाः क्षणाच्छेदिताः—इति पुराणोक्तिः श्रूयते । अथ पुनः पक्षाभ्यां सहितत्वं समीहमानो बाञ्छन् भुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्रिभुव-नजनानां सुरासुरनराणां कामिते बाञ्छितप्रदाने स्वस्वार्हं कल्पद्रुशं तादृशं नाभेयं देवं भजन् सेवमानः अमरभूधरो मेहरिव ॥

अवेत्य जगदीहितं प्रददत्तं कदम्याचलं

द्विधापि वसुधातलेऽखिलमहाभयालम्बिनम् ।

दरेण धरवैरिणः किमु भजन्ति यं भूधरा

यदल्पशिखरच्छलाल्पिततनूलतालम्बिनः ॥ ६७ ॥

यस्य प्रासादस्य अल्पानि मूलशिखरापेक्षया लघूनि यानि शिखराणि शृङ्गाणि तेषां छलेन कपटेन अल्पिता अल्पाः कुर्वन्तीति अल्पयन्ति अल्पयन्ते स्मेल्लिपिताः अल्पाः कृताः । 'मृषा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रतां नृपः' इति नैपथे । यास्तनूलताः शरीरयष्टीरालम्बन्ते आश्रयन्ते इत्येवंशीला भूधराः पर्वताः कदम्बाचलं शत्रुंजयशीलम् । 'लोहिब्वउ तालज्जउ कयंउत्ति' इति शत्रुंजयकल्पे कदम्ब इत्यभिधानम्, तथा एकचत्वारिंशदभिधानेष्वपि कदम्बाभिधास्तीति । यं कदम्बाचलं भजन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—धराणां गिरीणां वैरिणः शत्रोरिन्द्रस्य दरेण किमु भवेनेव । किं कृत्वा । वसुधातले भूमण्डले द्विधापि द्वाभ्यां प्रकाराभ्याम् ऐहिकासुध्मिकभेदात् जगतां भुवनानामीहितममीप्सितं प्रददत् प्रकर्षेण सर्वोत्कृष्टतया विश्राणयन्तम् । अर्थात्स्वस्व-वाकारिणं शत्रुंजयाद्रिमवेत्य ज्ञात्वा । तथा अखिलानां समस्तानां महाभयानां रोगगज-मृगेन्द्रदवानलविषधरसंयामसमुद्रवैरशत्रुप्रभृतीनां प्रबलभीतीनामालम्भो व्यापादनम-स्यास्तीति अर्थात्स्वाश्रितानां तादृशं वयमवेत्य शास्त्रवचसा लोकपरंपरया वा ज्ञात्वा ॥

जगद्गिरिविजित्त्वरं महिमभिर्महीभृद्भू-
रवेत्य भुवि भूधराभिनवसार्वभौमं नगम् ।

स्वबालशिखरैरमुं किमु न सेवितुं प्रेषितैः

कुमारशिखरैर्वभे यदतितुङ्गशृङ्गाश्रयैः ॥ ६८ ॥

यदतितुङ्गे यस्य प्रासादस्य अतिशयेन गगनाल्लित्वेन अत्युच्चैस्तरे महति शृङ्गे मूल-शिखरे आश्रयो निवासो येषाम् । मूलशृङ्गे लगन्ति अनेकानि बान्यानि अल्पानि शिख-राणि भवन्तीति प्रत्यक्षमपि लक्ष्यते । तादृशीः कुमारशिखरैर्लघुशृङ्गैः यभे शुशुभे । कुमारशब्दोऽत्र केवलं लघुत्वमेव वक्षि । यथा नैपथे—'रचयति रुचिः शोणीमेतां कुमारितरा रचेः' । अत्र तु कुमारितरा रचेः । कुमारितरा प्रथमनिर्गतत्वेन सध्वी रुचिः कान्तिः । तयाप्रापि महच्छिखरापेक्षया लघूनि अत एव कुमारानि शृङ्गाणि इति । उत्प्रेक्ष्यते—महीभृतां भरीगिरीणां गणैः राज्ञां चक्रैश्च भुवि पृथिव्यां भूधराणां शैलानां भूपतीनां च मध्ये अभिनयं मयीनं प्रादुर्भूतं सार्वभौमं चक्रवर्तिनममुं नगं शत्रुंजयाच-समवेत्य दिशाय तं सेवितुमुपावितुं प्रेषितैः स्वबालशिखरैः किमु निजनिजदिग्भ्यः शृङ्गैरपि । राजानो हि चतुर्दशसप्तसूचितनवीनोत्पन्नचक्रवर्तिनं दिशाय स्वस्वकुमारनन्द-नांस्तत्सेवार्थं प्रेषयन्तीति स्थितिः । यथा कल्पसूत्रव्याख्याने महावीरचरित्रे—'गज-पद्मपञ्चाननारिमचतुर्दशसप्तसूचितमहावीरदेवजन्म ज्ञात्वा श्रेणिकचण्डप्रयोतादयः कुमारः सेवार्थं सप्तविंशतिः प्रहिताः । इति हिम् । नगं महिमभिस्तुहताभिः । यदुक्तम्—'सर्वेषामपि शैलानामुपगतो विमलाचलः । यदारोहेण लोकप्रं प्राप्यते बालर्द्धरपि ॥' इति वचनात्तुहिमा । माहात्म्यमस्य तु सर्वेभ्योऽभ्यधिकं प्रतिद्वेगेवास्ति । जगन्मु विभेपु ये गिरयः पर्वताः पर्वतप्रायाः उर्ध्वतरत्वेनाभिमानितया वा गुहा । यथा—'तं मानु-

इमयशात्समुपैति लक्ष्मीः' इति भक्तामरस्त्ववे । तेषां विजित्वरं जयनशीलम् ॥ इति शिखरम् ॥

धनादि जगदीहितं प्रभवितासि दातुं पुनः

शिवादिकमलाकरं प्रणय मां प्रभो त्वामिव ।

इतीव जगदीश्वरं गदितुमुत्सुकीभावुकः

समेत्य सुमनोनिपो भजति चैत्यशृङ्गे स्थितः ॥ ६९ ॥

सुमनोनिपः कामकुम्भः समेत्य स्वर्गादागल्य चैत्यशृङ्गे प्रासादशिखरे स्थितस्तिष्ठन् सन् जगदीश्वरं त्रिभुवननायकं श्रीकृष्णभदेवं भजति उपास्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण गदितुं कथयितुमुत्सुकीभावुकः उत्कण्ठीभवनशीलः सन्निव । इति किम् । हे प्रभो त्रैलोक्यनाथ, अहं धनादि द्रव्यभोज्यवस्त्राभरणादिकं जगदीहितं जनमनःकामितं दातुं प्रभवितासि समर्था भवामि । पुनस्त्वं मां शिवादिकमलाकरं स्वर्गापवर्गप्रमुखलक्ष्मीकारकं प्रणय कुरु । कमिव । त्वामिव । यथा त्वां स्वःसिद्धिकमलाकारिणं निगदन्ति ॥

विधास्यति विभोरहर्निशमुपास्तिमभ्येत्य यः

स मद्बदमृतस्फुरन्नुपरिसंस्थितिं लप्स्यते ।

विसृत्वरविनिःसरत्करभरैरिदं प्राणिनां

पुरः प्रवदतीव यत्कनककृतकुम्भः स्वयम् ॥ ७० ॥

यस्य चैत्यस्य कनकेन काश्चनेन कृत्तो रचितः कुम्भः कलशः विसृत्वरः प्रसरणशीलः विनिःसरद्भिर्वह्निर्निर्गच्छद्भिः करमरैः किरणसमूहैः हस्तसंघातैश्च कृत्वा स्वयमात्मना प्राणिना सर्वेषां जगज्जन्तूनां पुरः पुरस्तात् इदमेतस्मिन्नेव काव्ये कथ्यमानं प्रवदति प्रकथ्येण कथयतीव । इह किम् । हे प्राणिनः, यो जनः अभ्येत्य भगवत्पार्श्वे समागत्य अहर्निशमहोरात्रं विभोः ऋषभदेवस्योपास्तिं सेवां विधास्यति करिष्यति स पुमान् अमृते मोक्षे स्फुरन् कर्मसाहित्याव्योतिर्मयत्वादीप्यमानः सन् उपरि त्रिभुवनस्याप्युपरितनप्रदेशे लोकाग्रे संस्थितिं निवासं लप्स्यते प्राप्स्यति । किंवत् । मद्बत् । यथाहं पार्थिवः कलशोऽहर्निशं विभुं सेवमानः अमृतेन पानीयेन स्फुरन् पूर्णत्वेन प्रकटोभवन् सर्वेषामपि पशुर्लक्ष्यः संपद्यमानः सन् उपरि जनमस्योपरि संस्थितिं लभे प्राप्नोमि ॥ इति चैत्यकलशः ॥

विभाव्य भुवनत्रये सविभवाङ्कारव्रजा-

न्विजेतुमनसामुना किमु जिनेगितुः सन्नना ।

सपत्नियदस्त्रायाम्बुनिधिमाथमन्याचलं

शिरःशिरसस्तस्फुरन्निविटदण्डरत्नं दधे ॥ ७१ ॥

चैत्यशिखरे दण्डो भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—अमुना ऋषभकूटकमलामौलिचू-
डामणिना जिनेशितुर्वृषभदेवस्वामिनः सन्नना मन्दिरेण ऋषभचैत्येन शिरःशिखरे
उपरितनशृङ्गे संस्फुरत् वज्ररत्ननिमित्तत्वात् दीप्यमानं दृश्यमानं वा निविष्टं दृढमभेद्यं
दण्डरत्नं दधे किमु धृतमिव । किंभूतम् । सपत्नानां वैरिणां निवहस्य गणस्य यः स्मयः
अहंकारः स एवाभ्युनिधिः समुद्रः तस्य माधे मथने मन्थात्तलं क्षुब्धपर्वतं मन्दरगिरिम् ।
'पाथोधिमायसमयोत्थितसिन्धुपुत्रीपत्न्यङ्गजार्पणम्' इति, तथा 'मन्थानगः स भुजगप्रभु-
येष्टिष्टुष्टिः' इति द्वयमपि नैषधे । किंभूतेन सन्नना । विजेतुमनसा पराभवितुकामेन ।
अर्थात्स्वस्पर्धितभुवनत्रये नाकिनागगेहमहीत्रितये स्वेपामात्मीयानां विभवानां शोभा-
तिशयानामङ्गकाराणां जैत्रप्रतिमल्लानां ब्रजान् समूहान्विभाव्य विलोक्य विज्ञाय वा ।
'दूरं गौरगणैरहंकृतिभृतां जैशङ्करे चरत्' इति नैषधे ॥

निभाल्य नलिनीधवं स्वविभवेन संस्पर्धितां

दधानमधिकं कुधोद्धुपितवर्ष्मणार्चिमिपात् ।

जिनाधिपतिवेश्मना सुरपथे स्वदण्डस्फुर-

त्करः परिवुभूपया द्विप इवैष ऊर्ध्वीकृतः ॥ ७२ ॥

निभाल्य नलिनीधवं दण्डो दीप्यते । जिनाधिपतेर्वृषभस्वामिनो वेश्मना मन्दिरेण
विहारेण एव सर्वजनप्रत्यक्षः स्वस्यात्मनो यो दण्डः स एव स्फुरन् प्रकटीभवन्करो
हस्तः द्विपो भास्वलक्षणवैरिणः परिवुभूपया चपेटामुष्टिप्रहारादिभिः पराभवितुमिच्छया
सुरपथे आकाशे ऊर्ध्वीकृत उन्नतो विहित इव । किंभूतेन वेश्मना । अर्चिमिपात्सर्वतः
स्फुरत्कान्तिकपटात् अधिकं यथा स्यात्तथा कुधा कोपेन कृत्वा उद्धुपितमुत्कण्टकितं
प्रोद्येभूतरोमराजि वर्ष्म शरीरं यस्य । किं कृत्वा । स्वेनात्मीयेन विभवेन शोभासमुदायेन
सार्धं संस्पर्धितां सम्यक् मनसा यवसा कायेन च स्पर्धनशीलतां दधानं विभ्राणं नलि-
नीधवम् । 'नलिनीप्रेमनिबद्धो मानसगमनाय सत्तरो हंसः । न च गच्छति न च तिष्ठति
उभयरसव्याकुलीभूतः ॥' भास्करं निभाल्य दृष्ट्वा ॥ इति चैत्यशृङ्गदण्डः ॥

विजित्वरविभूतिभिः प्रतिपदं परिस्पर्धिनो

विजित्य जिनसन्नना जगति वैजयन्तादिकान् ।

द्विपद्विजयशोधिकाभियत मूर्ध्नि मन्येऽमुना

विहारशिखरे मरुत्तरलवैजयन्ती व्यभात् ॥ ७३ ॥

विहारस्य ऋषभचैत्यस्य शिखरे उच्यते मरुता पवनवेगेन तरला चञ्चला अन्दो-
ल्यमाना वैजयन्ती गदापताका व्यभाद्रासते स्म । तत्राहमेवं मन्ये विचारयामि ।
उत्प्रेक्ष्यते वा—अमुना सर्वप्रासादमूलभूतेन जिनगृहेण युगारिजिनचैत्येन प्रतिपदं
पाताललोके स्वर्गलोके भूलोके च स्थाने स्थाने क्रमं क्रमं वा । विजेनात्मना सह स्पर्धितः

स्पर्धाविधायिनः विरोधिनो वा जगति विश्वे वैजयन्त इन्द्रप्रासाद आदौ येषां ते । स्वार्थे के । आदिकास्तान्विजित्वरीभिः प्रतिस्पर्धिनां विशेषेण जयनशीलाभिः पुंवद्भावे विभूतिभिः स्वध्रीभिर्विजित्य पराभूय द्विपतां सर्ववैरिणां विजयस्य पराभवनस्य बोधिकां ज्ञापयित्रीं परेषां कथनशीलां मूर्ध्नि निजमस्तके वैजयन्ती ध्वजोऽघ्नियत धृतेव ॥

दिनं दिनमुदीत्वरद्युमणिचण्डिमाडम्बरो-

द्गुरप्रसृमरप्रभाप्रकरतापसंतापितः ।

रसं रसितुमम्बराम्बुधिवधूप्रवाहान्तरे

दिवि प्रकटितो ध्वजः खरसनेव जैनौकसा ॥ ७४ ॥

ध्वजो राजते इति संबन्धः । जैनौकसा अर्हत्प्रासादेन भगवत्संबन्धिबिहारेण अम्बरस्याकाशस्य वा अम्बुधेः समुद्रस्य वधूः पत्नी नदी एतावता गगनापगा स्वर्गङ्गा तस्याः प्रवाहस्य पयःपूरस्यान्तरे मध्ये रसं पानीयं रसितुं पातुम् । 'क्षारं जलं जलनिधे रसितुं क इच्छेत्' इति भक्तामरस्तोत्रे । दिवि आकाशे । उच्चैरित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते— प्रकटिता स्फुटीकृता वक्ताद्वहिर्विहिता ध्वजरूपा पताका काया खरसना आत्मजिह्वेव । कुतः कारणात् । दिनं दिनम् । अत्र प्रतरध्याहारः कार्यः । प्रतिवासरम् । 'दिनेश्वरध्रीरुदयं दिने दिने' । अत्रापि सप्तमी वा । उदीत्वरस्योदयनशीलस्य द्युमणेर्भोस्करस्य चण्डि-अस्तीव्रताया आडम्बर आटोपो बाहुस्यं तेनोदुरा असङ्गास्तथा प्रथमरा प्रसरणशीला या प्रभाः कान्तयस्तासां प्रकरः सहस्रसंख्यत्येन समूहस्तस्य तापः संज्वरः ऊष्मातिरेकः तेन संतापितः ॥ इति पताका ॥

न कश्चिदुपलब्धिमान्न जनसंशयच्छेदक-

न्न कोऽपि च शिर्षगमी जगति पूर्ववदृश्यते ।

महोदयविधायकोऽर्हति निपेक्ष्यतां सांप्रतं

मही महिमसंपदां तदयमेक एवाचलः ॥ ७५ ॥

सदाकृतिवपुः पदं परिचरामि यस्य प्रभोः

प्रकाशितमिदं स्वयं जगति तेन मत्स्वामिना ।

पटु प्रकटयाम्यहं गणिवदस्य तीर्थस्य त-

त्प्रभावमतिशायिनं त्रिभुवनाद्विचिन्त्येति किम् ॥ ७६ ॥

जिनेन्द्रसदनाम्बरान्तरनुपङ्गिशृङ्गाङ्गना-

निलप्रचलकेतनस्फुरदकुण्ठकण्ठीरवः ।

पुरस्त्रिजगदङ्गिनामिति निजान्तिकावासभा-

प्रणज्जगिति किङ्किणीकणमिषेण किं भाषते ॥ ७७ ॥

जिनेन्द्रस्य मातृदेवस्य सदनं गृहम् ऋषभचैत्यं तस्याम्बरस्य गानस्य अन्तर्मध्ये अनु-
पद्मः 'संगमो मिलनमस्यास्तीति तादृशं शृङ्गाङ्गणं शिखरोपरितनप्रदेशस्तत्रानिलेन पवनेन
प्रचलं यत्केतनं ध्वजस्तत्र स्फुरत् अकुण्ठः अमन्दो दुर्धर्पो वा कण्ठीरवः केसरी स कर्ता ।
निजस्यात्मनः अन्तिके समीपे आवासं निरन्तरवसति भजन्तीति तादृशो रणज्जगिति
शब्दं कुर्वाणाः किङ्किण्यो लघुघुर्घुरिकास्तासां कणस्य शब्दस्य मिषेण कपटेन त्रिजगदङ्गिनां
गुरागुरनराणां पुरः किम् । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण विचिन्त्य विचार्य विमृश्य विचारं
कृत्वेव भाषते ब्रवीति । इति किम् । आकृतिराकार एव वपुः शरीरं यस्य तादृशः सन् अहं
यस्य प्रभोर्महावीरस्य भगवतः पदं चरणं सदा सर्वकालं परिचरामि सेवे, तेन मत्स्वामिना
मम प्रभुणा वीरेण स्वयमात्मनैवेदं पूर्वकाव्यप्रतिपादितं श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यं जगति विश्वे ।
जगन्नानामग्रे इत्यर्थः । प्रकाशितं प्रकटतया कथितम् । यस्मादिति गम्यं तस्मात्कार-
णादेदं तच्चरणपरिचारकः अस्य मद्रसतिभूमेस्तीर्थस्य लोकोत्तरपुण्यस्थानस्य प्रभावं महि-
मानं पटु स्पष्टं यथा स्यात्तथा प्रकटयामि प्रकटीकरोमि । किंवत् । गणिवत् । यथा गण-
धरो भगवताथार्थप्रतिपादितं सूत्रं पटु सहेतु युक्तिकं विस्तारयति, तथा श्रीनमन्हावी-
राहप्रकाशिनमहमपि विमलाचलस्याद्वैतमाहात्म्यं प्रकाशयामीत्यर्थः । इदं किम् । यद-
स्मात्कारणात् एतस्मिन्कलिकाले जगति विश्वेऽखिले । भरतक्षेत्रे इत्यर्थः । कथितकोऽपि
मुनिप्रमुखः उपलब्धिमान् मतिभ्रुतावधिमनःपर्यवकेवलज्ञानयुक्तः पूर्ववच्चतुर्धारक इव न
दृश्यते न चक्षुषा लक्ष्यते न च श्रवसा श्रूयते च । पुनर्जनानां भारतभूमिजन्मनां
लोकानां संशयानां मानसिकानां शास्त्रसंबन्धिनां वा संदेहानां छेदकृत्रिवारकः कोऽपि
कथिदपि पूर्ववत्प्रदेशिराजस्य केशिगणधर इव नैव विभाव्यते नाकर्ण्यते च । च पुनर-
धुना कोऽपि कथनापि शिवंगमी चरमशरीरत्वेन केवलज्ञानमासाद्य मोक्षं गमिष्यतीति ।
'यथा विद्वद्रादिरदूरतागमी' इति नैपथे । तादृशोऽपि लोचनाभ्यां न विलोक्यते नापि
च ध्रुवेर्गोचरीक्रियते । तत्तस्मात्करणात् सांप्रतं पथमे दुःखमानान्नि अरके लोकोचया
कलिकाले च महिमसंपदा मानातीतमाहात्म्यसंपत्तीनां मही स्वानमाधारः । तथा महो-
दयस्य राज्याद्वैतान्युदयस्य मोक्षस्य च विधायकः । एकोऽद्वितीय एवायं न चापरः ।
अयं प्रत्यक्षलक्ष्यस्तथा निधयेनाचलः श्रीशत्रुञ्जयशैलः निधेय्यतां सेवनीयत्वमर्हति
योग्यो भवति । सर्वेषामपि भव्यानामयमेव सेवाया उचितोऽस्तीत्यर्थः ॥ त्रिभि-
र्भितोपकम् ॥

समौज्ज्य भुवि निर्वृतौ गतमवेत्य सिंहध्वजं

यियासुरनु तं स्ययं व्यनिशसेविता ग्रेहतः ।

इतः प्रचलितोऽम्बरोपगतचैत्यशृङ्गाध्वना

ध्वजाद्गतकेसरी फलयति मा लक्ष्मीमिह ॥ ७८ ॥

इह मूलप्रासादस्य शिखरे ध्वजस्य पताकाया अङ्गे उत्तरे गतः प्राप्तः स्विती वा

केसरी मृगेन्द्रः लक्ष्मीं शोभां कलयति भगवच्चरणे ध्वजे वा कृत्येव न तु मूर्तिमान् ।
अतएवोत्प्रेक्षणम् । उत्प्रेक्ष्यते—द्वयनिशमहोरात्रं सेवन्ते इत्येवंशीलः सेवी तस्य भावः
सेविता तया सेवनशीलत्वेन यः स्नेहः प्रेमातिरेकः तेन कारणेन स्वयमात्मनापि तं
भगवन्तमनु पश्चात्पृष्ठे वा विद्यासुगन्तुमिच्छुः किमु । इतो भूमिसकाशादम्बरमाकाश-
मुपगतं प्राप्तं यच्चैत्यस्य प्रासादस्य शृङ्गं शिखरं तस्याध्वना मार्गेण कृत्वा प्रचलितः किमु
प्रस्थित इव । इति गमितोत्प्रेक्षा । किं कृत्वा । स्वमात्मानमर्थाह्लाञ्छनपञ्चाननं भुवि पृथि-
व्यामिवौज्ज्वल्यं मुक्त्वा च पुनः स्वयमात्मना निर्दृतावनन्तमुखस्थाने मोक्षे गतं यात्वा च
निरवधिसंतिष्ठमानं सिंहध्वजं श्रीमन्महावीरदेवमवेत्य ज्ञात्वा ॥ इति पताकापञ्चाननः ॥

मृगाङ्ककरसंगमक्षरदमन्दपाथःप्लवै-

र्यदुच्चशिखरात्तमीमणिमणीगणैर्निर्मितात् ।

रजोभिरवगुण्ठितं प्रबलगन्धवाह्रजै-

र्वपुः पवितुमात्मनो जिनगृहं निशि स्नाति किम् ॥ ७९ ॥

तमीमणिमणीनां चन्द्रकान्तनाम्नां रत्नानाम् । 'निशारत्नकरो चन्द्रः' इति, तथा
'चन्द्रकान्तश्चन्द्रमणिः' इति द्वयमपि हैम्याम् । गणैर्निर्वहैर्निर्मितान्निष्पादितात् घटितात्
प्रासादस्य उच्चाद्गगनसङ्गिनः शिखरात् मृगाङ्गस्य चन्द्रमसः कराः किरणास्तेषां संगमेन
संपर्केण क्षरन्तो निःसरन्तो ये अमन्दा अविरलाः पाथसां पानीयानां प्लवाः पूराः । प्रवाहा
इत्यर्थः । तैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—जिनगृहं भगवत्प्रासादः निशि स्नाति किं स्नानं करोतीव ।
किभूतम् । प्रबलैः प्रचण्डैर्गन्धवाह्रजैर्महावातैः कर्तृभिः रजोभिरुद्गीनधूलीभिरवगुण्ठितं
धूसरितं मलिनीकृतमात्मनः स्वस्य प्रासादसंबन्धिनो वपुः शरीरं पवितुं पवित्रीकर्तुम् ।
निर्मला कर्तुमित्यर्थः ॥

स्फुटस्फटिककल्पिता कचन जाह्नवीवावनी

कचिन्मरकताङ्किता स्थिरजला यमीवाजनि ।

कृतारुणमणीगणैः किमुत कुङ्कुमैरर्चिता

कचिद्विकचचम्पकैः परिचितेव चन्द्राञ्चिता ॥ ८० ॥

कचन कुत्रापि प्रदेशे अवनी प्रासादमेदिनी स्फुटं प्रकटं यथा स्यात्तथा स्फटिकैः
श्वेतरश्मैः कल्पिता रचिता अजनि । उत्प्रेक्ष्यते—स्थिरे कथंचिद्देवयोगादुपगमना स्थाना-
भावाद्वा अप्रवहमानं जलं सलिलं यस्यास्तादृशी जाह्नवी गङ्गेव । पुनः कचिन्प्रदेशे
मरकतैः अरुणमणिर्जालमणीभिरङ्किता केलिता भूरजनि संजाता । उत्प्रेक्ष्यते—स्थिर-
जला केनचिद्देवेन दानधेनाकुतूहलात्कृतमप्रचलत्पयो यस्यास्तादृशी यमी यमुनेव । कचि-
त्कुत्रचित्स्थाने अरुणमणीनां पद्मरम्भापराभिधानां रक्तरत्नानां गणैः पुङ्गवैः कृता निर्मिता
भूमिरजनि । उत्प्रेक्ष्यते—कुङ्कुमैः केसरीरर्चिता पूजितेव । पुनः कचिद् क्वपि स्थानके

च चन्द्रेण काञ्चनेन । 'तपनीयचामीकरचन्द्रभर्म' इति हैम्याम् । तथा 'चन्द्रोऽम्बुका-
म्ययोः । स्वर्णे सुधांशौ कर्पूरे कंपिले मेचकेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । अञ्जिता सहिता
भूमिका अजनि भवति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विकचचम्पकैर्विकचचम्पककुसुमोपचारैः
परिचिता सहितेव ॥ इति शिखरपार्श्वप्रदेशाः ॥

सुरासुरनरस्फुरन्मिथुनचारुचित्रव्रजः

पुपोष सुपमां जिनावसथमण्डपस्यान्तरे ।

जगन्नयमिवागतं विमलशैलयात्राकृते

स्थितं किमतिभावतः पुनरिहार्हतः संनिधौ ॥ ८१ ॥

जिनावसथस्य ऋषमचैत्यस्य मण्डपस्य रङ्गमण्डपस्यान्तरे मध्ये सुरासुरनराणां देव-
दानवमानवानां स्फुरतां शोभां लभमानानां मिथुनानां दम्पतीसंबन्धियुगलानां चारुणि
विलोकमनोहराणि यानि चित्राणि आलेख्यानि तेषां व्रजः सुपमां सातिशायिशोभां
पुपोष पुष्पाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विमलशैलस्य श्रीशत्रुंजयाद्रेर्यात्राकृते यात्राकरणार्थ-
मागतं स्वस्वस्थानात्समायातं सत् अतिभावतो वासनाधिक्यात्पुनरर्हतः श्रीऋषभदेवस्य
संनिधौ समीपे किमु स्थितं निरन्तरमुपितं जगन्नयं त्रैलोक्यमिव ॥

वरीतुममृताह्वयामिह पतिवरां कन्यकां

स्वयंवरणमण्डपे किमुपजग्मिवांसः समम् ।

जिनेन्द्रगृहमण्डपे लसदनल्पशिल्पीकृताः

सुरासुरधरास्पृशा समुदया ददन्ते मुदम् ॥ ८२ ॥

जिनेन्द्रगृहस्य प्रासादस्य मण्डपे जनाश्रये लसन्ति परस्परं शिष्यन्ति क्रीडन्ति वा
शोभमानानि वा । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' अयं धातुः शोभार्थेऽपि दृश्यते । तथा अन-
ल्पानि बहूनि विविधजातीयानि वा शिल्पानि चित्रविज्ञानानि । त्रिष्वपि कर्मधारयः ।
लसदनल्पशिल्पानि कृता लसदनल्पशिल्पीकृताः तादृशाः सुरा देवाः, असुरा दानवाः,
धरास्पृशो मनुष्यास्तेषां समुदाया गणा मुदं प्रमोदं ददन्ते यच्छन्ति । आनन्दयतीत्यर्थः ।
'दद दाने' आत्मनेपदी । अत्र बहुवचनम् । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतं मुक्तिस्तदेवाह्वयो नाम
यस्याः । 'अपाह्वयोऽभिधा गोत्रं संज्ञानामधेयाः' इति हैम्याम् । तादृशीं पतिवरां
स्वेच्छया स्वाभिलषितयोग्यवरस्य वरयित्रीं स्वयंवरां कन्यकां कुमारिकाम् । कन्यैव पतिं
वृणोति नान्येति रीतिनीतिधर्माः । इत्याशयाद्वरीतुं परिणेतुम् । अत्र तु मुक्तेः कनीत्वं
कविसमयानुसारेणैव । केवलं स्वयंवरणमण्डपे समं समकालमेकसमय एव देवदानवमा-
नवप्रजाः किमुपजग्मिवांसः समागता इव ॥

भवच्चरणसेवनैरधिगता शुलोकेन्दिरा

विनैव नरजन्मना दिश शिवश्रियं श्रीप्रभो ।

उपेत्य जिनमन्दिरान्तरमितीव विज्ञीप्सया

भजन्ति सुरसुभ्रुवः प्रभुमनन्यचित्रोपधेः ॥ ८३ ॥

जिनमन्दिरान्तः श्रीऋषभचैत्यमध्ये उपेत्य अर्धात्स्वर्गलोकादागच्छ अनन्यानामसाधारणानां चित्राणामुपधेशलेख्यानां छलात्सुरसुभ्रुवः अप्सरसः । 'स्वःस्वर्गिवध्वोऽप्सरसः' इति हैम्याम् । प्रभुं भगवन्तं भजन्ति सेवन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण किं विज्ञीप्सया विज्ञप्तिं कर्तुमिच्छयेव । इति किम् । हे प्रिया चतुर्विंशदुदयलक्ष्म्या त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्म्या वा लक्षितविभो स्वामिन् परमेष्ठिन्, भवचरणसेवनैः श्रीमत्पदपरिचरणैरसाभिर्युलोकेन्द्रिरां स्वर्गलोकलक्ष्मीमधिगताः प्राप्ताः । अथ नरजन्म विना मनुष्यावतारं विनैव नोऽस्माकं पुराङ्गनानां शिवधियं मोक्षलक्ष्मीं सिद्धिसंपातिं दिश प्रदेहि ॥

प्रयोजयति नः सदा स्वपदसामिलापीभव-

त्तपस्वितपसां व्ययीकृतिविधौ विभो जम्भमित् ।

इमां जहि विडम्बनां किमिति मापितुं मण्डपे-

ऽथ वाप्सरस आगताः परिचरन्ति चित्रोपधेः ॥ ८४ ॥

हे विभो स्वामिन्, स्वस्यात्मनः पदे स्थाने इन्द्रैश्वर्यप्राप्ती सहाभिलाषेण कामेन वर्तन्ते ये तादृशा भवन्तः संपद्यमाना ये तपस्विनस्तापसास्तेषां तपसां घोरानुष्ठानोपवासादिकष्टानां व्ययीकृतिविधौ नाशनिर्माणप्रकारे जम्भभिद्वासवः सदा चतुर्ध्वेपि युगेषु नः अस्मान् अप्सरसः प्रयोजयति प्रयुक्ते प्रेषयति । तथा च इन्द्रपदप्राप्त्यभिलाषेण तपः कुर्वन्तस्तापसान् कष्टध्यानतपोभ्यः पातयितुं पुरंदरेण प्रेषिता अप्सरसः प्रेक्ष्य तद्रूपलावण्यमोहिता विस्मृतस्वतपोध्यानानुष्ठानास्ते ता एव कामयमानास्तद्भोगासक्तिमाजो भूताः सन्तस्ततः सर्वे स्वकीयं पुराचीर्णतपोमूलादेव हारयन्ति—इति परशासनकविसमयः । तत्कारणात् हे विभो त्रिभुवनजननाथ, त्वं नोऽस्माकमिति गम्यम् । इमां येषां तेषां बालयुवदृष्टकृशाजातिजातिप्रमुखाणां तपसामङ्गसंगमाख्यमिषादप्सरसः सर्वेवनिता उर्वशीमेनेकाघृताचीरम्भादिकाः प्रासादमण्डपे आगताः सत्यः किमु प्रभुं परिचरन्ति भजन्तीव ॥ इति मण्डपमध्यचित्राणि ॥

कुतहूलिकृतासितोपलतलोर्ध्वमध्या कचि-

न्महारजतनिर्मिता जिननिकेतनस्तम्भकाः ।

विचित्रसुरविभ्रमं प्रदधतः ध्रियं विभ्रते

तलोपरि विचालभाग्वनभृतः किमु स्वर्नगाः ॥ ८५ ॥

कचिल्कुप्रचित्प्रदेशे महारजतैः काञ्चननिर्मिता विरचिता जिननिकेतनस्य मूलचलस्य स्तम्भकाः । पादपूजे स्वार्थे कप्रत्ययः । स्तम्भाः एव स्तम्भकाः प्रासादमण्डपायाधा-

रस्थूणाः त्रियं शोभां विभ्रते कलयन्ति । किंभूताः । खर्णघटितत्वेऽपि विशेषमाह—कु-
तूहलिभिः कैथिलकौतुकवद्भिः शिल्पिभिः कृतानि असितोपलानामिन्द्रनीलमणीनां तलं
स्तम्माधो विभागः ऊर्ध्वं स्तम्भोपरितनप्रदेशः मध्ये स्तम्भान्तराले तत्र प्रदेशद्वये ।
कर्मधारये । मध्यानि येषां ते । किं कुर्वन्तः । विशिष्टचित्ररूपाः सुरा देवा अथ वा
विचित्रा विविधजातीयाश्चतुर्निकायिका देवतास्तेषां विभ्रममन्तःकल्पितशिल्पत्वेन
विलासं विभूषां भ्रान्तिं वा प्रदधतो धारयन्तः । उत्प्रेक्ष्यते—तलमधोवर्ती भूमिभागः
भूमौप्रदेश एव विवक्षया न तु भूमध्यगो विभागः तथा उपरिशिखरोच्चूलिका मध्ये
स्तम्भविलासे एतावता मध्ये भागद्वयं तानि भजन्ति इति तलोपरि विचालभाजि तादृ-
शानि वनानि अधोभूमौ भद्रसालवनं शिखरचूलिकायां पाण्डुकवनं विचालभागद्वये तु
नन्दनं सौमनसं चैत्याख्यानि चत्वारि काननानि विभ्रतीति भृतः तादृशाः खर्णगा मेरु-
पर्वता इव । 'रत्नसानुः सुमेरुः स्वःस्वर्गिकाञ्चनतो गिरिः' इति हैम्याम् ॥

हरिर्य इह सेवकस्तव जिनेन्द्र सोऽस्माद्विप-

न्विधापय मिथस्ततस्त्वदमुना समं सौहृदम् ।

इतीव गदितुं वृषध्वजजिनालयस्तम्भको-

पधेरखिलभूभृतः प्रभुमुपेत्य शीलन्त्यमी ॥ ८६ ॥

वृषो वृषभो ध्वजध्वजं लाञ्छनं यस्य तादृशो जिनो युगादिदेवस्तस्मात्प्रत्यं गृहं क-
पभविहारस्तस्य स्तम्भका आधारस्थूणास्तेषामुपधेर्वाजादमी प्रत्यक्षलक्ष्या मन्दरादयः
अखिलाः समस्ताः भूभृतः पर्वता उपेत्य अत्र प्रासादे समागत्य प्रभु श्रीकृष्णभस्मामिनं
शीलन्ति भजन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । हे
जिनेन्द्र युगादिप्रभो, इह जगति यो हरिरिन्द्रस्तव भवतः सेवकस्तवपादपद्मसेवाविधा-
तास्ते सोऽस्माकं द्विपन् शत्रुः पक्षच्छेदकर्तृत्वेन प्रबलप्रतिपक्षो वर्तते ततस्तस्मात्कार-
णात् हे प्रभो, त्वदमुना त्वद्भक्तिभाजा हरिणा सममस्माकं मिथः परस्परं सौहृदं मैत्र्यं
सखिभावं विधापय कारय । महात्मना प्रभुणा च स्वयमन्तरा भूयः कृतः संधिः
कदाचिदपि न विघटते इति वक्तुमिव ॥ इति प्रासादमध्यस्तम्भाः ॥

अनन्यगुणवाहिनीशितुरनन्तसातैकभूः

कृते तव निरीक्षितात्मज मया शिवस्मेरदृक् ।

तदेहि वृणु तां कनीमिति समेत्य चक्रं पुरः

स्थितेव मरुदेव्यभात्करिवशांसमासेदुषी ॥ ८७ ॥

यस्मिन् प्रासादे करिणो हस्तिनो यशा पत्नी हस्तिनी । यद्यपि यशाशब्देन करिणां
कथ्यते । 'शः करेर्गुणजोऽस्य स्त्री धेनुका यशापि च' इति हेमीषचनात् । तथापि
यशाशब्दो नार्यामेव प्रायो वर्तते । तत्कारणादेव मनुष्यजातिघ्नीघ्नमनिवारणार्थं च क-

रिवशेति प्रतिपादितम् । तस्या अंसं स्कन्धमासेदुपी आश्रितवती मरुदेवी नातिनृप-
पत्नी ऋषभदेवजननी अमाद्भूमी । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तुं निवेदयितुं समेत्य कुतश्चि-
स्थानादागत्य पुरो युगादिदेवस्याग्रे तिष्ठति सेव । इति किम् । हे आत्मज औरसपुत्र,
अनन्यानामसाधारणानां गुणानां शौर्यौदार्यधैर्यगाम्भीर्यशौण्डीर्यार्जवमार्दवादीनामीशि-
तुर्भर्तुः समुद्रस्य तव भवतः कृते अर्थाय अनन्तानां प्रमाणातीतानां ज्ञातिवचनगोचरा-
तिक्रान्तावसानानां सातानां महासुखानामेका अद्वितीया भूः स्थानं शिवस्मेरदृक् मुक्ति-
रूपा कामिनी । पाणिग्रहणकरणौत्सुक्याद्बुद्ध्यध्वानं विलोक्यतीत्यत एव स्मेरदृक्त्वं
प्रोक्तम् । मुक्तिमानिनी मया तज्जनन्या निरीक्षिता नितरां सर्वगुणाधारतया प्रथिता
विलोकितास्ति । तत्तस्मात्कारणात् त्वं वृषभ, एहि त्वरितमागच्छ । आगत्य च तां निर्वृ-
त्तिनाम्नीं कनीम् अष्टादशकोटाकोटीसागरोपमप्रमितकालोऽभूत् कोऽपि भारतीयक्षेत्र-
सत्कपुमान् वृत्तो नास्ति, अत एव प्रौढां कुमारिकां वृणु वरय परिणयेति ॥

अयं श्रयति मां सदा तनय बाहनव्याजत-

स्तदुद्धरतमाममुं श्रितहितो महान्यद्भवेत् ।

इतीव गदितुं मुदा भगवतः पुरस्तस्थुपी

समेत्य मरुदेव्यसौ गजपतेरुतांसासिता ॥ ८८ ॥

असौ मूलप्रासादगर्भाग्रे दृश्यमाना मरुदेवी भगवन्माता उत गजपतेर्द्विपराजस्य असे
स्कन्धे आसिता उपविष्टा सती समेत्य ऋषभाभ्यर्णेऽभ्यागत्य मुदा हर्षेण भगवतः
स्वपुत्रस्य परमेष्ठिनः पुरोऽग्रे पुरस्तात् तस्थुपी स्थितवती । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण
गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । हे तनय ऋषभदेव, अयं द्विपतिर्गजेन्द्रो बाहनव्या-
जतो याननिभात्सदा सर्वदापि मां तव मातरं मरुदेवीं श्रयति सेवते । तत्तस्मात्कार-
णादमुं करीन्द्रं जगदुद्धरणधीर, उद्धरतमां सर्वथा सर्वप्रकारेण तिर्यक्त्वदूषितात्संसार-
न्मोचय । यद्यस्मात्कारणान्महानुत्तमः पुरुषः श्रिते स्वभक्तीभूते हितो वत्सलो भवेत् ।
निजस्य पुंसः समीहितमवश्यं करोत्येव । यदुक्तम्—‘विहलं जो अवलं वइ आवय पडियं
च जो समुद्धरइ । सरणागयं च रक्खइ तिसु तैहि अलंकिया पुहवी ॥’ तथा—‘म-
रुदेवा मरुदेव्यपि’ इति आकारान्तमीकारान्त च नामद्वयं हेमनाममालावृत्तौ । तथा
केचित्करिणीस्कन्धाद्वा केचित् गजराजांसाध्याश्रितेति च प्रतिपादयन्ति । ततो द्वे
अपि पृथगुप्रेक्षे इत्युतशब्दः ॥ इति गजस्कन्धाधिरूढा मरुदेवी ॥

महोदयमृगीदृशा सह विनोदनिर्मितसया

विलासमणिमन्दिरं विमलशैलचूलोपरि ।

अकारि वृषकेतुना स्वयमिवात्र नाभीमुवा

युगादिजिनसम्पन्नं श्रयति गर्भगेहः श्रियम् ॥ ८९ ॥

युगादिजिनसङ्गनि विमलचलमूलप्रासादे गर्भगेहः गर्भांगारः श्रियं शोभां श्रयति ।
उत्प्रेक्ष्यते—वृषकेतुना जातोक्षध्वजेन ऋषभदेवेन कर्त्रा स्वयमारमना अत्र विमलशैलस्य
शत्रुंजयाद्रेक्षूलिकायां पर्वतोपरिविभागे अधिलकोर्ध्वप्रदेशे नामीभुवा सृष्टिकर्त्रा । वि-
धातुः पार्श्वे इत्यर्थः । विलासार्थं क्रीडाकृते मणिमयं मन्दिरं रत्नमन्दिरमकारि कारि-
तमिति । श्यन्तप्रयोगः । कया । महोदयनाम्न्या मृगीदृशा सिद्धिबद्धा सह सार्धं विनो-
दस्य विविधविलासस्य निर्मितस्या निर्मातुं काङ्क्षया ॥

अनेकनरनिर्जरोरगपुरंदरोपासितं

सदःसदनमुन्नये विमलशैलभूमीभुजः ।

वृषाङ्गजिनवासवौकसि विचित्रतौर्यत्रिक-

प्रपञ्चपटुमण्डपे श्रियमुवाह गर्भालयः ॥ ९० ॥

वृषाङ्गो युगादिदेव स एव जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये वासवः पुरंदरस्तस्यौको
मन्दिरं तस्मिन् गर्भालयो गर्भांगारः श्रियं लक्ष्मीं शोभामुवाह धारयति स्म । किंभूते
ओकसि । विशिष्टानि चित्राण्यालेख्यानि येषां विविधप्रकाराणि वा विशेषाश्चर्यकार-
काणि वा तौर्यत्रिकाणि गीतवृत्तवादित्राणां त्रयाणि त्रित्वसंख्याकानि तेषां प्रपञ्चो वि-
स्तारस्तेन पटुः प्रकटः स्पष्टभूतो मण्डपो यत्र तत् । तत्र गर्भांगारवर्णने अहमेवमुन्नये
विचारयामि । 'दितर्कः स्यादुन्नयनम्' इति हैम्याम् । विमलशैलः श्रीशत्रुंजयाद्रिः स
एव भूमीभुक् राजा अथवा विमलनाम्नः शैलानां सर्वपर्वतानां भूमीभुजो राज्ञः सदः-
सदनं सभागृहमिव । 'शृपस्य नातिप्रमनाः सदोऽहम्' इति रघुवंशे । किंभूतं सद-
नम् । अनेके बहवो ये नराणां मनुष्याणां निर्जराणां देवानामुरगाणां नागानामुपल-
क्षणादसुराणां पुरंदरा इन्द्रास्त्वरूपासितं सेवितम् ॥ इति गर्भांगारः ॥

सुरासुरनरेन्दिरादिमसमग्रकामप्रदा

कृताम्बुजमुवा लता क्रतुमुजामपूर्वा किमु ।

रसायनमिवान्तरामयजुषां च सम्यग्दृशां

दृशां किममृताञ्जनं वृषभमूर्तिरत्रावभौ ॥ ९१ ॥

अत्र मूलप्रासादगर्भांगारे वृषभमूर्तिर्युगादिजिनप्रतिमा आवर्भां शोभते स्म । उ-
त्प्रेक्ष्यते—अम्बुजमुवा पद्मजन्मना जगत्सृष्टिविधादिना विधिना सुरासुरनराणां देवदा-
नवमानवानामिन्दिरा आधिपत्यलक्ष्मीः आर्दा प्रथमं येषां ते समप्राः सर्वेऽपि कामा
मनसामभिलषितानि तान्त्रकपेणातिशयेन ददातीति तादृशी । अत एवापूर्वा नान्यस-
दृशी किरवसाधारणा क्रतुभुजां देवानां लता वीरत् कल्पवल्लीव कृता किमु निर्मितेव ।
च पुनः आन्तरामयान् अन्तरा अष्टकमाण्येव रोगास्तान् सुपन्ते भजन्ते तादृशानां पु-
रपाणामन्तरङ्गोच्छेदनाय रसायनं पारदरजतस्वर्णाद्यौषधपाचितं महाभेषजमिव

विधिना विहितम् । अथवा सम्यग्दशां सुदृष्टीनां भव्यानां दशां नेत्राणां शीतलताकृते
अमृताञ्जनं सुधासंवन्धि कज्जलमिव वेधसा छष्टम् ॥

युगादिसमये यथा भुवनमुद्धृतं संसृते-

स्तथैव पुनरुद्धराम्यहमवद्यकाले कलौ ।

विचिन्त्य किमिदं हृदा वृषभकेतुरत्रात्मना-

वतीर्य कुरुते स्थितिं स्थिरतयात्ममूर्तिच्छलात् ॥ ९२ ॥

वृषभकेतुर्युगादिदेवः आत्मना स्वयमेवात्र शत्रुजयमूलविहारे अवतीर्य मोक्षादा-
गल्य आत्मनो निजस्य वृषभस्यैव मूर्तेः प्रतिमायाश्छलात्कपटात् स्थिरतया अव्यग्रचित्त-
त्वेन न तु गमनोत्सुक्येन स्थितिं निवासं कुरुते । उत्प्रेक्ष्यते—हृदा स्वमनसा कृत्वा इदं
वक्ष्यमाणं किं विचिन्त्य विचार्येव । इति किम् । यथा युगस्य लक्षणया चतुर्थारकस्यादे-
स्तृतीयारकस्य पर्यन्तसमयस्तस्मिन्प्रस्तावे संसृतेः संसारात्सकाशाद्भुवनं विश्वमुद्धृतं
निस्तारितं पुनर्द्वितीयवारं तथा तेनैव प्रकारेणाहमृषभः अवद्यकाले प्रबलपापोपचितसमये
कलौ कलियुगे पञ्चमारकेऽपि भुवनं जगदुद्धरामि संसारकारागारादुद्धृत्य सुखेन न-
हानन्दपुरं प्रापयामीति ॥ इति ऋषभप्रतिमा ॥

चतुष्कपृथिवीं ततः परिचरन्स विस्मेरिता-

रविन्दसवयोविलोचनयुगेन योगीश्वरः ।

जगद्विजयिनीं जिनाधिपतिवेद्मलक्ष्मीं पिब-

न्हृदा त्रिजगदिन्दिरां करगतामिवामन्यत ॥ ९३ ॥

योगिनां मनोवचनकाययोगवतां वशीकृतेन्द्रियाणां वा ईश्वरः स्वामी स हीरविज-
यसूरिः हृदा स्वमनसा कृत्वा त्रिजगदिन्दिरां त्रिलोक्यलक्ष्मीं करगतां हस्तप्राप्तामि-
वामन्यत जानाति स्म । यथा कथित्पुमान् जगदाधिपत्यं कथमप्यविगल्य परमानन्द
विन्दति तथा सूरिन्द्रोऽपि प्रासाददर्शनानन्तरमद्वैतां मुदमालोक्यांचकार । स किं
कुर्वन् । पिबन् सादरमवलोकयन् । काम् । जगद्विजयिनीं त्रिभुवनप्रासादपरम्परावि-
भवपराभवित्रीं जिनाधिपतिवेद्मनः ऋषभचैत्यस्य लक्ष्मीं शोभाम् । केन । विस्मेरत्वं
संजातमस्मिभिति विस्मेरित सूर्येण विकासितं यद्वरविन्दं कमलं तस्य सवयसा मिश्रेण ।
तत्तुल्येनेत्यर्थः । विलोचनयोर्नयनयोर्युगेन द्वन्द्वेन कृत्वा । पुनः स किं कुर्वन् । ततः
प्राकारमध्ये आगमनानन्तरं चतुष्कपृथिवीं प्रासादाग्रेतनभूमिकाम् 'चउक' इति लोकप्र-
सिद्धाम् । 'नारीमनांसीव चतुष्कमन्तः' इति रघुवंशे । परिचरन् सेवमानः । प्रासादा-
प्रचतुष्के समेत इत्यर्थः ॥

जिनेन्द्रमवनं शिखोदयनभःपरीरम्भणं

प्रतिक्षितिशतक्रतुः स शमपद्मया संगतः ।

प्रदक्षिणयितुं मुदारभत गीतिभिः सुभ्रुवां

सुमेरुमुडुमालयेव सममौपधीनायकः ॥ ९४ ॥

स प्रतिक्षितिशतक्रतुः हीरविजयसूरिराजः सुभ्रुवां स्त्रीणां गीतिभिर्मङ्गलार्णैः समं जिनेन्द्रमवनं भगवत्प्रासादं मुदा हर्षेण प्रदक्षिणयितुं त्रिः प्रदक्षिणागोचरीकर्तुमारभत । प्रारब्धवानित्यर्थः । किंभूतो व्रतिपतिः । शमः शान्तिर्नाम तस्य वा पद्मा लक्ष्मीस्तथा संगतः सहितः । किंभूतं जिनेन्द्रमवनम् । शिखायाः शिखरस्य उदयेन उच्छ्रायेन । 'उच्छेद उदयोच्छ्रायौ' इति हैम्याम् । उच्चत्वेन कृत्वा नभ आकाशं परीरम्भते आलिङ्गतीत्येवंशीलम् । भवनशब्दः पुनर्पुनस्कलिङ्गे । 'भवनभुवनयानोद्यानवातायनानि' इति लिङ्गानुशासने । तेन पुंलिङ्गविशेषणम् । क इव । औपधीनां नायक इव । यया औपधीनायकश्चन्द्र उडुमालया नक्षत्रश्रेण्या समं सुमेरुं स्वर्णाचलं प्रदक्षिणयति प्रदक्षिणीकृत्य भ्राम्बति दक्षिणपार्श्वे प्रणीय पर्यटति ॥

स देवकुलिकान्तरे जिनपुरंदरान्संमदा-

दवन्दत तदा जिनाधिपतिकेतनस्याभितः ।

मरुद्वसतिवत्ततः सुरपरम्परोपासिता

व्यलोकि विभुना पुरः प्रमुदितेन राजादनी ॥ ९५ ॥

तदा प्रदक्षिणादानन्दसरससूरिर्जिनाधिपतिकेतनस्य मूलचैत्यस्याभितः परितश्चतुर्दिक्षु देवकुलिकानां लघुदेवगृहाणां 'देहरी' इति प्रसिद्धानामन्तरे मध्ये जिनपुरंदरान् भगवत्प्रवरप्रतिमाः संमदादानन्दादवन्दत नमस्करोति स्म । ततः कतिचिद्देवकुलिकासु जिनविम्बवन्दनानन्तरं प्रमुदितेन हृष्टमनसा विभुना गणस्वामिना गृहणा पुरोऽग्रे राजादनी क्षीरिका 'रायणि' इति प्रसिद्धा । 'नवनवति पूर्ववारान् यस्मिन्समवसरय-लुगादिजिनः । राजादनीतरुतले विमलगिरिरयं जयति दीर्घम् ॥' इति पूर्वसूरिकृत-स्तुतिः । व्यलोकि दृष्टा । किंभूता । सुराणां चतुर्निकायिकदेवानां परम्पराभिः श्रेणीमिहपा-सिता सेविता । केव । मरुतां भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कविमानिकानां वयतिर्निवास-स्थानमिव । यया मरुद्वसतिः सुरालोभिः परिशीलिता आस्ते ॥

अवर्धयत स मौक्तिकै रजतहेमपुष्पव्रजै-

र्जगद्गुरुवाक्त्रिभिः सुमनसां समूहैः श्रिता ।

गिरेरिव घनागमोज्ज्वलमन्दकादम्बिनी

ववर्ष पयसां भरैः शिरसि संघमर्तुश्च वा ॥ ९६ ॥

या राजादनी अहिभिर्यात्रिकसंयतोक्तैः चन्द्रमौक्तिकमुक्ताफलैर्वर्तन्ते ये तादृशा रजतानां रुच्यसंयन्त्रिणां द्वेष्टां सुवर्णसंयन्त्रिणां गुण्यानि कुशमानि अथ वा रजतानि

स्वर्णानि पुष्पाणि जलस्थलजातानि कमलमालतीप्रमुखाणि तेषां व्रजाः समूहाः तैरव-
 ध्व्यन्त वर्धिता । क इव । जगद्गुरुरिव । यथा तीर्थनाथः अङ्गिभिर्भव्यजनैः सुरासुरनरैर्मौकि-
 ककलितरजतमहारजतमयसुमैः स्वाभाविककुसुमैश्च वर्धयते । किंभूतानाम् । सुमनसां
 पुष्पाणां देवानां च । 'प्रतिशाखं प्रतिपत्रं प्रतिफलं देवैरधिष्ठिता' इति शत्रुञ्जयमाहात्म्ये ।
 समूहैः श्रिता । जगद्गुरुरपि समवसरणे जातुप्रमाणपुष्पैश्चतुर्निकायनाकिनिकरैश्च से-
 वितः स्यात् । च पुनर्या संघंभर्तुः संघपतेः शिरसि मस्तके पयसां क्षीरवृक्षत्वाक्षीराणां
 मरैर्धाराभिर्ववर्षे शृष्टिं कृतवती । केव । घनागमोन्नमदमन्दकादम्बिनीव । यथा घनानां
 मेघानामागमे प्रावट्समये । 'वर्षास्तपाख्यः प्रावट्मेघात्कालागमौ क्षरिः' इति हम्भ्याम् ।
 उन्नमन्ती जलभरेर्नन्नीभवन्ती तथा अमन्दा मिलददभ्रात्रिकाभिर्वहला जायमाना का-
 दम्बिनी मेघमाला गिरेः पर्वतस्य शिरसि शिखरे पानीयानां व्रजैर्वर्षति ॥

असावपि किमक्षयाजनि न सिद्धशैलाश्रया-

दनन्तयतिनः शिवाश्रियमवापुरस्यास्तले ।

युगादिजिनपादुका किमधिदेवतास्या मरु-

द्ग्रीव विहितेहिता श्रियमुवाह राजादनी ॥ ९७ ॥

मन्त्रतन्त्रयन्त्रविद्यानां विविधाः सिद्धयो यस्य स सिद्ध उच्यते । तादृशश्चासी शैलश्च
 शैलनामा कश्चित्सिद्धपुरुषः शत्रुञ्जयपर्वतश्च तस्याश्रयो नित्याङ्गस्थायुक्त्वेन संश्रयस्त-
 स्मात्कारणादसावपि राजादन्यपि । उत्प्रेक्ष्यते—अक्षया सर्वदैव विद्यमानत्वाद्वा क्षयर-
 हिता किमजनि जातेषु । पुनरस्या राजादन्यास्तले मूलसंनिधी भूमिभागे अनन्ता
 अन्तातीता यतिनः साधवः । मत्वर्याय इन्द्रप्रत्ययः । 'ब्रह्मशर्मभरचारयतीव' इति नै-
 पपे । शिवं मोक्षमवापुर्लेभिरे । पुनरस्यास्तले अधोभूमिभागे युगादिजिनपादुका ऋष-
 भदेवपादद्वन्द्वप्रतिमा आस्ते । उत्प्रेक्ष्यते—अस्या राजादन्या अधिदेवता किमधिष्ठात्री
 देवीव । पुनर्या विहितं निष्पादितम् । पूरितमित्यर्थः । ऐहिकमिदलोकसंयन्धि पुत्रकलप्रव-
 भवादिकमामुष्मिकं परलोकसंयन्धि स्वर्गापवर्गादिममीदितं यथा तादृशीव वर्तते । केव ।
 मरुद्ग्रीव । यथा कामधेनुः कृतजनाभिलषिता भवति तादृशी सा राजादनी शोभा-
 वाह वहते स्म ॥

विहारमिव संमदाद्भ्रतिवसुंधरावासवः

प्रदक्षिणयति स्म तत्प्रथमतीर्थकृत्पादुकाम् ।

जिनाधिपमिवाध्वनि द्रुमपरम्परा तं तदा

ननाम किमु भक्तितः फलभराच्च राजादनी ॥ ९८ ॥

प्रतिवसुंधरावासवो मुनीनां मध्ये मेदिनीन्द्रो राजा हीरसूतिर्विहारं जिनप्रासादमिव
 वा चासी प्रथमतीर्थकृतो नाभेयदेवस्य पादुका च तत्पादप्रतिष्ठाति प्रदक्षिणयति स्म

प्रदक्षिणीचकार । च पुनस्तदा तस्मिन् सूरः प्रदक्षिणादानावसरे फलानां सखानां भ्रातृद्वारादतिशयाद्वा राजादनीं ननाम नम्रीबभूव । उत्प्रेक्ष्यते—भक्तितो गुरौ सेवास-
क्तिवशादिव नमति स्म । केव । द्रुमपरम्परेव । यथा पादपानां पटली अध्वनि भगवति
विहारं कुर्वाणे सति मार्गे जिनाधिपं नमति तीर्थनाथं प्रति प्रह्वीभवति ॥ इति राजादनी ॥

समीक्ष्य शिखिमोगिनौ स सखिवन्मिथः संगतौ

ततो यमिमतङ्गजो जिननिशीथिनीनायकान् ।

जसूप्रथमठकुरप्रवररामजीकारितो-

लसज्जिनविहारयोस्त्रिचतुरास्ययोनैर्मिवान् ॥ ९९ ॥

ततो राजादनीकृपभपादुकाप्रदक्षिणाप्रणमनानन्तरं यमिमतङ्गजो वाचंयमकुञ्जरः सू-
रिजिननिशीथिनीनायकान् जिनचन्द्रविम्बान् नेमिवान् नतिगोचरीचक्रिवान् । कयोः ।
जसू इति शब्दः प्रथमं पूर्वं यत्र तादृशठकुरः एतावता लोकप्रसिद्धया जसूठार इत्यभि-
धानः, तथा प्रवरो धर्मकर्मदातृतादिगुणप्रधानो यो रामजी नामा व्यवहारी ताभ्यां कारि-
तयोः शिल्पिभिर्निर्मापितयोः । तथा उल्लसतो विविधरचनाचारुशोभाभिः स्फुरतोस्तादृ-
शयोजिनविहारयोस्तीर्थकृत्प्रासादयोः । किंभूतयोः । त्रिचतुरास्ययोः त्रीणि तथा चत्वारि
आस्यानि द्वाराणि ययोः । त्रिमुखचतुर्मुखयोरित्यर्थः । किं कृत्वा । समीक्ष्य दृग्गोचरी-
कृत्य । कौ शिखिमोगिनौ मयूरमुज्जंगमौ । किंभूतां । मिथः परस्परं संगतौ मिलितौ ।
किंवत् । सखिवत् सखायाविव मित्रे इव ॥

स भक्तमिव नाभिभूप्रमुपुरोऽनिशस्थायिनं

प्रणम्य गणधारिणं तदनु पुण्डरीकाभिधम् ।

जिनेन्द्र इव देशनासदनमादिदेवालयं

समं मनुजराजिभिः श्रमणपुंगवः प्राविशत् ॥ १०० ॥

धमणेषु साधुषु पुंगवः प्रधानः श्रेष्ठः । 'स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्धभकुञ्जराः' इति हे-
म्याम् । तथा 'पुंगवो गवि भेषज्ये प्रधाने द्योत्तरस्थितः' इत्यनेकार्थः । अथ वा धम-
णानां मध्ये पुंगवो वृषभो गणभारधुरंधरत्वात् सूरिर्मनुजराजिभिः भव्यलोकमालिकाभिः
सममादिदेवालयमृषमभ्रासादं प्राविशत्प्रविशति स्म । क इव । जिनेन्द्र इव । यथा तीर्थ-
करः सुरासुरनरैः सार्धं देशनासदनं समवसरणं प्रविशति । किं कृत्वा । तदनु जसूठार-
रामजीसाहिविहारयोर्भगवद्विम्बप्रणमनादनु पथानुपुण्डरीक इत्यभिधा नाम तादृशं
गणधारिणमृषमजिनप्रथमगणधरम् । यदुक्तम्—'ऊसत्पिणीण पडमं सिद्धं द्रं पडम-
चत्पिपडमुत्त । पडमजिणस्सपपडमो गणहीरीजच्छपुण्डरिउ ॥' इति शत्रुंजल्पकव्ये ।
प्रणम्य नमस्कृत्य । किंभूतम् । नाभिनाम्रः कुलकराद्वरपतिव्यस्य तादृशो मारुदेवदेवः
न एव प्रभुः स्वामी जगन्नायकस्तस्य पुरोऽग्रे दृग्गोचरे अनिशमहोरात्रं तिष्ठसीत्येवंशी-

लम् । कमिव । भक्तमिव । यथा सेवासक्तः पुमान् स्वामिपुरस्तात्तात्यासन्ने नातिदूरे तिष्ठति ॥

प्रणम्य जननीं जिनेशितुरिभांसमासेदुषीं

स गर्भभवने पुनः किमु न देवयुक्छन्दके ।

जिनं स्वयमिव स्थितं विकचनेत्रपत्रैः पिव-

न्वाञ्जनसगोचरां मुदमविन्दत श्रीगुरुः ॥ १०१ ॥

स हीरविजयसूरिरिति नाम्ना प्रसिद्धः श्रिया गणभृद्भूम्या युक्तो गुरुस्तत्त्वज्ञः जैन-
धाद्धानां धर्मोपदेष्टा जिनं श्रीकृपभतीर्थकरं विकचविनिर्दिनेत्रपत्रैः । पूज्यत्वाद्वहुत्वम् ।
नयनकमलदलैः पिवन् सादरमवलोकयन् सन् अवाञ्जनसयोर्धं वचनचेतसोगोचरं
विषयातीतम् । वाचा वक्तुं न शक्यते चेतसा च ज्ञातुं न पार्यते इत्यर्थः । तादृशी मुद-
मानन्दमविन्दत प्राप्नोति स्म । किंभूतं जिनम् । स्थितं स्थितिं कृतवन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—
स्वयमात्मनैव मोक्षादागत्यात्र तस्थिवासमिव । कः स्थितम् । गर्भभवने भवनस्य गर्भो गर्भ-
भवनः । 'कचिदमाद्यन्तस्य परत्वम्' इति सूत्रेण भवनस्य परत्वम् । तस्मिन् गर्भागारे ।
उत्प्रेक्ष्यते—देवेत्यादिपदेन युनक्ति योगं प्राप्नोति संयन्धं लभते इति देवयुक् तादृश-
छन्दकः । स्वार्थे कः । एतावता देवच्छन्दकस्तस्मिन्निव । प्रागपि समवसरणे मध्ये
प्राकारान्तर्देवच्छन्दक आसीत्, तत्र च सुखं तिष्ठन्नासमानः शयान आसीत्तद्वत् । किं
कृत्वा मुदमविन्दत । जिनेशितुः श्रीकृपभध्वजस्य जननीं मातरं प्रणम्य मरुदेवीं प्रणाम-
विषयीकृत्य । किं चक्रुषी । इभस्य गजराजस्य अंसं स्कन्धमासेदुषीमाश्रितवतीम् । आहूढा-
मित्यर्थः । यदुक्तं स्थानाद्दे चतुर्थस्थानकचतुरन्तक्रियाधिकारे—'मरुदेवा हि स्थावर-
त्वेऽपि क्षीणप्रायकर्मत्वेनाल्पकर्मा अविद्यमानमानतपोवेदना च सिद्धा गजवराहहृद्या
पुत्रासुःसमाप्ता सिद्धत्वान् ।' इति ॥

जिनानननिशीथिनीमणिनिरीक्षणप्रोलस-

द्धदन्तरमुदम्बुधिस्फुरदमङ्गभङ्गैरिव ।

स गौतमगणीन्द्रवच्चरममादिमं श्रीजिनं

सुधामधुरिमाङ्कितैरभिनवैः स्तवैरस्तवीत् ॥ १०२ ॥

स सूरिरादिमं प्रथमं श्रीजिनमृपम सुधावत् पीयूषैरिव मधुरिम्णा माधुर्येण अङ्कितैः
कलितैस्तथा अभिनवैर्नवीनैः स्वयं विहितैः स्तवैः स्तोत्रैः अस्तवीत् तुष्टुषे । 'ष्टुप् स्तुती'
धातुश्चभयपदी । किवत् । गौतमवद्गणीन्द्रवत् । यथा गौतमनामा गणिनां साङ्गे प्रवचने
अधीतानां मध्ये इन्द्रो गणधरश्चरमं श्रीजिनं महावीरं भगवन्तम् अथ वा शत्रुंजये
यात्रार्थे समेतो जगच्चिन्तामणिः इति नमस्कारो नाभिनरिन्दमङ्गार इति स्ववनमित्यादि
प्रघोषान् स्तवैश्च स्तौति स्म । अधः स्तवैः । उत्प्रेक्ष्यते—जिनस्यादिदेवस्य आननं मुखं

तदेव निशीथिनीमणिश्चन्द्रः । 'निशारत्नकरौ च चन्द्रः' इति हैम्याम् । तस्य निरीक्षणेन दर्शनेन प्रोल्लसद्बुद्धेलीभवन् यो हृदन्तरे मनोमध्ये मुदानन्दरूप एवाम्बुधिः समुद्रस्तस्य स्फुरन्तो विस्तरन्तो ये अभङ्गाः भङ्गाः कल्लोलास्तीरिव ॥

जय त्रिदशशेखरोन्मिषितपुष्पमालागल-

न्मरन्दकणमण्डलीस्रपितपादपद्मद्वय ।

जयामृतनितम्बिनीहृदयतारहारो जग-

त्रयीजनसमीहितं त्रिदशसालवत्पूरयन् ॥ १०३ ॥

हे जिन, त्वं जय विजयस्व सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व । हे त्रिदशा देवास्तेषां शेखरा अव-
तंसाः । 'आपीडशेखरोत्तंसावतंसा शिरसः स्रजि' इति हैम्याम् । तेषामुन्मिषितानि
विकसितानि यानि पुष्पानि कुमुमानि तेषां माला माल्यानि श्रेणयो वा ताभ्यो गलन्तो
निष्पतन्तो ये मरन्दाः पुष्परसाः तेषां कणा विन्दवस्तेषां मण्डलीभिः स्रपित प्रक्षा-
लितं धौतं पादौ चरणावेव पद्मौ कमलौ तयोर्द्वयं युगलं यस्य स तस्य संबोधनम् ।
पुनः हे जिन, त्वं जय । त्वं किंभूतः । अमृतं महानन्दस्त्वदेव नितम्बिनी दुर्वरारोहा
महिला तस्या हृदये स्तनान्तरे उज्ज्वलः । अथ वा ताराणां निर्मलमौक्तिकानां हारो
मुञ्चावली । हारोपम इत्यर्थः । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थः । हे पूरयन् संपूर्णोक्-
र्वन् हे विश्राणयन् । संबोधने 'शत्रानशी' इति प्रक्रियासूत्रेण संबोधने शत्रुप्रलयः ।
तथा च 'गतिस्तयोरेप जनस्तमर्दयन्' इति नैपथे संबोधनं पदं वृत्तौ व्याख्यातमस्ति ।
किंभूतः । जगतां विश्वेषां त्रयीनां स्वर्गपातालभूमीनां जनानामेतावता सुरासुरदानव-
मानवानां समीहितं मनसामभिलषितम् । किंवत् । त्रिदशसालवद्यथा कल्पद्रुमः सर्वेषां
समीहितं पूरयति ॥

जयोल्लसितकेवलामलतमात्मदर्शोदरा-

नुविम्बितजगत्रयाखिलपदार्थसार्थ प्रभो ।

जय त्रिभुवनाद्भुतातिशयपद्मिनीसञ्जना

विनिद्रवनवीरुधा विटपिवत्समालिङ्गित ॥ १०४ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, हे उल्लसितमावरणापगमात्प्रकटीभावं प्राप्तं चरकेवलं लोकालोकप्र-
काशनप्रगुणपद्मज्ञानम् । 'केवलं त्वेककृत्स्नयोः । निर्णान्ते कुहने ज्ञाने' इत्यनेकार्थः । तदे-
वामलतमः अतिशयेन विशुद्धो य आत्मदर्शो दर्पणस्तस्योदरे मध्ये अनुविम्बिता प्रति-
बिम्बयुक्ता जाताः संक्रान्ता नागलोकस्त्रलोकभूलोकानां त्रयस्याखिलाः समस्ताः पदार्था
यावद्वस्तुनि तेषां सार्थाः समूहा यस्य तस्य संबोधने त्वं जय । हे समालिङ्गित सम्य-
क्प्रकारेण कृताश्लेषक, या त्रिभुवने त्रिलोकयेऽपि अद्भुताद्यव्यकारिणी अतिशयरूपा
स्वामायिका आजन्मजाताधत्वारस्था कर्मणा पातामाता एकादश तथा देवनिर्मिता

एकोनविंशतिः एवं चतुर्विंशत्तदतिशयरूपा पद्मिनीसद्या पद्मवासा लक्ष्मीः । पद्मिन्यां कमले सद्य गृहं यस्याः सा । एतावता । 'श्रीहरीप्रिया । पद्मवासा' इति हैम्याम् । तथा 'पद्मिनी योपिदन्तरे । अञ्जेऽञ्जिन्यां सरस्यां च' इत्यनेकार्थः । तथा । किंत् । विटपि-
वत् । यथा विटपी पादपः विनिद्रया विकसितया वनवीर्या विपिनवल्लया समालिङ्ग्यते ॥

जय प्रकटयन्पथो रविरिवाय मध्वंस्तमः

कुटुम्भिरिव कौशिकैर्जगति दुर्निरीक्ष्यः पुनः ।

गजेन्द्र इव वज्रिणः स्फुरदखण्डशौण्डीरिमा

मृगारिरिव निर्भयः परिभवन्कुरङ्गान्पुनः ॥ १०५ ॥

हे ऋषभ, त्वं चिरं जय । किं कुर्वन् त्वम् । प्रकटयन् । कान् । पथो मार्गान् । धर्मकर्म-
संबन्धिनः स्वर्गापवर्गनरकादिकान्वा । क इव । रविरिव भास्वानिव । यथा भास्करः पथो
मार्गान् प्रकाशयति स्पष्टान् दर्शयति । अथ पुनः रविरिव तमोऽज्ञानं पापं वा
ध्वान्तं च मध्विदलयन् । पुनः रविरिव कौशिकैर्धूर्कैरिव जगति विश्वे कुटुम्भः कुपाक्षिकैः
दुःखेन कष्टेन निरीक्षितुं द्रष्टुं शक्यः । पुनर्वज्रिणो वाद्यवस्य गजेन्द्र इव ऐरावण इव ।
स्फुरन् स्फूर्तिं प्राप्नुवन् अखण्डः परैः सुरासुरनरैरप्रतिहतः शौण्डीरिमा पराक्रमो यस्य ।
पुनर्मृगारिरिव निर्भयो देवमनुजतिर्व्यूहतोपसर्गपरिग्रहादिभ्यो भीतिरहितः । पुनः
कुरङ्गः कुमतकुदर्शनमिथ्यात्वादिषु रङ्गो रागो वाचना येषां तान् । 'रङ्गः स्वाधृत्तपु-
ङ्गवोः । रागे' इत्यनेकार्थः । मृगांश्च परिभवन्मध्वत् ॥

जयानिमिषसानुमानिव मुजातरूपः पुनः

प्रभञ्जनभैरैः कथंचन न कम्प्रभावं भजन् ।

सुधांशुरिव बोधयन्कुवलयं विलासैर्गवां

समुल्लसितगौरिमा कलितशीतलेश्यः पुनः ॥ १०६ ॥

हे युगादिदेव, त्वं जय चिरं विजयवान् भव त्रिभुवनोपकारं कुर्वाणः प्रवर्तस्व । किं-
भूतः । अनिमिषाणां देवानां सानुमान् शैलः सुमेरुरिव सुष्ठु शोभनं त्रिलोक्यातिशायि
जातमुत्पन्नं प्रादुर्भूतं वा रूपं यस्य भैरौ तु प्रकृष्टं जातरूपं स्वर्णं यस्मिन् । पुनः किं-
भूतः । प्रकर्षेणातिशयेन भजता उपमर्दनाव्यापातादिकारिण उपसर्गाः प्रतिकूलदेवादयो
वा तेषां भैरवैर्गणैः कथंचन कम्प्रभावं कम्पनशीलतां कातरतया भग्नपरिणामतां न नैव
भजन् । मेरुस्तु वातवेगैश्चालित्वं न भजते चालयितुमशक्यः । पुनः सुधांशुश्चन्द्र इव
गवां विलासैः पञ्चविंशद्गुणाकलितयोजनविस्तरद्वारा चातुरीभिश्चन्द्रिकाप्रचारैश्च कुवलयं
मेदिनीमण्डलं तत्र स्थायुकत्वेन उपलक्षणत्वाच्चगत्रयमपि उत्पलं च बोधयन् प्रतियोधं
प्रापयन् प्रतिबोधकलितं कुर्यन् विकासयंश्च । पुनः किंभूतः । समुल्लसितां स्फूर्तिमत्तां
प्राप्तः चतुरलोचनपुटकपेयतां प्राप्तो वा गौरिमेव विकचचम्पककायनयद्वपुःपीतिमा

श्वेतिमा च यस्य । 'गौरः श्वेतपीतयोः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । कलिता धृता शीतलेद्या शीतलता च येन ॥

जय प्रशमयन्मनोभवभटं महाबोधिव-

कुट्टकमलकाननोन्नमदकाण्डचण्डाम्बुदः ।

सलीलदलिताखिलप्रबलदोषदोषातमः-

स्फुरद्विमलकेवलाम्बुरुहबन्धुविम्बोदयः ॥ १०७ ॥

हे नाभेय देव, त्वं जय चिरकालं जीयाः । किं कुर्वन् । प्रशमयभिन्नम् । 'प्रोज्झासनं प्रशमनं प्रतिघातनं वधः' इति हैम्याम् । तथा 'वत्स्यति शमयति च दमयति च' इति क्रिया-कलापे हिंसायै । कम । मनोभवः कंदर्पः स एव भटः वीरस्त्वम् । किंवत् । महाबोधिवत् । यथा बुद्धः स्मरशूरं प्रशमयामास । 'बोधिसत्त्वो महाबोधः', तथा 'मारलोकरवज्रित' इति हैम्याम् । द्विकमपि । पुनः किंभूतः । कुट्टकः कुपाक्षिकाः अन्यदर्शनेन एव कमलकाननानि पद्मवनखण्डानि तेषु उन्नमन् साढम्बरीभवन् जलभरेण भवन् वा महीं स्पृशन्वा अकाण्डे अप्रस्तावे प्रावृषं विनैव चण्डः कठिनः मुशलप्रमाणजलधारावर्षा अम्बुदो मेषः । 'बालातपमिवाञ्जानामकालजलदोदयः' इति रघौ । 'निद्राणपक्कजसरसि जलदानेहसि' इति चम्पूकयायाम् । पुनः किंभूतः । सलीलं लीलासहितं यथा स्यात्तथा प्रयासं विनैव दलितानि विध्वस्तानि चूर्णीकृतानि अखिलानि समस्तान्यपि प्रबन्धप्रसवानि अष्टादशसंख्याकाः प्रबला अनुकूलबलत्वात्परैर्मोहमूढतया कातरीभूतैरन्यैर्मर्तुमशक्या दोषा दानान्तराय-लाभान्तराय-वीर्यान्तराय-भोगान्तराय-उपभोगान्तराय-हास्य-रति-अरति-मय-जुगुप्सा-शोक-काम-मिष्यात्व-अज्ञान-निद्रा-अविरति-राग-द्वेषरूपा अपगुणा एव दोषातमांघ्रि निशान्धकाराणि तैः कृत्वा स्फुरन्दीप्यमानो विमलो हिमाम्बुदापगमाद्विशदः केवलमनन्यापेक्षं लोकालोकप्रकाशकारकमनुत्तरं पद्ममहानं तदेवाम्बुरुहबन्धोः कमलमुद्गदो दिनकरस्य विम्बोदयः प्रादुर्भावो यस्य ॥

जयामृतविभूतिभाग्यन इवातिधीरध्वनि-

निरञ्जनतयोदितो जलजवद्विशुद्धाशयः ।

सुधारस इव प्रभो सकलजन्तुजीवातुकौ

भवाद्भवभृतोऽम्बुधेर्जगति पोतवत्तारयन् ॥ १०८ ॥

हे मारुदेवदेव, त्वं जय । त्वं किंभूतः । यन इव मेषपत् अमृतं निःश्रेयसं सृष्टिलं च तस्य तेन वा विभूतिं संपत्तिं शोभां वा भजतीति । विष्णुप्रत्यये भाक् । तथा अ-तिशयेन सर्वभ्यधराचरेभ्योऽभ्यधिकतया धीरो देशनाद्यमये गम्भीरो वा ध्वनिर्वाग्द-लासो गर्जितं गर्जारवो यस्य । पुनः किंभूतः । जलजवत् राह इव । 'ततः प्रियोपात-रसेऽपरोष्ठे निवेद्य दम्भां जलजं कुमारः' इति रघुवंशे । निर्गतमहत्तमं रागद्वेषोपलेपो

रजोवगुण्ठनं वा यस्माद्यस्य वा तत्त्वेनोदितः कथितः प्रादुर्भूतो वा । पुनः किंभूतः । जलजवत् शङ्खवज्रिरेख इव विशुद्धो निष्पापो निर्मलश्च आशयो मनो मध्यं च यस्य सः । पुनः किंभूतः । सुधारसः पीयूषमिव सकलानां त्रिभुवनभवनोदरवर्तिनां जन्तूनां प्राणिनां जीवानुको जीवनीपधम् । पुनः किंभूतः । जगति विश्वे भवभूतो भविकजीवान् भवात्संसारतारयन् संसारपरपारवर्तिमुक्तिनगरीं प्रापयन् । किंवत् । पोतवत् । यथा पोतो यानपत्रमम्बुधेः समुद्रमध्याजनान् सांयात्रिकलोकान्निस्तारयति ॥

जयेश इव कालभिच्छ्रितशिवश्च मृत्युंजयो

वह्निरवलम्बतां गगनवत्पदं ज्योतिषाम् ।

युगादिसमये पुनर्जगदशेषं सृष्टिं सृज-

न्सरोजतनुजन्मवत्कलमराललीलागतिः ॥ १०९ ॥

हे सुरभीनन्दनकेतन जिन, त्वं जय सर्वेभ्योऽप्युत्कृष्टतया प्रवर्तस्व । त्वं किंभूतः । कालमित् कालं कलियुगं भिनत्तीति । किंप्रलये । पुनः किंभूतः । ध्रितं शिवं कल्याणं महानन्दध । पुनः किंभूतः । मृत्युं मरणं जयतीति जरामरणरहितत्वात्सिद्धत्वाच्च । क इव । ईश इव । यथा शंभुरपि कालनामानं दानवं भिनत्तीति । तथा धिता अर्धाङ्गीकृता शिवा पार्वती येन । तथा मृत्युंजयनाम लोके अनाद्यन्तत्वात् वर्तते । पुनः किं कुर्वन् । गगनवदाकाशवत् निर्गतः अवलम्ब आधार आश्रयो वा यस्मात्तस्य भावस्तत्तां वहन्धारयन् । पुनर्ज्योतिषां तेजसां घृष्टवर्ति भामण्डलभावाद्बह्वक्षत्रतारकाणां च पदं स्थानम् । पुनः किं कुर्वन् । सृजन् विदधत् । काम् । जगदशेषं सृष्टिं जगतां भुवनजना-नामशेषां समस्तां कुलशिल्पशिक्षकादिकां सर्गरचनाम् । क । युगस्यादी सर्वलीकिकव्यवहार-प्रकटीकरणप्रथमसमये । पुनः किंभूतः । कलो मनोशो यो मरालो राजहंसस्तद्वद्भी-लया मन्थरत्वेन न त्वीत्सुक्येन त्वरिततया वा चापल्येन वा गतिर्गमनं यस्य । किंवत् । सरोजतनुजन्मवत् । यथा पद्माद्गन्मा विधाता । 'पद्मनन्दनसुतारिरंयुता' इति नैपथे । युगानां कृतद्वापरत्रेताकलिनान्ना कालविशेषाणामादिसमये जगतां सुरामुरनरनारक-तिरथा समर्थां गृहाह्नगनगरादिकां सृष्टिं सृजति स्म । कलमरालेन कृत्वा क्रीडया गमनं यस्य हंसवाहनत्वात् ॥

शरत्समयपङ्कजाकर इव प्रसन्नाशयः

कुशेशयपलाशवनिरुपलेपमावं भजन् ।

प्रमद्वरपदं दधन्न च कदापि भारुण्डव-

द्विशेषक इवालिं विमलभूधरं भूषयन् ॥ ११० ॥

हे शृगमध्वज जिनेन्द्र, त्वं जयेति संबन्धः । त्वं किंभूतः । शरत्समयो जलवाहवि-रामचालस्तस्य तस्मिन्वा यः पद्मजाकरसटाकः तद्वत् प्रपन्नः प्रसादोपेतः अच्छोऽना-

विल आशयो हृदयं मध्यं यस्य । पुनः किं कुर्वन् । कुशेशयं कमलं तस्य पलाशं पत्रं तदिव निर्गत उपलेपः संसाराभिष्वङ्गः लिम्पनं च यस्मात्तस्य भावस्तत्ताम् । निर्लेपतामित्यर्थः । भजप्राश्रयन् । च पुनः कदापि कस्मिन्नपि समये भारुण्डवद्भारुण्डपक्षीव प्रमद्वरपदं प्रमादस्थानम् । प्रमत्ततामित्यर्थः । 'जनैव दधत् मा भूः कापि प्रमद्वरः' इति पाण्डवचरित्रे । पुनः किंभूतः । विमलभूषणं शत्रुंजयशैलं भूषयन्नलंकुर्वन् । क इव । विशेषक इव । यथा तिलको ललाटे भूषयति ॥ इति हीरसूरिकृता ऋषभदेवस्तुतिः ॥

इत्यभिष्टुत्य सूरेश्वरः श्रीजिनं भालविन्यस्तहस्तद्वयाम्भोरुहः ।

इष्यशाखी फलासेरिवामोदवान्प्राणमद्भूतलालम्बिमौलिस्थलः ॥१११॥

भूतलं पृथ्वीपीठमालम्बते इत्येवंशील मौलिस्थलं मस्तकं यस्य तादृशः सन् सूरेश्वरो हीरविजयसूरिवासवः श्रीजिनमृषभदेवं प्राणमत्प्रणनाम नमस्करोति स्म । किं कृत्वा । भाले ललाटे विन्यस्तं स्थापितं हस्तयोर्द्वयं करयोर्युगलमेवाम्भोरुहं कमलं येन तादृशः सन् इति पूर्वोक्तकाव्यैरभिष्टुत्य स्तुतिं कृत्वा । किंभूतः सूरिः । फलासेः श्रीशत्रुंजययात्राऋषभदेवदर्शनादिरूपफलस्य प्राप्तेः सकाशादामोदवान् परमानन्दकन्दकन्दलितहृदयः । क इव । इष्यशाखीव । यथा वसन्ततरुभूतले मेदिनीमण्डले मिलन्त्यो मस्तकस्य शिखरस्य शाखा यस्य तादृशः फलानामुपलक्षणात्पल्लवपत्रकुसुमानां च लालादामोदवान्परिमलकलितः प्रकर्षेण नमति ॥

निववृते प्रमदेन्दिरयान्वितः स जिनगर्भगृहान्तरतस्ततः ।

चतुरिकोदरतोऽभिनवोदया वर इवामृतदीधितिवक्त्रया ॥ ११२ ॥

ततो जिनस्तुतिनुतिकरणानन्तरं स सूरिर्जिनस्य ऋषभदेवस्य यो गर्भगृहो गर्भागारस्तस्यान्तरतो मध्याग्निववृते निवृत्तः पश्चाद्भवले । 'निववृते स महार्णवरोधसः' इति रघौ । बहिराजगामेत्यर्थः । किंलक्षणः । प्रमदेन्दिरया प्रमोदलक्ष्म्या अन्वितो युक्तः । क इव । वर इव । यथा वरयिता परिणेता अभिनवोदया तात्कालिकपरिणीतया अमृतदीधितिवक्त्रया चन्द्रमुख्या आह्लादकद्वन्द्वनया सहितः । चतुरिकोदरतः 'चउरी' इति प्रसिद्धाया मध्यतः गर्भाग्निवर्तते बहिरागच्छति ॥

शाम्बाद्बहिरुपेत्य सघ्ननः पर्यदो वसुमतीपतेरिव ।

द्वारि धीसख इव प्रवेशने धर्मकृत्यविधये स आसितः ॥ ११३ ॥

स हीरसूरिः द्वारि प्रासादद्वारदेशे आसित उपविष्टः । कस्मै । धर्म्याणि धर्मसंबन्धीनि दीक्षोपस्थापनाव्रतोद्यारादीनि कृत्यानि कार्याणि तेषां विधिः शास्त्रोक्तप्रकारेण करणं तदर्थम् । क इव । यथा सखिवः प्रधानः धर्म्याणां न्यायव्यवहारोपलक्षितकार्याणां राजप्रजासंबन्धिनां विधये प्रवेशने आशितो भवति । किं कृत्वा । शाम्बात्तीर्थकरसंबन्धिनः सघ्ननः मन्दिराद्बहिर्वाह्यप्रदेशे उपेत्यागल । कस्या इव । पर्यद इव । यथा धीसखो वसुमतीपतेः पर्यदः समाया बहिरेत्यधिद्वारे राजप्रजाकार्यार्थमुपविशति ॥

अदीक्षयत्तत्र स कांश्चिदिभ्यतनूभवान्गौतमवद्गुणीन्द्रः ।

कांश्चित्ककुश्रेष्ठिमुखाङ्गभाजस्तुर्यव्रतोच्चारमकारयच्च ॥ ११४ ॥

तत्र प्रासादद्वारे गणिनामनूचानानामिन्द्रः पुरंदरः गणनायको वा कांश्चिदिभ्यतनू-
भवान् व्यवहारिनन्दनानदीक्षयत्प्राज्ञाजयदीक्षां ददाति स्म । किंवत् । गौतमवत् । यथा
गौतमस्वामी श्रम्याद्यङ्गजान् दीक्षयति स्म । पुनः कांश्चित् अणद्विह्वलपाटकपत्तनसत्ककुनाम
श्रेष्ठी प्रमुखो मुखो येषां तादृशानङ्गभाजो भव्यास्तुर्यव्रतं ब्रह्मचर्यं तस्योच्चारं प्रत्या-
ख्यानमकारयत् ब्रह्मचर्यमुच्चारयति स्म ॥

पुण्डरीकान्तिकस्थालुरथोद्दिश्य वशीव सः ।

श्रीशत्रुंजयमाहात्म्यं वृषाङ्गवदभाषत ॥ ११५ ॥

अथ दीक्षादानानन्तरं पुण्डरीकनामा ऋषभदेवप्रथमभृत्तन्मूर्तेरन्तिके समीपे तद्देवकु-
लिकामागत्य तत्पार्श्वे एव स्थास्तुस्तिष्ठतीति एवंशील एतावता मूलप्रासादद्वारादुत्थाय
पुण्डरीकमूर्तेः पार्श्वे आगत्योपविष्ट इत्यर्थः । तादृशो वशी जितेन्द्रियः सूरिर्विशो या-
त्रिकलोकानुद्दिश्य श्रीशत्रुंजयमाहात्म्यं विमलाचलमहिमानमभाषत कथयति स्म । कि-
वत् । वृषाङ्गवत् । यथा ऋषभदेवः पूर्वं सिद्धशैलमाहात्म्यं भाषते स्म ॥

यत्तीर्थेऽन्यत्र शुद्धाध्यवसितिर्विशदध्यानतः पूर्वकोट्या

प्राणी बध्नाति पुण्यं भवति भवभृतां तत्क्षणेनाप्यमुष्मिन् ।

भेतव्यं पातकेभ्यो भुवि न भविजनैर्भेद्यनिर्भेददक्षे

क्षमाभृत्यसिञ्चरण्ये पुनरहिमरुचीवान्धकारोत्करेभ्यः ॥ ११६ ॥

अन्यत्र अपरसिस्तीर्थे शुद्धा निष्पापा या अध्यवसितिर्ध्यवसायः शुभपरिणामस्तेन
कृत्वा यद्विशदं शुल्कध्यानं तस्मात्सप्ततिवर्षकोटिलक्षपट्पञ्चाशत्कोटिसहस्रवर्षमानपू-
र्वाणां कोट्या शतलक्षैः कृत्वा यत्पुण्यं शुभकर्म प्राणी बध्नाति जन्तुरुपार्जयति तत्पुण्यं
तावत्प्रमाणं सुकृतममुष्मिन् शत्रुंजये तत्क्षणात्स एव क्षणस्तत्क्षणस्तस्मात् । तत्काल
एवेत्यर्थः । अष्टादशनिमेषैरेका काष्ठा, द्वाभ्यां काष्ठाभ्यामेको लवः, पञ्चदशभिल्लैरेका
कला, द्वाभ्यां कलाभ्यामेको लेशः, पञ्चदशभिल्लैरेका क्षणः, षड्भिः क्षणैरेका घटिका,
द्वाभ्यां घटिकाभ्यां सुहूर्तम्, इत्यादिकालमानम् । भवभृतां भविनां भवति जायते ।
पुनर्भुवि पुण्यं शरणागतवज्रपञ्चरे अस्मिन् शत्रुंजयनाम्नि पर्वते पृथ्वीपतौ च सति
भविजनैर्भविकलोकैरनन्तदुःखदातृत्वाद्द्वैरभूतेभ्यः पातकेभ्यः कथंचित्प्रमादात्पापानि
कृत्वा न नैव भेतव्यं न भयमानेयम् । किभूते । भेद्यानि भेतुं योग्यानि दुःकर्माणि तेषां
निर्भेदे घातने निवारणे दक्षे निपुणे । यदुक्तं शत्रुंजयमाहात्म्ये—‘न भेतव्यं पातकेभ्यः
प्रमादिभिः । श्रूयतामेककेलं श्रीसिद्धक्षेत्रकथानकम् ॥’ कस्मिन्निव । अहिमरुचीव । यथा
अभ्युदिते सहस्रकिरणे अन्धकाराणां ध्वान्तानां मयं नानीयते । हिमादय्या अ-

हिमा उष्णा रुचः किरणा यस्य । यदुक्तं माघे—‘उदयमहिमरदिमर्याति शीतांशुरत्नं
कुमुदवनमपथि श्रीमदम्भोजखण्डम् । त्यजति मदमुल्लसः श्रीतिमांश्चक्रवाको हतविधि-
ललितानां ही दुरन्तो विपाकः ॥’

अर्हद्देशनवेश्मनीव सततं संत्यज्यतेऽस्मिन्मिथः

पारीन्द्रद्विरदादिजन्मनिवहैराजन्मविद्वेषिता ।

राज्ये नीतिमतः क्षितेरधिपतेर्वाता इवोर्वीस्पृशां

सर्वे सन्त्यकुतोभया यदचलोत्सङ्गे पुनः स्थायुकाः ॥ ११७ ॥

भो भव्याः, अस्मिन् शत्रुजये सततं निरन्तरं पारीन्द्रद्विरदादिभिः सिंहहस्तिप्रमुखैः ।
आदिशब्दाव्याघ्रघेनुचित्रमृगमार्जारभूपकमयूरनागाद्यैः । अन्यैरपि बहुभिरङ्गिभिः प्राणिम-
णैर्मिथः परस्परं जन्म मर्यादीकृत्याजन्म अवतारमुत्पत्तिमारभ्य । मरणान्तं यावदित्यर्थः ।
आजन्मनो विद्वेषिता वैरिभावः संत्यज्यते मुच्यते । कस्मिन्निव । अर्हद्देशनवेश्मनीव ।
यथा जिनेन्द्रसमवसरणे सर्वैः प्राणिभिर्मिथो वैरं संत्यज्यते । यदुक्तम्—‘सारङ्गी
सिंहशार्ङ्गं स्पृशति सुतधिया नन्दिनी व्याघ्रपोतं मार्जारी हंसवालं प्रणयपरवशा केकि-
कान्ता भुजङ्गम् । वैराण्याजन्मजातान्यपि गलितमदा जन्तवोऽन्ये त्यजन्ति धि-
त्वादयाम्यैकवृद्धप्रशमितकलुषं योगिनं क्षीणमोहम् ॥’ पुनर्यदचलोत्सङ्गे यस्य शत्रुजयस्य
पर्यंतस्योत्सङ्गे क्रोडे स्थायुका वसनशीलाः सर्वे स्वपरजातीयाः प्राणिनः न विद्यते कुत-
थित्कस्मादनापि भयं येषां ते अकुतोभया निर्भीका अज्ञातभयाहानाः सन्ति विद्यन्ते ।
कस्मिन्निव । राज्य इव । यथा नीतिमतो न्यायवतः क्षितेरधिपते राशो राज्ये उर्वीस्पृशां
मानवानां प्राताः समूहा अकुतोभया भवन्ति ॥

स्वर्णोदयार्बुदन्नक्षत्रगिर्याद्यष्टशतोन्मितैः ।

सुतेरिवोत्तुङ्गशृङ्गैः परितः परिवारितः ॥ ११८ ॥

यः धीशत्रुजयपर्यंतः उत्तुङ्गगनावगाहिभिः शृङ्गैः शिखरैः परितः सर्वतश्चतुर्दिशु
च परिवारः परिच्छेदः संजातोऽस्येति परिवारितः । परिचारयुक्तो जात इत्यर्थः । किं-
भूतैः शृङ्गैः । स्वर्णगिरिः-उदयगिरिः-अर्बुदगिरिः-प्रक्षगिरिः एते चत्वारः शैला आदौ
प्रथमं यस्य तादृशेन अष्टाभिरधिष्ठेन शठेन उन्मिर्तः प्रमाणीकृतैः । उत्प्रेक्ष्यते—उर्ध्वः
क्षिरोभिः अप वा वरप्रायत्येन शुद्धेभ्योऽपि महद्भयोऽपि तुङ्गमहद्भिः । ‘तं मानुषमवशा
समुपैति लक्ष्मीः’ इति भक्तामरसूत्रे । मानेन शुद्धो महान् इति मानुषः । शतं
नन्दनैरिव परिवारकृषितः ॥

तीर्थमास्ते न विश्वेऽप्यदःसंनिभं विश्वकर्षेति रेखा किमेया कृता ।

स्वर्गिणां निमगावत्पुनाना जनान्यत्र शत्रुजये भाति कलोलिनी ॥ ११९ ॥

यत्र शत्रुजये शंखे शत्रुजयनाग्री कलोलिनी भाति नदी शोभते । किं पुर्वाणां ।

जनान् भविकलोकान् पुनाना पवित्रीकुर्वाणा । किंवत् । निम्नगावत् । यथा स्वर्गिणां देवानां निम्नगा गद्गा परशासनलोकप्रसिद्धया लोकान्पुनीते । उत्प्रेक्ष्यते—त्रैलोक्येऽपि विश्वत्रयेऽपि अदःसंनिभम् अथ विमलादेः संनिभं तुल्यमन्यतीर्थं नास्ते लोकान् जगज्जनानिति वक्तुं वा विश्वकर्त्रा जगत्सृष्टिकारकेण विधिना एषा प्रत्यक्षलक्ष्या शत्रुंजया नदी किमु रेखा कृता विहितेव ॥

केवलज्ञानितीर्थेशतीर्थे पुरा स्नात्रनिर्मित्सयेशानजम्भद्विषा ।

सिद्धसिन्धोर्मुदानायि यस्मिन्नसौ जडुनेव प्रवाहो नगोऽष्टापदे ॥ १२० ॥

पुरा पूर्वं गतचतुर्विंशत्यास्तृतीयारकस्यादिसमये केवलज्ञानिनामा प्रथमतीर्थकर-
स्वस्य तीर्थे शासने वारके वा तस्मिन् जिते विद्यमाने वा यस्मिन् शत्रुंजयनाम्नि नगे गिरौ प्रथमस्थापितप्रासादे स्नात्रनिर्मित्तया अर्थात्केवलज्ञानितीर्थकृन्मूर्तेरेव स्नात्रस्य कर्तुमिच्छया ईशाननाम्ना द्वितीयपदे लोकनायकेन जम्भद्विषा इन्द्रेण सिद्धसिन्धोर्वेताव्य-
शैलान्तर्गतेतिन्या गद्गाया मध्यादसौ शत्रुंजयाभिधाना सिन्धुरा नायता आनीता वा इत्येषा कथा शत्रुंजयमाहात्म्येऽस्तीति । केनेव । जडुनेव । यथा सगरचक्रिणः पृथिसह-
स्रधुतेषु ज्येष्ठेन नन्दनेन अष्टापदाभिधाने नगे भूधरे अर्थात्काश्चनप्रासादमणिमयप्रति-
मारक्षाकृते । दण्डरत्नकारितसहस्रयोजनोद्वेधकैलाशशैलपरितः खातिकास्नातपूरणार्थमि-
त्यर्थः । सिद्धसिन्धोः संनिधिवर्तिमन्दाकिन्या एव प्रवाहो दण्डरत्नेनैव पानीयोऽथ आ-
नायि इत्येषामपि कथा शत्रुंजयमाहात्म्ये एवास्ते ॥

रसकूपीदिव्यौषधीसुवर्णमणिरत्नभूमिरेष गिरिः ।

शिव इव सकलाः सिद्धीः पुनर्दधानः श्रियं श्रयते ॥ १२१ ॥

एष शत्रुंजयाख्यो गिरिः पर्वतः श्रियमद्वैतवैभवत्वेन शोभां श्रयते धत्ते । किंभूतः ।
रसकूपीनां लोहताम्रादीनां हेमविषायकै रसैः परिपूर्णानां लघुकूपानां तथा दिव्यानां देवा-
धिष्ठातृत्वेन महाप्रभावाणामौषधीनां सुवर्णरजतकारकाष्टमहाभयस्तम्भकरोगविनाशक-
निधिद्रव्यादिदर्शकाखिलकामितकारकादीनां विविधजटिकानां सुवर्णानामुपलक्षणाद्रूप्यत्र-
पुसीसक्तान्नलोहादीनां मणीनां चन्द्रकान्तादीनां रत्नानां कर्कतनप्रमुखाणां भूमिरयोस्त्व-
र्णादिखनीजामुत्पत्तिस्थानम् । पुनः किं कुर्वाणः । सकलाः सर्वजातीयाः सिद्धीर्दधानो
पारयन् धत्ते । धारणं तु युक्तमेव । यतः स्वस्मिन् स्वस्य वा यद्भवति तत्परस्मै
दीयते परं स्वस्मिन्नेव यत् भवति तत्परस्मै कुतो दीयते । असौ तु एकतानो
भवन्मानसानिशस्वारापकानामैहिकामुष्मिकाः सर्वाः सिद्धीः प्रदत्ते । क इव धत्ते । शिव
इव । यथा ईश्वरोऽखिला लयिमा-वशिषा-ईशिता-प्राकाम्यं-महिमा-अणिमा-यत्रकामाय-
सायसायित्वं-प्राप्तिः इत्यष्टसिद्धीर्दधाति ॥

सूर्योद्धानं सुरेन्दोर्दिशि विपिनमिव स्वःसदां भाति यस्मि-

न्सर्गोद्धानं त्वपाच्यां दिशि गिरिकमलानीलचेलं किमेतत् ।

चन्द्रोद्यानं प्रतीच्यां विविधसुमभरैर्भूषितं भूषणैः किं

लक्ष्मीलीलाविलासं धनददिशि पुनः किं तदीयं निकुञ्जम् ॥ १२२ ॥

यस्मिन् शत्रुंजये सुरेन्दोरिन्द्रस्य दिशि पूर्वस्यां सूर्योद्यानं भाति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वः-
सदां देवानां विपिनं काननं नन्दनवनमिव । पुनः अपाच्यां दक्षिणस्यां दिशि
स्वर्गोद्यानं राजते । उत्प्रेक्ष्यते—गिरिकमलाया विमलचललक्ष्म्याः नीलं मरकतच्छवि
चेलं वल्लमिव । पुनः प्रतीच्यां पश्चिमायां दिशि चन्द्रोद्यानं आजते । किंभूतम् ।
विविधानि नानाप्रकाराणि रक्तपीतनीलकृष्णश्वेतादिवर्णानि सुमानि पुष्पाणि तेषां भरैः
समूहैर्भूषितं शोभितम् । उत्प्रेक्ष्यते—किंभूतैः । भूषणैराभरणैरिवालंकृतम् । पुनर्धनद-
दिशि उत्तरस्यां लक्ष्मीलीलाविलासं नाम वनं शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—तदीयमुत्तरदिक्पते-
र्धनदस्य संबन्धि निकुञ्जमुद्यानं चैत्ररथं वनमिव । 'विमानं पुष्पकं चैत्ररथं वनं पुरी
प्रभा' इति ह्यस्याम् । निकुञ्जशब्दः पुनपुंसकलिङ्गयोः । इदं वर्णनमप्रेऽपि प्रोच्यमानं
शत्रुंजयमाहात्म्यादितो ज्ञेयम् । अधुना तु तेषामलक्ष्यत्वेनेति ॥

राकामृगाङ्गा इव यत्र पद्माकरा रमां कांचन चिन्वते स्म ।

कुण्डान्यखण्डान्यपि नागगेहात्पीयूषकुण्डानि किमुद्धृतानि ॥ १२३ ॥

यत्र शत्रुंजये राकाणां यः सुपूर्णः षोडशकलाकलितचन्द्रो भवेत् । 'राका पूर्णे
निशाकरे' इति ह्यस्याम् । पूर्णिमासीनां मृगाङ्गाश्चन्द्रा इवामृतपूरिताः पद्माकरास्तटाकाः
कांचन वचनविपयातीतां रमां लक्ष्मीं चिन्वते पुष्पान्ति । पुनर्यत्र गिरी अखण्डानि अ-
भमानि अक्षतानि कुण्डानि हृदभेदा जलाशयविशेषाः शोभन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—नागगे-
हात्पातालादुद्धृतानि एष्टृत्वा आनीतानि किं पीयूषकुण्डानि अमृतकुण्डानीव । पाताले
हि नव मुधाकुण्डानि सन्ति । यदुक्तं पञ्चमीस्तुती—'यात्वा देवाधिदेवागमदशममु-
धाकुण्डमानन्दहेतुः' इत्यागमरूपं दशम मुधाकुण्डम् । तथा नैपथवृत्तौ—'क्षिति फणाम-
ण्डलै रक्षन्ति धारयन्तीति क्षितिरक्षिणो नागाः । यथा यत्कथाश्रवणात् पूर्वं फणिप्रभृ-
तयो नवमुधानां कुण्डानां रक्षिता कुण्डानि नामृतरोऽभूवन्त्यथा रक्षयन्ति' इति ॥

कलितललितरङ्गुतुङ्गतारङ्गसङ्गी-

मिलदलिकुलकेलीस्मेरदम्भोजपुञ्जः ।

श्रियमयति तटाकश्रिल्लणाख्योऽत्र नन्दी-

सर इव दनुजारिश्रेणिभिः सेव्यमानम् ॥ १२४ ॥

अत्र शत्रुंजयशैले चिल्लण इति आख्या नाम यस्य तारुण्यः तट्यकः श्रियं शोभाम-
यति गच्छति । श्रोतोतीत्यर्थः । किंभूतः । कलितं ललितं गमनागमनादिविलासो यस्या-
रुताः तथा रङ्गन्तत्पुनरा उच्यते गगनावगाहिनस्तारुहाः कलोलघमूहाः । अत्र
तमूहापेऽण्प्रत्ययः । तथा 'वारंवारं तारतरशरनिर्जितगहातारुहम्' इति पद्मसुन्दर-

तभारतीस्तोत्रे । तेषां सङ्गोऽस्त्यस्यास्मिन्वा । पुनः किंभूतः । मिलन्तो मकरन्द-
पानार्थं लोलुपतया आगत्य एकत्रावस्थितिं कुर्वन्तो ये अलिनो भ्रमरास्तेषां कुलं
सजातीयवृन्दानि । 'कुलं तेषां सजातीनाम्' इति हैम्याम् । तेषां केली क्रीडा यत्र
तादृशः स्मेरन्विकाशं प्राप्नुवन् । 'स्मेरदम्भोजखण्डाभिः' इति पाण्डवचरित्रे ।
अम्भोजानां कमलानां पुञ्जो ब्रजो यत्र । उत्प्रेक्ष्यते—नन्दीसर इव । यथा पूर्वोक्तवि-
शेषणविशिष्टमिन्द्रसरोवरं श्रियं श्रयति । एतद्वयमपि किंभूतम् । दनुजानां दान-
वानामरयो धैरिणो देवास्तेषां श्रेणिभिर्घोरणीभिः सेव्यमानम् । मोक्षार्थं क्रीडार्थं च
चिल्लणनन्दीसरसोर्विशेषणम् ॥

कचिदुपरिकर्पदिप्राक्सरः पालिशालि

स्मितशिखरिशिखाग्रस्थायुकानेकपक्षि ।

विलसति विमलाद्रौ स्वां जडाधारभावा-

भ्युदितजगदकीर्तिं हन्तुमेत्य स्थितं किम् ॥ १२५ ॥

विमलाद्रौ शत्रुंजयशैले क्वचित्कुत्रापि स्थानके उपरि अधित्यकाप्रदेशे कपर्दि इति
शब्दः प्राक् पूर्वं यस्य तादृशं सरो विलसति शोभते । किंभूतम् । पाली सेतौ जलवा-
रणके शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलाः, तथा सिता विकसिताः कुमुमिताश्च ये शिखरिणः
पादपास्तेषां शिखानां शाखानामप्रेषु उपरितनप्रदेशेषु स्थायुका वसनशीलास्तिष्ठन्ती-
त्येवंशीला उपविष्टा अनेके विविधजातीयाः पक्षिणो विहंगमा यत्र तत् । उत्प्रेक्ष्यते—
स्वां स्वकीयां जलयोरैक्याद्भावप्रधाननिर्देशाच्च जलाधारत्वेन अथ वा भावप्रधानत्वेन
विना जडानामाधारत्वेनाभ्युदितां प्रकटीभूतामुत्पन्नां वा जगति विश्वे अकीर्तिमपयशो
हन्तुं किं निवारयितुमिवेत्यागत्य स्थितम् ॥

स्फुटमिव घटितानां वेधसा स्फाटिकानां

क्वचन खनिरपूर्वा तण्डुलानां विभाति ।

उदयति किल दृष्टेः सादिमातुः पुरस्ता-

दिव शतघृतिपुत्र्याः केसराङ्गराजी ॥ १२६ ॥

शत्रुंजये क्वचन बहिःप्राकारप्रतोलीप्रवेशानन्तरमेव पुरो भूमौ स्फाटिकानां स्फटि-
कोपलमयानां तण्डुलानां चोक्षानामपूर्वा असाधारणा खनिराकरो विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—
वेधसा स्फटिकर्त्रा घटितानामिव निष्पादितानामिव । कथम् । स्फुटं प्रकटं यथा स्यातथा ।
किलेति श्रूयते निश्चितं वा । यदेतदित्थमेव दृश्यते च । सा चोक्षकखनिरादिमातुः युगा-
दिदेवजनन्या लोकेऽप्यादिमाता देवीविशेषा ध्रुव मरुदेवा तस्या दृष्टेः पुरस्तादेवोद-
यति प्रादुर्भवति । केव । केसराङ्गराजीव । यथा शतघृतेर्ब्रह्मणः पुत्र्या नन्दिन्याः सर-

स्वत्या दृष्टेऽप्रे कुङ्कुमप्ररोहमण्डली प्रादुर्भवति । काश्मीरजनपदे सरस्वतीदृष्टेः पुरो घुम्-
णमुद्वच्छति, अन्यत्र कुसुम्भक इति श्रूयतेऽद्यापि ॥

हृदभिलपितसिद्धीरैहिकामुष्मिकाद्या-

स्त्रिजगति ददतो मे के पुरो यूयमाध्वे ।

इति किमु सुरवृक्षानैहिकार्थान्ददानां-

स्तृणयति खगरावैर्यद्वटः सिद्धनामा ॥ १२७ ॥

सिद्ध इति नाम यस्य तादृशो यो वटः न्यग्रोधः यस्य शत्रुंजयस्य वटो यद्वटः
प्लक्षः । 'सिद्धवट' इति प्रसिद्धः । स खगानां पक्षिणां रावैर्विस्तृतः इह लोके भवा ऐहिकास्ते
च ते अर्था अभिलाषास्तान्ददानान्प्रयतः सुरवृक्षान् कल्पद्रुमान् तृणयति तृणप्रायान्
कुर्वते । अवगणयतीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः किमु । इति किम् । त्रिजगति त्रिलो-
क्येऽपि । त्रिभुवनजनानामित्यर्थः । ऐहिका इहलोकसंबन्धिनीः आमुष्मिकाः परलोकसं-
बन्धिनीः हृदभिलपिता हृदयेन मनसा कामिताः सिद्धीर्ददतो यच्छतो मे मम पुरोऽप्रे
भोः कल्पवृक्षाः यूयं के वराका आध्वे वर्तध्वे । अकिञ्चित्करत्वेन न केऽपीत्यर्थः ॥

यस्मिन्नित्यमशापि पात्रसलिलक्षेपात्कुधा साधुना

काकः कोऽपि कदापि मास्त्वह नगे जातप्रवेशः क्वचित् ।

मातङ्गो महतामिवौकसि ततस्तात्राप्यभूदक्षयं

स्थाने तद्वचसान्बु पद्मनदवद्विधैकमाहात्म्यभृत् ॥ १२८ ॥

यस्मिन्नेव विमलाद्रौ पात्राभालिकेरामत्रात् 'उलपो' इति प्रसिद्धात्सलिलस्य ज-
लस्य क्षेपात्क्षेपणाश्लोकोक्त्या ढोलगात् कुधा कोपेन केनापि अनिर्दिष्टनाम्ना साधुना
मुनिना कोऽपि स्वपात्रपानीयक्षेपकः काकः इत्यममुना प्रकारेणाशापि शस्तः । इत्थं कथम् ।
यदिह नगे अस्मिन् शत्रुजये क्वचित्कुत्रापि शैलसंबन्धिनि प्रदेशे स्थानके कदापि कस्मिन्नपि
प्रस्तावे कोऽपि कश्चिदपि लज्जातीयः काको वायसो जातो भूतः प्रवेशः समागमो यस्य
तादृशो मा भूत् मात्स्यम् । कोऽपि काको मात्रागच्छत्वित्यर्थः । क इव । मातङ्ग इव ।
यथा चाण्डालो महतामुत्तमजातीयानामौकसि गृहे जातप्रवेशो भवेत् । ततः शापदाना-
नन्तरं मध्यंदिनदिनकरप्रसरत्करनिकरप्रपलतापोद्गतप्रभूतवृषाशुष्यन्मुखोऽष्टतालुरसना-
त्याकुलबालवृद्धादिषण्णालयार्थभ्यर्चनोत्पन्नाकुम्पाद्रोभयन्मनस्तया तद्वचसा तस्मैव
साधोर्गिरा तत्रापि स्थाने तस्मिन्नेव पानीयक्षेपणप्रदेशे तीर्थास्तितायप्रकटनायमक्षयं न
विद्यते क्षयो रिक्तीभाषो यस्य तादृशमभ्यु पानीयमभूत् जातः । अधुनाप्यक्षीणमेव
वारि वर्तते । 'उलपान्नोल' इति नात्रा प्रसिद्धमास्ते । किञ्च अक्षीणम् । पद्मन-
दवत् । यथा पद्मदे अक्षयमभ्यु वर्तते । किञ्च तमभ्यु । विभे त्रिलोक्येऽप्येकमद्भुतं मा-
हात्म्यं महिमानं विभतीति ॥

महीपालभूभृन्मुखाणामिवैतन्नृणां कुष्टकष्टादिनिर्घातनिष्णम् ।

मरुलोलकलोललीलायमानारविन्दव्रजं सूर्यकुण्डं विभाति ॥ १२९ ॥

एतत्प्रत्यक्षं पार्श्ववर्ति सूर्यकुण्डं विभाति । किंभूतम् । मरुता वायुवेगेन लोला-
श्वलीभूता ये कल्लोलास्तरङ्गास्तेषु लीलायमानो लीलया आचरन् अरविन्दानां कम-
लानां व्रजो यत्र । पुनः किंभूतम् । नृणां सर्वजनानां कुष्टान्यष्टादशजातीयमहारोगविशे-
पास्तेषां कष्टानि अङ्गादिगलनादिकृच्छ्राणि तान्यादौ प्रथमं येषां तादृशानि शोकापत्प्रमु-
खदुःखानि तेषां निर्घातो मूलोच्छेदनं तत्र निष्णं निपुणम् । केयामिव । महीपालभूभृत्प्र-
मुखाणामिव । यथा साधिताप्रतिहतखट्वाद्यनेकविधासिद्धस्य स्वयंवरपरीणीतगुणमुन्दरी-
भर्तुः रोगाकुल्येऽपि विजितप्रतिपक्षक्षमाभृलक्षस्य महीपालनाम्नो राज्ञः कुष्टकष्टनि-
र्भेदकमासीत्तथा परेषामपीति बोध्यम् । महीपालकथा तु शत्रुंजयमाहात्म्येऽस्तीति ॥

पुण्डरीकाचलोर्वीव महिमैकनिकेतनम् ।

राजादनी विमात्येषा मुपिताशेषकल्मषा ॥ १३० ॥

एषा प्रत्यक्षलक्ष्या राजादनी क्षारिका 'रायणि' इति प्रसिद्धा विभाति । किं-
भूता । मुपितानि मूलादुच्छिन्नानि अशेषाणि समस्तानि कल्मषाणि पापानि यथा ।
पुनः किंभूता । महिम्नां माहात्म्यानामेकमद्वैतं निकेतनम् । केव । पुण्डरीकाचलस्य
शत्रुंजयादेरुर्वी भूमीव ॥

ऐहिकामुष्मिकानल्पसंकल्पितान्यङ्गभाजां सृजन्ती त्रिलोकीभुवाम् ।

वेधसा स्वर्गिणां गौरपूर्वेव या निर्मिता राजते यत्र राजादनी ॥ १३१ ॥

यत्र शत्रुजये राजादनी राजते । उत्प्रेक्ष्यते—या राजादनी वेधसा छष्टिकर्त्रा अ-
पूर्वान्याभ्यः कामधेनुभ्यो लक्षणैरसाधारणा गौरधेनुः कामदुषा निर्मिता निष्पादिता ।
किं कुर्वती । त्रिलोकीभुवां जगन्नितयजन्मनां अङ्गभाजां देहभाजां मुरामुरनराणां प्रा-
णिनामहिकानि इहलोकभवानि रोगापनयनसंपत्करणादिमानि आमुष्मिकाणि परलोकभ-
वानि स्वर्गोपवर्गादिकानि यान्यनल्पानि भूयांसि । समस्तानीत्यर्थः । संकल्पितानि मनः-
कामितानि । मनोरथानित्यर्थः । सृजन्ती कुर्वन्ती । संपूरयन्तीत्यर्थः ॥

वर्षत्यसौ शिरसि संघपतेः पयोभि-

जम्भारिराजिरिव जन्ममहे जिनेन्द्रोः ।

मुक्त्यङ्गनां पुनरियं वयसीव रङ्गा-

त्पुंसानुपद्ध्यति संगमकामुकेन ॥ १३२ ॥

असौ राजादनी संघपतेः संपनायकस्य 'संघवी' इति लोकप्रसिद्धस्य शिरसि मद्यके
क्षीरवत्त्वेन पयोभिः क्षीरैर्वर्पयति । जम्भारिराजिरिव । यथा जन्ममहे जननमशेत्यत्र

जम्भारीणामिन्द्राणां राजिः श्रेणीः जिनेन्दोः जिनचन्द्रस्य उत्तमाहोपरि एककोटिपष्टि-
लक्षप्रमितपञ्चविंशयोजनोत्तुहद्वादशयोजनपृथुलकलशयोजनोन्मितनालनिर्मुक्तविविधती-
र्थोदकैर्वर्षति । पुनरियं राजादनी संगमकामुकेन मिलनाभिलाषुकेण पुंसा पुरुषेण
सार्धं सुवत्यङ्गनां सिद्धबधूमनुपह्वयति संगमं कारयति । केव । वयसीव । यथा प्रियसखी
संगमं कर्तुं काङ्क्षता मनोभिलषितेन केनचित्तरुणेन समं तत्तरुणाङ्गसंगमकृते सुचिरमु-
त्कण्ठितां स्वां सखीमनुपह्वयति भेलयति ॥

संप्राप्तः पूर्ववारान्नवनवतिमितानादिदेवस्तलेऽस्या-

स्तत्रार्चैर्वार्चनीयास्त्यसुरनरमरुत्पुंगवैः पादुकास्य ।

अश्यत्पर्णादिचूर्णैर्भुवनतनुभृतां भूतवेतालरक्षो-

यक्षाद्याशेषदोषानपहरति पुनर्या च रोगान्सुधेव ॥ १३३ ॥

अस्या राजादन्यास्तले अधःप्रदेशे मूलपार्श्वे छायायां वा नवनवत्या मितानेकोनश-
तप्रमाणीकृतान् पूर्ववारान् पूर्वाणां वर्षवासरसंख्याका वेला आदिदेवो वृषभस्वामी
संप्राप्तः समवसतः । यदुक्तम्—‘नवनवतिपूर्ववारान् यस्मिन् समवसरसुगादिजिनः ।
राजादनीतरुतले विमिलगिरिरयं जयति तीर्थम् ॥’ इति पूर्वाचार्यप्रणीतस्तवे । पुनस्तत्र
राजादन्यास्तले अर्चैर् अर्हत्प्रतिमेव । अर्चाशब्देन पूर्वसूरिभिः प्रतिमा प्रोक्तास्ति ।
यथा—‘अवनितलगतानां कृत्रिमाकृत्रिमाणां वरभवनगतानां दिव्यवैमानिकानाम् । इह
मनुजकृतानां देवराजार्चितानां जिनवरभवनानां भावतोऽर्चा नमामि ॥’ इति । अस्या-
दिदेवस्य पादुका पदप्रतिमा । पदद्वन्द्वप्रतिकृतिरित्यर्थः । अस्ति वर्तते । किंभूता । अ-
सुरा दानवा नरा मानवास्तथा मरुतो देवास्तेषां पुंगवैः प्रधानैरिन्द्रादिभिरर्चनीया
पूजयितुं योग्या पूजिता च । पुनर्अश्यतां स्वयं निपततां भूपीठे वातादिना न तु क-
राकर्षणादिना पर्णादीनां पल्लवपुष्पपत्रकलिकाफलशाखाछलिप्रमुखाणां चूर्णैः क्षोदैः
कृत्वा भुवनतनुभृतां जगज्जनानां भूतचेतास्त्य देवविशेषा रक्षासि रात्रिचरा मनुष्याः
सिद्धराक्षसादिविद्या देवजातीया वा इति द्विधा यक्षा षट्वासिनस्ते आद्याः प्रथमा
येषां ते पिशाचप्रेतव्यन्तरयोगिनीशाकिन्यादयस्तेषामशेषाः समस्ता दोषा उपद्रवास्तान्
या अपहरति निर्णाशयति । च पुनर्या रोगान् समस्तानप्यामयानपाकरोति । केव ।
सुधेव । यथा पीयूषं देवभोज्यं पीतं सन्निःशेषान् गदानपनयति ॥

श्रीवाचंयमपञ्चकोटिकलितः श्रीपुण्डरीको गणी

चैत्र्यामत्र दिने महीमिव जयी सिद्धिं मुदासाधयत् ।

यत्किञ्चित्क्रियते जनैरिह नगे दानोपवासादिकं

तत्स्यात्तेन दिनेऽत्र कोटिगुणितं दानं सुपात्रे यथा ॥ १३४ ॥

श्रीभिर्ज्ञानदर्शनचारित्रलक्ष्मीभिर्भृता वाचंयमा महासुनयस्तेषां पञ्चसंख्याकाभिः क्षो-

टिभिः शतलक्षाभिः कलितः सहितः । तथा कोटिशब्दो द्वयः स्त्रीलिङ्गवाचिवदाकारान्तः । यदुक्तम्—‘कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षा च कोटिरपि कीयती । धीदार्योन्नतमनसां रत्नवती वसुमती कियती ॥’ इति सूक्ते लक्षाशब्दः । तथा लिङ्गानुशासने—‘मानो लक्षं माने वाच्यं लक्षशब्दः स्त्रीलिङ्गवलिङ्गयोः लक्षं लक्षा च’ इति लिङ्गानुशासने । श्रिया प्रथमचक्रिप्रथमपुत्रप्रथमतीर्थकृत्प्रथमगणभृद्भक्ष्या युतः पुण्डरीकनामा गणी श्रीऋषभदेवचतुरशीतिगणभृत्सुमुल्यो गणधरः अत्र शत्रुंजयादौ चैत्र्याम् । चैत्रेण मासेन युक्ता पूर्णिमासी चैत्रीत्युच्यते । चैत्रपूर्णिमास्यामित्यर्थः । मुदा अनन्तानन्दसंदोहमेदुरतया मोक्षमसाधयत्साधयामास । मुक्तिं जगामेत्यर्थः । क इव । जयीव । यथा जयनशीलो राजा प्रमोदेन महोमासमुद्रान्तमेदिनीं साधयति । तत इह नगे श्रीशत्रुंजयपर्वते यत्किञ्चिदानोपवासादिकमत्र दिने अस्यां चैत्र्या पूर्णिमायां जनेभेर्विकलोकैः कियते विधीयते । तत्साधुसाध्वीविश्राणनोपवसनादिकमत्र चैत्रपूर्णिमावासरे एकस्मिन्नेवाहनि पञ्चकोटिमुनीनां मुक्तिगमनकारणेन कोटिभिः शतलक्षाभिः गुण्यते इति कोटिगुणितं स्यात् । किमेव । दानमिव । यथा सुपात्रे दानं कोटिगुणं भवेत् । यदुक्तम्—‘दानपात्रमथमर्णमिदं कप्राहिकोटिगुणितं दिवि दायि’ इति नैषधे ॥

शाश्वताद्रिरिवानन्तसमयस्थायुकोऽस्त्ययम् ।

कालक्रमात्पुनर्धत्ते शशीवोपचयक्षयौ ॥ १३५ ॥

अयं शत्रुंजयाद्रिर्न विद्यते कदाप्यन्तोऽवसानं यस्य तावन्तं समयं कालं यावत्तिष्ठतीत्येवंशीलः स्थायुकः । क इव । शाश्वताद्रिरिव । यथा अनश्वरो मेघप्रमुखशीलः । जातिवाचित्वादेकवचनम् । अनन्तं कालं यावत्स्थायुरास्ते । परमस्मिन् शत्रुंजये एकोऽयं विशेषः । कालक्रमादुत्सर्पिष्ववसर्पिणी समयपरिपाट्या उपचयक्षयौ वृद्धिक्षीणभावौ अस्मि धत्ते । क इव । शशीव । यथा चन्द्रः शुरुकृष्णपक्षक्रमादुपचयक्षीणते धत्ते । यथा शशी शुक्ले पक्षे वर्धते कृष्णे च क्षीयते, तथा शत्रुंजयोऽप्युत्सर्पिष्वाम् वृद्धिं भजते अवसर्पिष्वाम् क्षणं क्षयमयते । किं च यथा कल्याणकलामात्रमेवावशिष्यते तथा विमलाद्रिरपि सप्तहस्तप्रमाणो मुण्डकमानोऽवशिष्यते ॥

तालध्वजदक्षाभिषेकदम्बलौहित्यरैवताद्यचलाः ।

विलसन्महिमानोऽमी यत्प्रतिष्ठाया इवामान्ति ॥ १३६ ॥

अमी प्रत्यक्षाः संनिधा निरीक्ष्यमाणाः तालध्वजः, तथा दम्ब इत्यभिषेकयोरोऽं ‘तन्नाम्नो दंको’ इति नाम्ना प्रसिद्धा, तथा कदम्बः, तथा लौहित्यः, तथा रैवत्य उज्जयन्तः कोलम्बो लोहिष्ठो गिरिनारि इति नाम्ना लोकप्रसिद्धाः । एते पश्चापि पर्वता आर्द्रा कृत्वा येषां ते अचलाः ‘दुन्दु’ इति ख्याताः पर्वता यत्प्रतिष्ठाया यस्य शत्रुंजयादेः प्रतिविम्बानीयामान्ति आ गामस्त्येन शोभन्ते । विभूताः । विलसन् प्रसोषये इत्यन्तिमणां कलयन् महिमा माहात्म्यं येषामेते पश्चापि गिरयः शत्रुंजयादेर्भुज्यशिरसरानि विमलाचलनुत्पन्नादात्म्यानि सन्ति ॥

माहात्म्यमेतस्य समग्रमेकैकस्यापि शृङ्गस्य कदापि वक्तुम् ।

प्रभुर्भवेत्कोऽपि तदाप्त एव तरीतुमब्धेरिव वारि पोतः ॥ १३७ ॥

एतस्य शत्रुंजयस्य एकैकस्यापि शृङ्गस्य शिखरस्य समग्रं समस्तं माहात्म्यं महिमानं वक्तुं कथयितुं यदि चेत्कदापि कस्मिन्नपि समये कोऽपि पुमान् प्रभुः समर्थो भवेत्तदा स आप्तः सर्वज्ञ एव नान्यं सर्वज्ञं विना अस्य महिमानं भाषितुं कोऽपि नालम् । क इव । पोत इव । यथा अब्धेर्महाणवस्य वारि पानीयं यदि कदाचित्कोऽपि तरीतुमल तदा स पोतो यानपात्रमेव न तारकादिः ॥

तदत्र प्राप्यतेऽनल्पं यद्वस्तु कापि नाप्यते ।

मेरौ न सन्त्यदध्राः किं दुःप्रापाः स्वर्द्धमा मरौ ॥ १३८ ॥

अत्र शत्रुंजये तत्तत्प्रसिद्धमप्रसिद्धं वा निधिदर्शनकृतरजतकनककारिचित्रकमोहनव-
ह्रीप्रमुखानेकौपधीरसकूपिकास्वर्णरत्नाकरादिकमनल्पं बहु । पदे पदे इत्यर्थः । वस्तु
प्राप्यते लभ्यते भाग्यवद्भिः । अथ वा अत्र गिरौ बालवृद्धैरपि सिद्धिरासाद्यते । य-
दुक्तम्—‘सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचलः । यदारोहेण लोकाग्रं प्राप्यते बाल-
कैरपि ॥’ इति पूर्वसूरिस्तवे । तत्किम् । यद्वस्तु अन्यत्रान्यस्मिन् स्थाने महायासोऽपि
कापि कुत्रापि नाप्यते न लभ्यते । युक्तोऽयमर्थः—ये स्वर्द्धमाः कल्पवृक्षा मरौ मरुसाल्यां
दुःप्रापाः । यदुक्तम्—‘पातुं वाञ्छति चातकस्य रुदतो नेत्राम्बु यत्राम्बुदाश्रयामि-
च्छति निश्छदक्षितिरुहः प्रत्याशया धावताम् । अन्तर्गूढजलाशया ध्रमजलं नेतुं नदी
काहति प्राप्तास्त्वं मरुनीवृतं वयमितो दूरेण वाराणसीम् ॥’ इति मरुण्डललक्षणम् ।
तत्र ये दुर्लभास्ते कल्पशास्त्रिनो मेरौ सुवर्णांचले अदध्रा गणनातीताः किं न सन्ति न
विद्यन्ते अपि त्वसंख्या आसते ॥

पष्ठैः सप्तभिरष्टमाष्टमयुतैर्यस्मिन्कृतैर्निर्जलै-

स्तार्तीयकतया मिते किल भवे प्राप्नोति सिद्धिं सुधीः ।

यसिन्नार्पणभिकारितां मणिमयीं मूर्तिं जिनेन्दोर्नम-

स्कुर्वन्त्यर्णगुहागतामपि भवेदेकावतारी भवे ॥ १३९ ॥

किञ्चेति पूर्वाचार्यपरम्परया श्रूयते गृहग्रन्थेषु च दृश्यते । यस्मिन् शत्रुंजये तृ-
तीय एव तार्तीयकः । ‘तीयादीकण् स्थाप्यं वा वक्तव्यः’ । तस्य भावस्तार्तीयकता
तया तार्तीयकतया । यदुक्तम्—‘तार्तीयकतया मितोऽयमगमत्तस्य प्रवन्धे महाकाव्ये
चादनि नैपथीयचरिते सगौ निसर्गोज्ज्वलः’ इति नैपथे । मिते प्रमाणीकृते भवे
जन्मनि सुधीर्धीमान् सिद्धिं मोक्षं प्राप्नोति । कः । पष्ठपदासद्वयमार्गः । ‘उद्’ इति
लोकप्रसिद्धः । किंभूतः । यत्तमिः यत्तसंख्याकः मातृपठतुरगप्रमाणः । पुनः किंभूतः ।
अष्टमेन अष्टमनाम उपोषणत्रिकेण ‘अष्टम’संज्ञेन प्रसिद्धेन युतः प्रसिद्धः । पुनः किंभूतः ।

कृतैर्विहितैः । कीदृशैः कृतैः । निर्जलैः पानीयरहितैः चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानरूपैः ।
अत्र ये निर्जलान् सप्तपष्ठानष्टमं चाष्टमं कुर्वन्तीति ते तृतीये भवे मोक्षं यान्तीत्यर्थः ।
अपि पुनर्यस्मिन् शत्रुंजये आर्पणिना ऋषभस्यापत्यमार्पणिर्भरतचक्रवर्ती तेन कारितां
वार्धकिना निर्मापितां जिनेन्दोः स्वतातस्य ऋषभदेवस्यैव मूर्तिं प्रतिमां नमस्कृत्वा
प्रत्यक्षलक्ष्यीकृत्य प्रणमन् सन् भवे संसारे एक एव नापरोऽवतारो जन्म अस्या-
स्तीति एकावतारी भवेत्स्यात् । मूर्तिं किंभूताम् । मणिमयीं रत्नस्वरूपाम् । पुनः किं-
भूताम् । स्वर्णगुहागताम् ऋषभशिखरात्पश्चिमप्रदेशे स्वर्णनाड्यां गुहायां कंदरायां गतां
प्राप्ताम् । आगमिध्यन्मन्दकालवशाद्भोवलोक्तकृताशातनाभयादिन्द्रवचसा सगरचक्रिणा
स्वर्णगुहायां स्वयं गुप्तीकृत्य स्थापितामित्यर्थः ॥

अत्रानन्तजिना अनन्तमुनिभिः सिद्धा विशुद्धाशया

ध्यानैर्वह्निभिरिन्धनप्रकरवन्निर्दह्य कर्मव्रजम् ।

सिद्धक्षेत्रमतो निगद्यत इदं चेदीहते मानसं

सिद्धिं वस्तुदिह स्वयं वसति सा सत्संगमाकाङ्क्षिणी ॥ १४० ॥

अत्र शत्रुंजये शैले न विद्यतेऽन्तोऽवसानं येषां तादृशमुनिभिः साधुभिः साधर्म-
नन्ताः प्रान्तातीताः कालस्यानन्याग्निनास्तीर्थकराः सिद्धाः मोक्षं प्राप्ताः । किंभूताः ।
विशुद्धो निर्मल आशयोऽध्यवसायः परिणामो येषां ते । किं कृत्वा । निर्दह्य नितरां
ज्वालयित्वा । कम् । कर्मणां ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-मोहनीय-अन्तराय-वेदनीय-
नाम-भोत्र-आयुः-प्रमुखानामनेकजातीयानां प्राचीनाचीर्णशुभाशुभपरिणतीनां व्रजं स-
मूहम् । केः । ध्यानैः धर्मशुक्रप्रणिधानैः कृत्वा । किंवत् । इन्धनप्रकरवत् । यथा वह्नि-
भिर्हुताशनैः काष्ठफलापो निर्दह्यते । अतः अनन्तानन्तभेदभिन्ना नगरे गणपरिकलि-
ततीर्थकृतां सिद्धिगमनकारणादिदमपि तीर्थं सिद्धक्षेत्रं निगद्यते कथ्यते । ततो भो
भक्त्याः, चेद्यदि वो युष्माकं मानसं मनः सिद्धिं समीहते, तत्सिद्धिं सा सिद्धिः स्वयमात्म-
नैव इह शत्रुंजये वसति वासं विधत्ते । किंभूता सा । सद्भिरुत्तमैः समं संगमं संयोगमा-
सामत्येन काहूतीत्येवंशीला ॥ इति शत्रुंजयादिमाहात्म्यवर्णनम् ॥

इत्यद्वैतप्रभावं विमलशिखरिणो भापमाणो विशिष्य

श्रीमत्प्राचीनसूरीधर इव भगवानद्भभाजां समाजे ।

सिद्धक्षेत्रेऽवतस्थे कतिचन दिवसान्किं न सिद्धो भविष्युः

स्तेन श्रीतीर्थभर्तुः पदपरिचरणानन्दसान्द्रो मुनीन्द्रः ॥ १४१ ॥

मुनीन्द्रो हीरविजयसूरिः कतिचन क्रियत्संख्याकान् दिवसान् यावत्सिद्धक्षेत्रे श्रीश-
त्रुंजयशैलोपरि विमलगिरिम् । 'वसतिनिलउ शिबुजो सिद्धशिखरुंढरीड' इति शत्रुंजय-
वन्द्येऽभिधानानि । अयत्नो अवस्थितिं श्रुत्वान् । वार्षकावधुनः पुनर्धाद्विमुत्तरीजं

शक्यभावात्तदधिल्लकायामेव तस्थिवानिल्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वेनात्मनापि सिद्धानां क्षेत्रत्वेन सिद्धो मुक्तात्मा भविष्युर्न भवनशीलेन अपि तु काकूत्तया सिद्धो भवितुं । अथ वा विद्यामन्त्रतन्त्रौपधीविविधसिद्धिभिः कृत्वा सिद्धपुरुषो बुभूषुर्न अपि तु सर्वसिद्धिमान् भवितुमिच्छुरेव । यद्यपि विद्यामन्त्रादीनां साधूनां प्रयोजनं नास्ति, तथापि कदाचिदपि समयानुसारेण प्रयोजनमपि भवेत् । अथ वा पूर्वादिषु सर्वस्यापि सद्भावात् श्रेयस्वरूपमपि सर्वं भवेत् । किलक्षणो मुनीन्द्रः । श्रीमिहैलोक्यैश्वर्यलक्ष्मीभिः कलि-
तस्य तीर्थभर्तुः ऋषभदेवस्य पदयोश्चरणयोः परिचरणा उपासना तया हेतुभूतया य
व्यानन्दः परमाह्लादस्तेन सान्द्रो मेदुरः । अग्रे इत्यर्थः । किंभूतः पुनः । भगवान्
जगत्पूज्यः । पुनः किं कुर्वाणः । श्रीमान् सातिशयज्ञानार्थ्यकृत्कृत्स्नलक्ष्मीयुतः प्रा-
चीनः प्राक्तनः सूरेश्वर इवाङ्गभाजां यात्रिकजनानां समाजे सभायां विमलशिखरिणः
पुण्डरीकाद्रेरिति पूर्वव्यावर्णितप्रकारेण प्रभावं महिमानं विशिष्य विशेषप्रकारेण भाष-
माणः प्रकाशयन् ॥

यं प्राप्तुं शिवाह्वसाधुमघवां सौभाग्यदेवी च यं

श्रीमत्क्रोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरसु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवत्पोडशः ॥ १४२ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनानि महाकाव्ये षोडशानां संख्यापूरणः
द्विरष्टसंख्यः सर्गोऽधिकारविशेषः अभवत्संजातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां श्लोषह्रदीरसौ-
भाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ संधातमनचैलपरिपाटीपूर्वकयात्राकरणप्रासादा-
दिवर्णनशत्रुंजयमाहात्म्यप्रकाशनो नाम षोडशः सर्गः ।

सप्तदशः सर्गः ।

अथ व्रतीन्द्रोऽभ्युदयं दधाने विम्वे नभस्यम्बुजवान्धवस्य ।

मूर्ध्ना धृते पूर्वदिशेव भद्रकुम्भे स नाभेयजिनं ननाम ॥ १ ॥

अथ शत्रुंजये यात्रां कृत्वा कतिचिद्दिनान्यधिल्लकायामेव स्थितेरनन्तरं सोऽकन्वर-
साहिमाननीयो व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरिः कदाचित्कस्मिन्नपि दिवसे गिरेरुत्तितीर्थुः
नाभेयजिनं श्रीऋषभतीर्थनाथं ननाम प्रणमति स्म । कस्मिन् सति । नभसि गगनम-
ण्डले अम्बुजवान्धवस्य सूर्यस्य विम्वे मण्डले अभ्युदयं संसृष्टाद्रमनं दधाने विभ्राणे
सति । प्रातःकाले सूर्योऽभ्युदिते सतीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—पूर्वदिशा प्राचीद्वारिता स्वम-
राकेन कृत्वा धृते अधिशोषिते भद्रकुम्भे महत्कलशे द्वे ॥

अन्याननन्यां मुदमादधानः पुनर्व्यनंसीत्स जिनावनीन्द्रान् ।

शत्रुंजयाद्रेरिव भूषणेषु शेषेषु चैत्येषु हिरण्मयेषु ॥ २ ॥

पुनरित्यपराधे । यथा ऋषभदेवं प्रणतवांस्तथैव अन्यानपरानपि जिनावनीन्द्रानर्ह-
द्रक्षारकान् स सूरिव्यनंसीत् विशेषेण नमस्यति स्म । स किं कुर्वाणः । अनन्या न
विद्यते अन्या अधिका अपरा अस्याः सकाशादित्यनन्यामसाधारणीं मुदं प्रीतिं प्रह्ला-
दमादधानः कुर्वाणः । अथ वा आ सामस्येन मनोवाकायैर्दधानो विभ्राणः । क्वचिच्च
कुमारसंभवादपि धरणार्थेऽप्यादधान इति दृश्यते । केपु । जिनराजान् व्यनंसीत् । शेषेषु
मूलचैत्यव्यतिरिक्तावशिष्टेषु चैत्येषु प्रासादेषु । किंभूतेषु चैत्येषु । हिरण्मयेषु काञ्चनर-
चितेषु । उत्प्रेक्ष्यते—शत्रुंजयादेर्विमलान्वलस्य भूषणेष्विव सुवर्णवर्णाभरणेष्विव ॥

शत्रुंजयोर्वीधरसार्वभौममौलेर्दधानो विशदाशयत्वम् ।

अवातरन्निर्जरनिर्झरिण्या इव प्रवाहो मिहिकाद्रिशृङ्गात् ॥ ३ ॥

स सूरिः शत्रुंजयनाम्रः उर्वीधराणां सर्वपर्वतानां सार्वभौमस्य चक्रवर्तिनः मौलेर्म-
स्तकात् । अधिल्लकायाः सर्वोपरितनशिखरादित्ययः । अवातरत् उत्तरति स्म । क इव ।
प्रवाह इव । यथा निर्जराणां देवानां निर्झरिण्या नद्या गङ्गायाः प्रवाहः पयोधारा मिहि-
काद्रिशृङ्गात् वृद्धिनाचलशिखरात् हिममहीधरश्चन्द्रादवतरति । किंभूतः स प्रवाहश्च ।
विशदं विमलं निष्पापमुज्ज्वलं च आशयं मनोमर्ष्यं च दधानो विभ्राणः । हिमा-
द्रिरप्यचलचक्री ॥

अलंकरोति स्म स पादलिप्तपुरं पुरं प्रीगणगीयमानः ।

सहस्ररश्मेरिव रश्मिराशिरुदीयमानद्विजराजबिम्बम् ॥ ४ ॥

स हीरसूरिः पादलिप्तपुरं कथंचिद्गुरुवचनतः श्रावकीभवनानन्तरमवाप्तगणनाङ्गणवि-
चरणप्रवणशक्तिप्रदायिपादलेपोऽष्टोत्तरशतभेयजसंतुष्टचेतसा वमृतयाराधितनागेन्द्रवि-
भ्राणितवरप्रसादाधिगतसततानेकजातीयौषधीसंदोहमाहात्म्येन सिद्धसहस्रलक्षकोटिवेदि-
स्वर्णरसेन नागार्जुनयागिना उदयदत्तिभक्तिशक्तिवशंवदीभवन्मानसेन स्वपादलिप्तगु-
रोर्नाम्ना पाशितं पादलिप्ताभिधानं नगरम् अधुना तु 'पालीतापुं' इति लोके प्रति-
दम् अलंकरोति स्म भूषयामास । किंभूतम् । पुरं प्रीणां विविधजनपदागतानां मृगादी-
णाम् । पुरं प्रीणन्दो हस्यो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा नैपथे—'अतिलपुरपुरं प्रीनेत्रनीलोत्प-
लानि' इति । गर्णन्दैर्गीयमानः गानगोचरीक्रियमाणः । क इव । रश्मिराशिरिव । यथा
सहस्ररश्मेर्दिनकरस्य फिरणनिकरः उदीयमानमभ्युदयं गच्छत् द्विजराजबिम्बं चन्द्र-
मण्डलमलंकुरुते । सहस्रफिरणतिक्रिणणमादाय चन्द्रोऽभ्युदयतीति कविसमयः ।
'उपोष वृद्धि हरिदधदीपितेरनुप्रवेसादिव बालचन्द्रमाः' इति रगुवंशे ॥

स प्रार्थितो द्वीपजनमजेन स्वपत्तनं पावयितुं व्रतीन्द्रः ।

चित्रादिना सारथिनेव फेदी वशीयिता श्वेतविकाभिधानम् ॥ ५ ॥

स प्रतीन्द्रो हीरसूरिः द्वीपजनप्रजेन द्वीपवन्दिरसत्कसंघलोकनिकरेण स्वपत्तनं सामान्यतो नगराभिधानं पत्तनम् । यथा हैम्यां समुदिताभ्येव नगरनामानि—‘नगरी पूः पुरीद्रङ्गं पत्तनं पुटभेदनम्’ इति । विशेषतस्तु ‘पत्तनं रजयोनिः’ इति द्वीपाभिधानं निजनगरं पावयितुं पवित्रीकारयितुं प्रार्थितो याचितः । आगृहीत इत्यर्थः । क इव । केशीव । यथा चित्रमिति पदमादां धुरि यस्य तेन चित्रादिना सारयिता थावस्त्वां नगरीं राजकार्यार्थं गतेन तस्यैवोपदेशात् आद्वीभूतेन चित्रसारयिता केशीनामा वशी-
शिता मुनीन्द्रो गणधरः श्वेतविका इत्यभिधानं नाम यस्य तादृशं स्वपत्तनं पावयितुं पावने निर्माणयितुं प्रार्थितः । आगृहीत इत्यर्थः ॥

निश्चिक्क्यं चित्तेऽजयपार्श्वभर्तुर्यात्रां स शत्रुञ्जयवद्भतीन्द्रः ।

कथंचिदप्याग्रहमस्य मेने सेनेश्वरसोऽपि ततः प्रतस्थे ॥ ६ ॥

स प्रतीन्द्रो हीरसूरिः कथंचिन्महता कष्टेन अस्य द्वीपवन्दिरस्य संघस्याग्रहं मेने मानयति स्म । किं कृत्वा । अजयनाम्ना दशरथनृपित्रा राजा स्थापितस्याजयनाम्नः अनुना ‘अद्वारा’ इति प्रसिद्धस्य पार्श्वभर्तुः श्रीपार्श्वनाथस्य यात्रां प्रणमनं चित्ते खमनसि निश्चिक्क्य अवश्यं मया अजयपार्श्वनाथयात्रा कार्येति निश्चयं कृत्वा । किन्तु । शत्रुञ्जयवत् । यथा मया शत्रुञ्जययात्रा कृता, तथा अद्वारापार्श्वनाथस्य मया यात्रा कर्तव्येति विशेषः । अपि पुनः स सूरिरपि सेनेश्वरसेनापतिरिव राजेव वा ततः पादलिप्तपुरातप्रतस्थे द्वीपवन्दिरं प्रति प्रचलति स्म ॥ इति पादलिप्तपुरात् द्वीपवन्दिरं प्रति प्रस्थानम् ॥

तत्प्रक्रमोपस्थितयात्रिकाणां तदावलीभिर्वबले गिरीन्द्रात् ।

अम्भोधिबेलाभिरिवोपकण्ठगिरेर्गभीरास्वबन्धुराभिः ॥ ७ ॥

स चासौ प्रक्रमश्च प्रस्तावस्तत्प्रक्रमः शत्रुञ्जयाद्रियात्राकरणसमयः । ‘बिल वाराव-
वसरः प्रस्तावः प्रक्रमान्तरम्’ इति हैम्याम् । तत्रोपस्थितानामागतानाम् । ‘उपस्थिता शोणितपारणा मे’ इति रघौ । तथा ‘आगमने गमनार्थाः समम्युपाद्भ्यः पराः कथिताः । आपतति चोपतिष्ठत्युपनमति तथोपसीदति च ॥’ इति क्रियाकलापे । यात्रिकाणां शत्रुञ्जययात्राकारकाणामावलीभिः ध्रेणीभिस्तदा हीरसूरेद्वीपवन्दिरं प्रति प्रस्थानावसरे गिरीन्द्राद्विमलचलाद्वबले पश्चाद्याधुदितम् । स्वस्वपुरं प्रति प्रस्थितमित्यर्थः । काभिरिव । अम्भोधिबेलाभिरिव । यथा समुद्रस्य प्रवृद्धपयःकलोलमालाभिरुपकण्ठगिरेः समीपपर्वतात्पश्चाद्वलित्वा गम्यते । किभूतः । गभीरंमधुरैरारवैस्तद्गन्धनिर्तदन्धुराभिर्मनोहाभिः यात्रिकध्रेणिभिरपि श्रीशत्रुञ्जयादिहीरसूरिमहिमशुभप्रशंसासंस्तवनादि-
गभीरजिनादिरभिरामाभिः ॥

मुहुः प्रसर्पन्पथि कण्ठपीठं विभुज्य पारीन्द्र इवाल्ललोके ।

उवाह सौहित्यमसौ न दर्श दर्श पुनः सिद्धधराधरं तम् ॥ ८ ॥

असौ सूरिः पथि श्रीशत्रुंजयशैलसंबन्धिवर्तिमार्गे प्रसर्पन् प्रचलन् सुहृवोरंवारं कण्ठपीठं गलकदलं विभुज्य वकीकृत्य । 'गिरा विभुर्द्वारि विभुज्य कण्ठम्' इति नैपथे । आलुलोके । अर्धाद्विमलाचलं विलोकयति स्म । क इव । पारीन्द्र इव । यथा केसरी अग्रे गच्छन् सुहृः पश्चात्कण्ठं बलयित्वा विलोकते । पुनरन्यार्थे असौ सूरिस्तत्रैवालोचये-
ऽप्यद्वैततीर्थतया प्रख्यातं पूर्वव्यावर्णितं वा सिद्धधराधरं शत्रुंजयाद्रिं दर्शं दर्शं पुनः पुनर्दृष्ट्वा दृष्ट्वा सौहित्यं तृप्तिम् । 'तृप्तिः सौहित्यमाग्राणः' इति हैम्याम् । न उवाह न वहंते स्म न प्राप । सरागं सरणरणकं च लोचनाभ्यां सादरमवलोकयन्नेव तृप्तिं प्राप्नोति स्म ॥

पटुभिः कार्यैः क्रियापदेषु सत्स्वपि सूरैर्मानसविकल्पानामेकार्थनिष्ठतया कुलकमे-
वावधीयते—

एतां धरित्रीं त्रिजगत्पवित्रीकर्त्रीं सवित्रीमिव शर्मदात्रीम् ।

स्वजन्मभूमीमिव भूस्पृशो मे मोक्तुं मनो नोत्सहते कथंचित् ॥ ९ ॥

एतां श्रीशत्रुंजयसंबन्धिनीं धरित्रीं पृथिवीं मोक्तुं विहातुं मे मम मनो मानसं कथ-
चिकेनपि प्रकारेण महता कटेन वा नोत्सहते नोत्साहं कुरुते न प्रगल्भते । नोद्यमं निर्मातीत्यर्थः । 'उत्साहः प्रगल्भता । अभियोगोद्यमौ प्रौढिः' इति हैम्याम् । इमां भूमीं मोक्तुं न शक्नोमीत्यर्थः । कामिव । स्वजन्मभूमीमिव । यथा भूस्पृशो मनुष्यस्य निजज-
न्मसंबन्धिनीमवनीं त्यक्तुं चेतो नोद्यच्छते । किंभूतां धरित्रीम् । त्रिजगतां तात्स्पृशात्-
थपदेशात्रैलोक्यलोकानां पवित्रीकर्त्री पावनीकारिकाम् । पुनः किंभूताम् । सवित्री जन-
नीमिव । शर्मणां निःशेषसुखानां दात्रीं दायिकाम् ॥

कदम्बलौहित्यकटङ्कतालध्वजादिकूटैः कटकैरिवैपः ।

सगर्वगन्धर्वगजेन्द्रगर्जैः श्रितोऽस्ति शत्रुंजयभूधरेन्द्रः ॥ १० ॥

श्रीशत्रुंजयनामा भूधराणां पर्वतानां भूपानामिन्द्रः स्वामी त्रिभुवनभवनप्रवर्तमा-
नसमस्तप्रशस्तमहातीर्थाधिराजत्वाश्रवतित्वाद्य अस्ति विद्यते । साक्षात्प्रकारेण दृश्यते इत्यर्थः । किंभूतः । सगर्वा अद्वैतगीतकलाभिः पवनातिपातिगतिवेगा-
तिशयवशेन साहंकाराः गन्धर्वाः देवगायनाः । गन्धर्वजातिदेवविशेषाः स्वर्णम-
निमण्डितशिखरोदारकंदरोदरनिषण्णाः स्वशशिमुखीमखा हाहादयः पारवामुरा यहु-
णान् गायन्तीत्यर्थः । तथा गन्धर्वा बन्धवाजिनश्च येषु शिखरेषु तथा गजेन्द्रा
गन्धहस्तिनो भद्रादिजातिगजा वा तेषां गर्जा वृंहितानि राजरजलदधीरगम्भीरध्वनयो
येषु तादृशः कदम्बनामा तथा लौहित्याहस्ता कटङ्गादयस्तथा तालध्वजाभिधानाः श-
स्त्रास्ते आर्दा प्रथमं येषां तादृशरथोत्तरसतमितेः कूटैः शिखरैः श्रितः सेवितः ।
उत्प्रेक्ष्यते—कटकैः सैन्यैरिव शत्रुंजयाभिधानः सार्वभौमोऽपि यतैः कण्टितो भवेत् ।
सैन्यैरपि सामिमानः तुरङ्गमगजगजोऽर्जितैः भूयते अथ वा कटकैरिवलभिषयम् ॥

प्रपूज्य पुष्पैः किसलैः फलैश्च यो वृक्षलक्षैः सितिभृन्महेन्द्रः ।

उपास्यते त्यक्तुमिवात्मवानस्पत्यं गतिं वल्गुमिवाधिगन्तुम् ॥ ११ ॥

यो विमलाभिधानः क्षितिभृन्महेन्द्रः गिरिराजः वृक्षाणां द्रुमाणां लक्षैः शतसहस्र-
संख्यैः उपास्यते सेव्यते । किं कृत्वा । प्रपूज्य प्रकर्षेण भावशुद्ध्या पूजयित्वा । कैः । पुष्पैः
स्वकीयकुसुमैः । च पुनः कैः । किसलैः पल्लवैः । च पुनः फलैः आत्मीयशस्यैः । स्वजा-
तीयप्रवालपत्रप्रसूनफलैरभ्यर्च्येत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्ववानस्पत्यं निजां वनस्पतितां
स्वकीयतरुभावम् । काष्ठत्वमिति यावत् । त्यक्तुं विहातुमम् । अथ पुनरुत्प्रेक्ष्यते—वल्गुं
मनोहरां स्वर्गादिकां गतिमधिगन्तुं प्राप्नुमिव । ‘अधिगत्य जगत्प्राप्तिश्चरादथ मुक्तिं पुरु-
षोत्तमात्ततः’ इति नैषधे । ‘अधिगत्य प्राप्य’ इति तद्वृत्तौ ॥

एते मिथः प्रीतिपरीतचिच्छाः सिंहेभमुख्या अपि मुक्तवैराः ।

तिर्यग्भवेऽपि स्पृहयेव सिद्धेः सिद्धाचलेन्द्रं परिशीलयन्ति ॥ १२ ॥

एते प्रत्यक्षसूरिणा दृग्गोचरीक्रियमाणाः सिंहेभमुख्याः केसरिकुञ्जरादिकाः अर्था-
द्नज्जीवाः सिद्धाचलेन्द्रं परिशीलयन्ति सेवन्ते शत्रुंजयपर्वतपुरंदरं तथा सिद्धो मन्त्रत-
न्त्रादिसिद्धिमानचलेन्द्रनामा कोऽपि पुरुषस्तमपि सिद्धयभिलाषुकाः भजन्ते । किंभूताः ।
मिथः परस्परमाजन्मप्रतिबद्धमपि मुक्तं सर्वथापि मनोवाकायैस्त्यक्तं वैरं विरोधो वैः ।
अत एव पुनः किंभूताः । मिथोऽन्योन्यं प्रीत्या श्लेहेन परीतं व्याप्तं चित्तं मनो येषाम् ।
सिद्धानां तपस्विनां च प्रभावादिदमपि घटते । यदुक्तम्—‘सिंही सारङ्गशावं स्पृशति
सुतधिया द्वीपिनी तर्णकं गीर्माज्जरी मूपकार्मं रमयति नकुली व्यालबालं प्रमोदात् ।
मातङ्गी कुञ्जारिं चटकशिशुमथो पत्रिणी यत्र सत्त्वा आजन्मद्वेषिणोऽपि प्रदधति
सखितां तीर्थराजप्रभावात् ॥’ इति । उत्प्रेक्ष्यते—तिर्यग्भवेऽपि तिरश्चामप्यवतारे ज-
न्मन्ति सिद्धेर्मोक्षस्य स्पृहया वाञ्छयेव एवमन्यापि सेवन् सिद्धेः काङ्क्षया ॥

धात्रात्र विश्वाचलचारिमश्रीः पिण्डीकृतैकत्र दिदृक्षतेव ।

इत्यूहमानेन गिरीन्द्रलक्ष्मीं समीक्षमाणेन मुनीश्वरेण ॥ १३ ॥

शत्रुंजयोर्वीधरसंनिधाने शत्रुंजया शैवलिनी न्यमालि ।

परां हसा स्वं मलिनं विभाव्य पुत्रीव जह्मोः पवितुं समेता ॥ १४ ॥

मुनीश्वरेण हीरसूरिणा शत्रुंजयोर्वीधरस्य विमलाचलस्य संनिधाने सनीपप्रदेशे
शत्रुंजया नात्री शैवलिनी नदी न्यमालि विलेकिता दृष्टा । उत्प्रेक्ष्यते—परां हसा
समागतापरपापीयोजनसंगमात्मातपापेन मलिनं पातककलसीकृतम् । यदुक्तम्—
‘महापातककृद्भोर्कैर्नित्यज्ञानविधानतः । मुक्त्वा पापं गतैः स्थानं तदादि मलिनास्म्य-
हम् ॥’ तदुपरि च गङ्गोक्तश्लोकः—‘परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराधुखः । गङ्गाप्याह कदा-
भ्येत्य मामयं पावयिष्यति ॥’ इति परसमयोजानुसारेण परपातकागमनाद्गङ्गाया अपि

मालिन्यं प्रसिद्धमास्ते तदुपरीयमुत्प्रेक्षा । स्वमात्मानं विभाव्य दृष्ट्वा । ज्ञात्वेत्यर्थः । तं पवितुं पवित्रीकर्तुं समागता जहोः पुत्री गङ्गेव । 'तीर्थे तोयव्यतिकरमवे जहुकन्या-सरण्योः' इति रघुवंशे । अयं वा 'मलिनीभविष्णु' इति पाठः । तत्र कल्मयेण कलुषीभवनशीलं स्वमात्मीयमात्मानं पावनीकर्तुम् । मुनीश्वरेण किं कुर्वणेन । समीक्षमाणेन विलोकमानेन । काम् । गिरीन्द्रलक्ष्मी वनकुण्डशिखराणां सुपमान् । पुनः किं कुर्वणेन । इत्यमुना प्रकारेण लहमानेन वितर्के कुर्वता । इति किम् । भात्रा सृष्टिकर्त्रा अत्र सौराष्ट्रगण्डले शत्रुंजयमूलपरिस्थ्यां वा विश्वेषां त्रयाणां सप्तानां चतुर्दशानां वा एकविंशतिसंख्याकानां वा जगताम् । 'भुवनानि नियध्रीयात्रीणि सप्तचतुर्दश' इति वाग्मटालंकारे । वृत्ता एकविंशतिरपि । सर्वेषां वा चतुर्दशकोटीब्रह्माण्डाधिपतिः पार्वतीपतिः इति प्रसिद्धः । अचलानां पर्वतानां चारिमथ्रीर्मनोजललक्ष्मीः पिण्डीकृता पुण्डरीकाचलरूपे पिण्डतां प्रापिता । उत्प्रेक्ष्यते—सर्वपर्वतानां प्रियमेकत्र पृथक् पृथक् अवतिप्रमानामेकसिन्धेव स्थाने दिदृक्षता द्रष्टुमिच्छतेव पिण्डीकृता ॥ सुगमान्तर्भूतपद्मकुलं तुल्यम् । शत्रुंजयपर्वतारप्रस्थानावसरे शत्रुंजयस्वरूपविचारणम् ॥

पद्मानि यस्यां व्यलसन्मुखानि पयःसुरीभिः प्रकटीकृतानि ।

अमानमाहात्म्यमहीपरेन्द्रदिदृक्षयेव स्मितनेत्रपत्रैः ॥ १५ ॥

यस्यां शत्रुंजयाभिधानतरङ्गिण्यां पद्मानि कमलानि व्यलगन् विभान्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अमानं प्रमाणातीतं माहात्म्यं महिमा यस्य तादृशस्य महीधरेन्द्रस्य शत्रुंजयशैलराजस्य दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव पयःसुरीभिः जलदेवताभिः प्रकटीकृतानि जनलोचनगोचराणि निर्मितानि स्मितानि विकसितानि नेत्राणि नयनान्येव पद्मानि दलानि येषु तादृशानि स्ववदनानि निजमुखानीव ॥

नेद्वक्परं तीर्थमुदेति मुक्तिक्षेत्रं त्रिलोक्यामपि तत्समीपे ।

शत्रुंजयासिन्धुमिषेण रेखाचिख्यासयेतीव कृता विधात्रा ॥ १६ ॥

त्रिलोक्यां जगत्रये ईदृक् ईदृशं शत्रुंजयशैलघरशं मुक्तिक्षेत्रं मोक्षगमनस्थानं नाभास्थानपूर्वकान्तानन्तकोटिकोटिमिततीर्थकृद्गणधरसाधुगृहमेधिना सिद्धिसाधनपदम् अन्यतीर्थमतादृग्विषयं नैवोदेति जागर्ति । विद्यते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण चिख्यासया अर्षांस्त्रापुर आख्यातुमिच्छयेव विधात्रा विश्वसृष्टिकर्त्रा तस्य शत्रुंजयस्य समीपे पार्श्वप्रदेशे शत्रुंजया नाम सिन्धुस्यस्य मिषेण कपटेन रेखा कृता चिह्नितेव । एतस्य तुल्यनपरं किमपि तीर्थं नास्तीत्यतोऽयमेव रेखामाह । तस्मादस्य पार्श्वे शत्रुंजया सरिद्रूपा रेखा कृतास्तीत्यर्थः ॥

पयःप्लवक्रीडदनेकपौरपुरं प्रिपुञ्जः सरिति व्यराजत् ।

नमश्चिकीर्षुः श्रमणावनीन्दोः पादाम्बुजं वारिसुरीभरः किम् ॥ १७ ॥

सरिति शत्रुंजयायां नद्यां पयसां पानीयानां ह्रस्वे पूरे क्रीडन्तीनां जलक्रीडां शुभां-

णानामनेकानां विविधजातीयानां वहूनां वा पौषणां नापरिकलोकानां पुरेध्रीणां कामिनीनां पुञ्जो व्रजो व्यराजद्भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रमणानां साधूनां मध्येऽवनीन्दोः क्षोणीयचन्द्रस्य राज्ञः हीरसूरीश्वरस्य पादाम्बुजं चरणारविन्दं नमश्चिकीर्षुर्नमस्कर्तुमिच्छुः । 'तावदेव ऋषिरिन्द्रदिदृक्षुः' इन्द्रं द्रष्टुमिच्छुः इति नैपथे । वारिसुरीभरः किं जलदेवतासंदोह इव ॥

पतिव्रतापीश्वरवार्धिभर्तृद्वयेति कौलीनमपाचिकीर्षुः ।

शत्रुंजयं सेवितुमात्मनागान्मिषेण यस्या हरशेखरेव ॥ १८ ॥

या सरित् भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—यस्याः शत्रुंजयाया नद्या मिषेण कपटेन आत्मना स्वकीयरूपेणैव शत्रुंजयं महातीर्याधिराजं सेवितुं हरशेखरा गद्गा इवागादागता । किं कर्तुमिच्छुः । इत्यमुना प्रकारेण कौलीनं स्वकीयापवादम् । 'जनप्रवादः कौलीनं विमानं वचनीयता' इति हंभ्याम् । अपाचिकीर्षुः निराकर्तुमिच्छुः । इति किम् । स्वकान्तं विना परं पुमांसं मनसा वचसा कायेन स्वप्नेऽपि कदाचिदपि न कामयते इति सा पतिरेव व्रतं सतीत्यव्यञ्जको नियमः शीलं यस्याः सा पतिव्रता सती ईदृश्यतोऽपि सार्धाद्गहारिपार्वतीतोऽपि अतिप्रेमाधिक्येन स्वशिरस्यारोपितापि मन्दाकिनी ईश्वरः शंभुः वार्धिः समुद्रः एतल्लक्षणं भर्तृद्वयं वल्लभद्वन्द्वं यस्याः सा द्वयोः पुरुषयोः पार्श्वे या वनिता व्रजति सा अगती व्यभिचारिण्येव भवति सा सती सर्वथापि नोच्यते । अथ ईश्वरं भिक्षुकं मुक्त्वा समुद्रं रत्नाकरं भजते । तदियं पुंश्वली एव न पतिव्रता इति स्वनिन्दां निराकर्तुम् ॥

या शान्तनोर्वीमघवाङ्गजानां महामयापायवतां चतुर्णाम् ।

चिकित्सकीयात्र महीन्द्रमुक्तिश्रीसंगमेऽपि प्रतिभूरिवाभूत् ॥ १९ ॥

या शत्रुंजया नदी अत्र जगति महान्तः अतिशायिक्लेशापवादायशोविधायिनो ये आमयाः कुष्ठादिदुष्टरोगास्त एवापायाः कष्टानि विद्यन्ते येषां ते महामयापायवन्तस्तेषां चतुर्णां चतुःसंख्याकानां शान्तनुर्जोमा इक्ष्वाकुवंशीय उर्वीमघवा महीमहेन्द्रसस्याङ्गजानां पुत्राणां चिकित्सकीयागदंकारिकेव अतिलव्याधिमूलोच्छेदकारिणीवाभूत् जायते स्म । अपि पुनस्तेषां शान्तनुनन्दनानां महीन्द्रमुक्तिश्रीसंगमे राज्यलक्ष्मीस्तथा मोक्षलक्ष्मीस्तयोः संगमे मिलने भद्दीकरणे प्रतिभूः साक्षिणीव संजाता । अयं संबन्धः शत्रुंजयामाहात्म्ये सविस्तरोऽस्तीति ॥

तीर्थेषु पायःप्रथितेषु गत्या पृथक्पृथक्स्विद्यति लोक एषः ।

शत्रुंजयेतीव विचिन्त्य सर्वतीर्यावतारा विधिना व्यपायि ॥ २० ॥

मर्वेया भृशुवःसख्यमीमवानां नदीनदीपतिकूपपुष्करिणीदीपिच्छाददकुण्डतटागपुष्करप्रभृतीनां तीर्थानां पुण्यस्थानकानामवतारोऽप्यतरणमनुप्रवेक्षो यस्यां तादृशी शत्रुंजया-मात्री निर्गरीणी विधिना व्रजापतिना व्यपायि विहिता । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यत्रैव १९

प्रोच्यमानं विचिन्त्य प्रजापतिस्त्वात्प्रजायाः खेदकारणं करुणया हृदये विचार्येव । इति किम् । यत्पाथःसु तदीयकुण्डसरःपुष्करप्रमुखेषु जलस्थानकेषु प्रथितेषु तीर्थतया विख्यातिं प्राप्तेषु सिद्धिसाधनस्थानकेषु लोकप्रसिद्धेषु पृथक् पृथक् गत्वा इतस्ततः पर्यटनेन भिन्नभिन्नप्रदेशपरिभ्रमणेन कृत्वा एष मदुपक्रमलोको मध्यमलोकसंजातो जनः खिद्यति । पादचारित्वेन पर्यटने दुष्करदुःखितया खेदं प्राप्नोति इत्येष विमर्शः ॥

शत्रुंजयाद्रेर्महिमैकसिन्धोः सांनिध्यतोऽसावपि सिन्धुरासीत् ।

माहात्म्यभूमिः किमु किं न गङ्गासङ्गेन गङ्गीयति सिन्धुरन्या ॥२१॥

महिश्रामद्वैतमाहात्म्यानामेकस्याद्वितीयस्य सिन्धोः समुद्रस्य विमलाद्रेः पुण्डरी-
कगिरेः सांनिध्यतः सामीप्यात्पार्श्वे स्थित्या । उत्प्रेक्ष्यते—असी शत्रुंजया सरिदपि
माहात्म्यानामसाधारणप्रभावाणां भूमिः स्थानं किमु आसीज्जातेव । दृष्टान्तेनार्थं स्प-
ष्टयति—युक्तोऽयमर्थो वा । गङ्गासङ्गेन मन्दाकिनीसंपर्केण अन्या परा यमुनाप्रमुखा
सिन्धुर्नदी किमिति वितर्के प्रश्ने वा नैव गङ्गीयति गङ्गेव नाचरति । अपि तु गङ्गैव
भवति ॥

उत्तीर्णवांस्तां सरितं व्रतीन्दुः सिन्धुं सुराणामिव चक्रपाणिः ।

ईर्यापथिक्याश्च कृते तटे स्थाद्भृष्टं क्षणं तामिव कल्मषघ्नीम् ॥ २२ ॥

व्रतीन्दुः साधुसुधाकरः सूरिः तां शत्रुंजयानाग्रीं नदीमुत्तीर्णवान् 'एकं पादं जले
कृत्वा' इति सिद्धान्तोक्तविधिना उत्ततार । क इव । चक्रपाणिरिव । यथा नारायणो धातुकी-
खण्डभरतक्षेत्रमण्डनामरकाभिधराजधानीनायकं पाण्डुचाप्रीपतिपुत्रकलत्रापहारकमर्ध-
नरसिंहरूपेण पद्मोत्तरपृथिवीपतिं परिभूय द्वीपदीं चादाय पद्मी रथः सुस्थितपुरानुभा-
वाद्भवणार्णवमप्यवगात्थ पूर्वोत्तीर्णपाण्डवाप्रतिहतबहनाभावात्सुराणां सिन्धुं देवनदीं
गङ्गां स्वयमुत्तरति स्म । अत्रागमविधेः किमपि प्रयोजनं न, किं तु केवलं नयुत्तरणमे-
वोपमानम् । च पुनः सूरिरीर्यापथिक्या ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणस्य कृते कार्याय तटे शत्रुं-
जयसरित्तरे क्षणं क्षणमात्रं तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कल्मषाणि पापानि हन्तीति क-
ल्मषघ्नी शत्रुंजयां द्रष्टुं रङ्गोचरीकर्तुं क्षणं तस्थिवानिव । यतः सा पापघ्नी ततस्तद्दर्श-
नमपवर्गजिगमिषया पापप्रहननोद्यतानां यतीनामप्युचितमेव दुरितघातसाधनत्वादिति ॥

पुंनागनारङ्गरसालसालप्रियालहन्तालतमालतालैः ।

कदम्बजम्बीरसनिम्बजम्बूसर्जार्जुनैरञ्जनवज्जुलैश्च ॥ २३ ॥

फट्फेलिभिर्भूषिततीरभूमिर्यावन्मनोभीप्सितदानदक्षा ।

स्वसालतायाः स्पृहयात्मनीय सर्वर्तुमैः सिन्धुरुपास्यतेव ॥ २४ ॥

पुंनागाः गुरपण्डिताः पादपविशेषाः, नारदाः प्रसिद्धाः, रसादाः सहकाराः इक्ष-
वोऽपि, सात्य भसनाः, प्रियाला राजादनाः, हन्ताला नाम देशविशेषप्रसिद्धाः,

तमालस्तापिच्छाः, येषां तमालपत्राणि भवन्ति येष्वप्यत्राणि पूर्वदेशे दक्षिणदेशे कर्णाभ-
रणीभवन्ति वा । यदुक्तं नैषधे—‘श्रवणतमालदलाङ्कुरं शशिकुरङ्गमुखे सखि निक्षिप ।
किमपि तुन्दलितः स्थगयत्यमुं स यदि तेन तदुच्छ्वसिमि क्षणम् ॥’ इति विरहा-
वस्थायां चन्द्रोदये दमयन्तीवाक्यम् । तालास्ताडतरवो गुर्जरेषु प्रसिद्धाः । दक्षिणदिशि
च राजताला अपि भवन्ति येषां पत्रैः पुस्तकानि लिख्यन्ते तैः । तथा कदम्बनीपा
धाराकदम्बा घूलीकदम्बा वा । द्वये अपि चम्पूटिप्पनके प्रोक्ताः सन्ति । जम्बीराः प्रसिद्धाः
सह निम्बेन पितुमन्देन ‘नीचडा’ इति प्रसिद्धेन वर्तन्ते यास्तादृश्यः, जम्बू इयामफलाः
प्रसिद्धाः । अथ वा निम्बजम्बूभिः सहितैः सर्जा देवदारवः । अर्जुनाः शास्त्रे देवविशेषे
वार्जुदसमीपे च प्रसिद्धाः तैः, तथा अञ्जना वृक्षविशेषाः, वज्रुला बानीराः, तथा कङ्कलयः
अशोकाः केसरा नागकेसरा एतैर्वृक्षैर्या शत्रुञ्जया सरित् उपास्यते सर्वकालं सेव्यते ।
किंभूता । चावन्ति त्रैलोक्यलोकवर्तीनि सर्वजातीयानि वा मनसामभीप्सितानि कामि-
तानि तेषां दाने प्रपूर्णे दक्षा कुशला । कामितकामधेनुरित्यर्थः । उल्लेख्यते—आत्ममुखेषु
विषये स्तःसालतायाः कल्पद्रुमभावस्य स्पृहया वाञ्छया वृक्षलक्षैः संसेव्यते । कामि-
तकामनुषां शत्रुञ्जयां सरितं संसेव्य वयं कल्पवृक्षभावं भजाम इतीच्छयेव ॥ युगम् ॥

कदा पुनर्दर्शनमस्य भावि ध्यायन्निदं स्वीयहृदा मुनीन्दुः ।

तीर्थे स तीर्थेशमिव प्रणम्य पथि प्रतस्थे प्रथितावदातः ॥ २५ ॥

स मुनिर्हारसूरीन्द्रस्त्रीर्षेणं जिनमिव शत्रुञ्जयादिं प्रणम्य ललाटघटितकुङ्कुमलीकृत-
फरकमलो नमस्कृत्य पथि द्वीपोप्रतपुरपद्धतौ प्रतस्थे प्रचचाल । स किलक्षणः । प्रथितो
जगद्विख्यातोऽवदातः अकन्वरसादिप्रतिबोधनलक्षणं चरितं यस्य । स किं कुर्वन् । इ-
दमत्रैव वृत्ते प्रोच्यमानमेतत्स्वहृदा निजमनसा ध्यायन् चिन्तयन् । इदं किम् । यदस्य
तीर्थांधिराजस्य पुनर्द्वितीयवारं कदा कस्मिन्काले मम दर्शनमवलोकनम् । यात्रा इत्यर्थः ।
भावि भविष्यति ॥

मेरूनिव कापि सुवर्णवर्णान्कुत्रापि रौप्यानिव शर्वशैलान् ।

अप्यादमगर्भानिव विन्ध्यमूढान्सिद्धाद्रिकूटान्पथि दृष्टवान्सः ॥ २६ ॥

शांखेध्वैक्यमेव दृश्यते । यथा—‘नीली विनीलं नमः’ । तथा—‘जरातशुकंतिक्कट्प-
सिणिद्धः । सोद्दृष्टं फणमणिकिरणादिद्धं नेत्रवज्रलहरतद्विलयलंछितं ॥’ इति । अत्र पार्श्व-
नाथो मरकतवर्णः, जलधरः श्यामवर्णः, अनयोरुपमेयोपमानता जाता इति ॥ इति
शशुंजयपरिसरभुवं विहायाग्रे प्रस्थानम् ॥

कुत्रापि बन्धूनिव नन्दनस्य निकुञ्जपुञ्जान्मुनोभिरामान् ।

वेणीरिव व्योमपयोधिपत्न्याः कूलंकयाः कापि विशुद्धवारः ॥ २७ ॥

इवात्मदर्शान्धरणीन्दिरायाः कचित्तटाकांश्च पयःप्रपूर्णान् ।

मित्राणि सुत्रामपुरः किमत्र श्रीवासवेश्मानि पुनः पुराणि ॥ २८ ॥

हृल्लेखितामाकलयद्भिरात्मावतंसतां नेतुमिदं पदाब्जम् ।

श्राद्धैरिवानेकजनैः प्रणम्यमानः स पश्यन्पुरतोऽजिहीत ॥ २९ ॥

स प्रभुः सूरिः पुरतः शशुंजयादिकूटानि निर्मुच्याग्रेतनमार्गे अजिहीत । ‘ओद्दृष्टं
गतौ’ धातुः । अद्यतनप्रयोगः । गच्छति स प्रचलितवान् । स किं क्रियमाणः । श्राद्धैः
श्रावकैरिवानेकैर्विविधजातीयैर्बहुभिर्वा जनैः सौराष्ट्राष्ट्रजन्ममिलोकैः प्रणम्यमानो न-
मस्कृत्यमाणः । जनैः किं कुर्वद्भिः । हृल्लेखा उत्कण्ठा अस्त्येषामिति हृल्लेखिन उत्कण्ठा-
वन्तस्त्वेषां भावो हृल्लेखिता औत्सुक्यम् । ‘रणरणकोत्कण्ठे आयत्तकारतीहृल्लेखोत्क-
ल्लिके’ इति हैम्याम् । आकलयद्भिर्मित्राणैः । किं कर्तुम् । इदं पदाब्जं सूरिचरणारवि-
न्दमात्मनः स्वस्य अर्थान्मस्तके अवतंसतां शेषरत्नं नेतुं प्रापयितुम् । पुनः य किं कुर्वन् ।
पश्यन्बिलोकयन् । कान् । कुत्रापि प्रदेशे निकुञ्जपुञ्जान् वनप्रकरणम् । उत्प्रेक्ष्यते—नन्दनस्य
मन्दरादिद्वितीयमेखलावर्तिवासववनस्य बन्धून् सोदरान् इव । तत्तुल्यानित्यर्थः । किं-
भूतान् । सुमनोभिर्विविधजातिकुसुमैरभिरामान् देवैश्च रमणीयान् । पुनः कापि भू-
मिभागे कूलंकयाः अमङ्गरहसुहृत्संगमागाहप्रबलप्रसरत्पयःपूररंद्भोनिष्पातिततटी-
स्वटिनीः पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—व्योमपयोधिपत्न्याः गगनापगायाः गङ्गायाः वेणीः
प्रवाहानिव । ‘प्रवाहः पुनरोपः स्याद्वेणीधारारयश्च’ इति हैम्याम् । किंभूताः । विशुद्ध-
वारः विशुद्धं निर्मलमुष्णं च वाः पानीयं यस्याम् । पुनः कान् । तटाकान् सरोवराणि
पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—धरणीन्दिराया भूमिश्रिय आत्मदर्शान्दपेणानिव । किंभूतान् ।
पयोभिः पानीयैः प्रकर्षेण कण्ठं यावत्पूर्णान् निर्भरभूतान् । पुनः कानि पुराणि नगराणि
पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र मेदिनीमण्डले सौराष्ट्रमण्डले वा सुत्रामपुर इन्द्रनगरस्यामरा-
वत्याः मित्राणीव । किंभूतानि पुराणि । श्रीवासवेश्मानि श्रीणां धनधान्यादिरक्ष्मीणां
धियो हरिप्रियाया वा वासार्थं निवसनकृते मन्दिराणीव ॥ शिभिर्विशेषकम् ॥

क्रमद्वयीचक्रमणक्रमेणातिक्रम्य शक्नो मतिनां स मार्गम् ।

यस्योक्तसारान्वजामिवात्राजयाभिधानां पुरमासताद ॥ ३० ॥

स व्रतिनां शक्रो मुनीन्द्रः हीरसूरिः अजय इत्यभिधानं यस्यास्तादृशीं पुरं नगरी-
मांससाद प्राप । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र द्वीपोन्नतनगरोपकण्ठे भूर्पीठे वस्त्रोक्तसाराया धनद-
नगर्याः अवरजां लघुमणिनीमिव । किं कृत्वा । क्रमद्वयी चरणयुगली । ‘उच्चै राज्यप्रदाना-
त्कलिकलुपनलक्षालनात्, तामसानामुच्छेदात्, त्रिदशपतिकरस्पर्शनात्, दर्शनस्य ।
हेतुत्वात्, यस्य सूर्यावुदयफलमदस्वर्जनज्ञानभूत्वात् धत्ते नाभेयदेवप्रभुपदयुगलीगौरवं
गौरिवेह ॥’ इति श्रीसोमसुन्दरसूरिकृतस्तवे युगलीशब्दः । तथा यच्चङ्क्रमणं चलनं तस्य
क्रमेण परिपाठ्या मार्गे पन्थानमतिक्रम्योल्लङ्घ्य ॥ इति मार्गोल्लङ्घनम् ॥

तत्राजयोर्वीरमणस्य पिण्डीभवद्यशः किं शशिजित्वरश्चि ।

सूरीन्दुरालोकयति स्म चैत्यमचिन्त्यमाहात्म्यजिनाङ्किताङ्कम् ॥ ३१ ॥

सूरीन्दुर्हीरसूरिसोमः तत्राजयपुरे चैत्यं प्रासादमालोकयति स्म ददर्श । किंभूतं
चैत्यम् । अचिन्त्यं चिन्तयितुमशक्यं विचारगोचरातीतं माहात्म्यं प्रभावो यस्य तादृ-
शेन जिनेनाजयपार्श्वनाथप्रतिमारूपेण अर्हता अङ्कित कलित उत्सहो मध्यं यस्य तत् ।
उत्प्रेक्ष्यते—चैत्यम् । अजयो नामा डर्वीरमणो राजा दशरथनृपस्य जनकस्तस्य । ‘अनु-
नाजयभूपालभाग्येन यमिहागता’ इति शत्रुञ्जयमाहात्म्ये । पिण्डीभवत्पिण्डतां प्राप्नु-
वद्यशः किं कीर्तिरिव । किंभूतं यशः । शशिनश्चन्द्रस्य जित्वरी जयनशीला श्रीः श्वेति-
मलक्ष्मीर्यस्य ॥

प्रीत्या प्रणत्याजयपार्श्वमत्राभिष्टुत्य वृत्रारिरिव व्रतीन्दुः ।

अकीर्तयत्काप्युपविश्य तस्य माहात्म्यमित्यङ्कभृतां पुरस्तात् ॥ ३२ ॥

व्रतीन्दुर्वाचंयमचन्द्रमाः सूरिः कापि कुत्रापि स्थाने तदेवगृहवह्निर्धर्मशालायामुप-
विद्यासित्वा अङ्कभृतां भविकजन्तूनां पुरस्तादग्रे इत्यमुना प्रकारेणाग्रे वक्ष्यमाणं तस्या-
जयपार्श्वनाथमिम्बस्य माहात्म्यं प्रभावमकीर्तयत् विस्तारयति स्म । ‘कीर्तण् यशसि वि-
स्तारे’ इति धातुः । उक्तवान् । किं कृत्वा । अत्र प्रासादे प्रीत्या प्रमोदेन । ‘मुत्प्रीत्यामो-
दसंमदाः । आनन्दानन्दय’ इति द्विम्याम् । अजयपार्श्वमजयपार्श्वनाथप्रतिमां प्रणत्य
नमस्कृत्य । व्यवस्थितविकल्पत्वान्मितानिटां वा तुक् । ‘आगम्यागल्य प्रणम्य प्रणल्य’
इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । च पुनः किं कृत्वा । अभिष्टुत्य स्तुत्वा । क इव । वृत्रारिरिव ।
यया इन्द्रः शक्रः स्ववादिना जितं स्वीति ॥

कश्चिन्महेभ्यो व्यवहर्तुमब्धिमध्याध्वना प्रास्थित सागराहः ।

कास्त्यत्र पुत्री जलधेर्निर्मात्य गृह्णाम्यहं तामिति किं वितर्क्य ॥ ३३ ॥

कश्चित्कोऽप्यज्ञातपूर्वस्वरूपः सागर इत्याह्ना नाम यस्य तादृशो महेभ्य इमप्रमाणं ध-
नमस्तीति इभ्यस्ततोऽप्यधिकद्वयो महेभ्यो व्यवहारी व्यवहर्तुम् । ‘जहालर्हताहालोहो
सहो सोहो पवद्दं’ इति पञ्चनात् । अधिकधनाच्छ्रया व्यापारं कर्तुमब्धिमध्याध्वना
उमुदान्तरालयाधिना मार्गेण प्रास्थित प्रस्थितयान् । उमुदे यानपात्रे चवति स्मे-

त्यर्थः । उप्रेक्ष्यते—इति किं वितर्क्य विचारयित्वेव । इति किम् । यदत्राभ्योर्जलधे-
र्गौरिराशेः दुग्दी नन्दना लक्ष्मीः कास्त्रि कुत्र विद्यते निभाल्य सम्यङ्गिरीक्ष्य तां समु-
द्रसुतां धियमहं पृहामि ॥

दुर्देवयोगाज्जलधौ जजृम्भे तदा कुतश्चिज्जलदस्तमोवत् ।

चिखेल योपेव तद्वित्तदङ्गे जगर्ज मत्तेभ इवोत्कटं सः ॥ ३४ ॥

तदा तस्मिन् सागरव्यवहारिणः वारिधिमध्यगमनसमये दुर्देवयोगादभास्योदयात्
प्रभावाज्जलधौ पयोधेरपरि गगनभागे जलदोऽतिप्रबलपयोधरः कुतश्चित्कस्माच्चन स्या-
नादागत्य जजृम्भे नभोमण्डले परितः प्रससार । किंवत् । तमोवत् । यथाम्भकारं कुतश्चि-
द्विरिगङ्गारादिभ्य आगत्य जुम्भति यावाम्भयोः प्रसरति । पुनस्तस्य जलदसाङ्गे उत्सङ्गे ।
मध्ये इत्यर्थः । तद्विद्विशुचिखेल चिक्वीड चमत्कारं कुरुते स्म । केव । योपेव । यथा
वाणिनी नायिका स्वनायकाङ्गे पैलायति । पुनः स जलदो मत्तेभ इव । वारुणीयायिमदो-
द्वतीभूतनूतमन्यसिन्धुर इव उत्कटं कर्णकटुकं यथा स्यात्तथा भैरवं जगर्जं मर्जारवं चकार ॥

ततोऽहिकान्तः परिवर्तवात इव प्रवृत्तः परितः पयोधौ ।

कपोतपोता इव तस्य पोता निपेतुस्तपत्य नभस्यधस्तात् ॥ ३५ ॥

ततः प्रबलपयोधिपटलप्रसरणानन्तरं परिवर्तवातः कल्पान्तकालसंघन्धी समीरण
इव । 'कल्पो युगान्तः कल्पान्तः संहारः प्रलयः क्षयः । संवर्तः परिवर्तश्च' इति ह्ये-
म्याम् । अहिकान्तः प्रचण्डपवनः । 'वातोऽहिकान्तपवमानमस्तप्रकम्पनाः' इत्यपि
ह्येम्याम् । परितः समुद्रमध्ये सर्वत्र प्रवृत्तः प्रवर्तते स्म । प्रसरति स्मेत्यर्थः । ततः
पवनप्रवृत्तेरनन्तरं तस्य सागरव्यवहारिणः पोता बहूनानि नभसि उत्पल्य अत्युद्धटवि-
कटप्रभजनवंदिमरदःसंदोहोच्छालितानि गगनाङ्गणान्तरङ्गीयोद्गीय अशंस्तात्पुनः पयो-
धिमध्ये निपेतुः पतन्ति स्म । के इव । कपोतपोता इव । यथा पारावतपृथुका ज्योमन्यु-
द्गीयाधस्ताद्दरणीपीठे निपतन्ति ॥

रक्ततरङ्गावलिरम्बुराशेरालम्बमानाम्बरमम्बुपूरैः ।

राजी गिरीणामिव तुङ्गिमानमाविभ्रती प्रादुरभूत्तदानीम् ॥ ३६ ॥

तदानीं निक्षिप्ताम्बरमण्डलाखण्डाढम्बरितदुर्धरवारिधराविर्भवनादनुपरितः प्रवृत्त-
परिवर्तपवमानसमानामानाकाण्डप्रकटीभवत्प्रचण्डपवनप्रसरणसमये अम्बुराशेः समुद्रस्य
रङ्गन्ती दशदिग्दिग्भागेषु प्रचलन्ती तरङ्गाणां कलोलानामावलिः श्रेणिः प्रादुरभवत्प्रकटी-
भवति स्म । किं कुर्वाणा । अम्बुपूरैः पयःप्लवैः । जलमरैरित्यर्थः । कृत्वा अम्बरमाकाश-
भालम्बमाना आध्रयन्ती । ग्रीवा पवनप्रोच्छलजलकलोलैर्जलधिज्योममण्डलावेकीभूता-
विव लक्ष्यते । किं कुर्वती तरङ्गावलिः । गिरीणां राजिः पर्वतानां पङ्क्तिरिव तुङ्गिमानम-
त्युच्चभावमाविभ्रती धारयन्ती ॥

पाठीनपीठाण्डजनकचक्रकुम्भीरपुञ्जैः प्रकटीभवद्भिः ।

वन्यैरिवारण्यमगण्यहिंसैर्भयानकोऽम्भोधिरभूत्तदास्य ॥ ३७ ॥

तदा तस्मिन्नेघागमप्रक्रमे तस्य सागरमद्देभ्यस्य अम्भोधिः समुद्रो भयानको भयं-
करो बभूव । कैः । प्रकटीभवद्भिः दृग्गोचरीभवद्भिः दृग्गोचरमागच्छद्भिः पाठीनपीठा-
मत्स्यविशेषा अप्ठजाः सामान्यमत्स्याः नक्राधकास्तथा कुम्भीराणां पुञ्जा व्रजा मकरजा-
तिविशेषास्तैः कृत्वा भीमम् । किमिव । अरण्यमिव । यथा वन्यैः काननजन्मभिः अग-
ण्यैर्गणयितुमशक्यैर्गणनातीतैर्हिंसैः हिंसनशीलैः श्वापदैर्ब्याघ्रसिंहाष्टापदादिकैर्जन्तुघात-
कसंततिभिरदृवी भयकारिणी भवेत् ॥ इति जलदोदयः ॥

क्रोधोद्धतं व्यालमिवोपयान्तं प्रकोपितं दुष्टमिवाथ चण्डम् ।

स सागरो भैरवसागरं तं द्रष्टुं न दृष्ट्यापि तदा शशाक ॥ ३८ ॥

स चानपात्रेण समुद्रमध्ये समेतः सागरनामा व्यवहारी यदा यस्मिन् समये तं स्फु-
रदमन्दमेदुरमुदिरमण्डलकलितं प्रचण्डप्रभञ्जनप्रधुन्यतपयःप्रसरत्प्रतिदिगन्ततुङ्गतर-
ङ्गभरं भैरवं भयावहं सागरं समुद्रं दृष्ट्यापि लोचनेनापि द्रष्टुं विलोकयितुं न शशाक नैव
समर्थो बभूव । कसिव । व्यालमिव । यथा क्रोधेन कोपादोपेन कृत्वा उद्धतमुत्कटं सुभटको-
व्यापि कलयितुमाक्रमितुमशक्यं तथा उपयान्तं संमुखमागच्छन्तं व्यालं दुष्टगजं
'पुनी' इति प्रसिद्धम् । अथ वा पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं गारुडिकैरपि कलयितुम-
शक्यं दुष्टसर्पमिव । अथ वा वन्यजीवैराक्रमितुमशक्यं श्वापदमिव । अथ वा
चित्रकव्याप्रादिभिरनाक्रमणीयं कण्ठीरवमिव । अथ वा गन्धसिन्धुरादिभिरनाकलनीयं
शरममिव । 'व्यालो दुष्टगजे सर्पे खले श्वापदसिंहयोः' इत्यनेकार्थः । अथ पुनः
कमिव । प्रकोपितं केनापि प्रकारेण प्रकोपितं महाकोपं प्रापितम् । तथा चण्डं दुष्टाशयं
दुर्दन्तिनं वा दुष्टं दुर्जनमिव ॥

संवर्तवत्तत्र तदा स्वपोतलोकक्षयं प्रेक्षितुमक्षमः सन् ।

विलासवाप्यामिव वार्धिमध्ये यावत्स शम्पां प्रगुणः प्रदत्ते ॥ ३९ ॥

स सागरप्रेष्ठी यावत् यावत्प्रमाणेन समयेन प्रगुण उत्साहवान् सन् वक्ष्याच्चलसं-
रणेन बद्धकच्छो वा वार्धिमध्ये समुद्रान्तः शम्पां संपातपाटवम् । जले निपतनमित्यर्थः ।
प्रदत्ते । कस्यामिव । विलासवाप्यामिव । यथा कथिञ्जलकेलिकरणप्रवणः क्रीडादीपिकायां
शम्पां दत्ते । किंभूतः सन् समुद्रसलिले पतति । तदा तस्मिन्नेघोत्पातसमये तत्र
धुग्धपयोभिमध्ये संवर्तवत्कल्पान्तकाल इव स्वपोतलोकानां जिनबाभ्राह्मदानेकसाया-
त्रिकजनानां क्षयं संहरं प्रेक्षितुं स्वयमालोकितुमक्षमः असमर्थः सन् । मया कथं
कथंचिन्मद्यानपात्रमध्येऽधिरोपिता एतावन्तो लोका एककालं प्रलयं लप्स्यन्ते । तदे-
तेषां मदाभितानां लोकानां क्षयमहमात्मदृष्ट्या द्रष्टुं नालमिति तत्प्रथममेव । मनुकामो
यावच्चतुर्थो शम्पां प्रदत्ते इत्यर्थः ॥ इति सागरस्य सागरे विपत्तिः ॥

कृष्टेव तद्भाग्यभरैस्तदाविर्भूयात्रमार्गेऽब्धिगभीररावा ।

पद्मावती वाचमिमामुवाच मा वत्स कार्पीरिह साहसं त्वम् ॥ ४० ॥

तदा तस्मिन् सागरव्यवहारिणः सागरमध्ये पतनसमये अत्राणां मेघानां मार्गे वर्त्मनि
अत्र एव मार्गे गगनाध्वनि वा आविर्भूय प्रकटीभूत्वा पद्मावती पार्श्वनायशासनाधिष्ठायिका
यक्षिणी धरणेन्द्राग्रमहिषी वा अनयोरन्यतरा वा इमां वक्ष्यमाणां वाचं वाणीमुवाच
वदति स्म । किभूता । अब्धिवज्रलधिधीरध्वनितमिव गभीरो गम्भीरो रावो ध्वनि-
र्यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—तद्भाग्यभरैः सागरव्यवहारिणा प्राचीनाचीर्णमहासुकृतसंदोहैरिवा-
कृष्टो वा आकृष्यानीतेवात्र । इमां काम् । हे वत्स हे पुत्र सागरमहेभ्यः, इद्वागाधप-
योधिमध्ये साहसं शम्पालक्षणम् अतलस्पृकृजलमध्यनिपतनरूपं सत्त्वं मा कार्पीः । मा
इति निषेधे । सर्वथा मा कुर्वीथाः । चिरं जीव । 'मा कार्पीकोऽपि पापानि मा च भू-
त्कोऽपि दुःखितः' इति हेमाचार्यकृतयोगशास्त्रे ॥

मध्येऽम्बुधेरस्ति समस्तदुःखपाथोधिमन्यावनिभृत्प्रभावम् ।

निधानमम्भोनिधिमेखलाया इवान्तरे पार्श्वजिनेन्द्रबिम्बम् ॥ ४१ ॥

हे वत्स, मध्येऽम्बुधेः समुद्रसलिलान्तराले पार्श्वजिनेन्द्रस्य बिम्बं मूर्तिरस्ति विद्यते ।
किमिव । निधानमिव । यथा अम्भोनिधिमेखलायाः समुद्रः काञ्चीरूपो वृत्ताकारः परितो-
र्वर्तित्वायस्यास्तादृश्याः क्षोण्या अन्तरे मध्ये रूप्यमुवर्णमणिमाणिक्यमण्डितं निधानं
भवति । क्लिप्तक्षणं बिम्बं निधानं च । समस्तानि ऐहिकामुष्मिकाणि दुःखानि सकलानि
दौस्थ्यभृत्यभावादीनि क्लेशानि । यदुक्तं भर्तृहरिकाव्ये—'सेवाधर्मः परमगहनो योगि-
नामप्यगम्यः' इति । परलोके देवादियु परप्रेक्ष्यभावो महदुःखं तान्येवं बहुत्वात्पयोधिः
पारावारस्तस्य मन्यने विलोढने मन्धावनिभृत् मन्दरगिरिस्तुल्यः प्रभावो माहात्म्यं
यस्य तत् ॥

जलात्तदानाय्य जनैः प्रपूज्य संस्थापितं स्वे वहने धनेश ।

उत्तालवातूलमिवार्कतूलं विभ्रं पुरैतद्धरति त्वदीयम् ॥ ४२ ॥

हे धनेश धनपते व्यवहारिन्, जनैर्निजनाविकलोकैर्जलाजलधिसलिलात् आनाय्या-
कर्षयित्वा पुनः प्रपूज्य प्रकर्षेण चन्दनमुमकर्पूरागुरुभिरभ्यर्च्य तन्मयोक्तम् श्रीपार्श्व-
बिम्बं स्वे आत्मीये अर्थात्स्वसंबन्धिनि वहने यानपात्रे संस्थापितं सत् एतत्प्रत्यक्षम-
विरलजलदपटलप्रचण्डपवनवेगघहनोद्भूयनप्रवर्तनरूपं त्वदीयं तव संबन्धिनं विभ्रं
प्रत्यूहव्यूहमनिसर्गाद्रतोपसर्गं पुरा हरति अवश्यं हरिष्यतीति । 'यावत्पुराणिपातयो-
योगे भविष्यदर्धे वर्तमाना' इति सूत्रेणात्र पुरा हरति इति हरिष्यतीत्यर्थः प्रयोगः ।
तथा 'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा पदं किमस्याद्वितमूर्ध्वरेखया' इति नैषधे । किमिव ।
अर्कतूलमिव । यथा उत्तालवातूल त्वरिततरं प्रवर्तमान एव मानसमूहोऽर्कतूलं, हरति
उद्दीय कचिदपि क्षिपति तथैतत्त्वद्विभ्रं हरिष्यति ॥

मोद्धाटयेः स्वस्तरूपत्रपेटां संप्रापयेद्वीपपुरं पुनस्ताम् ।

परस्य पृथ्व्या इव वासवस्य तत्राजयोर्वीशितुरर्पयेस्त्वम् ॥ ४३ ॥

हे वत्स हे सागरव्यवहारिन्, मयोक्तां पयोधिपयोमध्यवर्तिनीं स्वस्त्रोः कल्पद्रुमस्य पत्राणां दलानाम् । स्वर्द्धमपणैर्निर्मितामित्यर्थः । पेटां मञ्जुषां मोद्धाटयेः त्वं माविकाशी-
कुर्याः । 'तुं म उपाडीश' इति लोकभाषा । पुनस्तां कल्पपादपत्रपेटां द्वीपनाम्नि
पुरे नगरे संप्रापयेः अनुद्धाटितद्वारकपाटामेव एनां द्वीपबन्दिरे त्वं नयेः । गृहीत्वा यायाः
इत्यर्थः । पुनस्तत्र द्वीपपुरे अर्थाङ्गिजैत्रयात्रार्थं समेतस्याजयनात् उर्वीशितुः पृथ्वीपतेः
राज्ञः अर्पयेः विभ्राणयेः दद्याः । उत्प्रेक्ष्यते—पृथ्व्या भूमेः परस्य अन्यस्य वासवस्य
पुरंदरस्यैव एकः स्वर्गवासवो वर्तते अयमन्यो मेदिन्या वासव इव ॥

उद्धाट्य पेटां प्रकटां प्रणीय चित्रादिवल्लीमिव पार्श्वमूर्तिम् ।

छिनत्त्विदं स्नात्रजलाभिषेकाञ्शतं सप्तोत्तरमङ्गरोगान् ॥ ४४ ॥

हे सागरेभ्य, अजयो नाम राजा इदं स्नात्रस्य अस्याः श्रीपार्श्वनाथमूर्तेः स्नात्रस्य
स्नपनस्य जलस्य सलिलस्याभिषेकान्सिक्कनान्सप्तसंहया उत्तरे अग्रे यस्य तादृशं शत-
मेतावता सप्तोत्तरं शतमङ्गरोगान् स्वशरीरामयान् छिनत्तु निराकरोतु । 'स दिशः
सकला जिष्णुर्जयन्प्राग्भावकर्मणा । सप्तोत्तरशतेनाथ व्याधिना परिपीडितः ॥ आ-
कामप्रिति भूपालान् बलात्सौराष्ट्रमण्डलम् । क्रमात्प्रापदण्डाक्षस्त्रिखण्डावनिमण्डनः ॥'
इति शत्रुंजयमाहात्म्ये । किं कृत्वा । पेटां कल्पद्रुमलमण्डलघटितां मञ्जुषामुद्धाट्य द्वार-
द्वयं विकाशीकृत्य । अपावृतद्वारां विधायेत्यर्थः । पुनश्चित्रमिति पदमादौ यस्यास्तादृशीं
वल्लीमिव चित्रकवल्लीमिव 'चित्रावेलि' इति प्रसिद्धां द्रव्याद्यक्षयकारिकां पार्श्वमूर्तिं
श्रीपार्श्वनाथप्रतिमां प्रकटां लोचनगोचरां प्रणीय कृत्वा ॥ इति पद्मावल्यादेशः ॥

आसादितप्राणितवत्पुनः स्वं विदन्निशम्येति गिरं त्रिदश्याः ।

आनाययन्नीरधिनीरमध्याज्जनैः स्वपोते जिन्मूर्तिपेटाम् ॥ ४५ ॥

स सागरव्यवहारी जनैः स्वनाविकलोकैः नीरधिनीरमध्यात्समुद्रसलिलान्तरालाजितमू-
र्तिपेटां त्रयोविंशतितमभगवत्प्रतिमापवित्रितमध्यमञ्जुषां स्वपोते स्वयानपात्रमच्ये आना-
ययत् । किं कृत्वा । निशम्य धृत्वा । काम् । त्रिदश्या पद्मावल्या देवताया गिरं
वाणीम् । स सागरः किं कुर्वन् । पुनर्द्वितीयवारमासादितं संप्राप्तं प्राणितं जीवितव्यं येन
तद्वत्समात्मानं विदन् जानन् ॥

क्षणाददृश्योऽभवदिन्द्रजालमिवोपसर्गोऽथ प्रभोः प्रभावात् ।

चमत्कृतस्तत्प्रविलोक्य पेटामम्यर्च्य भोगादि पुरो व्यधत् ॥ ४६ ॥

अथ पोते पार्श्वनाथप्रतिमासमागमनानन्तरमुपसर्गो गर्जोऽजिततदिज्ज्ञातकारितनू-
तजीमूतवातारिजनितोपद्रवः क्षणात्क्षणमात्राददृश्यो दम्गोचरातीतः क्षणदृष्टनयः अज-

निष्ट । क्रमात्प्रभोः प्रभावात् श्रीमत्पार्श्वनाथमाहात्म्यातिशयात् । किमिव । इन्द्रजाल-
मिव । यथा कुहकं क्षणाददृश्यीभावं भजेत् । 'इन्द्रजालं तु कुहकम्' इति हैम्याम् ।
स सागरधनी पेटां, पार्श्वनाथप्रतिमासत्कमनूपां चन्दनमृगमदधनसारादिभिरभ्यर्च्य
पूजयित्वा पुरः पेटाया अग्रे भोगादि कृष्णागुरुकुन्दरुष्कतुरुष्काशुरक्षेपणादिशब्दाद्वलि-
षाकुलादिकं च व्यधत्त विदधाति स्म । कृतवानित्यर्थः । स 'किलक्षणः' । चमत्कृतः
जलदानिलाद्युपसर्गविलयादि' विलोक्य स्वहृदये 'विसितः ॥ इत्यकाण्डोद्भूतोपसर्ग-
प्रशमनम् ॥

ततोऽनुकूलैः पवनैः पयोनिधौ प्रवर्तितस्तद्यवहारिपोतः ।

मत्तद्विपः सादिभिरध्वनीवालानं सुखं द्वीपपुरं प्रपेदे ॥ ४७ ॥

ततो विघ्नापगमनानन्तरं तद्वयहारिपोतः तस्य सागरनाम्नो व्यवहारिणो महेभ्यस्य
पोतो यानपात्रं सुखं यथा स्यात्तथा द्वीपपुरं द्वीपनाम नगरं प्रपेदे प्राप प्रातः द्वीप-
न्दिरे सुखेनागतः । किलक्षणः पोतः । पयोनिधौ स्वस्थीभूते समुद्रे अनुकूलैः सुखप्रवृत्ति-
कारिभिः पवनैर्वातेः प्रवर्तितः प्रेरितः । 'प्रेरणं प्रवर्तनम् । तत्र तुवादयः' इति सारस्व-
तव्याकरणम् । क इव । मत्तद्विप इव । यथा मदोद्धतो हस्ती सादिभिराधोरणेः अध्वनि
मार्गे प्रवर्तितः सुखमालानं प्रपद्यते ॥

उत्तीर्य तर्थाश्च बलिं विकीर्याप्येतामुपादाय सुतामिवाब्धेः ।

इहाह्वयन्किं हरितां महेन्द्रान्पार्श्वं प्रणन्तुं घनतूररावैः ॥ ४८ ॥

भजनूपाभ्यर्णमथार्णावीर्यं वस्तूपदीकृत्य निवेद्य वृत्तम् ।

पेटां हुढौके स्म पुरः क्षितीन्दोः रुजां चिकित्सामिव तां द्विधापि ॥ ४९ ॥

अथ द्वीपवन्दिरे समागमनानन्तरं स सागर आब्यः क्षितीन्दोरजयगतीर-
जनिजानेः पुरः पुरस्तादग्रे पेटां कल्पपादपपूर्णनिर्मितां मन्त्रां हुढौके प्राभृतीचकार ।
उत्प्रेक्ष्यते—द्विधापि द्वाभ्यां चाद्यान्तरङ्गलक्षणाभ्यामपि रुजामन्तरङ्गरोगाणामष्टकर्मणां
बाह्यरोगाणां ण्वरादीनां चिकित्सां रुक्प्रतिक्रियामिव रोगापहारिणी औषधादिविधा ।
किं कृत्वा हुढौके । आर्णवीर्यमणवसंबन्धि पयोधिमध्यगतद्वीपोत्पन्नं वस्तु समुद्रान्तर्जातं
च वस्तु मुक्ताफलादिकमुपदीकृत्य ढौकयित्वा । च पुनः वृत्तं पद्मावतीप्रकाशितश्रीपार्श्व-
प्रतिमाया यानपात्रान्तरानयनानन्तरं स्त्रोपसर्गगमनादिचरित्रं निवेद्य कथयित्वा ।
सागरः किं कुर्वन् । नृपाभ्यर्णमजयराजसमीपं भजन्नाश्रयन् । कैः । घनतूररावैः घना-
भामनेकजातीयानां तूराणां वादित्राणां रावैः शब्दैः । अथ वा शब्दाद्वितीभावं विद-
धानैः सान्द्रैरातोयनादैः । उत्प्रेक्ष्यते—विविधवाचनादैरिह द्वीपवन्दिरे पार्श्वं प्रणन्तुं
भविष्यदजयभिधानपार्श्वनाथप्रतिमां नमस्कृतुम् हरितां महेन्द्रान्दशदिकपालकान् किमा-
ह्वयभाकारयन्निव नृपान्तिकं श्रयन् । किं कृत्वा । तर्था वेदाया उत्तीर्य स्वयानपात्रा-
दवरद्वयं तीरभूमावागत्य । पुनर्बलिं दशदिक्षु धूपपुष्पाचणककुत्स्मापादिकं सिद्धीर्य

क्षिप्त्वा । अपि पुनरेतां पद्मावल्याः पूर्वं नृपार्थं प्रकाश्य प्रेषितां मङ्गूषामुपादाय गृहीत्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—अब्धेः समुद्रस्य सुतां नन्दिनीं लक्ष्मीमिषादाय ॥

प्रणीय पूजां क्षितिपेन पूर्वं प्रोद्धाटितायाः प्रमदेन तस्याः ।

पार्श्वप्रभुः प्रादुरभूत्तमोभिद्वास्वानिव प्राग्विरिकंदरायाः ॥ १० ॥

तस्याः पेटायाः । पञ्चमीप्रयोगः । मङ्गूपामध्यात्पार्श्वप्रभुः श्रीपार्श्वस्वामिनः प्रतिमा
प्रादुरभूत्प्रकटीभवति स्म । क इव । भास्वानिव । यथा प्राग्विरिकंदरायाः पूर्वपर्वतगुहा-
मध्यात् भास्करः प्रकटीभवति । किंभूतः । तमोभित् तमोऽज्ञानं पापं वा अन्धकारं च
भिनत्ति विदारयति इति । तस्याः किंभूतायाः । क्षितिपेनाजयपृथ्वीपतिना प्रमदेन रोग-
विनाशकोपायत्वाद्भाविमगवद्विम्बत्वान्महानन्दसंदोहपुलकितकायचष्टिना प्रोद्धाटितायाः
स्वयमेव विकाशीकृतमनुपिधानं विहितं वा द्वारं कपाटो वा यस्याः । किं कृत्वा । पूर्वं
प्रथमं स्वयमात्मना चन्दनकर्पूरकस्तूरिकाकुसुमादिभिः कृष्णागुरुप्रमुखसुगन्धद्रव्योत्क्षेप-
पूर्वं पूजामर्चां प्रणीय विधाय ॥

पार्श्वेशितुः स्नात्रजलाभिषेकाकृतोऽजयोर्वीन्द्रतनूलतायाः ।

महामयोत्थः प्रशशाम तापो भूमेरिव श्रीपम्भवोऽब्दवर्षात् ॥ ११ ॥

ततो मङ्गूपामध्यात् श्रीपार्श्वनाथप्रतिमाप्रकटीभवतानन्तरं पार्श्वेशितुः पार्श्वप्रभुप्रति-
मायाः स्नात्रजलस्य स्नपनसलिलस्य अभिषेकात्सिन्धनात् अजयो नामा उर्वीन्द्रः वसुधा-
सुधानापीशः तस्य तनूलतायाः वपुर्धृष्टेर्महान्तोऽत्युत्कृष्टा ये आमया कुष्ठज्वरादयो
रोगास्तेभ्य उत्था उत्थानं यस्य तादृशस्नापो निदाघज्वरः प्रशशाम शान्तिं प्राप्नोति
स्म । कस्या इव । भूमेरिव । यथा पृथिव्या श्रीपम्बान्निदाघकृतोर्भवो जनितः संतापः
अब्दवर्षान्मेघवर्षणात्प्रशाम्यति ॥

महामहः कोऽपि महीहिमांशौ प्रावर्ततानामयतामवाप्ते ।

मेने जनो यत्र निजं प्रपन्नस्वःप्राज्यसाम्राज्यमिव प्रमोदात् ॥ १२ ॥

महीहिमांशौ अजयाभिधानवसुधासुधाकरे अनामयतां नीरोगतां समाधिं अवाप्ते
प्राप्ते सति कोऽप्यद्भुतवैभवो महामहः अर्षोजनानामत्युत्तमः प्रावर्तत संजायते स्म ।
यत्र यस्मिन्प्रतिशायिनि उत्सवे प्रवर्तमाने सति जनस्वदजयराजपरिजनसेवकलोकः प्रमो-
दाभिजमात्मानं प्रपन्नमासादितं स्वः स्वर्गस्य प्राज्यं प्रभूतं साम्राज्यं मण्डलीकपदलक्षणा-
धिपत्वं येन तादृशं मेने मन्यते स्म जानीते स्म ॥

तदोपतापप्रकरैर्वियुक्तः साकेतनेताभ्यधिकं दिदीपे ।

घनात्ययन्यकृतनीरवाहोपरोधनिर्मुक्त इवामृतांशुः ॥ १३ ॥

तदा न केवलं सेवकलोकानां प्रमोदः समजनि, अपि पुनः पार्श्वनाथस्याजलाभिषिचना-
मन्तरमुपतापानां कुष्ठज्वरादिसप्तोत्तरशतरोगाणां प्रहरणैर्नन्दैः वियुक्तो विरहितः । 'आम

आमय आकल्पमुपतापो गदः समाः' इति हैम्याम् । साकेतस्य कोशलानगर्या अयो-
ध्याराजधान्या नेता अधिपतिरजयन्पुत्रोऽपि अधिकमतिशायितया दिदीपे शोभते स्म ।
क इव । अमृतांशुरिव । यथा घनाल्पयेन शरत्कालेन न्यक्तो विध्वस्तो निराकृतो निर्वा-
सितो यो नीरवाहो मेघस्तस्योपरोधः संरोधनं तस्मान्निर्मुक्तः पृथग्भूतश्चन्द्र आश्विनपू-
र्णिमाकौमुदीपतिरधिकं दीप्यते ॥ इत्यजयराजस्य रोगोपशमः ॥

ततोऽजयाख्यं नगरं निवास्य पुरीमयोध्यामपरामिवात्र ।

केनापि सिद्धायतनं सुरेण मुक्तं किमस्मिंश्च विधाप्य चैत्यम् ॥ ५४ ॥

संस्थाप्य तं तत्र जिनेन्द्रबिम्बं सिद्धिश्रिया वोपयमं स्वकीयम् ।

काङ्क्षन्निव द्वादशसूर्यतेजा दत्त्वार्चितुं द्वादश शासनानि ॥ ५५ ॥

भूमीभुजां शेखरयञ्जिरःसु स्वाज्ञां सुमानामिव मालिकां सः ।

स्वर्गाव नीरोगतनुः क्रमेण स्वां राजधानीं पुनरध्युवास ॥ ५६ ॥

ततो रोगापगमनानन्तरं सः अजयभूपालः पुनर्दशसाधनानन्तरं द्वितीयवारं स्वामा-
रम्भीयां तातसंवन्धिनीं राजधानीमयोध्यानाम्नीं नगरीमध्युवास आश्रयति स्म । केन ।
क्रमेण पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्बर्तिदेशसाधनामनस्यपरिपाठ्या । स किंभूतः । स्वर्गां देव
इव नीरोगतनुर्विविधामयरहितशरीरः । स किं कुर्वन् । भूमीभुजां वैताड्यभूधरपर्यन्त-
चतुर्दिग्भूपान्मलमण्डलानां शिरःसु मौलिषु सुमानां मालिकामिव स्वां स्वकीयामाज्ञां
शासनं शेखरयन्त्रवतसीकुर्वन् मुकुटमिवापादयन् । 'आपीडशेखरोत्तंसावतंसाः शिरसः
स्रजि' इति हैमीवचनात् । किं कृत्वा राजधानीमधिवसति स्म । अत्र रोगनिर्मुक्तिस्थाने
द्वीपसमीपे अजय इति खनामसमाना आद्या अभिधानं यस्य तादृशं नगरं महत्पुरं
निवास्य वासयित्वा संस्थाप्य । उत्प्रेक्ष्यते—अपरामन्यां द्वितीयामयोध्यां कोशलापुरीमिव
* खकुलक्रमायातां साकेतनीनाम्नीं राजधानीमिव । 'साकेतं कोशलायोध्या' इति हैम्याम् ।
च पुनरस्मिन्नजयनामनगरे चैत्यं श्रीपार्श्वनाथप्रासादं विधाप्य शिल्पिभिर्निर्माप्य । उत्प्रे-
क्ष्यते—केनानिर्दिष्टनाम्ना सुरेण देवेन अस्मिन्नजयपुरे मुक्तं कुतश्चित्प्रदेशात्स्वयमानीय
संस्थापितं सिद्धायतनं शाश्वतजिनचैत्यमिव । पुनः किं कृत्वा । तत्र स्वनिर्मापितप्रासादे
तं पञ्चावलीप्रकटितमाहात्म्यं सागरमहेभ्यमहामहानीतपार्श्वनाथं संस्थाप्योपवेशयित्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिश्रिया मोक्षलक्ष्म्या समं स्वकीयमात्मसंबन्धिनमुपयमं विवाहमिव सं-
स्थाप्य स्थापयित्वा । 'पाणिप्रहणमुद्वाह उपाधामयमावपि' इति हैम्याम् । उपयाम
उपयमाविति शब्दद्वयं पुनरर्चितुं श्रीअजयपार्श्वनाथप्रतिमां पूजयितुं द्वादशसंख्याकानि
शासनानि श्रीमान् दत्त्वा स्वेनार्पयित्वा । 'दीयतां दशलक्षाणि शासनानि चतुर्दश ।
हस्तन्यस्तचतुःश्लोको यद्वा गच्छतु गच्छतु ॥' इति । अथ धूतकेशागतसिद्धसेनदिवक-
रागमनसमये एव अदृष्ट एवैकश्लोकप्रेषणे विरुमाकंदानपत्रे दानश्लोके दानम् । तत्र दश-
सौवर्णकलक्षाणि शासनानि प्रामाथ्य दत्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—द्वादशानां सूर्याणां तेजः प्रताप

काङ्क्षन् वाञ्छन्निव । तेजःशब्देन प्रतापोऽप्युच्यते । यथा नैषधे—‘एतस्योत्तरमद्य नः समजनि त्वत्तेजसां लङ्घने—’ ‘त्वत्प्रतापानामतिक्रमेण’ तदृप्तिः ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इत्यजयराजरोगापहारकाजयपार्श्वनाथप्रस्तावनम् ॥

नामैव तस्यावनिवल्लभस्य पार्श्वप्रभोस्तस्य बभूव नाम ।

तद्वासितस्येव पुरस्य वाराणस्या इवैतस्य निवासभूमेः ॥ ५७ ॥

तस्यावनिवल्लभस्य तस्य पूर्वकथितस्याजयस्य राज्ञो नान्नैवाभिधानेनैव पार्श्वप्रभोः श्रीपार्श्वनाथस्य नाम बभूव । अजयपार्श्वनाथ इति संजातम् । कस्येव । तेनाजयराजेन वासितस्य निवेशितस्य स्थापितस्य अजयपुरमिव । किंभूतस्य पुरस्य । अजयपार्श्वनाथस्य निवासभूमेः स्थितिस्थानकस्य । कस्या इव । वाराणस्या इव । यथा वाराणसी भगवतः श्रीपार्श्वनाथस्य जन्मभूमित्वाद्वासस्थानम् ॥ इति पाठान्तरम् ॥

ध्यातोऽधुनाप्येष पयोधिमध्ये प्रयाति वाते प्रतिकूलभावम् ।

निर्विघ्नयन्पोत इवाङ्गभाजः प्रभुः सुखं लम्बयति प्रतीरम् ॥ ५८ ॥

भो भव्याः, अधुनापि पद्ममारके अस्मिन्कलौ प्रवर्तमानेऽपि वा पयोधिमध्ये जलधि-जलान्तराले ध्यातोऽर्थाङ्गोऽर्ध्याङ्गोचरीकृतः स्मृतोऽपि वा वाते प्रचण्डपवने प्रतिकूलभावं प्रतिकूलतां याति गच्छति सति एष प्रभुरजयपार्श्वनाथः अङ्गभाजः पार्श्वनाथस्मरणप्रवणाः प्राणिनः निर्गता विलयं प्राप्ता विघ्नाः प्रत्यूहा येभ्यस्ते निर्विघ्नान्करोतीति । ‘तत्करोति तदाचष्टे’ इति प्रक्रियासूत्रेण जिः । ‘जिर्दित्करणे’ इति सारस्वते इति सारस्वतसूत्रेण भिप्रत्ययः । निर्विघ्नयति निर्विघ्नयतीति निर्विघ्नयन् । विघ्नरहितान्कुर्वन्नित्यर्थः । निरन्तरायान् सृजन् सुखं यथा स्यात्तथा कुशलेनेत्यर्थः । प्रतीरं तटभूमीं स्वस्ववेलाकूलावनीं लम्बयति प्रापयति । क इव । पोत इव । यथा निर्वहन्तान्बोह्मिष्यरहितान्स्वधाम्नोधिमध्ये पतितान्जनान् यानपात्रे स्वस्मिन्नधिरोप्य सुखेन तीरं नयति ॥

बहूदितैः किं भवदीयभाग्यैरारोपितस्तेन महीधनेन ।

सुपर्वशास्त्रीय समीहितानि यच्छंश्चिरं नन्दतु पार्श्वनाथः ॥ ५९ ॥

भो भव्याः, किं बहूदितैः बहुभिरनल्पैरुदितैः कथितैः किमस्तु । एषोऽजयपार्श्वनाथः यो युष्माकं समीहितानि सम्यग्गहिकानि पुत्रकलत्रद्रविणादीनि आमुष्मिकानि स्वर्गोपवर्गादिकानि कामितानि मनोरथान् यच्छन् पूरयन् चिरं बहुसमयमाकल्पान्तकालं यावन्नन्दतु विजययान् प्रवर्तताम् । किंभूतः । तेन महीधनेनाजयराजेन आरोपितः स्थापितः । उत्प्रेष्यते—भवदीयभार्यः युष्माकंसन्निभभिः सुकृतैः सुपर्वशास्त्री कल्पश इयारोपितः ॥ इत्यजयपार्श्वनाथप्रत्ययः । विसरतस्त्येतद्यतिरुः शत्रुजयमाहात्म्यादयस्यैः ॥

तत्रोपदिश्येति जनान्सुमुक्षुक्षोणीक्रमुक्षा क्षणमक्षिलक्ष्यम् ।

प्रणीय नत्वा च तमात्मना तत्पुरं पवित्रीकृतवान्स तद्वत् ॥ ६० ॥

स हीरविजयनामा मुमुक्षूणां मुनीनां मध्ये क्षोण्या भूमेः ऋमुक्षा इन्द्रः । सूरिन्द्र इत्यर्थः । तद्वदजयपार्श्वनाथ इव तत्पुरमजयपुरमधुना तु अञ्जारग्रामः प्रामनाज्ञा च 'अञ्जारोपार्श्वनाथ' इति प्रतिद्विः । आत्मना स्वेनैव पवित्रीकृतवान् पावनीचकार । किं कृत्वा । तत्र चित्ते बहिःप्रदेशवर्तिन्यां धर्मशालायां जनान् भविकलोकान् प्रति इति पूर्वोक्तप्रकारेण अजयपार्श्वगमनादिवत्तमुपदिश्य उपदेशं देशनां दत्त्वा च पुनः क्षणं क्षणमात्रं तं जिनमङ्गोर्दृशोर्लक्ष्यं गोचरं प्रणीय निर्माय पुनस्तं पार्श्वनाथं नत्वा प्रणम्य ॥

द्वीपस्य संघोऽप्यखिलो मुनीन्दोरभ्यागमत्तत्र सहाङ्गनाभिः ।

माहात्म्यमद्वैतमेवेत्य तस्य शुश्रूषया लेखगणः किमेव ॥ ६१ ॥

तत्राजयपुरे अह्नाभिः स्वकीयपरकीयपुरं पुरं प्रीभिः सह साधंमखिलोऽपि सम-
लोऽपि द्वीपस्य द्वीपवन्दिरस्य संघः थावकसमुदायो मुनीन्दोर्हीरविजयसूरेरभ्यागमत्सं-
मुखमाजगाम । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य सूरिभित्तुः अद्वैतमनन्यमसाधारणं माहात्म्यं बाह्यन-
संगोचरातीतं महिमानमवेत्य विशास्य शुश्रूषया सेवां कर्तुमिच्छया एव संपरूपो लेख-
गणः सुरसमूहः समेतः समागत इव ॥

लोकं पृणान्वीक्ष्य गुणान्गणेन्दोः प्रीता प्रणीयागणितात्ममूर्तीः ।

नम्रागतसैषमिषेण लक्ष्मीर्नमस्यती स्तौति च गायतीव ॥ ६२ ॥

गणेन्दोः सूरैर्लोकं पृणान्वीक्ष्यादृक्कान् गुणान् शमदममार्दवाजैवसंयमनिष्ठत्वादि-
कान् वीक्ष्य स्वहृगोचरीकृत्य प्रीता संतुष्टचिता सती नम्रं नमनशीलं तथा आगतं
भगवद्भन्दनार्थमायातं यत्त्रैषं स्त्रीणां समूहः सीमन्तिनीसमुदायस्तस्य मिषेण कपटेन
अयणिता गणनातीता आत्मनः स्वस्य मूर्तीः शरीरानि प्रणीय लक्ष्मीर्जलधिनन्दना ।
उत्प्रेक्ष्यते—नमस्यतीव अयोद्धणपरं नमस्करोतीव । च पुनः स्तौतीव स्तुतिगोचरीकरो-
तीव । च पुनर्गायतीव गानधिययीकरोतीव । वार्थः समीप्यात्प्रन्दनाया आगमनमु-
चितमेव । पितुः पार्श्वे कदाचिदुत्कण्ठिता पुत्री मिलनार्थमागच्छतीति समुदे प्रिया स-
द्भावोऽप्युचित एव ॥ इति द्वीपवन्दिरे संधागमनम् ॥

ततः प्रतस्थे प्रभुरुन्नताख्यं पुरं प्रति प्रीतमना मुनीन्द्रः ।

मेधागमे मानसमभ्रमार्गवहाप्रवाहादिव राजहंसः ॥ ६३ ॥

ततो द्वीपोप्रतदेवलषाटकषट्कसंघसमागमनानन्तरं हीरविजयसूरिः ततोऽजयपुरा-
दुपगतमित्थान्या नाम यस्या तादृशं पुरं प्रति प्रतस्थे । उपतनगरानिमुखां प्रचलति स्म ।
किंभूतः । प्रभुः सर्वधर्मकार्यकरणप्रवणः समर्थः । पुनः किंभूतः । प्रीतमनाः प्रीतिपार्श्वनाथ-
याग्रया कृत्वा हृष्टमानसः । क इव । राजहंस इव । यथा मेधागमे अभ्रमार्गो मेधात्वा
गमनम् । 'सुराग्नोदमहत्पयोऽम्बरम्,' तथा 'अभ्रं धूमयोनिस्तनयितुमेधाः' इति इयमपि
इम्याम् । तत्र यदा नदी । गङ्गैत्यर्थः । 'विद्वत्सः सौमिरापणाः । ऋषिपुत्रा हेमवती'
इत्यपि इम्याम् । तथा 'विन्धुः सौमिनी यदा च हरिनी स्रोतस्विनी निग्रया' इत्यपि

ह्रस्वाम् । तस्याः प्रवाहद्विज्ञापयः पूरान्मानसं नाम राजहंसनिवाससरोवरं प्रति प्र-
तिष्ठते । यदुक्तम्—‘भेदागमं दिवि विभाव्य परापगाम्भः पूरागमैर्जलमथाविलमभ्र-
सिन्धोः । भातीति चेतसि विचिन्त्य च हंसमाला खं मानसं प्रति ततस्त्वरितं प्रतस्थे ॥’
इति । तथा ‘गङ्गानीरमपि लजन्ति कलुषं ते राजहंसा वयम्’ इत्यपि सूक्ते ॥

अथ द्वीपोन्नतपुरादिसंधसंमुखागमनवर्णनप्रस्तावः—

शिरोधृतश्वेतसुवर्णकुम्भाः काश्चिलसन्ति स्म विलासवत्यः ।

श्यामादिवालक्ष्म्य इवोद्वहत्यः संपूर्णचन्द्राम्बुजवन्धुविम्बान् ॥ ६४ ॥

हीरसूरेः संमुखागमने काश्चिदनिर्दिष्टनामानः विलासवत्यः विलासो हंसद्विगम-
नादिकः शृङ्गारादिविभ्रमो वा विद्यते यासां ता लीलावत्यो वनिता लसन्ति शोभन्ते ।
किंभूताः । शिरसि खमौली धृता आरोपिताः श्वेता उज्ज्वलास्तथा सु शोभनो वर्णो ये-
षाम् । अथ वा श्वेतानां रूप्याणाम् । ‘स्याद्रूपं कलधौतताररजतश्वेतानि’ इति है-
म्याम् । तथा सुवर्णानां काञ्चनानां कुम्भाः कलशा याभिस्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—श्यामादि-
वालक्ष्म्य इव रजनीदिवसस्य श्रिय इव । किं कुर्वत्यः । उद्वहत्यः विभ्रत्यः । कान् ।
संपूर्णा अखण्डाश्चन्द्रास्तथा अम्बुजवन्धवो भास्करास्तेषां विम्बान्मण्डलान् । अखण्ड-
चन्द्रमण्डलानादाय निशाश्रियः सूर्यमण्डलान् गृहीत्वा दिवसलक्ष्म्य इव भगवःसंमुखं
समेता इत्यर्थः ॥

अवाकिरन्काश्चन मुक्तिकाभिरभ्येत्य वाचंयमसार्वभौमम् ।

क्षीरोर्मयो मेरुमिव प्रमाथकालोच्छलद्भूरिपयःपृषद्भिः ॥ ६५ ॥

अभ्येत्य संमुखमागम्य काश्चन संधमध्याकियत्यः तं हीरविजयनामानं वाचंयमानां
साधूनां सावेभौमं चक्रवर्तिनं मुक्तिकामिर्लघुमुक्ताफलैः । ‘सिता वमन्त्यः खलु कीर्ति-
मुक्तिकाः’ इति नैपथे । का इव । क्षीरोर्मय इव । यथा क्षीरसमुद्रवीचयः प्रकर्षेण सुरासु-
रादिभिः सर्वोजसा मायस्य मयनस्य काले समये उच्छलद्भिः उच्चैरुत्पतद्भिः तथा भूरि-
भिरनल्पैः पयःपृषद्भिः जलकणैर्मैवं काश्चनाचलम् । किं च परसमये मन्दरशब्देन
मेघनोच्यते किं तु मन्दरशब्देन इन्द्रकीलनामा शैलः । जैनमते तु मन्दरो मेघरेव ।
मन्दरनामगिरिं वर्धयन्ति ॥

मुक्ताफलैः काश्चिदवाकिरंस्तं नवोपयन्तारमिवात्र लाजैः ।

सिद्धाद्रियात्रोद्भवपुण्यलक्ष्म्या नवोदयालंक्रियमाणपार्श्वः ॥ ६६ ॥

काश्चिदपराः शीमन्तिन्यः तं सूरिम् अत्र संधसंमुखागमनसमये मुक्ताफलैर्मौक्तिकैः
अवाकिरन् वर्धयन्ति स्म । फलमिव । नवोपयन्तारमिव । यथा अत्र भूमिभुवने देवल्लोके
नागलोके देवासुराणां परिणयनाभावाद्भूयो ग्रहणम् । पयस्कपिलेत्तारं चारं पुमांसं का-
श्चित्समसंधान्धयो वर्धन्त्यः लाजैरक्षतैर्वर्धयन्ति । किंभूतः सूरिः परध । सिद्धादेः शत्रु-
जयशैलस्य यात्राया दर्शनस्पर्शनभावाच्चाया उद्भव उत्पत्तिर्यस्याहादरया पुण्यलक्ष्म्या

सुकृतधिया अलंकियमाणं भूष्यमाणं पार्श्वं जीवान्तिकं यस्य । परिणेत्यपि तत्कालपरि-
णीयतया अलंकियमाणवामाङ्गान्तिकः ॥ इदं तु पाठान्तरम् ॥

गीतिं जगुर्नागरिकाः किरन्तीं सुधां सुधादीधितिमण्डलीवत् ।

यां श्रोत्रपत्रैर्विनिपीय चित्रार्पितैरिवाभूयत मार्गमार्गैः ॥ ६७ ॥

काश्चन नागरिका द्वीपोन्नतपुरपुरेभ्यो गीतिं सूरिगुणगानं जगुर्गायन्ति स्म । किं
कुर्येतीम् । गीतिं किरन्तीं विस्तारयन्तीम् अर्थात्कर्णयोर्वेपन्तीम् । काम् । सुधाममृतम् ।
किंवत् । सुधादीधितिमण्डलीवत् । यथा आश्विनमाससंघनिधराकामृगाङ्गमण्डल्यः पीयूषं
किरन्ति, तथा नागरिका कर्णामृतवर्षिणीं गीतिं गायन्ति । यां गीतिं श्रोत्रपत्रैः कर्णपर्णैः
कृत्वा विनिपीय सादरं निशम्य मार्गस्य अजयोन्नतपुरयोरन्तरालाध्वनः मार्गमृगगणै-
श्चित्रार्पितैरालेख्यस्थापितैर्लिखितैरिवाभूयत संजायते स्म ॥

गजाधिरूढा व्यरुचन्कुमारा विभूषिता भूषणधोरणीभिः ।

प्रवालपुष्पावलिशालमानाः प्रस्थप्ररूढा इव बालसालाः ॥ ६८ ॥

भूषणानां मणिस्वर्णभरणानां धोरणीभिः श्रेणीभिः विभूषिता अलंकृताङ्गाः । तथा
गजाधिरूढाः सिन्धुरस्कन्धाध्यासिनः केचन कुमाराः व्यरुचन् शुशुभिरे । उत्प्रेक्ष्यते—
प्रवालानां पद्मवानां पुष्पाणां कुसुमानामावलीभिर्मालिकाभिः शालमानाः शोभमानाः
प्रस्थेषु सानुषु प्ररूढा उन्नता बालसालाः लघुपादपा इव ॥

काश्चित्कुमार्यः शिविकां श्रयन्त्यो माणिक्यभूषा वपुषा वहन्त्यः ।

कुतूहलाद्भ्रूवलयं भजन्त्यो विमानयाना इव नाकिकन्याः ॥ ६९ ॥

काश्चित्कुमार्यो लघुकन्यकाः भान्ति तदवसरे शोभन्ते । किं कुर्यन्त्यः । शिविकां
याप्ययानं श्रयन्त्यः परिचरन्त्यः । शिविकाधिरूढा इत्यर्थः । पुनः किं कुर्यन्त्यः । माणि-
क्यानां रत्नविशेषाणां भूषा अलङ्कारान् वपुषा स्वशरीरेण वहन्त्यो धारयन्त्यः । 'शृता
विभूषामगिरिदिगमुकैः' इति नेपथे । उत्प्रेक्ष्यते—कुतूहलात्कुतूहलाद्भ्रूवलयं मेदिनीम-
ण्डलं भजन्त्यः सेवमाना आश्रयन्त्यः । विमानेन देवयानेन यानं गमनं यात्रां ता-
दस्यो नाकिकन्या देवकुमारिकाः इव । यथा इन्द्रस्य । 'तनयस्तु जयन्तः स्यान्मयदत्तो
जयथ सः । मुता जयन्ती तविपी ताविप्युषीःप्रवा हयः ॥' इति ईम्याम् ॥

गत्या जितोऽग्नेन किमग्रकुम्भी द्रष्टुं तमीत्युत्सुकितोऽब्धिमध्यात् ।

किमीयिवानेष तदन्ववायः शृङ्गारितास्तत्र गता विरेजुः ॥ ७० ॥

तत्र तस्मिन् संमुखागमनसमये शृङ्गारिताश्च शृङ्गारभूषणैस्तलवामरायादम्भैरलंकृताः
गता हस्तिनो विरेजुः शोभन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण इति हे-
तोर्वा तं सूरिं द्रष्टुं प्रेषितुमुत्सुकित उत्कृष्टितः सन् अभिमध्यात्समुद्रान्तरालादेष प्र-
त्यक्षं स्मरमाणः तस्मैरावन्तस्य अन्ववायो गजपदारूपो घंशः किमीयिवान् आगत इव ।

ऐरावणस्य समुद्रमध्यादुत्पन्नविभिः छतस्त्वेन तद्वंशस्यापि सद्भावः संभाव्यते एव । यदुक्तं नैषधेऽपि—‘पथोनिनीनाभ्रमुकामुक्तावलीरदाननन्तोरगपुच्छसच्छवीन्’ इति । तथा समुद्रस्यापि अत्र सामीप्यादियमुत्प्रेक्षा घटत एव । अधः प्रस्तुतम् । इति किम् । यदनेन सूरिणा गत्वा पुरतो युगप्रमाणां धरणीं चक्षुषा प्रेक्षमाणा । ईर्यासमिति पूर्वकं मन्यर-गमनेन अभ्रकुम्भी ऐरावणः । ‘ऐरावणोऽभ्रमातद्गन्धर्वदन्तार्कसोदरे’ इति ह्येय्याम् । किं कथं कया रीत्या जितोऽभिभूतः ॥

पर्याणितास्तत्र तुरङ्गमास्ते रेजुर्जवाधःकृतवातवेगाः ।

यैर्निर्जिता भानुमतस्तुरङ्गा हियेव नाद्यापि भुवं स्पृशन्ति ॥ ७१ ॥

तत्र संमुखगमनसमये ते तादृशा ये अग्रे स्वगुणोत्कर्षैरुत्प्रेक्षां प्रापिताः । अथ वा ते काम्बोजकामरूपकच्छसिन्धुदेशोद्भवा विविधजातीयाः प्रसिद्धास्तुरङ्गमाः अश्वाः । यदुक्तं प्राकृतवाक्ये—‘ये गंगाजलनीभटा हरिभटा कालाकिहाडापुरा साणीसिपल-सिंधु आकलहला कस्मीरियां कुंकुणा । टुंकेकानि अनेकवानिपिहुला पीठे पगे नीसला ते हेप्यत्रियकुं अरा जिमसुरा ते जीतुपारैवडा ॥’ इति । पर्याणिताः पत्त्ययनकलिताः कृताः । ‘पर्याणं तु पत्त्ययनः’ इति ह्येय्याम् । रेजुः विभान्ति स्म । किभूताः । जवेन मानसातिपातिगतिरहसा अधःकृतो निरस्तो वातानां पवनानां वेगो रयो येस्ते । ते के । यैस्तुरङ्गमैर्भानुमतो भास्वतस्तुरङ्गा वाजिनः निर्जिता गतिलराभिः परा-भूताः सन्तः । उत्प्रेक्ष्यते—अद्याप्ययतनं वर्तमानं वाचरं प्रभृति बावम्भण्डयित्वा हिया लज्जयेव कृत्वा भुव क्षोणीं न स्पृशन्ति । लज्जिता हि स्वं मुखं दर्शयितुमनलम्भ-ण्वः पृथिव्यां नायान्तीत्यर्थः ॥

रथाङ्गभाजस्त्वरमाणताक्षर्याः सुजातरूपा घननन्दकाश्च ।

अम्मोजनाभा इव कामरोमशोभाः शताङ्गाः शतशः प्रचेलुः ॥ ७२ ॥

शतशः शतसहस्रसंख्याकाः शताङ्गा रथाः । ‘शताङ्गः सन्दनो रथः’ इति ह्येय्याम् । प्रचेलुः सूरैरभिमुप्तं प्रचलन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अम्मोजनाभाः कृष्णा इव । किभूता रथाः कृष्णाश्च । रथाङ्गं रथपादं चकं ‘पद्मं’ इति प्रसिद्धं सुदर्शनं चकं भजन्ति इति रथाङ्गभाजः । पुनः किभूताः । त्वरमाणाः शीघ्रगामिनस्ताक्षर्यास्तुरङ्गमा गृह्णन्ति येषां ते । च पुनः किभूताः । शोभने जातरूपं सुवर्णः काञ्चनजटितत्वेन । पक्षे जातमुत्पन्नं रूपमति-शायिमुन्दरक्षरीराकारविशेषो येषाम् । पुनः किभूताः । घनान्यहुज्जनाग्रन्दयन्ति प्रहाद-यन्ति । तथा घनो निविडोऽपराप्रतिहतो मन्दकनामा खड्गो येषां ते । च पुनः किभूताः । काममतिशयेन रामा मनोरा शोभा येषां ते । तथा कामः प्रसुप्तः रामो बलभद्रः ताभ्यां शोभा येषां ते ॥

तूरस्वरेधित्कृतिभी रथानां ह्यालिदेपागजगार्जितैश्च ।

नृणां स्तवादिध्यनितैर्गतीन्दोः स्तौकैरिवापूरि समग्रलोकः ॥ ७३ ॥

तूरस्वरैर्विविधवादित्रनिर्घोषैश्च पुनः रथानां स्यन्दनानां चित्कृतिभिस्त्वरितगमनावसरोद्भवचित्कृतिसंज्ञध्वनितविशेषैः च पुनर्हयानामश्वानामालिः श्रेणिस्तस्य हेषाभिर्हिंसारव इति प्रसिद्धैः तथा गजानां मदोद्धतसिन्धुराणां गर्जितैर्वृहितैस्तथा नृणां धाद्वभाटगायनादिजनानां स्तवादिध्वनितैः स्तुतिच्छन्दोगानादिमणितिभिः कृत्वा समप्रोऽपि दशदिवपर्यन्तं यावद्भोको भुवनमपूरि निर्भरं भृतः पूरितः । कैरिव । श्लोकैरिव । यथा व्रतीन्दोर्होरसूरैर्यशोभिः समप्रोऽपि लोकः पूर्यते स्म । 'श्लोकः कीर्तिर्यशः' इति हेम्याम् ॥

स्त्रीभ्यस्तदा तद्रुणगायनीभ्यः पैङ्गूपपीयूषरसाभिपेकाम् ।

वाणीमधीत्याभ्यसितुं वनस्थाः शिष्या इवासन्कलकण्ठकान्ताः ॥ ७४ ॥

तस्य सूरैर्गुणान् गायन्तीत्येवंशीलाभ्यः स्त्रीभ्यः पौरपुरंध्रीभ्यः सकाशात्तदा तस्मिन् संघागमनमद्भुतस्वव्यतिकरे पैङ्गूपयोः श्रोतृजनध्रवणयोः पीयूषरसस्य सुधानिस्सन्दस्य अभिपेकोऽभिपिञ्चन तत्तुल्यां वाणीं वाग्विलासमधीत्य पठित्वा कलकण्ठकान्ताः कोकिलकामिन्यः । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्यसितुं सम्यगभ्यासं विधातुमिव वनस्था वनवासिन्य आसन्निव संजाता इव । का इव के इव वा । शिष्या इव । यथा विनेयाः कुतश्चिद्गुरोः सकाशात्किमप्यधीत्य एकान्ते वनादिषु गत्वा स्थिता वा तदभ्यसन्ति ॥

ध्वनन्नफेरीसखभूरिभेरीभाङ्काररावैः प्रतिशब्दितेन ।

नन्तुं सवेशाम्बुधिशायिशौरिः प्रबोध्यते सूरिसमागमे किम् ॥ ७५ ॥

ध्वनन्त्यः शब्दायमाना नफेर्यः पित्तलमय्यः वदनेन वादनीया वाद्यविशेषाः प्रसिद्धाश्च ता एव सख्यः सहाया यासां तादृश्यो भूरयः शतसंख्याका मेर्यो दुन्दुभयस्तासां भाङ्काररावैः भाङ्गुतिध्वनिभिः कर्तुंभिः प्रतिशब्दितेन अर्थात्संनिधिवात्तिसागरमध्यप्रतिनादितेन । 'पयोधिर्मध्यप्रतिनादमेदुरः' इति नैपथे । कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—सवेशे सनीपे योऽम्बुधिः समुद्रस्तत्र तन्मध्ये शेते इत्येवंशीलो यः शौरिर्नारायणः स सूरैरुन्नतपुरप्रवेशोत्सवे नन्तुमर्थात्सूरीन्द्रं नमस्कृतुं किं प्रबोध्यते निर्विन्नीक्रियते जागर्यते इव ॥

तदाद्रिमध्यप्रतिशब्दसान्द्रैः सरध्वजौघध्वनिपूर्यमाणैः ।

प्रमोदमाद्यत्तुमुलैर्जनानां व्योमेव भूः शब्दगुणा किमासीत् ॥ ७६ ॥

तदा तस्मिन् सूरिप्रवेशोत्सवे जनानां संमुखागतसकललोकानां प्रमोदेन हर्षातिशयेन माद्यद्रिमैदं प्राप्रुवद्भित्तुमुलैरतिबहुलव्याकुलताकलिनकोलाहलैः । अथ वा 'अध्वं भावत यात मुञ्चत पुरः पन्थानम्—' एवंविधचम्पूकथाकथितकेवलव्याकुलशब्दैः कृत्वा व्योमेव गगनमिव भूरपि पृथिव्यपि शब्द एव गुणो यस्यास्तादृशी किमासीत्तात्तेव । किंभूता । तुमुलैर्द्रीणां समीपभाजां नन्दीवेलकप्रमुखाणां स्वभावतस्तु शत्रुंजयाचलशिखराणां परं कालानुभावाद्रिपटनाच्च दूरीभूतानां पर्वतानां मध्ये कंदरोदरे प्रतिशब्दाः प्रतिध्वनयस्यैः सान्द्रैर्निबिडीभूतैः । पुनः किंभूतैः । सरध्वजानां नानाविधवाद्यानाम् ।

‘तूर्यं तूरं स्मरध्वजः’ इति हेम्याम् । ओषाः समूहास्तेषां ध्वनिभिर्नानाप्रकारप्रसरत्रि-
घोषैः पूर्यमाणैः बहलीक्रियमाणैः ॥ इति द्वीपोन्नतपुरसंमुखागमनवर्णनम् ॥

तदुत्सवे मूर्च्छति भूर्भुवःस्वस्त्रयीप्रसक्तिं प्रदिशत्यपूर्वाम् ।

अलंचकार प्रभुरुन्नताख्यां पुरं हरिर्द्वारवतीमिवासौ ॥ ७७ ॥

प्रभुर्ह्रीर्विजयसूरिरुन्नतमिति आख्या नाम यस्यास्तादृशीं पुरं नगरीमलंचकार भूष-
यामास । क इव । हरिरिव । यथा नारायणो धनदनिर्मितां द्वारवतीं द्वारकां नगरीमलं-
करोति । कस्मिन् सति । तदुत्सवे स चासावुत्सवश्च तदुत्सवः द्वीपोन्नतादिसंचप्रारब्धसू-
रिप्रवेशमहामहस्तस्मिन्मूर्च्छति वृद्धिमतिशायितां श्रयति प्राप्नुवति सति । किं कु-
र्यति तदुत्सवे । भूर्भुवःस्वस्त्रय्या नागलोकनाकिलोकभूमिलोकानां त्रिकस्य अर्थात्रिजगत्प्र-
नानां प्रसक्तिं मनःप्रसन्नतां प्रमोदप्रकर्षं प्रदिशति प्रयच्छति ददति ॥

तस्मिन्नतेर्गोचरयांचकार चैत्येषु तीर्थाधिपतिं मुदा सः ।

कण्ठीरवः शैलगुहामिवाथनैपीद्विभूषां वसतिं व्रतीन्द्रः ॥ ७८ ॥

स हीरसूरिस्तस्मिन्नुन्नताभिधाननगरे चैत्येषु ऋषभदेवप्रमुखजिनप्रासादेषु तीर्था-
धिपतिं जिनाधिराजप्रतिमां मुदा हर्षेण नतेः प्रणामस्य गोचरयांचकार विपयीक-
रोति स्म । नमस्कृतवानित्यर्थः । अथानन्तरं देववदनात्पश्चात् व्रतीन्द्रः सूरिः वसति-
मुपाश्रयं विभूषां शोभामनैपीत्प्रापयति स्म । क इव । कण्ठीरव इव । यथा पारीन्द्रः
शैलगुहां गिरिकंदरां विभूषां नयति ॥ इत्युपाश्रयागमनम् ॥

ततः समुद्दिश्य महेभ्यसभ्यान्धर्मोपदेशं स वशी दिदेश ।

पीयूषवत्तेऽपि निपीय वत्सा इवावहन्संमदमेदुरत्वम् ॥ ७९ ॥

ततो वसतामुपाश्रये आगमनानन्तरं स वशी जितेन्द्रियः सूरिमहेभ्या व्यवहारि-
णस्ते एव सभ्याः सदस्याः समाजनास्तानुद्दिश्य उदेशं कृत्वा धर्मोपदेशं धर्मदेशनां
दिदेश ददाति स्म । तेऽपि महेभ्यसभ्याः पीयूषवत्सुधारसमिव निपीय पीत्वा तद्दे-
शानां सादरं श्रुत्वा संमदिरानन्दः कृत्वा मेदुरत्वं पुष्टतामवहन् दपते स्म । के इव । वत्सा
इव । यथा गवां तर्णका पीयूषं स्वस्वमातुरूधोमध्यविनिःसारदमिनयं पयो दुग्धं पीत्वा
प्रमोदादास्ताव मेदुरत्वमुपचयभावं वहन्ते । ‘पीयूषोऽभिनवं पयः । पीयूषमपि’ इति
द्विमीसूत्रश्रुत्याः ॥

क्षेत्रेष्विवाम्बूनि नमोऽम्बुवाहा द्युमांशुकान्यर्धिषु ते ववर्षुः ।

प्रभावनां श्रीफलपूगपूगैश्चक्रुस्ततो रूपकनाणकैश्च ॥ ८० ॥

ते सभ्यजनाः अर्धिषु तत्समयागतानेकयाचकविषयेषु द्युमांशुकानि इव्यवप्रादीनि
ववर्षुः । प्रददुरित्यर्थः । क इव । नमोऽम्बुवाहा इव । यथा भावणमेषाः क्षेत्रेषु विषयेषु अम्बू-
नि पानीयानि वर्षन्ति । वर्षांश्चतोरतिपूतताम्रभोगासोपादानम् । ततो याचकदानानन्तरं

श्रीफलानि नालिकेराणि तथा पूगानि क्रमुकाणि 'सोपारी' इति प्रसिद्धानि तेषां पूगैः समूहैः कृत्वा प्रभावनां संमुखागतानामुपाश्रयागतानां च सकलबालवृद्धजनानामनिवारितदानं ददते स्म । च पुनः रूपकाणां नाणकैर्त्यारीमहसुंदीप्रमुखैः प्रभावनां व्यधुः ॥

अन्येऽपि संघाः पुरपत्तनेभ्योऽभ्येत्याभजन्सूरिसहस्ररश्मिम् ।

अश्वादिदानानि ददुर्महेन्द्रा इव प्रमोदाद्वयवादसान्द्राः ॥ ८१ ॥

अन्ये परेऽपि पुरपत्तनेभ्यः नवीननगरजीर्णदुर्गमद्वलपुरवेलाकुलदेवपत्तनप्रमुखेभ्यो नगरेभ्यः संघाः श्राद्धवर्गा अभ्येत्यागत्य प्रमोदात्प्रभुपार्श्वे समेत्य सूरिषु सहस्ररश्मि दिवाकरमभजन्संसेवन्ते स्म । पुनर्महेन्द्रा नृपा इव ते अश्वास्तुरहा आदौ येषां तानि द्रव्यांशुकादीनि दानानि ददुर्ददते स्म । किंभूताः । प्रमोदानामानन्दानामद्वयवादेन असाधारणत्वेन सान्द्रा उपचिततनूलतिकाः ॥

आगृह्यतस्ताननुगृह्य लोकांस्तत्रांशुसंघोऽशुमतीव तिष्ठन् ।

पर्जन्यकालोऽभ्रमिवोन्नताख्यं व्यातन्तनीदुन्नतिमत्पुरं सः ॥ ८२ ॥

स सूरिरुन्नताख्यं पुरम् उन्नानामनगरमुन्नतिमत् शोभासंपन्नं व्यातन्तनीद्वितनोति स्म विशेषेण कृतवान् । क इव । पर्जन्यकाल इव । यथा वर्षोसमयः अर्धं मेघमुन्नतिमत्समुन्नतं नीरभरैर्नग्रीभूतं व्यातनुवे । स किं कुर्वन् । तत्रोन्नतनगरे तिष्ठन् स्थितिं कुर्वन् । क इव । अंशुसंघ इव । यथा किरणगणोऽशुमति भास्करे तिष्ठति । तत्र तिष्ठन् किं कृत्वा । तान् द्वीपोन्नतनगरसंबन्धिनो लोकान् श्राद्धजनाननुगृह्य तेषामुपरि अनुग्रहं कृत्वा । तान् किं कुर्वतः । आगृह्यतः श्रीपूज्या अस्मदुपरि प्रसादं प्रणीय अत्रैव चतुर्मासीं कुर्वन्तु इत्यमाग्रहं कुर्वतः ॥ इत्युन्नतनगरे चतुर्मास्यवस्थानम् ॥

घोरामनुष्ठानविधां विधातुरुग्रं तपस्तेज उदीयते स्म ।

दोषालिमालम्भयतो व्रतीन्दोरिवोत्तराशां भजतो गभस्तेः ॥ ८३ ॥

व्रतीन्दोर्हीरसूरैरुग्रं परपाशैर्करसह्यं तपसां तेजो ज्योतिः प्रतापश्च उदीयते स्म प्रकटीभवत् । किंभूतस्य व्रतीन्दोः । घोरामपरेषां मन्दसत्त्वानां भयंकरामनुष्ठानविधां क्रियाप्रकारं विधातुः विदधातीत्येवंशीलस्य । शीले तृप् कतुर्वा तृडणौ । किं कुर्वतः । दोषाणामपशुणानां दान-लाभ-वीर्य-भोग-उपभोगाख्या नाम पञ्चान्तरायकर्माणि हास-रति-व्यरति-भय-शुष्का-शोक-काम मिथ्याज्ञान-निद्रा-विरति-राग-द्वेषा इत्येतेषामष्टादश-संख्याकानां दोषाणामालिं पद्मिमालम्भयतो मूलादुच्छिन्दतो निव्रतः । पुनः किंभूतस्य । उत्तरामग्रिमां मोक्षलक्षणायां वाञ्छां भजतः ध्ययतः । तेजः कस्येव । गभस्तेरिव । यथा उत्तराशां कीबेरी दिशं भजतः सेवमानस्य दिवसपतेरुग्रं जनैरसह्यं तपोवतेजः । अथ वा तपते संतापयति जनमथ ऊर्ध्वं चेति तपस्त्वादृशं तेजो ज्योतिः प्रतापो वा उदीयते प्रकटीभवति । किंभूतस्य । घोरां दैत्यैरसहनीयामनुष्ठीयते स्वयंवीर्यपुरुषाकारैः

‘तूर्यं तूरं स्वरध्वजः’ इति हैम्याम् । ओषाः समूहास्तेषां ध्वनिभिर्नानाप्रकारप्रसरन्नि-
धेयैः पूर्यमाणैः बहलीक्रियमाणैः ॥ इति द्वीपोन्नतपुरसंमुखगमनवर्णनम् ॥

तदुत्सवे मूर्च्छति भूर्भुवःस्वस्वयीप्रसत्तिं प्रदिशत्यपूर्वाम् ।

अलंचकार प्रभुरुन्नताख्यां पुरं हरिर्द्वारवतीमिवासौ ॥ ७७ ॥

प्रभुर्द्वारविजयसूरिरुन्नतमिति आख्या नाम यस्यास्तादृशीं पुरं नगरीमलंचकार भूष-
यामास । क इव । हरिरिव । यथा नारायणो धनदनिर्मितां द्वारवतीं द्वारकां नगरीमलं-
करोति । कस्मिन् सति । तदुत्सवे स चासावुत्सवश्च तदुत्सवः द्वीपोन्नतादिसंघप्रारब्धसू-
रिप्रवेशमहामहत्सस्मिन्मूर्च्छति वृद्धिमतिशायितां श्रयति प्राप्नुवति सति । किं कु-
र्वति तदुत्सवे । भूर्भुवःस्वस्वय्या नागलोकनाकिलोकभूमिलोकानां त्रिकस्य अर्थात्रिजगत्त्र-
नानां प्रसत्तिं मनःप्रसन्नतां प्रमोदप्रकर्षं प्रदिशति प्रयच्छति ददति ॥

तस्मिन्नतेर्गोचरयांचकार चैत्येषु तीर्थाधिपतिं मुदा सः ।

कण्ठीरवः शैलगुहामिवाथानैपीद्विभूषां वसतिं व्रतीन्द्रः ॥ ७८ ॥

स हीरसूरिस्तस्मिन्नतामिधाननगरे चैत्येषु ऋषभदेवप्रमुखजिनप्रासादेषु तीर्था-
धिपतिं जिनाधिराजप्रतिमां मुदा हर्षेण नतेः प्रणामस्य गोचरयांचकार विषयीक-
रोति स्म । नमस्कृतवानित्यर्थः । अथानन्तरं देववदनात्पश्चात् व्रतीन्द्रः सूरिः वसति-
मुपाश्रयं विभूषां शोभामनेपीतप्रापयति स्म । क इव । कण्ठीरव इव । यथा पारीन्द्रः
शैलगुहां गिरिकंदरां विभूषां नयति ॥ इत्युपाश्रयागमनम् ॥

ततः समुद्दिश्य महेभ्यसभ्यान्धर्मोपदेशं स वशी दिदेश ।

पीयूषवत्तेऽपि निपीय वत्सा इवावहन्संमदमेदुरत्वम् ॥ ७९ ॥

ततो वसताडुपाश्रये आगमनानन्तरं स वशी जितेन्द्रियः सूरिमहेभ्या व्यवहारि-
णस्ते एव सभ्याः सदस्याः समाजनास्तानुद्दिश्य उद्देशं कृत्वा धर्मोपदेशं धर्मदेशनां
दिदेश ददाति स्म । तेऽपि महेभ्यसभ्याः पीयूषवत्सुधारसमिव निपीय पीत्वा तद्दे-
शानां सादरं श्रुत्वा संमदिरानन्दैः कृत्वा मेदुरत्वं पुष्टतामवहन्मदयते स्म । के इव । वत्सा
इव । यथा गवां तर्णका पीयूषं स्वस्वमातुरूपोमध्यविनिःसारदभिनवं पयो दुग्धं पीत्वा
प्रमोदादासाद्य मेदुरत्वमुपचयभावं वहन्ते । ‘पीयूषोऽभिनवं पयः । पीयूषमपि’ इति
देवीसुप्रश्रुत्याः ॥

क्षेत्रेष्विचाम्बूनि नभोम्बुवाहा शुभांशुकान्यर्थिषु ते ववर्षुः ।

प्रभावनां श्रीफलपूगपूगैश्चकुस्ततो रूपकनाणकैश्च ॥ ८० ॥

ते सम्भवजनाः अर्थिषु तरसमयागतानेकयाचकपिपयेषु शुभांशुकानि द्रव्यवप्रादीनि
ववर्षुः । प्रददुरित्यर्थः । क इव । नभोम्बुवाहा इव । यथा आवणमेधाः क्षेत्रेषु विषमेषु अम्बू-
नि पानीयानि वर्षन्ति । वर्षांशुतोरतिपूततामभोमासोपादानम् । ततो याचकदानानन्तरं

थ्रीफलानि नालिकेराणि तथा पूगानि क्रमुकाणि 'सोपारी' इति प्रतिद्वानि तेषां पूतैः समूहैः कृत्वा प्रभावनां संमुखागतानामुपाप्रयागतानां च सकलवाद्यवृद्धजना-
नामनिवारितदानं ददते स्म । च पुनः रूपकाणां नाणकैर्त्यारीमहमुंदीप्रमुखैः प्र-
भावनां व्यधुः ॥

अन्येऽपि संघाः पुरपत्तनेभ्योऽभ्येत्याभजन्सूरिसहस्ररश्मिम् ।

अश्वादिदानानि ददुर्महेन्द्रा इव प्रमोदाद्वयवादसान्द्राः ॥ ८१ ॥

अन्ये परेऽपि पुरपत्तनेभ्यः नवीननगरजीर्णदुर्गमङ्गलपुरवेलाकुलदेवपत्तनप्रमुखेभ्यो
नगरेभ्यः संघाः श्राद्धवर्गा अभ्येत्यागच्छन् प्रमोदात्प्रभुपार्श्वे समेल्य सूरिषु सहस्ररश्मि-
दिवाकरमनजन्संसेवन्ते स्म । पुनर्महेन्द्रा वृषा इव ते अश्वास्तुरङ्गा आदौ तेषां तानि
द्रव्यांशुकादीनि दानानि ददुर्ददते स्म । किभूताः । प्रमोदानामानन्दानामद्वयवादेन
असाधारणत्वेन सान्द्रा उपचिततनूलतिकाः ॥

आगृह्यतस्ताननुगृह्य लोकांस्तत्रांशुसंघोऽशुमतीव तिष्ठन् ।

पर्जन्यकालोऽभ्रमिवोन्नताख्यं व्यातन्तनीदुन्नतिमत्पुरं सः ॥ ८२ ॥

स सूरिरुन्नताख्यं पुरम् उगानामनगरमुन्नतिमन् शोभासंपन्नमयं व्यातन्तनीद्वितनोति
स्म विशेषेण कृतवान् । क इव । पर्जन्यकाल इव । यथा वर्षासमयः अभ्रं मेघमुन्नतिम-
त्समुन्नतं नीरभरनैर्जीभूतं व्यातनुवे । स किं कुर्वन् । तत्रोन्नतनगरे तिष्ठन् स्थितिं
कुर्वन् । क इव । अंशुसंघ इव । यथा किरणगणोऽशुमति भास्करे तिष्ठति । तत्र तिष्ठन् किं
कृत्वा । तान् द्वीपोन्नतनगरसंवन्धिनो लोकान् धादजनाननुगृह्य तेषामुपरि अनुग्रहं
कृत्वा । तान्किं कुर्वतः । आगृह्यतः श्रीपूज्या अस्मदुपरि प्रसादं प्रणीय अत्रैव चतुर्मासीं
कुर्वन् इत्यमाग्रहं कुर्वतः ॥ इत्युन्नतनगरे चतुर्मास्यवस्थानम् ॥

घोरामनुष्ठानविधां विधातुख्यं तपस्तेज उदीयते स्म ।

दोषालिमालम्भयतो मतीन्दोरिवोत्तराशां भजतो गमस्तेः ॥ ८३ ॥

मतीन्दोर्हीरसुरेदम् परपाक्षिकैरसह्यं तपसां तेजो ज्योतिः प्रतापथ उदीयते स्म
प्रकटीभवत् । किभूतस्य मतीन्दोः । घोरामपरेषां मन्दसत्त्वानां भयंकरामनुष्ठानविधां
क्रियाप्रकारं विधातुः विदधातीत्येवंशीलस्य । शीले तृन् कर्तुर्वा वृज्जणी । किं कुर्वतः ।
दोषाणामपगुणानां दान-लाभ-वीर्य-भोग-उपभोगाख्या नाम पञ्चान्तरायकर्मणि ह्यस-
रति-अरति-भय-शुश्रूषा-शोक-काम मिथ्याज्ञान-मिद्रा-विरति-राग-द्वेषा इत्येतेषामष्टदश-
संख्याकानां दोषाणामालि पट्टिमालम्भयतो मूलादुच्छिन्दतो निघ्नतः । पुनः किभूतस्य ।
उत्तरामग्निमां मोक्षलक्षणायां वाञ्छां भजतः श्रयतः । तेजः कस्येव । गमस्तेरिव ।
यथा उत्तराशां कीवरी दिशं भजतः सेवमानस्य दिवसपतेरुग्रं जर्जरसह्यं तपोवत्तेजः ।
अथ वा तपते संतापयति जनमथ ऊर्ध्वं चेति तपस्तादृशं तेजो ज्योतिः प्रतापो वा
उदीयते प्रकटीभवति । किभूतस्य । घोरां देखैरसहनीयामनुष्ठायते स्वबलवीर्यपुरुषाकारैः

क्रियते इत्यनुष्ठानं किञ्चिदभ्युपगमनधृष्यं वा कार्यादिनिर्माणं तस्य विधा प्रकारः एतावता मन्देहा नाम राक्षसास्तैः सार्धमुद्धतयुद्धक्रियां कर्म विदधाति करोतीत्येवशीलस्य । यदुक्तं नैषधे प्रातर्वर्णने—‘इह हि समयेषु व्रजन्त्युदवज्रतामभिरविमुपस्थानोरिक्षसा जलाञ्जलयः किल’ अथ तद्वृत्तिः । अस्मिन्प्रातःसमयेऽवसरे सूर्यमुद्दिश्य उपस्थानोरिक्षसा उपासनायामुद्धृता जलाञ्जलयः उदवज्रतां जलरूपाशनित्वं प्रपद्यन्ते । एतावता ‘आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहान् अरुणद्विपे क्षिपन्ति’ इति श्रुतेः । ‘तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च मन्देहा नाम राक्षसाः । उदयन्तं सहस्रांशुमभ्ययुध्यन्त ते सदा ॥’ इत्युक्तेः । अथ वा घोरां धूम्रान्धकारैः सोढुमशक्यामनुष्ठानविधां दिवसकिरणलक्षणां क्रियां कर्तुः । पुनः किं कुर्वतः । दोषाणां रात्रीणां घोरणीं घातयतो निर्णायकतः । ‘प्रवासनोद्वासनघातनिर्वासनानि संशसिनिष्ठम्भहिंसानिर्वापणालम्भनिसूदनानि’ इति हैम्याम् ॥

स्वश्राद्धसौषाहृतभक्तभोगाद्यभिग्रहान्साग्रहमग्रहीत्सः ।

श्रीवप्पभट्टिप्रतिशीतकान्तिरिव क्षितीन्द्रप्रतिबोधधुर्यः ॥ ८४ ॥

स सूरिः स्वश्राद्धानां निजधावकाणां तपापक्षीयगृहमेधिनां सौषाहेहाहृतस्यानी-
तस्य भक्तस्य आहारस्य भोगो भोजनमादिर्येषां तादृक्षानभिग्रहान्निषेधरूपात्रियमान्
भक्तं भक्तस्य नो कल्प्युत इत्यादिकान् प्रत्याख्यानविशेषान् साग्रहमपरैर्वाचकप्रज्ञांश-
साधुभिरतिविज्ञसोऽपि निर्वन्धादग्रहीज्जग्राह । क इव । श्रीवप्पभट्टिप्रतिशीतकान्तिरिव ।
यथा श्रीवाममहेन्द्रप्रतिबोधविधायकवप्पभट्टिसूरिः स्वधावकनिकेतनानीतभक्तभोगनिषे-
धादिकानभिग्रहान् गृहीतवान् । किंभूतः । क्षितीन्द्रोऽकञ्चरपातिसाहिरामनृपश्च । तस्य
प्रतिबोधे स्वमञ्जीकरणे धुर्यो धुरीणः । प्रतिबोधविधातेत्यर्थः ॥

जिनं हृदम्भोजविलासराजहंसायमानं प्रणयन्कदाचित् ।

विधाय बाह्येन्द्रियमौनमुद्रां ध्यानं स योगीन्द्र इव व्यधत् ॥ ८५ ॥

स सूरिः कदाचित्कस्मिन्नपि समये योगीन्द्रो मनोवचनकाययोगानां तिरोधो विधत्ते
येपाम् । अथ वा यम-नियम-करण-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समाधि-लक्षणता-
मभिरटभिरहैर्योगोऽस्त्येषामिति वा योगिनस्तेषामिन्द्रः सर्वोत्कृष्टयोगिराजस्तद्व्योगमा-
गांथिरुदबद्धयानं कस्मिन्नपि चेतश्चित्तिते विषये एकप्रत्ययसंततिकरणं प्रणिधानं व्यधत्
चकार । किं कृत्वा । बाह्यानां स्पर्शन-रसन-प्राण-नयन-श्रवणाख्यानां पश्यानामिन्द्र-
याणां मौनेन स्वस्वव्यापारनिषेधेन मुद्रां चित्तैकाग्र्यं विधाय । किं कुर्वन् । हृदम्भोजे
हृदयकमलकणिकायां विलासे क्रीडाकरणे राजहंसमिवाचरन्तं जिनं वीतरागं प्रणयन्
कुर्वन् ॥

नीरन्ध्रपाथःपरिपूर्यमाणपर्जन्यपुञ्जोर्जितगर्जितं किम् ।

कदापि रुच्यश्चरणेन्दिरायाः स्नाध्यायसान्द्रध्वनितं दधार ॥ ८६ ॥

कदापि कस्मिन्नपि अवसरे अस्वाध्यायनिर्मुक्तविकालवेलारहितसमये वा चरणेन्द्रियाधारित्रलक्ष्म्या रुच्यो भर्ता । 'विवोढा रमणो भोक्ता रुच्यो धरयिता धवः' इति हैम्याम् । स्वाध्यायस्य प्रोद्यैःस्वरेण सिद्धान्तादिगणनरूपस्य खान्द्रं धीरगम्भीरं ध्वनितं दधार । ध्वनिं विधत्ते स्मेत्यर्थः । 'ध्वनिमावभार' इत्यपि पाठः । वादध्वनिना सिद्धान्ताद्यगणयदित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—नीरन्ध्रं सर्वतोऽपि निर्गतं रन्ध्रे छिद्रं रिक्तस्थानं यथा स्यात्तथा पाथोभिः पयोभिः परिपूर्यमाणस्य निर्भरं भ्रियमाणस्य पर्जन्यानां प्रावृषेण्यप-योवाहानां पुञ्जस्य घटाया ऊर्जितं प्रोद्गमं गर्जितं किं गर्जरिव ॥ इत्यभिप्रहृष्यान-स्वाध्यायादि ॥

तत्र प्रतिष्ठात्रितयीमतुच्छोत्सवोच्छलच्छेकमनःप्रमोदाम् ।

चके मुनीन्द्रो भुवनत्रयस्याधिपत्यलक्ष्मीं स्पृहयन्निवान्तः ॥ ८७ ॥

तत्रोन्नतनगरे मुनीन्द्रो हीरसूरिः प्रतिष्ठात्रितयीं शतसहस्रशो भगवत्प्रतिमाप्रतिष्ठापनरूपाणां प्रतिष्ठानां त्रिकं चके व्यधत् । किंभूताम् । अतुच्छोऽत्यभ्यधिको यत्र उत्सवो महामहास्तेन उच्छलन्वर्धमानः छेकानां विदग्धानां मनसि खान्ते प्रमोदो हर्षो यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तः स्वचित्ते भुवनत्रयस्य त्रैलोक्यस्याधिपत्यलक्ष्मीं राज्यधियं स्पृहयन् वाञ्छन्निव ॥

उग्रं तपो धन्य इवानुतिष्ठन्नाथं चतुर्मासकमाततान् ।

अपाटवार्त्तिकचन काययष्टेः पुनर्द्वितीयं कुरुते स्म तस्मिन् ॥ ८८ ॥

स सूरिस्तस्मिन्नुन्नतनगरे आथं विमलाचलयात्रां कृत्वा तत्र गमनानन्तरं प्रथमं चतुर्मासकं वर्षीरात्रमाततान् करोति स्म । किं कुर्वन् । उग्रमत्युत्कटं घोरं पष्ठाष्टमादिम-मतिशायि विकृष्टं तपोऽनुतिष्ठन् विदधत् । क इव । धन्य इव । यथा काकन्दीसत्को द्वात्रिंश-त्कनकोटीकामिनी द्वात्रिंशद्भूमिकप्रासादमौक्ता धन्यनामानगारः उग्रं पष्ठाचामाम्लनि अनुतिष्ठति स्म । पुनर्द्वितीयवारं काययष्टेः शरीरस्य किञ्चन किमपि अपाटवादपटुला-त्यबलरोगादिना मन्दत्वादिकारणात् द्वितीयं द्वयोः संख्यापूरणम् । कम् । चतुर्मासकं तस्मिन्नेवोन्नतपुरे कुरुते स्म ॥

अथ सूरैर्दीक्षादानदिनादारभ्य यत्किञ्चित्तपो विहितं तदुच्यते परिवारध—

अथ व्रतादानदिनात्तपो यत्कीमं व्रतीन्द्रेण विधीयते स्म ।

बभूव यस्तस्य परिच्छदश्च श्रीवीरवर्त्तिकचिदिहोच्यते तत् ॥ ८९ ॥

अथेलधिकारान्तरकथनम् । तस्य व्रतस्य दीक्षाया आदानं ग्रहणं तस्य दिनाद्विसादी-क्षाग्रहणदिनं मर्यादीकृत्य व्रतीन्द्रेण हीरसूरिणा यत्किञ्चिदल्पमनल्पं वा तप एकाग्रनका-दिकं तथा तीव्रं पष्ठाष्टमादिमं घोरं कठिनं विधीयते स्म कृतं च । पुनस्तस्य प्रभोयौ यावत्संख्याकः परिच्छदः परिवारो बभूव संजातः । किंवत् । श्रीवीरवत् धीमन्महावी-

रदेवस्येव तपस्तथानुष्ठानादिकमासीत् । तत्किंचिदिह ग्रन्थे देशमात्रं यथाश्रुतं भया
ग्रन्थकर्त्रोच्यते कथ्यते ॥

सूरीन्दुरेकाशनकं न यावज्जीवं जहौ न्यायमिव क्षितीन्द्रः ।

पञ्चापि चासौ विकृतीरहासीद्गुणान्स्मरस्येव पराबुभूषुः ॥ ९० ॥

सूरीन्दुर्मुनिचन्द्रो यावदिति यावन्तं समयं जीव्यते प्राणा धार्यन्ते इति यावज्जीवं
संयमजन्म मर्यादीकृत्य एकवारमशनमेकाशनं सकृद्भोजनं वा यत्र । एकाशनके स्वार्थे कः ।
न नैव जहौ तत्याज । सकृदेव भुक्तवानित्यर्थः । क इव । क्षितीन्द्र इव । यथा धर्मप्र-
धानो राजा न्यायं नीतिं न जहाति । च पुनरसी सूरिः दधिदुरधपक्वाभतैलगुडघृताभि-
धाना पञ्चसंख्याका विक्रियते विकारयुक्तो जीवः क्रियते एभिरिति विकृतवः स्वा
विकृतीरहासीदत्याक्षीन्मुञ्चति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरस्य कंदर्पस्य पञ्चप्रमाणान् शब्दरूप-
गन्धरसस्पर्शाभिधान् गुणान् पराबुभूषुः पराभवितुमिच्छुरिव ॥

द्रव्याणि बलभावसरे व्रतीन्द्रः सदाददे द्वादश नाधिकानि ।

किं भावना पोषयितुं विशिष्य भवाब्धिपारप्रतिलम्भयित्रीः ॥ ९१ ॥

व्रतीन्द्रः सदा सर्वकालं सूरिपदप्राप्तिं मर्यादीकृत्य बलभावसरे आहारकरणसमये
द्वादश सूर्यसंख्ययैव द्रव्याणि धान्यानां नामप्राहं विकृतेस्त्वेकैव शाकान्यपि नामप्राहं
पानीयं च सर्वाण्यपि द्वादशान्तर्भावीनि आददे जग्राह नाधिकानि द्रव्याण्यप्रहीत् । कदा-
चिदपीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अमिलता-अशरणत्व-संसारत्व-एकत्व-अन्यत्व-अशुचित्व-
आश्रय-संवर-निर्जरा-धर्म-लोक-बोधिसंज्ञा द्वादश भावनाः पोषयितुं पुष्टाः क-
र्तुमिव । कथम् । विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा । किंभूता भावनाः । भवः संसारः स
एवाब्धिः समुद्रस्तस्य पारस्य परतीरस्य मोक्षवेलाकूलस्य लम्भयित्रीः प्रापयित्रीः ।
'अन्यथा कथमदः प्रतिलम्भः' इति नैपथे । 'प्रतिलम्भः प्राप्तिः' इति तदुक्ती ॥

प्रतिक्षितीन्द्रेण स सप्तपञ्चत्रिंशन्मिताः कातरितान्यसत्त्वाः ।

आहारदोषाः कृतपापपोषा द्वेष्या इव द्वेषजुषा निषिद्धाः ॥ ९२ ॥

प्रतिक्षितीन्द्रेण सूरिराजेन सह सप्तभिवर्तते । सप्तयुक्ता इत्यर्थः । तादृशाः पञ्चत्रिंशत्
सैमिताः प्रमाणीकृताः । एतावता सप्तान्विताः पञ्चत्रिंशत् द्विचत्वारिंशद्वन्ति । द्वाचत्वा-
रिंशत्संख्याकाः । 'सोलस उगमदोषा सोलस उप्पायणाय दोषाय । दस एवणाद् दोषा मि-
लीय सत्त्वे विवाद्या ॥' इति वचनात् । अर्थतानेव पृथक् विशृणोति । श्राद्धधात्रीभ्यः
षोडश दोषाः समुत्पद्यन्ते । तानेव दर्शयति—आध्यधर्मिक-आदेशिक-पूतिकर्म-
मिश्रकर्म-स्थापनाकर्म-प्राभृतिकर्म-प्रादुःकरण-कीतदोष-प्रामित्य-परावृत्तत्व-अभ्या-
दृत-उद्भिन्नक-मालापक-आच्छेदक-अनिष्ट-अध्यवपूरकाः । अप चाधुषाध्वीभ्यः
षोडश दोषा जायन्ते । तानेव दर्शयति—प्रात्रीदोष-दूतीदोष-निमित्तदोष-आजीवक-
यनोपक-विहृत्ता-कोपदोष-मान-माया-सोम-पूर्वसंसाय-पघातसंसाय-विषादोष-

मन्त्रदोष-चूर्णदोष-योगदोषाः । अथैषणादोषा दश साधुश्राद्धेभ्यः समुत्पद्यन्ते । तानपि दर्शयति—शङ्कितदोष-मर्क्षितदोष-बहिर्निक्षिप्त-पिहितदोष-संहतदोष-दायकदोष-उन्मिथदोष-अपरिणत-लित्तदोष-छर्दितदोषाः । तथा प्रभोजनं कुर्वतां साधूनां प्रसङ्गात्पञ्च दोषा भवेयुः । तेऽप्युच्यन्ते—संयोजन-अप्रमाण-इहाल-धूमसामान्य-अकारणदोषाः । केचित्सप्तचत्वारिंशदपि दोषान्प्रतिपादयन्ति । तस्मात्तेऽपि प्रोक्ताः । परं मौलास्तु द्विचत्वारिंशत्संख्याका एव । आहारस्य भोजनस्य दोषा अपगुणास्ते निषिद्धाः निवारिताः । एतावता सूरि(रयो) द्वाचत्वारिंशदोषनिर्मुक्तमाहारमभ्यवहरन्ति । किंभूता दोषाः । कातरं क्लीबं ततः शुद्धिविमुखं कुर्वन्तीति कातरयन्ति । कातरयन्ते स्मेति कातरिताः । 'तत्करोति तदाचष्टे' इति प्रक्रियासूत्रेण निप्रत्ययः । 'वन्तन्तात् क्तः' इति क्तप्रत्ययः । जिलोपे इट्प्रत्ययश्चेति सिद्धम् । उदाहरणं यथा नैपथे प्रथमकाव्ये—'नलः किंभूतः । सितच्छत्रितकीर्तिमण्डलः पूर्वोक्तयुक्तिरेव । सितं च छत्रं च सितच्छत्रं करोतीति सितच्छत्रयति सितच्छत्र्यते स्मेति सितच्छत्रिता कीर्तिमण्डले देशे येन' इति नरहर्याम् । कातरीकृता हीनसत्त्वा विदिता अन्ये अपरे सत्त्वाः कर्मपरिणतिवशाच्चारित्रपालनासमर्थाः प्राणिनो यैस्ते । पुनः किंभूताः । कृतं निर्मितं पापस्य दुःकृतस्य पोषः पुष्टिर्यैः । पापोपचयकारिभिरित्यर्थः । केनेव निषिद्धाः । द्वेषजुषेव । यथा विरोधवता अतीववैरभाजा भूभुजा द्वेष्याः स्ववैरिणः पराक्रमेण निषिध्यन्ते मूलतोऽप्युच्छिद्यन्ते ॥

अंहोदुहामाभरणानि भिक्षोः किं द्वादशानां प्रतिमारमाणाम् ।

तपांसि यो द्वादशभेदभिन्नान्यपूपुपत्कायमशूशुपच्च ॥ ९३ ॥

यो भगवान् अनशन-मूनोदरिका-शृत्तिसंक्षेप-रसत्याग-कायक्लेश-संलीनताः इति पङ्क्तिष्वं वाङ्मं तपः । तथा प्रायश्चित्त-विनय-वैयावृत्य-स्वाध्याय-ध्यान-कायोत्सर्गाः इति षोढा आभ्यन्तरं तपः । षट् बाह्यानि षडाभ्यन्तराणीति द्वादशभिर्भेदैः प्रकारैः भिन्नानि पार्यंक्यभाजि तपांसि अपूपुपत् पुष्णाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—भिक्षोः साधोः प्रति अलेपाहारैकभक्तपानसत्का प्रथमा एकमासस्य, द्वितीया द्विमास्याः, तृतीया त्रिमास्याः, चतुर्थी चतुर्मास्याः, पञ्चमी पञ्चमास्याः, षष्ठी षण्मास्याः, सप्तमी सप्तमास्याः । पूर्वविधिः सर्वास्वपि प्राणाः । अष्टमी सप्तरात्रिका । तत्र चतुर्विधाहारनिषेधकचतुर्थ्याः । तथा ग्रामाद्वहिः कायोत्सर्गकरणम् । नवमी सप्तरात्रिकी । उत्कटिकासनेन दण्डासनेनेवास्थानम् । दशमी सप्तरात्रिकी । साष्टममक्षा चतुर्विहारप्रत्याख्यानं च गोदुहिकासनेनावस्थानम् । एकादशी एकरात्रिकीत्युच्यते । परममष्टममक्षेन पूर्वये चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं च तृतीये दिने । ग्रामाद्वहिः कायोत्सर्गकरणम् । द्वादश्यपि एकरात्रिकी । परं चतुर्विधाहारस्याष्टममक्षेन पूर्वये तत्रानिमेषनेत्राभ्यां कायोत्सर्गकरणम् । इत्थं सूक्ष्मविधिविधानान्प्रतिमानां द्वादशसंख्याकानां प्रतिमारमाणां श्रमणानुष्ठानविशेषलक्ष्मीणामाभरणानीव भूषणानीवापूपुपत् । किंभूतानां प्रतिमारमाणाम् ।

बंहोद्बहामंहसां दुरन्तदुरितानां द्रुहां द्रोहकारिकाणां मूलादुच्छेदविधायकानां च
पुनर्यो मुनीन्द्रः कार्यं स्वशरीरमशूशुपत् विकटोत्कटतपोभिः कृत्वा शोषयति स्म ।
कृशीकृतवानित्यर्थः ॥

गुरोः समीपे विजयादिदानवाचंयमेन्दोर्विधिना व्रतीन्द्रः ।

आलोचनां द्विर्ग्रह्यांबभूव लोकद्वयस्येव विशुद्धये सः ॥ ९४ ॥

व्रतीन्द्रो हीरसूरिर्गुरोः स्वधर्मानार्यस्य तपसादातुर्वा विजय इति पदमादौ यस्य
तादृशस्य दाननाम्न एतावता विजयदानसंज्ञस्य वाचंयमेन्दोः सूरैः समीपे पार्श्वे विधिना
शास्त्रोक्तप्रकारेण द्विर्वारद्वयमालोचनां निःशल्पत्वेन निजाशेषपापप्रकाशनपूर्वकप्रायश्चि-
त्तविशेषं प्रह्यांबभूव गृह्णाति स्म । ‘गृह्णाति द्रहयते ल्यति’ इति क्रियाकलापे ।
उत्प्रेक्ष्यते—लोकयोरिदलोकपरलोकयोर्वर्तमानामुक्तभवयोर्द्वयस्य युगलस्य विशुद्धये
निर्मलीकरणायेव ॥

उपोपणानां त्रिशतीं व्यतानीत्सूरीन्दुरालोचनयोर्द्वयोः सः ।

समीहमानो मनसाधिगन्तुं पदं त्रिलोकाग्रभवं किमेपः ॥ ९५ ॥

यः पातिसाहिसंमानितः स जगद्विख्यात एव प्रलक्षलक्ष्योऽसदादीनां दृग्गोचरीभ-
वन् सूरीन्दुर्हीरसूरिचन्द्रो द्वयोरुभयोरालोचनयोर्द्विर्वारविहितदुःकृतालोचनप्रायश्चित्त-
योरुपोपणानामुपवसनानां त्रिशतीं त्रयाणां शतानां समाहारत्रिशती तां सर्वांप्रेणेति
संभाव्यते । व्यतानीत्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोकस्य । ‘त्रिलोकनाथेन सत्ता मरा-
द्विपः’ इति रघौ । ‘त्रिलोकनाथात्रिलोकपूज्यात्रिलोकेश्वरा इति मृदच्छान्ती । त्रिलोक्य-
स्याग्रे उपरितनप्रदेशे भवमुत्पन्नं यत्पद यत्स्थानं मनसा अधिगन्तुं प्राप्तुं मोक्षस्थानं
लब्धुमधिगत्य प्राप्येत्यर्थः’ इति तद्भूतिः । मनसा स्वचित्तेन कृत्वा समीहमान एव
पाञ्चनिव ॥

पष्ठात्सपादां द्विशतीं शमीन्द्रो व्यातन्तनीति स्म स नीतिचन्द्रः ।

साम्रेऽपि गव्यूतिशतद्वये स्वमाहात्म्यमिच्छज्जिनवत्किमुर्व्याम् ॥ ९६ ॥

शमीन्द्रः शमवतां साधूनां मध्ये इन्द्रः पुरंदरो द्वयोरलोचनयोरुत्तरा अग्रेऽपि सर्वे
भूततयः सपादां द्विशतीं पञ्चविंशल्लक्षशतद्वयीं पष्ठानामुपवाधद्वयलक्षणानां व्यातन्त-
नीति स्म कृतवान् । स किलक्षणः । नीतौ न्याये चन्द्रः । अथ वा ‘सान्द्र’ इति पाठः ।
दृढः अतिशयिन्यायविधाता । सन्न विषये वयमेवं विप्रः । उत्प्रेक्ष्यते वा—गन्तु-
त्तीनां क्रोशानां साम्रे पञ्चविंशल्लक्षिकं शतद्वये । सपादश्लोकाशतद्वयप्रमाणे इत्यर्थः । इति
हैमनाममालानुगतव्याख्यानम् । ‘तस्यां यथा साम्रे च गव्यूतिशतद्वये—’ इति । जिनवत्ती-
र्थकरत्वेन शस्य माहात्म्यं निजस्य यत्तानानीदीनां प्रशमनरूपादिकं महिमानमुर्व्यां
पृथिव्यां किमिच्छन् बाहुनिव ॥

द्वासप्ततिं सूरिसहस्ररश्मिः स निर्मिमीते पुनरष्टमानाम् ।

विद्यश्चतुर्विंशतिकान्तिकस्य प्रसत्तिमाधातुमना जिनानाम् ॥ ९७ ॥

सूरिषु सहस्ररश्मिः अधिकप्रतापत्वेन भानुमाली पुनर्द्वयोरालोचनयोरन्येषां च
अष्टमानामुपवासत्रिकलक्षणानां 'द्वासप्ततिं निर्मिमीते स कृतवान् । उत्प्रेक्ष्यते—चतु-
र्विंशतिकानामतीतानागतवर्तमानरूपाणां त्रिकस्य त्रितयस्य जिनानां तीर्थकृताम् । चतु-
र्विंशतिभिर्भिर्गुणिता सती द्विसप्ततिर्भवेत् । एतावता द्वासप्ततिमितार्हद्व्यष्टारकाणाम् । केवल-
ज्ञानि—निर्वाणि—सागर—महायशः—विमल—सर्वानुभूति—श्रीधर—दत्त—दामोदर—सुतेजः—
स्वामि—मुनिमुव्रत—सुमति—शिवगति—अस्वाध—नमि—अनिल—यशोधर—कृतार्थ—जिनेश्व-
र—शुद्धमति—विवेक—स्यन्दन—संप्रतिनामान एतेऽतीतचतुर्विंशतिजिनाः । ऋषभ-
अजित—शंभव—अभिनन्दन—सुमति—पद्मप्रभ—सुपार्थ—चन्द्रप्रभ—सुविधि—शीतल—प्रेयां-
स—बाहुपूज्य—विमल—अनन्त—धर्म—शान्ति—कुन्धु—अर—मल्लि—मुनिमुव्रत—नमि—नेमि—
पार्थ—वर्धमानाभिधाः एते वर्तमानचतुर्विंशतितीर्थकराः । पञ्चनाथ—सुरदेव—सुपार्थक-
स्वयंप्रभ—सर्वानुभूति—देवधुत—उदय—पेडाल—पोटिल—शतकीर्ति—सुव्रत—असम—निष्क-
पाय—निष्पुलाक—निर्मम—चित्रगुप्त—समाधि—संवर—यशोधर—विजय—मल्ल—देव—अन-
न्तवीर्य—भद्रकृतसंज्ञा एते त्वनागतचतुर्विंशतिरहन्तः । एतेषां चतुर्विंशतित्रितयजि-
नानां प्रसत्तिं स्वविषये प्रसन्नभावमाधातुमनाः कर्तुकाम इव विद्य इवायेऽत्र ॥

चक्रे य आचाम्लसहस्रयुग्मं स्वयं जिनं स्तोतुमवेक्षितुं वा ।

पृथक्सहस्रे रसनेक्षणानां विद्यः फणीन्दोरिव लिप्समानः ॥ ९८ ॥

यो भगवान् आचाम्लानां सहस्रस्य दशशत्या युग्मं द्वन्द्वं चक्रे विंशतिशतीं विधत्ते
स तत्र विषये वयमेव विप्रो जानीमः । उत्प्रेक्ष्यते वा—जिनं वीतरागं स्वयमात्म-
नैव स्तोतुं स्तवनगोचरीकर्तुं पुनरवेक्षितुं विलोचनविषयं विधातुं द्रष्टुं रसनेक्षणानां
जिह्वानयनानां पृथक्पृथक् सहस्रे लिप्समानः काङ्क्षामिव । भगवन्तं स्तोतुं रसनानां
द्विसहस्रं तथा अनिमेपं विलोकयितुं लोचनानां विंशतिशतीमीहमान इव । केपामिव ।
फणीन्दो रसनेक्षणानामिव । यथा शेषनागस्य रसनानां तथा ईक्षणानां सहस्रे स्तः । तस्य
नागराजस्य सहस्रफणत्वेन द्विजिह्वत्वेन द्विनेत्रत्वेन सहस्रफणेषु रसज्ञानां नयनानां च
द्विसंख्याभावत्वेन द्विसहस्री स्यात् । तथा चम्पूकथायाम्—'यस्यास्मिन्पुरगप्रमोरिव
भवेजिह्वासहस्रद्वयम्' इति ॥

आचाम्लकैर्विंशतिसंमितानि यः स्थानकान्यातनुते स सूरिः ।

निजस्य विंशत्यसमाधिपूर्वस्थानान्यपाकर्तुमना इवैषः ॥ ९९ ॥

यः सूरिराचाम्लकैराचाम्लनामतपोविशेषैः कृत्वा विंशतिसंख्यया संमितानि प्रमा-
णीकृतानि स्थानकानि—'अहंति सिद्धे प्रवचनसूरि स्थविरेषु वाचके साधौ । ज्ञाने
भक्तिदर्शनशुद्धिः सद्दिनयसंपन्नाः ॥ संध्याद्वयेऽप्यवस्थावदयककरणेन शुद्धचारिणम् ।

ब्रह्मव्रतधारिवशः क्रियारताः पूर्णपौषधतः ॥ नवतपसा च तपस्वी सुसंविभागेन गोत-
मस्वामी । वैद्याश्रयेन जिनाः समताभावाच्च चारित्र्यम् ॥ ज्ञानं नूतनपठनात्संघाचांवि-
चितैः श्रुतज्ञानम् । जिनशासनोन्नतिकृतेस्तीर्थं त्वेभिर्नवेदहन् ॥ एतदभिधानानि विंश-
तिस्थानकानि आतनुते स्म विदधे । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनः विंशतिसंख्याकानि
असमाधिरिति पदं पूर्वं येषां तादृशानि स्थानानि । तानि यथा—अतित्वरितं प्रचलति,
अप्रमार्ज्यं स्थानकं कुरुते, दुःप्रमार्ज्यं स्थानकं कुरुते, अन्यजनैः सह नारदवह्नेशं का-
रयति, पीठशय्यापट्टकादीनि अधिकानि रक्षयति, आचार्योपाध्यायरत्नाधिकानां संमुखं
वक्ति, स्थविरादीन् घातयति, भूतानि विनाशयति, पुनः पुनः क्रोधं कुरुते, सदैव
क्रोधतो भाषयितुमपि न शक्यते, पृष्ठे गुणवता विरुद्धं भाषते, मुहुर्मुहुर्निश्चयभाषां
भाषते, अधिकरणान्युदीरयति, अकाले स्वाध्यायं कुरुते, अस्थण्डिलात्स्थण्डिलं गच्छन्
पादौ न प्रमार्जयति स्वयं च स्खण्डितहस्ताभ्यां विहरति, अकाले दीर्घं वाढस्वरेण
भाषते, स्वयं निःप्रयोजनं क्लेशं कुरुते, गच्छभेदं स्वयं करोति परांश कारयति
परैर्वा, यावद्वास्वानुदयत्यस्तमयति च तावद्बुद्धे, अशुद्धमानमप्याहारं न मुञ्चति,
एवंविधानि विंशत्यसमाधिस्थानकानि अपाकर्तुमना निराकर्तुं काम इवैवः ॥

चक्रे पुनर्निर्विकृतीः सहस्रे द्वे सूरिरद्वैतधृतिं दधानः ।

किं संसृतिं निर्विकृतिं विधातुं हृषीकपर्ज्ज् किमुत स्वकीयाम् ॥ १०० ॥

सूरिः पुनर्यथा चाम्लानि तथैव द्वे सहस्रे सहस्रयोर्द्वयोमेतावता विंशतिशतीं दधि-
दुग्ध-पक्वान्न-तैल-गुड-घृतरूपपद्विकृतिपरित्यागरूपा निर्विकृतीस्त्रयोप्रहविशेषांश्चक्रे
कृतवान् । क्लिप्तक्षेपः । धृतिं रसनारसलाम्पव्यपरित्यागमयीं संतोषं दधानो विभ्राणः ।
उत्प्रेक्ष्यते—संसृतिं संसारं भूयो भूयो दोषोत्पादकत्वेन अनन्तजन्ममरणोपचयका-
रणलक्षणा विकृतिर्विकारस्वरूढिताम् । विरलमित्यर्थः । कर्तुं विधातुमिव । उताय वा
स्वकीयां स्वात्मसंबन्धिनीं हृषीकपर्ज्जिमिन्द्रियध्रेणीम् । पञ्चाक्षीमित्यर्थः । निर्विकृतिं
विकारविकलां स्पर्शन-रसन-घ्राण-नयन-ध्रुवणानामिन्द्रियाणां स्पर्श-रस-गन्ध-
रूप-शब्देषु प्रवृत्तिकरणलक्षणेषु तत्तद्यापारेषु मन्दीभवनाभिप्रेतिकाकारिकां कर्तुमिव वा ॥

स एकदन्तिस्फुरदेकसिक्थमुखानि तीव्राणि तपांसि चक्रे ।

प्रभुः प्रणेतुं स्पृहयन्निवैकभवामनन्तामपि संसृतिं स्वाम् ॥ १०१ ॥

स सूरिरेकदन्तिरेकसिन्वारके पात्रे । यन्त्रानवच्छिन्नं पानीयान्नादिकं पतेत्ता एकद-
न्तिरुच्यते । यस्मिन्वैकमेव सिक्थं भुज्यते नान्यत्तदेकसिक्थमेकदन्त्या स्फुरद्दीप्यमानम् ।
युक्तमित्यर्थः । एकसिक्थं तत्प्रमुखमाद्यं येषु तादृशानि तीव्राणि अतिकटिनानि
तपांसि चक्रे विनिर्मितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—अनन्ता स्वभावपरिणामेन न विद्यते अन्तो-
ऽवसानं यस्यास्तादृशी स्त्री स्वकीयां संसृतिं संसारमेक एव भयोऽवतारो यस्यास्तादृशी
प्रणेतुं निर्मातुं स्पृहयन्मिव ॥

उपोषणानामपुषत्सहस्रत्रयं स तस्योपरि पट्शतीं च ।

सरोजजन्मा धरणीधरेन्द्रं सुधाशनानामिव चारुचूलाम् ॥ १०२ ॥

स सूरिरुपोषणानामुपवासानां सहस्राणां दशशतीनां त्रयं त्रिकं त्रिसहस्रीमपूपत् पुष्पाति स्म । चकारेत्यर्थः । च पुनस्तस्य सहस्रत्रयस्य उपरि पट्शतीं पट्शतानि उपवासान् चकार । क इव । सरोजजन्मेव । यथा कमलभूर्ज्ज्वा सुधाशनानां देवानां धरणीधरेन्द्रं मेरुं व्यधात् । पुनस्तस्योपरि चावीं प्रकृष्टां चूलां विधत्ते स्म । यद्यपि धरणीधरेन्द्र इति नाम्ना मेरुरायातस्तथापि धरणीधरेन्द्रो हिमाद्रिरप्युच्यते । तस्यापि नगाधिराजत्वं वर्तते । परं तस्मिन् चूला नास्ति, तन्निरासार्थं सुधाशनानामित्युक्तम् । सुराद्रिर्मेरुरेव नापरः ॥

एकाशनाचाम्लयुतैर्यतीन्दुरूपणैर्निर्गलितान्तरायम् ।

त्रयोदश व्यातनुते सा मासाञ्जि क्षामि वः स्वीयगुरोस्तपोऽसौ ॥ १०३ ॥

असौ यतीन्दुः सूरिः स्वीयगुरोः विजयदानसूरेः तपोऽनुष्ठानविशेषं व्यातनुते स्म निर्ममे । कान् । मासान् । त्रिशद्वासरान्यावत् । किंभूतान् मासान् । त्रयोदश विश्वेदेव-प्रमितान् त्रयोदशसंख्याकान् । कथम् । निर्गलितान्तरायं विगतविगतविग्रम् । कैश्चक्रे । उपोषणैरुपवासैः । किंभूतैः । एकाशनाचाम्लयुतैः प्रथममुपवासः, तत एकाशनकमेकभ-क्तम्, तत आचाम्लं केवलं जलेन रुक्षान्नाशनम्, पुनरुपवासः, अनया रीत्या निर्विघ्नं त्रयोदशमासीं यावद्विजयदानसूरेस्तपो विदधे । उत्प्रेक्ष्यते—स्वीयगुरोरासेवनाग्रहणा-दिकां शिक्षामिवातनुते स्म ॥

त्रिधा समाराद्धुमनाः समग्रज्ञानानि चैकादशयुग्ममासान् ।

तपांसि तीव्राणि चकार योगैः परीपहाञ्जेतुमिवेहमानः ॥ १०४ ॥

स सूरिरेकादशानां युग्मं येषु । एकादश द्वाभ्यां गुणिता द्वाविंशतिर्जाता । तादृशान्मा-सान् द्वाविंशतिमासान्यावशोगैरद्भोपाद्वादिसूत्राणां योगवह्नैः कृत्वा तीव्राण्युपवासाः चा-म्लदिरूपाणि तपांसि चकार कृतवान् । किं कर्तुमनाः । त्रिधा त्रिभिर्मनोवाक्यायलक्ष्णैः कृत्वा समप्राणि मतिभुतावधिमनःपर्यवकेवललक्षणानि पञ्चापि ज्ञानानि समाराद्धुमनाः सम्यगाराधयितुं कामः । उत्प्रेक्ष्यते—शुद्धा-तृपा-शीत-उष्ण-दंशमशक-अचेल-अरति-स्त्री-चर्या-निपद्या-शय्या-आक्रोश-वध-याचन-अलाभ-रोग-तृण-मल-स-त्कार-प्रज्ञा-अज्ञान-सम्यक्त्व रूपान् द्वाविंशतिसंख्याकान् परीपहान् जेतुमीहमान इव ॥

उग्रैस्तपोभिर्द्युनिशं त्रिमासीं यत्सूरिमग्रं विधिनारराध ।

श्रीशासनाधित्रिदशैर्वशीन्द्रः स्वयं स्वयंभूरिव सेव्यमानः ॥ १०५ ॥

यो वशीन्द्रो योगीश्वरः उग्रः पारणकेष्वचाम्लयुक्तेष्वधुपष्टाष्टमादिरूपस्तपोभिरभि-प्रहविशेषैः कृत्वा त्रिमासीं मासत्रयीं यावत् द्युनिशमहोरात्रं सूरिमग्रमाचार्यपद-

स्थापनगौतमविद्यां विधिना सम्यक् तत्कल्पशास्त्रपूर्वाचार्यप्रोक्तप्रकारेणाराध साधयति स्म । किं क्रियमाणः । स्वयंभूजिनेन्द्र इव श्रिया युक्तैरनेकदेवदेवीवृन्दाधिपत्यकलितैः शासनस्य जिनमतस्याधिनिदशैरधिष्ठायिकैर्देवैर्वाग्वादिनी-त्रिभुवनस्वामिनी-श्रीदेवी-यक्षराज-गणपितकप्रमुखसुरासुरैः स्वयमात्मना सेव्यमान उपास्यमानः ॥

सूरीन्दुरेकाग्रमनाश्चतस्रः स्वाध्यायकोटीर्गणयांबभूव ।

निर्वेदिताशेषशरीरभाजां चतुर्गतानामिव जैत्रमन्त्रान् ॥ १०६ ॥

सूरीन्दुरेकाग्रमेकतानं मनश्चेतो यस्या व्यग्रान्तःकरणः सन् स्वाध्यायानां सिद्धान्तप्रकरण-परिवर्तन-गणन-चिन्तनरूपाणां चतस्रः चतुःसंख्याकाः कोटीः शतीशतसहस्राणां गणयांबभूव गणयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निर्वेदं खेदं प्रापिता नीता अशेषाः संसारवर्तिनः समस्ताः शरीरभाजाः प्राणिनो याभिस्तादृशीनां नरकतिर्यङ्मनुष्यदेवलक्षणानां चतस्रणां गतीनां जैत्रान् जयनशीलान्मन्त्रानिव गणयांचकार ॥

ग्रन्थावलीं निर्मितवान्विशुद्धां निजां मनोवृत्तिमिव त्रतीन्द्रः ।

अदीक्षयद्यः शतशो वशीशः शिष्यान्स्वशिष्यीकृतशक्रसूरिः ॥ १०७ ॥

यो त्रतीन्द्रो ग्रन्थावलीं शास्त्रश्रेणीमशुद्धां विशुद्धां कूटवर्णविरहितां निर्मितवान् शोधयामास । कामिव । निजामात्मीयां मनोवृत्तिमिव स्वान्तव्यावृत्तिमिव विशुद्धां निष्पापां निर्मितवान् । पुनर्यो वशीशः जितेन्द्रियेन्द्रः योगिजम्भारातिः शतशः शतसंख्याकान् शिष्यान् विनेयान् अदीक्षयत् दीक्षां प्राहयति स्म । किंभूतः । शिष्यीकृतो युद्धपाशास्त्रपरिज्ञानेन च निजान्तेवासिविहितः शक्रसूरिः पुरंदराचार्यः बृहस्पतिर्येन । 'ईदृशीं गिरसुदीर्यं विद्वीजाः जोषमाघनविशिष्य वभाषे । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधि गुरुर्गुरुस्य' ॥ इति सूरेरातपस्यासमर्थं तपःक्रियानुष्ठानादिवर्णनम् ॥

यत्पण्डिताः सार्धशतं बभूवुः संप्राप्तसिद्धान्तपयोधिपाराः ।

दिवेर्ष्यैकं धिपणं दधत्या वागीश्वराः किं विधृता धरित्र्या ॥ १०८ ॥

यस्य सूरैः पण्डिताः प्रज्ञाशपदधारिणः सार्धशतमेकपञ्चाशदुत्तरं शतं संख्या येनां तादृशा बभूवुः संजाताः । किंभूताः । संप्राप्तोऽधिगतः सिद्धान्तस्यागमस्य उपलब्धणात् स्वसमयपरसमयप्रवर्तमानशास्त्रसंशोधस्वरूपस्य पयोधेः समुद्रस्य पारो रैखे । उत्प्रेक्ष्यते—एकमेव धिपणं बृहस्पतिम् । 'वाचस्पतिर्द्वादशाधिधिपणः फाल्गुनीभवः' इति ईम्याम् । दधत्या धारयन्त्या दिवा सलोकैर्न अमरावत्या वा सममीर्ष्या स्पर्धया धरित्र्या धरित्रीभुया सार्धशतं वागीश्वराः सुराचार्या विधृताः किं श्रियन्ते न्य इव ॥

सप्ताभवन्वाचकवारणेन्द्रा यस्योऽसद्वाग्लहरीविलासाः ।

गाम्भीर्यभाजो गुणरत्नपूर्णस्तरङ्गिणीनामिव जीवितेशाः ॥ १०९ ॥

यस्य भट्टारकस्य शतसंख्याका वाचकेषु उपाध्यायेषु विषये गुणनिमतप्रबलपतधि-

दलनेन वारणेन्द्राः कुञ्जरराजाः भवन् संजायन्ते स्म । के इव । तरङ्गिणीनां जीवि-
तेशा इव । यथा नदीनां नाथाः सप्तसंख्याका भवन्ति । यदुक्तं हैम्याम्—‘द्वीपा-
न्तरैरसंख्यास्ते सप्तैवेते तु लौकिकाः’ इति द्वये अपि । किंभूताः । उल्लसन्तः स्फुरन्तो
वाचो वाप्य एव लहर्यः कल्लोलस्तेषां विलासा विभ्रमा वैचित्र्यो येषु येषां वा । पुनः
किंविशिष्टाः । गाम्भीर्यं गम्भीरिमाणमलब्धमध्यतवं भजन्तीति । पुनः कथंभूताः । गुणा
एव रत्नानि मणयस्तेः पूर्णा निर्भरभृताः ॥

क्षमां दधानस्य च गौरिमाणं पदाब्जभृद्भायितचक्रिणश्च ।

द्वे यस्य जाते यतिनां सहस्रे विलोचनानामिव भोगिभर्तुः ॥ ११० ॥

यस्य सूर्यवृत्तिनां साधूनाम् । ‘ब्रह्मशर्मभरचारुयतीव’ इति नैपथे । अतो यतिशब्द
इकारान्तो नकारान्तश्च । द्वे सहस्रे विशतिशती जाते । कस्येव । भोगिभर्तुरिव । यथा
नागराजस्य विलोचनानां चक्षुषां द्वे सहस्रे स्तः सहस्रफणत्वात् । किंभूतस्य यस्य भोगि-
भर्तुश्च । क्षमां क्षान्तिं सर्वसहतां धरित्रीं दधानस्य विधाणस्य । च पुनर्गौरिमाणं सुवर्ण-
वर्णतां श्रेतिमानं च । ‘गौरः श्वेतपीतयोः’ इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतस्य । पदान्जयो-
धरणारविन्दयोः भृद्भायिता भ्रमरवदाचरिताश्चक्रिणः चक्रवर्तिनो महाराजा नागाश्च
यस्य । ‘दर्वाकरः कञ्जुकचक्रिगूढपात्’ इति हैम्यां गुरुनागेन्द्रयोर्विशेषणानि ॥

शीलं परिष्कारमिवोद्धृत्यः सर्वानुवादा इव चन्दनायाः ।

यस्याप्तवाष्पानसराजहंस्यः साध्यो बभूवुस्त्रिशतीमिताश्च ॥ १११ ॥

यस्य सूर्यव्याणां शतानां समाहारश्चिशती त्रीणि शतानि तथा मिताः प्रमाणीकृताः
साध्यो यतिन्यो बभूवुः संजाताः । किंभूताः । शास्तानां तीर्थकृतां पाग्वानी सिद्धान्तः ।
‘आप्तोक्तिः समयागमी’ इति हैमीवचनात् । एवं मानघं राजहंसनिवासगरस्तत्र खेलने
राजहंस्यः । सिद्धान्तस्याध्यायध्यानपरा इत्यर्थः । किं कुर्वत्यः । उद्धृत्यः उत्प्रावत्येन
यद्धृत्यो धारयन्त्यः । किम् । शीलं त्रिधापि ब्रह्मचर्यम् । कर्मिव । परिष्कारमिव आम-
रणमिव । ‘परिष्काराभरणे च’ इति हैम्याम् । उत्प्रेरयते—चन्दनायाः चन्दनवाद्यायाः
सर्वानुवादा इव सर्वशीलागमादिकमनुवदन्ति अनुकुर्यन्तीति । चन्दनानुत्था इत्यर्थः ॥

प्रजे यतीनां विजयापसेनप्रमोर्ददी सूरिपदं य एकम् ।

नक्षत्रताराग्रहमण्डलेऽपि वेद्या यथा राजपदं सुपांशोः ॥ ११२ ॥

त्पायुष्माप्रवानामेव सूर्यादिकानां मण्डले समूहे सत्यपि सुधांशोश्चन्द्रस्यैव एकं राजपदं ददिवान् ॥ इति परिवारः ॥

यस्योपदेशाद्बहवो विहाराः संजज्ञिरे मन्दिरचैत्ययुक्ताः ।

त्वष्ट्रा क्षितौ वस्तुमिवामृतसः श्रीभिर्व्यधाप्यन्त विलाससौधाः ॥ ११३ ॥

यस्य प्रभोरुपदेशाद्बहवोऽनल्पसंख्याका विहारा जिनप्रासादाः संजज्ञिरे । किंभूताः । मन्दिरचैत्ययुक्ताः गृहदेवतावसरसहिताः । 'देहरासर' इति प्रसिद्धिः । एतावता गृहचैत्यान्यप्येकान्यासन् । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतसः श्रीभिरपवर्गस्वर्गलक्ष्मीभिः कर्त्राभिः क्षितौ भूमण्डले वस्तुं निवासं कर्तुं त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा कर्त्रा विलाससौधा लील्यगृहा व्यधाप्यन्त कारिता इव ॥

पञ्चाशदर्हत्प्रतिमाप्रतिष्ठाः प्रभुः पृथिव्यामनुतिष्ठति स ।

दिशश्चतस्रोऽप्यपुनाद्विहारैः प्रभाप्रसारैरिव भानुमाली ॥ ११४ ॥

प्रभुः सूरिः अर्हत्प्रतिमानां शतसहस्रसंख्याकानां जिनविम्बानां प्रतिष्ठा वासक्षेपाञ्जनशलाकादिकादिक्रियाभिः प्रतिष्ठापनानि पञ्चाशत्संख्याकाः पृथिव्यां गुर्जरसौराष्ट्रमहमेदपाटलाटमेवातकुशावर्तादि मण्डलभूमण्डलमध्ये अनुतिष्ठति स कृतवान् । पुनश्चतस्रश्चतुःसंख्याकाः पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरसंज्ञा दिशो हरितो विहारैः स्वविचरणैः कृत्वा अपुनात् पवित्रीचकार । क इव । भानुमालीव । यथा भास्वान् प्रभाप्रसारैः स्वकिरणविस्तारैः कृत्वा चतस्रोऽपि दिशः पुनीते ॥

यस्मिन्पुनाने भुवमर्बुदाद्रिसमेतसिद्धाचलरैवतेषु ।

संघाधिपाः पाण्डववच्छतानि त्रीणि त्रिकेणाभ्यधिकान्यभूवन् ॥ ११५ ॥

यस्मिन् सूरिशके भुवं पृथिवीपीठं पुनाने पवित्रीकुर्वाणे सति अर्बुदाद्रिः हिमाचलनन्दनगिरिः वृषभदेववासुपूज्यारिष्टनेमिमहावीरवर्जं विंशतितीर्थकृतां निर्वाणभूमाकल्याणकपावनीकृतं संमेताचलः शत्रुञ्जयो विमलाचलः रैवतो गिरिनारगिरिः एतत्प्रमुखेषु तीर्थेषु पाण्डववत्पाण्डुनन्दना इव त्रिकेण त्रयेणाधिकानि श्रुत्तरानि त्रीणि शतानि संघाधिपाः संपपतयः अभूवन् समजायन्त ॥

आत्मा भूतो येन जिनेश्वराद्रितीर्थादियात्रोद्भवपूर्णपुण्यैः ।

प्राक्शृङ्गिशृङ्गागमनोद्भूतांशुभारैरिवाम्भोरुहिणीवरेण ॥ ११६ ॥

येन भगवता जिनेश्वरादिः शत्रुञ्जयशीलः । 'पञ्चाशदादीं किल मूलभूमेदंशाध्वंभूमेरपि विस्तरोऽस्य । उद्यत्त्वमष्टैव तु योजनानि मानं बद्धन्तीह जिनेश्वरादेः ॥' इति नगरपुराणोक्तमन्तर्वाध्यान्तर्गतमत्र टिपीकृतमस्ति । स एव तीर्थः सिद्धिगमनस्थानम् । तीर्थशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गः । स एव सदेव वा भाद्रो येषां तेषां यात्रा दर्शनं स्पर्शनं तददर्शनां द्रव्यभावस्तथाचर्यानामपि विधानादिकाः क्रियास्ताभ्यः उद्भव उत्पत्तिर्येषां तारसोः पूर्णैरन्युनैः

पुण्यैः सुकृतैः कृत्वा आत्मा स्वप्राणी भूतः संपूरितः । केनेव । अम्भोरुहिणीवरेणेव । यथा भानुमालिना प्राक्शृङ्गो पूर्वाचलः तस्य शृङ्गे शिखरे आगमनेनोपनमनेन उद्गताः प्रकटीभूताः अंशुभाराः किरणनिकराः सहस्रसंख्यकराः ऋतुभरात्पोदशशतकरा अपि यैस्तैः आत्मा ध्रियते । उदयानन्तरमेव किरणबाहुल्यदर्शनादिशयमुत्प्रेक्षोपमा वा ॥

धार्त्रीं पवित्रां सृजतोऽस्य पादन्यासे दुकूलान्यध्रियन्त भव्यैः ।

तीर्थाधिराजस्य चतुर्निकायसुरैरिव स्वर्णसरोरुहाणि ॥ ११७ ॥

धार्त्रीं वसुंधरां पवित्रां पावनां सृजतः कुर्वतः पादचारेण चरतः अस्य सुरैः पादन्यासे चरणयुगलस्थापनस्थाने प्रायो बाहुल्येन भव्यैः धाद्वर्गैः दुकूलानि क्षौमानि विविधदेशवासिंस्ति वा अध्रियन्त पादाधः स्थाप्यन्ते स्म । कस्येव । तीर्थाधिराजस्येव । यथा धरित्रीं पवित्रां विदधानस्य भूमण्डले विहारं कुर्वतः श्रीभगवत्तुर्निकायसुरैः भवनपति-व्यन्तर-ज्योतिष्क-विमानवासि-देवैः स्वर्णसरोरुहाणि कनककमलानि पादन्यासे चरणारविन्दयोस्तले विधीयन्ते ॥

स्तम्भादितीर्थे जलदागमेऽस्मिन्स्थिते कदाचिद्विक्रमजेन ।

कोटिर्व्ययेऽसृज्यत टङ्ककानां श्रीविक्रमाम्भोरुहवन्धुनेव ॥ ११८ ॥

कदाचित्कस्मिन्नपि जलदागमे वर्षाकाले स्तम्भ इति पदमादौ यस्य तादृशे तीर्थे स्तम्भतीर्थे 'खंभाति' इति लोकप्रसिद्धनामनि अस्मिन् मुनीन्द्रे चतुर्मासीमासीने सति भविक्रमजेन अर्थात् स्तम्भतीर्थादिसंघलोकनिकरेण टङ्ककानां गुर्जरजनपदप्रसिद्धानां नाणकविशेषाणां कोटिरेका कोटिर्व्यये दानेऽसृज्यत व्ययीक्रियते स्म । केनेव । श्रीविक्रमाम्भोरुहवन्धुनेव । यथा श्रीमद्विक्रमादित्येन एकस्मिन् वारके दाने वा कोटिः कनकटङ्ककानाम् । सुवर्णकानामित्यर्थः । दाने दीयमाना आसीत् । प्रतिश्लोकं काव्यं गायान् च प्रायो जनानां कोटिदातासीत्, न न्यूनमधिकं बहु ॥

प्रेक्ष्य प्रियं शकवशा अहिल्यासक्तं क्षितावक्षमया किमेताः ।

मृगीदृशो न्युञ्छनकानि यस्य प्रायो व्यधू रूपकनाणकेन ॥ ११९ ॥

मृगीदृशो निखिलमेदिनीमण्डलसम्यग्मृगलोचनाः प्रायो बाहुल्येन यस्य प्रभोर्न्युञ्छनकानि निर्मिततानि रूपकनाणकेन । जातिवाचित्वेनैकवचनम् । रजतसंवन्धिमहमुदी-त्यारिका-आसेरी-मुदप्फरिका-रूपकादिकेन उपलक्षणादभिरामिकामुवर्णकाद्येनापि व्यधुः कुर्वन्ति स्म । मृगीदृश उत्प्रेक्ष्यन्ते—प्रियं भर्तारं शकमहिल्यायां गीतमर्पितम्यां तपस्विन्यामासक्तं भोगलम्पटीभूतं प्रेक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य अक्षमया अस्मात्सर्वोत्तमरूपला-वप्यसौभाग्यवपुर्विभवशीलशालिनीर्विहाय बन्कलमुशदोरिकाजटादिरूपविकरालां ताप-शीमसौ सेवते इति भर्तारं विषये रूपा ईर्ष्याया क्षितौ क्षोभ्यां किमेताः शकवशा इन्द्राण्य इयायाताः ॥ इति माहात्म्यम् ॥

पुरीमपापामिव पञ्चवक्त्रध्वजो जिनेन्द्रः पुनरुन्नताह्वाम् ।

..... ॥ १२० ॥

स जिनेन्द्रः सूरिरन्तिममायुरपेक्षया चरमं चतुर्मासकं तत्र चक्रे कृतवान् । किं कृत्वा । अजयपुरदेवलपाटकादिषु विहारैः कृत्वा । पुनरपरवारमुन्नत इत्याह्वानं यस्यास्तादृशीं पुरीं नगरीं चरणारविन्दैः निजपादपद्मैः पवित्रां पावनीं कृत्वा । क इव । पञ्चवक्त्रध्वज इव । यथा केसरिकेतनो महावीरो जिनानां सामान्यकेवलिनो मध्ये तीर्थाधिपत्नादिन्द्रः पुरंदरः अपापां पुरीं स्वीयपदपङ्कजैः पवित्रीकृत्यान्तिमं पश्चिमं चतुर्मासकं कृतवान् ॥

[वाचंयमेन्दुर्निजमायुरल्पं] विदांचकाराथ हृदा तदानीम् ।

स्वेनोपचेतुं पुनरेष पुण्यमगण्यमैच्छद्विविणं धनीव ॥ १२१ ॥

अथ चतुर्मासकस्थितेरनन्तरं तदानीं तस्मिन् प्रस्तावे तच्चतुर्मासक एव वाचंयमेन्दुर्होरविजयसूरिः हृदा कुशाग्राग्रिममतज्ञानवता हृदयेन कृत्वा निजमात्मीयमायुर्जीवितकालमल्पं स्तोकं विदांचकार अज्ञासीत् ज्ञातवान् । पुनरित्यन्योक्तिः । एष सूरिः स्वेनात्मना अगण्यमपरिमितं स्वर्गापवर्गसाधकं पुण्यं सुकृतमुपचेतुं पुष्टं कर्तुमैच्छद्वाञ्छति स्म । क इव । धनीव । यथा व्यवहारी अगण्यं गणयितुमशक्यं गणितं द्रविणं धनमुपचेतुमैच्छति ॥

संलेखनां तत्र तपोविचित्रां स वृत्रशत्रुर्व्रतिनां वितेने ।

विधित्सयेवोत्सुकितोत्तरात्मशुद्धेर्बहिःस्नानमिवाङ्गशुद्धेः ॥ १२२ ॥

तत्रोन्नतनगरे स व्रतिनां वृत्रशत्रुर्वाचंयमवासवो हीरविजयसूरिस्तपोभिरेकाग्रानतिर्विकृतिकाचाम्लचतुर्थपष्ठाष्टमादिभिः कृत्वा विचित्रां नानाविधां संलिख्यन्ते संतक्ष्यन्ते तुच्छीक्रियन्ते स्वकर्माप्यनयेति संलेखना तपोनुष्ठानविशेषत्वां वितेने करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तरात्मनो जीवस्य शुद्धेर्निर्मलतायाः कर्मराहित्यस्य विधित्सया कर्तुमिच्छया उत्सुकित उत्कण्ठित इव । किमिव । बहिःस्नानमिव । यथा कथिददस्य बाह्यशरीरस्य शुद्धेर्विशुद्धताया विधित्सया विधातुमिच्छयोत्सुकितो बहिःस्नानं जलादिभिस्त्वद्गलापह-सेवनं वितनुते ॥ इति संलेखना ॥

प्राचीनसूरीन्द्र इव प्रणीय संलेखनामेष विशिष्य सूरिः ।

आराधनां आरभतेति शान्तरसारविन्दैकविलासहंसः ॥ १२३ ॥

एष सूरिः इत्यग्रे वक्ष्यमाणप्रकारेण आराध्यन्ते सर्वव्यापारपरित्यागेन पुराकृतदुष्कृतमिध्यादुष्कृतप्रदानेन च त्रिधापि अर्हदादयः सेव्यन्ते यस्यां सा आराधना तां प्रारभत प्रारब्धवान् । किंभूतः । शान्तनामा नवमो रसः उपशमलक्षणः स एवारविन्दं विकसितकमलं तत्रैकोऽद्वितीयो विलासः क्रीडा तत्राद्वैतखेलनविषये हंसो राजमरालः हंसोपमः आराधनां प्रारभत । किं कृत्वा । प्राचीनसूरीन्द्रो वज्रस्वामीप्रमुखपूर्वाचार्य

इति विशेषप्रकारेण प्राकृतेभ्यस्तपोभ्योऽत्यभ्यधिकविषयां दुष्करतपोविशेषरूपां संले-
खनो कृत्वा ॥

अम्मोजनाभा इव ये त्रिलोक्याः सिपेविरे नीरधिनन्दनाभिः ।

भूता भविष्यन्ति वसन्ति सार्वस्ते मे शरण्याः शरणीभवन्तु ॥१२४॥

ते सर्वे सार्वस्तीर्थकरा अशरणाः शरणा भवन्तिवति शरणीभवन्तु प्राणाय जाय-
न्ताम् । कस्य । मे मम संसारभीष्टः तस्य । किंभूताः । शरण्याः शरणागतवत्सलाः । पुनः
किंभूताः । अतीतायामुत्सर्पिण्यां केवलज्ञानिप्रमुखाः अथ वा अस्यामेवावसर्पिण्यामत्र भर-
तक्षेत्रे ऋषभदेवादिकाः पञ्चमारकापेक्षया चातुर्थारके पूर्वजातत्वादतीता एवोच्यन्ते ।
अनन्ताः संजाताः पुनर्ये भविष्यन्ति । अनागतकाले पञ्चनाभादिना उत्पत्स्यन्ते पुनर्ये
सन्ति सीमंघरखामिप्रमुखा इदानींतने काले विहरमाना विद्यन्ते । यत्तदोर्निह्याभिषंब-
न्धात्ते के । ये सार्वे अम्मोजनाभा नारायणा इव । 'यत्कमाथक्रिणो वा' इति जिनशतके
बहुत्वम् । त्रिलोक्या जगद्वयस्य नीरधिनन्दनाभिलक्ष्मीभिः सिपेविरे सेविताः ॥

यैरन्तरे ध्यानधनंजयस्य प्रज्वाल्य दुःकर्ममलं विशुद्धः ।

असर्जि जाम्बूनदचन्निजात्मा ते सन्तु सिद्धाः शरणं शरण्याः ॥१२५॥

ते सिद्धा मुक्तात्मानो निर्वाणं प्राप्ताः सत्त्वाः शरणमर्थान्मम प्राणाः सन्तु भवन्तु
संसारारक्षका भवन्तु । किंभूताः । शरण्याः शरणे साधवः । 'तत्र साधौ हिते च यः'
इति यप्रत्ययः । ते के । येः सिद्धैर्ध्यानं तदेव धनंजयो बहिस्तस्यान्तरे मध्ये दुष्टानि
दुरन्ताधिभ्याधिदुर्गतिरूपविपाककारित्वादशुमानि नृशंसानि कर्माणि तान्येव मलं किं
तं प्रज्वाल्य भस्मीकृत्य निजस्यात्मन आत्मा जीवो विशुद्धो निर्मलः कर्मरहितः अ-
सर्जि सृष्टः कृतः । किंवत् । जाम्बूनदवत् । यथा द्यपदादेर्मलं कृशानुना प्रज्वाल्य सुवर्णं
पश्यते ॥

वितन्वते ये भ्रमरा इवात्मवृत्तिं स्मरं प्रन्ति च शंभुवधे ।

ते साधवः स्युः शरणं तपस्याधुरं धुरीणा इव धारयन्तः ॥ १२६ ॥

ते साधवः भ्रमणाः । ममेति शेषः । शरणं स्युर्मधेयुः । किंभूताः । धुरीणा धीरेयकाः
श्रमभा इव । तपस्याधुरं दीक्षायाः सर्वोत्तमा समग्रं क्रियाकलापादिप्रकारकरणरूपधुर्वी
धारयन्तः विप्रतः । ये साधवो भ्रमरा भपुकरा इव आत्मवृत्तिं निजजीविकां माधुकरा
इति वितन्वते कुर्वन्ते । च पुनर्ये शंभुवदीश्वर इव जगद्विबम्बकं स्मरं प्रन्ति मदनं
व्यापादयन्ति ॥

मज्जज्जनस्यास्ति करावलम्ब इवातिभीमे भववारिधौ यः ।

भूयात्स धर्मः शरणं मुधांशुः सुधामिवान्तः करुणां दधानः ॥ १२७ ॥

य धर्मः शरणं भवभीतस्य मम रक्षको भूयात् । किंभूतः । अन्तर्मध्ये करुणां दधे-

तपःसु । उत्प्रेक्ष्यते—द्वादशभेदभिन्नेषु द्वादशसंख्येषु अहर्मणीनां सूर्याणां मण्डलेषु बिम्बेष्विव । यथा भास्कराणां तेजो दुःसहं तथैव तपसामपि । तथा च यथा कर्मणां भ्रमावस्तथा तपसामपीति । च पुनरत्र भवे अस्मिन् जन्मनि उपलक्षणादन्यस्मिन्नपि भवे मम वीर्ये वीर्याचारविषये अतीचारा अभवन् ते अतीचारा मे मम मृषा मिथ्या आसता भवन्तु । सर्वेषामप्यतीचाराणां मम मिथ्यादुःकृतमस्तिवत्यर्थः ॥ इति पञ्चज्ञानाचारादिपञ्चाचारातीचारालोचनम् ॥

एकेन्द्रिया भूजलवह्निवायुवनान्यहन्यन्त मयाङ्गिनो ये ।

विभ्राम्यता भूरिभवेषु कर्मवशेन देशेष्विव दैशिकेन ॥ १३१ ॥

ये भुवः पृथिवीकायिका, जलान्यप्कायिका वह्नयस्तेजस्कायिका वायवो वायुकायिका वनानि वनस्पतिकायिका एकं स्पर्शनं शरीरं तल्लक्षणमिन्द्रियम् हृषीकं येषां ते एकेन्द्रिया अङ्गिनः पूर्वोक्ताः पञ्च स्थावराः प्राणिनः मया अहन्यन्त हताः । अत्र भवे अन्यत्र भवे वा इति शेषः । मया किं कुर्यता । कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनामष्टसंख्याकानां वशेनायत्तत्वेन भूरिष्वनन्तेषु भवेष्ववतारिषु विभ्राम्यता विशेषेण एकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियसंख्यसंज्ञित्वेन चतुरशीतिलक्षजीवयोनिषु भ्रमणीं कुर्यता । केनेव । दैशिकेनेव । यथा पान्थेन कर्मणा स्वपरकार्योणां वशेनाधीनतया देशेषु विविधजनपदेषु पर्यटनं प्रणीयते ॥

संध्ये दिनानामिव जन्मिनां द्वे येषां हृषीके भवतो हतास्ते ।

मया जलौकःकृमिशुक्तिशङ्खमुखाः प्रमादैकवशंवदेन ॥ १३२ ॥

येषां जन्मिनां जन्तूनां द्वे द्विसंख्ये हृषीके स्पर्शनरसनलक्षणे शरीरजिह्वाख्ये इन्द्रिये भवतः । केषामिव । दिनानामिव । यथा दिवसानां द्वे संध्ये दिनानन्दिवसावसानलक्षणे पितृस्त्री स्याताम् । 'संध्या तु पितृसुः' इति हैम्याम् । ते जलौकसो जलसर्पिण्यः कृमयः कीटका गण्डोलका वा शुक्तयो मुक्तास्फोटकाः । 'मुक्तास्फोटोऽन्धिमण्डकी । शुक्तिः' इति हैम्याम् । मुक्ताकलोत्पत्तिर्भुवोऽन्या वा । शङ्खाः कम्बवः ते मुखा मुखे वा आदौ येषां तादृशा द्वीन्द्रिया जीवा मया हता विरोधिताः । किंभूतेन मया । प्रमादोऽनवधानता तस्य एकमद्वितीयतया वशंवदेनाधीनेन । प्रमादिना इत्यर्थः ॥

विशां वयांसीव भवन्ति येषां त्रीणीन्द्रियाणीह शरीरभाजाम् ।

गोपालिकामत्कुणकीटिकाद्या व्यापादितास्ते तु मया कथंचित् ॥ १३३ ॥

येषां शरीरभाजां जीवानामिह संसारे जगति वा तिर्यग्गतां वा त्रीणि स्पर्शनं शरीरं रसनं जिह्वा प्राणं नासिकालक्षणानि त्रिसंख्याकानि इन्द्रियाणि करणानि भवन्ति । कानीव । वयांसीव । यथा विशां मनुष्याणां त्रीणि वास्यजीवनवार्धक्यलक्षणानि वयांस्वस्थाविशेषाः स्युः । ते गोपालिका घनेटिकानि धान्यकीटका मत्कुणकाः कीटिकाः ।

काश्च प्रसिद्धाः ते आद्याः पूर्वं येषां तादृशास्त्रीन्द्रिया जन्तवो देहिनो मया कथंचित्केन-
चन प्रकारेण जानता अजानता वा प्रमादिना सता व्यापादिताः ॥

‘चत्वारि येषां पुनरिन्द्रियाणि नाभीभवस्येव मुखानि सन्ति ।

ते मक्षिकाभृङ्गपतङ्गकर्णकीटोर्णनाभप्रमुखा हताश्च ॥ १३४ ॥

पुनर्येषामसुमतां चत्वारि स्पर्शनरसनप्राणनयनलक्षणानि शरीरजिह्वानासिकालोचन-
रूपाणि चतुःसंख्याकानि इन्द्रियाणि धक्षाणि सन्ति । कानीव । मुखानीव । यथा
नाभीभवस्य ब्रह्मणः । ‘नाभीमधैव श्रद्धाससोऽस्याः’ इति नैपथे दीपोऽपि नाभिशब्दः ।
प्राची—अपाची—प्रतीची—उदीचीलक्षणचतुर्दिवसंमुखानि वर्तन्ते । शक्रेण पट्टिसहस्रवर्ष-
कृततपःप्रभावात्स्वपदाभिकवेधसस्तपोभ्रंशं विधातुं प्रहिताः सरोभिश्चतुर्दिवप्रारम्भाखण्ड-
ताण्डवाडम्बरविलोकनकौतुकोत्कण्ठितचेताश्चतुर्दिक्षु चत्वारि वदनानि विदधाति स्मेति
शीलतरङ्गिण्याम् । ते मक्षिका मधुवननीलसामान्याः प्रसिद्धाः । यदुक्तम्—‘सरघा
मधुमक्षिका । वर्वणा मक्षिका नीली पुत्तिका च पतङ्गिका ॥ वनमक्षिका तु दंशो दंशी
तजातिरल्पिका । तैलाटी वरटी गन्धोली’ इति हैन्याम् । भृङ्गा भ्रमराः, पतङ्गाः
शलभाः ‘टील’ इति लोके प्रसिद्धाः, कर्णकीटाः शतपयः खर्जूरकाः, ऊर्णनाभाः जाल-
कारकाः ‘कालियावडा’ इति प्रसिद्धाः, ते प्रमुखा आदिमा येषु तादृशाश्चतुरिन्द्रियाः
पुनर्मया हता व्यापादिताः ॥

महाव्रतानीव मुनीश्वराणां पञ्चेन्द्रियाणीह भवन्ति येषाम् ।

पापार्धिकेनेव महीचरास्ते संप्रापिताः प्रेतपतेर्निकेतम् ॥ १३५ ॥

इह जगति संसारे वा येषां जन्तूनां पञ्च स्पर्शनरसनप्राणचक्षुःश्रवणलक्षणानि श-
रीरजिह्वानासिकानयनकर्णरूपाणि पञ्चसंख्याकानीन्द्रियाणि भवन्ति । कानीव । महाव्रता-
नीव । यथा मुनीश्वराणां साधुसिन्धुराणां महान्ति कातरैरल्पसत्त्वैः सत्त्वैः मेरुवदुद्धर्तुम-
शक्यानि सर्वप्राणातिपातविरमण—सर्वमृषावादविरमण—सर्वादत्तादानविरमण—सर्वमधु-
नविरमण—सर्वपरिग्रहविरमणलक्षणानि व्रतानि नियमविशेषाः पञ्च भवन्ति । ते च
पञ्चेन्द्रियास्त्रिविधाः सन्ति । एके स्थलचराः, एके जलचराः, तृतीयाः खेचराः । तानेव
प्रतिपादयन्ति—महीचरा गोमहिषाजमृगशशशम्बरादिकाः स्थलचराः पञ्चेन्द्रिया
जीवा मया भवान्तरे प्रेतपतेर्यमस्य निकेतं मन्दिरं संप्रापिता गमिताः । केनेव ।
पापार्धिकेनेव । यथा आखेटिकेन लुब्धकेन मृगाद्याः पञ्चेन्द्रियाः सत्त्वाः कृतान्तनिकेतनं
नीयन्ते ॥

जीवान्तिकेनेव वियद्विहारा आलेख्यशेषत्वमवापितास्ते ।

कैवर्तकेनेव पयश्चरास्ते कथासु शेषत्वमवापिताश्च ॥ १३६ ॥

जीवान्तिकः शाकुनिको विहंगमपातुकः तेनेव वियति आकाशे विहारो विहरणं
गतियेषां ते खचराः । कलविहङ्गकुट्टशुकसारिकाकाककपिजलचापयज्ञतक्षिशण्डिकपो-

तायाः पद्मेन्द्रिया जीवा आलेख्ये चित्रे शेषलमवशिष्टतां न तु प्राणेनतामवापिता मारिताः । तथा कैवर्तकेनेव धौवरेणेव पयधरा जलचारिणो जीवास्ते पद्मेन्द्रिया मत्स्य-
नक्रचक्रपाटीनपीठप्राह्मकराद्याः कथासु वार्तासु आख्यानसंबन्धेषु शेषलमवशिष्टताम-
वापिता लम्बिताः । निहता इत्यर्थः । हिंसायां सर्वत्र जन्मान्तरापादनम् । अस्मिन्
जन्मनि तु संयतत्वात्तदभाव एवेति तात्पर्यम् ॥

अर्हन्निदेशादितसान्द्रचन्द्रचन्द्रातपोद्वेलकृपापयोधौ ।

मीनायमानेन मुनीन्दुनेव स्वात्मेव नामानि गणोऽङ्गभाजाम् ॥ १३७ ॥

पुनर्मया अङ्गभाजां प्राणिनां गणः समूहः स्वात्मेव निजजीव इव नामानि न गणितः ।
इदमपि प्राग्जन्मापेक्षयैव नास्मिज्जन्मनीति शेषः । तदेव वक्षि—केनेव । मुनीन्दु-
नेव । यथा वीराग्यरङ्गतरङ्गितात्मना साधुसुधाकरेण अन्यतनूमश्रिकरः विजजीवसदृशो
गण्यते । किंभूतेन । मुनीन्दुना अर्हतां सर्वतीर्थकृतां निदेश आशा स एवोदित उदयं
प्राप्तः सान्द्रस्नेहलोऽमृतवर्षा आश्विनपूर्णिमासंबन्धी चन्द्रः अखण्डमण्डलेन्दुस्तस्य
चन्द्रातपबन्धिका तेनोद्वेलो वेलामुलङ्घय यात उद्वेल उत्कण्ठितो यः कृपारूपः पयो-
धिसत्र मीनो मत्स्य इवाचरितस्त्वेन । दयाद्वेहदयेनेत्यर्थः ॥ इति प्रथमप्रते प्राकृतजी-
वहिंसालोचनम् ॥

अमर्षणेनेव रूपा हसेन वैहासिकेनेव च भीरुणेव ।

भयेन लोभेन च गृध्रुनेव मया यदप्यल्पमजल्प्यलीकम् ॥ १३८ ॥

यन्मया इह भवे परभवे वा यदल्पं स्वीकृतमप्यलीक मित्यावाक्यमजल्पि भाषितम् ।
कथा । रूपा रोषेण । केनेव । अमर्षणेनेव क्रोधेनेनेव । यथा क्रोधातुरेण क्रोधेनालीकं
जल्प्यते । पुनः केन । हसेन हास्येन । केनेव । वैहासिकेनेव । यथा स्वभावातिभीरुकेण
मृषा भाष्यते । च पुनः केन । लोभेन तृणया । केनेव । गृध्रुनेव । यथा लोलभेन
लोभाभिभूतेनासत्यं निगद्यते ॥ इति द्वितीयप्रते मृषावादालोचनम् ॥

कथं परेषां परिमोषिणेव मया कथंचिददत्तमात्तम् ।

प्रयोजने सत्यपि यत्तृणाद्यं कचिद्विनादेशमुपाददे च ॥ १३९ ॥

यन्मया कथंचित्केनापि प्रकारेण अदत्तं केनापि स्वामिना अविधानितं परेषामन्ये-
षामृत्युधं द्रविणं धनमाप्तं गृहीतम् । केनेव । परिमोषिणेव । यथा तत्स्वरेणादत्तं परद्रव्यमा-
दीयते । च पुनः प्रयोजने कथं यत्तृणाद्यं यितमानेऽपि कुले आदेशः स्वाम्यस्वामिनेषां
अनुज्ञां विना तृणाद्यं तृणसत्त्वाद्वाप्रसुगं कचिदुत्प्रापि स्थाने उपाददे जगृहे स्वयं स्वी-
कृतम् ॥ इति तृतीयप्रते अदत्तादानालोचनम् ॥

मरुन्मृगाश्या मरुतेव दिव्यं नार्या नरेणेव च मानवीयम् ।

मया तिरश्चेय पुनस्तिरश्वा तिरश्चमानर्थत मैथुनं यत् ॥ १४० ॥

मरुन्मृणाद्या देवाहृतया समं दिव्यं देवतासंबन्धि यन्मया मैथुनमाचर्यत भोगः
कृतः । केनेव । मरुतेव । यथा चतुर्निकायादिदेवेन देव्या सार्धं निधुवनं विधीयते । पुन-
र्नार्या मनुष्ययोपिता साकं मानवीयं मानवसंबन्धि मैथुनं कामकेलिराचर्यत आचीर्णा ।
केनेव । नरेणेव । यथा नरेण नार्या समं कन्दर्पक्रीडा क्रियते । पुनस्तिरश्वा तिर्यग्जाती-
यया स्त्रिया सत्रा तैरश्च्यं तिर्यक्संबन्धि मैथुनं ग्राम्यधर्म आचर्यत विहितम् । केनेव ।
तिरश्चेव । यथा तिर्यग्जातीयेन पुरुषेण तिरश्चा समं मैथुनं पशुक्रिया क्रियते । सर्वत्र
इह भवेऽन्ये भवेऽपीति योज्यम् ॥ इति चतुर्थव्रते मैथुनालोचनम् ॥

सखीमिव स्वःशिवपद्मधाम्नोर्निरीहतां मुग्धतया विहाय ।

द्वृत्तीमिवावृत्त्य च दुर्गतीनामृद्धिं मयादायि परिग्रहो यत् ॥ १४१ ॥

यन्मया परिग्रहो धनधान्यद्विपदचतुष्पदादिक आदायि स्वीकृतः । किं कृता । स्वःशि-
वपद्मधाम्नोः स्वर्गापवर्गलक्ष्म्योः सखीं वयसीमिव निरीहतां निःस्पृहभावं विहाय वि-
मुच्य । कया । मुग्धतया मागध्वेनाज्ञानेन । च पुनर्दुर्गतीनां दुष्टानां महाधिव्याधिविधा-
त्रीणां नारकतिर्यकुदेवकुमनुजलक्षणानां गतीनां द्वृत्तीमाकारणसंदेशहारिकामिव ऋद्धिं
प्राप्ताप्राप्तेषु बल्लुषु सर्वेष्वैहलौकिकपदार्थेष्व्वासक्तिमादृत्याद्दीकृत्य । तस्यामादरपरिभूये-
त्यर्थः ॥ इति पञ्चमव्रते परिग्रहालोचनम् ॥

मरुद्भुमान्मेरुरिवेन्द्रियाणि प्राणीव वाणानिव पञ्चबाणः ।

मुखान्यथा पञ्चमुखश्च सम्यङ्नाधारयं पञ्चमहाव्रतान्यत् ॥ १४२ ॥

यदहं पञ्चमहाव्रतान् मेरूपमान्विमविशेषान् । व्रतशब्दः पुनपुंसके । सम्यक् त्रि-
करणशुद्ध्या नाधारयं न धृतवान् । क इव । मेरुरिव । यथा काञ्चनाचलः कल्पपारिजातम-
न्दारहरिचन्दनसंतानाभिधानान्पञ्चसंख्याकान्मरुद्भुमान् कल्पवृक्षान् धारयति । पुनः
क इव । प्राणीव । यथा जन्तुः शरीररसनानाधिकानयनध्वणलक्षणानि पञ्चेन्द्रियाणि
धत्ते । पुनः क इव । पञ्चबाण इव । यथा मदनः संमोहन-उन्माद-तापन-शोषण-
मारण-इति नाग्नः । तथा कचित् 'दिद्वीहिं दिद्विपसरो दिद्विपसारणभाव अणुरावो ।
अणुराण पिनेहो वाणा मयणस्स पञ्चे ॥' एतेऽपि पञ्च वाणाः प्रोच्यन्ते । पञ्चप्रमा-
णान्वाणान् सायकान्दधाति । पुनः क इव । पञ्चमुख इव । अत्र यथा इवार्थे । यथा
नीलकण्ठः कण्ठीरवो वा पञ्चमुखान् धरति । मुखशब्दोऽपि पुनपुंसके । एवं यथा
मेरुमनुष्यमदनपारीन्द्रपिताकिनः कल्पद्रुमेन्द्रियमार्गणमुखानि धारयन्ति तथा अहं
पञ्च महाव्रतान्नाधारयमित्यर्थः ॥ इति पञ्चव्रताधारणलोचनम् ॥

निशाचरेणेव निशाशनं यन्मया कथंचित्प्रविधीयते स ।

कौसीद्यमाद्यन्मनसेव किंचिच्छैथिल्यमालम्ब्यत यत्क्रियासु ॥ १४३ ॥

मया कथंचित्केनचिन्मिथ्याज्ञानमूढतादिप्रकारेण निशाचरेणेव राक्षसेनेव निशाशनं
रात्रिभोजनं प्रविधीयते स । पुनर्यत्क्रियासु चारित्रानुष्ठानकरणेषु शैथिल्यं शिथि-

लता किञ्चित्कृतं किञ्चिन्न कृतं किञ्चिदिष्यते किञ्चिच्च क्रियते इत्याद्य शृङ्खलमालम्ब्यत ।
केनेव । कौसीथेनालस्येन माद्यदुन्मत्तीभवन्मनश्चेतो यस्य तादृशेन पुंसेव । यथा अलस्येन
सर्वं कार्यं श्रद्धीक्रियते ॥ इति पष्ठमते रात्रिभोजनक्रियाशीलस्यालोचनम् ॥

प्रमादभाजा नियमा मया ये बभञ्जिरे भ्रान्तिभृता भवेपु ।

छायाद्रुमं गण्डगलन्मदान्धं भविष्णुनेवोद्धुरसिन्धुरेण ॥ १४४ ॥

प्रमादमालस्यं शिथिलतां वा अनवधानतां वा मन्दभावं वा भजतीति प्रमद्वरेण
प्रमत्ततायुक्तेन मया नियमा अभिग्रहविशेषा बभञ्जिरे भग्नाः गृहीत्वा मुक्ताः । किंभू-
तेन मया । भवेपु कर्मवैचित्र्यान्नाविधजन्मपरम्परासु भ्रान्ति भ्रमणीं विभर्ताति भ्रा-
म्यतेत्यर्थः । केनेव । उद्धुरसिन्धुरेणेव । यथा गण्डयोः कपोलस्थलयोर्गलद्विरनवरतनि-
प्पतद्भिर्मदैः दानवारिभिरन्धं भविष्णुनागतनयनीभवनशीलेन विचेतनीभावुकेन मदुदो-
द्धुरसिन्धुरेण उन्मादोत्कटकरटिना गम्भीरवेदिद्विरदेन छायाया उपलक्षितास्वरवो येषां
कदाचिदपि पराश्रयं न भजते, पूर्वेस्यां पश्चिमायां दक्षिणस्यामुत्तरस्यां च नायाति,
यथास्थानमवस्थितैव तिष्ठति । अथ वा पल्लवपत्रपुष्पफलप्रमुखमुपमाविभूयितास्ते छा-
याहमा भज्यन्ते ॥ इति सर्वनियमविरोधनालोचनम् ॥

अपेक्षया पञ्चमहाव्रतानां स्वर्भूषणामिव भूषरेषु ।

अणुष्वहर्वन्धुमितव्रतेषु मया विराद्धं गृहमेधिना यत् ॥ १४५ ॥

गृहमेधिना गृहस्थेन सता मया यदहर्वन्धवः सूर्या द्वादशादित्याः तैर्मितानि प्रमाणी-
कृतानि व्रतानि द्वादशव्रतानि । स्थूलप्राणातिपातविरमणम्, स्थूलमृषायादविरमणम्,
स्थूलादसादानविरमणम्, स्वदारसंतोषपरस्त्रीविधवावेद्याकन्याभिगमनादविरमणम्, इ-
च्छा-परिग्रहः-परिमाणम्, सर्वदिग्गमनादविरमणं प्रमाणं च, भोगोपभोगप्रमाणम्,
अनर्थदण्डविरमणम्, सामायककरणम्, प्रतिदिनं निशां च देशावकाशिकं दिगवकाश-
करणम्, पर्वादिषु पोषधीपवासविधानम्, अतिथिसंविभागविधानम्, इत्यभिधानेषु
गृहस्थानां पञ्चाणुव्रतानि । त्रीणि गुणव्रतानि । चत्वारि शिक्षाव्रतानि । इति द्वादशानु-
व्रतेषु यत्किञ्चिन्मया विराद्धम् अतिक्रम-व्यतिक्रम-अतीचार-अनाचाराचरणदिना
विराधना कृता । किंभूतानाम् । पञ्चानां महाव्रतानामपेक्षया । पञ्चमहाव्रतेषु हि सर्वधैव
सर्वेभ्योऽपि प्रोक्तवस्तुभ्यो विरमणम् । द्वादशव्रतेषु तु देशत एव न सर्वतः । इत्यपे-
क्षया अणुषु दृष्टेषु लघुषु । केचित् । भूषरेष्विव । यथा स्वर्भूषणां मेरूणां लक्षयो-
जनप्रमाणत्वेन महत्त्वं महत्त्वाच्च बहुवचनम् । अपेक्षया अपरेषु भूषरेष्वनुतं लघुतास्ते
मुदर्शनमेकं दिना केचपि गिरिषु लक्षयोजनप्रमाणा नानि ॥

संसाधकेषु त्रिदिवापवर्गदुर्गस्य योगेऽपिह योगिनेव ।

वीर्यं प्रयुक्तं न मया कथञ्चित्प्रमादमन्दीकृतमानसेन ॥ १४६ ॥

इह भवे मया योगेषु यम-नियम-आसन-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समा-
धिनामाष्टाङ्गवत्सु योगेषु । अथ वा मनोयोग-वचोयोग-काययोगलक्ष्णेषु विविधेषु । अथ
वा सत्यमनोयोग-असत्यमनोयोग-मिश्रमनोयोग-सत्यासत्यमनोयोग-सत्यवचनयोग-
असत्यवचनकाययोग-मिश्रवचनयोग-सत्यासत्यवचनयोग-औदारिककाययोग-औदारि-
कमिश्रकाययोग-विक्रियकार्ययोग-वैक्रियमिश्रकार्ययोग-आहारकाययोग-आहारमिश्र-
काययोग-कामेययोग इत्यपि मनोवाक्यैः कृत्वा पञ्चदशधापि योगा योजनानि । युज्यन्ते
धावनवल्गनक्रियासु व्यापार्यतेऽसाविति वा युज्यन्ते संबध्यन्ते वल्गनक्रियया जीव ए-
भिरिति वा व्युत्पत्तिमात्रं योगो वीर्यं शक्तिः । उत्साह इति यावत् । योगेषु मोक्षप्राप्तिकर-
णीभूतेषु ध्यानविशेषेषु च मया वीर्यं पुरुषकारो न प्रयुक्तः सम्यगुद्यमो न विहितः । केनेव ।
योगिनेव । यथा योगभाजा आसन्नोत्पत्त्यमानकेवलज्ञानेन क्षपकध्रेणिमाह्वेन योगेषु यत्नः
क्रियते । किंभूतेषु योगेषु । त्रिदिशं स्वर्लोकस्तुषुतोऽपवर्गो मोक्षः स एव दुर्गः दुःखेन
गम्यते प्राप्यते गृह्यते वा पर्वतादिविपमस्थानस्थकोटस्तस्य संसाधकेषु आत्मायत्तीका-
रकेषु मया कथंचित् पुर्वादिप्रेरणया पञ्चेन्द्रियपाटवशरीरसामर्थ्यसहायकरणसामर्थ्यापि
प्रमादेन अनवधानतया आलस्येन वा मन्दीकृतं क्रियानुष्ठानकरणेषु कुण्ठीकृतं मानसं
मनो येन यस्य वा ॥

एतद्यदन्यच्च मयार्जि पापमस्मिन्भवेऽन्येषु पुनर्भवेषु ।

अधर्मिणानर्थ इव त्रिधापि निन्दामि सम्यक्तदहं समग्रम् ॥ १४७ ॥

अस्मिन् चर्तमाने भवे जन्मनि पुनरन्येष्वतिकान्तैष्वनन्तेषु भवेष्ववतारेषु मया
प्रान्तावस्थास्थायुकेन एतत्पूर्वोक्तमन्यदितरद्विस्मृतमविस्मृतं वा यत्पापं दुष्कृतमार्जि
उपाजितं स्यात् । केनेव । अधर्मिणेव । यथा अधर्मकारिणा पापिना पुंसा अनर्थः परपात-
परदारगमनपरद्रव्यापहारादिहृत्पातः क्रियते तत्समग्रं सर्वमपि पापं दुष्कृतं त्रिधापि
मनोवाक्यैरपि त्रिकरणशुद्ध्या इदानीं निन्दामि आत्मसाक्षिकं गर्हामि देवगुरुसाक्षिकं
व्युत्सृजामि ॥ ‘एकेन्द्रियाः-’ (१७।१३१) इत्यत आरभ्य ‘एतद्यत्-’ (१७।१४७) इति
पर्यन्तं निन्दनादिना सप्तदशभिः कुलकम् ॥

अष्टादशाब्रह्मवदंहसां तु स्थानानि यान्याचरितानि पूर्वम् ।

तान्यप्यशेषाणि मृषा भवन्तु क्षणाद्यथा द्यूतकृतां वचांसि ॥ १४८ ॥

तु पुनरष्टादशसंख्याकानि अंहसां पापानां स्थानानि प्राणातिपात-मृषावाद-अद-
त्तादान-भैशुन-परिग्रह-क्रोध-मान-माया-लोभ-राग-द्वेष-कलह-अत्याह्वान-पै-
शुन्य-रत्नरति-परपरीवाद-मायामृषा-मिथ्यात्वशत्रुत्व इत्यष्टादश पापस्थानानि । पूर्व-
गस्याष्टस्यावाप्तमयाचरितानि यानि स्वयंकृतानि परैर्वा कारितानि अष्टादशसंख्याकानि ।
किंवत् । अब्रह्मवत् । यथा मनसोदारिकाग्रहं न करोमि, वचसोदारिकाग्रहं न करोमि,
कायेनोदारिकाग्रहं न करोमि, मनसोदारिकाग्रहं न कारयामि, वचसोदारिकाग्रहं न कार-

यामि, कायेनौदारिकाब्रह्म न कारयामि, मनसौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, वचसौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, कायेनौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, इत्यादारिकेन मनोवाक्यायैः करणकारणानुमो-
दनैर्नव भेदाः । तथैव वैक्रियेण सममनया रीत्या नव भेदा भवन्ति । संधीभूय सर्वेऽप्य-
ष्टादश जाताः । एवमष्टादश ब्रह्मस्थानानि । अथ तान्यशेषाणि समस्तान्यपि अष्टादश
पापस्थानानि क्षणान्निमेपमात्रादपि मृषा मिथ्या भवन्तु । कानीव । वचांसीव । यथा
शूतकृतां दौरोदरिकाणां वचनानि क्षणान्मिथ्या भवन्ति ॥

क्रोपं हृदः शल्यमिव प्रहाय सत्त्वानशेषान्क्षमयामि सम्यक् ।

मयादिताः प्रागिह वैरिणोव क्षाम्यन्तु ते मय्यनुदीतवैराः ॥ १४९ ॥

एतस्यामवस्थायामहमशेषान् समस्तान् सप्त लक्षाः पृथ्वीकाययोनयः, सप्त
लक्षाः अप्काययोनयः, सप्त लक्षाः तेजस्काययोनयः, दश लक्षाः प्रत्येकवनस्पति-
काययोनयः, चतुर्दश लक्षाः अनन्तवनस्पतिकाययोनयः, द्वे लक्षे द्वीन्द्रियाणां योनयः,
द्वे लक्षे त्रीन्द्रिययोनयः, द्वे लक्षे चतुरिन्द्रिययोनयः, चतस्रो लक्षाः पञ्चेन्द्रियतिरक्षां
योनयः, चतस्रो लक्षाः नारकाणां योनयः, चतस्रो लक्षाः देवानां योनयः, चतुर्दश
लक्षा मनुष्याणां योनयः । एवं सर्वा अपि संमिलिताः सन्त्यधनुरशीतिलक्षजीवयोनयो
भवन्ति । एतांधनुरशीतिलक्षयोनिसत्त्वान् सत्त्वान् जीवान् सम्यक् मनोवाक्यायैः कृत्वा
क्षमयामि पादयोर्लंगित्वा ममापराधं तितिक्षे विनयामि । किं कृत्वा । हृदो हृदया-
त्क्रोपं क्रोधं प्रहाय संत्यज्य । किमिव । शल्यमिव । यथा केनापि प्रकारेण केनचिद्दे-
रिणा परमवैरेण कृत्वा हृदि विषये निक्षिप्तमायसशस्त्रं नाराचं वा शङ्खं वा काष्ठपटित-
फीलिकां वा उद्ध्रियते । तथा ये सत्त्वा मया प्राग्जन्मनि इहास्मिन् भवे वा वैरिणोव शत्रु-
णोव भर्दिताः पीडिताः ते सर्वे मां क्षाम्यन्तु मयिविषये क्षमां कुर्वन्तु । उपशाम्यन्ति-
त्यर्थः । किंभूताः । अनुदीतवैराः मयि विषये अप्रकटितविरोधाः मुक्तविद्वेषाः क्षाम्यन्तु ॥

मैत्री मम स्वेष्टिव सर्वसत्त्वेष्वास्तां क्षितिसर्वलिवेदमजेषु ।

धर्मोऽर्जितो वैभववन्मया यस्तं प्रीतचेता अनुमोदयामि ॥ १५० ॥

क्षितिः भूलोकः, स्वर्गलोकः, बलिवेदम पाताललोकः, तेषु जायन्ते स्मेति क्षितिस-
र्वलिवेदमजास्तेषु त्रिजगन्नमसु सर्वेति यद्गुणानामुपव्यन्तर्ज्योतिर्वैमानिकनामिनामसह-
स्रत्येषु समस्तजन्तुजातेषु विषये मम मैत्री सतिता आत्मा । केष्टिव । स्वेष्टिव । यथा
आत्मीयजनेषु सख्यं स्यात् । अथवा 'मैत्री मम स्वरिव सर्वसत्त्वेष्वास्तां क्षितिसर्वलिवेदम-
जातेः' इति पाठः । तत्र सर्वलिवेदमजातेः सर्वसत्त्वेः सार्धं श्रीरिष मम मैत्री अस्तु ।
पूर्वपाठस्य 'मित्री मे सख्यभूषण' इति प्रतिक्रमगूत्रानुसारेण । अथ पुनरर्थः—यो
मया वैभववन् संपत्तिरिव धर्मोऽर्जितः संवितः । प्रीतचेताः इष्टमनाः सन् तं धर्मं पुण्यं
गुणमनुमोदयामि प्रशंसामि ॥

वृन्दं द्रुमाणामिव पुष्पकालाद्यस्मादृतेऽन्यद्विफलं व्रतादि ।

शुभः स भावोऽस्तु ममापवर्गमार्गानुलगाङ्गभृतां सहायः ॥ १९१ ॥

यस्मात् शुभभावादृते विना अन्यदितरद्वतादि सर्वनियमचारित्रादिपालनप्रमुखं सकलमपि विफलं बन्ध्यमेव । किमिव । वृन्दमिव । यथा पुष्पकालाद्वसन्तसमयादृते समस्तं द्रुमाणां पादपानां वृन्दं कदम्बकं निष्फलं भवेत् । स शुभो भावो ममास्तु निर्मलपरिमाणो मम भवतु । किंभूतः । अपवर्गो मोक्षः अर्थान्नगरं तस्य मार्गः पन्थाः तत्रानुलगा-
स्तमनुप्रस्थिता येऽङ्गभृतो भव्यजनास्तेषां सहायः ॥

भुक्तेन येनात्र कदाचिदात्मा न दारुणा वह्निमिवाप तृप्तिम् ।

शिवंगमीव स्वजनानुपङ्गं कृत्स्नं तमाहारमहं जहामि ॥ १९२ ॥

अहं तं त्रिजगत्प्रसिद्धं चच्छब्दसंबद्धं च कृत्स्नम् अनशनपानखादिमखादिमरूपं सर्व-
जातीयं चतुर्विधाहारं जहामि । अत्र पानशब्देनापरपानकादि गृह्यते । जलमुत्कलं
त्यजामि । क इव । शिवंगमीव । यथा मोक्षं गमिष्यतीत्येवंशीलो नीरागः पुमान्
सर्वस्वजनानां निजकुटुम्बानामनुपङ्गं निजपरिजनवर्गस्य संबन्धं जहाति । स कः ।
अत्र जगति संसारे वा येनाहारेण भुक्तेन भक्षितेन कृत्वा कदाचित्कस्मिन्नप्यतीता-
नागतवर्तमानलक्षणे काले आत्मा जीवस्तृप्तिं संतोषं नाप न लेभे । क इव । वह्निरिव ।
यथा दारुणा काष्ठेन । जातावेकवचनम् । हुताशो न तृप्यति । यदुक्तम्—‘नाग्निस्तृ-
प्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः’ इति ॥

सप्तास्ति यः पद्ममिवाष्टसिद्धिं श्रीणां जगत्कल्पितकल्पसालः ।

अलीव पद्मे रमतां मदीये चित्ते चिरं श्रीपरमेष्ठिमन्नः ॥ १९३ ॥

स श्रीपरमेष्ठिमन्त्रः श्रीमन्मस्कारश्चिरमासंतारं यावन्मदीये चित्ते रमतां मम मानसे
हंसवत्खेलतु । क इव । अलीव । यथा भृजो त्रमरः पद्मे विकसितकमले सुचिरं रमते ।
स कः । यः श्रीमन्मस्कारः अष्टानाम् अभिमा-वशिता-ईशित्वं-प्राक्काम्यं-महिमा-लधि-
मा-कामावसायित्वं-प्राप्तिः इत्यभिधानामपरासो वा मनःकल्पितानामष्टानां महासिद्धी-
नामेव श्रीणां लक्ष्मीणां पद्ममिव स्मेरत्कमलमिव सद्यः वाससौधमस्ति । पद्मवासेति
लक्ष्म्या अभिधानत्वात् । परमेष्ठिमन्त्रो जगतां त्रिभुवनजनानां कल्पितेषु कामितेषु
कल्पसालः वाञ्छितसंपूरणे कल्पद्रुमोऽस्ति ॥

वाग्धीनसत्येव विषाणमेको वर्तेत मे कश्चन वर्ततेऽन्यः ।

पुनर्धरित्र्या इव वृत्रशत्रुः कस्यापि न स्यामहमत्र विश्वे ॥ १९४ ॥

अत्र विश्वे अस्मिन्नगति अहमेको वर्ते । किमिव । विषाणमिव । यथा वाग्धीनस्य
खट्विनः गण्डको बन्धजीवविशेषजीवविशेषं तस्य विषाणं शृङ्गमेकमेव भवति । यदुक्तं
कल्पसूत्रे—‘खगिसिगच्छगगे’ इति । तथा मे मम कश्चन कोऽप्यन्यः परो न वर्तते नास्ति ।

पुनरत्र भुवने अहं कस्यापि न स्यां भवेयम् । अहं कस्यापि नास्मीत्यर्थः । क इव । वृत्र-
शत्रुरिव । यथा धरित्र्या भूमेः शक्रो राजा कस्यापि न स्यान्न भवेत् । 'काके शौक्ल्यं
युतकारेषु सत्यं संपे क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः । क्लीबे धैर्यं मयपे तत्त्वचिन्ता
राजा मित्रं केन दृष्टं धुतं वा ॥' इति वचनात् ॥

भवेन्मदीयेन्द्रियमन्दिरस्य यदि प्रमादोऽवसरेऽत्र दैवात् ।

त्रिधापि देहादिममात्मनाहं परिग्रहं बाह्यमिव त्यजामि ॥ १५५ ॥

यदि अत्रावसरे अस्मिन् प्रस्तावे दैवात्कर्मयोगादायुःकर्मणस्तुटेः क्षयान्मदीयेन्द्रिय-
मन्दिरस्य मत्संयन्धिनः शरीरस्य । 'जुहाव येन्मन्दिरमिन्द्रियाणाम्' इति नैपथे । प्रमादो
नाम जीवेन समं वियोगो भवेत् । मरणं स्यादित्यर्थः । तदाहमात्मना स्वयमेव देहादिमं
कायप्रमुखमन्तरङ्गपरिग्रहं क्रोधमानमायालोभादिपरीवारोपध्यादिकं सर्वमपि त्रिधा
मनोवाक्यैः कृत्वा त्रिकरणशुद्धयै त्यजामि मुञ्चामिव । कमिव । बाह्यमिव । यथा
बहिर्भावो बाह्यः स चासीं परिग्रहश्च पुत्रकलत्रघ्रातृधनधान्यादिपरिग्रहः सर्वस्वको-
ऽस्ति, तथा वपुराद्यपि व्युत्थजानीति ॥ इत्याराधनाविधानम् ॥

शमी शमीगर्भमिवैकतानमना दधानः प्रणिधानमन्तः ।

अर्हत्समक्षं दशमी दशम्यां व्यधाद्विधिज्ञोऽनशनं शमीशः ॥ १५६ ॥

शमिनां प्रशमवता योगिनामीशः स्वामी यतिपतिर्दशम्यां तिथौ यावज्जीवं त्रिविधा-
द्वारपरित्यागरूपमनशनं व्यधाश्चकार । कथम् । अर्हत्समक्षं भगवत्प्रत्यक्षं प्रति पुरस्तात्प्र-
त्याह्यानोच्चारपूर्वम् । दशमी वर्षीयान् प्रान्तावस्थावस्थितान् । 'निशि दशमितामालिङ्ग-
न्यां विबोधविधित्तुभिः' इति नैपथे । निशाया अवसानसमये दशमितेति पदं दृश्यते ।
पुनः किंभूतः । विधिज्ञः शास्त्रोक्तप्रकारयेत्ता प्रान्तसमये अनशनं विहितं विलोक्यते इति
वा विधिः । किं कुर्वाणः । अन्तर्मनोमन्ये प्रणिधानं पञ्चपरमेष्ठिध्यानं दधानो विभ्राणः ।
किंलक्षणः सन् । एकतानं लयानुगं मनो मानसं यस्य तादृशः सन् । कमिव । शमीगर्भमिव ।
यथा शमीद्रुमः खेजटिकाभिधानपादपः शमीगर्भं प्रायस्कमन्तर्धत्ते । 'आचैः शमीगर्भत-
मोन्नतुकाः' इति हेम्यामग्निनामसु । तथा 'शमीमिवाभ्यन्तरर्ज्ज्वनपावकाम्' इति रघौ ॥

अथ सप्तभिः कुलकं प्रारभ्यते—

भोक्तुं भुवं द्यां च समं मघोनो द्वितीयरूपादिव विक्रमार्कात् ।

नेत्रत्रिनेत्राननकेकियानवक्रत्रियामापतिसंमितेऽद्वे ॥ १५७ ॥

तत्र पञ्चमीमशमालां गणयितुमारभतेति संवन्धः । आदित एव काव्यानि शृणु
पृषु व्याख्यायन्ते । नेत्रे द्वे चक्षुषी, त्रिनेत्रस्येश्वरस्मान्नानि मुखानि पञ्च । 'पञ्चमुखो-
ऽष्टमूर्तिः' इति हेमावचनात् पञ्चसंख्याकानि बदनानि, तथा केकियानस्य मयूखादनस्य
शामिकार्तिकस्य बदनानि वक्ष्यामि पदम् । पञ्मुखयान् । तथा त्रियामापतिचन्द्र एतः । एभिः
पदार्थैः संमिते सम्यग्रप्रमाणीकृते अद्वे वर्षे । कम्मात् । विक्रमार्कात् विक्रमादित्यनामो

नृपात् । उत्प्रेक्ष्यते—मघोन इन्द्रस्य द्वितीयरूपादिव अपरशरीरादिव । किं कर्तुम् । यां देवलोकं च पुनर्भुवं भूमण्डलं समं सार्धमेककालं भोक्तुं पालयितुं भुक्तिविषयीकर्तुं वा । एतावता विक्रमाकौत् द्विपञ्चाशदधिकषोडशशतप्रमाणे वर्षे संवत् १६५२ वर्षे इत्युक्तम् ॥ .

नभस्यमासस्य नमत्पयोदकदम्बकाडम्बरिणो नभोवत् ।

प्रभोः प्रभावादिव शुभ्रितायां तिथौ सुरद्वेपिनिपूदनस्य ॥ १९८ ॥

सुराणां देवानां द्वेपिणो वैरिणो दानवाः । 'असुरा दितिदनुजाः पातालैकःसुरारयः' इति हैम्याम् । तेषां निपूदनस्य उच्छेदकस्य हरेः । 'दैत्यारिथ पुराणयज्ञपुरुपत्ताश्चध्वजः' इति हैम्याम् । तिथौ दिवसे एकादशीदिने । किंभूतायां तिथौ । शुभ्रितायाम्बलीभूतायाम् । अर्थाच्चन्द्रमसश्चन्द्रिकाभिर्धवलितायाम् । तिथिशब्दः पुंस्त्रीलिङ्गे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्होराविजयसूरेः प्रभावान्महिम्नो माहात्म्यात् शुभ्रितायामिव । तिथिः कस्य । नभस्यमासस्य नभस्यो भाद्रपदसंज्ञो मासस्तस्य । 'ध्रावणिको घनभस्यः प्रोष्टभाद्रपदः पदः' इति हैम्याम् । किंभूतस्य । नमन्तः पयोभरैर्नम्रीभवन्तो भूमीं लगन्तो ये पयोदा मेघास्तेषां कदम्बकानि पटलानि तेषामाडम्बरः आटोपः अस्त्यस्मिस्तस्य किञ्चित् । नभोवत् ध्रावणमासस्येव । ध्रावणभाद्रपदनामौ वर्षा ऋतुः । यथा ध्रावणे तथा भाद्रपदे यथा भाद्रपदे तथा ध्रावणे मेघः स्यादिति । तथा 'नभोनभस्यत्वमलम्भयद्दृष्टी' इति नैपथे । सेवनावसरे दमयन्त्याः खट्वशी ध्रावणभाद्रपदीकृते । अयं तु वर्षाऋतुत्वान्मासस्वभावः । एकादशी तु स्वभावैर्नोऽबल । तत्रैयमुत्प्रेक्षा । अथ वा नभोवद्भग्नस्येव । यथा प्रावृद्धकाले नभो व्योम घनघनाघनमण्डलाडम्बरितं भवेत् ॥ एतावता भाद्रपदमासस्मिन्तिथौकादशीतिथौ निशासमये ॥

कान्ते तमीनामुदिते सुनीन्दोस्तत्प्रक्रमे वक्रदिदृक्षयेव ।

स्फुरत्सु तारेषु गुरोः पथीय यातुर्दिवं क्षिप्तसुमेषु देवैः ॥ १९९ ॥

पुनस्तमीनां रात्रीणां कान्ते यद्गमे चन्द्रे उदिते सति उदयं प्राप्ते सति । उत्प्रेक्ष्यते—तत्प्रक्रमे तस्मिन्वसरे अनसनिनो सुनीन्दोर्होराविजयसूरेर्वकस्य पदनस्य दिदृक्षया दृष्टुमिच्छयेव । पुनस्तारेषु उपलक्षणाद्बृहन्क्षत्रतारकेषु स्फुरत्सु दीप्यमानेषु जगज्जगिति युवंत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—दिवं स्वर्गलोकं यास्यति गमिष्यतीत्येवंशीलस्य यातुर्गुरोर्होरासूरेः पथि मार्गे देवैः क्षिप्तेषु विकीर्णेषु सुमेषु पुष्पेभ्यः पुष्पप्रहरैरिव ॥ घनोपरोधनिर्मुक्तपदनक्षत्रतारकमितर्द्धामुक्षीकान्तोदये जाते ॥

महेभ्यवत्संनिधिंशालमानानाकार्यं कार्यञ्जतयानगारान् ।

तदैहिकामुष्पिकसर्वशर्मनिर्माणदक्षाः प्रवितीर्य शिक्षाः ॥ १६० ॥

एवंविधे व्यतिहरे सति । द्वि हृत्वा । कार्यं जातावसरे हृत्वाहृत्स्वसिधिं जानातीति कार्यज्ञस्तस्य भावस्यया शिक्षाप्रदानादियु निपुणत्वेन संनिधिं शमीये शालमानान् शोभ-

मानान् । किंवत् । महेभ्यवत् यथा महाव्यवहारिणः सद्भिर्विद्यमानं रत्नादिभिः शोभ-
मानैर्वा निधिभिर्निधानैः शालन्ते राजन्ते तान् तादृशाननगारान् निजपारिपार्श्वका-
न्मुनीनाकार्यादूय पुनस्तेषामाकारितयतीनामैहिकानीहलोकसंबन्धीनि आमुष्यिकाणि
परलोकसंबन्धीनि सर्वाणि समस्तानि शर्माणि सुखानि तेषां निर्माणे करणे दक्षाः कु-
शलाः शिक्षा अनुशास्त्रीः प्रवितीर्थ दत्त्वा ॥

अहो युवाभ्यां विजयादिसेनव्रतिक्षितीन्द्रान्प्रति वाच्यमेतत् ।

युष्माकमङ्गेऽस्ति गणोऽखिलोऽपि स शासनीयः शिशुवत्स्वकीयः ॥ १६१ ॥

अहो इति संशोधने । विमलहर्षसोमवाचकौ युवाभ्यां संभूय विजय इति पदमादौ
यस्य तादृशः सन् एतावता विजयसेननामः व्रतिक्षितीन्द्रान् साधुवसुधाधिपान् प्रति
एतदुच्यमानं वाच्यं कथनीयम् । तदेवोच्यते—अखिलोऽपि समस्तोऽपि गणस्तपागच्छो
युष्माकं श्रीमतामङ्गे उत्सङ्गेऽस्ति वर्तते । स तपागच्छभ्रमणगणः शासनीयः सम्यक्
पालनीयः । किंवत् । शिशुवत् । यथा स्वकीयो बालः पाल्यते । गणः किंभूतः । स्व-
कीयो गुरुपरम्परया आगतः । आत्मीयः अथ श्रीमदीयः ॥

श्रीवाचकेन्द्रौ विमलादिहर्षसोमादिराजद्विजयाभिधानौ ।

सदाश्रवौ स्वौ सचिवाविवाथ संयोज्य वाचेति निजं मुखाब्जम् ॥ १६२ ॥

अथ पुनः किं कृत्वा । विमल इति पदमादौ यस्य तादृशो हर्षः, तथा सोम इति
पदमादौ यस्य स सोमादिः, तेन राजत् शोभमानं विजय इति पदं यस्य एतावता
विमलहर्ष-सोमविजय इत्यभिधाने ययोस्तौ । किंभूतौ । श्रीवाचकेन्द्रौ श्रीमदुपाध्यायाधि-
राजां प्रति इति पूर्वोक्तेन गणशासनलक्षणविजयसेनसूरिशिक्षाप्रदानरूपप्रकरणवाचा
वाच्या समं निजं मुखाब्जं वदनकमलं संयोज्य योजयित्वा । उत्सवेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
वानकां स्वौ सचिवाविव आत्मीयामालाविव । किंभूतौ । सदा सर्वदा कालमाश्रवौ
वचनस्थितौ निजकर्षणकारकां ॥

प्रणीय पूर्णाश्चतुरक्षमालाश्चतुर्गतीनामिव वारयित्रीः ।

गन्तुं गतिं पञ्चमिकामिवाथो स पञ्चमीं प्रारमताक्षमालाम् ॥ १६३ ॥

पुनः किं कृत्वा । चतुरक्षमालाधतस्यो जपमालिकाः पूर्णाः समाप्ति प्राप्ताः संपूर्णाः
संज्ञाताः प्रणीय कृत्वा आदितो गणयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—चतुर्गतीनां गतिकिर्यद्गुरुलक्ष-
णानां गतीनां कुलितानां स्थानकानां वारयित्रीर्निषेधयित्रीर्निषेधिका इव । अथ पुनः स
सूरिः पञ्चमीं पञ्चानां संख्याचतुरक्षमालां प्रारमत । गणयितुमिति शेषः । उत्प्रेक्ष्यते—
पञ्चमिकां पञ्चानां गतीनां पूर्णां पूर्णां गतिमनन्तमुपावागतलक्षणां गतिं गन्तुं यातु-
मिव ॥ सप्तभिः कुलक्षम् ॥

अधोऽनन्तरस्यस्य पुरस्य पार्श्वे ग्रामे सप्तमे सरसीरूढिव ।

समुद्रसायीव युनोऽद्वजेन द्विजाग्रणीः कोऽपि यन्व मटः ॥ १६४ ॥

अथापराधिकारे एतस्मिन् समये च कोऽपि कश्चिदनिर्दिष्टनामा भट्टः । स्वमध्येतुः पराध्यापयितुश्च विद्वद्भिज्जस्य भट्ट इति नामोच्यते । स भट्टो बभूव । किलक्षणः । द्विजाग्रणीर्ब्राह्मणमुख्यः । पुनः किंभूतः । अह्मजेन खनन्दनेन युतः । क इव । समुद्रशा-
यीव । 'दासार्हः पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनः' इति हैम्याम् । यथा नारायणः अह्मजेन लक्ष्मी-
तनुजेन प्रबुधेन सहितः कमनः । 'कालाकेलिरनन्यजोऽह्मजः' इत्यपि हैम्याम् । भट्टः
कुत्रस्थाने । उन्नत इत्याख्या नाम यस्य तादृशस्य पुरस्य पार्श्वे समीपभाजि क्वापि सं-
तिथिवर्तिनि ग्रामे । किंभूते । सपन्ने सह पद्मया लक्ष्म्या वर्तते यः सः । कस्मिन्निव ।
सरसीरुहीव । यथा कमलं लक्ष्मीकलितं भवेत् ॥

दिव्यं विमानं पवमानमार्गे नक्तं दृशा बिम्बमिवैन्दवीयम् ।

सनन्दनो मन्दिरचन्द्रशालामालम्बमानः स विलोकते स ॥ १६५ ॥

स भट्टो नक्तं प्रथमरात्रिसमये दृशा खलोचनेन पवमानमार्गे गगनाहणे दिव्यं देव-
तासंबन्धि विमानं देवानां गमनगमनासनयानं विलोकते स दृष्टवान् । उत्प्रेक्ष्यते—
ऐन्दवीयं चन्द्रसंबन्धि बिम्बं मण्डलमिव । किंभूतो भट्टः । सनन्दनः तत्रावसरे पुत्र-
युक्तः स्वाह्मजेन सहोपविष्टोऽस्ति । किं कुर्वाणः । मन्दिरस्य स्वगृहस्य चन्द्रशालां
शिरोऽष्टमुपरितनभूमिकामालम्बमान आश्रयन् ॥

परस्परं वार्तयतां सुराणां तदा नराणामिव देवमार्गे ।

इदं तदन्तर्ध्वनितं तमायां शुश्राव स श्रोत्रपुटेन भट्टः ॥ १६६ ॥

स पूर्वकथितो भट्टस्तमायां रजन्वां श्रोत्रपुटेन निजश्रवणपुटकेन इदमप्रे प्रोच्यमानं
तस्य विमानस्यान्तर्मध्ये ध्वनितं शब्दं शुश्राव आकर्णयामास । केषाम् । सुराणां देवानाम् ।
किं कुर्वताम् । परस्परं मियो वार्तयतां किंवदन्तीं कुर्वताम् । क । देवमार्गे आकाशे ।
कदा । तदा सुरैर्निर्वाणसमये । केषामिव । नराणामिव । यथा मानवा अन्योन्यं
वार्तयन्ति तथा वार्तयतां मनुष्याणां शब्दः श्रूयते ॥

सौमङ्गलाद्या इव नाभिसूनुर्वक्रं व्रतीन्दोरिह जीवतोऽस्य ।

विलोकयामश्च यथा कृतार्थाः स्वामः सुरास्तत्त्वरितं चरन्तु ॥ १६७ ॥

यद्यस्मात्कारणादिहोन्नतनगरे इह सूरिगणे वा जीयतः प्राणान्धारयतोऽस्य मतीन्दो-
रेतस्यैव हीरविजयसूरेः बक्र वदनं विलोकयामः परयामः । के इव । सौमङ्गलाद्या इव ।
यथा स्वनिर्वाणसमयमवगायानशनं निर्मातुमष्टापदपर्वते निवेशिते समप्रतप्तस्य नाभि-
सूनुः श्रीऋषभदेवस्य अष्टापदादिरक्षकभरतचक्रिणः पुरस्तात्तदुदन्ते जीवतो भगवतः
पितुः पितामहस्य स्वामिनो वदनारविन्दं विलोकयाम इति कृत्वा गतद्वहुत्वाप्यत्रुष्ट-
वित्तिलोचनमुगता भरतचक्रितद्वजप्रमुखा इक्ष्वाकुवंशोद्वेष्टा यद्वो जन्ता भोजाय-
माना अष्टापदाचक्रं प्रचेतुः—इति शत्रुञ्जयमादात्म्ये विद्यारोऽस्ति । पुनर्यथा देन प्रका-

रेण सूरिवक्त्रवीक्षणविधिना कृतार्थाः कृतकृत्याः स्वामो भवामः । तत्तस्मात्कारणात् हे भ्रातरः सुरा देवाः, त्वरितं शीघ्रतरं चरन्तु प्रचलन्तु ॥

एवं सुराणां वदतां तदानीं क्षणाददृश्यं तदभूद्विमानम् ।

सौदामिनीमण्डलमम्बुदानामिवातिगर्जी सृजतां गभीराम् ॥ १६८ ॥

तदानीं तस्मिन्नेव वार्ताकरणसमये एवममुना पूर्वोक्तप्रकारेण वदतां परस्परं वार्तयतां प्रवृत्तिं विदधतां सतां सुराणां देवानां तद्दृष्टेन तत्स्वयं दृष्ट्वा दृष्टं विमानं क्षणादिमेप-
पमात्राददृश्यं दृष्टेरगोचरमभूदजायत । किमिव । सौदामिनीमण्डलमिव । यथा गभीरां
मन्द्रामतिशयेन गर्जारवं सृजतां कुर्वतां सतामम्बुदानां जलदानां विशुद्धितानं क्षणाददृश्यं
दृग्गोचरातीतं भवति ॥ इत्युन्नतपुरपार्श्वग्रामस्थमदृश्यं दिव्यविमानदर्शनम् ॥

सूरिस्ततः संश्रयति सा शुक्लध्यानं दधानः स मुधाशसौधम् ।

काङ्क्षन्महानन्दपुरे प्रयातुं प्राक्तस्य मार्गस्य दिदृक्षयेव ॥ १६९ ॥

ततो विमानागमनानन्तरं सूरिर्हीरविजयसूरिः सुधाममृतमश्रन्ति भजन्तीति मु-
धाशा देवास्तेषां सौधं गृहम् । देवलोकमित्यर्थः । संश्रयति स्म भजते स्म । स्वर्गं गत
इत्यर्थः । किं कुर्वाणः । शुक्लध्यानं दधानः धारयन् । ध्यायन्नित्यर्थः । उद्वेगित्येते—
महानन्दपुरे मोक्षनगरे प्रयातुं गन्तुं काङ्क्षन् सन् प्राक् पूर्वं तस्य मोक्षनगरस्य मार्गस्य
समीचीनताशालितस्य मार्गस्य पथो दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया । अथ वा कीदृक् प्रचरो
वा वक्रो वा समो वा विपमो वा, कथं कया रीत्या गन्तव्यमित्यादिदर्शनेच्छया इव ॥
इति हीरविजयसूरिपुरोः स्वर्गमनम् ॥

अस्तं गभस्तेरिव कोकलोकः शोकाकुलो बाष्पजलाविलाक्षः ।

श्रुत्वा गुरोः स्वर्गमनं निशायां जनव्रजो द्वीपपुरादुपागात् ॥ १७० ॥

जनव्रजः धाद्वर्गो निशायां रजन्यामेव त्वरितं द्वीपपुराद्वीपवन्दिरादुपागादुन्नत-
पुरे समेतः । किं श्रुत्वा । निशायामेकादशीरजन्यां गुरोः सूरैः स्वर्गमनं देवलोकं पा-
दावधारणं श्रुत्वा आकर्ष्य । किंलक्षणो जनः । बाष्पजलैरतिदुःखनिपतप्रयत्नाधुसलिलै-
राविले व्याप्ते अक्षिणी नेत्रे यस्य । पुनः किंभूतः । शोकेन खेदेन आकुलः उत्पिबलः ।
क इव । कोकलोक इव । यथा गभस्तेर्भास्करस्यास्तं द्वीपान्तरगमनं श्रुत्वा चक्रवाकचक्रं
शोकाकुल बाष्पजलाविलाक्षं भवेत् । 'आलोकतालोकमुल्लङ्घलोकः' इति त्रैपथे । उल्लङ्घ-
नलोकस्य कोकलोकः । तथा 'आकाशे सावकाशे तमसि सममिते कोकलोके एतलोके'
इति नाटककाव्ये ॥

त्यारीसहस्रद्वयसंगृहीतकधीपकाख्यादिमदिव्यवस्त्रैः ।

धाद्वा व्यधुर्मण्डपिकां मुनीन्द्रोरिवाप्तमर्तुः शिविकां महेन्द्राः ॥ १७१ ॥

शलाककाराणां द्विपुटीकृतानां कलर्पातमयानां स्फारिद्या इति नागा नागकविशे-

पाणां सहस्रद्वयेन विंशतिसहस्रा व्ययेन संगृहीतैरानीतैः कथीपका इत्याख्या नामवि-
शेषा येषाम् । 'कथीपो' इति प्रसिद्धाः । ते आदिमाः प्रथमा येषां तादृशैर्दिव्यैर्देवदुक्-
लोपमैर्वस्त्रैः कृत्वा धाद्वा द्वीपोन्नतपुरधावकाः मुनीन्द्रोर्हारसूरैर्मण्डपिकां 'मांडवो'
इति प्रसिद्धां व्यधुश्चकिरे । के इव । महेन्द्रा इव । यथा पुरंदरा आप्तभर्तुः तीर्थकरस्य
शिबिकां याप्ययानं विदधते ॥

ते ल्यारिकाभिर्नृतिपस्य सार्धसहस्रयुग्मप्रमिताभिरङ्गम् ।

अपूपुजन्भक्तिभरोल्लसन्तो जिनेशितुर्मूर्तिमिव प्रसूनैः ॥ १७२ ॥

ते धाद्वाः सद्धार्येन वर्तते तत्सार्धम्, सहस्रयोदशशतोर्युग्मं युगलम्, सार्धं च तत्सह-
स्रयुग्मं च । तेन प्रमिताभिः प्रमाणं प्रापिताभिः पञ्चविंशतिशतप्रमाणाभित्यारिकाभिः
कृत्वा प्रतिपस्य सूरैः अङ्गं शरीरमपूपुजन्नर्चयन्ति स्म । कामिव । मूर्तिमिव । यथा धाद्वा
जिनेशितुस्तीर्थकरस्य प्रतिमां प्रसूनैः कुसुमैः पूजयन्ति । किंभूताः । भक्तेः सेवासक्तेः
भरेणातिशयेनोल्लसन्तः रोमाञ्चकञ्जुकीभवन्तः ॥

नभोनभस्याविव निःसरद्भिः पयःप्रवाहैर्नयने वितन्वन् ।

यावज्जनो मण्डपिकाममुप्यालंकारयामास शरीरयष्ट्या ॥ १७३ ॥

जनः धाद्वलोकः यावद्यावता समयेन अथवा यस्मिन् समये अमुष्य स्वर्गतस्य सूरैः
शरीरयष्ट्या तनूलतया कृत्वा मण्डपिकामलंकारयामास भूषयति स्म । वसनाद्यैर्भूषि-
तायां मण्डपिकायां सूरिशरीरं शाययति स्मेत्यर्थः । जनः किं कुर्वन् । नयने स्वनेत्रे
नभोनभस्याविव आवणमादप्रदाविव वितन्वन् विदधत् । कैः । निःसरद्भिर्दुःखप्रकर्षा-
विरलधारनिबहनिःसरद्भिः पयःप्रवाहैर्वाष्पजलप्लवैः ॥

विमानघण्टापटुनादसान्द्रध्वनत्सुधोपेव गभीररावा ।

घण्टावली तावददृश्यमानाप्यध्वानितादिध्वनदभ्रमार्गे ॥ १७४ ॥

तावता समयेन तस्मिन् समये वा अध्वानिताः कैथनापि मानवैरवारिताः कैरपि
जनमाश्रितज्जमानापि स्वयमेवादृश्यमाना नापि केषांचिदश्रुर्गोचरे भवन्ती तादृशी
घण्टानामत्र मण्डले देवगृहे वादनवाद्यविशेषाणां द्वीपचन्द्रिरादी च पटिकायामादिमा-
नविशेषकृत्ये वादनीयानां 'घांट' इति प्रसिद्धानाम् आवली येणी अदिध्वनत् गाई
शब्दाद्यते स्म । क । अभ्रमार्गे मेघाध्वनि व्योमाद्गणे । किंभूता । गभीरी मन्द्रो रावो
ध्वनिर्यस्याः । केव । विमानानां सौधमंदैवलोकसंपन्निनां द्वात्रिंशदशैर्मितानां देवनिब-
रुणकृते नगराणां घण्टानामेकसमयदध्वनन्महद्गण्टिकानां पटुभिरतिपथमिपयमुससे-
सीततया किमप्यन्यरुत्वाट्टयैष्वदत्तावधानानां देवानां स्वस्यामिकार्यनिर्माणप्रगुणीकार-
णप्रवर्णः नादैः निःकार्णैः प्रकटध्वनिभिः सान्द्रध्वनत् बदलीभूतशब्दावमाना सुधोरा
घण्टेव ॥ इति मण्डपिकारणतूरिशरीरशायनम् ॥

वाद्यौघमाद्यन्तिनदैर्जिनस्येवामुष्य निर्वाणमहं प्रणेतुम् ।

किमाह्वयन्तस्त्रिदशानशेषानादाय तां श्राद्धजनाः प्रचेलुः ॥ १७५ ॥

श्राद्धजनाः श्रावकप्रजाः तां मण्डपिकामादाय स्कन्धेषु समधिरोष्य प्रचेलुः संस्कारभूमिं प्रति प्रचलन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वाद्यौघानां वादित्रसंदोहानां माद्यद्विर्वहली-भवद्विर्निर्गदः शब्दैः कृत्वा अशेषान् सर्वानपि महेन्द्रप्रमुखान् त्रिदशान् देवान् किमाह्वयन्त आकारयन्त इव । किं कर्तुम् । अमुष्य सूरैर्जिनस्य तीर्थंकरस्येव निर्वाणमहं परलोकगमनमहोत्सवं प्रणेतुं विधातुम् ॥

ध्वजप्रजैर्हजितसांध्यरागोपयुक्तवद्विष्णुपदं सृजन्तः ।

आदाय तां मण्डपिकां मुनीन्दोः संस्कारभूमीमनयज्ञनास्ते ॥ १७६ ॥

ते जना द्वीपोन्नतनगरश्राद्धलोका मुनीन्दोर्द्वारसूरैर्मण्डपिकामादाय गृहीत्वा संस्कारस्य परलोकोपगतशरीरशरीरस्य कृशानुना संस्कृतिकरणस्य भूमीं स्थानकमगमन् गच्छन्ति अनयन् प्रापयन्ति स्म वा । किं कुर्वन्तः । सृजन्तः विदधतः । किम् । विष्णुपदं हरिचरणमाकाशम् । किं वत् । ऊर्जितेन प्रबलेन संध्यायां दिवसावसाने भयः सांध्यः स चासौ रागश्च सायंतनसंध्यासंबन्धिरकिम्णा युक्तवत्कण्ठितमिव । कैः । ध्वजप्रजैः पताकाप्रकारैः । विविधवर्णवैजयन्तीराजिभिः संध्यायामनेके नीलपीतरत्नादिका रत्ना भवेयुः ॥

महीन्दिरायाः शिरसीव नीलमणीप्रणीतातपवारणस्य ।

रसालसालस्य तलेऽसिलास्ते स्वांसस्थलान्मण्डपिकाममुच्चन् ॥ १७७ ॥

अगिलाः समस्ता अपि श्राद्धजना द्वीपोन्नतपुरलोकाः स्वांसस्थलाग्निजस्कन्धदेशात् । आत्मीयस्कन्धेभ्य इत्यर्थः । रसालसालस्य सहकारमहीरहस्य तले अधःप्रदेशभूमी मण्डपिकाममुच्चन् शुद्धपरणीमण्डले स्थापयन्ति स्म । कथंभूतस्य रसालसालस्य । नीलमणीप्रणीतातपवारणस्य उत्प्रेक्ष्यते—महीन्दिरायाः ॥

अथोपस्कारमेलनम्—

संस्कारोपस्करमथ तत्रानिन्युर्जना गतोत्साहाः ।

चन्दनदलिकादिममिव गीर्वाणाः सार्वनिर्वाणे ॥ १७८ ॥

अथ संस्कारभूमी मण्डपिकाया आनयनानन्तरं गतोत्साहाः त्रितिलोचमा उद्यमरहिताः । 'उत्साहः प्रगल्भता । अभियोगोद्यमी प्रादिः' इति हेम्याम् । जनान्मत्र संस्कारोपितसहकारतद्वर्णभूमी संस्कारोपस्करं मृदिरासीरसंस्कारकरणमुदायमानिन्युरानयन्ति स्म । संस्कारोपस्करं किंभूतम् । चन्दनदलिकादिममिव धीगण्डकाष्टप्रसुगम् । क इव । गीर्वाणा इव । यथा देवा त्रितिलोचमाः गन्तः सार्वस्य जिनस्य निर्वाणे त्रितिलोचने तददर्शनसंस्कारोपस्करं गेहभूमेचन्दनदलिकादिमानयन्ति ॥

व्यालानुपङ्गवशतो वसतेर्वनान्ते

पुष्पश्रिया फलभैररपि वन्ध्यभावात् ।

आगान्मुमूर्षुरतिदुःखगणेन गन्ध-

सारः किमत्र तिथिसंख्यमणप्रमाणः ॥ १७९ ॥

अत्र संस्कारभूमौ तिथीनां पञ्चदशकर्मवादिनां संख्या मानं येषां तादृशानां चत्वारिंशत्सेरप्रमाणानां मणानां मानविशेषाणां प्रमाणं यस्य । पञ्चदशमणा इत्यर्थः । गन्धसारश्चन्दन आगात् । उत्प्रेक्ष्यते—अतिदुःखगणेन अत्यभ्यधिकानां हृदयंतुदानां दुःखानामसातानां गणेन भरेण कृत्वा मुमूर्षुर्मेतुमिच्छुरिव । दुःखं कुतः । व्यालानां दुष्टद्विजिह्वानामनुपङ्गस्य सर्वदा सङ्गस्य वशत आयतत्वात् । पुनः कस्य । वनानामन्ते काननानां प्रान्ते मध्ये वा वसतेर्निवासात् च । अपि पुनः पुष्पश्रिया कुमुलक्षम्या अथ च पुष्पवद्दशदिक्षु विकसन्त्या व्यापारव्यवहारैः सर्वत्र जनरथलक्ष्येषु विस्तृतया इन्दिरया समृद्धया । अपि पुनः फलानां संस्थानां पुत्रपौत्रादीनां भैरवैरिकाप्राप्तयादववंशवद्गन्धैर्वन्ध्यभावान्मोघत्वात् । 'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो विहितः । निजवपुषैव परेषां तथापि संतापमपनयति ॥' इति सूक्तवचनात् । इत्यादिकारणात्संजातमुमूर्षौ ॥

घृतमिव पितृनिधनभवोऽगुरुद्रवस्तत्र पञ्चसेरमितः ।

मुहृदिव सस्नेहोऽगुरुरप्यानीतो मणत्रितयः ॥ १८० ॥

तत्र संस्कारोपस्करो संस्कारभूमौ वा अगुरुद्रवः 'चूओ' इति प्रतिद्वनामा पञ्चभिः सेरैर्मितः प्रमाणीकृतः पञ्चसेर आनीतः । किंभूतः । पितृगुरोर्निधनात् मरणात् निदाघाद्भव उत्पत्तिर्यस्य । किमिव । घृतमिव । यथा आज्यं पितुर्दधौ मयनाप्राशात् अथ वा सक्षणस्य विनाशात्तापनगालनात्संजातम्, तथा चूआकोऽपि तातस्य कृष्णागुरोर्गालादुत्पन्नः । अपि पुनः मुहृदिव तपेव सद्यः स्नेहेन प्रेम्णा चूआनामंतलद्रवेण च युक्तः कलितः । मणानां त्रितयं त्रिकं यस्य तादृशोऽगुरुः काकतुण्डः समानीतः ॥

श्यामत्वमात्मपितृघातजपातकं च

गौरीशविग्रहहुताशनसेवनाभिः ।

सारङ्गनाभिनिबद्धः प्रणिहन्तुकाम-

स्तत्राजगाम किमु सेरयुगप्रमाणः ॥ १८१ ॥

सारङ्गनाभिनिबद्धः कस्तूरीप्रकरः सेरयोर्गुणं द्वन्द्वं प्रमाणं यस्य स सेरयुगप्रमाणः तत्रोपरकरे संस्कारभूमौ वा आजगाम आगच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्यामत्वमात्मका-त्रिमात्रं च पुनः पितुः करारिकाभृगस्य घातान्मारणात्मातमुत्पन्नं पातकं दुःशतं गौरी-शस्य पार्ययीमर्तुः शिषस्य रिषदः शरीरं यो हुताशनः कृशातुण्डस्य सेवनाभिर्भक्तिभिः

परिचर्याभिः । 'क्षितिजलपवनहुताशनयजमानाकाशसोमसूर्याद्या । अष्टौ शिवमूर्तयः'
इति वचनात् वह्निसेवाभिरमिमध्ये प्रवेशैः प्रणिहन्तुकामः किमु निवारयितुमिच्छुरिव ॥

दिवं गतस्यापि विभोरमुष्य श्लोकस्त्रिलोक्यामपि पोस्फुरीति ।

विवक्षयेतीव पुरो नराणामागात्रिसेरीप्रमितः सिताभ्रः ॥ १८२ ॥

प्रयाणां सेराणां समाहारत्रिसेरी तयो प्रमितः प्रमाणीकृतः सेरत्रयमानः सिताभ्रः
कर्पूरः समागात् । उत्प्रेक्ष्यते—नराणां समग्रजनानां पुरोऽप्रे इति विवक्षया वक्तुमिच्छ-
येव । इति किम् । दिवं गतस्यापि स्वर्गं यातस्यापि अमुष्य विभोः गुरोः श्लोको यश-
स्त्रिलोक्यामपि पोस्फुरीति जगत्रयेऽपि स्फूर्तिमियति इति हेतोस्त्रिसेरीमितः ॥ इति
संस्कारोपस्करमेलनमानयनं च ॥

ज्योतिःकुमारा इव तीर्थभर्तुः प्रज्वाल्य पूर्वं ज्वलनं चितायाम् ।

सूरैः शरीरस्य शरीरिणस्ते संस्कारमातन्वत चन्दनाद्यैः ॥ १८३ ॥

ते शरीरिणः श्राद्धजनाः सूरैः शरीरस्य चन्दनाद्यैः शरीरणागुच्छूआककर्पूरक-
स्वरिकाभिः कृत्वा संस्कारं वह्निना संस्करणं भस्मसाद्विधानमातन्वत चक्रुः । किं
कृत्वा । पूर्वं प्रपन्नं चितायां ज्वलनमग्निं प्रज्वाल्य संपूज्योदीप्य वा । क इव । ज्योतिः-
कुमारा इव । यथा अग्निकुमारास्तीर्थभर्तुश्चितायां पुरं प्रदत्तादेशा नयननिःपतद्ब्रह्म-
वाष्पप्लवाः पूर्वज्वलनं प्रज्वालयन्ति ॥

सप्तसहस्राः सर्वाः संभूय त्वारिका इह व्ययिताः ।

सप्तापि दुर्गतीरिव निपेद्दुमेतैः समुत्सुकितैः ॥ १८४ ॥

तैः श्राद्धैः पूजादीनां वत्सादीनां सर्वाः सप्तसहस्रं अपि संभूय मेलयित्वा इह सूरि-
शरीरसंस्कारसमये सप्तसहस्रप्रमाणा त्वारिका व्ययिता व्ययीकृताः । उत्प्रेक्ष्यते—
सप्तसहस्रा अपि दुर्गतीः नरकानिपेद्दुं निवारयितुं समुत्सुकितैरुत्कण्ठितैरिव ॥ इति सू-
रिशरीरसंस्कारकरणम् ॥

चैत्ये श्रीफलतन्दुलाजिनपुरस्ते दौकयित्वा ततः

संस्तुत्य प्रणिपत्य भक्तिभरिता जग्मुर्गृहानात्मनाम् ।

गीर्वाणा इव वासवप्रभृतयो नन्दीश्वरेऽष्टादिकां

निर्मायानुसमेतयौवतयुता निर्वाणकल्याणकैः ॥ १८५ ॥

ते सप्तसहस्रा अपि संस्कारकारिणः उपलक्षणावरेऽपि द्वीपोगतादिनगरधामकाम्यतः
संस्कारकरणानन्तरं चैत्ये जिनप्रागादे धीजिनपुरस्तीर्थश्रमप्रतिमानां पुरम्भान् धीक-
शानि नाशिकेरानि तथा तन्दुलाधोषा उपलक्षणादपरगोधूमयुगंघरीप्रमुग्धान्यधेनी
दौकयित्वा ततस्तदनन्तरं च संस्तुत्याष्टमृतिभिर्देवदन्दां विधाय मन्त्रे अभिनवाशानि-

स्त्वं प्रान्ते च बृहच्छान्तिप्रमुखस्तुति कृत्वा ततस्तस्मादनु पश्चात् प्रणिपत्य । प्रणामस्तु
भक्तिसेवातः । अत एव कारणात्ते किंभूताः । भक्तिभरिताः सेवासफल्य व्याप्ताः सन्तो
नमस्यित्वा आत्मनां स्वेषां स्वेषां गृहान् जग्मुर्गताः । ते किंभूताः । अनु पश्चात् देव-
गृहागमनानन्तरं समेतं समागतं यथौवतं युवतीसमूहस्तेन युताः सहिताः । के इव ।
गीर्वाणा इव यथा वासवप्रभृतयः पुरंदरप्रमुखाश्चतुर्निकायामराः निर्वाणनाम्नि तीर्थकृतां
मोक्षगमनाभिधाने कल्याणकसमये नन्दीश्वरेऽष्टमद्वीपे अष्टाहिकां स्वस्वजनरतिकरदधि-
मुखप्रमुखपर्वतप्रासादेष्वष्टाहिकामष्टावसरीं यावन्महोरसवमतिशायिनं महं निर्माय
आत्मनां नगरभयनज्योतिर्विमानान् वानव्यन्तरभवनवासिज्योतिष्कविमानवासिनश्चतु-
र्निकायिकाः सर्वे सुरा गच्छन्ति । तेऽपि किंविशिष्टाः । अनु पश्चात्पृष्ठे समेतं सनायातं
यथौवतं स्वस्वनिकायकामिनीकदम्बकं तेन कलिताः ॥ इति सूरिनिर्वाणप्रस्तावनम् ॥

तस्मिन्नेव निशावसानसमये दिव्यश्रियं संश्रय-

न्साहिश्रीमदकब्धरावनिपतेः श्रीहीरसूरीश्वरः ।

प्राग्वाग्बद्ध इवाभ्युपेत्य सविधे प्राचीनरूपाश्चितो

मित्रस्येव निजं धुलोकगमनं प्राक्स्नेहतः प्रोचिवान् ॥ १८६ ॥

श्रीपार्श्वदेवलोकलक्ष्म्या कलितो हीरविजयनामा सूरीणामाचार्यभट्टारकाणां मध्ये इष्टे
इशिता ऐश्वर्यवान् भवतीति ईश्वरः प्राक् स्नेहतः प्राचीनमिलनसंजातप्रीतिप्रकर्षात् पा-
तिसाहेः श्रीमतश्चतुर्दिगन्तदेशाधिपत्यइत्यश्वरथपदातिपुरनगरग्रामकोटहेमरूप्यमणिमौ-
क्तिकप्रमुखाशेषसंपच्छालिनः अकब्धरावाप्रोऽवनिपते राज्ञः निजमात्मीयं धुलोकगमनं
स्वर्लोके यानं प्रोचिवान् । कस्येव । मित्रस्येव । यथा प्रियसुहृदः स्वेप्सितग्रामनगरादिगमनं
प्रोच्यते । किं कृत्वा । अभ्युपेत्य समेत्य । क । सविधे समीपे अर्थात् साहेः पार्श्वे । क इव ।
प्राग्वाग्बद्ध इव । यथा कश्चित्सुरः प्राक् पूर्वजन्मनि दत्तया वाचा बद्धो नियत्रितः कस्य-
चित्पार्श्वे समायाति । कदाभ्युपेतः । तस्मिन्नेव निशावसानसमये । यस्यां निशायां स्वर्लो-
कमलंकृतवान् तस्या एव निशाया अवसानं प्रान्तः स एव समयः कालः पाद्यात्यराधि-
प्रस्तावे समेत्य । प्रोक्तवानित्यर्थः । किंविशिष्टः सूरिः । प्राचीनेन हीरसूरिसंबन्धिनो रूपे-
णाशितः यपुषा तत्स्वरूपेणैव वर्तमानः दृश्यमानः । च पुनः किंलक्षणः । दिव्यां दिवि-
भवां देवतासंबन्धिनीं श्रियं यपुःसोभां संश्रयन् भजन् ॥ इति पातिसाहेः स्वप्ने स्वस्य
स्वर्लोकगमनकथनम् ॥

तन्मूर्तिसंस्कृतिपदे सुरसृष्टनाट्य-

मालोक्य तीर्थ इव नागरनैगमेन ।

तत्संनिधिस्थरूपिरक्षणदीक्षितेन

प्रातः पुरीजनपुरस्तदुदीर्यते स ॥ १८७ ॥

नागरजातीयेन नैगमेन वणिजा प्रातस्त्रयोदशीवासरस्य विभाते दिवसप्रारम्भसमये पुरीजनानामुन्नतनगरलोकानां पुरोऽग्रे तन्नाटकदर्शनादिकमुदीर्यते स्म प्रोवाच । किं कृत्वा । तस्य सूरैर्भूतैः शरीरस्य संस्कृतिपदे संस्कारकरणस्थानके नक्तं सुरच्छष्टं देवनिर्मितं नाट्यं नाटकमालोक्य दृष्ट्वा तस्मिन्निव तीर्थं इव । यथा शत्रुंजयादितीर्थभूमौ सुरकृतं ताण्डवम् । केनचिद्भाग्यवता इति शेषः । विलोक्यते । किंभूतेन नागरनैगमेन । तस्य सूरिशरीरसंस्कारस्थानकस्य संनिधौ समीपे तिष्ठतीति तादृशी कृषिः कर्षणं तस्या रक्षणे पालने दीक्षितेन गृहीतप्रतिज्ञेन । नक्तं कृषिरक्षकेणेत्यर्थः । स्वस्य वान्यस्य वा ॥ इति नागरनैगमस्य नक्तं नाटकदर्शनकथनम् ॥

दिव्यविमानविलोकनवार्ता पुनरेत्य स त्यवाग्विप्रः ।

न्यगदन्नगरजनानां स्वप्नविदां स्वप्नमिव पुरतः ॥ १८८ ॥

सत्या अवितथा वाग्वाणी यस्य तादृशो विप्रः पूर्वप्रोक्तमष्टः पुनरेत्यागस्योन्नतनगरे समेत्य नगरजनानां पुरतः अग्रे दिव्यविमानविलोकनवार्ता यन्मया नक्तं हीरविजयसूरिनिर्वाणगमनरजनीप्रथमचतुर्धेटिकासमये दिव्यविमानं देवतासंबन्धि यान निजनय-नाभ्यां दृष्टं तन्मध्ये च देवानां 'हीरविजयसूरिवदनं विलोकयामस्त्वरितं चलन्तु' इति वार्तापि श्रवणाभ्यां श्रुता चेति न्यगदद्वदति स्म । कमिव । स्वप्नमिव । यथा कोऽपि स्वप्नद्रष्टा पुमान् स्वप्नविदो स्वप्नाध्यायपाठकानां पुरतः स्वप्नं निगदति ॥ इति विमान-दर्शनवार्ताकथनम् ॥

तस्यामेव त्रियामायां स माकन्दो वसन्तवत् ।

पूर्वं मञ्जरितोऽनल्पैः फलैः संपूरितस्ततः ॥ १८९ ॥

यदधोभूमिभागे सूरिशरीरं संस्कृतं स एव माकन्दः सहकारतस्तस्यामेव शुद्धाग्र-संस्कारकरणदिवसस्यैव त्रियामायां विभावयामेव पूर्वं प्रथमसमये एव मञ्जरितः मञ्ज-रीभिः कलिकाभिः कलितो जातः ततो मञ्जरीणां 'मउर' इति प्रसिद्धानां पूरणा-नन्तरमनल्पैः संख्यातीतैः फलेराम्रसस्यैः संपूरितः पूरणीभूतः । यथा पत्राण्यपि चक्षुषा नेक्षन्ते तथा फलावलीभिरलंकृतो जातः ॥

चित्रीयमाणैश्चित्तान्तर्यात्रायामिव यात्रिकैः ।

समाजग्मे समं तत्र नागरैर्नागरीसखैः ॥ १९० ॥

तत्र हीरसूरिशरीरसंस्कारस्थाने सहकारसालसर्गापे नागरीसखैः यात्रपुरेभीपरंपराप-रीतैर्नागरैर्नगरलोकैः समयेककालं तदाग्रमञ्जरीसहकारिकाप्रादुर्भावभ्रवणानन्तरमेवानु-पधात्समाजग्मे समागतम् । कैरिव । यात्रिकैरिव । यथा यात्राकारकैर्लोकैः यात्रायां शत्रुं-जयादितीर्थयात्राकृते शैत्रीपूर्णिमादिवासरे । किंभूतेः । चित्तान्तरमनोमत्ये चित्रीयमाणै-राध्यं विसायं प्राप्नुवद्भिः । मञ्जरीफलदर्शनादिति शेषः ॥

शेषा इव त्रिभुवनाधिपतेः प्रमोदा-

लोकाः सहैव जगृहुः सहकारिकास्ताः ।

प्रास्थापयन्पुनरकञ्चरपातिसाहे-

रद्वैतविस्मयकरीरुपदा इवैताः ॥ १९१ ॥

ते लोकाः धावका अपरेऽपि च नगरग्रामलोका यवनाश्च सहैव समकालमागत्य गुरु-
माहात्म्यादेककालोत्पन्नास्ताः मञ्जरीः सहकारिकाश्च 'कइरी' इति प्रसिद्धाः जगृहुर्गृह्णन्ति ।
कस्मात् । प्रमोदात् दर्पात् । का इव । शेषा इव । यथा त्रिभुवनाधिपतेः त्रैलोक्यना-
यकस्य परमेश्वरस्य शेषाः 'शेष' इति प्रसिद्धाः गृह्यन्ते । पुनस्ते तन्मगराधिपयवना
अकञ्चरपातिसाहेरेताः सहकारिकाः प्रास्थापयन् प्रेषयानासुः । किभूताः । अद्वैतं न
विद्यते द्वैतं द्वैतं यत्र तदद्वैतमसाधारणं मनस्यसामान्यं विस्मयमाश्चर्यं विभ्रं कुर्व-
न्तीति ता अद्वैतविस्मयकरीः । उपप्रेक्ष्यते—उपदा ङीकनिका इव । अथ बोधमानम् ।
का इव । उपदा इव प्राभृतानीव । 'भेट' इति प्रसिद्धाः ॥ इति माकन्दस्य फलनं तत्फल-
ग्रहणं साहेः प्रेषणं च ॥

लाडकीति प्रिया यस्य मूर्ता श्रीरिव वेश्मनि ।

स्वर्गवी किमुत स्वर्गाद्भूमण्डलमुपागता ॥ १९२ ॥

स द्वीपबन्दिरश्रेष्ठी मेघनामा परीक्षकः ।

आर्षभिर्वृषभस्येव सूरैः स्तूपमकारयत् ॥ १९३ ॥

मेघनामा परीक्षकः मेघपातिरनामा सूरैर्हीरविजयवतीन्द्रस्य स्तूपमकारयत्कारया-
सास । क इव । आर्षभिरिव । यथा ऋषभस्यापत्यं नन्दनः आर्षभिरर्भरतचक्री वृषभस्य कृप-
भदेवस्य अष्टापदपर्वते ऋषभदेवदेहसंस्कारस्थाने स्तूपं कारितवान्, तथा वृषभस्वा-
मिप्रतिमां च तथा भ्रातृणां नवनवतिप्रतिमां च आत्मप्रतिमां च स्तूपशतं च मा
कश्चिदाक्रमणं करिष्यतीति तत्रैकं भगवतः स्तूपं शेषाण्येकोनशतभ्रातृणाम्—इति
हारिभ्यां मलयगिर्यां चावश्यवर्त्ता । किभूतः । द्वीपबन्दिरस्य । यत्र द्वीपान्तरेभ्यो
यानपात्राः समायाजन्ति तेषु याजन्ति च तद्बन्दिरमित्युच्यते । द्वीपनाम्नो नगरस्य श्रेष्ठी
नगरमध्ये मुख्यपदभाक् । स कः । यस्य लाडकी नास्ती प्रिया पत्नी वर्तते । उपप्रेक्ष्यते—
वेश्मनि मेघपरीक्षकधर्मे मूर्ता मूर्तिमती लाडकीशरीरिणी श्रीलक्ष्मीरिव । उताथवा
वर्त्ता लाडकीरूपा स्वर्गादेवलोकाद्भूमण्डले पृथिवीपीठे उपागता समायाता स्वर्गवी काम-
धेनुरिव ॥ युगम् ॥

आकृष्टा इव तिष्ठन्तः प्रभावैस्तत्प्रभोरिह ।

अर्हन्मूर्तेरिवैतस्य सुराः सांनिध्यमादधुः ॥ १९४ ॥

सुरा देवास्त्रस्य गुरुपादुकापवित्रीकृतस्तूपस्य सान्निध्यं संनिधितां पार्श्ववर्तिकताम् ।
आराधकानां कामितपूरकतामिति यावत् । आदपुश्वकुः । लोकरक्षासमीहितपूरणादिकं
सान्निध्यं विदधते । कस्या इव । अर्हन्मूर्तेरिव । यथा भगवत्प्रतिमायाः सुराः सान्निध्यं
कुर्वन्ते । सुराः किं कुर्वन्तः । तिष्ठन्तः । कुत्र । इह सूरिस्तूपे । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य प्रभोः
हीरसूरेः प्रभार्वर्माहात्म्यैराकृष्टा इव आकृष्यानीता इव ॥

तत्रार्चितुं स्तूपमकव्वरेण समीपभूमी कियती वितीर्णा ।

सिद्धाचले सिद्धनृपेण नाभिभवं यथा द्वादश संनिवेशाः ॥ १९५ ॥

तत्रोन्नतनगरसीमभूमीमण्डले स्तूपं तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्सुरिपादुकां गुरुपादुकाधि-
ष्ठानमर्चितुं पूजयितुमकव्वरेण पातिसाहिना कियती कियत्प्रमाणा द्वाविंशतिवीषाप्र-
मिताः क्षेत्रादियु मानविशेषे वीषा इत्युच्यन्ते । ते च सीराभूगुर्जरजनपदेषु प्रसिद्धाः ।
समीपस्य अर्थास्तूपस्य पार्श्ववर्तिनी भूमी वितीर्णा प्रदत्ता । केनेव । सिद्धनृपेणेव । अत्र यथा
सिद्धाचले श्रीशत्रुंजयपर्वते नाभिभवं श्रीकृष्णमन्दैवमर्चितुं सिद्धराजजयसिंहदेवेन समी-
पभूमी विमलचलसमीपवर्तिनी द्वादश संनिवेशा प्रामा वितीर्यन्ते स्म । 'देवकपत्तने
स्वनिर्मापितप्रासादपूर्णभवनानन्तरं सोमेश्वरयात्रानिमित्तप्रस्थितेनाध्वनि स्वार्थं स-
मानीतमाननीयश्रीहेमचन्द्रसूरीन्द्रेणार्धमागगतान्तातीततीर्थं कृन्मुनिजनसिद्धिगमनक्षेप्रा-
दिमाहात्म्यकथनादत्युन्नतराणेन प्रच्छन्नमागत्य विमलगिरियात्रा विधायारिदेवपूजाकृते
द्वादश प्रामान्दत्त्वा स्थानीकमलंकृतवान् ।' इति कुमारपालप्रबन्धचरित्रादियु
श्रोक्तमस्तीति ॥

माकन्दमोचानकुलप्रियालकङ्कलिकुन्दादितरूपयुक्तम् ।

तस्याभितोऽभूत्सुमनोद्गुमाङ्गं वनं सुमेरोरिव भद्रसालम् ॥ १९६ ॥

तस्य स्तूपस्याभितः परितो वनं काननमभूत् । किंभूतं वनम् । माकन्दाः सहकाराः,
मोचाः कदम्बाः, चकुलाः केसराः 'बडलगिरी' इति प्रसिद्धाः, प्रियाला राजादनाः, कङ्क-
लवः अशोकाः, कुन्दा मुचकुन्दाः, ते आदी येषां तादृशीस्वरभिर्द्वैतैः उपयुक्तम् । किमियं ।
भद्रसालमिव । यथा सुमेरोः शुषर्णाचलस्याभितः परितो भूमी भद्रसालं नाम वनमभूत् ।
किंभूतम् । सुमनोद्गुमाः कल्पवृक्षाः अत्रै उल्लङ्गे मध्ये यस्य । तथा माकन्दादिपार्श्वः
कलितं च । रतूपवनं तु अर्थाकिंभूतम् । सुमनोभिः सुसुमेरुपलङ्गनात्पप्रपङ्गवर्तलैर्लिता
द्रुमाः पूर्वोक्ता इतरे च तरवः अत्रै मध्ये यस्य सन् ॥

अन्वतिष्ठंश्चतुर्दिविभागगता यात्रिकास्तत्र यात्रां निनेन्द्राद्रिवत् ।

कामिकस्वर्गिणेषामुना कामितं पूर्यतेऽन्यथ सेवासु हेवाकिनाम् ॥ १९७ ॥

चतुर्गणा चतुःसंस्थाकानां पूर्वा-दक्षिणा-पश्चिमा-उत्तराणां दिशां हरितां विगा-
नेभ्यः प्रदेशेभ्यः आगताः आयाता यात्रिका यात्राकारका जनास्तत्र स्तूपे यात्रां प्रभु-

पादुकाप्रणतिलक्षणामन्वतिष्ठन्कुर्वन्ति स्म । किञ्चत् । जिनेन्द्राद्रिवत् । यथा शत्रुञ्जयशैले
यात्रिकजनो यात्रां करोति । 'मानं वदन्तीह जिनेश्वरादेः' इदं काव्यं पूर्वलिखितमस्ति
पुराणान्तर्गतं च । पुनरन्यदपि अमुना गुरुपादुकाद्वितस्तूपेन सेवासु स्वसेवनाकरणेषु
हेवाकिनां हेवा स्वभावः स एव शीलमस्त्येषामिति हेवाकिनस्तेषां भक्तिभरनिर्भरभा-
वानां यात्रिकजनानां कामितं वाञ्छितं पूर्यते पूर्णोक्रियते । केनेव । कामिकस्वर्गिणिव ।
यथा कामितपूरकेण गोर्वाणे भक्तकामितं पूर्यते ॥ इति स्तूपकरणतन्माहात्म्यं च ॥

तत्प्रक्रमे विजयसेनविभुर्हमाञ्ज-

सूनुं पृणन्सदसि लाभपुरे बभूव ।

धर्मावनीप्रियतमं पुरि लक्षणाद्य-

वत्यामिव व्रतिपुरंदरवप्पभट्टिः ॥ १९८ ॥

तत्प्रक्रमे तस्मिन् क्षीरविजयसूरैरुद्यतनगरे द्वितीयचतुर्मासकरणावसरे विजयसेन-
नामा विभुर्गच्छपतिर्लाभपुरे 'लाहोर' इति प्रसिद्धे नगरे बभूव । किं कुर्वन् । सदसि
सभायां सर्वसामन्ताद्यनेकपार्श्वभूयितपर्वन्मध्ये हमाञ्जमूनुमकच्चरपातिसाहिं पृणन् संतु-
ष्टिमुत्पादयन् । क इव । वप्पभट्टिरिव । यथा व्रतिषु साधुषु पुरंदरो वासवो वप्पभट्टिनामा
सूरिः सदसि धर्मेनामा अवनी गौडजनपदमेदिनी तस्याः प्रियतमं भर्तारं धर्मवृ-
पतिं प्रीणन् लक्षणा इति पदमाद्यं यस्यां तादृशी वती एतावता लक्षणावती गौडमण्ड-
लमण्डनं नृपराजधान्यां लक्षणावतीनामनगर्यां भवति स्म ॥

वादे वादिगणान्विजित्य समरे दैत्यानिव श्रीपतिः

कीर्तिस्तम्भमिवात्मनो नृपपुरः संस्थाप्य धर्मं पुनः ।

श्यामीकृत्य मुखान्यशेषकुट्टशां पूषेव काकद्विषां

सूरिः कारयति स्म भूमिवलये स्वीयां जयोद्धोपणाम् ॥ १९९ ॥

सूरिर्विजयसेनाचार्यः भूमिवलये अखिलक्षोणीमण्डले स्वीयामात्मीयां जयोद्धोपणां
कारयति स्म सर्वैवादिवृन्दविजयदत्तां वादयति स्म । किं कृत्वा । नृपपुरः पातिसाहेरमे
आत्मनो निजस्य प्रत्यर्थिभूतानां वादिनां पण्डितनन्यानां गणान् वादे युक्तिप्रतियुक्ति-
स्थापनसमये विजित्य सर्वानपि पराभूय कंधिःकुमतिभिः कौशिकैरिव रवेस्तस्योदयम-
सहिष्णुभिः अतिद्विष्टतया बहुद्वेषिणप्रदानपूर्वकं विभेद्यातीव प्रेरितान् त्रिपुष्टयधिकत्रि-
शतीमितद्विजातीभिरुत्तरीकृत्य । क इव । श्रीपतिरिव । यथा कृष्णः समरे दैत्यान्दानवा-
न्विजयते स्म । पुनः किं कृत्वा । नृपपुरः पातिसाहेः पुरस्तात् आत्मनो निजस्य धर्मं
निजकीयजैनधर्मं संस्थाप्य जगति जैन एव धर्मः सत्यो नान्य इति स्थापयित्वा । कमिव ।
कीर्तिस्तम्भमिव । यथा कथिद्विजयी राजा रिपुभिर्जित्य स्वकीर्तिस्तम्भं स्थापयति । पुनः
किं कृत्वा । अशेषकुट्टशां समस्तपरवादिनां मुखानि श्यामीकृत्य सकलकुपाधिकान्

कृष्णमुखाभिर्माय । क इव । पूयेव । यथा भानुमान् काकद्विषां कौशिकानां श्यामानि यक्षानि कुरुते ॥ इति वादे विजयसेनसूरिविजयः ॥

तस्य स्फुरन्मानमकञ्चरेण प्रीत्या स्फुरन्मानमिवार्पयित्वा ।

स बन्धुवत्स्वीयजनैरुपेतः संप्रेषितो हीरगुरोः समीपे ॥ २०० ॥

स विजयसेनसूरिः बन्धुवन् भ्रातेव स्वीयजनैरात्मीयमनुजैरुपेतः सहितः सन् गुरोः स्वर्गगमनाप्राक्समये हीरगुरोः समीपे संप्रेषितः पातिसाहिना प्रहितः । किं कृत्वा । प्रस्थापितः स्फुरद्दीप्यमानं जगद्येतद्व्यक्तकारकारि मानं संमानमिव स्फुरन्मानम् महिषी-महिषगोष्ठ्यभा एते चत्वारोऽपि कदापि केनापि न हन्तव्याः तथा केनापि मदाज्ञावशाव-र्तिनां मत्सेवकेन जना वन्द्यकर्तव्या न नैवावश्यम् इति स्वहस्तमुद्राद्भित्तले समर्पयित्वा । कस्य । तस्य विजयसेनसूरेः । कथा । प्रीत्या स्नेहेन प्रमोदेन वा ॥ इति साहिना विजय-सेनसूरेणुरसमीपे प्रेषणम् ॥

सोऽप्यार्कणितहीरसूरिमधवाङ्गापाटवः संचर-

न्यावद्गुर्जरदेशलक्ष्मितिलकं संप्राप्तवान्पत्तनम् ।

संततत्रपुराशिसिञ्चनमिव श्रुत्योरशमर्वाहं

स्वर्लोकोपगमं गुरोर्गणधरस्तावत्समाकर्णयत् ॥ २०१ ॥

सोऽपि विजयसेनसूरिरपि तावद्गुरोः हीरसूरेः स्वर्लोकोपगमं देवल्लोके पादावधारणं समाकर्णयत् सम्यक् सत्यत्येन श्रुतवान् । स किंभूतः । गणधरो गुराडुपरतो स एव ग-च्छधारकः । किम् । श्रुत्योः श्रवणयोर्वद्गुजनस्य मिथ्याश्रममपि अशमर्वाहं दुःसविधाय-कम् । किमपि । संततज्ञानामुष्णीकृतानां रशीभूतानां च त्रयुणां राशिर्मज्जन्त्य शिञ्चनं निर्भ-रतया मध्येऽभिषेचनमिव । तावत्किम् । यावत्सोऽपि सूरिरपि आकर्णितं लोकाप्रति-परम्परया लेखोदन्तावगमनेन श्रुतं हीरसूरिमपोनः श्रीहीरविजयमूर्तिन्प्रस्ताद्दे राशिदे अपाटवं रोगादिभिरपटुतामममाधिर्येन । अत एव संचरन्तवच्छिन्नप्रयागेधनुर्माणकम-ध्येऽपि स्वरिततरं पपि प्रतिष्ठमानः प्रचलन् सन् गुर्जरदेशस्य तिलके लक्ष्मितिलको-पमानं पत्तनमण्डिपाटवपुटभेदनं यावत्ता कालेन यस्मिन् गमने या संप्राप्तवान् । यावत्ता पत्तने समेत इत्यर्थः ॥

श्रुत्वा तद्वज्राहत इवाभवद्वाप्यपूर्णनयनयुगः ।

एष पुनर्दुःस्तादिदमजीगदद्गदध्वनितः ॥ २०२ ॥

एष विजयसेनसूरिः तद्गुरोः स्वर्लोकागमनं श्रुत्वा द्रव्यं यतीरपुत्रैः पूर्ण निर्भर-भूतं नयनयुगं लोचनद्वन्द्वं परा तावत्ताः सन् यत्रेव पुनर्ददमोदित्या उरणि यस्मिन् वा आहतस्तद्वत् इवाभवद्वाप्यपूर्णः । पुनः श्रवणानन्तरमेव सूरिः दुःस्तादिदमजीग-

द्रवः अपदुरस्पष्टाक्षरमुपविष्टकण्ठपीठं वा यत्र तादृक् ध्वनितं शब्दो यस्य तादृशः
सन्निदमपे वक्ष्यमाणमजीगदद्वदति स्म ॥

उच्छिन्नः सुरभूरुहोऽप्यपगता स्वर्धामधेनुः पुन-

र्भन्नः कामघटो मणिः सुमनसां चूर्णीबभूव क्षणात् ।

दग्धा चित्रलता गतः शकलतां हा दक्षिणावर्तभू-

त्कम्बुः स्वर्गिगृहं गते त्वयि गुरौ श्रीहीरसूरीश्वरः ॥ २०३ ॥

हे श्रिया गणलक्ष्म्या शोभया वा युक्त हीरविजयसूरीश्वरगुरो, त्वयि श्रीमति स्व-
र्गिणां देवानां गृहं गते देवलोकं प्राप्ते सति अत्र जगति सुरभूरुह उच्छिन्न उच्छेदं प्राप्ते
पुनर्न भविता । हा इति खेदे । सर्वत्र योज्यम् । अपि पुनः स्वर्धामानो देवास्तेषां धेनुः
गौः । कामधेनुरित्यर्थः । अपगता मृता । 'व्यापन्नोऽपगतो मृतः' इति हैम्याम् । हा इति
खेदे । कामघटः कामकुम्भो भग्नः विकरीभूतः । पुनर्हां दक्षिणदेशे आवर्तं बलयाकारं
विभर्तीति तादृशः कम्बुः दक्षिणावर्तशङ्खः शकलतां खण्डभावं गतः प्राप्तवान् ॥

हा हा भूधनबोधनैकविवुध श्रीसूरिचूडामणे

हा सिद्धान्तसमुद्रमन्दरगिरे हा शासनाहर्मणे ।

हा हा यौक्तिकवाक्पुरंदरगुरो वैराग्यवारांनिधे

हा कारुण्यनिधे विधेर्वशतया त्वं कुत्र यातः प्रभो ॥ २०४ ॥

हा हा इति पुनः पुनः खेदवाक्ये । यथा नाचराजकविकृतायां भोजमुञ्जराजादिप्रतिमानां
पुरो दुःखोद्धारस्तुती 'हा हा हालनितान्तकान्तकवितालंकार हा माक्षोणीनायक-
मुक्तपुत्रयशसां हा भोज भूवल्लभ' इत्यादि । हे भूधनस्य राज्ञः समुद्रलपातिसाहेरकम्बरस्य
बोधने प्रतिबोधविधाने एकविवुध अद्वैतनैपुण्यवान् । तथा श्रिया ज्ञानवैराग्यप्रतिरूपा-
दिलक्ष्मीकलिता ये सूरयो भट्टारकास्तेषां चूडामणे । हा इति दुःखबाहुल्यात्पुनर्हांशब्दो-
च्चारणम् । हे सिद्धान्तः समप्रज्ञानागमः स एव दुरयगाहत्वादुहत्वाच्च समुद्रसम्पावगा-
हने मध्यप्रवेशनागाघातापरिच्छेदपरिच्छेदरहस्यामृतप्रहणे मन्दरगिरे । पुनर्हां ज्ञानं
ज्ञानदर्शनं तन्नाहर्मणे सहस्रकिरण । पुनर्हां इत्यनन्यसामान्यदुःखशोके । यौक्तिका
सम्यक्सिद्धान्तानुगतदृढमतनिराकरणदियुक्त्या उपेता । अयं वा परकृतपूर्वपक्षनिराकर-
णैकप्रगल्भा या सिद्धान्तरूपा सिद्धान्त उत्तरपक्षः प्रतिपक्षकृतपूर्वपक्षनिराकरीकरणं
संदेहनिराकरणं च । यथा 'अनुरूपमिदं निरूपयन्नथ सर्वेष्वपि पूर्वपक्षताम् । युवगु
व्यपनेतुमक्षमस्त्वयि सिद्धान्तप्रियं न्यपेशयम् ॥' इति निषेधे । यौक्तिका यात्री याक् तत्र
पुरंदरगुरो याचस्पते । पाटान्तरे सिद्धान्तिकयाक् इति । तथा वैराग्यं संसारविरक्तताया
वारांनिधे समुद्र । हा इति शोभने । कारुण्यस्य कृपाया निधे निधान । एतानि सर्वा-

प्यपि संवोधनानि । विधेर्देवस्य वशतया आद्यतत्वात् हे प्रभो, एवं कुत्र कस्मिन् स्थाने ।
अस्मान्प्रियविनेयान्मुक्त्वेत्यध्याहार्यम् । यातोऽपि गतवानसि ॥

अद्यास्तं गतवान्सहस्रकिरणश्चन्द्रोऽपि तन्द्रां गतः

शुष्कः क्षीरनिधिर्विधेर्विलसितैर्मैरुर्विलीनः पुनः ।

भूमौ श्रीजिनसार्वभौमविभवभ्राजिष्णुतां विभ्रति

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजये गीर्वाणगेहं गते ॥ २०९ ॥

भूमौ निखिले मेदिनीमण्डले जिनाः सामान्यकेवलिनस्तेषां सार्वभौमाद्यकवर्तिनस्ती-
र्थंकरास्तद्वद्विभवो मतिमाहात्म्यलक्ष्मीस्तेन भ्राजिष्णुतां शोभनशीलताम् । 'तिच्छयरस-
मोसूरी' इति वचनात् । विभ्रति धारयति प्रिया सूरिलक्ष्म्या युक्ता ये सूरय आचार्यो-
स्तेषामीश्वराः स्वामिनः भट्टारकाः । एकेषां भट्टारकाणां बहवः सूरिपदधारिणो भवेयुरिति
अतिशोभाभाजो वा भट्टारकास्तेषु हीरे रत्नमुद्ययायमाने नायकमणौ 'नगीना' इति प्र-
सिद्धे हीरविजयसूरीन्द्रे गीर्वाणगेहं स्वर्गं गते सति एवंविधः समयः संजातः । अथ वा
एवं ज्ञायते अस्मद्विधेः । अथैव सहस्रकिरणः सूर्योऽस्तं गतवान् जिनशासनदिवाकरो-
ऽस्तमितः । तथा चन्द्रोऽपि मुष्णकरोऽपि तन्द्रां निद्रां प्रमादम् । अत्र दीर्घनिद्रामित्यर्थः ।
गतः । 'जद्र मेहु जम्पमाऊ इमरस देहसस इमाह रयणीए' इति संस्कारकविधिवचनात् । तथा
'तन्द्रा निद्राप्रमादयोः' इत्यनेकार्थतिलके । सर्वेषामप्याह्लादकत्वेन जिनशासनचन्द्रः काल-
भर्ममुपेतः । पुनरथ क्षीरनिधिः दुग्धार्णवः शुष्कः शोषं प्राप्तः । अद्यापारणसिद्धान्तरह-
स्यक्षीरचमुद्रो निर्नारीभूतः । कः । विधेर्देवस्य विलसितैर्विजृम्भितैर्देवनिर्माणैः । एतत्पदमत्र
वाक्ये चतुर्थ्यर्थेषु योज्यम् । पुनर्मैरुर्लक्ष्ययोजनमितो मन्दरगिरिर्विनीनो गहिरवा गतो
विलस्य क्षयं वा प्राप्तः । माहात्म्यमेरुपर्वतोऽपि विहीनः गतः ॥

गर्जन्ति प्रतिमन्दिरं प्रमुदिता मिथ्यादृशः कौशिकाः

श्रीमत्संपसरोजफाननमिदं म्लानं च धत्तेऽधुना ।

संप्राप्तप्रसाराः स्फुरन्ति परितो नक्तंचरा दुर्दृशो

यातेऽस्तं गवि हीरस्त्रितरणी स्फूर्तिं तमः शीलति ॥ २०९ ॥

६भीकलितं शोभायुक्तं वा साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपचातुर्वर्ण्यसंघः स एव सरोज-
काननं कमलवनं म्लानिं संकोचं धत्तेऽञ्चति विच्छायाभूतमास्ते । पुनः संप्राप्तप्रसरा आसा-
दितावकाशा लब्धप्रस्तावा नक्तंचरा राक्षसा इव चारा इव वा कदाचारा दुर्दृशो दुष्ट-
दर्शनाः कृपाक्षिकाः कुमतानि परितश्चतुर्दिक्षु प्रसरन्ति सर्वतो त्राम्यन्ति । पुनस्तमः
शोकोऽज्ञानं पापं च । 'तमो गुणोऽपि ध्वान्तं तमः शोके तमिसे च । गुणभेदे विध्वान्तं
पापे च' इत्यनेकार्थतिलके । स्फूर्तिं बलवत्तां प्रकटीभावं च शीलति भजते । रजनीवि-
लसितमासीदिति श्रीमत्सु सत्सु चतुर्थारक एव केवलं संजातोऽभूत्, अधुना पुनः
पञ्चमारकः प्रादुरासीदिति ॥ इति विजयसेनसूरेणुरौ दिवं गते खेदवाक्यानि ॥

कातर्यमुत्सृज्य विधाय धैर्यं दुःखं तनूकृत्य स कृत्यविज्ञः ।

गणं गणेन्द्रो गुणिनां वरेण्यः प्राचीनसूरीन्द्र इवावति स्म ॥ २०७ ॥

स गणेन्द्रो विजयसेनगणनायकः प्राचीनसूरीन्द्रः पूर्वाचार्य इव गणं तपागच्छम्
अवति स्म पालयामास । किंभूतः । गुणिनां गुणवतां वरेण्यः श्रेष्ठः । किं कृत्वा । कातर्यं
कातरत्वं श्रीगुरुविरहेण विधुरीभावमुत्सृज्य त्यक्त्वा । च पुनः किं कृत्वा । धैर्यं भीरुभावं
विधाय आलम्ब्य । पुनर्दुःखं गुरुविरहासादितं तनूकृत्य स्वल्पं प्रणीय । किंभूतः । कृत्येषु
धर्मादिकार्येषु विज्ञश्चतुरः ॥

श्रीसुरिहीरविजये भजति घुलोक-

भभ्युद्वते विजयसेनगणावनीन्द्रे ।

प्रीतिं जना दधति शीतरुचौ प्रयाते

क्षेत्रान्तरं समुदितेऽशुमतीव कोकाः ॥ २०८ ॥

प्रिया युक्तः सुरिहीरविजय एतावता हीरविजयसूरिवरे घुलोकं स्वर्गं भजति तथा
विजयसेननाम्नि गणावनीन्द्रे गणनायके भभ्युद्वते उदयं भजमाने सति जना भविक-
कोकाः प्रीतिं धर्मश्रेष्ठं प्रमोदं वा दधति मित्रति । के इव । यथा शीतरुचौ चन्द्रे क्षेत्रा-
न्तरमन्यक्षेत्रं पश्चिममहाविदेहक्षेत्रं प्रयाते । तथा अशुमति भानुमालिनि समुदिते
सति कोकाः चक्रवाकाः प्रीतिं परस्परवियोगापगमादानं दधते ॥

तत्पट्टोदयभूधरभास्वान्श्रीविजयदेवसूरीन्द्रः ।

भजते तपगणराज्यधियमुर्वीसार्वभौम इव ॥ २०९ ॥

तस्य विजयसेनसूरेः पट्टः पदं स एवोदयभूधर उदयाचलस्तत्र भास्वान् सदसहि-
रणः प्रिया तपागणलक्ष्म्यान्वितो विजयदेवसूरीन्द्रः अधुना इदानीतनयमये वृत्तिवि-
धानाधमरे तपगणस्य तपागच्छस्य राज्यधियं भजते । क इव । उर्वीसार्वभौम इव ।
यथा चन्द्रवर्ती दर्शो भजते पालयति ॥

सीहगिरेरिव वज्रस्वामी तस्यैव पदपयोधिविधुः ।

श्रीविजयदेवसूरिस्त्रोणीन्द्रः पर्वतायुः स्यात् ॥ २१० ॥

श्रीसीहगिरिसूरेरिव श्रीमान् वज्रस्वामी तस्य विजयसेनसूरेः पदं पदः स एव प-
योधिः समुद्रः तदुत्थासविधाने विधुः शारदीनशर्वरीवरयिता एष सकलकृत्वलयप्रतिबो-
धविधायकः श्रीमान् सर्वत्र शोभाविभ्राजिष्णुः विजयदेवसूरिः पर्वतायुः पर्वतानां
महागिरीणामिवासंख्यवर्षायुस्तस्याद्भवतात् ॥

अथाशीर्वचनम्—

यावन्मार्तण्डमुख्यग्रहगणकलितो भूभृतां चक्रवर्ती

प्रीतिं पीयूषपूरैः सृजति जनदृशां शार्वरीसार्वभौमः ।

यावत्पाथोजपाणिर्हरिदलसदृशामास्यपद्मप्रकाशी

यावद्भूपीठभारं भजति निजफणामण्डलैः कुण्डलीन्द्रः ॥ २११ ॥

तावदिति काव्यसंबन्धोऽग्रे वक्ष्यते । यावन्तं समयं भूभृतां सर्वपर्वतानां सर्वोत्त-
तत्वात् लक्ष्ययोजनमितत्वात्तीर्थकृतां जन्माभिपेक्षान्तात्वाच्च परशासनेऽपि 'दिवमङ्गा-
दमराद्रिरागतम्' इत्युक्तत्वेन स्वर्गाधारत्वाच्च चक्रवर्ती सुमेरुः । अथ वा 'सातकुम्भाव-
नीभृत्' इति पाठः । सुवर्णाचलो वर्तते । किंभूतः । मार्तण्डो भास्करो मुख्योऽप्रणीः
प्रधानो येषु तादृशाः भद्राः सोममङ्गलाद्या अष्टाशीतिसंह्या उपलक्षणासक्षप्रतारकास्तेषां
गणाः समूहास्तैः कलितो युक्तः । तथा यावन्तमनेहंसे शार्वरीसार्वभौमधन्वमाः । कि-
भूतः । जनदृशां लोकलोचनानां पीयूषपूरैः सुधारसप्रसरैः प्रीतिं सृजति । प्रीणातीत्यर्थः ।
तथा यावत्पाथोजपाणिः सदृशकिरणो विद्यते । किंभूतः । हरितो दिश एवालसदृशो मृ-
गाक्ष्यस्तासामास्यानि सुष्ठान्येव पद्मानि विक्राशयतीत्येवंशीलः । तथा यावत्कुण्डलीन्द्रो
नागराजः शेषनागः भूपीठभारं मेदिनीमण्डलभारं भजति । वहतीत्यर्थः । कीः । निजैरा-
त्मैर्यः फणामण्डलैः सदृशफणैः ॥

यावज्जम्भारिधूमध्वजजलजमुहत्सूनुरक्षःस्रवन्ती-

कान्तावासाहिकान्तत्रिनयनसवयःपार्वतीशा दिगीशाः ।

यावत्पाथोधिपृथ्वीधरगुरुगुरुतां विभ्रती रत्नगर्भा

जन्तून्पावत्पुनाति त्रिभुवनभवनान्मारती विश्वमर्तुः ॥ २१२ ॥

यावन्तं बालं जम्भारिः पुरंदरः, धूमध्वजो बह्निः, जलज्ञानो पद्मानो मुहम्मित्रं
भास्वान्, तस्य सूनुरेन्दो यमः, रक्षो भैरवः, स्रवन्तीकान्तो नदीपतिः समुद्रः तत्र पाथो
वेश्म यस्य शोऽर्धवमन्दिरो वरुणः, अहिकान्तो वायुः, त्रिनयनस्य धवया मित्रमीशस्य
धनदः, पार्वत्या गायो ईशो बभ्रुः, धनुः । 'दण्डधरोऽर्धसूनुरः', तथा 'वरुणस्त्वर्धवमन्दि-
रः

प्रचेताः, तथा 'वातोऽहिकान्तपवमानमरुप्रकम्पनाः', तथा 'पशुप्रमथभूतोमापतिः', एतानि चत्वार्यप्युक्तपदानि हैम्याम् । एते सर्वेऽपि दिगीशा दिक्पाला वर्तन्ते । तथा यावद्रत्नगर्भा भूरास्ते । किं कुर्वती । पाथोधीनां संवेसमुद्राणां तथा यावद्रसुधावल्लव-
तिनां पृथ्वीधराणां मेरुप्रमुखपर्वतानां च गुरुमतिशायिनीं गुरुतां गरिमाणं भारभरं
विभ्रती धारयन्ती । तथा यावद्विश्वभर्तुर्लोक्यनाथकस्य तीर्थंकरस्य भारती सिद्धान्त-
रूपा वाणी त्रिभुवनभवनान् स्वर्गपातालभूमिषु गृहाणि येषां तादृशास्त्राकिनामनागराञ्ज-
न्तून् प्राणिनः पुनाति पवित्रयति तारयति ॥

* स्थेमानं गाहमानो बलमथनपथे यावदौत्तानपादि-

र्यावत्कलोलमालाविलिखितदिविपत्पद्धतिः सिन्धुकान्तः ।

यावत्सिद्धस्रवन्तीतपनंतनुरुहाभारतीसंगमश्च

श्रीमत्पार्श्वप्रसादाज्जगति विजयतां हीरसौभाग्यकाव्यम् ॥ २१३ ॥

यावत्समयं बलमथनपथे गगनाङ्गणे उत्तानपादस्य राज्ञोऽपत्यमौत्तानपादिः ध्रुवः स्थे-
मानमतिशयेन स्थिरतां ग्राहते अवलम्बते । च पुनर्यावत् कलोलमालाभिस्तरङ्गराजीभिः
विलिखिता स्पृष्टा व्याप्ता दिविपदां देवानां पद्धतिर्मार्गो व्योम येन तादृशः सिन्धुकान्तः ।
तथा च पुनर्यावत्सिद्धस्रवन्ती गङ्गा, तथा तपनतनुरुहा सूर्यपुत्री यमुना, तथा भारती
सरस्वती, तासां तिष्ठणां संगमो वर्तते । तावन्तं समयं श्रीमतल्लोक्यलक्ष्मीकलितस्य
पार्श्वस्य श्रीपार्श्वनायस्यार्थात् श्रीमच्चिन्तामणिपार्श्वनाथस्य प्रसादाज्जगति महीमण्डले इदं
हीरसौभाग्यं काव्यं विजयतां सर्वोत्कृष्टत्वेन प्रवर्तताम् ॥ इति ग्रन्थावसाने श्रीमत्पार्श्व
इति गङ्गलाभिधानम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामभ्रिमम् ।

तद्ग्राह्यीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते संमदा-

त्सर्गः सप्तदशो बभूव चरिते श्रीहीरसूरिप्रभोः ॥ २१४ ॥

अथ हीरसौभाग्यनामकाव्ये संमदादानन्दादेवविमलेन व्यावर्णिते श्रीहीरसूरिप्रभोः
श्रीहीरविजयसूरीश्वरस्य चरिते गुणोत्कीर्तनरूपे चरित्रे सप्तदशः सर्गो बभूव संजातः ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपगृहीरसौ-
भाग्यकाव्यवृत्तौ श्रीशार्ङ्गज्योत्स्नरत्नप्रस्थानशृङ्गजयासिन्धुत्तराण्यजयपार्श्वनाथमात्राकरण-
सदागमागतमहिमवर्णनद्वीपसंप्रसंगमुत्सागमनोद्यतनगरपवित्रीकरणसंलेखनराधनाविराध-
नाविधाननशनपूर्वकस्यलोकगमनविजयसेनसूरिगणेश्वर्यंकपनविजयदेवसूरिपुरंदरसंप्रति-
राज्यप्रवर्तनो नाम सप्तदशः सर्गः ॥

प्रशस्त्रिसूत्रम् ।

श्रीपतिरिव संपद्भिः श्रीपतिनामा विशारदेन्दुरभूत् ।

दिक्कुम्भवद्वभूवुर्यस्याष्टौ पण्डितोत्तमाः ॥ १ ॥

वैराग्यैर्लेब्धिभिरपि भाग्यैः सौभाग्यवैभवैरधिकैः ।

यस्य समो न परोऽभूद्भानोरिव कोऽपि तेजोभिः ॥ २ ॥

यन्मनुजशिष्यवृषभस्त्रिजगद्विद्वत्पुरंदरः समभूत् ।

चतुरास्यः कविरगणितयद्गुणगणनाचिकीरासीत् ॥ ३ ॥

श्रीमज्जगर्गपविबुधो जम्बुरिव शीललीलया जज्ञे ।

यत्तपसस्तेजोरविरसासहिर्गगन इव गतवान् ॥ ४ ॥

पट्टायानामिव यो विराधनाः प्रोज्झति स्म पट्विकृतीः ।

निर्विकृतिकान्यशेषाप्यपि विजहौ दुःकृतानीव ॥ ५ ॥

यावज्जीवं गौतम इव पष्ठैः पारणां विभुर्विदधे ।

पुनरेकस्मिन्स्थाने भक्तजले विरचयांचके ॥ ६ ॥

लुम्पाकैर्लुण्टाकैरिव लुण्ठितनिखिलबोधिबीजधनम् ।

व्याप्तं तद्वर्गेण च तमोगुणेनेव भूतपतिम् ॥ ७ ॥

सौराष्ट्रजनपदं यः प्रतिबोधितवाननन्यमहिमनिधिः ।

वज्रस्वामी सौगतजनैर्यथा बौद्धधरणिधवम् ॥ ८ ॥ (युग्मम्)

प्रस्रवणममृतमिव गदगणान्गुरोः शमयति स्म मूर्तिमताम् ।

देवा अपि यत्सेवां भक्ता इव कुर्वते तपसा ॥ ९ ॥

नृपमालदेवपृष्ठे प्रविष्टवान्यद्विवाददरितमनाः ।

योधपुरे किल पाशादिनचन्द्रो वाचकः सुचिरम् ॥ १० ॥

विष्णोः श्रीरिव हृदये रमते सैकादशाङ्कि(ङ्कि)कायस्य ।

भेजुरनेके मुनयोऽप्युपकारिणमिव गणाधीशम् ॥ ११ ॥

श्रीसीहविमलविबुधस्तस्य विनेयोऽजनिष्ट शिष्टबुधः ।

यद्विपणाजितधिषणोऽध्येतुं दिवि कविसमीपेऽगात् ॥ १२ ॥

यो गौतमनामानं सभासंमक्षं जिगाय वादीन्द्रम् ।
 श्रीदेवंसूरिविरिव कुमुदादिमचन्द्रदिग्वसनम् ॥ १३ ॥
 नारायणदुर्गाद्या भूमीन्द्रा येन रञ्जिताः स्वर्गे ।
 राजसिंहदेवमुख्या हेमादिमचन्द्रगुरुणेव ॥ १४ ॥
 यश्चन्द्रभाणसंज्ञं कायस्थं मण्डलीकमिव भूमौ ।
 निजभक्तं शिष्यमिव प्रणीतवान्वचनचातुर्यात् ॥ १५ ॥
 मिथ्यात्व मनसो निरस्य विलसद्वाचां विलासैर्निजैः
 संसिन्स्थापयति स्म धर्ममनघं स्थानादिसिंहस्य यः ।
 दाघं घोरनिदाघधर्मघटितं प्रावृट्पयोदव्रजो
 दृष्टीनां पटलैरिवामृतरसं भूमण्डलस्यान्तरा ॥ १६ ॥
 जिनवृषभसमवसरणप्रकरं यः कारयांचकार जनैः ।
 सूर्याभदेव इव निजयज्ञाम्यवहारनिवहेन ॥ १७ ॥
 योऽर्चा भागवतीया भविकप्रकरेण कारयांचक्रे ।
 आर्यसुहस्तिव्रतिपतिरिव संप्रति वसुमतीविधुना ॥ १८ ॥
 तच्चरणकमलमानससञ्जोपमविवुधदेवविमलेन ।
 निरमायि काव्यमेतत्प्रमोदतो हीरसौभाग्यम् ॥ १९ ॥
 तस्य स एव व्यदधात्सुखावबोधाभिधां पुनर्नृत्तिम् ।
 श्रीहेमचन्द्रगुरुरिव निजनिर्मितनाममालायाः ॥ २० ॥
 कल्याणविजयवाचकवासवशिष्येण काव्यमिदमखिलम् ।
 समशोध्यत धनविजयाभिधवाचकंवसुमतीपतिना ॥ २१ ॥
 यत्किंचिदप्यवघं भवेदिहानुग्रहं प्रणीय मयि ।
 संशोध्यं तद्विवुधैः साधिममुखगुणमणीनिधिभिः ॥ २२ ॥

इति ग्रन्थप्रशस्तिः ।

॥ शुभं भूयात् ॥